Digitized by Google

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

L 18
T 3
18

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOMJEGYZÉK

az 1963. (XVIII.) évfolyamról

Digitized by Google

Digitized by Google

Tartalomjegyzék

az 1963. (XVIII.) évfolyamról

SZERKESZTŐSÉGI CIKKEK

A párt születésnapján — — — — — —	11	1
Pártunk a forradalmi marxizmus—leninizmus útján — — — — — — — — —	8—9	10

CIKKEK

Balló István: Tegyük általánossá a szocialista társadalom erkölcsi normáit — — — — —	1	44
Baranyi Gyula: Az élő leninizmus — — — —	11	5
Bálint József: Az ötéves terv teljesítésének útján	2	37
Bárányos József: A kollektív vezetés a megyei és a járási pártbizottságokban — — — —	10	25
Benke Valéria: Társadalmi haladás és békés egymás mellett élés — — — — — — — —	8—9	52
Csendes Béla: A jövedelmezőség szerepe a termelőszövetkezeti gazdálkodásban — — — —	8—9	83
Dr. Dallos Ferenc: A nép küldöttei — — — —	3	1
Darvasi István: A békés egymás mellett élés és a szovjet—amerikai viszony — — — — —	6	12
Darvasi István: Eszmei harc — eszmék nélkül —	8—9	39
Dr. Dimény Imre: A magyar mezőgazdaság fejlődésének néhány kérdése — — — — —	11	14
Marcel Dufriche: A franciaországi helyzet a bányászok sztrájkja után — — — — — —	5	1
Faragó Jenő: A jelszavak sorsa a történelmi változások tükrében — — — — — — —	12	1
Friss István: Szocialista társadalmunk fejlődése és a gazdaságtudomány — — — — —	5	14
Garamvölgyi Károly: A gyenge termelőszövetkezetek helyzete és a megerősítésükkel kapcsolatos feladatok — — — — — —	3	26
Gárdos Miklós: Az atomcsend-egyezmény után —	8—9	31
Gedő András: A mai kapitalizmus ideológiai válsága és a koegzisztencia — — — — —	5	56
Gőncöl György: A mai kapitalizmus alapadottságai és a szocializmusért folyó harc új feltételei — — — — — — — — —	1	30

Digitized by Google

Hajdú Tibor: A tömegek szerepe az 1918. októberi polgári demokratikus forradalomban — — 10 14
Halász Péter: A termelőszövetkezeti munkaverseny elméleti és szervezeti kérdéseiről — 8—9 74
Háy László: A nemzetközi kereskedelem a világgazdasági konferencia küszöbén — — — 11 42
Hegedűs András: A mai falu és a szociológiai kutatás — — — — — — — — — — 4 26
Hetényi István — Vályi Péter: Húszéves népgazdaságfejlesztési tervünk néhány kérdése 1 11
Huszár Tibor: Az erkölcs fejlődéséről — — — 10 33
Jánosi Ferenc: A gépipar termelési szerkezetének korszerűsítése — — — — — — — 2 50
Kalmár György: Afrika egysége — — — — 7 7
Káplár József: A szocialista nemzetközi együttműködés néhány kérdéséről —— — — 8—9 23
Komját Irén: Az olasz nép balra tart — — — 6 1
Dr. Kovács István: Burzsoá és szocialista képviselet — — — — — — — — — — 2 15
Lakos Sándor: Vitáink és a szocializmus építése — 10 1
Losonczi Pál: Mezőgazdaságunk helyzete és feladatai a VIII. kongresszus után — — — 2 27
Márkus György: Természettudomány — világnézet — filozófia — — — — — — — 12 34
Dr. Nagy Zoltán: A szocialista törvényesség társadalmi és jogi biztosítékai — — — — 4 14
Nemes Dezső: Pártunk VIII. kongresszusa
I. rész 1 1
II. rész 2 1
Nemes János: A munkásosztály vezető szerepének időszerű problémáiról — — — — 8—9 64
Osztrovszki György — Szekér Gyula: A magyar szovjet timföld és alumínium kooperációról 3 18
Patkó Imre: A „trösztök Európája" és a munkásosztály harca a szocializmusért — — — 4 41
Patkó Imre: Korunk fő ellentmondásai és a nemzeti felszabadító mozgalom — — — — 11 59
Pálfy József: Összefogni a fegyverek nélküli világért — — — — — — — — — 7
Rényi Péter: Dráma és erkölcs — — — — — 2 6
Rényi Péter: Ideológiai munka és értelmiség — 11 25
Ripp Géza: A reformisták és a szocializmus — 6 54
Romány Pál: Mezőgazdaságunk és a gazdasági verseny — — — — — — — — — 5 3
Dr. Sós Gábor: A mezőgazdasági tudományos kutatás helyzete és feladatai — — — 7 3

Digitized by Google

Szabó Bálint: A két munkáspárt egyesülésének tizenötödik évfordulójára — — — — — 6 21
Szabó Béla — Bodocs János: A műszaki fejlesztés vállalati problémái — — — — — 6 30
Dr. Szabó József — Dr. Éliás András: A KGST-országok mezőgazdasági együttműködése és szakosodása — — — — — — — 4 1
Szurdi István: Az ipari vállalatok összevonásának néhány tapasztalata — — — — — 3 7
Tóth Dezső: Regény — valóság — világnézet — 7 23
Dr. Turánszky Miklós: A népgazdasági tervezés és a beruházások gazdaságossága — — — — 12 25
Vajda Imre: A szocialista országok gazdasági együttműködésének fejlődése és problémái — 12 12
Dr. Vági Ferenc: A termelőszövetkezeti önköltségszámítás egyik vitatott problémájáról — 6 43
Vértes Imre: Hat évtized a nép szolgálatában — 8—9 17
Vörös Gyula: A marxizmus polgári elferdítése ellen — — — — — — — — — 3 39
Zsarnóczai Sándor: Az agrár-értelmiség helyzete és feladatai — — — — — — — — 5 43

*

„Fényes" kapitalizmus, „szürke" szocializmus **(Randé Jenő)** — — — — — — — 7 45

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A „Cuba Socialista" című folyóiratból **K. L.**. — 10 80
A Democratie Nouvelle különszáma a gaullizmus öt esztendejéről **(Lehel Miklós)** — 7 54
A két rendszer békés versengése és az ideológiai harc — — — — — — — — — 6 67
A román ipar a néphatalom éveiben **(Emil Draganescu)** — — — — — — — — 4 57
A társadalmi fejlődés irányításának tudományos alapja és a társadalomtudományok feladatai (Részletek L. Iljicsovnak a Szovjet Tudományos Akadémia 1962. október 19-i ülésszakán elhangzott előadásából) — — — — — 1 57
Az osztrák nagytőke és az integráció **(Walter Stein)** — — — — — — — — — 5 76
Az új pápai enciklikáról — — — — — — 6 75
1963 — Anglia és a világ **(R. Palme Dutt)** — — 2 79
Új szakasz küszöbén **(Jiri Sekera)** — — — — 3 56
Rodolfo Ghioldi: Latin-Amerika imperialista kizsákmányolása — — — — — — — 11 101

Digitized by Google

DOKUMENTUMOK

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata — — — — —	8—9	1

KONZULTÁCIÓ

A gabonakérdésről — — — — — — — —	12	68
A harmadik elhúzódó agrárválság a kapitalista világrendszerben (Sipos Aladár) — — —	3	62
A Kínának nyújtott szovjet gazdasági segítségről	12	80
A leszerelés reális cél (Dr. Simai Mihály) — —	11	80
A szocialista forradalom politikai és gazdasági folyamatainak összefüggése (Vészi Béla) —	7	63
Az absztrakti művészetről (Novák Zoltán) — —	8—9	118
Az egzisztencializmusról (Tordai Zádor) — —	10	59
Szervezeti változások a szovjet gazdaságvezetés rendszerében (Vajda Péter) — — — —	5	81

ESZMECSERE

Dr. Kulcsár Kálmán: A család a mai szocialista társadalomban — — — — — — — —	12	52
Adatok a kőbányai munkások helyzetének alakulásáról (Nagy Emil) — — — — — —	8—9	92
A lakásépítés időszerű feladatairól (Trautmann Rezső) — — — — — — — — —	1	70
A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatóinak tanácskozásáról (Illés János) — — — —	4	71
A műszaki szakemberek munkájának hatékonyságáról (Bozsó László — Naszódi György) —	10	51
A nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásának tapasztalatai Fejér megyében (Almási Gábor)	1	76
A Pest megyei mezőgazdasági szövetkezetek pártszervezeteinek munkájáról (Baráth Károly)	5	85
Az új egyetemi felvételi rendszerről (Fodor Gábor) — — — — — — — — — —	8—9	100
Cecei általánosítások a népfrontmozgalom tapasztalataiból (Rajcsányi Károly) — — — —	12	83
Gondolat a bírálatról és az önbírálatról (Horváth József) — — — — — — — — —	4	64
Matematikai módszerek közgazdasági alkalmazása (Simon György) — — — — — — —	11	71
Még egyszer a nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásáról (Dr. Gönczi Iván) — — — —	7	77

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Adenauer és korszaka a mérlegen (**Haynal Kornél**)	11	90
A fekete afrikai független államok fejlődésének egyes kérdései (**Nagy László**) — — — —	4	80
Algériai változások (**Várkonyi Tibor**) — — —	10	67
A Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusa (**Vámos Ignác**) — — — — — — — —	3	71
Anglia Macmillan után (**Dr. Matolcsy Károly**)	12	92
A szocialista világrendszer gazdaságának 1962. évi eredményeiből (**Káplár József**) — — —	5	90
A tömegakciók erősödése Görögországban (**Politisz Janisz**) — — — — — — — — —	7	76
A világ politikai térképe 1963. elején (**Dr. Radó Sándor** — — — — — — — — — —	2	87
Az amerikai kommunistaüldözés ellen — — —	4	78
Az államkapitalizmus sajátos formája Fekete-Afrikában (**Kende István**) — — — — —	6	78
Az európai lakásépítkezés helyzete (**Zoltán László**)	3	87
Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusa (**Óvári Miklós**) — — — — — — — — — —	1	86
Új fejlemények az amerikai négerek harcában (**Bebrits Anna**) — — — — — — — —	8—9	107
Válaszúton a nyugati szövetségi politika (**Haynal Kornél**) — — — — — — — —	3	77

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A francia kommunisták a marxista filozófia feladatairól (**Szabó András György**) — — —	8—9	123
A kapitalizmus a század elején és korunkban (**Dr. Simai Mihály**) — — — — — — —	5	95
A magyar munkásifjúság hősi útja (**Dr. Rákos Ferenc**) — — — — — — — — — —	4	92
A modern természettudományok filozófiai problémái (**Kocsondi András**) — — — — —	6	90
Ernst Fischer: A nélkülözhetetlen művészet (**Falus Róbert**) — — — — — — — — —	10	98
Dr. Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan rövid története a marxizmus létrejötte előtt (**Szigeti Endre**) — — — — — — — — — —	1	103
Roger Garaudy: Aragon útja (**Horváth Zsigmond**)	7	85
Lakos Sándor: A szocializmus alapjainak lerakása (**Dr. Szabó József**) — — — — — —	11	103
Erdey-Grúz Tibor: A tűztől az atomenergiáig (**M. Zemplén Jolán**) — — — — — —	10	102

Digitized by Google

A valóság vonzásában **(Botka Ferenc)** — — — 82
Újfalussy József: A valóság zenei képe **(Zoltai Dénes)** — — — — — — — — — 8—9 127
A. M. Gyeborin: Az újkor társadalmi és politikai tanai **(Dr. Balogh József)** — — — — — 6 87
Mátrai László: Gondolat és szabadság **(Tordai György)** — — — — — — — — — 2 101
Horthy Miklós titkos iratai **(Pintér István)** — — 5 99
Könyv a magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdeteiről **(Mérei Gyula)** — — — — — 3 96
Könyvek a szocialista magyar államrendszerről **(Dr. Halász József)** — — — — — — 2 97
Pogány József: Kultúra — álkultúra **(Sylveszter András)** — — — — — — — — 3 94
Megjegyzés a giccsről **(Kovács Géza)** — — — 5 105
Kahulits László: Szocialista iparosítás és termelékenység **(Román Zoltán)** — — — — 7 89
Tanulmányok a magyar fasizmusról **(Vas Henrik)** 10 87
Antalffy György—Halász Pál: Társadalom, állam, jog **(Dr. Benedek Jenő)** — — — — — 8—9 131
Gergely István: Tiszta jövedelem a szocialista iparban **(Bácskai Tamás)** — — — — — 4 97
Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon, 1945—1948. **(Szabó Bálint)** — — — — — — — — — 1 95

TÁJÉKOZÓDÁS

A család átalakulásával kapcsolatos tanulmányok a szovjet folyóiratokban **(Á. A.)** — — 12 106
A proletariátus harca a fejlett kapitalista országokban **(V. J.)** — — — — — — 8—9 134
B. Rjurikov: A regény és korunk szellemi értékei **(D. I.)** — — — — — — — — — 11 107
Ju. Davidov: „Munka és szabadság" c. könyvéről **(Á. A.)** — — — — — — — — — 8—9 137
Tudományos konferencia a szocialista országok gazdasági együttműködéséről **(H. L.)** — — 12 101
Vita a munkamegosztásról és a személyiség mindenoldalú fejlődéséről a Szovjetunióban **(Á. A.)** 11 109
Vita a Szovjetunióban a társadalmi pszichológiáról **(D. I.)** — — — — — — — — — 8—9 135

63.5901/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest
Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
MAR 1 1963
LIBRARY

1

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 JANUÁR

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

NEMES DEZSŐ: Pártunk VIII. kongresszusa — — — — — — — 1

HETÉNYI ISTVÁN — VÁLYI PÉTER: Húszéves népgazdaságfejlesztési tervünk néhány kérdése — — — — — — — — — 11

GÖNCÖL GYÖRGY: A mai kapitalizmus alapadottságai és a szocializmusért folyó harc új feltételei — — — — — — — — 30

BALLÓ ISTVÁN: Tegyük általánossá a szocialista társadalom erkölcsi normáit — — — — — — — — — — — — — 44

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A társadalmi fejlődés irányításának tudományos alapja és a társadalomtudományok feladatai. (L. Iljicsov előadása, a Szovjet Tudományos Akadémia ülésszakán.) — — — — — — — — 57

SZEMLE

A lakásépítés időszerű feladatairól (TRAUTMANN REZSŐ) — — 70

A nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásának tapasztalatai Fejér megyében (ALMÁSI GÁBOR) — — — — — — — — — 76

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusa (ÓVÁRI MIKLÓS) — 86

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945—1948. (SZABÓ BÁLINT) — — — — — — — — 95

Dr. Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan rövid története a marxizmus létrejötte előtt (SZIGETI ENDRE) — — — — — 103

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hirlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hirlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1962. december 22.

Megjelent 35 100 példányban

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

626369/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 1. SZ. BUDAPEST 963. JANUÁR HÓ

Pártunk VIII. kongresszusa

Írta
NEMES DEZSŐ

Rendkívül nagy dolog egy nép történetében, egy ország fejlődésében, ha napirendre tűzheti *a szocialista társadalom teljes felépítését*. Pártunk VIII. kongresszusának jelentősége mindenekelőtt abban van, hogy e nagy cél elérését tűzte napirendre, mint olyan célt, amelyet fejlődésünk jelenlegi szakaszában kell megvalósítani. Nincs megszabva a pontos idő, nincs meghatározva az esztendő, amelyben e célt elérjük. Aligha kétséges azonban, hogy a békés alkotó munka feltétele mellett a jelen évtizedben valóra válik. Aligha kétséges ez bárkinek, aki csak tárgyilagosan is követi hazánk fejlődését, s még kevésbé annak, aki maga is tudatosan részt vesz az építő munkában.

Bármilyen jelentős azonban, hogy fejlődésünk jelen szakaszában a kongresszus már ilyen cél megvalósítását tűzhette napirendre, mégsem okozott ez sem a párt tagjai között, sem a pártonkívüli néptömegek körében váratlan meglepetést. Sokkal inkább az mutatkozott meg már a Központi Bizottság kongresszusi irányelveinek múlt év szeptember—október havi vitájában is, hogy e cél napirendre tűzését természetesnek veszik, bíznak elérésében és vállalják azokat a feladatokat, amelyeknek megoldásával elérjük. Az ország ügyeivel foglalkozó, politikusan gondolkozó emberek értik, hogy amikor a szocializmus *alapjainak* lerakása befejeződött, akkor a szocialista építés további szakasza következik, melynek célja messzebb megy a korábbinál.

A szocializmus teljes felépítéséhez vezető úton a közvetlen nagy feladat továbbra is: a *második ötéves terv* teljesítése. S bár a terv egyik alapvető feladata, a falu szocialista átszervezése, már a terv kezdeti szakaszában valóra vált, és megtörtént a messzebbmenő cél kitűzése is társadalmunk fejlődésében — a közbenső cél a második ötéves terv maradt. A terv „csak" annyiban változott, hogy a termelőszövetkezetek megszilárdításában messzebb juthatunk, az ipari terveket minden bizonnyal túlszárnyaljuk, lakás-

Digitized by Google

építési programunkat megemeltük, az iskolai és egyetemi oktatás fejlesztési programját szintén növeltük, és társadalmi életünk más területein is gyorsíthatjuk előrehaladásunkat. A VIII. kongresszus jó eszmei-politikai fegyvert ad pártunk tagsága és a szocializmus minden tudatos építője kezébe.

1. Az MSZMP politikájának töretlen vonala

A VIII. kongresszus az elmúlt három év nagyszerű eredményeit összegezhette. Ezek között elsősorban azt a nagy átalakulást, amely a falu szocialista átszervezésével ment végbe társadalmunk fejlődésében. E három év története azonban szerves folytatása az előző három esztendőnek; az utóbbi három évben követett politika folytatása és továbbfejlesztése annak a politikának, amelyre pártunk hat évvel ezelőtt tért rá. Az ellenforradalom leverését követő fejlődés mérföldköve az a *három országos tanácskozás*, amely állást foglal a követendő politikai irányvonal alapvető kérdéseiben és megszabja a további harc fő feladatait.

Az első: *az 1957. évi országos pártértekezlet.* Ez a tanácskozás magasra emeli a kétfrontos harc lenini zászlaját és jóváhagyja a Kádár János elvtárs vezetésével kidolgozott, az Ideiglenes Központi Bizottság által elfogadott és követett politikát, s befejezi a párt újjászervezését. A pártértekezlet megerősíti az 1956 decemberi, alapvető fontosságú határozatot, amely elemzi az ellenforradalom kitörésének okait; e határozat megerősítésével együtt összegezi az ellenforradalom leverésének tanulságait is, meghatározza a népi hatalom erősítésének és a szocializmus építésének további feladatait.

A kétfrontos harc lenini politikája az ellenforradalom leverésééért és belső okainak kiküszöbölésééért folyó küzdelemben fejlődött ki. Mint ismeretes, egyrészt a munkáshatalmat cserbenhagyó és hátbatámadó revizionisták, másrészről a szocializmus ügyének óriási kárt okozó dogmatikusok ellen kellett egyidőben harcolni. Nem elvont elméleti vitatkozás ez, hanem nélkülözhetetlen eszmei-politikai feltétele annak, hogy pártunk sikerrel mozgósítsa a munkásosztályt és szövetségeseit a néphatalom megvédéséért és megerősítéséért, a szocialista építés újabb fellendüléséért. Kétfrontos harcban szerveződik újjá a párt, majd az ifjúsági mozgalom. Kétfrontos harcban tisztul meg a néphatalom, szilárdul meg az iparban a termelés rendje, s vesz új lendületet az egész gazdasági élet, beleértve az egyéni parasztság termelését és a magánkisipar bizonyos fellendülését is 1957—1958-ban. Kétfrontos harcban erősödnek meg a szakszervezetek és szerveződik újjá a Hazafias Népfront. A kétfrontos harc: a párt eszmei tisztaságáért vívott küzd

Digitized by Google

lem, amely legyűri a tömegkapcsolatok elmélyitésének útjában álló akadályokat és kifejleszti e kapcsolatok új vonásait. A kétfrontos harcban kovácsolódik ki a vezetés új stílusa, amely mindenekelőtt a meggyőzés módszerével mozgósít és irányít, a forradalmi határozottságot a forradalmi meggyőzés és lelkesítés módszereivel egyesíti.

A Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XX. kongresszusának általános érvényű elvi tételeit és politikai tanulságait elfogadva és a konkrét magyarországi viszonyokra körültekintően alkalmazva, pártunk a pártértekezletet követően teljes győzelmet arat az eszmei-politikai harcban mind a proletárhatalmat eláruló revizionizmus, mind pedig a szocializmus ügyét megcsúfoló és végtelenül megkárosító dogmatizmus ellen. Amikor ezt ismét megállapítjuk, arra is emlékezzünk, hogy az eszmei-politikai harcban világos határvonalat húztunk a tudatos ellenség és az általa megtévesztett jóhiszemű emberek között. Az eszmei-politikai harc *alapvető* célja éppen az, hogy segítsen az utóbbiaknak felismerni a tévedést és helyes útra térni, ezáltal izoláljuk a tudatos ellenséget, akit ártalmatlanná kell tenni. E politikával válik pártunk eszmei-politikai egysége erősebbé, mint bármikor előzőleg, kapcsolata a munkásosztállyal és a többi dolgozók nagy tömegeivel elmélyültebbé, mint valaha. Voltak, akik kezdetben jóhiszeműen kételkedtek a kétfrontos harc helyességében, a jobboldali útra tévedők azért, mert holmi „dogmatikus restaurációtól" féltek, a szektás hibákkal terheltek pedig „jobboldali engedményt" láttak benne. A tapasztalatok viszont meggyőzték mind az előbbiek, mind az utóbbiak túlnyomó többségét, hogy a párt politikája az egyedüli helyes, sikerekre vezető politika.

Csakhamar a bizalom és biztonság légköre lesz uralkodóvá a pártban és az országban. A szocialista fejlődés lendületet vesz a társadalmi élet majdnem minden területén.

Az 1957-es pártértekezlet már párttörténeti esemény, de az a politika, amelynek alapelveit ez a tanácskozás erősítette meg, döntő eszmei-politikai biztosítéka egész további fejlődésünknek. S miután ez *lenini* politika, tehát nem merevedik meg, hanem továbbfejlődik; megtart mindent, ami ebben a politikában *maradandó*, s ugyanakkor gazdagodik az új tapasztalatok általánosításával és az új feladatokra való felkészüléssel. Ennek beszédes megnyilvánulása az, hogy 1959 elején már kibontakozik a falu nagy szocialista átalakulása is. Mint ismeretes, az 1959—61-es átszervezés első és egyben sokatígérő szakasza még a VII. kongresszus előtt megy végbe.

A második országos tanácskozás: *a VII. kongresszus*, amely a párt hároméves tevékenységének, az ország hároméves fejlődésének tapasztalatai alapján állapítja meg, hogy az 1957-es pártérte-

Digitized by Google

kezlet által jóváhagyott politikát az élet minden várakozást felülmúlva, messzemenően igazolta. Ez a kongresszus fogadja el a második ötéves tervet, amely közvetlen célként tűzi ki, hogy hajtsuk végre a soron következő legnagyobb feladatot: a mezőgazdaság szocialista átszervezését, fejezzük be a szocializmus alapjainak lerakását, gyorsítsuk hazánk szocialista fejlődését, teremtsünk biztos alapokat a lakosság életviszonyainak további javításához. Mikor a kongresszus meghozza döntését e nagy fontosságú kérdésekben, már támaszkodik a szocialista ipar fejlődésének újabb tapasztalataira, köztük a szocialista munkaverseny fellendülésére, továbbá azokra a nagyszerű tanulságokra, amelyeket a falu szocialista átszervezésének fent említett első szakasza nyújtott. Ez a körülmény természetesen hozzájárult ahhoz, hogy a kongresszus tanácskozását a nagy bizalom és egyöntetűség szelleme hatja át, s e szellemben hozza meg határozatát. E döntést követi pártunk tevékenységének és országunk fejlődésének az a három éve, amelynek eredményeit és tanulságait a harmadik országos tanácskozás: *a VIII. kongresszus* összegezi.

E három év fejlődése kapcsán hadd szóljak arról az egyszerű igazságról, hogy a párt eszmei-politikai fejlődése és a szocialista építés egymással szervesen összefügg, állandó kölcsönhatásban van. Ezt illetően van bőviben saját tapasztalatunk az utóbbi másfél évtizedből, mint pozitív, mind negatív értelemben, társadalmi életünk minden területén. Itt most csak az agrárpolitika példáját említem, amely egyébként közismerten alapvető fontosságú.

Ismeretes, hogy az MDP Központi Vezetősége 1948 őszén napirendre tűzte a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztését, de képtelennek bizonyult arra, hogy kidolgozza e feladat megoldására az elméletileg helyes és a hazai viszonyok között gyakorlatilag célravezető politikát. A munkás-paraszt szövetség egyik alapvető követelménye a népi államban a parasztok *termelő* tevékenységének támogatása. E támogatás érleli és erősíti a dolgozó parasztok bizalmát a népi állam és annak vezető ereje, a párt iránt. A Rákosi-féle vezetés azonban feladta ezt a politikát, s egyben megingatta a parasztság bizalmát, amelyre a szegény- és középparasztok meggyőzését alapítani kell. Gazdasági és adminisztratív kényszereszközökkel akarta pótolni a hiányzó meggyőző erőt a termelőszövetkezeti mozgalom szervezésében. Ennek gyászos következményei és viszszahatásuk mind a mezőgazdaság helyzetére, mind pedig az ország egész fejlődésére nagyon is ismeretesek.

Az MSZMP helyreállította és megerősítette a munkás-paraszt szövetséget, a lenini elveknek megfelelően. Ebből következik, hogy őszintén támogatta a parasztság termelő tevékenységét, amit az egész ország érdeke követelt, s persze a parasztok érdeke is. S

Digitized by Google

megállapíthatjuk, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom fellendülésének feltételei csakis azért érlelődhettek meg — gyorsabban és mélyrehatóbban, mint ezt 1957-ben bárki is gondolhatta volna —, mert pártunk következetesen kitartott az egész parasztság termelő tevékenységét segítő politikája mellett. A párt meggyőző politikája, a parasztok megszilárdult bizalma a párt iránt, a megerősödött termelőszövetkezetek példája megnyitotta és kiszélesítette az utat a termelőszövetkezeti mozgalom fellendüléséhez.

Ez is kétfrontos harcban fejlődött. Pártunk legyőzte a jobboldali kishitűséget, amely évtizedekre akarta kitolni a termelőszövetkezeti mozgalmat; ez egyet jelentett volna avval, hogy fokozódik a magyar mezőgazdaság elmaradása a fejlett országoktól és növekszik az ország gondja a mezőgazdasági termékek elégtelensége miatt. Határozott elutasításban volt része a „baloldali" kishitűségnek is, amely a parasztok túladóztatásának a receptjét szedte elő, mondván, hogy másképp a paraszt nem fog bemenni a termelőszövetkezetbe. Mind a jobboldali, mind pedig a „baloldali" kishitűséget azért sikerült legyőzni, mert pártunk, a hazai viszonyok gondos tanulmányozásával, kidolgozta a termelőszövetkezeti mozgalom fellendítésének célravezető politikáját, mégpedig oly módon, hogy a falu szocialista átszervezésével egyidőben a mezőgazdasági termelés is emelkedjen. Így határozta meg e feladatot a VII. kongresszus is. S amikor e döntést a kongresszus meghozta, pártunk agrárpolitikájában az eszmei-politikai fejlődés, amely a szocialista forradalom győzelmét biztosítja a falun, már nemcsak szükséglet volt, hanem élő valóság. És mint minden, ami eleven — ez az eszmei-politikai fejlődés sem elvont elméleti vitában történt, hanem a legszorosabb kapcsolatban az élet követelményeivel.

A falu átszervezését az állam, tudvalevően, nagyon jelentősen támogatta. A támogatásnak alapvető jellege továbbra is a parasztság *termelő tevékenységének segítése*. Ezt azonban most már a termelőszövetkezetek részére nyújtja a szocialista állam, tehát eredménye sokkal jelentősebb. Közismert, hogy a termelőszövetkezeteknek különösen a megszerveződés és a nagyüzemi gazdaság kifejlesztésének időszakában kell jelentős anyagi és egyéb segítséget nyújtani, hogy a szocialista falu megerősödjék, és a mezőgazdaság kihasználatlan tartalékait növekvő mértékben hasznosítsuk az ország számára. A szocialista falu fejlődését szolgálja, hogy az ország traktorállománya, mely 1958-ban (15 lóerős egységekben számítva) 27,5 ezer volt, 1962-ben mintegy 62 ezer. A kombájnállomány növekedése tette lehetővé, hogy az aratási munka gépesítése, amely 1958-ban nem érte el a gabonaterület 20 százalékát, 1962-ben már több mint 70 százalék. Utalhatunk a műtrágyahasználat emelkedésére — egy hektárra 1958-ban 86 kg, 1962-ben

Digitized by Google

már 241 kilogramm jutott — és több más tényezőre, amely mind arról beszél, hogy az állam állja adott szavát és biztosítja a szocialista útra tért parasztoknak a kellő segítséget a nagyüzemi gazdálkodáshoz. S ha a falu szocialista átszervezésének három évében a mezőgazdaság átlagtermése — két aszályos esztendő ellenére! — 8,5 százalékkal felülmúlta a megelőző három év átlagát, ebben a szövetkezeti parasztság összefogott erejének és a célirányos állami támogatásnak együttes hatása mutatkozik meg, mind a falu népe, mind az egész ország javára.

A szocialista falu segítésében természetesen nagyon jelentős a társadalombiztosítás kiterjesztése a termelőszövetkezeti tagokra, a falu kulturális igényeinek jobb kielégítése és más támogatás is. A termelő tevékenység segítése azonban a döntő, mert így fejlődik ki jobban a szocialista falu képessége arra, hogy saját erőforrásaiból merítve gyorsítsa fejlődését. A termelés fellendítése tehát alapvető feladat.

Az MSZMP politikájának eszmei fejlődése és gyakorlati eredménye mindenekelőtt a döntő jelentőségű dolgokban mutatkozik meg. Az ellenforradalom leverése és a néphatalom megerősítése, a párt újjászervezése, tömegkapcsolatainak helyreállítása és elmélyítése, a hároméves terv teljesítése és túlszárnyalása, a munkaverseny új lendülete és a szocialista brigádmozgalom kialakulása, a munkás-paraszt szövetség helyreállítása és a parasztság átvezetése a kisárutermelés útjáról a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság útjára, a szocializmus alapjainak lerakása — mind megannyi gyakorlati eredménye a lenini politikának. S folytathatnánk közoktatásunk fejlődésével, az irodalom és a művészet új fejlődésének kezdeti eredményeivel, a tudományos élet fellendülésével. Politikánk eszmei fejlődésének két példáját említettem a legfontosabbak közül: a kétfrontos harc lenini elvének érvényesítését és eredményét, s az agrárpolitika fejlődését. Ugyanezt látnánk más döntő fontosságú kérdésekben is és látjuk kihatását életünk minden területére, bár természetesen különböző mértékben. E politika követésével vezeti el pártunk a magyar népet fejlődésünk új szakaszának céljához: a szocializmus teljes felépítéséhez.

2. A szocializmus teljes felépítésének alapvető feladata

Gyakran felvetik a kérdést, hogy mit jelent konkrétan a szocializmus felépítése, mit nyújt a népnek e nagy cél valóra váltása. S a kérdezőket általában nem az érdekli, hogy milyen további fejlődést jelent társadalmunk osztályösszetételében — bár ez is következik —, hanem az, hogy az anyagi és kulturális életszínvonal

Digitized by Google

emelkedésében meddig jutunk el, amikor a szocialista társadalom már teljesen felépült. Az emberek jól tudják, hogy tovább fog javulni az élet, előbbre megyünk a bőséghez vezető úton, — de meddig jutunk? A jelenlegi jövedelmi színvonalnak mennyivel kell emelkednie, a kulturális és egészségügyi ellátottságnak mennyivel kell bővülnie, amikor a szocialista társadalom teljesen felépült? Vajon 40—45 százalékkal-e, vagy 60—65 százalékkal talán? Nem tudunk ma erre válaszolni.

Ismert az életszínvonal emelkedésének előirányzata a második ötéves tervben, tehát 1965-ig. Ez az emelkedés viszonylag szerény. Tudott dolog azonban, hogy pártunk inkább szerényebb az ígéretekben, és csak azt veszi programba, aminek teljesítése kellően biztosított. Inkább túlszárnyaljuk a programot, ha erre lehetőség nyílik, amint ez a lakásépítés terén is történik, s történhet más tekintetben is, ha az építőmunkában előbbre jutunk a tervezettnél. Ismeretesek az előzetes elgondolások a húszéves terveket illetően, amelyek a fogyasztás három és félszeres emelkedésével számolnak. E cél elérése azonban már a kommunizmus építésének időszakára esik, a szocializmus teljes felépítése viszont minden bizonnyal még ebben az évtizedben valóra válik. Azt a kérdést, hogy a szocializmus teljes felépítésével a jelenlegi életszínvonal hány százalékkal lesz magasabb, az építés egész menete fogja megválaszolni. Most a második ötéves terv előirányzatai az elérendők és túlszárnyalandók. A további konkrét előirányzatokat a harmadik ötéves terv fogja meghatározni és alapvetően az fog választ adni a fenti kérdésekre.

Közismert, hogy a szocialista építés döntő területe a termelés, amely létrehozza az anyagi javakat a társadalom növekvő szükségleteinek a kielégítésére. *A termelékenység* emelkedésével dől el elsősorban az életviszonyok alakulása, a szocializmus teljes felépítésének ügye. Ez elemi igazság volt eddig is, az marad ezután is. A falu szocialista átszervezése után ennek az elemi igazságnak a követelményei az eddiginél hatékonyabban érvényesülhetnek egész népgazdaságunkban. Ebből is adódik, hogy az osztályharc fő frontja — amint ezt a kongresszusi referátum hangsúlyozta — a gazdasági építőmunka. Hiszen elsősorban ez szélesíti ki az ország további felvirágzásának alapjait, és csak ez biztosíthatja a győzelmet a fejlett tőkésországokkal való gazdasági versenyben.

Az utóbbi három évben megoldott legnagyobb feladat, a falu átszervezése, egész népgazdaságunk fellendülésére támaszkodott. E fellendülésben az ipar játszotta a döntő szerepet. 1962-ben az ipari termelés összvolumene — előzetes számítás szerint — mintegy 70 százalékkal múlja felül az 1957. évi szintet (amely mintegy 5 százalékkal magasabb az 1955. évinél). A mennyiségi emelkedés jelentőségét növeli, hogy párosul az ipar számottevő minőségi fej-

Digitized by Google

lődésével, bár az utóbbi korántsem kielégítő. Közismert, hogy az ellenforradalom előtti időszakban, mindenekelőtt az első ötéves terv idején, az ipar nagyarányú mennyiségi fejlődése igen súlyos gazdasági hibákkal volt terhes, amelyeknek következményeit még nem tudtuk teljesen felszámolni. A régi vezetés gazdaságpolitikája nemcsak súlyos aránytalanságokat idézett elő a népgazdaságban, hanem az ipar szerkezeti fejlődésében, a gyártmányösszetétel alakításában és több más tekintetben is halmozta a hibákat, amelyek nagy kárt okoztak az országnak. Ismeretes, hogy ez az ország adottságainak nem kellő figyelembevételéből fakadt, a szocialista országokkal való gazdasági együttműködés lebecsüléséből és nem kellő szorgalmazásából (amit nem ment az, hogy ilyen tendenciák másutt is érvényesültek és kárt okoztak), s talán legáltalánosabban a *gazdaságosság* követelményeinek elhanyagolásából. A gazdaságosság követelményeinek nem kellő számbavétele egyben a magasabb termelékenységért való harc elhanyagolását jelentette.

Iparunk szerkezetének, ágazati megoszlásának olyan irányú fejlesztésében, hogy az jobban idomuljon az ország természeti és egyéb adottságaihoz, jelentős a már elért eredmény, amit különösen a vegyipar fejlődése mutat, viszont még sok a tennivaló is, így például a legjelentősebb ipari minisztérium, a Kohó- és Gépipari Minisztérium területén. Az ipar szerkezeti fejlődése — Kádár elvtárs szavaival élve — a fejlődés egyik kulcskérdése. E tekintetben egyrészt az eddiginél következetesebben, hatékonyabban kell dolgozni a régi gazdaságpolitika káros örökségének teljesebb felszámolásán, másrészt az új feladatok legjobb megoldásán. Nem egy-két év munkája egy felfejlesztett ipar későbbi szerkezeti átalakítása, de bármilyen sok is e téren a tennivaló, mégis az új iparfejlesztési feladatok megoldása, az új üzemek legkorszerűbb tervezése és kivitelezése válik egyre nagyobb jelentőségűvé. Az ipar szerkezeti fejlesztése az iparfejlesztés állandó kérdése, a fejlődés egyik kulcskérdése lesz a jövőben is.

Közismert, hogy az iparfejlesztés állandó feladata *a gyártási folyamat, a gyártmányösszetétel és az egyes gyártmányok korszerűsítése is.* S amíg az egész ipar szerkezeti fejlesztése és részben a gyártmányösszetétel változtatása is elsősorban a központi gazdasági szervek, a Tervhivatal és a minisztériumok feladata, a gyártási folyamat és az egyes gyártmányok korszerűsítése az ipar minden ágazatára és minden üzemére kiterjedő feladat.

Mind az ipar szerkezeti fejlesztése, mind pedig a gyártási folyamat korszerűsítése *a termelékenység emeléséért* való küzdelem alapvető területe. Aki kitér e feladat elől, az feladja a termelékenység emeléséért való harcot, ha százszor hangoztatja is Lenin nagy elvi tételét, mely szerint a szocializmus végső fokon a magasabb termelékenységgel győzi le a kapitalizmust.

Digitized by Google

A gyártmányösszetétel fejlesztése — ami szorosan összefügg a nagyszériás termelés fokozásával — és az egyes gyártmányok korszerűsítése szintén szerves része *a termelékenység* emelésének. Hiszen régi termelési berendezésekkel is lehet korszerű gyártmányt készíteni, de korszerű berendezést is fel lehet használni korszerűtlen gyártmányok termelésére. S ha a munka gyümölcse elavult termék, amely korszerűtlensége miatt csak rövidebb ideig marad használatban, raktárban porosodik és esetleg egészen felhasználatlanul elvész, akkor a társadalmi munka bizonyos hányada szégyenletesen veszendőbe megy. Aki ezt passzívan szemléli, megint csak kitér a termelékenység emelésének feladata elől. Közönyösségből-e, az anyagi ösztönzés fogyatékosságának a hatására-e, avagy egyszerűen az elégtelen felkészültség miatt — ez szubjektív tekintetben különbözik egymástól, de objektív tekintetben következménye ugyanaz.

A termelékenység emelése a szocialista országok általános feladata, amelyet — különösen a kisebb országok — csak közös erőfeszítéssel, a gazdasági együttműködés széleskörű kifejlesztésével tudnak kellően megoldani. A szocialista országok munkamegosztásának kell elősegítenie az ipar ágazati szerkezetének fejlődését, a kooperációt a gyártmányösszetételben (ami a nagyszériás termelés fokozásához nélkülözhetetlen), a műszaki fejlesztésben, a tudományos és műszaki kutatómunkában és más területeken. A fejlődés lehetőségei széleskörűek. Ez az együttműködés mindenekelőtt a KGST keretében fejlődik, s a fő feladat a központi gazdasági szervekre hárul. S miután közös feladatról van szó, minden szocialista országnak kötelessége, hogy kezdeményezzen, átgondolt javaslatokat készítsen, az elfogadott megállapodásokat gondosan és lelkiismeretesen hajtsa végre. Ezzel kapcsolatban is hangsúlyoznunk kell viszont azt, hogy saját iparunk műszaki színvonalának emelésével, irányításának és szervezettségének javításával, korszerű gyártmányok gazdaságos termelésével növelhetjük csak azt a képességünket, hogy hatékonyabban részt vegyünk a nemzetközi munkamegosztásban.

Nagyon szívós, állandó munkát igényel az, hogy a termelés minden területén és a termelő munkát segítő minden munkakörben a szocializmus minden tudatos építője levonja a megfelelő gyakorlati következtetéseket abból, hogy az osztályharc fő területe a gazdasági építés, a szocializmus új győzelmeinek alapvető feltétele a termelékenység emelése, a gazdaságosság követelményeinek hatékonyabb érvényesítése egész népgazdaságunkban. De ne azt a következtetést vonjuk le ebből, hogy a gazdasági életben elsősorban az osztályellenséget kell keresni. Még akad ugyan

Digitized by Google

elszórtan s itt-ott kis csoportocskákban osztályellenség is, akit félre kell seperni az útból, azonban mindenekelőtt az alkotó munka fegyverével kell ezt a csatát vívni. Az alkotó munka lendülete a leghatékonyabb fegyver az ellenséges elemek teljes elszigetelésében is.

A termelékenység emeléséért, a gazdaságosság követelményeinek hatékonyabb érvényesítéséért folyó harc eredménye dönti el elsősorban a szocialista építés menetét, amely választ ad arra a kérdésre, hogy Magyarországon milyen fokra emelkedik a nép életszínvonala, amikor a szocializmus teljes felépítése valóra válik. Ez ugyanis függ az ország történelmi adottságaitól, a szocialista építés nemzetközi körülményeitől és természetesen a szocialista építés menetétől a szocialista világrendszer minden egyes országában. A történelmi adottság, amely mellett egy nép elkezdi a szocializmus építését, örökül maradt tényező; a nemzetközi körülmények alakulásának kisebb-nagyobb mértékben részese minden ország; a szocialista építés belső menetét viszont elsősorban az illető nép alkotó munkájának fejlődése dönti el minden szocialista országban.

Az egyes országok fejlődésbeli különbsége lényegesen csökken a szocialista építés menetében, de a szocializmus teljes felépítésével még nem szűnik meg. Csak a kommunizmus építése során válhat valóra az általános kiegyenlítődés. De hogy a szocializmus teljes felépítéséig mekkora lépést teszünk előre ezen az úton itt, Magyarországon, az döntően a mi belső fejlődésünktől, s ugyanakkor nagy mértékben a szocialista országok nemzetközi együttműködésének előrehaladásától függ.*

* Nemes Dezső elvtárs cikkének második részét lapunk februári számában közöljük.

Digitized by Google

Húszéves népgazdaságfejlesztési tervünk néhány kérdése

Írta:

HETÉNYI ISTVÁN és VÁLYI PÉTER

Az MSZMP VIII. kongresszusa hosszú időre megszabta a társadalmunk előtt álló feladatokat. Különösen lelkesítő perspektívát tártak fel hazánk széles közvéleménye előtt a húszéves népgazdaságfejlesztési terv előirányzatai. A kongresszusi határozat kimondja: „Az 1961—80-as időszakban a nemzeti jövedelmet négyszeresére emeljük. Népgazdaságunk szerkezetét — benne az ipari és mezőgazdasági termelés összetételét — úgy alakítjuk, hogy a termelés növekedési üteme gyors legyen... Az ipari termelést legalább ötszörösére emeljük... A mezőgazdasági termelést országunk kedvező adottságainak maximális kihasználásával 20 év alatt két-, két és félszeresére emeljük... Az egy főre jutó fogyasztás 1980-ban magasabb lesz, mint a fejlett tőkés országokban".

A húsz évre való tervezés, a tervezés új, magasabb fokú formája, amely kiegészíti és tovább fejleszti az ötéves és éves tervezés eddigi rendszerét. A húszéves tervezés fő célja, hogy az eddiginél hosszabb perspektíva ismeretében hozzájáruljon *a fejlődés leghatékonyabb irányainak, a legkedvezőbb gazdasági struktúrának a megállapításához* és ennek révén a népgazdaság gyors fejlődéséhez.

A technika fejlődését korunkban az jellemzi, hogy egyre növekszik a felépülő termelő egységek mérete és költsége. A legnagyobb objektumoknál a beruházási döntéshez, a műszaki tervezéshez, a kivitelezéshez és az üzembehelyezéshez szükséges idő meghaladja a távlati tervezés eddigi ötéves időszakát. Különösen azokban az ágazatokban okoz ez problémát, amelyeknek fejlesztése tervszerű műszaki kutatómunkát, speciális káderképzést igényel, mert az meghosszabbítja az „elgondolástól a megvalósításig" terjedő ciklust.

Ugyanakkor a fejlődő népgazdaságban egyre szélesebb körű ágazati és területi munkamegosztás alakul ki. A technika fejlődése (gondoljunk pl. a vegyipar, s különösen a műanyagok termelésére), gyors ütemben változtatja meg az ágazatok hagyományos kapcsolatait, s új arányokat követel a termelésben. Az egyik ágazat termelésének új összetétele, megváltozott részaránya a felté-

Digitized by Google

tele, illetve a szükségszerű következménye annak, hogy valamely másik ágazat *új, magas technikai színvonalon fejlődjék* (pl. a vegyipar fejlődése feltétele a mezőgazdaság fejlődésének). Mindez nélkülözhetetlenné teszi a népgazdaság egészére kiterjedő, összehangolt, hosszútávlatú terv kidolgozását.

Funkcióját és jelentőségét tekintve a húszéves terv nagyon lényegesen különbözik az éves, hároméves és ötéves tervektől. Az éves tervekben a figyelem előterében a távlati tervek koncepcióinak gyakorlati végrehajtása és a népgazdasági egyensúly biztosítása áll, s az adott feltételek lényegében meghatározzák az előirányzatokat. Az ötéves tervben már jelentősebb változások tervezhetők, de e változások helyessége, indokoltsága csak hosszabb távlat felmérése alapján állapítható meg. A húszéves terv alkalmas arra, hogy *kialakítsa népgazdaságunknak azt az objektíve legelőnyösebb szerkezetét, amellyel optimálisan hasznosíthatjuk hazánk munkaerő- és természeti adottságait*, s adott társadalmi munkaráfordítással a legmagasabb nemzeti jövedelmet állíthatjuk elő.

Az elmúlt hosszabb időszak tapasztalatai, a keresők számának, a nemzeti jövedelem és a fogyasztási és felhalmozási alap várható alakulása alapján a húszéves terv választ ad a fejlődés ütemének kérdésére. Magukat az 1980. évi előirányzatokat azonban a húszéves terv természetesen nem határozhatja meg aprólékos pontossággal és részletességgel. Hiszen két évtized távlatában sok olyan műszaki és tudományos esemény következhet be, amely módosítja mai gazdasági elképzeléseinket, s ezeknek a gazdaságra gyakorolt konkrét hatásait nem lehet részleteiben előre látni. A bekövetkező változásokat az éves és ötéves tervekben kell figyelembe venni. De fontos, hogy a húszéves terv *kulcsot* adjon a változások megtervezéséhez. Ezt pedig azzal adja meg, hogy következetesen arra az elvre épül, hogy *a rendelkezésünkre álló társadalmi munka legjobb hatásfokú hasznosítását kell elérnünk.*

A társadalmi munka hatékonyságának leggyorsabb emeléséhez nélkülözhetetlen a szocialista országokkal való gazdasági együttműködésünk szorosabbra fűzése. A társadalmi munka-ráfordítás hatékonyságát meghatványozhatja az, ha a fejlesztés előirányozásánál nem egy-egy ország szükségleteiből és lehetőségeiből, hanem mindenekelőtt a *KGST-ben tömörült országok*, majdan pedig az egész szocialista világrendszer *szükségleteiből és lehetőségeiből indulunk ki.* Ez lehetséges is, mert a KGST 1957. évi VII. ülésének határozata alapján a többi KGST-ország is készíti a maga húszéves népgazdasági tervét. A húszéves terveket a KGST-országok két- és többoldalúan egyeztetik egymással.

A terv-koordináció nemrég még csak viszonylag szűkkörű tevékenység volt, az 1958—60-as, de még az 1961—65-ös időszakra

Digitized by Google

vonatkozóan is csaknem kizárólag a kölcsönös áruszállítások összehangolására irányult. A termelés nemzetközi szakosítása, a termelési kooperáció sok esetben különvált a tervek készítésétől, és ez nemegyszer azzal a következménnyel járt, hogy ésszerű szakosítási elképzelések nem érvényesültek, sőt a szocialista munkamegosztás elveivel ellentétes intézkedések is történtek. A tervegyeztetés bilaterális formái között sok olyan elgondolás nem volt megvalósítható, amelyet több ország közös erőfeszítésével el lehetett volna érni.

A húszéves tervek egyeztetése már sokkal átfogóbb. Itt az a feladat, hogy az egész KGST-n belül biztosítsuk a közös gazdasági fejlődés tervszerűségét és arányosságát. Ez a feladat messze túlnő a nemzeti tervek érintkező felületeinek összecsiszolásán. Egyeztetni kell a külkereskedelmi szállításokat, a termelési programokat, a beruházásokat és a fontosabb kutatási feladatokat is. A nemzetközi tervegyeztetésben az új és a fő elem azonban a *beruházási politika közös kialakítása.* A közös perspektíva kialakítása szempontjából ez áll az előtérben, mert a beruházási elhatározások hosszú évekre meghatározzák a gyártmányprofilt, a műszaki színvonalat és a lehetséges munkamegosztást. Hazánk húszéves terve is csak a nemzetközi egyeztetés befejezésével lesz teljes.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy a húszéves tervnek mindenekelőtt a fejlődés *irányát és ütemét* kell kijelölnie, a fejlődés kulcskérdéseire kell a legnagyobb súlyt helyeznie. Fő jellegzetessége éppen az, hogy *irányelv* a fejlődésre. De miből induljanak ki maguk az irányelvek? Abból a párt által meghatározott alapvető politikai feladatból, hogy a húszéves terv időszakában *meg kell valósítanunk a szocializmus termelőerőinek teljes kiépítését, a szocialista gazdasági rendszer betetőzését, majd a kommunista társadalom építésének előkészítését.* S ezt a szocializmus és kapitalizmus világméretű gazdasági versenye közepette kell megvalósítanunk, amikor a szocialista országok gazdasági tömörülésükkel is gyorsítani akarják azt a folyamatot, amelyben a kapitalizmussal szemben gazdasági túlsúlyra jutnak, dolgozóiknak a világ legmagasabb életszínvonalát teremtik meg.

E legfőbb politikai cél ismeretében kell a húszéves tervnek meghatároznia a fő előirányzatok teljesítéséhez legszükségesebb távlati feladatokat és az elérésükhöz vezető utakat. Enélkül a terv csak határozatlan, feltételes elgondolás volna, s nem adna gyakorlati segítséget az éves és ötéves tervezéshez. A hosszútávlatú terv irányelv-jellegéből egyáltalán nem az következik, hogy kidolgozása nem követeli meg a problémák alapos, részletes vizsgálatát. Ellenkezőleg: a távlati tervezésben jóval kevesebb mutatót kell ugyan jóváhagyni, mint az éves tervben, de a megvizsgálandó té-

Digitized by Google

nyezők és a szükséges számítások sokkal szélesebbkörűek. Minél hosszabb ugyanis a tervidőszak, annál több változó tényezőt kell számításba venni.

•

A hosszútávlatú terv kidolgozását 1960-ban kezdtük el. Az Országos Tervhivatal által kidolgozott hipotétikus kiinduló adatok alapján 18 bizottságot bíztak meg a legfontosabb kérdések és irányelvek kidolgozásával. Az utolsó két évben kialakultak az előzetes elgondolások a gazdasági fejlődés fő irányairól és hazánknak a KGST-ben perspektivikusan betöltendő szerepéről, sőt megkezdődött ezeknek az elgondolásoknak a műszaki, a gazdasági felülvizsgálata is. Folyamatban van a húszéves terv kétoldalú és sokoldalú egyeztetése is. Húszéves tervünket előreláthatólag csak e munkák befejeztével egy-két év múlva állíthatjuk véglegesen össze.

A növekedés ütemét a következő húsz évben a VIII. kongresszus határozatai szerint az alábbi fő előirányzatok jellemzik:

	Évi átlagos növekedés üteme (%)	
	1951—1960 (tényszám)	1961—1980 (a kongresszus határozata szerint)
Ipari termelés	9,6	8,4—9,0
Mezőgazdasági termelés	2,3	3,6—4,7
Nemzeti jövedelem	6,5	7,0—7,2

Megjegyzés: Az ipar adatai 1951—60-ra a nettó termelés alapján, 1961—80-ra a teljes termelés alapján vannak kiszámítva. A mezőgazdaság 1951—60. évi adata — az éves ingadozások kiküszöbölése céljából — az 1949—51. és az 1959—61. évek átlagának összevetése alapján van kiszámítva.

A fejlődés üteme tehát — a mezőgazdaságétól eltekintve — hasonló az elmúlt tíz év fejlődési ütemához. Helytelen volna azonban azt gondolni, hogy a húszéves terv feladatait az eddigi tapasztalatok kivetítésével állapíthatjuk meg. Ellenkezőleg: a fejlődésre ható tényezőkben az eddigiektől lényegesen eltérő feltételekkel kell számolnunk.

A fejlődés üteme, a termelőerők helyzete nagymértékben a felhalmozás nagyságától függ. De helytelen volna túlbecsülni a beruházásoknak a fejlődés ütemére gyakorolt hatását. Sok más tényezőt is számításba kell venni, a többi között a beruházások hatékonyságát, a rendelkezésünkre álló munkaerő mennyiségét és képzettségét, s más kérdéseket.

Célszerűnek látszik, hogy mi is a munkaerő és a termelékeny-

Digitized by Google

ség kérdésével kezdjük a húszéves terv problémáinak tárgyalását. E mellett szól egyrészt az, hogy a foglalkoztatható munkaerők távlati száma a leginkább adott eleme a tervnek, másrészt az, hogy itt lényeges lesz a változás az előző évtizedhez képest.

Számítások szerint a népesség foglalkoztatása hozzávetőleg a következőképpen alakul:

	1949.		1960.		1980	
	1000 fő	százalék	1000 fő	százalék	1000 fő	százalék
Népesség	9295		0 021		11 000—11 500	
Munkaképes korú népesség (15—59 éves férfiak és 15—54 éves nők)	5728		5930		6400—6500	
Keresők	4077	100	4588	100	5400—5600	100
Tanulók (14 éven felüliek)	230		379		700	
A keresők számából						
ipar	790	19	330	29	1900—2100	35—38
mezőgazdaság	2105	52	676	36	800— 900	15—16
egyéb termelő ágak	507	12	849	19	1400—1600	26—29
nem termelő ágak	675	17	733	16	1100—1300	20—24

Az iparban dolgozók száma húsz év alatt előreláthatólag mintegy 700 ezer fővel emelkedik. Mit jelent ez az ipari munka termelékenysége szempontjából? Azt, hogy amíg az ipari munka termelékenysége a legutóbbi tíz évben évente átlag 4,2 százalékkal nőtt, addig 1961 és 1980 között átlagban évi 6 százalékkal kell hogy növekedjék. Emellett ebben az időszakban a munkaidőt is jelentősen csökkenteni akarjuk. Ha azt tételezzük fel, hogy 1980-ig a munkaidő 20 százalékkal csökken (ez az előirányzat még nincs tudományosan megalapozva), akkor az egy órára jutó termelést évente 7—8 százalékkal kell emelni és az egy órára jutó termelés növekedést kb. 90 százalékában a termelékenység növekedéséből kell fedezni. Ha a termelékenység csak olyan mértékben nőne, mint az utóbbi tíz évben, akkor a munkaidő 20 százalékos csökkentése esetén 1980-ra csaknem 4 millió ipari dolgozóra lenne szükség, hogy a termelési előirányzatot megvalósítsuk; ez azon-

Digitized by Google

ban mind a foglalkoztatás struktúrájának, mind pedig a kiképzésnek a szempontjából tekintve teljesen irreális célkitűzés volna.

A munkaképes korúak jövőbeli száma lényegében adva van, mert túlnyomórészt a ma élő lakosságból kerülnek ki. A foglalkoztatottak száma a munkaképes korú népességen kívül a dolgozó öregek, a tanulók és a háztartásban dolgozó nők számától is függ. Számításaink szerint valamelyest nő majd a nyugdíj-korhatáron felüli dolgozók száma. A tanulók száma a középiskola általánossá válása és az egyetemi oktatás kiszélesedése révén erőteljesen fog nőni. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a gyermekintézmények fejlődése, a munkaidő rövidülése és más okok következtében a háztartásban dolgozó munkaképes korú nők száma mintegy a felére csökken. Ilymódon a keresők számának egymilliós növekedéséből 70 százalékot a kereső nők számának növekedése tesz majd ki.

Az összes keresők közül kitűnik a mezőgazdaságban dolgozók számának gyors csökkenése. Ezt mindenekelőtt a mezőgazdasági munka termelékenységének gyors, húsz év alatt mintegy 4—5-szörös növekedése teszi lehetővé. Számottevően fog nőni a nem termelő ágak dolgozóinak létszáma, mert gyorsan növeljük a szolgáltató intézmények hálózatát, másrészt javítani akarjuk a nyujtott szolgáltatások minőségét.

Ezzel a sok vonatkozásban leegyszerűsített számítással azt akarjuk szemléltetni, hogy az ipari termelés növelése a termelékenység igen gyors növekedése nélkül, a foglalkoztatott munkaerő növelésének korlátai miatt bizonyos ponton szinte leküzdhetetlen nehézségbe ütközne. Távlati tervünknek tehát a termelés növelését illetően az a fő feladata, hogy *megtalálja azokat az utakat-módokat, amelyekkel a termelékenység a legnagyobb mértékben és leggyorsabban növelhető.*[1] Ebből a szempontból a húszéves tervidőszak két szakaszra oszlik: ebben az évtizedben még viszonylag jelentős munkaerőforrásaink vannak, a következő évtizedben azonban — a munkaidő-csökkentést is szem előtt tartva — lényegében nem számíthatunk az ipari munkaidő-alap emelkedésére.

A termelékenység növekedési ütemének további gyorsítása minden területen újszerű közgazdasági nézőpont kialakítását teszi szükségessé. Többek között már ma nagyobb figyelmet kell fordítani az automatizálás alkalmazására, távlati termelési programjaink összeállításánál pedig gondosan mérlegelni kell a munkaigényesség fokát.

[1] A termelékenység kiemelkedő fontosságát természetesen semmi esetre sem lehet úgy érteni, hogy egyoldalúan az élő munkára számított mutatók emelkedése a fontos. A fő kérdés az egy termelőre jutó nemzeti jövedelem növelése, amelyben az anyagokkal és az állóeszközökkel való takarékosság is elsőrendű szerepet kap.

Digitized by Google

A termelékenység tekintetében hatalmas feladatot kell megoldanunk: túl akarjuk szárnyalni a fejlettebb kapitalista országok termelékenységét.[2] Ez a fő kérdése húszéves tervünknek és nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy a fejlettebb tőkés országokat a fogyasztás terén is túlszárnyaljuk.

A termelékenység gyors növelése, a világon élenjárónak elismert termelékenység megközelítése, a népgazdaság *termelési szerkezetének* olyan módosítását feltételezi, amelynek révén maximálisan kihasználjuk országunk gazdaságföldrajzi, geológiai, káder- és egyéb adottságait, a nemzetközi munkamegosztást és az egyes ágakban végrehajtandó nagyarányú műszaki fejlesztést.

Ilyen módon a termelékenység gyorsabb növelése a legszorosabban összefügg a terv egészével. A beruházási tevékenység mértéke és iránya, a szakképzettség növelése, a termelés szervezettségének javítása, a termelőerők területi elosztása közvetlenül vagy közvetve erősen befolyásolják a termelékenység emelésének lehetőségeit. E tekintetben van mit tanulnunk azoknak az országoknak a tapasztalataiból, amelyekben a munkaerő-források ma is csak jelentéktelen mértékben fedezik a termelés növelését (mint pl. az NDK-ban és Csehszlovákiában).

A termelés struktúrájának kialakításában a technika általános irányzatából (pl. a gépgyártás és a vegyi ipar nagyarányú fejlesztése), továbbá az ország adottságainak legjobb kihasználásából kell kiindulnunk. Az adottságok közül a természeti és a földrajzi tényezők mindenekelőtt a nyersanyag-termelést és a mezőgazdaság fejlesztését befolyásolják. *Hazánkról elmondhatjuk, hogy — legalábbis a gazdaság jelenlegi szükségleteit és szerkezetét ismerve —, egyes kivételektől eltekintve, nyersanyagban szegény ország s geológiai adottságai kedvezőtlenek.* Nemcsak az probléma tehát, hogy miből fedezzük a szükségletet, hanem az is: hogyan szorítsuk le a lehető legkisebbre a kedvezőtlen természeti viszonyoknak a nyersanyag-ellátás költségeire gyakorolt hatását. Ehhez tisztáznunk kell, hogy milyen nyersanyagok és energia-fajták termelését valósítsuk meg itthon s melyek azok, amelyekben az import a célszerűbb, akár azért mert nem rendelkezünk velük, akár azért, mert termelési feltételeink még perspektivában sem közelítik meg más baráti országokét.

A nyersanyag-kitermelés legtöbbször viszonylag nagy beruházásokat, nagyarányú eszköz-előlegezést igényel, amelyek ráadásul lassan térülnek meg; ezért a nyersanyag-fejlesztési elgon-

[2] Az ipari távlati tervezés módszereitől és különösen a termelékenység színvonala tervezésének módszertani problémáiról lásd Sik György és Jánosi Ferenc: „Az iparfejlesztés módszereinek továbbfejlesztése" c. tanulmányát a Társadalmi Szemle 1962. 1. számában.

Digitized by Google

dolásokat a szocialista tábor, vagy legalább a KGST egésze szempontjából kell vizsgálnunk.

A nyersanyagellátás megoldására irányuló erőfeszítések nem szorítkozhatnak csupán a termelési és import-lehetőségek kihasználására, hanem legalább ilyen mértékben kell hogy kiterjedjenek a felhasználási célok és struktúra vizsgálatára is. Húszéves tervünkben például — kiindulva hazánk energiaszegénységéből és abból, hogy az energiahordozókat a szocialista táboron belül nagy távolságról kell szállítani —, követendő elvnek tartjuk, hogy lehetőleg eleve minimálisan állapítsuk meg az energiaigényeket, s a legkevésbé energiaigényes iparágakat fejlesszük. Ez azért is fontos, mert Magyarország gazdasági fejlődésének egyre fontosabb kulcskérdése az energiaellátás. 12—15 éve — a mainál lényegesen alacsonyabb termelési szinten — még egyensúlyban volt az ország energiamérlege. Energiahordozó-forrásaink azonban igen korlátozottak, a széntermelés emellett jórészt igen rossz feltételek között és gazdaságtalanul növelhető. Az ipari termelés emelkedésével együtt energiahiányunk is nő. Pedig jelentős összegeket fordítunk az energiabázis növelésére, különösen a szénhidrogén-kutatásokra és feltárásokra. Geológusaink már eddig is országos jelentőségű eredményeket értek el újabb alföldi földgáz-mezők felkutatásával és az ismert kőolajvagyon növelésével. A szénhidrogének megkutatottságát tekintve hazánk ma — területéhez viszonyítva — az elsők között van az európai országok között. Tüzelőanyag-termelésünk azonban húsz év alatt előreláthatólag csak 20—30 százalékkal fog növekedni, s ez messze elmarad a szükséglettől.

A hazai lehetőségek ésszerű kihasználása mellett tehát erősen növelnünk kell a behozatalt. Ma energiaszükségletünknek egynegyedét fedezzük behozatalból. 1980-ban a behozatal aránya az összes felhasználásnak előreláthatólag legalább a felét fogja kitenni. Itt azonban sok műszaki és gazdasági variánst kell mérlegelnünk ahhoz, hogy a baráti országok energialehetőségeit figyelembevéve, a legcélszerűbb együttműködés alakuljon ki. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság irányításával kiterjedt számítások és tanulmányok készülnek a távlati szükségletek meghatározására és a legésszerűbb nemzetközi együttműködés kialakítására. A KGST tervezéssel foglalkozó szervei pedig a KGST-szintű energiagazdálkodás lehetséges változatainak elemzésével foglalkoznak.

Arról van itt voltaképpen szó, hogy a Szovjetunió keleti részein nagyarányú olcsó és relatíve leterheletlen energiaforrások vannak. A Szovjetunió népgazdaságának területi elosztása a következő periódusban az energiának kelet—nyugat irányú mozgását teszi szükségessé. Az a kérdés, hogy milyen formában és összetételben a legcélszerűbb az olaj-, gáz-, szén-, villamosenergia-to-

Digitized by Google

vábbítás hozzánk és a többi, bizonyos mértékben szintén energiaszűkében levő európai népi demokratikus országba, hogy milyen ütemben és mértékben építhető ez ki és milyen együttműködést kíván meg. Össze kell hasonlítani tehát a szállítási, továbbítási, beruházási és üzemeltetési költségeket, össze kell vetni ezeket a belföldi ráfordításokkal, figyelembe véve a különböző energiafajták hasznosítási hatásfokát is. Ma már elmondhatjuk, hogy *a KGST-országok a világ legnagyobb arányú energia-kooperációjának a küszöbén állnak,* amelynek kezdeti mérföldkövei: a Barátság Kőolajvezeték, a villamosenergia-rendszerek összekapcsolása, a magyar—román földgázvezeték.

Az energia-kérdés átvezet a magyar gazdasági perspektíva egy másik jellegzetes területére: az alumíniumiparhoz. Jelentős bauxit-vagyonunk erőteljesebb kihasználását a múltban is az energiahiány korlátozta és ma is ez gátolja. Ipari villamosenergia-felhasználásunknak azonban így is jelentős részét (1960-ban mintegy 18 százalékát) vette igénybe 50 000 tonnás alumíniumfémtermelésünk. Pedig az alumínium a jövő féme, a műszaki haladás fontos eszköze, keresett cikk a szocialista országokban és a tőkés világpiacon is. Technikai hagyományaink, kiépített kutatói és ipari termelési bázisunk országunkat alkalmassá teszi arra, hogy az alumíniumkultúra központjává váljék. A nemrég megkötött nagy jelentőségű magyar—szovjet timföld- és alumíniumipari együttműködés az alumíniumipari vertikum legenergiaigényesebb lépcsőjét, a timföld elektrolizisét oldja meg olyan módon, hogy a szovjet vízienergia-telepeken gazdaságilag rendkívül előnyös lehetőséget ad alumíniumtömb termelésére. Az együttműködés nagyon nagyvonalú. Végső kifejlődésében lehetővé teszi, hogy évente 330 000 tonna magyar timföldet vigyünk ki a Szovjetunióba, és a belőle nyert teljes fémmennyiséget, vagyis 165 000 tonna alumíniumot visszaszállítsuk.

A KGST-országok közösségének, valamint Magyarországnak és a Szovjetuniónak egyaránt előnyös ez az alumíniumipari kooperáció. Egyben fontos része ez a hazai energia- és nyersanyag-probléma hosszútávú megoldásának is. A kooperáció révén lehetővé válik az alumínium-feldolgozás széles kiépítése, ami tovább hat iparunk szerkezetének korszerűsítésére, meggyorsítja a járműiparnak, a gépiparnak, a csomagolástechnikának, az építőiparnak és általuk kisebb-nagyobb mértékben minden termelő ágazatnak a műszaki fejlesztését, s lehetőséget nyújt új, modern műszaki megoldásokra.

Népgazdaságunk nyersanyag-kérdései között meg kell említenünk a vegyipar fejlesztését. A vegyipar tervszerűen, gazdaságosan fejleszthető lényegében hazai nyersanyagbázison. A modern szintétikus szerves vegyipar kiépítésének fő területe: a kőolajból

Digitized by Google

és földgázból kiinduló vegyületek családfája. A petrokémia, ez az új, haladó termelési ág országunkban is gazdaságosan és világszínvonalon építhető ki, mert kiinduló nyersanyagát a hazai földgáz-kitermelés és a kőolaj-feldolgozás megtermeli. Második ötéves tervünk vegyipari programja biztató kezdete azon nagyarányú műanyag- és műszálipar kialakításának, amely népgazdaságunk távlati struktúrájában fontos szerepet játszik majd. Az egy főre jutó műanyag-termelés az 1960. évi 1 kg-ról 1980-ban előrelátható-lag 50—60 kg-ra fog nőni.

Beruházási és előállítási költségeiknek alacsonyabb szintje miatt, korrozióállóságuk és egyéb fizikai állandóik révén a műanyagok sok esetben a fémeknél lényegesen gazdaságosabban használhatók szerkezeti anyagokként, vagy bevonatként is. Feltevéseink szerint az 1980. évi műanyagtermelésünk térfogatában megegyezik majd acélfelhasználásunkkal.

A könnyűipari nyersanyagok bőségének megteremtésében és a mezőgazdasági termelés növelésében is nagy feladatai vannak a vegyiparnak. A vegyipar rohamosan növekvő szerepe is arra inti a tervezőket, hogy a távlati szükségletek meghatározásában nem lehet a jelenlegi helyzet egyszerű kivetítéséből kiindulni s az iparilag fejlett országok jelenlegi felhasználásának szerkezetét sem lehet lemásolni, mert a korszerű vegyipari termékek alkalmazási területének viharos szélesedése miatt minden „szokványos" prognózis irreálisan alacsony előirányzatokra vezetne.

Az acélfelhasználás ezzel szemben minden valószínűség szerint az eddiginél kisebb arányban fog világszerte növekedni. Még inkább figyelembe kell venni ezt hazánkban, ahol a szocialista nemzetközi munkamegosztás elvei alapján — még az sem célszerű, hogy az acélszükséglet mértékéig továbbfejlesszük a vaskohászati bázist, legfeljebb valamelyik közbenső termékből (nyersvasból, acélöntecsből vagy bugából) kiindulva.

Akármilyen felhasználási szerkezetet alakítunk is ki húszéves tervünkben, előre látható, hogy a növekvő nyersanyag- és energiahordozó-szükséglet döntő részét külföldről kell megszereznünk. A szocialista országokkal való együttműködés e tekintetben is növekvő jelentőségű. Együtt kell tehát munkálkodnunk a kooperáció kiszélesítésén. Az együttműködés szélesítésének azonban elengedhetetlen feltétele, hogy az a részvevő országok mindegyikének előnyös legyen. Jelenleg a nyersanyagtermelő ágazatok gyorsabb fejlesztését bizonyos fokig fékezi, visszatartja a nagyobb tőkeigényesség. Azzal számolunk azonban, hogy a KGST fejlődésének közvetlenül előttünk álló szakaszában az együttműködésnek olyan fejlett formái alakulnak ki, amelyek gazdasági ösztönzőkkel és az együttműködés más tényezőivel (pl. közös beruházásokkal) alapot adnak a nyersanyag-szükségletek optimális fedezésére. Egy-

Digitized by Google

egy nagyobb arányú nemzetközi gazdasági-együttműködési konstrukció kialakításában egyaránt számításba kell venni minden lényeges szempontot: az időfaktort, a KGST-szinten mért gazdaságosság és a KGST-n kívüli országokkal való kereskedelem fejlesztését.

A hosszú időre való előrelátásnak a *feldolgozóiparok* legtöbbjében is nagy a jelentősége.

A feldolgozóiparok között távlatilag is *kiemelkedő helye van a gépiparnak.* A gépipar ma az ipari termelésnek 27 százalékát, 1980-ban előreláthatólag mintegy 40 százalékát állítja elő. Más feldolgozó iparágakban — mint az építőanyag-gyártásban, a könnyűiparban és egyebütt — szintén kialakulnak ugyan újabb belső súlypontok, nő a nemzetközi kooperáció, de ezeknek az iparágaknak a népgazdaság egészéhez való kapcsolódása sokkal kevésbé bonyolult, arányaik változása kevésbé gyökeres, mint a gépiparé.

A gépiparnak — élve a szocialista nemzetközi munkamegosztás, a mélyebb specializáció és kooperáció lehetőségeivel —, be kell rendezkednie arra, hogy mind több hazailag gazdaságosan és a világszínvonalon gyártható termékből a hazai szükségleten kívül teljesen vagy részben, kielégítse a baráti országok szükségleteit is, s ezzel egyidejűleg a munkamegosztás elmélyülése alapján — jelentősen fog növekedni a gépimportunk is. Előzetes számítások szerint a gépipar termelését húsz év alatt több mint nyolcszorosára célszerű növelnünk. Ágazatonként azonban nagyok a különbségek a fejlődés ütemét illetően. A gyártmányok és termelési ágak egy részében rá fogunk térni a nemzetközi szintnek megfelelő sorozatgyártásra, a legkorszerűbb technikai módszerek alkalmazására, és világviszonylatban kiemelkedő paramétereket érünk el, ezzel egyidejűleg pedig beszüntetjük egyes gazdaságtalanul gyártott cikkek termelését. Gyors (mintegy 30-szoros), fejlesztést irányozunk elő például a műszeriparban, a híradástechnikában (mintegy 15-szöröst), továbbá a szerszámgépek, a vegyipari és az élelmezési berendezések, az autóbuszok gyártásában. Egyes ágakban viszont az átlagosnál lényegesen kisebb lesz a termelés növekedése; így pl. a hajó-, a mezőgazdasági gép-, a vasúti járműgyártásban. Megjegyzendő azonban, hogy az egyes iparágakon belül sem egyforma arányban, hanem nagyon is eltérő mértékben fognak fejlődni az egyes gyártmányok és gyártmánycsoportok, minthogy a nemzetközi szakosodás sem iparáganként, hanem gyártmányonként és gyártmánycsoportonként fog megvalósulni. A gépipari fejlődés új csomópontjainak kialakításában már most nagy erőfeszítést kell tennünk, hogy meggyorsítsuk a műszaki fejlesztést, megteremtsük a műszaki fejlesztés erős bázisait és meggyorsítsuk a tudományos kutatómunkát.

A feldolgozó ipar többi ágát is úgy akarjuk fejleszteni, hogy

Digitized by Google

lehetőleg minél jobban hasznosítsuk a nemzetközi munkamegosztás előnyeit. Jelenlegi ismereteink szerint elsősorban a gyógyszeripar, a konzervipar és a ruházati ipar egyes ágai — amelyben értékes hagyományaink és adottságaink vannak —, játszhatnak jelentős szerepet az export növelésében és választékának bővítésében.

A húszéves terv ipari fejlődésének eredményeképpen iparunk szerkezete feltehetően a fejlett országok ipari struktúrájához lesz hasonló. Így például a gépiparnak és a vegyiparnak az ipar termelésében való együttes részesedése alighanem meg fogja haladni az 50 százalékot. Az ipar népgazdasági súlya is megnő, a nemzeti jövedelemben való részesedése hozzávetőleg mintegy 70 százalékot ér el.

Húszéves tervünkben *nagy feladatok várnak a mezőgazdaságra.* Népgazdaságunk fejlesztésének alapkérdése: az ipari és a mezőgazdasági termelés fejlődésének helyes aránya. A kapitalista és a szocialista országok történelmi tapasztalatai alapján megállapíthatjuk, hogy az ipari termelés évi 8—9 százalékos növelése mellett a mezőgazdasági termelésnek évi 4—4,5 százalékos növelése a mezőgazdaság gyorsított fejlesztését jelenti. Ez az előirányzat azért indokolt, mert a mezőgazdasági termelés mind hazánkban, mind a szocialista országok összességében elmaradt a növekvő szükségletek és a termelési lehetőségek mögött. Terveinkben ezért azt kell előirányozni, hogy a mezőgazdasági termelés gyorsan növekedjék, különösen a húszéves terv első évtizedében. A második évtizedben — ahogyan az élelmiszer-fogyasztás fokozatosan a teljes kielégítés felé halad — valamivel lassabb lesz a növekedés üteme. Húszéves tervünk folyamán a mezőgazdaság abban az értelemben is fokozatosan leküzdi az ipartól való elmaradását, hogy technikai és szakképzett munkaerővel való ellátottsága fokozatosan közeledik az ipar színvonalához, fokozódik a mezőgazdasági munka ipari jellege, ennek alapján gyorsan csökkennek a falu és a város közötti különbségek.

A nemzetközi szakosodás tág lehetőségeire támaszkodva azt tervezzük, hogy mezőgazdaságunk érje el, sőt haladja meg a hasonló természeti adottságokkal rendelkező, de jelenleg nálunk fejlettebb országok növénytermelési és állattenyésztési eredményeit. Bizonyos, hogy a húszéves terv során a mezőgazdasági termékek cseréje is sokkal nagyobb arányú lesz, mint ma. Mégis feltehető, hogy az ország évről évre növekvő élelmiszer-szükségletének nagy, vagy túlnyomó részét saját termelésünkből fedezzük, s ezzel egyidejűleg a mezőgazdasági eredetű termékek exportját is növelni tudjuk. A tőkés országokba irányuló export növelése jelentős technikai és szerkezetbeli javulást követel a mezőgazda-

Digitized by Google

ságtól, részben azért, hogy leküzdjük a nyugat-európai piaci csoportosulások által támasztott nehézségeket, részben azért, hogy megszervezzük a fejlődésben levő országok új, várhatóan növekvő piacát. Erősen növekedni fog a jelentősége az olyan szocialista országokba irányuló mezőgazdasági exportnak is, amelyeknek klimatikus adottságai nem teszik gazdaságossá, hogy termelésüket szükségleteik növekedésének arányában növeljék. Mindenekelőtt a zöldség- és gyümölcsexport jelentős növelését akarjuk előirányozni; ezzel jól kihasználhatjuk klimatikus és munkaerő-adottságainkat és egyben racionalisabbá válik a munkamegosztás a szocialista országok között.

Minthogy az élelmiszer-fogyasztás tekintetében a következő időben a fogyasztás struktúrájának további javítása a fő feladat, a mezőgazdaságnak a mainál lényegesen több húst, tejet, tojást, tehát állati fehérjét tartalmazó élelmiszert, továbbá zöldséget és gyümölcsöt kell termelnie. A mezőgazdaság másik nagy felvevő piaca az ipar. A technika és főleg a vegyipar fejlődésével csökkenni fog ugyan a mezőgazdasági eredetű ipari nyersanyagok jelentősége, de iparunk még hosszú ideig a mainál nagyobb igényeket fog támasztani a mezőgazdasággal szemben. A húszéves tervben mindenekelőtt a gyapjúipar, továbbá a papíripar hazai nyersanyagbázisának kiszélesítését tűzzük ki célul.

Távlati tervünk a nagyarányú növeléshez szükséges anyagi- és technikai eszközöket is előirányozza. Az előzetes számítások szerint a mezőgazdaság gépesítése húsz év alatt mintegy 3-szorosára, műtrágya-ellátása pedig 8—9-szeresére fog növekedni. Ebben az időszakban befejezzük az összes javításra szoruló talajok feljavítását és az öntözési lehetőségeink maximális kihasználását. Számítunk arra, hogy a tudomány újabb eljárásokat és újabb, kedvező tulajdonságú fajtákat fog a mezőgazdaság rendelkezésére bocsájtani.

•

A húszéves tervben nagy figyelmet fordítunk a kutatás és a szakemberellátás fejlesztésére, továbbá a beruházási terv helyes arányainak a kialakítására. A hosszabb távlatok elképzeléseit ugyanis feltétlenül összhangba kell hozni a *tudományos kutatómunka* tervezésével. A tudományok jelentősége és szerepe az utolsó évtizedekben a termelés csaknem minden területén megnőtt. Ez összefügg a gyártási technológiák gyors változásával, az iparági összetétel arányainak átalakulásával (pl. a híradástechnika súlyának növekedésével, a kémia behatolásának meggyorsulásával), a termékek minőségi jellemzőinek ugrásszerű javulásával.

A társadalmilag szükséges kiadások között emelkednek a tudományos kutatómunkára fordított kiadások. Az USA-ban 1955-

Digitized by Google

ben a nemzeti jövedelem 1,4, 1960-ban 2,5 százalékát, a Szovjetunióban 1955-ben a nemzeti jövedelem 1,5, 1960-ban 2,5 százalékát, nálunk 1955-ben 0,7, 1960-ban pedig 1,3 százalékát használták fel fejlesztési és kutatási költségekre. Egyes iparágakban a fejlesztési kiadások aránya különösen kiugró a termelési értékben, nálunk a híradástechnikában 6, a műszeriparban 4,5 százalék. Ugyanakkor igen erősen megnőtt a tudományos munkaerő kiképzésének időtartalma és a tudományos specializálódás mélysége.[3]

A tudományos kutatásban különösen nagy a felelősségünk azoknak az ágazatoknak, amelyek a szocialista nemzetközi munkamegosztás alapján *hazánk termelési profiljába tartoznak,* illetve fognak tartozni. Itt nem elégedhetünk meg azzal a tudományos perspektivával, hogy másutt elért eredményeket reprodukálunk műszaki-tudományos kooperáció útján és licencia-vásárlásokkal, hanem egyes, jól kiválasztott és nekünk alkalmas területeken (amilyen például a *híradástechnika,* az *alumíniumfeldolgozás,* a *gyógyszeripar,* illetve ezen belül a megfelelő gyártmánycsoportok), — valóban az élre kell törnünk.

Az eredmények szempontjából döntő jelentőségű, hogy a tudományos munka területén is érvényesüljön a szocialista országok közötti együttműködés, hogy néhány legfontosabb kutatási célra koncentráljuk az erőket, végül pedig: hogy tervszerűen megteremtsük az összhangot a kutatás különböző fázisai és a termelésben való alkalmazásuk között.

A szakképzett munkaerő iránti szükséglet megállapítása és a szakképzés tervezése eddig — tizenöt-húszéves terv hiányában — viszonylag elhanyagolt területe volt a népgazdasági tervezésnek.[4]

Az előzetes vizsgálatok szerint a népgazdaság szakképzett munkaerő iránti szükséglete lényegesen gyorsabban fog nőni, mint az összes foglalkoztatottak száma. Ennek oka részben a technika általános fejlődése, részben pedig iparfejlesztésünk itt ismertetett iránya. Számolnunk kell azzal, hogy gyors ütemben növekszik a mezőgazdaságnak a szakmunkások iránti igénye is, mert a régi paraszti gazdálkodás formái lényegében megváltoztak, s a technikának a mezőgazdaságba való behatolása fokozatosan ipari jelleget ad a mezőgazdasági munkának.

Reálisan azzal lehet számolni, hogy a szakképzett munkaerők száma az iparban dolgozók számának jelenlegi mintegy 35 szá-

[3] A kérdést részletesen tárgyalja Szakasits Györgynek „A kutató- és fejlesztő kapacitások hosszútávlatú tervezése" című tanulmánya. (Közgazdasági Szemle, 1962. évi 9. szám.) Az idézett adatokat a tanulmányból vettük át.

[4] A szakképzett munkaerő iránti szükséglet és az ezzel összefüggő iskolázási problémákról lásd Ballai—Timár: „Népgazdaságunk szakember ellátottságának problémái" (Társadalmi Szemle 1961. 12. sz.) és Timár: „Távlati szakemberszükséglet — szakemberkiképzés". (Közgazdasági Szemle, 1962. 11. sz.)

Digitized by Google

zalékáról legalább 45 százalékra emelkedik. A mezőgazdaságban azonban lényegesen nagyobb lesz az emelkedés mértéke. Ma mindössze az összes mezőgazdasági dolgozók 2 százalékának van szakképzettsége, húsz év múlva azonban várhatóan legalább minden negyedik dolgozónak meglesz a kellő szakképzettsége ahhoz, hogy a növekvő gépesítés, kemizálás és egyéb eljárások adta lehetőségek valóban hatékonyan felhasználhatók legyenek.

Számszerűen kisebb, de a problémákat tekintve nagyobb kérdés a közép- és felsőfokú képzettségű szakemberek iránti szükséglet kielégítése. Előzetes számítások szerint a felsőfokú képzettségű szakemberek száma húsz év alatt több mint a kétszeresére kell, hogy emelkedjék, közülük a mérnökök száma pedig csaknem megháromszorozódik. Kívánatos, hogy a középfokú képzettségű szakemberek száma (ide értve a felsőfokú technikumot végzőket is), ennél még nagyobb arányban fejlődjék, mert akkor a magas képzettségű szakemberek tudását is jobban hasznosíthatjuk. Emellett a középiskolai képzést is kiszélesítjük és a jövő évtizedben általánossá tesszük.

A húszéves tervnek ezek a meggondolásai már a legközelebbi évekre határozott követelményeket támasztanak gazdasági terveinkkel szemben. Már a második ötéves tervben nagyobb arányban kell fejlesztenünk a közép- és felsőfokú oktatást, mint ahogyan azt eredetileg előirányoztuk. Fel kell használnunk az esti- és levelező úton történő továbbképzés minden racionális lehetőségét és emellett a közép- és felsőoktatási beruházásokat a harmadik ötéves tervben a második ötéves tervhez képest mintegy 2—3-szorosukra kell növelnünk.

A termelés és termelékenység fejlesztésében elsőrangú szerepe van a felhalmozásnak. Természetesen a felhalmozásnak és ezen belül a beruházásoknak nemcsak a mértékét, hanem a hatékonyságát is szem előtt kell tartanunk. Jelenleg a nemzeti jövedelemnek mintegy 25—27 százalékát halmozzuk fel.

Az előzetes számítások szerint ezt a felhalmozási részarányt a következő években mérsékelt ütemben, de tovább kell növelnünk azért, hogy a termelés és a termelékenység a kívánatos mértékben növekedjék. Várhatóan az lesz célszerű, ha a nemzeti jövedelem mintegy egyharmadának felhalmozását irányozzuk elő. Ez az összeg biztosítja az állóalapok nagyarányú növekedését és összeegyeztethető a népgazdaság rendelkezésére álló anyagi és szellemi kapacitással.

A rövidebb időre szóló tervezésben műszaki és gazdasági számításokkal tételesen megállapítható a termelő beruházásoknak a termelésre és a termelékenységre gyakorolt hatása. Távlatilag is szükség van arra, hogy konkrét műszaki-fejlesztési elképzelések alapján állítsuk össze a beruházások tervét, mert csak így teremt-

Digitized by Google

hetünk összhangot a termelés és a felhasználás előirányzatai között. Az előzetes elgondolások szerint a húszéves terv időszakában az iparban úgy változik meg a termelés és az állóeszközök viszonya, hogy valamelyest növekszik az 1 forint állóeszközre jutó termelés. Ez a tendencia megegyezik az utolsó tíz év tendenciájával és más országok tendenciáiával is.

•

Húszéves tervünk végeredményben a lakosság életszínvonalának emelését célozza, eredményeit ezen mérhetjük le. A nemzeti jövedelem 4-szeres emelkedése a fogyasztás olyan színvonalát biztosítja majd, amellyel felülmúljuk a fejlett kapitalista országokét.

Az életszínvonalnak ez az emelkedése a fogyasztás arányaiban, módjaiban is minőségi változást követel. A munkaidő csökkentése és a műveltségi színvonal nagyarányú emelkedése alapján a lakosság *életmódja* is jelentősen megváltozik. A városi lakosság számának növekedése már az utóbbi tíz évben is nagymértékben megváltoztatta a lakosság életkörülményeit, fogyasztási szokásait. A városi és a falusi életmód jelentősen közeledett egymáshoz és ez a tendencia folytatódik.

A fogyasztás távlatai előirányzatának tervezése számos területen széles tudományos bázison nyugszik. Az orvostudomány és a táplálkozástudomány vizsgálatai alapján, pl. megállapítható, hogy különböző életkörülmények között mi az egyes tápanyagok iránti szükséglet optimális mértéke. Természetes azonban, hogy az élelmiszerfogyasztás konkrét tervét más körülmények, köztük a nép élelmezési szokásai, továbbá a gazdaságosság, a termelés lehetőségei is befolyásolják.

A húszéves tervezés során különböző tudományos intézmények által készített számítások szerint — a tápanyag-szükséglet optimális kielégítését véve alapul —, a következőképpen irányozható elő a fontosabb élelmiszerek 1 főre jutó fogyasztása.

	Mérték-egység	1960.	1980.
		évi fogyasztás 1 főre	
Őrlemények	kg	147	95—100
Hús	kg	47	75— 80
Tej és tejtermék (vajjal)	lit.	148	300—340
Tojás	db	156	280—300
Zsiradék (vaj nélkül)	kg	20	17— 19
Cukor	kg	26	35— 40
Gyümölcs	kg	54	110—130
Zöldség	kg	80	120—130

Digitized by Google

Bonyolultabb és igen sok szubjektív mérlegelést is megkövetelő közgazdasági alapokon nyugszik az iparcikk-fogyasztás távlati terve. Az iparcikkek egy részét tekintve több-kevesebb biztonsággal megállapítható a racionális maximumnak nevezhető fogyasztási szint. Ilyenek: a háztartások energiaszükséglete (ha meg van adva a lakások száma), a ruházati szükséglet, a mosószer-szükséglet stb. Ezeknek a tervezése részben közgazdasági számítások, részben nemzetközi összehasonlító adatok alapján történik. A fejlett országok adatait természetesen csak rendkívül óvatosan szabad alapul venni, mert a hasonló fejlettségű országok között nagyok a különbségek a társadalmi berendezkedés, a gazdaság struktúrája, a klimatikus viszonyok, a történelmi hagyományok következtében. Semmi esetre sem másolhatjuk le egyszerűen a fejlett országok fogyasztási szerkezetét, s nem vehetünk zsinórmértékül kiragadott adatokat.

Előzetes irányzataink szerint a ruházati ellátást 1980-ig úgy fogjuk fejleszteni, hogy ne csak a legszükségesebb ruházati cikkekkel legyen ellátva a lakosság, hanem választékosan és divatosan öltözködhessék.

Lényeges változást irányozhatunk elő a háztartási és a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátásban is. A jövedelmek emelkedésével ezeknek a fogyasztása nő a leggyorsabban, s a technika fejlődése új meg új szükségleteket tud e téren kelteni és kielégíteni.

Ma még korai volna, hogy minden egyes árucikkre pontos mennyiségi adatokat határozzunk meg, mert a tartós fogyasztási cikkekben végbemenő műszaki fejlődés megváltoztathatja a keresletet és a ma mégoly gondosan kidolgozott előirányzatokat is. Az ellátottság mértékére azonban rámutatnak azok a számítások, amelyek szerint például minden családot el lehet látni televízióval és mintegy 1,5 rádiókészülékkel (minden második családnak tehát táska- vagy zsebrádiója is lesz), s a háztartások nagyobb felét hűtőszekrénnyel, porszívóval, mosógéppel is. A tervezésnek azonban nemcsak egyes kiragadott előirányzatok maximális szintjét kell meghatároznia, hanem azt is, hogy a szükségletek kielégítésének módjai közül melyiket milyen mértékben kell megvalósítani, figyelembe véve a népgazdaság erőforrásait, a gazdaságosságot, a lakosság kényelmét, hajlamait és más tényezőket. Így például mérlegelni kell a háztartásban géppel végzett mosásnak és a mosodák fejlesztésének arányát stb.

Helytelen volna azonban, ha csupán az egy főre jutó fogyasztáson mérnénk le az életszínvonal fejlődését. Az anyagi fogyasztás biztosításán kívül a társadalomnak meg kell oldania a lakásellátást, az oktatási hálózat és az egészségügyi ellátás továbbfejlesztését, az öregekről és a gyermekekről való fokozott gondoskodást is. Az ilyen jellegű problémáknak egy része (lakás, oktatás)

Digitized by Google

elsősorban a beruházásokkal függ össze, de nagyon sok, például (a nyugdíj, az ösztöndíj) a jövedelemelosztáshoz, kisebb-nagyobb állami pénzügyi intézkedésekhez kapcsolódik. Ez utóbbiak látszólag nem szerves részei a hosszútávlatú tervezésnek, hiszen sem szükség, sem lehetőség nincs arra, hogy tíz-húsz évre előre pontosan eldöntsük a pénzügyi, bérezési és hasonló kérdéseket. De az életszínvonal tervezésének látszólag különálló részletkérdései is csak az egységes perspektivikus életszínvonal-politikába beágyazva oldhatók meg helyesen.

Az imént említett feladatok közül a lakásszükséglet kielégítésének van a fejlesztés költségeit és a lakosság mindennapos helyzetére gyakorolt hatását tekintve a legnagyobb jelentősége. A húszéves terv időszakában nemcsak azt akarjuk elérni, hogy már a hetvenes évek elején minden család önálló lakáshoz jusson, hanem annak a feltételét is megteremtjük, hogy az elavult lakások egy részét megszüntessük és a lakások átlagos nagyságát is jelentősen növeljük.

E cikkben nem ismertethetjük a szociális és kulturális ellátás minden ágazatának várható fejlődését. Számos területen elérjük a fejlett országok színvonalát, sőt egyes vonatkozásokban — különösen az oktatás fejlesztésében — lényegesen túl is fogjuk haladni a kapitalista országokat.

A szociális, kulturális és lakásviszonyok megjavítása azonban nagy beruházásokat követel. A fejlettebb országok nemcsak abban járnak előttünk, hogy nagyobb a nemzeti jövedelmük, hanem abban is, hogy hosszú évtizedek folyamán ezeknek az intézményeknek széleskörű hálózatát építhették ki. Hogy tehát utolérjük és elhagyjuk őket, ahhoz nagyarányú fejlesztést kell e tekintetben végrehajtanunk, s a beruházások között növelnünk kell a nemtermelő beruházások arányát. Így is valószínű, hogy egyes területeken (például az élelmiszerfogyasztásban), előbb fogjuk elérni a legfejlettebb országok színvonalát, mint például a lakáskérdés vagy a távbeszélőhálózat vonatkozásában.

•

Húszéves tervünk kidolgozásának eddigi munkái lehetővé tették, hogy nagy vonásokban kialakítsuk népgazdaságunk fejlődési ütemének és távlati szerkezetének legfőbb irányzatait. A következőkben — a terv fő kereteivel összhangban — meg kell határoznunk az egyes gazdasági területek alapvető műszaki-gazdasági koncepcióit és az előirányzatok végrehajtásának főbb feltételeit. Ebben a munkában a tervezés dolgozóin kívül különösen a tudományos dolgozókra vár nagy feladat. Hazánkban széleskörű kutatóintézeti hálózat épült ki. A hosszútávlatú tervezés műszaki-

Digitized by Google

gazdasági problémái (mint például a világszínvonal elemzése, a szükséges nemzetközi összehasonlítások elvégzése, a termelékenységnövelés tényezőinek kutatása, az optimális struktúra és üzemnagyság elemzése), elsősorban ezen intézetekre támaszkodva dolgozhatók ki, még ha ma ezeknek az intézeteknek egy része nincs is felkészülve műszaki-közgazdasági típusú kutatásokra. Úgy véljük, hogy szükség esetén szervezeti intézkedésekkel is elő kell segíteni ezeket a munkákat. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság e tekintetben fennállásának rövid ideje alatt is sok jó példát mutatott, de feladatkörénél fogva csak egyes, sokoldalú problémakörökkel foglalkozik, egy-egy ágazat kérdéseivel nem.

A tervező szerveknek elsősorban az a feladatuk, hogy körültekintő munkával állapítsák meg a kutatásra váró tervezési feladatokat, segítsenek ezek kidolgozásában, használják fel előítéletek nélkül a műszaki-gazdasági vizsgálatok eredményeit, s gondoskodjanak ezek alapján olyan összehangolt terv kidolgozásáról, amely valóban optimálisan felhasználja adottságainkat, fejleszti az ország termelő erőit és alapja lesz az életszínvonal gyors emelésének.

Húszéves tervünk fő előirányzatai azt mutatják, hogy hazánk kiveszi a részét a szocializmus és a kapitalizmus világméretű békés versenyéből. Hazánk gazdasági fejlődése a következő évtizedekben egyre szervesebben kapcsolódik majd a szocialista országok fejlődésének közös vonalához. Népünk előtt nagyszabású, nagy eredményekkel biztató munka távlatai bontakoznak ki. Bizonyos, hogy nemzedékünk gazdagabban, egészségesebben és kulturáltabban éri meg az 1980-as esztendőt.

Digitized by Google

A mai kapitalizmus alapadottságai és a szocializmusért folyó harc új feltételei

Írta
GÖNCÖL GYÖRGY

A marxista közgazdászok 1962 őszén a Béke és Szocializmus c. folyóirat és a moszkvai Világgazdasági Intézet közös rendezésében fontos tanácskozást tartottak Moszkvában. A tanácskozás horderejét az adja meg, hogy témája korunk kapitalizmusának két egymással szorosan összefüggő központi kérdése volt.

A monopolkapitalista államkapitalizmus történelmi helye

A monopolista államkapitalizmus és a monopoltőkés integráció a kapitalizmus nemzeti, illetve nemzetközi fejlődésének meghatározott fokát jelzi. A jelenkori tőkés integráció abban különbözik a tőke nemzetközivé válásának megelőző formáitól, hogy ennek eredményeként most már nem egyszerűen nemzetközi kartellek vagy trösztök alakulnak ki, hanem a monopolista államkapitalizmus nemzetközi vetületei és képződményei.

Fordítva is: az integrációs törekvések a maguk részéről erőteljesen fokozzák az államkapitalista tendenciákat az egyes kapitalista országokban. Ennek szembeszökő példáját adták az 1960. évi belga fejlemények. Aligha fér kétség ahhoz, hogy a nagy belga általános sztrájk egyik legfontosabb kiváltó tényezője a belga monopoltőkés államnak az a törekvése volt, hogy felkészüljön a nyugat-európai integráció várható fejleményeire, és a belga monopoltőke számára a Közös Piacban bizonyos előnyös kiinduló pozíciókat biztosítson, mégpedig a számára egyedül lehetséges módon: a munkásosztály rovására. Visszavágásában a munkásosztály nem egyes monopoltőkés érdekeltségekkel ütközött meg, hanem a monopóliumok állami erőszakszervezetével. Az osztályharc formáját és terepét itt világosan az határozta meg, hogy az állam a munkásosztályra akarta hárítani az integrációnak és Kongó elvesztésének a következményeit. Ezt az előzte meg, hogy az 1958-as szénválság a belga bányászokat érintette a legérzékenyebben; a Montánunió

Digitized by Google

keretein belül a belga bányászoknak kellett volna a válság levét meginniuk.

Nyilván a szénbányászat államosítása lett volna akkor a helyzetnek legjobban megfelelő harci jelszó. Az államosítás természetesen mit sem változtatott volna a monopolista államkapitalizmus lényegén, az állam monopóltőkés jellegén; sőt még erősítette volna is a monopolista államkapitalizmus tendenciáit. A monopóliumok uralma alatt az államosítás sem lehet más, mint monopoltőkés államosítás. Mégis az ilyen, a munkásosztály által kiharcolt államosítás gyöngíti a monopóliumok uralmát és erősíti a munkásosztály további harcának kiinduló pozícióit. A fináncoligarchia általában nem híve az államosításnak. Azt tartja — és joggal —, hogy ez igen rossz precedens, igen szemléletes ellenérv a magánvállalkozás üdvözítő voltáról szóló tannal szemben. Az államosítás aláássa a tőkemonopólium szentségébe és szükségességébe vetett hitet, s ezt abban a korszakban teszi, amelyben gyakorlatilag már bebizonyosodott, hogy a termelési eszközök magántulajdona kerékkötője a termelőeszközök fejlődésének, és az is bebizonyosodott, hogy a monopóliumok hatalmának megtörése utat nyit a termelőerők minden addiginál gyorsabb fejlődésének.

Ilyen történelmi helyzetben, a kapitalizmus általános válságának ebben a szakaszában csak dogmatikus szemellenzővel lehet vitatni az államosításért folytatott komoly harc jelentőségét. Ha ez a jelszó tömegeket mozgósít a monopóliumok elleni harcra, akkor közelebb hozza a burzsoá rendszer megdöntését, még akkor is, ha siker esetén közvetlenül csak a monopolista államkapitalizmus szerkezetében ér el bizonyos változtatást.

Némelyek attól tartanak, hogy ez a jelszó illúziókba ringatja a munkásosztályt az állam és az államosítás osztályjellegét illetően; azt azonban nem gondolják meg, hogy milyen következményekkel jár az, ha nem adják ki ezt a jelszót és nem szerveznek erre tömegharcot.

A reformok a forradalmi harc melléktermékei. Ez a tétel mit sem veszített érvényéből azóta, hogy a század elején Rosa Luxemburg a német reformisták mellének szegezte. Csakhogy azóta sokat változott a világ és benne a kapitalizmus. A kapitalizmus fejlődésében bekövetkezett legfontosabb változást Arzumanjan a moszkvai tanácskozáson tömören így jellemezte: „Nem túlzás azt állítani, hogy az állami monopolkapitalizmus befolyásának figyelembevétele, annak helyes analízise nélkül nem lehet helyesen értékelni az imperialista világ egyetlen számottevő gazdasági és politikai jelenségét sem, és nem lehet meghatározni a munkásmozgalom stratégiai és taktikai feladatait a kapitalizmus megdöntéséért és a szocializmusba való átmenetért folyó harcban."

Digitized by Google

A kapitalizmus fejlődésének ezen a fokán, a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének ebben a szakaszában a munkásosztály harca — az olasz párt vezető teoretikusainak találó kifejezésével élve — *strukturális reformok* kivívására irányul. Olyan forradalmi harc ez, amelynek során megszilárdul és kiszélesedik a munkásosztály és szövetségesei közötti osztályszövetség, és amelynek sikere lépésről lépésre aláássa a fináncoligarchia pozícióit és gyengíti a monopóliumok uralmát. Zárszavában Arzumanjan még egyszer aláhúzta ennek az álláspontnak elvi és gyakorlati helyességét: „Teljes mértékben egyetértek Sereni elvtárssal, aki azt mondotta, hogy nem szabad a monopolista államkapitalizmus elemzését elszakítani a munkásosztály harcától."

Ahhoz, hogy a mai kapitalizmus e központi jelenségét tekintve ideológiailag felvértezzük magunkat az imperializmus propagandistái és a revizionisták által terjesztett illúziók ellen, ahhoz, hogy helyesen körvonalazzuk a további fejlődés perspektíváit, végül — de nem utolsó sorban — ahhoz, hogy minden eltérő nemzeti sajátosság figyelembevételével, beható marxista—leninista elemzés alapján kikovácsolhassuk a munkásosztály nemzetközi stratégiájának egységes és közös platformját, mindenekelőtt a monopolista államkapitalizmus történelmi helyét kell meghatároznunk.

A monopolista államkapitalizmus a monopóliumok uralmának kiteljesedett formája, a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének produktuma, s egyben a burzsoá rendszer történelmileg utolsó mentsvára.

Ezt tudni kell. Azt is tudni kell: milyen életbevágó érdeke a fináncoligarchiának, hogy elkendőzze ezt az alapigazságot, a monopolista államkapitalizmus iránti illúziókat terjesszen, átmázolja a monopolista államkapitalizmus egész épületét és rá olyasfajta hangzatos feliratokat tegyen ki, mint „jóléti állam", „népi kapitalizmus" stb. Az apologetikának éppen ezt a feladatát igyekeznek teljesíteni napjainkban a revizionisták. A marxizmus—leninizmus híveinek és művelőinek e tekintetben az a dolguk és kötelességük, hogy rámutassanak: „Vigyázat mázolva!" — és ne csak rámutassanak erre, hanem a tények marxista elemzése alapján meggyőző módon ki is mutassák ezt.

A monopolista államkapitalizmus mélységesen reakciós jellegét és lényegét illetően ne legyenek senkinek semmiféle illúziói. Az illúziók elleni harc fontosságát nem hangsúlyozhatjuk eléggé. De ha a párt csak ennyit tenne, akkor puszta propagandává fokozná le tevékenységét, sőt hatékonyságát tekintve propagandája is pusztába kiáltó szóvá süllyedne.

Mi következik a monopolista államkapitalizmus történelmi helyének előbbi meghatározásából?

A munkásosztály történelmi útja a monopolista államkapita-

Digitized by Google

lizmustól nem visszafelé vezet, hanem előre, a szocializmus felé. A monopolista államkapitalizmus és a szocializmus között nem létezik valamiféle átmeneti forma, valami olyan közbülső formáció, amely már nem kapitalizmus, de még nem is szocializmus. Az ilyen forma feltételezése puszta agyrém, vagy tudatos reformista csalás. Nem, a monopolista államkapitalizmusból a szocializmusba való átmenet: harc a monopóliumok uralma ellen és harc a szocializmusért. A tömegmozgósításnak és a harcnak a formái igen változatosak ebben az átmeneti időszakban. Ebben a harcban az elvi szilárdságnak nagyfokú taktikai rugalmassággal kell párosulnia ahhoz, hogy a demokratikus követelésekért síkra szálló tömegmozgalmak állandóan eleven kapcsolatban maradjanak a szocializmusért folyó harccal, hogy a kettő egymással a legszorosabban összefonódjék. Szem előtt kell tartani Lenin útmutatását: „Igazán demokratikus irányban végrehajtott politikai átalakulások s annál inkább politikai forradalmak semmi esetre, soha, semmilyen körülmények között sem homályosíthatják el, vagy gyengíthetik a szocialista forradalom jelszavát. Ellenkezőleg, mindig közelebb hozzák ezt a forradalmat, kiszélesítik számára a terepet, a kispolgárságnak és a félproletár tömegeknek újabb rétegeit vonják be a szocialista harcba."

Hogyan kell a mai helyzetben, a kapitalizmus általános válságának jelenlegi szakaszában értelmezni és érvényesíteni ezt a lenini útmutatást?

A monopolista államkapitalizmus történelmileg közvetlenül napirendre tűzi ugyan a szocializmusért folyó harcot, de e harc konkrét formáinak kidolgozása, a demokratikus vívmányok megőrzéséért és kiszélesítéséért folytatott harccal való szoros összefüggése a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazását és a tömegmozgósítás rendkívül rugalmas módszereit követeli meg.

A monopolista államkapitalizmus létrejöttének alapvető gazdasági és politikai okait is magában foglalja az előbb adott meghatározás. A monopolista államkapitalizmus kialakulásának az a kapitalizmus általános válságának elmélyülésével kapcsolatos alapvető oka, hogy a monopóliumok már nem képesek a régi módon uralkodni és a tömegeket már nem lehet a hagyományos módszerekkel alávetni a monopóliumok uralmának.

A kapitalizmus általános válságának elmélyülését nem szabad azonban összetéveszteni azzal, amit Lenin össznemzeti vagy forradalmi válságnak nevezett. A második világháborút közvetlenül követő időszakban Európa jó néhány országában (Franciaországban, Olaszországban, Görögországban) össznemzeti, forradalmi válságban robbant ki az előbb jellemzett ellentmondás. Ismeretesek ennek az időszaknak fejleményei: hogyan keresett kiutat ebből a

Digitized by Google

helyzetből a különböző országok nemzetáruló fináncoligarchiája az amerikai imperialisták aktív politikai, gazdasági és katonai segédletével. Átmenetileg úrrá is tudtak lenni a forradalmi válságon, de az ezt szülő ellentmondás és ellentét megmaradt: a kapitalizmus általános válságának korszakában permanens módon be van ez ágyazva a monopolista államkapitalizmus egész rendszerébe.

A harc végső kimenetelét az dönti el, hogy képes-e a monopolista államkapitalizmussá szerveződött fináncoligarchia — reformista segédcsapataival és külső imperialista támogatóival együtt — megbénítani vagy akcióképtelenné tenni a demokratikus alternatíváért küzdő tömegmozgalmat. Ennek a demokratikus alternatívának a platformját fogalmazta meg Togliatti és ezt idézte a moszkvai tanácskozáson az olasz küldöttség: „A dolog lényege tehát: a harcok és az ellentmondások; az, hogy a tömegeket arra indítjuk: ragadják meg az iniciatívát az országos méretű harcban — nem pedig az, hogy valamilyen nem létező közbülső formációkat keressünk. A cél: a demokratikus és szocialista mozgalom közötti megbonthatatlan egység biztosítása. Ugyanakkor olyan reformok elérésére kell törekednünk, amelyek kordában tartják és végül is derékba törik a monopóliumok hatalmát".

A monopoltőkés integráció helye a kapitalista világgazdaság fejlődéstörténetében

Mint a monopolista államkapitalizmus kérdésében, úgy a monopoltőkés integráció kérdésében is határozottan állást kell foglalni az ellen a legenda ellen, amelyet az imperializmus propagandistái és a revizionisták terjesztenek, s amely a monopoltőkés integrációt úgy szeretné feltüntetni, mintha ez a világkapitalizmusnak valami új, nem rothadó és halódó, hanem haladó, egészségesen és dinamikusan fejlődő rendszere volna.

Erről természetesen szó sincs. *Az integrációs törekvések — a monopolista államkapitalizmus nemzetközi ikerjelenségei — a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének tünetei és egyben kísérletek a kapitalista világgazdaság bomlásának orvoslására.*

Hogy felvértezzük magunkat az integráció iránti illúziókkal szemben, hogy helyesen ítéljük meg a perspektívákat és aktívan be tudjunk avatkozni a dolgok menetébe, ahhoz szem előtt kell tartanunk a történelmi helyzetnek azokat az alapvetően új vonásait, amelyek rányomják bélyegüket a jelenkori integrációs törekvésekre. Mindenekelőtt azt kell figyelembe vennünk, hogy az integrációs törekvések olyan világhelyzetben folynak, amelyet a szocialista világrendszer megszilárdulása és az imperialista gyarmatrendszer megszűnése jellemez. Ezek a tényezők határozzák ugyan-

Digitized by Google

is alapvetően meg ma az integráció politikai és gazdasági oldalainak összefüggését.

A dolog jobb megértése végett emlékezzünk az első világháború idején fennállott helyzetre, már csak azért is, hogy érzékeljük az azóta végbement gyökeres történelmi változást.

Lenin akkor azt mondotta, hogy politikai oldalát tekintve az „Európai Egyesült Államok" jelszava az adott helyzetben. — amikor ez a cárizmus, a német császárság és az osztrák-magyar monarchia forradalmi úton történő szétzúzását jelenti. — mindenképpen haladó. Hozzátette azonban ehhez: „De ha a Köztársasági Európai Egyesült Államok jelszava, összekapcsolva Európa három legreakciósabb monarchiájának, elsősorban az orosznak, forradalmi megdöntésével, mint politikai jelszó teljesen megtámadhatatlan is, fennmarad még az az igen fontos kérdés, hogy *mi e jelszó gazdasági tartalma és jelentősége*". Ezt vizsgálva pedig arra a következtetésre jutott, hogy „az Európai Egyesült Államok a kapitalizmus fennállása mellett vagy lehetetlen vagy reakciós", s ezért „az Európai Egyesült Államok jelszava helytelen".

Azóta nagyot változott a világ, nagyot fordult az idők kereke, mégpedig éppen a Lenin megjelölte forradalmi irányban. A mai történelmi helyzetben a monopoltőkés integráció mind politikailag, mind gazdaságilag egyaránt mélységesen reakciós. Antiszocialista és neokolonialista célkitűzése a napnál is világosabb. Politikai gerince a Párizs—Bonn tengely (gondoljunk csak Adenauer látogatására Franciaországban, ahol majdnem hogy elénekelte az „Allons enfants"-t és De Gaulle látogatására Nyugat-Németországban, ahol majdnem hogy elénekelte a „Deutschland über Alles"-t, de mindenesetre lándzsát tört a legszorosabb francia—német katonai együttműködés mellett). A moszkvai tanácskozáson a nyugatnémet küldött nagyon meggyőzően domborította ki a nyugateurópai integrációnak e fő jellemvonását; a nyugatnémet imperialista hegemónia kialakulását és az egésznek döntően agresszív katonai jellegét. Az integráció fő politikai szervezője és mozgatója az antikommunizmus és a neokolonializmus reakciós zászlóvivője, az imperialista Egyesült Államok.

Az integrációs törekvések gazdasági oldalának megítélésében két szempontot kell figyelembe venni, mégpedig úgy, hogy ne keverjük össze a kettőt egymással, de lássuk a kettő közötti, meglehetősen bonyolult összefüggést is. Az egyik szempont az, hogy a termelőerőknek a modern technika alapján végbemenő fejlődése, s a termelés ennek megfelelő méretei szükségszerűleg és elkerülhetetlenül túlhajtanak az országhatárokon. A termelés nemzetközivé, világméretűvé válásának tendenciája történelmi és gazdasági törvényszerűség. A másik szempont az, hogy a kapitalizmus-

Digitized by Google

ban a tőke integrálódik és a tőke integrál; a monopolkapitalizmusban a monopóltőke integrálódik és a monopoltőke integrál.

A monopoltőke nemzetközi összefonódása, a tőke nemzetközivé válása nem új jelenség, hanem az imperializmus egész korszakát jellemzi, mint erre Lenin rámutatott. A moszkvai tanácskozáson a kanadai párt főtitkára, Tim Buck elvtárs igen érdekesen szemléltette, miként integrálódott az USA monopoltőkéje a kanadai tőkével és ennek során, ennek következményeként hogyan integrálta, hogyan olvasztotta be az USA finánctőkéje úgyszólván az egész kanadai gazdaságot. Vagy vegyük a Közös Piac felé evező svéd kapitalizmus példáját. Hogy szinte kizárólagosan a monopoltőke az, amely integrálódik és amely integrál, az kiderül a svéd Nemzeti Bank egyik tanulmányából. „Nem megalapozatlan annak feltételezése — állítja a tanulmány —, hogy ha eltekintünk a nagyvállalatok által, vagy azokkal összeköttetésben eszközölt alapításoktól, Svédországban csökken az új iparvállalatok alapításának száma." Ezt a megállapítást alátámasztja a többi között a Svédországban benyújtott szabadalmak évi átlagának statisztikája:

	1945—49	1951	1961
Svéd szabadalmak	6596	5410	3804
Külföldi vállalatok által benyújtott szabadalmak	4797	5833	9382

„A felére csökkent tehát a hazai vállalkozók tevékenysége, kétszeresére emelkedett viszont a külföldieké. A tendencia világos és aggasztó — szögezi le mélabúsan a tanulmány —, ha a fejlődés ilyen irányzatának okairól lehet is vitatkozni."[1]

Mik a perspektívák?

Az Európai Közös Piacnak — minthogy ipari termelése és exportja gyorsabban növekszik, mint a rajta kívül álló kapitalista országoké — igen nagy vonzó hatása van a fejlett kapitalista országokra és igen nagy taszító hatása a fejletlen, nyersanyagtermelő, adós országokra.

Mi magyarázza a monopoltőkés integráció taszító hatását a fejletlen országokra? Röviden a következők: A kapitalizmus általános válságának korszakában a monopolista verseny világpiaci mechanizmusai a nemzetközi munkamegosztásnak olyan rendszerét alakítják ki, amelyben a nyersanyagtermelő adós országok

[1] Arne Ogren: Das Eigenkabital bei der Unternehmungsfinanzierung. Skandinaviska Banken. Jahrg. 42, Nr. 3. 1962. 96. o.

Digitized by Google

világpiaci helyzete szükségszerűleg egyre hátrányosabbá, az iparilag fejlett hitelező országoké pedig egyre előnyösebbé válik.[2] Ez az imperialista világgazdasági rendszerbe mélyen beleágyazott strukturális egyensúlytalansági tendencia tükröződik abban is, hogy hosszabb időt tekintve romlanak a nyersanyagtermelő országok reális csereárányai s ezzel együtt jár az is, hogy a nyersanyagtermelő adós országok importképessége csökken és importszükséglete növekszik, az iparilag fejlett hitelező országokban pedig fordított az irányzat.

A tőkekivitel a világpiac hálózatába bevont nyersanyagtermelő országok kiszipolyozásának eszköze; de ugyanakkor az említett strukturális egyensúlytalanságnak ellenére ható, illetve ezt áthidaló tényező is. A fejlődésnek azon a pontján azonban, amelyen fokozódik az elmaradt országok kizsákmányolása, mégpedig ugyanakkor, amikor a tőkekivitel is csökken — és a kapitalizmus általános válságát ez jellemzi —, a fejlett hitelező és a fejletlen adós ország közötti viszony elviselhetetlenné, a helyzet tűrhetetlenné válik: ût a kisajátítók órája! Ez az egyik legfontosabb gazdasági alaptényezője a gyarmati és félgyarmati népek szabadságharcának, az imperialista gyarmatrendszer széthullásának és felszámolásának.

Szemléltetően mutatja ezt a latin-amerikai országoknak és az USA-nak a viszonya a második világháborút követő évtizedben:

A DÉL-AMERIKAI ÁLLAMOK
NEMZETKÖZI TŐKE- ÉS KAMATMÉRLEGE[3]

(millió dollárban)

	A tőkeáramlások egyenlege	A külföldnek szolgáltatott nettó kamat
1945	— 252	543
1946	+ 236	697
1947	— 363	770
1948	+ 304	841
1949	— 433	610
1950	— 25	787
1951	— 321	805
1952	— 491	709
1953	— 344	812
1954	— 297	792
1955	— 319	862

[2] Erre vonatkozólag l. Ripp Géza cikkét is lapunk decemberi számában. — A szerkesztőség.

[3] Fritz: Abb: Der Einfluss der Aussenwirtschaft auf das ökonomische Wachstum. — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 114. Band, 4. Heft. 670. o.

Digitized by Google

Látjuk, hogy az átszivattyúzott gyarmati extraprofit összege évről évre növekvő mértékben haladja túl a tőke kivitelét. Ennek a fonák tőkemozgásnak az ellentételéül legalábbis arra volna szükség, hogy az elmaradott országok exportja jóval gyorsabban növekedjék, mint a fejlett országoké. Ennek azonban éppen az ellenkezője áll:

A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM
ÉVI SZÁZALÉKOS NÖVEKEDÉSE 1952—61.[4]

Világkereskedelem	4,3
Fejlett országok:	5,2
Nyugat-Európa	6,1
USA—Kanada	3,4
Japán	11,4
Fejletlen országok:	1,7
Latin-Amerika	1,4
Egyéb	1,9

Milyen irányban befolyásolják az integrációs törekvések ezt a folyamatot?

E tekintetben talán az a legmeggyőzőbb, ha egy-két tekintélyes polgári véleményt idézünk. A Brit Nemzetközösség nemrég lezajlott viharos értekezlete után a londoni New Statesman c. folyóirat „A nemzetközi osztályrendszer" című cikkében foglalta össze a fejleményeket. Ebben kifejti, hogy Angliának a Közös Piachoz való csatlakozása esetén „a szegényebb nemzetek nehézségei még súlyosbodni fognak", s ennek okát a következőkben látja: „A kiszélesített Közös Piac a cserearányokat még súlyosabban a nyersanyagtermelő országok kárára fogja eltolni és ugyanakkor gátolni fogja iparosításukat és gazdasági struktúrájuk változatosabbá tételét. Vak gazdasági erők osztják fel a világot fehér burzsoáziára és színesbőrű proletariátusra. Végső soron mind a béke, mind pedig a prosperitás attól függ, hogy képesek leszünk-e feltörni ezt a nemzetközi osztályrendszert. A Közös Piacnak nem lehet más hatása, mint az, hogy megerősítse".[5]

Harrod, a neves angol közgazdász pedig a londoni Economist c. folyóiratban a következőkben foglalta össze lesújtó véleményét a Közös Piachoz való angol csatlakozásról: „Ami az iparcikkeket illeti, szem előtt kell tartani, hogy a fejlődésben lévő országok számára életbevágóan fontos, hogy emelkedő exportbevételeket érjenek el; ehhez pedig a »hagyományos« gyártmányok exportjára van szükségük. Nem élhetnek csak segélyből... Vajon kerek e világon mi késztet bennünket arra, hogy a fejlődő országokból szár-

[4] A Bank for International Settlements évi jelentése, Genf, 1962. 103. old.
[5] New Statesman, 1962. szeptember 21.

Digitized by Google

mazó iparcikkekre vámot rakjunk, s ugyanakkor a kontinentális Európa gazdag országaiból származó iparcikkek tekintetében az import szabaddá tételére térünk át? A »vedd el a szegénytől, add oda a gazdagnak!« elv ilyen nyílt kimondására nehéz volna példát találnunk."[6]

Mi indokolja hát mégis a hangadó angol imperialista köröknek azt a szándékát, hogy Angliát a Közös Piac részesévé tegyék, és ezzel maguk is siettessék a brit birodalomnak már amúgy is eléggé előrehaladott bomlási folyamatát, vagy éppenséggel megadják a kegyelemdöfést a Nemzetközösség egyébként is lazuló gazdasági egységének? Ennek a „rejtélynek" a nyitját talán úgy találjuk meg legkönnyebben, ha ismét azt nézzük meg, hogyan ítélte meg Lenin Anglia világhatalmi pozícióját egy másik, a maitól gyökeresen különböző történelmi helyzetben.

Az első világháború idején írt „Imperializmus" c. művében Lenin — Kautskyval vitázva — kiemeli Anglia világgazdasági pozíciójának azt a sajátosságát, hogy ipari fölénye megszűnt ugyan, de *gyarmati monopóliuma megmaradt!*

S valóban, a kapitalizmus általános válsága első szakaszának egész tartama alatt alapjában véve ez az ellentmondásos tényállás határozta meg Anglia pozícióját az imperialista ellentétek kiharcolásának világgazdasági és világpolitikai erőmezőnyében. Az akkori körülmények között az egyenlőtlen fejlődés abban nyilvánult meg, hogy az ipari termelés kapacitása tekintetében az Egyesült Államok és Németország rohamléptekkel hozta be Angliát. A német imperializmus ennek megfelelően növelte katonai erejét is. Az egyenlőtlen fejlődésnek ezek az oldalai és folyamatai vezettek végül az első világháború vérözönén át a gyarmatok újrafelosztásának kísérletére.

A két világháború között az amerikai riválisa mindent elkövetett, hogy megtörje az angol gyarmati monopóliumot, szétszakítsa a brit gyarmatbirodalmat. Erre az időszakra a többi között ez az imperialista ellentét nyomta rá bélyegét: egyrészt az északamerikai imperializmusnak a brit gyarmatbirodalom ellen irányuló gazdasági és politikai manőverei, másrészt az angol imperializmus védelmi rendszabályai, amelyek a gazdasági világválság mélypontján a birodalmi kedvezmények ottawai szerződésében csúcsosodtak ki. Az angol kül- és gazdaságpolitika fő célja akkor a gyarmatbirodalom védelme volt. Ennek a fő irányvonalnak a tartozéka volt a szárazföldi Európától való elzárkózás, a „splendid isolation" politikája is, amely az akkori történelmi körülmények között nem volt és nem is lehetett más, mint spanyolfal az angol uralkodóosztály Hitler-, Mussolini- és Franco-barát politikája számára. Ez a

[6] Economist, 1962. okt. 13.

Digitized by Google

szovjetellenes, fasisztabarát külpolitika a második világháború előkészítésének egyik rendkívül fontos mozzanata volt.

A második világháború alatt is tovább parázslott ez az angol—amerikai ellentét az „atlanti szövetség" kulisszái mögött. Emlékirataiban Churchill elmondja, hogy Roosevelt elnök egyszer szkeptikus megjegyzéseket tett előtte a brit birodalom jövőjéről, s erre ő dühösen ezt válaszolta: „Nem azért lettem őfelsége miniszterelnöke, hogy segédkezet nyújtsak a brit birodalom likvidálásához!"

A második világháború utáni helyzet egyik fontos folyamata azonban éppen a brit birodalom likvidálása — az amerikai és a német riválisok és NATO-szövetségesek „gyarmatellenes" demagógiájának kísérőzenéjével. A második világháború utáni időszakot ennek a folyamatnak a kiteljesedése jellemzi: *megszűnt Anglia gyarmati monopóliuma.* Anglia ezzel másodrangúból harmadrangú imperialista nagyhatalommá degradálódott. A Közös Piachoz való csatlakozásának eltökélt szándéka egyrészt ezt a befejezett tényt húzza alá, másrészt kísérlet arra, hogy ismét másodrangú nagyhatalommá lépjen elő.

Az itt vázolt folyamat dialektikájához ugyanis az is hozzátartozik, hogy amilyen mértékben az angol burzsoázia elvesztette gyarmati monopóliumát, olyan mértékben igyekezett — igen nagy és nem is teljesen sikertelen erőfeszítések árán — visszaszerezni, helyreállítani azt az ipari potenciálját, amely ha nem is ipari fölényét, de legalább világpiaci versenyképességét biztosítja. A gyarmati monopólium megszűntével a „splendid isolation" politikájának még a látszata is teljesen értelmét vesztette. Széteső gyarmatbirodalmára támaszkodva Anglia nem védheti meg ipari potenciálját és világpiaci versenyképességét: saját porondjukon kell a közelharcot megvívnia az egyesülő európai riválisokkal. Kívülállásának eddig mindössze annyi hatása volt, hogy megnőtt a riválisok versenyképessége, az angol fejlődés pedig viszonylagosan vesztegelt:

AZ EGY FŐRE ESŐ BRUTTÓ TÁRSADALMI TERMÉK ALAKULÁSA (ANGLIÁÉHOZ MÉRTEN)[7]

	1950	1955	1961
Anglia	100	100	100
Franciaország	79	84	92
Nyugat-Németország	66	86	102
Olaszország	40	47	60
Belgium	95	96	87
Hollandia	75	82	99

[7] A BIS évi jelentése, 1962. 36. old.

Digitized by Google

Az egyenlőtlen fejlődésnek és a nivellálódásnak ez a tendenciája szükségszerűleg a nemzetközi konkurrencia erős kiéleződésére vezet, mégpedig mind a Közös Piacon belül, mind a Közös Piac országai és a kívülállók között. Néhány példa erre: a tartós háztartási cikkek olasz export-offenzívája nagy gondot okoz a franciáknak, mert az olasz termelési költségek kb. egyharmaddal alacsonyabbak, mint a nyugatnémet vagy francia termelési költségek. A francia kormány már bejelentette a Közös Piac illetékes hatóságánál, hogy a nemzeti ipar védelmére hatékony protekcionista ellenrendszabályokat foganatosít az olasz konkurrencia ellen.[8]

A francia acélkapacitás 1950 óta több mint kétszeresére emelkedett. Az USA belpiacán is számottevő exportlehetőségei voltak a francia acéliparnak mindaddig, amíg az Egyesült Államok kormánya az amerikai acélipar védelmében a dömping vádját nem emelte a francia, a belga, a nyugatnémet és a japán acélexportőrök ellen. Ugyanakkor az angol acélexport forszírozása heves tiltakozást keltett a francia acélgyárosok körében! „A képet kikerekíti, ha hozzátesszük, hogy a Közös Piac hat résztvevője között is ugyanilyen civakodások és kölcsönös dömping-vádaskodások folynak".[9] Más szóval: a Közös Piac létesítése és eddigi működése által felszított konkurrencia és az e konkurrencia kilátásaira alapozott fölös kapacitások a Montánunió felrobbantásával fenyegetnek.

Michel Maurice Bokanovski francia iparügyi miniszter a francia—amerikai kereskedelmi kamara évi közgyűlésén élesen kikelt Kennedy kereskedelemfejlesztési törvényjavaslata (Trade Expansion Act) ellen. Kijelentette, hogy ez veszélyezteti Európa gazdasági fellendülését; Amerika szabadkereskedelmi célkitűzése éket ver a Közös Piacba és a fokozott amerikai konkurrencia hatékonyan vethet gáncsot a Hatok távlati gazdaságfejlesztési terveinek.[10]

Mennyiben segítheti elő a Közös Piac létesítése a kapitalizmus piacproblémájának megoldását?

A moszkvai tanácskozáson Varga Jenő akadémikus, a kiváló marxista, kissé talán túlságosan leegyszerűsített negatív választ adott erre a kérdésre. Azt az elméleti tételt állította fel, hogy két piac összetétele semmiképpen sem eredményezhet a két eredeti piac összegénél nagyobb piacot. Ebben a felfogásban azonban bizonyos statikus szemlélet tükröződik. Ha ugyanis a piacok egyesítése élezi a nemzetközi konkurrenciát, ha továbbá ez az éleződő nem-

[8] Neue Zürcher Zeitung, 1962. szept. 7.
[9] Manchester Guardian, 1962. okt. 30.
[10] New York Herald Tribune, 1962. okt. 28.

Digitized by Google

zetközi konkurrencia fokozott akkumulációhoz vezet, akkor a piac tágul. Elméletileg feltétlenül azt kell szem előtt tartanunk, hogy *nincs semmiféle logikai ellentmondás a piac tágulása és a piacprobléma egyidejű éleződése között*, sőt a kapitalista termelési mód lényegéből és működési módjából éppen az adódik, hogy a piac tágulását előidéző módszerek és eszközök egyszersmind oda is vezetnek, hogy éleződik a piacprobléma, a kapitalista társadalom termelő és fogyasztó ereje közötti ellentmondás.

Talán hozzájárulhatnak a kérdés tisztázásához a következő történelmi és elméleti meggondolások: A kapitalista világpiac egyrészt a belpiacok és külpiacok antagonisztikus egysége, másrészt a kapitalista nemzetgazdaságok világgázdasági egységbe fűzésének közege. A kapitalista fejlődés fölfelé ívelő szakaszában a nemzeti burzsoáziák által monopolizált belpiacok gazdasági-politikai támaszpontjairól folyik a nemzetközi konkurrencia, a világpiaci verseny. Ebben a monopólium-előtti szakaszban még a világpiac a „közös piac", az arany a világpénz, a font sterling a világvaluta, s az egész világ úgyszólván egyetlen „fontövezet". A táguló világpiacon a kellő hatékonysággal működnek a nemzetközi termelési anarchia kiegyensúlyozó automatizmusai (mint pl. az aranystandard).

A monopolkapitalizmusba való átmenettel, a piacproblémának a monopóliumok uralma folytán bekövetkező hallatlan mérvű kiéleződésével egyre funkcióképtelenebbé válik ez az univerzális „közös piac", maga a kapitalista világpiac — egészen addig a fokig, amikor az akuttá váló piacprobléma már a világpiac egységét robbantja, amikor a piacprobléma akuttá válása abban is megnyilvánul, hogy felmondják a szolgálatot a nemzetközi termelési anarchia kiegyensúlyozó automatizmusai, s amikor a világpiac autarchikus valutaövezetekre esik szét. Pontosan ez történt a két világháború közötti válság évtizedében.

A belpiacnak a monopóliumok által való monopolizálása és a monopóliumoknak a külpiacok monopolizálására (gyarmati bekebelezésére) irányuló törekvése teszi elkerülhetetlenné a dolgoknak ezt a kimenetelét; ez élezi ki a külpiacok és belpiacok antagonizmusát (konkrétan: a belpiacok védelmét és a külpiacok meghódítását egyidejűleg szolgáló imperialista protekcionizmust), annyira, hogy ez már nem egyeztethető össze a világpiac egységével és a világpiaci mechanizmusok működőképességével:

A második világháború után — a Marshall-tervtől a Közös Piac létrehozásáig — tulajdonképpen a kapitalista világpiac részleges helyreállítására történtek kísérletek, mégpedig a monopolista államkapitalizmus keretei között és ennek eszközeivel. Ezek a kísérletek távlati célként egyben a kapitalista világpiac teljes egységének megteremtését, a részleges integrációról az úgyneve-

Digitized by Google

zett teljes integrációra való fokozatos áttérést is magukban foglalják. Nem tagadható, hogy a vezető imperialista hatalmak hangadó politikusai és közgazdászai többé-kevésbé felismerték ennek szükségszerűségét, azt ugyanis, hogy a kapitalista világpiac egységének helyreállítása nélkül a legerősebb fináncoligarchia sem képes érvényesíteni tőkefölényét riválisaival szemben, s azt is, hogy az egységes, funkcióképes kapitalista világpiac a szocialista világrendszerrel folyó versenynek is nélkülözhetetlen feltétele. Ezért helytelen volna, ha ezeket a célokat és az elérésükre bevetett eszközöket semmibe vennénk, vagy akár csak le is becsülnénk.

Más lapra tartozik, hogy ha a kapitalista világgazdaság működőképességének ezek a minimális feltételei meg is valósulnak, szüségszerű, hogy új formákban és magasabb szinten reprodukálják azokat az ellentmondásokat, amelyeknek kiküszöbölésére irányulnak. Itt utalnunk kell arra, amit elöljáróban mondottunk: a kapitalista integrációnak a második világháború után az az új vonása, hogy ez már a monopolista államkapitalizmus nemzetközi vetülete és képződménye. A nemzetközi monopolista államkapitalizmus pedig egyrészt megvalósíthatatlan ábránd, akárcsak Kautsky „ultraimperializmus"-a; másrészt a megvalósítására tett kísérletek szükségszerűleg súlyos nemzeti és nemzetközi megrázkódtatásokra és újabb és újabb ellentmondások és ellentétek keletkezésére vezetnek. Az integráció nehézségei olyan mértékben fognak fokozódni és bonyolódni, amilyen mértékben a piacprobléma éleződése arra kényszeríti a részvevő monopolista államkapitalizmusokat, hogy az egyszerű vámunión túl gazdaságpolitikájuk nemzetközi koordinálása felé haladjanak. A kapitalista termelési mód semmiféle közös piac segítségével sem képes átugorni a maga korlátain; amit az integrációval elérhet, az mindössze a tőkék nemzetközi centralizációja.

Az imperialista integráció reakciós irányzatával szemben az a demokratikus alternatíva, hogy kiharcoljuk és biztosítsuk a két rendszer békés versenyének megfelelő és ezt előmozdító nemzetközi feltételeket, tökéletesítsük a szocialista országok gazdasági együttműködésének módszereit, az integrációba bevont kapitalista országok munkásosztálya pedig kibontakoztassa antimonopolista harcát és nemzetközi akcióegységét mindazokban a közös problémákban, amelyeket az integráció vet fel.

Digitized by Google

Tegyük általánossá a szocialista társadalom erkölcsi normáit

Írta
BALLÓ ISTVÁN

A szocializmus teljes felépítése összetett társadalmi folyamat, amely sokféle feladat megoldását kívánja meg. Pártunk VIII. kongresszusa sokoldalúan elemezte ezeket a feladatokat és rámutatott arra, hogy egész további előrehaladásunk egyik központi kérdése a szocialista nevelőmunka mindenoldalú kibontakoztatása, „az emberek szocialista gondolkodásának, tudatának, erkölcsének formálása és a következetes harc a polgári-kispolgári ideológia ellen". Ez a feladat magában foglalja a szocializmus eszméinek elterjesztését az emberek gondolkodásában és a szocialista együttélés követelményeinek általánossá tételét a gyakorlati magatartásban. Szemléletesen fejezi ki ennek a munkának a célját az a követelmény, hogy „tanítsuk meg az embereket szocialista módon élni, dolgozni és gondolkozni".

1. Az erkölcsi nevelés fokozott jelentősége a szocializmus teljes felépítésének időszakában

A szocializmus teljes győzelmének kivívásában elsőrendű fontosságú a termelőerők fejlesztése. Ezért az osztályharc fő frontja a gazdasági front. Ehhez azonban nem elég a fejlett technika, a jobb üzemszervezés és munkaszervezés. A technika önmagában, a technikát mozgásba hozó ember nélkül — holt dolog. A szocializmus fölényének érvényesülése az emberektől függ; a szocializmus teljes győzelme elképzelhetetlen tehát a dolgozók szocialista szemléletének megszilárdulása és továbbfejlődése, a tudat forradalmi, szocialista átalakulása nélkül. *A szocialista eszmék, a szocialista életszemlélet elterjedése, általánossá válása hazánkban is nélkülözhetetlen feltétele a további szocialista fejlődésnek és olyan aktív erővé válhat, amely jelentősen meggyorsítja a szocializmus teljes győzelmét.*

A marxizmusnak alapvető tétele, hogy az emberek tudatát társadalmi létük határozza meg, és ha megváltoznak társadalmi körülményeik, életmódjuk, akkor lassabban vagy gyorsabban —

Digitized by Google

átalakul gondolkodásuk is. A tudat alakulása azonban nem spontán módon és nem automatikusan követi a társadalmi változásokat, nem is egyszerűen kísérőjük, passzív tükröződésük ezeknek. Az új eszmék harcban törnek utat maguknak és az eszmék, a kialakult és elterjedt magatartási követelmények aktívan visszahatnak a társadalom életére. Ez különösen érvényes a társadalom forradalmi átalakításának korszakára, amikor a néptömegek milliói tudatosan vesznek részt a történelem alakításában. Ebből a szempontból a szocialista forradalom új korszakot nyit meg az emberiség egész történetében. Amikor — az emberiség történetében először — a dolgozók tudatosan formálják sorsukat, tervszerűen építik a jövő társadalmát, akkor rendkívüli mértékben megnövekszik a tudati tényezők, az öntudat, a szocialista szemlélet jelentősége.

A szocialista tudatformálásban jelentős helyet foglal el az erkölcsi nevelés. Az erős erkölcsi meggyőződés a cselekvésnek nagy befolyásolója. A mély erkölcsi meggyőződés — ahogy ezt sok példa mutatja — gyakran még az önfenntartás ösztönénél is erősebb lehet. Ezt bizonyítja például a kommunista mozgalom mártírjainak helytállása, egyéni sorsuk tudatos alárendelése a nép ügyének. Nem felelőtlen vakmerőség, hanem a tudatos felelősség kifejezője volt a fasizmus elleni harcban az ellenállási mozgalom hőseinek vagy a bátor szovjet partizánoknak az áldozatvállalása. Matrozov, a szovjet hadsereg egyszerű katonája, testével fedte el a fasiszták géppuskafészkének lőrését, hogy társai kisebb véráldozattal győzzenek a csatában. Senki nem vonta volna felelősségre, ha nem teszi meg ezt, de az életösztönt legyőzte benne az a tudat, hogy az igaz ügy győzelmét segíti.

A szocialista társadalom erkölcsi normáinak, magatartási szabályainak ereje abban van, hogy a munkásosztály és a többi dolgozó osztály érdekeit, a szocialista fejlődés követelményeit teszik tudatossá. A szocialista erkölcsi nevelés arra irányul, hogy tudatossá, a dolgozók belső meggyőződésévé tegye ezeket az érdekeket és követelményeket, hogy ezek belülről hassák át az emberek életét, munkáját, gondolkodását.

A párt kongresszusi határozata megfogalmazta azokat az erkölcsi tulajdonságokat, amelyeknek az elterjesztéséért küzdünk: a kizsákmányolás elleni harc; mindenféle elnyomás és társadalmi igazságtalanság szenvedélyes gyűlölete; odaadás a szocializmus ügye iránt, a szocialista haza szeretete; testvéri szolidaritás minden ország dolgozóival, minden néppel; harcos internacionalizmus; a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka; a közügyek iránti szenvedélyes érdeklődés; kérlelhetetlenség a társadalom és az egyes emberek kárára elkövetett visszaélésekkel, az önzéssel, a becstelenséggel, a karrierizmussal, a hatalommal való visszaéléssel,

Digitized by Google

az önteltséggel és kritikátlansággal szemben; erkölcsi tisztaság, egyszerűség és szerénység a társadalmi és magánéletben."

Az erkölcsi nevelést természetesen nem lehet leegyszerűsíteni egy erkölcsi kódex tízparancsolatának bemagoltatására. A mi társadalmunk erkölcsét nem lehet egyszerűen könyvből megtanítani, nem tárgyi ismeretek összegyűjtött foglalata ez. Hiába tanulta meg valaki a kommunista elveket, a marxizmus klasszikusainak tételeit, ha nem vesz részt a gyakorlati megvalósulásukért folyó harcban és munkában. „Munka nélkül, harc nélkül fabatkát sem ér a kommunizmusnak . . . bemagolt ismerete" — mondotta Lenin. A határozatban megfogalmazott erkölcsi elveinket és magatartási szabályokat is úgy kell elterjeszteni, hogy azok ne bemagolt elvek, holt ismeretek maradjanak, hanem alakítsák át az emberek magatartását, a munkában, az életben érvényesüljenek, segítsék szocialista fejlődésünket.

Az erkölcs nem önmagában, önmagáért létezik. Erkölcsi normáinkban a munkásosztály céljainak és a célok eléréséhez szükséges eszközöknek egysége fejeződik ki. A szocialista céljainkkal és törekvéseinkkel való erkölcsi azonosulás feltételezi a megvalósításban való részvételt. Csak ez szilárdítja meg igazán az erkölcsi azonosulást, ez teszi még mélyebb belső meggyőződéssé. Lenin a legélesebben fellépett a „tiszta erkölcs" és az émelygős moralizálgatás ellen. Az erkölcsi nevelés tehát a szocialista céljainkkal és törekvéseinkkel való azonosulás érdekében történik és harcot követel minden ellen, ami akadályozza ezt.

2. A szocialista nevelés céljainak realitásáról

A szocialista nevelés céljainak realitását, az emberek erkölcsi tudatának és magatartásának megváltoztatását illetően gyakran találkozunk pesszimizmussal és kétkedéssel. Sokan hajlanak arra, hogy egy-egy kirívó, nehéz eset után, a nehézségek láttán rögtön azt az általános következtetést vonják le: nem érdemes bajlódni az emberekkel, az emberek természetüknél fogva rosszak, nem lehet megváltoztatni őket.

A kommunisták optimizmusát ebben a kérdésben nem az utópista álmodozás táplálja, hanem a történelmi tapasztalatok, a tények. Ilyen tényeket országunk kapitalista múltjából is ismerünk. Már az ellenforradalmi Horthy-rendszer ideje alatt is sok egyszerű munkás és paraszt formálódott, edződött öntudatos osztályharcossá, olyan kollektivista emberré, akinek életében, munkájában és harcában a munkásosztály erkölcsének követelményei belső meggyőződéssé váltak és aki vállalta az ezzel járó nehézségeket, üldöztetéseket is.

Digitized by Google

A kapitalizmusban az embertelen kapitalista viszonyok ellenére, az uralkodó ideológiával szemben nehéz körülmények között tört magának utat a munkásosztály új erkölcse. Ma azonban, amikor a nép került hatalomra és a társadalmi-gazdasági viszonyokban mélyreható szocialista forradalom megy végbe, az erkölcsi fejlődésnek is új társadalmi feltételei jönnek létre. *A társadalmunk életében végbement nagy változások az objektív alapját alkotják annak, hogy megváltozzék az emberek erkölcsi tudata és magatartása is.* A megváltozott körülmények és a szocialista nevelés eddigi eredményei alapján tűzhette a párt maga elé célul, hogy „általánossá tegye az emberek közötti kapcsolatok új szabályait, a szocializmus erkölcsi normáit".

Társadalmunk erkölcsi fejlődését leginkább népünknek a szocializmus építésében tanúsított helytállása bizonyítja. A szocializmus építésének élén a munkásosztály jár, ő vállalta magára az utóbbi esztendőkben megoldott feladatok fő terhét is. A munkások legjobbjai — a Szovjetunió és más szocialista országok példájára — megindították a szocialista munkabrigád-mozgalmat. A pártkongresszus tiszteletére minden felülről jövő kezdeményezés nélkül országosan kibontakozott és nagy sikereket ért el a kongresszusi munkaverseny. 31 ezer brigád csaknem 400 ezer taggal versengett a „szocialista brigád" cím elnyeréséért. Háromszáz körül van azoknak a műhelyeknek a száma, amelyek a „szocialista műhely" vagy „szocialista üzem" cím elnyeréséért dolgoznak. A munkásosztály hősi munkával segítette a testvéri paraszti dolgozókat abban, hogy rátérjenek a szocialista útra. Szövetkezeti parasztságunk is a helytállás sok példáját tanúsította. Egyre több az olyan szövetkezeti tag, aki, ha nehezen lépett is a közösbe, most derekasan dolgozik a közös gazdálkodás megerősítésén. Parasztságunk „a lélekölő szárazsággal is dacolva" bizonyította be, hogy beilleszkedett a szocialista nagyüzemi termelésbe. Értelmiségünk nagy többsége a munkásokkal és parasztokkal vállvetve, öntudattal, bizakodással, lelkesedéssel dolgozik. Népünk tudatának magas fokát tükrözte — mint azt kongresszusi vitazáró beszédében Kádár elvtárs hangsúlyozta — az a nyugodtság is, amelyet a lakosság az Egyesült Államok Kuba elleni agressziójának kritikus időszakában tanúsított.

Társadalmunkban új szocialista közvélemény van kialakulóban, amelynek az erkölcsi nevelésben is növekszik a szerepe. A közvélemény erkölcsi hatalom, állásfoglalása, ítélete nagy hatással van az egyes emberek cselekvésére, formálja az emberek erkölcsi felelősségérzetét. A pesszimista álláspont hívei általában olyan kirívó esetekre, társadalomellenes cselekedetekre szoktak hivatkozni, amelyeknek széles körben hírük fut, s amelyek elemi

Digitized by Google

erővel idézik elő a közvélemény erkölcsi felháborodását. Természetesen az ilyen súlyos esetek a múlt terhes örökségét és a feladat nehézségét mutatják. De nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a közvélemény határozott erkölcsi ítéletében az jut kifejezésre, hogy a közvéleményt ma már egyre inkább szocialista társadalmunk formálja. Ez nemcsak abban látható, hogy egy-egy huligán banda garázdálkodásának leleplezése nyomán országos felháborodás támad. *A dolgozók növekvő szocialista felelősségtudatát fejezi ki az is, hogy egyre több dolgozó ítéli el erkölcsileg is a társadalom megkárosítását, a naplopást, a szocialista együttélés szabályainak megsértését.* Egyre több az olyan üzem és szövetkezet, ahol a dolgozók nem mennek el szó nélkül a herdálás, a naplopás mellett, ahol elítélik a sógorságot, komaságot. Arra is fel kell figyelni, hogy sok, általunk most negatívnak ítélt jelenség a kapitalizmusban szinte természetes volt, s ma a közvélemény éles ítéletét, elemi felháborodását váltja ki, mert az emberek szocialista rendünkkel és szocialista erkölcsi felfogásunkkal összeegyeztethetetlennek tartják azokat. Olyan pozitív erő ez, amelyet a szocialista nevelőmunkában messzemenően fel tudunk használni.

A mindennapi élet ezer jele mutatja, hogy egyre többekben válik kötelező normává a közösségi érzés. Sok üzemben vezették már be az önkifizetési rendszert, és soha nem hiányzik egy forint sem. A Soproni Ruhagyár egyik szalagjának dolgozói között már 2 millió körüli értéket fizettek így ki. Ha valakit egyéni csapás, családi gyász, betegség ér, számtalan megnyilvánulását tapasztalhatja dolgozótársai együttérzésének, segítőkészségének. A közösségi tudat erősödését, a közérdek iránti felelősséget fejezi ki az is, hogy sok munkás marad gépe mellett néhány percig a munkaidő után is, hogy befejezze a műveletet, vagy hogy váltótársát figyelmeztesse, ha a géppel valami baj van. Ezek mind annak a bizonyítékai, hogy hazánkban nemcsak új társadalom épül, de új embertípus is van kialakulóban. S ez mind azt bizonyítja: igenis, reális az a cél, hogy társadalmi méretekben általánossá tegyük a szocializmus erkölcsi normáit, magatartási szabályait.

De ez egyben harc kérdése. A múlt maradványai — a kapitalizmus „anyajegyei" — talán ezen a területen a legmélyebbek és a legszívósabbak. Nálunk is megtalálható még az önzés, a karrierizmus, a társadalom iránti közömbösség. Az új és a régi sokszor éles formában ütközik össze. Egy építkezésen például egy munkás abbahagyta munkáját, hogy egy közeli tűzesetnél segítsen oltani. A tüzet sikerült gyorsan megfékezni és ezzel megakadályozni a nagyobb anyagi kárt. Művezetője azonban dicséret helyett összeszidta azért, mert elhagyta munkahelyét. Szerinte semmi köze nem

Digitized by Google

volt ahhoz, hogy mi történt a szomszédban és büntetésként bérébõl levonatta az „igazolatlan mulasztást". Az adott esetben a közvélemény, amikor erről tudomást szerzett, jogosan ítélte el a mûvezetõ álláspontját. De a társadalom, a közösség iránti közömbösségnek sok kevésbé kirívó esete is van, amelyekre ma még alig figyelnek fel az emberek. Elõfordul még rosszul értelmezett szolidaritás; „ne szólj szám, nem fáj fejem" vallják egyesek. Még jócskán vannak olyanok, akik kevés munkával akarnak sokat keresni, vagy akik kárt okoznak a nép vagyonában.

Leraktuk a szocializmus alapjait, de ezzel nem szüntettük meg egycsapásra a maradiságot, a konzervativizmust, a hanyagságot, a felelõtlenséget. Lenin sokszor figyelmeztetett arra, hogy a szocializmust nem lehet más emberanyaggal felépíteni, mint amelyet a kapitalizmus teremtett meg. „Amikor elérkezik a forradalom — mondotta —, az nem olyan, mint amikor egy ember meghal, és kiviszik a hulláját a temetõbe. Amikor a régi társadalom pusztul, tetemét nem lehet koporsóba zárni és elhantolni. Ez a tetem itt oszladozik közöttünk, rothad és megfertõz bennünket is." Ezt a bûzlõ hullát alapjában eltakarítottuk, de mérgezõ maradványai még vannak.

Ezért harcolni kell azok ellen a gyengések és fogyatékosságok ellen, amelyek a dolgozók körében is megvannak, amelyek a dolgozó osztályokat is visszafelé húzzák. Jelenleg ez a harc az osztályharc egyik legfontosabb területe. A szocialista nevelés tehát egyben harc a kapitalizmus egyik legveszélyesebb maradványa, a szocializmus ellenségeinek utolsó mentsvára, a polgári ideológia és erkölcs ellen. Ebben a harcban ma már nem ellenséges osztályokkal állunk szemben, hanem olyan ideológiákkal, életfelfogásokkal, magatartásokkal, amelyeknek társadalmi forrását alapjában felszámoltuk, megnyilvánulásaik azonban még megtalálhatók a dolgozó osztályok, rétegek soraiban is. A polgári-kispolgári ideológia és erkölcs hatása sok olyan ember gondolkodásában és magatartásában is érvényesül, aki politikailag a mi rendszerünk híve és munkájával a szocializmust építi. Ezek a dolgozók kispolgári elõítéleteiktõl, az elkülönülésre hajló, régi kistulajdonosi szokásoktól és erkölcsöktõl, attól a felfogástól, hogy „ki-ki magáért, isten mindnyájunkért" — Lenin szavaival élve — „nem egyszerre, nem csoda útján, nem a szûzanya parancsára, nem valami jelszó, határozat, rendelet parancsára szabadulnak meg, hanem csak a kispolgári tömegbefolyások ellen folytatott hosszú és fáradságos tömeghare útján".[1] Ennek a harcnak a fõ módszere: a meggyõzés, a példamutatás, a szocialista szemléletmód tudatos terjesztése.

[1] Lenin Mûvei 31. kötet. Szikra 1951. 108. oldal.

Digitized by Google

3. Az MSZMP politikájának humanizmusa — a szocialista erkölcsi nevelés alapvető tényezője

Népünk szocialista erkölcsi fejlődésének egyik legfőbb biztosítéka az, hogy pártunk politikája és a szocializmus erkölcsi normái összhangban vannak, egy irányban hatnak. Pártunk határozottan elveti a politika és az erkölcs bármiféle szembeállítását. Hamis az a nézet, hogy politika és erkölcs összeférhetetlen egymással, erkölcsös magatartás, erkölcsi fejlődés tehát csak a politikán kívül, a közélettől elfordulva lehetséges. Ez a nézet nemcsak azért veszélyes, mert egy kalap alá veszi a különböző osztályok és pártok politikáját, megrágalmazza a kommunista politikát, a szocializmus győzelméért vívott harcot, hanem azért is, mert elszakítva egymástól a politikát és az erkölcsöt, hamis vágányra tereli az emberek erkölcsi nevelését, passzivitásra, magunkba zárkózásra ösztönöz, az individualizmust erősíti. A személyi kultusz éveiben — annak a régi hamis nézetnek a hatására, hogy a politikában a cél szentesíti az eszközt —, elterjedt az a felfogás, amely szerint politikai tettekre nem lehet erkölcsi mértéket alkalmazni. Ez a nézet tulajdonképpen azt leplezte és igazolta, hogy a személyi kultusz gyakorlatában súlyosan megsértették a kommunista erkölcs elveit. A politika és az erkölcs ilyenfajta szembeállítása is elfogadhatatlan a kommunisták számára.

Pártunk politikájának és a kommunista erkölcsnek a szoros egységét fejezi ki politikánk mélységes humanizmusa. „A párt egész tevékenységét — állapítja meg a kongresszus határozata — a szocialista humanizmus hatja át, amely az elvhűség, a forradalmi következetesség és erély mellett a szocializmus építésén munkálkodó emberek iránti megbecsülést és figyelmességet, türelmet és gondoskodást jelent."

Nehéz volna — és nem is feladata ennek a rövid cikknek —, hogy kimerítően jellemezzük ezt a humanizmust, bemutassuk a polgári és a szocialista humanizmus gyökeres különbségét. A párt politikájában érvényre jutó humanizmusnak csak néhány, jelenleg különösen előtérben álló vonására akarunk rámutatni. Pártunk VIII. kongresszusa ismételten leszögezte, hogy a párt egész munkája: a munkásosztálynak, a népnek a szolgálata. Pártunknak nincsenek más céljai, tevékenységének nincsenek más indítékai, mint a munkásosztály, a nép érdeke. Ez az igazi marxista—leninista politika, ezt fejlesztjük tovább, és ettől nem engedjük eltéríteni magunkat, bárhonnan próbálkozzanak is meg ezzel. A kommunistáknak már sokszor vetették a szemükre, hogy az osztályharc talaján állnak, az osztályharc pedig ellentétes az emberiességgel. Pár-

Digitized by Google

tunk egész tevékenysége azt bizonyítja, hogy az osztályharc nem öncél a kommunisták számára, hanem elkerülhetetlen útja annak, hogy örökre megszüntessük a kizsákmányolást és az osztályelnyomást, megvessük alapjait az új, osztálynélküli társadalomnak, amelyben az emberek boldogan és szabadon élhetnek, dolgozhatnak. Pártunk humanizmusának legfőbb bizonyítéka, hogy következetesen harcolt mindenféle kizsákmányolás felszámolásáért hazánkban, vezetésével népünk lerakta a szocializmus alapjait, és ezzel egyszer s mindenkorra megszüntette annak a lehetőségét, hogy egyik ember kizsákmányolja a másikat.

Rendszerünk és politikánk erkölcsi magasabbrendűségét, igaz humanizmusát bizonyítja az is, hogy miután felszámoltuk a volt kizsákmányoló osztályokat és megfosztottuk őket a kizsákmányolás forrásaitól, lehetőséget adunk a volt kizsákmányolóknak és még inkább leszármazottaiknak arra, hogy beilleszkedjenek az új társadalomba. Mi nem azért szüntettük meg a régi osztálykiváltságokat, hogy most újakkal helyettesítsük. Semmilyen tekintetben sem vagyunk hívei semmiféle osztálykiváltságnak — hangoztatta kongresszusi vitazáró beszédében Kádár elvtárs. Célunk: magukat az osztályoknak a megszüntetése. Tudjuk, hogy az osztálykülönbségek teljes megszüntetéséhez még hosszú utat kell megtennünk. De az út legnehezebb szakaszán már túlvagyunk: osztálypolitikánk következetes érvényesítésének eredményeképpen hazánkban már nincsenek kizsákmányoló osztályok, társadalmunk valamennyi osztálya és rétege egyre fokozódó mértékben szocialista dolgozó osztállyá, réteggé válik. Ebben a helyzetben minden feltétele megvan annak, hogy az emberek megítélésében munkájuk, magatartásuk, képességeik és tulajdonságaik kerüljenek előtérbe. Ez egyben a szocialista humanizmus követelménye is.

A kommunista emberszeretet megnyilvánulása a dolgozókról való szakadatlan gondoskodás. Gazdasági terveink és egész gazdasági munkánk középpontjában az ember, az ember életkörülményeinek megjavítása, életének szebbé tétele áll. A kommunizmus építésének jelmondata: „mindent az emberért, az ember javára!" — ránk is vonatkozik. Szociális és kulturális intézkedések egész sora szolgálja már ma is dolgozó népünk felemelkedését. Legnagyobb eredményünk a társadalmi létbizonytalanság megszüntetése, a biztos és egyre magasabb szintű megélhetés nyújtása. Csak az elmúlt hat évben 34 százalékkal emelkedett 1956-hoz képest a bérből és fizetésből élők reáljövedelme, s 21 százalékkal a parasztság fogyasztásának reálértéke. Nagy vívmányunk az egész népet átfogó társadalombiztosítási rendszer és nyugdíj-rendszer. De az egyes dolgozók egyéni gondjainak, bajainak megértő kezelése, emberi méltóságuk, önérzetük tiszteletben tartása is lényeges vonása a párt tevékenységének.

Digitized by Google

A szocialista humanizmus erejét mutatja az is, hogy pártunk határozottan leszámolt a személyi kultusszal és a vele kapcsolatos káros jelenségekkel. Kötelességének tekinti a szocialista törvényesség védelmét, a szocialista demokrácia érvényesítését és továbbfejlesztését. A közelmúltban kommunista elvszerűséggel lezárta a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen lefolytatott törvénytelen perek ügyét. Ezzel a párt nemcsak arra törekedett, hogy jóvátegye mindazt, ami a személyi kultusz idején keletkezett törvénysértő perekből jóvátehető, hanem minden szükséges intézkedést megtett azért is, hogy ne ismétlődhessenek meg a törvénytelenségek, hogy bűn nélkül senkit el ne marasztaljanak. Ma nyugodtan elmondhatjuk, hogy országunkban törvényes rend van, szabadon, nyugodtan és biztonságban élhet és dolgozhat mindenki, aki nem emel kezet a nép hatalmára. Ez az egészséges légkör pedig a szocialista erkölcsi nevelésnek is nagy emeltyűje.

A szocialista humanizmus hatja át pártunk állásfoglalásait a legfontosabb nemzetközi kérdésekben is. Pártunk feladatának tekinti, hogy segítsen megőrizni és megvédeni az emberiség számára a békét. *Az igazi humanizmus kifejeződése, hogy olyan nemzetközi erőviszonyok között, amikor a szocialista világrendszer katonailag erősebb a kapitalista világrendszernél, a szocialista országok az általános és teljes leszerelésért harcolnak.* Tények sokasága bizonyítja, hogy az Egyesült Államok 1945 után, az atommonopólium birtokában, egészen más célokat melengetett, és nem rajta múlt, hogy ezek sikertelenségbe fulladtak. Most is sorozatos provokációk mutatják agresszív törekvéseiket. Ha lett volna elég erejük hozzá, már régen elpusztították volna a szocialista országokat. E kalandorpolitikával szemben a szocialista országok nemcsak saját népeiknek, de a világ minden népének érdekeit is szolgálják azzal, hogy fokozzák védelmi erejüket, felkészülnek az esetleges agresszió megakadályozására, és töretlenül harcolnak a békés egymás mellett élés politikájának győzelméért. A Kuba térségében kialakult feszült helyzetben a Szovjetunió nagyszerű példáját adta az egész emberiség békéje és a kubai nép forradalmi érdekei iránti felelősségérzetének. Pártunk és kormányunk ebben a kérdésben is teljes erejével támogatja a Szovjetuniót.

Pártunk politikájának ezek a vonásai a párt egész tevékenységének humánus jellegét mutatják és kifejezik fejlődő szocialista társadalmunk mélységes humanizmusát. Nem kétséges, hogy ez a humanizmus már önmagában is nevelő hatású, a szocialista erkölcsi tulajdonságokat erősíti az emberekben. De mindez nem teszi feleslegessé a szocialista erkölcs elterjesztéséért folyó széles körű nevelőmunkát.

Digitized by Google

4. Az erkölcsi nevelés módszerének néhány időszerű kérdéséről

Az a cél, hogy tegyük általánossá a szocializmus erkölcsi normáit, az egész társadalomra vonatkozik, minden dolgozó osztályra és rétegre, a fiatalságra és a felnőtt nemzedékre is. Mégis két megkülönböztetést tehetünk abból a szempontból, hogy milyen rétegeknek van különösen nagy szerepük az egész lakosság erkölcsi fejlődésében.

Osztályszempontból a munkásosztályt kell kiemelnünk. A munkásosztály a szocializmusban is társadalmunk vezető osztálya. A munkásosztály vezető szerepének konkrét formái azonban változnak. A vezető szerep érvényesülésében megnő az erkölcsi tulajdonságok jelentősége. A munkásosztály vezető szerepe ma többek között abban jut kifejezésre, hogy ez az osztály jár az élen a szocialista életforma és erkölcs kialakításában és elterjesztésében. A magyar munkásosztály a gyakorlatban bizonyítja be, hogy ezen a téren is megállja a helyét, és példát mutat valamennyi dolgozónak. Elég, ha csak a szocialista brigádmozgalomra hivatkozunk. De hogy megnövekedett feladatainak megfeleljen, ahhoz a munkásosztálynak a maga soraiban is harcolnia kell a polgári és kispolgári szemlélet maradványai ellen. Az egész osztályt az élenjáró munkások színvonalára kell felemelni. Ezért a párt különös figyelmet fordít a munkások szocialista szellemű erkölcsi nevelésére.

Más szempontból *az ifjúság erkölcsi nevelését* kell kiemelnünk. Számunkra is figyelemre méltó módon tette fel a kérdést Hruscsov elvtárs: mi nehezebb dolog, nevelni vagy átnevelni? Nyilvánvaló, hogy nehezebb dolog megváltoztatni az emberek kialakult, sokszor már megcsontosodott tulajdonságait, mint a felnövekvő nemzedékben kialakítani az új, szocialista erkölcsi tulajdonságokat. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy eleve mondjunk le a felnőtt nemzedék erkölcsi neveléséről, hanem csak azt, hogy kettőzött figyelemmel ügyeljünk a fiatal, felnövő nemzedék nevelésére, mert ha itt most elrontunk valamit, később — amikor a mai fiatalok már felnőttekké lesznek — sokkal nehezebb lesz helyrehozni ezt.

A szocialista erkölcsi nevelés legfontosabb célja és döntő tényezője: a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka. A munka, amely az emberi élet alapfeltétele, az osztálytársadalmakban kényszerré vált, és az emberek erkölcsi fejlődésében sem tölthette be igazi szerepét. A szocializmus megszünteti a munka kényszer-jellegét, a kizsákmányolók részére végzett munkát, s lehetővé teszi a munka alkotó jellegének kibontakozását. A szocializmusban a társadalom és minden személyiség fejlődésének és virágzásának alapja a munka. „... Ellentétben a régi társa-

Digitized by Google

dalommal — írta Marx —, amelynek velejárója a gazdasági nyomor és a politikai téboly — egy új társadalom születik, melynek nemzetközi elve a *béke*, mert minden nemzetnél ugyanaz az elv uralkodik: *a munka!*"[2] Lenin azt az elvet, hogy „aki nem dolgozik, ne is egyék", a szocializmus első, alapvető, legfőbb elvének nevezte. „Ez az egyszerű, lehető legegyszerűbb és legnyilvánvalóbb igazság — a szocializmus alapja, a szocializmus kiapadhatatlan erőforrása, végső győzelmének elpusztíthatatlan záloga." A cél, amely felé törekedni kell, a kommunista munka. „A kommunista munka, a szó szűkebb és szorosabb értelmében, ingyenes munka a társadalom javára, olyan munka, amelyet nem bizonyos kötelezettség lerovása, nem bizonyos termékekre való jog megszerzése céljából, nem előre megállapított és törvényesített normák szerint teljesítenek; a kommunista munka — önkéntes munka, norma nélküli munka, díjazásra nem számító, díjazási feltétel nélküli munka, a közösség javára megszokásból végzett, a közösség javára szolgáló munka szükségességéhez való öntudatos (szokássá vált) viszonyból fakadó munka, az egészséges szervezet szükségleteként végzett munka."[3] Az ilyen munka tömeges, valóban széles körű alkalmazásához azonban még igen hosszú az út: ez csak a felépült kommunista társadalomban valósulhat meg. A szocializmus fokozatosan teremti meg ennek a feltételeit, és ennek során szervesen összekapcsolja a munka erkölcsi ösztönzését az anyagi érdekeltség elvével.

Ennek megfelelően jelenleg kettős feladatunk van a szocialista munkára való nevelésben. Fel kell használni és növelni kell az erkölcsi ösztönzés erejét, erősíteni a munkához való szocialista viszonyt, a munkáért való erkölcsi felelősség és kötelesség érzetét, a munka társadalmi megbecsülését. Másrészt: gondoskodnunk kell a munka szerinti elosztás szocialista elvének érvényesüléséről. Ez az elv a szocializmusban nemcsak gazdasági szükségszerűségből fakad, hanem a szocialista munkára nevelésnek is fontos eszköze. Ahogy a VIII. kongresszus határozata megállapítja: „A munka szerinti elosztás a szocialista társadalomnak erkölcsi elve is."

A szocialista erkölcsöt formáló tényezők között jelentős szerepe van a szocialista demokrácia fejlődésének. A társadalomért érzett felelősséget, a közösségi érzést növeli, hogy a szocialista demokrácia mindenoldalú kibontakoztatása folytán egyre több dolgozó vesz részt aktívan a közéletben, a társadalmi élet különböző területein, az államigazgatásban, a társadalmi szervek munkájában. Mindez közvetlenül is alakítja, formálja az épülő szocialista társadalomban élő emberek gondolkodását. A szocialista demokrá-

[2] Marx—Engels Válogatott Művei I. kötet Szikra 1949. 472. oldal.
[3] Lenin Művei 30. kötet. Szikra 1953. 525. oldal.

Digitized by Google

da érvényesülésének tehát nemcsak politikai, hanem közvetlen erkölcsi jelentősége és hatása is van. Külön ki kell itt emelnünk a társadalmi bíróságok és a népi ellenőrzés intézményét, amelyekben legközvetlenebbül érvényesülhet a közvélemény erkölcsformáló ereje. A társadalmi bíróságok tárgyalásainak nemcsak azokra van nevelő hatásuk, akiknek az ügyét tárgyalják, hanem általában az egész kollektívára.

A szocialista erkölcs elterjesztésében *a kommunistákat mélyen áthatja az emberekbe vetett bizalom.* A párt bízik a néptömegekben. A nép iránti bizalomnak pedig összhangban kell lennie az egyes emberek iránti bizalommal. A kommunizmusért nem harcolhatunk úgy, hogy eltűnik a szemünk elől az egyes ember — tanítja Lenin. Ebből következik az is, hogy szerintünk nincsenek javíthatatlan emberek; nem kell elejtenünk vagy éppen megsemmisítenünk a megtévedt embereket, hanem segítenünk kell abban, hogy megtalálják helyüket az új társadalomban. Azt a dolgozót, aki vétett a társadalom ellen, kárt okozott a közösségnek, természetesen felelősségre kell vonni az általa elkövetett cselekmény súlyosságának megfelelően. De amikor elszenvedte megérdemelt büntetését, akkor könnyítsük meg számára, hogy visszatérjen a helyes útra, és senki ne kezelje őt „lepráskén", akitől óvakodni kell. Ha becsületesen él és dolgozik, idővel teljesen törölni kell múltjának a foltját.

Nem kevésbé fontos, hogy a szocialista nevelés az emberek értékes, jó tulajdonságaira támaszkodjék, ezeket erősítse. A rossz tulajdonságok és szokások lefaragása önmagában még nem elég. Ennél többre, aktív cselekvésre van szükség, ezt pedig az segíti elő legjobban, ha hozzájárulunk a jó tulajdonságok kibontakoztatásához, fejlesztéséhez. A VIII. kongresszuson is sok szó esett például az ifjúságról; arról, hogy mennyire helytelen, ha csak külsőségek (modor, öltözködés stb.) alapján ítélik meg az ifjúságot, és felnagyítva hibáit, általános következtetéseket vonnak le az „ifjúság cinizmusáról", „erkölcstelenségéről". Koránál fogva az ifjúság valóban még sok vonatkozásban kiforratlan, magatartása és gondolkodása sokszor szertelen, de ez a kiforratlanság nem fedheti el előttünk ifjúságunk nagy értékeit, azokat a pozitív tulajdonságait, amelyekre nevelésükben is támaszkodhatunk. A KISZ „Ifjúság a szocializmusért!" mozgalma keretében évente több százezer fiatal végez társadalmi munkát. Ennek értéke 1960 óta több mint 500 millió forint. A nyári táborokban 5 év alatt 10 km utat, 197 km hosszú csatornát építettek, 41 000 hold földet tettek termővé, 72 000 q gyümölcsöt szedtek le stb. Világos, hogy anyagilag nagy értékek születtek e munkából. De még nagyobb értékek születtek azzal, hogy a mozgalom erősíti ifjúságunkban a közösség, a társadalom iránti felelősséget, a munka megbecsülésének tudatát.

Digitized by Google

A szocialista nevelésben — különösen az ifjúságéban — szinte alapvető követelmény az, hogy ne melegházi viszonyokat teremtsünk hozzá. Ez ugyanis a „sültgalambra várást", a „mindig csak kapni, sohasem adni" nézeten alapuló tulajdonságokat erősítené. A szocializmus azonban a dolgozó emberek társadalma, amelyben maguknak a dolgozóknak az aktív tevékenysége valósítja meg a jólét emelkedését, az előrehaladást. Ehhez pedig szilárdságra, állhatatosságra van szükség, ez pedig csak edzett, a nehézségektől meg nem riadó, előttük meg nem hátráló embereknek a tulajdonsága.

Nem kis feladatok megoldásán vagyunk túl, de nem kisebbek az előttünk álló feladatok sem. Ha csak a legközelebbiekre, az 1963-as népgazdasági terv végrehajtásának feladataira utalunk is, ezeknek megvalósításáért nagyon keményen meg kell küzdenünk. A távolabbi jövőben sem úgy alakul majd a fejlődés, hogy a mai nemzedék mindent megteremt, a jövő nemzedékeknek pedig csak élvezniök kell a készet. A felnövő nemzedéknek kétségtelenül jobb lesz a helyzete, mint a mainak, jobb feltételek között indul el és él, de a jólét akkor sem az égből pottyan majd le.

A szocialista nevelés reális talajon mozog. Csak olyan feladatokat tűzünk magunk elé, amelyek teljesítésének megvannak a feltételei. Hazánkban a szocializmus alapjainak lerakása lehetővé, a szocializmus teljes felépítéséért folyó küzdelmünk pedig szükségessé teszi a nevelőmunka erősítését. A párt tudja, hogy nem könnyű dolog eloszlatni a régi szokásokat, a konzervatív hagyományokat. De a kommunistákat a Szovjetunió példája lelkesíti abban is, hogy ki lehet alakítani az új típusú közösségi embert.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A társadalmi fejlődés irányításának tudományos alapja és a társadalomtudományok feladatai

Részletek L. Iljicsovnak, a Szovjet Tudományos Akadémia 1962. október 19-i ülésszakán elhangzott előadásából*

1.

Korunk egyik jellemző vonása, hogy rendkívül megnövekedett a tudomány szerepe a társadalom életében, a kommunizmus építésében. Jelentősen fokozódik a társadalomtudományok szerepe is.

A társadalomtudományok szerepe elsősorban azért nőtt meg a szovjet társadalom életében, mert jelentősen emelkedtek az ország fejlődésének tudományos irányításával, valamint a párt egész ideológiai munkájával szemben támasztott követelmények.

Lehet-e társadalmat építeni tudományosan előre kidolgozott terv alapján? Igen, lehet — válaszolják a marxisták—leninisták, s egész tevékenységük ezt bizonyítja. Ha figyelemmel kísérjük a szocializmus építésének történetét a Szovjetunióban, láthatjuk, hogyan növekedett V. I. Lenin útmutatásai, a párt tervei szerint évről évre, munkában és harcban a szocializmus épülete!

A társadalomról szóló marxista—leninista tudomány alkotja a párt bel- és külpolitikájának tudományos alapját. Pártunk politikáját, akárcsak a testvéri marxista—leninista pártok politikáját is, nem szubjektív, hanem tudományosan megalapozott elképzelések diktálják, ez a politika a társadalmi fejlődés objektív törvényeinek mélyreható ismeretére támaszkodik.

A szocializmus győzelméért vívott harc időszakában is sok olyan elméleti kérdés merült fel, amelyeket a párt a lenini eszméktől és a nép alkotó tevékenységének tapasztalataitól vezérelve oldott meg. De különösen most, amikor hazánk belépett a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába, a párt előtt sok olyan új elméleti kérdés is felmerül, amely a marxizmus klasszikusai előtt még egyáltalán nem vetődött fel, vagy amelyet ők csak a legáltalánosabb formában vizsgáltak. Minél tovább halad országunk a kommunizmus útján, annál több lesz az ilyen kérdés.

Ebből ered pártunk és vezérkara, a Központi Bizottság elméleti tevékenységének szüntelen növekedése. A történelmi események bebizonyították, hogy a párt és Központi Bizottsága — élén N. Sz. Hruscsovval, a kiváló leninistával, akinek kezdeményezésére alkotóan oldották meg a kommunista építés elméletének rendkívül fontos kérdéseit — az élenjáró marxista—leninista gondolat elismert központja.

* A teljes szöveg megjelent a Kommunyiszt 1962. évi 16. számában.

Digitized by Google

A társadalomtudományi dolgozók és intézmények a párt aktívan tevékenykedő segítőtársai a szovjet társadalom irányítása tudományos alapjainak kidolgozásában. Az a tény, hogy a marxista—leninista tudomány fejlesztése az egész párt ügye, egyáltalán nem csökkenti a tudományos szakintézmények, a szovjet tudósok szerepét, akiknek munkáira a párt az elméleti problémák kidolgozásában támaszkodik. A szovjet nép nagyra becsüli mind a természettudományok és a műszaki tudományok, mind a társadalomtudományok művelőinek munkásságát.

Csak sajnálhatjuk tehát, hogy még ma is találkozhatunk a társadalomtudományok jelentőségének — hogy élesebb kifejezést ne alkalmazzunk — helytelen megítélésével. Vannak olyan emberek, bár csak egyesek, akik úgy vannak a társadalomtudományokkal, mint annak idején a kispolgár a politikával: szavakban tagadják, lelkük mélyén félnek tőle, valójában pedig semmit sem értenek belőle.

Egyes kritikusok így gondolkoznak: A tudomány fejlettségének színvonalát, fokát eredményekkel mérik, azzal, hogy milyen hasznot hajt az embernek. Vegyük például az egzakt tudományokat, a természettudományokat, a műszaki és más tudományokat — ezek valóban kimagasló sikereket értek el. De mit adott a filozófia, a politikai gazdaságtan és a többi társadalomtudomány? A társadalomtudományokban nem látni nagy eredményeket, képviselőik nem hökkentették meg az embereket egyetlen tudományos felfedezéssel sem. Sőt — emlékeztetnek ezek a kritikusok — a filozófia egyes művelői annak idején tévesen vélekedtek a relativitás elméletéről, s nem mindjárt foglaltak el helyes álláspontot a kibernetikát illetően sem. Egyszóval azt a következtetést vonják le, hogy a társadalomtudományoknak és képviselőiknek nincs mivel dicsekedniük. Ez azonban legalábbis furcsa megközelítése ennek a fontos kérdésnek.

Először is: nem szabad az összes tudósokat hibáztatni egyes kollégáik tévedéseiért, nem lehet kiterjeszteni egyes tudósok hibáit és tévedéseit magára a tudományra. Az a bírálat, amelyben a párt az egyes társadalomtudományi intézmények és tudósok tevékenységében valóban előforduló komoly hiányosságokat részesítette, alkotó, pozitív kritika, s nem azt fejezi ki, mint „a társadalomtudományok pangásának" fogalma.

De ami a legfontosabb: a társadalomtudományok fejlesztése nem egyes tudományos kollektívák és tudósok privilégiuma, hanem az egész nép, az egész párt ügye, a párt elméleti vezérkarának, az SZKP Központi Bizottságának ügye. A társadalomtudományok fejlettségének színvonalát országunkban nemcsak egyes monográfiák és cikkek alapján kell megítélni, hanem elsősorban a párt kollektív alkotó gondolata alapján, egész elméleti tevékenysége alapján, azon társadalmi és politikai átalakítások alapján, amelyek a marxizmus—leninizmus zászlaja alatt valósultak meg.

A legutolsó évszázad hatalmas társadalmi és politikai haladása, amely megváltoztatta bolygónk társadalmi arculatát, hazánknak a társadalmi élet minden területén, a kultúra, a tudomány, a technika fejlesztésében elért kolosszális sikerei — a marxista—leninista tanítás valóraváltásának közvetlen eredményei. Helyes lesz, ha így mondjuk:

Digitized by Google

szputnyikjaink és űrhajóink nemcsak a természettudományok tekintélyét emelték magasra, hanem a társadalomtudományokét is, nemcsak a szovjet tudományos gondolat sikereit demonstrálták, hanem az országunkban létrejött társadalmi struktúra sikereit is.

Megelégedésre ad okot az a tény, hogy az ország szellemi, eszmei életének az utóbbi években bekövetkezett általános fellendülésével együtt kétségkívül aktivizálódott a társadalomtudományi intézmények és dolgozók tevékenysége is. Sok fontos és értékes mű jelent meg a mai kor legaktuálisabb problémáiról.

A szovjet közgazdászok előbbre haladtak a társadalmi termelés fejlődése fontos kérdéseinek kidolgozásában. Kutatásaik eredményeit számos módszertani útmutatásban általánosították, s ezek a munkák meghonosodnak a tervező, tudományos és kutató szervezetek gyakorlati tevékenységében. Monográfiák jelentek meg a szocialista újratermelés ütemeről és arányairól, a szovjet népgazdasági tervezés elméletéről és szervezéséről stb.

A filozófiai gondolat sem áll mozdulatlanul. A jelentősnek ígérkező kutatások közül nevezzük meg „A szocializmus és a kommunizmus" című többkötetes, még befejezetlen munkát. Hozzájárult a filozófia történetének tudományos kidolgozásához „A filozófia története" című ötkötetes munkának és a „Filozófiai enciklopédia" első kötetének a kiadása. Megmozdult a szociológiai gondolat is. Haladás történt a jelenkori természettudomány filozófiai problémáinak vizsgálatában.

Történészeink is számos nagy művel gazdagították a társadalomtudományt. Befejezik a tízkötetes „Világtörténelem" kiadását, megjelent a „Történelmi enciklopédia" első két kötete, „A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja történetének" négy alapvető kötete, általánosító jellegű kollektív munkák az Egyesült Államok, Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, Argentína, Mexikó történetéről, folytatódik „A világ népei" című sorozat kiadása stb.

Hasznos tudományos művek láttak napvilágot az irodalomtörténet, a nyelvtudomány területén, megélénkült a jogtudomány művelőinek tevékenysége is. Számos tankönyv jelent meg a marxizmus—leninizmus alapjairól, a párt, a filozófia, a politikai gazdaságtan történetéről, konkrét közgazdasági problémákról, s ez szintén a társadalomtudományok művelőinek aktivizálódásáról tanúskodik. Ma nálunk gyakorlatilag már lekerült a napirendről a társadalomtudományi tankönyvek hiányának problémája. És ha még van is itt probléma, ez csupán e tankönyvek javításának, eszmei és elméleti színvonaluk emelésének a problémája.

Valamennyien érezzük, hogy most, az SZKP új programjának elfogadása után különösen kedvező feltételek alakultak ki a tudományos alkotó munka számára.

2.

Vizsgáljuk meg az egyes társadalomtudományok legfontosabb feladatait. Beszéljünk először a **közgazdaságtudományról**, amelynek most döntő jelentősége van.

A közgazdaságtudománynak az a feladata, mondja az SZKP prog-

Digitized by Google

ramja, hogy általánosítsa a társadalom gazdasági életének új jelenségeit, feltárja azokat a népgazdasági problémákat, amelyeknek megoldása elősegíti a kommunizmus sikeres építését. A gazdaság — a kommunizmusért vívott harc döntő fontosságú területe. A közgazdaságtudomány különös jelentőségét a társadalomtudományok rendszerében az is magyarázza, hogy tárgyát a kommunista építés meghatározott — gazdasági — feladatai adják meg. Idézzük itt V. I. Lenin szavait „A szovjethatalom soron levő feladatai" című cikk nemrég közzétett első fogalmazványából: „Az »igazgatás« szóval rendszerint éppen és elsősorban főleg, sőt kizárólag politikai tevékenységet kapcsolunk össze. Holott a szovjethatalom alapjai, a szovjethatalom lényege — mint ahogy általában a kapitalista társadalomból a szocialista társadalomba való átmenet lényege — éppen az, hogy a politikai feladatok a gazdasági feladatokhoz képest alárendelt helyet foglalnak el."[1] Amint látjuk, V. I. Lenin a szovjethatalom első napjaitól kezdve a párt egész munkájának középpontjába, következésképpen tudományos és elméleti tevékenységének központjába is a gazdaság irányításának, az ésszerű gazdálkodásnak a kérdéseit állította. Ez méginkább érvényes a jelenkori viszonyok között.

Miért becsülte le hosszú évekig, s miért becsüli le itt-ott még ma is közgazdaságtudományunk a gyakorlati gazdasági problémákat?

Számos ok játszott itt közre; elsősorban jelentős szerepet töltöttek be J. V. Sztálin nézetei, amelyek objektíve odavezettek, hogy a közgazdasági elmélet elszakadt a népgazdaság gyakorlatától. A személyi kultusz időszakában nagymértékben csökkent a közgazdasági kérdésekkel, különösen a konkrét gazdaság problémáival foglalkozó könyvek kiadása. Felszámoltak csaknem minden korábban működő közgazdasági tudományos kutatóintézetet, beszüntették a tudományos vitákat. Az országban a politikai gazdaságtannak húsz éven át nem volt tankönyve.

Azokban az években behatoltak a közgazdaságtudományba a tudományos munka nem-lenini módszerei. Mint ismeretes V. I. Lenin közgazdasági munkái — akár a kapitalizmus, akár az imperializmus vagy a szocializmus gazdasági elemzéséről szólnak — mindig pontos számításokon, bőséges tényanyagon épülnek fel. Sztálin közgazdasági munkáiban azonban nehezen találnánk gazdasági számításokat, tényadatok elemzését; túltengenek bennük a következtetések — és nem is mindig helyes következtetések —, s gyakran hiányoznak az érvek.

A személyi kultusz időszakának az volt az egyik legkárosabb jelensége a közgazdaságtudományban, hogy olyan közgazdászokat támogattak, akik nem tudták ugyan elemezni a konkrét tényanyagot, de ügyesen tudtak idézetekkel manőverezni.

Objektíve a tudomány eltávolodott a termelési kérdésektől; a közgazdászok elszakadtak a reális élettől. Nem az volt a fő gondjuk, hogy a gazdasági gyakorlatot összhangba hozzák a gazdasági törvények követelményeivel, hanem az, hogy a politikai gazdaságtan kategóriáit a gyakorlatban előfordult súlyos hibákhoz „igazítsák" és igazolják azokat. Különösen káros volt az agrár-szakemberek álláspontja az ön-

[1] Társadalmi Szemle, 1962. évi 11. szám, 78. oldal.

Digitized by Google

költség kategóriájának kérdésében. Minthogy abban az időben — a helytelen árpolitika következtében — a mezőgazdasági termények felvásárlási ára jóval alacsonyabb volt a termékek önköltségénél, egyszerű „kiutat" találtak; kijelentették, hogy a kolhoztermékek önköltsége és az önálló gazdaságos elszámolás kategóriáinak — a mondabeli hóshöz hasonlóan — „nincs alakjuk".

Így bántak gyakran a közgazdaságtudomány objektív kategóriáival. Az elmélet fejlesztését sokszor kinyilatkoztatások helyettesítették.

Az SZKP programja lefektette a közgazdaságtudomány új fejezetének, *a kommunista építés időszaka politikai gazdaságtanának alapjait*. Ennek tárgya: a szocialista társadalom kommunista társadalommá való átalakulásának gazdasági törvényszerűségei. Hogy a közgazdaságtudomány megbirkózzék az előtte álló feladatokkal, ahhoz a politikai gazdaságtan területén működő és az ágazati közgazdaságtan területein munkálkodó közgazdászok összehangolt tevékenységére van szükség. Így tudjuk — először is — általában emelni a közgazdasági munka elméleti színvonalát, másodszor: növelni a közgazdasági kutatások gyakorlati eredményességét.

Most arra van szükségünk, hogy megszilárduljanak a közgazdaságtudomány kapcsolatai a népgazdasági gyakorlattal, az üzemek és a népgazdasági tanácsok tevékenységével, hogy mélyrehatóan elemezzük a tényeket, a számadatokat, a gyakorlati tapasztalatot, kísérletileg ellenőrizzük a közgazdasági számításokat, s konkrét gyakorlati javaslatokat dolgozzunk ki. „A jó közgazdász — mutatott rá V. I. Lenin — mit sem érő tézisek gyártása helyett a tényeket, a számokat, az adatokat tanulmányozza, elemzi gyakorlati tapasztalatainkat és megmondja a hiba itt és itt van, kijavítani így és így kell."[2]

A szovjet közgazdászok számára rendkívül kedvező feltételek alakultak ki. Most a tudósok — nem is szólva a tudományos munka általános légköréről, a statisztikai adatok hozzáférhetőségéről — a közgazdasági kutatások új technikájára támaszkodhatnak, felhasználhatják a matematikai módszereket, az elektronikus számlálóberendezéseket.

De még korántsem mindegyik közgazdász és közgazdasági intézmény használja fel ezeket a kedvező feltételeket. Sok közgazdász máig is a politikai gazdaságtan tárgyáról, a szocializmus gazdasági alaptörvényéről és a kapitalizmus gazdasági alaptörvényéről, a politikai gazdaságtan kategóriáinak logikájáról, az árutermelésről és az értéktörvénynek a szocializmusban való működéséről stb. folyó vitáknak szenteli legfőbb erőfeszítését. Ezek természetesen fontos kérdések. De az a baj, hogy a vitákban olykor nem a gyakorlat, a tapasztalat, a kísérlet adatai adják a legfőbb érveket, hanem logikai elmefuttatások, idézetek, tekintélyekre való utalások. Röviden szólva: „Szavakon rágódva vitáznak, s a szavakból rendszereket csinálnak." Az ilyen vitákból gyakran a skolasztika szelleme árad, nempedig az eleven alkotó tevékenységé.

Az SZKP Központi Bizottságában 1958-ban megrendezték az agrárközgazdászok tanácskozását. A tanácskozás egyes részvevői arról

[2] Lenin-művei, 32. kötet. Szikra, 1953. 142. oldal.

Digitized by Google

panaszkodtak, hogy hiányzik a problémák kidolgozására adandó előzetes állami megrendelések rendszere. N. Sz. Hruscsov nem értett egyet ezzel a leegyszerűsített nézettel. S csakugyan; ha a tudomány szerepét egyszerűen csak megrendelések teljesítésében látjuk, akkor a végletekig leszűkítjük a tudományos tevékenység fogalmát, amelynek meghatározó vonásai — az alkotás, az előrelátás, a kezdeményezés, az új bátor keresése.

Az állami határozatok elfogadását előzze meg a gazdasági és műszaki problémák tudományos kidolgozása — így határozta meg a feladatot N. Sz. Hruscsov. Ez a kulcsa annak, hogy a közgazdaságtudomány a gyakorlat felé forduljon. Nem az tehát a lényeges, hogy egyszerűen gazdasági szempontból kommentáljuk az elfogadott határozatokat, hanem az, hogy tanulmányozzuk a gazdasági jelenségeket és segítsük a kormányt a gazdasági és műszaki határozatok hozatalában.

A párt felhívja a közgazdászok figyelmét olyan, a kommunizmus anyagi-technikai bázisának létrehozásával kapcsolatos időszerű elméleti kérdésekre, mint a technika fejlesztése és a termelési viszonyok tökéletesítése közötti szerves kapcsolat, a kommunista munkaformák fejlesztése, a népgazdasági tartalékok tudományos megalapozása, az árképzés elméleti alapjai és módszertana, a gazdaságos elszámolásnak és a termékek önköltségének problémája, a dolgozók anyagi ösztönzésének problémája stb. Az a lényeges, hogy tanulmányozzuk az objektív gazdasági törvények legcélszerűbb realizálásának útjait-módjait, tökéletesítsük felhasználásuk mechanizmusát. Most nem az áru- és pénzviszonyokról folyó viták a fontosak, nem az, hogy léteznek-e országunkban ilyen viszonyok és milyen a jellegük (ez már túlhaladott szakasz). Az a fontos, hogy kidolgozzuk e viszonyok legmegfelelőbb felhasználásának módjait.

Országunkban — ahol először szilárdultak meg és kezdtek működni a szocializmus gazdasági törvényei — a tudósoknak megvan a kellő lehetőségük a széles körű általánosításra, arra, hogy — V. I. Lenin javaslatai szerint — kidolgozzák a tudományos ismeret igen fontos területeit: a tervezés tudományát, a népgazdaság irányításának tudományát.

Máig sincsenek például komoly közgazdasági munkák, amelyek a társadalmi termelés struktúrájának változásával kapcsolatban ismertetnék a legkedvezőbb népgazdasági arányokat.

Sokat írnak nálunk arról, hogy a népgazdaság tervszerűen fejlődik, s megvannak a meghatározott arányok az iparon és a mezőgazdaságon belül és a kettő között is. De próbáljunk magyarázatot találni arra, hogy miért ezek a legracionálisabbak és más arányok miért nem racionálisak? Nincsenek-e más, jobb arányok? Erre a kérdésre nem kapunk választ. A párt és a nép azonban konkrét javaslatokat vár a közgazdaságtudománytól a gazdaságpolitika számára.

Komoly kutatómunkát kell folytatni a többi között a munkatermelékenység emelkedése egyik legfontosabb tényezőjének: a műszaki haladásnak a gazdasági megalapozása terén is. A gyakorlat világos választ követel arra a kérdésre, hogy milyen feltételek között, milyen időpontban, milyen új technika meghonosítása hatékony gazdaságilag, hogy melyek a műszaki haladás kollektív és egyéni anyagi ösztönzé-

Digitized by Google

sének legcélszerűbb formái, hogy miképpen használhatjuk fel legjobban azt az óriási mennyiségű új technikát, amelyet a termelésben meghonosítunk.

Az országunkban folyó kommunista építés elméleti problémáinak tanulmányozása a közgazdászok munkásságának az egyik legfontosabb, de nem az egyetlen tárgya.

Minden helyeslést megérdemel az az alapos munka, amellyel a szovjet közgazdászok a szocialista világgazdasági rendszerben végbemenő folyamatokat tanulmányozzák. Ma különösen aktuális a nemzetközi szocialista munkamegosztás legésszerűbb irányzatainak, a szocialista országokban folyó termelés szakosításának és kooperációjának a tanulmányozása.

A szovjet közgazdászok jelentős része tanulmányozza a mai kapitalizmus gazdaságát. Az utóbbi években figyelemre méltó munkák jelentek meg nálunk az imperializmus problémáiról. Ezek a művek figyelmet keltettek érettségükkel és az imperializmus gazdaságának és politikájának elemzéséhez való alkotó közeledésükkel. A szovjet tudósok jelentős mértékben járultak hozzá a kapitalizmusbeli úgynevezett „integráció" lényegének vizsgálatához is. A kapitalizmus általános válságának problémáit azonban még gyengén tárgyalják, hogy többet ne mondjunk. A monopolkapitalizmust gyakran nem olyannak ábrázolják, amilyen ma a valóságban, hanem olyannak, amilyen a XX. század első felében, vagy inkább a század elején volt. Nem tanulmányozzák és általánosítják kellőképpen azokat a mélyreható folyamatokat, amelyek a gyarmati elnyomás alól nemrég felszabadult országokban mennek végbe, ezen országok nem-kapitalista fejlődési útjának problémáit, amelyekről a kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960. évi tanácskozásán új, alkotó gondolatok hangzottak el.

Térjünk most át a **filozófia tudományára.** A pártprogram megköveteli, hogy a továbbiakban is képviseljük és fejlesszük a dialektikus és történelmi materializmust. A jelenkori viszonyok között különösen jelentősek a kommunista építés alapvető törvényszerűségeinek feltárásával kapcsolatos problémák, a társadalmi haladás problémái, bár természetesen a filozófia-tudományt nem korlátozhatjuk a társadalmi jelenségek területére.

A szovjet filozófusoknak, és nemcsak a filozófusoknak, hanem talán elsősorban a történészeknek legyen belülről fakadó igényük, hogy amikor megtisztítják az elméleti területet a személyi kultusz maradványaitól, akkor hangsúlyozottan szóljanak a néptömegeknek a társadalmi haladásban betöltött döntő szerepéről, dolgozzák ki mélyrehatóan a pártok, az osztályok és a tömegek viszonyának problémáját. A marxizmus—leninizmus sarkalatos tétele: „a nép a történelem igazi alkotója" — ez az a talaj, amelyből tudományunknak ki kell indulnia, ez az egyetlen helyes nézőpont, amelyről az emberiség múltját, jelenét és jövőjét, a kommunista életmód fejlődésének és a szovjet emberek kommunista öntudata fejlődésének egész kérdéskomplexumát vizsgálnunk kell.

A filozófia-tudománynak egyik döntő problémája, hogy tanulmányozza a kommunista társadalom kialakulásának eleven dialektikáját. Vajon nem követünk-e hibát el, amikor minőségileg új társadalmi

Digitized by Google

jelenségeket olykor régi kategóriák keretei közé akarunk szorítani, amikor új folyamatokat régi fogalmak segítségével próbálunk értelmezni? A dialektikának alapvető követelménye ugyanis az, hogy ne csak az objektív világot, hanem az azt tükröző fogalmakat és kategóriákat is állandó fejlődésükben, változásukban vizsgáljuk. „... Az emberi fogalmak — állapította meg V. I. Lenin — nem mozdulatlanok, hanem örökös mozgásban vannak, átmennek egymásba, átfolyik egyik a másikba, enélkül nem tükröznék az eleven életet."[3]

Ha lenini módon nézzük a jelenségeket, akkor feltétlenül fel kell ismernünk, hogy minél közelebb kerülünk a kommunizmushoz, annál inkább különbözik a társadalmi fejlődés dialektikája nemcsak az előző formációk dialektikájától, hanem még a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmeneti időszak dialektikájától is. Tovább vizsgálva a dialektikának az összes társadalmi formációkban ható törvényeit, most különös figyelmet kell fordítanunk a kommunizmus építésének viszonyai közötti megnyilvánulásuk sajátosságára úgy, hogy a reális folyamatok tanulmányozására és általánosítására helyezzük a hangsúlyt.

Sok filozófusunkból azonban éppen ez a felfogás hiányzik. Emlékezzünk rá, hogy néhány évvel ezelőtt a filozófusok milyen hevesen törtek lándzsát a szocialista társadalom ellentmondásainak problémája körüli vitában. De úgy látszik, papírlándzsák voltak ezek, mert a vita nem járt semmiféle pozitív eredménnyel. A Voproszi Filoszofii szerkesztősége gyakorlatilag kitért az általa kezdeményezett vita eredményeinek összegezése, a maga álláspontjának kifejtése elől. Azt mondják: a folyóirat munkatársai azzal a tréfás mondással vigasztalták magukat, hogy könnyebb felülni a tigrisre, mint leszállni róla.

Századunkban, a tudomány viharos fejlődésének századában ,nagyon időszerű a jelenkori természettudomány filozófiai problémáinak kidolgozása. Engelsnek az a gondolata, amely szerint a materializmus formái minden új, nagy természettudományos felfedezéssel változnak, még soha nem volt olyan helytálló, mint korunkban ,a tudományos és technikai forradalom korában. Most különös erővel csendülnek fel Lenin szavai arról, hogy „filozófiai megalapozottság nélkül semmiféle természettudomány ... nem állhatja meg a helyét".[4] A természettudománynak és a filozófiának Lenin által számunkra végrendeletként hagyott szövetsége jellemző fejlődési sajátossága a szocialista társadalom tudományának.

Hogy ma a szovjet tudomány kimagasló sikereiről szólhatunk, annak nem utolsósorban az az oka, hogy a szovjet természetkutatók és filozófusok, akiknek alkotó erőfeszítései előre viszik a tudományos gondolatot, túlnyomó többségükben mindig egymással szoros kapcsolatban dolgoztak, mentesek voltak a durva hibáktól, idejében vissza tudták verni azokat a tendenciákat, amelyek ellentmondtak a természettudomány és a dialektikus materializmus alapelveinek.

Az utóbbi években a filozófusok és a természetkutatók szövetségének alapján előrehaladás történt a relativitás-elmélet, a kvantum-

[3] Lenin művei, 38. kötet, 1961. 237. oldal.
[4] Lenin művei 38. kötet. Szikra, 1953. 225. oldal.

Digitized by Google

mechanika, a kibernetika, a fiziológia, a pszichológia, az űrhajózás, a biológiai tudományok legfontosabb módszertani problémáinak felvetésében és kidolgozásában.

Természetes, hogy a filozófusok és a természetkutatók alkotó együttműködése nem zárja ki, hanem éppen feltételezi az alkotó tudományos vitákat, a különböző nézetek szembekerülését. De a különféle szakkérdésekről szóló nézetek, hipotézisek, bátor elméleti koncepciók sokfélesége nem okoz ingadozást és zűrzavart a tudományos kutatásban, a világnézet alapvető elveiben. A szovjet tudósoknak azonos talaj van a lábuk alatt. Sokféle egyéni véleményünk van a tudományos szakkérdések lényegét illetően, de valamennyiünket egy éltető nap egyesít: az egységes, teljes, tudományos világnézet — a marxizmus —leninizmus.

A tudomány védelmezésében és fejlesztésében következetesnek kell lennünk, mert óvatosságra intő előjelek is mutatkoznak. Azelőtt egyes olyan filozófusok, akik nem tudták elválasztani a búzát a konkolytól, a legújabb természettudományos felfedezéseknek burzsoá ideológusoktól származó idealista értelmezésére hivatkozva, hajlamosak voltak arra, hogy magukat a felfedezéseket is kritika alá vegyék. Ugyanezek a tudósok az őket ért igazságos bíráló megjegyzések után most az ellenkező végletbe esnek vagy — mondjuk enyhébben — eshetnek: a legújabb természettudományos adatok bármilyen értelmezését marxista értelmezésnek igyekeznek nyilvánítani. Nem lehet azonban egyik végletből a másikba esni. Filozófiánk erőforrása az igazi elvhűség, pártosság.

A mai viszonyok között a **történettudománynak** fontos feladatokat kell megoldania. Elsősorban: tanulmányoznia és általánosítania kell a kommunista pártnak és a szovjet népnek az élet által ellenőrzött, diadalmas történelmi tapasztalatait.

Sajnos, a történettudomány még mindig nem oldja meg kellőképpen ezt az alapvető feladatát. Be kell ismernünk, hogy a történészek még kevés figyelmet szentelnek a szocialista és kommunista építés tapasztalatainak megvilágítására.

Most, amikor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója felé közeledünk, eljött az ideje annak, hogy teljességében általánosítsuk a dicső lenini párt világtörténelmi tapasztalatait. Pártunk történetének kidolgozásában annak a mélyreható elemzése álljon a középpontban, hogy miért győzhettük le a legnagyobb nehézségeket és veszélyeket, mi a szocialista társadalmi rendszer, a kommunista párt erejének forrása.

Elkészültek az irányelvek az SZKP többkötetes történelmének összeállítására. Itt különös figyelmet kell fordítani arra, hogy betartsuk a pártosság lenini elvét, amely szervesen egybekapcsolja a legszigorúbb tudományosságot, a mély eszmeiséget és elvhűséget. Meg kell szabadítani a párttörténet-tudományt a tényeknek és dokumentumoknak a személyi kultusz időszakában kialakult hamis, a történelmi igazságnak ellentmondó értelmezésétől.

A személyi kultusz időszakában J. V. Sztálin magasztalása céljából, sajnos, nagyon sokszor eltávolodtak a történelmi igazságtól. Mindenekelőtt mesterségesen leszűkítették a történelmi kutatások temati-

Digitized by Google

káját, s azokat az eseményeket állították előtérbe, amelyekben valamilyen módon Sztálin is részt vett. Ezt a vonalat követték a párttörténet alapvető szakaszainak, így a többi között az 1917. évi eseményeknek, a polgárháború történetének stb. jellemzésében. Egy ember magasztalása végett megsértették a párt történetének periódizálását is; a párt megalakulását a prágai konferenciától számították, vagyis attól az időponttól, amikor Sztálin a Központi Bizottság tagja lett.

Ez a légkör odavezetett, hogy kisebbítették a marxizmus—leninizmus klasszikusai eszmei örökségének, V. I. Leninnek pártunk történetében betöltött szerepét. A szocializmus felépítésének lenini terve idővel az ország iparosításának és a mezőgazdaság kollektivizálásának sztálini tervévé, a kommunizmus építésének sztálini tervévé változott. A párt és a nép világtörténelmi győzelmeit egy embernek tulajdonították.

A történészeknek a lenini követelmények szigorú betartásával teljes egészében helyre kell állítaniok a történelmi igazságot. Különös figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy megmutassák: a személyi kultusz nem állíthatta meg a szovjet társadalom előre irányuló fejlődését, nem változtathatta meg a szocialista rendszer jellegét, nem ingathatta meg a nagy Lenin által létrehozott és forradalmi szellemben nevelt párt szervezeti, politikai és elméleti alapjait.

Történészeink becsületbeli ügye, hogy eredményesen befejezve az SZKP Központi Bizottságának határozata alapján megkezdett munkát, elkészítsék a Szovjetunió többkötetes történelmét a legrégibb időktől napjainkig. Magas színvonalon kell létrehozni ezt az első olyan általánosító jellegű marxista munkát, amely részletesen és rendszeresen ismerteti országunk sok évszázados történelmét.

A történészeknek nagyobb figyelemmel kell foglalkozniuk az európai és ázsiai népi demokratikus országokban folyó szocialista építés tapasztalatainak tanulmányozásával és általánosításával. Nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a nemzetközi munkásmozgalom történetének kidolgozására. A gyarmati és függő országokban élő népek nemzeti felszabadító mozgalma történetének tanulmányozása szintén rendkívül fontos feladatuk történészeinknek. A szovjet tudósoknak kötelességük, hogy segítsenek Kelet népeinek a kolonializmus eszmei szétzúzásában, a népek által vívott nagy felszabadító küzdelem igaz történetének létrehozásában.

Tanulmányozzák a történettudósok a szovjet külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok problémáit, leplezzék le az imperialista államok agresszív külpolitikáját, cáfolják meg eszmei ellenfeleik hamisító „elméleteit".

Növekszik a marxista jogtudomány szerepe is. Mint a társadalomtudományok más területein, itt is teljesen fel kell számolni a személyi kultusz időszakából visszamaradt jelenségeket, egyebek között le kell leplezni Visinszkij hibás jogi koncepcióit, amelyek még máig is jogtudományunkban fészkelnek.

A jogtudomány a Szovjetunió új Alkotmányának előkészítésével tesz érettségi vizsgát. Előtérbe került a szocialista államiság kommunista társadalmi önigazgatássá való átalakulása problémáinak kidolgozása, a szocialista demokrácia fejlődési útjainak, a jogi és erkölcsi

Digitized by Google

normák változásának, a közvélemény növekvő szerepének elemzése. Igen fontos, hogy kidolgozzuk az államigazgatás és a népgazdasági irányítás további tökéletesítésének jogi vonatkozású kérdéseit.

Köztudomású, hogy a szovjet törvénykezés milyen hatalmas szerepet tölt be a kommunizmus építésében, s így az új ember nevelésében is. A párt és a szovjet kormány óriási jelentőséget tulajdonít a törvényesség megszilárdításának, annak, hogy fokozódjék a törvényesség szerepe a szovjet társadalom életében. Fontos feladat áll a jogtudomány előtt: fel kell tárnia a jogi normák kommunista erkölcsi normákká való átalakulásának útjait. A nemzetközi jog kidolgozásának területén is nagy feladatok állnak a szovjet jogászok előtt.

Mondjunk el néhány gondolatot a szovjet **nyelvtudományról** is. Az 1950-ben rendezett nyelvészeti vita betöltötte a maga szerepét és elősegítette, hogy megszabaduljunk a nyelvi jelenségek számos helytelen értelmezésétől. A személyi kultusz azonban a nyelvtudománynak is súlyos kárt okozott. J. V. Sztálinnak a vitában elhangzott felszólalása több helytelen és zavaros tételt tartalmazott, cikkeiről azonban azt hirdették, hogy a szovjet nyelvtudomány új, legmagasabb fejlődési szakaszát alkotják. Eközben elfeledkeztek Marxnak, Engelsnek és Leninnek a nyelvről és a nyelv társadalmi szerepéről szóló tételeiről.

Azt gondolhattuk volna, hogy a személyi kultusz tudományos és ideológiai téren fennmaradt következményeinek leküzdése a nyelvtudomány területén is gyökeres változást idéz elő és az egész tudományos munka, a nyelvészeti kutatás szorosabb kapcsolatba kerül az élettel. A tudományos közvélemény azonban joggal fejez ki bizonyos nyugtalanságot azért, mert ezen a téren még mindig nem történt radikális változás. Az a benyomásunk, mintha egyes nyelvészek igyekeznének, hogy kikerüljék az új elméleti problémák felvetését és megoldását. Ahelyett, hogy elmélyülten foglalkoznának a szovjet nyelvtudomány időszerű problémáival, tanulmányoznák a mai nyelvek kölcsönhatásának törvényszerűségeit, további fejlődésük perspektíváit, nyelvészeink szívesebben foglalkoznak tőlünk időben nagyon távoli nyelvi jelenségek tanulmányozásával.

A nyelvtudomány területén át kell szervezni a tudományos kutatómunkát. A nyelvészeknek elsősorban az olyan problémák tanulmányozására kell összpontosítaniuk figyelmüket, mint a nyelv és a társadalom, a nyelv és a gondolkodás, a nemzeti irodalmi nyelvek és a dialektusok, a nemzeti nyelvek fejlődése és kölcsönös gazdagodása, a nemzeti kultúrák és nyelvek közeledésének útjai országunkban, az ábc-k, a helyesírás és a terminológia kérdései a Szovjetunió népeinek nyelveiben stb.

A nyelvművelés kérdései a szovjet nyelvészek munkájának nagyon fontos fejezetét kell hogy alkossák. Ismeretes, hogy a sajtóorgánumok sok olyan levelet közöltek, amelyekben a levélíró jogosan veti nyelvészeink szemére, hogy teljesen lebecsülik a nyelvművelés kérdéseit. De a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának irodalmi és nyelvészeti tagozata, elsősorban pedig Orosz Nyelvészeti Intézete, ahol a beszédkultúrának külön részlege van, eddig még semmit vagy szinte semmit nem tett ebben az irányban. Pedig köztudomású, hogy beszédkultúra nélkül nincs gondolkodáskultúra sem. Itt hivatkoznunk kell V. O.

Digitized by Google

Kljucsevszkij találó mondására: „Könnyű nehézkesen írni és beszélni, de könnyedén írni és beszélni nehéz dolog."

A mai körülmények között, amikor gyakorlatilag megvalósul az új ember nevelésének feladata, növekszik a **marxista—leninista etika** tudományának szerepe is.

A munkások, a parasztok, a mérnökök, az írók, a tudósok, a szó szoros értelmében az összes szovjet emberek igyekeznek minél világosabb képet alkotni maguknak arról, hogy milyennek kell lennie a ma már nem is olyan távoli kommunista jövendő emberének, milyenek lesznek ennek az embernek a jellemvonásai, magatartási normái, milyen lesz viszonya a társadalom többi tagjához, milyen lesz cselekvés- és gondolkodásmódja stb. A kommunista társadalom embere: sokoldalúan fejlett, egész ember, akinek tudományos világnézete, széles körű képzettsége, magasszínvonalú belső és külső kulturáltsága, fejlett esztétikai ízlése van, olyan ember, akiben harmonikusan egyesül a szellemi gazdagság, az erkölcsi tisztaság és a fizikai tökéletesség. Abból indulunk ki, hogy az új ember jellemvonásainak már most ki kell alakulniuk, hogy a kommunizmust építő ember erkölcsi kódexének normái — a társadalom mai követelményei.

Nézzük meg, mit tesznek itt a társadalomtudományok, művelői. Őszintén és becsületesen szólva — nagyon keveset. Természetesen van néhány érdekes könyvünk, ügyes, népszerű brosúránk. De az etika kérdéseiről szóló irodalomnak egy nagy része száraz, kifejezéstelen, általános igazságokat fejteget, s ezért kevéssé foglalkoztatja és ragadja meg az embernek, különösen az ifjúságnak a képzeletét.

Az erkölcs, az etika területén még nemigen dolgoztuk fel az új, érdekes, létfontosságú kérdéseket. Nem előzi-e meg etikával foglalkozó tudósainkat a szovjet sajtó, amely igen gyakran nagyon élesen veti fel az erkölcsi-etikai kérdéseket, a kommunista erkölcs kialakításának kérdéseit? Nincs-e már ideje abbahagyni az olyanféle vitákat, mint az, hogy mi az oka a kapitalista maradványok létezésének? Hiszen ezeknek a vitáknak nagyon gyakran az a lényegük, hogy újabb meg újabb mentő körülményeket keresnek az emberi tudatban élő maradványok számára. Nem kellene-e inkább áttérni arra, hogy tudományos javaslatokat dolgozzunk ki e maradványok felszámolására?

Szólnunk kell a **társadalompszichológia** problémáinak kidolgozásáról, amely lényeges szerepet tölthet be a szovjet ember eszmei és erkölcsi formálásában.

Köztudomású, hogy az Egyesült Államokban és más tőkés országokban gyakran tartanak úgynevezett „szociálpszichológiai" viszgálatokat. E kutatások titkos indítéka az, hogy javaslatokat dolgozzanak ki olyan módszerek és eljárások alkalmazására, amelyek leghatékonyabban szolgálják a lakosság egész rétegeinek és csoportjainak pszichikai befolyásolását. Olyan szigorúan gyakorlati feladatokból kiindulva, mint a reklám, a biztosítás, a burzsoá ideológia propagálása, a közvélemény formálása, a „pszichológiai háború", a más országokban folytatott felforgató tevékenység. A burzsoá propaganda nagy reményeket fűz a pszichológiai befolyásolás különleges módszereihez. Ezek azokhoz a módszerekhez hasonlítanak, amelyeket az egyház évszázadok óta alkalmaz a vallásos ideológia terjesztésére. A kapitalista országok szo-

Digitized by Google

ciálpszichológiai kutatásainak elmélete, módszertana és céljai nagyon távol állnak a dolgozók érdekeitől, a tudomány érdekeitől.

Helytelen volna azonban, ha kétségbe vonnánk, hogy szükség van a társadalompszichológia területén folytatandó igazán tudományos, marxista kutatásokra. Pszichológusaink eddig csak az egyén pszichológiáját tanulmányozták, de egyáltalán nem vizsgálják a lakosság-csoportok pszichológiai sajátosságait, a kollektív pszichológiát. Ennek következménye, hogy gyakorlati nevelő tevékenységünkben gyakran nem vesszük figyelembe az egyes lakosság-csoportok életmódjának, pszichológiájának sajátosságait.

Az általánosan kibontakozó kommunista építés időszakában növekszik a szovjet emberek esztétikai nevelésének jelentősége, fokozódik az irodalomnak és a művészetnek mint a kommunista nevelés tényezőinek a szerepe. Ezért új követelmények támadnak a szovjet esztétika tudományával szemben is.

Az utóbbi években sok olyan munka látott nálunk napvilágot, amely az esztétika időszerű problémáit tárgyalja. Esztétikusaink, a pártnak a művészi alkotó tevékenység területén folytatott politikájától, N. Sz. Hruscsov munkáitól vezérelve, bátrabban kezdik felvetni a kérdéseket, érvekkel jobban felfegyverkezve bírálják a burzsoá és revizionista elméleteket. A sajtóban egyre gyakrabban bontakoznak ki gyümölcsöző viták a szocialista realizmus legidőszerűbb problémáiról. Sok azonban még a megoldatlan kérdés, és ezekre fel kell hívni a figyelmet. Az esztétika tudománya nem hagyhatja figyelmen kívül az ember munkájával, életmódjával stb. kapcsolatos esztétikai problémákat. Köztudomású, hogy szenvedélyes viták folynak az esztétika tárgyáról. Ezeket a vitákat azonban gyakran leszűkítve, a gyakorlattól elszakadva oldják meg. Még nem dolgozták ki megfelelően az irodalom és a művészet pártosságának fontos kérdését sem.

Az esztétikának rendkívül fontos, nagyon időszerű kérdése a művészi forma problémája. A jelenkor megköveteli az írótól, hogy tökéletes formában ábrázolja a kor száguldó eseményeit, korunk hőseinek, a kommunizmus aktív építőinek jellemeit. Egyes fiatal írók műveit olvasva, azt látjuk, hogy a szerzők nem akarnak a kitaposott utakon haladni, hanem új formákat keresnek. Ez helyes. Néhányan azonban az eredetiséget hajszolva olykor elszakadnak az élettől, a legrosszabb nyugati mintaképek vak utánzásának útjára lépnek, megismétlik a századeleji „hazai" dekadenciát.

A szovjet irodalom és művészet tapasztalata azt mutatja, hogy csak azok a művek igazán újító jellegűek, amelyek új, forradalmi tartalommal vannak telve, és ezt a tartalmat hozzáillő formában ábrázolják. Az igazi művész mindig megérzi az idő pulzusának lüktetését, s azon igyekszik, hogy a valóság legfontosabb oldalait, korunk vezető irányzatait ábrázolja. A marxista—leninista esztétika és irodalomtudomány területén munkálkodó társadalomtudományi dolgozóknak egyenesen kötelességük, hogy segítsék a művészeket e nagy feladatuk megoldásában.

Csak egy részét érintettük azoknak a feladatoknak, amelyek a társadalomtudományok legfontosabb területei előtt állnak. A társadalomtudományok művelői csak a tudományos alkotómunka lenini módszereivel teljesíthetik sikeresen a párt és a nép iránti kötelességeiket.

Digitized by Google

SZEMLE

A lakásépítés időszerű feladatairól

„A lakáshelyzet megjavítását pártunk nagy fontosságú szociális feladatnak tekinti. El kell érnünk, hogy az ötéves tervben előírt 250 000 helyett legalább 300 000 lakás épüljön.'
(Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata.)

A lakásépítés meggyorsítása, a lakáshelyzet megjavítása nemcsak a lakosság széles rétegeit, hanem természetszerűleg az építésügy és az építőipar dolgozóit is nagyon közelről érinti.

A második ötéves terv lakásépítési feladatainak 20 százalékkal való felemelése jelentékeny műszaki, gazdasági és szervezési feladatokat ró a végrehajtást végző szervekre, az építőanyagokat, szerelvényeket, felszereléseket és berendezéseket gyártó iparágakra, kiváltképpen azonban az állami építőiparra. Annál inkább, mert e többletfeladatot úgy kell megvalósítani, hogy a lakás-, lakóház- és lakótelep-építkezésekkel egyidejűleg meg kell építeni az ezekhez szükséges közműveket (utakat, csatorna-, víz-, villany-, telefon-, gáz-, távfűtési stb. hálózatokat, illetve műveket), továbbá a járulékos létesítményeket (bölcsődéket, óvodákat, iskolákat, egyéb szociális és kulturális intézményeket, boltokat stb.). Gondoljuk csak meg: az 50 ezer többletlakás mintegy 180 000 lakosnak ad majd méltó otthont, bennük egy nagy város egész lakossága kényelmesen elhelyezhető. Az Építésügyi Minisztériumban, az építőipari intézményekben és vállalatoknál dolgozó párttagok és pártonkívüliek, mérnökök és közgazdászok már a kongresszusi irányelvek megjelenését követő napokban élénken vitatták és keresték a végrehajtás legcélravezetőbb módozatait.

Az eredeti lakásépítési előirányzatot nem utolsósorban azért lehetett fölemelni, mert az utóbbi években évről évre több lakást építettünk fel a tervezettnél. Mint azt nemrég hivatalosan is közölték, hazánkban csak 1960/61-ben kereken 125 000 új lakás épült, mégpedig sokkal több és jobb színvonalú lakás, mint ahogyan eredetileg számítottuk. Mai lehetőségeinket figyelembe véve teljesen reálisnak látszik az a célkitűzés, hogy a második ötéves tervben legalább 300 000 lakást építsünk fel. Az ötéves terv hátralevő három esztendejében ennek megfelelően kell az éves feladatokat előirányoznunk.

A feladatokat két részre oszthatjuk. Más problémák merülnek fel ugyanis a magánépítkezéseknél, mint az állami lakásépítkezések lebonyolításánál. A lakásépítési program megvalósításában továbbra is számítunk ugyan arra, hogy nem fog lanyhulni a lakosság saját lakásépítési kedve és tevékenysége, s ezt az állam a jövőben is támogatni fogja, a feladat

Digitized by Google

nagyobbik részét azonban az a munka teszi, amely az állami építőiparra hárul.

Az állami lakásépítés fokozására irányuló intézkedéseket széles fronton indítottuk el. Egy időben folyik az építési telephelyek műszaki előkészítése, az új, korszerű építési technológiák bevezetése és továbbfejlesztése, a távlati lakásfejlesztési irányelvek és a fejlett típustervek kidolgozása, valamint az épületszerkezet- és építőanyaggyártás korszerű megszervezése. A munka előterébe egyre inkább azok a műszaki és gazdaságpolitikai elvek (a folyamatos termelés, a termelékenység, a koncentráció, a gépesítés stb.) kerülnek, amelyek lehetővé teszik az anyagi javak legésszerűbb felhasználását és a lakások leggyorsabb ütemű felépítését.

A lakások építési helyének kijelölésében és műszaki előkészítésében nagyot haladtunk előre. Nemrég az ilyenfajta előkészítés hiányosságai helyenként még súlyosan akadályozták a kivitelezést. Ma már a tanácsok minden fontosabb településünkön egészen 1970-ig előre tudják az építendő lakások számát, erőforrások szerinti megoszlását, az építési telephelyeket, a közmű-szükségletet, a beépítési sűrűséget, az építendő lakóépületek szintszámát, az alkalmazandó építési technológiát és a területelőkészítés egyéb feladatait. Az általános és részletes városrendezési tervek ennek megfelelően készülnek. Ennek alapján idejében megindulhatnak a tervezési munkálatok, a geodéziai, talajmechanikai vizsgálatok, a vízfeltárások stb. A második ötéves terv előrehaladt területelőkészítési munkálatai alapján hozzákezdhettünk ahhoz, hogy pótlólag igényelt és engedélyezett beruházási hitelekkel megszüntessük az alap-közművesítésben fennálló elmaradást, és kitűzhettük, hogy a harmadik ötéves tervben már mindenütt előre közművesített területeken építsék a lakásokat.

A nagyüzemi lakásépítésnek elengedhetetlen feltétele az, hogy térben és időben erőteljesen koncentráljuk az építkezéseket. Ez műszakilag és gazdaságilag egyaránt indokolt. A budapesti építőipari vállalatoknál például, ahol viszonylag magas a koncentráció foka, egy vakológépre évenként 40 000 m^2 vakolt felület jut, a kisebb volumenű vidéki lakásépítkezéseket lebonyolító vállalatoknál ezzel szemben viszont csak 7000 m^2. Más gépek kihasználásában is ilyen nagy a különbség. Ezért is fontos — a többi között —, hogy évenként és településenként a lehető leggazdaságosabb nagyságrendben építsük az új lakásokat. A tanácsi szerveknek át kell hidalniuk azt a nehézséget, hogy néhány településen esetleg évekig nem lesz lakásépítés, de azután egy-két év alatt felépítjük az öt évre előirányzott lakóházakat. Csak így tudjuk jó hatásfokkal kihasználni a nagy teljesítményű építőgépeket.

A lakásépítkezéseken mindinkább az új, korszerű építésmódokat fogjuk alkalmazni. Ma a közép- és nagyblokkos, és különösen a paneles építési módokat tartjuk a lakásépítés időszerű és korszerű formáinak. A második ötéves tervben a közép- és nagyblokkos építésmód lesz a műszaki fejlesztés fő iránya, a harmadik ötéves tervben azonban már a paneles építésmódé lesz az elsőség.

A korszerű lakásépítési módok elterjesztéséhez, elsősorban a paneles építéshez további bázisüze-

Digitized by Google

meket (poligonokat) kell létesítenünk. A harmadik ötéves terv lakásépítési feladatainak megalapozásához különböző ütemben terveztük ezek létrehozását. A lakásépítési program végrehajtásának meggyorsítása végett kívánatos lenne, hogy közülük egyeseket már előbb üzembe helyezzünk.

A korszerű építésmódok térhódítását szemlélteti az alábbi táblázat:

	1962	1965	1970
a korszerű építésmóddal épülő lakások részaránya az állami lakásépítésben (%)	34	62	75
ebből: paneles építés	1	13	45
közép-és nagyblokkos építés	31	45	23
öntött építés	2	4	7

A blokkos és paneles építésimódok szélesebb körű alkalmazása elsőrendű szerepet játszik az építési idő lerövidítésében és az építési költségek csökkentésében. Tavaly a blokkos lakóépületek kivitelezési ideje kb. ugyanannyi volt, mint a hagyományos épületeké, de a blokkos épületekben több mint kétszerannyi volt a lakás, az egy lakásra jutó építési idő tehát jelentősen csökkent. Az elmúlt négy évben 14,5 hónapról 10,7 hónapra szorítottuk le a lakások építésének átlagos idejét, s a korszerű építésmódok nagyarányú alkalmazásával még tovább csökkentjük ezt. A második ötéves terv 1965-re már 7 hónapos átlagos építési időt irányoz elő.

A lakások befejező szakipari munkáinak műszaki fejlesztésében és gépesítésében is jelentős lépést tettünk előre. Az idei év első felében az összes vakolás és a festésmázolás 19—20 százalékát, a parkettagyalulás 70 százalékát géppel végezték. A gépesítésben azonban még további jelentős feladataink vannak. Az eddigi gépesítés tulajdonképpen a nehéz fizikai munkák helyettesítésére és — a szakmunkaerő nyomasztó hiánya miatt — egyes munkanemek egyedi jellegű gépesítésére korlátozódott. A jövőben most már az egymást követő munkafolyamatok teljes gépesítését kell homloktérbe állítanunk. Ezzel egy időben tovább kell javítanunk a meglevő gépparkok kihasználását, s nem utolsósorban gyökeresen meg kell oldanunk a gépkezelőképzést. A gépark össztételében egyre nagyobb lesz a bonyolultabb gépek aránya. A gépkezelők többsége azonban még nem ismeri ezek működésének elvét, enélkül pedig nem lehet megvalósítani a munkahelyek gyorsjavítási szolgálatát. Sokszor a gép olyan hibák és üzemzavarok miatt áll, amelyeket jólképzett gépkezelő rövid idő alatt kijavíthat.

A javuló munkaszervezés és gépesítés hatására ütemesebbé vált a munka. Régebben a lakásoknak mintegy 50 százalékát a negyedik negyedévben adta át az építőipar. 1961-ben ez az arány 35,6 százalékra, 1962-ben pedig 27,7 százalékra csökkent, s ez már alig több

Digitized by Google

az éves tervfeladat egynegyedénél.

Elfogultság nélkül állíthatjuk, hogy jelentős eredményeket értünk el az állami lakásépítésben, s építőiparunk biztatóan fejlődik. Az elértekkel azonban korántsem érhetjük be. Az építési idő lerövidítésére és az építési költségek csökkentésére még nagy tartalékaink vannak. Nagy lehetőségeket nyújt például a típustervek szélesebb körű alkalmazása. A típustervek alapján kivitelezett lakások műszaki-gazdsági mutatói lényegesen jobbak, mint az egyedi tervek szerint épített lakásokéi. A második ötéves terv a típustervek alkalmazásának fokozatos növelését írja elő. 1959-ben 31,9, 1961-ben 66,9, 1962-ben 62 százalék volt, az 1965-ös terv szerint pedig 70 százalék lesz a típustervek alapján kivitelezett lakóházak aránya.

Figyelembe véve az eddigi kísérletek jó eredményeit, 1963-ban széleskörűen bevezetjük a lakásépítkezéseken a folyamatos termelés szervezést. A második ötéves tervidőszak végén az állami lakásoknak már mintegy 2/3-át folyamatos termelés-szervezéssel fogjuk építeni. Ez a szervezési módszer — a külföldi és a hazai tapasztalatok szerint — azonos műszaki feltételek között 25—30 százalékkal csökkenti az építési időt.

A folyamatos termelés-szervezés és a fokozott gépesítés azonban csak akkor vezet a kívánt eredményre, ha építőanyagokkal szilárdan meg van alapozva a termelési program. Kettős feladatot kell itt megvalósítanunk: azt, hogy meg legyen a zavartalan termeléshez szükséges készletünk, és azt, hogy megakadályozzuk felesleges készletek felhalmozódását. E célból készletidő-normákat állapítottunk meg; ez tavaly és az idén is kedvező eredményekkel járt, bár a vállalatok egy része — a régebbi ellátási zavarok és a káros szemlélet hatására — még ma is hajlamos rá, hogy felesleges készleteket halmozzon fel.

Mindezt egybevetve elmondhatjuk: sokat kell még tennünk azért, hogy a kellő időben és a kellő színvonalon megvalósítsuk a második ötéves terv lakásépítési programját. Emellett hosszabb távlatra szóló feladatainkat is szem előtt kell tartanunk. Már most céltudatosan és rendszeresen kell munkálkodnunk a harmadik ötéves terv lakásépítéseinek jó előkészítésén, az építési telephelyek leghelyesebb kiválasztásán, gondosan ki kell munkálnunk a lakásfejlesztés főbb irányelveit. Mint említettük, a jövőbeli lakásépítések telephelyeinek kiválasztása lényegében már megtörtént, és a harmadik ötéves terv lakásfejlesztési irányelveinek kidolgozása is folyamatban van. A tizenötéves lakásfejlesztési tervről szóló kormányhatározat már 1960-ban meghatározta a lakásfejlesztés általános irányelveit, de konkrét feladatokat csak a második ötéves tervre vonatkozóan tűzött ki. A harmadik ötéves tervben a lakásfejlesztés minden területén előbbre kell lépnünk.

Az állami lakásépítés növelésével elsősorban a városok és a munkástelepülések lakáshelyzetét akarjuk javítani. Az állami lakások átlagos alapterületét 48 m^2-ről 53 m^2-re, az új lakások átlagos szobaszámát 1,8-ról 2-re növeljük. Az új lakásoknak kb. 60 százaléka lesz kétszobás, vagyis négytagú család elhelyezésére alkalmas (a két lakószoba jelenthet egy nagyobb és két kisebb szobát is); 20 százalékuk ennél na-

Digitized by Google

gyobb, 20 százalékuk pedig ennél kisebb, másfélszobás vagy garzonlakás lesz.

A lakásokat az összes szükséges kiegészítő (mellék-) helyiségekkel ellátjuk: konyhával, fürdőszobával, előszobával, éléskamrával, sőt a nagyobb lakásokat lomkamrával is. A fürdőszobákat melegvízszolgáltatással látjuk el és úgy alakítjuk ki, hogy a házi mosást is el lehessen végezni bennük. A mellékhelyiségek alapterületét akkorára tervezzük, hogy el lehessen ott helyezni hűtőszekrényt, mosógépet és centrifugát. Az új lakások 70—80 százalékát központi fűtéssel, beépített bútorokkal és beépített konyhaberendezéssel szereljük fel. Azokat a központi fűtésű lakásokat, amelyekben nincs gázszolgáltatás, konyhai villanytűzhellyel látjuk el.

Az új lakóépületek típusterveit — a korszerű építésmódok, a területi adottságok és a lakásfejlesztési irányelvek alapján — a Típustervező Intézet dolgozza ki. Rövidesen kiválasztják a típustervek közül azokat, amelyeket a harmadik ötéves terv időszakában alkalmazni fogunk. Főként azok a tervek jönnek számításba, amelyeknek a költségmutatói a legkedvezőbbek. A lakások átlagos alapterületének növelését és jobb felszereltségét ugyanis úgy akarjuk megvalósítani, hogy a lakásépítés költségei ne növekedjenek. Erre kormányhatározat is kötelez bennünket. Ezt a követelményt az új típusterveknél is érvényesítenünk kell. Az új tervek alapján kísérleti építkezéseket is végzünk, s meghallgatjuk és figyelembe vesszük, hogy mi ezekről a legjobb szakemberek és a lakosság véleménye.

Szólni kell még a magánerőből történő lakásépítésekről. A lakosság saját lakásépítési tevékenységét államunk a jövőben is sokoldalúan támogatja. A magánlakásépítkezéseknél elsősorban az a központi szervek feladata, hogy feltárják és alaposabban kimunkálják a segítés formáit. Egyszerűsítenünk kell az építkezések engedélyezési eljárását, s lehetőséget kell teremteni a magánlakásépítés (elsősorban a városi magánlakásépítés) fokozására.

A magánlakásépítés is tervszerűbbé, korszerűbbé és gazdaságosabbá kell tennünk. Nem kívánatos és nem célszerű, hogy a városok közműves területét szabadon álló családi házakkal építse be a lakosság, vagy hogy széthúzza a településeket és ezzel rendkívüli mértékben megnövelje a közművesítési, közintézmény ellátási és közlekedési feladatokat s a velük járó kiadásokat. Arra törekszünk, hogy a nagyobb városokban a magánlakásépítés fő formája a szervezett, többszintes társasház- és sorházépítés legyen. Az ilyen házak építése az egyes építtetők számára is és a népgazdaság számára is előnyösebb, gazdaságosabb, mint a családi házaké. A csoportos-társas építkezéseket az állami építőipar közreműködésével is elő fogjuk segíteni és előnyösebb telekvásárlási lehetőségek biztosításával is szeretnénk ösztönözni. Arról is lehet szó, hogy akik anyagi körülményeik miatt csak fokozatosan tudnák megvalósítani az építkezést, azoknak állami vállalatok végezzék el a teljes épületet érintő korszerű szerkezeti munkákat (alapozás, falak, födémek, tetőszerkezet stb.), a befejező szak- és szerelőipari munkákat pedig — igényeik és anyagi körülményeik szerint — építőipari szö-

Digitized by Google

vetkezetekkel vagy kisiparosokkal végeztethetnék el.

A községekben folyó magánlakásépítést is szervezetebbé akarjuk tenni. Itt is fokozni akarjuk az állami támogatást (telekbiztosítás, anyagellátás, típustervek stb.), különösen a termelőszövetkezeti és állami gazdasági építőbrigádok bevonásával szervezett csoportos lakásépítkezéseknél.

•

A lakásépítés csak egyike a kongresszusi határozatban megjelölt feladatoknak, s bár nem a legdöntőbb, de közérdekű és nagyon fontos feladat. Talán sikerült érzékeltetnünk, hogy megvalósításához sok munkára, sok körültekintésre, sok ember közös gondjára, fáradozására van szükség. Az építő szakma minden dolgozója, az építőmunkások és a gépkezelők, a kutatók, a tervezőmérnökök és az építésvezetők százai, ezrei lelkesen járulnak hozzá ehhez.

Az építőipar munkájának eredményeként évente családok tízezrei foglalják el új otthonukat. Évenként milliárdokat fordítunk lakásépítésre. A lakások túlnyomó többsége megfelelő kivitelben készül el. Helyenként azonban akadnak bosszantó hiányok is, értéküket tekintve rendszerint nem nagy, de a mindennapos használatot zavaró vagy egyenesen lehetetlenné tevő minőségi hibák, s csak ürömként vegyülnek abba a jóleső érzésbe, amely a sok építkezés láttán általában eltölti az embereket. Ezeknek a minőségi hibáknak objektív vagy szubjektív okai vannak: a felhasznált anyagok, szerkezetek és szerelvények hibái, a tervezés fogyatékosságai, a technológiai sorrend be nem tartása, a mennyiségi szemlélet térhódítása, helytelen gazdasági ösztönzők, a munkások gyakorlatlansága vagy egyéni hanyagsága.

Az Építésügyi Minisztérium évek óta szívós harcot vív az építőipari munkák minőségének megjavításáért. Az építőanyagszabványok és technológiai előírások egész sorát dolgoztuk ki. Megjelent az Országos Építésügyi Szabályzat, az Építőipari Kivitelezési Szabályzat, a Beruházási Kódex. A minőség rendszeres és folyamatos ellenőrzésére az Építéstudományi Intézetben minősítő tagozatot létesítettünk, minősítő állomásokkal. Szervezettebbé tettük a szakmunkások képzését és továbbképzését. Azokban a munkanemekben, amelyekben a kivitelezésnél sorozatosan észleltünk hiányosságokat, kötelezővé tettük a megfelelő tanfolyamok elvégzését. Szakmai kiállításokat rendeztünk, oktató filmeket készítettünk, a bérezési rendszer továbbfejlesztésénél pedig irányadó szempontnak tekintjük a jobb minőségű munkára való ösztönzést; a fővárosban kipróbálás alatt áll a hiba nélküli (kétütemű) átadási eljárás, és így tovább. Jelentős eredményeket várunk a folyamatos termelés-szervezés széleskörű alkalmazásától is. Ezzel a módszerrel — a nagyobbfokú gyakorlottság következtében — nemcsak gyorsabban, hanem jobb minőségben is lehet elvégezni a munkát.

A minőségi kifogások számának és a kifizetett kötbérek összegének csökkenése, de más jelek is arra mutatnak, hogy javul a kivitelezés minősége a néhány év előttihez képest. Az eredményekkel azonban nem vagyunk megelégedve. A minőség megjavítását továbbra is elsőrendű fontosságú feladatnak tekintjük.

Digitized by Google

Az építőipar jó híre és becsülete azt követeli, hogy munkásaink és műszaki dolgozóink ne tűrjék el a minőségi hibákat, s ha már megvan a hiba, ne magyarázatot keressenek rá, hanem haladéktalan kijavítását szorgalmazzák. Ily módon még szebbé, kellemesebbé tehetjük az új lakásokba költöző sok tízezer dolgozó életét.

Trautmann Rezső

A nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásának tapasztalatai Fejér megyében

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének egész folyamatát végig kísérte az az igény, hogy a felsőbb állami szervek határozzák meg pontosan a kialakítandó üzemek optimális nagyságát. Ez az igény a mezőgazdaság kollektivizálása után sem szűnt meg, s a VIII. kongresszuson is hangot kapott. Kádár elvtárs vitazáró beszédében így válaszolt erre a kívánságra: „Felvetődött itt három konkrét kérdés: 3000—4000 holdas területűek legyenek-e a termelőszövetkezetek, szűnjenek-e meg a gépállomások, s hogy a gabonatervet ne holdban, hanem métermázsában szabják meg. Mindhárom kérdésben azt ajánlom a kongresszusnak, hogy ne foglaljon állást, mert egyik sem olyan, hogy kapásból el lehetne dönteni."[1] Ez a válasz arra is utal, hogy a helyes álláspont kialakításához a termelőszövetkezetek gazdálkodásának az elemzése szükséges. Ehhez a munkához egy-egy megye helyzetének a vizsgálata is hasznos tanulságokat adhat. Ilyen megfontolások alapján vizsgáltuk meg a Fejér megyei termelőszövetkezetekben a földterület nagyságának és a gazdálkodás eredményeinek az összefüggéseit.

A FEJÉR MEGYEI TERMELŐSZÖVETKEZETEK TERÜLETNAGYSÁGA

A mezőgazdasági üzem optimális területnagyságáról hazánkban — de más országokban is — egymástól meglehetősen eltérő vélemények alakultak ki. A vélemények többsége a mezőgazdasági üzemek területének növelése mellett foglal állást. Bizonyos mértékig ennek a következménye az, hogy az utóbbi években hazánkban jelentősen megnőtt a termelőszövetkezetek átlagos területnagysága, s ezzel előtérbe került az ún. „nagy szövetkezetek" problémája. Fejér megyében viszonylag gyors volt ez a terület-növekedés s a megye termelőszövetkezeteinek nagysága jelentősen meghaladja az országos átlagot: 1961-ben a termelőszövetkezetek átlagos nagysága országosan 1882 kh, Fejér megyében pedig 3094 kh volt. Ennek megfelelően Fejér megyében a nagyobb területű termelőszövetkezetek szá-

[1] (A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa. Kossuth. 1962. 87. o.)

Digitized by Google

ma viszonylag magasabb. 1961-ben az ország összes termelőszövetkezetének 15,1 százaléka, Fejér megye termelőszövetkezeteinek pedig 43 százaléka gazdálkodott 3000 kh-nál nagyobb földterületen.

A megyei termelőszövetkezetek átlagos területének növekedése és a nagyobb termelőszövetkezetek számának gyarapodása részben új tagok belépéséből, részben a meglévő szövetkezetek egyesüléséből eredt.

A megye termelőszövetkezeteinek zöme az utóbbi évek során jelentős változásokon ment át. Ezeknek a változásoknak a területi kihatásait vizsgálva az 1961. év végén zárszámadást készített szövetkezeteknél a következő képet kapjuk:

	szám	%	terület (%)
1958-ban már működő, és azóta lényegesen nem változott tsz-ek	3	2,2	0,8
Új tagok belépése folyán megnövekedett tsz-ek:			
Mai területük kialakulásának éve:			
1959.	34	25,2	16,6
1960.	32	23,8	20,4
1961.	4	2,9	4,9
Egyesülésből származó tsz-ek:			
egyesülésük éve: 1959.	4	2,9	3,3
1960.	28	20,8	25,2
1961.	23	17,0	20,7
Többször egyesült ill. összevont tsz-ek: 1961	7	5,2	9,1
Együtt:	135	100,0	100,0

A TERÜLETNAGYSÁG ÉS A GAZDÁLKODÁS EREDMÉNYESSÉGE

Üzemi tekintetben is elemeztük a termelőszövetkezetek területnagyságában beállott változások hatásait. Egy megye termelőszövetkezeteinek elemzéséből nem lehet ugyan országos érvényű következtetéseket levonni, mégis úgy véljük, hogy a Fejér megyei tapasztalatok szem előtt tartása másutt is elősegítheti a termelőszövetkezetek optimális területnagyságának meghatározását.

Gyakorlati szempontból a szövetkezeti üzemnek azt a területnagyságát tarthatjuk optimálisnak, amelyen a legnagyobb a területegységre jutó termelési érték, s amelynek egységnyi területéről a legnagyobb árutermelést a legjövedelmezőbben, a viszonylag legkisebb eszköz-felhasználással, a munka legmagasabb termelékenységével lehet elérni. A területnagyság üzemi vonatkozásait

Digitized by Google

vizsgálva elsősorban a területegységre jutó *termelés értéke* érdemel figyelmet.

Fejér megyében 1959 és 1961 között így alakult a szántóegységre számított termelési érték:

Év	Egy szántóegységre jutó termelés értéke* (1000 Ft)			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	3,2	3,1	2,5	3,2
1960	3,2	3,0	3,1	3,1
1961	3,3	2,7	2,7	2,5

* A termelés értékét a zárszámadásban kimutatott halmozatlan termelési értékkel jellemeztük. Megjegyezzük, hogy a halmozatlan termelés kiszámításának módszerében végbement változások következtében a különböző évek adatai közvetlenül nem hasonlíthatók össze egymással.

1959-ben tehát az 1000 kh-on aluli és az 5000 kh-on felüli termelőszövetkezetekben volt a legnagyobb a területegységre számított termelés értéke. 1960-ban a különbségek kiegyenlítődtek, bár a nagyobb területű üzemekben a termelés értéke valamivel a kisebbek alatt maradt. 1961-ben pedig a nagyobb területi kategóriák felé haladvá már határozott csökkenést mutatott a termelési érték.

Eltérések tapasztalhatók a területnagyság szerint csoportosított termelőszövetkezetek *gazdálkodásának eredményességében* is. A különböző nagyságú termelőszövetkezetek szántóegységenkénti gazdálkodási eredményéről a következő táblázat ad képet:

Év	Egy szántóegységre jutó gazdálkodási eredmény (1000 Ft) a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	2,3	1,9	1,6	1,9
1960	1,8	1,8	1,9	1,9
1961	1,9	1,7	1,7	1,6

1959-ben, a szövetkezetek tömeges szervezése idején, más, a területnagyságtól független, és inkább a szervezés mozgalmi jellegéből, illetve a belépők szubjektív elhatározásaiból folyó körülmények befolyásolták a gazdálkodási eredmény alakulását. (Ebben az évben a területnagyság is elsősorban az utóbbi tényezők hatását tükrözi.) 1960-ban a nagyobb termelőszövetkezetek gazdálkodtak eredményesebben; ez részben

Digitized by Google

annak a következménye, hogy nagyobb támogatást kaptak. 1961-ben azonban megfordult a helyzet, és a nagyobb területen gazdálkodó szövetkezeti üzemek gazdálkodási eredménye határozott romlást mutatott.

Ha a területnagyság és az árutermelés[2] összefüggéseit vizsgáljuk, változatos kép tárul elénk:

Év	Egy szántóegységre jutó árutermelés (1000 Ft) a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	1,0	0,9	0,7	1,1
1960	1,5	1,5	1,8	1,6
1961	2,8	2,0	2,2	2,0

1959-ben a legnagyobb területű szövetkezetek árutermelése volt a legmagasabb. Nem sokkal maradt el ettől az 1000 kh-on aluli termelőszövetkezetek fajlagos árutermelése; a közbeeső területi kategóriák azonban szántóegységenként csak jóval kevesebb árut értékesítettek. Az 1960. év zárszámadásai azt jelzik, hogy a nagyobb üzemek árutermelése viszonylag nagyobb. Az utolsó évben ismét változott a fajlagos árutermelés alakulásának tendenciája; ekkor szántóegységre számítva az 1000 kh-nál kisebb területű tsz-ek értékesítették a legtöbb árut.

A területegységre vetített gazdasági mutatók alakulására tehát az jellemző, hogy az 1959. évi változékonyságot 1960-ban némi növekedés, majd 1961-ben határozott csökkenés váltja fel.

Csaknem hasonló tendenciákat észlelünk akkor, ha az egy rendszeresen dolgozó tagra jutó termelési értéket vizsgáljuk:

Év	Egy rendszeresen dolgozó tagra jutó termelési érték (1000 Ft) a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	23,4	25,7	20,0	34,4
1960	31,3	28,5	30,4	32,5
1961	33,8	27,0	26,0	26,4

Az 1959 és 1960 évben a kisebb üzemektől a nagyobbak felé haladva — bár bizonytalanul és ingadozva — növekedett az egy főre számított termelési érték. A vizsgálat utolsó évében a nagyobb gazdaságokban kevesebb termelési

[2] Árutermelésen itt a tsz áruértékesítését értjük, tekintet nélkül a vásárló szektorra.

Digitized by Google

érték jutott egy-egy rendszeresen dolgozó tagra.

Az állóeszközök hatékonyságának alakulásában sem mutatkozik meg a területnagyság növelésének kedvező hatása:

Év	100 Ft állóeszközre jutó termelési érték (Ft)			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	163	171	167	231
1960	152	141	126	118
1961	110	135	104	100

Fejér megyében tehát a nagyobb területen gazdálkodó termelőszövetkezetek legfontosabb gazdasági mutatói általában nem tükrözik az üzemnagyság növelésének várt előnyeit. Ennek ellenére sem volna helyes, ha ebből azt a következtetést vonnánk le, hogy a nagyobb üzemek eredményei feltétlenül és szükségszerűen rosszabbak, mégpedig elsősorban üzemük nagysága miatt. A megye és más vidékek termelőszövetkezeteinek egyedi elemzése ugyanis azt mutatja, hogy a *kiváló szövetkezeti üzemek nagyobbik része* az ún. *nagy* termelőszövetkezetek közül kerül ki. Arra azonban — úgy véljük — rá kell mutatnunk, hogy *fejlődésünk jelenlegi szakaszában* nem minden esetben indokoltak a területnagyság növelésére irányuló törekvések.

A szövetkezeti üzemek területének növelése és a termelőszövetkezetek egyesítése minőségileg különbözik attól a változástól, amelynek során a kisparaszti gazdaságok szövetkezeti nagyüzemekké egyesültek. A paraszti kisgazdaságoknak szövetkezeti nagyüzemekké szerveződése önmagában is jelentős emeltyűje a mezőgazdasági termelés fejlesztésének. A nagyobb szövetkezeti üzemeknek a kisebbekkel szembeni előnyei azonban — amint ez adatainkból is kitűnik — csak akkor valósulnak meg, ha a területnagysággal együtt a termelés színvonala is emelkedik. (A területnagyság növekedése csak így esik egybe az üzemnagyság növekedésével.)

Hogy a nagyobb területű termelőszövetkezetek esetenként gyengébb eredményeket értek el, ez viszont nem lehet önmagában és mindig ellenérv a szövetkezeti üzem növelésével szemben, amely indokolt is lehet. Beható gazdasági elemző munkával meg kell tehát keresni a területnagyság gazdasági optimumát s fel kell fedezni és le kell küzdeni azokat az okokat, amelyek gátolják a területnagyság növekedésétől remélhető előnyök realizálódását.

* * *

A nagyobb üzem gazdasági előnyei csak meghatározott körülmények között mutatkoznak meg. E körülmények közül a fontosabbak a következők: A vezetés színvonalának növelése; a termelés koncentrálása, a termelési szer-

Digitized by Google

kezet egyszerűsítése, belterjes alakítása, a helyes üzemi arányok megőrzése; megfelelő munkaerő-ellátás, gép és fogaterő biztosítása; a fajlagos hozamok, különösen pedig a területegységre jutó árutermelés és gazdálkodási eredmény növelése.

A TERÜLETNAGYSÁG ÉS A VEZETÉS

Első helyen a *vezetés* problémáját kell megemlítenünk. A nagyobb szövetkezeti üzem vezetéséhez nagyobb szaktudású és gyakorlatú emberekre van szükség. A nagyobb szövetkezet vezetése különösen fontossá teszi a világos, áttekinthető üzemi- és munkaszervezet kialakítását, a hatáskörök és feladatok célszerű szétválasztását az üzemen belüli magasabb színvonalú munkamegosztást és kooperációt, az üzemi szerkezet egyszerűsítését, a termelés koncentrálását stb. Nagyobb területen gazdálkodó, nagyobb taglétszámú termelőszövetkezetben nehezebb annak a biztosítása, hogy a szövetkezeti gazdálkodás irányításában kifogástalanul érvényesüljön a szövetkezeti demokrácia. A nagyobb üzem vezetőinek és közgyűlésének a termelési feladatokon kívül egyre több és bonyolultabb gazdálkodási feladatot is meg kell oldaniuk. Ezért a számvitel, a statisztika, a belső ellenőrzés, az elemző munka automatizmusának egyre tökéletesebben kell itt működnie s kívánatos az is, hogy a vezetők gyorsan elsajátítsák a korszerű üzemszervezés és vezetés módszereit.

Fejér megye nagy termelőszövetkezeteinek szakember-ellátása arról tanúskodik, hogy a megye irányító szervei gondos és körültekintő munkát végeztek, igyekeztek, hogy a legképzettebb, a legtapasztaltabb szakembereket a nagyobb szövetkezeti gazdaságokba irányítsák. A nagyobb termelőszövetkezetek vezetése, különösen szakvezetése azonban számos helyen ennek ellenére sem tekinthető még megoldottnak.

A TERÜLETNAGYSÁG ÉS A TERMELÉSI SZERKEZET

A termelőszövetkezetek területnagyságának növekedése csak akkor jár jelentős gazdasági előnyökkel, ha párhuzamosan halad vele a termelés szakosítása is, s ezzel egyidőben a termelés, a termelőeszközök és a munkaerő ésszerű koncentrációja, a termelési szerkezet egyszerűsítése (természetesen az egységes üzemi arányok megtartásával).

Ha nagyobb területen gazdálkodó termelőszövetkezetek csak viszonylag gyenge eredményeket értek el, annak jelentős részben az az oka, hogy a termelés ésszerű szakosítása elmaradt a területnagyság növekedésének ütemétől. Így a nagy termelőszövetkezetek ki kellett, hogy állják a növekedés nehézségeit, anélkül, hogy a növekedésből megszerezhető előnyöket realizálhatták volna. Feltűnő pl., hogy Fejér megyében a nagyobb termelőszövetkezetek kevésbé intenzíven hasznosítják területüket. Ez abból is látszik, hogy a na-

Digitized by Google

gyobb szövetkezetekben 100 kh közös területre kevesebb szántóegység jut. (A szántóegységekre való átszámítás többé-kevésbé tükrözi a különböző művelési ágak belterjességi szintjét. A területhasznosítás intenzitása annál magasabbnak tekinthető tehát, minél több szántóegységet jelent 100 kh közös terület.)

Év	100 kh közös területre jutó szántóegység			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	89	86	84	75
1960	90	87	84	81
1961	91	90	90	85

Ugyanakkor a *szántóföldi kultúrák aránya* az utóbbi években a belterjesség irányában fejlődött. A nagyobb termelőszövetkezetekben a szántó kisebb hányadán termeltek gabonaféléket, a kapáskultúrák aránya viszont az üzemnagysággal együtt növekedett. A takarmánynövény-vetésterület arányának csökkentését a viszonylag munkaintenzív és trágyaigényes ipari növények arányának növekedése egyenlíti ki.

A vetésszerkezet ilyen alakulása azért érdemel különös figyelmet, mert a főbb növények *termésátlagai* ezzel éppen ellenkező tendenciát mutattak.

Növény	Év	Termésátlag (q/kh) a			
		—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
		kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
Búza	1959	12,8	12,5	11,4	11,7
	1960	10,9	10,8	10,7	12,0
	1961	12,9	13,1	13,5	14,1
Árpa	1959	12,9	12,7	11,9	10,4
	1960	10,6	10,7	11,8	11,7
	1961	12,2	12,7	13,0	15,6
Kukorica	1959	12,0	11,7	11,4	8,3
	1960	15,0	14,1	14,4	13,3
	1961	9,8	12,9	12,8	10,3
Burgonya	1960	63,7	57,7	61,7	55,8
	1961	42,1	35,4	35,5	33,0

Digitized by Google

A nagyobb gazdaságok tehát gyorsan tudták fokozni a gabonák termésátlagait, megelőzve ezzel a kisebb területen gazdálkodó termelőszövetkezeteket. A kapások termésátlagai azonban a legnagyobb területű szövetkezetekben továbbra is viszonylag alacsonyak, s ugyanez áll az ipari növények zömére és a szálastakarmányokra is, különösen a lucernára.

Hogy a nagyobb termelőszövetkezetekben a növekvő arányban termelt növények termésátlagai csökkennek, az nem egyszerűen azért van, mert a nagyobb üzem vezetése bonyolultabb, hanem nyilvánvalóan üzemi aránytalanságokat is takar.

A nagy szövetkezetek *állattenyésztésére* elsősorban az jellemző, hogy az *állatsűrűség* itt alacsonyabb.

Év	1 közös számosállatra jutó szántóegység a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	5,9	6,1	7,9	8,2
1960	7,1	7,8	7,8	8,7
1961	5,4	6,5	6,5	7,0

Részben ebből következik, hogy a nagyobb területen gazdálkodó termelőszövetkezetekben kisebbek az állattenyésztés területegységre jutó hozamai is. Mindez azonban nem magyarázható csupán az állatsűrűségben meglévő különbségekkel. A nagyobb területű szövetkezetekben az állattenyésztés produktivitása is kisebb. Ez abból is látszik, hogy kisebb az egy számosállatra jutó állati termelés, s elsősorban az árutermelés.

	Mértékegység	Egy számosállatra jutó állati árutermelés			
		—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
		kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
Árutermelés[1]	Ft	7111	6105	6823	6765
Árúhús[2]	kg	339	295	314	317
Tej[2]	kg	866	742	707	775

[1] Egy haszon-számosállatra (tehát szarvasmarhára, sertésre és juhra) számítva.
[2] Egy szarvasmarhára számítva.

Digitized by Google

TERÜLETNAGYSÁG ÉS MUNKAERŐ; GÉP- ÉS FOGATELLÁTOTTSÁG

Megfigyeléseink azt mutatták, hogy a vizsgált időszakban jelentősen romlott a nagyobb termelőszövetkezetek munkaerő-ellátottsága:

Év	Egy rendszeresen dolgozó tagra jutó szántóegység, a			
	—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
	kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1959	7,3	8,1	8,2	10,8
1960	9,7	9,5	9,7	10,7
1961	8,9	10,2	10,3	10,6

A munkaerő sűrűség csökkenése mellett a munkaerő ellátottságot az is rontotta, hogy a nagyobb termelőszövetkezetekben a tagok kisebb hányada vett csak részt rendszeresen a közös munkában.

A nagyobb termelőszövetkezetek *gépesítése és fogat-ellátottsága* nem növekedett olyan mértékben, amely ellensúlyozta volna a munkaerő sűrűség csökkenését. Sőt a területnagyság növekedésével — ha nem is jelentősen — de egyre romlott a vonóerő-ellátottság.

Területnagyság (kh)	Egy kettős lófogatra jutó szántóegység		Egy traktorra jutó szántóegység	
	1959	1961	1959	1961
—1000	231	183	43	54
1001—3000	270	185	52	57
3001—5000	283	184	56	58
5001—	275	194	51	63

1961-ben az egyesülésben részt vevő termelőszövetkezeti tagok 58.3 százalékának kisebb jövedelem jutott a közösből, mint az egyesülés előtt. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a csökkenés leginkább az egyesülés előtt jobban gazdálkodó termelőszövetkezetek tagjait érintette; esetenként tehát éppen ott rontotta az anyagi érdekeltséget és a munkakedvet, ahol elsősorban a tagok szorgalmának volt tulajdonítható a jó eredmény.

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK EGYESÜLÉSÉNEK TANULSÁGAI FEJÉR MEGYÉBEN

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának elemzése alapján érdemes visszatérni arra a vitára, amely az egyesítésről és annak időpontjáról folyt, és amely még nem zárult le véglegesen. Az egyik nézet szerint — és ezt a nézetet képviseltük az utóbbi években Fe-

Digitized by Google

jér megyében is — az a célszerű, ha az egyesülés nem sokkal a megalakulás után történik, amikor az üzem keretei még nem szilárdak, s így megváltoztatásuk még a legkisebb hátránnyal jár. Más vélemények szerint: ha a méretek kisebbek, könnyebben mehet végbe a szervezeti, gazdasági és politikai megszilárdítás. Ez utóbbi mellett szól az, hogy kisebb területű termelőszövetkezetben tovább használhatók a kisparaszti gazdálkodásból behozott termelőeszközök, az ilyen termelőszövetkezetben könnyebb a vezetés, a munkák szervezése stb. Másfelől azonban csak a végleges üzemnagyság ismeretében oldható meg helyesen a termelőszövetkezet felszerelése, a majorok, az utak, az öntöző-csatornák elhelyezése, a táblák kialakítása stb.

Mivel a nagy termelőszövetkezetek gyakran viszonylag gyengébb eredményeket érnek el, vitatható, hogy helyes-e, ha a termelőszövetkezetek megszilárdításának időszakában a termelőszövetkezetek egyesülését is gyorsítani akarjuk. Ez ugyanis megnyújtja a megszilárdítás szakaszát, megnehezíti a termelés, elsősorban az árutermelés növelését, veszélyezteti a tagok anyagi érdekeltségét. Ezért célszerű, ha a termelőszövetkezetek nagyobb arányú egyesítését az üzemi-gazdasági, szervezeti megerősödés utáni időszakra halasztjuk.

Különösen helytelen az, hogy fejlett termelőszövetkezet gyengébbel egyesüljön, még akkor is, ha egyesítve jobb eredményt produkálnak, mint amilyen régebbi mutatóik súlyozott átlaga volt. Az ilyen egyesülésekből eredő közepes termelőszövetkezetek eredményei ugyanis lényegében csak eltakarják a gyengébb partner hibáit, az ezekből származó gazdasági hátrányokat pedig az erősebb partner kimagasló eredményeinek terhére egyenlítik ki az új termelőszövetkezeten belül. Látnunk kell azt is, hogy a szövetkezeti üzemek területének növelése nem valami gazdasági csodaszer, nem feltétlenül pozitív hatású „univerzális gyógyír", amely biztosan gyógyít a termelőszövetkezeti gazdálkodásban elkövetett minden hibát. Sőt: a közös terület növelése még káros is lehet, ha nem előzi meg alapos gazdasági mérlegelés, vagy ha nincsenek meg a feltételei. A kellő feltételek mellett viszont az egyesülés gazdaságilag előnyös, de csak ha gondos elemzés és előkészítés után, a tagok egyetértésével oldják meg. Ha még nem alakultak ki az egyesülés feltételei, vagy ha a tagok többsége ellenzi az egyesülést, akkor az adott üzemek keretein belül kell fejleszteni a termelést. A nagyobb üzemek előnyeit, — a szakosítást, a termelés koncentrálását stb. — a szomszédos üzemek kooperációjával, szövetkezetközi társulások létrehozásával is meg lehet valósítani.

Fejér megye termelőszövetkezeteinek területnagysága ma már többé-kevésbé véglegesnek tekinthető. További egyesülésekre tehát csak egyes kivételes esetekben, egyes községekben kerülhet sor. Meglévő anyagi és szervező erőnket arra kell összpontosítanunk, hogy a megye termelőszövetkezetei az árutermelés fokozásával, üzemük megerősítésével és a szövetkezeti parasztság életnívójának jelentős növelésével mutassák ki minél hamarabb a nagyobb területtel együttjáró előnyöket.

Almási Gábor

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Olasz Kommunista Párt X. Kongresszusa

Csak néhány nap választotta el egymástól a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII., és az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusát. A nemzetközi kérdésektől eltekintve a két kongresszuson különböző jellegű problémák kerültek megvitatásra, hiszen hazánkban a szocializmus teljes felépítésének feladatai álltak a figyelem középpontjában, olasz testvérpártunk kongresszusán pedig a szocializmushoz vezető út kérdéseit vitatták meg. A két kongresszus feladatainak különbözősége ellenére is a két párt tanácskozásait az az alapvető közös vonás jellemezte, hogy mindkettő a konkrét helyzet marxista—leninista elemzéséből kiindulva keresett és talált helyes választ az adott ország társadalmának legfontosabb problémáira, s a döntések meghozatalában mindkét pártot saját népének odaadószolgálata, s egyben a proletár internacionalizmus elveihez való rendíthetetlen hűség vezérelte.

Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusának központi témája az a kérdés volt, hogy *a jelenlegi körülmények között milyen tevékenységre van szükség a párt fő stratégiai céljának megvalósítása, a szocialista társadalom megteremtése érdekében.* Ennek megfelelően nagy figyelmet szenteltek a szocializmusért folyó harc konkrét feltételeinek vizsgálatára: gondosan elemezték a nemzetközi viszonyok fejlődését, számba vették az ország gazdasági helyzetét és gazdasági életének struktúráját, a nemzeti sajátosságokat, a politikai harc körülményeit és feltételeit, a munkásmozgalom és a népi mozgalom szervezetét, erejét, hagyományait és irányzatait.

Az Olasz Kommunista Párt mai politikájának fő vonásai a fasizmus elleni harc tapasztalataiban gyökereznek. E gyakorlati harc tapasztalatai tanították meg az olasz kommunistákat arra, hogy a demokratikus vívmányok, a politikai szabadságjogok védelme révén lehet legjobban megszervezni az előrehaladást a szocializmus irányába, s ennek során lehetőség nyílik a demokratikus erők széles osztályszövetségének megteremtésére, a reakciós erők támadásának visszaverésére és újtípusú demokratikus társadalmi rend megteremtésére. Ennek az újtípusú demokráciának nemcsak az a feladata, hogy véglegesen megakadályozza a fasizmus visszatérését, hanem az is, hogy lényeges reformokat valósítson meg a társadalom politikai és gazdasági szerkezetében.

Digitized by Google

Az ellenállási mozgalomban létrejött a demokratikus erők egysége. Az olasz kommunisták az első sorokban álltak, szervezték ezt az egységet, amelynek programja magában foglalta az ország egész életének demokratikus megújhodását. A párt stratégiai célja olyan haladó demokratikus rendszer megteremtésére irányult, amely számos gazdasági és társadalmi reformot hajt végre és biztosítja a munkásosztály részvételét az ország vezetésében. „Szó sem volt tehát arról — hangsúlyozta Togliatti elvtárs kongresszusi beszámolójában — mintha választanunk kellett volna az esetleges vereség lehetőségét is magában foglaló felkelés —, és a nyugodt, kockázatoktól és egyenetlenségektől mentes fejlődés útja között. Világosan állt előttünk az egyetlen nyitott út, amelyet az objektív körülmények, a harcokban szerzett győzelmek és a harcból kiforrott egység és program szabott elénk. Arról volt szó, hogy vezessük, előbbre vigyük a valóságos tömegmozgalmat, amely győztesen került ki a polgárháború megpróbáltatásaiból, és minden erőnkkel igyekezzünk legyőzni és elpusztítani az összes útjában álló akadályokat és ellenállásokat. Ez volt az a forradalmi feladat, amely akkoriban előttünk állt és amelynek megvalósítására minden erőnket összpontosítottuk. Az ország területének katonai megszállása és az ügyeinkbe való külföldi beavatkozás azért nem hatott fékezőleg valamiféle felkelési törekvésekre — hiszen ilyenek egyáltalán nem is voltak —, hanem mert szervező és irányító eleme volt a konzervatív és reakciós ellenzéknek, amelynek bizonyos ponton sikerült is félbeszakítania a már megindult megújulási folyamatot."

Az Olasz Kommunista Párt ehhez, az ellenállási mozgalomban kialakult politikai vonalhoz ragaszkodott azután is, hogy a háború utáni első években a demokratikus erők egységfrontja megbomlott. Az eredeti politikai vonal fenntartása azért volt lehetséges, mert az ellenállási mozgalom alapvető vívmányait semmi sem tudta elfojtani. Az antifasiszta szellem, a társadalmi megújulásra való törekvés, a demokrácia és a béke ügye melletti kiállás ma is mélyen él az olasz nép nagy tömegeiben. Ezért szenvedett vereséget minden olyan törekvés, amely a polgári demokrácia felrúgására irányult, mint például 1953-ban a csaló választójogi törvényjavaslat, 1956—57-ben a fékeveszett kommunistaellenes kampány, 1960-ban pedig Tambroni jobboldali fordulatra irányuló kísérlete. Ezért van eleve kudarcra ítélve a jövőben is minden olyan kísérlet, amely az Olasz Kommunista Párt elszigetelésére irányul. S ezért van az is, hogy ez a politikai perspektíva, amely az ellenállási mozgalomban tárult fel, nemhogy bezárult volna, hanem még inkább nyitva áll. Ilymódon nem új politikai vonalként jelentkezik, hanem a fasizmus elleni harcban gyökerezik olasz testvérpártunknak az a törekvése, amelyet röviden így fogalmaznak meg: előrehaladás a szocializmus felé a demokrácia és a béke viszonyai közt, a dolgozó osztályok egységére támaszkodva. A politikai vonal e folyamatosságán alapul a párt egysége, szilárd kapcsolata a dolgozó tömegekkel, politikájának ereje és hatékonysága.

Digitized by Google

Olasz testvérpártunk a szocializmusért folytatott harc feladatai között első helyre a béke megvédését teszi. Kiindulva abból az objektív tényből, hogy a nukleáris fegyverekkel vívott háború minőségileg más, mint az eddigi háborúk voltak, levonta ezt a következtetést, hogy a békés egymás mellett élés — megmásíthatatlan szükségszerűség, mégpedig nemcsak a szocialista, hanem a kapitalista országok, az egész emberiség számára is.

A békés egymás mellett élés elvét nem szabad leszűkíteni a status quo egyszerű elismerésére, hiszen a jelenlegi nemzetközi helyzetben igen sok megoldatlan kérdés van. Hogy a békés egymás mellett élés elve érvényesülhessen, ahhoz ésszerű módon meg kell oldani azokat a problémákat, amelyek összeütközésekre vezethetnek. Ezen az úton lehet fokozatosan eljutni a nemzetközi feszültség csökkenéséhez, atommentes övezetek létesítéséhez, az atomfegyver betiltásához és elpusztításához, az általános és ellenőrzött leszereléshez. Togliatti elvtárs hangsúlyozta, hogy ezek a célkitűzések a mai nemzetközi politikai helyzet valóságából fakadnak, nem jelentik sem az ellenfél, sem a jelen helyzetben meglevő veszélyek lebecsülését. Képtelenség tehát a marxizmus elárulásával, opportunizmussal, revizionizmussal, sőt az ellenséggel szembeni gyávasággal vádolni azt, aki e célok megvalósításáért küzd.

Az Olasz Kommunista Párt kongresszusa ebből a szempontból ítélte meg a Kuba körüli eseményeket is. Elítélte az amerikai kormány felelőtlen és provokatív magatartását és rámutatott arra, hogy a Szovjetunió vezetőinek nem „bűne", hanem érdeme, hogy nem vesztették el hidegvérüket és az igen feszült helyzetben ésszerű kompromisszumot ajánlottak a béke megvédésének érdekében. Ezzel kapcsolatban a kongresszus élesen elítélte az Albán Munkapárt vezetőinek a kubai kérdésben tanúsított felelőtlen magatartását.

A kongresszus olyan olasz külpolitikáért szállt síkra, amely konstruktív módon foglal állást a legégetőbb nemzetközi kérdésekben. Hangsúlyozta a realitását annak, hogy a tömegek és a közvélemény erőteljes mozgalma már most is elősegítheti a nemzetközi feszültség enyhülését. A nemzetközi helyzetben beállott objektív változások már ma is lehetővé teszik nemcsak a háború elkerülését, hanem a békés egymás mellett élésre irányuló pozitív politika kialakítását is.

*

Az Olasz Kommunista Párt a szocializmushoz vezető olasz út sajátosságait kutatva is állandóan szem előtt tartja a marxizmus—leninizmus nemzetközi érvényű tanításait. Mind a béke megvédéséért, mind pedig a szocializmusért folyó harcban alapvető követelménynek tartja a kommunista mozgalom egységét. Ez az egység azonban ma más módon jelentkezik, mint a mozgalom fejlődésének korábbi szakaszaiban. Ezzel kapcsolatban Togliatti elvtárs kongresszusi beszámolójában a következőket mondotta: „Mozgalmunk kiterjedt volta és az a sokféle körülmény, amelyben a haladás a szocializmus felé megvalósul, megköveteli, hogy a mozgalom tagozódása ne a centralizáción, ne a lehetetlenné vált nem-

Digitized by Google

zetközi vagy regionális központok működésén alapuljon, hanem minden egyes párt elhatározásainak önálló voltán. Ez fokozza mindegyikük felelősségét saját hazájának munkásosztályával és a többi kommunista párttal szemben..."

Olasz testvérpártunk a nemzetközi kommunista mozgalom egységének szükségességéből kiindulva elítéli mind a revizionista, mind a dogmatikus torzításokat, nagyra értékeli az SZKP XX. és XXII. kongresszusának nemzetközi jelentőségét és a kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi Moszkvai Értekezletén elfogadott határozatokat ezen egység elvi alapjának tekinti.

Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusa — éppen a nemzetközi kommunista mozgalom egységének védelméből kiindulva — bírálta az Albán Munkapárt vezetőinek egységbontó tevékenységét. A Kínai Kommunista Párt képviselői azonban védelmükbe vették az Albán Munkapárt vezetőit. Két másik kérdésben is helytelen álláspontot képviseltek a kínai elvtársak: azt állították, hogy Jugoszláviában a szocialista vívmányok már veszendőbe mentek és a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének politikája a kapitalizmus visszaállításához vezetett; vitába szálltak továbbá az olasz kommunistákkal a strukturális reformok kérdésében, azt állítva, hogy ez a politika sem a marxizmus—leninizmus elveinek, sem az olasz nép érdekeinek nem felel meg. A kongresszus — elismerve azokat a nagy érdemeket, amelyeket a Kínai Kommunista Párt a nemzetközi kommunista mozgalomban szerzett — elvtársi módon vitatkozva visszautasította ezeket a nézeteket. Egyúttal a helyzet tanulmányozása céljából meghívta Olaszországba a Kínai Kommunista Párt képviselőit.

•

A kongresszus alaposan elemezte azokat a gazdasági és társadalmi változásokat, amelyek az utóbbi években Olaszországban végbementek. Olaszország azok közé a tőkés országok közé tartozik, amelyekben a gazdasági élet fejlődése néhány év óta az átlagosnál gyorsabb. A nemzeti jövedelem egy évtized alatt a kétszeresére emelkedett. Az ipar részesedése a nemzeti jövedelem termeléséből az 1950. évi 27 százalékról 44 százalékra emelkedett. Megnőtt az üzemek átlagos nagysága, emelkedett a technikai színvonal és a munka termelékenysége. Az ipar gyors fejlődésével párhuzamosan megnőtt a munkásosztály létszáma; a jelenlegi ipari munkások mintegy 50 százaléka az utóbbi hét-nyolc év folyamán került a termelésbe.

Ez a gazdasági fejlődés azonban nem oldotta meg az olasz társadalom régi problémáit, sőt újabb ellentmondásokat szült. Bár a tömegek életszínvonala emelkedett — elsősorban a családtagok munkába állítása, túlórázás, másodállások vállalása következtében — ez az emelkedés mégis jelentősen elmaradt a termelékenység növekedése mögött. A munkások egyre csökkenő mértékben részesednek a nemzeti jövedelemből.

Növekedett az ellentmondás a gyors ütemben fejlődő ipar és a krónikus válság állapotában levő mezőgazdaság közt. Mélyült a törpebirtokosok válsága, s ennek következtében Olaszország egyes mezőgazdasági vidékeit az elnéptelenedés veszélye fenyegeti. A monopoltőke térhódítása és a me-

Digitized by Google

zőgazdasági termelés elmaradottsága következtében tovább romlott a falusi lakosság helyzete. Továbbra is megoldatlan maradt Dél-Olaszország és a szigetek problémája. Nőtt a szakadék az északi ipari övezetek gazdasága és a déli országrészek elmaradottsága között.

A gazdasági élet fellendülése sem oldotta meg a munkanélküliség problémáját. Jóllehet az utóbbi évtizedekben mintegy kétmillió olasz munkás vándorolt ki és az ipar is jelentős munkaerőtartalékokat szívott fel, a munkanélküliek száma jelenleg mégis 1 millió 300 ezer fölött mozog.

Általánosan elismert tény az olasz iskolarendszer válsága. Bár országszerte nőtt a tanulás iránti vágy, még nem sikerült megszervezni a 14 éves korig terjedő, általános kötelező oktatást. Az iskolarendszer nemcsak a demokratikus oktatás követelményeinek nem felel meg, de az ipar egyre növekvő igényeinek sem.

Ezek az ellentmondások tükröződnek abban az általános elégedetlenségben, amely az olasz társadalom széles rétegeiben jelentkezik. Az utóbbi időben nagy lendületet vett a munkásosztály sztrájkmozgalma. A szakszervezetek adatai szerint 1960-ban a sztrájkok következtében kiesett munkaórák száma 129 millió volt, 1962 el" 10 hónapjában pedig több mint 385 millió. A sztrájkok kiindulópontja a béremelésért, a munkakörülmények megjavításáért, a férfiak és nők egyenlő bérezéséért folyó harc, a kivívott győzelmek megnyitják azonban az utat a kollektív szerződések olyan rendszere felé, amely kiterjeszti a szakszervezet jogait az üzemekben. Több mint 200 szakszervezeti akció átfogóbb gazdasági és politikai célokért folyt: bizonyos iparágak leállítása ellen tiltakozott, a munkaadói önkényeskedés ellen lépett fel, egyes vidékek gazdasági fejlesztéséért, a fasizmus ellen és a békéért szállt síkra.

Falun tovább fejlődött a zsellérek, a felesbérlők és a kisgazdák mozgalma. A munkások és parasztok mellett a középrétegek is mozgásba jöttek: állami alkalmazottak, tisztviselők, bírák, pedagógusok, diákok, orvosok, háziasszonyok, nyugdíjasok, hadirokkantak sztrájkoltak és tüntettek követeléseik teljesítéséért.

Az a gazdasági csoda", amelyre az uralkodó osztályok oly szívesen hivatkoznak, elsősorban a birtokos osztályok meggazdagodásával járt, a nagy monopóliumok hatalmát növelte, de nem oldotta meg a nagy tömegek élete szempontjából döntő problémákat.

Az olasz gazdasági élet egyik jellemző új vonása az állammonopolista tendenciák erősödése. A burzsoázia egy része, hogy leküzdje a vázolt helyzetből fakadó ellentmondásokat, maga is elfogadja és helyesli az állam fokozódó beavatkozását a gazdasági életbe. Ezek a csoportok természetesen arra törekszenek, hogy a maguk érdekében használják fel az állami beavatkozást, segítségével megfékezzék a tömegmozgalmakat, megbontsák a munkásmozgalom egységét és megőrizzék a társadalmi rend jelenlegi struktúráját.

A gazdasági és társadalmi változások az ország politikai életében is visszatükröződtek. Olaszország gazdasági és társadalmi életének növekvő ellentmondásai arra kényszerítették a Kereszt-

Digitized by Google

ténydemokrata Pártot, hogy megpróbálja politikáját ehhez az új helyzethez igazítani. Erre kényszerítette a Kereszténydemokrata Pártot az is, hogy 1960 nyarán a népi tömegek ellenállásán megbukott Tambroninak az a kísérlete, amely a jobboldali, sőt fasiszta erőkkel való szövetségben keresett kiutat. A Kereszténydemokrata Párt politikájának változása arra is visszavezethető, hogy e párt szövetségesei, a szóciáldemokraták, republikánusok, radikálisok közt, valamint a párt baloldalán is nőtt a jelenlegi helyzettel szembeni elégedetlenség és az ország demokratikus fejlődése iránti igény.

A Fanfani által létrehozott „középbal"-kormányzat azt a célt tűzte ki maga elé, hogy néhány elodázhatatlan reform meghirdetése árán továbbra is megőrizze a Kereszténydemokrata Párt irányító szerepét és politikai monopóliumát, s megbontsa a demokratikus erők kialakuló egységfrontját. E célból a Fanfani-kormány programja hangoztatta a gazdaság tervszerű irányításának szükségességét, az államkapitalizmus szélesítését, a demokratikus intézmények és szervek szerepét, de nem volt hajlandó monopóliumellenes tartalmat adni ezeknek a feladatoknak. Részben az egymással szemben-álló osztályok érdekeinek összebékítésére, részben pedig az állami vállalatok és monopóliumok tevékenységének összehangolására törekedett, mégpedig olymódon, hogy mindez ne érintse a nagy monopóliumok érdekeit.

Ilyen körülmények között az Olasz Kommunista Párt nem foglalhat pusztán negatív, ellenzéki álláspontot a „középbal"-kormányzattal szemben. Az egyoldalú, sematikus állásfoglalás könnyen szektás, vagy opportunista hibákra vezethetne. Hiba volna a „középbal"-kormányzat megalakulását kizárólag a gazdasági életben bekövetkezett változásokra, a nagy monopóliumok érdekeire vezetni vissza, s figyelmen kívül hagyni a munkásosztály és a népi tömegek harcának hatását. De ugyancsak helytelen volna a „középbal"-politikát kizárólag a tömegek nyomásával magyarázni, és nem venni észre a kormány tevékenységében a jelenlegi társadalmi és politikai rend konzerválására irányuló törekvéseket. Ugyancsak helytelen volna egyedül a munkásmozgalom egységét fenyegető veszélyeket látni, és nem venni figyelembe azt, hogy milyen veszélyek származhatnak az uralkodó osztály számára is az ilyen politikából. Az olasz uralkodó körök véleménye megoszlik abban a kérdésben, hogy a jelenlegi helyzetben milyen politikai taktikát célszerű követniük. Egy részük helyesli, más részük elveti az államnak a fokozódó gazdasági beavatkozásra irányuló törekvéseit, az egész burzsoázia egységes azonban abban, hogy fél a munkásmozgalom növekvő befolyásától, s fél attól, hogy erős munkásmozgalom jelenlétében reformokat hajtsanak végre. Ezért valamennyi veszély közül az a legreálisabb és legközvetlenebb veszély, hogy a Kereszténydemokrata Párt minden újítást ki akar küszöbölni programjából. „A kommunisták ezért annak érdekében tevékenykednek, hogy elősegítsék a „középbal"-kormányprogram pozitív részeinek megvalósulását; s amikor bírálják a program negatív oldalait és küzdenek ezek ellen, amikor kellően

Digitized by Google

leleplezik a jelenlegi politikai folyamat korlátait és a benne rejlő veszélyeket, ezt azért teszik, hogy az egész ország politikai helyzetét előre vigyék." (Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusának tézisei.)

A kommunista párt azért harcol, hogy megteremtse egy valóságos baloldali fordulat feltételeit. Az ilyen fordulat fő követelményeit Togliatti elvtárs így fogalmazta meg a kongresszuson: „A balra fordulás békepolitikát jelent, konkrét tevékenységet az enyhülés és a békés egymás mellett élés érdekében; jelenti a demokratikus gazdasági fejlődést és a harcot a nagy monopoltőke ellen; jelenti a mezőgazdasági reformot, a Délvidék fellendítését, a föld annak adását, aki megműveli; jelenti a helyi önkormányzat kialakítását és fejlesztését a demokratikus állam keretében; jelenti az egész nép részvételét — a demokratikus rendszer révén — a gazdasági élet és a politika irányításában és ellenőrzésében; jelenti a megújulást és haladást a nemzeti élet minden területén; jelenti mindenekelőtt a nagyobb jólétet, szabadságot, társadalmi igazságosságot és kultúrát a néptömegeknek, a kizsákmányoltaknak és nincsteleneknek, az egész nép vezető szerephez jutását az országban."

A valóságos baloldali fordulat tehát megköveteli a mai gazdasági és politikai struktúra gyökeres megreformálását: a monopóliumok hatalmának korlátozását és visszaszorítását további államosítások útján, az állam tervszerű beavatkozását a gazdasági életbe, a földreform végrehajtását, a délvidék elmaradottságának felszámolását, a parlament ellenőrző tevékenységének növelését, a helyi és tartományi önkormányzat megteremtését, illetve kiszélesítését, a demokratikus iskolareform megvalósítását. E reformokat az olasz elvtársak közös néven strukturális reformoknak nevezik.

A párt harca a reformokért nem jelenti a forradalmi célkitűzések feladását. Az Olasz Kommunista Párt elveti azt a revizionista álláspontot, amely a szocializmus felé való haladást automatikus folyamatnak tekinti és nem számol a tömegek harcával. Ez a felfogás elkerülhetetlenül a kapitalizmus előtti behódolásra vezet, s alárendelt szerephez juttatja a munkásmozgalmat.

Longo elvtárs kongresszusi felszólalásában rámutatott arra, hogy a reformokra irányuló politika csak akkor veszélyes, ha opportunista módon folyik a harc a reformokért, megfeledkezve a munkásmozgalom végcéljáról, a kapitalizmus legyőzéséről, a munkásosztály hatalomra jutásáról.

Az Olasz Kommunista Párt természetesen nem helyesel mindenféle állami beavatkozást, hanem csak az olyat, amelyet átfogó demokratikus tömegharc kísér, s amely megfelel a dolgozó tömegek érdekeinek és a monopóliumok hatalmának visszaszorítására irányul. „Mi azt mondjuk — hangsúlyozta Longo elvtárs —, hogy Olaszországban megvannak azok a technikai és gazdasági feltételek, amelyek nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is teszik az ilyen fejlődést. Az a politika, amely

Digitized by Google

ilyen célt tűz ki maga elé, szükségszerűen határozottan demokratikus és népi jellegű, de még nem szocialista... Egyáltalán nem a kapitalizmus és a szocializmus között álló társadalmi formának a létrehozását javasoljuk ilyen politikával, hanem csak azt, hogy a demokratikus megújulás és a szocializmus érdekében előbbre vigyük az antimonopólista népi akciót."

•

Egy valóságos baloldali fordulatnak elengedhetetlen feltétele a munkásosztály és a széles népi tömegek összefogása. Ezt a széles népi összefogást lehetővé teszi az a körülmény, hogy a monopóliumok hatalmának növekedése nemcsak a munkásosztályt és a dolgozó parasztságot sújtja, hanem a középrétegeket is. A monopóliumok elleni harc, a társadalom gyökeres megújítása nemcsak a munkásosztálynak objektív érdeke, hanem jóval szélesebb társadalmi rétegeknek is, beleértve a parasztságot, a középrétegeket, a nők tömegét és a délvidéki lakosság nagy részét.

A balrafordulás és a széles monopóliumellenes egységfront megteremtésének alapfeltétele a munkásmozgalom egysége. Sajnos, az Olasz Szocialista Párt jobboldali vezetői ma nem az együttműködés fejlesztésén fáradoznak. Lombardi, aki a kongresszuson a Szocialista Párt vezetősége nevében felszólalt, a két párt közötti különbségeket hangsúlyozta, és azt állította, hogy a két párt politikai és ideológiai eltávolodása szükségszerű dolog. A felszólalásra válaszolva Scoccimarro elvtárs joggal mutatott rá arra, hogy a szocialisták és a kereszténydemokraták közötti ideológiai különbségek nem akadályozták meg a Szocialista Pártot a kereszténydemokratákkal való együttműködésben. Togliatti elvtárs pedig azt hangsúlyozta, hogy szükségszerű a rokonság két olyan párt ideológiája közt, amelyek a szocializmust tűzik ki céljukul, s ez a rokonság csak akkor tünhetik el, ha az egyik párt feladja szocialista céljait. Az Olasz Szocialista Pártnak választania kell: a haladó erőkkel szövetkezik-e, vagy pedig megbontja azt az egységet, amely elengedhetetlenül szükséges a demokratikus fejlődés számára, s ezzel a konzervatív csoportok kezére játszik.

A Kereszténydemokrata Párt igen nagy nyomást fejt ki annak érdekében, hogy meghiúsítsa a kommunisták és a szocialisták együttműködését. A szocialisták nem mindig és nem mindenütt lépnek fel eltökélten e nyomás visszautasítására. De e jobboldali nyomás ellenére — a dolgozók egységre irányuló akarata és a Szocialista Pártban lévő erős baloldal állásfoglalása következtében — nem járt teljes sikerrel a Keresztényemokrata Pártnak ez a törekvése, számos fontos területen (szakszervezetekben, szövetkezetekben, községi tanácsokban) továbbra is megmaradt a két munkáspárt együttműködése.

A kommunista párt együttműködésre törekszik a szociáldemokratákkal és a katolikus mozgalom haladó elemeivel is. E politika realitása azon alapszik, hogy a béke védelme és a demokratikus reformok megvalósítása közös érdekük mindezeknek az erőknek. E politika eredményességét bizonyítják azok az

Digitized by Google

egységes sztrájkok és politikai megmozdulások is, amelyekben egymás mellett vesznek részt kommunista, szocialista, szociáldemokrata és katolikus dolgozók.

A széles népi tömegeknek ez az összefogása lehetővé teszi az olasz politikai és gazdasági élet további demokratizálását. A kommunisták természetesen tisztában vannak azzal, hogy egy fejlett politikai demokrácia kivívása önmagában véve még nem jelent szocializmust, nem szünteti meg a tőkés kizsákmányolást. De tudják azt is, hogy ez a harc, amely a demokrácia kiterjesztéséért, a munkásosztály forradalmi élcsapatának vezetésével, és a tömegek aktív részvételével folyik, megkönnyíti a társadalom szocialista átalakítását is. „A szocializmus olasz útja tehát úgy képzelhető el — hangsúlyozzák az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusának tézisei —, mint tömegharcok sorozata pozitív célokért, amelyek megváltoztatják a gazdasági struktúrát és a politikai rendszert, állandóan a munkásosztály és szövetségesei javára módosítják az erők egyensúlyát, előbbre viszik egy olyan szociális és politikai tömb kialakulását amely alkotmányos törvényességben meg tudja valósítani Olaszország szocialista átalakítását."

Óvári Miklós

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945—1948*

Az utóbbi években örvendetesen megnövekedett a magyar népi demokrácia történetével foglalkozó könyvek és tanulmányok száma. Ezek sorában fontos helyet foglal el Berend T. Iván műve, melynek központi kérdése a tőkés gazdaság felszámolásának vizsgálata a felszabadulást követő forradalmi átalakulás időszakában. Jelentőségét mindenekelőtt az adja meg, hogy ez az első átfogó gazdaságtörténeti áttekintés a proletárdiktatúráért vívott harc időszakáról. Bár a fő figyelmet az ipari tőke felszámolásának és ezzel együtt az ipari termelés alakulásának vizsgálatára fordítja, jelentősen gazdagítja ismereteinket a magyar nemzetgazdaság egészének helyzetéről és fejlődéséről a második világháborút követő időszakban.

Berend T. Iván a tőkés gazdaság felszámolását az ország gazdasági újjáépítésével szerves egységben tárgyalja. Ez feltétlenül indokolt és helyes. A tőke korlátozása, az ipari burzsoázia fokozatos kisajátítása a legszorosabban összefonódott az újjáépítésért, a gazdaság helyreállításáért vívott harccal, e harc eredményeivel. Összefonódott, mert az újjáépítés hazánkban nemcsak fontos gazdasági kérdés volt, hanem olyan elsőrendű politikai feladat is, amelynek teljesítése a forradalom sorsára nézve elhatározó jelentőségű volt. Az újjáépítés adta meg 1945 nyarától Magyarországon a munkásosztály harcának fő irányát; az újjáépítésért kibontakozott küzdelem egyben harc volt a munkásosztály hatalmáért, a proletárdiktatúra győzelméért. Az újjáépítés története így a proletár hatalmi pozíciók gyarapodásának s ezzel szoros összefüggésben a tőkés gazdaság fokozatos, felszámolásba átnövő korlátozásának a története. S bár a szerző egyes gazdaságtörténeti kérdéseket tárgyalva a fenti összefüggések vizsgálatára nem fordít kellő figyelmet, könyve értékes hozzájárulás e folyamat sokoldalú elemzéséhez, a hatalomért vívott harc sajátosságainak feltárásához.

A mű a tárgyalt kérdéseket nagy tényanyag alapján tárja az olvasó elé, ami a népi demokratikus korszak irodalmának feldolgozatlanságát s az ebből adódó kutatási nehézségeket ismerve, önmagában is figyelemre méltó, jelentős teljesítmény. Az Orszá-

* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1962.

Digitized by Google

gos Levéltár, a Párttörténeti Intézet Archívuma, a SZOT Levéltár, valamint más irattárak anyagai alapján, továbbá a sajtó és visszaemlékezések felhasználásával sokoldalú megvilágításba helyezi az újjáépítés menetét, a tőke elleni harcot. Új, eddig ismeretlen anyagok közlése mellett nagymértékben támaszkodik a szerző a korszakra vonatkozó dokumentumkiadványokra és feldolgozásokra is.

A munka három nagy részre oszlik. Az első a felszabadulástól a stabilizáció megteremtéséig, a második a stabilizációtól az 1947-es választásokig, a harmadik pedig a választásoktól a két munkáspárt egyesüléséig terjedő időszak eseményeit foglalja magában. E három nagy fejezeten belül a könyv a témával összefüggő kérdések széles körét öleli fel.

A munka első fejezetét olvasva kibontakozik előttünk az ország gazdaságát ért súlyos veszteség. A szerző nem elégszik meg a már ismert összefoglaló adatok felsorolásával. A gyáripar egyes ágaiban bekövetkezett pusztulást és kapacitás-csökkenést vizsgálva kimutatja, hogy a magyar ipar tényleges termelőképessége jóval kisebb volt, mint ahogy az a háborús veszteségből, a pusztításokat sértetlenül átvészelt berendezésekből következett volna. Nem egy esetben az alapanyag-gyártásnak a feldolgozó iparnál nagyobb károsodása s az így keletkezett szűk keresztmetszetek, az egyes iparágak kapacitásában beállott aránytalanságok, számos iparág üzemeltetéséhez szükséges importanyagok elégtelensége, a súlyos szén- és villamosenergiahiány, sőt a helyenként jelentkező munkáshiány gátolta a megmaradt termelő apparátus teljes kihasználását.

A harcok következtében megszakadt termelőmunka megindítása, a háborús rombolást sértetlenül túlvészelt ipari berendezések üzemképessé tétele is hatalmas erőfeszítést követelt. A nehézségek leküzdését a párt helyes politikája és szervező-nevelő munkája mellett, a nép alkotó erejének gyors kibontakozása tette lehetővé. A felszabadulás idején sokhelyütt ideiglenesen tőkések nélkül maradt üzemek termelésének megindítását maguk a munkások kezdeményezték, új forradalmi szervek: az üzemi bizottságok irányítása alatt. Így az újjáépítés kezdeti lépéseit a tőkés tulajdon fennmaradása mellett országosan a termelés munkásellenőrzésének kiépülése és erőteljes fejlődése jellemezte. A könyvön végigvonul az a helyes alapgondolat, hogy a munkásellenőrzés, mintahogy az egész forradalmi fejlődés az ország tényleges helyzetének legbensőbb szükségleteiből, valóságos tényeiből törvényszerűen bontakozott ki.

Berend T. Iván könyvének olvasása során kirajzolódik előttünk a felszabadulás idején végbement forradalom nagytőke — helyesebben monopoltőke-ellenes éle, a második világháborút követő demokratikus forradalmaknak a fasizmus elleni harccal összefüggő fontos jellegzetessége. Helyesen mutat rá a szerző, hogy a felszabadulás idején nemcsak a nagytőke politikai hatalma dőlt meg, nemcsak a Függetlenségi Front monopóliumellenes, a nagytőkét korlátozó követelésein is túlmutató munkásellenőrzés valósult meg, hanem súlyos csapás

Digitized by Google

érte a nagytőke gazdasági hatalmát is. A népi demokratikus agrárforradalom során mintegy nyolcszázezer hold olyan földbirtokot sajátítottak ki, amely a bankok, az ipari és egyéb részvénytársaságok tulajdona, valamint nagytőkés bérlet volt. A háborús pusztítások következtében legyengült tőkés gazdaság pedig — még inkább, mint korábban bármikor — az állami beavatkozásra volt utalva, mégpedig annak az államnak a beavatkozására, amely már nem a tőke hatalmát, hanem a fasizmus elleni harcban egyesült forradalmi-demokratikus erők diktatúráját testesítette meg. E kérdés, az állami beavatkozás jellegének és formáinak vizsgálata az infláció időszakában, a könyv első részének központi kérdése.

Az állam beavatkozása a tőkés gazdaságba — mutat rá a szerző — nem új jelenség volt Magyarországon. A tőkés gazdaság az első világháborút követően egyre inkább rákényszerült az állami beavatkozás eszközének igénybevételére. Képtelen volt anélkül funkcionálni. De a felszabadulás után a beavatkozás jellege és végső eredménye minőségileg új volt. A kapitalista országokban az állami beavatkozás az állam alávetését jelenti a nagy monopóliumok érdekeinek, s a monopóliumok uralmának kiterjesztésével jár együtt; hazánkban a felszabadulás után viszont az állami beavatkozás a monopóliumok, a tőke alárendelését jelentette a dolgozó tömegek érdekeit képviselő államnak, s a monopóliumok uralmának megtörését, a tőkés gazdaság korlátozását, majd teljes felszámolását eredményezte.

A népi demokratikus állam a gazdasági életbe való beavatkozás során felhasználta a régi, még a háború időszakában, az állammonopolista kapitalizmus jellemzőiként kialakult formákat és módszereket. Ugyanakkor új, az állammonopolista rendszerben ismeretlen formákat is alkalmazott. Az állami beavatkozás alapvető területe, legfőbb módszere abban állt, hogy az állam vált a legfőbb megrendelővé, vásárlóvá. Korábban az állam vásárló szerepe a hadi megrendelésekből adódott, a felszabadulás után pedig elsősorban az újjáépítéssel, a jóvátétellel, valamint az alapjaiban megrendült közellátás biztosításával függött össze. Az állami beavatkozás másik fő területét a nyersanyag- és energiakészlet állami elosztása alkotta. Az állam meghatározó szerepet játszott a hiteléletben is. Jól érzékelteti a szerző az állami beavatkozás új jellegét, a fejlődés irányát, amikor megállapítja, hogy „a tőkések érdekeit képviselő erők, az új államhatalom, a forradalmi tömegnyomás és a kormányhatalomban való részvétel révén állandóan megvalósuló kommunista ellenőrzés körülményei közepette a tőkések érdekeit már nem az állami beavatkozás útján, hanem csupán annak kijátszásával, „kis kapuk" nyitásával képviselhették". (115. old.) Tegyük ehhez hozzá, hogy 1945 végén, a szénbányászat államosításával napirendre került a tőkés tulajdon alapvető pozícióinak felszámolása, hogy alapvetően meggyengültek Magyarországon az imperialista hatalmak tőkeérdekeltségei, valamint a tőkés országokhoz fűződő kereskedelmi kapcsolatok, továbbá, hogy az állami beavatkozás a már korábban megvalósult munkásellenőrzéssel párosult. Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor kibon-

Digitized by Google

takozik előttünk nemcsak a monopoltőkét, hanem az egész ipari tőkét ért hatalmas csapás, a szocialista fejlődés irányában már 1946 első felében megtett jelentős előrehaladás.

A munkásosztály egyre szilárduló hatalmi pozíciói, a tőke korlátozása terén 1945 második és 1946 első felében elért jelentős sikerek lehetővé tették, hogy a munkásosztály és a földhöz juttatott parasztság hősies helytállása a termelés frontján, valamint a Szovjetunió nyersanyagban és más formában is nyújtott nagy jelentőségű segítsége gyors eredményt hozzon: kibontakozzék az újjáépítő munka, kialakuljanak a stabilizáció feltételei. Ez azonban már átvezet a felszabadulást követő évek gazdaságtörténetének új fejezetéhez, amelyet a könyv második része tárgyal.

A stabilizáció, amely a forradalmi, népi erők egyik legnagyobb győzelme volt a felszabadulás után, új, kedvező feltételeket teremtett a tőke további korlátozása számára is. Könyvében Berend T. Iván részletesen bemutatja, hogy a népi demokratikus állam stabilizációs pénz-, hitel-, ár- és adópolitikája miként vezetett az ipari tőke immár felszámolásba átnövő korlátozásához. A forgalomban levő pénzmennyiség erősen korlátozott volta, a hitelnyújtás terén alkalmazott megszorítás, valamint a hitelek felhasználásának hatékony állami ellenőrzése, a szigorúan kötött árrendszer és a fogyasztók érdekeit szem előtt tartó adópolitika mellett gátat emelt a tőke profitszerzési törekvései elé, mi több: a tőkés vállalatok sora eladósodott, pénzügyi függőségbe jutott az államtól. Mindez a tőkés érdekekkel szemben az állam irányító szerepének kiteljesedését jelentette a bankrendszer és az ipari termelés túlnyomó területén; mintegy előkészítette, megalapozta a csőd szélére jutott tőkés vállalatok állami kezelésbe vételét.

Berend T. Iván elsőnek vállalkozott arra, hogy a fenti folyamat lényegét feltárja. Megállapítja, hogy a tőke kisajátításának ez az útja az úgynevezett új gazdasági politika (NEP) elveinek tudatos alkalmazásából nőtt ki. Ez a folyamat — írja — „nem más, mint az államkapitalizmusnak a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet fő formájaként történő megvalósítása. Ez az út viszonylag békés átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba, vagyis különösen megfelelő az átmenet népi demokratikus formája esetén". (240. old.) Helyesen száll vitába azokkal a meglehetősen elterjedt nézetekkel, amelyek az államkapitalizmus fogalmát csak bizonyos vállalati típusokra — vegyes állami — tőkés üzem, koncesszió vagy bérlet — s az ezen típusú vállalatok által képezett szektorra szűkítik le. Az államkapitalizmus — állapítja meg — mindenekelőtt a gazdaságpolitika, a tőke elleni harc viszonylag békés módszerét jelenti: a tőkés tulajdon fenntartása mellett — természetesen a gazdaság kulcspozícióinak birtoklásával — olyan állami gazdaságpolitikát, amely adó-, ár-, hitelpolitikával, vásárlásokkal, nyersanyaggazdálkodással stb. felülről, erőteljes munkásellenőrzéssel, az üzemi bizottságok határozott működésével alulról, kettős ellenőrzés alatt tartja a tőkés vállalatot, s az ellenőrzést és irányítást fokozatosan szigorítva vezeti a tőkés vállalatokat a szocialista

Digitized by Google

gazdaság felé. (242. old.) Magyarországon e gazdaságpolitika alkalmazására még a proletárdiktatúra győzelme előtt, a népi demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átfejlődése idején került sor. Sikerét a munkásosztály szilárd hatalmi pozíciói, egyre növekvő vezető- és elhatározó szerepe biztosította.

A burzsoáziának a hatalomból való fokozatos kiszorítása és a tőkés gazdaság egyre erőteljesebb korlátozása az állami szektor kiterjesztésével járt együtt. A bányák államosítása után 1946 decemberében került sor a legfőbb nehézipari üzemek, majd 1947 elején néhány más vállalat állami kezelésbe vételére, 1947 novemberében pedig a bankok államosítására. Ezzel 1947 végén a gyáripar állami, szocialista szektora túlsúlyra jutott.

A tőke erőteljes állami korlátozása, majd fokozatos kisajátítása, továbbá a hatalmi viszonyokban 1947 tavaszától bekövetkezett minőségi változás új lehetőséget teremtett az újjáépítő munka számára: kialakultak a tervgazdaság feltételei, 1947. augusztus 1-én megkezdődött a hároméves terv végrehajtása. Az ipari újjáépítés lehetőségei jelentősen megnövekedtek a mezőgazdaság és a közlekedés helyreállítása, a külkereskedelem fellendülése révén is. Bár a mezőgazdasági terméseredmények a stabilizációt követő gazdasági évben még alacsonyak maradtak, 1947-ben már itt is számottevő előrehaladás történt. 1947 őszén az állatállomány országos átlagban több mint 80 százalékra megközelítette a háború előtti szintet, a vetésterület pedig 1947—1948-ban nagyobb volt, mint a háború előtt. A közlekedés helyreállítása már az infláció időszakában igen nagy eredményekre vezetett. 1947 végére a közlekedés helyreállítása lényegében be is fejeződött: a vasúti szállítás elérte, a közúti gépjárműszállítás lényegesen meghaladta, a hajószállítás pedig mintegy 60 százalékra megközelítette a háború előtt forgalmat. A Magyarország számára különösen fontos külkereskedelem fejlődése az újjáépítés első időszakában rendkívüli nehézségekbe ütközött, lényeges előrehaladás e téren csak a stabilizáció után következett be. A külkereskedelmi forgalom 1947—1948 fordulóján a háború előtti színvonal felére emelkedett, ezen belül azonban a behozatal lényegesen nagyobb emelkedést ért el. Megváltozott a külkereskedelem szerkezete és iránya is. A kivitelben az agrártermékek helyett az iparcikkek, a behozatalban az iparcikkek helyett a nyersanyagok kerültek túlsúlyba. Külkereskedelmünkben túlsúlyra emelkedett a Szovjetunió és a népi demokratikus országok szerepe.

Mindez biztos alapot teremtett a gazdasági fellendülés központi kérdését jelentő gyáripari újjáépítéshez. 1946 nyarán a szénkitermelés csak a háború előtti színvonal 60 százaléka körül mozgott, 1947 őszén azonban már elérte, az év végén pedig összességében több mint 12 százalékkal meghaladta azt. Gyorsan fejlődött a nehézipar termelése is. Az 1947-ben végbement fejlődés alapján a termelés jelentősen — a gépgyártás több mint 25 százalékkal — meghaladta a békeszínvonalat, gyökeresen megjavítva ezzel az egyéb iparágak termelési feltételeit. 1947 végére a textilipar megközelítette, az élelmiszeripar majd minden terüle-

Digitized by Google

tén túlhaladta a háború előtti szintet. A vegyészeti ipar egész termelése pedig már csaknem másfélszer akkora volt, mint 1938-ban. A termelés nagyarányú emelkedése együttjárt azzal, hogy a magyar gyáripar szerkezetében bizonyos átalakulás ment végbe. A nehézipar már az újjáépítésnek ebben a periódusában vezető iparággá vált hazánkban. S mindez már nem a tőkések profitját növelte, hanem a munkások és a néptömegek életszínvonalának állandó és gyors emelkedését szolgálta. A stabilizáció után jelentősen növekedett a munkások keresete. A reálbérek 1948 elején megközelítették, 1948 nyarán pedig túlhaladták a háború előtti szintet.

1948 tavaszán a két munkáspárt egyesülésével teljessé válik a munkásosztály hatalma s egy új történelmi periódus kezdődik: a proletárdiktatúra és a szocializmus építésének időszaka. Ekkor kerül sor a 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek államosítására, s fejeződik be a gazdaság háborút követő újjáépítése. Ennek szenteli a szerző a könyv utolsó fejezetét.

A Kisgazdapártban tömörült tőkés reakció szétzúzása, majd a jobboldali szociáldemokrata vezetők lelepleződése olyan gyökeres politikai változásokhoz vezetett az ország belpolitikai helyzetében, hogy lehetővé vált az ipari tőke radikális kisajátítása, a tőkés vállalatok tömeges államosítása. A minisztertanács 1948. március 25-i rendelete államosította az 1948. augusztus 1. óta bármikor 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek magyar kézben levő részvényeit. A rendelet értelmében 594 vállalat, s velük együtt a külkereskedelem több mint kétharmada társadalmi tulajdonba került. 1948 tavaszán a munkásoknak majdnem 85 százaléka már a szocialista tulajdont képező állami szektorban dolgozott.

A tőkésosztály kisajátítása terén megtett újabb hatalmas lépés a termelés fellendülésével a háborút követő újjáépítés betetőzésével párosult. A hároméves terv első évének végén, 1948 nyarán a magyar gyáripar a rendkívül súlyos háborús pusztulás ellenére már többet termelt, mint 1938-ban. A munkásosztály szilárd gazdasági bázison kezdhetett hozzá a szocialista Magyarország felépítéséhez.

Berend T. Iván — mint ebből a rövid ismertetésből is kitűnik — tudományos igényességgel elemzi az 1945—1948 közötti gazdasági élet sok fontos vonatkozását; az ipari újjáépítést a nemzetgazdaság egyéb ágaival összefüggésben tárgyalja. Jelentős helyet szentel a kommunista párt, valamint más pártok gazdaságpolitikájának, az újjáépítés osztálytartalmát és sikerét eldöntő politikai küzdelmek bemutatásának. Nem kerülik el a szerző figyelmét fontos nemzetközi összefüggések sem.

A munka sok új megállapítást tartalmaz, közöttük vitatható álláspontok, megválaszolásra váró kérdések is találhatók. Maga a szerző is felvet egy nyitott, kidolgozásra váró problémát, a NEP magyarországi alkalmazásának néhány vonatkozását. Ezúttal azonban nem a még kidolgozásra váró kérdésekkel kívánok foglalkozni — hisz ezek megnyugtató tisztázása további kutatást, részletes elemzést igényel —, hanem a mű néhány olyan fogyatékosságával, amelyeknek nagy része körültekintőbb, gondosabb munkával elkerülhető lett volna.

Digitized by Google

Ilyen, megítélésem szerint lényeges fogyatékosság, hogy a szerző a burzsoáziáról szólva nem differenciál kellően, nem tesz különbséget a burzsoázia különböző csoportjai között, vagy ha tesz is, nem eléggé egyértelműen és világosan. Nem pontos e tekintetben a címválasztás sem, amelyben csak a nagytőke elleni harcról van szó, holott ismeretes, hogy 1947-től kezdve egyértelműen napirendre került a burzsoázia egész gazdasági és politikai hatalmának fokozatos felszámolása, s már 1946-ban sem csak a monopoltőke ellen folyt a küzdelem. Elmosódik a különbség a burzsoáziának a felszabadulás alatt és azt követően tanúsított állásfoglalása között; az 1944 őszi és 1945 eleji események tárgyalásánál a burzsoázia későbbi, a háború befejezését követő új helyzet szabta magatartásának visszavetítésével találkozunk. Ez mindenekelőtt a tőkés szabotázs méreteinek eltúlzásában, a burzsoázia gazdasági aktivitásának, termelő készségének lebecsülésében mutatkozik meg; általában túlbecsüli a felszabadulás időszakában a tőkés vezetés kikapcsolásának mértékét. E kérdések reálisabb, árnyaltabb bemutatása megkívánta volna, hogy a szerző behatóbban megvizsgálja a GYOSZ-nak, valamint a nagy ipari vállalatok vezetőinek, illetve képviselőinek a felszabadulást követő tevékenységét, valamint nagyobb terét szenteljen a nagyüzemek helyzetének elemzésére. Megítélésem szerint egyébként indokolt lett volna a felszabadulás időszakát külön fejezetbe foglalni.

A könyvnek főként az első részben mutatkozó fenti fogyatékosságai összefüggnek azzal is, hogy a szerző az 1945 májusáig terjedő időszakot nem önálló periódusként kezeli, amelyben az osztályerőviszonyok alakulását még nagyrészt a fasiszta Németország elleni függetlenségi harc feladatai határozták meg. A burzsoázia állásfoglalása, a termeléshez való viszonya ebben az első időszakban nem lehetett és nem is volt azonos az 1945 tavasza után követett tőkés vonallal, amikor mindjobban előtérbe került a forradalom perspektívájának a kérdése, amikor objektíve napirendre került a szocialista forradalomba való átnövés feladata. A két periódus közötti határ élesebb megrajzolása, az országban 1945 májusától kialakuló új politikai helyzet behatóbb elemzése adhatott volna egyedül kellő alapot nemcsak a burzsoázia felszabadulás alatti állásfoglalásának árnyaltabb bemutatásához, hanem az újjáépítés és a hatalomért vívott harc összefüggéseinek, a párt felszabadulást követő gazdaságpolitikájának sokoldalúbb megvilágításához is.

Másik kritikai megjegyzésem éppen ez utóbbi kérdéshez, a párt gazdaságpolitikájának ábrázolásához kapcsolódik. Berend T. Iván elsőnek tesz kísérletet arra, hogy bemutassa a párt gazdaságpolitikájának fejlődését, vagy legalábbis a fontosabb gazdasági kérdésekben kialakított állásfoglalásait a felszabadulástól az egyesülésig. Könyvében több érdekes és a kérdés vizsgálata szempontjából fontos anyagot tesz közzé s nem egy vonatkozásban gazdagítja ismereteinket a párt politikai irányvonalának alakulásáról is. Csak sajnálni lehet, hogy e részek gyakran leíró jellegűek. Nem arról van szó, hogy a szerző nem igyekezne összefüggéseket feltár-

Digitized by Google

ni az ország helyzete, a párt politikája és gazdaságpolitikája között, hanem arról, hogy esetenként hiányzik a kellő kritikai elemzésre való törekvés. Csupán ezzel lehet magyarázni, hogy a szerző például a párt májusi konferenciáját tárgyalva, nem is tesz említést az értekezlet munkájának komoly fogyatékosságairól; az osztályviszonyok mélyrehatóelemzésének elmaradásáról, az újjáépítés előtt álló politikai nehézségek lebecsüléséről, a szektariánizmus elleni harc eltorzulásáról. Vajon ezek a fogyatékosságok, valamint a párt tömegbefolyásának, lehetőségeinek túlbecsülése nem hatottak-e ki a párt gazdaságpolitikájának alakulására? A könyvben csupán a fordulat évében jelentkező egyes gazdasági ellentmondásokról, negatív jelenségekről van szó, amelyek — mint a szerző helyesen írja — még nem vetettek árnyékot az 1945—1948 közötti történeti periódus gazdasági eredményeire. Nem lehet azonban egyetérteni azzal, hogy az 50-es évek elején elhatalmasodó gazdasági bajok és hibák okait kizárólag a fordulat évét követő helyzetben véli felfedezni.

E fogyatékosság kiütközik egyes korábbi vezetők tevékenységének bemutatásánál is. Idézve például Rákosi Mátyás szavait a baloldali szekta-szellem elleni harc fontosságáról, egyetlen kritikai megjegyzése sincs ehhez a szerzőnek. Senki sem kívánja, hogy Rákosi Mátyás, vagy mások későbbi hibáit egy korábbi időszakra visszavetítse s ezzel a történelmi igazságot elferdítse, a párt 1948-ig követett alapvetően helyes politikáját kedvezőtlen színben tüntesse fel. De azt igenis meg lehet és meg kell kívánni, hogy az eseményeket a maguk sokrétűségében, összefüggéseiben vizsgálja s ha már a szektariánizmus elleni harc kérdésében Rákosi Mátyásra hivatkozik, ne hagyja figyelmen kívül az általa e téren elkövetett hibákat sem: egyrészt a szektariánizmus elleni fellépés eltorzulását, azt, hogy ez sokszor a 19-es kommunisták elleni harcként jelentkezett, másrészt magát a szektariánizmust, amely többek között a magyarországi illegális mozgalomban részt vett kommunistákkal szembeni bizalmatlanságban nyilvánult meg. Mindennek rendkívül káros következményei lettek a párt egész munkájára. E jelenségek bemutatása fontos a felszabadulást követő évek történetének valósághű ábrázolása szempontjából, de nem kevésbé lényeges az 1948 után, a személyi kultusz körülményei között elhatalmasodott hibák okainak, előzményeinek kimunkálásához.

Történetírásunk — eddigi eredményei ellenére is — csak most kezdi el népi demokráciánk történetének sokoldalú, részletes feltárását. Elemi érdek, hogy ez a munka minden szubjektivizmustól mentes legyen, de következetesen kerülje el az objektivizmus buktatóit is. Ezért fontos a műben előforduló fenti gyengeségekre rámutatni még akkor is, ha ezek nem a témakör központi kérdésének vizsgálata során jelentkeznek. E fogyatékosságok kiküszöbölése, a gazdaságpolitikai kérdések tárgyalása során mutatkozó hibák elkerülése emelte volna az egyébként jelentős, a gazdaságtörténeti elemzést tekintve igényes és sokoldalú mű értékét.

Szabó Bálint

Digitized by Google

Dr. Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan rövid története a marxizmus létrejötte előtt

Mátyás Antal ebben a munkájában — mint írja — „a polgári politikai gazdaságtan rövid történetét kívánja adni a marxizmus megjelenése előtt. A polgári politikai gazdaságtan története megmutatja, hogyan fejlődött az osztályharc tüzében a politikai gazdaságtan, a feltörekvő polgárság közgazdászai a földesurak ellen harcolva miként hatolnak be kutatásaik során egyre mélyebben a kapitalizmus valóságába, közgazdasági gondolkodásuk fejlődése miként követi nyomon a tőkés termelési viszonyok fejlődését, s osztályhelyzetük ugyanakkor milyen áthághatatlan korlátokat emel vizsgálódásaik elé" (3. oldal.).

A polgári közgazdaságtan fejlődésében a szerző három szakaszt különböztet meg. Az első korszak az eredeti tőkefelhalmozás időszaka, amelyben a kapitalizmus még fejlődésének kezdetén tartott. E kezdetleges viszonyokat kezdetleges elméletek tükrözték. A polgári közgazdaságtan első lépéseit mint merkantilizmus tette meg, amely a gazdagság forrását kutatva a forgalmat helyezte vizsgálódásainak középpontjába. A forgalomhoz tapadó szemlélete a kereskedelmi tőke uralmát fejezte ki.

Történetének második szakaszában a polgári közgazdaságtan a tőkének a termelésbe való befolyásolása eredményeként tudományos alapokra helyezkedett. A termelés tőkés módjának kialakulása lehetővé és szükségessé is tette, hogy a közgazdászok — bizonyos korlátok között — egyre tudományosabban tárják fel a fejlődő tőkés valóságot. Az első jelentős lépés e téren az angol W. Petty (1623—1687) nevéhez fűződik. Petty felismerte, hogy a gazdasági életnek belső összefüggései, objektív törvényszerűségei vannak. Az áruk cseréjében meglátta — ha fejletlen formában is — a munkaérték-törvény érvényesülését, s figyelemreméltó gondolatokat fejtett ki az elosztás kérdéséről.

Franciaországban a klasszikus közgazdaságtan kialakulása Boisguillebert-rel (1646—1714) kezdődött, akinek nézetei a XVIII. században működött fiziokraták tanaiban fejlődtek tovább. A fiziokraták a merkantilizmus elleni harc lobogója alatt fejtették ki elgondolásaikat. A szabad verseny hívei voltak, a gazdagság egyedüli forrásának a termelést tekintették. Feudális vonás elméletükben az, hogy a gazdagság termelését csak a mezőgazdaságban ismerték el, ezt viszont már tőkés módon ábrázolták. Különösen jelentős az a korát megelőző kísérlet, amelyet a fiziokraták egyik kiemelkedő alakja, F. Quesney (1694—1779) a társadalmi tőke körforgásának felvázolására tett. Ezt a szakaszt tárgyalva a szerző ezután azt mutatja be, hogy Angliában Petty után, Smith megjelenéséig hogyan fejlődött tovább a polgári

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961.

Digitized by Google

politikai gazdaságtan, majd B. Franklin nézeteit ismertetve az amerikai tudományos polgári politikai gazdaságtan kialakulásáról szól.

A következőkben nagy terjedelemben — jelentőségének megfelelően — elemzi a szerző. A. Smith (1723—1790) közgazdasági tanításait, s bemutatja Smithnek a munkamegosztásra, az értékre, a jövedelemelosztásra, a produktív és nem produktív munka problémájára és a társadalmi tőke újratermelésére vonatkozó nézeteit. E nézetekben tudományos gondolatok mellett tudománytalan elképzelések is találhatók. Ennek a kettősségnek az az oka, hogy Smith a kor valóságának lelkiismeretes tanulmányozása során felismert problémákat nem tudta összeegyeztetni tudományos megállapításaival. Ez történt pl. értékelméletében is. Felismerve az áruk cseréje mögött az emberi tevékenységek cseréjét, az értéket általános emberi munkára vezette vissza, nem tudta azonban tudományosan megoldani a munkások kizsákmányolásának és az „egyenlő tőkéért egyenlő profitot" elvének problémáját, s ezért magyarázatként az értéknek más, tudománytalan megfogalmazásai is megjelennek elméletében.

A polgári közgazdaságtan fejlődésének harmadik szakasza már jóval tarkább képet mutat. Az ipari forradalom viszonyai között a legkülönfélébb közgazdasági irányzatok alakultak ki. A szerző így ír erről:

„a) Az ipari forradalommal a tőkés társadalom mozgástörvényei, az osztályok egymáshoz való viszonya a manufaktúra korszakhoz képest sokkal tisztábban jelentkeztek és noha a munkás-tőkés osztály ellentéte már kezdett élesedni, még lehetővé vált egyes közgazdák számára, hogy továbbfejlesszék a közgazdasági elméletet. Az angol klasszikus polgári politikai gazdaságtan az ipari forradalom viszonyai között jutott el Ricardo műveiben tudományos fejlődése legmagasabb pontjára.

b) Az ipari forradalom viszonyai között a munkás-tőkés osztály élesedő ellentétének talaján a polgári közgazdászok egy része élesen irányt változtatott. Szakított a polgári klasszikus közgazdák tudományos vizsgálatával, s a kapitalizmus apológiájára törekedett.

c) Az ipari forradalom döntő csapást mért a kisárutermelőkre. Megjelenik a kapitalizmus kispolgári bírálata. Ezt Sismondi és Proudhon nézetein át ábrázoljuk. Ugyanakkor megmutatjuk a kapitalizmusnak A. Müller által adott földesúri bírálatát is." (6. oldal.)

E korszakon belül a szerző Ricardo nézeteire fordítja fő figyelmét. Részletesen elemzi Ricardo módszerét, a közgazdaságtan tárgyának megválasztásával kapcsolatos indítékait, értékelméletét és ennek hiányosságait, a ricardói pénzelméletet és elosztási elméletet, valamint a tőkés társadalom ellentmondásainak tükröződését Ricardo műveiben.

A polgárság a maga harci fegyverének tekintette Ricardo elméletét. Ezt az is tükrözi, hogy Ricardo az elosztást állította vizsgálódásainak középpontjába. Azt akarta kimutatni, hogy a földesurak a nekik jutó jövedelemmel gátolják a tőkefelhalmozást, a termelőerők fejlődését, s ez el-

Digitized by Google

lentétes a polgárságnak és egyben az egész társadalomnak az érdekeivel. Egységes alapokon, a munkaértékelméleten nyugvó közgazdasági rendszerének kidolgozásával Ricardo megszüntette a közgazdaságtudományban Smith nyomán elterjedt kettősséget, és ezzel csúcspontjára emelte a polgári közgazdaságtant. Halála után a polgári közgazdaságtant a vulgáris elméletek előtérbe kerülése, majd uralkodóvá válása jellemzi. A vulgáris közgazdaságtan első képviselőinek tárgyalása előtt a szerző megismerteti az olvasót a gazdasági romanticizmusnak Ricardo kortársaiként működő főbb művelőivel, valamint a kispolgári szocialista Proudhonnal.

A gazdasági romantikusok a tőkés fejlődéstől érdekeiket féltő társadalmi osztályok és rétegek szószólói: a földesuraké és a kispolgárságé. Az előbbiek képviseletében A. Müller (1773—1829), az utóbbiakéban J. Sismondi (1775—1824) nézeteit mutatja be a szerző. A gazdasági romanticizmus az általa képviselt érdekeknek megfelelő oldalról vizsgálja a kapitalizmust, s tárja fel bírálatával e társadalmi rend egyes ellentmondásait. Ezek a közgazdászok már nem harmonikus, ellentmondásoktól mentes rendnek tekintik a tőkés társadalmat, amint ezt a feltörekvő nagypolgárság ideológusai tették. Sismondi pl. az értékesítés problémáját ragadva meg — amely a kispolgárság számára a legfájóbb — felismeri a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondást, ezt azonban, helytelenül, a kapitalizmus alapvető ellentmondásának tartja. A gazdasági túltermelési válságot a kapitalizmus szükségszerű velejárójának tartja, kellő mélységű tudományos elemzés hiányában azonban — szintén helytelenül — a tőkés gazdaság állandó állapotaként ábrázolja ezt. Rátapint a tőkés felhalmozás folyamatának egyes lényeges vonásaira is.

A kapitalizmus kispolgári bírálóinak sorában P. Proudhon (1809—1865) nézeteit ismerteti a szerző, s rámutat arra, hogy a kapitalizmus bírálata Proudhonnál a tőkés gazdaság törvényszerűségeinek teljesen téves értelmezésén alapul.

A korai vulgáris közgazdaságtant J. Say (1767—1832) és T. Malthus (1766—1834) nézetei képviselik. Say elméletének megismerése azért is fontos, mert ennek egyes elemei hosszú ideig alaptételként éltek tovább a modern polgári közgazdaságtanban. Ilyen az úgynevezett Say-féle dogma, amely szerint a társadalmi összkereslet együtt nő a társadalmi össztermeléssel. Csak az 1929—1933. évi gazdasági túltermelési világválság hatására jelentkeztek a polgári közgazdaságtanban számottevő kétségek e dogma helyessége felől. A polgári közgazdaságtan további vulgarizálásának bemutatása során a szerző taglalja még W. Senior (1790—1864), F. Bastiat (1801—1850), majd J. Mill (1784—1864), Mac Gulloch (1789—1864), J. St. Mill (1806—1873), valamint H. Carey (1789—1879) és List Frigyes (1789—1864) nézeteit.

A mű utolsó része a közgazdasági gondolat magyarországi kibontakozásával foglalkozik. Az 1790 és 1848 közötti időszakban kialakuló magyar közgazdasági irodalom főként az Ausztriától való függőség ellen és a feudalizmus ellen folyó harcnak az ország fejlődése szempontjából

Digitized by Google

döntő problémáira koncentrálódott. A szerző helyes kiindulópontot választva rámutat arra, hogy e korszak magyar közgazdászai haladó jellegének „mércéje csak az lehet, mennyire tudták Magyarország elmaradt viszonyai között helyesen felismerni gazdasági fejlődésünk követelményeit." (288. old.) Ezt a szempontot sikerrel érvényesíti is.

Mátyás Antal ismertetett könyve több szempontból figyelemreméltó munka. Hazánkban egyre bővül a politikai gazdaságtant tanulmányozók köre. Az egyetemi oktatás sokéves tapasztalatai azt mutatják, hogy a közgazdaságtan történetének tanulmányozása hathatós eszköze a politikai gazdaságtan elmélyült megismerésének. A propagandamunkában is kitűnt, hogy a politikai gazdaságtannal foglalkozók igényt tartanak ismereteik elmélyítésének erre az eszközére.

A könyv jelentős segítséget nyújt a politikai gazdaságtan pártos jellegének mélyebb megértéséhez. A polgári közgazdaságtan történetének tanulmányozása felfegyverez bennünket azzal a hamis váddal szemben, amely szerint a pártosság elvet tudománytalanságra vezet. E könyv olvasói megállapíthatják, hogy a polgári közgazdaságtan éppen polgári szempontból legtudatosabb, legpártosabb művelőjében, Ricardoban érte fejlődésének csúcspontját. Mátyás Antal könyve jól kidomborítja a politikai gazdaságtan osztályjellegét, amelyet a polgári közgazdaságtan mai képviselői olyan állhatatosan igyekeznek elleplezni.

A klasszikus angol polgári közgazdaságtan — mint ismeretes — a marxizmus egyik forrása, a fontos szerepet játszott a marxi politikai gazdaságtan kialakulásában. A marxi tanítás általában, s ezen belül a marxi politikai gazdaságtan ragyogó példát mutat arra, hogy a munkásosztály álláspontjára helyezkedő nagy tudósok munkái — miközben a kor valóságára támaszkodnak — sohasem szakadnak el — a megelőző korszakokban felhalmozott emberi tudásanyagtól. A marxi politikai gazdaságtan felhasználja mindazt a valóságot valamennyire is megközelítő eredményt, amelyet e tudományág régebbi művelői elértek. A marxizmus az emberi gondolkodás legnemesebb hagyományainak igazi letéteményese és továbbfejlesztője. Mátyás Antal könyvének egyik érdeme, hogy ezt a gondolatot meggyőzően juttatja kifejezésre.

A könyv rávilágít arra, hogy a feltörekvő polgárság ideológusai számos kérdésben felismerték a tőkés társadalom lényeges jellemzőit. A marxizmus azonban továbbfejlesztette a klasszikus polgári közgazdaságtan eredményeit. Ennek során feltárta a tőkés társadalom összes fő, a klasszikus polgári közgazdászok előtt rejtve maradt jellemvonásait. Ez azonban már sértette a tőkésosztály érdekeit, amely időközben a munkásosztály elleni harcra fordította figyelmét és elvesztette haladó jellegét. Ezt tükrözi a klasszikus polgári közgazdaságtan polgári értékelése is. Egyes polgári közgazdászok „továbbfejlesztés" címén azon igyekeznek, hogy a klasszikusok tételei közül előtérbe állítsák a tudománytalan elemeket, elbagatelizálják a valóban tudományos elemeket. Mások ez utóbbi ele-

Digitized by Google

meket nyíltan bírálják és veszedelmesnek nevezik. „Smith... legvégzetesebb hibája a... munkának, mint egyedüli értékforrásnak tana, amely hátterét képezi az újkori vészterhes társadalmi elméleteknek".[1]

„Mindinkább meggyőződöm arról, hogy a nemzetgazdaságtannak igaz rendszeréhez eljutni csak úgy van remény, ha messze kerüljük egyszer s mindenkorra a Ricardo-féle iskola zavart és fonák föltevéseit."[2]

Mátyás Antal műve azért is hasznos, mert elősegíti a helyes tájékozódást a közgazdaságtan történetében. A polgári közgazdaságtan történetével Marx is foglalkozott, ide vágó nézeteit „A tőke" különböző helyein elszórtan és az „Értéktöbbletelméletek"-ben fejtette ki. E nézetek sok útmutatást nyújtanak a téma későbbi feldolgozóinak. Marx e gondolatai azonban nem ölelik fel a marxizmus megjelenése előtti polgári közgazdaságtan történetének összes lényeges mozzanatait és — az ismert körülmények folytán — nem is olyan áttekinthetőek, rendszerezettek és kidolgozottak, mint „A tőke" c. műve. A szerző felhasználta a marxi útmutatásokat, de — a sokéves oktatási tapasztalatokra támaszkodva — a Marx által leginkább kifejtett Smith-i és Ricardo-i elméletet is didaktikusabban tárgyalja. Emellett a könyv olyan, Marx által nem, vagy csak alig érintett polgári szerzők nézeteit is feldolgozza, mint pl. Franklin, Boisguillebert, Sismondi, Say. Fontos helyet foglalnak el e sorban a magyar közgazdászok, akiknek nézeteit Mátyás Antal részletesen elemzi könyvében, ezzel úttörő szerepet vállalva a magyar közgazdasági gondolkodás történetének kidolgozásában. A magyar közgazdaságtanban nem jelentkeztek ugyan új iskolát indító eszmék, teljes történetének feldolgozása azonban igen kívánatos lenne.

Mátyás Antal sikerrel érvényesítette könyvében azt a törekvést, hogy bemutassa a polgári közgazdaságtan egyes irányzatainak és képviselőinek elméletei között az osztályszempontok és az adott történelmi viszonyok hatására kialakult összefüggéseket. Színvonalasan oldotta meg a polgári közgazdasági elméleteknek politikai gazdaságtani szempontból való mély elemzését is. Különösen figyelemreméltó, ahogyan az osztálykorlátokból kiindulva feltárja, hogy a polgári elméletek belső felépítése és összefüggései hogyan akadályozták a felvetődött kérdések helyes megoldását.

A könyv nagy segítséget ad a politikai gazdaságtan mélyebb elsajátítására törekvőknek.

Szigeti Endre

[1] Földes Béla, Társadalmi gazdaságtan (Nemzetgazdaságtan), Athenaeum, Budapest, 1906. I. kötet, 463. oldal.

[2] Jevons: Theory of political economy. — Idézi: Földes Béla, Közgazdasági értekezések c. művének II. kötetében. 134. oldalon. Politzer Zs. kiadása, Budapest, 1881.

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

NEMES DEZSŐ az MSZMP K. B. titkára, HETÉNYI ISTVÁN: az Országos Tervhivatal főosztályvezetője, VÁLYI PÉTER: az Országos Tervhivatal első elnökhelyettese, GÖNCÖL GYÖRGY: az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének osztályvezetője, BALLÓ ISTVÁN: az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának helyettes vezetője, TRAUTMANN REZSŐ: építésügyi miniszter, ALMÁSI GÁBOR: az Agrártudományi Egyetem Gépészmérnöki karának docense, ÓVÁRI MIKLÓS: az MSZMP K. B. Tudományos és kulturális osztályának helyettes vezetője, SZABÓ BÁLINT: a Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, SZIGETI ENDRE: a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Politikai Gazdaságtan tanszékének adjunktusa

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOVÁCS IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SIK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ДЕЖЕ НЕМЕШ: VIII-ой съезд нашей партии — — — — — — — 1

ИШТВАН ХЕТЕНИ — ПЕТЕР ВАНИ: Некоторые вопросы двадцатилетнего плана развития народного хозяйства — — — — — — 11

ДЬЕРДЬ ГЕНЦЕЛ: Современный капитализм и новые условия борьбы за социализм — — — — — — — — — — — — — — 30

ИШТВАН ВАЛЛО: За всеобщее распространение моральных норм социалистического общества — — — — — — — — — — — 44

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Научная основа руководства развитием общества (доклад Л. ИЛЬИЧЕВА на сессии Общего собрания Академии Наук СССР) — — 57

ОБЗОР

Об актуальных задачах жилищного строительства (РЕЖЕ ТРАУТМАН) — — — — — — — — — — — — 70

Опыт ведения крупных хозяйств в комитате Фейер (ГАБОР АЛМАШИ) — — — — — — — — — — — 76

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

X-ый съезд Итальянской Коммунистической партии (МИКЛОШ ОВАРИ) — — — — — — — — — — — 86

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

ИВАН Т. БЕРЕНД: Восстановление хозяйства и борьба против крупного капитала в Венгрии 1945—1948 гг. (БАЛИНТ САБО) — — 95

Д-р АНТАЛ МАТЯШ: Краткая история домарксистской буржуазной политэкономии (ЭНДРЕ СИГЕТИ) — — — — — — — 103

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

NEMES DEZSŐ az MSZMP K. B. titkára, HE
Tervhivatal főosztályvezetője, VÁLYI PÉT
első elnökhelyettese, GÖNCÖL GYÖRGY: az
Intézetének osztályvezetője, BALLÓ ISTVÁ
osztályának helyettes vezetője, TRAUTM
ter, ALMÁSI GÁBOR: az Agrártudomány
nak docense, ÓVÁRI MIKLÓS: az MSZ
turális osztályának helyettes vezetője, SZ
Intézet tudományos főmunkatársa, SZI
Közgazdaságtudományi Egyetem Polit
adjunktu

SZERKESZTŐ B

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizotts
LÁSZLÓ, KOPJÁT IRÉN, LAKOS S
DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁR
JÓZ

Digitized by Google

...E

parti — — — — 1

...es questions de notre ...omie nationale — — 11

...la capitalisme contem... ...lutte pour le socialisme 30

... morales de la société — — — — — — 44

...TIS FRÈRES

...eloppement social et les ...de L. ILYITCHOV à la ...nion Soviétique) — — 57

...tions de logements — — — — — — — — 70

...des coopératives agricoles ... de Fejér (GÁBOR ALMÁSI) 76

...ATIONALE

...iste Italien (MIKLÓS ÓVARI) 86

...RENDUS

... la lutte contre le grand capital ...INT SZABÓ) — — — — — 95

...de l'économie politique bourgeoise ...ne (ENDRE SZIGETI) — — — 103

Digitized by Google

INHALT

DEZSŐ NEMES: Der 8. Parteitag — — — — — — — — — — 1

ISTVAN HETÉNYI—PÉTER VÁLYI: Einige Fragen im Zusammenhang mit Ungarns volkswirtschaftlichen 20-Jahresplan — — 11

GYÖRGY GÖNCÖL: Wesentliche Merkmale des heutigen Kapitalismus und neue Bedingungen im Kampf für den Sozialismus — — 30

ISTVAN BALLO: Für eine allgemeine Befolgung der sozialistisch-ethischen Gesellschaftsnormen — — — — — — — — — 44

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Die wissenschaftliche Grundlage der sozialistischen Entwicklung und die Aufgaben der sozialen Wissenschaften (Ein Vortrag von L. ILJITSCHOV vorgelesen in der Sowjetunion auf einer Sitzung der Wissenschaftlichen Akademie) — — — — — — — — 57

RUNDSCHAU

Über aktuelle Fragen der Wohnungsbautätigkeit (REZSŐ TRAUTMANN) — — — — — — — — — — 70

Erfahrungen der landwirtschaftlichen Grossraum-Produktionsgenossenschaften im Komitat Fejér (GÁBOR ALMÁSI) — — — — 76

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der 10. Parteitag der Kommunistischen Partei Italiens (MIKLOS OVÁRI) — — — — — — — — — — — 86

REZENSIONEN UND BÜCHERSCHAU

Ivan T. Berend: Wiederaufbau und Kampf gegen das Grosskapital in Ungarn zwischen 1945 und 1948 (BÁLINT SZABÓ) — — — — 95

Dr. Antal Mátyás: Kurze Geschichte der bürgerlichen Volkswirtschaftslehre vor dem Marxizmus (ENDRE SZIGETI) — — — — — 103

Digitized by Google

SOMMAIRE

DEZSO NEMES: *Le VIII-ème congrès de notre parti* — — — — 1

ISTVAN HETENYI—PETER VALYI: *Quelques questions de notre plan de 20 ans de développement de l'économie nationale* — — 11

GYORGY GONCOL: *Les faits fondamentaux du capitalisme contemporain et les nouvelles conditions de la lutte pour le socialisme* 30

ISTVAN BALLO: *Généralisons les normes morales de la société socialiste* — — — — — — — — — — — — — — 44

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

La base scientifique de la direction du développement social et les tâches des sciences sociales (Conférence de L. ILYITCHOV à la session de l'Académie des Sciences de l'Union Soviétique) — — 57

REVUE

A propos des tâches actuelles des constructions de logements (REZSO TRAUTMANN) — — — — — — — — — — 70

Les expériences du fonctionnement des grandes coopératives agricoles de production dans le département de Fejér (GÁBOR ALMÁSI) 76

REVUE INTERNATIONALE

Le X-ème congrès du Parti Communiste Italien (MIKLÓS ÓVARI) 86

COMPTS—RENDUS

Iván T. Berend: *La reconstruction et la lutte contre le grand capital en Hongrie, de 1945 à 1948* (BÁLINT SZABÓ) — — — — — 95

Dr. Antal Mátyás: *L'histoire brève de l'économie politique bourgeoise d'avant la fondation du marxisme* (ENDRE SZIGETI) — — — 103

Digitized by Google

CONTENTS

DEZSŐ NEMES: The 8th Party Congress — — — — — — — — 1

ISTVÁN HETÉNYI—PÉTER VÁLYI: A few aspects of Hungary's 20-year economic plan of development — — — — — — — 11

GYÖRGY GÖNCÖL: Basic facts of today's capitalism and new conditions in the fight for socialism — — — — — — — — 30

ISTVÁN BALLÓ: For a general adherence to the ethical norms of the socialist society — — — — — — — — — — 41

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

The scientific basis to control social development and the tasks set to the social sciences (A paper by L. ILITSHOV read before the Soviet Academy of Sciences) — — — — — — — — — 57

REVIEW

About contemporary dwelling house construction problems (REZSŐ TRAUTMANN) — — — — — — — — — — 70

Experiences in collective big-estate husbandry gained in County Fejér (GÁBOR ALMÁSI) — — — — — — — — — — 76

INTERNATIONAL REVIEW

The Italian Communist Party's 10th Congress (MIKLÓS OVÁRI) — 86

BOOK REVIEWS

Iván T. Berend: Reconstruction and the fight against big capital in Hungary between 1945 and 1948 (BÁLINT SZABÓ) — — — 95

Dr. Antal Mátyás: A brief review of political economy before the birth of Marxism (ENDRE SZIGETI) — — — — — — — 103

Digitized by Google

4X8
T3
V18
1962

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPART ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
MAR 5 1963
LIBRARY

2

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 FEBRUÁR

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

NEMES DEZSŐ: Pártunk VIII. kongresszusa — — — — — — 1
DR. KOVÁCS ISTVÁN: Burzsoá és szocialista képviselet — — — 15
LOSONCZI PÁL: Mezőgazdaságunk helyzete és feladatai a VIII. kongresszus után — — — — — — — — — — — — — — 27
BÁLINT JÓZSEF: Az ötéves terv teljesítésének útján — — — 37
JÁNOS FERENC: A gépipar termelési szerkezetének korszerűsítése 50
RÉNYI PÉTER: Dráma és erkölcs — — — — — — — — — 65

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

1963 — Anglia és a világ (R. PALME DUTT) — — — — — — 79

NEMZETKÖZI SZEMLE

A világ politikai térképe 1963 elején (DR. RADÓ SÁNDOR) — — — 87

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Könyvek a szocialista magyar államrendszerről (DR. HALÁSZ JÓZSEF) 97
Mátrai László: Gondolat és szabadság (TORDAY GYÖRGY) — — 101

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660*
Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hirlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hirlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. január 19.
Megjelent 35 400 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

630063 2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 2. SZ. BUDAPEST 1963. FEBRUÁR HÓ

Pártunk VIII. kongresszusa

Írta
NEMES DEZSŐ

3. A SZOCIALISTA NEMZETI EGYSÉG FEJLŐDÉSE*

Társadalmi előrehaladásunk legátfogóbban a szocialista nemzeti egység fejlődésében nyilvánul meg. E fejlődésben döntő jelentőségű az a tény, hogy a kisárutermelő parasztság termelőszövetkezeti parasztsággá alakult át. Társadalmunk két alapvető osztálya: a munkásosztály és a parasztság. Amikor a munkásosztály mellett a parasztság is a szocializmus útjára lép, a nemzeti összefogás jellegében lényeges változás áll be. Ez a változás, az újabb előrelépés, gazdasági rendünk szilárdságán, biztonságos fejlődésén, a már elért eredményeken alapszik. Miután a szocialista termelési viszonyok uralkodóvá váltak egész népgazdaságunkban, társadalmunk további haladása még biztonságosabb. Lehetővé válik a nép szocialista nemzeti egységének létrejövetele és kiteljesedése, ami e fejlődés szerves része, fontos feltétele.

A nemzeti összefogás *vezető osztálya* korábban is a munkásosztály volt, amelynek szocialista célját a kisárutermelő parasztság tudomásul vette, annál is inkább, mert élvezte a szocialista állam védelmét és támogatását. A szocialista állam védte a földesúri reakciótól, a világpiaci konkurrenciától, és a paraszt talán már el is felejtette egykori félelmét a bankoktól és kartellektől. A falu népe helyeselte az ipar szocialista fejlődését, a népi állam hatalmas munkáját a közoktatás, az egészségügyi ellátás fejlesztésében és sok minden más területen, mert ez az ő életének alakulására is kedvezően hatott. De mindaddig, amíg a parasztság, illetve annak zöme ragaszkodott az egyéni gazdálkodáshoz, a munkás-paraszt összefogás — a nemzeti összefogás alapja — a szocialista munkás-

* *Nemes Dezső elvtárs cikkének első részét lapunk januári számában közöltük.*

Digitized by Google

ság és a kisárutermelő parasztság összefogása volt. Ez az összefogás azonban a lenini politika eredményeként megteremtette annak a lehetőségét, hogy *a szocialista befolyás a parasztság közé széleskörűen behatoljon és felülkerekedjen a kisárutermelés visszahúzó erői felett.* A népi demokratikus nemzeti összefogás szocialista eleme, amely korábban is a *vezető* eleme volt, már *általánossá* vált. Az általános persze még nem kizárólagos. *A nemzeti összefogás szocialista elemének általánossá válásával azonban a népi demokratikus nemzeti összefogás alapjában véve szocialista nemzeti egységgé fejlődik.*

A falu szocialista átalakulása döntő jelentőségű a parasztság átformálódásában, s ugyanakkor kihat a munkásosztálynak és társadalmunk más rétegeinek fejlődésére. A szocializmus falusi győzelme nagy dolog a munkásosztály politikai fejlődésében is: tovább erősíti öntudatát, a maga erejébe és eszméibe vetett hitét. A szocializmus falusi győzelme egyben növeli a munkások bizalmát a parasztok iránt, akik immár nemcsak tudomásul vették szövetségesük szocialista céljait, hanem elfogadták ezeket, és maguk is a szocialista útra léptek.

Ebből nem következik az, hogy most már maradéktalanul megszüntek a parasztokkal szembeni bizalmatlanság bizonyos örökölt elemei. Ha rossz termés miatt átmeneti nehézség keletkezik és ez a piaci árakban is jelentkezik, a munkásság egy részében — s persze a városi alkalmazottak és értelmiség körében is — elégedetlenség támad a parasztokkal szemben. Nem olyan fokú ez az elégedetlenség, mint ahogy az egyéni parasztokkal szemben jelentkezett, mert a mezőgazdasági termelés az aszályos időjárás ellenére is emelkedett, a termés alakulásának kérdésével a városi dolgozók is mind többet foglalkoznak, és számot vetnek azzal, hogy mi írható az időjárás számlájára, mi a szövetkezetére és mi a kereskedelmi és más szervek munkájára. A jó termés gyorsan megszünteti a piaci áralakulás okozta átmeneti elégedetlenséget a parasztokkal szemben. De a kedvezőtlen időjárásnak ma még van ilyen kísérőjelensége, ha csökkenőben is. A falu átszervezésével ez nem tűnhet el egyszerre. Csak a szocialista mezőgazdaság fellendülése fogja teljesen és véglegesen megszüntetni.

Természetesen ez nem automatikus folyamat, hanem csak céltudatos gazdasági építés és politikai felvilágosítás eredménye lehet. Ennek során kell továbbfejleszteni mind a munkásság, mind a parasztság társadalmi tudatát, és felemelni az elmaradottabb munkások és parasztok tudatát, politikai ítélőképességét az átlagos színvonalra. A két alapvető osztály *tudatosságának további fejlődése* a szocialista nemzeti egység erősödésének *fő követelményeihez* tartozik. A szocialista nemzeti egység kifejlődése ehhez kedvezőbb lehetőséget teremtett, mint amilyen valaha is lehetett.

Digitized by Google

A munkásosztály politikai fejlődését jelentősen befolyásolja az *utánpótlás milyensége.* Az ipari munkás-utánpótlás egyik fő forrása: *a városi ifjúság,* amely ma magasabb műveltségi fokkal és szélesebb érdeklődési körrel lép a dolgozók sorába, mint korábban. A magasabb kulturáltságot a mi társadalmunktól, a mi iskoláinktól kapja. E fiatalok gondolkodását mindjobban áthatja az a tudat, hogy *ők már a kommunizmusban fognak élni, annak építői lesznek, és erre a feladatra készülnek.* Ennek egyik beszédes megnyilatkozása az, hogy a KISZ és a szakszervezetek által szervezett munkaversenyben a városi fiatalok százezrei vesznek részt; csak a szocialista brigádmozgalomban másfélszázezer a fiatal részvevő, közülük ötvenezren az ifjúsági brigádokban versenyeznek a megtisztelő „szocialista brigád" címért, s nagy részük már el is nyerte ezt. A KISZ soraiban a VII. kongresszus idején 370 ezer fiatal tömörült, s létszámuk a VIII. kongresszusig 700 ezer fölé emelkedett. Nagy többségük városi, falun a KISZ-szervezetei még gyengék. A dolgozók esti iskoláiban mintegy százezer városi fiatal munkás tanul tovább. Más tények is igazolják— ha ez egyálalán bizonyításra szorulna —, hogy a munkásság eme utánpótlásának műveltségi foka, politikai érdeklődése és ismerete széleskörűbb a korábbinál. Ifjúságunk, benne a városi fiatalok fejlődése nem csupán az utolsó három év eredménye, de kétségtelen, hogy a mezőgazdaság sikeres átszervezése az ő fejlődésüket is nagyban segítette, szilárdabbá tette.

Az ipari munkás-utánpótlás másik fő forrása: *a falu.* Parasztfiatalok és idősebb falusi emberek egy része (ha néha csak átmenetileg is) kerül az építkezésekre vagy az ipari üzemekbe. A falusi fiatalokra is vonatkozik az, hogy általában magasabb műveltségi színvonallal kerülnek az iparba, mint a korábbiak. Most, a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme nyomán, gyorsul a falusi ifjúság politikai fejlődése, gyorsul a falusi KISZ-szervezetek fejlődése is. Ebben már kifejeződik az, hogy a munkásosztály falusi utánpótlásánál van egy *új tényező,* amely kihat a munkásosztály összetételének alakulására és politikai fejlődésére. Ez az új tényező pedig az, hogy *a falusiak már nem a kisárutermelő falvakból érkeznek, hanem a termelőszövetkezeti községekből;* A termelőszövetkezeti falvakból érkezők politikai arculata kedvezőbb, továbbfejlődésük az ipari munkásság soraiban könnyebb. Ez pedig a munkásság egészének politikai fejlődését érinti: könnyebbé teszi, hogy az elmaradt munkásrétegek öntudatát az átlagos színvonalra emeljük, amellett, hogy az átlagszínvonal maga is emelkedik.

A falu szocialista átalakulása kihat *az értelmiség* további politikai fejlődésére is. Erősíti az értelmiség ama részének önbizal-

Digitized by Google

mát, amely már előzőleg magáévá tette a munkásosztály szocialista eszméit és valóraváltásukért nemcsak rokonszenvből, hanem meggyőződésből is küzdött. A termelőszövetkezeti mozgalom nagy győzelme ugyanekkor megnövelte az értelmiség egésze előtt a szocializmus tekintélyét. A falura korábban még sok rokonszenvező is úgy tekintett, mintha itt abban merülne ki a szocializmus tudománya, hogy hosszú időre kiegyezik az egyéni parasztgazdasággal, a kisárutermeléssel. A nagy átalakulás ténye viszont ezen a bonyolult területen is megmutatta a szocializmus társadalomformáló erejét.

Az ellenséges elemek hosszú éveken keresztül nagy reményeket fűztek ama nézeteikhez, melyek szerint a parasztoknak el kell utasítaniok a szocializmust. Az értelmiség között kifejtett zavarkeltő ténykedésükben ez nagy szerepet játszott. A zavarkeltők szűk csoportjai azonban maguk jutottak zavarba, s elszigeteltségük fokozódik. Ennek nyomán egy részük tudomásul veszi, hogy a szocialista fejlődés a párt mai politikája mellett mégiscsak feltartóztathatatlan, és — követve másokat — az új társadalomba való rendes beilleszkedés útjára tér. Fejlődésünknek ez is velejárója.

A falu átszervezése nyomán meggyorsult az értelmiség szocialista átalakulása. Az értelmiségi dolgozók jelentős része rendkívül aktívan vett részt a nagy munkában. Különösen a falusi értelmiség, a pedagógusok, az agronómusok, de a városi értelmiség számos képviselője is segített és segít ma is az újjászervezett falu népének. Az ipari értelmiségnek a szocialista építésben való részvétele már másfél évtizedes múltra tekinthet vissza, s ennek tapasztalatai — bár súlyos megrázkódtatásokkal terheltek — beérlelték eszmei-politikai gyümölcsüket. A szocialista társadalmi rendet ma már az értelmiség túlnyomó többsége a magáénak vallja: *a magyar értelmiség az épülő szocializmus hívévé vált.* Rokonszenvét a létrejött és épülő új világ iránt az eszmei meggyőződés, a marxi—lenini eszmék új térhódításai teszi mind szilárdabbá. A kispolgári szemlélet, a polgári életfelfogás maradványai persze élnek, hatásuk itt-ott átmenetileg még fokozódhat is. De a szocialista társadalmi rend őszinte támogatása az általános, a döntő s ez kedvezőbb lehetőséget teremtett a szocialista életszemlélet további térnyeréséhez és erősödéséhez.

A falu átszervezése kihat *az értelmiségi utánpótlásra is.* Hiszen a főiskolai és egyetemi hallgatók jelentős hányada paraszt-származású. Az értelmiségi utánpótlás eszmei-politikai nevelése és fejlődése tekintetében sem mindegy, hogy a faluról jött fiatalokat az egyénileg gazdálkodók falvai vagy pedig a termelőszövetkezeti községek küldik-e a tanintézetekbe. Van még gond a termelőszövetkezeti községekben is, amit magával hoz szülőfalujából

Digitized by Google

a főiskolára és egyetemre került fiatal. A szövetkezet gondjai azonban már az új életet építő falu gondjai, amelyeket a szövetkezet erejével és az egész társadalom közreműködésével oldanak meg. S a munkában, amelyet az új gondok megoldása, az új tervek valóraváltása igényel — jut bőven a fiataloknak, akiket a falvak visszavárnak, s akik oda visszatérnek.

A magyar értelmiségi politika fejlődése gyorsul, társadalmunk fejlődése és a kommunizmus eszméi gyorsítják. Az értelmiségre mondottak általában vonatkoznak az alkalmazotti rétegre is, mely egyébként magában foglalja az értelmiséget, igen csekély kivétellel. A szocialista nemzeti egység továbbfejlődésében nagy szerepe van annak, hogy a szellemi dolgozók a munkásosztály kommunista eszméit magukévá tegyék, a kommunizmus ügyének képviselőivé és harcosaivá váljanak.

Az értelmiség további fejlődésében rendkívül fontos tényező a már említett utánpótlás, amelyet elsősorban a városi és falusi ifjúság biztosít. Emellett növekvő jelentőségű a felnőtt fizikai dolgozók legtehetségesebbjeinek továbbtanulása magasszínvonalú műszaki vagy más képesítés megszerzéséért. A fiatalok műveltségi és eszmei-politikai színvonaláról már fentebb szóltunk. Az iskolareform nyomán ez a színvonal tovább emelkedik, s természetesen befolyásolja az értelmiségi utánpótlást, erősíti annak szocialista jellegét.

Van a mi rendszerünknek magán-kisiparos rétege is. A falu átszervezésével ez a réteg csökkent, főleg azért, mert a termelőszövetkezeti községek megalakulásával a falusi kisiparosok többsége szintén a szövetkezetbe lépett és a volt magán-kisiparosok tsziparosokká váltak. Ez is lényeges vonása fejlődésünknek, de a magán-kisipar léte, bár ma még fontos, nem alapvető jelentőségű, s most nem taglaljuk. Állíthatjuk, hogy a falu szocialista átszervezése kihat társadalmunk minden rétegére és például még abban is szerepe van, hogy a papok között a politikailag reakciós magatartásúak elszigetelődése szintén fokozódik.

A nemzeti összefogás — mely alapjában véve szocialista jellegűvé vált — kiterjed olyan társadalmi rétegekre is, amelyek még nem vallják magukénak a kommunizmus eszméit, de örülnek a szocialista fejlődés eredményeinek, vállalják az együttműködést az élenjáró szocialista erőkkel, tovább közelednek hozzájuk az országépítő munkában és a béke védelméért folyó harcban.

A szocialista nemzeti egység úgy válhat még szilárdabbá, ha elhárítjuk azokat az akadályokat, amelyek e fejlődés útjában állnak. A VIII. kongresszus foglalkozott több ilyen kérdéssel. Ezek közül különösen fontos a parasztsághoz való viszony kérdésében az ismeretes lenini hármas jelszó értelmezése a mai helyzetben,

Digitized by Google

továbbá a származási különbségtevés megszüntetése a főiskolai felvételeknél, és még inkább a kommunisták és pártonkívüliek összefogásának továbbfejlesztésével kapcsolatos egyes kérdések.

a) A lenini hármas jelszó kérdése

A VIII. kongresszus pontot tett arra a szektás jellegű értetlenségre, amely a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme után amiatt nyugtalankodott, hogy lekerült a napirendről Lenin hármas jelszava a parasztsághoz való viszonyról. E hármas jelszó: támaszkodj szilárdan a szegényparasztra, erősítsd a szövetséget a középparaszttal, és harcolj a kulák ellen. Ma viszont azt mondjuk, hogy a különböző paraszti rétegekből származó termelőszövetkezeti tagok összeforrását, az egységes termelőszövetkezeti parasztság kialakulását kell gyorsítani. Ma, a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme után, csak ez az út vezet a szocializmus új győzelmeihez a falun.

A lenini hármas jelszó meghatározta a munkásosztály forradalmi politikáját akkor, amikor a proletariátus a hatalmat már kivívta, de a parasztság még nem lépett a szocialista útra. *A hármas jelszó a kisárutermelő, egyénileg gazdálkodó, osztályhelyzetek tekintetében rétegekre tagolódó egyéni parasztság fő rétegeihez való viszonyt* fejezi ki, de nem fejezi ki a *termelőszövetkezeti parasztsághoz* való viszonyt, hiszen olyan időszakból származik, amikor a termelőszövetkezeti parasztság mint számottevő réteg nem is létezett.

Amikor megjelenik és számottevő tényezővé válik a termelőszövetkezeti parasztság, a hármas jelszó szükségszerűen módosul. A termelőszövetkezetbe tömörült parasztok a szocializmus útjára léptek, tehát *szilárdabb* támaszai a munkáshatalomnak, mint azok a szegényparasztok, akik még vonakodnak a termelőszövetkezetbe lépéstől. A lenini hármas jelszó érvényessége olyan mértékben korlátozódik, amilyen mértékben előrehalad a falu szocialista átszervezése, nő a termelőszövetkezeti és zsugorodik az egyéni parasztság. Így történt ez nálunk is. S aki a termelőszövetkezeti mozgalom általános győzelme után még mindig a hármas jelszót kereste, s a tagságot a hármas jelszó alapján megosztani próbálta, az nem segítette, hanem fékezte, bomlasztotta a termelőszövetkezeti parasztok összeforrasztását, egységének a közös munkában való megszilárdulását. Ezért volt különösen fontos, hogy e kérdésben az eszmei zavar végleg megszűnjön, az egységes termelőszövetkezeti parasztság kialakulásának útjából ez az akadály elháruljon. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy ez a fontos követelménye a szocialista nemzeti egység fejlődésének.

Digitized by Google

b) A származási különbségtétel megszűnése az egyetemi és főiskolai fiataloknál

A népi demokratikus nemzeti összefogásnak szocialista nemzeti egységgé fejlődése megérlelte és megkövetelte, hogy az osztályszármazás szerinti megkülönböztetés kérdésében további változás történjen. Az alapvető állampolgári jogok tekintetében már rég nincs (nem is nagyon volt) ilyen megkülönböztetés, de a főiskolai és egyetemi felvételeknél még létezett. A kongresszus előtti vitában sokan foglalkoztak e kérdéssel. Az Irányelvek e pontja is általában helyesléssel találkozott, de emellett sok kétely is kifejezésre jutott. A VIII. kongresszus ebben a kérdésben is döntött.

Ezután csupán a tanulmányi eredmény, valamint a Népköztársaság iránti hűség, a morális és politikai magatartás dönti el az egyetemre és főiskolára való felvételt. A politikai követelmények a felvételeknél nem csökkennek, hanem növekednek, származásra való tekintet nélkül. A felvételi szervek, bizottságok feladata nehezebb, felelőssége nagyobb lesz, de vállalni kell a nehezebb feladatot, a nagyobb felelősséget.

Ezután a munkás- és parasztszármazású fiatalok részére a kiváló tanulmányi eredmény nem lehet kevésbé fontos, mint az értelmiségi, alkalmazotti vagy más származásúaknak. E tekintetben ugyanis előfordult, hogy munkás- és parasztszármazású tanulók nem eléggé törődtek azzal, hogy tanulmányi eredményeik megfeleljenek tanulási képességüknek, és gyakran a szülők sem fordítottak erre kellő gondot. A munkás- és parasztszármazás nyújtotta eddigi általános előnynek kezdettől fogva volt ilyen negatívuma, és ez meg is maradt, bár csökkent mértékben. De ha a magyar értelmiség eszmei-politikai fejlődéséről azt állapíthatjuk meg, hogy növekvő bizalommal vesz részt az országépítő munkában és a szocializmus hívévé vált, akkor ebben fontos szerepe van annak is, hogy az értelmiségi utánpótlásban biztosítottuk a munkás- és parasztszármazásúak nagy hányadát.

Az osztályszármazás szerinti előny biztosításának rendszere azonban ma már idejét múlta, s fenntartása akadályozná a szocialista nemzeti egység továbbfejlődését. Elsősorban az értelmiségi és alkalmazotti réteg az, amelyet tekintetbe kell vennünk e kérdés megítélésénél, hiszen társadalmunk két fő osztálya mellett ez a társadalmi réteg a legszámottevőbb. E rétegben ma már igen nagy hányadot alkotnak azok, akik munkás- vagy parasztszármazású fiatalokként kerültek a soraiba. Emellett az egész értelmiségi-alkalmazotti réteg eszmei-politikai fejlődése olyan fokú, hogy idejét múlta a sommás ítélet az egész értelmiségi-alkalmazotti réteg, és méginkább a diákkorba kerülő gyermekeik felett.

Digitized by Google

Akik az Irányelvek kongresszus előtti vitájában kifejezték kételyeiket afelől, hogy célszerű-e a származási megkülönböztetés eltörlése az egyetemi és főiskolai felvételeknél, azok ellenérveiket általában nem az értelmiségi-alkalmazotti származásúakkal kapcsolatban keresték, nyilván azért, mert az ilyenfajta kételyek már őbennük sem nagyon éltek, vagy ha igen, érezték, hogy ezek már talajt vesztett kételyek. Elsősorban az osztályidegen származásúaknak az egyetemre kerülése okozott gondot számukra, és a vitában ezt állították előtérbe. Szögezzük azonban le ismételten, hogy ez a kérdés mindenekelőtt és elsősorban azért fontos, mert az értelmiségi-alkalmazotti származásúak teljes egyenrangúsítását jelenti az egyetemi és főiskolai felvételeknél. Igaz, hogy az eddigi különbségtevés mellett is több mint ötször annyi értelmiségi diák került az egyetemeinkre és főiskoláinkra, mint a felszabadulás előtt, s hasonló a helyzet az alkalmazotti származásúaknál is. Láthatjuk ezt a nappali tagozatokon hallgatók létszámának alakulásából, valamint az esti és levelező tagozatok kifejlődéséből:

A hallgatók létszáma és származási megoszlása a nappali tagozatokon 1937/38-ban és 1962/63-ban

	Összes hallgatók	Munkások és volt munkások gyermeke	Parasztok és volt dolgozó parasztok gyermeke	Alkalmazottak, értelmiségiek, kisiparosok és más városi kispolgárok gyermeke	Tőkések, földesurak, kulákok gyermeke
1937/38	11 747	317 (2,7%)	94 (0,8%)	6728 (57,3%)	4608 (39,2%)
1962/63	40 253	12 923 (32,2%)	6008 (14,9%)	21 005 (52,4%)	217 (0,5%)

Az esti és levelező tagozatokon — 1937/38-ban ilyen nem volt — jelenleg több mint 26 ezer hallgató tanul. A nappali, esti és levelező tagozatok hallgatóinak együttes létszáma 67 324, tehát mintegy hatszorosa az 1937/38-as létszámnak! Az esti és levelező tagozatok hallgatóinak származási hovatartozásáról nincs kimutatás. Feltételezhető, hogy valamivel magasabb közöttük a munkás- és parasztszármazásúak arányszáma, mint a nappali tagozatokon.

A munkásszármazású hallgatók létszáma az 1937/38. évi 317-tel szemben csak a nappali tagozaton csaknem 13 ezerre, az esti és levelező tagozatokkal együtt mintegy 23—24 ezerre emelkedett. A parasztszármazású hallgatóké 94 főről több mint 6 ezerre, illetve mintegy 9—10 ezerre nőtt.

Digitized by Google

Az értelmiségi és alkalmazotti, valamint kisiparos, kiskereskedő és más városi kispolgári szülőknek 1937/38-ban az egyetemen tanult 6728 fia és leánya közül a kisiparos és kiskereskedő származásúak létszáma minden bizonnyal nagyobb volt, mint ma a jelenlegi 21 ezer között. Ezért nem sokat tévedhetünk, ha az egész növekedést az értelmiségi és alkalmazotti származású kategória javára írjuk. Eszerint ma csak a nappali tagozaton legalább négyszer annyi, az esti és levelező tagozatokkal együtt legalább ötször-hatszor annyi értelmiségi és alkalmazotti szülő gyermeke tanul egyetemeinken, főiskoláinkon és felsőfokú tanintézeteinkben, mint 1937/38-ban. Íme, ilyen tanulási lehetőséget biztosított az értelmiségi és alkalmazotti rétegeknek a mi rendszerünk a munkás- és parasztszármazásúaknak nyújtott bizonyos felvételi előny mellett is. Tehát nem lehetett olyan nehéz elviselni a munkás- és parasztszármazásúak részére nyújtott némi előnyt. Mégis volt bizonyos megkülönböztetés, ami fájdalmat okozott a szülőknek, valamint kitűnően vagy jórendűen érettségizett gyermeküknek, ha származási okból nem jutott hely az utóbbiak részére az egyetemen. Most ez megszűnik. Egyben annak a lehetősége is megszűnik, vagy legalább is csökken, hogy értelmiségi-alkalmazotti szülők olyankor is a származási különbségtétellel magyarázzák, hogy gyermekeik nem kerülhettek a főiskolára, amikor ennek oka abban rejlett, hogy a vizsgán nem a legjobbak között voltak, illetve abban, hogy hasonló eredményt elért munkás- és parasztszármazású fiatalokat sem tudtak felvenni a túljelentkezés miatt.

Persze nemcsak a munkás-, paraszt- és értelmiségi-alkalmazotti származásúak közötti különbségtétel szűnik meg az egyetemi és főiskolai felvételeknél, hanem *mindenféle származási* megkülönböztetés. Tehát az osztályidegen származásúaké is.

A felszabadulás előtt és a felszabadulás után is a létszámban legnagyobb osztályidegen rétege társadalmunknak a *kulákság* volt. Zömét 1949—1953-ban gazdaságilag felszámoltuk, s az egykori kulákgazdaságok túlnyomó része középparaszti gazdasággá zsugorodott. A mezőgazdaság szocialista átalakulásával a falun maradt egykori kulákok túlyomó többsége belépett a termelőszövetkezetbe. Bizony, közülük nem kevesen azt is fontolgatták a belépésnél, vagy éppen az volt számukra a döntő, hogy a termelőszövetkezetben megszűnik társadalmi elkülönültségük, s különösen, hogy gyermekeik teljes mértékben beilleszkedhetnek az új társadalomba, amelynek iskoláit végzik, amelynek levegőjét szívják, amelyben élnek. Ez utóbbi körülmény idézte elő az átszervezés idején nem egyszer azt, hogy az egykori kulákot fiai és leányai agitálták legjobban a belépésre. Hiszen ezután ők már nem „1938-as kulák", hanem 1960-as tsz-paraszt gyermekei.

Vajon fenntartható-e a származási kategorizálás a *tsz-fiatalok*

Digitized by Google

között? Nem, fenntartása az egységes termelőszövetkezeti parasztság kifejlődésének útjában állna. Minden termelőszövetkezeti ifjat és leányt — korábbi hovatartozásától függetlenül — munkája és magatartása szerint kell értékelni a termelőszövetkezetekben is, az iskolákban is, az egyetemi és főiskolai felvételeknél is. Politikailag ez a helyes és egyben ez a humánus.

Más, eredetileg osztályidegen kategóriákkal is úgy vagyunk — mármint azokkal, akik otthon maradtak és nem disszidáltak —, hogy nagyobb részük beilleszkedett az új rendbe és rendesen dolgozik. S bár él lelkükben a régi világ iránti nosztalgia, de tagadhatatlan, hogy erősödik bennük a mai rend iránti tisztelet. Az álbaloldaliak szerint persze az ilyen vélemény megalkuvás az osztályellenséggel. A kérdés viszont az, hogy van-e a munkának és a mi új társadalmunknak komoly átnevelő ereje, s ha igen, segítsük-e ezt az átnevelést és a volt osztályidegeneknek társadalmunkba való rendes beilleszkedését, vagy pedig, felöltve a „rettenthetetlen forradalmárok" tógáját, vessük el magunktól ezt az „eretnek" nézetet és a vele járó felelősségteljes feladatot.

Az élet e kérdésre is válaszolt már, mégpedig igenlően. Ma még léteznek és holnap is lesznek ellenséges csoportok — aktívak is, passzívak is —, s résen kell lennünk velük szemben. Ám ezeknek az ellenséges csoportoknak száma és befolyása már nem olyan, hogy az ő tevékenységük volna a döntő a volt osztályidegen kategóriák általános megítélése szempontjából. Korábban is differenciáltan kellett az e kategóriákhoz tartozókat értékelni, mert az általános megítélés sohasem vonatkozik egy-egy társadalmi réteghez tartozó minden egyes személyre. *A differenciált értékelés követelménye ma még nagyobb,* mert a korábbi általános értékelés érvényét vesztette. Ebből az is következik, hogy az egyetemi és főiskolai felvételeknél az osztályszármazás szerinti különbségtevést a volt osztályidegenek gyermekeivel szemben sem szükséges fenntartani, hanem az egyéni megítélés fentemlített általános követelményei szerint kell az ő esetükben is dönteni.

Megmarad az a feladat, hogy *a munkás- és parasztszármazású diákoknak fokozottabb segítséget biztosítsunk.* Miután a felvételi feltételek egyenlőkké válnak, a segítést annál inkább arra kell összpontosítani, hogy *jobb tanulmányi eredményt* érjenek el. Ezt kell ösztönözni és fokozottabban ellenőrizni a pedagógusoknak is a szülőknek is, a KISZ-nek is, s mindazoknak, akik ebben hatékonyan segíthetnek.

A kongresszust megelőző vitában gyakran említették, hogy a munkás- és parasztszülők nem tudnak a tanulásban olyan segítséget nyújtani, mint az értelmiségi szülők. Ez igaz. Bár az elmúlt 10—15 évben a munkásszülők, s jórészt a parasztszülők általáno-

Digitized by Google

műveltségi színvonala is lényegesen emelkedett, a különbség az általános műveltségi színvonal tekintetében azonban még lényeges. Tehát szükséges a nagyobb figyelem, a fokozott támogatás a munkás- és parasztszülők iskolás gyermekeinek tanulási képességük fejlesztésében, jó tanulmányi eredmények elérésében. A segítés egyik legfontosabbikában, a tanulás ellenőrzésében a munkásszülő is lehet olyan aktív, mint az értelmiségi, sőt lehet még aktívabb is, ha kellő gondot fordít a tanárokkal való kapcsolatra, ha velük gyakrabban tanácskozik.

Nem sok idő kell hozzá, hogy az előzetes vitában kifejezésre jutott kételyek feledésbe merüljenek. Ehhez azonban az szükséges, hogy a származási különbségtevés megszüntetéséből következő tennivalókat helyesen oldjuk meg. És akkor aligha lesz többé valaki, aki visszakívánná az osztályszármazás szerinti különbségtevést a mi rendszerünkben felnevelt ifjúság soraiban.

c) A kommunisták és a pártonkívüliek összefogása és a szaktudás jelentősége

A kommunisták és a pártonkívüliek összefogása alapvető feltétele volt a szocialista forradalom győzelmének és alapvető feltétele maradt a szocialista építés sikerének. Ezt általában elismerik. Azt is elismerik, hogy ez az összefogás a szocialista építés előrehaladásával tovább fejlődik. Azonban elég gyakran találkoztunk pártunk soraiban bizonyos értetlenséggel eme összefogás továbbfejlesztésének követelményeivel szemben, ellenállással ama — egyébként már a VII. kongresszus által jóváhagyott — elvnek az alkalmazásával szemben, hogy *a pártonkívüliek pártfunció kivételével minden tisztséget betölthetnek.* Ha egy tisztség betöltésére a szóbajövő személyek közül egy pártonkívüli ember a legalkalmasabb, mert a szocialista építés iránti odaadás mellett a szaktudása és a vezetésre való rátermettsége neki a legmegfelelőbb, akkor őt kell választani erre a tisztségre.

Egyesek úgy vélték, hogy eszerint a politikai megbízhatóság követelménye háttérbe szorul a szaktudás követelménye mellett, amiből baj származna, tehát óvakodjunk pártonkívüli szakembert vállalati igazgatónak kinevezni. Főmérnöknek vagy főkönyvelőnek kinevezni — ez még megy, de igazgatónak — ez már nem megy, vagy csak igen nehezen. Tsz-elnöknek megválasztani — ez is megy, és elég gyakori, mert a falu átalakulásának nagy feszültsége nem tűrte a habozást e kérdésben; pedig egy-egy termelőszövetkezet vezetése gyakran bonyolultabb feladat szakmailag is és politikailag is, mint egy-egy gyár igazgatása. De az üzemekben erősebbek pártszervezeteink, itt inkább lehet „habozni", ha nagyon akarnak.

Digitized by Google

Persze a mérce, a követelmények, amit az iparvállalatok igazgatóival szemben politikailag is támasztanak, nagyobbak. Nem a követelmények leszállításáról van azonban szó, hanem arról, hogy ne gördítsünk indokolatlan akadályt a legjobb szakembereknek olyan funkcióba emelése elé, amelynek betöltésére ők a legalkalmasabbak, habár a pártnak nem tagjai; ne féljünk vezető tisztségbe állításuktól, akár mesterről, műhelyfőnökről, akár gyáregység-vezetőről vagy éppen igazgatóról van szó. Ez szükséges, mert *segíti a vezetés szakmai színvonalának emelését és ugyanakkor tovább erősíti a bizalmat a kommunisták és pártonkívüliek között.* Igaz, sok pártonkívüli, miután vezető tisztségbe került, és szorosabban kell együtt dolgoznia — szakmai munkája ellátása érdekében is — a pártszervezetekkel, eszmeileg még közelebb kerül a párthoz és kéri felvételét a soraiba. A párt politikai és eszmei befolyásának növekedése ebben is jelentkezik. S aki erre érdemes, azt nem szabad visszautasítani esetleg azért, hogy legyen kivel „elszámolni" a pártonkívüliek funkcióba helyezését illetően. Nem holmi százalékok követelményéről van szó, hanem egy igen fontos alapelv következetes érvényesítéséről. Ettől is függ a kommunisták és pártonkívüliek összefogásának továbbfejlődése, a szocialista nemzeti egység további erősödése.

Ennek az elvnek még nagyobb az érvényesítési lehetősége ma, mint tegnap volt. A falu szocialista átalakulása megnövelte a kommunisták tekintélyét a pártonkívüliek előtt és egész fejlődésünk megnövelte a kommunista eszmék iránti érdeklődést. Napról napra nagyobb ama pártonkívüli mesterek, mérnökök és más szakemberek száma, akiknek eszmei-politikai fejlődése és emberi magatartása olyan, hogy teljes mértékben megfelelnek a nagyobb követelményeknek.

A kommunisták és a pártonkívüliek összefogása társadalmi életünk minden lényeges területén megvan és erősödik. A Hazafias Népfront, amely a munkásság, a parasztság, az értelmiség és társadalmunk más rétegeinek politikai szövetsége — egyben a kommunisták és a pártonkívüliek szövetsége. A tanácsok a kommunisták és a pártonkívüliek együttműködésének legszéleskörűbb állami és egyben társadalmi jellegű szervei. A szakszervezetek, amelyek ma már 2,7 millió tagot számlálnak soraikban — 450 ezerrel többet, mint a VII. kongresszus idején és 840 ezerrel többet, mint 1955-ben — a kommunisták és a pártonkívüliek összefogásának is egyik legfontosabb területei. A Hazafias Népfront szerveiben a pártonkívüliek valóban minden tisztséget betöltenek, s vállalt feladataikat lelkesen látják el. A szakszervezetekben a pártonkívüliek részvétele különböző funkciókban szintén igen magas arányú, így a legutóbbi választásokon a bizalmiaknak több mint 70 százaléka volt pártonkívüli. (Lehet persze, hogy azóta né-

Digitized by Google

hány százalékuk belépett a pártba.) A tanácstagok többsége is pártonkívüli volt, s bizonyára a most sorrakerülő új választásokon is hasonlóan lesz; a tanácsok végrehajtó bizottságaiba is valószínűleg jelentős hányadban fognak arra rátermett pártonkívülit is beválasztani. De tanácselnöknek vagy tanácstitkárnak megválasztani arra rátermett pártonkívülit — bár erre is volt már számos eset — mégis nehezebb. Több politikai bátorságot kell tanusítanunk ebben a tekintetben is a tanácsok minden szintjén, mint ahogy az iparigazgatás minden szintjén is.

Egyes elvtársak úgy érzik, hogy a nagyobb szaktudás követelménye a kommunisták háttérbe szorításával jár. Nem, ez az országépítő munka javításával és a párt iránti bizalom további erősödésével, a kommunisták tekintélyének további növekedésével jár. De egyben növekednek a követelmények a tisztséget viselő kommunistákkal szemben is. A szakmai követelmények fokozottabb hangsúlyozásával a VIII. kongresszus ráirányítja minden kommunista figyelmét is arra, hogy fejlessze szaktudását. Aki megáll, vagy túl lassan halad — ha kommunista, ha pártonkívüli —, annak valóban mást kell előbbre engednie. A kommunisták előrehaladásra ösztönzik a pártonkívülieket is, de önmagukat nem kevésbé. Tehát *a szaktudás nyomatékos hangsúlyozásával a kongresszus a jó szakemberek nagyobb megbecsülésére hív fel, de egyben arra is figyelmeztet, hogy a kommunisták fordítsanak maguk is nagyobb gondot szakismeretük fejlesztésére.*

•

A VIII. kongresszus számos nagy fontosságú kérdést is tárgyalt — a *szocialista tudat* fejlesztésének különböző feladatait, a *szocialista demokrácia* továbbfejlesztésének kérdéseit és másokat —, ezekkel azonban e cikk keretében nem tudunk foglalkozni. Itt most még csak arra emlékeztetek, hogy a kongresszus tanácskozása igen feszült nemzetközi helyzetben kezdődött. A Karib-tengeri válság már túljutott ugyan a mélyponton, a termonukleáris háború kirobbantásának közvetlen veszélye csökkent, az amerikai imperialisták inváziós hadigépezete, amelyet Kuba megtámadására és elpusztítására mozgósítottak megállt, de az agressziós tengeri zárlat Kuba körül csak a kongresszus napjaiban szűnt meg. A Karib-tengeri válság kompromisszumos megoldásával a Szovjetunió következetes békepolitikájának sikerült az emberiség feje felől elhárítania a termonukleáris fegyverekkel folyó világháború fenyegető veszélyét, s ennek a sikernek a jelentősége éppen a kongresszus tanácskozása idején bontakozott ki teljes mértékben.

Pártunk VIII. kongresszusa síkra szállt az 1957-es és 1960-as

Digitized by Google

moszkvai nyilatkozat általános irányvonala és alapelvei mellett. Nemzetközi politikánknak ez az irányvonala teljes összhangban van pártunk belpolitikájával, amelynek helyességét az ország fejlődésének sok ténye igazolta. A testvérpártok minden küldötte elismerően nyilatkozott az MSZMP harcáról, az építésben elért szép eredményeinkről és a kongresszus által kitűzött új feladatokról. Hazai fejlődésünk e sikereinek egyik feltétele éppen az volt, hogy következetesen kitartunk a békés egymás mellett élésért való harc lenini politikája mellett. Ennek helyes és szükséges voltát hangsúlyozta a testvérpártok képviselőinek túlnyomó többsége a mi pártunk kongresszusán is, messzemenően egyetértéséről biztosította az SZKP Központi Bizottságát és személy szerint Hruscsov elvtársat, aki a legtöbbet tett e politika alapelveinek kidolgozásában és gyakorlati érvényesítésében a nemzetközi élet bonyolult kérdéseiben. Ennek a nemzetközi politikának a támogatása és követése továbbra is egyik nélkülönözhetetlen feltétele annak, hogy hazánk fejlődése biztonságos maradjon és elérjük azt a célt, amelyet a pártkongresszus népünk elé tűzött: a szocializmus teljes felépítését.

Digitized by Google

Burzsoá és szocialista képviselet

Írta:

DR. KOVÁCS ISTVÁN

1.

Van-e valóságos hatalmuk a népképviseleti szerveknek, vagy az egész képviseleti mechanizmus nem más, mint a valóságos hatalom fügefalevele? Ezt a kérdést társadalmi rendszerektől függetlenül számtalanszor tették fel, s ennek a kérdésfeltevésnek az ad több-kevesebb indokoltságot, hogy az emberiség eddigi történelmének összehasonlíthatatlanul nagyobb részében a nyílt erőszakra épülő hatalom uralma alatt élt. Amikor viszonylag széles volt a hatalomban részesülők köre és a fegyveres szervezet bázisa (mint pl. az ókori rabszolgatartó államokban, vagy az ázsiai nomád államok jelentős részében), akkor az uralmon levők hatalmának fenntartása ideológiai megalapozás nélkül is biztosítható volt. Ezzel szemben szinte általános törvényszerűség, hogy a feudalizmus évszázadaiban a hatalom isteni eredetét tanító vallás szállítja a nyílt erőszak ideológiai megalapozását.

A népképviselet eszméje egészen más rendszer szülötte. Kialakulása a társadalmi fejlődés viszonylag késői korszakához fűződik és igen jelentős történelmi vívmánynak kell tekintenünk.

Ismeretes, hogy a forradalmi polgárság jogegyenlőségi követelései alapján jött létre a népszuverenitás elve, amely többé nem az istentől, hanem a társadalom „egymással szerződő" tagjaitól, „a nép" egészétől származtatta az államhatalmat. A burzsoá „népképviselet" ennek a szerződési eszmének a realizálása. Ez a szerződési eszme a polgárság forradalmi harcaiban feltétlenül haladó szerepet játszott. Az „égből a földre szállította le", s ezzel az emberek számára elérhetővé tette a hatalom forrását. Egyben azonban hamisan és torzan fejezte ki a valóságos társadalmi viszonyokat. A hatalom forrásaként tüntette fel azt, ami csupán eszköze volt a valóságos hatalomnak. Elfedte azt a tényt, hogy a termelési eszközöket kezé-

Digitized by Google

ben tartó tőkésosztálynak e képviseleti mechanizmuson kívül számtalan egyéb szervezeti, ideológiai, anyagi biztosítéka is volt arra, hogy szilárdan a kezében tartsa az államhatalmat akkor is, ha a képviseleti testületek összetétele az ő számára kedvezőtlenül alakul. A választójogi cenzusok kifinomodott előírásai, a választási földrajz immár matematikai gépekkel való alakítása, a polgári pártoknak nyújtott különleges előnyök, a választási szövetségeknek adott mandátumprémiumok, a választási gépezet által keresztülvitt nyílt csalások, majd a parlament két házra való osztása, és az antidemokratikus elvek alapján létrehozott felsőházak előjogai, az államfőnek biztosított különleges jogok, a kivételes hatalom rendszere, a házak feloszlatásának joga, a képviseleti szervek határozatainak érvényességét felülvizsgáló alkotmánybíróságok, az államfők vétójogának kiszélesítése, az önkormányzatok hatáskörének fokozatos elvonása, a szervezetük feletti gyámkodás, adott esetekben pedig a képviseleti mechanizmus teljes félretétele és a katonai-rendőri szervezetek puccssorozata — mindez csak jelzi azoknak az eszközöknek a változatosságát, amelyek ma már igen sok országban elengedhetetlenül hozzá tartoznak a képviseleti mechanizmussal járó „veszedelmek" megelőzését célzó rendszabályokhoz.

E rendszabályok száma együtt nő a képviseleti rendszer demokratizmusának szélesítéséért vívott tömegharcok erősödésével. Ebben az egyenlőtlen versenyben eddig mindig az óvórendszabályok kerültek felül. A burzsoá fejlődés kezdetén a nyílt vagyoni cenzus, továbbá a törvényhozó és végrehajtó hatalom különválasztása általában elegendő biztosítékot nyújtott a „nem kívánatos" véletlenekkel szemben is. Ahogyan fokozatosan kiszélesedett a választójogban részesedők köre (a munkásosztály harcai következtében egyre inkább lehetetlenné vált a vagyoni cenzus alkalmazása), egy ideig növekedett a parlamentnek a kormány összetételére és tevékenységére gyakorolt befolyása is. Fokozatosan kialakultak az úgynevezett parlamentáris kormányformák, amelyekben a parlament ellenőrizhette a kormány politikáját és egész tevékenységét, az államfő pedig csak olyan személyeket nevezhetett ki a kormány tagjaivá, vagy tarthatott kormányon, akik a parlament bizalmát élvezték. Egy rövid átmeneti korszakban tehát a burzsoá képviseleti szervek is valóságos hatalommal rendelkeztek. Ekkor látott Engels lehetőséget arra, hogy a munkásosztály a képviseleti mechanizmus meghódításán keresztül kezébe vegye az államhatalmat. (Különösen a századforduló előtti évtizedek Angliáját, az USA-t és Franciaországot tekintette olyan államoknak, amelyekben a parlamenté a hatalom, míg Poroszországot és a német birodalmat azokhoz az államokhoz sorolta, ahol a képviseleti rendszer mögött a kormány és az államapparátus mindenhatósága bújik meg.)

Azonban már ebben az időben is fokozatosan előtérbe kerültek a

Digitized by Google

parlament háttérbe szorításának régi eszközei mellett, ennek újabb és újabb eszközei. Gyakran halljuk pl., hogy ma már szinte mindenütt általános a választójog, s a cenzusok, különösen a vagyoni cenzus teljesen jelentőségét vesztette. Nyílt vagyoni cenzus ma mar valóban ritkán fordul elő. Kevés helyen van érvényben az olyan durva, többes-szavazati jog is, mint Új-Zélandban, ahol kb. minden 1000 font adónak megfelelő vagyon, vagy a nagybirtokosoknál minden 5000 birka tulajdona jelent egy-egy plusz szavazatot. De Amerikában még a legutóbbi elnökválasztáson is csaknem 16 millió állampolgárt fosztottak meg különböző cenzusok alapján választójogától. (7 milliót választási adóhátralék, 6 milliót az egyhelybenlakás cenzusa, több mint 2,5 milliót a művelődési cenzus alapján stb.) Az USA-ban több millió embert riasztanak vissza a választójog megszerzésével kapcsolatos bürokratikus formaságok attól, hogy választójogukat nyilvántartásba vétessék. A faji cenzus ma főleg ilyen módon érvényesül. A legszegényebb néprétegek, de különösen a négerek nagy része többszörösen meggondolja, hogy folyamodjék-e választójogért.

Hasonló célokra szolgálhat a választási földrajz alkalmazása is. Az Egyesült Államok egyes területein csaknem egy fél évszázadon át nem változtatták meg a választókerületek határait. Így elérték azt, hogy a felduzzadt lakosságú munkáslakta nagyvárosokban (mint pl. Chicago, New York), 800—900 ezer választó ugyanúgy egy képviselőt választott, mint a konzervatívnak tartott mezőgazdasági vidékeken 100—150 ezer választó. Franciaországban pedig a baloldali többségű választókerületek szétdarabolásával érik el ugyanazt a célt, a munkásszavazatok értékének csökkentését. A választókerületekben kialakuló baloldali vagy jobboldali többség különösen azért jelentős a francia választási rendszerben, mert jórészt ettől függ, hogy mennyire hatásos a másik megelőző rendszabály, a választási szövetségek részére biztosított prémiumrendszer. Ismeretes, hogy ezzel a módszerrel az 1958. évi választáson De Gaulle pártja kb. 19 000 szavazattal jutott egy mandátumhoz, míg a kommunista pártnak ugyanehhez 388 000 szavazatra volt szüksége. (A rendszer lényege abban áll, hogy a kerületben többséget elérő párt megszerzi az összes mandátumokat. Az egymással szövetségre lépő pártok szavazatait a választás második fordulójában összesíteni lehet.) 1962 novemberében a baloldali pártok számos helyen választási blokkal igyekeztek ellensúlyozni ezt a taktikát. Ennek eredményeként a kommunista párt a korábbiakhoz viszonyítva megnégyszerezte mandátumainak számát, azonban még így is 97 824 szavazatra volt szüksége egy mandátumhoz, amihez De Gaulle pártjának 25 634 is elegendő volt.

A parlament, az államfő és a kormány egymáshoz való viszonyának alakításában hasonló fejlődés figyelhető meg. Az utóbbi év-

Digitized by Google

tizedek során különös jelentőségre tesz szert az államfő házfeloszlatási joga. Erre utalva mondja pl. Strong, a neves alkotmánypolitikus, hogy az angol kormány teremtmény ugyan, de furcsa teremtmény, mert bármikor megsemmisítheti teremtőjét, a parlamentet azáltal, hogy javasolja az uralkodónak az engedetlen, vagy esetleg csupán kényelmetlenné vált parlament feloszlatását. Ugyancsak korábban is ismert intézmény az államfő vétójoga a parlament által elfogadott törvénnyel szemben. Parlamentáris államokban ez a jog korábban alig akaszthatta meg a törvény hatályossá válását, ha a parlament ragaszkodott eredeti határozatához. Ma ez a vétójog több helyen összekapcsolódik az államfőnek, esetleg a kormányelnöknek, vagy a házelnöknek azzal a jogával, hogy a törvény alkotmányosságának felülvizsgálását kérhesse egy, a parlamenten kívüli szűkebb testülettől, vagy esetleg az erre kijelölt magasszintű bíróságtól. Jellemző példája ennek a francia 9 tagú alkotmánytanács intézménye. Tagjait 1/3-ad — 1/3-ad arányban az államfő és a két ház elnöke nevezi ki. Határozatával megakadályozhatja az elfogadott törvény hatályosulását. Az intézmény jelentőségét növeli, hogy egyes esetekben a felülvizsgálatra jogosított szerv nincs is kötve az alkotmány szövegéhez. Vannak olyan vélemények, hogy „az alkotmány fölött álló" jogelvekre utalással is félreteheti a törvényt.

A munkáspártok általában mindenütt a képviseleti szervek, a parlament jogainak megőrzéséért, illetőleg kiszélesítéséért harcolnak. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy végül is a burzsoá államszervezet összes elemei az államfőtől, a parlamenten, a kormányon, az apparátuson és az önkormányzatokon keresztül lefelé haladva a legkisebb községi igazgatási szervekig egységesen a burzsoázia osztályhatalmának eszközei. A monopoltőke, ezek közül mindig azokat állítja különösen előtérbe, amelyek felhasználásával leginkább biztosítani tudja érdekeinek szolgálatát. Éppen a bonyolult választási mechanizmus és a különleges biztosítékok rendszere mellett olyan kivételes esetek is előfordulnak, hogy a közvetlenül választott államfővel szemben a képviseleti szerveket, a parlamentet állítja a maga szolgálatába. Ez újólag arra figyelmeztet bennünket, hogy mindig konkréten értékeljük a képviseleti rendszer tartalmi és formai elemeit.

A felszabadulás előtti magyar képviseleti rendszer szinte egyesítette magában a burzsoá képviselet több évszázados fejlődése során kialakult antidemokratikus vonásokat, emellett megőrzött számos feudális vonást is. A Horthy-fasizmus szinte kísérleti alanynak tekintette a magyar népet annak kipróbálására, hogy vajon hol van a végső határa a választók nyílt becsapásának. Csaknem két évtizeden keresztül a nyílt szavazás rendszere a csendőrség, a rendőrség és az igazgatási apparátus terror-gépezete biztosította a par-

Digitized by Google

lamentben a kormánypárti többséget. Emellett a választókerületek 4 évenkénti átszabásával is azt akarták elérni, hogy 5—6 esetleges ellenzéki szavazat se érjen fel egy-egy kormánypárti szavazattal. Az 1935. évi választások alkalmával pl. a csonka dél-komáromi választókerületben 2900, a tatabányai kerületben 10 ezer választó, a túlnyomóan állami alkalmazottakból, nyugdíjasokból és részben mezőgazdasági lakosságból összetevődő ipolysági kerületben 2800, a hozzá közel eső salgótarjáni kerületben 14 500 a feledi járásban 2700, az ózdi kerületben 14 600, a hasonló jellegű sajószentpéteriben 18 900 választó küldött be egy-egy képviselőt. Még nagyobb volt az aránytalanság a nagyvárosok, különösen Budapest munkáslakta kerületei és egyes belvárosi kerületek között. A Horthy-rendszer természetesen alkalmazta a műveltségi cenzust és az ezzel egybekapcsolt vagyoni cenzust is. Az 1938. évi XIX. tv. szerint egyéb feltételek mellett is csak az kaphatott választójogot, aki 6 elemit elvégzett. Megfelelő vagyonnal rendelkező emberek számára azonban elegendő volt a választójoghoz, ha bemondták, hogy tudnak írni, olvasni. A nők választójogának magas korhatára, az egyhelybenlakási cenzus és ezen túlmenőleg a megbízhatóbbnak ítélt rétegek számára a burkolt, kettős szavazati jog biztosítása voltak azok az eszközök, amelyek a parlament feltétlen engedelmességét biztosították. A nagybirtokosok különleges érdekeinek védelmére konzerválták a felsőházat, ezt a sajátosan feudális intézményt. Feudális maradvány volt a kormányzó egyre szélesedő vétójoga is, amely párosulva a házfeloszlatás jogával a törvényalkotásban is a parlamenttel egyenrangú tényezővé tette a kormányzót. Emellett a kormány sorozatosan élt a kivételes hatalom és a kivételes felhatalmazások lehetőségével, amikor — egy egészen szűkkörű parlamenti testület látszat-ellenőrzése alatt — maga állt a parlament helyére, s valójában törvényhozó hatalmat gyakorolt.

A helyi képviseleti szervekben, az önkormányzatoknál sem volt más a helyzet. Az önkormányzati választójog még szűkebb volt, mint az országgyűlési választójog. Emellett az önkormányzati testületekben a virilisták és a hivatalból bekerült tagok mellett eleve kisebbségben voltak a választott tagok. Az önkormányzatok egyre csökkenő hatásköre, az ellenőrzésüktől függetlenül működő és központi irányítás alatt álló szervek számának állandó növekedése, majd 1942-ben az önkormányzati rendszer teljes felszámolása jelzi a Horthy-fasizmus képviseleti rendszerének „fejlődését".

Egyoldalúan mutatnók be azonban a történelmi folyamatokat, s elhallgatnók a munkásosztály évtizedes harcainak számos eredményét, ha nem hívnánk fel a figyelmet a mai burzsoá képviseleti rendszerekben megnyilvánuló ellentétes tendenciákra. Az utóbbi évtizedek során a munkásosztály számos burzsoá országban jelentős eredményeket ért el a képviseleti szervezet demokratizmusá-

Digitized by Google

nak fejlesztésében. Napjainkban pedig a szocialista tábor szüntelen és hatalmas arányú erősödése általában is kedvező lehetőségeket nyitott a képviseleti rendszer demokratikus vívmányainak felhasználására. Ennek konzekvenciáit vonta le az SZKP XX. kongresszusának határozata, amely megállapítja, hogy a jelenlegi nemzetközi erőviszonyok közepette, adott országokban a munkásosztály és élcsapata vezetése mellett reális lehetősége van annak, hogy a munkásosztály maga köré tömörítse a dolgozók többségét és többséget szerezve a parlamentben, parlamenti úton hozza létre az új típusú szocialista államot.[1]

2.

A szocialista forradalom a képviseleti rendszer számos elemét azok közé az értékek közé sorolta, amelyek a munkásosztály hatalomra jutása után is segíthetik a társadalom megszervezését. Lenin már október előtt hangsúlyozta ezt. Megsemmisítő bírálatot mondott a burzsoá népképviselet hamisításairól, leleplezte annak a burzsoázia diktatúráját szolgáló szűk osztályjellegét, de ugyanakkor arra is utalt, hogy maga a képviselet — megváltozott tartalommal — megmarad. „A képviseleti intézmények megmaradnak" — írta az Állam és forradalom című művében. Ezt követően is több alkalommal a szocialista demokrácia nélkülözhetetlen eszközei között említette a képviseleti szerveket. A marxizmus—leninizmus lebontja a képviseleti rendszer misztikus burkát. Ahogyan elveti a hatalom keletkezésének szerződéses teoriáját, ugyanúgy a szocialista képviseletet sem tekinti a fejlődés minden szakaszán össznépi szerződés kifejezőjének. A népképviselet nem öncél, hanem a munkásosztály és a vele szövetséges nem proletár dolgozók szövetségére épülő hatalom eszköze és egyik (de csak egyik) kifejezési formája, amelyben mint a társadalom többi szervezeteiben érvényre kell jutnia a marxista—leninista párt vezetésének.

A képviseleti mechanizmus eszköz-jellegének felismerése és a felismerés tudatos alkalmazása egyáltalán nincs ellentétben azzal, hogy a szocialista államszervezet következetesen keresztülviszi a népszuverenitás elvét, és az egész államszervezet alapjává a képviseleti mechanizmust teszi. A szocialista állami szervezeten belül nincs olyan szervezet, mely jogi helyzetét tekintve, fölébük helyezkedhetne a választott képviseleti szerveknek, vagy akár csak versenyezhetne is velük. A szocialista képviselet *eszköz*-jellegéből folyik az is, hogy a képviseleti rendszernek és egyes szervezeti formáinak a munkásosztály nagy célkitűzéseinek mérlegén újból és újból igazolniuk kell létjogosultságukat.

A szocialista képviselet nemcsak létrehozásának történelmi

[1] Az SZKP kongresszusa, Szikra 1956. 46—47. old.

Digitized by Google

körülményeiben és indokaiban, hanem egész tartalmában és összes formai elemeiben is élesen különbözik a burzsoá képviseleti rendszertől. Mégis elsősorban osztálytartalma határozza meg a szocialista képviselet lényegét és minden, a korábbi képviseleti rendszerekkel szembeni magasabbrendűségét.

A szocialista állam összes létezési formáira, fejlődési szakaszaira az jellemző, hogy a képviseleti szervekből kiszorulnak azok az osztályok, amelyek gazdasági hatalmuknál fogva addig szolgálatukban tartották nemcsak az államgépezetet és a választott szerveket, hanem a társadalmi mechanizmus nagyobb részét is. Ezért a szocialista képviseleti rendszer összes formáiban a dolgozó tömegek, a legszélesebb néptömegek szolgálata az uralkodó tendencia, amely objektív törvényszerűségként érvényesül és valóságos népi szervekké teszi a szocialista képviselet összes szerveit. A szocialista képviselet a dolgozó tömegek képviselete. Ez a nézőpont megóv bennünket attól, hogy a lényegtől elszakadva vizsgáljuk a szocialista képviseleti rendszer valóságos demokratizmusát. Csak így tarthatjuk állandóan szem előtt, hogy az egyes képviseleti intézmények csupán meghatározott osztálytartalom külső megjelenési formái. Erről az oldalról közelítve a kérdést, mindig fejlődésében látjuk a szocialista képviseleti rendszer egészét.

Hiba volna azonban, ha a képviselet osztálytartalmának jelentőségét kiemelve, lebecsülnők azokat az előnyöket, amelyek a szocialista képviselet formai, szervezeti sajátosságaiból erednek. A marxizmus—leninizmus klasszikusai, amikor a szocialista képviselet megszervezésének lehetséges típusait vizsgálták, mindig nyomatékkal hangsúlyozták a formai oldal különleges jelentőségét is. Marx a Párizsi Kommün államszervezői munkájának tapasztalatait elemezve, a burzsoá parlamentarizmussal szemben főleg abban látta a kommün típusú képviselet speciális vonását, hogy a választott intézmény, a képviseleti szerv kezében összpontosul az egész törvényhozó és végrehajtó hatalom. Ezt tekintette elsődlegesnek, emellett kiemelte még a képviselők, a küldöttek utasítását, beszámolási kötelezettségét, a visszahívás lehetőségét, az igazgatási tisztviselőknek, a hivatalnokoknak a választott szervek előtti felelősségét. „Az általános választójognak, ahelyett, hogy 3 vagy 6 évenként eldöntse, az uralkodó osztály melyik tagja képviselje a parlamentben a népet, annak érdekei ellen — a Kommünökben szervezett népet kellett volna szolgálnia, úgy, mint ahogy az egyéni választójog minden munkáltatónak arra szolgál, hogy kiválassza üzletébe a munkásokat és felügyelőket" — mondja Marx a népképviseleti rendszer egyik legjelentősebb intézményéről, az általános választójogról.[2] Engels, amint erre már részben utaltunk, a múlt szá-

[2] Marx: A polgárháború Franciaországban. Marx—Engels: Válogatott Művek, 1. kötet, Bp., 1949. 503. old.

Digitized by Google

zad utolsó évtizedeinek burzsoá demokratikus vívmányai alapján elképzelhetőnek tartotta a szocialista állam számára a burzsoá demokratikus köztársaság, ezzel együtt a képviselet legdemokratikusabb parlamentáris formáját is. Lenin a Párizsi Kommün, az 1905-ös és az 1917-es februári forradalom szovjetjeinek működését elemezve, a Párizsi Kommünre vonatkozó marxi tanításokat feleleventve és továbbfejlesztve nem a burzsoá parlamentarizmusban, hanem a szovjet szervezetekben jelölte meg a szocialista képviselet lehetséges formáját. E szervezeti forma legfontosabb sajátosságait abban foglalta össze, hogy az egyesíti magában a közvetlen és a képviseleti demokrácia előnyeit, egyben megszünteti a törvényhozó és végrehajtó hatalom különválasztását. „Lehetővé teszi, hogy egyesítsük a parlamentarizmus előnyeit a közvetlen és direkt demokrácia előnyeivel, vagyis, hogy a nép választott képviselőinek személyében egyesítsük a törvényhozói funkciót *a törvények végrehajtásával.* A polgári parlamentarizmushoz képest ez olyan nagy lépés előre... hogy világtörténelmi jelentősége van."[3] A szocialista képviseletnek ezek a vonásai általánosak a szocialista képviselet eddig ismert összes létezési formáiban.

3.

A történeti fejlődés tapasztalatai azt mutatják, hogy az egységes általános elvek érvényesülése mellett a szocialista képviseletnek különböző formái lehetségesek. A Szovjetunió képviseleti rendszerének fejlődésén belül is viszonylag élesen elhatárolható a szovjeteknek három, szervezeti és működési formákban egyaránt jelentősen eltérő fajtája. Ezt annál inkább hangsúlyoznunk kell, mert a legutóbbi időkig nálunk is elterjedt az az álláspont, amely szerint az 1936. évi szovjet alkotmányban rögzített mechanizmus fejezi ki a szocialista képviselet legmagasabbrendű típusát. Ez a nézet — amellett, hogy befejezettnek tekintette a szocialista képviselet szervezeti formáinak kialakulását — a népi demokratikus képviseleti szervek fejlődési perspektíváját is az 1936. évi alkotmányban leírt szovjet formákhoz való közeledésben látta. Ma már egészében világos, hogy az ilyen értékelés nem helytálló. Az új szovjet alkotmány előkészítése során az államépítés összes elemeinek, így a képviseleti rendszer intézményeinek fejlesztésére vonatkozóan is előtérbe került a lenini hagyaték erőteljesebb felhasználása. Ezt Hruscsov elvtárs külön kiemelte az alkotmány-előkészítő bizottság munkájának megkezdésekor mondott beszédében.[4]

A lenini hagyaték nagy része a szovjetek fejlődésének az 1918 júliusában elfogadott első szovjet alkotmányig terjedő időszakához

[3] Lenin Művei, 26. köt. Szikra 1952. 90. old.
[4] Pravda, 1962. április 26.

Digitized by Google

kapcsolódik. A szovjetek egyik legfőbb jellegzetessége ekkor abban állott, hogy nem csupán a területileg választott küldötteken keresztül fogták össze a lakosságot. A szovjetek kongresszusain nagy számmal vettek részt pl. a szakszervezetek, a vörös hadsereg, a szövetkezetek, a szakmai szervezetek, valamint a nagyobb üzemek által közvetlenül delegált küldöttek. A képviseleti elem nem korlátozódott a választott testületi szervekre, hanem a szakfeladatokat ellátó igazgatási apparátusban is jelentkezett.

A képviseleti rendszer jelenleg hatályban levő formáit rögzítő 1936. évi alkotmány rendelkezései általánosan ismertek. Ez a szabályozás megőrizte a szovjetek régebbi formájának legáltalánosabb vonásait. A törvényhozó és végrehajtó hatalom egységét elsősorban annak az elvnek az érvényesülése fejezi ki, hogy az egységes rendszerben felépülő államszervezet összes fokozataiban elsődleges helyet foglalnak el a közvetlenül választott küldöttekből álló szovjetek, mint képviseleti szervek. Minden más szerv tőlük kapja megbízatását. A szovjet állam minden szerve alá van rendelve a neki megfelelő központi, illetőleg helyi képviseleti szervnek. Számos fontos ügyben csak a képviseleti szervek dönthetnek. Emellett e szervezet igen sok vonatkozásban megőrizte a korábbi szovjetek közvetlen demokratikus hagyományait, így azzal, hogy lehetőséget teremtett olyan szervezeti forma kialakítására, amely révén a legszélesebb rétegeket lehet bevonni az állami munkába. E szervek igen sok területen valóban tömegszervezetként ölelték körül a szovjeteket, bár öntevékenységük kibontakozását jelentősen hátráltatta az, hogy nem voltak önálló jogaik s működésük jórészt az igazgatási apparátus szervező munkájának eredményességétől függött. A képviseletnek ez a formája is összehasonlíthatatlanul magasabbrendű, mint akár a legdemokratikusabb burzsoá képviselet. Mégis az 1936. évi alkotmány elfogadását követő időben jelentősen gátolta a képviseleti mechanizmus fejlődését az, hogy a választott képviseleti szervek hatáskörének konkrét kidolgozása helyett túlhangsúlyozták általános vezető és ellenőrző szerepüket. Ez eleve azzal a veszéllyel járt, hogy elsősorban a hivatásos apparátus oldja meg az állami feladatokat.

Az alkotmányt követően 1938-ban választottak először szovjeteket. Igen nehéz volna pontosan lemérni, hogy mennyi része volt a második világháborúban kialakult különleges helyzetnek és a személyi kultusz jelenségeinek abban, hogy a gyakorlatban bizonyos fokig valóban realizálódott e veszély.

Az utóbbi esztendők során a szovjet államépítés fontos lépéseket tett abban az irányban, hogy minél szélesebb körben gyakorlatilag érvényesüljenek a szovjet képviseleti rendszer demokratikus hagyományai. A kommunizmus építésének időszakára vonatkozóan az SZKP XXII. kongresszusának határozatai és az itt elfogadott

Digitized by Google

pártprogram vázolják fel a szovjet képviseleti rendszer fejlődésének perspektíváját. A program hangsúlyozza a társadalom fokozódó, közvetlen részvételét az eddig az állami szervekre háruló feladatok ellátásában. Ez a kommunista önigazgatás irányába mutató folyamat nagymértékben befolyásolja mind a képviseleti szervek, mind a velük szorosan együttműködő társadalmi szervezetek egész felépítését: maga után vonja azt, hogy növekszik a képviseleti szervek plénumainak, bizottságainak, küldötteinek szerepe az állami ügyek ellátásában, ezen belül különösen a konkrét, s így mindig szakmai jellegű igazgatási feladatok megvalósításában. Az igazgatási szervezet területén pedig az érdekelt lakosságnak és a különféle szakmai szervezeteknek a képviselőiből alakított tanácsadó vagy szakértő testületek létrehozása jelzi az új igényeket. Az azóta bekövetkezett fejlődés alapján az is nyilvánvalóvá vált, hogy ha a választott képviseleti szervezet egészét, annak különböző testületeit és bizottságait az eddiginél nagyobb mértékben akarják bevonni a gazdasági, szociális, kulturális, politikai élet területén jelentkező szakigazgatási feladatok megoldásába, akkor szükségképpen módosítani kell az eddig úgyszólván kizárólagosan alkalmazott területi elvet is. Az SZKP Központi Vezetőségének november 19-i plénumán Hruscsov elvtárs több irányban is foglalkozott a társadalmi és az állami mechanizmus fejlesztésének kérdéseivel. A pártvezetés fejlesztésének útját a szakmai differenciálódásban a termelési elv fokozott érvényesítésében jelölte meg. Egyben utalt arra, hogy a termelési elv érvényesítéséből szükségképpen a képviseleti mechanizmus fejlesztése tekintetében is le kell vonni a következtetéseket. „Minden területen és határterületen — ahol ipari és mezőgazdasági pártbizottságok jönnek létre —, egyben létre fognak hozni két önálló szovjetet és végrehajtó bizottságot. Egyik az ipari lakosság, másik pedig a mezőgazdasági termelésben foglalkoztatott lakosság igényeit hivatott szolgálni." Ma még nehéz volna felvázolni, hogy mi lesz e célkitűzés konkrét megvalósításának formája, s milyen hatása lesz ennek a jelölésre, a választásra, az egész szovjet mechanizmus alakulására. Az alapvető tendenciák azonban már az elmondottak alapján is felvázolhatók. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a termelési elv fokozottabb és differenciáltabb érvényesítése a szovjet képviseleti szervezet további fejlődésében szorosan összefonódik a képviseleti mechanizmus demokratikus vonásainak és biztosítékainak szélesítésével.

4.

A népi demokratikus országoknak államszervezetük, szocialista képviseleti rendszerük építéséhez felmérhetetlen segítséget adott a szovjet fejlődés tapasztalatainak ismerete. E tapasztalatok jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a tartalmában és formájában egy-

Digitized by Google

aránt új típusú, alapelveiben a lenini eszméket tükröző szocialista képviseleti mechanizmusra épül minden szocialista országban az államhatalom.

A népi demokráciák szocialista képviseleti rendszerének kialakulása — a viszonylag békés átmenet adottságaiból következően — a demokratikus parlamentarizmus és az ennek megfelelő önkormányzati rendszerek síkjáról indult el. A népi demokráciákban azonban ezek a szervezetek nem voltak alkalmasak arra, hogy helyileg és a központban egységbe foglalják az igazgatás különböző ágazatait, hogy átfogják az egész lakosságot, hogy megfelelő áttételek legyenek a párt- és államvezetés meg az igazgatás összes szervezetei között. Ezért fokozatosan lebontották őket, hogy átadják helyüket az új típusú képviseleti szerveknek. Szervezeti formáikat tekintve, valójában a népi demokráciák képviseleti szervei is tanácsi formájú szervezetek. Ez nem jelenti azt, hogy ezzel megszűnt a népi demokráciák és a szovjethatalom közötti államformabeli különbség. Az államforma ugyanis nemcsak az állami, hanem a társadalmi szervezeti formák felépítésének és működésének problematikáját is felöleli. E területen pedig — a fejlődés eltérő történelmi útjából következően — ma is megvan az a különbség, amely indokolja azt, hogy a szocialista állam kétféle létezési formájáról beszéljünk.

A népi demokratikus képviseleti szervek tanácsi formájúak, de ez nem azt jelenti, hogy teljesen azonosak más szocialista országok hasonló szervezeteivel, akár a szovjet szervezetekkel. A tanácsi szervezeti formának az az egyik legfőbb tulajdonsága, hogy rendkívül rugalmas. Lenin a szocialista forradalom fejlődésének nemzetközi útját elemezve, több alkalommal is hangsúlyozta ezt, s a tanácsi formán belül egyenesen szükségszerűnek tartotta az egyes nemzetek társadalmi, történeti, gazdasági viszonyaitól függően a legkülönbözőbb változatokat.

A szovjetek és a népi demokratikus országok tanácsai közötti különbség elsősorban nem annyira a képviselet szervezeti formáiban, mint inkább a történelmileg eltérően alakult viszonyokban, a népi demokratikus országoknak a népfront-szervezetekre épülő választási mechanizmusában jelentkezik. Ide sorolhatjuk továbbá a népi demokratikus képviseleti szervezeteknek azt a jellegzetességét is, hogy a rájuk bízott területen rajtuk kívül más, ugyancsak az egész lakosság átfogásának igényével fellépő tömegszervezetek, vagy tömegmozgalomként népfront-szervezetek is működnek. Nem sorolhatjuk viszont az eltérés elemei közé azt, hogy egyes népi demokráciákban a munkásosztály pártján kívül egyéb politikai pártok is léteznek. (A szovjet fejlődésnek is volt olyan történeti szakasza, amelyben más pártok küldöttei is részt vettek a szovjetek kongresszusain.)

Digitized by Google

A képviseleti rendszer népi demokratikus fejlődése alakította ki a legfelsőbb képviseleti szervekben működő bizottságok differenciáltabb rendszerét. Az erőteljesen tagolt bizottságok rendszere és a szakértők bevonása a területi elv alapján választott legfelsőbb képviseleti szerv egységének megbontása nélkül biztosíthatta, hogy a szakmai követelmények erőteljesebben érvényesüljenek a legfelsőbb hatalmi szervek munkájában. Az állandó bizottságok, amelyek az államigazgatás egyes ágazataihoz igazodnak, egyben a korábbinál jóval szélesebb lehetőségeket adnak arra, hogy a képviselők a plénum ülései közötti időben folyamatosan figyelemmel kísérjék ezen ágazatok munkáját.

Még más, bár kevésbé jelentős részletkérdésekre is utalhatnék, amelyek szintén a képviselet szovjet és népi demokratikus formája közötti különbségeket jelzik. E különbségek azonban nem érintik magának a képviseleti rendszernek a lényegét.

Ami konkrétan országunk képviseleti rendszerének fejlődését illeti, megállapíthatjuk, hogy népképviseleti rendszerünk számos területen járul hozzá ahhoz, hogy a szocialista demokratizmus erősödjék és fejlődjék hazánkban. Az eddigi fejlődés és a szocialista képviselet már kialakult változatainak áttekintése számunkra is jelzi képviseleti rendszerünk további építésének perspektíváját. E kérdés vizsgálatát különösen időszerűvé teszik a küszöbön álló választások és az a körülmény, hogy e választásokkal hozunk létre először olyan képviseleti mechanizmust, amelynek a szocializmus alapjainak lerakásában elért eredményekre támaszkodva, a szocializmus teljes felépítéséből folyó feladatokat kell megvalósítania. Képviseleti rendszerünknek — nagyrészt az utóbbi évek államszervező munkájának eredményei alapján — számos olyan, eddig kellően még fel nem használt szervezeti forma áll a rendelkezésére, amelynek keretei között a következő időszak feladatainak megoldását is biztosítani lehet. A küszöbön álló választások is lehetőséget adnak arra, hogy a képviseleti szervek és a dolgozók kapcsolata elevenebbé, bensőségesebbé váljék, hogy mind az országgyűlés, mind a tanácsok munkája színvonalasabb, hatékonyabb legyen, hogy mind jobban megfeleljen azoknak a nagy követelményeknek amelyeket a szocialista építés betetőzése állít elénk. A választópolgárok alkotmányos joga, hogy demokratikus választási rendszerünk minden előnyét felhasználva — szabadon érvényesítsék akaratukat és azokat az embereket válasszák be a képviseleti szervekbe, akik leginkább kiérdemelték bizalmukat, akik legjobban képviselik majd érdekeiket, akik a legalkalmasabbak arra, hogy a párt helyes, a tömegek bizalmát élvező politikáját a gyakorlatban érvényre juttassák.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk helyzete és feladatai a VIII. kongresszus után

Írta LOSONCZI PÁL

Alig több mint két hónapja fejeződött be az MSZMP VIII. kongresszusa, amelynek legjellemzőbb vonása a magyar nép által támogatott, mind a revizionizmussal, mind a dogmatizmussal szembeszálló, következetesen marxista—leninista politika jóváhagyása és megerősítése volt. A nagy fordulatoktól mentes, helyes politikai vonalvezetés kedvez a szocializmus teljes felépítése során jelentkező feladatok megoldásának, de különösen kedvez mezőgazdasági célkitűzéseink megvalósításának. A mezőgazdasági újratermelési folyamatnak egyik sajátossága ugyanis a hosszú, sok esetben több évre áthúzódó időtartam. Itt nemcsak a beruházásoknál kell évekre előre gondolkodnunk, hanem az állattenyésztéssel, az évelő növényi kultúrákkal stb. kapcsolatos céljaink kitűzésénél is. Az előrelátó, kapkodástól mentes, de az új igények és lehetőségek iránt fogékony politikai vonalvezetés a termelési biztonság egyik legfontosabb feltétele a mezőgazdaságban. Azzal, hogy a VIII. kongresszus jóváhagyta a párt eddig folytatott politikáját, tovább erősödött a mezőgazdaságban a termelési biztonság.

A mezőgazdaságban a téli hónapok mindig a számvetés időszakát jelentették. Most még inkább azzá váltak, mert a szántóterület 96 százalékán kialakult szocialista nagyüzemek zárszámadása, illetve termelési tervkészítése most fejeződik be. A VIII. kongresszus pedig az egész országra és több évre terjedő számvetés volt társadalmi, gazdasági életünk helyzetéről és feladatairól. Indokolt, hogy a VIII. kongresszus útmutatásai alapján számba vegyük: hol tart ma a magyar mezőgazdaság és mik a legfőbb tennivalóink a kongresszus határozatának végrehajtásában.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk helyzete

Mezőgazdaságunk a felszabadulás előtt rendkívül elmaradott volt. Az alacsony színvonalon álló mezőgazdaságot a második világháború még jobban tönkretette. A földreformot követő években a kevés állatállománnyal és elavult eszközökkel dolgozó parasztság nem tudta kielégíteni az ország szükségleteit; később pedig az agrárpolitikában elkövetett hibák következtében a mezőgazdasági termelés nem fejlődött megfelelőképpen. Csupán az utóbbi években kezdődött meg a gyorsabb ütemű előrehaladás.

1951—56-ig a búza 8,3, az árpa 9,3, a kukorica 11,4 és a burgonya 51 mázsás termésátlagot adott. Az 1957—62-ig terjedő időszak második felében egymást követték a súlyos aszályok. Mégis az utóbbi hat évben a búza átlagtermése 1,2 mázsával, az árpáé 1,5 mázsával, a kukoricáé 2 mázsával, a burgonyáé pedig 5,6 mázsával volt magasabb, mint az előző időszakban.

Az utóbbi évek termelési eredményeinek az értékét jelentősen megnöveli az a körülmény, hogy ebben az időben valósítottuk meg a mezőgazdaság szocialista átszervezését. „A tömeges átszervezés időszakában 1959—61 átlagában a mezőgazdaság teljes termelése a megelőző három évhez képest 8 és fél százalékkal, az állam részére felvásárolt árumennyiség pedig az 1958. évihez viszonyítva 13,3 százalékkal nőtt"[1] — állapítja meg a VIII. kongresszus határozata.

A mezőgazdasági termelés előrehaladásában fontos szerepük volt az állami gazdaságoknak. Munkájukat az utóbbi években a nagyobb értéket adó, intenzívebb kultúrák termelésére való áttérés, a korszerű termeléstechnika alkalmazása és az állattenyésztés jelentős fejlesztése jellemezte. Az állami gazdaságok megalakulásuk után jó néhány évig az árutermelésben az országos átlagnál gyengébb eredményt értek el. Az utóbbi években ebben a tekintetben is fordulat következett be: jelenleg területi arányukat jóval meghaladó mértékben adnak árut a népgazdaságnak.

A fejlődés tényei magukért beszélnek. Joggal jelentette ki a VIII. kongresszus: „A mezőgazdaság szocialista átszervezése dolgozó népünk történelmi jelentőségű győzelme, amely kihat egész társadalmi-gazdasági életünkre, kedvezően befolyásolja jövő fejlődésünket."[2]

Az átszervezés előtti több mint másfél millió parasztgazdaság helyén ma kereken 4200 mezőgazdasági nagyüzem működik, a szántóterület mintegy 96 százalékán. Nagyüzemeink a múlt évben bebizonyították, hogy mostoha időjárási viszonyok között is sokkal

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa, Kossuth Kiadó 1962. 104. old.

[2] U. o. 105. old.

Digitized by Google

többre képesek, mint amennyit a paraszti gazdaságok el tudnak érni. Különösen meggyőzően beszélnek erről az átlagosnál jobb állami gazdaságok és termelőszövetkezetek eredményei. Az ország legaszályosabb vidékein is kimagasló terméseredményeket értek el egyes jól dolgozó gazdaságok. Említésre méltó a nádudvari Vörös Csillag Termelőszövetkezet példája. Ez a szövetkezet az ország legszárazabb vidékén gazdálkodik; 1962-ben is különösen nagy volt az aszály arrafelé. Mélyműveléssel, öntözéssel, jó növényápolással azonban az aszály ellenére is kiemelkedő terméseredmények születtek Nádudvaron. Búzából például 2400 holdas területről átlagosan 15,04 mázsát takarítottak be. Cukorrépájuk 600 holdon több mint 200 mázsás átlagtermést adott, s 1440 hold területről — májusi morzsoltra átszámítva — holdanként 23 mázsa kukoricát takarítottak be. A már említett okokon kívül az is nagy szerepet játszott a kapásnövények terméseredményeinek ilyen örvendetes alakulásában, hogy a nádudvariak a jövedelemelosztás és a munkadíjazás igen jó módszerét alkalmazzák. Ma már sok ilyen termelőszövetkezettel dicsekedhetünk, és jogos az a reményünk, hogy belátható időn belül minden szövetkezeti gazdaságra az ilyen eredmények lesznek jellemzők.

A jó szövetkezetek mellett azonban vannak még gazdaságilag meg nem erősödött szövetkezeteink is. A legtöbb nagyobb problémákkal küzdő szövetkezeti gazdaság az országnak azon a vidékein található, ahol nagyon rosszak a talajadottságok és ezt még az időjárás mostohasága is tetézi. Ezeken a vidékeken mindig is alacsonyak voltak a termésátlagok és magasak a termelési költségek. Kisüzemi viszonyok között kevésbé volt meg a lehetőség a rossz természeti adottságok megszüntetésére, erre is csak az átszervezés után gondolhattunk komolyabban.

Vannak olyan gyenge termelőszövetkezeteink is, ahol az adottságok nem mondhatók ugyan rossznak, de helyi erőből nem sikerült megoldani a vezetés és ezen belül a szakvezetés kérdését. Itt központi segítséget kellett adni: szakembereket irányítottunk ezekbe a szövetkezetekbe. A termelőszövetkezetek megsegítésének ez az egyik leghatékonyabb módja, mert ahol jó a vezetés, ott gyorsan javulnak a gazdálkodási eredmények. A termelőszövetkezetek gyors fejlődésében nagy szerepük volt a kihelyezett szakembereknek. Még nagyobbak volnának azonban a szakemberek kihelyezésének eredményei akkor, ha egyes helyi szervek ezt nem arra használnák fel, hogy gyenge kádereiktől megszabaduljanak.

A szövetkezeti mozgalomban egyre szaporodnak az olyan példák, amelyek a szocialista tudat kialakulását jelzik. Ezek között jelentős helyet foglal el az, hogy a jó termelőszövetkezetek vezetői vállalják a környékükön levő, kezdeti nehézségekkel küzdő társasgazdaságok megszilárdítását. Alig akad az ország jó ter-

Digitized by Google

melőszövetkezeti vezetői között olyan, aki valamilyen formában ne kapcsolódna be ebbe a mozgalomba. Örvendetes jelenség ez. Azt mutatja, hogy termelőszövetkezeti vezetőink milyen nagyot fejlődtek: kinőttek a néhány évvel ezelőtti parcella-gondokból, jó vezetőkké lettek, és ma már arra is képesek, hogy a maguk munkája mellett a gyenge termelőszövetkezetek megerősödését is segítsék.

A kongresszusi határozat megvalósításának legfőbb feltételei

„A termelőszövetkezeti rendszer győzelmével nagy lehetőségek nyíltak a mezőgazdasági termelés fellendítése és dolgozó parasztságunk felemelkedése előtt. A magyar mezőgazdaság történetében új fejezet kezdődik: erőnket most már a termelőszövetkezetek korszerű, nagyüzemi gazdálkodásának fejlesztésére és szocialista jellegének erősítésére, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére, egységének kovácsolására összpontosíthatjuk"[3] — mondja a VIII. kongresszus határozata. Igen kedvezőek a körülményeink e feladatok megvalósítására. A legnagyobb konfliktusok lehetőségét magában foglaló kérdésre parasztságunk már igennel válaszolt. A munkásosztály és a parasztság között most meglevő, vagy a jövőben esetleg keletkező ellentmondások jellege és nagysága lényegesen eltér azon ellentmondásokétól, amelyeket a tömeges kollektivizálás megvalósítása oldott fel. Pártunk töretlenül folytatja helyes, marxista—leninista politikáját, és ha a fejlődés nemzetközi feltételei nem romlanak, sem a szocializmus teljes felépítése, sem a kommunista társadalom építése során nem adódhat olyan feladat, amelynek megoldása során olyan típusú ellentmondásokkal kellene megküzdenünk, mint a szocializmus alapjainak lerakásánál. Ma arról kell meggyőznünk a termelőszövetkezeti taggá vált parasztot, hogy a több termés, a közös gazdaság fejlesztése számára is előnyös; ez pedig sokkal könnyebb feladat, mint az átszervezés volt, amikor arról kellett őt meggyőznünk, hogy a termelőszövetkezet jobb, boldogabb életet nyújt neki, mint egyéni gazdasága. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése megszüntette a parasztság tényleges és vélt érdekeinek kettősségét és utat nyitott a mezőgazdaság gyors fejlődésének, de megoldandó feladataink ezután sem könnyűek. Az ötéves terv időszakában a mezőgazdaságnak 22—23 százalékkal többet kell termelnie, mint az előző öt év átlaga volt, húszéves távlatban pedig két és félszeresére kell emelnie termelését. Hogy ezt a célt elérjük, ahhoz a szocialista termelési viszonyok fejlesztése mellett a mezőgazdasági termelőerők területén is forradalmi

[3] Ugyanott, 194. old.

Digitized by Google

jelentőségű változást kell végrehajtanunk. Ugyanakkor mind a termelési viszonyok, mind a termelőerők fejlesztésében úgy kell alkalmaznunk a legfejlettebb módszereket és eljárásokat, hogy ezzel a termelőszövetkezeti parasztság egyetértsen, s a meglevő, kevésbé fejlett módszerek és eljárások értékelésében és felhasználásában nem szabad elszakadnunk a tényleges helyzettől és a lehetőségektől. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a kollektív gazdálkodás útjára tért parasztság a társadalomra hárítja a sorsának alakulásáért való felelősség egy részét, s egész népünk jogosan kéri számon minden mezőgazdasági vezetőtől: hogyan sáfárkodik azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a szocialista mezőgazdaság kialakulása teremtett meg. Történelmi fejlődésünk új szakasza nemcsak lehetőségeinket növeli tehát meg, hanem feladatainkat és felelősségünket is.

Fehér Lajos elvtárs a VIII. kongresszuson elmondott korreferátumában a következőképpen összegezte a mezőgazdaság feladatait: „A gazdálkodás nagyüzemi kereteinek a kialakulása után a termelőerők, a termelés növelése döntően két tényezőn múlik: a szövetkezeti parasztság szocialista tudatának fejlődésén és a termelékenyebb munkán, a nagyobb hozamok elérésén a termelés minden területén."[4] Feladataink megoldásának a kulcsa: az ember, a termelőszövetkezeti paraszt. Aki ismeri a mezőgazdaság helyzetét, az példák százait tudná elmondani arról, hogy milyen nagy különbségek vannak azonos természeti adottságú, eszközökkel nagyjából azonos mértékben ellátott termelőszövetkezetek eredményei között. A vizsgálatok szinte minden esetben azt mutatják, hogy ezeknek a különbségeknek a szövetkezet vezetésében, tagjainak hangulatában és munkakedvében van a legfőbb oka. A nagyüzem adta lehetőségek, ha párosul velük a paraszti szorgalom, gyorsan növelik az eredményeket. A termelőszövetkezeti tagság munkakedvét, hangulatát azonban igen sok olyan körülmény befolyásolja, amely a termelőszövetkezet vezetésétől függ. Ha a termelőszövetkezeti vezetők minden feladat megoldásában azt tartják szem előtt, hogy az emberek nem bizonyos termelési célok elérésének eszközei, hanem a termelés is az emberért van, akkor könnyebben megtalálják a szövetkezeti gazdaság és a tagság tényleges érdekeinek közös nevezőjét. Ha a termelőszövetkezeti tag úgy érzi, hogy fontos tagja a kollektívának, s a közös célok kitűzésében és elérésében a vezetőség személy szerint őrá is számít, akkor örömmel használja fel ismereteit és erejét az eredményesebb, jövedelmezőbb gazdálkodás érdekében.

Elsősorban a termelőszövetkezetek vezetőiben, majd valamennyi szervben, amely kapcsolatban áll a mezőgazdasággal, olyan

[4] Népszabadság, 1972. nov. 22.

Digitized by Google

közszellemet kell tehát kialakítani, amely az érdeklődés középpontjába az embert állítja. Régen a parasztember hamarabb hívott orvost a lovához, mint a családjához, s ennek a régi magatartásnak a maradványaként még ma sem ritka az olyan vezető, aki jobban ismeri a termelőszövetkezet állatállományának egyedeit, mint a szövetkezet tagjainak egyéni örömeit és gondjait. Pedig a termelőszövetkezeti tagokról való fokozottabb gondoskodás a szövetkezeti öntudat kialakítását is jelentős mértékben segíti. A szövetkezeti öntudat pedig mind nagyobb mértékben válik a munka lelkiismeretes, gondos, jó minőségű elvégzésének forrásává.

Az öntudat, a lelkesedés óriási alkotó, teremtő erő, de egymagában nem elegendő mezőgazdasági feladataink megoldásához. Napjainkban alapvető követelmény, hogy a szövetkezeti öntudatot egyesítsük a termelőszövetkezeti tagok személyes anyagi érdekeltségével. Az utóbbi két évben sokat foglalkoztunk a különböző, a személyes anyagi érdekeltséget jobban figyelembe vevő elosztási formák összegyűjtésével, kidolgozásával és elterjesztésével. A tapasztalat az, hogy sok termelőszövetkezet előzetes számítások nélkül dönti el, hogy melyik formát alkalmazza, s emiatt túlzásokba esik, másutt pedig a termelőszövetkezet vezetősége nem tartja be a kollektíva döntését, és ez elégedetlenséget kelt a tagokban. A szövetkezeti öntudat erősödése és az állami támogatás mellett azonban elsősorban mégis a személyes anyagi érdekeltség helyesebb alkalmazásának köszönhető, hogy termelőszövetkezeteink 1962-ben szépen munkálták meg földjeiket és jelentős mértékben csökkentették az aszály hatását.

Az anyagi javak termelésében is más szerepe van az embernek a szocialista mezőgazdasági üzemben, mint az egyéni kisgazdaságban. A mindennel foglalkozó, termelési ismereteit főleg nemzedékről nemzedékre öröklő és tapasztalatok útján szerző parasztember a nagyüzem keretei közé került, s jól ismert, könnyen áttekinthető kis gazdasága helyett száz- és ezerholdak kollektív tulajdonosává lett. Ebben az új helyzetben egy bizonyos szintig megnövekszik ugyan a régi paraszti termelési ismeretek egy részének a hatásfoka, de gyorsan elérünk arra a pontra, amikor a továbbhaladáshoz már szakismeretekre van szükség. Egyik legfontosabb feladatunk tehát az, hogy növeljük a mezőgazdasági szakemberek számát és hozzáértését, bővítsük ki a termelőszövetkezeti parasztok nagyüzemi termelési ismereteit, és segítsük őket abban, hogy mezőgazdasági szakmunkássá váljanak. Csak így érhetjük el azt, hogy az ember mint a legfontosabb termelőerő, társadalmi méretekben váljék képessé a növekvő feladatok megoldására.

Feladatainknak másik nagy csoportja: azoknak a feltételeknek a megteremtése, amelyek között meghatványozódik az emberi

Digitized by Google

szorgalom és tudás eredménye. E feltételek közül a legfontosabbak: a korszerű nagyüzemi gazdálkodáshoz szükséges technikai-műszaki alap bővítése, az alapvető és korszerű termelési módszerek alkalmazása és a szocialista mezőgazdaság igényeit kielégítő mezőgazdasági vezetés kialakítása.

Az utóbbi három évben kereken 25 milliárd forintot ruháztunk be a mezőgazdaságba. Ennek a hatalmas méretű beruházásnak 16 százalékát — mintegy 4 milliárd forint értékűt — a maguk erejéből valósították meg a termelőszövetkezetek. Az állóeszközellátottság kiegyenlítése céljából a kezdő és a kevés állóeszközzel bíró termelőszövetkezetek több állami hitelt kaptak, az erősebb szövetkezetek viszont több beruházást valósítottak meg a maguk erejéből.

A mezőgazdasági irányító szervek és a termelőszövetkezetek nem voltak eléggé felkészülve a nagyméretű beruházások lebonyolítására. Az építkezésekhez nem voltak meg a megfelelő korszerű típustervek, és ez megnehezítette az építkezések előkészítését és lebonyolítását. Gépi beruházásaink legalapvetőbb problémája a géptípusok sokfélesége, ami a beszerzőhelyek sokaságából ered, s még nehezebbé teszi az amúgy is rossz alkatrész-ellátást és gépjavítást.

Hogy a mezőgazdaság jobban kihasználhassa a rendelkezésére bocsátott anyagi eszközöket, a termelőszövetkezetek számára lehetővé tettük a saját gépek beszerzését. A saját gépek alkalmazásának hatása legjobban a terméseredmények növekedésében mutatkozik meg. Az eddigi tapasztalatok szerint a termelőszövetkezetekben jobb a traktorok kihasználása, mint a gépállomásokon. A termelőszövetkezetek saját gépparkjának jó tapasztalata ellenére jó néhány évig még szükség lesz a gépállomások munkájára. A gyengébb termelőszövetkezetek gépi munkaigényének kielégítése mellett a gépjavítás mind sürgetőbb feladatát is a gépállomások révén kell megoldani.

Az őszi vetési munkákat nehéz körülmények között végeztük el, de a mag mégis jól elmunkált talajba került. A novemberi országos esők segítették a kalászosok kikelését, sok helyütt pedig, ahol a vetés megritkult, utánvetéssel gondoskodtak az elegendő növényállományról. A tél korai beköszöntése miatt mindezek ellenére a tervezettnél kevesebb kenyérgabonát vetettünk. A tervek szerint ez évben a múlt évi termésnél 2,1 mázsa búzával kell többet termelnünk holdanként. Ezért még nagyobb gondot kell fordítani a meglevő vetésállományra. A gabonák gondosabb ápolására azért is szükség van, mert az ősziek nem tudnak kellőképpen megerősödni és a hosszan tartó fagy kedvezőtlen az áttelelésre.

A gyengébb takarmánytermelés következtében az állatállomány áttelelése nagy feladatot ad. Ez főleg az aszálysújtotta me-

Digitized by Google

gyéket érinti érzékenyen. Mezőgazdasági üzemeinknek nagy gondot kell fordítaniuk a takarékos takarmányozásra, s már-már feledésbe menő olcsó tömegtakarmányokat is fel kell használniuk. Indokolt esetben az állam is segít az átteleltetés gondjaiban, de előbb a gazdaságoknak maguknak is meg kell tenniük az előbb említett intézkedéseket.

Az 1962-es esztendő is arra figyelmeztet, hogy nagyobb erélylyel kell számon kérnünk az alapvető termeléstechnikai eljárások alkalmazását. Tarthatatlan helyzet az, hogy egyes termelőszövetkezetekben és néhány állami gazdaságban évek óta megismétlődnek ugyanazok a hibák. Azt javasoljuk a termelőszövetkezeteknek, hogy vonják felelősségre azokat a vezetőket, akik évről évre elkésnek a vetéssel, a cukorrépa- és kukorica-betakarítással, elodázzák a nyári és őszi mélyszántást stb. Hasonló eljárást követünk az állami gazdaságok vezetőinek megítélésében is. Amíg az alapvető eljárások sincsenek kellőképpen végrehajtva, addig a minimális feltétele sincs meg a korszerű eljárások alkalmazásának, s kárt szenvednek azok a szövetkezeti tagok, akik a munkájukat becsületesen és hozzáértéssel végzik.

Az öntözéses terület nagyságát az ötéves tervben eredetileg előirányzott 460 000 kh-ról 1962-ben 640 000 kh-ra emeltük fel. Az idén 182 000 kh-dal növeljük az öntözött területet. A rendkívül aszályos esztendők azt is jelzik, hogy termelésünk csak akkor biztonságos, ha aszályos vidékeinken öntözésre rendezkedünk be. Ez biztosíthatja az állatállomány rendszeres takarmányellátását és az állati termékek folyamatos termelését is. Véget akarunk vetni annak, hogy az állatállományt aszerint kelljen változtatnunk, hogy hogyan sikerül a takarmánytermelés. Az öntözés kiterjesztése biztosabbá teszi a piaci zöldség-ellátást, s ha az ellátás folyamatos, akkor az árak sem ingadozhatnak úgy, mint tavaly. Az öntözéssel eredményesebbé válik a legaszályosabb vidékeken levő gazdaságok termelése, s ezzel magasabb és biztosabb lesz a termelőszövetkezeti parasztok jövedelme is.

Az emberek táplálkozásában az egész világon egyre nagyobb szerephez jut a vitaminokban gazdag, jó étrendi hatású gyümölcsök, a szőlő és a főzelékfélék fogyasztása. Dolgozó népünk kulturáltabb élelmiszer-ellátása nálunk is szükségszerűen megköveteli, hogy gyorsabban haladjunk előre a szőlő és a gyümölcsfélék termelésében. A második ötéves terv ideje alatt több mint 200 000 holdon telepítünk nagyüzemi szőlőt és gyümölcsöst. Talaj- és éghajlati viszonyaink kiválóan alkalmasak jó minőségű szőlő és gyümölcs termelésére, s elősegítik a falusi lakosság foglalkoztatási problémáinak megoldását is. Szőlő és gyümölcsösök telepítésére 1200 olyan termelőszövetkezetet jelöltünk ki, amelynek földje szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas, de szőlő- és gyümölcs-

Digitized by Google

termelésre megfelel. A tervezett telepítések zöme Szabolcs, Bács-Kiskun, Csongrád és Pest megyének néhány mázsa rozsot termő homokos területeire, valamint az északi hegyvidék és a Dunántúl erodált lejtőire kerül. Ha jól végzik el a telepítéseket és jól művelik ezeket a kultúrákat, akkor ezeken a területeken a területegységenként megtermelt érték a réginek sokszorosa lesz. Tavaly ősszel a korai tél miatt elmaradtunk a telepítésekkel, ezt tavasszal pótolnunk kell. Tervünk szerint az idén csaknem 49 000 kh telepítést kell végrehajtanunk. Ilyen nagyarányú telepítést egy esztendő alatt még sohasem valósítottunk meg. Ez a nagy program megköveteli, hogy az előkészítő munkákat idejében végezzük el és oldjuk meg a szállításhoz, tároláshoz, feldolgozáshoz szükséges járulékos beruházások kérdéseit is. Terveink megvalósítását segíti, hogy a tavalyinál több gép, műtrágya és vegyszer áll rendelkezésünkre.

Az üzemek szakosítására, a táj-adottságok jobb kihasználására csak az átszervezés befejeztével nyílt lehetőségünk. A szakosítás további kiszélesítésével nemcsak az országon belül — az üzemek és tájak között —, hanem a baráti országok vonatkozásában is ki kell használnunk ezt a lehetőséget. Szükség van erre, mert a mezőgazdasági termelést döntően befolyásolják olyan tényezők, amelyeknek a hatását — a technika és a tudomány mai színvonalán — még csak nehezen, vagy csak bizonyos határig képes megváltoztatni az ember. A mi természeti és egyéb adottságaink például indokolttá teszik, hogy nagyobb arányú zöldségtermelést folytassunk, több szőlőt és gyümölcsöt termeljünk, egyrészt lakosságunk jobb ellátására, másrészt a kialakuló szocialista munkamegosztás keretei között — a baráti országok részére. A szocialista országok távlati terveinek egyeztetésekor számításba is vettük ezt s így kezdtünk hozzá a nagyarányú szőlő- és gyümölcsös telepítésekhez, valamint kertészetünk fejlesztéséhez.

A kutatómunka is sokkal eredményesebb lehetne, ha szorosabbra fűznénk kapcsolatainkat a baráti országokkal. Meggyorsítaná a fejlődést, ha azokkal az országokkal, amelyekben leginkább megvannak ennek a feltételei, közös kutatóintézeteket hoznának létre. Indokolt volna olyan közös vállalatok létesítése is, amelyeket bizonyos speciális termékek, fajták előállítása szükségessé tesz. Eredményesen működő közös vállalatot lehetne alapítani pl. a baromfi-hibridek előállítására. Köztudomású, hogy az állati termékek termelésének gyorsabb fejlesztéséhez nélkülözhetetlen, hogy megszűnjön a növényi és állati fehérjék hiánya, emelkedjen a vitaminok, antibiotikumok és takarmánykiegészítő szerek gyártása és széles körben elterjedjen ezeknek alkalmazása. Ezeknek a feladatoknak a megoldására is helyes volna koncentrálni az erőket.

Digitized by Google

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése magasabb és részben új követelményeket támaszt a mezőgazdasági vezetéssel szemben. Ezért az utóbbi hónapokban létszámukban és szakmailag is megerősítettük a termelés közvetlen irányításának állami szerveit: a járási tanácsok mezőgazdasági osztályait. Nekik kell elősegíteniök, hogy a termelés szerkezete mindenütt az adottságoknak megfelelően és a népgazdaság igényei szerint alakuljon. A járási tanácsok útján kapják meg a szövetkezetek a termelés fejlesztéséhez szükséges anyagi eszközöket és a járási tanácsok jóváhagyásával kötik meg a termelési szerződéseket. A járási tanácsok operatív gazdaságszervező munkája tehát a mezőgazdasági termelés irányításának elsőrendű tényezőjévé vált. A megyéknek a járási szervek irányítására, a termelés táj-adottságok szerinti szakosítására, az anyagi eszközök helyes szétosztására és a gyakorlatban jól bevált termelési módszerek általánossá tételére kell fordítaniok a fő figyelmet. A termelés irányítása mellett a jövőben a növényvédelem, az állategészségügy, a földrendezés, és a földvédelem területén is nagyobb feladatot kapnak a mezőgazdaság hatósági jellegű feladatainak önálló intézésében.

* * *

A múlt év eredményeit felmérő zárszámadások bizonyítják, hogy sok gyengén működő szövetkezet zárkózott fel a jók sorába. Szinte minden ilyen esetben a vezetés megjavítása volt a fejlődés legfőbb tényezője. További munkánkban érvényesíteni kell ezt a tapasztalatot. A megerősödést dokumentáló zárszámadás után is figyelemmel kell kísérni és segíteni kell ezeket a szövetkezeteket, nehogy egyikük-másikuk visszaessen. Helyi szerveinknek most legfőképpen arra kell irányítaniuk munkájukat, hogy szűnjenek meg az azonos adottságú szövetkezetek közötti különbségek és gyorsabban emelkedjék a jól gazdálkodó termelőszövetkezetek száma.

A mezőgazdasági termelés növelésének legfőbb feltételei már kialakultak. Ha erőnket azokra a kérdésekre összpontosítjuk, amelyeknek megoldásával gyorsabban érhetjük el a kitűzött célokat, akkor előbb térül meg a mezőgazdasági termelés növelésére fordított erőfeszítés. Terveink megvalósításának biztosítéka a VIII. kongresszus határozata, a munkásosztály segítsége és a parasztság szorgalmas, egyre hatékonyabb munkája.

Digitized by Google

Az ötéves terv teljesítésének útján

Írta BÁLINT JÓZSEF

A nemzeti jövedelem növekedési üteme és főbb arányai

A népgazdaság fejlődését legátfogóbban a nemzeti jövedelem termelésének alakulása jellemzi. A második ötéves terv a nemzeti jövedelem termelésének 36 százalékos, évente tehát átlag 6,3 százalékos emelését írja elő. 1961-ben a nemzeti jövedelem 5,8 százalékkal, 1962-ben kb. 5 százalékkal haladta meg az előző évit. Az emelkedés azért volt kisebb a tervezettnél, mert a rossz időjárás következtében a mezőgazdaság a tervezettnél kevesebbel járult hozzá a nemzeti jövedelem termeléséhez. Az 1963. évi terv az előző évekénél jobb időjárással és jobb terméssel számol, s a nemzeti jövedelemnek mintegy 8 százalékos emelését irányozza elő. Ily módon az ötéves terv első három évében mintegy 20 százalékkal, évi átlagban tehát 6,3 százalékkal emelkedik a nemzeti jövedelem s ez megfelel az ötéves tervben előírt ütemnek. Az elmúlt 2 évben fokozódott a munka termelékenységének szerepe a nemzeti jövedelem termelésében. Az ipari termelés növekményének mintegy kétharmada származott a munka termelékenységének növekedéséből.

Az utóbbi két évben nemcsak a nemzeti jövedelem termelésének ütemében, hanem összetételében is bizonyos nem tervezett eltolódás következett be. Az ipari termékek részaránya a nemzeti jövedelemben a tervezettnél nagyobb volt: az 1960. évi 57,6 százalékról 1961-ben 60.2, 1962-ben 61,1 százalékra nőtt, a mezőgazdaság részesedése pedig az 1960. évi 22 százalékról 1961-ben 19.8, 1962-ben 18,8 százalékra csökkent. Ebben nemcsak az tükröződik, hogy az ipar termelése gyorsabban fejlődik, mint a mezőgazdaságé, hanem a rossz időjárás hatása is. Az ország élelmiszer- és takarmánytermelése nem érte el a tervezettet, s ez kihatott a lakosság fogyasztásának és a parasztság jövedelmének alakulására, s terven felüli terheket rótt a külkereskedelemre és a nemzetközi fizetési mérlegre is.

A lakosság fogyasztásának emelkedését a második ötéves terv

Digitized by Google

22—23, évente tehát átlag 4—4,2 százalékában állapította meg, de azzal számolt, hogy az első években ennél lassabb, a tervidőszak második felében viszont az ötéves átlagnál gyorsabb lesz a növekedés. Az aszály következtében azonban a tervezettnél kevesebb élelmiszer állt fogyasztás céljából az ország rendelkezésére. Ezenkívül a mezőgazdaság fejlesztésére is jelentős terven felüli beruházást fordítottunk, s tekintélyes kiadásokkal járt honvédelmünk korszerűsítése is. Ez a magyarázata annak, hogy a fogyasztási alap 1961-ben 1,6, 1962-ben 3,0 százalékkal emelkedett. Az 1963. évi terv a fogyasztási alap 5,4 százalékos emelését irányozza elő, így az első három évben a fogyasztási alap 10,2, évi átlagban tehát 3,3 százalékkal nő. Már az év elején történt néhány intézkedés az életszínvonal emelésére.

A második ötéves tervben a felhalmozásra fordított javak összege gyorsabban emelkedik a nemzeti jövedelemnél, és így a fogyasztási alapnál is. A tervidőszak első két évében a nemzeti jövedelem 11 százalékkal, a felhalmozási alap kb. 20 százalékkal emelkedett. A felhalmozáshoz szükséges anyagi javak általában rendelkezésre álltak. Az aszály a felhalmozásra nem hatott olyan érzékenyen mint a fogyasztásra.

1963-ban a nemzeti jövedelemből kb. 15 százalékkal több jut az állóalapok növelésére, mint 1962-ben. A felhalmozási alap 2/3-a az állóalapok bővítését szolgálja, most tehát még fontosabb, hogy idejében és jól legyenek előkészítve a beruházások, kidolgozva a szükséges műszaki dokumentációk. 1962-ben egyes ágazatokban (pl. a kohászatban) késedelem történt e tekintetben.

A tervszerűség és arányosság szempontjából nagy jelentősége van a felhalmozási alap azon részének is, amelyet a forgóalapok növelésére (az anyag-, takarmány- és árukészletek, a tartalékoknak és a beruházások befejezetlen állományának növelésére) fordítanak. A növekedés üteme és az összetétel megítélése szempontjából ez egyre nagyobb helyet kap a gazdasági értékelésben. A nemzeti jövedelemből a forgóalapok növelésére fordított összeg 1961-ben 70, 1962-ben 23 százalékkal nőtt, két év alatt tehát megkétszereződött. Egyes termékek (pl. a szén, a takarmány és részben a kenyérgabona) készlete azonban nem érte el a szükséges szintet. Az 1961. évi tapasztalatok a készletek növekedése révén megmutatták az ipari termelés és értékesítés bizonyos árnyoldalait is.

Az ipar készletei 1961-ben 11,8 százalékkal nőttek, ami önmagában nem mondható túlzottnak. Az anyagkészletek, a befejezetlen és félkész termékek állománya azonban kisebb mértékben emelkedett, mint 1960-ban. A késztermékek állománya 1960-ban 2,9 százalékkal, 1961-ben 23,4 százalékkal nőtt, s ez azt mutatja, hogy a szükségletek és a termelés nem voltak eléggé összehan-

Digitized by Google

golva, egyes késztermékekből elfekvő készletek keletkeztek. Az elfekvő készletek károsak a népgazdaságra, mert feleslegesen kötnek le anyagi eszközöket. A tárolás a korszerűség csökkenésével, elavulással és részleges tönkremenéssel, mindez pedig a termékek értékcsökkenésével jár. 1962-ben több gyakorlati intézkedés történt a szükségletre való termelés elvének fokozottabb megtartására. Ennek kezdeti eredményeként tavaly már kisebb mértékben emelkedtek a készletek.

A gazdasági munkában a párt jobban előtérbe állította a szükségletre való termelés legfőbb követelményeit: azt, hogy a termelés és az értékesítés normális méretű anyag- és árukészlettel történjen, a termelési terv túlteljesítése ne öncélú legyen, hanem a jelentkező szükségletek kielégítésének eszköze, az előállított termékek feleljenek meg a szükségleteket legmegfelelőbben kielégítő minőségi követelményeknek, a termelés kövesse rugalmasan a szükségletek változását és rövidebb idő alatt bocsássa piacra a keresett termékeket.

A gyakorlatban néha helytelenül értelmezik a szükségletre való termelést és a termelésnek gazdaságosabb irányban való átalakítását, sőt itt-ott szembe is állítják a kettőt. Sok pártdokumentum leszögezte, hogy az MSZMP elveti az autarkiás törekvéseket. Az ország belső szükségleteinek kielégítése egyaránt épül a hazai termelésre és a nemzetközi — elsősorban a szocialista országokkal fennálló — munkamegosztásra. Ha valamely termékben hazai szükséglet jelentkezik, ez még nem vitathatatlan indok a termékek hazai termelésének megszervezése mellett, a termelési szerkezet megváltoztatása és valamely termék gyártásának megszüntetése ellen. A termelés szerkezeti átalakítását gazdaságossági megfontolások indokolják. Tervszerűen gondoskodni kell azonban a szükséglet kielégítésének más módozatairól és forrásairól, (pl. import).

Az 1963. évi terv az eddiginél következetesebben hangolja össze a termelést a szükségletekkel. Az ipari termelés 8 százalékos növelését irányozza elő; az egyes iparágak és vállalatok feladatai azonban minőségi és mennyiségi tekintetben differenciáltak. A vállalatok egy része igen feszes tervet kap, másoknak viszont kisebb mértékben kell emelniük termelésüket. Egyes vállalatoknak a termékei „kifutóban vannak", s ezeknek új termékek gyártását kell bevezetniük, vagy előkészíteniük. A termelési kapacitások átállítása időt igényel, előre látható, hogy egyes ilyen vállalatok kapacitásának kihasználása átmenetileg csökkenni fog.

Pártunknak az ellenforradalom óta folytatott gazdaságpolitikája mindig is kiemelte, de most még magasabbra állította a gazdaságosság követelményét. A VIII. kongresszus határozata kimondja: „Gazdasági tevékenységünk vezérlő elve: a gazdaságosság

Digitized by Google

fokozása, a termelékenység emelése, az önköltség csökkentése."[1] Ezért sok gazdasági nézetet és módszert kell felülvizsgálni, tökéletesíteni. Nyilvánvaló például, hogy csupán az éves tervmutatók teljesítésével a vállalat még nem üti meg az „élenjáró" (élüzem) cím követelményeit, e mutatók teljesítésének mérése pedig nem meríti ki a vállalat tevékenységének értékelését. A vállalatokra kötelező mutatók körét tökéletesíteni kell. Ma már a tervmutatókon kívül egyéb módszerekkel is vizsgáljuk a gazdasági tevékenység minőségi oldalait, pl. azzal, hogy milyen az exportált termékek gazdaságossága, milyen árakon értékesítették az exportált termékeket, milyen az állóeszközök kihasználásának foka, milyen színvonalon áll a gyártás technológiája stb.

A gazdaságosság elve tehát nem fér össze a gazdasági tevékenységben a sablonossággal, a szűklátókörűséggel, a lokális szemlélettel. Ez a gazdaságosság növelésének útjaira is vonatkozik. Egyes gazdasági vezetők a termelés gazdaságosabb irányban való szerkezeti átalakítását csak az úgynevezet kiemelt iparágak gyorsabb fejlesztésével és csak új beruházásokkal tartják megvalósíthatónak. Némely területen ez valóban nem is történhetik másképpen; az energetikai mérleg átalakításához pl. több olaj, következésképpen több olajkút, olajvezeték és szállítóeszköz szükséges. Sok területen azonban más lehetőségek is kínálkoznak. Különösen a feldolgozó iparban (a gépipar egyes ágaiban) van nagy jelentősége annak, hogy a meglevő termelőapparátus felhasználásával valósítsák meg a szükséges szerkezeti átalakításokat. Ez viszonylag kevés beruházást, de időt és igen nagy szervező munkát igényel. 1963-ban több gépipari vállalatnál mennek végbe a gazdaságosságot növelő szerkezeti változtatások, más területeken a későbbi években megvalósítandó intézkedések (hazai és nemzetközi szakosítási javaslatok) kidolgozása van soron.

A gazdálkodásnak egyik fontos és időszerű kérdése a termékek *minőségének javítása*. Ez a követelmény azonban nem korlátozható a *végtermékre*. Egyes termékek minőségének komplex vizsgálata azt mutatja, hogy az alapanyag minősége, vagy a megmunkáló, feldolgozó berendezés pontossága és korszerűsége, vagy a műveleteket végző dolgozók szakértelme és lelkiismeretessége, stb. gyakran már a közbenső megmunkálás fázisában eldönti a végtermék minőségét. A tervezőmérnök munkája a szerkesztés során eldönti a gép konstrukciójának, korszerűségének, a modellező munkája a cipőnek a minőségét. A minőség tehát mindenekelőtt a *szerkesztőktől* függ. De a jó konstrukcióból is csak akkor lesz jó termék, ha a termelés *minden* fázisában biztosítják a megkívánt minőséget.

[1] Az MSZMP VIII. kongresszusa, Kossuth Könyvkiadó 1963. 115. old.

Digitized by Google

A gazdasági vezetésnek igen fontos feladata, hogy céltudatosan feltárja és kiküszöbölje azokat az ellentmondásokat, amelyek sok esetben a fogyasztói, minőségi követelmények és a gyártó vállalat pénzügyi eredményei között feszülnek, s amelyek gyakran a minőség javítása ellen, vagy éppen a minőségrontás irányában hatnak.

Az ipar fejlődésének üteméről és szerkezetéről

Az ipari termelés a fejlődés ütemét és irányát tekintve az ötéves terv első két évében és 1963-ban is az ötéves terv alapvető előirányzataival összhangban alakul.

Az ipari termelés a legutóbbi két évben összesen több mint 20 százalékkal emelkedett és ezzel meghaladta az ötéves terv eredeti előirányzatát. 1961-ben az ipari termelés Bulgáriában 9,9, Csehszlovákiában 8,9, Lengyelországban 10,5, Romániában 15,6, a Szovjetunióban 9,2 százalékkal múlta felül az előző évi színvonalat. Az ipari termelés gyors és szakadatlan emelkedése az egyik összetevője a szocialista és a kapitalista világrendszer között folyó békés gazdasági versengésnek. Pártunk VIII. kongresszusa megállapíthatta: „A VII. és a VIII. kongresszus közötti években a magyar népgazdaság fejlődése az ipari termelés, a munkatermelékenység és a nemzeti jövedelem növekedésének ütemét tekintve, felzárkózott a többi szocialista országhoz."[2]

Az 1963. évi népgazdasági terv az ipari termelés 8 százalékos növelését irányozta elő. A nehézipar termelése ennél gyorsabban, 9,5 százalékkal nő.

A termelés gyors növelése mellett pártunk egyre nagyobb figyelmet fordít arra, hogy a társadalmi munka termelékenyebbé (a termelés gazdaságosabbá, szerkezete pedig adottságainknak és a korszerűség követelményeinek jobban megfelelővé) váljék.

Ezeket a követelményeket juttatják kifejezésre a második ötéves tervben előirányzott strukturális változások is. Az előirányzatok általában megvalósulnak. A terv szerint, az ipari fejlődés átlagos üteménél gyorsabban nő például azoknak az iparágaknak a termelése, amelyek az ipari export-árualapok nagy részét adják. Több területen — örvendetes módon — a tervezettnél gyorsabban valósulnak meg a strukturális változások, másutt viszont elmaradások észlelhetők.

A gépiparon belül például a tervezettnél valamelyest gyorsabban nő a vas- és fémtömegcikk ipar, az általános gépgyártás és a villamosgép-ipar termelése, a műszeriparé viszont nem éri el a terv előirányzatát. Az utóbbi két évben a gépipar műszaki szín-

[2] Az MSZMP VIII. kongresszusa, Kossuth Könyvkiadó, 1962. 38. oldal.

Digitized by Google

vonala és egyes gyártmányainak korszerűsége is elmaradt áttól, amivel az ötéves terv számolt. A gépipari fejlesztés kiemelt, súlyponti területei: a híradástechnikai ipar, a műszeripar és a szerszámgép-gyártás. Ezen ágazatok termelésének gyors felfuttatása összhangban van pártunk törekvésével, hogy lehetőség szerint a kevéssé anyagigényes, magas képesítésű munkát megkövetelő, korszerű termékeket előállító iparágakat fejlesszük erőteljesebben.

A második ötéves tervben a híradástechnikai iparnak meg kell kétszereznie termelését, elsősorban a bonyolultabb gyártmányok (az ipari nagyberendezések, mikrohullámú, átviteltechnikai berendezések, távbeszélő központok, célgépek és félvezetők) termelését növelve. Mikrohullámú berendezéseink technikailag már elérik a világszínvonalat, most gyorsabban kell növelni termelésüket. Egyes átviteltechnikai berendezéseink azonban még nem eléggé korszerűek. A mai modern Crossbar távbeszélő-központ külföldön már 1947-ben ismert volt, de nálunk csak az utóbbi években készült el; még mindig gyártják az elavult Rotary-központot, bár egyre nehezebb külföldön értékesíteni. Kifejlődött ugyan a Váci Televíziós Képcsőgyár, de még ma sem gyártunk megfelelő minőségű és mennyiségű képcső-burát. Elmaradt a követelményektől a tranzisztor-gyártás is. A híradástechnikai ipar exportja sem érte el az utóbbi években az ötéves terv előirányzatát.

A műszeripar termelése 1963-ban 9,7 százalékkal nő. Különösen fontos az automatika és telemechanikai berendezések fejlesztésének meggyorsítása, azért is, hogy a hosszúlejáratú kereskedelmi egyezményekben vállalt szállításokat teljesíthessük. Meg kell teremtenünk a műszeripar gyors fejlődésének számos feltételét, így például a híradástechnikai alapanyagok megfelelő ütemű gyártását és egyre több szakember kiképzését.

A szerszámgép-gyártást eddig az univerzális gépek gyártása jellemezte. 1961-től a KGST határozatai értelmében megkezdődött a nagy termelékenységű és pontosságú szerszámgépek fejlesztése. 1965-ig a magyar szerszámgépipar döntő részben modern géptípusokat fog gyártani.

A vegyipar is a tervezettnél gyorsabban fejlődik. Termelése 1963-ban 10,6 százalékkal, az ötéves terv első három évében pedig a tervezett 38,8 helyett, 53,6 százalékkal nő. Ez örvendetes jelenség, mert meggyorsítja a népgazdaság viszonylag szűk nyersanyagbázisának kiszélesítését. A vegyiparon belül 1963-ban a színesfémipar 21, a kőolajipar 26, a szorosan vett vegyipar 70 százalékkal, ezen belül a nehéz-vegyipar 65, a gyógyszeripar 106, a szerves vegyipar 74, a gumi- és műanyagipar 39 százalékkal haladja meg 1960. évi termelés színvonalát. A gyógyszeripar részaránya a vegyipar termelésében az 1961 évi 14 százalékról 1963-ban 16

Digitized by Google

százalékra emelkedik. Ezt a gazdaságos export lehetősége is indokolja.

A Központi Bizottságnak a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1962. évi határozata értelmében a műtrágya és a növényvédő szerek termelését is gyorsított ütemben fejlesztjük. Nitrogénműtrágya-termelésünk 1960-ban 276 ezer to volt, 1963-ban pedig 390,7 ezer to lesz, vagyis 41,5 százalékkal emelkedik. Az ötéves terv végére a nitrogénműtrágya túlnyomó részét már petrokémiai bázison fogjuk termelni. Jelentősen emelkedik a kénsav- és szuperfoszfát-termelés. 1960-ban 163,4 ezer to kénsavat termeltünk, 1963-ban 60 százalékkal többet, 263,4 ezer to-t fogunk előállítani, a szuperfoszfát-termelés pedig az 1960-as 266 ezer to-ról 1963-ra csaknem kétszeresére, 530 ezer to-ra emelkedik.

A műanyaggyártás növelését a Berentei Vegyiművek PVC-üzemének belépésével valósítjuk meg. Az üzemet, amely ma 6 ezer to/év kapacitású, tehát nem eléggé gazdaságos méretű, kibővítjük és carbid-bázisról földgáz nyersanyagra állítjuk át. A PVC-termelése az 1960. évi 193 to-val szemben 4800 to-ra emelkedik. Különösen gyorsan nő a hőre lágyuló műanyagok aránya.

Az *energiahordozók* összetételében is folytatjuk a tervbe vett, igen kívánatos átalakításokat. Fokozatosan nő a gazdaságosabb petrokémiai energiahordozók részaránya, bár még így is nagyobb marad a hagyományos energiahordozók aránya. A kőolaj-termelés 1963-ban 1961-hez képest 20, a kőolaj-felhasználás 19, a földgázfelhasználás pedig 56 százalékkal emelkedik. A széntermelés 1963. évi növekedése viszont 1961-hez képest csak 4,3, a szénfelhasználásé pedig (a szénbehozatallal együtt) 7,9 százalékot tesz ki.

A *kohászat* termelése valamelyest eltér az ötéves terv előirányzataitól. 1962-ben a szükségletek egy részét a készletekből lehetett kielégíteni; az építőipar a tervezettnél kisebb igényeket támasztott a kohászat iránt. Ezért a kohászat 1963. évi terve valamivel alacsonyabb, mint az ötéves terv eredeti előirányzata. A kohászat előkészületeket tett olyan termékek gyártásának a fejlesztésére, amelyekkel lényegesen javítható a feldolgozó ipar készgyártmányainak minősége (hidegen húzott, hántolt, csiszolt acélok, ötvözött acéltermékek stb.). Ezzel kapcsolatban azonban megjegyzendő, hogy a feldolgozó iparban nem hajtották végre teljesen a tervezett műszaki fejlesztést, s az új, gazdaságosabb kohászati termékek kereslete nem a terv szerint alakul.

A *könnyűipar és az élelmiszeripar* termelése is gyorsabban fejlődik, mint ahogy ezt az ötéves terv számításba vette. A könnyűipar termelése három év alatt az előirányzott 18 helyett 19,5 százalékkal, az élelmiszeriparé 24,4 helyett 25,8 százalékkal nő. A könnyűiparon belül a fa- és papíripar az átlagosnál gyorsabban

Digitized by Google

fejlődik: a faiparban a három évre előirányzott 26,2 helyett 31,8, a papíriparban 23,1 helyett 30,2 százalék az emelkedés. Az élelmiszeriparban a tervezettnél gyorsabban nő a konzervipar termelése.

A mezőgazdaság fejlődéséről

Két egymást követő év rossz időjárása miatt a mezőgazdasági termelés növelésének feladatai nem valósultak meg. A következő években még nagyobb erőfeszítést és több intézkedést kell tennünk a mezőgazdaság fejlesztésére. Hogyan vizsgáztak fiatal szocialista mezőgazdasági nagyüzemeink a rossz időjárási viszonyok közepette, hogyan értékeljük a termelés alakulását? Általában megállapíthatjuk, hogy az utóbbi két év időjárási viszonyai között az elmaradott technikájú egyéni parasztgazdaságok terméseredményei lényegesen csökkentek volna. Az alábbi táblázatból is nyilvánvalóan kitűnik, hogy a legutóbbi két év viszonylag magas búzatermésátlaga a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, a mezőgazdasági termelés korszerűsítésére fordított jelentős összegeknek az eredménye.

A BÚZA TERMÉSÁTLAGA (q/kat. h.)

1921—1930	átlaga	7,4
1931—1940	„	7,9
1951—1960	„	8,5
1958	„	7,2
1959	„	9,8
1960	„	9,7
1961	„	11,0
1962	„	10,3

Egy durva számítás még világosabbá teszi az 1962. évi 10,3 q-ás átlagtermés népgazdasági jelentőségét. Ha az átlagtermés annyi maradt volna, mint az utolsó 10 év átlaga volt, vagyis 8,5 q, akkor 1962-ben 3,4 millió mázsával kevesebb lett volna a búzatermés. Ennek a 3,4 millió q búzának az értéke — mázsánként 7 dollárral számolva — csaknem 24 millió dollár, ebből mintegy 20 ezer traktort vehetünk, vagy négy akkora gyár berendezését, mint a Dunaújvárosi Szalmacellulózegyár.

Az Országos Tervhivatalban tanulmány készült arról, hogy az utóbbi 62 évben hogyan befolyásolta a kukorica átlagtermését a vegetációs időben, áprilistól szeptemberig lehullott csapadékmennyiség. 62 év átlagában 346 mm, 1962-ben azonban csak 212 mm csapadék hullott le ezekben a hónapokban, 62 évből 2 volt hasonlóképpen aszályos: 1917-ben 186 mm és 1947-ben 189 mm csapadék hullott. Mégis, 1962-ben kh-ként 13 q-t ért el a kukorica átlagtermése, holott 1947-ben 7,7 q, az 1921—1961 évek átlagában pedig

Digitized by Google

8,1 q volt. A kukorica átlagtermésének alakulása 1921-től 1945-ig általában szorosan követte a csapadékmennyiség ingadozását. A termésátlag 1955—1961-ben is összefüggött a csapadékkal, de ez az összefüggés egyre lazábbá vált, s ma a kukorica átlagtermése már nem követi szorosan a csapadék mennyiségét. Különösen figyelemre méltó az 1962. év, amikor a csapadék mennyisége az előző évihez képest 12 százalékkal *csökkent*, a kukorica átlagtermése viszont *11 százalékkal növekedett*. Egyik nyugati újságíró a magyarországi körülményekre utalva megállapította: „Szinte csoda, hogy a mezőgazdasági termés nem esett katasztrófálisan vissza."[3]) Tévedés! A magyar dolgozók tudják, hogy nem csoda ez, hanem a mezőgazdasági befektetések eredménye, a nagyüzemi gazdálkodás előnyeinek egyik friss és kézzelfogható megnyilvánulása. Biztos, hogyha egyénileg gazdálkodó parasztokat sújt a tavalyi aszály, akkor a kukorica átlagtermése nem haladta volna meg a 9 q-át sem. 2 300 000 kh kukoricavetésterületen tehát 9 200 000 q kukoricatermést vesztettünk volna el. Q-ként 5 dollárral számolva, ez 46 millió dollár; ebből annyi műtrágyát vehetünk, amennyit 8—9 év alatt használnak fel a kukorica termesztéshez. A kukoricatermesztés jó eredményei a hibrid vetőmag alkalmazásának, a talaj jobb megmunkálásának, a növekvő műtrágya-felhasználásnak köszönhetők.

Az 1963. évi terv a mezőgazdasági bruttó termelés mintegy 12—14 százalékos, és a felvásárlás 13 százalékos növelését írja elő a múlt évihez képest.

A mezőgazdasági árutermelésben tovább nő a szocialista szektor részesedése. A terv szerint az állami felvásárlás mintegy 60 százalékban a termelőszövetkezeti közös gazdaságokból ered; 1960-ban ez az arány 40 százalék volt. A mezőgazdasági termékek exportja 1963-ban 19 százalékkal lesz nagyobb a múlt évinél.

A növénytermesztés bruttó termelési értéke mintegy 21 százalékkal emelkedik. A növekedés elsősorban a területegységre jutó hozamok emeléséből fakad, de hozzájárul ehhez a vetésszerkezetnek az értékesebb kultúrák irányában haladó átalakítása is. Vajon reális cél-e a termelésnek 21 százalékkal való emelése? Nem kétséges, hogy ez nagy, kemény munkát igénylő feladat, nem szabad azonban önmagában szemlélnünk ezt a 21 százalékot. Figyelembe kell vennünk, hogy a viszonyítási alap — az 1962. évi eredmény — az aszály miatt igen alacsony, jóval a mezőgazdaság reális teljesítőképességén aluli színvonalat jelent, és hogy 1963-ban tovább növeljük a mezőgazdaság anyagi-technikai ellátottságát.

A terv 1963-ra 8 800 000 kh-nyi szántóterülettel számol. Ez 400 000 kh-dal kevesebb annál, mint amennyire a második ötéves

[3]) Frankfuerter Rundschau, 1962. XI. hó 21.

Digitized by Google

terv épített. A nyilvántartott szántóterület nagyságának korrigálásából — amit az 1957-ben elkezdett részletes felmérés eredményei tettek szükségessé — két dolog következik. Egyrészt a termelést növelő intézkedésekkel ellensúlyozni kell a szántóterület kiesését, másrészt le kell vonni azt a tanulságot, hogy a jövőben sokkal gondosabban kell bánni a földdel mint termelőeszközzel. Minden gazdaságnak, minden igazgatási egységnek legyen a földjéről legalább olyan jó leltára, mint amilyen a gyáraknak és a gépállomásoknak van a gépeikről. Minden hold olyan szántóföld, amelyet más célra vesznek igénybe, komoly többlet befektetést tesz szükségessé, mert kisebb területnek kell meghoznia a kívánt termést. Százmilliókat fordítunk gyenge minőségű talajok termőképességének megjavítására. Hogyne volna tehát indokolt a jó földek védelme és gazdaságos kihasználása!

A terv úgy állapította meg a vetésterületet, hogy az ország kenyérgabona-szükségletét teljes mértékben, és az állattenyésztés takarmányszükségletét is minél nagyobb mértékben a hazai termelésből fedezzük. Ennek megfelelően a kenyérgabona vetésterülete 2 300 000 kh. A nagyhozamú búzafajták vetésterülete 900 000 kh-ról 1 200 000 kh-ra nő; ez az egyik feltétele annak, hogy a búza termésátlaga holdanként 12,4 q-ra emelkedjék. Ha nem vetnénk nagyhozamú, hanem csak hagyományos búzafajtákat, akkor 500—600 ezer kh-dal nagyobb területen kellene kenyérgabonát termelnünk.

A takarmánygabonák vetésterülete lényegében annyi marad mint tavaly volt, de a zab rovására nő az árpa vetésterülete. Emellett a terv az 1963—64. gazdasági évben az állatállomány takarmányszükségletének kielégítéséhez kisebb importot is előirányoz. A burgonya és a zöldségfélék vetésterületét 30 000 kh-dal növeljük.

Tovább folytatjuk a szőlőterületek rekonstrukcióját. A tavalyi 13 100 kh-dal szemben 1963-ban 22 500 kh nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas szőlőt telepítünk. Telepítünk mintegy 26 200 kh gyümölcsöst is. Ugyanakkor a termő gyümölcsösök területe a korábbi telepítések eredményeképpen a tavalyi 58 ezer kh-ról 1963-ban mintegy 70 ezer kh-ra növekszik.

Az állattenyésztés bruttó termelési értéke 6,4 százalékkal emelkedik. Ezért a rendelkezésünkre álló takarmányokat gazdaságosabban kell felhasználnunk. Országos átlagban a tejhozamot a tavalyi 2190 literről 2330 literre, a tojáshozamot 82 db-ról 90 db-ra, a gyapjúhozamot pedig 4,16 kg-ról 4,20 kg-ra akarjuk növelni. Előre kell lépnünk a vágóállatok elkészülési idejének csökkenésében is. A szarvasmarha-tenyésztésben a termelőszövetkezetek tehénállományának növelése, a sertéstenyésztésben pedig a kocaállomány növelése a legfontosabb feladat. Kívánatos, hogy a ter-

Digitized by Google

mélőszövetkezeti közös gazdaságok a tavalyi 200 000-rel szemben érjék el a 220 000-es kocalétszámot.

A mezőgazdasági termelés megalapozására, az anyagi-műszaki bázis fejlesztésére a terv 8,5 milliárd forintot irányoz elő, 35 százalékkal többet, mint tavaly. Ez a népgazdaság összes beruházásainak 21 százaléka (a hároméves tervben ez az arány 17,3 százalék volt). A beruházásoknak mintegy 37 százalékát gépesítésre fordítjuk, 4,2 milliárd szolgálja a termelőszövetkezetek fejlesztését. A mezőgazdaság gépesítése az utóbbi években nagyot haladt. 1963 végére traktorállományunk 51 000 db-ra nő (1935-ben 7014, 1949-ben 13 021, 1958-ban 26 645 db volt.) A traktorok vonóerő-teljesítőképességének részesedése a traktorok és igásállatok együttes vonóerő-teljesítőképességében a következőképpen változott: 1935-ben 10%, 1958-ban 37,7%, 1961-ben 70,6%.[4]

A gépállomásokon és a termelőszövetkezetekben munkába állított új traktorok mintegy 200 000 ló vonóerejét pótolják és a gépi vonóerő túlsúlyba került az igásállatokkal szemben.

A legnagyobb mértékben a fogatot igénylő munkák: a szántás, a vetés, a gabona-betakarítás gépesítése haladt előre. 1961-ben a szántás az állami gazdaságokban és termelőszövetkezetekben egyaránt teljes egészében, a vetés az állami gazdaságokban teljesen, a termelőszövetkezetekben 70 százalékban gépesítve volt. A gabonaaratás gépesítési foka 1958-ban 19,3, 1961-ben 65,8 százalék volt. A kézi munkák gépesítésében azonban még hátra van a feladat oroszlánrésze. Ezt mutatja az, hogy 1961-ben a gépesítés az összes szükséges kézimunka-napoknak csak kb. 10 százalékát szabadította fel. Elsősorban a növényápolásnak, a kaszálásnak és a kapások betakarítási és szállítási munkáinak gépesítését kell fokozni. A kézi munkák fokozottabb gépesítésével csökkenthetjük a munkatorlódásos időszakban mutatkozó munkaerőhiányt. Ennek a munkaerőhiánynak a csökkentését a munkák jobb megszervezése, a traktorok és más mezőgazdasági gépek kétműszakos üzemeltetése, a termelőszövetkezetekben meglevő munkaerő mozgósítása, és a vetésszerkezet ésszerű összeállítása is elősegíti. Ez elsősorban az őszi munkacsúcsra vonatkozik.

1963-ban — a többi között — mintegy 5430 traktort és 1200 gabonakombájnt kap a mezőgazdaság. A gépesítés előrehaladásával egyre nagyobb figyelmet igényel a *vonóerő és a munkagépek közötti helyes arány kialakítása*, különösen az önálló gépesítés útjára tért termelőszövetkezetekben. 1961 végén a mezőgazdasági traktorparknak 26 százaléka volt termelőszövetkezeti tulajdonban. 1963-ban (úgy mint tavaly) az újonnan belépő traktorok kétharmadát a

[4] A szovjet mezőgazdaságban ez az arány 1958-ban mintegy 87 százalék volt (a „Narodnoje Hozjajsztvo SzSzSzR v 1959. godu" c. kiadvány alapján számítva.

Digitized by Google

termelőszövetkezetek kapják. Folytatódik tehát a termelőszövetkezetek saját gépparkjának kialakítása.

A mezőgazdaság műtrágya-ellátása 1963-ban jelentősen, az 1962. évihez képest 127 000 tonnával növekszik. A műtrágya-ellátás fejlődését a következő számsor jelzi: az egy kh-ra jutó összes műtrágya-felhasználás 1931—1940 átlagában 5,3 kg, 1949-ben 12,4 1958-ban 49,3 kg, 1960-ban 81,0 kg, 1961-ben 103,3 kg, 1962-ben 138 kg, 1963-ban 154 kg. 1963-ban 164 000 kh talajjavítását kell elvégezni. Az öntözött terület 514 000 kh-ra növekszik és ezzel több mint 50 000 kh-dal meghaladjuk az ötéves terv 1965-re szóló előirányzatát.

Az elmondottakban a mezőgazdasági termelés növelésének csak tárgyi feltételeit, az anyagi-műszaki bázis fejlesztését érintettük. Ez a mezőgazdasági termelés fejlesztésének igen fontos, de korántsem egyetlen tényezője, emellett még tovább kell javítani a termelőszövetkezetek vezetését és munkaszervezését, érvényesíteni kell a helyes anyagi ösztönzést is.

•

A népgazdasági tervezésnek az a fő feladata, hogy a fejlődés arányainak és ütemének helyes megállapításával tegye lehetővé a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődését. Ezzel kapcsolatban időszerű kiemelni azt, hogy az arányok nem egyszer s mindenkorra adottak. A szükségletek változása, a technika gyors fejlődése egyre nagyobb jelentőséget ad annak, hogy a termelőmunkában idejében ismerjük fel az objektíve indokolt arányváltoztatások szükségességét, és teremtsük meg tervszerű megvalósulásuk feltételeit. A távlati tervekben kitűzött feladatok közvetlen végrehajtását az éves népgazdasági tervek írják elő. Az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a párt gazdaságpolitikájának stabilitása kialakítja a kedvező feltételeket ahhoz, hogy népgazdaságunk éves távlatban is arányosan, kiegyensúlyozottan fejlődjék. Az is világos, hogy az éves terv, s így az 1963. évi terv kidolgozása is nehezebb feladat volt, mint az ötéves tervtörvény 1963-re eső részének egyszerű rögzítése. Az ötéves terv természetesen megadja az éves terv kiindulópontját és fő vonalát; de az éves terv részletes előirányzatainak a kidolgozása során figyelembe kellett venni az ötéves terv eddigi tapasztalatait, az időközben kialakult előnyös és hátrányos feltételeket is.

Számolni kellett mindenekelőtt a mezőgazdasági termelés alakulásának tanulságaival, a nemzetközi piacon jelentkező kereslet változásával, a belkereskedelmi értékesítésben a tervezettnél nagyobb élelmiszer-igényekkel és még más tényezőkkel is. Gazdasági vezető és szervező szerveink általában idejében felismerték az öt-

Digitized by Google

éves terv végrehajtása közben keletkezett, előre nem látott, és sokszor előre nem is látható tényezőket, s intézkedtek, hogy megelőzzék a fenyegető és leküzdjék a már kibontakozóban levő aránytalanságokat. Ez olykor gyors külkereskedelmi műveleteket és terven felüli devizakiadásokat is megkövetelt. Mindez azt mutatja, hogy a terv szigorú végrehajtása nem jelenthet merevséget, hanem érdemi végrehajtása menet közben rugalmas eljárást igényel, s ez az éves terv végrehajtására is vonatkozik.

Az 1963. évi terv végrehajtása nagy szervező munkát igényel a pártszervektől, a termelés parancsnokaitól és szívós munkát minden dolgozótól. Az üzemek figyelmének középpontjában a termelés jó megszervezése, a belső tartalékok feltárása, a gazdaságosság fokozásához szükséges intézkedések bevezetése kell hogy álljon. Ez magában foglalja a jelentősebb műszaki fejlesztést jelentő intézkedéseket és a dolgozók újításainak valóraváltását is. A termelés jó megszervezése mellett elengedhetetlenül szükséges, hogy növekedjék a termelő vállalatok szerepe a szükségletek, a kereslet kutatásában, megismerésében.

A szükségletek megismerése a termelés jó előkészítésének fontos fázisa. A szocialista tervgazdálkodásnak éppen az az egyik nagy előnye a kapitalizmussal szemben, hogy a népgazdasági tervezés számba veszi a szükségleteket és összehangolja velük a termelést. A szocialista tervezést nem ismerő vagy szándékosan eltorzító polgári megfigyelők gyakran úgy tüntetik ezt fel, hogy a szocializmusban mindent a tervhivatalok írnak elő, azt is, hogy milyen színű ruhát viseljenek az emberek. Valójában azonban a termelés és a szükségletek összehangolásában nagy felelősség hárul a termelő vállalatokra, mert a megrendelők tervben megjelölt igényeinek számos, a fogyasztás szempontjából korántsem közömbös részletkérdése (mint pl. a választék, a minőség, a szállítási határidő) vállalati szinten a szállítási szerződésekben ölt konkrét formát. Többek között ebben rejlik a vállalatok operatív önállósága. Ma még nem minden vállalat él eléggé aktívan és felelősségteljesen ezzel az önállósággal. A vállalatoknak folyamatosan és az eddiginél jobban kell vizsgálniuk a hazai szükségletet és a külföldi piacokat, hogy idejében felkészülhessenek az újabb igények, a fokozódó minőségi követelmények kielégítésére és ismereteikkel segíthessék a tervező és irányító szerveket abban, hogy tudományosan megalapozott, lehetőségeinket jól kiaknázó népgazdasági terveket alakítsanak ki.

Ugyanakkor a népgazdasági tervezést is tökéletesíteni kell a célból, hogy a termelő vállalatok, intézmények tapasztalatait, javaslatait a jövőben szervezettebben felülvizsgálja és hasznosítsa.

Digitized by Google

A gépipar termelési szerkezetének korszerűsítése

Írta

JÁNOSI FERENC

A gépipar termelési szerkezetének, gyártmánystruktúrájának átalakítása a Központi Bizottság 1962 júniusi, a gépiparról szóló határozatának egyik fő kérdése, amelynek jelentőségét a VIII. kongresszus is hangsúlyozta. A termelési szerkezet helyes irányú átalakítása lehetővé teszi, hogy a jelenlegi műszaki színvonal mellett is növekedjék a társadalmi munka termelékenysége, s egyben ez a feltétele a műszaki színvonal további jelentős emelésének is.

A hazai adottságoknak megfelelő és a szocialista világgazdaság lehetőségeit figyelembe vevő termelési szerkezet kialakítása azonban nem sajátosan magyar probléma. A KGST 1962 júniusi ülésén a pártok első titkárai, a kormányok vezetői határozatot hoztak arról, hogy erőteljesen tovább kell szakosítani a termelést, egyeztetni kell az iparfejlesztést meghatározó távlati terveket.

A termelési szerkezet átalakítása azért van napirenden, mert iparunk, s különösen a gépiparunk sok olyan terméket gyárt, amelynek termelése nem előnyös a népgazdaság számára, ugyanakkor nem kielégítő mértékben, vagy egyáltalán nem gyárt olyan termékeket, amelyeknek termelésére megvannak, vagy megteremthetők a hazai és nemzetközi feltételek. A baráti országokban is hasonló a helyzet. Azokban az országokban ugyanis, amelyek a tőke jármát lerázva, a szocializmus építéséhez kezdtek, gyors fejlődésnek indult az ipar. Az iparnak, a közlekedésnek, a mezőgazdaságnak, az építkezésnek, a kereskedelemnek egyre több gépre volt szüksége. Azoknak az országoknak, amelyekben addig a mezőgazdasági termelés volt túlsúlyban, az iparosodást nem a bonyolult, hanem az aránylag egyszerű gépek gyártásával kellett elkezdeniük. Ennek következtében egymással párhuzamosan tervezték és gyártották az aránylag egyszerű mezőgazdasági gépeket és felszereléseket, s a szerszámgépek közül is a hagyományos alapgépeket, esztergákat, fúrógépeket. Hasonló volt a helyzet a híradástechnikai iparban is: ahol ki akarják fejleszteni ezt az iparágat, ott általában a műsorvevő rádió gyártását tűzik ki célul, csak később tér-

Digitized by Google

nek át a bonyolultabb készülékek termelésére. Az ipari nagyberendezések, telefonközpontok, adó- és stúdióberendezések gyártását pedig csak akkor kezdhetik el, amikor már kinőtt a szakmunkásgárda és elég magas színvonalat értek el a fejlesztők és a kutatók.

A párhuzamos gyártást segítették elő a népi demokratikus országokban tért hódító autarkiás törekvések is. Így alakult ki az a helyzet, hogy aránylag kis országok gépipara is igen sokféle terméket gyárt. Csehszlovákia például a világ gépipari gyártmányainak 80 százalékát maga is gyártja. Nálunk nincs ugyan pontos felmérés, de a mi gyártmányaink száma sem sokkal kisebb, mint az iparilag lényegesen fejlettebb Csehszlovákiáé. A széles gyártmány nomenklatúra következtében a termelés és a fejlesztés is nagyon elaprózott.

Az iparosodás kezdeti nehézségein azonban már régen túlvagyunk. A szocialista világgazdaság és ezen belül az egyes népgazdaságok további gyors előrehaladásának az a feltétele, hogy a szocialista országok használják ki a szocialista világrendszer adta lehetőségeket és szakosítsák termelésüket. Nemzetközi méretekben kell előbbre jutnunk a munkamegosztásban, s a lehetőségek szerint véget kell vetnünk a termelés szükségtelen párhuzamosságának. *Minden országban azoknak a termékeknek a gyártását kell fejleszteni, amelyeknek termelésére a legkedvezőbbek a feltételek, figyelembe véve természetesen azt, hogy a feltételek is alakíthatók, befolyásolhatók, s meg kell szüntetni azoknak a termékeknek az előállítását, amelyeknél termékcseréből előnyösebben lehet kielégíteni az igényeket.* A feladat tehát az, hogy kialakítsuk a népgazdaságnak és egyben a szocialista világgazdaságnak azt a legjobb termelési szerkezetét, amelyben a leghatékonyabb módon lehet előállítani a növekvő szükségletek kielégítésére szolgáló termékeket

A gyártmányszerkezet változtatásának szükségessége

A világpiac áruszerkezete ma bizonyos mértékben különbözik az elmúlt évekétől és még inkább a 40-es évekétől. A gőzmozdony már nem árucikk, kiszorította a diesel- és a villamosmozdony, de már futnak a gázturbinás mozdonyok prototípusai is, s a 70-es vagy a 80-as években ezek talán már eladhatatlanná teszik a ma korszerű, keresett diesel- és villanymozdonyokat. A korszerű műsorvevő rádió sem olyan, mint öt évvel ezelőtt volt: nyomtatott áramkör a huzalok, tranzisztor a csövek helyett. Gépek és technológiák elavulnak, „kifutnak a termelésből" és sorozatban készülnek olyan új gépek, műszerek, berendezések, amelyek eddig csak papíron voltak meg, vagy csak kísérleti laboratóriumokban működtek. Holnapra ezek talán feleslegessé tesznek sok olyan terméket, amelyeket ma szinte csukott szemmel, hibátlanul gyártanak az üzemek.

Digitized by Google

Ez az élet rendje. *A gyártmányszerkezet megmerevítése mérhetetlenül megkárosítaná a népgazdaságot, a társadalmat. Súlyos a kár akkor is, ha nem elég gyors az átállás.* A korszerűtlen termék ára ugyanis nincs arányban a termékbe fektetett munkával. Ismeretes, hogy egy-egy szerszámgép exportjával 100—500 kg anyagot adunk oda ingyen, mert ennyivel könnyebb az ugyanolyan használati értékű korszerű gép, s természetes, hogy nincs olyan vevő, aki megfizetné a feleslegesen beépített anyagot. Gyakori az is, hogy a nehezebb gép nagyobb helyet foglal el, költségesebb az alapozása, s csak akkor adható el, ha a vevő ezeket a kiadásokat levonja az eladási árból. Az ilyen termék végül eladhatatlanná válik.

Az új, magasabb igényeket kielégítő, korszerű gépek és berendezések iránt rendszerint nagyobb a kereslet, mint amennyit a világcégek termelni tudnak. Ebből általában az is következik, hogy azok a világcégek, amelyek időben jelennek meg korszerű termékkel a világpiacon, lényegesen nagyobb nyereségre tesznek szert, mint azok, amelyek három, négy vagy öt esztendő múlva viszik piacra az új terméket, akkor, amikor az eladási ár már alacsonyabb. *Az a szocialista ország, amely nem képes arra, hogy az új igényeknek megfelelő termékekkel idejében jelenjék meg a világpiacon, és ezeket az új termékeket korszerű technológiával gyártsa, az arra sem lesz képes, hogy a legfejlettebb országok szintjére emelje dolgozóinak életszínvonalát.*

Természeti viszonyaink is szükségessé teszik a termelési szerkezet megváltoztatását. Vegyük például a szénbányászatot. A világ egyik legnagyobb széntermelő országában, az USA-ban egy ember egy műszak alatt kb. tíz tonna szenet termel ki — nálunk csak egyet. Az USA-beli szén átlagos fűtőértéke 6400 kalória, a mienké ennek kb. a fele. Ebből világos, hogy amilyen gyorsan csak lehet, át kell alakítanunk energiahordozó-struktúránkat, s minél inkább csökkentenünk kell a hazai szén részarányát. A természeti adottságok hatása a gépiparban, ha nem is ilyen mértékben, de ugyancsak érvényre jut.

Természeti feltételeink szükségszerűvé teszik, hogy bizonyos anyagokat importáljunk, egyeseket távoli országokból. Az az ország, amelynek az átlagosnál hosszabb útvonalon kell utaztatnia az anyagokat, hátrányba kerül. Az olyan anyagimport viszont, amelynek szállítási költsége kisebb vagy legalábbis nem nagyobb, mint a nemzetközi átlag, előnyös az importáló ország számára. Gyapotot például az iparilag fejlett országok több ezer kilométeres távolságról szállítanak úgy, mint mi is. Textiltermelésünk termelési költségeiben tehát nem nagyobb a szállítási költség aránya, mint más országban. *A szállítási költség a termék önköltségének jelentős té-*

Digitized by Google

tele, ezért mindenképpen fontos, hogy csökkentsük. Ezt azzal is elérhetjük, hogy megszüntetjük azoknak a termékeknek a gyártását, amelyekben az anyagköltség teszi ki az önköltség nagy részét. Ezért szögezte le pártunk VII. kongresszusa — és ezt követően több pártfórum — azt a helyes gazdaságpolitikai elvet, hogy a viszonylag kevéssé anyagigényes, de magas képesítésű munkát igénylő termékek gyártását részesítsük előnyben.

Nem minden munkaigényes terméknek a termelése előnyös azonban a népgazdaság számára, mint ahogy nem is minden anyagigényes terméké előnytelen. Ébresztőóra-gyártással pl. 150 forintért termelünk ki 1 dollárt — pedig ez a cikk munkaigényes — az anyagigényes 100 tonnás úszódaru gyártásával viszont 16 forintért. Ennek elsősorban az az oka, hogy az ébresztőórát korszerűtlenül, az úszódarut ellenben viszonylag korszerűen gyártjuk. A munkaigényes termék előállítása feltétlenül előnyös a népgazdaság számára akkor, ha a munkaigényes és az anyagigényes termék gyártásának műszaki feltételei azonosak, mert akkor csökkenteni lehet a szállítási költség súlyát a termék önköltségében. Előnyös akkor is, ha a munkaigényes termék technológiája korszerűtlenebb ugyan, de nem annyival, mint az a szállítási költségtöbblet, amely a korszerűbb technológiával előállított anyagigényes termék termelési költségét a nemzetközi átlagnál hosszabb szállítási útvonal miatt növeli.

A világpiacon a vevő általában csak a termék előállításához *társadalmilag szükséges* élő- és holtmunkát fizeti meg. Senki sem ad nekünk — mondjuk ébresztőóráért — a világpiaci árnál többet, csak azért, mert négyszer-ötször annyi munkával, vagy kétszer annyi anyagból állítottuk elő. De miért fordítjuk valamely termék előállítására a többszörösét a társadalmilag szükséges élő- és holtmunkának? Erre a kérdésre csak akkor adhatunk világos választ, ha látjuk, milyen szorosan összefügg a társadalmilag szükséges munka a termelésben alkalmazott technológiával.

A termelékeny, korszerű gyártásnak két feltétele van: *1. a terméket világszintű sorozatban, 2. a jellegének megfelelő technológiával állítsák elő.*

A termékek nagy általánosságban *egyedi, kis-, közép- és nagysorozat jellegűek.* Jellegüket többnyire a világcégek termelése határozza meg. *Egy darab is lehet világszintű sorozat, ha a terméknek egyedi a jellege; 10—20 munkással dolgozó üzemben is lehet világszintű a termelés, és 10—20 ezer főt foglalkoztató vállalatban is lehet korszerűtlen, elaprózott.*[1]

[1] 1968-ban Japánban 8 millió tranzisztoros rádiót gyártottak. 100 százalékkal termelékenyebben, mint az USA-ban. Ennek a rádiónak az egyes szerelési egységeit, alkatrészeit nagyfokú specializációval, 50—100 fős üzemekben készítik olyan nagy sorozatban és élenjáró technológiával, mint sehol másutt a világon.

Digitized by Google

A termelékenység növelésének, a termelékenyebb technológia gazdaságos beállításának alapfeltétele: a szériaszám növelése. Ehhez a termelés minél nagyobb fokú koncentrációja és specializációja kívánatos, mert csak ez teszi lehetővé a meglevőnél termelékenyebb technológia kidolgozását és bevezetését. Minél nagyobb sorozatban készül a termék, annál inkább válik tömegszerűvé gyártásának módja, s annál inkább van lehetőség gépesítésre és végül automata gépsorok beállítására. De ennek a fordítottja is igaz: az tudniillik, hogy ha a termék egyedi vagy kissorozat jellegű, akkor termelésében nem lehet gazdaságosan alkalmazni a nagy sorozatra jellemző automatizált technológiát. Komplett fénycső-gyártó gépsort például a világcégek is egyedileg állítanak elő, egyedi jellegű technológiával; itt tehát nincs, vagy csak kevés lehetőség van célgépesítésre, a gépsor automatizált előállítására.

Terméken azonban nemcsak a végterméket kell érteni, hanem az alkatrészeket, szerelési egységeket is. Például: a legnagyobb világcégek évente 4—5 ezer autóbuszt gyártanak. Ez az a sorozatnagyság, amely a ma ismert leggazdaságosabb technológia alkalmazását biztosítja, ez jelenti a világszintű termelékenységet. Az autóbuszt gyártó világcégek azonban csak a karosszériát és az összeszerelést készítik 4—5 ezres szériában, a beépített alkatrészek és szerelési egységek világszintű sorozatnagysága ennél sokkal nagyobb. A világcégek több százezres szériában készült motort, több milliós szériában készült villamosberendezést építenek be az autóbuszba, s hasonló a helyzet a hajtóművek, a kormánymű és a többi fődarab gyártásában is. *Nemcsak a végterméket, hanem az alkatrészeket, a szerelési egységeket is a jellegüknek megfelelő optimális sorozatban kell gyártani, vagy ha erre nincs mód, akkor importálni kell őket.*

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szerszámgép és Megmunkálás-kísérleti Intézete kidolgozta, hogyan függ össze általában a szerszámgépek önköltsége az egy év alatt gyártott gépek sorozatnagyságával. Íme, az eredmény:

Egy év alatt gyártott gépek száma	*A gépek önköltsége* Kcs	*index*
Egy gép, mint prototípus	250 000	100,0
Ha a prototípus után még egy gépet gyártanak	147 000	59,0
Évente 3— 6 gép	129 750	51,9
6— 12 gép	116 500	46,6
12— 25 gép	104 500	41,8
25— 50 gép	93 750	37,5
50— 100 gép	83 000	33,2
100— 200 gép	72 250	28,9
200— 400 gép	62 500	25,0
400— 800 gép	54 000	21,6
800—1600 gép	48 000	19,2

Digitized by Google

Az összehasonlítás az ugyanazon gépre vonatkozó eredményeket mutatja, azt feltételezve, hogy az alkalmazott technológia megfelel a darabszámnak. A táblázatból tehát az derül ki, hogy *valamely szerszámgép költsége a sorozatnagyság növelésével az első darab költségeinek ötödére lecsökkenthető, mert a növekvő sorozat termelékenyebb technológia alkalmazását teszi lehetővé.*

A tipikusan nagyszériás termékeknél — amilyenek pl. az autó, a kerekes traktor, a gabonakombájn, vagy az alkatrészek, a szerelési egységek — még sokkal nagyobb eltérések is előfordulhatnak a munka termelékenységében, ha a termelt darabszám és az alkalmazott technológia nincs összhangban egymással. A Ford-gyárban pl. automatikus berendezésen 7 cent a dugattyúgyűrűk termelési költsége, más gyárakban viszont 1,10 dollár körül mozog. De nem is kell a tengerentúlra menni példáért; nálunk is körülbelül hasonló a különbség a kötőelemek, az alkatrészek gyártásában. Köztudomású, hogy majdnem mindegyik gépipari vállalatunk készít csavart, alátétet, mégpedig ez náluk többször annyiba kerül, mint a csavargyártásra specializált vállalatainkban — pedig ezek sem a legkorszerűbb technológiával dolgoznak. Képzeljük csak el, mennyivel korszerűbb technológiával, termelékenyebben, kisebb költséggel gyártják a gabonakombájnt, a Szovjetunióban, ahol a Rosszelmas gyár más üzemekkel való kooperációban évi 75 000 darabot állít elő, mint nálunk, ahol 1961-ben mindössze 2800 darab készült!

Pozitív példát is mondhatunk. A híradástechnikai termékeket előállító világcégek évente kb. 4—500 ezer hangszórót állítanak elő. Az Orion gyár is hasonló sorozatnagyságban készít hangszórót és technológiája is olyan, mint a világcégeké. Az Orion gyár hangszórógyártásában tehát világszintű a társadalmi munka termelékenysége: a hangszóróba épített anyagok és a gyártási hulladék mennyisége, a hangszóró előállításához és fejlesztéséhez szükséges idő, az erre fordított álló- és forgóeszközök nagysága körülbelül olyan, mint a világcégeknél.

A technológia egymagában azonban még nem minden. A gyártás csak akkor világszínvonalú, ha nemcsak a technológia, hanem a konstrukció is korszerű. Hogy a példánál maradjunk, az Orion hangszóró hangerejét, fogyasztását, súlyát, térfogatát, esztétikai megjelenését tekintve körülbelül eléri a világcégek azonos típusú hangszóróit, s végül — minthogy a termelés nem öncél — világpiaci áron eladható, s így realizálni lehet a belefektetett társadalmi munkát.

Az iparilag fejlett országok gyártmányszerkezete állandóan a bonyolult munkát igénylő termékek felé tolódik el. Ez érthető is; ha ugyanis két különböző terméket nagyjából azonos színvonalon — mondjuk világszinten — lehet termelni, akkor előnyösebb a bo-

Digitized by Google

nyolult munkát igénylő termék gyártása, mert ennek magasabb a világpiaci ára. A népgazdaságnak kárt okoz az, ha egyszerű munkát igénylő termékeket gyártunk akkor, amikor bonyolult munka elvégzésére is képesek vagyunk. Meg kell tehát teremtenünk annak a lehetőségét, hogy mind nagyobb mértékben legyünk képesek bonyolult munkát igénylő, korszerű termékek gyártására.

A termelési szerkezet átalakításával kapcsolatos feladatok

A népgazdasági érdekeknek megfelelő gyártmányszerkezet kialakítását sok körülmény akadályozza. A kapacitások átalakítása, a gyártás átszervezése, a dolgozók betanítása, szükség szerinti átirányítása, az új termék piacainak kialakítása — hogy csak néhányat említsek — külön-külön is sok gondot és munkát okoz.

Sok esetben nehezíti a szerkezet átállítását az anyagi ösztönzés jelenlegi módszere is, amelynek hatására a vállalatok főleg a vállalati jövedelmezőség szempontjából kezelik az átállást. A vállalat jövedelmezősége pedig éppen azoknak a termékeknek a gyártásával növelhető a legkevésbé, amelyeket világszinten vagy ahhoz közel álló termelékenységgel, önköltséggel gyártanak, mert aránylag itt a legkisebb a rejtett tartalék. Ezért a vállalatok sokszor olyan szerkezeti változtatásra tesznek javaslatot, amely háttérbe szorítja a népgazdasági érdeket.

A termelői árképzés mai módszere is nehezíti az ésszerű gyártmányszerkezet kialakítását. A felhasználó vállalatnak sokszor előnyösebb az, hogy maga gyártson valamely alkatrészt vagy szerelési egységet, minthogy specializált vállalattól vásárolja. A hosszú ideig (5—6 évig) változatlan termelői ár és a tényleges önköltség ugyanis évről évre jobban elszakad egymástól; így a felhasználó vállalat még akkor is csökkentheti önköltségét, ha az alkatrészt drágábban állítja ugyan elő, mint a specializált termelő, de még mindig valamivel olcsóbban, mint az alkatrész termelői ára. Az árképzés jelenlegi módszere tehát nagymértékben az országon belüli specializálódás ellen hat.

Nehezíti a termelés szakosodását a kooperáció nem kielégítő színvonala is. A szállítások bizonytalansága és a hosszú utánpótlási idő azt a helytelen szemléletet alakította ki a felhasználókban, hogy csak az biztos, amit maguk gyártanak.

Esetenként a külkereskedelem eladási módszerei is nehezítik a szerkezet átalakítását. Mai piacaink az eddigi termelési szerkezetünk alapján alakultak ki, s a külkereskedelmi forgalom, ha nehézségekkel is, de minden évben egyensúlyba került. Ebből a szempontból a termelési szerkezet változtatása — különösen az első években — azt jelenti, hogy a „kifutó" termékek piacait fel kell adni, az új termékeknek pedig piacot kell keresni. Sok esetben

Digitized by Google

nehézséget okoz az is, hogy import útján szerezzük be azokat a termékeket, amelyeknek gyártását itthon be kell szüntetnünk. Az egyik legnagyobb nehézség az, hogy egyidejűleg két különböző, egymásnak gyakran ellentmondó kérdésben kell helyesen dönteni. Már látjuk, hogy bizonyos termék gyártása nem előnyös számunkra, hogy a gyártmányszerkezet kedvezően változna, ha abbahagynánk a gyártást. De előbb meg kell teremtenünk az átállás feltételeit és meg kell valósítanunk az éves tervet, ami egyebek között azt jelenti, hogy biztosítani kell a fizetési mérleg egyensúlyát, ez meg esetleg azt követeli meg, hogy olyan terméket is gyártsunk, amit távlatilag abba akarnánk hagyni. Az így keletkezett ellentmondás átmenetileg sok nehézséget okoz a külkereskedelemnek és az iparnak. Így fordulhat elő, hogy az export, elsősorban a fejlett tőkés piacokra irányuló export, sok esetben szinte lehetetlenné teszi, hogy megszüntessük a számunkra kétségtelenül előnytelen termékek gyártását és ezeknek importálására térjünk át. A külkereskedelmi ösztönzők is az import, főleg a fejlett tőkés országokból származó import megtakarítását célozzák. Olyan termékeknek a gyártására is ösztönzik tehát az ipart, amelyeket itthon nem lehet gazdaságosan termelni. A külkereskedelem állandóan sürgeti, hogy az ipar rendezkedjék be azoknak a korszerű termékeknek a gyártására, amelyek a világpiacon újonnan jelennek meg, keresettek és jó áron adhatók el. Általában helyes is ez a törekvés, de csak akkor, ha a világpiacon keresett korszerű terméket gazdaságosan tudjuk termelni és fejleszteni. A kérdésnek ezt az oldalát viszont a külkereskedelem nem eléggé veszi figyelembe.

Persze, a termelés nemzetközi szakosodásához legalább két országra van szükség, de a szocialista világgazdaság lehetőségeinek maximális kihasználásához általában több országnak kell megegyeznie. Az eredmények állandó növekedése mellett is akadályozza a gyártmányszerkezet kívánatos változtatását az, hogy szakértőink nem mindig elvi módon, megalapozottan foglalnak állást, országunk vélt érdeke miatt ragaszkodnak a maguk olyan javaslatához is, amelynek kidolgozásában nem eléggé vették figyelembe a kölcsönös előnyök elvét.

Eddig *a tudományosan kidolgozott és a baráti országokkal egyeztetett távlati* (tizenöt-húszéves) *tervek hiánya is nehezítette a legkedvezőbb gyártmányszerkezet kialakítását.* Amíg nincs tudományos módszerünk arra, hogy kialakítsuk az iparfejlesztés távlati feladatait, addig a pillanatnyi vagy a néhány évre felmérhető szükségletek kielégítése van előtérben, vagy — ami még ennél is rosszabb — szubjektív érzések és vélemények alakítják ki a fejlesztés koncepcióját. Ennek az a következménye, hogy még szélesebbé lesz az amúgy is széles gyártmányválaszték, szétforgácsolódnak az anyagi és szellemi erők, lelassul a műszaki fejlődés üteme.

Digitized by Google

Egyesek azzal próbálják „elvileg" igazolni a nagysorozat jellegű termékek korszerűtlen gyártását, hogy lépten-nyomon azt hangoztatják: „kis ország, kis széria — nagy ország, nagy széria". Azt mondják, Magyarország képtelen olyan sorozatnagyságokat elérni, mint amilyenben az USA, a Szovjetunió, Anglia, az NSZK vagy más országok világcégei termelnek. *A társadalmi munka termelékenységének színvonalát azonban nem az ország mérete szabja meg, hanem a termelésben alkalmazott technológia,* ennek fejlődését pedig a sorozatnagyság befolyásolja. A gépipari szakértőknek is azt kellene tehát hangoztatniuk, hogy „kis ország, kis profil — nagy ország, nagy profil". A profilba tartozó terméket azonban kis és nagy országnak egyaránt a világcégekével azonos nagyságrendű szériában kell gyártania, ha azonos termelékenységet akar elérni.

A vázolt tényezők akadályozzák azt, hogy a lehetőségeknek megfelelően előbbre jussunk a termelés szakosításában és a feleslegesen széles gyártmány-nomenklatúra szűkítésében, holott már a VII. kongresszus is erőteljesen hangsúlyozta ennek szükségét. A KSH legújabb felméréséből kitűnik, hogy az utolsó három évben *a gépiparban nem szűkült, hanem lényegesen bővült a gyártmány nomenklatúra,* s hat-hétszer annyi az a termék, amelynek gyártását újonnan vezették be, mint amelyekét véglegesen megszüntették. Hasonló a specializálódás helyzete is: egyetlen termékcsoportot 1958-ban a gépipari vállalatoknak 17,2, 1959-ben 14,9, 1960-ban pedig már csak 12,5 százaléka gyártott. De csökkent a 2—5 és a 6—10 termékcsoportot előállító vállalatok aránya is, a 11—20 termékcsoportot gyártó vállalatoké viszont 11,7-ről 19,2 százalékra, a 21-nél több terméket előállítóké pedig 2,5-ről 5,6 százalékra emelkedett.

A Központi Bizottság határozatának és a VIII. kongresszus gépiparra vonatkozó megállapításának a végrehajtása nem tűr további halasztást. Ki kell dolgozni a végrehajtás konkrét formáit és legcélravezetőbb módjait. A kedvező gyártmányszerkezet kialakítása *mindenekelőtt terv-kérdés;* a fő felelősség az Országos Tervhivatalé. A Központi Bizottság határozata megállapította: „A gépipar vezetői a termelés ágazati szerkezetét nem kielégítő ütemben alakítják át." A termelési szerkezet átalakítása azonban, a dieselprogramot kivéve, a terv szerint halad; a Központi Bizottság megállapítása tehát azt is jelenti — és a Tervhivatal illetékes vezetőinek látniok kell ezt —, hogy a második ötéves tervnek a szerkezet átalakítására vonatkozó előirányzatai nem kielégítőek.

A tervező szervek bátortalanságának is megvan azonban az oka: a vezetők a gépipar minden ágában feladatuknak tartják azt, hogy kiharcolják iparáguk fejlesztését. A termelési szerkezet korszerűsítése ellen ható objektív tényezőkből és a változtatás szük-

Digitized by Google

ségességének meg nem értéséből fakad az a szemlélet, hogy „mindent fejleszteni kell", ami pedig ellentétes társadalmunk és a szocialista tábor érdekeivel. A Tervhivatalnak a helyes távlati terv kidolgozása megadja a lehetőséget arra, hogy leküzdje a népgazdasági érdekekkel ellentétes iparági szűklátókörűséget. A húszéves terv tudományosan megalapozott kidolgozása lehetővé teszi annak meghatározását: hogy mit kell fejleszteni és mit nem, s arra is választ ad, hogy milyen mértékű legyen a főbb termékek és iparágak fejlesztése.

Az iparfejlesztés mindaddig bátortalan lesz, amíg a tervező szervek ki nem dolgozzák a hazai körülményeknek legjobban megfelelő iparszerkezetet. A Tervhivatalnak tehát az a *legfontosabb feladata, hogy a minisztériumokkal, a tervező- és a kutatóintézetekkel együtt kimunkálja népgazdaságunk 1980-as optimális termelési szerkezetét.* Csak a húszéves perspektivikus gyártmányszerkezet ismeretében egyeztethetjük elképzeléseinket a baráti országokkal és készíthetjük el a népgazdaság húszéves tervét, amely az 1980-as termelési szerkezet eléréséhez vezető utat kijelöli. A távlati terv szilárd bázist teremt az iparfejlesztéshez. Ezért a szakmai körök érdeklődésének középpontjában a húszéves tervet megalapozó számításoknak és elemzéseknek kell állniuk. Ki kell dolgozni, hogy a főbb termékeknek — amelyeknek korszerűségét ismernünk kell — milyen az optimális szérianagyságuk, milyen a legkorszerűbb gyártási módjuk és optimális üzemnagyságuk, amely lehetővé teszi, hogy egységnyi új értéket a legkisebb fajlagos beruházási szükséglet mellett hozzunk létre, s hogy ily módon mielőbb utolérjük a legfejlettebbeket. Ezt a munkát csak akkor lehet idejében és színvonalasan elkészíteni, ha a szakértők széles rétege kapcsolódik bele. Ha van olyan feladat, amelyből a társadalmi egyesületeknek ki kell venniük a részüket, akkor ez az. A párt- és állami szerveknek, a műszaki és tudományos egyesületeknek, a közgazdászköröknek és a szakszervezeteknek a legjobb erőket kell e fontos munka elvégzésére mozgósítaniuk.

A tervező szerveknek tovább kell fejleszteniük a népgazdasági összefüggések tudományos meghatározását és tervekben való rögzítését. Az éves és ötéves népgazdasági tervekben biztosítani kell a vállalatok termelésének az eddiginél gyorsabb ütemű specializálását, mind az iparágak között, mind ezeken belül. *E célból tovább kell fejleszteni a népgazdasági tervezés módszereit, ki kell dolgozni a termelés specializálásának tervét és az erre épülő kooperációs tervet.* A specializálási terv kidolgozása nagy haladás lesz, mert csak ez teszi lehetővé, hogy megszűnjék az alkatrészek, gépelemek, szerelési egységek, segédberendezések elaprózott, nem gazdaságos gyártása. Egyúttal valamely termék termelésére speciali-

Digitized by Google

zált vállalat a profiljába tartozó területen tipizált gyártmányválasztékot alakíthat ki.

A gépeket és berendezéseket sokkal korszerűbbé tehetjük, ha korszerűsítjük az alkatrészek, segédberendezések, szerelési egységek konstrukcióját. A specializált vállalatoknak legyen olyan szerkesztő, fejlesztő és kutató gárdájuk, hogy minél előbb ki tudják alakítani a profiljukba tartozó termékek szükséges választékát. A szocializmus lehetőségeinek kihasználása végett jobban össze kell hangolnunk a szocialista országokkal az alkatrészek, szerelési egységek gyártásának és fejlesztésének szakosítását. A specializált vállalatoknak szoros kapcsolatot kell kialakítaniuk ezen országok testvérvállalataival. A KGST-n belül általánossá kell tenni a vállalatok, a kutató és fejlesztő intézetek közvetlen kapcsolatát.

A gépelemek, alkatrészek egységesen kialakított választékának termelésében is szakosodniuk kell a specializált vállalatoknak. A hangszóró-gyártásban például, amelyben termelésünk lényegében már most világszintű, sem húsz, sem tíz év nem kell ahhoz, hogy a társadalmi munka termelékenységében *túlszárnyaljuk* a legfejlettebb világcégeket. A hangszórók gyártására specializált vállalatnak kezdeményeznie kell azt, hogy a baráti országokkal együtt kidolgozzák a hangszóró-típusok egységes nomenklatúráját, a hangszóró-alkatrészek tipizálását, a tipizált alkatrészek gyártásának korszerű technológiáját, s megállapodjanak ezen alkatrészek gyártásának szakosításában, illetve abban, hogy a tipizált hangszórók közül ki, melyik típust szerelje készre. Ilyen módon a többi ország kielégítheti szükségleteinket a nálunk nem termelt alkatrészekből és hangszóró-típusokból, mi pedig az ő igényeiket az általunk gyártott termékekből. Így olyan sorozatnagyságokat érhetünk el, amelyek lehetővé teszik, hogy a tervező és fejlesztő gárda új, eddig nem ismert, minden bizonnyal automatizált technológiát dolgozzon ki és vezessen be és ezzel a munkatermelékenységben magunk mögé szorítsuk a legfejlettebb tőkés országokat és világviszonylatban az élre kerüljünk.

Az a feladat, amelyet itt a hangszóró példájával világítottunk meg, természetesen igen nehéz és bonyolult. De ha csak holnapután kezdjük el a megvalósítását, akkor még tovább tart, viszont, ahol már tegnap megtették a szükséges lépéseket, ott hamarabb érhetik el a kívánt eredményt.

A műszakiak számára csak favágás lehet az a munka, amikor nagysorozat jellegű termékek kis sorozatban való előállításának gyártástechnológiáját kell kidolgozni, hiszen az itt dolgozó mérnökök, közgazdászok ismerik az irodalmat, láttak korszerű külföldi gyárakat és tudják, hogy az így megvalósított termeléssel senkit sem lehet utólérni, nemhogy a legfejlettebbeket *elhagyni*. Évi 2—

Digitized by Google

3000 traktor, vagy kb. 2000 teherautó gyártása nem mutathatja meg igazán, hogy mire képes a műszaki gárda. Ilyen esetekben csak a máshol már túlhaladott színvonal *másolása* lehet a feladat, a tehetség, az alkotókészség nem bontakozhat ki.

Túl kell haladni tehát azt a szakaszt, amelyben előfordulhat, hogy a technológia nincs összhangban a termék jellegével. A szakosított termelés igen rövid idő alatt teremti meg annak a lehetőségét és a szükségességét, hogy a műszakiak, ha helyt akarnak állni, megtalálják a jelenleg ismert legkorszerűbb, vagy az eddig ismeretlen, de termékenyebb új megoldásokat.

A specializált vállalat a nagyarányú specializálás feltételeinek kialakítása után elkészítheti a szakkatalógust; minden felhasználó tájékozódhatik ebből a választék paramétereiről, s a konstruktőr a tervezésnél kiválaszthatja az új géphez, vagy berendezéshez leginkább megfelelő típust. Ezzel bizonyos tervezési idő és az alkatrész-gyártás felesleges bővítése is megtakarítható.

Ha a szakosítást magasabb színvonalra emeljük, akkor a *termékgazdálkodás mai módszereit is korszerűsíthetjük*. Az alkatrész, vagy szerelési egység gyártására specializált vállalat fel tudja majd mérni a szükségleteket, és szükség szerint bátran termelhet raktárra is, ez pedig csökkenti a felhasználók számára az utánpótlási időt. Az ellátás biztonságának megteremtésével a felesleges felhasználói készletek is csökkenni fognak. A specializált termelés az anyaggazdálkodás módszereinek javítását is lehetővé teszi, mert a specializált termelő lényegesen kevesebbfajta terméket gyárt majd, mint ma, s így kevesebbfajta anyagot is kell a termeléshez felhasználnia. Emellett megalapozottabb lesz az anyagrendelés és a havi, szükség esetén a heti, vagy napi anyagkészletek kialakítása. A termék- és anyaggazdálkodás korszerűsítésével csökkenteni lehet a készleteket, fel lehet szabadítani a feleslegesen lekötött forgóeszközöket és raktárteret.

A gépipar vezetői helyesen teszik, ha nem várják meg, hogy a tervezési munka tudományosabb színvonalra emelkedjék, hanem — elsősorban műszaki meggondolásokból kiindulva — máris hozzálátnak, hogy a termelési nomenklatúrát szűkítsék. A minisztérium irányításával, szakértők bevonásával össze kell állítani azoknak a termékeknek a listáját, amelyeket ma nem a jellegüknek megfelelő sorozatban és technológiával gyártanak és amelyeknek a termelésében távlatilag sincs meg a lehetőség a legfejlettebbek elérésére. Ezt az összehasonlítást az aggregátokat, szerelési egységeket és segédberendezéseket illetően is el kell végezni. A felmérés után ki kell dolgozni, hogy milyen feltételek között lehet ezeknek a termékeknek a gyártását megszüntetni. Ebbe a munkába be kell vonni a felhasználó minisztérium munkatársait is, hogy kö-

Digitized by Google

rültekintően felderíthető legyen: milyen problémákat okozhat a gyártás megszüntetése. Nem szabad, hogy a termelés megszüntetése zavart idézzen elő a szükséglet kielégítésében. Ezért ebbe a munkába külkereskedelmi szakértőket is be kell kapcsolni, hogy oldják meg a profilszűkítéssel kapcsolatos szükségleteknek importból való fedezését, biztosítsák a folyamatos ellátást, az átállás időszakára csökkentsék, vagy oldják fel az esetleges exportkötelezettséget, és készítsék elő az új termékek elhelyezését. Ebben a munkában részt kell venniük a Tervhivatal illetékes munkatársainak is, hogy a különböző mérlegek mindvégig egyensúlyban legyenek.

E nagymérvű profiltisztítás mielőbbi realizálására sokféle módszert lehet és kell igénybe venni: a KGST gépipari szekciójának üléseit — amelyeken ki kell dolgozni a szakosító javaslatokat —, a két- és többoldalú tárgyalásokat azokkal az országokkal, amelyekkel az egyes témák megoldhatók stb.

A tapasztalatok szerint mindenekelőtt a traktor, gabonakombájn, teherautó, siló- és kukoricakombájn, a különböző motorok, villany- és diesel-mozdony, személy- és tehervagon, normálszerszámgépek, ezek fődarabjainak és szerelési egységeinek gyártásában kívánatos megvalósítani a szocialista világgazdaságon belül az eddiginél ésszerűbb munkamegosztást.

A nem gazdaságosan gyártott termékek termelésének megszüntetésével felszabaduló gépeket, épületeket, embereket ott kell felhasználnunk, ahol van lehetőségünk arra, hogy növeljük a munka termelékenységét. A számunkra legmegfelelőbb gyártmányszerkezet kimunkálásának feladatát is csak komplex brigádok végezhetik el eredményesen. Ez a gyártmányszerkezet jelentheti azt, hogy korszerű technológiával termelünk ma is gyártott termékeket és termékcsoportokat, s növeljük termelésüket és exportjukat, de azt is, hogy új termékek gyártását kezdjük meg, amelyek iránt kereslet van a szocialista országokban, ezt azonban a táboron belül eddig nem tudták fedezni, s amelyeknek gyártására mai kapacitásainkkal, vagy ezeknek némi változtatásával, a munkaerő meglévő szakmai összetételével, vagy bizonyos átképzésével mi vállalkozhatnánk. A lényeges az, hogy *az új gyártmányszerkezettel jobban elégítsük ki a szükségleteket, emeljük a munka termelékenységét, kerüljünk közelebb a legfejletteb országokhoz.*

A gépiparnak, az Országos Tervhivatalnak és külkereskedelmi minisztériumnak a szakértőiből létrehozott komplex brigádok akkor oldhatják meg eredményesen ezt a feladatot, ha összeállítják azoknak a termékeknek a listáját, amelyekről a különböző konzultációkon az a vélemény alakult ki, hogy ezeknek a KGST-n belül Magyarország legyen az egyedi szállítója. Ilyenek lennének pl. a komplett fénycsőgyár, a híradástechnikai alkatrészeket előállító komplett technológiai gépsorok, a tekercselőgépek stb. Szó van a

Digitized by Google

röntgengépek volumenének és választékának a növeléséről is. Bővíteni kell majd olyan egyedi és kissorozat jellegű termékek termelését is, amelyben megvan a fejlesztőbázis, amelyeket eddig is gazdaságosan gyártottunk és amelyeknek gazdaságosságát a termelés növelésével tovább javíthatjuk. A lista alapján meg kell vizsgálni: hol, hogyan, milyen feltételek megteremtése után lehet a legrövidebb idő alatt felfuttatni a termelést úgy, hogy kielégíthessük a baráti, sőt a tőkés országok igényeit is.

Nemcsak nemzetközi viszonylatban kell azonban nagyot fejlődnünk a gépipari szakosításban; *hazánkban is nagy lehetőségek vannak* erre. Itt a kérdések megoldása könnyebb ugyan, annyiban, hogy az átállás nem függ annyira a külkereskedelemtől, de a mainál mélyebb specializáció megvalósítása itt is bonyolult feladat. Azzal lehetne viszonylag gyors eredményt elérni, ha *a gépiparban mielőbb megvalósulna* és tovább fejlődne a már utasításban szabályozott *„profilgazda" rendszer*. Ennek a rendszernek az a lényege, hogy egyazon alkatrész, szerelési egység, segédberendezés, vagy komplett gép termeléséért és az iránta támasztott szükséglet kielégítéséért, valamint a termék fejlesztéséért egy vállalat a felelős. Ma pl. a csavartermelésnek kb. 30 százalékát nem specializált vállalatokban állítják elő, nagyobb anyag és idő ráfordítással. Ha a Csavarárugyár a csavar profilgazdája, akkor a gyár vezetőinek a kötelességük, hogy gondoskodjanak a felhasználók csavarszükségletének a kielégítéséről. E célból a profilgazda felméri a szükségletet, kiszámítja ennek várható alakulását és elkészíti a szükséglet és a források mérlegét. A profilgazda rendszer kiépítése lehetővé teszi a Tervhivatal számára olyan összevont anyag- és termékmérlegek elkészítését, amikor a mérlegeken belül a választék összhangja is biztosítva van.

A profilgazdának úgy kell megszervezni az adott termék termelését, hogy mielőbb érjék utól a legfejlettebb világcégeket. E célból kidolgozza, — hogy a példánál maradjunk — a csavargyártás szakosítási tervét, megszünteti tehát bizonyos csavarfélék gyártását, ehelyett importból fedezi a szükségletet; másféle csavarokat viszont, amelyeknek a gyártásában a legkisebb áldozattal érhetik el a világszintet, olyan tömegben állít elő, hogy nemcsak a hazai igényeket elégíti ki vele, hanem exportál is. Csak így alkalmazhatják ugyanis a megmaradt csavarfélék gyártásában a legkorszerűbb, legtermékenyebb technológiát. A profilgazdának kell tehát az export és import-politikát a profiljába tartozó termékek vonatkozásában összeegyeztetnie az illetékes külkereskedelmi vállalattal.

A profilgazdának fontos feladata a profilgyártmány fejlesztése. Ehhez fejlesztő káderekkel és eszközökkel kell rendelkeznie.

Digitized by Google

A profilgazda témájában más intézmény kutatást vagy fejlesztést csak az ő engedélyével végezhet. Így elkerülhetők a párhuzamosságok, a felesleges kiadások.

A társadalmi érdeket kifejező központi akarat érvényrejuttatásában — a jelen esetben a termelés specializációjában — csak akkor juthatunk előbbre, ha a gazdaság irányításába bekapcsoljuk a téma megvalósításában érintett termelőegységeket, ha demokratizáljuk a vezetést.

*

Ha haladást érünk el annak a néhány kérdésnek a megoldásában, amelyet e cikkben érintettünk: a gyártmányszűkítésben ott, ahol a termelés számunkra előnytelen; a termelés növelésében ott, ahol kedvező lehetőségeink vannak és végül az alkatrészek, termelési egységek, végtermékek termelésének fokozottabb specializációjában, akkor a gépiparról szóló központi bizottsági határozatban megjelölt feladatok közül a legfontosabbakat oldjuk meg.

Digitized by Google

Dráma és erköles

— NÉGY ÚJ MAGYAR SZÍNDARABRÓL —

Írta **RÉNYI PÉTER**

Az ártatlanul elítélt munkásvezető kiszabadul a börtönből — 1954-et írunk — és számvetést készít barátairól, családjáról. A számvetés eredménye negatív: szinte mindenki, akinek a hűségére számított, elárulta őt. A főhős magányosan indul újra neki az életnek. (BERKESI ANDRÁS: A KÖR BEZÁRUL.)

A tudós, akinek a felszabadulás, a népi demokrácia felfelé-ívelő pályát ígér, a felszabadulás után, majd a személyi kultusz és az ellenforradalom éveiben sorra-rendre elárulja tanítómesterét, feleségét, családját, barátait. Végül mindenki elhagyja, sorsa végképp megfeneklik — rá már csak a sivár magány vár. (THURZÓ GÁBOR: ZÁRÓRA.)

Ágass, volt horthysta hadmérnök, aki ma tudósként, megbecsült emberként él, de a maga lelkiismerete előtt még mindig viseli múltjának bélyegét, nyíltan feltárja, hogy mit vétett a háború alatt. Bizalmára azonban bizalmatlanság a válasz, s Ágass az öngyilkosság szándékáig is eljut, míg végül ügye és jelleme tisztázódik a társadalom szemében. (DOBOZY IMRE: HOLNAP FOLYTATJUK.)

Leleplezik az antifasiszta mártírként elpusztult nagy orvos-professzor szobrát. Családja — nővére kivételével — most látszólag buzgón ápolja emlékét, érdeméből tőkét igyekszik kovácsolni magának. Aztán kiderül: családja elárulta őt, mártír-haláláért végső soron anyja a felelős. (SZABÓ MAGDA: LELEPLEZÉS.)

Íme, négy új magyar drámának, a vázlatnál is szűkebbre szabott tartalma. Nem éppen eredeti dolog, de talán itt is alkalmazható módszer, hogy feltegyük a kérdést: ha az 1962-es évről csupán e négy kis szinopszis maradna fel, milyennek képzelné el a mi időnket az utókor? Annyi bizonyos, hogy drámai korra, vajúdások, bukások és győzelmek, nagy társadalmi fordulatok, nagy erkölcsi számvetések korára következtetne. A kései kutató ezt gondolhatja: a dráma sokezer éves történetében ritkán akadt olyan időszak, amelyben egy ország találomra kiragadott maroknyi színdarabjában ennyi társadalmilag súlyos drámai téma, kiélezett konfliktus

Digitized by Google

sűrűsödött volna össze. És valóban: a mi korunk kiemelkedően drámai kor. S ha nem is született még Shakespeareje, életanyagának hallatlan dinamizmusával talán a shakespearei kornál is drámába kívánkozóbb. Ma már nemcsak a teória bizonyítja ezt, hanem a művek is. És ez nem csekély dolog!

Akik csak a színvonal oldaláról közelednek az új magyar drámához és a klasszikusokhoz mérik művészi teljesítményét, azok teljesen történelmietlenül ítélkeznek róla. A klasszikusok csúcsteljesítményei sem eredtek soha kizárólag individuális képességekből; még Shakespeare sem sivatagban fakasztott vizet. Ott volt előtte és mellette a kor drámairodalma, amelynek lépcsőin zsenije a csillagokig léphetett. A négy szóban forgó magyar dráma, ha ebből a szemszögből nézzük, sokkal többet jelez, mint amit művészi eredményeik vagy gyengéik mutatnak. Sőt, éppen színvonalbeli különbségeik bizonyítják, hogy itt valami általános, a tehetségtől bizonyos értelemben független, a korban rejlő közös vonásról van szó. Az, hogy egy fél éven belül négy ilyen új magyar dráma került bemutatásra, színházi életünk jelentős eseménye, amire a mai magyar dráma fejlődésének nagyobb perspektívájából is érdemes felfigyelni.

•

Mi a fokmérője e művek belső drámaiságának? Mindenekelőtt az, hogy a konfliktust, az egyén viszonyát a társadalmi fejlődéshez — hatáskereső erőltetettség nélkül — élet vagy halál kérdéseként vetik fel (akkor is, ha ezen nem feltétlenül a fiziológiai, hanem az erkölcsi halál, a humánum széthullása, az egyéniség megsemmisülése értendő). Kun István, a *Kör bezárul* főhőse eltaszítja magától asszonyát, pedig maga vallja meg, hogy a börtönévek legsúlyosabb megpróbáltatásait is csak azért élte túl, mert hitt feleségében, Ágnesben, ő volt számára az élet. Kun rideg elszántsága, amellyel végül elszakítja szeretett társához fűződő kapcsolatát, úgyszólván a megsemmisüléssel azonos. Tormos professzor a *Záróra* utolsó jelenetében erkölcsi hullaként zuhan a semmibe. Ágass mérnöknek, a *Holnap folytatjuk* főhősének asztalán már ott fekszik a pisztoly, amellyel véget akar vetni életének, s csak pillanatok választják el a helyrehozhatatlantól. Élő holttestekkel ismerkedünk meg a *Leleplezés*-ben özvegy Simonnénak, Simon Péternek és Annának, a nagy orvos anyjának, bátyjának és özvegyének alakjában. Úgy maradnak meg ők emlékezetünkben, mint a halott árulói, a végjelenet pedig egy halottas ház dermesztő levegőjét árasztja.

Az új és a régi életforma között folyó harc, a vagy-vagy, e drámák mindegyikében felvetődik és mindegyikükben halálos komolysággal. Rátalálni az újra — ez annyi, mint élni és boldogulni; a régi mellett maradni pedig az erkölcsi pusztulással egyenlő. Kö-

Digitized by Google

zős sajátossága a négy drámának az is, hogy nem politikai, hanem par excellence erkölcsi értelemben fogalmazza meg az útválasztás dilemmáját. Nem kapitalizmus és szocializmus, forradalom és ellenforradalom között ágazódik el az út (mint az 1956-ról szóló drámákban), hanem szocialista, közösségi erkölcs és egoizmus, nihilizmus között. A négy mű közül három, ha a szó szoros értelmében nem is tragédia, de olyan bukással végződik, amelynek a logikája ez: aki nem tud erkölcsileg felnőni, méltóvá válni ahhoz a korhoz és társadalomhoz, amelyben élünk, annak morálisan pusztulnia kell.

Ez a mondanivaló azt a törvényszerűséget tükrözi, hogy napjainkban a drámai ábrázolás egyre kevésbé ragadhatja meg pusztán politikai aspektusokból az egyént. A szocializmus alapjainak lerakásával ugyanis a társadalom minden osztályában és rétegében eldőlt a politikai útválasztás kérdése, az egyén *politikailag* fokozatosan egyre kevésbé különül el az általánostól, s éppen a társadalom életében végbement nagy változások teszik lehetővé, hogy a szocializmus erkölcsi normái is általánossá váljanak. Milliók *erkölcsi* arculata és világnézete azonban csak igen lassan alakul át. A társadalom osztályainak a szocializmus felé tett politikai fordulata fokozatosan megszünteti a politikai konfliktusokat, de ugyanakkor garmadával szüli az erkölcsi problémákat. Természetes, hogy a szocializmus elfogadása fordulat az egyén erkölcsi magatartásában is, sőt, döntő erkölcsi fordulat az individualista-polgári-kispolgári moráltól a szocialista morálhoz vezető úton. De ez a fordulat először még csak az erkölcsi felfogás és érzések *irányának* a megváltozását jelzi, s nem jelent egyszerre teljes, gyökeres megújhodást, korántsem azonos még az egész út végigjárásával. Ebben az értelemben a politikai komfliktusok megoldásával új erkölcsi-világnézeti konfliktusok egész sora kezd jelentkezni, magasabb szinten és szélesebb méretekben, mint eddig. Ezt az átmeneti helyzetet fejezi ki a politika és morál viszonya a legújabb drámákban.

Ezek a drámák ezért a tipizálás jellegében is átmenetet alkotnak. A politikai-történelmi dráma típusai ugyanis mások, mint azé a drámáé, amely az egyén erkölcsi magatartásának fejlődését állítja a figyelem középpontjába: itt differenciáltabb, sokrétűbb a típusok köre, mert a konfliktusok is differenciáltabbak. A politikai dráma, a nyílt osztálykonfliktusnak megfelelően, arra a kérdésre összpontosítja a fő figyelmet, hogy ki hogyan viszonylik a haladáshoz. Persze itt is árnyalt, sokrétű ábrázolásra van szükség, de bizonyos értelemben még sokkal bonyolultabb a képlet akkor, amikor az emberek már túljutottak az alapkérdésen, amikor már nem a szocializmus és a kapitalizmus közötti választás a rendező elv, hanem az: hogyan alkalmazkodik az egyén azokhoz az új viszonyokhoz, amelyeket politikai elhatározásával már vállalt. Az osztály-

Digitized by Google

konfliktus ábrázolása óhatatlanul arra csábít, hogy a dráma erősen általánosított osztálytípusokat teremtsen; a mai konfliktusok viszont egyénibb típusok ábrázolását teszik lehetővé és követelik meg. A népi hatalom barátainak és ellenségeinek két alapvető, egymással szembenálló kategóriája és az osztályok közötti különbségek még fennállnak, de a legfőbb feladat ma: nyomon kísérni a szocializmus oldalára állt emberek fejlődését, tisztázni a köztük levő viszonyokat, elemezni olyan problémákat is, amelyek eddig elhomályosultak az alapvető kérdések mellett. Más szóval: a mai helyzet egyénibb, sajátosabb típusokat követel meg a művészi ábrázolásban, és ez az igény már ezeken a drámákon is lemérhető.

Hogy világosabbá tegyük az említett különbségeket, idézzük fel Dobozy Imre 1956-ról szóló drámáját, a Szélvihart, és vessük össze típusait és konfliktusát a szerző mostani művével. A *Szélvihar* konfliktusa lényegében három politikai típusra épül: az egyik — mindvégig hűségesen kitart a párt, a szocialista rendszer mellett, a másik — maga az ellenség, a harmadik — megzavarodott ember, aki politikai illúziói, csalódásai és ingadozásai következtében eltávolodott a népi rendszertől, és akit csak keserű történelmi tapasztalatok tanítanak meg arra, hogy az igazság a népi hatalom oldalán van. Ezzel szemben a *Holnap folytatjuk* alapkonfliktusa a szocializmus erőin belül bontakozik ki. Az ellenség ebben a drámában is jelen van, de már semmilyen döntő befolyással nincsen; az az ellentmondás, amelynek szorítójában a dráma szereplői vergődnek, nem osztálykonfliktusból fakad. A hősök mind a szocializmus platformján állnak, konfliktusuk nem a politikai rendszerhez való viszonyukban rejlik. Itt sokkal szűkebb a probléma, mint a *Szélvihar*-ban, ezért az írónak sokkal közelebbről kellett szemügyre vennie hőseit. Jellemzésükhöz nemcsak kevés, hanem egyenesen félrevezető lett volna, ha csupán politikai arculatukat tisztázza.

Jó példa erre a dráma két alakjának, a szocialista Cserepesnek és a kispolgári gondolkozású Máriának bizonyos mértékű hasonlósága. De nem kevésbé jellemző a két főszereplő, Ágass és Barla egymáshoz való viszonya sem. Mindketten eljutottak a szocializmushoz, ha más-más időben, más-más módon és más-más szinten is. Barla meggyőződéses régi kommunista; Ágass hosszas vajúdás után válik — nem kommunistává, — de a szocializmus őszinte hívévé. De Barla mégsem bízik Ágassban, nem képes túltenni magát annak a találkozásnak az emlékén, amikor még ellenségként álltak szemben egymással, s nem hajlandó tudomásul venni, hogy azóta Ágass megjárta a történelem purgatóriumát. Mi a szülője Barla előítéletének? Politikai gondolkodásának megmerevedése? Aligha, hisz Barla minden jel szerint érti és helyesli a párt politikáját. Nem, Barlának nem az Ágassokkal általában van konflik-

Digitized by Google

tusa, hanem azzal az Ágassal, akiről a látszat miatt feltételezi, hogy elvtársának gyilkosa. Erkölcsi konfliktus tehát ez, a személyes indulatok és a társadalmi érdek ütközik itt össze. De erkölcsi jellegű Ágass problémája is. Miért érzi Ágass szükségét annak, hogy minden kockázatot vállalva, feltárja múltjának a gyilkosságban büntelen, de politikailag és eszmeileg súlyos hibákkal terhelt történetét? Azért, mert nem érzi elégnek azt, hogy csak politikai értelemben jusson egyetértésre a mai társadalommal, nem tudja elviselni, hogy erkölcsileg másodrendűnek tekintsék. Mert egész emberi mivoltában erkölcsileg akar azonosulni környezetével, az új társadalommal.

•

A szocializmus morális problematikája felé fordulás persze nem jelenti azt, hogy az említett négy dráma mindegyike szocialista módon válaszolja is meg az erkölcsi kérdéseket. Éppen azért érdekes elemezni és egymással összevetni e drámák morális kérdéseit és válaszaikat, mert nagyon is különböző módon értelmezik a szocialista társadalom erkölcsi követelményeit. Alapvető politikai nézeteik azonossága és egyben erkölcsi koncepciójuk fejlettségének különbözősége — jellemző az objektív fejlődésre is, drámairodalmunk helyzetére is. Mind a négy mű — egyértelműen és hátsó gondolatok nélkül — igenli a szocializmust, az egyén és a társadalom vonatkozásában egyaránt tőle várja a megoldást. De mihelyt erkölcsi síkon vetődnek fel e kérdések, nyomban szembetűnik, hogy lényeges különbségek vannak köztük. Minthogy ebben rejlik a mai magyar dráma egyik legidőszerűbb problémája, érdemes részletesebben szólnunk erről, annál is inkább, mert a morális koncepciók eltérései mögött mindenütt ki lehet mutatni a világnézeti eltéréseket és ellentmondásokat.

Vegyük példaként először Szabó Magda és Thurzó Gábor drámáit, amelyek egy majdnem azonos morális szemléletnek a különböző variánsai. Erkölcsi felfogásukban — a többi között — közös az, hogy voltaképpen kétféle alaptípusra osztják fel az embereket: meggyőződéses emberekre és opportunistákra, tisztákra és tisztátlanokra. Ezt a kétféle emberi magatartást élesen és határozottan szembeállítják egymással. Az embereknek jókra és rosszakra való merev felosztása már önmagában is metafizikus dolog, s ennek a logikus következménye, hogy mind ezek, mind amazok fejlődésképtelenek, a két típus között nincs sem átmenet, sem út. A jellemek ábrázolása mindkét drámában statikus. A *Záróra* Tormos professzora 1945-ben ugyanolyan utolsó karrierista, mint 1957-ben, amikor erkölcsi hullaként száll alá. Bors és Tormosné — a tisztességes emberek — kezdettől fogva mindvégig hibátlanok.

Digitized by Google

A *Leleplezés*-ben hasonlóképpen egyértelmű a kontraszt egyfelől a mindvégig és töretlenül elvhű, erkölcsileg feddhetetlen Etel, másfelől özvegy Simonné, Simon Péter és Anna között, akik immár másfél évtizede súlyos bűnben élnek.

Ezekben a drámákban a cselekmény nem követi nyomon a társadalmi környezet és a jellem egymásra való hatását; funkciója csak annyi, hogy olyan alkalmakat teremt, amelyek során mind mélyebben és sokoldalúbban lepleződik le a bűn és az elvtelenség, s magasztosul fel az erény, a tisztesség. Konfliktusuk e végletek összecsapása, a megoldás pedig a rosszak, a bűnösök pusztulása. Erkölcsi ítéletük szinte felülmúlhatatlanul kemény és következetes. De vajon mit tükröz ez a kíméletlen puritanizmus, milyen erkölcs szintjéről ítélkeznek ilyen szigorúan? Sokan — köztük olyanok is, akik a szocialista erkölcsöt vallják magukénak — azt olvassák ki e drámákból, hogy azok a proletárerkölcs nevében tesznek igazságot. Ez azonban tévedés. Igaz, hogy Thurzó Gábor is, Szabó Magda is azt vallja, hogy minden jónak, tisztának, feddhetetlennek a népi demokrácia oldalán a helye, s ezzel a felfogásukkal támogatják is az új társadalmat — de erkölcsi hitvallásuk — mondjuk ki ezt minden bántó szándék nélkül — idealista és metafizikus.

Ami elválasztja erkölcsi felfogásukat a dialektikus materializmusétól, az mindenekelőtt az, hogy náluk az erkölcs eleve egyénileg determinált, lényegében független a társadalomtól és annak változásaitól. Ez Thurzónak mindhárom alapvető figuráján pregnánsan kimutatható. Tormos és Bors figurájáról már szóltam. De a legtöbbet e tekintetben Thurzó drámájának harmadik főalakja mondja: a pap, aki — jóllehet a társadalomnak másik pólusán áll, mint Bors, és ideológiailag is egyenesen ellenlábasa — erkölcsileg szintén feddhetetlen marad, s a fejlemények láthatóan igazolják őt, akárcsak Borsot. A katolikus papnak és a kommunista forradalmárnak szinte azonos helyzete és közös frontja az opportunistával szemben: ez Thurzó drámájának a tengelye, de ez egyben legvitathatóbb tétele is. El lehet-e fogadni a szerzetes és a kommunista puritánizmusának, erkölcsének azonosítását, a vallásos hit és a tudományos meggyőződés erkölcsi egyenrangúsítását?

Nagy hiba volna, ha egyszerűen megejtene bennünket az az éles kritikai hangsúly, amelyet az opportunista Tormossal szemben megüt a dráma, amint hiba volna az is, ha ebből a hangsúlyból arra következtetnénk, hogy a *Záróra* morálja azonos a kommunista morállal vagy legalábbis nagyon közel áll hozzá. Csak végig kell követnünk Thurzó logikáját, csak vissza kell mennünk azokhoz a filozófiai alapokhoz, amelyekről gondolatmenete elindul, és akkor nyomban szemünkbe tűnik, hogy szerinte az emberek

Digitized by Google

morális mivolta független a politikai, társadalmi, világnézeti viszonylatoktól: a forradalmárban és a forradalomellenes hívőkben ugyanaz az erkölcsi tudat munkálhat. De akkor minek a terméke ez a közös moralitás? Csak valamiféle emberfölötti erő elrendeltetésére gondolhatunk, egy társadalomfeletti hatalomra, amely jókra és rosszakra osztotta fel az embereket. De így van-e ez? Természetesen nem. A kommunista Bors és a hívő szerzetes morálját egyaránt a társadalom alakította ki, de ez a két morál külső jegyeiben sem látszhatik azonosnak: és ha látszólag vannak is érintkezési pontjaik, a lényeget tekintve, valójában kizárják egymást. Igaz, hogy mindkét hős elítéli Tormos aljasságát, végtelen opportunizmusát, igaz, hogy mindkettőjüknek van erkölcsi eszménye, Tormosnak pedig nincs. Csakhogy Borsnak, a kommunistának az erkölcse homlokegyenest ellenkező eszményeken alapul, mint a vallóserkölcs, amelyet a pap képvisel.

Bors és a szerzetes csak abban értenek egyet, hogy le kell küzdeni azt a fajta egoizmust, amelyet Tormos testesít meg. Bors azonban azért ítéli el Tormost, mert az a társadalom kárára, csak saját magának akarja megszerezni a földi javakat, mert mérhetetlen mohóságában elaljasodik, az emberek farkasává válik. A szerzetes viszont azért veti el Tormos erkölcstelenségét, mert szerinte semmire sem kell ezen a földön törekedni, és azért érzi közel magához Borsot, mert úgy véli, hogy az is hasonlóan aszkétikus elveket vall. Pedig Bors nem aszkétaként, hanem kommunistaként harcol Tormos ellen. Bors is hajlandó áldozatokra, nem kevésbé, mint a pap, de célszerűen, okosan, annyiban, amennyiben ezt a társadalom érdeke megköveteli, s azért, hogy a társadalom és benne maga is boldoguljon. A szerzetes a boldogságot a másvilágtól, az égi üdvözüléstől várja, a földi igazságtalanság elleni harcot tagadja. Bors éppen erre a harcra tette fel az életét, azért a harcért hajlandó áldozni.

Vallás és tudomány, idealizmus és materializmus, metafizika és dialektika — vagyis a legalapvetőbb világnézeti elvek állnak szemben ebben a két figurában, és Thurzó úgy formálja sorsukat, hogy nem a különbség, hanem a hasonlóság tűnik szemünkbe. Ennek egyik eszköze az, hogy Tormosból az opportunizmusnak és a karrierizmusnak valóságos ördögét formálja, akinek gonoszsága éppen annyira eleve elrendeltetett, mint a pap és Bors jósága. Tormos aljassága abszolút és változtathatatlan, akár kedveznek bűneinek a társadalmi viszonyok, akár nem.

S mi az oka annak, hogy Tormos végül is elbukik? Nagyon tanulságos ez az ok: a pap és a kommunista, a két „hívő" összetalálkozása, közös frontja — ez az a gát, amelyen megtörik a féktelen egoizmus és individualizmus piszkos áradata, ez a *„záróra"* a Tor-

Digitized by Google

mos-félék számára. A nézö, aki az előadás végeztével kilép a Vígszínházból és aki — Thurzóhoz hasonlóan — jól érzi magát a mai szabad és tiszta politikai légkörben, elhiszi-e vajon, hogy már eljött az opportunisták zárórája is? Elhiszi-e vajon, hogy a Tormosok elleni harc azzal fejeződik be, hogy a katolikusok és a materialisták összefognak az egoisták ellen? Az opportunizmust, az önzést, az alacsony ösztönöket és indulatokat csak az osztálynélküli, az anyagi javakban bővelkedő kommunista társadalom megteremtésével lehet legyőzni, a kommunista erkölcs csak hosszas nevelőmunka eredményeként, a szocializmus, a kommunizmus építésének folyamatában terjed el társadalmi méretekben és hatja át fokozatosan az egész társadalom életét. Az emberek pedig nem oszthatók mereven jókra és gonoszokra. Egyrészt már ma is széles teret ölelnek fel az emberek erkölcsi fejlődésének határai, másrészt a fejlődés mai fokán a kommunista erkölcs eszményi szintjére még csak egy tudatos kisebbség emelkedett fel (s ez sem belső vívódások nélkül!). Tormosok persze kevesen vannak, de az egoista hajlam, a Tormos-féle morál — ha egyre inkább csödöt mond is — lappangó veszély marad mindaddig, amíg fel nem építjük a kommunizmust, s ezért az ellene folyó harc korántsem zárult még le.

• •

Utópista erkölcs-szemlélet lelhető fel a *Leleplezés*-ben is, jóllehet nem abban pregnáns és következetes formában, mint Thurzó darabjában. Leginkább Etelnek, a mártír Simon Bálint húgának és Annának, Simon Bálint özvegyének egymással való szembenállása mutatja meg: hogyan értelmezi Szabó Magda a morális problémákat. A két asszony, a kommunista és a kispolgár, mindketten életük nagy szerelmét vesztették el a fasizmus idején. Mindkét férfi forradalmár, szabadságharcos volt. De a kispolgári Anna nem sokkal férje tragikus halála után sógorának, Péternek a szeretőjévé lett, Etel pedig tizenhat éve az elhalt szerelmes emlékének él, minden más férfitól távoltartja magát. Igaz, az alapvető ellentét Etel és a Simon-család többi tagja között nem ebben csúcsosodik ki, mégis döntő tényező ez. Az írónő ugyanis nem azért bírálja Annát, mert egy lelketlen és lelkiismeretlen emberrel adta össze magát, hanem azért, mert egyáltalán közelkerült egy férfihoz, mert „nem őrizte tisztaságát" haláláig, amire Etel — minden jel szerint — el van szánva. A kommunista morál persze nem állít és nem is állíthat fel ilyen követelményeket.

De haladjunk csak tovább ezen a nyomon, vizsgáljuk csak meg milyen fénybe helyezi ez a szemlélet az egész Simon-családot és benne a mártír haláláért felelős embert, Simon Bálint édesanyját. Voltaképpen mi történt, miért kellett Simon Bálintnak el-

Digitized by Google

pusztulnia? Azért, mert anyja korlátolt, önző módon szerette, és nem akarta neki megengedni, hogy veszedelmes illegális ügyekbe bonyolódjék. Ez a szenvedélyes és önző érzelem vitte az asszonyt arra, hogy egy nyilas családot megkérjen, óvják a fiát a veszélyes helyzetben. A nyilasok pedig nem óvták, hanem megölték a fiút. Ez az anyának a tragikus bűne, ezt takargatja, kompenzálja mindenféle módon, ez viszi bele őt a legképtelenebb hazugságokba, ez teszi az elaljasodott, karrierista Péter engedelmes eszközévé, sőt cinkosává. De vajon csak ostoba illúziókat táplált az anya a nyilasok iránt, vagy félig-meddig maga is fasiszta volt? Erről hallgat a szerző. Arról viszont nagy hangsúllyal beszél, hogy az anya Bálinthoz való elvakult vonzalma hogyan tette tönkre az egész családot. A dráma lényegében az elaljasult Pétert is felmenti, azt bizonyítván, hogy az anyának másik fia iránti elfogult szeretete torzította el Péter egyéniségét. Péter legalább is így magyarázza ezt, és senki, semmi nem cáfolja meg őt; sőt éppen Péter vádjainak csapásai alatt omlik össze az öregasszony. Ám ha így van, akkor voltaképpen minden az anya bűne. A dráma, amely ezt az asszonyt gyilkosként vádolja, mert ostobaságában, kapkodásában, korlátoltságában fia ellenségétől kért segítséget, irreális és képtelen morális követelményeket támaszt az emberekkel szemben: egy olyan aszkétikus erkölcs nevében ítél, amelyet nem lehet vállalni. Özvegy Simonné nem egyszerűen gyilkos, hanem tragikus alak, ő jót akart, és eközben a legrosszabbakat idézte elő — akaratán kívül! Ha a dráma arra helyezné a hangsúlyt, hogy mindezt végtelen osztálygőgjében, reakciós politikai-társadalmi eszmék jegyében tette — még akkor is érzékeltetnie kellene az anya egyéni tragédiáját. A szerző azonban csak mellékesként kezeli a társadalmilag meghatározó körülményeket. A tényleges okot, a kiváltó erőt nem a fasizmusban, hanem az anya önző és korlátolt szeretetében keresi: efelett töri el szigorú erkölcsének pálcáját.

Ha ilyen moralista maximalizmussal közelednénk az emberekhez, ha ehhez hasonló végletes követelményeket támasztanánk velük szemben, akkor legjobb nevelő szándékunk is vagy farizeuskodást váltana ki, vagy pedig nyílt elutasításra találna, de semmiképp sem tudna hatni az emberekre. Az absztrakt morál, amely az emberek esendőségével a maga elvont, steril eszményét állítja szembe, az az erkölcstan, amely nem abból indul ki, hogy minden emberben van hajlam a jóra és a rosszra, olyan társadalmi viszonyokat kell tehát teremteni, amelyek kifejlesztik, kiteljesítik az emberekben mindazt, ami nemes bennük — ez kelthet ugyan félelmet vagy tiszteletet, de semmiképp sem szerezhet magának követőket társadalmi méretekben.

Közelebb áll-e tehát a szocialista ember eszményéhez Tormos professzor vagy az öreg Simonné bűnös, de „emberi" mivolta, mint

Digitized by Google

Thurzo Gábor és Szabó Magda „tiszta" hőseinek aszkétizmusa? Nem, így nem lehet felállítani a párhuzamot: ugyanis mindkét véglet fikció, s nem lehet egyiküket a másik nélkül elfogadni, hiszen ezek egymást kiegészítő, egymást feltételező típusok. Ha a szocialista ideológia szemszögéből mérlegeljük e szemlélet jelentőségét, akkor együtt kell nézni mind a kettőt, egyetlen szemlélet két megnyilvánulásaként, és ettől a szemlélettől kibékíthetetlen ideológiai ellentét választja el a szocialista morált. Mégis hiba volna, ha e világnézeti korlátja miatt egyszerűen elvetnők a két drámát. Azt is észre kell venni, hogy mindkét színdarab — túl azon, hogy politikailag a szocializmus platformján áll — egy igen fontos ideológiai vonatkozásban is tesz egy lépést előre. Mindkettőben megjelennek a színpadon a kommunista hősök, akik ha olykor erőltetett sémákba kényszerítve is, már puszta létükkel is jelentős tényezőkké válnak. Ma még szűk az az ideológiai abroncs, amelybe a szerzők begyömöszölik ezeket az hősöket, mozgásuk tere még kicsiny, de ugyanaz a tendencia, amely behozta őket ezekbe a drámákba, tovább hat, és kitágítja, majd szét is töri ezeket az abroncsokat. Ennek kezdetei már ma is láthatóak. De ezeken a szimptomákon kívül másból is következtethetünk a pozitív távlatra: a szerzők művészi hajlamaiból, a valóságos részletekhez való őszinte vonzódásukból, amely művészileg már ma is ellentmondásossá teszi koncepciójukat. Ha az első kommunista hősöket — Borsot, illetve Etelt — még tartózkodással jellemezték is a szerzők, következő művükben már nehezebb lesz megtartaniuk ezt a tartózkodást, hisz a hősök a művészetben is a maguk életét élik és kikövetelik a maguk igazságát. A tehetséges, a valóság talaján, a szocializmus platformján álló és tájékozódó művész pedig nem állhatja útját hősei belső törekvéseinek, hanem minden figyelmét arra fordítja, hogy megérezze és ki is fejezze ezeket. Persze, ha a régi ideológia szövete valahol egyszer felfeslett, akkor óhatatlanul felbomlanak e szövet régi mintái is, és végül újra kell szőni az egészet. Ennek a munkának kezdetét jelzi az itt elemzett két dráma, és hogy a kezdetet folytatás követi majd, ennek íróik tehetsége és a szocializmushoz való vonzódása a legfőbb záloga.

Érdekes megfigyelni, hogy Berkesi András színműve: *A kör bezárul* — amely egészen más eszmei forrásokból táplálkozik, mint az előbb említett darabok —, bizonyos vonatkozásban mégis az előbbiekkel rokon álláspontot képvisel. Szabó Magda és Thurzó Gábor vallásfilozófiai oldalról közeledik az aszkétikus erkölcsi ideálhoz, Berkesi András pedig az ultraradikalizmus egy fajtájától jut el — lényegében ugyanide. Az élettapasztalat, a filozófiai ki-

Digitized by Google

indulópont nála egészen más: a törvénysértések során ártatlanul elítélt kommunisták nevében szól, annak a mélységes aggodalomnak ad hangot, amely a börtönből kiszabadult forradalmárokat eltöltötte, amikor hosszú évek szenvedései után visszatértek az életbe, és gyakran azt kellett látniok, hogy bizony sokan megcsalták, elárulták őket.

Berkesi tehát egy konkrét történelmi szituációból indul ki, nem általában az emberi erkölcsről beszél, hanem egy súlyos korszakban élő emberek erkölcsi próbatételéről. Hősei nem statikusan ábrázolt jellemek. Berkesi szemlélete szerint szoros kapcsolat van a politika változásai és az erkölcsi folyamatok alakulása között. Érzékelteti, hogy a személyi kultusz embertelen torzulásai nélkül sohasem kerültek volna ezek az emberek oda, ahová kerültek. Berkesinél tehát az egyén és a társadalom ábrázolása nem válik el egymástól. A társadalmi-politikai viszonyok a *Leleplezés*-ben és a *Zárórá*-ban voltaképpen csak hátteret alkotnak; Berkesi társadalomkritikai szándékkal lép fel, sőt egyenesen nagypolitikai kérdéseket is feszeget. (Más kérdés, hogy később aztán megfeledkezik róluk.)

Azért kell hangsúlyozni a kiindulópontoknak ezt az eltérését, hogy világosabbá tegyem, mi a tanulsága Berkesi szemléletbeli hibájának. A napi sajtóban már részletesen írtam a dráma erkölcstanáról, s így talán megengedhető, hogy itt csak idézzem akkori konkluziómat: A dráma végső ítéletét *„nem lehet elfogadni: mert nem azonos a törvénysértő pereket kieszelő, az akkori körülmények között elaljasodott emberek bűne, a jogtiprás ellen küzdő, de időlegesen meghasonlott emberek vétkével, mint ahogy nem azonos a törleszkedők, a helyzethez buzgón alkalmazkodók jellemtelenségével sem. Az az erkölcsiség, amely nem látja meg az alapvető különbségeket e különféle jelenségek között — tessék akármilyen fennköltnek és tisztának is — amely csupán az azonosságokat hangsúlyozza, elvileg utópista, gyakorlatilag irreális és ezért végső soron nem segíti az emberek erkölcsi megtisztulását."** Hogy hogyan juttatta idáig Berkesit a dráma belső logikája, azt megpróbáltam az idézett cikkben kifejteni, itt csak e szemlélet általános következményeire akarok utalni. Az előbb említett két mű a vallásos aszkétikus erkölcsöt azonosította a forradalmi önfeláldozással. Berkesi majdhogynem ennek a fordítottját teszi meg: a proletárerkölcs nevében emeli az erkölcsi mértéket olyan magasra, az emberileg átlagosan teljesíthető mérték fölé, hogy ezt már csak igen-igen kevesen üthetik meg.

Nem lehet azonban kommunista az a morál, amely csak egy egészen vékony elitrétegre van szabva: a túlhajtott erkölcsi köve-

* Népszabadság, 1962. november 11.

Digitized by Google

telmények elválasztanák a kommunistákat a néptől, az erkölcsi felsőbbrendűség veszedelmes illúzióját keltenék bennük, valamiféle kiválasztottság kasztszerű tudatát, ami pedig a halála minden demokratikus erkölcsfelfogásnak. Ahol olyan erkölcsi törvényeket fogalmaznak, amelyek az emberek nagy tömegei számára elérhetetlenek, ott az erkölcs visszájára fordulhat: jogcímmé válhat arra, hogy a társadalom tagjainak egy része felrúgja az erkölcsöt, és a maga erkölcsének „magasabbrendűsége" nevében a legerkölcstelenebb önkényt is megengedje magának. Hogy van erre példa, azt Berkesi, akit a személyi kultusz éveiben méltatlanul meghurcoltak az ilyen „erkölcsű" emberek, a maga bőrén tapasztalhatta. Drámájának főhőse, Kun István hozzátartozóinak erkölcsi gyengeségét mégis olyan átokkal sújtja, amely értelemszerűen olyan, egyébként becsületes embereket is érinthet, akiknek nem volt bűnük, de a személyi kultusz viszonyai között nem álltak ki töretlenül minden megpróbáltatást. Ennek az álláspontnak a türelmetlensége ellentmond a szocialista humanizmusnak, s a forradalmi optimizmusnak, amelynek egyik forrása éppen a mélységes bizalom az ember erkölcsi fejlődésének lehetőségeiben, s a meggyőződés, hogy az erkölcsi gyengeségek mögött mindig elemezni kell a konkrét társadalmi okokat. Aki nehéz helyzetben gyengének bizonyult, annak persze vállalnia kell a felelősséget, egyéni katarzis nélkül nem válhat a közösség egyenrangú tagjává, de a büntetésnek nem kitaszítás, hanem megtisztítás a célja.

A negyedik dráma (Dobozy Imre: *Holnap folytatjuk*) az előbbiekkel összevetve szinte úgy hat, mint ezeknek cáfolata. Dobozy nem azt kívánja bizonygatni, hogy aki bűnös, az törvényszerűen bűnös is marad, hanem azokat támadja, akik képtelenek megérteni, hogy az emberek politikailag és erkölcsileg hatalmas változásra képesek, hogy a bűnös megbűnhődhet, de vétkessé válhat az, aki ezt nem érti, és aki bizalmatlanságával a kétségbeesésbe taszítja azt, aki már megtisztult. Ágass mérnök — mint mondottuk — eljutott oda, hogy teljesen eggyé akar válni az új társadalommal, de ehhez nyíltan fel kell tárnia életútját. Erkölcsi probléma ez? Nagyon is az, hisz Ágass amiatt szenved, mert szakmailag becsülik ugyan, de emberileg csak bizonyos határig bíznak benne. Politikai megbízhatóságát lényegében nem vonják kétségbe — különben hogy bízhatnák rá a sorsdöntő kísérletsorozat irányítását? —, de azzal már nem igen törődik senki sem, hogy mit érez, mit gondol, hogy politikai állásfoglalása mélyről fakad-e, vagy csak az erőviszonyok reális felismerésén alapszik.

Ágass minden igyekezete arra irányul, hogy bebizonyítsa: szá-

Digitized by Google

mára a szocializmus alapvetően már erkölcsi ideállá vált. A konfliktus viszont éppen abban áll, hogy társai kételkednek őszinteségében, nem tudják elképzelni, hogy ennyire megváltozhatik valaki, akit ilyen *eszmei* bűnök terheltek a múltban. Más kérdés persze az, hogy a dráma folyamán az író némileg összezavarja ezt a világos kérdésfeltevést, áttereli a bonyodalmat egy vélt *bűntényre*, s ennek tisztázásával lényegében megkerüli a konfliktust. Mégis, Dobozy arra a veszélyre figyelmeztet, hogy a mi viszonyaink között nem csupán az individualista és anarchista morál vezethet konfliktusokra, hanem a dogmatikus-szektás gondolkodás is.

Dobozy nemcsak az ellen a szektás morál ellen hadakozik, amellyel az előbbi három drámában találkoztunk, hanem más értelemben is túllépi e drámák szemléletének korlátait. Az ő jellemein például végképp nem érezzük a fatalista eleve-elrendeltséget, minden egyes figuráján ki lehet tapintani, hogy milyen általános és milyen egyedi tényezők határozzák meg egyéniségét. Cserepesben. az intézet igazgatójában nincs semmi ördögi misztikum. semmiféle megrögzött gonoszság; világosan látszik, hogy egyéni tulajdonságai és régi neveltetése miképpen olvadnak össze benne. Mint ahogy nincs semmi angyali elhivatottság Laczkóban, a kommunista tudósban sem: az ő tisztessége, erkölcsi helytállása nem Borsnak vagy Etelnek toronymagasan a tömeg felett álló, csodás moralitása. Nem, Laczkó alakjában nincs semmi látványos mirákulum: nagyon logikus gondolkodású, a kor eszméit tudományos alapossággal értő ember ő, aki a legtermészetesebb gesztussal áll az igazság mellé. Cserepes és Laczkó jelleme között nincs olyan szélsőséges, végletes különbség, mint — teszem — Tormos és Bors között, a konfliktus a két ember között a drámában enyhébb, de nem enyhébb az ellentét a valóságban az általuk képviselt *két elv* között!

Más szóval: Dobozynál már az a korszerű felismerés ölt drámai alakot, hogy nem emberek ellen, hanem emberek hibái ellen kell küzdeni, hogy erkölcsi és eszmei állapotukat nem szabad sorsszerűnek tekinteni, hanem a körülményekkel együtt kell mérlegelni, s hogy a burzsoá erkölcs maradványaival szembeni legélesebb harcnak az emberek iránti legnagyobb figyelemmel, sőt szeretettel kell párosulnia. De arra is figyelmeztet, hogy az emberek iránti megértésnek nem szabad az elvekben lagymatag opportunizmusra vezetnie: az a jovialitás, amellyel a szerző megbocsát Barlának, az a nagyvonalúság, amellyel Barla túlteszi magát előítéletein (és ezzel együtt Ágass múltjának *eszmei* bűnein), a másik véglet veszélyeire, bizonyos erkölcsi liberalizmus veszélyeire figyelmeztet. Ennek ellenére is azt mondhatjuk: e négy mű közül Dobozy drámája mutatja leginkább a továbbhaladás útját.

Digitized by Google

A valóság tűzte a drámai színpad műsorára az új, alakuló erkölcs problémáit, és nem kétséges, hogy amint az életben, úgy a művészetben is meg fogjuk találni e problémák megoldását. Annyi bizonyos, hogy az új erkölcsi dráma is annál mélyebbre hatol, minél jobban eggyé forr majd benne az elvek védelmében való állhatatosság az egyén iránti tisztelettel. Az új magyar dráma felelősségtudatát tanúsítja, hogy mindinkább magára vállalja a rá eső részt a tömegek erkölcsi átnevelésének példátlanul nagy feladatából. Az úttörő művek vállalkozó igényessége joggal ébreszti azt a reményt, hogy ígéretét a magyar drámairodalom egyre tisztultabb eszmei alapon és egyre nagyobb művészi tökéllyel fogja teljesíteni.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

1963—Anglia és a világ*

Irta

R. PALME DUTT

A jelen pillanatban Anglia mélyponton van, gazdaságilag is, politikailag is, nemzetközileg is. John Bull mindenki célpontjává lett. Minden szamár elbőgi magát a megsebzett oroszlán láttán, amely valamikor uralkodott felette az imperialista világban. A gazdasági élet recsegropog. A stratégia romokban van. A teljes foglalkoztatottság és az új kapitalizmus álma elhalványult. A munkanélküli segélyt kérők hosszú sora meghosszabbodott. Egymás után minden szövetségesünk belénk rúg. A Közös Piac központjában, az „örömteli belépés" kapujánál bebocsáttatásáért esdekelő azt tapasztalja, hogy ez a belépés nem is örömteli és nem is könnyű. Uncle Sam hidegen hátat fordít egykor ösztökélt, de többé már nem nélkülözhetetlen csatlósának. Még a valamikor hőn szeretett Nemzetközösséget is feláldozták — semmiért. Nem csoda tehát, hogy a nép felső és alsó rétegei egyaránt azt kérdik: Milyen hiba történt? Ereje fogytán van talán Anglia? Milyen jövő vár rá?

Anglia mai problémája döntő módon az új világhelyzet problémáját fejezi ki. A kommunista párt húsvéti kongresszusa Anglia jövőjének problémájával fog foglalkozni. Érdemes tehát előzetesen megvizsgálnunk e probléma bizonyos vonatkozásait.

MIÉRT TÖRTÉNT MINDEZ?

Milyen hibát követtünk el? 1945-ben Anglia látszólag erejének és világbefolyásának teljében került ki a háborúból. A krími háromhatalmi egyezmény megnyitotta az utat számára ahhoz, hogy az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval együtt és egyenlő félként elvezesse az új ENSZ-et és a világot a béke és az újjáépítés útjára, miután a fasizmus és a német militarizmus örökre elpusztult, s a kollektív biztonság biztosítva volt mindaddig, amíg a három hatalom együttműködik egymással.

Az angol—szovjet szövetségi szerződés előírta, hogy a háború után Anglia és a Szovjetunió működjenek együtt a béke fenntartásában, akadályozzák meg a német militarizmus és agresszió újjáéledését, s „ne vállaljanak és ne kössenek semmiféle olyan szövetséget, ne vegyenek

* Az Angol Kommunista Párt folyóiratának, a Labour Monthly-nak 1963. januári számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

részt semmiféle olyan koalícióban, amely a másik fél ellen irányul". Az azóta eltelt 18 év alatt azonban elmulasztottuk a kínálkozó lehetőségeket, s Anglia eljutott jelenlegi gyengeségének és megaláztatásának mélypontjára. Miért és hogyan következett ez be?

Anglia jelenlegi meggyengült helyzete, amely most mindenki szeme előtt feltárult, valamivel több, mint a Skybolt-terv összeomlásának, Acheson és McNamara kemény politikájának, vagy a Hatok könyörtelen feltételeinek pillanatnyi következménye. Több mint a gazdasági kereskedelmi ciklus ideiglenesen súlyosbodó hanyatlása. Látnunk kell, hogy az elmúlt 18 évben állandó hanyatláson mentünk keresztül. Most Fultonért fizetünk; Churchillért, Bevinért és Attleeért; Edenért és Macmillanért; a NATO-ért és a német újrafegyverzésért; a nukleáris rögeszmékért és azért, mert országunkat kiárusították az Egyesült Államoknak, s mert 18 éven keresztül elárulták az angol népet és a békét.

BÚCSÚZZUNK EL A RÉGITŐL, KÖSZÖNTSÜK AZ ÚJAT!

Anglia régi gyarmatbirodalmának még nem teljes, de a teljességhez közeledő felbomlása ugyanolyan elkerülhetetlen jelensége a jelen korszaknak, mint egykori ipari világmonopóliumának elvesztése volt a XIX. század második felében. Anglia hagyományos kapitalista virágzása a XIX. században erre az ipari világmonopóliumra épült, ennek alapjait viszont a gyarmati népek vére és kifosztása teremtette meg, s ez a zajosan dicsőített virágzás Angliában is az osztályok óriási különbségét, tömegek kizsákmányolását és nyomorát álcázta. Marx és Engels megjósolta, hogy ez a monopólium megszűnik, mert felnőnek a fiatalabb kapitalista vetélytársak, az Egyesült Államok és Németország. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy Angliának egy új társadalmi és gazdasági rend felé, a szocializmus felé kell haladnia. Ezt a tanulságot ma még sürgősebben le kellene vonni.

Amint Marx és Engels megjósolta, a szocialista mozgalom abban a pillanatban újra feltámadt Angliában, amint — nyolc évtizeddel ezelőtt — megdőlt Anglia ipari világmonopóliuma. De ez a mozgalom nem volt elég erős és tapasztalt ahhoz, hogy érvényesüljön hatalmas ellenfeleivel szemben. Ezért a haláltusa meghosszabbodott. A gyarmati világmonopólium gyors kiterjesztését tekintették kárpótlásnak a gyáripari és kereskedelmi világmonopólium elvesztéséért.

A XX. század első felében fennmaradt a prosperitás megtévesztő alkonypírja, mert a meglevő gyarmati világmonopólium és a tengerentúli területek kizsákmányolása a felszínen tartotta az egyre betegebbé és egyre elsődibbé váló kapitalizmust. De a kapitalizmus általános válsága, amely az első világháborúval és az első győzelmes szocialista forradalommal kezdődött meg, s még inkább a gyarmati rendszer széthullása a második világháború óta eltelt két évtizedben — megszüntette ezt az alapot, és megkongatta a régi rend halálharangját Angliában. A tory meg a tory-munkáspárti politika nem képes választ adni a felmerült problémákra, s ezt a nyilvánvaló csődjét a mai helyzetben mind szélesebb körök érzik. Általános az a felismerés, hogy az új körülményekhez szabott új programra kell áttérni.

Digitized by Google

AZ ÚJ KOLONIALIZMUS DÉLIBÁBJA

„A birodalom vége" — ez ma mind a tory, mind a munkáspárti imperialisták fő témája (bár csapatokat küldtek Bruneiba, hogy fenntartsák a nemlétező birodalmat). Ez a kép azonban túl korai. Még mindig az imperializmus alkalmazkodási kísérletének egy újabb átmeneti szakaszában élünk. Tekintettel az összes gyarmati népek egyetemes felszabadulási mozgalmára, az imperialisták csaknem minden esetben meg kellett hogy adják a függetlenséget — olykor csak heves gyarmati háborúkban elszenvedett vereségük után —, s rövidesen a néhány még megmaradt gyarmatnak is meg kell hogy adják a függetlenséget, még ha eleinte különféle feltételeikkel meg is próbálják béklyóba verni. De a politikai függetlenséggel még nem szűnik meg az imperialista gazdasági kizsákmányolás: a régi gyarmati gazdasági életre alapítva fenntartják ezt, sőt olykor új formák közt („segély"-nek álcázva) ki is terjesztik. A neokolonializmus stratégiája lett a modern imperializmus fő stratégiájává.

A gyarmati extraprofit növekedése az utóbbi évtizedben (Strachey-Hinden szerint a „birodalom végé"-nek évtizedében) feltűnő módon fejeződött ki a fejlett imperialista és a „gazdaságilag fejletlen" (gyarmati és volt gyarmati) országok közötti kereskedelem feltételeiben. Az ENSZ 1962 júniusi statisztikai bullentinja szerint 1953 és 1962 első negyede között a fejlett ipari országokból származó iparcikkek ára 9 százalékkal emelkedett, a gazdaságilag fejletlen országokból származó nyersanyagoké viszont 12, az élelmiszereké pedig 22 százalékkal csökkent. Ez még jobban kitágította a fejlett ipari országok és a gyarmati, vagy volt gyarmati országok közötti, egyre növekvő rést. A gazdagok gazdagabbá, a szegények pedig szegényebbé lettek, s ez jellemző alaptörvénye a kapitalista fejlődésnek.

AZ ANGOL „GAZDAGSÁG" GYARMATI ALAPJA

A gyarmati extraprofitnak a legutóbbi években történt ez a növekedése részben leplezte az imperialista rendszer tényleges csődjét, és egyike volt azoknak a tényezőknek, amelyek enyhítették a háború utáni kereskedelmi ciklus depresszióinak megrázkódtatásait. A gyarmati extraprofitnak ez a növekedése adott tápot a határtalan prosperitás kilátásával kecsegtető, új, válságmentes kapitalizmusról szóló mai hamis reformista elméleteknek. Sehol sem alkalmazták ezeket feltűnőbb módon, mint Angliában, a legbetegebb és legelőbbre modern kapitalizmus országában.

„Az 1956 óta eltelt időszak egészét tekintve az export- és az importárak viszonyának változása évente mintegy 600 millió fonttal járult hozzá az Egyesült Királyság fizetési mérlegének megszilárdulásához" — írta a Financial Times 1962. augusztus 28-i száma. Enélkül a 3 milliárd font nélkül az öt év fizetési mérlegének egyenlege 628 millió font tiszta többlet helyett 2372 millió font, évente tehát átlag 474 millió font nettó deficitet mutatott volna! Így fest a toryk „gazdasági sikerének" gyarmati alapja (stagnáló termelés mellett) az ötvenes években. És a közvetlen gyarmati extraprofitot mégcsak nem is vettük számításba. „A becslések szerint az angol külföldi beruházásokból szár-

Digitized by Google

mazó bevételnek több mint felét két olajtársaság: a Shell és a British Petroleum szolgáltatja. A közép-keleti olajkutak elvesztése látható rést ütne az angol életszínvonalon" — írta az Observer 1962. január 29-i száma.

A „sosem ment nekünk ilyen jól" jelszót hirdető szennyes tory propaganda a gyarmati éhségen alapszik. Ezzel eljutottunk az angol külpolitika, a hidegháború, a felemelt fegyverkezési kiadások, a hatalmasabb amerikai imperialistáknak való behódolás igazi és fő gyökeréhez. Ez a gyökere az angol opportunizmusnak, a reformizmusnak, az „új szocializmusnak" és az „új kapitalizmust" hirdető egész hazug propagandának. Ez a délibáb azonban szét fog foszlani.

A BUBORÉK SZÉTPUKKAN

Most beléptünk abba a korszakba, amikor a nemzeti felszabadító mozgalom további előretörése veszélyeztetni kezdi az imperialista gazdasági kizsákmányolást és azt követeli, hogy adják vissza az országoknak gazdasági erőforrásaikat. Ennek az új korszaknak a megérkeztét Attlee munkáspárti kormányának az Abadan-i válság okozta bukása adta hírül, a hadihajók kiküldése és az iráni olaj-államosítás elleni katonai akció megindításának sikertelen kísérlete. Hírül adta ezt azután Eden tory kormányának a szuezi válság miatti bukása is, amikor a Szuezi-csatorna egyiptomi államosítása ellen indított angol—francia háború kudarcot szenvedett. Ez volt az 1945 óta eltelt 18 év két legfontosabb kormányváltozása Angliában. És mindkettő a Közép-Kelet miatt, mindkettő a gyarmati kérdés miatt, mindkettő egy-egy gyarmati „befolyási övezet"-ben végrehajtott államosítás miatt.

Újra kiderült, hogy a kolonializmus az angol belpolitika fő gyökere. Ezúttal azonban a nemzeti felszabadítási mozgalom végső offenzívája, amely az imperializmus béklyóitól való gazdasági felszabadulásért folyik, s amely még csak most kezdődött meg, de egyre nagyobb erőre kap minden újonnan függetlenné vált országban (gondoljunk csak a kubai válságra és nemzetközi jelentőségére), véglegesen meg fogja szüntetni minden imperialista ország és különösen Anglia gazdasági életének privilegizált helyzetét. Ez új politikai helyzetet tár fel Anglia számára.

AZ „ÚJ KAPITALIZMUS" DÉLIBÁBJA

A csodálatos, válságmentes „új kapitalizmus", az állandó teljes foglalkoztatottság, az „osztálykülönbségek megszűnése", az „új, a középosztályhoz tartozó munkásosztály" és a hozzájuk hasonló délibábok kezdenek már elhalványulni, mint ahogyan a nyugatnémet „gazdasági csoda" is megfakult már. A toryk olyan mélyre ássák el régi plakátjaikat, amilyenre csak tudják. Az „új gondolkodók", akik a valamikor olyan ragyogó, de most már ronggyá foszlott, módosított változatú „szocializmus"-t vagy a „korszerű kapitalizmust" hirdették, most más lemezt tettek fel, más rögeszméket találtak (egyenesen a Pentagon kalapjából elővarázsolt nukleáris „nyulakat", vagy a közöspiaci prosperitás illúzióját). Felfedezték, hogy egymást követő különféle szakaszaiban a kapitalizmus végeredményben mégis csak kapitalizmus.

Digitized by Google

Menjen el csak Strachey, Jay és Crosland az északkeleti partvidékre és Merseyside-ba, s prédikálja a munkaközvetítő hivatalok előtt sorakozó zord tömegeknek az „oh, be ragyogó a virágzó, irányított kapitalizmus!" igéjét. Fessék csak le a „vegyes gazdaság" (talán inkább „zűrzavaros gazdaság"?) szépségeit azoknak a fiataloknak, akik most végezték el iskolájukat, s lelkesedéssel és energiával telve, meg akarják találni helyüket a világban, de ehelyett munkát sem találnak sehol, csak visszautasítást. Áradozzanak csak az „új munkásosztály"-nak, amely „többé már nem is munkásosztály", az örömeiről a vasúti műhelyek dolgozóinak, a vasutasoknak, a bányászoknak, az acélipari, az öntödei meg a hajógyári munkásoknak, akik azt látják, hogy a gyárkapukat lezárták, a daruk leálltak, a műhelyek kihaltak; ennek következtében háztartásukat az eddigi, viszonylag magasabb bérek helyett olyan munkanélküli segélyből kell fenntartaniuk, amely még kisebb része keresetüknek, mint a háború előtt volt, s csak akkor találhatnak új munkahelyet, ha otthagyják otthonukat, amelyért pedig tizenkét évig szerepeltek a várakozók listáján. Ezek után a csodálatos „luxuscikkekre": a hűtőszekrényekre, a televízióra, a mosógépre fizetendő részletek lidércnyomássá válnak.

A kapitalizmus ma is kapitalizmus és bilincseinek díszítései csak még durvábbá teszik a bilincseket.

A „ZŰRZAVAROS GAZDASÁG"

Természetesen rágalom, ha csupán azért, mert a régi nehézipari termelő vállalatok hanyatlanak, azt állítja valaki, hogy a kapitalizmus nem fejlődik. A „tervezés" manapság még a tory politikának is a jelszava.

Kapitalista „tervezés"! Zúdítsunk a piacra minden olyan cikket, amit könnyű nagy tömegben gyártani, aztán alkalmazzunk eladásukra egy nagy apparátust, és ügyes propagandával ébresszünk keresletet, de az istenért, ne gyártsuk azt, ami az embereknek kell. Emeljünk égbenyúló, fényűző hivatali tömböket, de az emberek maradjanak hajléktalanul, hiszen nincs tisztázva, hogy melyik hatóság felelős a hajléktalanokért. Tervezzük meg, hogy a következő tíz évben 90 új kórházat építünk, de szüntessünk meg 1250-et, és hagyjuk, hogy a kórházi ellátás rosszabb legyen, mint valaha.

„Az új nyomortanyák gyorsabban alakulnak, mint ahogyan a meglevőket megszüntetik" — írta 1962. augusztus 5-i számában az Observer. De a gazdagok villái melletti fényűző magánuszodák építése rekordmagasságot ér el (átlag 5000 fontba kerül egy). Elvégre is ez felduzzasztja a bruttó nemzeti termelést, s a termelékenység növekedését, a tory kapitalista „prosperitást" bizonyítja.

ÚJ „FEJLŐDŐ IPARÁGAK"

Kétségtelenül vannak olyan új „fejlődő iparágak", amelyek virágoznak az „új kapitalizmus" termékeny talaján. Vegyük például az egyik legfontosabbat: a lóverseny-fogadóirodákat, a tory kormánynak ezt a nagy társadalmi reformját, amelyeknek fényűző helyiségei most

Digitized by Google

ott díszelegnek országunk minden utcájában. Itt nincs hiány tőkében, ösztönzőerőben és vállalkozó kedvben. „A fogadóirodák ma Anglia gazdaságának kimagaslóan fejlődő iparága" — írta 1962. szeptember 9-én a Sunday Telegraph. Beszélhetnénk a gazdagok részére készült luxuskaszinókról is. A tory kormány — amely fáradhatatlan reformáló kedvében megtisztította az utcákat a prostituáltaktól, biztosítva ezzel a „telefon-görl"-i „szakma" maximális profitját — rendkívüli törvényeket hozott a pornográf irodalom terjesztésének megkönnyítésére, és olyan mértékben akarta meghosszabbítani a kocsmák nyitvatartási idejét, hogy maguk a kocsmárosok lázadtak fel ez ellen.

Vannak természetesen más fejlődő „iparágak" is. 1962. december 14-én „Pályaválasztás" című szokásos heti műsorszámában a BBC a következőket javasolta: „Lépjetek be a Börtönszolgálatba! Kitűnő kilátások! Gyorsan fejlődő szakma! A biztonság garantálva van! Nagyszabású börtönépítési programot tervezünk!" A Rendőrség Királyi Bizottsága 1960-ban ezt jelentette: „Országunknak fennállása óta sohasem volt annyi rendőre, mint ma." Jelenleg minden 700 lakosra jut egy rendőr, holott a viharos 1849-es évben 800 főre jutott egy.

Hiroshima apostolai képmutató szemforgatással panaszolják, hogy megnőtt az erőszakos cselekmények, a bűnesetek és a fiatalkorúak bűncselekményeinek száma. Örvendezzenek művükön a társadalom tory urai! Az a csoda, hogy a fiatalok — bár lépten-nyomon beleütköznek a meglevő társadalom gátló körülményeibe, s olyan társadalomban élnek, amelyben erősen érvényesül a bűn, az erőszak, az önzés, a mások torkának elvágása és a bestiális tory uralom osztályerkölcsének többi velejárója — túlnyomó többségükben mégis fáradhatatlanul, lelkesen és eltökélten harcolnak e súlyos bajok ellen, azért, hogy valamit kezdjenek életükkel, gyakran segítik is társaikat, sőt olykor a rendelkezésükre álló eszközökkel — ha csak jelvényakciókkal, felvonulásokkal, ülősztrájkokkal is — megpróbálják megjavítani a világot. Ez a szellem nyújt reményt a jövőre, a jobb Anglia kialakulására.

KÉT ÚT A VILÁG ELŐTT

1963-ban valóban olyan pillanathoz érkeztünk, amikor Angliának is és a világnak is választania kell. Vajon követhetik-e a Kubában tárgyalásokkal elért kompromisszumot más kérdésekben és más veszélyes pontokat illetően is kiterjedt tárgyalásokon létrejövő kompromisszumok, mindaddig, amíg a nukleáris fegyverekkel vívott új világháború lidércnyomása — amely még oly súlyosan nehezedik az emberiség tudatára és gátolja a fejlődést — szétfoszlik, s átadja helyét a nemzetközi kapcsolatok olyan új rendszerének, amely gyakorlati lehetőséggé teszi a nukleáris leszerelést? Merjük-e remélni, hogy a Kennedy és Hruscsov közötti jelenlegi véleménycsere a gyümölcsöző tárgyalások útját egyengeti? Vagy pedig az Acheson legutóbbi nyilvános kijelentéseiben kifejezésre jutott politikának egy fajtája fog érvényesülni a Nyugat tanácsaiban, vagyis az az „erőpolitika", amely katonai fenyegetésekkel próbálja megvalósítani Adenauer törekvését, az Atlanti Tömbbe tartozó újnáci Nyugat-Németország határainak kiterjesztését?

Digitized by Google

Ez az út háborúra vezet. Az egész szocialista világ a békére törekszik. A béke és a békés egymás mellett élés általános óhaja az egész világ népeinek. 1963-ban sorsdöntő döntés születhet arról, hogy utunkat e célok megvalósítása felé kormányozzuk.

ANGLIA ÚJ JÖVŐJE

1963 Anglia számára is a döntés éve lesz. Dönteni kell a Közös Piac kérdésében. Nem egyszerűen gazdasági döntés ez, vagy kísérlet arra, hogy részt vegyünk egy ideiglenes területi szövetségben. Angliának egész jelenlegi nemzetközi hovatartozása és végső soron független államként való fennmaradása függ ettől. A Közös Piac alternatívája nem a jelenlegi helyzet fenntartása, s nem is lehet ez. Új nemzetközi orientációt követel Angliától a jövő, azt, hogy szakítsa meg függőségi viszonyát az Egyesült Államokkal és Nyugat-Németországgal, és szakítson azzal a gyalázatos szerepével, hogy a nukleáris pusztítás célpontjául szolgál, azt, hogy álljon a békés egymás mellett élésért és a nemzetközi gazdasági együttműködésért folyó küzdelem élére.

Ez azt jelenti, hogy hosszúlejáratú szerződésekben biztosított gyümölcsöző és egyenrangú cserének kell összekapcsolnia Anglia gazdaságát nemcsak a Nemzetközösség országaival, hanem az előretörő új világ minden fejlődő gazdaságával, a szocialista és az újonnan függetlenné vált országok gazdaságával. Ez helyre fogja állítani Anglia függetlenségét és vereséget mér az összes Achesonokra.

TERVEZÉS — DE KINEK?

Ezeket a célokat csak politikai harccal vívhatjuk ki Angliában. De megvalósulásuk egyúttal a haladó társadalmi fejlődés nélkülözhetetlen feltétele is Angliában. A jelenlegi politika és a jelenlegi gazdasági helyzet nyilvánvaló csődje még a torykat is arra kényszerítette, hogy abbahagyják a „szabad vállalkozás" (vagyis a monopóliumoknak biztosított őserdei szabadság) eddigi dicsőítését, és zajosan hirdessék új igéjüket, a „tervezést". De mit értenek „tervezés"-en? Nem a nép szükségleteinek kielégítését. Nem ezért akarnak „tervezni", hanem azért, hogy a nép szükségleteinek rovására a monopóliumok profitját növeljék, a „tervezés" nevében az életszínvonal ellen támadjanak, és leszállítsák a munkabér-költségeket.

Az új évben két egymással összefüggő kérdés körül fognak folyni az angol belpolitika gazdasági-politikai csatái: a Közös Piac és a gazdasági helyzetben rejlő veszély körül. A gazdasági helyzetre a munkanélküliség, a feleslegessé vált munkások elbocsátása, a kormány gazdasági offenzívája, és a mézesmázos szavú toryknak az a trükkje jellemző, hogy ezt az offenzívát a „tervezés" szólamával leplezik.

Politikai téren döntő fontosságú a győzelem szempontjából, hogy a szakszervezetek és a munkásmozgalom milyen erővel száll szembe ezzel az offenzívával. Nem elég, ha a toryk „tervezési" szólamaival szemben hasonlóképpen „tervezést" követelünk — a kapitalizmus keretei között. Ami a tory kapitalista „tervezésre" érvényes, az végső soron minden olyan mézes-mázos szemfényvesztő „tervezési" trükkre

Digitized by Google

is érvényes, amelynek — akár tory, akár munkáspárti címkéje van — az a lényege, hogy a kapitalizmus tervez a kapitalizmus segítségével a kapitalizmus részére — mindaddig, amíg meghagyja a kulcsfontosságú nagy monopóliumoknak a tulajdonukat.

Ezért kell olyan új programhoz előbbre lépnünk, amely nemcsak beszél „tervezésről", hanem azt a célt tűzi ki, hogy — minden komoly tervezés nélkülözhetetlen megalapozásaként — közvetlenül köztulajdonba kell venni a nagy monopóliumokat. Ezt a programot, valamint a nemzetközi politikában követendő fő célokat fejti ki a következő kommunista pártkongresszuson megvitatásra előterjesztendő politikai határozat-tervezet.

Ezek a kérdések az egész munkásmozgalmat érintik. Az 1963-as év azt a feladatot tűzi az egész munkásmozgalom elé, hogy egyesítse erejét, a nép különböző rétegeihez tartozó, egyre növekvő számú olyan emberekkel együtt, akik elismerik, hogy meg kell változtatni az ügyek irányítását, s gyorsítsa meg az általános választás megtartását, biztosítsa a tory kormány vereségét, és térjen rá a jelenlegi helyzetben olyan égetően szükséges új program teljesítéséért folytatandó harcra.

E SZÁM SZERZŐI:

NEMES DEZSŐ: az MSZMP Központi Bizottságának titkára, **DR. KOVÁCS ISTVÁN:** a Jogtudományi Intézet igazgatóhelyettese, **LOSONCZI PÁL:** Földművelésügyi miniszter, **BÁLINT JÓZSEF:** az MSZMP KB. Államgazdasági osztályának helyettes vezetője, **JÁNOSI FERENC:** az MSZMP KB. Államgazdasági osztályának munkatársa, **RÉNYI PÉTER:** a Népszabadság szerkesztő bizottságának helyettes vezetője, **DR RADÓ SÁNDOR:** egyetemi tanár, a földrajzi tudományok doktora, **DR. HALÁSZ JÓZSEF:** a jogtudományok kandidátusa, **TORDAI GYÖRGY:** docens, Agrártudományi Egyetem Marxizmus—leninizmus tanszékének vezetője

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), **FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF**

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A világ politikai térképe 1963 elején

Korunk fő jellegzetessége — mint az 1960. novemberi Moszkvai Értekezleten elfogadott nyilatkozat hangsúlyozza — az, hogy „a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik". „A gyarmati rabság rendszerének a nemzeti felszabadító mozgalom előretörése következtében végbemenő összeomlása, történelmi jelentőségét tekintve a szocialista világrendszer megalakulása óta a legfontosabb jelenség" — állapítja meg a világhelyzet analízisének eredményeképpen a nyilatkozat.

Nézzük meg, hogy a nyilatkozat óta eltelt két év alatt milyen területi változások mentek végbe a világ térképén, a számadatok tükrében milyen helyet foglal el ma a szocializmust építő országok népessége és milyen stádiumba jutott el az imperialisták gyarmati rendszerének összeomlása.

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK

Azon a tizenkét országon kívül, amelynek kommunista pártja aláírta az 1960. évi moszkvai nyilatkozatot, még két másik országot is a szocializmust építő országok közé kell sorolnunk. Egyikük: a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, ahol az alapvető termelőeszközök szocializálva vannak. Jugoszlávia — mint ismeretes — 1948-ig szoros kapcsolatban állt a Szovjetunióval és a népköztársaságokkal, s egyes elvi nézeteltérések ellenére legutóbb jelentős közeledés történt közte és a többi szocialista ország között. A másik ország: a Kubai Köztársaság. Az antiimperialista és antifeudális forradalom, amely 1959. január 1-én az Antillák e szigetországában győzött, az utolsó két évben újabb, magasabb szakaszába lépett: Kuba forradalmárai, a történelmi fejlődés logikáját követve, radikális társadalmi és gazdasági változásokat hajtanak végre, s az ország élén magát büszkén marxista—leninistának valló párt áll. A Kubát néhány hónappal ezelőtt fenyegető imperialista támadás még közelebbi kapcsolatba

Digitized by Google

hozta Amerika ezen élenjáró országát a szocialista országokkal. Kubát is joggal nevezhetjük szocializmust építő országnak.

Mindezek előrebocsátása után a szocialista országok a legújabb területi és népességi adatok szerint a következő képet nyújtják:

Ország	Terület (1000 km²)	Lakosság (1000 fő)
Albán Népköztársaság	29	1 625
Bolgár Népköztársaság	111	7 867
Csehszlovák Szocialista Köztársaság	128	13 742
Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság	256	18 725
Kínai Népköztársaság*	9 633	657 000
Koreai Népi Demokratikus Köztársaság	127	10 000
Kubai Köztársaság	114	6 933
Lengyel Népköztársaság	312	30 100
Magyar Népköztársaság	93	10 000
Mongol Népköztársaság	1 565	936
Német Demokratikus Köztársaság	108	17 241
Román Népköztársaság	237	18 633
Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége	22 402	220 000
Vietnami Demokratikus Köztársaság	159	16 100
Összesen:	35 274	1 028 902

* A Kínai Népköztársaság területe 18 000 km²-rel csökkent, miután Kína 1960 januárjában a Burmával kötött szerződésben lemondott a határmenti vitás területekről. Nem foglaltatnak a Kínai Népköztársaság adataiban a Kína által jogosan igényelt, de ténylegesen amerikai megszállás alatt álló Tajvan sziget és az indiai közigazgatás alatt álló határterületek sem.

E táblázatban szerepel az Albán Népköztársaság is, amely vezetőinek antileninista irányvonala miatt 1961 decembere óta nem vesz ugyan részt az európai szocialista államok közös szerveiben (Varsói Szerződés, KGST), társadalmi rendszerét tekintve azonban a szocializmust építő országok közé sorolható.

A Föld lakott területét (az Antarktisz és Grönland jégmezői nélkül) 135,8 millió km²-nek véve, a szocialista országok a Föld területének 26 százalékát, tehát valamivel több mint negyedrészét foglalják el. Ezen a területen több mint 1 milliárd ember él; figyelembe véve tehát, hogy a Föld összlakossága a legutóbbi becslések szerint 3094 millió fő, *bolygónk lakosainak pontosan egyharmada, 33,3 százaléka, szocialista ország állampolgára.*

Digitized by Google

A FELSZABADULT GYARMATI ORSZÁGOK

A világ politikai térképén mind jelentősebb helyet foglalnak el azok az országok, amelyek nemrég még gyarmati vagy félgyarmati helyzetben voltak, de az utóbbi évtizedben kivívták nemzeti függetlenségüket. Ezek az országok megmaradtak ugyan — legalábbis egyelőre — a kapitalizmus rendszerén belül, de az imperializmus gyarmati rendszeréből kiszakadva, a független fejlődés útjára léptek. Élükön imperialistaellenes, antifeudális, bár gyakran megalkuvó nemzeti burzsoázia áll, s egészükben véve jelenleg egy harmadik, pozitív kategóriát alkotnak, bár mellettük továbbra is megtalálhatók a formailag önálló, de gyakorlatilag függő országok.

A második világháborút követő 15 esztendőben, 1945-től 1960-ig 27 volt gyarmat szabadult fel: a volt brit birtokok közül Ázsiában Burma, Ceylon, India, Izrael, Jordánia, Malájföld, Pakisztán, Afrikában Ghana, Guinea és Szudán; a volt francia birtokok közül Ázsiában Francia-India, Kambodzsa, Laosz, Libanon, Szíria, Vietnam, Afrikában Kamerun, Marokkó és Tunézia; az olasz gyarmatok közül az afrikai Eritrea és Líbia; ezenkívül az Amerikai Egyesült Államok ázsiai birtoka, a Fülöp-szigetek, a volt holland Indonézia, a volt Spanyol-Marokkó Tanger „nemzetközi" zónával, Korea és Tajvan volt japán gyarmatok.

1960 óta ez a folyamat meggyorsult. Egyedül 1960-ban újabb 18 ország nyerte el függetlenségét: Ázsiában Ciprus brit gyarmat. Afrikában pedig Brit-Szomáliföld és Nigéria addigi brit birtokok, Csád, Dahomey, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Gabon, Kongó (volt Francia-Kongó), a Közép-Afrikai Köztársaság (a volt Ubangi-Sari), Malgas Köztársaság (Madagaszkár), Mali (a volt Francia-Szudán), Mauritánia, Niger, Szenegál, Togo — tehát az afrikai francia gyarmatbirodalom legnagyobb része —, továbbá a volt Belga-Kongó és a volt olasz Szomália. 1961-ben további öt volt gyarmat csatlakozott hozzájuk: Kuwait, Brit-Kamerun, Sierra Leone, Tanganyika volt brit birtokok és a volt Portugál-India. Végül 1962-ben újabb 9 ország lépett ki a gyarmati sorból: a volt brit Jamaica, Trinidad és Tobago, Uganda; a belga Ruanda—Urundi gyámságból keletkezett két állam: Burundi és Rwanda; a volt újzélandi Nyugat-Szamoa, a volt holland Nyugat-Irián és a volt francia Algéria a tőle előzőleg jogtalanul elválasztott Szaharával.

Összesen tehát 59 ország rázta le rövid 17 év alatt az imperialista gyarmatosítók béklyóit. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ugyanennyi önálló állammal gyarapodott a Föld országainak száma. A kolonialista rabság alóli felszabadulás több esetben egyazon nép elválasztott részeinek egyesülését eredményezte. Így a kínaiak lakta Tajvan sziget, továbbá Talien (Dairen) és Lüsun (Port Arthur) városok több évtizedes japán uralom után 1945-ben újra Kínához kerültek. Visszakerült Kínához az ország északkeleti része is, amelyet a japánok Mandzsukuo és Belső-Mongólia néven az 1930-as években önálló államokká nyilvánítottak, a valóságban azonban félgyarmati függőségben tartottak.

Digitized by Google

A volt olasz Eritrea 1950-ben (az ENSZ határozata alapján) a rokon népek lakta Etiópia társállamává, 1960-tól már csak autonóm területévé, 1962-ben pedig, teljesen egybeolvadva vele, szerves részévé vált. A második világháború után felszabadult Szíria 1958-ban Egyesült Arab Köztársaság néven szövetségi államot alakított Egyiptommal; 1961-ben ez az unió megszűnt és Szíria újra önálló állammá nyilvánította magát. (Egyiptom azonban továbbra is megtartotta a perspektívikus programját kifejező Egyesült Arab Köztársaság nevet). A szomáli nép által lakott Brit-Szomáliföld gyarmat és Szomáli volt olasz gyámsági terület, közvetlenül felszabadulásuk után, 1960-ban a független Szomália államban egyesültek. A volt Brit-Kamerun ENSZ gyámsági területen 1961-ben népszavazást tartottak; ennek eredményeképpen ennek a területnek a kanuri nép által lakott északi része a függetlenné vált (előzőleg brit) Nigériához csatlakozott, ahol a kanuri nép legnagyobb része él, bantu négerek lakta déli fele pedig a rokonnépek által lakott (volt francia) Kamerun Köztársaságnak lett szövetségi része.

Francia-India — ahol ténylegesen 1954-ben, de jogerősen csak 1962-ben szűnt meg a gyarmati függőség — India szerves részévé vált; ma székhelyének, Pondicherry-nek neve alatt az Indiai Unió központilag igazgatott területe. Ugyanez a státusza a volt Portugál-Indiának; ennek Dadra és Nagar Aveli nevű külrészei ténylegesen már 1954-ben indiai közigazgatás alá kerültek, 1961 decemberében pedig egész Portugál-India felszabadult a sok évszázados gyarmati uralom alól.

Az 1956-ban elnyert függetlenség meghozta az egyesülést az addig három részre, Francia-Marokkóra, Spanyol-Marokkóra és Tanger nemzetközi zónára osztott Marokkónak, bár Tangert gazdaságilag csak 1960-ban csatolták Marokkóhoz, s az utolsó francia és spanyol csapatok csak 1961 őszén hagyták el az országot. Algéria 1962-ben, nyolcéves függetlenségi harcának gyümölcseként; nemcsak önállóságát nyerte el, hanem az 1957-ben tőle jogtalanul leválasztott, külön gyarmatként kezelt és közvetlenül Párizsból igazgatott szaharai területeket is visszakapta. A második világháború vége után, amikor Holland-Kelet-India helyén megalakult a független indonéz állam, a hollandok Új-Guinea (indonéz nyelven Irián) nagy szigetének nyugati felén fekvő gyarmatukat nem engedték át az Indonéz Köztársaságnak; csak 1962-ben ismerte el Hollandia végül is az indonéz igényt; Nyugat-Iriánt ENSZ-közigazgatás alá helyezték, 1963 májusától pedig (bár csak feltételesen) Indonéziának adják át.

Az imperialisták mesterkedései következtében azonban a gyarmati bilincsek széttörése néhol nem egyesüléssel, hanem ellenkezőleg, az illető ország területi egységének megbontásával járt. Ez történt a japán uralom alól felszabadult Koreával; csak az ország északi része léphetett mint Koreai Népi Demokratikus Köztársaság a tényleges önállóság és a haladás útjára, az amerikaiak által megszállt Dél-Korea azonban az USA félgyarmatává vált. Ugyanez a kép tárul elénk Vietnamban, amelynek északi részén létrejött a haladó Vietnami Demokratikus Köztársaság,

Digitized by Google

déli részén pedig a már nem is kendőzött amerikai katonai megszállás szuronyainak védelme alatt az úgynevezett „Vietnami Köztársaság" bábállamát szervezték meg.

1959 januárjában négy nyugat-afrikai francia gyarmat, Elefántcsontpart, Felső-Volta, Francia-Szudán és Szenegál, autonómiájuk elnyerése után, Mali Államszövetség néven unióra lépett egymással. Alig egyhónapi fennállás után azonban a francia imperialisták nyomására Elefántcsontpart és Felső-Volta kilépett a szövetségből, 1960-ban pedig Szenegált is kiválásra bírták a franciák. Ezzel a Mali Államszövetség megszűnt; a kapcsolat felbomlása után a volt Francia-Szudán vette fel a Mali Köztársaság nevet. Ide tartozik az is, hogy a gyarmatosítóknak egy időre sikerült a belga uralom alól felszabadult Kongóból kihasítaniuk a gazdaságilag oly fontos Katangát, s az ország egysége még mindig nem állt teljesen helyre. Imperialista (ezúttal is belga) intrikák következménye végül az is, hogy Ruanda-Urundiból a belga gyámság megszűntetése után két ország, Rwanda és Burundi alakult, jóllehet e két ország lakosai rokon nyelvet beszélnek és haladó rétegeik hazájuk politikai és gazdasági egységét követelték. Megjegyzendő, hogy Afrikában az államok szétválási és egyesülési folyamata azzal is összefügg, hogy még nem alakultak ki végleges formákban a nemzetek.

A gyarmati rendszer felbomlását illusztrálja az alábbi táblázat, amely az 1945 óta felszabadult gyarmatok adatait tartalmazza:

1945 óta kivált országok	Terület (1000 km²)	Lakosság (1000 fő)
A Brit Nemzetközösségből, illetve gyarmatbirodalomból	6 074	64 751
Gyarmati sorból a Brit Nemzetközösség tagjává vált	6 906	617 438
A francia gyarmatbirodalomból	12 096	104 690
A portugál gyarmatbirodalomból	4	650
A spanyol gyarmatbirodalomból	56	1 377
A holland gyarmatbirodalomból	1 492	95 924
Az USA gyarmatbirodalmából	300	27 500
A belga gyarmatbirodalom	2 399	19 051
Az olasz gyarmatbirodalom	2 346	3 749
A japán gyarmatbirodalom és félgyarmatai	2 118	95 627
	33 791	1 030 757

Csak az utolsó 17 év alatt tehát több mint 1 milliárd volt gyarmati alattvaló, a Föld lakosságának egyharmada vált felszabadult ország lakosává.

Digitized by Google

AZ AKTÍV SEMLEGES POLITIKÁT FOLYTATÓ ORSZÁGOK

Nem lehet azonban egységes csoportnak tekinteni az imperialisták és gyarmatosítók járma alól felszabadult országokat. Kétségtelen ugyan, hogy ezekben az országokban gyengíti a monopolista finánctőke helyzetét és erősíti a szocializmus pozícióját maga az a tény, hogy megszabadultak a közvetlen gyarmati alárendeltségtől, a korlátlan kizsákmányolástól. Az imperialisták azonban, élükön az Amerikai Egyesült Államokkal, nem is gondolnak arra, hogy lemondjanak az egykori gyarmatok, a függetlenségüket kivívott új államok népeinek kizsákmányolásáról. Az Egyesült Államok 13 vezető tudományos központja által az USA szenátusa számára kiadott „A 60-as évek stratégiája"* című gyűjteményes műben ezt olvashatjuk: az „új nemzetek" keletkezésével kapcsolatos fő probléma: megakadályozni azt, hogy átálljanak a szocialista táborhoz, „mert különben a földgolyó túl veszélyes hellyé válnék az USA számára".

A nemzeti felszabadító mozgalom csak azokban az országokban tudja a politikai szuverenitás kivívása után a gazdasági függetlenséget is biztosítani, amelyek nem engedik meg, hogy az imperialisták „segélynyújtás" és a katonai tömbökbe való bevonás leple alatt a gyarmati uralom új formáit honosítsák meg. Ezek, a gyarmatosítók szirénhangjainak ellenálló, a szocialista és más haladó államokkal együttműködő úgynevezett „neutralista" országok igen jelentős színfoltjai a világ mai politikai térképének. Közülük néhány ország — pl. a Ghanai Köztársaság, a Guineai Köztársaság, a Mali Köztársaság — vezetői kijelentették, hogy a szocialista táborral való együttműködés és a nem-kapitalista irányú fejlődés útján akarnak haladni, s ez az irányvonal többé-kevésbé mind népgazdaságuk építésében, mind bel- és külpolitikájukban érvényesül. Más neutralista országokban is vannak hasonló törekvések.

Aktív semlegességi politikát folytatnak egyes olyan országok is, amelyek már az előző korszakban kikerültek a gyarmati vagy félgyarmati függőségből. Jelenleg 28 aktívan semleges országgal számolhatunk: Ázsiában — Afganisztán, Burma, Ceylon, India, Indonézia, Irak, Jemen, Kambodzsa, Laosz, Libanon, Nepál, Oman, Szíria; Afrikában — Algéria, az Egyesült Arab Köztársaság, Etiópia, Ghana, Guinea, Mali, Marokkó, Szomália, Szudán, Tunézia. Területi kiterjedésük összesen 18 327 000 km², lakosságuk 721 949 000 fő. *Eszerint a pozitív semlegesség politikáját követő országok a Föld területének 13,5 százalékát*, tehát *több mint nyolcadrészét foglalják el, a Föld lakosságának 23,3 százalékával, tehát majdnem negyedrészével.*

* „Strategy for the 60-es", New York, 1961.

Digitized by Google

AZ ANTIIMPERIALISTA TÁBOR

Ha a neutralista országok adatait hozzáadjuk a szocialista országok adataihoz, akkor a következő kép tárul elénk:

	Terület		Lakosság	
	1000 km²	%	1000 fő	%
Szocialista országok	35 274	26,0	1 028 902	33,3
Neutralista országok	18 327	13,5	721 949	23,3
Az antiimperialista tábor	53 601	39,5	1 750 851	56,6

Ma tehát az imperialistákkal szemben a Föld lakosságának több mint a fele sorakozik fel a béke ügyét védelmező antiimperialista táborban, a Föld lakott területének kétötöd részén. Világméretekben ennyire megváltoztak az erőviszonyok ma, alig 45 évvel a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, amely az emberiség történetében az új, szocialista és antiimperialista szakaszt megnyitotta! A fejlődés tovább is ebben az irányban halad. Erről ékesen tanúskodik az a tény, hogy az idei évre, 1963-ra már újabb gyarmati országok felszabadulása várható: Amerikában Brit-Guayanának és Brit-Nyugat-India kis szigeteinek, Afrikában Kenyának, Zanzibárnak, Észak- és Dél-Rhodesiának, Nyasszaföldnek, Ázsiában Szingapurnak és Délkelet-Ázsia többi kis brit birtokának függetlenné válása.

Az erőviszonyoknak ez a gyökeres megváltozása reményt kelt arra — mint az 1960. évi moszkvai nyilatkozat kimondja —, hogy az imperialisták makacs ellenállásával szemben is „a szocialista és békeszerető országoknak, a nemzetközi munkásosztálynak, valamennyi ország nagy néptömegeinek aktív és határozott harcával meg lehet hiúsítani a fegyveres hajszát és az újabb háború előkészítését, rá lehet kényszeríteni az imperialistákat, hogy beleegyezzenek az általános leszerelésbe."

AZ IMPERIALIZMUS TÁBORA

A szocialista világrendszer országait az jellemzi, hogy ott alig fordultak elő tulajdonképpeni területi változások. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a szocialista országokban békés építőmunka folyik, nem pedig területi kiterjeszkedésre irányuló kalandorpolitika — mint a tőkés társadalomban —, másrészt azt, hogy a szocialista világrendszer rendkívül szilárd, s minden imperialista hódító törekvés lepattan róla. Ezzel szemben az imperialista rendszerben az

Digitized by Google

utolsó évtizedekben állandó mozgást látunk: egy alapjaiban megrendült társadalmi rendszer bomlását. A nagy kiterjedésű gyarmattartó birodalmak — legalábbis közjogilag — majdnem teljesen eltüntek a világ térképéről. Ma már magát a „gyarmat" szót is alig használják az imperialisták. A brit világbirodalom helyébe már a második világháború előtt a „Nemzetközösség" (Commonwealth) lépett, amelynek nevéből 1947 óta még a „brit" jelzőt is elhagyták. A francia gyarmatbirodalmat előbb a „Francia Unió", majd a „Francia Közösség" elnevezés váltotta fel, a kisebb gyarmattartó hatalmak pedig — mint Portugália, Spanyolország, Hollandia, Dánia — „tengerentúli tartományok"-nak keresztelték el gyarmataikat, s az anyaország szerves részeivé nyilvánították őket, ezzel próbálva elkendőzni a gyarmati kizsákmányolást. Ilyen irányban folyik a vezető imperialista hatalom, az Amerikai Egyesült Államok gyarmatainak átszervezése is.

Az Amerikai Egyesült Államok, katonai tömbök formájában igyekszik a többi tőkés országot maga köré tömöríteni és a szocialista országokkal szembeállítani. Az USA-imperializmus a mozgató ereje mindhárom nagy katonai tömbnek: az Északatlanti Szervezetnek (NATO), a Központi Szervezetnek (CENTO) és a Délkelet-Ázsiai Szervezetnek (SEATO). Nagy-Britannia, a második vezető imperialista nagyhatalom, szintén tagja mindhárom katonai tömbnek. Franciaország áll a harmadik helyen az imperialista hatalmak között, s tagja a NATO-nak és a SEATO-nak. Utánuk következik a katonai tömbökben összefogott többi, másodrendű tőkés állam, köztük a szintén nagyhatalmi pozícióra törő Nyugat-Németország.

Az imperialista tábor következő övezetét azok a függő (jórészt gyarmati sorból felszabadult) országok alkotják, amelyeknek nemzeti burzsoáziáját az imperialistáknak egyelőre sikerült csatlósaik sorába állítani. Ezek elsősorban Latin-Amerika súlyos gazdasági válságban szenvedő országai, amelyeket az USA az „Amerikai Országok Szervezete" formájában (a forradalmi Kuba nem tagja ennek) jelentős pénzügyi támogatás ígéretével politikailag és gazdaságilag magához fűzött, bár a nemzeti függetlenségi mozgalmak növekedése következtében ez országok kormánykörei állandóan ingadozó magatartást tanúsítanak. Ide tartozik a Brit Nemzetközösség legtöbb tagja is (kivéve a neutralista politikát követő Indiát, Ceylont és Ghanát), a Nagy-Britanniával szoros gazdasági kapcsolatban álló Írország, Kuwait és a Dél-Afrikai Köztársaság, továbbá a Franciaországgal szorosan együttműködő Afrikai és Malgas Unió államai, valamint Togo. Ide sorolható még az USA-tól gazdaságilag és politikailag függő Izrael, Japán, Libéria és Spanyolország.

Egy következő kategóriába ve-

Digitized by Google

hetjük az önálló államoknak nevezett, valójában azonban az imperialistáktól nemcsak gazdaságilag függő, hanem katonailag is megszállt félgyarmatokat. Ezek: Ázsiában Dél-Korea, Dél-Vietnam, Tajvan, Jordánia, Szaud-Arábia, Maszkat és Oman: Afrikában Líbia, a volt Belga-Kongó, Burundi és Rwanda. Végül az imperialista táborhoz tartoznak a még gyarmati sorban lévő területek, amelyeknek száma azonban mindinkább csökken.

Az imperialista tábor képét a következő táblázat szemlélteti:

	Terület (1000 km²)	Lakosság (1000 fő)
Imperialista nagyhatalmak (USA, Nagy-Britannia, Franciaország)	10 161	283 257
Az imperialista katonai tömbök többi tagja*	23 413	378 632
A Brit Nemzetközösség többi tagja (a neutralista országok nélkül)	3 281	158 951
Az Amerikai Országok Szervezete (az USA nélkül)	19 919	192 971
Az USA-val szoros gazdasági függésben	1 005	127 481
Nagy-Britanniával szoros gazdasági függésben	1 309	18 977
Franciaországgal szoros gazdasági függésben	6 909	32 577
Félgyarmatok	6 308	77 532
Gyarmati birtokok	8 953	47 447
	81 258	1 317 825

* NATO (Belgium, Dánia, Görögország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Nyugat-Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Törökország és a NATO-támaszpont Nyugat-Berlin); CENTO (Irán, Pakisztán, Törökország); SEATO (Ausztrália, Fülöp-szigetek, Pakisztán, Thaiföld, Új-Zéland).

Ez a Föld lakott területének 59,9, lakosságának pedig 42,6 százaléka.

Itt említendő még meg néhány olyan európai tőkés semleges ország, amely azt tekinti ugyan irányelvének, hogy semleges álláspontot foglal el a két tábor között, gazdaságilag és politikailag azonban szoros kapcsolatban áll az imperialisták táborával. Ezek a tőkés semleges államok: Ausztria, Finnország, Svájc és Svédország. Területük összesen 812 000 km², amelyen 24 578 000 lakos él (ez a lakott területnek 0,6, a lakosságnak 0,8 százaléka).

Érdemes közelebbről is szemügyre vennünk az összkép egy részletét, a gyarmatok megoszlását. Gyarmattartó országok szerint a következőképpen oszlanak meg a gyarmati birtokok:

Digitized by Google

Gyarmattartó ország	Gyarmati terület (1000 km²)	Gyarmati lakosság (1000 fő)
Nagy-Britannia	4558	28 001
Portugália	2078	11 955
Amerikai Egyesült Államok	17	2 612
Ausztrália	476	1 916
Franciaország	151	1 384
Dél-Afrikai Köztársaság	824	525
Hollandia	144	503
Spanyolország	296	380
Új-Zéland	4	136
Dánia	342	31
Norvégia	63	4
Összesen:	8953	47 447

A gyarmati rendszer felbomlásának ékes bizonyítéka, hogy a politikailag mégcsak látszólag sem önálló gyarmatok a Föld lakott területének csupán 9,4 százalékát teszik ki, a Föld lakosságának mindössze 1,5 százalékával. A kolonializmus rendszere — az imperialisták minden erőfeszítése ellenére — valószínűleg a legközelebbi időben már a múlté lesz. Az imperialisták azonban mindent elkövetnek, hogy a neokolonializmus finomabb módszereivel és új formáival továbbra is fenntartsák a felszabadult gyarmati népek kizsákmányolását. Ezért a politikai önállóság kivívása után a nemzeti demokratikus állam megteremtése és a szociális haladás biztosítása kell, hogy az antiimperialista harc előrevitelének célja legyen. A jelenlegi korszakban azonban az előrehaladás iránya szükségképpen a szocializmus felé mutat. A kevéssé fejlett országok fejlődésének objektív körülményei olyanok, hogy az antiimperialista, antifeudális, demokratikus forradalom mind mélyebb gyökeret verhet itt, s ez megteremti a szocializmus felé való átmenet lehetőségét.

Lenin valóban bámulatba ejtő éleslátással jósolta meg 1921-ben a Kommunista Internacionálé III. kongresszusán tartott beszédében (s e sorok írójának megadatott, hogy e beszédnél személyesen jelen lehessen): „A világforradalom eljövendő döntő ütközeteiben a földkerekség népessége többségének eredetileg a nemzeti felszabadulás jegyében folyó mozgalma, a kapitalizmus és az imperializmus ellen fog fordulni és talán nagyobb forradalmi szerepet fog játszani, mint hinnénk."* Ma, amikor Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában hevesen lángol az imperializmus elleni forradalmi harc, amikor az emberiség a szocializmus és a kapitalizmus közötti versenynek döntő szakaszába lépett, megújult erővel hangzanak Lenin e prófétikus szavai.

Dr. Radó Sándor

* Lenin Művei, 32. köt. Szikra 1953. 476. old.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Könyvek a szocialista magyar államrendszerről

I.

Beér János, Kovács István, Szamel Lajos egyetemi tanárok azzal az igénnyel indították útnak „Magyar államjog"[1] című munkájukat, hogy elvileg megalapozott, a szocialista államfejlődésre is figyelmet fordító egyetemi tankönyvet adjanak a joghallgatók kezébe a Magyar Népköztársaság államszervezetének felépítéséről és tevékenységéről. A szerzők elérték ezt a céljukat, sőt többet is ennél: olyan tudományos művet alkottak, amely mind a feldolgozott anyag tekintetében, mind színvonalában meghaladja a tankönyv kereteit. Kielégíti azoknak az igényeit is, akik közelebbről érdeklődnek a szocialista államiság problémái iránt, mélyebben meg akarják ismerni a népi államunk és szervei felépítésével és tevékenységével, az alkotmány gyakorlati megvalósulásával összefüggő kérdéseket.

A szerzők sokoldalúan tárják fel a szocialista államszervezet általános és sajátos vonásait, gazdag irodalmi anyag alapján mutatják be a Szovjetunió államépítési tapasztalatainak történelmi jelentőségét és a baráti népi demokratikus országok állami fejlődésének lényeges vonásait. Ugyanakkor megalapozott bírálatát adják a burzsoá államszervezetnek, a felszabadulás előtti magyar államszervezet népellenes osztálylényegének. Külön érdeme az ismertetett munkának, hogy az 1919. évi Magyar Tanácsköztársaság, az új típusú szocialista állam építésével kapcsolatos első hazai tapasztalatok tanulmányozását szervesen beépíti az állami szervek elemzésébe.

A tankönyv, amely 11 részre és e részeken belül 68 fejezetre tagozódik, az alkotmány fejezetei szerint haladva tárgyalja népi demokratikus államunk szervezetének és tevékenységének legfontosabb kérdéseit.

A szocialista államiság fejlődésének egyik legfontosabb problémája a társadalom politikai rendszerének fejlesztése, az e rendszerbe tartozó állami szervek és társadalmi szervezetek munkájának egymáshoz való kapcsolatának állandó javítása. A szerzők rámutatnak, hogy a szocialista államiság fejlődése szervesen összefügg a társadalmi tevékenység kiszélesedésével. A társadalmi szervezetek egyre növekvő jelentőségét mutatja, hogy ma már társadalmi szervezetek látnak el egyes olyan feladatokat is, amelyek eddig állami szervekre hárultak, s e feladatok körében a társadalmi szervezetek hatósági jogkört is kaphatnak. A szerzők ugyanakkor felhívják a figyelmet az állami szervek és a társadalmi

1 Beér János—Kovács István—Szamel Lajos: Magyar államjog. Szerk. Beér János. Tankönyvkiadó, 1960.

Digitized by Google

szervezetek tevékenységének sajátosságaira. A szocializmusban mind az állami, mind a társadalmi szervek vezető tevékenységének a meggyőzés a fő módszere. De az állami szervek emellett a kényszerítés adminisztratív eszközeivel is biztosíthatják a jogszabályok megtartását, a társadalmi szervezetek viszont csak meggyőzésre alapozhatják feladataik ellátását, a meggyőzés módszereivel mozgósítják az embereket az állami szervek feladatainak megvalósítására, e szervek tevékenységének ellenőrzésére stb.

E kétségtelenül helyes gondolatok kifejtése mellett azonban a szerzőknek arra is rá kellett volna mutatniok, hogy a társadalmi szervezetek szerepe nemcsak azért növekszik, mert egyre hatékonyabban támogatják az állami szervek munkáját, s átveszik azoknak egyes funkcióit, hanem azért is, mert a dolgozók társadalmi szervezeteik útján mind szélesebben vesznek részt a gazdasági és kulturális építés vezetésében. Ez pedig fokozottan szükségessé teszi a társadalmi szervezetek rendszerének tanulmányozását, sajátos vonásaik kibontakoztatását.

A szerzők a különböző állami szervek (államhatalmi, államigazgatási, bírói és ügyészi szervek) tevékenységének és munkamódszereinek vizsgálata alapján újszerűen határozzák meg az egyes szervek sajátos vonásait. Véleményünk szerint ez az elemzés még néhány lényeges jellemzővel kiegészíthető lenne. Ide sorolható például a különböző szervek megalakulásának rendje, valamint szerepük és fejlődésük a népi demokratikus társadalom politikai rendszerében. Ezek a vonások ugyanis lényegesen befolyásolják a más szervekhez, különösen a társadalmi szervezetekhez való kapcsolataik eltérő alakulását is.

Az államjog-tudomány fontos feladata az egyes fogalmak tartalmának pontos meghatározása. Ennek hiánya lényeges elméleti tévedések forrásává lehet. A szerzők dicséretére válik, hogy könyvükben helyes irányban indították meg az olyan fontos fogalmak tartalmának vizsgálatát, mint például a politikai alap fogalma, amelyről az utóbbi időkben vita bontakozott ki a szocialista jogirodalomban. Rámutatnak arra, hogy a politikai alap összetevői: államhatalmat kézbentartó osztályok és az uralkodó osztály államhatalmának gyakorlására szolgáló állami és társadalmi szervezeti formák.

Nem helyeselhetjük azonban ilyen egyértelműen az államszerkezet fogalmának kifejtését. Erősen vitatható ugyanis az az állítás, hogy az állami szuverenitás, az államalakulatok problémái (összetett és nem összetett állam), az állami terület és az állampolgárság, az állam jelvényei és fővárosa adják az államszerkezet fogalmának tartalmát, illetőleg, hogy ezek az intézmények egy fogalomba, mégpedig az államszerkezet fogalmába tartoznak. Az államszerkezet fogalmát a szovjet jogtudomány a Szovjetunió 1936. évi alkotmányának előkészítése időszakában alakította ki, a korábbi szovjet alkotmányokban ez nem szerepelt. Nem szerepel a legtöbb népi demokratikus alkotmányban sem, köztük a magyar alkotmányban sem. Az utóbbi évek politikai és elméleti dokumentumait elemezve is látható, hogy az állami és a nemzetközi életben az államszer-

Digitized by Google

kezet fogalmát széles értelemben, az egész állam szervezetének értelmében használják; így alkalmazza a szocialista jogalkotás, s a legújabb társadalmi és politikai irodalom is.

A szerzők behatóan vizsgálják: hogyan érvényesül a demokratikus centralizmus a népi demokratikus állam felépítésében és szerveinek tevékenységében, vizsgálódásukat kiterjesztik a demokratikus centralizmusnak a tanácsokban való megnyilvánulására, a kettős alárendeltségre is. Helyesen állapítják meg, hogy a kettős alárendeltség formái és módszerei — mint a helyi önállóság és a központi irányítás együttes érvényesítésének sajátos biztosítékai a tanácsi igazgatási szervezetben — nem szükségszerűen azonosak a különféle szakigazgatási ágazatokban, hanem az igazgatási terület sajátosságainak megfelelően változnak. Rá kell azonban mutatni arra is, hogy a szocialista építés fejlődésével a demokratikus centralizmus formái és módszerei is fejlődnek, s az államszervezet igazgatása a szocialista demokráciának mind szélesebb kibontakozására épül. Ez természetesen kettős alárendeltségben levő igazgatási szervek vonatkozásában is jelentkezik: változik az alárendeltség aránya és foka, s a központi irányítás formáinak és módszereinek fejlődésével egyidejűleg növekszik a tanácsok szerepe a helyi igazgatási tevékenység irányításában.

A könyv a demokratikus centralizmus érvényesülését helyesen és egyes vonatkozásaiban újszerűen dolgozza fel, hiányossága azonban az, hogy ezt a témát lényegében a tanácsi szervezet felépítésének és működésének kérdéseire szűkíti le, s tartalmára csak röviden utal az államhatalom gyakorlásának alapelvei között. Érthető, hogy a szerzők nem akarták könyvükben újra előadni a demokratikus centralizmus általánosan ismert és gyakran elismételt kifejtését; az általuk alkalmazott megoldás azonban nem pótolja annak a vizsgálatát, hogy a demokratikus centralizmus hogyan érvényesül társadalmunk egész politikai rendszerében. Be kellett volna ugyanis mutatniuk a demokratikus centralizmus fő, általános vonásait, amelyek egyaránt vonatkoznak mind az állami szervek, mind a társadalmi szervezetek felépítésére és tevékenységére, s emellett elemezniük kellett volna a demokratikus centralizmus sajátos vonásait és szervezeti biztosítékait külön-külön az egyes intézményekben, az állami szervekben és a társadalmi szervezetekben.

A munka részletesen foglalkozik az államhatalom helyi szerveivel. Ezzel összefüggésben sokat vitatott problémákat is felvet, s azokban helyesen, a tanácsok fejlődését elősegítő módon foglal állást. Ilyen kérdés például a tanácsok hatáskörének fejlesztését elősegítő jogi szabályozás formája és módszerei. A szerzők szerint a fejlődés következtében felbukkanó új feladatokkal állandóan alakul a tanácsok hatásköre, ezért a tanácsi hatáskörök egészét nem lehet egységes jogszabályban meghatározni. Rögzíteni kell azonban a tanácsok *kizárólagos hatáskörét*, amelyben csak a tanács mint testület dönthet. A szerzők az egyéb tanácsi hatáskörök szervezeti szabályzatokban való rögzítését tartják e kérdés megoldásának.

Digitized by Google

Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy helyes és szükséges volna, ha a tanácsok kizárólagos hatáskörének magasfokú jogszabályban való megállapítása nemcsak a különböző szintű tanácsok *azonos* feladataira, hanem jellegükkel összefüggő, legjelentősebb *sajátos* feladataikra is kiterjedne. Ez is jelentősen növelné a tanácsok önállóságát.

Külön kell megemlítenünk a könyvnek a jogforrásokról, az államhatalom legfelsőbb szerveiről, az állampolgári jogokról és kötelességekről szóló, gazdag anyagot tartalmazó fejezeteit. Általában megállapíthatjuk, hogy a „Magyar államjog" című mű jelentős munka szocialista jogtudományunkban. Gazdag anyaga, világos stílusa, jó szerkezeti felépítése és beosztása kézikönyvként való használatát is elősegíti. Tudományos értékének egyik mutatója, hogy rövidesen a Szovjetunióban is kiadják.

II.

Dr. Bihari Ottó, pécsi egyetemi tanár az államjog kérdéseit az államigazgatási jog alapjaival együtt dolgozta fel munkájában.[2]

A szerző — mint könyve előszavában írja — azt tűzte ki célul, hogy megszilárdítsa a szocialista törvényesség iránti ragaszkodást, elősegítse az alapvető jogi ismeretek elsajátítását, s ezzel megkönnyítse az olvasó eligazodását a gyakorlati munka során felmerülő problémákban és jogesetekben.

A szerző tömören és egyben tudományos igénnyel dolgozza fel alkotmányunk legfontosabb kérdéseit, az állami szervek felépítését, hatáskörét, tevékenységi formáit. Könyvében jelentős helyet szentel az államigazgatási szervek és tevékenységük elemzésének az államigazgatási eljárás kérdéseinek. A munka viszonylag szűk terjedelme és egyúttal széles témaköre azonban határt szab az egyes kérdések részletes feldolgozásának. A szerző arra törekszik, hogy az elfogadott, a korszerű szocialista jogtudomány eredményei alapján ismertesse az államjogi és államigazgatási jogi intézményeket. Helyesen érzékelteti az egyes állami intézmények fejlődésének irányát. Megállják helyüket a munkának az igazgatási-területi beosztás fejlesztéséről, a nagyobb községek kialakításáról és az igazgatási fokozatok számának csökkentéséről szóló megállapításai is. A baráti szocialista országokban szintén ebbe az irányba mutatnak az államfejlődés újabb tapasztalatai. Ezzel összefüggésben azonban azt is meg kellett volna állapítani, hogy a szocialista országokban az igazgatási-területi beosztás fejlesztése, a fokozati tagolás csökkentése szervesen összefügg a gazdasági fejlődéssel, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a szocialista demokratizmus fokozott érvényesülésével.

Gondosan válogatott és arányosan elrendezett tematikájával Bihari elvtárs könyve lényeges állam- és jogelméleti alapismereteket nyújt, s tömören és színvonalasan ismerteti a fontosabb államjogi és államigazgatási jogi intézményeket.

Dr. Halász József

[2] Bihari Ottó: Államjog. Az államigazgatási jog alapjaival. Tankönyvkiadó. 1960.

Digitized by Google

Mátrai László: Gondolat és szabadság

A feudalizmus elleni küzdelmet az európai polgárság három nagy ütközetben vívta — írja Engels „A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig" című művében. Az első ütközet a németországi reformáció volt, a második az angol nyárspolgárok „nagy lázadása" s az azt követő harcok, a harmadik pedig a nagy francia forradalom, amely már „leplezetlenül politikai talajon folyt". Ahogyan erősödött a polgárság, és készülődött a döntő ütközetre, úgy lendült fel a tudomány, amelyre az új születő polgári rendnek szüksége volt az ipari termelés fejlesztéséhez. A tudomány mindezideig csak szolgálóleánya volt a teológiának és a hűbéri rendszer nagy nemzetközi központjának, a római egyháznak, most fellázadt eddigi szerepe ellen és „csatlakozott a haladáshoz". A teológiai vallásos köntösben megszületett tudomány lassan lehántotta magáról ezt a kényelmetlen és hozzá egyáltalában nem illő öltözetet és sorompóba lépett a haladás oldalán.

Mátrai László „Gondolat és szabadság" című kötete a tudomány haladásának azt a korszakát tárgyalja, amelyben a tudomány fejlődése az akkor még haladó polgárság sorsával kapcsolódott egybe. Később azonban a polgárság, miután hatalomra került és a haladás oldaláról a reakció oldalára állt át, megszűnt a haladó tudomány és ideológia társadalmi forrása lenni. Napjainkban a haladást a tudományban is a szocializmus, a munkásosztály és a munkásosztály ideológiája képviseli. Ezt az igazságot hirdeti és bizonyítja Mátrai László akkor is, amikor a távolabbi múlt tanulságait vizsgálja. Ha egy mondatban lehetne összegezni a „Gondolat és szabadság" című tanulmánykötet mondanivalóját, akkor ez a mondat — Mátrai László szavaival élve — így hangoznék: „A tudomány haladása elválaszthatatlan az emberiség haladásától."

A kötetben összegyűjtött tanulmányok első csoportja a tudomány és a filozófia egyetemes történetének néhány nagy haladó gondolkodójáról és alkotójáról rajzol mesteri képet; második csoportjuk a nagy történelmi átalakulásnak: a feudalizmus hanyatlásának és a polgári tudomány létrejöttének hazai, magyar vonatkozású fejezeteit is tartalmazza. A két részt, szinte két fejezetet, egybefoglalja a kötet első tanulmánya, amely a tudomány szabadságharcának nagyvonalú vázlatát adja.

Tanulmányaiban Mátrai László a haladó tudomány és filozófia történetének azokról a személyiségeiről is tömör, jellegzetes portrét farag, akiknek alakját a burzsoá vagy egyházi ideológusok elferdítették, vagy készakarva teljes feledésbe borították. Két tanulmányban is megismerkedhetnek az olvasók Pietro Pomponazzi, a „kettős igazság" álláspontján álló filozófus nézeteivel, éppúgy, mint a reneszansz szabadgondolkodó Lucilio Vanini filozófiájával, aki az anyag megmaradásának elvét hirdette és akinek 1619-ben a Szent Inkvizíció ítélete alapján Toulouse-ban

• Magvető Kiadó 1961.

Digitized by Google

máglyán kellett meghalnia nézeteiért. Felsorakoznak előttünk a gondolkozás történetének olyan ismert alakjai is, mint a fizika nagy úttörője, Galileo Galilei, a humanista Kopernikusz, a tudományos lélektan úttörője, Henricus Regius, és a francia felvilágosodás két filozófusa, Montesquieu és Holbach.

Holbachról, a nagy francia materialistáról írott tanulmányával Mátrai László mintegy lezárja a filozófusokról rajzolt képeinek sorát, és ezzel azt jelzi, hogy „A természet rendszere" című művével Holbach olyan magaslatra juttatta a Marx előtti materializmust, amilyent csak Ludwig Feuerbach ért el később.

A szerző plasztikusan ábrázolja a bonyolult kultúrtörténeti és filozófiai összefüggéseket és közérthetően magyarázza meg ezeket. A kötet első felében foglalt tanulmányok éppúgy nem függetlenek egymástól, mint ahogyan szervesen kapcsolódnak hozzájuk a második résznek a magyar gondolkodók nézeteit tárgyaló tanulmányai is. Pomponazzi hatása Cardanora igen mély, Vanini pedig Cardano tanítómestere. Kopernikusz a bolognai egyetemen tanult, és ugyanitt tanított ebben az időben (1488-ban) Pietro Pomponazzi. A fizika területén: „Kepler nélkül nincs Galilei, Galilei nélkül nincs Newton" — mutatja ki Mátrai László. Világnézeti és történeti összefüggéseket tár fel a francia felvilágosodás filozófusai között, valamint Holbach és Bessenyei, Holbach és Horárik János között is.

Mátrai László a kötet második felében a „tudomány szabadságharca" magyarországi útjának egyes szakaszairól is szemléltető képet ad. A kötet e részében közzétett tanulmányok azért is értékesek, mert megnyitják az utat a magyar haladó filozófiai hagyományok helyes értékeléséhez.

Még ma sem tudtuk teljesen eloszlatni azt a hibás nézetet, hogy hazánkban a filozófiának, legalábbis a haladó filozófiának voltaképpen nincs is történelme, nem is érdemes tanulmányozni a magyar filozófia történetét, mert az annyira elmaradt az általános európai színvonal mögött, hogy gondolkodóit össze sem lehet hasonlítani az egyetemes filozófiatörténet haladó alakjaival.

A magyar filozófiai gondolkodás a múltban valóban elmaradott volt. De ez nem menti fel a magyar filozófiatörténészeket az alól, hogy egyrészt feltárják ennek az elmaradottságnak az okait, másrészt kibányásszák mindazt, ami ha nem is európai értelemben élenjáró volt, de a hazai körülmények között, az elmaradottság és a kettős kizsákmányolás viszonyai között, mégis a haladást képviselte.

A magyar filozófia történetének elmaradottsága viszonylagos volt. A magyar gondolkodás történetét a magyar gazdasági és politikai történelem mércéjével kell mérni. A mi viszonyaink nem tették lehetővé, hogy más, önállóbb filozófia jöjjön létre; hamis tehát a fejlett, történelmük során kedvezőbb feltételek között levő országokkal való összehasonlítás. Az a filozófiai gondolkodás, amelyről Mátrai László képet ad, hűen tükrözi azt a bonyolult fejlődési folyamatot, amely hazánkban lejátszódott. Rámutat, hogy a XVII. századig a magyar filozófiában a materializmus és az idealizmus harca nem jelentkezett érett és tiszta formában. Ez a harc sokáig csak mint tendencia

Digitized by Google

jelentkezett, s az összecsapások gyakran a régi és az új vallás küzdelmeiként mentek végbe.

Mátrai László kimutatta: hazánkban hiányoztak a feltételei annak, hogy klasszikus értelemben vett polgári filozófia alakuljon ki, mert nem fejlődött ki erős polgárság sem, amelynek érdeke lett volna a természettudományok szabad fejlődése, a természeti és társadalmi összefüggések filozófiai általánosítása.

Viszonylagos elmaradottsága ellenére azonban a magyar filozófiának vannak jelentős haladó hagyományai is, amelyeknek feltárására és nyilvánosságra hozatalára időt és tért kell szentelni. Meg kell mutatni azt, hogy a magyar gondolkozás történetében nagyon is mély gyökerei vannak a haladó, materialista gondolkodásnak és természetszemléletnek. Meg kell cáfolni — és Mátrai László ezt teszi — azt a hamis álláspontot, hogy nálunk azért nem volt a múltban haladó filozófia, mert a magyarság „nemzeti jellegében" rejlik a „praktikusság", az elmélettől való idegenkedés. Le kell leplezni az olyan „filozófusok" nézeteit, akik a vallásos eszmék, egyházreformátori kísérletek és a „hivatalos filozófiai élet" történetére akarták redukálni a magyar filozófiai gondolkodás tartalmát.

Mátrai László magyar filozófiatörténeti tanulmányai is azt bizonyítják, hogy a haladó filozófiai gondolat hazánkban gyakran a „hivatalos" intézményeken kívül fejlődött, a legszorosabb kapcsolatban a forradalmi és szabadságharcokkal.

A haladó magyar filozófia történetéről írott fejezetekben Mátrai rávilágít például arra, hogy a XVII. században voltak hazánkban olyan filozófusok, akik elfogadták a világ atomokból való felépítettségének materialista tanítását. Megismerteti az olvasókat az eddig kevéssé ismert magyar atomisták: Pósaházi János, Bayer János és Czabán Izsák filozófiai nézeteivel. Martinovics Ignácnak „Filozófiai írások" című művéhez írt előszavában mélyenszántó gondolatokat vet fel Martinovics materialista filozófiai nézeteiről.

A szerző a magyar felvilágosodás hagyományaival két tanulmányban foglalkozik, ezekben feltárja, hogy mi volt a felvilágosodás ideológiai funkciója a hazai viszonyok között, s bemutatja Bessenyei György és Csokonai Vitéz Mihály materializmusát. A Bessenyeiről szóló értékelésnek különös jelentősége abban van, hogy teljessé teszi Bessenyeiről alkotott képünket.

A kötetnek egyik érdekes és különös érdeklődésre számot tartó tanulmánya az, amelyben Mátrai László kimutatja, hogy a „doktrinerek" voltak Magyarországon a marxizmus első ellenfelei. Vezéregyéniségük, Kemény Zsigmond — bár megrögzötten forradalomellenes volt — a Pesti Naplóba írt több vezércikkében felhasználta Engelsnek „A munkásosztály helyzete Angliában" című, 1845-ben megjelent munkáját. Kemény Zsigmond tehát egyben Engels első magyar fordítója is.

Mátrai László „Gondolat és szabadság" című műve jó szolgálatot tesz a világnézeti kérdések iránt érdeklődő olvasóknak éppúgy, mint a filozófiát hivatásszerűen művelő szakembereknek.

Tordai György

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ДЕЖЕ НЕМЕШ: VIII-ой съезд нашей партии — — — — — — — 1
Д-р ИШТВАН КОВАЧ: Буржуазные и социалистические депутаты — 15
ПАЛ ЛОШОНЦИ: Положение и задачи сельского хозяйства после VIII-ого съезда — — — — — — — — — — — — — 27
ЙОЖЕФ БАЛИНТ: По пути выполнения пятилетки — — — — — 37
ФЕРЕНЦ ЯНОШИ: Усовершенствование производственной конструкции машиностроения — — — — — — — — — — — — 50
ПЕТЕР РЕНИ: Драма и мораль — — — — — — — — — — — 65

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

1963 г. Англия и мир (РАЛМ ДУТ) — — — — — — — — — 79

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Политическая карта мира в начале 1963 года (д-р ШАНДОР РАДО) 87

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Книги о социалистическом венгерском государственном строе (д-р ЙОЖЕФ ХАЛАС) — — — — — — — — — — — 97
Ласло Матраи: Мысль и свобода (ДЬЕРДЬ ТОРДАИ) — — — — 101

INHALT

DEZSŐ NEMES: Der 8. Parteitag — — — — — — — — — — 1
DR. ISTVÁN KOVÁCS: Bürgerliche und sozialistische Volksvertretung 15
PÁL LOSONCZI: Lage und Aufgaben der ungarischen Landwirtschaft nach dem 8. Parteitag — — — — — — — — — — — 27
JÓZSEF BÁLINT: Auf dem Wege zur Erfüllung des Fünfjahrplans — 37
FERENC JÁNOSI: Verbesserung der Produktionsstruktur in der Maschinenindustrie — — — — — — — — — — — — 50
PÉTER RÉNYI: Drama und Moral — — — — — — — — — — 65

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

1963 — England und die Welt (R. PALME DUTT) — — — — — 79

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Das politische Weltbild anfangs 1963 (DR. SÁNDOR RADÓ) — — — 87

BUCHBESPRECHUNGEN

Bücher über Ungarns sozialistisches Staatssystem (DR. JÓZSEF HALÁSZ) — — — — — — — — — — 97
László Mátrai: Gedanke und Freiheit (GYÖRGY TORDAI) — — — 101

Digitized by Google

3
518
6-3

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

3

APR 3

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 MÁRCIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

DR DALLOS FERENC: A nép küldöttei — — — — — — — — 1
SZURDI ISTVÁN: Az ipari vállalatok összevonásának néhány tapasztalata — — — — — — — — — — — — — — 7
OSZTROVSZKI GYÖRGY—SZEKÉR GYULA: A magyar—szovjet timföld és alumínium-kooperációról — — — — — — — — 18
GARAMVÖLGYI KÁROLY: A gyenge termelőszövetkezetek helyzete és a megerősítésükkel kapcsolatos feladatok — — — 26
VÖRÖS GYULA: A marxizmus polgári elferdítése ellen — — — 39

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATÁBÓL

Új szakasz küszöbén (JIRI SEKERA) — — — — — — — — — 56

KONZULTÁCIÓ

A harmadik elhúzódó agrárválság a kapitalista világrendszerben (SIPOS ALADÁR) — — — 62

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusa (VÁMOS IGNÁC) 71
Válaszúton a nyugati szövetségi politika (HAYNAL KORNÉL) — 77
Az európai lakásépítés helyzete (ZOLTÁN LÁSZLÓ) — — — — 87

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pogány József: Kultúra — álkultúra (SYLVESZTER ANDRÁS) — 94
Könyv a magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdeteiről (MÉREI GYULA) — — — 96

Szerkesztőség:

Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—457.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hirlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32.— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hirlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. február 21.

Megjelent 35 800 példányban

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

630523/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 3. SZ. BUDAPEST 1963. MÁRCIUS HÓ

A nép küldöttei

Írta
Dr. DALLOS FERENC

Alig néhány hónapja, hogy az MSZMP kongresszusa jóváhagyta pártunk politikai irányvonalát, kijelölte további haladásunk útját. A most lezajlott választásokon pedig egész népünk hagyta jóvá szavazatával a párt politikáját, azt a konkrét munkaprogramot, amelyet a kongresszus az ország színe elé tárt. A választás nagy politikai értéke és jelentősége abban van, hogy népünk túlnyomó többsége a választócédulákkal törvényesen is megpecsételte azt a voksot, amelyet munkájával, társadalmi tevékenységével naponta ad le a népi hatalomra. Népünk a béke megőrzésének, a szocialista társadalom betetőzésének programjára szavazott, egyszersmind képviselővé választotta azokat az embereket, akikben legjobban bízik, akiktől a legtöbbet várja a párt politikájának végrehajtásában.

A választás alkotmányos aktusa, fontos állomása volt a szocialista demokrácia fejlesztésének. Népünk gyakorolta törvényben biztosított általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójogát. Az ország 10 080 000 főnyi lakosságából jelenleg 7 114 855 embernek van szavazati joga. Népünk érettségét mutatja, hogy a szavazati joggal rendelkezők túlnyomó többsége — 6 915 644 fő — részt is vett a választáson. Tanulságos összevetnünk ezt például az 1935-ös választások adataival. Akkor hazánk csaknem 9 millió lakosa közül mindössze 3 millió 300 ezer volt választásra jogosult, de a szavazásban részvevők száma még a 2 milliót sem érte el. A haladó erők üldözése és az ajánlási rendszer megakadályozta a nép igazi képviselőit abban, hogy indulhassanak a választáson. Most a küldötteket a választók gyűlésein jelölték és a Hazafias Népfront bizottságai csak a választók által ajánlott személyeket vehették fel a szavazólistára.

A több mint százezer gyűlésen népünk őszinte véleménycse-

Digitized by Google

rét folytatott vezetőivel az országos kérdésekről csakúgy, mint a helyi gondokról és feladatokról. A jelölő gyűléseken — a különlegesen zord időjárás ellenére is — a választóknak csaknem 52 százaléka, több mint 3 és fél millió választópolgár vett részt, mintegy 370 ezer ember pedig fel is szólalt. A jelölő gyűlések látogatottsága és aktivitása tehát még az 1958. évi szintet is meghaladta. Igaz, a jelölő gyűlések nem váltak dühös politikai harcok, látványos összetűzések színtereivé. De vajon ez-e a szabad választás kritériuma? A jelölő gyűlések nyugodt légköre, az elhangzott bírálatok higgadt hangja, a felszólalásokból kicsendülő felelősségtudat a közügyek iránt — ez jelezte legjobban, hogy népünk ezúttal is tudott élni szabadságával. S ahol alaposan számot vetettek az eredményekről és a gondokról, ahol okosan felmérték a legsürgetőbb tennivalókat, ahol nem fukarkodtak a bírálattal sem, ott ez a számvetés útravaló és újabb erőforrás volt az egész közösség számára. Sokhelyütt a szocialista demokrácia jegyében megbírálták a választók a régi képviselőket és tanácstagokat az elmúlt ciklusban elkövetett hibáikért, vagy mulasztásaikért. Több mint 4300 választókerületben az ajánlott személyek helyett másra ruházta bizalmát a választó gyűlés és előfordult az is, hogy a jelölő gyűlésen több tanácstagjelöltet vettek fel a listára. Arra is volt példa, hogy egyes pótképviselőjelölteket elutasítottak a választópolgárok.

A választás eredményeként az országgyűlési képviselőknek és a tanácstagoknak jelentős százaléka cserélődött ki, az arány teljesen egészséges és megfelel a követelményeknek. A régi küldöttek egy része ugyanis nem volt elég tevékeny, vagy nem rendelkezett a közügyekhez szükséges jártassággal. Mások egészségi okokból, vagy idős koruk miatt nem voltak újra választhatók. Emellett az elmúlt négy év alatt sok új, a nép iránt odaadó, tehetséges közéleti ember tűnt fel, akiknek ott a helyük a képviseleti szervekben. A szocialista demokráciának egyébként is fontos követelménye, hogy a képviseleti szervek bizonyos időközökben új emberekkel frissüljenek fel. A választáson messzemenően érvényesült a szocialista törvényesség. Csaknem félmillió ember vett részt — kommunisták és pártonkívüliek — a különböző választási bizottságokban, elnökségekben, választókerületi bizottságokban, szavazatszedő bizottságokban. Maga a nép őrködött tehát a választás törvényességén és biztosította zavartalan lebonyolítását. A társadalmunkban végbement fejlődésnek, a nemzeti egység és a néphatalom erősödésének kézzelfogható jele volt az is, hogy a választások során nem történt semmiféle szervezett ellenséges tevékenység.

Az országgyűlés és a tanácsok összetétele híven tükrözi népünk társadalmi rétegződését. Az országgyűlés tagjainak 50 százaléka eredeti foglalkozása szerint munkás, a többi: értelmiségi, termelőszövetkezeti tag és alkalmazott. A tanácstagoknak körülbelül

Digitized by Google

70 százaléka munkás, termelőszövetkezeti tag, vagy értelmiségi, a többi pedig alkalmazott, kisiparos, vagy egyéb foglalkozású. A választott testületekben a társadalmunkban 1958 óta végbement mély társadalmi és kulturális fejlődés is tükröződik: a falu szocialista átszervezése és az értelmiségiek, a szakemberek számának további növekedése. Ennek megfelelően 1958-hoz képest megháromszorozódott a néphatalmi testületekben a termelőszövetkezeti parasztok száma és több mint 3 százalékkal növekedett az értelmiségiek aránya. Az egészséges fejlődés jele az is, hogy csaknem 4 százalékkal emelkedett a pártonkívüliek és mintegy 5 százalékkal a nők aránya.

A választók a népszuverenitásból eredő jogaikat küldötteikre ruházták, s így azok mint képviselők és tanácstagok, mint a néphatalom központi és helyi szerveinek tagjai, fontos kötelezettséget vállaltak magukra. E jogok és kötelességek tartalma: a közösség érdekeinek szolgálata, az országos és helyi érdekek harmonikus egyeztetésével; a fáradhatatlan munka a párt politikájának, a jelölő gyűléseken felvetett közérdekű javaslatok, a választók utasításainak végrehajtásáért. A küldötteket a testületi munka vonatkozásában különleges jogok illetik meg: megválaszthatók a testület bármely tisztségébe, bármely bizottságába; megvizsgálásra vagy határozathozatal céljából a testület elé terjeszthetnek bármely ennek hatáskörébe tartozó kérdést; felszólalhatnak az üléseken és részt vehetnek a határozatok meghozatalában. Jogukban áll, hogy a testületi üléseken az igazgatási szervek vezetőitől vagy más vezetőktől felvilágosítást kérjenek a testület hatáskörébe tartozó ügyekről.

A küldöttek mint a testületek tagjai személy szerint is felelősek a testület munkájáért, s őrködniük kell az alkotmány és az alkotmányos törvények megtartásán. Népünk jogtudatának fejlesztése érdekében hozzá kell járulniok ahhoz, hogy a lakosság megismerje fontosabb törvényeinket. Támogatniok kell a törvényalkotásban a népi kezdeményezést, széles körű tanácskozásokat kell szervezniük a lakossággal.

A képviselőknek szem előtt kell tartaniuk azokat az irányelveket, amelyeket az országgyűlés határozata tartalmaz. Ez a határozat előírja, hogy az országgyűlési képviselők tartsanak szoros kapcsolatot választóikkal, foglalkozzanak gondosan és lelkiismeretesen javaslataikkal, problémáikkal, panaszaikkal; segítsék választókerületüket abban, hogy feladatait, nehézségeit megoldja; rendszeresen számoljanak be választóiknak munkájukról, fogadóórákon és más úton-módon is mélyítsék el kapcsolatukat a lakossággal. Kívánatos, hogy a képviselők alaposan ismerjék meg választókerületük ügyeit, vegyenek részt az ott működő tanácsok munkájában is, dolgozzanak együtt a társadalmi szervekkel azon,

Digitized by Google

hogy elősegítsék a népgazdaság helyi erőforrásainak feltárását, a párt- és a kormányhatározatok végrehajtását, a szocialista törvényesség megszilárdítását. Az állami és társadalmi szervezeteknek pedig kötelességük, hogy támogassák az országgyűlési képviselőket, s minden felvilágosítást és lehetséges segítséget megadjanak nekik ahhoz, hogy megbízatásukat minél jobban teljesítsék.

Jogszabályaink a tanácstagok jogait és kötelességeit is sokoldalúan meghatározzák. A tanácstagnak elsőrendű feladata, hogy tevékenyen részt vegyen a tanács munkájában, s legjobb lelkiismerete és tudása szerint elvégezze a rábízott feladatokat, hogy teljesítse választóinak közérdekű megbízásait. A tanácstagnak fel kell maga körül figyelnie a lakosság minden gondjára, bajára, törődnie kell azzal, hogy az illetékes szervek alaposan kivizsgálják és gyorsan, hatásosan orvosolják a dolgozók jogos panaszait. Arra kell törekednie, hogy fogadóóráit rendszeresen megtartva, választói rendszeresen megkereshessék egyéni ügyekben és közérdekű dolgokban egyaránt. A fogadóórák látogatottsága a bizalom jele és a tanácstagnak erélyes, gyors, hatékony intézkedésekkel, okos, emberséges megértéssel kell válaszolnia erre a bizalomra. A tanácstagnak ki kell alakítania választóival a személyes kapcsolat változatos formáit; emellett évenként legalább két ízben be kell számolnia a tanács működéséről, a maga munkájáról és arról, hogy teljesítette-e a választói által ráruházott közérdekű megbízásokat. A tanácstag csak akkor dolgozhat eredményesen, ha a lakosság minél nagyobb részét bevonja az állami feladatok megoldásába, ha társadalmi összefogásra serkenti a lakosságot, ha felszínre hozza és a közösség számára kamatoztatja az emberekben meglevő érdeklődést a közügyek iránt. A tanácstagoknak biztosítaniuk kell a kollektív vezetés elvének érvényesülését a tanácsban, őrködniük kell a tanácsok és a végrehajtó bizottságok testületi jogain.

Az utóbbi években általában minden szinten megnőtt a választott testületi szervek szerepe. De nem szűnt meg még teljesen és mindenütt az a helytelen gyakorlat, hogy a választott testületek hatáskörébe tartozó ügyekben az apparátus vagy egyes személyek döntenek. Nagyon sok függ maguknak a tanácstagoknak a magatartásától, attól, hogy a tanácsüléseket rendszeresen megtartják-e, hogy a tanácstagok minden ülésen megjelennek-e, hogy alaposan felkészülnek-e a napirenden levő kérdések vitájára. Azt is biztosítani kell, hogy a lakosság életének, az adott terület fejlesztésének legfontosabb problémáit terjesszék a tanácsok elé.

Nagy felelősség hárul a küldöttekre abban a tekintetben is, hogy a tanácsok és bizottságaik betöltsék az állami apparátus feletti irányító, illetve ellenőrző szerepüket, hogy valóban ellenőrizzék a szakosztályok munkáját. A tanácstagoknak küzdeniük kell

Digitized by Google

a szűklátókörűség, a megkérgesedett bürokratikus szemlélet és ügyintézés ellen; mindig szem előtt kell tartaniuk, hogy a szocializmus nem elvont ideál, hogy csak az szolgálja jól a szocializmus ügyét, aki az egyes emberek jogos érdekeit is szívvel-lélekkel képviseli. A közigazgatás a szocialista társadalomban válik valóban közszolgálattá. Az államigazgatás szerveinek minden üggyel úgy kell foglalkozniuk, hogy az egész társadalom, a közösség ügyét is szolgálják ezzel. Sajnos, még ma is akadnak olyan vezetők, akiknek a munkamódszere idegen pártunk politikájának szellemétől, akik parancsolgatnak, utasítgatnak, elfojtják, sőt olykor meg is torolják a bírálatot. Az államapparátus dolgozói között is akadnak olyanok, akik ridegen, elutasítóan bánnak az emberekkel, lélektelenül intézik az ügyeket. A küldötteknek joguk és kötelességük, hogy megköveteljék a közszolgálat tisztségviselőitől a szocialista humanizmus és a szocialista erkölcs normáinak betartását. A tanácstagnak egyszersmind összekötő láncszemnek is kell lennie a tanács és a lakosság között, elő kell mozdítania a tanácsok és a tömegek összefonódását. A tanácstagnak a választókerületében végzett munkája épp oly fontos és értékes, mint a tanácsban kifejtett tevékenysége. A tanácstagoknak és a tanácsoknak, mint testületeknek, a választások után is törekedniük kell arra, hogy azt a gyümölcsöző együttműködést, amely a népfront-bizottságokkal már kialakult, megszilárdítsák és továbbfejlesszék. A népfront-bizottságok sokat tehetnek annak érdekében, hogy szorosabbra fűződjék a tanácsok és a lakosság kapcsolata, hogy elmélyüljön állami életünk demokratizmusa, hogy felszínre hozzák és végrehajtsák az egészséges népi kezdeményezéseket.

A képviselők és tanácstagok felelősek a néppel szemben. Mai választási rendszerünkben a tanácstagoknak a lakossággal szembeni felelőssége a közvetlenebb, a tanácsok ugyanis az egyéni választási kerületek alapján közvetlen kapcsolatban vannak a lakossággal. A képviselők a megyei választókerület listáján kerülnek be a parlamentbe, és így kevésbé közvetlenül vannak a lakossághoz kötve. Nem kétséges, hogy amint tovább tökéletesítjük a választási rendszert és a népképviseleti formákat, úgy sor fog kerülni arra is, hogy az országgyűlési képviselőket is kerületenként válasszák. Annál is inkább kívánatos ez, mert a választók már most kifejezték ezt az óhajukat.

A küldöttek felelőssége kellő jogi garanciával van alátámasztva. Azt a küldöttet, aki hanyagsága, helytelen magatartása vagy egyéb ok miatt nem felel meg a választók várakozásának, aki szembekerül a demokratikus renddel, a szocialista erkölccsel, a választók vagy a képviselőtestületek megfoszthatják megbízatásától.

Az elmúlt választási ciklus alatt a küldöttek nagy többsége

Digitized by Google

becsülettel tett eleget megtisztelő hivatásának. Joggal bízhatunk abban, hogy a most megválasztott küldöttek is hivatásuk magaslatán fognak állni. Szocialista államunk további fejlődésének, az egyetemes népi állam kialakulásának kulcskérdése a szocialista demokratizmus egyre szélesebb körű kibontakozása, az állami munka szervezettségének, operativitásának, szakszerűségének növekedése. Ezt mindenekelőtt az teszi lehetővé, ha emelkedik a vezetés kulturáltságának foka, ha bővül a népi küldöttekből választott testületi szervek hatásköre, ha elmélyül és közvetlenebbé, bensőségesebbé válik az állami apparátus és a lakosság közötti kapcsolat, ha mind több ember vesz részt az állami és társadalmi szervek munkájában és a dolgozók nagy tömegei kijárják az államigazgatás iskoláját. A cél a nép boldog, szabad szocialista életének megteremtése. Ezt a nagy célt kell becsülettel, hozzáértéssel szolgálniuk a nép képviselőinek, mind az államhatalom legfelső, mind helyi szerveiben.

Digitized by Google

Az ipari vállalatok összevonásának néhány tapasztalata

Irta
SZURDI ISTVÁN

„Az ipar és az építőipar termelőerőinek jobb kihasználása, a gazdaságosság és a munkatermelékenység emelése végett a vállalatokat, ahol célszerű, össze kell vonni. Az összevonást gondosan előkészítve úgy hajtsuk végre, hogy a gazdaságosság és a termelékenység fokozását, a termelés koncentrálását eredményezze."

(Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata)

A múlt év februárjában pártunk Központi Bizottsága, majd fél évvel később a Minisztertanács határozatot hozott a gazdasági vezetés színvonalának emeléséről és a vállalatok összevonásáról.

A gazdasági irányítás megjavításának és az ipari termelőszervezet korszerűsítésének problémája nem esetlegesen került napirendre; a fejlődés hozta ezt magával. A gazdasági vezetés formáinak, módszereinek, kereteinek tökéletesítése állandó jellegű feladat. Ennek legmélyebben fekvő objektív oka és alapja abban rejlik, hogy a termelés, a termelőerők szüntelen fejlődésben vannak, a termelési viszonyok pedig csak kisebb-nagyobb késéssel követik ezt. A termelőerők előrehaladása alapján azonban javulnak is a gazdasági vezetés tökéletesítésének feltételei és lehetőségei, mert bővül a gazdaság irányítóinak vezetési tapasztalata és hozzáértése, szélesedik a magasabb szintű oktatás és kibővülnek a gazdasági vezetés tudományos alapjai.

Minél inkább megfelelnek a termelési viszonyok a termelőerők jellegének, annál jobban serkentik ezeknek fejlődését és viszont. A kapitalizmusban a termelési viszonyok kibékíthetetlen ellentmondásban vannak a termelőerők jellegével. Ez nem jelenti azonban azt, hogy *megállíthatják* a termelőerők fejlődését, de azt sem, hogy maguk változatlanul maradnak mindaddig, amíg a szocialista termelési viszonyok fel nem váltják őket. Ha nem is gyökeresek

Digitized by Google

a változások, ha a kizsákmányolás alapjait nem is érintik, a termelőerők fejlődésének hatására vas szükségszerűséggel tör utat magának bizonyos mozgás a termelési viszonyok különböző elemeiben, talán leggyorsabban a vállalati gazdálkodás szervezetében, formáiban és módszereiben.

A szocializmusban a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján a termelési viszonyok összhangba kerülnek a termelőerőkkel, de ez az összhang sem abszolút. A termelőerők fejlődése szétfeszíti a korábbi vállalati, üzemi kereteket és ez ellentmondásokat, feszültségeket okoz. Ezt a jelenséget ehelyütt elsősorban a termelőerők fejlődése és a termelés szervezete közötti kölcsönös összefüggések szempontjából vizsgáljuk.

A termelés irányításának szervezete, formái és módszerei csak akkor felelhetnek meg a megváltozott feltételeknek, ha követik a termelőerők fejlődésében végbement változásokat. Hogy azonban valamely gazdasági irányítási és termelő szervezet kiforrjon, ahhoz bizonyos stabilitásra van szüksége. Időbe telik, amíg kibontakoznak és teljes egészükben megmutatkoznak az új forma előnyei, vagy elavulása folyamán megmutatkoznak hibái és fogyatékosságai. A kapitalizmusban a változások csak részlegesek, nem a társadalom egészének érdekeit szolgálják és spontán módon, anarchikusan mennek végbe, a szocializmusban ezzel szemben az egész társadalom érdekében, a viszonyok egyéb elemeivel összehangoltan, tudatosan valósítják meg őket. A szocialista gazdasági vezetésnek fontos feladata tehát, hogy nyomon kövesse a termelőerők változásait, felismerje az általuk támasztott követelményeket és kialakítsa az új követelményeknek leginkább megfelelő gazdasági, szervezeti, módszerbeli változásokat. Fontos az is, hogy helyesen válassza meg a változtatás eszközlésének időpontját, hogy ne engedje elhatalmasodni a hibákat, hogy a szükséges változások ne nagy késedelemmel kövessék az eseményeket, hanem tudományosan megalapozottak legyenek, olyanok, amelyek — legalábbis fő vonásaikban és átmeneti ideig — a még csak ezután bekövetkező változások következményeinek is megfelelnek.

Ezek az összefüggések általános érvényűek és ennyiben a vállalatok összevonására is vonatkoznak. Konkrétabban arról van szó, hogy a gyakorlatban érvényesülő objektív fejlődési tendencia: a termelőerők és a termelés növekvő koncentrációja és centralizációja. Ez a folyamat mind a tőkés, mind a szocialista országokban megfigyelhető. Az újonnan létrehozott üzemek, vállalatok általában nagyobbak, mint a régebben létrehozott hasonló üzemek, nagyobb tömegű és hatékonyabb termelőerőt képviselnek. Sok esetben a vállalatok összevonásával, összeolvasztásával érik el a meglevő termelőerők hatékonyabb hasznosítását. A tőkés országokban

Digitized by Google

éles konkurrenciaharc közepette és mindenképpen a gyengébbek rovására megy végbe ez a folyamat, a szocialista gazdaságban viszont tudatosan, az egész társadalom érdekében és társadalmi méretekben központilag irányítják. Már az említett határozat előtti években is történtek nálunk vállalati összevonások. Felismerve e jelenség objektív szükségszerűségét és progresszív voltát, a párt- és a kormányhatározatok elő akarják segíteni ezt a folyamatot. *A vállalati összevonások* előrehaladásunk gyorsításának nem lebecsülhető tartalékait rejtik magukban; *bizonyos korlátok között* ugyan, *de kedvezőbb feltételeket teremtenek ahhoz, hogy megtisztuljon a vállalatok termelési profilja, nagyobb arányban specializálódjék, illetve specializáltan koncentrálódjék a termelés, emelkedjék a vállalati vezetés színvonala, javuljon az anyag- és raktárgazdálkodás,* egyszóval: *gazdaságosabbá váljék a termelés. A vállalatok önállósága is erősödni fog és hatékonyabban lehet érvényesíteni a centralizmust, a központi akaratot is.* A különböző célszerűségi elvek — pl. a hasonló termelési profil, az azonos technológia, vagy műveleti háttér, a szoros kooperáció stb. — alapján összevont vállalatok hatásköre ugyanis kibővül, hiszen számos összevont vállalat egy egész iparágat átfog, s maga végez el olyan funkciókat is, amelyeket azelőtt az iparigazgatóságok láttak el. Ilyen módon a vezetés közelebb kerül a termeléshez. Egyúttal az országos vezető szervek, a minisztériumok mentesülnek egy sereg operatív feladattól, s megjavulnak számukra annak a feltételei, hogy valóban országos szintű feladatokkal foglalkozzanak, hogy a beruházási tevékenységet, a műszaki fejlesztési irányok kialakítását, a távlati fejlesztési koncepciók kidolgozását helyezzék munkájuk középpontjába. A több vállalatból összevont nagy termelőegységek létrehozása azért is előnyös, mert *a vállalat kereteinek kiszélesedésével csökkenni fognak a népgazdaság érdekeit sértő vállalatközi érdekellentétek.*

Korántsem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a vállalati összevonások, az ipar termelő és irányító szervezetében végrehajtott és végrehajtandó változások magukban is elegendők a gazdasági vezetés megjavításához. Erről szó sincs. A szervezeti átalakítások még nem oldják meg a munka termelékenységének gyorsabb fokozását, a termelés gazdaságosságának nagyobb arányú növelését, az ipari termelés műszaki színvonalának magasabb szintre emelését, megalapozottabb távlati fejlesztési koncepciók kialakítását, de bizonyos mértékben *hozzájárulnak* mindehhez. Ugyanakkor a termelőerők fejlődésének követelményei és gyakorlati tapasztalataink arra intenek, hogy a szervezeti átalakításokat követően napirendre kell majd tűznünk a tervezési rendszernek és a gazdasági, pénzügyi mechanizmusnak a megjavítását is.

Digitized by Google

II.

A felszabaduláskor alacsony technikai színvonalú és tőkekoncentrációjú ipart örököltünk. Az ipari üzemek államosítása a termelés bizonyos koncentrációját eredményezte, s az utána következő években — ha nem is a legcélszerűbb szerkezetben — nagyot fejlődtek a termelőerők. Ugyanakkor kevés figyelmet fordítottak arra, hogy a meglevő termelőszervezet mennyire alkalmas a termelőerők legcélszerűbb kihasználására, a termelés gazdaságosságának fokozására.

A nagy számú, jogilag önálló vállalat között szövevényes kooperáció alakult ki, s ennek irányítása, terelése állami feladattá vált. A tervgazdálkodásra való áttéréssel méginkább megnövekedtek a hatósági jellegű feladatok. Szükségessé vált az anyagellátási, értékesítési, pénzügyi, beruházási, munkaügyi kérdések széles körű koordinálása. A központi eszközök elosztása és a feladatoknak a sok kis vállalathoz való eljuttatása szükségessé tette az iparirányítás közbenső lépcsőfokainak, az iparigazgatóságoknak, másutt a trösztöknek a felállítását. Ugyanakkor erősödtek a gazdaságvezetés bürokratikus vonásai is, csökkent a vállalatok önállósága, bizonyos mértékben szétforgácsolódtak a népgazdaság erőforrásai. Az utóbbi években végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a termelőerők gyors fejlődését nem követte azoknak a szervezeti formáknak, kereteknek és módszereknek a kialakítása, amelyek elősegítették volna a termelőerők optimális hasznosítását, a termelés gazdaságosságának fokozását. Ezekre a változtatásokra pedig szükség van s a vállalatok összevonása is ehhez járul hozzá.

III.

1961-ben az állami iparban 1338 jogilag önálló vállalat működött, 6619 ipartelepen.* Az ipartelepek 68,5 százalékán 50-nél kevesebb munkás dolgozott. 1963 január 1-ig az iparnak (pontosabban: a kohó- és gépiparnak, a nehéziparnak, a könnyűiparnak, az élelmiszeriparnak) 250 vállalatából összevonás útján 93 vállalat létesült. Az összevonások végrehajtását és ütemét a minisztériumok szabályozzák és ellenőrzik a kormány által jóváhagyott elvek alapján. A Gazdasági Bizottság ez év januárjában további vállalatok egyesítését határozta el; eszerint az év közepéig összevont vállalatok az ipar termelési értékének 45—46 százalékát és az iparban foglalkoztatott dolgozóknak 43—44 százalékát fogják képviselni.

A vállalatok összevonása után majd mindenütt intézkedések történtek a termelőeszközök és a szellemi erők koncentrálására, a

* Az ipartelep, az iparvállalat, illetve ipari szervezet területileg (földrajzilag) különálló, ipari termelő tevékenységet folytató települése.

Digitized by Google

termelési profilok rendezésére, és ennek nyomán — a terület sajátosságaitól függően — a termelés koncentrálására, vagy szakosítására, esetleg szakosított koncentrálására. Az összevonás az anyagfelhasználásban is megtakarításokat eredményezett és sok összevont üzemben a termékek minősége és választéka is javult. E cikkben csak néhány vállalati példával jelezzük az eredményeket; ilyen példákat azonban a legtöbb összevont üzemben találhatunk, s ezért általános következtetéseket is levonhatunk belőlük.

A *zománcipar* az összevonás előtt három gyárban termelt zománcedényt. Az összevonás után két üzemben összpontosították a zománcedénygyártást, a harmadik üzemet felszabadították a nagyobb termelési értéket képviselő vegyipari gépek előállítására. A két üzem ma csaknem ugyanannyi zománcedényt termel, mint a múltban a három. Az összevonás révén az is lehetővé vált, hogy egy helyen gyártsák az addig négy helyen gyártott zománcanyagot és korszerűsítsék a technológiát. Ehhez az addig szétaprózott felújítási keretek központi felhasználása nyújtotta az anyagi fedezetet. A régi szervezetben az egymástól elkülönült kis vállalatok szinte képtelenek voltak jelentősebb műszaki fejlesztésre, most viszont az egyesített zománcipar az eszközök koncentrálásával megvalósíthatta — a többi között — egy nagy teljesítményű és korszerű alagút-kemence felépítését.

A *kötszövőiparban* az összevonás lehetővé tette, hogy egy helyen üzemeltessék a speciális gépeket és ezzel megnöveljék az úgynevezett lánchurkolt kelmék termelését. A harisnyagyárak egyesítése után egy helyre központosították a kikészítési műveleteket és ennek révén felszabadították a harisnyagyártás alól a Hódmezővásárhelyi Kötöttárugyárat.

A *festék- és lakkiparban* az összevonást nagyarányú profiltisztítás és szakosítás követte. Az öt összevont gyáregység most nagyjából tiszta termelési profillal működik. Az átszervezés előtt pl. az aszfaltlakkot három vállalat gyártotta, most pedig a berendezések átcsoportosítása után csak egy vállalat termeli, de nagyobb mennyiségben; koncentrálták tehát a termelést. A festék- és lakkiparban négy év alatt 40 százalékkal emelkedett a termelékenység, miközben 40—50 új termék előállítását is bevezették.

A *malomipar és terményforgalmi ágazat* összevonása és szállítóeszközeik koncentrálása jelentősen csökkentette az áruszállítás fuvarköltségét, amely ezen a területen igen jelentős költségtétel.

Ezek természetesen kiragadott példák. Vannak olyan vállalatok, amelyekben kisebbek a gazdaságosság növelésének lehetőségei és eredményei, vagy amelyekben még nem bontakoztak ki a lehetséges eredmények. Mégis elmondhatjuk; most már nemcsak feltevés az, hanem gyakorlati tények tanúsítják, hogy *a vállalatok összevonása kiszélesítette a termelőerők és a termelés koncentrá-*

Digitized by Google

ciójának, a gyártás szakosításának, a profilrendezésnek, és mindezzel a termelőerők ésszerű kihasználásának, a termelés gazdaságosabbá tételének lehetőségeit.

Emellett az összevonás majd mindenütt azt eredményezte, hogy *a gyengébb üzemekbe átültették a magasabb szintet képviselő vállalat kulturáltabb vezetési módszerét, korszerűbb technológiáját és haladóbb üzemszervezési tapasztalatait;* az egyesítés után tehát — most már a vállalaton belül — olyan intézkedések történtek, amelyeket addig a minisztérium vagy az iparigazgatóság „kívülről" nemigen tudott elérni. Természetes, hogy a színvonalkülönbségekből és a sok helyen meglevő bérezési különbségekből feszültségek is származtak, ez azonban elkerülhetetlen. Minden új szervezet létrehozásával együttjárnak bizonyos nehézségek.

A vállalatok összevonásának egyik kiemelkedő eredménye, hogy *javult a vállalati vezetés színvonala és felkészültsége.* A vállalatok számának csökkentése ugyanis lehetőséget adott arra, hogy kiválasszák a legfelkészültebb, legrátermettebb vezetőket, és őket állítsák az összevont vállalatok élére. Ma a vállalati vezetők között sokkal több a magasabb képesítésű ember, mint az összevonás előtt. Így pl. a kohó- és gépipari tárca összevont vállalataiban az egyetemet és főiskolát végzett igazgatók aránya 13,5 százalékról 31,5 százalékra, a vegyiparban pedig a műszaki végzettségű igazgatók aránya 58 százalékról 73 százalékra emelkedett. A könnyűipar 1963. január 1-ig összevont vállalataiban az összevonás előtt 181 osztályvezető közül 18-nak volt egyetemi vagy főiskolai, 36-nak pedig technikumi végzettsége vagy érettségije; az összevonás után 146 osztályvezető közül 25-nek van egyetemi vagy főiskolai, 44-nek technikumi képesítése.

IV.

A jövő számára is hasznosítható tanulság az, hogy az összevonásnál *az új szervezeti formáknak különféle változatait célszerű alkalmazni.* Helyesnek bizonyult az, hogy tág teret kapott az ipari vezetők kezdeményező készsége, a helyi ismereteken nyugvó tevékenysége s ezt az elérendő fő célok és az általában követendő elvek megjelölésével tereltük közös irányba.

Az összevonás során horizontális és vertikális felépítésű nagyvállalatok is kialakultak. Hogy a horizontális, vagy a vertikális elv szerint kell-e végezni az összevonást, az mindenkor *a népgazdasági célszerűségtől függ. A horizontális* összevonásra igen jó alkalmat nyújtanak pl. a papírvállalatok. A hazai papírgyártás 23 nagy teljesítményű gépen folyik. Nem volna célszerű területileg jobban koncentrálni ezeket a berendezéseket, mert kihasználásuk ettől még nem lenne jobb. Itt a gépek központi programozása tenné

Digitized by Google

gazdaságosabbá a kihasználást. Ezzel egyidejűleg vertikális összevonást is érdemes végrehajtani a papíriparban, mégpedig a cellulózegyártó és papírfeldolgozó üzemeknek a papírgyártó üzemekkel való összevonását. A három termelési szakasz ugyanis egyetlen technológiai folyamat, a cellulóz-gyártást részben, a papírfeldolgozást pedig 60 százalékban már ma is a papírgyártó üzemek végzik.

A *vertikalitás* előnyeinek kihasználását célozza a malomipari és a terményforgalmi vállalatok összevonása. Eddig a kenyérgabonának és a rizsnek a felvásárlását, raktározását, malomba szállítását a terményforgalmi vállalatok, feldolgozását és értékesítését pedig a malmok és a hántolók végezték. Gyakran vállalati érdekellentétek is voltak a két ágazat között, s ezek sokszor a népgazdaság rovására érvényesültek. Az összevonással megszűnt ez a helyzet. Egyben a raktárak, szállítóeszközök hatékonyabb kihasználása, a beruházások ésszerűbb megvalósítása, a korszerűtlen malmok leállítása stb. is lehetővé vált. Az összevonás során a keveréktakarmány gyártását és forgalmazását is egyesítették.

A vállalat-összevonások egy része úgy történt, hogy a méreteinél, szervezettségénél erre legalkalmasabb, az ágazati termelésnek nagyobb részét képviselő vállalathoz csatoltak hozzá más, nála kisebb jelentőségű vállalatokat. Így egyesült pl. a Vörös Október Férfiruhagyár (termelési értéke az összevonás időpontjában 600 millió forint, létszáma 3800 fő), a jóval kisebb Székesfehérvári Ruhagyárral (termelési értéke 74 millió forint, létszáma 530 fő), a Duna Cipőgyár (termelési értéke 216 millió forint, létszáma 3600 fő), a kisebb Ifjúsági Cipőgyárral (termelési értéke 18 millió forint, létszáma 380 fő) stb. Ezekben az esetekben tehát a *kisebb vállalat „beolvadt" a nagyobba.* Ez azonban *nem minden esetben járható út. Bizonyos esetekben önálló vállalati központot* célszerű létesíteni. Ezt a megoldást rendszerint olyankor választják, amikor nagyjából azonos nagyságrendű és profilú vállalatokat vonnak össze. Különösen abban az esetben helyes ezt a módszert alkalmazni, amikor az azonos profilú vállalatok még egy ideig — esetleg egy-két évig — megtartják önálló technológiájukat és csak lépésről lépésre vonják össze az egyes termelő egységeket és azok adminisztrációját egy minden szempontból egységesnek tekinthető vállalattá.

Ott is célszerű ezt a formát választani, ahol a termelést az összevonások után több, esetleg nagyjából azonos méretű gyáregységben folytatják és csak néhány termelési fázist és irányítási tevékenységet (beruházás, műszaki fejlesztés stb.) központosítanak. Ez történt az öt lakk- és festékipari vállalat összevonásánál is. Rendezték a gyártmányprofilokat, s ennek megfelelően átcsoportosították a termelőeszközöket. Az átszervezés során folyamatosan hozták létre a központi szerveket, s megszüntették a régebben ön-

Digitized by Google

álló vállalatok, a mostani gyáregységek hasonló részlegeit. A gyártás sajátosságai következtében ettől némileg eltérő elgondolások szerint folyik a hajó- és daruipari vállalatok átszervezése.

Az összevonás nem minden esetben teszi lehetővé, hogy egy vállalat képviselje az egész iparágat, vagy akár annak csak egy-egy homogén gyártmányokat felölelő, nagyobb területét is. Ilyen esetekben a vállalatok összefogására és irányítására trösztöket létesítettek.

A hazai és külföldi tapasztalatok megerősítik azt a felfogásunkat, hogy nem kell szervezeti uniformizálásra törekedni, s kerülni kell a sablonokat. Jobb, ha vállaljuk a hosszabb átmenetből fakadó nehézségeket, mintha utólag kényszerülünk alapvető változtatásokra. Ovatosságra és körültekintésre int az is, hogy *az átszervezés nehezebb, bonyolultabb szakasza áll előttünk.* Az ezután összevonandó vállalatok termelési profilja már kevésbé egyezik, az egymástól való területi távolságaik nagyobbak, és csak most formálódik a minisztériumok új szervezete, munkájuk új tartalma. Emellett továbbra is ügyelni kell arra, hogy *a vállalatok átszervezése ne sértse népgazdasági terveink teljesítését.*

Nyitva maradt még a vállalati irányító szervek jövőbeni tevékenységének és szervezetének, *a vállalati központok és gyáregységek hatáskörének és önállóságának, egymáshoz való viszonyuknak a problémája.* Ezeket a fontos kérdéseket mielőbb tisztáznunk kell.

Az összevonások sok mindent új megvilágításba helyeznek. Az összevonás révén keletkezett új vállalat más nagyságrendet képvisel. Új körülmény az is, hogy területileg meg van osztva a vállalat termelése, s egyes gyáregységek igen távol esnek irányító központjuktól. Ezzel megszűnt az a helyzet, amelyben a vállalat vezetői naponta közvetlenül tájékozódhattak az üzemben. Bonyolítja a helyzetet, hogy *a hatásköröket illetően ellentétes folyamatok is lejátszódnak.* Nagyobb méreteiből és megnövekedett lehetőségeiből fakadóan *általában növekszik az összevont vállalat önállósága és a hatásköre, míg a gyáregységek* — a régebbi önálló vállalatok — *vezetőinek önállósága több szempontból korlátozódik.* Ez néhol átmeneti feszültségekre vezet a vállalati központ és a gyáregységek között.

Az új körülmények nyilvánvalóan azt kívánják, hogy a termelési egységek vezetőinek meglegyen a rájuk háruló termelési feladatok megoldásához szükséges önállóságuk. A vállalati központ és a gyáregységek kapcsolatában az a gyakorlat alakult ki — vállalatonként kisebb-nagyobb eltérésekkel —, hogy a fejlesztési, beruházási, értékesítési és beszerzési ügyeket intéző apparátus a központban van megszervezve, a termelés vitele, a technológiai szolgálat, a munkaerő- és anyagellátás és a gyári önálló elszámolás keretében működő szervek és hatáskörök pedig megmaradnak a

Digitized by Google

gyárban. Követésre méltóak azok a vállalatok, amelyek szinte az összevonás első perceitől kezdve fejlesztik a gyáregységek önelszámolási rendszerét.

V.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a vállalatok összevonására vonatkozó döntések általában — kevés kivétellel — helyesek voltak. Ebben az is szerepet játszott, hogy a tárcák elegendő időt kaptak javaslataik megalapozott előkészítésére és a szükséges számítások elvégzésére. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy *az átszervezés helyi, vállalatonkénti előkészítésére és lebonyolítására már nem szántak elég időt*, s ez megnehezíti azt, hogy olyan jó eredményeket érjünk el, mint amilyeneket lehetne. A vállalatok nagy részénél az átszervezés időpontjára kialakították ugyan az új szervezetre vonatkozó elképzeléseket, de *a szervezet működésének szabályozására, folyamatára, a megváltozott helyzetnek megfelelő vezetői hatáskörökre vonatkozó elgondolásokat nem munkálták ki idejében.* Az idő, az előkészítés hiányából fakadt az, hogy *sokszor későn és gyakran csak formálisan tájékoztatták az érintett dolgozókat az átszervezés indokairól és a személyi változásokról.* Ez a területi és üzemi társadalmi szervek tájékoztatására is vonatkozik. Ez nagyon káros, hiszen azokkal szemben követtek el mulasztást, akiknek valóra kell váltaniuk a helyes gondolatokat és feladatokat. A dolgozókat érdemben kell felvilágosítani arról, hogy a munkahelyüket érintő változásokat mennyiben indokolják a népgazdaság érdekei. A dolgozóknak joguk van arra és ők követelik is azt, hogy világosan magyarázzák meg nekik, miért vonják össze gyárukat más gyárakkal, milyen következményekkel jár ez a vállalatra és reájuk nézve. Kívánatos, hogy a jövőben az összevonandó vállalatok vezetői és dolgozói idejében kapjanak magyarázatot az átszervezés népgazdasági szükségességéről, és eligazítást arról: milyen lesz az új vállalat végleges szervezete, mi történik az átmeneti időben, hol és mi változik meg az eddigiekhez képest, s mindez hogyan érinti őket. A végrehajtás előkészítésének ezt a részét már a jogi összevonás előtt el lehet és el is kell végezni.

Minden tapasztalatunk bizonyítja, hogy *az összevonás jó előkészítésének egyik legfontosabb eleme: a személyi kérdések körültekintő és emberséges megoldása.* Az összevonás során sok vezető funkció megszűnik és a beosztások egy része feleslegessé válik. Az összevont vállalatok igazgatói szinte egybehangzóan azt állítják, hogy — mégha gondosan készítették is elő az átszervezést — azok, akiknek ez a beosztásukat érintette, a vártnál nagyobb ellenállást tanúsítottak, sokszor még akkor is, ha nem csökkent a java-

Digitized by Google

dalmazásuk. Ez az ellenállás általában burkolt: az összevonás célszerűségét vonják kétségbe, annak formáját, vagy végrehajtását kifogásolják. Nehezíti a tisztánlátást, hogy valóban mindenütt akadnak is kifogásolható részletek és módszerek mind az elgondolásokban, mind a végrehajtásukban; így az, hogy az összevonás elhatározása előtt nem tanácskoztak az üzemi vezetőkkel, nem kérték ki véleményüket stb. Nem ritkán sérti az érintetteket, hogy az átszervezést irányító szervek tapintatlanul intézik az áthelyezéseket, emberséges eljárás helyett adminisztratív módszereket alkalmaznak. A meggyőző, felvilágosító munkát nem lehet mellőzni, vagy más módszerekkel helyettesíteni.

Más jellegű hibák is történnek a személyi kérdésekben. Előfordult az is, hogy elvtelen eljárásokkal próbálták feloldani az átszervezés keltette személyi feszültségeket: úgy kerülték meg a „kényelmetlen" helyzetet, hogy felesleges vezetői beosztásokat létesítettek, vagy úgy, hogy nem rátermettség és hozzáértés szerint, hanem „paritásos" alapon osztották el az egyesített vállalatok régebbi vezetői között a vezető helyeket stb. Ez a felfogás keresztezi az átszervezés egyik fontos szempontját: a vezető gárda személyi összetételének javítását. Arra is volt példa (a söriparban), hogy — mivel az addig önálló vállalatok vezetői kezdetben ellenezték az összevonást, majd a hatáskörök csökkenését — a központi vállalat vezetői mindent a régiben hagytak, nem fogtak hozzá az egyesítés adta előnyök kiaknázásához, nehogy szűkíteniük kelljen az addigi vállalati igazgatók hatáskörét.

Az átszervezéssel szükségszerűen együttjáró nehézségek csökkentése végett kívánatos volna, ha lehetőleg már egy-két hónappal az összevonás előtt, ki volnának nevezve az új vállalati központ vezetői és már akkor tudnák a beosztásukban érintett vezetők, hogy mi lesz a jövőbeni munkahelyük. Ugyancsak kívánatos, hogy a vállalati vezetők kinevezésével lehetőleg egy időben létrejöjjenek az egyesített párt- és szakszervezeti szervek is.

Ma a termelési profilok rendezését általában még nem kíséri a munkások átcsoportosítása, a jövőben azonban kisebb-nagyobb mértékben erre is szükség lesz. Már az eddigi szórványos esetek is arra figyelmeztetnek, hogy nehéz feladat a vezetőknek olyan megoldást kidolgozni, amely elfogadható a munkások számára; erre tehát idejében fel kell készülniük.

Szólni kell arról is, hogy néhány végrehajtott vállalat-összevonás továbbra is problematikusnak látszik. Az erőművek összevonása pl. nem nyújt lehetőséget gazdaságosabb termelésre. A bánhidai és a tatabányai kis erőművek összevonásának hasznosságáról más véleménye van az elrendelő minisztériumnak, mint a vállalati vezetőknek és a terület társadalmi szerveinek. Az ilyen egyesítések

Digitized by Google

bizonyos kockázatokat rejtenek magukban, hasznosságukról csak a későbbiekben lehet majd végleges ítéletet mondani.

Még egyszer hangsúlyozni szeretnénk, hogy *a vállalatok összevonása nem öncélú dolog. A megvalósítás szükségességének az a kritériuma: lehetővé teszi-e, hogy hatékonyabban hasznosítsák a meglevő termelőerőket, növeljék a termelés gazdaságosságát, emeljék a vállalati vezetés színvonalát és a vállalati érdek közelebb kerüljön a népgazdasági érdekhez?* Nyilvánvaló, hogy ha az összevonás nem segíti elő ezeknek a követelményeknek a teljesítését, vagy ha összevonás nélkül is el lehet érni ezeket, akkor az egyszerűbb utat kell választani.

Befejezésül annyit, hogy a pártszervezetek az eddigi összevonások során némileg elmaradtak, „ütemveszteségben" vannak a gazdasági vezetőknek nyújtandó támogatással. Csak a közelmúltban nyílt lehetőség arra, hogy pártszervezőket küldjünk ki, akik összehangolják a közigazgatásilag különböző területeken levő gyáregységek pártszervezeteinek tevékenységét, valamint az üzemek és vállalati központok pártszervezeteinek és az érdekelt területi bizottságoknak a munkáját. Még tisztázandó kérdés, hogy amikor a vállalat gyáregységei területileg szét vannak szóródva, akkor mi legyen a szerepe annak a területi pártbizottságnak, amelyhez a vállalati központ tartozik. Nyilvánvalóan azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a pártszervezetek jelenlegi felépítése mennyire felel meg az iparban végbemenő szervezeti változások követelményeinek. Eddig is adódtak ellentmondások, az átszervezéstől függetlenül is, pusztán abból, hogy iparunk szervezete az ágazati elven, a pártszervezeteké pedig a területi elven épül fel. Az ipar átszervezésének befejezése után feltehetően még szélesednek ezek az ellentmondások. Ez természetesen sokoldalú vizsgálódást kíván, s ennek során gondosan figyelembe kell vennünk a baráti országokban foganatosított változtatásokat, s mindenekelőtt a magunk tapasztalatait.

Digitized by Google

A magyar-szovjet timföld- és alumínium-kooperációról

Írta

OSZTROVSZKI GYÖRGY és SZEKÉR GYULA

A közelmúltban, 1962. november 15-én, nagy jelentőségű timföld-* és alumíniumipari együttműködési egyezményt írtak alá a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság képviselői. Hogy az egyezmény jelentőségét egész nagyságában lássuk, ahhoz az alapjául szolgáló gazdasági hátteret és összefüggéseket is ismernünk kell.

Hazánknak egyik legjelentősebb természeti kincse az alumíniumérc, a bauxit. Európa bauxittermelésében országunk (a Szovjetuniót nem számítva) a második, a világtermelésben pedig — mintegy 4—5 százalékos részesedésével — a hetedik helyen áll. Jelenlegi ismereteink szerint bauxit-vagyonunk hozzávetőleg 80 millió tonnára tehető, ami, figyelembe véve a kutatások révén elérhető szaporulatot is — mintegy 40—50 évre fedezi a timföld-termelés tervezett növelését.

A bauxit megléte azonban csak szükséges, de egymagában még nem elégséges feltétele az alumíniumipar kifejlesztésének. Utóbbihoz a bauxiton kívül nagy mennnyiségű olcsó energia is kell, mert a timföld-termelés, de még inkább az alumíniumgyártás nagyon energiaigényes. Ezen kívül a timföldgyárak, alumíniumkohók és erőművek létrehozásához nagy mennyiségű beruházási eszközre is szükség van. Csak kevés olyan ország van a világon, amelynek az alumíniumipar kifejlesztéséhez szükséges mindhárom feltétele megvan. Norvégiának például sok az olcsó, vízi úton előállított energiája, de nincs nyersanyaga: ezért messzi földről (Kanadából) importált timföldön fejleszti alumíniumiparát, illetve vállalja más országok számára az alumínium kohósítását. Sok olcsó vízienergiája van Kanadának is, ezért itt is nagy mennyiségű timföldet kohósítanak, más országok számára is. Egyes afrikai orszá-

* A timföld (alumíniumoxid) 50 százalék alumíniumot tartalmazó félkészterméke (koncentrátum).

Digitized by Google

goknak, (például Guineának) sok és jó minőségű bauxitjuk van, s megvan a lehetőségük olcsó villamosenergia előállítására, de nincsenek, vagy csak szűken vannak beruházási eszközeik. Még az USA-ban sincs meg mind e három feltétel: az általa feldolgozott bauxitnak mintegy 80 százalékát nagy távolságból importálja. Világszerte el van tehát terjedve az az ipartelepítési gyakorlat, hogy a timföldgyártást a bauxit-lelőhelyek közelében, az alumíniumgyártást pedig az olcsó energiaforrások közelében folytatják.

A bauxit-gazdagságon kívül milyen feltételei vannak hazánknak az alumíniumipar fejlesztéséhez? Köztudomású, hogy energiával rosszul állunk. A KGST-országok közül Magyarország a legszegényebb energiában. Viszonylagos bauxit-gazdagságunk és energiahordozókban való szegénységünk szülte azt a helyzetet, hogy bár 1962-ben 1,5 millió tonna bauxitot termeltünk, ebből csak 52 ezer tonna alumíniumot gyártottunk itthon — a lehetséges 270 ezer tonnának alig 20 százalékát —; a többi bauxitot és timföldet exportáltuk.

Nemcsak kevés, hanem meglehetősen rossz és drága is az itthon kitermelt szén, ezért drága a belőle nyert villamos energia is. A hazai szén átlagos kalóriaértéke mindössze 3300 kal/kg, s ezt a gyenge minőségű szenet is átlagosan 200 méter mélységből, túlnyomórészt alig 1 méter vastagságú, tördelt széntelepekből, részben víz-, gáz- és tűzveszélyes bányákból, 94 százalékában mélyműveléses módszerrel termeljük ki. Olcsó energia termelésére felhasználható vízienergia-forrásaink sem számottevőek.

Bizonyos tehát, hogy az a villamos energia, amelyet 1600—2600 kal/kg fűtőértékű lignitre vagy barnaszénre telepített erőműveink termelnek, önköltség tekintetében nem veheti fel a versenyt a magas fűtőértékű olcsó szénből, vagy éppen a vízi úton előállított villamos energiával. Alumíniumtermelésünk sem lehet tehát olyan gazdaságos, mint az e tekintetben élenjáró országoké. Nálunk az alumínium önköltségéből 43 százalékot tesz ki az energiaköltség, más alumíniumot előállító országokban ennek csak körülbelül a felét; a Szovjetunióban például az olcsó vízi energiával termelt alumínium önköltségéből csak 15—20 százalékot. Az alumínium önköltségét alkotó egyéb tényezők — például az elektródák, az elektrolizishez szükséges kriolit, az amortizáció és a munkabér ráfordításai — a Szovjetunióban is körülbelül azon a szinten vannak, mint nálunk, s így megállapíthatjuk, hogy *az alumínium kohósításának az önköltsége végső soron a villamos energia önköltségétől függ.*

Mi következik ebből? Lemondjon-e hazánk arról, hogy fejlett alumíniumipart építsen ki, vagy érje be bauxit-kincsének kitermelésével és exportjával? Egyik sem! Ha kizárólag exportálnánk a bauxitot, akkor gyakorlatilag lemondanánk pártunk gazdaság-

Digitized by Google

politikájának arról a helyes elvéről, hogy adott nyersanyagot a lehetőség szerint minél értékesebb termékké kell feldolgozni, mert így — ha a termelés korszerű és gazdaságos — szélesebb bázisón tudjuk növelni nemzeti jövedelmünket.

A bauxitot korszerűen, gazdaságosan termeljük ki. A feldolgozás következő foka a timföldgyártás. Ezt is gazdaságosan, világszinten folytatjuk. A timföldgyártás legfontosabb műszaki-gazdasági mutatói tekintetében elértük, illetve megközelítettük Franciaországot és a Szovjetuniót.

A feldolgozás harmadik fázisa: a timföld kohósítása, az alumínium kinyerése. Mint már említettük, a kohósítás nagyon sok energiát igényel, a hazai energia pedig igen drága. Ezért a feldolgozásnak ezen a szakaszán már *nem tudjuk a világszínvonalnak megfelelő gazdaságosságot elérni.* Hiába értékesebb tehát az alumínium, mint a timföld, a feldolgozásnak ezen a lépcsőjén — az energia drágasága miatt — már nem tudjuk olyan hatékonyan hasznosítani a társadalmi munkát, mint sok más területen, ez pedig a nemzeti jövedelem lehetséges növelése és a társadalom szempontjából pazarlás. Ez azonban mégsem jelenti azt, hogy be kell érnünk a bauxit feldolgozásával, a timföldgyártással. Ha ugyanis az alumíniumgyártást nem is, de az *alumíniumfeldolgozást* megint csak képesek vagyunk korszerűen, gazdaságosan, világszínvonalon folytatni. És a magasabb érték, a nagyobb nemzeti jövedelem elérése céljából törekednünk is kell erre.

E fontos természeti kincsünk legjobb hatásfokú hasznosítása végett tehát az a kívánatos számunkra, hogy hidaljuk át azokat a nehézségeket, amelyeket energiaszegénységünk a timföld kohósításában okoz, és *nyissunk szabad utat a timföld- és alumínium-feldolgozás nagyarányú fejlesztésének.* Ez a felismerés és ez a törekvés már hosszú idő óta áthatja tevékenységünket és az alumíniumipar távlati fejlesztésére vonatkozó elképzelések kialakítását.

1951-ben például létrejött *a magyar—csehszlovák alumíniumipari együttműködési egyezmény.* Eszerint Magyarország pirogén eljárásra alkalmas bauxitot szállít Csehszlovákiának és műszaki segítséget nyújt a csehszlovák alumínium-kohászat megteremtéséhez, Csehszlovákia viszont gépeket és berendezéseket szállított timföldiparunk kapacitásának bővítéséhez és villamos energiát alumínium-kohászatunknak. A magyar—csehszlovák kooperációt — minthogy az alumíniumipar abban az időben magyar—szovjet vegyes vállalat volt — a Szovjetunió is segítette mintegy 15 ezer tonna minőségi acélanyaggal. A magyar—csehszlovák alumíniumipari együttműködési egyezménynek mind a magyar alumíniumipar továbbfejlesztése, mind a csehszlovák timföld- és alumíniumipar kiépítése szempontjából nagy volt a jelentősége; egyben e

Digitized by Google

volt az első lépés a szocialista országok nagy teljesítményű, korszerű államközi energia-kooperációjának megvalósítása útján.

1955-ben — vagyis még a KGST mai, fejlettebb munkamódszerének kialakulása előtt — magyar kezdeményezésre kísérlet történt arra, hogy az ebben érdekelt népi demokráciák egyeztessék egymással ötéves alumíniumipari terveiket és hosszú lejáratra az ezekhez kapcsolódó energia-szállítási terveket. Ez volt az első tervegyeztetés, amely alapjául szolgált a későbbi évek fejlettebb együttműködési módszereinek.

1960-ban *Lengyelországgal kötöttünk timföld- és alumíniumipari együttműködési egyezményt.* Eszerint 1965-től 1970-ig növekvő mennyiségben szállítunk timföldet a Lengyel Népköztársaságnak, az pedig a kohósított alumíniumnak egy részét (nem egészen a felét) visszaszállítja hazánknak. 1970-ben 80 ezer tonna timföldet szállítunk Lengyelországnak és 17 ezer tonna alumíniumot kapunk tőle vissza.

Mindkét timföld- és alumínium-egyezmény *pozitív szerepet játszott és játszik* országunk és e két másik szocialista ország alumíniumiparának fejlesztésében, s elősegíti a nyersanyagbázis kiszélesítését. Mégsem jelentettek végleges megoldást számunkra. E két egyezmény méretei és feltételei nem tették lehetővé, hogy nagyszabásúan, hosszú távra megoldjuk alapvető problémánkat: azt, hogy jelentős hazai alumíniumipart és nagyarányú alumíniumfeldolgozó ipart építsünk ki. Ennek a két baráti országnak ugyanis — bár gazdagabbak energiában, mint hazánk — nincs annyi villamos energiája, hogy annyi timföldnek a kohósítását vállalhatták volna, amennyire a távlati fejlesztési terveinkben előirányzott alumíniummennyiség termeléséhez szükségünk volna; a magyar—lengyel egyezmény feltételei szerint pedig bauxittal és timfölddel nem győztük volna a kívánt fémmennyiség elérését.

Kitűnt, hogy ha a korábbinál lényegesen nagyobb fémmennyiséget és jelentős feldolgozóipart akarunk, akkor új utat, új konstrukciót, új partnert kell keresnünk. Figyelembe véve az együttműködés és a fejlesztés mintegy másfél évtizedes tapasztalatait, az új konstrukció kialakításánál mindenekelőtt három alapvető feltétel megvalósítására kellett törekednünk:

1. Olyan kooperációt kellett kialakítanunk, amely szerint a teljes fémmennyiséget visszaszállítják nekünk.

2. A kohászatot olcsó energiára, vízierőműre kellett telepíteni.

3. Beruházási segítséget kellett szereznünk a fejlesztéshez, mert mind a timföld-, mind az alumíniumgyártás nagy beruházásokat igényel, beruházási lehetőségeink pedig viszonylag szerények.

Digitized by Google

A Szovjetunió mindezekből a szempontokból reményteljes kooperációs partner, s a *megkötött magyar—szovjet timföld- és alumíniumegyezmény műszakilag és gazdaságilag teljesen megfelel ezeknek az elképzeléseknek.* Az egyezmény szerint hazánk 1967-től kezdődően timföldet szállít a Szovjetunióba, a Szovjetunió pedig a magyar timföldből nyert *teljes alumíniummennyiséget* visszaszállítja nekünk. 1967-ben 30 ezer, 1980-ban pedig már 330 ezer tonna timföldet kohósítunk a Szovjetunióban, így 1967-ben 15 ezer, 1980-ban 165 ezer tonna alumíniumot kapunk vissza.

Ez az egyezmény híven szolgálja a KGST-országok kommunista és munkáspártjai vezetőinek értekezletén elfogadott együttműködési alapelvek követelményeit is:

a) Eleget tesz annak a kívánalomnak, hogy KGST-országok a lehetőség szerint gyorsítsák meg nyersanyag-termelésüket, s közös erővel fokozzák természeti lehetőségeik kiaknázását.

b) A gyakorlatban alkalmazza és egy fontos területen konkretizálja azt az elvet, hogy az energiaigényes iparágakat az energiaforrások közelében kell fejleszteni.

c) Következetesen érvényesíti a kölcsönös előnyök elvét, mert mind a magyar, mind a szovjet fél számára előnyös, s egyben a többi szocialista ország érdekeinek is megfelel.

A Szovjetuniónak megvannak a kedvező feltételei ahhoz, hogy nagy teljesítményű kohókat telepítsen olcsó vízienergia mellé. Anglia, Japán, sőt részben az USA is igen nagy távolságú energiakooperáció segítségével bonyolítja le alumíniumtermelését. Az egyezmény szerint a magyar timföldet a volgográdi alumíniumkohóban fogják kohósítani. Ez a kohó a világ legnagyobb vízierőművétől, a XXII. kongresszusról elnevezett 2500 MW teljesítményű erőműtől kap olcsó villamos energiát. A villamos energia olcsósága magyarázza azt, hogy a Szovjetunióban előállított alumínium önköltsége 20—25 százalékkal alacsonyabb, mint nálunk. Ez az önköltség-különbözet olyan nagy, hogy háromszor-négyszer is megtérül belőle a timföldnek a Szovjetunióba és az alumíniumnak a Magyar Népköztársaságba való szállítása, különösen, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy vízi úton való szállítás is lehetséges. Az egyezmény megkötése előtt a szakértők gondosan tanulmányozták ezt a kérdést, s megállapították, hogy az év nyolckilenc hónapjában megvan a lehetősége annak, hogy a timföldet és az alumíniumot folyami és tengeri uszályok szállítsák a Dunán, a Fekete-tengeren és a Volga—Don csatornán. Ez részben megoldja folyami szállítási eszközeink jobb kihasználásának problémáját is, amely abból adódik, hogy szállítási eszközeink csak a Dunán lefelé menet vannak megterhelve, visszafelé nem, vagy csak kevéssé.

Digitized by Google

A hazai alumíniumkohászat 1935 óta, tehát 28 év alatt, három alumíniumkohóban 55 ezer tonna kapacitásra fejlődött fel. Az egyezmény révén az 1967-től 1980-ig terjedő 14 évben ennek az alumínium-mennyiségnek a háromszorosára teszünk szert. Az egyezményben megjelölt 165 ezer tonna alumínium kohósításához mintegy 3 milliárd kWó villamos energia kell. Ekkora energiamennyiség termeléséhez kb. 500 MW teljesítményű erőműre volna szükségünk. Ez mintegy két és félszerese jelenlegi legnagyobb erőművünk, a Tiszapalkonyai Erőmű teljesítményének és 1960. évi villamosenergia-termelésünk 40 százalékával egyenlő.

Számunkra tehát feltétlenül előnyös a kooperáció energia-oldala. De előnyös a Szovjetunió számára is. A szovjet szakirodalom adatai szerint ugyanis az 1959—1965 között a szovjet vízierőművekben termelt villamos energia önköltsége valamivel kisebb volt, mint 0,1 kopek/kWó, az új, nagy teljesítményű krasznojarszki 5000 MW, a bratszki 4500 MW és a nurekszki 4000 MW teljesítményű vízierőművekben termelt villamos energiáé pedig még ennél is lényegesen alacsonyabb. Az alumínium világpiaci ára tonnánként 450—500 dollár körül mozog. KWó-ként 0,4—0,6 centes villamosenergia-árat véve alapul, az alumínium árának 18—20 százalékát teszi ki az energiaköltség. Ezek szerint az adatok szerint tehát a szovjet vízierőművekben előállított villamos energia önköltsége jóval alacsonyabb, mint a világpiaci alumínium-árban számításba vett energia ára. Mi a timföldet világpiaci áron szállítjuk a Szovjetuniónak, A Szovjetunió is világpiaci áron, pontosabban: a KGST-országok között mindenkor érvényben lévő áron szállítja vissza az alumíniumot; az alacsony önköltséggel, a világpiaci árnál jóval olcsóbban előállított villamos energiát tehát kohóalumíniumba beépítve, világpiaci áron exportálja. Megjegyzendő, hogy az országnak erről a területéről a villamos energia közvetlen exportját egyébként csak kevésbé gazdaságosan lehetne megvalósítani. Ez egyben válasz arra a feltételezésre is, hogy a villamos energiának távvezetéken való, közvetlen szállítása esetleg gazdaságosabb lehet, mint a timföld- és alumínium-szállítás. Figyelembe kell ugyanis venni azt, hogy ekkora távvezeték felállítása hatalmas összegekbe kerülne, és a távvezetéken szállított energiaveszteségek is jelentősek. A technika fejlettségének mai fokán egyébként az egyezményben megjelölt alumínium-mennyiség kohósításához szükséges villamos energia két-háromezer km távolságra távvezetéken történő szállítása még nincs is megoldva.

Mit mutat a kooperáció *beruházási* oldala?

Ha az egyezményben előirányzott 165 ezer tonnás alumíniummennyiséget kizárólag a magunk erejéből akarnánk megtermelni, akkor körülbelül 30 milliárd forintot kellene beruháznunk a timföldipari, a kohászati, a villamoserőművi és az alumíniumipari se-

Digitized by Google

gédanyagot előállító kapacitások létrehozására. Ha nem lennénk képesek erre — márpedig ez nagyon valószínű — akkor a következő 15—20 évben jóval alacsonyabb alumínium-termeléssel kellene beérnünk.

A magyar—szovjet kooperáció teljesen megváltoztatja ezt a helyzetet. Az egyezmény értelmében nekünk csak a bauxitbányászat fejlesztésére, a meglevő timföldgyári kapacitás bővítésére, illetve egy új, nagy teljesítményű timföldgyár létrehozására kell beruházásokat eszközölnünk; számításaink szerint ez körülbelül 15 milliárd forintot igényel. A kohászati, az erőművi és egyéb kapacitásoknak szintén mintegy 15 milliárd forintos beruházásait a Szovjetunió fogja megvalósítani. Ha a fejlesztésnek ez a része is reánk hárulna, akkor — csak a kohókat tekintve — 7 darab olyan kohót kellene létesítenünk, mint az inotai alumíniumkohó. Ezt tehát úgy is felfoghatjuk, mintha a Szovjetunió 15 milliárd forint összegű beruházási hitelt nyújtana nekünk, s ez több, mint amekkora áruhitelt hazánk a felszabadulás óta kapott a Szovjetuniótól. Az egyezménynek ez a része tehát mindenekelőtt a mi számunkra előnyös. De az egyezmény tartama alatt a Szovjetuniónak is megtérül az, amit a magyar timföld kohósítása érdekében beruházott: biztosítja ezt a villamos energia világpiaci ára és ennél jóval alacsonyabb önköltsége közötti különbözet, amely az alumínium visszaszállításakor realizálódik. Az elszámolás a magyar—szovjet klíring forgalomban történik. A timföld és az alumínium eladási ára közötti különbözetet magyar árukkal egyenlítjük ki, s ez kiszélesíti iparszerkezetünk javításának, kedvezőbb irányú átalakításának lehetőségeit.

A magyar—szovjet timföld- és alumínium-egyezmény segítségével — a hazai termelést és egyéb forrásokat is figyelembe véve — 1980-ban mintegy 300 ezer tonna alumínium áll majd népgazdaságunk rendelkezésére. Ez akkora alumínium-mennyiség, amekkorát ma Anglia, a Német Szövetségi Köztársaság, vagy Franciaország dolgoz fel. Ezzel új távlatok nyílnak meg gépiparunk fejlesztése előtt. Lehetővé válik, hogy erőteljesen fejlesszük a hazai alumínium-feldolgozóipart; újabb alumínium-présmű és hengermű, kábelgyártó kapacitások és egyéb alumínium-feldolgozó üzemek létesülnek. Jelentősen fejleszthetjük az alumínium-jármű-, kábel-, és csomagolóeszköz-gyártást, kiszélesíthetjük az alumínium gépipari és építőipari alkalmazását stb. Mindez azt jelenti, hogy szélesebb bázison fejleszthetjük nemzeti jövedelmünket. A világpiacon egy tonna bauxitért körülbelül 6—8 dollárt fizetnek, de egy tonna timföldért 70—80 dollárt, egy tonna alumíniumért már 450—500 dollárt, egy tonna kábelért pedig 600—900 dollárt.

Más előnyei is vannak az egyezménynek. A fejlesztés méretei lehetővé teszik, hogy hazánk a timföldgyártásban és az alumínium

Digitized by Google

alkalmazástechnikájában világviszonylatban az élre törjön, hogy a szocialista országok között a timföld- és alumínium-kultúra centrumává váljék. Ez a Szovjetunió és más alumíniumiparral rendelkező szocialista országok számára is előnyös, mert fontos műszaki fejlesztési és kutatási feladatok alól mentesülnek; ezeket ugyanis mi vállaljuk magunkra. A timföld- és alumíniumtermelés tervezett felfutása azért is előnyös a KGST-országok közössége számára, mert lehetővé teszi, hogy magasabb szinten lehessen kielégíteni az alumínium-termékek iránti nagyarányú és égető szükségletet, nemcsak a mienkét, hanem — export révén — a baráti országokét is.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy *a magyar—szovjet timföld- és alumíniumegyezmény határkő a magyar timföld- és alumíniumfeldolgozó ipar fejlődésében.* Egyben nagyszerű példája annak, hogyan lehet a KGST keretében közös összefogással jobban kihasználni a természeti és gazdasági adottságokat, ebben az esetben: a gazdaságos magyar timföldgyártást összekapcsolni a gazdaságos szovjet energia-termeléssel. Ez az egyezmény beszédesen mutatja azt, hogy a szocialista országok gazdasági együttműködése belátható lehetőségeket nyújt az együttműködés szorosabbra fűzésére, az élenjáró technikai színvonal elérésére, a társadalmi munka KGST-méretekben vett hatékonyságának fokozására. Egyben a gyarmati sorból felszabadult, vagy most felszabaduló országok számára is példa arra: hogyan fejlesztik a szocialista országok a kölcsönös előnyök alapján gazdaságukat népeik boldogulására.

Digitized by Google

A gyenge termelőszövetkezetek helyzete és a megerősítésükkel kapcsolatos feladatok

Írta:
GARAMVÖLGYI KÁROLY

„A következő néhány évben a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezeteket az átlagosan gazdálkodók színvonalára kell emelnünk."

(A VIII. pártkongresszus határozatából.)

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után a szövetkezeti gazdaságok megszilárdításának feladatai kerültek előtérbe. Pártunk VIII. kongresszusa erről a következő határozatot hozta: „A magyar mezőgazdaság történetében új fejezet kezdődik: erőnket most már a termelőszövetkezetek korszerű, nagyüzemi gazdálkodásának fejlesztésére és szocialista jellegének erősítésére, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére, egységének kovácsolására összpontosíthatjuk."[1] A magyar mezőgazdaság történetének ebben az új fejezetében nagy figyelmet fordítunk a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetekre. A megkülönböztetett figyelmet társadalmi és gazdasági körülmények indokolják. A kollektív gazdálkodás útjára tért parasztcsaládok magasabb jövedelmet, emberibb életet várnak a termelőszövetkezetektől, hiszen ezért cserélték fel a kisparaszti gazdálkodást az újjal. Ha ez a várakozás kielégítetlenül marad, akkor a termelőszövetkezeti családok ezrei éri csalódás.

1961-ben az összes termelőszövetkezeti családoknak 31,6 százaléka élt olyan termelőszövetkezetben, amelyet a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek közé sorolunk. Minden olyan tényező, amelynek hatására javul ezeknek a családoknak a helyzete

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa, Kossuth Könyvkiadó 1962. 104. old.

Digitized by Google

közvetlenül erősíti a proletárdiktatúra alapját, a munkás-paraszt szövetséget, és elősegíti a szövetkezeti parasztság szocialista nevelését, egységének erősödését. A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének megjavítását nyomós gazdasági, és az egész népgazdaság egészséges fejlődését szolgáló tényezők is indokolják. 1961-ben a termelőszövetkezetek összes szántóterületének 32,5 százalékát foglalták el a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek. Ha ezeknek gazdálkodása a közepes szintet elérte volna, akkor ez országosan majdnem 13 százalékkal növelte volna a termelőszövetkezetek áruértékesítését és 14 százalékkal az egy szövetkezeti tagra jutó jövedelmet. A VIII. kongresszusnak a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek átlagos szintre emeléséről szóló határozata tehát egyaránt szolgálja az egyének és a társadalom érdekeit.

A kongresszus határozatának végrehajtása céljából mélyrehatóan elemezni kell a termelőszövetkezeti gazdálkodást. Csak akkor jelölhetjük ki a konkrét tennivalókat, ha előzőleg feltártuk, hol és miben jelentkeznek a gyengeségek és mi okozza ezeket. A termelőszövetkezetek múlt évi gazdálkodásáról szóló zárszámadások 1963 első két hónapjában kerültek a szövetkezetek kollektív tulajdonosainak fórumai elé; országos összesítésük és elemzésük több hónapot vesz igénybe. Ennek a tanulmánynak az adatai a termelőszövetkezetek gazdálkodásának 1961. évi zárszámadásain alapulnak. Az 1962. évi gazdálkodást tekintetbe véve a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek száma módosult ugyan, de az alapvető okok és tennivalók nem változtak meg.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedése

A területi elhelyezkedés vizsgálata nemcsak azért szükséges, hogy differenciáltan meghatározhatók és értékelhetők legyenek a területileg illetékes szervek feladatai, hanem azért is, mert ebből következtetni lehet a gyengeség természeti és társadalmi okaira.

A „gyengén gazdálkodó termelőszövetkezet" kategóriájának tartalma állandóan változik. Nyilvánvaló, hogy a fejlődés során mind magasabbra emelkedik az országos átlagot jelző mérce, s néhány év múlva már túlhaladottak lesznek azok a mutatók, amelyeknek alapján jelenleg kategorizáljuk a termelőszövetkezeteket. Ebben a tanulmányban a kategóriába sorolást az elemzés időszakában használatos mutatók szerint végeztük. Ezek szerint azt a termelőszövetkezetet tartottuk gyengén gazdálkodónak, amelyben az egy redukált szántóra jutó gazdálkodási eredmény 1200 forinton alul volt és az egy termelőszövetkezeti tagra jutó, a közös gazdaságból származó jövedelem nem haladta meg az évi 8000 forintot. Ennek alapján csoportosítva a következő táblázat mutatja az 1961-

Digitized by Google

ben gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek megyék szerinti arányát:

	Az összes				
	tsz-ek szántóterületének %-ában		tsz-családok %-ában		tsz-ek %-ában
Baranya	51,6	(2)	47,8	(2)	55,6
Bács-Kiskun	41,3	(6)	39,2	(7)	45,4
Békés	14,2	(18)	12,3	(19)	15,8
Borsod	57,1	(1)	57,7	(1)	57,5
Csongrád	25,3	(14)	27,8	(12)	31,3
Fejér	23,2	(16)	23,0	(15)	24,4
Győr-Sopron	13,3	(19)	14,6	(18)	12,2
Hajdú-Bihar	31,2	(10)	31,9	(10)	35,9
Heves	18,5	(17)	16,3	(17)	19,0
Komárom	26,0	(13)	25,8	(13)	28,2
Nógrád	30,0	(11)	29,0	(11)	29,0
Pest	38,6	(7)	39,8	(6)	41,9
Somogy	36,7	(8)	36,2	(8)	33,6
Szabolcs-Szatmár	36,3	(9)	34,3	(9)	37,2
Szolnok	25,2	(15)	22,2	(16)	27,1
Tolna	26,2	(12)	25,9	(14)	30,2
Vas	44,1	(4)	44,0	(3)	43,5
Veszprém	46,0	(3)	42,0	(4)	40,4
Zala	43,9	(5)	41,6	(5)	40,2

Megjegyzés: A zárójelbe tett számok a gyenge termelőszövetkezetek aránya szerinti sorrendet jelzik.

A táblázat adatai szerint a megyék közötti különbségek igen nagyok. Még jobban kitűnik az eltérések nagysága akkor, ha a kisebb közigazgatási egységek felé haladunk az elemzésben. Baranya megyében a sellyei járás szövetkezeteinek 80,5 százaléka, a pécsi járás szövetkezeteinek 72,5 százaléka volt gyenge szövetkezet, Borsod megyében az encsi járás szövetkezeteinek 91,7 százaléka, az edelényi járás szövetkezeteinek 73,3 százaléka gazdálkodott gyengén. Viszonylag jól gazdálkodó megyékben is nagyok a járások közötti eltérések: Szolnok megyében a tiszafüredi járásban a szövetkezetek 55 százaléka, a kunhegyesi járásban pedig 45 százalékuk gazdálkodott gyengén.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedését vizsgálva azt is fel kell mérni, hogy az adott közigazgatási egységen belül a lakosságnak milyen arányát érinti a szövetkezetek helyzete. Az 1960. évi népszámlálás adatai szerint a Baranya megyei sellyei járásban a lakosságnak 71,5 százaléka, a Borsod megyei encsi járásban pedig 61 százaléka volt mezőgazdasági kereső, ugyanakkor a Borsod megyei ózdi járásban csak 17,8 százaléka

Digitized by Google

Bár minden megyének és járásnak feladata, hogy megjavítsa a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetét, a lakosság összetételéből az következik, hogy ahol magasabb a mezőgazdasági keresők aránya, ott csak szélesebb fronton, nagyobb méretű társadalmi érdeklődéstől kísérve lehet elérni ezt.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedésének idősoros változásai (1960—1961 között) a következő alaptendenciák érvényesülését mutatják:

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek földrajzilag erősen koncentrálódtak, s ezzel párhuzamosan ezeken a területeken megnövekedett azoknak a termelőszövetkezeteknek a száma, amelyek az országos átlagtól negatív irányban 25 százaléknál nagyobb eltérést mutatnak (pl. az enyingi, a nagykanizsai, a zalaegerszegi, a nagykállói járás).

E tendenciának a kísérő jelensége az, hogy olyan járások, amelyek 1961 előtt 25 százalékkal az országos átlag alatt voltak, 1961-re felsőbb kategóriába kerültek (pl. a veszprémi, a sümegi, a devecseri, a mezőcsáti, a gyomai).

Az országos átlagot magasan meghaladó színvonalon gazdálkodó járások 1961-ben is megtartották, sőt még emelték is termelésük színvonalát (pl. a mosonmagyaróvári, a sárvári, a dunaújvárosi, a gyöngyösi, a makói, a szentendrei, a soproni, a szolnoki, a legtöbb Békés megyei járás).

Ezeknek a tendenciáknak az együttes hatásaként 1961-ben nem csökkent, hanem növekedett a megyék közötti különbség.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzete és gyengeségük okai

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának elemzése azt bizonyítja, hogy a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek gazdálkodásuknak eredményeit és eszközeit tekintve, mélyen az országos átlag alatt állnak. A következő táblázat érzékelteti a gazdálkodás eredményességében levő különbségeket:

	országos átlag	jó	közepes	gyenge
		termelőszövetkezet		
Egy szántóegységre jutó halmozatlan termelési érték	100	155,2	103,2	66,5
Gazdálkodási eredmény	100	171,5	104,7	55,9
Pénzbevétel*	100	161,7	102,3	64,3

* A pénzbevétel többé-kevésbé az árutermelésnek is mutatója.

Digitized by Google

Hasonló különbségeket találunk akkor is, ha a gazdálkodás eszközeinek néhány mutatóját hasonlítjuk össze:

	országos átlag	jó	közepes	gyenge
		termelőszövetkezet		
Egy szántóegységre jutó közös vagyon	100	136,4	101,5	78,7
Egy szántóegységre jutó beruházott vagyon	100	135,9	101,7	78,7
A megvalósított beruházásokból:				
saját forrás %-a	30%	38,9%	30,8%	22,2%
idegen forrás %-a	65,7%	56,7%	64,6%	73,9%
Felhalmozás a halmozatlan termelési érték százalékában	21,0%	24,2%	22,5%	15,0%
Egy szántóegységre jutó forgóvagyon értéke	100	137,3	101,2	78,7
Egy szántóegységre jutó fel nem osztható szövetkezeti alap	100	158,4	106,2	60,6
Egy szántóegységre jutó összes tiszta vagyon	100	162,9	104,9	59,2

A gyengén gazdálkodó szövetkezetek helyzetének megjavítására irányuló intézkedéseink eredményességének hatásfoka elsősorban attól függ: sikerül-e helyesen feltárnunk a gazdálkodás gyengeségeinek legfőbb okait. A gazdaságilag meg nem erősödött termelőszövetkezetek támogatására hozott rendelkezések a járási szervek feladatává teszik, hogy pontosan vegyék számba a konkrét okokat és ezek alapján dolgozzák ki intézkedéseiket. Ezek az okok különbözőek ugyan, de országos összesítésben mégis kirajzolódik néhány olyan csoportjuk, amely döntő, vagy amely a konkrét esetek nagyobb részében fontos szerepet játszik. A fő okok két nagy csoportba sorolhatók: az elsőbe a rossz természeti adottságok tartoznak, a másodikat a szubjektív tényezők alkotják.*

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi elhelyezkedése azt mutatja, hogy a szántóföldi megművelésre kevésbé alkalmas, nehezebben művelhető területeken az átlagosnál sokkal magasabb a gyenge termelőszövetkezetek aránya. Ilyen területek

* Figyelmen kívül hagyva a szövetkezetek megalakulásának idejét, mint ideiglenesen ható tényezőt.

Digitized by Google

pl. a hegyek, az erősen dombos vidékek. A nagyobb lejtésű területeken gazdálkodó mezőgazdasági üzemeknek nemcsak a munkaeszközök megválasztása és használata okoz gondot, hanem az is, hogy ezeken a területeken általában igen sekély a termőréteg és jelentős mértékű az eróziós kár. A kezdet nehézségein túlmenően nagyrészt ezek az okok magyarázzák azt, hogy 1961-ben a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek által elfoglalt terület nagysága alapján így alakult a megyék közötti sorrend: Borsod, Baranya, Veszprém, Vas, Zala. Ezekben a megyékben a termelőszövetkezetek egy része 20—25 fokos lejtőszögű területen folytat szántóföldi művelést, pedig közismert dolog, hogy 25 fokosnál nagyobb lejtőszögű földeket még jó művelési módszerekkel sem kívánatos tartósan szántóföldi műveléssel hasznosítani.

A Magyar Tudományos Akadémia Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézetének adatai szerint az északi hegyvidéken a termőterület 45 százaléka (Nógrád megyének 87 százaléka) talajpusztulásnak kitett terület, Zala megye összes területének 60,5 százaléka erős, vagy közepes talajpusztulásnak kitett szántó és legelő. A hegyi és dombvidéki termelőszövetkezetekben 15—20 százalékkal magasabbak a gépi munka költségei, és kizárólag az erózió hatása 30—35 százalékkal csökkenti a termésátlagokat. Ezeken a területeken a szántóföldi termelés bruttó hozama 1960-ban holdanként 20—40 százalékkal alacsonyabb volt az országos átlagnál. A múlt század végi földbirtokpolitika következményei még súlyosbítják a rossz természeti feltételeket. Abban az időben ugyanis okszerű erdőgazdálkodás helyett felparcellázták az erdőirtásos területeket. A parcellázás a lejtők irányában történt; a kisparaszti parcellákon tehát a lejtő irányában, primitív kisparaszti eszközökkel (sok esetben tehénigával), sekélyen végezték a talajmunkákat, ez pedig még tovább növelte az eróziós károk lehetőségét.

A rossz természeti adottságok közé tartozik a rossz talaj is. Országunk mezőgazdaságilag megművelt területének csaknem 14 százaléka meszes, vagy savanyú homok, 6,5 százaléka pedig szik. A több mint 2 millió holdnyi homokos területből 1,6 millió hold csak gyengén, vagy egyáltalán nem terem, s a mintegy 970 ezer hold szikes területnek is csak egy része ad javítás nélkül elfogadható termésátlagokat. A homok- és szikterületek keletkezésükből adódóan koncentrálódnak. A homokterületeknek 45 százaléka a Duna—Tisza közén, 27 százaléka Szabolcs-Szatmár megyében és Hajdú-Bihar megye egy részében fekszik. A szikes területeknek 74 százaléka a Tiszántúlra, 26 százaléka a Duna—Tisza közére összpontosul. Nem nehéz megtalálnunk az összefüggést a rossz talajviszonyok és a között, hogy a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek területi arányát tekintve így folytatódik — a rossz dom-

Digitized by Google

borzati viszonyokkal sújtott megyék után — a sorrend: Bács-Kiskun. Pest, Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar megye.

A mezőgazdasági termelést még más természeti tényezők is befolyásolják, ezeknek a hatása azonban nem olyan mértékű, hogy a gyengébb gazdálkodás alapvető okai közé soroljuk őket.

A gazdálkodás gyengeségeinek szubjektív eredetű okait jóval nehezebb feltárni, mint a természeti okokat. Nemcsak azért nehezebb ez, mert nehéz az együttesen ható tényezők közül kiszűrni a szubjektív tényezőket, hanem azért is, mert ezeknek megítélése is alapvetően szubjektív dolog. Ezért fordulhatnak elő a termelőszövetkezeti vezetők munkájának megítélésében alapvető eltérések a szövetkezeti tagság és a felsőbb irányító szervek között. A tömeges átszervezés éveiben erősen, majd egyre csökkenő mértékben hatottak az új termelőszövetkezetek megindulásával többé-kevésbé szükségszerűen együttjáró nehézségek. Hiba volna figyelmen kívül hagyni az új formának, a tapasztalatlanságnak, és a nagyüzemi gazdálkodás alapvető eszközei hiányának a hatását, azt is látnunk kell, hogy ezek csak átmenetileg ható tényezők. Sőt: a termelőszövetkezetek több éves gazdálkodásának az elemzése azt bizonyítja, hogy nincs egyértelmű, szoros összefüggés a tömeges átszervezés megvalósulásának időpontja és a termelőszövetkezetek gazdálkodásának gyengesége között.

A gazdálkodás gyengeségének szubjektív tényezői között a legnagyobb szerepe a termelőszövetkezet vezetésének, a tagság hangulatának és munkakedvének van. A termelőszövetkezeti gazdálkodás gyakorlati tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a vezetés javulása, a munkakedv növekedése sok esetben egyik évről a másikra kiemelheti a szövetkezetet a gyengén gazdálkodó szövetkezetek kategóriájából. A helyes vezetés még a rossz természeti viszonyok káros hatását is csökkentheti. Például Borsod megyében a hangonyi Zöldmező Termelőszövetkezet 1962-ben sokat fejlődött, elsősorban a vezetés megjavítása, a tagság munkakedvének növekedése révén, pedig természeti körülményei nem különböznek a környező szövetkezetekétől. A Bács-Kiskun megye gyenge homoktalaján gazdálkodó harkakötönyi Mező Imre Termelőszövetkezetben is hasonlóképpen gyors javulást eredményezett az új vezetés. A példák hosszú sorával lehetne bizonyítani, hogy a vezetésnek milyen fontos, sőt sokszor elsődleges szerepe van a természeti viszonyokkal szemben.

A termelőszövetkezeti utat választó parasztember elsősorban előző helyzetéhez, nem pedig a legjobb természeti feltételek között élőkéhez méri sorsának javulását. Az egyéni gazdálkodás időszakában a rossz földön gazdálkodók többsége számára csak minimális megélhetést, vagy csak jövedelem-kiegészítést nyújtott a mezőgazdasági termelésből eredő jövedelem. A Központi Statisztikai

Digitized by Google

Hivatal 1957. évi reprezentatív felvétele szerint Borsod megyében a csak mezőgazdasági jövedelemmel bíró gazdaságok száma mindössze 47,6 százaléka volt az összes egyéni gazdaságokénak. Helyes vezetés és jó munkamorál mellett a nagyüzemi gazdálkodás — a háztáji gazdaságok jövedelmével kiegészítve — már egy-két év után többet produkálhat, mint azoknak a kisparaszti gazdaságoknak az átlaga, amelyekből létrejött. Azt pedig nem nehéz bebizonyítani, hogy valójában csak az átszervezés tette lehetővé a rossz feltételek hatásának csökkentését és a feltételekhez alkalmazkodó gazdálkodás kialakítását.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a gyengeség különféle okai igen sokszor együttesen jelentkeznek, egymással kölcsönhatásban vannak, sőt sokszor az okozat látszik a gyengeség okának. Sokszor például a területegységre jutó eszköz-ellátottság alacsony voltát vagy a közös gazdaságból származó jövedelem mértékét tekintik a gazdálkodás gyengeségének fő okaként, s nem veszik figyelembe azt, hogy a kedvezőtlen mutatók esetleg csak a következményei a mélyebben fekvő, objektív vagy szubjektív okoknak.

Egyes gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek gyengeségének konkrét okai eltérhetnek és sok helyütt el is térnek az itt ismertetett fő tényezőktől, a felsoroltak azonban a leggyakoribbak és a legnagyobb hatásúak az okok közül. Indokolt tehát, hogy a társadalom erőfeszítése ezeknek a megszüntetésére, vagy legalább csökkentésére összpontosuljon.

A megerősítés legfőbb feladatai

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének elemzése azt bizonyítja, hogy csak differenciált intézkedések alkalmasak a gyengeségek tényleges okainak megszüntetésére.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek megerősítésének fő feladatai — a gyengeség okaiból következően — két fő csoportba sorolhatók. A tennivalók egyik nagy csoportjába a rossz természeti körülmények hatásának csökkentésére, vagy megszüntetésére irányuló intézkedések tartoznak. A másik csoportot azok a feladatok alkotják, amelyek megoldása megváltoztatja a gazdálkodásnak nem kedvező szubjektív tényezőket.

Az átszervezés előtt a kisüzemi termelési viszonyok és a mezőgazdasági termelőerők színvonala miatt nem lehetett leküzdeni a rossz természeti körülmények hatását. Az átszervezés megteremtette e lehetőség üzemi kereteit. A tennivalók zöme azonban a mezőgazdasági nagyüzem határain is túlnő, s így a mezőgazdasági üzemek tevékenységének összehangolásán kívül még központi pénzügyi források igénybevételét is szükségessé teszi.

Digitized by Google

Elsősorban a domborzati viszonyok kedvezőtlen hatásának leküzdése igényli az üzemi és üzemek feletti erőfeszítések összehangolását. A hegyes vidékeken gazdálkodó termelőszövetkezetek üzemi feladatai egy-egy táj vagy vidék komplex rendezésének rendszerébe illeszkednek be. A hegyvidéki tájak gazdálkodásának kérdése egyben általános társadalomfejlődési probléma is. Ennek a speciális problémának a megoldására sok nemzetközi tapasztalat is van. A különböző országokban kitűzött célok a következő közös vonásokat mutatják: olyan komplex talajvédelmi feladatok megoldása, amelyek a művelési ág és a termelési szerkezet megváltoztatását is magukban foglalhatják; a kedvezőtlen domborzatú területen folyó rendszeres szántóföldi művelés megszüntetése vagy csökkentése (visszaerdősítés). Ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtását még a tőkés államok is kénytelenek szubvencionálni, és állami intézkedésekkel korrigálni a rossz tájviszonyok hatását. A probléma komolyságát jelzi, hogy megoldásának elősegítésére Csehszlovákiában, Ausztriában és hazánkban is külön kutatóintézetet hoztak létre, vagy egységes intézkedéseket, terveket dolgoztak ki (mint Bulgáriában, Romániában, Csehszlovákiában, Ausztriában, Olaszországban).

Hazánkban a hegyvidéken gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének megjavítására mindenekelőtt meg kell oldanunk a komplex talajvédelmet. Ennek a feladatnak a részei: a rétegvonal menti művelés, a sekély talajmunka megszüntetése és a rendszeresen ismétlődő mélyítő lazítás, a vetésterületarány és művelési ág helyes megválasztása, a borító növények megfelelő aránya, a rendszeres talajerő-utánpótlás. További megoldások: terelő árkok létesítése, sáncolás, esetleg teraszozás, a vízfolyások és általában a vízgyűjtő területek komplex rendezése. A Földművelésügyi Minisztérium Üzemszervezési Kutatóintézete azt javasolta, hogy olyan talajhasználati terveket kell készíteni, amelyek biztosítják, hogy a lejtős szántókon október és március között legalább 50 százalékban, áprilistól júliusig legalább 80 százalékban és augusztustól szeptemberig legalább 35 százalékban sűrűsoros növénnyel legyen fedve a szántóterület.

A hegyes területeken a nagyüzemi termelési szerkezetnek olyan továbbfejlesztésére van szükség, amely — a speciális természeti viszonyokhoz alkalmazkodva — egyrészt helyes arányokat alakít ki a szántóföldi és gyümölcstermelés, továbbá a rét-legelő, illetve erdőművelési ágak között, másrészt a speciális takarmánytermelési és legeltetési lehetőségekhez igazodó mértékű állattenyésztést létesít, elsősorban növendék-szarvasmarha-, baromfi- és juhtartást (ezt az utóbbit azonban csak a komplex talajvédelmi igényeknek megfelelő helyen és mértékben, főleg az állattartás egyéb ágai mellett, kiegészítő jelleggel).

Digitized by Google

A főbb feladatok azonossága mellett különbséget kell azonban tenni az egyes hegyvidékek között, s a specifikus viszonyoknak megfelelő munkák kijelölése előzetes kutatómunkát igényel. A Dunántúl délnyugati tájegységének problémáira a Keszthelyi Agrártudományi Főiskola — többéves kutatások alapján — komplexen alkalmazott mechanikai, kémiai és biológiai eljárásokat javasol. Ennek a részei a következők: A lejtőre merőleges művelés. A szokásos mélységű szántás alá — 8—10 cm-es altalaj-lazítás útján — vastagabb vízgazdálkodó réteg kialakítása és szükség szerint sáncolás elvégzése, amelynek fő feladata a lejtőn lefolyó víz összegyűjtése. A hagyományosan alkalmazott „bakhátas" művelés felszámolása. Ezzel többek között jelentős (körülbelül 20 százaléknyi) termőfelületet is nyerhetünk. A kémiai talajjavítás eszköze a szervestrágyázással kombinált meszezés — amely a talajnak nemcsak kémiai összetételét, hanem szerkezetét is megjavítja —, a biológiai eszközök pedig a here- és a füves herefélék alkalmazása. E specifális tájaknak már hagyományosan is kialakult fő termelési iránya a szarvasmarha-tartás. Hogy azonban ez nagyüzemi viszonyok között folyjék, és rentábilis legyen, annak a megjavított rét- és legelőgazdálkodásra támaszkodó, belterjes jellegű zöldmezőgazdálkodás a feltétele. További, igen kedvező lehetőségeket kínál e területen a bogyós gyümölcsök, mindenekelőtt a málna telepítése.

A termésfejlesztési feladatok megoldása itt a termelőszövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás megszilárdításán kívül jelentős társadalmi feladat is. Ez a vidék ugyanis a mezőgazdaságilag művelhető területekhez képest viszonylag igen magas népsűrűségű, lakossága nagyobbik részének a mezőgazdaság az egyedüli, vagy a fő jövedelmi forrása.

Ami a rossz talajviszonyokat illeti, a homokterületen gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzete általában kedvezőbb, mint a hegyvidéki szövetkezeteké. A múlt század második felében megindult a homoki szőlő- és gyümölcstermelő körzetek kialakításának folyamata; ez jelzi a megoldás útját, és részben már megteremtette ennek személyi feltételeit is. Emellett a tennivalók nagy része — megfelelő állami segítséggel — üzemi keretek között is megoldható. A homokon gazdálkodó termelőszövetkezetek fejlődése attól is függ, mennyire leszünk képesek — jelentős részben központi erőforrásokra támaszkodva — végrehajtani a kisparcellás szőlő- és gyümölcsös területek fokozatos nagyüzemmé való átalakítását, s mennyire tudjuk az eddig csak igen kis hatékonysággal vagy egyáltalán nem hasznosított homokterületeket bevonni a népgazdaságilag is rentábilisabb szőlő- és gyümölcstermelésbe.

A termelési színvonal emelkedésének egyik kisebb, de elen-

Digitized by Google

feltétlen feltétele a mészes homokterületek javítása. Ennek fő útját a biológiai módszerek alkotják (szöszösbükkönynek, fehérvirágú somkórónak zöldtrágyaként való alkalmazása stb.).

A szikes területeken alakult termelőszövetkezetek helyzetének megjavítására a Duna—Tisza-közi szikes területeken gipszezéssel, szervesanyagnak a talajba juttatásával, lignit-porozással lehet a talajt javítani. Ez azonban nem kis probléma, mert a javítás eredményeként keletkezett termőréteg vastagsága csak akkora, amekkora mélységben csökkentettük a javító anyaggal a nagyfokú lúgosságot. Ha tehát nem szánunk rá lényegesen nagyobb talajjavítási költségeket, akkor csak olyan csekély termőréteget nyerhetünk, ami szűk korlátot emel a szántóföldi kultúrák termelése elé. (Hogy e sziket kalászosok termelésére alkalmassá tegyük, ahhoz 20—25 cm-es réteget kell megjavítani.) A javító anyagok mellett ezek a talajok a szerves anyagot sem nélkülözhetik. Végül; igen nagy annak a veszélye, hogy ezek a talajok visszasalakulnak, különösen akkor, ha nem megfelelő kémiai összetételű vízzel öntözik őket.

A tiszántúli szikes területeken a talajjavítás és az öntözéses gazdálkodás kiterjesztése a fő útja annak, hogy csökkentsük a rossz talajviszonyok hatását. A művelési ág megváltoztatásának itt kisebb a jelentősége, mint a homokon. A javított területeken folytatott okszerű gazdálkodás, az öntözés kiterjesztése és a korszerű legelő-gazdálkodás kialakítása számottevően növelheti az egy szövetkezeti tagra jutó termelési értéket, még akkor is, ha az egy holdra jutó termelési érték elmarad az országos átlag mögött.

Igen komoly társadalmi ráfordítást igényel a rossz természeti körülmények hatásainak leküzdése s hatásuk csak évek múlva jelentkezik. Pártunk VIII. kongresszusa pedig a következő néhány év feladatává teszi a gyengén gazdálkodó szövetkezeteknek az átlagos színvonalra való emelését. A feladat meghatározásában pártunk abból indult ki, hogy az objektív feltételek megváltoztatására tett intézkedéseinknek egy része már a következő években hasznosul,* vagy befolyást gyakorol a szubjektív tényezőkre. Emellett a gazdálkodás gyengeségének okai nagyrészt szubjektív eredetűek, ezen a téren pedig viszonylag gyorsan lehet javulást elérni.

A gyengeség szubjektív eredetű okai közül a termelőszövetkezeti vezetés fogyatékosságai a legfőbbek. Ennek felismerésén alapulnak azok az intézkedések, amelyeknek végrehajtása során több száz szakembert irányítottunk a termelőszövetkezeti gazdaságokba. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az átirányítás be-

* A 3004/5. számú rendelet, beruházáspolitikánk és központi erőforrásaink elosztásának elvei, mind következetesebben szolgálják ezt a célt.

Digitized by Google

vált, az erre fordított népgazdasági áldozatok a leghatékonyabb ráfordítások közé tartoznak.

A termelőszövetkezeti vezetők közül az elnöknek van a legnagyobb szerepe. Társadalmi átalakulásunknak sajátos ellentmondása, hogy a legbonyolultabb viszonyokat magukban foglaló kollektívák vezetése nagyrészt olyan emberekre hárul, akiknek a — kisparaszti gazdálkodás individualizmusa következtében — nagyon kevés ehhez a társadalmi és történelmi tapasztalatuk. Az elnök eredményes munkájának legfőbb feltétele a tagság bizalma, ennek megszerzéséhez pedig szakértelem, megértés és erély, határozottság és mások véleményének figyelembevétele kell. Az elnöknek minden tevékenységével azt kell bizonyítania, hogy a közös gazdaság a tagság közös tulajdona, de a munkaszervezeti beosztásban vezetők és vezetettek vannak, a feladatok megoldásában pedig össze kell hangolnia az egyén és a közösség tényleges érdekeit. A tagság az esetek döntő többségében megtalálja azokat a személyeket, akik megfelelnek ezeknek a követelményeknek. A felsőbb irányító szervek által javasolt elnökök kiválasztásánál pedig nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy a jelölt jól tudjon bánni az emberekkel. A szakmailag legjobb terv megvalósítása is megbukik, ha végrehajtásához nem sikerül megnyerni a tagságot.

A szakemberek száma szűk korlátok közé szorítja a termelőszövetkezetek szakember-ellátásának lehetőségeit. Az adott lehetőségek között azonban erőteljesebben kell érvényesíteni azoknak az ösztönzőknek a hatását, amelyek a legjobb szakembereket a gazdaságilag meg nem erősödött szövetkezetek felé irányítják. A szakemberek munkába állításánál növelni kell az igényességet. A formális megoldás többet árt, mint használ. Inkább kísérjen még néhány évig bennünket a szakember betöltetlen helyének a gondja, mintsem hogy szükségmegoldásokba beletörődve, csökkentsük erőfeszítéseinket.

Küzdeni kell a vezetőkkel szembeni türelmetlenség ellen. A mezőgazdasági termelési folyamat sajátossága következtében nincs olyan vezető, aki egy pár hónap alatt ugrásszerűen növelhetné az eredményeket. A gazdálkodás néhány ágától eltekintve legalább egy év kell a gyökeres javuláshoz. Az új vezetés munkáját is legalább egy évi tevékenység alapján lehet értékelni, ha csak nyilvánvaló rendellenességek nem történtek, mert különben elkerülhetetlenül a szubjektív megítélés hibájába esünk.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek helyzetének megjavítása kezd már társadalmi üggyé válni. Ezt bizonyítják azok a kezdeményezések, amelyeknek lényegét legjobban ez a jelszó fejezi ki: „Az erősebb segítse a gyengét!". Alig van az országnak olyan kiváló termelőszövetkezeti elnöke, aki valamilyen formába be ne kapcsolódna ebbe a mozgalomba. Ez a mozgalom min-

Digitized by Google

den támogatást megérdemel, s jó volna, ha felülvizsgálnák álláspontjukat azok a megyei vezetők, akik idegenkednek attól, hogy kiváló termelőszövetkezeti vezetők átmenetileg két szövetkezetet is vezessenek.

Az utóbbi években sokat foglalkoztunk a termelőszövetkezeti tagság anyagi érdekeltségének a növelésével. Különösen a gyengén gazdálkodó szövetkezetekben a tagság mozgósításának az alapfeltétele a közvetlenebb személyes anyagi érdekeltséget szolgáló munkadíjazási, premizálási, és munkaszervezeti formák alkalmazása.

A termelőszövetkezeti tagság hangulatának, munkakedvének alakulása nagyrészt a vezetéstől függ, de nagy szerepük van ebben a termelőszövetkezetekben működő társadalmi szerveknek is, elsősorban a pártszervezeteknek. 1959. szeptember 1-én a termelőszövetkezetek 69,2 százalékában volt pártszervezet, és ebbe tartozott az összes párttagok 10,5 százaléka. 1962. augusztus 31-én a termelőszövetkezetek 97,2 százalékában volt pártszervezet s ezekhez az összes párttagság 17,5 százaléka tartozott. A falusi pártszervezetek a legutóbbi években szervezetileg jelentősen fejlődtek és ez a szövetkezetek megerősítésének döntő tényezője.

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek pártszervezetének nemcsak a szövetkezet vezetésének és ellenőrzésének segítésére kell nagyobb gondot fordítania, hanem a szövetkezet tagjainak egyéni gondjaira és problémáira is. A közös munka viszonyai között szinte elkerülhetetlenül előfordul az, hogy a tagok nem ismerik kellőképpen egyik-másik intézkedés okait, hogy egy téves hír átmeneti zavart okoz közöttük. Ez a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetekben, kedvetlen közhangulatban a szokásosnál nagyobb visszhangot kelt. Ha azonban a pártszervezet jól ismeri a tagság hangulatát és gyorsan választ ad a sokszor még meg sem fogalmazott kérdésekre, akkor jó légkört teremt a gazdálkodás gyengeségeinek megszüntetésére. A pártszervezetnek kell a legkövetkezetesebben harcolni azért is, hogy a tagság megismerje az ösztönző díjazási és premizálási formákat s közülük azokat alkalmazza, amelyek a legjobban megfelelnek a helyi viszonyoknak.

*

A gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek közepes szintre emelése fontos része a felsőbb párt- és állami szervek tevékenységének. Ennek a tevékenységnek az eredményei azok a határozatok és miniszteri rendeletek, amelyek a gyengeség objektív és szubjektív okait igyekeznek megszüntetni. A célt azonban csak akkor érjük el, ha a felsőbb szervek törekvései találkoznak a termelőszövetkezetek helyi kezdeményezéseivel, és ezek kiegészítik és támogatják egymást.

Digitized by Google

A marxizmus polgári elferdítése ellen

A marxi „Gazdasági-filozófiai kéziratok" magyar kiadásának megjelenése alkalmából

Írta

VÖRÖS GYULA

A hanyatló elnyomó osztályok ideológiai képviselői — a dolgozó osztályok ámítására — gyakran elismerően emlegetik egyes nagy forradalmárok *nevét*, tanításuk *tartalmát* azonban kiherélik, forradalmi élét letompítják. Ez Marx tanításával is nem egyízben megtörténik. Az utóbbi években különösen lábra kapott Marx ifjúkori munkáinak, főképp pedig az 1844-ből származó „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-nak ilyen meghamisítása.

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-at megjelenésük óta[1] felhasználják jobboldali szociáldemokrata és burzsoá részről arra, hogy hamisan értelmezve őket, elferdítve állítsák be Marx elméletének kialakulását és egész tartalmát. A harmincas években abban állt ez a meghamisítás, hogy önkényesen a műnek egyes, főleg a sajátos hegeli és feuerbachi terminológiához kapcsolódó elemeire helyezték a hangsúlyt, de hallgattak forradalmi tartalmáról, arról az újról, amely átüt a régi kifejezésmódon és fogalmi maradványokon. Kiszakították a Kéziratokat az egész marxi elmélet fejlődésének összefüggéséből, és ezt az értelmezést tüntették fel „a hiteles marxizmusnak". Azt állították, hogy a Kéziratokban a gazdasági elemzés lényegtelen, a hangsúly a mű filozófiai tartalmán van, hogy Marx az ember általános eszméjéből vezette le gazdaságtani elveit, s szocializmusa „etikai szocializmus". Szembeállították a fiatal Marx „igazi filozófiai elméletét" az érett Marx gazdasági elméletével. Az ifjú Marxot elvont, általános humanistának jellemezték a későbbi, materialista és proletár osztályállás-

[1] A „Gazdasági- filózófiai kéziratok"-at először 1927-ben, Moszkvában, orosz nyelven, nem teljes formában adták ki. Teljes szövege először 1932-ben jelent meg az eredeti nyelven, a moszkvai Marx—Engels Intézet kiadásában, Berlinben.

Digitized by Google

pontot képviselő Marx-szal szemben, hozzátéve, hogy a későbbi marxi elmélet visszalépés az 1844-eshez képest. Szerintük a Kéziratokban Marx tagadta a kizsákmányolásnak a kisajátítók kisajátítása útján való megszüntetését, s helyette az emberi lényeg harmónikus megvalósítását mutatta be a történelem valóságos céljaként.

A második világháború után — a szocializmus győzelmeinek, a burzsoá filozófia és szociológia válsága elmélyülésének következményeként — burzsoá ideológusok újabb hamis értelmezésekkel egészítették ki a régebbi, jobboldali szociáldemokrata hamisítást. A Kéziratokban még meglévő egyes feuerbachi antropologista (csupán az általános emberi tulajdonságokat, viszonyokat alapul vevő) vonásokat a nézetek antropológiai rendszerének, a materialista antropologizmust pedig idealista irracionalista felfogásnak tüntették fel. A fiatal Marx pl. úgy fogalmazza a Kéziratokban a szocializmus feladatát, hogy meg kell szüntetni az ember önelidegenülését; erre építve azt állították, hogy az eredeti marxizmus az emberről szóló antropológiai tanítást nem a társadalmi—gazdasági folyamat eredményének, hanem erkölcsi követelménynek fogta fel.[2]

A marxisták sokáig kevéssé kutatták a marxi elmélet kialakulását jelző első írásokat főleg azért, mert fő feladatuknak az érett marxizmust képviselő művek elemzését tartották. Továbbá az 1945 utáni nyolc-tíz évben többen tagadták az előző filozófiai (főleg a hegeli, feuerbachi) és társadalomtudományi eszméknek a marxizmus kialakulásában betöltött szerepét, és ezzel kapcsolatosan lebecsülték a korai Marx- és Engels-írásokat. A fiatalkori marxi munkák behatóbb tanulmányozását gátolta az az egyoldalú szemlélet, amely — helyesen — hangsúlyozta ugyan, hogy a marxizmus gyökeresen különbözik az előző elméletektől, de — helytelenül — sokszor figyelmen kívül hagyta azt, hogy minden értékeset átvett belőlük.

Az antimarxisták fellépése, Marx ifjúkori műveinek és főleg a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-nak elferdített értelmezése felhívta a marxisták figyelmét a hiányra, s az utóbbi évek folyamán tudományos cikkek, tanulmányok, könyvek széleskörűen vizsgálták a marxi elmélet kialakulásának tényezőit, a marxizmus kifejlődésének útját, s azt a stádiumot, melyet a „Gazdasági-filo-

[2] Így értelmezi a „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-at S. Landshut és J. P. Meyer bevezetése egy Marx-gyűjteményhez (Leipzig, 1932, Kroner), H. de Man cikke a Der Kampf (Wien) 1932. 5. és 6. számában, H. Marcuse cikke a Die Gesellschaft (Berlin) 1932. 8. számában, E. Thier bevezetője a K. Marx: Nationalökonomie und Philosophie... c. könyvhöz (Köln und Berlin, 1950), Bigo: Marxisme et humanisme (Paris, 1953), J. Hyppolite: Études sur Hegel et Marx (Paris, 1955), J. Calvez: La pensée de K. Marx (Paris, 1956), S. Landshut cikke (Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik), 1956, M. Rubel: K. Marx. Essai de biographie intellectuelle (Paris, 1957) stb.

Digitized by Google

zófiai kéziratok" képviselnek ebben. Kimutatták, hogy Marx 1844-ben már véglegesen eljutott a materializmushoz és a proletár kommunizmushoz, s a „Gazdasági-filozófiai kéziratok" kifejezik ezt a fejlődést.[3]

• •

Marx átmenete az idealizmusról a materializmusra, a forradalmi demokratizmusról a kommunizmusra az 1842—1844-es években történt meg. 1841-ben, doktori értekezésében lényegében még hegeli idealista álláspontot állt (bár annyiban már akkor is túlhaladt ezen, hogy a hegeli módszert a társadalmi valóság megismerésére és bírálatára alkalmazta, s kimutatta: a reakciós állam elismerése a filozófus — Hegel — részéről nem pusztán külsőleges engedmény, hanem magának a filozófus elvének az elégtelensége). A fordulat 1842-ben kezdődött, a Rheinische Zeitungban végzett munkája idején. A politikai harcok és a konkrét társadalmi jelenségek vizsgálata során megjelennek és egyre jobban növekszenek Marx világnézetében a materialista elemek. Marx olyan tényekbe ütközött, amelyek cáfolták azt az idealista felfogást, hogy az állam (az állam eszméje) határozza meg a társadalom anyagi viszonyait. Más tényezők is befolyásolták új világnézetének kialakításában: 1843 nyarán Párizsban a nagy francia forradalom történetének tanulmányozása, a francia munkások szocialista és kommunista mozgalmaival való megismerkedés, Feuerbachnak a spekulatív idealista filozófia ellen írt és 1843 februárjában megjelent tézisei.

1843 őszétől 1844 elejéig írt műve, „A hegeli jogfilozófia bírálata" és különösen ennek Bevezetése már a materializmus (a materialista dialektika) és a kommunizmus felé tett határozott fordulatot mutatja. Marx itt, Feuerbach Hegel-bírálatát véve alapul, de ezt meghaladva, határozott lépéseket tett a történelmi materializmus tudományos megalapozására. Több ország történetének részletes tanulmányozása alapján (l. ún. kreuznachi füzeteit) ki-

[3] A Kéziratokról szóló és polemizáló marxista könyvek, tanulmányok: Rudas László: A dialektikus materializmus és a szociáldemokrácia (Moszkva, 1934, oroszul; Moszkva, 1934, németül; Budapest, Szikra, 1956, a „Dialektikus materializmus és kommunizmus" c. gyűjteményes kötetben): A. Cornu: K. Marx és F. Engels (Paris, 1955.) tome II.: H. Denis, R. Garaudy: G. Cogniot, G. Besse: Les Marxistes répondent a leurs critiques catholiques (Paris, 1957); L. Pazsitnov: U isztokov revolucionnovo perevorota v filoszofii (Moszkva, Szocekgiz, 1960) és hasonló című cikke a Kommunyizt 1958. 2. számában; A. Schaff: Le vrai visage du jeune Marx c. cikke (Recherches Internationales à la lumière du marxisme. 1960. V.—VI., 19.); W. Jahn: Der ökonomische Inhalt des Begriffes der Entfremdung der Arbeit in den Frühschriften von K. Marx c. cikke (Wirtschaftswissenschaft. 1957 6. sz.); Garaudy: Marxista humanizmus (Budapest, Kossuth, 1959), T. I. Oizerman: Falszifikacija filoszofszkovo nasledija Marksza sz pozicii irracionalizma (Voproszi Filoszofii. 1958., 3. sz.): T. I. Oizerman: Formirovanyije filoszofii marksizma (Moszkva, 1962.), E. P. Kandeli tanulmánya az isztorii formirovanyija i razvityija marksizma c. kötetben (Moszkva, 1958). E. Bottigelli bevezető tanulmánya a Kéziratok francia nyelvű kiadásához. (Éditions Sociales, Paris, 1962); N. J. Lapin: Borba vokrug igyejnovo nasledsztva molodovo Marksza. (Moszkva, 1962)

Digitized by Google

fejtette: nem az állam határozza meg a polgári társadalmat, a magántulajdont, hanem megfordítva: a polgári társadalom, a magántulajdon az államot; a történelmet úgy jellemzi, mint a társadalmak meghatározott típusainak sorát, s ennek alapján kimutatja a kommunizmus szükségszerűségét; megvilágítja az összefüggést az ideológiai jelenségek (a hegeli filozófia) és a társadalmi, politikai valóság közt; lépéseket tesz a gazdasági folyamatok fő meghatározó szerepének kimutatására és elsőrendű feladatként jelöli meg külön vizsgálatukat. A történelmi materializmusnak ezek az elemei még csak kidolgozatlan formában vannak meg Marx 1843-as írásában. Fejtegetéseiben Marx sokszor még a hegeli felfogásból indul ki; Feuerbach műve folytatójának tekinti magát, a feuerbachi materializmust és humanizmust akarja társadalmi és politikai problémák elemzésére alkalmazni. Mégsem helytálló a burzsoá filozófusoknak az az állítása, hogy Marx ekkor egyszerűen feuerbachi antropológiát fejtett ki: Feuerbachtól eltérően ő nem elvont biológiai szubsztanciának, hanem társadalmi minőségnek tekintette az ember lényegét, és nem az ember elvont lényegéből, hanem az anyagi viszonyok rendszeréből vezette le az államot.

*

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok"-ban erőteljesen folytatódott az új, tudományos világnézetre való áttérés. Itt Marx rávilágított arra, hogy az államot, a jogot, az erkölcsöt, a családot, a vallást stb. a termelés általános törvényei határozzák meg, kimutatta a magántulajdon megszüntetésének történelmi megalapozottságát, s bírálta a burzsoá politikai gazdaságtannak a magántulajdonról és a munkáról szóló történelmietlen felfogását. Ez eltünteti a tulajdonképpeni problémát: a munkásnak a tőkés magántulajdonhoz, a munkához és termékéhez való viszonyát, hiányzik tehát belőle az adott gazdasági rendszer alapvető, sajátos társadalmi-gazdasági viszonyának, az elidegenülésnek, az elidegenült munkának a vizsgálata.

Az új történelem- és társadalomelmélet szempontjából a legfontosabb dolog az elidegenülés gazdasági alapjainak, eredetének a kimutatása, s ezzel együtt a burzsoá politikai gazdaságtan módszerének és alapfelfogásának a bírálata volt. A polgári közgazdaságtanhoz írt kritikai jegyzeteiben és a Kéziratokban Marx rámutat arra, hogy az addigi politikai gazdaságtan a magántulajdon uralma alatt álló világ keretei közt mozgott, ennek törvényeit mondta ki örök adottságokként, nem mutatta azonban meg történelmi meghatározottságukat és gyökereiket. Ezt Marx teszi meg azzal, hogy a munkabér, a tőkeprofit és a földjáradék vizsgálata alapján részletesen elemzi az elidegenült munkát, s kimutatja az

Digitized by Google

elidegenülés formáit. Mivel pedig minden emberi szolgaságnak az a magva, hogy a munka elidegenült, a munkás bérmunkás: a munka elidegenülésének, a magántulajdonnak a megszüntetésében, a munkás felszabadításában benne van az általános emberi emancipáció is. Az egész eddigi történelmi fejlődés eredménye a teljes ember lesz; ennek feltételei: a magántulajdon megszüntetése és a kommunizmus megvalósítása; ez pedig megszünteti az ember elidegenülését. Ezzel az elemzéssel Marx anyagi alapra helyezte az ember elidegenülése problémájának filozófiai tárgyalását.

A Kéziratokat és Marx egész tanítását az „etikai szocializmus" értelmében elferdítőknek egyik jellegzetes képviselője, M. Rubel, francia szociáldemokrata Marx-kutató, így fejti ki álláspontjának lényegét: „... nekünk az a fontos, hogy megmutassuk: Marx értéktöbblet-elméletével elhagyta a tulajdonképpeni értelemben vett politikai gazdaságtant, hogy a történész, szociológus és etikus dolgát művelje. Hasonlóképpen megmutatni kívánjuk, hogy a Tőke szerzője által használt fogalmak többsége, az értéktöbblet fogalma a megismerésnek olyan szintjén van, amely messze elhagyja egy, szigorúan a kapcsolatos területektől tetszés szerint elszigetelt tapasztalat adataira korlátozott tudományos diszciplina szűk álláspontját."[4] Amint látjuk Rubel tudomány-felfogása sajátosan polgári-pozitívisztikus (mert ami történelmi és szociológikus — vagyis egy-egy társadalmi forma általános fejlődéstörvényének kutatását illeti —, azt tudományontúlinak tartja), az etikáról vallott nézete pedig idealista (mert objektív meghatározottságon kívülinek tekinti ezt). De hogyan felel meg ez a Marx-értelmező a „szigorúan tetszés szerint elszigetelt tapasztalat adataira korlátozott" módszer követelményeinek?

M. Rubel először is azt állítja, hogy a Kéziratok már tartalmazzák a Tőke lényegét. Azután kijelenti: „Az elidegenült munka fogalma ettől (ti. az 1844-es Kéziratok idejétől) fogva központi helyet foglal el a maxi szociológiában és etikában".[5] Majd ezt a két állítását összekapcsolva, úgy tünteti fel a marxi társadalomelméletet, mintha az a munkát idealista-etikai értelmezésében, a társadalom továbbfejlődését pedig utópikusan fogná fel: „A marxi szociológia alapzatában... a munka etikai felfogása található, olyan értékítélet, amely egy társadalmi állapot meglátására (intuition) épül, ahol a termelő munka... a lét-normák ranglétráján az első helyet foglalja el."[6] Végül: az előbbiek értelmében — a tőkés termelési viszonyokban megnyilvánuló „tárgyiasulások", „fétisszerűségek" későbbi marxi tárgyalására hivatkozva — megkísérli kimutatni, hogy a Tőke és előmunkálatai (az 1857-ben írt

[4] Rubel idézett műve, 355. oldal.
[5] Uo., 125—126 oldal.
[6] Uo., 126. oldal.

Digitized by Google

Grundrisse és az 1859-ben megjelent „A politikai gazdaságtan bírálata") nem egyebek, mint az 1844-es Kéziratok tételeiből spekulatív módon levezetett munkák: „Marx visszatér a munkaviszonyok önállósodásához, ... fetisizálódásához, amint ezt egy pusztán etikai vízió szerint (!) megfogalmazta az 1844-es párizsi Kéziratokban".[7] „Marx egész művében, mint a tőkés termelési mód szociológiai elemzésének központi tétele domborodok ki az a gondolat, hogy a tőke az egyénekkel és az osztályokkal szemben és azok felett önállósul, megkövesül. Ezért sohasem lehet eléggé ismételni, hogy *„A tőke"* nem egyéb, mint módszeres kidolgozása azoknak az eszméknek, amelyeket Marx 1844-es Kéziratain állapított meg, amikor gazdaságtani olvasmányai felfedték előtte a tőkének mint az emberi munkától elidegenült hatalomnak a természetét. ... A tőkének mint »az uralom és szolgaság viszonyának« szociológiai felfogása nemhogy elzárkóznék az etikai perspektívától, ellenkezőleg: közvetlenül abba torkollik".[8]

Viszonylag bőven idéztünk egy „etikai marxista" megállapításaiból, hogy szemléltessük a fiatalkori (1844-es) marxi elmélet és az egész marxizmus idealista-etikai világnézetként való beállítását. Ehhez még csak egyet jegyzünk meg: amit Marx elidegenülésről, uralomról, kizsákmányolásról stb.-ről mond, azt szerzőnk etikai megítélésnek minősíti, ügyet sem vetve arra, hogy objektív összefüggéseket mutat-e ki Marx, mielőtt ilyen kategóriákat használna, vagy pusztán elítéli ezeket a viszonyokat. A marxi elmélet „etikai jellegét" pusztán azzal „bizonyítja", hogy Marx azért „szociológus és etikus, mert seholsem korlátozza magát (!) hideg elméleti és tudományos megállapításokra (hogy Marx elvégzi ezt az elméleti, tudományos vizsgálatot, azt Rubel sem tagadhatja); elemzésébe mindenütt értékítéleteket kever (!), s ezekben gúny és szitok vetekszik egymással."[9]

•

Hogy Marx elméletének ezt a beállítását megítélhessük, vizsgáljuk meg az elidegenülés kategóriájának szerepét és felfogását a marxizmusban, mégpedig először a Tőkében. Ismeretes, hogy Marx 1844—1845 után már ritkán használta az „elidegenülés" kifejezést; helyette tudományosan konkrétabban, részletesen kidolgozott kategóriákat alkalmazott. Mégis, néhány helyen az elidegenülés fogalmát is használja a termelési viszonyok jellemzésének kiegészítésére, új oldalról való bemutatására, vagy összefoglalására.

Vizsgáljuk meg azonban ezt a szóhasználatot egy példán,

[7] Uo., 340. oldal.
[8] Uo., 374. oldal.
[9] Uo., 356. oldal.

Digitized by Google

amelyet a Tőke I. kötetéből veszünk. Marx itt a következő részletes kifejtést adja a gépeknek a kapitalizmusban való alkalmazásáról: Megvizsgálja a gépi berendezések fejlődését mint a viszonylagos értéktöbblet termelésének módját; elemzi azt az értéket és értékrészt, amelyeket a gépek a terméknek átadnak; megvilágítja a gépi üzem közvetlen hatásait a munkásra (pótlólagos munkaerő bevonása, női és gyermekmunka alkalmazása a tőke által, a munkanap meghosszabbítása, a munka intenzívebbé tétele, a tőkés gyári munkaszervezet kifejlődése — mindezt az angol gazdasági viszonyok részletes vizsgálata alapján). Ezután a tőkés módon alkalmazott gépeknek a munkások foglalkoztatottságára való hatását kutatja, s kimutatja, hogy miért szorítják ki szükségszerűen a gépek a munkásokat. *Mindezek után* állapítja meg: „Az az önállósult és elidegenedett alak tehát, amelyet egyáltalában a tőkés termelési mód a munkafeltételeknek és a munkatermléknek a munkással szemben ad, a gépi berendezés bevezetésével teljes *ellentétté* fejlődik. Ezért a gépi berendezés megjelölésével tört ki először a munkás brutális lázadása a munkaeszköz ellen."[10] Aki figyelmesen, elfogulatlanul olvassa az itt vázolt elemzés *egészét* és nem akar erőltetetten valamiféle spekulatív dedukciós eljárást tulajdonítani a Tőke szerzőjének, az megítélheti: vajon ez az elidegenülés-ellenesség idealista-etikai eszményének pusztán akarati hangoztatása-e, vagy pedig gazdasági folyamatok részletes, tudományos elemzése és *ennek alapján* a tőkés termelési viszonyokat általában jellemző egyik objektív vonás és ellentmondás kiemelése?

Más példákat is felsorolhatnánk, kezdve az áru és pénz, az értékformák vizsgálatával kapcsolatosan megállapított árufetisizmussal, s befejezve a kapitalizmusbeli jövedelmekről és forrásaikról adott elemzéssel (a Tőke III. kötetének végén), s a tőkés termelési és elosztási viszonyoknak ezzel összefüggésben kimutatott eldologiasodásával. Mindenütt azt találjuk, hogy az „elidegenülés", „eldologiasodás", „fétisszerűség" stb. fogalmakat és az e viszonyokat doktrinér módon tolmácsoló, védelmező polgári közgazdaságtan kategóriáit Marx mindig a gazdasági folyamat tényeinek és összefüggéseinek részletes, tudományos elemzése alapján bírálja. Ahol pedig ellentmondásokról beszél, ott nem a tőkés viszonyoknak valami etikai eszményekből levezetett, elidegenüléstől mentes állapottal való ellentmondását hangoztatja, hanem *a tőkés termelési folyamatban magában meglevő* ellentmondásokat mutatja ki. (Az újratermelési folyamat két oldala közt például a következők az ellentmondások: a munkás *saját munkáját* a *tőkés* kebelezi be; a munkás *saját tevékenységének eredménye* számára *idegen termékben* tárgyiasul; a munkás az *objektív gazdaságot* ál-

[10] K. Marx: A tőke, Szikra 1955. 2. kiadás, I. kötet, 466. oldal.

Digitized by Google

landóan mint *idegen*, rajta uralkodó *hatalmat*, mint tőkét termeli; és fordítva is: a *tőkés* állandóan termeli a munkást mint *idegen gazdaság* puszta forrását, mint bérmunkást.)[11] S hogy ezek a valóság ellentmondásai, azt nyilvánvalóvá teszik a tőkés termelés jelenségei: a munka és a tőke harca, az egyes tőkék egymás közti összeütközései, a túltermelési válságok stb.

De talán csak az 1867-es Marxra érvényes ez — az 1844-es Marxra, a Kéziratok szerzőjére pedig nem? Nem: a Kéziratok tüzetes tanulmányozása arról győz meg, hogy Marx már akkor is a valóságos és történelmi folyamatukban vizsgált viszonyokból fejtette ki az olyan viszonylatokat, mint az elidegenülés, vagyis materialista és ezért tudományos módszerrel dolgozott. A Kéziratok nem abban térnek el a Tőkétől, hogy — amint egyesek állítják — jellegük nem tudományos és tárgyalásmódjuk idealista-etikai, hanem egyrészt abban, hogy sokkal kevesebb bennük a részletes gazdasági elemzés, s ezért tételeik jelentős részben még csak tudományos hipotézis-jellegűek, másrészt pedig abban — s ez összefügg az előbbivel —, hogy az elidegenülés itt még valóban központi kategória.

*

Mi az elidegenülés fogalmának tartalma és jellege a Kéziratokban?

A fogalom materialista jellegét már az első kézirat[12] szerkezete is jelzi. Marx a munkabér, a tőkés profitja és a földjáradék, vagyis *a burzsoá társadalom viszonyainak realizálásaképp jelentkező jövedelemformák elemzése alapján* adja meg az elidegenült munka sokoldalú jellemzését és a polgári közgazdaságtan bírálatát.

De vizsgáljuk meg közelebbről, hogyan fejti ki Marx a Kéziratokban magát a munka elidegenülését. Bírálva a burzsoá politikai gazdaságtant azért, mert csak elfogadja a magántulajdon törvényeinek tényét, de nem mutatja meg alapjukat, Marx éppen azt tűzi ki céljául, hogy kifejtse: miként erednek ezek a törvények szükségszerűen a magántulajdon lényegéből. *Meglevő gazdasági tényből* indul ki: abból, hogy a munkás növekvő tömegben termel a tőkének gazdagságot, árut, értéket, magának pedig szegénységet; önmagát mint elértéktelenedő árut termeli. Majd elemzi, hogy ez a tény háromszoros elidegenülést fejez ki a „nemzetgazdasági állapotban" (a magántulajdon, a burzsoá rendszer viszonyai közt): 1. *A munka terméke idegenné válik:* elvész a munkás számára, uralkodik felette mint vele szembenálló, idegen hatalom. 2. Az elidegenedés e formájának az az alapja — és ez az elidegenedés

[11] Uo., 529. oldal.
[12] K. Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok, Budapest, 1962. 7—35. oldal.

Digitized by Google

magva —, hogy *maga a munka elidegenedik a munkástól:* tevékenysége nem szabad energiakifejtés, nem az ő öntevékenysége, hanem önmagának megtagadása, kényszermunka, amelyben a munkás másé. Ebben a vonatkozásban elsőrendű jelentőségű, amit Marx (hogy későbbi, a Tőkében alkalmazott kifejezéseit használjuk) a) általában vett munkafolyamatról és b) a kizsákmányolás viszonyai közti termelési folyamatról mond: a) Az ember legsajátabb vonása termelő tevékenysége, a tudatos (célszerű) termelő tevékenység. A természet tárgyainak megmunkálásával bizonyul az ember az emberi nem tagjának (generikus, emberi-nemi, nembeli lénynek). b) Olyan viszonyok között, amikor az elidegenült munka elszakítja az embertől termelésének tárgyát, a tárgyi világ megmunkálása elvezet az elidegenülésnek egy újabb formájához: 3. Az *ember idegenné lesz ember-mivoltához;* a természettel való és emberi termelő tevékenysége által létrejövő kapcsolata (emberi-nemi lényege) egyéni fennmaradásának puszta eszközévé válik. Ez azt is jelenti, hogy a munkás elidegenül a *többi embertől,* azok munkájától, munkatermékétől.

Látjuk tehát, hogy Marx 1844-ben *gazdasági tényekből,* nem pedig elidegenülés-ellenes erkölcsi eszményekből kiindulva tárgyalja az elidegenülést, a gazdasági jelenségek eredetét kutatja, majd a lényeges viszony, a munka-elidegenülés formáit elemzi, összefüggéseit mutatja ki. Felfogása és módszere nem idealista, etikai, hanem materialista, gazdasági.[13] *(Ezen az alapon* a társa-

[13] Ennek közelebbi bizonyítására vegyünk szemügyre néhány más példát a Kéziratokból (és a velük egyidőben írt, a magyar kiadás függelékében közölt széljegyzetekből). Marx kimutatja, hogy a magántulajdon az elidegenült munka eredménye, de egyúttal a munka elidegenülésének eszköze is. Ebből kiindulva rávilágít arra, hogy képtelenség (mondhatnók: „etikai követelés") puszta elvetni a magántulajdont, meghagyni azonban az alapját alkotó munka-jelleget (a termelési alapviszonyt); ezért korlátolt ugyan, de következetes a polgári közgazdászok álláspontja, amikor mind az elidegenült munkát, mind a magántulajdont elfogadják.

Egy másik példa: Marx védi a politikai gazdaságtan tudományos álláspontját képviselő Ricardót Say-vel és Sismondi-val szemben. Az utóbbiak szerint ugyanis Ricardo elferdíti a politikai gazdaságtan célját, amikor azt állítja, hogy a munkásosztály értéke csak a ráfordított szükséges költség, továbbá azt, hogy csak a tiszta növedelemnek — a profitnak és a földjáradéknak — van jelentősége, a teljes nemzeti termék termelésének és fogyasztásának nincsen. Marx rámutat arra, hogy Ricardo itt csak egy nemzetgazdasági szempontból igaz, bár embertelen tényt fejez ki cinikusan: azt, hogy a magántulajdon, az elidegenült munka alapján a munkás pusztán csak gép, magán-előnyök szerzésének eszköze; a tőkés profitjához, a földtulajdonos járadékához, a nemzeti termék egészéhez azonban nincs köze.

Még egy példa: J. Millhez írt jegyzeteiben Marx azt mondja: „A nemzetgazdaságtan mármost az *ember közösségét,* illetve magát működtető *emberlényüket,* nembeli életté való kölcsönös kiegészítődésüket a *csere és a kereskedelem* formája alatt fogja fel. A *társadalom,* mondja Destutt de Tracy, *kölcsönös cserék sora.* Nem egyéb, mint éppen a kölcsönös integrációnak ez a mozgása. *A társadalom,* mondja Adam Smith, *kereskedelmi társaság.* Mindegyik tagja *kereskedő.* Látjuk, hogy a nemzetgazdaságtan a társas érintkezés *elidegenült* formáját, mint a *lényegi és eredeti* és az emberi rendeltetésnek megfelelő formát *rögzíti.*" (Uo., 141. old.) M. Rubel ehhez megjegyzi: „A Marx-megkísérelte bírálat . . a társadalmi viszonyok etikájából indul ki." (I. m., 120. old.) Valójában azonban Marx a magántulajdonos társadalom termelésének (a tőkés társadalomnak) a termelés (a társadalom) általános összefüggéseivel való ellentmondását mutatja meg, mégpedig *maguknak a magántulajdonos viszonyoknak a belső* ellentmondásai alapján (l. ehhez a magántulajdonosok egymáshoz való viszonyának elemzését, a Millhez írt jegyzetekben. Kéziratok, 142—144. old.).

Digitized by Google

dalom ideológiai, morális jellegzetességeire is rávilágít, alapfelfogásán azonban ez nem változtat.)

*

Két vonatkozásban azonban még ki kell egészítenünk a marxi elidegenülés-felfogás hamis beállításának tárgyalását. *Először:* az elidegenülés marxi felfogásának a hegeli és a feuerbachi felfogáshoz való viszonyát illetően.

A polgári és jobboldali szociáldemokrata Marx-kutatók azt próbálják bizonygatni, hogy Marx és a marxizmus legfőbb elméleti alapja az elidegenedés hegeli és feuerbachi eszméjének gazdasági és politikai nyelvre való lefordítása.[14]

A marxi elidegenülés-felfogás valóban megőrizte a hegeli felfogásnak minden racionális magvát: az ellentmondás dialektikáját, az emberek tudatától és akaratától független, objektív törvényszerűség gondolatát; követte Feuerbach felfogásának materialista elemeit: azt, hogy az elidegenülés eredetét az emberben mint az objektív világ részét alkotó lényben kell keresni stb. Másfelől azonban a közelebbi vizsgálat azt is megmutatja, hogy a marxi elidegenülés-fogalom nemcsak kapcsolódik az elődökéhez, hanem minőségileg túl is haladja az övéket.

Marx (Feuerbachhoz hasonlóan) az emberben keresi ugyan az elidegenülés eredetét, de (tőle eltérően) az emberi gyakorlatban, a termelő tevékenységben találja meg magyarázatát. Mint Hegel, ő is dialektikus, történelmi aspektusban tárgyalja ugyan az elidegenülést, de dialektikája materialista és következetesebben történeti. Hegel felfogásában minden tárgyiasulás egyúttal elidegenülés. Marx ellenben világosan megkülönbözteti egymástól a kettőt: *tárgyiasulás (csupán* tárgyiasulás) = a munka és terméke, az ember lényegi erőinek, személyiségének megvalósulása (a későbbi politikai gazdaságtanban: a munkafolyamat általában); *elidegenülés* = az ember lényegi erőinek tárgyiasulása a társadalmi fejlődés *egy bizonyos fokán* (a csere és a magántulajdon feltételeivel létrejövő munkamegosztás viszonyai között) (később: termelési folyamat a kizsákmányolás viszonyai között). Hegelnél (mint a klasszikus burzsoá közgazdászoknál is) az elidegenült létezés a (véglegesnek elfogadott) polgári valóság kifejezése, Marx felfogása szerint viszont az elidegenülés a polgári gazdaság egy bizonyos (szükségszerű) stádiumának az ellentmondása, azé a stádiumé, amelyben az ember alkotásai rajta uralkodó hatalmakká válnak, de amely megteremti annak a feltételeit, hogy az emberiség megszüntesse az elidegenülést, lezárja előtörténetét, s megvalósítsa a kommunizmust.

[14] Lásd pl. J. Hyppolite idézett művét, a 147. oldaltól.

Digitized by Google

Annak az ugrópontja, hogy az új elidegenülés-felfogás meghaladja a régebbit, a *munka elidegenülésének* az elemzése volt, az, hogy Marx kimutatta: a munkás elidegenült viszonya termékeihez — a *tevékenység*, a *munka* elidegenülésének a következménye (a nem öntevékenységként, hanem kényszerből, szerzés végett, bérért, a puszta létfenntartás eszközeként, idegenek számára végzett munkáé).[15] Az elidegenülésnek ilyen, minőségileg új alapon való tárgyalásával Marx ezt a kategóriát illetően meghaladta a régebbi felfogásokat, sőt rálépett annak az útjára is, hogy nem ezt a filozófiai kategóriát véve alapul, hanem új, konkrét gazdaságtani megalapozással (az érték- és értéktöbblet-elméletnek, a tőke és a bérmunka viszonyának sokoldalú és részletes tudományos elemzésével) kidolgozza a polgári társadalom fejlődésének törvényeit.

Lelepleződik tehát az a Marx-hamisítás, amely a hegeli és feuerbachi, vagy — még elmosódottabb, általános formában — a mai egzisztencialista értelmezésben akarja feltüntetni a Kéziratok elidegenedés-felfogását. Hamisnak bizonyul az a polgári és jobboldali szociáldemokrata beállítás is, amely szerint az egész későbbi marxi politikai gazdaságtan nem egyéb, mint az elidegenülés fogalmának spekulatív-deduktív alkalmazása. Igaz, hogy Marx elméletének *eredetében* volt szerepe a hegeli és feuerbachi elidegenülés-fogalomnak; és az is igaz, hogy a kidolgozott marxi politikai gazdaságtannak, a Tőkének olyan elméletei, mint az árufétisizmus vagy a kapitalizmusbeli jövedelmek (a munkabér, a profit, a földjáradék) fétisjellege, összefüggnek az elidegenülés fogalmával. A későbbi marxi művekben azonban ez a fogalom *átadja helyét konkrétabb tudományos vizsgálat alapján megalapozott kategóriáknak,* és egyáltalán nem bizonyítékként vagy fő tételként szerepel, amelyből más tételeket lehet levezetni. Marx műveiben minden következtetés *a tények tömegének tanulmányozásán, mélyreható elemzésén és általánosításán,* valamint *a politikai gazdaságtani elméletek részletes bírálatán* alapszik. Marx sohasem az elidegenülés és a vele rokon fétisizmus kategóriájából vezeti le a tőkés termelési viszonyok valamely konkrét oldalát, hanem ellenkezőleg, az áru- és pénzviszonyok vizsgálatából, a tőkés termelés és elosztás sokoldalú elemzéséből, vagyis *magukból a gazdasági viszonyokból* magyarázza meg az elidegenülést és a fétisizmust.

Marxista filozófusok[16] rámutatnak arra, hogy az a beállítás, amely szerint Marx csak átvette és gazdasági nyelvre fordította le a hegeli és feuerbachi elidegenülés-fogalmat, antikommunista tendenciájú: el akarja vitatni a marxizmus tudományos jellegét, azt,

[15] L. Kéziratok, 103—106., 111., 140—144. old.
[16] Pl. T. I. Ojzerman cikke a Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1962. 9. számában

Digitized by Google

hogy a valóságos proletármozgalom elméleti kifejezése. Ez a beállítás azzal vádolja Marxot és a marxistákat, hogy csak politikai erejének kihasználása végett fordulnak a munkásosztályhoz: azt hirdeti, hogy akik osztálynélküli társadalmat akarnak megvalósítani, azoknak — a valóságos társadalmi harcok megvívása, a kapitalizmus megdöntése helyett — csak azt kell céljukul kitűzniük, hogy megszüntessék az általános emberi elidegenülést — a polgári társadalom keretein belül.

Másodszor: a marxi elidegenülés-fogalom hamis beállítása a marxizmus eszméinek és a kommunisták eszményeinek idealista, polgári félremagyarázásában is megnyilvánul. Láttuk, hogy M. Rubel különös módszert követ: objektív folyamatokat és ellentmondásokat tárgyaló marxi megállapításokhoz minduntalan hozzábiggyeszti, hogy itt Marx etikai (szerinte tehát nem tudományos jellegű) ítéletet mond. Úgy látszik, elképzelhetetlennek tartja, hogy valaki egy személyben tudós is, forradalmár is legyen — márpedig Marx az volt —, aki az adott társadalmi forma objektív folyamatait vizsgálja, aki kimutatja, milyen ellentmondásos viszonyok következnek belőlük, s aki meghatározva az ellentétes társadalmi erőket, állást foglal ehhez a folyamathoz. Marx a magántulajdonnak, a bérmunka-rendszernek, a munka elidegenülésének megszüntetését követeli, s ezzel gyakorlatilag a proletárok oldalára áll, de nem mint utópikus, idealista-morális követelések hirdetője, hanem mint a valóságos társadalmi folyamat részvevője, a proletariátus érdekeinek képviselője teszi ezt.[17] Ha tehát etikai vonatkozásban tekintjük 1844-beli fellépését, akkor *materialista, gazdaságilag megalapozott etikát* kell látnunk benne, nem pedig örök igazság megvalósítását hirdető „etikai szocializmus"-t.

Ebben a vonatkozásban jellemző az, amit Marx a munka elidegenülésének elemzéséből kiindulva a munkásforradalom szükségességéről és általános emberi jelentőségéről mond: „Az elidegenült munkának a magántulajdonhoz való viszonyából következik továbbá, hogy a társadalomnak a magántulajdontól stb., a szolgaságtól való emancipációja a *munkásemancipáció politikai* formájában mondódik ki, nem mintha csak a munkások emancipációjáról volna szó, hanem mert az ő emancipációjukban benne foglaltatik az általános emberi emancipáció, ez pedig azért foglaltatik benne, mert az egész emberi szolgaság benne tartalmaztatik a munkásnak a termeléshez való viszonyában, és minden szolgasági vi-

[17] Engels ezt írta 1884-ben, Lafargue-hoz intézett egyik levelében: „Marx tiltakoznék az ellen, hogy ő közgazdasági kutatásaiban »politikai és társadalmi eszmények«ből indul ki, amit Ön neki tulajdonít. Amennyiben »a tudomány emberé«-ről van szó, annyiban nem lehet eszménye, hanem tudományos eredményeket dolgoz ki; amikor pedig emellett még pártember is, akkor harcol azért, hogy a gyakorlatban alkalmazzák ezeket az eredményeket. Mint eszményekkel bíró ember nem lehet valaki a tudomány embere, mert akkor elfogult véleményből indul ki." (Közölte a Voproszi Ekonomiki 1962. évi 12. száma, 14. old.)

Digitized by Google

szony csak ennek a viszonynak módosulása és következménye."[18] Nem valamiféle, a történelmi folyamattól elvonatkoztatott *általános emberi* elidegenedés megszüntetéséről és *ezen belül* a munkások felszabadulásáról beszél tehát Marx a Kéziratokban, ellenkezőleg: kimutatja, hogy a *munkás-felszabadulás az általános emberi emancipáció feltétele, alapja.* Ez azonban átvezet a humanizmus problémájához.

•

A materializmus állásontját, a gazdasági megalapozás elvét mutatják meg a Kéziratok *a kommunizmus mint humanizmus* kérdésében is. Az utóbbi években az antikommunisták az elvont szabadság és az általános humanizmus jelszavát hangoztatták legtöbbször a marxizmus ellen. A Kéziratok tudatos meghamisítása is elsősorban ilyen célból történt. Jobboldali szociáldemokraták kifejtik, hogy az iparilag fejlett nyugati országokban megszűnt „az ipari munkás ön-elidegenülése", s hogy az elidegenülés megszüntetésének marxi követelése tagadja a proletárdiktatúra szükségességét. Egzisztencialisták, neokatolikusok és mások is hasonló nézeteket hangoztatnak Nyugat-Németországban és Franciaországban a Kéziratokkal kapcsolatban. A marxista társadalomtudomány azonban kimutatja, hogy — a kifejtésnek a későbbihez viszonyított részlegességát kihasználva — hogyan hamisítják meg Marxnak ezt a művét, de kimutatja azt is, hogyan haladta meg Marx már a Kéziratokban az idealista elvont humanizmus álláspontját, s rakta le a tudományos kommunizmusnak mint reális humanizmusnak az elméleti alapjait.

Marx 1844-ben még Feuerbach hatása alatt állt, s ez nemcsak terminológiáján, hanem a fennálló viszonyok humanista kritikájának felfogásán is meglátszik. A Kéziratokban azonban új tartalommal tölti meg a feuerbachi terminológiát („elidegenülés", „nembeli lét", „teljessé vált naturalizmus és humanizmus" stb.). Egyes vonatkozásokban még közel áll felfogása a filozófiai kommunizmushoz, de művében már mély bírálatát adja Hegel filozófiájának és — főleg a konkrét társadalmi és gazdasági elemzésben — lényegesen meghaladja Feuerbachot. A társadalmi, gazdasági viszonyoknak és a burzsoá politikai gazdaságtannak is még csak általános elméleti-módszertani alapjait bírálja az elidegenült munka fogalmának vizsgálatával. Lényegében azonban a tőkés termelési viszonyokról ad képet, ha ez még nagyon általános is, s hiányzik is belőle az érték- és értéktöbblet-elmélet, a tőkés viszonyoknak és a burzsoá közgazdaságtannak részletesen kidolgozott bírálata. A Kéziratokban még nincs ugyan szó az osztályharcról

[18] Kéziratok, 54. oldal.

Digitized by Google

mint a történelem mozgatóerejéről és a proletárdiktatúráról, de megvan benne az osztály fogalma és végleges a kommunizmus tudományos megalapozására irányuló törekvés. Az elvont „etikai humanizmus"-t hirdető antimarxizmus éppen ezeknek a hézagoknak a kihasználására törekedett és törekszik.

A marxizmus humanista, de *materialista módon megalapozott humanista tanítás.* Ezt a megalapozását Marx már a Kéziratokban megkezdi azzal, hogy megmutatja a munka-elidegenülés megszüntetésének feltételeit. A kommunista eszmék és a kommunista mozgalom forrását abban látja, hogy a magántulajdon ellentmondása a tőke és a bérmunka ellentmondásává fejlődik: „Hogy az egész forradalmi mozgalom a *magántulajdon* mozgásában, éppen a gazdaságban találja meg mind empírikus, mind elméleti bázisát, annak szükségszerűségét könnyű átlátni.[19] A kommunizmust úgy fogja fel, mint a magántulajdon, a bérmunka, az elidegenült munka rendszerének megszüntetését és a társadalmi tulajdon megteremtését, a társadalmi („igazi emberi") tulajdont úgy mutatja be, mint az alapját annak, hogy megvalósuljon a reális humanizmus, létrejöjjön az ember ember-volta, kialakuljanak az igazi emberi kapcsolatok.[20] Ezt írja: „A kommunizmus mint a magántulajdon megszüntetése a valóságos emberi életnek mint az ő tulajdonának vindikálása, a gyakorlati humanizmusnak ezen létrejövése."[21] A gyakorlati humanizmus pedig nem pusztán az elidegenülés megszüntetésének óhaja: „Hogy a magántulajdon *gondolatát* megszüntesse, ahhoz az *elgondolt* kommunizmus teljesen elégséges. Hogy a valóságos magántulajdont megszüntesse, ahhoz *valóságos* kommunista akció kell. A történelem meg fogja hozni, és a mozgalom, amelyet *gondolatban* már önmagát megszüntetőként tudunk, a valóságban nagyon göröngyös és hosszadalmas folyamaton fog keresztülmenni." Marx a kommunista eszméktől áthatott francia munkások mozgalmában látja a példáját azok társulásának, akiknek a szájában *„az emberek testvérisége nem frázis, hanem igazság náluk, és a munkától megkeményedett alakokból az emberiség nemessége világít felénk".*[22]

[19] Uo., 88. oldal.
[20] Uo.
[21] Uo., 113. oldal.
[22] Uo., 85. oldal. — A kommunizmusra, mint humanizmusra vonatkozó marxi felfogásról is érvényes az, amit Engels „A munkásosztály helyzete Angliában" c., ifjúkori munkájának 1892-ben írt bevezetésében mondott: „1844-ben még nem volt meg a modern nemzetközi szocializmus, amely azóta — mindenekelőtt és majdnem kizárólag Marx munkásságának eredményeként — tudománnyá fejlődött. Könyvem a modern szocializmus embrionális fejlődésének egyik fázisát képviseli csupán. És amint az emberi embrió legkorábbi fejlődési fokain még mindig reprodukálja őseink, a halak kopoltyúíveit, ugyanúgy ez a könyv is mindenütt elárulja a modern szocializmus leszármazásának nyomait, elárulja azt, hogy a modern szocializmus egyik őse a német klasszikus filozófia. Így pl. — különösen könyvem végén — erősen hangsúlyozom, hogy a kommunizmus nem csupán a munkásosztály pártdoktrinája, ha-

Digitized by Google

Az új, kommunista társadalom forradalmi kialakítását illetően Marx és Engels 1844-ben sok tekintetben még csak az általánosan filozófikus kifejtésig ért el. Álláspontjuk azonban — ha nem is részletesen kidolgozott módon, de első megközelítésben, hipotézisszerűen — már akkor is határozottan tudományos és proletár álláspont volt. A kommunizmusnak ebből az általános felfogásából egyesek (pl. a német ún. „igazi" szocialisták) reakciós, érzelgős, nyárspolgári „osztályok feletti", „általános humanista" szocializmushoz jutottak el. Marx, Engels, a marxisták viszont továbbhaladtak a megkezdett úton, a tudományos proletár-kommunizmus útján. (Jellemző, hogy a polgári és jobboldali szociáldemokrata Marx-kutatók, akik a marxizmust az elidegenülés-elmélet re és az általános humanizmusra korlátozzák, óvakodnak attól, hogy megemlítsék Marxnak és Engelsnek az úgynevezett filozófiai „igazi" szocializmus elleni elméleti és politikai harcát.)

A marxisták nem tagadják meg a fiatal Marxot, nem hagyják, hogy az 1844-es marxi gazdaságtani és filozófiai felfogást önkényesen elválasszák attól, amivé kifejlődött: a teljes, kialakult marxizmustól. Leleplezik azokat, akik a maguk opportunista felfogását az 1844-es marxi Kéziratok nyakába akarják varrni, akik a fiatalkori Marx követőinek szeretnék feltüntetni magukat akkor, amikor igyekeznek tompítani a ma társadalmi kérdéseinek élét, s a szocializmusról úgy beszélnek, mint az ember önelidegenülésének megszüntetéséről, mint elvont humanizmusról, de szemérmesen hallgatnak az ilyen társadalom megteremtésének feltételeiről: a tőkés magántulajdon megszüntetéséről, a munkáshatalom megteremtéséről, a szocialista és kommunista gazdaság és kultúra kifejlesztéséről.

Ezért a Kéziratok körüli vitának időszerű jelentősége van az osztályharc elméleti területén a hamisító antikommunisták leleplezésében és a jóindulatú humanisták meggyőzésében.

Hazai állapotainkról szólva, mostanában sokszor és joggal mondjuk, hogy már mélyen felforgattuk a régi uralkodó világnézet társadalmi talaját, s az új társadalmi-gazdasági alapon, a

nem olyan elmélet, amelynek végcélja az egész társadalmat, a tőkéseket is beleértve, kiszabadítani a jelenlegi gúzsbakötő viszonyokból. Ez az állítás absztrakt értelemben helyes, de a gyakorlatban többnyire használhatatlan, sőt annál is rosszabb. Amíg a vagyonos osztályok nem érzik szükségességét a felszabadulásnak, sőt minden erejükből szembeszállnak a munkásosztály önfelszabadításával, addig a munkásosztály kénytelen egymaga kezdeni és végrehajtani a szocialis forradalmat. 1789 francia burzsoá szintén kijelentette, hogy a burzsoázia felszabadítása az egész emberi nem felszabadulása; de a nemesség és a papság nem volt hajlandó ezt beismerni; ez az állítás — bár akkor, a feudalizmust illetően, tagadhatatlan, absztrakt, történelmi igazság volt — csakhamar puszta szentimentalis szólammá fajult, és egészen elillant a forradalmi harc tüzében. Ma is vannak éppen elegen, akik pártatlanságuk magasabb álláspontjáról elyan szocializmust prédikálnak a munkásoknak, amely minden osztályellentétet és osztályharc fölött áll. Ezek azonban vagy újoncok, akiknek még igen sokat kell tanulniok, vagy pedig a munkások leggonoszabb ellenségei, bárányborba bújt farkasok." (Marx és Engels Művei, 2. kötet, Budapest, 1958., 588—589. old.)

Digitized by Google

szocialista rend alapján végzett munka hatására, egyre szélesebben és mélyebben behatol a marxista—leninista világnézet, háttérbe szorulnak a polgári és kispolgári nézetek. De általnánk magunkat, ha azt mondanánk, hogy nálunk az emberek többségének gondolkodásában már uralkodóvá vált a tudományos szocializmus, a marxizmus—leninizmus. Olyan országban, amelyben a lakosság nagyobb része nemrég még kispolgári viszonyok között élt, s a felszabadulás előtt erős volt a reakció hatása, nem tűnnek el egyhamar a polgári világnézet maradványai, és nem válnak márholnapra általánossá a marxizmus eszméi. „Az élő a halott birtokába lép." Adott objektív viszonyok között jelentős rétegek gondolkodásában *magának a szocializmusnak* (mint mozgalomnak és mint társadalmi rendszernek) a felfogása is polgári és kispolgári jellegű lehet, bár az ilyen gondolkodású emberek gyakran marxizmus—leninizmusnak, igazi kommunizmusnak tartják álláspontjukat. Ebben a helyzetben, amikor sokak állnak a polgári és kispolgári nézetek elhagyása és a marxizmus eszméinek elfogadása előtt, különösen fontos, hogy ismerjük és leleplezzük a kialakuló marxizmus (mindenekelőtt a Kéziratok) polgári elferdítésének kísérletét.

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok" körüli vita *fő frontja* a burzsoá és jobboldali szociáldemokrata ferdítések elleni ideológiai harc. Emellett azonban szembe kell szállnunk Marx korai írásainak, valamint a hegeli és feuerbachi filozófiai örökségnek a *lebecsülésével* és háttérbe szorításával is. A marxizmus alkotó továbbfejlesztéséhez — például a szocializmus politikai gazdaságtanának teljesebb és tudományosabb kidolgozásához — elsősorban természetesen a mai gyakorlati tapasztalatok általánosítása szükséges, de a marxi módszer és elmélet eredményeinek, s köztük a marxizmus kialakulásának beható ismeretét sem nélkülözhetjük. A „Gazdasági-filozófiai kéziratok" azért fontosak ebből a szempontból, mert ebben a munkában Marx elmélete jelentős lépéssel közeledett teljes kifejlődéséhez, és sok olyan gondolat kiforrását ismerjük meg belőle, amely későbbi műveiben ilyen formában már kevéssé található meg.

Vegyük például *a társadalmi* (szocialista és kommunista) *tulajdonnak és kifejlődésének kérdését.* Itt hasznos kiindulópontot nyújt az elidegenült munka és a magántulajdon összefüggésének marxi vizsgálata. A Kéziratokban Marx kimutatja, hogy a magántulajdon egyfelől oka, másfelől eredménye az elidegenült munkának: ez a viszony később a kölcsönhatás formáját ölti.[23] Ehhez hasonlót mutathatunk ki az elidegenülés megszüntetésének a társadalmi tulajdon kifejlesztésével való összefüggéséről is. A társadalmi és gazdasági fejlődésnek bizonyos fokán a magántulajdon

[23] Kéziratok, 53. oldal.

Digitized by Google

megszüntetése, a szocialista társadalmi tulajdon megteremtése az elidegenült munka megszüntetését, a munka új jellegének létrejöttét is maga után vonja, jóllehet a munka jellege eredetileg nem következménye, hanem oka, alapja a tulajdonnak. Ha azonban már létrejött az új tulajdonforma, a társadalmi tulajdon, akkor a kölcsönhatás ennek alapján folytatódik. A magántulajdon kisajátítása után hosszú fejlődési időszak következik: a társadalmi tulajdonnak és ennek alapján a munka új, kommunista jellegének a kifejlődése és kiteljesedése. A szocializmusban még meglévő (a társadalmi tulajdon alapján érvényesülő) elkülönülés-viszonyok (a munka minősége és mennyisége szerinti kapcsolatok, a szocializmusbeli árutermelés, az önálló gazdasági elszámolás stb.) a termelés társadalmi jellegének, a társadalmi tulajdonnak alacsonyabb, még nem teljesen kifejlett fokát képviselik. A Kéziratokban megtaláljuk annak a gondolatnak a csíráját, hogy a magasabb formának, a szocialista tulajdon- (termelési) viszonyok továbbfejlődésének és a munka társadalmi jellege teljesebb kifejlesztésének alapját a termelőerők növekedése adja meg. Marx ott rávilágít arra, hogy a munka elidegenülésének, a magántulajdonnak az alapja az ember „lényegi erőinek" (vagyis képességeinek és a természet feletti uralmának) fejletlensége; a fejlődés szükségszerűen megköveteli a magántulajdon, az elidegenülés megszüntetését; ezt elérve pedig a termelőerők gyors gyarapítása a kommunista termelési viszonyok, a kommunista jellegű munka magasabb fokát eredményezi.

A szocialista építés gyakorlata és a további fejlődés feladatai azt mutatják, hogy a szocialista országokban a társadalmi tulajdon jelenlegi foka a gazdasági szervezés és kapcsolatok tekintetében még jelentős kifejlődést tesz lehetővé és szükségessé, nem is szólva arról, hogy ki kell küszöbölni az elidegenülés tudatbeli maradványait (a társadalmi tulajdonhoz való viszonyban, a munka jellegének felfogásában, az egyén és a társadalom érdekeinek kapcsolatában stb.).

Ha a szocializmus szempontjából felhasználjuk a fiatal Marxnak az elidegenült munka és a tulajdon összefüggéséről szóló elemzését, akkor tudnunk kell azt, hogy a burzsoá és a reformista közgazdászok és szociológusok gyakran a valóságban épülő szocializmus fejlődési adottságainak és ellentmondásainak ürügyén hamisítják meg Marx és a marxizmus nézeteit. Amikor tehát szembeszállunk a korai Marx-művek helytelen értékelésével és lebecsülésével, egyben fontos feladatunk az is, hogy alkotóan alkalmazva a marxizmust, tudományosan általánosítva a gyakorlati tapasztalatokat, vegyünk részt a marxizmus alapkérdése körüli világnézeti küzdelemben, a burzsoá és a jobboldali szociáldemokrata torzítások ellen, a marxizmus elvi tisztaságáért folyó harcban.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Új szakasz küszöbén*

Írta: Jiri Sekera

A Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusának határozata figyelembe veszi jelenlegi helyzetünk sajátos vonásait, s a belőlük levont következtetéseket összekapcsolja szocialista társadalmunk további fejlődésének általános alapelveivel és követelményeivel. A határozat 11 pontja egész társadalmunk tevékenységének közös programja a következő évekre. Megvalósításához az szükséges, hogy gyakorlati munkánkban a lehető legnagyobb mértékben felhasználjuk a pártnak a szocialista építés folyamán szerzett gazdag tapasztalatait, s megalkuvás nélkül leszámoljunk mindennel, ami haladásunkat feltartóztathatná.

A szocialista építésben elért sikereinkkel nem csökkent, hanem lényegesen növekedett társadalmi fejlődésünk bonyolultsága. Eddig ez nem volt olyan világos számunkra, mint ma. A szocialista építés kezdeti szakaszában, amikor a szocializmusra vonatkozó konkrét elképzeléseink még nem voltak és nem is lehettek teljesen világosak, olykor — eléggé naiv módon — azt hittük, hogy a társadalmi fejlődés további szakaszai felé való haladásunk mentes lesz a problémáktól és a nehézségektől. Ez azonban nem így történt és nem is történhetett így. Valóban felszámoltunk sok, a szocializmus építésével szükségszerűen együttjáró nehézséget, de a termelőerők új színvonala, az újonnan felmerülő szükségletek, a nemzetközi politikai élet új jelenségei stb. fokozatosan további problémákat vetettek fel. A szocializmus alapjainak felépítésére irányuló, kitartó politikai harcunknak, áldozatkész munkánknak és általános erőfeszítéseinknek több mint 17 esztendeje kézzelfogható sikereket hozott, de nem volt mentes a hibáktól sem.

Most, amikor lényegében befejeztük a magántulajdonnak társadalmi tulajdonná való átalakítását, s az új társadalmi rendszer gazdaságilag és politikailag annyira megszilárdult, hogy a régi rendszer restaurálásáról beszélni is teljes képtelenség, egészen világos, hogy új szakasz küszöbén állunk. E szakasz feladatai nemcsak azért bonyolultabbak, mert a magasabb fejlődési fokon minőségileg új problémák keletkeznek. Számos bonyolult problémával azért kell ma foglalkoznunk, mert az elmúlt időszakokban nem előztük meg hatékonyan és nem oldottuk meg valóban tudományos módszerekkel őket, ennek következtében megengedhetetlen méreteket öltöttek.

* A Csehszlovák Kommunista Párt folyóiratának, a Nová Mysl-nek 1963. 1. számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

Számos forrófejű kritikus a felszabadulás óta hazánkban végbement fejlődést teljesen történelmietlenül, s ráadásul nem is mindig a tények alapos ismeretében értékeli. Sokan közülük megfeledkeznek az akkori bel- és külpolitikai helyzetről, arról, hogy egyik-másik döntést, amely akkor teljesen indokolt volt, nem lehet a gazdasági hatékonyság mai mércéjével mérni, s arról is, hogy társadalmunk nem volt mindig felvértezve olyan mély ismeretekkel és tapasztalatokkal, hogy mindig a legjobb megoldásokat fogadja el.

Végül nagyon negatív szerepet játszott itt a személyi kultuszt jellemző doktrinérség. A sémák és szervezeti formák gátló és korlátozó hatása oda vezetett, hogy gyakran nemcsak az embereket, hanem a tényeket sem vették figyelembe, ha ellentétben álltak ezekkel a sémákkal. A szocializmus építésének érdekeit így egyéni, hatalmi presztízsérdekeknek, a „tekintélyek" és az általuk szentesített dogmák érdekeinek rendelték alá, s ezzel felmérhetetlen kárt okoztak a szocializmus építésének. Nem állítjuk azt, hogy az egész fejlődést egyértelműen a személyi kultusz hatása határozta meg, de a konstruktív kritikának feltétlenül figyelembe kell vennie ezeket a körülményeket is.

A múlt hibáiról szóló vitáknak most elsősorban azt kell szolgálniuk, hogy életünk minden területére, elsősorban az irányító munkára vonatkozólag levonjuk belőlük a következtetéseket, mert ez számos nehézségünk megoldásának kiindulópontja.

Mint ismeretes, irányító munkánkra hosszabb idő óta jelentős és elhúzódó hiányosságok nehezednek. Ezt az állapotot bonyolult okok komplexuma idézte elő, amelyet ebben a cikkben nem tárgyalhatunk kimerítően. Ha azonban csak egy futó pillantást is vetünk irányító munkánk problémáira, rögtön kitűnik, hogy az legkevésbé sem lenne hatásos, ha az alsó szervek irányító munkájának hiányosságait bírálnánk, de szó nélkül hagynánk a vállalaton felüli szervek munkamódszerét, amelyek nemegyszer káoszt, tervszerűtlenséget és egyéni felelőtlenséget honosítottak meg az irányító munkában. Ezért a XII. kongresszus a központi irányításra összpontosította fő figyelmét, és elsősorban a minisztériumok feladatát dolgozta ki részletesen.

A párt nem öncélúan tűzi ki a további fejlődés új feladatait, hanem közvetlenül összekapcsolja anyagi és kulturális színvonalunk növelésével és a kommunizmusba való átmenet feltételeinek előkészítésével. Ez kézzelfoghatóan kiderül az 1964—1970. évekre szóló hétéves népgazdaság-fejlesztési tervünk irányelveiből.

Bármilyen fontos és bonyolult is a gazdasági és műszaki problémák megoldása, igen sok esetben ennek sikere is az ideológiai nevelőmunka intenzitásától és hatékonyságától függ. A XII. kongresszus határozata rámutat arra, hogy az ideológiai munka jelentőségének szüntelen növekedése a szocialista fejlődés törvényszerűsége. Csak ez a munka képes ösztönözni az általános aktivitást és fokozni a lelkesedést. Az ideológiai munkában megnyilvánuló formalizmus, elcsépeltség és gondolatbeli sterilitás hatástalan, s szükségszerűen az emberek közömbösségére és passzivitására vezet.

Másrészt pedig az ideológiai munka fejlődésének legerősebb ösztönzői éppen a gazdasági sikerek. Ha tehát az ideológiai tevékenység a munkához való szocialista viszony megszilárdítására összpontosul.

Digitized by Google

akkor ezzel párhuzamosan hasonló intenzitást kell kifejteniük a gazdasági vezetőknek az anyagi-műszaki ellátásban, a munkaszervezésben is, meg abban, hogy kiküszöbölják az emberek kezdeményezéseivel szemben tanúsított magatartásban előforduló hiányosságokat. Aszerint kell a hangsúlyt az ideológiai nevelő munka intenzitására, vagy a gazdasági intézkedésekre helyezni, hogy hol a hiányosságok gyökere.

A következő időszak ideológiai munkája nem tűr meg semmiféle sablonosságot, merevséget, gépiességet, nem tűri tehát azokat a torzításokat, amelyek a személyi kultusz áldatlan időszakát jellemezték. E maradványok leküzdése kétségtelenül nehezebb dolog, mint az, hogy kiküszöböljük ezen időszak teljesen nyilvánvaló következményeit. A mai napig axiomákként élnek ugyanis bennünk azok a tételek, amelyek valaha talán érvényesek voltak, de amelyeknek a mai élethez már semmi közük sincs, s amelyeket csak a megszokás tart életben.

A személyi kultusz negatív következményének kell tekintenünk a gyümölcsöző elméleti munka erőszakos elfojtását a társadalomtudományokban (s olykor a természettudományokban is), az objektív realitás talajának elhagyását a tudományos kutatásban és a dogmatikus tételek megvédésére szolgáló spekulatív meggondolások kitermelését. Ez kényelmes, jóformán teljesen kockázatmentes dolog volt, s — ami a legfontosabb — nem tette túlságosan szükségessé a gyakorlattal való szoros kapcsolatot, a tényleges élet megfigyelését és vizsgálatát.

Az ideológiai területen végzett munka azonban jellegénél fogva a szó igazi értelmében vett alkotómunka. A Kommunyiszt 1962. évi 16. számában Iljicsov elvtárs, az SZKP Központi Bizottságának titkára, a következő Lenin-idézettel kezdi cikkét: „A marxistának az eleven életet, a *valóság* pontos tényeit kell tekintetbe vennie, nem pedig a tegnapi elmélethez ragaszkodnia, amely, mint minden elmélet, a legjobb esetben is csak jelzi a legfontosabbat, az általánosat, csak *megközelíti* az élet bonyolultságának átfogó képét."

Nincs rosszabb, mint ha valaki csupán szavakban ismeri el ezt az igazságot, a valóságban pedig még csak kísérletet sem tesz arra, hogy eszerint dolgozzék. Nem valami szenzációs változtatások eszközléséről van szó, hanem türelmes, rendszeres gondolati munkáról, a nézetek összecsapásáról és az igazság kereséséről. A dolog ugyanis nem olyan egyszerű, hogy mindig az a legjobb, ami új. A fontos azonban az, hogy abból a szempontból értékeljük az új gondolatokat: hogyan szolgálják a szocializmus ügyét, hogyan segítik gazdaságunk szocialista jellegének, társadalmunk szocialista arculatának megszilárdítását és fejlesztését. Nem engedhetjük meg, hogy kicsinyes személyes és presztízsindokok, a hiba beismerésére és a szükséges következtetések levonására való képtelenség előrehaladásunkat akadályozzák. Nem azok szolgálják ügyünket, akik tartósítják az elavult nézeteket, s akik még ma is frázisokból élnek, hanem azok, akik minden képességüket az előrevezető út keresésére összpontosítják, oda mennek okulásért, ahol okulhatnak, és nem félnek attól, hogy vállalják a felelősséget következtetéseikért.

Már megtettük az első lépéseket azért, hogy helyreállítsuk a népgazdaság arányosságát. Igaz, hogy a források és a szükségletek közötti

Digitized by Google

maximális feszültség állapota, amely az utóbbi hónapokban megnyilvánult és amelynek leküzdéséhez még bizonyos időre van szükség, fékezte a termelés és a nemzeti jövedelem növekedését. Ez azonban egyáltalán nem ok defetista nézetekre és prognózisokra.

Számos mai nehézségünknek az a közös nevezője, hogy a népgazdaság fejlődési ütemének és struktúrájának irányításában nem tartottuk eléggé tiszteletben a gazdasági szempontokat (s ezt a szubjektív hiányosságokon, pl. a szocializmus gazdasági törvényszerűségeinek nem tökéletes ismeretén és be nem tartásán kívül külső befolyások is okozták). Mint a kongresszus tanácskozása megmutatta, nemcsak megnyilvánulásaikban, hanem belső összefüggéseikben is ismerjük ezeket a hiányosságokat, s ezért fel is tudjuk venni ellenük a harcot, de mert hosszú időn át valósággal kikristályosodtak a népgazdaságban, nem lehet most egyszerre kiküszöbölnünk őket.

Nem áll tehát az — amit az ellenséges propaganda állít — , hogy zsákutcába jutottunk. Ha részben egyoldalúan fejlődött is népgazdaságunk struktúrája, semmit sem kell elvetnünk abból, amit felépítettünk. A feladat csak az, hogy megtaláljuk a lépést, megfeszítsük az energiát ott, ahol ez a legsürgetőbb, s alárendeljük ezeknek a következtetéseknek a ma legnagyobbra méretezett ágazatok fejlődését.

Kétségtelen, hogy legégetőbb feladataink egyike a mezőgazdasági termelés lényeges növelése. A XII. kongresszus hangsúlyozta, hogy ez az arányosság elérésének fő feltétele; ezért 1970-ig a mezőgazdaság színvonalát az ipar színvonalára kell emelnünk. Ma már alapjában véve világos, hogy milyen alapvető feladatokat kell megoldanunk mezőgazdaságunkban. Az energiát arra kell összpontosítanunk, hogy megkeressük azt a konkrét és társadalmilag leghatékonyabb módszert, amellyel érvényesítjük a mezőgazdaság irányításában a termelési elvet, megvalósítjuk a termelés szakosítását, meghonosítjuk a tudomány és technika eredményeit a mezőgazdaságban stb.

Minden bonyolultságuk és nehézségük ellenére feladataink nem teljesíthetetlenek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a fejlődés üteme lassú lehet, s még kevésbé beszélhetünk „pihenésről". De értelmetlen és káros dolog volna, ha tartósan túlfeszítenénk erőinket és túlbecsülnénk a reális lehetőségeket. A múlt kézzelfoghatóan megmutatta, hogy a krónikus feszítettség olyan nehézségeket okoz a nyersanyag-, energia- és munkaerő-forrásokban, amelyek visszájára fordíthatják a lehető leggyorsabb fejlődés biztosítására irányuló törekvéseket is.

A tervek tudományossá tételével, elsősorban pedig a távlati tervek kidolgozásával, amelyek lehetővé teszik fejlődésünk megfelelő stabilizálását és a nemzetközi munkamegosztás előnyeinek teljes érvényesülését, kiküszöbölünk számos olyan nehézséget, amelyet a tervezés hiányosságai idéztek elő. Az irányító munkának számos hiányossága, az új technikának lassú alkalmazása a termelésben, olykor az elavult technológia tartósítása, a gyártás specializálásának szinte egyhelyben topogása stb. — ezek nem elszigetelt jelenségek, hanem számos belső összefüggés kapcsolja őket kölcsönösen össze, s egyik fő forrásuk éppen az, hogy a tervezésben túlsúlyban volt az empirizmus és a szubjektivizmus. Így keletkeztek azok az ismert „bűvös körök", a kölcsönösen összefüggő okok láncolatai, amelyekből látszólag nem volt kiút. Nem

Digitized by Google

lehettek tehát elég hatásosak a puszta felhívások, még ha a leghatásosabban ecsetelték is az új technika jelentőségét. Mindaddig, amíg pl. a terv nem vette figyelembe az új technika bevezetésének objektív körülményeit, az anyagi érdekeltség meglevő kötöttségei között nem lehetett fordulatot várnunk.

Természetesen nincsen olyan univerzális szerünk, amely mindent meggyógyítana. Egymagában a terv tudományossá tétele is állandó folyamat, rendkívül bonyolult és egyáltalán nem csupán gazdasági kérdés; megoldásából a természettudománynak és a társadalomtudománynak is ki kell vennie részét, s fel kell használni ehhez a dolgozók gazdag tapasztalatait is. Fontos kérdés az is, hogy megvizsgáljuk a folyamatos tervezés módszerét, amely lehetővé teszi, hogy a terv viszonylagos stabilitásával együtt állandóan mélyüljön annak tudományos jellege is. Olyan terv összeállítása azonban, amelyről a jövő is igazolja, hogy helyes és optimális, időt igényel. A XII. kongresszus ezért elsősorban a további fejlődés koncepciójának kérdéseire összpontosította tanácskozásait, részleteiben ezt csak 1963 folyamán dolgozzuk ki.

Vannak azonban elhanyagolt és ma már elavult problémák is. A tervezési gyakorlatunkban használt mutató-rendszerek tökéletlenségét például ismételten igazolta a kongresszust megelőző országos vita és maga a kongresszus is. Teljesen elfogadhatatlan az a nézet, hogy továbbra is fenn kell tartani a globális termelés értékének közvetlen megállapítását, ami a múltban nagy károkat okozott népgazdaságunknak, s ami ellen már régen tiltakozik a dolgozók természetes esze.

Miért talált visszautasításra a tervező szerveknél ez a spontán, e mutató direktív jellege és az anyagi érdekeltséggel való összekapcsolása elleni tiltakozás? Kétségtelenül azért, mert ez a mutató leegyszerűsítette e szervek munkáját, nem okozott nekik olyan komplikációkat, amilyeneket a differenciált mutatók alkalmazása okozna, s nem támasztott magasabb igényeket a helyzet ismerete iránt. Negatív hatásai sem sújtották őket közvetlenül, s ezért a hiányosságok megszüntetésére csak egyetlen receptet alkalmaztak: a fegyelem adminisztratív úton való szilárdítását. Ezt a gyakorlatot azonban nem lehet folytatni. A tervező szervek dolgozói sem hagyhatják figyelmen kívül az életet és a tényeket, sőt azt a határozatot, amely már 1958-ban kimondta, hogy meg kell változtatni a mutatók rendszerét. A hétéves terv megindítása véget kell hogy vessen e hosszú idő óta húzódó hiányosságnak. A társadalom iránti becsületes és felelősségteljes viszony nem lehet csupán az üzemi munkásoknak és a termelőszövetkezeti parasztoknak az előjoga, hanem minden fokon át kell hogy hassa az irányító munkát.

Az a nemzetközi tekintély, amelyet pártunk a múltban kivívott magának, azt eredményezte, hogy XII. kongresszusunk korántsem csupán országunk ügye volt, hanem egyben a nemzetközi munkásmozgalom fontos eseménye is. A kongresszus emelvényéről, amelyen csaknem hetven testvérpárt küldöttei találkoztak, ismét elhangzottak azok a szavak, amelyek az alkotó marxizmus—leninizmushoz való hűségünkről tanúskodtak. De nemcsak szavak bizonyították ezt, hanem ezt mutatta a kongresszus tanácskozásának szelleme is, az a bíráló légkör, a proletár internacionalizmus fő alapelveinek megvédésére való az a

Digitized by Google

harci eltökéltség, amely a küldöttek felszólalásait kísérte, s amely a testvérpártok küldötteinek és rajtuk keresztül az egész nemzetközi kommunista mozgalomnak biztonságot adott abban, hogy pártunk egyértelműen elutasítja mind a revizionizmus, mind pedig mindenfajta dogmatizmus és szektásság megnyilvánulásait.

Nem a vendégek bírálat nélküli elismerésének kifejezése volt az a viharos ünneplés, amely olyan gyakran megnyilvánult a Szovjetunió iránt a kongresszusi palotában. Az egész csehszlovák nép szívből jövő köszönete volt ez azért a bölcs döntésért, amely megakadályozta a nukleáris katasztrófát, s felbecsülhetetlenül használt a szocializmus és a béke ügyének a világon. Köszönetet fejezett ki ez azért a támogatásért, amelyet a Szovjetunió már hosszú évek óta nyújt nekünk, s egyben kifejezte a Szovjetunió élcsapat szerepének elismerését.

Az SZKP ragyogó példa számunkra — egyebek között — a nép alkotó kezdeményezésének fejlesztésében is. A XII. kongresszus beszámolója leszögezi: „A szocializmus építésének és fejlődésének egyik legfőbb feladata annak az elvnek az egyre szélesebbkörű és következetes gyakorlati megvalósítása, hogy a nép, amely a társadalom összes javainak létrehozója és tulajdonosa, igazgatja és irányítja saját államát!" A széles tömegek részvétele az irányításban nem a jólindulat gesztusa — ahogy egyesek még ma is képzelik —, hanem létérdekünk. Ezért pártunk egyetlen fontosabb lépést sem tesz a széleskörű aktivával való tanácskozás nélkül.

A dolgok meg nem értése volna azt hinni, hogy ez ellentétben áll a központi irányítás megszilárdításával, amelynek követelményét a kongresszus szintén egyhangúan kimondta. Csak azok kereshetnek ellentmondást ebben, akik helytelenül magyarázzák a demokratikus centralizmus elvét. Egyesek közülük e fogalom első részét hangsúlyozzák, és a demokratizmust úgy értelmezik, hogy nem kell alávetniük magukat a társadalom egységes akaratának. Mások viszont, figyelmen kívül hagyva, hogy szocialista demokratikus centralizmusról van szó, a legrészletesebb előírásokkal akarják megkötni az életet. Ez a két tendencia az elmúlt időszakban érzékeny kárt okozott társadalmunknak. Már a XII. kongresszus előtt történtek intézkedések a demokratikus centralizmus következetes megvalósítására, ezen a téren azonban még igen sok a teendő, s nagyon sok függ a párt nevelő munkájától.

A XII. kongresszus megmutatta, hogy a párt, a kommunisták vezető szerepét nem a kinyilatkoztatások, a parancsolgatás, és nem is a határozatok tömegének az elfogadása biztosítja, hanem elsősorban az, hogy a kommunisták mindenütt elöljárnak, ahol társadalmi haladásról van szó. Ez egyben a kommunista legfontosabb kötelessége, a párthoz való tartozásnak tényleges megnyilvánulása.

A párt kommunisták tíz- és százezreiből áll, akik a legkülönbözőbb munkahelyeken, ma még gyakran nehéz feltételek között, megvalósítják politikáját és programját. Mindennapos kapcsolatban állnak a pártonkívüli tömegekkel, tőlük függ tehát, hogy a jövőben is szünetlenül erősödjék a párt erejének forrása: kapcsolata az összes dolgozókkal. Ez a legbiztosabb záloga nagy célunk megvalósításának: annak, hogy a mai nemzedék Csehszlovákiában is megérje a kommunizmust.

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A harmadik elhúzódó agrárválság a kapitalista világrendszerben

A kapitalista országok mezőgazdasági viszonyai iránt érdeklődőknek és a politikai gazdaságtant tanulmányozóknak problémát okoz az, hogy az agrárválságokkal foglalkozó marxista irodalom nagy részében két elhúzódó agrárválságról van szó, egy-két jegyzet és könyv azonban utal arra, hogy a harmadik elhúzódó agrárválság is kialakult. A következőkben — egy cikk adta lehetőségek keretei között, de az utalásoknál részletesebben — ismertetjük a harmadik elhúzódó agrárválság kialakulását és sajátosságait.

Az agrárválságok jellegüket és lefolyásukat tekintve kétfélék. Vannak olyan agrárválságok, amelyek ipari válságokkal együtt keletkeznek és oldódnak meg, de vannak *speciális, úgynevezett elhúzódó agrárválságok* is. Ezek is a kapitalizmus alapvető ellentmondásából következnek, de több gazdasági cikluson keresztül hatnak, nincs tehát sajátos periodicitásuk.

Az első elhúzódó agrárválság a múlt század 70-es éveinek elején bontakozott ki és a 90-es évek közepéig tartott. A második elhúzódó agrárválság a két világháború közti időszakra esett. 1948-ban pedig a tengerentúli kapitalista országokban — mindenekelőtt az USA-ban és Kanadában — új elhúzódó agrárválság bontakozott ki, amely az 50-es évek elején kezdett a nyugateurópai kapitalista országok mezőgazdaságának egyes ágaira is átterjedni.

A vezető tőkés országok mezőgazdasági viszonyainak tanulmányozása alapján megállapíthatjuk, hogy *kialakult a harmadik elhúzódó agrárválság.* A válság konkrét történelmi körülményeinek elemzése, néhány elméleti következtetés levonására is lehetőséget ad.

A HARMADIK ELHÚZÓDÓ AGRÁRVÁLSÁG KIALAKULÁSA

A második világháború időszakában a mezőgazdasági eredetű termékek iránti kereslet jelentősen megnőtt. A háború alatt a mezőgazdasági termelés a tengerentúli országok többségében és Angliában emelkedett, a kontinentális Európa mezőgazdaságát viszont a hanyatlás és a pusztulás jellemezte. Az OEEC* keretébe tartozó országok kenyérgabona termelése pl. 1947-ben kb. 40 százalékkal, a takarmánygabona termelése 20 százalékkal maradt el a háború előtti színvonaltól. A háború óriási pusztításokat okozott az európai országok állattenyésztésében is.

A nyugat-európai országok mezőgazdaságának háború utáni újjáépítését jelentős mértékben fékezte az amerikai imperializmus expanzív külpolitikája, amely — különösen a Marshall-terv kezdetén — kor-

* Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete.

Digitized by Google

látozta a mezőgazdasági gépek kivitelét ezekbe az országokba. Az élelmiszerhiány miatt Nyugat-Európának nagy mennyiségű mezőgazdasági terméket kellett importálnia. Fokozta a behozatali szükségletet az is, hogy Nyugat-Európa lakossága — a háborús veszteségek ellenére — 1938—1947 között 5 százalékkal növekedett. Ilyen körülmények között a mezőgazdasági termékek feleslegével rendelkező kapitalista országok — elsősorban az USA — átmenetileg fokozhatták agrárexportjukat. Az export útjában lévő akadály — a dollárhiány — eltávolítását szolgálta az UNRRA, a Marshall-segély, amelyeken keresztül az Egyesült Államok a „segélyben" részesülő országok gazdasági és politikai életébe való messzemenő befolyását biztosította és azt is felhasználta a Szovjetunió, valamint a népi demokratikus országok elleni agresszív katonai szövetség létrehozására.

A háborút követő években jelentősen megnövekedett az Egyesült Államok részesedése a világ élelmiszer-exportjában: az USA szállította a kapitalista világpiacon a kukoricának 41, a búzának pedig csaknem 50 százalékát. Az Egyesült Államok agrárkivitelének értéke 1935 és 1939 között évente átlagosan 0,7 milliárd dollár volt, 1945—47 átlagában pedig elérte a 3,3 milliárd dollárt.

A háború következtében az 1940 és 1948 közötti időszak az amerikai mezőgazdaság nagy prosperitásának ideje volt. Ennek hasznát elsősorban a nagytőkés farmerek fölözték le. A megnövekedett exportlehetőségek következtében a háború befejezése után is emelkedtek az árak. A magas árak, a nagy jövedelmek nagyobb termelésre serkentették a farmereket. Fejlődött a mezőgazdaság gépesítése — elsősorban a nagyfarmerek gazdaságában — és jelentős mértékben emelkedett a mezőgazdasági munka termelékenysége. 1950-ben az amerikai mezőgazdaság termelése csaknem 40 százalékkal volt nagyobb, mint a háború előtt.

A második világháború okozta mezőgazdasági konjunktúra az Egyesült Államokban 1948-ban véget ért. 1946—47-ben az USA-ban már a túltermelés jelei mutatkoztak a mezőgazdaság egyes ágaiban. 1948-ban pedig fordulat kezdődött a mezőgazdasági termelésben. Az ekkor kibontakozó, rövid ideig tartó és viszonylag enyhe lefolyású ipari válság siettette az agrárválság kitörését. Az ipari termelés 12 hónap alatt 10.5 százalékkal esett, a munkások keresete csökkent, a munkanélküliek száma 2 millióról 5 millióra növekedett.[1] Mindez a mezőgazdaságra is hatást gyakorolt. A mezőgazdaság termelése 1948-ban meghaladta a piac felvevőképességét, s így megnövekedett a mezőgazdasági termékek készlete. A feleslegek növekedése következtében az árak csökkenni kezdtek, s ez mindenek előtt a *növénytermelést érintette*. 1948 december 15-én a kukorica ára, mintegy 48, az árpáé 44, a rozsé 40 százalékkal volt alacsonyabb az előző évinél. A búza áresése ennél kisebb volt.[2] Az áresés az 1948. évi jó termésssel is összefüggött, amelynek következtében az év második felében meggyorsult az árlemorzsolódás. A farmerek termelési költségei 1948-ban gyorsan emelkedtek s 18,6

[1] Háy László: Az újratermelési ciklus alakulása a második világháború után. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1959. 18. old.
[2] The Agricultural Situation, 1949. jan. 14. old.

Digitized by Google

milliárd dollárt tettek ki. Ennek következtében bruttó jövedelmük 1,7 százalékos emelkedése mellett tiszta jövedelmük az 1947. évi (a háború utáni legmagasabb) 17,2 milliárd dolláros szintről 16 milliárd dollárra esett.[3]

Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy *az USA mezőgazdaságában 1948-ban véget ért a második világháború okozta konjunktúra, és agrárválság kezdődött meg.*

Más tengerentúli országokban is túltermelés állt be a mezőgazdasági termékekben; ezt mindenekelőtt *az eladatatlan árukészletek nagyarányú felhalmozódása* mutatja:

A búzakészletek alakulása a tengerentúli fő exportáló országokban[4]

	(millió tonnában)						
	1948	1950	1953	1955	1957	1960	1961
USA (júl. 1.)	5,3	11,6	16,5	28,2	24,7	35,7	38,4
Kanada (aug. 1.)	2,9	3,8	10,4	14,6	19,9	14,6	13,6

Az agrárválság kiterjed a tengerentúli országok növénytermelésének más ágaira és állattenyésztésére is. Különösen az Egyesült Államokra vonatkozik ez, ahol a takarmánygabona-készlet 1960-ban csaknem 70 millió tonnát, a gyapotkészlet 10,1 millió bálát tett ki, s olyan romlandó termékekből is, mint a vaj és a sajt, hatalmas készletek halmozódtak fel.

A jelenlegi elhúzódó agrárválságban sokkal nagyobb méretű a készletek növekedése, mint a két világháború közötti elhúzódó mezőgazdasági válság idején volt. Az Egyesült Államok búzakészlete pl. 1927 és 1933 között 2,9 millióról 10,3 millió tonnára emelkedett, kukoricakészlete 1934-ben (amikor a legnagyobb volt) 17,7 millió tonna volt. Az Egyesült Államok mezőgazdaságában tehát a második világháború után *sokkal súlyosabb a termelés és a fogyasztás közötti ellentét, mint a két világháború közti agrárválság idején volt.*

Az USA óriási készleteinek jelentékeny része az állam kezében összpontosul. A kormány hatalmas mennyiségű mezőgazdasági terméket vásárol fel, hogy elejét vegye a mezőgazdasági összeomlásnak, és hogy a monopóliumok érdekében megőrizze a kiskereskedelmi árak magas színvonalát. A viszonylag magas árszint azonban egyáltalán nem fejezi ki a kereslet és kínálat közti tényleges viszonyt. 1948 elején az állami készletek értéke még csak 0,8 milliárd dollár volt, azóta azonban csaknem évről-évre növekedett, s 1963. jan. 1-re elérte a 7,5 milliárd dollár értéket. Az állam kezében lévő készletek legnagyobb részét a kukorica-, búza-, árpa-, cirok- és gyapot-készletek alkotják, de más mezőgazdasági termékek készletei is számottevők. E készleteknek csak a tárolása napi 1 millió dollárba kerül.

[3] Agricultural Statistics, 1956. 424. old.
[4] Agricultural Statistics 1956. FAO The State of Food and Agriculture 1969. 26. old. Agrarwirtschaft. 1960. július, 6. füzet. 191. old. Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnije Otnosenyija. 1962. aug. 8. sz. melléklet. 119. old.

Digitized by Google

1948. után a csökkenő takarmányárak következtében a farmerek az állattenyésztésben kerestek menedéket a válság elől. Az 1950-es évek második felében azonban az agrárválság *az állattenyésztésben is nagy erővel bontakozott ki.* A tojás nagyarányú áresése következtében 1954. novemberében hét állam baromfitartó farmereinek küldöttsége a tojás ártámogatását és a készletek csökkentését kérte a szövetségi kormánytól; a többi között azt javasolta, hogy a kormány az iskolai étkeztetés keretében ossza szét a tojásfölöslegeket. A földművelésügyi miniszter azonban nem fogadta a küldöttséget, s kijelentette, hogy a Szövetségi Nyomozó Iroda a Baromfitenyésztők Országos Szövetségében kommunista tevékenység ügyében nyomoz. A farmereknek pedig azt üzente, hogy csökkentsék a termelést. Később azonban a kormány kénytelen volt a termelői árak stabilitása céljából bizonyos mennyiségű tojást felvásárolni. A válság az állattenyésztés más ágaiban is jelentkezett. A vágómarha ára 1956-ban az 1948. évi színvonalnak a felét sem érte el. A válság nagy erővel ragadta magával a sertéstenyésztést is, s ez súlyosan érinti a farmerek tömegeit, minthogy sok kis- és közép-farmer foglalkozik sertéstenyésztéssel.

A tengerentúli országok mezőgazdaságának helyzete a tőkés világ többi országának, különösen a nyugateurópai országoknak a mezőgazdaságára is kihat. Egyes nyugateurópai országokban — mindenekelőtt Franciaországban — jelentős a búza-túltermelés, de gyümölcsben és zöldségben is árufölösleg mutatkozik. A francia kormány 1961-ben korlátozta a gyümölcs- és zöldségfélék importját, a szőlő és a bor túltermelése miatt pedig 1965-ig nem ad ki engedélyt új szőlőtelepítésekre.

A nyugateurópai országok állattenyésztésében 1958-ban mutatkoztak az agrárválság jelei. A sertéshús piaca egyre telítettebb lett, s ugyanakkor az USA húskiviteli dömpingbe kezdett. 1957 végén Nyugat-Németországban a sertéskínálat 1,5 millió darabbal haladta meg a keresletet. Hasonló problémák jelentkeztek Angliában is. A bacon túltermelése lenyomta az árakat; ezt elsősorban Dánia sínylette meg, ahol hivatalos becslések szerint a sertésfelesleg 1962-ben elérte az 1,2 millió darabot.[5]

Az agrárválság a nyugateurópai országokban az állattenyésztés más ágaiban is megmutatkozik; különösen a vajpiacon érezhető ez. 1958 január elsején nyolc OEEC-ország vajkészlete 128 000 tonna volt, májusra ez 142 000 tonnára emelkedett. Lényegében Anglia volt az egyetlen olyan európai ország, amely jelentős mennyiségű vajat importált, mégpedig mennyiségi korlátozás nélkül, alacsony vámtételek mellett. Ezért több ország is tett kísérletet arra, hogy vajfeleslegét Nagybritanniában értékesítse, s ezzel megakadályozza a belföldi árak nagyarányú esését. A nyugateurópai országok számos intézkedést hoztak a vajtúltermelés csökkentésére. Az intézkedések ellenére a vajkészletek 1961-re a korábbinál is magasabb szintre emelkedtek.

[5] TIPA—Nouvelles, Páris, 1962. 11. köt. 1. sz. 8. old.

Digitized by Google

A HARMADIK ELHÚZÓDÓ AGRÁRVÁLSÁG KIALAKULÁSÁNAK OKAI

A harmadik elhúzódó agrárválság kialakulásának több olyan oka van, amely a periódikus gazdasági túltermelési válságok kitörésének is a tényezője, s az első és a második elhúzódó agrárválság kialakulásában is szerepet játszott. Közülük a legfontosabbak: a tőkés társadalom alapvető ellentmondása mint a válság alapja, s a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondás mint a válsághoz vezető legfőbb ok. Ezek a tényezők közismertek, itt tehát a harmadik elhúzódó agrárválság kialakulásának csak közvetlen, specifikus okait tárgyaljuk részletesebben.

A jelenlegi agrárválságban *meghatározó* szerepe van az USA mezőgazdaságának. Amikor tehát a válság kialakulásának konkrét okait vizsgáljuk, megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk az USA belső fogyasztásának és agrárexportjának alakulására.

A második világháború alatt hatalmas háborús jövedelmeket halmoztak fel, s ezeket nem tudták elkölteni. Az Egyesült Államok elég bőséges erőforrásokkal rendelkezett, s ezért — az európai hadviselő országoktól eltérően — csak átmenetileg szabályozta központilag egyes fogyasztási cikkek elosztását. Főképpen a tartós fogyasztási cikkek polgári fogyasztását korlátozták. Minthogy a megtakarított pénz, vagyis az elhalasztott kereslet döntő része nem a dolgozó osztályok, hanem a tőkések kezében összpontosult, 1945 után nem élelmiszerek, hanem a tartós fogyasztási cikkek és lakások vásárlására irányult a vásárlóerő, illetve járadékforrásként használták fel vagy tőkésítették azt.

A háború alatt a tartós fogyasztási cikkek termelésének korlátozása következtében fokozottabb mértékben az élelmiszerek és más mezőgazdasági termékek vásárlására irányult a megnövekedett vásárlóerő; a háború befejezése után viszont a tartós fogyasztási cikkek iránti kereslet megnövekedése csökkentette az élelmiszervásárlásra kiadott összegeket. Ezt a folyamatot az is elősegítette, hogy a monopóliumok — áruik értékesítése végett — hitelre adták el a lakosságnak az ipari termékeiket, s a részletfizetések a dolgozók jövedelmének tetemes részét lekötötték. Ezért 1947 után az egy főre jutó húsfogyasztás stagnált, a tej, a vaj, a friss gyümölcs stb. fogyasztása pedig csökkent. A táplálkozás rosszabbodását az is mutatja, hogy csökkent az egy főre jutó napi kalóriafogyasztás. A FAO adatai szerint 1935 és 1939 között egy főre napi 3220, 1950 és 1954 között 3150, 1957-ben pedig 3100 kalória jutott.[6] Az is befolyásolta az élelmiszerfogyasztás csökkenését, hogy az élelmiszerek ára a mezőgazdasági termékek termelői árának esése után is viszonylag magas maradt. A monopóliumok ugyanis a fogyasztói árak alakulását elválasztják a termelői árak alakulásától, s az előbbieket akkor is magasan tartják, amikor a termelői árak már jelentősen estek. Sőt a monopóliumok több esetben még emelték is a fogyasztói árakat. A drágaság korlátozta a munkásokat és a dolgozó farmereket a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen termékek fogyasztásában.

A készletek növekedésének a termelés és a fogyasztás közötti ellentmondás kiéleződésének egy további oka az volt, hogy a kapitalista vi-

[6] FAO Production Yearbook, 1958. 12. köt. 239. old.

Digitized by Google

lágpiacon olyan változások következtek be, amelyeknek következtében kedvezőtlenül alakult az exportáló országok mezőgazdasági kivitele. A nyugateurópai tőkés országok mezőgazdasága ugyanis a háború után viszonylag gyorsan talpraállt — növénytermelésünk 1950-re elérte, illetve túlszárnyalta a háború előtti színvonalat, — s ez rontotta a tengerentúli országok exportkilátásait. Az állattenyésztésben — a dolog természeténél fogva — nehezebben indult ugyan el, de 1950 után ezen a területen is meggyorsult a fejlődés.

A nyugateurópai országok az agrárprotekcionizmus eszközeinek kiterjedt alkalmazásával érték el mezőgazdasági termelésük emelkedésének viszonylag gyors ütemét. Erre az élelmiszerhiány leküzdésén kívül politikai és gazdasági okok is rákényszerítették egyes országok kormányait. Politikai okok szükségessé tették a mezőgazdaság jövedelmezőbbé tételét, bár ennek is elsősorban a nagygazdaságok látták hasznát. Továbbá: a háború után állandósult dollárhiány, majd a fokozott fegyverkezési hajsza akadályozta a mezőgazdasági termékek importját. De a külföldi tőkebefektetéseknek a háború alatti megcsappanása és a gyarmatok elvesztése is a mezőgazdasági termelés növelését kívánta meg. A legjobb példa erre Anglia, amely mindig az első helyet foglalta el a világ élelmiszerbehozatalában. Anglia mezőgazdasági termelése — a többi európai országokéval ellentétben — a háború folyamán jelentősen emelkedett, és utána is folytatódott. A háború előtt az élelmiszerek 30 százalékát, 1959-ben pedig 50 százalékát[7] termelték meg belföldön.

Az állammonopolista intézkedéseknek az lett a következményük, hogy növekedett Nyugat-Európa mezőgazdasági önellátottsága és csökkent a tengerentúli országok ide irányuló exportja. Olyan feleslegek keletkeztek, amelyet a nemzeti jövedelem jelenlegi elosztása mellett az európai országok lakossága nem tud elfogyasztani. Pedig Nyugat-Európában még igen nagyok az élelmiszerfogyasztás növekedésének lehetőségei. Ez abból is kiderül, hogy az USA-ban a kalória-fogyasztás 20 százalékkal, az állati fehérje-fogyasztás pedig 65 százalékkal több, mint Nyugat-Európában.[8] Így az európai országok mezőgazdaságában részleges túltermelési válság keletkezett. Ennek kibontakozását a tengerentúli országok készleteinek növekedése is elősegítette, hiszen a világpiacon is rendkívül nehéz értékesíteni a feleslegeket.

Végül az is csökkentette az Egyesült Államoknak a nyugateurópai országokba irányuló exportját, hogy megnövelték ezek az országok az egymás között lebonyolított áruforgalmukat, a tengerentúli importjukat pedig — a dollárhiány miatt — az USA helyett az ázsiai, afrikai és óceániai területekről igyekeztek biztosítani. Mindennek következtében csökkent az USA mezőgazdasági exportja, összes búzakivitele pl. 1950-ben az 1947 évi 13.2 millióról 6.4 millió tonnára esett.

Az Egyesült Államok uralkodó körei a nyugateurópai piacokon ért veszteségeket a kapitalista világ más országaiban igyekeztek kiegyenlíteni, ezért 1954-től kezdve a kormány fokozta a külkereskedelmi expanziót.

[7] Journal of Farm Economics, 1959. 1. sz. 2—13. old.
[8] Deutsche Landwirtschaft Br. Hamburg, 1961. 60. 515. old.

Digitized by Google

A HARMADIK ELHÚZÓDÓ AGRÁRVÁLSÁG SAJÁTOSSÁGAI

A harmadik elhúzódó agrárválság sok vonatkozásában hasonlít ugyan az előzőekhez, konkrét történelmi viszonyainak eltérése következtében azonban sajátosságokat is mutat.

1. A jelenlegi agrárválságnak az a legfőbb sajátossága, hogy olyan történelmi körülmények között alakult ki, amikor *a szocializmus kilépett egy ország kereteiből és világrendszerré vált.* „Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik."[9] Az emberi társadalom fejlődésének új, döntő tényezője az új agrárválságra is érezteti a hatását. A szocialista világrendszer hatása érvényesül abban is, hogy a dolgozó tömegek bátrabban és szélesebb körben küzdenek az ellen, hogy az agrárválság *minden* terhét *közvetlenül* rájuk hárítsa a monopoltőke. Az USA és a többi vezető imperialista állam nagyrészt az új történelmi helyzet következtében kényszerül arra, hogy a kapitalizmus fennmaradásának meghosszabbítása érdekében közvetlen beavatkozással igyekezzék tompítani az ellentmondásokat. Az úgynevezett gazdaságilag elmaradott országoknak nyújtott segélyek mögött is a szocialista világrendszer kényszerítő hatása húzódik meg. Intézkedéseiknek ezt a fő mozgató rugóját ismerik be akkor, amikor azt írják: egyik legfontosabb céljuk, hogy „a földet a kommunista behatolás elől leszűkítsék."[10]

2. A jelenlegi elhúzódó agrárválság második sajátossága, hogy olyan történelmi időszakban alakult ki, amikor az imperialista országokban *mind szélesebb körben terjed el az állammonopolista kapitalizmus.* Az állammonopolista kapitalizmus növekedése következtében jelentősen megerősödött a termelésbe való állami beavatkozás, amelynek egyik fő módszere az állami vásárlások növelése. Az USA kormánya pl. a Commodity Credit Corporation nevű állami monopólium útján vásárolja fel a mezőgazdasági termékeket. A másik fő módszere a különböző módon és mértékben alkalmazott ártámogatás. Ennek a mérete az USA-ban a legnagyobb, de igen jelentős a nyugateurópai tőkésországokban is. Ennek következtében a harmadik elhúzódó agrárválságban *az árak nem zuhannak olyan mértékben,* mint az előzőekben. A harmadik fő módszere a vetésterületek csökkentése, vagy a termelés más úton való szabályozása. A legjellemzőbbek erre az USA-ban alkalmazott módszerek: A mezőgazdasági törvény lehetővé teszi, hogy bármelyik növény vetésterületét korlátozzák. Amikor ez nem hozott kielégítő eredményt (mert a válság által legjobban érintett növények vetésterülete csökkent ugyan, de terméseredményük emelkedett), 1956-ban felállították a Földbankot. A Földbank feladatai kétirányúak. Igyekszik megvalósítani a szántóterület „tartalékolását" (acreage reserve): a farmer természetben vagy pénzben megkapta az államtól egy részét annak, amit parlagon hagyott területén termelhetett volna. (A programnak ezt a részét 1958-ban megszüntették.) Másrészt a Földbank az úgynevezett talajvédelmi programmal (consenva-

[9] A Kommunista és Munkáspártok Nyilatkozata. (Béke és Szoc. 1960. 12. 6. o.)
[10] The Department of State Bulletin Washington 1955. 836. sz. 31. old.

Digitized by Google

tion reserve) igyekszik csökkenteni a mezőgazdasági termelést. E program keretében a farmerek szerződést köthetnek az állammal arra, hogy az erre rászoruló területeken 3—10, kivételes esetben 15 éven keresztül zöldtrágyázásra alkalmas növényeket termelnek, esetleg fásítást végeznek. Az állam költségeik egy részét megtéríti. A Földbank programjai nem jártak a kellő sikerrel, mert sok farmer legelőt és egyéb, addig használatlan földet művelt meg, hogy a szerződéses alapon parlagon hagyott föld terméskiesését pótolja. Az eredménytelenség legfőbb oka azonban az, hogy a farmerek a Földbankkal a legrosszabb földjeikre kötöttek szerződést, és a fennmaradó földet — az államtól kapott anyagi eszközöket is felhasználva — intenzívebben művelték meg. Ez magasabb termésátlagokat eredményezett, így a termés mennyisége nem csökkent.

A burzsoá politikusok sem tudják leplezni azt, hogy kik az állammonopolista kapitalizmus agrárpolitikájának haszonélvezői. Eisenhower, az USA volt elnöke, 1959. évi kongresszusi beszámolójában ezt mondotta: „A valóságban a farmerek többsége kevés vagy semmilyen előnyt sem élvez ártámogatásra irányuló törvényhozásunkból... Több mint 2,5 millió farmer nagyon keveset vagy semmit sem kap jövedelmének kiegészítéséül az ártámogatásra fordított állami kiadásokból."[14]

3. A jelenlegi elhúzódó agrárválságnak az a harmadik sajátossága, hogy olyan időszakban alakult ki, amikor a *mezőgazdaság termelőerőiben forradalmi jelentőségű változások mennek végbe.* A mezőgazdaságban lényegében a második világháború óta válik erőteljessé a kézi munkáról a gépi munkára való áttérés. A mezőgazdaság gépesítése megnövelte a munka termelékenységét és megalapozta a magasabb terméseredményeket. A gépesítéssel párhuzamosan a mezőgazdaság kemizálása is meggyorsult. Ugrásszerűen megnövekedett a felhasznált műtrágya-mennyiség, több és részben új növényvédőszerek kerülnek felhasználásra. A nemesítők az új termelési igényeknek és feltételeknek megfelelő fajtákat, hibrideket hoznak létre. A mezőgazdasági termelés megszervezésében mind szélesebb körben terjednek el az iparéhoz hasonló termelési eljárások (baromfigyárak, takarmánygyárak stb.). Tőkés viszonyok között ezek a változások tovább mélyítik a termelés és a fogyasztás között kialakult szakadékot.

4. A marxista irodalom eddig a földjáradékban jelölte meg az elhúzódó agrárválság fő okát, ezenkívül nagy szerepet tulajdonított az adóknak és a jelzálog-terheknek is. A harmadik elhúzódó agrárválságnak az az egyik sajátossága, hogy a földjáradék most már nem fő oka a válság elhúzódásának, s az adók és a jelzálogok szerepe is csökkent.

Az adó és a jelzálogterhek szerepe az agrárválságok elhúzódásában akkor volt jelentős tényező, amikor a mezőgazdaságban a kézi munka uralkodott és számottevő volt a kisárutermelés súlya. A mezőgazdaságban még mindig sok ugyan a kis- és a középgazdaság, de a jelenlegi agrárválságban meghatározó szerepet játszó országokban a mezőgazdasági nagytőkések termelik az áruk nagy részét, őket pedig

[14] Economic Report of the President. 1959. 57. old.

Digitized by Google

sem az adók, sem a jelzálog-kölcsönök nem sújtják olyan mértékben, mint a kis- és a középgazdaságokat.

A második világháború utáni agrárválság elhúzódásában rendkívül jelentős szerepe van *a monopoltőkés állam agrárpolitikájának.* Miközben ugyanis az állam igyekszik megakadályozni, hogy az agrárválság átterjedjen az iparra, a nagyfarmerek számára olyan anyagi feltételeket biztosít, amelyek a termelés emelését is lehetővé teszik. Ennek következtében a termelés és a fogyasztás ellentmondása tovább mélyül. Hozzájárul ehhez a monopóliumok által folytatott *árpolitika* is. Ezek ugyanis a termelői árak esése ellenére is magasan tartják az élelmiszerek fogyasztói árát.

•

A jelenlegi agrárválság alatt erősen fokozódik a föld és a mezőgazdasági termékek koncentrációja, és soha nem látott méreteket ölt a *kis- és középfarmerek felszámolása.* Az Egyesült Államok legújabb mezőgazdasági összeírása szerint 1954 és 1959 között a farmok száma 4,8 millióról 3,7 millióra csökkent. Különösen azért gyorsult meg a kis- és középfarmok felszámolása, mert a piacprobléma kiéleződése következtében a farmer csak akkor maradhat felül a versenyben, ha képes arra, hogy korszerű gépeket vegyen és javítsa az agrotechnikai eljárásokat. A gépesítés fokozódása a nagyfarmoknak a manufaktúra-jellegű termelésről a gyári jellegű termelésre való áttérése fokozza a kis- és középfarmerek kiszorítását. A jelek arra mutatnak, hogy a jövőben még tovább erősödik ez a tendencia. Január 14-i kongresszusi üzenetében Kennedy a többi között azt mondta: „Sem mi, sem az Európai Közös Piac tagállamai nem vagyunk olyan gazdagok, hogy hosszú ideig megóvjuk a magas önköltséggel dolgozó mezőgazdasági vagy ipari üzemeket a külföldi verseny szélviharától, vagy korlátozzuk a szabad világ többi országaival folytatott kereskedelem csatornáit. Ha a Közös Piac továbbra is a protekcionizmus és a korlátozások felé közelít, akkor saját maga ássa alá alapelveit."

A tőkésországokban kialakult jelenlegi agrárválság, és a kapitalista országok részéről annak leküzdésére irányuló törekvések újjólag azt igazolják, hogy helytálló az, amit a Kommunista Kiáltvány már több mint száz évvel ezelőtt megállapított; „Hogyan küzdi le a burzsoázia a válságokat?... Úgy, hogy még egyetemesebb, még hatalmasabb válságokat készít elő és a válságok elhárításának eszközeit csökkenti."[12]

Dr. Sipos Aladár

[12] Marx—Engels: A Kommunista Kiáltvány. Kossuth, 1962. 47. old.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusa

A Német Szocialista Egységpárt január 15. és 21. között tartott VI. kongresszusának jelentőségét ma még aligha lehet teljes nagyságában felmérni. Mindaz, amiről Berlinben ez alatt a hét alatt tárgyaltak, amit elhatároztak, hosszú időn át fogja éreztetni hatását a Német Demokratikus Köztársaság életében, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban csakúgy, mint a világpolitika kulcsproblémái közé tartozó német kérdés alakulásában.

Azt az érdeklődést és figyelmet, amely már az előkészületi időszaktól kezdve nemzetközi méretekben övezte ezt a kongresszust, több tényező is magyarázza. Így az, hogy a Német Szocialista Egységpárt annak az országnak a vezető, irányító ereje, amely a német föld kettéosztottsága miatt az ellentétes társadalmi rendszerű államok küzdelmének, gazdasági versenyének előretolt frontján, az első sorokban áll. Az NDK feladatait, a szocializmus építésének körülményeit nagyban befolyásolta és befolyásolja az, hogy van a német földön egy másik német állam, a Német Szövetségi Köztársaság, amely a legfejlettebb és egyben a legagresszívabb kapitalista országok közé tartozik. Mindannak tehát, ami az NDK-ban történik, kiemelkedő fontossága van nemzeti és nemzetközi vonatkozásban egyaránt. Ezenkívül ez a kongresszus az NDK életének egy fontos periódusát, az 1958-tól eltelt időszakot értékelte, s meghirdetője volt annak az 1970-ig tartó perspektivikus tervnek, amely biztosítja az ország szocialista építésének befejezését.

A Német Szocialista Egységpárt legfelsőbb fórumának nagy nemzetközi jelentőséget adott az a körülmény is, hogy ezen a tanácskozáson az öt világrész hetven országából képviseltették magukat a testvérpártok. Több párt delegációját: a Szovjetunió Kommunista Pártja, a Lengyel Egyesült Munkáspárt, a Bolgár Kommunista Párt, a Mongol Népi Forradalmi Párt küldöttségét központi bizottságának első titkára — Hruscsov, Gomulka, Zsivkov, illetve Cedenbal elvtárs — vezette. Részt vett tehát ezen a kongresszuson delegátusaival a testvérpártok túlnyomó többsége, s ezzel a berlini tanácskozás egyben nemzetközi kommunista fórummá is vált.

A NSZEP 1,6 millió tagját képviselő küldöttek mérlegelték és értékelték utóbbi négy évi munkájuk eredményeit. Megvitatták a központi bizottság beszámolóját, a párt programtervezetét és módosított szervezeti szabályzatának tervezetét, meghallgatták és megvitatták Walter Ulbricht elvtársnak „A szocializmus programja és a Német Szocialista Egységpárt történelmi feladatai" címmel tartott referátumát. A felszólalók, a vitában részt vevők nemcsak közvetlen megbízóik, a párttagok

Digitized by Google

véleményének és állásfoglalásának adtak hangot. A kongresszus napirendjén szereplő dokumentumokat, a központi bizottság beszámolóját, a programtervezetet már előbb nyilvánosságra hozták, s a körülöttük kibontakozó népi megbeszélésben százezrek vettek részt, az NSZEP tagjain kívül más pártok tagjai, a pártonkívüliek tömegei is elmondták észrevételeiket. Elmondható, hogy a nép minden rétege kifejtette álláspontját ebben az előzetes vitában.

Az 1958-ban tartott V. kongresszus óta végzett munkát és az elért eredményeket összegező központi bizottsági beszámoló a maga bonyolultságában tükrözte a szocializmus építésének folyamatát az NDK-ban. Azt, hogy sokat, nagyszerűt alkotott a nép, számottevő sikereket könyvelhet el a Német Demokratikus Köztársaság, de ez — Walter Ulbricht hasonlatával élve — „nem kényelmes utazás volt, sima úton". A berlini nyitott államhatárok, amelyek a jól ismert körülmények miatt — hogy mást ne említsünk — több milliárd márka gazdasági kárt okoztak, a nyugatnémet imperialisták és szövetségeseik állandó elkeseredett támadásai, politikai, ideológiai és gazdasági zavarkeltő kísérletei számottevően nehezítették a haladást. S az eredmények mérlegelésénél azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az NDK az 1938-as Németországnak azon a részén kezdte meg, folytatja és viszi győzelemre a szocializmus építését, amely a legtöbbet szenvedett a második világháborúban, amelynek ipara jóval fejletlenebb volt, mint az ország másik részéé, s ahol a mezőgazdaságot is viszonylagos elmaradottság jellemezte.

Mindennek fényében — vagy helyesebben: árnyékában — erőteljesebben kidomborodnak az NDK teljesítményei és sikerei. A Német Demokratikus Köztársaság a nehéz körülmények ellenére ma már a világ első tíz vezető ipari hatalma közé tartozik. Az az NDK, amely a régi Németország területének alig negyedén fekszik, már 1961 végén elérte az 1936-os egész Németország ipari termelésének kilencven százalékát. Ha megvalósítják a munkatermelékenység növelésének tervezett ütemét, 1964 végére annyit termelnek, mint 1936-ban az egész német ipar. Elektromos energiából pedig már az idén 5,2 milliárd kilovattórával többet termelnek, mint amennyit a régi, 65 millió lakosú Németország 1936-ban termelt. Jól mutatja a munka lendületét, hogy 1955—1961 között az ipari bruttó termelés növekedése átlagosan évi 8,5 százalék volt, s ezen belül az ércfeldolgozó iparé 11,5 százalék. Csupán a beszámoló tárgyát képező időszakban, 1958-tól 1962-ig, 53 milliárd 378 márkáról több mint 80 milliárd márkára, vagyis 137 százalékra emelkedett az összipari termelés értéke. S ami e két rendszer gazdasági versenye szempontjából is a legfontosabb tényezők közé tartozik — a munka termelékenységének növekedése is kedvező képet mutat: az utóbbi évben az iparban csaknem 9 százalékot tett ki.

Az V. és a VI. kongresszus között fontos, minőségi átalakulás ment végbe a népgazdaság másik döntő ágában, a mezőgazdaságban is. Befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a parasztok az egyéni gazdálkodásról áttértek a szövetkezeti termelésre. Ez — mint a központi bizottság

Digitized by Google

beszámolója is megállapította — történelmi jelentőségű lépés volt a szocialista termelési viszonyok NDK-beli győzelméhez. Ez megteremtette a kiinduló pontját annak a mélyreható, bonyolult és hosszadalmas folyamatnak, amelynek során egyre nagyobb tért hódít majd az ipari módszerekkel folyó mezőgazdasági termelés.

A gazdasági eredmények természetesen a lakosság életkörülményeire, életszínvonalának emelkedésére is kihatottak. 1958-tól 1961-ig mintegy 17 százalékkal növekedett a szocialista iparban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak reálbére. A kiskereskedelmi forgalom pedig 1962-ig 127, ezen belül az iparcikkek forgalma 135 százalékra emelkedett az 1958. évihez képest. Hogy ez mit jelent, azt még plasztikusabban mutatja a következő néhány adat: 1958-ban minden 20., 1961-ben pedig már minden 4. családnak volt televíziós készüléke; hűtőszekrény, mosógép 1961-ben már minden 11. családban volt, holott 1958-ban csak minden 48., illetve 63. háztartásban.

A kultúra, a tudomány, az egészségügy javaiból az NDK polgárai már ma is bővebben részesülnek, mint a bonni állam lakosai. Az NDK 1961-ben lakosonként 1210 márkát fordított ezekre a célokra, az NSZK-ban pedig mindössze 580 márkát. Az NDK-ban már az 1959/60-as tanévben teljesen felszámolták az egytantermes, osztott-tanítású iskolákat, s megkezdték a tízosztályos oktatás kiépítését, Nyugat-Németországban viszont még ma is öthatezer iskola egy- vagy kétosztályos. Az NDK-ban az összes 3—6 éves gyermekeknek több mint 57 százaléka óvodába jár, s ebben a tekintetben világviszonylatban az első helyen áll.

Ez a néhány kiragadott adat is azt bizonyítja, hogy az NDK-ban — mint minden szocialista országban — az állami tevékenység a legfontosabb feladatának az ember életének minden értelemben való gazdagítását tartja. Ez a fő célja a német párt politikájának.

A szocialista építés sikerei más vonatkozásban is hatással voltak a társadalom életének fejlődésére. Fejlődött a szocialista jog- és igazságszolgáltatás is; ennek fontos alkotóeleme az, hogy a helyi népképviseletek választják meg a járási és a kerületi bíróságok bíráit. Walter Ulbricht referátumában arra is felhívta a bíróságok figyelmét, hogy ne egyszerűen „eseteket" lássanak az eléjük kerülő ügyekben, hanem körültekintően, mint embert ítéljék meg a vádlottat, összefüggéseiben vizsgálják ügyét. A központi bizottság beszámolója megemlítette, hogy az Államtanács már bírálta a helytelen nézetet, amely szerint minden bűncselekmény vagy vétség az ellenforradalom megnyilatkozása. A törvénykezés szocialista fejlesztésének a kongresszus szellemében kidolgozott tervezete azóta már országos vitára került.

A beszámoló természetesen nemcsak az eredményekről szólt, hanem őszintén, nyíltan feltárta a hibákat, a hiányosságokat is. Nem tudták megvalósítani például a beruházások tervezett ütemét, s ezért az alapanyag-ipar és a gépgyártás fontos területein nem teljesíthettek minden feladatot. Nem vették kellőképpen figyelembe azt a követelményt, hogy a munkatermelékenységet gyorsabban kell növelni, mint az átlagbért. Azt tervezték, hogy

Digitized by Google

1961-re a munkatermelékenység és az átlagbérek emelkedésének aránya 4,4:1 lesz, a tényleges arány azonban csak 2,5:1 volt. Tavaly — mint erre már utaltunk — számottevően javult a helyzet ezen a területen, de az említett okok is hozzájárultak ahhoz, hogy nem szélesedtek eléggé az életszínvonal továbbfejlesztésének anyagi alapjai, s aránytalanságok támadtak a vásárlóerő és az árukínálat között.

Az összkép azonban így is kedvező és biztató. A két kongresszus közötti időszakban az NDK — a varsói szerződésben részt vevő többi szocialista ország egyetértésével és támogatásával — megszüntette a szocializmus építésének egyik legfőbb zavaró tényezőjét, a nyitott berlini államhatárokat. Azóta már az élet, a gazdasági építés sok területén megmutatkozott ennek előnyös hatása. Bebizonyosodott, hogy az 1961. augusztus 13-i intézkedés gyorsítja, biztosítja a szocializmus teljes felépítését. Voltaképpen csak 1961. augusztus 13-a után lehetett hozzálátni a gazdasági helyzet stabilizálásához, az NDK gazdasági alapjának megszilárdításához és egy új, megalapozott perspektivikus terv előkészítéséhez. Ezeket a feladatokat 1963 végéig megoldják, s ennek során kidolgozzák az 1964-től 1970-ig terjedő részletes tervet.

A hétéves terv fő irányszámait azonban már Walter Ulbricht referátuma megadta. Eszerint az ipari termelés az ideihez viszonyítva 1970-ig 160 százalékra emelkedik, s 136 milliárd márka értékű lesz. A gyors fejlődés alapvető feltétele, hogy a munkatermelékenység 165 százalékra növekedjék ebben az időszakban. Főként — mint eddig is — azokat az iparágakat fejlesztik, amelyeknek az NDK-ban megvan a kielégítő nyersanyagbázisuk, s amelyeket a szocialista országokból, mindenekelőtt a Szovjetunióból érkező szállítmányokkal teljes mértékben el tudnak látni nyersanyaggal. Ilyen elsősorban a vegyipar. Ez tükröződik a perspektivikus tervnek abban az előirányzatában is, hogy az alapanyagipar általában évente 7,7 százalékkal termel többet, ezen belül azonban a vegyipar 9, a kohászat pedig „csak" 5,6 százalékkal. A fémfeldolgozó iparban 9,4, az üveg- és kerámiaiparban 12,5, a könnyűiparban 3, az élelmiszeriparban 2,4 százalék a termelés tervezett átlagos évi növekedése. Már a legközelebbi jövő feladata, hogy minél több termelési ágban elérjék a világszínvonalat. A Német Demokratikus Köztársaság magasan fejlett ipari ország ugyan, de nem minden területen van abban a helyzetben, hogy maga végezzen el fontos, a világszínvonalhoz elengedhetetlen kutatómunkákat, így például az atomfizika, az elektronika, a kémia bizonyos feladatait. Ehhez járul még az, hogy a német gazdasági élet kettészakadása következtében az NDK-ban egész termelési ágak profilját meg kellett, vagy a jövőben meg kell változtatni. Sok ipari felszerelés hazai előállítása nem is fizetődik ki. Az NDK tehát messzemenően érdekelve van abban, hogy a munkamegosztásban és a specializálásban fokozottabban együttműködjék a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal. Másrészt viszont vannak olyan kapacitásai, amelyek nagyobbak, mint amilyent feltételei megkövetelnek, ezeknek egy részét tehát a KGST, a szo-

Digitized by Google

cialista tábor hasznosíthatja. Mindez szintén elősegítheti a világszínvonalnak megfelelő rentábilis termelést.

A hétéves terv értelmében a mezőgazdaságnak 1970-ig ki kell elégítenie a lakosság növekvő hús-, tej-, tejtermék-, tojásszükségletét, s jobban el kell látnia az ipart nyersanyagokkal.

A munkatermelékenység évenkénti átlagos 7—8 százalékos növekedésével az NDK nemzeti jövedelme az idei 77 milliárd márkáról a hétéves terv utolsó esztendejére mintegy 104 milliárd márkára emelkedik. A lakosság pénzbeli jövedelme pedig 16, az ipar-, élelmiszer- és élvezeti cikkek árualapja 25 százalékkal növekszik.

Az NDK-ban a szocializmus teljes felépítésének programja tehát maximálisan erősíti a történelem első német munkás-paraszt államát. Ezzel kedvezőbb körülményeket teremt a nemzeti, a német probléma megoldásához is. Ez a kérdés nagy nyomatékkal szerepelt a VI. kongresszuson, behatóan foglalkozott vele a beszámoló, Walter Ulbricht referátuma, s állást foglaltak ebben a felszólalók, a testvérpártok küldöttei is. Ebből a szempontból is rendkívül nagy jelentőségű volt Hruscsov elvtárs beszéde, amely fontosságához méltó visszhangot keltett a nemzetközi politikai életben.

Kétségbevonhatatlan realitás az, hogy két német állam létezik, s hogy a Német Demokratikus köztársaság világpolitikai súlya és tekintélye — bármilyen kevéssé tetszik is ez egyeseknek — szüntelenül növekszik. A történelem első német munkás-paraszt állama a testvéri szocialista országokon kívül sok más országgal is tart már fent diplomáciai kapcsolatot. Így főkonzulátusa van Burmában, Indonéziában, Irakban, Kambodzsában, az Egyesült Arab Köztársaságban, kereskedelmi képviselete Ghanában, Guineában, Marokkóban. Maliban gazdasági és kereskedelmi missziót, Ceylonban kereskedelmi missziót és Szíriában konzulátust létesített. Tagja száznál jóval több nemzetközi szervezetnek, s a világnak szinte minden országával kereskedelmi kapcsolatban áll.

Különösen nagy fontosságúnak tekinti az NDK azt, hogy a másik német állammal, a Német Szövetségi Köztársasággal fennálló kapcsolataiban a békés együttélés politikája érvényesüljön és egészséges együttműködés alakuljon ki. Ennek előmozdítására számos javaslattal fordult Bonnhoz, de minden kezdeményezése süket fülekre, vagy nyílt elutasításra talált. A nyugatnémet állam vezetői még mindig nem számolnak a realitásokkal. Nem akarják tudomásul venni, hogy ma már német földön is végérvényesen megváltoztak az erőviszonyok, hogy semmi esélyük és lehetőségük nincs arra, hogy visszafordítsák a történelem menetét és semmivé tegyék a szocializmus vívmányait az NDK-ban.

Az NDK azonban Bonn magatartása ellenére sem tér le arról az útról, amely egyedül vezethet a német probléma megoldásához. Walter Ulbricht a VI. kongresszuson elhangzott referátumában hét pontból álló javaslatot terjesztett elő a két német állam közötti normális kapcsolatok lépésről lépésre való fejlesztésére. Ehhez is kedvezőbb körülményeket, jobb légkört teremtene a német békeszerződés megkötése. Nyugat-Berlin helyzetének rendezése.

Digitized by Google

Mindkét kérdéssel részletesen foglalkozott kongresszusi felszólalásában Hruscsov elvtárs is. Megállapította, hogy ezeknek a problémáknak a megoldása nemcsak az NDK-nak és a többi szocialista országnak, hanem a világ valamennyi népének érdeke, mert — mint mondotta — „a német békeszerződés jogi alap Európa háború utáni békéjéhez".

A Szovjetunió és az NDK által a békeszerződésre, a Nyugat-Berlinre vonatkozólag előterjesztett javaslatok messzemenően figyelembe veszik a másik fél érdekeit és meggondolásait. Elfogadásuk senkire sem járna hátránnyal, vagy presztízsveszteséggel; nem az egyik vagy a másik fél nyerne rajtuk, hanem az egyetemes béke ügye. Ezek a javaslatok lehetővé tennék, hogy tekintélyének csorbulása nélkül kerüljön ki a Nyugat abból a békét súlyosan veszélyeztető, tarthatatlan helyzetből, amelyet Nyugat-Berlin jogellenes megszállása idézett elő. A Szovjetunió és az NDK még ahhoz is hajlandó hozzájárulni, hogy Nyugat-Berlinben átmenetileg továbbra is külföldi csapatok állomásozzanak, de ne a NATO, hanem az ENSZ zászlaja alatt. A világszervezetnek azonban tényleges funkciókat kell ellátnia. Éppen így akkor sem egyoldalú, határidőhöz kötött diktátumokat terjesztenek elő, amikor a békeszerződés megkötését sürgetik. Ezek a javaslatok aláhúzzák azt, amit a kongresszusi beszámoló így fogalmazott meg: „A béke biztosítása vált a német kérdés fő tartalmává." A programtervezet pedig ehhez a problémakörhöz kapcsolódva így vonja le a következtetést: „A béke biztosítása nélkül lehetetlen Németország kettéosztottságának megszüntetése. Ebben az értelemben a béke és a nemzeti egység elválaszthatatlan a Német Szocialista Egységpárt politikájában."

A központi bizottság beszámolója természetesen részletesen taglalta a Német Szocialista Egységpártnak a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban betöltött szerepét, a testvérpártokhoz fűződő kapcsolatainak fejlődését. A Német Szocialista Egységpárt — mondja a beszámoló — „következetesen cselekvésének alapjává tette az 1960. évi moszkvai nyilatkozatot. Minden tekintetben továbbfejlesztette kapcsolatait a testvérpártokkal, és mindenkor síkraszállt az 1960. évi moszkvai tanácskozásokon kialakított kommunista és munkáspárti irányvonal következetes megvalósításáért." A kongresszusi küldöttek és a testvérpártok delegátusai is kifejtették véleményüket a nemzetközi munkásmozgalom fontos kérdéseiről. Ebben az értelemben is elmondható, hogy ez a kongresszus nagy nemzetközi kommunista fórum volt. Élénk visszhangra és egyetértésre talált a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának a kommunista pártok között jelenleg folyó vitáról szóló javaslata, amelyet Hruscsov elvtárs ismertetett. Ezt a javaslatot a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egységének megszilárdítására irányuló törekvés hatja át, s így is értékelték ezt a Német Szocialista Egységpárt kongresszusának küldöttei és a kongresszuson képviselt testvérpártok.

A Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusa, amely a német kommunisták egységének, a párt összeforrottságának meggyőző bizonyítéka volt, azt is megmutatta, hogy sokkal nagyobbak, neme-

Digitized by Google

sebbek, s erőteljesebben érvényesülnek a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban azok a célok és feladatok, amelyek a marxizmus-leninizmus eszmei alapján egybekovácsolják sorait, mint az időleges véleménykülönbségek. Vitáival, gyakorlati intézkedéseivel, a szocializmus építése befejezésének programjával a kongresszus nagyban hozzájárult a Német Demokratikus Köztársaság és vele együtt az egész szocialista rendszer további erősítéséhez, szilárdításához. Országvilág előtt messzehangzóan demonstrálta azt, amit programjának első mondata így fogalmaz meg: „Új korszak kezdődött a német nép történelmében: a szocializmus korszaka."

Vámos Ignác

Válaszúton a nyugati szövetségi politika

1963. január 22-e alighanem a második világháború utáni Nyugat-Európa döntő politikai mérföldköveként kerül be a történelembe. Nem azért, mintha az e napon Párizsban aláírt francia—nyugatnémet együttműködési szerződésnek volna meg az a történelmi jelentősége, amellyel de Gaulle francia elnök és Adenauer nyugatnémet kancellár megkísérelték felruházni, hanem azért, amiről nincsen ugyan szó a szerződésben, de amit az mégis jelképez. Nem azért válik történelmi mérföldkővé ez a nap, mert az Elysée-palota Murat-termében a *francia* elnök magához ölelte a *nyugatnémet* kancellárt, hanem azért, mert miközben összeölelkeztek, mindketten eléggé hangsúlyozottan *elfordultak Angliától és az Amerikai Egyesült Államoktól.*

A francia—nyugatnémet együttműködési szerződés aláírása és az Anglia közös-piaci belépéséről szóló brüsszeli tanácskozások kudarca ugyanannak az éremnek a két oldala. Azok a tendenciák, amelyek a háború után elindultak, most metszették egymást, s ezért a francia—nyugatnémet együttműködési szerződés aláírása és a Közös Piac tanácskozásainak ezt csak néhány órával követő brüsszeli kudarca, amely Anglia elutasításával járt, szorosan összetartozik. A francia—nyugatnémet szerződés a Bonn—Párizs tengely hivatalosan is megjelenő formája; a brüsszeli kudarc a kontinentális Nyugat-Európának — elsősorban De Gaulle-nak és Adenauernak — olyan lépése, amellyel rátiportak az angolszászok lábára. Amint ez is bizonyítja, a második világháború utáni nyugat-európai — és bizonyos fokig amerikai — politikában törés következett be, olyan törés, amely *megváltoztatta a nyugat-európai fejlődés irányát.*

Adenauer kancellárról a nyugati sajtó most azt írja, hogy e szerződés aláírásával „feltette a koronát egész háború utáni művére", „összebékítette a németeket és a franciákat", s ez történelmi jelentőségű tett, amely új irányt szab Európa további fejlődésének. De Gaulle elnök maga mondta ki az aláírás utáni pillanatokban, hogy a franciák és a

Digitized by Google

németek „most, a harcok hosszú és véres sorozata után, lapoznak egyet a történelem könyvében".

A Párizsban aláírt szerződés azonban e kormányfői nyilatkozatok ellenére sem ezt jelenti. Ilyen francia—német „összebékülés" *nem most először* történt az utóbbi száz év történelmében. Amikor a két ország burzsoáziájának osztályérdekei veszélybe kerültek, a francia és német vezető körök minden esetben „érdekházasságot" kötöttek egymással. Így volt ez a párizsi kommün idején, amikor a porosz támadás mentette meg a hatalmat a francia burzsoázia számára; így volt ez az első világháborút követő németországi forradalmi harcok idején, 1923-ban, amikor a franciák szállták meg hasonló célzattal a Rajna-vidéket, s így történt ez a 30-as évek elején, amikor Stresemann és Briand megkötötte a német és a francia monopoltőkések szövetségét „a bolsevik veszély" ellen. Von Papen, az akkori kancellár, 1931-ben kijelentette: „Németország és Franciaország között a vegyipar és a nehézipar kartellizálása révén olyan szoros gazdasági kapcsolatok létesültek, hogy feltétlenül szükségessé vált politikai és katonai szövetségük." Ez alig különbözik attól, amit ma Párizs—Bonn-tengelynek nevezünk.

A hitleri III. birodalom kalandor vezérei csak Franciaország legázolásával tudták elképzelni ezt a „szövetséget", de a lényegen még ez sem változtatott: a vichysta árulók tevékenyen hozzájárultak a Wehrmacht fegyverkezéséhez. Otto Abetz háborús bűnös, a nácik franciaországi főmegbízottja, aki igazán közelről látta ezt, „Das offene Problem — Ein Rückblick auf zwei Jahrzehnte deutscher Frankreich-politik" — című könyvében például beszámol arról, hogy francia gyárosok 1941-ben a német Wehrmacht megrendelései alapján 3 ezer repülőgépet, 1 millió légvédelmi gránátot, 1 millió páncéltörő lövedéket, 13 ezer tehergépkocsit és igen sok tengerészeti rádió adó-vevő készüléket szállítottak, 1942-ben pedig 4,5 milliárd márka értékű német hadiipari megrendelésnek tettek eleget. S ez még nem minden: a vichysta árulók hajlandók lettek volna „egyenrangú félként" részt venni a hitleri rablóhadjáratban, és Franciaország, valamint gyarmatbirodalma erőforrásait fel is ajánlották — mint Abetz írja: *önként* — az „európai gazdaság", valójában a náci német hadigépezet javára. Csak a hitleristákon múlott, hogy ebben a formában nem fogadták el ezt a felajánlkozást.

A háború után tovább erősödött a francia és a német — pontosabban: a nyugatnémet — monopóliumok összefonódása. Először a Montan Unió, az Európai Szén- és Acélközösség jött létre, amelynek magva a francia és a nyugatnémet kohászati és szénipari konszernek együttműködése. A nagy francia és nyugatnémet iparvidékek egymás szomszédságában terülnek el, s összefonódásuknak már szinte történelmi hagyományai vannak. Azután más iparágakban is kiszélesedtek a kapcsolatok: a vegyiparban, a repülőgépgyártásban, a gépgyártásban. Schneider, De Wendel és más francia monopoltőkések és ruhr-vidéki iparmágnások évtizedes kapcsolatai közismertek; ehhez járulnak most a más területen kialakult összefonódások. Elég megemlítenünk a vegyiparban például a Bayer-gyárat, a Ba-

Digitized by Google

dische Anilin- und Sodafabrikot, a Farbwerke Höschst-öt, francia részről pedig a Péchiney-t, Saint-Gobaint vagy a Kuhlman-t; a repülőgépiparban nyugatnémet oldalon az újra feltámadt Focke-Wulf-ot, a Dornier-t, illetve francia oldalon a Bréguet-et, a Nord-Aviation-t, és a SNECMA-t; gépgyártásban a Wanderer-Werke-t, illetve a Compagnie de Machines Bull-t. Az ezek mögött álló hatalmas pénzintézetek — amelyek ma mind a francia, mind a nyugatnémet kormányt befolyásuk alatt tartják —, a még erősebb összefonódás mellett foglalnak állást. Elég, ha ezek közül a Banque de Paris et des Pays-Bas, a Banque de l'Indochine, a Rotschild, a Lazard és a Worms bankházakat, nyugatnémet oldalon pedig a Dresdner Bank-ot, a Deutsche Bank-ot, az Oppenheim-bankházat említjük meg. Ez az összefonódás vált a „hatok" Európájának, azaz az Európai Közös Piacnak az alapjává.

Kezdetben, a második világháború után, az angolok és amerikaiak erőteljesen támogatták ezt a tendenciát. Churchill, az akkori brit miniszterelnök, 1946 szeptemberében a zürichi egyetemen elmondott beszédében — szovjetellenes alapon — meghirdette az Európai Egyesült Államok létrehozásának programját és kijelentette: „Az európai család újrafelépítéséhez vezető első lépésnek Franciaország és Németország összefogásának kell lennie. ... Európa mindaddig nem éled újjá, amíg nincs szellemileg nagy Franciaország és szellemileg nagy Németország." Egy évvel később George C. Marshall, amerikai külügyminiszter, a Harvard Egyetemen bejelentette az Európa újjáépítését célzó amerikai segélyakció megindítását — a „Marshall-tervet".

Az angolok és amerikaiak célja — a fennkölt eszmék hangoztatása mögött — nem volt más, mint az, hogy behatoljanak az európai országok gazdasági és politikai életébe, piacot szerezzenek maguknak, befolyásuk alá vonják Európának minél több országát, és megteremtsék a szovjetellenes európai politika gazdasági alapját. Ez az európai „integrációs" törekvések egyik oldala és kiindulópontja.

Ugyanennek a kérdésnek a másik oldala: annak a felismerése, hogy valamilyen módon szükség van a gazdaság magánkapitalista formájának és a nemzeti határokon túlnőtt termelőerőknek az összehangolására. Erre az integráció látszott a legalkalmasabbnak.

„Előzőleg a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése arra vezetett, hogy az imperialista Európa egymás ellen harcoló csoportokra oszlott — írja A. Arzumanjan szovjet közgazdász. — Napjainkban a kapitalista rendszerrel szembenáll a hatalmas és évről évre erősödő szocialista rendszer. Nyugat-Európa imperialista erői ebben az új helyzetben kénytelenek új módon megoldani a külső piacok problémáját .... A technikai haladás meggyorsulása, a tömeggyártás módszereinek bevezetése és az automatizálás az értékesítési piacok óriási mérvű bővítését igényli, fokozza a gazdasági élet internacionalizálásának tendenciáját és elősegíti a nemzetközi termelési szakosodás fejlődését. Az imperializmusnak számolnia kell ezekkel a folyamatokkal. Ezek azonban az imperializmus körülményei között reakciós, torz formát öltenek. Ilyen forma

Digitized by Google

például az imperialista »integráció«, amelynek fejlődésében fontos szerepet játszik a finánctőke nemzetközi összefonódása, a többi között az újtípusú nemzetközi kartell-egyesülések megalakulása."

Az új helyzetnek valamennyire megfelelő új módszer az tehát, hogy a nyugat-európai, úgynevezett „nagyfogyasztó területen" belül megjavítanák az értékesítési lehetőségeket, egyúttal pedig e hatalmas gazdasági komplexumon belül szabályoznák, irányítanák az egész gazdasági életet. Az „integráció", a Közös Piac ezek szerint minőségi különbséget jelent a monopolkapitalizmus minden eddigi, hasonló együttműködési törekvésével szemben: most először kísérlik meg olyan nemzetközi gazdasági szervezet kialakítását, amely *nemcsak az áruforgalom, vagy a termelés egy-egy ágára, hanem a tagállamok egész gazdasági életének összehangolására kiterjed.*

Churchill 1946-ban idilli képet festett erről az „integrált" világrészről. „Ha azt akarjuk — mondotta —, hogy az Európai Egyesült Államok szerkezete jó és tartós legyen, akkor úgy kell azt felépíteni, hogy az egyes tagállamok anyagi erejének fontossága csökkenjen. A kis államok ugyanolyan súlyt képviseljenek, mint a nagyok, és a közös ügyhöz való hozzájárulásukkal szerezzenek dicsőséget maguknak."

Nos, ez nem következett be, mint ahogy az imperializmus korszakában ez nem is következhet be. Hiszen — mint Hruscsov elvtárs a Béke és Szocializmus című folyóiratban közölt cikkében megjegyezte — az imperialisták e szövetsége „lényegében egy új formája a kapitalista világpiac felosztásának és újrafelosztásának". A kis országok pedig egyre nagyobb függőségbe kerülnek ezzel a szövetséggel, ennek legerősebb hatalmaival szemben. Ez a szövetség nem tompítja a konkurrenciaharcot Nyugat-Németország és Franciaország között, e két hatalom és kisebb partnereik között, az európai szárazföldi hatalmak és Anglia, illetve az Amerikai Egyesült Államok között.

A Közös Piacon belül elsősorban — sorrendben — a nyugatnémet és a francia tőke érdekei érvényesülnek. A Pravda által 1961-ben közölt adatok szerint a Közös Piacon belüli erőviszonyokról a következő kép tárul elénk:

	Összesen	Nyugat-Németország	Franciaország	Olaszország	Belgium	Hollandia	Luxemburg
Népesség	100	31,7	26,1	29,8	6,8	5,4	0,2
Ipari termelés	100	44,7	24,5	20,0	5,9	4,8	0,1
Villamosenergia-termelés	100	42,0	26,1	20,4	6,1	4,9	0,5
Acéltermelés	100	45,8	24,3	10,4	2,7	9,2	5,6
Gépkocsi-termelés	100	51,3	31,7	17,0	—	—	—
Cementtermelés	100	40,4	23,3	26,1	3,0	7,2	—
Exporttermelés	100	39,3	22,4	12,9	12,1	13,3	—

Ebből is látszik, hogy a Közös Piacon belül Nyugat-Németország és Franciaország monopóliumai foglalják el a fő helyet, ezen belül is a nyugatnémet monopóliumoké a döntő szó. Az integrált

Digitized by Google

Nyugat-Európa 10 legnagyobb trösztje közül 8 nyugatnémet. A Közös Piac országainak ipari termelésében csaknem 45 százalékos a nyugatnémet részarány, s ez egyúttal azt is jelenti, hogy Nyugat-Németország ipari termelése túlszárnyalja a francia és az olasz ipar együttes termelését. S ez a *túlsúly* minden téren kimutatható: a Közös Piac első éveiben létrehozott, több mint tíz „beruházási alap" részvénytőkéjének 11,95 százaléka nyugatnémet monopóliumok kezében van; a francia monopóliumok részesedése csak 3,09 százalék. Ugyanez a helyzet az úgynevezett „közös vállalatoknál" is. Erre a mindinkább erősödő tendenciára mutat rá Emil Schmid svájci közgazdász, aki az „Abbau der Zölle" című munkájában ezt írja: „Tapasztalni fogjuk, hogy a gazdaságilag szegényebb országok és vidékek még szegényebbek, a gazdagok pedig még gazdagabbak lesznek... (Nyugat-) Európa egyesülni fog egyetlen állam hegemóniája alatt. Gazdasági úton magától megvalósul az, amit a katonák és a politikusok nem tudtak elérni az utóbbi két évszázad alatt." Ez a rendkívül enyhe fogalmazás tulajdonképpen nem mond mást, mint azt, hogy Nyugat-Európa előbb-utóbb a német imperializmus befolyása alá kerül. Ez egyelőre természetesen „európai" mezben történik, de ez semmit sem von le a német imperializmus uralmi céljainak realitásából. Furler, a bonni parlament külügyi bizottságának elnöke, aki maga is éveken át „európai" politikus volt, így fogalmazta meg a hitleri céloktól csak módszereiben eltérő céljaikat: „A német politika célja mindig az volt, hogy új rendet teremtsen, amely életre keltené, előbbre vinné és végezetül egyesítené egész Európát."

Amilyen mértékben erősödnek a nyugatnémet imperializmus hadállásai, ugyanolyan mértékben kezd megváltozni Bonn politikája. Nyugat-Németország ma már nem hajlandó a nyugati hatalmak eszköze lenni, hanem mindinkább önálló politikai tényezőként akar fellépni. Már említettük, hogy Anglia és az Amerikai Egyesült Államok kezdetben támogatták a Közös Piac létrejöttét. Az amerikaiak ebben nyugat-európai befolyásuk biztosítékát látták. A háború befejezése óta rendkívül meggyorsult a Nyugat-Európa országaiba irányuló amerikai tőkeexport. Az amerikaiak produktív tőkeberuházása Franciaországban 800 millió dollár körüli összeget tett ki, Nyugat-Németországban egy és negyed milliárd dollárt, Angliában pedig 3 milliárd dollárnál is többet. Az itt — tulajdonképpeni európai—amerikai vállalatokban termelt — ipari áruk számára a Közös Piac kedvezőnek látszott. Ezek az áruk szabadon mozoghatnak a Közös Piacon belül. A Közös Piacon belüli átalakulások, s elsősorban a nyugatnémet nagytőke befolyásának és erejének megnövekedése azonban csökkentette az amerikai nagytőke szempontjából mutatkozó előnyöket. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a Közös Piac vámsorompóit leengedték az amerikai élelmiszerszállítások előtt — ami az Európa felé irányuló amerikai élelmiszer-exportot igen érzékenyen érintette —, akkor kiderül, hogy szűk formájában a Közös Piac — még bizonyos előnyei ellenére is — kedvezőtlenül hat az Egyesült Államok céljaira. Az Egyesült Államok ezért is gondolt később Anglia belépésére és a Közös Piac „at-

Digitized by Google

lanti" kiszélesítésére; így ugyanis közvetlenül és közvetve is visszaszerezhette volna korábbi, vitathatatlan vezető pozícióját.

Az amerikaiak tehát rosszul számítottak, mert nem mérték fel helyesen a Közös Piac minden következményét. Hibájukat még azzal is tetézték, hogy amikor Anglia az egyre erősödő Közös Piaccal szemben létrehozta a „szabadkereskedelmi övezetet", akkor nem az angol kezdeményezést, hanem a Közös Piacot támogatták. E küzdelemben a lényegesen gyengébb „szabadkereskedelmi övezet" vereséget szenvedett a Közös Piactól, s Anglia — most már amerikai nyomásra — felvételét kérte a Közös Piacba. Ez a kérelem talált végső fokon durva elutasításra a januárban kudarcba fulladt brüsszeli tanácskozásokon.

Anglia csatlakozását de Gaulle francia elnök akadályozta meg. A nyugatnémetek — elsősorban Adenauer — látszatra Anglia útját egyengették, de ez nem annyira Anglia, mint inkább az Egyesült Államok felé tett gesztus volt. Adenauer éveken keresztül minddig ellenezte Anglia belépését a Közös Piacba. Volt idő, amikor ez — mint az eddigiekből is látható — megegyezett az amerikai véleménnyel. Most viszont, amikor az amerikaiak forszírozták Anglia belépését, Adenauer látszólag fordított ugyan egyet a köpönyegén, de hogy a de Gaulle elnöknél való angolbarát közvetítése őszinte volt, abban még az amerikaiak is kételkednek, s ezt nem egy tengerentúli lap kommentárja nyíltan ki is mondja. A nyugatnémetek — elsősorban Adenauer — nyugodtan a háttérben maradhattak a brüsszeli elutasításnál, hiszen elegendő volt az, hogy felhasználják de Gaulle irreális álmát, amely a Franciaország által vezetett Európa illúziójában testesül meg. De Gaulle — aki nem bízik az amerikaiakban, s nem bízik abban, hogy az amerikaiak akkor és ott fogják felhasználni atomerejüket, ahol és amikor az ő megítélése szerint szükséges lesz ez — Franciaországot szeretné behelyettesíteni az amerikaiak európai szerepébe. Adenauer hajlandó arra, hogy a háttérből mindaddig támogassa ezt a francia politikai rigolyát, amíg ez a nyugatnémet monopóliumoknak kedvező, s különösen hajlandó erre akkor, ha nem kell nyíltan ujjat húznia az amerikaiakkal. Ezt a feladatot de Gaulle elvégzi helyette. Ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a brüsszeli elutasítás mögött az erőviszonyok ugrásszerű megváltozása, a Nyugat-Németország vezette Közös Piac erejének megnövekedése áll. Az a pofon, amelyet Brüsszelben Angliának adtak, az Amerikai Egyesült Államoknak is szólt.

Néhány évvel ezelőtt megjelent Wolfgang zu Putlitz-nak, egy régi német diplomatának a könyve. Putlitz ebben közli egy mai bonni kollegájával folytatott beszélgetését, amely sok szempontból feltárja a mai német imperializmus egész taktikáját.

„Nem háborognak emiatt a példátlan függőség miatt, amelybe az amerikaiakkal szemben jutottak?" — kérdezte Putlitz, s a válasz így hangzott:

„Ezt egyelőre be kell kalkulálnunk számításainkba, mert a magunk erejéből, az amerikaiak segítsége nélkül nem kerülhetünk ismét a felszínre."

„De hát mi célból segítenek önöknek az amerikaiak?"

Digitized by Google

„Hogy minél előbb ismét erősek legyünk."

„És azután?"

„Nézze, nekünk nincsenek illúzióink. A keleti terjeszkedés ma még aránylag távoli terv, most először nyugat felé orientálódunk. Anglia és Franciaország halódó hatalmak. Saját erejükből nem tudják többé fenntartani hatalmas gyarmatbirodalmukat. Amerika tehát lépésről-lépésre átveszi örökükét. Ehhez azonban segítségre van szüksége Európában. Minél gyengébb Anglia és Franciaország, annál fontosabbakká válunk mi az amerikaiak számára, annál több engedményt kell, hogy nekünk adjanak. Ezzel azután lassanként mi is abba a helyzetbe kerülünk, hogy követelésekkel léphetünk fel az amerikaiakkal szemben, s bizonyos idő múlva *ismét visszanyerhetjük cselekvési szabadságunkat...*"

Valamit — s nem is keveset — a nyugatnémet imperializmus már eddig is elért e téren, mégpedig éppen a francia, olasz és más nyugateurópai országok gazdasági potenciáljának maga alá gyűrése segítségével.

Ennek legjárhatóbb útja az európai „integráció" politikája, amely *a közösség* látszatát kelti ugyan, de amelyen belül *az erőviszonyok arányában* oszlik meg a hatalom. Éppen ez a kedvező a nyugatnémet monopoltőke számára. Vér és feltűnés nélkül már csaknem teljesen elérték mindazt, amire Hitler törekedett Nyugaton.

Ha összehasonlítjuk az Amerikai Egyesült Államok és a Közös Piac részesedését a kapitalista világ ipari termelésében 1953-ban és 1961-ben, akkor kiderül, hogy az Egyesült Államok részesedése 51,6 százalékról 20,1 százalékra emelkedett. 1953-ban Nyugat-Európa ipari termelése az Egyesült Államok ipari termelésének 60 százalékát tette ki, s 1960-ra 78 százalékra nőtt ez az arányszám. S tovább lehet folytatni az amerikaiak számára kedvezőtlen összehasonlítást: a termelés átlagos évi növekedése 1955 és 1960 között Amerikában csupán 2,2 százalék volt, Nyugat-Németországban viszont 6,3, Franciaországban pedig 7,9 százalék; a Montanunió fennállásának első tíz évében több mint 75 százalékkal növelte termelését, s ezzel az Egyesült Államokban csak körülbelül 5 százalékos emelkedés állt szemben. Végül hasonlítsuk még össze az Egyesült Államok és Nyugat-Németország ipari termék-exportját az utóbbi néhány évben (millió dollárban):

	1957	1960	1961			
			I. n. é.	II. n. é.	III. n. é.	IV. n. é.
Egyesült Államok	10 831	11 337	2856	2914	2620	2970
Nyugat-Németország	7 471	10 134	2624	2831	2788	2960

Mindebből az látszik, hogy megnövekedett a nyugatnémet monopóliumok versenyképessége, s növekszik az ipari exportban való részesedésük, az Egyesült Államoké pedig csökken. Ma már a kérdés úgy áll, hogy *az amerikai politikai vezetés kérdése forog kockán.* Az amerikaiaknak rá kellett jönniük arra, hogy ma Nyu-

Digitized by Google

gat-Németország Franciaországgal együtt egy olyan nyugateurópai politikai tömb kialakítására törekszik, amelynek az lenne a feladata, hogy az Egyesült Államokéval azonos súlyú erőként lépjen fel a világpolitikában. Ez az „Európa, a harmadik világhatalom" elméletének gyakorlati megvalósítása, megjelenési formája pedig a Párizs—Bonn-tengely, amelynek szerződésszerű megformálása és ünnepélyes aláírása 1963. január 22-én történt Párizsban.

A politikai elképzelések, amelyeknek alapján létrejött, elütnek egymástól; de Gaulle francia elnök francia hegemonia alatt álló Nyugat-Európát akar szembeszegezni az Amerikai Egyesült Államokkal, Adenauer kancellár pedig nyugatnémet fennhatóság alatt integrált Nyugat-Európát. De Gaulle világosan, gorombán kimondja, hogy a célja: az amerikai befolyás kirekesztése Európából és a francia irányítás megteremtése ugyanitt; Adenauer kancellár viszont — ismerve a nyugatnémet nagytőke máris megszerzett uralkodó szerepét — óvatosabban jár el: ő csak Európa integrálásáról beszél, de a maga céljainak járműbe fogja be a francia elnök ködös, idealista elképzeléseit is, anélkül, hogy bárhol is nyíltan szembefordulna az Egyesült Államokkal. A végső célt tekintve azonban végeredményben formális és jelentéktelen az a vita, amely a de Gaulle által elképzelt „hazák Európája", tehát a nemzetek feletti szervek nélküli nyugateurópai egyesülés és az adenaueri, a nemzetek feletti szervek alatt integrált Nyugat-Európa létrehozása körül folyik. Akár konföderáció, akár föderáció jön létre — mindenképpen a nyugatnémet monopóliumok vezetik ezt.

Erre a gazdasági alapra természetesen politikai és katonai felépítmény került, s ezen belül is a leglényegesebb az a törekvés, amely szerint *Nyugat-Európának harmadik atom-nagyhatalommá kellene válnia.* De Gaulle — a Paris Presse tanúsága szerint — nem tudja másként elképzelni, a francia atomhatalom megteremtését, mint úgy, hogy segítségül hívja „a hatalmas német ipart, amelynek e téren döntő jelentősége lesz." Ez azonban — minden régebbi nemzetközi egyezmény és tiltó rendszabály ellenére — nem egyéb, mint az agresszív nyugatnémet hadsereg atomfegyverekkel való felszerelése, amire a nyugatnémet imperializmus annyira vágyik. S hozzáfűzhetjük: ez kijátszása az Egyesült Államok szándékainak is. A közvetlen következmények világosak: a nyugatnémet katonai hegemónia megteremtése Nyugat-Európában. Ennek pedig struktúrális kihatása van a NATO-ra, az egész nyugati katonai szövetségre, és természetesen az Egyesült Államok európai befolyására is. A Welt című hamburgi lap erre utalt, amikor megjegyezte: „A NATO holnap már nem lesz ugyanaz, ami ma, mert az erők megoszlása más lesz, mint az Atlanti Szövetség alapításának napjaiban. *Olyan igények, amelyek üresek voltak mindaddig, amíg a megfelelő erők nem álltak mögöttük, a holnap valóságává kezdenek válni.*"

A nyugatnémet és a francia imperialisták egyre növekvő nyomást gyakorolnak az Egyesült Államokra, minthogy az atomfegyverek birtokában növelni akarják befolyásukat a NATO-ban, s az Egyesült Államokat különböző

Digitized by Google

engedményekre kényszerítik. Az amerikaiak húzása volt az, hogy erőltették Anglia belépését a Közös Piacba, mert ettől azt remélték, hogy megakadályozza a Párizs—Bonn-tengely vezető szerepét és a súlypontok eltolásával biztosítja az amerikai vezetést. A párizsi francia—nyugatnémet együttműködési egyezmény és a brüsszeli kudarc viszont azt mutatta, hogy a Közös Piac vezető hatalmai kezdik sértőnek találni az amerikai vezető szerepet, és az egész háború utáni amerikai gazdasági, politikai és katonai koncepció revíziójára törekszenek. Az amerikai imperializmus összefogásra szólította fel a monopoltőkés burzsoáziát, a NATO megerősítésére törekedett, s ennek érdekében a nyugat-európai integrációt „atlanti méretekre" kívánta kibővíteni, amelynek keretében az Egyesült Államok társulna a Közös Piaccal. Az amerikai *bővítő* tendenciákkal szemben azonban nyersen lépett fel a Párizs—Bonn-tengely amely az amerikai elgondolásokkal szembenálló *szűkítő* tendenciákat hozta felszínre. Az ellentmondás abban is látszik, hogy az amerikaiak biztosítani akarják a maguk befolyását Európa nyugati részén, a nyugateurópai vezető hatalmak szövetsége viszont csak úgy hajlandó szóbaállni Amerikával, mint egyenlő az egyenlővel. És az Egyesült Államoknak nincs sok játéktere.

Lenin sohasem vonta kétségbe, hogy létrejöhet olyan államcsoportosulás, mint az „Európai Egyesült Államok". De rámutatott arra, hogy az ilyen egyesülésnek csak ideiglenes jellege lehet, és feladata egyrészt a szocializmus elleni imperialista harc, másrészt a nyugateurópai imperialisták törekvése arra, hogy biztosítsák helyzetüket az amerikaiakkal folytatott konkurrenciaharcban. „Az imperializmus táborában — mondotta erről Hruscsov elvtárs a XXII. kongresszuson — két objektíve létező irányzat érvényesül. Az egyik — az imperialista tábor erőinek egyesítése a szocializmus ellen, a másik az imperialista nagyhatalmak egymásközti, valamint a nagyhatalmak és a többi tőkés ország közti ellentétek kiéleződése. Az Egyesült Államoknak nem sikerült és nem is fog sikerülni az utóbbi irányzat leküzdése. Az Egyesült Államok fináncoligarchiája nem rendelkezik elegendő erővel és eszközzel ahhoz, hogy valóra váltsa törekvését és a kapitalizmus megmentőjének szerepét játssza, még kevésbé ahhoz, hogy megvalósítsa világuralmát." Az ünnepélyes párizsi aláírás és az Anglia befogadása ellen hozott brüsszeli állásfoglalás után pontosan ezen a helyen áll a nyugati szövetségi rendszer.

Fulbright amerikai szenátor már említett néhány olyan intézkedést, amelyet Amerika Franciaország elszigetelése céljából tehet. Ezek az intézkedések — mint mondotta — a Közös Piacon kívüli államokból létrehozandó szabadkereskedelmi közösség megalapításától egészen a Nyugat-Európában állomásozó amerikai csapatok visszavonásáig terjedhetnek. S már itt hozzá lehet fűzni: az amerikaiak egyelőre betartják a játékszabályokat. Franciaország ellen, mint az angolok közöspiaci belépését közvetlenül megakadályozó nagyhatalom ellen lépnek fel, de átlátnak a szitán, s anélkül, hogy megneveznék, visszaütnek Nyugat-Németországnak is. Ezt mutatja Fulbright sze-

Digitized by Google

nátor nyilatkozata az amerikai csapatok esetleges visszavonásáról. Nem szabad ugyan túl komolyan venni ezt, de ennek a kérdésnek a felvetése is kétségtelenül zsarolás Adenauerrel szemben. S ide tartozik a New York Timesnek az a cikke is, amely arról ír, hogy „a francia vagy francia—nyugatnémet hegemónia alatti Európa olyan lépés volna, amely nemhogy szolgálná, hanem afelé vezetne, hogy megsemmisítse mind az európai, mind a nyugati egységet."

Lényegében erre utalt Kennedy elnök is, amikor kijelentette: „Mindaz, ami arra szolgál, hogy egyesítsen bennünket, jó; mindaz, ami azt célozza, hogy elválasszon bennünket, rossz." Akárhogyan is nevezték el 1963. januárja második felének eseményeit, egy biztos: Franciaország nyíltan, Nyugat-Németország burkoltan hadat üzent a nyugati szövetség eddig érvényben volt koncepciójának; kiéleződtek az elentmondások a Közös Piac és az Amerikai Egyesült Államok között; jelentős erőátcsoportosulások történtek a nyugati szövetségen belül, s ez gyengíti ezt a szövetséget; és végül de nem utolsó sorban: ország-világ előtt bebizonyosodott, hogy — mint Hruscsov elvtárs mondotta — „az imperialisták által létrehozott szövetségek nem küszöbölik ki a mély belső ellentmondásokat és bajokat, amelyek a kapitalizmus világát jellemzik."

Ezek az ellentmondások most tovább mélyülnek. Egyrészt az „angolszászok" és a Párizs—Bonn-tengely között; másrészt a Közös Piac kisebb államai és a Párizs—Bonn-tengely hatalmai között; továbbá általában a nyugateurópai országok és a Párizs—Bonn-tengely, sőt pontosabban a már épülő Párizs—Bonn—Madrid-tengely között. Mindezek az ellentmondások a nyugati szövetségi rendszer *bomlása irányában hatnak.* Mégis meg kell állapítanunk, hogy az a csapás amelyet a párizsi szövetség és a brüsszeli kudarc mért az imperialisták nyugateurópai egység-mozgalmára, még *nem halálos.* Nem szabad egy pillanatra sem elfelejtenünk, hogy szocialista táborral szembeni gyűlöletükben az imperialisták egységesek, s ha itt közös fellépésről van szó, akkor szemet szoktak hunyni az egymás közti ellentéteik fölött. Nyilvánvaló, hogy ez ma is így van. Utaltunk Lenin szavaira: már ezekből is kiderül, hogy *a nyugati „integrálás"-nak elsőrendű célja a szocializmus-ellenes erők egyesítése.* A mi szempontunkból ez a nyugati integráció fő veszélye. Az amerikai és az angol imperializmus — mint eddig is, négy évtized óta — megkísérli, hogy a francia és különösen a német imperializmust felhasználja a szocialista országok ellen, ezek erejét Kelet ellen irányítsa. E törekvésének eredményessége azonban — minden tényleges veszélyessége mellett — a világon uralkodó erőviszonyoktól és az imperialista táboron belüli erőviszonyok alakulásától függ.

Az imperialisták most mindenféle kísérletekhez folyamodnak ahhoz, hogy *erősítsék szövetségük szocialista-ellenes élét és csökkentsék egymás közti ellentéteiket.* Ma még vannak a felek kezében olyan hatékony kényszerítő eszközök, amelyekkel meg lehet támasztani a megrokkant „integráció" épületét. Az azonban biztos, hogy *új fejezet kezdődik* az imperializmus háború utáni szövetségi politikájában.

Haynal Kornél

Digitized by Google

Az európai lakásépítés helyzete

Köztudomású, hogy egész földrészünk lakáshiányban szenved. Ennek több oka van: az a pusztítás, amelyet a második világháború Európa lakásállományában végbevitt, az épületvagyon elévülése, a népesség szaporodása, a falusi lakosság jelentős részének átáramlása a városokba stb. A lakáshiányt csak évtizedekig tartó erőfeszítéssel lehet megszüntetni.

A lakáshelyzet megjavításában békés verseny folyik a szocialista és a kapitalista országok között. Társadalmi viszonyaink lehetővé teszik, hogy mi győzzünk ebben a versenyben. Az európai lakásépítés adatai azt bizonyítják, hogy hazánknak e tekintetben nincs szégyenkezni valója, s hogy jó úton haladunk népünk lakásviszonyainak megjavításában.

Az Európában évenként épített lakások statisztikája sokat elárul a fejlődésről:*

Ország	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1961-ben	
	évben épített 1000 lakás						épített lakás 1000 főre	népesség (1000 fő)
Ausztria	42 0	34 6	36.2	35 5	38.9	39,0	5,5	7.067
Csehszlovákia	63 7	64 3	53 4	68.3	76 3	87 3	6,3	13,742
Franciaország	236 3	273 7	281 7	320 4	316 6	316 0	6.9	45 974
Magyarország	48 4	55,4	56 4	65 5	57 5	68 0	6.8	10 045
Nagy-Britannia	310 0	310 0	281 4	284 4	307 3	303 2	5 8	52 676
NSZK	560 5	527,8	488,4	554.9	550 8	543,4	10 0	54 214
Svédország	56 9	64 5	62 2	69.3	68 3	73 8	9 8	7 320
Szovjetunió	1636.0	2197.0	2692 0	3039 0	2912 0	2700 0	12,4	218 000

* Az adatok nagyrészt az EGB lakásbizottságának jelentéseiből valók.

A szocialista országokban (főleg a Szovjetunióban) gyorsabban nő az újonnan épített lakások száma, mint a tőkés országokban. Egyedül a Szovjetunióban több lakást építenek évente, mint egész Európában.

Az építés nagy lendülete ellenére azonban a szocialista országokban még mindig túl magas az egy lakóhelyiségben lakó személyek átlagos száma: 1,5—1,6 személy. Az európai átlag ezzel szemben 1,1 fő: Persze a tőkés országok átlagstatisztikája leplezi a szociális igazságtalanságokat, például azt, hogy sok lakásban egy személy hat, vagy még több szobában lakik, másokban viszont hat, vagy több személyre csak egy szoba jut.

A lakásépítés jövője szempontjából nagy jelentőségű a cementtermelés alakulása.

Digitized by Google

Ország	1956	1957	1958	1959	1960	1961
			1000 to			
Ausztria	1 936	2 129	2 154	2 416	2 830	3 084
Csehszlovákia	3 148	3 672	4 110	4 740	5 051	5 343
Franciaország	12 456	13 884	14 719	15 231	15 343	16 691
Magyarország	995	989	1 302	1 433	1 571	1 601
Nagy-Britannia	12 967	12 153	11 253	12 793	13 501	14 375
NSZK	18 873	18 808	19 390	22 852	24 905	27 144
Svédország	2 295	2 450	2 496	2 820	2 806	3 012
Szovjetunió	24 858	28 296	33 308	38 781	45 520	50 900

Országunkban az utolsó öt évben csaknem megkétszereződött a cementipar termelése. Az egy főre jutó cementtermelésben azonban még nem értük el a fejlett kapitalista országok szintjét. A DCM üzembe helyezése nagy ugrást fog jelenteni, de megállni ezután sem lehet, annál kevésbé, mert egész Európa cementtermelése rohamosan nő.

A lakásépítéssel kapcsolatban érdemes megjegyezni azt is, hogy Magyarország és a többi szocialista ország nem szerepel az építőipari munkanélküliséget felmérő statisztikai táblázatokon.

Az építőipari munkanélküliség Olaszországban a legnagyobb, s jelentős mértéket ölt és egyre nő Spanyolországban.

A munkanélküliek számának csökkenése vagy növekedése a kapitalista országok lakásépítési technikájára is kihat. Amióta csökkent az olaszországi munkaerőkínálat, azóta Nyugaton nő az érdeklődés a különféle előregyártási eljárások iránt.

Lakáspolitika

A lakásépítés helyzetét jelentősen befolyásolja a lakáspolitika is. Egységes európai lakáspolitika természetesen nem létezik. A körülmények különbözősége következtében még a szocialista országok lakáspolitikája sem lehet teljesen azonos.

A második világháború előtt a kapitalista országokban a lakásépítés — mint a tőkebefektetés egyik formája — igen hasznothajtónak bizonyult. A háború alatt és közvetlenül utána szünetelt a lakásépítés, s ezért rögzítették a lakbéreket. Az utóbbi években azonban fokozatosan feloldják ezeket a kötöttségeket. A régi, kötött bérek ugyanis a tőke magas kamata mellett az épületek karbantartási költségeit sem fedezték. A lakbérek emelése viszont egyre súlyosabb gondot okoz a bérből és fizetésből élőknek. A Német Szövetségi Köztársaságban 1960 közepén 9 millió lakás bérét 15 százalékkal felemelték. Franciaországban — az ingatlan állapotától függően — 20 százalékkal is emelhetők a lakbérek, Dániában a lakbérek emelkedése bizonyos kategóriában a 75 százalékot is elérte. A legtöbb európai tőkés államban hasonló a helyzet. A lakbérterhek a dolgozók háztartási kiadásainak 25—33 százalékát is el-

Digitized by Google

érik. A lakbéremeléssel több országban ismét sikerült ugyan spekulációs tőkéket megmozgatni, de kérdés, hogy meddig bírják a kisfizetésű bérlők a növekvő terheket.

Helytelen volna azonban, ha a nyugati országok lakáspolitikáját a lakbér-kérdésre egyszerűsítenénk le. A szociális igény (néhol a társadalmi feszültség), de helyenként a tőkepiac helyzete is arra készteti a kormányokat, hogy többet törődjenek a lakásépítéssel. A lakásépítés nyugaton is egyre inkább közüggyé válik. Nő a különféle lakásépítő társaságok jelentősége. Nézzük például Franciaországot:

Építtető	Az újonnan épült lakások százaléka		
	1958	1959	1960
Az állam (újjáépítés)	8,3	5,3	4,0
közhasznú szervek	30,2	31,5	30,6
magánosok*	61,5	63,2	65,4

* A magánépítkezőknek több mint 70 százaléka állami támogatást vesz igénybe.

Állami és helyi szervek építik *Svédországban* a lakásoknak egyharmadát, *Angliában* pedig majdnem a felét. *Svájcban* viszont a lakások több mint 80 százalékát magánosok építik, s az állami támogatás aránya egyre csökken. (De próbáljon valaki Genfben olcsó bérű lakást szerezni!)

A szocialista országok lakbér- és lakáspolitikáját ma és mindenkor a gazdaság fejlesztésének, a jólét növelésének a programja határozza meg. Hazánkban a lakások átlagos bére csak 2—3 százaléka az egy családra jutó átlagjövedelemnek (1939-ben 20—30 százaléka volt). A lakásépítés és fenntartás közgazdasági értékelésében azonban még vannak nálunk tisztázandó kérdések.

Országunkban az összes lakásoknak csak mintegy 40 százaléka épül állami pénzből, állami kivitelezéssel, 60 százalékukat magánosok építik (jórészt állami hitelekkel). Ez az arány a távlati tervek során megfordul. A még fennálló ellentmondás abban rejlik, hogy a lakásépítésben is csak termelékenyebb előállítási móddal lehet bőséget teremteni; a magánerőnek a lakásépítés finanszírozásába való szükségszerű bekapcsolása azonban gyakran korszerűtlenné teszi az egyéni építkezések kivitelezését.

Valószínű, hogy nemcsak az építendő lakások számát tekintve, hanem a lakásépítő-ipar termelési struktúrájának fejlődésében is nagyobb eredményt érünk el, mint amekkorát terveinkben kitűztünk. A kapitalizmussal folyó verseny is ezt kívánja tőlünk.

Regionális tervezés, városrendezés

Van a két rendszer közötti nagy versenynek olyan területe, amelyen a szocialista tábor máris előbbre van. Ez: a területek (gazdasági régiók) és a települések fejlesztése. Nem mintha Angliában vagy másutt nem volnának kitűnően megtervezett és megépített,

Digitized by Google

korszerű új városok. Rendkívül tanulságos számunkra például Párizs fejlesztésének vitája is. De a szocialista tervgazdálkodásnak szinte korlátlanok a távlatai a gazdasági régiók tervszerű fejlesztésében. A baráti országok közötti együttműködés adta lehetőségeket pedig még csak most kezdjük igazán felmérni. A termelőerők helyes területi elosztása igen rövid időn belül még jobban érezteti majd hatását a szocialista tábor termelési eredményeiben. Ez a rendező tevékenység városaink tervszerű fejlesztésének lehetőségeit is lényegesen meg fogja növelni.

A város élete egy igen bonyolult üzeméhez hasonló. Olyan társadalomban, amelyben tervszerűség uralkodik, jobban meg lehet szervezni a városi személy- és áruszállítást, a szociális és kulturális ellátást, és mindenekelőtt az *ember* és a *munka* kapcsolatát. Világosak a társadalom fejlődésének perspektívái, s ezek szerint formálódnak az új városokról való elképzelések is. A legfontosabb ezekben az elképzelésekben az, hogy kulturált lakásviszonyokat, s ezzel jó élet- és munkakörülményeket teremtünk az emberek számára. Úgy fogjuk építeni városainkat, hogy ne legyen bennük „második műszak".

Azok az elvek, amelyeket a moszkvai kísérleti lakónegyed nemzetközi tervpályázatából szűrtek le, nagy jelentőségűek a jövő várostervezése szempontjából. Más típusú lakást kapnak az egyedülálló öregek, mint a gyermektelen fiatalok, vagy mint a sokgyermekes családok. Akik igénylik ezt, azok számára központilag oldják meg a gyermekek foglalkoztatását, a takarítást, a főzést, a beszerzést stb. Új városainknak és lakótelepeinknek olyanoknak kell lenniük, hogy a társadalom új és növekvő igényeit is kielégítsék. Ez azt jelenti, hogy a hétköznapi élet kényelme, komfortja tekintetében is meg fogjuk előzni a nyugatot.

Mindez azonban nem megy egyik napról a másikra. Budapestnek és néhány más ipari városunknak a levegője ma még nem elég tiszta és egészséges, a városok zajosak, a közművesítés színvonala elmarad más országoké mögött. De például a dunaújvárosi távfűtési hálózatot már sokan megirigyelhetik tőlünk. Most több olyan problémával is kezdünk foglalkozni (pl. az öregek lakásproblémájával, szállodaszerű lakások építésével), amelyeknek megoldásában egyes baráti és tőkés országok is már előttünk járnak. Városrendezési tervpályázataink, az óbudai kísérleti lakótelep épületei és számos más, korszerű új létesítményünk azonban a gyors fejlődés biztató jelei.

A technika fejlődése

A lakáshelyzet értékelésének fontos szempontja annak a vizsgálata, hogy milyen fejlettek a lakásépítés módszerei, milyen a lakástermelés iparosításának technikai foka.

Párizsban ma a lakásoknak mintegy 20 százalékát, Moszkvában csaknem 80 százalékát valóban fejlett módszerekkel építik. (A franciaországi paneles építési módok egyébként a legkorszerűbbek közé tartoznak.) E két adat nem általánosan jellemző, de igen szemléltető a fejlődés szempontjából.

Digitized by Google

A munkanélküliség statisztikájánál már említettük, hogy a nyugat-európai országokban hogy függ össze a munkaerő-kínálattal az előregyártás és általában az új építési módok iránti érdeklődés. A szocialista országokban azonban sokkal gyorsabban fejlődnek ezek az építési módok. A Szovjetunióban például paneles lakásépítéssel a tervek szerint 1961-ben 5 millió m^2-t, 1965-ben 34 millió m^2-t, 1966—70-ben pedig évi átlagban 130 millió m^2-t építenek. (Pravda, 1961. okt. 29.) Az NDK-ban 1956-ban az összes megépült lakások 1,6 százaléka, 1957-ben 8,0 százaléka, 1958-ban 11,2 százaléka, 1959-ben 21,5 százaléka nagy elemekből épült.

A nyugati országokban főleg a lakások felszerelésének tökéletesítésében nyilvánul meg a technikai fejlődés.

Európaszerte mind több helyen alkalmazzák az új építőanyagokat. A cement, az előregyártás fő anyaga, egyre fontosabb szerepet játszik, a műanyagok alkalmazása pedig már meghaladja a színesfémekét. Mindinkább sikerül helyettesíteni a drága és a súlyos anyagokat (például a fát, a téglát).

A lakáskérdés megoldása szempontjából fontos probléma az építőipar gépesítéséhez, a műszaki fejlesztéshez nélkülözhetetlen szakemberek képzése. Svédországban például a műszaki fejlesztés révén 1955 és 1957 között 30 százalékos munkaerőmegtakarítást értek ugyan el, de az építési módszerek további fejlesztése már káderhiányba ütközött. A svéd technikai főiskolákról ugyanis évente 120—150 építészmérnök és 160—370 kultúrmérnök kerül ki. Nálunk évente 150—160 nappali és 100 esti tagozatos építészmérnökhallgatót, 250—350 nappali és 100 esti tagozatos általános mérnökhallgatót vesznek fel a műszaki egyetemre. Bár ezek közül nem mindenkiből lesz végzett mérnök, de fejlődésünk szempontjából így is biztatóak ezek az adatok.

Minden ország nagy gondot fordít a munkaerő műszaki képzettségének növelésére. Ez nemcsak a korszerű építési módszerek elsajátítását célozza, hanem az építkezések minőségének megjavítását is.

Az építési munkák gépesítése országonként más-más ütemben fejlődik. Sok nyugati országban az állam nyújt kölcsönt a vállalkozóknak gépek vásárlására. Ahol a munkanélküliség jelentős (pl. Spanyolországban), a gépesítés természetesen nem fejlődik.

A szocialista országokban nagy jelentősége van az építőipari gépek gyártásában 1959-ben bevezetett munkamegosztásnak. Egy-egy országra kevés típus gyártása jut, s így a termelés gazdaságosabbá lett.

Lengyelországban 1960-ban (1959-hez viszonyítva) a következő arányban nőtt az építőipar gépparkja: exkavátor 25,9 százalékkal, talajgyalu 17,5, kanalas kotró 26,2 toronydaru 9,1, autódaru 12,4 százalékkal.

Jugoszláviában is erősen fejlődik a gépesítés. Évente 6—8 milliárd dinárt ruháznak be az építési műveletek gépesítésébe. Az építőgépek és felszerelések termelése az 1957. évi 8000 tonnáról 1959-ben 12 000 tonnára nőtt.

Magyarországon 1957-ben 118 600 LE, 1961-ben 531 100 LE volt az építőipari gépek kapacitása.

A lakásépítés iparosítása szempontjából igen nagy jelentősége van a tipizálásnak, a szabványosításnak és a méretek egységesíté-

Digitized by Google

sének (moduláris koordináció). Ennek első eredményei a lakásépítés egyszerűsödésében jelentkeznek. Igazi jelentősége azonban abban rejlik, hogy a jelenlegi nemzetközi *építőanyag*-kereskedelmet nemzetközi *építőelem*-cserévé fejleszti, s ezzel a lakásépítés területén is magasabb szintre emelkedhet a nemzetközi munkamegosztás.

A KGST-országok már megegyeztek a közös mértékegységben, s most gyorsított ütemben dolgoznak a tipizálás és a szabványosítás közös feladatain. A jövő szempontjából fontos volna, hogy *egész Európára* terjedjen ki a méretek egységesítése.

Az Európai Közös Piac országai — bár sok érdekellentét feszül közöttük — szintén nagy erővel igyekeznek kihasználni a méretek egységesítéséből származó gazdasági és műszaki előnyöket. Kifizetődik nekik például, hogy az egyik országban gyártott elemekből más országban építsenek paneles épületet.

Magyarországon a lakásépítés technikai fejlődését az építkezések meggyorsulása, a korszerűbb építési módok (pl. a blokkos építkezés) terjedése, a gépesítés növekedése, az előregyártott és tipizált elemek kiterjedtebb alkalmazása mutatja. Nagy eredményünk, hogy a lakásépítő iparág már kialakult, hogy évről évre több lakást *épít*, és egyre több lakást fog *gyártani*. A tizenötéves lakásépítési terv végrehajtásával pedig mind mennyiségileg, mind minőségileg nagy, szinte ugrásszerű változást érünk el a lakásépítésben.

Az üzemeltetés

Sehol Európában nem folyik kielégítő módon *az épületek fenntartása*, a meglevő lakásvagyon állagának felújítása. Előbb arról írtunk, hogy Európa melyik fele áll jobban egy-egy területen; most azonban megállapíthatjuk, hogy ennek a problémának a nagyságát szinte minden ország csak most kezdi érezni és felmérni. Az említett ENSZ-lakásbizottságban a különböző országok szakértői tapasztalataikat összevetve, együttesen keresik a közös probléma legjobb megoldását. Így például érdeklődést keltettek köztük az épületek műszaki-leltárba vételének Magyarországon alkalmazott módszerei.

A legnagyobb gondot egész Európában az okozza, hogy az épületek tekintélyes része elöregedett. Bár még lakhatók és természetesen lakottak is, de a bennük levő lakások már nem felelnek meg a szociális és egészségügyi követelményeknek. A házak nem jövedelmeznek annyit, amennyi a fenntartási költségük, annál kevésbé, mert a tatarozáshoz, a felújításhoz szükséges összeg, az anyag- és munkaerőigény egyre nő, s már megközelíti az új építés költségeit.

Franciaországban a házak 56 százaléka még a múlt századból való, a lakások 11 százaléka pedig 1840 előtt épült. Sheffield-ben, ebben a félmilliós angol iparvárosban, a nagy építkezések ellenére is nagy a lakáshiány; emellett 35 000 olyan egészségtelen lakás van, amely még a XIX. századból való, s amelyet le kellene rombolni és újraépíteni. Csehszlovákiában a lakóházaknak csaknem

Digitized by Google

40 százaléka a múlt században épült.

Államunk évről évre többet fordít az épületek felújítására. A szükségletek azonban nagyobbak és ha az új lakások nem jó minőségben épülnek fel, akkor a fenntartási költségek még tovább növekszenek. Idővel az új házak tatarozásáról is gondoskodni kell.

Csehszlovák szakértők kiszámították, hogy ha egy 24 lakásos új épület élettartama 100 év, akkor ezen idő alatt így alakulnak a reá fordított összes költségek:

Építési költségek	1 562 640 Kč
javítási és karbantartási költségek	2 400 000 Kč
adminisztrációs kiadások	390 650 Kč
Összesen	4 353 290 Kč

(tehát lakásonként havi 151 16 Kč).

A végösszeghez hozzá kell számítani a lebontási költségeket is. A karbantartási költségek magas hányada arra int, hogy az épületek élettartamának nem a maximumával, hanem az optimumával kell számolni.

*

E néhány adat és probléma felvillantása is érzékelteti, hogy milyen kérdésekre kell még a lakásépítés terén megfontolt választ, előrelátó megoldást találni.

Láthatjuk, hogy egész Európa nekigyürkőzött az égető lakásproblémák megoldásának. A nagy verseny folyik. A technikai eredményeket aránylag könnyen elsajátíthatja minden ország. A szocialista társadalmi rendszer azonban nemcsak a lakáshiányt szünteti meg, hanem ezzel együtt megteremti a társadalmi együttélés fejlettebb kereteit is.

Zoltán László

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pogány József: Kultúra — álkultúra

Pogány József válogatott tanulmányainak közrebocsátásával adósságot rótt le könyvkiadásunk. Azok az okok, amelyek a személyi kultusz éveiben megakadályozták, hogy történettudományunk a maga teljes valóságában tárja fel az első magyar proletárdiktatúra vezetőinek tevékenységét, hosszú időn át lehetetlenné tették a századforduló szocialista mozgalmainak, a Tanácsköztársaság előzményeinek elfogulatlan elemzését is. Értékes szocialista hagyományaink hulltak így ki a köztudatból, s ennek következtében az a kép, amely a századforduló társadalmi, politikai, irodalmi mozgalmairól kialakult, bizonyos vonatkozásokban sematizálódott, leegyszerűsödött. Néhány kezdeményezés ellenére sincs még *teljes* képünk a kor baloldali radikálisainak, a forradalmi marxistáknak a tevékenységéről, pedig nélkülük a kor egyéb törekvéseiről, e törekvések hatósugaráról és korlátairól sem lehet valóságos képet rajzolni. Geréb László, aki fáradságos munkával gyűjtötte össze és válogatta Pogány József 1904 és 1922 között megjelent írásait, s a gyűjteményhez életrajzot is írt, ehhez a munkához szolgáltatott adalékot.

Pogány József életpályája irodalmi tevékenységének belső tartalmát is jelzi. 1909-ben kitüntetéssel avatják bölcsészdoktorrá; pályáját irodalomtörténészként kezdi. Az a politikai harc azonban, amely Magyarország megújulásáért folyik, egyre jobban a közvetlen politikai cselekvés területére ragadja a fiatal irodalomtörténészt: az első tanulmányokat hamarosaan rövidebb publicisztikai írások váltják fel. A Tanácsköztársaság idején Pogány otthagyja az irodalmat; először hadügyi, majd közoktatásügyi népbiztos, a Tanácsköztársaság bukása után pedig a Szovjetunióban és a III. Internacionálé keretében fejt ki publicisztikai s szervező tevékenységet. Élete összefonódott a kommunista mozgalommal, 1938-ban bekövetkezett tragikus haláláig. S ha ránkmaradt életművét nem is állíthatjuk a legnagyobbak mellé, az írásaiból elénk vetülő emberi egyéniség azokat a kiváló forradalmi irodalmárokat juttatja eszünkbe, akik képesek voltak arra, hogy egységben lássák a társadalom, a tudomány és az irodalom életét, s *minden* irodalmi tevékenységüket egy nagyszerű forradalmi tömegmozgalom szolgálatába állítsák.

Már egyik első tanulmánya, az Arany János politikai nézeteiről írott doktori értekezés is világosan mutatja, hogy Pogány nem a világnak hátat fordító filológus, hanem olyan ember, aki irodalomtörténeti munkásságával is a kor nagy társadalmi kérdéseiben akar

Digitized by Google

állást foglalni. Írásának éle a hivatalos irodalomtörténet ellen irányul, s a reakció hamisításaival szemben eszményként mutatja fel Arany osztálytudattól athatott szociális szemléletét, Arany és Petőfi forradalmi örökségét. De nemcsak a hivatalos szemlélettel szemben védi meg Aranyt és Petőfit, hanem megvédi annak a Babitsnak esztétizáló torzításaival szemben is, aki a maga eszményeit akarta Arany és Petőfi szembeállításával igazolni. S e harcban Adyval közös lobogó alatt látjuk menetelni Pogányt.

Pogány az „Új versek"-kel kapcsolatban tévedett, s bár később felismerte Ady jelentőségét, távol állt a „Nyugat"-tól. Ami elválasztotta tőle, az az irodalomnak egy másfajta szemlélete volt. „Jött politikus irodalomként: termékenyen — írja már 1911-ben a »Nyugat«-ról — és ma végzi esztéta irodalomként: meddően."

Ő másfajta irodalmat akart: szociálisabb színezetűt. Olyant, amely már radikálisabban bírálja a polgárt és kendőzetlenebbül tárja fel az elnyomott osztályok helyzetét is. Erre az igényre lehet következtetni már abból a képből, amelyet Aranyról rajzolt, de többi cikkéből és tanulmányából is.

1910-ben, amikor — ahogy írja — „a hivatalos világ nagy garral ülte meg Mikszáth írói munkásságának negyvenesztendős jubileumát", Pogány szigorúan és elutasítóan állapítja meg, hogy Mikszáth „a magyar dzsentri írója volt". S bár elismeri tehetségét, és azt is hozzáteszi, hogy nevetséges és történelmietlen dolog volna, ha — ahogy Tolsztoj tette Shakespeare-rel — az új korszak embereinek, a burzsoának és a proletárnak az ábrázolását kérné valaki számon Mikszáthtól, mégis szükségesnek tartja Mikszáth hatásának korlátozását: „De éppen ez a történelmi megértés, Mikszáthnak történelmi kereteibe való beállítása, róla való ítélkezésünknek ez a történelmi korlátozása egyben Mikszáth hatásának és nagyságának korlátozása is." Két évvel előbb pedig, 1908-ban, egyik legkitűnőbb tanulmányában Kiss Józsefről állapítja meg, hogy halott író: „Ma már békét jelent Kiss József neve, valamikor harcot jelentett, ma már visszatartást jelent, valamikor forradalmat hozott..." S mélyenszántó, pompás elemzéssel mutat rá ennek az irodalmi jelenségnek a társadalmi okaira: Kiss József annak a kisvárosi polgárságnak volt a költője, amely fölött végképp elszaladt az idő.

A hazai irodalommal foglalkozó tanulmányokon kívül erre az igényre, Pogánynak a szocialista szemléletű irodalom iránti igényére vallanak a világirodalommal kapcsolatos írásai is: ahogyan Ibsen, Shaw helyét keresi, az a szeretet, ahogyan Balzacról, Anatole France-ról ír. Ilyen irodalom kivirágzását reméli a naturalizmus általa erősen túlértékelt hazai képviselőitől is. Ez a türelmetlen igény magyarázza Kabos Ede, Révész Béla iránti, kissé elfogult lelkesedését.

Egyik-másik ítéletében túlzott volt? Túlságosan egysíkúan látta Mikszáthot, a „Nyugat"-ot? Elnéző volt formai szempontból a másik oldalon? Igen, de ne feledjük el: írásai harcban fogantattak, s arról sem ő tehet, hogy a kor ellentmondásai következtében nem születhettek meg a szocialista irodalomnak azok a hazai nagy alkotói, akikre kritikusi munkájában hivatkozhatott vol-

Digitized by Google

na. És azt se feledjük: ha az elmúlt években kialakult képhez viszonyítva talán túl keménynek tűnnek is fel egyes ítéletei, minden írása tartalmazza az igazságnak egy-egy lényeges elemét, s Pogány kritikusi álláspontja nélkül lehetetlen objektíven megítélni a kor egyéb irodalmi irányzatait. Kiadott írásai bizonyára segítségükre lesznek irodalomtörténészeinknek abban, hogy sokoldalúbban fel tudják mérni a századforduló társadalmi és irodalmi erővonalait.

Pogány írásai azonban nem csupán irodalomtörténeti dokumentumok. Bátor, alkotó szelleme mai, a dogmatizmus béklyóitól szabaduló marxista gondolkodásunkra is serkentő hatással lehet. Ma, amikor annyira aktuális, hogy feloldódjék művészeti életünk befelé forduló önelvűsége, Pogánynak a társadalmat és az irodalmat egységben látó, a társadalmi élet folyamatait szociológus szemmel kutató, elemző kritikusi magatartása példa lehet és tanulság. Szemlélete sohasem rekedt meg az irodalom jelenségeinél. Tudta, hogy nagy irodalom nem születhet meg a kor társadalmi és szerteágazó szellemi törekvéseibe való eleven bekapcsolódás nélkül. Tekintete a társadalom, a tudomány, a művészet legkülönbözőbb területeit bejárta. Írt Morus Tamásról, Darwinról, a szocialista külpolitikáról, a polgári házasságról, igényesen foglalkozott Nagy Endre politikai kabaréival, s írt cikket a lakáskérdésről is. E sokirányú tevékenységét azonban egységbe foglalta a cselekvő szenvedély. Ahogy maga írja: „Ennek a könyvnek az írásait a nap, a hét, a hónap teremtette ki magából, de sohasem az esztendő. Megannyi alkalom szülte őket, de mégsem alkalmi cikkek... Látszólagos csak a sokféleségük is. Igazában egyetlen szerelem lázában fogantak, mindannyiukat egy világnézet sugározta ki. Ez a belső összefüggésük íveli át meg nem törő híddal külső sokféleségüket... Ez a világnézet nem a csendes szemlélődés, de a harsogó harc világnézete: a marxizmus. Nem arról lesz tehát szó, hogy okoskodjunk erről a világról, hanem hogy megváltoztassuk."

S ha egyes ítéleteit meg is koptatta az idő, szemlélete, minden új jelenséget marxista módon bátran elemző magatartása ma is nagyon időszerű.

Sylvester András

Könyv a magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdeteiről*

A magyar munkásmozgalom történetének kutatása a legutóbbi öt évben örvendetesen fellendült. Jelentősen megnőtt a munkásmozgalom-történeti publikációk száma is. Ebben az MSZMP K. B. Párttörténeti Intézetének munkatársai jártak az élen. Az intézeti kollektíva ösztönző segítsége, komoly lendítőereje az egyes munkatársak tevékenységének. Ez a támogatás érezhető Erényi Tibor

* Erényi Tibor: A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása (1867—1904). (Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete.) Táncsics Könyvkiadó.

Digitized by Google

elvtárs munkáján is, amely az Intézet számos értékes kiadványa közül is kitűnik azzal, hogy munkásmozgalom-történetírásunk egyik elhanyagolt területéről, a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetének tárgyköréből választotta témáját. Ez annál is inkább dicséretre méltó kezdeményezés, mert ismeretes, hogy a szakszervezeti mozgalomnak a magyar munkásmozgalom 1945 előtti történetében milyen nagy jelentősége van.

A hazai szakszervezeti mozgalom történetének feltárása még csak kezdeteinél tart. Mindazoknak, akik eddig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt történetének kérdéseivel foglalkoztak, e pártnak a szakszervezeti mozgalommal való sajátos kapcsolata folytán elkerülhetetlenül érinteniük kellett a szakszervezeti mozgalom fejlődését is. A szociáldemokrata emlékirat írók közül Weltner Jakab is, Buchinger Manó is foglalkozott a szakszervezeti mozgalom kialakulásával, de mindketten a pártvezetés opportunista nézeteit és az első világháború előtti időben folytatott politikáját igyekeztek igazolni. Így azután műveik nem azt vizsgálták, hogy mennyire akarta a vezetés a munkáshatalom kivívása felé vezetni a munkásságot, hanem azt, hogy mennyire jutott előre a szociáldemokrata párt- és a szakszervezeti mozgalom a munkásosztály „egyenjogúsítása", „emancipálása" terén. Jászai Samunak, aki évtizedekig a Szakszervezeti Tanács titkára volt, szakszervezet-történeti munkái jól szemléltetik, hogyan vált egy, a 90-es években még lelkes, fáradhatatlan szociáldemokrata agitátorból az első világháború idejére tipikus szakszervezeti bürokrata. Jászainak az egyes kérdésekben kifejtett álláspontját is reformista szemlélet hatja át. Az ő munkássága hatott mindazokra, akik az első világháború előtti időben a szakszervezeti mozgalom történetével foglalkoztak.

A kommunista szerzők a magyarországi szocialista mozgalom tárgyalása során iparkodtak helyes marxista álláspontot kialakítani. Bár egyéb nagy feladatok miatt nem foglalkoztak a szakszervezeti mozgalom történetével, műveik sok vonatkozásban mégis irányt mutatnak a szakszervezeti mozgalom értékelésére vonatkozólag is. A szakszervezet-történeti kutatást azonban annál is kevésbé pótolhatják, mert műveiknek ilyen vonatkozásai sem maradtak mentesek a személyi kultusz és a dogmatikus szemlélet torzításaitól.

A szakszervezet-történeti kutatás előtt nagy feladatok állnak. Elsődlegesen fontosak az egyes szakmai szervezetek történetét leíró munkák, mint a nagy szakszervezet-történeti összefoglalás előkészítő lépései, monográfikus részlettanulmányai. Mégsem volna helyes addig várni az összefoglalással, amíg e művek elkészülnek. Ezért nagyon is lényegesek a szakszervezeti mozgalom egész fejlődésének folyamatát ábrázoló művek. Tekintettel arra, hogy a szakszervezeti mozgalom bölcsőjét Budapesten ringatták, és a legtöbb szakmai szervezet is itt létesült, indokolt, hogy az első lépés a budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulásának vázolása, mert ebből általánosítható, az egész országban lefolyt fejlődésre is érvényes tanulságok vonhatók le. (Előszó.) Erényi Tibor helyesen választotta ki tehát témáját, amikor figyelmét a budapesti szak-

Digitized by Google

szervezeti mozgalom kezdetének felkutatására irányította.

Marx már 1865. február 18-án Engelshez írt levelében kifejtette, hogy a szakszervezetek, mint a tőke túlkapásaival szembeni ellenállás központjai csak akkor érhetik el céljukat, ha a gerillaharc mellett arra is törekednek, „hogy ezt a rendszert megváltoztassák és szervezett erőiket a munkásosztály végleges felszabadításának, vagyis a bérrendszer végleges megszüntetésének előmozdítására használják fel."* Marxi értelemben vett szocialista szakszervezetnek csak az említett feltételeknek megfelelő szervezet tekinthető. Marx és Engels a munkásság szervezeteinek együttes tevékenységétől, az egymástól elválaszthatatlan politikai és gazdasági küzdelemtől várta a szocialista tömegmozgalom kibontakozását. A munkásság szociáldemokrata szakszervezeti mozgalma körébe tartozik tehát minden olyan szakmai szervezkedés, amelyben a tudományos szocializmus elemei kimutathatók, amelynek a szűk, szakmai célokért vívott küzdelmeken túl politikai jelentősége van, s amely hozzájárul a proletariátus általános politikai és gazdasági követeléseiért folyó egységes, szocialista mozgalom kibontakozásához.

Ilyen elvi megalapozás után a szerző ismerteti a magyarországi szocialista szakszervezeti mozgalom kialakulásának előzményeit. Megállapítja, hogy 1848 és 1867 között a magyarországi társadalmi fejlődés elmaradottsága miatt nem kezdődhetett meg hazánkban a szocialista munkásmozgalom kibontakozása.

A szocialista szakegyleti mozgalom kezdetei 1868—69-re nyúlnak vissza. A fejlődés első kezdeti szakaszán a politikai és a gazdasági mozgalom szervezeti keretei nem különültek el egymástól.

A szakszervezeti mozgalom fejlődésében híven tükröződtek a magyarországi iparfejlődés sajátos vonásai. Az ipar jórészt Budapestre összpontosult és ennek megfelelően a budapesti szakmai szervezkedés országos szempontból is jelentős volt. Az első szakegyleteket a nyomdászok és a kisipari szakmunkások hívták életre, de megindult a szervezkedés a jórészt szakmunkásokat foglalkoztató vas- és gépipari munkások, továbbá a malom- és a sütőipari munkások soraiban is. A szakegyletek tagsága a budapesti munkásság összetételének megfelelően többnemzetiségű volt. A szakegyletek többször működtek közre eredményes sztrájkmozgalmak szervezésében, szocialista agitációt folytattak az önálló munkáskövetelésekkel való fellépés érdekében, együttérzésre nevelték tagjaikat és így csíráivá lettek a későbbi szervezkedésnek. Az önképző egyletek, gyári szakmai csoportok nemcsak a gazdasági, hanem a politikai harc szervei is voltak s így rájuk épült a magyarországi munkáspárt. Ez egyik lényeges sajátossága hazai munkásmozgalmunk fejlődésének.

A fővárosi szakmai szervezkedés azonban arányait tekintve messze elmaradt Nyugat- és Közép-Európa országainak hasonló szervezetei mögött. Az elmaradásnak objektív és szubjektív okai voltak. A textilipar, amely a nemzetközi munkásmozgalomban olyan jelentős volt, nálunk úgyszólván hiányzott. Az ipari forradalom élén a kevés munkaerőt igénylő élelmiszeripar haladt. Az 1867 és 1890

* Marx—Engels Válogatott művek. I. Szikra, 1949. 427. l.

Digitized by Google

között eltelt idő jó részében az 1873. évi válság nyomában járó pangás jellemezte Magyarország gazdasági életét. A nyolcvanas évek elejének bizonyos fokú élénkülése a munkásmozgalomra is érezhető hatást tett, a munkáslétszám mégis lassan nőtt. Nagyobb változást csak a nyolcvanas évek második fele hozott. Az 1886. évi túltermelési válságot az évtized vége felé váltotta fel rohamos fejlődés. A magyar kormány igen szűkre szabta a szocialista munkásmozgalom legális működési körét. Sem a gazdasági helyzet, sem a hatóságok magatartása nem kedvezett tehát a gazdasági harcoknak, s így a magyarországi szocialista mozgalom vezetői az 1870-es évek második felében túlbecsülték a politikai küzdelem jelentőségét a szakegyleti mozgalom rovására. A nyolcvanas évek elejétől a Magyarországi Általános Munkáspárt vezetőségében opportunista irányzat vált uralkodóvá. A magyar szakszervezeti mozgalom fejlődését részben az ország erőteljes iparfejlődése, részben pedig a II. Internacionálé létrejötte és a nemzetközi munkásmozgalom támogatása mozdította ki a holtpontról.

A kilencvenes években rohamosan gyarapodott a munkásság létszáma. A nagyarányú ipari fejlődés megteremtette a szocialista mozgalom és a szakszervezeti mozgalom továbbfejlődésének objektív feltételeit. A fejlődés szubjektív feltételeinek létrejöttéhez a nemzetközi munkásmozgalom nyújtott segítséget. 1890 decemberében újjáalakult a párt, s az új párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt új vezetősége nagy erőfeszítéssel fáradozott a szakszervezeti tömegmozgalom kibontakoztatásán. Meg is erősödtek a meglevő szervezetek, sok új egylet is alakult, nagyarányú sztrájkmozgalom indult meg, néhány szociálpolitikai intézkedést a parlament törvénybe iktatott. Az antimarxista irányzatok háttérbe szorultak és 1891 végén létrejött a Szakszervezeti Tanács. A szakszervezeti mozgalom fejlődését azonban visszavetette az 1892 tavaszától kezdve többször kiújuló, az opportunisták által kirobbantott frakcióharc. 1896 végén a pártvezetés végleg az opportunisták kezére jutott. Az opportunista vezetés már eleve bizonyos korlátok közé szorította a szakszervezetek fejlődését. Magyarországon is kialakult a szakszervezeti munka reformista koncepciója. Ez a koncepció ösztönözte ugyan a munkaviszonyok megjavításáért és a politikai szabadságjogokért folytatott harcot, de a forradalmi szemléletet és módszert elutasította. A párt politikájának eltorzulása a kilencvenes évek végén elsorvadással fenyegette a szakszervezeti mozgalmat. Ennek ellenére a magyarországi szakszervezetek hősi harcot vívtak a Bánffy-kormány elnyomó intézkedései ellen.

Az országos szakszervezetek megteremtésének, de általában az új szakszervezetek alakításának is útjába állott a századforduló nagy gazdasági válsága. A párt- és szakszervezeti vezetők figyelmét elsősorban a munkanélküliség elleni küzdelem, a munkaviszonyok megjavításáért folytatott harc foglalta le, bár ugyanakkor iparkodtak kiterjeszteni a szakszervezetek tevékenységét. Nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy a gazdasági és politikai szervezkedés egysége megmaradjon. A polgári demokratikus szabadságjogokért vívott küzdelmet összekapcsolták a napi követelésekért folytatott harccal. A párt- és a szakszervezeti veze-

Digitized by Google

tés egymással szoros kapcsolatban működött.

Valóban erőteljes szervező munka azonban csak 1903-ban bontakozhatott ki. 1902 első felében ugyanis még gazdasági pangás jellemezte a helyzetet. 1903 folyamán az egyes szakszervezetek megerősödtek, s az egy szakmához tartozó helyi és vidéki szakszervezeteket is igyekeztek szövetségekbe tömöríteni. A gazdasági helyzet javulásán kívül Széll Kálmán kormányának mérsékeltebb munkáspolitikája is előmozdította az országos szövetségek megalakulását. 1899, 1900 óta, főleg azonban 1902—1903-ban türelmesebben kezelték a szervezkedést és gyűlések tartását is engedélyezték. 1903-ban enyhítették a sztrájkrendeletet és ezzel a kormány lépést tett a munkásság államilag elismert sztrájkjogának engedélyezése felé. A kormány 1903 óta rendszeresen jóváhagyta az országos szervezetek alapszabályait. Az enyhülést egyrészt az magyarázza, hogy a párt már Bánffy idején magára hagyta a falusi szegénység úgynevezett „agrárszocialista" mozgalmait, ezért a nagybirtokosok és kormányuk kevésbé veszélyesnek tekintették a szocialista mozgalmat. Másrészt a pártvezetés az ipari munkásság mozgalmainak vonatkozásában is opportunista politikát folytatott és felszámolta radikális ellenzékét.

A gazdasági helyzet lassú javulása, a kormány politikájának bizonyos fokú enyhülése kedvezett ugyan a szakszervezeti mozgalom szervezeti fejlődésének, de az opportunista vezetők pozícióinak megerősödéséhez is hozzájárult. Ennek elenére 1903—1904-ben fellendültek a szervezett munkásság politikai és gazdasági akciói, fejlődött a szakszervezetek tevékenysége.

A szakszervezeti mozgalom tevékenységének nagy érdeme volt a szocialista célok elfogadása, a munkaviszonyok megjavításáért való szervezkedés, a tömegek politikai mozgósítása. Fogyatékosságai közé tartozott a vezetés opportunizmusából fakadó megalkuvások sorozata, a forradalmi távlat hiánya stb. A mozgalomnak sikerült leküzdenie Mezőfi Vilmos csoportjának burzsoá-nacionalista, egységbontó tevékenységét is. E csoport kiválása után létrejött a szakszervezeti mozgalom elvi és szervezeti egysége, a fontosabb szakmák pedig országos szervezetbe tömörültek. 1901 és 1904 között ötszörösére nőtt a szakszervezeti tagok létszáma. Az 1904 évi III. szakszervezeti kongresszustól kezdődően azonban a párt- és a szakszervezeti vezetőség még a korábbinál is nagyobb mértékben tért le a forradalmi marxizmus útjáról.

A szerző kimutatja, hogy a szakszervezeti mozgalom által elért eredmények kivívása jórészt a magyarországi szociáldemokrácia osztályharcos erőinek az érdeme. A szakszervezeti mozgalom osztályharcos ereje, sztrájkjai nem egyszer meghátrálásra kényszerítették a munkáltatókat. A mozgalom — noha még 1904-ben is a fővárosi munkásságnak csak egy kis részét foglalta magában — a munkásság szervezése, a kivívott eredmények, a harcok tanulságainak hasznosítása révén hozzájárult a munkásság szocialista öntudatának kialakításához.

A párt- és szakszervezeti mozgalom sajátos kapcsolata megakadályozta, hogy Magyarországon „politikamentes" szervezetek jöjjenek létre, és útját állta a szindi-

Digitized by Google

kalizmus térhódításának is. A szakszervezeti mozgalmon jól felismerhetők az akkori nemzetközi és magyar szociáldemokrata mozgalom fő jellemvonásai. A szakszervezeti agitáció a Magyarországi Szociáldemokrata Párt programját népszerűsítette. A szakszervezeti párttá kiépült MSZDP vezetésének opportunista tevékenysége sem elvi, sem szervezeti szempontból nem felelt meg a kor követelményeinek. A szakszervezeti és a pártvezetés fékező tevékenysége szemben állt a munkásság osztályharcos törekvéseivel, s egyre messzebb haladva az opportunizmus útján, végül is csődbe vitte a szociáldemokrata mozgalmat. Mindaz, ami a munkástömegek osztályharcos szelleme következtében előremutató volt a szakszervezeti mozgalomban, erősen áthatotta az első világháború előtti évtized tömegmozgalmait és fokozott mértékben jelentkezett 1918 és 1919 forradalmainak idején.

Erényi Tibor elvtárs könyvének már ez a nagyon vázlatos áttekintése is ízelítőt ad a mű problémás tényanyagának gazdagságából. Külön említést érdemel a szerző józan mértéktartása, az a törekvése, hogy a tényeket lelkismeretesen mérlegelje és minden szépítéstől mentesen ábrázolja. Jól sikerültek a nacionalizmus és az ökonomizmus hatásaival és az ellenük vívott küzdelemmel foglalkozó részek. Lényeges eredménye a műnek a gazdasági és a politikai harcok összefüggéseinek világos bemutatása. Igen jó a Mezőfi-csoport tevékenységének kritikai leírása is. A szerző mindig megkülönbözteti az opportunista vezetéstől az osztályharcos tömegeket, úgy látjuk azonban: talán *még élesebben* kellett volna hangsúlyozni azt, hogy az eredmények a párt és a szakszervezeti öntudatos tömegek, a közép és alsó funkcionáriusok osztályharcos fellépésének voltak köszönhetők, a vezetők pedig fékezték a lendületet. Még többet lehetett volna írni a nemzetiségek, valamint a Monarchiában élő más népek szakszervezeti életéről, mert így még biztosabb talajra épülhettek volna a hazai mozgalmat értékelő megállapítások.

Még értékesebbé tehette volna e művet az, ha Erényi elvtárs a budapesti szakszervezetek általános történetét legalább olyan alaposan vázolja, mint a Budapesten működő országos szervek tevékenységét. Kissé túlzott dolognak tartjuk a nyolcvanas évek végéig létrejött munkásszervezeteknek, a politikai és gazdasági harc e közös szervezeteinek szakszervezetként való kezelését. Az imperializmus korát megelőző évtizedekről szóló részben valamivel még árnyaltabban kellett volna különbséget tenni a párt és a szakszervezetek összefonódásának kérdésében az 1900 előtti és az azt követő idők között, hogy az olvasó világosabban lássa az összefonódás értelmének megváltozását. Egyes helyeken változtatni lehetett volna az arányokon is, mert a könyv néhol az indokoltnál bővebben tárgyalja a párt történetét a szakegyleti, illetőleg a szakszervezeti mozgalom rovására (pl. a 80-as évekről szóló alfejezetben).

A felsorolt néhány, többnyire a részleteket érintő bíráló észrevétel nem csökkentheti a könyv egészének értékét. A rendkívül gazdag anyagot világosan rendszerező és az elvi kérdéseket túlnyomórészt a kellő súllyal kiemelő, helyesen és sokoldalúan elemző munka munkásmozgalmi-történ-

Digitized by Google

netírásunk értékes gyarapodása. Élvezetes írásmódja miatt nemcsak a hivatásos történészek és a pártpropagandisták, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is igényt tarthat. A könyv hasznavehetőségét növeli mintaszerű jegyzet-apparátusa és a szakmai szervezeteknek a szövegben való előfordulását tartalmazó jegyzék.

Mérei Gyula

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. DALLOS FERENC: a Minisztertanács osztályvezetője, SZURDI ISTVÁN: az MSZMP K. B. Ipari és Közlekedési Osztályának vezetője, OSZTROVSZKY GYÖRGY: az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, SZEKÉR GYULA: nehézipari miniszterhelyettes, GARAMVÖLGYI KÁROLY: kandidátus, pénzügyminiszterhelyettes, VÖRÖS GYULA: a Kossuth Könyvkiadó osztályvezetője, Dr. SIPOS ALADÁR: kandidátus, az ELTE Politikai Gazdaságtan tanszékének vezetője, VÁMOS IGNÁC: a Magyar Rádió munkatársa, HAYNAL KORNÉL: az MSZMP K. B. agit.-prop. osztályának alosztályvezetője, ZOLTÁN LÁSZLÓ: főmérnök, SYLVESZTER ANDRÁS: docens, az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa, MÉREI GYULA: kandidátus, a Szegedi Tudományegyetem dékánja

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Д-р ФЕРЕНЦ ДАЛЛОШ: Посланцы народа — — — — — — — 1
ИШТВАН СУРДИ: Опыт концентрации промышленных предприятий 7
ДЬЕРДЬ ОСТРОВСКИ — ДЬЮЛА СЕКЕР: О венгеро—советской глиноземной- алюминиевой-кооперации — — — — — — — 18
КАРОЙ ГАРАМВЕЛЬДИ: Положение слабых сельскохозяйственных кооперативов и задачи их укрепления — — — — — — — 26
ДЬЮЛА ВЕРЕШ: Против буржуазного извращения марксизма — — 39

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Накануне новой полосы развития (ИРИ СЕКЕРА) — — — — — 56

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Третий аграрный кризис в капиталистическом строе (Д-р АЛАДАР ШИПОШ) — — — — — — — — — — — 62

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

VI-ий съезд Немецкой Социалистической Единой Партии (ИГНАЦ ВАМОШ) — — — — — — — — — — — 71
Западная союзная политика на распутьи (КОРНЕЛ ХАЙНАЛ) — — 77
Положение европейского жилстроительства (ЛАСЛО ЗОЛТАН) — 87

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Йожеф Погань: Культура — лжекультура (АНДРАШ СИЛЬВЕСТЕР) 94
Книга о начале венгерского профсоюзного движения (ДЬЮЛА МЕРЕИ) — — — — — — — — — — — 96

INHALT

DR. FERENC DALLOS: Die Delegierten des Volkes — — — — — 1
ISTVAN SZURDI: Einige Erfahrungen über die Verschmelzung von Industrieunternehmungen — — — — — — — — — — 7
GYÖRGY OSZTROVSZKI—GYULA SZEKER: Über die ungarisch-sowjetische Tonerden- und Aluminiumkooperation — — — — 18
KAROLY GARAMVÖLGYI: Schwach arbeitende Produktionsgenossenschaften und die Möglichkeiten ihrer Festigung — — — 26
GYULA VÖRÖS: Gegen bürgerliche Verzerrung des Marxizmus — 39

AUS ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

An der Schwelle einer neuen Periode (JIRI SEKERA) — — — 56

KONSULATION

Die dritte anhaltende Agrarkrise in der kapitalistischen Weltordnung (DR. ALADÁR SIPOS) — — — — — — — — — 62

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der 6. Parteitag der Sozialistischen Enheits-Partei Deutschlands (IGNAC VAMOS) — — — — — — — — — — — 71
Die westliche Federationspolitik auf dem Scheidewege — — — (KORNEL HAYNAL) — — — — — — — — — — — 77
Die Frage des Wohnungsbaus in Europa (LASZLO ZOLTAN) — 87

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

József Pogány: Kultur — Scheinkultur (ANDRAS SYLVESZTER) — 94
Ein Buch über die Anfänge der Gewerkschaftsbewegung in Ungarn (GYULA MEREI) — — — — — — — — — — — 96

Digitized by Google

CONTENTS

DR. FERENC DALLOS: The People's delegates — — — — —
ISTVÁN SZURDI: A few facts concerning amalgamated industrial establishments — — — — — — — — — — — —
GYÖRGY OSZTROVSZKI—GYULA SZEKER: On the Hungaro-Soviet aluminium and alumina cooperation — — — — — 1
KÁROLY GARAMVÖLGYI: Weak collective farms and how to strengthen them — — — — — — — — — — — — 2
GYULA VÖRÖS: Againts the bourgeois distortions of Marxism — 3

FROM SISTER—PARTIES' PAPERS

At the opening of a new period (JIRI SEKERA) — — — — — 5

CONSULTATION

The third lasting agrarian crisis in the capitalist world system (DR. ALADÁR SIPOS) — — — — — — — — — — 6

INTERNATIONAL REVIEW

The 6th congress of the German Socialist Unity Party (IGNÁC VÁMOS) — — — — — — — — — — — — —
The Western federal policy's dilemma (KORNÉL HAYNAL) — —
Torday's European aspects of house building (LÁSZLÓ ZOLTÁN)

BOOK REVIEWS

József Pogány: Culture — sham culture (ANDRÁS SYLVESZTER)
A book on the outset of the Trade Union movement in Hungary (GYULA MÉREI) — — — — — — — — — — — — 5

SOMMAIRE

DR. FERENC DALLOS: Les délégués du peuple — — — — —
ISTVAN SZURDI: Quelques enseignements de la fusion des entreprises industrielles — — — — — — — — — — — —
GYÖRGY OSZTROVSZKI—GYULA SZEKER: A propos de la coopération hungaro-soviétique dans la production d'alumine et d'aluminium — — — — — — — — — — — — —
KAROLY GARAMVÖLGYI: La situation des coopératives agricoles de production économiquement faibles et les tâches relatives à leur redressement — — — — — — — — — — — — 2
GYULA VÖRÖS: Contre la déformation bourgeoise du marxisme —

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Au seuil d'une nouvelle étape (JIRI SEKERA) — — — — — —

CONSULTATION

La troisième crise agraire prolongée dans le système mondial capitaliste (DR. ALADAR SIPOS) — — — — — — — —

REVUE INTERNATIONALE

Le VI-ème Congrès du Parti Socialiste Unifié Allemand (IGNAC VAMOS) — — — — — — — — — — — —
La politique d'alliance occidentale à la croisée des chemins (KORNEL HAYNAL) — — — — — — — — — — — —
La situation des constructions de logements en Europe (LÁSZLÓ ZOLTÁN) — — — — — — — — — — — —

COMPTES-RENDUS

József Pogány: Culture et pseudo-culture (ANDRÁS SYLVESZTER)
Un livre sur les origines de mouvement syndical en Hongrie (GYULA MÉREI) — — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

FX8
.3
.18
0.
4

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
JUN 4 1963
LIBRARY

4

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 ÁPRILIS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

DR. SZABÓ JÓZSEF—DR. ÉLIÁS ANDRÁS: A KGST országok mezőgazdasági együttműködése és szakosodása — — — — — 1

DR. NAGY ZOLTÁN: A szocialista törvényesség társadalmi és jogi biztosítékai — — — — — — — — — — — — 14

HEGEDÜS ANDRÁS: A mai falu és a szociológiai kutatás — — — 26

PATKÓ IMRE: A „trösztök Európája" és a munkásosztály harca a szocializmusért — — — — — — — — — — — — 41

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A román ipar a néphatalom éveiben (EMIL DRAGANESCU) — — 57

SZEMLE

Gondolatok a bírálatról és az önbírálatról (HORVÁTH JÓZSEF) — 64

A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatóinak tanácskozásáról (ILLÉS JÁNOS) 71

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az amerikai kommunistaüldözés ellen — — — — — — — — — 78

A fekete afrikai független államok fejlődésének egyes kérdései (NAGY LÁSZLÓ) 80

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A magyar munkásifjúság hősi útja (DR. RÁKOS FERENC) — — 92

Gergely István: Tiszta jövedelem a szocialista iparban (BÁCSKAI TAMÁS) 97

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—457.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. március 21.

Megjelent 35 700 példányban

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

631375/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 4. SZ. BUDAPEST 1963. ÁPRILIS HÓ

A KGST-országok mezőgazdasági együttműködése és szakosodása

Írta: SZABÓ JÓZSEF és ÉLIÁS ANDRÁS

A KGST-ben részt vevő országok kommunista és munkáspártjainak képviselői 1962 júniusában megtartott tanácskozásukon megvitatták és elfogadták „A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei" című történelmi jelentőségű dokumentumot, amely kimondja: „A szocialista országokban a mezőgazdaság további fejlődését az a szükséglet szabja meg, hogy minden módon növelni kell a mezőgazdasági termékek és a mezőgazdasági nyersanyagok termelését, abból a célból, hogy a dolgozók életszínvonala világviszonylatban a legmagasabb legyen ezekben az országokban."[1]

A KGST minden tagállamában az érdeklődés homlokterébe került tehát a mezőgazdasági termelés gyors ütemű fejlesztése.

A mezőgazdasági termelés fejlődése

A KGST keretében együttműködő országok — Lengyelország kivételével — lényegében már befejezték a mezőgazdaság szocialista átszervezését. A mezőgazdaságilag hasznosított területüknek több mint 90 százaléka a szocialista szektorhoz tartozik, s minthogy a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, meg is van a gyors fejlődés legfőbb feltétele.

A szocialista országokban a kollektivizálással egyidőben a mezőgazdaság anyagi-műszaki ellátottságának a színvonala is jelentősen emelkedett. Ezt a növekedést mutatják a következő táblázat adatai:

[1] Társadalmi Szemle, 1962. július. 13. o.

Digitized by Google

	Traktorok			Kombájnok		
	(fizikai egységben)					
	1950	1955	1961	1950	1955	1961
Bulgária	6 630	12 448	27 701	13	2 759	7 569
Magyarország	13 377	23 645	44 167	25	2 227	4 698
NDK	—	35 716	39 882	—	2 394	9 180*
Lengyelország	28 411	48 342	69 500	84	2 085	3 413
Románia	13 713	23 033	51 952	118	1 535	23 427
Szovjetunió	595 399	840 276	1 167 842	211 221	337 840	502 700

* Vontatott kombájnok is.

Az utóbbi években a szocialista országok mezőgazdaságának műtrágya-ellátása lényegesen növekedett. 1955 és 1961 között az egy hektár vetésterületre jutó műtrágya mennyisége — beleszámítva a gyümölcs- és szőlőterületet is — hatóanyagra átszámítva Bulgáriában 8,4 kg-ról 33,8 kg-ra, Magyarországon 9,4 kg-ról 39,1 kg-ra, az NDK-ban 147,6 kg-ról 189,6 kg-ra, Lengyelországban 34,6 kg-ról 50,9 kg-ra, Romániában 2,3 kg-ról 8,9 kg-ra, a Szovjetunióban 11 kg-ról 13 kg-ra, Csehszlovákiában 66,1 kg-ról 99 kg-ra emelkedett. A legtöbb országban tehát igen gyors a fejlődés üteme, azonban mégsem elégíti ki a mezőgazdaság szükségleteit, és a műtrágya-ellátottság elmarad több fejlett kapitalista ország színvonala mögött. 1958—59-ben ugyanis az egy hektár szántóra és évelő területre jutó, hatóanyagra átszámított műtrágya mennyisége az USA-ban 33, Franciaországban 97, Ausztriában 112, Angliában 151, az NSZK-ban 254, Hollandiában 451 kg volt.

Bár műtrágya-felhasználásunk állandóan növekszik, hazánk ma még a kevés műtrágyát használó országok közé tartozik.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének és az anyagi-műszaki bázis erősítésének eredményeként az utóbbi években emelkedett a fő termékek termésátlaga. Az európai népi demokratikus országokban a következőképpen alakult néhány fontosabb növény termésátlaga.

	Őszi búza			Szemeskukorica		
	q/ha					
	1955	1960	1961	1955	1960	1961
Bulgária	14,0	19,0	15,4	19,4	23,6	22,2
Magyarország	15,9	16,8	19,3	22,6	25,0	20,3
NDK	31,0	35,6	28,8	20,7	23,5	20,0
Lengyelország	15,3	16,5	20,5	17,2	26,9	26,8
Románia	10,2	12,2	13,5	18,0	15,6	16,7
Szovjetunió	13,5	15,1	16,9	18,9	19,3	23,9
Csehszlovákia	20,6	23,3	26,3	24,4	30,5	24,7

* Őszi és tavaszi búza átlaga.

Digitized by Google

	Cukorrépa		
	q/ha		
	1955	1960	1961
Bulgária	133,3	245,3	213,9
Magyarország	198,3	253,3	181,2
NDK	265,9	287,6	213,8
Lengyelország	186,0	256,0	275.0
Románia	138,0	170,2	169,2
Szovjetunió	176,**	191,**	164,**
Csehszlovákia	285,1	346,3	280,3

** Ipari felhasználásra termelt.

A KGST tagországaiban az utolsó három évben — főként 1961 és 1962-ben, a rossz időjárás következtében — nem növekedtek kellőképpen a termésátlagok, de a gabonafélék és hüvelyesek termése még így is 19 millió tonnával, a cukorrépáé 10,6 millió tonnával, az olajos növényeké pedig 1,9 millió tonnával nőtt.

Az egyes termékek hozama tekintetében rendkívül egyenlőtlenek a szocialista országok eredményei. A nagy eltéréseket azonban nem annyira az egyes országok talaj- és éghajlati viszonyaiban, mint inkább a mezőgazdaságuk anyagi-műszaki ellátottságának és agrotechnikájuk színvonalában meglevő különbségek okozzák.

Az állattenyésztés fejlesztésében is értek el sikereket a KGST országai. Állatállományuk a következőképpen alakult:

	Szarvasmarha			Sertés		
	1000 db					
	1950	1961	1962	1950	1961	1962
Bulgária	1 947,3	1 782,6	1815	817,8	2 331,1	2 320
Magyarország	2 221,6	1 957,4	1969	5 541,7	5 920,8	6 300
NDK	3 614,7	4 547,6	4525	5 704,8	8 864,4	7 950
Lengyelország	7 209	9 168,1	9560	9 350	13 434,2	13 617
Románia	4 501,8	4 707,4	4950	2 197,1	4 665,4	4 875
Szovjetunió	57 089	82 077	—	24 372	66 702	—
Csehszlovákia	4 212,8	4 387,4	4455	4 217,7	5 962	5 820

Az állatsűrűségben, az állatállomány szerkezetében és az állati hozamokban is vannak különbségek a szocialista országok között. Az egy tehénre jutó fejési átlag pl. 1961-ben így alakult: Bulgária — 1410, Magyarország — 2170, NDK — 2657, Románia — 1420, Szovjetunió — 1744, Csehszlovákia — 1871 liter.

Digitized by Google

De a legmagasabb tejhozamú szocialista országok — az NDK és Magyarország — is még lemaradnak a fejlett állattenyésztéssel rendelkező nyugati országok mögött. A tehénenkénti évi átlagos tejhozam Hollandiában és Dániában (az 1959. évi adatok szerint) a legmagasabb a világon: 4150, illetve 3740 kg.

Az állatsűrűség és az állati hozamok közötti különbség az állattenyésztői munka és a takarmány-ellátottság eltérő színvonalából fakad.

Az egy lakosra jutó mezőgazdasági termékek mennyiségében is nagyok az eltérések a KGST-országok között. 1961-ben az egy főre jutó összes gabonatermelés a Szovjetunióban 630, Magyarországon 620, Romániában 590, Bulgáriában 570, Lengyelországban 550, Csehszlovákiában 430 kg volt, s az NDK-ban nem érte el a 300 kg-ot. Az eltérések nagyrészt azzal magyarázhatók, hogy különböző az egy főre jutó hasznos földterület nagysága.[2]

Az egy főre eső hústermelés 1961-ben Magyarországon 85, Lengyelországban 65, Csehszlovákiában 53, az NDK-ban 52, a Szovjetunióban 40, Bulgáriában 36 és Romániában 26 kg-ot tett ki. Ugyanebben az évben az USA-ban 95, Franciaországban 77 és az NSZK-ban 48 kg volt az egy főre eső hústermelés. Az egy főre jutó hústermelés színvonala egyrészt a hazai állattenyésztés és tartás, a takarmánytermelés színvonalától, másrészt a takarmányimporttól függ. Az elmúlt időszakban a KGST-országok (a Szovjetunió kivételével) kenyérgabonában és takarmánygabonában nem voltak önellátók, s jelentős mértékben a Szovjetunió gondoskodott arról, hogy kiegyenlítődjék a tagállamok kenyér- és takarmánygabona-mérlegének abszolút hiánya.

Bár jelentősek a KGST-országok mezőgazdaságának eredményei, a legfontosabb mezőgazdasági temékeket tekintve, a termelés ma még nem fedezi maradéktalanul a tagállamok növekvő szükségletét. A mezőgazdasági termékek iránti szükséglet a szocialista táborban gyorsabban nőtt, mint a termelés. A mezőgazdaságban lassabban alakultak ki a szocialista termelési viszonyok, mint az iparban, ezért a mezőgazdasági termelés fejlődése lassabb volt, mint az ipari termelésé.

A szocialista országokban egyideig — szükségszerűen — az ipari elmaradottság megszüntetése állott előtérben.

A mezőgazdaságban hosszú ideig nem fordítottak elegendő gondot a dolgozók anyagi érdekeltségére.

A mezőgazdaság anyagi-műszaki bázisa fejlődött ugyan, de még korántsem elégíti ki a szocialista országok mezőgazdaságával szemben támasztott követelményeket.

[2] 1961-ben az USA-ban 896, Franciaországban 700, Olaszországban 889 és az NSZK-ban 263 kg volt az egy főre jutó összes gabonatermelés.

Digitized by Google

A KGST-országok kommunista és munkáspártjainak 1960. évi értekezlete óta minden tagország nagy erőfeszítéseket tett, hogy fellendítse mezőgazdasági termelését. Emelték a mezőgazdasági beruházásokat, mintegy 950 ezer hektárral növelték az öntözött területeket, nagy talajjavító munkákat kezdtek meg, s az utóbbi három évben 700 ezer traktort állítottak munkába. Az anyagi érdekeltség fokozására is tettek intézkedéseket: a Szovjetunióban, Bulgáriában és az NDK-ban emelték egyes mezőgazdasági termékek felvásárlási árát. Több országban rátértek a mezőgazdasági dolgozóknak és szakembereknek a termelési eredményüktől függő munkadíjazására. Ezeknek az intézkedéseknek az első eredményei már mutatkoznak is, de a javulás még nem elég nagy. Azt is tekintetbe kell azonban venni, hogy az utolsó két évben az időjárás nagyon rossz volt, és az intézkedések egy része csak később érezteti hatását.

A mezőgazdasági együttműködés eredményei

Az 1962 júniusi tanácskozáson meghatározott feladatok sikeres megoldását jelentősen elősegíti a szocialista internacionalizmus elvein alapuló, tervszerű gazdasági együttműködés, a nemzetközi munkamegosztás továbbfejlesztése és tökéletesítése.

A KGST-országok mezőgazdasági együttműködése eddig főként a mezőgazdaság anyagi-technikai bázisának kiépítésében, a tudományos-műszaki kapcsolatok fejlesztésében és a mezőgazdasági termékek áruforgalmában nyilvánult meg. A mezőgazdasági termelés növelése azonban nagy mértékben függ a gépek, a vegyszerek és más ipari eredetű termelőeszközök felhasználásától is, függ tehát a mezőgazdasági gépiparban, a vegyiparban, az építőiparban elért eredményektől, s ezen iparágak nemzetközi szakosításától.

A KGST-országok kidolgozták a mezőgazdasági gépekkel szemben támasztott agro- és zootechnikai követelményeket, megállapították a mezőgazdaság gépesítésének, a mezőgazdasági technika fejlődésének várható irányait, s megszervezték a traktorok és más mezőgazdasági gépek nemzetközi összehasonlító vizsgálatát. Ez utóbbi alapján az egységes metodika szerint, azonos termelési feltételek között próbálják ki a KGST-tagországokban gyártott traktorokat és egyéb mezőgazdasági gépeket, s javaslatot tesznek a technikai és technológiai hibák kijavítására, illetve a mezőgazdaság igényeit műszakilag legjobban kielégítő gépek gyártására. Ezeket a javaslatokat a gépipari szakemberek igen jól fel tudják használni a mezőgazdasági gépek konstrukciós munkájához, illetve a mezőgazdasági gépgyártás szakosítási kérdéseinek eldöntéséhez.

Digitized by Google

A mezőgazdasági gépek gyártásának nemzetközi szakosítása lehetővé teszi, hogy a legkorszerűbb gépek nagy sorozatban, korszerű technikával és olcsón készüljenek. A KGST tanácsának XVII. ülése fontos határozatot hozott a traktorgyártás szakosításáról. A gazdaságosságot és a műszaki követelményeket figyelembe véve úgy ítélték meg a D4—K négykerék-meghajtású magyar traktortípust, hogy ez minden szempontból megállja a helyét, s ezért ennek a szakosított gyártását Magyarországra bízták. Ebből a traktortípusból a baráti országok számára is gyártunk. Ez lehetővé teszi a nagy szériás, gazdaságos termelést.

A műtrágya és a növényvédőszerek gyártásában is kialakulóban van a nemzetközi együttműködés. Hazánknak is el kell érnie azt, hogy — részben a mezőgazdaság kemizálását szolgáló vegyipari ágak gyors fejlesztése, részben a szocialista nemzetközi együttműködés és a nemzetközi áruforgalom keretében — megszerezze magának a szükséges műtrágyafféleségeket és a korszerű növényvédelem által megkívánt vegyszereket. A KGST-országok a növényvédőszerek nemzetközi összehasonlító vizsgálatait is megszervezték abból a célból, hogy kidolgozzák a leghatásosabb és leggazdaságosabb szereket, és megtalálják alkalmazásuk legjobb módszereit.

A szocialista országok mezőgazdasági termelésének növekedését segíti a minőségi vetőmagvak, szaporító anyagok és tenyészállatok cseréje is. A gabonafélék hozamának növekedését segítik a nagyhozamú szovjet búzafajták és a szovjet, magyar meg román hibridkukoricák, az ipari növények termelésének emelkedését a nagy olajtartalmú szovjet napraforgó-fajták, a zöldségtermesztését pedig a bolgár és magyar paradicsomfajták elterjesztése. A burgonyatermelés növekedését az egyes országok közötti vetőburgonyaszállítások is előmozdítják.

Az utóbbi években, a fajtakísérletek jó eredményei alapján, egyre nagyobb termőterületen termesztünk a hazai fajtáknál termőképesebb fajtákat. 1961-ben 168 000 kat. holdon termesztettünk magas hozamú szovjet Bezosztája és Szkoroszpelka búzafajtát, s a szovjet búza holdanként 4,5 q-val termett többet, mint az országos átlag. 1962-ben már 806 000 kat. holdon termesztettünk magas hozamú külföldi búzafajtákat, s bár a rossz időjárás miatt terméshozamuk nem érte el az előző évit, még így is felülmúlta a hazai fajtákét.

1960-ban 30 ezer kat. holdon, 1961-ben pedig az összes napraforgó-vetésterületnek csaknem a felén termesztettünk magas olajtartalmú szovjet napraforgó-fajtákat. E fajták olajtartalma 5—8 százalékkal magasabb, mint a hazaiaké. 1961-ben 5200 vagon nagy olajtartalmú napraforgó termett, s így többlet-ráfordítás nélkül 4100 tonnával több olajat és 3000 tonnával több darát kaptunk, mint ha nemesített magyar fajtákat termesztettünk volna.

Digitized by Google

Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a baráti országokban egyes hazai fajtáink is jól vizsgáztak a fajtakísérletekben, s köztermesztésre is kerülnek.

A mezőgazdaság nemzetközi szakosítását meghatározó tényezők

A termelés nemzetközi szakosítását illetően a szocialista országok a mezőgazdaságban eddig kisebb eredményeket értek el, mint az iparban. Ez azzal is összefügg, hogy a kisárutermelés viszonyai megnehezítették a szakosítást. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejeződése és a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődése azonban lehetővé teszi, hogy tervszerűen továbbfejlődjék és elmélyüljön a szakosítás nemcsak az egyes országokban, hanem nemzetközi szinten is.

A mezőgazdaság termelőerői világszerte a nagyüzemek kialakításának és a termelés nemzetközi szakosításának az irányában fejlődnek. A kapitalizmusban azonban a dolgozó tömegek szenvedése, a kis- és középparaszti gazdaságok pusztulása árán valósul meg ez a folyamat. A kapitalista nemzetközi munkamegosztás a mezőgazdaságban is a tőkés profitérdekeknek van alárendelve. A mezőgazdasági termelést a legnagyobb monopolista érdekeltségek irányítják, s a gazdasági integráció előnyeit nem a parasztság élvezi, hanem csak a kapitalistáknak egy szűk köre. A gazdasági integráció a mezőgazdasági termelés szerkezetének olyan változását idézi elő, amely meggyorsítja a kis- és középparasztok tömegeinek tönkremenetelét. A kapitalista országok közti viszonyokat is a nagyobb profitért folyó harc határozza meg, s egyik-másik ország rosszul jár ebben a harcban.

A szocialista nemzetközi munkamegosztás viszont tervszerűen valósul meg, és egyformán hasznára válik minden benne részvevő országnak. Ez természetesen következik abból, hogy a KGST minden tagállamában munkáshatalom és társadalmi tulajdon van, az országok közti munkamegosztás a szocialista internacionalizmus általános alapelvein nyugszik.

A mezőgazdaságban az a szocialista nemzetközi munkamegosztás célja, hogy a legésszerűbben legyenek kihasználva az egyes országok kedvező természeti és gazdasági adottságai. E célból azoknak az országoknak, amelyeknek feltételei a legjobbak, csökkenteniök kell az egységnyi termék megtermelésére fordított társadalmi munka mennyiségét, növelniök a területegységre jutó hozamokat, s így nemcsak a maguk, hanem más szocialista országok szükségleteit is ki kell elégíteniük bizonyos mezőgazdasági termékekkel.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi szakosítását közgazdasági és természeti tényezők is befolyásolják. A hasznos földterület

Digitized by Google

nagysága, a talajviszonyok, az éghajlati tényezők megszabják a mezőgazdasági termelés területi elhelyezését és szakosításának irányát, s még akkor is nagy szerepük van a termelés specializálásában és területi elhelyezésében, ha a technika és a tudományok fejlődésével csökken a természeti tényezőknek a termelésre gyakorolt hatása.

A KGST-ben részt vevő egyes országoknak mások és mások a talaj- és éghajlati viszonyaik. Hazánk éghajlata pl. melegebb, mint a Csehszlovák Szocialista Köztársaságé vagy a Lengyel Népköztársaságé. A napfénytartam nálunk évi 1900 óra, jóval több tehát, mint Csehszlovákiában vagy az NDK-ban. Ez igen előnyös a mezőgazdasági termelés, különösen pedig a gyümölcs- és szőlőtermesztés számára: a sok napsütésnek köszönhetik gyümölcseink magasabb vitamin-tartalmukat és finomabb, édesebb ízüket, illóolajos növényeink magasabb olajtartalmukat.

Az egy főre jutó hasznos földterület sem azonos nagyságú minden KGST-országban. Az NDK-ban és Csehszlovákiában pl. viszonylag kicsiny az egy főre jutó hasznos földterület. Ezek az országok tehát elsősorban arra törekszenek, hogy teljesen kielégítsék belső szükségleteiket az olyan mezőgazdasági termékekből, amelyek nehezen szállíthatók és gyorsan romlandók (takarmány, állati termék, a főidényben megtermelhető zöldségek stb.). Más mezőgazdasági termékeket viszont — fejlett mezőgazdaságuk ellenére is — importálniuk kell.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi szakosításával azoknak a szocialista országoknak, amelyeknek elegendő hasznos földterületük van, nemcsak a maguk, hanem a KGST-hez tartozó többi ország igényeit is ki kell elégíteniük olyan termékekből, amelyeknek a termelésére náluk a legelőnyösebbek a feltételek. A jövőben pl. Bulgária és Magyarország — amellett, hogy kenyérgabonából és állati termékekből is önellátóak lesznek — gyümölccsel, szőlővel és bizonyos zöldségfélékkel más szocialista országok szükségleteit is kielégítik.

A Szovjetunióban sok a hasznos föld, és a természeti feltételek is igen változatosak. Ezért a Szovjetunió olyan termékek termelésére is specializálja magát, amelyeket más országok nem tudnak megtermelni. A KGST-országok közül gyapotot pl. csak a Szovjetunióban termelnek, illetve csak itt fognak termelni.

Egy-egy országban meghatározó módon befolyásolhatja a mezőgazdasági termelés összetételét az e célra meglevő munkaerő. Számos nemzetközileg szakosítandó mezőgazdasági terméknek a termelése és főként a betakarítása sok kézimunkát igényel (pl. a gyümölcsé, a zöldségféléké), s ez a kézi munka ma — de még a közeli jövőben is — csak részben pótolható gépi munkával. Az egyes

Digitized by Google

országok mezőgazdasági munkaerő-helyzete tehát a mezőgazdaság nemzetközi szakosításának egyik legfontosabb gazdasági tényezője.

A nemzetközi munkamegosztásnak nagyon fontos tényezője a szállítási költség. A szállítás és — ezzel összefüggésben — a tárolás, a tartósítás és a csomagolás technikai színvonala és költsége nagy mértékben befolyásolja a mezőgazdasági termékek államközi szakosítását és nemzetközi áruforgalmát. Egyes mezőgazdasági termékek kevésbé bírják a szállítást, feldolgozatlan állapotban könnyen romlanak, vagy különleges göngyöleget igényelnek. A gyorsan romló termékek szállításához különleges szállító berendezések szükségesek. Mindebből le kell vonni bizonyos következtetéseket. Azokat a termékeket, amelyek nagyon nehezen szállíthatók, minden országnak meg kell termelnie. Azt is meg kell vizsgálni: olyan cikkeket, mint pl. a nehezen szállítható zöldségfélék, nem tud-e a szomszédos baráti ország akkora mennyiségben termelni, hogy a másik ország határmenti körzeteit is ellássa velük. Olyan termékek is vannak, amelyeknek gyors romlandósága nem zavarja ugyan a nemzetközi szakosítást, de számításba kell venni, hogy szállításuk hűtőgép- és különleges szállítóeszköz-beruházást igényel.

Fontos közgazdasági tényező az is, hogy egy-egy fő mezőgazdasági ágra való szakosodás a kiegészítő ágazatok fejlesztését is megköveteli. A növénytermelésben előállított termékeknek egy részét mint melléktermékeket csak a termelés helyén, egyes állattenyésztési ágak révén hasznosíthatjuk gazdaságosan. Az állattenyésztés melléktermékei viszont segítik a növénytermelés hozamainak a növekedését, vagy pedig csak az állattenyésztés egyéb ágazatai útján hasznosíthatók gazdaságosan. Másrészt a kiegészítő termelési ágak hozzájárulnak ahhoz, hogy a mezőgazdaságban dolgozókat egyenletesebben lehessen foglalkoztatni. Mindezt figyelembe véve, a kiegészítő termelési ágak helyes aránya nagyban elősegíti az egyes termelési ágak világszínvonalon történő fejlesztését.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi szakosítását az egyes termékek termelésében és fogyasztásában kialakult tradíciók is befolyásolhatják. Nem szabad ugyan megfeledkezni arról, hogy a szociális és gazdasági viszonyok változásával a tradíciók is gyorsan változnak, ez azonban nem teszi feleslegessé azt, hogy a termelési kérdések eldöntésénél figyelembe vegyük a termelési hagyományokat (pl. a bolgár zöldségkertészet, a magyar gyümölcstermesztés, a cseh komlótermesztés hagyományait) és a fogyasztási tradíciókat is (pl. egyes húsfélék fogyasztása, az állati zsír és a növényi olajok fogyasztása).

Nagy különbségeket találunk az egyes szocialista országok között akkor is, ha a nemzetközi szakosítás szempontjából mezőgazdaságuk termésátlagait, hozamait, önköltségi és munkatermelé-

Digitized by Google

kenységi mutatóit vizsgáljuk.[3] Hogy azonban valamely országnak jobbak a mutatószámai, az nem mindig jelenti még azt, hogy távlatokban is ott lesz majd a leggazdaságosabb és a legelőnyösebb bizonyos termékeknek a termelése. A jelenlegi hozam- és önköltségi mutatók a mai termelési szintet tükrözik (az anyagi-műszaki ellátottság, a termelési eljárások stb. különbségeit).

A természeti körülmények helyes kihasználása, a mezőgazdasági termelés anyagi-műszaki bázisában meglevő nagy eltérések megszüntetése viszonylag gyorsan eltüntetheti a termelés színvonalában ma meglevő, tradicionálisan kialakult különbségeket.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi munkamegosztása elválaszthatatlan az élelmiszeripari termelés nemzetközi munkamegosztásától. Minden közgazdasági tényező amellett szól, hogy az a célszerű, ha a termelő országban koncentrálódik a mezőgazdasági termékek ipari feldolgozása és tartósítása.

A mezőgazdasági és az élelmiszeripari termelés államközi szakosítását — az eddig elmondottaknál kisebb mértékben — a szocialista országoknak a kapitalista országokkal kialakult kereskedelmi kapcsolatai is befolyásolhatják. A mezőgazdasági export és import adatainak elemzése azt mutatja, hogy a szocialista országoknak a tőkés országokkal folytatott külkereskedelmi forgalma a mezőgazdasági termékek széles körét öleli fel. A nemzetközi szakosítás kidolgozása során feltétlenül figyelmet érdemelnek azok az intézkedések, amelyeket a kapitalista országok tesznek a mezőgazdasági termelés területén. Különösen a szocialista országok mezőgazdasági exportját befolyásoló intézkedéseket és tényezőket kell tanulmányozni. A szocialista és kapitalista országok közötti árucserében a mezőgazdasági termékek kölcsönös szállítása és ennek bizonyos mértékű fejlesztése mindkét fél számára célszerű és előnyös.

A nemzetközi mezőgazdasági munkamegosztás alapelvei

A nemzetközi szakosítást meghatározó tényezőket figyelembe véve, a következőkben foglalhatjuk össze a szocialista nemzetközi mezőgazdasági munkamegosztás alapelveit.

A mezőgazdasági termékek iránti szükséglet megköveteli, hogy minden ország a maga lehetőségeinek végső határáig fejlessze mezőgazdasági termelését. Minden szocialista országnak érdeke, hogy ott termeljék meg az egyes termékeket, ahol a leggazdaságosabb a termelésük, illetve ahol a legmagasabb a területegységre jutó hozam. Nem célszerű olyan termékek termelését erőltetni, amelyek-

[3] A szocialista országok agrárintézetei most dolgoznak ki egységes önköltség-számítási módszereket.

Digitized by Google

kel egy vagy több kedvező körülmények között levő ország kielégítheti a szocialista tábor szükségletét. A nemzetközi szakosítással olyan termelési szerkezetet kell kialakítani, amely csökkenti a mezőgazdasági termékek szállítási költségeit, és helyes arányokat alakít ki az egyes ágazatok között. Ez a meglevő munkaerő gazdaságosabb foglalkoztatását, valamint a szükségletek jobb kielégítését is elősegíti.

A mezőgazdasági termelés nemzetközi munkamegosztásának megvalósításában különösen nagy jelentősége van az anyagi érdekeltség biztosításának. Az anyagi érdekeltség különböző formákban fejeződhet ki: így pl. valamely mezőgazdasági ág fejlesztéséhez szükséges beruházások közös megvalósításában, a mezőgazdasági termékek szocialista világpiaci árrendszerében vagy más intézkedésekben. Különösen fontos, hogy a szocialista világpiacon a nemzetközi szakosítást olyan árrendszer támassza alá, amely az anyagi érdekeltségből indul ki, és biztosítja a kölcsönös előnyök alapján való kereskedelmet az országok között.

A kenyér- és takarmány-gabonafélék (búza, rozs, takarmánybúza, árpa, kukorica stb.) szakosításánál abból kell kiindulni, hogy több gabonafélében ma még hiány van. Az első feladat tehát ennek a hiánynak a megszüntetése. Ezért a KGST tanácsának tavalyi határozatai azt tűzik ki feladatul, hogy minden szocialista ország a lehető legnagyobb mértékben fokozza — elsősorban a hozamok növelésével — a gabonafélék termelését. A Szovjetunió mellett a közeljövőben már Románia, Magyarország és Bulgária is teljesen saját termésű gabonával fedezi igényeit. Pártunk VIII. kongresszusának határozata a legfontosabb mezőgazdasági tennivalók közé sorolja azt, hogy az ország kenyérgabona-szükségletét teljesen a hazai termésből fedezzük. Ez természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy távlatban, a kenyérgabona-kérdés megoldása után, egyes olyan országok, amelyekben a talaj-, az éghajlati, a foglalkoztatottsági viszonyok vagy egyéb okok miatt kisebb társadalmi munkaráfordítással több, jobb vagy értékesebb mezőgazdasági terméket lehet termeszteni, ne ezeket az ún. speciális kultúrákat fejlesszék, esetleg még gabonatermő területük rovására is.

Az állati termékek termelésének szakosításánál figyelembe kell venni, hogy a szocialista táborban ma takarmányhiány van, minden országnak maximálisan fejlesztenie kell tehát a saját takarmánybázisát. Ahol a takarmánytermelés lehetőségei korlátozottak, ott import útján is növelni kell a takarmánybázist. A saját takarmánybázis adta lehetőségek között a belső szükséglet kielégítésére minden országnak maximálisan növelnie kell hús-, tej-, tejtermék- és tojás-termelését. Azok az országok azonban, amelyeknek nagyobb a lehetőségük a takarmánytermelésre, nemzetközi cserére is termelnek állati terméket.

Digitized by Google

Hogy a szocialista tábor országaiban meggyorsuljon az állati termékek termelése, annak egyik legfőbb feltétele a növényi és állati fehérje-hiány megszüntetése. A KGST tagállamai nagy szellemi és anyagi kapacitást összpontosítanak ennek a feladatnak a megoldására.

Az ipari növények (olajosmagvak, gyapot, len, komló, sörárpa stb.) termelésében is megvan a szocialista országok közötti hathatós nemzetközi szakosítás szükségessége és lehetősége. Az ipari növények termelésének szakosításában a természeti viszonyok mellett a közgazdasági viszonyoknak (munkaerő, ipari kapacitás, szállítási távolság stb.) van meghatározó szerepük. Az ipari növények termelésének gazdaságosságát az ipari kapacitások kihasználásával egységben vizsgáljuk az egyes országokban. Az ipari növények termelésének szakosítása ugyanis összefügg az ipar megfelelő ágainak nemzetközi szakosításával.

A zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelés nemzetközi szakosításában a természeti viszonyok játszák a döntő szerepet; ezekben az ágazatokban ezek sokkal erősebben hatnak a termelés gazdaságosságára és a termés minőségére, mint más növények termelésében. Ha a zöldségfélék nem kapják meg a szükséges napfényórát, akkor ez csak költséges beruházásokkal pótolható, a minőségi gyümölcs- és bortermelés pedig meghatározott talaj- és klimatikus viszonyokat kíván. Az is jellemző erre a termelési ágra, hogy nagy az állóeszköz-igénye, s legtöbbször már maga a telepítés is hosszabb időre, esetleg évtizedekre meghatározza nemcsak a termés mennyiségét, hanem a választékát is. Azok az országok, amelyekben jók ennek a természeti feltételei, az egész szocialista tábor és a várható tőkés export szükségletének mértékéig emelik zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelésüket. Itt is a feldolgozó kapacitások gazdaságos fejlesztésével összhangban kell a termelést fejleszteni. A zöldség- és gyümölcs-termesztésnek Bulgáriában, Magyarországon, Romániában vannak meg a legjobb természeti feltételei és történelmileg kialakult hagyományai. Ezek az országok a KGST-ben a legfejlettebb zöldség- és gyümölcs-termelők, és a legnagyobb exportőrök, s nagy szerepük lesz a többi szocialista ország egyenletes zöldség- és gyümölcs-ellátásában. Különösen a korai és kései érésű termékek termelésével kell segíteniük a szocialista tábor zöldség- és gyümölcs-ellátását.

A KGST-országok a vetőmag-termelés szakosítását és egymásnak nemesített vetőmaggal való kölcsönös ellátását is továbbfejlesztik. Ez az egyik leggyorsabban érvényesülő és leghatékonyabb tényezője a hozamok növelésének. A délebbre fekvő országok — körülményeiket kihasználva — jó minőségű pillangós vetőmagvakat, apró és kerti magvakat, az északabbra fekvő országok pedig —

Digitized by Google

éghajlati viszonyaik kiaknázásával — fűmagvakat, olajosmagvakat és burgonyaszaporító anyagokat termelnek, s így nyújtanak hathatós segítséget a többi baráti országnak.

* * *

A szocialista mezőgazdaság megteremtése, a termelés mennyiségének növelése és minőségének javítása létrehozza a szilárd alapját annak, hogy a magyar mezőgazdaság a kölcsönösen előnyös árucsere alapján számottevően járuljon hozzá a szocialista országok szükségleteinek kielégítéséhez.

A szocialista nemzetközi munkamegosztás egyben hathatósan elő is segíti mezőgazdaságunk fejlődését. A szocialista országok együttműködésének a mezőgazdasági gépek, műtrágyák, növényvédő szerek, jó minőségű vetőmagvak, szaporító anyagok és tenyészállatok cseréjében is megnyilvánuló fejlődése egyre fontosabb tényező lesz annak a programnak a végrehajtásában, amelyet a mezőgazdaságban magunk elé tűztünk.

Digitized by Google

A szocialista törvényesség társadalmi és jogi biztosítékai

Írta **Dr. NAGY ZOLTÁN**

A Magyar Szocialista Munkáspárt és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tevékenységének egyik kiemekedő eredménye a szocialista törvényesség helyreállítása. Az a következetes harc, amely az elmúlt években ennek eléréséért folyt, meggyőzte dolgozó népünket arról, hogy a párt a törvényesség megszilárdításának frontján is végleg leszámol a személyi kultusz maradványaival. Ezt a meggyőződést megerősítette a Központi Bizottság augusztusi határozata, amely nyíltan, az egész ország előtt feltárta a személyi kultusz időszakának szörnyű törvénysértéseit, s megszabta, mit kell tenni azért, hogy ezek soha többé ne ismétlődhessenek meg.

A párt politikájával való mélységes egyetértést bizonyítja, hogy a széles körben megindult vita alapvető gondolata ez volt: hogyan óvhatjuk meg a törvényesség megszilárdításában elért eredményeinket, megvannak-e a kellő biztosítékaink a törvénysértések meggátlására? Az az aktivitás, amellyel az egész közvélemény, de különösen a belügyi és az igazságügyi szervek dolgozói foglalkoztak ezzel a kérdéssel, megcáfolta azokat, akik szerint „kár volt a sebeket újból feltépni, hiszen az emberek már elfelejtették az elkövetett törvénytelenségeket". Bebizonyosodott, hogy olyan súllyal nehezedett a tömegekre és az egyes emberek lelkiismeretére a törvényesség megsértése, a jogbizonytalanság a személyi kultusz éveiben, hogy feltétlenül szükség volt nyílt feltárására és a végső következtetések levonására.

*

Milyen követelményeket támaszt szocialista társadalmunk az állami szervekkel, az állampolgárokkal szemben azért, hogy a törvényesség következetesen érvényesüljön?

Digitized by Google

A törvényesség biztosításában kiemelkedő szerepük van az állami szerveknek. Elsődleges követelmény tehát, hogy ezek a törvények értelmében végezzék tevékenységüket, tartsák tiszteletben az állampolgári jogokat, száműzzék munkájukból a „hivatali felsőbbrendűséget", a bürokratizmust, de a törvénysértők elleni eljárásukban is legyenek következetesek, s követeljék meg a állampolgároktól kötelességeik teljesítését. Az állami szervek dolgozóinak tudniuk kell azt, hogy politikai és szakmai képzettségük színvonalának emelkedése és a dolgozóknak az állami munkába való bevonása együttesen biztosítja intézkedéseik helyességét, s csak a demokratizálás fokozásával érhetik el azt, hogy a törvényesség ne hivatali betűrágás, hanem a dolgozóknak a szocialista társadalomnak az érdekét hatékonyan szolgáló eszköz legyen.

Az állami szervek közül különösen a rendőri, az ügyészségi és a bírósági szervekre hárul a törvényesség biztosítása. A néptömegek elsősorban e szervek tevékenységén mérik le a törvényesség helyzetét, a jogbiztonság színvonalát. Náluk keresnek védelmet a közbiztonság rombolóival, a bűnözőkkel szemben, tőlük kérnek igazságot a számukra igen fontos vitás ügyekben, s tőlük várnak segítséget olyan törvénysértések ügyében is, amelyeket más állami szerv követett el. E szervek megfoszthatnak embereket személyi szabadságuktól, sőt még emberi élet felett is rendelkezhetnek; olyan fegyver van tehát a kezükben, amelynek törvénytelen használata a legszörnyűbb következményekkel járhat. Emellett a személyi kultusz éveiben a legsúlyosabb törvénysértéseket ezek a szervek követték el, s mivel ma a tömegek már ismerik a bűnök okait, a felelősség sorrendjét és fokát, e szervek tevékenységében elsősorban a párt politikáját és akaratát látják, s a személyi kultusz törvénytelenségeivel való leszámolás következetességét mérik le rajta.

Amikor elismerjük a bűnüldöző és igazságügyi szerveknek ezt a különleges szerepét, egyúttal vitába kell szállnunk azokkal, akik azt tartják, hogy ha a belügyi és igazságügyi szervek jól, a törvények szerint végzik munkájukat, akkor már teljes is a törvényesség, s nem gondolnak arra, hogy a törvényesség betartása nemcsak egy-két szervnek a kötelessége. Nincsenek olyan privilegizált állami, gazdasági vagy egyéb funkcionáriusok, akiknek nem kötelességük, hogy legalább úgy tartsák és tartassák be a maguk területén a törvényeket, ahogyan más szervektől elvárják.

De nem is csak az állami szerveknek kötelességük a törvények betartása. Sokan elfeledkeznek arról, hogy nem lehet a törvényességet biztosítani akkor, ha az állampolgárok nem tisztelik a törvényeket, s nem látják, hogy ezek az ő érdekeiket is szolgálják. A törvényesség nem jelenthet elnézést bűncselekményeket elkövető, a társadalmi együttélés szabályait semmibe vevő embe-

Digitized by Google

rek iránt, hanem éppen fokozott védelmet kell hogy nyújtson ezekkel az elemekkel szemben. A törvényesség akkor tölti be maradéktalanul a szerepét, ha a jogbiztonság fogalmába a törvényeinkkel szembeszegülők szigorú megbüntetését is beleértjük. A törvényesség tehát minden állampolgár ügye; betartásáért és betartatásáért mindenki felelős a maga helyén.

*

Ezeknek a minden állami szervtől és állampolgártól egyaránt jogosan elvárható fő követelményeknek a megvalósulását elsősorban *a párt lenini politikája* biztosítja.

Ha a személyi kultusz éveinek pártpolitikáját összehasonlítjuk az MSZMP politikájával, azonnal kitűnik, mennyire elsődleges a törvényesség biztosításának szempontjából is a párt politikája. Az MSZMP már az ellenforradalmat közvetlenül követő időben, még a konszolidáció kezdetén, alapvető követelményként állította fel a törvényességet, s vigyázott arra, hogy a csapások csak a tényleges ellenséget érjék. Nem volt szükség olyan, törvénytelenségeket igazoló „elvre", hogy „ahol fát vágnak, ott hullik a forgács". Pedig a bonyolult harc közepette rendkívül nehéz dolog volt megkülönböztetni a valódi ellenséget a megtévedettektől. E politika eredményeképpen már az ellenforradalmat közvetlenül követő egy-két évben alapvető változás következett be a törvényesség helyzetében. Lényegében az addig is meglevő törvényekkel, nagy többségükben ugyanazokkal az emberekkel, alapvető szervezeti változások nélkül sikerült — a bonyolult viszonyok, a kiéleződött osztályharc ellenére — helyreállítani a törvényességet, s megteremteni további fejlesztésének alapjait.

Néhányan akkor azt mondták, hogy a törvényességhez való szigorú ragaszkodás — „lemondás az igazi osztályharcról". Ezek helytelenül értelmezték az osztályharcot. Az osztályharc a proletariátus hatalmának erősítése, nem pedig az indulatok kiélése. Vajon a személyi kultusz időszakában elkövetett törvénysértések megszüntették-e az ellenséges tevékenységet? Nem, sőt a proletárhatalmat gyengítették, a párt tömegkapcsolatait lazították, és sok embert ellenséges erők befolyása alá kergettek. S míg kommunistákat és más haladó emberek ellen törvénytelen eljárások folytak, az ellenség erősíthette tevékenységét, rendezhette sorait. Ez lett a következménye annak az „osztályharcnak", amely elsősorban a pártban kereste az ellenséget, s szinte egyetlen fegyvernek az adminisztratív eljárást tekintette.

S mit értünk el törvényes eszközökkel? Megnyertük a tömegek bizalmát és támogatását. Megszilárdítottuk a közbiztonságot, megsemmisítő csapást mértünk az ellenforradalom erőire, csökken-

Digitized by Google

tettük a bűncselekmények számát. Megosztottuk az államellenes erők hagyományos utánpótlási bázisát, az osztályidegenek körét: ezeknek nagyobbik része beilleszkedett a szocializmust építő társadalomba, mert lehetővé tettük ezt neki. A történelmi tapasztalatok tehát arra intenek, hogy szálljunk szembe a baloldaliaskodó szájhősökkel, akiknek tevékenysége nem az osztályharcot segíti, hanem az ellenséges uszításnak, az ellenforradalomnak nyit kaput.

A törvényesség szempontjából is elsődleges feladatunk tehát, hogy állandóan őrizzük a párt politikájának lenini vonalát, mert ennek eltorzítása még konszolidált körülmények között is megcsorbíthatja a törvényességet.

Itt szólnunk kell arról a nézetről, amely a törvényesség fő biztosítékát a párt politikájától elszakítva, kizárólag a jogszabályokban látja.

Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy a törvények egymaguk nem adnak elegendő védelmet a személyi kultusz torz politikájával szemben. A törvényhozás ugyanis maga sem független a politikától: alkothat utasításra a torz politikának megfelelő törvényeket, vagy mint e politika részese, utasítás nélkül is hozhat olyan jogszabályokat, amelyek a hibás politikát tükrözik, a törvénysértésnek kedveznek. Ha pedig a garanciákat nyújtó törvények gátolják a személyi kultusz érvényesülését, akkor a jogalkalmazók egyszerűen nem veszik figyelembe őket. A munkásmozgalmi emberek ellen folytatott törvénytelen perek felülvizsgálata bőven szolgáltatott példát erre is. A büntetőtörvények, az eljárási szabályok hiányosak voltak ugyan, s részben a személyi kultusz politikáját tükrözték, de ezek sem engedélyezték emberek megkínzását, törvénytelen fogvatartását, ártatlanul való elítélését. A törvények előírták a bizonyítékok összegyűjtését, az eljárás formáinak betartását, az ítéletek törvényi megalapozását stb. Mindezek ellenére is megtörténtek a törvénytelenségek.

Ez a tapasztalat azonban nemcsak büntető ügyeken alapszik. A személyi kultusz politikája csökkentette a törvény tekintélyét. Egyes szervek és személyek bocsánatos bűnnek tekintették a törvények megsértését. A központi szemlélet hatására alsóbb vezetők, sőt egyes nyomozók és tisztviselők is felhatalmazva érezték magukat arra, hogy kényük-kedvük szerint válasszák meg eszközeiket, s ez az adóhivatalokban és a rendőrőrsökön, a falvakban és a városokban, a tsz-ekben és az üzemekben egyaránt törvénytelenségeket szült.

Az következik-e ebből, hogy a törvények egyáltalán nem jelentenek törvényességi biztosítékot? Nem: a törvények még a politika eltorzulása esetén is adnak bizonyos garanciát, mert a személyi kultusz politikájának is csak annyiban érdeke a törvénytelenség, amennyiben politikai és hatalmi céljainak eléréséhez szük-

Digitized by Google

sége van rá. Még ilyen politika sem jár a törvényes rend teljes felbomlásával. A törvények tehát nyújtanak bizonyos, bár korlátozott védelmet, különösen köztörvényi vonalon. Amíg azonban alapvetően meg nem változik a helytelen politika, addig a törvényesség nem állhat teljesen helyre, mint ahogyan nálunk is csak a személyi kultusz politikájával való teljes szakítás után következett be, jóllehet már 1953-ban fény derült a törvénysértések nagy részére.

Megállapíthatjuk tehát, hogy alapvetőnek a politikai biztosítékokat kell tekintenünk; a törvényi biztosítékok is csak helyes pártpolitika mellett érvényesülhetnek hiánytalanul. Ha azonban a párt politikája a törvényességet követeli meg — mint ma nálunk —, akkor megnő a törvényi biztosítékok jelentősége, s fontos követelmény ezeknek állandó fejlesztése. Az állam életének kereteit, az állami gazdasági szervek tevékenységét, az állampolgárok magatartásának legfontosabb szabályait az állam törvényei határozzák meg. Rossz törvények a leghelyesebb pártpolitika érvényesülését is akadályozhatják, jogi hiányosságok szervezetlenségeket, helytelen intézkedéseket szülhetnek. Nem lehet pusztán politikai eszközökkel irányítani az államot; aki tehát a törvények garanciális szerepét lebecsüli, az egyben a proletárdiktatúra államának fontosságát is kétségbe vonja.

Mindebből tehát az következik, hogy helytelen dolog mesterségesen szétválasztani egymástól vagy éppen szembeállítani egymással a törvényesség politikai és állami (törvényi) biztosítékait. A lenini pártpolitika és a társadalmi fejlődést elősegítő törvények együttesen adják meg a törvényesség szilárdságának biztosítékait. Csak a kettő együtt biztosíthatja a jogalkalmazás egységét és hatékonyságát, a törvényesség fejlesztését, a jogtudomány alkotási lehetőségét, s a tömegeknek a törvények tiszteletére való nevelését.

*

Szólnunk kell azoknak a nézetéről is, akik egyetértenek ugyan az itt elmondottakkal, de nem látják azt, hogy a jövőre vonatkozóan megvannak a biztosítékaink a személyi kultusz és ezzel együtt a törvénytelenségek visszatérésével szemben. Ezeknek a biztosítékoknak a részletesebb ismertetése azonban messze meghaladná e cikk témáját és keretait; ezért itt csak néhány tényezőre hívjuk fel az aggályoskodók figyelmét, mintegy gondolatébresztőként.

Abból kell kiindulnunk, hogy a személyi kultusz és a törvénysértések nem szükségszerű velejárói a szocializmus építésének; ellenkezőleg, ezek a marxizmustól teljesen idegen, a szocializmus építésének mérhetetlen károkat okozó jelenségek. Csak olyan belső és külső körülmények között jöhetnek létre, amelyek lehe-

Digitized by Google

tővé teszik, hogy egy klikk ragadhassa kezébe a hatalmat és visszaélhessen ezzel a hatalommal.

Megvannak-e ma nálunk ezek a körülmények? Nincsenek meg. A személyi kultusz, létrejöttének okai és körülményei, törvénysértései — mint az egész nemzetközi munkásmozgalomban — nálunk is lelepleződtek. Mindenki egyénileg is érezhette káros következményeit, amelyek végső soron — más, ismert okokkal együtt — véres ellenforradalomra vezettek. A tömegek ma már tudatosan a személyi kultusz ellen fordulnak, s bármikor készek fellépni visszatérése ellen. Pártunk politikája azok számára is világossá tette a bűnök okait, akik nem ismerték fel a személyi kultusz antileninista voltát, és a szocialista rendszer, a proletárdiktatúra velejáróinak vélték a kialakult káros politikai módszereket. Ez a ma már tisztán látó réteg is növelte a szocializmus híveinek, a személyi kultusz tudatos ellenzőinek táborát. A személyi kultusz, amelynek egyébként sem volt tömegbázisa, soha nem szerezhet magának tömegtámogatást.

A társadalom vezető ereje, a párt megerősödött, megtisztult, következetesen marxista—leninista párttá vált. Vezetői minden tevékenységükkel azt bizonyítják, hogy a személyi kultusznak még a legkisebb maradványát sem tűrik meg, s erősítik, fejlesztik mindazokat a biztosítékokat, amelyek elzárják az utat a személyi kultusz politikájának akár csak egy kis részterületen való visszacsempészése vagy érvényesülése előtt is. Helyreálltak a lenini normák, következetes kollektív vezetés jött létre, évről évre erősödik a pártdemokrácia, a pártegység. 1957 óta az egész párttagság — egységben a párt vezetőivel — eredményesen harcol a dogmatikus, szektás hibák ellen.

Új törvényalkotásaink is a párt helyes politikáját tükrözik és a személyi kultusz elleni garanciákat növelik. 1957 óta alapvető szocialista törvényeket alkottunk: megjelent az új Polgári Törvénykönyv, amely rendezte jogrendszerünk leganarchikusabb területét, és a Büntető Törvénykönyv, amely már a marxista büntetőpolitika elveit fejezi ki. Ezzel kiiktattuk polgári és büntetőjogunkból a felszabadulás előtt és a személyi kultusz idejében hozott jogszabályokat. A Büntető Törvénykönyvvel egyidőben megjelent az új Büntető Eljárási Törvény, amely tovább erősíti a törvényes garanciákat. Az alapvető jogszabályokon kívül még sok olyan rendelkezés jelent meg, mely az államélet területén egy-egy lépést tesz a múlt hibáinak felszámolása és újabb törvényességi garanciák megteremtése irányában.

Az állami és gazdasági életben erősödött az ellenőrzés, amely egyik fontos tényezője a pártpolitika torzításától mentes érvényesülésének. A pártszervek szélesebb hatáskörrel, hatékonyabban, intenzívebben ellenőrzik a törvényesség érvényesülését. Állami

Digitized by Google

vonalon az ügyészség hathatósabban ügyel a törvényesség betartására, s egyre magasabb színvonalon végzi fontos feladatait. Új szervezetként a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság is végez a dolgozók bevonásával ellenőrzéseket az állami és a gazdasági életnek szinte minden területén. Egyébként is egyre növekszik a dolgozók részvétele az állami feladatok ellátásában. A társadalmi önigazgatás felé tett első lépéseinkkel egyben a tömegek ellenőrző munkája is erősödik és fejlődik.

Már e rövid felsorolásból is megállapíthatjuk, hogy gyarapodtak és jelentősen megerősödtek a személyi kultusz, a törvénysértések elleni biztosítékok, a marxista politika bázisai és törvényességi garanciái.

A nemzetközi munkásmozgalomban végbemenő változások eredményeképpen ma már nemcsak belső, hanem külső garanciáink is vannak a személyi kultusz visszatérése ellen. A személyi kultusz politikája, a káros dogmatikus nézetek a szocialista országok és a kommunista pártok óriási többségében lelepleződtek. Pártunk politikája szervesen kapcsolódik a szocialista világmozgalom törekvéseihez, s eredményeink is ennek egy részét alkotják. Politikánkat — amint ezt VIII. kongresszusunk is bizonyítja — a nemzetközi munkásmozgalom egyetértőleg támogatja, s következetes végrehajtásához — legfőképpen a Szovjetunió — eszmei-politikai segítséget nyújt.

Mindezt összefoglalva: nem lehet kételkedni politikánk erejében és a személyi kultusz végleges vereségében. A törvényesség biztosítékai napról napra szaporodnak és egyre hatékonyabbá válnak. Az a vékony réteg, amely nem akar vagy nem tud megszabadulni a személyi kultusz gondolatvilágától és módszereitől, napról napra nagyobb erővel találja szemben magát, s így teljesen elszigetelődik.

A törvényesség társadalmi és állami biztosítékai tehát szilárdak. Emellett azonban még sok tennivaló is van ebben a tekintetben. Ma is akadnak még hibák a törvényesség területén, s bár ezek alapvetően más jellegűek, mint a személyi kultusz időszakában voltak, s így közvetlen veszélyességük is sokkal kisebb, egy pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy kijavítsuk őket és továbbfejlesszük a törvényességet. A törvényesség fejlesztése és a meglevő, ma sokszor még jelentős hibák kijavítása állandó feladat, s egyben hathatós segítője általános szocialista fejlődésünknek. Ezért kell felmérnünk, hogy milyen területeken kell már a következő években jelentős javulást elérnünk a törvényesség további szilárdításában és biztosítékainak fejlesztésében.

Digitized by Google

A jogélet minden területén tudatosabbá és tervszerűbbé kell tennünk a harcot az elmélet eltorzulásai és az ennek következtében fellépő jogalkalmazási hibák ellen. A társadalom osztályszerkezetében végbement változásoknak megfelelően — alaposan értékelve eddigi jogpolitikánk tapasztalatait — végre kell hajtanunk a szükséges korrekciókat, s egyes területeken ki kell alakítanunk az egységes jogpolitikai elveket. Biztosítanunk kell, hogy állami szerveink megismerjék és gyakorlatukban helyesen alkalmazzák ezeket az elveket. Sokat kell még tennünk azért, hogy minden szerv egységesen értelmezze a törvényeket és a jogpolitika elveit, s így elkerüljük azt, hogy egyes kérdésekben speciális rendőri, ügyészi, bírói stb. szemlélet alakuljon ki. A törvényesség egységes fogalom; az értelmezések különbözősége szükségszerűen törvénysértésekre vezet. Csak együttesen tudja biztosítani az egységes jogértelmezés és jogpolitika a törvényesség egységét.

Gyakran halljuk azt a nézetet, hogy ha jók a törvények, akkor nincs is szükség jogpolitikára, mert lényegében a törvények is a politikát tükrözik. Érdemes közelebbről megvizsgálnunk ezt a tetszetős álláspontot.

A törvények általában a történelmi fejlődésnek hosszabb szakaszára szabnak meg magatartási szabályokat, büntetéseket, vagy egyéb szankciókat. Az új Büntető Törvénykönyv például azzal az igénnyel készült, hogy a szocializmus építésének egész időszakában elláthatja majd funkcióját. A társadalom, a népgazdaság fejlődésének egyes szakaszai nem kívánják ugyan meg a törvények megváltoztatását, de a jogalkalmazást újabb és újabb feladatok elé állítják. A szocialista építés feladatai is változnak, s más-más időszakokban más-más súllyal kell bizonyos gazdasági vagy politikai érdekeket védeni. A törvénysértések jellege is változik; csökken vagy növekszik egyes jogellenes cselekmények száma, jellege, társadalmi veszélyessége. A tudománynak, a jogalkalmazó szerveknek, a törvényalkotóknak tehát nemcsak a törvényeket kell munkájuk során figyelembe venniük, hanem a változó körülményeket is. Biztosítanunk kell, hogy ott és úgy nyújtsanak a jog eszközeivel segítséget, ahol és ahogyan a társadalmi fejlődés megkívánja ezt. A jogpolitika kiegészíti, tartalommal tölti meg a törvényt, felhívja a figyelmet a legfontosabb törvényi rendelkezésekre, biztosítja, hogy mindig a legveszélyesebb ellenség, a legkárosabb jelenség ellen forduljon ennek a fontos fegyvernek az éle, s mindig legféltettebb érdekeink részesüljenek a legerősebb védelemben.

Súlyos hibát követnek el tehát azok, akik szerint nem méltó a jogtudományhoz az, hogy a napi élet követelményei szerepet kapjanak benne. A jognak mint felépítménynek a célja éppen az alap közvetlen segítése; felhasználását a gyakorlati, mindennapi élet követelményei határozzák meg. Ezért elengedhetetlen a jog-

Digitized by Google

alkalmazó, a jogalkotó és a tudós számára az, hogy ismerje a társadalmi, politikai követelményeket, s meglegyen benne az adott kérdések eldöntéséhez szükséges elvi biztonság. Azért különösen fontos ez, mert jogalkalmazásunkban még ma is az elvi bizonytalanság a legnagyobb veszély. Ennek következménye például a bíróságokon a szélsőséges ítélkezés, s helyenként a betűrágáson alapuló igazságszolgáltatás. Többé-kevésbé minden jogalkalmazó szervben azt tapasztalhatjuk, hogy nem marxista szemmel vizsgálják a jelenségeket, nem társadalmi környezetükkel, okaikkal együtt, hanem csak a jogszabályok szemüvegén keresztül szemlélik őket, vagy a régi jogi vagy politikai dogmákban keresik megoldásukat. Pedig az élet bonyolultan veti fel a problémákat. Vegyünk például egy lopási esetet. A törvény adta kereteken belül másképpen kell megítélnünk annak a cselekményét, aki életében először tévedett meg, mint azét, aki munkakerülő, bűnöző életmódot folytat, s bűncselekménye szervesen ebből az életmódból fakad.

Az osztályszempontok érvényesítésében is hasonló a helyzet. A párt politikája világos különbséget tesz az „osztályidegen" és az „osztályellenség" fogalom között. E politika eredményeként az osztályidegenek nagy többsége már beilleszkedett a szocialista társadalomba, s munkájával részt vesz a szocializmus építésében. Másképpen kell tehát megítélni azt az osztályidegent, aki régi életmódját, társadalmi állását akarja biztosítani bűncselekmény árán, mint azt, akinek bűncselekménye semmiféle összefüggésben sincs osztályhelyzetével, nem abból fakad (pl. közlekedési veszélyeztetést, általában ha köztörvényi bűncselekményt követ el). Az utóbbi esetben szükségtelen, az eljárás során az osztályhelyzet értékelése. De megváltoztathatja egyes ügyek megítélését a nemzetközi helyzetnek, vagy hazánk gazdasági helyzetének alakulása is. Például: a nemzetközi helyzet kiéleződésekor emelkedik az izgatásnak, a hatósági közeg elleni erőszaknak, a tiltott határátlépésnek stb. a társadalomra való veszélyessége. Esetleges élelmiszerhiány természetszerűleg azzal a következménnyel jár, hogy súlyosabb büntetéssel kell sújtani az élelmiszerüzéreket, mint normális körülmények között. A jog csak úgy érheti el célját, ha a jogalkotás és a jogalkalmazás tisztában van ezekkel a körülményekkel.

Sokáig lehetne még sorolni azokat a példákat, amelyek a jogpolitikai irányítás szükségességét igazolják, s azt bizonyítják, hogy a törvényesség biztosításának, a helyes jogalkalmazásnak a legelső feltétele: a marxista gondolkodás színvonalának emelése és az elemző munka fejlesztése a jog minden területén.

A jogszolgáltatásban dolgozóknak elvi tisztánlátással, magas szakmai képzettséggel kell végezniük munkájukat; enélkül csak lassan és nehezen emelkedhetik tovább a törvényesség színvonala.

Digitized by Google

Azért emeljük itt ki a politikai követelmények mellett a magas szakmai képzettségeket, mert az ennek hiányából fakadó jogi tévedéseknek súlyos politikai kihatásaik vannak. A bíró, az ügyész, a rendőr, vagy a tisztviselő tevékenységében az emberek a párt politikájának megtestesülését látják, s nem képesek megállapítani azt, ha a konkrét esetben egyszerűen szakmai képzetlenség a törvénysértés oka. A jogszolgáltatás „selejt"-jének nemcsak személyi vagy „üzemi" szintű kihatása van, hiszen a jogász nem holt anyaggal dolgozik, hanem emberi életek, családok, közösségek sorsa felől rendelkezik, s a tömegek igazságérzete napról napra felülbírálja intézkedéseit.

Jogalkalmazó szerveink csak akkor végezhetik a szükséges elvi és szakmai színvonalon, a párt politikájának szellemében munkájukat, ha egyes személyek illetéktelen beavatkozása nem zavarja azt. A „jogi protekció" érvényesülése csak törvénysértésekre vezethet. A szocialista jogszolgáltatás nem tűrheti el, hogy bárki is mentő akciókat indítson és tekintélyére, beosztására hivatkozva, akadályozza az igazságszolgáltatást, vagy a jogszolgáltató szervek útján bárki ellen hajszát próbáljon indítani. Az igazságszolgáltatás nem arra való, hogy egyes személyek nézeteit igazolja, hanem arra, hogy helyesen, az igazságnak, a szocialista építés érdekeinek megfelelően alkalmazza a törvényeket a törvénysértőkkel szemben.

Természetesen a jogszolgáltató szervek sem csalhatatlanok; ha tehát nem a törvényesség alapján végzik munkájukat, vagy ha egyes ügyeket és körülményeket politikai vagy szakmai képzettségük hiányosságai folytán helytelenül ítélnek meg, feltétlenül meg kell bírálni őket. Ez nemcsak joga, hanem kötelessége is mindenkinek, s különösen a pártszervezeteknek, a belügyi, az igazságügyi és a területi pártszervezeteknek egyaránt. Minden állampolgárnak és szervezetnek segítenie kell a jogszolgáltató szerveket az igazság felderítésében, a törvénysértések megelőzésében és megszüntetésében. Ha hibát követnek el, konkrétan fel kell azt tárni, mert ez a párt politikájának megvalósulását segíti elő. E szerveknek pedig hasznosítaniuk kell a bírálatot, s az így szerzett tapasztalatokat is fel kell használniuk további munkájukban. A bírálat módszere azonban — s ezt hangsúlyoznunk kell — sohasem lehet a konkrét ügyekbe való beleszólás. Így válhat a pártellenőrzés és az állami irányítás mellett a társadalmi ellenőrzés is a törvényesség fontos biztosítékává.

Jogtudományunknak le kell törlesztenie azt a régi adósságát, amely a jogéletben tapasztalható dogmatizmus marxista elemzése és bírálata tekintetében még terheli. Igen hasznos volna új jogintézményeink átfogó, tudományos ismertetése, márcsak azért is, mert ez konkrét alkalmat ad az egyes szakágak tudósainak arra, hogy leszámoljanak a dogmatikus és revizionista jogi nézetekkel

Digitized by Google

és leleplezzék a legújabb imperialista jogelveket és törekvéseket. Nagy jelentőségű volna és elősegítené a bűnesetek megelőzését az, ha gyakorlati jogászaink a tudomány képviselőivel együtt megvizsgálnák pl. a bűnözés társadalmi és gazdasági okait hazánkban. A jogsértések okainak felkutatása a többi jogterületen is alapja lehetne a káros jelenségek megszüntetésének. Meg kell állapítani, hogy miért történnek jogsértések, milyen körülmények segítik ezt elő, s az okok megszüntetését elsődleges társadalmi feladatnak kell tekinteni. A szocialista társadalomban megszüntethetők ezek az okok, mert a törvénysértések nem a rendszer szükségszerű velejárói, mint a kapitalista társadalomban, hanem alapvetően a tudat elmaradottságából fakadnak. E feladat megoldása céljából véget kell vetni annak az áldatlan helyzetnek, hogy az elmélet és a gyakorlat képviselői kölcsönösen lenézik egymás tevékenységét és képességeit; ehelyett gyümölcsözően együtt kell működniük.

A megelőzésnek nagyon fontos eszköze a szocialista demokratizmus kiterjesztése, a társadalom fokozott bevonása a jogalkotásba és jogalkalmazásba. A törvények előzetes, minél szélesebb körű megvitatása, a társadalmi bíróságok megerősítése és továbbfejlesztése stb. — mind egy-egy eszköze a törvénysértések megelőzésének.

A törvényességi követelmények közé tartozik az is, hogy a jogszolgáltatás a lehető leggyorsabban dolgozzék. Ebben a tekintetben tovább kell javítanunk a jelenlegi helyzetet. Meg kell vizsgálnunk, hogy a bizonyítási eljárás lassúsága, káderhiány, túlterhelés, vagy munkaszervezési hibák okozzák-e egyes ügyek elhúzódását, s az eddigi, valóban jelentős törvényhozási és egyéb intézkedéseken túl is mindent meg kell tenni az ügyek elintézésének meggyorsításáért.

A törvényesség — mint mondottuk — nemcsak a párt és az állami szervek ügye, s nemcsak szorosan vett jogi kérdés. Minden tömegszervezetnek, minden gazdasági szervnek, minden becsületes állampolgárnak kötelessége, hogy tőle telhetően emelje a tömegek jogtudatát, nevelje őket a törvények tiszteletére. A tömegeknek a törvényességre való nevelésében mindenkinek megvannak a maga sajátos feladatai. A bíróé elsősorban az, hogy ítéletei igazságosak legyenek és nevelő hatásúak mindazokra, akik ismerik a konkrét ügyet. Az ügyész feladata a törvényességre való felügyelet az életnek szinte minden területén. A rendőr is sokat tehet napi munkája során a tömegek törvénytiszteletének fokozásáért. Fontos szerepe lehet ebben az ügyvédnek, a vállalati jogásznak is; feltárhatja, ha jogsértést, vagy a bűnüldöző és az igazságügyi szervek által elkövetett más hibát tapasztal, de a hozzá forduló állampolgároknak

Digitized by Google

is meg kell hogy magyarázza a törvényeket, növelnie kell a szocialista együttélés szabályai iránti tiszteletet. Ha a tömegszervezetek, az állami és gazdasági szervek munkájuk során következetesen és erélyesen szembeszállnak a törvénysértésekkel, hathatósan hozzájárulnak a törvényesség biztosítékainak erősödéséhez.

A nevelőmunka azonban nemcsak ezeknek a személyeknek és szerveknek a feladatuk. Egyetlen becsületes állampolgár sem lehet csupán élvezője a törvényességnek, hanem környezetében, munkahelyén segítenie is kell ennek érvényesülését. Elsősorban példamutatásával kell környezetét nevelnie, de nem túlzott követelmény, ha azt is feladatának tekintjük, hogy jó szóval, figyelmeztetéssel, bírálattal, s ha kell törvényes eszközök felhasználásával is segítsen a törvénysértések megelőzésében és megszüntetésében. A Büntető Eljárási Törvény a büntetőügyek vonatkozásában rögzítette is ezt a követelményt:

> *2. §. (1) E törvény feladatának megvalósítása a büntetőügyekben eljáró hatóságok kötelessége.*
> *(2) A bűntettek megakadályozása, felderítése és azok elkövetőinek felelősségre vonása az egész társadalom érdeke, ezért annak elősegítése minden állampolgár erkölcsi kötelessége.*

Arra kell tehát törekednünk, hogy minden becsületes állampolgár legyen egyben a törvényesség őre is. Így válik teljessé a törvényesség biztosítékainak köre. A párt helyes politikája, az állami és társadalmi szervek céltudatos munkája, a széles tömegek törvénytiszteletének növekedése együttesen biztosítja azt, hogy soha ne ismétlődhessenek meg a személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértések, s azok a hibák is megszűnjenek, amelyek ma még gátolják a törvényesség fejlesztését.

Digitized by Google

A mai falu és a szociológiai kutatás

Írta

HEGEDÜS ANDRÁS

• Pártunk Filozófiai Munkaközösségének irányításával, több munkabizottság közreműködésével, számvetés készült arról, hogy milyen szociológiai ismereteink vannak ma a falu társadalmában végbement változásokról. E kollektív munka folyamán felbukkantak olyan társadalom-elméleti kérdések, amelyek joggal tartanak igényt nyilvánosságra. A következőkben ezeket a problémákat kísérlem meg összefoglalni. Tanulmányom — mint az említett számvetés is — nem csupán az eddigi vizsgálódások eredményét mutatja, hanem egyben a kutatásra váró feladatokat is felvázolja. Jobb is ebből a célból, ha az eredményeket foglaljuk össze, mint ha logikai alapon rendszerezzük a szociológiai kutatás feladatait, mert az utóbbi módszer mindig magában rejti azt a veszélyt, hogy számításon kívül hagyjuk azt, amit már tudunk.*

Mit értünk szociológiai kutatáson?

Az SZKP XX. kongresszusa után kialakult, a társadalomtudományokra különösen ösztönzően ható új légkörben a szociológiai kutatás — nemcsak nálunk, hanem más szocialista országokban is — fontos helyet vívott ki magának a társadalmi valóság feltárásában, s ez a szerepe azóta is határozottan növekedőben van.

Félreértések elkerülése végett már itt, bevezetőként tisztáznunk kell, hogy mit is értünk szociológiai jellegű vizsgálaton. Erre a kérdésre úgy akarok válaszolni, hogy ne bonyolódjam bele abba a vitába, amely a marxista szociológiának mint önálló tudományágnak a társadalomtudományok között elfoglalt helyéről folyik; ez ugyanis egymaga is külön tanulmányt igényelne. Ezért — leegy-

* A *Filozófiai Munkaközösség* a számvetés során a következő tanulmányokat vitatta meg. *Erdei Ferenc:* A mezőgazdasági népesség társadalmi viszonyainak alakulása; *Mód Aladárné—Szabady Egon:* A parasztság jelenlegi helyzete: létszáma, jövedelme és fogyasztása; *Hegedüs András:* A falusi munkaviszonyokban bekövetkezett változások szociológiai vizsgálatáról; *Fukász György—Szántó Miklós:* A falu kulturális viszonyainak vizsgálatáról; *Csizmadia Ernő — Wirth Ádám — Zsarnóczai Sándor:* A falu politikai viszonyainak és a parasztság politikai tudatának vizsgálatáról.

Digitized by Google

szerűsítve — úgy teszem fel a kérdést: milyen típusú társadalomvizsgálat az, amelyet szociológiainak nevezhetünk?

Véleményem szerint ákkor határozzuk meg leghelyesebben a szociológia jellemző specifikumát, ha tárgyául a tudati-ideológiai és a gazdasági viszonyok kölcsönhatásának kutatását jelöljük meg. Más szóval: szociológiai jellegűnek azokat a társadalmi vizsgálatokat tekintjük, amelyek a társadalmi életnek nem egyes oldalait (tehát nem a gazdasági viszonyokat, az elosztási formákat, a jogtudat alakulását, az erkölcsi nézetek fejlődését stb.), hanem a tudati-ideológiai viszonyok és a gazdasági viszonyok kölcsönös összefüggését vizsgálják tudományosan megalapozott módszerekkel. Ez a vizsgálat tehát olyan társadalmi jelenségek, továbbá olyan társadalmi képződmények, szervezetek, csoportok ábrázolására irányul, amelyeknek mozgását, belső lényegét csak a gazdasági, tudati és ideológiai viszonyok kölcsönhatásának feltárásával lehet megérteni. Ez hasonlít Jovcsuk és Oszipov szovjet szociológusok meghatározásához: „A marxista szociológia tárgya a társadalmi élet különböző oldalainak, viszonyainak és folyamatainak belső kapcsolata és egymásrahatása... Azokat a konkrét szociológiai kutatások, amelyeket marxisták végeznek a tudományos szociológia, a történelmi materializmus ismeretének és módszertanának alkalmazásával, a társadalmi jelenségek belső mechanizmusát és fejlődésének törvényszerűségét tárják fel, továbbá olyan konkrét társadalmi helyzeteket analizálnak, amelyek a társadalmi élet folyamatában alakulnak ki."[1]

E felfogás mellett — amelyet itt csak röviden és nagyon leegyszerűsítve vázoltam fel — gyakran találkozunk más nézetekkel is. Közülük mindössze két olyan, sokszor előforduló állásfoglalást említek meg, amelyek — véleményem szerint — hibásan közelítik meg a kérdést. Gyakran olvashatunk olyan véleményt, amely szerint minden társadalmi kutatást szociológiának kell nevezni, a közgazdaságtudományiakat éppenúgy, mint az etnográfiaiakat, vagy a jogtudományiakat. Ez az álláspont nem tárja fel a szociológiai kutatás specifikumát, s ezzel — kimondva vagy kimondatlanul — a konkrét szociológiai kutatások szükségességének tagadásához vezet. Mások szerint viszont a szociológiai kutatást csak sajátos módszerei jellemzik. Ez a vélemény — bár legtöbbször a konkrét szociológiai kutatások szükségessége melletti kiállással párosul — nem tárja fel a kutatás tárgyának lényegét; ezzel helytelen irányú ösztönzést adhat a szociológiai kutatásoknak, s végső soron oda vezethet, hogy háttérbe szorul a társadalomelmélet és felülkerekedik az empirizmus.

[1] Voproszi Filoszofii 1962. 12. sz. 23–24 oldal.

Digitized by Google

A faluszociológia időszerűsége és megváltozott funkciói

A szociológiai kutatásoknak a mi viszonyaink között rendkívül fontos területe a falu társadalma. E kutatások eredményei mind az elmélet, mind a gyakorlat számára igen hasznosak lehetnek.

A régi faluról sok hiteles leírásunk van; az új falu társadalmi életéről, szociológiai viszonyairól viszont kevés az olyan ismeretünk, amely tudományos jellegű vizsgálatokon alapul. Pedig a mai falu társadalmi valóságának a megragadása egyike a megoldásra váró legégetőbb problémáknak. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról sem, hogy ez a feladat igen nehéz, nem utolsó sorban azért, mert alig van olyan társadalmi alakulat, amelyről annyi hamis képzet él, mint a falu társadalma. A romantikus társadalmi illúziók javarésze az idillikusnak elképzelt régi falusi élethez kapcsolódik. De az igazi nehézséget mégsem ez okozza, hanem a falu társadalmi valóságának bonyolultsága.

A faluról szóló régebbi társadalmi leírások legtöbbször azt hangsúlyozták, hogy a falu struktúrája homogénabb, mint a városé. Valóban: a feudális falu, de bizonyos tekintetben még a múlt század faluja is egyszerűbb társadalmi alakulat volt, mint a város. Ma azonban már egészen más a helyzet: a város homogénabb társadalmi képlet lett, mint a falu. S ez nem valami magyar sajátosság, sőt nem is csak a szocialista falu jellemzője, hanem az iparosodás hatására világszerte bekövetkezett jelenség. A nyugati szociológiai irodalomban is gyakran olvashatunk erről. „A falusi közösség ma általában kevésbé homogén társadalmi test, mint a város" — írja Georg-Christoph von Unrich nyugatnémet szociológus.[2] De különösen a szocialista országokban van a falu társadalma olyan változásoknak alávetve, amelyek erősen kihatnak a társadalmi életnek szinte minden vonatkozására.

Magyarországon a faluszociológiának nagy, haladó tradíciói vannak. Már az első világháború előtt a szociológia módszeréhez fordultak a polgári radikálisok, hogy leleplezzék az úri Magyarországnak a nemzet egységéről mesterségesen kialakított hazug eszmekörét, s szétzúzzák a „nemesi nemzet" létezéséről hirdetett illúziókat. A két világháború között a falukutató írók a szociológia, illetve közelebbről a szociográfia módszerével igyekeztek reális társadalomszemléletet kialakítani, s szembeállítani ezt a fasizálódó uralkodó osztály eszméivel.

Az MSZMP kulturális elméleti munkaközössége 1958-ban helyesen határozta meg a két világháború közötti falukutató szociográfiai irodalom fő irányának sajátos társadalmi funkcióját: „A »népi« írók jelentős történelmi érdeme a parasztság társadalmi

[2] Gesellschaft in Geschichte und Gegenwart, Berlin, 1961. 480. old.

Digitized by Google

kérdéseinek felszínen tartása a Horthy-rendszer idején, amikor a szociáldemokrácia az opportunista vezetés árulása következtében lemondott a parasztság szervezéséről, a kommunista párt pedig csak az illegalitásból és viszonylagos gyengeségéből fakadó korlátok között dolgozhatott."[3]

Mi, akik most, évtizedek múltán folytatjuk a falu társadalomkutatását, alapjában megváltozott társadalmi helyzetben tesszük ezt. Ezért a mai faluszociológiai kutatás funkciói lényegesen különböznek a felszabadulás előttitől. A faluszociológiai kutatások jelenlegi funkciójának meghatározásához mindenekelőtt a következő alapvető változásokat kell figyelembe vennünk:

a) Megváltozott a hatalom jellege, s ennek következtében az államhatalomnak a lehető legnagyobb érdeke fűződik a társadalmi valóság feltárásához. (A társadalmi valóság feltárását akadályozó dogmatizmus csak időlegesen tudott ezzel a szükségszerűséggel szemben ellenállni.)

b) A mezőgazdaság szocialista átszervezése és a szocialista iparosítás következtében a falu társadalmi életében hatalmas átalakulás ment végbe. s ez a társadalmi élet minden területét érintette.

c) A marxista társadalomtudomány — amelynek egyik sajátos ága a szociológia — tudományos alapot és módszertant ad a szociológiai kutató munkának.

A megváltozott társadalmi helyzetből kiindulva a mai faluszociológiai vizsgálatoknak három funkcióját különböztetem meg:

1. A falusi társadalom fejlődésének törvényszerűségeit teljesebben, sokoldalúbban és igazabban, azaz a valóságnak megfelelőbben kell feltárniuk.

2. A társadalom igazgatásának hatékonyabbá tétele érdekében olyan ismeretanyagot kell gyűjteniük, amely megkönnyíti, hogy a meghozandó döntések optimális hatásúak legyenek.

3. Fel kell tárniuk a falun az egyén és a társadalmi intézmények közötti viszony bonyolult összefüggéseit és ezzel hozzá kell járulniuk a helyes szociológiai szemlélet kialakításához, vagyis a társadalmi méretben való gondolkodáshoz.

Ezek a funkciók szorosan összefüggnek egymással, de a kérdések tisztázása végett mégis meg kell különböztetnünk őket. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az egyes szociológiai kutatásokat is el kell határolni e funkciójuk szerint egymástól.

Jóllehet a mai falukutató szociológia funkciói lényegesen eltérnek a felszabadulás előttiektől, egy dologban még sincs közöttük különbség: a két világháború közötti falukutatóknak is, ha a

[3] Társadalmi Szemle, 1958. 6. szám, 39. old.

Digitized by Google

társadalmi haladást akarták szolgálni, a valóságot kellett feltárniuk. s ma is ez az alapkövetelmény minden társadalomkutatással szemben.

A szociológiai kutatás módszereiről

A szociológia gyermekbetegsége az *„ankétománia"*. Szembe kell tehát szállnunk azzal a véleménnyel, hogy a konkrét szociológiai kutatást a kérdőíves „interjú"-módszer jellemzi. Azért is fel kell lépni ez ellen, mert hazánkban kezd elterjedni az egyoldalú kérdőíves kutatás módszere; ettől egymagában pedig nem várhatunk komoly eredményt.

Ebben a tekintetben is két végletet találunk. Az egyik szerint az ún. szubjektív módszerek teljesen használhatatlanok. Ez a nézet nemcsak a szociológiai kutatásoknak okozott nagy károkat, hanem a módszeres közvélemény-kutatás kifejlődését is akadályazta.[4]

A másik véglet az, hogy a kutató a maga egyéni tapasztalatai alapján kérdőívet állít össze (legalább félszáz kérdéssel) és ezzel akarja „megragadni a társadalmi valóságot". Legtöbbször azonban még a válaszok kiértékeléséig sem jut el. Ezt a betegséget nevezték el külföldön „ankétomániá"-nak.

A szociológiai kutatás a társadalmi valóság bonyolultsága miatt összetett módszereket követel, és ezt különösen a faluszociológiáról szólva kell hangsúlyoznunk. A legtöbb kutatáshoz fel kell használnunk a rendelkezésünkre álló társadalmi-gazdasági statisztikát, a statisztikai adatok kiegészítését, a vélemény-kikérdezés, az interjú módszerét, vagy az ankét-módszert (amikor a megkérdezett tölti ki a kérdőívet), a csoportos vita módszerét, a megfigyelést, a kísérletet. Igyekeznünk kell, hogy mindazt az anyagot, amelyet ilyen módon kutatásaink eredményeznek, a legkorszerűbb módon, a matematikai-statisztika felhasználásával elemezzük.

A faluszociológia kutatási területe. A falu lakossága és az egységes parasztosztály

A mai magyar falu társadalmi életére két, egymással rendkívül szoros kölcsönhatásban levő nagy társadalmi folyamat gyakorol hatást. Az egyik — a mezőgazdaság szocialista átszervezése, illetve a szocialista viszonyok továbbfejlesztése, a szocializmus építése a falun; a másik — az ország iparosítása, mégpedig kettős értelemben: részint azzal, hogy a lakosságnak egy nagyobb része bekapcsolódik az ipari termelésbe, részint pedig azzal, hogy megnö-

[4] Örvendetes, hogy a Magyar Rádió és Televízió az utóbbi hónapokban számottevő erőfeszítést tett a közvéleménykutató-szervezet kiépítéséért.

Digitized by Google

vekednek a mezőgazdasági termelésnek az ipar termeléséhez hasonló sajátosságai.

Ezeknek a változásoknak a mibenléte többé-kevésbé tisztázva van. Nem gondoltuk azonban végig és még nem eléggé tártuk fel, hogy ezeknek az alapvető folyamatoknak mi a hatásuk a társadalmi élet különböző vonatkozásaira (a társadalmi struktúrára, a munkához való viszonyra, az ideológiai és politikai viszonyokra, a kulturális életre, a család-formára, a szomszédsági kapcsolatokra stb.).

Mielőtt azonban ezeket a kérdéseket legalább mozaikszerűen felvázolnánk, közelebbről meg kell határoznunk a faluszociológia kereteit.

Különbséget kell tennünk a falunak és a szorosabban vett mezőgazdasági lakosságnak a szociológiai vizsgálata között. Ez a két fogalom — a falu lakossága és a mezőgazdasági népesség — szorosan kapcsolódik ugyan, sőt bizonyos mértékig fedi is egymást, mégis hiba volna az azonosításuk. A gyakorlatban a falu lakosságát — hibásan — gyakran azonosnak tekintik a mezőgazdasági lakossággal, sőt néha az egységes parasztosztállyal. A falvak társadalma azonban ma már erősen heterogén, s a falusi munkás-alkalmazotti népességnek egyre nagyobb a súlya, nemcsak számarányát tekintve, hanem a falun uralkodó tudati és ideológiai viszonyok kialakításában is. A mai faluszociológia már nem lehet kizárólag parasztszociológia. Helyes tehát, hogy Erdei Ferenc, amikor a mezőgazdasági népesség társadalmi viszonyairól írt, először a népesség és ezen belül a mezőgazdasági népesség települési viszonyait elemezte.

Meg kell említenem azt is, hogy a falu és a város mint alapvető települési típusok mellett sajátos helyet foglal el a külterület, amelynek lakossága még mindig a lakosságnak 12,1 százalékát teszi ki (1910-ben 16,6 százalék volt). Ennek a társadalmi helyzete külön vizsgálatot igényel; a kultúrszociológiai felvételek (Márton János, Sas Judit és Sipos Zsuzsa munkája) nagyon meggyőzően mutatták meg, hogy itt vannak meg legjellegzetesebben kulturális életünk „fehér foltjai".

Szorosan ide tartozik az a kérdés is, hogy mit értünk egységes parasztosztályon.

A termelési viszonyokat vizsgálva, a mezőgazdasági lakosságnak a termelőszövetkezetekben dolgozó része egységes társadalmi alakulatot alkot. Gazdasági viszonyainak megváltozása után tudati-ideológiai viszonyai is átalakulnak. Több adatfelvétel igazolja, hogy a régi társadalmi osztálystruktúra nem idéz elő lényeges különbséget a tagságnak a munkához való viszonyában. Adataink nem igazolják azt a gyakran hallható álláspontot, amely szerint a volt szegényparaszt családtagok (elsősorban a feleségek) rendszeresen

Digitized by Google

dolgoznak a termelőszövetkezetekben, a volt középparaszt családtagok azonban nem. Nem ezt mutatják egyébként az alábbi táblázat adatai sem, amelyeket a KSH 1961. évi termelőszövetkezeti reprezentatív felvételéből vettem át:

Az egy szövetkezeti tagra és segítő családtagra jutó munkaegység: (az 1961-es évben)

A család által bevitt földterület					
3 kat. holdnál kevesebb	3—5	5—8	8—15	15 kat. holdnál több	Átlag
	kat. hold.				
178	140	155	161	165	163

De vajon teljesen eltűntek-e a régi osztálystruktúrából származó ellentétek? Szociológiai szempontból részben az a kérdés, hogy mennyiben és milyen formában maradt fenn ilyen ellentét, s mi élteti ezt, részben pedig az, hogy ahol és amennyiben fennmaradt, milyen eszközzel lehet elősegíteni megszűnését.

Az egységes parasztosztály fogalmának szociológiai meghatározásánál kérdéses az, hogy kiket foglal magában ez a társadalmi alakulat, hogy az egyes keresőknek, vagy a családoknak a társadalmi struktúrában elfoglalt helyéből kell-e kiindulnunk. Egyre nehezebbé válik, hogy a családot vegyük alapul, mert a falvakban már eddig is rendkívüli mértékben lecsökkent a homogén családok száma.[5]

Elvileg természetesen kiindulhatnánk a családfő társadalmi helyzetéből. Ez azonban korántsem volna kielégítő megoldás, mert magát a családfő fogalmát is nehéz meghatározni, s emellett nagyon gyakran nem is a családfő társadalmi helye szabja meg a család jellegét (fő jövedelemforrását, életmódját).

Véleményem szerint szociológiai szempontból az egységes parasztosztályhoz *azokat a keresőket és a hozzájuk tartozó lakosságot számíthatjuk, akik a termelőszövetkezetben nem-alkalmazotti munkaviszonyban, tehát tagként vagy kisegítő családtagként dolgoznak.*

Ha ilyen értelmezést adunk az egységes parasztosztálynak, akkor kimaradnak e fogalom köréből a mezőgazdaságban dolgozó,

[5] Azokat a családokat tekintjük homogénnak, amelyeknek kereső tagjai a vizsgálat aspektusa szerint azonos helyet foglalnak el a társadalmi struktúrában.

Digitized by Google

de alkalmazotti munkaviszonyból származó keresettel bírók és a hozzájuk számítható lakosság (pl. az állami gazdaságok dolgozói). Ha viszont erre a rétegre is kiterjesztjük az egységes parasztosztály fogalmát, akkor az így értelmezett társadalmi alakulat, tagjainak termelési viszonyát tekintve, már nem tekinthető egységesnek. Természetesen ebben az esetben is használható az „egységes" jelző, abban az értelemben, hogy a mai paraszti társadalomban már megszűnt az osztályokra való tagozódás.

Külön kérdés a háztáji munkának mint társadalmi réteget kialakító tényezőnek a megítélése. Közismert dolog, hogy a háztáji gazdaság nagyon jelentős szerepet játszik a mezőgazdasági termelésben, s a mezőgazdasági termelés fejlesztésében is nagyon fontos funkciókat tölt be.

Elfogadható a háztáji gazdaságok jellegének az a felfogása, (amelyet Mód Aladárné és Szabady Egon elvtársak fejtettek ki előkészítő tanulmányukban), hogy „a háztáji gazdaságok tulajdonosai társadalmi hovatartozás szempontjából a szocialista szektorhoz, a gazdálkodási jelleget tekintve azonban főleg az önellátó kisárutermelő gazdaságokhoz tartoznak".

Ha azonban a falu társadalmi rétegeződését nézzük, akkor véleményem szerint nem csak a háztáji gazdaság jellegét kell megvizsgálnunk, hanem azoknak a dolgozóknak — tehát nem elsősorban a „tulajdonosoknak" — a társadalmi hovatartozását is, akik a háztáji gazdaságban dolgoznak. Akik mellékfoglalkozásként végzik a háztáji munkát, azoknak a társadalmi réteghez való tartozását alapvető kereseti forrásuk szerint dönthetjük el. Vannak azonban a faluban olyan emberek, akiknek fő termelő elfoglaltságuk a háztáji gazdaság. Véleményem szerint ezek nem alkotnak önálló társadalmi réteget; hogy melyik társadalmi réteghez tartoznak, azt családjuk jellege alapján kell eldönteni.

A falu jelenlegi strukturális tagozódása

Már az eddigiekből is kiderült, hogy a faluszociológia nem maradhat meg az egységes parasztosztály társadalmi vizsgálatának keretei között, hanem a falu egész társadalmi struktúrájára ki kell terjednie. Erre még akkor is szükség van, ha a termelőszövetkezetek speciális kérdéseinek szociológiai vizsgálatát végezzük. A falun lényegében egységes társadalmi viszonyok alakultak ki; csak az állami és a szövetkezeti üzemek tulajdonviszonyai és az ebből származó elosztási viszonyok között maradt fenn különbség. Ebben a helyzetben az a falu alapvető tagozódása, hogy a kereső népesség termelőszövetkezeti parasztságra és munkabér-jövedelemből élőkre oszlik.

Digitized by Google

Ennél a felosztásnál — ha nem a keresőkből, hanem a családokból indulunk ki — a kettős jövedelemmel bírók okoznak komoly problémát. Adataink szerint a kettős jövedelemmel (munkabér- és paraszti jövedelemmel) rendelkező lakosság száma eléri a 2 milliót, s alig kisebb, mint a kizárólag mezőgazdasági jövedelemmel bíró népességé (2,2 millió).

Az egyes falvakban nagy szóródást mutat a keresők megoszlása aszerint, hogy munkás-alkalmazotti jellegű foglalkozásból, termelőszövetkezeti részesedésből, vagy kettős jövedelemből származik-e az alapjövedelmük.

Az iparosodásnak a társadalom osztályszerkezetére gyakorolt hatását leginkább az mutatja, hogy növekszik a munkásoknak és alkalmazottaknak az össznépességen belüli számaránya. 1949-től 1962-ig a munkás- és alkalmazott-népesség országos számaránya 46 százalékról kereken 70 százalékra növekedett, és ez a gyarapodás túlnyomórészt a paraszti népesség köréből került ki. A KSH számításai szerint azoknak a száma, akik 1949 és 1962 között a parasztságból a munkás-alkalmazotti népességbe kerültek át, 1,3—1,5 millió között mozog. Ezeknek jelentős része azonban továbbra is falun él.

Véleményem szerint ma a községek, illetve a külterületek három alaptípusát különböztethetjük meg:

1. Olyan település, ahol az összes keresők többsége — több mint 50 százaléka — nem-mezőgazdasági foglalkozású (iparosodott jellegű település).

2. Ahol túlsúlyban vannak a mezőgazdaságban foglalkoztatottak, s arányuk nem kisebb ugyan, mint az összes keresők 50 százaléka, de nem is több, mint 75 százalékuk (iparosodó jellegű település).

3. Ahol a keresőknek még túlnyomó többségét, több mint 75 százalékát a mezőgazdaságban foglalkoztatottak teszik ki (paraszti jellegű település).

Ez a csoportosítás természetesen nem az egyetlen lehetséges tipizálása a falunak. Más csoportosítások — a mezőgazdasági termelés jellege, kulturális színvonala és múltbeli struktúrája alapján — elképzelhetők, sőt a konkrét szociológiai vizsgálatoknál feltétlenül szükségesek is lesznek. Ma azonban — véleményem szerint — mégis ezt a munkaviszonyok szerinti csoportosítását kell alapvetőnek tekintenünk.

Az iparosodás hatása a falu társadalmi viszonyaira

Az iparosodásnak a falu társadalmára tett hatásából eddig csak arról szóltam, hogy megnövekedett a nem-mezőgazdasági jövedelemből élő dolgozók számaránya. Az iparosodás azonban a falu

Digitized by Google

társadalmi életének minden területén nagyon lényeges változásokat okoz, különösen azzal, hogy a mezőgazdasági üzemekben — állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben is — az iparban meglévőkhöz hasonló munkaköröket és munkakörülményeket alakít ki.

Azok a tanulmányok, amelyek a falu szociológiai viszonyait vizsgálták különböző aspektusokból, majdnem mind utaltak a falu dolgozóinak értékítéleteiben, magatartási normáiban bekövetkezett változásokra. Erdei Ferenc például arról írt, hogy a parasztfiatalokban egyre növekszik az az igény, hogy a tartalék gyűjtése helyett fogyasztási célokra, munkafeltételeik megjavítására és zavartalan szabad idő biztosítására használják fel jövedelmüket. Kétségtelen, hogy ma a faluban mást tartanak fontosnak, mint amit a felszabadulás előtt annak tartottak, s nemcsak más ez, hanem igazolhatóan jobb és emberibb is.

Ebben az értelemben beszélhetünk az iparosítással párhuzamosan végbemenő városiasodásról, urbanizációról, mint a tudati-ideológiai viszonyok és az életformák megváltozásának folyamatáról. Ennek a folyamatnak a legfőbb hordozói a városba járó munkások, a falusi értelmiségiek, és az egyre hatékonyabbá váló kommunikációs eszközök (televízió, rádió, újságok stb.).

Az iparosodás a társadalmi fejlődés elkerülhetetlen útja. Ha a tényekből indulunk ki, ez ma már aligha lehet vitás. Gyakran találkozunk azonban végletes állásponttal abban a kérdésben, hogy miként kell értékelnünk az iparosodásnak a falu társadalmi életére tett hatását.

Minden romantikus antikapitalista írás az iparosodást teszi felelőssé a kapitalizmus bűneiért. Az ilyenfajta szemlélet, amely a szocializmusban is tovább él, a falu jelenlegi iparosodását is gyanakvóan szemléli. A dogmatikus értelmezés pedig megkülönbözteti ugyan a kapitalista és a szocialista iparosodást, de az utóbbinak csak pozitív hatásáról hajlandó tudomást venni. Az iparosodás hatása azonban bonyolultabb, mint ahogyan ezek a nézetek állítják: alapvetően a haladást szolgálja, de ugyanakkor sok súlyos emberi problémát is vetít a szociológiai vizsgálatokat végzők elé.

Minden társadalmi fejlődéssel — és így az iparosodással is — nehézségek, megrázkódtatások, konfliktusok járnak együtt. Fel kell tárnunk ezeket, hogy tervszerű befolyással csökkenthetők legyenek. Feltárásuk és a lehető legkisebbre csökkentésük nemcsak az egyes egyének múló egyéni érdeke — amint ezt a dogmatizmus gyakran lekicsinylően feltünteti —, hanem ez az egészséges társadalmi fejlődésnek, azaz az iparosodás folytatásának a legkedvezőbb módjait is egyengeti; vagyis egyben a legmélyebben társadalmi érdek is.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti fejlődés néhány szociológiai problémája

A mai-faluszociológia központi problémája, hogy megvizsgálja a termelőszövetkezeti életet mint olyan új életformát, amely nemcsak a gazdasági, hanem a tudati-ideológiai viszonyok gyökeres megváltozását is magában hordja. Hazánkban a termelőszövetkezetek közgazdasági és üzemtani kérdéseinek már nagyon gazdag irodalmuk fejlődött ki; jóformán teljesen hiányoznak azonban a szociológiai jellegű vizsgálatok, amelyeknek pedig mind a közgazdasági, mind az üzemtani és az üzemszervezési kérdések megoldásában nagy szerepük lehetne.

A termelőszövetkezetekben szociológiai szempontból mindenekelőtt azt kell megvizsgálnunk, hogy a dolgozóknak milyen lehetőségük van vélemény-nyilvánításra és a döntések meghozatalában való aktív részvételre, mert ez a „miénk"-tudat kifejlődésének és megerősödésének az egyik legfontosabb feltétele.

A szövetkezeti demokrácia gyakorlásának legfontosabb szerve — mint sokszor mondtuk és mondjuk — a közgyűlés. De vajon magától alakul-e ki a közgyűlésnek ez a funkciója? Nem kell-e nehézségek egész sorával számolnunk? Hogy például a tagok beleszólhassanak a szövetkezet közös dolgaiba, ahhoz tájékozottnak kell lenniük, ennek gyakorlati megvalósítása azonban igen sok nehézségbe ütközik. A szociológiában az üzemi információs rendszerek vizsgálatai során gazdag tapasztalatanyag halmozódott fel, s ennek egy részét a termelőszövetkezetekben is fel lehetne használni.

A falu vezető rétegének társadalmi összetétele is sok probléma forrása lehet. Ebben a vezető rétegben nagy szerepet játszanak azok, akik összeforrtak a felszabadulás utáni párt- és politikai harcokkal. Egy részük együtt nőtt a változó feladatokkal, és sokan közülük nemcsak az élet iskoláját járták ki, hanem a munkakörük elvégzéséhez szükséges tudás mellé annak rendje és módja szerint a bizonyítványokat is megszerezték; mások viszont menthetetlenül elmaradtak. A fejlődésben elmaradt falusi vezetők csoportja fontos társadalmi problémává válhat, mert melegágyává lehet a politikai elégedetlenségnek, a széthúzásnak, az intrikának és más társadalmi betegségeknek. E kérdés belső szociológiai motívumainak feltárásával azonban megtalálhatnánk azokat a megoldási lehetőségeket, amelyek összeegyeztetik az egyes egyének és a társadalmi haladás érdekét.

Amint ezt sokszor hangoztatjuk, a termelőszövetkezetek fejlődésében rendkívül fontos szerepe van a vezetés és a tagság viszonyának. Ez a megállapítás is nagyon bonyolult szociológiai problémát rejt magában; azt, hogy a kistulajdonosi „önállósághoz" szo-

Digitized by Google

kott parasztság képzetében miként jelenik meg a vezetés (az elnök, az agronómus, a járási tanács) tevékenysége. A kérdés mögött itt is az húzódik meg, hogy nagy tudati átalakulásra van szükség, s ezt a külső körülmények, a társadalmi feltételek meggyorsíthatják, de meg is nehezíthetik. Az e tekintetben meglévő ellentmondás feloldása azt követelné meg, hogy a szövetkezeti vezetők ne csak a gazdasági kérdésekben szerezzenek szakképzettséget, hanem a tagság irányításában is. A konkrét ismeretekre épülő, rendszerezett és megalapozott szociológiai, sőt pszichológiai ismeret is egyre nélkülözhetetlenebb feltétele a sikeres és hatékony szövetkezeti vezetésnek, s a szövetkezetben talán még égetőbb szükség van rá, mint a gyárban vagy a hivatalban.

Az optimális eredményt adó elosztási formák alkalmazásához is kellenek szociológiai megfontolások. Az utóbbi években sok közgazdasági munka íródott erről a kérdésről; ha van is azonban nyoma bennük szociológiai szemléletnek, ez csak enyhíti, de nem ellensúlyozza az egyoldalú közgazdasági szemléletből származó hibákat. Meggyőződésem szerint ugyanis nem igaz az, hogy a valamely elosztási formához kapcsolódó, objektíven értelmezhető anyagi érdekeltségből egyértelműen következtethetünk a belőle fakadó társadalmi hatásokra. Ehhez a munkahelyi kollektívák tudati-ideológiai viszonyait kell megvizsgálnunk.

Ha lehet, még bonyolultabb kérdéseket vet fel a munkával, a munkakörrel való azonulásnak — a szociológiában használt szóval: identifikációnak — a vizsgálata a szövetkezeti gazdaságokban. Az egyénileg gazdálkodó paraszt sokfajta munkát kénytelen végezni, akár szereti, akár nem. A szövetkezetben az egyéni paraszti léthez képest nagyfokú munkamegosztás alakul ki, s ez lehetővé teszi, hogy az egyes tagok olyan munkakört válasszanak, amely jobban megfelel készségüknek, képességeiknek. De a termelőszövetkezetekben meglévő munkakörök között munkafeltételek, munkarend tekintetében még jelentős különbségek vannak, s ez sokszor a kereseti lehetőségek aránytalanságaival is párosul. Emiatt gyakori az, hogy a szövetkezeti tagok válogatnak a munkában. Ez könnyen ellentétek forrásává válhat, mert kialakulhat a szövetkezetben egy kedvezményezett réteg (esetleg a régebbi szövetkezeti tagok, „akik megkínlódtak a szövetkezetért"), s a könnyebb, vagy a kapósabb munkaköröket ennek tagjai kapják, függetlenül egyéni képességeiktől.

Változások a családformában és a szomszédsági viszonyokban

A faluban lezajló társadalmi folyamatok a család funkcióit is lényegesen megváltoztatták. A kapitalista falu mezőgazdaságában a család alapvető termelési egység volt; egyik legfontosabb funk-

Digitized by Google

ciójának éppen a mezőgazdasági termelői tevékenységet lehetett tekinteni. A családon mint termelési egységen belül alakult ki a családtagok közötti munkamegosztás, s az egyes részmunkák ezen a kereten belül egészítették ki egymást. A mai faluban a család termelői funkciója a háztáji gazdaság vonatkozásában maradt fenn; ebben az értelemben a család továbbra is termelői egység. A család fő jövedelmi forrása azonban már a család gazdasági keretein kívül végzett munka; termelői funkciója tehát háttérbe szorul, s egyéb funkciói kerülnek előtérbe.

A családformát tekintve jellegzetes változás még a faluban a háromgenerációs családforma csökkenése, s ezzel egyidejűleg az egy- és kétgenerációs családok számarányának megnövekedése. Ez egyik jellemző kísérőjelensége annak a nagy átrétegeződési folyamatnak, amely a szocialista fejlődés és az iparosodás következtében a faluban végbemegy.

A családforma változásának is nagyon sokféle kísérőjelensége van; ma még korántsem tudjuk teljes mértékben feltárni ezeket. Közülük egyesek a családi összetartás és a családon belüli harmónia szempontjából pozitívak (ilyen pl. a földínség okozta gyűlölködés megszűnése), mások pedig negatívak. Kétségtelen például az, hogy a család funkciójának és formájának változása erősen közrejátszott a népesség-szaporulat csökkenésében, éppen úgy, mint a válások számának növekedésében.

A falu közösségi életében nagy szerepe van a szomszédsági kapcsolatnak, amely hasonlít a gyári munkahelyi kollektívák rokonszenv- és ellenszenv-kapcsolatainak rendszeréhez. Az egyéni gazdaság viszonyai között ebben a kapcsolódási rendszerben alakultak ki a kollektív munka kezdeti formái (a közös behordás, vetés stb.). Ez a szomszédsági rendszer — amelynek még vannak gyökerei — a szövetkezeten belül is jelentékeny tényező, s ha a munkacsoportok szervezésénél figyelembe veszik, erőtöbbletet ad. De nemcsak a jószomszédi viszony, hanem a „Péter-Pál"-féle is bekerül a szövetkezeti életbe. Ez a probléma sokszor még ipari üzemekben is gondot okoz. A faluban egyébként is a rokon- és ellenszenvek bonyolult rendszerével kell számolnunk, s a lakóhelyi közösség csak megnöveli ennek a jelentőségét.

Néhány szó a falu művelődési és kulturális viszonyainak vizsgálatáról

A faluban végbemenő társadalmi változások — így mindenekelőtt a falu szocialista fejlődése és az iparosodás — a kulturális életre is nagy hatással vannak. A szociológiai módszerekkel végzett vizsgálatok ennek a hatásnak többek között a következő, egymásnak ellentmondó tendenciáit állapították meg:

Digitized by Google

Erősen növekszik a falun élő lakosság kulturális ellátottsága és aktivitása, de ugyanakkor nem csökken a mezőgazdasági és a nem mezőgazdasági lakosság kulturális színvonala közötti különbség.

A háztartás-statisztika adatai is azt bizonyítják, hogy a parasztság egy főre jutó fogyasztásában a leggyorsabban a művelődésre, a szórakozásra és a lakberendezési tárgyakra fordított kiadások nőttek. Bár még ma is nagy a különbség a város és a falu kulturális fejlődése között, jól megfigyelhető a kettő közti kiegyenlítődés folyamata. Nem csökkent azonban, hanem még növekedett is az a távolság, amely a falu paraszti népességének a kulturális színvonalát a nem-paraszti lakosságétól elválasztja.

Ez a furcsa ellentmondás abból származik, hogy a mezőgazdasági lakosság kulturális felemelkedése legtöbbször a mezőgazdasági munkából való kiválással jár együtt. Elsősorban azok mennek el a mezőgazdaságból, akiknek aktívabb a kulturális érdeklődésük, másrészt a magasabb kulturális szint elérésére nagyobb lehetőségük is nyílik azoknak, akik kiválnak a mezőgazdasági munkából.

A szociológiai kutatások egyértelműen emelik ki azt, hogy egyes személyeknek milyen nagy szerepük van a falvak kulturális színvonala közötti különbségekben. Egy-egy tanító vagy kultúrház-vezető gyökeres fordulatot vihet végbe. E mögött a sokszor tapasztalt jelenség mögött az objektív viszonyoknak a változását kell látnunk. Ez teszi a falut ennyire könnyen formálhatóvá, s enélkül kudarcra volnának ítélve a kulturális forradalom prófétáinak a törekvései.

A falu politikai viszonyainak szociológiai vizsgálatáról

Pártszervek irányításával az utóbbi években sok olyan vizsgálat folyt, amely a falusi lakosság ideológiai és politikai viszonyainak felmérését tette közvetett vagy közvetlen céljává. Ezek a vizsgálatok azonban — kevés kivételtől eltekintve — nem voltak eléggé módszeresek. Ez nem azt jelenti, hogy nem is tárták fel a társadalmi valóság egyes vonatkozásait; a szociológiai módszerek helyes használatával azonban objektívabb és igazabb társadalomképet kaphatnánk. (Ezt a megállapítást egyes szociológiai vizsgálatok eredménytelensége sem cáfolja meg.)

Ezzel összefüggésben hivatkozom arra a nem éppen szerencsés hangvételű vitára, amely mintegy két éve a szociológiáról folyt lapjainkban. Két szélsőséges álláspont csapott akkor össze: az egyik semmibe sem vette a párt által végzett társadalomvizsgálatok jelentőségét, a másik feleslegesnek tartotta a szociológiai módszerességgel folytatott vizsgálatok kifejlesztését. Így azután sokak tudatában az a hamis képzet alakult ki, mintha a párt által

Digitized by Google

eddig végzett társadalomvizsgálatok és a szociológia módszereivel végzett vizsgálatok egymást kizáró módon ellentmondásosak volnának.

Az egyes pártszervek által az utóbbi időben folytatott szociológiai vizsgálatok sokat tettek azért, hogy ez a látszat-ellentmondás megszűnjék, s megerősítették azt a nézetet, hogy a szociológiai módszerek eredményesebbé teszik a pártszervek által végzett társadalomvizsgálatokat. Külön említést érdemel a Hajdú-Bihar megyei Pártbizottság kezdeményezése: a szociológia iránt érdeklődő egyetemi oktatók munkacsoportját megbízták azzal, hogy mérje fel, milyen változások mentek végbe a megyében a parasztság osztályszerkezetében.

A termelőszövetkezetek tagjai között ma mintegy 90 000 párttag van. Kétségtelen, hogy ez hatalmas erő. Kevés tudományos vizsgálat folyt azonban arról, hogy mekkora hatásuk van a pártszervezeteknek a szövetkezeti életre, a termelőszövetkezeti tagság egyes rétegeinek felfogására és a munkához való viszonyára. Azt is érdemes volna megvizsgálni, hogy a falu és a termelőszövetkezet párt- és társadalmi aktívája hogyan helyezkedik el és milyen szerepet játszik a falu egész lakosságának, illetve a termelőszövetkezet tagságának társadalmi struktúrájában. Lengyelországban — különböző pártszervek megbízásából, elsősorban az üzemekben — sok ilyen jellegű vizsgálatot végeztek, s feltehető, hogy ezek nagy hasznára vannak a politikai irányító munkának. Tudomásunk szerint a Szovjetunióban is folynak hasonló vizsgálatok.

•

Tanulmányomban korántsem térhettem ki a mai falu minden fontos szociológiai problémájára, s amit ebből felvetettem, az sem alkot ma még egységes gondolat-rendszert. E néhány gondolattal csak azt akartam illusztrálni, hogy milyen feladatokat tűzhet a jövőben maga elé a faluszociológia. Így legtöbb megállapításom nem is tekinthető egyébnek, mint kutatási hipotézisnek, amelynek igazát még le kell mérni a tényeken.

Digitized by Google

A „trösztök Európája" és a munkásosztály harca a szocializmusért

Írta PATKÓ IMRE

A kapitalizmus modern propagandistáinak mindeddig a Közös Piac volt egyik legkedvesebb „slágerük". Az Európai Gazdasági Közösség hat országának (Franciaország, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság, Belgium, Hollandia, Luxemburg) ipari termelése 1957-től 1961-ig 30, külkereskedelme 50 százalékkal nőtt. Ez az ütem — bár 1962-ben lelassult — kb. másfél-kétszer gyorsabb, mint Angliáé és az Egyesült Államoké. A hat ország nemzeti jövedelme és ezen belül különösen a legnagyobb monopóliumok profitja rendkívül gyorsan nő. A Közös Piac harmincöt legnagyobb monopóliumának tiszta nyeresége 1957-től 1961-ig 2,7-szeresére emelkedett.

Ezek az eredmények a háborút követő kapitalista konjunktúra talaján születtek, és nem csupán az integráció következményei. Japán pl., amely néhány év alatt megkétszerezte ipari termelését és gyorsabb ütemben fejleszti iparát mint a Közös Piac országai, semmiféle integrációnak nem részese. De a fejlődés a Közös Piacban — tény. A szocialista közgazdászok 1962-es moszkvai értekezletén P. Joye belga marxista leszögezte: „A Közös Piac... realitássá vált, amellyel számolnunk kell, sőt bizonyos mértékig visszavonhatatlan realitássá vált... felválthatja valami más, de az a »valami más« semmi esetre sem lesz visszatérés az 1958 előtti helyzethez". A világgazdasági és a világpolitikai fejlődés olyan körülményeket teremtett, amelyek közt szükségszerű az állami monopoltőkés integráció tendenciája.

A tőke nemzetek feletti összefogásával a nyugat-európai munkásosztálynak szembe kellett állítania a maga új stratégiáját és taktikáját. Ennek kialakításában döntően fontos a Közös Piac lényegének helyes, marxista elemzése. Itt csak néhány részletét érinthetjük ennek a problémakörnek, elsősorban azt, ami legközvetlenebbül befolyásolja a munkások, a dolgozó tömegek harcát.

Digitized by Google

A dolgozók anyagi helyzete

Lássuk mindenekelőtt, milyenek a munkások anyagi életkörülményei a Közös Piac területén?

A „hatok" országaiban kb. 172 millió ember él, s ebből — az EGK-statisztikák szerint — mintegy 50 millió a bérből élő kereső. (Számuk Olaszországban több mint 13 millió, Franciaországban több mint 12 millió, az NSZK-ban meghaladja a 19 milliót, Hollandiában a 3 milliót, Belgiumban mintegy két és félmillió, Luxemburgban kb. 100 000.)

Ezeknek a nyugat-európai proletároknak az életkörülményei az utóbbi esztendőkben kétségtelenül javultak. Bár a tőkés reálbér-statisztikák megbízhatatlanok és különböző módszerek szerint készülnek, ezért nehezen hasonlíthatók össze, tényként fogadhatjuk el azt, hogy a Közös Piac országaiban az utolsó öt esztendőben *általában emelkedtek a reálbérek*, vagy — mint például Franciaországban, ahol 1958-ban a bérnívó jelentősen visszaesett, s ezt követte újabb emelkedés — legalábbis nem alacsonyabbak, mint 1954—1957-ben, a Közös Piac létrejötte előtt. A névleges bérek emelkedése igen jelentős, az utolsó nyolc esztendőben eléri a 26—70 százalékot. Ha ezt összevetjük az ár-index emelkedésével, kitűnik, hogy a béremelések nagy részét elvitte a drágulás, különösen a szolgáltatások árának emelkedése. A reálbérek azonban még így is mind a hat országban általában magasabbak, mint a második világháború előttiek. A részlet-ügyletek elterjedése következtében a dolgozók sokkal szélesebb körben rendelkeznek tartós szükségleti cikkekkel is (háztartási gépek, autó stb.), mint azelőtt.

A Közös Piac országaiban a munkanélküliség évről évre csökkent: 1960/61-ben például az NSZK területén 390 000-ről 268 000-re, Franciaországban 149 000-ről 122 000-re, Belgiumban 245 000-ről 158 000-re, Hollandiában 54 000-ről 42 000-re, s Olaszországban 1,7 millióról, 1,4—1,2 millióra.

Az érem másik oldala rendkívül sok kedvezőtlen tényezőt mutat. Például a bérek emelkedésével egyidejűleg emelték az adókat, az NSZK-ban 1959-től 1961-ig 5,4 százalékról 7,8 százalékra, és most újabb adóemelési törvényt terjesztenek a nyugatnémet parlament elé. A munkásoknak a Közös Piac minden országában adót kell fizetniük és országonként változó mértékben, de jelentős összegekkel (pl. az NSZK-ban 40, Olaszországban 13,5 százalékban) kell hozzájárulniuk a szociális szolgáltatásokhoz is. A római szerződés, a Közös Piac alapító okmánya kilátásba helyezte a férfiak és a nők számára az azonos munkáért egyenlő bért, ennek az ígéretnek a teljesítését azonban 1964 decemberére halasztották. Ugyanez a szerződés megígérte a dolgozók életszín-

Digitized by Google

vonalában az egyes országok közt mutatkozó jelentős különbségek kiegyenlítését. Ez azonban nem, vagy csak rendkívül vontatottan történik. A fizetett szabadság ideje például a franciáknál három hét (most indítottak harcot a négyheti fizetett szabadságért és a 60 éves nyugdíj-korhatárért), a németeknél két hét, az olaszoknál csak 10 nap. A családi pótlék Franciaországban a legmagasabb, s itt viszonylag magas az ehhez való állami hozzájárulás; e téren az NSZK-ban a legrosszabb a helyzet, és igen rossz Olaszországban is. A nyugatnémet órabérek — azonos szakmákban — 20—30 százalékkal magasabbak, mint az olaszországiak stb.

A legsötétebb oldala a nyugat-európai munkásosztály életének, hogy kemény harcokban kivívott eredményeiért vérrel, egészséggel és ideggel kegyetlenül meg kell fizetnie. Nemcsak a szennyes gyarmati háborúkról és a rendőrterror áldozatairól van szó. A munka intenzitása hallatlanul megnövekedett. Megállapították, hogy a nyugatnémet ipar fő ágaiban a termelés nagyon jelentős növekedésének csak egyharmadát érték el gépesítéssel és korszerűsítéssel, a többi az „izzasztás"-nak és a munkahét megnyújtásának az eredménye. Azokban a franciaországi iparágakban, amelyekben a CGT statisztikája szerint a reálbér öt év alatt 4—10 százalékkal csökkent, ugyanezen időszakban a termelés 20, a termelékenység pedig 17 százalékkal emelkedett. A tőkés kizsákmányolás egyre fokozódik.

Sötét képet mutat a Közös Piac országainak üzemegészségügyi és baleseti statisztikája. Az Egyesült Államokban például tízmillió tonna acél legyártása közben átlagosan 8 ember veszti életét, az NSZK-ban 44. Az NSZK-ban az üzemi balesetek száma 1951-ben 1,4 millió volt, s 1961-re már évi hárommillióra emelkedett. Olaszországban, a legújabb „gazdasági csoda" színterén, ahol egy év alatt 13 százalékkal nőtt az ipari termelés, kb. ugyanezen idő alatt ugyancsak 13 százalékkal — 1 174 431-re nőtt a munkásbalesetek száma. A „kiöregedett", megrokkant dolgozók átlagos életkora 1957 és 1959 között, három év alatt, másfél esztendővel csökkent, a munkából kieső dolgozók hatvan százaléka a 60—65 év nyugdíj-korhatár helyett már 54 éves korában, vagy még korábban kényszerül otthagyni munkahelyét. Az állammonopolista trösztök irgalmatlan, embergyilkos hajszát diktálnak üzemeikben.

Jellemző az is, hogy a „szabad munkásvándorlás" közös-piaci vívmánya a gyakorlatban jelentkezik. Azok a (főként olasz) munkások, akik a Közös Piac területén — valójában egyáltalán nem szabadon, hanem a tőke szükségletei, a munkaerő-kereslet feltételei szerint — egyik országból a másikba vándorolnak, a trösztök nemzetközi ipari tartalékseregét alkotják.

Digitized by Google

Még hosszan sorolhatnánk az ehhez hasonló példákat. A Közös Piac viszonyai általában és a dolgozók helyzete különösen rendkívül ellentmondásos, bonyolult képlet; az eddig ismertetett adatok korántsem mutatják be teljességében.

A munkásosztály szakszervezeti és pártok szerinti megoszlása

A Közös Piac országaiban élő dolgozók politikai állásfoglalásáról, a társadalmi kérdésekről alkotott véleményéről némi képet ad szakszervezeti és pártok szerinti megoszlásuk.

Köztudomású, hogy a nyugat-európai munkásosztály rendkívül koncentrált és szervezett, s nagy harci hagyományai vannak. Ugyanakkor a Közös Piac hat országában nagy a reformista szakszervezetek és a szociáldemokrácia befolyása.

Az Európai Gazdasági Közösség hat országának mintegy 50 millió bérből élő dolgozója közül körülbelül 20—21 millió a szakszervezeti tag. Miután a munkásegységet a második világháború után sikerült a tőkéseknek megbontaniuk, ezek a dolgozók három nagy, egymástól eltérő politikai felfogású szakszervezeti központ köré tömörülnek.

A Szakszervezeti Világszövetséghez tartozik	5,6 millió
a Szabad Szakszervezetek Nemzeti Szövetségéhez	11,2 „
a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségéhez	2,9 „

Az SZVSZ-hez tartoznak a forradalmi szellemű, a leghaladóbb szakszervezetek, amelyek többé-kevésbé teljes egységben dolgoznak a kommunista pártokkal, vagy legalábbis semmiképpen sem kommunistaellenesek. Az SZSZNSZ reformista szakszervezeti központ, amelyet 1949-ben az AFL—CIO amerikai szakszervezetek vezetőinek kezdeményezésére, nyíltan a nemzetközi munkásegység megbontására, az osztályegyüttműködés politikájának szolgálatában létesítettek. Annak a munkás- és népellenes világkampánynak része volt ez, amelyet a burzsoázia az antifasiszta háborúban kialakult demokratikus és népi egység megtörésére, a Szovjetunió és a szocialista országok iránt Nyugaton a háború után tovább élő rokonszenv lerombolására megkezdett.

Az SZSZNSZ fő harci jelszava mindmáig az antikommunizmus: irányítói általában a szociáldemokrata pártok. Ez a szakszervezeti központ támogatja a Közös Piacot. 1962 januárjában a hat Közös Piac-ország szakszervezetei tanácskozásra ültek össze a nyugat-európai monopóliumok és az úgynevezett Európa-parlament képviselőivel. Ezen a konferencián a jobboldali szakszervezeti vezetők megígérték, hogy „tevékenyen közreműködnek az

Digitized by Google

EGK végrehajtó szervei nemzet fölötti jogkörének megerősítésében". A római szerződés előírja, hogy a szakszervezetek képviselői csak a tanácskozó jellegű szervekben, a gazdasági és szociális bizottságokban vehetnek részt, de ezeket a szakszervezeti képviselőket is az EGK miniszteri tanácsa nevezi ki. (!) A részvétel feltétele, hogy a szakszervezetek képviselőit „semmiféle parancsoló megbízás nem kötheti". Az SZVSZ harcos szakszervezeteitől eleve megvonták a képviselet jogát. Ezzel szemben például az NSZK szakszervezeti szövetségének, a DGB-nek elnöke, aki számos nagy monopoltröszt ügyvezető bizottságában is ott ül, az EGK egyik alapító tagja, s az említett gazdasági és szociális bizottságban is részt vesz.

Nem tartozik a Közös Piachoz, de meg kell említeni, hogy a nyugat-európai szakszervezeti mozgalomban rendkívül nagy súlya van az angol szakszervezeti szövetségnek, a TUC-nek, amely Nagy-Britannia hat és félmillió szervezett dolgozóját tömöríti, s amelynek az a sajátossága, hogy aki a szakszervezetbe belép, az ezzel egyúttal a Munkáspártba is belép. Az angol Munkáspárt pedig vezető szerepet tölt be a Szocialista Internacionáléban (bár az utóbbi időben csökkent ez a szerepe).

A Közös Piac országaiban a szociáldemokrata pártok többsége ehhez a Szocialista Internacionáléhoz tartozik. A szociáldemokrata párttagság összlétszáma a Közös Piac hat országában kb. 1,75 millió, s a választásokon mintegy 22—23 millió szavazatot kaptak.

Az 1951-es frankfurti programjában a Szocintern nyíltan elvetette a marxizmust („A szocialisták számára közömbös — mondja a program —, hogy meggyőződésüket marxista, vagy valamilyen más társadalmi elemzésből, vallásos vagy humanisztikus elvekből merítik.") és zászlaja: az antikommunizmus. Fő funkciója a munkásosztály és a dolgozó tömegek megosztása, s az osztályegyüttműködés prédikálása a tömegek között. Az egységbontást 1956-ban hivatalosan is meghirdették a „Szocializmus és kommunizmus" című nyilatkozatban. Ebben leszögezik: „A demokratikus szocializmus... elutasít bármilyen egységfrontot, vagy bármilyen más formájú politikai együttműködést a diktatúra pártjaival."[1]

Mindezek ellenére súlyos hiba volna egyszínűen feketének látni az egész nyugat-európai szociáldemokrata mozgalmat. Ez a tábor egyáltalán nem egységes (az utolsó esztendőkben a francia, az olasz és a belga szocialistáknál pártszakadás is bekövetkezett, a mozgalom bal- és jobbszárnyra polarizálódik), tömegeinek jórésze esetenként tényleges, s általában potenciális szövetségese a munkásosztály élcsapatainak.

[1] A Szocintern ezeken kizárólag a kommunistákat érti; a burzsoá diktatúra pártjaival a gyakorlatban együttműködött.

Digitized by Google

Ez a marxista—leninista élcsapat különösen erős a Közös Piac két országában: a Francia és az Olasz Kommunista Párt adott esetben döntő módon beleszól az országos politika alakulásába. A hat ország kommunista pártjainak taglészáma és a választásokon kapott szavazatainak száma a következőképpen alakul *(1958-as adatok szerint):*

	Tagság	Szavazat
Francia KP	410 000	3 900 000
Olasz KP	1 800 000	6 700 000
Belga KP	13 000	160 000
Holland KP	30 000	144 000
Luxemburgi KP	?	2 000

A Német Kommunista Pártot illegalitásba szorították; ez az egyetlen olyan kommunista párt a hat országban, amelynek nincs parlamenti képviselője.

A hat párt együttes taglétszáma (nem számítva a németekét, s beleszámítva az Olasz Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjait) kb. 2.5 millió. A rájuk adott szavazatok száma kb. 11 millió.

A Közös Piac munkásosztályának legfőbb gyakorlati harci kérdése: a kommunista és szociáldemokrata pártokat követő dolgozók, s az egész nép akcióegységének megvalósítása a monopóliumok nemzetközi szövetsége ellen, a nép érdekeinek védelmében.

Egység nemzeti és nemzetközi méretekben

A dolgozók egységét maga az élet követeli. A trösztök nemzetek feletti összefogása mindent elkövet az egység megakadályozására, a létrejött egységfrontok megbontására, de akciói ugyanakkor minden országban elkerülhetetlenül szembeállítják őt a nép többségével, a tömegeket pedig keserves leckéken tanítják meg az összefogásra.

A trösztök közvetlen profitérdekből és „koncentrált gazdasági", vagyis politikai céljaik érdekében ismételten támadásokat indítottak a bérszínvonal, a dolgozók szakszervezeti és más demokratikus jogai ellen. Ezért történt, hogy miközben az életszínvonal emelkedett, a „hatok" országaiban hatalmasan fellendült a dolgozók sztrájkharca, s gyakran a legjobban fizetett munkásrétegek álltak a sztrájkok első soraiban. Ahogyan előrehaladt az integráció a Közös Piacban, úgy váltak mind hevesebbé a sztrájkok. 1959-ben 8 millió, 1960-ban már kb. 21, 1961-ben pedig 35 millió volt a hat országban a sztrájkolók száma. A Közös Piac fennállásának második időszakában, 1960—62-ben másfél-kétszer annyian sztrájkoltak, mint az első időszakban. A sztrájkok zöme közvetlen anyagi érdekekért folyt, s ennyiben összefért volna a reformista

Digitized by Google

szakszervezetek ökonomista hagyományaival. De az utóbbi években megszaporodtak a szakszervezeti jogokért, a már kivívott eredmények védelmében, vagy a közvetlen politikai célokért folyó tömegharcok, amelyek komoly politikai-harci iskolát adtak a tömegeknek, s tüzükben az antimonopolista egység kovácsolódott.

Az egység feltételei és színvonala tekintetében igen nagyok a különbségek a Közös Piac országai között.

A legroszabbak a feltételek az NSZK-ban, a dolgozók akciói itt érték el a legkevesebb eredményt a trösztökkel szemben. Itt illegális a kommunista párt; s Németország Szociáldemokrata Pártja következetesen egység-ellenes, valójában integrálódott a burzsoá államapparátusba, egyes szakszervezeti vezetők pedig a trösztök fizetett embereiként nagy vagyont szereztek. A „hatok" gazdaságilag legerősebb országában a leggyengébb az antimonopolista munkásfront. De még itt is folytak eredményes bérharcok: 1961-ben 10, 1962-ben 6 százalékos béremelést vívtak ki a dolgozók. Legerősebb szakszervezetük, a fémmunkásoké, egyszersmind a legharcosabb is: ez a szakszervezet tavaly olyan határozatot hozott — a Német Szakszervezeti Szövetség tilalma ellenére —, hogy általános sztrájkot hirdet, ha a kormány a szakszervezeti jogok ellen támad.

Kedvezőbbek az akcióegység feltételei Franciaországban, bár az SFIO, a francia szociáldemokraták pártja, hagyományosan egység-ellenes politikát folytat. Ennek a politikának a csődje azonban nyilvánvaló: a szociáldemokraták kikerültek a kormányból, 12 év alatt párttagságuknak mintegy háromnegyed részét elvesztették, a pártból kiszakadt a baloldal, amely Francia Egyesült Szocialista Párt-tá szerveződve bizonyos fokig pozitív szerepet tölt be, egyebek közt a munkásegység-törekvések támogatásával. Az ország válságos pillanataiban az utóbbi két esztendőben a szocialisták is újra meg újra rákényszerültek a gaulleista tekintélyuralmi rendszerrel szemben a kommunistákkal egységesen folytatandó akciókra. Ilyen helyzet alakult ki 1961-ben, az algériai puccs idején, amikor a fasizmus reális veszéllyé nőtt, s 12 millió francia dolgozó sorakozott fel harcra ellene. Az 1962-es választásokon, ismét a tekintélyuralmi rendszer ellen, a demokrácia védelmében, a szocialisták vezetői sem tudták már visszautasítani a kommunista egységajánlatot, sőt a kommunistaellenesség addigi főkolomposa, Guy Mollet szociáldemokrata pártvezér is csak a munkás-egységfront szavazataival tudta legyőzni gaulleista ellenfelét, csak így kerülhette el, hogy kibuktassák a parlamentből. Azóta tovább javultak az egységfront feltételei Franciaországban, megelevenedett a régi népfront-hagyományok emléke és az idén márciusban kirobbant hatalmas erejű bányász-sztrájkban a reformista szakszer-

Digitized by Google

vezetek egységfrontban harcoltak a forradalmi CGT-vel a bányászokkal szemben katonai behívókat és börtönt, rendőrt felvonultató gaulleista állam ellen.

Belgiumban 1959 óta egymást érik a nagy sztrájkharcok, amelyekben a két nagy szakszervezeti központba tömörült dolgozók — jobboldali vezetőik utasításai ellenére — mind szorosabb egységben küzdöttek. Történelmi jelentőségű volt az 1960—1961-es nagy sztrájk, amely a kormány „adó-egységesítési" törvényjavaslata ellen folyt. Ezzel a törvénnyel a monopóliumok kormánya Kongó elvesztésének költségeit akarta a dolgozókra áthárítani, s 6,5 milliárd frankos adóemelést irányzott elő. Égymillió belga munkás és alkalmazott több mint egy hónapig sztrájkolt ez ellen, olyan egységben, amelyet végül csak a jobboldali szociáldemokrata vezetők árulása és a flamand-vallon nemzetiségi ellentétek kiélezése tudott megbontani. A törvényt — módosítva — elfogadták ugyan, de a kereszténypszocialista kormány belebukott ebbe a harcba, s a kommunista szavazatok az ezt követő választásokon százezerről százhatvanezerre, képviselőik száma kettőről ötre emelkedett. Olyan tekintélyes szociáldemokrata vezetők, mint Renard, szakítottak a sztrájk során a jobboldallal és a kommunisták igazi szövetségesének bizonyultak a trösztök elleni harcban. A sztrájkban egybeolvadtak a gazdasági és a politikai követelések (követelték a kormány lemondását, a parlament feloszlatását, azt, hogy a szocialista és a kommunista képviselők egységesen hagyják ott az országgyűlést stb.).

Az „osztályegyüttműködést" hirdető burzsoázia propagandistáira az olasz dolgozók rendkívül sikeres egység-akciói is rácáfoltak. Az olasz munkásmozgalomban kisebb a reformista befolyás, mint a Közös Piac más országaiban, s az OKP érte el Nyugaton a legnagyobb sikereket a dolgozók harcra tömörítésében. Az olasz munkásosztály második legnagyobb pártja, Nenniék Szociáldemokrata Pártja, nem tagja a Szocialista Internacionálénak, s bár vezetőinek nagy része igyekszik jobb felé tolni a pártot, ez nem zárkózik el mereven az egységakcióktól. Ehhez az is hozzájárul, hogy ennek a pártnak a tagsága (ellentétben a német és a francia szociáldemokrata pártokéval) zömében munkásokból, bérből élő dolgozókból áll.

Az olasz munkásmozgalom erejét mutatja, hogy amikor (1960-ban) a reakciós Tambroni-kormány a fasisztákkal akart kormánykoalícióra lépni, az olasz kommunisták és szocialisták a kereszténydemokrata és republikánus balszárnyat is fel tudták sorakoztatni ellene. 2,5 millió embert mozgósítottak sztrájkokra, tüntetésekre, tömeggyűlésekre; megbuktatták a kormányt, és megakadályozták az országos politika jobboldali fordulatát. Az olasz munkások gazdasági és szakmai-szervezeti harcaiban is igen sok a po-

Digitized by Google

litikai elem. Legutóbb az olasz fémmunkások kezdtek harcot béremelésért és szakszervezeteik üzemi működési jogáért. (Olaszországban országos kollektív szerződéseket kötöttek, de az üzemekbe nem akarták beengedni a szakszervezeteket.) Ez a sztrájk 1963-ban is folyt, változatos formákban, s idén február 8-án csaknem 6 millió olasz munkás, magán- és állami alkalmazott, postás, vasutas, pedagógus félnapos általános szolidaritási sztrájkkal támogatta. 1948 óta ekkor történt meg először, hogy a három nagy olasz szakszervezeti szövetség egyetlen, közös szónokot állított nagygyűlésein. A sztrájk sikerrel végződött, s egyre több olasz üzemben kaptak a szakszervezetek jogot az üzemi problémákról való tárgyalásokra (a tőke olyan fellegvárában is, mint a FIAT-Művek, ahol ez 15 évig nem sikerült).

Az olasz kommunisták ösztönzésére az egységakciók ezen túlmenően azt követelik, hogy a munkásosztálynak legyen beleszólása a gazdasági élet irányításába, a beruházások felhasználásának megszabásába stb. E harc eredményeként a munkásmozgalom egységakcióinak például már sikerült a tartományi önkormányzat követelését olasz kormányprogrammá tenni. Ennek keretében akarják megoldani a részleges földreformot, az elmaradott délvidék fejlesztését stb. — ez a követelés tehát a lakosság legszélesebb rétegeinek támogatására számíthat. (A kormány egyébként nem teljesítette ezt a programot, s ez a soron következő olasz választások egyik kulcskérdése lett).

Olaszországban kedvezőbb a helyzet az egységfront kialakítására, mint a Közös Piac más országaiban. Vannak azonban olyan tényezők, amelyek általánosan hatnak a „hatok" minden országában.

Általánosan kedvező az akcióegység megvalósítása számára a társadalmi rétegződés alakulása a fejlett kapitalista országokban. Mindenütt olyan polarizálódás megy végbe, amelynek következtében csökken a tőkés tulajdonosok száma, s lényegesen megnövekszik a fizetésből és bérből élők aránya. A „hatok" mezőgazdaságában a kistulajdonosok száz- és százezrei vesztették el önálló egzisztenciájukat, s a mezőgazdasági lakosság csökkenésének tendenciája — általában a mezőgazdaság indusztrializálódásával párhuzamosan — törvényszerű jelenség. A bérmunkássá lett kisiparosok, a rendkívül megnövekedett állami és magánadminisztrációban, a szolgáltatásban és a kereskedelemben foglalkoztatott alkalmazottak, az ugyancsak alkalmazottá vált mérnökök, tudósok, laboratóriumi dolgozók — mind a bérből és fizetésből élők számát szaporítják, lényegében úgy, ahogy Marx előre látta ezt a folyamatot. Igaz, hogy egyelőre gyenge a közvetlenül kizsákmányolttá vált szellemi munkásoknak, a volt „független kisegzisztenciáknak" az osztályszolidaritása a proletariátus alapvető rétegével. Hogy

Digitized by Google

milyen kérdésben ki mellé állnak, az a maguk anyagi helyzetének alakulásától, a nemzetközi erőviszonyoktól, a munkáspártok politikájától és sok más tényezőtől függ. De ezeknek az embereknek alapvető, legéletbevágóbb érdekei mégis azonosakká váltak a munkásokéval. Közülük egyre többen kapcsolódnak be az egységakcióba, s amilyen mértékben felismerik a monopóliumok tényleges szerepét, úgy vesznek részt az ellenük folyó közös harcban.

A helyes tudat kialakulását, a tőkés integráció igazi céljainak és jelentőségének felismerését (minden burzsoá és szociáldemokrata ködösítés ellenére) megkönnyíti az, hogy a polarizálódás nemcsak a társadalmi rétegződésben, hanem az alapvető anyagi ellentétek kiéleződésében és a szövetkezett trösztök egymás közti és a néppel szembeni ellentéteinek kiélesedésében is megmutatkozik. Ami az előbbit illeti: az abszolút elnyomorodás a Közös Piac országaiban semmiképpen nem mutatható ki, de a nemzeti jövedelem megoszlása, a statisztikák kétségbevonhatatlanul azt bizonyítják, hogy *fokozódik* a relatív elnyomorodás. Franciaországban pl. 1956-tól 1962-ig egy átlag-munkáscsalád évi jövedelme mindössze 7—8 százalékkal nőtt, a nemzeti jövedelem viszont 22 százalékkal. A nagy monopóliumok profitja minden eddiginél gyorsabb ütemben szaporodott.

Általános jelenség a Közös Piacban, hogy a trösztök — az államra támaszkodva — szembefordulnak a tömegek gazdasági érdekeivel, s állampolgári, demokratikus jogainak, elemi politikai érdekeivel is: az egész nemzet érdekeivel szembekerülnek. A két legagresszívabb militarista-tekintélyuralmi rendszer, a német és a francia, a Bonn—Párizs tengelyre támaszkodva, hegemóniára törekszik a Közös Piacban. Ez már ma is, de különösen potenciálisan, fenyegeti a többi ország nemzeti érdekeit. Nemcsak olyan „apróságokról" van szó, mint pl. az, hogy a belga kormányban ülő szocialisták tervet dolgoznak ki országuk bányáinak államosítására, ezt azonban az EGK főhatóságai — szóval a „nemzetközi üzletvezetőség" — egyszerűen letiltják, fittyet hányva a belga szuverenitásnak. Komolyabb figyelmeztetés volt a tőkés integrációt támogató szociáldemokrácia számára az a leleplezés, hogy De Gaulle-nak és Adenauernak az volt az egyik érve Anglia Közös Piac-tagsága ellen: ezzel az esetleg kormányra kerülő angol Munkáspárt és a Szabadkereskedelmi Övezet skandináv országai a szociáldemokrácia és a semlegesség eszméit vinnék be a Közös Piacba! Lehetetlen, hogy ez ne emlékeztesse a nyugati szociáldemokratákat Hitler példájára, akit addig támogattak a kommunistákkal szemben, amíg a „Machtergreifung" után őket is büntetőtáborokba nem vetette. Ott valósult meg aztán az az egységfront, amelyet régebben tűzzel-vassal ellenzett a szociáldemokrata vezetés.

Végül: általános aggodalmat kelt a nyugati kisemberekben,

Digitized by Google

sőt egyes burzsoá körök képviselőiben is az a tény, hogy a Közös Piac a NATO szovjetellenes gazdasági bázisa (vagy azon belül esetleg egy külön agresszív katonai csoportosulás) — s ugyanakkor bizonyos fokig az Egyesült Államok és Anglia ellen is kihívást jelent. Egy részükben az az aggodalom ébredt, hogy elvesztik az amerikai védőszárnyakat, de még szélesebb rétegekben az, hogy háborúba sodorják Nyugat-Európát. A bizonytalanság nyomasztó szövevényében élnek a tömegek a Közös Piac országaiban, s már csak kevesekre hat a „szovjet fenyegetés" hazug jelszava: az elmúlt két esztendőben rendkívül megerősödött az a meggyőződés, hogy a Szovjetunió békés úton akarja megoldani a világproblémákat. A népi tömegek az életszínvonal, a demokrácia és a béke védelmében újra meg újra szembekerülnek a „trösztök Európájának" uraival. Ez általánosan kedvező körülményeket teremt az antimonopolista népi egységfront kibontakoztatása számára.

Mindez azonban csak lehetőség. Még nemzeti keretek közt sem sikerült eddig ezeket a lehetőségeket megfelelő mértékben valósággá változtatni. A hat ország munkásmozgalma szervezetileg szét van darabolva. Az akcióegység erősödő tendenciát mutat ugyan, s ez biztató tény, de nem elegendő. A trösztök népellenes összefogásával a maga internacionalista egységét kell szembeállítania a Közös Piac munkásosztályának, s ehhez az egész világ munkásmozgalmának támogatására van szüksége.

Az SZVSZ 1958-ban létrehozta a Közös Piac országaiban tevékenykedő forradalmi szakszervezetek összekötő- és akcióbizottságát, amelynek az a feladata, hogy az egyes iparágakhoz tartozó szervezett dolgozók közöspiaci egységakcióit elősegítse. A Közös Piac vezető szervei minden kapcsolatot visszautasítottak a nemzetközi szakszervezeti képviseleti szervekkel. A reformista szakszervezeti központhoz tartozó fémmunkás-szervezetek az idén létrehozták a Közös Piac fémmunkás-szakszervezeteinek európai bizottságát, s ennek vezetőségét március végén választják meg Brüsszelben. Ennek a bizottságnak már a puszta léte is azt fejezi ki, hogy a nemzetközi munkás-egységfront létrehozása még a reformisták szemében is elodázhatatlan és szükségszerű; az adott esetben azonban egyelőre inkább az osztályegyüttműködés, mint az osztályharc céljait szolgálja, s inkább illúziókat kelt a munkásosztályban, semmint hogy megfékezné a monopóliumokat. De hogy egy ilyen szervezeti forma milyen osztálytartalommal telítődik meg, az a helyzet alakulásától függ, s az osztályharcos munkásszervezetek politikájától is, nemcsak a jobboldali szakszervezeti és szociáldemokrata vezérek szándékaitól.

Az SZVSZ tavaly decemberben világkonferenciát hívott össze a Közös Piac problémájának megvitatására. Több mint 40 munkásszervezet, minden világrész szakszervezetei képviseltették ma-

Digitized by Google

gukat ezen a konferencián, amely állást foglalt a nemzeti és a nemzetközi munkásegység megteremtése és erősítése mellett, s igyekezett tisztázni, hogy a „hatok" országai közt fennálló különbségek ellenére milyen átfogó, nemzetközi programot szabhatnak meg az antimonopolista egységfront akcióinak. Az értekezlet és az azóta lefolytatott viták megkezdték az ilyen egységprogram körvonalainak kialakítását. A „hatok" országai közti objektív különbségek és a kérdések rendkívüli bonyolultsága folytán teljesen érthető, hogy eltérő nézetek ütköznek össze a célok meghatározásánál, a feladatok súlyának és értékrendjének meghatározásánál stb. Végeredményben azonban a következő alapelvben egyetértés alakult ki: a monopóliumok ellen harcba kell vezetni a tömegeket mindennapi érdekeik védelmében, s le kell leplezni a Közös Piac reakciós lényegét. Ez azonban még nem elegendő. A „trösztök Európájával" olyan átfogó munkás- és demokratikus programot kell szembeállítani, amely reális választási lehetőséget ad a tömegeknek a monopóliumok útjával szemben, a nép érdekeit szolgáló út követésére. Ilyen „demokratikus alternatíva" körül, ennek jegyében kell kialakítani a még csak kezdeti lépéseinél tartó nemzetközi antimonopolista egységfrontot — ezt az álláspontot fogadták el a Közös Piac kommunista pártjai és forradalmi szakszervezetei.

Demokrácia és szocializmus, reform és forradalom

A „demokratikus alternatíva" kidolgozásánál abból indultak ki, hogy a Közös Piac, a tőkés integráció új tartalékokat tárt ugyan fel az imperializmus számára, de nem változtatta meg a kapitalizmus alapvető lényegét és alaptörvényeit. Elegendő tény mutatja, hogy az egyenlőtlen fejlődés lenini elvének a gyakorlatban megnyilvánuló hatása következtében — a piacok kérdésében, a hegemónia kérdésében, a szuperprofitra való törekvésben csak erősödtek a monopóliumok közti ellentétek. Az integráció nyugateurópai „helyi sikerei" ellenére a „szervezett kapitalizmus", a „tőkés világkartell" megvalósíthatatlan burzsoá álom maradt. A monopóliumoknak azonban van manőverezési lehetőségük, s az sincs kizárva, hogy még további tartalékokat is feltárnak. Az erőszak mellett nem eredménytelenül használják fel a tömegek félrevezetésére a demagógia és a fejlett, óriási anyagi eszközökkel rendelkező tőkés propaganda eszközeit is. Mindent elkövetnek, hogy a világ — számukra elkerülhetetlenné vált — újrafelosztását, a szocialista világrendszer létével számolva, egymás közti háborúk nélkül hajtsák végre. Kényszerűségből a megnövekedett profitnak egy nagyobb részét engedik át a dolgozó rétegeknek, új eszközökkel, képmutatással és a „megvásárlás" módszereivel dolgoznak az

Digitized by Google

egykori gyarmati világban, s neokolonialista módszerekkel tartják fenn befolyásukat, kizsákmányolási lehetőségeiket stb.

Mindez olyan bonyolult, ellentmondásos helyzetet teremtett, amelyben a Közös Piac országaiban a dolgozók jelentős tömegei sem látnak tisztán. A napi harcok közben, saját tapasztalataikon nevelődve kell eljutniuk annak a felismeréséhez, hogy a fejlődés egyetlen lehetséges célja, a kínálkozó utak közül az egyedüli *kiút:* a szocializmus. Ehhez a felismeréshez a belső és a nemzetközi fejlődés tényeinek, s a marxisták felvilágosító munkájának kell eljuttatnia ezeket a milliókat. A „hatok" munkásosztályának legtudatosabb elemei az életszínvonal és a demokratikus jogok védelmében, a béke biztosításáért, tehát már általánosan elfogadott és óhajtott célok megvalósításáért kell hogy harcba vigyék a tömegeket, de olyan módon, hogy ezek a harcok a szocializmus megvalósulása felé is előrevigyenek. Maga az élet vetette tehát fel a reformokért való harcnak a forradalommal, a demokrácia védelméért folytatott harcnak a szocializmusért vívott küzdelemmel való összekapcsolása problémáját.

Legbehatóbban az olasz kommunisták foglalkoztak ezzel az új stratégiával és taktikával. Náluk különösen kedvező feltételeket teremtett az is, hogy Olaszországban az antifasiszta harcban létrejött kormánykoalíció a második világháború után olyan alkotmányt fogadtatott el, amely a szokásos burzsoá alkotmányoknál elvileg jóval messzebbmenő lehetőségeket nyújt a munkásosztálynak az államhatalomban való részvételre. Ezért először Olaszországban merült fel a „strukturális reformok" olyan értelmű követelése, hogy a munkásosztály, erőteljes tömegakciók nyomásával, felhasználja az alkotmányos, parlamentáris lehetőségeket a szocializmusba való békés átmenet gyakorlati lépéseinek megtételére. E harc során a demokrácia nem csupán a legkedvezőbb terep lehet a szocializmusért folytatott harc számára, hanem olyan gyakorlati követelések megvalósítását is jelentheti, amelyek lényeges változást idézhetnek elő a tulajdonviszonyokban, a társadalmi osztályok és az államhatalom viszonyában, az egész gazdasági és társadalmi struktúrában.

Luigi Longo, az OKP egyik vezetője a következőképpen írt erről: *„... ha nincs is akut forradalmi válság, harcolni lehet és kell a munkásosztály és a dolgozók előrehaladásáért a hatalom és a szocializmus felé, gazdasági és politikai jellegű vívmányok során át, amelyek forradalmi perspektíva keretében helyezkednek el, mégpedig az állam természetének és a termelőviszonyok gyökeres átalakításának perspektívájában. — Ebben a harcban egy igazán marxista—leninista pártnak meg kell találnia a helyes kapcsolatot a részleges vívmányok és a hatalomért vívott harc között, a reformok és a forradalom között. El kell kerülnie egyfelől azt a veszélyt,*

Digitized by Google

hogy tudatosan vagy akaratlanul integrálódik a kapitalista rendszerbe, másfelől azt, hogy pusztán általános szocialista követeléseket hangoztasson, amelyek az adott helyzetben nem felelnek meg a reális lehetőségeknek. A lenini tanítás és a tapasztalat megerősíti, hogy nem az átmeneti követelések és a reformok veszedelmesek, hanem az, ha hiányzik a tömegek hatékony, kitartó, a körülményeknek megfelelő harca ezekért a reformokért... bizonyos reformok és intézmények haladó jellege nem azok természetes tulajdonsága, hanem harccal kivívható eredmény."[2]

Minden országban a belső erőviszonyok szabják meg azt, hogy — a forradalom perspektíváját szem előtt tartva — milyen soron következő és messzebb menő reformokért lehet harcba szólítani a tömegeket úgy, hogy számukra valóban a szocializmusért folytatott harc előiskolái legyenek ezek a küzdelmek. Bármennyire eltérőek is e harc feltételei a „hatok" országaiban, mindnyájunknak egységes, közös harca ez, s egyben elválaszthatatlan része és egyik rendkívül fontos frontszakasza annak a világméretű küzdelemnek, amelyet az egész nemzetközi munkás- és demokratikus mozgalom a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért viv.

A kommunista pártok az EGK országaiban az 1960-as moszkvai nyilatkozat betűi és szelleme szerint keresik a szocializmusba való békés átmenet konkrét útjait és lehetőségeit. Valamennyiük számára magától értetődő a nyilatkozatnak az a lenini útmutatása is, hogy nem táplálhatnak hamis illúziókat, a viszonylag békés átmenetet tekintsék kemény és sok áldozattal járó osztályharcok szüntelen sorozatának, s számoljanak azzal is, hogy ha a reakciós burzsoázia erőszakhoz nyúl, akkor a tömegek erejével kell válaszolni erre.

A munkásosztály soron levő feladataival foglalkozott az a tanácskozás is, amelyet a „hatok" országainak (és Nagy-Britanniának) kommunista pártjai március 4—6 között tartottak Brüsszelben. A tanácskozás után kiadott közös nyilatkozatból kitűnik, hogy a bérekért és a munkafeltételekért folytatott harc mellett a forradalmi pártok elsősorban a demokratikus jogokért, ezzel együtt a hidegháborús politika ellen, a békét szolgáló konkrét lépésekért hívják közös harcba Nyugat-Európa minden haladó emberét. A Bonn—Párizs tengely létrehozását, a nemzetközi finánctőke és a nagy monopóliumok szolgálatában álló tekintélyuralmi rendszerek kiépítését tartják a legveszélyesebbnek a béke és a demokrácia erői számára. A Közös Piac vezetői a hidegháború és a reakció bástyájává akarják változtatni Nyugat-Európát, mindinkább megfosztják a nemzeti parlamenteket és általában a demokratikus

[2] Unita, 1963. I. 14.

Digitized by Google

képviseleti szerveket olyan jogaiktól, amelyeknek birtokában kifejezhetnék a nemzet szuverén akaratát. Ilyen helyzetben — hangoztatja a nyilatkozat — „a szemek a munkásosztályra tekintenek, amelynek nemzeti és nemzetközi szerepe megnövekedett. Lehetségessé és szükségessé váltak az időszerű és legsürgősebb problémák megoldására irányuló összehangolt akciók".[3]

A kommunista pártok olyan konkrét nemzetközi-politikai célok elérésére mozgósítanak, amelyek elősegítik a nemzetközi feszültség enyhülését: a NATO és a Varsói Szerződés országai közti meg nem támadási egyezmény megkötése; a két tábor közti kereskedelem hátrányos megkülönböztetések nélküli kibővítése; a berlini kérdés és a német békeszerződés megoldása; minden ország belpolitikájában, minden szinten a választott testületek jogainak megóvása, sőt kiterjesztése; s a Közös Piac nemzetek feletti szerveiben is az egyes országok parlamentjének és szakszervezeti szerveinek megkülönböztetés nélküli képviselete. (Pl. az olasz parlamentben nagyszámú kommunista képviselő van, de teljesen kizárták őket a „hatok" közös parlamentjéből stb.) A nyilatkozat joggal szögezi le, hogy a Közös Piac országaiban megvannak és mozgásban vannak azok a társadalmi erők, amelyek képesek visszaverni a monopóliumoknak és a háborús uszítóknak a demokrácia, a béke, a népek, a szocializmus ellen folyó közös offenzíváját.

A nyugat-európai munkásosztály nagy, közös harca az állammonopolista trösztök nemzetközi összeesküvése ellen — még csak most van igazán kibontakozóban. Egyes kommunista pártok — pl. az OKP, a X. kongresszusán — önbíráló megjegyzéseket is tettek amiatt, hogy „a nyugat-európai munkásosztály, a dolgozó tömegek és szervezeteik az elmúlt években nem járultak hozzá a szükséges módon a demokráciáért, a szocializmusért és a békéért vívott harchoz". Az önkritika bizonyára nem ok nélkül való, a világ dolgozói azonban elsősorban mégis mély tiszteletet és szolidaritást éreznek azok iránt, akik a tőke régi fellegváraiban, az állammal szövetkezett monopóliumok roppant nyomása alatt, igazi „közelharcot" vívnak a tapasztalt, ravasz, kegyetlen és nagyerejű osztályellenséggel.

A tisztelet és az együttérzés azonban nem elég. A nemzetközi munkásmozgalom, s különösen a győztes szocializmus országai hathatós segítséget kell hogy nyújtsanak a nyugat-európai népek békéjének, biztonságának, demokratikus szabadságjogainak megóvásához, ahhoz, hogy ezek a népek kiszabaduljanak a monopóliumok csapdájából. Döntően fontos segítség az, hogy a nemzetközi kommunista- és munkásmozgalom fő vonala ma a békés egymás mellett élés és a békés gazdasági verseny. Nincs olyan érv,

[3] L'Humanité, 1963. márc. 8.

Digitized by Google

amely jobban meggyőzhetné a Közös Piac országainak dolgozó tömegeit a szocializmus igazáról, s erősebben vonzaná őket a monopóliumok agresszív szövetsége ellen küzdőknek a munkásosztály vezette egységes táborába, mint a győztes szocializmus országainak konkrét gazdasági, kulturális és társadalmi viszonyok demokratizálásában elért eredményei.

A szocialista tábor roppant hatalma ezt a békés versenyt biztosítja. A Közös Piac országainak népei maguk fognak dönteni sorsukról. De az egész világ munkás- és demokratikus mozgalma számára döntő jelentőségű, hogy a kapitalizmus egyik legrégibb, s ma is nagyerejű fellegvárában a „trösztök Európája" helyett a szabad népek békeszerető, demokratikus, s majdan szocialista Európája épüljön fel.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A román ipar a néphatalom éveiben*

Írta Emil Draganescu, *az Állami Tervbizottság elnökhelyettese*

A hatéves terv negyedik évébe lépve a román nép teljes munkaképességét, tehetségét és tapasztalatait a párt által elfogadott nagyszerű program teljesítésének, a szocialista építés befejezésének szenteli, annak, hogy megteremtse a kommunizmus fokozatos építésének feltételeit.

Az az alapvető minőségi változás, amely a termelőerők szerkezetében végbement — Románia átalakulása egységesen, sokoldalúan fejlődő szocialista gazdasággal rendelkező országgá —, lehetővé tette az ipar minden ágában a fejlődés gyors ütemét, az egész gazdasági élet kiegyensúlyozott és arányos fejlődését, a dolgozók életkörülményeinek állandó javulását. Mindez ragyogóan bizonyítja, hogy helyes politikát folytatott pártunk, amelynek egész tevékenységét a marxizmus—leninizmus irányítja, s amely alkotóan alkalmazza ezt hazánk konkrét viszonyaira.

A szocialista iparosítás szükségességére, mint a népgazdaság gyors és sokoldalú fejlődésének egyetlen útjára, már 1945 októberében rámutatott a Román Kommunista Párt országos konferenciája. Az iparosítási program megvalósítása során a párt számba vett és számba vesz egy sor állandóan ható tényezőt. Ilyenek: a gazdaság egészén belül az egyes termelési ágak és ágazatok közötti helyes arányok biztosítása; a termelőeszközöket gyártó ipar elsődleges fejlesztése; a villamosenergia-termelésnek minél gyorsabb, az ipar egészét megelőző ütemű fejlesztése; a folyamatos, gyors és sokoldalú műszaki haladás; a természeti körülmények minél jobb hasznosítása; a termelőerők ésszerű területi elosztása; a termelés gazdasági hatékonyságának emelése; a munka termelékenységének növelése és az önköltség csökkentése; a szakemberek számának növelése és szakmai tudásuk elmélyítése; a dolgozók személyi érdekeltsége elvének alkalmazása.

A párt által mozgósított tömegek lelkes munkájukkal végrehajtották és túl is teljesítették a szocialista iparosításnak az állami éves és perspektivikus tervekben előírt feladatait. A hatéves terv közepén az ipari termelés volumene nyolcszor akkora, mint 1948-ban volt.

A népi hatalom évei ipari programjának jellegzetessége a termelés növekedésének gyors üteme, amelyet az új termelési viszonyok, a szocialista társadalom sajátos törvényei tettek lehetővé. A tervszerű gaz-

* A Román Munkáspárt elméleti folyóiratának, a Lupta de Clasa-nak az 1963. januári számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

dálkodás 14 éve alatt az ipar összes termelése kb. évi 16 százalékkal nőtt. Látható, hogy ez nem véletlen eredmény, hanem a fejlődésnek hosszú időn keresztül állandó és növekvő üteme, a szocialista gazdaság sajátos ritmusa. A gyors fejlődést mutatja az is, hogy 1962-ben az ipar 7 hét alatt termelt annyit, mint amennyit az egész 1948-as évben. Rendkívül gyorsan fejlődtek és fejlődnek az ipar alapvető ágazatai, amelyek az egész gazdaság fejlődését meghatározzák: a vaskohászat, a gépgyártás, a villamosenergia-termelés és a vegyipar. A hatéves terv első három évében a villamosenergia-ipar és a hőerőművek termelése 60, a vaskohászaté és a gépgyártásé több mint 70, a vegyiparé pedig több mint 80 százalékkal nőtt. Rendkívül nagy jelentőségű tény, hogy iparunk és nemzetgazdaságunk egész fejlődésének üteme gyorsabb, mint a gazdasági szempontból fejlettebb országoké. Ez biztosíték arra, hogy fokozatosan elérjük ezeknek az országoknak a színvonalát.

A nemzeti jövedelem folyamatos növekedésével az állam évről évre több anyagi eszközt irányozhat elő a termelőerőknek és a gazdaság összes ágazatainak fejlesztésére, s ezzel egyidejűleg a nép életszínvonalának emelésére. 1950 és 1962 között az állam kb. 210 milliárd leit ruházott be a gazdaságba, ennek több mint a felét az ipar, és elsősorban a nehézipar fejlesztésére. Tavaly beruházásaink összege majdnem hatszor akkora volt, mint 1950-ben. A jelentős beruházások lehetővé tették, hogy az utóbbi 13 évben több mint 350 korszerű üzem és új üzemegység épüljön fel a köztársasági iparban.

Az ország szocialista iparosításának eredményei világosan bizonyítják, milyen hamis volt a román burzsoázia reakciós ideológusainak az az „elmélete", amely szerint hazánknak mint mezőgazdasági országnak az a szerepe, hogy az iparilag fejlett országok gazdaságának kiegészítője legyen. Az élet teljesen rácáfolt erre: Románia rövid idő alatt alakult át sokoldalúan fejlődő, erős iparrai rendelkező országgá. Létrejött a szocializmus műszaki-anyagi alapja.

Az iparosítás természetes eredményeként az ipar szerkezete lényeges minőségi változáson ment át. Teljesen megváltozott a nehézipar és a fogyasztási javakat termelő ipar közötti arány. A termelőeszközöket gyártó ipar túlsúlyba került, és ma az egész ipari termelésnek 65 százalékát adja. Az ország tízéves villamosítási tervének teljesítésével és túlteljesítésével létrejött és fejlődik az az erős energetikai bázis, amely biztosítja a gyors szocialista iparosítást, az új technika bevezetését, a termelési folyamatok gépesítését és automatizálását. A hatéves terv első három évében villamos erőműveink kapacitása nagyobb volt, mint a burzsoá-földesúri rendszer egész ideje alatt. Az 1948. évi 1,5 milliárddal szemben tavaly több mint 10 milliárd kilowatt villamosenergiát termeltünk. Megépült az országos energetikai rendszer, amely egyesíti az elektromos centrálékat és összeköti a fogyasztási központokat.

Folyamatosan emelkedik az olajipari felszerelések, a fémfeldolgozó gépek és szerszámok, a belsőégésű motorok, a mezőgazdasági gépek, az autóbuszok, a Diesel-mozdonyok és más gyártmányok sorozatgyártása. Gyorsan növekszik a plasztiktömbök, a szintetikus kaucsuk, a szintetikus rostok és szálak termelése. A gépek és berendezések termelése-

Digitized by Google

nek gyors növekedése lehetővé tette, hogy a népgazdaság beruházási szükségleteit fokozódó mértékben berendezések és felszerelések *hazai termeléséből fedezzük*, egyidejűleg a kereskedelmi cserét is növelve.

Az iparnak modern gépekkel való felszerelése, a termelési folyamatok gépesítésének és automatizálásának növelése, a munkások, technikusok és mérnökök szakképzettségének állandó fejlesztése hozzájárult a gazdasági mutatók emelkedéséhez. 1962-ben a munka termelékenysége az iparban kb. két és félszer akkora volt, mint 1950-ben. Egyre jobbak az eredményeink az önköltség csökkenésében, s ennek alapján az állami akkumuláció növekedésében.

Az ipar egészének és elsősorban a termelőeszközöket gyártó iparnak felfelé ívelő fejlődése és az ország termelőerőinek folyamatos növekedése fontos szerepet játszott az ország összes tartományainak gazdasági és kulturális felemelkedésében, erőforrásaik jobb kihasználásában. A burzsoá-földesúri rendszer éveiben a termelés anarchikus fejlődése a termelőerők területi elosztására is rányomta bélyegét. Egész vidékek — mint Moldva, Olténia, Dobrudzsa, a mai Maros-Autonóm Magyar Tartomány, vagy az ország északnyugati része — szinte teljesen iparosítás nélkül maradtak. A párt politikája ezekre a területekre irányított egyes nagy beruházásokat, s ezzel széleskörű lehetőségeket adott nekik erőforrásaik hasznosítására. Ezeken a területeken erős ipari komplexumok épültek és épülnek ma is; ezek megváltoztatják az ország gazdasági térképét, s termelésük fejlődése gyorsabb az országos átlagnál.

Az iparosítás következetes megvalósításának körülményei között a párt egyúttal eredményesen oldotta meg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának legnehezebb és legsokoldalúbb problémáját: a mezőgazdaság kollektivizálását. Az ország iparosítása volt az egyike azoknak a tényezőknek, amelyek biztosították a mezőgazdaság szocialista átalakításának eredményességét. Az ipar fejlődésének elsőrendű szerepe volt abban, hogy a mezőgazdaságot nagy mennyiségű, magas technikai színvonalú termelőeszközökkel lássuk el. E termelési ág létrehozását mind nagyobb összegű beruházások biztosították. 1962-ben e beruházások összege elérte a 4,7 milliárd leit, szemben az 1950. évi kb. 600 millió leijel. Ezenkívül traktorok, mezőgazdasági gépek, műtrágya és más termékek hazai gyártására is jelentős beruházások történtek. A gép- és traktorállomások útján a népi demokratikus állam a kollektív gazdaságok rendelkezésére bocsátja azokat a gépeket, amelyek a mezőgazdasági munkák idejében és jó agrotechnikával való elvégzéséhez szükségesek. Mindez lehetővé teszi, hogy parasztságunk egyre növelje termését.

A párt és az állam, amikor állandóan növeli az ország termelőerőit és javítja az anyagi javak választékát és minőségét, az embert, a nép boldogulását és jólétét tartja szem előtt. A munkások és alkalmazottak fizetésének emelése, a parasztság jövedelmének növekedése, a kereseti adó leszállítása és egyes kategóriákban ennek teljes megszüntetése, az árak rendszeres csökkentése, az élelmiszerek és ruházati cikkek termelésének és fogyasztásának növelése, a családok segélyezése, és a szocializmus építésének időszakában hozott más hasonló intézkedések azt bizonyítják, hogy országunkban a termelés célja: a dol-

Digitized by Google

gozók anyagi és kulturális szükségleteinek minél teljesebb kielégítése. 1950 és 1961 között majdnem kétszeresére nőtt a reálbér. Világosan mutatja a lakosság vásárlóerejének növekedését az, hogy az utolsó három évben 50 százalékkal nőtt a kereskedelem útján a lakosságnak eladott áruk mennyisége, 3,6 milliárddal túlszárnyalva a hatéves tervben erre az időszakra előírt színvonalat.

Az ország ipari fejlődése egyre nagyobb mértékben járul hozzá ahhoz, hogy az állam évről évre növekvő összegeket fordítson a nép társadalmi és kulturális szükségleteinek kielégítésére. 1950 és 1962 között 120 milliárd leit fordítottunk az oktatásügy fejlesztésére, egészségügyi ellátásra, a dolgozók üdültetésére, nyugdíjra stb. Ebben az időszakban állami erőből és szövetkezetek révén kb. 240 000 komfortos lakás épült a városokban és a munkásközpontokban; a falvakban több mint 800 000 parasztcsalád részére épült új lakóház.

A gazdaság és kultúra gyors előrehaladása, országunk termelőerőinek és gazdasági potenciáljának szakadatlan fejlődése elválaszthatatlanul összekapcsolódik a szocialista tábor létezésével és azokkal az előnyökkel, amelyek a szocialista országok állandó jellegű együttműködéséből hazánk számára is fakadnak, valamint azzal a sokoldalú segítséggel, amelyet a Szovjetuniótól kaptunk és kapunk. A KGST-országok párt- és állami vezetőinek 1962 júniusi moszkvai értekezlete fontos határozatokat hozott a szocialista országok közötti együttműködés és kölcsönös segélynyújtás további fejlesztéséről és tökéletesítéséről. A testvéri együttműködés állandó elmélyítése, a tervek egyeztetése, a termelés szakosítása, a nemzetközi szocialista munkamegosztás fejlesztése fontos tényezője minden szocialista ország gyors gazdasági előrehaladásának, s hozzájárul ahhoz, hogy fokozatosan megszűnjenek az ezen országok fejlettségében meglevő különbségek, növekedjenek a szocialista világrendszer erői, és kivívják a győzelmet a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyükben.

Az 1963. évi állami terv, amelyet a Román Munkáspárt Központi Bizottságának legutóbbi ülése hagyott jóvá, figyelembe véve a hatéves terv első három évében kialakult arányokat és ütemet, a pártkongresszus által meghatározott elvek alapján fontos feladatokat tűz ki a nemzetgazdaság folyamatos fejlesztése számára. Az idén az ipari termelés az 1962-eshez viszonyítva 12 százalékkal fog emelkedni, a termelőeszközöket gyártó iparágaké 13,3, a fogyasztási javakat gyártó iparé 10 százalékkal. A növekedés a legerősebb a vegyészeti iparban (több mint 26 százalék), a villamosenergia-iparban (21 százalék) és az építőanyagiparban (17 százalék) lesz. Ezek az irányszámok azt tükrözik, hogy a párt következetes politikát folytat a szocializmus műszaki-anyagi alapjainak növeléséért, elsőbbséget adva a nehéziparnak, amely az alapja a termelőerők folyamatos és gyorsütemű fejlődésének.

Az 1963. évi terv mintegy *9 milliárd leiben* határozza meg az ipari termelés növekedését. Néhány alapvető termelési ágban (a vaskohászatban, a gépgyártásban, a faiparban) azonban a termelés el fogja érni az eredetileg 1964-re tervezett színvonalat.

Melyek ma azok a legfontosabb technikai és gazdasági problémák, amelyekre pártunk az ipari dolgozók erőfeszítéseit irányítja, hogy a

Digitized by Google

nép jólétének növelése érdekében növekedjék az ország gazdasági potenciálja?

A Nagy Nemzetgyűlés ünnepi ülésén, amelyet a Román Népköztársaság kikiáltásának 15. évfordulója alkalmából tartottak, Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs ismét aláhúzta, hogy „pártunk a gazdaságpolitika központjába az iparnak, a mezőgazdaságnak, az építkezésnek és a közlekedésnek a legmagasabb színvonalú felszereléssel való ellátását, gépesítését és automatizálását helyezi, a termelés szervezettségének megjavítását és a szakemberek képzettségének állandó emelését."

A gazdaság ágazatainak korszerűbb technikával való ellátása az alapvető feltétele a szocializmus anyagi-műszaki fejlődésének. A műszaki előrehaladás megvalósításában elsőrangú szerep jut a gépgyártó iparnak. Ezen iparág termékeinek a műszaki színvonala és minősége nagy mértékben meghatározza azt, hogy milyen a munka termelékenységének színvonala azokban az iparágakban, amelyekben ezeket a gépeket használják. 1960 és 1962 között a gépipar elsajátította fontos felszereléseknek és berendezéseknek magas műszaki-gazdasági színvonalú gyártását, s más gyártmányokat is modernizált. Jó példa erre az olajfúró felszerelések termelésének elvi kimunkálása és megszervezése. Ezeket a berendezéseket — amelyeket belső szükségletre és exportra is termelünk — magas technikai színvonaluk miatt nagyon megbecsüli a nemzetközi piac. Hazai használatuk az utóbbi években lehetővé tette a fúrási sebesség fokozását és ezzel 160 millió lei megtakarítását.

1963-ban és azután a legnagyobb súlyt a szerszámgép-termelésre és a berendezések, valamint technológiai folyamatok komplett kidolgozására vetjük, s ezt nagyszámú szakosított üzem együttműködésével valósítjuk meg.

A szerszámgép-termelés a gépgyartás alapvető ága. Részletesen már működik és befejezéséhez közeledik a bukaresti szerszámgép- és gépsor-gyártó üzem építése. Ezzel szerszámgép-gyártásunk magasabb fokra, a fejlett ipari országok színvonalára emelkedik. A sokoldalú műszaki haladás folyamatos biztosítása végett 1963-ban új, magas műszaki színvonalú szerszámgép-típusokat és komplett gyártási folyamatokat fognak kidolgozni. Ezek — a gépek és felszerelések kereskedelmi cseréjével együtt — biztosítani fogják, hogy egész gazdaságunk technikai színvonala emelkedjék.

A magas termelékenységi és az alacsony költség-mutatók eléréséhez fontos hozzájárulás a technológiai folyamatok gépesítése és automatizálása. Az 1963. évi tervben előírt automatizálási feladatok teljesítésével a vasipar, a vasúti szállítás és az ipar több más ága eléri a hatéves terv végére előírt színvonalat. Ebben az évben a nyersvasgyártásnak majdnem háromnegyede, az acélgyártásnak 70 százaléka és a hengereltáru-termelésnek több mint a fele olyan berendezéseken fog folyni, amelyeken már automatizálva vannak az alapvető folyamatok.

A gazdaság minden területe számára aktuális feladat a termékek minőségének javítása. Ez az útja annak, hogy takarékoskodjunk az állami alapokkal és a lakosság pénzügyi kiadásaival, s jelentős társadalmi munkamegtakarítást érjünk el.

Digitized by Google

A párt vezetőségének felhívására a dolgozók mind szélesebb fronton folytatnak szocialista versenyt a termékek minőségének magasabb színvonaláért. Ennek eredményeképpen az ipar területén érezhető a termékek minőségének javulása; a gépek, az ipari berendezések és gyártmányok, a benzinek, az olajok, a marószóda, a nitrogén-műtrágya, a lábbeli, a gyapot- és műanyagszálak, a zöldség- és gyümölcskonzervek és más termékek egyre jobb minőségűek. Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül azt, hogy egyes vállalatok még szállítanak olyan árukat, amelyeknek minősége nem elégíti ki az érintett üzemeket vagy a fogyasztókat. Még az áruházakban is bekerülnek minőségileg hibás, gondatlanul elkészített áruk.

Üzemenként különböznek azok a tényezők, amelyek károsan befolyásolják a termékek minőségét. A leggyakoribb az, hogy figyelmen kívül hagyják a technológiai előírásokat, hogy rendszertelen a termelés üteme, s hogy nincs jól megszervezve a műszaki és minőségi ellenőrzés. A minőség javításában fontos szerepe van a dolgozók anyagi érdekeltsége növelésének. A párt és a kormány azt a feladatot tűzte ki, hogy a minőségért folyó harc ösztönzésére megfelelő jutalmazási rendszert kell kidolgozni és alkalmazni.

A tudomány hozzájárulása nélkül elképzelhetetlen az, hogy erősödjék a gazdaságban a műszaki haladás, emelkedjék a termelés technikai színvonala és javuljon a termékek minősége. A párt és a szocialista állam egyre előnyösebb feltételeket teremt a tudományos munka elvégzéséhez, s elsősorban arra irányítja a tudományos dolgozók és kutatók erőfeszítéseit, hogy a termelés növelésének problémáit oldják meg.

A nemzetgazdaság számára igen aktuális feladat a beruházások hatékonyságának szakadatlan növelése. A párt a fő erőfeszítéseket a nagy termelékenységű létesítmények üzembe helyezésére fordítja; ezzel elkerülhetjük az erők és munkaeszközök szétaprózását, s rövidebb idő alatt, jobb feltételek között fejezhetjük be a munkákat.

1963-ban megnövekszik a beruházások mennyisége, s ezért gazdaságilag hatékonyabbá kell tennünk a beruházásokat. Minden lehetőségünk megvan arra, hogy ezen a területen rendkívüli eredményeket érjünk el. Az a fontos, hogy alaposak legyenek a műszaki- gazdasági tanulmányok, s nagyobb igényességet tanúsítsanak azok a szervek, amelyek a műszaki dokumentációkat előterjesztik.

A megépítendő további létesítmények kidolgozásának az alapja olyan részletes és reális kalkulációk kidolgozása, amelyek figyelembe veszik — világviszonylatban is — az eddigi legjobb alkotásokat. A beruházások gazdasági hatékonyságát növelő tényezők között fontos szerepe van annak, hogy helyes legyen az elhelyezés, hogy a dokumentáció és a tervezés a legfejlettebb technológiai folyamatokat írja elő, hogy a beruházások összköltségén belül csökkenjenek az építési költségek, s hogy vegyük át a gyors és gazdaságos megoldásokat.

A beruházási tervnek fontos mutatója az építkezéseken folyó munka üteme, következésképpen az új termelési kapacitások üzembe helyezése. Függ ez attól is, hogy a műszaki dokumentáció és a felszerelendő berendezések idejében meglegyenek. Egyes beruházók azon-

Digitized by Google

ban nem gondoskodnak az építkezésekhez szükséges anyagi és szervezési feltételekről, ennek következtében eltolódik az üzembehelyezés időpontja, és beállnak az ezzel járó negatív jelenségek.

Az 1963-as terv minden feltételét megadja annak, hogy az új termelő kapacitások minél rövidebb idő alatt üzembe lépjenek, s így a nemzeti jövedelem továbbra is gyorsan növekedjék.

A szocialista termelési viszonyoknak az egész gazdaságban aratott győzelmével létrejöttek az objektív feltételei annak, hogy gyorsabban növekedjék a munka termelékenysége. Az idén a terv szerint az iparban 9,3, az építkezéseken több mint 7 százalékkal fog nőni a munka termelékenysége.

A társadalmi munka termelékenységének emelkedése kihat az önköltség színvonalának alakulására. 1962-ben a köztársasági ipar, a szállítás, a kereskedelem és a közellátás az anyag- és munkafelhasználás csökkentésével, a nyersanyagok jó hasznosításával, valamint a gazdasági szakemberek képzettségének és gyakorlottságának növelésével jó eredményeket ért el az önköltség csökkentésében.

A legtöbb vállalatnak és termelési ágnak azonban még nagy lehetőségei vannak az önköltség csökkentésére. Az olaj-kitermelésnek például ilyen lehetőséget ad a munka ütemesebb végzése, a téli időszak üresjáratainak megszüntetése stb.

A gazdasági aktivitás további növelése minden vállalatnál és termelési ágban elválaszthatatlanul összefügg a vállalatok ésszerűbb és rendezettebb műszaki-anyagi ellátásával, a termelési terv ütemes teljesítésével, a munka termelékenységének emelkedésével és a termelési lehetőségek ésszerű felhasználásával. Ez mindenek előtt azt feltételezi, hogy minden üzem teljesíti árutermelési és választék szerinti tervét, s ezzel megteremti az ellátás anyagi alapját. Ma, amikor gyors a nemzetgazdaság fejlődésének üteme és érezhetően megjavult a tervezés, kedvezők a feltételei annak, hogy minden üzem teljes egészében, minden mutatóját tekintve teljesítse tervét.

Országunkban a népi hatalom éveit az állandó politikai, gazdasági és társadalmi fejlődés jellemzi. A szocializmus végleges győzelme, népgazdaságunk egészséges volta, az iparosítás állandóan emelkedő tendenciájú előrehaladása nagy erővel bizonyítja a marxizmus—leninizmus érvényességét, a felszabadult, a maga sorsa felett rendelkező nép alkotóerejét.

A párt vezetésével a dolgozók megvalósítják a Román Munkáspárt III. kongresszusának határozatait. Ezzel hazánk nagy lépést tesz a kommunizmus építése, a dolgozók álmainak megvalósulása felé.

Digitized by Google

SZEMLE

Gondolatok a bírálatról és az önbírálatról

Hogyan érvényesül ma a kritikai szellem pártunkban, társadalmunkban? Erre a kérdésre sokszínűen és meggyőzően válaszol az élet, a tények és a tapasztalatok kifogyhatatlan sokasága.

A dolgozó tömegek politikai aktivitása legfőbb erőforrása, nagyszerű hajtóereje céljaink megvalósításának. Politikai és társadalmi közéletünk rendkívül eleven. Hosszú idő óta élénken politizál az egész ország. S ez a termékeny időszak rengeteg tapasztalattal támasztja alá azt a megállapítást, hogy a kritika és önkritika, a szocialista demokratizmus e fontos alkotóeleme, szocialista fejlődésünknek mindinkább magától értetődő tényezőjeként kezd érvényesülni.

A legutóbbi években a magyar nép történelmi jelentőségű győzelmet aratott: leraktuk hazánkban a szocializmus alapjait. Társadalmunk tehát fejlettségének új lépcsőfokára érkezett, s az új körülmények határozzák meg a kritika és önkritika megnövekedett szerepét.

Társadalmi viszonyaink fejlődésének, eredményeinknek döntő tényezője: pártunk helyes, kipróbált, marxista—leninista politikája. A pártélet demokratizmusa és vele együtt az egészséges kritikai légkör ennek a helyes politikának a terméke és velejárója. A politikai iránya és tartalma, meg a kritikai szellem szabad érvényesülése között szoros a kölcsönhatás. A személyi kultusz éveiben súlyosan megsértették a pártdemokráciát, megnyirbálták a párttagság jogait, és egyes önhitt vezetők igyekeztek mereven elzárkózni a tömegek feltörő kritikája elől. Ez szükségképpen történt így: ha a politika súlyos hibákkal terhelt, akkor megcsorbul, sorvad a pártdemokrácia és viszont. Az MSZMP életének demokratizmusa, egészséges, termékeny kommunista légköre viszont a párt helyes, jó politikájának része és bizonysága.

A harcos kritikai szellem, amely pártunk életében egyre inkább érvényesül, természetesen egész társadalmi és közéletünkre kisugárzik. Amint szoros az összefüggés, a kölcsönhatás a párt politikája és a pártélet demokratizmusa között, úgy a pártélet és a szocialista közélet demokratikus légköre ösztönzően hat közéletünk szellemére is, mint megbecsült példa, nagy nevelő erő. Közéletünk fejlődő demokratizmusa utat tör a tömegben rejlő teremtő erőknek és szándékoknak. És pártunk igyekszik szüntelenül tanulni is a tömegektől.

Végül: a pártunkban érvényesülő kritikai szellem erősíti a pártonkívüli tömegek bizalmát és megbecsülését pártunk iránt. A pártonkívüli tömegek elégedetten tapasztalják, hogy a pártban nem szokás a hibák takargatása, a kommunisták nem palástolják egymás esetleges balfogásait. Pár-

Digitized by Google

tunk azt tartja, hogy ez a dolgok normális rendje.

A pártélet és a közélet demokratizmusa, bíráló szelleme hozzásegít bennünket ahhoz, hogy mind eredményesebben harcoljunk a fogyatékosságok ellen. Manapság egy-egy taggyűlésen, a dolgozók közösségeinek értekezletein több bíráló megjegyzés hangzik el, mint azelőtt. Vajon azért-e, mert most több a hiba? Nem, hanem azért, mert ma lényegesen fejlettebb a dolgozók bírálókészsége és bátorsága. Nem utolsósorban pedig azért, mert ma a bírálatot jórészt konkrét intézkedések követik.

A kritika és az önkritika bátor és következetes alkalmazása fejlettségünk mai fokán nem egyszerűen, nem kizárólag „felülről" támasztott követelmény, hanem egyre több embernek belülről fakadó szükséglete is. Másrészt: a kritika és önkritika már nem különálló eleme, nem „toldaléka" politikai gyakorlatunknak, hanem szerves része.

Évekkel ezelőtt gyakran találkoztunk olyan emberekkel, akik alkalmasint csak azért alkudtak meg a bírálattal, mert úgy vélték, hogy a pártélet „illemszabályai" megkívánják ezt. Pl. egy pártmunkás meghitt beszélgetésünk közben ezt mondta: „A kritizálgatás szabadjára eresztése nem visz jóra. A mi kritikusaink többsége nem konstruktív szándékú. Hogy a kritika és önkritika a szocialista élet velejárója? Ez csak elmélet! Szerintem inkább kiagyalt ösztökélő eszköz. Valami jobbat kellene kitalálni..." Egy másik ismerősöm keserűen panaszolta, hogy szigorú bírálat érte: „Ha valamit elhibázok — mondta —, magamtól is azon vagyok, hogy kijavítsam. Nem kell nógatni engem erre. Mégis úgy tesznek, mintha magamtól nem tenném meg. Nekem a kritika olyan ostor, amely egy amúgy is jól húzó ló hátán csattan." Ismét más valaki így érvelt: „Mennyivel lesz jobb, ha a kritika szent nevében harsányan kiabálunk valamely fogyatékosságról? Ha nem beszélünk róla, kevesebb embert izgat. Jobb a csend és a béke, mert akkor kevesebb a hiba."

Hadd állítsam szembe ezekkel a tapasztalatokkal azokat, amelyeket a VIII. pártkongresszus időszakában szereztem. Egy község pártszervezetének titkára, a vezetőségválasztás előkészületeiről szólva elmondta: náluk a pártvezetőség rendszeresen ülésezik és ő mint titkár, előterjesztéseket visz a kollektíva elé. Módfelett nyugtalanítja azonban, hogy a legtöbbször ellenvetés nélkül jóváhagyják elgondolásait, mintha ezeknél különbet ki sem lehetne találni. Gyakran biztatja ugyan a vezetőség tagjait, hogy bírálják meg a titkári munkát és vitassák meg sokoldalúan a község életébe vágó javaslatokat, de nemigen alakul ki vita. Pedig a község életének, gazdasági építő munkájának problémái mind szakszerűbb és konkrétabb megoldást követelnek, s egy ember ereje és felkészültsége kevés ahhoz, hogy minden kérdésre helyesen válaszoljon. A titkár — egy ember — nem dolgozhat rendszeres ellenőrzés és bírálat nélkül. Ezért — mondotta — igyekszik úgy előkészíteni a vezetőségválasztást, hogy az új vezetőség munkaképesebb legyen, tagjai felkészült, harcos, kritikus szellemű emberek legyenek.

Pártaktivistáink jelentős része az élet adta szükségletekből, a maga gyakorlati tapasztalataiból

Digitized by Google

kiindulva szűrte le azt a következtetést, hogy az építő bírálat segíti munkáját, s nélküle nem oldhatja meg növekvő feladatait.

Eredménynek könyvelhetjük el azt is, hogy a bírálat ma már általában nem a leváltás előkészítő aktusa, elvi „alátámasztása". Akit a múltban megbíráltak, annak gyakran számítania kellett arra, hogy hamarosan leváltják funkciójából. Gyakori jelenség volt az is, hogy a felső szervek kiszemeltek valakit a sok közül, hogy megbírálva őt, „példát statuáljanak". Mindez már a múlté. A bírálat mindinkább a mindennapi munka szerves részévé válik, s általában csak azokat az embereket váltják le, akik a többszörös figyelmeztetés ellenére sem képesek megjavítani munkájukat.

A kritika persze csak ott válik mindennapos, megszokott gyakorlattá, ahol a vezetés irányító, ellenőrző munkája során rendszeresen felszínre kerülnek a hibák, a fogyatékosságok, a nehézségek, s ahol a dolgozók figyelemmel kísérik, elemzik a helyzetet és a problémákat. Az ellenőrzés tapasztalatainak rendszeres, szakszerű elemzése nélkül nem lehet mélyrehatóan feltárni a hibákat. Megszűnt a példa-statuálás alapvetően helytelen módszerének alkalmazása. Nem cél az sem, hogy látványos külsőségek közepette, kisebb hibákért is nagy plénum előtt bírálják meg az embereket. Ma már a legtöbb helyen arra törekszenek a vezetők, hogy a bírálat hangneme és módja legyen összhangban az elkövetett hiba jellegével és méretével. Jól tudják, hogy adott esetben a négyszemközt történő baráti „fejmosás" vagy a szűkebb körű megbeszélés is hasznos lehet. Egészséges jelenség az is, hogy ma már nem lehet politikai denunciálásra felhasználni a bírálatot. Azelőtt ugyanis gyakran előfordult, hogy ok nélkül elhajlónak minősítettek egyes embereket és ezzel politikailag és morálisan lejáratták őket. Persze, ma is vannak elhajlók, vannak — nem is kevesen — olyanok, akiknek a világnézete eltér a marxizmus—leninizmustól. A marxizmus—leninizmussal ellentétes eszméket ma is nevükön kell nevezni és vitatkozni kell velük. De a párttól távol áll az, hogy bírálat címén vagy tényleges bírálat helyett elhajlókként skatulyázzon be és bélyegezzen meg embereket csak azért, mert egyben-másban tévednek.

A pártszervezetek és az állami szervek igyekeznek érvényt szerezni annak a helyes elvnek is, hogy őszintén, nyíltan, egyenesen meg kell mondani az embereknek a velük szemben támasztott kifogásokat. Megszűnőben van az a gyakorlat, hogy az emberek kerülő úton, esetleg pletykákból tudják meg a munkájukat, magatartásukat illető bírálatot, vagy hosszú ideig tudomást sem szereznek róla. Sokat segített ebben a minősítések rendszere, a kádermunka titokzatosságának megszüntetése. Ez a rendszer arra készteti a vezetőket, hogy szemtől szembe mondják meg véleményüket, hogy előítéletektől mentesen, tárgyilagosan elemezzék az emberek munkáját. Kiment a divatból az is, hogy a kritikában mesterkélt arányokat faricskáljanak, hogy meghatározzák, mennyi szó essék benne az eredményekről és mennyi a fogyatékosságokról. Ahol alapjában véve jól halad a munka és egészséges a vezetők és dolgozók kapcsolata,

Digitized by Google

ott inkább az eredményeket és a tennivalókat summázzák. Ahol viszont bajok vernek fészket, s az építő szándékok gátakba ütköznek, ott éles kritikára van szükség. S ez így helyes: az arányokat is a valóság szabja meg.

Joggal vetődik fel a kérdés: vajon milyen nálunk a bírálat fogadtatása? Hiszen nyilvánvaló, hogy a bírálókészség legkülönb ösztönzője éppen a megfelelő fogadtatás: az, ha az emberek azt tapasztalják, hogy kritikájuk nem falra hányt borsó, s az, ha a megbíráltak tiszteletben tartják a bírálat jogát. Vajon rendjén van-e minden ebben a tekintetben? Mielőtt felelnénk erre, térjünk ki néhány szóval a személyi kultusz gyakorlatára: miként torzította el a bírálat és önbírálat marxista—leninista módszerét. Azért is szükséges ez a visszapillantás, mert a kritika és önkritika dolgában ma tapasztalható fogyatékosságoknak a gyökerei jórészt a személyi kultusz időszakába nyúlnak vissza.

A párt gyökeresen és minden vonatkozásban feltárta azokat a durva torzításokat és hibákat, amelyeket a személyi kultuszban vétkes vezetők elkövettek. A személyi kultusz idején a kommunista kritika és önkritika alkalmazása is szükségképpen eltorzult.

A burzsoá társadalom polgárának jó oka volt rá, hogy ezt az elvet vallja: „ne szólj szám, nem fáj fejem". A személyi kultusz bűne, hogy beengedte a kommunista mozgalomba és átmenetileg uralkodó gyakorlattá tette ott ezt az elvet, jóllehet teljesen idegen a marxizmus—leninizmustól, pártunk és munkásosztályunk szemléletétől, céljaitól. Ezzel sokakat gerinctelenségre, megalkuvásra, hajbókolásra szoktatott, tenyésztette a talpnyalást és a képmutatást. A személyi kultusz idején a kritika a vezetők joga volt, az önkritika pedig a „közemberek" kötelessége. Ez nyilvánvaló kiforgatása a bírálat és önbírálat kommunista elvének. A személyi kultusz arra késztette az embereket, hogy minden lehetséges alkalommal, akár őszintétlenül, belső indítékok híján is, „önkritikát gyakoroljanak". Ez az inkább dervisekhez, mintsem kommunistákhoz méltó „önbírálat" a helyes elv lejáratására vezetett, mert formális, üres fogadkozássá alacsonyult, amelyet csak igen ritkán követett tényleges változás a munkában, a magatartásban. Abban az időben burjánzott el az az eléggé el nem ítélhető szokás, hogy számos vezető — gyakran nyíltan, máskor raffináltan — megtorolta a bírálatot.

A személyi kultusz idején normává tették Sztálinnak azt a teóriáját, amely szerint a kritikát már akkor is el kell fogadni, ha csak öt százalék igazság van benne. A személyi kultusz képviselői azonban még attól a kritikától is mereven elszigetelték és „védték" magukat, amely százszázalékban igaz volt. A meghirdetett norma — különös módon — csak akkor volt érvényben, amikor „felülről" „lefelé" gyakorolták a bírálatot. A kommunistáknak kötelességük, hogy mindenképpen bátorítsák a dolgozó emberek kritikai készségét; helyes tehát, ha azt a bírálatot is elfogadják, amely apróbb momentumaiban esetleg nem teljesen helytálló ugyan, lényegében azonban igaz. Egyszersmind arra kell nevelnünk az embereket, hogy bírálatukat a minél teljesebb igazság és alaposság jelle-

Digitized by Google

mezze, hogy a kritika részleteiben is feleljen meg a tényeknek, hogy ne jussanak benne érvényre szubjektív érzések. Minél magasabb képesítésű és politikai képzettségű, vezető beosztásban levő dolgozóról van szó, annál inkább szükséges, hogy ezt az igényt támasszuk iránta. A kipellengérezésnek, a gúnynak nincs helye a becsületes emberek hibái ellen irányuló bírálatban; ellenkezőleg: az őket érő kritikát segítő szándéknak, jóindulatnak kell áthatnia.

A VIII. pártkongresszus rámutatott arra, hogy máig sem szüntettük meg teljesen a kritikátlan hajbókolást, a meglátott hibák elhallgatását, a kritika elfojtását, visszautasítását. Manapság is előfordul, hogy amikor közéleti, szocialista felelősségtől fűtött emberek kiállnak a társadalmi érdekekért, akkor a restség és a tunyaság, az egyéni önzés és a partikuláris érdekek kőfalába ütköznek, s ha nem hajlandók elhallgatni, olykor végül ők húzzák a rövidebbet. Párt- és állami szervek, a sajtó, a rádió, a televízió gyakran bírálnak különféle hibákat. De a címzettek sokszor sértődötten szisszennek fel erre és szerecsenmosdatásba kezdenek. Sajnos, ebben a méltatlan mosakodási eljárásban a vállalatok vagy alsóbb tanácsok nemegyszer támogatásra lelnek egyes felettes szervnél. Ezek a szervek — valódi hivatásukkal ellentétben —, maguk is „a mundér becsületét" védik. Nem mindig tanúsítanak tárgyilagosságot, hanem az a helytelen szemlélet vezeti őket, hogy — mivel a hatáskörükbe tartozó területen előforduló hibákért szegről-végről ők is felelősek — jobb, ha eltussolják az ügyet és kimagyarázkodnak. Megtörténik, hogy kétségbevonhatatlan ugyan a kritika igazsága, mégis azonnal megjelennek az érdekeltek, és szinte példás rendszerességgel feldolgozott, előre elkészített „dokumentációt" húznak elő a maguk igazolására. Sokszor úgy látszik, hogy ezt a dokumentációt már előbb elkészítették, mintsem a bírált hibát elkövették volna. Az efféle magyarázkodásra pedig jóval több energiát fordítanak, mint amennyivel a hibát kijavíthatták volna.

A kritikai gyakorlat sajátos jelensége — a személytelen bírálat. Amíg a hiba elkövetőjének a neve el nem hangzik, addig a megbírált úgy tehet, mintha semmi köze sem volna a dologhoz. „Nekem ugyan nem ingem, nem veszem magamra" — gondolja. A személytelen kritikát nem is nehéz elviselni. De ez a kritika feleannyit sem ér, mint a konkrét bírálat. Gyakran tapasztalható a „megfelelő távra bemért" kritika is: harciasan, szókimondóan, megalkuvást nem tűrően bírálnak meg olyan szerveket vagy személyeket, amelyeknek és akiknek nem egykönnyen ér el a kezük a bírálóhoz, de gyakran szőrmentén kritizálják a helyben működő szerveket és vezetőket. Hogy miért, azt könnyű kitalálni. Ennek okaihoz azonban még az is hozzátartozik; hogy könnyebb dolog más, felsőbb szervtől harciasan és bátran követelni munkájának megjavítását, mint bírálóan elemezni a maguk munkáját, vállalni az ebből adódó összes következtetéseket és feladatokat.

Persze, a kritikátlanság, a bírálat visszautasítása és megtorlása, a foltos mundér becsületének harcias védelme — csupa mély gyökerű hiba. Nincs olyan rendelet

Digitized by Google

vagy határozat, amely ezeknek egy csapásra véget vethetne. Ezek a hibák emberekhez tapadnak, és megszüntetésüknek nincs más módja, mint az, hogy megváltoztassuk, neveljük az embereket. Meggyőződéses, harcos, kommunista öntudattal áthatott emberek szenvedélyes küzdelmére van szükség ahhoz, hogy mindenütt megfelelő légkört teremtsünk ehhez a változáshoz. Olyan légkört, amelyben a közmegbecsülés erősíti, oltalmazza a szókimondó és igazmondó bírálókat, s megveti azokat, akik hajlamosak arra, hogy megtorolják a bírálatot. Erre félreérthetetlen útmutatást adott a VIII. pártkongresszus. Ami a párttagokat illeti, nem árt figyelmeztetni őket, hogy a kritikához való pártszerű, becsületes viszony a pártéletnek a szervezeti szabályzatban is rögzített törvénye!

A bírálat elfojtásának otromba, nyílt esetei ma már csak igen szórványosan fordulnak elő, s a felsőbb párt- és állami szervek tüstént orvosolják is az ilyen panaszokat. Ez magában véve is igen jelentős haladás. A bírálat elfojtásának burkoltabb, „szelidebb" módszerei azonban még mindig eléggé gyakoriak. Egyes vezetők megkeresik a bírálók „gyenge pontját", és ebbe kapaszkodva; előbb-utóbb igyekeznek elávolítani a közelükből az ilyen „nyughatatlan embereket". Ilyen helyen nehezebbek a bírálat védelméért folyó harc feltételei — mégsem szabad meghátrálni, mégis végére kell járni minden ilyen esetnek. Ez elsősorban a pártszervezetek kötelessége. Gyakori jelenség az is, hogy egyes vezetők jobban szeretik a „szelíd" munkatársakat, azokat, akik gondolkodás nélkül elfogadják mindenkori felettesük álláspontját, mint azokat, akik „felfelé" is megmondják véleményüket, még ha az „kellemetlen" is. Pedig az ilyen emberek többet használnak az ügynek és feletteseiknek is, ők nyújtanak valódi segítséget. Aki beosztottjaitól nem hall mást, mint a maga gondolatainak sztereotip visszhangját, az valójában rá van utalva a maga, szükségképpen korlátozott tapasztalataira. El kell érnünk azt, hogy az emberek, és különösen azok, akik kisebb-nagyobb vezető funkciót töltenek be, ne csak „eltűrjék", hanem belső indítékoktól vezettetve őszintén igényeljék is a bírálatot, s olyan légkört alakítsanak ki maguk körül, amelyben nem az opportunizmus, hanem a bátor szókimondás az „opportunus".

Az önkritikával még sokan állnak hadilábon. Érződik még annak a burzsoá felfogásnak a hatása, amely az önkritikát gúnnyal illeti, s olyan primitív dolognak állítja be, amely megszégyenülés és vesszőfutás a modern, művelt ember számára. Pedig nem az önkritika méltatlan a modern, művelt emberhez, hanem a hibákban való megátalkodottság, az önhittség, a közösségtől való viszolygás.

Sokan azt tartják az önbírálatról: „Ha elviselem botlásaim gondosan megfogalmazott bírálatát, akkor máris talpig ember vagyok. Azt azonban már ne kívánja senki tőlem, hogy még meg is toldjam ezt!" Pedig az önkritika semmivel sem csorbítja az ember becsületét, rangját. Ellenkezőleg: a legtöbb ember szemében az erő, a jellem bizonysága

Digitized by Google

az, ha valaki belátja tévedéseit és igyekszik változtatni munkáján, magatartásán. Sem a kritika, sem az önkritika nem tépázza meg a vezetői tekintélyt. A kommunistáknak, a pártnak, a kormánynak még sohasem volt ilyen nagy a tekintélye, mint ma, amikor egészséges kritikai légkör van pártunkban és egész társadalmi életünkben. Ha jó a párt politikája, akkor a vezetőknek nincs okuk arra, hogy tekintélyüket féltsék a kritikától. De egyáltalán nem árt az, ha tartanak a dolgozók kritikájától az olyan helyi vezetők, akik elmaradnak a tömegek lendülete mögött, akik nyugszanak babéraikon, akik nem nagyon igyekeznek javítani munkájukat. A kommunista és — tegyük hozzá — a haladó gondolkodású, tisztességes, kollektív érzésű ember sohasem a kritikát érzi bántónak, hanem azt a hibát és fogyatékosságot, amelyet elkövetett. Ez emberi értékének is próbaköve.

Végül még egy problémáról: hogyan látják a burzsoá ideológusok — és azok, akik némiképpen ezeknek a hatása alatt gondolkodnak — a kommunista kritikát és önkritikát? Nos: ők azt állítják, hogy a kommunista kritika és önkritika nem helyettesítheti a polgári ellenzéknek a vezetés és a közélet felett gyakorolt ellenőrzését. Erre nézve hadd idézzünk egy levelet, amelyet — pontos név és cím megjelölésével — egy régi vágású, polgári értelemben nagy műveltségű tisztviselő írt az egyik szerkesztőségbe. „Szerintem — írja a levélíró — minden jószándékú politikának egyik fő kritériuma az ellenzéki jogok alkotmányos és gyakorlati elismerése. Feltehető, hogy nálunk is (azaz a szocializmust építők társadalmában — H. J.) a jószándékú ellenzéki hang meghallgatása, elviselése és igazságainak elfogadása sok balga botladozástól kímélte volna meg a közéletet. Mert a *kormányzati önkritika* intézménye hasonlatos a fülbegyónáshoz, amelyet formális penitencia és feloldozás követ, így hát nem ér föl az ellenzéki kritikával."

Így látja tehát a kommunista kritikát és önkritikát egy olyan ember, akinek gondolkodása módfelett távol áll a mienktől. Talán be is érnénk e tény megállapításával, ha nem fűzné hozzá megjegyzéséhez e fölényes, kioktató szavakat: „Mert a logika sine ira et studio működik." Nos, nézzük csak ezt a logikát. Egy tőkés országban valamely vezető hivatalnok hibát hibára halmoz. Mi történik? Politikai barátai igyekeznek takargatni hibáit. Az ellenzék képviselője viszont leleplezi, kipellengérezi, hogy megbuktassa. Nem az a célja, hogy a hivatalnok kijavítsa a hibáit, hanem az, hogy maga vagy valamelyik politikai barátja üljön be a megbuktatandó hivatalnok helyére. A megtámadott életre-halálra védekezik. Igyekszik visszaverni a támadást, ellenfelének bűnei után nyomoz, csak éppen arra nem vesztegeti az időt, hogy jóvá tegye a maga hibáit. Vagyis: óriási a „demokratikus" lárma, talán a poszt is gazdát cserél, de a hiba megmarad.

Ezzel szemben vegyük egy városi tanácselnökünk példáját. Hibákat vétett, s a tanácsülés jól megmosta ezért a fejét. Azt kívánták tőle, hogy tegye jóvá hibáit. A tanácselnök belátta, hogy bírálóinak igazuk van, nyíltan el is ismerte ezt, majd — immár belső indítékből — eltökélte, hogy mindent rendbehoz. Azóta

Digitized by Google

ez meg is történt. A bírálók meg vannak elégedve, a megbírált emelt fővel dolgozik tovább, s a hibák megszűntek. Íme, ez annak a módszernek eredménye, amelyet levélírónk „kormányzati önkritikának" gúnyol. És ha mindenütt egyszerre nem is valósul meg ilyen tökéletesen ez a módszer, nem kétséges, hogy ez az előrehaladás útja.

Az osztályharc fő területe ma a gazdasági építőmunka, az ideológiai küzdőtér, a békeharc. Nyilvánvaló, hogy ez a munka, ez a harc erős fegyverzetet kíván. A párt előtt álló feladatok mind bonyolultabbak, megoldásuk mind több hozzáértést, eszmei és szakmai felkészültséget igényel. A kritika és önkritika szerepe jelentősen növekszik ebben az időszakban. De természetes, hogy a bírálat jellege és tartalmi követelménye is együtt változik a szükségletekkel. Általánosságban bírálgatni — ez nem sokat segít. A bírálat és önbírálat feladata a hibák felkutatása, a javítás módozatainak megmutatása. Világos, hogy a bírálat színvonalának lépést kell tartania ezekkel az igényekkel: az a kritika segít igazán, amely szakszerű, elmélyült elemzésen alapszik, amely hozzáértő módon tárja fel a problémákat, és átgondolt, használható javaslatokat is tesz megoldásukra. Az ideológiai harcban sem elegendő néhány leegyszerűsített formulának az ismerete: érvelni, vitázni és a vitákban győzni csak az a kommunista képes, aki a követelményeknek megfelelően fejleszti eszmei és politikai színvonalát, marxista—leninista és általános műveltségét, s megszerzi a szükséges szakértelmet azon a területen, amelyen dolgozik. Ilyen felvértezettség híján nem lehet elég a' pos és hatékony a bírálat. Viszont minden becsületes ember, aki lépést tart a növekvő követelményekkel, hasznosan forgathatja a szocializmus teljes felépítéséért folyó nagyszerű küzdelmünk mezején a kritika és önkritika éles fegyverét.

Horváth József

A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatóinak tanácskozásáról

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Tudományos és Kulturális Osztálya és a Művelődésügyi Minisztérium január végén tanácskozásra hívta össze az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus tanszékek oktatóit azzal a céllal, hogy megvitassák az MSZMP VIII. kongresszusán felmerült főbb elméleti és politikai kérdéseket, s az eszmei offenzivában a marxizmus—leninizmus tanszékekre háruló feladatokat.

A tanácskozáson Szirmai István elvtárs, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Bizottság titkára tartott bevezető előadást és konzultációt, majd a filozófia, a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus oktatói külön csoportokban vitatták meg okta-

Digitized by Google

tási és nevelési munkájuk feladatait. A szekciókban a vitát korreferátumok indították, amelyeket Vass Henrik elvtárs, a Párttörténeti Intézet igazgatója, dr. Szabó József elvtárs, a Pártfőiskola igazgatóhelyettese és Fukász György elvtárs, a Művelődésügyi Minisztérium marxizmus—leninizmus osztályának vezetője tartottak.

A tanácskozás létrejötte, az elhangzott bevezető referátum is szemléltetően dokumentálja, hogy a Központi Bizottság milyen nagy figyelmet szentel a kommunista szakemberképzés problémáira, és milyen nagyra értékeli a marxista—leninista oktatás szerepét az eszmei offenzíva kibontakoztatásában.

A párt a kommunista szakemberek képzésének ügyét nemcsak létszámuk gyors ütemű növekedése miatt tartja fontosnak, hanem azért is, mert a szocializmus teljes felépítésének feladatai minőségileg is új követelményeket állítanak a felsőoktatási intézmények oktatói elé, hiszen az egyetemektől és főiskoláktól azt várjuk, hogy olyan szakemberek tömegét képezzék ki társadalmunk számára, akik nemcsak választott szakmájukat sajátították el magas színvonalon, hanem jól kiismerik magukat a szocializmus felépítésének politikai, gazdasági és ideológiai problémáiban is és világnézeti szilárdságukkal hatni tudnak a dolgozók tömegeire.

Már a VIII. kongresszus előtt törvényerőre emelt új oktatási reform elveiben is kifejezésre jutottak ezek a követelmények, mint az iskola és az élet kapcsolatának erősítése, a tananyagok korszerűbbé tétele, a marxizmus—leninizmus elveinek hatékonyabb alkalmazása. A VIII. kongresszus dokumentumai még erősebben aláhúzták ezeket a minőségi követelményeket, amikor elemezték a hazánkban végbement történelmi átalakulást s a gazdasági munka, az osztályharc fő frontja mellett előtérbe állították a kulturális feladatokat, az ideológiai nevelő munkát.

A bevezető előadás már előljáróban hangsúlyozta, hogy az eszmei offenziva nem valami iskolás kampányfeladat, amelyet rövid időn belül le lehet zárni különböző tankönyvek, dokumentumok puszta tanulmányozásával, speciális szemináriumi foglalkozások megtartásával. Az eszmei harc csak akkor lehet sikeres és eredményes, ha azt szervesen egybekapcsoljuk a szocialista építés gazdasági és politikai feladatainak megoldásával, a párt egész politikájának megismertetésével és végrehajtásának élő gyakorlatával. A szocializmus építésének hazai és nemzetközi tapasztalatai egyaránt azt bizonyítják, hogy ha az elmélet elszakad a valóságtól, a gyakorlati építőmunka tényeitől, akkor holt dogmává válik és súlyosan akadályozhatja, sőt visszza is vetheti a dolgozók alkotókedvét és lendületét.

* *

A tanácskozás hangsúlyozta, hogy az eszmei, ideológiai offenzivának mély gyökerei vannak építőmunkánk eddigi eredményeiben; hiszen a szocializmus alapjainak lerakása időszakában is szerves kölcsönhatás volt a politikai, a gazdasági és a kulturális átalakulás folyamatai között.

A munkásosztály politikai hatalmának kivívása egyben súlyos csapást mért a burzsoá és a hazánkban különösen elterjedt kis-

Digitized by Google

polgári ideológiai nézetekre is. A szocialista termelési viszonyok megteremtése — előbb az iparban, majd a mezőgazdaságban — nem mehetett volna végbe a marxizmus—leninizmus elveinek helyes alkalmazása nélkül. Egyben ez növelte is a marxizmus—leninizmus tekintélyét. Hazánkban a szocializmus alapjai lerakásának időszakában mélyreható kulturális forradalom ment végbe, amelynek keretében megszüntettük a volt uralkodó osztályok művelődési monopóliumát, s előrehaladt a szocialista értelmiség kialakulása.

Az egész tanácskozáson végigvonult annak a hazai tapasztalatnak az elemzése, hogy az ellenforradalom előtti években milyen súlyos károkat okozott mind a gazdasági és politikai folyamatban, mind a dolgozók szocialista tudatának kialakításában a személyi kultusszal párosult szektás dogmatizmus, valamint revizionizmus. A párt azonban leküzdötte a személyi kultusszal párosult szektásságot és leleplezte a revizionista árulást; ezzel megteremtette a szocialista tudat kialakításának, a marxizmus—leninizmus eszmei offenzivájának nélkülözhetetlen szubjektiv feltételét.

A tanácskozáson a vita résztvevői hangsúlyozták, hogy ma adottak e harc sikerének objektív feltételei is. Véglegesen győzött és fejlődik a munkásosztály hatalmát képviselő, a nép minden rétegének bizalmát élvező szocialista állam, az eszmei offenziva szilárd politikai bázisa. A szocialista termelési viszonyok győzelmével kialakult és erősödik az eszmei harc egysége, gazdasági alapja. E politikai és gazdasági alapon létrejött a társadalom olyan struktúrája, amelyben már nincs olyan osztály vagy réteg, amelynek érdekei objektive ellentétesek volnának a szocializmus felépítésével. A párt mind a szektás dogmatizmust, mind a revizionizmust leküzdötte. Az életkörülményeiket, társadalmi létüket megváltoztató emberek részben már önmagukat, tudatukat, gondolkodásukat is megváltoztatták s gyakorlati tevékenységük során továbbra is alakítják. Mindebből helyesen vonta le a tanácskozás azt a következtetést, hogy *az új ember kialakításának folyamata* a szocializmus alapjainak lerakása után — az eddigi eredményekre támaszkodva — *új szakaszába lép*, és mint a VIII. kongresszus megállapította: „A marxizmus eszmei offenzivája egész szocialista építőmunkánk szükséglete és követelménye."

*

A szocializmus teljes felépítésének időszakában különösen felelősségteljes feladat hárul a marxizmus—leninizmus propagandistáira. Mint a kongresszus megállapította, mind gazdasági, mind kulturális téren nagyot kell előrelépnünk ebben az időszakban, hogy kielégítsük a szocializmus teljes felépítésének követelményeit, s e követelményekhez méltó színvonalra emeljük népünk anyagi és kulturális színvonalát.

Ha a gazdasági feladatokat, a szocializmus anyagi és műszaki alapjának megteremtését, a munka termelékenységének emelését vizsgáljuk, az építési és gépi beruházások mellett elsősorban a kulturált szakmunkások iránti

Digitized by Google

óriási szükségletre kell gondolnunk. A helyesen értelmezett eszmei offenzivának elsősorban az elmaradott falu szakmai és eszmei színvonalának melését kell elősegítenie. Biztosítani kell, hogy a szakmai és általános műveltség tömeges méretű szélesítésével járjon együtt a világnézeti, tudatbeli átalakulás.

A szocializmus teljes felépítésének időszakában az eszmei offenziva része annak a több tízezres felsőfokú képzettségű kommunista szakember-gárdának a kiképzése amely segít megteremteni a szocializmus anyagi-műszaki alapját és állandóan tökéletesíti a munka szervezését. A felsőfokú oktatási intézményeknek olyan alkotó, bátor, újra törő embereket kell nevelniük, akik világosan látják, hogy munkájuk hogyan függ össze a szocializmus építésével és az egész emberiség előrehaladásával. A tanácskozás világosan kimondotta, hogy a felsőoktatási intézmények csak akkor lesznek képesek nagy feladatuk betöltésére, ha egész oktatószemélyzetük részt vesz a kommunista szakemberképzés komplex feladatának megoldásában.

A tanácskozás részletesen tárgyalta a szocialista nemzeti egységnek és a marxizmus eszmei offenzívájának összefüggését. Az összefüggés megértéséhez itt újra utalnunk kell arra a történelmi tényre, hogy társadalmunk második alapvető osztálya, a kisárutermelő parasztság termelőszövetkezeti parasztsággá alakult át, s így a két testvéri osztály szövetségének, valamint a nemzeti összefogásnak a jellegében és tartalmában lényeges változás következett be. A szocialista termelési viszonyok között dolgozó munkásság és a kisárutermelő parasztság összefogása átalakult két, lényegében egytípusú szocialista gazdasági bázison álló osztály szövetségévé. Ez egyben azt is eredményezte, hogy a népi demokratikus nemzeti összefogás szocialista nemzeti egységgé való fejlődés útjára lépett.

Nyilvánvaló, hogy ez a tény társadalmunk más rétegeit, köztük az egyre növekvő számú értelmiséget is érinti. Elsősorban azt kell itt megemlítenünk, hogy az értelmiség jelentős része közvetlenül is részt vett a falu szocialista átalakításában, s ezzel gondolkodása a társadalomépítés kitörölhetetlen emlékű gyakorlati iskolájában edződött és fejlődött. A mezőgazdaság szocialista átalakításának sikerei az egész értelmiség előtt megnövelték a szocializmus tekintélyét. Különösen az tett igen mély hatást az értelmiségre, hogy az átszervezés időszakában a két aszályos gazdasági év ellenére sem csökkent a mezőgazdaság termelése. Akik akkor még ingadoztak, azok ma már bevallják, hogy annak idején nem tartották reálisnak annak a kettős feladatnak a megoldását, amelyet a párt a falu szocialista átalakításában és a mezőgazdasági termelésnek ezzel egyidejű fejlesztésében jelölt meg. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a falu átszervezése több tízezer mezőgazdasági szakember számára nyitotta meg az alkotó munkának hazánkban eddig nem ismert lehetőségét.

A tanácskozás nagy figyelmet szentelt annak a kérdésnek, hogy a szocialista nemzeti egység nem spontán módon jön létre a szocializmus alapjainak lerakásával. A szocialista nemzeti egység az osztályharc történelmi folyamatának eredménye, de egyben a szocializmus teljes felépítéséért vívott osz-

Digitized by Google

tályharc eszköze és formája is. A szocialista nemzeti egység politikai tartalmából, amelyet a VIII. kongresszus pontosan meghatározott, valamint az összefogásban részt vevő osztályok és rétegek tudatosságának különbözőségéből következik, hogy a szocialista nemzeti összefogáson belül is harc folyik. Amint a bevezető referátum megállapította, ez a harc nem emberek, nem a szövetségben részt vevő egyik-másik osztály vagy réteg ellen folyik, hanem a szocializmustól idegen nézetek ellen, a nemzeti egység szocialista céljáért és tartalmáért. A nyílt és őszinte vita minden olyan kérdésről, amely akadályozza a szocialista építést és amely gyengíti e szövetség politikai tartalmát, szocialista jellegét — csak e szövetség szilárdságát bizonyítja, s tovább erősíti azt. A tanácskozás hangsúlyozta, hogy a marxista és a polgári, kispolgári ideológia közötti elvi, ideológiai nézeteltérések elmosása csak árthat a nemzeti összefogás politikájának.

Az eszmei harcnak többek között arra kell irányulnia, hogy fejlessze a szocialista nemzeti egység alapját alkotó két osztálynak, a munkásosztálynak és a termelőszövetkezeti parasztságnak a tudatosságát, a szocialista nemzeti egység szilárdságának a fő követelményét. Nem véletlenül hangsúlyozta a tanácskozás ezt a kérdést, hiszen ez a szövetség a szocialista nemzeti egység alapja.

A nemzeti egység erősödését és szocialista fejlődését segíti az eszmei offenzíva azzal — hangsúlyozta a tanácskozás —, ha küzdünk azok ellen a szektás, dogmatikus nézetek és maradványaik ellen, amelyek a termelőszövetkezeti tagokat még mindig egykori gazdasági helyzet szerint tekintik, s ezzel éket vernek közéjük. A tanácskozás több felszólalója hangsúlyozta, hogy ezek a nézetek többnyire azoknak a fejében élnek, akik nem ismerik a falu társadalmának jelenlegi helyzetét.

Érintette a tanácskozás az új egyetemi és főiskolai felvételi rendszer kérdését is, amely a legutóbbi időkig még egyes jóhiszemű emberekben is aggályoskodást keltett. Megállapítható azonban, hogy az egyetemek oktatói és hallgatói ma már helyesen ítélik meg a származás szerinti megkülönböztetés eltörlését. Látják, hogy a szocializmus alapjainak lerakása megteremtette ennek objektív lehetőségét, s ma már nincs szükség megkülönböztetésre, sőt ez akadályozná a szocialista nemzeti egység további kibontakozását.

A tanácskozás részletesen foglalkozott a két rendszer békés egymás mellett élésének elméleti problémáival. A békés egymás mellett élés politikája az osztályharc sajátos formája, amely — éppen a szocializmus és az egész emberiség érdekében — a békés gazdasági verseny, a politikai, az ideológiai, eszmei, kulturális harc területére akarja szorítani a két rendszer harcát, kiiktatva ebből a fegyveres világkonfliktust okozó katonai erők alkalmazását. A békés egymás mellett élés tehát nem zárja ki, sőt feltételezi az ideológiai harcot.

Az imperialista burzsoázia minden eszközzel azon igyekszik, hogy politikai és világnézeti befolyását terjessze, s összetákoljon valami eszmei zászlót a marxizmus—leninizmussal, a kommunizmussal szemben. A bonni Aussenpolitik 1962 novemberében „A koegzisztencia szellemi harca"

Digitized by Google

címmel cikket közölt, amelyben felmérve az eszmei erőviszonyokat, megállapítja: „A nem-kommunista világ valóban veszélyes gyengesége annak a szellemi és szervezeti összefogásnak a hiányában rejlik, amely nélkül elképzelhetetlen a sikeres szellemi offenzíva." Egyben kitűzi a célt: „A kommunista állam szellemi dolgozóival kongresszusokon, utazásokon stb. fel kell venniük a kapcsolatot. Ne kerüljük a vitákat! Ösztönöznünk kell a levelezést és a kulturális cserét..."

A békés egymás mellett élés politikája — amint az imperializmus propagandagépezetének felkészülése mutatja — a másik oldal számára sem zárja ki azt, hogy élesítse ideológiai harcát. Találkozhatunk — különösen kulturális és tudományos területen, ahol szélesedő felületen találkozik a két rendszer ideológiája — olyan, revizionista tendenciájú nézetekkel, amelyek szerint nem javíthatjuk az államközi és kereskedelmi kapcsolatokat akkor, ha egyidejűleg ideológiai harcot is folytatunk. Sőt, olyan nézetek is vannak, hogy a kapitalista országok kultúrtermékeinek válogatás nélkül engedjünk utat a szocialista országokban. Ezek a nézetek végeredményben a tudat szocialista átalakításáról való lemondás, s ezzel a szocializmusról való lemondás programját hirdetik meg. A dogmatikus kishitűek viszont az ésszerű, hasznos kapcsolatokat is ki akarják zárni, mert nem bíznak a marxizmus—leninizmus igazának győzelmében.

Nagy hiba volna természetesen az, ha úgy értelmeznénk e kapcsolatok jellegét, hogy a kulturális és tudományos érintkezés következtében megszűnik például a burzsoá társadalomtudomány és a marxizmus—leninizmus közötti alapvető ellentét, s valamiféle, a két rendszer felett álló, szintetikus társadalomtudomány alakul ki, amelyben kapitalista és szocialista békésen megfér egymás mellett. A békés egymás mellett élés politikájának körülményei között éppen az a feladat, hogy bízva eszméink erejében, vállaljuk a nyílt harcot, felszámolva a dogmatikus, a valóságot, és így a kapitalizmus ellentmondásait is leegyszerűsítő vulgarizálást és az opportunista revizionizmust.

A magunk pozícióit gyengítenénk ebben a harcban, ha nem vennénk tudomást a kapitalista országokban elért termelési, technikai és tudományos eredményekről. De akkor is becsapnánk az embereket, ha nem mutatnánk be — árnyaltan, a jelenségek mélyére hatolva — azokat a megoldhatatlan ellentmondásokat, amelyek végeredményben a nyílt színen is megjelennek az imperializmus elembertelenedésében, antihumanizmusában, a legagresszívebb csoportok gátlástalan embertelenségében.

•

A tanácskozás a marxizmus—leninizmus egyetemi oktatásának igen sok tartalmi és módszertani kérdését vetette fel. A viták kiindulópontja mindig az a törekvés volt, hogy az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatást szervesen össze kell kapcsolni a kongresszuson meghirdetett eszmei, ideológiai offenzívával.

A legtöbb felszólaló felelősségteljesen, önbírálattal vizsgálta a marxizmus—leninizmus tanszékek oktatásának munkáját. „További előrehaladásunk elsőrendű követelménye, hogy megszüntessük az ideológiai munka viszony-

Digitized by Google

lagos elmaradását a társadalmi viszonyok fejlődése mögött, fokozzuk az eszmei harcot a tudományos, kulturális élet minden területén a szocialista módon élő, dolgozó, gondolkodó és érző ember neveléséért" — mondja ki a kongresszus határozata. Ez a törekvés jelentkezett a vita folyamán is.

Az eddigi eredmények mellett a vitázók elsősorban azt hangsúlyozták, hogy a marxizmus—leninizmus oktatása gyakran még ma is sémákból, nem pedig a társadalom valóságos fejlődési folyamatából indul ki. A gyakorlatra sokszor csak mint illusztrációra utalnak az előadásokon és a szemináriumi foglalkozásokon. Ez elveszi a marxizmus—leninizmus oktatásának meggyőző erejét, serkentő, ösztönző szerepét. A vita egyöntetűen megerősítette a kongresszusnak azt a megállapítását, hogy az ideológiai munkát meg kell szabadítani a dogmatizmus örökségétől: a gondolati bátortalanságtól, a skolasztikus módszerektől.

A vita felhívta a figyelmet — különösen a filozófusokét — arra, hogy a polgári, kispolgári politikai nézetek az utóbbi időben egyre gyakrabban húzódnak az esztétikai és művészeti kérdések mögé; ezért különösen nagy figyelemmel kell kísérni a művészeti alkotómunka és az esztétikai viták folyamatát. A művészeti területen dolgozó marxizmus—leninizmus oktatóknak és propagandistáknak az eddiginél jóval alaposabban kell megismerkedniük az esztétikai, művészi alkotómunka kérdéseivel. A filozófusok például egyelőre — sajnos — csak elvétve hallatják szavukat a művészeti, irodalmi, kulturális élet területén. Ez nehezíti különösen a fiatal értelmiség eszmei nevelését.

Ehhez kapcsolódik a vitának egy másik fontos kérdése, a marxizmus—leninizmus és a szaktudományok szorosabb, alkotó együttműködésének megerősítése. Nem mondhatjuk azt, hogy még semmi sem történt, e fontos probléma megoldásáért — hiszen a természettudomány és a filozófia szövetsége kibontakozóban van, legalábbis a viták megindulásával —, de ami történt, az még igen kevés. Pedig a szovjet tudomány fejlődése világosan dokumentálja az egész világ előtt: a marxizmus—leninizmus világnézete, ha általánosan érvényre jut a természettudományokban, megnöveli ezeknek eredményességét, és viszont: a marxizmus—leninizmust is gazdagítják a szaktudományok eredményei.

A vita hangsúlyozta, hogy az egész tudományos és kulturális életre ki kell terjeszteni a marxizmus—leninizmus hatókörét, s fel kell készülni arra, hogy a legfőbb frontszakaszokon lendületes eszmei offenzíva induljon meg a marxizmus—leninizmus világnézetének terjesztéséért, alkotó alkalmazásáért, az emberek gondolkodásának átalakításáért, az új módon élő és dolgozó ember kialakításáért.

Illés János

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az amerikai kommunistaüldözés ellen

Az Egyesült Államok kongresszusának képviselőháza március elsején 150 ezer dollárt szavazott meg az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságnak, hogy folytassa tevékenységét „a kommunizmus gyökereinek kiirtására az Egyesült Államokban". Tavaly decemberben Washingtonban esküdtszéki ítélet hangzott el, amely 12 vádpontban bűnösnek mondta ki az Egyesült Államok Kommunista Pártját, s összbüntetésként 120 ezer dollár pénzbírságot rótt ki rá azért, mert nem volt hajlandó bejegyeztetni magát mint idegen hatalom ügynökét. Ezzel az ítélettel egyidejűleg az igazságügyminisztérium pert indítványozott a párt vezetői ellen ugyanezért a „bűncselekményért"; ennek előkészületei most vannak folyamatban. 1962 júniusában módosítást adtak ki a McCarran- és a Smith-törvényhez, s eszerint a párt nem vehet fel új tagokat, nem szervezhet új pártszervezeteket, és nem változtathatja még eddigi szervezeti felépítését. Éppen egy esztendeje annak, hogy a hatóságok letartóztatták Gus Hall és Benjamin Davis elvtársakat, akik azóta is csak több ezer dolláros óvadék ellenében vannak szabadlábon. Letartóztatása, majd szabadlábra helyezése után jelentette be Guss Hall elvtárs: tudomása van arról, hogy az Egyesült Államokban már „üzemképes állapotban" vannak a kommunisták tömeges letartóztatásának esetére a koncentrációs táborok.

Még tucatszámra sorolhatnók az Egyesült Államokban folyó kommunistaüldözés hasonló mozzanatait. Visszafelé pergetve az eseményeket, egy évtizedek óta tartó, egyre szélesebb körű és mindinkább elfajuló hadjárat képe bontakozik ki előttünk. Nem kampány ez, s mégcsak nem is ötletszerűen újrakezdett vagy folytatott akció. Bizonyíték erre az is, hogy a párt üldözésén kívül, de vele párhuzamosan olyan társadalmi szervezetek, mozgalmak és személyiségek ellen is állandó hajsza folyik, amelyek és akik nem kommunisták, de szembehelyezkednek az antikommunizmussal, vagy bírálják a monopolista állam politikáját, a trösztök Amerikáját, az agresszív militarizmust, s leleplezik, vagy megkísérlik leleplezni az amerikai imperializmust.

Az Egyesült Államokban folyó kommunistaüldözés a legjobban látható tünete és egyben egyik alapvető ismérve a burzsoá alkotmány megsértésének, a még megmaradt polgári demokratikus vívmányok teljes elpusztításának. Ez tükröződik az egész boszorkányüldöző apparátus jellegében és az általa alkalmazott módszerekben is.

A kommunistaüldözés letéteményese, legfőbb irányítója az

Digitized by Google

FBI, a Szövetségi Nyomozóiroda; e titkosrendőri és besúgói hálózat főnöke J. Edgar Hoover. Az FBI több mint két évtizede üldözi a kommunista pártot és annak tagjait. Egyik legfőbb dolga a párttagok felderítése. Ezt a szó szoros értelmében vett felügyelet változatos módszereivel végzi, továbbá a besúgóktól szerzett tájékoztatások, a pártba beépített spiclik által összeállított listák alapján, azon az alapon, hogy ki vesz részt pártgyűléseken és az FBI által kommunistagyanúsnak minősített szervezetek gyűlésein, ki szerepel a párt kiadványainak előfizetési listáin, és így tovább. Hivatalosan a felsorolt tényezők közül egynél többnek kell szerepelnie ahhoz, hogy az FBI bárkit is kommunistának nyilváníthasson. Rendszerint azonban egyetlen tényező is elég ahhoz, hogy valakit „biztonsági kockázatnak" minősítsenek, s ezzel elzárják a közszolgálattól és minden olyan munkakörtől, amelyet az FBI szerint kommunista nem tölthet be. Akiről egyszer ezekkel az eszközökkel azt állapítják meg, hogy kommunista, annak a párton belüli helyzetéről és tevékenységéről az FBI minden lehetséges tájékoztatást megszerez, összegyűjtik minden elérhető személyes adatát, feljegyzik barátainak és rokonainak a nevét és címét, hogy alkalomadtán mindezt felhasználják. A titkosrendőrség által szolgáltatott információk alapján az igazságügyminisztérium is gyakran indít eljárást egyszerű párttagok ellen. Még gyakoribb módszere azonban a titkosrendőrségnek az, hogy a megszerzett neveket kiszolgáltatja az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságnak, s attól sem riadnak vissza, hogy felszólítsák az általuk kommunistának minősített személy munkaadóját: bocsássa el alkalmazottját. Aki ilyen elbocsátás áldozatául esik, az évekre munka nélkül marad.

A FBI egy volt ügynökének az amerikai sajtóban nyilvánosságra hozott cikke szerint 1960-ra már olyan méreteket öltött a besúgó- és spiclihálózat, hogy az FBI megállapította: „Az informátor-rendszer elérte a ‚csökkenő hozadék' állapotát, mert az informátorok egymás jelentéseit ismételgetik." Minthogy ugyanis a besúgók — természetesen — nem ismerik egymást, egymást is elkezdték feljelentgetni, s fizetési listájuk összege akkorára emelkedett, hogy ez már túlnőtt az FBI rendelkezésére bocsátott kommunistaellenes alapon.

A mániákus kommunistaüldözés és — ami ma már ezzel eggyé vált — minden haladó, vagy akár csak liberális gondolkodású állampolgár megfélemlítése és megbélyegzése, személyes szabadságának állandó és intézményes fenyegetése, ijesztő méretekben zülleszti az Egyesült Államok politikai és erkölcsi közállapotait. Nem kell jobb bizonyíték erre, mint az, amit maga Hoover ír egy nemrég megjelent könyvében, a „Tanulmány a kommunizmusról" című kötetben: „Az egyesek ellen kezdeményezett gátlástalan vádaskodások, valamint a kommunizmus természetéről és életünk különböző területeire való behatolásának mértékéről tett hamis nyilatkozatok a kommunizmus ügyét szolgálják, mert egyenetlenséget teremtenek az amerikaiak között." A legfőbb inkvi-

Digitized by Google

zítor is látja tehát, hová vezet az irányítása alatt folyó hadjárat, de az a tanulság, amelyet levon ebből, jellegzetesen rá vall.

A hivatalos hatalom a szélsőséges jobboldalra támaszkodik. A teret és befolyást nyerő jobboldali erők pedig fokozzák a társadalomra gyakorolt nyomásukat, s ma az antikommunizmus bajnokaiként fasiszta erők is részt követelnek már a hatalomból. Talán elég, ha a John Birch Társaság horogkereszteseire, egyes katonatisztek (például Walker tábornok) politikai fellépésére, vagy szájtépő politikusok (mint Goldwater szenátor) szereplésére és Goebbelsre emlékeztető demagógiájára emlékeztetjük az olvasót.

Ezen a ponton válik az amerikai kommunisták üldözése a világbékét és a nemzetközi biztonságot közvetlenül fenyegető tényezővé, a hidegháború szerves részévé. A történelem arra tanít, hogy a kommunistákat üldöző politika előbb-utóbb elvezet az olyan politikához, amely az összes haladó erők megsemmisítésére tör. Akkor már nemcsak a „saját" népét taszítja rabságba a fékeveszett burzsoázia, a legagresszívabb monopoltőke, hanem más népekre, a világra is tragédiát hoz. Amikor tehát szolidaritásunkat fejezzük ki amerikai elvtársainkkal, s tiltakozunk az ő üldözésük ellen, ezzel nemcsak kommunista internacionalista kötelességünket teljesítjük, hanem egyben népünknek és a világ minden népének ügyét is szolgáljuk.

A fekete-afrikai független államok fejlődésének egyes kérdései

Korunkban az emberiség fejlődésére — a szocialista világrendszer kialakulása és erőteljes fejlődése után — a gyarmati rendszer felbomlása gyakorolja a legnagyobb hatást. A gyarmati rendszer felbomlásának fő árama, fő sodra napjainkban Afrikában van, ezért e hatalmas kontinens eseményei méltán vannak a nemzetközi érdeklődés homlokterében. 1945-ben még csak 4 formailag független állam volt Afrikában (Egyiptom, Libéria, a Dél-Afrikai Unió és Etiópia), 1962-ben pedig már 33 politikailag független afrikai állam volt, s közülük 23 1960. január 1-e óta vívta ki önálló állami létét.

A gyarmati rendszer eltörlésének folyamata még nem fejeződött be Afrikában sem. E földrészen ma is mintegy 20 gyarmati és gyámsági terület van; ezeknek lakossága — mintegy 40 millió ember — elkeseredett küzdelmet folytat a politikai függetlenség kivívásáért. A jövőben tehát újabb független afrikai államok megjelenésére számíthatunk.

Az antiimperialista nemzeti felszabadító harc eredményeként megszületett afrikai államok nagy szerepet töltenek be a nemzetközi életben. A 33 független afrikai állam csaknem egyharmada az Egyesült Nemzetek Szervezete tagállamainak. A világszervezet

Digitized by Google

munkájában egyre nagyobb teret foglalnak el az úgynevezett „afrikai" kérdések, s a közgyűlések határozatainak nagy része Afrikára vonatkozik. Ezeknek az államoknak jelentős része az „el nem kötelezettség" politikáját folytatja, amely — e politika kialakítói szerint — elsősorban távolmaradást jelent a katonai tömböktől. E felfogásnak nagy gyengéje, hogy sok képviselője egyenlőségjelet tesz a mai világban létező katonai szövetségek közé. E semlegesség jegyében azonban néhány független afrikai állam olyan külpolitikát folytat, amely lehetővé teszi, hogy az emberiség sorsát érintő legfontosabb kérdésekben a szocialista országokkal együtt lépjen fel. „Az afrikai semlegesség nem szégyenteljes közömbösség, nem valami politikai leszerelés. Éppen ellenkezőleg, ez az emberiség boldog jövőjébe vetett élő hitünk kifejezése... aktív erő a felszabadult és egységes emberi társadalom megteremtéséért vívott harcban" — írta Sekou Toure.[1] Így a szocialista országok és a fiatal afrikai és ázsiai független államok együttes fellépésének köszönhető, hogy az ENSZ XV. közgyűlése 1960. december 14-én 89 szavazattal (9 tartózkodás mellett) elfogadta a gyarmati népek felszabadításáról szóló nagy jelentőségű nyilatkozatot.

Az új államok megjelenésével megváltoznak a békéért folytatott harc körülményei az Egyesült Nemzetek Szervezetében, a hírhedt amerikai „szavazógép" egyre inkább akadozik. Ezt még az úgynevezett „magyar kérdés"-ben is tapasztaltuk. A legutolsó közgyűlésen maga az Amerikai Egyesült Államok kényszerült javasolni Munro úr megbízatásának megszüntetését, nem utolsósorban azért, mert a fiatal afrikai államok többsége felismerte, hogy a „magyar kérdés" ürügyén az imperialista tömb a hidegháborút szítja, s határozottan fellépett ez ellen. Az 1962-es közgyűlésen a magyar kérdés napirendre tűzése ellen szavazó 35 állam között 16 afrikai állam volt, a 19 tartózkodó között 8, s a napirendre tűzésre szavazó 43 állam között csak 2.

Mindez azt mutatja, hogy a két világrendszer küzdelmében, a békéért, demokráciáért és a szocializmusért folytatott harcban elsőrendű jelentősége van a független afrikai országok állásfoglalásának. Nem véletlenül mondotta Macmillan éppen a dél-afrikai parlamentben: „A huszadik század nagy kérdése az, hogy Ázsia és Afrika el nem kötelezett nemzetei Nyugatra, vagy Keletre fordulnak-e. S a kártyára most sokkal több van feltéve, mint katonai hatalmunk vagy diplomáciai és igazgatási művészetünk. Az életformánkról van szó."[2] Ugyanezt hangsúlyozza az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának félhivatalos folyóirata, a „Foreign Affairs" is, az „Amerikai politika Afrikában" című cikkében: „Amerikai szempontból a legnagyobb jelentősége annak van, hogy Afrika egészét és részeit megőrizzük a kommunista táborhoz való csatlakozástól."[3]

Az imperialista nagyhatalmak ezért az eszközök és módszerek változtatásával arra törekszenek, hogy továbbra is megőrizzék uralkodó helyzetüket a politikai függetlenségüket elnyert országok gazdaságában, nyugatbarát kor-

[1] Za rubezsom 1962. No 41. 21. old.

[2] Pravda, 1963. február 6.

[3] Foreign Affairs. 1962 január. 313. old.

Digitized by Google

mányokat hozzanak itt létre, s a felszabadult országokat a kapitalista fejlődés útjára terelve, megtartsák őket a kapitalista világrendszerben.

Afrikában termelik ki a kapitalista világ gyémántjának 99 százalékát, a kobalt 51 százalékát, az arany 49 százalékát, a kén 42 százalékát, a foszfát 32 százalékát, az azbeszt 17 százalékát. Afrika termeli a kapitalista világ pálmaolajának 79 százalékát, a kakaó 63 százalékát, a szizál 59 százalékát.[4] S bár az afrikai államok többsége ma már politikailag független, az Afrikában kitermelt nyersanyag 92 százalékát még mindig más kontinensekre szállítják. Így érthető, hogy Afrika — bolygónk szárazföldi területének 20,5 százaléka, amelyen a Föld népének 8 százaléka él — a világ ipari termeléséből mindössze 1 százalékkal, s a világ jövedelméből pedig 3 százalékkal részesedik.[5]

Az imperializmus a maga jószántából nem mond le Afrikában szerzett többlet-profitjáról; ezért a fekete-afrikai országoknak az elmaradott, gyenge, szegény partner szerepét szánja, amelyet továbbra is ki lehet zsákmányolni.

A politikai függetlenség ezért csak az első, bár a legfontosabb lépés a gyarmati rabság teljes eltörléséért folytatott harcban. Ezt követnie kell a gazdasági önállóság megteremtésének, az ipari, mezőgazdasági, kulturális és társadalmi elmaradottság megszüntetésének. A gyarmati rendszer öröksége óriási súllyal nyomja a felszabadult népeket. Iparuk ma még csaknem kizárólag nyersanyagok kitermelésére korlátozódik. Bár — a Dél-Afrikai Köztársaság kivételével — minden ország agrárország, a mezőgazdaság gyarmati, monokulturális jellege miatt a legfontosabb élelmicikkekben behozatalra szorulnak, s a lakosság élelmezése a legnagyobb gondot okozza. Az egy főre jutó évi nemzeti jövedelem a Fekete-Afrika országaiban átlag — Ghana kivételével — körülbelül 75 dollár, alig egytizede az egy főre jutó franciaországi és angliai átlagos nemzeti jövedelemnek. A krónikus éhezés, a borzalmas lakásviszonyok és az egészségügyi ellátás csaknem teljes hiánya miatt a Szaharától délre eső területeken mindössze 30—36 év az átlagos életkor, s az egyes országokban a lakosságnak 80—95 százaléka írástudatlan. A gazdasági függetlenség megteremtéséhez, az ipar, a mezőgazdaság és a kultúra fejlesztéséhez szükséges saját beruházási eszközök és szakemberek, a szakképzett munkaerő és a technikai tapasztalat jórészt hiányzik ezekben az országokban.

A független fekete-afrikai országok fejlődésének egyik fontos feltétele, hogy a teljes egyenjogúság alapján fejleszszék gazdasági kapcsolataikat a fejlett ipari államokkal. Az imperializmus azonban a gazdasági kapcsolatait nem az egyenlőségre, hanem a többletprofit megszerzésére igyekszik építeni. Ezért gyökeres különbség van a szocialista és a kapitalista országokkal tartott kapcsolatok között. Ezt a különbséget az érintett afrikai országok is egyre inkább felismerik. A „West African Pilot" című nigériai lap írta: „A Szovjetunió, gazdasági kapcsolatokat teremtve a független afrikai országokkal, nem törekszik arra, hogy segítségnyújtását akár gazdasági, akár politikai feltételekhez kösse-

[4] V. Fetov: „Amerikanszkij Imperializm v Afrike" — Moszkva, 1962. 12. old.
[5] Béke és Szocializmus, 1962. 12. 82. old.

Digitized by Google

Minden vállalat, amelyet az afrikai földön a Szovjetunió segítségével építenek, az afrikai népé lesz... Gyökeres különbség van a Szovjetunió őszinte segítsége és az imperialista hatalmak önző »segítsége« között. A Szovjetunió azt akarja, hogy a volt gyarmatok erős, független államok legyenek, virágzó gazdasággal és boldog néppel. Az imperialisták, éppen ellenkezőleg, Afrikát meg akarják őrizni a nyugat »érdek-övezetének«."[6]

A Szovjetunió és a szocialista országok segítsége az afrikai országok gazdasági önállóságának megteremtését szolgálja. Ez a segítség magában foglalja a kölcsönös előnyökön nyugvó, egyenjogú kereskedelmet, az ipari létesítmények építésére nyújtott hiteleket, a szocialista országok szakembereinek afrikai munkáját, és a fiatal afrikaiak egyetemi, főiskolai és szakiskolai képzését a szocialista országokban. A független afrikai államok a hitelek keretében főleg komplett ipari üzemeket és berendezéseket, a hazai energiabázis megteremtéséhez és a hazai nyersanyagok ipari termékké való feldolgozásához szükséges eszközöket kapnak a szocialista országokból. 1961 júniusában a Szovjetunió által az afrikai országoknak nyújtott hitel összege körülbelül 3 milliárd régi rubel volt. A Szovjetunió hitelfeltételei rendkívül előnyösek: a hitelek általában mindössze 2,5 százalékos kamatláb mellett 12 esztendőre szólnak.[7] Ez az idő elég hosszú ahhoz, hogy a hitelből épülő objektumok elkészüljenek és jövedelmet is hozzanak, amelyből a hitel törleszthető. Guineában például az 1960—63-as hároméves tervben szovjet hitelekből 20 fontos ipari és mezőgazdasági objektum épül. A guineai hároméves tervben előírt beruházások 75 százalékát a szocialista országok segítségével valósítják meg.[8]

A szocialista országokkal való gazdasági kapcsolatok fejlesztése, a szocialista országok által nyújtott gazdasági és műszaki-technikai segítség növelése és különösen a szakemberek kiképzése rendkívül fontos eszközök a független afrikai államok számára gazdasági önállóságuk megteremtéséhez.

A szocialista tábor országainak segítsége azonban, bár igen jelentős, még nem elegendő a jelentkező óriási igények, és különösen a beruházások fedezésére. Ezért számolni kell azzal is, hogy a független afrikai államok a kapitalista országokkal is tartanak fenn gazdasági kapcsolatokat, elfogadnak tőlük hiteleket. Ez ma még elkerülhetetlen. A felszabadult országok gazdasági élete alapjában még a régi, gyarmatosító „anyaországhoz" van kötve, kereskedelmi forgalmuk nagyobb részét vele bonyolítják le. A szocialista táborral legszorosabb politikai és gazdasági kapcsolatban levő afrikai államok is igénybe veszik a tőkés hitelt. Ghana a Volta-erőmű építésére 133 millió dolláros amerikai kölcsönt vett igénybe; Guinea nemrégiben koncessziót adott az amerikai Harvey Aluminium Co. cégnek, Afrika egyik legnagyobb alumínium-lelőhelyének, a Bokai bauxitbányának kiaknázására. A Mali Köztársaság mint „társult tag" csatlakozott az Európai Közös Piachoz. A független afrikai államok tőkeszegénysége újabb lehe-

[6] Za rubezsom 1962. No 44. 12. old.
[7] Potyechin: „Afrika 1956–61." 220. old.
[8] Za rubezsom, 1962. No 33. 21. old.

Digitized by Google

ségeket teremt az imperialista monopóliumok behatolására. A régi gyarmatosítók mellett az újak is nagy energiát fejtenek ki ezen a téren, különösen az Amerikai Egyesült Államok. G. Mennen Williams, az USA külügyminisztériumának afrikai ügyekkel foglalkozó államtitkárhelyettese, 1962. szeptember 26-án előadást tartott amerikai üzletemberek előtt, s ebben arra ösztökélte őket, hogy növeljék beruházásaikat Afrikában. „Múlt évben — mondotta — az amerikai befektetés Afrikában több mint 100 millió dollárral nőtt — 925 millió dollárról 1070 millió dollárra. Kelet-Afrikában 1961-ben a befektetés több mint 20 százalékkal, Nyugat-Afrikában csaknem 20 százalékkal nőtt, mindkét helyen a kontinens 10 százalékos átlagánál nagyobb mértékben. Ez a növekedés biztató, de a világ többi részéhez képest és Afrika szükséglete szempontjából is nagyon alacsony. ... A leendő afrikai beruházóktól ma nagyobb lelkesedést és vállalkozó szellemet szeretnék kérni ... *nincs okunk kételkedni abban, hogy Afrika a múlthoz hasonlóan a jövőben is tisztességes profitot fog nyújtani.*"[9]

A megváltozott világhelyzet, a szocialista országok léte arra kényszeríti az imperialista hatalmakat is, hogy változtassanak tőkebefektetési módszereiken. Ha azelőtt hiteleket adtak az elmaradott országoknak, ezeket csaknem kizárólagosan az infrastruktúra javítására (azaz utak, hidak, raktárak, kikötők építésére) fordították, hogy a nyersanyagot előnyösebben szállíthassák; ma azonban már arra kényszerülnek, hogy ne tagadják az iparosítás szükségességét, s részt vegyenek energiabázisok és ipari objektumok létesítésében.

A fiatal afrikai országok számára döntő jelentősége van annak a kérdésnek, hogy elkerülhető-e a tőkés hitellel járó neokolonialista veszély és fel tudják-e használni ezt a hitelt termelőerőik fejlesztésére úgy, hogy ezzel ne kerüljenek újra bele a kapitalista hatalmaktól való politikai függőségbe.

Van erre lehetőség. A Szovjetunió és a szocialista országok segítsége lehetővé teszi, hogy a fiatal afrikai államok visszautasítsák a számukra kedvezőtlen feltételekhez kötött tőkés hiteleket. Az asszuáni gát építésének története is ennek a lehetőségét bizonyítja. Minél nagyobb a szocialista országok gazdasági ereje, annál több támogatást nyújthatnak a gyarmati rabság alól felszabadult országoknak, hogy azok önálló gazdasági életük megteremtésével teljessé tehessék az imperialista elnyomás alól való felszabadulásukat. A gyakorlatban így valósul meg Lenin útmutatása arról, hogy a szocialista forradalom és a nemzeti felszabadító harc sikerei kölcsönösen támogatják egymást; érdekeik közösek. „Életbevágó érdekünk, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának új programját sikerese.i megvalósítsák" — írta az „Evening News" c. ghanai lap.[10]

A Szovjetunió és a szocialista világrendszer a nemzeti függetlenségüket kivívott államok szuverenitásának legfőbb biztosítéka. A Szovjetunió és a szocialista világrendszer gazdasági ereje lehe-

[9] The Department of State Bulletin 1962. okt 22. 614—15. old.

[10] lásd: Narodi Azii i Afriki 1962. No 1. 8. old.

Digitized by Google

tőséget teremt arra, hogy a felszabadult államok megteremtsék gazdasági önállóságukat és elkerüljék a neokolonializmus veszélyét. Minél hatalmasabb ez az erő, annál könnyebb lesz e lehetőség valóra váltása a független afrikai országok számára.

Ez természetesen nemcsak a nemzetközi erőviszonyoktól függ, hanem az egyes afrikai országok belső osztályerőviszonyaitól, ennek alapján kormányaik elhatározásától és politikájától is. Csak az erős nemzeti demokratikus államhatalom, a szilárd belső politikai rend teszi lehetővé, hogy a tőkés országoktól felvett hitelek felhasználása az állam által megkívánt irányban haladjon, s ne vezessen újabb politikai függésre.

A független afrikai államok nagy kérdése: hogyan jutnak ki leggyorsabban az elmaradottságból — a kapitalista, vagy a szocialista fejlődés útján?

A gyarmati múlt a felszabadult népek előtt ellenszenvessé tette a kapitalizmus társadalmi rendszerét. A politikai függetlenség megszerzése után, a gyorsabb előrehaladás érdekében, a gazdasági és kulturális építőmunkában olyan lépéseket kénytelenek tenni, amelyek a szocializmus irányában hatnak: államosításokat hajtanak végre, tervgazdálkodásra törekednek. A szocialista tábornak a gyarmati rendszer eltörléséért, a békéért, a nemzeti függetlenség biztosításáért folyó következetes harca a függetlenné vált államoknak, s köztük az afrikai államoknak nyújtott gazdasági, műszaki tudományos és kulturális segítsége megnöveli a szocializmus tekintélyét. Különösen nagy súllyal esik latba a szocialista országok fejlődésének üteme, amelyhez foghatót még egyetlen kapitalista ország sem mutatott fel. A Szovjetunió 40 év alatt, két pusztító világháború ellenére is, a világ két legnagyobb hatalmának egyikévé, elmaradott országból ipari, tudományos és kulturális nagyhatalommá lett, s ez óriási hatást gyakorol az afrikai tömegek és politikusok gondolkodására. A szocializmus úgy áll előttük, mint a legésszerűbb, legjobb társadalmi szervezet, amellyel leggyorsabban juthatnak ki elmaradottságukból.

Számos afrikai ország belpolitikájában, vezetők megnyilatkozásaiban, pártok programjában alapvető célul szerepel a szocializmus, a szocialista eszmék megvalósítása. Legtöbbször azonban ez — az afrikai társadalmi viszonyok fejletlensége miatt — még nem a marxizmus—leninizmus alapjain nyugvó tudományos szocializmus. Gyakran szocializmusnak tüntetik fel a polgári demokratikus szabadságjogoknak — a fajok egyenlőségének, a privilégiumok megszüntetésének — megvalósítását, mások szocializmusnak tekintik a kisárutermelők egyenlőségének megvalósítását, a köz- és magántulajdon „harmóniáját". Az afrikai politikai vezetőknek a szocializmusról vallott nézeteire óriási hatást gyakorol a nacionalizmus. Ezért az „afrikai szocializmus" számos képviselője — félreértve a Szaharától délre eső afrikai terület társadalmi viszonyainak fejletlenségét — azt tartja, hogy Afrikában „nincsenek osztályok", s a többi között ez magyarázza az „afrikai szocializmus"-nak a marxista tudományos szocializmustól való különállását.

Az imperialista nagyhatalmak, a jobboldali szociáldemokrata internacionálé, a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége, az egyes reformista pártok és szak-

Digitized by Google

szervezetek, a misszionáriusi hálózat segítségével a Vatikán óriási ideológiai kampányt folytatnak, hogy az „afrikai szocializmust" szociáldemokrata reformizmussá változtassák át. Jellemző tény, hogy az Amerikai Egyesült Államok az afrikai államokban működő nagykövetségein „munkaügyi attasék" számára diplomáciai státusokat létesített, s ezeket az AFL—CIO apparátusából kikerült emberekkel tölti be. Ezeknek az a fő feladatuk, hogy az amerikai példán reformizmusra neveljék a fiatal afrikai szakszervezeteket. Múlt év decemberében a szocialista internacionálé támogatásával Dakarban hatnapos nemzetközi szimpoziumot rendeztek „Afrika politikai fejlődése és az afrikai országok különböző útjai a szocializmushoz" címmel. A Szenegáli Köztársaság elnöke a szimpoziumhoz intézett üdvözletében hangsúlyozta, hogy Afrika problémáit csak a szocializmus oldhatja meg, de ez nem lehet Marx és Engels szocializmusa.[11] Leopold Senghor a szenegáli „szocializmus" lényegét korábban egy jugoszláv folyóiratnak adott interjúban így jelölte meg: „Szenegálnak az a szándéka, hogy a kapitalista és a kommunista világ között a demokratikus szocializmus »középútján« haladjon."[12]

A demokratikus szocializmus „középútja" azonban voltaképpen színtiszta kapitalizmus, amelyet a szocializmusról szóló frázisokkal igyekeznek leplezni.

A független afrikai országok számára nagyon fontos annak az elméleti tisztázása, hogy mi a szocializmus, mert csak így teremthetik meg a nem kapitalista fejlődés útján haladva, a szocializmus építésének feltételeit. Afrikában is mind többen helyezkednek a tudományos szocializmus álláspontjára, s jutnak el az „afrikai szocializmus"-tól — amely valójában különböző elméleti és politikai nézetek konglomeratuma — a tudományos szocializmusig. Jellemző példa erre a Ghanai Népi Konvent Párt álláspontjának fejlődése. A párt szervezeti szabályzatában, amelyet közvetlenül a nemzeti függetlenség kivívása után fogadtak el, fő célként még az „afrikai szocializmus" szerepelt. Dr. Kwame Nkrumah, a párt főtitkára, a Ghanai Köztársaság elnöke a párt tizedik évfordulóján, 1959-ben így határozta meg a párt céljait: „Ezek a célok — a ghanai viszonyoknak megfelelően — tartalmazzák az afrikai szocializmus elveire épített jóléti állam (welfare state) megteremtését, amelyben minden polgár — tekintet nélkül osztályára, törzsére, bőrének színére és vallására — egyenlő lehetőségekkel rendelkezik, amelyben ember nem zsákmányolhatja ki embertársát, egyik törzs a másik törzset, osztály az osztályt; pártunk arra törekszik, hogy fejlessze és megőrizze az általános választójogon, az »egy ember — egy szavazat« elvén nyugvó népi demokráciát."[13] Látjuk, hogy a „jóléti állam" jelszava, az emberek egyenlőségének, a faji és vallási előítéletek eltörlésének és az általános választójognak lényegében polgári demokratikus követelése itt még keveredik a kizsákmányolás eltörlésének óhajával; s a kizsákmányolás eltörlése mindaddig csak óhaj marad, amíg ennek alapvető feltételét, a termelőesz-

[11] „Za rubezsom" 1962. dec. 8. 25. old.
[12] Mezsdunarodnaja Politika 1961. I. 15. 7. old.

[13] Nkwame Nkrumah: I Speak of Freedom, London, 1961. 163. old.

Digitized by Google

közök köztulajdonát nem iktatják programba.

A döntő lépés az „afrikai szocializmustól" a tudományos szocializmusig — a termelőeszközök köztulajdonának felismerése; ez a szocializmus lényege. 1961. április 22-én a Ghanai Népi Konvent Párt tanulócsoportjának küldött üzenetében Nkrumah már így foglalt állást: „Amint azt pártunk kinyilvánította és én többször ismételtem, a szocializmus az egyetlen rendszer, amely a lehető legrövidebb idő alatt meghozza a jó életet a népnek. A szocializmus a termelőeszközök társadalmi tulajdonára épül... A szocialista termelés a javak és szolgáltatások termelése a nép szükségleteinek kielégítésére. Ez nem egyéni haszonra történő termelés, amely kifosztja a javakat és szolgáltatásokat előállító népesség nagy tömegeit, szükségleteiket és kívánságaikat pedig teljesítetlenül hagyja."[14] A Népi Konvent Párt új programja, amelyet 1962-ben fogadtak el, már azt hangsúlyozza, hogy a párt ideológiája a tudományos szocializmusra épül.[15]

Hasonló fejlődésen ment keresztül a Mali Köztársaság vezető pártja, a Szudáni Unió álláspontja is. 1962-ben tartott kongresszusuk határozatba foglalta, hogy csak egy szocializmus van — a marxizmus—leninizmuson alapuló tudományos szocializmus, s ez a párt tevékenységének tudományos alapja. Ez a kongresszus egyben arról is határozatot hozott, hogy „létre kell hozni a Szudáni Unió pártfőiskoláját, amelynek feladata, hogy megismertesse a hallgatókkal a Mali Köztársaság és Afrika történelmi, gazdasági és kulturális, valamint társadalmi sajátosságait, a párt és a tudományos szocializmus elveit, amelyeknek ismerete nélkül egyetlen vezető sem oldhatja meg a szocializmus építésének problémáit a Mali Köztársaságban".[16]

Az afrikai nemzeti felszabadító mozgalom legjobb vezetői törekednek arra, hogy elsajátítsák a marxizmus—leninizmus elméletét, s a konkrét afrikai viszonyoknak megfelelően alkalmazzák ezt. A marxizmus—leninizmusnak egyik döntő fontosságú felismerése — amely útmutatásul szolgálhat a Szaharától délre fekvő afrikai országok népeinek — a társadalmi fejlődés nem-kapitalista útjára vonatkozik. Lenin még a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán hangoztatta, hogy a gyarmati elnyomás alól felszabaduló és a társadalmi fejlődésben elmaradott népek elkerülhetik a tőkés fejlődés útját és bizonyos közbeeső fejlődési fokon keresztül eljuthatnak a szocializmusig.[17] Azóta ez az elméleti tétel gyakorlati igazolást nyert, a többi között a Buharai Emirátus, Tuva, Mongólia példáján, amely országok az alapjában véve feudális termelési viszonyokból — a tőkés termelési viszonyokat elkerülve — eljutottak a szocializmushoz.

Fekete-Afrikának is megvan a lehetősége arra, hogy a túlnyomórészt még törzsi-nemzetségi szervezetből — amely mellett természetesen léteznek már a feudalizmus, sőt helyenként a kapitalizmus elemei is — a tőkés

[14] Nkrumah: „Building a Szocialist State." Accra 1961. 1—2. old.
[15] Programme of the Convention People's Party. Accra 1962. 7. old.

[16] Mezsdunarodnaja Zsizny 1963. No. 1. 104. old.
[17] Lásd: Lenin művei 31. kötet 244. old.

Digitized by Google

termelési rend kikerülésével eljussunk a szocializmusba. Madeira Keita, a Mali Köztársaság igazságügyminisztere, a magyar—mali közös közlemény aláírásakor ezt mondotta: „Meggyőződésünk, hogy lehetséges a gyarmati sorból a szocialista rendszerbe való átmenet anélkül, hogy keresztül mennénk a nemzeti kapitalizmus szakaszán".[18]

Mit mutat e lehetőség vizsgálata Maliban, Guineában és Ghanában? E három ország társadalmi viszonyai még nem érték el a kapitalizmus fokát. A nemzeti burzsoázia általában még nem fejlődött jelentős erővé. A falvakban megkezdődött ugyan a parasztság rétegeződése, de még nem haladt messzire előre; lényegében még törzsi-nemzetiségi viszonyok uralkodnak. A munkásosztály kialakulása sem fejeződött be, bár a munkások létszáma és szervezettsége gyorsabban nő, mint más társadalmi rétegeké. A Ghanai Szakszervezetek Kongresszusa (tagjainak száma 300 000 fő), a Guineai Munkások Nemzeti Szövetsége (tagjainak száma 180 000 fő) és a Mali Dolgozók Nemzeti Szövetsége (tagjainak száma 26 000 fő)[19] által képviselt munkások a nemzeti függetlenségi harc élvonalában jártak, s a legfontosabb támaszai országuk demokratikus és nemkapitalista fejlődésének. Ezekben az országokban az állam és a párt vezetésében nagy szerepet tölt be a hazafias érzületű értelmiség, amely szociális származását tekintve főleg a kispolgári rétegekből ered.

Guineában, Maliban és Ghanában a lényeget tekintve egypártrendszer van. A Guineai Demokratikus Pártnak, a Szudáni Uniónak és a Ghanai Népi Konvent Pártnak irányító szerepe van az állami életben és ők vezetik a tömegszervezeteket is. Ezek a pártok nem egy meghatározott osztály pártjai, mert ezekben az országokban még nem formálódtak ki véglegesen az osztályok. Ghanában — ahol a lakosság 6,7 millió fő — a Népi Konvent Párt tagsága 1,7 millió főt számlál,[20] lényegében tehát csaknem az egész felnőtt, politikailag aktív lakosság a pártban van. Ezeket a pártokat úgy tekinthetjük, mint az antiimperialista, hazafias erők tömbjének politikai szervezetét amelyben a munkások, a parasztok, az értelmiség, a kispolgárok képviselői, sőt még a nemzeti burzsoázia progresszív elemei is helyet foglalnak. Ezek a pártok széleskörű politikai szervező munkát végeznek, hogy a lakosság nagy tömegeit bevonják a tudatos politikai cselekvésbe, az országépítő munkába a nem-kapitalista fejlődés programja alapján. E pártok magvából perspektívában marxista—leninista pártok válhatnak.

A gazdasági építőmunkában ezek az országok következetesen törekednek az állami szektor szerepének növelésére, s a tervgazdálkodás megvalósítására, mert ez az egyetlen útja annak, hogy fokozatosan véget vessenek a külföldi monopoltőke gazdasági hatalmának. A legfontosabb gazdasági ágazatokat — a bankügyletet, a külkereskedelmet, a közlekedést, a bányaipar és az ültetvények nagy részét — államosí-

[18] Népszabadság 1962. december 12.
[19] Narodi Azii i Afriki 1961. No 5. 53. old.
[20] Nkrumah: „The fight on two fronts" Accra 1961. 2. old.

Digitized by Google

tották. Ezeknek az állami vállalatoknak a közgazdasági megjelölésére nem alkalmas a hagyományos értelemben vett „államkapitalizmus" terminusa, ha itt a nemzeti demokrácia államának[21] tulajdonáról van szó, amely a nem-kapitalista fejlődés útján halad. Ezekben az országokban az állami szektoron keresztül folytatott iparosítás és gazdaságfejlesztés politikai téren azt eredményezheti, hogy a munkásosztály gyorsan nő és szerveződik, antagonisztikus ellenlábasának, a nemzeti burzsoáziának a kifejlődése pedig megakadályozható. Igaz, hogy megvan itt a veszélye egy hivatalnoki, bürokrata-burzsoázia kialakulásának, amely korrupció útján tőkefelhalmozásra használja fel az államapparátusban végzett munkáját. E kezdeti jelenség ellen azonban erélyesen fellépnek a nemzeti demokrácia pártjai, politikai harc jellegét adva a korrupció elleni küzdelemnek.

A földkérdés helyes megoldása Fekete-Afrikában az egyik legfőbb feltétele annak, hogy elkerülhető legyen itt a kapitalizmus kialakulása. E tekintetben érdekes és a tudományos szocializmus szempontjából új folyamatok zajlanak le Maliban, Guineában és Ghanában. A föld-magántulajdon itt csaknem kizárólag a gyarmatosítók ültetvényeinek formájában létezett; ezeket azonban államosították. Egyéb területeken megmaradt a földközösség, s az afrikai politikusok ennek további fenntartása mellett törtek lándzsát. „A föld a nemzet tulajdona... Hazánkban megvan a föld kihasználásának joga, de nincs meg többé a föld magántulajdonának joga" — mondotta Sekou Turé 1959. november 21-én, Moszkvában rendezett sajtóértekezletén. „Afrika óriási falusi körzeteiben a nép ragaszkodik a közös földtulajdonhoz... Ez az afrikai társadalom jellemző vonása: ennek alapján kell életre hívnunk a korszerűbb, szocialista társadalmat"[23] — mondotta Nkrumah az afrikai független országok első accrai tanácskozásán, 1958-ban. Jellemző, hogy a tőkés országok közgazdasági szakértői a földközösség megszüntetése, sőt ha kell, erőszakos megszüntetése mellett foglalnak állást. Kenyában, Dél-Rhodéziában meg is indult ez a folyamat. Ez azonban a kapitalista fejlődés számára tisztítja el az útból az ősközösség maradványait. Ezt a polgári közgazdászok sem tagadják. Tanganyikában 1959—60-ban a Nemzetközi Fejlesztési Bank szakértői hosszas vizsgálat után a közös földtulajdon megszüntetését javasolták, rámutatva arra, hogy ez „azok kezében összpontosítja a földet, akiknek pénzük van; mellettük pedig megjelenik a földnélküliek osztálya.[24] Ghanában, Guineában, Maliban nem ezt az utat járják, hanem a földközösségre támaszkodva szervezik a mezőgazdasági termelő, fogyasztó és értékesítő szövetkezeteket. Ennek során megszüntetik a törzsi arisztokráciának a földdel való rendelkezési jogát. s a föld ügyeit a szövetkezet demokratikus önkormányzata intézi; az elmaradt ős-

[21] A nemzeti demokrácia államának keletkezése, funkciója stb. olyan kérdés, amely külön tanulmányt igényel.

[23] Sekou Touré: Nyezaviszimaja Gvinea. Moszkva 1960. 168. old.

[23] közli: rodi Azii i Afriki 1962. 3. szám.

[24] közli: Narodi Azii i Afriki 1962. No 3.

Digitized by Google

kori mezőgazdasági „technikát" (amelyet főleg a kapa jelentett) újjal váltják fel (ami a jelenlegi fokon főleg az ekés művelést és vetésforgót jelenti), képessé teszik a falvak népét arra, hogy újabb és újabb területeket hódítson meg a mezőgazdasági művelés számára. Az ősközösség maradványait itt a nem-kapitalista fejlődés számára akarják eltisztítani az útból.

Ghanában, Guineában és Maliban nagy erőfeszítéseket tesznek azért, hogy tömegméretűvé tegyék a demokratikus kulturális forradalmat, amelynek fő céljai: az írni-olvasni tudás elterjesztése, az alapfokú iskolázás megvalósítása és — hazai és külföldi lehetőségek igénybevételével — elegendő szakember képzése. Guineában 1958. óta háromszorosára növelték az írni-olvasni tudók számát; szovjet tanerők segítségével technikai főiskolát nyitottak 1959—64-ig terjedő ötéves tervében Mali az iskolás korú gyermekek beiskolázási arányát a jelenlegi 7 százalékról 14 százalékra emeli; Ghana — amely az iskoláztatás terén előrehaladottabb — azt a célt tűzte ki, hogy 1970-re, a köztársaság megteremtésének 10. évfordulójára, az egész országban elterjesztik az írni-olvasni tudást. A demokratikus kulturális forradalom elengedhetetlen része a nem-kapitalista fejlődésnek.

A nem-kapitalista fejlődés politikai, társadalmi, ipari, mezőgazdasági és kulturális feladatainak megoldása még nem a szocializmus építése, de megteremti az ehhez szükséges feltételeket.

A fekete-afrikai államok fejlődésének nagy kérdése az egység megteremtése. A fekete-afrikai egységtörekvések is az imperializmus ellen folytatott nemzeti felszabadító harcban születtek meg. Az imperializmus akkor tört be Afrikába, amikor ott még nem alakultak ki a nemzetek. A határokat teljesen önkényesen vonták meg, egy-egy gyarmatosító hadvezér foglalásai szerint, etnikai és gazdasági egységeket szakítva szét. A megosztottságot a gyarmati uralom idején is fenntartották, az „oszd meg és uralkodj" politikáját követték. Amikor már nem tudták megakadályozni a nemzeti felszabadító harc sikerét, tudatosan arra törekedtek, hogy volt gyarmatbirodalmuk területén minél több olyan kisebb állam keletkezzék, amelyek egyenként nem képviselnek jelentékeny gazdasági és politikai erőt, s ezért továbbra is kénytelenek eltűrni az „anyaország" gyámkodását.

Az egységért folytatott harcnak határozott antiimperialista tartalma van, s törvényszerű jelenség, hogy a felszabadult afrikai államok keresik az egység megvalósításának útjait. Az egység megteremtéséért nemcsak a felszabadult államok kormányai szállnak síkra, hanem a még gyarmati sorban élő népek nemzeti felszabadító mozgalmának képviselői és az afrikai tömegszervezetek is, főleg a szakszervezetek. A legkülönbözőbb politikai erők közös nézetét fejezik ki Nkrumah szavai: „Ma tekintse magát mindegyikünk Afrika részének, hogy az egész kontinens egységes frontját állíthassuk szembe a gyarmati imperializmussal és új formájával, a neokolonializmussal."[25]

Az egységnek a közös afrikai problémák megoldását kell szolgálnia: a gyarmati rendszer maradványainak eltörlését, az új gyarmatosítás elleni harcot, a

[25] Narodi Azii i Afriki 1962. 5. sz. 16. old.

Digitized by Google

független államok gyors gazdasági és kulturális fejlődését, a béke védelmét.

Ez a politikai program lehetővé teszi a legszélesebb összefogást, és megadja az alapját a legtöbb fekete-afrikai állam és szervezet egységes politikai fellépésének. Ez a fellépés pedig a szocialista világrendszernek a világ összes haladó erőinek támogatásával találkozik.

A nemzeti felszabadító mozgalom hatalmas hullámainak sodrában mihamarabb el kell tünniük a gyarmati rendszer utolsó maradványainak is. Osztjuk az ázsiai és afrikai népek Tanganyikában megtartott III. szolidaritási értekezletének optimizmusát: bízunk benne, hogy az 1963-as év a gyarmati rendszer teljes pusztulását hozza magával. A magyar nép cselekvő rokonszenve a nemzeti függetlenségükért, a szabadságukért, a gazdasági, kulturális és társadalmi felemelkedésükért küzdő népek oldalán van.

Nagy László

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A magyar munkásifjúság hősi útja

Az a küzdelmes út, amelyet a magyar munkásosztály és fiatal gárdája, az ifjúmunkások serege a felszabadulásig megjárt, hatalmas harci tapasztalatokkal gazdagította a magyar proletariátust, előkészítette a hatalom megragadására, a munkásosztály államának vezetésére és a szocializmus építésére.

A személyi kultusz éveiben homályba borult a hősi múlt dicső emléke, a munkásmozgalom és ezzel együtt az ifjúmunkás-mozgalom lelkesítő romantikája. Pedig a múlt harcainak eredményei és kudarcai, tapasztalatai és emlékei valóságos kincsek a propaganda számára is: tanítják, nevelik és a szocializmus építésének nagy munkájára lelkesítik ifjainkat. Ebből a szempontból hézagpótló Svéd Lászlónak a magyar ifjúmunkás-mozgalom történetéről szóló munkája.*

Könyvében a szerző a magyar ifjúmunkás-mozgalom két szakaszát dolgozza fel. Az első szakasz: a szociáldemokrata ifjúmunkás-mozgalom kezdete, a második a kommunista ifjúmunkás-mozgalom megindulása, a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség megalakulása, az ifjú kommunisták első nemzedékének harca az első magyar proletárdiktatúra kivívásáért, a Magyar Tanácsköztársaság építése és védelme.

A feudális maradványokkal terhelt tőkés Magyarországon a munkásifjúság, „az inasok" kizsákmányolása még embertelenebb volt, mint a haladottabb kapitalista országokban. A filléres munkabér, a szinte korlátlan munkaidő valósággal csábította a munkaadókat arra, hogy minél kíméletlenebbül zsákmányolják ki a munkásfiatalokat. A tanoncok túlnyomó része a kisiparban dolgozott. Szüleik rendszerint kosztra és kvártélyra adták őket a mestereknek, hogy azok „embert neveljenek belőlük", s hogy otthon egy szájjal kevesebb pusztítsa a kenyeret. A nagyipar versenye következtében fuldokló kisiparosság a csaknem ingyenes tanonctartás szalmaszálába kapaszkodott. Az 1884. évi VII. tc. teljesen kiszolgáltatta a tanoncokat a munkaadók önkényének. Az inasoknak esténként és vasárnap tanonciskolába kellett járniuk. A tanonciskolában és munka közben is állandó jelenség volt, hogy a tanoncok elaludtak.

Ilyen körülmények között indult meg a tanoncok szervezkedése először a munkás önképző egyletekben, majd az illegális szabadszervezetekben.

•

Az 1905-ös orosz forradalom hatására fellendült az ifjúmun-

* Svéd László: Utat tör az ifjú sereg. Kossuth Könyvkiadó, 1962.

Digitized by Google

kások osztályharcos mozgalma, egymást érték sztrájkjaik, tüntetéseik.

1906-ban a fiatal Alpári Gyula, a szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének egyik kiemelkedő alakja került az ifjúmunkás-mozgalom élére. 1907 tavaszán Budapesten tartották meg az első országos ifjúmunkás-értekezletet, amely elhatározta, hogy szabadszervezetet alakítanak, és amely éles harcot hirdetett a militarizmus ellen. Kimondta, hogy összeköttetést létesítenek a nemzetközi ifjúmunkás-mozgalommal.

Az ifjúmunkások szabadszervezete a rendőri önkény és az üldözés miatt illegálisan volt kénytelen dolgozni. A szociáldemokrata pártvezetőség a „sok tanítás, semmi mozgalom" jelszavával próbálta a szakmai szervezetek kulturális keretei közé szorítani az ifjúmunkás-mozgalmat.

1912 a fellendülés, a sztrájkok, tüntetések és barikádharc éve volt a magyar munkásmozgalomban. E harcokban az ifjúmunkások ezrei vettek részt. A véres harcok öt mártírja közül hárman ifjúmunkások voltak.

•

A munkásifjúság szocialista mozgalmának természetes szövetségese volt a haladó diákifjúság. A századforduló éveiben megnövekedett a nincstelen diákok száma. Mind több diák lépett be a szociáldemokrata pártba. A párt jobboldali vezetői azonban nem szívesen látták a fiatal értelmiséget a munkásmozgalomban.

1908-ban megalakult a Galilei Kör, a polgári szabadgondolkozó értelmiség ifjúsági csoportosulása, amely rövid idő alatt a legnagyobb diákszervezetté vált. Sok munkás látogatta azokat a vitaelőadásokat, amelyeket a Galilei Kör rendezett a marxizmusról, valamint az akkor divatos ideológiai, filozófiai irányzatokról. A Galilei Kör antiklerikális előadásai bátor kiállások voltak a klerikális, félfeudális, nagykapitalista uralom ellen. A Kör tevékeny részt vett 1912-ben a szociáldemokrata párt és az ellenzéki pártok választójogi harcában.

•

Kirobbant az első imperialista világháború, e tragikus sorsforduló. A háborús propaganda fékevesztetten dühöngött Magyarországon. A megalkuvó szociáldemokrata pártvezetőség magáévá tette a „honvédő háború" jelszavát. A vezetésük alatt álló „Az Ifjúmunkás" című lap is üdvözölte a háborút. Svéd László könyve gazdag forrásanyag alapján ismerteti, hogyan zsákmányolták ki a hadba vonultak gyermekeit és asszonyait a profitéhes hadiszállító nagyiparosok.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom vihara az egész nemzetközi munkásmozgalmat felkavarta. Az Ifjúmunkás Internacionálé lelkes elszántsággal az orosz forradalom mellé állt.

A Nagy Október hatására hazánkban is viharos megújhodás ment végbe az ifjúsági mozgalomban. Az ifjúmunkások, mit sem törődve a párt- és szakszervezeti vezetőkkel, egyre-másra léptek sztrájkba és vettek részt a munkásság politikai tüntetésein. Megalakult az Ifjúmunkások Országos Bizottsága.

A Galilei Kör szocialista tagjai — Szabó Ervin tanácsára — kapcsolatot kerestek a nemzetközi ifjúsági mozgalommal. Egy kicsiny, de bátor galileista diákcsoport illegális röpiratokat adott ki és

Digitized by Google

terjesztett, s ezekben békét és gyökeres szocialista átalakulást követelt. A kormány feloszlatta a Galilei Kört, vezetőit letartóztatták és több évi börtönre ítélték.

A galileisták bátor harca és elítéltetése nagy együttérzést keltett az ifjúmunkások körében. Korvin Ottó vezetésével újabb antimilitarista csoport lépett harcba Forradalmi Szocialisták néven. A Korvin-csoport harcos röpiratai egymás után jelentek meg. A Forradalmi Szocialisták a moszkvai példa követésére hívtak fel. A csoport tagjai még nem voltak képzett marxisták. Az anarchoszindikalista Szabó Ervin befolyása alatt állottak, tagadták a politikai párt szükségességét. Elméleti gyengeségükre vall Lékai János merénylet-kísérlete gróf Tisza István ellen és más merénylet-terveik.

1918 második felében Magyarországon is megérlelődött a forradalom. Az ifjúmunkások és diákok most a szociáldemokrata vezetők fékező tevékenységével és a rendőri hajszával sem törődve vetették bele magukat a harcba. Gyűlések, sztrájkok, tüntetések napirenden voltak. A katonaruhába bujtatott parasztfiatalok tömegesen hagyták ott a kaszárnyákat és a frontokat. Október 30-ról 31-re virradó éjjel győzött a polgári forradalom.

•

1918-ban megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, az újtípusú forradalmi munkáspárt, a kizsákmányolt dolgozó nép érdekeinek, vágyainak szószólója. Lékai és a legaktívabb ifjúmunkások beléptek a kommunista pártba. 1918. november 30-án megalakult az első legális ifjúmunkás-szövetség, *az Ifjúmunkások Országos Szövetsége* is, amelynek központi vezetőségébe kétharmadnyi többségben kommunistákat választottak. Az IOSZ forradalmi hangja valósággal lázba hozta az ifjúmunkások tömegeit, akiket az őszirózsás forradalom eredményei nem elégítettek ki.

A felemás helyzet (szociáldemokrata pártvezetés és ellenzéki, kommunista álláspont) nem maradhatott fenn sokáig az IOSZ-ban. A szociáldemokrata párt keretei között lehetetlenné vált a mozgalom fejlődése a forradalom felé. 1918 december végén az IOSZ megszakította szervezeti kapcsolatát a szociáldemokrata párttal és önálló szövetséggé alakult. Ezzel lezárult a magyar ifjúmunkás-mozgalom történelmének első szakasza. Új szakasz kezdődött, a forradalmi úté, amelynek harcaiban kifejlődött és megizmosodott a kommunista ifjúmunkás-mozgalom.

A hatalmas méretű januári tanoncsztrájkban a reformista gyámkodástól megszabadult IOSZ megmutatta szervezeti és harci erejét. Tízezres tanonctömeg vonult fel a fagyos januári napon, hogy tüntessen a tanoncok követeléseiért. A rendőrség a tüntető fiatalok közül több mint háromszázat letartóztatott. 1919. február 21-én a KMP vezetőivel együtt a forradalmi ifjúság vezetőit is letartóztatták és a rendőrség fogdájában véresre verték. De ez a brutális támadás visszafelé sült el. A KMP a letartóztatások után újra talpraszökött, és a tömegek növekvő rokonszenvétől kísérve, újult erővel szervezte a harcot az elfogott vezetők kiszabadításáért, a proletárforra-

Digitized by Google

dalomért. Az IOSZ is megerősödött az üldözés idején.

Az IOSZ az ifjúmunkások tömegeit is mozgósította a KMP 1919. március 23-ra hirdetett nagygyűlésére, amelyen a KMP új, illegális Központi Bizottsága már a proletárdiktatúra kikiáltását akarta napirendre tűzni. A koalíciós kormány és vele együtt a polgári állam azonban még a népgyűlés előtt összeomlott. 1919. március 21-én Magyarország tanácsköztársasággá alakult át.

*

A kommunista ifjúmunkásmozgalom útja az IOSZ megalakulásától kezdve szakadatlan, áldozatos harc és a proletárforradalomra való felkészülés volt.

Svéd László gondos forráskutatás alapján vázolja az IOSZ tevékenységét. Az IOSZ, majd a KIMSZ (Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége) szerepe a magyar munkásosztály diktatúrájának rendszerében — ragyogó hőskölteménye, amely méltón egészíti ki a munkásosztálynak a proletárdiktatúráért vívott harcát.

A magyar munkásosztály nagylelkű előrelátással gondoskodott gyermekeiről. A Forradalmi Kormányzótanács az ifjúmunkások nevelését és oktatását a Közoktatásügyi Népbiztosság gondoskodásába utalta, amelynek e célra létesített ügyosztályát Lékai János, az ifjúmunkás-szövetség elnöke vezette. Egymás után jelentek meg a tanoncvédő rendeletek, amelyek a munkaidőt és a munkabért szabályozták. A betegségi és balesetbiztosítást a tanoncokra is kiterjesztették. Gondoskodtak az ifjúmunkások lakásnyomorának enyhítéséről. A diák-szociális ügyosztály a diákok szociális helyzetének javításáról gondoskodott. A gondoskodás — az ország törvényeiben először — kiterjedt a parasztifjúságra is.

Az iskolák és az iskolán kívüli szabadoktatás rendszerének széles hálózata biztosította az ifjúság oktatását, nevelését. A felszabadult ifjúság aktívan részt vett a proletárállam politikai életében. A Tanácsköztársaság alkotmánya minden 18 évet betöltött dolgozónak aktív és passzív választójogot adott.

Az ifjúmunkások többsége lelkesen és határozottan követte a KMP irányvonalát. A szociáldemokrata ifjúsági szervezet már a proletárdiktatúra első napjaiban elfogadta az IOSZ programját és testületileg csatlakozott hozzá. Az egybeolvadás feltételei garantálták és kikötötték — szemben a munkáspártok egyesülésével —, hogy jobboldaliak nem tölthetnek be vezető tisztséget. Az új központi vezetőség egyhangúan kimondta: az ifjúsági szövetség neve *„Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége"*.

A KIMSZ minden elvi kérdésben szenvedélyesen és lelkesen kiállt a kommunista álláspontért. Az ifjúság támogatása nem egy kérdésben jelentékenyen hozzájárult ahhoz, hogy a kommunisták álláspontja érvényesüljön. Ilyen nagy fontosságú elvi kérdés volt a proletárdiktatúra módszereinek enyhébb vagy keményebb alkalmazása is. A KIMSZ a fiatalság teljes hevével vetette magát harcba a proletárdiktatúra elveinek megalkuvás nélküli érvényesítéséért a forradalom minden ellenségével szemben.

*

A KIMSZ lendületes agitációs és propagandatevékenységet is

Digitized by Google

végzett. A KIMSZ és a Közoktatásügyi Népbiztosság szakoktatási, valamint ifjúmunkás-propaganda ügyosztálya közös vezetés alatt teljesen egybefonódott. Az ifjúság politikai nevelésének hatásos eszköze volt a kommunista ifjúsági sajtó. Az „Ifjú Proletár" mellett vidéken is jelentek meg ifjúmunkás-lapok.

A KIMSZ — a proletár internacionalizmushoz híven — megkísérelte, hogy felújítsa a nemzetközi ifjúmunkás-mozgalomhoz fűződő kapcsolatait, amelyeket a világháború és a szociáldemokrata árulás megszakított. Az „Ifjú Proletár" rendszeresen közölt híreket a nemzetközi ifjúmunkás-mozgalomról.

A KIMSZ eredményekben gazdag tevékenysége persze nem volt mentes a hibáktól. Ezt főként a marxista ideológiai tudás és tapasztalat hiányos voltának, az ösztönös forradalmi türelmetlenségnek, a „baloldali" túlzásnak tulajdoníthatjuk. Ilyen antimarxista botladozást idézett elő a KIMSZ soraiban azoknak a zavaros, anarchista nézeteknek a befolyása, amelyeket a magát anarchokommunistának nevező Weiler-csoport terjesztett. Káros eltévelyedést okoztak azok az idealista filozófiai nézetek is, amelyek az osztályharcot valami szükséges rossznak minősítették, amely ellenkezik ugyan a „tiszta erkölccsel", de amelyet mégis vállalni kell.

A proletárifjúság dicsőséges szerepet vitt a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújában. A toborzóhelyeken tömegesen jelentkeztek a frontra ifjúmunkások és diákok. A szerző bőven ismerteti a kommunista ifjúság lelkes tüntetéseit, gyűléseit, a Tanácsköztársaság iránti odaadását, a frontokon hozott véráldozatát. A magyar munkásosztály ifjú gárdája a Vörös Hadsereg soraiban, az ellenséggel szemben vívott élet-halálharcban hervadhatatlan érdemet szerzett, s a hősi romantika kifogyhatatlan kincsestárát adta mai ifjúságunknak is.

•

A KIMSZ merész ívelésű fejlődését első kongresszusa koronázta meg. A kongresszus vészterhes időben, közvetlenül a június 24-i ellenforradalmi puccskísérlet előtt tanácskozott, amikor a tanácsállam súlyos ellátási nehézségek közepette, a nemzetközi és hazai ellenforradalom erős nyomása alatt küzdött létéért. A KIMSZ alapos vitában tárgyalta meg a napirend pontjait. Az itt elfogadott új program először vetette fel a munkás- és parasztifjúság szövetségének szükségességét.

A kongresszus után a Kommunista Internacionálé felhívta a világ ifjúmunkásait, hogy tüntessenek a nemzetközi ellenforradalom magyarországi és oroszországi intervenciója ellen. Az Ifjúmunkás Internacionálé június 25-re tűzte ki az ifjúmunkások szolidaritásának nemzetközi seregszemléjét. A júniusi ellenforradalmi lázadás és leverése, az ágyúdörgés és puskaropogás, a proletárdiktatúra öregjeinek és fiataljainak véráldozata volt a nemzetközi proletárszolidaritás nagygyűlésének nyitánya. A budapesti és vidéki gyűléseken, tüntetéseken kitörő lelkesedéssel fogadott az ifjúság hűséget a proletárhatalomnak.

A Magyar Tanácsköztársaság a nemzetközi imperializmus túlnyomó erejének nyomása alatt és a

Digitized by Google

jobboldali szociáldemokraták árulása következtében elbukott. A KIMSZ harckészségét mutatja, hogy még augusztus 2-án is nagy tömegtüntetést akart szervezni a proletárdiktatúra mellett; ezt azonban az új, szociáldemokrata kormány hadügyminisztere betiltotta.

•

Svéd László könyve széles körképet fest a magyar ifjúmunkásmozgalom történetéről, a kegyetlen szolgasors ellen lázadozó tanoncoknak inkább ösztönös, mint tudatos szervezkedésétől kezdve egészen a proletárforradalom ifjú gárdájának, a nemzetközi forradalmi ifjúság harcedzett osztagainak tevékenységéig. Ez a könyv nemcsak a magyar ifjúmunkásmozgalom történetének fontos forrásmunkája, hanem a kommunista párt, az első magyar proletárdiktatúra történetének is.

Vannak hiányosságai is. Csak hézagosan ábrázolja a szocialista és haladó demokratikus diákmozgalmat, nem kielégítően elemzi a századeleji szocialista diákegyesületeket, a galileisták részvételét az 1912-es választási küzdelemben, majd a választójogi harcban, a Galilei Kör közvetlen háború előtti szakaszát, amikor a Radikális Párt megalakult és a galileisták nagy része csatlakozott hozzá, s ezzel megbomlott a Kör egysége, a galileisták szociáldemokrata csoportja külön szerveződött, és önálló szocialista diákszervezet megalakulását kezdeményezte.

Meg kell jegyezni továbbá, hogy a könyv névjegyzékében szereplő személyek adatai sem mind pontosak.

A könyv a Párttörténeti Intézet és a Kossuth Kiadó figyelmes gondozásában jelent meg. Elolvasása után különösen nagy érdeklődéssel várja mindenki, akit a magyar kommunista mozgalom és különösen a magyar ifjúsági mozgalom érdekel, e hősi történet folytatását: az illegális kommunista ifjúsági mozgalom époszát, amely vértanúságot szenvedett ifjú hősök alakjaival, legendás példaadásukkal gazdagította a magyar munkásmozgalom panteonját. Ezt a történetet aktuálisan egészíti majd ki a felszabadulás utáni idők, a második proletárdiktatúra ifjú harcosainak krónikája.

Dr. Rákos Ferenc

Gergely István: Tiszta jövedelem a szocialista iparban*

A tiszta jövedelem realizálásának, központosításának és elosztásának rendszere a legszorosabb kölcsönhatásban van az árképzéssel, az állami költségvetés szerkezetével és mechanizmusával, az anyagi ösztönzés formáival; az egyiknek minden lényeges változása feltétlenül a másikban is változásokat kényszerít ki.

A tiszta jövedelem realizálásának és központosításának mechanizmusát illetően mély gyökeret vertek és elevenen élnek bizonyos téves, káros hatású nézetek, ame-

* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961.

Digitized by Google

lyek gátolják a gyakorlat fejlődését. Ilyen előítélet például az, hogy a magas nyereség lazaságra vezet, hogy az önfinanszírozás (ennek minden formája) decentralizálással egyenlő stb.

Nagy jelentőségű tehát Gergely István munkája, amely rendkívül sok összefüggést feltárva mutatja be a tiszta jövedelem központosításának, elosztásának és a tiszta jövedelem alakulásához fűződő anyagi érdekeltségi rendszernek az elméleti összefüggéseit, valamint fejlődését 1946-tól a legutóbbi időkig, mégpedig négy vetületben: az ár, a tervezés, a költségvetés és a vállalati gazdálkodás összefüggésében.

A szerző a tiszta jövedelem rendszerének fejlődését történeti és gazdaságtörténeti hátterének felvázolásával mutatja be, összehasonlítja a Szovjetunió és a népi demokráciák tisztajövedelem-rendszerét, s röviden áttekinti a problémakör hazai rendszerét, meg a belföldi és a nemzetközi irodalmat. A mű fő érdeme az, hogy dinamikus szemlélettel követi nyomon a tiszta jövedelem magyar rendszerének fejlődését és a tapasztalatok feldolgozásával segíti a jelenlegi problémák megoldását. A tisztajövedelem-rendszerében, szervezési formáiban — igen helyesen — nemcsak, és nem is elsősorban a tervezési és lebonyolítási technika eszközeit látja, hanem olyan emelőket, amelyek segítségével hatékonyabban aknázhatjuk ki gazdasági lehetőségeinket.

Történeti anyagának bősége és teljességre való törekvése azonban bizonyos mértékig korlátjává is válik a műnek; sok fontos megállapítása és javaslata ugyanis túlságosan szűkszavú és tézisszerű, s elvi-elméleti mondanivalójának kifejezését gyakran kevésbé fontos fejlődéstörténeti kérdések tárgyalása szakítja meg. Ezek a kitérések alapos, minden részletre kiterjedő kutatómunkáról és a gyakorlati részletkérdések beható ismeretéről tanúskodnak ugyan, de nem kívánkoznak a műbe, hanem annak hátterét, az elméleti általánosítás aranyfedezetét kellene, hogy alkossák, így viszont megnehezítik a tárgyalt téma világos áttekintését. Egyszersmind azt is joggal hiányolhatja az olvasó, hogy a könyv — bár csaknem minden elemét megadja az eddigi gyakorlat összes lényeges tapasztalatait hasznosító modellnek — az utolsó lépést mégsem teszi meg, a tisztajövedelem-rendszerének az esetlegességektől megtisztított, új elméleti modellje nem alkotja meg.

A szerző érdekesen és újszerűen tárgyalja a társadalmi tiszta jövedelem szerepét az átmeneti gazdaság árrendszerében. A társadalmi tiszta jövedelmet, mint *árelemet* vizsgálja. Így újszerűen tárgyalhatja az árak és árarányok értéktől, illetve értékarányoktól való eltérítésének mechanizmusát. Az állami költségvetést illetően helyes és eddig még elméletileg meg nem fogalmazott következtetést von le, mikor megállapítja: *az a társadalmi tiszta jövedelem, amely felett az állami költségvetés rendelkezik, nem egyenlő az állami költségvetés bevételeinek összegével, hanem kevesebb ennél.* Ha ugyanis az érvényes árrendszer keretében nemcsak nyereség, hanem veszteség, nemcsak forgalmi adó, hanem dotáció is van, akkor az állami költségvetésnek is számításba kell vennie ezt. Úgy kell tehát számolni az ár-

Digitized by Google

rendszer költségvetési kihatásaival, hogy a központosítás-jellegű állami bevételekből le kell számítani a „központosítás-jellegű" költségvetési kiadásokat. Ez gyakorlati szempontból is fontos felismerés, mert ez határozza meg a költségvetés „diszponábilitását".

Figyelemre méltó a szerzőnek az a megállapítása is, hogy *csak elméletileg képzelhető el az, hogy az elhasználódott munkaeszközök pótlása és a termelés bővítéséhez szükséges eszközök beruházása egymástól elkülönítve valósul meg.* A gyakorlatban ugyanis a műszaki fejlődés következtében — az állag tervszerű megóvása és pótlása, valamint a korszerűsítés együtt és egymásbafonódva történik. A műszaki kutatással kapcsolatos tevékenység jellege és megtérülése miatt is nehéz volna pontosan elhatárolni egymástól a termelőeszközök elhasználódásának értékét és a társadalmi tiszta jövedelmet. Ez a megállapítás útmutatást ad a vállalati finanszírozás fejlesztéséhez, ahhoz, hogy a vállalati vezetők nagyobb manőverezési szabadsághoz jussanak az amortizációs alap felhasználása tekintetében. A közvetett juttatások kérdésében is ehhez hasonló problémát vet fel a szerző.

Gergely István helyesen határozza meg a társadalmi tiszta jövedelem helyét és szerepét az önálló elszámolás rendszerében. Szakít a „kétcsatornás rendszer" idejétmúlt dogmájával, s a többcsatornás rendszer szükségességét — igen szellemesen — abból az anyagi érdekeltségből vezeti le, amely a társadalmi tiszta jövedelemnek vállalati erőfeszítésekkel való gyarapításához fűződik. Helyesen mondja: „ahhoz, hogy a vállalati nyereség (veszteség) alakulása a gazdaságosság érvényesülésében, a vállalati költségekkel való takarékosságban, tehát az *önálló elszámolás* előmozdításában *minél általánosabban* felhasználható legyen, többek között szükség van arra is, hogy a társadalmi tiszta jövedelemnek ez a formája *ne csak az anyagi termelés szférájában*, hanem minden, az önálló elszámolás rendszerében gazdálkodó egységnél, *minden állami vállalatnál realizálódjék*".

A szerző ismérvek szerint csoportosítja a társadalmi tiszta jövedelem formáit, s a *közgazdasági* ismérv szerinti tagolást emeli ki. Ez abban áll, hogy a realizálás milyen számítási alaphoz van kötve, s így milyen hatást tesz a vállalati tevékenység különböző oldalaira: a munkatermelékenységnek, az önköltségnek, a termelés mennyiségének és összetételének alakulására, az eszközök lekötésére, s a vállalat egész tevékenységére.

Részletesen elemzi a kötet a többi forma hatásait is. A társadalmi tiszta jövedelem egyes formáinak kialakulását, fejlődését és sajátosságait illetően a következő fő következtetéseket vonja le:

A tiszta jövedelem realizálásának formái a gyakorlat igényei szerint s nem pedig átfogó elméleti elképzelések alapján alakultak ki. Itt az ideje, hogy rögzítsük: melyik formának mi a funkciója és hatása, s milyen legyen közöttük a „munkamegosztás". Az egyes formák tárgyalásánál a szerző javaslatot is tesz erre.

A fejlődés során változott, s ma sem tekinthető elméletileg véglegesen kialakultnak a vállalati költségnek és a tiszta jövedelemnek az árban való elhatárolása. Ez azzal az itt már megemlített megállapítással függ össze, hogy társadalmi tiszta jövedelem címén

Digitized by Google

nemcsak tiszta jövedelem jellegű elemek realizálódnak.

A szakmai körökben sokat vitatott egy-, két- és több-csatornás rendszert illetően a szerző bebizonyítja: nincs okunk félni a formák sokféleségétől, ha mindegyiküknek megvan a maga sajátos feladata, ha megkönnyítik a gazdasági tisztánlátást és hatékonyabbá teszik az ösztönzést. A nyereséget illetően kifejti: nemcsak az lényeges, hogy ne legyen veszteséges a vállalat és az iparág, hanem az is, hogy tudatosan szabályozzuk az egyes vállalatok termékeinek árában foglalt nyereséget. Ne zavarjuk a tisztánlátást azzal, hogy az ármegállapításnál olyan elemeket szerepeltessünk, amelyeknek mértéke a nyereségben nem látható pontosan előre, s amelyek ezért kalkulálhatatlanok és rendkívül heterogének (pl. lakótelep eredménye).

A szerző pénzügyi oldalról vizsgálja az árpolitika és árképzés problémáit s hiányolja, hogy a termelői és fogyasztói árpolitika mellet egységes pénzügyi árpolitika nem alakult ki. A pénzügyi árpolitika szempontjai pedig nem esnek egybe és nem is eshetnek egybe az általános árpolitika szempontjaival, mert az ár 3—5 éves periódusra szól, pénzügyileg azonban operatívabban kell gondolkodni.

A szerző a szocialista irodalomban elsőként veti fel az állami költségvetés kettős jellegében gyökerező ellentmondást. Az állami költségvetés ugyanis egyrészt pénzügyi terv, jogszabály, előirányzat, másrészt gazdálkodási jellegű központi állami pénzalap, amely a vállalatok és szervek tevékenységének pénzügyi eredményei szerint alakul. E szerveknek a központi pénzalappal való kapcsolata csak közvetett, és időben nem esik feltétlenül egybe a költségvetési törvény periódusával. A szerző nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az anyagi és pénzügyi tervezésnek szoros egységet kell alkotnia, s komplex- anyagi-pénzügyi mérlegszemléletre van szükség.

A szerző a nyereségrészesedési rendszer tökéletesítésével is foglalkozik. Nyereségrészesedési rendszerünk helyesen ismerte fel ösztönzési rendszerünknek azt a fogyatékosságát, hogy a tervezett színvonal túlteljesítéséhez fűződik. A szerző azonban rámutat arra, hogy a nyereségrészesedési rendszer gyakorlati megvalósításával egy sajátos tervezési módszer alakult ki: a felügyeleti szerv úgy alakítja ki a nyereségrészesedési feltételeket, hogy figyelembe veszi a vállalat tervét is; ennek következtében a gyakorlatban nem érvényesül töretlenül az elméletileg kitűzött cél. Olyan számítási módszert kellene tehát kidolgozni, amely minden vállalatra nézve egyeségesen eleve figyelembe venné a vállalaton kívüli tényezőknek (pl. a központi eszközökből történő beruházásnak) a jövedelmezőségre való hatását. A szerző hibáztatja azt, hogy a tervezés jelenlegi módszere nem teremt kapcsolatot a nyereség tervezése és a műszaki fejlesztésnek a nyereséget alakító hatása között.

Gergely István munkájának elméleti alapgondolatait kandidátusi értekezésben védte meg. Műve — történeti-rendszerező jelentőségén kívül — elméletileg is értékes, a gyakorlatban hasznosítható következtetésekkel segíti a szocialista pénzügyi rendszer és a vállalati önálló elszámolás tökéletesítését.

Ráczkai Tamás

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Д-р ЙОЖЕФ САВО — Д-р АНДРАШ ЭЛИЯШ: Кооперация и специализация сельского хозяйства стран участников ЭСВ-и — — — 1

Д-р ЗОЛТАН НАДЬ: Общественная и правовая гаранция социалистической законности — — — — — — — — — — — — 14

АНДРАШ ХЕГЕДЮШ: Современная деревня и социологическое исследование — — — — — — — — — — — — — — 26

ИМРЕ ПАТКО: «Европа трёстов» и борьба рабочего класса за социализм — — — — — — — — — — — — — — — 41

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Промышленность Румынии в годы народной власти (ЭМИЛЬ ДРАГАНЕСКУ) — — — — — — — — — — 57

ОБЗОР

Мысли о критике и самокритике (ЙОЖЕФ ХОРВАТ) — — — — 64

О совещании преподавателей марксизма—ленинизма в вузах (ЯНОШ ИЛЛЕШ) — — — — — — — — — — — — 71

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Против преследования коммунистов в Америке — — — — — — 78

Некоторые вопросы развития независимых стран чёрной Африки (ЛАСЛО НАДЬ) — — — — — — — — — — — — 80

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Героический путь венгерской рабочей молодежи (Д-р ФЕРЕНЦ РАКОШ) 92

Ништван Гергей: Чистый доход в социалистической промышленности (ТАМАШ БАЧКАИ) — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

INHALT

DR. JÓZSEF SZABÓ—DR. ANDRÁS ÉLIÁS: Kooperation und Spezialisierung der RGWH—Staaten in der Landwirtschaft — — 1

DR. ZOLTÁN NAGY: Gesellschaftliche und juristische Garantien der sozialistischen Gesetzmässigkeit — — — — — — — 14

ANDRÁS HEGEDÜS: Soziologische Forschung im Dorf von heute — 26

IMRE PATKÓ: Ein „Europa der Trusts" und der Kampf der Arbeiterklasse für den Sozialismus — — — — — — — 41

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Die Industrie Rumäniens in den Jahren der Volksmacht (EMIL DRAGANESCU) 57

RUNDSCHAU

Gedanken über Kritik und Selbstkritik (JÓZSEF HORVÁTH) — — 64

Über die Beratung der Hochschullehrer der Marxismus—Leninismus (JÁNOS ILLÉS) — — — — — — — — — 71

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Gegen die Kommunistenverfolgung in U. S. A. — — — — — 78

Einige Fragen der Entwicklung in den unabhängigen Staten Schwarz-Afrikas (LÁSZLÓ NAGY) — — — — — — — 80

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Der heroische Weg der ungarischen Arbeiterjugend (DR. FERENC RÁKOS) 92

István Gergely: Reinertrag in der sozialistischen Industrie (TAMÁS BÁCSKAI) 97

Digitized by Google

CONTENTS

DR. JÓZSEF SZABÓ—DR. ANDRÁS ÉLIÁS: Cooperation and specialization in the agriculture of COMECON countries — — 1

DR. ZOLTÁN NAGY: The social and legal guarantees of socialist lawfulness — — — — — — — — — — — — — 14

ANDRÁS HEGEDÜS: Sociological research in the present-day village 26

IMRE PATKÓ: A „Europe of Trusts" — and the fight of the workers class for socialism — — — — — — — — — — — 41

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Rumania's industry in the years of the people's power (EMIL DRAGANESCU) 57

REVIEW

Thoughts on criticism and self-criticism (JÓZSEF HORVÁTH) — 64

Discussions held by university instructors of Marxism—Leninism (JÁNOS ILLÉS) 71

INTERNATIONAL REVIEW

Against the anti-communist campaign in America — — — — — 78

Some aspects of development in the independent States of „Black" Africa (LÁSZLÓ NAGY) — — — — — — — — — — 80

BOOK REVIEWS

The heroic path of Hungary's working youth (DR. FERENC RÁKOS) 92

István Gergely: Net receipts in the socialist industry (TAMÁS BÁCSKAI) 97

Digitized by Google

SOMMAIRE

DR. JÓZSEF SZABÓ—DR. ANDRÁS ÉLIÁS: La coopération et la spécialisation agricoles des pays du COMECON — — — — 1

DR. ZOLTÁN NAGY: Les garanties sociales et juridiques de la légalité socialiste — — — — — — — — — — — — 14

ANDRÁS HEGEDÜS: Le village d'aujourd'hui et les recherches sociologiques — — — — — — — — — — — — 26

IMRE PATKÓ: L'„Europe des trusts" et la lutte de la classe ouvrière pour le socialisme — — — — — — — — — 41

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

L'industrie roumaine pendant las années du pouvoir populaire (EMIL DRAGANESCU) 57

REVUE

Réflexions sur la critique et l'autocritique (JÓZSEF HORVÁTH) — 64

A propos d'une conférence des enseignants universitaires de marxisme—léninisme (JÁNOS ILLÉS) — — — — — — — 71

REVUE INTERNATIONALE

Contre la persécution anticommuniste en Amérique — — — — 78

Quelques questions du progrès des États indépendants de l'Afrique noire (LÁSZLÓ NAGY) — — — — — — — — — — 80

COMPTS-RENDUS

La voie héroique de la jeunesse ouvrière hongroise (DR. FERENC RÁKOS) 92

István Gergely: Revenu net dans l'industrie socialiste (TAMÁS BÁCSKAI) 97

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
JUN 13 1963
LIBRARY

5

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 MÁJUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

MARCEL DUFRICHE: A franciaországi helyzet a bányászok sztrájkja után — — — — — — — — — — — — — — — 1
FRISS ISTVÁN: Szocialista társadalmunk fejlődése és a gazdaságtudomány — — — — — — — — — — — — — — 14
ROMÁNY PÁL: Mezőgazdaságunk és a gazdasági verseny — — — 31
ZSARNÓCZAI SÁNDOR: Az agrár-értelmiség helyzete és feladatai 43
GEDŐ ANDRÁS: A mai kapitalizmus ideológiai válsága és a koegzisztencia — — — — — — — — — — — — — — — 56

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Az osztrák nagytőke és az integráció (WALTER STEIN) — — — — 76

KONZULTÁCIÓ

Szervezeti változások a szovjet gazdaságvezetés rendszerében (VAJDA PÉTER) — — — — — — — — — — — — — — — 81

SZEMLE

A Pest megyei mezőgazdasági szövetkezetek pártszervezeteinek munkájáról (BARÁTH KÁROLY) — — — — — — — — — — 85

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szocialista világrendszer gazdaságának 1962. évi eredményeiből (KÁPLÁR JÓZSEF) — — — — — — — — — — — — — 90

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A kapitalizmus a század elején és korunkban (Dr. SIMAI MIHÁLY) — 95
Horthy Miklós titkos iratai (PINTÉR ISTVÁN) — — — — — — — 99
Megjegyzés a giccsről (KOVÁCS GÉZA) — — — — — — — — — 105

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—457.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. április 27.
Megjelent 35 800 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

631989/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 5. SZ BUDAPEST 1963. MÁJUS HÓ

A franciaországi helyzet a bányászok sztrájkja után

Írta MARCEL DUFRICHE

A Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának 1962. december 12—13-i ülésén Maurice Thorez főtitkár a következőket mondotta: „A lényeges feladat most: megkeresni és megtalálni a közös álláspont, a közös akció alapjait a francia és a nemzetközi élet valamennyi kérdésében. Elsősorban biztosítani kell a tömegek érdekeinek védelmét gazdasági síkon."

A monopóliumok hatalmának ebben a megerősített rendszerében mindennapi parancsoló szükségesség volt és marad az, hogy össze kell fogni az összes ellenzéki erőket, mert csak így lehet megfékezni a dolgozók eszeveszett kizsákmányolását. Ebben a tekintetben a franciák nagy többsége tudatára ébredt annak, hogy de Gaulle egyáltalán nem állította helyre a dagályos szavakkal megígért társadalmi igazságosságot, hanem még súlyosbította is a dolgozó tömegek, mindenekelőtt a munkásosztály életkörülményeit.

A helyzetnek a súlyosbodását megmutatja néhány, hivatalos forrásokból származó számadat. 1957-től 1961-ig a termelés, a termelékenység és a nemzeti jövedelem Franciaországban 15—20 százalékkal emelkedett, az ipari termelés növekedése pedig meghaladta még ezt a százalékos arányt is: 21 és 28 százalék között mozog. Ezzel szemben a bérek és a fizetések vásárlóereje ugyanezen időszak alatt 4—10 százalékkal csökkent a különböző kategóriákban. Végül: az elmúlt négy esztendőben, tehát viszonylag rövid idő alatt a tőkés társaságok profitja ugrásszerűen 85 százalékkal emelkedett.

A dolgozók helyzetének romlása a legjobban az állami és az államosított szektorban volt érezhető. Más szóval ez azt jelenti, hogy a tőkés állam példát mutatott és fényesen illusztrálta, hogy milyen szerepe van a monopolista államkapitalizmusnak.

Digitized by Google

1958 májusa óta féktelen propagandával megpróbálták meggyőzni a francia népet arról, hogy a gaulleista hatalom osztályok fölötti hatalom, hogy az államfő „nem tartozik senkihez" és szuverén döntőbíró. Maga de Gaulle szüntelenül táplálja ezt a propagandát és magát „vezérnek" nevezi. Ehhez a szociális demagógiához járul a minden tekintélyi rendszerre jellemző nacionalista demagógia. „Franciaország nagysága, függetlensége, jövője ölt testet de Gaulleban..."

Most azonban itt vannak a tények, s ezek oly makacsak, hogy sokan — olyanok is, akik szándékosan szemet hunytak — kénytelenek megállapítani, hogy a gaulleista politika nemcsak osztálypolitika, amely teljes egészében a monopóliumok megnövekedett követeléseinek kielégítését szolgálja, hanem nemzetellenes politika is, amely kárt okoz az ország alapvető érdekeinek.

A Francia Kommunista Párt a személyi hatalom rendszerének uralomra jutásától kezdve leleplezte és megbélyegezte e rendszer igazi jellegét. Akkor még egyedül volt, de előre látta, hogy a rendszer áldozatainak tömege növekedni fog és ezzel együtt jár igen széles társadalmi rétegek elégedetlensége. A helyzetnek ez az alakulása szükségszerűen maga után vonta azt, hogy e társadalmi rétegeket képviselő bizonyos pártok és bizonyos szervezetek felülvizsgálták korábbi álláspontjukat. A tisztulásnak ez a folyamata most is tart, s ez magyarázza meg a közeledéseket, a közös állásfoglalásokat, a közös akciót.

A gaulleista hatalom nemzetellenes politikája különösen a bányászok márciusi sztrájkja idején lepleződött le. Amit a Decazville-i bányászok 1961 végén és 1962 elején vívott hősi harcukkal nem tudtak elérni, azt a bányászok egységes mozgalma most győzelemre vitte.

A gaulleista hatalom a monopóliumok uralma alatt áll és ezek érdekében feláldozza a francia gazdaság döntő szektorát, a szénipart. A francia széntermelés 1958-ban 60 millió tonna volt. 1961-ben már nem haladta meg az 52,3 millió tonnát és a IV. gaulleista terv előirányzata szerint 1975-ben már csak 45 millió tonna lesz, vagyis visszazuhan arra a szintre, ahol volt 1924-ben.

Franciaország energia-politikája nem a hazai termelésen alapul, mint ahogy az ország felszabadulásakor ezt megígérték, hanem a közel-keleti és a szaharai kőolaj behozatalán és a Ruhr-vidékről, az Egyesült Államokból származó szénimporton.

Hogy miért? Azért mert a finánctőke így találja meg a számítását. Azok a bankok, amelyek közvetlen képviselethez jutottak a kormányban, Pompidou-n, Jacquinot-on, Giscard d'Estaing-en, Couve de Murville-ön és a hozzájuk hasonlókon keresztül, milliárdokat fektettek be egyrészt az Iraki Petroleum monopóliumba, másfelől pedig az Union Navale hajózási társaságba, amelynek

Digitized by Google

flottája bonyolítja le az Egyesült Államokból Franciaországba irányuló szénszállítást.

A nemzet szénvagyonának elszabotálása azonban nem egyedüli példája a monopóliumok nemzetellenes politikájának. A bányászok sztrájkja alatt élesen felvetődött a lotharingiai vasércmedence jövőjének kérdése is, mert a gaulleista hatalom egyre jobban korlátozni akarja a vasérc kitermelést a medencében. A távoli Mauritánia vasérce ugyanis, amely a francia és a nyugatnémet monopóliumok ellenőrzése alatt áll, nemcsak búsás haszonnal járó pénzügyi tranzakciókra ad alkalmat, hanem ugyanakkor megadja a francia neokolonializmusnak azt a lehetőséget, hogy betöltse azt a szerepet, amelyet annyi időn át közvetlenül gyakorolt Afrikában a francia imperializmus.

A bányászok sztrájkja felrázta az egész francia népet. Egész sor olyan probléma, amelyet a Francia Kommunista Párt már kielemezett és amelyre több ízben is felhívta a néptömegek figyelmét, most olyan erővel vetődött fel, hogy *joggal beszélhetünk mélyreható minőségi változásról a franciák millióinak a problémákról alkotott véleményében.*

Ilyen például az Európai Szén- és Acélközösség (CECA), amely az első köve volt annak az átfogó monopoltőkés építménynek, amelyet Közös Piac néven ismerünk. Mindamellett mindezek a kérdések zavarták azt, hogy a dolgozók tudatára ébredjenek életkörülményeik állandó romlásának.

A franciaországi társadalmi helyzet alakulásának van azonban egy döntő tényezője, amelyet külön ki kell emelnünk, mert kihatása számos területen megérződik. Az algériai háború befejezésére gondolunk. Számos más következménye mellett az algériai háború befejezése a francia dolgozók számára azt jelentette, hogy sok tízmilliárd frank szabadul fel a dolgozó tömegek legégetőbb igényeinek kielégítésére. Az algériai háború több mint hét évig óriási összegeket emésztett fel. Amikor megszűnt ez az óriási pénzpocsékolás, az államnak ésszerűen nagyobb összegeket kellett volna fordítania költségvetésében polgári célokra... Ez a meggondolás azonban elvonatkoztat a gaulleista politika agresszív, háborús irányától, amelyet az algériai háború nem tudott mindenki számára világosan megmutatni.

Valóban, az 1963. évi költségvetés katonai előirányzatai felülmúlnak minden korábbi katonai kiadást, s elérik az egész költségvetés 25,1 százalékát. A gaulleista rezsim öt esztendeje alatt a katonai kiadások 40 százalékkal emelkedtek. A francia atomütőerő, amelyet de Gaulle a francia nagyság leglátványosabb kifejezőjének tart, új Danaidák hordója, amelyben eltűnik a nemzeti jövedelem jelentős része, megint csak a dolgozó nép igazi érdekeinek rovására,

Digitized by Google

Az államfő 1962. december 31-én az országhoz intézett jókívánságaiban így beszélt: „Hála e józan és hatékony rendszer alatt tett nemzeti erőfeszítéseknek, felvirágzásunk olyan színvonalat ért el, amilyet azelőtt sohasem láttunk, társadalmi haladásunk pedig példátlan ütemben tör előre."

Ezek a szavak valóságos kihívásként hangzanak a franciák milliói számára, akik szűkös, nehéz helyzetben, nyomorban élnek... Munkások, alkalmazottak, tisztviselők, kiskereskedők és kisiparosok, parasztok, sőt bizonyos kategóriákhoz tartozó mérnökök és technikusok is saját személyes tapasztalatuk alapján megállapíthatják, hogy a rendszer feláldozza őket a monopóliumok érdekében, s a monopóliumok felvirágzása valóban olyan színvonalat ért el, amilyenre azelőtt nem volt példa. Az igazság gyakran lassabban tör utat magának, mint ahogy egyes türelmetlen emberek szeretnék, de végül is a mindennapi valóság tüzében felszínre jut.

Ez történt azzal is, amit a Francia Kommunista Párt már 1958-ban, a személyi hatalom uralomra jutása után előre látott, és ami nagy erővel megmutatkozott tavaly év végén, a köztársasági elnök megválasztásának kérdésében az egyetemes választójog alapján tartott népszavazás és a törvényhozási választások alkalmával.

Ismeretes, hogy az 1962 októberi népszavazáson de Gaulle öt millióval kevesebb szavazatot kapott, mint a megelőző népszavazáson és nem nyerte meg magának a választók többségét. A novemberi törvényhozási választásokon pedig nagy erővel bontakozott ki az egység-irányzat, amely új jelleget adott a franciaországi politikai helyzetnek.

Maurice Thorez elvtárs a Központi Bizottság 1962. december 13—14-i ülésén elemezte e politikai harcok eredményeit és rámutatott: „Elsősorban szembetűnő a reakciós erők koncentrációja de Gaulle és pártja mögött. Másodsorban azt látjuk — s ez a jelen és a jövő szempontjából egyaránt a legfontosabb —, hogy tömörültek a köztársasági erők a választások második fordulójában. Ez a tényleges egység, amely széles körben valósult meg a személyi hatalommal és hivatalos jelöltjeivel szemben."

A kommunista és a szocialista képviselőjelöltek egymás javára történt visszalépései ennek az egységnek — elsősorban a munkásosztály szempontjából — jellemző megnyilatkozásai. De különösen két megyében öltött annyira testet az egység, hogy valósággal kézzelfogható lett a dolgozók számára: Nord és Pas-de-Calais megyékben, ahol a Szocialista Párt vitathatatlan proletárbázisra támaszkodhat. A 200 ezer francia bányásznak több mint fele él ebben a két megyében és a választások a reakció vereségét jelentették a kommunistákkal és a szocialistákkal szemben. Nord megyében 1958-tól 23 képviselő közül 5 szocialista volt, kommunista képviselő egyáltalán nem volt. 1962 novembere óta 7 szo-

Digitized by Google

cialista és 5 kommunista képviselő van, ami abszolút többség. Pas-de-Calais megyében 14 képviselő közül jelenleg 6 szocialista és 2 kommunista, míg azelőtt csupán 7 szocialista képviselő volt. Jelenleg tehát itt is abszolút többségük van a szocialistáknak és a kommunistáknak.

Kétségtelen, hogy a Kommunista Párt és a Szocialista Párt által elért sikerek, e sikerek elérésének módja, vagyis a két párt választóinak példamutató fegyelmezettsége az egymás javára történt lemondások esetében, igen nagy mértékben megnövelte a dolgozóknak a saját erejükbe vetett bizalmát. Új távlatokat nyitott meg abban a harcban, amelyről minden dolgozó tudja, hogy minden területen az egyedüli út, amely elvezet a győzelemhez, mindenekelőtt a közvetlen gazdasági követelések érvényesítésében.

Így azután 1963 januárjában, amikor a CGT kezdeményezésére a bányászok elindították követelési mozgalmukat, ehhez már megvoltak a legfontosabb feltételek: fokozott harci szellem, megnövekedett öntudat, mindenekelőtt pedig az összes bányászok közös egységakarata.

A harc első szakaszában alkalmazott forma, a termelés lelassítása éppen azt kívánta meg, hogy mindenki egyetértsen, mindenki egyénileg a legszigorúbban tartsa meg a fegyelmet. A siker oly nagy volt, hogy a kormány február 15-én megbeszélést javasolt az összes szakszervezeteknek. A bányászok harci szelleme oly magas volt, hogy a CGT joggal kérhette, függesszék fel a megkezdett akciót a megbeszélések megkezdéséig.

Valójában gyakorlatilag nem volt mit megvitatni a gaulleista hatalom képviselőivel. Minden szakszervezet azonos követelésekkel állt elő: *11 százalékos azonnali béremelés* annak az elmaradásnak az ellensúlyozására, amelyet a bérek szenvedtek el 1957-hez viszonyítva, *négy heti fizetett szabadság, a munkaidő csökkentése és a francia szénbányászat egész helyzetének megvizsgálása.* A kormány válaszul nevetséges béremelési ajánlatot tett, s elutasított minden más követelést. „Vagy ezt, vagy semmit" — jelentette ki kereken Bokanowski miniszter.

A bányászok a kormány állásfoglalását nyomorúságos helyzetük kigúnyolásának tekintették, s valóban az is volt. Március elsejére tehát elhatározták az általános sztrájkot. Meg kell jegyezni, hogy a 20 ezer vasérc-bányász, aki nem volt közvetlenül érdekelve a bérek kérdésében, csatlakozott a döntéshez, hogy egyfelől gátat vessen a már ismert okokból tervbe vett felmondásoknak, másfelől pedig kikényszerítse a lotharingiai vasércmedence részleges felszámolására vonatkozó gaulleista terv felülvizsgálatát.

A hatalom ellenlépése várható volt: a sztrájk letörésére a behívás eszközéhez fog folyamodni. Valóban, de Gaulle alá is írta a

Digitized by Google

polgári mozgósításról szóló rendeletet, amelynek március 4-én, hétfőn kellett volna életbe lépnie. A március elsejei sztrájk mindamellett teljes volt. *Egyetlen bányász sem mulasztotta el osztálya iránti kötelességét,* pedig meg kell jegyezni, hogy *a bányászok között 38 ezer különböző nemzetiségű bevándorolt* — marokkói, olasz, lengyel, spanyol, algériai stb. — munkás van, *s ezek mind végigvívták a harcot francia társaik oldalán.*

Az első naptól kezdve sztrájkbizottságok alakultak minden egyes aknában, s ezekben a CGT, a CFTC és Force Ouvriére tagjai foglaltak helyet. Az egység teljes, sziklaszilárd volt az egyszerű dolgozók között.

De Gaulle jól tudta, mit csinál, amikor úgy határozott, hogy a mozgósítási rendelet csak március 4-től lép hatályba. Nord és Pas-de-Calais megyékben a hétfő rendszerint munkaszüneti nap, a bányászok nem mennek a bányába. Ezzel szemben Lotharingiában, amely a bányászok számát tekintve a Nord és Pas-des-Calais medence után következik jelentőségben, már közvetlenül érintve volt. Lotharingiában 1962 októberében de Gaulle megkapta a szavazatok — köztük a bányász-szavazatok — 80, sőt 90 százalékát is. Ilyen körülmények között miért ne számíthatott volna arra, hogy engedelmeskednek a rendeletnek? Nyilvánvaló, hogy ha sikerül rést ütni a bányászok harci frontján, a sztrájk sikerét súlyos veszély fenyegette volna.

A lotharingiai bányászok azonban nem törődtek a „vezér" piszkos számításaival, és osztályöntudatuknak hála, március 4-én, hétfőn döntő győzelmet arattak. A behívási rendelet végrehajtását mindenütt meghiúsították! Igaz, bizonyos állásfoglalások hatalmas tánogatást nyújtottak a lotharingiai bányászok és az egész bányászság számára. Első ízben történt meg, hogy a bányákban dolgozó mérnökök és szakemberek már az első nap közölték: teljes mértékben szolidárisak a bányászokkal mind a követeléseket, mind pedig az akció formáit illetően. Milyen jellemző a mérnökök és a szakemberek magatartása a gaulleista hatalommal szemben kialakult szellemre! Megmutatja, hogy a jelenlegi rendszer jellegének megítélésében milyen mélyreható változás megy végbe az emberek tudatában.

Egyébként március 2-án a CGT kezdeményezésére a CGT, a CFTC, a Francia Pedagógusok Autonóm Szakszervezete és a Francia Diákok Országos Szövetsége közös felhívást adott ki, hogy az egész ország területén március 5-én, kedden, nagyedórára szüntessék be a munkát, tiltakozásul a polgári mozgósítás ellen, amely sérti a sztrájkjogot. A felhívásnak milliók és milliók tettek eleget az országban. Így történt hogy, bár a kormány számottevő rendőri erőkkel árasztotta el az összes bányászlakta területeket, mégis

Digitized by Google

csúfos vereséget szenvedett, már a sztrájk kezdetén, s ez jó jel volt a továbbiakra nézve.

A mozgósítás kudarca annyira nyilvánvaló volt, hogy a kormány nem merte megismételni ezt a próbálkozást a vasutasokkal és a villamosipari dolgozókkal, akik március folyamán többször is beszüntették a munkát és vívtak korlátozott sztrájkokat követeléseik teljesítéséért.

Ennek a tulajdonképpeni oka az, hogy a francia nép egy emberként foglalt állást a bányászok és harcuk mellett. Kétségtelenül rokonszenvet kelt a bányászok munkája, de az a szolidaritás, amely irántuk megmutatkozott, vitathatatlanul politikai tartalommal volt teli: alapjában véve megmutatta, hogy egyre erősödik az ellentét magával a gaulleista rendszerrel és egész politikájával szemben.

Ami a politikai pártokat illeti, a Kommunista Párt és a Szocialista Párt teljesen a bányászok és a harcban álló többi dolgozó mellett állt. A két párt parlamenti csoportjai párhuzamosan követelték a parlament összehívását a szociális helyzet megvitatására, erre viszont a kormány nem volt hajlandó. A teljesen elszigetelődött UNR kivételével a többi párt is támogatta a bányászokat.

A francia polgármesterek kongresszusa március 4-től 7-ig ülésezett Párizsban, vagyis a bányászok sztrájkjának kezdetén, s egyhangúlag kifejezte szolidaritását a bányászok iránt. A belügyminiszter, aki a hagyományoknak megfelelően beszédet mondott e kongresszuson, bizony alig tudta megértetni magát.

A főtanács a megye választott járási képviselőinek testülete. Mindazok a főtanácsok, amelyek március folyamán ülést tartottak, anyagi támogatást szavaztak meg a bányászoknak, sőt kijelentették azt is, hogy szolidárisak a sztrájk céljaival. Szinte megszámlálhatatlan község járt el hasonlóan. A francia bíborosok és püspökök konferenciája felhívta az összes keresztényeket, támogassák a bányászokat. Ami az anyagi szolidaritás megnyilvánulását illeti, régi szervezett harcosok sem emlékeznek hasonló lendületre, ilyen számottevő eredményre. Az ország egész területén mindenütt alakultak bizottságok, amelyek a legszélesebb közvéleményt képviselték. A Párizs környéki bizottságban részt vett minden szakszervezet, 27 szervezet és párt, köztük a Francia Kommunista Párt, a Szocialista Párt, a Radikális Párt, az MRP, a PSU stb. Számos parasztszervezet pénzt és különféle élelmicikkeket gyűjtött a bányászok számára. Március egész folyamán egységes gyűléseket szerveztek és sokfelé most történt meg 15 év óta először, hogy szocialisták és kommunisták egymásra találtak a szónoki emelvényen. A Francia Kommunista Párt és a Szocialista Párt megyei szervezetei, gyakran más szervezetekkel együtt, 30 megyében közös lépéseket tettek a bányászok mozgalmainak támogatására.

Digitized by Google

Ily módon egyfelől *a bányászok sztrájkja az egység kialakulásában katalizátorként hatott, előbbre vitte az egység ügyét,* másfelől pedig *az egység és a szolidaritás erősödése a sztrájk szilárdságának hatalmas erejű tényezőjévé lett.*

A bányászok győzelmének van egy másik tényezője is: *a nemzetközi szolidaritás.* Ez a szolidaritás ritkán nyilvánul meg ilyen mértékben, ilyen szinten. A francia bányászok érezték ennek a barátságnak, ennek az aggodalomnak a megnyilvánulásait és megtanulták még jobban értékelni azt, hogy mit jelent a proletár nemzetköziség, az egész világ dolgozói harcának alapja. A testvériségnek ezek a tanújelei, amelyek elsősorban a szocialista táborhoz tartozó országokból érkeztek, mélységesen meghatották a bátor harcosokat, a francia munkásosztály legjobbjait.

Miközben a bányászok folytatták a sztrájkot, sok százezer más dolgozó, sok más szakma is előterjesztette a maga követeléseit, különösen a fizetett szabadság felemelésére. Ezzel a követeléssel kapcsolatban napról napra születtek sikerek, mégpedig elsősorban a bányászok sztrájkja következtében, mivel a tőkések és a kormány igyekeztek elkerülni a konfliktus terjedését.

Ebben a maga által támasztott nehéz, veszélyes helyzetben a kormány kénytelen volt felülvizsgálni eredeti álláspontját és egy háromtagú bizottságra, a „bölcsek bizottságára" bízta azt a feladatot, hogy új javaslatokat dolgozzon ki, amelyeket a bányász-szakszervezetek elé terjesztenek. A bizottság a számokkal végzett bűvészkedések ellenére is kénytelen volt elismerni, hogy a bányászok bére 8 százalékkal elmaradt, s ezt az elmaradást pótolni kell. A szakszervezetek az elmaradás mértékét 11 százalékban állapították meg.

A gaulleista kormány megerősítette a maga munkásellenes politikáját, amikor nem volt hajlandó gyakorlatilag alkalmazni saját szakembereinek megállapításait, és a bányászoknak egy héttel tovább kellett harcolniok, hogy mégis kikényszerítsék tőle azokat a lényeges javításokat, amelyek megkoronázzák a bányászok példamutató akcióját. Ez alatt a hét alatt tehát a gaulleista hatalom ismét megmutatta antiszociális arculatát. De Gaulle lakájai, az UNR képviselők megpróbálták megtörni a sztrájkot, különösen Lotharingiában, de a sztrájkbizottság nyilvánosan leleplezte őket, ebben a CGT, a Force Ouvriére és a CFTC legtekintélyesebb vezetői vettek részt.

A Nord és Pas-de-Calais medencében a sztrájknak ebben az utolsó szakaszában még jobban megerősödött az egység. Nyolcvanezer ember előtt, s első ízben, a CGT-hez, a CFTC-hez és a Force Ouvriére-hez tartozó bányász-szakszervezetek országos vezetői megerősítették azt a közös elhatározásukat, hogy a bányászok sztrájkját végigvezetik, a legszorosabb egységben.

Digitized by Google

Azok a szervezetek, amelyek annak idején felszólították a dolgozókat, hogy március 5-én negyedórára szüntessék be a munkát, március 25-én újabb közös határozatot tettek közzé, megerősítve azt az elhatározásukat, hogy tömegakcióra hívják fel a munkásosztályt abban az esetben, ha a kormány ismét merényletet követ el a szakszervezeti szabadságjogok és a sztrájkjog ellen.

Látva a bányászsztrájk megtörésére irányuló erőfeszítések hiábavalóságát, a kormány kénytelen volt felújítani a tárgyalásokat a bányász-szakszervezetek képviselőivel, köztük a mérnökök és szakemberek képviselőivel is. És miután e képviselők az utolsó pillanatig is együtt maradtak, mint a kéz öt ujja, és szilárdan, mint a szikla, a kormány kénytelen volt engedni a bérek, a negyedik heti fizetett szabadság kérdésében, és hozzájárulni ahhoz, hogy a közeljövőben tárgyaljanak a munkaidő csökkentéséről és a szénbányászat jövőjéről.

Nyilvánvaló, hogy a bányászok követeléseit nem elégítették ki teljes mértékben, de a sztrájkok általában kompromisszummal értek véget. *A bányászok által elért kompromisszum pozitív*, miután a bérek emelésének mértéke 1964. január elsején eléri a 13,25 százalékot, holott a kormány eredetileg alig akart többet megadni, mint ennek a felét. Pénzben kifejezve ez azt jelenti, hogy a kormány kénytelen az erre a célra szánt előirányzatot megkétszerezni. Április 3-án még hallani sem akart a negyedik heti fizetett szabadságról, a végén azonban mégis kénytelen volt engedni.

A bányászok nagyszerű sztrájkja értékes győzelem maguknak a bányászoknak, de az egész francia népnek is. A burzsoá sajtó ezt eléggé ki is domborította és mélységesen sajnálkozott de Gaulle vereségén. Hasonló volt a sztrájk visszhangja nemzetközi síkon is. A Times című nagy angol független napilap így írt: „De Gaulle ügyetlen volt. Közvetlenül beavatkozott, hogy véget vessen a sztrájknak és a tömeges behívás fegyveréhez folyamodott, amit viszont a bányászok teljesen figyelmen kívül hagytak, s de Gaulle nem tudott ellenük megtorlást alkalmazni. Az anti-gaulleisták megelégedéssel állapíthatják meg, hogy ez az első kihívás az elnök ellen, amely elérte célját."

A kemény harc után nem túlzás azt állítani, hogy *Franciaországban új helyzet állt elő*. Vannak olyan következmények, amelyeket még nem lehet felmérni, de mindenesetre bizonyos tényeket máris meg lehet állapítani.

A Francia Kommunista Párt Politikai Bizottsága április 11-én kijelentette: „A hatalom az utolsó pillanatig elutasította a lényeges követeléseket, s bebizonyította rosszakaratát. De a gaulleista hatalom meggyengülve került ki az összecsapásból, meghiúsult az a terve, hogy szétzúzza a sztrájkjogot és a szakszervezeteket."

Digitized by Google

Kétségtelen, hogy 1963 márciusa felnyitotta a szemét sok olyan embernek, aki addig még nem látta az igazi jellegét a gaulleista rendszernek, amelyet a kommunisták kezdettől fogva a monopóliumok megerősített hatalmának minősítettek. De Gaulle maga is sokat vesztett tekintélyéből a tömegek előtt, és bár a közvéleménykutatást mindig lehet irányítani, mégis rá kell mutatnunk az IFOP (Francia Közvéleménykutató Intézet) március 30-i megállapítására, amelyet a France Soir, a legelterjedtebb párizsi napilap közölt: „A franciák 42 százaléka elégedett a tábornokkal, míg március 15-én 47 százalék, január elsején pedig 64 százalék volt elégedett vele. Ami az elégedetlenek számát illeti, az a januári 22 százalékról március 30-án már 40 százalékra emelkedett."

Jellemző, hogy a bányászok sztrájkja idején, az, aki magának a „vezér" címet adományozta, nem tartotta kötelességének, hogy valamilyen formában megnyilatkozzék. Szándékai pedig határozottak voltak, mint ahogy ezt 1963. március 22-i számában a La Vie Francaise című pénzügyi szaklap írja: „Már csaknem egy hónapja, hogy de Gaulle tábornok fogadott egy tekintélyes tőkés vezetőt. A tábornok azt ajánlotta neki, hogy tartson ki szigorúan a bérek kérdésében a magánszektorban. Ami az állami szektort illeti, majd ő, de Gaulle gondoskodik róla. A szakszervezetek hitbizománnyá váltak, s majd észre tudja téríteni őket, ha népszerűtlen sztrájkra kerül sor."

A gaulleista hatalom e célkitűzéseinek fényében még jobban fel lehet mérni a bányászok sikerének nagyságát. De Gaulle pártja, az UNR teljesen elszigetelődött, s az úgynevezett „baloldali" gaulleisták még jobban elvesztették becsületüket. Moselle-ben, vagyis a lotharingiai szénmedence megyéjében ennek jellemző példája volt tapasztalható. A megyében 8 képviselő közül hetet gaulleista jelszavakkal választottak meg, mégpedig a bányászkörzetekben. Lássuk most azt a legutóbbi közleményt, amelyet 1963. április 17-én adott ki a CGT—CFTC—Force Ouvriére szakszervezetközi bizottság, a sztrájkbizottság utódja: „A lotharingiai bányászok már tudják, hogyan állnak az UNR-rel, és csak önmagukban bíznak. Nem engedik félrevezetni magukat sem a kormánytól, sem a jelenlegi UNR-képviselőktől, sem pedig a bányáktól."

Az a változás, amelyről ezek a határozott szavak tanúskodnak, végbement a bányász-feleségek tudatában is, hiszen az egész sztrájk ideje alatt mindnyájan csodálatraméltó magatartást tanúsítottak. Nem túlzás azt állítani, hogy a feleségek megértő támogatása nélkül a bányászok sokkal nehezebben viselték volna el ennek a nehéz sztrájknak a 35 napját.

A márciusi csatából igen világosan levonható egy másik bizonyosság: *a munkásosztály és a demokratikus erők egysége nagy,*

Digitized by Google

igen nagy lépést tett előre. Szakszervezeti síkon látványos közeledések történtek, nemcsak a bányászok között, de a különböző szakmák között is, és nemcsak az egyszerű dolgozók körében. A CGT mindig is úgy vélekedett, s ma jobban úgy véli, mint valaha, hogy különösen a Force Ouvriére szervezeteivel kell erőfeszítéseket tenni az egység érdekében. Ennek oka az, hogy a Force Ouvriére, ha szabad ezt a kifejezést használni, a CGT-nek egy levált darabja, s alapvető álláspontja oly közel áll a CGT álláspontjához, hogy a két szakszervezeti szövetség szervezeti szabályzata alig különbözik egymástól. A szakszervezeti újraegyesítés kérdése ma már állandóan napirenden van a szakszervezeti aktivisták között, a Force Ouvriére aktivistái között is. Vannak ugyan még igen nehéz akadályok, de mindkét részről megváltozott a hozzáállás.

Politikai síkon már esett szó azokról a közös állásfoglalásokról és közös akciókról, amelyekre sor került a bányászok sztrájkja idején. Azóta újabb közös állásfoglalásokról számolhatunk be. Így például folynak a leszerelésért küzdő erők vezetőinek május 19-én Párizsban, a békemozgalom kezdeményezésére tartandó tanácskozásának előkészületei. Azelőtt ritkán fordult elő, hogy szocialisták csatlakoztak a békemozgalom által megszervezett megnyilatkozásokhoz. Most a tanácskozás előkészítő bizottságában részvevő 274 személyiség között sok olyan van, aki tagja a Szocialista Pártnak és más baloldali szervezeteknek.

Igaz, hogy a francia atomütőerő megteremtése, amellyel de Gaulle szinte jelképezni akarja a maga uralmát, a közvélemény igen széles rétegét fordítja a tábornokkal szembe. Megmutatkozott ez március 11-én, amikor föld alatti robbantást hajtottak végre a Szaharában (ez a robbantás a francia adófizetőknek 300 millió frankba került). Ekkor történt, hogy a Force Ouvriére Nord és Pas-de-Calais-i bányász-szakszervezeteinek egyik felelős vezetője a luxemburgi rádióban kijelentette: „Könnyű meglátni a milliárdokat abban a füstfelhőben, amely a múlt héten a Szahara fölé emelkedett, a Pierrelatte készítményeiben és a Mirage gépeiben."*

A tekintélyi politika, a nagyság őrülete, amely együtt jár a gaulleista hatalomra jellemző hidegháborús, provokációs politikával, a féktelen nacionalista demagógia ellenére sem tudja már többé félrevezetni a franciák tömegeit. Ellenkezőleg, a Le Monde című burzsoá lap március 24-én kénytelen volt a következőket írni: „A nagyság politikája tarthatatlan, ha a termelés rovására és a dolgozók kárára folytatják."

Így tehát a rendszer gyengülése és a baloldali egység erősödése, amely már az 1962 novemberi választások után előállott

* A Pierrelatte — atomüzem, a Mirage pedig — atombombák szállítására szolgáló repülőgép.

Digitized by Google

helyzet jellemző vonása volt, tovább folytatódik és egyre világosabb távlatokat tárt fel. Mindamellett tény az, hogy de Gaulle és szörnyű államgépezete igen erős hálóban tartja az egész országot és még kemény, hosszú harcra lesz szükség ahhoz, hogy Franciaországban igazi demokrácia valósuljon meg.

A személyi hatalom máris megpróbálja visszavenni egyik kezével azt, amit kénytelen volt megadni a másikkal. Mindenekelőtt gazdasági síkon próbálkozik.

Nyilvánvaló, hogy amikor a kormány hónapokon át nem volt hajlandó teljesíteni a bányászok jogos, szerény követeléseit, maga lett az oka annak, hogy a nemzetgazdaság sok tízmilliárdnyi veszteséget szenvedett. Ezeket a mesés összegeket a dolgozó nép rovására akarja visszaszerezni és Giscard d'Estaing pénzügyminiszter, aki az Indokínai Bankot képviseli a kormányban, április 10-én ezért beszélt arról, hogy a külkereskedelemben számottevő deficit mutatkozik (14 százalékos) és a termelés március folyamán visszaesett (5 százalékkal).

Hogyan akarja a kormány pótolni a hiányokat? Azzal, hogy felemeli a közlekedés és a villany árát, s újabb adókat vet ki. Szó sincs arról, hogy megnyírbálja azokat az ajándékokat, amelyeket az állam minden esztendőben oly bőkezűen ad a monopóliumoknak azzal, hogy kedvezményes tarifát szab meg a nagyiparosok számára. A francia államvasutak (SNFC) egész vagonok és szerelvények igénybevétele után az 1938-ik évi díjszabásnak a 18-szorosát kéri, míg az utazási tarifa esetében az együttható 30-szorosára emelkedett, ugyanakkor pedig a gyárosoknak a háború előttinek 40—50-szeresét fizeti a megvásárolt anyagokért. Ennek eredménye: évente 3 milliárd frank ajándék az iparmágnásoknak. A szintén államosított francia villamosművek az elektrokémiai és villamoskohászati üzemeknek az áramot 21-szeresen olcsóbban adja, mint a háztartásoknak. A gyárosok számára egy kilowattórát az 1938. évi ár 15-szörösével számol fel, ami másfél milliárd hasznot juttat a nagytőkéseknek, vagyis annyit, amennyit az államosított vállalat bérekben kifizet. Ami a szenet illeti, a szintén államosított francia szénbányák 5—10 százalékkal az önköltségi ár alatt adják el a gyáraknak. A monopolista államkapitalizmusban ez a szerepe az államosításnak: a monopóliumoknak juttatja az államosított vállalatok dolgozói által termelt értéktöbblet egy részét.

A gaulleista hatalom elsősorban azon igyekszik tehát, hogy a bérmunkásokkal, a kisemberekkel fizettesse meg azokat a béremeléseket, amelyekre kényszerítették őt a bányászok, a vasutasok, a gáz- és villanyszolgáltatás dolgozói, a köztisztviselők stb. Igyekszik ugyanakkor megtörni a szakszervezeteket, amelyek a polgári mozgósítással kapcsolatban olyan csúfos vereséget mértek rá. De

Digitized by Google

Gaulle szándékairól világosan beszél egyik minisztere, a Schneider du Creusot család tagja: „A politikai pártokat szétzúzták mert nem akarták elhinni, hogy formulájuk elavult. A szakszervezetekre is ugyanez a sors vár, mert elavult jelszavakhoz ragaszkodnak görcsösen."

Azt lehetne erre válaszolni, hogy a vágytól a valóságig hosszú az út, s ami a Francia Kommunista Pártot illeti, 1963 első három hónapjában 25 ezer új tag lépett be a pártba!

A hatalom szándékai azonban félreérthetetlenek. A minisztériumi hivatalokban szorgalmasan tanulmányozzák a sztrájkjog kérdését, hogy olyan formulát találjanak, amelynek segítségével ki tudják venni a dolgozók kezéből ezt a döntő harci fegyvert. A gaulleista UNR-párt lapja síkraszáll olyan sztrájktörvény mellett, amely másolata a Taft—Hartley-törvénynek, ez ugyanis feljogosítja az Egyesült Államok elnökét arra, hogy 80 napra felfüggessze a szakszervezetek sztrájkfelhívásának teljesítését.

De Gaulle feltétlenül engedelmes többséggel rendelkezik a nemzetgyűlésben és könnyű sikerben reménykedik ezen a téren. Ezt a többséget azonban csak a sajátos választójogi törvénynek köszönheti, mert az országban ez a „többség" a választóknak csak 31 százalékát képviseli.

A tényleges erőviszonyok tehát korántsem teszik lehetővé a köztársasági elnök számára, hogy minden nehézség nélkül megvalósítsa a munkásosztály ellen tervezett sötét szándékait. A munkás- és demokratikus erők egységének és akciójának megszilárdítása, mindenekelőtt pedig a kommunisták és a szocialisták egységének erősödése el tudja hárítani a gaulleista hatalom újabb reakciós próbálkozásainak veszélyét.

A Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának legutóbbi ülésén hozott határozata megjelöli azt az utat, amely ma időszerűbb, mint valaha: A kommunistáknak az a legfőbb feladatuk, hogy tartóssá tegyék és megszilárdítsák a szocialistákkal és más köztársasági erőkkel való eddigi közeledést. Ezen az úton haladva meg lehet majd teremteni a feltételeket ahhoz, hogy Franciaországban igazi demokrácia valósuljon meg.

Digitized by Google

Szocialista társadalmunk fejlődése és a gazdaságtudomány

Írta FRISS ISTVÁN

I.

A burzsoázia, mikor még a hatalomért, vagy a hatalom teljességéért kellett küzdenie, az osztályharc éles fegyverévé kovácsolta a politikai gazdaságtant. Marx továbbfejlesztette, a proletariátus álláspontjáról újjáteremtette ezt a fegyvert, és megtanította minden ország munkásait arra, hogyan kell felszabadulási harcukban eredményesen forgatniuk. Segítségével feltárta a tőkés társadalom gazdasági alapját, amelyen a jogi és politikai felépítmény nyugszik, és amelynek különböző politikai, vallási, bölcsészeti, művészeti, jogi stb. nézetek felelnek meg; felfedezte a tőkés társadalom mozgás-törvényét. Ezért a marxi politikai gazdaságtan a forradalmi munkásmozgalom iránytűjévé és a munkásság forradalmasításának egyik leghathatósabb eszközévé vált.

Leninnél is a gazdasági alap elemzésén nyugodott a cári Oroszország fejlődéstörvényeinek, később a modern monopolkapitalizmus, az imperializmus alapvető vonásainak, lényegének, törvényeinek feltárása. A kommunista pártok stratégiájának és taktikájának kialakításánál is mindig a gazdasági szerkezet elemzése szolgált alapul. Ilyen elemzés nélkül nem érthető meg sem a monopolista államkapitalizmus, sem a gazdaságilag viszonylag elmaradott országok fejlődése, s nincs mód rá, hogy tudományosan megalapozzuk a nemzeti és nemzetközi munkásosztály harci céljait és módszereit. Ezért a politikai gazdaságtan szerte a világon a munkásság marxi—lenini szellemű nevelésének egyik leghathatósabb eszköze.

A *szocialista társadalomban a politikai gazdaságtan,* de a szélesebb értelemben vett gazdaságtudomány is megőrzi a marxi—lenini szemlélet terjesztésének nevelési feladatát, sőt, *szerepe még fontosabbá válik.* Itt fordul először elő a történelemben az, hogy az emberek tudatosan alakítják társadalmuk fejlődését. Így a *gazdaságtudománynak nemcsak az a feladata, hogy elemezze a gazdasági alapot és figyelemmel kísérje fejlődését, hanem az is, hogy annak tudatos megváltoztatását tudományosan meg-*

Digitized by Google

alapozza. Persze, a kapitalizmusban is van — mégpedig a fejlődés következtében törvényszerűen növekvő mértékben — törekvés arra, hogy az elmélet ne csak a gyakorlat általánosítása legyen, hanem egyúttal eszköz is a gyakorlat formálására. A modern tőkés társadalomban a termelés társadalmasítása rendkívül magas fokot ért el, a nemzeti határokon is túlnyúlik. Ez a magasfokú társadalmasítás egyre több felől jelentkezve, egyre parancsolóbban követeli a tudatos, tudományosan megalapozott társadalmi irányítást. Csakhogy minden ilyen irányú követelés beleütközik a termelőeszközök magántulajdonának tényébe. A kapitalizmuson belül ez az ellentmondás feloldhatatlan. Kisebb-nagyobb területeken érvényesül ugyan tudatos irányítás, de össztársadalmi méretben legfeljebb erős korlátok között. Csak a szocializmus, a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele teremti meg a gyakorlati lehetőségét és egyben szükségességét az egész termelés és az egész gazdasági élet társadalmi, tervszerű irányításának. Mivel pedig a társadalmi, tervszerű irányítás csak tudatos lehet, azért *a társadalmi irányítás lehetőségével együtt megszületik az elmélet és a gyakorlat egységének, vagyis a gazdasági elmélet és a gazdasági vezetés összhangjának,* a marxista tudomány által vezérelt gazdaságpolitikának és irányításnak a *lehetősége és szükségessége is.*

Ám az *elmélet és a gyakorlat* ilyen *egyesülése* ugyanúgy *nem egy nap műve, mint ahogy maga a szocialista átalakulás és vele a gazdasági élet tervszerű, társadalmi irányítása sem születhet meg egyik napról a másikra.* Nálunk például huzamosabbb időt vett igénybe az ipar, a bányászat, a közlekedés, a bel- és külkereskedelem, a pénz- és hitelélet szocialista átalakulása; a mezőgazdasági termelőviszonyok hasonló átalakulása pedig nemcsak huzamosabb időt vett igénybe, hanem ezenfelül is csak jóval később, az utóbbi években ment végbe. Több mint tíz évig tartó szocialista átalakulás során jutottunk el oda, hogy a társadalmunk alapját alkotó termelési viszonyok — néhány százalék híján — szocialista jellegűekké váltak. Néhány százalék azonban még mindig nem ilyen, és a szocialista jellegű termelési viszonyokon belül is nem egy helyen akad még a réginek valamilyen maradványa. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a tudomány, az elmélet is csak fokozatosan veheti birtokába az új társadalom gazdasági alapját. Természetesen az elméletnek meg is kell előznie a gyakorlatot. A tudomány feladata, hogy feltárja a gazdasági fejlődés törvényeit, ezeknek ismeretében pedig tudományos pontossággal következtetünk a jövő alakulására. De a fejlődés mindig színe-

Digitized by Google

sebb, sokoldalúbb, gazdagabb, mint az, amit előreláttunk, s így az elméletnek is mindig akad pótolni vagy helyreigazítani valója.

Különböző, a marxizmustól idegen felfogások is behatoltak az elméletbe és érvényesültek a gyakorlatban, s ez is gátolta, fékezte a gazdaságtudomány fejlődését. Nincs itt helyünk e megállapítás részletes kifejtésére, de néhány magyarázó példa ide kívánkozik.

1953-ig főleg dogmatizmus és skolaszticizmus jellemezte a hazai közgazdaságtudományt. Itt is érvényesült a személyi kultusz. Amit Sztálin mondott, az szentírás volt, azt sem bírálni, sem vitatni nem lehetett. Hasonlóképpen nem lehetett bírálni vagy vitatni gazdaságpolitikánkat; de nem lehetett elemezni sem, már csak azért sem, mert minden ehhez szükséges adat csak kevesek számára hozzáférhető, hétpecsétes titok volt. Ilyen körülmények között a kutatások helyébe egyrészt Marx-, Engels-, Lenin- és főleg Sztálin-idézetekre támaszkodó skolasztikus fejtegetések, másrészt a hivatalos gazdaságpolitikát vagy gazdaságpolitikai intézkedéseket igazoló áltudományos fejtegetések léptek. Az oktatásban tanították ugyan Marx, Engels és Lenin műveit, de nem nevelték az embereket ezeknek mindennapi alkalmazására, s így ezek a forradalmi szellemtől áthatott tanítások elvesztették eleven erejüket, holt betűvé váltak. Arra nem volt módjuk az oktatóknak, még az egyetemeken és főiskolákon sem, hogy elemezzék is a marxizmus—leninizmus módszerével az időszerű, vagy éppen égető gazdasági kérdéseket. Közgazdászaink megtanulták, hogy klasszikusaink hogyan alkalmazták módszerüket, a kapitalizmus és az imperializmus jelenségeire, de nem, vagy csak kevesen tanulták meg azt, hogy maguk hogyan alkalmazzák e módszert a szocializmus jelenségeire. Nem, vagy alig vették tudomásul és nem is vették észre a személyi kultusz éveiben folytatott gazdaságpolitikánk hibáit, voluntarista vonásait, a szovjet példának időnként sematikus, saját viszonyainkkal nem számoló másolását, azt, hogy az első ötéves terv számainak magasabbakra való felcserélése irreális, beruházásaink iránya vitatható, méretük túlzott volt, s hogy dolgozóink életszínvonala nemcsak nem emelkedett a tervezett mértékben, hanem átmenetileg még csökkent is.

Megtanulták közgazdászaink azt is, hogy Lenin hogyan harcolt Bernstein és Kautsky revizionizmusa ellen, de nem voltak felvértezve a harcra a viszonyainkhoz alkalmazkodó hazai revizionisták ellen. A nálunk jelentkező különböző revizionista nézetek általában a városi és falusi kispolgárság egy részének a szocializmustól való visszarettenését, a szocializmus építésével való szembenállását tükrözték. Hirdetőik viszont azt állították, hogy maguk is a szocializmus hívei, s csak egyes túlzások ellen lépnek fel, vagy

Digitized by Google

a szocializmus építése során elkövetett hibákat akarják kiküszöbölni, illetve jóvátenni. Így például a később árulóvá lett Nagy Imre 1948-ban a kulák elleni harc eltúlzásától óvott — nem is indokolatlanul —, de egyúttal azt hirdette, szembefordulva az éppen meginduló szocialista agrár-átalakulással, hogy a mezőgazdaság fejlesztésének kulcsa az egyéni parasztgazdaság erőteljes fejlesztése, s hogy a nem-szövetkezeti szektor is a szocializmus felé fejlődik. *A gazdasági életnek csaknem minden területén jelentkeztek revizionista nézetek 1953 júniusa után, Nagy Imre miniszterelnöksége idején, s még nagyobb mértékben 1956-ban, az ellenforradalom ideológiai előkészítésének korszakában.* Ezek is a gazdaságpolitikánkban elkövetett súlyos hibákból, részben pedig, főleg 1956-ban, ezek mértéktelen eltúlzásából indultak ki, és a hibák jóvátételének ürügyén támasztottak a szocializmussal, annak építésével összeférhetetlen követeléseket.

Akadtak olyan marxista közgazdászok, akik felléptek e követelések ellen. De a revizionista nézetek átfogó tudományos marxista elemzése, leleplezése és visszaverése nem történt meg. Igaz, hogy ehhez általában elegendő tény-anyag sem állt rendelkezésre, s így a revizionizmus elleni eredményes harcot részben a tények ismeretének és az ezen nyugvó kutatások hiánya, részben a dogmatikus és skolasztikus gondolkodásmód is nehezítette.

Azokban az években, amelyekre a személyi kultusz nyomta rá bélyegét, a gazdasági elmélet és a gazdasági vezetés gyakorlata elszakadt egymástól. Ugyan miféle kapcsolat állhatott fenn e kettő között akkor, amikor a gyakorlatot gyakran önkényesen szabhatta meg egyetlen vagy kevés ember, s e gyakorlatot nem lehetett bírálni? Ha a gyakorlatban zavar, baj mutatkozott, akkor ezt a vezetők vagy valamilyen természeti csapás következményének, vagy az ellenség művének, vagy a növekedéssel elkerülhetetlenül együttjáró nehézségnek, vagy a szocialista társadalom szükségszerű jelenségének tüntették fel. Sok helyett álljon itt egy példa. Az 1950-es évek elején gyakran előfordult, hogy fontos fogyasztási cikkek, esetleg élelmiszerek, hosszabb időn keresztül nem voltak, vagy nem kellő mennyiségben voltak kaphatók. Ma már nem szorul külön bizonyításra, hogy ha ilyesmi előfordul, akkor hiba csúszott be a gazdasági szervek munkájába. Elvégre a lakosság fogyasztási cikkek iránti keresletének a szocialista társadalomban sem a lakosság természetadta szükségletének nagysága, hanem a lakosság vásárlóereje szab határt. A tervezés és a gazdaságvezetés köteles gondoskodni arról, hogy a lakosság kezébe jutó vásárlóerőnek meglegyen az árufedezete, mégpedig a lakosság igényeinek megfelelő megoszlásban. A gyakorlatban természetesen elkerülhetetlen, hogy egyik-másik cikk időnként ki ne

Digitized by Google

fogyjon az üzletekben, vagy az üzletek egy részében; ez azonban csupán kivétel lehet. Korábban — Sztálin nyomán — mégis azt tanították és hirdették, hogy ez törvényszerű, mert a szocializmusban a kereslet szükségszerűen felülmúlja, megelőzi a termelést.

Elméletnek és gyakorlatnak az az egymástól való elszakadása magától értetődően *nemcsak az elméletnek ártott, hanem a gyakorlatnak is.* Igaz, hogy a termelőerők gyors ütemben növekedtek, a műszaki és természettudományok, a technika különböző ágai erőteljesen fejlődtek, új gyárak, üzemek, egész termelési ágak keletkeztek, és egy átmeneti visszaesést leszámítva a népjólét, a dolgozók életszínvonala is emelkedett. De a személyi kultusznak a gazdasági gyakorlatban is megvoltak a káros következményei: *empirizmus és szubjektivizmus a gazdaságpolitikában és a tervezésben, s ennek következtében aránytalanságok és zavarok a népgazdaságban.* Ez nem azt jelenti, hogy minden bajnak a személyi kultusz volt az oka. Tévedések és hibák minden munkában előfordulhatnak, különösen az olyan, teljesen újfajta, ki nem próbált és amellett bonyolult munkában, mint az egész népgazdaságra kiterjedő tervezés és irányítás. De — jóllehet tévedések és hibák a személyi kultusz nélkül is előfordulhattak volna —, az már a személyi kultusz következménye volt, hogy a tervezésben és a vezetésben gyakran nem a hozzáértő szakemberek kollektív bölcsessége, hanem a szubjektív elképzelés érvényesült. Ennek következtében a tévedések és a hibák száma is, súlya is megnőtt, s a bajokat nem is lehetett kiküszöbölni, legalábbis a kellő gyorsasággal és szakértelemmel nem.

A személyi kultusz azonban minden tartozékával és következményével mélységesen idegen a szocializmus alapvető jellegétől, természetétől, összeférhetetlen a szocializmusban ható erőkkel, a szocializmus belső törvényszerűségeivel és törvényeivel. El kellett tűnnie társadalmunkból. De ez az eltűnés is folyamat. Ez sem történik egyik napról a másikra. Ez sem megy végbe ellentmondások, súrlódások és nehézségek nélkül, s nem is minden területen egyszerre és egyenletesen megy végbe. A gazdaságtudományban pl. a személyi kultusz felszámolásának folyamata és a helyes irányú fejlődés alapjában véve az 1953 júniusi központi vezetőségi határozattal indult meg. De ezzel egyidejűleg a revizionizmus is felütötte fejét, széles körben, elméletben is, gyakorlatban is. A határozat egészséges kiindulópontot teremtett a gazdaságtudomány további fejlődése számára azzal, hogy élesen bírálta az addig folytatott gazdaságpolitika és tervezés hibáit, súlyos hibaként bélyegzett meg előzőleg vitathatatlannak tartott állításokat, és ezzel véget vetett a vezetők csalhatatlanságáról terjesztett hitnek is. Sztálin már nem élt, és kiderült, hogy — legalábbis élete utolsó évei-

Digitized by Google

ben — semmibe vette a kollektív vezetést, éles ellentétben a lenini elvekkel. A sztálini tekintély csökkenése szintén hozzájárult ahhoz, hogy megnyílt az út a közgazdaságtudomány fejlődése előtt. Ez a fejlődés mégiscsak igen lassan, akadozva, botladozva, időnként visszaesve bontakozott ki. Nem kedvezett a fejlődésnek elsősorban a jobboldali opportunizmus és baloldali szektásság között ingadozó politika, másodsorban az, hogy hiányoztak a tudomány fejlesztésére alkalmas tudósok. Nemcsak azért hiányoztak, mert a személyi kultusz következményei akadályozták fejlődésüket, hanem azért is, mert a felszabadulás óta még csak viszonylag rövid idő telt el, és a marxista közgazdászok neveléséhez Magyarországon csak a felszabadulás után lehetett hozzáfogni. Mire a viszonyok kedvezőbbre fordultak a közgazdaságtudomány fejlődése számára, addigra az ellenforradalom szakította meg a fejlődést. Így az évekkel előbb megindult folyamat csak az utolsó hat évben bontakozhatott ki többé-kevésbé következetesen s gyorsulhatott meg.

Természetesen ma is megvannak még és hatnak is a múlt egyes következményei. Ezekhez tartozik az, hogy a közgazdász-képzés átmeneti visszaesése következtében még mindig kevés nálunk a megfelelően képzett közgazdász, s a közgazdászok között is kevesen foglalkoznak tudományos kutató munkával. Kevés a közgazdasági kutatás, különösen a már befejezett és fontos kérdésekre kielégítő választ adó tudományos kutatás. Más szóval: a tudomány elmaradt a gyakorlati élet követelményeitől, s nem tudja teljes mértékben alátámasztani a vezetést. De nem is vált még minden vezetőnek meggyőződésévé, hogy csak a tudományra támaszkodva hozhat helyes döntéseket, s hogy minden fontos gazdasági döntést alapos tudományos felderítésnek kell megelőznie. A gazdasági elmélet és a vezetési gyakorlat egységének feltételei tehát — mint látjuk — sem a gazdasági elmélet fejlettségét, sem az egység szükségességének felismerését tekintve, nem értek még be teljesen.

Mind a gazdaságtudománynak, mind a gazdasági vezetésnek az utolsó néhány évi fejlődése azonban világosan, meggyőzően mutatja azt, hogy ez az egység kialakulóban, megvalósulóban van. Nem is lehet másképp, mivel itt — mint bevezetőnkben már rámutattunk erre — a szocialista viszonyokban gyökerező objektív törvény érvényesül. Ennek a törvénynek a tudatosításáért, *megvalósulásának elősegítéséért minden más tényezőnél többet tett a Magyar Szocialista Munkáspárt.* Pártunk az ellenforradalom felszámolása óta két legfontosabb megnyilatkozásában, VII. és VIII. kongresszusának határozatában nyomatékosan hangsúlyozta, hogy emelni kell a gazdaságvezetés színvonalát. VIII. kongresszusunk

Digitized by Google

határozata a gazdasági vezetés tudományos megalapozottságát, a tervezés tudományosságát, az elmélet és a gyakorlat egységét is célul tűzi ki. Ezt a vonalat érvényesítette pártunk egyúttal a gazdaságpolitika mindennapi gyakorlatában. Figyelme kiterjedt a közgazdaságtudomány helyzetére és feladataira is. A revizionizmus és dogmatizmus, a személyi kultusz maradványai elleni következetes harcával kedvező légkört alakított ki a tudományos kutatás számára. Tevékenységének döntő része van abban, hogy ma gazdasági vezetésünk tudományos megalapozottsága sokkal nagyobb, színvonala sokkal magasabb, mint néhány évvel ezelőtt.

II.

Néhány évvel ezelőtt a gazdasági vezetésben még csaknem egyeduralkodó volt az empirizmus, s ritkaságszámba ment az, ha valamilyen döntést tudományos vizsgálat, felmérés előzött meg. Ma már az a kivétel, ha fontosabb döntést megfelelő tudományos felmérés, vizsgálat nélkül hoznak. Gazdasági rendszerünk központi szervében, az Országos Tervhivatalban számos kutatás, vizsgálódás folyt az utóbbi években és folyik ma is. Ezek a tervezés tudományosabbá tételére irányulnak. Céljukat az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználásával, a mérlegrendszer kiépítésével, a távlati, a beruházási és egyéb tervek sokoldalú ellenőrzésével, az állóeszközök és a segítségükkel létrehozott termelés hányadosa alakulásának és az ebből levonandó következtetéseknek a tanulmányozásával, a szakember-szükséglet számainak minél pontosabb megállapításával stb. igyekeznek elérni. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság a gazdasági-műszaki fejlesztés legkülönbözőbb területein nagyszámú vizsgálatot végeztetett szakmailag illetékes szakértőkből alakított bizottságokkal, nemcsak a műszaki fejlesztés, hanem egyúttal a tervezés és a gazdasági számítások alátámasztása céljából is. A Pénzügyminisztériumban és a hozzá tartozó szervek közül a Nemzeti Bankban és a Beruházási Bankban ugyancsak tudományos igényű vizsgálatok folynak. Ezek is igen sokoldalúak; többek között pl. árra irányulnak, hogy a pénzügyi mérlegek alapos kidolgozásával és elemzésével tudományosan megalapozottabbá tegyük vállalati gazdasági és adózási rendszerünket, gazdasági hatékonyságuk, megoszlásuk stb. szempontjából a legsokoldalúbban ellenőrizhessük a beruházási döntéseket. Az Árhivatal — más szervekkel együttműködve, modern matematikai módszereket és elektronikus számítógépeket is igénybe véve — kutatásokat folytat a legésszerűbb árrendszer és árarányok megállapítására. Központi Statisztikai Hivatalunk rendkívül sokat tett munkájának tudományos megalapozására és ezzel a legkü-

Digitized by Google

lönbözőbb területeken folyó gazdasági kutatások előmozdítására. Úttörő érdemei vannak az ágazati kapcsolatok mérlegének kialakításában, a munka termelékenységére vonatkozó számításokban, továbbá a munkatermelékenységi és más fontos gazdasági mutatók nemzetközi összehasonlítására irányuló kutatásokban, valamint más területeken.

Nagyon sok, a gazdaságtudomány területére tartozó kutatás folyik több gazdasági minisztériumunkban is. Így a Munkaügyi Minisztériumban tudományos alapon folyik a bérrendszereknek, illetőleg az anyagi ösztönzés különböző módszereinek tanulmányozása; a Külkereskedelmi Minisztériumban különösen a külkereskedelmi gazdaságosság, a külföldi piacok és a tőkés konjunktúra vizsgálata; a Belkereskedelmi Minisztériumban különösen az életszínvonal-emelkedés és a kereslet várható alakulása összefüggéseinek feltárása; az Építésügyi Minisztériumban az építési és beruházási, továbbá a regionális tervezéssel összefüggő egyes kérdések kutatása; a Nehézipari Minisztériumban és a Könnyűipari Minisztériumban többek közt beruházási döntések előkészítésének vizsgálata; a Kohó- és Gépipari Minisztériumban a gépipar szerkezetének, a technológiai tervezésnek, a különböző vállalati és egyéni ösztönzési módszereknek a tanulmányozása; a Földművelésügyi Minisztériumban a termelési költségek alakulásának, a legésszerűbb termelési szerkezet kialakításának kutatása; a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumban a szállítások gazdaságosságának tanulmányozása stb. Kisebb-nagyobb mértékben a gazdasági minisztériumok hatáskörébe tartozó majd mindegyik ágazati jellegű kutatóintézetben folyik gazdaságtudományi jellegű kutatómunka.

Ez a felsorolás magában véve is bizonyítja, hogy *az utolsó évek során vezető gazdasági szerveink sokat tettek a vezetés színvonalának, tudományos megalapozottságának emeléséért. Ugyanezt a törekvést tapasztaljuk a tudomány művelőinél is.* Ők a maguk részéről egyre inkább azon igyekeznek, hogy a gyakorlat elemzésével és általánosításával segítsék a gazdasági vezetést. Oktatási intézményeink, fontos társadalmi szervezeteink, különböző gazdasági és ideológiai folyóiratok, vállalati szervek is eredményesen törekednek arra, hogy a gazdasági vezetésben és a tömegek gyakorlatában érvényesüljenek a gazdaságtudomány eredményei. E széles körű tevékenység egyben dolgozóink marxista—leninista szellemben való neveléséhez is hozzájárul.

A marxista közgazdaságtudományi kutatás központi helye és bázisa hazánkban a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete. Az 1954 vége óta működő intézet központi helyzete nem valami kutatási monopóliumból adódott, hanem egy-

Digitized by Google

részt abból, hogy szélesebb körben kezdeményezte a hazánkban addig csak szórványosan folyt marxista közgazdaságtudományi kutatásokat, másrészt abból, hogy e kutatások végzésére marxista közgazdász kutatókat is nevelt. A feladatokhoz képest ugyan nem sok, de a hazai viszonyok között aránylag sok — csaknem félszáz — kutatót egyesít, s rajtuk kívül félállásban néhány másutt dolgozó kutatót is foglalkoztat. Munkájában *következetesen hirdette és igyekezett alkalmazni a kutatás marxi—lenini módszerét*, tehát azt, hogy lehetőleg a kutatás területét érintő minden tényt lelkiismeretesen, pontosan meg kell állapítani s a tények sokoldalú, gondos összevetése és mérlegelése alapján kell feltárni belső összefüggéseiket, gazdasági életünk és fejlődésünk törvényeit. Eddigi kutatásaival és publikációival, egyes gazdasági vezetőszerveknek nyújtott segítségével az intézet bizonyos tekintélyt szerzett magának a közgazdaságtudománnyal foglalkozók körében. Az intézetben folyt kutatások többsége a gazdasági vezetés segítését célozta. Közülük a tervezőmunkában hasznosították pl. azokat, amelyek a mérnök-, technikus- és szakmunkás-szükséglet tervezéséről, egyes fogyasztási cikkek keresletének várható alakulásáról, az ágazati kapcsolatok mérlegének egyes felhasználási lehetőségeiről (így a közvetett beruházások számításánál), továbbá az életszínvonal emelésével összefüggő néhány problémáról (béren felüli juttatások, szolgáltatások) folytak; a termelőszövetkezeti gyakorlatban azokat, amelyek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jövedelemrészesedési formáival foglalkoztak; a belkereskedelemben és a termelésben azokat, amelyek a dolgozók anyagi ösztönzésének vizsgálatára, a prémiumrendszernek a műszaki fejlesztéssel való kapcsolatára irányultak stb. Jelentős gazdaságtudományi kutatás folyik még az akadémiai szervezetek közül az Agrárgazdasági Kutató Intézetben és az Ipargazdasági Kutatócsoportban is.

Összességében igen *jelentős az a gazdaságtudományi kutatómunka, amely az egyetemeken és főiskolákon*, köztük elsősorban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen *folyik*. Egyes területeken — így például a gazdaságtörténelemben, a közgazdasági elmélet történetében, a tőkésországokkal és újabban a gazdaságilag elmaradott országokkal foglalkozó vizsgálatokban — a Közgazdaságtudományi Egyetem a kutatás központi helye. Érthető módon az egyetemi és főiskolai, közte a pártfőiskolai tudományos munkának nem kis része magát az oktatást és a marxista—leninista szellemű nevelést szolgálja — pl. tankönyvek, jegyzetek írása formájában —, és csak viszonylag kisebb mértékben célja a gazdasági vezetés tudományos megalapozása. Bizonyos

Digitized by Google

kérdéseknek a gazdasági vezetést szolgáló kutatása folyik a SZOT-ban is.

A gazdaságtudomány eredményeit közelebb viszik a gyakorlathoz, s részben a gyakorlatban alkalmazzák a vállalatok. Vállalataink egy része már 1955-ben, 1956-ban élénk érdeklődést tanúsított közgazdasági kérdések, s főleg a vállalati tervezés és a vállalati tervekben alkalmazott mutatószám-rendszer iránt, sőt, felsőbb szerveink engedélyével új módszerek kikísérletezésére is vállalkozott. Nyilvánvaló, hogy a vállalatok folyamatban levő átszervezésével, új, nagy, az iparág egész termelésének jelentős részét egyesítő vállalatok kialakításával megnő a lehetősége és a szükségessége is annak, hogy a létrejött nagyvállalatok, megnövekedett hatáskörüknek megfelelően, tudományos, vagy a tudománnyal határos munkájukat sok más területre is kiterjesszék, így különösen a fejlesztéssel, a beruházásokkal, az üzemszervezéssel, az árakkal, a bérekkel stb. kapcsolatos kérdésekre, egyesítve tevékenységükben a gyakorlatot az elmélettel.

Más oldalról, de ugyancsak növekvő súllyal erősítik és szélesítik a gazdasági elmélet és a gyakorlat kapcsolatát a Közgazdasági Társaság, továbbá a TIT és a METESZ egyes szakosztályai. Ezek pályázataikkal és vitáikkal a tudományos kutatást is élénkítik és gazdagítják, előadásaikkal és előadás-sorozataikkal jelentős részt vállalnak a gazdaságtudományi ismeretek terjesztésében. A gazdasági elmélet nemcsak a kutatómunka és az ismeretterjesztés tárgya számukra, hanem a marxista—leninista nevelés hathatós eszköze is. Ugyanezt mondhatjuk mintegy tucatnyi gazdasági elméleti és szakfolyóiratról.

A gazdasági elmélet és a vezetési gyakorlat megvalósulóban levő egysége máris kedvezően érezteti hatását az életben. Gazdasági vezetésünk az ellenforradalom után magabiztosabbá és szilárdabbá vált, az 1951—1956-os évek ingadozásai helyébe következetesség lépett, megszűntek az olyan visszaesések, amilyenek régebben időnként különböző területeken jelentkeztek. Két erősen aszályos év és egy szokatlanul kemény és hosszú tél időjárási viszontagságai is csak némileg lassították, de nem törték meg fejlődésünket. Mindez részben az említett folyamatnak köszönhető.

Nem lebecsülése annak, amit eddig elértünk, ha hozzátesszük ehhez, hogy megelégedettségre azért nincs okunk. VIII. kongresszusunk határozata megállapítja: „A VII. pártkongresszus óta a vezetés színvonala emelkedett, de elmarad a növekvő követelményektől, s a tömegek kezdeményezésétől". Ezt a megállapítást lényegében a gazdaságtudományra is alkalmazhatjuk. Kétségkívül ez is fejlődött az utolsó években: gyarapodott ismeretanyagban, közelebb jutott a gazdasági törvények megismeréséhez, fokozódó

Digitized by Google

mértékben tudott segítséget nyújtani a vezetésnek, nem utolsósorban azért is, mert a vezetés igényelte ezt, és biztosította a kutatáshoz szükséges feltételeket. Mégsem lehetünk megelégedve azzal, amit szocialista társadalmunk belső gazdasági összefüggéseiről, törvényszerűségeiről tudunk. *Fejlődésünket messzemenően befolyásoló tervezési vagy gazdaságvezetési kérdésekre a tudomány gyakran még nem ad kielégítő, tudományosan megalapozott, pontos választ, előfordul, hogy viszonylag túl sok erőt fordít kevésbé fontos kérdések kutatására, s olykor a kutatások indokolatlanul lassan haladnak előre.* Ha még azt is meggondoljuk, hogy termelőerőink gyors fejlődése termelési viszonyainkat is mozgásban tartja és a vezetéstől folyton újabb megoldásokat követel, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy *a gazdaságtudomány fejlődését minden lehetséges eszközzel meg kell gyorsítani.*

Milyen kérdésekre várunk választ a gazdaságtudománytól? Tulajdonképpen minden kérdésünket összefoglalhatjuk abban az egyetlen kérdésben: hogyan, *milyen eszközökkel tudjuk népgazdaságunk legkedvezőbb, leggyorsabb fejlődését biztosítani?* Vagy — más oldalról téve fel a kérdést: — *mit kell tennie a gazdasági vezetésnek, hogy népünk anyagi és kulturális színvonalának leggyorsabb emelkedését lehetővé tegye?* Mert a körül nincsen vita, hogy ha meg lehetünk is elégedve gazdasági fejlődésünk eredményeivel, ezek még nem az elérhető legkedvezőbbek. Hol, mit, hogyan kellene változtatni, javítani jelenlegi módszereinken, eszközeinken, hogy eredményeink jobbak legyenek?

Ezekre a kérdésekre keressük a választ. Kézenfekvő, hogy a válasz nem lehet nagyon egyszerű, és nem egy, hanem nagyon sok kutatást tesz szükségessé. De, hogy megértessük, miféle kutatásokra van szükség, ahhoz nem elég ilyen általánosan tennünk fel a kérdést. Megpróbáljuk tehát, hogy az általános kérdést a legfontosabb kutatási feladatokra bontsuk fel, bár mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy ezek részben szorosan összefonódnak, ölelkeznek egymással, illetve átfedik egymást. Szétszakításuk tehát többékevésbé önkényes, s csak az áttekintés megkönnyítését szolgálja. Íme a feladatok:

III.

1. *A legfontosabb népgazdasági arányok helyes megállapítása.* Ide tartozik többek között: a nemzeti jövedelem felhasználásában a felhalmozás és a fogyasztás aránya, a termelő célú és a nem-termelő célú beruházások aránya, és a helyes arányok ezeken a fő célokon belül; továbbá a mezőgazdasági és az ipari termelés aránya, valamint a mezőgazdasági termelési ágak közötti és az iparágak közti arányok; végeredményben tehát a tervezés, az éves, a

Digitized by Google

húszéves stb. tervek alapvető kérdései. Ezeknek az arányoknak a helyes megállapítása persze nem a kutatás, hanem az illetékes szervek elhatározásának dolga. A kutatásnak egyrészt az a feladata, hogy megállapítsa: mi az, amiben választási lehetőségünk van, amiről dönteni kell. A nemzeti jövedelem elosztásának egyes kérdéseit ugyanis többé-kevésbé eleve eldöntik bizonyos tárgyi és személyi adottságok, a lakosság anyagi és kulturális életszínvonala, földrajzi, korosztálybeli, népgazdasági ágak szerinti, illetve foglalkoztatottsági megoszlása, a népgazdaság szerkezete, energia- és nyersanyag-ellátottsága, állóalapjai és kihasználtságuk foka, a megkezdett beruházások, az ország külkereskedelmi kapcsolatai, kereskedelmi és fizetési mérlege stb., stb. Másrészt az a kutatás feladata, hogy pontosan felmérje, milyen következményekkel jár az ilyen vagy olyan döntés, lehetővé tegye tehát az illetékes szerveknek, hogy teljes tárgyismeret alapján, döntésük következményeinek ismeretében határozzanak. Ezek a kutatások igen bonyolultak, sok részkutatás eredményeit feltételezik. Hogy például az egy termelési ágazaton belül kialakítandó termelési arányokról véleményt alkothassunk, ahhoz ismernünk kell a termelési és szakosítási variánsok gazdasági hatékonyságára vonatkozó vizsgálatok eredményeit. Ehhez járul még az, hogy minden fontosabb döntés kisebb-nagyobb mértékben a népgazdaság minden területét érinti, az éves és többéves tervek kapcsolódását, a népgazdasági, gazdasági ági és vállalati tervek és tervezés kapcsolatát is.

2. *A munka termelékenysége emelésének, a népgazdaság fejlődésének főbb tényezői, meghatározói,* s közülük különösen a legfontosabbaknak — a beruházásoknak, a műszaki fejlesztésnek, a dolgozók általános kulturális és szakmai színvonala emelésének — a fejlődésre gyakorolt befolyása, ezeknek egymáshoz való viszonya, egymásra való hatása. A termelés is, a munka termelékenysége is a legtöbb termelési ágban beruházások és műszaki fejlesztés nélkül is rendszeresen emelkedik — ha a nagyobb termelésre szükség van — a dolgozók begyakorlottságának növekedése és a munka jobb megszervezése következtében. De a munka termelékenységének gyorsabb, hatékonyabb emeléséhez általában műszaki fejlesztés, ehhez pedig általában beruházás és a dolgozók hozzáértésének növelése kell. Hol a legcélszerűbb bevetni a rendelkezésünkre álló erőket, hogyan kell ezeket — a dologi és személyi adottságokat figyelembe véve — elosztani és koncentrálni, hogy a legkedvezőbb eredményt érjük el? Ez is bonyolult kutatás; hiszen például egy nagyberuházás nemcsak gépet, építőanyagot, mérnököket és munkásokat igényel, hanem tartósan fog igényelni energiát, fűtő-, nyers- és segédanyagot, terhelni fogja a közlekedési hálózatot és eszközöket, érinteni fogja a ke-

Digitized by Google

reskedelmi és a fizetési mérleget, a szociális, a kulturális és az egészségügyi célra rendelkezésünkre álló, valamint a fogyasztási javak elosztását. Világos, hogy ez a kutatási feladat a legszorosabb kapcsolatban van az előzővel, s alapjául szolgál a helyes arányok kialakításának.

3. *A mezőgazdaság legkedvezőbb fejlődési feltételeinek megállapítása.* Ez a nagyon sokoldalú kutatási feladat azt a kérdést is felöleli, hogy milyen módszerekkel lehet a leggyorsabban felszámolni a mezőgazdasági termelés viszonylagos elmaradását, s ezen belül különösen a termelőszövetkezetekkel és a háztáji gazdaságokkal kapcsolatban vet fel sok kérdést. Ezek közé tartozik a legmegfelelőbb szervezési formák, a legjobb jövedelemelosztási és bérezési, illetve anyagi ösztönzési rendszerek kialakításának kérdése, a mezőgazdasági tervezés és a tervszerű befolyás érvényesítése a termelőszövetkezetekben, a termelést a kívánatos irányba ösztönző árak és árarányok kérdése. a mezőgazdasági adózás és a termelőszövetkezeti szektor beruházási politikája kialakításának kérdése.

4. *A műszaki fejlesztéssel kapcsolatban a termelési viszonyokban végbemenő, illetőleg kialakítandó változások kutatása.* Itt elsősorban a következő kérdésekről van szó: a műszaki fejlődés milyen változásokat követel meg a termelés szervezetében és általában a szervezés terén az irányító szervektől a vállalatig és nemzetközi méretben, illetve a szocialista országok között; milyen módszerek alkalmazását teszi szükségessé a statisztikában és a tervezésben; hogyan segíthető elő az egyéni és a kollektív ösztönzés módszereivel? Ez a feladatkör különösen a másodikhoz kapcsolódik.

5. *A műszaki fejlesztés, automatizálás és a népgazdaság szerkezeti átalakulása folytán felszabaduló munkaerő leghelyesebb felhasználásának, átképzésének, elhelyezésének kérdései.* Különösen fontosak a mezőgazdaságban felszabaduló munkaerővel kapcsolatos kérdések; részben azért, mert belátható időn belül itt szabadul fel a legtöbb munkaerő, részben azért, mert itt élesen vetődnek fel a lakosság helyváltoztatásával és az életmód-változással együttjáró összes kérdések. Mindezek kutatása egyrészt a legszorosabb kapcsolatban van a népgazdaság termelési ágai közti optimális arányok kialakításával, másrészt feltételezi és megköveteli a társadalom szellemi színvonalának emelésével, a szakember-képzés és ellátás kérdéseivel, az oktatás fejlesztésével kapcsolatos kérdések vizsgálatát.

6. *A társadalom gazdasági és kulturális színvonalának emelkedéséből következően a lakosság szükségleteiben és fogyasztási szokásaiban mutatkozó változások vizsgálata.* Ez a kérdéscsoport

Digitized by Google

szintén szorosan összefügg a fő népgazdasági arányok legkedvezőbb kialakításával, mert hiszen a termelés fő arányait — a honvédelem követelményein kívül — a nemzetközi munkamegosztás figyelembevételével, a lakosság szükségletei szabják meg, és ezek szabják meg az adott kereteken belül a szociális, egészségügyi, kulturális stb. fejlesztés mértékét és arányait is.

7. *A legmegfelelőbb árrendszer és árarányok kialakítása.* Követelmény, hogy az árak a helyes vállalati és népgazdasági tájékozódásnak, a gazdaságossági számításoknak, a vállalaton belüli és vállalatok közti elszámolásoknak megbízható eszközei legyenek, s mindezzel a szocializmus teljes felépítését és a kommunizmusba való átmenetet szolgálják. Legyenek egyúttal a szocialista nemzetközi munkamegosztás fejlesztésének eszközei is. Itt egymással kapcsolatos és egymással bizonyos fokig rokon természetű, de ugyanakkor egymástól el is különülő területek kutatása folyik, aszerint, hogy az ipári termelői, a mezőgazdasági felvásárlási, a fogyasztói, vagy a szocialista országok egymás közötti kereskedelmében és egyéb kapcsolataiban alkalmazott, illetve alkalmazandó árakról van szó. Ezeket a kutatásokat sem lehet bizonyos más, pl. az életszínvonallal kapcsolatos kutatásoktól elszakítva folytatni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az áraknak egyrészt általánosságban biztosítaniuk kell az újratermelés zavartalan lefolyását, másrészt különböző ösztönzési célokat kell szolgálniuk az egyéni és a termelői fogyasztás befolyásolására. Eközben azt is figyelembe kell venni, hogy a műszaki fejlődés különböző mértékben érinti az egyes cikkek termelését, napról napra változtatva az egyes cikkek újratermeléséhez társadalmilag szükséges ráfordítások arányait; s azt is számba kell venni, hogy az anyagi javak és a szolgáltatások arányában ugyancsak fokozatos eltolódás megy végbe. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy mind az anyagi javak, mind a szolgáltatások egy része — s feltehetően növekvő része — ingyen jut a fogyasztó birtokába.

8. *A termelést közvetlenül, a termelés színhelyén leginkább befolyásoló vállalati tervezési módszerek és kutatások, szervezési formák, utasítások, egyéni és kollektív anyagi ösztönző tényezők legkedvezőbb komplex rendszerének kialakítása.* Ez a kérdéscsoport szorosan összefügg az éves és többéves tervek, valamint a legmegfelelőbb árrendszerek és árarányok kutatásával. Ugyanakkor több önmagában is igen átfogó kutatást követel meg, például a különböző hazai és külföldi bérezési, jutalmazási, premizálási rendszerek összehasonlító tanulmányozását. Emellett felöleli annak a vizsgálatát is, hogy a különböző utasítási, ösztönzési, szervezési tényezők milyen együttes hatást gyakorolnak a munka termelékenységére, a termékek minőségére és választékára stb.

Digitized by Google

9. *Azoknak a problémáknak a vizsgálata, amelyek hazánknak a világgazdaságban és különösen a szocialista világgazdaságban elfoglalt helyéből, s ezen belül a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa országaival való együttműködéséből fakadnak.* Ide tartozik többek között a KGST-országok tervezése összehangolásának, a közöttük fennálló munkamegosztás fejlődését előmozdító gazdasági feltételeknek, fejlettségi színvonaluk kiegyenlítése problémáinak, az egységes szocialista világgazdaság kifejlesztése irányába ható tényezőknek a kutatása, de ide tartozik külkereskedelmünk gazdaságossága kérdéseinek vizsgálata is.

10. *A többi szocialista ország gazdasága irányításának és szervezeti rendszerének, fejlődésének, gazdasági problémáinak és elméleteinek tanulmányozása.* Kézenfekvő, hogy ezek a kutatások részben közvetlenül szükségesek az előző kérdéscsoportban foglalt kutatások eredményes elvégzéséhez, részben segítséget is nyújthatnak a legkülönbözőbb területeken folyó kutatásoknak és egyben a gazdasági vezetésnek.

11. *A fejlett tőkés és a gazdaságilag elmaradott országok gazdasági életének és fejlődésének, egymással és a szocialista országokkal fennálló kapcsolataiknak a tanulmányozása.* Mindezek a kérdések szorosan kapcsolódnak a 7. pontban érintett problémákhoz. Részben feltételezik azok kutatását, részben alapul szolgálnak azok kutatásához. Egyúttal azonban az általános tervezési kérdések tisztázásához is fontosak, mivel külkereskedelmünk jelentékeny részét ma — és még hosszú időn át — nem szocialista országokkal folytatjuk, s egyes területeken, pl. egyes színesfémek beszerzésében, döntő jelentősége van ennek a kereskedelemnek. Emellett országunknak szocialista kötelessége, hogy részt vállaljon az elmaradott országok fejlesztésében.

12. *A modern kapitalista közgazdasági elméletek kutatása.* Ez a terület szorosan kapcsolódik az előzőhöz. Az a munka, amelyet itt végzünk — az előző pontban érintetthez hasonlóan —, a nemzetközi munkásmozgalom számára is fontos lehet, segítséget nyújthat a kapitalista országok munkásosztályainak felszabadulásukért folytatott harcukban.

Ez a felsorolás — mint mondottuk — önkényes: részben nem teljes, részben átfedéseket is tartalmaz. Abból a szempontból állítottuk össze, hogy — egyebek között — milyen, fejlődésünket messzemenően befolyásoló tervezési vagy gazdaságvezetési kérdéseket kell megválaszolnia a gazdaságtudománynak.

Hogyan állunk a felsorolásunkban szereplő kérdések kutatásával?

Mindegyik feladatkörben folynak kutatások, mindegyikben vannak is figyelemre méltó részeredmények, de mindenütt *mesz-*

Digitized by Google

sze vagyunk a kutatások eredményes megoldásától, még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy sok kérdésben nem is törekedhetünk a kutatás lezárására. A kérdések egy része ugyanis olyan természetű, hogy a termelőerők és (ezeket követően) a termelési viszonyok állandó változása újból és újból felteszi őket, s mindig új választ vár rájuk. A kutatások általában lassan, sőt, részben bosszantóan lassan haladnak. Ez csak részben függ össze azzal, hogy a feladathoz képest kevés a kutatásra fordított erőnk.*

A *kutatók számát nem lehet gyorsan a kívánatos színvonalra emelni* — hiszen hosszú évek kellenek ahhoz, hogy egy egyetemi végzettségű közgazdászból kutató váljék —, az azonban feltétlenül *kívánatos, hogy gyorsabbá, hatékonyabbá váljék a munkájuk.* Erre van is mód. Ha kevés az erőnk, akkor különösen fontos, hogy *a legésszerűbben használjuk fel ezt az erőt,* hogy *a legfontosabb feladatokra összpontosítsuk a kutatásokat és hangoljuk össze őket.* Éppen ez volt a célja az országos távlati kutatási terv elkészítésének, majd a kutatási főfeladatok szerinti koordinációs bizottságok megalakításának. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a közgazdaságtani koordinációs bizottságok a kutatást összpontosító és összehangoló munkának még csak a kezdetén tartanak, más szerv pedig pillanatnyilag nem foglalkozik ezzel a feladattal. Most tehát nagy gondot kell fordítanunk a bizottságok munkájának kifejlesztésére, és igyekeznünk kell, hogy egyéb eszközöket is találjunk és használjuk fel a koncentrálás és koordinálás fokozására.

Előrehaladásunk meggyorsítására még egy nagy tartalékunk van: a szocialista országok kutatóinak összefogása. Mindenekelőtt a nemzetközi gazdasági együttműködés problémáit célszerű együttes munkával kidolgoznunk és megoldanunk. Egyelőre azonban egyetlen szocialista országban sem kutatják kielégítő mértékben ezeket, ezt állapította meg egy, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében nemrég lezajlott tanácskozás. De ez a tanácskozás meg is tette az első lépéseket a helyzet megváltoztatására, s bizonyosra vesszük, hogy már az idén fellendül a kutatómunka és az összehangolás is elér kezdeti eredményeket. Az esetek többségében a szocialista országok saját problémái rokon természetűek is, itt tehát szintén megvan a kutatások egyeztetésének és összehangolásának lehetősége. Már ismételten voltak a szocialista országok közgazdászainak együttes tanácskozásaik, közös kiadványaik, de együttműködésük még nem tudott igazán kibontakozni.

* Ha a minisztériumokban és az ágazati kutató intézetekben dolgozó közgazdászokat is ide számítjuk, akkor a közgazdász-kutatók száma 500 fölött van. Ez a szám sem túl magas, az ebben foglaltak egy része azonban az ágazatba tartozó műszaki-szervezési kérdéseket kutatja. Az általunk felsorolt témakörökben talán 300—400 kutató dolgozik, annyi tehát, mint egy közepes iparági kutató vagy tervező intézetben. Ezt a számot a hazai arányok figyelembevételével is joggal kevesellhetjük.

Digitized by Google

Most azonban, amikor meggyorsult és jóval intenzívebbé vált a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának gyakorlati működése, joggal remélhetjük, hogy a közgazdászok együttműködése is — újabb tanácskozásaikon hozott határozataiknak megfelelően — lényegesen elmélyül és kiszélesedik.

Megvannak tehát a lehetőségeink arra, hogy további lépéseket tegyünk előre mind a gazdasági vezetés színvonalának emelésében, mind a gazdaságtudomány viszonylagos elmaradásának megszüntetésében, s ezzel meggyorsítsuk az elmélet és gyakorlat egységének megvalósítását. De nem elég, ha egyszer megteremtjük ezt az egységet: fenn is kell azt tartanunk, mégpedig egyre magasabb színvonalon. Egyre tökéletesebb elméletnek kell az egyre fejlettebb gyakorlattal egyesülnie, hogy lényegesen kevesebb legyen a gazdasági munkánkban a tévedés és a hiba, hogy gyorsabban és biztosabban haladjunk nagy céljaink felé.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk és a gazdasági verseny

Írta ROMÁNY PÁL

Egy éve múlt annak, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejeztével pártunk Központi Bizottságának 1962 márciusi ülése kimondta: „A terméshozamok, a termelékenység növelésével kell végérvényesen bebizonyítanunk a szocialista nagyüzemű mezőgazdaság fölényét a kapitalista és a kisárutermelő mezőgazdaság fölött".[1] Nem egyszerűen a terméshozamok emelése és a kisárutermelő mezőgazdaság eredményeinek túlszárnyalása tehát a feladat, hanem ennél jóval több.

Korai volna, hogy valami pontos mérlegfélét készítsünk arról, hol tartunk most országosan. Rendkívül fontos viszont áttekintenünk azt, hogy a mezőgazdaság fejlesztésére tett intézkedéseink megalapozzák-e azokat a körülményeket, amelyekre a gazdasági versenyben támaszkodni akarunk. Hogy ezt csak hozzávetőlegesen is megítélhessük, érintenünk kell azokat a technikai, technológiai eljárásokat és alkalmazásuknak körülményeit, amelyek révén ma a legkorszerűbb módon termelő mezőgazdasági üzemek magas színvonalat érnek el. Ezeknek felhasználásához általánosítanunk kell a kapitalista és a szocialista országok tapasztalatait. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy milyen „örökség"-ből kiindulva tűzhettük mezőgazdaságunk elé ezt az igényes célt.

A felszabadulás előtti magyar mezőgazdaság már régóta alulmaradt a fejlett nyugat-európai országok mezőgazdaságával való összehasonlításban. Felszereltsége, technikai ellátottsága még termelési színvonalánál is elmaradottabb volt. Néhány európai országban már a századforduló idején hektáronként a többszörösét használták fel annak a műtrágya-mennyiségnek, amelyet Magyarországon a harmincas évek végén. Erőgépeket, korszerűbb munkagépeket hazánkban alig alkalmaztak. Termelési eredményeink 50—60 százalékkal maradtak el a mezőgazdaságilag akkoriban legfejlettebb országok hozamai mögött. Ezen az általános helyzeten nem változtatott az, hogy néhány termék (kukorica, árpa) termésered-

[1] A mezőgazdaság helyzetéről és a további feladatokról. Kossuth Könyvkiadó. 1962. 11. old.

Digitized by Google

ménye nálunk jobb volt, mint egyes más országokban. Arra a kérdésre pedig, hogy utolérhetjük-e a nyugat-európai fejlett mezőgazdaság színvonalát, a kor egyik szaktekintélye egyértelmű „nem"-mel válaszolt.[2]

Az elmaradás akkori igazi okaira a történelem már megadta a választ. Egyúttal az utolérés társadalmi és gazdasági lehetősége is feltárult, sőt, követelménnyé is vált. Azt akarjuk, hogy a lakosság egy főre jutó fogyasztása történelmileg rövid időn belül magasabb legyen, mint a fejlett tőkés országokban.[3] Ennek elérése végett mezőgazdaságunkat — ahogy mondani szokás — a világszínvonalra kell emelnünk. Mezőgazdasági termelésünkben is a legfejlettebb országokhoz kell tehát mérnünk az eredményeket. A feladat meghatározása azonban jóval bonyolultabb, mint ahogyan ezt a „világszínvonal" szó első hallásra jelzi. Mielőtt ennek több vonatkozására rátérnénk, néhány tőkés ország adatai alapján tekintsük át a mezőgazdasági termelés technikai és technológiai tényezőinek alakulását.

A mezőgazdasági termelés fejlődésének néhány jellemző vonása

Az utóbbi években a tudomány és a technika haladása olyan új lehetőségeket tárt fel, amelyeknek kihasználása számottevően emelte a mezőgazdasági termelés színvonalát. A növénytermesztésben a termésmennyiség növekedése nagyobb, mint a vetésterületé. Sőt, egyes termékek összes termelése még akkor is növekedett, ha a vetésterület csökkent. Néhány európai tőkés ország többéves átlagadatai jól szemléltetik ezt a helyzetet:

A VETÉSTERÜLETEK ÉS A TERMÉSMENNYISÉG ALAKULÁSA 1956—1960 ÁTLAGÁBAN

Index: 1948—1952 = 100

	Buza		Kukorica		Takarmánygabona		Cukorrépa	
	vetésterület	termésmennyiség	vetésterület	termésmennyiség	vetésterület	termésmennyiség	vetésterület	termésmennyiség
Ausztria	128	171	88	134	104	152	151	244
Franciaország	97	125	205	422	117	183	110	138
Olaszország	101	118	97	159	94	145	144	169
Anglia	97	104	—	—	98	113	103	126

[2] Reichenbach Béla: Dánia mezőgazdasága magyar gazdaszemmel nézve (Pátria, 1926. 50—53. old.) A pontos kérdés így hangzott: „Lehet-e Magyarországból Dániát teremteni?" A tagadó válasz részletes indokolásából azonban kitűnik, hogy helytálló a kérdésnek a fenti, általánosító fogalmazása.

[3] MSZMP VIII. kongresszusa, Kossuth, 1962. 125. old.

Digitized by Google

E néhány adat alapján is megállapítható, hogy az elmúlt tíz évben a termelés növekedésében az egységnyi területre jutó *hozamok emelkedése* játszotta a döntő szerepet.

Hasonló folyamat játszódott le a haszonállattartásban, pontosabban az állati termékek előállításában is. Az állati termékek termelésének növekedése meghaladja az állomány növekedését.

AZ ÁLLATÁLLOMÁNY NAGYSÁGÁNAK ÉS AZ ÁLLATI TERMÉKEK TERMELÉSÉNEK ALAKULÁSA 1956—1960 ÁTLAGÁBAN

Index: 1948—1952 = 100

	Szarvasmarha-állomány	Sertésállomány	Baromfiállomány	Hústermelés	Tejtermelés	Tojástermelés
Ausztria	104,7	139,8	176,1	174,5	132,4	244,0
Franciaország	115,8	125,3	—	143,1	134,5	110,3
Olaszország	106,3	101,4	122,7	143,5	130,0	125
Anglia	108,6	180,0	108,2	168,3	116,2	167

Az állattartásban természetesen nincs olyan szoros tartalmi azonosság az ilyen összevont mutatók között, mint a növénytermesztésben. A hústermelés alakulásának indexe pl. csupán összevontan érzékelteti a növekedés mértékét. Részletesebb elemzés nélkül is látható azonban az alapvető tendencia: nagyobb mértékben növekedett a „végtermékek" mennyisége, mint a termelő állomány. Ebben a termelési ágazatban is bizonyos fokú átalakulás megy tehát végbe.

Mindez azt bizonyítja, hogy korunk technikai forradalma a mezőgazdaságba is behatolt. A tudomány új vívmányai a mezőgazdasági termelés növelésének új lehetőségeit tárták fel. A termelés fejlesztésének ezek az új eszközei azonban többségükben már nem mezőgazdasági eredetűek. Az új lehetőségek kihasználásához a mezőgazdasági üzemeknek befektetéseket, vásárlásokat kell végezniük. Ennek következtében a fejlett tőkés országok mezőgazdaságának termelési ráfordításaiban mind nagyobb a vásárolt, általában az iparban előállított eszközöknek és anyagoknak a részaránya. Számítások szerint az európai tőkés országokban 1950 és 1960 között — változatlan árakon számítva —, mintegy 50 százalékkal növekedtek a termelési költségek, s ezen belül pl. megkétszereződtek a hajtó- és kenőanyagokra fordított üzemi kiadások.

A tőkés országokban ezt a folyamatot a mezőgazdaság eladósodása és a nagyüzemi termelés térhódítása, a koncentráció előre-

Digitized by Google

haladása kíséri. A termelés koncentrációja természetesen nem egyszerűen a területnek, a termőföldnek a koncentrációja, hanem az egész termelésé, a termelési eszközöké, a tőkéé. Ennek révén érvényesülnek azután az olyan folyamatok is, mint a termelés szakosítása, a mezőgazdasági termelésnek vállalkozássá való átalakulása, a vertikális integráció és ezzel a monopoltőke erőteljesebb bevonulása a mezőgazdaságba, a gyakori állami beavatkozás, s végül a piaci konkurrencia élesedése.

A termelés technikai fejlődésének folyamatából vázlatosan a következő tényezők emelhetők ki:

a) A mezőgazdaság *energiabázisának* kicserélődése és általános bővülése. A közvetlen termelési folyamatokban is mind nagyobb szerepet kapnak a gépek. A tehergépkocsik és a traktorok után gyorsan nő a célgépek (bálázó gépek, kukorica-betakarítók stb.) alkalmazása is. A szárításban, a termékek üzemi tartósításában megkezdődött a természetes energiaforrások helyettesítése. Növekszik a villamos energia felhasználása, különösen az állattartásban, a takarmány-feldolgozásban és a belső anyagmozgatásban, sőt, egyes munkafolyamatok automatizálása is felbukkan.

A gépek teljesítőképessége, lóerő-nagysága növekszik. Több munkafolyamatot lehet egy menetben, és gyorsabban elvégezni, a traktor teljesítményének emelkedésével a munkagépek kapacitását is növelni lehet.

A termelés növekvő technikai ellátottsága a mezőgazdasági építkezésekre, a szolgáltatásokra, sőt, az úthálózat korszerűsítésére is kiterjed.

b) A mezőgazdasági termelésben mind többféle és nagyobb mennyiségű *vegyi anyagot* használnak fel. Használnak vegyszereket a termelés közvetlen növelésére (műtrágyák, antibiotikumok, stimuláló szerek), a termelést fenyegető egyes károk elhárítására (növényvédelem), az élőmunka csökkentésére (vegyszeres gyomirtás). A termékek üzemi feldolgozásában és kezelésében is növekszik a használatuk. Mindez külön-külön és együttesen szintén a termelést, illetőleg a munka termelékenységét növeli.

A vegyi anyagok között is kimagasló jelentősége van a műtrágyának. Az egy hektárra felhasznált műtrágya — párosulva a szükséges agrotechnikai feltételekkel —, a növénytermesztés színvonalának egyik fontos fokmérőjévé vált. A különböző országok termelésének eltérő alakulását gyakran termésátlagaik és műtrágya-felhasználásuk összefüggése magyarázza.

c) A termelés növekedésének forrásai között említhetjük meg azokat az *új biológiai módszereket is*, amelyek a termelés feltételeit jobban kihasználó, tehát több termelésre képes állat- és növényfajták előállítását eredményezik. A fejlesztés ezen útjának

Digitized by Google

közismert példája a hibridizáció, és képviselője, a hibridkukorica. Ez kezdetben lassan terjedt el — Európában először Olaszországban vezették be 1948-ban, de itt is 10 év alatt csak a kukoricavetésterület 30 százalékát foglalta el —; az új hibridek azonban már sokkal gyorsabban tért hódítanak.

Az állattenyésztésben is hasonló jellegű módszerek terjednek el. A kutatómunka és a tenyésztés nemcsak a teljesítőképesség növelésére, hanem más feladatok jobb megoldására is kiterjedt (például: gépi fejhetőség, iker-ellés, speciális piaci igények stb.). Nagyrészt a biológia eredményei tették lehetővé, hogy egyes állattartási ágakban (baromfihús- és tojástermelés, borjúhizlalás) teljesen új, ipari jellegű termelési módszerek váltak alkalmazhatóvá.

d) A termelés technikai ellátottságának növekedésével együtt a modern mezőgazdasági nagyüzemekben a termelés *technológiai folyamatai is általánosan tökéletesednek.* Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt, hogy az új módszerek általában a közönségesen ismert, alapvető művelési és tartási eljárások mellett, és legtöbbször *ezekkel együtt* érvényesülnek. Nyilvánvaló, hogy az antibiotikumokkal, vitaminokkal dúsított takarmány használata az eddiginél is fegyelmezettebb takarmányozási rendet, pontosabban meghatározott állattartási munkaszervezetet és rendszert követel, mert különben kevesebbet jövedelmezhet, mint a régebbi, a hagyományos eljárás. Nagyjából így van ez a gépek és vegyszerek használatával vagy más fejlesztési *lehetőséget* nyújtó módszerek alkalmazásával is.

e) Új igények támadtak a termelés szervezése, az üzemek vezetése iránt is. A termelés technológiai és technikai körülményeinek itt vázolt alakulása az üzemi szerkezetben és vezetésben is jelentős változásokat idéz elő. „A termelékenységnek és a termelésnek a további emelése legalább annyira függ az üzemvezetési módszerek ésszerűsítésétől, mint a ráfordítások növelésétől" — állapítja meg az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága.[4] Hogy a magas termelési színvonalon álló tőkés országokban mit kell ezen érteni, arra a koncentráció folyamatának ismertetésénél már utaltunk.

A mezőgazdasági termelés fejlődése és a magyar mezőgazdaság

Miután áttekintettük a mezőgazdasági termelés technikai és technológiai folyamatainak új vonásait, válaszolhatunk arra a bevezetőben feltett kérdésre, hogy a magyar mezőgazdaság jelenlegi fejlődése megalapozza-e azokat a körülményeket, amelyeknek révén eredményeink vetekszenek majd a mezőgazdasági termelésben legfejlettebb országokéval.

[4] Europen Agriculture in 1965. Genf, 1961.

Digitized by Google

Ha — az előzőkhöz hasonlóan ennek a megítéléséhez is vázlatos módszert használnánk, akkor igen egyszerűen lehetne erre a kérdésre válaszolni. Mezőgazdaságunk több termelési ágazatáról is megállapíthatjuk, hogy ott a termelés mennyisége gyorsabban nőtt, mint a vetésterület vagy az állatállomány. Hatékonyabbá vált a termőföld és az állatok kihasználása. Ha például 1948—1952 átlagát 100-nak vesszük, akkor 1956—1960 átlagában a kukorica vetésterülete 112,7, termésmennyisége 147 volt. A burgonya- és cukorrépa-termelésben is hasonló volt a fejlődés. Több fontos növény (pl. a búza) termelésében viszont csak a legutóbbi egy-két évben történt javulás. Az állati termékek termelésének és az állatlétszám alakulásának alapján is hasonló megállapításokat tehetünk. 1948—1952-höz képest 1956—1960 átlagában alig változott a szarvasmarha- és a baromfi-állomány nagysága, a tej- és a tojástermelés azonban jelentősen nőtt (az utóbbi a növénytermesztés legjobb ágazatait is meghaladó mértékben). Mindebből azonban csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fejlődés *iránya* ugyanaz, mint a mezőgazdaságilag legfejlettebb országokban. A fejlődés *nagysága* azonban általában csak arra volt elég, hogy az átlagtermések és a fajlagos állati hozamok felemelkedjenek arra a szintre, amelyen az említett országok a bázisévekben állottak.

A termelés technikai-technológiai feltételeinek változásában is megtalálhatók mindazok a vonások, amelyeket az energiabázis kicserélődésének és a vegyi anyagok felhasználásának ismertetésénél felvázoltunk. A talajmunkák gépesítésében, a szántásban, a vetésben, vagy például a gabona-aratásban — messzire elhagyva a régi, igen szerény, csaknem manufakturás színvonalat — 70—80 százalékos gépesítési arányt értünk el. A műtrágya-felhasználás tíz év alatt mintegy megtízszereződött. Egyes növények vetésterületének 60—80 százalékát már új, biológiailag nagyobb képességű, értékesebb fajták foglalták el. Több, a termelés fejlesztésében jelentős módszer alkalmazását egyik évről a másikra a sokszorosára emeltük (így a vegyszeres gyomirtást, a keveréktakarmány felhasználását stb.).

Az élőmunka termelékenységének javulásában eddig a mezőgazdaság technikai ellátásának növekedése, a gépesítés előrehaladása játszotta a legnagyobb szerepet, a termelésnek és a hozamnak a technológia javítása révén elért emelkedése még kisebb mértékű. Ennek a tényezőnek az általános érvényesülése sok más körülménytől (az üzemi viszonyoktól, az anyagi érdekeltségtől stb.) függ. Mindenekelőtt az szükséges, hogy a mezőgazdaság okszerűen gazdálkodjék a meglevő eszközökkel; *az alapvető művelési és tartási módszereket is jól alkalmazza,* s ezen kívül az újabb lehetőségeket is hasznosítsa.

Digitized by Google

Azt is tekintetbe kell venni, hogy mezőgazdaságunk anyagi-műszaki fejlesztése bizonyos részben pótlási feladatokat is megoldott, s a jövőben is lesz ilyen feladata. Traktorállományunk gyors növekedésével nem nőtt meg ugyan ilyen mértékben a mezőgazdaság összes vonóerőkapacitása. Természetes azonban, hogy eddig sem valami kompenzáció történt, hiszen a traktorok beállítása több munkafolyamat végzésére és a szántóföldek művelésére is jobb feltételeket teremtett. Végül is egyértelműen megállapíthatjuk: az anyagi-műszaki ellátás változása is abba az irányba hat, hogy feltételeink javuljanak a gazdasági versenyben.

A mezőgazdaság termelési eredményeinek, termelékenysége szintjének konkrét összehasonlítása és fejlettségének mérése már jóval bonyolultabb feladat. Az iparban a világszínvonal meghatározásában közhasználatú a nagy, úgynevezett világcégek termelési és műszaki mutatóinak a színvonala. Valójában ott sem ennyire egyszerű a színvonal megítélése, az azonban bizonyos, hogy a „világszínvonal"-on semmiképpen sem „világátlagot", hanem a legfejlettebbeket jellemző eredményeket értik. A mezőgazdaságban azonban azért is nehezebb a reális összemérés, mert itt a föld az az alapvető termelőeszköz, amelytől nem kis mértékben függ, „hogy az érték mennyi termékben jut kifejezésre."[5]

Az összehasonlításnak, az ökonómiai jelenségek értékelésének számos nehézsége tulajdonképpen a mezőgazdaságban végzett munka termelékenységének mérésében levő problémákból fakad. Ebből következik, hogy gyakorlatilag nincsenek átfogó, szintetikus, nemzetközileg is összehasonlító mutatók, ezenkívül a mezőgazdasági adatfelvétellel járó hibalehetőségek (mint reprezentáció mértéke, a termelői önfogyasztás nagyságának becslése, a vetítési alapoknál használt átszámítási kulcsszámok különbözősége stb.) is csökkentik a különböző módokon kialakított mutatók megbízhatóságát. A világpiaci árnak megfelelő előállítási költség — egyszerűen szólva, a versenyképes termelői ár — sem kielégítő mértéke annak, hogy valamely mezőgazdasági termék termelése előre visz-e a gazdasági versenyben.

Ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági eredmények nemzetközi összemérésére számos, főleg *naturális* mutató használatos, pl. az egy hektárra eső termésátlag, az egy állatra jutó hozam. Növénytermesztésünk színvonalára le is vonhatunk az ilyen jelzőszámokból bizonyos következtetéseket, de az állattartás eredményeinek megítélésében már szembeötlő ezeknek a mutatóknak a fogyatékossága. 1955—1959 átlagában például Franciaországban és Magyarországon nagyjából azonos nagyságú volt egy tehén át-

[5] Marx: A tőke III. köt. Kossuth Kiadó 1961. 783. old.

Digitized by Google

lagos tejtermelése, a tojáshozam pedig nálunk magasabb volt, mint Olaszországban vagy Svájcban. De nyilvánvaló, hogy ezek az összehasonlítások nem adnak hű képet, mert semmit sem mondanak a felhasznált élő- és holtmunka vagy takarmány mennyiségéről, az ún. ikertermékek arányáról stb.

Gyakran használnak olyan mutatókat is, mint pl. a meghatározott területre (pl. 100 hektár szántóra) jutó termékek mennyisége, vagy állatok száma. Az ilyen jellegű mutatók azonban inkább csak a termelés belterjességének fokát, a *termelés szerkezetét* — kisebb területi egységek esetén a specializáció mértékét — tükrözik, mint valóban összemérhető értékszámokat adnak. A 100 hektár mezőgazdasági területre jutó hústermelésben például Dánia az első a világon. (Dánia takarmányimportja az ország évi szemesabrak-termésének 20—40 százalékát is eléri.) Az Egyesült Államok mezőgazdasága alig több mint egytizedét termeli a dániai színvonalnak. A mi mezőgazdaságunk pedig 1956—1960. évek átlagában 100 hektárra vetítve 35 százalékkal több húst és 100 százalékkal több tejet termelt, mint az USA mezőgazdasága. Ezek a példák is azt mutatják, hogy az ilyen mutatószámok csak több más tényező vizsgálatával együtt adnak helyes képet.

Gyakorlatilag tehát az a legjárhatóbb út, hogy — azonos használati értékű áru esetén *több műszaki-gazdasági mutatót* értékelve vizsgáljuk meg, hogyan áll valamely mezőgazdasági termék előállítási színvonalának fejlettsége. A helyes összefüggések megállapítása céljából ki kell alakítanunk a megfelelő mutató-rendszereket. Ezzel természetesen nem tagadjuk azt, hogy egyes jelenlegi jelzőszámok önmagukban is sokat mondanak a termelés technológiájáról, színvonaláról. (Pl. a sertéstartásban az ún. forgási sebesség mutatója közvetve több jellemző paramétert — takarmányértékesítő képesség, fejlődési erély, takarmányozási színvonal stb. — visszatükröz.)

Hogy tehát a fejlett tőkés országokkal folyó gazdasági versenyben mik az eredményeink és mik a feladataink, annak meghatározásához a mutatók széles körét kellene megvizsgálnunk. Ez azonban hosszú időt igényel. Legkevesebbet talán akkor tévedünk, ha megállapítjuk azt, hogy milyen általános fejlődési tendenciát mutatnak az egyes termékek előállításában legfejlettebb országok (és ezeken belül a legfejlettebb üzemek) termelési módszerei és termelőerői, s ebből igyekszünk helyes következtetéseket levonni.

A szocialista nagyüzemi mezőgazdaság fölényének kibontakoztatása

Hogy megjavítsuk helyzetünket a gazdasági versenyben, ahhoz nem elég az, ha valami általános fejlesztést tűzünk ki célun-

Digitized by Google

kul, tudományos módszerekkel kidolgozott, a szocialista nagyüzemek hatalmas lehetőségeire épülő, a feladat bonyolultságával számot vető, alapos programra van szükségünk. Két dolog azonban a mai, közvetlen teendők szempontjából nézve is világos. Az egyik: a *jelenlegi* körülmények között is mezőgazdaságunk *minden termelési ágában* sok tartalékunk van a termelés növelésére, a termelékenység emelésére, s ha minden üzem felhasználná ezeket, tetemesen javulnának eredményeink. A másik: hogy a legfejlettebb mezőgazdasági színvonalat elérjük, annak a feltételeit nemcsak a mezőgazdasági *termelőüzemen belül,* hanem — a társadalmi munkamegosztásnak megfelelően — mindinkább a *népgazdaság összes ágai közötti,* sőt, a szocialista országok közötti *nemzetközi* gazdasági együttműködéssel kell kialakítanunk.

Az egyik is, a másik is olyan feladatok elvégzését teszi szükségessé, amelyek a VIII. kongresszus határozatainak végrehajtása során a politikai és gazdasági munka napi kérdéseivé váltak. Ezek között hosszabb és rövidebb időre szóló feladatok is vannak. Indokolt, hogy a gazdasági versennyel összefüggésben kiemeljünk közülük néhányat.

Rendkívül nagy a jelentősége annak, hogy amit a mezőgazdasági üzemekben vagy az egész népgazdaságban a termelés fejlesztése céljából tartós jelleggel most alakítunk ki, az a termelékenység fejlesztésének irányába essen. Elég, ha csak arra utalunk, hogy a szövetkezetek üzemi telephelyei, épületei, majorjai, különféle termékeik termelésének üzemi méretei most kezdenek kialakulni, de hosszú évekre szólnak. A gazdasági versenyben való későbbi helytállásunk nagyrészt attól függ, hogy helyesen tesszük-e meg a jelenlegi lépéseket.

A jelenlegi lépésekhez annak a vizsgálata szükséges, hogy milyen termelési szerkezettel, milyen termelési ágak erőteljes fejlesztésével érhetjük el adottságainkhoz képest az optimumot. Elemeznünk kell tehát a termelésre ható összes tényezők összefüggését és várható eredményét. Ha aránytalanságok vannak, akkor a termelésnek már a mennyiségi növelése is igen sokba kerülhet és emellett a befektetésekhez képest rendszerint nagyon csekély is. Még fontosabb ezeknek a feladatoknak a megoldása akkor, amikor a legkiválóbb termelési és termelékenységi eredmények elérésének szakaszába lépünk.

A mezőgazdasági termelés alapanyagai és végtermékei kevésbé terhelhetők meg szállítási költségekkel és többségükben nem is olyan szállítóképesek, mint az ipari anyagok. Mégsem helyes azt állítani, hogy a mezőgazdasági termelés szerkezetét valamiféle megváltoztathatatlan összefüggések, örök kategóriák határozzák meg. Ebből a szempontból nagyon is jelentős különbségek vannak

Digitized by Google

az egyes mezőgazdasági ágazatok között. Legszembetűnőbb példa erre a baromfitenyésztés, amelyet gyorsan, nagymértékben önállóan és iparszerűen lehet szervezni. Több más ágazatban viszont a körülmények igen sokoldalú felmérésére van szükség. Helyes következtetést csak akkor vonhatunk le, ha azonos használati értékű termékeket hasonlítunk össze.

Vegyük példaként a tejet. Az egy tehénre jutó évi tejtermelésben ma Hollandia és Dánia vezet a világon. (Ez persze csak a tehenek tejtermelő képességének kihasználásában világelsőség, mégis maradjunk e mellett a példa mellett.) Reális célkitűzés volna-e az, hogy tejtermelési átlagunk — amely ezen országokénak csak kb. a felét teszi ki — bizonyos idő múlva érje el ezeknek az országoknak a színvonalát, s ezzel kerüljön a világ legjobbjai közé? Hogy erre a kérdésre válaszoljunk, ahhoz még azt is meg kell vizsgálnunk, hogy *kevesebb társadalmi munka-ráfordítással* állítanánk-e elő ugyanazt a tejmennyiséget. Ehhez azonban vizsgálatunkat már a termelési feltételek teljes körére ki kell terjesztenünk. Dánia és Hollandia tejtermelő gazdaságai a legeltetésre, illetőleg a zöldtakarmányozásra támaszkodnak mint az olcsó termelés egyik forrására. Az évi csapadék mennyisége ezekben az országokban ugyanannyi, vagy csak alig több, mint hazánkban, ha azonban csak ezt vennénk alapul, akkor helytelen következtetésre jutnánk. Egymagában a csapadék mennyisége ugyanis nem magyarázza meg az olcsó zöldtakarmányozás lehetőségét. Azt is hozzá kell tennünk, hogy a miénkkel nagyjából azonos csapadékmennyiség ott időben szinte ideálisan oszlik meg: mégegyszer annyi évente a csapadékos napok száma, mint hazánkban. De még más természeti körülményeket is figyelembe kell vennünk (az átlaghőmérsékletet, a levegő páratartalmát stb.). Ilyen takarmányozási feltételek biztosításához pedig nálunk már öntözés szükséges. Ez a példa is azt bizonyítja tehát, hogy a legmagasabb termelési színvonalú országok körülményeinek értékeléséhez sok, egymással kölcsönhatásban levő tényezőt kell értékelnünk az optimális termelésszerkezet megállapításához.

Rendkívül nagy jelentősége van annak, hogy *reális, adottságainknak megfelelő fejlesztési feladatokat* állítsunk magunk elé. Társadalmi és gazdasági előnyeinken kívül természeti adottságaink között is vannak olyanok, amelyek egyes termelési ágakban más országokénál kedvezőbb feltételeket nyújtanak számunkra. Hogy pl. klimatikus tényezőknél maradjunk, a napsütéses idő mennyisége, vagy az évi átlagos hőmérséklet értéke nálunk 20—30 százalékkal magasabb, mint az említett magas termelési színvonalú országokban. Ezek a különbségek azt eredményezik, hogy olyan értékes takarmánynövény, mint a szemeskukorica, ezeknek az

Digitized by Google

országoknak egy részében már nem terem meg, nálunk viszont kiválóan termeszthető, ugyanúgy, mint sok más értékes kultúra (vetőmagvak, gyümölcs, szőlő).

Feladataink meghatározásánál azt is mérlegelnünk kell, hogy milyen *sorrendet* alakítsunk ki a hasonlóképpen fontos fejlesztési feladatok között. Második ötéves tervünk a növénytermesztés fejlesztését helyezte előtérbe. Nemcsak a növénytermesztés alapanyag-termelő jellege szólt emellett, hanem az is, hogy a növénytermesztés egyes ágazatai sokkal gyorsabban fejleszthetők, mint általában az állattenyésztés és ugyanakkor közvetlen összefüggésben van — a takarmányok révén — az állattartási munkák termelékenységével is. A szarvasmarha-tenyésztésben fejlett országok tejtermelési színvonalának eléréséhez szükséges időt például az Állattenyésztési Kutató Intézet két-három generációra (10—15 évre) becsüli,[6] — feltételezve, hogy megvan a szükséges takarmányalap.

A termelési és termelékenységi szempontból legjobb eredményekkel biztató fejlesztési feladatok megvalósításához is csak akkor szabad hozzálátnunk, ha részleteiben ismertek és meg is teremthetők azok a feltételek, amelyek *üzemileg* és *népgazdaságilag* szükségesek ahhoz, hogy a várt eredmény bekövetkezzék. Természetesen itt sem csak a mezőgazdaságra, hanem az egész népgazdaságra vonatkozóan kell közgazdaságilag koordinált feladatokat kidolgozni.

Az ipari eszközök és anyagok, a közlekedési és szállítási viszonyok stb. nemcsak a mezőgazdasági termékek előállításában játszanak mind nagyobb szerepet, hanem feldolgozásukban, forgalmazásukban, a fogyasztóhoz való eljuttatásukban is. Nemcsak annak a feltételeit kell tehát megteremtenünk, hogy a mezőgazdasági termelőfolyamatok anyagi-műszaki ellátását és termelékenységi színvonalát növeljük, hanem pl. annak a feltételeit is, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztésével egybehangoltan az élelmiszeripar fejlődjék, a szállító kapacitás növekedjék stb.

Üzemi vonatkozásban azzal is számolnunk kell, hogy számos ok miatt a mezőgazdaságban a fejlesztés feladatai nehezebben és lassabban oldhatók meg, mint az ipar egyes ágaiban. Az iparban gyakori, hogy valamely gyártmány előállítása néhány üzemre, tervező és kivitelező kollektívára van koncentrálva. Az az üzem, amely a végterméket világszínvonalon akarja előállítani, közvetlenül foglalkozik azzal, és gyakran — kooperáló üzemek segítségével — maga gondoskodik arról, hogy megteremtse az ehhez

[6] Magyar Mezőgazdaság, 1962. 52. szám.

Digitized by Google

szükséges feltételeket. A mezőgazdaságban az üzemek százai és ezrei — háztáji gazdaságok százezrei — termelnek *azonos* termékeket. Érhető, hogy ilyen körülmények között nehezebb alkalmazni a tudományos eredményeket, korszerűsíteni a termelési eljárásokat, gyorsan elterjeszteni az alapvető módszereket, ami pedig feltétele a színvonal általános emelésének. Ez is aláhúzza: mennyire szükséges az, hogy már a tervezésnek, a feladat meghatározásának a stádiumában figyelembe vegyük az összes körülményeket.

A fejlesztés mai szakaszában elejét kell vennünk annak is, hogy a termelési színvonal emelése céljából juttatott anyagi és műszaki eszközök az elavultat segítsék konzerválódni. Termelőszövetkezeteink jelenlegi gyakorlatából pedig nem hiányzik ez a tendencia. Ma pl. a termelőszövetkezetek tehénállományának mintegy 40 százaléka — jó része persze „örökségként" — 50 férőhelyesnél kisebb istállókban van elhelyezve. A legnagyobb termelékenységgel dolgozó üzemek világszerte növelik a termelés méreteit. Már a tervezés időszakában nagy gondot kell tehát fordítanunk arra, hogy elérjük a nemzetközileg is legkedvezőbb paramétereket, s esetenként kidolgozzuk — a feltételektől, a termelési technológiától függően — az optimálisnak tartható üzemméreteket.

A mezőgazdasági termelés jelenkori fejlődésének tapasztalatai is arra intenek bennünket, hogy *nemzetközi együttműködés* nélkül lassú a fejlődés, még akkor is, ha jól választottuk ki a fejlesztési irányokat és nagy befektetéseket eszközlünk. Az olyan termelési szerkezet, amely a legkedvezőbb adottságokra támaszkodik, természetszerűen bizonyos fokú szakosítással jár, s ez szoros tartozéka a nemzetközi munkamegosztásnak. Mind a fejlesztés során felmerülő kutatási feladatok megoldásában, mind a nemzetközi munkamegosztásból eredő kölcsönös előnyök tartós és biztos kihasználásában támaszkodhatunk a KGST keretén belül kialakuló és mind szorosabbá váló együttműködésre. E tekintetben is több konkrét formára van azonban szükség, hogy az előrehaladás hazánkban is és a többi szocialista országban is gyorsabbá válhasson.

* * *

Mezőgazdaságunk irányító szerveinek, tudományos intézményeinek nagyigényű feladatuk, hogy kidolgozzák a mezőgazdaságilag legfejlettebb országok eredményeinek utóléréséhez és túlszárnyalásához szükséges szerkezeti és ágazati megoldásokat. Ez egyben kötelességük is, hiszen ezt megköveteli tőlük népünk és a nemzetközi munkásmozgalom érdeke.

Digitized by Google

Az agrár-értelmiség helyzete és feladatai

Írta ZSARNÓCZAI SÁNDOR

Az utóbbi években a mezőgazdaság fejlődésének új szakaszába lépett. Ennek legfőbb feladatait így összegezte pártunk VIII. kongresszusának határozata: „... erőnket most már a termelőszövetkezetek korszerű, nagyüzemi gazdálkodásának fejlesztésére és szocialista jellegének erősítésére, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére, egységének kovácsolására összpontosíthatjuk."[1] Ezeknek a feladatoknak a megoldása szakmai hozzáértést igényel. A VIII. kongresszus határozatának végrehajtása tehát elképzelhetetlen az agrárértelmiség cselekvő közreműködése nélkül, s olyan feltételek kialakítása nélkül, amelyek között *maximálisan érvényesül a szakismeret, a hozzáértés.* Mindez indokolttá teszi, hogy felmérjük az agrár-értelmiség helyzetét.

Az értelmiség helyzetének alakulása az ország fejlődésének a függvénye. Az agrár-értelmiség az értelmiség egyik *része,* helyzete tehát az *egész* réteg körülményeitől függ. Ez a cikk elsősorban az agrár-értelmiség helyzetének alakulására jellemző *sajátos* körülményeket elemzi.

Az agrár-értelmiség helyzete

Mielőtt az agrár-értelmiség mai helyzetét elemeznénk, előbb magát a fogalmat kell tisztáznunk. Értelmiségin általában hivatásszerűen *szellemi munkát* végző embert értenek. Sokan úgy értelmezik ezt, hogy csak egyetemet vagy főiskolát végzett, diplomás emberek sorolhatók az „értelmiségi" kategóriába. Ennek a túl szűkkörű, s ezért helytelen értelmezésnek a kiigazításaként egyre jobban elterjed az a felfogás, amely szerint mindenkit, aki *értelmiségi munkakörben foglalkozásszerűen tevékenykedik,* értelmiséginek lehet tartani.

A társadalmi munkamegosztás jelenlegi fokán azonban a termelőszövetkezetekben a mezőgazdasági szakemberek munkaköre még nem különült el olyan mértékben a függetlenített vezetőségi

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa, Kossuth Kiadó 1962. 101. old.

Digitized by Google

tagok, vagy brigádvezetők feladataitól, hogy a „hivatásszerűen végzett szellemi munka" meghatározás megadná a kellő eligazítást. Ha emellett még azt is figyelembe vesszük, hogy (1962. augusztus 1-i adatok szerint) 795 olyan termelőszövetkezeti mezőgazdász áll alkalmazásban, akinek csak általános iskolai végzettsége van, akkor érthetővé válik, hogy a mezőgazdasági szakembernek az értelmiséghez való tartozását nem lehet pusztán *munkaköre* alapján eldönteni. Véleményünk szerint jelenleg azok tartoznak az agrár-értelmiségiekhez, akik felsőfokú képzettséggel, vagy középfokú (érettségihez kötött) végzettséggel szakembermunkakört töltenek be. Nem sorolhatjuk tehát az agrár-értelmiség sorába azokat, akik mezőgazdász munkakörben dolgoznak ugyan (esetleg már évek óta), de akiknek még középfokú végzettségük sincs.

A mezőgazdaságban is igen széles a felső- és középfokú végzettséget igénylő munkakörök skálája (mezőgazdasági mérnök, mezőgazdasági gépészmérnök, állatorvos, erdész, mezőgazdasági számviteli szakember, mezőgazdász stb.). Itt azonban az agrár-értelmiségnek csak arról a csoportjáról szólunk, amely számánál és a társadalmi termelés szervezetében elfoglalt helyénél fogva ma a legjelentősebb. Ez a csoport a *mezőgazdasági mérnökök*, illetve a *mezőgazdászok* csoportja.

A mezőgazdasági szakemberek jelenlegi helyzetének jellemző vonásai a következők:

1. A *legutóbbi évekig* a mezőgazdasági szakemberek az értelmiség legkevesebb tekintéllyel rendelkező csoportját alkották. Ezt az összképet nem módosította alapvetően az, hogy néhány, főleg tudományos és oktatási területen dolgozó agrár-szakembernek nagy hazai és nemzetközi tekintélye volt. Ez a helyzet azonban nem valami agrár-értelmiség-ellenes politika következménye, hanem a termelési mód fejlődésének sajátosságaiból, és a konkrét történelmi, társadalmi viszonyokból eredt.

a) A mezőgazdaság egyes ágai (a halászat, a vadászat stb.) kezdeti formájukban már az emberré válás során megjelentek, s legfőbb ágai is évezredes tapasztalatokra támaszkodnak. Ezért szinte minden embernek vannak bizonyos ismeretei a mezőgazdasági termelésről; ezek sokkal kevésbé függnek az általános kultúrszínvonaltól, az iskolázottságtól, mint pl. a félvezetők vagy az antibiotikumok gyártásának ismeretei. A mezőgazdasági termelésben már a nemzedékről nemzedékre öröklődő tapasztalatok felhasználása is lehetővé teszi bizonyos színvonal elérését. Ezért a mezőgazdasági tudomány fejlesztése és eredményeinek felhasználása iránti igény újabb keletű, mint a mezőgazdasági termékek termelésének szükségessége. Lényegében korunkban alakult ki az a helyzet, amelyet Engels így jellemez: „Ha a társadalomnak vala-

Digitized by Google

milyen technikai szükséglete van, úgy az jobban fejleszti a tudományt, mint tíz egyetem."[2]

A termelőerők fejlődésének ez a sajátossága egyrészt növeli a mezőgazdasági feladatok iránti érdeklődést, másrészt gátolja a termelőerők fejlődését, mert csökkenti a tudományos eredmények alkalmazásának és a szakismeretek elsajátításának igényét. Nagyon találóan jellemezte ezt a helyzetet N. Sz. Hruscsov: „Ha például a vegyi anyagok termeléséről beszélünk, akkor azt halljuk: hogyan oldhatjuk meg a vegyi anyagok termelését mérnök nélkül, a kémiai tudományok ismerete nélkül? Ez valóban nem lehetséges. A mezőgazdaságban, sajnos, előfordulnak más esetek is. Ha megkérdezünk valakit, hogy ismeri-e a mezőgazdaságot, az illető így válaszol: én ne ismerném a mezőgazdaságot, ettem én már burgonyát! Igen, ha már egyszer evett burgonyát, akkor már a mezőgazdaság szakértőjének tekinti magát."[3]

b) A termelési időn belül az úgynevezett természeti folyamatok hatásának kitett-idő[4] a mezőgazdaságban a legáltalánosabb és a leghosszabb. Az emberi beavatkozás eredményeit tehát nehéz pontosan elkülöníteni a természeti tényezők hatásától, a jó időjárás hosszabb időn keresztül is elfedheti a szakmai ismeretek hiányát. A gépészmérnökről, a tanárról, a sebészről gyorsan kiderül, érti-e hivatását; ha azonban a mezőgazdásznak megvoltak az általános paraszti ismeretei és nem követett el egészen kirívó hibát, akkor évekig sem tűntek ki szakismeretének fogyatékosságai.

c) A mezőgazdasági termelőerők viszonylagos fejletlensége és a félfeudális tulajdonviszonyok következtében a mezőgazdaságban csak lassan fejlődött a társadalmi munkamegosztás. A mezőgazdasági termékek nagy részét a parasztgazdaságok termelték. A kisparaszti gazdaságokon alapuló mezőgazdaságban a család az alapvető termelési egység. A munkamegosztás a *családon belül* alakult ki, és lényegében alig ment túl a természetes munkamegosztás határain. Ebben a szervezetben és munkamegosztásban nincs helye a szakembernek, illetve a szakmai tanácsadó, vagy az államigazgatási szakember az alapvető termelési egységen *kívül* helyezkedik el. A tőkés mezőgazdasági nagyüzemben a mezőgazdasági szakember az alapvető termelési egységen belül talált ugyan helyet, de a termelőerők és a társadalmi munkamegosztás fejletlensége következtében feladatai jellegüket tekintve közelebb álltak az ipari üzem művezetőjének, mint mérnökének a feladataihoz. Munkáját

[2] Marx—Engels: Levelek a „Tőkéről". Szikra, 1956. 324. old.
[3] Pravda, 1963. március 14.
[4] Vagyis a termelési időnek az a része, amelyben az ember nem közvetlenül hat a munka tárgyára. (Pl. a mezőgazdaságban a növények, állatok fejlődése, növekedése; az élelmiszeriparban a malátásítás, érlelés; a gyógyszeriparban a fermentálás.)

Digitized by Google

nem aszerint ítélték meg, hogy mennyire ismeri és alkalmazza a legkorszerűbb tudományos eredményeket, hanem aszerint, hogy mennyi időt tölt a napi munkában, s mennyire tudja az egész birtokon növelni a munka intenzitását. A mezőgazdasági szakembernek a felszabadulás előtti helyzetét az a „típus-tájékoztató" jellemzi, amellyel az idősebb gazdatisztek fogadták kezdő kollégájukat: „A kötelességed, hogy hajnalban 4 órakor ellenőrizd az istállókban dolgozókat. A jogod, hogy már 3 órakor megtedd ezt."

d) A felszabadulást követő évtizedben ellentmondásosan alakult hazánk agrár-értelmiségének a helyzete. A földreformmal megvalósított történelmi igazságszolgáltatás során jelentős részének megszűnt a munkalehetősége, s szakmai tanácsadással sem hasznosíthatták szakismeretüket. Ennek az oka egyrészt az államgépezet akkori fejletlensége volt, másrészt az, hogy a régi nagybirtokok szakembereinek egy része a falu legnépszerűtlenebb emberei közé tartozott. A felszabadult parasztok, s elsősorban az agrárproletárok, a volt uradalmi cselédek még szakmai tanácsot sem voltak hajlandók elfogadni attól, aki azelőtt a gyűlölt földbirtokost képviselte, s őket emberszámba sem vette.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének megkezdésével párhuzamosan a mezőgazdasági szakemberek iránti igény is egyre növekedett, amely csak szükségmegoldásokkal volt kielégíthető. Az egyéves káderképző Mezőgazdasági Akadémia, a fiatal technikusoknak, vagy csak néhány hónapos tanfolyamot elvégzett parasztembereknek szakembert igénylő munkakörbe való beállítása átmeneti megoldás volt ugyan, de szinte teljesen devalválta az agronómusi címet.

Mindezeknek együttes hatására a felszabadulás utáni évtizedben a mezőgazdasági szakemberi munkakörben dolgozókat a közfelfogás *nem sorolta az értelmiségiek közé*, a régi agrár-szakembereket pedig egységesen reakciós csoportként kezelte.

A szocialista fejlődés megnyitotta annak a lehetőségét, hogy mezőgazdaságunk elé is a legfejlettebb országok utolérésének és túlszárnyalásának feladatát tűzzük ki. A mezőgazdasági termelőerők fejlesztésében kitűzött céljaink reális programmá teszik a szakma legjobb művelőinek álmait. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek kialakítása nemcsak működési teret ad az agrár-értelmiségnek, hanem — a történelemben először — közössé teszi a szakemberek és a mezőgazdasági dolgozók érdekeit: mindkettőjüknek közvetlen érdeke, hogy a gazdálkodás eredményesebbé váljék. S a szakmáját valóban szerető szakembert semmi sem serkentheti jobban, mint az a tudat, hogy munkájával hazáját és népét szolgálja, s történelmi jelentőségű fejlődésnek válik részesévé.

Digitized by Google

2. Általánosan ismert tény az, hogy ma *mezőgazdasági szakemberhiányban* szenvedünk. Az elfogadható szakember-ellátottság az volna, ha minden 1500—2000 kh nagyüzemi szántóterületre jutna egy mezőgazdasági mérnök, minden 300 kh kertészetre egy kertészmérnök, és az üzemen belül az egyes üzemágak, illetve termelési ágak irányítását is felsőfokú végzettségű szaktechnikusok végeznék. Ezzel az igénnyel szemben az 1962 augusztusi adatok szerint a következő tények álltak: A termelőszövetkezetekben 4243 kh-ra, az állami gazdaságokban 621 kh-ra jutott egy felsőfokú mezőgazdasági képesítésű szakember; a termelőszövetkezetekben 13 937 szakképzettséget igénylő munkakörben csupán 1381 embernek volt felsőfokú képzettsége.

A szakember-hiány csökkentésére indított országos akció során olyan látszat keletkezett, mintha a hiány fő oka az volna, hogy a mezőgazdasági szakemberek „csak aszfalton akarnak gazdálkodni s inkább szakmájuktól távol eső területeken helyezkednek el, mintsem, hogy falura menjenek." A valóság azonban nem ez. Nem helyettesíthetjük „vissza-agitálással" a szakemberképzésre fordítandó erőfeszítések egy részét.

A népszámlálás adatai szerint 1960. január 1-én a következő volt az okleveles mezőgazdasági mérnökök száma és megoszlása: Keresők és eltartottak (azaz alkalmazásban nem levők) együttes száma 9978; az eltartottak közül 55 évesnél idősebb 77, 55 évesnél fiatalabb 238 fő. A 9663 keresőből a mezőgazdaságban dolgozott 4546, a kereskedelemben 510, a közszolgálatban 1605, az oktatás területén 840, a tudományos kutatás területén 61 fő. Az ipar 648, az építőipar 160, a közlekedés 71 mezőgazdasági mérnöki képesítésű szakembert foglalkoztatott. Egyéb foglalkozási kategóriákban 800-an dolgoztak, közülük 698-an nyugdíjasok voltak. Összesen tehát 879-en voltak azok, akik 1960-ig olyan területen (az iparban, építőiparban, közlekedésben) helyezkedtek el, ahol munkájuk nem volt kapcsolatos a mezőgazdasággal.[5] 1961-ben és 1962-ben ezeknek egy jelentős része is a mezőgazdasággal összefüggő munkakört vállalt. A 238, 55 évesnél fiatalabb eltartott, elsősorban nő; egy részüket családi lekötöttségük, vagy férjük munkakörülményei tartják vissza a munkavállalástól. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a népszámlálási adatokban benne vannak azok a mezőgazdasági mérnökök is, akik átirányítással (művészeti főiskolákról, orvosi karokról stb.) vagy a kötelező katonai szolgálat alóli felmentés megszerzése végett kerültek agrár-felsőoktatási intézményekbe,

[5] A részletesebb vizsgálat azt is kiderítette, hogy még az iparban foglalkoztatott mezőgazdasági mérnökök egy része is szakképzettségének megfelelő munkakörben dolgozik. A mezőgazdasági gépgyártás pl. alkalmaz mezőgazdasági mérnököket, az É. M.-hez tartozó Kőfaragó és Épületszobrászati Vállalat pedig kertészmérnököket, az új lakótelepek parkosításához.

Digitized by Google

akkor nem is látjuk már olyan nagynak a más területeken elhelyezkedettek arányát, mint amekkorára néhány, kirívó eseteket ismertető újságcikk alapján következtetni lehetne.

Ennél jóval nagyobb, valóságos probléma az, hogy a mintegy 10 000 mezőgazdasági mérnök közül csupán 3200 dolgozik mezőgazdasági üzemben. Ezt a problémát nem lehet egyszerűen átcsoportosítással megoldani, mert a nem üzemekben dolgozók döntő többsége is olyan munkakört tölt be, amely mezőgazdasági szakismereteket igényel.

Az országos vezetés nem a látszat, hanem a konkrét tények alapján ítélte meg a helyzetet, és nagy erőfeszítéseket tesz, hogy a szakember-hiányt megszüntesse. A felszabadulás előtti 25 évben évente átlag 304 egyetemi, és főiskolai végzettségű szakember kapott diplomát, a felszabadulás utáni 17 évben ez a szám évi 554 főre emelkedett, de messze elmaradt a szükségletek mögött. 1963-ban a nappali és a levelező tagozaton mintegy 900 fő fejezi be a tanulmányait. Ez a szám 1964-re 1100-ra emelkedik. A tervek szerint a harmadik ötéves tervben évente 1350 egyetemi végzettségű szakembert kap a mezőgazdaság. A szakemberhiány csökkentésének jelentős eszközei a felsőfokú technikumok. 1963-ban már 19-ben folyt oktatás és működésüknek rövid ideje is jelzi, hogy alkalmasak a korszerű, elméleti és gyakorlati felkészültségű, felsőfokú ismeretekkel rendelkező szaktechnikusok képzésére. Ezek az intézkedések megnyugtatók, de máris előrevetítenek néhány problémát. A munkamegosztás mai és a következő évekre várható színvonala a gyakorlatban nem választja szét a mérnöki és a felsőfokú technikusi munkaköröket. Ha nem sikerül a termelőszövetkezetekben is általánossá tennünk a fejlett üzemszervezési módszereket, akkor a jelenleginél magasabb színvonalon ugyan, de mégis olyan helyzetet konzerválunk, amelyben *különböző* típusú végzettséggel is be lehet tölteni *ugyanazt* a munkakört. Sőt; minthogy az üzemek fejlődésével mind nagyobb szükség lesz speciális ismeretekre, a *speciális* képzettségű szaktechnikus még keresettebb is lesz, mint az *általános* képesítésű mérnök. Az érettségire épülő technikusképzés a mérnökképzésre is kihat; elodázhatatlan tennivalónk, hogy számba vegyük ezt és levonjuk belőle a szükséges következtetéseket.

3. A legutóbbi három évben sokat javult az agrár-értelmiség anyagi és szociális helyzete. A MEDOSZ szakember-szakosztálya áprilisban fejezte be azt a felmérést, amely 3 ezer mezőgazdasági mérnök gazdasági és szociális helyzetéről ad pontos képet. A megkérdezettek száma — a munkaviszonyban állló mérnökök egyharmada — elegendő ahhoz, hogy az egészet kellőképpen reprezentálja. Öt megye adatai a következő képet adják az anyagi helyzetről:

Digitized by Google

AZ AGRÁR-ÉRTELMISÉGIEK HAVI JÖVEDELME
(a megkérdezettek százalékában)

	Bács-Kiskun m.	Tolna m.	Győr m.	Heves m.	Szolnok m.	Öt megye átlaga
2000 Ft alatt	16	10	18	30	11	17
2001—2500 Ft.	36	36	25	40	26	33
2501—3000 Ft.	23	24	22	3	26	20
3001—3500 Ft.	8	17	15	10	16	13
3501—4000 Ft.	5	5	15	14	7	9
4001—4500 Ft.	6	4	2	3	7	4
4500 Ft felett	6	4	3	—	7	4

A mezőgazdasági mérnökök több mint felének tehát 2000 és 3000 forint között, csaknem 10 százalékuknak pedig 4 ezer forint fölött van a havi jövedelme. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a megkérdezetteknek több mint a fele még csak három évnél rövidebb ideje dolgozik jelenlegi munkakörében — tehát kezdő szakember —, akkor ezek a jövedelmek nem tekinthetők alacsonyaknak.[6]

A társadalmi érdekek helyes felismerése tükröződik abban, hogy a munkabér-politikánk a termelőszövetkezetekben dolgozó szakembereknek kedvez. 1962-ben Szolnok megye 159 termelőszövetkezeti főmezőgazdásza közül 42-nek (azaz 26 százaléknak) a jövedelme meghaladta a havi 4000 Ft-ot.

Nem ilyen jó azonban az agrár-értelmiség szociális ellátottsága. Azt mindenki természetesnek tartja, hogy amikor a falu orvost kap, akkor nemcsak rendelőt, hanem orvosi lakást is ad neki. A vidéki ipari üzemek lakóteleppel együtt épülnek. Ez helyes is, de még csak kirívóbbá teszi azt, hogy ugyanakkor az agrár-értelmiség még szükséglakáshoz is nehezen jut. Bács-Kiskun megyében a mezőgazdasági mérnökök 23 százalékának, Tolna megyében 10, Győr megyében 25, Heves megyében 30, Szolnok megyében 16 százalékuknak van főbérleti lakása. Ezen a súlyos helyzeten próbált segíteni az a rendelkezés, amelynek értelmében a termelőszövetkezetek a mezőgazdasági szakemberek lakásépítkezésére hitelt kaphatnak. A rendelkezés megjelenése óta azonban alig száz lakás épült, s ez csak egy kis töredéke a szükségletnek. 1951—1953-ban a fiatal szakemberek jelentős része az istállók állatgondozói helyiségében, a termelőszövetkezeti irodába tett vaságyon, vagy az állami gazdaság idénymunkásainak munkásszállásán lakott. Ma ennél sokkal jobb ugyan a lakáshelyzetük, de még sokat kell tenni azért, hogy lakásproblémáik megoldását a szere-

[6] A 4000 forintnál magasabb jövedelműek csoportjánál figyelembe kell azonban venni, hogy azoknak egy része az állami támogatással éri el ezt a magas összeget.

Digitized by Google

pükkel arányos mértékű gondoskodás kísérje. Hasonló a helyzet rendszeres étkezésük dolgában is. Végső soron éz is mindig megoldódik, de sokkal gyakrabban egyéni ügyeskedés, mint társadalmi gondoskodás révén.

A szociális problémák megoldása elsősorban az egyén anyagi akkumulációjára épül és nagyrészt a családalapítással jár együtt. A megoldásnak ebben a módjában nem az a hiba, hogy az egyéni takarékosságot veszi igénybe — hiszen a társadalom nem veheti magára minden egyénnek minden gondját —, hanem az, hogy nem akkor nyújt megoldási lehetőséget, amikor ez a legszükségesebb. A kezdő szakember kevéssé képes arra, hogy a maga erejéből oldja meg anyagi és szociális problémáit, s az olyan életkörülmények, amelyek néha időszaki fizikai munkások számára is elfogadhatatlanok, elriasztják a fiatal, kezdő mérnököt. Ez az egyik magyarázata annak, hogy Bács-Kiskun megyében a mezőgazdasági mérnökök 12 százaléka, Tolna megyében 14, Győr megyében 12, Heves megyében 30, Szolnok megyében 43 százalékuk két éven belül el kívánja hagyni jelenlegi munkakörét. Hajdú megyében részletesebb elemzést végeztek; eszerint az állami gazdaságokban a vezető beosztásban levőknek 100, és a beosztottaknak 21, az oktatási és kutatási területen dolgozóknak 100, az erdőgazdaságban dolgozóknak 50, a tanácsapparátusban foglalkoztatottaknak 22, s a termelőszövetkezetekben alkalmazottaknak 17 százaléka akar nyugdíjjogosultságának eléréséig mai munkakörében maradni.

A probléma megoldásának egyik útja az, amit dr. Kovács Gábor, a szarvasi Öntözési és Rizstermesztési Kutatóintézet igazgatója mond: „Az egyetemet végzett gyakornokoknak sokszor a minimális emberi feltételeket sem teremtettük meg a gazdaságokban. Inkább két tehén férőhelyéről gondoskodtunk, mint egy mezőgazdasági szakember életlehetőségeiről... Ahogy megteremtjük számukra a kedvező életfeltételeket, úgy növelhetjük igényeinket munkájukkal szemben, és úgy kedvelik meg ők a mezőgazdasági termelést. Az idén 280 ezer forintot fordítunk e célok megvalósítására. Ez az összeg hosszú időre elegendő és a gazdaságot a fiatal szakemberek második otthonává tesszük. Véleményem szerint ez az összeg gazdaságunkban szinte egyik legkisebb, de legkamatozóbb befektetés lesz."[7]

A megoldásnak egy másik útja az lehetne, ha a diploma megszerzése vagy a gyakornoki évek letöltése után a *mezőgazdasági üzemben* munkát vállaló fiatal szakember 15—20 ezer forintos letelepedési kölcsönt vehetne fel, öt-tízéves visszatérítési kötelezettséggel. A kölcsön a legkritikusabb időkön segítené át a kezdő mérnököt; behajtásának kockázata szinte minimális, visszatérítése pedig ilyen hosszú időre elosztva nem volna nagy teher.

[7] Társadalmi Szemle, 1962. 11. sz. 13—14. old.

Digitized by Google

4. Az agrár-szakembereknek a falu társadalmi életében elfoglalt helye közvetlenül összefügg azzal a folyamattal, amely a falusi értelmiség helyzetét átalakította.

A felszabadulás előtti magyar falu értelmiségében az állami tisztviselők (a szolgabíró, a jegyző stb.) voltak a hangadók, körétjük csoportosultak a papok, a szabadfoglalkozású értelmiségiek (orvosok, ügyvédek, állatorvosok) és a pedagógusok. A földbirtokon alkalmazott agrárszakemberek munkakörük és lakóhelyük miatt — általában a földbirtok központjában, nem pedig a faluban laktak — ritkán vettek részt a község vezető embereinek rendszeres tarokkpartijain vagy családi összejövetelein.

A burzsoá államgépezet szétzúzásával és a szocialista építés útján való előrehaladásunkkal a falusi értelmiség soraiban is eltolódott a súlypont. A falusi értelmiségben ma a pedagógusok foglalják el a központi helyet. Ez a helyzet tükröződik abban a felfogásban, amely a falusi értelmiséget a pedagógusokkal azonosítja.

A tömeges kollektivizálással együtt a *termelésben részt vevő* falusi értelmiség száma és szerepe is megnövekedett, s továbbra is növekszik. A mezőgazdasági mérnök újfajta jelenség a falun, de a középfokú képzettségű mezőgazdász sem ugyanaz, mint a régi gazdatiszt. Az agrár-értelmiségiek politikai helyzete és magatartása azt bizonyítja, hogy — mint a pedagógusok — ők is az értelmiségnek abba a zömébe tartoznak, amely nemcsak az alapvető kérdésekben, hanem politikánk részletkérdéseiben is követi a pártot. Az ő magatartásuk is azt bizonyítja, hogy az emberek átalakulásának legjobb formálója a szocialista építés gyakorlatában való részvételük. Az agrár-értelmiség nemcsak szakmai munkájának eredményeivel, hanem szervező, agitációs munkájával is segítette a mezőgazdaság szocialista átszervezését.

Az agrár-értelmiség helyzetét ma az jellemzi, hogy *már kialakultak* azok a *társadalmi feltételek*, amelyek között meghatványozódhatik a szaktudás eredményessége és ezzel párhuzamosan a mezőgazdasági szakemberek megbecsülése. A tőkés termelési mód örökségeként és az elmúlt másfél évtized fejlődésének a sajátosságai miatt azonban a közfelfogásban *még nem* tükröződik ez az új helyzet. Ezért a falusi közvélemény az agrár-értelmiséget még nem sorolja az értelmiséghez, megbecsülésük és tekintélyük ma még elmarad a mezőgazdaságnak és a falu fejlődésében rájuk jutó feladatoknak a fontossága mögött.

Az agrár-értelmiség feladatai

Az értelmiség egyes csoportjának feladatait elsősorban alkotó szellemi tevékenységük köre, illetve végzettségüktől függő szak-

Digitized by Google

ismereteik határozzák meg. Az agrárértelmiség feladatainak a meghatározásánál ma még nehézséget okoz, hogy a munkájuk megítélésében sincs egyetértés.

Az értelmiségi munkakörben dolgozó emberek megítélésének az alapja sem lehet más, mint az általuk végzett *munka*. E tekintetben teljesen közömbös az, hogy ez a munka kiváló színészi alakítást, több acélt, vagy magasabb termésátlagokat eredményez-e. Semmiféle más erény nem *helyettesítheti* ezt. A mezőgazdasági szakemberek megítélése sem különbözhet ettől. Mégis nagyon eltérők a válaszok arra a kérdésre, hogy milyen a jó mezőgazdasági szakember. A termelőszövetkezeti tagok és a középszintű mezőgazdasági vezetők döntő többsége így felel erre: „Az a jó szakember, aki együtt kel az állatgondozókkal, és utolsónak hagyja el a szövetkezeti irodát". Az állami gazdaságok vezetői is hajlamosak arra, hogy aszerint értékeljék szakembereik munkáját, amennyi időt azok a területükön eltöltenek. Bizonyos körülmények között ez a megítélés nem is volt helytelen. Amíg a termelőerők alacsony színvonalon állottak, amíg a mezőgazdasági termelés kézi munkára volt alapozva, amíg elsősorban a munkanélküliségtől való félelem ösztönözte munkára az embereket, addig a gyakori személyes ellenőrzéssel is növelni lehetett a földbirtokos profitját. A szocializmus építésének körülményei között sem közömbös az, hogy dolgoznak-e és hogyan dolgoznak a termelőszövetkezet tagjai vagy az állami gazdaság dolgozói. Hiszen a munkatermelékenység a munka átlagos intenzitását is tartalmazza. És — jóllehet a munkára való ösztönzés alapja ma már nem a félelem —, a szocializmus körülményei között is szükség van a munka ellenőrzésére. A mezőgazdasági szakembernek azonban *nem ez a fő feladata;* ezt az ellenőrzést *elsősorban* a munkacsapatok és a brigádok vezetőinek kell végezniük.

Mi szerint ítéljük hát meg a mezőgazdasági szakember munkáját? Elsősorban a *gazdaság naturális és értékbeli mutatóinak* alakulása alapján. A mezőgazdasági termelés most alakul át empirikus jellegűből tudományos eredményeken, korszerű módszereken alapuló gazdálkodássá. Nem az a helyzet, hogy az empirizmusra épülő gazdálkodással *el fogunk maradni*, hanem már *el is vagyunk maradva*, a mezőgazdaságilag legfejlettebb országok mögött. Nem az elmaradást, hanem csak a felelősséget csökkenti az, hogy örököltük ezt a helyzetet, s csak a mezőgazdaság szocialista átszervezése teremtette meg azokat a feltételeket, amelyek a jelenlegi helyzet megváltoztatását lehetővé teszik. A mai elmaradást azonban *munkaidő-meghosszabbítással* nem hozhatjuk be. Ha a *gazdálkodás eredményei* nem javulnak, akkor a szakember *rosszul* végzi a munkáját, még ha éjjel-nappal a szántóföldön vagy az istállóban van is.

Digitized by Google

A célokat a két rendszer közötti gazdasági verseny és a népgazdasági tervek tűzik ki, s hogy elérjük őket, ahhoz együttesen kell alkalmaznunk az alapvető és a legkorszerűbb eljárásokat. A körülmények, s velük az egyes szakemberek konkrét feladatai üzemenként különbözhetnek, s különböznek is egymástól. Nincs azonban olyan *üzemi körülmény*, amely tartósan felmentést adhatna annak a mezőgazdasági szakembernek, aki nem alkalmazza az alapvető agrotechnikai eljárásokat. A mezőgazdasági üzemek és elsősorban a termelőszövetkezetek nagy része ma még a nagyüzemi termelésnek olyan színvonalán áll, amely indokolttá és lehetővé teszi, hogy hatékonyabban használják fel a kisparaszti gazdálkodásban szerzett termelési ismeretek egy részét. De ez a lehetőség csak rövid távra szól. Mezőgazdasági nagyüzemeinknek egy másik része — elsősorban az állami gazdaságok — már ma is ott tart, többségük pedig néhány év múlva olyan színvonalra emelkedik, hogy nemcsak a kisparaszti gazdálkodási ismereteknek, de még a nagyüzemi gazdálkodás *eddigi* tapasztalatainak a felhasználása sem biztosítja számára a szükséges előrehaladást.

Hogy gazdálkodásunkat korszerű, tudományos alapokra helyezzük, ahhoz a mezőgazdasági szakembereknek alapos felkészültségre van szükségük, állandóan figyelemmel kell kísérniük a szakirodalmat és elemezniük a gyakorlat tényeit. Ha elsősorban azt követelnénk meg a mezőgazdasági mérnöktől, hogy jobban tudjon kapálni, fejni, szántani, vetőgépet beállítani, mint az, akinek csak ez a dolga, ha munkájának eredményességét munkaidejének hosszúságával mérnénk, akkor nem adnánk módot neki arra, hogy az új követelményeknek megfeleljen. A jelenlegi értékelési mód az egyik oka annak, hogy a mezőgazdasági mérnök hosszú munkaideje szinte minden továbbfejlődést lehetetlenné tesz számára. Öt megyében a következőképpen alakult a mezőgazdasági mérnökök munkaideje (a megkérdezettek százalékában):

	Bács-Kiskun m.	Tolna m.	Győr m.	Heves m.	Szolnok m.	Öt megye átlaga
8— 9 órát dolgozik	17	21	18	10	10	15
10—12 órát dolgozik	60	46	30	50	33	44
13—15 órát dolgozik	19	30	35	30	41	31
15—17 órát dolgozik	4	3	17	10	16	10
Nem a képzettségének megfelelő munkával tölt el ebből						
1— 2 órát	36	31	30	27	20	20
3— 5 órát	32	26	17	37	33	29
5—10 órát	4	15	11	20	19	14

Digitized by Google

Ezek a körülmények még indokoltabbá teszik, hogy a mezőgazdasági szakemberek részt vegyenek a központilag szervezett továbbképző tanfolyamokon.

Ha az agrár-értelmiség munkájának eredményeit helyesen, a gazdálkodás mutatóinak alakulásával mérjük, akkor erőteljesebben kell fellépnünk a ma sok helyütt mutatkozó *túlzott* türelmetlenség ellen. A mezőgazdasági újratermelési folyamat sajátosságából következik, hogy az újonnan munkába állt szakember számára az első év csak a megismerkedés időszaka. A terméseredmények ekkor még inkább az elődjének a munkáját mutatják. Ma mégis általános jelenség az, hogy azonnali eredményeket várnak az agrárszakembertől. Ezt a kívánalmat az is táplálja, hogy nagyon sok gyenge termelőszövetkezetben a vezetőség megerősítése valóban egyik évről a másikra gyökeresen megjavította a helyzetet. Azt azonban nem veszik kellőképpen figyelembe, hogy itt a gyors javulás elsősorban a termelés szubjektív feltételeinek a megváltoztatásából ered. A termelőszövetkezeti tagság hangulatát, munkakedvét gyorsabban meg lehet változtatni, mint a termelési szerkezetet vagy a művelési ágat. A szakemberekkel szembeni türelmetlenség, az a csalódás, amelyet a várt gyors javulás elmaradása okoz, az egyik oka annak, hogy 1962 augusztusáig a 3004-es rendeletek alapján a termelőszövetkezetekbe irányított szakembereknek 20 százaléka szerződésének lejárta előtt elhagyta mukahelyét.

A termelőszövetkezetekben dolgozó szakembereknek nemcsak a szakmájukhoz, hanem az emberekkel való bánásmódhoz is érteniük kell. Az emberekkel való foglalkozás „művészetét" egyébként is minden vezetőnek és szakembernek ismernie kell. Ha egy konstruktőr vagy geológus nem ért a közösség vezetéséhez vagy az emberekhez, akkor *megnézül* a munkája, a termelőszövetkezeti szakember számára azonban ez a hiba egyenesen *lehetetlenné* teszi az eredményes munkát. A termelőszövetkezeti tulajdon lényegéből fakad az a követelmény, hogy a tagság értsen egyet a kitűzött szakmai célokkal. A legjobb szakmai terv is megbukhat, ha nem sikerül helyességéről meggyőzni a tagságot, s ha a meggyőződés nem párosul a tagok cselekvő támogatásával.

A mezőgazdasági szakemberek közül sokan azt mondják, hogy a termelőszövetkezeti szakembernek nincs módja arra, hogy megvalósítsa szakmai elképzeléseit, mert nincs *utasítási* joga, e tekintetben tehát behozhatatlan hátrányban van az állami gazdaságban dolgozó szakemberhez képest. Az állami gazdaság szakemberének sok vonatkozásban valóban előnyösebb a helyzete, másrészt azonban a termelőszövetkezeti szakembert kevesebb megkötöttség korlátozza munkájában. A helyi lehetőségek felhasználására, az új eljárások és módszerek alkalmazására sok termelőszövetkezetben

Digitized by Google

kedvezőbbek a feltételek, mint az állami gazdaságokban. Az alapvető követelmény az, hogy ezek a módszerek növeljék a termelőszövetkezeti tagság jövedelmét, és a szövetkezet tagjai győződjenek meg erről.

Agrár-értelmiségünk cselekvő részese annak a történelmi folyamatnak, amellyel mind a termelési viszonyok, mind a termelőerők területén forradalmi jelentőségű változások valósulnak meg a mezőgazdaságban. A termelési viszonyok fejlődését azonban azzal tudja a leghatásosabban elősegíteni, ha erőfeszítéseit a gazdálkodás eredményeinek növelésére összpontosítja.

A gazdálkodás fejlődésében központi helyet foglal el az ember, aki termelési tapasztalataival és ismereteivel együtt része a termelőerőknek. Korunkban pedig a termelési tapasztalatok és az ismeretek átalakulnak: a paraszti munka szakmunkává válik. A mezőgazdasági szakismeretek terjesztése *elsősorban* az agrár-értelmiségnek a feladata, s ezt senki sem oldhatja meg helyette. A falvak társadalmi életének irányítói akkor járnak el tehát helyesen, ha ebbe az irányba fordítják az agrár-értelmiség társadalmi tevékenységét. A szakemberek pedig, amikor a szakmunkás-képzést elősegítik, eredményes munkájuk legfőbb szubjektív feltételeit is megteremtik.

A falu átalakulása elsősorban a gazdálkodás, a termelési viszonyok átalakulását tartalmazza. Ezzel együtt azonban átalakul a falu politikai, ideológiai, kulturális és morális élete is. Az agrár-értelmiség nem lehet közömbös ezzel az átalakulással szemben sem. A parasztságénál magasabb ideológiai és kulturális képzettsége lévén, a szocialista falu kialakulásának cselekvő részesévé lehet és kell is lennie. A magyar falu soha nem fogadta és igényelte olyan nagy kedvvel az újat, az előremutatót, mint most. A gazdálkodáson túlmenő feladatok megoldása az agrár-értelmiség tekintélyét és megbecsülését növeli.

•

Az agrár-értelmiség helyzetének és feladatainak rövid áttekintése ellentmondásos helyzetet tár fel. Azt bizonyítja, hogy már kialakultak azok az objektív társadalmi és gazdasági feltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy az agrár-értelmiség — elsősorban és alapvetően munkájának javulásával — méltó helyet foglaljon el az értelmiségen belül. A társadalmi gondolkodás azonban még nem veszi eléggé figyelembe ezeket az új feltételeket. A jelenlegi helyzet megváltoztatásában a párt- és társadalmi szervekre is sok tennivaló hárul. Ha a pártszervek legalább annyit foglalkoznak az agrár-értelmiséggel, amennyit a már most kialakult feltételek lehetővé tesznek, már ezzel is olyan erőket szabadítanak fel, amelyeknek hatása jelentősen meggyorsítja a mezőgazdaságunk fejlődését, és a szocialista falu kialakulását.

Digitized by Google

A mai kapitalizmus ideológiai válsága és a koegzisztencia

Írta GEDŐ ANDRÁS

1.

„Minden válságba jutott, olyan válságba, melyet lehetetlen áttekinteni, egy kiindulópontból megérteni és ismét jóra fordítani, hanem úgy kell felfogni, elviselni és leküzdeni, hogy az a sorsunk... Arra a kérdésre, hogy mi is van ma, ezt kell válaszolni: *a veszély és a vesztés tudata,* mint a radikális válság tudata."[1] Jaspersnek ez a sommás jellemzése a szellemi krízisről, a velejáró eszmei útvesztésről és apokaliptikus életérzésről, több mint három évtizeddel ezelőtt készült; fogalmazása magán viseli az 1929-ben kirobbant túltermelési világválság megrendülést keltő hatását, de az ideológiai tartalom, amelyet kifejez, végigkíséri a kapitalizmus általános válságának egész korszakát. Az imperializmus elvesztette a világ feletti egyeduralmát, a forradalmi mozgalmak szorításába került; állandóan reprodukálja *a tudat válságát,* mert ideológiája nem lehet más, mint *a válság tudata.*

A szellemi krízist nem az 1929—33-as túltermelési válság okozta. „A Nyugat alkonya", a válságtudatnak ez a máig is talán leghatásosabb dokumentuma, közvetlenül az első világháborút és az októberi forradalmat követően jelent meg. Spengler világmítosza kísérlet volt arra, hogy a világháború és a forradalmak tömegélményeit a polgári demokrácia jobboldali bírálata révén a német imperializmus legreakciósabb erőinek a javára fordítsa, hogy elfogadtassa az új „cézárizmus" elkerülhetetlenségét, s azt a fékevesztett antikommunizmust, amely nyílt leszámolást követelt minden demokráciával, megtagadott minden közösséget a polgársággnak nemcsak forradalmi régmúltjával, de liberális közelmúltjával is, hiszen Spengler szerint „a XIX. század demokráciája már bolsevizmus."[2] És ha Spengler ellenforradalmi, a fasizmust beharangozó és előkészítő válságmítosza a reakciós uralom közvetlen veszélyeztetettségére reagált, Keynes elmélete és programja az általános válság áthidalását célozta, egy nem közvetlenül forradalmi helyzetben vetett számot a tőke hatalmát és funkcionálását fe-

[1] K. Jaspers: Die geistige Situation der Zeit (5. Auflage). Berlin—Leipzig. 1933. 68, 70. old.
[2] O. Spengler: Jahre der Entscheidung. I. Teil. — München; 1933. — 69. old.

Digitized by Google

nyegető ellentmondásokkal, s a kapitalizmus állammonopolista fejlődésében kereste a kiutat. Ez a program az 1929—33-as túltermelési válság konzekvenciáit vonta le, de Keynes már a tőkés gazdaság viszonylagos stabilizálódása idején szembefordult a szabadversenyes kapitalizmus gazdasági liberalizmusával, kimondta a tőkés anarchiából születő harmónikus idill lehetetlenségét — „*nem* igaz, hogy minden individuumnak megszabott »természetes szabadsága« van gazdasági tevékenységében", „a világot *nem* kormányozzák felülről oly módon, hogy a magánérdekek és az általános érdekek mindig egybeesnek"[3] —, és a monopoltőke álláspontjáról szorgalmazta az állami szabályozást, az „okosan vezetett kapitalizmus" modelljének kidolgozását és alkalmazását. *A válság mítosza és az általános válság áthidalásának „terve" az állammonopolista kapitalizmus eszközeivel:* minden bizonnyal *a modern kapitalizmus apológiájának két,* időnként egymással is vitatkozó, végeredményben azonban egymást kiegészítő és alkalomadtán összefonódó *alaptípusát* jelzi[4]; az egyiket Spengler, Ortega y Gasset, Jaspers, Toynbee, Sorokin, Alfred Weber történetfilozófiája képviseli, a másikat — s a jelen időszakban ez a túlnyomó — a keynesi iskola, a neoliberalizmus, Galbraith ökonomiai felfogása, Rostow történet- és gazdaságszociológiává bővített „növekedési" elmélete, Parsons, Aron, Perroux „ipari társadalom"-koncepciója.

Az általános válság jelenlegi szakaszában a krízis tudata egyetemesebb és nyomasztóbb, mint a korábbi periódusokban. Sajátos jelenség, hogy a válságtudat súlyosbodása — az ötvenes évek közepétől — olyan időszakban következett be, amikor a fejlett kapitalista országokban, ha nem is egyenletes és szakadatlan, de viszonylagos konjunktúra volt és van, amikor a háború után ciklusok eddigi menetében a tőkés gazdaság épületét nem érték akkora túltermelési krízis-megrázkódtatások, mint a két világháború közti periódusban, s a polgári ideológiában megnőtt az önbizalom, erős

[3] J. M. Keynes: Das Ende des Lassez-faire. — München und Leipzig; 1926. — 38. old.

[4] Spengler filozófiája a fasizmus szellemi előtörténetébe illeszkedett, Keynes ökonómiája pedig Roosevelt „New Deal"-jét alapozta meg. De a válságmítosz történetfilozófiája nem jelenti okvetlenül a nyílt és totális fasizmus igazolását, hanem az imperialista korszak hanyatlóformában levő polgári demokráciájához is kapcsolódhat (mint például Toynbee-nél vagy Alfred Webernél); tartalma — objektíve — ebben az esetben is demokrácia- és tömegellenes. S az állammonopolizmus apológiájában okvetlenül benne rejlik a demokrácia korlátozásának és lebontásának tendenciája: az USA politikája a második világháború után változatlanul a keynesi iskola javaslatait és ideológiáját vette igénybe, a nyugat-németországi klerikális-militarista diktatúra pedig főként a neoliberalizmus gazdaságfilozófiai és gazdaságpolitikai eszméire épített. Elméleti összefüggésben az általános válság korszakának egész apologetikájára áll az, amit Helmut Schelsky az általa is képviselt polgári szociológiáról írt: ez a szociológia az „ipari társadalmat" illetően két meghatározó attitűdöt fejlesztett ki: „a válságtudatot és a tervet... az ipari társadalom jelenét bizonytalannak, kaotikusnak, válságosnak tekinti, a jövőtől várja a teljesülést, alkotást és gyógyulást... (H. Schelsky: Zur Standortsbestimmung der Gegenwart. — Lásd Wo stehen wir heute? Gütersloh; 1960. — 190. old.)

Digitized by Google

volt a kapitalizmus megmentésének hite (s ez ma sem a múlté). És mégis: az intenzívebb válság élménye és tudata nemcsak a polgári filozófusok és szociológusok gondolatmeneteinek többé-kevésbé általánosan elfogadott kezdőpontja, hanem a polgári világ szellemi életének, társadalmi gondolkodásának és pszichológiájának is egyik alaptétele és jellemző attitűdje. A svájci Hans Zbinden — egyébként az antikommunizmus híve — így írja le a szituációt: „Kort ritkán uraltak, sőt hipnotizáltak olyannyira félelmek, kollektív aggodalmak és személyes szorongások, mint a miénket... Valóban különös kép: mennél inkább nő a biztonság, annál kisebb az általános bizalom, mennél szorosabb a bástyák gyűrűje, annál erősebb az állandó, határozatlan fenyegetettség érzése, annál kielégíthetetlenebb a beteges vágy mind több és magasabb védőfal után."[5] A francia P.-H. Simon azt a következtetést vonja le a Nyugat polgári történetfilozófiájának és irodalmának áttekintéséből, hogy a tragikum és aggodalom hangulata dominál, „az az érzés, hogy a létezés abszurd, értelmetlen, sem az egyéni, esetleges, fölösleges és múlékony létezésének nincs értelme, sem a faj kollektív létezésének, a történelemnek, amely a véletlen áradataként sodródik a semmi felé, s gyökerében tragikus."[6] A kapitalista rendszer krízise — más tartalommal, más értelemben — a tőkésországok tömegeinek is állandó élménye, hiszen élik a kapitalizmus általános válságát (s ezt az élményt a fejlett kapitalista országokban sem nyomhatja el tartósan és egyetemesen a kunjunktúrának, a reálbér növekedésének, a tömegfogyasztási cikkek terjedésének ellenhatása). Nemcsak a fokozódó kizsákmányoltság, a monopoltőke antidemokratizmusa és embertelensége, fetisizált, „anonim" hatalmának a társadalmi és egyéni élet szinte minden viszonylatára ránehezedő, nyomasztó súlya, az automatizálás hatása ébreszt félelmet és bizonytalanságot, gyakran aggodalmat és rettegést a tömegekben, hanem — még közvetlenebbül és még fenyegetőbben — a militarizmus, a termonukleáris háború veszélye, egzisztenciájuk (fizikai létük) elvesztésének lehetősége is. A válságmítosz ezt a tömegpszichológiai állapotot az imperialista apológia, a polgári szellemi krízis tudati tartalmával akarja megtölteni, a tömegek félelmeit a monopoltőke félelmeivel azonosítani és az utóbbiak alá rendelni. „Az atombombával, mint az emberiség meglétének általános problémájával csak egyetlen más probléma egyenértékű: a *totalitárius uralom* veszélye... Az egyik esetben a meglét, a másikban az *életre érdemes* meglét vész el" — írja Jaspers. „Az életet, mint meglétet, az egyéni életet

[5] H. Zbinden: Der bedrohte Mensch. Zur seelischen und sozialen Situation unserer Zeit. — Bern und München: 1959. — 12—13. old.
[6] P.-H. Simon: L'Esprit et l'Histoire. Essai sur la conscience historique dans la littérature du XX-e siècle. — Paris; 1954. — 222. old.

Digitized by Google

éppúgy, mint minden életet, be lehet vetni és fel lehet áldozni az élethez méltó életért."[7] A szélsőséges, ultrareakciós válságideológia eljut a termonukleáris pusztítás és pusztulás igézetéhez, a kollektív öngyilkosság jogosultságának gondolatához. Az amerikai Max Lerner így elmélkedik a termonukleáris háború elfogadásáról és elfogadtatásáról: „Az embernek úgy kell szembenéznie a legrosszabb elkerülhetetlenségével, mint az elítélt bűnözőnek a siralomházban. Semmi sem rémítheti meg, mert kibírta a legnagyobb szörnyűséget, amely fölötte lebeg. Ebben az értelemben lehetséges a szabadság átcsillanása..."[8] A siralomház tudata: az agresszív kétségbeesés végső, hisztérikus sikoltása. Inkább önleleplezés, a kiúttalanság vallomása, mint átmenetileg is használható válasz a kapitalizmust érő reális kihívásokra.

Az ideológiai krízis közvetlenül is egybefonódik a politikaival. A válságtudat behatol a politikai koncepciókba és programokba, ahol — közelebb lévén a cselekvéshez — kevésbé misztikus értelmezést kap. Amikor a megoldást, a kiutat keresik, előtűnnek a válság súlyosbodásának motívumai: a szocialista világrendszer megnövekedett anyagi és szellemi ereje, gazdasági és szellemi „kihívása", mely egy irányban hat a nemzeti felszabadító forradalmakkal és a tőkésországok néptömegeinek szocialista és demokratikus mozgalmaival. E tényezők együttese — amely létesíti és előreviszi a világforradalmi folyamatot — a kapitalizmus pusztulásának előérzetét már nem történetfilozófiai perspektívában idézi fel, hanem a két rendszer békés versenyének évekkel és évtizedekkel mérhető realitásában vetíti elő. A kapitalizmus sorsa iránti aggodalom, az a „nagy félelem", amely „a régi világ paradox tiszteletadása az újnak" (Aragon), a polgári válságtudatban sem annyira a háború és az összeomlás képzetével kapcsolódik össze — az agresszív irányzat *preventív* háborút követel a szocializmus megsemmisítésére —, mint inkább a koegzisztencia távlatainak, a világforradalmi folyamatra gyakorolt hatásának megsejtésével. „Válságban vagyunk. Nem az orosz szputnyikokkal kezdődött. Az amerikai Explorerral nem fejeződött be. A mi válságunk ugyanis nem csupán katonai válság; nem az a legnagyobb fenyegetés, hogy nukleáris támadás ér bennünket. Ez a keserű igazság: nagyobb az a veszély, hogy egyetlen rakéta kilövése nélkül veszítjük el az oroszokkal való titáni versenyünket"[9] — így nyilatkozott 1958-ban Kennedy, akkor még az ellenzéki párt kritikai álláspontjáról. A válság a polgári gondolatvilág és pszicholó-

[7] K. Jaspers: Die Atombombe und die Zukunft des Menschen. Politisches Bewusstsein in unserer Zeit. — München; 1958. — 22, 231. old.
[8] M. Lerner: Fear and Conscience in Atomic Man. — The New Leader. — 1962. november 12. — 17. old.
[9] J. F. Kennedy: The Strategy of Peace. — New York; 1960. — 166—167. old.

Digitized by Google

gia alapjaiig hatol: az objektív társadalmi folyamatok a kapitalizmus önbizalmának és biztonságérzetének tartópilléreit kezdik ki. Ez a válságtudat a mai kapitalizmus általános történelmi szituációját és a szocializmussal vívott harcának új fordulatát tükrözi.

A két rendszer harcának fordulói idején rendszerint az a hamis látszat keletkezik, mintha a szellemi krízis nem következménye, hanem oka volna az objektív válságnak: a polgári tudatban a társadalmi-gazdasági változások szükségképpen eszmei és lelki krízis formáját öltik, mintha nem a tőkés rendszer volna ingatag és bizonytalan, hanem csupán az apológiának éppen divatban levő változata. Ilyenkor többé-kevésbé nyilvános és lármás újraértékelési és átértelmezési folyamat kezdődik: látványos szakítás a „tradicionális felfogással", az új antiszocialista alternatívák keresése, a régi teóriák ünnepélyes elvetése és új köntösben való visszaállítása, a közelgő világvége bejelentése és a kapitalista millénium megjövendölése. A fasizmus felé tendáló kísérletekkel és törekvésekkel együtt megelevenedik a demokrácia bírálata (manapság többnyire a „szabad világ" rendjének, a „demokrácia" védelmének jelszavával és ürügyén). Feltámad az a mindig szertefoszló illúzió, hogy meg lehet találni a „Nyugat" egységes antikommunista ideológiáját, a kapitalizmus védelmezésének „dinamikus eszméjét", s ezzel feloldódik vagy legalábbis enyhül a válság. A mai kapitalizmus eszmei krízise Stevenson fogalmazása szerint abban van, hogy „az emberiség a szabad társadalom meggyőző modelljének akut hiányában szenved... A szociális forradalom tüzében az egész emberi társadalom könnyen formálható és nyújtható lett. Az emberi energiák mindenütt új partok elfoglalására törnek, s a kommunisták általános igénnyel azt állítják, hogy az övék az egyetlen valóban hatékony rendszer."[10] A kapitalizmus apológiája a tudat válságának és a válság tudatának bűvös körébe van zárva; erőt és lelket akar önteni a burzsoá ideológiába, hogy levezesse a tőkés társadalom objektív és szükségszerű antagonizmusait, holott az eszmék válsága ezeknek az objektív antagonizmusoknak a tünete; a gondolati és érzelmi krízist az új folyamatok felszíni részjelenségeinek apologetikus értelmezésével akarja áthidalni, amivel a még nyomasztóbb szellemi válságot vezeti be.

A polgári válságtudat torzképe a kapitalizmus átjáró objektív válságnak; de a torzképek soráról, a válságtudat történetéről eredetijének változásai olvashatók le. Az általános válság mai, harmadik szakaszában már főképpen az a kérdés foglalkoztatja a tőkés világ politikai stratégáit és ideológusait (a békés egymás mellett élés elfogadására hajló irányzat híveit is, a háborús áramlat exponenseit is), hogy a kapitalizmus kiállja-e a versenyt a szocializmus-

[10] The National Purpose — New York; 1960. — 26. old.

Digitized by Google

sal, túléli-e a koegzisztenciát. A tőkés társadalom — bizonytalan létének megfelelően — a bizonytalanság tudatában kényszerül a gazdasági versenyre, az eszmék konfrontálására. Marxisták számára nyilvánvaló, hogy a nemzetközi tőke az eszmei küzdelemben is rafinált és szívós, tapasztalt és veszedelmes ellenfél, amely fogódzónak használja a szocializmus minden nehézségét, a kommunisták minden tévedését és nézeteltérését, a marxizmus nevében végbevitt, de a marxizmussal ellentétes torzításokat (különösen a személyi kultuszt, az önkényt, a szocialista törvényesség sérelmeit). A kapitalizmus általában sem, az ideológiában pedig különösen nem omlik magától össze, spontánul nem jut zsákutcába. A tőkés apológia jelenlegi formáinak is nagy tömeghatása van; az imperialista ideológia befolyásának leküzdése a szocialista forradalom győzelme után is az osztályharc szükségszerű teendője. A polgári eszméket semmilyen belső feszültség nem veti szét, csak az osztályküzdelem semmisítheti meg, ezen belül a polgári ideológia ellen, a marxizmusért vívott állandó és konzekvens elméleti harc; a polgári ideológia belső feszültségeit is főképpen ez az osztályküzdelem, a szocializmus gazdasági, politikai és ideológiai nyomása okozza. A burzsoá ideológia még korántsem merítette ki a manőverezésnek és az alkalmazkodásnak, a formák és módszerek, érvek és hangsúlyok váltásának és kombinálásának, az új elméletek kidolgozásának lehetőségeit. Végeredményben mégsem vethet be mást a koegzisztencia szellemi harcába, mint válságának termékeit: az állammonopolista „megoldás" eszméjét és a válságmítosz új kiadását.

2.

A koegzisztencia folyamata — a két rendszer gazdasági versenye, politikai-ideológiai küzdelme, s ezzel együtt a szocialista, demokratikus és nemzeti felszabadító forradalmak előnyomulása — új antinómiával súlyosbítja a polgári ideológia válságát: a kapitalizmus számára létkérdéssé teszi, hogy „dinamikus eszméi", cselekvésre mozdító politikai doktrínái, tömegekre ható, szuggesztív erejű elméletei legyenek, de egyszersmind devalválja és aláássa a tőke apológiáját, leleplezi és kimutatja hamis voltát, mert állandóan és közvetlenül szembesíti a valósággal — amelyben a szocialista világrendszer fejlődése dominál — és a valóságot tudományosan tükröző marxizmus—leninizmussal, korunk szellemi folyamatainak fő tényezőjével. Innen a válság akut jellege. Széttöredeznek az apológia korábbi, az általános válság második szakaszából származó formái; s csak növeli a polgári ideológia zavarát, hogy nem tudja őket sem teljesen fenntartani, sem teljesen revideálni és elejteni. Az új helyzetnek megfelelő „dinamikus eszmék" konstruá-

Digitized by Google

lását megnehezíti, hogy a verseny realitásának és a marxizmus elméletének egybehangzó bírálata általában is rombolja a polgári ideológiát, megingatja a kapitalizmus védelmezésére hivatott alapeszméknek, a krízis állammonopolista „megoldásának" és a válságmítosznak a hitelét.

A „szabad világot" — az amerikai imperializmus politikai stratégái szerint is — három nagy kihívás éri: először, a kommunizmusnak, a „kollektivista totalitarianizmusnak" a veszélye; másodszor, „az a próbatétel, hogy az ipari Nyugatnak megvan-e a bölcsessége és az ereje az ázsiai, afrikai és latin-amerikai független országokhoz fűződő új és kölcsönösen előnyös kapcsolatok kialakításához"; harmadszor, „a nyugati társadalom intellektuális és morális képességét érintő alapvető kihívás, hogy megértse és megpróbálja hatékonyan leküzdeni saját belső gyengeségének és elégtelen egységének okait".[11] Ezek a kihívások, amelyek az ötvenes évek közepén a kapitalizmus általános válságának új, harmadik szakaszára való áttérést jelezték, periódusváltást hoztak a polgári ideológia krízisének történetében is.

A hidegháborús antikommunizmus légkörében fogant eszmevilág, a „szabadság" mitológiája — ma is ez az uralkodó a fejlett tőkésországok „hivatalos" politikájában és ideológiájában — nem válasz a békés egymás mellett élés megkerülhetetlen, reális problémáira, amelyeknek puszta léte és elismerése is bomlasztja ezt a mitológiát. A szélsőséges antikommunizmus szerint „az előtt az alapvető döntés előtt állunk, hogy ilyen vagy amolyan formában elfogadjuk-e a koegzisztencia kommunista felfogását, vagy vállalkozzunk a kommunizmus végleges megsemmisítésére"[12], — s azt vallja, hogy a „szabadság" az utóbbit követeli, a „hosszantartó konfliktus" politikáját, s vele a termonukleáris háború kockázatát. Az antikommunizmus ideológiai támadásának „bizonyítania kell, hogy a kommunizmus *nem* »a jövő hulláma«, hanem aberráció a nyugati politikai gondolat áramától, komoly következetlenségek terhelik, fatális tévedésbe esett és céljai elérésére erőszakos, totalitarianus módszerekhez folyamodik".[13] A monopoltőke politikai vezérképviseletei korántsem mondtak le a hidegháborúról és a melegháborús tervekről, előkészületekről és provokációkról. De alapjában véve a szocializmus diktálja — történelmi értelemben és mindinkább aktuálisan is — a harc tartalmát és irányát.

[11] The Political Economy of American Foreign Policy. Ist Concepts, Strategy and Limits. — New York; 1955. — 32. old.

[12] R. Strausz—Hupé, R. W. Kintner and S. T. Possony: A Forward Strategy for America. — New York; 1961. — 405. old. — Ez a koncepció, amely az amerikai katonai stratégiának a „félelem egyensúlya" által okozott válságát is kifejezi, a „hidegháborúra" teszi a hangsúlyt, de semmi kétséget sem hagy a tekintetben, hogy ennek a „hidegháborúnak" a melegháború, a termonukleáris összecsapás a távlata.

[13] Ugyanott; 271. old.

Digitized by Google

A kapitalista világnak az objektív szükségszerűségek nyomása alatt előbb-utóbb tudomásul kell vennie a koegzisztenciát (a békés egymás mellett élés reális szükségszerűségét, de nem a koegzisztencia marxista—leninista felfogását; a polgári ideológia a koegzisztenciát vagy a hidegháborúval azonosítja, vagy az osztályharc megszüntetésével, az ideológiák békéjével, a forradalmi átalakulás feltartóztatásával). Az imperialista ideológiának és politikának változatlanul a kommunizmus elleni harc a célja és jelszava, de józan megfontolásokkal nem kockáztathatja meg a kommunizmus háborús likvidálását, mert ez az érintett imperialista országok fizikai megsemmisülésével is fenyeget. Változatlanul azt hirdeti, hogy a kommunizmus nem „a jövő hulláma", de amikor rákényszerül, hogy elfogadja a szocialista világ kihívását, a versenyt, amelyben a kapitalizmus alapmozdulata a védekezés, igazi gondja, hogy „nyugati társadalmunk fennmaradhat és virágozhat-e, ha hű marad hitéhez és elveihez",[14] akkor szándékai és akarata ellenére elismeri, hogy a kommunizmus a jövő hulláma, hogy a kapitalizmus „hite és elvei" válságba jutottak.

A polgári világban is terjed az a helyes felismerés, hogy a tudományos-technikai forradalom megváltoztatta a háború minőségét, hogy a termonukleáris háború már nem csupán a politika folytatása más eszközökkel, mert ezek a „más eszközök" (s a szocializmus nem kevésbé van ezeknek az eszközöknek a birtokában, mint az imperializmus) a tömegpusztítás olyan lehetőségeit hordozzák, amelyek semmissé tehetik a háborút inspiráló agresszív, imperialista politika minden törekvését; a két rendszer vitájának egyetlen életlehetősége tehát: a koegzisztencia. „Minthogy a nukleáris fegyverek a racionálisan gondolkodó államférfiak szemében lehetetlen akcióvá tették a háborút, az emberi ügyeknek ezt a régi döntőbíráját, nincs más megbízható utunk azoknak a vitás kérdéseknek az eldöntésére, amelyeket háborúval szoktak volt megoldani" — írja Lippmann; „a két társadalom közti jelenkori versenyben az a kérdés: mennyire képesek arra, hogy hatalmasak és gazdagok legyenek, hogy a tudományban és a technikában vezessenek, hogy gondoskodjanak népeik megfelelő neveléséről és arról, hogy a nép irányíthassa ezt a társadalmat, képesek arra, hogy fenntartsák népeik egészségét, s megadják nekik annak a tudásnak az örömét, hogy megvan a lehetőségük és a szabadságuk dolgozni legszebb reményeik megvalósításáért".[15] A háborús ultrák felfogásával és programjával, a „szabadságért" vállalt atomhalál apokaliptikus víziójával, a teljes fizikai pusztulás igenléséig jutott vesztéstudattal szemben a társadalmi élet realitásaival szá-

[14] W. Lippmann: The Coming Test with Russia. — Boston—Toronto: 1961. — 9a. old.
[15] New York Herald Tribune — 1962. január 13—14.

Digitized by Google

motvető józanság álláspontja ez; nem az állammonopolista kapitalizmus pozíciójának feladása — Lippmann hisz a kapitalizmus „dinamizmusában", politikájának, programjának és módszereinek olyan megújulásában, amellyel „a mai világban megvalósíthatók szabad társadalmunk végső céljai"[16] —, hanem a koegzisztencia elkerülhetetlen voltának belátása. Ezért nem az ideológiai válság feloldása, hanem újratermelése: a termonukleáris katasztrófa távlatának elvetése után — az utolsó ítélet előtti haláltánc tudata helyett — kirajzolódnak a kapitalizmus *társadalmi sorsának* kérdései a két rendszer békés versenyében.

A koegzisztenciára *kényszerülés* ténye korlátozza az imperializmus szabadságát, ezért megnyirbálja és roncsolja a „szabadság" mítoszát is, elveszi ennek egyetemes igényét; a verseny pedig az objektív társadalmi folyamatok ellenőrzésének veti alá azt a „szabadságot", amely a tőkés apológia szerint független az objektív szükségszerűségektől, hozzáférhetetlen őselv, a sikeres emberi tevékenység feltétele és mozgatója. A „szabad világnak" számolnia kell azzal a „veszéllyel" — ha a kapitalista politikában és ideológiában erős hajlandóság van is e veszély kisebbítésére —, hogy a Szovjetunió „nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút értelemben is eléri az Egyesült Államokat, s azután hamarosan vezetni fog", s „ez a veszély nagyon reális, és mennél előbb ismerik fel, annál jobb. Ha a dolgok továbbra is úgy haladnak, ahogy most, az Egyesült Államok és az általa vezetett nyugati világ képtelen lesz megőrizni a Nyugat ipari és gazdasági szupremáciáját"[17], „a gazdasági távolság évről évre csökkenni fog a Szovjetunió javára... a fegyverek forradalma továbbra is gyorsabban halad előre a Szovjetunióban, mint az USA-ban".[18] De mennél érzékelhetőbb és közelibb lesz annak a vereségnek a távlata, amely a „szabad világot" és vele a „szabadság" mítoszát a békés versenyben éri, mennél nagyobb tömegek ismerik fel, hogy az ember alkotóerejét felszabadító és tervszerűen egybefogó-elrendező szocializmus: a szabadság világa, annál jobban ragaszkodik a kapitalizmus a szubjektivista-individualista „szabadság" mítoszához. „Elutasítjuk, hogy az úgynevezett »kapitalizmus« szenvedélyes előharcosainak fessenek le bennünket, akik ideológiai versengést folytatnak az úgynevezett »szocializmus« előharcosaival... A »kapitalizmus« terminusnak nincs semmilyen általános és hasznos jelentése"[19] — írta a koegzisztencia marxista felfogásával vitat-

[16] The National Purpose. — 127. old.
[17] Fr. Sternberg: The Military and Industrial Revolution of Our Time. — London; 1959. — 228. old.
[18] Fr. Sternberg: Wer beherrscht die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts? — Köln — Berlin; 1961. — 127. old.
[19] G. F. Kennan: Peaceful Coexistance: A Western View. — Foreign Affairs (Vol. 38, No. 2.) 1960. január. — 177, 175. old.

Digitized by Google

kozva Kennan. De mennél bonyolultabb és rafináltabb védekezésre és álcázásra van szüksége a kapitalizmusnak az ideológiai osztályharcban, annál nehezebbé válik ez az álcázás, mert a békés verseny valósága, az előrehaladó világforradalmi folyamat szembeszegül az apológiával. Joggal írta egy nyugatnémet polgári ökonómus, hogy a verseny: „a kapitalizmus vallatása keresztkérdésekkel".[20] Mennél közelebb hozza a békés verseny a szocializmus győzelmét, annál lázasabb lesz a keresés a polgári ideológiában olyan eszmék és módszerek után, amelyek nem férnek meg a kapitalizmus természetével, s ez önmagában is bizonyíték arra, hogy a tőke „szabadsága" s ennek a „szabadságnak" az ideája elégtelen és alkalmatlan a koegzisztencia eszmei harcának megnyerésére. „Mivel a Szovjetunió katonai és gazdasági ereje a következő években gyorsan fog nőni, a szabadságot oltalmazó országok számára nem lesz elég, ha régi és elavult formákat ismételnek, amelyek jó szolgálatokat tettek korábbi válságok idején. Tevékenyen kell keresniük az új utakat, hogy a mérleg serpenyőjébe tudják dobni nagy politikai, gazdasági és stratégiai tartalékaikat, ha arra törekednek, hogy szabadságban éljék túl Hruscsov »békés koegzisztencia«-programjának többszörös kihívását."[21] Ámde a válság eléri a „szabadság" mítoszát s vele a mai kapitalizmus apológiájának egész gondolati állományát, előfeltevéseit és módszertanát.

Az ideológiai krízis azért is olyan nyomasztó, mert a békés verseny „kihívása" egybekapcsolódik a nemzeti felszabadító, antiimperialista forradalmak viharával, mert a koegzisztencia távlatában a szocialista világ nemcsak a politikai függetlenségért vívott szabadságharcokat támogathatja, hanem példája és segítsége megerősítheti e forradalmak antikapitalista irányba hajló belső tendenciáját is. A gyarmati függőségből kiszabaduló, nemzeti haragtól fűtött, szociális változásokat áhító népeknek érthetetlen és idegen a mai imperializmus ideológiája: a monopoltőke „jóléti állam"-demagógiája s a válságtudat; szándékuk és vágyuk (bár természetesen sokszor a tudatosság legkezdetlegesebb fokán vagy ez alatt) a nem-kapitalista út felé húzza őket. A nemzeti burzsoázia és a kispolgárság politikai képviselői között is hívekre lelő antikommunizmus törekvései, az imperialistaellenes nacionalizmus belső ellentmondásai, irányzatainak összecsapásai, a demokrácia és a nacionalizmus gyakori szétválásai, a törzsi-nemzetségi szerkezet és életforma eleven hagyományai, a szociális hitvallások és hittagadások változásai, az eltérő társadalmi tartalmú, nem-marxista szocialista felfogások és programok, a kitérők és a buktatók bonyolult képletet alkotnak; a rendkívül összetett folyamatok sa-

[20] Lásd Ch. W. Hauck: Kapitalizmus im Kreuzverhör. — Heidelberg: 1961.
[21] Ph. E. Moseley: The Meanings of Coexistence. — Foreign Affairs. (Vol. 41. No. 1). 1962. október. 46. old.

Digitized by Google

játos fomában jelenítik meg a mai kapitalizmus alapvető ideológiai válságproblémáját. „Ha nem leszünk képesek arra, hogy a szabadságot és az emberi méltóság megbecsülését az új nemzetek számára értelemmel bíró eszmékké tegyük, akkor a sokat emlegetett verseny köztünk és a kommunizmus között az el nem kötelezett szférákban értelmetlen lesz — írja Kissinger. Ha csupán a gazdasági fejlődést előmozdító viszonylagos kapacitás a vitakérdés, a kimenetel előre el van döntve."[22] A szocializmus hatásának ellensúlyozására, a nemzeti demokratikus mozgalmak szétzüllesztésére és félresiklatására vonzó ideológiák kellenének, de a mai kapitalizmus ideológiája még a gyarmati sorból kikerült országok *önálló* tőkés fejlődésének sem tud programot és eszmét adni. A társadalmi viszonyok, az ideológiai folyamatok kuszált volta, s különösen a nemzeti mozgalmak polgári és kispolgári irányzataiban gyakran jelenlevő, s néhol felülkerekedő antikommunizmus természetesen sok lehetőséget ad a neokolonializmus behatolására, illetve pozícióinak megerősítésére; de az elmaradott országoknak ajánlott „szabadság"-mítosz beleütközik a tényekbe: évről évre nő a gazdasági különbség a fejlett kapitalista és az elmaradt országok között, a nyíltan antidemokratikus, despotikus rendszerek a „szabad világnak" köszönhetik létüket és fennmaradásukat, s az imperialista hatalmak ragaszkodása még megmaradt gyarmataikhoz fegyveres harcra készteti a nemzeti mozgalmakat. „A Nyugat nagy próbatételének ideje ez. De tudnunk kell, hogy ami számunkra a történelem befejezése, az a világ legtöbb népe számára a történelem kezdete."[23] A kapitalizmus szellemi hanyatlásának szimptómája, hogy e népek nemzeti és társadalmi ébredése a polgári ideológiában válságjelenség, a veszély és a vesztés tudatának új motívuma.

Az elmaradott országokban nagy az ínség és nyomor, „számtalanul sok millió éhező és elégedetlen ember van", írja Galbraith, s „amíg nem szabadítjuk meg a világot e bajoktól, addig elkerülhetetlen a lázadás és a nyugtalanság... Természetesen még sürgetőbb ez a követelmény egy olyan világban, amelyben különböző társadalmi és politikai rendszerek versengenek egymással."[24] Galbraith felfogása — „a bőség társadalma" — a fejlett tőkés-országok konjunktúrájának megfelelő apológia, amelyben egyszerre jelenik meg a vezető imperialista országok *belső* társadalmi-gaz-

[22] H. A. Kissinger: The Necessity for Choice. Prospects of American Foreign Policy. — New York; 1961. — 311. old.

[23] R. L. Heilbroner: The Future as History. — New York; 1960. — 93. old.

[24] J. K. Galbraith: Gesellschaft im Überfluss. — München—Zürich; 1959. — 370—371. old. — Ezt az összefüggést részletesen taglalja Ripp Géza tanulmánya: „A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái" (Társadalmi Szemle — 1961., 5. szám)

Digitized by Google

dasági állapotának megnyugtató-optimista védelmezése és a válságtudat — a kapitalizmus *világhelyzetét* illetően. Általános optimizmusát — szerinte a „bőség társadalma" feloldja belső feszültségeit s kedvező változást hoz az elmaradott területeknek is — beárnyékolja az a felismerés, hogy „mindaz, ami a társadalom minőségét mutatja, fontos a versenyben. Minden gyengeség kárt okoz. Az a társadalom vívja ki a legnagyobb tekintélyt, amelynek a legnagyobb a vitalitása és az ereje, s a legkevesebb a gyengesége... a bűn és a zűrzavar, a munkanélküliség, a fegyverkezéstől való látszólagos függés csökkentik a megbecsültségünket saját népünk és a világ szemében."[25] S mivel a konjunktúra nem járt együtt a tőkés világrendszer stabilizálódásával, az állammonopolista kapitalizmus objektív antagonizmusai — amelyekről Galbraith, apologetikus beállítottságának megfelelően, nem vesz tudomást — kikezdik a „bőség társadalma" teóriájának hitelét (már megszületett a „tespedés társadalmának" válságideológiája is, a „bőség társadalma" ellenpontja), felfedik meddő voltát. A feltételezett és megvalósultnak hitt harmóniával közvetlenül ellentétes a gazdasági osztályharc megélénkülése a fejlett tőkésországokban, s a „bőség társadalma" elméletének nincs lényeges mondanivalója a tőkés gazdaság új folyamatairól és problémáiról, elsősorban az állammonopolista integrációról.

Ennek az állammonopolista integrációnak az ellentmondásai meglehetősen drámai jelleget adnak a „nyugati egység" problémájának. Ma is az USA-imperializmus a reakció centruma és vezető ereje, de a nyugat-európai kapitalista országok gazdasági fejlődése gyorsan eltemette az „amerikai évszázad" eszméjét. A ma is erősebb, közös antiszocialista érdekek együtt tartják az imperialista katonai-politikai szövetségeket, de a nemzeti imperializmusok versengése és kontraverziája felszította a nacionalizmusok harcát a katonai-politikai szövetségeken és az állammonopolista egyesüléseken belül. A kapitalizmusnak a szocialista országok bomlasztására szervezett ideológiai diverzió céljából is arra van szüksége, hogy ideológiája „ne annyira a különbségeket hangsúlyozza pluralista rendünkben, hanem inkább annak összhangját"[26]; az integrációs folyamatot a polgári apológia a „szabad világ" összhangjának bizonyítására akarja felhasználni, de e folyamat szükségszerű konfliktusai annál inkább cáfolatai ennek a mítosznak, mennél nagyobb az optimizmus, mennél közelebbinek látja a remény a kapitalizmus nemzetközi harmóniájának megvalósulását. Minduntalan hallható az a lamentálás és kívánság, hogy

[25] J. K. Galbraith: The Liberal Hour. — London: 1960. — 27. 32 old.
[26] A. Schack: Der geistige Kampf in der Koexistenz. — Aussenpolitik. Heft 11. 1962. — 770. old.

Digitized by Google

a „hanyatlás élvezete" helyett, az integráció eszmei megfelelőjeként „állítsák helyre a kiegyensúlyozott európai öntudatot".[27] De bármennyire tápot adnak is a nyugat-európai integráció kétségtelen sikerei a kapitalizmus életképességébe vetett hitnek, a fejlődésnek az a tendenciája, hogy a belső feszültségek és összetűzések felerősítik a széttagoltság és a hanyatlás érzését. S honnan vegyék ezt a „kiegyensúlyozott európai öntudatot"? Jaspers válságmítoszából vagy a gaulleizmusból, amelyet hívei (mint például Chalandon[28]) a polgári demokrácia „ideológiai szubsztanciájukat vesztett pártjaival" szemben ideológiateremtő erőnek tüntetnek fel, a „szabadság" ideológiájának, a demokráciát pedig azonosítják „a szabadság szellemével", s ezt a gaulleizmus gyakorlatával, a demokrácia lebontásával és felrúgásával, a nacionalista demagógiával, a személyi hatalom rendjével?

Az egységes „nyugati ideológia", az eszmei integráció azért is megvalósíthatatlan, mert a tőke apológiája képtelen rá, hogy egységes választ adjon a békés egymás mellett élés „hármas kihívására" (hiszen ami átmenetileg használhatónak látszik a fejlett nyugati országok dolgozóinak megtévesztésére — például a „népi kapitalizmus" jelszava —, az teljesen alkalmatlan az elmaradott országok népeinek befolyásolására, s szétmállik a szocializmussal való versenyben). A marxizmus arra szorítja ellenfelét, hogy akarja és keresse azt, amit nem hozhat létre és nem találhat meg, mert lehetetlenné teszi a burzsoá társadalom objektív szerkezete és a polgári ideológiának ezt visszatükröző alapfeltevései: az olyan antimarxista eszmerendszert, világnézetet és politikát, amelyben megvan a marxista elmélet egysége és teljessége, objektivitása és szenvedélye. „Mi tarthat össze bennünket? Hol van az *egy* közösség, amely egybefűz?... Mit állíthatunk szembe a marxizmus—leninizmussal? Száz véleményt, nézetet és érdeket, amelyeknek kevés közük van a tényleges világhelyzethez, annál több az egyéni kívánságokhoz és illúziókhoz. Mindezt csak egy univerzális és centrális filozófiával lehet leküzdeni, ha a szabad emberben újra felpattan az életbölcsesség szikrája, amivel az önbecsülés orgánuma és fegyvere is megadatna."[29] S hiába a „nyugati ideológia" lehetetlen voltát belátó Hans Zbinden ellenvetése, hogy a „saját ideológia" sürgetése „nem a Nyugat spontán magatartása", hanem reakció és válasz a marxizmusra; az ideológiai

[27] Neue Zürcher Zeitung — 1962. május 13.
[28] Lásd Le Monde — 1963. január 22.
[29] Neue Zürcher Zeitung, 1960. augusztus 30. — Bochenski, az antikommunizmus szakértője, így vélekedik a marxista ideológia előrenyomulásáról: „a Nyugat ez elől a prometheusi roham elől nem vonulhat vissza a jégszekrények fala mögé, mert jégszekrények önmagukban nem jelentenek alternatívát a kommunizmus ellen." (Neue Zürcher Zeitung, 1960. március 29.) „A puszta tagadásnak nincs vonzereje. Semmit sem használ a puszta védekezés a kommunizmussal szemben, amely mindig támadásban van." (Die Welt, 1961. december 6.)

Digitized by Google

pluralizmus igenlésével és „a nyugati világ alapvető értékeinek" tudatával[30] maga is közös ideológiát akar létesíteni, amelynek, gondolati egység híján, csak a kommunizmus tagadása, a világnézeti relativizmus és a racionálisan megközelíthetetlen „szabadság" az összekötő anyaga.

De a békés versenyben ez a relativizmus és szubjektivizmus is — a polgári apológia módszertanának alapeszméje — a hátrány és a válság tudatává lesz: már az agresszív antikommunizmus egyik-másik képviselője is arról elmélkedik, hogy „a kommunizmus fölénye azon alapul, hogy a kommunistáknak jobb belátásuk van a történelmi tendenciákba, illetve hogy a Nyugat képtelennek bizonyul a történelmi mozgatóerők felismerésére és uralására." „Az olyan bizonytalan és bizonyítatlan állításokkal, hogy a történelemnek nincs meghatározott értelme, és annak puszta bizonygatásával, hogy a Nyugat birtokában van a szabadságnak — mégpedig egy állítólag definiálhatatlan szabadságnak! —, tartósan nem lehet messzire jutni a világpolitikában s a Kelet és a Nyugat közti kemény vitákban."[31] A világnézeti harc sajátos dialektikája a jelenlegi időszakban, hogy a polgári apológia az objektív fejlődésre — a fő tendenciát tekintve — a történelmi relativizmus és szubjektivizmus szélsőségesebb ideológiáival válaszol, de ugyanennek a fejlődésnek a hatása, hogy ez a relativizmus és szubjektivizmus a polgári ideológia számára is kétségessé, terhessé és bizonytalanná válik. A válságtudat szétterjed az állammonopolista „megoldási" elképzelésekben, s bizonyos értelemben krízisbe jut maga a válságideológia is; kérdésessé kell tegye, saját vezéreszméit, a történelem értelmetlenségének és eredendő szubjektivitásának gondolatát, anélkül, hogy lemondhatna róluk.

E folyamat alaptendenciáját Marx és Engels előre látta: minél élesebb a konfliktus a termelőerők és a termelési viszonyok között, „minél nagyobb lesz ennélfogva a meghasonlás magában az uralkodó osztályban, valamint közte és az uralma alatt tartott osztály között, annál nem-igazabb lesz természetesen az ezen érintkezési formának eredetileg megfelelő tudat, vagyis megszűnik az ennek megfelelő tudat lenni, annál inkább lesüllyednek ezen érintkezési viszonyok korábbi átöröklött képzetei ... pusztán eszményítő frázisokká, tudatos illúzióvá, szándékos képmutatássá."[32] S mennél inkább kitűnik a polgári apológia nem-igaz volta, mennél nagyobb a szocialista valóság és a marxista elmélet nyomása, annál inkább menekül a kapitalizmus ideológiája a hamisításhoz és félrevezetéshez, demagógiához és mítosz-fabrikálás-

[30] Neue Zürcher Zeitung, 1960. december 3.
[31] Neue Zürcher Zeitung, 1962.
[32] Marx—Engels: A német ideológia — Marx és Engels Művei 3. kötet — Kossuth Könyvkiadó, 1960. — 279. old.

Digitized by Google

hoz. Az „ipari társadalom" elmélete új szociológiai szintézissel alkalmazkodik a koegzisztencia „kihívásaihoz", új egyensúlyba próbálja hozni a krízistudatot és az állammonopolista „forradalom" koncepcióját: azonosítja a szocializmus és kapitalizmus társadalmi lényegét,[33] hogy a kapitalizmus ellentmondásait átruházza az „indusztrializmusra", s a szocializmus kapitalizálódásának gondolata jegyében burzsoá-optimista távlatot adjon a békés egymás mellett élésnek. Az „ipari társadalom" közös alaptendenciái, mondja Aron, „az elpolgáriasodás és a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkenése"[34], s azzal vigasztal, hogy a jelen „nem annyira a Nyugat alkonya, hanem sokkal inkább az ipari társadalom és az univerzális korszak hajnala".[35] De ez a teória is egyenlőségjelet tesz szabadság és kapitalizmus közé (amely, úgymond, szocializálódása révén az „ipari társadalom" ideális formájává alakul). Képviselői megoszlanak a koegzisztencia híveinek és ellenfeleinek táborára; s az „ipari társadalom" elméletének változatai, a gazdasági „növekedés" modelljei körül dúló vitában lehetetlenség észre nem venni az imperialista hatalmak közötti ellentétek visszaverődését. Újra megjelenik a kapitalizmus védelmezésének minden antinómiája; a két rendszer politikai, gazdasági és ideológiai harcában a szocializmus és a kapitalizmus „egyesülésének" gondolata eszményítő frázisnak, tudatos illúziónak és szándékos képmutatásnak bizonyul, az „ipari társadalom" ígért harmóniája pedig szembekerül a tőkés társadalom konfliktusokkal teli életanyagával. „Amerika és Oroszország ipari társadalmak; mégis ellentétük határozza meg koruk jellegét. Ezek nem szociológiai problémák? Azt hiszem, hogy ezek a centrális problémáink. Hogy megoldhassuk őket, meg kell szabadulnunk az ipari társadalom idilli mítoszától" — írja a nyugatnémet Dahrendorf, a kapitalizmus védelmezésének álláspontjáról; és ha bírálata ma még többé kevésbé egyedi és elszigetelt, s az „ipari társadalom" teóriája szétterjedt s elfogadott is a polgári ideológiában, ez a kritika a bekövetkező bomlás tendenciáira mutat. „Ha hitelt adnánk a szociológiai kutatás kifejezett és kimondatlan tételeinek, akkor társadalmunk éppen a valóra vált utópia volna, vagy jobban mondva a majdhogy megvalósult utópia, mert a szociológiai művek a tendencia-kijelentések kétes halmozásával jeleskednek... Az ilyen tendencia-kijelentések a szerénység és a tudományosság látszatát keltik; valójában

[33] „A kapitalista és a szocialista indusztrializmusokat mindinkább egy alapvető típus változatainak kell tekinteni, nem drasztikusan különböző fokozatoknak a dialektikus fejlődés egyetlen folyamatában". (T. Parsons: Essays in Sociological Theory. — Glencoe, Illinois; 1958. — 333. old.)

[34] R. Aron: Le développement de la société industrielle et la stratification sociale (Les Cours de Sorbonne — Sociologie) — Paris 1958. — 236. old.

[35] R. Aron: Weltgeschichte — nicht Weltstaat. — Der Monat, Heft 138. 1961. március. — 29. old.

Digitized by Google

egyiket sem jelentik. Valójában tiszta próféciák, mert a szociológiai teóriában hiányzik minden alap a jövő-prognózisokhoz."[3c] Ismét felbomlik majd az apológia egyensúlya; az idillikus mítosz helyén új válságmítosz születik (illetve újjászületik a régi), s némi módosítással, minden bizonnyal rafináltabb formában, visszatér az ellentéteit feloldó, kizsákmányoló lényegét elvesztő állammonopolista kapitalizmus illúziója. A tőke apológiája megújul, hozzáidomul a változó helyzethez, de a polgári ideológián belül nincs kiút a kapitalista rendszer szellemi válságából.

3.

A marxizmus elmélete azért jelent kiutat — az egyetlen kiutat — az ideológiai krízisből, mert valósága, a szocialista társadalom, a kapitalizmus általános, objektív válságának ellenpólusa; stratégiája és taktikája e válság forradalmi feloldásának és kiküszöbölésének a programja és politikai gyakorlata. Az antikommunista Bochenski lakonikus kijelentése — „Lenin árnyékában élünk" — a polgári ideológia válságának lényegére tapint: ez a krízis a marxizmus megvalósulásának és mind nagyobb tömegek értelmét és akaratát megragadó hatásának lenyomata a polgári tudatban. Ami ott válságjelenség, az objektíve a világforradalmi folyamat előrenyomulása, vagy ennek kedvező feltétele, a marxizmus eredménye és új lehetősége.

A dogmatizmus félreismeri a kapitalizmus általános objektív válságát: primitív, vulgarizáló módon a technikai haladás megakadását, minden ellentmondás egyidejű, állandó és maximális éleződését feltételezi. Téves elképzelése van a szellemi válságról is: az apologetikus elméleteket kizárólag reakciós rosszakarat szülte fikcióknak tekinti, nem látja meg bennük a valóságos helyzetek, ellentmondások és folyamatok elferdült kifejeződéseit, nem

[3c] R. Dahrendorf: Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologischen Analyse der Gegenwart. — München: 1961. — 24, 25. old. — A mai kapitalizmus eszmei védelmezésének alaptípusai nem kényszeríthetők bele a „közvetlen" és a „közvetett" apológia sémájába. A válságmítoszok a tőkés társadalom ellentéteinek egy részét vagy társadalom- és történelemfölötti okokra, az erkölcs és civilizáció, a technika és az ember ellentétére, vagy a demokráciára, az „eltömegesedésre" vezetik vissza, más részét, (elsősorban a tőke és a munka ellentétét) többnyire a marxista szocializmus találmányának vagy elavult jelenségnek nyilvánítják. A gyakori antikapitalista demagógia „közvetlen" apológiával párosul, mégpedig kettős értelemben: általában nyílt és agresszív módon védelmezik a magántulajdont s azt a reakciós „kiutat", amelyet a válság megoldására vagy enyhítésére ajánlanak. S az állammonopolista „megoldás" elméleteihez és programjához elengedhetetlenül hozzátartozik a „közvetett" apológia: nemcsak Keynes egész felfogása tanúskodik erről, hanem a kapitalizmus mai ideológiájának azok a változatai is, amelyek leplezetlenül a konzervativizmusra, a megkövesedett polgári előítéletekre appellálnak. Az amerikai kapitalizmus legdirektebb védelmezése is azzal érvel, hogy „gazdasági elégtelenségeink alapvető okait az emberek makacs gyengeségeiben, a nagyméretű társadalmi szervezetekre jellemző rendezetlenség és hatástalanság jelenségeiben kell keresni, főképpen pedig az előrehaladt (akár kapitalista, akár szocialista vagy kommunista) ipari társadalom imperativuszaiban." (C. Rossiter: Marxism: The View from America. — New York, 1960. — 139. old.)

Digitized by Google

számol az apológia változásaival, s ha igen, csak arról vesz tudomást, ami az ultrareakciós álláspontokhoz, a fasizmushoz közelít; nem érti, hogy a válság egyben bomlás is, amelynek folyamatában erősödik a polgári ideológiától való elszakadás törekvése, a vonzódás a marxizmushoz. Az ideológiai krízis dogmatikus felfogása mélyebb tévedések tünete. A „baloldali" dogmatizmus mélyén általában a marxizmustól eltérő kispolgári forradalmiság húzódik meg, amely végső kifejletében a marxizmus szubjektivista átértelmezéséhez és revíziójához vezet. A kapitalizmusból a szocializmusba való nemzetközi átmenetnek a tudományos elméletben nem lehet a parasztháború (vagy a kispolgári-értelmiségi összeesküvés és lázadás) a modellje. Az imperializmus elleni „radikális" harc kispolgári-forradalmi felfogásából kimarad, vagy a háttérbe szorul a szocializmus termelőerőinek meghatározó szerepe a két világrendszer küzdelmében, az imperializmus valóságos legyőzésében; ezért szubjektivista magyarázatot és távlatot kap a szocialista forradalom további menete is. A tudat jellegéről vallott idealista felfogás szellemében azt hiszik, hogy a két rendszer gazdasági versenye nélkül és helyett, függetlenül attól, hogy forradalmi helyzet van-e az egyes kapitalista országokban, elég kiadni, hangoztatni és ismételni a „radikális" antiimperialista jelszavakat, s a kapitalista világ népei forradalomra kelnek. A kispolgári forradalmiság ideológiája tehetetlen a polgári eszmékkel szemben, végső soron maga is a válságmítosznak és a békés egymás mellett élés polgári koncepciójának a hatása alá kerül.

Valójában a koegzisztencia „kihívása" azért hatványozza meg a polgári ideológia félelemérzését, mert a két rendszer békés versenye, a háború kizárásával folytatott politikai-szellemi harca új egységet és kölcsönhatást létesít a szocializmus realitása és a marxizmus elterjedése között. A jelenkor élő marxizmusa: a szocialista társadalmi-gazdasági világrendszerben érvényre jutó, a termelőerők és a termelési viszonyok fejlesztésében, az életnívó emelkedésében, a néptömegek tudatos társadalmi cselekvésében *megvalósuló marxizmus;* a szocialista és demokratikus mozgalmak, a nemzeti felszabadító küzdelmek *marxista stratégiája és taktikája;* a társadalmi mozgás tendenciáit visszatükröző, a szocializmus és a kommunizmus építésében, a tőke ellen vívott osztályharcban fejlődő, a speciális tudományok anyagát általánosító *marxista tudományos elmélet.* A békés egymás mellett élés viszonyai között a megvalósuló marxizmusnak — a szocializmus realitásának — hatása a legeffektívebb forradalmasító erő, mely kedvező lehetőségeket ad a forradalmi stratégiának és taktikának, nagy tömegeket tesz fogékonnyá iránta, s a marxista tudományos elmélet igazságának közvetlen kritériuma lévén, a kommunizmus és a pol-

Digitized by Google

gári ideológia vitájában is perdöntő tényező. A szocialista forradalom első győzelme után az elmaradottság öröksége és főképpen az imperialista intervenció megakadályozta, hogy az új rend „azonnal olyan lépést tegyen előre, amely igazolta volna a szocialisták jövendöléseit és módot nyújtott volna arra, hogy rendkívüli gyorsasággal fejlessze a termelőerőket, mindazokat a lehetőségeket, melyekből kialakult volna a szocializmus, s ezzel mindenki számára szemléltetően, kézzelfoghatóan bebizonyította volna, hogy a szocializmus gigászi erőket rejt magában, és hogy az emberiség most fejlődésének új szakaszába lépett, amely csodálatosan ragyogó lehetőségeket hoz magával."[37] A békés versenyben a szocialista világrendszer már e lehetőségek valóraváltásával lendíti előre a forradalom nemzetközi folyamatát.

Amikor a polgári felfogás képviselői — gyakran szubjektíve különböző indítékokból — azt hiszik és hirdetik, hogy a koegzisztencia összeférhetetlen az ideológiai harccal, s a következetes marxizmus feladását a békés egymás mellett élés feltételének vagy várható eredményének nyilvánítják, akkor végeredményben olyan tartalmat és értelmet akarnak adni a koegzisztenciának, amely kétségessé vagy semmissé tenné a marxizmus megvalósulását s a történelem további fejlődését, a kapitalista társadalom forradalmi átalakítását. Raymond Aron szerint a koegzisztencia lehetetlenség; a legjobb, amiben reménykedhetünk, a háború enyhítése,[38] s ezt a politikai tézist azzal az érveléssel próbálja aláducolni, hogy a marxizmus—leninizmus fenntartása ellentmond a koegzisztenciának. „A Nyugatnak az a szovjet rendszer a politikai-ideológiai ellensége, amely deklarálta, hogy az alkotmányos pluralista rendszerek halálra vannak ítélve a történelem törvénye által, és amely azon töpreng, hogy meggyorsítsa az ítélet végrehajtását. *De megszűnnék ellenségének tekinteni a szovjet rendszert attól a naptól kezdve, amikor emez megszűnnék tagadni az ő létjogosultságát.* Azt vetik majd ez ellen, hogy a marxista—leninista ideológusok nem ismerhetik el ezt a létjogosultságot anélkül, hogy meg ne tagadnák saját hitelveiket; ebben az értelemben a Nyugat minden bizonnyal a szovjet *ideológia* halálát akarja, amint emez a *Nyugat* halálát akarja. A szovjet ideológia pedig akkortól lesz halott a szemünkben, amikor elismeri saját korlátozottságát."[39] Ámde kézenfekvő, hogy a szocialista *ideológia* pusztulása egyértelmű annak a szocialista *társadalomnak* a likvidálásával, amely a marxista—leninista eszmék szellemében és alkalmazásával jött létre és fejlődik; aki szerint a koegzisztenciának az az ára, hogy a kommunis-

[37] Lenin: Inkább kevesebbet, de jobban. — Lenin Művei. 33. kötet. Szikra, 1953. — 500—501. old.
[38] Lásd R. Aron: La société industrielle et la guerre — Paris; 1958. 55. old.
[39] R. Aron: Paix et guerre entre les nations. — Paris; 1962. — 666. old.

Digitized by Google

ták mondjanak le a marxizmusról (a marxizmus általános érvényének tagadása azonos a marxizmus felszámolásával), s vele a szocializmus valóságáról, az elutasítja a békés egymás mellett élést, az teljesen irreális ultimátumot intéz a kommunistákhoz: vagy megszűntök marxisták lenni, vagy elkerülhetetlen a háború. „Ha ez a filozófia (ti. a kommunizmus ideológiája — G. A.) megváltoznék — írja Hans Kohn —, ez a hosszantartó konfliktus végét és a kommunizmus végét is jelentené. Semmi ilyesmi nincs kilátásban. A kommunizmus joggal érzi magát erősebbnek, mint 10 vagy 25 évvel ezelőtt. A nyugati civilizációnak az előrelátható jövőben szembe kell néznie azzal, hogy versengenie kell a kommunizmussal."[40] Csakhogy a koegzisztenciának éppen az a lényege, hogy a szocializmus és a kapitalizmus harcát nem a termonukleáris katasztrófához vezető „hosszantartó konfliktus" útjára tereli, hanem a békés versenyére, amely a kapitalizmustól nem követeli társadalmi rendjének és ideológiájának feladását. A tőkés rend likvidálása nem feltétele a békés egymás mellett élésnek, hanem annak a világforradalmi folyamatnak az objektív végeredménye, amelynek domináló mozzanata: a szocialista világrendszer felülkerekedése a békés versenyben.

A revizionista koegzisztencia-felfogás (amelyet Magyarországon esztendőkkel ezelőtt Lukács György fejtett ki teoretikus igénnyel, s amely ma is érv a marxista—leninista elmélettel polemizáló szerzők gondolatmeneteiben) a szocializmus és a kapitalizmus harcát kirekeszti a koegzisztenciából, a két társadalmi rendszer konkrét ellentmondását elválasztja a békés egymás mellett éléstől és szembeállítja vele; nem ismeri fel a koegzisztenciában a nemzetközi osztályharc megnyilvánulását, s e nemzetközi osztályharcnak a kapitalista országokban folyó osztályküzdelmekkel való szerves kölcsönhatását. Mivel a koegzisztencia a nemzetközi osztályharc formája, s az érte vívott küzdelemben a béke és a kommunizmus összetartozása a politikai cselekvésbe éppen belépő, még passzív, vagy ellenséges befolyás alatt tartott tömegeknek is élménye és felismerése, mivel a békés versenyben a szocializmus korlátozza az imperializmust, befolyásolja a tőkés társadalom belső folyamatait, módosítja törvényeinek érvényesülési körülményeit, ezért a békés egymás mellett élés nem a status quo fenntartása; nem halasztja el a társadalom szocialista átalakítását, hanem — a forradalom „exportja"nélkül — előmozdítja a forradalom szükségszerűségének szabadabb érvényesülését. Ennek a koncepciónak az alkalmazása a stratégia és a taktika síkján, a cselekvésben, a tevékenység meggyőző erejével, a saját tapasztalat garanciájával, az

[40] H. Kohn: United States Policy in the Cold War — Current History. (Vol. 37. No. 218.) 1959. október. — 197. old.

Digitized by Google

ösztönösségtől a tudatossághoz vezető bonyolult folyamat megkönnyítésével vezetheti ki a tőkés országok tömegeit és értelmiségét a szellemi válságból. A szocialista és demokratikus mozgalmak — szembefordulva a polgári apológia „szabadság"-mítoszával — a monopóliumok elleni harcra koncentrálódnak; az imperializmus és a demokrácia között feszülő *ellentétre* a demokráciáért és a szocializmusért vívott küzdelem *folytonosságával* válaszolnak.

A marxizmus megvalósulásának, stratégiájának és taktikájának, elméleti tartalmának *egysége* feltételezi a kommunizmus egységes, oszthatatlan nemzetközi érvényét és jellegét, tudományos törvényeinek és kategóriáinak, teóriájának és praxisának egységét, minden relativizálási és „pluralizálási" kísérlet elutasítását. Ez az *egy és egységes* marxizmus: a felszabadulás és a harc, a tudományos bizonyosság és a történelmi törvényekre épülő optimizmus kiútja a kapitalizmus ideológiai válságából. „A válság embere világ nélkül maradt — írta Ortega y Gasset —, a tiszta esetlegesség káoszába, a dezorientáció siralmas állapotába jutott."[41] A marxizmus révén a dolgozó ember szellemileg és a gyakorlatban is birtokába veszi a világot.

[41] Ortega y Gasset: Man and Crisis. — London; 1959. — 88. old.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Az osztrák nagytőke és az integráció

Írta **Walter Stein**

Tavaly júniusban dr. Heinrich von Brentano, Nyugat-Németország volt külügyminisztere, az osztrák Külpolitikai Társaságban előadást tartott az Európai Gazdasági Közösségről. A többi között ezt mondta: „A gazdasági integráción túlmenően politikai célok is elérendők. Nem mindig lehet ugyanis közvetlen úton haladni; gyakran kerülő utakon kell járni, s a római szerződés ilyen kerülő út". S mik ezek a politikai célok? Ismét egy gyakran idézett tanúra kell hivatkoznunk. Három évvel ezelőtt, a Szocialista Párt vorarlbergi kongresszusán Pittermann alkancellár a Közös Piacot „nemzetközi polgári blokknak" nevezte, amely olyan folyamatot indít meg, „amellyel idejében szembe kell szállni". Egy nemzetközi polgári blokknak ugyanis lényegében csak egyetlen célja lehet: politikai és gazdasági harc a munkásosztály, a szocialista országok és a felszabadulásukért küzdő gyarmati népek ellen.

A legutóbbi idők eseményei azonban megmutatták, hogy e fő cél mellett különérdekek is nagy szerepet játszanak: De Gaulle megakadályozza Anglia csatlakozását; ezzel majdnem egyidőben Nyugat-Németország külön katonai egyezményt köt Franciaországgal; Olaszország és Hollandia, amelyek szívesen látták volna Angliát a Közös Piacban, azzal állnak bosszút, hogy meghiúsítják afrikai államok, többségükben volt francia gyarmatok társulását. A szakmai képzésnek a Közös Piacon belüli szabályozása, ez az önmagában véve nem nagyon lényeges kérdés, harci hangulatot teremt — most első ízben — a Közös Piac bizottságában: Franciaországot és Nyugat-Németországot leszavazzák.

És éppen ebben a helyzetben véli azt az osztrák külpolitika, hogy egy Brüsszelbe vagy a Közös Piac fővárosaiba teendő „különút" összeegyeztethető a semlegességgel. Érthető, hogy Anglia és mindenekelőtt az EFTA semleges országai kevés megértéssel fogadták ezt.

Nos, eredetének történelmi körülményeinél fogva az osztrák semlegesség elsősorban a Kelet és Nyugat közötti konfliktusban tanúsítandó semlegesség. Most azonban úgy látszik, mintha a mások közötti, például a Franciaország és Anglia, vagy a Nyugat-Németország és Amerika közötti vitákban Ausztria az örökös semlegességgel össze nem

• Megjelent az Osztrák Kommunista Párt elméleti folyóiratának, a Weg und Ziel-nek az 1963. áprilisi számában.

Digitized by Google

egyeztethető álláspontot akarna elfoglalni; igen befolyásos körök legalábbis ebbe az irányba szorítják.

Kik ennek a politikának a mozgatóerői? Természetes, hogy ez a kérdés a semleges külföldet is élénken foglalkoztatja; hallgassunk meg tehát előbb kettőt az ottani véleményekből.

A svéd „Stockholms Tydningen" így ír: „(Ausztria) konzervatív táborában nagyon hangos ex-náci csoportok vannak, amelyek azt remélik, hogy a Közös Piac segítségével megerősíthetik a konzervatív befolyást az országban. Ott ugyanis nem nagy a rokonszenv az északi szociáldemokrácia vagy a Brit Munkáspárt iránt, még a MacMillan-féle Anglia iránt sem, annál nagyobb azonban Adenauer vagy De Gaulle iránt."

És mit akar elérni ez a megerősített „konzervatív" befolyás? Erről a nagypolgári „Neue Zürcher Zeitung" február 23-án így ír: „Az Osztrák Néppárt és az Osztrák Szabadelvű Párt számára továbbra is a lehető legszorosabb társulás a cél, mert ezzel összekapcsolják azt a belpolitikai céljukat, hogy legyőzzék az összes gazdasági korlátozásokat és akadályokat... A polgári pártok legaktívabb tényezői úgy vélik: a Közös Piachoz való csatlakozással rá lehet majd kényszeríteni az államosított ipar kolosszusát, hogy a külföldi konkurrencia hatására inkább objektív gazdasági, mint politikai célokra irányuló ügyvitelt folytasson. Az Osztrák Néppárt nagyon erősen arra rendezkedett be, hogy a gazdasági társulásban keresse politikai problémáinak megoldását."

Ami tehát a mozgatóerőket illeti, nemcsak a svéd lapban említett „ex-náci csoportok"-ról van szó, hanem mindazokról, amelyek a hazai „konzervatív" (helyesebben: reakciós) irányzatot a külföldi reakció segítségével erősíteni akarják. A nagypolgári Neue Zürcher Zeitung természetesen a maga olvasói nyelvén fogalmazza meg a Közös Piac szószólóinak céljait. Amit ő „a gazdasági korlátozások és akadályok megszüntetésének" nevez, azt úgy fordíthatjuk le, hogy „szabad utat minden vonatkozásban a nagytőke offenzívája számára". A nagyjövedelműek nyilván az *államosítást* érzik az egyik „akadály"-nak, bármennyi előnyt húznak is belőle állandóan. Az „objektív gazdasági ügyvitel" pedig a szokásos körülírása annak, hogy az államosított üzem tevékenységét „objektíven" a „gazdaság", azaz a nagytőke pallosa alá kell rendelni, s így megérlelni a magántulajdonba való visszaadás feltételeit. A reakciós célok eléréséhez pedig éppen a Közös Piac, a „nemzetközi polgári blokk" adja meg a kellő külföldi segítséget: a Közös Piachoz való csatlakozás esetében, bármilyen formában történjék is ez, burzsoáziánk nemcsak az államosítások elleni támadásnál, hanem *összes* reakciós terveinek keresztülvitelénél a Közös Piac játékszabályaira, intézkedéseire és bizottsági határozataira hivatkozhatnék. A munkások számára sokkal nehezebbé válnék a harc.

A Közös Piachoz való csatlakozás politikájának fő mozgatóit tehát elsősorban a nagytőkések között kell keresnünk. Arra is emlékeznünk kell, hogy már az Első Köztársaságban, sőt már a Monarchiában is az volt az osztrák nagyburzsoázia osztálypolitikája, hogy a külföldet, elsősorban „a nagy német testvért" hívja segítségül. S főként: nem tett-e meg mindent a két háború között azért, hogy kaput nyisson a külföldi

Digitized by Google

befolyás és főleg a külföldi tőke előtt, s egyengesse az utat Ausztriának a hitleri Németország által való megszállásához?

Vagy ma talán más a helyzet? Nem tűnt-e fel, hogy az Osztrák Nagyiparosok Szövetsége már annakidején elküldte Brüsszelbe a maga külön megbízottját, a grazi *Taucher* professzort, hogy ezzel az integrációs tárgyalások meggyorsítására késztesse a kormányt. És hogy a Nagyiparosok Szövetségében a „nagy családok" a hangadók, az nagyon is magától értetődik. Ugyanazok az emberek állnak a „reformerek" mögött és a néppárti Akadémikus Szövetség mögött, sőt a Szabadelvű Párt mögött is (már amennyiben nem a külföldi tőke közvetlen befolyása érvényesül járulékosan). Csoda-e az, hogy az osztrák „különút" sürgetése, mintegy parancsszóra, éppen abban a pillanatban hangzott fel, amikor a kis szabadkereskedelmi zóna, az EFTA összes többi tagja a tárgyalások ellen foglalt állást?

Érdekes ebben az összefüggésben megvizsgálnunk a milliós jövedelmek élvezőinek külön érdekeit. Itt csak néhány szembetűnő körülményre utalunk. Vegyük példának a *Mautner-Markhof* családot. Mint a belföldi piacon egyeduralkodó sör-, pálinka-, mustár- és élesztőgyárosok alig vannak különösebben érdekelve az integrációban, de ugyanolyan kevéssé a kívülmaradásban is. Annál feltűnőbb azonban, hogy Manfred, a cég főnöke, mind a két államosított Siemens-üzemnek felügyelő bizottsági elnöke, illetőleg helyettes elnöke. Ugyanakkor a holland Philips-konszern osztrák leányvállalatainak felügyelőbizottságaiban is képviselve van a család. Hogyan függ ez össze a sörrel és a mustárral? A dolog nyitja nyilvánvalóan a következő: A sörgyártás óriási profitot hoz; ezeket a nyereségeket azonban alig tudják teljes egészükben saját üzemükbe „visszaszántani". Másutt kell tehát befektetni őket, ott, ahol ezek jól fizetnek, vagyis további profitot hoznak. Ilyenek elsősorban a „fejlődő" iparágak, amelyeknek a jövőben megnő a jelentőségük. Philips — ez az „Electronics", s Hollandiában nagy buzgalommal és óriási anyagi erőkkel dolgoznak ennek a fejlesztésén. Hogy Ausztriában nem egészen így áll a dolog, az nem tesz semmit (legalábbis Mautner-Markhof számára nem); hiszen itt van nálunk a rádiókartell, amelyben a Philips uralkodik. Miért ne „szállna be" tehát Mautner-Markhof Philipsékhez? Csak Hollandia a Közös Piachoz tartozik. Így hát a társulás csak haszonnal járhat — természetesen a dúsgazdag Mautner-Markhof család szempontjából.

Az államosított Siemens-üzemek felügyelőbizottsági pozíciói, amelyeket az Osztrák Néppárt kormányzati részesedése révén nyertek el, bizonyára nem tiszteletbeli állások, s az illetmények sem játszhatnak nagy szerepet Mautner-Markhoféknál. Inkább arra mutatnak a jelek: itt közös játék folyik a nyugatnémet Siemens-konszernnel, hogy megérleljék ezekben az üzemekben a magántulajdonba való visszaadás feltételeit, s így aztán, mint a világ egyik leggazdagabb konszernjének résztulajdonosai, kitűnő lehetőségeket szerezzenek sörrel szerzett profitjuk befektetésére. Minthogy a „megegyezés" a Közös Piaccal megkönnyíti e család számára a megegyezést a Siemens-konszernnel, csodálkozhatunk-e azon, hogy Mautner-Markhofék nemcsak az általános osztályérdekek alapján hívei az integrációnak?

Digitized by Google

Másik példaként vegyük szemügyre az igen gazdag *Schoeller*-családot. Ők a cukorkartell urai, malomtulajdonosok, főrészvényesek a Vöslaui Fésüsfonógyárban és érdekelve vannak egyéb textilgyárakban is, beépültek a papíriparba, akárcsak Mautner-Markhofféknak, érdekeltségük van a francia Veit-féle Magnezit RT.-ben, s ők az egykori tulajdonosai az államosított Schoeller-Bleckmann Acélműveknek és sok más államosított csehszlovákiai és magyarországi üzemnek (elsősorban cukorgyárnak). Anélkül, hogy részletekbe mennénk — lehet-e kétségünk afelől: Schoelleréknek óriási érdekük, hogy Ausztria csatlakozzék az európai polgári blokkhoz, a Közös Piachoz? Már az Első Köztársaság alatt nagy szerepet játszottak abban, hogy Ausztriát kiszolgáltassák a konszernek Németországának. 1956 és 1959 között rendelkezésükre állították vejüket, dr. Iglert, mint az államosított üzemek csúcsszervezetének (IBV) vezetőjét — bizonyára nem azért, hogy erősítse az államosított üzemeket és szorgalmazza kiépülésüket. Kiválása után ő nemcsak tekintélyes nyugdíjat kapott, hanem (a Néppárt segítségével) meg is tartott magának egy csomó felügyelőbizottsági pozíciót fontos államosított üzemekben.

Igler egyébként nemcsak a Schoeller-konszernben tevékenykedik, cikkeket is ír, az utóbbi időben főleg az integráció kérdéséről. A salzburgi „Berichte und Informationen" című folyóiratban például 1962. április 19-én hosszabb tanulmánya jelent meg ilyen címmel: „A jövő gazdasági virágzásának feltételei", alcíme: „Az integráció vonatja a váltó átállítását követeli meg". Fő gondja: nem szabad, hogy Ausztria a „Kelettel" való kereskedelmének növelése révén „a kommunista keleti blokktól való függésbe" kerüljön; s „hideg úton" sem szabad közelítenie „társadalmi és gazdasági rendjét a kommunista államoké felé." Ha Ausztria behozatalának 60 százaléka a Közös Piac térségéből, főleg Nyugat-Németországból származik, akkor ez nyilván nem „veszedelmes függőség"; ha azonban netán gyarapodnék a szocialista országokból jövő importja, amely ma 14 százaléka az összes behozatalnak, akkor ez Iglernek nem lenne ínyére. Még jobban megriasztja őt az, hogy van Ausztriában egy sor „furcsaság"; szerinte sürgősen meg kellene szüntetnünk ezeket. Itt van mindenekelőtt „a gazdasági kapacitás állami szektorának nagy részaránya": ezekkel az államosított üzemekkel az integrációkor nem fogunk majd boldogulni, ez tehát fejlődési visszásság. Éppen ilyen furcsaságnak tekinti dr. Igler „az osztrák teljesítőképességet meghaladó szociális túlkövetelést". Az ilyen problémákat — mondja — már régen el kellett volna intézni, nevezetesen akkor, amikor „az integráció elkerülhetetlensége és dinamikája ismertté vált".

Bizonyára szükségtelen, hogy lefordítsuk közönséges nyelvezetre ezeket a fellengzős fogalmazásokat; az olvasónak így is feltűnhetett, mennyire hasonlítanak a Schoeller-ház képviselőjének ezek a követelései azokhoz, amiket a Néppárt a legutóbbi választások után hangoztatott, s hogy ez a pánikkeltés, amely szerint „elkerülhetetlen" csatlakozásunk a Közös Piachoz, mindkét esetben a nagytőke osztályérdekeit szolgálja.

Csakhogy a mi nagyiparosainknak is számot kell vetniük a világban uralkodó erőviszonyokkal. Ha Manfred-Markhof március közepén

Digitized by Google

úgy nyilatkozott a Szövetségi Kamara ipari tagozatának egyik ülésén, hogy a Közös Piachoz történő csatlakozásnál „kerülni kell minden elhamarkodott lépést", mert „az osztrák gazdasági és politikai viszonyokat a maguk összességében" kell tekintetbe venni, akkor feltételezhetjük, hogy a nagyiparosok ebben a pillanatban nem akarják erőltetni a kockázatos „külön utat". Ausztria feladatát ők természetesen abban látják, „hogy figyelmesen kell követni a fejlődés menetét és minden kínálkozó alkalmat észre kell venni..." Ami késik nem múlik.*

A „Weg und Ziel" lapjain már többször utaltunk arra, hogy Ausztria a Közös Piachoz való csatlakozással semlegességét teszi kockára. Kimutattuk, hogy korántsem fogunk éhenhalni, ha kívülmaradunk és tovább törekszünk arra, hogy sokoldalúbbá fejlesszük kereskedelmünket. Ezúttal mindenekelőtt arra a kérdésre feleltünk: kinek használ az, ha a Közös Piachoz való csatlakozás állítólagos elkerülhetetlenségét és az ezzel összefüggő gazdasági- és társadalompolitikai intézkedések szükségszerűségét hangoztatva pánikot keltenek.

Legfőbb ideje annak, hogy az osztrák munkásosztály szembe helyezze a maga elgondolását és akcióprogramját a nagyjövedelműek és az általuk támogatott politikai és társadalmi reakció veszedelmes és önző programjával.

* Az utóbbi időben előrehaladott szakaszba jutottak azok a tárgyalások, amelyek Ausztriának az Európai Gazdasági Közösségbe, a Közös Piacba való belépését előkészítik. Az osztrák nagytőkések, az ipar nagyjaihoz tartozó úgynevezett „reformerek" — akik a Szocialista Párttal közösen kormányzó Néppárt jobbszárnyát alkotják, annak erősségei — sürgetik ennek a veszélyes, a kötelezően vállalt semlegességet súlyosan sértő lépésnek a megtételét. A koalíciós partnerek között ebben a kérdésben meglevő véleményeltérés után több mint negyed évig tartott, amíg megalakulhatott az új néppárti- szocialista párti kabinet.

A Közös Piac hívei azzal érvelnek, hogy Ausztria csak *társulna*, s ezzel — szerintük — nem érné sérelem a semlegességet. Bárhogyan fogalmaznánk is meg azonban a társulási egyezményt, semmiféle szövegezés sem változtathatna azon, hogy Ausztria olyan tömörülésben vesz részt, amely gazdasági tevékenységével az Atlanti Tömb katonai és politikai céljainak szolgálatában áll. E tekintetben még a Die Presse c. reakciós osztrák lap is kénytelen elismerni, hogy a Közös Piacban „igen szűk határok között mozognak azok a politikai természetű kivételes rendszabályok, amelyekre a semleges államok számíthatnak."

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

Szervezeti változások a szovjet gazdaságvezetés rendszerében

A lapok közölték, hogy a Szovjetunióban bizonyos szervezeti változásokat hajtottak végre a gazdaságvezetés rendszerében. Azóta e változások keretében — a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának rendelete alapján — létrehozták a Népgazdasági Főtanácsot. Az alábbiakban több olvasónk kérésére Vajda Péter, a Népszabadság moszkvai tudósítója bővebb felvilágosítást ad a Szovjetunió gazdasági vezetésében történt változásokról, különösképpen az újonnan létrehozott Népgazdasági Főtanács feladatairól.

Aligha szorul különösebben bizonyításra az, hogy a sztálini személyi kultusz éveiben háttérbe szorultak a gazdaságvezetés, a tervezés tökéletesítésének kérdései. A személyi kultusz felszámolása óta az SZKP tervező szervei, a Központi Bizottság plénuma rendszeresen napirendre tűzik e problémákat. Az elmúlt években sok nagy fontosságú reform valósult meg, amely szabad utat nyit minden alkotó kezdeményezés előtt, új alapokra helyezi a termelés pártellenőrzését, és megszabadítja a gazdasági vezetést a személyi kultusz korszakának dogmatikus torzításaitól.

Azok az új reformok, amelyeket a népgazdaság irányításának továbbfejlesztésére most elhatároztak, szerves folytatását jelentik az SZKP novemberi plénumán meghozott intézkedéseknek. Ezekkel lényegében jelentősen előrehaladt a gazdaság-tervezési struktúra átformálása — az a folyamat, amely a népgazdasági tanácsok megalakításával vette kezdetét. Az azóta eltelt öt esztendő gyakorlata teljes mértékben beigazolta: helyes volt a bürokratikus módon központosított, a helyi kezdeményezés kibontakozását gátló állami gazdaságtervezési apparátus átszervezése. Helyes volt a területük ügyeiért valóban felelős s megfelelő jogkörrel rendelkező népgazdasági tanácsok létrehozása. A tapasztalatok ugyanakkor módosítottak is bizonyos korábbi elképzeléseket. Némileg kevesebb — de nagyobb területen gazdálkodó népgazdasági tanács lényegesen jobban tudja biztosítani a nyersanyagtartalékok legjobb felhasználását, az ipari üzemek vezetését és kooperációját. E tapasztalatoknak megfelelően határozták el, hogy az ország egyes területein, a helyi sajátosságoktól függően, lényegesen csökkentik a népgazdasági tanácsok számát. Az orosz föderációban 67 helyett 23, Uk-

Digitized by Google

rajnában 14 helyett 7 működik. A plénum nagy figyelmet fordított a tervező intézmények munkájának megjavítására is. E tanácskozásokat, a távlati terveknek egyes évekre való felbontását, az Állami Tervbizottság (Goszplán) végezte. Ezt a funkciót a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsának adták át — a Tervbizottság a jövőben figyelmét a hosszú lejáratú távlati tervekre és problémáira tudja összpontosítani.

A nagymértékben kibontakozó kommunista építés követelményeinek szempontjából vizsgálta meg a plénum a pártmunka kérdéseit, és hozta meg egyik legfontosabb döntését: hogy az SZKP pártszervei az eddigi területi-üzemi elv helyett termelési-ágazati elv alapján működjenek, megteremtsék az állami gazdaságvezetés és a pártirányítás szorosabb együttműködésének előfeltételeit.

Ezeket az intézkedéseket fejlesztették tovább a Szovjetunió Kommunista Pártja Elnökségének és a Minisztertanácsnak március 13-i együttes ülésén. Itt — felmérve az eddigi intézkedések eredményeit — arra a következtetésre jutottak, hogy az iparfejlesztés és az építkezések irányításának megjavítására tett lépések csak akkor éreztetik majd teljes mértékben hatásukat, ha maximálisan össze tudják hangolni az Állami Tervbizottság, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa és az Állami Építési Bizottság (Goszsztroj), valamint az ágazati állami bizottságok tevékenységét. E feladat megoldására határozták el a Szovjetunió Népgazdasági Főtanácsának megalakítását. Azóta a Legfelsőbb Tanács rendeletével már létre is hozták a Népgazdasági Főtanácsot. A Népgazdasági Főtanács teljes intézkedési jogkörrel felruházott legmagasabb állami szerv az építkezések, az ipar, a tervező intézmények irányításában. Munkáját a Minisztertanács utasításainak megfelelően végzi, és annak vannak alárendelve. Rendeletei és határozatai kötelező erejűek valamennyi állami szervre. Vezetőjéül Usztyinov elvtársat nevezték ki, aki korábban hosszú ideig a honvédelmi ipar egyik vezetője volt.

A Népgazdasági Főtanács alá tartozik tehát a Tervbizottság, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa és az Állami Építési Bizottság is. Ezen kívül *közvetlenül* a Népgazdasági Főtanácstól kapják utasításaikat a különösen fontos területeken tevékenykedő állami ágazati bizottságok. Ilyen például a tudományos kutatómunkákat összehangoló, a repülésügyi, a honvédelmi ipari, a technikai, az elektrikával, a hajóépítéssel, az atomerő békés felhasználásával és a szabványokkal, valamint a találmányokkal foglalkozó állami bizottság. Közvetlenül a Népgazdasági Főtanácshoz tartozik az energetikai és a földgázipari állami bizottság is.

A Népgazdasági Főtanács megalakításával egyidejűleg nem csökkent, hanem éppen megnövekedett a Tervhivatal, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa, valamint az Állami Építési Bizottság jogköre. A szövetségi köztársaságok népgazdasági tanácsai, állami tervbizottságai mindeddig csupán az illető szövetségi köztársaság tanácsának voltak alárendelve. Tehát például: a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa nem adhatott közvetlen utasítást

Digitized by Google

a Türkmén Szövetségi Köztársaság népgazdasági tanácsának. Mostantól kezdve megváltozott a helyzet. A szövetségi köztársaságok tervbizottságai, népgazdasági tanácsai kettős elárendeltségben lesznek. Saját minisztertanácsuk mellett a Szovjetunió Tervbizottságától, illetve Népgazdasági Tanácsától is kaphatnak utasításokat. Hasonlóképpen a köztársasági és más helyi építési irányító szervek számára is kötelező lesz az Állami Építési Bizottság utasításainak végrehajtása. Ez lehetővé teszi a központi szerv számára, hogy az eddiginél eredményesebben vehessék fel a harcot mindenféle autarkia felé húzó helyi tendenciával. Sokkal operatívabban, gyorsabban lehet eldönteni a helyszínen felmerülő kérdéseket. Megfelelő központosított erőfeszítéseket lehet tenni a helyenként esetleg tapasztalható lemaradások kiküszöbölésére, és biztosítani lehet országos méretekben a megfelelő nyersanyagellátást, fejlődik a szakosítás és a kooperáció. Az egységes, szilárd állami irányítás kétségkívül elősegíti a tervfegyelem megerősítését.

Amellett, hogy bizonyos állami ágazati és termelési bizottságok közvetlenül az új csúcsszerv, a Népgazdasági Főtanács irányító hatáskörébe kerülnek — nás Bizottságokkal az Állami Tervbizottság, a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsa és az Állami Építési Bizottság rendelkezik... Az Állami Tervbizottsághoz tartozik — többi között — a vegyipari, a kohászati, az automatizálási és a gépipari, az elektrotechnikai, a mezőgazdasági gépgyártási, a fa- és papíripari, valamint a könnyű- és élelmiszeripari állami bizottság. Az építkezéssel foglalkozó bizottságok az Állami Építési Bizottsághoz, a kereskedelemmel foglalkozók a Szovjetunió Népgazdasági Tanácsához tartoznak.

A tervezésben, a gazdasági irányításban teljhatalommal felruházott Népgazdasági Főtanács megteremtése fontos lépés egy egységes, az egyes üzemektől az állami vezetés csúcsáig terjedő, tudományosan megalapozott tervezési és gazdaság-vezetési rendszer létrehozásában. Az a tény, hogy a központosított irányítás szerepe megnövekedett, semmiképpen sem jelent visszalépést a demokratizálásban, sem visszatérést a személyi kultusz éveinek gazdaság-vezetési rendszeréhez. Törvényszerű folyamatról van szó, amelyre már a XXII. kongresszuson is nagy nyomatékkal mutattak rá. Arról, hogy a kommunizmus szélesen kibontakozó építésének korszakában megnövekedik a minden területet és ágazatot összehangoló egységes tervezés szerepe és jelentősége. Arról, hogy haladéktalanul előtérbe kerülnek az országos érdekek, és hogy hatékonyan ellenőrizni kell: mindenütt betartják-e az állami fegyelmet a gazdasági munkában, nem jelentkezik-e szűk partikularizmus. Valójában egyáltalán nem csökkent a köztársasági és helyi szervek tevékenységének jelentősége. Ellenkezőleg, a gazdaságvezetés tökéletesített rendszere segíti e szerveket, és még jobban aláhúzza felelősségüket az egységes állami terv végrehajtásában. A termelési tanácsok létrehozása, valamint a korábbi bürokratikus ellenőrzési apparátus helyett létrehozott és tevékenyen a társadalmi munkások, dolgozók aktivitására támaszkodó egységes

Digitized by Google

párt és állami ellenőrzési szerv megteremtése lehetővé teszi, hogy a központosított vezetés maximálisan támaszkodjék a tömegek alkotó erejére, kezdeményezésére. Folyamatban van a hivatalok gazdasági jogainak és felelősségének további fokozatos növelése is. A központosított állami vezetéssel egyidejűleg és összhangban fejlődnek a gazdasági irányítás demokratikus alapjai.

A tervezés és gazdaságvezetés szervezeteinek tökéletesítése, új szervek létrehozása kétségkívül nem egyszerű dolog, és bizonyos erőfeszítéseket is követel. Ezek azonban — mint Hruscsov elvtárs már az SZKP novemberi plénumán rámutatott — mindenképpen kifizetődnek. „Pártunk, Központi Bizottságunk, minden kommunista számára Lenin tevékenysége, elképzelései, tanácsai és útmutatásai jelentik a biztonságot a legnagyobb feladatok megoldására... Vlagyimir Iljics volt az, aki rámutatott, hogy a szervezeti kérdésekben néha akár háromszor is át kell dolgozni a vezetés alapelveit, normáit és törvényeit... Hogy olyan körülmények között, amikor a párt van hatalmon, a szervezeti teendők egyik legfőbb, elsődleges és alapvető feladatát jelentik, a hogy azzal rengeteg tapasztalat, új lépés, módosítás jár együtt..."

A Szovjetunióban egyszer már működött Népgazdasági Főtanács. Nehéz és felelősségteljes feladatairól 1918-ban, a népgazdasági tanácsok első összoroszországi kongresszusán, Lenin részletesen beszélt. Természetesen ennek a Lenin idejében bevált szervezeti formának újra bevezetése nem jelent egyszerűen visszatérést a régihez. Mint a Pravda aláhúzza: „A jelenlegi struktúrát úgy alakították ki, hogy tekintetbe vették az iparban és az építésben végbement mélyreható minőségi változásokat, s a termelés méreteinek valósággal gigászivá növekedését."

A tökéletesített tervezési és gazdaságvezetési rendszerre máris új, jelentős feladatok várnak. A legközvetlenebb: az SZKP elnöksége és a Minisztertanács határozata alapján ki kell dolgozni az 1964—1965 esztendő tervét, ezt követően pedig az új, 1965—1970-es ötéves terv-javaslatokat is.

Vajda Péter

Digitized by Google

SZEMLE

A Pest megyei mezőgazdasági szövetkezetek pártszervezeteinek munkájáról

Nemrégiben a Pest megyei pártbizottság megvizsgálta a mezőgazdaság területén dolgozó pártszervezeteinek munkáját. A mérleg serpenyőjébe helyezte a gyakorlati tapasztalatokat, s ennek alapján megállapította, hogy a mezőgazdaság átszervezése óta a Pest megyei tsz-pártszervezetek többsége politikailag és szervezetileg sokat fejlődött.

Mik az eredmények? Elsősorban joggal örülhetünk annak, hogy Pest megyében ma már a szövetkezeteknek több mint 80 százalékában működnek pártszervezetek, hogy a tömeges átszervezés időszakában több száz új tsz-tag lépett be mint tagjelölt, vagy mint tagjelöltség nélküli fölvett tag a pártba, hogy sok új pártszervezet már a közös gazdálkodás megindításában is nagy munkát vállalt magára. Egy-két évvel ezelőtt sokszor még késhegyig menő harcot kellett vívni egyes vezetőkkel és pártszervezetekkel azért, hogy igyekezzenek a tagságot anyagilag minél érdekeltebbé tenni a termelésben, ma pedig, nem utolsó sorban a pártszervezetek munkájának eredményeképpen, a szövetkezetek többsége már helyesen kapcsolja össze az anyagi érdekeltség elvét az erkölcsi ösztönzéssel, tervszerűen kutatja és alkalmazza a helyi viszonyoknak legjobban megfelelő jövedelmezési formákat. Igaz, még ma is előfordul az, hogy egyes szövetkezeti vezetők félnek az új elosztási formáktól, attól tartanak, hogy a tagok „túlságosan nagy jövedelemhez jutnak". De a legnagyobb akadályt, a politikai merevséget és értetlenséget általában már sikerült elhárítani a helyes elosztás útjából.

Pártszervezeteink eredményesen működnek közre az olyan munkaszervezet kialakításában, amely egyszerre szolgálja a termelés fejlődését, a tagság életviszonyainak javítását és a szövetkezet szocialista jellegének elmélyítését. Így a hagyományos munkaszervezeten kívül szövetkezeteink ma már bátran alkalmazzák a növénytermesztésben a családi művelés, a területfelosztás módszerét. A sertésnevelésben és hízlalásban, a baromfitenyésztésben építenek a háztáji gazdaságokra. A termelés segítése és ellenőrzése pártszervezeteink munkájának középpontjába került. A vezetőségi üléseken, taggyűléseken rendszerint megtárgyalják a termelési feladatokat, a munkaszervezés, a díjazás, a tervkészítés problémáit. Ha az alapszervezetek vezetőségeinek munkatervében tallózunk, a politikai jellegű

Digitized by Google

feladatok mellett ilyen napirendi pontokat találunk bennük: „a szőlő- és gyümölcstermelés helyzete", „a jövedelemelosztás problémái", „felkészülés a tavaszi és nyári mezőgazdasági munkákra", „a szövetkezeti beruházások állása", „a szocialista brigádmozgalom és a párosverseny megszervezése" stb.

Pártszervezeteink azon igyekeznek, hogy egészséges politikai légkört, szocialista közszellemet alakítsanak ki a szövetkezetekben. A régi szociális különbségek és ellentétek emlékei persze nem tűntek még el nyomtalanul. Akadnak még olyan volt szegényparasztok, akik úgy érzik, hogy most is ők dolgozzák meg a módosabb parasztok földjét. Itt-ott a volt középparasztok egy része is húzódozik, elkülönül még a többi tsz-tagtól. Nem szűntek meg egycsapásra azok a mesterségesen szított ellentétek sem, amelyek a múltban szembeállították egymással a katolikusokat és a reformátusokat, vagy a különböző nemzetiséghez tartozó embereket. Kísért még a cigányokkal szembeni előítéletek hazajáró szelleme is. De a pártszervezetek — pártunk politikájának jegyében — igyekeznek feloldani a régi ellentéteket, s olyan közszellemet teremteni, amelyben magától értetődő az, hogy minden szövetkezeti tagnak egyenlők a jogai, hogy mindenkit elsősorban munkája szerint kell megbecsülni és díjazni.

Sok pártszervezetünk pezsgő politikai életet teremtett szövetkezetében. Pártnapokon, gyűléseken és más rendezvényeken gondoskodnak arról, hogy kielégítsék a szövetkezeti tagok érdeklődését, emeljék igényeit, kultúrájukat. A pártszervezetek által szervezett politikai és szakmai tanfolyamok jól beváltak. Az igen népszerű és eredményes három hetes téli tanfolyamokon 1962-ben és 1963-ban húszezer tsz-paraszt vett részt. Egy-egy előadáson két-háromszáz ember is megjelent. A rekordot ez évben Tatárszentgyörgy érte el, ahol több mint 400 ember vett részt rendszeresen, nem lankadó érdeklődéssel a pártszervezet által szervezett előadássorozaton. Az is örvendetes, hogy ma már a termelőszövetkezetek kétharmad részében rendszeresen folyik pártoktatás, és a tagságnak mintegy 70—80 százaléka részt vesz benne. A hallgatók zöme az „Időszerű kérdések" tanfolyamra járt. Figyelembe véve azt, hogy szövetkezeteinkben gyorsan nő az agrár-értelmiség, a technikusok és a szakmunkások száma, kívánatos, hogy a jövőben a járási pártbizottságok segítségével az eddiginél több gazdaságpolitikai tanfolyam induljon, és hogy a helyi agrár-értelmiség legjobbjait oktatóként is bevonják a pártoktatásba.

Javult a pártszervezetek szervezeti élete is. Rendszeresen megtartják a taggyűléseket és vezetőségi üléseket, tervszerűen, munkatervek alapján dolgoznak. A pártszervezeteket széles pártonkívüli aktíva-hálózat veszi körül. Különösen a nagyobb politikai akciókban — mint legutóbb a választás idején — sikerült létszámukat többszörösen meghaladó számú aktivistát bekapcsolniuk a politikai munkába.

Párt-végrehajtóbizottságunk nem hunyt szemet a nehézségek és a hibák előtt sem. Mindenekelőtt számolt azzal a problémával, hogy szövetkezeteink 18 százalékában még nincs pártszervezet. Megállapította, hogy a párt-

Digitized by Google

szervezetek többsége a gyors fejlődés ellenére is mind politikai, mind szakmai tekintetben elmarad az egyre növekvő követelmények mögött. Ez összefügg azzal, hogy a szövetkezeti pártszervezetek nagy része még igen fiatal, kevés tagból áll, és sok az olyan párttitkár, aki alig hogy belépett a pártba, máris nyakába szakadt a titkársággal járó megtisztelő, de nehéz, felelősségteljes munka. Sajnos, akadnak olyan pártvezetőségi tagok is, akik nem értik eléggé a párt politikáját, s ezért nem képesek következetesen képviselni azt. A szövetkezetekben folyó széleskörű szakmai és politikai oktatás ellenére a szövetkezeti párttagok műveltsége nem kielégítő, jelentős részük még a nyolc általános osztályt sem végezte el.

A járási pártbizottságok az utóbbi időben elsősorban a termelőszövetkezetek káderproblémáinak megoldására, a szövetkezeti elnökök, agronómusok beállítására és segítésére, a szövetkezetek termelési struktúrájának kialakítására és gazdasági megerősítésükre fordították figyelmüket. Nem foglalkoztak azonban ugyanilyen erővel a politikai munkával, az alapszervezetek helyzetének felmérésével és instruálásukkal. A járási pártbizottságok gyakran megkerülik a tsz-pártszervezeteket, nem támaszkodnak rájuk, csak a gazdasági vezetőkkel tárgyalnak. Egyes járási párt-végrehajtóbizottságok különösen az alacsonyabb típusú társulásokban folyó politikai munka irányítását hanyagolják el. Megyénkben 46 ilyen társulás közül mindössze 7-ben alakult pártszervezet.

Pártszervezeteink viszonylagos gyöngeségének egyik oka és részben következménye, hogy nem képesek eléggé politikailag és szakmailag irányítani és bekapcsolni a munkába az agrár-értelmiséget, azt a társadalmi réteget, amely egyre nagyobb szerepet tölt be a falun. A pártszervezetek egy része szakmai szempontból elmarad a gazdasági vezetés mögött, s így nem tud annak méltó partnerévé, hatékony segítőjévé válni. Egyes pártszervezetek nem szorgalmazzák az új agro- és zootechnikai eljárások bevezetését, sőt előfordul, hogy az ósdi, túlhaladott módszerek mellett kardoskodnak. A pártszervezetek is felelősek azért, hogy egyes szövetkezetekben még nem érvényesül következetesen az anyagi érdekeltség elve, hogy egyesek nem igen akarják kellőképpen biztosítani az állattenyésztésben dolgozó parasztok anyagi érdekeltségét is.

Nem eléggé őrködnek pártszervezeteink a szövetkezeti demokrácián sem. Egyik-másik szövetkezet nem tart rendszeresen közgyűlést. Gyakran küldöttgyűléssel helyettesítik a közgyűlést, és az is előfordul, hogy a küldötteket nem a tagság, hanem a vezetőség vagy az elnök „delegálja". Egyes szövetkezeti elnökök és agronómusok — rendszerint olyanok, akiknek fejükbe szállt a dicsőség — türelmetlen, goromba hangon beszélnek a tagsággal. Csalhatatlannak képzelik magukat, nem tartanak igényt arra, hogy a tagok javaslataikkal, bírálatukkal segítsék őket. „Megkapják a jó munkaegységet — mit akarnak ennél többet?" — mondják, s nem gondolnak arra, hogy ezzel a magatartásuk-

Digitized by Google

kal előbb-utóbb szükségképpen elvesztik a talajt a lábuk alól.

Megyénkben mindenütt kiosztották a háztáji földeket és a mérleghiányos termelőszövetkezetek kivételével mindenütt kifizették a földjáradékot. De több szövetkezetben is előfordult, hogy az idős és csökkent munkaképességű tagok háztáji földjét a falutól távol eső, gyenge minőségű földeken jelölték ki; máshol pedig beletörődtek abba, hogy a tagság egy része a megengedettnél nagyobb háztáji területen gazdálkodjon. Vannak még olyan szövetkezeti vezetők, akik nem támogatják, sőt szívük szerint még akadályoznák is a közöst kiegészítő háztáji árutermelést. Ez mind összefügg a politikai munka hiányosságával is.

Gyengén folyik a politikai nevelőmunka az asszonyok körében. Pedig az asszonyok igen fontos szerepet töltenek be a szövetkezetekben. Ők végzik a kapálás és egyéb kézi munkák zömét. És hogy jól megállják a helyüket a munkában, azt semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy az országos kukoricaversenyben megyénk Lenin Termelőszövetkezetének asszony brigádja a harmadik helyet nyerte el. A pártszervezetek azonban nem törődnek azzal, hogy mindenki megbecsülje a szövetkezetek nőtagjainak munkáját. Eltűrik azt, hogy egyes szövetkezetekben a nők nehezebb munkafeltételek között dolgoznak, mint a férfiak, s szinte természetesnek veszik, hogy a munkacsapat-vezetők között, de különösen a termelőszövetkezeti vezetőségekben olyan ritka a nő, mint a fehér holló.

Az utóbbi hét évben szövetkezeti pártszervezeteinkben visszaesett a tag- és tagjelölt-felvétel. Egyes pártszervezetek hónapszámra, sőt évszámra nem vesznek fel új tagjelöltet. Szembetűnő az elzárkózás a nők felvétele elől. Az utóbbi időben legtöbb pártszervezetünkben egyetlen nőt sem vettek fel a tagjelöltek vagy a párttagok közé. Pártszervezeteink joggal törekszenek arra, hogy utánpótlást kapjanak a fiatalságból. Az azonban már helytelen, hogy eközben kiesik látókörükből az idősebb generáció, a 40—50 évesek korosztálya, amelynek pedig talán a legnagyobb a szerepe a szövetkezetek életében és munkájában.

Hiba az is, hogy a pártszervezetek nagy része a nyár és a koraőszi hónapokban „leáll", úgyszólván beszünteti a szervezeti életet. Igaz, hogy a legnagyobb dologidőben minden időt a termelésre kell összpontosítani, és bűn volna, ha felesleges értekezletekkel elvonnánk az embereket a termelésből. De a pártszervezetek politikai aktivitására éppen olyankor van a legnagyobb szükség, amikor a tagok a munka dandárját végzik, amikor a gazdasági vezetők a legtöbb gonddal, problémával küszködnek.

A legtöbb nehézség azokban a pártszervezetekben adódik, amelyekben nagyon kevés a párttag. A szövetkezeti párttagság itt rendszerint beolvad a falusi pártszervezetekbe; így azonban gyakran elsikkadnak a szövetkezet problémái, s úgyszólván teljesen szünetel a szövetkezeti tagság legjobbjainak a pártba való felvétele. Az, hogy a tsz pártszervezetek szervezeti önállósága nem érvényesül kellően — gátolja a pártszervezetek megerősödését is.

Párt-végrehajtóbizottságunk józanul, reálisan mérlegelte a felsorolt hibákat. Tudja, hogy ezek-

Digitized by Google

nek nagy része a kezdet nehézségeiből fakad, s egy alapjában véve életerős, biztató fejlődés kísérő jelensége. A szövetkezetek kommunistáira, pártszervezeteinkre a következő években szép és nagy munka vár. Meg kell szilárdítani minden szövetkezetet, mind politikailag, mind gazdaságilag. Szervezeteinknek példamutatóan közre kell működniük abban, hogy az ötéves terv Pest megyére vonatkozó irányzatait maradéktalanul teljesítsük. Sok ezer hold szőlőt és gyümölcsöst kell telepíteni, újabb tízezer holdat kell öntözhetővé tenni. Meggyőződésünk, hogy szorgalmas munkával, szakszerű, józan és emberséges vezetéssel ezek a feladatok teljesíthetők. Emelnünk kell a szövetkezeti vezetőségek és párttitkárok szakmai és politikai színvonalát. Tervbe vettük, hogy szövetkezeti párttitkáraink jelentős részét meghatározott ütemben és sorrendben pártiskolára küldjük, a vezetőségek tagjait pedig tervszerűen bevonjuk a pártoktatás megfelelő formáiba. A szövetkezeti pártszervezetek munkájának megjavításában kulcshelyet foglalnak el a járási pártbizottságok. Nekik konkrét segítséget kell adniok a vezetőségi ülések, a taggyűlések előkészítéséhez, a gazdálkodás megjavításához, a politikai és ideológiai munkához. A szövetkezetek gazdálkodásának pártirányítását a tsz-pártszervezetek bevonásával és közreműködésével maguknak a járási pártbizottságoknak kell végezniök.

Pártszervezeteinknek nagy gondot kell fordítaniuk a szövetkezeti demokrácia fejlesztésére. Meg kell teremteniük annak a feltételeit, hogy a tagság bátran éljen jogaival, mondja ki azt, ami a szívén fekszik, tárja fel a hibákat, a nehézségeket, a problémákat, s törje a fejét azon, hogyan lehet a szövetkezet ügyét előbbre vinni. Gondoskodniok kell arról, hogy egyetlen vezető se sérthesse meg szektás korlátoltságból vagy gyáva liberalizmusból a szövetkezet alapszabályait, és ne is tűrje el ezt senkitől sem. Tervszerűbben kell foglalkozni az emberekkel, és aki alkalmas a párttagságra, az előtt bátran ki kell tárni a párt kapuját. A tagjelöltekkel szembeni követelményeket nem helyes túl magasra állítani, s bizonyos fokig az adott körülményekhez kell szabni. Bízzunk az emberekben, s akiről fel lehet tételezni, hogy a tagjelöltség idején képes hozzánőni azokhoz a politikai és erkölcsi normákhoz, amelyeket a szervezeti szabályzat meghatároz, azokat vegyük fel a pártba. Különös gonddal kell foglalkozni a nők közötti politikai munkával.

Pártszervezeteinknek az eddiginél hatékonyabb eszmei-politikai nevelőmunkát kell végezniük a szövetkezeti dolgozók körében. Meg kell tanulniuk azt a tudományt, hogy egyszerre legyenek elvszerűek és rugalmasak, hogy a közösség érdekeinek szakszerű, példamutató szolgálatával, okos, bátor szóval, és az emberek iránti nagy tapintattal minden tekintetben tényleges vezetőivé váljanak a szövetkezeteknek.

Baráth Károly

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szocialista világrendszer gazdaságának 1962. évi eredményeiből

Az 1962-es év gazdasági eredményeinek összegezési munkái nemrég zárultak le a szocialista országokban. A közzétett beszámolók nemcsak a tavalyi eredmények tényszámait foglalják magukban, hanem mélyrehatóan elemzik is a sikerek és a fejlődés során felmerült nehézségek okait. E beszámolókon kívül egyéb, nagy jelentőségű forrásokra is támaszkodhatunk a múlt év gazdasági mérlegének megvonásában. 1962 végén és 1963 elején négy európai szocialista országban (Bulgáriában, Magyarországon, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban) tartottak kongresszust a kommunista pártok. Ezek a kongresszusok több év gazdasági problémáival foglalkoztak ugyan, de ezen belül az 1962-es év várható eredményeit is igen részletesen elemezték. 1962 folyamán két ízben — júniusban és decemberben — is üléseztek a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában tömörült szocialista államok képviselői. Különösen a júniusi, XVI. (rendkívüli) ülésszak volt nagy jelentőségű), amelyen a tagállamok kommunista és munkáspártjainak első titkárai, valamint a kormányfők mélyrehatóan elemezték az országaik közötti együttműködés hatékonyabbá tételének módjait.

A tervjelentések és az említett egyéb források arról tanúskodnak, hogy 1962-ben is jelentősen emelkedett az egész szocialista világrendszer és ezen belül minden egyes ország termelésének színvonala. Különösen az ipar fejlődött gyorsan. 1962-ben az ipari termelés volumene a következőképpen haladta meg az 1961-es színvonalat (százalékban):*

Bulgária	11,1
Csehszlovákia	6,
Kína	30, **
Korea	20,0
Lengyelország	8,4
Magyarország	9,
Mongólia	14,2
NDK	6,1
Szovjetunió	9,5
Románia	14,7
Vietnam	23,2
Jugoszlávia	7,

** Csak a könnyűipar.

Az adatok valamennyi ország ipari fejlődésének számottevő emelkedéséről tanúskodnak. Megmutatják azonban azt is, hogy a fejlődés üteme tekintetében jelentős különbség van az egyes országok között.

Az ütembeli eltérésben több tényező együttes hatása nyilvánul meg. Befolyásolja az ütemet pél-

* Kuba és Albánia termeléséről még nincsenek összesített adataink.

Digitized by Google

dául az országok közötti színvonalkülönbség, a népgazdaság struktúrája. Fontos tényező továbbá a foglalkoztatottak létszámának növelési lehetősége, az ipar nyersanyag-szükségleteinek biztosítottsága, a gyártmányok korszerűségének fokozása stb. A Német Demokratikus Köztársaság pl. a munkaerő-hiány miatt tavaly lényegében nem tudta növelni az ipari foglalkoztatottak számát, ipari termelését tehát alapvetően csak a munka termelékenységének emelésével fokozhatta. A többi országban a munkatermelékenység emelésén kívül a foglalkoztatottak számának növekedése is fontos szerepet játszott. Magyarországon és a Szovjetunióban például 1962-ben a termelés növekedésének kétharmada származott a termelékenység növekedéséből, egyharmada pedig a létszám emelkedéséből. Nyilvánvaló, hogy azokban az országokban, amelyekben a munkatermelékenység emelése mellett még a létszámot is lehet növelni, ott — egyébként azonos feltételek esetén — nagyobbak a lehetőségei a termelés fejlesztésének, mint ott, ahol csak a termelékenység fokozásával növelhető a termelés.

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában tömörült szocialista államok együttes ipari termelése 1962-ben kb. 9 százalékkal nőtt. A tőkésországok együttes ipari termelése ugyanezen időszak alatt csak kb. 5 százalékkal, s ezen belül a nyugat-európai országoké csak 4 százalékkal emelkedett. A szocialista világrendszer részaránya a világ ipari termelésében 1962-ben meghaladta a 40 százalékot, a KGST-tagállamoké pedig a 30 százalékot. Az 1960-ra vonatkozó megfelelő adatok: 37, illetve 28 százalék.

A szocialista országok iparán belül különösen gyorsan fejlődtek a technikai fejlődés szempontjából döntő ágazatok: a gépipar és a vegyipar. E két ágazat fejlődésének üteme általában meghaladta az egyes országok egész iparának fejlődési ütemét. A gép- és fémfeldolgozó ipar, illetve a vegyipar termelése tavaly Magyarországon 11, ill. 19, a Szovjetunióban 15, ill. 15, Bulgáriában 24, ill. 21, Romániában 19, ill. 24, Csehszlovákiában 9, ill. 12,4, Lengyelországban 16, ill. 15 százalékkal volt magasabb, mint 1961-ben. A szocialista országok ezután is igen nagy gondot fordítanak a vegyipar fejlesztésére. A legutóbbi 10 évben nagyjából azonos volt gépiparunk és vegyiparunk fejlődésének üteme, a jövőben azonban a szocialista országok túlnyomó többségében gyorsabb lesz a vegyipari fejlődés üteme, mint a gépiparé. A vegyipar általában a tőkésországokban is gyorsabban fejlődik, mint a gépipar.

1962-ben a szocialista országok nagy erőfeszítéseket tettek, hogy kiszélesítsék népgazdaságuk nyersanyag-, fűtőanyag- és energetikai bázisát. Ezek az ágazatok elsősorban azokban az országokban fejlődtek, amelyek természeti kincsekben gazdagok.

1962-ben a megvalósulás stádiumába lépett két olyan intézkedés, amely nagy jelentőségű az európai népi demokratikus országok nyersanyag- és energia-problémáinak enyhítése szempontjából: üzembe helyezték a „Barátság" Kőolajvezeték csehszlovákiai és magyarországi szakaszát, s Magyarország, az NDK, Len-

Digitized by Google

gyelország és Csehszlovákia már régebben egyesített energiarendszeréhez hozzákapcsolták a nyugat-ukrajnai energiarendszert, ezzel megindult a villamosenergia szállítása a Szovjetunióból Magyarországra. Az 1962-ben megkötött magyar—szovjet alumínium-egyezmény szintén — egyebek között — az energia-probléma enyhülését is szolgálja. Az egyezmény keretében a Szovjetunió, 1965-től kezdve fokozatosan magára vállalja az alumínium-gyártás leginkább energiaigényes fázisát, az alumínium kinyerését a timföldből, azzal, hogy az alumíniumot teljes egészében visszaszállítja Magyarországra.

A szocialista országokban 1962-ben jelentősen megnőtt a lakosság szükségleteinek kielégítését szolgáló termékek gyártása is. Az ipar fejlettségét is, de a jólét növekedését is mutatja az, hogy egyre nagyobb volumenű a tartós fogyasztási javak termelése. Az európai szocialista országokban 1962-ben a következő mennyiségekben gyártottak néhány tartós fogyasztási cikket.

(ezer darab)

	Mosógép	Rádió	Hűtőszekrény
Bulgária	68	—	175
Csehszlovákia	244*	157*	300
Lengyelország	580	78	700
Magyarország	132	17	258
NDK	196	192	796*
Románia	77	46	251
Szovjetunió	1800	834	4300

* 1961.

Értünk el eredményeket a gyártás és a gyártmányok korszerűsítésében, valamint a termékek választékának bővítésében is. A Szovjetunióban 1962-ben 4000 új, korszerű géptípus, illetve berendezés gyártását kezdték meg, 350 korszerűtlen termék gyártását pedig beszüntették. Az NDK-ban ugyanebben az időben 2000 új termék gyártását szervezték meg. A lengyel nehézipar egy év alatt 550 új gyártmányt állított elő, 70 elavult gyártmány termelését pedig megszüntette. Csehszlovákiában jelentősen növelték a progresszív típusú, automata és félautomata esztergák gyártását, Bulgária jelentős haladást tett számos újtípusú gép és műszer gyártásának korszerűsítésében. A Vietnámi Demokratikus Köztársaság nehézipara egy év alatt 28 új termékfajta gyártását honosította meg. Ezek az adatok arról tanúskodnak, hogy a szocialista országokban jelentős technikai haladás megy végbe.

Tavaly az egyes szocialista országok mezőgazdasága mind a termelés növelését, mind a tervek teljesítését tekintve nagyon eltérő módon fejlődött. A legtöbb szocialista országban rossz volt az időjárás, és így nem tudták teljesíteni a termelési előirányzatot. 1962-ben a mezőgazdasági termelés az európai népi demokratikus országok többségében alacsonyabb volt a tervezettnél, sőt egyes országokban (pl. Csehszlovákiában, Lengyelországban)

Digitized by Google

még az 1961-es szintet sem érte el. A Szovjetunióban tavaly viszont rekordtermést takarítottak be. Mongólia is nagy eredményeket ért el a mezőgazdaság fejlesztésében: 1962-ben a Mongol Népköztársaságnak sikerült túlteljesítenie a mezőgazdasági terv előirányzatát. A múlt évben Kínában és Vietnámban is emelkedett a mezőgazdaság termelése az előző évhez képest.

Minden szocialista országban megnövekedett a mezőgazdaság gépparkja. Egyes országokban azonban a növekedés üteme nem tudta teljesen áthidalni a mezőgazdaságban foglalkoztatottak csökkenése okozta rést. A múlt év tapasztalatai arra is felhívják a figyelmet, hogy a mezőgazdasági termelés fejlődésének biztonsága végett a géppark növelése mellett a rossz időjárás káros hatását csökkentő intézkedések (pl. az öntözés) fejlesztésére is nagy gondot kell fordítani. Ennek jelentőségét különösen a Csehszlovák Kommunista Párt XII. kongresszusa húzta alá. Hazánk és néhány más ország már eddig is jelentős beruházásokat eszközölt az öntözőművek fejlesztése céljából. Magyarországon 1962-ben 65 százalékkal nagyobb területet öntöztek, mint 1961-ben.

1962-ben minden szocialista országban nőtt a nemzeti jövedelem. A nemzeti jövedelem növekedése lehetővé tette a lakosság életszínvonala és a beruházások egyidejű növelését. Egyes országokban azonban a tervezettnél alacsonyabb volt a nemzeti jövedelem növekedése, s ennek következtében az életszínvonal emelkedése is. Az elmaradást alapvetően a mezőgazdasági termelés már említett gyengesége okozta.

Tavaly tovább bővült a szocialista országok egymás között és a kapitalista országokkal folytatott külkereskedelme. Bulgária tavaly 84 országgal kereskedett; áruforgalmának 82,6 százaléka a szocialista országokra jutott. Románia külkereskedelmi forgalma 9, Csehszlovákiáé 5, Magyarországé csaknem 12, Vietnámé 10 százalékkal emelkedett. Az egyes árucsoportok közül a gépek és berendezések forgalma növekedett leggyorsabban. 1962-ben a KGST-tagállamok egymás közötti gépkereskedelme 1961-hez viszonyítva 21 százalékkal nőtt. Ez a rohamos emelkedés részben a termelés gyors fejlődési ütemének, részben pedig az országok közötti munkamegosztás elmélyülésének az eredménye. Egyúttal fontos mutatója ez annak is, hogy azok az országok, amelyek elmaradt gazdaságot örököltek a kapitalizmustól, fejlődésük legutóbbi szakaszában nagy eredményeket értek el az iparosítás, és különösen a gépipar fejlesztésében. A következő országok gépexportja az átlagosnál is gyorsabban fejlődött: Bulgáriáé 50, a Szovjetunióé 33, Csehszlovákiáé 26, Lengyelországé és Romániáé 24—24 százalékkal.

A szocialista országok áruforgalmának mintegy 72 százaléka, ezen belül a KGST-tagállamok áruforgalmának 64 százaléka esik az egymás közötti kölcsönös áruszállításokra. A szocialista országoknak a kapitalista országokkal lebonyolított forgalma kb. 8 százalékkal nőtt.

Az 1962-es évnek nagy nemzetközi jelentőségű eseménye volt a KGST júniusi XVI. (rendkívüli)

Digitized by Google

és decemberi, XVII. ülésszaka. A XVI. ülésszakon a Tanácshoz tartozó államok kommunista és munkáspártjainak vezetői, valamint kormányfői megvitatták és elfogadták a „Szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei" című dokumentumot. Fontos eredménye volt e tanácskozásnak, hogy szervezetileg is tovább fejlődött az országok közötti együttműködés. A szervezeti továbbfejlesztés célja az volt, hogy a KGST-t alkalmassá tegyék az együttműködés új, magasabb szintű feladatainak elvégzésére. Új feladatként tűzték ki mindenekelőtt a népgazdasági tervek sokoldalú egyeztetését, a termelés és a beruházások gazdaságosságának a specializáció révén való további emelését. E feladatok rugalmas és gyors megoldása végett létre hívták a KGST-nek a tagországok miniszterelnök-helyetteseiből álló Végrehajtó Bizottságát. A Végrehajtó Bizottság általában kéthavonként ülésezik. (A KGST ülésszakát általában évenként hívják össze.) A tervek koordinálására létrehozták a Tervirodát.

A munkamegosztás elmélyülése szükségessé tette az országok közötti elszámolási rendszer tökéletesítését, a beruházási eszközök nemzetközi méretű koncentrációját. E feladatok megoldására létrehozzák a Szocialista Országok Bankját. A Bank tevékenységi körébe kezdetben az országok közötti sokoldalú elszámolás lebonyolítása tartozik, később azonban, megfelelő alappal rendelkezve, a Bank hitelt is nyújthat olyan vállalatok építésére, amelyeknek létesítésében több ország van érdekelve. A KGST XVII. ülésszaka lényegében az előző ülésszak elvi iránymutatásából adódó feladatok végrehajtásának módját vitatta meg.

A múlt évnek fontos eseménye volt az, hogy a KGST-hez tartozó államok összeállították 1980-ig szóló gazdaságfejlesztési irányvonaluk első vázlatát. A mintegy húsz évre szóló tervvázlatok összeállítása azért vált szükségessé, mert egyes nagy horderejű kérdések megoldása átnyúl az ötéves terv-periódusok keretén. A húszéves gazdaságfejlesztési irányvonalak összesített adatai szerint 1961-től 1980-ig a KGST országok ipari termelése több mint hatszorosára, mezőgazdasági termelésük háromszorosára, nemzeti jövedelmük pedig csaknem ötszörösére emelkedik. 1980-ig a KGST méreteiben lényegében megoldódik a szocializmus alapvető gazdasági feladata: a legfejlettebb tőkésországok túlszárnyalása az egy főre jutó termelésben.

Az 1963-as év igen nagy feladatokat ró az összes szocialista országokra, mert az idei feladatok végrehajtása mellett a tavalyi nehézségek miatti termeléskieséseket is részben pótolniuk kell. Néhány országban ezért az idén hatalmas feladatok hárulnak a népgazdaság egyes területeire, különösen a mezőgazdaságra. 1963-ban hazánkban pl. 12 százalékkal, Csehszlovákiában 18 százalékkal kell emelni a mezőgazdasági termelést. A megfelelő termelési szintek elérésétől függ a tervezett életszínvonal biztosítása is. A feladat megoldása tehát rendkívül fontos.

Káplár József

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A kapitalizmus a század elején és korunkban

VARGA JENŐ: A XX. SZÁZAD KAPITALIZMUSA

A burzsoázia ultrareakciós körei és a revizionisták egyaránt azt hirdetik, hogy korunk kapitalizmusa alapjaiban más, mint az a kapitalizmus, amelyet Marx vizsgált, vagy mint *a* századeleji, amelyről Lenin adott mély elemzést. A mai imperialista propaganda rengeteget költ annak bizonygatására, hogy a tőkés rendnek a marxizmus által feltárt fejlődéstörvényei már nem érvényesek a mai kapitalizmusra. Nemegyszer azt állítják, hogy a fejlett nyugati országokban fennálló rendszert már nem is helyes kapitalizmusnak nevezni. A két rendszer közötti ideológiai-politikai harc szempontjából rendkívül fontos, hogy helyesen értékeljük azokat a változásokat, amelyek az utóbbi évtizedekben mentek végbe a tőkés rendszerben. Lényeges ez a mai kapitalizmust leegyszerűsítő, a változásokról tudomást nem vevő dogmatikus nézetek leküzdése szempontjából is.

Mind a burzsoá revizionista, mind a dogmatikus nézetek elleni ideológiai harcot jelentősen segíti Varga Jenőnek, a kiváló marxista közgazdásznak a „A XX. század kapitalizmusa" című tanulmánya.

A szerző már több mint fél évszázada kutatja a monopoltőkés rendszert, sokoldalúan elemezte a XX. századbeli kapitalizmus történelmi fejlődésének minden fontosabb szakaszát, s szinte létrejöttüktől kezdve végigkísérte azokat az ellentmondásokat, amelyek a kapitalizmus általános válságát, annak mindhárom szakaszát jellemzik. Kutatásai segítséget nyújtottak a nemzetközi forradalmi mozgalomnak és erős visszhangot keltettek nemcsak a marxista, hanem a polgári tudósok körében is. A marxista közgazdaságtudomány terén kifejtett alkotó tevékenységéért Varga Jenőt három ízben tüntették ki Lenin-renddel, s a közelmúltban Lenin-díjjal jutalmazták. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Varga Jenő a századeleji és a mai kapitalizmus egyik legjobb ismerője, és a téma problémáinak hivatott megszólaltatója.

A viszonylag rövid, 208 oldalas tanulmány hatalmas kutatómunka eredménye, és tömör foglalata. Varga Jenő csak az utóbbi húsz évben mintegy 150 kisebb-nagyobb tanulmányt és könyvet írt a mai kapitalizmus gazdasági és társadalmi problémáiról.

A szerző művében nem a XX. század kapitalizmusának *történetét* írja meg, hanem azokat a legfőbb *változásokat* ragadja meg, amelyek a század eleje óta a tőkés rendszerben végbementek. Az

[1] Kossuth 1966. 208 old.

Digitized by Google

új világhelyzetből, a két rendszer létének és harcának viszonyaiból kiindulva bebizonyítja, hogy a valóság szöges ellentéte annak, amit a kapitalizmus apologetái állítanak, s kimutatja, hogy „napjaink kapitalista társadalmában a XX. század eleji kapitalizmushoz viszonyítva semmiféle alapvető, elvi változás nem történt... a kapitalizmus törvényei nem változtak." Ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a burzsoá társadalom belső mozgástörvényeinek változatlansága ellenére a mai kapitalizmus helyzete számottevően különbözik a századelejitől.

„A rothadó kapitalizmus mellett — írja — fennáll a fejlődő szocialista világ, amely (a lakosság számát tekintve) a földkerekségnek már több mint egyharmadát foglalja magában. A tőkés világon belül az imperialista hatalmak mellett már nemcsak gyarmatok, félgyarmatok és függő országok vannak, mint ez a század elején volt, hanem egyre növekvő számban független államok is, amelyek ellenségesen szemben állnak az imperializmussal, és baráti kapcsolatokat létesítenek a szocialista világgal." (126. old.)

A század elejéhez képest *sok belső gazdasági és szociális változás ment végbe a kapitalizmusban.* Ez mindenekelőtt a két rendszer létezésével és azzal függ össze, hogy rendkívüli mértékben megnőtt a termelésnek és a tőkének a koncentrációja és a finánccoligarchiának az a lehetősége, hogy idegen tőke felett rendelkezzék.

Teljesen kifejlődött az állammonopolista kapitalizmus, amely az első világháború alatt kezdett kibontakozni. A XX. század folyamán jelentősen megerősödött a finánccoligarchia hatalma, s bonyolultabbakká, leplezettebbekké váltak az idegen tőke feletti uralmának módszerei. A monopóliumok megerősödése és az állammonopolista kapitalizmus kifejlődése következtében megváltozott a túltermelési válságok terhének megoszlása. A század elején — a nagy árzuhanások, a súlyos hitelválságok, a tömeges csődök következtében — még a burzsoáziára nehezedett a veszteségek jelentős része. Ma azonban a burzsoázia lényegesen nagyobb mértékben tudja a tömegekre hárítani ezt, mint a század elején.

A kapitalizmus a végbement változások következtében *gazdaságilag gyengébb,* mint a század elején volt. Nem tud munkát adni a dolgozó tömegeknek, megszűnt az egységes tőkés világpiac, a tőkének nincs szabad mozgása. A kapitalizmus ellentmondásainak kiéleződése a tőkésországokban a belső piac krónikus összeszűkülésére vezet. A kapitalizmus gazdasági ingatagságát mutatja a tőkésországok valutáit sújtó infláció is, amelynek fő oka ma az, hogy a második világháború után a nemzeti jövedelemből nagyobb összegeket vontak el improduktív célokra, mint amennyit a tőke normális funkcionálása megenged.

A tőkés gazdaság fokozódó militarizálásának főként politikai okai vannak ugyan, de összefügg ez az áruértékesítési nehézségekkel és a piac szűk voltával is.

Szorosan összefüggnek a gazdasági fejlődéssel azok a szociális változások is, amelyek a kapitalizmusban a XX. század folyamán végbementek. Az osztályok egymáshoz való viszonya

Digitized by Google

nem változott, sőt osztályszerkezetét tekintve a kapitalizmus ma közelebb áll ahhoz az „absztrakt" kapitalizmushoz, amelyet annakidején Marx elemzett. A burzsoázia száma a proletariátuséhoz képest jelentősen csökkent, s mégínkább csökkent a burzsoáziának a termelési folyamatban betöltött szervező szerepe. A kisárutermelők rétege is erősen összezsugorodott.

A technika gyors fejlődése következtében a munkásosztály összetétele is jelentősen megváltozott. Az ipari országokban az alkalmazottak száma sokkal gyorsabban növekszik, mint a termelő munkásoké, s mindinkább közeledik ahhoz.

A gazdasági és szociális változásokat kifejtve Varga Jenő példamutatóan tárja fel *a gazdasági és az ideológiai harc szoros összefüggéseit és kölcsönhatásait.* Az osztályharcnak az egyes időszakokra jellemző sajátosságait az alapvető társadalmi folyamatokból vezeti le, s vizsgálatának középpontjába a burzsoázia és a proletariátus közötti harcot, illetve a világ fő ellentétét, a szocializmus és a kapitalizmus közötti ellentétet állítja.

A gazdasági és politikai folyamatok ilyen összefüggésben való vizsgálata ma különösen nagy jelentőségű, mert — mint Varga Jenő írja — „ez a kor a két ellentétes társadalmi és gazdasági világrendszer harcának korszaka, a szocialista és nemzeti felszabadító forradalmak korszaka, az imperializmus összeomlásának és a gyarmati rendszer felszámolásának, egyre több nép szocialista útra térésének, a szocializmus és a kommunizmus világméretű diadalának korszaka." (186. old.)

Mindezekkel összefüggésben az imperializmus számára *rendkívül súlyossá váltak a politikai problémák*, súlyosabbá, mint a gazdaságiak. A kapitalista rendszer fenntartásának gondja, a kommunizmus elleni harc vált *az imperialisták politikájának és ideológiájának tengelyévé.* A monopoltőke hatalmas gazdasági és politikai erőket állít csatasorba a szocialista világrendszer és a kommunista pártok ellen. Ugyanakkor gazdasági és politikai téren elkeseredett harcot folytat a gazdaságilag elmaradott országok feletti befolyásért, megmaradt pozícióinak megőrzéséért.

Belső ellentétei is súlyosbítják az imperializmus helyzetét. Éles ellentétek vannak az Egyesült Államok és a többi tőkésország között, az imperialista hatalmak és a még megmaradt gyarmatok között, a két rendszer közötti harcban katonai szövetségbe tömörült és a semleges tőkésországok között, valamint magán a NATO-n belül.

Ezek az ellentétek nem függetlenek az egyes tőkésországok belső helyzetétől, azoktól a társadalmi és politikai antagonizmusoktól, amelyek a tőke és a munka, a kisparasztok és a földesurak, a monopoltőke és minden népréteg, valamint a háború és béke hívei között feszülnek. Az ellentétek gyakran összefonódnak egymással, s a reakció ellen, valamint a békéért folytatott harc gyakran összefonódik a világreakció legfőbb támasza, az amerikai imperializmus elleni küzdelemmel.

A századeleji és a mai kapitalizmus közötti hasonlóságokból és eltérésekből, a legfőbb változások elemzése alapján kirajzolódik *a továbbfejlődés perspektívája:* „A kapitalizmus sorsa történelmileg

Digitized by Google

már eldőlt: pusztulásra van ítélve, át kell adnia helyét a magasabb rendű társadalmi rendnek, a kommunizmusnak. Azt, hogy ez a folyamat világviszonylatban mennyi idő alatt és milyen formák között zajlik le, nehéz megjósolni. A kapitalizmus pusztulása a burzsoá társadalom összes dolgozóit, összes haladó erőit maga köré tömörítő munkásosztály harca nyomán megy végbe. De ez a harc nem feltétlenül ölti majd mindenütt a fegyveres felkelés formáját. A szocializmusba való átmenet számos országban viszonylag békés formák között fog lezajlani. Marxnak az az elgondolása, hogy egyes országokban lehetséges lesz a burzsoáziától való »megváltás«, esetleg valósággá válik" — írja Varga Jenő.

Rövidebb távlatot tekintve a következőket vázolja fel:

A Szovjetunió gazdasági téren túlszárnyalja az Egyesült Államokat, s a világ gazdaságilag leghatalmasabb országává válik. A Kínai Népköztársaság a világ egyik legnagyobb hatalmává lesz. Egyre inkább megmutatkozik, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezője. Befejeződik a gyarmati rendszer széthullása. Ha az összes országok népei aktívan harcolnak a békéért, akkor aligha törhet ki harmadik világháború. Az imperialista országok közötti és a kapitalista tábor egymással szembenálló csoportosulásai közötti harc minden bizonnyal folytatódni fog. „Ámde az elkerülhetetlenül hatalmas áldozatok és az esetleges győzelem esetén kecsegtető haszon közötti aránytalanság, s különösen a kapitalista rend sorsáért való aggódás megakadályozza, hogy a jövőben e csoportosulások között világháború törjön ki. »Kis háborúk«, főként olyan háborúk, amelyek a félgyarmatoknak az imperialista igától való megszabadulásáért folynak (Dél-Amerika), lehetségesek és valószínűek." (207. old.) A tőke koncentrációja s a további gyors technikai haladás növeli a tömeges munkanélküliséget, tovább élezi az osztályharcot, azonban „a kapitalista rendszer létének meghosszabbítására való törekvés bizonyos fokig kényszeríteni fogja a tőkét, hogy némi engedményeket tegyen a munkásosztálynak." (207. old.) A ciklusok rövidebbek, és a gazdasági válságok valószínűleg súlyosabbak lesznek, mint a második világháború utáni 15 évben.

„A kapitalizmusból a szocializmusba való történelmi átmenet rendkívüli bonyolultsága miatt lehetetlen konkrétabb prognózist adni." Nagy azonban annak a valószínűsége, hogy a XX. század a kapitalizmus fennállásának utolsó százada. Ennek az évszázadnak a végére már egyáltalán nem lesz kapitalizmus, vagy annak csupán jelentéktelen csökevényei maradnak fenn. A XX. század úgy kerül be az emberiség történetébe, mint a kapitalizmus pusztulásának, a kommunizmus diadalának százada.

Varga Jenő tanulmánya a kapitalizmus legfontosabb problémáit veszi boncolás alá, nem pedig a fejlődés minden jelenségét és mozzanatát. (Például a tőkés világpiac mai helyzetét megvilágítva nem tér ki arra, hogy mi a tőkés világgazdaságra gyakorolt hatása azoknak a változásoknak, amelyek — elsősorban az iparilag fejlett kapitalista országokban — az utolsó években a kereskedelem nagyobb liberalizá-

Digitized by Google

lása, a szabadabb tőkemozgás, a valuták szabadabb átválthatósága, az aranytartalékoknak a vezető tőkésországok közötti „reálisabb" megoszlása tekintetében végbementek. Nem tárgyalja azt sem, hogy a szocialista országok és a gazdaságilag gyengén fejlett volt gyarmati és függő országok között kiépült kapcsolatok hatására hogyan változtatták meg az imperialista hatalmak az általuk nyújtott hitelek és kölcsönök feltételeit, hogy a nemzeti burzsoáziának tett engedmények hogyan befolyásolják az imperializmus elleni harcot, s mindenekelőtt a nemzeti burzsoázia és a külföldi monopóliumok viszonyát stb.)

Mindez azonban nem változtat a tanulmány értékén. Varga Jenő elvtársnak ez a munkája mélyrehatóan és helyesen vázolja fel a legutóbbi hat évtizedben végbement legalapvetőbb változásokat és a fejlődés távlatait, s az események sok kérdésben igazolták megállapításait. Érdeme a munkának, hogy a bonyolult kérdéseket is világosan, közérthetően, népszerűen fejti ki, s ezzel nemcsak az érdeklődő olvasóknak nyújt segítséget a kérdések megértéséhez, hanem ebben a tekintetben is példát mutat a mai kapitalizmussal foglalkozó tudományos kutatóknak és propagandistáknak.

Dr. Simai Mihály

Horthy Miklós titkos iratai*

Az utóbbi másfél évtizedben számos történelmi munka, monográfia, tanulmány és dokumentumgyűjtemény jelent meg a negyedszázados ellenforradalmi fasiszta Horthy-rendszerről. Közülük egyik legjelentősebb a „Horthy Miklós iratai" című dokumentumkötet, amelyet Szinai Miklós és Szűcs László, az Országos Levéltár két munkatársa állított össze.

A dokumentumkötet azokat a titkos iratokat tartalmazza, amelyeket Horthy a Várpalotában páncélszekrényében őrzött (kivéve közülük a családi, személyes jellegű és politikai szempontból érdektelen iratokat), s amelyeket rajta kívül csak a levelek és feljegyzések írói, illetve a kormányzó legbizalmasabb emberei ismertek. Horthy az ötvenes évek elején abban a biztos tudatban írta meg a történelmi tényeket meghamisító memoárját, hogy e titkos iratok Buda ostroma alatt elpusztultak. Horthy azonban tévedett. Az iratok nem pusztultak el, hanem a német fasiszták magukkal hurcolták azokat Németországba. A szovjet hadsereg egyik alakulata ott megtalálta őket, s a Szovjetunió néhány évvel ezelőtt átadta a Magyar Népköztársaság kormányának.

A dokumentumkötet 88 dokumentumot tartalmaz. A forráskiadvány összeállítói időrendi sorrendjükben teszik közzé az iratokat, s az egyes iratok létrejöttének körülményeiről és to-

* Kossuth Könyvkiadó 1962.

Digitized by Google

vábbi sorsáról szóló értékes jegyzeteket, kommentárokat, kritikai megjegyzéseket fűznek hozzájuk. Bár a dokumentumok nincsenek egymással szoros összefüggésben, s az ellenforradalmi időszaknak csak néhány lényeges eseményét világítják meg, a belőlük áradó szellem mégis a rezsim legfőbb vonásait tükrözi, s az olvasó így összefüggő képet alakíthat ki magának Horthyék negyedszázados uralmáról.

A dokumentumkötet minden egyes iratáról külön-külön is érdemes volna beszélni, ezt azonban e recenzió keretei nem teszik lehetővé. Ezért most csak azokra a dokumentumokra hívjuk fel az olvasók figyelmét, amelyek Horthy politikai tevékenységéről, dinasztikus törekvéséről, a magyar uralkodó osztályok agresszív, a háború kirobbantására irányuló politikájáról, s végül a magyar uralkodó osztályoknak a második világháború időszakában folytatott politikájáról adnak szemléltető adalékokat.

A felszabadulás óta több történelmi munka kísérelte meg, hogy megvilágítsa Horthy szerepét, politikai tevékenységét. A „Horthy Miklós titkos iratai" c. kötetben közzétett dokumentumokból azonban kitűnik, hogy a jövőben is nagy gondot kell fordítani erre. Ezek az iratok jól tükrözik Horthy korlátoltságát, rámutatnak haladásellenességére, befolyásolhatóságára, ravaszságára, de egyben arról is tanúskodnak, hogy Horthynak nagy szerepe volt a magyar kül- és belpolitika irányításában. Horthy keze nyomát minden, az ország sorsát és jövőjét illetően létfontosságú döntésen ott találjuk. Gondoljunk pl. az 1931. február 20.—március 5. között megtartott koronatanácsi ülésre (16. dokumentum), amelyen lényegében arról folyt a vita, hogyan lehet adminisztratív, terrorintézkedésekkel úrrá lenni a gazdasági válságon. Horthy már ezen az ülésen javasolta a statárium prevencióként való bevezetését, az időszaki baloldali lapok további korlátozását, illetve betiltását. A Koronatanács elvetette ugyan a javaslatot, de néhány hónappal később mégis bevezették a statáriumot.

A Gömbös-kormány idején tartott első koronatanácsi ülésen Horthy ismételten szorgalmazta felszólalásában a terrorisztikus módszerek bevezetését. (23. dokumentum.) A Gömbös által képviselt szélsőséges politika mögött Horthyt is ott találjuk.

Az ország sorsára döntő jelentőségük volt azoknak a leveleknek, amelyeket 1935 után Horthy és Hitler váltott egymással a Csehszlovákia elleni közös agressziv terv megvalósításáról. Erdélyről és a Jugoszlávia elleni támadásról.

1936. augusztus 22-én Horthy Berchtesgadenben felkereste Hitlert. Nem véletlen, hogy első külföldi útja a fasiszta Németországba vezetett. Hitler és Horthy találkozója és az a tárgyalás, amelyet minden valószínűség szerint a német—magyar külpolitika kialakításáról folytattak, (lásd Horthy előre elkészített beszédtervezetét, a 32. dokumentumot), döntő jelentőségű volt Magyarországnak a fasiszta tengelyhatalmakhoz való csatlakozásában. Az itt körvonalazott politika megpecsételte Magyarország sorsát, háborúba sodorta az országot.

Horthy kulcsszerepét bizonyítja az is, hogy pl. az Imrédy- és a Szálasi-csoport is hozzá intézte emlékiratait, s az ő vezetése alatt

Digitized by Google

akarták megvalósítani politikai céljaikat. Erről tanúskodnak a Magyarország német megszállásáról szóló dokumentumok is, amelyek bizonyítják: Hitler ekkor még ragaszkodott ahhoz, hogy Horthy a helyén maradjon, sőt Wesenmayer, a teljhatalmú német megbízott, még 1944 júliusában is megkísérelte a Horthyval való együttműködést.

A kötet értékes, eddig kevéssé ismert részleteket hoz napfényre arról a harcról, amelyet Horthy a maga személyi hatalmának megszilárdításáért, majd kiterjesztéséért, a korábban a királyt megillető jogok megszerzéséért, s végül a Horthy-dinasztia megalapításáért folytatott. A húszas évek elején, a király-puccs körül történt levélváltások és feljegyzések újabb részleteket tárnak fel Horthy köpönyegforgató magatartásáról. Amíg hatalma, pozíciója ingatag volt, IV. Károlynak, a volt királynak hűséges katonájaként lépett fel. Amint azonban helyzete megerősödött, a legitimistából a legitimisták egyik legnagyobb ellenségévé vált.

A Horthy-rendszer időszakáról eddig megjelent dokumentumkiadványok közül egyik sem mutatta meg olyan világosan, mint ez a kötet, hogy milyen fontos szerepet vállalt a magyar fasizmus — különösen a húszas években — a nemzetközi reakció támogatásában. Ludendorff volt császári tábornoknak, a hitleristák egyik patrónusának Horthyhoz intézett levele (7. dokumentum) rávilágít arra, hogy Magyarország egyik gyülekeztetője, egyik nemzetközi központja volt az ellenforradalomnak. Sokat mond Ludendorffnak az a megállapítása is, amely szerint Magyarország és Németország érdeke közös az európai haladó erők, elsősorban a Szovjetunió elleni harcban, s ez a „legszorosabb együttműködést" teszi szükségessé a két ország között.

Ludendorff jól tudta, hol keressen szövetségest, s nem is tévedett. Leveléből az is kiderült, hogy a magyar kormány pénzzel (tegyük hozzá: saját hamisítású pénzzel) támogatta a Szovjet-Oroszország ellen harcoló fehérgárdistákat, és azokat a csoportokat, amelyek Csehszlovákia szétrobbantására szervezkedtek. Bethlen Istvánnak néhány évvel később Horthyhoz intézett levele nyíltan kimondja, hogy a magyar kormány pénzzel tudott a nemzetközi botrányt felkavaró frankhamisításról, sőt támogatta is a frankhamisítókat. A magyar kormánynak része volt a német és olasz fasizmus elleni összefogás tervén munkálkodó Sándor jugoszláv király és Barthou francia külügyminiszter meggyilkolásának előkészítésében is. (29. dokumentum.)

Bethlen Istvánnak 1926. szeptemberében Horthyhoz intézett leveléből és a kötetben közölt más feljegyzésekből is kitűnik: a magyar uralkodó körök már a 20-as évek második felétől elérkezettnek látták az időt arra, hogy terveket kovácsoljanak revíziós törekvéseik megvalósítására, és felkészítsék az országot a háborúra. A kötetben találjuk azt a levéltervezetet, amelyet 1932-ben Horthy 23 államfőhöz akart intézni (a levél elküldéséről nincs tudomásunk). Ebben kifejti, hogy a gazdasági világválságból való kilábolás legfontosabb láncszeme a Szovjetunió elleni háború. „Azért bátorkodom megragadni a szovjet kérdés megoldá-

Digitized by Google

sának kezdeményezését — írja — ... mert meggyőződésem, hogy amennyiben a kommunizmusnak módjában áll nyugodtan, föltartóztatás nélkül tovább működni, ez az emberiség (értsd: a kapitalizmus — P. I.) bukását jelentené... Valakinek el kell kezdeni. Meg kell indítani végre ennek a pokoli hatalomnak a megfojtását..." Majd így folytatja: „Én a gyors, radikális megoldás mellett volnék..., ha azonban nincs lehetőség erre, kezdetnek egy szigorú szovjetellenes blokád és a kapitalista országokban működő kommunista pártok betiltása is elegendő volna."

1936 után mind szorosabbá váltak a kapcsolatok a fasiszta Németország és Magyarország között. Hitler és Horthy többszörös levélváltása arról tanúskodik, hogy mindkét fél egy elkövetkező közös háborútól remélte céljainak megvalósulását. Horthy Miklósnak Hitlerhez intézett, e kötetben közölt levelei azt bizonyítják: a kormányzó állandóan sürgette Hitlert, hogy támadja meg Csehszlovákiát. „Sikerünk lényeges feltétele — írja Hitlerrel való beszélgetésének tervezetében, 1936 augusztusában —, hogy Németország és Magyarország (esetleg Ausztria és Lengyelország segítségével) a maga részéről lerohanná Csehszlovákiát, és ezzel eltávolítaná Európának ezt a rákos daganatát (sic! P. I.). Így Magyarország nemcsak jelentős hátvédet kapna, hanem az összes ezen a harctéren felszabaduló erőit és anyagi eszközeit latbavethetné valamely más fronton, (esetleg az immár beérkező orosz erők ellen)". (32. dokumentum.)

A kötet közli Horthynak 1938 áprilisában, közvetlenül az Anschluss után megtartott rádióbeszédét is. Így próbálta ebben megnyugtatni az ország függetlenségéért aggódó közvéleményt: „... aki tiszta fejjel és látó szemmel ítéli meg az eseményeket, annak tudnia kell, hogy Ausztriának Németországgal történt egyesülése ránk nézve nem jelent mást, hogy egy régi, jó barátunk ... egyesült egy másik régi jó barátunkkal és hűséges fegyvertársunkkal...". (35. dokumentum.) Az események persze egészen mást mutattak.

Gömbös halála és különösen az Anschluss után Magyarországon nagy erőre kapott a szélsőjobboldali pártok, a nyilasok tevékenysége. Ebben döntő szerepe volt a fasiszta Németország állandóan növekvő befolyásának. A fasiszta Németország bátorította, támogatta és pénzelte azokat a szélsőséges, fasiszta csoportokat, amelyek 1940-ben Horthy eltávolítására tervet kovácsoltak. (48. dokumentum.) A fasiszta német befolyás növekedésének arányában az államigazgatás legfontosabb posztjain is megnőtt a szélsőjobboldali, imrédysta és nyilas csoportok térhódítása. Egy, 1940 őszén Horthyhoz intézett beadvány megdöbbentő képet fest erről: a sajtó és az egész propagandagépezet szinte teljesen Imrédyék és a nyilasok kezében volt. (50. dokumentum.) A hadseregben is hasonló volt a helyzet.

A hagyományos magyar ellenforradalmi módszerekhez ragaszkodó Bethlen István és Teleki Pál csoportja megpróbált szembeszállni a szélsőjobboldali csoportok befolyásával. Egyrészt adminisztratív intézkedéseket követelt ellenük (bár ezeknek a kudarca előre látható volt). Elvben Horthy is hajlandó volt erre, de

Digitized by Google

a gyakorlatban vajmi keveset hajtottak végre belőlük. Másrészt — és ez a lényeges — teljesítette a fasiszta Németország fontosabb követeléseit, a belpolitikában pedig átvette azokat a demagóg szólamokat (Eckhardt Tibor földreformtervezete, Teleki Pál alkotmányreform-tervezete stb.), amelyeket a szélsőjobboldal is hangoztatott.

1941-ben elérkezett a Horthy által annyira sürgetett esemény: a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót. Néhány nappal később, 1941. június 27-én Magyarország is hadat üzent a Szovjetuniónak. A kötetnek a szovjetellenes háború időszakából származó dokumentumai két szempontból érdekesek:

1. Horthyék féltek a Szovjetuniótól, féltek a forradalmi munkásmozgalomtól, s ezért feltétlenül szükségesnek tartották a Szovjetunió megsemmisítését. A magyar uralkodó osztályok egységesen támogatták a szovjetellenes háborút, de — különösen a villámháború csődje után — csak olyan mértékben akartak részt venni benne, amilyen mértékben a német fasiszták teljesítették további területi követeléseiket. Hitler azonban nem tett nekik ígéretet erre. Horthy és a magyar kormány ezért arra törekedett, hogy minél nagyobb katonai egységeket tartson vissza az országban, hogy a kedvező pillanatban felhasználhassa ezeket revíziós igényeinek kielégítésére. A belső forradalomtól való félelmük is erre késztette őket. Ezért küldött Horthy levelet Hitlernek 1942 januárjában, közvetlenül Ribbentropp látogatása után. Horthyék abban reménykedtek, hogy a német katonai vezetők Magyarországra való látogatása előtt vagy sikerül a második magyar hadsereg fejében kicsikarniuk további ígéreteket Hitlertől területi követeléseik teljesítésére, vagy elérhetik azt, hogy kevesebb magyar katonát adjanak a német fasisztáknak.

Egyebek között ez a magyarázata annak is, hogy 1943-ban visszatartották a magyar hadsereget, illetve sürgették a kintlevők hazahozatalát.

2. Értékes, a széles nyilvánosság előtt eddig ismeretlen dokumentumokkal igazolja a kötet a marxista történészeknek a Kállay-kormány hintapolitikájáról szóló megállapításait. 1943 elején — a háborúban beállott döntő fordulat után — Kállayék felismerték, hogy Németország elveszti a háborút. Olyan kiutat kerestek tehát, amely Magyarország számára a fasiszta blokkból való kiválást úgy biztosítaná, hogy továbbra is maradjon fenn a rendszer és maradjanak meg, vagy még növekedjenek a „megszerzett területek" is. A magyar kormány ezért a Szovjetunió háta mögött diplomáciai tárgyalásokat kezdett a nyugati hatalmakkal. Hitler tudomást szerzett a Kállay-kormány terveiről, és 1943 áprilisában magához rendelte Horthyt Klessheimbe. A Hitlerrel való tárgyalásra készítette el Horthy számára Szentmiklóssy Andor külügyminiszterhelyettes azt a feljegyzést, amely érveket tartalmaz annak indokolására, hogy a Kállay-kormány miért nem teljesítheti Hitler katonai követeléseit, s miért nem vehet részt a Balkán megszállásában. A legfőbb indok így hangzik: „Hadseregétől megfosztva Magyarország olyan légüres tér, amely... minden irányból magához vonza az erőket, amelyek ott össze-

Digitized by Google

ütköznek, és a középső Duna-medencét átváltoztatnák a felfordulás és a káosz tűzfészkévé." A legfőbb okot természetesen nem árulhatták el: azt, hogy a nyugati hatalmak esetleges balkáni partraszállása esetén a németek bevethetnék ellenük a Balkánon állomásozó magyar hadsereget, s a magyar kormány mindenképpen el akarja kerülni ezt. Hitlerék azonban mindezt tudták.

Röviddel a klessheimi tárgyalások után Horthy Hitlerhez intézett levelében ismét védeni próbálta a Kállay-kormányt. Kállay hintapolitikája rendkívül erőtlen volt, de annál jelentősebbek voltak azok az intézkedései, amelyek továbbra is a fasiszta Németország támogatását szolgálták. Horthyt és Hitlert még ekkor is sokkal erősebb szálak fűzték össze, mint amennyire ellentéteik elválaszthatták volna őket egymástól. Ez tűnik ki a kormányzónak 1943. október 15-én Hitlerhez írt leveléből is: „A mai nehéz helyzetben, amelyet az olasz árulás még hátrányosabbá alakított, benső szükségletnek érzem, hogy ismételten biztosítsam excellenciádat: teljes bizalommal az erőben és igazságos ügyünkben, teljes bizakodással és megrendíthetetlenül állok Németország oldalán." (76. b dokumentum.)

Végül megismerhetjük Horthy Miklós és a magyar uralkodó osztályok egyik legnagyobb árulásának, az 1944. március 19-i német megszállásban vállalt bűnrészességüknek megcáfolhatatlan dokumentumait: a Koronatanács ülésének jegyzőkönyvét és Szombathelyi Ferenc vezérezredes feljegyzését.

1944 nyarán Horthy — részben Bethlen István javaslatára — ismét megpróbálta, hogy az egyszer már teljesen csődöt vallott hintapolitika felújításával előkészítse a németekkel való szakítást. Olyan nagy volt a horthysták félelme a magyar néptől, a demokratikus átalakulástól, hogy képtelenek voltak az antifasiszta demokratikus erőkre, a népre támaszkodni, és úgy szakítani Hitlerrel. Pedig Bethlen István 1944 júniusában Horthyhoz intézett emlékiratában maga is elismerte, hogy az általa javasolt kiugrást végrehajtó „új kormányzat alátámasztásához szükséges politikai, társadalmi és erkölcsi erők gyengék úgy számban, mint bátor áldozatkészségben, hisz jórészt azokhoz a társadalmi rétegekhez tartoznak, amelyeknek legtöbb a vesztenivalójuk." (87. dokumentum.)

Horthy Miklós titkos iratainak közreadásával most lehetővé vált, hogy a magyar nép jobban megismerje a történelmünknek e szomorú korszakában uralmon volt rendszer népellenes, hazaáruló jellegét. A kötet nemcsak tudományos értékű publikáció, hanem rendkívül izgalmas olvasmány is. Kívánatos, hogy minél szélesebb tömegek — elsősorban a fiatalok — ismerkedjenek meg vele, hogy életre szóló politikai tapasztalatokat szűrjenek le belőle.

Pintér István

Digitized by Google

Megjegyzés a giccsről

A párt VIII. kongresszusa által meghirdetett eszmei offenzívában nagy szerep vár a művészetekre, az irodalomra. A valóság, az állandóan mozgásban levő élet ábrázolása, az emberi lélek változásainak jelzése, az ember alkotóerejének, belső energiájának megújítása — ilyen feladatokat kell alkotóművészeinknek megoldaniok, ha valóban mély hatást akarnak gyakorolni korunk emberére.

Időtálló művek születésének egyik feltétele a hozzáértő, igényes közönség. A közönség ízlésének, igényességének tudatos fejlesztése a tudatformálás fontos része, es egyben a szocialista művészet felemelkedésének is nélkülözhetetlen eszköze. Társadalmunk öntudatának fejlődésével el kell tűnnie annak a kölcsönös megnemértésnek, amely az osztálytársadalomban jellemzi az alkotók és a néptömegek viszonyát.

Az irodalmi ízlés fejlődését legjobban a nagy, szuggesztív erejű alkotások segítik. A tömegek ízlésének fejlesztése érdekében azonban a pozitív példákon kívül szükség van az álirodalom, az irodalmi giccs leleplezésére is.

A giccs kérdésével foglalkozó irodalomból a leginkább hozzáférhető Földes Anna kis könyve: „A giccs az irodalomban". (Gondolat Kiadó, Budapest, 1962.) A népszerű nyelven megírt ismeretterjesztő mű az értéktelen és hazug irodalom, a giccs felismerését segíti.

Felsorolja és példákkal illusztrálja az irodalmi giccs ismertető jegyeit; a banalitást, amely gondosan kerüli minden új felfedezését és csak a megszokotthoz ragaszkodik; az érzelgősséget, a valóság édeskéssé torzítását; a humor hiányát és a silány formai eszközöket, amellyel a giccsíró megpróbálja tetszetősen becsomagolni értéktelen áruját.

Mi is tulajdonképpen a giccs? Nem egyszerűen *jó* és *mély* érzések, élmények *rossz, gyakorlatlan, kezdetleges* ábrázolása, hanem hamis és sekélyes érzésvilág, életfelfogás *hű* tükre. A giccs tehát nem egyszerűen a művészi tükrözés *technikai* problémája, kezdő, vagy kistehetségű írók és művészek jószándékú fogyatékossága, hanem *a valóság eltorzított, hazug ábrázolása.* A giccs a kapitalista társadalom szülötte, s *a kispolgári életeszmény, magatartás kifejezője.*

Melyek a legfontosabb ismertető jelei? Első helyen az *érzelgősség szerepel.* Az érzelgősség az érzéseknek biztosít vezető, néha kizárólagos szerepet az életben. Úgynevezett „nagy — lehetőleg szerelmi — érzésekre" éhes, azoktól várja a boldogságot, az élet értelmét. Ha ilyet nem talál, akkor csinál magának: sopánkodik az élet értelmetlenségéről, siratja önnön boldogtalanságát, és különböző, számára el nem érhető ideálokhoz menekül (lásd sztárkultusz). Paradoxul hangzik, de sokszor azok az emberek a legérzelgősebbek, akikben nagyon kevés igazi, a valóságos életből fakadó érzelem fedezhető fel.

Másik fontos vonása a kispolgári magatartásnak az önmagától, a valóságtól való menekülés. A kispolgár elsősorban a földrajzilag, történelmileg és társadalmilag

Digitized by Google

tőle távollevőre kíváncsi. Kielégülését az exotikus tájakon játszódó vagy felületesen összetákolt történelmi művekben találja meg, de nem kevés gyönyörűséget jelent számára az „érdekes", az „átlagtól elütő" emberek (művészek, orvosok, „nagy emberek" — esetleg banditák) világa. Szembeállítja e műveket saját életének, munkájának, környezetének „sivárságával", „unalmasságával". Az irodalomtól „valami más" világot, festett eget kér számon, mákonyt, bódító szirupot. Pedig az igazi művészet elsősorban saját életünk, környezetünk, korunk titkait és problémáit tárja fel, még akkor is, ha messzi tájakon, régmúlt korokban játszódik.

A kapitalizmus létrehozta a tömegtermelés feltételeit a kultúra vonalán is, és üzleti, valamint ideológiai szempontból egyaránt felfedezte a giccsben a nagy lehetőségeket. A tömegtermeléssel megteremtette annak a tollforgatónak a típusát is, aki gyorsan emészthető, selejtes szellemi táplálékot állít elő a legfőbb fogyasztó, a kispolgárság számára, amivel megbízható üzletet biztosít a tőkés könyvkiadónak. Figyelemre méltó, hogy a selejtirodalommal kapcsolatos szakkifejezések is mind a művészi alkotás áru-jellegére utalnak (giccs = verkitschen = olcsón eladni; best-seller = legjobban eladható; ponyva = a vásári ponyva, amelyre az árut kirakják).

Az anyagi haszon mellett a tőkés rend ideológiai hasznot is húz a giccsből. A giccs mindig jónak és szépnek festi a fennálló rendet, soha nem lázad, lehetőleg nem szól az ember kiszolgáltatottságáról és nyomorúságáról, s ha szól is, mindig az egyénben találja meg az okot. A kisember előtt megcsillantja annak a lehetőségét, hogy egyszer ő is feljuthat a vágyva vágyott „fönti világba", a „felső tízezer" közé. De addig is gyönyörködik a pompa, a gazdagság, a hatalom világában, az „érdekes emberek" (művészek, államférfiak) magánéletében.

A könyv szerzője felvonultatja a giccs-panoptikum „kiemelkedő" szerzőit. Ohnet, Courts-Mahler, Beniczkyné Bajza Lenke, Szomaházy István szerencsére többékevésbé elfelejtett neve után már ismerősebbek következnek: Harsányi Zsolt, Földes Jolán, Gulácsy Irén. Az ő könyveik, no meg a giccs új formái, a híres amerikai best-sellerek: az „Elfújta a szél", Bromfield, Cronin művei ott sorakoznak sok lakás könyvespolcán, sőt néha valóságos sztárok az Ecseri-piac perzsavásárán...

Miért rosszak, hazugok ezek a könyvek? Mert a felsorolt szerzők (akiket sokan még ma is nagy becsben tartanak) nem látták, és éppen ezért nem is tudták ábrázolni koruk alapvető törvényszerűségét, az osztálytársadalomban önmagától elidegenített ember küzdelmét az igazi életért. A kapitalista valóság elfogadása és idealizálása szükségképpen kudarc a művész számára, és csak sekélyes, hazug, giccses művek születhetnek így.

De a giccs-írók nagy részének jóhiszeműségében is kételkednünk kell. Nemegyszer tehetséges emberek, akik a gyors siker és haszon érdekében vállalkoznak erre a lelki kufárkodásra. Ezzel szemben minden nagy alkotó mélységesen meg van győződve a művészet társadalmi felelősségéről, ezért

Digitized by Google

szinte kínozva önmagát keresi a legjobb, legigazibb ábrázolást, a valóság leghívebb tükrözését.

Helyesek, találóak a könyv azon megállapításai, amelyek a giccs jelenlegi hatását, érvényesülését elemzik. „Az a tény, hogy a kultúra a szocializmus körülményei között már nem üzleti vállalkozás, legalábbis fő vonalában gátat szabott a rosszhiszemű és cinikus giccs-termelésnek." A szocializmus viszonyai között a kultúra fejlődése és elterjesztése a nép igazi gazdagodását jelenti. De ezzel még nem szűnt meg teljesen a giccs újratermelése és az emberekben fellelhető kispolgári ízlés és magatartás maradványa, a giccsigény sem.

Régen a tömegkultúra szó alacsonyabbrendűt, szellemileg értéktelent jelentett. Ma szemtanúi vagyunk a legmagasabb rendű kultúra és a dolgozó tömegek egyre szélesebb körű találkozásának. De egy percig sem lehetünk elégedettek. A tudat fejlődése elmarad a szocialista lét fejlődésétől, és a tudaton belül is lassú a művészi ízlés fejlődése. Sok olyan emberrel találkozhatunk, akik politikailag, világnézetileg helyesen ítélkeznek, de ez az ítélőképességük csődöt mond, amikor lakásukat berendezik, amikor olvasmányaikat, szellemi táplálékukat, szórakozásukat megválasztják.

A kultúra alkotóinak, a művelődéspolitika munkásainak, pártunk minden funkcionáriusának, minden tagjának segítenie kell az igazi művészet kibontakozásáért és népszerűsítéséért folyó munkát. Sokszor saját nézeteinkben kell először rendet teremtenünk, saját ízlésünket kell mérlegre tennünk. Ebben az önművelő és másokat nevelő folyamatban nagyon hasznos segítség Földes Anna könyve.

Kovács Géza

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

МАРЦЕЛ ДУФРИШ: Условие во Франции после стачки шахтёров — 7

ИШТВАН ФРИШ: Развитие социалистического общества и наука экономии — — — — — — — — — — — — — — — 14

ПАЛ РОМАНЬ: Наше сельское хозяйство и экономическое соревнование 31

ШАНДОР ЖАРНОЦАИ: Положения и задачи аграрной интеллигенции 43

АНДРАШ ГЕДЕ: Идеологический кризис современного капитализма и ковгзистенция — — — — — — — — — — — — 56

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Австрийский монополистический капитал и интеграция (ВАЛТЕР ШТЕЙН) — — — — — — — — — — 76

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Организационные изменения в системе руководства советской экономики (ПЕТЕР ВАЙДА) — — — — — — — — — — — 81

ОБЗОР

О работе парторгов сельскохозяйственных кооперацией в комитате Пешт (КАРОЙ БАРАТ) — — — — — — — — — — — 85

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Из результатов экономики социалистического мирового строя 1962-года (ИОЖЕФ КАПЛАР) — — — — — — — — — — — 90

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Капитализм в начале столетия и в наше дни (Д-р МИХАЙ ШИМАИ) 95

Секретные документы Хорти Миклоша (ИШТВАН ПИНТЕР) — — 99

Заметка о халтурах в художестве (ГЕЗА КОВАЧ) — — — — — 105

Digitized by Google

INHALT

MARCEL DUFRICHE: Die Lage in Frankreich nach dem Bergmannstreik — — — — — — — — — — — — — — — 1

ISTVAN FRISS: Politische Ökonomie und Entwicklung der sozialistischen Gesellschaft in Ungarn — — — — — — — — — 14

PAL ROMANY: Ungarns Landwirtschaft und der wirtschaftliche Wettbewerb — — — — — — — — — — — — — 31

SANDOR ZSARNOCZAI: Stand und Aufgaben der Agrarintelligenz — 43

ANDRAS GEDÖ: Ideologische Krise des Kapitalismus von heute und die Koexistenz — — — — — — — — — — — — — 56

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Das österreichische Grosskapital und die Integration (WALTER STEIN) 76

KONSULTATION

Organisatorische Änderungen im System der sowjetischen Wirtschaftsleitung (PÉTER VAJDA) — — — — — — — — — — 81

RUNDSCHAU

Über die Arbeit der Parteiorganisationen in den landwirtschaftlichen Genossenschaften im Komitat Pest (KÁROLY BARÁTH) — — 85

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Aus den wirtschaftlichen Ergebnissen des sozialistischen Weltsystems in 1962 (JÓZSEF KAPLÁR) — — — — — — — — — — 92

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Kapitalismus zu Beginn des Jahrhunderts und in unseren Tagen (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — 95

Die Geheimschriften Miklós Horthys (ISTVÁN PINTÉR) — — — — 99

Einiges über den Kitsch in der Kunst (GÉZA KOVÁCS) — — — — 105

Digitized by Google

SOMMAIRE

MARCEL DUFRICHE: La situation en France après la grève des mineurs — — — — — — — — — — — — — — — 1

ISTVAN FRISS: L'évolution de notre société socialiste et l'économie politique — — — — — — — — — — — — — — 14

PAL ROMANY: Notre agriculture et la compétition économique — — 31

SANDOR ZSARNOCZAI: La situation et les tâches des intellectuels agricoles — — — — — — — — — — — — — — 43

ANDRAS GEDÖ: La crise idéologique du capitalisme contemporain et la coexistence — — — — — — — — — — — — — 56

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Le grand capital autrichien et l'intégration (WALTER STEIN) — — 76

CONSULTATION

Changements de structure dans le système de la direction économique en Union Soviétique (PÉTER VAJDA) — — — — — — — 81

REVUE

A propos du travail des organisations du parti des coopératives agricoles de production du département de Pest (KÁROLY BARÁTH) 85

REVUE INTERNATIONALE

Des résultats de 1962 de l'économie du système mondial socialiste (JOZSEF KÁPLÁR) — — — — — — — — — — — — 90

COMPTES—RENDUS

Le capitalisme au début du siècle et de nos jours (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — — — — 95

Les papiers secrets de Miklós Horthy (ISTVÁN PINTÉR) — — — — 99

Remarques sur le pompiérisme (GÉZA KOVÁCS) — — — — — — 105

Digitized by Google

CONTENTS

MARCEL DUFRICHE: The situation in France after the miners strike 1

ISTVAN FRISS: Development of our socialist society with reference to political economy — — — — — — — — — — — — 14

PAL ROMANY: Hungary's agriculture and the economic competition 31

SANDOR ZSARNOCZAI: Position and tasks of the agrarian intellectuals — — — — — — — — — — — — — — 43

ANDRAS GEDÖ: Ideological crisis of today's capitalism and the concept of coexistence — — — — — — — — — — — — 56

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Austria's big capital and the integration (WALTER STEIN) — — — 76

CONSULTATION

Organizational changes in the Soviet system of economic control (PETER VAJDA) — — — — — — — — — — — — 81

REVIEW

About party body work in the farmers cooperatives in County Pest (KAROLY BARATH) — — — — — — — — — — — 85

INTERNATIONAL REVIEW

On the 1962 economic results of the socialist world system (JÓZSEF KAPLAR) — — — — — — — — — — — — — 90

BOOK REVIEWS

Capitalism in the early 20th century and in our days (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — — — — — — — — — — — — 95

The secret archives of Miklós Horthy (ISTVAN PINTÉR) — — — 99

A few words about gush art (GEZA KOVACS) — — — — — — 105

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

MARCEL DUFRICHE: a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, FRISS ISTVÁN: a MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója, ROMÁNY PÁL: az MSZMP Központi Bizottsága Államgazdasági osztályának munkatársa, ZSARNÓCZAI SÁNDOR: egyetemi docens, a Társadalmi Szemle munkatársa, GEDŐ ANDRÁS: kandidátus a „Béke és Szocializmus" szerkesztő bizottságának tagja, VAJDA PÉTER: a Népszabadság moszkvai tudósítója, BARÁTH KÁROLY: az MSZMP Pest megyei Bizottságának osztályvezetője, KÁPLÁR JÓZSEF: az MSZMP Központi Bizottsága Államgazdasági osztályának munkatársa, dr. SIMAI MIHÁLY: a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti tanszékének docense, PINTÉR ISTVÁN: a Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, KOVÁCS GÉZA: a Pedagógusok Szakszervezetének munkatársa

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
JUL 2 X 1963
LIBRARY

6

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 JÚNIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

KOMJÁT IRÉN: Az olasz nép balra tart — — — — — — — — 1
DARVASI ISTVÁN: A békés egymás mellett élés és a szovjet-amerikai viszony — — — — — — — — — — — — — — — — 12
SZABÓ BÁLINT: A két munkáspárt egyesülésének tizenötödik évfordulójára — — — — — — — — — — — — — — — 21
SZABÓ BÉLA—BODOCS JÁNOS: A műszaki fejlesztés vállalati problémái — — — — — — — — — — — — — — — — — 30
DR. VÁGI FERENC: A termelőszövetkezeti önköltségszámítás egyik vitatott problémájáról — — — — — — — — — — — — — 43
RIPP GÉZA: A reformisták és a szocializmus — — — — — — 54

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A két rendszer békés versengése és az ideológiai harc — — — — 67
Az új pápai enciklikáról — — — — — — — — — — — — 75

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az államkapitalizmus sajátos formája Fekete-Afrikában
(KENDE ISTVÁN) 78

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A. M. Gyeborin: Az újkor társadalmi és politikai tanai
(DR. BALOGH JÓZSEF) 87
A modern természettudományok filozófiai problémái
(KOCSONDI ANDRÁS) 90

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116-660
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. május 21.

Megjelent 36 300 példányban

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

632282/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 6. SZ. BUDAPEST 1963. JÚNIUS HÓ

Az olasz nép balra tart

Írta KOMJÁT IRÉN

Az április 28—29-i olaszországi parlamenti választásokat a szokottnál is nagyobb és feszültebb érdeklődés kísérte. Az olasz és a nemzetközi reakció így fohászkodott: bárcsak a jobboldalt erősítené a szavazás és kimondaná a halálos ítéletet a „balközép" kormány felett! A haladó közvélemény pedig azt remélte, hogy a választások eredményéből határozottabban demokratikus politika fog kibontakozni. A reakció csalódott; a demokratikus erők győztek: a választások megmutatták, hogy *az olasz nép balra tart.* „Kemény a számok koponyája" — mondják az olaszok. Az eredmény oly világos, hogy a vesztesek nem is kísérelhetik meg, hogy a helyzetképet a maguk javára enyhítsék. Be kellett ismerniük vereségüket. Az összkép központjából kiemelkedik a kommunista párt ragyogó győzelme, amelyet nem csupán a régi forradalmi ipari központokban aratott, hanem az *egész országban* és az olasz társadalom *minden rétegében.*

A kommunista párt politikáját 7 763 854 szavazó helyeselte. Híveinek száma a legutóbbi, 1958-as választásokhoz képest több mint egymillióval nőtt. A munkás- és paraszt-tömegek s a középrétegek nem kis része növekvő bizalmat tanúsít a kommunista párt politikája iránt.

A számok elemzéséből kitűnik, hogy az Olasz Kommunista Párt nem a szocialista párttól „nyerte el" a szavazattöbbletet, hiszen Nenni pártja nem vesztett szavazatokat, sőt nyert is 42 000-et. A kommunista párt és a szocialista párt együtt több mint 12 millió szavazatot kapott — 1946 óta először történt meg, hogy nagyobb szavazatszámot értek el, mint a kereszténydemokraták, akikre 11 763 854 szavazat esett, háromnegyed millióval kevesebb, mint 1958-ban.

Digitized by Google

Számba véve, hogy Saragat szociáldemokrata pártja is félmillió szavazatot nyert, s elérte az 1 874 379-et, és hogy a Köztársasági Párt megtartotta régi színvonalát — a négy baloldali párt: a Kommunista Párt, a Szocialista Párt, a Szociáldemokrata és a Köztársasági Párt együtt 14 290 945 szavazattal rendelkezik.[1]

Bár a konzervatív Liberális Párt megkettőzte szavazatainak számát —részben a kereszténydemokraták, részben a monarchisták rovására — és összesen két és félmillió szavazatot kapott, ez nem változtatja meg az általános képet: a balratolódás egyértelmű.

•

Az olasz és a nemzetközi közvéleményt mindmáig foglalkoztatja a kettős kérdés: milyen okokra vezethető vissza a Kereszténydemokrata Párt veresége; mi a magyarázata a Kommunista Párt nagy győzelmének? Az olaszországi pártok egymást vádolják, sőt, a pártokon belül is fellángolt az irányzatok harca. Általában taktikai hibákat vetnek egymás szemére, de vannak, akik a pápai enciklika hatásában vélik felfedezni a fordulat okát.

Valójában ezt a nagyhorderejű jelenséget csak úgy lehet igazán megérteni, ha visszapillantunk az elmúlt tíz-tizenkét esztendőre, arra az időre, amely alatt a kereszténydemokraták politikai monopóliumuk gyakorlása során csupán csalódásokat okoztak az olasz népnek. A választási eredmények magyarázatát másfelől az Olasz Kommunista Párt politikájában és abban az általános radikalizálódásban kell keresni, amely a nyugat-európai munkásmozgalmat az utóbbi két évben jellemzi, és amely hatalmas tömegsztrájkokban jutott kifejezésre Belgiumban, Franciaországban, Nyugat-Németországban, Olaszországban, Spanyolországban.

A Kereszténydemokrata Párt 1948 óta kormányozza Olaszországot, hol egyedül, hol különböző koalíciós pártokkal közösen, egyre inkább eltávolodva a köztársasági alkotmánytól, amelynek kimondott „alapja a munka". Nem valósította meg azokat a strukturális reformokat, amelyeket az alkotmány előír, s amelyekre Olaszországnak múlhatatlanul szüksége van, hogy felszámolhassa gazdasági és társadalmi életének kiáltó ellentmondásait. A kereszténydemokrata politika szabotálta a földreformot, a közigazgatás demokratizálását, a helyi közületek autonómiáját, az üzemi tanácsok működésének törvényes biztosítását, az iskolareformot stb. Mindez az olasz monopolisták érdekében történt, annak a kötelezettségnek a nyomására, amelyet Olaszország mint a NATO tagja vállalt. A reakciós politika azonban az olasz munkások és paraszt-

[1] Baloldali pártokon itt a parlamentben a kereszténydemokratáktól balra elhelyezkedő pártok értendők.

Digitized by Google

tok ellenállásába ütközött, akik a Kommunista és a Szocialista Párt vezetésével, s néha a Szociáldemokrata Párt és a Radikális Párt segítségével is, demokratikus jogaik védelmében, életszínvonaluk emeléséért harcoltak. Nagy győzelmet vívtak ki 1953-ban, amikor megbuktatták a csaló választási törvényt és ezzel megvédték a demokratikus parlamenti rendszert, 1960-ban pedig meghiúsították a kereszténydemokratáknak a fasisztákkal való szövetkezését: a baloldali és népi erők elkergették a Tambroni-kormányt.

A Kereszténydemokrata Párt makacsul vonakodott levonni vereségeinek tanulságait. Ezért a párton belüli ellentétek egyre éleződtek; a balszárny, amely rugalmasabb politikát követelt, évről évre erősödött. Végül nápolyi kongresszusán a Kereszténydemokrata Párt belátta, hogy zsákutcába jutott.

A kiút keresésére 1961 februárjában a balszárny vezetője, Fanfani megalakította a „balközép" kormányt. Részt vettek benne a szociáldemokraták és a köztársaságiak, a Szocialista Párt pedig vállalta támogatását. A „balközép" kormányban — meghirdetett programja alapján — a Kommunista Párt bizonyos pozitívumot látott; legalábbis annak a lehetőségét, hogy a reakciós irányú fejlődés megállítható, és néhány alapvető fontosságú kérdésben előrelépés történhet. De Togliatti elvtárs akkor is hangsúlyozta: „A vezető burzsoá körök hajlanak bizonyos lépésekre, hogy a helyzeten némileg javítsanak, ugyanakkor pedig a demokratikus nyomás az igazi balratolódás irányába hat. Igazi balratolódáson mi a legégetőbb kérdések olyan megoldását értjük, amely elősegíti országunk társadalmi, politikai és gazdasági szerkezetének gyökeres megváltoztatását.[2]

A Szocialista Párttól a kommunisták azt várták, hogy ki fog állni a reformokért, külpolitikai kérdésekben pedig a béke érdekét fogja szem előtt tartani. Ezek a várakozások nem teljesültek. A „balközép" kormányalakulatban is a kereszténydemokraták diktálták a politikát, Saragaték és a Köztársasági Párt bólogató jánosok szerepére süllyedtek. Nenni pedig passzívan szemlélte a fejleményeket. Egyébként: az olasz burzsoáziának nem is állt szándékában, hogy a szocialistáknak befolyást engedjen a kormányzásra, csak azért fogadta el „támogatásukat", hogy a kommunistákkal való egységfrontjukat lazítsa. Azt remélte, hogy így elszigetelheti a Kommunista Pártot.

Ez év januárjában aztán a camillucciai négypárti értekezleten Fanfani nyíltan megtagadta azt a programot, amellyel a „balközép" kormány tíz hónappal előbb a parlamentnek bemutatkozott és annak bizalmi szavazatát elnyerte.

Legfőképpen a munkásosztály lázongott új megcsalatása ellen.

[2] L'Unita 1962. február 28.

Digitized by Google

A munkásság a konjunktúra ellenére is érzi az alapvető átalakulás szükségességét. Olaszországban most is 1,4 millió a munkanélküli. A délvidékről az északi iparvidékre áramló munkaerő a munkanélküliség további növekedésével fenyeget. A kivándorlás most is évente 100 ezer olasznak a szomorú sorsa.

Emlékezetes, hogy a tömeges kivándorlást még De Gasperi ajánlotta 1948-ban. A kereszténydemokrata miniszterelnök nemcsak a munkanélküliséget s a munkanélküliségből származó politikai nyomást akarta ezen az úton levezetni; a kivándorlást valutaszerzésre is jónak látta. Az olasz munkások mindig hűségesen küldözgették haza külföldről megtakarított pénzecskéjüket. Még 1962-ben is, tehát a „balközép" kormány idején, 511 millió dollárt hozott az olasz nemzetgazdaságnak az emigráció. A Kereszténydemokrata Pártnak a kiváltságosak érdekeit szolgáló politikája az emigráció előmozdításával el akarta távolítani Dél-Olaszországból az elégedetlen nincsteleneket, azaz a baloldali elemeket. De ezeknek nagy része hazament szavazni, hozzájárult a kereszténydemokraták vereségéhez, a munkáspártok győzelméhez. S a kivívott győzelem után sok-sok levél érkezett az Unitához, amelyben örömüknek és reményüknek adnak kifejezést.

Mit is adott a „gazdasági csoda" a munkásosztálynak? Igaz, a bérek emelkedtek, főleg az észak-olaszországi iparterületen. Sok helyen munkáslakások is épültek. De a munkás-jövedelem emelkedésének ára a 8 órás munkanap elvesztése volt; a legtöbb munkás napi 8 óránál jóval többet dolgozik. S a bérek mindig elmaradnak az emelkedő árak mögött. Az árindex 1963 márciusában 7,04 ponttal haladta meg az egy év előtti.[3] Mire a drágasági pótlékot folyósítják, az árak újra magasabbak. Lakás csak a munkások elenyésző kisebbségének jut, Dél-Olaszországban pedig ma is tízezrek laknak emberhez nem méltó körülmények között.

A sztrájkharcok — amelyek Olaszországban sohasem szünetelnek — az utóbbi időben hatalmas méreteket öltöttek. Emlékezetes a január—februári fémmunkás-sztrájk és a támogatására szervezett február 8-i egységes általános sztrájk, amelyben 6 millió olasz dolgozó vett részt. Ez annál is figyelemre méltóbb és jellemző a fejlődésre, mert kilenc éve nem volt általános sztrájk Olaszországban. Az ilyen sztrájkharc jellemzésére mondta Togliatti elvtárs, hogy „az már érinti a kormánypolitika és az állam rendjét. A munkásosztálynak és szervezeteinek tehát fel kell vetniök ennek a politikának és ennek az államrendnek minden problémáját és megoldását követelni."[4]

A munkásosztály újra érzi az *egység erejét*. Az olasz proleta-

[3] Az 1938. évi színvonalat 1-nek véve, az árindex 1962 márciusában 73,08, 1963 februárjában 79,08, és 1963 márciusában 80,12-re emelkedett.
[4] Unita 1962. február 26.

Digitized by Google

riátus meggyőződött róla, hogy a „balközép" kormánytól is csak harccal vívhatja ki helyzetének javulását — akár van konjunktúra, akár nincs. Többek közt ez jutott kifejezésre az áprilisi választásokon, amikor — mint egy nyugatnémet lap is megjegyezte — „a kommunisták és a szocialisták az összes leadott szavazatoknak kerek 40 százalékát kapták meg, a gazdasági konjunktúra és a szociális reformok ellenére..."[5]

A munkásosztály harcainak sikerét csak egysége biztosíthatja. Az Olasz Szociáldemokrata Párt vezetője, Saragat, közismerten esküdt ellensége a munkásegységnek. Kommunistaellenessége — egy polgári lap szerint — „szinte vallásos jellegű". A Szociáldemokrata Párthoz tartozó munkások mégis együtt harcolnak a kommunistákkal, nemcsak a jobb bérekért, a rövidebb munkanapért, de nemegyszer politikai követelésekért is (sztrájkjog, üzemi tanácsok elismerése stb.).

Az olasz munkásosztály a nyugat-európai proletariátus nemzetközi összefogásának egyik legaktívabb osztaga abban a törekvésben, hogy akcióit összehangolja a Közös Piac urainak munkásellenes politikája ellen. A nemzetközi együttműködést egyre több munkásszervezet helyesli. Múlt év októberében a nyugat-németországi szakszervezeti szövetség (DGB) hannoveri kongresszusa is hangoztatta annak a szükségességét, hogy a monopóliumok ellen fogjon össze valamennyi szakszervezeti szövetség a Közös Piac térségében. Pedig a DGB jól tudja, hogy mind a francia CGT-t, mind az olasz CGIL-t kommunisták vezetik.

Ezen a téren új feilődés várható a kommunista pártoknak a Közös Piaccal foglalkozó elméleti és politikai munkájától. Ismeretes, hogy 1962 szeptemberében Moszkvában megvitatták a Szovjet Világgazdasági Intézet által a Közös Piacról kidolgozott téziseket.[6] Ez év márciusában pedig Brüsszelben tanácskoztak az érintett hat ország kommunista pártjai, és dolgoztak ki közös nyilatkozatot annak a harcnak az alapjául, amelyet — minden egyes ország sajátosságaira alkalmazva —, a Közös Piac monopóliumai ellen vívnak

Mindez rácáfol arra a nemegyszer hangoztatott nézetre, hogy a nyugat-európai országok munkásmozgalma — az amerikai befolyás és a gazdasági konjunktúra hatására — apolitikussá és passzívvá vált. A nyugatnémet, a belga, a francia, az olasz, a spanyol tömegsztrájkok és az azokban megvalósuló akcióegység az osztályöntudat megnyilvánulása.

Ebben az összefüggésben kell szemlélnünk az Olasz Kommunista Párt választási győzelmét.

*

[5] Frankfurter Zeitung 1963. május 1—2.
[6] Lásd Társadalmi Szemle, 1963. január.

Digitized by Google

A kereszténydemokrata kormányzásban csalódott és csalódása folytán radikalizálódott az olasz parasztság is. Az alkotmány által előírt földreform helyett a kereszténydemokrata politika olyan részmegoldásokkal próbálkozott, amelyek lényegében nem változtatják meg Olaszország mezőgazdasági struktúráját. Az 1961 januárjában a parlament elé terjesztett „zöld terv" annak a felfogásnak a szülötte, hogy csakis a kapitalista nagybirtok alkalmas az agrárproblémák megoldására. A „zöld terv" alapján 1960—62-ben folyósított hitelekről közzétett kimutatás elárulja, hogy a hitelek zömét a kapitalista nagybirtokosok kapták, s a közületi mezőgazdasági beruházásokra fordított összegek is agrártőkés érdekeket szolgálnak. Ami a mezőgazdaság gépesítését illeti, Olaszország — amely pedig ebben is nagyon el van maradva — a mechanizálásra fordított beruházások tekintetében az utolsó helyen áll a Közös Piac országai között.

Az évek múltak, s a kis- és középparaszt helyzete csak romlott. 1948 óta több mint 1 millió hektár kisbirtok ment át tőkés nagybirtokosok tulajdonába. A legutóbbi tíz évben 700 ezer bérlő hagyta ott a földet, mert a bérlet-szerződések feltételei kifosztják őket.[1] A „balközép" kormány nem könnyített a parasztok helyzetén. Agrárpolitikájában a kereszténydemokrata vezetéssel működő Federconsorzi-ra támaszkodott, amely a szegény- és kisparasztokat becsapja, s a nagybirtokosok kezére dolgozik. A koalíciós pártok a földkérdésben is határozatlanok és ingadozóak voltak. Tűrték a megoldások halogatását, nem álltak ki a kormányprogramban foglalt strukturális reform végrehajtásáért.

A parasztkérdés gyökeréig csak a Kommunista Párt hatolt el. Már a párt alapítója, Antonio Gramsci kidolgozta az olasz mezőgazdaság problematikájának marxista elemzését, kimutatva, hogy az olasz agrárkérdés összefügg Észak és Dél ellentétének, valamint a munkás-paraszt szövetségnek a kérdésével. A Kommunista Párt most is leleplezte a „balközép" kormány csalárdságát a parasztság irányában, s a parasztok — türelmük fogytán — 1962-ben és ez év első hónapjaiban új mozgalmat kezdtek a földért. Ezekben a mozgalmakban nem támaszkodhattak a Bonomi vezette korporatista szervezetre, de segítséget kaptak a Kommunista Párttól és a munkás-paraszt szövetséghez hű ipari proletariátustól.

A munkások és parasztok gazdasági harcai tehát, e harcok belső törvényszerűségei és külső feltételei folytán is, a Kommunista Pártra irányították a tömegek bizalmát. De a kommunisták felé vonzotta a szavazók millióit az is, hogy egyedül ez a párt küzdött *Olaszország függetlenségéért és a békéért.*

[1] Kalábriában vannak olyan bérlet-szerződések, amelyeknek alapján a bérlő a termékeknek csupán egyötödét kapja meg!

Digitized by Google

Éppen a „balközép" kormány járult hozzá a kollektív NATO-atomfegyverkezéshez. Azt állította, hogy ez a „kisebbik rossz", mert így minden atomfegyver az USA kezében összpontosul. De az olasz nép nem tartja az USA-t békés hatalomnak.

Saragat pártja magáévá tette a kereszténydemokrata álláspontot és — mint a II. Internacionálé többi pártja — az „európai politika" jelszavait hangoztatja. Togliatti elvtárs azonban leleplezte a reakciós és hidegháborús jellegét ennek az „európaiságnak", amely kirekeszti Európa fogalmából az összes nem-kapitalista országokat és külpolitikai vonatkozásban azonos a NATO-val.[8] Saragat Nennitől is azt követelte, hogy fenntartás nélkül fogadja el az atlanti politikát. A Szocialista Párt azonban, ha híveit meg akarja tartani, nem teheti meg ezt a lépést. De az atlanti vonal *ellen* sem harcolt Nenni. Azzal vádolta a kommunistákat, hogy felesleges nyugtalanságot keltenek a tömegekben, s hogy ez a „riadózás" (alarmismo) csak megnehezíti a kormány munkáját. A Kommunista Párt elleni fellépéseivel és szovjetellenes kijelentéseivel Nenni elárulta, hogy az egységfront nem elsőrendű kérdés az ő számára. Ezzel azonban fokozta saját pártjában azt a széthúzást, amely éppen a kommunistákhoz és a Szovjetunióhoz való viszony kérdései körül dúl, különösen az 1959. évi kongresszus óta.

A békét féltő emberek milliói tehát sem a szociáldemokratákban, sem a Szocialista Pártban nem látják biztosítékát a háború elleni harcnak.

*

Az Olasz Kommunista Párt mindig konkrét programmal áll a tömegek elé. Az április 28-i választásokra is reális javaslatokat dolgozott ki a munkásosztályt és a nemzetet érintő legfontosabb kérdések megoldására.

„Életerős párt vagyunk — írta a Rinascita —, amely a választásokon a megújhodás és a demokrácia fejlesztésének programjával lép fel a balrafordulásért; biztosak vagyunk benne, hogy a múlthoz képest megnöveljük a velünk egyetértők és reánk szavazók számát, és hogy összefogni és befolyásolni tudunk olyan erőket, amelyek képesek ezen az úton és ezért a célért sikerrel harcolni."[9]

A Kommunista Párt választási programjának három alapvető pontja volt:

1. Olaszország irányítsa a semlegességre külpolitikáját, és csökkentse a jelenlegi, 800 milliárdra rúgó „honvédelmi" kiadásait. Lazítson a NATO-tól való függőségén, elsősorban az atomfegyverkezés kérdésében. Más országokkal együtt harcoljon európai atom-

[8] Rinascita 1963. február 9.
[9] Rinascita 1963. február 16.

Digitized by Google

mentes övezetért. Ha ily módon Olaszország hozzájárul a nemzetközi feszültség enyhítéséhez, tekintélye csak nőni fog.

2. A dolgozók életszínvonalát emelni kell, olyan strukturális reformok segítségével, amelyek kiküszöbölik az Észak- és Dél-Olaszország közötti aránytalanságokat. A föld azé legyen, aki megműveli, s az állam biztosítsa a parasztok számára a föld megműveléséhez szükséges eszközöket.

3. A Kommunista Párt harcol azért, hogy az alkotmányban előirányzott demokratikus intézmények megvalósuljanak; így a közigazgatás tartományi szerkezetének kialakításáért. A „balközép" kormány nem azért jutott csődbe, mert kaput nyitott balra, hanem ellenkezőleg: azért, mert elzárkózott a balrafejlődés, a demokrácia továbbfejlesztése elől, mert jobbra tolódott.

A Kommunista Párt ezt a programot nagyszabású kampányban népszerűsítette. Az Unità több mint 1 millió példányban jelent meg naponta, sőt, példányszáma olykor az 1,2 milliót is megközelítette. (Ez több, mint az összes többi napilapok együttvéve.) A lap elterjesztése tömegmozgalom jellegét öltötte. Azok a kommunista érzelmű fiatalok és kisdiákok, akiknek még nincs szavazati joguk, az Unità terjesztésével támogatták a Kommunista Párt választási harcát.

A Kommunista Párt mellé kiállt számos értelmiségi. Európai hírű tudósok, művészek nyilatkoztak a sajtóban arról, hogy miért fognak a Kommunista Pártra szavazni. Croatto, a Tudományos Kutatás Országos Tanácsa magkémiai központjának vezetője azért szavazott a kommunistákra, mert az atommentes övezet létrehozásáért és az atomfegyverek eltiltásáért küzd. A Kommunista Párt mellett nyilatkozott többek között Alfredo Gianetti, Oscar-díjas filmrendező, Favilli, a nagytekintélyű bolognai orvosprofesszor, és még sokan mások. A polgári sajtó megdöbbenéssel fogadta ezeket a nyilatkozatokat; polemizálni próbált ezekkel az értelmiségiekkel; nem annyira meggyőződésükért — amire nem volt reménye — mint inkább azért, hogy befolyásuk szélesedésének gátat vessen.

Egy angol lap megjegyezte: az olasz kommunisták kitűnően értenek ahhoz, hogy agitációjukkal a társadalom minden egyes rétegéhez hozzáférjenek. Elismerte, hogy a kommunisták nem demagógok, hanem a józan észre apellálnak, igazat mondanak és logikusak. Ez így is van. Így van azért, mert a Kommunista Párt a munkások, a parasztok, az értelmiség valóságos érdekeit becsülettel képviseli. Ezért tudja logikusan megmagyarázni mindnyájuknak nemcsak a közvetlen követelések megvalósításának a módját, de azt is, hogy jövőjüket a *szocializmus perspektívájában* kell látniuk.

A külföldi tudósítóknak adott április 17-i sajtóértekezletén Togliatti elvtársat megkérdezte egy újságíró: nem volna-e

Digitized by Google

kedve részt venni abban a Toto-fogadásban, amelyet a külföldi újságírók a választások kimeneteléről rendeztek. Az Olasz Kommunista Párt első titkára így válaszolt: „A Totó olyan sportversenyre vonatkozik, amelyet lábukkal vívnak meg a részvevők; én azonban azt hiszem, hogy a választók a fejükkel fognak szavazni. Ezért lesz nekünk sikerünk."

Az elért siker azonban még a Kommunista Párt várakozását is meghaladta. A párt vezetősége május 9—10-i ülésén elemezte a helyzetet és az elért eredményeket úgy értékelte, mint *a párt X. kongresszusán kidolgozott politikai irányvonal igazolását.* Bebizonyosodott, hogy a párt harca megfelel a dolgozó tömegek követeléseinek.

A Kommunista Párt vezetősége határozatba foglalta követeléseit. Ezek a következők:

1. Olaszország utasítsa el részvételét mindennemű atomfegyverkezésben; legyen önálló kezdeményezője a leszerelés és enyhülés politikájának.

2. A tartományi önkormányzatról szóló törvények azonnali jóváhagyása.

3. Földreform megvalósítása, a felesbérleti rendszer és a múlttól örökölt mezőgazdasági szerződések felszámolása.

4. A kereszténydemokraták kezében levő reakciós parasztszövetség, a Federconsorzi monopóliumának megszüntetése és a parasztság demokratikus szövetkezeti mozgalmának megszervezése.

5. Az ország gazdasági életének demokratikus fejlesztését szolgáló terv kidolgozása és végrehajtása.

6. Országos értekezlet vitassa meg Dél-Olaszország fejlesztésének problémáit.

7. Az egészségügyi ellátás és a társadalombiztosítási rendszer átfogó reformja.

8. Városfejlesztési törvény kidolgozása, amely a városok egészséges fejlődését biztosítja és véget vet a telekspekulációnak.

9. A szakszervezetek önállóságának és szabadságának teljes elismerése.

10. A parlament ellenőrző és kezdeményező funkciójának elismerése és fejlesztése. A monopóliumok tevékenységét, a mafia garázdálkodását vizsgáló parlamenti bizottságok újjáalakítása.

*

Az olaszországi választások *nemzetközi hatása* kétirányú: egyrészt fokozza azokat a nehézségeket, s az eddiginél is bonyolultabbá teszi azokat a körülményeket, amelyek között az imperialista nagyhatalmak a NATO-politikát folytatják; másrészt erősíteni fogja a nyugat-európai munkásmozgalom harcos fellendülését és a haladó mozgalmakat.

Digitized by Google

A nagyburzsoázia sajtója a választásokat követő első napokban csak meghökkenést árult el. Talányos vezércikkében a Le Monde is zavartan és zavarosan foglalkozott ezzel a témával. Minthogy a kommunista párt győzelmét nem akarta jelentőségének megfelelően elismerni, érvelni sem tudott. Valószínűleg nem is akart többet mondani, mint azt, amivel a cikk befejeződik, hogy ti. az olasz belpolitikai helyzet alakulása óhatatlanul ki fog hatni az egész „európai" fejlődésre.[10] Ebből a néhány szóból kiérződik a NATO országok burzsoáziájának az ijedelme annak láttán, hogy a „nagy prosperitás" ellenére a népi erők előretörtek Olaszországban.

Az Atlanti Szövetség belső ellentétei az utóbbi időben már meglehetősen kiéleződtek. De Gaulle önálló atomfegyverkezési programjával és Angliának a Közös Piactól való távoltartásával. Imperialista vezető körökben most attól félnek, hogy Olaszország is „bizonytalan tényezővé" válik. Az amerikai sajtó nem is titkolja aggodalmát a balra tartó Olaszország további külpolitikai orientációját illetően. A New York Times szerint a kommunista szavazatok növekedése nyugtalanító; egyenesen riasztó az, hogy az új választók, vagyis a fiatalok, a kommunisták felé fordulnak. A Washington Post komoran ír arról a lehetőségről, hogy a kommunisták bekerülhetnek a kormányba. Egyes burzsoá lapok a Nyugat-Európában jelentkező baloldali tendenciák fő forrását abban látják, hogy ezek az országok egyre inkább húzódoznak az atomfegyverkezéstől, amelyre az USA atlanti politikája kötelezi őket. Ha a választások után megalakuló olasz kormány függetlenebb külpolitikát kezdene, ez lazítaná a NATO belső „egységét" és tovább csökkentené az Egyesült Államok befolyását Nyugat-Európában.

A progresszív elemek az olasz választási eredmények józan megítélését és helyes következtetések levonását kívánják. A francia haladó katolikus értelmiség hetilapja, „Temoignage Chrétien" bírálja az olasz kereszténydemokrata pártot. Fejére olvassa, hogy vereségének oka az az ingadozás, kétértelműség és bátortalanság, amellyel a „balközép" kormányban részt vett. A lap szerint az olasz kereszténydemokraták még így is több szavazatot kaptak, mint „amennyi politikai érdemeiknél fogva megilleti őket". Azt ajánlja, hogy a választások után kialakuló helyzetben kövessenek határozottabban demokratikus irányt.

Nennieket a francia baloldali szocialisták bírálják. A France Observateur többek közt ezt írja: „Az a benyomásunk, hogy az olasz szocialista pártnak az ártott, hogy olyan politikai vállalkozásban vett részt, amelyet mindenki monopóliumellenes, demokratikus szövetségnek mondott, amelyről azonban kiderült, hogy a

[10] Le Monde 1963. május 3.

Digitized by Google

munkásmozgalom egy töredékének a szövetsége a monopóliumokkal". Ez a vélemény közel van a kommunistákéhoz.

Annál is kevésbé maradhat el az olasz kommunisták győzelmének hatása a nyugat-európai munkásmozgalomra, mert a balratolódás tendenciája egész Európában észlelhető. A franciaországi pótválasztásokon (Szajna megye 52. választókerületében és Gardban) a kommunisták győztek, a gaulleisták pedig vereséget szenvedtek. Angliában a munkáspárt 573 mandátumot nyert a konzervatívoktól. A haladó erők összefogásának megindító példája volt az európai országok küldötteinek kongresszusa Spanyolország védelméért, a véres kezű Franco rendszere ellen. Részt vettek ezen a kongresszuson kommunista, szocialista és katolikus személyiségek.

Ilyen politikai helyzetben zajlottak le az olaszországi választások.

Az Olasz Kommunista Párt győzelme „azoknak a hajtóerőknek a növekedéséről tanúskodik, amelyeknek a kezében vannak a társadalom demokratikus és szocialista átalakulásának emelői."[11] A munkásegység, az osztályöntudat és a demokratikus népi összefogás politikája győzött Olaszországban, s ez csak erősítheti a munkásegységet, a demokratikus erők tömörülését a többi nyugat-európai országban is.

Az olasz kommunisták nem akarnak most „megpihenni babérjaikon". Jól tudják, hogy a választási győzelem nem zárta le a harcok sorát, „de sokkal kedvezőbb feltételeket teremtett a további előrehaladáshoz".[12] A párt felveti a kormányban való részvételének igényét; mert „a béke, a gazdasági és társadalmi haladás megvalósítása során nem lehet kizárni olyan hatalmas baloldali és demokratikus tömegeket a kormánypolitikában való részvételtől, aminők ma a kommunistákat követik."[13]

Amikor a kommunista pártok az olasz testvérpárt győzelmét köszöntik, s a haladó nemzetközi erők örömüknek adnak kifejezést — a demokrácia és a béke ügyének előmozdítóját üdvözlik a baloldali erők nagy sikerében.

[11] Unita 1963. május 12. (melléklet)
[12] Uo.
[13] Az OKP vezetőségének határozata, Unita 1963. május 12.

Digitized by Google

A békés egymás mellett élés és a szovjet-amerikai viszony

Írta DARVASI ISTVÁN

Nincs példa a történelemben arra, hogy valaha is a maihoz fogható nagyságú erők álltak volna csatasorba a béke védelmében. Nagy szükség is van erre, mert sohasem volt eddig olyan háborús veszély, amely a maihoz hasonlóan, az emberiség nagy hányadának létét tette volna kérdésessé.

Nem arról van szó elsősorban, hogy a jobb és hatásosabb fegyverek ma a béke, a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás erőinek kezében vannak. A lényeget maguk a fegyvereket kezükben tartó és azokra támaszkodó társadalmi erők jelentik. A szocialista világrendszer országai támaszai és szövetségesei minden olyan népnek, amely nemzeti függetlenségért harcol vagy ezt védelmezi, minden olyan népnek, amely az imperializmus ellen, a békéért küzd. Ez készteti az imperialistákat arra, hogy óvakodjanak egy harmadik világháború kirobbantásától. A béke azonban ingatag mindaddig, amíg a puszta erőviszonyok biztosítják. A szilárd és hosszan tartó békéhez az szükséges, hogy megoldódjanak a világpolitika legfontosabb kérdései, és ezzel felengedjen a nemzetközi feszültség. A békés egymás mellett élés politikája csak akkor jut diadalra, ha elhárul minden akadály, amely ma útjában áll. Ehhez létre kell jönnie a megállapodásnak az általános és teljes leszerelésről, rendezni kell a német kérdést, és nem utolsósorban teljesen fel kell számolni a gyarmati rendszer utolsó maradványait is. Tiszteletben kell tartani minden nép függetlenségét és önrendelkezési jogát.

Mindez akkor érhető el, ha minden nép és minden kormány kiveszi a részét a békéért vívott harcból. A feszültség enyhítésének irányában tett minden lépés egy lépéssel hátrább szorítja a háború erőit. Mégis, teljesen helytálló az a megállapítás, hogy a nemzetközi feszültség *általános* enyhülése *ma* jórészt a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok viszonyától függ. Hangsúlyozzuk, hogy a nemzetközi feszültség általános enyhüléséről — azaz korántsem minden vitás kérdés megoldásáról van szó. Nincs szó tehát arról, hogy túlzott jelentőséget tulajdonítva a szovjet—ame-

Digitized by Google

rikai viszonynak, le akarnánk becsülni, vagy csökkenteni akarnánk más államok súlyát és felelősségét.

Az amerikai—szovjet viszonynak nem mindig volt ekkora fontossága. Létrejöttének első éveiben a fiatal szovjet államnak lélegzetvételre volt szüksége, hogy megszilárdíthassa az új társadelmi rendet és megkezdhesse a szocializmus felépítését. Akkor még sem gazdaságilag, sem katonailag nem volt erős. Több mint négy évtizeddel ezelőtt az Amerikai Egyesült Államoknak sem volt akkora befolyása a kapitalista világra, mint ma, és nem rendelkezett a maihoz hasonló katonai erővel sem. A Szovjetunió nem volt képes arra, hogy megakadályozza a második világháborút, holott mindent megtett, hogy felsorakoztassa a béke erőit a fasiszta Németország részéről fenyegető háborús veszéllyel szemben. Másfelől a szocializmussal szembeni gyűlölet és a tőle való félelem akkor még nem vált a mostanihoz hasonló mértékben uralkodó vonásává a nagy tőkésállamok egymás közti kapcsolatainak.

Ma a Szovjetuniónak és az Amerikai Egyesült Államoknak elhatározó, ha nem döntő szerepe van a világháború elhárítása szempontjából. A Szovjetunió nem egyszerűen az egyik szocialista állam, nem is csak egyszerűen a világ legerősebb katonai hatalma, hanem békepolitikájánál, antiimperialista politikájánál fogva minden békére, függetlenségre vágyó nép érdekeinek kifejezője és képviselője. A Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonya mindig tükrözi a nemzetközi erőviszonyokat. Ez a két hatalom ma akkora világpolitikai súllyal rendelkezik, hogy viszonyuk végletes kiéleződése nem egyszerűen államok közötti háborút, hanem világháborút, jó viszonyuk pedig nem egyszerűen két állam közti jó viszonyt, hanem világbékét, megegyezést jelenthet. Másfelől a haditechnika fejlettségénél fogva a ma világháborúja mindenképpen atom- és hidrogénbombákkal vívott háború lenne, a mai világ két legnagyobb nukleáris hatalma pedig a Szovjetunió és az Egyesült Államok.

A nukleáris háború minőségileg különbözik minden eddigi háborútól. Az interkontinentális rakéták hatósugara gyakorlatilag korlátlan, a nukleáris bombák pusztító ereje pedig semmihez más eddigi fegyveréhez nem hasonlítható. Nincs többé hátország, nincs sebezhetetlen terület. A nukleáris töltetet hordozó interkontinentális rakéták mindenhová eljutnak, mégpedig igen rövid idő alatt, s a Szovjetunió globális rakétái ellen egyszerűen nincs védekezés. Thomas K. Finletter amerikai szerző „A külpolitika következő időszaka: a hatvanas évek" című könyvében megírja, hogy az Egyesült Államok hatalmi helyzetében 1945 óta bekövetkezett legfontosabb változás „az amerikai légi atomfölény elvesztése, illetve Oroszország légi atomerejének teljes kifejlődése. Minden más forradalmi változás, amely a nemzetközi küzdőtéren bekövet-

Digitized by Google

kezett, s amellyel az elszigeteltségéből kilépett Egyesült Államok szemben találta magát, kisebb jelentőségű ennél. Még az orosz forradalom lendülete, s Kínának kommunista hatalomként való újjászületése és a gyarmatosítás elleni forradalom kibontakozása is mögötte marad az Egyesült Államokra gyakorolt hatás tekintetében a fegyverek forradalmának." Felesleges itt vitatkoznunk Finletterrel azon, hogy természetesen rosszul ítéli meg a helyzetet, hiszen bármilyen nagy csapás is Amerikára az atomfölény elvesztése, ez össze sem hasonlítható azzal a csapással, amelyet a szocialista világrendszer létrejötte és a gyarmati rendszer széthullása mért nemcsak rá, hanem az egész kapitalista rendszerre.

Finletter — jóllehet terjedelmes könyvében nem talál helyet arra, hogy ésszerű javaslatot tegyen a szerinte is vésztjósló fegyverkezési hajsza kiküszöbölésére — lényegileg elismeri, hogy a Szovjetunió nem akar háborút. „Az orosz politika — hozzánk hasonlóan — szemmel láthatólag vigyáz arra — írja —, hogy semmi olyasmi ne történhessék, ami általános atomháborúhoz vezethetne... Pillanatnyilag úgy látszik, hogy az oroszok el akarnak kerülni minden olyan lépést, amely bármiféle háborút okozhatna." A szerző azt is érzi, hogy a világ tömegei megmagyarázhatatlannak tartják a leszerelés egy helyben topogását. „A világ közvéleménye — írja — jelentős befolyással lehet arra, hogy mit teszünk mi és az oroszok... A világ közvéleménye előtt mindannyian elköteleztük magunkat a béke és nemrégiben a leszerelés mellett, ami a béke elérésének az útja... Nem fordíthatunk neki hátat anélkül, hogy ne ártanánk világpozíciónknak." Finletter tehát igen közel jut ahhoz a felismeréshez, hogy a mai nemzetközi helyzet fő relációja: az amerikai—szovjet viszony, de nem von le ebből egyetlen hasznos következtetést sem.

Szovjet oldalról a legteljesebb felelősséggel kezelik a két nagyhatalom viszonyát, és a szovjet—amerikai kapcsolatokat a világpolitika sarkalatos kérdésének tartják. Hruscsov elvtárs 1957. május 10-én Turner Catledge-zsel, a New York Times szerkesztőjével folytatott beszélgetése során kijelentette: „Ha konkrétabban beszélünk a nemzetközi feszültségről, a kérdés végső fokon lényegében két ország, a Szovjetunió és az Egyesült Államok közti viszonyra vezethető vissza. Ennek az a magyarázata, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok ipari tekintetben a legnagyobb, katonai tekintetben a legerősebb hatalmak, amelyek ráadásul atom- és hidrogénfegyverrel, s hatalmas tömegű hagyományos fegyverzettel rendelkeznek. A nemzetközi politika küzdőterén ez a két állam folytatja a leghevesebb vitát. Úgy véljük, ha a Szovjetunió meg tud egyezni az Egyesült Államokkal, akkor nem lesz nehéz megegyezni Angliával, Franciaországgal és más országokkal sem. Emellett persze szem előtt tartjuk, hogy az Egyesült Álla-

Digitized by Google

mokkal való megegyezésünknek nem szabad sértenie Anglia, Németország, Franciaország, vagy más államok érdekeit... A kérdés tehát az, baráti alapon fejlődnek-e a jövőben kapcsolataink, vagy pedig ezután is fennmarad a feszültség országaink között." Hruscsov elvtárs 1959 szeptemberében, amerikai látogatása előtt cikket írt a Foreign Affairs amerikai folyóirat számára s ebben újból kifejtette: „Ha a szovjet—amerikai viszony tisztul, ez elkerülhetetlenül megnyilvánul majd a többi állammal való viszony javulásában is, segítségünkre lesz abban, hogy a sötét felhőket a földkerekség más helyein is eloszlassuk. Magától értetődik, hogy nemcsak az Egyesült Államokkal akarjuk a barátságot, hanem az Egyesült Államok barátaival is. Ugyanakkor azt akarjuk, hogy az Egyesült Államok ne csak velünk, hanem barátainkkal is jó viszonyban legyenek."

A Szovjetunió külpolitikai lépéseivel is bizonyítja, hogy nagy fontosságot tulajdonít az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyának. Számos szovjet kezdeményezésnek világosan az a célja, hogy javítsa a két állam kapcsolatait és ezzel enyhítse a feszültséget. Az atom- és hidrogénfegyverekkel folytatott kísérletek megszüntetésétől a tudományos együttműködésen keresztül egészen a kulturális cseréig minden területen születtek és születnek szovjet kezdeményezések.

Az atomkor, a nukleáris világháború veszélyének kora olyan külpolitikát, olyan diplomáciát követel, amelynek elsődleges feladata az, hogy a békés egymás mellett élés szolgálatában mindenekelőtt elhárítsa az atomháború veszélyét. Ezt kívánják az egész emberiség érdekei, ezt kívánja a szocializmus, a kommunizmus építése, ez a feltétele a békés versenynek, a szocializmus békés győzelmének. Ehhez az szükséges, hogy a két legerősebb nagyhatalom ne fegyverkezési versenyt folytasson, hanem békében éljen egymással. A két nagyhatalom jó viszonya a döntő tényező akkor is, amikor magáról a béke és a háború közti választásról van szó, de akkor is, amikor más, kisebb-nagyobb kérdések eldöntése van napirenden. Ezt az elmúlt évek példái igen szemléletesen megmutatták.

Hadd emlékeztessünk itt a múlt év őszi Karib-tengeri válságra. Anélkül, hogy az események ismételt leírásába belebocsátkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a békét végül is a két nagyhatalom megegyezése mentette meg. Megmentette egy olyan pillanatban, amikor az emberiség a szó szoros értelmében a háború küszöbén állott. Nyilvánvaló, hogy a két fél teljesen más álláspontból indult ki. A Szovjetunió Kuba függetlenségét és az emberiség békéjét akarta megmenteni, az amerikai imperializmus pedig az utolsó pillanatban kénytelen volt visszavonulni, mert erre kényszerítette a Szovjetunió határozott cselekvése. A lényeg mégis az,

Digitized by Google

hogy a két nagyhatalom egyetértésre tudott jutni és ez elhárította a már-már kitörő világháborút.

Más példák is bizonyítják, hogy a két nagyhatalom egyetértése esetén megoldást lehet találni a még oly bonyolult kérdésekre is, és az egyensúly akkor borul fel ismét, ha az egyik nagyhatalom megszegi a megállapodást. Az elmúlt esztendőben sikerült véget vetni a laoszi polgárháborúnak és megállapodni az ország semlegességében. Ma azért válságos újból a helyzet Laoszban, mert az Amerikai Egyesült Államok nem tartotta és nem tartja be a megállapodást. Hasonló a helyzet az indokínai fegyverszünettel is. Amerika annak idején nem írta alá az okmányt, hogy ezzel szabad kezet tartson fenn magának. Ezért van Dél-Vietnamban még mindig amerikai zsoldban álló bábrendszer, és ezért folyik polgárháború.

Jogos kérdés természetesen az: mennyiben képes, mennyiben illetékes a „két nagy" más országok nevében politizálni, megegyezni és mennyire tudja szavatolni a megegyezést? Várható-e, hogy más országok is magukévá teszik a két kormány álláspontját?

Ami a szocializmus országait illeti, a kérdés teljesen világos. Minden szocialista ország független, önálló külpolitikát folytat, de egyikük sem akar háborút, mindegyikük a vitás kérdések békés megoldásán fáradozik. Mindannyiuknak az érdekei megegyeznek az imperializmus ellen, a békéért, a leszerelésért, a nemzetek függetlenségéért vívott harcban, és ezekben a kérdésekben teljes mértékben azonos az álláspontjuk. A Szovjetuniónak nincsenek a többi szocialista országokétól eltérő, külön érdekei a világpolitika nagy, létfontosságú kérdéseiben. A Szovjetuniónak az Amerikai Egyesült Államokkal a mai nemzetközi helyzet fő kérdéseiben elért minden megegyezése egyaránt szolgálja az összes szocialista országok érdekeit, mert enyhíti a feszültséget és csökkenti a háborús veszélyt. Az ilyen megegyezések egyúttal az egész emberiség érdekeit szolgálják. A Szovjetunió tehát minden szocialista ország és — bátran mondhatjuk — az egész emberiség nevében cselekszik. „A Szovjetunió — mondta Gomulka elvtárs a Német Szocialista Egységpárt VI. kongresszusán, ez év januárjában — a szocialista tábor fő és döntő ereje, amely nélkül egyetlen szocialista állam sem tudná megállni a helyét az imperializmussal vívott harcban. Erről egyetlen kommunista párt sem feledkezhet meg, különösen nem a szocialista országok pártjai. A Szovjetunió hatalmas ereje, nukleáris hadereje, a szocialista táborban elfoglalt központi helye nagy felelősséget ró az SZKP-ra és a Szovjetunió kormányára minden nemzetközi politikai lépésért, az emberiség sorsáért. Egyetlen más párt, egyetlen más szocialista ország sem visel ekkora felelősséget." A szocialista országok emellett mindig nyugodtak lehetnek afelől, hogy a Szovjetunió nem kezd háborút.

Digitized by Google

A szocialista táborban a „mindenki egyért, egy mindenkiért" elve uralkodik.

Jóval bonyolultabb a kérdés az atlanti világban. Először is: az Amerikai Egyesült Államok kormánya mindeddig nem tett le az eszeveszett fegyverkezésről, nem mondott le arról, hogy visszaszerezze katonai fölényét és visszatérjen az erő politikájára. Igaz ugyan, hogy Kennedy elnök az ENSZ-közgyűlés XVI. ülésszakán mondott beszédében kijelentette, hogy „a feltétel nélküli háború nem vezethet többé feltétlen győzelemre és nem szolgálhat többé a viták eldöntésének eszközéül", az Egyesült Államok azonban mégis tovább játssza a nemzetközi csendőr szerepét, szembeszáll a népek igazságos társadalmi harcával, és felelőtlenül kacérkodik a nukleáris világkatasztrófával. Ahhoz, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió viszonya normalizálódjék, mindenekelőtt magában az USA-ban kell megfelelő felismerésre jutniok a felelős kormányférfiaknak. Tovább kell jutniok annál a puszta megállapításnál, hogy egy nukleáris világháborúban nem lenne győztes. Szükséges ezenkívül a megfelelő józanság, a realitások gyakorlati figyelembevétele, és az hogy a szovjet—amerikai viszonynak — a Szovjetunió kormányához hasonlóan — megkülönböztetett figyelmet szenteljenek.

A két ország viszonyának egyik bonyolult problémája az, hogy az USA kormánya, a szabadság védelmezőjének kiáltva ki önmagát, beavatkozik más népek belügyeibe, fegyveresen száll szembe a népek függetlenségi mozgalmaival, fegyverrel akarja megállítani a társadalmi haladást, és új gyarmatosítóként jelentkezik mindenütt a régiek helyén. Propagandájában pedig szovjet beavatkozásról, aknamunkáról kiáltozik, valahányszor a népek fegyvert fognak nemzeti vagy társadalmi felszabadításukért. Az Egyesült Államok kormányának előbb-utóbb le kell tennie arról, hogy minden nemzeti és társadalmi mozgalmat külső okokkal magyarázzon. Tudomásul kell viszont vennie azt, hogy a népeknek joguk van támogatásért folyamodni a velük szolidáris erőkhöz.

Az Amerikai Egyesült Államok az Atlanti Szövetség tagja és sok tekintetben ma is vezetője. Eltekintve attól, hogy az Atlanti Szövetség jellegénél fogva agresszív katonai szervezet, vezető államainak kormányai között számos ellentét van, egyebek között éppen a nukleáris ütőerő tekintetében. Anglia maga is atomhatalom, De Gaulle nem akar lemondani arról, hogy Franciaország önálló atom-ütőerővel rendelkezzék, Nyugat-Németország pedig mindenáron igyekszik nukleáris fegyverekhez jutni. Lehet-e ilyen körülmények között azt mondani, hogy amerikai—szovjet megegyezés egyáltalán lehetséges, és ha igen, vállalhat-e kötelezettséget az Amerikai Egyesült Államok partnerei helyett és nevében? Különösen indokolt a kérdés most, amikor az Amerikai Egyesült Államoknak a nyugati világban játszott vezető szerepe már nem

Digitized by Google

olyan egyértelmű, mint korábban volt. Ami azonban a katonai erőt, és az ipari potenciált illeti, az amerikai vezető szerep még ma sem kétséges. Ha azonban másként fogalmazzuk a kérdést, mindjárt világosabb lesz a válasz is: bár nem zárható ki, hogy például Nyugat-Németország imperialista, revansiszta körei kalandorságra vetemednek, az aligha hihető, hogy Amerika támogatása, vagy beleegyezése nélkül ilyesmibe bocsátkoznak. Tudniok kell ugyanis, hogy bármelyik „végén" kezdik is ki egy támadással a szocialista tábort, ez háborút jelent az egész szocialista világgal és azonnali nukleáris megtorlást von maga után. Hruscsov elvtárs nemegyszer figyelmeztette a nyugatnémet militaristákat, hogy ha támadnak, Nyugat-Németország egyszer és mindenkorra eltűnik a föld színéről. Így mindenesetre kisebb a valószínűsége annak, hogy bármely tőkés ország világháborút robbanthat ki az Amerikai Egyesült Államok aktív támogatása vagy egyetértése nélkül.

Az amerikai—szovjet viszonyhoz jutunk el akkor is, ha a mai nemzetközi helyzet legfőbb megoldatlan problémáit vizsgáljuk. Aligha kell magyarázni — az idestova másfél évtizede folyó tárgyalások is bizonyítják —, hogy a leszerelés kérdése azért megoldatlan, mert az egyik ebben legilletékesebb hatalom, a Szovjetunió akarja, a másik, az Amerikai Egyesült Államok mindeddig nem akarja a megoldást. Eklatáns példája ennek a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek megtiltásának problémája. A két fél nemegyszer járt már közel a megegyezéshez, s a Szovjetunió újabb javaslatokkal próbálja elősegíteni a megállapodást, de mindig az amerikaiak azok, akik az utolsó pillanatban visszalépnek. Joggal vethető fel persze az a kérdés is, hogy mit ér egy olyan szovjet—amerikai megállapodás, amelyet például De Gaulle nem ismer el. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy politikai és morális szempontból más dolog atombombákat robbantani akkor, amikor másutt is robbantanak, és egészen más akkor, amikor a két nagyhatalom megállapodása folytán atomcsend uralkodik. A tömegek ellenőrzését mind nehezebb kijátszani. Hasonló, bár nem egészen azonos a helyzet a német kérdésben, még akkor is, ha az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Németország álláspontja nem feltétlenül és nem mindenben egyezik. Ha ugyanis az Amerikai Egyesült Államok hajlandó elismerni a két Németország létezésének tényét és kész aláírni a német békeszerződést, akkor minden befolyását latba vetve el tudja érni, hogy nyugatnémet partnere is hasonló álláspontra helyezkedjék. Világos, ugyanis, hogy ez nem utolsósorban az amerikai—nyugatnémet erőviszonyok kérdése.

Ugyanígy áll a helyzet például az atommentes övezetek megteremtésével és a mai nemzetközi helyzet számos más nyugtalanító kérdésével. Mindegyik azért megoldatlan, mert az Amerikai Egyesült Államok eddig akadályozta és akadályozza a megegye-

Digitized by Google

zést. Akadályozza még akkor is, amikor például Anglia, saját jól felfogott érdekeiből kiindulva, hajlik afelé, hogy magáévá tegye a közép-európai atommentes övezet gondolatát, amelyet annak idején maga Eden is felvetett.

A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közötti viszony nem pusztán két ország viszonya, nem azonos két más ország viszonyával. Az egyik a világ első szocialista állama, a világ legerősebb állama, békés nagyhatalom. A másik a kapitalista világ legerősebb országa, imperialista nagyhatalom. E két országnak úgy kellene rendeznie kapcsolatait, hogy az kihasson az egész világ sorsára. Van-e ennek lehetősége? Ésszerű-e azt várni, hogy ilyen értelemben javulnak meg a szovjet—amerikai kapcsolatok?

Nyilvánvalóan nincsenek olyan illúzióink, hogy megváltozott az imperializmus természete. A tény azonban az, hogy megváltozott az imperializmus helyzete és lényegesen csökkent cselekvési szabadsága. A világ legerősebb állama nem az imperialista Amerikai Egyesült Államok, hanem a szocialista Szovjetunió. Ez az, ami felismertette az Amerikai Egyesült Államok vezető köreivel, hogy többé nem indíthatnak háborút saját fennmaradásuk kockáztatása nélkül. Ez azonban még csak puszta felismerés. Innen tovább kell jutniok, hogy levonják a szükséges konzekvenciákat és a békés egymás mellett élés álláspontjára helyezkedjenek. Biztos, hogy ez nem könnyű és nem gyors folyamat. Ha azonban a „felszabadítás" dullesi politikájától eljutottak eddig a felismerésig, akkor semmi okunk kételkedni abban, hogy a felismeréstől eljutnak a konzekvenciákig. Az út első szakaszát is az erőviszonyok hatására tették meg Amerika urai, bízhatunk tehát abban, hogy ugyanígy, az erőviszonyok nyomása alatt, megteszik az út másik szakaszát is. Ők azt mondják, bíznak a kapitalizmus életerejében, fölényében és nem hisznek a szocializmus békés győzelmében. Így tehát — ha valóban ennyire bíznak önmagukban — nem is kell megijedniök a békés versenytől. Ez hasznára is válnék a két ország és a világ népeinek, és valóban hitelesen bizonyítaná, melyik rendszer van fölényben. Az egyébként, hogy a két nagy állam közeledése nem lehetetlenség, néhányszor már bebizonyosodott. Egyetértésükkel lehetővé vált a megegyezés abban, hogy az Antarktiszt ne használják fel háborús célokra, vannak közöttük tudományos és kulturális kapcsolatok. Csak a minap olvashattunk arról, hogy újabb szovjet—amerikai megállapodás született az atomenergia békés felhasználásában való együttműködésről. Volt már példa arra is, hogy közösen léptek fel az ENSZ-ben.

A két ország és a világ tömegei óhajtják, sőt követelik, hogy kormányaik egyezzenek meg egymással. A Szovjetunió kormánya e tekintetben is saját népének és a világ népeinek óhajai, érdekei

Digitized by Google

szerint jár el. Az is kiderült az utóbbi időben, hogy az Egyesült Államok kormánya félrevezeti a világot, amikor agresszív, háborús politikájának indokolásaképpen egyebek között az amerikai nép érzelmeire apellál. Legjobban éppen Hruscsov elvtárs amerikai útja mutatta meg, hogy a dolgozó tömegek ott sem akarnak háborút, és még kevésbé óhajtanak egy kommunizmusellenes kereszteshadjárat ágyútöltelékeivé lenni. Nem akarják, nem értik még a kommunizmust, de akarják a békét, és ha ehhez szovjet—amerikai jóviszony kell, nem utasítják el ezt sem. Különösen azok után nem, hogy alkalmuk volt hivatott tolmácsolásban végre a maga igazságában megismerni a Szovjetunió békepolitikáját.

A békés egymás mellett élés politikája a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élését jelenti. A cél az emberiség megmentése a háborútól, az, hogy a legkedvezőbb feltételeket biztosítsuk minden népnek a jogaiért vívott harchoz, minden gyarmati népnek a nemzeti függetlenségi harchoz, a szocializmusnak a békés győzelemhez. A szovjet—amerikai viszony javulása kétségkívül nagymértékben közelebb vinne e célok eléréséhez.

Digitized by Google

A két munkáspárt egyesülésének tizenötödik évfordulójára

Írta SZABÓ BÁLINT

Nagy jelentőségű, egész népünk jövőjére kiható történelmi eseményre emlékezünk: másfél évtizeddel ezelőtt, 1948 júniusában mondta ki a Magyar Kommunista Párt IV. és a Szociáldemokrata Párt XXXVII. kongresszusa a két párt egyesülését. Ezzel megszűnt a magyar munkásosztály több évtizedes kettéosztottsága; az opportunizmus vereségének, *a marxi—lenini elvek diadalának jegyében létrejött a munkásosztály egységes forradalmi pártja.*

A két munkáspárt egyesülése hazánkban szerves része volt a munkáshatalom győzelmének; az egyesülés mintegy betetőzte, teljessé tette a munkásosztálynak a hatalomért, a proletárdiktatúra megteremtéséért vívott harcát. Mindennek nagy, szimbolikus jelentősége is van: szemléltetően bizonyítja a munkásosztály politikai, ideológiai és szervezeti egységének óriási szerepét a tőkés elnyomás és kizsákmányolás megszüntetéséért, az új, osztály nélküli társadalom felépítéséért vívott harcban.

A munkásosztály kettészakítottságának megszüntetése 1948 júniusában hatalmas energiákat szabadított fel a szocialista építéshez. Az egyesüléssel megszilárdult a munkásosztály vezető szerepe, kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy a munkásosztály a szocializmus építésének platformján maga mögé tömörítse a dolgozó parasztság és más dolgozó rétegek tömegeit. Az egyesülés szilárd alapul szolgált az ipari burzsoázia teljes felszámolásához, a kulturális forradalom kibontakozásához, majd a falu szocialista átalakításához. Napjainkban, amikor a szocializmus teljes felépítéséért folyó harcban egyre növekszik a forradalmi párt vezető szerepe, az egyesülés történelmi jelentősége különösen világosan mutatkozik meg.

A munkásosztály egységének szilárd objektív alapja van: az osztályérdekek egysége. A munkásegység, s különösen annak fejlett formája, az egységes forradalmi munkáspárt azonban nem alakul ki spontán módon. Az egység — mutatott rá Lenin — „a kapitalizmus szétforgácsoló, szétválasztó, nyomasztó feltételei kö-

Digitized by Google

vetkeztében nem egyszerre, hanem csak kitartó munka és óriási türelem árán jön létre".* A kapitalizmus viszonyai között a különböző kispolgári, burzsoá eszméknek a munkásosztályra gyakorolt hatása, a burzsoázia tudatos egységromboló törekvése oda vezet, hogy reformista, opportunista áramlatok alakulnak ki a munkásosztály soraiban, felaprózódik a munkásság ereje, a kizsákmányoló osztályok könnyebben tarthatják fenn gazdasági és politikai hatalmukat. Hazánkban is a munkásosztály legjobbjainak az opportunizmus, a reformizmus ellen vívott sok évtizedes harca alapozta meg a munkásosztály harci egységét, majd a két pártnak a marxizmus—leninizmus eszméi alapján való egyesülését.

A munkásosztály forradalmi egységéért folyó harc még azokban az időkben indult meg, amikor a munkásosztály először lépett fel önálló politikai erőként és megkezdte szervezkedését. Évtizedek teltek el addig, amíg a marxizmus legyőzte a munkásosztály harcára vonatkozó, de ezt helytelen irányban befolyásoló különféle elméleteket: a proudhonizmust, a bakuninizmust és a munkásmozgalomban lábra kapott, de a proletár osztályharc vezetésére alkalmatlan egyéb ideológiákat. Mintegy fél évszázad harcának eredményeként a marxizmus győzelmet aratott, s megindult a marxizmus talajára helyezkedett önálló munkáspártok kialakulása. Ennek a folyamatnak szerves része volt a magyarországi munkások legjobbjainak harca az önálló proletárpárt megteremtéséért, majd 1890-ben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt létrejötte.

Megalakulásakor a szociáldemokrata párt marxista programot tűzött maga elé; feladatának azt tekintette, hogy tömörítse és felkészítse a szocialista forradalomra az ipari és mezőgazdasági proletariátust. A Szociáldemokrata Párt megalakulása fontos lépés volt a magyarországi munkásság osztállyá szerveződésének útján. Tevékenységének kezdetén a párt nagy és pozitív szerepet töltött be a munkásosztály gazdasági és politikai küzdelmeinek szervezésében és vezetésében, a marxizmus eszméinek terjesztésében. Ez a pozitív fejlődés azonban rövidesen megtört. Az opportunizmusnak a századforduló idején való fellépése — amely nemzetközi jelenség volt — meggátolta, hogy a szociáldemokrata párt sikerrel vezesse a munkásosztálynak és szövetségeseinek a társadalom forradalmi átalakulásáért vívott harcát. A párt vezetősége gyakorlatilag szakított a marxizmussal, sorra feladta a munkásosztály forradalmi követeléseit, s az első világháború idején eljutott az imperialista rablóháború támogatásáig, a munkásosztály ügyének teljes elárulásáig.

Akkor következett ez be, amikor a kapitalizmus eljutott fejlődésének utolsó, imperialista szakaszába, a proletárforradalmak

* Lenin Művei, 8. köt., 517. old.

Digitized by Google

korszakába. A történelem a munkásosztály forradalmi vezetésének megteremtését követelte meg. Ezt a feladatot teljesítette Lenin, aki az új történelmi körülmények között mesterien fejlesztette tovább Marx és Engels tanításait. Lenin vezetésével alakult meg Oroszországban a munkásosztály első új típusú forradalmi pártja, amely létrejöttétől kezdve szembeszállt az opportunizmussal, s határozottan szakított a II. Internacionálé pártjainak megalkuvó politikájával. Ezzel új, lenini szakasz kezdődött meg a marxizmus fejlődésében; nemzetközi méretekben kibontakozott a harc a revizionista árulás ellen, a munkásosztály erőinek új alapon, a forradalmi szocializmus, a marxizmus—leninizmus eszméi alapján való egyesítéséért.

Hazánkban fordulópontot jelentett ebben a harcban a Kommunista Párt megalakulása 1918 novemberében. A Kommunista Párt, élén a Szovjet-Oroszországból hazatért, a bolsevizmus iskoláját kijárt harcosokkal, egyesítette soraiban a magyar munkásmozgalom legforradalmibb elemeit, főként a szociáldemokrata párt volt tagjait, akiknek egy része már előbb szembehelyezkedett az áruló jobboldali vezetőkkel. A KMP a marxizmus—leninizmus elmélete által irányított forradalmi munkáspárt volt, létrejötte és tevékenysége minőségi változást jelentett a munkásosztály forradalmi egységének helyreállításáért vívott küzdelemben. Megalakulásától kezdve következetesen harcolt a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek opportunizmusa ellen, azért, hogy kivonja a munkásosztály tömegeit a reformista vezetés befolyása alól, megteremtse a munkásosztály egységét, s győzelemre vigye a szocialista forradalom ügyét.

A Kommunista Párt vezette néptömegek forradalmi harca rövid idő alatt történelmi jelentőségű győzelmet hozott: létrejött a Magyar Tanácsköztársaság. A Tanácsköztársaság kikiáltása — mint ismeretes — a munkásegység helyreállításával történt: egyesült a két munkáspárt. Az egyesülés a munkásosztály hatalmas diadala volt, a dolgozó nép követelése, s annak a megnyilvánulása, hogy a kommunista párt forradalmi eszméi nagy tömegeket ragadtak magukkal, a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek a befolyása pedig jelentősen csökkent. A reformizmus teljes elméleti szétzúzása, a munkásáruló vezetők maradéktalan leleplezése azonban ekkor még nem történt meg. Ez súlyos veszélyt rejtett magában és nagy kárt okozott a munkásosztály ügyének. A szociáldemokrata párt munkás-tagjainak nagy része és sok vezetője is harcos kommunistává vált és odaadóan küzdött a külső és belső ellenforradalom erői ellen, a proletárdiktatúra kiépítéséért és megszilárdításáért; az egyesült pártban bennmaradt jobboldaliak azonban romboltak a még alakulóban levő egységet, s tevékenységükkel a fiatal tanácshatalomra törő ellenséget segítették.

Digitized by Google

Az 1919-es egyesülés fontos történelmi tapasztalatokat nyújtott a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomnak. Rávilágított arra: milyen hatalmas, ellenállhatatlan erővé válik a munkásosztály akkor, ha egyesíti sorait. Az egyesülés és a Tanácsköztársaság egész története egyúttal a gyakorlatban bizonyította be azt is, hogy a proletárhatalom megtartásának egyik fő feltétele: a munkásmozgalmon belüli opportunizmus teljes leküzdése, a megalkuvók, a reformisták könyörtelen kiűzése a munkásosztály forradalmi pártjából.

A Tanácsköztársaság leverése után megsemmisült a munkásegység, s mind jobban elmélyült a munkásmozgalom kettészakítottsága. A munkásmozgalom legális szervezeteinek, a szociáldemokrata pártnak és a szakszervezeteknek a vezetése szinte teljesen a kizsákmányoló osztályokat kiszolgáló reformisták, a Peyer-féle munkásárulók kezébe került, akik határozottan elutasították azt, hogy együttműködjenek az illegalitásba kényszerített kommunistákkal, sőt maguk is minden módon küzdöttek ellenük.

A munkásegység iránti vágy azonban az ellenforradalmi rendszer egész ideje alatt elevenen élt a magyar munkásmozgalomban. A kommunista párt leleplezte az áruló jobboldali szociáldemokrata vezetőket, s arra törekedett, hogy létrehozza a kommunista és szociáldemokrata munkások akcióegységét. A kommunista párt és a baloldali szociáldemokraták összefogásának eredményeként a munkásosztály kemény és sokszor sikeres harcokat vívott jogainak és szervezeteinek védelmében, a dolgozók és a munkanélküliek napi gazdasági követeléseiért: a magasabb bérekért, a jobb munkaviszonyért, a munkanélküli segélyért. A fasizmus nemzetközi előretörése idején a közös veszély Európa-szerte közelebb hozta egymáshoz a munkáspártokat, s a munkásegység ügye hazánkban is további haladást ért el.

A magyar uralkodó osztályok — teljesen feladva nemzetünk függetlenségét — kiszolgáltatták hazánkat a német imperializmusnak, s a szovjetellenes háború esztelen, népellenes kalandjába sodorták az országot. Ez a politika meghatványozta a munkások egységre való törekvését; mind szélesebb rétegeket hódított meg a munkásegységen alapuló széles nemzeti összefogás gondolata. Ebben a helyzetben jelentős balratolódás következett be a szociáldemokrata pártban; a baloldal a vezetésen belül is megerősödött, s együttműködést keresett a kommunista párttal. Ugyanakkor a KMP, amely addig is következetesen harcolt az egységfrontért, a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának történelmi jelentőségű határozatai alapján leküzdötte előbbi szektás hibáit, s rugalmasabban küzdött a munkásosztály egységének megteremtéséért és megszilárdításáért.

A kommunisták és baloldali szociáldemokraták szélesedő

Digitized by Google

együttműködése, az antifasiszta munkás-egységfront fejlődése adta meg az alapját a függetlenségi mozgalomnak, az ország szabadságáért és demokratikus átalakításáért vívott harcnak. Kommunisták és baloldali szociáldemokraták közös elhatározásából született meg a Népszava 1941-es karácsonyi száma, amely a Hitler-ellenes demokratikus nemzeti összefogás első jelentős megnyilatkozása volt. A Történelmi Emlékbizottság megalakítása, az 1942. március 15-i antifasiszta, háborúellenes tüntetés, majd 1944-ben a Magyar Front létrejötte — mind fontos megnyilatkozása és eredménye volt a két párt együttműködésének.

A fasizmus ellen, az ország függetlenségéért és demokratikus átalakításáért vívott közös harcban erősödött a munkásosztály forradalmi egysége, s érlelődtek az egységes munkáspárt kialakításának feltételei. 1944 októberében, miután a hitleristák megszállta országban a szociáldemokrata párt is a föld alá kényszerült, s jobboldali vezetői erősen háttérbe szorultak, a két párt vezetősége — első ízben az ellenforradalom hatalomra jutása óta — hivatalos, írásban is rögzített egységmegállapodást kötött. Az egységokmány kimondta: annak a küzdelemnek a sikerét, amelyet a magyar nép a békéért, az új, demokratikus Magyarország létrehozásáért vív, csak a munkásosztály harcos, forradalmi egysége, határozottsága és vezetése biztosíthatja. A kommunista párt és az SZDP vezetősége megállapodott abban, hogy a fasizmus elleni harcban a két munkáspárt mind politikai, mind szervezeti téren együttműködik, a háború befejezése után pedig — a magyar munkásosztály forradalmi egységének továbbfejlesztése céljából — a két párt egyesülésével megalakítják a munkásosztály egységes, egyetlen forradalmi szocialista munkáspártját. Az egységokmány leszögezte azt is, hogy az egyesülés időpontjától függetlenül, a szakszervezetekben haladéktalanul meg kell valósítani a munkásegységet.

Az egységokmány aláírása olyan időpontban történt, amikor már a megvalósulás stádiumába értek azok a közvetlen célok, amelyekért a két párt a háború időszakában harcolt. 1944—1945 fordulóján népünk felszabadult a német fasiszták és magyar csatlósaik igája alól. Hazánkban összeomlott a nagytőke és a nagybirtok uralma, új, népi demokratikus rendszer jött létre, a munkásosztály a hatalom részesévé és ténylegesen az ország fejlődésének vezető erejévé vált. Napirendre került a demokratikus forradalom szocialista irányú továbbfejlesztése, a proletárdiktatúra megteremtése. Ez új, szocialista tartalommal töltötte meg a munkásegységért vívott harcot, új értelmet és rendkívüli jelentőséget adott a két munkáspárt szoros együttműködésének. Az egységokmány, amely még a harc antifasiszta szakaszában született meg, már a munkásosztálynak ezt az új, szocialista egységét jelezte előre és alapozta meg.

A két munkáspártnak az új viszonyok közötti együttműködését

Digitized by Google

lényegesen megkönnyítette az, hogy a felszabadulással óriási változások mentek végbe a magyar munkásmozgalomban. E változások fő jellemzője az volt, hogy ugrásszerűen megnövekedett a kommunista párt szervezeti ereje és tekintélye. A legalitás viszonyai között a néhány ezer szervezett tagból álló kommunista párt rövid idő alatt több százezres, jól szervezett, erős és népszerű tömegpárttá fejlődött. A kommunisták döntő befolyást szereztek maguknak a szakszervezeti mozgalom és más munkásszervezetek vezetésében. A szociáldemokrata párt taglétszáma is erősen megnőtt a felszabadulás után, s bár a párt munkásbázisa szűkült — mert sok régi szociáldemokrata munkás lépett be a kommunista pártba — a Szovjetunió megnövekedett nemzetközi tekintélye, az egységmozgalom nemzetközi fellendülése, a magyar kommunista mozgalom kibontakozása a szociáldemokrata párton belül a baloldal erejét is tovább növelte. A szociáldemokrata párt egységellenes, antikommunista erői a felszabadulás után is kénytelenek voltak egy rövid időre visszahúzódni.

A felszabadult ország fejlődésének egyre világosabban kirajzolódó szocialista perspektívájával szemben azonban nemcsak a burzsoázia, hanem a szociáldemokrata párt jobbszárnya is éles ellenállást tanúsított. A jobboldal arra akarta felhasználni még meglevő és nem is jelentéktelen befolyását, hogy a munkás-egységfront megbontásával a polgári demokrácia keretei közé szorítsa a forradalmi mozgalmat. „Harmadik utas", vagyis a tőkés rend valamilyen demokratikus színezetű változatára irányuló politikát hirdetve (s emellett gyakran álbaloldali demagógiával is) igyekezett megmételyezni a munkástömegek tudatát, a kommunista párttal való együttműködés helyett a más koalíciós pártok jobboldalával való összefogás útját egyengette, s a szakszervezeti egység és a demokratikus kormánykoalíció felbontására törekedett.

Az erőviszonyok azonban már nem a jobboldali vezetők egységellenes törekvéseinek kedveztek. A kommunista párt által megfogalmazott közvetlen célok a fejlődés objektív követelményeit tükrözték, ezért ezeket — az államapparátus demokratizálását, a fasiszták és háborús bűnösök felelősségre vonását, az agrárforradalom végrehajtását, az ipari termelés munkás-ellenőrzésének megvalósítását, a koalíciónak a volt nagybirtokos és tőkés ellenforradalmi elemektől való megtisztítását, az újjáépítést, a stabilizációt, a bányák, a nehézipari üzemek, majd a bankok államosítását, a hároméves terv törvénybe iktatását — a kommunista és a szociáldemokrata munkások egyaránt a maguk ügyének érezték, s készek voltak küzdeni érte. A jobboldal minden támadása ellenére nemcsak fennmaradt a munkásegység, hanem tovább szilárdult, s történelmi feladatot teljesített: biztosította, hogy töretlenül érvényesüljön a munkásosztály vezető szerepe, előmozdította, hogy a pa-

Digitized by Google

rasztság, a városi kispolgárság, az értelmiség közeledjék a munkásosztályhoz, s végső soron lehetővé tette, hogy a demokratikus forradalom szocialista forradalomba nőjön át. A kommunista párt helyes politikája mellett döntő, történelmi jelentőségű szerepük volt ebben a szociáldemokrata párt baloldali vezetőinek, akik kitartottak az illegalitásban elhatározott szoros együttműködés mellett, és a hatalomért vívott harc minden fő kérdésében együtt haladtak a kommunista párttal.

1947-ben azonban megváltozott a helyzet: a proletárdiktatúra érlelődésének körülményei között az előrehaladáshoz már több kellett, mint a két párt akcióegysége. A jobboldali szociáldemokraták viszont egyre szélsőségesebb akciókra ragadtatták magukat. Kihasználva azt, hogy az 1947-es választási eredmények csalódást okoztak pártjukban, súlyos kormányválságot idéztek elő, nyiltan követelték, hogy a párt vonuljon ellenzékbe, s antikommunista jobb- és szélsőjobboldali koalíció megteremtésére irányuló akcióba kezdtek. Ez a tevékenységük azonban megpecsételte sorsukat, s megindította gyors és teljes lelepleződésüket. A szociáldemokrata párt baloldali erői nyíltan és erőteljesen felléptek a jobboldal ellen, visszaverték az egységbontó kísérleteket, majd 1948 februárjában kizárták a pártból a jobboldali árulók csoportját. Ezt már gyorsan követte a két munkáspárt egyesülésének közvetlen előkészítése és végül a munkásosztály egységes forradalmi pártjának megalakulása.

Az egyesülés a két munkáspárt előzetes akcióegységének, a hatalomért vívott közös harcnak a talaján és ennek eredményeként jött létre. A szociáldemokrata tömegek és baloldali vezetőik a kommunistákkal együtt vívott küzdelmeik során ismerték fel, hogy egyedül a marxi—lenini tanítás és az erre épülő kommunista politika ad helyes választ az ország problémáira, s győződtek meg a jobboldallal való határozott eszmei és szervezeti leszámolás szükségességéről. Ennek a felismerésnek volt elemi erejű megnyilatkozása 1947 végén és 1948 elején az, hogy szociáldemokrata munkások tömegesen léptek át a kommunista pártba. Az egyesülés a munkásosztály tömegeinek akaratából és tevékeny közreműködésével történt meg, a kongresszus már csak befejezte ezt a nagy jelentőségű történelmi folyamatot.

Az egyesült párt marxista—leninista párt, kommunista párt lett. Ezt kinyilvánította az egyesülést kimondó határozat, amely leszögezte: az egyesülés útján keletkező pártot programjában, politikájában és szervezeti felépítésében a marxizmus—leninizmus elvei vezérlik, amelyek hazánkban is győztesen kerültek ki a reformizmussal, az opportunizmussal vívott küzdelemből. A kongresszuson elfogadott pártprogram elemezte a magyar nép történeté-

Digitized by Google

nek utolsó száz évét, s összegezte a népi demokratikus fejlődés eredményeit. A pártprogram — ha voltak is hibás megállapításai (pl. az, hogy a szocializmus viszonyai között az osztályharc szükségszerűen és állandóan éleződik) — egészében helyesen, a történelmi követelményekkel összhangban jelölte ki a párt soron levő feladatait. Ezek — egyes, akkor még megoldatlan demokratikus követelések megvalósítása mellett — már a proletárdiktatúra kiépítése, a szocialista társadalom alapjainak lerakása irányába mutatnak.

A munkásosztály egységes forradalmi pártjának létrejötte korszakot jelző mérföldkő népünk történetében. Az egyesülés eredményeként megszilárdult a munkáshatalom, s kibontakozott a szocialista társadalom építése. A két munkáspárt egyesítésének jelentősége világosan megmutatkozott 1956-ban is, amikor az ellenforradalom erői felkeltek a munkáshatalom ellen. A magyar munkásosztálynak már évekkel az ellenforradalom előtt megvolt a maga egységes pártja, amelynek soraiban a régebbi kommunistákkal együtt eredményesen dolgoztak az egykori szociáldemokraták is; ezért gyorsan meghiúsultak az ellenforradalom idején ismét jelentkező jobboldali szociáldemokraták egységbontó kísérletei, s könnyebb volt megszilárdítani a Magyar Szocialista Munkáspártot, amelynek viszonylag rövid idő alatt sikerült leküzdenie a munkásosztály sorait bomlasztó revizionizmust és szektarianizmust.

Nem homályosíthatják el az 1948-as egyesülés óriási jelentőségét azok a súlyos hibák sem, amelyeket a Rákosi-csoport az egyesülés kérdésében is elkövetett. Igaz, hogy ezek a durva hibák és törvénysértések nagy károkat okoztak a hazai és a nemzetközi munkásmozgalomnak, lényegesen meglassították a volt szociáldemokraták és kommunisták összeforrását, lazították a munkásosztály egységét, de csak csorbították, s korántsem semmisítették meg az egyesülés eredményeit. Pártunk élesen elítélte és jóvátette ezeket a hibákat. A szociáldemokrata párt volt tagjainak túlnyomó többsége — azoké is, akikkel valamikor sokat kellett vitatkoznunk — ma szilárdan a szocializmus platformján áll, sőt jelentős részük kommunistává fejlődött. Az ellenforradalom leverése, valamint a szektás dogmatizmus és a revizionizmus leküzdése során pártunk összeforrott; teljesen és örökre eltűnt minden határvonal a kommunisták és egykori szociáldemokraták között. Ezzel politikai tartalmát tekintve is véglegesen befejeződött az egyesülés folyamata, amely a korábbi hibák következtében évekig elhúzódott. Pártunk egysége ma szilárd, s az egyedüli mérce, amellyel a párttagokat mérik: a harcban és a munkában tanúsított helytállásuk.

Az egyesülés óta eltelt másfél évtized történelmi jelentőségű sikerei — a munkáshatalom kiépítése és megszilárdítása, a szocializmus alapjainak lerakása, a gazdasági építés hatalmas kibon-

Digitized by Google

takozása, népünk jólétének és kulturális színvonalának emelkedése — mind azt mutatják, hogy szükségszerű, egész népünk jövőjére kiható, nemzetközileg is nagy jelentőségű esemény volt az egységes munkáspárt megteremtése hazánkban. Az azóta eltelt időszak azonban arra is figyelmeztet, hogy a munkáspártok egyesülésével nem ér véget a munkásosztály egységéért vívott harc. Azok a tendenciák, amelyek egykor a munkásosztály egységének megbontására vezettek, az egyesülés után is hatnak még, bár merőben új viszonyok között és korlátozott erővel. Ezért a munkásosztály egységének ápolása és erősítése állandó, szüntelen feladatunk.

A szocializmus alapjainak lerakásával népünk a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett. Ez azt is jelenti, hogy társadalmunkból eltűntek a kizsákmányoló osztályok, megszűntek a munkásosztály egysége megbontásának gazdasági és társadalmi feltételei. De a burzsoá eszmék és szokások még élnek, a munkásosztály soraiban is hatnak, s gátolják alkotóképességeink teljes kibontakozását. Napjainkban — mint pártunk VIII. kongresszusa rámutatott erre — különösen fontos feladat tehát a munkásosztály marxista—leninista szellemben való nevelése, szocialista tudatának fejlesztése, hogy a munkások tömegei minél gyorsabban és teljesebben megszabaduljanak a kapitalista múlt szellemi örökségétől, s felzárkózzanak osztályuk élenjáró elemeihez, azokhoz, akik már megtanultak szocialista módon élni, dolgozni és gondolkozni. Csak ezen az úton haladva szilárdíthatjuk tovább munkásosztályunk egységét és tehetjük még hatékonyabbá vezető szerepét. Ez egyben szerves része a szocialista társadalom teljes felépítésének, feltétele a kialakuló szocialista nemzeti egység megerősödésének.

Digitized by Google

A műszaki fejlesztés vállalati problémái

Írta SZABÓ BÉLA és BODÓCS JÁNOS

Pártunk VIII. kongresszusa gazdasági munkánk fő feladataként a munka termelékenységének emelését, a korszerűség és a gazdaságosság fokozását jelölte meg. Több angyalföldi vállalat munkáját vizsgáltuk meg abból a szempontból: hogyan érvényesítik ezeket a követelményeket. A tapasztalatok jó része azonban nem csak a vizsgált vállalatokra jellemző, hanem sokkal szélesebb körben általánosítható.

A munkatermelékenység növelésének fő útja a műszaki fejlesztés. A műszaki fejlesztés alakulását befolyásoló körülmények egy része kívül esik a vállalatok hatáskörén. Ezeket népgazdasági szinten, központilag alakítják ki, minden vállalatra kötelezően. Ilyen például a tervezési, elszámolási, ösztönzési és árrendszer. Nagy vonásokban ezeket is érintenünk kell, mert ezek a rendszerek ma sok tekintetben gátolják a vállalatok műszaki fejlesztését, nem a népgazdaság számára leginkább előnyös irányba befolyásolják tevékenységüket. Elsősorban azonban a műszaki fejlesztés vállalati problémáiról szólunk, mert a vállalatok műszaki fejlesztési tevékenységének megjavítására a jelenlegi keretek és lehetőségek között is nagyok a tartalékaink.

Több angyalföldi vállalat műszaki fejlesztési terveit és törekvéseit vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a vállalatok a munkatermelékenység növelésének csak kisebb hányadát érik el műszaki fejlesztéssel. A műszaki fejlesztési tervek és a végrehajtásukra tett intézkedések az éves műszaki és gazdasági feladatoknak csak mintegy 10—30 százalékát támasztják alá. Kevés még az olyan vállalat, mint a Kalibergyár, ahol tavaly jelentős megtakarítást értek el a technológia fejlesztésével, nem utolsósorban a Mitrofanov* módszer alkalmazásával, vagy mint a Fémszerelvénygyár, amely célgépesítéssel és a sorozatok növelése alapján kialakított fejlettebb technológiai eljárásokkal ért el szép eredményeket. A Fémszerelvénygyár 1962-ben elért megtakarításai 90 százalékban származtak a műszaki fejlesztésből. A Darugyárban tavaly műszaki intézkedésekkel 14,5 millió forintot takarítottak meg. De a mai

* A Mitrofánov módszer lényege: az azonos technológiával készíthető alkatrészek gyártásának összevonása.

Digitized by Google

helyzetre inkább jellemzők még az olyan vállalatok, mint például a Láng Gépgyár, ahol a műszaki fejlesztési tervek eredményei tavaly is a megtakarításoknak csak mintegy 30 százalékát fedezték. Nem jobb itt a helyzet az idén sem, mert a tervezett megtakarításokhoz szükséges 240 000 normaórából csak mintegy 108 000 normaórát biztosítanak az előirányzott műszaki fejlesztési intézkedések. Hasonló a helyzet az ELZETT-ben is. A Magyar Felvonógyárnak és a Hűtőgépgyárnak pedig 1963-ra még jóváhagyott műszaki fejlesztési terve sincs. Vállalatainkban ma *elégtelen a műszaki fejlesztési tevékenység, ezzel kapcsolatos az, hogy a termelékenység növelésének fő forrása jelenleg: a veszteségidők csökkentése, a munkafegyelem szilárdítása, a normák rendezése és karbantartása.*

Kétségtelen, hogy a veszteségidők csökkentése és az üzemszervezés megjavítása tekintetében nagy tartalékaink vannak. Helytelen volna, ha lebecsülnénk, vagy nem használnánk ki ezeket. Az üzemszervezés javítása időszerű feladat, de *nem helyettesítheti a műszaki fejlesztést, amely a termelékenység növelésének a legfontosabb eszköze.* Ezért ösztönzik párt- és állami szerveink is a korszerű technika és technológia alkalmazására a vállalatokat. A feladat az, hogy a gyártmányok ráfordításaiban, termelékenységében, műszaki paramétereiben, minőségében, tetszetősségében elérjük a világszínvonalat. Nem célravezető módszer tehát az, ha a vállalatok csak a maguk által a múltban elért színvonalhoz viszonyítják eredményeiket. A műszaki fejlesztés elégtelensége sok vállalatnál oda vezetett, hogy gyártmányaikat — a világszínvonalhoz viszonyított elmaradottságuk miatt — nem tudják értékesíteni, ez pedig nagy károkat, devizanehézségeket, munkaerő- és gépkapacitás-kihasználási problémákat okoz. Eléggé közismert dolog, hogy számos szerszámgépipari vállalat és néhány erősáramú ipari vállalat belföldi, de főleg export-megrendelés hiányától szenved. Alaposabban kell tehát elemeznünk a műszaki fejlesztés vállalati problémáit. Nem törekszünk teljességre, s a vállalati műszaki fejlesztésnek csak néhány fontosabb problémájára mutatunk rá.

Sok gépipari vállalatnak, sőt néha az őket irányító szerveknek sincs *megalapozott távlati terve*, sem a profilok kialakítását, sem a termelési volument illetően. Ennek következtében ezek a vállalatok nem tudják többéves perspektívában meghatározni a műszaki fejlesztési és termelési célokat, valamint az ezekhez kapcsolódó beruházási tevékenységet. Többek között például még ma sincs eldöntve az, hogy a vegyipari gépeket, a Láng Gépgyár, vagy más vállalat fogja-e gyártani. A Láng Gépgyárban a távlati tervek ismerete nélkül fejlesztették ki az 50 és a 100 MW-os turbinát. De ez a példa nem elszigetelt jelenség, sok nagyvállalatunk-

Digitized by Google

ban hasonló a helyzet. A profilok rendezése és a távlati tervek kialakítása szorosan összefügg a nemzetközi munkamegosztással, de nagyrészt iparági probléma. Az iparágakon belül végrehajtandó profilrendezésről már hosszú ideje folyik a vita, de a végrehajtás még mindig húzódik, *a vállalatok profilja pedig nemhogy szűkülne, hanem bővül.* Néhány évvel ezelőtt a legtöbb iparág elkészítette ugyan hosszabb távlatú műszaki tervét, de ezeket nem hagyták jóvá, s a vállalatok sem eszerint folytatják a gyártmány- és gyártásfejlesztést. Ezeket a terveket az élet túlhaladta, s azóta a vállalatok csaknem teljesen új gyártmány-struktúrát alakítottak ki. Ennek illusztrálására csak egy példát említünk:

A Konverta gyár 1960-ig szelén egyenirányító berendezéseket gyártott. A felettes szervek ekkor úgy határoztak, hogy a Konverta álljon át germánium és szilicium réteg-egyenirányítók, valamint tranzisztorok és tűs diódák gyártására, régebbi profilját pedig — a vidék iparosítása jegyében —, telepítse át Szombathelyre. A vállalat elkészítette fejlesztési és telepítési programját és hozzá is kezdett megvalósításához. Beruházott mintegy 4 millió forintot, kifejlesztette az új gyártmányokat. 1962-ben azonban ezek az elképzelések megváltoztak. Döntés történt arról, hogy a Konverta vegye át a Magyar Adócsőgyártól a rádió-nagyadó berendezések gyártását, saját profilját pedig 1963 végéig teljes egészében adja át más vállalatoknak.

Nem lesz érdektelen, ha röviden ismertetjük ennek a profilnak a kálváriáját. A rádió-adókat 1950—52-ben a Beloiannisz, 1953-ban a Vörös Szikra XIII. kerületi telepe gyártotta, 1954—55-ben ez a gyár Óbudára költözött. 1957—58-ban a Magyar Adócsőgyárhoz került az adógyártás, és most ismét átvándorol a Konvertába. Mindez sok költséggel járt. Egy-egy átadáskor a fejlesztők, szakmunkások lemorzsolódtak, új embereknek kellett a gyártmánnyal foglalkozniuk. Elképzelhető, hogy ennyi vándorlás, bizonytalanság után a gyártmány és a gyártás nem fejlődött eléggé, s nem meglepő, hogy az új helyen, a Konvertában nem túl nagy lelkesedéssel fogadják ezt a kissé megvénült újszülöttet.

Nem arról van szó, hogy általában nem helyes végrehajtani profilváltoztatást. Ellenkezőleg: *csak a profilok változása és szűkítése lehet az alapja a műszaki fejlesztés meggyorsításának,* gyártmányaink világszínvonalra emelésének Az élet, a fejlődés ugyanis szükségessé teszi, hogy beszüntessük az elavult termékek gyártását, új, korszerű termékeket vezessünk be, illetve, hogy erőinket ne forgácsoljuk szét, hanem viszonylag kevesebb gyártmányra összpontosítsuk. A profilváltozásokat azonban meggondoltan, a gazdaságosság és a műszaki lehetőségek figyelembe vételével kell előkészíteni és végrehajtani.

Digitized by Google

Ezek a körülmények is közrejátszanak abban, hogy a vállalatok úgy akarják biztosítani termelésük jövőjét, hogy *a gyártmányoknak nagyon széles skáláját fejlesztik ki és gyártják.* A Magyar Felvonógyár például évek óta fejleszti és gyártja az elektrosztatikus festőberendezéseket, a Transzformátor és Villamoskészülékgyár a különféle fémtömlőket és a profiljába nem tartozó öntvényeket. A fúrók gyártása a Forgácsoló Szerszámok Gyárának a profilja, fejlesztését mégis a Magyar Acélárugyárban irányozzák elő. A gépipari vállalatok nagy mennyiségben gyártanak forgácsoló szerszámot, még szabvány szerszámokat is, mert a *szerszámgyártás szakosítása nincs megoldva.* A híradástechnikai ipar, többek között az Egyesült Izzó és a hozzá tartozó vállalatok, igen nagy tömegben gyártanak kis transzformátorokat, holott ezeket az erősáramú ipar vállalatainak kellene gyártaniuk. Ezeknek viszont nincs elég megrendelésük ezekből a cikkekből. Pedig ha átadnák nekik a gyártást, ez kettős előnnyel járna: egyrészt jobban kihasználhatnánk az erősáramú ipar kapacitását, másrészt, a híradástechnikai vállalatokban jelentős kapacitás szabadulna fel a keresett tranzisztorok, félvezetők és egyenirányítók gyártására.

Közismert dolog, hogy *a normáliák* (kötőelemek, csavarok, alátétek) *gyártása sincs megoldva.* A szakmunkás-hiány miatt ma minden gépipari vállalatnak a forgácsolási kapacitása a legszűkebb, s ennek csaknem 10 százalékát a normáliák gyártása köti le, holott ugyakkor a Csavarárúgyár rendelés hiányában jelentősen csökkentette 1963. évi tervét. Távlati tervek híján az irányító szervek nem irányítják és nem koordinálják kellően a vállalatok fejlesztési és termelési tevékenységét. Még ott sincs meg a szükséges koordináció, ahol a KGST-szinten már tisztázták a távlati elképzeléseket. Így például a Hajógyár távlati fejlesztésére vonatkozó elképzelések több mint tízéves távlatra már tisztázódtak; de az még nincs tisztázva, mit kell tennie a hajtómotorokat gyártó Láng Gépgyárnak a hajtómotorok fejlesztése és gyártástechnológiája terén, hogy az előirányzott hajóprogramot meg lehessen valósítani.

A gyártmányfejlesztés és a gyártás technológiai és szervezési módszereinek fejlesztése között nincs összhang

Az új, korszerű gyártmányok kialakítása során, sajnos, nem fordítanak elegendő figyelmet az új technológiai eljárások, a modern termelésszervezés kialakítására. Az új gyártmányokat gyakran a régi technológiával gyártják, vagy tervezik gyártani. A fejlesztők legtöbbször csak a prototípusra gondolnak, de a gazdaságosságra, az üzemszerű gyártásra nem.

A vállalati vezetők és a műszaki dolgozók jelentős része mű-

Digitized by Google

szaki fejlesztésen — indokolatlanul — csak *konstrukciós fejlesztést ért. A technológiai fejlesztés szükségességét, a gyártás és a termelés szervezését gyakran szem elől tévesztik,* ez utóbbit sokszor csak szükséges rossznak tekintik, s néhány gyors intézkedéssel csodákat akarnak ebben elérni. Még kevesen értik meg, hogy a gyártás folyamata meghatározott feltételeket és körülményeket követel meg, és ha nem tudjuk megteremteni ezeket, akkor szervezetlenség, termelési zavar keletkezik. Elavult technológiai és gyártási eljárásokkal akarják gyártani és sokszor úgy is gyártják az új gyártmányokat, s ez a konstrukciók színvonalát, gazdasági eredményeit is lerontja. Itt kell beszélnünk arról is, hogy a gyártmányfejlesztés eredménye viszonylag könnyen kimutatható, — ez a prototípusban megtestesül —, de a technológiai és gyártásfejlesztés, meg a szervezés kevésbé látványos, kevésbé érzékelhető, bár sokkal több aprólékos szervező munkát, vesződést igényel. Itt sokkal több a visszahúzó erő is, nagyobb az ellenállás, mert sokan ragaszkodnak a régi, megszokott módszerekhez. Ehhez járul az is, hogy a technológusok és a szervezők munkáját sem erkölcsileg, sem anyagilag nem becsülik meg úgy, mint a konstruktőrökét.

A technológia, a gyártásszervezés elmaradottsága vagy tisztázatlansága miatt *az üzemszerű gyártás sokszor évekkel elmarad a prototípus kidolgozása mögött,* és ez nemegyszer előnyös értékesítési lehetőségektől üt el. Sok példát hozhatnánk arra, hogy kiállításokon és vásárokon bemutatjuk a prototípusokat, de üzemszerűen csak négy-öt év múlva gyártjuk őket. (Így például a különféle köszörűket, a műgyanta-szigetelésű mérőváltókat az elektro-hidraulikus féklazítókat.) Egyre nyilvánvalóbb, hogy a műszaki fejlesztés hatékonysága megköveteli, hogy a fejlesztést komplex módon értelmezzük és valósítsuk meg. Ez feltételezi, hogy erősítsük a műszaki fejlesztés központi irányítását, a vállalatok illetve iparágak közötti koordinálást. Ebben — természetesen — nagy szerepük van a központi irányító szerveknek, mindenekelőtt a minisztériumoknak.

A gyártmány- és gyártásfejlesztés, illetve termelésszervezés összehangolatlansága is kapcsolatos a távlati tervek hiányával, a profilok távlati kialakításának tisztázatlanságával. Jelentős gyártmány- vagy gyártásfejlesztést ugyanis csak távolabbi célokra tűzhetünk ki. A ma és a közeli jövő szempontjainak nem lehet döntő szerepük a gyártásfejlesztésben.

A vállalatok tervezési, elszámolási, ösztönzési és árrendszere s ezek alkalmazásának merevsége nem kedvez a műszaki fejlesztésnek

Ezek a rendszerek alapjában véve még mindig a *mennyiségi szemléletet* tükrözik. A vállalatok súlya és tekintélye is a teljes

Digitized by Google

termelési érték nagyságától függ. Ez ma már nem kötelező mutató ugyan, de valójában ettől függnek a vállalat legfontosabb jelenlegi mutatói: az egy főre eső napi termelési érték, az előírt vagy prémiummal ösztönzött önköltségcsökkentés lehetősége. Nagyrészt ezeknek a mutatóknak az alapján értékelik és bírálják el a vállalatok tevékenységét, ismerik el anyagilag és erkölcsileg vezetőiket (prémium, nyereségrészesedés stb.). Az új gyártmányok bevezetése többnyire nem előnyös a vállalatoknak, különösen akkor nem, ha ez növeli a munkaigényt és csökkenti az anyagértéket.

Így van ez akkor is, ha a népgazdaság érdeke ezt kívánná. 1962-ben például a Konverta gyár még 43x43 mm-es szelénlapokból állította össze a tv-készülékek egyenirányítóit. Céltudatos, fejlesztő munkával elérték, hogy 1963-ban már 33x33 mm-es lapokból fogják gyártani az azonos elektromos teljesítményű egyenirányítókat. Ezzel termékük eléri a világszínvonalat. Az újfajta egyenirányító értékesebb, mint a régi, hiszen teljesítménye ugyanakkora, mérete és súlya viszont kisebb. Az új gyártmány ára azonban több mint 20 százalékkal alacsonyabb lesz, mint a régié, pedig az előállításához szükséges munka nem csökken, sőt a magasabb színvonalú gyártás nagyobb figyelmet, több gondot követel. Mindez azzal a következménnyel jár, hogy *a gyár minden mutatója romlik.* Jó munkájáért legfeljebb arra számíthat a vállalat, hogy ha ügyesen „magyarázza a bizonyítványát", akkor nagylelkűen megbocsátják neki a mutatók romlását. Ez, sajnos, nem kiragadott példa. Tucatszámra lehetne ilyeneket említeni. A Magyar Felvonógyár például fejlettebb technológiával, jobb anyagkihozatallal előállítható öntvényt dolgozott ki, de hosszú ideig nem talált rá öntödét, mert — éppen a jobb anyagkihozatal miatt — a gyártás az öntödének csaknem minden mutatóját rontja. Márpedig ezektől a mutatóktól függ az öntöde vezetőinek prémiuma és az egész vállalat anyagi és társadalmi megbecsülése.

Kívánatos volna, ha ilyen esetekben a pártszervezetek a helyzet magaslatán állnának a népgazdasági érdek képviseletében és ennek a visszahúzó gyakorlatnak a bírálatában. Valójában azonban a pártszervezetek sok esetben fel sem ismerik ezeket az ellentmondásokat, vagy ha igen, akkor is alig képesek arra, hogy eredményesen küzdjenek a közhangulattal, a közvélemény nyomásával, a szélesebb kollektíva anyagi érdekeltségével szemben. Nyilvánvaló, hogy — bár erősíthető a pártszervezetek harcossága, a népgazdasági érdekek védelmében való elvi kiállása — a problémát akkor lehet a gyökerénél, anyagi alapjainál megragadni és orvosolni, ha *tökéletesítjük a vállalatok tevékenységét értékelő mutatókat,* ha nagyobb súlyt kapnak a munka minőségi vonatkozásai és mutatói, ha a vállalatok anyagi érdekeltsége a népgazdasági érdekekkel megegyező irányban fejti ki ösztönző hatását.

Digitized by Google

A jelenlegi, *a hazai önköltségből kiinduló árképzés sem kedvez a műszaki fejlesztésnek.* Azok a vállalatok, amelyeknek a gyártmányai messze vannak a világszínvonaltól, könnyebben tudják teljesíteni önköltségcsökkentési feladataikat, náluk *nagyobb a nyereség-növelés lehetősége,* mert *nagyobb a tartalékuk.* Jelenleg, ha nagy a korszerű termelés aránya, akkor ez nem feltétlenül jó a termelő vállalatnak, sőt előnytelen is lehet, viszont minél anyagigényesebbé tudja tenni termelését, annál jobban jár. A jelenlegi árrendszerben nem tudjuk direkt módon ösztönözni gazdaságpolitikai céljaink irányában a vállalatokat.

Nem tarthatjuk megfelelőnek a műszaki fejlesztést közvetlenül végző dolgozók *anyagi ösztönzését sem.*

A vállalatok mai bérkategória-rendszere nem segíti eléggé a műszaki fejlesztési és a kutatási tevékenységet. A műszaki fejlesztők, konstruktőrök, vagy a fejlesztéssel foglalkozó technológusok fizetése, fizetésük kategória-határa túl alacsony, különösen a kisebb vállalatokban (pl. a C-kategóriájú vállalatokban). Ezért nem szívesen dolgoznak ezen a területen, és vagy a termelés területére, vagy kutatóintézetekbe törekszenek. Remélhető, hogy az átszervezés elő fogja segíteni a fejlesztők koncentrálását és fizetésük megfelelő kialakítását is.

A vállalati prémiumrendszer ma elsődlegesen a *napi termelési feladatokkal összefüggő mutatók teljesítéséhez kapcsolódik, ezért háttérbe szorul a távolabbi célokat szolgáló műszaki fejlesztés.* A jelenlegi prémiumrendszer nem teszi lehetővé, hogy a népgazdaság vagy a vállalat számára jelentős eredményt nyújtó új gyártmányokat, vagy a régi gyártmányok korszerűsítését nagyobb prémium-összeggel ösztönözzék. A prémium ma még, sajnos, *fizetéskiegészítés jellegű,* nagyon általános és rendszeresen biztosított; a premizáltak fizetésének általában 10—15 százalékát teszi ki. A prémiumkeretet ma ily módon *szétaprózzák,* ezért nem tudnak vele egy-egy fő feladatot eléggé ösztönözni. A vállalatoknak *módjukban áll, hogy változtassanak ezen a premizálási gyakorlaton* és a prémiumkeretnek nagyobb hányadát fordítsák a műszaki fejlesztés, a jövő céljaira. Ez feltétlenül kívánatos is volna.

A gyártmányok fejlesztése nem öncél

Nem elég az, ha az új gyártmány csak műszaki paramétereit tekintve jobb és korszerűbb mint a régi: a gazdaságosság követelményeit is ki kell elégítenie. E téren még nagyon sok a kívánnivaló. A gazdaságosság méréséhez ismerni kellene a hasonló típusú hazai vagy külföldi gyártmányok gazdasági mutatóit. Ehhez vállalati gyártmányonkénti kalkulációk kellenének, ilyen pedig a legtöbb helyen nincs. A vállalatok elő- és utókalkulációs szervei nem

Digitized by Google

rendelkeznek a műszaki alapadatokkal, a gyártmányok anyag- és időnormáival és ezek összesítésével. Így kalkulációikat többnyire becslésekre alapozzák. A hagyományos módszerekkel nem is lehet a műszaki alapadatok nagy tömegét a kalkuláció céljaira feldolgozni és elemezni. Ehhez *adatfeldolgozó gépekre* (lyukkártya és elektronikus számítógépekre), a mainál fejlettebb, *gépesített műszaki ügyvitelre* és az ezeket megszervező és alkalmazni tudó *képzett szakemberekre* van szükség. A következő években nagy elmaradást kell pótolnunk, ha nem akarunk lemondani arról, hogy a műszaki fejlesztési döntésekben széleskörűen, megalapozottan érvényesítsük a gazdaságossági szempontokat. Készíthetünk enélkül is szép új gyártmányokat, „műszaki csodákat" de nem fogjuk tudni, hogy hasznos-e, gazdaságos-e ez a vállalatnak és a népgazdaságnak. Ezeknek az adatoknak az operatív, gyors felhasználása elengedhetetlen a vezetés számára is. Nem elég ugyanis az, ha a gazdasági vezetés döntéseiben, az irányításban csak a maga tapasztalataira és becslésekre támaszkodik. Ez már ma sem járható út, s még kevésbé lesz járható a vállalatok összevonása, a nagy egységek kialakítása után.

A műszaki fejlesztési tervet a vállalatok ma még nem tekintik központi feladatnak

Nem vonjuk kétségbe, hogy vannak olyan vállalatok, amelyekben a műszaki fejlesztési tevékenység előtérben áll, s jól átgondolt, koncepciózus műszaki fejlesztési terveken alapul. De az is bizonyos, hogy ma még jóval több az olyan vállalat, amelyben nem eléggé átgondoltak és megalapozottak a műszaki fejlesztési tervek, s nem a vállalat legfontosabb fejlesztési és termelési feladatait tartalmazzák. Előfordul, hogy már megoldott feladatokat tűznek ki célul, vagy olyanokat, amelyeket nagyobb erőfeszítés nélkül is megvalósíthatnak. A Hajógyárban pl. akkor tervezték be a revétlenítést, amikor az már megvalósult. A Magyar Felvonógyárban a műszaki fejlesztési tevékenységnek az önköltségre és a termelékenységre gyakorolt hatása nem elemezhető, mert a vállalatnak nincsenek adatai erre, s ezeknek a kimunkálása és szolgáltatása sincs megszervezve.

A műszaki fejlesztési tervekben gyakori a túlzott óvatosság. Ezért igen hosszú, a műszaki fejlesztési témák átfutási ideje: a kutatási téma felvetésétől, vagy a prototípus elkészítésétől a sorozatszerű gyártásig, gyakran négy-öt év is eltelik.

A legtöbb vállalatnak nincs *önálló* műszaki fejlesztési részlege, osztálya, főosztálya, vagy akár csak olyan csoportja is, amely az *egész műszaki fejlesztéssel* (gyártás, gyártmányfejlesztés és szervezés) *komplex módon foglalkoznék*, ezt a tevékenységet szer-

Digitized by Google

vezné, irányítaná és koordinálná. Kevés jól képzett mérnök, technikus és közgazdász foglalkozik fejlesztéssel. Meglehetősen általános az, hogy a vállalatok fontosabbnak tartják napi termelési feladatukat, mint a műszaki fejlesztést. A Magyar Acélárugyárban például tavaly egy ember foglalkozott a műszaki fejlesztéssel. Még inkább kifogásolható az, hogy a Láng Gépgyárnak nincs kellő létszámú és szervezeti felépítésű fejlesztési szerve. A főtechnológus olyan, mint egy hadsereg nélküli tábornok: nincs megfelelő apparátusa, mert a gyáregységenként szervezett műszaki osztályok az üzemvezetők közvetlen irányítása alá tartoznak. Nem csoda, ha nincsenek összehangolva a műszaki fejlesztési tervek, a gyáregységek a tervek összeállítása során tetszésük szerint nyújthatják be elképzeléseiket, s ez aránytalanságokra vezet.

Időszerű volna minden vállalatban megoldani *a műszaki fejlesztés koncentrálását* mind szervezetileg, mind létszám tekintetében. Véleményünk szerint helyes volna, ha a vállalatok egy-egy fontos fejlesztési témára koncentrálnák a fejlesztés munkáját, és egy-egy témára *fejlesztő brigádot alakítanának* konstruktőrökből, technológusokból, szervezőkből és elegendő létszámú kisegítő személyzetből.

Mindezzel kapcsolatban figyelmet érdemel az a jelenség, hogy a *műszaki szakemberek jelentős részét ma nem képzettségükhöz és érdeklődési körükhöz illő munkakörben foglalkoztatják.* A műszaki adminisztráció nagymértékű megnövekedése és elmaradottsága (kézi, másoló jellege, a gépesítés hiánya) miatt a mérnökök és technikusok több mint a felének a napi termeléshez szükséges műszaki dokumentációkat, darabjegyzékeket, anyagelőírásokat és egyéb műszaki bizonylatokat, terveket és nyilvántartásokat is kell készítenie és másolnia. A termelés szervezetlensége miatt tekintélyes méretű műszaki kapacitás foglalkozik „tűzoltó munkával", anyag- és egyéb termelési szükségletek sürgetésével, diszpécserkedéssel. A műszakiak mellett *nincs elegendő kisegítő és segédszemélyzet.* Ezért gyakori, hogy jól képzett konstruktőrök vagy technológusok műszaki rajzolói munkát vagy másolást is végeznek. Mindez azt mutatja, hogy a munka ésszerűbb megszervezésével további értékes műszaki munkaerőket lehetne a műszaki fejlesztés számára felszabadítani a vállalatoknál.

Vállalataink nem élnek eléggé a műszaki fejlesztési alap, az önköltségcsökkentési és exportfejlesztési hitelek lehetőségeivel

A műszaki fejlesztésnek ezek a forrásai ma már a vállalatok rendelkezésére állnak, de a legtöbb helyen nem veszik ezeket igénybe, és nem is ismerik a felhasználásukra vonatkozó rendelkezéseket. Itt *nagyobb öntevékenységre* volna szükség a vállalatok részéről. Még sok olyan vállalat van, mint a Csavarárugyár, ahol

Digitized by Google

felhasználják ugyan a műszaki fejlesztési alapot, de attól félnek, hogy később majd aktíválniuk kell az e forrásból beszerzett berendezéseket és gépeket, s ez esetleg rontja eredményeiket. A Láng Gépgyárban a műszaki fejlesztés keretében tervezett részleges műhely-átrendezést is alaphiányra hivatkozva késleltetik. A Budapesti Szerszámgépgyár sem használta ki teljesen műszaki fejlesztési alapját, s az idén még nem élt az exportfejlesztési hitel lehetőségeivel. Kerületünkben kevés az olyan vállalat, mint a Konverta, amely mintegy 4 millió forint értékű nyugatnémet importból származó vákuum impregnáló-berendezést vásárolt önköltségcsökkentési hitelből. A vállalat vezetői bátran éltek az „öcsi-hitel" adta lehetőségekkel, és a berendezéssel elért többletmegtakarításból 14 hónap alatt vissza is fizették az említett összeget.

A műszaki fejlesztés és intézkedések tervei tartalmasabbak és megalapozottabbak volnának akkor, ha az *irányító hatóságok a tervek jóváhagyásakor, a pártszervezetek pedig elfogadásukkor tartalmilag vizsgálnák:* mennyire elégítik ki ezek a vállalatok fejlesztési és termelési szükségleteit. Az új konstrukciók és technológiák terén koordinálni kellene a vállalatok fejlesztését, a kutatásokat, hogy kiküszöböljék a párhuzamosságokat, az ellentétes elképzeléseket, és ne csak a vállalatokon belül, hanem *iparágak között is biztosítsák a műszaki fejlesztési tervek komplettségét.*

Az utóbbi időben erősödik az a törekvés, hogy a vállalatok vezetői és fejlesztői megismerjék egy-egy gyártmány korszerűségét, világszínvonalát. De ez ma még korántsem általános. Nagyon sok helyen nem kísérik eléggé figyelemmel a szakirodalmat, kevesen beszélnek idegen nyelveken, a külföldi tanulmányutak nem eléggé átgondoltak, s nem is mindig a leghozzáértőbbeket, a témával ténylegesen foglalkozókat küldik ki ezekre, hanem sokszor a vállalati beosztás, a rang számít. A külföldi kiutazások még sok esetben turista-jellegűek.

A külkereskedelemmel sincs a vállalatoknak megfelelő kapcsolatuk, pedig a külkereskedelem segítségükre lehetne a termékek műszaki-gazdasági paramétereinek összegyűjtésében és rendszeres figyelemmel kísérésében. Egyáltalán: igen kívánatos volna *műszaki propagandánk hatékonyságának emelése.* Ebben a párt- és társadalmi szervek is sokat segíthetnének.

A vállalatok összevonása önmagában nem oldja meg a problémákat

Sokan úgy vélik, hogy ezek a műszaki fejlesztésre károsan ható ellentétek és problémák a vállalatok összevonásával *maguktól* megoldódnak majd. Ez *helytelen* nézet. Az átszervezés valóban sok lehetőséget nyújt, de hogy ebből mit valósítunk meg, az az előkészítéstől és a lebonyolítástól függ.

Digitized by Google

Az átszervezésben rejlő lehetőségek jobb kihasználása érdekében átgondolt, számításokra alapozott profil-átrendezésre, távlati fejlesztési programok kidolgozására van szükség. Ezen túlmenően, *meg kell tervezni az új nagyvállalati egységek termelési folyamatát*, különös tekintettel az egymástól távoli telepek termelési kapcsolataira. E tekintetben fontos elvnek tartjuk, hogy *a szervezeti felépítést a termelési folyamathoz igazítsák*. Az átszervezési előkészületek keretében az új vállalati egységeknek olyan nyilvántartó és adatfeldolgozó rendszerét is meg kell teremtenünk, amely a vezetők számára lehetővé teszi a gazdasági tisztánlátást.

Az átszervezés a műszaki fejlesztés szervezeti koncentrálására is módot nyújt. E célból helyes volna például összevonni a jelenleg szervezetileg különálló gyártmány-, gyártásfejlesztési és szervezési részlegeket.

Itt szeretnénk megjegyezni, hogy az átszervezést megelőzően szükség van szakmai vitákra, az érintett vezetők és dolgozók véleménycseréjére és kritikai megjegyzéseire, de amikor az átszervezésben megtörtént a döntés, akkor már nincs helye további vitának, vagy a döntés negligálásának. Minden erővel biztosítani kell, hogy az átszervezés miatt átmeneti termelés-kiesés se legyen. Nem volna ugyanis indokolt és helyénvaló, ha a feltételek hiánya következtében a műszaki és gazdasági vezetők évekig arra hivatkoznának, hogy „az átszervezés hibái akadályozzák a műszaki fejlesztést."

•

A gyakorlati műszaki és gazdasági szakemberek általában eléggé jól ismerik a műszaki fejlesztés itt felvetett problémáit. Az alapvető ellentmondások feloldásához azonban feltétlenül az irányító főhatóságoknak, a Tervhivatalnak, az Árhivatalnak és a szakminisztériumoknak kellene a szükséges lépéseket megtenniük. Ebben nagy segítséget nyújthatnának nekik a gyakorlott vállalati szakemberek. Természetes, hogy az említett problémák megoldása a vállalatok erőfeszítéseitől is függ. Ezért helyes volna, ha a vállalatok — az igények várható alakulásának felmérése alapján — kidolgoznák a fejlesztés hosszabb távlatra szóló programját, s ebben meghatároznák a gyártmányok fejlesztésének, gyártásának, a vállalat termelésének irányát és volumenét. Emellett céltudatosabban kell törekedniük arra, hogy a gyártmány- és gyártásfejlesztés, illetve a szervezés összhangoltan történjék. Ez jelenleg azt jelenti, hogy fordítsunk nagyobb gondot, több erőt a *gyártásfejlesztésre és a szervezésre*, s így néhány év alatt szüntessük meg az itt mutatkozó nagyfokú elmaradást. El kell érnünk a műszaki fejlesztés komplettségét, a kapcsolódó területek egyidejű fejlesztését.

A műszaki fejlesztés hatékonyságának növelése céljából a

Digitized by Google

vállalatoknak jobban kell élniük önállóságukkal, s új anyagi ösztönzési módszereket is kellene kialakítaniuk és alkalmazniuk. A vállalati anyagi ösztönzésnek és prémiumrendszernek nem annyira a napi feladatok megoldását, mint inkább a műszaki fejlesztést kell szolgálnia. Minden vállalatnak van lehetősége arra, hogy prémium- és bérrendszerében gyakorlatilag érvényesítse ezt az elvet.

A műszaki fejlesztési feladatok előtérbe állítása a párt- és társadalmi szervekkel szemben is új követelményeket támaszt. Helyes, ha munkájuk középpontjába ők is a korszerűség, a világszínvonal elérésére irányuló műszaki fejlesztő munkának nyújtandó támogatást állítják. Erősíteniük kell a felvilágosító, nevelő munkát, hogy szélesen behatoljon a köztudatba a felismerés: az ország előrehaladásának alapvető feltétele az, hogy nagy tömegben, termelékenyen gyártsunk korszerű és jó minőségű termékeket. Ezért arra kell törekedni, hogy mindenhol történjen meg a gyártmányok állapotának, minőségének és színvonalának *reális vizsgálata és felmérése*, s ennek eredményét *az üzemi kollektíva is ismerje meg*. Fontos, hogy világosan jelöljék meg a színvonal emelésére irányuló feladatokat, s ennek alapján gyorsított ütemben folytassák a gyártmánykutató, gyártmányfejlesztő, gyártásfejlesztő és szervező tevékenységet.

Mindehhez az is szükséges, hogy növekedjék *az üzemi pártszervezetek politikai és szakmai hozzáértése, erősödjék a kritikai szellem*, hogy az üzemi kollektíva tagjai bátrabban vessék fel a gazdasági életben észlelt problémákat, a gazdasági vezetés fogyatékosságait, és a maguk építő javaslatait. Egyszóval: legyenek méltó partnerei a gazdasági vezetőknek, sőt az előttük álló nagy feladatok ösztönzői és segítői.

Kívánatos, hogy a pártszervezetek vezetői a napi kérdéseken túlmenően a *távlati feladatokkal, a gazdasági elemzésekkel is többet foglalkozzanak*. Elvi következetességgel kell fellépni a látszateredményekre való törekvéssel, a vállalati és népgazdasági érdekek helytelen értelmezésével szemben. Serkenteni kell a párttagság kezdeményezését, példamutatását az újért folyó küzdelemben.

A szocialista munkaversenyt, a szocialista brigád- és műhelymozgalmat, az újítási mozgalmat is fokozottabban kell a világszínvonal elérését célzó feladatok megvalósítására ösztönözni. Nyilvánvaló, hogy e mozgalmakba széleskörűen be kell vonni a műszaki dolgozókat. A párt- és szakszervezetek kezdeményezhetnék *komplex-műszaki brigádok* létrehozását, szerkesztők, technológusok, közgazdászok, kiváló szakmunkások bevonásával. A KISZ-szervezetek is nagyobb segítséget tudnának adni a műszaki fejlesztésben, mint jelenleg. Szélesíteni lehetne azt a gyakorlatot,

Digitized by Google

hogy a KISZ-szervezetek — felhasználva a Fiatal Mérnökök, Közgazdászok és Technikusok Tanácsát — védnökséget vállaljanak egy-egy gyártmány fejlesztése, vagy korszerű technológia kialakítása felett. Ezzel tágabb tere nyílnék annak, hogy a fiatalok lendülete és lelkesedése, az új iránti fogékonysága is hajtóereje legyen e fontos célok megvalósításának.

Pártunk gazdaságpolitikájának egyik sarkalatos pontja, a termelés műszaki színvonalának emelése, a műszaki fejlesztés meggyorsítása; ez megköveteli, hogy elhárítsuk az útjában levő akadályokat. Ehhez az szükséges, hogy a gazdasági vezetők — a vezetés minden szintjén — érdemben vizsgálják és elemezzék a problémákat, bírálják a fogyatékosságokat. Enélkül nem valósítható meg pártunk VIII. kongresszusának határozata, amely — egyebek között — megköveteli, hogy ne elégedjünk meg az elért — nem csekély — eredményekkel, hanem szakadatlanul munkálkodjunk a gazdasági irányítás tökéletesítésén, a gyakorlati gazdasági munka eredményeinek növelésén.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti önköltségszámítás egyik vitatott problémájáról

Írta DR. VÁGI FERENC

Mezőgazdaságunk szocialista átszervezésének befejezése óta szinte egyöntetű az a vélemény, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás üzemi és népgazdasági irányítása végett ismerni kell a termékek önköltségét. A Földművelésügyi Minisztérium azon fáradozik, hogy évről évre mind több termelőszövetkezet számítsa ki önköltségeit. Az önköltség és benne elsősorban az élőmunka-költség számításának több elvi és gyakorlati vonatkozása azonban ma még nincs megoldva. Közgazdasági irodalmunkban, de az önköltségszámítás gyakorlatában is különféle számítási módszerek állnak szemben egymással, s egymásnak ellentmondanak a vélemények arról, hogy az önköltség-mutatókat hogyan lehet felhasználni. Noha az élet sürgeti, a közgazdaságtudomány ma nem ad egyértelmű elvi eligazítást és hatékony segítséget a gyakorlatnak. A véleménykülönbségek feloldása és a termelőszövetkezeti gazdálkodásban valóban alkalmazható önköltségszámítás kialakítása bonyolult közgazdasági kérdések egész sorának megvizsgálását és tisztázását követeli meg.

Feltételes vagy tényleges munkadíjjal számítandó-e az élőmunka-ráfordítás?

Az önköltség a termékek holt- és élőmunka-ráfordításainak pénzben kifejezett összege. A termelőszövetkezeti termékek önköltségének igen tekintélyes hányadát az élőmunka költsége teszi: a növényi termékek önköltségében ez általában 30—35, az élőmunka-intenzív növényekében ennél is több, mintegy 40—50 százalék, s az állattenyésztési termékekben sem kevesebb 15 százaléknál. A termelőszövetkezeti termékek önköltségének helyes megállapítása ezért döntően az élőmunka-ráfordítás értékelésének módszerétől függ.

A termelőszövetkezetekben a termelés élőmunka-ráfordítása — a szövetkezeti tagoknak a közös gazdaságban végzett munkája. A szövetkezeti tagok azonban nemcsak dolgozói, hanem tulajdonosai is a termelőszövetkezeteknek. Azok a következtetések, amelyeket a közgazdasági irodalomban ebből a tényből a szövetkezeti

Digitized by Google

élőmunka-ráfordítások pénzbeli értékelését illetően levonnak, nem egyöntetűek.

A kétségtelenül helyes kiindulópontból egyesek a termelőszövetkezeti élőmunka-költség elvetéséhez jutottak el, s tagadták, hogy az önköltségnek bárminemű jelentősége is van a termelőszövetkezeti gazdálkodásban. Ma ez már túlhaladott álláspont, de még mindig találkozunk vele. Ez a nézet a kisparaszti gazdaság termelési viszonyai alapján kialakult elképzeléseket ülteti át a termelőszövetkezetbe. Az egyéni gazdaságok időszakában ugyanis valóban értelmetlen lett volna arról beszélni, hogy a gazda munkabért fizet saját magának mint munkaerőnek. Az egyéni gazdaságokban a munkadíj nem volt tényleges kiadás, ezért a szó tulajdonképpeni értelmében élőmunka-költség sem létezett. Ha ezekre a gazdaságokra vonatkozóan egyáltalán számítottak önköltséget, akkor az élőmunka-költséget rendszerint annak az összegnek vették, amely ahhoz lett volna szükséges, hogy az egyéni gazdálkodó elérje az átlagos paraszti életszínvonalat.

Bár a termelőszövetkezeti tagok szintén tulajdonosok is és dolgozók is egy személyben, a termelőszövetkezetekben mégsem tartható fenn az az álláspont, hogy az élőmunka-költség nem merül fel kiadásként. Egy-egy szövetkezet tagsága csak együttesen hasznosíthatja a szövetkezeti tulajdonban lévő munkaeszközöket és a közös használatban levő földet. A tagok a közös gazdaságban végzett munkájuk mennyisége és minősége alapján a gazdaságban realizált új értékből részesednek. A termelőszövetkezetben tehát a tagok munkájának díjazása reális tényező, a termelőszövetkezeti üzem kiadása. A szövetkezetek által fizetett természetbeni és pénzbeli részesedés a szövetkezeti tagok szemszögéből nézve munkadíj, a termelőszövetkezeti üzem oldaláról tekintve pedig az élőmunka-ráfordítás költsége.

Mások arra a következtetésre jutottak a közgazdasági irodalomban, hogy van ugyan élőmunka-költség a termelőszövetkezetben, de ez nem azonosítható azzal a jövedelemmel, amelyet a szövetkezeti tagok a közös gazdaságban teljesített munkájuk szerint kapnak. El kell ismerni, hogy ennek a problémának a felvetése jogos. A termelőszövetkezetben nemcsak a tagok dolgoznak, hanem hozzátartozóik is és sokszor még a szövetkezeten kívüllállók is, s általában ők is ugyanazt a munkadíjat kapják, mint a szövetkezet tagjai. Az is előfordul termelőszövetkezeteinkben, hogy szerződéses alapon vagy napszám-munkára alkalmazott családtagok vagy a szövetkezeten kívüliek több vagy kevesebb munkadíjat kapnak egy egységnyi munkáért, mint a szövetkezet tagjai. Valóban felmerülhet tehát az a nézet, hogy a termelőszövetkezet-

Digitized by Google

ben az élőmunka költsége más, mint a szövetkezet tagjainak fizetett munkadíj.

Akiknek ez a véleményük, azok azt bizonyítgatják, hogy a munkaegység és a munkaegység-érték nem alkalmas az élőmunka-költség megállapítására. Ez az álláspont — a hazai és a külföldi közgazdasági irodalomban is — végső soron abban csúcsosodik ki, hogy a termelőszövetkezeti szektorban nincs minden szövetkezetre érvényes, társadalmilag szükséges színvonalon megállapított munkadíj, holott a termelőszövetkezeti termékek önköltségében csak ilyen munkadíjjal lehet és kell értékelni az élőmunka-ráfordítást.

Nálunk a termelőszövetkezeti önköltségszámításban a MTA Agrárgazdaság Kutató Intézete az állami-gazdasági béreket, a Földművelésügyi Minisztérium pedig a 30 forintos munkaegység-értéket teszi meg egységes munkadíjnak. Hozzávetőleges számítás szerint a kettő többé-kevésbé azonosnak tekinthető. Hogy az állami-gazdasági bérek képviselik a társadalmilag szükséges munkadíj-színvonalat, az nincs bizonyítva, s szerintünk nem is bizonyítható. Az állami-gazdasági bérek nem azonosak a termelőszövetkezetek szektor-átlagban fizetett munkadíjával, sem nálunk, sem a velünk szomszédos szocialista országokban.

Helyes gazdaságpolitika esetén a termelőszövetkezeti szektor-átlagban fizetett munkadíjnak egyenlőnek kell lennie az adott gazdasági és társadalmi körülmények között indokoltan fizethető összeggel. A gazdaságpolitikailag ésszerű kérdésfeltevés tehát nyilván ez: eléri-e, vagy nem haladja-e túl a termelőszövetkezetek átlagos munkadíja az adott körülmények között fizethető munkadíj-jövedelmet? Ennek konkretizálásában jelentősége lehet annak és pozitív eredményeket adhat az, ha összehasonlítjuk a termékek állami-gazdasági és tényleges munkadíjjal számított élőmunka-költségeit is. Ha azonban ez a vizsgálat azt mutatná, hogy a ténylegesen fizetett munkadíj nagyobb vagy kisebb az indokolt összegnél, akkor sem vonhatnók le ebből azt a következtetést, hogy nem felel meg az élőmunka-ráfordítás költségeinek. Ha ugyanis elfogadjuk ezt, akkor önkényessé válik a termelőszövetkezeti élőmunka-költség kiszámítása. Ha eltérünk a ténylegesen fizetett munkadíjaktól, akkor már nincs és nem is lehet olyan objektív kritérium, amellyel lemérhetnők, hogy valóban tükrözi-e az élőmunka-költséget az élőmunka-ráfordítás értékelésére választott munkadíj.

Mi is történik tulajdonképpen akkor, amikor a termelőszövetkezeti élőmunka-ráfordítást a ténylegesen fizetett munkadíjtól eltérő, feltételes összeggel értékelik? Ebben az esetben a szocialista állami mezőgazdasági nagyüzem termelési viszonyai alapján kialakult elképzelést viszik át a termelőszövetkezetre. A termelőszövetkezeti szektorban — minthogy ez a kollektív csoporttulajdonon

Digitized by Google

nyugszik — nincs egységes munkadíj, s a munka szerinti elosztás törvénye azzal a sajátossággal valósul meg, hogy az „azonos munkáért azonos munkadíj" elve csak egy szövetkezeten belül érvényesül, de a szövetkezetek közötti relációban nem. A termelőszövetkezeti csoporttulajdon társadalmasítottságának mai foka kizárja a termelőszövetkezetek közötti jövedelem-átcsoportosítást, már pedig ez volna a feltétele annak; hogy az egész szövetkezeti szektorban egységes munkadíj alakuljon ki. Ha az önköltségszámításban egységes, feltételes munkadíjjal értékeljük az élőmunka-ráfordítást, akkor elvonatkoztatunk a munka szerinti elosztás termelőszövetkezeti sajátosságától. Ez pedig szükségképpen problémákat támaszt a termelőszövetkezeti gazdálkodás elemzésében és megítélésében. Ezért is van az, hogy a termelőszövetkezeti vezetők rendszerint megfoghatatlannak találják az állami-gazdasági bérekkel számított önköltségi adatokat, s azt mondják: ezek nem az ő gazdaságuk önköltségét fejezik ki, s az ő gazdaságuk irányításában nem használhatók.

Ha feltételes munkadíjjal számítjuk az élőmunka-költséget, akkor szükségképpen az önköltség is feltételes lesz. Az így számított önköltségi adatok ugyanis azt mutatják: mekkora lenne egyik-másik termelőszövetkezet, vagy az egész szövetkezeti szektor termékeinek önköltsége akkor, ha a kifizetett munkadíj azonos volna a számításokban alkalmazott állami-gazdasági bérrel vagy más elfogadott „egyezményes" összeggel. A feltételes munkadíjnak az önköltségszámításban való alkalmazása szintén a termelőszövetkezeti élőmunka-költség és ezáltal az önköltség valódiságának kétségbevonását tükrözi, jóllehet a feltételes munkadíj alkalmazásának hívei nemcsak elismerik, de hangsúlyozzák is, hogy milyen nagy a jelentősége az önköltségszámítás és az önköltségi adatok ismeretének.

A termelőszövetkezeti gazdálkodásban komoly probléma a munkadíjak tudatos befolyásolása és ellenőrzése. A szövetkezeti vezetőknek szinte naponta el kell dönteniök indokolt vagy indokolatlan munkadíj-emelési igényeket. A munkatorlódások leküzdése, a kritikus időszakok megnövekedett munkaerő-igényének a kielégítése pedig rendkívüli premizálások alkalmazását teszi szükségessé, s ilyenkor nemcsak az ösztönzés növeléséről, hanem a kitűzendő prémiumok összegéről is dönteniük kell. Elkerülhetetlenül szükséges tehát, hogy állandóan figyelemmel kísérjék és kézben tartsák a különböző munkák díjának és ezzel az élőmunka-ráfordítás költségeinek alakulását.

Azt felelhetné erre valaki, hogy a munkaegység-jóváírások ellenőrzésével is meg lehet valósítani ezt. Ne feledkezzünk azonban meg arról, hogy a garantált munkadíjazásra áttérő szövetkezetek

Digitized by Google

jelentős része megszünteti az élőmunka-ráfordítások munkaegységben való nyilvántartását, s helyébe ezeknek közvetlenül pénzben való nyilvántartást vezeti be. Továbbá: még a munkaegységet alkalmazó termelőszövetkezetekben sem kizárólagos dolog a munkaegység szerinti díjazás; mellette az egyes termékek terméséből és értékesítési bevételéből való százalékos részesedést is kiterjedten alkalmazzák. Nem elég tehát, ha csupán az élőmunka-ráfordítások alakulását követjük nyomon; az élőmunka pénzben kifejezett költségét is ismernünk kell.

A feltételes munkadíjjal számított élőmunka-költség sem üzemi, sem népgazdasági szinten nem teszi lehetővé a termékenkénti munkatermelékenység és a munkadíjazás összefüggésének tanulmányozását. A feltételes munkadíjjal számított élőmunka-költség és önköltség színvonalának változása ugyanis nemcsak hogy nem mutatja meg, hanem éppen eltakarja azt, hogy a munkatermelékenység növekedése meghaladta-e a munkadíjak növekedését, vagy sem, illetőleg azt, hogy e kettőnek a viszonya milyen számszerű hatást tett az élőmunka-költség és ezen keresztül az önköltség alakulására. Ha csak a termelőszövetkezeti üzem vagy a termelőszövetkezeti szektor egészére vonatkozóan ismerjük a munkatermelékenység és a munkadíjazás összefüggését, akkor ez nagyon keveset mond a gazdasági irányítás számára, s egyáltalában nem elég ahhoz, hogy menetközben befolyásolhassuk kölcsönhatásukat. Csak a ténylegesen kifizetett munkadíjjal mért élőmunka-költség és a vele számított önköltség alapján válik ez lehetővé. Az élőmunka-ráfordításokat tehát a ténylegesen kifizetett munkadíjjal kell értékelni, s az önköltségbe számítani. Nem állíthatjuk, hogy eleve felesleges a feltételes munkadíjjal számított önköltség — ez (mint később látjuk majd) szükséges is bizonyos gazdasági kérdések elemzéséhez —, de a valóságos költségek és költségrelációk alakulásának jellemzésére nem alkalmas.

A tényleges munkadíjjal számított önköltség gyakorlati felhasználása is okoz problémákat. Itt csak arra utalunk, hogy a tényleges munkadíj végleges összege az évvégi zárszámadó közgyűlésen alakul ki. Az önköltség adataira azonban nemcsak a zárszámadás után, hanem már az év folyamán is szükség van. Az önköltségszámítás igazában akkor adhat útbaigazítást és alkalmat a gazdálkodásba való közvetlen beavatkozásra, ha együtthalad a gazdálkodás menetével, s szinte napra-készen követi ezt. A tényleges munkadíjjal történő önköltségszámításban feltétlenül át kell hidalni ezt az ellentmondást. Az év folyamán az üzem előző évi vagy tervezett munkadíjával kell számítani az élőmunka-ráfordítást, s ezt később a munkadíj végleges összegével kell helyettesíteni.

Digitized by Google

Az élőmunka-költség a termelőszövetkezeti termékek átlagos önköltségében

A termelőszövetkezeti termelésben az üzemi (egyedi) és a szektor-szintű (átlagos) önköltséget is ki kell számítani. Az előbbire főként az üzemi vezetésnek van szüksége, az utóbbi pedig gazdaságpolitikai célokat szolgál. Az átlagos önköltségi adatoknak alkalmasnak kell lenniük arra, hogy felhasználják őket a pénzügyek és az árpolitika irányelveinek, valamint a konkrét finanszírozási intézkedéseknek a kidolgozásában. Nem egyszer hangzik el az a vélemény, hogy a termelőszövetkezetek üzemi önköltségszámításában a tényleges munkadíjjal kell értékelni az élőmunka-ráfordítást, a gazdaságpolitikai célokra számított önköltségben azonban feltételes munkadíjjal, lehetőleg állami-gazdasági bérrel kell számítani az élőmunkát. Később látni fogjuk, hogy ennek a megállapításnak helyeseléhető vonatkozása is van, egészében azonban semmiképpen sem fogadhatjuk el. Egy-egy termék önköltsége szerintünk nem lehet más, mint az egyedi, üzemi önköltségek összevonása a termelőszövetkezeti termelés egészére; nem lehet tehát üzemi és szektor-szinten más-más módszerrel értékelni az élőmunka-ráfordítást.

NÉHÁNY TERMÉK ÁLLAMI-GAZDASÁGI BÉRREL ÉS TÉNYLEGES MUNKADÍJJAL SZÁMÍTOTT ÉLŐMUNKA-KÖLTSÉGE ÉS ÖNKÖLTSÉGE

*(1960. évi adatok)**

Termék	Élőmunka-költség			Önköltség		
	Állami-gazdasági bérrel (Ft)	Tényleges munkadíjjal (Ft)	A tényleges munkadíjjal számított az állami-gazdasági bérrel számított százalékában	Állami-gazdasági bérrel	Tényleges munkadíjjal	A tényleges munkadíjjal számított az állami-gazdasági bérrel számított százalékában
Búza	27,48	20,03	72,89	107,68	100,23	93,08
Kukorica	53,34	33,19	62,22	113,33	93,18	82,22
Cukorrépa	14,88	10,55	70,90	25,41	21,07	82,92
Tej	1,09	0,91	83,49	3,05	2,87	94,10
Sertés	2,28	2,13	93,42	13,47	13,28	98,59

* Az adatokat az MTA Agrárgazdasági Kutató Intézetének állami-gazdasági bérrel számított adataiból számítottuk át, az élő-munka-költségnek az állami-gazdasági bérrel számított adatait a tényleges munkadíjjal számított adatokkal helyettesítve. A tej- és a sertéstermelésben felhasznált termékek élőmunka-költségét nem számítottuk át.

Digitized by Google

E táblázat adatai 16 termelőszövetkezetre vonatkoznak, nem tekinthetők tehát reprezentatívnak. Jól mutatják azonban azt, hogy a feltételes munkadíjjal értékelt élőmunka eltéríti az önköltséget a valóságos munkadíjjal számítottól.

Az utóbbi években többen is végeztek számításokat arról, hogy miként aránylik egymáshoz az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben az egységnyi munkáért fizetett összeg. Ezeknek a számításoknak az eredményei csak hozzávetőlegesnek tekinthetők ugyan, de egyöntetűek abban, hogy 1960-ban és 1961-ben az állami gazdaságokban fizetett, időegységre számított bér mintegy 13—20 százalékkal felülmúlta a termelőszövetkezetekben fizetett egységnyi munka díját. Ezekben az években tehát az állami-gazdasági bér nemcsak a táblázatban szereplő néhány termelőszövetkezetre, hanem az egész szövetkezeti szektorra nézve növelte a termékek önköltségét a tényleges munkadíjjal számított önköltségekhez képest. A kérdés megítélésénél azonban számolni kell azzal, hogy a termelőszövetkezetekben a termelés konkrét alakulása évről évre erősen befolyásolja az egységnyi munka díját (nem úgy, mint az állami gazdaságokban). Ha gyenge a termés, akkor a termelőszövetkezetekben csökken az egységnyi munka díja, jó termésű évben pedig erősen megközelítheti az állami-gazdasági munkások egységnyi munkájáért fizetett bért. De kétségtelen, hogy ha több év (jó és gyenge termésű évek) átlagában végeznők is el az összehasonlítást, ma akkor is azt kapnánk eredményül, hogy az állami gazdaságokban legalább 10 százalékkal magasabb az egységnyi munka díja, mint a termelőszövetkezetekben. Általában érvényesnek kell tehát tekintenünk azt, hogy az élőmunka-költségnek állami-gazdasági bérrel való számítása növeli a termelőszövetkezeti önköltséget. A Földművelésügyi Minisztérium által 30 forintos munkaegység-értékkel számított önköltség szintén nagyobb, mint a tényleges munkadíjjal számított önköltség. 1960-ban és 1961-ben ugyanis 30 Ft-nál kisebb volt a munkaegység országos értéke. A teljesség kedvéért azonban azt is meg kell említenünk, hogy 1959-ben a termelőszövetkezetek országos átlagban 33 forintot fizettek egy munkaegységre; ebben az évben tehát a termékeknek az egyezményes 30 forintos értékkel számított önköltsége kisebb volt, mint ha tényleges munkadíjjal számították volna.

Az a tiszta jövedelem, amelyet a feltételes munkadíjjal számított önköltség alapján állapítanak meg — az egyes termékek és az összes termékek vonatkozásában is, továbbá üzemi viszonylatban és a termelőszövetkezetek összességére nézve is — különbözik attól az összegtől, amelyet a szövetkezetek valóban tiszta jövedelemként használtak és használhattak fel.

Digitized by Google

AZ EGY TAGRA JUTÓ TISZTA JÖVEDELEM MUTATÓI ÁLLAMI-GAZDASÁGI BÉR ÉS TÉNYLEGES MUNKADÍJ ALAPJÁN SZÁMÍTVA*

Különböző belterjesség csoportok	Az egy tagra jutó nettó jövedelem (Ft)		Index (tényleges munkadíj alapján számított = 100)	Bruttó jövedelem százalékában		Egy munkaegység értéke (Ft)
	Állami gazdasági bér	Tényleges munkadíj		Állami gazdasági bér	Tényleges munkadíj	
	alapján számolva			alapján számolt nettó jövedelem		
I.	— 3709	— 2252	— 164,7	— 68,3	— 41,1	25
II.	370	348	106,3	3,6	3,4	30
III.	2356	2125	110,9	18,3	16,5	31
IV.	5073	2849	178,1	32,9	18,5	36
V.	5554	3590	154,7	33,1	21,4	35
VI.	8750	4214	207,6	45,9	22,1	43
VII.	11303	5863	192,7	47,1	24,4	43
Átlag:	4576	2816	162,2	29,7	18,3	35

* Witthen Béla adatai alapján („A jövedelmezőség vizsgálata a termelőszövetkezetekben". Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 118—119. o.) A táblázat 114 termelőszövetkezet 1958. évi adatait tartalmazza. A tiszta jövedelmet utólag számítottuk ki a tényleges munkadíj alapján. A vizsgált termelőszövetkezetek az átlagosak és az átlagosnál jobbak közül valók. Az I. csoporttól eltekintve a tízórás munkanap díja mindegyik szövekezeti csoportban nagyobb volt, mint az állami-gazdasági bér; a vizsgált szövetkezetek átlagban mintegy 17 százalékkal meghaladta ezt. Ezért a tényleges tiszta jövedelem nem nagyobb, hanem kisebb, mint az állami-gazdasági bér alapján számított.

Csak rá kell pillantanunk az adatokra, s máris szemünkbe ötlik, hogy a feltételes-munkadíjas önköltség adatai alapján számított tiszta jövedelem egészen más dolog, mint a valóság. Mintha a legjobb termelőszövetkezetek — különösen a gyengékhez viszonyítva — erejüket meghaladó mértékben szorítanák ki a tiszta jövedelmet a bruttó jövedelemből és erőltetnék meg magukat azért, hogy gazdaságukat tovább fejlesszék.

A feltételes munkadíjjal számított önköltségek alapján kapott tiszta jövedelmet tehát nem lehet a gazdaságpolitika megalapozásához, konkrét pénzügyi intézkedések kidolgozásához felhasználni. Gondoljunk csak arra: milyen fontos dolog termelőszövetkezeteink fejlődése számára a saját beruházási lehetőségeiknek állami beruházási hitelekkel való kiegészítése, vagy pénzügyi beruházási kereteiknek és a beruházások materiális, konkrét termelőeszközökben jelentkező szükségleteinek összeegyeztetése. Lehet-e

Digitized by Google

egyáltalában helyesen meghatározni az állami beruházási hitelkereteket, illetőleg a beruházások eszköz-szükségletét, ha eleve olyan tiszta jövedelemből indulunk ki, amely nem azonos azzal, amelyet az üzemek felhasználnak? Nyilvánvaló, hogy nem lehet.

A mezőgazdasági árszintnek és a termelőszövetkezetek adózásának, vagy a mezőgazdasági termelői árszintnek és a termelőszövetkezeti parasztság munkadíjainak az összefüggéséről sem lehet gyakorlatilag hasznosítható tájékozódást kapni és a szükséges intézkedésekre javaslatot tenni akkor, ha a szövetkezeti szektorban realizált új értéknek nem a tényleges, hanem feltételes munkadíjak alapján kiszámított megoszlása alapján vizsgáljuk ezt. A mezőgazdasági termékek termelői árszintje csak a tényleges munkadíjakkal és a valóban létező tiszta jövedelemmel összefüggésben kaphat reális közgazdasági tartalmat. Csak ebben az összefüggésben lehet eldönteni: lehetővé teszi-e az adott árszint azt, hogy a termelőszövetkezeti szektorban — a kellő színvonalon tartva a tiszta jövedelemből finanszírozott felhalmozást — a konkrét gazdasági körülményeknek megfelelő munkadíjat fizessék. A mezőgazdasági árszint az egyes mezőgazdasági termékek árának eredője, s ezért az elmondottakból logikusan következik az is, hogy a feltételes munkadíjakkal számított önköltségek a felvásárlási árak kialakításában sem használhatók fel; nemcsak a felvásárlási árak színvonalát, hanem az ár-arányokat illetően sem. A feltételes munkadíjak alkalmazása ugyanis a termékek önköltségének arányait is erősen eltorzíthatja.

Következtetésként azt szűrhetjük le ebből, hogy ha gazdaságpolitikai intézkedések kidolgozása a valóságos költség-alakulás feltárását követeli meg, akkor a termelőszövetkezeti szektor átlagos önköltségében is a tényleges munkadíjjal kell az élőmunka-ráfordítást értékelni.

Önköltség és munkatermelékenység

Az állami gazdaságok önköltségének adatai üzemek közötti és többé-kevésbé időrendi összehasonlításban is helyesen tükrözik vissza a munkatermelékenység alakulását. A termelőszövetkezetek tényleges munkadíjjal számított önköltség-adatai nem alkalmasak erre. A szövetkezeti munkadíj ugyanis nemcsak az élőmunka-ráfordítás mennyiségétől, hanem az egységnyi munkának termelőszövetkezetenként különböző díjától is függ, s ezért a szövetkezetek közötti összehasonlításban nem tükrözi az élőmunka-ráfordítás volumenének arányait. Időrendi összehasonlításban a tényleges munkadíjjal számított önköltség elvileg adhat ugyan hozzávetőleges képet a munkatermelékenység alakulásáról, gyakorlatilag mégis más a helyzet. A termelőszövetkezetek-

Digitized by Google

ben ugyanis nemcsak nagyobb mértékben változhatnak meg a munkadíjak, mint az állami gazdaságokban, hanem — az állami gazdaságoktól eltérően — egyik évről a másikra csökkenhetnek is. (Különösen akkor, ha jó termésű évet gyenge termésű követ.) Ezért a termelőszövetkezetek esetében a tényleges munkadíjjal számított önköltség általában időrendi összehasonlításban sem mutatja meg az élő- és holtmunka együttes volumenének a változását. Ha tehát a termelőszövetkezetek munkatermelékenységéről az önköltség-mutatók alapján akarunk képet kapni, akkor nemcsak indokolt, hanem egyenesen elkerülhetetlen az élőmunka-ráfordításnak feltételes munkadíjjal való értékelése.

A népgazdasági és az üzemi vezetés számára sem lehet közömbös, hogyan változik a termelőszövetkezetekben termelt termékek összes munka-ráfordítása, van-e megtakarítás az élő- és holtmunka együttes alakulásában. Egy-egy szövetkezet számára is tanulságos következtetéseket ad, ha az élő- és holtmunka-ráfordítás elemzése végett önköltség-adatait összehasonlítják a gazdaságilag fejlett szövetkezetekével, vagy az egész szövetkezeti szektoréval. A népgazdasági vezetésnek még inkább szüksége lehet arra, hogy különböző relációkban ismerje az összes munka-ráfordítás arányait; így pl. összehasonlítva egymással a jó és a gyenge termelőszövetkezeteket, vagy az ország különböző területein fekvő szövetkezeteket, s nem utolsósorban a mezőgazdaság termelőszövetkezeti és állami szektorát. E nélkül az elemző munka nélkül aligha lehet felmérni a termékekre fordított összes munkamennyiség csökkentésének perspektíváit. A termékek élő- és holtmunka-ráfordításának vizsgálatából levont következtetések iránymutatást adhatnak és adnak is a mezőgazdaság népgazdasági irányításához, és konkrét gazdaságpolitikai intézkedéseket követelhetnek. Indokolt lehet pl. az, hogy a termelési szerződések és az állami beruházási hitelek terület szerinti felbontásánál figyelembe vegyük: az országnak melyik részein termelnek a legkisebb összmunka-ráfordítással valamely terméket. Szükségessé válhat az is, hogy ösztönözzük azoknak a termelés-technológiai módszereknek a bevezetését, amelyek a legjobb gazdaságokban eredményeket hoztak a termékek élő- és holtmunka-ráfordításának csökkentésében. Mindezt a feltételes munkadíjjal történő önköltségszámítás biztosíthatja.

*

A termelőszövetkezeti önköltségszámításban tehát tényleges és feltételes munkadíjjal is értékelhetjük az élőmunka-ráfordítást. Hogy mikor melyik módszert kell alkalmaznunk, azt az dönti el,

Digitized by Google

hogy a termelési költségek, vagy a munkatermelékenység alakulásának a feltárását tűztük-e ki célunkul. Az önköltség-számításnak azonban elsősorban a termelési költségek alakulásáról kell képet nyújtania. Hogy mennyiben hasznosíthatók az egyik és a másik módszerrel számított önköltség-adatok az üzemi és a népgazdasági vezetés megalapozásában, az ma még nincs eléggé tisztázva. Ezeknek a problémáknak a megoldása kétségtelenül megyorsul akkor, ha általánosabbá válik a termelőszövetkezeti önköltségszámítás. A közgazdaságtudománynak azonban már ma is fontos feladata, hogy megvilágítsa, milyen területeken és mennyiben használhatók az önköltség-adatok a termelőszövetkezeti gazdálkodás üzemi és népgazdasági szintű irányításában. Ez nemcsak segítené az önköltségszámítás szilárdabb megalapozását és elterjesztését, hanem a munkatermelékenység növeléséhez és a termékek önköltségének csökkentéséhez is hozzájárulhatna.

Digitized by Google

A reformisták és a szocializmus

Írta **RIPP GÉZA**

A reformizmusnak az a szerepe, hogy a burzsoá ideológiát és politikát közvetítse a munkásmozgalomba. Ezzel összefügg, hogy a jelenkori reformizmus ideológiai fejlődésének uralkodó tendenciája a burzsoá ideológiával való azonosulás. A reformizmus képviselői mindig koruk burzsoá ideológiájától kölcsönözték fő érveiket; jelenleg legfeljebb annyiban változott meg a helyzet, hogy a burzsoázia is mind jobban támaszkodik a reformizmus ideológiai „fegyvertárára".

A burzsoá és a reformista ideológia közti elhatárolás mindig nagyon határozatlan volt, korunkban pedig különösen az. „Tiszta" reformista ideológia sohasem létezett. De a reformizmus képtelen volna teljesíteni fő társadalmi funkcióját, ha *teljessé* válnék a burzsoá ideológiával való azonosulásának tendenciája, ha *teljesen* megszűnnék ideológiai-politikai különállása. Ha minden különbség eltűnne a burzsoá és a reformista ideológia között, akkor szétfoszlana a „harmadik út" illúziója is, s megszűnnék az a sajátos eszmei és politikai hatás, amelynek kiváltása éppen a fő társadalmi funkciója a reformizmusnak. A korunkban végbemenő társadalmi változások nemhogy csökkentenék, hanem minden eddiginél jobban megnövelik a reformizmus e sajátos társadalmi szerepének a fontosságát.

A reformizmusnak — amellett a történelmi funkciója mellett, hogy akadályozza a munkásmozgalom és a marxizmus egyesülését — ma az is feladata, hogy ellensúlyozza azt a hatást, amelyet a szocialista világrendszer a tőkésországok dolgozóiban kelt. A jelenlegi világhelyzetben a marxizmus—leninizmus eszmei hatása párosul a szocialista országoknak a gazdasági és kulturális építőmunkában elért eredményeivel, s ez egyre nehezebbé, de egyúttal egyre fontosabbá is teszi a reformizmus ideológiája számára azt, hogy a két rendszer versenyében, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában betöltse szerepét a tőkés rendszer védelmében.

A burzsoá ideológiával való azonosulás tendenciáját különösen az mutatja szembetűnően, hogy miként változott meg a jelenkori reformizmusnak a szocializmus megteremtésére és főként a termelőeszközök társadalmasítására vonatkozó álláspontja. Ez termé-

Digitized by Google

szetesen nem az egyetlen olyan terület, amelyen ez a közeledés végbement; ez az írás azonban a jelenkori reformizmus ideológiai fejlődésének *csak ezzel* a kétségtelenül egyik legjellegzetesebb és legfontosabb vonásával kíván foglalkozni.

A második világháború utáni első években a szociáldemokrata pártok még fenntartották régi programjukat: a termelőeszközök nacionalizálását hirdették. Az angol Labour-párt nagyrészt államosítási programjának köszönhette a háború utáni első választáson aratott sikerét. Az 1946-os hannoveri kongresszuson még a német szociáldemokrata párt is a „magánkapitalista vállalkozás megszüntetését" követelte, és elengedhetetlennek tartotta, hogy a bányászaton, a kohászaton, a vegyiparon kívül a többi olyan iparágat is államosítsák, amelyben „nagyüzemek alakulására irányuló tendencia" figyelhető meg.

Az ötvenes évek elejétől kezdve azonban, amikor a nyugateurópai országokban viszonylag erőteljesen föllendült a termelés, a szociáldemokrata pártok jobboldala egyre inkább hangoztatta a szocializmus „átértékelésének" jelszavát, s ezen mindenekelőtt a termelőeszközök köztulajdonáról való lemondást értette. Ehhez a változáshoz az is hozzájárult, hogy a tőkés gazdaság föllendülésével a fejlett európai tőkésországokban megerősödtek a jobboldali irányzatok. A szociáldemokrácia a radikális frázisoktól ismét eljutott az opportunista tettekig. A jobboldali szocialisták először annyit jelentettek ki, hogy a termelőeszközök köztulajdonba való vétele a szociáldemokrata pártok számára nem elvi kérdés, hanem csupán gazdaságpolitikai célszerűség, gazdasági hatékonyság kérdése. Később már azt hangoztatták, hogy ellenkeznék a szociáldemokrácia elveivel a termelőeszközök általános társadalmasítása. 1960 januárjában, Utrechtben ideológiai konferenciát tartottak az osztrák, az angol, a belga és a holland szociáldemokrata párt képviselői. A holland den Uyl így foglalta itt össze az említett változást: „1955 körül számos szocialista párt elhatározta, hogy álláspontjában irányváltoztatást hajt végre, s ennek első lépése programjuk alapelveinek a revíziója volt. Ez a revízió mindenhol ugyanazokat a jellemző vonásokat mutatja. A fő vitapont többé nem a termelőeszközök tulajdona, hanem a gazdasági kulcspozíciók demokratikus ellenőrzése."[1]

A szocializmus „átértékelésének" igazolása céljából a jelenkori reformizmus mindenekelőtt azt igyekszik bebizonyítani, hogy a mai kapitalizmusban a termelőeszközök tulajdonának már nincs meghatározó szerepe a társadalmi és gazdasági viszonyokban, az osztályok egymás közti kapcsolatában; ezért a tulajdon problémája nem foglalhat el többé vezető helyet a „modern szocialista gondol-

[1] Orientation. Socialism to-day and to-morrow. Amsterdam 1960. 5. 1.

Digitized by Google

kodásban". Az angol Crosland szerint „a kapitalizmusnak a tulajdon terminusaival való meghatározása... teljesen elvesztette jelentőségét".[2] Ezt a változást a burzsoá állam megnövekedett szerepével igyekszik magyarázni: „A tulajdon már nem fontos meghatározója a gazdasági hatalomnak. A kormánynak minden gazdasági hatalom rendelkezésére áll, amire csak szüksége van — csak az a kérdés, hogy felhasználja-e ezt, s ebből a szempontból a puszta tulajdonváltozás nem mindig okoz lényeges különbséget."[3] Vagyis: a kormányhatalom birtokában a tulajdonviszonyok megváltoztatása nélkül is elérhetik céljaikat a szociáldemokrata pártok.

*

A reformizmus jelenkori képviselői a tulajdon megváltozott jelentőségéről szóló elméleteiket a tulajdon *jellegének* megváltozásáról szóló koncepcióval egészítik ki. A jelenkori kapitalizmusban a tulajdon magántőkés formái mellett egyre nagyobb súlyt kapnak a tulajdon kollektív kapitalista formái — az állami, községi, részvénytársasági stb. tulajdonformák —, s ezt a változást ők úgy igyekeznek magyarázni, mintha ez gyökeresen átalakítaná a burzsoá termelési viszonyok alapját: a tőkés—bérmunkás viszonyt. Laurat a tulajdon kollektív kapitalista formáinak elterjedéséből azt a következtetést vonja le, hogy korunkban „a tulajdon mindinkább ‚no man's land' (senki földje) lesz. Az összes társadalmi csoportok részt vesznek ennek a ‚no man's land'-nek a meghódításában."[4] Miután a tulajdon problémáját ilyen könnyedén „megoldotta", nem okoz különösebb nehézséget neki az sem, hogy kijelentse: a megváltozott helyzetben már nem érvényes Marxnak az a megállapítása, amely szerint a kapitalizmusban az határozza meg a munkásosztály helyzetét, a burzsoáziához való viszonyát, hogy kénytelen áruba bocsátani munkaerejét. „Ez az ő korában helytálló volt. Az az ember, akinek semmije sem volt, kénytelen volt eladni munkaerejét annak, aki a termelőeszközöket birtokolta, a tőkésnek. De Marx meghatározása nem elég többé. Nem elég többé azt mondani, hogy a proletárt egyetlen árujának: a munkaerejének az eladása jellemzi. Fel kell tenni ezt a pótlólagos kérdést: *kinek adja el munkaerejét?* Korunkban a termelőeszközök tulajdonosai már nem azonosak azokkal, akikről Marx a Tőké-ben beszél."[5]

A termelés és a tőke koncentrációjának tőkés formáival, az államkapitalista és részvénytársasági formák elterjedésével, a tőke elszemélytelenedésével tehát Laurat azt szeretné bebizonyítani, hogy ez a változás nem elsősorban a termelőerők fejlődésének a kapitalista tulajdon formáját illető és a kapitalizmus monopolista korszakának megfelelő konzekvenciája, hanem meg is szünteti a

[2] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. London, 1957. 75. l.
[3] I. m. 468. l.
[4] L. Laurat: Problèmes actuels du socialisme. Párizs, 1957. 127. l.
[5] I. m. 127. l.

Digitized by Google

termelési viszonyok tőkés jellegét. Vagyis: Laurat egyszerűen társadalmi tulajdonná minősíti a kollektív kapitalista tulajdont, és ennek alapján kijelenti, hogy a fejlett tőkésországokban a proletárok már csak „ál-bérmunkások" (pseudosalariée). Szerinte az a mai szocialista munkásmozgalom legfőbb hibája, hogy még nem értette meg ezt a változást, s kitart az olyan „elavult" kifejezések mellett, mint az „osztályharc", a „kizsákmányolás" stb. Ebben a kérdésben Laurat csak annyiban különbözik a reformizmus számos más képviselőjétől, hogy ő teljesen és nyíltan levonja a reformista ideológia bizonyos politikai konzekvenciáit.

Marx feltárta, hogy az értéktöbblet-termelés a munkásosztály kizsákmányolásának az alapja, s a termelés és a tőke koncentrációja az a folyamat, amely a kapitalizmusban a proletariátus társadalmi helyzete fokozódó romlásának a forrása. Laurat és társai nemcsak elválasztják egymástól a kapitalizmusnak ezt a két legfontosabb, egymástól elszakíthatatlan gazdasági folyamatát, hanem szembe is helyezik egymással. Azt a képtelenséget állítják, hogy a tőkekoncentráció spontán folyamata megszünteti az értéktöbblet-termelést, holott valójában értéktöbblet-termelés nélkül nincs tőkekoncentráció, s éppen a tőkekoncentráció teremti meg az értéktöbblet mennyiségi növelésének és a kizsákmányolás fokozásának az alapját.

A termelőeszközök társadalmasításáról való lemondásban a német szociáldemokrácia ment legmesszebb. Az ötvenes évek gyors gazdasági fejlődésétől elvakulva, mindent megtett, hogy a nyugatnémet monopolkapitalista gazdasági követelményeihez alkalmazza ideológiáját és politikáját. Ebből az igyekezetéből következett, hogy nyíltan lemondott a hagyományos szocialista követelésekről és programmatikusan is igazolta a tőkés rendszer létjogosultságát. A német szociáldemokrácia új programja kimondja: „A társadalomnak védelemben kell részesítenie a termelőeszközök magántulajdonát, amennyiben ez nem akadályozza az igazságos társadalmi rend létrehozását." Ez a program már a szociáldemokráciának a burzsoá liberalizmustól való minden eszmei-politikai különállását megszünteti. Jellemző, hogy még a francia Mendès-France, ez a polgári baloldali, a szocializmussal csak kacérkodó politikus is szükségesnek tartotta, hogy elhatárolja magát ettől a teljesen kapituláns programtól: „A Német Szociáldemokrata Párt legutóbbi kongresszusa minden kétséget kizáróan megmutatta, hogy teljes mértékben szakítottak minden szocialista ideológiával. Az egyén szabadságát, a majdnem minden megkötöttség nélküli gazdasági életet felmagasztalva, a párt egy része feladta régi elveit. s gazdaságpolitikájának alapjául a szabadversenyt és a magánkezdeményezést tekinti."[6]

[6] L'Express. 1960. április 7.

Digitized by Google

A mai reformizmus más irányzataiban is ugyanez a tendencia érvényesül, de kevésbé nyílt és kevésbé végletes formában; ezek nagyobb gondot fordítanak arra, hogy megőrizzék a szociáldemokrácia viszonylagos ideológiai és politikai különállását vagy legalábbis annak a látszatát.

•

A jelenkori reformizmus — paradox módon — a *burzsoá viszonyok között* végrehajtott államosítások társadalmi-gazdasági következményeinek elégtelenségét és a fennálló tőkés rendszerre gyakorolt, a munkásosztály szempontjából gyakran negatív, a dolgozók várakozásaival semmiképpen összhangban nem levő hatását igyekszik érvként felhasználni, hogy ezzel igazolja: a termelőeszközök társadalmi tulajdonáról való elvi lemondás nem ellentétes a munkásosztály érdekeivel. Az angol reformizmus egyik programdokumentuma ezt állítja: „A közösségi tulajdont hosszú ideig úgy tekintették, mint a szocialista gazdaság megteremtésének lényeges és elégséges feltételét — nem bizonyos közösségi tulajdont, hanem a termelés, az elosztás és a csere összes eszközeinek teljes közösségi tulajdonát. Más szavakkal: a szocialista hagyományban a gazdasági hatalom átalakítására helyezték a fő nyomatékot. Ezek az optimista teóriák meghiúsultak: a szocialisták mindenütt szembenéznek a következményekkel."[7] Jan Tinbergen, ismert holland szocialista közgazdász egyenesen a szociáldemokrata pártok demokratikus voltával magyarázza a termelőeszközök társadalmasításáról való lemondást: „Bizonyos iparágak szocializálásának az érvei még a munkások nagy csoportjai számára sem bizonyultak elég meggyőzőnek ahhoz, hogy megnyerjék a többséget az ilyen javaslatoknak, s a szocialistáknak, mint jó demokratáknak, el kellett fogadniuk ezt."[8]

Az utóbbi években a nemzetközi reformizmuson belül az angol Labour-pártban folytak a legélesebb viták az államosítás kérdéséről. Tudnunk kell, hogy a párt ma érvényben levő programjának 4. pontja is követeli a termelőeszközök társadalmasítását. A jobboldali vezetők állásfoglalását az jellemzi, hogy egyrészt töröltetni szeretnék ezt a pontot, másrészt azonban kénytelenek tekintettel lenni a párt azon (igen jelentős) részének állásfoglalására, amely a leghatározottabban ellenzi ezt. Mint a párt nemrég elhunyt vezetője, Gaitskell írta: az általános nacionalizálás érvei „meggyengültek ugyan, de nem semmisültek meg".[9] Nem veti tehát teljesen el a nacionalizálást, hanem azok ellen érvel, akik „a nacionalizálást nem úgy tekintették, mint az *egyik* eszközt a szocializmus eszméi-

[7] Twentieth Century Socialism. London. 1956. 122, 124. l.
[8] Jan Tinbergen: Socialism in a Divided World. Socialist International Information. 1962. jan. 6. 5. l.
[9] Hugh Gaitskell: Socialism and Nationalisation. London. 1956. 18. l.

Digitized by Google

nek eléréséhez, hanem úgy, mint az *egyedül lehetséges eszközt, amely nem vallhat kudarcot a kívánt cél elérésében".*[10]

A jelenkori reformizmus ideológiai fejlődésének az egyik legjellegzetesebb és legfontosabb vonása, hogy a tulajdonviszonyok megváltoztatását már egyáltalán nem kapcsolja össze a kizsákmányolás megszüntetésével, a nacionalizálást a tőkés rendszer hatékony működésének alárendelt problémaként tekinti. E felfogás szerint a gazdaság egyes ágaiban az dönti el a nacionalizálás szükségességét, hogy milyen hatékonysággal dolgoznak ott a tőkés vállalatok. A Labour-párt egyik hivatalos dokumentuma megállapítja: „Nem mindig az államosítás a köztulajdonba vétel útja. Néha szükség van a konkurrencia fenntartására... Nincs szándékunkban beavatkozni azoknak a vállalatoknak a munkájába, amelyek jól dolgoznak."[11] Az államosításnak ezt a koncepcióját sokkal inkább tekinthetjük a deficites tőkés vállalatok állami segítséggel való szanálása egyik módszerének, mint a termelőeszközök társadalmasítása szocialista követelésének, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a mai reformizmus a teljes kártalanítást mindenfajta államosítás elengedhetetlen feltételének tekinti. Sőt, egyes reformisták szerint az államosításnak ez a „pragmatikus", kizárólag a tőkés profit nagysága szempontjából való megközelítése sem elég. Szerintük a magántulajdon megszüntetése elvileg összeegyeztethetetlen a „demokratikus szocializmussal". „A magántulajdon úgy is tekinthető, mint a szabadság feltétele . . a teljes társadalmi tulajdon csak totalitarizmushoz vezet."[12] A modern reformizmus tehát odáig jutott a szocializmus „átértékelésé"-ben, a „szocialista gondolat korszerűsítésé"-ben, hogy a kizsákmányolás szabadságának biztosítását teszi meg egyik legfőbb principiumává.

A termelőeszközök társadalmi tulajdonáról való lemondással a jobboldali szocialisták el akarják vágni azt az utolsó szálat is, amely még a szocializmushoz fűzi pártjukat. E törekvésük azonban pártjuk baloldali erőinek ellenállásba ütközik. A szociáldemokrácia baloldalának országonként igen eltérő az ereje és a befolyása, s ez természetesen az egyes pártok állásfoglalásaira is rányomja bélyegét. Ma viszonylag Angliában legerősebb a baloldal, s már hosszú idő óta folynak (gyakran rendkívül élessé váló) viták az államosítás kérdéséről a Labour-párt különböző áramlatai között. Itt lényegében két olyan irányzat van, amely szembefordul a további nacionalizálásról való lemondással.

Az egyik irányzat a gazdasági hatékonyság fokozása, a szocialista országokkal folytatott gazdasági versenyben való eredményes helytállás végett tartja szükségesnek a további nacionalizá-

[10] I. m. 5. l.
[11] Industry and Society. London. 1957. 18 l.
[12] Twentieth Century Socialism, 124, 126. l.

Digitized by Google

lást. Ennél sokkal fontosabb azonban a másik irányzat, amely lényegében az öntudatos munkástömegek állásfoglalását tükrözi, és főként az évenkénti szakszervezeti kongresszusokon és pártkonferenciákon kap hangot. Igen határozottan fejezte ki ennek az irányzatnak a nézeteit a Labour-párt 1962. évi brightoni konferenciájának számos felszólalója is. Ernest Patterson, az építőgép-ipari szakszervezet küldötte például kijelentette: „A jövendő Labour-kormányzatnak nem elég pusztán arra törekednie, hogy csak megreformálja, jobban irányítsa a kapitalizmust, mint a tőkések. Ha a jövő Labour-kormány el akarja érni a szocializmus következő szakaszát, akkor az ipar további 20 százalékát államosítania kell."[13] A kérdés előadójának, James Callaghannak a párt vezetősége nevében meg kellett ígérnie, hogy a legközelebbi Labour-kormány ismét köztulajdonba fogja venni az acélipart és a közúti szállítást. (A háború utáni első munkáspárti kormány államosította ezeket, de a konzervatív kormány visszaadta tőkés tulajdonosaiknak.) Kétségtelenül a baloldali erők állásfoglalása akadályozta meg eddig, hogy a Labour-párt *formálisan* lemondjon a szocializmusnak erről az utolsó alapelvéről is, hiszen a *valóságban* a labourista vezérek már régóta csak üres formaságnak tekintik programjuknak ezt a pontját, s mindent elkövetnek azért, hogy az is maradjon.

A „demokratikus szocializmus" második világháború utáni fejlődésének kétségkívül az az egyik leglényegesebb vonása, hogy miután gyakorlati politikájában már régen szakított a termelőeszközök köztulajdonba vételével, most már ideológiájában is a tőkés társadalmi rend alapjának, a termelőeszközök magántulajdonának a védelmezése vált uralkodóvá. Ezzel az utolsó fontos választóvonal is eltűnik a reformista és a burzsoá ideológia közül, s a mai reformizmus ideológiája még jobban összefonódik a burzsoá ideológiával.

A termelőeszközök társadalmi tulajdonáról való többé-kevésbé nyílt lemondással a jelenkori reformizmus ideológiájából eltűnt a két társadalmi rendszert, a szocializmust és a kapitalizmust elválasztó minden éles határvonal. A modern reformizmus szerint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet a társadalmi-gazdasági viszonyoknak semmiféle radikális megváltoztatásával nem jár együtt. „Vannak olyan szocialisták — írja Laurat —, akik komolyan azt gondolják, hogy úgy lehet átmenni a kapitalizmusból a szocializmusba, mint egy határt átlépni: ezen a ponton végződik az egyik gazdasági rendszer és kezdődik a másik! Semmi sem abszurdabb és nem áll távolabb a valóságtól. A különböző társa-

[13] The Times. 1962. október 5.
[14] L. Laurat: Problèmes actuels du socialisme. 108. l.
[15] K. Czernetz: Braucht die sozialistische Bewegung eine Ideologie? Die Zukunft. 1960. január 15—16. l.

Digitized by Google

dalmi rendszerek nemcsak egymás mellett léteznek, hanem áthatják egymást. Az egész történelem nem más, mint „vegyes gazdaságok egymásutánja, állandó átmenetek."[14] Az osztrák Czernetz pedig mindjárt a „vegyes gazdaság" indokolását is megadja a „gazdasági hatékonyság" szempontjából: „A jövőbeli gazdaság nem a totális államosítás vagy a szocializálás irányába fog haladni, hanem a társadalmi tervezés keretében vegyes gazdasági rendet fog létrehozni... Teljes egyenlőségű társadalom könnyen gazdasági stagnáláshoz... vezethet."[15] Igaz, hogy a szocialista országok fejlődésének tapasztalatai már régen megcáfolták ezeket az „érveket", és a gazdasági fejlődésnek olyan ütemét érték el, hogy még a burzsoázia számos képviselőjét is elismerésre késztették ezzel — a mai reformizmus egyes teoretikusai azonban a valóságos szocializmussal szembeni mérhetetlen elfogultságukban úgy vélik, hogy nem kötelességük tudomásul venni azt, ami a világ egyharmadán végbemegy.

*

A mai reformizmus fő igyekezete arra irányul, hogy meggyőzze a munkásokat: a tulajdonviszonyok megváltoztatása nem feltétele szociális követeléseik megvalósításának. Gaitskell szerint „az elmúlt tizenöt év tapasztalata fölveti azt az elgondolást, hogy vegyes gazdaságban fenn lehet tartani a teljes foglalkoztatottságot anélkül, hogy a nacionalizált szektor hatókörét ki ne terjesztenék."[16] Crosland hozzáteszi: „Teljesen lehetséges, hogy a jövedelem-elosztás nagy változáson menjen keresztül a tulajdon nagyobb változása nélkül."[17]

A reformizmus felfogása szerint a mai feltételekhez igazodó, „modern szocialista" gondolkodásban a termelőeszközök társadalmasításának követelését a burzsoá kormányok által végrehajtandó tervezéssel és ellenőrzéssel működő „vegyes gazdaság" koncepciójának kell felváltania. Az osztrák szocialisták új pártprogramja azt mondja: „Ma is fennáll a dolgozóknak a termelőeszközök tőkés birtoklásától való függése. A politikai egyenjogúsítás korában ez még jobban érezhető, mint eddig bármikor. A szocializmus feladata, hogy a szabadság e hiányát megszüntesse. A szocialisták ezt a célt a gazdasági tervezéssel és a termelőeszközök fölötti rendelkezés demokratikus ellenőrzésével, valamint a népgazdasági hozam elosztásával kívánják elérni."[18] Ollenhauer, a német szociáldemokrata párt elnöke, a párt célját annak elérésében jelölte meg, hogy az ipar magántulajdona társadalmi ellenőrzéssel párosuljon. Az angol Labour-pártnak már idézett „Ipar és társadalom" c. kiadványa szerint a közösségi tulajdont a monopóliumok társadalmi

[14] H. Gaitskell: Socialism and Nationalisation. 31. l.
[15] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. 72. l.
[16] Arbeiter-Zeitung 1963. május 14.

Digitized by Google

ellenőrzésének kell helyettesítenie, kiegészítve az államnak a tőkeberuházásokban való részvételével. Találóan jegyezte meg erről az állásfoglalásról a New Statesman, amely szemléletében egyébként közel áll a Labour-párthoz: „Ez az új politika olyan kísérlet, amely a kapitalizmussal való kiegyezésre irányul, nem pedig a társadalmi szervezetnek egy új formájával való helyettesítésére."[19]

Kétségtelen, hogy a szociáldemokrácia e „követelései"-nek iránya teljesen egybevág a fejlett tőkésországok monopolista burzsoáziájának azzal a törekvésével, hogy az állammonopolista kapitalizmus rendszerének kiépítésével, a burzsoá államnak a gazdasági életre gyakorolt befolyásának kiszélesítésével oldja meg időlegesen a mai kapitalizmus ellentmondásait. Ezért nem is az általuk javasolt intézkedések jellegében, hanem ezek méreteiben, módszereiben stb. van köztük eltérés. A mai reformizmusnak valóban nem az a célja, hogy újjal cserélje fel a fennálló tőkés társadalmat, hanem csak az, hogy biztosítsa annak funkcióképességét. A szocializmus „átértékelésének" valóságos értelme tehát: a kapitalizmus felváltása helyett annak megreformálása, szocialista színezetet adva az állammonopolista intézkedéseknek. Gazdasági tervezés, de a termelési eszközök társadalmi tulajdona nélkül, demokratikus ellenőrzés, de olyan, amelyet burzsoá kormány valósít meg — ez minden, amit a jelenkori reformizmus programja kínál a dolgozóknak. Nincsen ebben semmi olyasmi, amit bármely burzsoá kormány el ne fogadhatna.

A jelenkori reformizmus úgy tünteti fel a tervezést, mintha ez a termelési viszonyoktól teljesen független, pusztán technikai probléma volna. A Szocialista Internacionálé 1951-es frankfurti nyilatkozata még csak azt tartalmazta, hogy „a szocialista tervezés összeegyeztethető a magántulajdon létezésével olyan fontos területeken, mint például a mezőgazdaság, a kisipar, a kiskereskedelem és a középipar". A szociáldemokrata pártok új programjai — túlmenve ezen — már egyöntetűen azt vallják: a tervezés összeegyeztethető azzal, hogy a gazdaság különböző ágaiban fennmaradnak a magánmonopóliumok. A „tervezésnek" ilyen felfogása már nem egyéb, mint a tőkés gazdaság állammonopolista szabályozásának ideológiai igazolása.

Ami viszont a mai reformizmus által oly buzgón propagált „demokratikus ellenőrzés" hatékonyságát illeti, erről a már említett utrechti konferencia egyes részvevői is — enyhén szólva — nem túl hízelgően nyilatkoztak. A holland Ameringen szerint „még távol vagyunk az ipari demokráciától. A legtöbb, amit elmondhatunk az, hogy jelenleg a felvilágosult ipari despotizmus időszakában élünk". A belga Stoel hozzátette: „Ahogy az idő halad, úgy

[19] New Statesman. 1957. július 20.

Digitized by Google

egyre kevesebb kézben koncentrálódik a gazdasági hatalom. És ami a dolgot még rosszabbá teszi, e hatalom felhasználásának nagyon kicsiny és nagyon elégtelen az ellenőrzése."[20]

Végül: a modern reformizmus képviselői azt bizonygatják, hogy nem a tulajdonviszonyok megváltoztatása, hanem az „igazságos elosztás" a lényeges a dolgozók számára. Tagadják, hogy az elosztás módját végeredményben a tulajdonviszonyok határozzák meg. Szerintük a mai kapitalizmusban nem a tőkés—bérmunkás viszony szabja meg a nemzeti jövedelem elosztását, hanem az egyes osztályok politikai befolyása. Crosland és társai szerint a munkásmozgalomnak nem kell a tulajdonviszonyok megváltoztatására törekednie, hiszen a gazdasági viszonyok átalakítása nélkül is a politikai hatalom birtokosává lehet a munkásosztály, s a politikai hatalom (értsd: a parlamenti többség) felhasználásával elérheti a nemzeti jövedelem „igazságos elosztását".

De minden elméletnek a gyakorlat a próbaköve; ebben az esetben a reformista elméletnek — a hatalomra jutott szociáldemokrata pártok gyakorlata. Azokban az országokban, amelyekben rövidebb-hosszabb időre szociáldemokrata kormány jutott kormányra, lényegében semmit sem változott a nemzeti jövedelemnek a burzsoázia és a proletariátus közötti elosztása. Egyes országokban a szociáldemokrata kormányok megvalósítottak ugyan néhány reformintézkedést, de ezek az intézkedések általában még csak nem is mérsékelték a nemzeti jövedelem elosztásának kiáltó aránytalanságait, s bármelyik burzsoá kormány is elfogadhatta volna (mint ahogy el is fogadta) őket. Crosland egyébként. — a reformista ideológusok jellemző következetlenségével — könyve elején még minden módon azt akarja bizonyítani, hogy egyáltalán nem a tulajdonviszonyok határozzák meg a nemzeti jövedelem elosztását, könyve második részében viszont — a tények alapján — maga is kénytelen megcáfolni ezt az álláspontot: „A vagyon jelenlegi megoszlása Angliában botrányosan igazságtalan... a tulajdon egyenlőtlen megoszlása még mindig a fő oka a vásárlóerőben meglevő egyenlőtlenségeknek."[21] A Szocialista Internacionálé 1962. június 2—4.-i oslói értekezletén elfogadott nyilatkozat pedig a fejlett nyugati országokkal kapcsolatban kimondja. „A néptömegek életszínvonalának jelentős javulása ellenére fennmaradnak a nagy egyenlőtlenségek a vagyon és a jövedelem elosztásában."[22]

A szocializmusnak a „vegyes gazdasággal" való azonosítása, az állammonopolista intézkedéseknek olyan magyarázata, mintha ezek a modern szocializmus elveinek megvalósítását segítenék, arra szol-

[20] Orientation. Socialism to-day and to-morrow. 45 l. és Part two. 47. l.
[21] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. 296, 293. l.
[22] The World to-day — The Socialist Perspectives, Socialist International Information. 1962. június 16., 355. l.

Digitized by Google

gál, hogy bizonyítsa a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetnek egy, a marxizmus—leninizmus felfogásától elvileg különböző lehetőségét. Sok reformista azt hangoztatja, hogy ma már tulajdonképpen nem is lehet tiszta kapitalista rendszerről beszélni, mert minden tőkésnek tartott ország a szocializmusba való átmenetnek valamilyen fokán van. E felfogás szerint a szocializmus megvalósításának van egy, a Szovjetunióétól elvileg különböző útja; ez lényegében spontán folyamat, automatikus következménye a mai kapitalizmus bizonyos fejlődési tendenciájának, s nem teszi szükségessé, hogy a munkásosztály megszerezze magának a hatalmat. A mai reformizmus számos képviselője Angliát tekinti annak a fejlett tőkésországnak, amelyben a legmesszebb ment ez a fajta „szocialista" átalakulás. A német Sternberg még az ötvenes évek első felében ezt írta: „A jelenkori Anglia az az ország, amelyben megkezdődött a szocialista átalakulás.„[23] A Szocialista Internacionálé új nyilatkozata ugyanezt hangsúlyozza és hozzáteszi: „Sok országban szocialista intézkedéseket hoztak és kialakultak a tulajdon és a termelés ellenőrzésének új formái... Azokban az országokban, amelyekben a szocialista pártok ellenzékben maradtak, illetve ellenzékbe kényszerültek, a konzervatív kormányzatok a közvélemény nyomására szintén kénytelenek voltak szocialista intézkedéseket tenni a teljes foglalkoztatottság és a társadalmi jólét problémájának megoldása végett."[24]

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet marxista és reformista felfogása között az egyik legfontosabb választóvonal: az államkapitalista tendenciák értékelése. Lenin kimutatta, hogy az állammonopolista kapitalizmus a termelés társadalmasításának a kapitalizmusban elérhető legmasabb foka, amelyben a legteljesebben alakulnak ki a szocializmusra való áttérés anyagi feltételei. A reformizmus szerint viszont az állammonopolista kapitalizmus már olyan foka a termelés társadalmasításának, amely automatikusan túlvezet a kapitalizmus keretein s nemcsak a legteljesebb anyagi feltételeit teremti meg a szocialista átalakulásnak, hanem már annak a kezdete, az első szakasza. Az utrechti konferencián Crosland azt mondta erről: „Ha elfogadjuk a kapitalizmusnak és a szocializmusnak csak a termelőeszközök tulajdonának terminusaival való marxi meghatározását, akkor a jelenlegi Angliát — feltételezésem szerint — úgy írhatnánk le, mint 75 százalékban kapitalista, 25 százalékban szocialista országot."[25] Crosland — a reformizmus hagyományos álláspontjának megfelelően — a tulajdon jellegének meghatározásánál eltekint az államhatalom jellegétől, és

[23] Fritz Sternberg: Marx und die Gegenwart. Köln. 1955. 58. l.
[24] The World to-day — The Socialist Perspectives. Socialist International Information. 1962. június 16. 355. l.
[25] Orientation. Socialism to-day and to-morrow. 39. l.

Digitized by Google

az államkapitalista tulajdont azonosítja a szocialista tulajdonnal, s ráadásul még a marxizmussal összhangban levő állásfoglalásnak nevezi ezt.

A „szocialista fejlődésnek" ez a koncepciója csak arra alkalmas, hogy teljesen torz megvilágításba helyezze korunk alapvető tartalmát: a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetet. Ebben a koncepcióban teljesen eltűnik ennek a történelmi folyamatnak a legfőbb tényezője, a világ összes szocialista erőinek vonzási központja: a szocialista világrendszer; háttérbe szorul a szocialista erők tudatos harca a tőkésországokban a kapitalizmus megdöntéséért, s döntő tényezővé válik a társadalmi és gazdasági viszonyoknak a szocializmus felé való spontán fejlődése az államkapitalista tendenciák erősödése révén.

*

A reformizmus ideológiai fejlődésére egyre jobban rányomja bélyegét az, hogy mind nehezebbé, sőt gyakran lehetetlenné válik szavakban helyeselni, a gyakorlatban azonban elutasítani a szocializmus követelményeit, elméletileg áthidalni a radikális frazeológia és az opportunista politika közti ellentmondást. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában a mai reformizmusnak szinte napról napra állást kell foglalnia olyan kérdésekben, amelyek a legszorosabb kapcsolatban vannak a szocializmusért való harc gyakorlati követelményeivel. Ez az objektív helyzet követeli meg tőle, hogy elméleti nézeteiben igazolja politikáját, amely a valóságban elutasítja a szocializmust.

Ebből szükségszerűen következik az, hogy fejlődése során a reformista ideológia fokozatosan leszűkíti a szocializmus tartalmát, s ezen belül csaknem teljesen üressé teszi ennek gazdasági tartalmát. A „szocializmus" így mindinkább üres fogalommá válik a reformizmus szájában. A szociáldemokrácia azonban nem teljesíti sajátos funkcióját, ha szavakban is lemond a szocializmus követeléséről: Létszükséglet tehát számára, hogy új értelmet adjon a szocializmus fogalmának, amelyet megfosztott régi tartalmától.

A jelenkori reformizmus úgy próbálja teljesíteni ezt a feladatát, hogy a társadalmi és gazdasági átalakulás szükségessége helyett mindinkább a kulturális és morális változás szükségességéről beszél. E felfogás szerint a szocializmus nem a fejlődés objektív folyamata, nem a társadalom gazdasági fejlődésének szükségszerű következménye, hanem kulturális és erkölcsi követelmény. A munkásmozgalom központi feladatává tehát a munkások morális tökéletesítéséért való harcnak kell válnia — állítják. Crosland a „modern szocializmus" programjában így próbálja bizonyítani, hogy a társadalmi és gazdasági célok másodlagos jelentőségűek: „A szocializmus célja egyszerű: a társadalmi előítéletek eltörlése, s helyükbe az érdekközösség és az igazi egyenlőség érzésének meg-

Digitized by Google

teremtése. Ez a cél nemcsak az életszínvonalnak és az esélyeknek nagyobb egyenlősítésére irányuló új gazdasági rendszabályokat követel meg, hanem szociális-lélektani intézkedéseket is igényel... ebben az irányban kell a szocialistáknak erőfeszítéseket tenniük."[26] Még erőteljesebben képviseli ezt az irányzatot Czernetz: „A szocialista mozgalom döntő feladata a szocialista emberré nevelés, egy szocialista történelmi tudat felébresztése és kifejtése... a szocializmus fő feladatává a kultúrpolitika válik."[27] A francia Pagosse pedig szinte epigrammatikus tömörséggel foglalja össze a modern opportunizmus hitvallását: „Azt mondhatjuk, hogy a szocializmus a XX. század erkölcse."[28]

Ez tehát a reformizmus konklúziója: az emberi tudat megváltoztatása — a társadalmi és gazdasági viszonyok megváltoztatása helyett; a kapitalizmus által okozott morális és kulturális torzulások megszüntetése — azoknak az objektív okoknak a megszüntetése nélkül, amelyek ezeket a torzulásokat előidézik; lemondás a szocializmusért való tényleges harcról, amely nemcsak a társadalmi és gazdasági viszonyok átalakításának, hanem a benne részt vevők kulturális és morális megváltoztatásának is legfőbb ereje.

Hiba volna azonban, ha ellentmondás nélkülinek és befejezettnek tekintenők a jelenkori reformizmusnak a szocializmusról a legutóbbi évtizedben kialakított álláspontját. A szociáldemokrata pártok tagságának jó része objektíve érdekelve van a *valóságos* szocializmus létrehozásában. Ezekben a pártokban tehát állandóan jelentkeznek — a körülményeknek megfelelően hol kisebb, hol nagyobb erővel — olyan irányzatok, amelyek elutasítják a burzsoá ideológiával és politikával való azonosulást, s a hagyományos szocialista célok megvalósítását követelik, ha nem is mindig következetesen. Rendkívül nagy az ideológia hatásuk — az osztályharc egyéb formái mellett — azoknak az igen erős sztrájkmozgalmaknak is, amelyek a tőkésországokban a legutóbbi időkben is lefolytak, s amelyek kiáltó ellentétben vannak a tulajdonviszonyok megváltoztatásáért vívott osztályharc elvetésével. Perspektíváját tekintve még ennél is fontosabb az a hatás, amelyet a szocialista világrendszer tesz a tőkésországok dolgozóira és rajtuk keresztül a szociáldemokrata pártok ideológiájára és politikájára. A szocialista országok mind nagyobb eredményeket érnek el a szocializmus megvalósításában — a tőkésországok szocialista pártjai viszont mind nyíltabban vetik el a szocializmus céljait; olyan, egyre élesebbé váló ellentmondás ez, amelyet a jelenkori reformizmus ideológiája és politikája egyre nehezebben képes akár csak időlegesen is áthidalni.

[26] C. A. R. Crosland: The Future of Socialism. 93. l.
[27] K. Czernetz: Braucht die sozialistische Bewegung eine Ideologie? Die Zukunft. 1960. január 16—17. l.
[28] La Revue Socialiste. 1959. május. 196. l.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A két rendszer békés versengése és az ideológiai harc

Hogy a legsarkalatosabb ideológiai kérdésekben helyesen ragadjuk meg a lényeget, ahhoz rendszerint az igazságot eltorzító legszélsőségesebb álláspontokat kell összehasonlítási alapul választanunk. A címül írt téma esetében röviden a következőképpen vázolhatjuk fel a szélsőségeket:

1. Ha békésen egymás mellett él a két szembenálló társadalmi és gazdasági rendszer, ha ez az együttélés kölcsönös engedményeket és kompromisszumokat kíván korunk alapvető kérdéseiben, akkor ez egyszersmind fegyverszünetet jelent a két szembenálló ideológia, a két szembenálló világnézet harcában, törekvést ezeknek a kibékítésére, az élek letompítására, s ez végeredményben az osztályfeletti és rendszerek feletti ideológia kialakítása felé vezet.

2. Meg kell valósítani a békés együttélés elvét, el kell kerülni a nemzetközi viták és konfliktusok háború útján való megoldását, de minél nagyobb haladást érünk el ezen a téren, annál élesebb ideológiai harcot kell folytatni *mindaz* ellen, amit a kapitalista világ teoretikusainak, publicistáinak, tudósainak, művészeinek elméje, tehetsége és kutatómunkája teremt meg.

Ezek a szélsőséges álláspontok természetesen ritkán jelentkeznek tiszta formájukban. Kisebb-nagyobb mértékben mégis ilyen irányzatokkal találkozhatunk. Létérdekünk, hogy a békés egymás mellett élés korunk győztes eszméjévé legyen. Ezért ennek az eszmének megfelelő összekapcsolása a helyesen értelmezett és helyesen vívott ideológiai harccal jelentős mértékben elősegítheti a béke és a szocializmus ügyének győzelmét a két világrendszer békés versengésének körülményei között.

Amint a békés egymás mellett élés szükségességét korunk élete és jellege diktálja, éppúgy az ideológiai harc szükségességét is objektív tényezők határozzák meg. A legfőbb ilyen tényező az, hogy világviszonylatban két alapvetően eltérő társadalmi és gazdasági rendszer létezik, az osztálytársadalmakban pedig alapvetően különböző érdekű társadalmi osztályok állnak szemben egymással. Ezeknek az objektíven szembenálló rendszereknek és osztályérdekeknek a kifejezője: két ideológia, két világnézet, amelyek lényegükben különböznek egymástól

* A Nowe Drogi, a Lengyel Egyesült Munkáspárt elméleti folyóirata 1963. évi 2. számának szerkesztőségi cikke.

Digitized by Google

és összeegyeztethetetlenek egymással. Az egyik: a korlátlan társadalmi haladás ideológiája, amely természeténél fogva optimista, s arra törekszik, hogy a társadalmi és magánélet minden területéről teljesen eltűnjenek azok a jelenségek és folyamatok, amelyek a háborúk, a kizsákmányolás, az elnyomás, a sötétség, a bizalmatlanság és az emberek iránti megvetés korszakában gyökereznek. A másik: az az ideológia, amely alapjában véve a magántulajdon és a kizsákmányolás rendszerének örökös fenntartására törekszik, annak a rendszernek a fenntartására, amelynek fő célja nem az ember és a társadalom érdeke, hanem a monopoltőkések egyre nagyobb profitja.

Ez a két ideológia tehát alapvetően ellentétes, antagonisztikus, összeegyeztethetetlen, ahogyan a szocializmus összeegyeztethetetlen a kapitalizmussal, a proletariátus érdekei összeegyeztethetetlenek a monopoltőke érdekeivel.

Miből erednek mégis azok a kisebb-nagyobb erővel jelentkező irányzatok és nézetek, amelyek a burzsoá ideológiával és ennek különféle megnyilvánulásaival szembeni harc gyengítését követelik, s amelyek a békés egymás mellett élés eszméjének megerősítése és elterjesztése érdekében tett, egyre fokozódó erőfeszítéseinkhez kapcsolódnak?

Úgy látszik, az ilyen nézetek hirdetői legalábbis két tényezőt nem értenek meg:

1. A nemzetközi politikában a „hidegháborúról" a békés egymás mellett élés politikájára való áttérés következetes ideológiai harcot követel meg. A kérdés csupán az, hogy milyen módon, milyen helyes és eredményes formák között kell ezt az ideológiai harcot vívni, s korántsem az, hogy érdemben enyhíteni kell e harc élességét.

2. A két rendszer békés egymás mellett élése — amelynek, mint szocialista rendszer és mint kommunista mozgalom, eltökélt hívei vagyunk — nemcsak számunkra elfogadható, hanem a tőkés országok középrétegei számára, sőt különböző kapitalista köreik és vezető köreik számára is. Ez az egyedüli kiút a jelenlegi világhelyzetből, amelyben az a választás áll előttünk: békés egymás mellett élés, vagy atomháború következtében az egész emberi civilizáció megsemmisülése. A kapitalizmus azonban nem akar lemondani rendszeréről. Minthogy nem tudja feltartóztatni bázisa leszűkülésének világviszonylatban végbemenő történelmi folyamatát, minthogy nem tudja háborúval rákényszeríteni országainkra a maga rendszerét, azon igyekszik — bár eközben az agresszív háború tervéről sem mond le —, hogy ideológiai harcot vívjon a szocializmussal és a kommunizmussal a kapitalista rendszer fenntartásáért, azon igyekszik, hogy akadályozza az új rendszer építését, a szocialista gazdaság és kultúra fejlesztéséért folyó alkotó munkát.

A szocializmus győzelme a kapitalizmus felett az egyes országokban és világviszonylatban is elkerülhetetlen. Ez a történelem objektív menete. A marxizmus—leninizmus elismeri az objektív törvényszerűségeket, de elutasítja a történelmi fatalizmust. A győzelem tehát végső soron lehetetlen az eszmék harca nélkül, anélkül, hogy az emberek százmillióiban a burzsoá tudattal szembenálló szocialista tudat ki ne alakuljon. Nehéz lenne kivívni a győzelmet a burzsoá ideológia leleplezése nélkül, anélkül, hogy a tömegek mélységesen meg ne győződnének a szocializmusnak a kapitalizmussal szembeni, az új rendszernek a ré-

Digitized by Google

givel szembeni fölényéről. A szocialista országokban a szocializmus építésének minden területén nagymértékben attól függ az előrehaladás, hogy a társadalom legszélesebb rétegei mennyire sajátítják el a szocialista ideológiát.

Mind a szocialista, mind a kapitalista országokban tehát az emberek nagy tömegeinek szívéért és meggyőződéséért folyik az ideológiai harc, bár teljesen különböző körülmények között. Nálunk kedvezők a körülmények, mert az állam egész politikája olyan rendszer felépítésére irányul, ahol az egész társadalomban tudatosodik a szocialista ideológia. A tőkés országokban mások a körülmények: ott az egész államapparátus nagymértékben a kommunizmus és a szocialista ideológia elleni harc célját szolgálja, a propagandaeszközök túlnyomó többsége a szocialistaellenes eszmék hirdetőinek kezében van, a közoktatás, a kultúra és a tudomány fő központjai a kapitalizmust dicsőítik, s a szocializmusnak és a kommunizmusnak országainkban folyó építését gyalázzák.

•

Viszonylag egyszerű volna a probléma, ha csak ezekre az alaptételekre korlátozódna. A gyakorlatban azonban nem efféle általános jellegű vita folyik: melyik rendszer jobb, melyiké a jövő stb? Hiszen még a burzsoá ideológusok közül is mind többen vallják be, hogy a szocializmusnak mint rendszernek egyre növekszik az életereje, hogy a szocializmus optimista életfelfogást ad a népeknek, hogy a kapitalizmus mint rendszer túlélte önmagát. A tőkés rendszert védelmező ideológia fő jellemzői: a reménytelenség, az egy helyben topogás és az elvtelenség.

Csakhogy az ideológia tulajdonképpen nem jelentkezik tiszta alakjában. A burzsoá ideológusok eszméiket — amelyek rászolgálnak alapos bírálatunkra — az egyes tudományágak terén mozgó tudományos művekben, az irodalomban, a filmekben, a színdarabokban stb. hirdetik. A probléma az, hogy igen gyakran jelentős tudományos vagy művészi alkotás fonódik össze hamis és káros ideológiai tétellel, olyan ügyesen és bonyolultan, hogy nem könnyű ezt a tételt különválasztani, kiemelni az egészből, és alapvető bírálatban részesíteni anélkül, hogy a mű pozitív oldalának bántódása ne esnék. Az ideológiai harc tehát gyakran az ideológiai ellenfelek megnyilvánulásainak alapos elemzését követeli meg, s nemcsak a tárgy ismeretét, hanem jóakaratot is, nehogy az eszmék harcának helyébe valamely tudományos vagy művészi vívmány abszurd tagadása kerüljön.

Az ideológiai harc lényegéből következik, hogy az eszmék és elvek szembenállása elsősorban politikai, társadalmi, filozófiai nézetekre vonatkozik, tehát arra, ami közvetlenül vagy közvetve a rendszerbeli, világnézeti és módszertani alapokkal van kapcsolatban. Már kinőttünk abból az időszakból és abból a gyakorlatból, amikor a szocializmustól és a marxizmustól idegen nézetek minden hirdetőjét nemcsak ellenfelünknek, hanem osztályellenségünknek tekintettük, aki ellen minden lehetséges eszközzel harcolnunk kell.

Ma már jól tudjuk, hogy nem egy ideológiai ellenfelünk szövetségesünk is lehet a békéért, a monopoltőke urainak politikája ellen, a gyarmati vagy félgyarmati népek szabadságáért és függetlenségéért folyó harcban. Annál figyelmesebben kell azzal törődnünk, hogy ez a

Digitized by Google

harc helyes formákat öltsön, hogy az ádáz eszmei ellenfelet, aki gyűlöli a munkásosztályt és eszményeit, a szocialista országokat és fejlődésüket, megkülönböztessük attól az eszmei ellenféltől, aki legmélyebb meggyőződését követve más módszertani vagy világnézeti álláspontra helyezkedik, de kész arra, hogy a mi felfogásunkkal való összevetés során tisztázzon problémákat.

Hogy a békés egymás mellett élés politikájával kapcsolatban megértsük az ideológiai harc lényegét, az annál inkább is szükséges, mert figyelembe kell vennünk, hogy e politika következetes folytatásának légkörében a szocialista országok és a kapitalista országok között egyre több olyan kapu nyílik, amelyen keresztül természetesen egyre nagyobb mértékben hatolnak be kölcsönösen az eszmék, a nézetek, az élet különféle területeinek képviselői által vallott álláspontok. A kapcsolatok nyilvánvaló megélénkülése, a közös konferenciák, találkozások, viták, a tudományos, technikai és kulturális vívmányok kölcsönös összevetése — mindez együtt jár a békés egymás mellett élés politikájának következetes folytatásával.

Szocialista ország vagyunk, amelynek egyre élénkebbek a kapcsolatai a kapitalista világgal. Most nem a gazdasági együttműködésen alapuló kapcsolatokra gondolunk, nem a külkereskedelemre, vagy az államok közti diplomáciai kapcsolatokra stb., hanem azokra a kapcsolatokra, amelyek különösen közel állnak az ideológiai problémákhoz. Tény, hogy a nézetek közvetlen összevetésének eredményeképpen ma már objektívabban értékel bennünket, sőt sokszor igazat is ad nekünk a kapitalista országok tudományának és kultúrájának számos olyan képviselője, akinek téves nézetei voltak országainkról, a marxizmusról s különböző kérdésekben vallott felfogásunkról. Másrészről a nézeteknek ez az összevetése arra kényszerít bennünket, hogy mélyítsük el érveinket, alaposan ismerkedjünk meg az ellenfél álláspontjával és következésképpen alkotó módon fejlesszük a magunk álláspontját, a magunk kutatómunkáját.

Minden esélyünk megvan arra, hogy győzzünk ebben a harcban, a nézeteknek ebben az összeütközésében, mert az igazság a mi oldalunkon van, mert helyes ügyet védelmezünk. Ezért nem is félünk a nézetek összevetésétől és az ellenféllel való ideológiai csatától. Számot kell azonban vetnünk azzal, hogy az ellenfél cselekedeteink és érvelésünk minden gyenge oldalát, érdembeli felkészültségünk minden hiányosságát ki akarja használni.

Az ideológiai harc tehát elsősorban érvek harca, az ellenfél hamis és káros nézeteinek visszaverése, az ideológiai osztálytartalom kihámozása mindazok alól a rétegek alól, amelyek gyakran éppen a lényeges osztálytartalom álcázására valók.

A legerősebb érvünk ebben a harcban: a szocialista országoknak a gazdasági, a tudományos és kulturális életben elért eredményei. Végső soron ezek az eredmények döntik el a két világrendszer versenyének kimenetelét, s ezek a legfontosabb érveink a szocializmusnak a kapitalizmussal szembeni magasabbrendűségéről, a marxista—leninista tanítások helyességéről folyó vitában.

Kölcsönösen összefügg tehát egymással a békés egymás mellett élés, a két rendszer gazdasági versengése, a szocialista rendszer fejlődésének

Digitized by Google

meggyorsítása és az ideológiai harc sikere. A versengésben elért eredmények felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak az ideológiai harchoz, ugyanakkor az ideológiai harc minden győzelme megerősíti rendszerünk helyzetét a gazdasági versengésben, s megkönnyíti a szocialista országok fejlődését.

A békés egymás mellett élés — mint ismeretes — korántsem azt jelenti, hogy világviszonylatban megkövesednek a ma fennálló társadalmi és politikai erőviszonyok, hogy megáll a társadalmi fejlődés elkerülhetetlen folyamata. Ellenkezőleg: a békés egymás mellett élés az egyetlen helyes út, amely következményeiben arra vezet, hogy a béke és a szocializmus javára tolódnak el a fennálló erőviszonyok. A békés egymás mellett élés tehát a nemzetközi osztályharc sajátos formája.

Ennek az osztályharcnak egyik frontja a két szembenálló ideológia küzdelme, amely alapjában véve a két különböző társadalmi és politikai rendszer képviselői között, a tőkésországokon belül pedig a szembenálló társadalmi osztályok képviselői között folyik, de amelynek a szocialista országokon belül is megvannak az elágazásai és visszatükröződései.

Az ideológiai harcnak ez a három színtere a legszorosabban összefügg egymással, jóllehet mindegyiknek megvannak a maga sajátos törvényszerűségei, mindegyikben más kérdések merülnek fel, és az azonos kérdések is másképpen jelentkeznek. Bizonyos egyszerűsítéssel, ezektől a különbségektől elvonatkoztatva azonban beszélhetünk az ideológiai harc néhány közös eleméről.

•

Amikor ideológiáról és ideológiai harcról van szó, természetes, hogy a társadalomtudományok problematikája nyomul előtérbe. Itt a legközvetlenebb a kapcsolat az eszmék harcával és az osztályviszonyokkal. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a természettudományoknak vagy a műszaki tudományoknak ne volna befolyásuk az eszmei álláspontok kialakulásának folyamatára.

Amikor a társadalomtudományok terén harcba szállunk az ideológiai ellenféllel, akkor tudnunk kell, hogy szembekerülhetünk a valóság misztifikálására irányuló kísérletekkel és a valóság sajátos hamis tükrözésére irányuló tudatos vagy öntudatlan próbálkozásokkal. Szembekerülhetünk teljesen reakciós, vagy pedig eklektikus nézetekkel. A marxista módszertannak, amelyet a társadalomtudományokra alkalmazunk, minden más módszertani irányzattal szemben megvan az a vitathatatlan fölénye, hogy alapvető filozófiai premisszája a megismerés korlátlan lehetőségének elve, hogy a marxistát nem irányítja osztálykorlátozottság, mint a burzsoá ideológusokat, akiknél ez főleg abból fakad, hogy nem akarják megvilágítani az osztályellentéteket, s nem akarják objektívan szemlélni a történelem előremutató fejlődésének folyamatát. A marxista tudós a tudományos kutatásban ezt a marxi jelmondatot követi: „Pusztuljon itt minden gyávaság."

Az osztályát képviselő burzsoá ideológus kutatásainak korlátot szab az a félelem, hogy olyan objektív igazságot talál bizonyítani, amely a tőkés termelési mód történelmileg átmeneti jellegét, a tőkés rendszer

Digitized by Google

belső ellentéteit, a burzsoáziának mint társadalmi osztálynak elkerülhetetlen letűnését állapítja meg. Ezért vagy misztifikálja, vagy hamisan tükrözi a valóságot. Az efféle nézetek elleni harcunkban rá kell mutatnunk — mégpedig a valósággal és a szaktudományok eredményeivel összevetve az ellenfél nézeteit — ezeknek hamis és káros voltára.

Amint a munkásmozgalom nem mentes a kispolgári vagy burzsoá ideológia elemeinek behatolásától, éppúgy a társadalomtudományok területén is megfigyelhetjük a burzsoá teoretikusoknak vagy az eklekticizmus képviselőinek marxistákra gyakorolt módszertani befolyását. Egy másik komoly veszély a társadalomtudományok fejlődése számára az az irányzat, hogy a tudományt egy időleges politika apologetikájává változtassák, vagy a valóság tudományos elemzését voluntarista felfogáson alapuló doktriner tételgyűjteménnyel helyettesítsék.

A marxizmus—leninizmus e két irányzat elleni harcban fejlődik. A hamis nézetek elleni ideológiai harc megköveteli a vitaszellem fejlődését a tudományban, a széles körű kapcsolatot a nemzetközi tudománnyal, függetlenül a kutatások irányától és objektivitásuk fokától, megköveteli a bátorságot az új témák felvetésében, még akkor is, ha ezek az új témák egy olyan irányzat keretei között születtek, amely ellen harcolunk. Érdekünk ugyanis az, hogy szüntelenül élénkítsük az intellektuális életet, állandóan fejlesszük a társadalomtudományokat. Sohase feledjük azonban el, hogy célunk mindig a marxista—leninista ideológia teljes győzelemre vitele a társadalomtudományok minden ágában, a tudomány minden frontján. Ez feltétlenül szükséges a társadalmi tudat átalakulásáért vívott harcban, mind a szocialista építés érdekében az országon belül, mind pedig a szocializmus győzelme érdekében a tőkés világgal vívott békés versengés során.

Ezek az elvek irányítják a Lengyel Egyesült Munkáspárt ideológiai tevékenységét, különösen a társadalomtudomány terén. „A társadalomtudományok — állapítja meg pártunk III. kongresszusának határozata — különleges helyet foglalnak el a többi tudományág között, mert szoros kapcsolatban vannak az ideológiával és a politikával, tehát a szocializmus győzelméért hazánkban folyó harccal... Pártunk tevékenységének célja a tudomány területén: a teljes győzelem biztosítása a marxizmus—leninizmusnak, mint az egész lengyel tudomány módszertani alapjának... Pártunk álláspontja a tudományos viták szabadsága, a tudományos nézeteltérések szabad eldöntése a tudósok által. Pártunk biztosítja a nem-marxista tudósok munkakörülményeit is. Nem engedi azonban a szocializmussal ellenségesen szembenálló magatartást, sem pedig azt, hogy az oktató tevékenységet és a tudományos publikációkat a párt politikájával és a szocialista rendszerrel szembeni támadásra használják fel."

A világtudomány fejlődési folyamatában két párhuzamos irányzatot figyelhetünk meg. Egyrészt — a szakosodás fejlődése következtében dezintegrálódik, egyre jobban tagolódik a tudomány, s ennek eredményeként a tudósok alaposabban behatolhatnak az újabb meg újabb kutatási területek mélységeibe; másrészt — a dezintegrációs folyamat természetes következményeképpen — integrációs irányzatok bontakoznak ki, amelyek arra törekszenek, hogy különféle tudományágak kapcso-

Digitized by Google

latba kerüljenek egymással, s az egyes tudományágak közös módszertani irányelveket kövessenek, vagy közös kutatási eszközöket alkalmazzanak. Ilyen szerepet tulajdonítanak például a kibernetikának, vagy a matematikai konstrukcióknak, mint az összes tudományágak — köztük a társadalomtudományok — eszközeinek.

Kétségtelen, hogy az e körül folyó viták egyre inkább világnézeti jellegűek. Támogatjuk és szükségesnek tartjuk, hogy egyre több részlet-tudományág választódjék ki, ami a megismerés folyamatának objektív feltétele; ugyanakkor jól látjuk valamennyi tudomány — a filozófia és a természettudományok, a társadalomról és a természetről szóló tudományok — egységét. Marxista számára nem is lehet ezek között ellentét, mert közös módszertani alapjuk a dialektikus materializmus, s elsősorban azért, mert a szocializmus és a kommunizmus építői számára minden tudományos kutatásnak az ember, az ember szükségletei és minden irányú fejlődése a célja.

A társadalomtudományokban — ahogyan magától értetődően a természettudományokban és a műszaki tudományokban is — ma egyre nehezebb már matematikai apparátus nélkül, kibernetikai modellek nélkül meglenni. Ez azonban nem változtatja meg a társadalomtudományok alapvető jellegét; kutatásaik fő célja és tárgya: a társadalmi viszonyok, az emberek közti viszonyok. Csak a marxista módszer lehet az alapja az összes tudományok egységének. Csak a szocialista rendszerben szolgálja minden tudomány a közös ügyet: a társadalmat és annak minden irányú fejlődését.

A burzsoá társadalomtudományban sok „izmus" születését figyelhettük és figyelhetjük meg; egyesek közülük valóban új kutatásokra törekszenek, többségük azonban valójában nem egyéb, mint régen lejárt irányzatok felfrissítése. Hazánkban széleskörűen ismeretesek ezek a művek, s tudósaink különféle alkalmakkal gyakran találkoznak ezeknek az irányzatoknak a képviselőivel. Megvan tehát a természetes folyamata az ő eszméik és nézeteik behatolásának. Helyes, ha az ilyen érintkezés eredményeként gazdagítjuk megismerésünk eszközeit, kibővítjük a tárgyról alkotott empirikus tudásunkat, új forrásokat és dokumentumokat ismerünk meg. De az érintkezés nem mindig áll csupán ennyiből. Nem egyszer olyan nézetek kerülnek át hozzánk, amelyek ellentétesek az objektív valósággal, a marxizmus—leninizmus alaptételeivel, rendszerünk alapelveivel. Ilyenkor ideológiai harcra, ideológiai offenzívára van szükség. Nem tűrhetjük el a két ellentétes módszertani és világnézeti álláspont összebékítgetését, mert ezek összeegyeztethetetlenek egymással, s minden ilyen próbálkozás káros a tudományra és a társadalom szocialista tudatának fejlődésére.

Az egyik legfontosabb, az új, szocialista tudat kialakításában döntő szerepet játszó terület: a kulturális tevékenység, a haladó kultúra terjesztése a társadalomban. Ismeretes, milyen nagy szerepet tulajdonít a tőkés országokban a burzsoázia a filmnek, a színháznak, a televíziónak és hasonlóknak, mint a maga érdekeinek védelmében való eszmei befolyásolás eszközeinek. Sok országban azonban a haladó alkotó értelmiség tevékenységének, sok író és művész haladó társadalmi és politikai állásfoglalásának eredményeképpen egyre inkább megelevenedik a szocialista és demokratikus tartalom, különösen a kizsákmányolás és

Digitized by Google

elnyomás rendszerére jellemző negatív vonások és jelenségek leleplezése tekintetében. Figyelemre méltó a munkássága sok olyan tőkés országban élő alkotóművésznek, akik hatalmas hozzájárulással gazdagították az egész emberiség kultúráját, a demokratikus kultúrát. Ha műveiknek nincs is határozott szocialista tartalmuk, általános haladó jellegük folytán közel állnak hozzánk.

A hazánkban végbemenő kulturális forradalom megköveteli, hogy az irodalom és a művészet, a film és a színház a szocializmus ügyét szolgálja. Segítse a szocializmus építőinek általános fejlődését, tágítsa ki gondolataik horizontját, formálja erkölcsi arculatukat, szépérzéküket, s elégítse ki a kulturált szórakozás és pihenés iránti szükségletüket is. A kulturális forradalom célja, hogy azokat a még mindig számottevő társadalmi köröket is felemelje, amelyek babonában, sötétségben, a burzsoá és klerikális hagyaték bűvkörében élnek.

Az e téren folyó ideológiai harc tehát nem irányul az újítás, a kísérletezés, a mind tökéletesebb művészi kifejezés keresése ellen. A harc a káros eszmei mondanivaló ellen folyik, az igazságot eltorzító, antihumanista irodalom és művészet ellen, amely a kétségbeesés, a reménytelenség filozófiáját terjeszti, s nem hisz a haladásban, a szocializmusban, az emberben.

Egyre szélesebb körűek a kapitalista világgal való kulturális kapcsolataink. Ez a kölcsönös kapcsolat bizonyára szolgálhatja a jó ügyet: a békés egymás mellett élés megszilárdításának ügyét, a népek testvériségének ügyét, függetlenül társadalmi és politikai rendszerüktől. Fenntartjuk és fejlesztjük ezt a kölcsönös kapcsolatot, de határozottan szembeszállunk a szocialistaellenes irodalommal és művészettel, a burzsoá ideológia reakciós befolyásával. A kapitalista országokból azt a kulturális termést kell átvennünk, amely a haladásban, az emberiségben való hitet hirdeti, életörömet ad az embernek és fejleszti szépérzékét. Kíméletlenül harcolnunk kell mindaz ellen, ami a kultúrában maradi, reakciós és antihumanista, mert ezek a szocializmussal, a társadalmi haladás érdekeivel ellentétes jelenségek.

•

A társadalomtudományokról és a kultúráról példaképpen szóltunk, mint olyan területekről, amelyeken harcban áll egymással a két ellentétes ideológia, képviselve a két szembenálló rendszer érdekeit: a haladás erőinek és a társadalmi reakció erőinek érdekeit. Ideológiai harc azonban mindenütt folyik, ahol az új és haladó összeütközik a régivel és maradival. Mindenütt, ahol vita folyik a szocializmus vagy a kapitalizmus magasabbrendűségéről. Mindenütt, ahol az újítás összeütközik a megcsontosodással és konzervativizmussal.

Kétségtelen, hogy ésszerű és célszerű kompromisszumok nélkül elképzelhetetlen a békés egymás mellett élés politikája, különösen, ha a választ: béke vagy atomháború. A szocialista tábor az imperialista államokkal való kapcsolatában Lenin útmutatásait követi, aki nem egyszer hangoztatta az ilyen kompromisszumok lehetőségét a politikában. Ezt az elvet azonban nem szabad az ideológia területére átvinni. Merí-

Digitized by Google

tünk és meríteni fogunk a nyugati tudomány és kultúra vívmányaiból, átvesszük mindazt, amit az emberi értelem és tehetség teremtett, s ami továbbfejleszti a világkultúra eddigi eredményeit. Világnézeti és módszertani álláspontunkból azonban nem engedünk az ideológia terén, s alkotó módon továbbfejlesztjük a szocialista ideológiát.

Az új pápai enciklikáról*

A „Pacem in Terris" című pápai enciklikát szokatlan ünnepélyességgel hirdették ki. Első ízben fordult most elő, hogy a pápa nemcsak a katolikus világhoz intézett enciklikát, hanem XXIII. János pozitívan egybefoglalta mindazokat az elméleti és gyakorlati meggondolásokat — lényegükben újító értékeléseket —, amelyek pápasága alatt megérlelődtek.

Különösen jelentős az a tény, hogy ez az enciklika — a jelenlegi pápa nyolcadik körlevele — bevezetőjében elismeri, hogy a mai korszakot a következő jelenségek jellemzik: a dolgozó osztályok fokozatosan eljutottak a szociális és gazdasági követelésektől a politikai jogoknak és a kultúra javaiban való megfelelő részesedés jogának követeléséig; a nők megjelentek a közéletben, azzal a tudattal, hogy többé nem lehet eszköznek tekinteni és mint ilyeneket kezelni őket; s végül — csődbe jutott a kolonializmus és a faji felsőbbrendűség mitológiája.

Ez az enciklika valósággal igazságszolgáltatás, ha ezeket a megállapításait szem előtt tartva végigfutjuk — csak egy századra visszamenőleg is — a pápai dokumentumokat. Azok egészen másképpen beszéltek a dolgozó osztályok emancipációjáról, s másképpen értékelték azokat az eszméket, amelyek segítségével a kisemmizettek hozzákezdtek a szörnyű nyomorból való küzdelmes felemelkedésükhöz. A történelmi igazság nem hallgathatja el, hogy az egyház a gyarmatosító burzsoáziát (főként a franciát) támogatta, előbb a világi hatalom fenntartása nevében, majd olyan összefogásra hivatkozva, amely a váltakozó események közepette az imperialista terjeszkedésnek kedvezett. A nőknek a társadalmi és politikai életben való megjelenésével kapcsolatban jellemző, hogy 1919-ben még a katolikus nőegyletek egyik legfőbb vezetője, Armida Barelli, örömmel látta, hogy Velence tartomány lakói tiszteletben tartották és gyakorlatban keresztülvitték X. Pius sommás és reakciós alapelvét: „A nő főzzön, mosson és maradjon otthon."

A strukturális változások és mélyről elinduló mozgalmak néhány évtized alatt valóban megváltoztatták a világot. A legfelsőbb egyházi hierarchia állhatatosan és kitartóan ezekkel a változásokkal ellenté-

* Az Olasz Kommunista Párt hetilapjának, a Rinascitának 1963 évi 15. számában megjelent cikk rövidített szövege.

Digitized by Google

tes, visszahúzó álláspontot foglalt el; az idők ereje és a jelenlegi pápa politikai tudatossága módosítani igyekszik ezt.

Az enciklika — részletesebben, mint a „Mater et Magistra" című enciklikában láttuk — felhívja a figyelmet arra a követelésre, hogy a szocialista haladást is a gazdasági fejlődésnek megfelelővé kell tenni.

Ez az okmány bizonyos értelemben a tanúságtétel és a figyelmeztetés erejével körvonalazza azt az aggasztó állapotot, amely az egész emberiséget fenyegeti, s amely az atomkorszak fegyverkezési hajszájának következménye. Határozottan elítéli a fegyverkezés egyensúlyán alapuló béke gondolatát, amelynek olasz vezető politikai körökben is sok híve van. Mint az enciklika mondja, e körülmények következtében az emberek olyan vihar lidércnyomása alatt élnek, amely minden pillanatban kitörhet és elképzelhetetlen pusztítást végezhet. A fegyverek készen állnak: már egy szikra is elég alkalmas, hogy működésbe hozza őket. A „háborús célú nukleáris kísérletek folytatása" már magában véve is végzetes következményekkel járhat az emberiség életére. Az enciklika szerint „szinte elképzelhetetlen, hogy az atomkorban a háborút az igazságszolgáltatás eszközeként lehessen felhasználni". Az igazság, a bölcsesség és az emberség nem mutathat más utat, mint a fegyverkezési hajsza megszüntetését, a kísérleti atombombantások betiltását, a már meglevő atomfegyverek kölcsönös és egyidejű megsemmisítését — mindezt az általános és teljes leszerelés útján, hatékony ellenőrzéssel. A sokoldalú és becsületes együttműködés, amelyet egyébként a tudományok és a technika haladása is sürget, elvezetheti az együttműködéshez az embereket.

Mint Thomas Merton mondotta, az emberiség már évek óta „apokaliptikus vízválasztón" él, s mint a múlt októberben történt, időről időre felmérheti, milyen közel került az örvény széléhez. A „Pacem in Terris" enciklika tiszteletet parancsoló és ünnepélyes figyelmeztetése csatlakozik azokhoz az intelmekhez, amelyek — nemcsak a katolikus világban — ismételten felhangzottak a béke érdekében.

Kilenc éve annak, hogy abban a drámai pillanatban, amelyben úgy látszott egy hajszálon függ a béke sorsa, Központi Bizottságunk szónoki emelvényéről Togliatti végigpillantott az atomkorszak gyökeresen új kilátásain, s felhívást intézett az emberi civilizáció fenntartásáért és az emberiség fennmaradásáért. A munkásmozgalomnak vállalnia kellett, hogy sok más tennivalóján kívül előtérbe, sőt mindenek elé helyezze ezt a feladatot. Éppen ez határozza meg a munkásosztály stratégiájában beállott irányváltozást. Olaszországban a munkásosztály élcsapata szilárdan és realista módon vállalta ezt, s megjelölte — különösen a katolikus tömegekkel kapcsolatban — azt az utat, amelyen ellenállhatatlan mozgalmat kell indítani az emberiség megmentésére.

Az a sokoldalú harc, amely más országokban is több fronton folyik különböző erők között, még nem tudta megakadályozni az atompotenciál félelmetes növekedését. Genfben legutóbb 250 ezer megatonnára becsülték ezt az atompotenciált, több mint 80 tonna robbanóanyag jut tehát a Föld egy-egy lakójának megsemmisítésére!

Digitized by Google

Az új pápai dokumentum másik — talán legeredetibb és legjellemzőbb — vonása az, hogy teljesen új kifejezésekkel beszél a katolikusok és nem-katolikusok gazdasági, társadalmi és politikai kapcsolatairól (az utóbbiak között semmiféle megkülönböztetést nem téve). Ez a megfogalmazás összhangban áll XXIII. János legutóbbi cselekedeteivel, a zsinat által kezdeményezett „új légkörrel", és mindenekelőtt azzal a revízióval, amelyet a katolicizmus és az egyházi hierarchia kiemelkedő személyiségei nyilvánosan is helyeseltek, legalábbis a kulturális értékelés síkján.

Kudarcba fulladtak a nagy hévvel megkezdett keresztes hadjáratok. Maga a történelem logikája diktálja azt, hogy másképpen ítéljék meg azokat az utakat, amelyeket az emberi gondolat nyitott magának, hogy előkészítse és végrehajtsa mai hódításait, s amelyeket az egyháznak is el kell ismernie. Időközben új társadalmi erők emelkednek fel a nemzeti közösségek vezetéséig, hajdan megtagadott és elutasított eszmények nevében. Ez jelzi, hogy ha nem is az egyházi doktrínák, de legalábbis a gyakorlati módszerek reviziójára van szükség.

Az enciklika azt állítja, a hívőknek és nem hívőknek, vagy nem ugyanúgy hívőknek a találkozása és megértése a világi hatalom különböző területein alkalmat adhat arra, hogy felkutassák és tiszteletben tartsák az igazságot. „Szem előtt kell tartani — mondja az enciklika —, hogy a természetről, a világegyetem és az ember eredetéről és sorsáról hangoztatott helytelen filozófiai tanokat nem lehet azonosítani gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai célú történelmi mozgalmakkal, akkor sem, ha ezek a mozgalmak az említett tanokból eredtek, s abból kapták és kapják ma is ihletüket. Az egyszer kidolgozott és meghatározott tantételek mindenkor változatlanok maradnak. Ezzel szemben a mozgalmak, amelyek állandóan alakuló történelmi körülmények között folynak, szükségszerűen érzik ezeknek a befolyását, feltétlenül mélyreható változásnak vannak tehát alávetve." S ebből következőleg kertelés nélkül felteszi a kérdést: „Ki tagadhatja, hogy ezekben a mozgalmakban — abban a mértékben, amelyben a józan ész követeléseivel összhangban állnak és az emberi személy jogos törekvéseit tolmácsolják — pozitív és helyeslést érdemlő elemek is vannak? Ezért bebizonyosodhat tehát, hogy a tegnap még nem kívánatosnak vagy terméketlenek ítélt gyakorlati célzatú közeledés vagy találkozás ma már eredményes lehet, vagy holnapra ilyenné válhatik."

Megjelenésének történelmi pillanata, valamint a benne foglalt új motívumok következtében, a „Pacem in Terris" bizonyára a legjelentősebb XXIII. János írásai közül. A katolikusok és a nem-katolikusok figyelmének és vitájának feltétlenül a középpontjába kerül. Kétségtelen, hogy az enciklika olyan dokumentum, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, sőt optimisztikusan kell értékelni azt mindazoknak, akik kézzelfogható pozitív megoldást akarnak találni az egyes nemzeti közösségeken belüli együttélés és a demokratikus haladás kiélezett kérdéseire, valamint a népek közötti békés együttélés drámai problémáira.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az államkapitalizmus sajátos formája Fekete-Afrikában

Napjainkban, a fejlődés legkülönbözőbb fokain álló egykori gyarmatok függetlenné válása során, gyakran keletkeznek különös és sajátos, a történelemben eddig soha még elő nem fordult helyzetek. Új országok alakulnak, olyanok, amelyeknek eddig soha nem volt — legalábbis jelenlegi határaik között nem volt — önálló, szuverén állami létük. Ezeknek új gazdasági struktúrát kell létrehozniuk egy olyan gazdaság helyén, amelynek addig egyetlen feladata egy fejlett kapitalista rendszer kiszolgálása volt. Évtizedeken, egyes esetekben évszázadokon keresztül erre az egyetlen feladatra szerveződött gazdaságuk egész rendje, s most hirtelen új feladatoknak kell megfelelniük: el kell látniuk a maguk felszabadult népét, tekintet nélkül az egykori imperialista „gazda" érdekeire.

Ez az új feladat többnyire nem máról holnapra jelentkezik. A legtöbb esetben nem hirtelenül következik be a függetlenné válás, hanem tartós folyamatként, s ez a folyamat nem fejeződik be, inkább csak megkezdődik azzal az aktussal, amikor valamely ország új nevet, himnuszt, zászlót és esetleg ENSZ-tagságot kap.

Hogy valamely függetlenné vált, új országnak nem kell szükségszerűen áthaladnia a kapitalizmus fokán, az elméletileg is, történelmileg is be van már bizonyítva. A történelem bebizonyította ezt Mongólia vagy az ázsiai szovjet köztársaságok esetében; az elmélet terén többek között Lenin vonta le a következtetést: „Helyesnek tarthatjuk-e azt az állítást, hogy elkerülhetetlen a nemzetgazdaság fejlődésének tőkés szakasza azoknál az elmaradott népeknél, amelyek most felszabadulnak és amelyeknél most, a háború után, azt tapasztaljuk, hogy a haladás útjára léptek. Mi erre a kérdésre tagadólag válaszoltunk. Ha a győztes forradalmi proletariátus rendszeres propagandát fog köztük folytatni, a szovjet kormányok pedig minden rendelkezésükre álló eszközzel segítségükre sietnek, akkor nem helytálló az a feltevés, hogy a fejlődés tőkés szakasza az elmaradott népeknél elkerülhetetlen..." „Az előrehaladott országok proletariátusának segítségével az elmaradott országok áttérhetnek a szovjetrendre és bizonyos fejlődésfokokon keresztül — a kommunizmusra, a tőkés fejlődési szakasz elkerülésével."[1]

S hogy Lenin 1920-ban nemcsak a Szovjet-Oroszországot környező területekre és az egykori orosz gyarmatbirodalom országaira érti ezt, azt ő maga világosan

[1] Lenin Művei, 31. köt. Szikra 1961. 343—344. old.

Digitized by Google

megmondja, amikor ugyanebben a beszédében felhívja a Kommunista Internacionálé II. kongresszusát, hogy a szovjetek eszméjének „a kapitalizmus előtti társadalmi rend viszonyaihoz" való „hozzáidomítását" *„az egész világon"* haladéktalanul kezdjék meg.* Csak mellékesen jegyezzük meg (mert ennek részletezésére és bizonyítására itt nincs helyünk), hogy Guineában már a függetlenné válás előtt, a francia főnöki rendszer („chefferie") likvidálása során, 1957-ben létrejött a kizsákmányoltak tanácsának, a paraszti tanácsoknak sajátos fekete-afrikai formája.

Mali és Guinea társadalma a francia gyarmatosítás periódusában nem jutott el a kapitalista társadalmi rendig. Saját, honi, nemzeti burzsoázia itt gyakorlatilag egyáltalán nem volt és ma sincs, s ha reális veszély is annak a lehetősége, hogy ilyen osztály létrejön, tény az, hogy az új, független Mali és Guinea rendjének megszervezése jelenleg nem burzsoá vezetés alatt és nem kapitalista társadalom szervezése céljából történik.

Mali és Guinea sajátosságai közé tartozik, hogy ott az imperialista uralom alatt is kifejezetten *paraszti gazdasági* jellegű maradt a mezőgazdasági termelés, mégpedig primitív közösségi jelleggel, magántulajdoni rendszer, földtulajdon-jog nélkül. Csak maguk a termékek változtak: az élelmezésre szolgáló növények helyébe a gyarmatosítók kivitelre szánt növényeket telepítettek, de a termelési viszonyok vagy a termelési mód nem változott meg. Az imperializmus így főként *kereskedelmi* úton folytatta kizsákmányoló tevékenységét, termelvényeinek felvásárlásával vagy eltulajdonításával béklyózta meg és terelte a maga érdekeinek megfelelő utakra ezeknek az országoknak a gazdaságát. Mindkét ország gazdasága néhány cikk világpiaci árától függött, Guineáé elsősorban a banánétól és a kávéétól, Malié főleg a földimogyoróétól, s az imperialista Franciaország számára a két ország elsősorban e cikkek egyik legfőbb termelője volt. Csak némileg módosított ezen a képen az, hogy az utolsó gyarmati évben Guineában bauxit- és vasérc-lelőhelyeket tártak fel.

Hogy a francia nagytőke menynyire e gyarmatok kereskedelmi csatornákon keresztül való kizsákmányolására törekedett, azt bizonyítja, hogy már 1945-ben is egész Francia Nyugat-Afrikában (amelynek jelentős részét — területének 30 százalékát, lakosságának 33 százalékát — ez a két ország tette) a francia tőkés vállalatok által beruházott összes tőkének 71 százalékát a *kereskedelmi* cégek ruházták be. (Eltérően pl. Indokínától, ahol főleg „fehér" ültetvények és bányák munkája révén folyt a kizsákmányolás, s ahol a beruházott francia tőkének csak 3 százaléka volt kereskedelmi tőke.)[2] Mali és Guinea gazdasági struktúráját tehát az jellemezte, hogy a termelés ősi, kisparaszti termelés, a kizsákmányolás viszont kapitalista, imperialista kizsákmányolás volt.

Ilyen körülmények között ezeknek az új országoknak szükségszerűen az volt az első teendőjük, hogy a maguk kezelésébe vegyék a gazdasági értékesítést. Ezzel ellenőrzésük alá vonhatták gazdasá-

* Kiemelés K. L.-től.

[2] Robequain: Les richesses de la France d'Outre-Mer, Payot, Paris 1949. 207. old.

Digitized by Google

guk túlnyomó részét és egyben magukhoz ragadhatták az imperialista kizsákmányolás egykori fő emeltyűit, mert fő jövedelmi forrásuk elsősorban a mezőgazdasági termelés maradt és marad is egyelőre. Az első lépésnek tehát afelé, hogy az imperialista tőkétől való függőség alól kikerüljenek, annak kellett lennie — s ez gazdasági reformjaik között kétségtelenül elsődleges fontosságú volt —, hogy *kiragadják a kereskedelmet az imperialisták kezéből.* Az adott helyzetben ez elsősorban a külkereskedelemre vonatkozott, jóllehet a belső kereskedelem kulcspozíciói is a gyarmatosítók kezén voltak.

Ennek megfelelően ezeknek az országoknak legfőbb gazdasági feladata: egyrészt — emelniük a mezőgazdasági termelést, hogy ezzel növeljék devizabevételüket, fedezzék költségvetési deficitjüket, javítsák az ellátást, másrészt — a maguk kezébe venniük a kereskedelmet, hogy ne az imperializmus fölözze le ennek a hasznát, egyben a termelést is irányítva vagy befolyásolva. Iparosítási feladatok is vannak ezekben az országokban, de ezek csak később és lassú fokozatossággal valósíthatók meg.

Sem Guineában, sem Maliban gyakorlatilag *nincs honi magántőkés szektor:* a jelentősebb gazdasági szektorokat tehát — a mezőgazdaság kivételével — vagy kizárólag *állami* vonalon, vagy pedig honi *magántőkés* szektor tudatos szervezésével kell kifejleszteni. De tőke híján még ez utóbbi is csak állami, vagy idegen, imperialista segítséggel jöhetne létre. Ez utóbbi helyett, az első reformok egyikeként, mindkét államban *államosították*, illetve állami szinten megszervezték előbb a külkereskedelmet, majd részben a belkereskedelmet, s később más gazdasági szektorokat is.

Guineában 1959 januárjában hozták létre a külkereskedelem állami monopolszervét (Comptoir Guinéen du Commerce Exterieur, CGCE), Maliban pedig 1960. októberében (Société Malienne d'Importation et d'Exportation, SOMIEX). Mindkettőnek jellemző vonása egyrészt az *állami*, másrészt a *monopol-jelleg.* Egyetlen más volt francia-fekete-afrikai ország sem követte Malit és Guineát ezen az úton, s így már ez a lépés is azt mutatja, hogy lényegbe vágó elvi különbség van a volt francia-fekete-afrikai országok kétféle gazdasági rendje és politikai felfogása között. Más síkon egyébként Guineának és Malinak a „casablancai", a többi országnak pedig a „monroviai" csoporthoz való tartozása szentesíti ezt a kettősséget.

A külkereskedelem állami monopolizálásával Guineából és Maliból eltűntek az ország gazdaságának túlnyomó részét kezükben tartó, a terméket, termelési mennyiséget, árat, átvételi feltételeket diktáló, a gazdasági élet egészét irányító hatalmas, főként francia kereskedelmi cégek, s megszűnt a befolyásuk. E két ország gazdasági életének jelentős része így nemzeti-állami kézbe került; import szempontjából is az állami szektoron keresztül érvényesül ez országok felvevőpiac funkciója. Az adott esetben a külkereskedelem államosítása volt az a legfontosabb gazdasági lépés, amelyet az ország a dekolonizálás felé elsőként megtehetett és meg kellett hogy tegyen, s egymagával ezzel a lépéssel is jelentős mértékben függetlenné vált.

Mint mondottuk, ezeknek az országoknak az eddigi kizsákmá-

Digitized by Google

nyolása lényegében kereskedelmi síkon folyt, s az egész külkereskedelem külföldi monopólium volt. A külkereskedelem államosítása tehát *nemcsak a gyarmati gazdaság egyik legfőbb pillérét döntötte le, hanem egyben a gazdaság egyik legfőbb ágát is építette állami alapon;* ez az ország egész gazdaságát jellemző alapvető vonássá lett.

A külkereskedelem átalakítása automatikusan felveti a belkereskedelem problémáját is. Guinea kezdetben radikális megoldással próbálkozott ezen a téren. Alighanem a kapitalizmus megszületése elleni védekezés jegyében, valamiféle romantikus antikapitalista elgondolásként — ami Guineában kétségtelenül jellemző volt a kezdeti időkre — a belkereskedelem teljes és monopolisztikus átalakítását is elkezdték. A törekvésük eredetileg az volt, hogy — megnehezítendő bármiféle hazai burzsoázia kialakulását — az összes kereskedelmet, le egészen a piaci kiskereskedelemig, állami monopóliummá tegyék. E célból több szervet is létrehoztak; ezek állami bolthálózat szervezésével, a belkereskedelmi árak rögzítésével kezdték, de távolabbi, monopolisztikus terveik is voltak, s hozzá is fogtak ezek megvalósításához. A belkereskedelmi monopóliumtörekvések azonban hamarosan zsákutcába jutottak. Amilyen mértékben igyekezett a belkereskedelem azon, hogy állami eszközökkel felszámolja a főleg piaci-termelői jellegű magánkiskereskedelmet, olyan mértékben kezdett akadozni is. A túlbürokratizált szerv ugyanis nem tudta ellátni a hatalmas területen szétszórt, viszonylag ritka lakosságot, s így azt a kezdeti fellendülést, amelyet a külkereskedelmi monopólium létesítése eredményezett, visszaesés követte.

Ennek láttán a guineai államvezetés — helyesen — visszalépett. Bizonyos korlátok között ismét teret nyitott a magánkereskedelemnek, és szűkítette az állami belkereskedelmi funkciókat. A nyugati sajtó a magánszektor győzelmeként ünnepelte ezt, s bár óvakodott attól, hogy túl messzeremenő következtetéseket vonjon le belőle, végeredményben nagy fordulatnak tekintette ezt az intézkedést. A magánkereskedelem jogainak bizonyos mértékű visszaállítása azonban nem volt egyéb, mint a kezdeti, romantikusan túlzó elképzelések reális síkra terelése. Mert igaz ugyan, hogy a változásokat indokoló beszédében Sekou Touré elnök kijelentette: „az állami kereskedelmet a magánkereskedelemmel való teljes egyenlőség alapján kell kezelni és fogjuk kezelni", de az állami és a magánszektor működési területét erőteljesen és jellemzően körülhatárolták: „Az állami kereskedelem csak import—export tevékenységet és nagybani meg közepes (demi-gros) kereskedelmet folytat... Kicsinybeni eladásra... a nemzeti és regionális vállalatok nem kapnak engedélyt."[3] A helyi közületi és szövetkezeti szektor vette át a kiskereskedelmi jogokat az államtól, bár nem monopolisztikus jelleggel. A rendelkezések célja az volt — ahogyan Sékou Touré idézett beszédében megfogalmazta —, hogy a hibák kiküszöbölésén kívül „rehabilitálják az állami kereskedelmet". Ezzel tehát Guinea

[3] Sékou Touré beszéde a kereskedelmi káderek értekezletén. 1961. okt. 19. Bissoye, 1961. okt. 19—24.

Digitized by Google

nem tért le az állami kereskedelem elvéről, sem arról, hogy állami kézben tartsa a gyarmatosítók fő hasznát nyújtó szektort, csak enyhített a kezdeti túlzó intézkedéseken.

Malinak nem kellett hasonló vargabetűt tennie: állami belkereskedelmi szervezete már eleve csak a hazai kereskedelem meghatározott területein tevékenykedik; feladata a szövetkezeti termelvények felvásárlása, az állami szervek ellátása stb. Ez a körültekintőbb és mérsékeltebb rendezés nem valami politikai engedmény Mali részéről, hanem a guineai tapasztalatokon való okulás eredménye.

A kereskedelmi, illetve külkereskedelmi szektor államosításával azonban a gazdasági tevékenységnek csak egyik, bár egyelőre legfontosabb része rendeződött némileg. A bank-, az ipari és bányatőke szintén kizárólag a külföld kezében volt, s az új, független állam létrehozása természetszerűleg ebben a vonatkozásban is felveti a függetlenség kérdését, s szükségessé teszi az álláspont kialakítását. Különösen Guineában fontos ez a kérdés, mert ott egy nagy jelentőségű, a nemzetközi külföldi tőke kezében levő nagyipari létesítmény is működik, a friai timföld-kombinát (bauxitbánya és timföld-feldolgozó üzem, saját, a kikötőig vivő vasútvonallal és külön kikötővel) és más, egyre jelentősebbé váló bányászati szektor is.

A friai kombinát megmaradt a nemzetközi (francia, amerikai, stb.) tőke kezében, jóllehet csak Guinea függetlenné válása után, 1960 márciusában kezdte meg termelését, évi 480 ezer tonna timföld kapacitással. De az eredetileg tervezett fejlesztés (évi 1440 ezen tonna kapacitásra és alumínium előállítására) már aligha fog a nemzetközi konzorcium birtokában végbemenni, különösen azért nem, mert szó van arról, hogy az ehhez szükséges Konkouré-erőművet szocialista segítséggel és guineai nemzeti tulajdonként építik fel. „Az a tény, hogy a Szovjetunió veszi kézbe a Konkouré-tervet, menthetetlenül rendkívül ingatag helyzetbe hozza a guineai alumíniumot kiaknázó Fria nemzetközi csoportot" — írta már 1960 őszén a France Observateur.[4] Így az államosítás valójában csak az iparra nem terjedt ki teljesen, ennek azonban Frián kívül nincs nagyobb létesítménye, kivéve néhány, még egészében vagy részben külföldi kézen maradt bányaművet.

Végeredményben mind Guinea, mind Mali számos állami vállalat megszervezésével építette ki gazdasági életének legtöbb szektorát. A külkereskedelmi „egykéz" megszervezése után Guineában 11 állami kereskedelmi vállalat jött létre, továbbá a nemzeti bank és négy másik állami bank, illetve biztosítási vállalat, valamint 9 állami ipari vállalat (így gyémánttermelő, energiatermelő, szállító stb. vállalatok). Maliban az 1960 novemberében megalakult állami bank a pénzügyi és hitelélet szinte minden lényegesebb területén monopol-funkciókat tölt be, majd megalakultak a kereskedelem és az ipar jelentősebb területeit felölelő egyéb állami vállalatok, szám szerint 11. Az állami vállalatok létrehozása — mint Modibo Keita Mali függetlenségének első évfordulóján kijelentette — „a

[4] France Observateur 1960. szept. 22.

Digitized by Google

gyarmati struktúra likvidálását jelenti".[5]

Guinea és Mali gazdaságának életét és szerkezetét tehát alapjában az jellemzi, hogy *gazdasági rendjüket állami vonalon építették ki, az állami szektort gyorsan felfejlesztették, az állami monopóliumokat,* bár korlátozott mértékben, *de gyorsan bevezették,* s emellett bizonyos koncessziókat is engedélyeztek, illetve továbbra is tiszteletben tartanak egyes régebbi jogokat.

Az intézmények államosítása, vagy működésüknek monopóliumok útján való elhalatása itt minden esetben azzal járt — és ez a fő vonásuk ezeknek az intézkedéseknek —, hogy csökkent vagy éppen megszűnt az imperialista tőke hatása. Az állami szektor így nem egyszerűen felsorakozott — gyenge vetélytársként — az imperialista szektor mellé, hanem a legtöbb esetben gazdája lett az illető nemzet gazdasági tevékenység egész területének, kiszorítva onnan a külföldi imperialista, illetve mindenféle magánszektort is.

A gazdasági élet így mindinkább állami jellegűvé válik, s eközben ereje és jelentősége egyre növekszik. Ami egyéb szektor még van, az többnyire imperialista nagytőkés szektor, ez azonban veszít erejéből és jelentőségéből. Egyes esetekben az imperialista gazdaság még beléphet ugyan új létesítményekkel, koncessziókkal a gazdasági életbe, de semmi esetre sem a gyarmati időkéhez hasonló joggal, hanem csak szabad gazdasági megállapodások útján. Gazdaságilag jelentős hazai magánszektor továbbra sem alakul ki, bár ennek a veszélye megvan.

Ez a Guineában és Maliban előállott helyzet meglehetősen *sajátos.* Eltér azoknak az országoknak a helyzetétől, amelyekben radikális társadalmi átalakulás eredményeként szocialista gazdaság vette át az egykori imperialista-kapitalista gazdaság helyét (mint Kubában), s azokétól is, amelyekben a függetlenség kivívása után antiimperialista, de határozott tőkésrendszer szerveződött meg, s amelyekben a külföldi tőke hatása is érvényesül, emellett hazai állami és magánszektor is részt vesz a gazdasági életben (mint Indonéziában).

A mali és a guineai állami szektor kiépítéséhez természetesen számottevő tőkére van szüksége az államnak. Ezt a tőkét — kölcsön, hitel, segély formájában — különféle forrásokból meríti: a szocialista táborból csakúgy, mint a nyugati kapitalista országokból, arra törekedve, hogy ezek ne érintsék gazdaságának jellegét és rendjét, s adjanak lehetőséget a gazdaság tervszerű építésére.

E két ország gazdasági építési módszerének jellemző vonása *a tervezés.* Mali és Guinea terve az *egész* gazdasági életet felöleli, eltérően a kapitalista országok, felszabadult egykori gyarmatok terveitől. Ennyiben tehát *nem kapitalista* tervek. Hogy azonban *szocialista* terveknek tekinthetők-e, azt a *hatalom jellege* dönti el, nem pedig a tervezésé, amely itt (mint a szocialista országokban) az egész gazdaságra vonatkozik. A hatalom jellege ismét sajátos kérdések egész sorát veti fel, ezekre azonban itt nem térhetünk ki. Meg kell elégednünk azzal a sommás meghatározással, hogy a hatalom semmi esetre sem kapita-

[5] Modibo Keita beszéde. Bamako 1961. szept. 22. Bulletin de l'Afrique Noire. 1961. okt. 4. 4136. oldal.

Digitized by Google

lista hatalom, minthogy nincs is burzsoá osztály. Nem tekinthető azonban proletárdiktatúrának sem, márcsak a proletariátus szinte teljes hiánya miatt sem. Inkább a *paraszt-munkásdiktatúrának sajátos formája*, amely feltétenül átmeneti jellegű, mert még nem dőlt el a végső kérdés: az, hogy milyen rendszerbe fog torkollni e két ország útja. A sajátosságot jellemzi az a körülmény is, hogy a parasztság itt, eltérően az általunk ismert munkás-paraszt diktatúráktól, nem birtokos, s *földbirtokigénye, földreform-törekvése nincsen.*

Ezek a tervek azonban tényleges és nagy fejlődést irányoznak elő, olyant, amely jellegében is, méreteiben is erősen eltér az addigi gyarmati idők gazdasági tevékenységétől és „terveitől". A méretek különbségét mutatja az utolsó „francia" évek és az első guineai tervévek beruházásainak összehasonlítása is. Igaz, hogy az utolsó „francia" években meggyorsult a beruházás üteme, mert a francia tőke akkor már vagy kiszorult egyéb gyarmatairól (Indokínából), vagy nem mert jelentős beruházásokba kezdeni egyes ingatag területeken (Algériában). Mégis, bár 1948 és 1958 között a francia beruházási tervben 2,4 millió dollár volt az évenkénti guineai beruházások átlaga, az első guineai hároméves terv évi 60 millió dollárnyi beruházást irányzott elő.[6] (A gyakorat azóta bebizonyította, hogy ez a magas tervezés túlzott volt. A mali terv szerénvebb és reálisabb volt, ezért feltehető, hogy realizálódik is: Maliban a tervezés öt esztendeiének beruházásai az utolsó négy gyarmati év beruházásainak 3,5-szeresére rúgnak.[7]

Mindkét államban a termelést növelő tényezőkre fordítják a beruházások oroszlánrészét. Guineában 47,2, Maliban 54,5 százalékát. Ezen belül Guinea a mezőgazdaság, Mali az ipar fejlesztésére fordítja az erők nagyobbik részét. (Guinea: mezőgazdaság 25,6 százalék, ipar 21,6 százalék — Mali: mezőgazdaság 25,6 százalék, ipar 28,9 százalék.)[8]

A mali tervnek egy külön szakasza szól a magántőke szerepéről, s kimondja, hogy „a feldolgozó iparok a jelenlegi szakaszban még egyrészt köz-szektorbeliek, állami vállalatok formájában;... másrészt magánszektorbeliek, amely szektor fennállhat, amennyiben alkalmazkodik a tervhez, elfogadja a jövedelmek átutalásának a kormány által előírt módozatait, elfogadja a kormány ellenőrzését tevékenysége és eladási árai felett, valamint elfogad egy képzési programot, amely afrikai személyzet betanítását szolgálja.[9]

A függetlenné vált új államoknak fontos jellemzőjük, hogy létrejön az állami tőke és az állam kezében összpontosul a gazdaság kisebb-nagyobb részének irányítása. Guinea és Mali helyzete azonban nem csak abban különbözik egyes más fekete-afrikai országok helyzetétől (pl. Szenegáléitól vagy Elefántcsont-partétól), hogy itt nagyobb és jobbára monopolisztikus jellegű az állami szektor, hanem abban is, hogy Guineának és Malinak az állami

[6] Sékou Touré közgyűlési beszéde az ENSZ XV. ülésszakán 1960. okt. 10. A/PV. 896. sz. jkönyv 66. old.

[7] Bulletin de l'Afrique Noire, 1961. XI. 15 No. 210. 4274. old.

[8] Cahiers Internationaux 1961. 117. sz. 48—79. old. és Handelsblatt 1961. aug. 8.

[9] Le plan quinquennal de developpement économique et social de la République de Mali.

Digitized by Google

szektora egészen *más értelemben* államkapitalista szektor, mint amilyennek a példaként említett két ország állami szektorát tekintenünk kell.

Napjainkban *az imperialista országokban az államkapitalizmus*, amely monopolista jellegű, „erősítve a monopóliumoknak a nemzet élete feletti hatalmát, a monopóliumok és az állam erejét egységes mechanizmussá egyesíti abból a célból, hogy megmentse a tőkés rendszert és maximálisan növelje az imperialista burzsoázia profitját."[10] A felszabadult gyarmati országokban *más céllal* szerveződött meg az államkapitalizmus. A fiatal felszabadult országok államkapitalizmusának a feladata általában az, hogy *megvédje a nemzeti burzsoáziát* az imperialista burzsoázia konkurrenciájától és elősegítse nemzeti burzsoá vállalatok létesítését, termékeik elhelyezését stb. A mai mali és guineai államkapitalizmusra azonban ez sem vonatkoztatható, mert ennek ma *nem célja az*, hogy hazai kapitalista magánszektor létesüljön, nemzeti burzsoázia fejlődjék ki. Lenin szerint a szocializmus is „nem más, mint államkapitalista monopólium, amely az egész nép javát szolgálja és ennyiben már meg is szűnt kapitalista monopólium lenni".[11]

A guineai és mali államkapitalizmusra tehát nem mondható el sem az, amit az imperialista ország, sem az, amit más fiatal nemzeti államok államkapitalizmusáról mondottunk. De nem vonatkozik rá az idézett lenini megfogalmazás sem: az állami monopólium kapitalista jellegét itt egyelőre nem szünteti meg az ország szocialista jellege. Az állami szektor tehát itt feltétlenül *az államkapitalizmusnak olyan új válfaja*, amely nem törekszik a honi burzsoázia megteremtésére vagy védelmére. *Új típusú államkapitalizmus* ez, amely éppen úgy *átmeneti jellegű*, mint maga az állam is, amely megteremtette: nem tekinthető sem szocialistának, sem kapitalistának, államkapitalizmusa sem tekinthető tehát sem ennek, sem annak. Amilyen mértékben fejlődik majd egyik vagy másik irányban az állam, államkapitalista monopóliumai is olyan mértékben alakulnak majd át: vagy olyanokká, hogy már nem is lesznek kapitalista monopóliumnak tekinthetők, vagy pedig éppenséggel ezzé válnak, egy kialakuló nemzeti burzsoázia védelmére és ennek érdekében.

Lenin az államkapitalizmus hasznosságát vizsgálva ezt mondja: „Az államkapitalizmus gazdaságilag összehasonlíthatatlanul magasabb rendű, mint mostani (ti. 1918-as) gazdaságunk ... A Szovjethatalomnak nincs miért tartania az államkapitalizmustól, hiszen a Szovjetállam olyan állam, amelyben biztosítva van a munkások és a szegényparasztság hatalma.[12]

A guineai és mali államkapitalizmus is nyilvánvalóan *„összehasonlíthatatlanul magasabb rendű"* az eddigi gyarmati gazdaságnál. Ennek az államkapitalizmusnak a jellegét, mint tervezését is, az dönti el: *milyen osztály* válik majd a hatalom birtokosává. Itt azonban csak magának a szóban forgó *osztálynak a kialakulásával*

[10] Moszkvai nyilatkozat 1960. nov, Kosuth. 15. old.

[11] Lenin: A fenyegető katasztrófa és hogyan harcoljunk ellene. Művei 25. köt. Szikra, 1962. 385. old.

[12] Lenin: A terményadóról, Művei 32. kötet, Szikra 1953. 356. old.

Digitized by Google

egyidőben dőlhet el ez a kérdés, mert ma nincs burzsoázia, amely a hatalmat a kezébe vehetné, s proletariátus is alig van, amely majd egy proletárdiktatúra későbbi megalapozására éretté nőhet.

Emellett egyelőre maga az is vitatható (Mongólia más szempontból sajátos példája is indokolttá teszi ezt a meggondolást), hogy ilyen sajátos körülmények között, ahol a parasztság is egészen különleges, nem magántulajdonos és nem is tulajdonra törekvő osztály, ahol a fő gazdasági szektorban, a mezőgazdaságban, ősi kollektivizmus uralkodik, ahol burzsoázia talán soha nem is nő számottevő erővé — ilyen körülmények között a proletariátus szervezett és jelentős osztállyá alakulása ma valóban elengedhetetlen feltétele-e a szocialista rend kialakulásának.

Kende István

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A. M. Gyeborin: Az újkor társadalmi és politikai tanai

A marxista társadalomtudománynak jelentős sikere, hogy az utóbbi időben egyre több átfogó, materialista szemléletű egyetemes és nemzeti-történelmi munka jelenik meg. Ezek azonban majdnem kizárólag a társadalom objektív viszonyainak és politikai eseményeinek történetét tárgyalják. Igaz, hogy ez alapvető feladat, a történelmi materializmuson alapuló értékelés azonban ennél teljesebb képet kell, hogy nyújtson. Marx és Engels ismételten hangsúlyozta, hogy pusztán a gazdasági viszonyokból nem lehet teljesen megérteni a jelenségeket. A gazdaság elsődleges és meghatározó, de nem egyetlen tényezője a történelemnek. A társadalmi fejlődés mozgatóerőinek vizsgálata nem merülhet ki az anyagi, társadalmi és politikai viszonyok elemzésében, hiszen az emberi tevékenységnek kiemelkedő jellegzetessége a tudatosság. Ezért emeli ki a marxista társadalomtudomány az eszmék szerepét és viszonylagos önállóságát a történelemben. Az eszmékből nem lehet ugyan levezetni, de nélkülük sem lehet megérteni a társadalmi változásokat.

A marxista filozófiának ezt a fontos felismerését tette magáévá A. M. Gyeborin, amikor arra vállalkozott, hogy megírja a társadalom-elmélet és a politikai eszmék fejlődésének történetét. E munkájának első kötete nemrég magyarul is megjelent; ez a kötet 1793-ig követi a társadalmi eszmék fejlődését. Nagy értéke a műnek, hogy bár — a maga elé tűzött célhoz híven — az eszmék szerepét és jelentőségét akarja kiemelni, soha nem téveszti szem elől az objektív viszonyokból való kiindulás materialista alapelvét.

Ha meg akarjuk érteni a politikai eszmék valóságos forrását és természetét, akkor el kell vetnünk azokat a polgári elméleteket, amelyek azonosítják az államot a társadalommal. Az állam nem örök és természetes szervezete a társadalomnak, hanem az ősközösségi (nemzetségi, faluközösségi) viszonyok felbomlásával kialakult különleges politikai szervezete; a magántulajdon létrejöttével született meg, s az osztályok létével függ össze. A politikai eszmék forrása nem a társadalom általában, hanem ezen belül konkrétan az osztályrend. Ezt igazolja Arisztotelész tevékenysége is. Ő — a politikai elmélet első rendszeres művelője — azt igyekezett bebizonyítani, hogy az osztályrend örök és természetes állapot, s az állami élet kialakulása a természeti törvényből következik. E munkája köz-

Digitized by Google

ben elméleti általánosító leírást adott az államformákról és a politikai élet viszonyairól. E gondolatai évezredekig hatottak a politikai eszmék fejlődésére. A teológia egyeduralma ellen harcoló reneszánsz gondolkodás is ebből merített, s így jutott el a társadalom természeti törvényeinek elméletéhez.

Az újkor haladó társadalomelmélete két úton haladt előre: az utópizmusnak és az objektív törvények kutatásának az útján. Az előbbi iskola megalapítói Morus Tamás és Campanella voltak. Az ő eszméik teljesedtek ki és váltak általánossá az utópista szocializmusban. Bár nem a reális viszonyokat elemezték és általánosították, nem azt vizsgálták, ami van, hanem azt, aminek lennie kellene, utópiáik igen kemény kritikái voltak az akkori társadalmi viszonyoknak. A másik iskola megalapítója, Machiavelli, az övékkel gyökeresen ellentétes alapelvet követett: elvetette az igazságos társadalomról való spekulatív okoskodást, s csak az érdekelte őt, ami van. A reális viszonyokat meghatározó törvényeket kereste, és a skolasztika terméketlen módszerével, teleológiájával szemben determinista társadalomfelfogást alakított ki. Munkássága fordulópont a gondolkodás történetében, mert ő szakított a szabad akarat szubjektivista elméletével, s az emberek cselekedeteit az érdekekre, a tulajdonra vezette vissza.

Gyeborin rendkívül szemléletesen mutatja be, hogy a feltörekvő burzsoáziának ideológiailag hatalmas ellenféllel kellett megbirkóznia: a vallással, amely az isteni mindenhatóságra hivatkozott és túlvilági büntetéssel fenyegetőzött, a tradícióval, amely a feudális államot istentől származtatta le. Hogy győzhessen, a skolasztika fegyvereivel velük egyenlő értékű és hatású erőt kellett szembeállítania, s ezt az erőt a természetben, a természeti törvényekben találta meg. Ez azzal függött össze, hogy abban a korban a termelőerők és a kereskedelem fejlődésével a mechanika és a csillagászat is fellendült. A polgárság — érdekeinek megfelelően — a természeti szükségszerűség és szabályszerűség eszméjét szögezte szembe az isteni csodákkal és véletlenekkel, a természetjogot a történeti joggal. Így a burzsoázia — meglepő újszerűséggel — tudatosan az értelemre támaszkodott és hivatkozott a politikai, ideológiai küzdelemben. A természetjogi elmélet központi magva, a társadalmi szerződés gondolata, naiv és a tényeknek ellentmondó elmélet ugyan, történelmileg mégis fontos szerepet töltött be, mert a népszuverenitás eszméjének forradalmasító hatása volt a tömegekre.

A szerző itt is — mint műve többi részében is — arra törekszik, hogy bemutassa: a társadalmi érdekek eszmékben fejeződnek ki, s ezek közül a haladó irányúak mozgósítják, tömörítik a tömegeket az új megteremtésére. Így válik a tömeg, a nép a történelem akotójává. A természetjogi elmélet művelői (J. Althusius, H. Grotius és mások) a polgári tömegmozgalomnak olyan eszmei fegyvereit kovácsolták ki, amelyek elősegítették az angol és a francia forradalom győzelmét.

Széles áttekintést adva a XVII. századbeli angol burzsoázia ideológiájáról, Gyeborin bemutatja O. Cromwell, J. Lilburne, G. Winstenly, J. Milton, J. Harrington,

Digitized by Google

T. Hobbes, J. Locke, T. Toland elméleti nézeteit, s egyúttal megrajzolja a radikalizmusból a kompromisszumba hajló útjukat. Nemcsak a politikai eszmék keletkezését és fejlődését írja le, hanem azt is megmutatja, hogy az elmélet hogyan jelent meg a valóságos politikai történetben; elemzése tehát nemcsak a vizsgált elmélet okát és forrását, hanem következményeit is elénk tárja. Az angol társadalom fejlődése azonban politikai kompromisszumot és ennek megfelelő elméletet eredményezett, s ezért a társadalomelmélet nem fejlődhetett ezen a talajon tovább.

A szerző a XVIII. századbeli francia felvilágosodást rajzolja meg a polgári elmélet fejlődésének legdicsőségesebb fejezeteként. Ennek az irányzatnak a kiindulópontja J. Meslier; az ő gondolkodása válik az alapjává a század materializmusának, vallás-kritikájának és utópizmusának is. A legnagyobb hatása mégis Voltaire-nek és Montesquieu-nek volt. Az első: a forradalom legnagyobb akadályának, a vallási előítéleteknek a lerombolója, a második: a pozitív oldalnak, a polgári politika elméletének a megteremtője, akinek gondolkodásában kiteljesedik a természeti törvény eszméje, s aki eljut a társadalom objektív törvényeinek hipotéziséhez. Vele egyidőben a fiziokraták már konkrét gazdasági törvényeket keresnek; ezeket tartják alapvető és meghatározó tényezőknek. Hozzájuk hasonlóan Rousseau is a tulajdont tekinti az egyenlőtlenség forrásának, szerinte azonban a társadalmi bajokat nem lehet megszüntetni, csak az általános demokratizmus keretében enyhíteni. Rousseau pesszimizmusával szemben Morelly és Mably az optimista utópizmust képviselik: hisznek az egyenlőségben, de a társadalom fejlődését, mint Rousseau, ők is az ész fejlődéséből magyarázzák.

Helyesen mutat rá Gyeborin, hogy a társadalom-elméletben is a materialisták (Diderot, Holbach, Helvetius) iskolája a felvilágosodás csúcspontja. Ők fejezik ki a legjellegzetesebben azt, hogy milyen ellentmondásos helyzetben volt a burzsoázia (egyfelől a feudalizmussal, másfelől a saját kizsákmányoltjaival való ellentéte miatt) és a tudomány (a mechanika fejlettsége és a társadalmi nézetek fejletlensége következtében). Ez az oka annak, hogy társadalom-szemléletükben még a legnagyobbak is idealista talajon maradtak, s nem voltak képesek feltárni a társadalmi mozgás okait. A polgári politika és demokratizmus elméleti megalapozásában azonban mégis nagyot alkottak. Ideológiájuknak a kort kifejező haladó tartalma a francia forradalom elméleti alapjának részévé vált, a felvilágosodás más nézeteivel együtt behatolt a tömegekbe, és történelmet formáló erővé lett. E filozófusok gondolatai erős hatást tettek az amerikai és a francia forradalom vezetőinek nézeteire, cselekedeteire, s Gyeborin részletes elemzése teljesen világosan kimutatja ezt.

A könyvnek nagy értéke a francia polgári forradalom korszakában (1789—1793) ható eszmék elemzése. A szerző a kor társadalmi és politikai körülményeiből kiindulva mutatja be az olyan nagy forradalmárokat, mint pl. Marat, Robespierre, vagy a francia forradalom radikális világnézetének csúcsát alkotó Babeuf ideológiáját. Kimutatja, hogy nézeteik miképp fejeződnek ki az

Digitized by Google

„Emberi és polgári jogok deklarációjá"-ban, hogyan tükröződnek a forradalom eredményeiben, s milyen hatalmas lépést tett meg az ideológia fejlődése Marat-tól Babeuf-ig. Tehát nem egyszerűen a polgári nézetek fejlődését követi, hanem különös hangsúlyt helyez a korai szocialista nézetek elemzésére.

Gyeborin könyve rendkívül értékes minden olyan ember számára, aki meg akarja érteni a marxizmus lényegét. Hiszen éppen világnézetünk megalapítói hangsúlyozták azt, hogy forrásai, előzményei nélkül semmiféle elmélet sem érthető meg. Bár a marxizmus gyökeres fordulatot jelent az őt megelőző elméletekhez képest, mégis ezeken épül fel, ezeknek értékeit fejleszti bíráló módon tovább. A szerző széles történeti anyag felsorakoztatásával bizonyítja be ezt, s nemcsak leírja a nézetek fejlődését, de a marxizmus nézőpontjából értékeli is őket. Vitatkozik a helytelen polgári értékelésekkel, s bemutatja azokat a csomópontokat (Arisztotelész, Machiavelli, Spinoza, Montesquieu, Holbach és Babeuf elméletét), amelyeknek ténylegesen nagy szerepük volt az ideológia előrehaladásában. Egy-egy részletet hiányolhatunk ugyan a könyvből, de koncepcióját el kell fogadnunk, mert a dialektikus materializmus módszerével a szerző megtalálja a társadalmi élet objektív, meghatározó tényezőinek szociális, politikai és eszmei közvetítőit. Gyeborin elveti a dogmákat, sokoldalúan és dialektikusan elemez; nemcsak az alapmozzanatot tárja fel, hanem azon igyekszik, hogy teljes gazdagságukban mutassa be a jelenségeket.

Sajnos, ezeket a méltató szavakat inkább múlt időbe kellett volna tennünk, hiszen nemrég jött hire annak, hogy A. M. Gyeborin, a nagy szovjet tudós, Marx elméleti tevékenységének egyik legkiválóbb ismerője, életének 81. esztendejében elhunyt. S amikor módszeréről írtunk itt, nem is csak erre a könyvére, hanem egész tudományos tevékenységére gondolunk. Már a század elején jelentős műveket alkotott, s munkásságát Lenin is igen nagyra becsülte (bár Filozófiai Füzeteiben csípős megjegyzéseket fűzött Gyeborin egy tanulmányához). Nagy veszteség volt a marxista filozófia számára az, hogy a személyi kultusz 25 évre elzárta őt az alkotó munkától. A legutóbbi évtizedben újra kibontakozhatott tehetsége, s egész sor könyve és tanulmánya jelent meg. Különösen sokat tett a filozófia és a valóság egységének, a tudomány és a szocialista politika összhangjának megteremtéséért.

Dr. Balogh József

A modern természettudományok filozófiai problémái

1958 októberében hosszas előkészítő munka eredményeként Moszkvában össz-szövetségi tudományos konferenciára hívták egybe a legkiválóbb szovjet természettudósokat és filozófusokat a modern természettudományok filozófiai problémáinak megvitatására. Az értekezleten 10 referátum hangzott el és 113-an jelent-

• Akadémiai Kiadó, 1963.

Digitized by Google

keztek hozzászólásra. A konferencia résztvevői értékelték, mi a jelentősége Lenin filózófiai hagyatékának a modern természettudományos kutatásokban, megvitatták a kvantummechanika, a relativitás-elmélet, a kibernetika és a kozmológia egyes filozófiai és módszertani problémáit, a fizika és a kémia szerepét a biológiai problémák kutatásában, az élet keletkezésének legfontosabb kérdéseit. Az Akadémiai Kiadó gondozásában a múlt év végén magyar nyelven is megjelent a konferencia anyaga csaknem 900 oldal terjedelemben, „A modern természettudományok filozófiai problémái" címmel. A könyv tartalmazza a referátumok teljes szövegét, az előadók felszólalásait és zárszavait, a konferencián elhangzott 37 felszólalást, az írásban benyújtott felszólalások rövid kivonatát, a konferencia két megnyitó beszédét, záróbeszédét és a természettudományok filozófiai problémáinak kidolgozása terén lévő feladatokról szóló határozatát, s végül utószót a magyar kiadáshoz.

A konferencia egyik központi kérdése, amely minden referátumban és felszólalásban helyet kapott, *a természettudományok és a filozófia kapcsolata* volt.

E probléma felvetődését mindenekelőtt a természettudományok gyors fellendülése indokolja. Mint ismeretes, a XIX. század végén, a XX. század elején forradalmi változás indult meg a természettudományokban, különösen a fizikában. Ez a hatalmas fejlődés, amely még napjainkban is tart, gyökeres változásokat idézett elő ismereteink minden területén. A természettudományok egyre gyorsuló haladása gyakran meglepő, nem várt eredményekhez vezetett s ezeknek a hatására egymás után dőltek meg a régi elképzelések. Új, a régiekkel ellentétes elméletek és tudományos irányzatok bontakoztak ki, kiszorították a régieket, vagy legalábbis korlátozták ezek érvényesülései körét. Korunkban hatalmas mennyiségű új tényanyag halmozódik fel, új tudományos fogalmak és hipotézisek keletkeznek, s egy sor, egymásnak gyakran ellentmondó nézet, irányzat és iskola alakult ki.

A fejlődés egyik legjellemzőbb vonása: *a tudományok differenciálódása.* A differenciálódás folyamata áthatja a természettudományokat, s így a modern tudomány a megismerés különböző területeinek bonyolult szövedékévé vált. Egymás után fejlődnek ki újabb meg újabb tudományok, az eddig egységes tudományok pedig különféle diszciplinákra oszlanak. A differenciálódás hatására az anyagnak egyre mélyebb rejtekeibe hatol be az emberi tudás, s ezzel együtt fokozatosan leszűkülnek az egyes tudományok területei.

A tudományok differenciálódása mellett egy ezzel ellentétes irányú folyamat is végbemegy: *a tudományok összefonódásának, egymásba hatolásának folyamata.* A határproblémák vizsgálata során közelebb kerülnek egymáshoz a különböző tudományok területei. Létrejönek az ún. határtudományok (a fizikai kémia, a biofizika, a biokémia, geofizika stb.), amelyek az egyik tudomány területéről a másik területére, az egyik mozgásformából a másikba való átmenetet vizsgálják. Sőt, az utóbbi évtizedekben kialakult a kibernetika, amely egymástól távoli, egymással látszólag semmilyen kapcsolatban nem lévő tudományoknak (a matematikának,

Digitized by Google

az elektronikának, a biológiának, a fiziológiának, a szociológiának stb.), illetőleg az összes alapvető mozgásformáknak bizonyos közös, elsősorban a rendszerek irányításával és vezérlésével összefüggő tulajdonságait tanulmányozza. A tudományoknak ez az összefonódása, egymásba hatolása azonban a tudományok további differenciálódásával jár.

A természettudományok gyors fejlődése és differenciálódása következtében szükségessé vált az egész folyamat megértése és egységes irányítása, fellépett az *integráció* igénye. A természettudományok elméleti alapjainak forradalmi átalakulása, az új tudományos elméletek, fogalmak és hipotézisek kialakítása megkövetelte az új elméletek és tudományos irányzatok világnézeti megalapozását. E feladatok megoldása *a filozófiára* hárul. A filozófia a természettudományokra támaszkodik, ezek eredményeit szintetizálja és általánosítja: egységes, általános világképbe foglalja össze az objektív valóság egyes részterületeinek törvényszerűségeit visszatükröző tételeket és törvényeket, s egyben *elméleti alapot* és *tudományos módszert* ad a szaktudományoknak.

Az értekezlet résztvevői arra törekedtek, hogy az egyedüli helyes tudományos filozófia, a dialektikus materializmus szempontjából oldják meg a természettudományok világnézeti problémáit. A konferencia anyagából világosan kitűnik, hogy a szovjet természettudósok elsajátították és magukénak vallják a dialektikus materializmust, s alkalmazzák az egyes szaktudományok világnézeti problémáinak megoldására. Másfelől az is látható, hogy a szovjet filozófusok ismerik a modern természettudományok eredményeit, s ezeknek ismeretében nyúlnak hozzá filozófiai problémáihoz. A szovjet filozófusok és természettudósok e megbeszélésének egyik leglényegesebb vonása, ismertetőjegye éppen ez a *világnézeti egység* volt. Mind a filozófusok, mind a természettudósok azt a meggyőződésüket fejezték ki, hogy napjainkban — éppen a természettudományok rohamos fejlődése következtében — még nagyobb szükség van a köztük levő szoros baráti-elvtársi és tudományos együttműködésre, mint bármikor ezelőtt.

Az értekezlet résztvevői ugyanakkor rámutattak arra is, hogy a filozófusok és a természetkutatók kapcsolata nem volt mindig kielégítő, sőt egy időben viszály is támadt a filozófusok és a természettudósok között, s ez akadályozta a termékeny és alkotó együttműködést. Több felszólaló utalt arra, hogy a személyi kultusz éveiben bizonyos dogmatikus hibák, a kölcsönös bizalom hiánya, sőt egyes esetekben bizonyos előítéletek megléte is gátolta a helyes kapcsolat kialakulását.

A személyi kultuszból fakadó dogmatizmusnak és bizalmatlanságnak volt a következménye az, hogy egyes vezető filozófusok — nem értve meg egy-egy új tudományos elmélet vagy éppen tudományág lényegét — az egész elméletet, illetve tudományágat elutasították. Ilyen sorsra jutott például a kibernetika. A Szovjetunióban hosszú ideig bizonyos fokig háttérbe szorították a kibernetikusokat, s ezt a tudományt „áltudomány"-nak, „idealista spekuláció"-nak kiáltották ki, pusztán azért, mert nyugaton a kibernetika eredményeit idealista módon próbálták értelmezni. Nem

Digitized by Google

azt vizsgálták meg, hogy mi az elmélet tényleges tartalma, hanem megmaradtak a felszínnél, annál a ténynél, hogy a burzsoá filozófusok idealista következtetéseket vontak le ebből az elméletből, vagy hogy ennek megalkotói és legjelentősebb képviselői idealista nézeteket vallottak. Nagyon találóan és szellemesen mondta erről a konferencián D. I. Blohincev: „... elég volt valakinek megjegyezni, hogy ez vagy az a tény, vagy elmélet az idealizmus vagy a pozitivizmus szellemében értelmezhető — ahhoz, hogy mindent elvessenek, ami ezzel a ténnyel vagy elmélettel volt kapcsolatos. Azt lehet mondani: ha volt egy jó, materialista levessel telt lábas, akkor elég volt azt mondani: de itt egy idealista svábbogár, hogy az egész lábast azonnal kiöntsék —, s azután nagyon nehéz volt megmondani, hogy milyen volt a leves, és volt-e benne svábbogár". (517. oldal.)

A személyi kultusznak és következményeinek megszüntetésével a Szovjetunióban gyakorlatilag már eltűnt ez az álláspont, de nem tűnt el teljesen minden következménye. A filozófusok itt vázolt dogmatikus magatartása *pozitivista reakciót keltett* egyes természettudósokban. Néhányan közülük elzárkóztak a filozófia elől és azt hirdették: „avatatlan személyek" ne szóljanak bele a természettudományok kérdéseibe, majd ők maguk megoldják problémáikat. Még a konferencián is megmutatkoztak ennek a felfogásnak bizonyos maradványai.

Mások azt vetették a filozófusok szemére, hogy elmaradtak a természettudományok fejlődése mögött, s még mindig olyan problémákon vitatkoznak, melyeket a szaktudomány már évtizedekkel ezelőtt felvetett és megoldott. D. D. Ivanyenko professzor például „hátországi csatározásnak" nevezte a konferencián folyó vitát, mert például a nem-relativisztikus kvantummechanikát (amely az egyik referátum témája volt) 1927-ben, az általános relativitáselméletet pedig (amely egy másik fő téma volt) 1916-ban alkották meg. Hasonlóképpen vélekedett E. Kolman csehszlovák professzor is: „A fizika napjainkban szakadatlanul növekvő gyorsasággal fejlődik. Lehetséges, hogy éppen ez a körülmény az, amely legalábbis részben megmagyarázni — de semmiképpen sem igazolni — képes azt a tényt, hogy a filozófiai gondolkodás erősen lemarad a fizika fejlődése mögött". (460. old.) Ezt azzal igyekezett bizonyítani, hogy a tanácskozás előadásaiban nem kapott elegendő teret az elemi részecskék elmélete.

Ezek a nézetek egyrészt arra vallanak, hogy egyes filozófusok még mindig idegenkedve fogadják az új elméleteket; másrészt még inkább arra, hogy egyes természettudósokban még megvan az említett afilozófikusság, a filozófia lebecsülése. Hiszen nemcsak a filozófusok, hanem a természettudósok is vitatkoznak még a kvantummechanika és az általános relativitás-elmélet kérdéseiről; az előbbieket illetően például az össz-szövetségi konferencián is három, egymással szembenálló álláspont rajzolódott ki. Ezért az értekezlet legtöbb résztvevője nem is osztotta Ivanyenko és Kolman álláspontját. Az értekezlet olyan kérdésekről tárgyalt, amelyek ha nem is a legújabb, de a legfontosabb problémái a természettudományoknak; ezért tanácskozása igen eredményes volt. Joggal mondta B. M. Kedrov: „És az,

Digitized by Google

hogy ezen a tanácskozáson új eszmék hangzottak el — amelyek talán a jövő letéteményei —, arról tanúskodik, hogy tanácskozásunk nem a természettudományok XIX. század végi vagy XX. század eleji színvonalán áll, hanem lépést tart a modern természettudományok színvonalával, azaz a szó szoros értelmében a modern természettudományok problémáinak tanácskozása". (714—715. old.).

Az elmondottakból is kitűnik, hogy a konferencia egyik igen fontos jellemző vonása *a felszabadult légkör és az alkotó vitaszellem* volt. Igen eleven viták alakultak ki egyes kérdések körül, és ezek a dialektikus materializmus talaján folytak. Az egyes filozófusok és természettudósok más-más úton közelítették ugyan meg a kérdéseket, de mindnyájan marxista megoldást igyekeztek adni rájuk.

Az is megállapítható, hogy a konferencia a filozófusok és a természetkutatók közötti együttműködés megszilárdításának jegyében zajlott le, s egy jelentős lépéssel előbbrevitte ennek az együttműködésnek az elmélyítését, a még meglevő hiányosságok kijavítását. Mint több hozzászóló rámutatott, a feladat kettős: a filozófusoknak is mélyrehatóbban kell tanulmányozniuk a természettudományokat, s a természettudósoknak is jobban el kell sajátítaniuk a marxista filozófiát. A filozófusok mélyedjenek el annyira a természettudományok elvi kérdéseinek megoldásában, hogy olyan fáklyákat gyújthassanak, amelyek bevilágítják a modern természettudományok előtt megnyíló új utakat; a természetkutatók viszont vessenek véget a filozófia lenézésének, s maguk is mélyedjenek el az általuk vizsgált tudomány elvi kérdéseiben.

Kocsondi András

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Haldór Laxness:

AZ ÉNEKLŐ HAL

(Kossuth Kiadó, 1962)

Laxness a 180 000 lakosú kis Izland egyszerű halászai és parasztjai közül emelkedett világhírre, a Nemzetközi Lenin-békedíjasok és Nobel-díjasok köze. Élete felévezreden át megmerevedett, keservesen nehéz patriarchális viszonyokban gyökerezik, amelyeket születése (1902) tájan kezdtek megbontani a kapitalizmus könyörtelenül céltudatos módszerei. Nincs meg egy ország Európában, ahol a jelen olyan tartósan konzervált múlttal találkozott volna, mint Izlandon. A patriarchális életforma nehezen és lassan tert ki az új elől, és húzódott a meg kietlenebb északra a kapitalizálódó délről. Ennek a találkozásnak, múlt és jelen bonyolult frontjainak lett krónikása az emberi és művészi igazságot bátran kereső Laxness.

Az izlandi nép századeleji patriarchális viszonyai nem *csak* elmaradottságot, anakronisztikus életformát szültek. A megközelítően változatlan társadalmi viszonyok között a nép csorbitatlanul őrizte meg sok szép régi hagyományát, mindenekelőtt ősi irodalmát. A hat-nyolcszáz évvel azelőtti hőskor mondái, dalai, hősköltemények olyan elevenen éltek a századfordulón túl is, hogy Laxness joggal nevezte népét túlságosan literátusnak, hiszen ez a magas színvonalú költészet át-meg áthatja az egész népet, és fontos szerepet játszik modern műalkotásaiban, s így Laxness leglírikusabb regényében, „Az éneklő hal"-ban is.

A regény egyik főalakja az öreg Björn apó. Dolgos, becsületes, melegszívű, mint sorstársai, a többi halász és paraszt. Kiemelkedő helyét a regényben a Dombon épült ház adja meg, amelynek padlásán napokra vagy évekre is szállást találhat a kivándorló, a szülő nő, a beteg, a koldus. Így marad nala és válik unokájává az otthagyott csecsemő: Grimur, aki tehetséges, művészi hajlamú ifjúvá serdül. Példaképe Gardar Hólm, az éneklő hal: a halászparaszt fiúból világhírre emelkedett énekes — legalábbis ez hírlik róla Izlandban. Gardar egy dúsgazdag kereskedő támogatásával vagott neki a világnak, a külföldi tanulmányútnak. Jövőjét könnyűnek, gondtalannak vélte. De a nagy ígéretekből csak alkalmi, rendszertelen adományok lettek, és Hólm életerejét felőrölte a csalódás, a küzdelem. A kapitalistában bízó népfi útja tragikus fordulatokon át az öngyilkosságba vezet. Az ifjú Grimur nem érti meg sorstársa tragédiáját, pedig csak ő ismeri annak indítóokait. De mentes a nagyravágyástól, nem álmodozik könnyű dicsőségről, élete elválaszthatatlanul fonódott össze az egyszerű, becsületes emberek életével. Ezért nem esik kísértésbe, amikor ugyanattól az embertől ugyanolyan ígéretet kap, mint Hólm. És ott áll mögötte az öreg Björn, aki nem ismeri Hólm útjának részleteit, de ismeri az élet és a társadalom törvényeit, és sziklaszilárdan tudja, hogy a szegény csak önmagában és a többi szegényben bízhat. Boldog, nyugodt öregségének egyetlen zálogát, a Dombot adja el, hogy Grimur elutazhasson tanulni.

Álom és valóság ötvöződik egybe ebben a regényben, mintha a régi hősmondák és énekek korában élnének Björn apóék. Évszázados erkölcsök és szokások, ízek és hangulatok lengik körül az olvasót. De az eleven múltnak a kapitalista jelen valósága áll vad, éles kontrasztú hátteret. Jóság, becsület, kemény munka és régi ének az egyik oldalon, hatványozódni kívánó tőke a másikon. Hólm élete megtörött, a szabad Domb Björn apója pincela-

Digitized by Google

kásban várja halálát, de Grimur nekivág az új életnek, annak az útnak, amelyre népe küldte. „Az éneklő hal" álomszerű hangulatataival is, kimondatlanul is ugyanazt az utat sejteti, amely a városi cselédsorba sodródott Uglát a kommunisták közé vitte („Az északi lány"), hogy harcoljon az igazságért, a békés függetlenségért, azt az utat, amelyet Laxness járt, s amelyről tavaly, Magyarországon, így nyilatkozott: „1938-ig, amikor beléptem az Izlandi Szocialista Egységpártba, amelynek ma is tagja vagyok, számos kisebb írással, cikkel, rövid elbeszéléssel közvetlenül is együttműködtem azzal a forradalmi átalakulással, amely az Izlandi Kommunista Párt 1930-ban történt megalakulását követte. 1938-ban, amikor a Kommunista Párt egyesült a Szociáldemokrata Párt balszárnyával s felvette a Szocialista Egységpárt nevet, magam is beléptem a pártba, mert mindenképpen elő akartam mozdítani a munkásosztály erőinek egyesítését. Sajnos, ezt a feladatot csak részben sikerült megoldanunk. A második világháború után legfőbb gondunkká az amerikai befolyás elhárítása vált. Az amerikai légi támaszpontok az egész világra veszedelmet hozhatnak; ami viszont sajátosan Izland népét illeti, még a támaszpontoknál is veszedelmesebb az amerikai jellegű civilizáció által fokozottan rákényszerített életforma."

Az az út, amelyről ez a nyilatkozat is szól, igaz út. Erről vall a maga sajátos költői eszközeivel ez a regény is.

Sz. P.

Alekszandr Tvardovszkij:

EGYRE MESSZEBB

(Európa Könyvkiadó, 1962)

Tvardovszkij, a „Vaszilij Tyorkin" című nagysikerű elbeszélő költemény szerzője új poémával lépett az olvasók elé. Érdekes változás; átalakulás történt azonban nála a poéma műfaján belül. Az eseménysorozat, a mese háttérbe szorult, s ezúttal a líra, a személyes érzelmek kifejezése kapott nagyobb hangsúlyt.

Az „Egyre messzebb" alapvető élménye: egy korszak lezárása a szovjet történelemben s az emberek, így a költő lelkében is. A személyi kultusz idejének tévedéseit, zsákutcáit tárja fel az író, visszatekintve és összegezve, mintegy szembenézve a múlttal s múltbeli önmagával. A keretet ehhez egy távol-keleti utazás adja meg. Nemcsak a valóságban, hanem a költő lelkében is utazás folyik. Visszatekint a múltra, hogy kitapinthassa a jövő új távlatait. A gyorsvonat ablaka előtt Szibéria, a Volga, az Ural változatos tájai peregnek, s mindezt egy vívódó, a múlt emlékeivel s a jövő problémáival küzdő egyéniség lelkének viharzása nyomatékosítja. Az utazás pillanatképeinek filmszerű egymásutánját sajátosan egészíti ki az önmagával küzdő ember belső harcának művészi érzékeltetése.

A költemény érzelmi tartalmában a hazaszeretet az uralkodó. Tvardovszkij szemében a haza nemcsak a szeretett tájak, a megszokott falusi képek, a moszkvai élet rohanó sodrása, hanem elsősorban az emberek, a nép, a munkások és parasztok közössége, a megvalósuló szocializmus világa. Nagy család számára a nép: érzései és eszményei kötik hozzá. Ugyanaz a boldogságkereső, igazságra törekvő szenvedély él benne, mint a dolgozó emberek tömegében. „Egy vagyok a többi között" — vallja a költő.

A poémában nagy szerep jut a sztálini személyi kultusz problémakörének. Megérezzük ebből, hogy a költőt mélyen megrázó, neki is sok szenvedést és őrlődést okozó konfliktus ez. Tvardovszkij szembenéz a múlt örökségével. Az elmúlt évtizedek mérlege azonban nála nem válik egyoldalúvá: a személyi kultusz törvénysértései, politikai és erkölcsi torzulásai mellett felmutatja a megvalósult forradalom négy évtizedé-

Digitized by Google

nek nagyszerű tetteit, az első szocialista ország heroikus építőmunkáját is.

Tvardovszkij rendkívül egyszerűen, mintegy az olvasóval beszélgetve, vele gondolatokat cserélve alkotja művét. Írás közben is emberek, társak kellenek neki, különben megfakul, kiszikkad benne a versbe kívánkozó érzés. A vitának, a nézetek kicserélésének szellemét igyekszik felkelteni: mindenképp le akar szállni a „költői emelvény"-ről. Vallani akar, számot vetni, szót érteni olvasóival, a szovjet néppel: mégnyilatkozásának őszinteségével ragad meg, nem pedig valamiféle „költői" alakítással.

Tvardovszkij műve — amelyet Váci Mihály közvetlen természetességgel ültetett át magyarra — nálunk is bizton számíthat sikerre. Humanitása, forradalmi eszmelsége, a megnyilatkozás szuggesztív ereje és lendülete az utóbbi évtized egyik legjelentősebb szovjet lírai alkotásává emeli.

F. L.

NAGY LAJOS VÁLOGATOTT MŰVEI

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962.)

A Magyar Klasszikusok sorozatában jelent meg Nagy Lajos műveinek legújabb válogatása. S helyes, hogy itt jelent meg, hiszen Nagy Lajos ma már kivívta magának a köztudatban a klasszikusoknak kijáró elismerést. Hosszú út vezetett idáig. Egy világnak kellett megváltoznia ahhoz, hogy házára találjon az író, s a nép is, amelynek jobb sorsáért egy életen át küzdött ritka finomságú tollával. „Törvénytelen" gyermekként született 1883-ban, s a kínzó szegénység volt osztályrésze éveken át. Nem csoda hát, ha mint művész is tudatosan kiállt az elnyomottak, a kizsákmányoltak, az alulmaradtak érdekeiért. Már korai írásaiban ott tükröződik a falu és a város életét egyként átfogó társadalmi nyugtalanság; nyers színek és fojtott indulatok parázslanak a látszólag szabályosan gördülő elbeszélésekben. Gorkijt vallotta mesterének a fiatal Nagy Lajos, mások később a magyar Csehovnak nevezték őt, mert a nagy oroszokhoz hasonlóan, a hétköznapok áramából, a jelentéktelennek látszó mozzanatok sokaságából is mindig ki tudta emelni és fel tudta villantani a lényegeset, a sokatmondót. Stílusa dísztelen, a szikár gondolat önmagára mutat, s nem szépíti a valóságot, ha az riasztó és sivár. Ezzel sokban új csapást vágott a huszadik századi magyar elbeszélés számára.

Igazi nagy korszaka az ellenforradalmi korban bontakozott ki. Nagy Lajos szembenáll a fasizmussal, a népelnyomás minden formájával. Eredendően mély igazságérzete és az igazság kimondására törő fékezhetetlen indulata hatotta át akkori műveit, heves áradású, szabadversekhez hasonló írásait, amelyek közül pl. a „Lecke" a munkásmozgalom kultúrestjeinek állandó műsorszáma lett. A húszas évek végén Nagy Lajos közel kerül a munkásmozgalomhoz. Szatirikus kedve még fokozódik, írásainak gúnyos maliciával telt leleplező ereje megnövekszik. A világválság évei ezek. A nyomor nő, s nő a forradalmi hullám is; ez emeli fel pályája magaslatára Nagy Lajost. Elbeszélő művészete új színekkel, új módszerekkel gazdagodik. Szellemét megtermékenyíti a kor nemzetközi szocialista irodalma, a szovjet és német proletárirodalom látásmódja. Nagy Lajosnak mindig fő erényei közé tartozott a rideg józanság, ő mindig óvakodott az elomló álmoktól és a romantikától. A tények szigorú tisztelete és a valóság könyörtelen feltárásának szándéka mégsem fojtotta el, hanem még tisztábban és lelkesebben éltette írásaiban a kétségtelen bizonyossággal közeledő nagy felszabadulás hitét. A proletárforradalom fényei villóztak a „Razziá"-ban, az „1919 május"-ban, s az új küzdelmeket megelőző tárgyilagos helyzetelemzés bontako-

Digitized by Google

zott ki az egyszerű, nemesveretű stílussal megírt elbeszélésekben, szociográfiákban. A tényfeltáró objektivitás és a meghiggadt realizmus szerencsés találkozásából született meg 1934-re egyik legnagyobb alkotása, a „Kiskunhalom"; ez indította el az ezután kibontakozó ún. népi irodalom szociográfiai áramlatát is.

A fasizmus előretörése visszaszorítja az öregedő író heves támadó kedvét, de a néphez és a haladás eszméihez való hűségét nem tudja kikezdeni. A felszabadulást már betegen érte meg, mégis szép novellákkal üdvözölte az új életet, amelyért egy életen át oly tántoríthatatlanul és konokul küzdött. 1948-ban az elsők között kapott Kossuth-díjat, 1954-ben halt meg, s életművének jelentősége azóta is egyre tisztább fénnyel bontakozik ki előttünk. Bizonyos, hogy Mikszáth óta ő volt a legnagyobb szatirikusunk, a század magyar elbeszélő irodalmának Móricz Zsigmond mögött legjelesebb alakja, s hazai szocialista prózairodalmunkban nincs senki nagyobb nála. Írói stílusa, szemléletmódja máig ható örökség. Fiatal novellistáink írásaiban gyakran fedezzük fel az ő szellemujját.

A Magyar Klasszikusok kötete — amely elé Kardos Pál írt bevezetőt — ízelítőt ad az életműből. Sok értékes és jellemző írását megtaláljuk itt Nagy Lajosnak, de bizonyos, hogy a helyes arányok csak ennél nagyobb terjedelmű válogatásban bontakoztak volna ki igazán.

L. L.

Lengyel József: IGÉZŐ

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961)

„Negyven esztendő előtt — írta Lengyel József 1956-ban, Kulcs c. novellás kötetének előszavában — jelent meg először nyomtatásban írásom. Most, mikor módomban volna összegyűjteni a termést, most eszmélek rá: milyen megdöbbentően kevés, amit adhatok." S ha az azóta eltelt idő némileg változtatott is e szavak érvényén, Lengyel József életműve valóban tragikusan kevés más kortársaihoz képest. Ez a terjedelemre szűk életmű ma mégis a figyelem középpontjában áll, mert — mint minden jelentős irodalom — olyan kérdésekre ad választ, amelyek a kor nagy kérdései.

A Vörös Újság egykori kultúrrovat-vezetőjének a sorsa azoknak a sorsa is, akiknek a párt hibáktól és tévedésektől megtisztult politikája az elmúlt években szolgáltatott igazságot. Azok közé tartozik ő, akik a legnehezebb utat járták meg: elviselve a méltánytalanságot, a legnehezebb helyzetekben láttak túl a személyi kultusz éveinek torzulásain, s keserű megpróbáltatások között őrizték a szolgált ügy igazába vetett hitüket. Lengyel József élete és munkássága így vált példává és tanulsággá sokak számára is.

S amikor e rendíthetetlen meggyőződésről beszélünk, lehetetlen nem utalnunk az író életpályájának régebbi, sokszor homályban maradó szakaszaira: a „Visegrádi utcá"-ra, amelyben a KMP születéséről, harcáról, a forradalomról és a proletárdiktatúráról szól, s a „Prenn Ferenc hányatott élete" c. regényére, amelyben szintén a Tanácsköztársaság korát idézi fel. Mert ezek a művek — a bennük feldolgozott élmények, a munkásmozgalommal való mély összeforrottság — magyarázzák Lengyel József töretlen meggyőződését.

Ennek az életútnak a folytatásáról szólnak az „Igéző"-ben összegyűjtött elbeszélések. A kötet három ciklusa az író pályájának további szakaszait tükrözi: a „Kulcs"-ban a két háború közötti időszakra emlékeztet, az „Igéző"-ben élete nehéz megpróbáltatásairól vall, s az „Oldás és kötés"-ben e két komor ciklus feloldásaként, mai életünk problémáira ad őszinte válaszokat.

Lengyel József számára az irodalom mindig a cselekvés eszköze volt. Ez a forradalmi elkötelezettség határozza meg a kötet tematikáját. Mindig a legsúlyosabb kérdé-

Digitized by Google

sekről szól: a munkanélküliek kilátástalan sorsáról, arról az időről, amikor „felabajgatták magukat egy tüntetésre, kiáltoztak — mint nehéz álomban, amikor fel akarunk ébredni és nem megy", a munkásmozgalom problémáiról, a számüzetés éveiről, majd a néphez való hűség, a hatalom és a hatalommal való visszaélés, a vezetés problémáiról. S ugyanez a forradalmi elkötelezettség magyarázza meg azt az állandó formai keresést is, amely egész életművén végigvonul. Ahány kötet, ahány elbeszélés, annyi megújuló formai kísérlet. Lengyel egy egész történelmi korszak részese volt, s ha ebben az ellentmondásokkal teli korszakban nem akart tévedni, mindig az egész folyamatot kellett maga előtt látnia, sohasem csak a részt: számára az alkotás is nehezebb volt, mint azoknak, akik részigazságokkal is beérték. Ő a *teljes* történelmi igazság kimondására vállalkozott. A „történelmi riportázs", aminek a „Visegrádi utcá"-t nevezi, különös szerkezetű esszé-regénye, a „Három hídépítő" és az „Igéző" elbeszéléseinek változatos megoldásai a komor életképtől a levélformán át a filmszerű látomásig és az emlékiratig: szüntelen viaskodás, hogy megtalálja azt a szerkezeti elvet, írói látószöget, amelyből a bonyolult életanyagot forradalmi állásfoglalásának megfelelően, félreérthetetlenül rendezheti. S ha nem is mindig sikerült a leghatékonyabb formát megtalálnia, ez a lankadatlan és példamutató küzdelem olyan gyémántfényű remekművet szült, mint a kötet és a ciklus címadó írása: az „Igéző". A szigorúan zárt szerkezet, a lassú, a feszültséget fokozatosan növelő építkezés, a szűkszavú, érzékletes előadásmód a mű minden sorában jelenvalóvá teszi azt a felelősségtől áthatott, fegyelmezett szenvedélyt, amellyel az elmúlt évek legfájóbb kérdéseiről beszél.

Az olvasó az irodalmi műben a maga életének kérdéseire keres magyarázatot. Ezért a keletkező irodalmi élményt, a hatást nemcsak a mű határozza meg, hanem az olvasó nézetei is: ez a magyarázata annak a sokszor ellentmondásos visszhangnak, amely — ebben az átmeneti időszakban — Lengyel József műveit kíséri. De az író egyenes életútja és a műveiben megnyilatkozó pártos állásfoglalás minden belemagyarázást és félreértést visszautasít. S ahogy előrehaladunk az időben, Lengyel József írásainak fénye mind tisztábban ragyog.

S. A.

KIOLTOTT FÁKLYÁK

EMLÉKEZÉSEK A FEHÉRTERROR PEDAGÓGUS ÁLDOZATAIRÓL

(Tankönyvkiadó, 1963)

Harminc pedagógus emlékét idézi fel ez a könyv. Harminc kioltott fáklya fényét lobbantja fel újra az értékelő történelem, hogy megőrizze az utókor számára a mártírok emlékét. A kortársak, szemtanúk visszaemlékezéseit rögzíti, hogy megmentse a feledéstől a szájhagyományt. S bár a kötet a népszerűsítést tekinti elsődleges feladatának, számos új adalékkal is gazdagítja a szocialista tanítómozgalomra vonatkozó ismereteinket. Megvilágítja, hogy 1919-ben a magyar pedagógusok nagy tömegei tettek hitet a proletárhatalom mellett.

Harminc pedagógus-portré: harmincféle ember. A közös történelmi és társadalmi talaj, a közös hivatás mégis valamiképpen kirajzolhatóvá teszi azokat a vonásokat, amelyeknek alapján összetartozónak tarthatjuk őket. Nem mindnyájan voltak kiforrott kommunista forradalmárok, mégcsak ideológialag képzett gondolkodók sem. Sokan közülük egyszerűen csak hivatásukat igazán átérző, népüket szerető, becsületes emberek voltak. Akadnak közöttük olyanok is, akik még egyházi szolgálatot teljesítettek, vagy felekezeti iskolában működtek, de eközben már keresték a helyes utat. Dr. Fáber

Digitized by Google

Oszkár például szerzetesből vált antiklerikális agitátorrá, szociáldemokrata párttitkárrá, majd a Tanácsköztársaság idején az állam és az egyház szétválasztását végrehajtó intézmény elnökévé. Egy valami mégis egyesítette őket, s végső fokon hasonlóvá tette sorsukat: mindannyian becsületes, humanista gondolkodású emberek voltak, s szenvedélyes hittel igyekeztek szolgálni a haladást. Így találták meg az utat a munkásosztályhoz, a szocializmushoz. Ki előbb érkezett el odáig, kit az 1918/19-es forradalmi harcok, a munkásosztály hatalomra jutásával feltáruló távlatok ragadtak magukkal.

A munkásosztály ügye mellé álltak, s ezzel féktelen gyűlöletre lobbantották maguk ellen az 1919 augusztusában újra felülkerekedő reakciót, amely a terror kegyetlen eszközeivel számolt le velük. Aki túlélte közülük a fehérterrort, nem állt félre, hanem tovább folytatta a küzdelmet az ellenforradalmi rendszer ellen, s mint a haladás harcosa esett áldozatául a fasizmusnak. Varga Tibor húszesztendős korában a Tanácsköztársaság eszméit hirdette, majd elszenvedte az ellenforradalmi bíróság által rá kiszabott börtönbüntetést, s Dachauban halt meg elveiért, 1944-ben, mintha halálbüntetését csak 25 évre felfüggesztették volna. Joó György és mások sorsa is hasonló volt.

A kötet bevezető írása (L. Nagy Zsuzsa tollából) színvonalas tanulmány, amely tudományos igénnyel ábrázolja az ellenforradalmi terrort. A tanulmány és az egyes áldozatokról szóló igényesebb fejezetek is rámutatnak arra, hogy mik voltak a magyar tanítók legjobbjainak legfőbb oktatásügyi követelései, a forradalmi iskolapolitika programpontjai: az iskolák államosítása, a vallásoktatás fakultatívvá tétele, a pedagógusok gazdasági, társadalmi és jogi helyzetének megjavítása.

Az egyes pedagógusokról szóló megemlékezések különböző színvonalon mozognak, ahogyan maguk a felidézett fények sem egyforma intenzitással világítanak; vannak köztük meleg fénnyel hunyorgó mécsesek és útjelző fáklyák. Az emlékező cikkek sorából kiemelkednek a Kelen Jolán által írt fejezetek, különösen a Somogyi Béláról és a Buday Dezsőről szóló írás. De elismerés illeti a szerkesztőbizottság többi tagját is: Bihari Mórt, Bors Andrást, K. Bartos Erzsébetet és Wilhelm Jenőt.

A személyes jellegű visszaemlékezéseken kívül a kötet dokumentumokat is közöl az ellenforradalmi korszak irataiból. Az értékes kiadványt elsősorban az iskolák és az ifjúsági szervezetek figyelmébe ajánljuk.

V. Zs.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ИРЕН КОМЬЯТ: Итальянский народ левеет — — — — — — 1

ИШТВАН ДАРВАШИ: Мирное сосуществование и советско—американское отношение — — — — — — — — — — — — 12

БАЛИНТ САБО: 15-ая годовщина объединения двух рабочих партий 21

БЕЛА САБО — ЯНОШ ВОДОЧ: Проблемы технического развития предприятий — — — — — — — — — — — — 30

Д-р ФЕРЕНЦ ВАГИ: Об одном спорном вопросе себестоимости в сельскохозяйственных кооперативах — — — — — — — — — 43

ГЕЗА РИПП: Реформисты и социализм — — — — — — — 54

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИИ

Мирное соревнование двух систем и идеологическая борьба — — — 67

О новой папской энциклики — — — — — — — — — — 75

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Специфические формы госкапитализма в Черной Африке (ИШТВАН КЕНДЕ) — — — — — — — — — — — 78

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

А. М. Деборин: Социально-политические учения нового и новейшего времени (Д-р ИОЖЕФ БАЛОГ) — — — — — — — — — 87

Философские проблемы современных естественных наук (АНДРАШ КОЧОНДИ) — — — — — — — — — — 90

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

IRÉN KOMJÁT: Italiens Volk auf dem Wege nach links — — — 1

ISTVÁN DARVASI: Friedliche Koexistenz und das amerkanisch–sowjetische Verhältnis — — — — — — — — — — — 12

BÁLINT SZABÓ: Zur 15. Jahreswende der Verschmelzung der beiden Arbeiterparteien — — — — — — — — — — — — 21

BÉLA SZABÓ—JÁNOS BODOCS: Betriebliche Probleme der technischen Entwicklung — — — — — — — — — — — — 30

DR. FERENC VÁGI: Über eine umstrittene Frage der Selbstkostenberechnung in den Produktionsgenossenschaften — — — — 43

GÉZA RIPP: Die Reformisten und der Sozialismus — — — — — 54

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Friedlicher Wettbewerb zwischen den zwei Systemen und der ideologische Kampf — — — — — — — — — — — — 67

Die neue päpstliche Enzyklika — — — — — — — — — — 75

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Eigenartige Form des Staatskapitalismus in Schwarz-Afrika (ISTVÁN KENDE) 78

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

A. M. Deborin: Die gesellschaftlichen und politischen Doktrine der Neuzeit (DR. JÓZSEF BALOGH) — — — — — — — — 87

Philosophische Probleme der modernen Naturwissenschaften (ANDRÁS KOCSONDI) 90

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

IRÉN KOMJÁT: Le peuple d'Italie prend à gauche — — — — 1

ISTVÁN DARVASI: La coexistence pacifique et les rapports soviéto—américains — — — — — — — — — — — 12

BÁLINT SZABÓ: Au 15e anniversaire de la fusion des deux partis ouvriers — — — — — — — — — — — — — 21

BÉLA SZABÓ—JÁNOS BODOCS: Les problèmes du développement technique à l'échelle d'entreprise — — — — — — — — 30

Dr. FERENC VÁGI: A propos d'un problème en suspens du calcul des frais de revient dans les coopératives de production — — 43

GÉZA RIPP: Les réformistes et le socialisme — — — — — 54

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

L'émulation pacifique entre les deux systèmes et la lutte idéologique 67

De la nouvelle encyclique du pape Jean XXIII — — — — — 75

REVUE INTERNATIONALE

Une forme spécifique du capitalisme d'État en Afrique noire (ISTVÁN KENDE) 78

COMPTES-RENDUS

A. M. Déborine: Les doctrines sociales et politiques des temps modernes (Dr. JÓZSEF BALOGH) — — — — — — — — 87

Les problèmes philosophiques des sciences modernes (ANDRÁS KOCSONDI) 90

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RECENTS

Digitized by Google

CONTENTS

IRÉN KOMJÁTH: Italy' people striding towards left — — — — 1

ISTVÁN DARVASI: Peaceful coexistence and the Soviet—American relations — — — — — — — — — — — — — — — 12

BÁLINT SZABÓ: The 15th anniversary of the two worker parties' fusion — — — — — — — — — — — — — — — 21

BÉLA SZABÓ—JÁNOS BODOCS: The problem of technical development in the enterprises — — — — — — — — — — — 30

DR. FERENC VÁGI: About a much debated question of self-cost accounting in the producers' cooperatives — — — — — — 43

GÉZA RIPP: Reformists and socialism — — — — — — — — 54

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Peaceful competition between the two Systems and the ideological dispute — — — — — — — — — — — — — — — 67

The Pope's new encyclic — — — — — — — — — — — — 75

INTERNATIONAL REVIEW

A peculiar form of state capitalism in Black Africa (ISTVÁN KENDE) 78

BOOK REVIEWS

A. M. Deborin: Modern times' social and political doctrines (DR. JÓZSEF BALOGH) — — — — — — — — — — — 87

The philosophical problems of today's natural sciences (ANDRÁS KOCSONDI) — — — — — — — — — — — — 90

NOTES ON NEW PUBLICATIONS

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
AUG 8 1963
LIBRARY

7

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 JÚLIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

PÁLFY JÓZSEF: Összefogni a fegyverek nélküli világért — — — 1
KALMÁR GYÖRGY: Afrika egysége — — — — — — — — 7
TÓTH DEZSŐ: Regény — valóság — világnézet — — — — — 23
DR. SÓS GÁBOR: A mezőgazdasági tudományos kutatás helyzete és feladatai — — — — — — — — — — — — — — 33

— • —

„Fényes" kapitalizmus, „szürke" szocializmus (RANDÉ JENŐ) — — 45

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A Democratie Nouvelle különszáma a gaulleizmus öt esztendejéről (LEHEL MIKLÓS) — — — — — — — — — — — 54

KONZULTÁCIÓ

A szocialista forradalom politikai és gazdasági folyamatainak összefüggése (VÉSZI BÉLA) — — — — — — — — — — — 63

SZEMLE

Mégegyszer a nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásáról (DR. GÖNCZI IVÁN) — — — — — — — — — — — 70

NEMZETKÖZI SZEMLE

A tömegakciók erősödése Görögországban (POLITISZ JANISZ) — — 76

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A valóság vonzásában (BOTKA FERENC) — — — — — — — 85
Roger Garaudy: Aragon útja (HORVÁTH ZSIGMOND) — — — — 85
Kahulits László: Szocialista iparosítás és termelékenység (ROMÁN ZOLTÁN) — — — — — — — — — — — — 89

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116—660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett 1963. június 20.

Megjelent 36 000 példányban

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

632853/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. — Felelős vezető: Bolgár Imre

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 7. SZ. BUDAPEST 1963. JÚLIUS HÓ

Összefogni a fegyverek nélküli világért!

Írta PÁLFY JÓZSEF

Május közepén a Párizst körülölelő híres „vörös övezet"-ben, a munkáslakta St-Ouen stadionjában rendezték meg a francia békeharcosok „a leszerelés rendi országgyűlését". Az elnevezés a francia történelmi hagyományokra is utalt, de elsősorban azt fejezte ki, hogy a mai „rendek", a mai társadalmi osztályok egyformán részt vehetnek, részt is kell vegyenek a leszerelésért megindult világméretű tömegakcióban.

„Legyünk aktívak, hogy ne legyünk — rádióaktívak!" — ez volt a nagysikerű megmozdulás legnépszerűbb, mert közérthető jelmondata. S ez a világ minden más táján is tömegeket mozgósító, időszerű jelszó lehet. Hiszen emlékeztet az egész emberiséget fenyegető veszélyre, s egyben a szükséges felhívást is tartalmazza, hogy a népek egységes fellépése űzze el a nukleáris háború szörnyű rémét.

Ma már egyre többen döbbennek rá, mekkora pusztítással járna egy olyan világégés, amelyben megatonnás hidrogénbombák lépnének a második világháborúban is tömérdek gyászt, pusztulást hozott fegyverek helyébe. Az embernek ma sokkal, de sokkal „tökéletesebb" tömegpusztító eszközök vannak a kezében. Linus C. Pauling, Nobel-díjas kaliforniai professzor a nukleáris világháború minden képzeletet felülmúló dúlását megdöbbentő számokkal festi le: „Kevés kétség áll fenn abban a tekintetben, hogy összesen 10 000 megatonna hatóerejű nukleáris fegyverekkel az Egyesült Államok ellen végrehajtott támadás után 60 nappal 170 millió amerikai halott lenne, 15 milliónyian lennének a súlyosan sebesültek, s csupán 5 millió amerikai maradna életben. A túlélőknek persze szembe kellene nézniük azokkal a problémákkal, amelyeket valamennyi város teljes lerombolása, a szállítási és közlekedési eszközök megsemmisülése, az állatállomány elpusztulása, a növényi eredetű élelmiszerek radióaktív fertőzöttsége jelentene. Aligha kétséges, hogy ebben az országban néhány hónap vagy néhány év alatt mindenki

Digitized by Google

meghalna . . ." Pauling, sommázva a tudósok becsléseit, megállapítja, hogy körülbelül 35 000 megatonna hatóerejű nukleáris fegyver bevetése elpusztíthatná a föld északi féltekéjének nagy részét.

Ennél pedig sokkal több tömegpusztító fegyver van a nagyhatalmak kezében: annyi, hogy amíg a világ mai nukleáris bombakészlete ki nem merülne, 146 évig háborúskodhatnának. Mégpedig olyan szörnyű ütemben, hogy egyetlen napon akkora hatóerejű bombamennyiséget használhatnának fel, amekkorát a második világháborúban a hosszú évek alatt a hadviselők együttvéve vetettek harcba.

A tudósok a világ minden pontján figyelmeztetnek az emberiséget fenyegető veszély apokaliptikus nagyságára: „Egy nukleáris háború jóvátehetetlen károkat okozna az emberiségnek, s az évezredek alatt sem tudná kiheverni — mondja Lev Arcimovics, szovjet akadémikus. — Az eljövendő századok archeológusai Versaillesnak vagy a Vatikánnak nyomát sem találnák."

A világban felhalmozódó tömegpusztító fegyverek nemcsak puszta létükkel jelentenek fenyegetést az emberiség életére; a ma élő emberek száz- és százmilliói úgy is megsínylik ezeket, hogy a fegyverkezés leköti az államok anyagi erőforrásainak tetemes részét. C. F. Powell, Nobel-díjas angol fizikus erre világít rá egyik legutóbbi nyilatkozatában: „A leszerelés problémájának két fővonása éppen az, hogy egyfelől a fegyverkezési hajsza folytatása érezhetően megnöveli a helyzet veszélyességét, másfelől az ebbe beleölt alkotó erőt más céloktól tereli el."

Megbízható számítások szerint a mai világban a háborús előkészületek, a fegyverkezés évi költségei körülbelül 150 milliárd dollárra rúgnak. Ez annyi, mint Afrika, Ázsia és Latin-Amerika teljes ipari, mezőgazdasági termelésének egy évi összértéke. S éppen ezeken a kontinenseken élnek a világ éhező száz- és százmilliói, a gyengén fejlett országoknak embertelen körülmények között élő néptömegei. Ismét csak nemzetközi tudósfórumok egybehangzó megállapítását kell idéznünk: a világ minden második vagy minden harmadik lakosa híjával van a szükséges táplálléknak, illetve az orvosi gondozásnak, s ezért időnek előtte kell meghalnia.

Így érthető, hogy az elmaradott országok népei mind egységesebben foglalnak állást a békés egymás mellett élés, a leszerelés szükségessége mellett. Egyre több vezetőjük ad ennek hangot az ENSZ-ben és más nemzetközi szervek szónoki emelvényein. S a világbéke megvédésének szándéka, a fegyverek nélküli világ követelése nem akadály e népek politikai és gazdasági függetlenségének kivívásáért folyó harcuk folytatásában; ellenkezőleg: elmélyíti küzdelmük eszmei tartalmát, hiszen csak békében, a leszerelés után felszabaduló erőforrások felhasználásával emelkedhetnek az iga-

Digitized by Google

zán független államok sorába, csupán így biztosíthatják a nyomorgó tömegeknek az emberhez méltó életet.

Adjuk vissza a szót az angol Powell professzornak: „Azt hiszem, hogy az emberi életnek nincs nemesebb célja, mint mindent megtenni azért, hogy elhárítsuk a nukleáris háború veszélyét és hogy hozzásegítsük a világ minden kifosztott népét sorsának kézbevételéhez. Amikor a leszerelésért harcolunk, nemcsak az emberiség életének megóvásáért tesszük ezt, de azért is, hogy sokkal csillogóbb jövőt biztosítsunk, mint amilyen a jelen."

A jövőt illetően azonban nemcsak a termonukleáris háború fenyegető réme tölti el aggodalommal a tudósokat, hanem az a tény is, hogy az emberiség gyors szaporodásával a földön még több lehet az éhező — ha nem állítják meg a fegyverkezési hajszát. „A föld minden élő lakosára ma több mint 20 tonna dinamit hatóerejének megfelelő nukleáris robbanóanyag jut. A világ lakossága ötven év alatt meg fog kétszereződni. A gyermekek kenyeret kérnek azoktól, akik őket világra hozták. Civilizációnk azonban afelé tart, hogy évről évre csak több robbanóanyagot ad nekik" — mondja keserűen Dubarle, domonkosrendi szerzetes, a párizsi Katolikus Intézet professzora, *aki ideológiai fenntartásai ellenére is kész volt kiállni a leszerelésért folyó küzdelem szükségessége mellett* — a kommunista Humanité-Dimanche hasábjain.

Az atomfegyverkezés járulékos veszélye, légkörünknek a kísérleti robbantások következtében radioaktivitással való fertőződése mind több értelmiségit, tudóst sorakoztat fel a világ minden részén a leszerelést sürgetők mellett. Mind többen mutatnak rá, hogy a nukleáris kísérletek miatt fokozódó rádióaktivitás fehérvérűséget, rákos megbetegedést idéz elő, az új nemzedékek elsatnyulását okozhatja. Jean Rostand, a világhírű biológus, a Francia Akadémia „halhatatlanja" így beszél erről: „Nem lehet ellenvetés! Teljes a bizonyosságunk afelől, hogy a kísérleti robbantások károkat okoznak az emberiség egészének. A nukleáris robbantások növelik a természetes radioaktivitás arányát. Nincs ártalmi »küszöb«, nem lehet elfogadni az olyan számításokat, amelyek szerint a robbantások okozta radioaktivitás eloszolhatnék, s így hatástalanná válnék. A radioaktivitás növekedése a biológus számára szörnyű kérdéseket vet fel. Meg vagyok győződve arról, hogy a nukleáris kísérletek végül is az egész földgolyót lakhatatlanná tehetik. Politizálok, amikor ezt mondom? Tudom, hogy meg kell védenünk az embert! Az atomkérdésekben sokat lehet tenni, ha mindenki összefog..."

Az összefogás ma már átnyúlik az országhatárokon, át a kontinenseken. A békemozgalom nem formális szervezet, hanem eleven, hatékony erő. Japántól a Tűzföldig, Angliától Fekete-Afrikáig mindenütt erősödik az a felismerés a népekben, hogy meg kell és meg

Digitized by Google

lehet állítani a fegyverkezési hajszát, s az első teendő: a nukleáris kísérleti robbantások megszüntetése. A tömegek mind világosabban látják a maguk döntő szerepét az emberiséget fenyegető halálos veszély elhárításában. Száz- és százmilliók ismerik fel, hogy a leszerelés kivívásában nem hagyatkozhatnak csak a diplomatákra, nekik is hallatniuk kell szavukat. A leszerelés, elsősorban pedig az atomleszerelés végrehajtásának világméretekben jelentkező követelése napról napra jobban befolyásolhatja a kormányok magatartását, míg azok meg nem találják a szükséges kompromisszum lehetőségét.

„Azt állíthatjuk, hogy a leszerelés technikai kérdései kis híján már mind feleletet kaptak. Nagyobb technikai akadály már nem áll a leszerelés útjában. Ez most már lényegében csupán politikai kérdés" — mondja John D. Bernal, a világhírű angol fizikus, az angol békemozgalom kimagasló alakja. S utal arra, hogy a legutóbbi Pugwash-konferencián félhivatalos, de igen tekintélyes személyiségek: politikusok és katonák, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és más országok küldöttei alapos, megvalósítható kompromisszumot dolgoztak ki.

Ha ez így van — márpedig a leszerelés problémájának politikai kérdéssé minősítése helytálló megállapítás —, akkor nyilvánvaló, hogy a tömegek politikai akciója döntő fontossággal ésik a latba az emberiség élet-halál kérdésének, a leszerelés, az atomleszerelés kérdésének megoldásában.

Az egyre sokasodó népi megmozdulások, amelyeknek sorában egyformán említhetjük a franciák „rendi országgyűlését", az angolok aldermastoni békemenetét, a nyugatnémet békeharcosok békemeneteit, a nők moszkvai világkongresszusát vagy a mi békekongresszusunkat, mind közérthetőbben, világosabban fogalmazzák meg a népek feladatát. *Szerte a világon, mindenütt követelni kell, hogy vessenek véget az atomfegyver-kísérleteknek, semmisítsék meg a nukleáris fegyvereket, kezdjék meg az általános és teljes leszerelést, tárgyalások útján rendezzék a függőben levő vitás nemzetközi kérdéseket, s ezek sorában is elsőként: tüntessék el a második világháború utolsó maradványait a német békeszerződés megkötésével, Nyugat-Berlin helyzetének megnyugtató rendezésével.*

A világ minden pontján, az imperialista tábor országaiban is — ott, ahol demagóg és megtévesztő szólamokkal tábornokok és fegyvergyárosok a fegyverkezési ipart „kulcsiparnak", a „jólét forrásának" tüntetik fel — mind szélesebb körben kell ismertetni a Szovjetunió békepolitikájának céljait. Tudatosítani kell a nyugati országok közvéleményében is, hogy a szocialista tábor a béke és a haladás ügyét szolgálva azt hirdeti: az emberiség számára nincs más út, csak a józan értelemé — úgy, ahogyan ezt a VI. Magyar Béke-

Digitized by Google

kongresszus is megfogalmazta tanácskozásainak végén elfogadott felhívásában.

A békeharcosokra különböző feladatok várnak nálunk, s más a teendőjük az imperialista tábor országaiban. Nekünk, a szocializmust építő népeknek, a magunk munkahelyén kell és lehet a legtöbbet tennünk a békéért, hiszen a szocialista tábor erőgyarapodása egyben a béke erőinek hatalmát növeli. Gondoljuk el: mekkorát növekszik a béke védelmezőinek fölénye, elsősorban a Szovjetunió és a szocialista tábor gazdasági, tudományos, vagy műszaki fejlődése révén. Az űrben keringő Vosztokok mindennél fényesebben hirdetik a béke, az egész emberiség jövője szempontjából fontos erőfeszítéseink diadalát. Bikovszkij-nak és Tyereskova-nak, a világ első űrhajósnőjének páratlan tudományos értékű űrrepülése egyben a Szovjetunió technikai erejének újabb bizonyítéka volt. Már a nyugati katonai szakértők is rég elismerik, hogy a szovjet rakétatechnika — s a XX. század második felében a haditudományoknak ez a legfontosabb eleme! — felülmúlja az imperialistákét. S a Szovjetunió, a szocialista tábor roppant katonai, de emellett gazdasági és társadalmi ereje tudatában lép és léphet fel kezdeményezőként a leszerelésért, a békés egymás mellett élés politikájáért.

Az imperialista hatalmak — közvéleményük fokozódó nyomása ellenére — ma még ragaszkodnak a „rettegés egyensúlyához", s a fegyverkezési hajsza folytatásától remélik pozícióik megvédését, ha ugyan egyes forrófejűek, akik nem akarnak tanulni a történelemből, nem egyenesen egy újabb világégésre spekulálnak. Amilyen szent hévvel az angol Bernal professzor teszi, éppolyan élesen kell Nyugaton minden népnek megbélyegezni az amerikai hadügyminiszter „war-thinker"-jeit, „háborún gondolkozóit", akik közül nem egy (mint a hírhedt Hermann Kahn) azon töpreng, hány „mega-death", azaz hány millió halott elviselését vállalná az átlagamerikai, s odáig jut el, hogy 60 „mega-death", azaz 60 millió amerikai halálát megkockáztatva még nukleáris háborúba lehetne bocsátkoznia az USA-nak.

A nyugati államok békeharcosainak fel kell lépniük az angol és a francia „önálló atomütőerő" terve ellen is. Megint csak John D. Bernal-t idézzük: „még ezekkel is lehet háborút kezdeni..." Azt pedig minden józanul gondolkozó nyugati látja, hogy például a de Gaulle-féle veszélyes „atomambíció" lényegében oda vezet, hogy a nyugatnémet militaristák, a hitleri Wehrmacht náci tábornokai is atomfegyverekhez juthatnak.

A világbéke minden harcosát örömmel töltheti el, hogy a tömérdek veszéllyel szemben mind egységesebb, mind átfogóbb békemozgalom áll az imperialista táborban is. A demokratikus és hazafias erők számos sikert értek el a legutóbbi hónapokban a nyugat-európai országokban (gondoljunk itt az olasz választásokra, a

Digitized by Google

francia, a nyugatnémet sztrájkokra stb.), imperialistaellenes egységfront rajzolódik ki Afrikában az újonnan függetlenné vált országok részvételével, s az atommentes övezetek kijelölésének gondolata tért hódít Skandináviában csakúgy, mint a Földközi-tenger térségében, vagy Latin-Amerikában.

Amikor a tőkés országokban a békemozgalom terebélyesedésével együtt tanúi lehetünk a munkásosztály és a demokratikus erők sikereinek is, joggal láthatjuk ebben annak bizonyítékát, hogy a békés egymás mellett élés politikájáért, a leszerelésért folyó küzdelem széles körű, népi tömegmozgalommá vált, mindinkább összefonódik az osztályharccal s annak új lendületet ad. (Egy példa a francia bányászsztrájk történetéből: a bányászok úgy harcoltak béreik emeléséért, hogy kimutatták, az atomfegyverkezés hihetetlen költségei miatt nem jut pénz követeléseik teljesítésére . . .)

Azok a tömegek, amelyek a béke megóvásáért szállnak síkra a tőkés világban, felismerik, hogy csak a társadalmi struktúra megváltoztatása révén érhetnek igazán célt: a társadalmi fejlődés így még ellenállhatatlanabbá válik. Amint a XXII. kongresszus határozata, a kommunista- és munkáspártok moszkvai, 1960. évi nyilatkozata leszögezte, a békés egymás mellett élés politikája kedvezőbb lehetőségeket teremt az osztályharcra, a társadalmi fejlődés biztosítására. Az elmúlt időszak békemozgalmi eseményei és a nyugati országok munkásmozgalmának sikerei bizonyságul szolgálnak erre.

Mindezek alapján megállapíthatta a VI. Magyar Békekongresszus is: „Soha nem volt még jogosabb a bizodalom, mint napjainkban, hogy az ember megteremti a fegyver nélküli világot. Ez ma már nem távoli reménység. Valóra váltása azonban még sok erőfeszítést, harcot és munkát követel a népektől, a magyar néptől is." A békeharcosok, a békeszerető emberek száz- és százmilliói nem tagadják meg az áldozatot, a nagy, a történelmi cél érdekében. S ezért lehet — mint a magyar békekongresszus felhívása hangoztatja — „meggyőződésünk, hogy állhatatos küzdelmünk meghozza a világnak a teremtő békét!"

Digitized by Google

Afrika egysége

AZ ADDISZ-ABEBAI CSÚCSTALÁLKOZÓ ELŐTT ÉS UTÁN

Írta KALMÁR GYÖRGY

1963. május 25-én Addisz Abebában harminc afrikai államfő (egy-két esetben csak képviselőjük) aláírt egy nyilatkozatot, amelyben *„egyöntetűen, meggyőződve annak sürgős szükségéről, hogy összhangba hozzák és fokozzák erőfeszítéseiket az idegen uralom alatt álló afrikai területek feltétel nélküli nemzeti függetlensége érdekében"*, elhatározzák *„különleges alap felállítását"*, s előmozdítják minden országban *„az önkéntesek egységeinek megszervezését a nemzeti függetlenségi mozgalmak különböző igényeinek kielégítésére"*. Az államfők elhatározták, hogy *„tárgyalások útján véget vetnek az afrikai kontinens katonai megszállásának, felszámolják az idegen katonai bázisokat és nukleáris kísérleteket"*, szükségesnek jelentették ki, hogy az afrikai országok felmondják *„az idegen hatalmakkal kötött katonai egyezményeket"*. Figyelembe véve továbbá, hogy *„Afrikát súlyosan érinti az export-bevételek állandó romlása, mivel gazdasága végletekig függ a nyersanyagkiviteltől,"* előkészítő bizottságot küld ki *„afrikai fizetési és kliringunió"*, *„közös védővámok kialakítása a fiatal iparágak védelmére"* és *„afrikai szabadkereskedelmi övezet"* megalakítása lehetőségének megtárgyalására. Ezzel egyidőben aláírtak egy okmányt *„az afrikai egység szervezetének"* felállításáról *„az egyetértés és államaink együttműködése érdekében"* *„a neokolonializmus minden formája elleni harcban"*.

Az aláírók között meglehetősen különböző gondolatokat ébresztő, különböző politikai múltra utaló nevek szerepelnek. A brazzavillei (Kongó Köztársaság, volt francia gyarmat) *Youlou abbé* ugyanúgy aláírta mindezt, mint *Ben Bella* algériai miniszterelnök, *Kaszavubu* (Kongói Köztársaság, volt belga gyarmat) éppúgy, mint *Kwame Nkrumah* ghanai elnök, és *Tubman*, Libéria elnöke, akárcsak *Milton Obote*, Uganda miniszterelnöke.

S a teremben, ahol az aláírás megtörtént, néhány lépésre a kormányfők széksoraitól, ott tapsolt *Odinga Oginga*, a kenyai függetlenségi mozgalom egyik vezetője, *Mario Andrade*, az angolai függetlenségi mozgalom vezetője, *Joshua Nkomo*, a Dél-Rhodézia-i

Digitized by Google

Nemzeti Demokrata Párt elnöke, s a még elnyomott népek nemzeti mozgalmainak sok más vezetője.

Mi történt Addisz Abebában? Honnan támadt ez a *váratlan egyetértés ilyen különböző emberek között,* ilyen alapvetően fontos kérdésekben? Vagy nem volt egészen váratlan . . .?

De, váratlan volt, legalábbis bizonyos értelemben. A legtöbb megfigyelő nem remélt ennyit. *„Ha alá tudunk írni egy olyan közös nyilatkozatot, amelyben valamennyien elítéljük a gyarmati rendszert és a neokolonializmust, az már nagy siker lesz"* — mondták például Accrában sokan a konferenciára utazók közül. A csúcstalálkozót előkészítő egyhetes külügyminiszteri értekezlet lehangoló eredményei is ezt az óvatosságot táplálták. A külügyminiszterek megállapodtak ugyanis abban, hogy az afrikai szervezet felállításának, a charta aláírásának egész kérdését egy hat hónap múlva összeülő szakértői konferenciára bízzák, ez újra a külügyminiszterek elé terjeszti, s csak ez után tesznek majd javaslatokat az államfőknek.[1] Ez azt jelenti, hogy az annyira beharangozott addiszi csúcstalálkozóról az államfők üres kézzel térnek haza, nemhogy többet nem, de jóval kevesebbet érve el, mint sok addigi afrikai konferencia.

Nem így történt. A csúcstalálkozó minden eddiginél továbbment a következő kérdésekben: 1. *A nemzeti felszabadító küzdelemnek nyújtott konkrét segítségben; 2. az afrikai országok gazdasági kooperációja követelésében a földrész iparosítása és nyersanyagtermelő, függő helyzetének megváltoztatása érdekében; 3. „Afrika katonai megszállása" megszüntetésének követelésében* (ahogy a katonai paktumokat és bázisokat algériai javaslatra nevezték); *4. a politikai és diplomáciai koordináció lehetőségének megteremtésében.*

Hol az ellentmondás kulcsa? Miért, hogyan juthatott el így messzire a csúcsértekezlet, a sok objektív és szubjektív ellentmondás ellenére, a külügyminiszteri értekezlet kudarca után?

Hogy a helyes választ megközelítsük, ahhoz messzebbről kell nyomon követnünk a csúcstalálkozóhoz vezető utakat.

•

A csúcstalálkozó előtt két, egymással ellentétes, de egyaránt a csúcstalálkozót előkészítő folyamatot lehetett megfigyelni Afrikában.

Az első: Az afrikai felszabadítási mozgalom *kiszélesedése* — s

[1] Mint utóbb kiderült, a külügyminiszterek nem is végezhettek volna sokkal többet, mert legtöbbjüknek nem volt felhatalmazása arra, hogy a tervezett alapokmány bármelyik változata mellett állást foglaljon.

Digitized by Google

részben már a kiszélesedés miatt, részben az elrettentő kongói példa következtében — bizonyos *lefékeződése.*

Az utolsó öt esztendőben a felszabadító mozgalom három nagy hulláma sodort, illetve sodor végig Afrikán.

Az első hullámban, amely az ötvenes évek végén támadt, azok az országok lettek szabadokká, amelyek kemény politikai harcban vívták ki ezt maguknak (s Egyiptom esetében nem is csak politikai eszközökkel folyt ez a küzdelem). Ezek az országok a már független Libériával és Ethiópiával együtt 1958-ban, Accrában, megállapodtak abban, hogy *„nehezen kivívott függetlenségük védelmében közös külpolitikát alkalmaznak"*, s ezért az ENSZ-ben nem-hivatalos koordináló bizottságot alakítanak.

Kézenfekvő lett volna, hogy amikor 1960-ban átszakadt a gát, s a második hullámban egyetlen év alatt 17 ország szabadult fel, az új független államok kezet nyújtsanak a felszabadulási mozgalom pionírjainak. A második hullámban felszabadult államok azonban más körülmények között váltak függetlenné. Többségük úgy, hogy a hegyomlással szembeszállni nem tudó gyarmati hatalmak kénytelenek voltak kiengedni őket kezükből, jelentős ellenállást azonban nem fejtettek ki, mert szorosan magukhoz kötötték ezeket az országokat, s ezért az esetek nagyobb részében nem is kellett attól tartaniuk, hogy elveszítik ottani politikai és gazdasági befolyásukat. A tizenhét állam nagy többsége — például Togo, Felső-Volta, Dahomey, Gabon, Nigéria, a Közép-Afrikai Köztársaság — gazdaságilag oly gyenge volt, hogy állami tisztviselőik fizetését sem tudták volna az új államigazgatás rendelkezésére álló bevételi forrásokból fedezni. A nagyobbak (Szenegál, Elefántcsontpart) élén viszont a volt gyarmatosítóval való szoros kooperáció hívei álltak; Houphouet-Boigny, Elefántcsontpart elnöke például miniszter volt abban a francia kormányban, amely részt vett a Szuez elleni támadásban.

A második hullámban felszabadult országok többsége — 12-en — 1960 decemberében Brazzavilleben közös politikai platformot alakított. A kérdés, amely ekkor kettéválasztotta Afrikát, Kongó volt. A brazzavillei találkozó ebben a kérdésben azt tartotta a legfontosabbnak, hogy *„bizonyos ázsiai és afrikai államokat"* megvádoljon azzal, hogy *„gyarmatcsítani akarják Kongót"*.

A casablancai értekezlet, alig egy hónappal Brazzaville után, elsősorban azért ült össze, hogy tovább küzdjön a Lumumba által képviselt politika folytatásáért. Az itt megalakult „casablancai csoport" tagjainak többsége az első accrai találkozó részvevőiből került ki, vagyis az első hullám pionírjaiból.

Ezután a brazzavillei országok léptek egyet. Alig négy hónappal Casablanca után, Monroviában, más afrikai független országokkal szövetkezve, húsztagú csoportot alakítottak. A monroviai határozatok középutat kerestek Algériában, nem ítélték el Lu-

Digitized by Google

mumba meggyilkolását, de keresték az afrikai országok együttműködésének lehetőségeit a gazdasági, a kulturális, a szociális és technikai problémák megoldásában. S amint a kongói tragédia lekerült a napirendről, egyre inkább ez lett a választóvíz a monroviai és a casablancai országok között. Az utóbbiak a *gyarmati rendszerrel szembeni* politikai, diplomáciai, gazdasági küzdelem kérdését állították az első helyre, az előbbiek pedig *a független államok közötti* gazdasági, technikai, közlekedési, pénzügyi kooperációt tervezték. Ugy látszott, hogy bizonyos *polarizáció* megy végbe a kontinens különböző utakat választott országai között.

Az 1962-es esztendő, kivált a második fele, megbontotta ezt a képet. Egyrészt a Lagosban, 1962 januárjában megtartott találkozón kiderült, hogy a „monroviai platformon" lehetetlen életképes afrikai egységet megvalósítani. Lagosban a monroviai országok csúcstalálkozót terveztek. Az algériai ideiglenes kormányt azonban nem voltak hajlandók meghívni, s azt sem engedték meg, hogy a felszabadításért harcoló nemzeti mozgalmak képviselői megfigyelőként részt vehessenek a tanácskozáson. A független országoknak ez a színezetre gőgös, emögött azonban elsősorban Franciaországgal ujjat húzni félő álláspontja meghiúsította, hogy a lagosi találkozón a casablancai csoport tagjai részt vegyenek, de a részvevők közül is többen kifejezték viszolygásukat. Itt vált nyilvánvalóvá, hogy eleve kudarcra van ítélve a független országoknak *minden olyan szövetkezése, amely nem Afrika teljes felszabadítását, a függetlenségükért küzdő népek feltétel nélküli és gyarmatosítókra való tekintet nélküli támogatását teszi az első helyre.* S ha negatív értelemben is, de nem utolsó sorban ez a tanulság vezetett Addisz Abebához.

Mindez a lagosi értekezlet után még nem volt ennyire nyilvánvaló. A találkozót hivatalosan sikernek könyvelték el, megalakították az Afrikai és Malgas Államok Unióját, munkabizottságokat szerveztek a gazdasági és technikai kooperáció előmozdítására. Ez a kooperáció tudomásul veszi a gyarmatosítóktól függő gazdasági helyzetet, anélkül, hogy tudatos törekvést mutatna megváltoztatására. Politikai célokat nem tűztek ki. Az eszménykép, amelyet el akartak érni: a nyugati „jóléti állam", egyesek fogalmazásában: a „demokratikus afrikai szocializmus". A nigériai vezető politikusok azonban nyiltan kapitalizmusnak nevezték ezt.

A monroviai országok vagy — Lagos után nevezzük mi is így — az „Afrikai és Malgas Államok Uniója" azonban nemcsak a felszabadító mozgalomhoz való viszony próbakövén bukott el, hanem ott is, ahol több előrehaladást remélt: a gazdasági kérdésekben. *Az Európai Közös Piac* ugyanis a már előbb (a kongói kérdésben és a gyarmatosításhoz való viszonyban) kialakult polarizálódással egyáltalán nem párhuzamos, *egészen másfajta csoportokra osz-*

Digitized by Google

totta Afrikát: azokra, akik társulni akarnak a Közös Piaccal (köztük volt a casablancai csoport egyik legszámottevőbb tagja, Mali) s azokra, akik élesen szembenállnak ezzel (közéjük állt Nigéria is), egy sorba Ghanával, fő politikai ellenfelével. Ez meglehetősen megzavarta az addig kialakult csoportosulásokat.

Történt azután még valami, ami végképpen elzárta a korábban kiformálódó polarizálódás útját. 1962-ben, kivált az év második felében, gyakorlatilag megszűnt működni a casablancai csoport s benne az 1961-ben alakult Ghana—Guinea—Mali politikai unió.

A Ghana—Guinea—Mali unió politikai akciószervezet volt, amelynek működése az államfők negyedévi konzultációján, a különböző politikai szervezetek találkozóin és munkájának összehangolásán alapult. Gazdasági vagy igazgatási szálak nem kötötték össze a tagokat. Ezek a találkozók az utóbbi időben rendszeresen elmaradtak, ahogy elmaradtak a casablancai csoport vezetőinek találkozói is. Ennek sok különböző oka volt. Hármat említek röviden: 1. Ghana 1962 második felében a Nkrumah elnök és a Népi Konvenció Párt gyűlései ellen végrehajtott bombamerényletek következtében passzív politikát folytatott, saját belső nehézségeivel volt elfoglalva. Amikor pedig 1963 elején leküzdötte ezeket a nehézségeket, Nkrumah javaslataival, a csúcstalálkozó sikere érdekében folytatott tárgyalásokkal igyekezett a casablancai államoknál szélesebb körben politizálni. 2. Nasszer figyelme Szíriára és Irakra fordult. 3. Guinea politikailag törekedett arra, hogy kitörjön a casablancai körből. Sekou Touré új személyes kapcsolatokat teremtett Tubmannal, ellátogatott Nigériába, legutóbb még Brazzevillebe is elutazott. Azon igyekezett és igyekszik, hogy az afrikai országok többségének soraihoz igazodjék. Ezzel egyidőben arra törekszik, hogy a szocialista országok segítségén kívül francia, amerikai és nyugatnémet hitelek igénybevételével is fellendítse Guinea gazdasági helyzetét.

A casablancai csoport *még a csúcstalálkozó előtt* megszűnt, azzal, hogy a hosszú idő után első ízben előkészített marakesh-i konferenciát az utolsó pillanatban lemondták. Így a casablancai országok közös politikai platform, összehangolt javaslatok nélkül mentek Addisz-Abebába.

Az egyik folyamat tehát, amely az addiszi csúcstalálkozót előkészítette, így lehetne összefoglalóan jellemezni: Az a polarizálódás, amely egyrészt a szabad afrikai államok pionírjai, másrészt a második hullámban önállóvá lett, a gyarmatosítóktól (elsősorban gazdaságilag) jobban függő csoport között kialakult, 1962-ben és 1963 elején megszűnt. A casablancai országok, szűknek tartva saját csoportjuk kereteit, igyekeztek kapcsolatokat teremteni saját körükön kívül, s hagyták elhalni a két évvel ezelőtt kialakított kereteket. Ugyanakkor a monroviai országok csoportja kudarcot vallott elő-

Digitized by Google

szőr egy „politikamentes szervezet" megteremtésében, majd beleütközött az Európai Közös Piac támasztotta nehézségekbe, amelylyel szemben nem tudott alternatív gazdasági programot felállítani.

Bár ezt az első folyamatot nehezen lehetne a csúcstalálkozó pozitív előkészítésének jellemezni, mégis az előkészítés egyik fajtája volt ez is. Nem utolsó sorban ez vezetett oda, hogy 1963 első hónapjaiban világossá lett: új összefogásra, új erőfeszítésekre van szükség.

A döntő lökést azonban egy másik folyamat adta meg: *az afrikai népek követelése, az országok közvéleményének nyomása a kormányokra egy új, imperialistaellenes, kolonializáció-ellenes egységfront megteremtésére,* amely erősebb, mint azok az ellentétek, amelyek az egyes országokat elválasztják.

Nyilvánvaló, hogy Afrika jelenlegi helyzetében a kontinens lakói nagy többségének nincsen módja arra, hogy közvetlenül beleszóljon országa, földrésze sorskérdéseinek eldöntésébe. Ezért csínján kell bánni az olyan kifejezésekkel, mint „Afrika népeinek szava". Az afrikai értelmiség, a kialakuló középrétegek, az írni-olvasni tudók nagy többsége természetesen együtt él a néppel, maga is része annak, kifejezi kívánságait, törekvéseit. De azért nem árt ebben pontosnak lenni. Ezúttal azonban joggal beszélünk „Afrika népeinek követeléséről". Két oka van ennek.

1. Ahogyan világosan meg lehetett különböztetni azokat az országokat, amelyek az ötvenes évek végén, az „első hullámban" váltak függetlenné, azoktól, amelyek az 1960-as második hullámban szabadultak fel — legalább ennyire fel lehet ismerni a harmadik hullám jellemzőit. Az 1961-es év csupán egy új független államot hozott, azt is az év végén: Tanganyikát, amelyet 1962-ben Uganda, Rwanda és Burundi követett. S a legjelentősebb: Algéria. Ezzel a felszabadulási mozgalom Északon befejeződött és átcsapott Közép- és Kelet-Afrikára. Rövidesen sor kerül Kenyára, hamarosan szét fog hullani a Welensky-féle Rhodéziai és Nyasszaföldi Államszövetség, szabad lesz Zanzibár . . .

A függetlenségi harc ezekben az országokban más körülmények között folyt és folyik, mint az 1960. évi felszabadult országokban. Ahogy Algírban, úgy Kenyában és a két Rhodéziában sem olyan közvetett módon folyt a gyarmatosítás, mint Nyugat-Afrikában. Nyugat-Afrikában a fehér embert ritkán gyűlölik, a kizsákmányolás itt közvetett eszközökkel ment végbe, maga a fehér ember nem telepedett le, elkergette őt a mószkító. S a föld sem olyan értékes, mint másutt. Kelet- és Közép-Afrikában a telepesek el-

Digitized by Google

vették a legjobb földeket, városokat építettek, nemzedékeik sora született már ott. A gyarmatosító nem kereskedő, nem nagyvállalat, hanem szemtől szemben álló *ellenség*. Algír, Kenya, Rhodézia — a harmadik hullám olyan országokat visz be a független afrikai államok családjába, amelyekben a politikai fejlődés elkerülhetetlenül magán hordja a *népi* jelleget, s amelyekben a nép szemtől szembe, gyakran fegyveresen küzdött a kolonialista rendszer ellen. Tanganyikában, Ugandában ez nem történt meg, de Tanganyikának olyan politikai pártja van, amely képes volt és bármikor újra képes arra, hogy valóban mozgósítsa a népet, s a párt élén olyan politikai vezetők állanak, akik nem udvarolnak a gyarmatosítóknak. Milton Obote, Uganda miniszterelnöke pedig Addisz Abebában úgy mutatkozott be, mint Kelet-Afrika egyik leghatározottabb, harcos politikai vezetője.

Ezek a problémák természetesen ennél sokkal bonyolultabbak, hiszen gazdaságilag ezek az országok is a tőkés nagyhatalmaktól függenek, s az amerikai politika éppen itt, Kelet-Afrikában használja ki a „tiszta kéz" mítoszát, amely szerint az USA soha nem piszkolta be kezét gyarmatosítással, s a felszabadulásukért küzdő népeknek nincs nála igazabb barátjuk. Ez azonban nem változtat azon, hogy *most, a harmadik hullámban, már a gyarmati rendszer elkeseredetten védett, féltett erődeire került a sor, amelyeket a népi küzdelemben szabadítottak vagy szabadítanak ezután fel.* S ezeknek az országoknak a tapasztalatai egész Afrikában fel tudják majd bátorítani azokat, akiket Kongó példája annakidején elriasztott.

Ezt már a csúcstalálkozó előtt, s különösen magán a tanácskozáson észre lehetett venni. Addisz Abeba legjobban ünnepelt államfője Ben Bella volt, annak a kormánynak a miniszterelnöke, amelyet 1962 januárjában még nem engedtek be a lagosi tanácskozásra.

2. Volt még egy másik tényező, amely pozitív erővel hatott. Erről egyedül Nkrumah beszélt, de mások megjegyzéseiben, utalásaiban is ott bújkált. *„Népeink támogattak bennünket a függetlenségért folytatott harcban* — mondotta —, *mert bíztak abban, hogy az afrikai kormányok meg tudják gyógyítani a múlt sebeit, amire a gyarmati uralom alatt nem volt kilátás. Ha most, amikor függetlenek vagyunk, megengedjük, hogy országainkban ugyanolyan állapotok uralkodjanak, mint a gyarmati időkben, akkor az az erő, amely a függetlenségi harcban segített bennünket, ellenünk fordul."*

A független afrikai országok kormányai, a függetlenség kivívása után nehéz anyagi helyzetben vannak. Azokat a jövedelmeket, amelyeket a gyarmatosítók addig élveztek, nem, vagy csak kis részben kapják meg. Ugyanakkor nyakukba szakad az állam egész

Digitized by Google

fenntartásának gondja (Tanganyika államkasszáját teljesen kiürítették a függetlenséggel egyidőben nyugdíjaztatásukat kérő brit állampolgárságú állami tisztviselők). A külföldi tőke egy része elfut az országból. Vámokat, adókat kell kivetniük, intézkedéseket tenniük az import csökkentésére... A lakosság hosszú ideig semmivel sem él jobb körülmények között, mint a gyarmati időkben. Ha a helyzet hosszú ideig nem javul, s közben az emberek azt látják, hogy a vezető réteg villákat épít, mind több új autót vásárol, akkor belső feszültség alakulhat ki. Az elmúlt évben a fiatal — és nemcsak a fiatal — nyugat-afrikai országok egész sorában állítottak bíróság elé a kormány megdöntésére készülő összeesküvőket, vagy más megmozdulások szervezőit. Egyáltalán nem szabad azt állítani, hogy ezek általában „népi" megmozdulások voltak. De a nigériai, togói, ghanai, elefántcsontparti, guineai, Sierra-leonei, libériai, szenegáli események nyilvánvalóan olyan elégedetlenséget jeleznek, amelyet a kormány ellen lehetett felhasználni, s amelyek után az országok vezetői bizonyosan levonták azt a következtetést, hogy változtatni kell a gyarmati időkben kialakult állapotokon, mert különben — ahogy Nkrumah mondotta — *„az az erő... ellenünk fordul."*

Márpedig kicsiny, gazdaságilag elveszett, magukban gyenge államok sorában lehetetlen a „változtatás". Afrika számára az összefogás nemcsak jelszó, amelyet szép lenne megvalósítani, hanem *életkérdés.* Az addiszi találkozón nem egy államfő egyértelműen megmondta: Nem állhatunk népünk elé, ha üres kézzel megyünk haza innen.

Az addisz-abebai csúcstalálkozóhoz vezető másik, pozitív, sürgető folyamatot tehát így lehet összefoglalni: *A már két-három éve független országok népeinek igénye a gyarmati időkben eltűrt belső állapotok megváltoztatására, és a legutóbbi időben felszabadult, vagy közvetlenül a felszabadulás küszöbén álló országoknak egy antikolonialista egységfront megteremtésére irányuló határozott népi követelése 1963 tavaszán olyan helyzetet teremtett Afrikában, amelyben valóra kellett váltani ezeket az igényeket, mert különben az egyes kormányok nehezen tudnának számot adni népeiknek.*

•

Ennek ellenére megvolt az a veszély, hogy a csúcstalálkozót és mindenekelőtt pozitív tetteket igénylő törekvések gyengébbnek bizonyulnak azoknál az ellentéteknél, amelyek a részvevőket megosztották. A gyarmatosító hatalmak abban bíztak, hogy ezek az *ellentétek minden külső beavatkozás nélkül is megbuktatják majd a csúcsértekezletet.* A csúcstalálkozón nem vehettek részt sem nyugati, sem „keleti" megfigyelők; ezeket a javaslatokat visszautasí-

Digitized by Google

tották. Nyugati részről csak „újságíró"-nak kvalifikált, mindenekelőtt amerikai, angol, nyugatnémet és — kisebb részben — francia „egyetemi tanárok", követségi attasék és különféle, kideríthetetlen foglalkozású úriemberek csellengtek állandóan a konferencia körül. Szerepük azonban elsősorban a megfigyelés volt. Kormányaik az első pillanattól fogva a legnagyobb elismerés hangján beszélnek Addisz Abebáról, s igyekeznek nem mutatni meg azt, hogy ha megvalósulnak az ezen a találkozón elkészített határozatok, akkor ez nagyobb csapás lesz a gyarmati rendszerre, mint amelyet 1960-ban kapott.

A leglényegesebb ellentétek, amelyekre a gyarmatosítók számítottak, a következők voltak:

1. *Az Európai Közös Piac társult tagjai és a Közös Piac ellenfelei közötti ellentét.* Ennek van egy azonnali, gyakorlati és egy általánosabb, távlati gazdaságpolitikai vonatkozása.

A *gyakorlati* annak a következménye, hogy Franciaország — elsősorban saját, volt gyarmati gazdasági helyzetének konzerválására — az Európai Közös Piachoz csatlakozó „társult tag" státuszának felállítását kezdeményezte, s 18 afrikai ország elfogadta ezt. Ezek az országok trópusi termékeiket olyan vámkedvezménnyel szállíthatják a Közös Piac országaiba, amely jelentős előnyökhöz juttatja őket azokkal szemben, akik nem társult tagok, de szállítói a Közös Piacnak. (A Közös Piac országai 1961-ben Afrika egész exportjának 42 százalékát vették meg.) Ez elsősorban a kakaóra, még nagyobb mértékben a kakaóvajra, a növényi olajokra, a kávéra és a banánra vonatkozik. Nyilvánvaló, hogy a Közös Piaccal társult országok önálló gazdasági blokká alakulnak Afrikán belül, szemben más, elsősorban a Brit Nemzetközösséghez tartozó országokkal, amelyeknek gazdasági érdekeit súlyosan sértik.

Az *általánosabb,* hosszúlejáratú — az a gazdaságpolitikai különbség, amely a társult tagok és az önállók között van. Ehhez számba kell venni néhány tényt.

Afrika földjén a világ népességének 8 százaléka lakik. Afrika részesedése a világ termelésében azonban mindössze 2 százalék. A kontinens által létrehozott évi nettó termelési érték nem több, mint Olaszországé. Afrika évente 6,6 milliárd dollár értéket exportál, de 8 milliárdot importál.

Az afrikai országok a függetlenség elnyerése után nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy csökkentsék importjukat, mert az importált fogyasztási cikkek és késztermékek világpiaci ára emelkedik. Ugyanakkor növelni szeretnék exportjukat, mert szinte kizárólag nyersanyagokat exportálnak, ezeknek az ára pedig csökken. Erőfeszítéseik ellenére exportjuk értéke mind kisebb százaléka lesz az importált áruk értékének. Néhány példa: Marokkóban az export értéke 1959-ben még az import értékének 99,4 százaléka

Digitized by Google

volt, 1960-ban 85,7, 1961-ben 76,6 százalék. Felső-Voltában — 1959: 52,7, 1960: 43,5, 1961: 13 százalék. Ghana — 1959: 90,5 1960: 81, 1961: 74,1 százalék. Nigéria — 1959: 91,2, 1960: 76,9, 1961: 76,5 százalék.

Nyilvánvaló, hogy az európai tőkés nagyhatalmaknak és a legnagyobb európai gazdasági nagyhatalomnak, az Európai Közös Piacnak az az érdeke, hogy minél olcsóbban vegye a nyersanyagot és minél drágábban adja el termékeit, hogy tehát a fenti százalék tovább csökkenjen, s talán még ennél is fontosabb, hogy biztosítsa magának mind a nyersanyagforrásokat, mind a piacokat. Azok az államok, amelyek szembenállnak az Európai Közös Piaccal, attól tartanak, hogy még jelenlegi helyzetük is romlani fog, még a mostaninál is jobban megkötik kezüket, lábukat, pontosan úgy, mint a „Francia Közösség" tagjaiét, s megakadályozzák, hogy saját ipart építhessenek ki. Az Európai Közös Piac politikusai néha ki is mondják (mint az ENSZ Afrikai Gazdasági Bizottságának legutóbbi, leopoldville-i ülésszakára küldött Közös Piac-képviselő): Afrikának nem érdemes olyan iparágakat létrehoznia, amelyek virágzanak Európában, s amelyeknek ott még rengeteg kihasználatlan kapacitásuk van! Amiből annyi bizonyosan igaz, hogy ha az afrikai országok egyike-másika egymaga akarna jelentős nehézipari beruházásokat végrehajtani, akkor erre nemcsak gazdasági ereje, de piaci lehetőségei is kicsik volnának. Ezért csak egy kiút van: több ország összefogott erejével, gazdasági fejlesztési terveinek egybehangolásával alapítani meg jelentős iparágakat, s piacot is közösen biztosítani, mindenekelőtt magán az afrikai kontinensen. Az Afrika egységét veszélyeztető egyik legmélyebb árok ott húzódik egyfelől azok között az országok között, amelyek nem mernek és többnyire nem is tudnak szembeszállni az Európai Közös Piac, a biztosított piac, a korlátozatlan export, a hitelek és segélyek csillogó köntösébe takart kihívással, másfelől azok között, amelyeknek gazdasági ereje és bátorsága lehetővé teszi, hogy elutasítsák az ajánlatot és vállalják a szembeszegülés azonnali hátrányaival járó kockázatot.

2. *Politikai ellentétek az antikolonialista és a kolonializmussal kollaboráló országok között.*

Ezeket az ellentéteket nehéz volna pontosan megfogalmazni, hiszen bizonyos mértékig mindegyik független afrikai ország antikolonialista és bizonyos mértékig ugyanakkor mindegyik kollaborál is a kolonializmussal. Ezenfelül a csúcstalálkozó előkészítésének időszakában a legtöbben félretették a politikai ellentéteket, és igyekeztek közeledni egymáshoz. Mégis nyilvánvalóan voltak különbségek. A ghanaiak például az Afrikai Államok Uniójá-nak jelszavával mentek a csúcstalálkozóra, s elvetettek minden olyan javaslatot, amely szerint — az Amerikai Államok Szervezete mintájára — laza organizmust kell felállítani; Tsiranana, madagaszkári elnök

Digitized by Google

viszont eleve kilátástalannak tartott mindenfajta afrikai egységet. Egészében véve a csúcstalálkozón két, egymással ellentétes álláspont alakult ki: azoké, akik politikai egységre törekedtek — mondván, hogy ez majd a gazdasági, szociális, kulturális együttműködést is lehetővé teszi (ez volt Ghana, Uganda, Szudán álláspontja) — és azoké, akik a fő hangsúlyt a gazdasági, technikai kooperációra tették, mint egy majdani politikai egység megvalósításának feltételére (Nigéria és a legtöbb volt francia gyarmat álláspontja). A kettő között álltak azok, akik (mint Algéria és az EAK) kijelentették: bármit hajlandók vagyunk aláírni, ha megállapodunk abban, hogy azonnali segítséget nyújtunk a még fel nem szabadult országok harcosainak.

3. *A harmadik főellentét: Togo kérdésében volt.* Hogy ez mennyire mesterkélt, a csúcstalálkozó meglékelésére fabrikált probléma volt, azt az bizonyítja, hogy a csúcstalálkozó után többen azok közül, akik ott legjobban tiltakoztak Togo részvétele ellen, sorra elismerik a togói Grunitzky-kormányt.

A togói probléma lényege a következő: 1963. január 13-án a francia hadseregben szolgált leszerelt, elégedetlen katonák meggyilkolták Sylvanus Olimpio togói miniszterelnököt. Már előbb is több kísérlet történt Olympio hatalmának megdöntésére, s minden esetben franciák álltak ezek mögött. Olympio idején Togo sehogyan sem illeszkedett be a francia elképzelésekbe. Togo 1960 decemberében nem csatlakozott a brazzavillei csoporthoz, hanem igyekezett mérsékelni a francia imperializmussal való kapcsolatát, megerősítette az amerikai és a nyugatnémet tőkével való összeköttetését, s a Szovjetunióval is diplomáciai kapcsolatba lépett. Ugyanakkor igen rossz viszonyban volt Ghanával, részben területi kérdések miatt, részben azért, mert Olympio lehetőséget adott arra, hogy Togo fővárosában, Loméban gyülekezzenek Ghana minden rendű és rangú ellenségei, s onnan szervezzék a Nkrumah elleni merényleteket.

Amikor Olympio meggyilkolása után Grunitzky — aki a függetlenség előtti időben franciabarát miniszterelnök volt — megalakította kormányát, első dolga az volt, hogy normalizálja Togo és Ghana viszonyát. Guinea és Nigéria azonban széleskörű kampányt indított Grunitzky ellen. Guineát ebben elsősorban a meggyilkolt Olympio politikai vonalvezetése iránti rokonszenve és Grunitzkyval való, még a francia időkből származó szembenállása vezette; Nigériát pedig részben az, hogy Olympio már hajlandó volt egy Nigéria—Dahomey—Togo államszövetség megalakítására, részben pedig az a törekvés, hogy elszigetelje Ghanát. A csúcstalálkozót megelőzően Togóban szavazással biztosították a kormány törvényességét, és így a togói elnöknek semmivel nem lett volna kevesebb jogcíme ahhoz, hogy megjelenjen a konferencián, mint például Kaszavubu-

Digitized by Google

nak. A külügyminiszteri konferencia energiájának nem kis részét mégis a Togo meghívása körüli vita kötötte le, már-már úgy látszott, hogy a csúcsértekezlet is fennakad ezen a zátonyon, mert a külügyminiszterek az államfők elé terjesztették a kérdést.

4. *Negyedsorban: súlyos nehézségeket okozhattak volna és okoztak is a különböző területi kérdések.* Mauritania miatt Marokkó nem írta alá az egyezményt, Szomália legfontosabb dolgának azt tartotta, hogy területi vitát folytasson a függetlensége küszöbén álló Kenyával — éppen akkor, amikor annak mindennél fontosabb a belső nyugalom, hiszen csak arra várnak, hogy beleköthessenek, s elhalaszthassák függetlenségét —, s megtámadja a vendéglátó Ethiópiát, a nyugati sajtótudósítók és más, egyáltalán nem a sajtót tudósítók nagy örömére.

•

Addisz Abebában tehát két erő mérközött egymással: az antikolonialista egységfrontot sürgető, pozitív népi követelés és az ellentéteknek a taszító ereje, amelyeket a koloniális hatalmak igyekeztek is a konferencia megbénítására kihasználni.

Minden kérdésben az antikolonialista erő maradt felül:

1. A csúcstalálkozó napirendre tűzte ugyan *„A regionális gazdasági csoportok és hatásuk az afrikai gazdasági fejlődésre"* című kérdést, amely magában foglalja az Európai Közös Piac, és általában az európai, amerikai és japán ipari hatalmakhoz való viszony problematikáját. A konferencia azonban kikerülte ezt a kérdést, s olyan határozatokat fogadott el, amelyek egyrészt élősegítik az afrikai államok egymás közötti kooperációját, másrészt nyitva hagyják az Európai Közös Piaccal való kapcsolat egész kérdését. Így lehetővé vált, hogy ebben a kérdésben legalább annyira megegyezzenek, hogy közös instrukciókkal látták el a szakminisztereket; a kérdés további tanulmányozása az ő feladatuk.

2. A csúcstalálkozón a politikai ellentétek és felfogáskülönbségek háttérbe szorultak az egység követelése mögött. Ez azért volt lehetséges, mert a legfontosabb kérdésben mindnyájan egyetértettek: abban, hogy a szolidaritás puszta hangoztatása helyett ezután anyagi erőforrásaikat sem kímélve, gyakorlati lépéseket kell tenni a még gyarmati uralom alatt levő afrikai országok felszabadítására. Ebben a kérdésben *csak arról* folyt vita, mennyit és hogyan adjanak, milyen politikai és katonai intézkedéseket tegyenek. Ha voltak is esetleg olyanok, akik nem értettek egyet a tervekkel, abban a forró légkörben nem mondhatták ezt meg.

Az a kérdés, hogy mennyire legyen politikai szervezet az afrikai államok szervezete, a vita végén teljesen lekerült a napirendről. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy ha Addisz Abebában megálla-

Digitized by Google

podnak egy olyan afrikai szervezet megalakításában, amely fő feladatának a kontinens teljes felszabadítását tekinti, s ráadásul ezt még az afrikai egység szervezetének nevezik el, akkor ez *mindenekelőtt politikai szervezet lesz,* bárkinek bármi volt is az eredeti szándéka.

A csúcstalálkozó elé az afrikai országok megalakítandó szervezetének négy alapokmány-tervezete került. Az első az ethióp javaslat volt, amelyet egy chilei professzor készített elő, az Amerikai Államok Szervezetének mintájára. A második és harmadik, lényegében formálisan előterjesztett javaslat a casablancai és a lagosi (monroviai) csoporté volt. Végül: Nkrumah előterjesztése az Afrikai Államok Uniójának megalakítására, amelynek élén afrikai kormány állana.

A konferencia során azonban — mint arról már szóltunk — az lett a fő kérdés: *egyáltalán aláírjanak-e valamilyen chartát, „most és itt"* — vagy nem? Végül aláírtak, s ez elsősorban Haile Szelasszziénak, Kwame Nkrumahnak, Ben Bellának, Julius Nyererének és Milton Obotének köszönhető. S nemcsak, hogy aláírtak, de olyan alapokmányt írtak alá, amely ha nem is alapjaiban, de *sok fontos részletben különbözik az eredeti ethióp tervezettől.* Érdemes néhányat megjegyezni:

a) A szervezet neve nem „Az Afrikai és Malgas Államok Szervezete" —, hanem ezek *„egységszervezete"* lett.

b) A második cikkely első pontjában az eredetileg javasolt célokat két helyen is módosították. A „szolidaritás előmozdítása" kifejezést kiegészítették az *„egység . . . és szolidaritás előmozdítása"*-ra, „a kolonializmus felszámolását" pedig *„a kolonializmus minden formájának felszámolása"*-ra.

c) E cikkely második pontjában a szervezet céljai között eredetileg a gazdasági kooperáció állott az első helyen. A politikai és diplomáciai együttműködést csak negyedsorban említették; *az elfogadott tervezetben azonban ez került az első helyre.*

d) Az elfogadott alapokmányban két új meghatározással egészítették ki a szervezet céljait: *a politikai gyilkosság és a szomszédos, valamint bármely más államból kiinduló felforgató tevékenység feltétel nélküli elítélésével, s a tömbökkel szembeni el nem kötelezettség hangsúlyozásával, amely az eredeti javaslatban nem szerepelt.*

e) Eredetileg úgy volt, hogy nem határozzák meg, milyen gyakran kell a szervezet legfelsőbb testületének, az államfők tanácsának üléseznie. Az elfogadott alapokmány kimondja, hogy évente egy találkozót kell tartani.

f) Az eredeti javaslat szerint az államfők gyűlésén négyötödös többség kell a határozathozatalhoz. *Az elfogadott alapokmányban kétharmados többség szerepel.*

Digitized by Google

g) Végül az eredeti ethióp javaslat szerint, ha az alapokmány értelmezése körül viták merülnek fel, akkor a *hágai Nemzetközi Bírósághoz kell fordulni.* Az elfogadott alapokmány nem szól a hágai bíróságról, hanem a vitás kérdéseket az államfők elé utalja, akik ezekről is kétharmados többséggel döntenek.

Behatóbb tanulmányozás nélkül is világos, hogy az *elfogadott, aláírt alapokmány sokkal határozottabban antikolonialista, mint az eredeti ethióp javaslat.* Az afrikai országok és kormányaik egységtörekvése tehát a politikai ellentéteken is felülkerekedett.

3. A harmadik ellentétet, a togói kérdést egyszerűen félretették, a külügyminiszterek javaslataival ellentétben meg sem tárgyalták.

4. A területi és más, helyi ellentétek sem játszottak jelentős szerepet. Senghor és Modibo Keita, Nasszer és Bourgiba nyíltan megölelték, megcsókolták egymást, s ha előbb nem is, de a konferencia után Osman, szomáli elnök is nyilatkozatot tett arról, hogy az alapokmány szellemében kell rendezni a vitás problémákat. Marokkó nem írta alá a záróülésen az okmányt, de az általános lelkesedés, öröm közepette a marokkói—mauritániai ellentéttel senki sem törődött.

Az egység, az összefogás antikolonialista erői Addisz Abebában győztek az ellentétek, a belső nehézségek felett.

*

Fennmarad az a kérdés: *mi a gyakorlati értéke, és a jövőbeli jelentősége az Addisz Abebában megtett lépésnek?*

Hogy erre válaszolhassunk, összegeznünk kell a csúcstalálkozó néhány jellemző momentumát. Az *első* és a legmélyebb benyomást keltő kétségkívül az volt, hogy tomboló lelkesedés fogadott minden olyan határozott kijelentést, amely a még fel nem szabadult országok tényleges katonai és pénzügyi támogatására vonatkozott. Leírhatatlan lelkesedés üdvözölte Ben Bella kijelentéseit, aki az afrikai fejlesztési bank felállításánál fontosabbnak tartotta a „vér-bank" megteremtését s azt, hogy „egy kicsit valamennyien haljunk meg" elnyomott testvéreinkért. Ez a hangulat határozta meg a konferencia légkörét. Nyilvánvaló, hogy az ilyen atmoszféra viszonylag rövid életű, ezúttal azonban olyan erőforrást teremtett, amelyből — akár újabb találkozókkal — mindig lehet meríteni.

Másodszor ki kell emelni, hogy olyan államfők, akik otthonukban, nehézségeik közepette, a koloniális hatalom gazdasági nyomása alatt, ritkán mondják meg nyíltan a véleményüket, itt, Addisz-Abebában nemegyszer kertelés nélkül állást foglaltak a volt gyarmatosítók ellen.

Digitized by Google

Harmadszor fel kell figyelni egy érdekes, nem afrikai vonatkozású jelenségre. Afrikai politikusok beszédeiben gyakran hallani a *„sem-sem"* kifejezést; azt, hogy nem akarnak sem a Nyugat, sem a Kelet áldozatai lenni. Figyelemre méltó, hogy a csúcskonferencia nyilvános ülésein egyetlen felszólaló, egyetlen szóval sem támadta a szocialista országokat. Nyoma se volt a *„sem-sem"*-nek. (Egyedül Tubman tett erre kísérletet az egyik bizottságban, de magára maradt.) Az imperializmusról, a gyarmatosításról azonban sokan beszéltek nyiltan, egyértelműen. Legmesszebbre Milton Obote, Uganda miniszterelnöke ment, aki az ünnepélyes megnyitó utáni reggelen sajtókonferenciát tartott, s ezen nyílt levelet olvasott fel, választ Kennedy elnöknek a csúcstalálkozóhoz intézett üdvözletére. Ebben a legkerekebben megmondja, hogy ha Kennedy olyan nagy barátja Afrikának, akkor először szüntesse meg az afrikai eredetű amerikai állampolgárok üldözését az Egyesült Államokban. Levele különösen azért fájt az amerikaiaknak, mert egyrészt egy elismerő szó sem volt benne arról, hogy mi mindent tett Kennedy „a faji megkülönböztetés ellen", másrészt, mert hírét a sajtó már két órával előbb világgá röpítette, mintsem a levél az amerikai követségre eljutott.

A szocialista országokat azonban a nyilvánosság előtt egyetlen szóval nem támadták. Akik szívesen megtették volna ezt, azok bizonyosan azért tartózkodtak tőle, mert attól tartottak, hogy a szocialista országok elleni legkisebb vádaskodás kétszer akkora vihart zúdít az imperializmus fejére.

•

Végül felelni kell arra a kérdésre: *mi várható a csúcstalálkozó után, milyen lesz a jövő?*

Nyilvánvaló, hogy önmagukban a meghozott határozatok még keveset jelentenek. Most azonban, hogy ezek megszülettek, *Afrika antikolonialista erői ezekért: a harminc ország államfője által aláírt határozatok végrehajtásáért küzdhetnek.* S ez nagy haladás.

A hazájukba visszatért államfőknek ismét szembe kell nézniük saját nehézségeikkel. Ott van például a katonai szerződések felmondására, az idegen bázisok felszámolására vonatkozó határozat. Ennek a végrehajtása igen bonyolult, nehéz dolog. Hiszen annak a nagyhatalomnak, amely bázist tart fenn valamely országban, ott hatalmi pozíciója, jelentős befolyása van. Ezek a bázisok és egyezmények ezenfelül jövedelmi forrást is jelentenek a minden bevételre számot tartó, szegény államkasszának. De az, hogy létezik ilyen határozat, amelyet harmincan aláírtak, mégis a felmondásra sürgeti a független kormányokat.

A csúcstalálkozó sikerének egyik titka természetesen az volt,

Digitized by Google

hogy viszonylag általános kérdésekben állapodtak meg, s megvan a lehetőség arra, hogy nem egy megállapodást a különböző álláspontok képviselői a maguk szája íze szerint értelmezzenek. Rövidesen megkezdődnek azonban azok a szakértői konferenciák, amelyeken a gyakorlati megállapodásokat meg kell kötni. Még június második felében vagy legkésőbb július elején találkoznak Dakarban a gazdasági szakemberek, később Khartoumban a pénzügyminiszterek. Július 15-ig a kormányoknak a Dar-es-Salaamban székelő különbizottság rendelkezésére kell bocsátaniuk a felszabadítási mozgalom céljaira felajánlott összegeket. *Néhány hónapon belül tehát gyakorlati intézkedéseknek kell történniük.*

Azzal is szembe kell nézni, hogy az imperialista nagyhatalmak — amelyek sokkal „simulékonyabb", sokkal óvatosabban lépegető konferenciát vártak, s arra számítottak, hogy Addisz-Abeba nem megy tovább a látványosságnál, ezért előzetesen lelkesen üdvözölték az összejövetelt — most, a konferencia után (bár továbbra is jó képet igyekeznek vágni), erőfeszítéseket tesznek majd arra, hogy elgáncsolják a gyakorlati lépéseket. Ebben a kérdésben sokat nyom a latban az Egyesült Államok, amely az afrikai kérdésekben mindig külön lóra tett, s amely hajlandó akár végig is játszani az addisz-abebai határozatok végrehajtása lelkes támogatójának szerepét. Ez a saját szempontjából nyilvánvalóan kifizetődő beruházás *lenne*, s csak azért nem az, mert eközben magában Afrikában elplántálja azokat az ellentmondásokat, amelyek — lehet, hogy csak lassan, de bizonyosan — felvilágosítják az afrikaiakat ennek a „barátság"-nak az igazi jellegéről.

Digitized by Google

Regény — valóság — világnézet

Írta TÓTH DEZSŐ

Egész irodalmunk, vele szépprózánk is jelentősen fejlődött. Színesebb, elevenebb lett, közelebb került a valósághoz, kérdésfeltevései aktuálisak, konfliktusait és jellemeit mindennapi életünkből veszi, művészi megoldásai változatosak, korszerű szerkesztési formákat szuverénül állít szocialista tartalmak szolgálatába, s műfajilag is sokrétűbb. Ezeket az eredményeket recenziókban, antológia-kritikákban, összefoglaló tanulmányokban, vitákban nemcsak a kritika, de mindenekelőtt a közönség fokozott érdeklődése nyugtázta. Most nem is ezek rekapitulálása a cél, sem az egyes torzulások feszegetése. Inkább egy szembetűnő jelenségről való elmélkedés, s ez sem a teljesség igényével, hanem egyetlen, mégis lényegesnek vélt észrevétel erejéig.

Hétköznapian szólva: hogyan áll regényirodalmunk a művészi általánosítással, azzal, amit a kérdések megragadásában „mélységnek", a hatás szempontjából „költőinek" szoktunk nevezni, s ami végül is a valóságról alkotott látomás maradéktalanul következetes világnézeti értelmezésétől függ? És ezzel összefüggésben: hogyan áll irodalmunk az egyén és a társadalom kölcsönhatásának ábrázolásával?

Nagy általánosságban irodalmunk és ezen belül prózánk fejlődését a fordulat éve után két tényező szabta meg. Az egyik egy tágabb értelemben vett történelmi: a szocialista eszmeiség ekkor jutott uralomra, tett szert irodalmunkban hegemóniára. Az a tény azonban, hogy a proletárdiktatúra megteremtése a Szovjetunió hatalmára és tapasztalataira támaszkodva, hirtelenül, viszonylag kis megrázkódtatás árán ment végbe — együtt járt az írói látás túlnyomórészt intellektuális megalapozottságával, viszonylagos élményszegénységével. S ez az elkerülhetetlen történelmi következmény kiegészült a politikai és kultúrpolitikai vezetés szubjektivizmusának terheivel is. A két tényező együttesen járult hozzá ahhoz, hogy irodalmunkban tudatosság és eszmeiség, másfelől valóságismeret és élmény harmóniája megbomlott, az előbbiek aránytalan javára. 1953 és 1956 közt viszont az ellenkező irányú eltolódás mutatkozott: irodalmunk közelebb került a valósághoz, a mindennapokhoz, de ezzel nemegyszer a látás távlathiánya, az ún. „tényirodalom" naturalizmusa is együttjárt.

Digitized by Google

1957 óta irodalmunk fejlődése éppen az eszmeiség és a valóság egymást kölcsönösen megtermékenyítő egységében ment és megy végbe, s ennek viszonylagos harmóniája jellemzi. Ha ebből a — nyilván nem lényegtelen — szempontból vetünk egy pillantást prózairodalmunkra, mégis azt találjuk, hogy ez a kiegyensúlyozódás korántsem teljes, s hogy ha más formák közt, rejtettebben, de még mindig kísért a valósághoz való tapadás, s jelenségként érhető tetten a kellő világnézeti és művészi általánosítás hiánya. Nem arról van szó, hogy — egy elvont igény jegyében — közvetett „kritikusi" kompromittálása következzék azoknak a jelentős eredményeknek, amelyek a szocialista irodalom egészében is egyre jelentősebb ranghoz juttatják prózánkat, hanem arról, hogy az ennek fejlődésében máris jelentkező új tendenciákat húzzuk alá.

•

Induljunk ki egy szerkezeti jelenségből, korántsem azért, mert önmagában érdekes és vizsgálandó, hanem mert az írói szemlélet egy általánosabb sajátságára világít rá. Az elmúlt egy-két évben feltűnően megszaporodott az olyan regényeknek a száma, amelyekben — szerzők és témák különbözősége ellenére — azonos vagy hasonló megoldási formát találunk. Nagyjából azt, hogy az író előrebocsát valamely feltűnő (rendszerint tragikus) esetet, s ezután, a „tulajdonképpeni" regényben ennek okát, magyarázatát adja. Már *Sarkadi* Bolond és szörnyeteg-e is azzal indult, hogy az író tudtunkra adta: hőse gyilkosság vádjával állt bíróság előtt. Az öngyilkos hős temetésével és ezzel a kérdéssel: „Vajon miért ölte meg magát ez az ember?" — kezdődött *Katkó István* regénye (A nap adja az árnyékot is). „Tavaly ősszel az egyik dunántúli faluban megöltek egy fiatalembert" — így indul *Galgóczi Erzsébet* Féúton-ja. *Berkesi* regénye a hősnő haláláról (lényegében öngyilkosságáról) tudósít előre (Magány). Bírósági ítélettel, a végkifejlettel nyitotta regényét *Bárány Tamás* (Íratlan törvény). Az Isten őszi csillaga egy ember agyonveretésével kezdődik. „1962 tavaszán ifjabb Hábetler János megölt egy segédmunkást a rozsdatemetőben" — indítja regényét *Fejes Endre*. S az olvasónak még az is eszébe jut, hogy ha az „előrebocsátás" hiányzik is, más regényeink szintúgy ezzel az „oknyomozó" módszerrel élnek, hogy pl. *Mesterházi Lajos* Négylábú kutya című, vagy *Kolozsvári Grandpierre* Párbeszéd a sorssal című regényének is ez az „utánjárás" szinte szerkezetévé válik.

Az ember önkéntelenül eltűnődik: merő véletlen-e mindez, s esetleg megelégedhetne a válasszal: nincs többről szó, mint hogy az érdekkeltés, a felszültségteremtés e hagyományos eljárá-

Digitized by Google

saival regényíróink mostanában szívesen élnek. De végül is e regények összessége, ha korántsem egészét, mégis lényeges hányadát, majdhogynem törzsét adja az utóbbi évek mai életünkről szóló szocialista szépprózájának. S ez már elég ok arra, hogy a művészi eljárás mögött szemléleti sajátosságot keressünk.

Első pillantásra is látszik, hogy ez, az esetből kiinduló, azt előrebocsátó, majd azt magyarázó-indokló módszer a riporttal mutat némi hasonlóságot. Tudjuk, hogy a riport (mint *Illyésnél, Csórinál, Tardosnál),* alapvető jellegét megtartva, szélesebb epikává nőhet, másfelől, hogy van riportregény, s azt is, hogy a regény, műfaji karakterét megtartva, joggal asszimilálhat drámai, lírai vagy éppenséggel riport-elemeket. Itt azonban egyik esetről sincs szó. Olyan tünettel állunk szemben, amelynek lényege, hogy ez a sajátos szerkesztésmód jelenségszerűen „szállja meg" regényeinket. Ha most a belső alkotói folyamat szempontjából tekintjük a kérdést, a különböző műfajok alkotói módszere korántsem azonos: lényeges különbségek vannak a riport és a regény módszere között. A riportban a művészi általánosítás, a tipizálás döntő mértékben a témaválasztástól függ, a megragadott konkrét esetnek kell eleve olyannak lennie, hogy hátterének felfejtése a valóság mély összefüggéseinek feltárására adjon alkalmat. A művészi alakításnak már viszonylag kevés szerepe lehet; a formálás a lényeges mozzanatok kiemelésére, mások háttérbe szorítására korlátozódik: az alkotás útját a kiválasztás után végül is a tények közvetlen kényszere szabja meg. A regényben sok szempontból fordított a helyzet. Ott a formálás a világnézeti, művészi általánosítástól, annak alakító erejétől függ. Az írónak az elsődleges tények itt korántsem olyan szövetségesei, mint a riportban, őt a „most és itt történt" bizonyossága nem támogatja. Az adott probléma, a világnézeti általánosítás jegyében az író maga vállalkozik az élet egy darabjának „előállítására", azaz: teremt. S ez mindenképpen azt jelenti, hogy a valósághoz, az adott jelenséghez való viszonya tudatosabb, teljesebb, szemben egy olyan tisztázatlanabb viszonnyal vagy szűkebb kérdésfeltevéssel, amelynek nemcsak lehet, de kell is a riporthoz nyúlnia. A regény a jelenségek szélesebb összefüggésének mélyebb ismeretét, a probléma összetevőinek teljesebb birtoklását feltételezi, egy olyan szemléletet, amely végül is lehetővé teszi a valóságelemek művészi általánosításnak megfelelő szuverén kezelését, a „teremtés" vállalását.

Mármost — anélkül, hogy az említett regények szocialista jellegét vagy műfaji önállóságát kétségbe vonnánk — joggal feltehetjük a kérdést: vajon e riportszerű szerkesztésmód beszüremkedése miatt nem szenved-e fogyatkozást a művészi alakító, teremtő formálás, s hogy mindez mögött nem az írói szemlélet valamelyes korlátozottsága húzódik-e meg? Mert ha nyilvánvaló is,

Digitized by Google

hogy az előrebocsátott esetek is a művészi alakítás jegyében formáltak, pusztán a szerkezet mégis valami kötöttséget fejez ki, olyan félszegséget a valósággal szemben, amely mögött nem csupán műfaj-elméleti, hanem szemléleti-tartalmi ellentmondás rejlik: az összefüggés-látás olyan hiánya, amely nem csupán a regény műfaji integritását csorbítja, hanem az életfolyamatot is némiképp eltorzítja. Az előrebocsátás — s mindig tragikus jelenségé — a kifejtést, a tulajdonképpeni regényt: magát az életet — akarva, akaratlan — mint kényszertörténések sorát mutatja be. Függetlenül attól, hogy a „kibontás" szocialista tartalmú, hogy életünk lényeges és lényegesebb kérdéseit helyesen tárja fel, a tragikus végkifejlet előrevetítése az „ennek így kellett lenni" tartalmává is válik; a szerkezet révén a magyarázat folyamán mindvégig ott settenkedik valami a fátumból. A megírás módja az olvasó számára nem annyira a bontakozó, fejlődő, alakuló élet illúzióját kelti — amelyet szuverén jellemek a maguk karakterisztikus indulatai révén a társadalmi valósággal való kölcsönhatásban formálnak —, mint inkább *szabadságukat vesztett emberek küzdelmét a végzettel.* A jellemek, a helyzetek egyébként jól illeszkedő logikáját a „keret" hatása *megfosztja önállóságától, spontaneitásától, annak látszatától; a történet jelentését a mű élén álló „vezérigeként" szabja meg.*

S ha az egyes regényeket nézzük, azt találjuk, hogy ennek a tág értelemben vett formának determináló sugallata összevág a regények konkrét tartalmával. A mű végül is olyan szemléletet tükröz, amely — nemegyszer szándéka ellenére — szkepszissel viseltetik az ember átalakulásával és fejlődésével, a társadalom befolyásoló, feloldó és jóvátevő szerepével szemben. Nem a mindenáron fejlődő hősök formális számonkéréséről van szó, hanem egy olyan, nagyrészt öntudatlan szemlélet kritikájáról, *amely az egyén és a társadalom, a személyiség és a szociális környezet, vagy akár a lét és a tudat kölcsönhatását elmerevíti, s ha rejtve is, de lebecsüli,* vagy amely *nem veszi eléggé számba azokat a személyes és társadalmi erőket, amelyek szüntelenül formálnak és átformálnak.* S ez a szemléleti fogyatékosság egyszersmind *esztétikai hibaforrás* is. *Sarkadi* szörnyetege a maga eredendően rossz, szélsőségesen individualista karakterével végzetszerűen, megváltoztathatatlanul rohan a pusztulásba; a szocialista környezettel, annak alakjaival való írói szembesítés félszeg, eleve alkalmatlan befolyásolására. *Katkó* világosan szocialista tartalmú kritikája is azért veszít hiteléből, mert mindinkább elnagyolja anarchista hősének a térítő-befolyásoló erőkkel való találkozását. *Bárány* regényében a végzetszerűen kialakuló tragédia tanulsága nemcsak a hősök, hanem a tragédia megakadályozására hivatott környezet számára is pusztán az, hogy ki mit *mulasztott. Berkesi* regényében vi-

Digitized by Google

szont az asszony bűnének *jóvátehetetlensége* válik meghatározó elvvé, s hogy megtévedését csak az öngyilkossággal egyenértékű szülés vállalása teheti jóvá, azt roppant bonyolult, esztétikailag is kétséges ok-okozati útvesztő „felállítása" révén kényszerül elhitetni az író. *Galgóczi* regényének hőse kulák támogatással lesz a termelőszövetkezet elnöke. Egyénisége kibontakozik, tisztul, nemcsak megérti, a lehetőségeket, de jellemében, szemléletében átalakulva, bensőleg el is kötelezi magát — eredendő vétsége mégis jóvátehetetlen, s életével kell lakolnia érte. Pontosan: hogy meggyilkolását ne puszta „ténynek", a regény szempontjából merő véletlennek, hanem tragikus bűnhődésnek fogjuk fel, ahhoz bűnének ezt a meghaladhatatlanságát, jóvátehetetlenségét kell feltételeznünk.

Hogy az „előrebocsátás" formája mennyire ezt a determináltságot hangsúlyozza, arra Galambos regénye a legjobb példa, mert ő ezt a „végzet"-dilemmát épp ezen a szerkezeti ponton oldja fel. Bordács „halálát" ugyanis kétszer írja meg: a regény elején mint agyonveretést, halált, pusztulást, hőse gondolatain keresztül: mint az életről, a munkáról való lemondást — s a regény végén, alig néhány szó változtatással, mint az élethez, az emberekhez, az alkotáshoz való ragaszkodás görcsös erőfeszítését. Ez a kitűnő megoldás épp azt példázza, hogy ha feltárjuk az előrebocsátásnak, az „eset"-nek, egy ember agyonveretése tényének hátterét, összefüggéseit, azaz ha a jelenségvilágból a dolgok mélyére hatolunk, akkor az így feltárt igazság már lehetetlenné teszi a kiinduláshoz való visszatérést: a puszta tény igazságát a művészi világnézeti általánosítás teljesebb igazsága váltja fel. Az író forma szerint hazudott, amikor ugyanazt a jelenetet kétszer, kétféleképp, egymásnak ellentmondóan írta meg, de ez a „hazugság" — egy mélyebb, általánosabb igazság hangsúlyozása, az „előrebocsátás" kényszersugallata alól való művészi felszabadulás, amely hatásosan fejezi ki, hogy nem a végeredménytől függ maga az élet, hanem az élet, az emberek, azok aktivitása határozza meg ama „végkifejleteket".

Nyilván nem véletlen, hogy a Rozsdatemető is ebbe az „oknyomozó" regénycsaládba tartozik, s hogy ugyanakkor a körülötte folyó vita középpontjában is az a kérdés állt: nem túlságosan determinált-e a Hábetler-család egész sorsa-élete. S hogy a regényirodalmunkban régebbről lappangó probléma ezúttal került előtérbe, az nem független attól, hogy a konkrét tényből kiinduló riport-módszer imitálása magára a „felfejtésre" is kiterjed, szerző a hely- és személynevek, leírások egyedi konkrétságának hangsúlyozásával szinte mindvégig él; szemmel látható a művészi általánosítás hitelének „áthárítása" a mindennapi valóság közvetlen tényeire. A problémát azonban az okozza, hogy *Fejesnél* ez tudato-

Digitized by Google

ban választott művészi eljárás, olyan módszer, amely szervesen összefügg témájával, hordozza és az írói szándékkal együtt ki is fejezi azt. Ezért kiegészítendőnek érzem azokat a legjobb kritikákat is *(Illés Lászlóét, Komlós Jánosét)*, amelyek elismerik a regény felrázó, mozgósító hatását, de ugyanakkor kárhoztatják azt a leszűkítő módszert, amelynek révén a regény elérte a méltatott, helyeselt hatást. A regénynek ezt a tényleges ellentmondását nem is annyira a művön belül, mint inkább az írói szemlélet, a hozzáállás eredendő, általánosabb szférájában lehet tetten érni, abban, ami — az eddig előadottak alapján — nem csupán Fejesre, de irodalmunkra is jellemző.

Mert az elemzett „előrebocsátó" szerkezet nem csupán a determinista sugallattal függ érezhetően össze, de azt is mutatja, hogy az írói szemléletnek a valósághoz való viszonya alapjában kérdező. Az író ma azzal viszi magával az olvasót: hogyan volt lehetséges ez vagy az az eset, mi történt itt „tulajdonképpen", egyáltalán hol tartunk, mi vesz körül bennünket, milyen is a mi életünk? Nyilvánvaló, hogy a valóságnak ilyen megközelítése mögött történelmi okok is húzódnak, az a sokat és joggal hangoztatott tény, hogy az egyes ember élete csakúgy, mint a társadalomé, súlyos megrázkódtatásokkal terhes változásokon ment át, hogy a feladat: kiismerni magunkat bennük, felmérni a honnan—hová útját. Csakhogy ezt a tájékozódást az írói szemlélet sokban magyarázható, de véglegesnek el nem fogadható korlátozottsága kíséri. Mert a valóság megközelítésének ezt a tragikumból kiinduló, oknyomozó, felderítő formáját, a hozzá tapadó naturalizmust és determinizmust — egyáltalán életünk ábrázolásának ezt a „visszapergetéses" megközelítését — elsősorban nem a valóság, hanem az írói belső hangoltság okozza. Ezt a „formát" nemcsak az teremti, hogy az író valamely jelenség okait deríti fel, hanem az is, hogy önmaga álláspontját ugyancsak tisztáznia kell. Az előrebocsátás művön belüli vallomás az írói látás belső bizonytalanságáról, arról, hogy regénye nem ítélet és álláspont, nem állítás, nem „végeredmény", hanem a bizonytalanság feloldásának is folyamata. S ez már az író és olvasó viszonyát, a szocialista irodalom nevelő, mozgósító szerepét érintő kérdés. Az olvasó meghívottá válik, de nem csupán az élet igazságának, hanem az írói magyarázatkeresés útjának meghívottjává is. Márpedig az életünkre nemcsak kérdező, de azt erőfeszítéseivel, küzdelmeivel napról napra formáló olvasó ezen túl többet is vár az írótól. Csak átmeneti, szűkösebb feltételektől meghatározott priódus, de semmiképpen sem tartós írói szerep lehet az: ugyanonnan, vagy éppenséggel „hátrábbról" indulni, mint ahol az olvasó, mint ahol maga az élet tart. Márpedig ha a kritikus „ellenpróbát" végez, s gondolatban „levágja" az előrebocsátásokat, azaz megszünteti az említett regények „függőbeszéd"-

Digitized by Google

jellegét, nemcsak az derül ki, hogy a „puszta" történetből rendszerint mennyire nem szükségképpen következik a szélsőségesen tragikus kimenetel. A próba arra is rávilágít, hogy ez a „forma", mennyire lényeges eleme ezeknek a regényeknek. Mert tulajdonképpen ez váltja a regény tartalmává a kérdező-felelő magatartást, sugallja azt az olvasónak, vonja be őt is az élet ilyen nemszuverén szemléletébe.

Adott jelenségből kiinduló gondolatmenetünket most már megfordítva és összegezve: regényirodalmunkban a főként kérdező írói magatartás nem csupán egy történelmi helyzet függvénye, hanem egy szubjektív szemléleté is, amelynek számára sok jelenség éppen azért válik kérdésessé, mert egyén és társadalom kölcsönhatását hajlamos egyoldalúan, szkeptikusan látni. A régivel és rosszal szemben mindig jelen van ugyan a szocialista fejlődésre való hivatkozás, de ez mintha nem foglalná magában az igazságnak azt a másik oldalát is, hogy a változás fejlődő tömegeket feltételez. Nem lehet ezt az egyes regényeken belül mint „tematikus teljességet" számonkérni. Arról van szó, hogy ez a beállítottság olyan mozzanatokat összegez az irodalomban jelenséggé, amelyek a valóságban korántsem ilyen súlyúak, s ez az egyoldalúság már társadalmi fejlődésünk lényeges törvényszerűségének figyelmen kívül hagyását jelenti. Másfelől ez a korlátozott valóságlátás ugyancsak jellemzővé tesz olyan esztétikai megoldásokat, amelyek ha egyes esetekben nem is, de a jelenség szintjén már korlátozzák a regény műfajának integritását. S a probléma annál inkább elgondolkodtató, mert a szocialista fejlődés éreztetése máskor és más műfajokban is nem egyszer mint a változásra való képtelenség tragédiája jelenik meg. A Gyáva hősnőjét a szerelem sem volt képes egy életforma narkózisától megszabadítani, *Szabó Magda* Disznótor-ának Paulája is a maga töretlen gőgű dzsentri karaktere szerint az alapvető történelmi változásoktól mitsem befolyásoltatva teljesítette be a maga és mások sorsát; az Elveszett paradicsom is a jóvátehetetlen vétség elkövetése után indult meg, s nem a cselekvés, hanem az elmulasztott lehetőségek „tanulság"-drámája volt. *Rényi Péter* pedig legutóbb épp a Társadalmi Szemlében tette szóvá néhány újabb drámánk kapcsán a jellemek determinista felfogását.

Mutat ez a helyzet némi analógiát az 1953 és 1956 közti prózairodalmunkkal. Akkor vált jelszóvá a „közelebb a valósághoz", került előtérbe a fehér foltokat feltáró riport, s a regényben: életünk aktuális problémáinak morális oldalról való megközelítése és a kisregény. De ez a valóság-közelség nemcsak jelentős eredményeket hozott — ott kísértett mögötte a „tényirodalom", a „jelzésirodalom" ellenzékisége is, amelyet a tényekbe való beleragadás, a művészi-világnézeti általánosítás fogyatékossága kísért.

Ma gyökeresen más és jobb a helyzet. Mégis: nemcsak az

Digitized by Google

eredmények között van folytonosság, hanem — a nagy szintkülönbségen belül — a tehertételeknek is van hasonlóságuk. Az ellenzéki jelleg megszűnt, s mind ritkább a tények távlattalan regisztrálása. De mégis, az akkori „tényirodalomnak" a ma magasabb szintjén mintha még mindig valamely „tanulság"-irodalom felelne meg. Mielőtt irodalmunk erre a „bekötő"-útra tért, helytelen lett volna a kritikának úgynevezett „elvi megfontolásokkal" lezárnia ezt az utat. De ma az élet és vele együtt az olvasó — s számos jelenség azt mutatja, hogy lassan maga az irodalom is — túllép ezen az álláspontón. Az emberek spontánul, természetesen élik és átélik — mert maguk teremtik — szocialista életünk dinamikáját, s ehhez viszonyítva már kevés és egyre kevesebb lesz az a sajátos, determinista magyarázat, amelyet irodalmunk az extrém esetek elemzésével nyújtani tud. Regényirodalmunk nem állhat meg ennél a szerepnél, vagy mondjuk úgy: most már befejezte ezt a feladatát.

Ennek a kérdező írói magatartásnak, ennek a „tanulság"-irodalomnak az elégtelensége nem az elvont igényekkel, hanem az élettel való szembesítés során derül ki. Lassanként az a különös helyzet áll elő, hogy a két világháború közti magyar társadalom idézésében irodalmunk inkább felmutatja a győzelmet, mint napjaink ábrázolásában; ebben az a tragikum összegeződik és halmozódik irodalmi *jelenséggé*, amely pedig nem jellemzője életünknek. Élet és irodalom ilyen összevetésére előre hallható az írói válasz: „A kritika szépíttetni akarja életünket, akadályt akar gördíteni megrázó konfliktusaink ábrázolása elé!" Igaz, volt olyan időszak, amikor az irodalommal szemben a kritika — és nemcsak a kritika — valóban ilyen igénnyel lépett fel. Mai körülményeink közt azonban az olvasóban joggal támad olyan érzés is, hogy a végzetszerűen személyes tragédiákba torkolló konfliktusok eluralkodása jelenti az élet tényleges összeütközései elől való kitérést, a mélyebb életismeretre, nagyobb általánosításra kötelező írói feladat megkerülését.

A régi és az új tartalmában és formájában gyorsan változó küzdelmének vagyunk részesei. Ez a harc a szemünk előtt folyik, s kurta esztendők alatt is gazdasági, politikai és morális tömegeredményekre vezet; milliók mindennapi munkája, személyes áldozatvállalása, a magán- és közéletben tanúsított szüntelen erőfeszítése egy nép mérhető emelkedésévé összegeződik. Életünk konfliktusainak *történelmi természetével* vitázik az irodalom, ha — kritikusan ugyan, de mégis jellemzően — a réginek a végzetszerű győzelmeire teszi a hangsúlyt. A konfliktusok valóban bátor, újszerű megragadása ma nem abban áll, hogy az e harcban elbukottak történeteivel tanítsunk — ez csupán részkérdés, és akarva-akaratlan kitérést jelent a valóság tudomásulvétele elől. Az iroda-

Digitized by Google

lom *egésze* szempontjából az jelenti a valóság torzítását, ha az öntörvényű karakterek lezüllése, az elkövetett hibák tehetetlenségi ereje, a valóságtól elmaradt tudat és életforma tragédiái kerülnek a középpontba. És az hozza magával az összeütközések teljességét, hiteles gazdagságát, ha az életet és önmagukat kínnal formáló emberek pátosztalan küzdelmei válnak az irodalomban is jelenséggé. A realizmus csak korlátozott marad akkor, ha egyoldalúan a közösséggel szemben való érzéketlenség, az attól való elszigeteltség, a magárahagyatottság válogatottan szomorú eseteire irányul a figyelem, s az lesz a teljesebb realizmus, amelynek révén egyén és közösség egymást kölcsönösen és aktívan alakító erejének tipikus rejtelmei tárulnak fel. Ez irodalmunk nagyobb fokú realitás-igényét zárja magába: régi igazság, hogy *pártosság és objektivitás* egymást feltételező, egymást kölcsönösen támogató kategóriák.

•

Minderről nem a regények egy szűkebb csoportja miatt esett szó, s korántsem az igazságtalan általánosítás szándékával. Hiszen a regények egy más hányadát más tulajdonságokkal is fel lehetne sorakoztatni.

Ugyanakkor minden műfajban, a regényben is, kézzelfogható a fejlődésnek az az iránya, amely ennek az állapotnak a túlhaladását jelzi. Márcsak a példaként említett regények időbeli egymásutánja is kínálja azt a felismerést, hogy mennyire szemlátomást gazdagodik, szélesedik a kérdésfeltevések és válaszok tipikussága, általánosító érvénye, társadalmi érdeke, egyén és közösség viszonyának ábrázolása. *Sarkadi, Katkó* egyetlen jellemre kérdező regényeitől ez a folyamat *Berkesi, Galgóczy, Galambos* mind centrálisabb kérdések körül forgó, mind sokoldalúbban motivált regényein át *Fejes* szinte korszakos történelmi oknyomozásáig terjed, s *Darvas* regényében kulminál. A Részeg eső, amelynek első személyben előadott gondolatsora egy öngyilkos temetésén indul el s arra kérdez vissza — kétségtelenül leszármazottja ennek a regénycsaládnak. De éppen azzal haladja meg ezt az eredetet, hogy kérdését nem jellemre, egyes helyzetekre s nem is egy rétegre, hanem nemzeti társadalmunk egészére vonatkoztatja: az általánosítás igénye és mértéke az, aminek révén az analógia ellenére pillanatnyi továbbfejlődésünk irányát jelzi.

Az általánosítás azonban nem pusztán a téma történelmi jellegének függvénye. Prózánkban általában hajlandóság van arra, hogy megmaradjon az életanyag formálásának alsó vagy alsóbb szintjein, megmaradjon a téma belső méreteinél, a legközvetlenebb lehetőségeinél.

Irodalmunk gazdagodik a tények, a helyzetek, a valóságos jellemek ismeretében, s ez mindig forrása és feltétele minden művészi

Digitized by Google

alkotás hitelének. De igen sokszor hiányzik ennek az „anyagnak" a tartalmi-gondolati és művészi felfokozása, az az általánosító eljárás, amely a jellemek, a helyzetek, a konfliktus és a cselekmény életszerű hitelét a mélyreható gondolat hitelének rendeli alá, s ezzel az adott eset érvényét meghatványozza. Az a jó mű, amely az „előadottakat" egyértelműen helyezi a legnagyobb összefüggések távlatába, amely — anélkül, hogy illusztrációvá válna — túlmutat közvetlen jelentésén, s közvetve olyan kérdésekre is választ ad, amelyeket a szűkebb értelemben vett téma látszólag fel sem vet. Az igazi irodalomban mindig benne kell hogy éljen az a törekvés — valahol ez hozza is létre —, hogy az élet egyes jelenségeit az egésznek a részévé tegye, s az adott konfliktusok feltárásával magát a világnézetet is teljesebbé tegye.

Az író szempontjából a kérdés ott dől el: elég egyetemes gondolkodású és érzületű, a közösséggel elég mély kapcsolatot tartó-e ahhoz, hogy a sokak számára lényeges kérdés számára is oly erős problémává váljék, amelyről írnia kell. És ha irodalmunk egyre több eredményt mutat fel a nemzeti történelem lényeges kérdéseinek megragadásában, fejlődésének „következő láncszeme" az kell legyen, hogy az általánosításnak ennél is egyetemesebb szintjén kérdezzen és válaszoljon. József Attila nemcsak nemzete, hanem egész kora ellentmondásait élte meg és fejezte ki, s művészetének az a lényege, hogy választ adott rájuk: nem ezek megkerülésével, hanem ezek világnézeti legyőzésével lett egyetemes alkotóvá, emelkedett világirodalmi rangra.

A szocialista irodalom történelmi nagyságrendjét nem biztosítja és fejezi ki pusztán az, hogy irodalmunk a szocializmust építő társadalmunk életét és problémáit mintegy „leszegzett fejjel" szemléli, s úgy beszél róla — mert a valóság sem ez. A magunk világának építése az egész emberiség jövője; a mi világunkat hitelesen, egyetemesen ábrázolni csak ennek a minden „témát" átvilágító írói tudatnak és felelősségnek jegyében lehet. *Solohov* Emberi sors-a nem egyszerűen egy szovjet polgár áldozatos vagy éppenséggel balszerencsés élettörténetének epikus összegezése, hanem a személyes kiszolgáltatottság általános problémájára adott szocialista válasz, a békés egymás mellett élés ideológiai harcában polemikus felelet az általánosításnak ugyancsak igen magas fokán kifejezett polgári dekadenciára.

Szocialista irodalmunk továbbfejlődésének, eszmei ereje növelésének, de világirodalmi egyenrangúsodásának is záloga az ilyen értelemben vett egyetemesség, amely nem a puszta témaválasztásnak, hanem a világnézet gondolati általánosításának függvénye. Ez pedig megkívánja, hogy irodalmunk ne csak ösztönösen, de tudva is meghaladja, s hasznos átmenetként maga mögött hagyja a szűkösebb valóságlátás korszakát.

Digitized by Google

A mezőgazdasági tudományos kutatás helyzete és feladatai

Írta **Dr. SOÓS GÁBOR**

A szocializmus alapjainak lerakásával társadalmi életünk minden területén jelentősen megnövekedett a tudomány feladata. A VIII. kongresszuson a Központi Bizottság beszámolója megállapította: „A szocializmus gyakorlata maga is tudományos elméleten alapszik és nem valósulhat meg a tudomány támogatása nélkül, a tudomány pedig valójában csak a szocialista társadalom viszonyai közt nyert szabad utat a fejlődéshez."

Ez a megállapítás a mezőgazdaság szocialista átszervezése óta az agrártudományra is teljes egészében érvényes. A kisüzemi gazdálkodás viszonyai között a tudomány eredményei csak nagyon szűk kereten belül érvényesülhettek. A mezőgazdaság szocialista nagyüzemi rendje szélesre tárta a termelés kapuját a tudományosan megalapozott termelési módszerek előtt. Az a keret, amelyet a nagyüzem nyújt a termelés fejlesztésének, csak akkor érvényesítheti kedvező hatását, ha a gazdálkodási módszerek korszerűbbé válnak.

A mezőgazdasági tudományos kutatás a felszabadulás előtt, de különösen a felszabadulás után számos, a nagyüzemekben hasznosítható növény- és állatfajtát nemesített, a termelést növelő és a termelési költségeket csökkentő agro- és zootechnikai, illetve üzemszervezési módszert dolgozott ki. Ezeknek széles körű gyakorlati elterjesztése és hasznosítása most közös feladatuk a mezőgazdasági kutatóknak és a mezőgazdasági termelés dolgozóinak. Az is megállapítható azonban, hogy a mezőgazdasági tudományok művelői számos, a gyakorlatban felmerülő kérdésre még nem adtak választ. Ennek egyrészt az az oka, hogy a kutatómunka nem minden területen tartott lépést a termelés fejlesztésének követelményeivel, másrészt az, hogy az átszervezés gyors üteme, az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek gazdálkodásának fejlődése új, eddig ismeretlen problémákat is felvet a tudományos kutatás számára.

A mezőgazdasági tudományos kutatásnak most az a feladata, hogy *helyesen felmérve a gyakorlat és a népgazdaság igényeit, szellemi és anyagi erőit arra összpontosítsa, hogy gyorsan kielé-*

Digitized by Google

gítse ezeket, és a gyakorlat, a termelés széles körében terjessze el a már elért kutatási eredményeket.

A mezőgazdasági tudományos kutatás fő feladatai

Kormányunk a múlt évben elfogadta a tudományos kutatómunka fő feladataira vonatkozó távlati tervet. Az a 15 fő feladat, amelyet a távlati terv a mezőgazdasági kutatás elé kitűz, azokat a legfontosabb *termelési* és *szervezési* kérdéseket öleli fel, amelyeknek megoldása a *leghatékonyabban* segíti a mezőgazdasági termelés fejlődését. A talajművelésnek és a talajtermékenység növelésének korszerű módszerei, az öntözésnek, a növényvédelemnek, a kenyérgabona, a takarmány- és az ipari növények termelésének korszerűsítése ugyanolyan fontos feladat mezőgazdasági termelésünkben, mint a tudományosan megalapozott nagyüzemi zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelés kialakítása, vagy az állati termékek mennyiségének növelése és minőségének javítása. Ha ezekhez hozzászámítjuk a nagyüzemi szervezés, gépesítés, és az agrárgazdaságtan kutatási témáit, akkor megállapíthatjuk, hogy a távlati kutatási fő feladatok folyamatos megoldása *választ ad a gyakorlatban felvetődő kérdések túlnyomó részére és elősegíti a termelés növelésével összefüggő feladatok sikeres megvalósítását.* A távlati terv teljesítése természetesen hosszabb időt igényel, ezért a mezőgazdasági tudományos kutatás *közvetlen* feladatait *az éves tervek* határozzák meg.

Az első időben sokan kétségbe vonták a kutatómunka éves tervezésének szükségességét és a kutatómunka korlátozását látták ebben. Az elmúlt rövid idő tapasztalatai azonban bebizonyították: *a tervezés éves rendszere segített abban, hogy fokozatosan megszűnjék a kutatás öncélúsága és spontaneitása.* A tervezés levett a napirendről olyan témákat, amelyek már hosszú idő óta sok szellemi és anyagi erőt emésztettek fel, de a termelés fejlesztéséhez csak nagyon kevés segítséget adtak, vagy éppen semmit sem. Kétségtelen ugyan, hogy a tervezés mai rendszere még túlzottan adminisztratív vonásokat is visel magán, de máris lehetővé teszi a kutatási terveknek a mezőgazdaság gyakorlati igényeivel való összehangolását, és segíti a kutatás rendelkezésére álló szellemi és anyagi erők célszerűbb elosztását.

A mezőgazdasági tudományos kutatás feladatainak megállapítása során fontos követelmény az, hogy *helyes arányok* alakuljanak ki, egyrészt az alap- és az alkalmazott kutatások, másrészt a mezőgazdaság különféle szakágazataiban folyó kutatások között. Az alap- és az alkalmazott kutatások arányainak meghatározásában még gyakori az a helytelen szemlélet, amely szerint szinte kizárólag az alkalmazott kutatásokkal kell törődni, mert a mezőgazda-

Digitized by Google

sági termelés nagyon sok kérdésére így adhat gyorsan választ a tudomány. Aki ezt vallja, az elfelejti, hogy ha nem a kellő arányban fejlesztjük az alapkutatásokat (a genetikai, a biológiai, az élettani, a biokémiai stb. kutatást), akkor az alkalmazott kutatások fejlődését is meggátoljuk, mert ezek az alapkutatások eredményeit használják fel. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az alapkutatás-jellegű biológiai kutatásokban nagy tartalékai rejlenek a termelés fejlesztését szolgáló újabb eredmények elérésének. Nehéz ugyan *előre* megállapítani a két kutatási ágazat közötti arányt, de ha figyelembe vesszük a kutatás előtt álló feladatokat és ennek tükrében az alkalmazott és az alapkutatások összefüggését, akkor nem tévedhetünk az arányok meghatározásában.

Amikor a kutatás arányait kialakítjuk, akkor a távlati tervben szereplő *fő feladatok és a tájjellegű, helyi igények helyes arányát* is szem előtt kell tartanunk. Ma a mezőgazdasági kutatásra fordított szellemi és anyagi érték 75—80 százalékát a távlati tervben szereplő fő feladatokra fordítjuk. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ez az arány nem ad a szabad kutatáshoz elegendő eszmei és anyagi erőt a gyakorlatban felmerülő új kérdések gyors megoldására. Hogy ezt a problémát megoldjuk, átmenetileg a kutatás személyi és anyagi kereteinek nagyobb részét kell meghagynunk a mezőgazdasági termelés időközben felmerülő igényeinek kielégítésére.

Ma még a mezőgazdaság *szakágazataiban folyó kutatások között is* vannak bizonyos aránytalanságok. Így az állattenyésztési, a takarmányozási, a gépesítési és a kemizálási kutatás, továbbá a kertészeti kutatás egyes ágazatai viszonylag elmaradottabbak. Ezek az aránytalanságok viszonylag rövid idő (két-három év) alatt megszüntethetők a kutatás fejlesztésére fordított anyagi eszközök helyesebb elosztásával. Ezt célozza az új állattenyésztési kutatóintézet, az új gépkísérleti intézet építése, a baromfitenyésztési kutatás bővítése stb.

A mezőgazdasági kutatás terveinek kialakításánál nem szabad figyelmen kívül hagyni a külföldi eredmények kipróbálásában és alkalmazásában, valamint a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségeket. A kutatás korszerűsödése és kiszélesedése, a tudományos munkára fordított szellemi és anyagi erő állandó növelését igényli. Ez a tény nem teszi lehetővé, hogy minden ország — különösen az olyan kis ország, mint hazánk — minden kérdéssel önállóan foglalkozzék. Ezért fokozott figyelmet kell fordítani a külföldi tudományos eredmények tanulmányozására és kipróbálásuk után a viszonyaink között eredményesen alkalmazhatóknak a felhasználására. Nagy tartalékok vannak még a KGST-országok között kialakítható tudományos munkamegosztásban, közös kutatóhelyek létesítésében és az elért eredmények kölcsönös kicserélésében.

Digitized by Google

Ezen a téren már vannak ugyan kezdeti eredmények, de teljes kibontakozásukig még sok a teendő.

A kutatási feladatok helyes meghatározása és arányosítása mellett fontos feltétele az eredményes munkának az, hogy *a témák helyesen legyenek elosztva a kutatóhelyek között és a kutatómunka jól legyen koordinálva.* A mezőgazdasági kutatást — ugyanúgy, mint a népgazdaság egyéb ágazataiban folyó kutatómunkát — még a legutóbbi időkig is a szétaprózottság és sok esetben az összehangoltság hiánya jellemezte. A távlati kutatási tervek kialakításának és a kutatás éves tervezési rendszerére való áttérésnek eredményeként csökken a kutatási témák száma, és kezd kialakulni az a helyes rendszer, hogy ugyanazzal a kutatási témával kevesebb kutatóhely foglalkozzék, de nagyobb eszmei és anyagi erőt fordítson rá. Így pl. a legutóbbi időkig csaknem minden növénytermesztési kutatóintézet foglalkozott a kukoricanemesítés és termesztés kérdéseivel. Ma viszont három fő kutatóhely — Martonvásár, Szeged és Keszthely — van megbízva azzal, hogy ellássa a kukorica komplex kutatási feladatait. Hasonló a helyzet a búzatermesztés és az egyéb főbb témák kutatásának tekintetében is. Egyes kutatóknál azonban még mindig kísért bizonyos öncélúságra és elaprózódásra való törekvés, és sajnos, itt-ott még megvan az a szemlélet is, hogy foglalkozzék csak minél több kérdéssel egy-egy kutató, mert így a sok téma közül az egyikben majd csak sikerül eredményt elérnie. Ez azonban inkább szerencsejáték, mint módszeres kutatás.

A kutatási feladatok és a kutatómunka összehangolásában igen nagy a szerepük a *fő feladatokat koordináló bizottságoknak.* Még csak egy esztendeje annak, hogy ezek a koordináló bizottságok működnek, de máris megállapítható, hogy a helyzet felmérésével, a kutatási témák helyes elosztásával és a kutatóhelyek közötti összehangolásával számottevő segítséget nyújtottak az eredményesebb kutatómunka megalapozásához. A koordináló bizottságok további feladata — a témák kiválasztásán és a koordináláson kívül — a kutatási módszerek összehangolása és a kutatási eredmények szintetizálása, összesítése. Így a népgazdaság is, a tudomány is gyorsan kap választ arra a kérdésre, milyen a tudományos munka helyzete egy-egy kutatási fő feladat tekintetében, s melyek azok a további feladatok, amelyeket még el kell végezniük a kutatóknak. Az eredményesen működő koordináló bizottságok egyben a tudományos munka minőségi javításának és eredményesebbé tételének fő vitafórumaivá is lehetnek.

A kutatómunka hatékonyságának növelése

Ha helyesen, a népgazdaság igényeivel megegyező módon vannak kijelölve a mezőgazdasági kutatás témái, akkor ezek meg-

Digitized by Google

határozzák a tudományos munka irányát. Hogy azonban a tudomány minél gyorsabban és megbízhatóbban adjon választ a gyakorlat kérdéseire, ahhoz *növelni kell a kutatómunka hatékonyságát.*

A felszabadulás óta a többszörösükre növekedtek a mezőgazdasági kutatás személyi és anyagi feltételei, de mégsem mondhatjuk, hogy arányban állnak a szocialista átszervezés után jelentősen megnövekedett feladatokkal.

A mezőgazdasági kutatás jelenleg is sok kiváló, idősebb és fiatalabb tudóssal rendelkezik, ezeknek szellemi értékei azonban gyakran nem tudnak maradéktalanul kibontakozni. Ennek az az egyik fő oka, hogy *a technikai munkatársak alacsony aránya* csökkenti a kutatómunka termelékenységét. A technikai munkatársakkal való ellátottság ma olyan, hogy 1 kutatóra 1,4 technikai munkatárs jut, holott az volna a kívánatos, hogy egy-egy kutató három, négy, sőt a kutatás jellegétől függően ennél több technikai munkatárssal is rendelkezzék. Ebben a helyzetben gyakran technikai munkára kell fordítani a kutatók erejét, ez pedig nem gazdaságos, és gátolja azt, hogy nagyobb kutatási területet lehessen átfogni és gyorsabb eredményeket elérni.

A korszerű műszerezettség hiányosságai is fékezik a kutatómunka hatékonyságának növekedését. A korszerűsítése, a megbízhatóbb és átfogóbb eredmények elérése ma már sokkal több kísérlet, vizsgálat elvégzését és feldolgozását igényli, mint ezelőtt. A mezőgazdasági kutatóintézetek jelenlegi műszer-ellátottsága azonban még sok tekintetben elmarad az új követelményektől. Pl. hiányoznak a korszerű, gyors és nagyszámú elemzést lehetővé tevő fehérjevizsgáló berendezések, holott a takarmányozás, a fehérje-ellátás megjavítása legfontosabb feladataink közé tartozik. Lassítja az adatfeldolgozást és növeli a hibalehetőségeket a korszerű számológépek hiánya. Emiatt számos kutatóhelyen egész évek adatanyaga hever feldolgozatlanul, holott a hiányzó számológép értéke csak egy kis töredéke az adatokban rejlő szellemi és anyagi értéknek. Jogos az az ellenvetés, hogy a műszerellátás javítása tekintélyes mennyiségű devizát igényel, de a KGST-országok közötti kölcsönös segítségnyújtás és a gyártás helyes megosztása ezen a téren is gyors javulást eredményezne és a kapitalista importtól is mentesítené a szocialista országokat.

Az is csökkentené a mai nehézségeket, ha gyorsabban haladna előre a kutatóhelyek közötti munkamegosztás és koordináció. Ezzel a műszerezettség színvonala is javulna, s különösen a műszerkihasználás. Sajnos, sok kutatóhelyen még megvan az arra való törekvés, hogy mindennel teljesen ellássák magukat, s ez a műszerállomány elaprózódását és rossz kihasználását okozza. A mezőgazdasági tudományos kutatás irányítóinak is jobban kel-

Digitized by Google

lene törekedniük arra, hogy több kutatóhely igényét kielégítő műszer- és feldolgozó központok alakuljanak ki.

A kutatómunka hatékonysága nagyrészt attól függ, hogy *világnézetük alakításában és tudásuk fejlesztésében lépést tartanak-e a tudomány művelői a gyorsan növekvő követelményekkel.* Pártunk VIII. kongresszusának határozata a tudományos kutatómunkára vonatkozóan megállapítja: „A marxista világnézet tért hódított, de még nem vált minden területen a tudományok művelésének általánosan elfogadott világnézeti és módszertani alapjává." Örvendetes, hogy a mezőgazdasági tudományos kutatók mind nagyobb mértékben kapcsolódnak be a szervezett marxista—leninista oktatásba, ezért a nagyobb figyelmet most a tanulmányi anyag elsajátítása és alkalmazása igényli. A szocializmus és a tudomány szoros kölcsönhatásából következik, hogy aki nem ismeri és munkájában nem érvényesíti a marxizmus—leninizmust, gazdaságpolitikai céljainkat, az nehezen tudja tudományos munkásságával követni a szocialista társadalom építése során egyre növekvő igényeket.

A tudományos kutatók szakmai ismereteinek bővítése a mezőgazdasági tudományok előrehaladásának kulcskérdése. A képzettség mérőeszköze ezen a téren: a tudományos fokozatok, az egyetemi doktori, a kandidátusi, a „tudományok doktora" cím megszerzése. Az agrártudományok művelői teljes egészében kihasználják az állam által megadott lehetőségeket, a keretszámokat, sőt az adott keretek már nem is elégítik ki az igényeket. Ebből olyan visszás helyzet adódik, hogy nem adjuk meg a lehetőséget azoknak a tudományos fokozatoknak a megszerzéséhez, amelyek pedig a munkaköri előléptetések feltételeként elő vannak írva. A tudományos minősítések kidolgozás alatt álló új rendszere bizonyos mértékben segít ugyan ezen, de még mindig nem oldja meg a kutató-utánpótlásnak a tudományos minősítésre vonatkozó igényét.

A külföldi eredmények megismerése sok lehetőséget ad a tudományos kutatóknak ismereteik bővítésére, s ezzel munkájuk hatékonyságának növelésére. Ma a világ szakirodalma túlnyomórészt már hozzáférhető kutatóink számára, és ha még nem is az igényeknek megfelelő mértékben, de évről évre nő a külföldi tanulmányutak lehetősége is. E lehetőségek kihasználásának azonban mind nagyobb akadályává lesz — különösen a fiatal kutatók egy részénél — a nyelvtudás hiánya. A tudományos kutatómunkához nélkülözhetetlen a tudományág nemzetközi helyzetének és eredményeinek az ismerete, ehhez pedig elengedhetetlen a nyelvtudás. Az is elősegítheti a mai problémák megoldását, ha több évre előre, a személyi kijelöléssel együtt megtervezzük a külföldi tanulmányutakat, s feltételként — a szaktudáson kívül — a nyelv-

Digitized by Google

ismeretet is kikötjük. Egy-két évi komoly nyelvtanulással már akkora nyelvismeretet lehet szerezni, amely elegendő a sikeres, önálló külföldi munkához. A külföldi tanulmányutak többségükben nem lehetnek rövid látogatások. Csak akkor érhető el eredmény, ha a tanulmányút részvevője — szűkebb kutatási szakterületére korlátozva magát — hosszabb időt (hónapokat, sőt egy évet is) kutatómunkával tölt el a témájában legeredményesebb munkát végző intézetben. Ez a fiatal kutató-utánpótlás nevelésének egyik fontos módszere. Az utóbbi években ezen a téren is számottevő segítséget nyújt a KGST-ben együttműködő országok egyre bővülő kutatócseréje, s a jövőben még nagyobb gondot kell fordítanunk ennek a lehetőségnek a kölcsönösségen alapuló kihasználására.

A VIII. pártkongresszus határozata pontosan megjelöli a fiatal kutatók képzésével kapcsolatos feladatokat: „A fiatal kutatók képzését és tudományos előrehaladását tervszerűbbé kell tenni és össze kell hangolni a szocialista építés igényeivel. Az idős, tekintélyes tudósok megtisztelő feladata, hogy minél több tehetséges fiatal kutatónak adják át gazdag tapasztalataikat, minél több kiváló tudóst neveljenek a magyar tudomány, a magyar nép számára." Mezőgazdasági tudományos életünknek egyik hiányossága az, hogy a felszabadulás után *kevés tekintélyes tudós mellett alakult ki fiatal kutatókból álló iskola.* Ezért gyakran gondot okoz a fontosabb tudományos munkakörök és vezető helyek betöltése. Ennek a hibának egy időben az idősek és a fiatalok közötti féltékenység volt az oka. Mind nagyobb körben terjed el azonban az a felismerés, hogy a mezőgazdasági kutatás megnövekedett feladatainak megoldására nélkülözhetetlenül szükség van minden alkotni vágyó és eredményeket elérő emberre.

A tekintélyes tudósok melletti iskolák kialakulását ma már inkább a szűk pénzügyi és létszám-keretek akadályozzák. Kutatói gyakorlat nélkül nehéz kiválasztani az egyetemi tanulmányaikat befejező fiatal szakemberek közül azokat, akik hivatásuknak érzik a tudományos munkát és főleg azokat, akik alkalmasak is erre. A termelő üzemekben dolgozó fiatal szakember-gárda legjobbjai csak ritkán választják a kutatói munkát, mert ez kezdetben kisebb jövedelmet nyújt. Ezért lehetőséget kellene adni arra, hogy több kutató-gyakornok kerüljön az idős, tekintélyes tudósok mellé. Ez elősegítené azt, hogy valóban a munka szerinti kiválasztás alapján alakuljon ki a tudós-utánpótlás. Sok országban jó eredményeket hozott ez a gyakorlat. Így pl. a Szovjetunióban egy-egy kutatóhelyre általában három embert választanak ki, és több éves munka után választják ki közülük a tudomány művelésére legalkalmasabbakat. Az eltöltött idő azok számára sem vész kárba, akik nem maradnak a kutatás területén, hiszen képzettebbek lesz-

Digitized by Google

nek a szakmában és sikeresebben dolgozhatnak a gyakorlati munkaterületen.

A kutatómunka hatékonyságának növelésében nagy szerepe van a *kutatói kollektíva kialakításának* és az *anyagi érdekeltség* érvényesítésének. A tudomány rohamos fejlődése nem teszi lehetővé, hogy *elszigetelten* eredményes munkát végezzen egy-egy ember. Az alap- és alkalmazott kutatások kölcsönhatása, a kutatási témák koncentrálása, a korszerű műszerek, a nagyobb kutatói kollektívák kialakulását igénylik.

A mezőgazdasági kutatók anyagi és erkölcsi megbecsülése igen sokat emelkedett. Kormányhatározat mondja ki, hogy aki új fajtákat állít elő és korszerű növénytermesztési vagy állattenyésztési módszereket dolgoz ki, az a fajták és módszerek kipróbálása, illetve állami elismerése után jutalomban és jutalékban részesül. Az utóbbi években a legjobb eredményeket elért tudományos kutatók csaknem félmillió forintot kaptak. Ez a jutalmazási rendszer további ösztönzést ad új, még nagyobb tudományos eredmények elérésére.

A tudomány eredményeinek elterjesztése a gyakorlatban

A tudomány igazán csak akkor tölti be fontos szerepét, ha gyors és megbízható választ ad a gyakorlat által felvetett kérdésekre, s eredményei a termelésben érvényesítik hatásukat, azaz: ha valóban termelőerővé válik.

A tudomány művelőire igen nagy felelősséget ró az, hogy *melyik kutatási eredmény széles körű bevezetését ajánlják a termelő üzemeknek.* Sajnos, a közelmúltban gyakran előfordult és szórványosan még most is tapasztalható, hogy meg nem alapozott módszereket javasoltak széleskörű bevezetésre (pl. a tehenek naponként 3—4-szeri fejését, a fejőstehenek szabadtartásos rendszerét stb.). Az ilyesmi nemcsak anyagi károkat okoz, hanem akadályozza is a tudományos eredmények elterjesztését, mert ilyen tapasztalatok után a tudományosan megalapozott módszereket is fenntartással fogadják a termelő üzemek.

Ma már olyan területi, üzemi bázis áll a mezőgazdasági tudományos kutatás rendelkezésére, amelynek kihasználásával megbízhatóan ellenőrizhetők a kutatás eredményei és gyakorlati bevezetésük lehetősége. Minden kutatóhelynek megvan a kísérleti tere, épülete, felszerelése arra, hogy pontos mérések és azok feldolgozása alapján állapítsa meg: eredményesebb-e, értékesebb-e az eddig ismerteknél az új termelési módszer, fajta stb. A kisparcellás kísérletekben bevált módszerek *csak megbízható és sikeres nagyüzemi kísérletek után* ajánlhatók bevezetésre. A mezőgazdasági kutatóintézetek kísérleti gazdaságai és bázisüzemei többségük-

Digitized by Google

ben — egyes, még rendezetlen kérdések ellenére is — alkalmasak arra, hogy megbízható értékelést nyújtó nagyüzemi kísérleteket végezzenek el. Azok a kutatási eredmények pedig, amelyek a *nagyüzemi kísérletben* is beváltak, már nyugodtan ajánlhatók a gyakorlat számára. Ezeknek az eredményeknek széles körű, bemutatással összekapcsolt elterjesztésére hivatott a több mint 200 bemutató állami gazdaság és termelőszövetkezet. Az új módszerek kipróbálásának ez az útja nemcsak a hazai kutatási eredményekre vonatkozik, hanem a külföldön kidolgozott termelési módszerekre, illetve nemesített fajtákra is. A mezőgazdaságban a külföldi kutatási eredmények sablonos, receptszerű lemásolása éppen olyan veszedelmeket rejt magában, mint a kellőképpen meg nem alapozott hazai kutatási eredmények idő előtti elterjesztése.

A kutatási eredmények elterjesztésénél igen sokszor az a helytelen gyakorlat alakul ki, hogy csak az új módszereket ismerik el tudományos eredményekként, és csak ezeknek az elterjesztésével törődnek, gyakran még akkor is, ha üzemi megalapozottságuk és feltételeik hiányoznak. Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a mezőgazdasági termelés alapvető és korszerűbb módszerei elválaszthatatlan, szerves összefüggésben vannak egymással. Azt se felejtsük el, hogy *a mezőgazdasági termelés alapvető agro- és zootechnikai módszerei is a tudomány eredményei.* A talaj mélyművelési rendszere, a helyes istállótrágyakezelés és felhasználás, a jó vetőágy és az optimális növényszám kialakítása stb., mind olyan alapvető agrotechnikai eljárás, amelyet a tudomány dolgozott ki évtizedekkel ezelőtt és ajánl azóta is a gyakorlat számára. Ez azt is jelenti, hogy a tudományos kutatás új eredményeinek bevezetése csak akkor járhat sikerrel, ha az alapvető módszerek biztonságos betartására alapozzuk. Pl. a nagy adagú műtrágyázás módszerének bevezetése nem hozhat teljes sikert a talajművelés helyileg legmegfelelőbb mélyművelési rendszerének következetes betartása nélkül. A baromfitartásban sikertelenséget okoz, ha intenzív tojóhibrideket állítunk be a termelésbe anélkül, hogy a hagyományos fajták tartásához szükséges alapvető, de tudományosan megalapozott higiéniai rendszabályokat betartanánk.

A tudományos kutatás eredményeinek bevezetésekor az *üzemi adottságokat* is előrelátással és gondos elemzéssel kell felmérni. Csak ott lesz jó az eredmény, ahol az eddig elért termelési színvonal, a szakmai és anyagi felkészültség alkalmas arra, hogy az új, de egyben bonyolultabb technológiát és szervezési módszert bevezessék. De nagyon bizonytalan alapokon nyugszik pl. az öntözéses termesztés bevezetése az olyan mezőgazdasági üzemben, amelyben a „száraz" gazdálkodás alapvető szabályait sem tartják be következetesen, vagy már ehhez sem volt elegendő szerves- és műtrágya. Hasonlóképpen az is hiba, ha olyan üzemben ajánlunk

Digitized by Google

korszerű hibrid pecsenyecsibe-nevelést, ahol nincs megfelelő épület, felszerelés, takarmány, szakember és szakmunkás.

Számos példa bizonyítja, hogy a mezőgazdasági tudományok eredményeinek elterjesztésében kerülni kell minden sablonosságot. Azért is ügyelnünk kell erre, mert állami gazdaságaink és különösen termelőszövetkezeteink gazdálkodási színvonalában, felszereltségében, szakvezetésében még igen nagyok a különbségek. A tudomány eredményeinek elterjesztésében nem szabad figyelmen kívül hagynunk és a szakpropagandában is következetesen tekintetbe kell vennünk ezt.

Amikor egy-egy termelési módszert ismertetünk, vagy egy-egy növényfajtát ajánlunk, pontosan meg kell mondanunk, hogy ennek sikeres bevezetése, illetve termesztése milyen *anyagi és szakmai feltételeket* kíván meg az üzemtől. A lucernaszéna betakarításánál pl. a hagyományos módszert mind inkább felváltják a korszerűbb eljárások — állványos, hideglevegős kazlas, vagy forrólevegős —, de ezek a módszerek más-más üzemi felkészültséget is igényelnek, s ha bevezetésüket ajánljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt.

Sokáig vitatott kérdés volt, hogy kinek a feladata a tudományos kutatási eredmények elterjesztésének szervezése és irányítása. Sokan úgy vélték, hogy ez túlnyomórészt a kutatók dolga, s ehhez az igényhez mérve a kutatók tevékenységét, a tudomány művelőit sok elmarasztalás érte. Véleményünk szerint akkor járunk el helyesen, ha a mezőgazdaságban dolgozók összességének az ügyévé tesszük ezt a munkát, és összehangolva állapítjuk meg, hogy kinek mi a feladata. Kétségtelen, hogy a mezőgazdasági tudomány művelőinek oroszlánrészt kell vállalniuk belőle. Egyetlen kutató sem elégedhet meg munkájával akkor, ha annak eredményei *csak a tenyészkertben vagy a laboratóriumban maradnak* és nem éreztetik hatásukat abban, hogy több, jobb és olcsóbb mezőgazdasági termék terem. Az a kutató, aki nem törődik kutatási eredményeinek alkalmazásával, az megfosztja magát attól a lehetőségtől, hogy a gyakorlat problémáit megismerve, még eredményesebbé tegye kutatómunkáját. A kutatónak elsőrendű érdeke tehát, hogy személyesen is közreműködjék kutatási eredményeinek üzemi bevezetésében, s közvetlen eszmecserékkel és a szakirodalom útján minél több szakembert ismertessen meg a tudományosan megalapozott módszerekkel és alkalmazásukkal.

Az állandóan fejlődő technikát és növekvő anyagi alapokat csak az az üzem tudja hatékonyan kihasználni, amely helyesen hangolja össze ezt a technikát és anyagi eszközöket a termelési módszerekkel és a korszerű üzemszervezéssel. Ehhez pedig az üzem szakembereinek arra kell törekedniük, hogy megismerjék és alkotó módon hasznosítsák a tudomány által elért újabb ered-

Digitized by Google

ményeket. A termelőüzemek vezetői, szakemberei és dolgozói jobban ki tudják használni üzemük anyagi eszközeit akkor, ha párosítják ezeket a viszonyaik között eredményesen alkalmazható gazdálkodási módszerekkel. Ennek pedig az az elengedhetetlen feltétele, hogy az agro- és zootechnikai módszereknek, technológiáknak az anyagi és szakmai felkészültséggel összehangolt programozása elválaszthatatlan része legyen az üzem éves termelési és pénzügyi tervének. Ez előrelátást és biztonságot ad a munkában, s lehetővé teszi, hogy idejében készítsük szakmailag is fel a termelésben dolgozókat az egyes munkafolyamatok tudatos elvégzésére. Sajnos, a termelést közvetlenül irányító egyes szakemberek *nem eléggé törődnek szaktudásuk állandó fejlesztésével*, s egyes üzemi vezetők sem adják meg az ehhez szükséges segítséget. Előfordul, hogy az egyetemi vagy technikumi levelező képzésben résztvevőknek nem adják meg a nekik törvény szerint járó tanulmányi szabadságot, s hogy nem küldik továbbképzésre az üzemben dolgozó szakembereket, mert azt mondják: „Tudnak ők már mindent!" Az ilyen „takarékosság" nagyon nagy árat követel, és sokszor a gazdálkodás fejlődésének is gátjává válik.

A tudomány eredményeinek hasznosításában a legfőbb tennivaló és felelősség *a mezőgazdaságot irányító szervekre hárul.* A népgazdaság szükségleteinek kielégítését szolgáló tudományos témák kitűzésétől a kutatás eredményeinek gyakorlati felhasználásáig terjedő folyamat, szinte minden lépcsőfokán, a vezető szervek irányító és szervező munkáját igényli. Ezeknek a szerveknek kell — a maguk feladatköre vagy működési területe szerint — szervezett keretbe fogniuk és meghatározott irányba terelniük a különböző szervek és személyek tevékenységét. A mezőgazdasági tudományos eredmények elterjesztésének és alkalmazásának elősegítésére sokféle módszert és eszközt használhatunk fel.

A szakismeret-terjesztés fő módszerei: az *írásos* — a szakkönyvekkel, szakfolyóiratokkal végzett — és a *szóbeli* — a rádióval, a televízióval folytatott — szakpropaganda. Ennek szervezete és kiadványai ma már a mezőgazdaság egész területét felölelik, módszerük és tartalmuk — különösen a szocialista átszervezés befejezése óta — nagyot fejlődött. Ma már elsősorban arról kell gondoskodni, hogy a szakpropaganda is *legyen összhangban a mezőgazdasági termelés fejlesztésének fő céljaival*, s ne csak a szakemberek szűkebb rétegéhez szóljon, hanem *a mezőgazdaság minden dolgozóját tanítsa*, hiszen enélkül elképzelhetetlen a termelés fejlesztése. Helyes és eredményes kezdeményezések a mind nagyobb számban megjelenő, népszerű, de szakmai igényességgel megírt rövidebb szakkönyvek (pl. a Magyar Mezőgazdaság kiskönyvtár-sorozata), vagy a Televíziónak a szakmunkás-képzésről szóló adásai.

Digitized by Google

Többet kell törődnünk az egyes *szakpropaganda-szervek munkájának összehangolásával*, tervszerűbbé tételével, mert ez fontos feltétele annak, hogy e szervek a termelés *fő kérdéseinek* megoldását segítsék elő. Így érhető el az is, hogy *szakpropagandánk ne olyan „szakmai szenzációk"-kal foglalkozzék*, amelyeknek sokszor hiányos a tudományos megalapozottságuk ,vagy még nincsenek meg széles körű bevezetésüknek a feltételei.

A tudományos eredmények elterjesztésének nélkülözhetetlen módszere a *szakoktatás és szakember-továbbképzés állandó korszerűsítése*. Az oktatási reformról szóló iskolatörvény végrehajtása során már vannak jelentős eredmények a tananyag korszerűsítésében, az oktatás és a gyakorlat kapcsolatának szorosabbá tételében. Ez a munka azonban állandó jellegű, s csak akkor lesz eredményes, ha a szakoktatás kellőképpen figyelembe veszi a fejlődő mezőgazdaság igényeit, korszerűen képzett szakembereket és szakmunkásokat nevel, és az oktatók felkészültsége — mind világnézetük, mind szaktudásuk szempontjából — lépést tart társadalmunk növekvő igényeivel.

A jövőben a *szakmai tanácsadásban* rejlő nagy lehetőségeket is jobban ki kell használnunk. Ma még nem alakultak ki ennek a legjobb formái és módszerei. Annyi azonban már bizonyos, hogy a minden felelősség nélkül adott „jótanácsok" nem hatékonyak, mert ha a tanács nem hozza meg a remélt eredményt, akkor a tanácsot adó többnyire elkerüli a „megsegített" üzemet. Az ilyen rendszer sem a tudomány jó hírnevének, sem a termelés fejlődésének nem használ. Hatékonyabbnak bizonyult az egyes szakértők kétoldalú megállapodásán alapuló szaktanácsadás, az „erősebb segítse a gyengét"-mozgalom szakmai vonatkozású munkája. Tovább kell fejleszteni a mezőgazdasági üzemekkel termelési vagy szállítási szerződéses viszonyban álló vállalatok, üzemek, intézetek szakembereinek kötelező és felelős szaktanácsadó munkáját az általuk képviselt szűkebb növénytermelési vagy állattenyésztési, illetve állattartási ágazatokban.

•

A mezőgazdasági termelés nagyarányú fejlesztése megtisztelő feladatokat ró a tudomány művelőire. Bizonyos, hogy a mezőgazdasági tudomány fejlődésére fordított és állandóan növekvő anyagi eszközök, a kutatók hozzáértésével és hivatásérzetével párosulva, a mezőgazdasági tudományos munkának olyan újabb sikereit eredményezik, amelyeknek hatása több, jobb, olcsóbb mezőgazdasági termékben jelentkezik majd.

Digitized by Google

„Fényes" kapitalizmus, „szürke" szocializmus

Néhány évvel ezelőtt Magyarországon járt egy nyugati újságíró. Látogatásáról írt, egyébként nem rosszindulatú cikkeiért egyik napilapunk megrótta, mert Budapestet sötét városnak találta.

Akkor is úgy éreztem, ma is úgy látom, túlzott volt az érzékenység. Elvégre nem tragédia, ha valaki a budapesti Nagykörutat ostornyeles lámpáival együtt sem találja ugyanolyan világosnak, mint a bécsi Kärtnerstrassét, a római Via Venetót, a brüsszeli Grande Place-t, a párizsi Champs Elysées-t, a londoni Piccadilly Circust. Nem is beszélve a New York-i Broadway-ról.

És megfordítva. Nem hiba, ha valaki a Nagykörútról elindulva az említett fővárosok központját a mienkénél fényesebbnek látja. Az sem hiba, ha ebből következtetéseket is levon. Annál kevésbé, mert bizonyos következtetéseket korábban már magunk is levontunk. Hiszen csak nemrégiben vonult be a neon a Nagykörútra, s ugye emlékszünk, milyen boldogok voltunk. (Éppen innen eredt az említett napilap érzékenysége.)

A hiba annál kezdődik, aki messzemenő következtetéseket von le abból, hogy a Nagykörút még mindig nem olyan fényes, mint a Kärtnerstrasse. Aki nem idézőjelben, hanem feltétel nélkül állítja szembe a „fényes" kapitalizmust és a „szürke" szocializmust.

Az összehasonlítás nagyon is természetes igyekezet. Persze, nagyon fáradságos is. Közgazdászoknak, gondolom, nem sokkal kevésbé, mint turistáknak. Nincs pontos átszámítási kulcs. Nincs közös nevező. S vannak olyan értékek és hiányosságok, amelyeket nem lehet anyagi mutatókkal mérve összehasonlítani.

Hogy elsősorban mégis ezeket próbálom meg összevetni, az semmiképpen sem jelenti azt, hogy másodlagosnak tartom az életszínvonal alakulását. Fontosságát az is mutatja, hogy a mi politikusainkat és közgazdászainkat mennyire foglalkoztatja ez a kérdés, s hogy az övéik egyre szívesebben hallgatnak róla, különösen a perspektíváról.

•

De maradjunk egyelőre a „fényességnél", amely este a neonok tömegében, nappal a kirakatok, különösen a belvárosi kirakatok szinte határtalan választékában mutatkozik meg.

Digitized by Google

Ez a választék helyenként valóban határtalan. John Gunther, ismert amerikai újságíró, Amerikáról szóló könyvében úgy emlékszik meg New Yorkról, mint arról a városról, ahol minden kapható. S ha a nyugat-európai városok nem is vetélkedhetnek ebben New Yorkkal, az amerikai sokféleséget pótolja az európai ízlésesség.

Ez valóban a fényes oldalhoz tartozik. Akkor is, ha tudjuk, hogy a belvárosok üzletei elsősorban nem a belföldi lakosságnak, illetőleg a turistákon kívül csak a belföldi lakosság egy elenyészően csekély részének szolgálnak.

Igaz az is, hogy kapitalista országokban a luxusárukat kínáló luxusüzleteken kívül is általában sokkal nagyobb a választék, mint akármelyik szocialista országban. Persze, ez nem mindenben követendő példa. Lehet, hogy a vásárlót nem érdekli a piac kapitalista anarchiája, egyszerűen örül annak, ha sok áru között válogathat. Talán nem is érdekli őt az, hogy a változatosságra, az újszerűségre való törekvés versenyét egyre inkább csak a „nagy üzlet" bírja pénzzel és szusszal, hogy az önálló kisiparos és kiskereskedő egyre ritkább jelenség a kapitalizmusban, hogy a kisember minden vonatkozásban a nagytőke függvényévé lesz. Lehet, hogy mindez nem érdekli mindaddig, amíg kielégítő az áruk választéka és minősége.

Csakhogy a választék növekedésével együtt jár a minőség romlása. Mindezt tudomásul véve, a nyugati országokban általában a rövid életű, gyorsan változó divatú árucikkek felé tart az ipar és a kereskedelem. Tervgazdálkodással dolgozó országok semmiképpen sem tarthatják követendő példának az ilyen versenyt. Az ésszerűség adta határokon belül természetesen a választék bővítése, a különböző igények kielégítése nálunk is csaknem olyan fontos dolog, mint az ellátás folyamatosságának biztosítása. Mindez nagyon is természetes és egyre jobban kielégített követelmény hazánkban is, más szocialista országokban is, bizonyítékául annak, hogy ami a kapitalizmus fényességében értelmesen vonzó, az a szocialista országok tervezésétől sem idegen.

Mindezek olyan általános igazságok, amelyeket arányaiban talán pontosabban érez az, aki huzamosabb ideig élt a kapitalista Nyugaton, s aki így a gyakorlatban tudja kiválogatni a kapitalizmus „fényéből" azokat az elemeket, amelyekre odahaza is szükség van.

•

S ami a fény mögött van? Ami sokszor nem, vagy csak nagyon halványan látszik a távoli szemlélőnek, az alkalmi látogatónak? S ami sokszor nagyon is megszokott és már fel sem tűnő a „fényes kapitalizmus" árnyékában élőknek?

Mindez nagyon változó, attól függően, melyik kapitalista országot tekintjük. Mert vannak közöttük, ha nem is alapvető, de erősen árnyalt különbségek. De lényegében egységes az a törekvésük, hogy *a kapita-*

Digitized by Google

lizmus külsőséges fényét elvben mindenkire kiterjesszék, s ha valaki ezek után is az árnyékban marad, az magára vessen: ők mossák kezüket.

Ez az igyekezet úgy jelentkezik, hogy egyre szélesebb körben igyekeznek a növekvő középosztály társadalmaként tüntetni fel a mai kapitalista társadalmat. Eszerint a középosztály gyarapszik felülről is, az arisztokrácia anyagilag már nem számottevő részével, s alulról is, a növekvő keresetű és fölfelé törekvő munkássággal. A középosztályon felüli réteg — mondják — számban és befolyásban nem jelentős, a középosztályon aluli számban még talán jelentős ugyan, de csökkenőben van, s az a hibás, aki nem bír felkapaszkodni.

Ha ennek illusztrálására Angliából veszek példákat, ezt nem azért teszem, mert a kérdés bizonyos vonatkozásai talán itt a legkirívóbbak, hanem egyszerűen azért, mert tapasztalataim nagy része innen származik, s ha ezek teljesen nem is alkalmazhatók más nyugati kapitalista országokra, nagyjában-egészében és végső kihatásukban mindenképpen azokra is jellemzők.

A „bőségben élő társadalom" fogalmát aligha emlegetik kevesebbet Angliában, mint más kapitalista országban. Az elnevezés persze nem a valóban bőségben élőknek szól, hanem azoknak, akiket ezek meg akarnak győzni arról, hogy a társadalom az elérhető javak teljességét nyújtja nekik. Vagyis elsősorban a munkásoknak, akik a második világháborút követő általános ipari konjunktúra idején részben az azelőttinél kedvezőbb (s különösen a háborút megelőző gazdasági válsághoz és a háborús megpróbáltatásokhoz képest kedvező) életkörülmények közé kerültek. Egyes kapitalista országokban, különösen Angliában — baloldali követelések megvalósításaként, s részben a Szovjetunió eredményeinek hatására — növekedtek a szociális szolgáltatások. A „példakép" az a jólkereső munkás lett, akit keresetén kívül nem is érdekel semmi más. Elsősorban nem a politika. Vagy ahogy dr. Ferdynand Zweig írja „A munkás a bőség társadalmában"* című könyvében: „Régi jelszavak, ragaszkodás a régi elvekhez egyre hidegebben hagyják a munkást. Az osztályharc mind kevésbé érdekli. Az elnyomott és kizsákmányolt munkásosztály eszméje, vagy a haladásért és társadalmi igazságtalanságért az élvonalban harcoló munkásosztály eszméje eltűnik gondolkodásából." Ezeket a megállapításokat az élet, a nyugat-európai országokban folyó sok sztrájkharc és az ezeket kísérő széles szolidaritási mozgalom cáfolja meg a legmeggyőzőbben. Zweig könyvét egyébként már csak azért idézem, mert miután hosszasan bizonygatja, hogy „a munkásosztály élete ... a középosztályi lét felé halad", végül is elismeri: „lehet, hogy a ‚két nemzet' gazdaságilag a múlté, de az oktatásügy és a kultúra szempontjából semmiképpen sem". De

* The Worker in an Affluent Society, Heinemann, 1961.

Digitized by Google

Zweig gazdasági szempontból is csak azokra a munkásokra alapozza ezt a „lehet"-et, akiknek alkalmuk van rá, hogy bőséges túlórával növeljék keresetüket. „Úgy látszik, hogy néhányan gyakorlatilag egész életüket a munkahelyükön töltik, s hetenként csak egy szabad délutánjuk van. Számukra még megmaradt a csaknem egy évszázaddal ezelőtti hosszú munkahét."

Hogyan szűnt meg hát a „két nemzet"? Munkaviszonyokban nem. A kereset nominális összegében? Lássuk a létra egyik végét. 1960. június 30-i állapot szerint Angliában 364 642 személy fizetett pótadót azért, mert jövedelme évi 2000-től 100 000 fonton felüli összegig terjedt. Ugyanakkor a másik oldalon: 7 millió ipari munkás közül a férfiak heti átlagfizetése 15, a nőké 7,5 font volt. A létminimumnak tekinthető heti 9 font körül a férfiak 6,38, a nők 10,88 százalékának a keresete mozgott. S a nők 70 százalékáé 9 font alatt. De ezzel még nem is látjuk pontosan a létra másik végét. A munkaügyi minisztérium által rendszeresen vizsgált 7 millió munkás ugyanis a bérből és fizetésből élőknek csak nem egész egyharmadát teszi ki, s több alacsonyan fizetett kategória nem is foglaltatik benne ebben a számban.

A háború utáni konjunktúra a munkásosztály egy részének is növekvő, egy kis részének pedig — a már említett módon: nagyszámú túlórával — aránylag magas keresetet hozott. De milliókra rúg azoknak a száma, akiknek a „bőség állama" éppen csak a létfenntartásukhoz szükséges összeget juttatja, vagy még ennél is kevesebbet. Érdemes megemlítenünk az angol munkaügyi minisztériumnak az idén januárban közzétett jelentését is. Eszerint az angol munkanélküliek száma 1962 decemberében 247 474-gyel emelkedett; így januárban 814 632 munkanélküli volt Angliában. Ez a legmagasabb szám az „éhes harmincas évek" óta. A közölt adatok szerint a dolgozó lakosság 3,6 százalékának nincs rendszeres munkája.

Egy nappal a munkanélküliség növekedésének bejelentése előtt egy másik kormányközleményt hoztak nyilvánosságra, a lakosság jövedelméről. E közlemény szerint tavaly Angliában 18-cal több milliomosnak volt 100 000 fontnál nagyobb jövedelme, mint egy évvel azelőtt. A lista másik végén 6 millió 884 ezer ember szerepel évi 520 fontnál kisebb jövedelemmel. Ezek az adatok visszautasíthatatlanul megcáfolják azt az állítást, amely szerint most igazságosabban oszlik meg a nemzeti jövedelem.

Ezzel be is fejezem ezt a nem átfogónak, csak útbaigazítónak szánt életszínvonal-érvelést, annál is inkább, mert legfontosabb tanulságának éppen azt tartom, hogy az alkalmi és érthetőleg egyáltalán nem általános javulás ideiglenes, ugyanakkor, amikor a szocialista országok fejlődésének iránya és lendülete egyre nyilvánvalóbb.

Digitized by Google

De bármennyire érdekes is, mennyi volt tegnap, mennyi van ma és mennyi lesz holnap a fizetési borítékban, vannak az életnek olyan vonatkozásai, amelyekben végkép elhalványul a kapitalizmus „fénye". Hiszen az imént idézett dr. Zweig sem tagadhatta, hogy az oktatásügy és kultúra szempontjából semmiképpen sem a múlté a „két nemzet" fogalma.

Majdnem azzal folytattam, hogy ez az a pont, ahol az érdekeltek Nyugaton nem szívesen hasonlítják össze a maguk helyzetét a szocialista országokéval. De talán így nem egészen pontos a fogalmazás. Igaz, hogy jellemző annak az újságírónak a példája, akinek a népi demokratikus országokról szóló cikksorozata feltűnően gyorsan félbeszakadt; félreérthetetlenül azért, mert nagyon határozottan és józanul felhívta a figyelemet arra, hogy általában milyen előnyben vannak a szocialista országok fiataljai a kapitalista országbeliekkel szemben. Nyugati szakemberek azonban, ha talán nem is szívesen, de annál gondosabban vizsgálják, mi történik a szocialista országok oktatásügyében.

Könnyebb volna az amerikai oktatási rendszert vennünk az összehasonlítás alapjául, mert ez köztudomásúlag sokkal alacsonyabb színvonalú, mint a nyugat-európai országoké. De ha el is ismerjük az angol rendszer előnyeit — közéjük tartozik az, hogy az oktatás ingyenes —, a vele való összehasonlítástól sem kell félnünk. Különösen akkor nem, ha a kapitalizmus „fényességét" és a szocializmus „szürkeségét" vetjük össze.

Mit jelent a „két nemzet" fogalma az angliai oktatásban?

A BBC televízió tavaly bemutatta Richard Cawston „Az iskolák" című filmjét. A kitűnő rendező, aki egyben maga írja dokumentumfilmjeit, meglehetősen szokatlan módszerrel dolgozik. Képsoraihoz lehetőleg nem fűz önálló kommentárt és nem ad összekötő szöveget. Az angol oktatási rendszerről szóló filmjében ugyanazt a módszert alkalmazta, mint azokban a régebbiekben, amelyek az orvosi és az ügyvédi hivatást mutatták be. Több száz azonos foglalkozásbelit interjúvolt meg; beszélgetésükről jegyzeteket, illetve magnetofon-felvételt készített, s az így szerzett véleményeket összegezte, válogatta, szembeállította egymással. S a jellemzőnek tartott véleményeket filmre mondatta a tanárokkal, anélkül, hogy bárki bevezette volna mondanivalójukat, vagy akár csak be is mutatta volna őket.

Láttuk és hallottuk a magánközépiskolák (public school-ok) magabiztos és fölényes igazgatóit, amint védték iskoláik előnyeit (public school-okba jár a tanulók 6,5 százaléka, de itt tanít a tanerők 9,5 százaléka; Etonban 10, az állami középiskolákban 30, az állami általános iskolákban pedig 40 tanulóra jut egy tanár). Láttunk és hallottunk állami iskolai igazgatókat és tanárokat, akik megmondták véleményüket a magánközépiskolákról, sokszor igen élesen. Például így: „Felsőbbrendű lényeket nevelnek, olyan birodalomnak vezetésére, amely már

Digitized by Google

nincs többé." Vagy: „Ennek a rendszernek éppen úgy el kell tűnnie, mint ahogy megszűnt a feudalizmus."

De hogy ne csak egy-két, a filmből kiragadott véleményre támaszkodjunk, érdemes egy kicsit közelebbről is megvizsgálnunk az angol oktatási rendszer fényeit és árnyait.

Az angol oktatás alapelve — az 1944-es oktatásügyi törvény szerint — az, hogy „minden tanulót életkorának, képességeinek és hajlamainak megfelelő oktatásban kell részesíteni".

De ki, mikor és hogyan dönti el, mik a tanuló képességei, mire van hajlama, s ennek megfelelően milyen gyakorlati oktatásra lehet igénye? Elvileg minden gyereknek külön bizottság előtt kell tíz és tizenegy éves életkora között képességvizsgálatot tennie, s ennek az eredményétől függ, milyen iskolába mehet. Ha nem üti meg a kívánt szintet — amely egyébként Anglia különböző részeiben helyileg változik —, akkor nem mehet humán tagozatú középiskolába (grammar school), s ezzel el van vágva az egyetemre vezető útja. (Az előbb említett és igen drága magániskolákba különösen nehéz bejutni.)

Hogy valójában mi rejlik az 1944-es törvény szépen hangzó megállapítása mögött, annak bizonyítására idézem Charles Curran konzervatív képviselő véleményét: „Olyan Angliát akarok, amely szembenéz a tényekkel, akár tetszenek ezek nekünk, akár nem. Szembenéz azzal a ténnyel is, hogy az emberi lények, mint oly sok más tekintetben, képességeikre nézve is különböznek. Sajnos, a természet nem olvas politikai programokat, s így nem ismeri az egyenlőséget. Néhány teremtményét kisebb tehetséggel küldi erre a világra, mint másokat. Sajnálatos, de így áll a helyzet. Ezt mindenki elismeri, legalábbis az iskolán kívül. Senki sem állítja, hogy a teherhúzó ló gyorsabban fut, mint a versenyló, vagy hogy az uszkárok nyerik az agárversenyek díjait. A humán középiskola ennek a ténynek az elismerése. Jelenleg azon a gyakorlati tapasztalaton alapul, hogy általában minden negyedik gyereknek van meg az a képessége, amely alkalmassá teszi őt úgynevezett akadémiai oktatásra. S hogyan különböztetjük meg ezt az egyet a többi háromtól? Erre a kérdésre csak egy válasz lehetséges: valamiféle vizsgával kipróbálni őket. S most jön a kulcskérdés: jobb-e külön iskolában nevelni a magasabb képességű gyerekeket, mint »általános« iskolákban összekeverni őket másokkal? Hadd hívjam segítségül Lord James of Rusholme-ot, a manchesteri középiskola volt igazgatóját. Íme az ő véleménye: »A hatékonyság és az igazságosság egyaránt azt követeli meg, hogy a rátermett gyerekeket tíz- tizenegy éves koruktól külön iskolában neveljük«."*

Azt hiszem, Mr. Curran szavaiból elég világosan kiderül, hogyan értelmezi a rosta-vizsga útján végrehajtott szelektálást: az „alsóbbrendű

* Evening Standard, 1962. február 9.

Digitized by Google

osztályok" nem alkalmasak magasabb műveltségre, ne is törekedjenek rá. A vizsgák eredménye a gyakorlatban — John Greve, a londoni egyetem közgazdaságtan tanára szerint — az, hogy az egyetemre felkészítő humán tagozatú középiskolákban 60 százalék a „középosztály" gyermekeinek száma, holott a lakosság 65 százalékát a munkásosztály teszi ki. Azok a gyerekek, akik népes családból származnak, ahol nincs érdeklődés a tanulás iránt, s akik túlzsufolt és komfort nélküli lakásban laknak, nehezebben érnek el sikert, mint a szerencsésebb környezetből valók. A humán középiskolákba való bejutás lehetőségei a szülők társadalmi színvonalának emelkedésével fokozottabb mértékben növekednek.

Mi ez, ha nem osztály-megkülönböztetés? Különösen akkor, ha hozzászámítjuk, hogy azok a gyerekek, akik public school-ra felkészítő magániskolába járnak, mentesek a „11 plusz"-nak nevezett vizsgától? Vagy ahogy Malcolm Muggeridge, munkáspárti újságíró szellemesen mondotta: „Lehet, hogy a waterlooi csatát Eton játszóterein nyertük meg, de az osztályharcot az állami középiskolákban vesztettük el".

Még ez a vázlatos kép is hiányos volna, ha nem egészítenénk ki azzal, hogy a londoni megyei tanács által kezdeményezett „általános középiskola" (comprehensive school) felvette a harcot a rosta-vizsgán érvényesülő burkolt, de országszerte egyre világosabban felismert osztály-megkülönböztetés ellen. Ez az iskola a „11 plusz" vizsgán megbukott gyermekeknek is megadja a lehetőséget a humán középiskolának megfelelő színvonalú tanulásra. Az 1954-ben létesített első „általános iskolát" gyorsan követte a többi. „Még túlságosan korai volna megkísérelnünk, hogy pontosan felmérjük az általános iskolákat — írja Antony Sampson „Anatomy of Britain" című könyvében. Az első okos fiúk és lányok, akik tizenegy éves korukban beiratkoztak ide, még körülbelül csak most kerülnek ki... Bizonyos, hogy az iskolák száma tovább növekszik; de a döntés a helyi hatóságok kezében van, s elgondolásaik és a rendelkezésükre álló összegek rendkívül különbözők. És még mindig sokan bírálják ezt az iskolafajtát azért, hogy Anglia számára túlságosan »egyenlőségre törekvő«, s hogy az országnak szüksége van okos fiúkból álló olyan fiatal elitre, amelyet külön, szigorú iskolákban edzettek keményre." Könyvének egy másik helyén megállapítja a szerző: „Középosztálybeli szülők, közöttük baloldali érzelműek is, takarékoskodnak, hogy magániskolába küldjék gyerekeiket..." Az évi tandíj azonban a legjobbnak ismert magániskolában, Etonban, 490 font. Vessük össze ezt a már ismertetett munkás-átlagfizetésekkel!

Lám, a kör szinte automatikusan zárul be újra és újra. Az oktatásról beszélve is visszajutottunk az anyagiakhoz. Nem csoda. A munkásember borítékjában nincs benne a középosztályba való feljutást jelentő „magasabb színvonalú neveltetés" költsége, s még a középosz-

Digitized by Google

tálybeli szülőnek is takarékoskodnia kell, ha tartani akarja a „színvonalat".

•

És a fiatalok? Ők csak nem néznek mindent az anyagiakon keresztül? Milyen az ő életük a „fényes kapitalizmusban"?

Melyik fiatalságé? Nem feltétlenül jellemző példa itt Anglia, ahol még egy pohár sört is a kocsmának abban az ivószobájában iszik meg mindenki, amelyikbe társadalmi helyzete szerint tartozik. De ha el is tekintünk ettől, s csak azt vesszük figyelembe, amit eddig elmondtam, akkor is világos, hogy nem lehet azonos célokról, életelvekről, „eszményekről" beszélni.

Pedig a fiatalok, akárhová tartoznak is, eszményeket keresnek az életben. Azok az eszmények, amelyeket a nagy nyugati országok régen a fiatalság elé állítottak, más-más színezetűek, de egyformán soviniszták voltak. „A francia haza nagysága", „a német faj felsőbbrendűsége", vagy „a Brit Birodalom szolgálata" — azok a jelszavak, amelyekkel az uralkodó osztályok évszázadokon keresztül harcba vitték egymás ellen ezeket az országokat — ma már nem funkcionálnak. Pontosabban: sokkal szűkebb rétegekhez szólnak, mint régen. Most új „hivatalos" eszmények lépnek a helyükbe. A legújabb — „Európa egységét" hirdeti. Kollégiumok is alakultak, amelyekben az „Egyesült Európa" jegyében élnek együtt nyugat-európai népek diákjai, tanulják egymás nyelvét, szokásait, s készülnek arra, hogy elfoglalják majd a vezető pozíciókat. Nemzeti elit helyett nemzetközi elit — még kiválasztottabb, még elkülönültebb, mint nemzeti elődje.

Szólhat-e valaha is széles tömegekhez az „európai eszme"? Az „Egyesült Európa" misztikumát még csak magas színvonalon és elvontan hirdetik. A nagy tömegek inkább csak abban látják a kérdést: hogyan alakulnak az Európai Közös Piacon belül az élelmiszerárak, s kell-e versenyezniük a más országokból szabadon beáramló, esetleg olcsóbb munkaerővel? S aki az „európai gondolat" iránt érdeklődik, az ilyen homályos válaszokat kap: „Történelmi folyamat kezdődött meg, amely gyakrabban hozza össze és munkájukban összekapcsolja az európaiakat. Mindnyájan adunk és kapunk. Felkészülünk és felkészítünk másokat a kontinensek közti együttműködés modern világára..." (Henri Brugmans professzornak, a Bruges-i Európai Kollégium rektorának szavai.)

Ez az eszme azonban a széles tömegek számára semmitmondó, vagy legalábbis nem vonzó. A régi sovinizmus jelentkezése pedig szinte taszítja a fiatalokat. Angliában sokan elcsodálkoztak azon, hogy a fasisztáknak számban és befolyásban egyébként jelentéktelen mozgolódása milyen viharos ellenhatást keltett. S ezek a csodálkozók támadják azokat, akik kiállnak a nukleáris fegyverkezés ellen, s akiknek a száma

Digitized by Google

egyre nő. Lenézik őket, mert politikai nézeteik „nem-konformisták". Lenézik őket, mert sokuknak szokatlan az öltözködése, a viselkedése. De az excentrikus viselkedés és öltözködés csak egyik jele a társadalmi megkötöttségek elleni lázadásnak, amely sokszor — különösen Amerikában — céltalan különállásra vezet. Angliában a Fennálló Rendnek, s különösen a Fennálló Rend ásatag és bosszantó kinövéseinek ugyanerről a tőről fakadó ellenzése olyan mozgalomba torkollott, amelynek az élet ősi szimbóluma a jelvénye. Angol fiataloknak az atombomba elleni lázadása az eszménykeresés eredménye. De ezt nehezen érthetik meg azok, akik nem akarnak, vagy inkább nem tudnak eszményeket adni a fiataloknak.

Láttam, amint százezer fiatal menetelt Londonban az utóbbi évek legnagyobb megmozdulásán, az aldermastoni békemenetet lezáró felvonuláson. De ennél is nagyobb élményem volt az a fiú, aki 1961 márciusában Holy Lochban gumikajakjával rohamozta meg a skót vizekre érkezett Prometheust, az amerikai nukleáris tengeralattjárók anyahajóját. A rendőrségi motorosokról csáklyák nyúltak a kajak után, felborították, s a fiatalember a jéghideg vízbe bukott. Békaemberek ugrottak utána, hogy a fedélzetre vonszolják. De amint félig felcipelték a hajóra, visszavetette magát a vízbe. Mint a nukleáris leszerelés híve, megfogadta, hogy nem nyújt segítséget letartóztatásához. A vízirendőrök erejüket összeszedve vonszolták fel újra a fedélzetre, s bevágták a hajófenékbe.

Mindez a „sajtóhajó" utasainak szeme láttára történt. Szomszédom, egy angol újságíró, kisvártatva megszólalt:

— Lehet, hogy ennek a fiúnak van igaza? Egyedül csak neki? Lehet — mert eszményei vannak!

A kapitalizmus nem fukarkodik a fénnyel, de megtagadja az eszményeket. Felelősek-e azok a fiatalok, akik nem találnak eszményt maguknak? Pedig az ő példájukat általánosítva, sokan hirdetik, hogy a mai ifjúság világszerte érdektelen, cinikus, csak a mának él. Ez azonban csak azoknak a mentegetőzése, akik maguk a felelősek az utat vesztett fiatalokért.

Nálunk a hosszú hírlapi viták, országos megmozdulások, televíziós tömegszereplések nyomában járó felismerés tisztázta ezt a kérdést. Milyen jó látnunk és hallanunk, mennyi országainkban a tehetséges, érdeklődő, okos, művelt és jókedvű fiú és leány! A kétkedők is elcsitultak, s jogos elégtételt érezhetnek azok, akik a maguk érdemének is tudhatják mindezt.

Büszkék is lehetnek. Mert ezeknek az eredményeknek a fénye messzebbre mutat, mint a kapitalizmus neonja.

Randé Jenő

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A DÈMOCRATIE NOUVELLE KÜLÖNSZÁMA

A gaulleizmus öt esztendejéről

Öt esztendeje van uralmon Franciaországban a gaulleizmus. Öt esztendeje került hatalomra, az ultrakolonialista katonatisztek algíri zendülését ugródeszkaként felhasználva, Charles de Gaulle tábornok. Ennek az öt esztendőnek szentelte teljes májusi számát a Démocratie Nouvelle, a Francia Kommunista Párt havonta megjelenő világpolitikai folyóirata. A különszámban közölt cikkek felvázolják a gaulleizmus uralomra jutásának hátterét és körülményeit, megmutatják lényegét, feltárják osztálygyökereit, sokoldalúan és minden területre kiterjedően elemzik politikáját, s a Francia Kommunista Párt irányvonalán alapuló világos és egyértelmű választ adnak arra a kérdésre: mi a kiút?

Öt év eltelte lehetővé teszi a szerzőknek, hogy a gaulleizmus lényegét tetteiben, a már kifejlődött gaulleista rendszer kül- és belpolitikájának átfogó vizsgálata alapján keressék. Az elemzés időszerűségét mindenekelőtt az adja meg, hogy az utóbbi hónapokban feltűntek a jelei annak, hogy új folyamat kezdődött a francia politikai életben: a demokrácia és a köztársaság híveinek összefogása.

„Ha igaz az — írja Jacques Duclos a folyóirat különszámát bevezető, »Öt év múltán« című cikkében —, hogy de Gaulle a munkás és demokratikus erők megosztottsága miatt nyerte meg a játszmát, nem kevésbé igaz az is, hogy ugyanezeknek az erőknek az egysége... készítheti elő a feltétlenül szükséges változásokat."

Duclos cikke feleleveníti azokat a körülményeket, amelyeknek a tábornok hatalomra jutásában szerepük volt. Hangsúlyozza, hogy Colombey-les-deux-Eglise-i visszavonultságában de Gaulle már hosszú évek óta várt erre a pillanatra: újra hatalomra akart kerülni, mégpedig úgy, hogy a „végső megmentő" szerepében jelenhessen meg. Végül „a megfélemlítés, a polgárháborúval való zsarolás" révén érte el célját. A kapitalista monopóliumok közreműködése és beleegyezése nélkül azonban még így sem ragadhatta volna meg a hatalmat. „De Gaulle azért kerülhetett a kormány élére, e körök teljes bizalmából — írja Duclos —, mert már régen kiállta a próbát, a nagytőkés körökkel való politikai és családi kapcsolatai jól ismertek voltak." „A gaulleizmus azonban nem történelmi végzetből, hanem a munkásosztály és a demokratikus erők megosztottságából született, mert ezeknek sorai-

Digitized by Google

ban káros illúziók és téveszmék éltek a személyi hatalom természetéről és céljáról" — szögezi le Jacques Duclos.

Lényegét tekintve a gaulleizmus kétségkívül a monopoltőke hatalma, de egyben személyi hatalom is. A gaullezimusnak ezt az oldalát vizsgálja Émile Tersen. „Portré egy 2000-ben megjelenő kézikönyv számára" című írásában. A de Gaulle jellemét kialakító lényeges vonások — mondja Tersen —: előkelő nemes-nagyiparos családja, a klasszikus irodalmon alapuló és jezsuita szerzetesek felügyeletével végzett iskolai tanulmányai. A neveltetés időpontja: a francia imperializmus virágzásának kora, amikor a felszínen a diplomaták és a tábornokok látszottak a történelem kizárólagos meghatározóinak. De Gaulle világa — a hivatásos katonatiszté. S ez teljesen külön világ, amelyben a fegyelem a legfontosabb, a vita felesleges időpocsékolás, az emberiség két részre oszlik: parancsnokokra és engedelmeskedőkre. Mindebből származnak de Gaulle arcképének fő vonásai: a gőg, az elhivatottság tudata, hit a „nagy személyiség" történelemformáló küldetésében, a „nagyság és az ármány" összefonódása. De Gaulle — írja „Május 13. embere" című cikkében Joanny Berlioz — sajtóértekezletén, hat nappal az algíri ultrák zendülése után így kiált fel: „Csak én menthetem meg az országot!"

Az öt esztendő alatt csak apránként derült fényt arra, mi történt 1958 májusában. Sok mindenről csak a Salan-per lebbentette fel a fátylat.

Vidéki magányában de Gaulle igen sok látogatót fogadott. Gyakran megfordult Colombey-ben Robert Lacoste, Algéria akkori szocialista párti francia főbiztosa, aki mindent tudott a pártütő összeesküvésről. A tábornok párizsi irodája és bizalmasai — Bonneval, Frey, Foccard, Triboulet, Debré — szoros kapcsolatot tartottak az algíri ultrákkal. A Salan-per több tanúja is megerősítette: „Semmi sem történt de Gaulle tanácsai vagy utasítása nélkül." Az 1958. május 28-i hatalmas párizsi tüntetés megmutatta, hogy a dolgozó tömegek készen állnak a köztársaság védelmére. „De a polgári pártok gyáva és habozó politikai vezetői, akiknek gyengéit a pénz hatalmasságai jól ismerték, attól féltek, hogy a nép túl messzire megy, s a polgárháború rémképét felidézve, a Megmentő lábaihoz vetették magukat. Ily módon de Gaulle az igazi demokráciával ellenséges minden irányzatnak közös nevezőjévé lett."

Hatalomra jutott tehát a gaulleista rendszer. „Ez a hatalom mélyen gyökerezik annak a társadalmi rendszernek a szerkezetében, amelyet egyre inkább a monopóliumok tartanak uralmuk alatt" — írja Fernand Nicolon „A bankárok kormánya" című cikkében.

1958-ban a francia vállalatok 0,14 százaléka bonyolította le az egész üzleti forgalom 40,3 százalékát, és ők fizették ki az összes ipari és kereskedelmi munkabérek 48,2 százalékát. Ezek a legnagyobb válla-

Digitized by Google

latok összefonódtak egymással, és az egész francia gazdasági életet behálózzák.

A „trösztök Franciaországa" mellett azonban igen sok kicsiny és közepes nagyságú családi vállalat is van, nagyon sok közülük a kézműves kereteket sem lépi túl. Az 1954-es összeírás szerint a 2 millió ipari és kereskedelmi egység közül 1,5 millió nem tartott alkalmazottat, vagy legfeljebb egyet; a többi félmillió pedig 6,5 millió dolgozót foglalkoztatott, azaz átlag 13-at. Mindössze 138 olyan vállalat volt, amelyben 2000-nél több munkás dolgozott. Ezek a számok azt mutatják — írja a cikk —, hogy megvalósult ugyan a pénztőke és a gazdasági hatalom koncentrációja, de a termelési egységek koncentrációja jórészt még hátra van, hogy az uralkodó nagyvállalatokon kívül a kis cégek sokasága létezik, s helyi vonatkozásban ezek politikailag rendkívül befolyásosak. Nem utolsósorban azért, mert ezt az ipari struktúrát a hasonló jellegű mezőgazdasági birtokmegoszlás is erősíti: 2 150 000 mezőgazdasági üzem közül 1 650 000 húsz hektárnál, 1 100 000 pedig tíz hektárnál kisebb.

A második világháborút követő időszakban mélységesen megváltozott politikai feltételekkel találta szemben magát ez a hibrid, de a monopóliumok által uralt gazdasági élet. Nemzetközi tekintetben az európai burzsoázia mind politikai, mind pedig gazdasági téren beleütközött a szocialista rendszer létezésébe. A francia burzsoázia, hogy a belső népi nyomásnak ellenállhasson, elfogadta a külföldi segélyt, s így kitette magát a külső, mégpedig az angol és az amerikai nyomásnak. Ebben a helyzetben a burzsoázia legtudatosabb része végül is „haladni akart a korral", és megkísérelte, hogy európai síkon kezdeményezéseket tegyen a gazdasági élet internacionalizálására. Ezt a nagytőke elfogadta és egyik politikai céljává tette. Ehhez azonban szakítania kellett régebbi, a két háború között folytatott politikájával.

Az országon belül a legfontosabb változás a tekintélyes államosított szektor megjelenése és az állam szerepének megnövekedése volt. Az 1947/48-as politikai fordulat után (amikor kiszorították a kommunistákat a kormányból és szakadást idéztek elő a munkásosztály soraiban) a magas termelékenységi színvonalat elért államosított iparágak az értéktöbblet fontos forrásaivá váltak. S a differenciális árrendszer segítségével át tudták szivattyúzni ezt az értéktöbbletet a magánszektorba. „A bankárok kormánya" — ez a népies elnevezés — mélységesen tükrözi a valóságot, s egyformán jellemzi a hatalom embereit, módszereiket és politikájukat — hangsúlyozza Nicolon. Ez a kormány olyan, mint valami „csúcsigazgatóság".

„A gaulleizmus, azaz a monopoltőke szolgálatában álló személyi hatalom fő jellemvonása: lehetővé tenni a nagytőkének (a monopóliumoknak, a trösztöknek, a nagybankoknak), hogy egyre magasabb profitokat realizáljanak; ez pedig megköveteli a munkásosztály növekvő kizsákmányolását" — írja „Tőke és munka" című cikkében André

Digitized by Google

Barjonnet. Ebből a célból azonban nemcsak a politikai pártokat kell félreállítani, hanem a munkások szakszervezeteit is. Minthogy azonban az erőviszonyok nem teszik lehetővé a frontális és nyílt támadást a szakszervezetek ellen, „az egész gaulleista politika (pontosabban a monopóliumok egész politikája, amelyet de Gaulle testesít meg) abból áll, hogy kettős oldaltámadást intéz a szakszervezetek ellen: 1. »Igéző hadművelet« a vezetőségek vagy a szakszervezeti központok bizonyos vezetői felé, hogy elnyerje együttműködésüket, sőt ha lehet, a szakszervezeteknek a kormányzati rendszerbe való beilleszkedését; 2. közvetlen demagógia az alapszervezetek irányában, hogy elhidegítse szervezeteiktől a tömegeket." S ha ez a kettős oldaltámadás sikerülne, nyilvánvalóan következnék a frontális támadás — állapítja meg a cikkíró. Az 1958 óta megvalósított szociálpolitika konkrét vizsgálata feltárja ennek a stratégiának a részleteit.

Közvetlenül hatalomra jutása után de Gaulle először a „mosoly"-hoz folyamodott. Egy félévvel később azután, az első népszavazás eredményétől megerősödve, gazdasági és szociális téren támadásba ment át. Az 1958 decemberi—1959 januári intézkedések körülbelül 500 milliárd régi frankot szivattyúztak ki, elsősorban a bérből élők és a parasztok zsebéből. Ezzel egyidejűleg de Gaulle ismét meghirdette „a tőke és munka összefogásának" eszméjét. A bűvös jelszó most az „anyagi érdekeltség" lett. De a CGT és nyomában csakhamar a többi szakszervezeti központ is csattanós választ adott erre: Anyagi érdekeltség? Ám legyen! És követelték, hogy a szakszervezetek kapjanak szabad betekintési jogot a vállalatok könyvelésébe. A tőkések tanácsára a kormány gyorsan visszavonult erről a sikamlósnak bizonyult területről.

Mindezzel azonban rosszakaratának is bizonyítékát adta a hatalom. Ezért lendültek fel 1960-tól, de különösen 1961-től kezdve a munkások követelési mozgalmai. A kormány katonai behívásokkal válaszolt ezekre, minthogy pedig eleinte ez sikerült, azt hitte, hogy mindig így lesz.

1963 elejére azonban lényegesen megváltozott a helyzet. Az egységben lefolytatott harcok eredményeként a dolgozók kivívták a fizetett szabadságidő felemelését. Még ennél is nagyobb horderejű volt az a győzelem, amelyet a bányászok harcoltak ki. A kormány tárgyalás helyett elérkezettnek látta az időt arra, hogy megtörje a szakszervezeteket; a katonai behívás elrendelése is ezt bizonyította. A bányászok harcos fellépése, amelyet a bányász-asszonyok is igen aktívan támogattak, a szakszervezetek teljes egysége az alapszervezetektől a csúcsokig, a franciák többségének cselekvő szolidaritása azonban meghiúsította a gaulleista mesterkedéseket, s ez politikailag is súlyos kudarchoz vezetett — írja Barjonnet.

Magával ragadó publicisztikai erő, a francia politikai szépprózа minden szépsége és szellemessége sugárzik André Wurmser cikkéből,

Digitized by Google

amelynek címe: „Körkép a gaullezimusról, e néven a másodikról" (az első a második világháború alatt és ezt követően, 1946-ig volt). Wurmser írása nagyhatású vádirat a nagytőke népellenes összeesküvése, a gaulleizmus erkölcsei, a politikai ármány intézményesítése ellen, az ellen a politika ellen, amely mindig legalább két vasat tart a tűzben. André Wurmser izzó hangú cikkét átfűti a meggyőződés: „A nép halhatatlan, s ezeréves harca csak győzelemmel végződhet."

Itt említjük meg azt a szemelvényt, amelyet a folyóirat Jacques Duclos legutóbb megjelent „Gaulleizmus, technokrácia, korporatizmus" című művéből közöl. A parlament jogainak megnyirbálása, a politikai pártok visszaszorítása után — írta Duclos — a gaulleista személyi hatalom, „a tőkés monopóliumok kedvében járva, azt tervezi, hogy véget vet a községek és a megyék szabadságjogainak, végez a szenátussal... s általában a népképviselet elvével, amely a demokrácia alaptétele". A kis községek összevonásának, több megye tartományokká egyesítésének terve, a szenátus sokat emlegetett átalakítása valamiféle korporációs testületté — mind ezt a célt szolgálja. S ezeket a terveket a „modernizálás" szükségességével akarják igazolni. Pedig a helyi önkormányzati szervek felszámolásának célja, „kivenni a helyi pénzügyek intézését a választott képviselők ellenőrzése alól, és egy, a népnek nem felelős technokrácia közvetítésével kiszolgáltatni a nagybankok és a monopolista tőkés üzletemberek mohó étvágyának".

A hadseregnek különlegesen fontos szerep jut a gaulleista hatalom terveiben — írja Robert Bouvier „A katonai ügy" című cikkében. Három tény szembeszökően jelzi ezt: Egy fél évvel de Gaulle hatalomra jutása után már megjelent a védelmi rendelet, amely voltaképpen a hadsereg fejlesztésének első ötéves terve. Franciaország ma — az algériai háború befejezése ellenére is — nagyobb létszámú hivatásos hadsereget tart fegyverben, mint ezelőtt bármikor békeidőben. Az 1963. évi költségvetés katonai előirányzatai pedig rekord-magasságot érnek el. Ezt a hadsereget három fronton tartja készenlétben az imperialista burzsoázia — írja Bouvier —: a szocialista országok ellen, a gyarmati népek elnyomására, és a francia munkásmozgalom ellen. A három frontnak három szervezeti forma felel meg: a NATO, az expedíciós hadsereg és az ország belső védelme.

Az első, a NATO, a külföldtől való függéssel jár, s a francia burzsoázia, amint erre lehetősége nyílt, megkísérelte, hogy a maga javára módosítsa a partnereihez és egyben konkurrenseihez fűződő viszonyát. Ebben a törekvésében elsőrendű szerep jut a „stratégiai nukleáris erőnek". Kétségtelen ugyan — írja Bouvier —, hogy ez a francia atomerő nevetségesnek hat a Szovjetunió és az Egyesült Államok nukleáris fegyvertára mellett, de birtoklása „megadja de Gaulle-nak azt a lehetőséget, hogy atom-világháborút robbantson ki, vagy legalábbis azt a lehetőséget, hogy ennek kirobbantásával kénye-kedve szerint fenyegetőzzék". A nyomás alkalmazásának eszközét látja benne erőpoliti-

Digitized by Google

kája számára a szovjetellenes harcban és abban a törekvésében, hogy vezető szerephez jusson az atlanti táborban.

A második fronton is történtek változások. Ahogyan a régimódi gyarmati politikát a sokkal árnyaltabb neokolonializmus váltotta fel, úgy a régi expedíciós hadtest helyét is a mozgékonyabb és a világ bármely pontján bevethető „intervenciós haderő" foglalta el, amely 1970-re taktikai atomfegyverekkel is felszerelt, légi és haditengerészeti egységekkel kiegészített 6 hadosztályból (150 ezer ember) áll majd.

A harmadik frontra előkészített hadsereg új szervezetét D. O. T.-nek, „operatív területi védelmi"-nek keresztelték el. Célját Noiret hadseregtábornok brutális nyíltsággal írta meg: „Az országnak nagy létszámú és kemény haderő révén való kézbentartása olyan szükséglet, amelyet megkövetel a nukleáris háború." „Kézbentartani az országot" — ez a D. O. T. célja, ismétli meg nyomatékosan Bouvier.

A gaulleista külpolitikát veszi bonckés alá Paul Noirot „A Karolingok álmának illúziói és veszélyei" című cikkében, és első tanulságként megállapítja: „Lényegét tekintve a gaulleizmus nemzetközi stratégiája ugyanaz, mint a francia nagytőkéé volt a negyedik köztársaság idején, csak kiélezve és továbbfejlesztve. Ami változott, az a kényszerű afrikai visszavonulásból következik. A tábornok csak a maga »stílusát« adta hozzá."

A gaulleizmus egyetlen fontos külpolitikai cselekedete, a brüsszeli szakítás és az amerikai Polaris-ajánlat elutasítása, lényegében a nagy francia monopóliumok gondjait tükrözi: „Félelem attól, hogy a szabadkereskedelem az egész világra kiterjed, ami veszélyes összeütközésekre vezethet az amerikai óriásvállalatokkal. Az az óhaj, hogy ne maradjanak ki a nukleáris fegyverkezési üzlet mérhetetlen profitjából, és az a szándék, hogy e fegyverkezési verseny segítségével fenntartsák a francia cégek versenyképességét."

Van-e kilátása tartós sikerre ennek a külpolitikának? Erre a kérdésre a három legfontosabb terület elemzése alapján válaszol Paul Noirot:

1. Franciaország megkísérelte, hogy feltartóztassa az Európai Gazdasági Közösségnek atlanti szabadkereskedelmi övezetté való átalakítását. Ezt a célt ideiglenesen elérte ugyan, de elszigetelődött az EGK-n belüli öt partnerétől, s eközben állandóan nő az amerikai gazdasági és politikai nyomás. A francia nagybankok pedig máris óvintézkedéseket tettek. A Banque de Paris et des Pays Bas ajánlatot tett a francia gazdasági életbe egyre jobban beépülő chicagói Libby konzervtrösztnek, hogy vásárolja meg részvényeinek 20 százalékát.

2. Franciaország makacsul elutasítja az integrált NATO-atomerő amerikai terveit, és kitart a saját atomerő gondolata mellett. A francia makacsság — amely egyébként óriási anyagi terheket is rak a lakosságra — azt mutatja az amerikaiaknak, hogy az európaiak képtelenek

Digitized by Google

megegyezni egymással, s ezzel kitűnő ürügyet ad nekik arra, hogy — miközben azt állítják: hajlandók „megosztani a felelősséget" — teljes egészében fenntartsák nukleáris monopóliumokat.

3. A Bonn—Párizs tengely, de Gaulle európai és atlanti politikájának az alapja, nem szilárd. A bonni elképzelések jelentősen eltérnek a párizsiaktól. Nyugat-Németország nem akar bezárkózni a Közös Piac határai közé. Erhard, Adenauer kijelölt utódja, nemrég leplezetlenül megmondta a Bildzeitungnak adott interjújában: „Az Európai Gazdasági Közösség mint gazdasági térség túl szűk Németország számára."

„A francia birodalom széthullása és a francia monopolista burzsoáziának az az erőfeszítése, hogy helyébe a függőség új rendszerét állítsa, igen jelentős módon befolyásolja a francia bel- és külpolitika irányvonalát." Ezzel a folyamattal foglalkozik „Dekolonizáció vagy neokolonizáció?" című cikkében Jean-Pierre Meynard.

Minthogy nyilvánvalóvá vált, hogy a régi módszerekkel nem lehet összetartani a nagy gyarmatbirodalmakat, a monopóliumok a következő célt tűzték maguk elé: „A régi gyarmatbirodalom helyébe fokozatosan alakítsanak ki egy új politikai rendszert, amely lehetővé teszi, hogy ha nem is érintetlenül, de legalább a legfontosabb gazdasági és pénzügyi kapcsolatok, a gyarmati profit forrásai fölött őrizzék meg az ellenőrzés maximumát, s a lehető legnagyobb mértékben használják fel ezt arra, hogy nyomást gyakoroljanak a régi birodalomhoz tartozó országokra és területekre." Az új politika fegyvere a „pénzsegély", a „technikai segély", a kereskedelmi függőség, a katonai támaszpontok és a „védelmi" szerződések lettek. Mindenekelőtt azonban — írja Meynard — „a fiatal államok pénzügyi és költségvetési nehézségei, a fejlődéshez nélkülözhetetlen óriási beruházási pénzeszközök, a helyi burzsoázia uralmi törekvései azok, amelyekre a francia imperializmus támaszkodni próbál — bár váltakozó sikerrel".

Franciaország erőforrásai azonban nem elegendők a neokolonizációs módszerekhez, ezért egyre inkább előtérbe kerül a Közös Piac keretében megvalósuló „kollektív gyarmatosítás". Ennek egyik legfontosabb eszköze az ún. Európai Fejlesztési Alap, amelynek finanszírozásában Franciaország és az NSZK 200—200 millió, Belgium és Hollandia 70—70 millió, Olaszország 40 millió, Luxemburg pedig több mint egy millió dollárral vesz részt. Az Alap által kifizetett 581 millió dollárnyi segély túlnyomó részét, 511 millió dollárt viszont a Franciaországgal szoros kapcsolatban álló tengerentúli országok kapják meg. „Ez a politika azonban rendkívül sebezhető, mert nem tudja megoldani ezen országok életbevágó problémáit, sem az iparosítás, sem a mezőgazdaság fejlesztése, sem pedig a tömegek élelmezési és kulturális szükségleteinek kielégítése tekintetében" — állapítja meg Jean-Pierre Meynard.

És holnap? Mi jön a gaulleizmus után? Franciaországban ez ma mindenkit foglalkoztat, aki csak egy kicsit is érdeklődik a politika

Digitized by Google

iránt; ez áll minden politikai párt figyelmének középpontjában. Az UNR-t, a tábornok pártját, gyötri a gond: túlélni de Gaulle-t. A pártok egész sorát pedig a demokrácia jövője izgatja. Ezzel a problémával foglalkozik Laurent Salini „A Köztársaság mindennap tért hódít" című írásában.

A helyzet fontos jellemvonása — írja Salini —, hogy „az UNR és a szélsőjobb kivételével, mindenki csak demokratikus kiutat lát maga előtt". Ilyen módon „a gaulleista diktatúra kikerülhetetlenül a demokratikus szellem megújhodásához vezet". Véletlen-e ez? — kérdi a szerző, s így felel: „Egyáltalán nem! Állandó folyamat ez, amelynek üteme változhat, szünetek állhatnak be benne, de amelyet megállítani nem lehet!"

Ez annak az eredménye, hogy öt év alatt szétfoszlottak a ködös ígéretek, leleplezödött a demagógia. „Öt év óta változatlanul ugyanazok, akik fizetnek, de mások seprik be a pénzt. Az igen sok ember pénzzavara éles ellentétben van a nagy társaságok prosperitásával. Az atombomba elnyeli mindazt, amit az iskola, a tudományos kutatás, az ország felszerelése nélkülöz... Várták a »szociális évet«, s csak makacs visszautasítás jött. Amikor pedig a kormányzat engedett, ez kétségtelenül a dolgozók nyomására történt."

Mindennél jobban bizonyította ezt a bányászok nemrég véget ért sztrájkja. S bár ez a sztrájk voltaképpen gazdasági követelésekért folyt, politikailag is nagyon nagy jelentőségűvé vált, mert a sztrájk során nagyot fejlődött a nép egysége. „Eleinte a kapcsolat most is udvarias és hűvös volt. Aztán a közös harc megtette a magáét: együtt voltak sztrájkőrségen, a gyűjtéseken, ugyanaz a remény éltette őket, ugyanazokat a buktatókat kerülték ki, ugyanazokra az erőkre számítottak." A bányászok, miután a saját egységüket megszilárdították, könnyen találtak szövetségeseket is. A francia történelemben most először, a mérnökök és a tisztviselők is mellékük álltak.

Az egységmozgalom első sorában természetesen a kommunisták és a szocialisták haladtak. Kétségtelen, hogy ma Franciaországban minden demokratikus és társadalmi haladás elsősorban a szocialista párt és a kommunista párt egyetértésétől függ. E tekintetben is változások történtek a választások második fordulója óta. Több, valóságos közös akció folyt, s egészében véve a szocialista párt ma már elfogadja a közös akciók eszméjét, ami 1958-ban még elképzelhetetlennek látszott. (Ezt a SFIO legutóbbi kongresszusa azóta ki is mondotta, a demokrácia védelmében folytatandó akciókra vonatkozóan.)

Waldeck-Rochet „És holnap?" című cikkének elején, összefoglalva a különszám tartalmát, megállapítja, hogy e szám olvasója „megvizsgálhatja a kormányzat zavaros eredetét, azt az embert, aki megtestesíti, azokat az erőket, amelyek a valóságban kormányozzák az országot, és azt a politikát, amelyet minden területen folytatnak.

Digitized by Google

S egy tanulság világosan kitűnik ebből az elemzésből: a gaulleista kormányzat sem a népnek, sem az országnak nem jó".

Felvetődik az a kérdés: hogyan lehet megszüntetni és demokratikus kormányzattal helyettesíteni a személyi hatalom rendszerét? A kommunisták világos választ adnak erre a kérdésre. E stratégiai cél elérése végett az a feladatunk — írja Waldeck-Rochet —, hogy „fejlesszük ki és tegyük egységes mozgalommá a munkásosztálynak és minden a monopóliumok áldozatává vált társadalmi rétegnek a harcát."

Az FKP nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a többi demokratikus párttal való szoros együttműködést nemcsak *ma*, a személyi hatalom megszüntetése és a demokratikus rendszer megvalósítása céljából tartja szükségesnek, hanem *holnap* is, hogy e pártokkal együtt hajtsa végre a szocializmus építését. Különösen fontos a szocialisták és a kommunisták közötti egység megvalósítása. Ha ez az egység létrejön — írja Waldeck-Rochet — „gyorsan végezni lehet a személyi hatalommal, és megújhodnak a demokrácia kilátásai".

E cél érdekében — hangsúlyozzák a kommunisták — „tegyünk félre mindent, ami elválaszt bennünket, s ne gátoljuk azt, ami egyesít!" „Az FKP nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy megvalósuljon az egység, a győzelem feltétele" — így fejezi be cikkét és egyben a Démocratie Nouvelle rendkívül tanulságos különszámát Waldeck-Rochet.

Lehel Miklós

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A szocialista forradalom politikai és gazdasági folyamatainak összefüggése

Írta VÉSZI BÉLA

Pártunk VIII. kongresszusa a szocialista forradalom bonyolult gazdasági, politikai és kulturális folyamatainak szoros kölcsönhatásait elemezve kimutatta, hogy hazánk a szocialista építés új, magasabb fejlődési szakaszába érkezett el, népünk a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett. A szocializmus alapjainak lerakása a szocialista forradalom rendkívül fontos állomása volt; ezzel azonban nem zárult le a forradalmi átalakulás, hanem tovább folyik a szocializmus teljes győzelméig. A szocialista építés bonyolult, sok összetevőjű oldalai közül is kiemelkedik a gazdaság és a politika kölcsönös viszonya. A szocialista építés, gyors, folyamatos előrehaladása nagy mértékben a gazdaság és a politika kölcsönös viszonyáról szóló marxista—leninista elvek helyes felfogásától és alkalmazásától függ.

A POLITIKA ELSŐBBSÉGÉNEK ÉRTELMEZÉSÉRŐL

A párt vezette munkásosztály a szocialista forradalom feladatainak megoldása során a politika elsőbbségének lenini elvét tartja szeme előtt. Ezt az elvet azonban nem szabad szembeállítani a gazdasági alap meghatározó szerepével. Hiszen a politika a gazdaság sűrített kifejezése, a gazdasági viszonyok következménye és visszatükröződése. Ez nem azt jelenti, hogy a marxizmus szerint — mint Strachey, az ismert reformista ideológus állítja — „a gazdasági fejlődés mindig ok, a politikai fejlődés mindig következmény".[1] A marxizmus képviselői sohasem állították azt, hogy a gazdaság és politika viszonyát az ok és az okozat kapcsolatára lehet leegyszerűsíteni. A politika a társadalmi életnek viszonylag önálló területe, s nemcsak passzív tükrözője a gazdaságnak. Viszonyuk dialektikus kapcsolat, amelyben a politika alakítja is a gazdaságot. A politika — elsősorban az állam — bizonyos értelemben „maga is gazdasági tényező".[2] Az egyes társadalmi osztályok a politika, az osztályharc, az államhatalom útján és ennek eszközeivel valósítják meg alapvető gazdasági érdekeiket. 1921-ben, a szakszervezeti vita során, Trockij és Buharin téves nézeteivel vitatkozva, Lenin ezt mondotta: „A politika, a gazdaság koncentrált kifejezése... A politikának feltétlenül elsőbbsége van a gazdasággal szemben. Aki másként gondolkodik, az megfeledkezik a marxizmus abc-jéről."[3] A politikai élet eseményei, a politikai mozgalmak célki-

1 Strachey: A jelenkori kapitalizmus. II. köt. 29. old. (oroszul)
2 Marx: A tőke. I. köt. Szikra, 1948. 812. old.
3 Lenin Művei, 32. köt. Szikra, 1953. 74. old.

Digitized by Google

tűzései csak úgy érthetőek, ha a gazdasági- és osztályviszonyokkal való szoros összefüggésükben vizsgáljuk meg őket. A politikai mozgalmak igazi tartalmát és indítékait végső fokon a gazdasági viszonyok határozzák meg.

A politika elsőbbsége azt a fő követelményt fejezi ki, hogy a munkásosztály a politikai hatalom megszerzésével és felhasználásával érheti el alapvető gazdasági érdekeit, felszabadulását, a szocializmus megvalósítását.

A politika elsőbbsége a munkásosztály harcának különböző feltételei között sajátos módon jut kifejezésre. Amikor a kapitalista rend keretei között folyik a harc, akkor a politika elsőbbsége a hatalomért való politikai harcok elsőbbségében, magasabbrendűségében realizálódik. Egyes gazdasági mozgalmak, bérkövetelések, sztrájkok, amelyeket a munkásosztály egyes rétegei folytatnak, nagy jelentőségűek lehetnek a munkásosztály helyzetének javítása szempontjából, de igazi jelentőségüket az adja meg, hogy politikai kihatásaik erősítik a munkásosztálynak a teljes gazdasági és politikai felszabadulásáért folyó harcát.

A proletárdiktatúra időszakában új sajátosságokat mutat fel a politika elsőbbségének lenini elve. E sajátosságok azokból az újszerű feladatokból fakadnak, amelyeket a szocialista forradalomnak meg kell oldania. Az emberiség történelmében ekkor válik először lehetővé és szükségessé az, hogy a termelést a dolgozó többség, a nép érdekében szervezzék, irányítsák és fejlesszék. Ez nem valósulhat meg ösztönösen, hanem csak az államhatalom, a szocialista állam politikai szervezetének tudatos tevékenysége alapján.

A szocializmus építésének időszakában három lényeges mozzanatot foglal magában a politika elsőbbsége:

1. A politika elsőbbsége a hatalmon levő munkásosztály számára mindenek előtt azt jelenti, hogy állandóan védje és erősítse a hatalom politikai alapját, mint a szocializmus építésének és különösen a gazdasági alap létrehozásának legfontosabb feltételét. Hazánk felszabadulás utáni történelmének legfontosabb tanulságát összegezi a VIII. kongresszus megállapítása: „A társadalmi-gazdasági viszonyok forradalmi átalakításának alapja és feltétele: a politikai hatalom kivívása, megvédése és megerősítése volt."[4]

2. A politika elsőbbségének elve politikai „hozzáállást", nézőpontot követel meg: azt, hogy politikailag elemezzük a szocializmus építésének belső és külső feltételeit, és ennek alapján tűzzük ki a feladatokat. Így tehát politikai kihatásaik tükrében kell vizsgálnunk a népgazdaság fejlesztésének tempóját, módszereit és arányait. Az a gazdasági fejlesztés szolgálja a szocializmus építését, amely erősíti a különböző osztályok szocialista tartalmú szövetségét és a munkáshatalmat. A marxista politikai elemzés elengedhetetlen a párt helyes politikai vonalának kialakításához. Ha ezt a politikai elemzést rosszul vagy egyáltalán nem végezzük el, akkor ebből nemcsak a gazdaságpolitikában, de

[4] A MSZMP VIII. kongresszusa. Kossuth, 1963. 430. old.

Digitized by Google

a szocialista építés más területein is súlyos hibák keletkeznek. Lenin szavaival szólva — „ha politikailag nem nyúlunk helyesen a kérdéshez, akkor a szóban forgó osztály nem fogja megtartani uralmát, ennél fogva nem oldhatja meg termelési feladatát sem."[5]

A politikai elemzés követelménye, a politika elsőbbsége nem jelenti azt, hogy a politika elszakadhat a gazdaságtól. Ezért a szocialista gazdaság kialakításának és fejlesztésének politikai megközelítése egyben a gazdasági törvények követelményeinek figyelembe vételét is jelenti.

A gazdasági törvények érvényesülését különféle gazdaságpolitikai intézkedésekkel lehet biztosítani. Hogy a párt- és állami vezetés az adott viszonyok között milyen gyakorlati intézkedéseket határoz el, abban nagy szerepe van a politikai, gazdasági, szociális körülmények sokoldalú, gondos és oly módon való mérlegelésének, amely kifejezésre juttatja a politika elsőbbségét. A szocializmus építése általában a termelőerők gyors fejlesztését követeli meg, ez az alapja az egész gazdasági és társadalmi fejlődésnek, különösen olyan országokban — s hazánk is ilyen —, amelyekben a szocialista forradalom viszonylag kevéssé fejlett termelőerőket örökölt, amelyekben tehát a szocializmus mielőbbi felépítése szempontjából különösen fontos dolog a termelőerők gyors fejlesztése. Helyes volna-e azonban az, ha a nemzeti jövedelem felosztása során, a felhalmozási és a fogyasztási alapok arányának megállapításához csak ebből a gazdasági tényezőből indulnánk ki? Nyilvánvaló, hogy nem. A termelőerők fejlesztését szolgáló beruházások nagyságát, a népgazdaság különböző ágai közötti arányos elosztásukat, a termelőerők fejlesztésének ütemét sok fontos körülmény befolyásolja. A beruházások nagyságát és arányait összhangba kell hozni a dolgozó osztályok és rétegek életkörülményeinek állandó javításával. A termelőerők olyan ütemű fejlesztése, amely nem számol a dolgozó osztályok életkörülményeinek fejlesztésével, politikailag káros, és így nemhogy gyorsítaná, hanem éppen fékezi a szocializmus építését. A beruházásoknak a népgazdaság különböző területeire való elosztása tehát a gazdasági törvények és ugyanakkor a politikai szempontok mérlegelése alapján történik.

A politikai elemzés azonban nemcsak abból áll, hogy a *belső osztályviszonyokat* (az osztályok objektív helyzetét és szubjektív, politikai-tudati színvonaluk fejlettségét) figyelembe vesszük és egyeztetjük, összehangoljuk a társadalmi fejlődés objektív követelményeivel, hanem abból is, hogy emellett a *külső körülményeket*, a szocialista építés nemzetközi feltételeit, a kapitalizmus és a szocializmus közötti erőviszonyokat is gondosan tanulmányozzuk. Amikor a szocializmus még csak egy országban épült, akkor a szocialista építés tempóját és módszereit egészen más feltételek szabták meg a Szovjetunió számára, mint ma az egyes szocialista országok számára, amikor a nemzetközi erőviszonyok a szocializmus javára változtak meg, és a szocialista építés feladatai a szocialista világrendszer keretei között oldódnak meg. A szocialista országok számára a politikai és gazdasági együttműkö-

[5] Lenin Művei, 32. köt. Szikra, 1963. 75. old.

Digitized by Google

dés a szocializmus építésének minden területén új, kedvező lehetőségeket nyit meg és új feladatokat is ad.

A szocializmus építése során az ötvenes években hazánkban elkövetett súlyos hibák és torzítások bonyolult és mélyen fekvő okok következményei voltak, de sok tekintetben ezek is a politikai elemzés nem kielégítő voltából következtek. Az 1956 óta folyó fejlődési periódusban pártunk levonta az előző időszak tanulságait, és sokoldalú marxista elméleti és politikai elemzéssel, a nemzetközi és a belső helyzet reális számba vétele alapján alakította ki politikai és gazdasági irányvonalát. Csak olyan feladatokat tűzött ki, amelyek elérésének megvoltak a reális feltételei. A gazdasági élet területein elért eredményeink is e politika megalapozottságát bizonyítják. Ezek a gazdasági sikerek azonban *csak egészében és minden területre érvényes, helyesen kialakított vonal keretei között valósulhattak meg.* Ez a politikai vonal a politikai és gazdasági helyzet gondos elemzésével, e két alapvető oldal szoros kölcsönhatásának, a politikai tényezők elsőbbségének alapján jelölte ki a szocializmus soron levő feladatait.

Az utóbbi évek legnagyobb jelentőségű társadalmi változása hazánkban a mezőgazdaság szocialista átszervezése volt. Ezt a feladatot csak úgy lehetett megoldani, hogy a párt politikája számba vette a szocializmus világrendszerének egyre inkább kibontakozó fölényét, ennek hatását a kispolgári tömegekre, a munkás-paraszt szövetség valóságos helyzetét és fejlődését. A párt közvetlenül az ellenforradalom után, a hatalom megszilárdításának időszakában sem mondott le a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről. E cél elérése érdekében az állam elősegítette a kisparaszti gazdaságok fejlődését (kedvező adózási és felvásárlási feltételek biztosításával, kisgépek vásárlásának lehetővé tételével stb.). Majd a politikai feltételek létrejöttének időszakában, a politika elsőbbségének elve alapján, a párt — az önkéntesség szigorú betartásával — kezdeményezte a a parasztság tömeges belépését a termelőszövetkezetekbe. Leküzdötte azokat az ökonomista jellegű nézeteket, amelyek szűken, hibásan, leegyszerűsítve fogták fel a gazdaság meghatározó szerepét, és a gazdasági feltételek hiányára hivatkozva tagadták, hogy időszerű a mezőgazdaság tömeges átszervezése.

A szocializmusnak a mezőgazdaságban aratott győzelmével a gazdaság és a politika kölcsönös viszonyának lenini elvei ismételten kiállották a gyakorlat próbáját, létrejöttek az egész népgazdaság további gyors fellendítésének feltételei, s megerősödött népi hatalmunk politikai alapja, a munkás-paraszt szövetség.

3. A politika elsőbbségéből egyenesen következik a politikai intézmények és szervezetek, elsősorban a párt és az állam aktív *vezető* szerepe. A politika elsőbbsége nem absztrakt követelmény, hanem a párt- és állami tevékenység meghatározott formáiban realizálódik. A szocialista állam és a párt tevékenysége megvalósítja a hatalomra került munkásosztály történelmi hivatását. A párt és az állam han-

Digitized by Google

golja össze egységes terv alapján a szocialista építés fő területeinek feladatait, szervezi és irányítja a kitűzött cél megvalósítására a dolgozó milliók tevékenységét. A politikai intézményeknek ez a megnövekedett jelentősége gazdasági és politikai szükségesség.

A szocialista gazdaság kialakítása és fejlesztése az osztályok egymáshoz és a hatalomhoz való viszonyára is kihat. Ezért nemcsak hogy nincsen merev válaszfal a gazdasági irányító tevékenység és az állam politikai tevékenysége között, de ezek szorosan összefonódnak egymással. E szoros egységben és kölcsönhatásban azonban még sokáig megtartják viszonylagos önállóságukat. Csak a kommunizmusban válik a gazdaság szervezése egyszerűen a dolgok igazgatásává, s veszíti el politikai jellegét az állami és társadalmi irányító szervek tevékenysége.

Összegezve a politika elsőbbségének értelmezését: *a gazdaság és a politika kölcsönös viszonyának általános lenini elvei mindaddig megtartják jelentőségüket, amíg a szocialista társadalmi viszonyok politikai formákban is kifejezésre jutnak. A gazdaság és a politika kölcsönös viszonyában azonban hol az egyik, hol a másik oldal kap nagyobb hangsúlyt a szocialista építés különböző időszakaiban.*

A GAZDASÁGI FELADATOK ELŐTÉRBE KERÜLÉSÉNEK OKAI

A szocializmus alapjai lerakásának időszakában a gazdaság és a politika szoros egységén belül — érthetően — a politika kap nagy hangsúlyt, hiszen ekkor a „ki kit győz le?" kérdése áll a társadalmi és politikai harcok előterében. A gazdasági és a kulturális építés már a burzsoáziának mint osztálynak a felszámolása, politikai fő erőinek megsemmisülése közben fejlődni kezd, de teljesen csak a szocializmus alapjainak lerakása után bontakozik ki. Ebben az időszakban osztályantagonizmusok már nem zavarják a szocializmus építését, s így állami és társadalmi életünknek a gazdasági építésre lehet és kell fordítania fő figyelmét és legnagyobb erőforrásait. Hazánkra vonatkozóan is igaz a XX. kongresszusnak az a megállapítása, hogy ma a marxizmus gazdasági oldala került előtérbe.

Lenin — ugyancsak a szakszervezeti vita során — ezt mondotta: „Én mindenkor azt óhajtottam, óhajtom ma is és fogom is óhajtani, hogy kevesebbet foglalkozzunk politikával, többet a gazdasággal. De nem nehéz megérteni, hogy ezeknek az óhajoknak a teljesüléséhez arra van szükség, hogy ne legyen politikai veszély, és ne legyenek politikai hibák."[6]

Jelenlegi helyzetünkben elmondhatjuk, hogy nem fenyeget lényeges politikai veszély, hiszen államunk politikai alapja erős, s a szórványos és egyre gyengülő ellenséges politikai szervezkedéseket államhatalmi szerveink gyorsan és határozottan felszámolják. Aktív politikai ellen-

[6] Lenin Művei: 32. köt. Szikra, 1953, 77. old.

Digitized by Google

ségeink számának csökkenése azt mutatja, hogy a burzsoázia maradványainak nagy többsége beilleszkedik társadalmunkba, s él azzal a lehetőséggel, amelyet pártunk helyes politikája ad neki. A párt politikájának fő vonala helyes, s nincsenek lényeges, a politikai vonalat eltorzító hibák, amelyek elvonnák a figyelmet és az erőt a gazdasági építés feladatainak megoldásáról; így minden erőnket e feladatok megoldására lehet és kell koncentrálnunk.

A gazdasági építés feladatainak előtérbe kerülését döntő módon Lenin e szavai indokolják: „A kapitalizmust azzal lehet végérvényesen legyőzni és azzal fogjuk véglegesen legyőzni, hogy a szocializmus a munkának új, sokkal magasabb termelékenységét hozza létre."[7] A gazdasági építőmunka közvetlen politikai jelentőségét az adja meg, hogy a kapitalizmus és a szocializmus közötti harc kimenetelét végső soron a szocialista gazdasági rendszer életereje, gyors fejlődése dönti el.

A nemzetközi kommunista mozgalomban felmerültek olyan dogmatikus nézetek, amelyek a szocialista építés gazdasági oldalának előtérbe helyezését ökonomista elhajlásként értelmezik. A nemzetközi osztályharcban azonban csakúgy, mint a szocialista országok belső életében, a gazdasági kérdések megoldásától függ a szocializmus győzelme. A kapitalista országok gazdasági és technikai fejlettségének elérése, majd túlszárnyalása nem egyszerűen gazdasági kérdés, hanem egyben elsőrendű politikai kérdés is. Ez általában vonatkozik a gazdasági fő feladatokra. Gazdasági sikereink alapozzák meg egész népünk felemelkedését, kihatásaik megszilárdítják államunk politikai alapját, a dolgozó osztályok szövetségét, s lehetővé teszik, hogy teljesítve internacionalista kötelességünket, gazdaságilag, eszmeileg és politikailag segítsük az elnyomott népek szabadságharcát. Semmiféle önmagában forradalminak látszó politikai agitáció vagy akció nem helyettesítheti ezeket a gazdasági sikereket. A szocializmus teljes felépítésének objektív követelménye állítja az állami és politikai munka középpontjába a népgazdaság fejlesztésének kérdéseit.

Aki — valamiféle álforradalmiságból — elutasítja vagy lekicsinyli a gazdasági fejlesztésért folyó, látszólag hétköznapi, de valójában nagyon is lelkesítő, a forradalmi célok eléréséhez vezető, és nem kevés nehézség leküzdését igénylő, odaadó fáradozást, az elveti Lenin fontos útmutatásait. „A szovjethatalom soronlevő feladatai" c. cikkének nemrég nyilvánosságra került első változatában Lenin ezt írta: „Az állam igazgatása feladatának, amely most a szovjethatalom elsőrendű feladatává vált, megvan még az a sajátossága is, hogy most — és a civilizált népek legújabbkori történetében alighanem első ízben — olyan igazgatásról van szó, amelyben nem a politikának van a legnagyobb jelentősége, hanem a gazdaságnak."[8]

[7] Lenin Művei. 29. köt. Szikra, 1953, 435. old.
[8] Társadalmi Szemle, 1962. 11. sz. 78. old.

Digitized by Google

Lenin 1918 márciusában diktálta le ezeket a sorokat, közvetlenül a polgárháború befejezése után, a gazdasági építőmunka napirendre kerülésének egészen kezdeti szakaszában. Hogyne volnának még aktuálisabbak Lenin e szavai a mi körülményeink között, amikor az egységes szocialista termelési viszonyok a termelőerők gyors fejlődésének lehetőségeit teremtették meg, s amikor a társadalmunk osztályszerkezetében végbemenő változások a szocialista nemzeti egység előrehaladásának irányában hatnak?

A mezőgazdaság szocialista termelési viszonyainak további szilárdítása és fejlesztése, az ipar termelőerőinek koncentrálása nem egyszerűen szűkebb gazdasági meggondolások alapján történik. A termelési viszonyok átalakulása az emberek egymáshoz való viszonyának változását, fejlődését is magában foglalja, s ennek talaján mind erősebben ver gyökeret a szocialista életszemlélet.

Nem nehéz kimutatni azt sem, hogy a szocialista országok nemzetközi munkamegosztásának most kibontakozó folyamatát tekintve, mekkora a társadalmi és politikai hatása és jelentősége a népgazdaság fejlesztésének. A szocialista országok gazdasági együttműködésének kiszélesedése teremti meg a feltételeit annak, hogy a szocialista országok békés úton, elsősorban gazdasági verseny útján, leküzdjék a kapitalizmust, s népeik életszínvonala gyorsan emelkedjék. Mindezeken túl — ez az együttműködés közelebb hozza egymáshoz a szocalista országok népeit, erősíti az emberek között a nemzetköziség érzését és tudatát, segít abban, hogy eltűnjenek a nemzeti elzárkózás még meglevő jelenségei, távlataiban pedig előkészíti, hogy leomoljanak majd a nemzeteket elválasztó határok.

A gazdasági építés feladatainak előtérbe kerülése növeli a párt vezető tevékenysége iránti követelményeket. A párt ellenőrző, segítő munkája akkor lesz konkrét és hatékony, ha a pártszervezetek a megfelelő szinten a legfontosabb gazdasági problémák megoldására ösztönzik a gazdasági vezetést. A pártnak — a többi társadalmi szervezettel együtt — tevékenysége tekintélyes részét kell a gazdasági építőmunka feladatainak megmagyarázására, a gazdasági és politikai összefüggések sokoldalú feltárására fordítania. A politikai munkában is jobban előtérbe kerül a munka termelékenységének emeléséért, a nemzetközi együttműködés fontosságának megértetéséért folyó nevelő munka.

*

Pártunk politikáját a széles dolgozó tömegek általában megértik és elfogadják, és ez megteremti azt a legfontosabb feltételt, amely nélkül a gazdasági feladatok sem oldhatók meg: népünk támogatását és bizalmát.

Egész építőmunkánk fontos kérdése, hogy megértessük a párt politikájának indítékait és kihatásait. Ez alkotó tevékenységre ösztönzi a dolgozó tömegeket, s a szocializmus építésének hajtóerejévé válik.

Digitized by Google

SZEMLE

Mégegyszer a nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásáról

Mezőgazdaságunk fejlődésének jelenlegi szakaszában fontos kérdés a szövetkezeti gazdaságok optimális területnagyságának meghatározása. A probléma elevenségét az is mutatja, hogy megoldásának szükségességéről pártunk VIII. kongresszusán is volt szó. Kádár elvtárs kongresszusi zárszava megerősítette azt a felfogást, amely szerint a gyakorlati és az elméleti területen dolgozó szakemberek elemzésein keresztül vezet az út a probléma megoldásához. Nagy érdeklődéssel olvastuk tehát Almási Gábor cikkét a nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásának Fejér megyei tapasztalatairól.*

Almási elvtárs elemzése és következtetései igen hasznosak, s bár cikkében arra figyelmeztet, hogy egy megye tapasztalataiból nem lehet országos érvényű következtetéseket levonni, álláspontja összhangban van az ország nagy részében *jelenleg alkalmazható helyes* megoldási módokkal. Napjaink döntéseiben azonban már a jövő igényeit is figyelembe kell vennünk, a jövő pedig a nagyobb területű szövetkezetek kialakulása felé mutat. Ezért, a Fejér megyei tapasztalatokból nyert képnek, mintegy kiegészítéséül, egy olyan megye termelőszövetkezeteinek helyzetét elemeztük, amelyben a nagy területű termelőszövetkezetek gazdálkodtak eredményesebben.

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának jellemző adatai

Hajdú-Bihar megyében 1959-től 1961-ig lényegesen megnőtt a termelőszövetkezetek átlagos területe. 1959-ben a megye termelőszövetkezeteinek 3,5, 1961-ben pedig 27 százaléka volt 3000 kat. holdnál nagyobb területű. 1959-ben a 3000 kat. holdnál nagyobb területű termelőszövetkezetek az összes termelőszövetkezeti közös területnek 18,2 százalékán gazdálkodtak, s ez az arány 1961-re már elérte a 48,9 százalékot.

A területnagyság növekedésének megállapításánál fontosabb azonban annak a vizsgálata, hogy milyen eredményeket értek el a különböző nagyságcsoportokba tartozó termelőszövetkezetek. A következő táblázat a halmozatlan bruttó termelési érték különböző módon vetítetett mutatóit tartalmazza, nagyságcsoportok szerint.

* Almási Gábor: A nagy termelőszövetkezetek gazdálkodásának tapasztalatai Fejér megyében. Társadalmi Szemle. 1963. 1. sz.

Digitized by Google

Halmozatlan bruttó termelési érték	Év	1—1000	1001—3000	3001—5000	50001—
		kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
1 kh közös összterületre (1000 Ft)	1959	2,8	2,9	2,5	2,8
	1960	2,7	2,2	2,7	2,6
	1961	2,3	2,0	2,1	2,9
Egy szántóegységre (1000 Ft)	1959	3,4	3,7	3,2	4,3
	1960	3,1	2,7	3,2	3,2
	1961	2,5	2,3	2,4	2,9
Egy aranykoronára (Ft)	1959	222	245	205	281
	1960	234	212	225	227
	1961	223	194	187	223
Egy dolgozó tagra (1000 Ft)	1959	27,3	30,1	25,3	34,3
	1960	25,8	21,3	26,5	24,9
	1961	20,1	18,0	20,5	23,1

A táblázat adatait együttesen vizsgálva az alábbi fontosabb következtetésekre jutunk:

1. Ha összesítjük egy-egy nagyságcsoportban a három év négy-négy mutatóját, akkor 12 esetből 8 esetben az *5000 kh-nál nagyobb termelőszövetkezetek mutatói a legkedvezőbbek;* a többi 4 esetből háromban a második helyet, 1 esetben pedig a harmadik helyet foglalják el. Különösen jellemző az, hogy 1961-ben az 5000 kh-n felüli termelőszövetkezetek *az összes mutatók vonatkozásában felülmúlták a többi csoportot.* Ez azt bizonyítja, hogy a fajlagos termelési érték szempontjából vitathatatlanul a legnagyobb területű termelőszövetkezetek a legjobbak, s ezek a rossz időjárású évben, 1961-ben is viszonylag jobban ki tudták védeni az időjárás káros hatását.

2. A másik három nagyságcsoport adatai nem mutatnak határozott tendenciát. A 12 esetből 3 esetben az 1000 kh-nál kisebb területű termelőszövetkezetek, 1 esetben az 1001—3000 kh területű és 2 esetben a 3001—5000 kh területű termelőszövetkezetek mutatója volt a legkedvezőbb. Az 1001—5000 kh területű két nagyságcsoportba tartozó termelőszövetkezetek mutatói a 12 eset közül 8—8 esetben alatta maradtak az 1000 kh-nál kisebb termelőszövetkezetek mutatóinak, bár a különbség néhol csak minimális. Az 1000 kh-n aluli termelőszövetkezetek adatai különösen az egy aranykoronára jutó termelési érték vonatkozásában kedvezőek.

3. Az adatok azt is bizonyítják, hogy a termelőszövetkezetek egyesítése, de különösen a tömeges belépés esetenként *rontotta* az 1000—5000 kh területű termelőszövetkezetek fajlagos termelési értékének

Digitized by Google

mutatóit. Ez a jelenség arra is figyelmeztet, hogy a tömeges belépés idején a gazdálkodási terület növekedése más konzekvenciákkal járt a kisebb területű, gazdálkodási szempontból kevésbé kialakult termelőszövetkezetekben, mint a nagyobb területű, szilárdabb gazdálkodási keretekkel rendelkezőkben.

A következő táblázat a gazdálkodási eredmény különböző módon vetített mutatóit tartalmazza, nagyságcsoportok szerint.

Gazdálkodási eredmény	Év	1—1000	1001—3000	3001—5000	5001—
		kh nagyságú termelőszövetkezetekben			
Egy kh közös összterületre (1000 Ft)	1959	1,6	1,7	1,5	1,8
	1960	1,5	1,4	1,7	1,7
	1961	1,4	1,3	1,4	1,9
Egy szántóegységre (1000 Ft)	1959	1,9	2,2	1,9	2,8
	1960	1,7	1,7	2,0	2,1
	1961	1,6	1,5	1,6	2,0
Egy aranykoronára (Ft)	1959	124	146	124	183
	1960	128	131	139	149
	1961	139	125	124	151
Egy dolgozó tagra (Ft)	1959	15 304	17 923	15 318	22 322
	1960	14 077	13 140	16 406	16 434
	1961	12 575	11 657	13 649	15 709

A táblázat adataiból a következő főbb következtetések adódnak:

1. Az 5000 kh-n felüli csoport összes mutatói mindhárom évben kedvezőbben alakultak, mint a többi csoporté. Egyértelmű tehát az összefüggés: Hajdú-Bihar megyében az 5000 kh-nál nagyobb területű termelőszövetkezetek érték el *a legmagasabb (esetenként kiemelkedően magas) fajlagos gazdálkodási eredményt.* E csoport stabilitását mutatja, hogy a rossz időjárású 1961-es évben a többi nagyságcsoport mutatói (két adat kivételével) jelentősen romlottak az 1960. évekhez képest, az 5000 kh-n felüli termelőszövetkezetekben azonban javult az összterületre és az egy aranykoronára jutó gazdálkodási eredmény, s a másik két mutató is csak kis mértékben romlott.

2. A többi nagyságcsoport adatai nem mutatnak ilyen határozott tendenciát. Ha a három év négy-négy adatát 12 esetnek vesszük, akkor az 1000 kh-nál kisebb területű csoport mutatói — a négy csoport sorrendjében — 6 esetben a második, 2 esetben a harmadik, 4 esetben az utolsó helyre kerültek; az 1001—3000 kh

Digitized by Google

területű csoport mutatói 2 esetben a második, 3 esetben a harmadik, 7 esetben az utolsó helyre; a 3001—5000 kh területű csoport mutatói 1 esetben az első, 7 esetben a második, 1 esetben a harmadik és 3 esetben az utolsó helyre.

A három csoport összevetése azt mutatja, hogy — az 5000 kh-on felüli csoportot nem számítva — viszonylag *a 3001—5000 kh területű csoportban a legjobbak a gazdálkodási eredmény mutatói, és az 1001—3000 kh területű csoportban a leggyengébbek.* Ezt elsősorban azzal magyarázhatjuk, hogy a nagy termelőszövetkezetekben ésszerűbbek a ráfordítások, jobb a gazdálkodás megszervezése. Az adatok egyben azt is bizonyítják, hogy gazdálkodási eredmény tekintetében a 3000 kh-nál nagyobb területű termelőszövetkezetek általában felülmúlják a 3000 kh-nál kisebbeket.

A táblázatokban közölteken kívül még számos mutató vonatkozásában hasonlítottuk össze a különböző területnagyságú termelőszövetkezeteket. Például: *az egy szántóegységre jutó árutermelésben* a legjobbak az 5000 kh-n felüli, a leggyengébbek az 1000 kh-n aluli termelőszövetkezetek. Különösen jellemző, hogy az 1000 kh-n aluli termelőszövetkezetek viszonylag *magas termelési érték mellett kevesebb árut termeltek* területegységenként, mint a nagyobbak. A közös állatállomány sűrűségét tekintve nincs nagy eltérés az egyes nagyságcsoportok között, de *az egy számosállatra jutó állattenyésztési árutermelés* tekintetében a *legjobb az 5000 kh-nál nagyobb területű*, a leggyengébb az 1000 kh-nál kisebb területű csoport.

Néhány fő növény termésátlagát is érdemes összehasonlítanunk, noha ezek magukban véve csak kevéssé jellemzik a gazdálkodás színvonalát. Hajdú-Bihar megyében a száraz 1961-es esztendőben a nagyobb területű termelőszövetkezetek *kukorica-termésátlaga* messze meghaladta a kisebbekét: 1000 kh-on alul 8,5, 1001—3000 kh-on 9,5, 3001—5000 kh-on 10,4, 5000 kh-on felül 14,5 mázsa volt holdanként.

Hasonló összefüggést mutat az *egy tagra eső jövedelem* mutatója is. E mutató értéke 1959-ben az 1001—3000 kh közötti és az 5000 kh-n felüli nagyságcsoportban, 1960-ban és 1961-ben már a 1001—3000 kh közötti és az 5000 kh-n felüli nagyságcsoportban a legmagasabb. Tehát a nagyobb területű termelőszövetkezetekben — a belépések és az egyesülések ellenére — az egy tagra jutó közös gazdálkodásból származó jövedelem magasabb volt mint a kisebbekben.

Az elemzett adatokból kiderül, hogy Hajdú-Bihar megyében a nagyobb területű termelőszövetkezetek az utóbbi években általában eredményesebben gazdálkodtak, mint a kisebbek.

A nagy termelőszövetkezetek eredményesebb gazdálkodásának okai

Természetesen felvetődik az a kérdés: mi az oka annak, hogy Hajdú-Bihar megyében mások a tapasztalatok, mint az ország más részein pl. a Dunántúlon. Megítélésünk szerint ennek az okát a következőkben lehet keresni:

1. Hajdú-Bihar megyére a *nagy*

Digitized by Google

területű községek a jellemzőek. A községek területének átlaga 10 000 kh felett van, de nem egy 20 000, sőt 30 000 kh határú községet (várost) is találhatunk. A tapasztalat azt mutatja, hogy egy községen belül kevesebb problémát okoz a termelőszövetkezetek egyesítése, a tagok lakóhelye, szokásai, ismeretsége stb. miatt, továbbá azért is, mert közösek a párt- és állami szervek s kevésbé kell a vezetés megosztottságától tartani.

2. A nagyobb terület előnyei elsősorban *a szövetkezeti vezetés magasabb színvonalával* összefüggő kérdésekben mutatkoznak meg. A nagyobb területű termelőszövetkezetek szívesebben alkalmaznak szakembereket, könnyebben belátják, hogy a mai követelmények mellett az eredményes nagyüzemi gazdálkodáshoz már nem elég a „józan paraszti ész". Hajdú-Bihar megyében elsősorban a nagyterületű termelőszövetkezetekben találunk szakembereket; az egyetemet végzett szakemberek szinte kizárólag ezekben helyezkedtek el.

3. A nagyobb termelőszövetkezetekben *jobb munkamegosztás* alakítható ki a vezetők között. A termelőszövetkezetekre jelenleg rengeteg olyan „vállalati" jellegű feladat hárul, mint a beszerzés, az értékesítés, a szerződtetés, a gépjavítás, a biztosítás, az állami rendelkezések betartása stb. Ezek a feladatok éppen úgy terhelik a kis termelőszövetkezeteket, mint a nagyokat. Csakhogy a kis termelőszövetkezetben két, legfeljebb három vezetőnek kell megoldania ezeket, s ezért (még ha mezőgazdasági szakemberek is) márcsak időhiány miatt sem tudják elég jól elvégezni ezt a sokféle munkát. A sokirányú elfoglaltság gyakran elvonja őket a termelés irányításától, s ezt megsínylik a hozamok is. A munkamegosztást és a specialisták beállítását (itt nemcsak agrármérnökökre, hanem pénzügyi, jogi, kereskedelmi, műszaki specialistákra is gondolunk) csak nagyobb területű üzemek oldhatják meg. A megye adatai szerint az üzemvezetés fajlagos költsége a nagy termelőszövetkezetekben — a függetlenített személyek viszonylag nagy száma ellenére — még feleakkora sincs, mint a kis termelőszövetkezetekben.

4. Tapasztalataink szerint a nagyterületű termelőszövetkezetekben az *üzemi fegyelem megszilárdításának* is jobbak a feltételei. A tagok mint dolgozók napi tevékenységükben elsősorban egy operatív vezetővel (rendszerint brigádvezetővel) állnak kapcsolatban. Rendszerint jobb a bizonylati és pénzügyi fegyelem, pontosabb a teljesítmény-, illetve munkaegység-nyilvántartás, áttekinthetőbb az anyagok, eszközök, ráfordítások és hozamok felhasználása is. Az a tapasztalatunk, hogy a nagy termelőszövetkezetekben sokkal jobban oldják meg a takarmányok rendeltetésszerű felhasználását, a tápanyag szerinti takarmányozást, mint a kicsikben.

Fölmerül viszont az a jogos kérdés, hogy a nagy termelőszövetkezetekben a nagyobb taglétszám miatt nem szenved-e csorbát a vezetőség és a tagság kapcsolata, a kollektív vezetés? Kétségtelen, hogy ahol nagyobb a taglétszám, ott nehezebb gyakran tartani közgyűlést. De számos nagyterületű termelőszövetkezetben (pl. a nádudvari Vörös Csillagban, a nagylétai Aranykalászban, a hajdúböszörményi Vörös

Digitized by Google

Csillagban stb.) a közgyűlésen kívül sok más formát is találtak arra, hogy szorosabbá tegyék a vezetőségnek a tagsággal való kapcsolatát. A hajdúszoboszlói Vörös Hajnal vezetősége a déli pihenőben is meglátogatja a brigádokat, és hordozható táblákra felírt kalkulációk megvitatásával is igyekszik kikérni egyes döntésekhez a tagság véleményét.

5. Közismert tény, hogy a *beruházások koncentrálása* könnyebben oldható meg a nagy termelőszövetkezetekben, mint a kisebbekben. Ez az előny a jövőben még növekedni fog. Ma országosan tapasztalható az, hogy a termelőszövetkezeti beruházásokban, elsősorban a gazdasági telepek, épületcsoportok elhelyezésében még nincs meg a kellő tervszerűség. Az elaprózottság folytán nemcsak a járulékos beruházások (víz, villany, köves út, tárolóhelyek) megvalósítása ütközik nehézségbe, de távlatilag is akadályai vannak a korszerű technológia és szervezési módszerek megvalósításának. A nagyobb területű termelőszövetkezetekben körültekintő távlati tervezéssel megoldható az ésszerű telepítés.

6. Végül: tapasztalataink szerint annak is nagy jelentősége van, hogy *miképpen hozzuk létre* a nagyterületű termelőszövetkezeteket. Igaza van Almási Gábornak abban, hogy két gyengén gazdálkodó kis területű termelőszövetkezet egyesítéséből nem születik jól működő nagy szövetkezet. Hajdú-Bihar megyében a nagyobb termelőszövetkezetek eredményes gazdálkodása azzal is összefügg, hogy legtöbbször egy jól gazdálkodó szövetkezet keretei bővültek évről évre új tagok belépése, illetve kisebb termelőszövetkezetek beolvadása útján, de úgy, hogy alapjában megmaradtak a vezetés és a gazdálkodás szilárd, kipróbált keretei. Ez a helyzet pl. a nádudvari Vörös Csillagban, amelynek területe néhány év alatt 3000 kh-ról 17 000 kh-ra nőtt, s eközben megtartotta helyét az ország termelőszövetkezeteinek élvonalában.

•

A Hajdú-Bihar megyei termelőszövetkezetek tapasztalatait természetesen csak hasonló természeti és közgazdasági adottságú vidékekre lehetne általánosítani. Néhány vonatkozásban azonban szélesebb területre kiterjeszthető tanulság is következik belőlük:

Az egyesülést csak akkor szabad megengedni, ha megvannak az ehhez szükséges politikai, gazdasági és személyi feltételek. De az sem volna helyes, ha a nagyobb területű termelőszövetkezetek kialakítását olyan feladatnak tartanánk, amelyet majd csak a nagyon távoli jövőben kell megoldanunk. Hogy megvannak-e a szükséges feltételek, azt elsősorban a helyi irányító szervek tudják elbírálni, az egyes vidékek változó adottságainak differenciált szempontjai alapján. Ezért az országosan kialakított irányelvek végrehajtásában nagyobb mértékben kell figyelembe venni az egyes vidékek eltérő viszonyait.

Dr. Gönczi Iván

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A tömegakciók erősödése Görögországban

A szaloniki bűncselekmény — Grigoriosz Lambrakisz baloldali görög képviselő meggyilkolása — és az ezzel kapcsolatos események újból felhívták a világ közvéleményének figyelmét a görög nép drámájára és küzdelmeire.

Lambrakiszt egy fasiszta banda tagja ölte meg, s ez a bűntett fölöttébb szimbolikus. A meggyilkolt képviselő az atomháború és a neofasizmus kettős veszélyének leleplezésére emelt szót a szaloniki népgyűlésen. Alighogy befejezte beszédét — amelyben szólt a neofasiszta bandák halálos fenyegetéseiről és figyelmeztette felelősségükre a hatóságokat — áldozatául esett a szörnyű merényletnek. Mint az EDA[1] végrehajtó bizottságának nyilatkozata hangsúlyozta, a demokrácia és a béke e bátor harcosának személyében a görög demokratikus mozgalomra akartak csapást mérni. Az imperializmus és a görög reakció megkísérelte, hogy ezzel a merénylettel meggátolja a görög tömegakciók fokozódását, a nukleáris veszély és a fasiszta üzelmek elleni tüntetések megismétlődését.

A Görög Kommunista Párt központi bizottságának az idén februárban megtartott 4. plénuma megállapította, hogy a legújabb görögországi fejlődést *„széleskörű, hatalmas tömegmozgalom kibontakozása"* jellemzi. Az események igazolták, hogy helyes ez az értékelés. Az idén a munkabeszüntetések és sztrájkok, a gyűlések és a tüntetések olyan gyors ütemben követték egymást, amilyenre nem volt példa az utóbbi években. A tömegek alkotó kezdeményező ereje kiszélesítette a politikai akció területét, s újabb mozgalmakat és harci formákat kezdeményezett; ilyen például az alkotmányos jogok védelméért folyó ún. „114-es" mozgalom[2], vagy a fiatalok lelkes hadjárata a „15%"-ért, amelynek a célja, hogy a katonai kiadások egy részét fordítsák az anyagiakban szűkölködő oktatás céljaira. A diákság és a munkásifjúság tekintélyes részvétele a tömegakciókban, a sztrájkok nagy száma és hosszú tartama, a sztrájkmozgalom kiterjedt volta, az amnesztiáért folyó küzdelmek, a békemenetek — amilyen az áprilisi marathoni menet[3] volt — mindez

1 Eniaia Dimokratikí Arisztera — Egyesült Demokratikus Baloldali Párt, amely Görögország demokratikus megújításának programjával a kommunistákat és a demokratákat tömöríti maga köré. Görögországban a kommunista párt még illegalitásban van.

2 A görög alkotmány utolsó 114. §-a mindenkitől megköveteli a hazafiság tiszteletét.

3 A marathoni békemenetet a görög Bertrand Russell Társaság szervezte április 21-re tiltakozásul a nukleáris veszély ellen. A kormány, hogy megakadályozza az akciót, 10 000 főnyi gépesített rendőrséggel és csendőrséggel elzárta az Athén—Marathon utat, letartóztatott 2000, és megsebesített 300 felvonulót, többek közt Lambrakiszt is és kiutasított több angol állampolgárt, akik a békemenetre érkeztek Görögországba.

Digitized by Google

újabb vonásokkal gazdagítja a görögországi demokratikus mozgalmat és munkásmozgalmat.

•

Milyen okok idézték elő a görögországi tömegakcióknak ezt az új föllendülését?

A föllendülésnek több oka van. Beszéljünk először a viszonylag régebben gyökerező és ható okokról, a parlamenti választásról, amely 1961 októberében zajlott le Görögországban. Ennek a választásnak — amelyet a sok hamisítás és kiterjedt terror miatt „választási puccs" néven emlegetnek — számos sebesültje és két halálos áldozata is volt. A kormánypárt, a Nemzeti Radikális Unio (Ethniki Rizoszpasztiki Enozisz; ERE), élén Karamanliszszal, ily módon megtarthatta a hatalmat, amelyet a jobboldal már 1951 óta monopolizál Görögországban. A választások érvényességét és a jelenlegi kormány törvényességét sem az EDA, sem a Centrum-Unió (a centrista pártok és csoportok választási szövetsége, amely a szavazatok 34,5 százalékát kapta meg), nem ismerte el. Az ellenzék új választast kovetel, a népakarat szabad megnyilvánulását lehetővé tevő biztosítékokkal.

A tömegek demokratikus aktivitásának egvik oka éppen az 1961-es választási puccs lélektani hatása, a közvéleménynek az a meggyőződése, hogy a népakaratot erőszakosan meghamisították. Igaz, a modern Görögország történetében sűrűn előfordult ilyesmi, de a jobboldalnak ebből eredő sikerei általában ingatagok voltak, s a nép demokratikus küzdelme nemegyszer meghátrálásra tudta kényszeríteni a reakciót. Ezeknek a küzdelmeknek a hagyományai még elevenen élnek Görögországban. Metaxasz 1936-ban létesített diktatúrája és a reakciónak a felszabadulás után bekövetkezett féktelen uralma óta a görög tömegek különösen érzékenyek a jogaikat és szabadságukat fenyegető veszély iránt. Márpedig nemcsak a választási puccs, hanem a Karamanlisz-kormánynak az utóbbi időben folytatott egész politikája világosan megmutatja a tömegeknek, milyen súlyos veszély fenyegeti szabadságjogaikat. A sajtó — és nem csupán a baloldali sajtó — naponta ad hírt a közigazgatási és rendőri önkény eseteiről, az erőszakosságokról, a kegyetlenkedésekről, a letartóztatásokról, a száműzetésekről és a bebörtönzésekről. Ezek a cselekmények még a konzervatív rétegek érzését is sértik. Ugyanígy a politikai foglyok kérdése is, a 18—19 éve fogva tartott hazafiaké, akik közt nők és hetvenéves vagy még öregebb emberek is vannak. Számos esetben egész falvak népe, élén a pappal, kérvényt írt alá, hogy bocsássák szabadon a faluból származó politikai foglyot. Nagyon aggasztja a demokratikus érzelmű lakosság többségét a neofasiszta bandák megjelenése is, a militarista klikkek arcátlan fellépése, s nyílt fenyegetőzésük, hogy „kezükbe veszik a helyzet irányítását".

Lambrakisz meggyilkolása után az EDA és a Centrum Unió ismételt nyilatkozataiban rámutatott ezekre a szervezetekre. A Centrum Unió május 25-i nyilatkozatában a következőket mondja: „A kormány neveket és tényeket kér a fasiszta szervezetekről. Ilyen neveket már adtak a nyilvánosságnak: a „Reményteljes ifjak" katonai egyenruhában; a

Digitized by Google

kommunistaellenes „Keresztes-hadjárat", amelynek szoros kapcsolatai vannak a belbiztonsági szervekkel; a Kék Falanx és sok más." Ezekről a Centrum nyilatkozatban említett szervezetekről az Avgi, az EDA lapja hangsúlyozza, hogy a hadsereg vezérkarának vetik alá magukat.

De a Karamanlisz-kormány törvényhozó tevékenysége sem hagyja bizonytalanságban a népet a kormány szándékait illetően. Miután 1962 júliusában törvényt hoztak a „biztonsági intézkedésekről", most az alkotmány felülvizsgálatát készítik elő egy olyan törvénnyel, amely a reakciós irányzatú gaullista és a bonni törvényhozást másolja le. Felül akarják vizsgálni az alkotmány alapvető pontjait, hogy az egyesülési jogot, a sztrájkjogot, a sajtószabadságot, a pártok tevékenységét gúzsba kössék, vagy eltöröljék. Különbíróságot állítanak fel, az ún. alkotmánybíróságot, amely bármelyik párt tevékenységét betilthatja, ha annak „szervezete, céljai és eszközei a kormányzat alapjainak megdöntésére irányulnak". Az alkotmány felülvizsgálata azt is előirányozza, hogy a törvényhozó hatalom rovására megerősítik a végrehajtó hatalmat, s a parlamentet minden hatalmat nélkülöző testület színvonalára süllyesztik le. Mint a kommunista és munkáspártok 1960-ban elfogadott moszkvai nyilatkozata megállapítja: „Több országban új formákban erősödik a fasizálódás folyamata: a diktatórikus kormányzati módszereket a demokratikus tartalomtól megfosztott és puszta formalitás színvonalára züllesztett parlamentarizmus fikciójával párosítják." Ez ellen a fasizálódás ellen tiltakoznak a munkások, alkalmazottak, értelmiségiek és fiatalok tömegei Athénben és Görögország más városaiban.

A demokrácia védelmében folyó görögországi mozgalom szorosan összekapcsolódik a béke védelmével. A Karamanlisz-kormány politikája ebben a tekintetben is olyan visszahatást szül, amely nemcsak a baloldali tömegeket ragadja magával. Görögország kész arra, hogy csatlakozzék a NATO „multilaterális atomerejéhez"; a kormány engedélyezte a Polaris-rakétákat hordozó tengeralattjárók görögországi tartózkodását, s ez, meg a kormányszervek által kialakított feszült légkör nyugtalanságot kelt a tömegekben és harcra ösztönzi őket. A nép érzéseit azon is le lehet mérni, hogy igen sok ember csatlakozott a marathoni békemenethez.

A tömegek gazdasági és politikai aktivizálódásának egy másik tényezője — az ország gazdasági helyzete, amely 1961 októbere óta két szempontból is rosszabbodott: egyrészt azzal, hogy Görögország „társult" a Közös Piachoz, tovább nőtt a külföldtől való függése, másrészt különféle kormányintézkedések következtében — elsősorban a közvetett adóknak körülbelül 1 milliárd drachmával való emelése folytán — süllyedt a tömegek életszínvonala. Megjegyezzük még, hogy az 1962-es esztendő fordulatot jelentett a külföldi tőke tevékenységében, 50 százalékkal nőtt ugyanis a Görögországban befektetett külföldi tőke összege. A Közös Piactól kapott előjogokkal rendelkező külföldi tőkéseknek ez a beözönlése természetesen aggasztja a görög nemzeti burzsoáziát és a kézműiparosokat. Nyugtalanítja ez még

Digitized by Google

az OVA (az iparfejlesztés félhivatalos szervezete) igazgatóját is, aki a New York Times-nak adott interjújában kijelentette, hogy a Közös Piachoz való csatlakozás súlyos veszély Görögország számára. „Ha Görögország nem igazítja gazdaságát Európáéhoz, akkor népe és ipara egyaránt el fogja hagyni az országot" — mondja az OVA igazgatója, s ezzel arra a jelenségre céloz, amely még a görög burzsoáziát is nyugtalanítja, hogy ti. a fiatalok kiözönlenek a Közös Piac országaiba, s a tömeges kivándorlás már a lakosság évi szaporodását is meghaladja.

•

A Görög Kommunista Párt és a görög baloldal helyes politikája hozzájárult ahhoz, hogy az itt felsorolt tényezők hatására tömegakciók bontakoztak ki. Az EDA az 1961-es választások után szembeszállt azokkal, akik csüggesztő szónoklatokat tartottak és behódolást tanácsoltak; harcra hívta fel a népet azzal a jelszóval, hogy a tömegek egységakciója megváltoztathatja a helyzetet, kikényszerítheti az új választást és demokratikus megoldást hozhat. 1961 óta nagy erőfeszítéseket tett azért, hogy előmozdítsa a béremelést követelő és a demokratikus jellegű akciókat.

A helyzet jobb megértéséhez vázolnunk kell a Centrum-Unió mai szerepét is, hiszen ez a csoportosulás a baloldallal együtt ma az ellenzék fő ereje.

A Centrum-Unió a választási puccs után kijelentette, hogy vezetői „törhetetlen harcot indítottak a demokráciáért". De magatartása korántsem következetes, s ez abból is fakad, hogy társadalmi bázisa nem egyöntetű. Vezetősége nem vonta le a választásokból a szükséges tanulságokat, hanem továbbra is „két fronton harcol", s elutasítja az EDA által ajánlott akcióegységet. A kormány politikáját gyakran csak részlegesen és felületesen bírálja; külpolitikai álláspontja nem világos, főleg a balkáni atommentes övezet kérdésében. A Centrum újabban, a Karamanlisz-kormánnyal folytatott, kompromisszumra hajló tárgyalásai mellett, a baloldal támogatásával népgyűléseket is szervez, hogy ezzel nyomást gyakoroljon a kormányra. Az az együttműködési ajánlat, amelyet az EDA a Centrum Uniónak tett, erősíti az e csoportosuláson belüli demokratikus tendenciákat, lehetővé teszi az együttes fellépést a parlamentben, a közös állásfoglalásokat és az egységes tömegakciókat, főleg a szakszervezetekben és az ifjúsági szervezetekben.

•

Elsősorban a demokratikus mozgalom élvonalában haladó munkásosztály harcai mutatják a görögországi tömegakciók növekedését. Ezek a harcok 1962-ben és 1963 első hónapjaiban egyre nagyobb méreteket öltöttek. 1962-ben 183 sztrájk zajlott le, 450 600 munkás részvételével — nem számítva ide azt a 350 000 munkást, aki a május 1-i sztrájkban vett részt —, s ez összesen 6 millió munkaóra kiesést okozott. (1961-ben 103 sztrájk volt, 215 000 résztvevővel és 2,8 millió elveszett munkaórával.) 1963 első két hónapjában 140 000-re rúgott a sztrájkolók száma, s azóta sem csökkent az akciók üteme. Az idei sztrájkokat — a pireuszi dokkmunkások, az építőmunkások, a

Digitized by Google

pékek, a vas- és fémmunkások és végül a tanítók sztrájkjait — a résztvevők növekvő száma és kitartása, valamint az irántuk megnyilvánuló szolidaritás erősödése jellemzi.

A görögországi munkásmozgalom nagy eseményének tekintendő az az értekezlet, amelyet az idén 82 szakmai szakszervezet képviselői tartottak, s amelyen elhatározták, hogy ezentúl egybehangolják és tervszerűsítik szakmai bérkövetelési és politikai küzdelmeiket.

A múlt évben a parasztok is fontos akciókat indítottak, s ezek az idén tavasszal folytatódtak. A paraszti érdekek védelmében kerületi és országos értekezleteket és kongresszusokat tartottak, az ország különböző vidékein gyűléseket és felvonulásokat rendeztek. Ezek közül megemlítjük 12 000 pieriai dohánytermelő felvonulását Katherinibe, 20 000 krétai paraszt menetelését Herakleionba, 300 nincstelen parasztcsalád földfoglalását a Vasszilica-Kilkisz birtokon, valamint az Agrinion és Amfilokhia közötti országút elfoglalását Valtosz-Xiromero dohánytermelői által. A dohánytermelők megütköztek a rájuk támadó csendőrséggel; egy tüntető életét vesztette.

A háború befejezése óta most tapasztaljuk első ízben azt, hogy a középrétegek is erősen aktivizálódnak. 15 000 athéni és pireuszi kézműves sztrájkkal tiltakozott a kormány adórendeletei, gazdaságpolitikája és a külföldi vállalatoknak nyújtott kedvezmények ellen. 10 500 orvos és 3500 fogorvos sztrájkba lépett az alacsony fizetések és nyugdíjak miatt. 11 000 ügyvéd sztrájkolt a magas bírósági költségek, a lakbéremelések, az alacsony nyugdíjak. Még papok is részt vettek különféle követeléseikért folyó akciókban. Ez indította a „Vima" című újságot arra, hogy 1963. február 3-i számában a következő figyelmeztető szavakat leírja: „A kormánynak meg kell értenie, hogy ha nem változtat a helyzeten, elkövetkezik az a pillanat, amikor a taktika és a követelések *egyetlen* vonalába futnak majd össze mindezek a részleges lázongások. S akkor nem lesz többé módja arra, hogy a helyzetet irányítsa." A görög reakció fél, mert a széleskörű tüntetések nagy része már nem szorítkozik gazdasági kérdésekre, hanem politikai követeléseket is támaszt.

Kiterjedt aktivitásuk miatt külön kell megemlítenünk az ifjúsági szervezeteket. Az athéni és szaloniki diákszervezetek elindították az oktatásra szánt költségvetési összeg emelését célzó — már említett — „15%-os mozgalmat". A fiatalok — más értelmiségi szervezetek és a szakszervezetek segítségével — bejárták az országot, és aláírásokat gyűjtöttek ehhez a követelésükhöz. Céljukat nem elszigetelt módon ismertették, hanem az ország és a kormánypolitika létfontosságú problémáival összefüggésben. Az egyetemi hallgatók hónapok óta szembeszállnak a főiskolák terrorizálására és az ott folyó akciók elfojtására szervezett fasiszta bandákkal. A fiatalok tízezrei vesznek részt a görög békemozgalom akcióiban, például a marathoni békemenetben és a fasizmus elleni tüntetésekben. Glezosz hőstettének évfordulóján az Akropoliszon ugyanazon a részén feltűzték a 114-es számot, az antifasiszta akció jelképét. Ez a szám, világító

Digitized by Google

fáklyákból összeállítva éjjel, vagy nagy plakátokon nappal, sokszor jelenik meg Athén legforgalmasabb helyein is.

•

Amikor ez a cikk éppen elkészült, olyan újabb hírek érkeztek, amelyek azt igazolják, hogy Grigoriosz Lambrakisz meggyilkolása nem elszigetelt bűncselekmény volt, hanem része egy gondosan előkészített tervnek, amely a görög demokratikus mozgalom terrorizálását tűzte ki céljául. A terroristák Szalonikiben a Lambrakisz elleni merénylet napján egy másik képviselőt is megtámadtak és megsebesítettek, név szerint G. Caruhaszt. Az utóbbi napokban Athénben, Pireuszban, Szalonikiben és más görög városokban is több embert súlyosan bántalmaztak. A rendőrség megtámadta és bántalmazta a Lambrakisz-gyilkosság ellen tiltakozó diákokat és diáklányokat; több mint húsz tüntetőt sérüléssel kórházba kellett szállítani.

A neofasiszta akciók erősödése miatt a népi felháborodás olyan hulláma indult meg, amilyenre 1944 óta még nem volt példa. A Centrum-Unió sorozatosan közleményeket ad ki, amelyekben a szaloniki bűntettért a kormányt teszi felelőssé és azonnali lemondását követeli. A Karamanlisz-kormány — formailag más okok miatt ugyan — azóta kénytelen volt lemondani, s Panajotisz Pipinelisz vezetésével megalakult egy hivatalnok-kormány.

A távirati ügynökségek jelentései szerint Görögországban az ország 1944. évi felszabadulása óta még nem volt olyan nagyszabású — mintegy félmilliónyi ember részvételével lezajlott — tömegtüntetés, mint amilyennel Athén és Pireusz lakossága utolsó útjára kísérte Grigoriosz Lambrakiszt, a demokrácia, a béke hős harcosát és vértanúját. A neofasiszták terrorcselekménye nem félemlítette meg, hanem még elszántabb és tömegesebb cselekvésre készteti a görög népet. A különböző pártállású görög demokraták akcióegysége is szorosabbra fűződött. Azok a jelszavak, amelyeket május 28-án Athénben százezrek kiáltottak ütemesen, az akcióba lépett demokrácia tekintélyes erőinek összefogását jelképezik: „ÉLJEN A BÉKE! ÉLJEN A DEMOKRÁCIA! NEM FOG GYŐZNI A FASIZMUS!"

Politisz Janisz

Helyesbítés

Lapunk májusi számában közöltük Káplár József elvtársnak „A szocialista világrendszer gazdaságának 1962. évi eredményeiből" című cikkét. Ebben a cikkben, a szocialista országokban gyártott tartós fogyasztási cikkek statisztikájában (92. oldal) nyomdai hiba következtében két rovatfej elcserélődött: „rádió" helyett „hűtőszekrény", „hűtőszekrény" helyett pedig „rádió" olvasandó.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A valóság vonzásában*

Az utóbbi években a társadalomrajz általános fellendülését figyelhetjük meg irodalmunkban. Folyóirataink, sőt napilapjaink is állandóan közölnek szociográfiai jellegű írásokat, amelyek hol színes és olvasmányos formában, hol a tudomány szárazabb, tényszerűbb előadásmódjában írják le változásokkal teli társadalmunk különböző osztályainak, rétegeinek helyzetét, átalakulását. E munkából könyvkiadóink is derekasan kiveszik részüket: a *Hazai Kis Tükör* c. gyűjtemény mai társadalomrajzokból ad válogatást, a *Vaszínű égbolt alatt* a felszabadulás előtti munkásszociográfia hagyományait eleveníti fel. A *Valóság vonzásában* c. gyűjtemény szervesen illeszkedik ebbe a folyamatba. A szerkesztés igényét tekintve azonban többre vállalkozik, mint az eddig megjelentek: *időrendileg teljesebb* és tematikailag sokoldalúbb válogatást nyújt az *egész* huszadik századi magyar szociográfia termésből. Külön értéke a kiadványnak Gondos Ernő bevezető tanulmánya, amely alapos és részletes áttekintést ad a kötet anyagáról, s felvázolja a magyar szociográfia történetét.

A szociográfia első felvirágzását a századforduló éveiben figyelhetjük meg. Az 1905 körüli években társadalmunk a polgári forradalomtól terhes. Az uralkodó osztály pártjai képtelenek a változások megértésére, a tömegek előtt egymás után lepleződik le konzervatív, reakciós lényegük. Tüntetések, sztrájkok hívják fel a figyelmet az „alsó néprétegekben" feszülő elégedetlenségre, forradalmi erőre. A haladó polgárság élénken reagált ezekre a változásokra: az „új időknek új dalaival" együtt szociográfiák is születtek. A *Társadalomtudományi Társaság*, a *Huszadik Század* c. folyóirat és a *Galilei Kör* köré csoportosult radikális értelmiség legjobbjai lelkes munkával láttak hozzá a parasztság és részben a munkásság életének megismeréséhez. A népszínművek rózsaszínű idilljét széttépve, megmutatták a falu nyomorát, a föld nélküli nincstelenek kilátástalan helyzetét, az országos méreteket öltő kivándorlást előidéző gazdasági okokat.

Az 1929-ben kirobbant gazdasági válság után, amely a munkások tízezreit tette munkanélkülivé, s amely a középparaszti gazdaságok ezrei alól húzta ki a talajt, éhínség és nyomor közepette, az ellenforradalmi terror minden nyomása ellenére — lehetetlen volt tovább hallgatni a Viharsarok, a Duna—Tisza-közi futóhomok, a dunántúli puszták népe embertelen helyzetéről, elnyomorodottságáról. Ezekben az években indul a népi írók közis-

* Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.

Digitized by Google

mert szociográfiai munkássága. Gondos Ernő tanulmánya bemutatja az uralkodó osztály taktikáját is: szociográfiai „ellengyűjtésekkel" kifogni a szelet a mozgalom vitorláiból. Jellemzi e törekvéseknek ideológiai motívumait: azokat az érveket, amelyek a társadalmi okok kutatása helyett a biológiai alapon történő vizsgálódást sugallták; s azokat az érzelmi ráhatásokat, amelyek a nacionalizmus mákonyával zsibbasztották a lázongó lelkiismeretet.

A kötet szemelvényei olvasmányos, izgalmas betekintést nyújtanak e korszakok szociográfiai irodalmába. *A század elejéről* c. fejezet Ady hírlapi cikkeivel indul. A szorosan vett szociográfiai művek mellett, mint például Bosnyák Béla: *Cselédek Oros községben,* Csizmadia Sándor: *A dunántúli aratósztrájk* vagy Fényes Samu: *Balmazújvárosi kultúrkép,* elbeszélésekben (Tömörkény István: *A házasság első éve)* és néprajzi telítettségű írásokban (pl. Kiss Lajos: *A libapásztor)* is megelevenedik parasztságunk egykori nehéz élete. Különösen figyelemre méltóaknak találjuk az első munkás-témájú leírásokat. Pikler J. Gyula kisebb tárcái mellett elsősorban Braun Róbert munkája *(Adatok a vidéki munkásság életéhez)* mutatja be igen sokszínűen és sokoldalúan a marosvásárhelyi munkások munka- és életkörülményeit. A fejezet Krudy Gyulának a Tanácsköztársaság idején írt riportjával *(Termelőszövetkezetek Fejér megyében)* zárul.

Az előbbinél jóval változatosabb és gazdagabb a gyűjtemény második ciklusa: *A harmincas évekből.* A kötet szerkesztője — igen helyesen — abból a meggondolásból indult ki, hogy a népi írók ilyen tárgyú alkotásai már közismertek, s ezért újraközlésükkel nem is terhelte a kötetet. A válogatás természetesen így is sokat merít Darvas József, Féja Géza, Kodolányi János, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond és Veres Péter gazdag szociográfiai termésből. A fejezet nagyobbik része azonban a kevésbé ismert városi és munkásszociográfiából ad ízelítőt. A közlemények nagy része Budapest munkásságának szociális helyzetét mutatja be (l. Gereblyés László: *A textilipar dolgozói,* Széchy János: *A pesti nyomorgyűrű,* Jahn Ferenc: *Kispest szociográfiája* vagy a Darvas József, Bálint György, Jahn Ferenc és Forgács Antal által közösen írt *Visegrádi utca 20—24.* c. kiváló leírást), de nem hiányoznak közülük a kispolgárság életét felvázoló cikkek sem (Nagy Lajos: *Bérház,* Boldizsár Iván: *A magántisztviselők szociális helyzete).* Értékei a fejezetnek Németh László *(A Medve utcai polgári)* és Földes Ferenc kulturális kérdésekkel foglalkozó munkái. Utóbbi marxista elemzéssel mutat rá az uralkodó osztályok műveltségi monopóliumára.

Nincs olyan irodalmi antológia vagy gyűjtemény, amely minden sokrétűsége ellenére ne keltene helyenként hiányérzetet az olvasóban. Így vagyunk e kötet olvasása közben is. Ha a kötet a magyar szociográfia egész huszadik századi útjának érzékeltetésére vállalkozott, úgy érezzük, helyes lett volna többet merítenie a századelő munkás témájú irodalmából. A szociáldemokrata párt századeleji sajtójában, mindenekelőtt a kevésbé ismert *Kassai Munkás-*

Digitized by Google

ban folyt élénk szociográfiai tevékenység. Surányi Lajos tollából pl. terjedelmes riportsorozat eleveníti meg a kassai proletariátus legkülönbözőbb rétegeinek munka- és kereseti viszonyait, lakáskérdését, politikai és kulturális nevelésük problémáit. Különösen nevezetessé váltak azok az írásai (a *Népszava* is közölte őket), amelyek 1912—1913-ban az akkori Felső-Magyarország frissen kialakult ipari központjaiban: Szerencsen, Korompán, Rózsahegyen stb. folyó szemérmetlen kizsákmányolás tényeit tárták az ország közvéleménye elé. Hiányoljuk továbbá a húszas évek végén, a *100%* c. folyóirat köré csoportosuló írók szociográfiai írásait is, amelyek a népi írókat messze megelőzve adtak le nyugtalanító és megrázó jelzéseket a munkásság nyomoráról, embertelen életkörülményeiről, és ugyanekkor megvilágították a szervezkedés, az osztályharc járható útjait. Talán egy következő válogatás nem feledkezik meg ezekről a dokumentumokról sem.

Szociográfiai irodalmunk újabb, harmadik fellendülését az ellenforradalom leverését követő évektől számítjuk. Igaz, történtek közvetlenül a felszabadulás után is kisebb hasonló jellegű kísérletek, de nem váltak általánossá. „Nem lehet megszámolni a küllőket, ha a kerék forog" — jellemezte találóan a helyzetet Szeberényi Lehel. Ezekben az években a társadalmi változások olyan gyorsasággal és intenzitással következtek be, hogy a leírás, a helyzetkép nehezen tudta volna őket követni. Az ellenforradalom után félreérthetetlenül tisztázódtak a szocializmus építésének generális kérdései, a párt felszámolta a politikájában előzően megnyilvánuló hibákat: a szocializmus építésének „aprómunkája", a részletkérdések differenciált megoldásának az ideje következett el. Ilyen körülmények között természetesen erősödött a társadalmi jelenségek tényszerű, aprólékos megismerésének az igénye. A „valóság vonzásában" így születik meg a szociográfiának az újjászületése, amelynek java terméséből a kötet harmadik része ad reprezentatív válogatást.

Illyés Gyula a földosztás eseményeit eleveníti fel benne, Mesterházi Lajos a romokban heverő főváros életrekeltésének és az e feladatért hősies lobogással helytálló kommunista munkásoknak állít emléket. Barsi Dénes, Máté György, Pozsgai Zoltán és mások írásai az átalakuló szocialista falu problémáit örökítik meg. Szabó Pál az öntözéses gazdálkodás jövőjének, Erdei Ferenc az új, szocialista falu településformáinak kérdéseit villantja az olvasó elé. Borvendég Imre Kodolányi Jánossal vitába szállva bizonyítja be az egyke megszűnését az ormánsági falvakban. Lemle Géza a társadalom teljes jogú polgárává váló cigányság helyzetével foglalkozik. Rendkívül izgalmas olvasmány Molnár Géza riportsorozata, amely a Csepeli Vasmű egyik szocialista brigádjának mindennapi életével és emberformáló munkájával ismertet meg bennünket. Katona Éva a Telefongyár munkásainak helyzetét világítja meg. Mód Aladárné tudományos módszerességgel megírt tanulmánya a dolgozó nők munkakörülményeiről és szabad idejéről ad nagyon precíz és alapos felmérést. Egyik legtanulságosabb része a fejezetnek Gergely

Digitized by Google

Mihálynak szülőfalujáról, a borsodi Varbóról szóló írása, amelyben az emberekkel való törődésre, a „kis ügyek" politikai fontosságára hívja fel a figyelmet.

A szociográfia minden korszakban kétirányú megismerést jelentett. Részint dokumentált, részint irodalmi alkotás kiinduló pontot jelentett a sűrített, művészi ábrázolás felé, mint dokumentum utat nyitott a mélyebb, általánosító tudományos megismeréshez. Értelme, létjogosultsága ebben a sajátos kettősségben van.

S ki kell emelnünk egy harmadik dolgot is: ma, amikor a párt politikája önálló gondolkodást kíván, a valóságos helyzet konkrét elemzését követeli meg minden funkcionáriusától, nagy jelentősége van a kötet szemléletformáló, a valóság ismeretére nevelő erejének is.

Botka Ferenc

Roger Garaudy: Aragon útja

Garaudynak, a francia marxisták egyik vezető egyéniségének Aragonról szóló könyve módszertani és gondolati összegezése a francia értelmiség 1919 utáni útjáról folytatott vizsgálódásainak. Két másik, magyarul szintén megjelent könyvében *(Marxista humanizmus; Válasz Jean Paul Sartrenak)* az értelmiség korszerű tájékozódásának általános filozófiai problémáival foglalkozik — emberben Aragon példáján szemlélteti a polgári irodalom előtt álló választutakat és lehetőségeket. Aragon alkalmas és meggyőző példája annak, hogy a fejlődés lehetőségeinek szívós és következetes végiggondolása áttörheti az anyagiszor nyomasztó végzetnek hitt szemléleti — világnézeti adottságokat és korlátokat. Az ő nagy példája felbecsülhetetlen segítséget adhat a ma is választút előtt állóknak — éljenek és alkossanak Franciaországban, vagy a szocialista országokban.

Garaudy a bevezetőben nyomatékosan irányítja a figyelmet könyvének elsődleges céljára, szerepére és remélt küldetésére: „Ha tehát sikerül bemutatnunk Aragon példamutató pályáját, a való világ felfedezésének, az élet fokozatos megértésének egyes állomásait, azt, ahogy ő eljut az anarchikus individualizmustól, szürreális ambícióktól a való világ hatékony és harcos szolgálatáig, a felelősség és a szolidaritás maradéktalan vállalásáig — ez hozzásegítheti a mai fiatalokat, hogy ne kelljen újra megtenniük az egész utat, annak összes kitérőivel, hogy egyes állomásait átugorhassák, hogy elkerülhessenek sok tétovázást, illúziót, hamis lázadást és végzetes káprázatot. Mindenekelőtt őértük, az ifjúságért íródott ez a könyv." Ez a „pedagógiai" célkitűzés félreérthetetlenül jelzi, hogy Garaudy mélyen *időszerűnek* tartja az Aragon életútjából és életművéből adódó következtetések marxista rendszerezését.

Az időszerűségnek az a nyugtalanító jelenség az alapja, hogy

Kossuth Könyvkiadó 1962.

Digitized by Google

a francia lírában, sőt szépprózában még mindig tovább élnek, hatnak, sőt stabilizálódnak a misztifikált valóságszemlélet, a megzavarodott és kétségbeesett etikátlanság fertőző gócai. A nyugat-európai polgári írók ma is válaszút elé kerültek: az alkotó személyiség etikai-eszmei tájékozódása, a művészélet etikai megalapozása, a „modern" művészet hatékonysága és hatóköre tekintetében. Még mindig kísért az a remény, hogy a modern irodalmat a szocializmussal való szóbaállás, a tömegek figyelembevétele, a magasrendű és nemzetközi méretekben hódító szocialista irodalom tudomásul vétele nélkül, kizárólag a világgal „hősiesen" hadakozó, önmagára-hagyatkozó zárt egyéniség lázas, ám kapkodó és következetlen erőfeszítéseivel is meg lehet teremteni.

Garaudy Aragon útjával és fejlődésével bizonyítja be, hogy ez a művészi hozzáállás a modernség megteremtésének ügyéhez anakronisztikus, gondolati színvonal szempontjából nem áll a kor színvonalán, visszahátrálás egy — enyhén szólva — előnytelen ismeretelméleti pozícióba, visszacsúszás a művészet irracionalista filozófáihoz és módszereihez. Ma gyakorlatilag a szürrealizmus újbóli trónra emeltetéséről van szó, elméletileg némiképpen megfejelt formában — és mindez hivatkozással Aragon, Eluard példájára, mint akiknél a szürrealizmus meghatározó elemként szerepelt és szerepel, akiknél szürrealizmus és kommunizmus „összefért". Holott csak arról van szó, hogy Aragon egy ideig — mint később kitérünk rá — külön szféraként kezelte az ideológiát, a politikai állásfoglalást és a „tiszta" művészi alkotómunkát. Épp az a helyzet, hogy Aragon nem tudta és nem is tudhatta művészi gyakorlatában összeegyeztetni a marxizmus világnézetét a szürrealista alkotó módszerrel és technikával. Egy időre megtorpant a kettő kibékíthetetlenségének láttán s zavarában egyiket sem merte föladni. Csak a kérdés fölöttébb felületes megközelítésével magyarázható, hogy ezt egyesek szintézisnek minősítették.

A szürrealizmusnak André Bretontól, az irányzat „megalapítójától" és *legkövetkezetesebb* képviselőjétől származó meghatározása világossá teszi, hogy miért lehetetlen a kommunista tudat és a szürrealizmus egyenrangú elemként való szerves összeforrasztása. A szürrealizmus „a léleknek olyan zavartalan önműködése, amelynek célja szóban, írásban vagy bármi más módon kifejezni a gondolkodás valódi működését, függetlenül az értelem bármiféle ellenőrzésétől, minden esztétikai vagy morális törekvéstől. A szürrealizmus hisz a gondolattársítás bizonyos, eddig elhanyagolt formáinak felsőbbrendű valóságában, az álom mindenhatóságában, a gondolatok önzetlen játékában. Arra törekszik, hogy végérvényesen elsorvasszon minden más lelki működést és elfoglalja helyüket az élet legfőbb kérdéseinek megoldásában." Garaudy — elsősorban Aragon tényleges fejlődésének, valóságos fejlődésproblémáinak elemzésével — leleplezi az „egyeztetés" kényelmes logikáját. A magyar líra és kritika számára épp ezzel szolgáltat figyelemreméltó tanulságokat.

A legfigyelemreméltóbb a módszere, ahogyan tiltakozik a „ket-

Digitized by Google

tévágás" hentesmunkája ellen, a szürrealista Aragon és az 1934 utáni szocialista-realista Aragon közötti „vagy-vagy" féle választási kényszer ellen. A jellegzetesen dogmatikus, doktrinér, pedáns eljárás: Aragonból „nem számít" a húszas évek szürrealizmusa, vagy másfelől: nem számít a tudatosan kommunista író, valamelyiket meg kell tagadni — nos, ez az eljárás Garaudy szerint mélységesen művészetellenes. Szerinte Aragon egyik alkotói korszaka sem mellőzhető. Félreértés ne legyen: nem szentesíti Aragon fejlődésének kezdeti lépéseit. Megérti szükségszerűségüket, észreveszi bennük a megismerés előremutató tendenciáját és következetességét: Aragon végigmenve a dadaizmuson, a szürrealizmuson, mint a megismerés *lehetséges* lépcsőfokain, *eljutott* a szocialista ember szélesebb és mélyebb összefüggéstudatához. Életművének kifejlete minősíti tehát kísérleteit, kudarcait és korai részleges vívmányait. Garaudy a kísérletek *irányát* és hozadékát tartja lényegesnek, hiszen *Aragonról* van szó, nem valamiféle reménytelen álnagyságról...

Felhívja a figyelmet arra, hogy milyen szerepet játszott a dialektikus tagadás hegeli törvényének megértése Aragon és más szürrealisták gondolkodói és művészi emelkedésében. S kétségtelen, hogy a húszas években nem kényszeredett filozófiai ötletként, rangkölcsönzés okán fordultak Hegelhez, hanem mert a kapitalizmus tagadása végigvitelének s ezen túl új valóság megteremtésének útját keresték. A szürrealizmus lobogója az ember egyetemes felszabadításának eszméje volt, ám „lustább" képviselői csak a polgári beidegzések, a polgári önkontroll alóli felszabadulásig juthattak — lévén kiindulópontjuk végletesen individualista és spirituális elvű. Hegel és az orosz szocialista forradalom gyakorlati sikerei viszik a legjobbakat a szürrealizmus túlhaladásának egyetlen teljes értékű megoldásához: a külvilág, a mozgó élet, a társadalom objektív törvényeinek felismeréséhez és vállalásához.

Garaudy nyomatékosan hangsúlyozza a Szovjetunióban tett látogatások, a gyakorlati pártmunka szerepének súlyát Aragon eltökéltsége, etikai következetessége megszilárdulásában. Amikor az ember felszabadításának „szovjet útját" megismerte, a maga valóságos, gyakorlati erőfeszítéseivel és eredményeivel, már nem tarthatta vissza az ifjúkori misztikus ábránd az ember „lelki" felszabadításáról a művészet, a kinyilatkoztatások által. A régi *hitet* Aragon most már a felszabadulás összes feltételeinek átfogó *tudására* cseréli. Tény persze, hogy az 1927 (Aragon ekkor lépett a kommunista pártba) és 1934 (Aragon szocialista realista korszakának kezdete) közötti időben ellentét és feszültség volt az író politikai nézetei, tevékenysége és még mindig vállalt szürrealista alkotó módszere — a tudatalatti lelki folyamatok és reflexek gépies másolása és visszaadása — között, noha világosan látja az automatikus írásmód csonkító jellegét a szocialista irodalom legfontosabb feladatának, a teljes emberi személyiség átalakulása ábrázolása szempontjából. A kifejezésmód, a „stílus" szürrealista vívmányai hasznosításának és felülbírálásának ne-

Digitized by Google

hez, *gyakorlati* problémáiról volt szó ekkor Aragonnál, s nem utolsó sorban arról is, hogy erkölcsi nyomásként nehezedett rá az „elárult" barátok szemrehányása, rostokolása, megcsontosodása. (Aragon és Breton útja már 1926-ban szétválik ugyan, de a teljes szakítás csak akkor következik be, amikor Aragon *A bázeli harangok*-kal elindítja *A való világ* regényciklusát.)

Garaudy módszerének lényege az, hogy a mai helyzet szükségleteiből kiindulva körüljárja, felméri a szürrealista Aragon elhatározó, sorsszerű pillanatait és megmutatja a tehetség megújíthatóságának, magasabb szintre való emelésének tényleges lehetőségeit egy szövevényes világnézeti helyzetben. Ez könyvének egyik legrokonszenvesebb vonása, s a nagyvonalú bölcsesség jóvoltából *számunkra* az eszmei offenziva rendkívül gazdag módszertani ötlet- és példatára lehet.

Való igaz, hogy Aragon fölöttébb „hálás" téma, hiszen kezdeményező ereje, folytatni-tudása mindig pozitív módon érvényesült — műveiben és kiállásaiban egyaránt. Csakhogy az ő példájának demontsratív jellege túlmutat a személyhez kötött egyéni lehetőségeken: hisz épp arról van szó, hogy a „dilemmák" *végig*gondolása magában rejti feloldásuk kényszerét és *erkölcsi* kötelességét, s arról is, hogy a kor színvonalán álló művész ma már nem érheti be kevesebbel, ha el akarja kerülni a teremtő egyéniség kiszámíthatatlan mértékű fajsúly-csökkenését és a művek érvényességének hitelrontó fogyatékosságait.

Aragon megoldotta nemzedékének keserves problémáit azzal, hogy „bemenekítette" a szürrealizmus egyes *eszközeit* — a speciális folyamatok, a tudatosság csíraformái és genézise leképezésének érdekében — a világ megváltoztatásához hozzájárulni kívánó szocialista irodalom formakincsébe. Még a *Nagyhét* figyelmes olvasói is észrevehetik a regény szövetégben az egykori szürrealista keze nyomát. Ezért lehetett értelme tíz-tizenöt év emésztődő kereséseinek: az értékek magasabb szinten, a „magasabbrendű" célkitűzés szintjén olvadtak bele korunk egyetlen korszerű alkotómódszerébe, a szocialista realizmusba, amely Aragon számára mindenekelőtt az *optimizmust* jelenti az emberi fejlődés jövőjét illetően, az *aktivitást* a haladásért folytatott harcban, s a folyamatoknak, problémáknak *a haladás talajáról* való szemléletét.

Garaudy könyvének nem kis érdeme, hogy szétoszlatja a „démonikus erejű sejtelmek", az ihlet romantikus-irracionális felfogásának ködét — s Aragon példájával segít meggyőzni a bizonytalanokat az intellektus, a rettenthetetlen gondolat, a szívós és becsületes értelmi munka mellőzhetetlenségéről a művészi alkotómunkában. Csak a leküzdött tévedés, a féligazságokon való túllépés biztosíthatja az életmű szervességét, rangját és erkölcsi erejét, s meggyőződésünk, hogy Garaudy Aragon-portréja épp ennek felmutatásával segíti majd jónéhány terhes gondunk végleges felszámolását.

Horváth Zsigmond

Digitized by Google

Kahulits László: Szocialista iparosítás és termelékenység*

Az utóbbi időben több nemzetközi összehasonlítás készült iparunk termelékenységéről. Ezek rámutattak arra, hogy a termelékenység színvonalában számottevően el vagyunk maradva az iparilag fejlettebb szocialista és tőkés országok mögött, s a termelékenység növekedési *ütemében* is elmaradunk e szocialista és egyes gyors ipari fejlődést mutató tőkés országokhoz (NSZK-hoz, Franciaországhoz, Olaszországhoz) képest. Nemcsak elméleti, hanem igen nagy gyakorlati jelentőségük is van ezért azoknak a kutatásoknak, amelyek a termelékenység alakulásában megfigyelhető törvényszerűségeket, a termelékenység alakulását és színvonalát meghatározó tényezőket és különösen ezeknek iparunkban való érvényesülését vizsgálják. Az ilyen kutatásoknak és a róluk szóló nagyobb igényű publikációknak a száma igen csekély (főként a Központi Statisztikai Hivatal végzett és tett közzé ilyen vizsgálatokat), Kahulits László munkája pedig hosszabb idő óta az első, amely könyvben is megjelent. Ez a könyv azonban nemcsak ezért *komoly nyeresége közgazdasági irodalmunknak*, hanem mindenekelőtt színvonala, gazdag tartalma miatt.

Kahulits László munkája átfogó képet ad iparunk termelékenységének alakulásáról és ennek főbb tényezőiről, s egyidejűleg a termelékenység növelésének számos lehetőségére és gyakorlati feladatára rámutat. Részletesen elemzi a termelékenység fogalmát és növekedésének általános törvényszerűségeit is. Stílusa egyszerű, precíz és világos, szerkezete jól áttekinthető. Ez az olvasók szélesebb köre számára teszi hozzáférhetővé, hogy e fontos kérdésről közelebbi ismereteket szerezzen. A könyv az eddigi ismereteket és kutatásokat jól összegezi és emellett több része tudományos szempontból is újat ad.

A könyv számos helyen tágyalja a termelékenység és a szocialista iparosítás kérdéseinek összefüggéseit. Fő céljának — úgy látjuk — elsősorban azt tekinti, hogy arról adjon képet: a szocialista iparosítás elmúlt éveiben milyen főbb tényezők hatására és hogyan alakult iparunkban a munka termelékenysége és milyen tanulságokat ad ez a jövőre nézve. *Ezt a feladatot a szerző egészében sikeresen oldotta meg.* Felhasználva a korábbi kutatások és vizsgálatok eredményeit, sikerült átfogó képet rajzolnia iparunk termelékenységének alakulásáról és az ezt meghatározó főbb tényezőkről, s gazdag ténybeli ismeretanyag közlése mellett sok elvi összefüggést is helyes megvilágításba helyez. Amit a könyvből hiányolni lehet, az bizonyos (például a termelékenység és az iparosítás folyamatának egésze közötti) összefüggések mélyebb elemzése és a termelékenység tényezőire, ezek tényleges szerepére vonatkozó további kutatások.

A könyvben számos érdekes

* Kossuth Könyvkiadó, 1962.

Digitized by Google

nemzetközi összehasonlítást is találunk, bár ezek többnyire csak illusztrációk. Véleményünk szerint többek között éppen az ilyen összehasonlítások és összehasonlító elemzések szélesebb körű és következetesebb felhasználásával lehetne elérni a címben megjelölt téma mélyebb feldolgozását. A könyv elsősorban a termelékenység növekedését elemzi, lényegesen kevesebbet foglalkozik a *termelékenység színvonalával*, a színvonal-különbségekkel és ezek tényezőivel. Ez utóbbi vizsgálatokhoz a szerzőnek valóban nem állt rendelkezésre megfelelő kiinduló anyag, hiszen ezek az összehasonlítások csak most kezdik elfoglalni az őket megillető helyet. A jövőben azonban ez feltétlenül fontos része kell, hogy legyen e téma feldolgozásának. Hogy feltárjuk és eredményesen használjuk ki a termelékenység növelésének tartalékait, ahhoz nemcsak azt kell látnunk, hová értünk el előző időszakokhoz viszonyítva, hanem azt is: mi van még előttünk, s milyen eszközökkel, hogyan érték el mások a magasabb színvonalat. Ez minden egyébnél hatékonyabb segítséget ad ahhoz, hogy helyesen tűzzük ki mind az elérendő színvonalat, mind a hozzá vezető utat.

A könyv I. fejezete — a továbbiak megalapozása céljából — a *termelékenység fogalmának* kifejtését adja. A gyakorlatban legtöbbször erősen szűkített értelmezésben, lényegében egyes termelési fázisok *eleven*munka-ráfordításaira korlátozva használjuk ezt a fogalmat. A szerzőnek az a törekvése, hogy kitágítsa ezt az értelmezést, igen helyes, de nézetünk szerint részben nem eléggé következetesen, részben pedig túlzottan kiszélesítve valósítja ezt meg. A termelékenység fogalmának tágabb értelmezése először is azt kívánja meg, hogy adott termelési fázison belül az *átvitt*munka-ráfordításokat is vizsgáljuk meg; másodszor: célszerű, ha — túllépve azon, hogy elszigetelten vizsgáljuk a termelési fázisokat, a népgazdasági termelőfolyamatnak egyes vállalatok, iparágak által képviselt szakaszait — *egészében* nézzük a népgazdasági termelőfolyamatot, az ezt elhagyó termékek előállításának össz-népgazdasági ráfordításait. Nézetünk szerint a termelékenység bármilyen, még szűkebb értelmezésénél is figyelembe kell (vagy legalábbis kellene) venni a termékek minőségét és használhatóságát (melyre a szerző utal), viszont azt, hogy mennyiben felel meg a termékek összetétele a népgazdaság szükségleteinek — bár ennek vizsgálata igen fontos — (a szerzővel ellentétben) nem foglalnók bele a teremlékenység kategóriájába. A termelőerők kihasználási foka a szerző által használt széles értelmezésben (a termelőeszközök kihasználása, a foglalkoztatottság foka) hasonlóképpen igen fontos, de nézetünk szerint szintén nem a termelékenység kategóriájába tartozó kérdés.

A termelékenység fogalmát csak olyan mértékig célszerű kitágítani, hogy minél teljesebben jellemezze a munka *termelőerejét*. A termelékenység fogalma kifejezetten *a folyamatos ráfordításokhoz* kapcsolódik; a termelőeszközök kihasználását csak olyan mértékben kell tehát figyelembe vennünk, amennyire a folyamatos ráfordítások nagyságá-

Digitized by Google

ban fejeződik ki. Ha például a szükségesnél többet ruházunk be, és az állóalapok kihasználása csökken, akkor ez megfoszthat a termelékenység növekedése által elért eredmények tetemes részétől; mégsem volna helyes (és nem is lehetséges), hogy mindezt egyetlen, átfogó termelékenységi fogalommal fejezzük ki.

Talán még ennél is problematikusabb az anyagi termelés szféráján kívül végzett munka kérdése, amelyet a szerző a könyv több fejezetében, igen sokoldalúan, de — úgy tűnik — nem eléggé következetesen tárgyal. Ha az összes foglalkoztatottra számítjuk a termelékenységet (azaz ha nemcsak az e szférában dolgozók, hanem az összes foglalkoztatott létszámához viszonyítjuk az anyagi termelésben létrehozott javak értékét), akkor az anyagi termelés szféráján kívül foglalkoztatottak létszámának növekedése a termelékenység „csökkenéséhez" vezet. Ez azonban nem helyes, hiszen az „inproduktív" tevékenység növekedése korántsem jelenti egyértelműen a társadalmi munkának a szerző által említett pazarlását. Az 54. oldalon a szerző maga is megállapítja, hogy a „nem-termelők arányának növekedésére a szocializmusban is van bizonyos tendencia", a 38—39. oldalon viszont (a tőkés országokat illetően) egyértelműen a társadalmi munka pazarlása jelének minősíti ezt a tendenciát. Kétségtelen, hogy az olyan tőkés országokban, mint pl. az Egyesült Államok, a társadalmi munka óriási mértékű pazarlása folyik; de a foglalkoztatottak arányának vizsgálatánál figyelembe kell venni, hogy a nem-termelő szféra tekintélyes része a lakosságnak nyújt szolgáltatásokat, s ebben a tevékenységben nem növelhető a „termelékenység". Éppen az anyagi termelés szférájában elért magas és gyorsan növekvő termelékenység teszi viszont lehetővé, hogy az anyagi termelésben foglalkoztatottak létszáma — a termelés növekedésével egy időben — viszonylagosan, vagy akár abszolút értelemben is csökkenjen. (Nemrég szovjet közgazdászok kimutatták például azt, hogy 100 lakos élelmezéséhez az Egyesült Államokban 10, a Szovjetunióban 17 dolgozó munkája szükséges.[1]

Mindezeknek az összefüggéseknek (emellett a munkanélküliségnek stb.) az elemzése szükséges és fontos. Nézetünk szerint azonban ehhez nem kell újabb, még átfogóbb termelékenységi fogalmakat konstruálnunk. Gyakorlatilag még az átvittmunka-ráfordításokra és a több termelési fázisra kiterjesztett termelékenység mérése is igen nehéz. (Amikor a termelékenység tényleges alakulását vizsgálja, a szerző maga is csak a szokásos, erősen szűkített értelmezést alkalmazza.)

A könyvnek az a része, amely a termelékenységnek a *tőkés országokban* való alakulásáról szól, sokoldalúan igyekszik ábrázolni azt a bonyolult, ellentmondásos folyamatot, amelyben a termelékenység növekedése a tőkés országokban végbemegy. Kissé mintha maga ez a fejezet is tükröző az ellentmondásokat. A termelékenység számos tőkés országban jelentősen növekedik, s ezt figyelembe véve nagyobb helyet lehetett volna adni — a termelékenység növekedését *fékező* tényezők tárgyalásán kívül — a nö-

[1] Vesztnyik Sztatisztiki. 1962. évi 10. szám. M. Ejdelman cikke.

Digitized by Google

vekedést *eredményező* tényezők tárgyalásának, mert ez gyakorlati tanulságokat is nyújthat számunkra. A könyv azon megállapításának, hogy a tőkés országokban kedvezőtlenebb a termelés szakosítása, mint a szocialista országokban számos részletes vizsgálat eredménye ellentmond (lásd például Hejnmant és más szovjet szerzőket).

A könyv II. fejezete színvonalas, jó áttekintést ad a termelékenység növekedésének *a szocialista országokban* érvényesülő sajátosságairól, mozgatóerőiről és a magyar ipar termelékenységének alakulásáról. Igen jó és figyelmet érdemlő *a termelékenység és az átlagbérek* összefüggésének kifejtése. Nagyon helyesen mutat rá a szerző arra, hogy a termelékenységnek az átlagbéreknél gyorsabb növekedése szükségszerű ugyan, de nem *minden* ágazat, *minden* vállalat számára feltétlen követelmény. A termelékenység növelésének lehetőségei különbözőek, többek között a beruházási keretektől is függenek; a munkabérek növelését a népgazdaság egyes területein nem lehet szorosan a termelékenység növekedéséhez kötni. Ez a fejezet nyereségrészesedési rendszerünk bizonyos ellentmondásaira is utal; ezek az ellentmondások ma még világosabban láthatók. (Nyereségrészesedési rendszerünk egyébként is igen sokat vesztett ösztönző erejéből; nagysága csökken, a korrekciók szerepe növekszik, s megérett a felülvizsgálatra.)

A szerző szerint „a szocialista viszonyok között tendencia van a nem termelő munka részarányának csökkenésére az iparban is" (56. oldal). Nézetünk szerint ez nem lehet tartós tendencia, s nem is tekinthető feltétlenül egészséges tendenciának. A munkások részaránya ugyanis azért is lehet magas, mert munkájuk termelékenysége alacsony. Az automatizálás például feltételenül erősen csökkenti arányukat. Nézetünk szerint az alkalmazotti létszámot nem a munkás-létszámnak, hanem a termelésnek a növekedéséhez viszonyítva kell csökkenteni (és vizsgálni); a termelékenység gyors növekedése és a műszaki fejlesztési tevékenység bővítése várhatóan *csökkenteni fogja a munkásoknak az összlétszámon belüli részarányát.*

A könyv III. fejezete — „A technikai termelőerők fejlesztése a szocialista iparosítás időszakában" — *a beruházásokat, az állóalapok kihasználását,* s ezeknek a termelékenységre gyakorolt hatását tárgyalja, s átfogó, sok példával illusztrált képet ad az olvasónak a magyar ipar fejlődéséről és gazdaságpolitikánkról. Véleményünk szerint azonban hiányolható, hogy a szerző nem eléggé kapcsolja össze ezeket a jelenségeket a termelékenység alakulásával. Megjegyzendő, hogy más hasonló elemzéseink szintén adósak ezzel, többek között azért is, mert ehhez (elsősorban a technikai felszereltség alakulásának elemzéséhez) nincsenek meg a szükséges, egységes értékelésű állóeszköz-adataink. Mindenesetre ez a rész lett volna a legalkalmasabb arra, hogy a szocialista iparosítás folyamatába mélyebben beágyazott képet adjon a termelékenység alakulásáról. Erős hangsúlyt érdemelne itt is a foglalkoztatottság kérdése. A foglalkoztatottság problémájával függ össze (más tényezők mellett) az is, hogy alacsony a gépek kiselejtezésének aránya, gépparkunk korszerűsége még korszerű

Digitized by Google

beruházásokkal is csak igen lassan növekszik. Nézetünk szerint beruházási politikánknak *tudatosan* számolnia kell a termelékenység és az ipari foglalkoztatottság növelésének kettős követelményével, s tudatosan kell keresnie ezek összeegyeztetett, hatékony kielégítésének útját.

A szerző részletesen foglalkozik *a gépi beruházások arányának* igen fontos kérdésével. Azt a tételt állítja fel, hogy ha gyorsul a beruházások bővítésének üteme, akkor általában csökken a gépi beruházások aránya. Nézetünk szerint azonban ezt, bár vannak rá példák, nem lehet általános érvényünek tekinteni. A növekvő beruházásokat nemcsak új gyárak létesítésére, hanem a meglevők korszerűsítésére, gépparkjuk kicserélésére is lehet fordítani; itt mindig igen sok speciális körülmény játszik szerepet. A *felújításokról* szólva, a szerző helyesen utal arra, hogy a felújítási kereteket a vállalatok nem használják ki. A felújításokat azonban nem a teljes amortizációhoz, hanem az ennek átlag mintegy 50 százalékát kitevő felújítási hányadhoz kell viszonyítani. Kétségtelen viszont, hogy az így számított felújítási hányad felhasználása is alacsony; az 1959—61. években például az ipar átlagában 74 százalék volt.

A IV. fejezet *a foglalkoztatottság és a szakképzettség* alakulását tárgyalja. A termelékenység alakulásának elemzésében eddig ritkán tulajdonítottunk kellő súlyt ezeknek a kérdéseknek, a könyvnek ez az értékes fejezete tehát *fontos összefüggésekre irányítja rá a figyelmet.* Ez a fejezet igen sok hasznos, új, vagy régi, de kellően meg nem szívlelt gondolatot vet fel. Példaként csak *a mérnöki munka hatékonyságát* említjük meg. Mindenki mérnökhiányról és a mérnökképzés növeléséhez szükséges erőfeszítésekről beszél. A szerző igen helyesen mutat rá arra, hogy a „mérnökhiány" enyhítésének — bizonyos határig — leggyorsabb és viszonylag legolcsóbb eszköze az, ha növeljük a mérnöki munka hatékonyságát. Gyakran olvashatunk olyan adatokat, hogy nálunk 100 munkásra kevesebb mérnök jut, mint egyes iparilag fejlett országokban. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy nálunk a munka termelékenysége is jóval alacsonyabb, mint ezekben a fejlettebb országokban. Ha például egy másik országban 50 százalékkal több mérnök jut 100 munkásra, de a munkások munkájának termelékenysége kétszer akkora, mint nálunk, akkor ugyanakkora termelésre nálunk egyharmadával *több mérnök* jut!

A fejezet végén a szerző összegezi a magyar ipar termelékenységének alakulására vonatkozó megállapításait, s *néhány következtetést von le a továbbiakra nézve.* A könyv megjelenése óta iparunkban csökkent a termelékenység növekedésének üteme, s úgy látszik, hogy ez elsősorban a termelés növekedési ütemének csökkenésével függ össze. Az ipari termelés növekedését ma nem az anyag- és kapacitáshiány, hanem elsősorban értékesítési problémák fékezik. Ezeknek a megoldásához egyrészt termékeink műszaki színvonalának, korszerűségének, minőségének emelésére, másrészt a termék-struktúrának a szükségletekhez és igényekhez igazodó, rugalmas, gyors alakítására van szükség.

A termelékenység növelése

Digitized by Google

szempontjából is ennek a két problémának a megoldása látszik ma a fő feladatnak. Emellett azok a tanulságok, amelyeket Kahulits László munkája levon, más-más fronton szintén lényegesen segíthetik a termelékenység növelését. Ez a könyv a tájékozódni akaró olvasónak gazdag ismeretanyagot, helyes útmutatást, a szakembernek és a tudományos kutatónak pedig emellett termékeny gondolatokat és további ösztönzést is nyújt; tanulmányozása tehát sok haszonnal jár és feltétlenül ajánlható.

Román Zoltán

ÉRTESÍTJÜK OLVASÓINKAT

hogy lapunk következő száma, az augusztus-szeptemberi kettős szám, szeptember elején jelenik meg.

E SZÁM SZERZŐI:

PÁLFY JÓZSEF: a Hétfői Hírek főszerkesztője, KALMÁR GYÖRGY: újságíró, TÓTH DEZSŐ: a MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa, DR. SÓS GÁBOR: az F. M. Szakoktatási és Kísérletügyi Főigazgatóságának vezetője, RANDÉ JENŐ: a Magyar Rádió londoni tudósítója, LEHEL MIKLÓS: újságíró, VÉSZI BÉLA: a Pártfőiskola igazgatóhelyettese, DR. GÖNCZI IVÁN: a Debreceni Agrártudományi Főiskola tanszékvezető egyetemi docense, POLITISZ JANISZ: újságíró, BOTKA FERENC: az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa, HORVÁTH ZSIGMOND: a Szépirodalmi Könyvkiadó lektora, ROMÁN ZOLTÁN: kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SIK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ЙОЖЕФ ПАЛФИ: Сплотиться за мир без оружий — — — — — 1
ДЬЕРДЬ КАЛМАР: Единство Африки — — — — — — — 7
ДЕЖЕ ТОТ: Роман — действительность — мировоззрение — — — 23
Д-р ГАБОР ШОШ: Положение и задачи сельскохозяйственного и научного исследования — — — — — — — — — — — — 33

— . —

«Блестящий» капитализм и «серый» социализм (ЕНЕ РАНДЕ) — — 45

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Экстренний номер журнала «Демократи Нувелл» о пяти годах голлизма (МИКЛОШ ЛЕХЕЛ) — — — — — — — — — 54

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Взаимная зависимость политического и экономического процесса социалистической революции (БЕЛА ВЕСИ) — — — — — — — 63

ОБЗОР

Еще раз о хозяйстве крупных кооперативов (Д-р ИВАН ГЕНЦИ) — 70

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Укрепление массового выступления в Греции (ЯНИС ПОЛИТИС) — 76

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

В притяжении действительности (ФЕРЕНЦ БОТКА) — — — — 82
Р. Гароди: Путь Арагона (ЖИГМОНД ХОРВАТ) — — — — — 85
Ласло Кахулич: Социалистическая индустриализация и производительность (ЗОЛТАН РОМАН) — — — — — — — — — 89

INHALT

JÓZSEF PÁLFY: Mit vereinigten Kräften für eine Welt ohne Waffen — — — — — — — — — — — — — — 1
GYÖRGY KALMÁR: Die Einheit Afrikas — — — — — — — — 7
DEZSŐ TÓTH: Roman — Realität — Weltanschauung — — — — 23
DR. GÁBOR SÓS: Lage und Aufgaben der wissenschaftlichen Forschung in der Landwirtschaft — — — — — — — — — 33

— . —

„Glänzender" Kapitalismus — „grauer" Sozialismus (JENŐ RANDÉ) 45

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Sondernummer der Démocratie Nouvelle über fünf Jahre des Gaullismus (MIKLÓS LEHEL) — — — — — — — — — — 54

KONSULTATION

Zusammenhänge der politischen und wirtschaftlichen Vorgänge der sozialistischen Revolution (BÉLA VÉSZI) — — — — — — 63

RUNDSCHAU

Nochmals über die Wirtshaft der grossen Produktionsgenossenschaften (DR. IVÁN GÖNCZI) — — — — — — — — — — — 70

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Kräftigung der Massenaktionen in Griechenland (POLITIS JANIS) — 76

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Im Anziehungskreis der Realität (FERENC BOTKA) — — — — 82
Roger Garaudy: Aragons Weg (ZSIGMOND HORVÁTH) — — — 85
László Kahulits: Sozialistische Industrialisierung und Produktivität (ZOLTÁN ROMÁN) — — — — — — — — — — 89

Digitized by Google

SOMMAIRE

JÓZSEF PÁLFY: Unissons-nous pour aboutir à un monde sans armes — — — — — — — — — — — — — — 1
GYÖRGY KALMÁR: L'unité africaine — — — — — — — — — 7
DEZSŐ TÓTH: Roman — realité — idéologie — — — — — — — 23
DR. GÁBOR SÓS: La situation et les tâches des recherches agronomiques — — — — — — — — — — — — — 33

— . —

Capitalisme „brillant"; socialisme „gris" (JENŐ RANDÉ) — — — 45

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÉRES

Cinq ans de gaullisme — un numéro spécial de Démocratie Nouvelle (MIKLÓS LEHEL) — — — — — — — — — — — — 54

CONSULTATION

Les rapports entre processus politiques et économiques de la revolution socialiste (BÉLA VÉSZI) — — — — — — — — — 63

REVUE

Encore une fois, à propos de l'exploitation des grandes coopératives de production (DR. IVÁN GÖNCZI) — — — — — — — — 70

REVUE INTERNATIONALE

Intensification des actions de masse en Gréce (JANIS POLITIS) — — 76

COMPTES RENDUS

L'attrait de la réalité (FERENC BOTKA) — — — — — — — — 82
Roger Garaudy: Du surréalisme au Monde réel l'itinéraire d'Aragon (ZSIGMOND HORVÁTH) — — — — — — — — — — — 85
László Kahulits: Industrialisation socialiste et productivité (ZOLTÁN ROMÁN) — — — — — — — — — — — — — — 89

CONTENTS

JÓZSEF PÁLFY: With united strength for a world without weapons — — — — — — — — — — — — — — — 1
GYÖRGY KALMÁR: Africa's unity — — — — — — — — — — 7
DEZSŐ TÓTH: Romance — reality — world view — — — — — — 23
DR. GÁBOR SÓS: The position and the tasks of agronomic research — 33

— . —

„Glistening" capitalism — „grey" socialism (JENŐ RANDÉ) — — — 45

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Separate number of Democratie Nouvelle about 5 years de Gaulle (MIKLÓS LEHEL) — — — — — — — — — — — — 54

CONSULTATION

Interrelations between political and economic processes in the socialist revolution (BÉLA VÉSZI) — — — — — — — — — 63

REVIEW

Once more about the management of the large producers cooperatives (DR. IVÁN GÖNCZI) — — — — — — — — — — — 70

INTERNATIONAL REVIEW

Intensifying mass actions in Greece (POLITIS JANIS) — — — — 76

BOOK REVIEWS

In the attraction of reality (FERENC BOTKA) — — — — — — — 82
Roger Garaudy: Aragon's road (ZSIGMOND HORVÁTH) — — — — 85
Laszló Kahulits: Socialist industrialization and productivity (ZOLTÁN ROMAN) — — — — — — — — — — — — — — 89

Digitized by Google

18
3
18
8/9

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF [illegible] SEP 23 1963

8-9

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 AUG. — SZEPT.

Digitized by Google

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116—660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16.— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61060 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

63.3192 2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. — Felelős vezető: Bolgár Imre

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 8—9. SZ. BUDAPEST 1963. AUG.—SZEPT. HÓ

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1963. augusztus 2-án kibővített ülést tartott. Az ülésen a Központi Bizottság tagjain és póttagjain kívül részt vettek a forradalmi munkás-paraszt kormány, a Központi Revíziós Bizottság, a Központi Ellenőrző Bizottság tagjai, a Központi Bizottság osztályvezetői, a megyei titkár, a budapesti titkár, a budapesti kerületi titkár elvtársak — a Szakszervezetek Országos Tanácsának titkárai, a szakszervezetek főtitkárai, a KISZ központi bizottságának titkárai, a főhatóságok vezetői és a központi lapok főszerkesztői.

Az ülésen meghallgatták és megvitatták Kádár János elvtársnak, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága első titkárának beszámolóját az időszerű bel- és külpolitikai kérdésekről, a magyar párt- és kormányküldöttség szovjetunióbeli utazásáról, a küldöttségnek az SZKP és a szovjet kormány vezetőivel folytatott tárgyalásairól, a KGST tagállamai párt- és kormányképviselőinek legfelsőbb szintű tanácskozásáról és a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete üléséről.

I.

A Központi Bizottság egyhangúlag helyeslőleg tudomásul vette a beszámolót, és megállapította, hogy a párt- és kormányküldöttségnek a szocialista építés, a magyar—szovjet kapcsolatok, a nemzetközi munkásmozgalom és a nemzetközi helyzet kérdéseiben kifejtett álláspontja teljes mértékben megfelel a magyar dolgozó nép, a párt és a nemzetközi munkásmozgalom érdekeinek.

A Központi Bizottság hangsúlyozta a párt- és kormánykül-

Digitized by Google

döttség útjának kiemelkedő jelentőségét. Küldöttségünk örömmel győződhetett meg arról, hogy a Szovjetunióban végbemenő gyors fejlődés, a kommunizmus sikeres építése teljes mértékben igazolja az SZKP XX. kongresszusán kidolgozott politika helyességét. Küldöttségünk látta, hogy az egész szovjet nép szorosan tömörül a Szovjetunió Kommunista Pártja, annak Hruscsov elvtárs által vezetett központi bizottsága köré, teljes egységben, történelmi felelősségét átérezve dolgozik nagyszerű terveinek végrehajtásán.

Küldöttségünk tájékoztatta a Szovjetunió Kommunista Pártjának, a Szovjetunió kormányának vezetőit és a szovjet népet azokról az eredményekről, amelyeket a magyar nép az elmúlt hat esztendőben — a magyar párt- és kormányküldöttség 1957. évi Szovjetunióban tett legutóbbi látogatása óta — elért. A Szovjetunió vezetői és a szovjet emberek örömmel, testvéri érzéssel vették tudomásul a tájékoztatót.

A Központi Bizottság megelégedéssel állapította meg, hogy a párt- és kormányküldöttségnek a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a Szovjetunió kormányának vezetőivel folytatott tárgyalásai ismételten bebizonyították a két párt és a két kormány teljes egyetértését a szocialista és a kommunista építőmunka, a nemzetközi kommunista mozgalom és a nemzetközi helyzet kérdéseiben.

A Központi Bizottság megállapította, hogy a két párt kapcsolatai a proletár internacionalizmus szilárd elvi alapjain nyugszanak. A Szovjetunió Kommunista Pártja mind a kommunista építőmunkában, mind nemzetközi tevékenységében a szovjet nép és az egész emberiség történelmi érdekeit tartja szem előtt. A Magyar Szocialista Munkáspárt, mint a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom része, úgy véli, hogy a proletár internacionalizmus fő fokmérője változatlanul a Szovjetunióhoz és a Szovjetunió Kommunista Pártjához fűződő viszony. A párt a magyar nép és az egész emberiség legigazabb érdekeinek megfelelően híven kitart a Szovjetunióval és a Szovjetunió Kommunista Pártjával való internacionalista testvéri kapcsolatok mellett.

A Központi Bizottság megállapította, hogy a magyar párt- és kormányküldöttség 1957. évi látogatása alkalmával aláírt közös nyilatkozat szellemében folytatott munkánk termékenyítőleg hatott a szocialista építésre, a két nép, a két párt és a két kormány barátságára. A forradalmi munkás-paraszt kormány és a Magyar Szocialista Munkáspárt hívek lesznek a párt- és kormányküldöttségünk mostani látogatása alkalmából aláírt közös nyilatkozathoz, amely — a kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi közös nyilatkozatának szellemében — leszögezi a két fél álláspontját az egymáshoz fűződő kapcsolatok, a nemzetközi munkásmozgalom és a nemzetközi helyzet kérdéseiben.

Digitized by Google

A magyar párt- és kormányküldöttség teljes mértékben betöltötte feladatát: még szorosabb lett a két párt, a két kormány kapcsolata, tovább mélyült, még bensőségesebb lett a magyar és a szovjet nép csaknem fél évszázad forradalmi harcaiban megedzett testvéri barátsága.

A Központi Bizottság köszönetét fejezi ki a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának, a Szovjetunió kormányának, a szovjet népnek a küldöttség lelkes, testvéri fogadtatásáért és a mindvégig megnyilvánuló páratlan vendégszeretetért.

A Központi Bizottság megelégedéssel vette tudomásul, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és a Szovjetunió kormánya elfogadta egy párt- és kormánydelegáció magyarországi látogatására szóló meghívásunkat és örömmel várja a küldöttség érkezését.

II.

Július 24-től 26-ig Moszkvában tartották a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa tagállamai párt- és kormányképviselőinek legfelsőbb szintű tanácskozását, amelynek részvevői megtárgyalták a KGST munkájának fejlesztésével összefüggő kérdéseket.

A Központi Bizottság megállapítja, hogy a magyar párt- és kormányküldöttség teljes mértékben a Központi Bizottság határozatainak szellemében, a szocializmust építő magyar nép érdekeinek megfelelően, internacionalista módon tevékenykedett. Kifejezi egyetértését a tanácskozáson elfogadott határozatokkal és újólag megerősíti azokat. A Központi Bizottság ismételten leszögezi azt a pártunk VIII. kongresszusán kifejtett és küldöttségünk által képviselt álláspontot, hogy valamennyi szocialista ország, a szocialista tábor felemelkedéséhez és gyarapodásához minden egyes ország gazdasági erőforrásainak az eddiginél jobb kihasználásán, fejlődésünk összehangolásán és a nemzetközi szocialista munkamegosztás további szélesítésén át vezet az út. A szocialista országok gazdasági együttműködésének fejlesztése döntő módon járul hozzá a szocializmus győzelméhez a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben. Ez a győzelem a legnagyobb segítség a kommunistamozgalomnak, a felszabadulásukért harcoló nemzeteknek, a békéért harcoló népeknek.

A KGST-ben részt vevő szuverén államok kapcsolatai a kölcsönös előnyök, a testvéri segítség elvén alapulnak. Ez az elv áthatja a szocialista országok együttműködésének minden formáját. A szocializmus, a kommunizmus sikeres építésének egyik legfontosabb feltétele számunkra az, hogy fokozottabban kapcsolódjunk be a szocialista nemzetközi munkamegosztásba.

A Központi Bizottság teljes mértékben helyesli küldöttségünk-

Digitized by Google

nek a testvérpártok véleményével egybehangzó javaslatait, amelyek a sokoldalú együttműködés fejlesztésére irányultak és üdvözli az e tárgyban hozott határozatokat.

III.

A Központi Bizottság helyeslőleg megerősítette azt az álláspontot, amelyet a Kádár János elvtárs által vezetett párt- és kormányküldöttség a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiben a Szovjetunióban kifejtett.

A Központi Bizottság megállapítja, hogy a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának 1963. június 14-i levele önkényesen értelmezi, durván elferdíti a kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi nyilatkozatait és alaptalanul vádolja a nyilatkozatok szellemében harcoló testvérpártokat. Kijelenti, hogy teljes mértékben egyetért a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1963. július 14-i nyílt levelével, mert az a ma egyedül lehetséges tudományos, marxista—leninista, a gyakorlat által igazolt álláspontot fejti ki a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom, a szocialista építés és a nemzetközi helyzet kérdéseiben, s megvédelmezi a kommunista mozgalom közös lenini irányvonalát a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának alaptalan támadásával szemben. Megállapítja, hogy Kádár János elvtárs a párt és a nép álláspontját tolmácsolta, amikor hangot adott a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1963. július 14-i levelével való egyetértésének.

Pártunk mind a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának, mind a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának nyílt levelét nyilvánosságra hozta. A magyar nép megismerkedett a dokumentumokkal, s azóta számtalan formában juttatja kifejezésre, hogy egyetért a párt, a Központi Bizottság álláspontjával.

A Magyar Szocialista Munkáspárt, a magyar nép saját tapasztalataiból tudja, hova vezet a pártot a néptől elszigetelő szektásság, a dogmatizmus és a revizionizmus. Sem az egyikből, sem a másikból nem kér. A párt mai politikájának kidolgozásához, eredményeinek eléréséhez felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtottak a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. és azt követő kongresszusai, valamint a kommunista és munkás pártok 1957. és 1960. évi közös nyilatkozata. Helyességüket saját gyakorlati tapasztalataink is igazolják. Szó sem lehetne eredményeinkről, ha nem hasznosítottuk volna saját viszonyaink között a XX. és XXII. kongresszus és a moszkvai nyilatkozatok egyetemes érvényű tanításait. A dogmatizmus és a személyi kultusz okozta károknak a XX. kongresszuson történt feltárása, a hibák kijavítása és a lenini normák

Digitized by Google

helyreállítása serkentőleg hatott valamennyi kommunista és munkáspárt életére, szélesítette tömegkapcsolataikat, meggyorsította a világban végbemenő forradalmi folyamatokat és növelte a szocializmus vonzóerejét.

Az életben, a gyakorlatban helytállónak bizonyult a XX. kongresszusnak, az 1957-es és 1960-as nyilatkozatnak az a következtetése is, hogy a szocialista világrendszer kialakulása, az erőviszonyoknak a béke és a szocializmus javára történt eltolódása következtében nem végzetszerűen elkerülhetetlen többé a háború. Az imperializmus természete nem változott, de lényegesen megváltozott helyzete, korlátozódtak cselekvési lehetőségei. Mód nyílott arra, hogy győzelemre vigyük a békés egymás mellett élés politikáját, és békés versenyben győzzük le a kapitalizmust. Nem bízik a szocialista társadalmi rend fölényében az, aki megingatja a tömegeknek a békébe vetett hitét.

A békéért a legkövetkezetesebben küzdő munkásosztály, a kommunisták és a szocialista országok természetes szövetségesei és legjobb vezetői a békét óhajtó és azért tenni kész embermilliónak. A Szovjetunió, a szocialista országok, a kommunista pártok békeharca népmilliók, közöttük nem kommunisták millióinak tiszteletét és megbecsülését vívta ki. Felbátorítaná az imperialistákat, ha a békéért küzdő százmilliók nélkülöznék a kommunisták felvilágosító szavát, harcedzett vezetését. A szocializmus és a béke fogalmai mindinkább azonosulnak az emberiség gondolkodásában. Ezt veszélyeztetik azok, akik szembeszállnak a békés egymás mellett élés lenini politikájával.

A békés egymás mellett élés politikája teremti meg a legkedvezőbb feltételeket a tőkésországok munkásosztálya számára a monopoltőke, a fasizálódás, a militarizálódás ellen, a demokratikus szabadságjogokért, a szocializmusért vívott harchoz. Az utóbbi években erősödtek azok a tőkésországokban működő kommunista pártok, amelyek széles szövetséget teremtettek a munkásosztály és más dolgozó osztályok között. Megsérti önállóságukat, aki kívülről akarja rájuk kényszeríteni a viszonyaiktól idegen politikai vonalat. Elszakítja a kommunista pártokat a tömegektől, aki azt követeli tőlük, hogy adják ki a forradalom jelszavát ott, ahol nem értek még meg annak feltételei.

A szocialista országok testvéri közössége egységének erősítésével, gazdasági és katonai erejének gyarapításával, honvédelmének további korszerűsítésével, a szocializmus vonzerejének növelésével, példájával segíti legjobban a tőkésországok munkásosztályának forradalmi harcát. Aki tagadja, hogy korunkban lehetséges a szocialista forradalom békés, vértelen győzelme is, az nem hisz a munkásosztály történelmi küldetésében, nem ismerte fel korunk fő

Digitized by Google

tartalmát és voltaképpen lefegyverzi a munkásosztály forradalmi harcát.

A nemzeti felszabadító mozgalmak győzelme és a független ázsiai és afrikai országok egész sorának létrejötte az életben bizonyítja annak a megállapításnak helyességét, hogy korunk a gyarmati rendszer végleges széthullásának kora. E folyamatot döntően az segítette, hogy a szabadságukért küzdő népek harcukban a szocialista világrendszerre, a megváltozott erőviszonyokra támaszkodhattak. Az imperialisták ezért képtelenek voltak ellenállni a szabadságukat követelő népek nyomásának. Természetes szövetségesüktől és támaszuktól fosztja meg a már felszabadult és a szabadságukért küzdő népeket — s ezzel a cél elérését veszélyezteti —, aki földrajzi vagy faji alapon el akarja szakítani őket a nemzetközi munkásmozgalomtól; szembe akarja állítani egymással egyfelől a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért, másfelől pedig a nemzeti függetlenségért vívott harcot. A népek frontja akkor erős, ha e harcok egyetlen nagy áradatban egyesülnek.

Harcunk most azért folyik, hogy a szocializmus nemcsak a békével, hanem a jóléttel is azonos fogalom legyen. Minden szocialista országnak fejlesztenie kell gazdaságát, amihez elengedhetetlen a szocialista országok gazdasági együttműködése is. A gazdasági együttműködés nem egy-két esztendőre és nem is egy-két évtizedre szól. A szocializmus az emberiség közös jövője. Gazdasági területen is úgy kell dolgoznunk, hogy a lehető legjobban szolgáljuk a népek jelenét és jövőjét.

A szocializmus világméretű győzelmének legfőbb feltétele a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom sorainak egysége. A sziklaszilárd egységet csak úgy lehet biztosítani, ha a kommunista világmozgalom sorain belül, a marxizmus—leninizmus alapjáról küzdünk mind a revizionizmus megnyilvánulásai, mind a dogmatizmus és a szektásság ellen. Az utóbbi idők eseményei megmutatták, hogy a dogmatizmus és a szektásság — ahogyan erre a kommunista és munkáspártok 1960-as értekezletének nyilatkozata rámutat — bizonyos körülmények között fő veszéllyé válhat egyes pártok bizonyos fejlődési szakaszában. A tapasztalat megmutatta, hogy a dogmatizmus és a szektásság komolyan akadályozhatja a kommunisták és a világ többi haladó erőinek összefogását az imperializmus elleni harcban.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága ismételten hangsúlyozza, hogy küzd a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom egységéért, de leszögezi, hogy ez az egység csak a jobb- és baloldali torzítástól mentes marxizmus—leninizmus alapján nyugodhat. Továbbra is következetesen harcolunk azoknak az elveknek az érvényesüléséért, amelyeknek helyességét a gyakorlat

Digitized by Google

igazolta és amelyek ma az egyedül helyes marxista álláspontot jelentik az emberiség sorsát érintő legfőbb kérdésekben.

Az egység előmozdításának szolgálatában támogatjuk a tárgyalásokat, de visszautasítunk minden olyan próbálkozást, amelynek az a célja, hogy önkényes, szubjektív, antimarxista nézeteket erőszakoljon rá a nemzetközi munkásmozgalomra.

IV.

A Központi Bizottság helyesli azt az álláspontot, amelyet küldöttségünk a nemzetközi helyzet kérdéseiben a Szovjetunióban kifejtett. Teljes mértékben egyetért a Szovjetunió az erőviszonyokon, a nemzetközi helyzet tudományos elemzésén alapuló külpolitikájával, amely a békés egymás mellett élés lenini elvének ragyogó gyakorlati megnyilvánulása.

Támogatjuk a Szovjetuniónak az általános és teljes leszerelésre az ENSZ XIV. ülésszakán előterjesztett javaslatát, mert az reális tartalmat, konkrét feladatot ad a fegyverkezési hajsza és a háború ellen, a békéért folyó harcnak.

A Központi Bizottság és a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány üdvözli a föld felett, a világűrben és a víz alatt végrehajtott atomkísérletek megszüntetéséről Moszkvában kötött megállapodást. A Magyar Népköztársaság kormánya csatlakozik a megállapodáshoz és kész annak aláírására. Amellett vagyunk, hogy mielőbb szülessen megegyezés az atom- és hidrogénfegyverekkel folytatott összes kísérletek megtiltásáról.

A Moszkvában aláírt közös nyilatkozat szellemében küzdünk az ellen, hogy a német imperializmus nukleáris fegyvereket kapjon a kezébe. Meg kell kötni a német békeszerződést, figyelembe véve azt, hogy két különböző társadalmi rendszerű, szuverén Németország létezik. Ezzel együtt meg kell oldani Nyugat-Berlin kérdését oly módon, hogy az a szabad város státusát kapja.

Minden erővel támogatjuk a Szovjetunió kormányának azt a javaslatát, hogy a NATO-országok és a Varsói Szerződés tagállamai kössenek egymással megnemtámadási egyezményt. Ez lényegesen javítaná a nemzetközi légkört és megnyitná az utat más vitás nemzetközi kérdések békés megoldása előtt.

A Központi Bizottság hangsúlyozta, hogy pártunk politikájának megfelelően tovább folytatjuk a két rendszer békés egymás mellett élésének politikáját. Igyekszünk tovább javítani kapcsolatainkat minden országgal, tekintet nélkül azok társadalmi berendezésére. Normalizálni igyekszünk kapcsolatainkat azokkal az országokkal, amelyekkel viszonyunk rendezésre szorul.

Eredményeink hatására az utóbbi esztendőkben megnőtt a Magyar Népköztársaság nemzetközi tekintélye és még a velünk

Digitized by Google

szemben eddig legellenségesebb körök is változtatni kénytelenek álláspontjukon. Ma már normalizáni igyekeznek kapcsolataikat a Magyar Népköztársasággal. Üdvözöljük a józanság és a reálpolitika megmutatkozó jeleit s az őszinte készségre mindig hasonlóval fogunk válaszolni.

V.

Hazánk belső viszonyai nyugodtak, a fejlődés üteme a gazdaságban, a kultúrában biztató, a nép politikailag egységes és magabiztosan folytatja alkotó-, termelőmunkáját. Ez az eredményes alkotómunka teszi lehetővé, hogy eleget tegyünk internacionalista kötelességeinknek és egyre növekvő súllyal vegyünk részt az emberi haladásért, a szocializmus győzelméért, a békéért folyó nemzetközi harcban.

A Központi Bizottság pártunk VIII. kongresszusának határozataival összhangban megállapítja, hogy a szocializmus teljes felépítéséhez mindenekelőtt a szocialista gazdaság nagyarányú fellendítésére van szükség. Népgazdasági terveink végrehajtása, a munkatermelékenység növelése elválaszthatatlan politikai, kulturális, ideológiai feladataink megvalósításától. Gazdasági építőmunkánkban jelenleg a második ötéves terv jó végrehajtása a fő feladat. Az első két és fél év eredményei azt mutatják, hogy ennek feltételei megvannak, s csak az ország dolgozó népén, a vezetők és a dolgozók akaratán, jó munkáján múlik, hogy valamennyi célunkat elérjük.

Az erőfeszítések meghozzák a kívánt eredményt. Az év eleji elmaradások egy részét már az első félévben sikerült pótolnunk. Az ipari termelés mennyiségi növekedése a félév végén már alig maradt el a tervezettől. A mezőgazdasági munkák elvégzésének üteme kielégítő. A közlekedés az elmaradt téli szállítások jelentős részét pótolta. Túlteljesítettük kiviteli tervünket és jobban növekedett a tervezettnél a kiskereskedelmi forgalom. Ezzel szemben számottevő elmaradás van még mindig az építőipari terv teljesítésében, valamint az önköltségcsökkentési tervben.

Az év hátralevő részében az 1963-as népgazdasági terv teljesítése végett az alábbi tennivalókra kell a fő figyelmet fordítani:

— Nagyobb lendület, szervezettség szükséges az építkezéseken. Különösen a nyári és őszi hónapokat kell jól kihasználni, hogy az építőipar teljesítse ez évi átadási kötelezettségét és egyidejűleg biztosítsa a jövő évi építkezések előkészítését.

— A mezőgazdaságban ezekben a hetekben a betakarítás és a gabonafelvásárlás nagy munkája mellett már a jövő évi termés megalapozása folyik. Végezzük el időben és minél kisebb veszteséggel a nyári és őszi termények még hátralevő betakarítását, ves-

Digitized by Google

sük el időben az őszieket, minden gazdaságban a leggondosabban végezzék el a nyári-őszi talajmunkát.

— Az exportszállítások fokozására van szükség minden vállalatnál, amely eddig elmaradt a tervezett ütemtől.

— Nagyobb erőfeszítés szükséges az iparban, közlekedésben a költségek tervezett csökkentéséhez és a munkatermelékenység növeléséhez. A termelékenység emelése egész népgazdaságunk fejlődésének egyik központi kérdése. Pártszervezeteink, gazdasági vezetőink törődjenek azzal, hogy a munkafegyelem minden területen erősödjék és legyen gondjuk arra, hogy a termelékenység növelése ne csupán a vállalati mutatókat szépítse, hanem egész népgazdaságunk érdekeivel — az anyagtakarékossággal, a minőségjavítással és a gazdaságosság más követelményeivel is — összhangban álljon.

— Szocialista rendszerünk új hajtóereje a dolgozók százezreinek alkotó kezdeményezése. A Központi Bizottság szükségesnek tartja, hogy a munkaversenymozgalomban, azon belül a szocialista brigádmozgalomban jobban érvényesüljön a műszaki fejlesztés és a gazdaságosság követelménye, legyen ismert minden dolgozó előtt vállalatának ezzel kapcsolatos tervfeladata és teljesítménye.

— Állami, gazdasági és pártszerveink, minden dolgozó, annak tudatában fokozza erőfeszítéseit, hogy a gazdasági építés eredményeivel alapozzuk meg a népjólét emelését. A munka frontja a jólétért, a szocializmusért, az imperializmus ellen, a békéért vívott küzdelem fő frontja hazánkban,

Digitized by Google

Pártunk a forradalmi marxizmus—leninizmus útján

Egész népünk számára nagy fontosságú, eseményekben igen gazdag hónapot zárt le pártunk Központi Bizottságának augusztusi ülése. Júliusban párt- és kormányküldöttségünk ellátogatott a Szovjetunióba. Ugyanebben a hónapban tanácskoztak Moszkvában a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában résztvevő országok kommunista és munkáspártjainak első titkárai és kormányfői. Ekkor került sor a szovjet fővárosban arra a megállapodásra, amely véget vet a föld felszínén, a levegőben, a tengereken és a világűrben végrehajtott nukleáris fegyverkísérleteknek.

Mindezeknek az eseményeknek közvetlen részese volt egész népünk. Nemcsak úgy, hogy a televízió segítségével ott lehettünk a magyar és a szovjet nép barátságának nagyszerű demonstrációján, a Kreml kongresszusi palotájában rendezett nagygyűlésen, s láthattuk, hogyan kerül az atomcsend-egyezmény alá a három nagyhatalom külügyminiszterének aláírása. Ennél sokkal több, sokkal mélyebb, átfogóbb népünk részvétele.

A Központi Bizottság minden magyar dolgozó véleményét fogalmazta meg, amikor üdvözölte az atomcsend-egyezményt s bejelentette: hazánk is csatlakozik hozzá.

Ugyancsak egész népünk véleményét fejezte ki a Központi Bizottság, amikor jelentőségüknek megfelelően méltatta a moszkvai KGST-tanácskozáson hozott határozatokat is. Országunk kezdettől fogva részt vesz a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában, saját tapasztalatunkból ismerjük és értékeljük a Tanács tevékenységét, s arra törekszünk, hogy a kölcsönös érdekek, a közös célok alapján mind jobban elmélyüljön, kiszélesedjék az együttműködés a KGST-országok között.

Közvetlen részesei voltunk és vágyunk a szovjet és a magyar nép, a Szovjetunió Kommunista Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt közötti őszinte, testvéri barátság állandó erősödésének, elmélyülésének. Ez a barátság és együttműködés teljes mértékben megfelel a magyar nép érdekeinek, segít bennünket abban, hogy sikerrel oldjuk meg feladatainkat, gyorsabban fejezzük be

Digitized by Google

hazánkban a szocializmus építését. Párt- és kormányküldöttségünk látogatásával tovább mélyült, még bensőségesebbé lett ez a testvéri barátság.

Az az egyetértés és helyeslés, amellyel a magyar dolgozók a párt- és kormányküldöttség útját, a közös magyar—szovjet közleményt fogadták, megmutatja, hogy népünk tisztában van azzal, mit jelent hazánk és pártunk számára a két ország, a két párt közötti baráti, testvéri viszony. „A Magyar Szocialista Munkáspárt, mint a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom része, úgy véli, hogy a proletár internacionalizmus fő fokmérője változatlanul a Szovjetunióhoz, a Szovjetunió Kommunista Pártjához fűződő viszony" — mondja erről a Központi Bizottság határozata. A párt a magyar nép és az egész emberiség legigazabb érdekeinek megfelelően híven kitart a Szovjetunióval, a Szovjetunió Kommunista Pártjával való internacionalista, testvéri kapcsolatok mellett.

Tapasztalataink igazolják, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja helyes úton jár, helyesen alkalmazza a marxizmus—leninizmus tanításait, korunk viszonyainak megfelelően, alkotóan fejleszti tovább ezeket. Pártunk magáévá tette azt az irányvonalat, amelyet az SZKP XX. és XXII. kongresszusa s a kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi moszkvai értekezlete dolgozott ki.

A magyar kommunisták teljes mértékben egyetértenek a Szovjetunió Kommunista Pártjával a moszkvai nyilatkozatok, a munkásmozgalom e fontos dokumentumainak értékelésében és értelmezésében. Az MSZMP helyesli és támogatja az SZKP álláspontját a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságával folytatott vitában, egyetért az SZKP Központi Bizottságának a pártszervezetekhez intézett július 14-i nyílt levelével, s a Szovjetunió és más országok kommunistáival együtt utasítja vissza azokat az alaptalan rágalmakat, amelyeket a kínai vezetők a Szovjetunió Kommunista Pártjára és a testvéri pártokra szórnak. Egyetértünk szovjet elvtársainkkal — mert mi is ugyanolyan tapasztalatokra tettünk szert, ugyanolyan következtetésekre jutottunk napjaink harcaiban, mint a szovjet kommunisták.

A Kínai Kommunista Párt dokumentumainak szerzői gyakran olyan színben tüntetik fel magukat, mintha egyedül ők ismernék és magyaráznák helyesen Lenin műveit. Jól kell hát ismerniük Lenin megállapítását a gyakorlatról. „Az ismeretelmélet első és fő szempontjának az élet, a gyakorlat szempontjának kell lennie" — írta erről Lenin. (Műveinek 14. kötete, 141. oldal.) Maga az élet tanította meg a kommunistákat arra, hogy politikai irányvonalukat és tetteiket az élet próbájának vessék alá. A mindennapos gyakorlat igazolja, hogy pártunk jelenlegi irányvonala — amely

Digitized by Google

teljesen egybeesik az SZKP irányvonalával — marxista—leninista politika, amely a valóság marxista elemzésén alapul.

I.

A marxizmus—leninizmus azt követeli a kommunistáktól, hogy mindig, minden helyzetben igaz forradalmárokhoz méltóan cselekedjenek. Vannak, akik csak az állandó barikádharcot, őrségen állást tekintik forradalmi tettnek. Kétségtelen, hogy a harc egyes szakaszain elsősorban erre van szükség. Nagyszerű példát adtak az ilyen forradalmiságra az orosz kommunisták, akik fegyverrel a kezükben vívták ki és védték meg országukban a proletariátus hatalmát. Példát adtak erre a magyar kommunisták is 1919-ben, a fasizmus ellen vívott harcban, 1956-ban az ellenforradalom viharában.

De a forradalmiságnak az az egyik legfontosabb eleme, hogy mindig felismerjük: mi jelenti a fejlődés adott fokán a harc legcélszerűbb formáját; mi az, ami az adott esetben a legjobban elősegítheti a szocializmus, a kommunizmus győzelmét. A forradalmiság tartalmát nem merev dogmák, hanem a való élet konkrét követelményei szabják meg.

Amikor 1919 márciusában az élet, a valóságos helyzet azt a feladatot állította a magyar kommunisták elé, hogy ragadják meg a hatalmat és teremtsék meg hazánkban a proletariátus diktatúráját, habozás nélkül éltek ezzel a lehetőséggel, s bátran, alkotó módon oldották meg feladatukat. S ez a tettük egy cseppet sem vált kevésbé forradalmi tetté azért, mert nem fegyveres harcban vívták ki a győzelmet, hanem kihasználták a békés átmenet lehetőségét. Az első magyar proletárforradalom békés győzelme alkalmat adott arra, hogy Lenin s az egész munkásmozgalom megfelelő következtetéseket vonjon le a forradalom módozataira vonatkozóan, arra vonatkozóan, hogyan kell adott körülmények között, egy bizonyos konkrét helyzetben, valóban forradalmár módon cselekedni. Ezt a tapasztalatot használta fel pártunk 1945 után is ahhoz, hogy hazánkban békés úton teremtse meg a proletariátus diktatúráját.

A Magyar Szocialista Munkáspárt — forradalmi párt. A szocialista forradalom védelmében jött létre, forradalmi harcban győzte le a szocializmus mindenfajta ellenségét, vezette el népünket a szocializmus alapjainak lerakásához, és vezeti tovább a szocializmus felépítéséhez, a kommunizmus győzelméhez. A konkrét helyzet elemzése, a marxizmus alkotó alkalmazása teszi képessé pártunkat arra, hogy valóban ilyen típusú, forradalmi párt legyen.

Digitized by Google

A valóságos helyzet elemzéséből kiindulva tűzte ki a párt feladatunkul, hogy küzdjünk népgazdasági terveink megvalósításáért, a szocialista népgazdaság fejlesztéséért. Központi Bizottságunk augusztusi határozata is megállapítja, hogy a szocializmus teljes felépítéséhez mindenekelőtt a népgazdaság nagyarányú fellendítésére van szükség. Forradalmi tett ez, mert elősegíti hazánknak és ezzel a szocialista népek egész testvéri családjának gazdasági megerősödését, közelebb visz bennünket a kapitalizmus felett aratandó végső győzelemhez. Ez a munka tesz képessé minket arra, hogy tettekkel — nem pedig csupán jelszavakkal — bizonyítsuk be a szocializmus erejét, fölényét a kapitalizmus felett. Ez teszi lehetővé, hogy tettekkel, s nemcsak jelszavakkal, szerszámgépekkel, autóbuszokkal és egész gyárakkal, gyógyszerekkel és traktorokkal segítsük azokat a népeket Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában, amelyek csak nemrég vívták ki szabadságukat, vagy amelyek még harcolnak nemzeti függetlenségükért, saját forradalmi céljaikért az imperializmus ellen.

A valóságos helyzet elemzéséből kiindulva, a gyakorlati tapasztalatok alapján tűzte ki pártunk azt a feladatot, hogy fokozzuk gazdasági együttműködésünket a testvéri szocialista országokkal, mindenekelőtt a Szovjetunióval, amely rendkívül gyors ütemben fejleszti népgazdaságát. „A szocialista országok gazdasági együttműködésének fejlesztése döntő módon járul hozzá a szocializmus győzelméhez a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben" — állapítja meg a Központi Bizottság határozata. Az egyes országok szocialista erőforrásainak jobb kihasználása, a nemzetközi szocialista munkamegosztás további szélesítése elősegíti, hogy gyorsabban jussunk el nagy gazdasági terveink megvalósulásához, gyorsabban teremtsük meg országunkban a szocializmus anyagi-műszaki alapját.

A valóságos helyzet elemzése alapján tűzte ki pártunk azt a feladatot is, hogy szünet nélkül munkálkodjunk a nép jólétéért, az életszínvonal emeléséért. Ez nem kispolgári „frizsider-szocializmus". Ellenkezőleg: forradalmi tett, hiszen azt szolgálja, ami a kommunizmus egyik legszentebb célja — a dolgozó emberek jólétét, boldogságát. Saját tapasztalatainkon kívül is messzemenően igazolja ezt a Szovjetunió Kommunista Pártjának tevékenysége. Ha magasabb életszínvonalat teremtünk meg, mint a kapitalizmus, akkor még vonzóbbá tesszük eszméinket, nemcsak azok számára, akik tudatosan harcolnak a kommunizmus győzelméért, hanem azok számára is, akik ezen mérik, melyik társadalmi rend van fölényben, melyik biztosít valóban nyugodt és tartalmas, gondoktól mentes életet.

A valóságos helyzet elemzéséből indul ki pártunk, amikor arra hív fel, hogy — híven a Moszkvai Nyilatkozathoz — minden

Digitized by Google

erőnkkel harcoljunk az emberiség békéjéért, a pusztító háború megakadályozásáért, a békés együttélés lenini eszméjének diadaláért, az általános és teljes leszerelésért. Nem az imperializmus előtti gyáva meghunyászkodás, félelem, vagy éppenséggel a forradalmi harc feladása ez. Ellenkezőleg: igazi forradalmi tett, mert elősegíti, hogy az emberiség megszabaduljon a háború pusztító rémétől, elkerülje a sok szenvedést, nyomort, pusztulást, előbbre lépjen a szebb jövő felé. Ezt a politikát a Szovjetunió Kommunista Pártja messzemenő következetességgel és kimagasló eredményekkel alkalmazza.

E sikerek fényében még furcsábbnak, a valóságtól még távolabb állónak tűnnek fel azok a rágalmak, amelyekkel ezt a politikát s az ilyen, valóban forradalmi, a kommunizmus diadalát szolgáló tetteket a kínai vezetők illetik. A tények tanulságai mutatják meg, hogy ezek a rágalmak — bármilyen hangzatos jelszavak kísérjék is őket — mennyire távol állnak a valóságtól, korunk gyakorlatától, a maxista—leninista elmélettől.

II.

Tapasztalataink igazolják azt is, hogy az a harc, amelyet az SZKP a személyi kultusz ellen olyan példamutató bátorsággal és következetességgel vitt végig, nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi jelentőséggel bíró, a nemzetközi munkásmozgalom egyetemes érdekeit is szolgáló történelmi tett volt. A pártélet lenini normái — ezt is az élet igazolja — az egész nemzetközi forradalmi mozgalomra érvényes, kötelező elvek.

A kínai elvtársak nyíltan védelmükbe veszik a személyi kultuszt a munkásmozgalomban. Azt állítják, hogy a személyi kultusz elleni harc „szembefordítja a vezetőket a tömegekkel", „gyengíti a kommunista pártokat". Nagy kár, hogy nyilatkozataik megírása előtt nem tanulmányozták gondosabban a munkásmozgalom s benne a mi pártunk tapasztalatait is. Ha valaki, akkor éppen a magyar kommunisták a maguk keserves tapasztalataiból tanulták meg, mit jelent a személyi kultusz eluralkodása a párton belül, milyen súlyos kárt okoz a pártnak, a népnek, a szocializmus ügyének.

Nem kell a messzi múltba menni példákért — valamennyiünk emlékezetében ott élnek még 1956 októberének, novemberének napjai, amikor a népi hatalom élet-halálharcra kényszerült a szocializmusra törő ellenséggel szemben. S vajon ki tagadhatná, hogy az ellenforradalom kirobbanásának egyik leglényegesebb tényezője éppen az a szektás, dogmatikus vezetés volt, amelyet elvakított a személyi kultusz talmi csillogása, megsiketített a hamisan csengő győzelmi kürtszó, érzéketlenné tett a tömjén-

Digitized by Google

füst? A Magyar Szocialista Munkáspárt még közvetlenül az ellenforradalom [illegible]erése után, 1956 decemberében levonta ezt a tanulságot.

A személyi kultusz éveiben is születtek eredmények, ekkor is előbbrejutottunk a népi hatalom kiépítésében, népgazdaságunk, a szocialista kultúra fejlesztésében. De magukkal hozták ezek az évek a marxizmus—leninizmustól idegen tanításokat és gyakorlatot is — a szakítást a lenini normákkal, az önkényt és a törvénytelenséget, a népgazdasági tervek hibáit, a bizonytalanságot és az ingadozást, az osztályharcról szóló tanítás félremagyarázását, a párt és a nép kapcsolatának meglazulását, a pártegység megbomlását. Ez volt az a táptalaj, amelyben elburjánozhattak a marxizmussal ellenséges nézetek, megerősödhetett a revizionizmus, erőt gyűjthetett az ellenforradalom.

Kommunisták és más, haladó emberek vérének hullása tanította meg erre pártunkat — azoknak a vére, akik fegyverrel a kezükben haltak hősi halált az ellenforradalommal vívott harcban, s azoké, akik áldozatul estek a személyi kultusznak. S ezt a tragikus leckét jól meg kellett tanulnunk, hogy még egyszer ne kerülhessen sor ilyen áldozatra.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a személyi kultusz elleni harcot politikájának egyik sarkkövéül választotta, s az élet, a gyakorlat próbája igazolta e választás helyességét. Mi nem féltjük ettől pártunk erejét és befolyását, nem félünk attól, hogy „meggyengül a vezetők tekintélye", sőt „megbomlanak a párt sorai" — hiszen mindaz, ami életünkben végbemegy, ennek ellenkezőjéről tanúskodik. Éppen a személyi kultusz elleni harc eredménye, hogy a párt vezető szerepe társadalmunk életében olyan szilárd, mint még sohasem volt; hogy pártunkon belül — mint a VIII. kongresszus is leszögezte — nyílt, őszinte és elvtársias a légkör, a párt újjászületett, visszanyerte a nép bizalmát és támogatását, leleplezte a revizionista árulást, megszilárdította marxista—leninista egységét. Nincs ma olyan pártszervezet, ahol az élet ne vált volna pezsgőbbé, elevenebbé, ahol a munka ne volna közelebb a mindennapi élethez, a dolgozó tömegekhez, ahol ne volna a pártonkívüli dolgozókkal való kapcsolat jobb, mint a személyi kultusz éveiben. Az a bátorság, amellyel a párt végleg leszámolt a személyi kultusszal, növelte tekintélyét, erejét, befolyását.

Ezernyi eredmény tanúsítja ezt az igazságot. Lehántottuk a gazdaságpolitikáról a személyi kultusz torzításait, s ennek köszönhetjük, hogy a nehézségek ellenére is egyenletesen, visszaesések nélkül, céltudatosan haladunk terveink megvalósulása felé. 1958 és 1962 között például 50 százalékkal nőtt szocialista iparunk termelése, s ezen belül a vegyiparé több mint kétszeresére, a gépiparé több mint másfélszeresére nőtt, a mezőgazdaság pedig

Digitized by Google

az átszervezés nehézségei ellenére is húsz százalékkal termelt többet, mint az előző évek átlagában. Elvetettük a személyi kultusz hamis téziseit, lenini alapokra helyeztük osztálypolitikánkat — s új szövetségeseket nyertünk pártunknak. Megerősítettük a két nagy osztály, a munkásosztály és a parasztság szövetségét — s győzelemre vittük a szocialista termelési viszonyokat falvainkban, nagy lépéssel jutottunk közelebb az egységes szocialista társadalom kialakításához. Nagyot léptünk előre abba az irányba is, hogy a marxizmus—leninizmus győzelmet arasson a tudományban és a művészetben a burzsoá-kispolgári ideológia felett. Helyreállítottuk a pártélet lenini normáit — s új erőket szabadítottunk fel pártunkban. Helyreállítottuk a szocialista törvényességet — s ugrásszerűen megnőtt a bizalom szocialista államunk iránt.

Lehetne még sorolni az ilyen és ehhez hasonló példákat, a pártmunka, az állami élet, a mindennapok gyakorlata ezrével szolgáltatja őket. Úgy gondoljuk, még sincsen szükség a példákra. Párttagságunk, egész népünk világosan látja: pártunk helyes úton jár, amikor így hasznosítja tapasztalatait, a Szovjetunió Kommunista Pártja XX és XXII. kongresszusának útmutatásait. Csak így, ilyen úton járva érhetünk el új, az eddigieknél is nagyobb sikereket, mert csak ez a teremtő és diadalmas marxizmus—leninizmus útja.

•

Az „első és fő szempont", az élet, a gyakorlat szempontja, ilyen következtetések levonását teszi lehetővé pártunknak és az egész nemzetközi munkásmozgalomnak. Az MSZMP és testvérpártjai, mindenekelőtt a Szovjetunió Kommunista Pártja ezeknek a következtetéseknek segítségével jelölték ki helyes, valóban forradalmi irányvonalukat, ezért tudnak helyes, valóban forradalmi politikát folytatni.

Van persze más út is — a hamisan értelmezett forradalmiság. a gyakorlat lebecsülése, az élettől, a valóságtól való elszakadás útja. De ez az út nem a kommunizmushoz vezet.

Digitized by Google

Hat évtized a nép szolgálatában

Írta VÉRTES IMRE

Ez év július végén nemcsak a Szovjetunióban, hanem szerte a világon megemlékeztek a Szovjetunió Kommunista Pártja — korábbi nevén az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt — II. kongresszusának hatvanadik évfordulójáról. 1903. július 30. úgy került be a nemzetközi munkásmozgalom történetébe, mint az első újtípusú forradalmi munkáspárt születésének napja.

Nemzetközi jelentőségű dátum ez. Hiszen a Szovjetunió Kommunista Pártjának története, egész tevékenysége eggyé forrt az elnyomott népek felszabadításáért, a proletárforradalom győzelméért, a szocializmus és kommunizmus felépítéséért folytatott áldozatos és következetes harccal. Hat évtizede, amióta a bolsevizmus mint politikai eszmeáramlat és mint politikai párt létezik, szüntelen harcban áll azokkal az erőkkel és irányzatokkal, amelyek zsákutcába próbálják vinni a népek szabadságának, a proletárforradalomnak, az osztálynélküli társadalom felépítésének szent ügyét.

Ha az SZKP hatvanéves tevékenységének lényegét röviden akarnánk meghatározni, akkor ez körülbelül így hangzana: harc az újért, a jobbért, harc mindennel szemben, ami rossz és idejétmúlt. A párt maga is hosszú világnézeti, politikai és szervezeti harcokban született.

Amikor Lenin hozzáfogott a párt létrehozásának előkészítéséhez, mindenekelőtt le kellett lepleznie azokat a nézeteket, amelyek lényegében nem vették tudomásul a társadalomban bekövetkezett változásokat; azt, hogy a XX. század elejei kapitalizmus sok lényeges vonását tekintve, már nem azonos a kapitalizmusnak a Marx és Engels által meghatározott klasszikus szakaszával. A tőkés társadalom fejlődésében bekövetkezett változásokat Lenin alaposan tanulmányozta és messzemenően figyelembe vette a munkásosztály harcának szervezésében.

A párt megalakítása előtt le kellett küzdeni a narodnyikságot, ezt az ellenforradalmivá vált ideológiai irányzatot és mozgal-

Digitized by Google

mat. A narodnyikok nem vették tudomásul a társadalomban végbemenő minőségi átalakulást, a parasztságot tartották a társadalom vezető erejének, harci módszereikben pedig figyelmen kívül hagyták a széles néptömegek történelemformáló szerepét. Szét kellett zúzni az ökonomisták koncepcióját is, akik tagadták a munkásosztály politikai harcának szükségességét, a széles politikai osztályszövetségek megteremtését és alá akarták rendelni a munkásosztály harcát a különböző ösztönös mozgalmaknak. Lenin harcot folytatott azért is, hogy bebizonyítsa a munkásosztály forradalmi élcsapata megteremtésének történelmi szükségszerűségét. Nemcsak arról volt szó, hogy nagy számban voltak olyan forradalmárok, akik nem látták a kapcsolatot a párt megteremtése és a proletariátus céljainak győzelemre vitele között, hanem vitatkozni kellett azzal az állásponttal is, amely szerint a demokratikus centralizmus sérti a pártszervek önállóságát és függetlenségét. Lenin fellépett a kispolgári anarchizmus különböző megnyilvánulásai ellen, és bebizonyította, hogy a szervezettség, a proletárfegyelem nélkülözhetetlen a forradalmi harcban.

Az SZKP II. kongresszusának előkészítése, majd lefolyása tehát kemény harcok közepette ment végbe. Ez a küzdelem nemcsak a marxizmus leplezetlen ellenségei, a nyílt opportunisták különböző irányzatai ellen folyt. Éles vitában kellett leküzdeni a konzervativizmust, a maradi, megcsontosodott álláspontok képviselőit is. Velük harcolva írta Lenin a következőket: „Ha ragaszkodunk a marxizmus régi megoldásaihoz, ez azt jelenti, hogy a tanításainak a betűihez, nem pedig szelleméhez maradunk hűek, hogy emlékezetből ismételgetjük a régi következtetéseket, de nem tudjuk felhasználni a marxista vizsgálati módszereket, az új politikai helyzet elemzésére."[1]

A párt előkészítése során folytatott sokoldalú harc azonban nem fulladt meddő vitákba. Lenin nemcsak megvédte a marxizmust, hanem alkotóan alkalmazta, gazdagította és továbbfejlesztette. Ekkor születtek olyan halhatatlan művei, mint például: a „Kik azok a népbarátok", „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban", „Mi a teendő?", „A falusi szegénységhez" stb.

Ennek a nagyszerű ideológiai munkának végső eredményéről írta később Lenin: „A bolsevizmus 1903-ban a marxista elmélet sziklaszilárd alapján keletkezett... ennek a forradalmi elméletnek helyességét viszont nemcsak az egész XIX. század nemzetközi tapasztalatai, hanem különösen a forradalmi eszme tévelygéseinek és ingadozásainak, tévedéseinek és csalódásainak árán Oroszországban szerzett tapasztalatok is bebizonyították."[2]

[1] Lenin Művei 6. 1953. 476. old.
[2] Lenin Művei 31. 1953. 10. old.

Digitized by Google

Mint ismeretes, az SZKP II. kongresszusa 1903. július 30-tól augusztus 23-ig ülésezett. Munkáját Brüsszelben kezdte meg, majd Londonban folytatta. A kongresszuson 26 pártszervezet képviseletében 43 küldött vett részt. A tanácskozáson húsz napirendi pont szerepelt. Közöttük ilyenek, mint a küldöttek beszámolói, a kerületi és nemzetiségi szervezetek munkája, a gazdasági harc és a szakmai mozgalom helyzete, május 1. megünneplése stb. A legfontosabb napirendi pont, amely egyben a tényleges párt megalakítását is jelentette, természetesen a párt forradalmi programjának és szervezeti szabályzatának kidolgozása, elfogadása, valamint a vezető pártszervek, mindenekelőtt a központi bizottság megválasztása volt.

E rövid írás keretében nincs lehetőség arra, hogy a kongresszuson tárgyalt minden fontosabb kérdésre kitérjünk. Csak néhány gondolat felvillantására van alkalom.

Köztudott, hogy a kongresszus az oroszországi munkásmozgalom történetében általában, a nemzetközi munkásmozgalomban pedig Marx—Engels halála után először fogadott el tudományos és forradalmi pártprogramot. A mozgalomban a tudományosság és a forradalmiság a marxizmus—leninizmus szerint szervesen összetartozó fogalmak. Az SZKP első programja forradalmi volt azért, mert a kapitalizmus megdöntését, a munkásosztály hatalomra jutását, a proletariátus diktatúrájának megteremtését tűzte ki célul. Egyszersmind tudományos is volt, mert a nemzetközi és a belső helyzet konkrét elemzése alapján dolgozta ki e célokat, az e célokért folytatandó harc főbb szakaszait, az osztályszövetségek létrehozásának és a széles néptömegek megnyerésének módját.

A lenini program mentes volt a kalandorkodás, az anarchizmus leghalványabb nyomaitól is. Nem hirdette meg a proletárdiktatúra azonnali megteremtését, hanem világosan megkülönböztette egymástól a pár minimális és maximális céljait, számolt az objektív helyzet lehetőségeivel és a harc szubjektív feltételeivel.

Lenin az adott társadalom viszonyai között kivívható reformokat nem állította szembe a forradalmi harccal, hanem összekapcsolta a kapitalizmus megdöntésével. Hirdette, hogy a burzsoázia megdöntésének távolabbi céljáért folyó küzdelmet össze kell kapcsolni a dolgozók helyzetének azonnali megjavításáért kifejtendő erőfeszítéssel.

Az SZKP első programját olvasva, hatvan év múltán is önkéntelenül felmerül az emberben az a gondolat: vajon helyes-e az a tétel, amelyet egyesek felállítanak, s amely szerint egyetlen párt programja vagy határozata eleve nem lehet nemzetközi érvényű és semmilyen körülmények között nem alkalmazható más pártokra. A II. kongresszus óta eltelt hat évtized ennek a nézetnek pontosan az ellenkezőjét bizonyítja. Így pl. az SZKP első program-

Digitized by Google

jának nem csupán Oroszország népeinek számára volt nagy jelentősége; minden forradalmi munkáspárt számára például szolgált és sok tekintetben ma is példa. Ezt tekintették alapnak szerte a világon a marxi—lenini pártok, amikor kidolgozták forradalmi programjukat és győzelemre vezették, illetve vezetik népüket.

A kongresszuson — mint köztudott — a legnagyobb harc a szervezeti kérdések körül folyt. Éles vita zajlott le a szervezeti szabályzat egyes fontos pontjai, például a párttag fogalma körül. Valójában azonban ennél többről volt szó: a forradalmi szervezettség, a forradalmi fegyelem harcolt a kispolgári lazaság és anarchizmus ellen.

Lenin már ebben az időszakban is rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított a proletariátus egységes, szervezett, fegyelmezett fellépésének. Azt tanította, hogy szervezettség és fegyelem nélkül a proletariátus nem arathat győzelmet. „A proletariátusnak a hatalomért vívott harcában nincs más fegyvere mint a szervezet. A proletariátus, amelyet a burzsoá világban uralkodó anarchikus verseny széttagolt, amelyet a tőke számára végzett kényszermunka elnyom... ez a proletariátus csak akkor lehet és lesz is elkerülhetetlenül legyőzhetetlen erővé, ha a marxizmus elvei alapján történő eszmei egyesítését annak a szervezetnek anyagi egysége biztosítja, amely a dolgozók millióit a munkásosztály hadseregébe tömöríti."[3]

Ugyanezt a gondolatot tovább követve Lenin azt is kifejti, hogy a fegyelem lebecsülése az opportunizmus egyik megnyilvánulási formája, amely bomlasztja a munkásosztály forradalmi harcát. A fegyelem gyűlölete és lebecsülése a nem proletár osztály tulajdonsága. „A fegyelem kigúnyolása — írja Lenin — az autonomizmus, az anarchizmus, ez az a létra, amelyen hol leereszkedik, hol felkapaszkodik a mi szervezeti opportunizmusunk fokról fokra ugrándozva és ügyesen kibújva elveinek határozott megfogalmazása alól... A fegyelem gyűlöletével szoros pszichológiai kapcsolata van a sértődöttségnek az a szűnni nem akaró elnyújtott hangja, amely általában az összes mai opportunistát és nevezetesen kisebbségünk minden írásából kicsendül."[4]

Lenin azonban nemcsak szavakban hirdette a fegyelem és a szervezettség elvét. Ő maga is pártszerűen és pontosan betartotta a kongresszus demokratikus szabályait. A kongresszuson, mint a párt legfelsőbb fórumán már akkor is az a demokratikus elv uralkodott, hogy a kisebbség köteles alávetni magát a többség álláspontjának. Lenin pártszerű eszközökkel igyekezett azon, hogy minden napirendi pontban többséget szerezzen, s amikor ez nem minden esetben sikerült neki, mindig alávetette magát a többség aka-

[3] Lenin Művei 7. 1953. 441. old.
[4] Lenin Művei 7. 1953. 432. old.

Digitized by Google

ratának. Lenin tudomásul vette a többség döntését, nem úgy, mint néhány opportunista, aki frakciós módszerekkel bomlasztó munkát folytatott, akadályozta a többségi határozatok végrehajtását.

Miért fontos, hogy ismételten hangsúlyozzuk ezeket a közismert tényeket? Azért, mert ma is akadnak olyanok, akik tagadják a vitás kérdések eldöntésének demokratikus módszereit. Azt hirdetik, hogy a kommunista mozgalomban az egyhangúság elvének kell érvényesülnie. Ez azonban nemcsak ellentmond a lenini útmutatásoknak, hanem gyakorlatilag megvalósíthatatlan is. Több évtized történelme igazolja: a kérdések demokratikus eldöntésének az az egyetlen járható útja, hogy a kisebbség aláveti magát a többség akaratának és végrehajtja a többségi határozatot. Minden más módszer a mozgalom megbomlásához, anarchizmushoz vezet.

*

Minél több évtized telik el az SZKP II. kongresszusa óta, annál világosabban és fényesebben ragyog e kongresszus világtörténelmi jelentősége.

Az SZKP II. kongresszusának jelentősége mindenekelőtt abban van, hogy — először a történelemben létrejött a marxista—leninista elvek alapján működő újtípusú forradalmi munkáspárt. Ennek a pártnak a megszületése teremtette meg a feltételét annak, hogy Oroszország népei felszabaduljanak, a munkásosztály vezetésével megdöntsék a kizsákmányoló társadalmat, kivívják a proletariátus diktatúráját és úttörő módon, addig járatlan utakon felépítsék a szocialista társadalmat. A II. kongresszus nemcsak forradalmi programot alkotott, hanem az új típusú párt megteremtésével fegyvert is adott a proletariátus, Oroszország népeinek kezébe, ennek a programnak a végrehajtásához. A II. kongresszus munkája és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme között tehát szoros kapcsolat van. Igazi forradalmi munkáspárt nélkül nem kovácsolódhatott volna ki az a forradalmi erő, amely megdöntötte a kizsákmányolók uralmát a föld egyik legnagyobb országában, és megalkotta a Szovjetek Köztársaságát.

Az SZKP II. kongresszusa a forradalmi munkáspárt létrehozásával példaképet teremtett a nemzetközi munkásosztály számára. Az orosz bolsevikok, Lenin vezetésével a nemzetközi munkásmozgalom legforradalmibb, legkövetkezetesebb irányvonalát képviselték. Munkájuk és harcuk értékes hozzájárulás volt a nemzetközi opportunizmus elleni harchoz. Az orosz bolsevikok példájára alakultak ki szerte a világon a munkásmozgalom forradalmi irányzatai. Később ezekből az irányzatokból jöttek létre az önálló kommunista pártok. Az SZKP, a világ első új típusú munkáspártja döntően elősegítette azt a folyamatot, amely létrehozta az egész világot átfogó nemzetközi kommunista mozgalmat. Napjainkban a földkerekségnek csaknem 90 országában működik kommunista és

Digitized by Google

munkáspárt s ezeknek soraiban mintegy 40 millió kommunista tömörül. Ezek a számadatok is világosan bizonyítják, hogy az SZKP II. kongresszusa fontos határkő abban a fejlődésben, amely végső következményeiben a kommunizmus világméretű győzelméhez vezet.

Az SZKP II. kongresszusán kidolgozott és elfogadott eszmék ma is élnek. Megvalósulnak a szocialista rendszer országaiban, amelyekben 2 milliárd ember építi új, szabad életét. Testet öltenek a kommunista és munkáspártokban, amelyek a dolgozók szabadabb, jobb életéért, a demokráciáért, a szocializmusért és a békéért harcolnak. Az SZKP II. kongresszusának eszméi azért élnek és virágoznak több mint hat évtized múltán is, mert ma is időszerűek. Kádár János elvtárs a II. kongresszus hatvanadik évfordulója alkalmából küldött üdvözletében többek között a következőket mondja erről: „A II. kongresszus ma is időszerű tanítása, hogy a munkásosztály pártja csak akkor töltheti be történelmi küldetését, ha mindenkor a konkrét helyzetből kiindulva határozza meg programját és feladatait, s küzd mindenfajta megalkuvás, osztályárulás, revizionizmus, ugyanakkor mindenféle kispolgári álforradalmiság, dogmatizmus, szektarianizmus ellen. A magyar kommunisták, a szocializmust építő magyar nép köszönti a Szovjetunió Kommunista Pártját, a testvéri szovjet népet, a nagyszerű történelmi évfordulón; új és új sikereket kívánunk a kommunizmus építésének nagyszerű lenini útján."[5]

A Szovjetunió Kommunista Pártja ma is töretlenül halad azon az úton, amelyet hatvan évvel ezelőtt Lenin jelölt ki számára. Híven a marxizmus—leninizmus tanításaihoz győzelemről győzelemre vezeti a szovjet dolgozók harcát. A párt útmutatásával épült fel a szocializmus a Szovjetunióban, és a párt vezetésével lépett a szovjet társadalom a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszába. A párt vezetésével számolták fel a Szovjetunióban a személyi kultuszt, állították helyre a pártélet lenini normáit. Az SZKP forradalmi szellemtől áthatott gyakorlati tevékenysége és alkotó elméleti munkássága nemcsak a szovjet nép számára mutat irányt, hanem az egész kommunista mozgalomra megtermékenyítően hat. Az SZKP — úgy is mint a szovjet nép nagy élcsapata, úgy is mint a világ összes békeszerető, haladó erőinek és a forradalmi világmozgalomnak, a nemzetközi munkásosztálynak élenjáró osztaga — betölti azt a hivatást, amelyet a történelem elébe állít.

Az SZKP-ra úgy tekintenek a világ kommunistái, mint a legerősebb, a legtapasztaltabb, a legnagyobb tudású testvérpártra. A hozzávaló testvéri viszony döntő ismérve a proletár internacionalizmusnak, és fontos feltétele közös ügyünk győzelmének.

[5] Népszabadság 1963. júl. 31.

Digitized by Google

A szocialista nemzetközi együttműködés néhány kérdéséről

Írta KAPLAN JÓZSEF

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó országok kommunista és munkáspártjainak első titkárai és kormányfői már többször összejöttek, hogy megvitassák az együttműködés problémáit és meghatározzák a fejlődés követendő irányvonalát. Az első ilyen — ahogy napjainkban nevezik — KGST-csúcsértekezlet 1958-ban zajlott le. Ezt követően 1960-ban, majd 1962-ben tartottak csúcsértekezletet, és most, 1963 júliusában, már negyedszer ültek össze tanácskozásra a Közösség országainak legfelsőbb szintű képviselői. Minden jel arra mutat, hogy a gazdasági együttműködéssel kapcsolatos felsőszintű értekezletek a jövőben rendszeresen ismétlődni fognak. Az utóbbi években ugyanis olyan fejlődési szakaszba érkeztünk, amelyben megsokszorozódnak és az eddiginél magasabb szinten jelentkeznek azok a kérdések, amelyeket a nemzetközi gazdasági együttműködés a Közösségben részt vevő minden egyes ország népgazdasága számára felvet. A csúcsértekezletek ezért fokozatosan a KGST-ben folyó munka nélkülözhetetlen szervezeti formájává válnak.

Az előző — 1962 júniusi — felsőszintű tanácskozás a szocialista világgazdaság fejlődési tendenciáinak tudományos elemzése alapján feltárta és „A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei" c. dokumentumban lefektette a szocialista országok gazdasági együttműködésének hosszútávú programját, az együttműködés során követendő elveket, s meghatározta az együttműködés célszerű formáit. A tanácskozás ugyanakkor egész sor gyakorlati rendszabályt határozott el az együttműködés irányításának és szervezetének megerősítésére.

Az 1963. július 24-től 26-ig tanácskozó csúcsértekezlet szerves folytatása volt az 1962 júniusiénak. Napirendjén a KGST Végrehajtó Bizottságának az elmúlt év munkájáról szóló beszámolója, valamint a múlt évben elhatározott közös irányvonal megvalósítását elősegítő gyakorlati intézkedések kijelölése szerepelt.

Digitized by Google

Amikor a KGST-országok fejlesztik gazdasági kapcsolataikat és tökéletesítik együttműködésük formáit és intézményeit, akkor a szocializmus objektív fejlődési tendenciáinak elemzéséből indulnak ki.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével és a forradalmi vívmányok sikeres megvédésével a Szovjetunióban új társadalmi rend, a szocializmus jutott uralomra. Egy ország határain belül a társadalom tagjai közötti kapcsolatok alapjává a közös érdekekre, az elvtársi segítségnyújtásra épülő tervszerű együttműködés vált. A szovjet nép sikerei nemcsak azt bizonyították, hogy tőkések nélkül is megszervezhető a termelés, hanem azt is, hogy a szocialista gazdaság fölényben van a tőkés gazdasággal szemben.

A kapitalizmus azonban nemzetközi rendszer is. A kapitalizmus kifejlesztette „az emberiség kölcsönös függésén alapuló világforgalmat és e világforgalom eszközeit"[1] s a világpiac és a gépi nagyipar kölcsönhatása alapján nemzetközi méretekben társadalmosította a termelést. „A gépek és a gőz alkalmazása következményeképpen — mondja Marx — a munkamegosztás olyan méreteket öltött, hogy a nemzeti talajtól elszakadt nagyipar egyes-egyedül a világkereskedelemtől, a nemzetközi cserétől, a nemzetközi munkamegosztástól függ."[2] A technika Marx utáni fejlődése még tovább növelte a nagyiparnak a „nemzeti talajtól" való elszakadását. A kapitalizmus arra használja fel a világpiacot és a nemzetközi munkamegosztást, hogy intézményessé tegye a nemzetek elnyomását és kizsákmányolását.

A szocialista világrendszer létrejöttével megteremtődtek a feltételei annak, hogy a kapitalista nemzetközi munkamegosztástól gyökeresen eltérő munkamegosztás és együttműködés jöjjön létre a szocialista országok között. A termelőerők fejlődése szempontjából a szocializmus viszonyai között különösen két körülmény követeli erőteljesen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlesztését, a termelés nemzetközi méretekben történő társadalmasítását. Az egyik: a termékek választékának gazdagsága, a választék állandó cserélődése és bővülése; a másik: a modern termelő berendezések hatékony kihasználásához szükséges termelési nagyságrend ugrásszerű növekedése.

A gépiparon belül a gyártmányok és gyártmányfajták száma ma megközelíti az 500 000-et, ezen belül az egyes gépek alkatrészeinek száma eléri, sőt meghaladja a több tízezret. Rendkívül nagy a vegyianyagok és vegyi termékek száma is; becslések szerint eléri a 200 000-et. A termékek és termékfajták gyarapodásával egyidejűleg növekszik a termelés szériaszerűsége, tömegszerűsége

[1] Marx—Engels: Válogatott Művei, I. köt., Szikra, 1949. 394. old.
[2] Marx—Engels: Válogatott levelek, Szikra, 1950. 124. old.

Digitized by Google

is. Ma a nagy országok is, de még inkább a kis és közepes országok csak az általuk felhasznált termékek egy részének a gyártására tudnak berendezkedni, és ezeket is csak úgy tudják gazdaságosan előállítani, ha a termelés egy részét külső piacokon helyezik el. Ebben az esetben az egyes országok csak úgy tehetnek szert a modern technika alkalmazásából származó előnyökre, ha bővítik nemzetközi kapcsolataikat. A nemzetközi kapcsolatokról bármilyen címen való lemondás a technikai fejlődésben való elmaradáshoz vezethet.

A szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatok bővítésében, a termelőerők fejlesztésének a követelménye mellett az is szerepet játszik, hogy az egyes országok különféleképpen vannak ellátva ásványi kincsekkel, és közöttük jelentős különbségek vannak a talaj- és éghajlati viszonyokban, a földrajzi elhelyezkedésben stb. Pl. Magyarország gyapotból, számos ipari nyersanyagból, déligyümölcsből, fűszerekből teljes mértékig, vasércből, kokszból, gyapjúból, bőrből, olajból, fából stb. pedig részben külföldi forrásokból fedezi szükségletét. Ezeknek a termékeknek a többségét hazai termeléssel egyáltalán nem, vagy csak nagy ráfizetéssel lehetne helyettesítenünk. Ezért a helyettesítésre különösebb indok nélkül nem is célszerű törekednünk.

A szocializmus országai közötti szoros tömörülést a szocialista világrendszer fejlődésének történelmi körülményei is szükségessé teszik. A szocialista világrendszerrel egyidejűleg a vele ellenséges kapitalista világrendszer is létezik. A forradalmi vívmányok és a nemzeti függetlenség megvédése az imperializmussal szemben csak akkor járhat biztos sikerrel, ha a szocialista országok szorosra fűzik soraikat.

Az előzőekből következik, hogy amikor a szocializmus kilépett egy ország határai közül, szükségszerűen világrendszerré, országok közötti kapcsolatok rendszerévé vált. A világrendszer létrejöttével egyidejűleg felmerült az államok közötti kapcsolatok új, szocialista elvekre való helyezésének és az új, szocialista viszonyoknak megfelelő nemzetközi kapcsolati formák kialakításának szükségessége is.

A szocializmus a nemzetközi kapcsolatokat a nemzeti elnyomás és kizsákmányolás eszközéből a nemzeti felemelkedés és az egész szocialista gazdasági világrendszer fejlődésének egyik fontos emeltyűjévé változtatta át. Ennek megfelelően a szocializmus viszonyai között az egyes államok és az egész szocialista világrendszer fejlődése között sajátos kölcsönhatás alakul ki.

A kölcsönhatás egyik oldala az, hogy a szocialista világrendszer sikerei az egyes országok gazdasági erőfeszítéseitől függenek. A szocialista világrendszer gyors fejlődése ezért megköveteli az egyes szocialista országok népeiben rejlő alkotóképességek és kez-

Digitized by Google

deményező készség maximális kibontakoztatását, valamennyi ország fejlesztését, a társadalmi munka termelékenységének maximális növelését, a szakadatlan műszaki haladást, a tervgazdálkodás gyakorlatának állandó tökéletesítését.

A kölcsönhatás másik oldalát az a körülmény képezi, hogy a szocialista világrendszer léte és erősödése nemcsak összegeződése az egyes országok eredményeinek, hanem olyan tényező is, amely megnöveli minden egyes ország lehetőségeit és a rendelkezésére álló erőforrások kihasználásának hatékonyságát. A szocialista világrendszer gazdasági erősödése tehát attól a hatástól is függ, amelyet a világrendszer egészének fejlődése az egyes országok népgazdaságának növekedésére gyakorol. Azok a lehetőségek, amelyek a szocialista világrendszer fejlődéséből az egyes országok számára nyílnak, a szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatok előnyeiben realizálódnak.

A szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztése a szocialista országoknak internacionalista kötelességük is. A győztes szocializmus országai — ahogy erre Lenin rámutatott — főleg a gazdasági építéssel gyakorolnak befolyást a világforradalom fejlődésére. A szocialista világrendszer példája forradalmasítólag hat a tőkés világ dolgozóira, lelkesíti őket a kapitalizmus elleni harcra, és óriási mértékben megkönnyíti e harc feltételeit.

Az SZKP XX. kongresszusa, a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as nyilatkozatai feltárták a gazdasági építés történelmileg új lehetőségét — a kapitalizmus békés versenyben való legyőzésének lehetőségét. E történelmileg új lehetőségből következik, hogy a szocialista országoknak legfőbb internacionalista kötelességük a szocialista világrendszer gazdasági sikereihez való hozzájárulás.

A szocialista világrendszer és az egyes országok fejlődése közötti kölcsönhatásból következik, hogy az internacionalista kötelezettségek teljesítése is kettős módon jelentkezik: egyrészt a rendelkezésünkre álló saját erőforrások maximális kihasználásában, másrészt a baráti országokkal fenntartott kapcsolataink elmélyítésében és tökéletesítésében, minthogy ezek a kapcsolatok szintén fontos forrásai a sikereknek. Az internacionalista kötelezettség ilyen kettős módon való megközelítését adja a kommunista pártok 1960-as nyilatkozata és a KGST-országok napjainkban lezajlott értekezletéről kiadott közlemény is. „Az értekezlet résztvevői internacionalista kötelességüknek tekintik, hogy a proletár internacionalizmus elve alapján valamennyi ország belső erőforrásait és lehetőségeit a lehető legteljesebb mértékben kihasználva, minden eszközzel elősegítsék a szocialista országok gazdasági kapcsolatai-

Digitized by Google

nak továbbfejlesztését, egységük és összefogásuk további erősítését"[3] — szögezi le a közlemény.

Ezzel gyökerében ellentétes álláspontot képvisel a Kínai Kommunista Párt. A KKP Központi Bizottsága június 14-i levelének az együttműködésre vonatkozó szakaszában a következő kijelentés olvasható: „Saját konkrét viszonyainak megfelelően minden egyes szocialista országnak elsősorban saját népe szorgalmas munkájára és tehetségére kell támaszkodnia, teljes mértékben és tervszerűen fel kell használnia a rendelkezésre álló összes erőforrásokat, és egész potenciálját a szocializmus építésének szolgálatába kell állítania." Ezután következik az a megállapítás, hogy „ez az *egyetlen mód* (kiemelés tőlem — K. J.) minden egyes szocialista ország számára ahhoz, hogy növelje az egész szocialista tábor hatalmát..."[4] Az önmagára támaszkodás elvének mint egyetlen módnak a hangsúlyozása már eleve azt jelenti, hogy a KKP a szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatoknak, e kapcsolatok fejlesztésének és tökéletesítésének nem tulajdonít jelentőséget sem az egyes országok, sem pedig az egész szocialista világrendszer gazdasági fejlődésének meggyorsításában.

A levél utal ugyan a kapcsolatok szükségességére, de csak a kölcsönös segítségnyújtás és a csere vonatkozásában. Minden olyan kapcsolati formát azonban, amelyet a szocialista országok, s különösen a kis országok gazdasági fejlődése égetően követel — mint pl. a nemzetközi munkamegosztást és szakosítást — elvet, azzal a váddal, hogy kárt okoz az egyes országok népeinek, sérti az országok függetlenségét, szuverenitását stb. Ez az álláspont nem tükrözi a fejlődés objektív követelményeit, és különösen nem a kis országok érdekeit, de nem tükrözi a szocialista országok közötti gyakorlatot sem. A KKP álláspontját ezért csak úgy lehet értékelni, mint kísérletet a szocialista közösség egységének aláásására.

Magyarországon az elmúlt évek során jól érzékelhettük a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlődésének az egész népgazdaságra gyakorolt hatását. Az 50-es évek elején uralkodóvá vált voluntarista gazdaságpolitika úgy igyekezett eredményeket elérni, hogy a lehető legteljesebb önellátásra törekedett. Ennek szükségszerű következménye az anyagi és műszaki erő szétforgácsolása, a fogyasztói választék túlzott leszűkítése stb. lett. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlődésének fékezésére irányuló gazdaságpolitika tarthatatlansága hamarosan nyilvánvalóvá is vált. Fokozatosan felismertük, hogy csak akkor érhetünk el tartós eredményeket, ha nemcsak nem korlátozzuk, hanem céltudatosan segítjük nemzetközi gazdasági kapcsolataink fejlődését. Ezért támogattunk és támogatunk a jövőben is minden olyan kezdeményezést, amely a

[3] Népszabadság, 1963. július 28.
[4] Népszabadság, 1963. július 16.

Digitized by Google

nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, azok tervszerűbbé, hatékonyabbá tételére irányul.

*

A tanácskozásról kiadott közlemény röviden vázolja azokat az eredményeket, amelyeket a KGST-országok elértek. A közlemény leszögezi, hogy az elért eredményekben fontos szerepet játszott a gazdasági együttműködés, mert ez segítette a szocialista világrendszert abban, hogy újabb sikereket érjen el gazdasági hatalmának megszilárdításában, a tudomány és technika fejlesztésében, a dolgozók életszínvonalának emelésében, a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben. A szocialista országok fejlődésének üteme a múlt évben is meghaladta a kapitalista országokét. A KGST-országok együttes ipari termelése 1962-ben az előző évihez képest mintegy 9 százalékkal növekedett; a nyugat-európai tőkés országoké ugyanakkor csak 4 százalékkal. A KGST-országok külkereskedelme az ipari termelést is meghaladó mértékben nőtt: 1962-ben 1961-hez képest 10 százalékkal emelkedett a forgalom. Még jelentősebb volt a KGST-országok egymás közötti kereskedelmi forgalmának növekedése; ennek egyévi emelkedése elérte a 14 százalékot. Ezen belül különösen gyorsan, 21 százalékkal emelkedett a gépek és berendezések kölcsönös szállítása; ez kétségtelenül arról tanúskodik — mint a közlemény megállapítja —, hogy a gépgyártás területén elmélyült a nemzetközi szocialista munkamegosztás.

A múlt évben sikeresen működtek, illetve a megvalósulás stádiumába léptek a KGST-országok között megkötött különféle egyezmények. Együttműködés valósult meg a Szovjetunió és az NDK között a vegyipar fejlesztésében, az NDK és Lengyelország között a barnaszén termelésében, Románia, az NDK, Csehszlovákia és Lengyelország között cellulóze-kombinát építésében. Bulgária és Románia dunai vízierőmű építésére, Lengyelország és Szovjetunió a káliműtrágya-gyártás fejlesztésében való együttműködésre kötött megállapodást.

Az egyezmények közül Magyarországot is közvetlenül érintik a Barátság olajvezeték és a Béke távvezeték építésére vonatkozó, 1959-ben megkötött egyezmények. A Barátság olajvezeték csehszlovákiai és magyarországi szakaszának építése határidő előtt fejeződött be. A már egyesített magyar, csehszlovák, NDK, lengyel villamosenergia-rendszerbe legutóbb bekapcsolták a nyugat-ukrajnai energetikai rendszert is. Ezek az egyezmények elősegítik Magyarország energiaellátásának megjavulását: a Barátság olajvezetéken olajat, a Béke távvezetéken pedig villamos energiát kapunk a Szovjetunióból.

Digitized by Google

A múlt évben a KGST-országok közötti együttműködés új két- és sokoldalú egyezménnyel bővült. A múlt év során került aláírásra a nagy jelentőségű magyar—szovjet alumínium-egyezmény is. Egyezmény jött létre a Szovjetunió és a KGST-országok többsége — köztük Magyarország — között a Leningrádtól délnyugatra levő kingiszeppi foszforit-bánya építésében való együttműködésre. Az egyezmény lehetőséget nyújt a foszfortartalmú műtrágya-gyártás gyorsabb ütemű fejlesztésére az érintett országokban. Megegyezés született továbbá Magyarország és Csehszlovákia között dunai vízierőmű építésére.

Jól működő nemzetközi intézmények nélkül az országok közötti együttműködés sem kellő hatékonysággal, sem kellő gyorsasággal nem fejlődhet. Az 1962 júniusi értekezlet ezért határozatot hozott az együttműködés új fejlődési szakaszának megfelelő szervezeti keretek kialakításáról. A határozat szellemében először is a KGST Végrehajtó Bizottságát hozták létre. A Végrehajtó Bizottság igen magas kormányfunkcionáriusokból: a tagállamok miniszterelnök-helyetteseiből áll, akiket a tagállamok minden más tevékenység alól mentesítettek; így figyelmüket teljes mértékben az együttműködés hazai és nemzetközi problémáira összpontosíthatják. Az a körülmény, hogy a VB magas kormányfunkcionáriusokból áll és viszonylag gyakran — legalább kéthavonként — ülésezik, lehetővé teszi az ülésszakok, csúcsértekezletek határozatainak gyorsabb megvalósítását, a határozatok végrehajtásának folyamatos ellenőrzését. A VB a júniusi határozat szellemében jelentősen megerősítette szakemberekkel a nemzetközi apparátust, a KGST Titkárságát is.

A KGST keretében egyéb intézményeket is megszerveztek, illetve rövidesen megszerveznek. Ilyen újabb intézmények: a Nemzetközi Szabványügyi Intézet, amely fontos szerepet tölt be a nemzetközi specializáció és kooperáció fejlesztésében; a golyóscsapágy-bizottság, amely a gyártás és elosztás megfelelő összehangolását segíti elő; a közös tehervagon-park, amely lehetővé teszi a tagállamok vasúti szállító parkjának hatékonyabb kihasználását; a Gazdasági Együttműködés Nemzetközi Bankja, amely elősegíti a tagországok közötti kereskedelemben a többoldalú elszámolásra való áttérést, a tagországok közötti valuta-, pénz- és bankműveletek hatékonyabbá tételét stb.

Bár a foganatosított, illetve az előkészület stádiumában levő szervezeti intézkedések hatása csak hosszabb idő múlva jelenthezhet a maga teljességében, a most lezajlott csúcsértekezlet részvevői máris pozitívan értékelték a KGST szerveiben végrehajtott átszervezést. A Végrehajtó Bizottságnak és a foganatosított átszervezésnek ugyanis jelentős szerepe volt abban, hogy elkészült az európai népi demokratikus országok 1980-ig terjedő előzetes tüzelő-

Digitized by Google

anyag- és energetikai mérlege, javult a tervek összehangolásának színvonala, meggyorsult a nemzetközi szakosítás üteme.

Az értekezlet tárgyát képező év mérlege azt az igen fontos tényt is bizonyítja, hogy a szocialista országok közötti együttműködés elmélyülése nem fékezi a többi országgal fenntartott kapcsolatok bővítését, hanem új lehetőséget is teremt erre. A KGST-tagállamoknak a nem-szocialista országokkal lebonyolított külkereskedelmi forgalma 1962-ben 9 százalékkal, ezen belül a gazdaságilag kevésbé fejlett országokkal folytatott külkereskedelmüké 19 százalékkal növekedett az előző évihez képest. Ez is azt mutatja, hogy a KGST-országok nagy jelentőséget tulajdonítanak a nemzetközi kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok fejlesztésének. Ezért azt is fontosnak tartják, hogy az ENSZ hívjon össze nemzetközi értekezletet a kereskedelem és a fejlesztés kérdésének megtárgyalására.

Ami a közeljövő feladatait illeti, a júliusi tanácskozás legközvetlenebb és legfontosabb teendőül az 1966—1970. évi tervek előkészítését és koordinálását tűzte ki, s hangsúlyozta a szakosítás, és a kooperáció további szélesítésének jelentőségét. Az értekezlet minden KGST-tagország figyelmét felhívta arra, hogy a mezőgazdaság fellendítését célzó további erőfeszítéseken kívül, a mezőgazdasági termelés anyagi-technikai eszközökkel való ellátásának biztosítása érdekében, bővítsék ki többoldalú együttműködésüket és fokozzák legjobb termelési tapasztalataik kicserélését.

Továbbra is folytatódni fognak a gépipar és a vegyipar területén a szakosítási munkálatok. Komoly elemzést igényel majd a sokoldalú elszámolásra való áttérés és a közös tehervagon-park működése terén szerzett tapasztalatok elemzése.

A felsorolt feladatok megoldásában a magyar szervekre is komoly munka hárul. A mi munkánktól, a helyesen kialakított irányvonalunktól, a lehetőségek minden irányú kihasználásától is függ az együttműködés további bővítésének lehetősége.

Digitized by Google

Az atomcsend-egyezmény után

Írta GÁRDOS MIKLÓS

Az atomcsend-egyezmény megszületett. A parafálás és az aláírás után a ratifikálás eseményei következnek — ez a diplomáciai rend és szokás —, de amikor a moszkvai Szpiridonovka-palotában sikerrel befejeződtek a szovjet—amerikai—angol megbeszélések és a történelmi esemény néhány újságíró-szemtanúja megtelefonálhatta lapjának, hogy látta a piros bőrbe kötött megállapodás-okmányt, az egyezmény már tény, mégpedig *a nemzetközi kapcsolatok minden kérdésére ható tény volt.*

A nemzetközi kapcsolatokban az elmúlt, majdnem két évtizedben a hidegháború mesterségesen lehűtött hőmérsékletében a békeszerető erők, elsősorban a Szovjetunió, egymást követő békés kezdeményezései nem érhettek be, nem hozhattak gyümölcsöket. Most azonban a szovjet—amerikai—angol aláírás a megállapodáson *beért eredmény.* Még a hidegháború fenntartásában érdekelt nyugati körök is kénytelenek elismerni, hogy a tizenhét éve folyó (s a nyugati időhúzó taktika és akadékoskodás miatt az utolsó pillanatban mindig megfeneklett) leszerelési tárgyalásokban *ez az első konkrét eredmény,* s hogy *az osztrák államszerződés megkötése óta ez az első, érdemi kérdésben megkötött, kötelező erejű megállapodás* a Kelet és a Nyugat között.

Hruscsov elvtárs *jó kezdetnek* nevezte az egyezményt. *„A nukleáris fegyverkísérletek megtiltására vonatkozó megállapodás elérése azt mutatja, hogy az érdekelt államok akaratával és erőfeszítéseivel, a nagyhatalmak jóakaratával, kölcsönösen elfogadható feltételek mellett sikeresen megoldhatók a nemzetközi problémák. Ezenfelül reméljük — és úgy gondoljuk, ezt a reményünket ma osztja minden ember a világon —, hogy a nukleáris fegyverkísérletek megszüntetéséről szóló szerződés megkötése elő fogja segíteni a nemzetközi feszültség általános enyhülését s ezáltal kedvező légkört alakít ki a régen megérett nemzetközi problémák megoldásához"* — mondta a szovjet kormányfő, a Pravda és az Izvesztyija tudósítóinak kérdésére felelve.

Jó kezdet: ez azt jelenti, hogy az elért eredményt *a maga he-*

Digitized by Google

lyén, a maga súlyával kell vizsgálni; *első lépéseként* egy hosszú, de az emberiség érdekében mindenképpen bejárandó (és bejárható) útnak. A moszkvai megbeszélések megtiltották a légköri, a kozmikus és a víz alatti nukleáris fegyverkísérleteket. Az atomcsend tehát egyelőre részleges; a földalatti robbantások tilalmában való megállapodás későbbre maradt. A londoni *Daily Worker* ezzel kapcsolatban megírta: *„Az egyezmény nagyon fontos lépés előre. Még nagyobb lépés lehetett volna, ha Anglia nem támogatta volna az amerikai akadékoskodást: részleges helyett teljes kísérleti tilalmat érhettünk volna el."*

A teljes kísérleti tilalom most azért nem kerülhetett a megállapodásba, mert a nyugati tárgyalófeleknek az ellenőrzésre vonatkozó kívánságait a Szovjetunió nem fogadhatja el. A vita *a nemzetközi vagy a nemzeti eszközökkel* végrehajtandó ellenőrzés körül folyik. A szovjet álláspont szerint a tudomány mai fejlettsége mellett nemzeti észlelő eszközökkel is kimutatható *minden*, tehát a föld alatti atomrobbantás is. A szovjet tudósok véleményéhez, több nyugati tudós helyeslő álláspontja mellé, most odasorakozik az angol *New Scientist* című tudományos lap egyik szerkesztőjének, *dr. P. H. Stubbs*nak éppen a moszkvai megbeszélésekről szóló cikke. Dr. Stubbs összefoglalja az eddigi kutatási eredményeket és megállapítja: egy-egy elszigetelt föld alatti robbantás talán eltitkolható (bár kedvező körülmények között már az 1 kilotonnás robbantás is 10 000 kilométeres körzetben megállapítható!) — de ilyen elszigetelt robbantás nem adhat gyakorlati értékű eredményt, csak olyan robbantás-sorozat, amelyet a mai észlelő eszközök elől egyszerűen nem lehet eltitkolni. Ez már közel van a teljesen megalapozott, tudományosan alátámasztott szovjet állásponthoz.

A tudományos alap tehát — az ellenőrzés lehetősége — a föld alatti robbantások tilalmához is megvan már, de *a politikai alap* még nem volt meg hozzá. Ez pedig: *a bizalom megerősödése.* Azé a bizalomé, amelyet — a világközvélemény szinte egybehangzó értékelése szerint — *a részleges megállapodás, a moszkvai egyezmény jelképez.*

A jó kezdet után *folytatás* kell. Hruscsov elvtárs idézett nyilatkozata *a NATO-országok és a Varsói Szerződésben részt vevő országok közötti meg nem támadási szerződésben* jelölte meg a lehetséges és szükséges folytatást; szólt *az államok katonai költségvetése befagyasztásának és csökkentésének, a váratlan támadás megelőzését szolgáló intézkedések megtárgyalásának* fontosságáról. *„Javaslattal fordulunk a nyugati hatalmakhoz: egyezzünk meg mindezekben a kérdésekben. Le tudtuk rakni együttesen az alapot, amikor megegyeztünk a nukleáris fegyverkísérletek eltiltásában. Menjünk most tovább előre a nemzetközi feszültség enyhítésének,*

Digitized by Google

a hidegháború felszámolásának útján. Ezzel megnyílnék az út az alapvető kérdés — az általános és teljes leszerelés megoldásához" — mondotta Hruscsov elvtárs.

A szovjet álláspont és a szocialista közösség álláspontja, egybehangzik a világhelyzetet józanul vizsgáló embermilliók véleményével. Bármily fontos lépés is a moszkvai megállapodás, a részleges robbantási tilalom, még nem vet gátat a fegyverkezési versenynek, még nem hárítja el a háború veszélyét, nem csökkenti a fegyverkezési kiadásoknak a világra nehezedő súlyos terhét. Ezért csak kezdet, s ezért kell máris a folytatás felé tekinteni.

Az Egyesült Államok kormánya hasonlóképpen határozottan fontos és első lépésnek értékelte a moszkvai megállapodást. *Kennedy* elnök abban a rádió- és televízió-beszédében, amelyben bejelentette az amerikai népnek az elért eredményt, világosan kifejezésre juttatta, hogy *„az egyezmény csökkentheti a nemzetközi feszültséget és megnyithatja az utat szélesebb körű egyezmények előtt... Ha ez a szerződés is szimbólummá válhat — vagyis egy korszak végét és egy új korszak kezdetét szimbolizálhatja —, ha ennek a szerződésnek a segítségével mindkét felet áthatja a biztonság érzete és tapasztalatra tesz szert a békés együttműködésben, akkor ez a rövid, egyszerű szerződés minden bizonnyal az emberiség béke-törekvésének történelmi kifejezője lesz."*

A feltételes mód, amely a nyilatkozat reményteljes hangjában kissé disszonánsan hat, kétféleképpen is magyarázható. Az egyik lehetséges magyarázat az atomcsend-egyezmény nemzetközi fogadtatásának egyes, az általános helyesléstől és örömtől élesen elváló visszhang-töredékeire utal. A másik lehetséges magyarázat éppen a folytatást illeti: csak akkor „jelentheti új korszak kezdetét" az egyezmény, *ha valóban van folytatása is,* gyümölcsöző megbeszélésekben, egészséges megállapodásokban, elsősorban a NATO és a Varsói Szerződés meg nem támadási egyezményében.

Az Egyesült Államok elnöke azonban nemcsak az amerikai néphez szóló rádió- és televízió-beszédében nyilatkozott az atomcsend-egyezményről. Egyik sajtóértekezletén, augusztus 1-én, elismerte ugyan az egyezmény értékét, de a régi, megszokott hangon foglalkozott más nemzetközi kérdésekkel. A reális tények elismerésétől való konok tartózkodás nyilvánul meg abban a kijelentésében, amely szerint *„nem helytálló az a megállapítás, hogy Kelet-Németországot az Egyesült Államok hallgatólagosan elismerné azzal, ha hozzájárulna, hogy Kelet-Németország is aláírja az atomcsend-egyezményt".* Újra felbukkan tehát a megmagyarázhatatlanul illogikus álláspont: csak az az ország „létezik", amelyet az Egyesült Államok hajlandó elismerni. Nehezen egyeztethető össze a megállapodás által már kialakított jobb légkörrel az *a heves Kuba-ellenes kirohanás is,* amelyet az elnök ezen a sajtóérte-

Digitized by Google

kezleten tett, kijelentvén végül, hogy itt *„nem jósol semmiféle enyhülést"*. A legkevésbé azonban Kennedynek a multilaterális atom-ütőerő tervét tovább reklámozó kijelentésein érezhető az atomcsend-egyezmény szelleme, s végül a következő megállapításán: *„Nem tudok róla, hogy bármi is történt volna, aminek következtében csökkent az Atlanti-óceán két oldalán a legszorosabb együttműködés szükségessége katonai, gazdasági és külpolitikai kérdésekben."*

Ha ehhez hozzávesszük az atomcsend-megegyezéshez vezető tárgyalások vezetőjének, *Harriman* külügyminiszterhelyettesnek a washingtoni sajtóklubban rendezett sajtóértekezletén tett kijelentéseit, még határozottabban látható, hogy a mégállapodást újabb lépéseknek kell követniük. Harriman ugyanis kijelentette, hogy *„ne legyenek illúzióink a Szovjetunióhoz fűződő viszonyunk felől"*, majd emlékeztetett 1945-ben, moszkvai nagykövet korában tett nyilatkozatára, amely szerint *„az Egyesült Államok és a Szovjetunió céljai egymással kibékíthetetlenek..."* Igaz, hogy ezt az 1945-ös kijelentést most a mondat másik felének hangsúlyozásával idézte: *„...de mindkét országnak meg kell találnia a módot arra, hogy együtt élhessenek ezen a bolygón."*

Az amerikai visszhang, amely a megállapodást fogadta, hangsúlyozottan felhívja tehát a figyelmet *a következő lépésekre*, amelyeket az egyezményt követő időkben *szilárd és következetes küzdelemmel* kell majd kivívnia a szovjet politikának, s amelyhez szükség lesz *minden békeszerető erő támogatására.*

Az egyezmény megkötése természetesen *maga is rendkívüli jelentőségű esemény.* Az atomfegyver-kísérletek nyomán a légkörbe, az óceánokba és por, pára alakjában a földre jutó stroncium[90] rádióaktív hatásainak ártalmairól ma még keveset tud a tudomány. Annyi azonban biztos, hogy bizonyos mennyiségen felül csontrákot és fehérvérűséget okoz. A további légköri robbantások a légkör további szennyezésével egyelőre ismeretlen mértékű veszélyeztetettséget jelentettek volna. A moszkvai egyezmény kiküszöböli az emberiség feje felől e szörnyű veszedelmet, megszünteti a Föld légkörének a légköri robbantások talán egész nemzedékek egészségét veszélyeztető melléktermékeivel való további fertőzését, s ezzel egyúttal — nemcsak képletesen — hozzájárul *az egész nemzetközi légkör* megtisztulásához is. Éppen azoknak a csoportoknak nyers és ideges reakciója igazolja ezt a legjobban, amelyek a nemzetközi feszültség további fenntartásában, a rossz nemzetközi légkör fenntartásában érdekeltek.

A bonni kormánykörök fanyalgó helyeslése után *a nyugatnémet militaristák* képviselői mindjárt szükségesnek tartották közölni: az atomcsend-egyezmény nem változtathatja meg a NATO általános koncepcióját és nem gördíthet akadályt a NATO úgyne-

Digitized by Google

vezett multilaterális atom-ütőerejének felépítése elé. Bonn tehát tovább folytatja elszánt küzdelmét a Bundeswehr atomfelfegyverzéséért. *De Gaulle* elnök nem kíván csatlakozni az atomcsend-egyezményhez, s bejelentette, hogy Franciaország tovább folytatja atomfegyverkezését. Az Egyesült Államokban nemcsak a leghangosabb „háborús tudós", *Edward Teller*, a „hidrogénbomba atyja" jelentette ki, hogy „a moszkvai egyezmény veszélyes a békére", hanem *Goldwater* szenátor, lehetséges elnökjelölt, *Jackson* és *Stennis* szenátorok is támadják a megállapodást.

Az Egyesült Államokban tehát a néhai Dulles külügyminiszter „menjünk el a szakadék széléig"-politikájának maroknyi megmaradt híve, Európában pedig a bonni és a párizsi kormánypolitika szegül csak szembe az egyezménnyel, amelyhez a becslések szerint legalább száz ország csatlakozik a legközelebbi időben. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia egyezményét egyetértéssel és helyesléssel fogadták a szocialista országok; Ben Bella algériai miniszterelnöktől a török, a finn, az etiópiai és az izraeli kormányig egymásután jelentik be az államok csatlakozási szándékukat. A Magyar Népköztársaság külügyminisztere az elsők között érkezett meg, már augusztus 6-án, Moszkvába, hogy hazánk nevében aláírja az egyezményt.

Megdöbbentő és fájdalmas, hogy a moszkvai megegyezés ellenzői között még az aláírás előtt felsorakoztak bizonyos kínai személyek is, nemcsak az *Új Kína* hírügynökség egyes szerkesztői, a *Renmin Ribao* munkatársai, hanem felelős politikai személyiségek is. *Kuo Mo-zso* elvtárs (a koreai háború évfordulóján rendezett ünnepségen) kifejtette, hogy az egyezmény félrevezetés, „csalás". Az Új Kína hírügynökség az egész megállapodást mint a „Kennedy-kormány összeesküvését" tárgyalta és mint félrevezető beállítással száll szembe azzal a megállapítással, hogy „a fegyverkezési verseny megakadályozása, beleértve a nukleáris fegyverkísérletek megtiltását is", a népeknek, közöttük a Szovjetunió és az Egyesült Államok népének is *közös érdeke*.

A békét védelmező erők álláspontja az atomcsend-egyezménnyel kapcsolatban világos és félreérthetetlen. *Örömmel üdvözöljük ezt az egyezményt, mint első lépést, mint jó kezdetet.* Ha meg akarjuk járni a teljes utat, meg kell tenni előbb az első, majd a következő lépéseket. Az út *az általános és teljes leszereléshez* vezethet, és súlyos bűnt követne el az emberiség ellen minden felelős politikai vezető, ha nem ragadna meg minden adott lehetőséget (ezúttal a részleges atomcsend-megállapodást), hogy *akár egy lépést is* tegyen ezen az úton.

Sajnos, a konok és tagadó kínai visszhang, amely az atomcsend-egyezményt fogadta, úgynevezett „elvi" alátámasztást kap a KKP 1963. június 14-i, a nemzetközi forradalmi munkásmozga-

Digitized by Google

lom fő irányvonalát támadó, rágalmazó hangú levelében. „Amennyiben valaki az általános és teljes leszerelést mint a nemzetközi békéhez vezető alapvető utat szemléli, azt az ábrándot terjeszti, hogy az imperializmus automatikusan teszi le a fegyvert" — állítják levelükben a kínai elvtársak. Azok, akik a leszerelésért vívott küzdelembe belemagyarázzák, hogy a leszerelésért küzdők az imperializmus fegyverletételéről ábrándoznak, most támadják és rágalmazzák a leszereléshez vezető kisebb lépéseket, gyalázkodnak a jó kezdet láttán, és így egy frontba kerülnek a moszkvai megállapodás Teller-típusú vagy bonni és párizsi ellenzőivel.

A kínai sajtó és egyes személyek gyalázkodó kijelentései után a kínai kormány *hivatalos nyilatkozatban* lépett fel a részleges atomcsend-egyezmény ellen. Rágalmazó kitételekben gazdag, a tényeket durván elferdítő kijelentések után a kínai kormány nyilatkozata a következőképpen minősíti a háromhatalmi egyezményt kiharcoló aláíró szovjet kormány lépését: *„Ezzel elárulták a szovjet nép érdekeit, a szocialista tábor népeinek, köztük Kína népének érdekeit, elárulták a világ valamennyi békeszerető népének érdekeit."* A kínai kormány kijelenti, hogy *ellenzi a szerződést, nem vesz részt „ebben a piszkos csalásban".*

A Szovjetunió kormánya a moszkvai atomcsend-szerződésről tett nyilatkozatában méltóságteljes és nyugodt hangon, érvekkel és tényekkel utasította vissza az elvakultan szitkozódó kínai kormánynyilatkozatot, annak erőltetett idézethalmazát, szavakkal való bűvészkedését. Az élet halad, a változások szemünk előtt zajlanak, a tegnap még elfogadhatatlanból — a technika és a tudomány szinte hangsebességű fejlődésével — elfogadható és hasznos lesz. *„Csak azok a személyek — akik dogmatikus elképzelések falával határolják el magukat mindattól, ami mélyen érinti az emberiséget, a munka embereinek reményeitől, aggodalmaitól — nem veszik észre, vagy legalábbis úgy tesznek, mintha nem vennék észre, hogy Földünkön hatalmas változások mennek végbe, és nem hisznek abban, hogy a népek akarata képes megakadályozni a termonukleáris háború kitörését"* — mondja a szovjet kormánynyilatkozat a visszautasító kínai állásponttal kapcsolatban.

Az ember csak csodálkozni tud azokon a logikai bakugrásokon, amelyek már első pillantásra felfedezhetők a kínai álláspontban. A kínai kormánynyilatkozat — nyilván azért, mert a békével, a nemzetközi viszonyok általános megjavításával kapcsolatos kínai álláspont az elmúlt hetekben, a kínai vélemények nyilvánosságra kerülésével egyidőben, teljesen elszigetelődött — most a nukleáris leszerelésről szóló „saját" programmal lép fel. Csakhogy ez a program nem új, a benne foglaltak (a külföldi támaszpontok leszerelése, nukleáris fegyvermentes övezetek teremtése, a nukleáris fegyver elterjedésének megakadályozása, minden atom-

Digitized by Google

fegyver-kísérlet beszüntetése, az összes nukleáris fegyverek betiltása és megsemmisítése) esztendők óta megtalálhatók *a Szovjetunióknak és a többi szocialista országnak* az ENSZ előtt és másutt nyilvánosságra hozott javaslataiban.

Mi magyarázza tehát az „új, radikális" kínai javaslatokat? Hiszen egyes kínai személyek nemrég még „papírtigrisnek" nevezték a termonukleáris fegyvert! Hiszen a KKP már idézett június 14-i levelében ez áll: „Most azonban bizonyos személyek azt hangoztatják, lehetséges »általános és teljes leszerelés« révén létrehozni a »fegyver nélküli és háborúk nélküli világot«, ugyanakkor, amikor még létezik az imperializmus és az ember még kizsákmányolja az embert. Ez merő ábránd." De a kínai kormánynyilatkozat most *éppen ennek az „ábrándnak" a megvalósítását* ajánlja — igaz, hogy a jól ismert *szovjet javaslatok alapján.* Itt valóban lehetetlen logikát találni!

A kínai nyilatkozat kijelenti, hogy az összes nukleáris kísérleteket be kell tiltani, a föld alattiakat is, s mert ez még nem történt meg, mert egyelőre csak az első lépést tettük meg, „csalásnak" bélyegzi a moszkvai megállapodást. Álradikális, türelmetlen álláspont ez, amely a részleges atomcsend-egyezményt „az imperializmus előtti kapitulációnak" nevezi, s arra a nemzetközi kapcsolatokban teljesen megengedhetetlen álláspontra helyezkedik, hogy „mindent vagy semmit".

Vajon végig ilyen „következetes" a kínai álláspont? Egyáltalán nem az. Egy későbbi mondata már *mást mond:* „Hatékony gyakorlati intézkedéseket kell hozni, hogy *lépésről lépésre* (kiemelés tőlem. — G. M.) meg lehessen valósítani a nukleáris fegyverek teljes betiltását és teljes elpusztítását, a nukleáris háború megakadályozását és a világbéke védelmét." Miféle logikai bukfenc az, hogy a kínai kormány *„határozottan ellenzi a szerződést, amely árt az egész világ népei érdekeinek és a világbéke ügyének"* — de ugyanaz az okmány, amely ezt a felháborító megállapítást teszi, *„lépésről lépésre"* megvalósítandó intézkedéseket kíván? Egy kínai közmondás szerint egymérföldes utat is csak akkor lehet megtenni, ha megtesszük az első lépést. Elfelejtették volna ezt a régi közmondást Pekingben, hogy aztán újra felfedezzék? Milyen „logika" az, hogy a kínai kormánynyilatkozat kijelenti: „a szovjet kormány politikája a háborús erőkkel való szövetség politikája" — majd lényegében *ugyanazokkal az érvekkel* hadakozik az egyezmény ellen, mint Goldwater szenátor, Teller, de Gaulle vagy Kai Uwe von Hassel?

Vajon milyen arccal veszik tudomásul a pekingi irat szerzői egyes nyugati lapok megállapításait? A párizsi, kormánypárti *Paris Presse* megelégedéssel számol be arról, hogy *a kínai vezetők csatlakoznak de Gaulle tábornok álláspontjához.* „Franciaország és

Digitized by Google

Kína azonosan ítéli meg a moszkvai szerződést" — írja a lap. A torinói *Stampa* így ír: *„A gaulle-ista Franciaország és a kommunista Kína között különös összejátszásnak vagyunk tanúi."* A *Die Zeit* című hamburgi hetilap már egyenesen arra gondol, hogy *„Kína támogathatná a Német Szövetségi Köztársaságot a Szovjetunióval szemben"*, s beszámol arról, hogy a bonni militaristák egyes csoportjai úgy vélik, új szövetségest találnak majd Kínában. Ide vezet a kínai álláspont: a nyugati világ legreakciósabb elemeinek helyesléséig!

A kínai álláspont káros, veszélyes, hamis. A béke erői az atomcsend-egyezményt nem „kapitulációnak", hanem *olyan részeredménynek tekintik, amely alapja lehet a továbblépésnek.* Hruscsov elvtárs azt mondotta: *„A szovjet kormány ... úgy véli, hogy most, a nukleáris fegyverkísérletek megtiltásáról szóló megegyezés eredményeként olyan kedvező lehetőségek nyílnak, amelyek között előbbre lehet vinni az alapvető nemzetközi kérdések megoldását. Ehhez azonban további olyan erőfeszítésekre van szükség, amelyek lépésről lépésre elvezetnek a béke megszilárdításához ..."*

Lépésről lépésre: ez a szovjet politika, a szocialista országok politikája a vitás nemzetközi kérdések megoldásában. A békét akaró emberiség abban a tudatban üdvözölte nyílt szívvel a moszkvai megállapodást, hogy a szovjet erőfeszítések, a következetes és elvi szovjet külpolitika javaslatai alapján *további eredmények, újabb megállapodások* követik majd ezt, újabb lépések a jó úton, a béke megszilárdításának útján.

Digitized by Google

Eszmei harc — eszmék nélkül

Írta: DARVASI ISTVÁN

Jóllehet a kommunisták soha, egy pillanatra sem szűnnek meg hirdetni eszméiket, harcukban az utóbbi időben szemmelláthatóan nagyobb lett az ideológiai terület fontossága. Ezt tapasztalhatjuk úgyszólván valamennyi szocialista országban, de ugyanezt fedezhetjük fel a két társadalmi rendszer küzdelmében is.

Az ideológiai harcot voltaképpen két, egymástól nem függetleníthető részre oszthatjuk. Az egyik feladat az, hogy ahol a munkásosztály már hatalomra jutott, ott uralkodóvá tegyük a marxista—leninista ideológiát az emberek gondolkodásában, a tudományokban és a kultúrában, és — ennek a feladatnak részeként — küzdjünk az emberi gondolkodásban élő burzsoá ideológiai maradványok ellen. A másik, nem kevésbé fontos feladat az, hogy a marxista—leninista ideológiát fegyverként alkalmazzuk a két társadalmi rend küzdelmében, értve ezen mind a kapitalista országokban folyó osztályharcot, mind pedig a két világrendszer harcát. E feladatok megoldását ma megkönnyíti az, hogy a marxista—leninista ideológiának a burzsoá ideológia ellen nemzetközi méretekben vívott harca a megvalósult szocializmusra, a szocialista világrendszerre, annak eredményeire, tehát a gyakorlattá vált marxizmusra támaszkodik.

A marxizmus—leninizmus a kapitalizmus, a burzsoázia ellen osztályharcot folytató munkásosztály ideológiája, az ideológiai harc tehát természetszerűleg osztályharc. Vitatkozni sem lehet annak igazságán, hogy aki az ideológiák békés egymás mellett élését hirdeti, az voltaképpen lemond az osztályharcról. Így van ez a szocialista országokban is és a nemzetközi méretű oszályharcban is. Sőt, mivel a szocialista országok legtöbbjében már osztatlanul uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, megszűntek a kibékíthetetlen osztályellentétek és átalakult a társadalom szerkezete, ezért itt az ideológiai harc és az építő munka lényegesen megelőzi fontosság tekintetében a volt osztályellenség elleni megtorlást.

Digitized by Google

A szocialista országok a békés egymás mellett élés politikájának alapján állnak, békés versenyben akarják legyőzni a kapitalizmust. A békés versenyhez pedig hozzátartozik az eszmék, a tényekkel igazolt eszmék küzdelme is. Nyilvánvaló, hogy a békés egymás mellett élés, a békés verseny körülményei között nem csökken, hanem növekszik az ideológiai küzdelem jelentősége.

Az ideológiai harcnak nemcsak a szocialista országok tulajdonítanak az utóbbi időben hangsúlyozott fontosságot, hanem a tőkés országok politikusai és ideológusai is. Aligha kell bővebben magyarázni, hogy miért. Gondoljunk csak arra, hogy megváltoztak a világpolitikai erőviszonyok, és hogy e változásnak a hatása mindinkább érezhető a vezető tőkés országok kormányainak politikáján. Napi politikai tények is tanúskodnak ma már arról, hogy a vezető tőkés országok kormányai továbbjutottak az erőviszonyok megváltozásának puszta felismerésénél. Nemcsak arról van ma már szó, hogy a nemzetközi burzsoázia józanabb vezetői bukottnak tartják a szocialista országok úgynevezett felszabadításának, azaz a kapitalista rendszer erőszakos visszaállításának politikáját, hanem arról is, hogy általában kijózanítólag hatott rájuk a nukleáris fegyverek és a hordozórakéták birtoklásában a Szovjetunió javára bekövetkezett erőeltolódás és általában az erőviszonyok megváltozása: most már mindinkább kockázatosnak és a kapitalista rendszer léte szempontjából is veszélyesnek ítélik meg a háborút.

Napjainkban azonban mind bonyolultabbá válik a szocializmus elleni eszmei harc is. A burzsoázia mindig félt a szocializmustól, de távoli veszedelemnek tartotta azt mindaddig, amíg a gyakorlatban is be nem bizonyosodott, hogy lehetséges hatalmának végérvényes megdöntése. Nőtt a félelme akkor, amikor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme megdöntötte a kapitalizmust Oroszországban. De nem is lehet ezt a félelmet ahhoz a rettegéshez hasonlítani, amelyet a burzsoázia most érez, amikor már létezik és erősödik a szocialista világrendszer és amikor a kommunizmus, a szocializmus, a XX. és a XXII. kongresszuson a torzításoktól megtisztított leninizmustól felfrissülve, a tömegek számára mind vonzóbbá és számukra mind veszélyesebbé vált. Erősödnek, sikereket érnek el a kommunizmust, a szocializmust építő országok és izmosodnak, mind nagyobb befolyásra tesznek szert a kapitalista országokban a kommunista pártok. Hódít a szocializmus gondolata, a nem kapitalista fejlődés eszméje a gyarmati sorból felszabadult ázsiai, afrikai és a függetlenségükért küzdő latin-amerikai országokban. A tőkések mindinkább arra kényszerülnek, hogy harcoljanak a tömegekért. Mindent elkövetnek, hogy visszatartsák, vagy visszahódítsák az embereket a szocializmustól.

A marxizmus—leninizmus ereje igazságában van. Abban, hogy helyesen felel azokra a nagy társadalmi kérdésekre, amelyekre az

Digitized by Google

emberiség évezredek óta keresi a választ, és amelyekre a marxizmus előtt a legjobb elmék is csak részben tudtak felelni, anélkül azonban, hogy megoldást, kiutat tudtak volna mutatni. A marxizmus visszaadja az emberek hitét abban, hogy érdemes élni, kiutat mutat a tőkés társadalom zsákutcájából, távlatot tár az emberiség elé. A burzsoázia fél a marxizmustól, amely helyes választ ad korunk bonyolult társadalmi problémáira és ezzel megragadja a tömegeket. Fél a marxista elmélettől, amelynek igazsága valóban az élet próbakövén bizonyosodott be. Nem fél azonban a forradalmi frázisoktól, mert van annyi esze, hogy tudja: ezek nem sok kárt tesznek a kapitalista rendben. Valóban: nem a frázisok, hanem a megváltozott erőviszonyok késztették az imperializmust arra, hogy legalábbis felismerje — ha még nem is ismeri el teljes egészében — a háború politikájának reménytelenségét. Elveszítenénk az igazság adta erőnket, ha nem nyújtanánk perspektívát az emberiség száz és százmillióinak, vagy ha mi sem tudnánk mást nyújtani, mint a háború perspektíváját. Mondjuk csak ki nyugodtan, hogy az imperialisták az SZKP XX. és XXII. kongresszusán kibontakozott igazi leninista politikától félnek és attól, amit ez a politika hozott: a szocialista országok gyors fejlődésétől, a megváltozott erőviszonyoktól, a nemzetközi munkásmozgalom erősödésétől, a felszabadult és a szabadságukért küzdő, harcukban a szocialista világrendszer erejére támaszkodó népektől.

Különös, hogy amikor az imperialisták már félni kezdenek a békés versenytől, akadnak magukat kommunistának valló emberek, akik vitatják a békés egymás mellett élés politikájának helyességét. Amikor mind több tőkés látja be józanul a háború teljes kilátástalanságát, akkor kezdik egyes, magukat kommunistának nevező emberek kilátástalannak tartani a békés egymás mellett élést. Vajon miért indítottak eddig mindig háborút az uralkodó osztályok? A feltétlen győzelem biztos, vagy legalábbis biztosnak vélt reményében. Most épp az az új dolog, hogy számukra végleg szertefoszlott a feltétlen győzelem és egyáltalán a győzelem reménye. Nyilvánvaló, hogy a nemzetközi burzsoázia egésze még korántsem mondott le a háborúról. Az is nyilvánvaló, hogy a háború teljes kilátástalanságát sem látja be. Hiszen, ha így volna, nem kellene fegyverkeznünk. A nemzetközi burzsoázia köreiben azonban ma már tagadhatatlanul két irányzat létezik: egyfelől a józanabbak, másfelől a „veszettek" irányzata. A józanabbak azok, akik most új harci módszereket keresnek a szocializmussal szemben. E módszerek egyike az ideológiai küzdelem. Az most a kérdés, hogy e küzdelemben mit állítanak ők szembe „ideológia" néven a marxizmus—leninizmus eszméivel.

A válasz viszonylag egyszerű. Mivel pozitív mondanivalójuk nincs és nem is lehet, az, amit ők ideológiai harcnak neveznek,

Digitized by Google

nem más, mint a kapitalizmus gátlástalan, eszközökben nem válogatós, erkölcsi normákat nem ismerő propagandája, *közönséges ideológiai kártevés.* Az eszmei szegénységet maga Kennedy is elismerte a még elnökké választása előtt megjelent „The Strategy of Peace" („A béke stratégiája") című könyvében, így kiáltva fel: „Nagyobb szükségünk van az eszme hatalmára, mint atomerőre, lévegőre, pénzügyi vagy ipari hatalomra!" Az pedig, hogy nem túlzás vagy elfogultság vezet bennünket, amikor a nemzetközi burzsoázia által vívott eszmei harcot kártevésnek nevezzük, kiderül a Military Review című amerikai katonai folyóirat 1961 márciusi számának abból a mondatából, amely a következőképpen határozza meg a kommunizmus elleni „lélektani hadviselés" céljait: „Le kell járatni, ki kell szorítani és semlegesíteni kell az ellenséget, szét kell zúzni a konkurrens ideológiát és politikailag le kell gyengíteni annak híveit."

*

Vizsgáljuk most meg röviden *a burzsoá ideológiai diverzió módszereit.* A „hidegháború" szakemberei három fő módszerre esküsznek. Az első — az a burzsoá félforgató propaganda, amelyet hivatalos propaganda-szervek és más állami intézmények folytatnak. A második — az állami szervek megbízásából különböző fedőszervek és magánszemélyek által üzött ideológiai diverzió. A harmadik pedig — az úgynevezett „fekete" propaganda, amely vagy nemlétező „ellenzéki" elemeknek tulajdonított nézeteket terjeszt a szocialista országokban, vagy titkos rádióadókat tart üzemben és megpróbálja elhitetni róluk, hogy ezek valamely szocialista ország területén működnek, vagy pedig közönséges rémhírterjesztéssel, zavarkeltéssel, pánikkeltéssel foglalkozik.

Szenteljünk most némi figyelmet a „lélektani hadviselés" és az ideológiai diverzió *apparátusának.* Úgy hisszük legjobb, ha főképpen az imperializmus fő ereje és az antikommunizmus központja, *az Amerikai Egyesült Államok* propaganda-apparátusát vizsgáljuk meg. Méreteiről eleget mondana az is, ha csak annyit tudnánk, hogy az Amerikai Egyesült Államok évente félmilliárd dollárnál is többet fordít külföldi propagandára. Wilson P. Dizard, „The Strategy of Truth" („Az igazság stratégiája") című, 1961-ben megjelent könyvében azt írta, hogy az elmúlt tíz esztendőben az Egyesült Államok egész külpolitikai apparátusát úgy szervezték át, hogy minél nagyobb hatást tudjon gyakorolni a külföldi közvéleményre.

Az Egyesült Államok propaganda-szervei között az 1953-ban alapított és ma több mint 11 ezer embert foglalkoztató USIA ügynökség foglalja el a központi helyet. Az USIA tevékenysége 94 or-

Digitized by Google

ságra terjed ki és körülbelül 230 úgynevezett tájékoztatási központtal rendelkezik. Költségvetése az elmúlt két-három évben mintegy 50 százalékkal emelkedett, és elérte az évi 150 millió dollárt. Az USIA a tömegek befolyásolásának egész sereg eszközét használja fel. Összesen 79 lapja és folyóirata áll a kommunizmus elleni küzdelem szolgálatában, emellett számos országban fedőnév, helyi lakosok neve alatt tart kezében lapokat, ezenkívül óriási rádióhálózattal is rendelkezik. Kezében van az „Amerika Hangja" néven működő rádióhálózat, amelynek Amerika területén 30, külföldön pedig 57 rádióállomása van; ezek közül a legtöbb a szocialista országokkal határos államokban. Az „Amerika Hangja" naponta 80 órán át, 37 nyelven sugároz adásokat, ebből 56 órai adást egyenesen a szocialista országok számára. Ugyancsak az USIA tartja fenn a hírhedt nyugat-berlini RIAS-adót.

Mondanunk sem kell, hogy az Amerikai Egyesült Államok és más tőkés országok felderítő szervei is közvetlenül részt vesznek az ideológiai diverzióban. Ezeket a legveszélyesebb és a legaljasabb „lélektani hadműveletekre" specializálják, amelyeket titkos ügynökségek és más különleges felderítő szervezetek segítségével hajtanak végre. A hadügyminisztériumok és a katonai felderítő szervek készítik elő háború esetére a felforgató lélektani akciókat.

Az imperializmus állami propaganda-szervei mellett számos nem állami szervezet és intézmény is részt vesz az ideológiai kártevés munkájában. Ezekre egyfelől azért van szükség, hogy kiszélesítsék az ideológiai támadás frontját, másfelől azért, hogy segítségükkel leplezzék a különösen veszélyes és sokszor bűnös akciókat. Ezen nem állami szervek közé tartozik mindenekelőtt az úgynevezett Szabad Európa Bizottság és annak rádióhálózata, a hírhedt Szabad Európa Rádió. Ugyancsak ide tartozik „A bolsevizmus alól való felszabadulás amerikai bizottsága" és annak rádióhálózata, amely „Szabadság-adó" néven a Szovjetunió népeinek nyelvén sugároz felforgató propagandát. A szocialista országokból elszökött politikai emigránsok az állami kézben levő, vagy magánszervezetekként működő felderítő, vagy lélektani hadviselési tevékenységgel foglalkozó szervezetek szolgálatában állnak.

Az Amerikai Egyesült Államok kezdeményezte egy egész sor nemzetközi antikommunista szervezet életrehívását. Ezek közé tartozik „A népek antibolsevista blokkja", „Az ázsiai népek antikommunista ligája", és „A kontinens védelmének amerikaközi konföderációja". A nyílt antikommunista központok mellett vannak az Amerikai Egyesült Államokban olyan intézmények is, amelyek szintén antikommunista propagandát folytatnak ugyan, de a nyilvánosság előtt jótékonysági, kulturális, közművelődési, vallási vagy kutató szervekként szerepelnek. Ilyen például az „Erkölcsi újrafelfegyverzés" szervezete, amely a hivők között fejti ki tevékeny-

Digitized by Google

ségét, a „Congress for Cultural Freedom" („A kultúra szabadságáért küzdő kongresszus"), amely az értelmiség körében fejti ki antikommunista tevékenységét. Közreműködnek az antikommunista propagandában és pénzelik azt a különböző nagy pénzügyi alapok, így például a Ford-alapítvány, a Rockefeller-alapítvány és más, nagytőkések által létrehozott pénzügyi alapok.

Az Amerikai Egyesült Államok egész propaganda-gépezetét az elnök irányítja, a mellette működő konzultatív testület, a Nemzetbiztonsági Tanács segítségével. A felforgató propaganda gyakorlati koordinációjával egy a Nemzetbiztonsági Tanács mellett működő főhatóság foglalkozik, amely magában foglalja a külügyminisztérium, a hadügyminisztérium és a különböző legfőbb propagandaszervek képviselőit. A szocialista országok elleni ideológiai harc fokozása érdekében az elnök mellett létrehozták mindezeken kívül a lélektani és politikai hadviselés úgynevezett törzskarát is.

A koordináló szervek azt tekintik egyik feladatuknak, hogy összeegyeztessék a felforgató propagandát a külpolitikai tevékenység különböző válfajaival és különösen a felderítéssel. Mint azt számos burzsoá szociológus vallja, az ideológiai diverzió akcióinak jó lebonyolítása alapos előzetes felderítő munkát kíván. Ezért például az USIA az amerikai felderítő szervekkel együtt feldolgozta 75 olyan idegenvezető tapasztalatait, aki a moszkvai amerikai kiállításon dolgozott, ennek segítségével kiadták a Szovjetunióban folytatandó propaganda instrukcióit. Ide tartozik még az is, hogy 1959-ben Amerikában létrehozták a „Szovjetunióba utazó amerikaiak tájékoztató központját" azért, hogy a Szovjetunióba utazó amerikai turistákat felforgatásra tudják használni. Kennedy elnök Robert nevű öccse, aki jelenleg az igazságügyminiszteri tisztet tölti be, egy olyan szemináriumon, amely a külföldre utazó amerikai diákok úti programjának kidolgozásával foglalkozott, nyíltan kijelentette: „Ha nem tudnak agitálni Amerika mellett, akkor legjobb, ha itthon maradnak!"

•

Nem tárgyaljuk itt részletesen azt, hogy az elmondottakon kívül más tőkés országokban még hány millió dollárt, fontot, frankot és márkát fordítanak, hány úgynevezett intézetet, hangzatos nevű szervezetet és bizottságot, különböző nyelvű lapot, folyóiratot, rádióállomást tartanak fenn a kapitalizmus védelmére és a kommunizmus elleni „eszmei harcra", azaz a szocialista országok elleni tisztességtelen propagandára. Ehelyett vizsgáljunk most meg részletesebben egyetlen dokumentumot: *Alard von Schacknak*, a bonni *Aussenpolitik* című folyóiratban a múlt év novemberében megjelent cikkét. A cikk önmagában talán nem volna jelentős, de mégis

Digitized by Google

érdemes foglalkozni vele azért, mert mintegy összefoglalja és akaratlanul le is leplezi a tőkés világnak a szocializmus elleni „eszmei harcát".

„A koegzisztencia szellemi harca" címmel megjelent cikk szerint a szocialista országok békés egymás mellett élési politikája az atomkor szülötte. A szerző úgy véli, hogy csak az atomkor indokolja a békés egymás mellett élés politikáját, az puszta „taktika", semmi más. A szocialista országok — okoskodik a szerző — lemondtak ugyan a háborúról, de minden módon igyekeznek „gazdaságilag ártani a kapitalista államoknak", ezek lakosait pedig „el akarják idegeníteni államformájuktól".

Schack arról ír, hogyan lehetne megvédeni a tőkés rendet a szocialista forradalomtól, és miképpen lehetne visszaállítani a kapitalizmust a szocialista országokban.

Mondanunk sem kell, hogy Schack tagadja azt, helyesebben szólva, vak azzal szemben, hogy az osztályharc minden osztálytársadalomnak belső törvényszerűsége, és hogy a kommunista mozgalom, a forradalmi mozgalom szükségszerűen mindenütt létrejön, ahol ma a világon osztályharc folyik. Ehelyett inkább úgy állítja be a dolgokat, hogy a szocialista országok beavatkoznak a tőkés országok belügyeibe, tőkés részről viszont nincs semmiféle beavatkozás.

A cikk kiindulópontja tehát gyökeréig hamis, sőt nemcsak hamis, hanem szemforgató és képmutató is. Azt állítja ugyanis, hogy ők — ha belemennek is a szellemért, az emberi lélekért folyó küzdelembe — „etikai okokból" nem alkalmazhatják az ellenfél, azaz a szocialista államok minden eszközét. Ezt érdemes jól megjegyezni, mert később még találkozunk vele.

Megállapítván tehát, hogy atomkorban élünk és az ideológiai szféra lett az egyik fő harci terep — ami különben igaz —, kifejti, hogy ezen a terepen ők is mozoghatnak.

Schack *aktív*, nem pedig védekező harcot javasol az ideológiai küzdelemben. Az ő fő fegyverük ebben — mondja — „a szabadsággondolat minden formájának terjesztése", ami szerinte számukra lehetséges, számunkra pedig nem. E nagy önbizalom ellenére ugyanitt rezignáltan jelenti ki, hogy nem feltétlenül a „jobb ügy győz", győzhet a „robosztusabb, a jobban szervezett" is. Ez feltűnően hasonlít ahhoz, amikor Kennedy elnök eszmékért kiált.

A szerző a maga módján elemzi a proletariátus vezető pártjának harci módszereit. Itt mindjárt kiderül, hogy meglehetősen ostobán, porosz hivatalnok, rendőrtisztviselő módjára gondolkodik, és nem jutott tovább Bismarck hírhedt 1878-as kivételes törvényénél, a kutya-törvénynél. Így írja is le a társadalmi harc, az osztályharc, a forradalom marxista—leninista taktikáját. Írásában olyanok a kommunisták, mintha a Holdból pottyantak volna a Földre: ide-

Digitized by Google

genek az emberi társadalomtól. Így természetesen a szerző képtelen megmagyarázni — igaz, meg sem próbálja —, hogyan jön létre a forradalom, milyen társadalmi okai vannak. Megelégszik azzal, hogy a kommunisták valamiféle összeesküvők. Még világosabban: körülbelül úgy képzeli el a dolgot, hogy a kommunizmus olyan fertőző betegség, amely csak legyengült, ellenállásra képtelen társadalmat tud megtámadni. Ebből a kapitális ostobaságból azt a következtetést szűri le, hogy „fel kell kutatni az ellenfél gyenge pontjait és ki kell dolgozni a koegzisztencia szellemi arcának koncepcióját".

Vajon ostoba alapból kiindulva csak ostoba koncepciót lehet-e kidolgozni? Egyáltalán nem! Ami azonban nem ostoba, az még nem feltétlenül becsületes. Észre kell venni, hogy a szerző semmiképpen sem lebecsülhető, körmönfont, ravasz és persze becstelen, aljas taktikát ajánl.

A szellemi és gazdasági háborúban — mondja — vadnyugati állapotok uralkodnak és „ezt a kommunizmus tudatosan ki is aknázza". Vagyis: ők nem. Nos, gondoljunk csak az imént említett Szabad Európára, az Amerika Hangjára, a tudatos hazugságok, rágalmak tervezett és szervezett terjesztésére, vagy gondoljunk a szocialista országok fejlődésének, eredményeinek teljes ignorálására. Úgy látszik, ezek az ő etikájukkal összeférő eszközök.

Nézzük most magát a koncepciót. Először arról esik szó, hogyan kell megakadályozni a társadalmi haladást a tőkés országokban. „Első feladatunk — írja —, hogy megakadályozzuk a forradalmi helyzet kialakulását és ahol ilyen már van, annak kiéleződését. S ez hogyan történik? Mindenekelőtt egészséges és kiegyensúlyozott társadalmi törvények megteremtésével a szabad világ országaiban. Az úgynevezett társadalmi ellentéteket folyamatosan fel kell számolni. A kommunizmus által különösen fenyegetett országokban ajánlatos a munka-béke feltétlen fenntartása, a szociális partnerek közötti kompromisszumok megkötésének útján... Ezen túlmenően szükségessé válhat, hogy ezen országok kormányai a lehető legszélesebb társadalmi bázissal rendelkezzenek, a szélsőséges erők kizárásával, ahogyan ez szükségállapot vagy háború idején lenni szokott. Olyan rendszert kell kultiválnunk, amely nem annyira pluralista rendünk különbségeit, mint annak összhangját hangsúlyozza. A nyugati államok között lehetőleg meg kell szüntetni a nemzeti ellentéteket és határokat, nemzetek feletti intézményeket kell létesíteni, amelyekre átruházandók a szuverenitás egyes jogai, és esetleg központi intézményeket kellene felállítani a kommunista harci módszerek és az ellenük való védekezés tanulmányozására."

Tehát demokrácia, de a „szélsőséges erők", vagyis a baloldal, a munkásosztály forradalmi osztályképviseletének kizárásával,

Digitized by Google

Demokrácia azoknak, akik megbékélnek a polgári renddel. Az „úgynevezett társadalmi ellentétek fokozatos felszámolása", de a burzsoázia által kijelölt határok között, úgy, hogy ezt maga a burzsoázia intézze és ebbe a forradalmi erők ne szólhassanak bele. Évégett létre kell hozni a monopoltőke nemzetközi harci szervezeteit és csendőrségét, — mint olvassuk — „a kommunista harci módszerek és az ellenük való védekezés tanulmányozására". Lám, hogyan terjesztik ők „a szabadság-gondolat minden formáját"!

A forradalmi erjedéssel és a tömegek politikai tudatosodásával a szerző receptje szerint „a kommunista jelszavak leleplezését" kell szembeállítani, és ezzel együtt „a közélet minden fontos pozíciójából el kell távolítani a kommunista beszivárgást tudatosan vagy akár nem-tudatosan szolgáló személyeket". Meggyőzés tehát, agitáció, amelynek — hogy hatásosabb legyen — a terror, a csendőrség és a demokratikus szabadságjogok megnyirbálása ad nyomatékot. El kell ismerni, világos koncepció. Csak éppen nem valami új.

*

Mindez eddig, hogy úgy mondjuk, a belpolitika szférája, vagyis a még hatalmon levő burzsoázia védekezése a szocialista forradalom ellen. Most következik a másik terrénum: a harc *a szocialista országok társadalmi rendjének megdöntéséért.*

„A kommunista támadás elhárítására vonatkozó minden megfontolásunknál sokkal fontosabb saját szellemi offenzívánk tervezése — mondja a cikk. — Különbséget kell tennünk a támadás módszerei és eszközei között attól függően, hogy saját országunkról van-e szó — ahol az ellenfél már jelen van —, vagy pedig kommunisták által kormányzott államról beszélünk. Az első esetben a cél korlátozott, s lépésünknek ellentámadás jellege van, vagyis fel kell számolni a betörést. A második esetben arra kell törekednünk, hogy nagyobb szellemi területet hódítsunk meg, illetve hódítsunk vissza, s ezzel az ellenfelet végérvényesen kiszorítsuk a lakosság tudatából, mint ahogyan ő is ezt akarja tenni velünk."

A lényegnél vagyunk tehát. Belpolitikailag az eset egyszerűbb. A szellemi megdolgozás ott csak afféle pótléka a rendőri műveleteknek, a demokratikus jogok nyílt megrablásának. Más az eset ott, ahol a burzsoázia már elveszítette hatalmát.

A háború kockázatos számukra. A kommunista államokban föld alatti ellenforradalmi aknamunka — mint a szerző megállapítja — „csak korlátozottan lehetséges". A szocialista országok belső demokráciájának korlátozása nem áll módjában a burzsoáziának, és mint a propaganda kiviteli cikke, természetesen nem is használható. Marad tehát a szellemi szféra, az ideológiai terület. Ott kell küzdeni, de nem azért, hogy ideológia győzzön le ideoló-

Digitized by Google

giát, hanem az ideológia fogalmát csaléteknek használva, azért, hogy a kapitalizmus visszahódíthassa pozícióit.

A kommunista államok — siránkozik a szerző — „jobban elzárják magukat a külvilágtól és így megakadályozzák tömegeik tudatának befolyásolását. A koegzisztencia korszakában azonban ez kölcsönös egyezményekkel elkerülhető". Azaz: rendőri módszerekkel is üldözni kell a haladó erőket és a haladó gondolatot a tőkés országokban, de ki kell használni a szocialista országok békés egymás mellett élési politikáját, gazdasági és kulturális együttműködési készségét, visszaélni azzal, hogy ők — az ismert, a felszabadítási politika kudarcát követő úgynevezett fellazítási politika jegyében — szabadon csempészhessék be ellenforradalmi eszméiket ezekbe az országokba. Még világosabban: külső okokra fogni, kommunista felforgatásnak minősítve rendőri ügyként elintézni a tőkés országokban a dolgozó tömegek osztályharcát, a monopóliumok elleni küzdelmét, antifasiszta küzdelmét, békeharcát, még akkor is, ha ezzel lerántják a leplet a polgári demokráciáról — de egyben kiviteli cikk alakjában a demokrácia klasszikus mintájaként reklámozni ugyanazt az árut a szocialista országokban.

Már ez is eleget mondana a Nyugat által hirdetett ideológiai békés egymás mellett élés céljairól. Ez azonban még nem minden.

A szerző a burzsoázia szellemi fegyverzetét vizsgálgatva arról panaszkodik, hogy „a nem kommunista világ valóban veszélyes gyengesége a szellemi és szervezeti összefogás hiányában rejlik". „Hiányzik — írja — az összefogása annak, ami közös szellemi tulajdonunk, hogy ezzel a kommunista világban térítőkként működhessünk."

Persze, ez a szellemi tulajdon nem valami gazdag; mint L. F. Iljicsov mondta az SZKP Központi Bizottságának ideológiai plénumán, sablonokból áll. Az első sablon szerint a társadalmi fejlődés marxista—leninista elemzése a „régi kapitalizmus" példáján alapszik, de ma már elavult, mert az „embertelen kapitalizmus" már a múlté, és a szocializmus semmivel sem humánusabb, mint a mai kapitalizmus. Ezt már ismerjük. A második sablon szerint a kapitalizmus „újjászületett", és nem ismeri többé sem a társadalmi konfliktusokat, sem a „régi" burzsoá társadalom egyéb bajait. Az osztályok közötti határvonal elmosódott, és az új kapitalizmus a magánvállalkozás körülményei között megvalósította az általános jólét, az egyenjogúság, az egyéni szabadság eszményeit. Ez is igen ismerős. A harmadik sablon szerint a szocializmus, amikor felszámolja a magántulajdont és a magánvállalkozást, ezzel megfosztja a társadalmat az élettevékenység ösztönzőjétől, és ezért kénytelen „totalitárius módszerekhez" folyamodni, konfliktust teremt az ember és a termelés között, megszüntette „a fogyasztók szuverénitását", semmibe veszi az emberek anyagi és szellemi igényeit, el-

Digitized by Google

nyomja a személyiséget. Ez sem valami új nézet. És végül a negyedik sablon azt hirdeti, hogy a szocializmus és a kapitalizmus, a közöttük fennálló gyökeres különbség ellenére, egyazon irányban fejlődik, „az általános ipari fejlődés kényszerítő gazdasági parancsa" fokozatosan a két rendszer „hibridizációjához", „szintéziséhez" vezet, kialakul az egységes, „vegyes" társadalom, mégpedig oly módon, hogy a szocializmus „belsőleg megváltozik", a kapitalizmus pedig bizonyos „korszerűsödésen" megy keresztül. Természetesen ennek a negyedik sablonnak sincs semmi köze a valósághoz, és mind a négy, egyébként egymással összefüggő sablon közönséges szociális demagógia. Mindössze ennyi az, amit — Schack kifejezése szerint — „közös szellemi tulajdonként" össze lehet foglalni.

Ami a forradalmi munkásmozgalom és a szocialista országok elleni harcot illeti, a szerző a következőkben foglalja össze a teendőket: a forradalom lehetőségeinek tanulmányozása a kapitalista országokban, és különösen az ellenforradalom lehetőségeinek kutatása a kommunista országokban; megfelelő ellenforradalmi jelszavak kiválasztása; alkalmas személyek kioktatása a kommunizmus elleni szellemi harc különleges feladataira; az ellenforradalmi propaganda és agitáció központi irányítása; a nem-kommunista államok külpolitikájának egybehangolása közösen kidolgozott stratégia és taktika alapján. „Ahogyan a mi oldalunkon meg kell akadályozni a forradalmi helyzet kialakulását, a meglevőt pedig enyhíteni kell, illetve meg kell szüntetni, úgy a túloldalon, a koegzisztencia könyörtelen szellemi harcával, forradalmi helyzeteket kell teremteni és azokat »ki kell élezni«". A cél: a szocialista rend megdöntése.

Ideológiai békés egymás mellett élést hirdetnek kifelé, mondván: „Miért ne férhetne meg egymással a két ideológia?" Ez azonban átlátszó ravaszkodás. Befelé és kifelé egyaránt teljes nyíltsággal, kíméletlenül folytatják a harcot, mert csak egyetlen ideológiát hajlandók megtűrni: a kizsákmányolás szabadságának ideológiáját.

•

Ha mindeddig mégsem derült volna ki, hogy mennyire nincs szó eszmei harcról, akkor ez kitűnik abból, ami most következik és mindenre felteszi a koronát: „A modern propaganda minden eszközével lélektanilag ügyesen kell a kommunista államok közéletébe becsempészni eszméinket — írja a szerző. — A nemzeti különbségek, a vallási hagyományok és az emberi gyengeségek, kíváncsiság, női hiúság, szórakozási vágy kihasználásával elő kell mozdítani a közömbösséget a kommunista államvezetés céljaival szemben. A kommunista államvezetésre jellemző gazdasági, erkölcsi és más

Digitized by Google

visszásságokat könyörtelenül le kell leplezni abból a célból, hogy a lakosság passzív ellenállást tanúsítson („dolgozz lassan"), sőt szabotáljon. S ha a kommunista állam egyik-másik személy ellen eljár, akkor a jogtalannak látszó intézkedéseket lehetőleg nagydobra kell verni, hogy ezzel is rokonszenvet, illetve a kommunista renddel szemben újabb ellenszenvet lehessen kelteni. A kommunista állam szellemi dolgozóival kongresszusokon, utazásokon stb. fel kell venni a kapcsolatot. Ne kerüljük a vitákat. Ösztönözni kell a levelezést és a kulturális cserét, mert a Nyugat bízhat benne, hogy sok kommunista állam ifjúsága már a külvilág megismerésével és saját államvezetése eszméinek bíráló összehasonlításával elidegenedhet. Ily módon a kommunista államok polgárai a nyugati eszmék tudatos vagy öntudatlan hordozóivá válnak, általános szorongó érzés alakul ki, s ez a feltétele annak, hogy erőszak alkalmazása nélkül megindulhasson a belső átalakulási folyamat. Ezt a természetes fejlődést szüntelen és az ellenfelet kifárasztó munkával kell gyorsítani."

Ez tömör kifejtése azoknak a módszereknek, amelyeket az imperialisták most, a „felszabadítási" politika nyilvánvaló csődje után alkalmaznak, és amelyeknek összessége a már említett fellazítási politikaként ismeretes. Így válik egy nyugati „eszmei harcos" cikkéből világossá, hogy a kapitalizmusnak egyáltalán nincsenek eszméi, de nem azért, mert nem foglalták össze „a közös szellemi tulajdont", hanem azért, mert ennek a társadalomnak filozófiailag, politikailag, és társadalmilag nincs és nem is lehet már emberi mondanivalója az emberiség számára. Teljesen megfelel ez annak a társadalomnak, amelyből sarjadt: a magántulajdon, a tőkés kizsákmányolás, a faji és nemzeti elnyomás, a háború és az ezekre épülő erkölcsi felfogás társadalmának. Nem nagy jellemek kellenek nekik, nem a legnemesebb emberi tulajdonságok, hanem a gyávák és a gerinctelenek, a legalantasabb emberi ösztönök, az anyagiasság, a szellemi igénytelenség, a megvásárolhatóság, az erkölcsi gyengeség. Az a szerző írja meg ezt, aki cikke elején még oly kínosan skrupulózus volt az etika kérdéseiben.

Mélységesen és százszorosan igaz N. Sz. Hruscsovnak az OSZSZSZK ipari és építőipari tanácskozásán elhangzott megállapítása: „Létrehoztuk az új világ építőinek egyöntetű, életigenlő társadalmát, hatalmas gazdaságot teremtettünk meg és erős hadseregünk van. Előállítottuk a rakétafegyvert, az atom- és a hidrogénbombákat, s az imperialisták most már félnek hozzánk nyúlni... Miben reménykednek még hát? Nos, megpróbálnak ideológiai befolyást gyakorolni ránk. Igyekeznek megingatni a szovjet emberek hitét abban, hogy győzelmünk kikerülhetetlen, megpróbálják maguk mellé állítani az eszmeileg ingatag embereket."

Digitized by Google

Schack cikke önmagáért beszél. Mégis, összefoglalásként érdemes hozzáfűzni néhány megjegyzést.

A cikkből mindenekelőtt az világlik ki, hogy az imperialisták voltaképpen nem mernek ideológiai harcba bocsátkozni, mert a lényegről, a tulajdonviszonyok, az osztályok, a faji és a nemzeti elnyomás, a háború és a béke létfontosságú kérdéseiről, egyszóval a társadalmi törvényszerűségekről semmit sem tudnak mondani. Ösztönösen érzik igazunkat és félnek tőlünk.

A szocialista országok eszméinek nincsen szükségük csempészutakra, fekete propagandára, mert a marxizmus—leninizmus az egész nemzetközi proletariátus, minden elnyomott és kizsákmányolt ideológiája. És ha az imperialisták letagadják eredményeinket, mert azok forradalmasítanak, annál ékesebb bizonysága ez eszméink igazságának. Társadalmi rendszerünk azért van fölényben, mert fölényben van az ideológiánk. Nincsen félni valónk a kapitalizmus ideológiájától. A világban történt változások, a szocializmus hódító útja, a kapitalista országok és a gyarmatok tömegeinek öntudatra ébredése, forradalmasodása, a szocialista országok eredményei messzire viszik, határokat nem ismerve mindenhová eljuttatják a marxizmus—leninizmus igazságát.

Mi a békés egymás mellett élés politikáját folytatjuk, kereskedni akarunk a kapitalista országokkal, szívesen cserélünk kulturális értékeket, érintkezést, idegenforgalmat akarunk. Szívesen találkozunk és vitatkozunk. Nem vagyunk annyira ostobák sem, hogy eleve elvessünk mindent, amit ma a tőkés országok tudósai, művészei létrehoznak. A marxista kritika fegyvere lehetővé teszi számunkra, hogy hasznosítsuk a hasznosíthatót. Nem ijedünk meg az eszmék becsületes szembesítésétől sem, mert miénk az igazság. Naivság volna azonban azt hinnünk, hogy a másik fél is megtartja a tisztesség normáit.

Sohasem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a békés egymás mellett élés politikája, a két rendszer békés versenye nem kizárja, és nem is tompítja az ideológiai harcot, hanem még nagyobb következetességet, éberséget, vitakészséget követel ebben a harcban, s parancsolólag írja elő, hogy jól használjuk eszmei fegyvereinket a burzsoá ideológia silány csempészáruival szemben.

Digitized by Google

Társadalmi haladás és békés egymás mellett élés

Írta: **BENKE VALÉRIA**

A nemzetközi politika kifejezései között egyre gyakrabban fordul elő és mind nagyobb jelentőségre tesz szert a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének fogalma. Azokban a beszédekben és dokumentumokban szerepel elsősorban, amelyekben a szocialista országok, a kommunista pártok vagy a haladó erők fogalmazzák meg a maguk követeléseit.

S most a munkásmozgalomban vita támadt arról, helyes-e a béke, a leszerelés követelése, helyes-e ezt a követelést a szocialista államok külpolitikájának általános vonalává tenni. A Kínai Kommunista Párt vezetői fordultak e politika ellen, azzal az indokolással, hogy amíg imperializmus van, a háborúk elkerülhetetlenek; a béke, a leszerelés jelszavai demobilizálják a tömegeket; a békés egymás mellett élés konzerválja a kapitalizmust, akadályozza a nemzeti függetlenségi harcot és a forradalmakat.

Annak eldöntésére, hogy ezek az aggályok mennyiben indokoltak, meg kell vizsgálnunk a fogalom tartalmát és — történelmi folyamatról lévén szó — eddigi tapasztalatait, hogy a megfelelő következtetéseket levonhassuk a társadalmi fejlődés menetére várható hatásáról.

A békés egymás mellett élés a nemzetközi politika olyan alapelve, amely szerint a különböző társadalmi rendszerű országok egy hosszabb történelmi szakaszban léteznek egymás mellett úgy, hogy lemondanak arról, hogy a vitás nemzetközi kérdések megoldása, illetve politikai céljaik elérése érdekében erőszakot alkalmazzanak — vagyis: lemondanak a háborúról.

Kinek a követelése ez és ki ellen irányul? Mivel a szocialista országok a nemzetközi problémák rendezése végett nem nyúlnak a háború eszközéhez, ez a követelés az imperialisták, a reakciós kormányok ellen irányul.

Digitized by Google

A kapitalista sajtó néhány éve még alig említette — s ha igen, csak gúnyos és elítélő hangsúllyal — a békés egymás mellett élést. Ehelyett a hidegháború, az erőpolitika, a „szakadék szélén táncolás" doktrináját próbálták népszerűsíteni. Az imperialista nagyhatalmak vezető politikusai — miközben általános békeóhajukat hangoztatták — úgy állították be a szocialista országok elleni háborút, mint amit megkövetel a „rab népek felszabadítása", a „nyugati életforma és a civilizáció védelme", a „demokráciák történelmi küldetése". Óvatosabb politikusaik a kommunista országok támadása esetére helyezték kilátásba a háborút, de még ők sem sok kétséget hagytak aziránt, hogy mi volna a „támadó fellépés", amelyet háborús oknak tekintenek: ha a nem szocialista országok valamelyikében szocialista forradalom törne ki, ha a szocializmus az ő „érdekszférájukban" is terjedne. Korlátoltabb embereik azonban nyíltan meg szokták mondani, hogy számukra a meglevő szocialista államok puszta léte is tűrhetetlen, hiszen így állandó a szocializmus terjedésének veszélye. Ezért csak egy módját látják problémáik megoldásának: a szocialista országok elleni pusztító háborút.

Az elmúlt években sok polgári politikus megtanulta és hangoztatja a „békés egymás mellett élés" kifejezést. E politikusok magatartásában a legtöbb esetben persze hiába keresnénk következetességet. Elég ebben a vonatkozásban Kennedyre utalnunk, aki legutóbbi nyugat-európai útja előtt a washingtoni egyetemen békés hangú beszédet mondott, s néhány nap múlva Nyugat-Berlinben már arról beszélt, hogy az Egyesült Államok minden eszközzel megvédi „a Nyugat jogait", és teljes támogatásáról biztosította a revansvágyó kancellárt. Mégis, e megnyilatkozásokban még így is jól kivehetők egy belső politikai harc körvonalai, amelyet a reális tényekkel jobban számoló kapitalista körök folytatnak a „veszettek", a mindenáron háborút követelők ellen.

Honnan ez a változás? Talán megjavultak a kapitalisták és legalábbis imperialista céljaikról lemondtak? Szó sincs erről. Sem az imperializmus, sem a kapitalisták *természete nem változott. A helyzetük változott meg,* a lehetőségeik — ez kényszeríti őket más magatartásra.

Az erőviszonyok változtak meg, mindenekelőtt azzal, hogy az imperialisták állig felfegyverzett hatalmaival szemben most nem szenvedő szegényemberek állnak, a puszta kezükkel, mint egy emberöltővel ezelőtt, hanem létrejött és világhatalommá vált, katonai tekintetben pedig — különösen rakétái révén — elsöprő fölényre tett szert a Szovjetunió, az első munkásállam. A szocialista országok sorának megszületése és folytonos gyarapodásuk, a gyarmati rendszer felbomlása és a nemzeti felszabadító mozgalmak kibontakozása, az osztályharc éleződése a kapitalista országokban és végül

Digitized by Google

a népek békemozgalma — ezek azok a nagy történelmi folyamatok, amelyek korunk valóságát meghatározzák. Ezek az összetevői annak a világban beállott változásnak, amelynek hatására az imperialisták kénytelenek megváltoztatni magatartásukat. A termonukleáris katasztrófa fenyegető képe a népek mindenkori békevágyát olyan követeléssé fokozta, amelyet figyelembe kell vennie minden, mégoly elszánt imperialistának is, akinek időnként ki kell állnia a tömegek elé és nyilatkoznia kell politikájáról.

Békét, leszerelést óhajtó nyilatkozatokban tehát nincs hiány. Minden vezető imperialista nagyhatalom valamilyen megnyilatkozásában találunk olyan deklarációkat, hogy ami őket illeti, nem óhajtanak háborút kirobbantani. Az ilyen nyilatkozatok azonban nem nyújtanak biztosítékot az embereknek. A népek olyan helyzetet kívánnak, amelyben az agresszornak *nincs módja* fegyveres konfliktust kirobbantani. A nemzetközi viszonyok olyan új rendjét kívánják, amelyben megvalósul nemzeti függetlenségük, minden állam érvényesítheti szuverenitását, egyik hatalom sem igázhat le vagy tarthat elnyomás alatt más országokat az erő jogán. A nemzetközi viszonyok ilyen rendje a feltétele annak, hogy minden nép saját sorsának urává legyen s maga dönthesse el, hogy milyen társadalmi rendszerben kíván élni.

A békés egymás mellett élés biztosítása nagy harci feladat, nem pedig valami kiegyezés a kapitalista világgal. „A különböző társadalmi rendszerű államok egymás mellett élése — mondja a Moszkvai Nyilatkozat — a szocializmus és a kapitalizmus közötti osztályharc formája." Az emberiség érdeke azt követeli, hogy ez a harc ne váljék katonai összecsapássá, hanem maradjon meg a gazdasági, tudományos és kulturális verseny és az ideológiai küzdelem talaján. Csak ilyen módon menthetjük meg az emberiséget az új világháborútól. És ez ma már nem vágyálom, hanem megvalósítható, reális cél.

A két társadalmi rendszer békés egymás mellett élése nem jelenti az antagonizmus megszűnését közöttük. Ellentmondásuk kibékíthetetlen. Mégsem lehetetlen, hogy háború nélkül éljenek egymás mellett. Nem szükséges — sőt nem is feltételezhető —, hogy a társadalmi harc egyetlen formára korlátozódjék. *Az osztályharc más formái: a gazdasági, a politikai, az ideológiai harc, változatlan erővel folynak* akkor is, amikor nincs háború, sőt olyan nemzetközi viszonyok alakulnak ki, amelyek közepette az imperializmusnak már nincs módja háborút indítani.

Az imperializmus jellege, természete nem változott meg — agresszív és az is marad. De megváltozott az imperializmus helyzete. Olyan történelmi helyzet jött létre, amelyben a kapitalista világrendszer nem korlátlan ura többé a történelem menetének, mert létrejöttek azok az erők, amelyek — ha a szocialista országok és a kommunista pártok fel tudják őket sorakoztatni — *megakadá-*

Digitized by Google

lyozhatják az imperializmus háborús kalandjait. Ezt jelenti a Moszkvai Nyilatkozat megállapítása: „Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik."

Építő munkájának eredményei, rendszerének vonzó hatása mellett mindenekfelett azzal válik a történelem döntő tényezőjévé, hogy megakadályozza egy — talán az emberiség létét is fenyegető — pusztító világháború kitörését. A szocializmus a békét szolgálja, a béke pedig a szocializmust. Nem véletlen és nem is egyszerűen az agitáció eredménye, hogy az emberek tudatában a béke és a szocializmus kezdenek összekapcsolt fogalommá válni világszerte.

Az imperializmust — mindaddig, míg fennáll — csak kényszerrel lehet a békés egymás mellett élés feltételeinek tiszteletben tartására rávenni. Ez tehát a béke híveitől állandó harcot követel. Ez döntően társadalmi és politikai harc, amelynek egyik állandó célja az imperializmus fő erőinek, a monopóliumoknak korlátozása.

A népek érzik: a nemzetközi kapcsolatok hidegháborús jellegének fenntartása, a fegyverkezési verseny folytatása, a pusztító atomfegyverek mind nagyobb tömegben való felhalmozása létükben fenyegeti őket, életükre egy termonukleáris háború árnyéka borul. Ezért értik meg a leszerelésért, a nemzetközi kapcsolatok új rendjéért folytatott harc szükségességét. Ez a felismerés sorakoztatott fel már eddig is olyan tömegeket az e célokért folytatott küzdelemben, amilyeneket soha még az emberi társadalom történetében semmiféle cél és semmilyen mozgalom nem tudott mozgásba hozni; most pedig tankok és börtönök, kenyértelenség és üldözés sem tudja megtörni a világtörténelem első szervezett békemozgalmának lendületét, ellenkezőleg: mint társadalmi tényezővel minden kapitalista kormánynak számolnia kell vele.

Teljesen világos, hogy a békés egymás mellett élés annyiban válik a nemzetközi élet gyakorlatává, általánosan alkalmazott alapelvévé, amennyiben a tömegek ki tudják kényszeríteni. Nem a kormányok megállapodása lesz az indítéka, hanem a háborús erők elleni harc eredményei tükröződnek a kormányok cselekedeteiben.

A nemzetközi kapcsolatokban a 10—12 évvel ezelőtti helyzethez képest jelentős haladást értünk el. Ez elsősorban abban mutatkozik, hogy a legagresszívabb imperialista nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok, kénytelen fokozatosan feladni az erő helyzetéből való diktálás politikáját. Szavakban feladta már akkor, amikor 1959-ben, az ENSZ-közgyűlés XIV. ülésszakán, a Szovjetunió indítványára, a nemzetközi közvélemény nyomására megszavazta az általános és teljes leszerelés eszméjét. Majdnem négy esztendő telt el azóta, és csak most sikerült az első konkrét lépés: egy részleges egyezmény aláírása a nukleáris kísérletek eltiltása ügyében. Ez egyfelől azt mutatja, hogy mennyire nem akarnak

Digitized by Google

az USA és imperialista partnerei a fegyveres erőn alapuló hidegháborús politikáról lemondani, másfelől azonban azt is, hogy bármennyire nem akarják, mégis kényszerülnek előre lépni a békés egymás mellett élés feltételeit biztosító nemzetközi viszonyok megteremtése felé.

Fontos viszont hangsúlyozni, hogy varázsütésre nem juthatunk el a békés egymás mellett élés ideális viszonyai közé. Az előrehaladás folyamatos, és minden lépése nagyon jelentős. A legkisebb engedmény is, amelyet a nemzetközi viszonyok normalizálása érdekében tesznek az imperialista kormányok, hallatlan erőfeszítés, nagy harcok eredménye. Ennek a harcnak a lelke a Szovjetunió és a szocialista országok, gazdasági sikereikkel, katonai fölényükkel, politikai, diplomáciai eredményeikkel — fő tényezője pedig a legkülönbözőbb országok tömegeinek az imperialistákra nehezedő nyomása.

Nálunk általában nem azt szokták kérdezni, hogy ugyan helyes-e a béke biztosítása — egy háborús katasztrófa helyett. Forradalmárok és polgárok egyaránt tudják azt, hogy elveik védelméről és gyakorlati érvényesítéséről csak akkor lehet szó, ha egyáltalán élnek. Hruscsov és Kádár elvtársak beszédeinek nagy hatása után már nem kell hosszasan beszélnünk arról: a kínai tételekkel ellentétben mi nem azt valljuk, hogy egy háború után majd könnyebb lesz a szocializmust felépíteni az egész világon. Felelőtlenül bánik a szavakkal is, meg a népek sorsával is az, aki idézetekkel manőverezve, játszik a kommunista és felszabadító mozgalmak részvevőinek forradalmi harckészségével, áldozatkészségével, hogy felsorakoztassa őket egy olyan politika támogatására, amelyet jelszavai megkülönböztetnek ugyan a háborús politikától, de amely mégis a szakadék szélére juttatná az emberiséget.

Ha valamiben, abban teljes nálunk az egyetértés, hogy mindent meg kell tenni egy új háború elhárításáért. Több aggodalommal gondolnak az emberek arra: vajon lehetséges-e ez? Vajon képesek leszünk-e akár a legjobb politikával is kizárni egy pusztító világháború lehetőségét?

A Szovjetunió békepolitikája és annak eddigi sikerei, a tömegek nyomására kialakult eddigi változások az imperialista kormányok magatartásában, a legutóbbi háborús kísérletek kudarca — a Szuez, majd a Kuba elleni támadási kísérletek meghiúsulása — ezek a tények, amelyek arra a bíztató kijelentésre feljogosítanak: lehetséges meghátrálásra kényszeríteni az agresszort.

*

A Kínai Kommunista Párt június 14-i nyílt levele tartalmaz olyan tételeket, amelyek nyomán egyes elvtársakban felmerül a kérdés: hogyan lesz a békés egymás mellett élésből társadalmi haladás, hogyan lesz így szocializmus a világ országaiban?

Digitized by Google

A kérdésre részben már az eddig elmondottak is megadták a választ: a békés egymás mellett élés annál kevésbé jelenti a társadalmi harcok szünetelését, mert maga is társadalmi harc útján jön létre és fennmaradását is csupán harc árán lehet biztosítani.

A korszakunkban folyó küzdelem a békés egymás mellett élésért: az ellenséges osztályerők éles harca. Államközi síkon a szocialista országok vívják az el nem kötelezett országok egyre szélesebb körű támogatásával az imperialista nagyhatalmak ellen; az egyes országokon belül a kommunista pártok és a velük szövetséges más haladó erők az illető ország legreakciósabb, legagresszívebb körei ellen.

A szocialista világrendszer harca a kapitalizmus ellen állandóan folyik és az emberi haladást előmozdítja akkor is, ha nem ölti fegyveres összecsapás formáját. A gazdasági, politikai, ideológiai harc soha nem szünetel; az előrehaladás az egyik szférában előkészíti, előmozdítja a másikét, a részek az egésznek az előrehaladását szolgálják.

A szocialista világrendszer léte, erkölcsi és politikai támogatása olyan tényező, amely kedvező befolyást gyakorol a haladó társadalmi mozgalmakra, védelmet nyújt a kivívott nemzeti függetlenség, vagy a megszerzett osztálypozíciók megtartásához. De ez a támogatás nem teszi feleslegessé az egyes országokban folyó belső harcot. A marxizmus—leninizmus tanítása szerint forradalom és ennek győzelme esetén magasabb társadalmi formációra való áttérés csak a belső osztályellentétek kiéleződése, a haladó osztályerők felsorakozása és harca útján megy végbe.

Mi a kommunista párt feladata egy olyan országban, ahol a belső ellentétek kiéleződése még nem akkora, hogy a forradalom napirendre került volna? Talán várakoznia kell — esetleg vég nélkül ismételgetve forradalmi felhívásokat —, míg a forradalmi helyzet rejtélyes módon „megérik"? Vagy a feltételek létrejöttét egy háború kirobbanásától várhatja? Egyik sem lehet a kommunista párt politikája!

Egyébként is a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a belső ellentéteket élezheti, *de el is fedheti* egy háború, vagy az állandósított háborús feszültség. Fájdalmasan emlékeztet bennünket erre a fasizmus története. Amikor Európában a szociális ellentétek már szinte a végsőkig kiéleződtek, az uralomra jutott fasizmus azonnal a nemzeti viszályok szításának, a háborús feszültségek teremtésének útjára lépett, és ezzel sikerült vakvágányra terelnie a néptömegek fenyegető elégedetlenségét. Ugyanezt az eszközt alkalmazzák azóta is az imperialisták a világ minden olyan pontján, ahol a szociális feszültségek — a háború ébren tartott parazsával — átválthatók nemzetközi összeütközéssé.

A Kínai Kommunista Párt sokat ismételgeti a forradalmi harc

Digitized by Google

szükségességéről szóló tételeket, de lebecsüli és elutasítja a tőkés országok kommunista pártjainak harcát a munkások napi gazdasági követeléseiért, a demokratikus jogokért, a békéért. Testvérpártjainknak az a véleményük, hogy amikor nincs forradalmi helyzet — s a fő tőkés országokban most nincs ilyen helyzet —, akkor a forradalmi felhívások ismételgetése és a demokratikus követelések elhanyagolása lényegében passzivitásra és hiábavaló várakozásra kárhoztatná a munkásosztályt. De mire is várjon tulajdonképpen? A KKP nyílt levele szerint „a világháborúk elkerülhetetlenül forradalomra vezetnek". Ez lenne a mozgató erő, a munkásosztály harcra tömörítő jelszava?

Ha testvérpártjaink lemondanának a napi gazdasági és politikai követeléseikért folyó harcról, ezzel lemondanának arról az útról is, amely a munkásosztály szervezett harci osztaggá válásához, a vele szövetséges erők felsorakoztatásához vezet. A béke — a tömegek elemi igénye — ma a munkásosztály szövetségi politikájának fő tényezője.

Az olyan harci célok megjelölése, amelyek vonzóak a tömegek számára, növelik testvérpártjaink befolyását. A magasabb bérek, a demokratikus jogok biztosítása és mindenekelőtt a béke védelme — ilyen harci célok. A spanyolországi nagy sztrájk 1962-ben, a francia bányászsztrájk 1963 elején, ezt követően a nyugatnémet fémmunkássztrájk, gazdasági célokért indult, de mindegyik nagy politikai összeütközéssé nőtt. Testvérpártjaink — e harcok kezdeményezői és szervezői — megnövelték befolyásukat, jelentékeny erőkkel gyarapították szövetségeseik és támogatóik körét. Befolyásuk még nem akkora, hogy meg tudnák határozni országuk belpolitikáját, de uralkodó osztályaik kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy sem a nyílt elnyomás, sem az ügyes félrevezetés nem szabadította meg őket az osztályellentétek következményeitől: a társadalmi harctól.

Olasz testvérpártunk még jelentékenyebb társadalmi tényezőként hat az olasz belpolitikai eseményekre. 1960-ban, amikor a reakciós Tambroni-kormány elérkezettnek látta az időt, hogy fasiszta kezekbe játssza át a politikai vezetést, a kommunista párt sikerrel mozgósította a tömegeket, azok visszaverték a fasiszta erőket és megakadályozták a kormányzat jobboldali irányú fordulatát. Azóta olasz elvtársaink a párt vonzó politikájának hatására 25,3 százalékra, csaknem 8 millióra növelték szavazóik számát. Ezt az eredményes politikát a Moszkvai Nyilatkozatra támaszkodva dolgozta ki olasz testvérpártunk, helyesen oldva meg a konkrét helyzet konkrét elemzésének és az ezekből levont reális következtetéseknek feladatát.

Az 1960-as Moszkvai Nyilatkozat szerint korunk fő tartalma: a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet. Ez az elméleti

Digitized by Google

dokumentum világos marxista—leninista elemzés korunk fő folyamatairól, osztály-erőviszonyairól és arról, hogy milyen eltérő formák közt lehetséges az átmenet a különböző feltételek közt levő országokban. Kiemeli annak a harcnak a fontosságát, amely a monopolkapitalizmus ellen a munkásosztály vezetésével széles demokratikus egységfront tömörítéséért folyik. Az ilyen tömörülés célja a béke, a nemzeti függetlenség, a demokratikus jogok megvédelmezése és fejlesztése, a legfontosabb gazdasági ágazatok államosítása vagy társadalmi ellenőrzése, igazgatásának demokratizálása, tényleges földreform, a dolgozók mindennapi gazdasági érdekeinek védelme, helyzetük megjavítása, a paraszti és kistőkés érdekek védelme.

Ez a monopóliumellenes harc demokratikus jellegű, eredményeként nem szűnne meg a kizsákmányolás, a termelés tőkés rendszere. Ez a tömegharc mégis rendkívül nagy jelentőségű, a szocialista forradalom szempontjából is. Alkalmas arra, hogy növelje a munkásosztály súlyát, a demokratikus és haladó erők szerepét az egyes országok életében, s ugyanakkor elszigetelje a legreakciósabb erőket, megnehezítse, hogy ezek a rendelkezésükre álló propaganda- és egyéb eszközökkel a tömegeket saját befolyásuk alatt tartsák.

Nem hunyhatunk szemet az előtt a tény előtt, hogy a kapitalista rendszerben élő emberek többsége még nem annak látja kormányát, ami: saját elnyomójának, a béke veszélyeztetőjének. A kommunista pártok szava sokukhoz még nem jut el, hitelük és befolyásuk még nem elég nagy ahhoz, hogy a burzsoáziát leleplező tények politikai ítéletté érjenek és cselekvésre bírják a dolgozókat.

A harc a leszerelésért és a békéért sok olyan ellentmondást kiélez a kapitalista országokban, sok olyan tapasztalatot ad a tömegeknek, amelyek révén eltolódás áll be a politikai erőviszonyokban. Hogy mennyire a társadalmi harc, a belső társadalmi folyamatok érlelésének eszköze a küzdelem a békés egymás mellett élésért, azt bizonyítja, hogy az érte folyó harc egyik legelső konkrét követelése minden országban a háborús párti „veszettek" eltávolítása a kormányzás posztjairól, politikai befolyásuk megtörése.

Ha sikerül a tömegek nyomására jelentős eltolódást elérni a fő kapitalista országok kormányainak valamelyikében, olyan eltolódást, amely az agresszív, hidegháborús körök helyett a mérsékeltebb polgári elemek kezébe juttatja a kormányzást, akkor ez hallatlanul értékes harci tapasztalatokat jelent a munkásosztály és szövetségesei számára, növeli a forradalmi erők szervezettségét, a tömegek harci elszántságát és lendületét. A monopóliumok korlátozása, a gazdaság államosított vagy ellenőrzés alá vont ágazatai-

Digitized by Google

nak demokratikus irányítása még jelentősebb lépés ebben az irányban.

A demokratikus követelésekért folytatott harc így *nem a szocialista forradalomtól eltérő irányú* társadalmi mozgást eredményez, inkább fontos lépést jelent a szocializmusért folyó harchoz, annak elkerülhetetlen fázisát az európai tőkés országokban és az elmaradottabb, feudális maradványokkal terhelt országokban is. Ennek a harcnak lebecsülése vagy kárhoztatása egyenlő a kommunista pártok hátbatámadásával, hiszen éppen a munkásosztály pártjai vezetik ezt a végső fokon a szocializmusért folyó küzdelmet.

A gyarmati és függő országok nemzeti felszabadító harcai sem szocialista jellegűek, mégis a szocialista fejlődés irányába eső társadalmi folyamatot jelentenek. A békés egymás mellett élés alapelveinek a nemzetközi életben való érvényesülése végre abba a helyzetbe hozná ezeket az országokat, hogy csakugyan rendelkezhessenek saját sorsuk felett, népük meghatározhassa társadalmi berendezkedésüket. Ezek a viszonyok jelentenék a megfelelő feltételeket a népek önrendelkezési jogának valósággá válásához.

A leszerelés nem akadályozná meg ezeket a népeket abban, hogy szükség esetén fegyveres harccal vívják ki felszabadulásukat idegen elnyomóik uralma alól, hiszen nem őket fosztaná meg fegyvereiktől, hanem az imperialista hatalmakat azoktól az eszközöktől — katonai támaszpontjaiktól, nagy támadó hadseregeiktől, tömegpusztító fegyvereiktől —, amelyekkel más népeket leigáznak, vagy amelyekkel e népek „saját" elnyomóit uralmon tartják.

Tudjuk, hogy a gyarmati és függő országok nemzeti felszabadító harcaiban részvevő nemzeti burzsoázia szerepe mindig ellentmondásos, imperializmus- és monopóliumellenes ugyan, de nem következetesen haladó, a belső társadalmi fejlődés napirendre kerülésekor meg éppen reakcióssá válhat. Ugyanígy nem ellentmondásmentes a fejlődés a békés egymás mellett élés feltételei között sem. Ahol a nemzetközi nagytőke árulókkal, cselszövéssel, vagy a nemzeti burzsoázia reakciós elemeinek segítségével teheti — ha kedvező feltételeket talál erre —, ezután is meghiúsítja a valódi függetlenséget, a haladó irányú társadalmi fejlődést. Így ma még hatalmon tarthat népelnyomó diktátorokat hadseregével, fegyveres erőinek bedobásával, mint Dél-Vietnamban, vagy Dél-Koreában teszi. Másrészt viszont míg a nemzetközi kapcsolatok nyersen hidegháborús körülményei között az USA még nyíltan legázolhatta 1953-ban a Guatemalában hatalomra került demokratikus kormányt, 1959-ben, Kuba esetében már nem tehette ezt. A társadalmi fejlődés a jövőben sem zárja ki a visszaeséseket, de a történelem menete világosan mutatja, hogy a küzdelem végeredményben a haladó erők javára dől el.

Digitized by Google

Az imperialista országok éppen azért idegenkednek a békés egymás mellett élés elvétől, mert világosan látszik, hogy annak érvényesülése mennyire az ő törekvéseik ellen hat. Nem állítja meg a társadalmi haladást, sőt annak üteme meggyorsul. A második világháború befejezése óta 59 volt gyarmat vált önálló állammá, közülük 34 az utóbbi három évben. A békés egymás mellett élésért folytatott harc nem akadályozta a társadalmi haladást, a gyarmati rendszer felbomlását, önálló államok békés úton való létrejöttét, de a fegyveres nemzeti felszabadító harcokat sem: Algéria nemzeti felszabadító harcát, Nyugat-Irián felszabadítását, még kevésbé Kubát forradalma megvédésében és szocialista jellegű fejlesztésében.

*

Ha Leninnél nem találnánk arról semmit, hogy a békés egymás mellett élés egy történelmi szakaszra elkerülhetetlen a szocialista és a kapitalista államok között, a következő világháború kilátásai miatt akkor is így kellene meghatároznunk a munkásosztály stratégiáját. Akkor is ezt kellene tennünk, ha tételes eligazítást nem találnánk, mert a leninizmus szelleme azt követeli meg, hogy az élet által feladott új kérdésekre történelmileg helyes választ adjunk, ne egyszerűen idézeteket. De Lenin írásai közül sok az olyan, hogy azokat a mai vitákról is írhatta volna.

1918-ban a „baloldaliak" felléptek a breszti béke ellen, gyávasággal és megalkuvással vádolták Lenint, aki a békét és a gazdasági helyzet megszilárdítását a forradalom létkérdésének minősítette. Ellenfelei a „forradalmi elszántság" jegyében követelték a háború folytatását, annak forradalmasító hatására számítottak és arra, hogy az a világforradalom „előrelökését" jelenti. Lenin ellen fellépve a Moszkva-területi Iroda, pártszakadás veszélyét tudatosan felidéző határozatában ezt mondta: „A nemzetközi forradalom érdekében célszerűnek tartjuk megkockáztatni azt, hogy esetleg elveszítjük a Szovjethatalmat, amely most tisztán formálissá válik." (Lenin Művei, 27. köt., 54. old.) Ezt a „programot" Lenin felelőtlen kalandorságnak nevezte, nem a bátorság, az elszánt harckészség, hanem a kispolgári kétségbeesés jelének, a reális harc nem csekély nehézségei elől a forradalmi frázisba menekülés módszerének minősítette.

A béke és építés jelszavai ma nem kevésbé fejezik ki a szocializmus létérdekét, mint 1918-ban. Ez a politika a szocializmus pozícióinak erősödését jelenti világméretekben. A béke viszonyai adják meg a lehetőséget, hogy azok a százmilliós tömegek, amelyek ma még nem látják, meggyőződjenek a szocializmus magasabbrendűségéről és harcra keljenek érte. A szocialista építés eredményei e tekintetben a döntő hatást jelentik a két világrendszer harcában

Digitized by Google

Furcsa dolog elítélő hangsúllyal szólni a szocialista országoknak az emberek életkörülményeinek megjavításáért végzett és végzendő munkájáról. Saját társadalomelméletünk lényegét tagadnánk meg, ha figyelmen kívül hagynánk azt a tényt, hogy a tömegek saját igényeik kielégítésének reményében vállalkoznak a mindig áldozatokat és kockázatot jelentő társadalmi harcra. Vagy a szocializmus magasabbrendűsége csupán eszmei síkon jelentkezzék — a szocialista társadalmi rend fennállásának ötödik évtizedében is —, a materiális fölény pedig valahová a távoli jövőbe tolódjék?

A döntő hatást a szocializmus országai a két társadalmi rendszer harcában az anyagi erők gyarapításával érik el. Ez adja meg a súlyukat az imperializmus háborús fenyegetéseivel szemben, ez változtatta meg úgy a világ sorsát, hogy az imperializmus ma már nem diktálhat, nem rendelkezhet úgy a népek életével, mint akár csak tíz évvel ezelőtt is. Ez adja meg a lehetőséget a gyengén fejlett országok támogatására, és végül ez jelenti a mozgósító példát a tőkés rendszerben élők megnyerésére.

Fényesen beszél erről a Szovjetunió története. Először a szovjetállam puszta léte is nagy hatást gyakorolt, elsősorban azzal, hogy a világ többi országaiban élő forradalmárok, öntudatos munkások bíztatást és erőt merítettek harcukhoz abból, hogy létrejött az első szocialista ország. Később, az ötéves tervek idején, az építés eredményei láttán megnövekedett a szimpatizálók köre. A Nagy Honvédő Háború a szó valóságos értelmében milliók szemét nyitotta ki. A szovjetek „agyaglábú kolosszus"-nak csúfolt országa a milliók reménysége, bizodalmának forrása lett. Tisztelet és meleg rokonszenv övezte a fasiszta barbársággal szemben a humánumot győztesen védelmező szocialista országot. A közelmúlt években a szputnyikok, az űrhajók, a nagyszerű tudományos-technikai eredmények újabb kört hódítottak meg, köztük a nyugati világ sok értelmiségijét, akik a szocialista rendszer fölényét éppen ezeknek az eredményeknek hatására ismerték fel.

Ugyanakkor nem tagadhatjuk, hogy a kapitalista országokban még mindig nagy dolgozó tömegek élnek abban a hitben, hogy az ő társadalmi rendjük jobb, hiszen többet ad az élet javaiból, több az autójuk, gazdagabbak a kirakataik, s az ő tudomásuk szerint szabadabb, könnyebb az életük. Ezt a szemléletet mi természetesen nem fogadjuk el. Feltárjuk a kapitalista országok életének azokat az oldalait, amelyeket államuk propagandája gondosan eltitkol előttük, s megmutatjuk rágalmaikkal szemben a szocialista országok valódi vívmányait, azt az utat, amelyet meg kellett tenniök, amíg mostani eredményeiket elérték. De nem fogadhatjuk el azt a szemléletet sem, amelyik a népi tömegektől valami aszkétikus felbuzdulást vár távoli célok érdekében, és nem veszi tudomásul, hogy éppen a szocialista országok eredményei gyakorolják a legvonzóbb

Digitized by Google

hatást a kapitalista országok munkásaira és az elnyomott gyarmati népekre.

Mindez azonban nem jelenti a történelmi folyamatok valamiféle automatizmusát. A kapitalista kormányok respektálják a szocialista világrendszer erejét, de ettől egyikük sem tér jobb belátásra és nem adja át önként a hatalmat a munkásosztálynak. Osztályharc nélkül a társadalmi fejlődés nem megy előre. A munkásosztály, a tömegek harca azonban ösztönzést, bátorítást nyer a mi sikereinktől. Nem a kényelem, az elpuhultság jele, a jólét ernyesztő hatása tehát, ha a Szovjetunió és más szocialista országok folytatják az építő munkát és egyre nagyobb mértékben elégítik ki polgáraik anyagi igényeit. Nem a forradalom elárulása, hanem éppen történelmi küldetés teljesítése az, ha a szocialista országok minden erejükkel gazdasági eredményeik fokozásán munkálkodnak. Ezzel adják a legdöntőbb hozzájárulást a két világrendszer harcának, versenyének eldöntéséhez, a szocialista rend győzelméhez.

Az imperialisták elleni általános szólamok nem ártanak nekik, még akkor sem, ha naponta háborús gyújtogatóknak nevezzük őket. Az a reális harci program, amelyet a Moszkvai Nyilatkozat alapján dolgozott ki sok testvérpártunk — és amely összekapcsolja a békéért, a demokratikus jogokért, a szocializmusért vívott harcot — sikereket arat. Ez az, ami gyengíti az imperializmus pozícióit. Ezek a programok, amelyek a harc első szakaszában demokratikus célokért mozgósítják a tömegeket, mutatják, hogy nincs éles határ vagy éppen ellentét a békéért és demokratikus követelésekért, valamint a szocializmusért vívott harc között.

Nem hisz a szocializmus vonzóerejében, a munkásosztály erejében az, aki nem meri a békés viszonyok közti versengést vállalni, aki nem látja, hogy a társadalmi haladásért vívott harc nem stagnál, a tőke hatalma nem stabil, békében sem.

Éppen, mert *nem tételezzük fel*, hogy a kapitalizmus a mi legszebb eredményeinktől, vagy a saját legnagyobb gondjaitól *automatikusan megdől*, tartjuk a marxizmus alapigazságát változatlanul érvényesnek: a munkásosztály fegyveres vagy fegyvertelen forradalmi harccal kell hogy átvegye a hatalmat a burzsoáziától. Éppen, mert nem ismerjük el azt a szociáldemokrata jelszót, hogy a kapitalizmus „átnő", hogy a kapitalisták „belenőnek" a szocializmusba, azért tartjuk elsődlegesnek a munkásosztály tömörítését, tudatos harcra szervezését. A burzsoázia megdöntéséhez aktív mozgalom kell, az osztályharc magas foka, a szövetségi politika sikeres alkalmazása. Éppen mert nem feledkezünk meg a tömegek történelmi szerepéről és nem gondoljuk, hogy a nagyhatalmak harca a tömegek feje felett eldöntheti sorsukat, azért tartjuk szükségesnek, hogy a kommunisták minden országban valódi, ne pedig papiros- vagy jelszóharcot folytassanak a társadalmi haladásért.

Digitized by Google

A munkásosztály vezető szerepének időszerű problémái

Írta **NEMES JÁNOS**

Pártunk VIII. kongresszusa, elemezve azokat a változásokat, amelyek a szocializmus alapjainak lerakásával társadalmunk fejlődésében, társadalmunk osztályszerkezetében végbementek, megjelölte azokat a feltételeket, amelyek közepette a szocializmus teljes felépítésének munkáját véghezvisszük. A kongresszus határozata megállapítja:

„Pártunk továbbra is elsősorban a munkásosztály aktivitására, lelkesedésére és öntudatára támaszkodik. A párt és a munkásosztály megbonthatatlan egysége fejlődésünk legfontosabb záloga. A munkásosztály vezető szerepe fennmarad a szocialista társadalomban és a kommunizmus építése idején is."[1]

*

A munkásosztály vezető szerepének felismerése és érvényesítése a marxizmus—leninizmus egyik sarkalatos tétele. A szocializmus, mint Lenin mondotta, azzal vált milliók harcává, hogy a tudományos szocializmus felismerte a munkásosztály történelmi küldetését, hogy felfedte: csakis a proletariátus lehet a szocializmusért folytatott harc vezető ereje. Marx és Engels kimutatta, hogy a munkásosztályban összpontosulnak a társadalom forradalmi érdekei, mert a proletariátus, amikor felszabadítja önmagát, s megszünteti a termelőeszközök magántulajdonát, egyben mindenfajta kizsákmányolás, elnyomás, társadalmi egyenlőtlenség megsemmisítését is véghezviszi. „A proletariátus, a mai társadalom legalsóbb rétege nem emelkedhetik fel, nem egyenesedhetik ki anélkül, hogy levegőbe ne röpítse a rétegeknek azt az egész felépítményét, amely

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 435. old.

Digitized by Google

a hivatalos társadalmat alkotja" — állapítja meg a Kommunista Kiáltvány.[2]

A burzsoázia és a kapitalista társadalom mindenfajta védelmezője egyik legfontosabb hivatásának tekinti, hogy megakadályozza a munkásosztály vezető szerepének érvényesülését. Minden rendelkezésére álló kényszerítő eszközzel és ideológiai befolyásolással igyekszik megakadályozni, hogy a munkások osztálytudatra ébredjenek, felismerjék és vállalják hivatásukat a társadalom forradalmi átalakításában. A kapitalisták nem mondanak le arról, hogy megkíséreljék a proletariátust saját politikai céljaik szolgálatába állítani, s hogy a nem-proletár dolgozó tömegeket — mindenekelőtt a parasztságot és az értelmiséget — elszigeteljék a munkásosztálytól. A burzsoázia tisztában van azzal, hogy amennyiben a munkásosztály megnyeri szövetségeséül ezeket a dolgozó rétegeket, ha ezek elfogadják a proletariátus és pártja vezető szerepét a tőke ellen vívott harcának irányításában, akkor hatalmuk megdöntése küszöbön áll. A munkásosztály vezető szerepének elfogadása vagy tagadása tehát vízválasztó: kifejezi minden osztálynak, rétegnek, pártnak, mozgalomnak, sőt még az egyedeknek is a szocialista átalakuláshoz való viszonyát.

A munkásosztály vezető szerepének tartalma, terjedelme és módja a történelmi helyzetből fakadóan változik. Így pl. másként érvényesült a munkásosztály vezető szerepe a felszabadulás utáni években és másként a proletárdiktatúra kivívása után, vagy akkor, amikor már leraktuk a szocializmus alapjait.

A felszabadulás után, amikor a munkásosztály részesévé vált a hatalomnak, vezető szerepe mindenekelőtt abban állott, hogy pártja vezetésével élére állott a soron levő antifasiszta, antifeudális demokratikus forradalomnak, az új típusú, népi demokratikus forradalomnak, és széles osztályszövetséget alakítva ki maga körül, biztosította e forradalom következetes végrehajtását. Amikor pedig az ország fejlődésének homlokterébe a demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átnövése került, akkor e feladat megoldására sorakoztatta fel a dolgozó tömegeket. A munkásosztály azért tölthette be ezt a szerepét, mert marxista—leninista pártjának vezetésével olyan irányvonalat követett, amely megfelelt a fejlődés objektív szükségleteinek, a társadalmi fejlődés menetének, a dolgozó tömegek alapvető érdekeinek. A munkásosztály — bár akkor még két pártban volt szervezve, és jelentős szervezetlen rétegei is voltak, mégis az összes osztályok között a legcéltudatosabb, legszervezettebb osztály volt, mert olyan forradalmi élcsapattal rendelkezett, amely, ha nagy harcok árán is, de lényegileg az egész munkásosztály számára mutatta a követendő utat, és a dolgozó népnek mind nagyobb tömegeit nyerte meg a

[2] Marx—Engels: A Kommunista Kiáltvány, Szikra, 1948. 29. old.

Digitized by Google

munkásosztály és a nép alapvető érdekeit tudományosan kifejező proletár politika számára.

A felszabadulás után, a hatalomért, a proletariátus diktatúrájának megteremtéséért folytatott harcban küzdeni kellett azért, hogy a társadalom minden dolgozó osztálya és rétege elfogadja a munkásosztály vezető szerepét. Harcolni kellett az ellenséges osztályerőkkel szemben, amelyek a maguk vezetése alá akarták vonni a dolgozó tömegeket, hogy megakadályozzák a szocialista forradalom véghezvitelét.

A proletárdiktatúra kivívásával, amikor osztatlanul a munkásosztályé lett a politikai hatalom és az ő birtokába került a termelőeszközök döntő része, — vezető szerepének fő tartalma az lett, hogy forradalmi pártja vezetésével a szocialista gazdaság és kultúra felépítésére mozgósítsa, szervezze a tömegeket, hogy a dolgozó nép nemproletár tömegeinek elkerülhetetlen ingadozásait ellensúlyozza, hogy a kispolgári tömegeket, mint Lenin mondja: „az új gazdasági építés útjára, az új társadalmi kapcsolat, az új munkafegyelem, az új munkaszervezet megteremtésének útjára vezesse",[4] hogy a dolgozó osztályokkal való szövetségét a szocialista építés platformján egyre szorosabbra fűzze. A munkásosztály — amely a felszabadulást követő nagy csatákban sokat fejlődött harci tapasztalataiban, politikai öntudatában, szervezettségében, s a két munkáspárt egyesülésével megteremtette politikai, ideológiai egységének alapját — az addiginál magasabb színvonalon tudta megvalósítani a maga hegemon szerepét.

Ma helyenként tapasztalhatjuk, hogy egyesek nem látják világosan ennek a küzdelemnek bonyolultságát és sokrétűségét, néha még olyan emberek sem, akik annak idején derekasan kivették belőle a részüket. Szinte kizárólag a munkáskáderek funkcióba helyezésében látják a munkásosztály vezető szerepe érvényesítésének feltételét. Ez azonban egyoldalú és sematikus felfogás, s esetenként egyenesen annak ürügyéül szolgál, hogy a pártnak a széles nemzeti egység megteremtésére irányuló politikáját a „liberalizmus" vádjával illessék.

A proletárdiktatúráért folytatott harcban és a proletárdiktatúra kivívása után tagadhatatlanul kulcskérdés volt, hogy hatalmi, közigazgatási, gazdasági funkciókba tömegesen kerüljenek be munkások. Minden osztály csak akkor tudja megszilárdítani hatalmát, ha a hatalom legfontosabb hadállásaiba azokat az embereket küldi be, akik megalkuvás és ingadozás nélkül képviselik a forradalom érdekeit. Következésképpen akkoriban alapvető, a forradalom sorsát eldöntő követelmény volt, hogy minél több vezető funkciót a szocializmus véghezvivői és legszilárdabb hívei

[4] V. I. Lenin Művei 29. kötet. Szikra, 1953. 430—431. old.

Digitized by Google

a munkások, s közülük is mindenekelőtt a legöntudatosabbak, a kommunisták töltsenek be.

A magyar munkásosztály joggal lehet büszke arra, hogy „honfoglalásának" ezt a fontos mozzanatát eredményesen végrehajtotta. De még felemelőbb és a munkásosztály nagyszerű képességeit, vezetői elhivatottságát bizonyító tény az, hogy azok a munkások, akik osztályuk megbízásából és képviseletében a hatalom hadállásait elfoglalták, viszonylag rendkívül rövid idő alatt minden tekintetben — szakmai, tárgyi tudás szempontjából is — felnőttek funkciójukhoz, feladatukhoz. Következményeiben és a szocialista építésre gyakorolt hatásában ugyanolyan fontos része ez a forradalomnak, mint amilyen a hatalmi pozíciók megszerzése volt.

Ezt a tényezőt azért is hangsúlyoznunk kell, mert egyesek ma — teljesen hamisan — a szaktudást, a rátermettséget, annak megszerzését kirekesztik a „forradalmi tett" fogalmi köréből, s nem értik meg, hogy a munkásosztály vezető szerepének érvényesítéséért folyó harc ma nagymértékben ezeken a területeken dől el. Ezzel a felfogásukkal elárulják, hogy nem értették meg a kérdés lényegét: a munkásosztály a vezető szerep birtokában jobb, kulturáltabb életet akar teremteni magának és minden dolgozónak, ezt pedig csak úgy érheti el, ha — Lenin szavaival élve — „a proletariátus a kapitalizmussal szemben a munka társadalmi szervezésének magasabb típusát képviseli és valósítja meg".[3]

A személyi kultusz álforradalmi gyakorlata és dogmatikus szemlélete következtében elterjedt az az álláspont, hogy a munkásosztály vezető szerepét csakis azon kell és lehet lemérni, hogy az irányító posztokon számszerűleg is munkások vannak-e túlsúlyban. Ennek a mechanikus beállításnak semmi köze a marxizmus—leninizmushoz. Marx, Engels, Lenin mindig is fellépett a munkásosztály, a puszta munkáslét fetisizálása ellen, s bebizonyította: nem önmagában a munkáslétben, hanem *a munkáslét tudatos vállalásában, a szocialista ideológia képviselésében, a munkások egyesülésében és a kapitalizmus elleni harcában, szövetségeseik meggyőzésében és tömörítésében, forradalmi élcsapatuk, a párt irányító szerepének elismerésében és politikájának követésében ölt testet a proletariátus vezető szerepe.* Ha ezek a feltételek megvannak, akkor — amint azt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom bizonyítja — egy, a lakosság tömegeihez képest elenyészően kis létszámú munkásosztály is be tudja tölteni vezető hivatását a forradalom megvalósításában és megszilárdításában.

Bár az említett mechanikus szemlélet a személyi kultusz korszakában sok hiba forrásává vált, a munkásosztály vezető szerepe ebben az időben sem kizárólag és nem is elsősorban a hatalmi pozícióknak munkások által való elfoglalásában jutott kifejezésre,

[3] V. I. Lenin Művei, 29. kötet, Szikra, 1953. 427. old.

Digitized by Google

már csak azért sem, mert ebben az időben is paraszti és értelmiségi káderek tízezrei töltöttek be fontos funkciókat. A munkásosztály vezető szerepének akkor is az volt a fő követelménye, hogy a helyes marxista—leninista politika jusson érvényre a társadalmi és gazdasági élet minden szférájában. És ha nem minden területen és nem következetesen jutott érvényre a munkásosztály vezető szerepe, akkor ez nem azért volt így, mert nem volt elég munkás a vezető posztokon, hanem azért, mert a párt politikájában bizonyos torzulások jelentkeztek. A munkásosztály olyan mértékben volt képes kiszorítani az osztályellenséget, vezetni a szocialista építést, amilyen mértékben politikáját, a munkásosztály forradalmi pártjának irányító szerepét meg tudta értetni és el tudta fogadtatni a tömegekkel.

Az ismert dogmatikus és szektás hibák lazították a munkásosztálynak és szövetségeseinek viszonyát, csökkentették a szocialista eszmék vonzóerejét, rontották a párt és a tömegek kapcsolatát, ingadozásokhoz vezettek a munkásosztály soraiban is, vagyis aláásták a munkásosztály vezető szerepét. Ezen a számukra kedvező talajon burjánoztak el a különböző revizionista nézetek, sőt olyan, nyíltan szocialistaellenes téveszmék is feléledtek, amelyeket a fejlődés előbbi szakaszán már leküzdöttnek véltünk. Mindezeknek a nézeteknek (a parasztság nemzetfenntartó, az értelmiség vezető szerepe, az osztályokon felülemelkedő nemzeti egység stb.) az volt a közös vonásuk, hogy kétségbe vonták a munkásosztály vezető szerepét, igyekeztek szembeállítani egymással a munkásosztályt és a munkásosztály pártját, támadták a proletárdiktatúra államát.

•

Az ellenforradalmi lázadás az egyszer már megvert magyar uralkodó osztályok és nemzetközi imperialista támogatóik kísérlete volt arra, hogy a munkásosztálytól visszaszerezzék maguknak a vezetést és a hatalmat. Az ellenforradalmi lázadás leverése, a népi demokrácia törvényes rendjének helyreállítása és megszilárdítása a munkásosztály erőteljes ellentámadása volt társadalmi vezető szerepének biztosításáért, az egész nép érdekeit szolgáló osztálycéljainak megvalósításáért, a szocializmus további építésének biztosításáért, a párt tekintélyének és tömegbefolyásának visszaállításáért és növeléséért.

A munkásosztály vezető szerepe mindenek előtt a proletárdiktatúra államán keresztül, a forradalmi, marxista—leninista párt vezető szerepe által, a párt politikájának érvényrejuttatásával valósul meg. Az ellenforradalom és előzményei negatív. az 1956 óta végbement fejlődés pozitív vonatkozásában bizonyítják, milyen szoros és elszakíthatatlan a kapcsolat a munkásosztály vezető szerepe és pártjának politikája között. Az MSZMP kétfrontos harc-

Digitized by Google

ban megszabadult a szektás dogmatizmustól és a revizionizmustól, s ezzel megteremtette a feltételét annak, hogy a munkásosztály vezető szerepe valóban következetesen érvényre jusson. Az MSZMP az ellenforradalommal vívott szívós harcban megszilárdította a proletariátus hatalmát. E harcnak fontos része volt a fegyveres küzdelem az ellenforradalmi erők ellen, de nem kevésbé fontos volt az is, hogy helyes, opportunizmustól és szektarianizmustól egyaránt mentes politikájával, kijavítva a múlt hibáit, a tömegek szívéért és eszéért vívott szívós eszmei harcban megszilárdította a munkásosztály és a nem-proletár dolgozó tömegek szövetségét s a párt és a pártonkívüli tömegek kapcsolatát.

A szocialista építés előrehaladásával a munkásosztály vezető szerepe tovább szélesedett, fejlődött. A mezőgazdaság szocialista átszervezése bizonyos értelemben új szakaszt jelentett a munkásosztály vezető szerepének érvényre jutásában is. Dolgozó parasztságunk a munkásosztály kezdeményezésére, annak politikai, anyagi és erkölcsi támogatásával és vezetésével tette meg ezt az egész ország fejlődése szempontjából sorsdöntő lépést a szocializmus útján. Ezzel jelentős mértékben megerősödött a munkásosztály vezető szerepe a falun, megszilárdult a munkás-paraszt szövetség. A munkásosztály vezető szerepét a falun ma mindenekelőtt a szövetkezetek gazdasági megszilárdulásán, a szövetkezeti parasztok szocialista tudatának, közösségi szemléletének fejlődésén lehet lemérni.

A társadalmunk fejlődésében végbement változások, az a tény, hogy parasztságunk rátért a szocialista útra, hogy előrehaladt a szocialista értelmiség kialakulása, hogy az egykori kizsákmányolóknak és méginkább leszármazottaiknak túlnyomó többsége beilleszkedett az új rendbe — mindez azt jelenti, hogy a munkásosztály vezető szerepe az eddiginél sokkal szélesebb rétegekre — lényegében az egész társadalomra — terjed ki, s magasabb színvonalon érvényesül.

Fejlődésünk mai szakaszán a munkásosztály vezető szerepének fő tartalma: a szocialista gazdaság megerősítése, fejlesztése és a szocialista tudat kialakítása, az, hogy a munkásosztály a társadalom valamennyi osztályának és rétegének összefogására támaszkodva széles nemzeti egységet teremtsen meg a szocialista rendszer védelmében, fejlesztésében, a szocializmus teljes győzelméért, a békéért, a nemzetközi imperializmus kísérleteivel szemben. A munkásosztály a proletárdiktatúra erősítésével és a szocialista demokrácia fejlesztésével, a nemzet összes alkotó erőinek összefogásával, a dolgozó tömegeknek a hatalom gyakorlásába való széleskörű bevonásával valósítja meg a maga vezető szerepét.

Nálunk egyesek sokallják azt, amit a szövetségi politikáról és a pártonkívüliekkel való kapcsolatról mondunk, s főleg amit ennek

Digitized by Google

érdekében teszünk. Szemünkre vetik, hogy „túlságosan nagy" figyelmet fordítunk a szövetségesekre, a pártonkívüli tömegekre, „ahelyett", hogy inkább a munkásosztály vezető szerepének és a kommunisták befolyásának növelésével törődnénk.

Ez a nyilvánvalóan feje tetejére fordított okoskodás arról tanúskodik, hogy képviselői, bármennyire a munkásérdekek védelmezőinek pózában tetszelegnek is, nem értik meg a munkáspolitika lényegét. Először is: teljesen értelmetlen és tudománytalan dolog a munkásosztály vezető szerepéről *önmagában, öncélúan* beszélni, anélkül, hogy megmondanánk, mire irányul, milyen célok elérését szolgálja ez az irányító hivatás. Akik a munkásosztály vezető szerepét és a szövetségi politikát két különböző dolognak tartják, azok nem azt a „legtürelmesebb, legállhatatosabb, legnagyobb hősiességet követelő" hivatást vállalják, amelyet Lenin szavai szerint vállalniuk kell, hanem végső fokon születési előjogot, valamiféle osztályprivilégiumot követelnek. Másodszor: éppen az ilyenfajta „következetesebb munkáspolitikát" követelők több mint másfél évtized munkáspolitikájának, népi demokráciánk fejlődésének eredményeit becsülik le. Nem veszik észre, hogy — a VIII. kongresszus határozatának szavaival élve — „a szocializmus építésében betöltött élenjáró szerepével, áldozatkészségével, lelkesedésével a munkásosztály kivívta valamennyi dolgozó osztály és réteg tiszteletét és elismerését".[5] Nem tudják értékelni azokat az alapvető változásokat, amelyek társadalmunk osztályszerkezetében végbementek, és amelyeknek eredményeképpen „nincsenek olyan osztályok vagy számottevő társadalmi rétegek, amelyeknek érdekei ellentétesek lennének a szocializmussal. A szocializmus teljes felépítésének napirenden levő feladatai összhangban vannak az egész nép érdekeivel, érthetők, vonzók és lelkesítők számára."[6] Harmadszor: nem mérik fel azoknak a feladatoknak a nagyságát és nehézségeit, amelyet az új, magasabbrendű termelési mód megteremtése, a szocializmus teljes felépítése jelent, holott Lenin nyomatékosan figyelmeztetett: ez nehezebb is, és bizonyos értelemben lényegesebb is, mint a forradalom véghezvitelének első szakasza. Csak az építésre és alkotásra kész összes erők összefogása alapján lehet ezt a történelmi feladatot megvalósítani.

A pártnak az a politikája, amely alapelvül tűzi ki, hogy az emberek megítélésében, minden tisztség betöltésében a szocialista rendszerhez való hűség mellett a hozzáértés és a rátermettség legyen a döntő kritérium, valamint a tanulóifjúság származás szerinti kategorizálásának megszüntetése, megfelel a konkrét történelmi helyzet követelményeinek, a munkásosztály vezette társadalmunk fejlődési szükségleteinek.

[5] Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth, 1963. 434. old.
[6] U. o., 438. old.

Digitized by Google

A szaktudás, a rátermettség, a vezetőképesség igényének előtérbe állítása nem azonos azzal a helytelen és ellenséges nézettel, hogy az új technikai forradalom korában a munkásosztályt az értelmiség váltja fel mint társadalmi vezető erő. Itt-ott még ilyen állásponttal szemben is harcolnunk kell, s ez a küzdelem része az imperialista eszmei befolyás elleni harcnak is. Mindez nem kisebbíti az értelmiség szerepét, mihelyt az vállalja a munkásosztály céljait, elfogadja a munkásosztály vezetését, s ilyen körülmények között, nem pedig hegemóniára törve fejti ki társadalmilag nélkülözhetetlen tevékenységét.

•

A munkásosztálytól a vezető szerep betöltése nagy erőfeszítést követel meg. A munkásosztály legöntudatosabb tagjai ezt a kapitalizmus idején is felismerték, s forradalmi pártjuk irányításával és ösztönzésére a legnehezebb körülmények között is szívósan, áldozatosan tanultak, készültek arra, hogy megfelelhessenek történelmi hivatásuknak. Ez a felkészülés még a burzsoá elnyomás bénító körülményei között sem volt egyoldalú: az eszmei felvérteződésen, mint a leglényegesebben kívül az általános műveltség és a lehető legnagyobb szakmai tudás megszerzését, a kulturális és művészeti érdeklődést, s amennyire csak lehetett a fegyverforgatás ismeretét is felölelte.

A hatalom megragadása után a lehetőségek szélességben és mélységben egyaránt mérhetetlenül megnőttek, a szó szoros értelmében korlátlanná lettek. A magyar munkásosztály élt is ezekkel a lehetőségekkel, s a párt vezetésével az eszmei, szellemi, kulturális, szakmai fejlődésnek hatalmas útját tette meg. Erősödött osztálytudata, marxista—leninista tudása, kulturális színvonala, szakmai felkészültsége és vezetői felelőssége, készsége is. De a szocializmus teljes felépítésének munkája minden területen még nagyobb követelményeket támaszt.

A fordulat éve óta munkásosztályunk a kétszeresére nőtt. 1949-ben 944 ezer bérből és fizetésből élő fizikai dolgozó volt hazánkban; 1962-ben pedig 1 millió 980 ezer. Ugyanezen idő alatt az összes keresőkhöz viszonyított arányszámuk 24-ről 42 százalékra nőtt. A munkások közül az 1949 évi 467 121-gyel szemben 1960-ban már 820 200 rendelkezett szakképzettséggel. De a szükségleteket mutatja, hogy az előzetes számítások szerint 1980-ban mintegy 1 millió 600 ezer szakmunkást igényel a népgazdaság. S arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a rendkívüli méretű tanulás, oktatás, továbbképzés ellenére is — a múlt örökségeképpen — ma még a munkásoknak mintegy egyharmada az általános iskola nyolc osztályát sem végezte el.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése szempont-

Digitized by Google

jából mindig számolnunk kell azzal a körülménnyel is, hogy a munkásosztály feltöltődött és állandóan feltöltődik más osztályokból és rétegekből. S ha ez a folyamat ma már nem is olyan viharosan megy végbe, mint a hatalom megragadása utáni első időkben, társadalmi és politikai következményeit a jövőben is tekintetbe kell vennünk.

Az új munkások egy része azoknak a fiataloknak a sorából került és kerül ki, akik iskolai végzettség, műveltség és bizonyos értelemben szakképzettség szempontjából is javítják a munkásosztály összetételét, de akiknek még nincs elegendő politikai tapasztalatuk, nem edződtek meg a munkában és a harcban. Nagy számban kerülnek ki munkások a parasztság és a városi kispolgári rétegek soraiból is. Sok, korábban csak a háztartásban tevékenykedő nő vállal ipari munkát. Az új munkások sok mindent magukkal hoznak régi, részben kispolgári környezetük gondolkodásmódjából, szokásaiból, szemléletéből. Általában: a munkások különböző rétegeinek összeforrása, politikai, eszmei színvonaluknak az élenjáró munkások színvonalára való felemelése, a munkásosztálynak egyre példamutatóbb helytállása minden szférában és nem utolsósorban a termelés frontján, — a munkásosztály fejlődésének és vezető szerepének egyik leglényegesebb követelménye.

A munkásosztály erőfeszítése azért, hogy vezető szerepét mind eredményesebben töltse be, a szocializmus teljes felépítéséért folyó munkában megy végbe. A szocialista munka, a szocialista életforma és a szocialista tudat kiformálásának kohója továbbra is elsősorban a szocialista üzem és munkahely; az új, magasabbrendű társadalmi kapcsolat, a szocialista társadalmi fegyelem kialakításának eszköze a szocialista módon végzett munka. Pártunk VIII. kongresszusának határozata így jelölte meg a feladatot és a hozzá vezető utakat: „A munkásosztálynak élen kell járnia és példát kell mutatnia a szocialista munkában, a szocialista erkölcs érvényre juttatásában. A szocialista brigádok mozgalma, amelyet a munkásosztály kezdeményezett, több, mint egyszerű termelési mozgalom: kifejezi a munkásosztály szocialista tudatosságát, vezető szerepét a szocialista munka, a szocialista életforma és erkölcs kialakításában. Ahhoz, hogy a munkásosztály eleget tehessen megnövekedett feladatainak, a saját soraiban is harcolnia kell a polgári és kispolgári szemlélet maradványai ellen."[7]

Ma igen kedvezők a feltételei annak, hogy mind magasabb szinten érvényesüljön a munkásosztálynak a szocializmus teljes felépítése szempontjából annyira fontos vezető szerepe. A tömegek magukévá tették a munkásosztály politikáját, amelyet a párt dolgozott ki. De ez csak az első lépés. Minél bonyolultabb problémák

[7] Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth, 1963. 435. old.

Digitized by Google

állnak elénk a szocialista építés során, annál sürgetőbb az az igény, hogy a dolgozó tömegek — benne a munkásosztály elmaradottabb rétegei is — a világnézeti kérdésekben is teljesen magukévá tegyék a munkásosztály álláspontját, vagyis: hogy a munkásosztály világnézete, a marxizmus—leninizmus *az egész társadalom* világnézetévé váljék. A munkásosztály vezető szerepe biztosításának — a gazdasági építés mellett és azzal összefonódva — ma az ideológiai nevelőmunka, a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazása és széleskörű, állandó terjesztése a fő formája.

•

A munkásosztály nem tekinti öncélnak saját vezető szerepét, hanem eszközül használja fel arra, hogy minden dolgozó osztály és réteg, az egész lakosság létfeltételeit és tudatát szocialista színvonalra emelje. A munkásosztály végső fokon azért követeli és vállalja irányító hivatását a társadalomban, hogy létrehozza a feltételeit az osztályok és rétegek közötti minden ellentmondás és különbség megszüntetésének, az osztály nélküli társadalom, a kommunizmus megteremtésének.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti munkaverseny elméleti és szervezeti kérdéseiről

Írta: HALÁSZ PÉTER

A szocializmus alapjainak lerakásával a mezőgazdaság történetében is új fejezet kezdődött. A VIII. kongresszus határozata a következőképpen jelölte meg feladatainkat: „... erőnket most már a termelőszövetkezetek korszerű, nagyüzemi gazdálkodásának fejlesztésére és szocialista jellegének erősítésére, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére, egységének kovácsolására összpontosíthatjuk."[1] Ezeknek a feladatoknak a megoldásához új, vagy az előző fejlődési szakasznál jóval hatékonyabb lehetőségekkel rendelkezünk. E lehetőségek közé tartozik a munkaverseny is.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése, a termelőszövetkezetek megszilárdításában elért sikerek ugrásszerűen megnövelték az anyagi javak termelésében részvevők munkakooperációjának és munkaversenyének lehetőségét. „... a legtöbb termelő munkánál a puszta *társadalmi érintkezés* versengést és az életerő... sajátos felgerjedését idézi elő, amely fokozza az egyesek egyéni teljesítő képességét..."[2] — írja Marx A tőkében. Ez a lehetőség a szocializmus viszonyai között kiszélesedik, mivel a munka szocialista jellegével szorosan összefügg a szocialista munkaverseny. E lehetőségek valóraváltását segíti elő a VIII. kongresszus határozata, amikor felhívja a figyelmet a szocialista versenymozgalom kiszélesítésére és felkarolására: „Ápolni és segíteni kell a dolgozók munkaversenyét, a szocialista munka új, nagyszerű formájának, a szocialista brigádmozgalomnak a fejlődését."[3]

A szocialista munkaverseny az iparban az elmúlt évben örvendetesen fellendült, mind szélesebb kereteket ölt a verseny fejlettebb formája, a szocialista brigádmozgalom. Több nagyszerű ver-

[1] Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, 1963. 433. old.
[2] Marx: A tőke. I. köt. Szikra 1956. 306. old.
[3] Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, 1963. 446. old.

Digitized by Google

senyt kezdeményeztek az állami mezőgazdasági üzemekben. A termelőszövetkezeti gazdaságokban, számarányukhoz képest még kisebb mértékben ugyan, de szintén kezd már kibontakozni a szocialista versenymozgalom.

Számos tapasztalat igazolja, hogy a szocialista munkaverseny, mint a munka új, szocialista jellemzője, szinte felmérhetetlen tartalékokat tárhat fel a termelőszövetkezeti gazdaságokban. A fő kérdés egyrészt az: hogyan sikerül megtalálni azokat a *legjobb módszereket, formákat,* amelyek *leginkább megfelelnek a mezőgazdasági, pontosabban a termelőszövetkezeti munka sajátosságainak.* Másrészt: milyen eredménnyel tudjuk a szövetkezeti parasztság számottevő többségének tudatában, gondolkodásában meggyökeresztetni azt a felismerést, hogy *a szocialista verseny eredményeiben együttesen fejeződnek ki a szövetkezeti tagok egyéni és közösségi érdekei.*

A mezőgazdaság sajátosságai és a munkaverseny

A termelőszövetkezeti munkaverseny problémáit vizsgálva, mindenekelőtt néhány olyan, elvi és gyakorlati szempontból egyaránt fontos kérdést kell érintenünk, amelynek tisztázása megkönnyítheti a termelőszövetkezeti munkaverseny problémáinak reális megítélését. Egyben megmagyarázzák azt is, miért nem bontakozott ki eddig a mezőgazdaságban, illetve a termelőszövetkezetekben olyan arányú versenymozgalom, mint az iparban.

Valamiféle „nyugtalanító" elmaradásról a termelőszövetkezeti versenymozgalom tekintetében nem beszélhetünk. A szocialista munkaverseny kiszélesedése ugyanis szoros összefüggésben van *a szocialista termelési viszonyok térhódításával* és azzal az *eszmei átalakulással,* amely a termelőszövetkezeti parasztság gondolkodásában, erkölcsi felfogásában az új, szocialista viszonyok között végbemegy. A kollektív szocialista munkaerkölcs és a szocialista versenymozgalom szorosan összefügg egymással. Ez az összefüggés más szóval azt is jelenti, hogy a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésére irányuló politikai és eszmei nevelőmunka mindinkább megteremti a szövetkezeti gazdaságokban a szocialista munkaverseny szubjektív feltételeit, a munkaverseny pedig a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésének fontos eszközévé válik.

A munkaverseny tekintetében is olyan szakaszába érkeztünk a fejlődésnek, amikor a társadalomban már kialakultak a gyorsabb előrehaladás objektív lehetőségei, s így erőfeszítéseink jelentős részét az e lehetőségek mielőbbi valóra váltását akadályozó helytelen nézetek leküzdésére s a helyes elvek és szervezeti formák kialakítására fordíthatjuk.

A termelőszövetkezeti parasztok körében igen gyakran talál-

Digitized by Google

kozunk olyan nézettel, amely *a mezőgazdasági munka sajátosságainak téves értelmezése vagy eltúlzása miatt kétségbe vonja a munkaverseny lehetőségét.* Ez a nézet fékezi a termelőszövetkezeti munkaverseny kibontakozását. Sokan azt mondják: „A mezőgazdasági termelőmunkának közvetlenül a természeti tényezőkkel (az éghajlattal, a talaj adottságaival, az élő anyagokkal — növényekkel, állatokkal — stb,) való összefüggései eleve meghatározzák ennek a munkának a sikerét. A természeti tényezőkkel való szoros összefüggésből következik az is, hogy a mezőgazdasági termelőmunka folyamata hosszabb időtartamú és szakaszos — a növénytermesztésben több hónap, egyes növényféleségeknél vagy a tenyészállatnevelésben pedig több év is lehet. A termelőfolyamat hosszabb időtartama és időnkénti megszakadása megnehezíti a verseny nyilvántartását" Ezekben az érvekben ott rejtőzik az a nézet is, hogy a mezőgazdaságban nincs különösebb létjogosultsága a munkaversenynek. Igaz-e ez?

Az idézett érvelést nem szabad lebecsülnünk, mert amit a mezőgazdasági termelőmunka sajátosságairól, a természeti tényezőkkel való szoros összefüggésről és a termelőmunka szakaszos jellegéről mond, az igaz. El kell ismerni, hogy a mezőgazdasági termelőmunka sajátosságai valóban lényegesen különböznek az ipari termelőmunka sajátosságaitól. Leegyszerűsítve talán úgy is mondhatnánk: a mezőgazdasági munkában a természettel is kooperálnunk kell. Azt azonban semmiképpen sem lehet elfogadnunk, hogy eleve ki vagyunk szolgáltatva a természeti tényezőknek. Az ember soha nem hódolt be a természet szeszélyének, hanem harcolt ellene, s a természet sajátosságait — ha ösztönösen és tapasztalati módon is — mindig felhasználta a mezőgazdasági termelőmunkában. Nagyon különös és indokolatlan meghátrálás volna az, ha a materializmus talaján állva, a korszerű és fejlett tudomány vívmányainak birtokában, fatalista módon behódolnánk a természeti tényezők előtt, *ahelyett, hogy törvényszerűségeiket* (olykor szeszélyeiket is) *a mezőgazdasági termelőmunka szolgálatába állítanánk.*

Közismert dolog, hogy őszi szántással és öntözéssel sikeresen harcolhatunk az aszály ellen. A növényi és állati kártevők ellen a mechanikai védekezés mellett, a legváltozatosabb összetételű kémiai anyagok egész skálájával védekezhetünk sikeresen. A példák tömege bizonyítja, hogy ha nem is függetleníthetjük a mezőgazdasági termelőmunkát a természeti tényezőktől, de nem is vagyunk tehetetlenek velük szemben. Következésképpen *a mezőgazdasági termelőmunka sajátosságai nem csökkentik a szocialista verseny lehetőségeit és létjogosultságát, csupán célját, formáit és módszereit befolyásolják.* A termelőszövetkezeti versenynek például nagy figyelmet érdemlő célja lehet a természeti tényezők ügyesebb, leleményesebb kihasználása, vagy egyes káros természeti hatások el-

Digitized by Google

hárítása. Hasonlóképpen az is célszerű, ha a versenytételek kidolgozásánál a mezőgazdasági termelőmunka szakaszos jellegét is figyelembe vesszük, mert egyáltalán nem mindegy, hogy az egyes időszakokban (vetés, növényápolás, betakarítás stb. idején) ki *hogyan* és *mikor* végzi el az esedékes munkát.

Más természetű, de szintén a szocialista munkaversennyel kapcsolatos fenntartásokat fejeznek ki azok a nézetek, amelyek a *szövetkezeti parasztság konzervatív felfogására, a szocialista versennyel szembeni idegenkedésre hivatkoznak.* Egyesek így érvelnek: „Termelőszövetkezeti gazdaságaink még fiatalok. A szövetkezeti tagok tudatában, gondolkodásában, a szocialista munkához való viszonyában még sok a kispolgári önzés, a kicsinyesség, a bizalmatlanság, a paraszti individualizmus. Ehhez járul az is, hogy kevés a tapasztalatunk a szövetkezeti versenymozgalomban. Ezért a szocialista munkaverseny szervezésével még várnunk kell." Az ilyen érvelés ténymegállapítása helyes ugyan, de *következtetése hibás.*

A felsorolt körülmények kétségkívül megnehezítik a szövetkezetekben a szocialista versenymozgalom megszervezését. A szocialista verseny mindenütt — így a mezőgazdaságban is — feltételezi az emberek szocialista öntudatának bizonyos színvonalát. Mégsem lehet azonban elfogadni az olyan nézetet, amely a versenyt — a szocialista öntudat fejletlenségére hivatkozva — még időszerűtlennek tartja. Lenin a szocialista versenyt a szocialista tudatra, a szocialista munkára való nevelés fontos eszközének tekintette, s hangsúlyozta a kiváló példák tömeghatását. A magunk tapasztalatai is azt bizonyítják, hogy a kiemelkedő teljesítményeket felmutató emberek vagy termelőszövetkezetek példájának nagy a mozgósító ereje. Bár a termelőszövetkezeti munkaverseny-mozgalomban még csak kezdeti tapasztalataink vannak, de azt máris láthatjuk, hogy a legjobbak példájának hatására egyre több termelőszövetkezet kapcsolódik be az országos termelési versenybe, s a „Kiváló termelőszövetkezeti gazdaság" címért folyó verseny mind több és több termelőszövetkezetet emel a legjobbak színvonalára.

Ha helyesen értelmezzük és körültekintőbben szervezzük meg a versenyt, akkor az is kiderül, hogy nem is olyan idegen a termelőszövetkezeti parasztság számára. Köztudomású az is, hogy a parasztok között *az egyéni gazdálkodás időszakában is volt verseny.* Nem szocialista verseny volt ez, nem is fogalmazták meg versenyszerződésben a feltételeit, inkább *versengés* volt, kapitalista viszonyok között. Mégis: ennek a versengésnek az indítéka sohasem volt kizárólag anyagi természetű. Volt benne jócskán ilyenféle mozgató elem is: „Lám, megmutattam, mit tudok! Az én búzám, az én kukoricám, az én tenyészállatom, mégiscsak különb, mint a másoké!" Az efféle és hasonló vetélkedést ma, a szocialista munkaverseny-mozgalomban sem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Digitized by Google

„A szocializmus — mondotta Lenin — nemcsak nem fojtja el a versenyt, ellenkezőleg, először teremti meg annak lehetőségét, hogy a versenyt valóban *széles*, valóban tömeg-méretekben alkalmazzák . . ." A dolgozók többségének bevonásával kifejlődnek azok a képességek, tehetségek, amelyek a népben megvannak „. . . és amelyeket a kapitalizmus ezer és ezer, millió és millió esetben eltiport, elnyomott és elfojtott."[4]

A munkaverseny célja a termelőszövetkezetekben

A szocialista verseny kiszélesedése a termelőszövetkezetekben nem pusztán szervezési kérdés. Bár nagy szerepe van benne az átgondolt, céltudatos szervező munkának, sikere és eredménye mégis elsősorban a politikai és eszmei meggyőző nevelőmunka színvonalától függ. A szocialista öntudat és a szocialista munkaverseny egymásra gyakorolt kölcsönhatását így fogalmazhatnánk meg: *a szocialista versenynek egyik fontos feltétele az emberek szocialista öntudata, de ugyanakkor a versenynek célja is, hogy egyrészt növelje a termelőmunka színvonalát, másrészt fejlessze, erősítse az emberek szocialista öntudatát.* Más szóval: segítse kibontakozni az emberek kezdeményező készségét, fokozza a dolgozók tudatos tevékenységét a termelőmunkában.

Nemcsak elvi, hanem gyakorlati szempontból is lényeges kérdés: hogyan tűzik ki a termelőszövetkezetek a versenycélokat, mire irányul tehát a verseny. A versenycélok és feltételek meghatározása az iparban sem egyszerű dolog, a termelőszövetkezeti versenymozgalomban pedig — a már említett sajátosságok miatt is — még bonyolultabb. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a munkaverseny gyakran azért válik formálissá, mert nem elég körültekintően és konkrétan tűzik ki a versenycélokat.

Ebben a vonatkozásban igen lényeges kérdés *a tervcélok és a versenycélok viszonya, kapcsolata.* A tervek végrehajtására való törekvés következtében előfordul, hogy a versenycélok és a tervcélok többé-kevésbé azonosak. Ez önmagában még nem is tekinthető hibának. Hiszen számos esetben rendkívül nagy szerepe van a tervek maradéktalan megvalósítására irányuló munkaversenynek (például az idén a rendellenes kemény tél okozta elmaradás behozására indított munkaversenynek). Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a versenycélok nem lehetnek függetlenek a tervfeladatoktól, ellenkezőleg, ezekre kell épülniük. Mégis, *a szocialista munkaversenymozgalom nem egyszerűen a tervek teljesítésére irányuló mozgalom,* hanem több ennél. Jól érzékelteti ezt a különbséget a munkaversenymozgalom új formája, a szocialista brigádmozgalom.

A helyesen értelmezett szocialista munkaverseny — a kitűzött

[4] Lenin Válogatott Művek. II. köt. Szikra. 1949. 293. old.

Digitized by Google

tervek teljesítésén túl — a dolgozókat olyan célok elérésére is serkenti, amelyeket egyáltalán nem, vagy csak bizonytalan körvonalakban lehetne megtervezni (takarékosság, minőségjavítás, magas fokú munkafegyelem, nagyobb szaktudás, kölcsönös segítés stb.). A tervcélok és versenycélok közötti különbséget úgy lehet körvonalazni: a tervcélok kitűzése *megelőzi a munkafolyamatot*, s a már ismert szükségleteket és lehetőségeket veszi figyelembe; a versenycélok viszont a tervek ismeretében, a dolgozók kezdeményezésének és találékonyságának eredményeként, a *munkafolyamat közben születnek.*

A tapasztalatok azt igazolják, hogy a legnagyszerűbb versenycélok a munkafolyamat közben alakulnak ki és terjednek el. Ez a különbségtétel mindenütt indokolt, de különösen a termelőszövetkezeti versenymozgalomban — a mezőgazdasági termelés már említett sajátosságai miatt. A vetés, a növényápolás, a védekezés, a betakarítás legmegfelelőbb időpontjának pontos meghatározása olyan feladat, amely a napi időjárás és az egyes vidékek szerint is változik, s amelyet lehetetlen előre megtervezni. Az állattenyésztői munka eredményességében vagy az állati termékhozamok növelésében rendkívül nagy szerepe van a dolgozók egyéni magatartásának, állatszeretetének, tudatos és szakszerű tevékenységének. Elemi csapások, növényi vagy állati kártevők szokatlan fellépése esetén nemcsak a nagyobb hozamok elérése végett, hanem olykor a már meglevő értékek megtartása céljából is olyan menynyiségű élőmunka-ráfordítás válhatik szükségessé, amely nincs megtervezve, mert a szokásos viszonyok között nincs is rá szükség.

Külön vizsgálódást, elvi és gyakorlati tanulmányozást érdemel a termelőszövetkezeti verseny keretében a szocialista brigádmozgalom. A szocialista brigádmozgalom helyzete a termelőszövetkezetekben sajátos ellentmondást tartalmaz. A mozgalom egyesíti magában a szocialista munkát, a szocialista gondolkodást és a szocialista életformát; ezért a legjobb eszköze lehetne az új közösségekben formálódó szocialista paraszti embertípus kialakulásának, minden erővel támogatni kellene tehát gyorsabb elterjedését. Ugyanakkor azonban a termelőszövetkezetekben vannak meg a legkevésbé a feltételei annak, hogy elterjedjen a szocialista munkaversenynek ez a magasabb formája, amely a legöntudatosabbak, a legjobbak sokoldalú törekvéseit egyesíti. Ezért jelenleg még nem lehet ez a termelőszövetkezeti munkaverseny *fő formája.* Már ma is időszerű volna azonban nagyobb figyelemmel tanulmányozni a meglevő kezdeményezések (pl. a makói, a püspökladányi, a pécsi járás) tapasztalatait, s hozzákezdeni azoknak az elveknek és módszereknek a kimunkálásához, amelyek az ipari tapasztalatok mellett a mezőgazdasági és a termelőszövetkezeti munka sajátosságait is figyelembe veszik.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti munkaverseny néhány szervezeti problémája

A termelőszövetkezeti munkaverseny eddig főleg *a szövetkezetek közötti* versenyre korlátozódott. A szövetkezetek közötti országos és megyei verseny leginkább a termésátlagoknak, az egységnyi területre jutó hozamoknak, az állattenyésztésben a tej, a tojás és egyéb termékek mennyiségének növelésére, az árutermelés színvonalának emelésére stb. irányult. Ezeket az egész szövetkezeti közösség munkáját érintő, leginkább éves versenyeket a zárszámadások után értékelték. Az ilyen jellegű versenyek azonban — bár sok jó kezdeményezésnek voltak ösztönzői — nem eléggé széles körűek. A szövetkezetek közötti verseny főként azokat a vezetőket aktivizálja, akik a versenyvállalásokban, a versenycélok megfogalmazásában vagy vitájában részt vettek. A termelőszövetkezeti tagok nagy többsége számára azonban nem jelölnek ki konkrét versenycélokat, s így a verseny nem tudja eléggé mozgásba hozni őket.

A szövetkezeti verseny kiszélesítése céljából — a szövetkezetek közötti verseny továbbfejlesztése mellett — az eddiginél sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítani a *szövetkezeteken belüli* versenymozgalom formáinak és módszereinek a kialakítására. A szövetkezetek közötti verseny is tartalmasabb lenne, ha szövetkezeteken belül, az egyes brigádok, munkacsapatok és bizonyos esetekben az egyes emberek között folyó eleven versenymozgalommal párosulna. Ennek lehetőségei jelenleg a speciális termelési ágakban, az állattenyésztő, konyhakertész, szőlő- és gyümölcstermelő brigádokban és munkacsapatokban vannak meg leginkább.

Általános sémát adni ehhez sem lehet. Mint minden hasonló kérdésnek, ennek is rendkívül sokféle és változatos formái alakulhatnak ki a gyakorlatban. Megítélésünk szerint azonban mindenképpen indokolt a következő néhány, általánosan érvényes követelmény figyelembe vétele: A versenyfeltételek és versenycélok meghatározásánál mindenkor *a kialakított munkaszervezetekből kell kiindulni.* Csak olyan munkaszervezeti egységek (brigádok, munkacsapatok, esetleg egyes emberek) között folyhat reális verseny, amelyeknek vagy akiknek a *munkája összehasonlítható.* A versenytársak feladata és munkája legyen *világosan megjelölt, elhatárolt és mérhető.* Végül — s ez a legfontosabb — a versenycélokat a *dolgozók maguk vállalják* és tekintsék a magukénak.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az olyan versenycélok, amelyeket felülről osztanak ki a dolgozóknak, nem erősítik, hanem lejáratják a szocialista versenymozgalmat. A szocialista verseny megszervezésével kapcsolatban Lenin azt mondotta: „harcolni kell minden olyan kísérlet ellen, mely felülről akar egyformaságot bevezet-

Digitized by Google

ni . . .", más szóval: amely mindent egy kaptafára akar húzni. A társadalmi és gazdasági élet sokoldalúságát, változatosságát érzékelteti Lenin, amikor ezt írja: „Az egységet az alapvető, a fontos, a lényeges kérdésekben, nemcsak nem zavarja, hanem biztosítja a *változatosság* a részletekben, a helyi sajátosságokban, az ügyek *kezelésének* módszereiben . . ."[5]

A legutóbbi évek egyik legértékesebb tapasztalata, hogy termelőszövetkezeteinkben nagyon sok új kezdeményezés kerül felszínre. Előrevivő kezdeményezések találhatók a nagyüzemi termelési módszerek felhasználásában, a munka okosabb, ésszerűbb megszervezésében, az anyagi érdekeltség változatos formáinak alkalmazásában. A szövetkezeti tagság körében ma már egyre általánosabb annak az elvnek az elismerése, hogy aki többet és jobban dolgozik, azt több is illeti meg. Lényegében tehát *az anyagi érdekeltség elvének* megértése és érvényesítése ösztönzi az embereket a jobb, a termelékenyebb munkára. Igen fontos szerepe van ennek a szocialista munkaversenymozgalomban is. Ezt a tényezőt azért is érdemes hangsúlyoznunk, mert a dolgozók kezdeményezőkészsége a szocialista verseny egyik nélkülözhetetlen eszmei eleme. A kezdeményezőkészség pedig szorosan összefügg az emberek szocialista öntudatával és anyagi érdekeltségével. Enélkül eredménytelen minden ékesszólás és szervezés. Mégis gyakran megfeledkezünk erről. A versenyvállalások sokhelyütt azért formálisak, mivel nem érvényesült bennük a dolgozók közvetlen anyagi érdekeltsége, és emiatt hiányzott a dolgozók kezdeményezése.

A termelőszövetkezeti versenymozgalom gyengeségének egy másik oka az, hogy még nem alakultak ki *a verseny szervezésének, nyilvántartásának és értékelésének a legjobb szervezeti formái.* Az iparban a versenymozgalom szervezése a szakszervezetek feladata. A termelőszövetkezeti gazdaságokban — mint ismeretes — nincs szakszervezet; ezért jelenleg az a gyakorlat látszik a legcélszerűbbnek, hogy a termelőszövetkezetek maguk választanak *versenybizottságokat.* A termelőszövetkezeti versenymozgalom szervezésének ez a formája a szövetkezeten belüli verseny nyilvántartására és értékelésére nem is rossz. A választott versenybizottságok ugyanis, ha olyan emberekből állnak, akik ismerik a szocialista verseny lényegét, fogékonyak a gyakorlati kérdések iránt és felismerik a dolgozók kezdeményező készségét, igen alkalmasak lehetnek a verseny szervezésére. Vannak erre alkalmas emberek a termelőszövetkezeteinkben? Számos példa bizonyítja, hogy vannak. Lenin hangsúlyozta, hogy tömegével vannak szervező munkára alkalmas emberek az „egyszerű nép" között. Le kell küzdeni azt az előítéletet, amely az egyszerű emberekkel szembeni bizalmatlan-

[5] Lenin Válogatott Művek. II. köt. Szikra. 1949. 300. old.

Digitized by Google

ságban jut kifejezésre. „A szervező munkával meg tud birkózni az *egyszerű* munkás és a paraszt is, aki írni-olvasni tud, van emberismerete, gyakorlati tapasztalata."[6]

Amilyen mértékben szélesedik a munkaverseny a termelőszövetkezetekben és a szövetkezeti parasztok százezreinek ténylegesen eleven mozgalmává lesz, olyan mértékben erősödik az az ellentmondás, amely a termelőszövetkezetek közötti versenymozgalom szervezésének jelenlegi megoldatlanságából ered. A szövetkezetek közötti versenyt, de főként a verseny nyilvántartását és értékelését járási, megyei és országos szinten is körültekintően meg kell szervezni. Az ország néhány legkiemelkedőbb eredménnyel dolgozó termelőszövetkezete közötti verseny nyilvántartása, de főleg elbírálása tekintetében ez a feladat többé-kevésbé megoldott. Ezt az is elősegíti, hogy az országosan ismert termelőszövetkezetek az esetek többségében évről évre a legjobbak között vannak.

Azonban nincs kellően megoldva a termelőszövetkezetek közötti verseny szervezése, nyilvántartása és elbírálása, megyei és járási szinten. Az elkövetkezendő években járási és megyei szinten is ki kell alakítani a termelőszövetkezetek közötti munkaverseny szervezésének, nyilvántartásának és értékelésének a lehető legjobb szervezeti formáit, módszereit.

Sokszor elmondtuk és leírtuk már, hogy ne akarjunk mindent felülről megoldani, hanem bízzuk a dolgok egy jelentős részét az egyszerű dolgozó emberekre. Ha valahol indokolt, hogy ismételten hangsúlyozzuk ezt, akkor a szocialista munkaversenyről szólva indokolt ez. Az igazi verseny lényegében az egyszerű dolgozó emberek tömegeitől függ. Sok példa mutatja, hogy termelőszövetkezeti parasztságunkban ezernyi új és kitűnő elgondolás van. A szövetkezeti tagok nagy többsége több termelésre, nagyobb eredmények elérésére törekszik. E törekvésének azonban gyakran szegi szárnyát a szervezetlenség, s nem egyszer a vezetők merevsége vagy közömbössége. Ha mindenütt felkarolják, bátorítják a kezdeményezőket, ha megkülönböztetett erkölcsi és anyagi megbecsülésben részesítik a példamutatókat, akkor a szocialista versenymozgalom a termelőszövetkezeti gazdaságokban is hatásos eszköze lesz a termelési színvonal növelésének, a legfejlettebb termelési tapasztalatok elterjedésének, s hatékonyan segíti majd a termelőszövetkezeti gazdaságok szocialista jellegének erősödését, a szövetkezeti tagok összeforrását és szocialista öntudatuk növekedését.

[6] U. o. 296. old.

Digitized by Google

A jövedelmezőség szerepe a termelőszövetkezeti gazdálkodásban

Írta DR. CSENDES BÉLA

A termelőszövetkezeti gazdaságok megszilárdításának és gyors fejlesztésének elősegítése időszerűvé teszi azokat a kérdéseket, amelyek az anyagi érdekeltség alkalmazásával kapcsolatosak. Az anyagi ösztönzés alkalmazásának a mezőgazdaságban sok és gyakran vitatott kérdése közül most csak egyet ragadok ki. Elsősorban azt fogom vizsgálni, hogy jelenleg, amikor a szövetkezeti gazdaságok gyakran még a kezdeti nehézségekkel küzdenek és gazdálkodásuk több területén még fellelhetők a korábbi egyéni gazdálkodás anyajegyei, a termelőszövetkezeti (csoporttulajdoni) viszonyokból *milyen jövedelem-megítélési mód adódik.* Milyen irányba, hová húzza a termelőszövetkezeteket és tagjaikat az anyagi érdekeltség?[1]

A kérdésnek az ad aktualitást, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás minden területén az eddiginél tudatosabban kell mérlegelni a várható jövedelmet. Ezzel kapcsolatban azonban rögtön felmerül az a kérdés: a termelőszövetkezeti gazdálkodásban *a tiszta vagy a bruttó jövedelmet* kell-e fontosabbnak tartani? Számos gyakorlati tény (többek közt az, hogy a „gazdálkodási eredményt" — amely nagyjából azonos a bruttó jövedelemmel — mint fő mutatót vizsgálják a termelőszövetkezetek) azt mutatja, hogy a termelőszövetkezeteket gazdálkodásuk irányának, szerkezetének alakításánál a bruttó jövedelem növelésére irányuló törekvés vezeti. Az agrárközgazdászok egy része mégis a tiszta jövedelemnek tulajdonít nagyobb jelentőséget. Megítélésem szerint ez utóbbi álláspontnak a képviselői sem a termelőszövetkezeti csoporttulajdon sajátosságaival, sem a termelőszövetkezetek jelenlegi objektív adottságaival nem számolnak eléggé. Ebben a kérdésben azonban

[1] A cikk megírásánál felhasználtam az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében Vági Ferenccel közösen készített, „A jövedelmezőség hatása a mezőgazdasági termelésre" c. tanulmányunkat. — Cs. B.

Digitized by Google

mielőbb közös álláspontot kellene kialakítani, mert a termelőszövetkezeti gazdálkodás mindennapi szükségletei sürgetik ezt.

A termelőszövetkezeti bruttó és nettó jövedelem

A kifejtendő problémák jobb megértése céljából röviden ki kell térnem a bruttó és nettó jövedelem egyes kérdéseire.

A bruttó termék — az év folyamán előállított egész termékmennyiség. „A nyershozadék vagy bruttótermék értéke — írta Marx — egyenlő — az állótőke alkalmazott, de el nem fogyasztott része kizárásával — az előlegezett és a termelésben elfogyasztott tőke, az állandó és változó tőke értékével plusz az értéktöbblettel..."[2] A bruttó termék tehát magában foglalja az elhasznált holt- és élőmunka mennyiségét. Ha a bruttó termékből levonjuk a termelésben elfogyasztott termelőeszközöket, megkapjuk a tiszta (nettó) terméket. *A nettó termékben* a termelésben részt vevők élőmunkája testesül meg. A nettó termék értékben kifejezve egyenlő a bruttó jövedelemmel. *A bruttó jövedelmet* (más szóval nyersjövedelmet) Marx így határozta meg: „A nyersjövedelem az az értékrész, és a bruttóterméknek vagy nyerstermléknek általa mért része, amely az össztermelésnek az előlegezett és a termelésben elhasznált állandó tőkét pótló értékrésznek (és az általa mért termékrésznek) a levonása után fennmarad. A nyersjövedelem tehát egyenlő a munkabérrel (illetve a termék ama részével, amelynek az a rendeltetése, hogy ismét a munkás jövedelmévé váljék) + profittal + a földjáradékkal."[3]

A bruttó jövedelem *a bruttó termék értékének egy része*, a termelőszövetkezetekben előállított új érték, amely a termelőszövetkezeti tagok munkadíját és a termelőszövetkezet tiszta jövedelmét tartalmazza.

Hogy a termelőszövetkezetek bruttó jövedelmét megkapjuk, ahhoz a bruttó termék értékéből le kell vonni a munkabérköltségek nélkül számított termelési költségeket, amelyek csak az anyag- és amortizációs költségeket tartalmazzák. A termelőszövetkezetek bruttó jövedelme része az ország nemzeti jövedelmének.

Ezzel szemben a tiszta jövedelem az előállított termék értéke és teljes önköltsége közti különbség. „A tiszta jövedelem viszont — írta Marx — az az értéktöbblet, tehát a többlettermék, amely a munkabér levonása után fennmarad és amely a valóságban a tőke által realizált és a földbirtokosokkal megosztandó értéktöbbletet és az általa mért többlettermeket képviseli."[4] A tiszta jövedelem

[2] Marx: A tőke, III. köt., 909. old. Szikra, Bp. 1951.
[3] Uo. 909—910. old.
[4] Uo. 910. old.

Digitized by Google

a bruttó jövedelem egy része, amelyet úgy számíthatunk ki, hogy a bruttó jövedelemből levonjuk a munkabérköltségeket.

Jelenleg termelőszövetkezeteinkben a bruttó jövedelmet nem számítják, pedig ez nagyon fontos volna. Úgy vélem, ennek alapvetően két, egymással összefüggő oka van: egyrészt nincsen elméletileg tisztázva a bruttó jövedelem szerepe a termelőszövetkezeti termelésben, másrészt termelőszövetkezeteinkben még nem alakult ki kellően az e számítás feltételét alkotó nyilvántartási rendszer.

Termelőszövetkezeteinkben — illetve azok egy részében — még nem alakult ki és nem is folyik rendszeres önköltségszámítás, amely pedig a bruttó jövedelem kiszámításához is alapul szolgálhatna. Bár a bruttó jövedelem kiszámításához nincs szükség a teljes önköltség ismeretére, hanem a termelési érték és az anyagjellegű ráfordítások ismerete is elegendő hozzá, mégis az önköltségszámítás alapján könnyebben össze lehetne gyűjteni a bruttó jövedelem számításához szükséges adatokat.[5]

Termelőszövetkezeteinkben ma csak közvetett módszerekkel lehet kiszámítani a bruttó jövedelmet, pontosabban: nem is a bruttó jövedelmet, hanem csak valami ehhez hasonlót. Gyakorlatilag úgy történik ennek a kiszámítása, hogy összeadják a tagok között kiosztott részesedést és a tiszta vagyon változását. A jelenlegi könyvelési, nyilvántartási rendszer a termelőszövetkezetek zömében csak ilyen számítást tesz lehetővé. Ennek a számításnak azonban — bár viszonylag egyszerű — sok fogyatékossága van. A termelőszövetkezetekben meglevő állóeszközök értékelése nem kielégítő, s így a tiszta vagyon változása sem állapítható meg megbízhatóan. Hozzá kell ehhez tennünk, hogy a termelőszövetkezetekben nem számítanak amortizációt, és ha az önköltségszámításnál elszámolnak is ilyen tételt, ennek a pontossága korántsem megnyugtató. Emellett az ismertetett számítás csak a gazdaság egészére nézve végezhető el; ágazatonként, termékenként a számítás csak úgy oldható meg, ha ezekre külön-külön kiszámítják az anyag- és amortizációs költségeket.

A fenti számítás eredményeként azonban nem a közgazdasági értelemben vett bruttó jövedelmet kapjuk meg. A bruttó jövedelem ugyanis magában foglalja azt az egész jövedelmet, amely megmarad akkor, ha a bruttó termék értékéből (a realizált bruttó jövedelem számításánál pedig a bruttó termék árából) levonjuk a termelésben elfogyasztott termelőszközök értékét. A tiszta vagyon változása és a tagok között kiosztott részesedés azonban (a számítás pontatlanságain kívül) nem egyezik meg ezzel, mert ez nem tartalmazza pl. a kifizetett adót, kamatot, biztosítást, a nem szövetkezeti tagoknak fizetett haszonbért stb. Üzemi célokra legtöbb-

[5] Különösen akkor fontos ez, ha ágazatonként vagy termékenként is vizsgálni kívánjuk a bruttó jövedelmet.

Digitized by Google

ször elegendő ugyan az ilyen számítás, de sokszor bizonyos speciális célokból végzett elemzésekhez a bruttó jövedelem pontosabb (pl. az adót is tartalmazó) kiszámítására is szükség volna.

Üzemi elemzésekhez a bruttó jövedelem számításánál az anyagköltségeket a tényleges költségeken, az árakat pedig a ténylegesen elért árakon kell figyelembe venni. A termelőszövetkezeteknek ugyanis gazdálkodásuk elemzéséhez, termelési döntéseik kialakításához a tényleges beszerzési és értékesítési viszonyokat kell számba venniük. *Népgazdasági szintű elemzésekhez* azonban — pl. népgazdasági szinten végzendő gazdaságossági számításokhoz — legtöbbször nem megfelelő az, ami üzemi szinten indokolt. Mindenekelőtt az érték megközelítése volna szükséges ahhoz, hogy a ténylegesen előállított bruttó jövedelmet meg lehessen állapítani. Az érték felismerése és számszerű kifejezése azonban meglehetősen bonyolult, eddig gyakorlatilag még megoldatlan feladat.

A tiszta jövedelem kiszámításánál megismétlődnek az imént vázolt problémák, de egy lényeges, új probléma is felmerül. A termelőszövetkezeti tiszta jövedelem kiszámításában a munkabérköltségek kiszámítása okozza az egyik legnagyobb nehézséget.[6]

A bruttó jövedelem szerepe és jelentősége a termelőszövetkezetekben

A bruttó jövedelem szerepének, jelentőségének helyes megítéléséhez a termelőszövetkezetek sajátos, az állami vállalatokétól eltérő jellegét is figyelembe kell venni.

A termelőszövetkezetek jellegének az állami vállalatokétól való eltérése a termelési viszonyokból fakad. Az állami vállalatok és a termelőszövetkezetek termelési viszonyai egyaránt szocialista jellegűek. Az állami vállalatok azonban össznépi tulajdonban, a termelőszövetkezetek termelőeszközei pedig csoporttulajdonban vannak. A termelőeszközök csoporttulajdona a termelőszövetkezeti gazdálkodás számos sajátos vonásának a forrása.

Ebből, valamint a mezőgazdasági termelés jellegéből, a termelőerők adott fejlettségi fokából következik az, hogy a termelőszövetkezeti termelés irányítása eltér az állami vállalatokétól. A termelőszövetkezetek — az állami vállalatokhoz képest meglehetősen tág keretek között — maguk döntenek a termelési kérdésekben. A termelés bővítésének forrásait is elsősorban maguk teremtik elő.

A csoporttulajdon az állami vállalatoktól eltérő elosztási formát követel meg. Az állami vállalatok munkásai előre meghatározott munkabért kapnak, a termelőszövetkezeti tagok *jövedelme*

[6] Ezt a problémát részletesebben kifejti a Társadalmi Szemle júniusi számában dr. Vági Ferenc „A termelőszövetkezeti önköltségszámítás egyik vitatott problémájáról" című cikkében.

Digitized by Google

viszont közvetlenül *a gazdálkodás eredményétől* függ. A termelőszövetkezetek *adott munkaerővel dolgoznak* (a tagok munkaerejével), és arra kell törekedniük, hogy ezt kihasználják. Az állami vállalat viszont változtathatja a munkaerők számát. (Társadalmi méretekben persze az államnak kell gondoskodnia a meglevő munkaerők foglalkoztatásáról.)

A sajátosságoknak korántsem teljes felsorolása alapján már megállapítható a bruttó jövedelem szerepe a termelőszövetkezetekben. Mindenekelőtt nyilvánvalóvá válik nagy jelentősége. A társadalom szempontjából mind az állami vállalatokban, mind a termelőszövetkezetekben az a legfontosabb dolog, hogy adott anyagi és munkaerőforrásaikkal mennyivel járulnak hozzá a nemzeti jövedelemhez, továbbá, hogy mennyi tiszta jövedelmet adnak. Az állami vállalatokban azonban az egyes munkákért járó munkadíj (v) lényegében rögzítve van, s ezért a nyereség (m) itt viszonylag jó mutató a vállalat munkájának megítéléséhez, a termelőszövetkezetekben viszont nem alkalmas erre. Továbbá: a termelőszövetkezetekben a legfőbb anyagi ösztönzést az *egy szövetkezeti tagra jutó bruttó jövedelem* (v + m) növelése adja. Ha adva van az ár- és adórendszer, és figyelembe vesszük, hogy a termelőszövetkezetnek a maga földterületén biztosítania kell a rendelkezésére álló munkaerő kihasználását, a tagok megélhetését, a termelés fejlesztését, valamint azt is figyelembe vesszük, hogy a tagok jövedelme a gazdaság összes jövedelmétől függ, akkor nyilvánvalóvá válik a bruttó jövedelem alapvető fontossága.

A csoporttulajdon és a hozzá kapcsolódó jövedelemelosztási rendszer közvetlenül érdekeltté teszi a szövetkezeti tagokat a bruttó jövedelem növelésében. A szövetkezeti tagok jövedelme nem tisztán munkabér-jellegű, hanem a szövetkezeti tagoknak a termelőeszközökhöz való sajátos viszonyát is kifejezi. A szocializmusban „az egyenlő munkáért egyenlő bér" elve érvényesül. A csoporttulajdon azonban korlátozza ennek az elvnek az érvényesülését. A szövetkezetek közötti eltérések folytán azonos munkáért az egyes szövetkezetekben különböző nagyságú részesedéshez jutnak a szövetkezeti tagok.

Minthogy tehát egyfelől a termelőszövetkezetekben nincsen általánosan kialakult, mindenhol és mindenkor érvényes munkadíjszínvonal, másfelől a termelőszövetkezet adott taglétszáma mellett foglalkoztatni kell a meglevő munkaerőt, emelni kell a tagság jövedelmét, a bruttó jövedelemnek alapvető fontossága van a termelőszövetkezetekben.

Adott árak és adóterhek mellett a termelőszövetkezeti tagok jövedelmének nagysága és a szövetkezeti felhalmozás üteme közvetlenül az elért bruttó jövedelem nagyságától és annak megoszlásától függ. Ehhez járul még az, hogy a szövetkezetek (szövetke-

Digitized by Google

zeti tagok) sokkal önállóbban állapíthatják meg termelésük irányát, szerkezetét, mint az iparvállalatok. Ezért *termelési elhatározásaikat* lényegesen befolyásolja az egyes cikkek termelésével elérhető bruttó jövedelem.

Amikor a termelőszövetkezetek arról döntenek, hogy mit és miből mennyit termeljenek, akkor az egyes cikkek termelésével elérhető bruttó jövedelmet mérlegelik. Ez a következő példával könnyen igazolható.

Az egyes növényfélék termelésével
*1 kat. holdon elérhető bruttó- és tiszta jövedelem**

	Bruttó jövedelem	Tiszta jövedelem
Búza	1949	1619
Őszi árpa	1969	1637
Tavaszi árpa	2035	1700
Burgonya	2350	579
Dohány	9780	1383

* Az MTA Mezőgazdasági Üzemtani Intézet „100 mezőgazdasági termelőszövetkezet termelési költségei az 1959/1960. gazdasági évben" c. kiadványának adatai alapján. A közölt jövedelem kiszámításánál az intézet állami-gazdasági bérekkel számította a munkadíj-költségeket.

Ha a termelőszövetkezetek elsősorban a tiszta jövedelem alapján ítélnék meg azt, hogy melyik cikkek a legjövedelmezőbbek, akkor a fenti adatok alapján a jövedelmezőségi sorrend ez volna: tavaszi árpa, őszi árpa, búza, dohány, burgonya. Ebből a sorrendből úgy látszik, mintha a termelőszövetkezet számára az volna előnyös, ha a burgonya és a dohány rovására növelné a kalászosok területét, mert ezek nagyobb tiszta jövedelmet adnak. Ha azonban a szövetkezet így járna el, ennek az lenne a következménye, hogy egységnyi területről több lenne ugyan a tiszta jövedelme, de kisebb lenne az összes (bruttó) jövedelme, s így a tagok között szétosztható jövedelem is csökkenne.

Másképpen fogalmazva ez azt jelenti, hogy ha a termelőszövetkezetek csupán az önköltséget ismerik, akkor nem dönthetik el helyesen azt a kérdést, hogy mit és miből mennyit termeljenek. Ez nemcsak azért van így, mert az önköltségen kívül sok más tényező is befolyásolja a termelést, hanem azért is, mert a munkaegység értéke, amely szintén benne van az önköltségben, egyben a tagság jövedelme. Lehet, hogy valamely termelőszövetkezet —

Digitized by Google

hogy tagságának megfelelő jövedelmet nyújtson — nem az adott árhoz képest alacsonyabb önköltségű termék termelésének növelését irányozza elő, hanem azét a termékét, amelynek ára éppen csak fedezi az önköltséget, de amelyben a munkaegység-hányad magasabb (amely tehát nagy munkaigényű), s így a tagság több munkához és következésképpen több jövedelemhez is jut.

Az egyes cikkek termelésével elérhető bruttó jövedelem mérlegelésekor a termelőszövetkezetek[7] a takarmányok és az állatállomány jövedelmét *együvé tartozónak*, a takarmányok és az állattenyésztés együttes termelését pedig *élőmunka-intenzív* termelésnek tekintik. Ma még mindenütt megtaláljuk egymás mellett a növénytermelést és az állattenyésztést. Minthogy a termelőszövetkezetek területe és többé-kevésbé taglétszámuk is adva van, rövidebb időszakra nézve a termelőszövetkezetekben a saját termelésű takarmánybázison nyugvó állattenyésztés bővítése a bruttó jövedelem növelésének egyik legkézenfekvőbb módszere, leginkább járható útja. A termelőszövetkezetek úgy járnak el helyesen, ha akkor, amikor a termelési struktúra kérdéseiben döntenek, a *takarmánytermesztés és az állattenyésztés jövedelmét együvé tartozónak* tekintik. Az így kapott jövedelmet kell azután összevetniük az eladásra termelt növényfélék termelésénél elérhető jövedelemmel.

Felmerül azonban az a kérdés: *mihez képest* legyen maximális a bruttó jövedelem? Említettük, hogy a termelőszövetkezetek sem a földterületüket, sem a rendelkezésükre álló munkaerőt nem változtathatják meg tetszésük szerint. Ebből logikusan következik, hogy a termelőszövetkezeteknek — a tagok normális mértékű foglalkoztatása és munkamennyisége mellett — *az egy főre jutó* bruttó jövedelemnek a maximális nagyságra való emelése az érdekük. Ha egy tagra számítva nagyobb bruttó jövedelmet érnek el, akkor nő a tagok évi jövedelme és a szövetkezet többet is halmozhat fel.

Az egy tagra jutó maximális jövedelem elérése végett a termelőszövetkezeteknek mérlegelniük kell az egyes cikkek termelésével elérhető bruttó jövedelmet. A bruttó jövedelem ismerete azonban önmagában még nem elegendő a helyes termelés-szerkezet kialakításához. Ehhez még sok más tényezőt is — a talajadottságokat, a vetésforgó követelményeit, a beruházási lehetőségeket, a meglevő állóeszközöket stb. — figyelembe kell venni.

A termelőszövetkezetek közti jövedelemkülönbségek

Az egyes termelőszövetkezetek egymástól eltérő természeti és gazdasági feltételek közt gazdálkodnak, de földjük és gazdál-

[7] A jelenleg általános: kevéssé specializálódott termelőszövetkezeteket értjük, amelyekben az állatállomány takarmányozására nem a vásárolt takarmány a jellemző.

Digitized by Google

kodásuk egyéb eszközei csoporttulajdont képeznek; ezért elkerülhetetlenül jövedelemkülönbségek keletkeznek köztük. Jövedelemkülönbségek az egyéni gazdálkodás viszonyai között is léteztek, sőt ezek jelentékenyebbek voltak, mint ma a termelőszövetkezetek közöttiek. Közismertek az egyes tájak, vidékek paraszti életszínvonalában a múltban fennállt számottevő eltérések. Ezek jórészt a természeti (talaj-, domborzati, éghajlati stb.) viszonyoknak és a gazdálkodásnak — legtöbbször ezekhez szorosan kapcsolódó — eltéréseiben gyökereztek, de nagy szerepe volt bennük a parasztgazdaságok nagyságában meglevő különbségnek is (azonos természeti viszonyú tájakon belül pedig alapvetően ez idézte elő a különbségeket). Ez utóbbi ok ma, a termelőszövetkezeti gazdálkodás általánossá válásával, már nem játszik lényeges szerepet, noha a múlt nyomai a termelőszövetkezeti rendszer keretei közt sem szüntethetők meg máról holnapra.

A termelőszövetkezetek közti jövedelemkülönbségek tehát igen gyakran történelmileg kialakult különbségekre vezethetők vissza.[8] A csoporttulajdon keretein belül *mérsékelni lehet és kell* az egyes termelőszövetkezetek jövedelmei közti különbségeket, de teljesen megszüntetni, az egyes termelőszövetkezetek jövedelmét teljesen azonos szintre hozni nem lehet és nem is célszerű. Az alapvető feladat az, hogy *a szövetkezeti termelés növelésével együtt növeljük a szövetkezetek és tagjaik jövedelmét és ezzel mérsékeljük, egységes határok közé szorítsuk a jövedelemkülönbségeket* (a növekvő jövedelmek lehetővé is teszik ezt).

Ha *minden jövedelemkülönbség megszüntetését* tűznénk ki célunkul, akkor: a) A legrosszabb természeti feltételek közt gazdálkodó üzemekben is minden eszközzel növelni kellene a termelést, még ha ez nagyon kevéssé gazdaságos is. Ez nagy népgazdasági beruházásokat tenne szükségessé, pedig jobb természeti viszonyú területeken ezek lényegesen hatékonyabbak lennének. b) Számottevően kellene növelni a legrosszabb természeti feltételek közt gazdálkodó termelőszövetkezetek tagjainak jövedelmét. Ez vagy úgy valósulna meg, hogy a beruházásokat teljesen az állam vállalná magára, vagy úgy, hogy közvetlen jövedelem-kiegészítést adna; esetleg mindkét módszert egyidejűleg alkalmazná. Ez pedig lényegében konzerválná a rossz természeti adottságú területek mezőgazdasági lakosságának jelenlegi létszámát, holott a józan megfontolás azt követeli, hogy az ipari fejlődéssel párhuzamosan elsősorban ezeken a helyeken csökkenjen a mezőgazdasági lakosság. c) Mérsékelni kellene a jobb természeti feltételek között gazdálkodó szövetkezetek már szokásossá vált jövedelmét. Ez károsan hatna

[8] Itt most nem vizsgáljuk azt a jövedelemkülönbséget, amely azonos történelmi és természeti jellegű területeken gazdálkodó termelőszövetkezetek között van meg, s amely legtöbbször az egyes termelőszövetkezetek vezetésében meglévő különbségre vezethető vissza.

Digitized by Google

termelésükre, gyengítené a többtermelésre irányuló anyagi ösztönzést. Ilyen intézkedés éppen ott csorbítaná a termelés érdekeit, ahol a leginkább indokolt a termelés emelése.

A fenti, a teljességre korántsem igényt tartó érvelés is eléggé bizonyítja, hogy *minden jövedelmi különbség megszüntetése* nem járható út. A termelőszövetkezeti (csoporttulajdon-) viszonyok között *nincs valamilyen pontosan meghatározható, egy munkanapra (vagy egy munkaegységre) jutó minimális jövedelem, amelyet minden termelőszövetkezetben el kellene érni.* Nem mondható ki tehát szabályként az, hogy minden termelőszövetkezetben akkora jövedelmet kell (egységnyi munkáért) kapniuk a tagoknak, amekkora az állami gazdaságokban fizetett bér. Ez nem mond ellent annak, hogy minden termelőszövetkezetben kialakul bizonyos — vidékenként, s esetleg ezen belül termelőszövetkezetenként is eltérő — igény a minimális, az egységnyi munkáért feltétlenül elvárt jövedelem iránt, s ha a tagok úgy látják, hogy ez az igényük nem teljesül, akkor vonakodnak részt venni a közös gazdaság munkáiban. Az egységnyi munkáért fizetendő minimális jövedelemnek erről az igényéről csak annyi állapítható meg, hogy a) ez nem minden termelőszövetkezetben egyformán adott nagyságú; b) ennek nagyságára hatással vannak olyan tényezők, mint a termelőszövetkezet tagsűrűsége, a tagok foglalkoztatottsága, a környéken levő más népgazdasági ágak és szektorok munkaerő-felszívó képessége, a szövetkezetben már régebben kialakult és megszokottá vált jövedelem stb. Mindezt figyelembe kell venni az egyes szövetkezetek helyzetének és gazdálkodásának elbírálásánál.

Még egyszer szeretném azonban aláhúzni azt, hogy ha a csoporttulajdon viszonyai közt nem is szüntethetők meg teljesen az egyes szövetkezetek közti jövedelemkülönbségek, de a jelenlegi különbségek egészségtelenül nagyok, s ezért *sürgősen mérséklendők.* Ennek a legjárhatóbb útja az, amit a gyenge termelőszövetkezetek megszilárdításáért már néhány év óta teszünk. Továbbá: az egységnyi munkáért a tagok által elvárt minimális jövedelem nem azonos nagyságú ugyan az egyes termelőszövetkezetekben, de a társadalom érdekei azt követelik, hogy a termelés növekedésével együtt a parasztság jövedelme is nőjön, s a munkások és parasztok jövedelme (életszínvonala) a mezőgazdasági és ipari termelés fejlődésével arányosan emelkedjék.

A mindennapi élet tényei azt bizonyítják, hogy azok a szövetkezetek gazdálkodnak jól, amelyek, kihasználva a rendelkezésükre álló munkaerőt és a termelési eszközöket, tagjaiknak viszonylag nagy évi jövedelmet tudnak nyújtani. Itt megelégedetten dolgoznak a tagok, ezek a szövetkezetek szép termelési eredményeket érnek el és sok árut adnak népgazdaságunknak.

Digitized by Google

SZEMLE

Adatok a kőbányai munkások helyzetének alakulásáról

Októberben lesz öt esztendeje annak, hogy megjelent az MSZMP Központi Bizottságának határozata a munkásosztállyal kapcsolatos egyes feladatokról. Mint ismeretes, e határozat megalkotását széles körű vizsgálat előzte meg, amelynek keretében közel kétezer pártmunkás beszélgetett mintegy negyvenötezer dolgozóval. A határozat meghozatalakor pártunk Központi Bizottságát az a lenini tanítás vezérelte, hogy a szocializmus építésének sikere tekintélyes mértékben a munkásságnak, társadalmunk vezető osztályának politikai tapasztaltságán, szociális helyzetén s történelmi hivatására való felkészültségén múlik. Pártunk Lenin útmutatásai szellemében járt el, amikor az ellenforradalom leverése után a munkásosztály helyzetének gondos tanulmányozását s a vele kapcsolatos intézkedéseket elsőrendű teendői közé sorolta.

A határozat megjelenése óta hagyományossá vált, hogy időről időre megvizsgáljuk a munkásság helyzetében bekövetkezett változásokat. Az elmúlt esztendőkben országszerte több, igen széles körű vizsgálat zajlott le. 1961—1962 telén a Nehézipari Minisztérium pártbizottsága 2000, a Budapesti Pártbizottság 120 000 dolgozó véleménye alapján alkotott képet a munkásság politikai fejlődéséről, gazdasági és kulturális helyzetének javulásáról. A Budapesti Pártbizottság vizsgálatának volt része az a körülbelül 10 000 beszélgetés is, amelyet a X. kerületi pártbizottság szervezett Kőbánya 30 üzemében.

Az ilyen természetű vizsgálatoknál újabban gyakorta igénybe veszik a konkrét szociológiai kutatás eszközeit is. A Budapesti Pártbizottság ez évi elképzelései között szerepel például egy, a különböző társadalmi rétegek politikai tájékozottságát és hangulatát illető közvéleménykutatás, továbbá két felmérés a munkások esztétikai ízlésének és a szabad idő felhasználásának felderítésére. A szabad idő felhasználására vonatkozó felmérés része „A béke és a szocializmus kérdései" szerkesztősége által folytatott nemzetközi vizsgálatnak. Az említett felmérések előkészítését legjobb szociológiai szakembereink irányítják, biztosítva azok szakszerűségét és tudományos megalapozottságát.

A nagybudapesti illetve a kőbányai vizsgálattal közel egyidőben szűkebb kérdőíves felmérést végeztünk Kőbánya tíz üzemében. A felmérés húsz munkabrigádot ölelt fel. Eredményei sok esetben egybeestek a X. kerületi pártbizottság kőbányai vizsgálatának általános tapasztalataival, s így annak szerény kiegészíté-

Digitized by Google

séül szolgáltak. A rendelkezésre álló eléggé nagyszámú adatból itt csak a legjellegzetesebbeket adjuk közre, nem annyira a változások pontos — ám egészen szűkkörű — lemérésének, mint inkább *érzékeltetésének* igényével.

A dolgozók politikai fejlődése

A X. kerületi pártbizottság vizsgálata megállapította, hogy a kőbányai munkásság politikai fejlődésében a határozat megjelenése óta eltelt három esztendőben jelentős előrehaladás történt. Növekedett a munkástömegek bizalma a párt politikája iránt, elmélyült az ország vezetéséért érzett felelősségük, szélesedett politikai látókörük és emelkedett társadalmi aktivitásuk. A politikai látókör kitágulását jól érzékeltetik azok a feleletek is, amelyeket felmérésünk során a megkérdezett üzemi dolgozók a kérdőívek egyes pontjaira adtak:

Egyik kérdésünk azt tudakolta, hogy adatszolgáltatóink ismeretei szerint milyen fontosabb kérdéseket tárgyalt az MSZMP VII. kongresszusa. A dolgozók közel egyötöde felsorolta a legjelentősebb problémákat, körülbelül kétötödük csupán néhányat tüntetett fel, további kétötödük pedig egyet sem említett. Szembeszökő, hogy eléggé tekintélyes (egyötöd) azoknak a száma, akik a kongresszus munkarendjéről igen pontos ismeretekkel rendelkeznek. Ezek a dolgozók elsősorban a párttagok és a tömegszervezeti aktivisták köréből kerülnek ki. Örvendetes, hogy a megkérdezetteknek kétötöde hozzávetőleges képet tudott rajzolni a kongresszus munkájáról s hogy a tájékozatlanok aránya nem nagyobb az adatszolgáltatók kétötödénél. Mindez a politikai érdeklődés és tájékozottság határozott növekedéséről tanúskodik.

Arra is feleletet kértünk, hogy 1961 végén a magyar ipar az 1938. évinek hányszorosát termelte. A dolgozók 9 százaléka pontos vagy megközelítően helyes választ adott, 23 százalékuk téves számokat jegyzett be, körülbelül 68 százalékuk pedig — nyilván tájékozatlanságát érezve — nem is vállalkozott feleletre. Adataink arra mutatnak, hogy dolgozóink gazdaságpolitikai tájékozottsága igen hézagos és alatta marad általános politikai tájékozottságának.

Feltettünk olyan kérdést is, hogy a kérdezettek tudomása szerint az előző három évben melyik volt gyarmati és függő országok nyerték el nemzeti függetlenségüket. Egyharmaduknak biztos tudomása volt a legfontosabb változásokról, kétharmaduk legfeljebb néhány felszabadult országot ismert, vagy meg sem kísérelt válaszolni. Az a tény, hogy a felelők egyharmada a felszabadult országok legtöbbjét ismerte, jelzi a külpolitikai eseményekről való értesültség javulását.

Egyik kérdésünkre felelve adatszolgáltatóink elmondották, hogy mit tudnak a szocializmusról és a reá jellemző társadalmi viszonyokról. A szocialista társadalmi rendről dolgozóinknak mintegy kétharmada tudott határozottabb körvonalú, fogalmilag tartalmasabb képet rajzolni. Valamivel több mint egyharmaduk hézagos és érzelmi színezetű választ adott, vagy tartózkodott a fele-

Digitized by Google

lettől. Hadd jegyezzük meg ehelyütt, hogy íveinken sok olyan kérdést tettünk fel, amely politikai és erkölcsi alapfogalmakra illetve elvekre vonatkozik. Mindenütt azt tapasztaltuk, hogy növekvőben van a dolgozók politikai és erkölcsi tudatossága. Ugyanakkor azt is megfigyeltük, hogy a vitathatatlanul pozitív politikai és erkölcsi állásfoglalás gyakran nem is annyira a magas szintű fogalmi tudatosságból, mint inkább az egyszerű ítéletalkotásból és a feleletekben tükröződő társadalmi érzelmekből fakad. Találóan jellemezte e helyzetet a Budapesti Konzervgyár párttitkára, amikor a szocialista brigádokról szólva elmondotta, hogy tagjaik talán nem tudnak osiszolt és kerekded jellemzést írni a szocialista kollektivizmus és humanitás jelentőségéről, de mindig az elsők között vannak, ha tenniük kell valamit a közösségért, ha segíteniük kell másokon. Úgy látjuk, hogy sok munkás szocialista szemléletének fejlődése *a pozitív társadalmi érzelmektől az egyszerűbb ítéletek felé, s ezektől a magas szintű általánosítások pillérein nyugvó gazdag fogalmi tudatosság felé* tart. E véleményünket megerősíti az a megfigyelés is, hogy szinte minden feleleten átsüt a szocialista rendünkkel való belső azonosulás érzése, jóllehet a vele párosuló tudatosság foka nagyon különböző.

Kértük, hogy adatszolgáltatóink azt is közöljék, mit tekintenek életük értelmének és céljának. A válaszok 40 százaléka a családi életre, 28 százaléka az anyagi jólétre, 16 százaléka társadalmi és politikai célokra. 8 százaléka a szerelemre, további 8 százaléka pedig ismeretek szerzésére utalt.

Világnézeti és erkölcsi fejlődés

A X. kerületi pártbizottság vizsgálata felfedte, hogy Kőbánya munkásainak világnézeti és erkölcsi fejlődésében is határozott előrelépés történt. A kérdőíves felmérés e megállapításhoz is hozzájárult néhány kisebb adalékkal. Lássunk közülük egyet-kettőt:

Megkérdeztük, hogy az adatszolgáltató kiket tekint az európai történelem legnagyobb alakjainak, s kértük, hogy válaszát indokolja is meg. A kérdésre 190 válasz gyűlt össze, ezekben összesen 259 név szerepelt. A névsor és az említések száma a következő: Lenin 72, Marx 40, Engels 29, Kossuth 17, Napóleon 17, Hunyadi János 8, Hruscsov 8, Sztálin 8. Rákóczi 5, Robespierre 4, I. István 4, Nagy Lajos 3, Hunyadi Mátyás 3, Kutuzov 3, Bem 3, Cromwell 2, Voltaire 2, Rousseau 2, Garibaldi 2. Dózsa 2, Zrínyi 2, Széchenyi 2. Petőfi 2, Julius Caesar 1, Attila 1, Dante 1, Luther 1, Calvin 1, Montesquieu 1, Marat 1, Danton 1, I. Péter 1, Nagy Frigyes 1, II. József 1, I. Victor Emanuel 1, Bismarck 1, Povov 1, Dimitrov 1, Gagarin 1, Könyves Kálmán 1, Dobó István 1, Kun Béla 1.

A felsorolásból kitűnik, hogy gyakoriak a párhuzamosságok, amelyek a válaszok egy részének befolyásoltságára mutatnak. A feleletekből kicsendül, hogy néhány régi neveltetésű ember fejében még erősen kísért a vallástörténeti és általában a burzsoá történetfelfogás, különösen pedig a hungarocentrista magyar

Digitized by Google

nacionalista történetírás hatása. Egészében mégis örvendetes, hogy igen sokan *a nemzetközi munkásmozgalom vezéregyéniségeiben, illetve Európa és hazánk jelentős forradalmáraiban* látják kontinensünk történetének legnagyobb alakjait.

Választ kértünk arra, hogy minek érzi munkáját a megkérdezett. Azt hisszük, a feleletek önmagukért beszélnek: elkerülhetetlen kényszernek érzi 4, kötelességnek 52, alkotásnak 40 és szenvedélynek 4 százalékuk.

Világnézeti és erkölcsi vonatkozású kérdéseink között szerepelt, hogy mit tudnak a megkérdezettek a materializmusról. Adataink azt mutatták, hogy a felelőknek majdnem kétharmada nincs tisztában e fogalom jelentésével, egyharmaduk viszont valamilyen fokon ismeri ennek értelmét. Ha arra gondolunk, hogy azelőtt milyen fokon állott a világnézeti érdeklődés és a világnézeti alapfogalmak ismerete, akkor meg lehetünk elégedve a materializmus fogalmát nagyjából ismerők viszonylag magas számarányával.

Egy további kérdésünk azt tudakolta, hisz-e az adatszolgáltató istenben vagy sem, s miért. A felelőknek több mint fele nem hisz isten létezésében, közel egynegyedük isten létezése mellett tesz hitet, további egynegyedük pedig úgy véli, hogy ez a kérdés eldönthetetlen. Tapasztalatunk szerint az istenben nem hívők bizonyos hányada voltaképpen nem utasítja el egy személytelen istenség feltételezését, hanem csak a tételes vallásokban hirdetett isten-fogalmat utasítja el. A megkérdezett üzemi dolgozók nem szilárdan istenhivő részében *mind erőteljesebben körvonalazódik egy átmeneti, kétkedő, deisztikus álláspont*, amely bizonyára ateista irányú világnézeti fejlődésüknek lesz egyik állomása. Az ő körükben már nem a tételes vallások kritikájára, hanem egyre inkább a *materialista világnézet pozitív kifejtésére* kell helyeznünk ateista propagandánk súlypontját.

Tájékozódni akartunk arról is, hogyan vélekedik az adatszolgáltató a keresztény tízparancsolatról. Kiderült, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége (60—90 százalék) azokkal a pontokkal ért egyet, amelyek elemi erkölcsi normákra *emlékeztető* — jóllehet torzító és kétértelmű — fogalmazásokat (tiszteld szüleidet, ne ölj, ne lopj stb.) tartalmaznak. Ebből látható, hogy a vallásnak még megmaradt és nem lebecsülendő erkölcsi befolyása sokak körében főként az elemi erkölcsi normákra emlékeztető fogalmazásokon, az elemi erkölcsi normák tekintélyével történő visszaélésen nyugszik. Egyebek között ezért is nagy jelentőségű, hogy az SZKP XXII. kongresszusa és pártunk VIII. kongresszusa olyan erőteljesen húzza alá e normák népi eredetét és a kommunista erkölcshöz való szoros belső illeszkedésüket.

Az anyagi életkörülmények javulása

A X. kerületi beszélgetésekből kiviláglott, hogy a munkásosztály helyzetéről szóló határozat megjelenése óta tovább javult a kőbányai munkásság anyagi helyzete, nőtt egzisztenciális és szakmai biztonságérzete, elégedettsége. Felmérésünk számos

Digitized by Google

adata is alátámasztja ezt az értékelést.

Feltettük adatszolgáltatóinknak azt a kérdést, hogy elégedettek-e szakmájukkal és jelenlegi beosztásukkal, vagy sem. A megkérdezettek *hatalmas többsége megfelelőnek érezte szakmáját és mostani beosztását;* a válaszoknak csak alig 10 százaléka jelzett elégedetlenséget. Tegyük ehhez nyomban hozzá, hogy az ilyen természetű elégedetlenség nem mindig takar megoldhatatlanul visszás helyzetet, hanem gyakran éppen a konstruktív becsvágyat, a fejlődési, tanulási igényt fejezi ki. Az iskolai tanulmányokat folytatók többsége ugyanis az elégedetlenek közül kerül ki.

Egy másik kérdésünkre felelve havi keresetük összegéről nyújtottak tájékoztatást a dolgozók. Az egy főre számított havi átlagkereset összege 1587,78 forint volt. Szembetűnő, hogy *a nők keresete lényegesen alacsonyabb* (női átlagkereset 1247,94 Ft, férfi átlagkereset 1802,33 Ft) *volt, mint a férfiaké.* Ez arról tanúskodik, hogy a nők néhol még nem töltik be azt a helyet, amely a társadalmi termelésben megillétné őket.

Adatszolgáltatóink lakáshelyzetéről is kaptunk értesülést. Adataink azt mutatták, hogy a megkérdezettek közül a legtöbben saját házban (22 százalék), illetőleg főbérletben (36 százalék) laknak. Az albérletben és munkásszálláson élők (16 százalék) jórészt vidékiek, a szülőknél lakók (26 százalék) pedig főként a nem-házas fiatalok közül kerülnek ki. Felkelti a figyelmet, hogy a főbérleti lakások többsége (75 százalék) alacsonyabb értékű, egyszobás lakás.

További feleletek a kérdezéttek lakásbútorzatának becsült értékét tüntetik fel. A lakásbútorzat egy főre számított átlagos értéke 12 705,94 Ft. Ez az átlag azonban valójában magasabb, mert 15 olyan alacsony értékösszeg (1—2500 Ft) is szerepel benne, amely nem-házas fiatalok kisebb szerzeményeinek értékéből adódik. Feltűnő és örvendetes, hogy a válaszok nagy többsége, csaknem 80 százaléka, közepes (7500—20 000 Ft) értékű bútorzatról ad számot.

A kérdőíveken szerepelt néhány olyan pont, amely azt tudakolta, van-e a kérdezettnek hűtőgépe, televíziója, mosógépe, porszívója, padlókefélője, rádiója, illetve autója vagy motorkerékpárja. A beérkezett válaszokból kitűnt, hogy a felsorolt cikkekkel adatszolgáltatóink az alábbi százalékarányban rendelkeznek: hűtőgépe van 1, TV-je 19, mosógépe 38, porszívója 6, padlókefélője 1, rádiója 94, motorkerékpárja 14 százalékuknak. Ezekhez az adatokhoz megjegyezzük, hogy a felmérés időpontja óta országosan és budapesti méretekben erőteljesen javult a háztartási gépekkel, a TV-vel és motorkerékpárral való ellátottság.

További válaszok arról tájékoztattak, hogyan oszlik meg költségfajták szerint a felelős családjának havi összkeresete. Az adatokra támaszkodva költségnemenként a következő átlagos százalék-értékeket számítottuk ki: lakás 8,34, bútor 4,71, egyéb lakberendezési cikk 3,23, élelem

Digitized by Google

49,32, ruházat 15,91, bölcsődei, iskolai költség 2,79, színház, mozi, könyv 3,55, szórakozás 4,76, egyéb 7,48 százalék.

Lehet, hogy némelyik adatszolgáltató többet költött a kereseténél, mert a végösszeg meghaladja a 100 százalékot. Ez azonban adatközlési pontatlanságból, vagy a kereseten kívüli forrás (kölcsön stb.) felhasználásából is eredhet. Mint kitűnik, *a családok élelemre, ruházatra és lakásra költik a legtöbbet.* Aránylag kevés jut bútorra, egyéb lakberendezési cikkekre, bölcsődei-iskolai kiadásokra és szórakozásra. A vártnál alacsonyabbnak találtuk a színházra, mozira és könyvre eső költséghányadot.

A dolgozók kulturális fejlődése

A X. kerületi vizsgálat feltárta, hogy a párthatározat megvalósításának eredményeként meggyorsult a kőbányai munkások kulturális fejlődése, emelkedett általános és szakmai műveltségük színvonala. Felmérésünk néhány adata valamelyest érzékelteti ezt a fejlődést:

Kíváncsiak voltunk arra, hogy adatszolgáltatóink milyen iskolai végzettséggel rendelkeznek. Megtudtuk, hogy mindössze két olyan személy van közöttük, aki csupán 1—2 elemit végzett, nagy többségük (43 százalék) befejezett általános iskolai végzettséggel rendelkezik. Az elemi iskolai végzettséggel bírók (33 százalék) kivétel nélkül az idősebb dolgozókból kerülnek ki. Eléggé magas (csaknem 6 százalék) a középiskolai képesítésűek száma; többségük fiatalabb, csak néhány éve dolgozó szakmunkás.

A szakmai képesítésről megállapítottuk, hogy dolgozóink 55 százalékának egy, 8 százalékának két vagy több szakmája van, 37 százalékának pedig egy sincs. Kiderült továbbá, hogy *szakmai képzettség tekintetében a nők helyzete jóval hátrányosabb.* Többségük betanított munkás, szakmai képesítése nincsen, s ezért keresete is alacsonyabb. A megkérdett férfiaknak ugyanis csupán 18 százaléka nem rendelkezik szakmai képesítéssel, a nőknek viszont 69 százaléka.

Fény derült arra is, hogy a felmérésbe bevont dolgozók 88 százaléka nem folytat iskolai tanulmányokat, 3 százalékuk általános iskolába, 3 százalékuk gimnáziumba, 4 százalékuk technikumba, 1 százalékuk egyetemre, főiskolára, 1 százalékuk pedig zenei és nyelvtanfolyamra jár.

Üzemi dolgozóink közléseiből az is kiviláglik, hogy milyen szervezett oktatási formában és mit tanulnának a legszívesebben, ha ez módjukban állna: általános iskolában tanulna 1, gimnáziumban 1, technikumban 12, egyetemen, főiskolán 5, szakmai tanfolyamon 13, egyéb formában 7 százalékuk. Jelenleg is tanul 10, és nem akar tanulni 51 százalékuk. Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a megkérdezettek körében *a technikumok és a szakmai tanfolyamok iránti érdeklődés a legerősebb. Feltűnően magas a tanulni egyáltalán nem kívánók száma.* Megjegyezzük, hogy ez utóbbiak elsősorban idősebb házasemberek, akiket főként életkorukból, családi lekö-

Digitized by Google

töttségükből, hiányos előképzettségükből stb. eredő megfontolások tartanak vissza a szervezett tanulástól.

Fogalmaztunk olyan kérdést is, hogy dolgozóink milyen feltétellel vennének részt szervezett oktatásban. Kitűnt, hogy anyagi természetű gondok a kérdezetteknek mindössze egyötödét vonják el a tanulástól. Az adatszolgáltatók több mint egytizede jelenleg is iskolai tanulmányokat folytat, csaknem kétharmaduk pedig semmilyen feltétellel nem kíván szervezett oktatásban részt venni.

A kérdőíveken szerepeltek olyan pontok is, hogy kiket tart az adatszolgáltató a legnagyobb magyar íróknak, kiket tekint a világ ma élő írói közül a legjelentékenyebbeknek, s miért. Az első kérdésre a dolgozóknak mintegy háromnegyede, a másodikra csupán egyharmada válaszolt. Nem akarjuk adatainkat részletesen kommentálni, csak néhány megjegyzést fűzünk hozzájuk. Mindenekelőtt szembeötlően és irreálisan nagy Jókai tisztelőinek száma. Az is megfigyelhető azonban, hogy *a megkérdezett munkásolvasók növekvő figyelmet tanúsítanak forradalmár íróink* (elsősorban Petőfi, Ady, József Attila) *és nagy kritikai realistáink* (mindenekelőtt Arany János, Mikszáth, Móricz Zsigmond) *iránt.* Mai íróinkat az adatszolgáltatók láthatóan kevéssé ismerik. A világirodalom ma élő nagyságai közül Solohov máséhoz nem is mérhető népszerűségnek örvend adatszolgáltatóink körében; mellette Ehrenburgot, A. Millert, Travent (utóbbit élőnek tekintik) tisztelik legtöbben. Megfigyeltük, hogy üzemi dolgozóink világirodalmi tájékozottsága és ítélete hasonlíthatatlanul gyengébb.

Megtudtuk adatszolgáltatóinktól, hogy milyen könyveket olvastak az előző két hónapban. Kitűnt, hogy a kérdezettek négytizede semmit, hattizede pedig átlag két művet olvasott. Az elolvasott könyvek tárgykör szerinti megoszlása a következő: szakmai 5, politikai 2, tudományos 8, szépirodalmi 78, művészeti 1, vallási 1, egyéb 5 százalék. — Az adatokból igen markánsan ütközik ki, hogy a felelők túlnyomó többsége szépirodalmi alkotásokat olvas szívesen. Növekedett, ám mégis alatta maradt várakozásunknak a szakmai, a politikai, a tudományos és a művészeti tárgyú könyvek iránti érdeklődés.

Arra is megkértük dolgozóinkat, hogy írják meg napi időbeosztásukat. Úgy véltük, hogy ez szemléletes mutatója az életvitel kulturáltságának és egyáltalán az életformának.* Bizonyos arányokat e téren fogyatékos adatadatink is kifejeznek. Az egy főre jutó átlagos időráfordítások aránya az alábbi:

* Utóbb felismertük, hogy sem az általunk megjelölt időráfordításnemek szerkezete, sem maga az egy napos időmérleg gondolata nem volt szerencsés. A felmérés óta olyan (elsősorban szovjet) tapasztalatokat tettek közzé, amelyek világosan mutatják, hogy sokkal célszerűbb heti vagy havi időmérleget vonni. A szokványos munkanap ugyanis egészen másképp alakul, mint a hétvégi pihenőnap stb. Tetézte a hibát, hogy a felmérés hava, november, már hűvös, otthontartózkodásra késztető, s így időtöltés tekintetében nem tekinthető átlagosnak.

Digitized by Google

	Óra	A 24 óra százaléka
Utazás a munkahelyre és vissza	1,82	7,58
Munka	8,20	34,17
Tanulás	0,69	2,88
Olvasás	1,04	4,33
Rádió	1,17	4,88
Háztartás	2,29	9,54
Pihenés	1,42	5,92
Alvás	7,13	29,71
Szórakozás, udvarlás	0,85	3,54
Gyermekekkel való foglalkozás	0,68	2,83
Társadalmi munka	0,42	1,75
Sport	0,21	0,87

Az óra-adatok végértéke napi 25,92 óra, tehát 108 százalék. E „pontatlan" végérték kisebb részben a helytelen adatközlésből, nagyobb részben pedig abból fakad, hogy a rovatok nehezen határolhatók el egymástól, hiszen az időnemek között az életben is vannak bizonyos átfedések (egyszerre rádiózunk és takarítunk stb.). Megítélésünk szerint *az utazás és a háztartási munka túlságosan sok időt rabol el* adatszolgáltatóinktól. Az utazási idő rövidítése és a háztartási elfoglaltságok csökkentése tehát jelentős tartaléka a szabad idő növelésének. Számottevő az olvasásra szentelt idő, de *a tanulásra, társadalmi munkára, pihenésre, szórakozásra és sportra fordított idő kevesebb a kívánatosnál.* Jegyezzük meg, hogy adataink bizonysága szerint a nők napirendje jóval feszítettebb. A megkérdezett nők *háromszor annyi időt* fordítanak házi munkára, mint a férfiak. Ez a helyzet károsan befolyásolja művelődésüket és szakmai képzésüket is.

•

A felmérés óta eltelt rövid időszakban is számottevő és előnyös változások következtek be a mintegy 70 000 lakosú Kőbánya munkásságának helyzetében. A végbement változások szemléltetésére álljon itt néhány beszédes számadat:

Az 1962/63-as oktatási évben tovább szélesedett a politikai képzés. Egyedül a pártoktatásban 10 017 ember vett részt; közülük 5247 pártonkívüli, 5908 fizikai dolgozó, 3501 nő. *A fizikai munkások és a nők arányszáma lényegesen emelkedett az előző évihez képest.* A KISZ által szervezett politikai oktatásban 2302, a munkásakadémiákon 3371 hallgató tanult. Mint teljesen új politikai oktatási formát életrehívták a szakszervezeti politikai tanfolyamok hálózatát, amely 2170 dolgozót ölelt fel.

Az anyagi életkörülmények javulását szemlélteti az élelmiszerek kiskereskedelmi áruforgalmának határozott növekedése. A X—XVII. kerületi Közért Vállalat, amelynek forgalma kb. 2/3 részben Kőbányára esik, közli, hogy évi áru-eladásának értéke 1958-ban 280, 1961-ben 372, 1962-ben 402 millió forint volt, 1963-ban pedig a tervek szerint 435 millió forint lesz. Figyelemre

Digitized by Google

méltó, hogy az árufajták összetételében nagyon jelentős eltolódás tapasztalható az élettanilag értékesebb, illetőleg az élvezeti cikkek felé. (Az élelmiszerek számottevő magánkiskereskedelmi és piaci áruforgalmának növekedésére nincsenek pontos adataink.) A csupán Kőbánya szűk üzlethálózatában eladott tartós fogyasztási cikkek értéke 1961-ben 13 033 000 forint, 1962-ben (leszállított árakon) 14 217 000 forint, 1963 első felében pedig — ismételt árleszállítások után — 9 896 000 forint volt. A televízióelőfizetők száma 1961-ben 3966, 1962-ben 5602, 1963 június végén 6567. Ma tehát Kőbányán *csaknem minden harmadik családnak* van televíziója.

Évről évre emelkedik az általános és középiskolákba, egyetemekre és főiskolákra beiratkozott felnőttek száma. A X. kerületben 1958/59-ben 400, 1960/61-ben 3076, 1961/62-ben 3316, 1962/63-ban 4482 beiskolázott felnőttet tartottak számon. 1959-től 1963-ig a kerületben 60 százalékról 52 százalékra csökkent a VIII. általános iskolai osztályt el nem végzett dolgozók aránya. A kerületben eladott könyvek értéke 1961-ben 6 068 000 forint, 1962-ben 5 701 426 forint, 1963 első felében pedig 3 080 624 forint volt.

A felsorolt adatok arra mutatnak, hogy *a kőbányai munkások politikai, gazdasági és kulturális helyzetének javulása töretlenül folytatódik.*

•

A tények beható és egyre változatosabb eszközökkel végzett vizsgálata mindinkább polgárjogot nyer a vezetés és a politikai munka napi módszerei sorában. Hatványozottan fontos tehát, hogy ügyeljünk a vizsgálati módszerek hozzáértő alkalmazására, hiszen a várható adatok pontossága és használhatósága kétségkívül a ténykutatás szakszerűségével arányos. A felmérésünket terhelő fogyatékosságok is erre figyelmeztetnek.

Nagy Emil

Az új egyetemi felvételi rendszerről

Hazánkban esztendők óta a társadalmi érdeklődés középpontjában állnak az egyetemi felvételek. Nem közhely, hogy a nyár derekán mindig általános beszédtémává válik ez a kérdés. Mi teszi indokolttá ezt?

Erre a nagy érdeklődésre elegendő okot szolgáltat már önmagában az is, hogy egyénnek és közösségnek azonos érdeke az, hogy a legrátermettebbek kerüljenek be egyetemeinkre és főiskoláinkra. Hiszen a dolgozó nép és a család egyaránt áldozatot hoz az egyetemi polgárért, s a kiválasztásnak olyannak kell lennie, hogy ez az áldozat érdemes legyen. De valljuk meg, nem ez az egyedüli oka az egyetemi felvételek iránt tapasztalható rendkívüli társadalmi érdeklődésnek.

Bár felsőoktatási intézmé-

Digitized by Google

nyeink száma és befogadóképessége egyre bővül, minden esztendőben sokszoros a túljelentkezések száma. Ez kétségtelenül pozitív jelenség, már csak azért is, mert lehetőséget ad a nagyobb szelekcióra, a nagyobb válogatásra, bizonyos értelemben tehát hasznos. Csakhogy van ennek a sokszoros túljelentkezésnek árnyoldala is. Az elutasító döntések tömege sokakban kelt csalódást, fájdalomérzetet, s ez különösen akkor válik emberileg érthetővé, ha figyelembe vesszük: a túlzott jelentkezések következtében nem ritkán olyanokkal is elutasító döntést kell közölni, akik nem alkalmatlanok, csak éppen kerültek náluk jobbak is.

Mi az oka annak, hogy hazánkban ma olyan sokan pályáznak a középiskola elvégzése után valamely felsőoktatási intézménybe? Ennek az oka abban a hatalmas átalakulásban rejlik, amely a felszabadulás óta végbement nálunk. Egyszer és mindenkorra megszűnt a volt uralkodó osztályok művelődési monopóliuma. A múltban a dolgozó osztályok anyagi helyzete, létbizonytalansága arra ösztönözte sokszor nemcsak a munkás, a paraszt, hanem még az értelmiségi szülőket is, hogy minél előbb kenyérkeresethez juttassák gyermekeiket. S ha egyik-másik ilyen fiatalnak mégis sikerült elvégeznie az egyetemet, még egyáltalán nem lehetett biztos afelől, hogy elhelyezkedési kérelmét nem fektetik el, talán évekre is; hogy nem az Állástalan Diplomások Országos Bizottsága útján kell valamiféle keresetért könyörögnie. Azóta ez a helyzet alapvetően megváltozott. Hazánk ipari országgá vált, mezőgazdaságunk a nagyüzemi termelés útjára lépett. Ez az oka, hogy a mezőgazdaság, az ipar, a legkülönbözőbb vállalatok valósággal lámpással keresik a kvalifikált szakembereket, és a dolgozók megváltozott anyagi helyzete alapot is teremt gyermekeik taníttatásához. A kulturális forradalom a legszélesebb rétegek előtt bontotta fel a tudás felé vezető út „ólompecsétjét".

Megváltozott az iskolák célja. Kornis Gyula, a fasiszta Magyarország egyik vezető kultúrpolitikusa — nem árt emlékezni és emlékeztetni erre — valamikor így nyilatkozott: „Először is van egy alsó réteg, amely jobbára testi, mechanikai munkát végez; fizikailag végrehajtja azt, amit a középső réteg közvetlenül, a felső réteg közvetve meghatároz. Ilyen a napszámos, gyárimunkás, kézműves, szolga stb. Ennek a rétegnek, hogy a nemzet organizmusában jól működjék, szüksége van a kultúra bizonyos elemeire." Az érettségi, a nyolcosztályos középiskola akkor a kiváltságok kiváltságának számított. Kiket illetett meg ez az akkori idők kultúrpolitikusa szerint? „Ide tartozik — mondotta — a tudós, a művész, a tanár, a főhivatalnok, a nagybirtokos, a nagyiparos, a nagykereskedő stb." Ezek letűnt idők. Ha most mégis idézzük, csak azért tesszük, hogy szembeállítsuk a következő ténnyel: a következő évtizedben nálunk is általánossá válik minden fiatal számára a középiskola elvégzése.

Ennek az iskolák felé való hatalmas áramlásnak — amelynek valódi meghatározója a dolgozó osztályok életében végbement gyökeres fordulat, a gazdasági felszabadulás, az egyre növekvő

Digitized by Google

életszínvonal — velejárója tehát az egyetemi, főiskolai túljelentkezés, s ezt ma semmiféle, mégoly tökéletes felvételi rendszer sem szüntetheti meg. De igenis lehetséges, hogy igazságosabbá tegyük a felvételi rendszert, hozzáigazítsuk társadalmunk megváltozott viszonyaihoz, s ezzel elejét vegyük a jogos elégedetlenségeknek is.

Ezen az úton nagyot léptünk előre az idén bevezetett új felvételi elbírálással, amelyet sok tapasztalat és mérlegelés előzött meg, s amely lényegét tekintve — a párt általános irányvonalának megfelelően — a szocialista nemzeti egység, a szocialista demokratizmus kibontakoztatását segíti. Mint ismeretes, pártunk VIII. kongresszusa úgy határozott, hogy el kell törölni az eddig érvényben volt származási megkülönböztetéseket az egyetemi felvételeknél. Ami az előző történelmi szakaszban a dolgozó nép hatalma, a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumának megtörése érdekében helyes és indokolt volt, az napjainkban idejét múlttá, a fejlődést gátló tényezővé vált. A származási kategóriák további fenntartása akadályozná a szocialista nemzeti egység kibontakozását, mert éket verne azok közé a fiatalok közé, akik már a mi iskolarendszerünkben folytatták általános és középiskolai tanulmányaikat. A származási kategóriák további fenntartása gátolná a szocializmus építését, a tehetségek kibontakozását, s végső soron a munkásosztály céljainak valóra váltását.

Az előnyöknek adminisztratív úton való biztosítása abban a vonatkozásban is károkat okozna munkásosztályunknak és dolgozó parasztságunknak, hogy ezzel fiait és leányait nem ösztönöznők eléggé következetesen a tudományok birtokba vételére; csak formálisan készítenők őket elő a helytállásra, s az élet növekvő követelményei sokuk számára kudarcokat rejtegetnének. Mindez teljességgel megengedhetetlen napjainkban, amikor a szocializmus teljes felépítése növekvő szakmai és politikai felkészültséget követel meg minden dolgozó embertől. Ma már teljesen világos, hogy ha valaki az adminisztratív előnyök további biztosítására törekedne, ezzel objektíve a nép boldogulásának, a munkás- és parasztszármazású fiataloknak ártana.

Nem áll még rendelkezésünkre ennek az esztendőnek minden felvételi tapasztalata, de a legfontosabbat máris kijelenthetjük: a fizikai dolgozók gyermekei magas számarányban (a vártnál is magasabb arányban) lettek egyetemi polgárokká. Ez válasz lehet a kishitűeknek is, azoknak, akik nem bíztak eléggé a munkás- és parasztszármazású gyermekek tehetségében, felkészültségében, ambíciójában. S nem csupán az új felvételi rendszer igazolása ez, hanem pártunk iskolapolitikájának sikere is.

Oktatási intézményeinkben megértették az úgynevezett kategorizálás megszüntetésének elvi és gyakorlati jelentőségét. Az ezzel kapcsolatos problémák nehéze nem is a felvétel során jelentkezik, hanem előtte és utána.

Mire gondolunk?

A felvételi bizottságok nem veszik többé figyelembe a származást, a főiskolákon és az egyetemeken a felvétel kizárólagos fel-

Digitized by Google

tétele most már a tehetség, a felkészültség és a szocializmushoz való hűség, s ez a tény új megvilágításba helyezi a kétkézi munkát végző, fizikai dolgozók gyermekei iskolai tanulmányainak, továbbtanulásának segítését is. Pártunk VIII. kongresszusának határozata kimondja: „A tehetséges munkás- és parasztfiatalok továbbtanulását — ami művelődési politikánknak változatlanul fontos része — nem a szociális korlátozások mechanikus alkalmazásával, hanem a szükséges politikai, anyagi, szociális és nevelési feltételek biztosításával, az oktató és nevelőmunka fejlesztésével kell elérni."

A munkás- és parasztfiatalok fokozott támogatására ma még szükség van. A felszabadulás óta alapvető változások következtek be a munkás- és parasztszülők szociális és kulturális viszonyaiban. Kifejeződik ez abban is, hogy egyre több és több munkásszülő ismerkedik meg érett fejjel a tudással. Tavaly például majdnem ugyanannyian jártak a dolgozók esti és levelező iskoláiba, mint a gimnáziumok és technikumok nappali tagozataira. A hazánkban végbement kulturális forradalom ellenére azonban a fizikai dolgozók gyermekei az esetek bizonyos, s ma még eléggé nagy százalékában kevesebb „indítást" kapnak otthonról tanulmányaik folytatásához, mint a más társadalmi rétegekből származó fiatalok. S az is igaz, hogy a fizikai dolgozók tanulás tekintetében még kevesebb segítséget tudnak adni gyermekeiknek, mint a nem fizikaiak.

Ez megnyilvánul lakáskultúrában, irodalmi tájékozottságban, zenei, képzőművészeti ismeretekben, s nemegyszer pedagógiai érzékben is. A mérnök-szülő könnyen leül gyermeke mellé, hogy egy-egy nehezebb matematikai példa megoldásában segédkezzék. A kistisztviselő talán maga sem érti meg azt a matematikai példát, amelyet gyermekének meg kell oldania, de érti azt, hogy miképpen teremtsen neki nyugodt légkört a tanuláshoz. Az a gyermek, aki már az otthon levegőjében több kultúrát sajátított el, kétségtelen előnnyel indul a másikkal szemben. Más annak a gyermeknek az indítása, aki már kiskorában nyelvekkel ismerkedik meg, vagy aki az általános iskolában szakkörbe jár (van ugyanis olyan tapasztalat, hogy a szakkörök előnyét is elsősorban a nem fizikai dolgozó szülők ismerik fel). Indokolt tehát, hogy a jövőben is segítsük a munkás- és parasztfiatalok továbbtanulását. Ez azonban nem jelenthet adminisztratív származási megkülönböztetést: ezt a támogatást — mint a határozat mondja — politikai, anyagi, szociális és pedagógiai eszközökkel kell megvalósítanunk.

Nagy jelentősége van ebből a szempontból annak a munkának, amely a közoktatási reform végrehajtása során általános- és középiskolai hálózatunk további demokratizálásáért folyik. Mert nyilvánvaló, hogy az egyetemi felvételre való előkészítés nem a középiskola negyedik osztályában kezdődik. Az alapvetés már az általános iskolában megindul. Ezért rendkívül fontos kérdés az, hogy mennyire tudjuk az általános iskolai oktató és nevelőmunka színvonalát emelni. A parasztgyermekek tekintélyes ré-

Digitized by Google

szének nevelésében óriási szerepet kell játszania a tanyai iskolák összevonásának, a körzetesítésnek, amelynek során fokozatosan elérhetjük, hogy eltűnjék a városi és tanyasi iskolák közötti színvonalkülönbség. Közoktatási politikánknak fontos feladata a gyorsabb ütemű tanárképzés, a szakrendszerű oktatás teljes kiépítése az általános iskolákban, és a középiskolák színvonalának emelése oly módon, hogy a munkás- és parasztlakta területeken elegendő jó felkészültségű pedagógus nevelje a fiatalokat. A segítés anyagi, szociális eszközeihez tartoznak a bővülő diákszociális intézmények, amelyeknek elsősorban a fizikai dolgozók gyermekeit kell támogatniuk. Az új tanulmányi ösztöndíj-rendszer is ezt szolgálja, a tanulmányi fegyelem megszilárdításán kívül. Mindez persze nem valósítható meg máról holnapra, de ha valóban segítséget akarunk adni a fizikai dolgozók gyermekeinek, ha valóban el akarjuk tüntetni a még meglevő „start"-különbségeket, akkor figyelmünket ezekre a feladatokra kell összpontosítanunk.

Ennek a támogatásnak fontos része a pedagógusok, az ifjúsági szervezetek munkája is: az oktatásban és a nevelésben kell pótolni mindazokat a hiányokat, amelyek az otthoni feltételek hiányaiból fakadnak. Ez sem jelenthet azonban valamiféle megkülönböztetést. Mélységesen félreérti a munkások és parasztok gyermekeinek segítését az a pedagógus vagy vezető, aki liberális osztályozással, kivételezéssel, más tanulók rovására akarja segíteni őket. Az ilyen „segítés" a legjobb szándék ellenére is árt. Alapelvvé kellene tennünk: a segítés fő módszere a szocialista pedagógia elveinek minél tökéletesebb megvalósítása. A lehető legtöbb, amit a pedagógus a munkás- és parasztszármazású fiatalok fejlődéséért megtehet, az, hogy szocialista szellemben, legjobb tudása és lelkiismerete szerint, alaposan felkészülve, helyes eszközökkel oktat és nevel. Ez természetesen nemcsak a fizikai dolgozók gyermekeinek érdekében fontos. De nekik még fontosabb, mint a többieknek, mert ők általában kevesebb segítséget kaphatnak otthonról, s ezért minden pedagógiai hiba — egy rossz magyarázat, egy hiányos okfejtés is — sokkal súlyosabb gondokat okoz nekik, mint azoknak, akik ilyenkor szülőikhez fordulhatnak tanácsért, segítségért.

Nem a megkülönböztetés, a speciális eljárások a döntőek tehát, hanem a jól szervezett iskolai munka, a jó nevelés. Mindezek mellett természetesen továbbra is nagy, sőt az eddiginél nagyobb jelentősége van a szakkörök, a konzultációk rendszerének, a pályaválasztási tanácsadásnak is. Arra kell törekedni, hogy megismerve a fiatalok otthoni körülményeit, a fizikai dolgozók esetleg gyengébb feltételekkel induló gyermekeiben az olvasás megszerettetésével, s egyéb kulturális tevékenységbe való bevonással felkeltsük, illetve fokozzuk a kultúra és a továbbtanulás iránti érdeklődést.

Szólnunk kell a szülők felelősségéről is. Ezzel kapcsolatban csak a kérdés egyetemi vonatkozásait említjük. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy az egyetemi élet ezernyi gondja rendszerint már ősszel lekerül

Digitized by Google

a közérdeklődés színteréről. Sok szülő tökéletesen megelégszik azzal, hogy gyermekét felvették valamely felsőoktatási intézménybe. Azt hiszi, ezzel már el is vetette annak a gondját, hogy mi lesz a fiából vagy a lányából. Pedig — talán mondanunk sem kell — a felvétellel még nem intéződött el a fiatal ember sorsa. Automatikusan a legjobb egyetemen vagy főiskolán sem válhat valakiből magasan kvalifikált, szocialista erkölcsű és gondolkodású értelmiségi.

Iskolarendszerünk még a múltból örökölte azt, hogy indokolatlanul gyorsan és átmenet nélkül magára marad tanulmányaiban az a fiatal ember, aki középiskolából főiskolába vagy egyetemre került. Tudjuk, hogy ez a probléma nem vadonatúj. Sokan törték már a fejüket rajta, egy-két kezdeményezés is született (szülői értekezletek egyes karokon, írásbeli kapcsolat szülők és tanársegédek között stb.), de korántsincs még megnyugtató megoldás. Pedig nyilvánvaló: pedagógiailag teljesen ésszerűtlen dolog az, hogy az érettségiig az iskola a legszorosabb kapcsolatot tartja fenn a szülővel, utána pedig úgy tekintik a tizennyolc-tizenkilenc éves ifjút, mintha valami varázslatos változást hozott volna életébe az egyetemi index, amelyet valahol a tanulmányi osztályon a nevére kiállítottak.

A valóságban nincs ilyen varázslatos változás. Helyette azt látjuk, hogy rengeteg szülő egyszerűen meg sem tudja, ha pl. a fia utóvizsgázik, mert ha nem ösztöndíjas, akkor ennek vajmi csekély a hátránya (mindössze a tíz forintnyi utóvizsga-illeték). De azért tegyük fel, hogy ez a ritkább eset. Az azonban már nagyon is gyakori, hogy a szülő tud ugyan az utóvizsgáról, de mert fogalma sincsen az egyetemi életről, mert nem tart kapcsolatot egyetlen tanársegéddel vagy egyetemi KISZ-vezetővel sem, azt hiszi: az utóvizsga az egyetemi élet velejárója, és hovatovább meg sem ütközik rajta. Leggyakrabban ez is éppen a fizikai munkát végző szülőknél van így, mert ők általában nem végeztek egyetemet, s ezért kevéssé is ismerik a körülményeket. A szülői ház és az egyetem, a főiskola kapcsolatának megszilárdítása elsősorban tehát a munkás- és parasztszármazású diákok érdekeit szolgálná.

Végül az új egyetemi felvételi rendszernek még néhány új vonását kell megemlítenünk. Mai felvételi rendszerünknek talán kevéssé hangoztatott, de nem kis jelentőségű intézkedése az is, hogy harminc esztendős korhatárról harmincötre terjesztette ki a jelentkezési lehetőséget a nappali tagozatokon, s mindenféle korhatárt eltörölt az esti és a levelező tagozatokon. Ebben az intézkedésben az a szocialista elv fogalmazódik meg, hogy meg kell adni az élet újrakezdésének lehetőségét azoknak, akik önhibájukból vagy rajtuk kívülálló okból elmulasztottak valamit. De nem szabad ebben csupán átmeneti jelenséget látnunk. Túlságosan vulgáris, leegyszerűsítő dolog, ha úgy fogjuk fel ezt, hogy azok, akiknek a múlt rendszerben nem volt rá lehetőségük, most behozzák az elmaradásukat. Ez igaz ugyan, de vannak már olyanok is, akik a népi demokráciában tanultak, most dolgoznak és eközben tovább tanulnak. A szo-

Digitized by Google

cializmus, a kommunizmus egyre inkább felszabadítja majd az ember képességét, s az állandó tanulás az élet természetes kísérő jelenségévé válik.

Életünk további demokratizálódásának a jele az is, hogy a munkaadónak vagy a középiskolának — függetlenül saját megítélésétől és javaslatától — minden esetben továbbítania kell az egyetemi, a főiskolai jelentkezést. Egy másik demokratikus vonása ennek a felvételi rendszernek az, hogy közölni kell a jelentkezővel az esetleges elutasító véleményt, hogy módjában álljon fellebbezni ellene. Ebben is az tükröződik, hogy a szocialista társadalomban az egyén rangja soha nem látott magaslatra emelkedik, s ehhez a ranghoz az is feltétlenül hozzátartozik, hogy mindenkinek legyen módja az elképzelt irányban fejlesztenie elhivatottságát, meglevő képességeit.

Nem volt szándékunk az, hogy az új felvételi rendszer tapasztalatait összegezzük. Ezt ma még nem is tehetjük meg. Tudjuk, az új felvételi rendszer korántsem oldott és nem is oldhatott meg minden gondot és problémát. Vannak még vitatott kérdések is, ezért az első év tapasztalatai alapján felvetődött javaslatokat gondosan kell majd elemezni. Annyit azonban már most is elmondhtunk: az új felvételi rendszer nagy előrelépést jelent azon az úton, amelyet a párt VIII. kongresszusa kijelölt. Ne feledjük el azonban: az egyetemi felvétel — bár nagy és felelősségteljes munka, hiszen a helyes kiválasztástól sok függ — a fiatal értelmiség nevelésének csak egyik mozzanata. A munka dandárja ezután következik. A fiatal értelmiség nevelése bonyolult folyamat, amely áldozatos munkát követel meg a közoktatás minden dolgozójától, a KISZ-től, egész társadalmunktól.

Fodor Gábor

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Új fejlemények az amerikai négerek harcában

Egy forró júliusi napon a lankás dél-pennsylvaniai táj felett trombitaszó harsant fel, ósdi ágyúk dörögtek, s a domboldalakon rohamra indultak egymás ellen a szürke és a kék egyenruhás katonák. A híres gettysburgi csatát „rekonstruálták" itt, pontosan száz évvel azután, hogy végetért az amerikai polgárháború e legvéresebb ütközete. Akkor, 1863-ban, hétezer ember esett el a harctéren, de az északiak győzelme nyomán *Abraham Lincoln* elnök meghirdette a néger rabszolgák felszabadítását. A mostani gettysburgi „játékokról" beszámoló laptudósítók nem győzték hangsúlyozni: a centenárium még jobban kidomborította azt a gyászos és szégyenteljes igazságot, hogy ma szinte *ugyanazok a szenvedélyek osztják meg a nemzetet, mint egy évszázaddal ezelőtt.*

Észak és Dél

A száz esztendő sok mindenről tanúskodik. Arról, hogy ennyi idő is *kevésnek* bizonyult ahhoz, hogy az amerikai társadalom elismerje a négereknek Lincoln és az alkotmány által proklamált egyenjogúságát. De arról, is, hogy egy évszázad türelmes várakozása után a húszmillió négernek immár elfogyott a türelme, s eltökélte, érvényt szerez a jelszónak: „Free in 1963", vagyis *„Szabadságot 1963-ban!"* S ha netalán akadtak olyan megfigyelők, akik a májusi birminghami tüntetést csak amolyan „átmeneti fellobbanásnak" tartották, mint amilyen már sok volt a faji megkülönböztetés elleni harcok legújabb történetében — ezek hamarosan rájöhettek tévedésükre. Arra, hogy Birmingham *kezdete, kiindulópontja* volt a néger egyenjogúságért folyó sokévtizedes küzdelem *gyökeres, minőségi fordulatának.*

Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a birminghami események után a négerek mozgalma mind újabb és újabb városokra terjedt ki, s szinte napról napra fokozódott a megmozdulásokban részt vevő tömegek nagysága és harci elszántsága.

Soha még nem tapasztalt széles méretein kívül több *más új vonása* is van a mostani szabadságmozgalomnak. Nemcsak Délen, az intézményesített fajüldözés centrumaiban lángolt fel — ahol a négerek mindenekelőtt a lakosságot szolgáló létesítményekben: vendéglőkben, szállodákban, filmszínházakban, parkokban alkalmazott diszkrimináció megszüntetését és a szavazati jog szabad gyakorlását követelik —, hanem Észak nagy ipari városaiban is. A második világháború alatt és után ugyanis a négerek százezrei költöztek Északra, jobb megélhetés és kevesebb megaláztatás reményében. Ha nem is szakmunkásként, hanem csak alantasabb beosztásban, de beke-

Digitized by Google

rültek a gyárakba, s a vendéglőkben, mosodákban, takarítóvállalatoknál stb. könnyebben tudtak elhelyezkedni,, mint a gazdaságilag stagnáló déli államokban.

Mégis, noha Északon nem voltak szegregációs törvények, *de facto* kialakult a csaknem teljes elkülönítés, elsősorban lakóhely szerint, a néger „gettókban", s ennek következményeként az iskolákban is. E kettős elkülönítés *megszüntetését* követelik most Északon, csakúgy, mint az egyenlő elbírálást a munkafelvételnél. E tekintetben ugyanis *semmiféle* egyenjogúság nincs. A négereket utolsóként alkalmazzák és elsőnek bocsátják el, köztük több mint kétszerannyi a munkanélküli, mint a fehér munkások között, és a néger családok átlagjövedelme csupán 52 százaléka a fehérekének.

„Direkt akciók" és erőszak

Igen változatosak a néger szervezetek *harci módszerei* is. Néhány évvel ezelőtt főleg a bíróságokon kerestek igazságtételt, most pedig a *„direkt akciók"* kerültek előtérbe. A tüntetések, felvonulások, ülősztrájkok és bojkottok, a négereket nem alkalmazó vagy ki nem szolgáló üzletek előtti őrségállás, a „csak fehéreknek" fenntartott vendéglőkben való helyfoglalás, a diszkrimináló háziurak elleni lakbérsztrájkok — mindezek szerepelnek a néger mozgalom mai gazdag fegyvertárában. Mindamellett a néger szervezetek vezetői továbbra is igyekeznek megőrizni a mozgalom *békés, erőszakmentes* jellegét, s ez a jelenlegi erőviszonyokat és lélektani tényezőket tekintve feltétlenül helyes taktikának mondható.

Ennek ellenére már az első utcai *lövöldözésekre* is sor került. Az erőszak tulajdonképpen kezdettől fogva jelen volt ebben a küzdelemben: a fehérek folyamodtak hozzá nagyon is brutális módon, már Birminghamben. A békésen menetelő négerek ellen ők használták a rendőrkutyát és a tűzoltófecskendőt — a „törvény", a „rendfenntartás" nevében. A rendőrség, az egyes államok nemzetőrsége és más fegyveres alakulatok a későbbiek során sem mondtak le a „rend" e legmodernebb amerikai eszközeiről, és a tömeges letartóztatásokról sem. A déli fajgyűlölők azonban úgy vélik, hogy erőszakszerveik nem lépnek fel elég hatékonyan a négerekkel szemben, s így sokhelyütt maguk fogtak fegyvert.

Medgar Evers néger vezető, előtte pedig *Moore*, a magányosan menetelő fehér postás esett áldozatul a szélsőséges elemek gyilkos merényleteinek. De semmiféle statisztika nincs arról, hány száz négert vertek félholtra és késeltek meg anélkül, hogy ezért bárkit is törvényileg felelősségre vontak volna. Július első felében azután a Maryland állambeli Cambridge-ben mintegy ezer fehér fajüldöző szabályszerű *négervadászatot* rendezett a feketék gettójában. A rendőrség előbb könnygázbombákkal szétkergette a börtön előtt tüntető tömeget, majd a fehérek száguldó autóikból tüzeltek a járókelőkre. Először itt fordult elő, hogy *a négerek visszalőttek*. A várost megszállta a nemzetőrség, kijárási tilalmat vezettek be. A Georgia állambeli

Digitized by Google

Savannah-ban a négerek kövekkel védekeztek a gumibotok és a könnygázbombák ellen, New York egyik negyedében pedig csaknem két héten keresztül minden este véres verekedés folyt a tüntetők és egy fasiszta szervezethez tartozó fehér suhancok között.

Délen a szélsőséges fajvédő szervezetek *ellentámadásra* mozgósítják erőiket. A régebben betiltott *Ku-Klux-Klan* egész sor keresztégetéssel egybekötött demonstrációt rendezett. Bejelentette, hogy országos kampányt indít a „faji integráció", a faji elkülönítés felszámolásának megakadályozására. Hetenként 3—5 gyűlést tartanak a déli városokban, s nem is tagadják, hogy céljuk: terrorizálni, megfélemlíteni a színesbőrűeket. Mind gyakrabban fordul elő a sajtóban a *„faji háború"*, a *„polgárháború"* kifejezés, az Egyesült Államok sok városában állandóan fokozódik a feszültség. Mert az ország egészében az átlagamerikaiak többsége elismeri ugyan a néger követelések jogosságát, de a déli ultrareakciós fajgyűlölők, s nyomukban a faji előítéletektől elvakult déli fehérek ellenállása egyre kétségbeesettebbé válik. Azokról a déli tőkésekről és politikusokról van szó elsősorban, akik különleges hasznot húznak a négerek jogfosztottságából. A tőkések azért, mert ők *kétszeresen* zsákmányolják ki a négereket mint olcsó munkaerőt és mint teljesen kiszolgáltatott vásárlót vagy bérlőt; a politikusok pedig azért, mert évtizedes hegemóniájukat a törvényhozó és kormányzó szervekben annak köszönhetik, hogy a négerek gyakorlatilag nem élhettek szavazati jogukkal. Most szinte semmitől sem riadnak vissza, hogy ezt a „paradicsomi" állapotot konzerválják. A fajgyűlölők mellett természetesen felsorakoznak a szélsőjobboldali, fasiszta ízű szervezetek is (pl. a John Birch Társaság is), amelyek kommunistaellenes és általában haladásellenes jelszavakkal hevítik tovább az uszítás, a gyűlölködés légkörét.

A „csitító" hadjárat

Ebben az egyre feszültebbé váló helyzetben *Kennedy* elnök, a kormány és természetesen a sajtó is arra törekszik, hogy *csillapítsa a szenvedélyeket.* Amint az elnök is mondotta: „Az utcákról a bírósági termekbe és a törvényhozó szervekbe kell áthelyezni a néger egyenjogúság ügyét." Érthető, hogy a kormányzat igyekszik *mérsékelni, fékezni* a tömegakciókat. Kennedy elnök és öccse, az igazságügyminiszter, sorozatos tárgyalásokat folytatott a néger vezetőkkel és különböző fehér csoportokkal is, hogy valamiképp törvényes mederbe terelje az elemi erővel fejlődő néger mozgalmat. A legfőbb érv ebben a „csitító" hadjáratban az elnök június 19-én meghirdetett *törvényjavaslata a négerek polgárjogairól.* Kennedy a törvényjavaslat ismertetésekor felszólította a négereket „a feszültségek enyhítésére" annak érdekében, hogy „a Kongresszus békés és nyugalmas körülmények között végezhesse munkáját". Elismerte, hogy az utcai tüntetések kezdetben jogosultak voltak, hiszen „a faji igazságtalanságok orvoslására eddig nem volt kilátásban más módszer". Most azonban fel kell függeszteni a tüntetéseket, mert

Digitized by Google

„a fegyelmezetlen taktika és a kifejtett nyomás nem segíti, hanem hátráltatja a törvényjavaslat megszavazását."

Persze, a színesbőrűek egyébként mérsékelt vezetői, de még a polgári sajtó komolyabb képviselői is rámutatnak: a tömegakciók, a drámai tüntetések nélkül *soha nem született volna meg* a törvényjavaslat, és megszavazására is aligha kerülhet sor, ha nem gyakorolnak kellő nyomást a Kongresszusra. Az utóbbi évtizedek történelme eléggé világosan bizonyította, hogy a négerek csak annyit szerezhetnek meg egy évszázad óta nélkülözött jogaikból, amennyit *maguk*, aktív tömegmegmozdulásokkal kiharcolnak. Ezt még a *Newsweek* című polgári hetilap is elismeri: *„A négerek taktikai hibát követnének el* — írja —, *ha szót fogadnának az elnök felhívásának és visszafognák a hevességet, amellyel eddig problémájukat felvetették."*

A jótanácsoktól függetlenül: ma nem olyan a hangulat a négerek milliói között, hogy bármilyen törvény *puszta ígéretével* fegyverletételre lehetne rávenni őket. A néger vezetők nyíltan kijelentették: nem hajlandók abbahagyni a kampányt. Egyiküket, *James Farmer*, így fogalmazta meg ezt: *„A szabadság követelése nem olyasmi, ami tetszés szerint indítható meg vagy állítható le."*

Erről az álláspontról tanúskodik — a megmozdulások változatlan lendülete mellett — az is, hogy augusztus 28-ra a néger szervezetek nagyszabású országos menetet rendeznek, s ennek során legalább százezer néger és fehér tüntető érkezik Washingtonba. A felvonulás jeligéje: „Munka és szabadság"; célja: támogatni az elnök által beterjesztett törvényjavaslatot. Figyelemre méltó azonban, hogy az eredeti terv szerint a néger tüntetők a Capitolium (a Kongresszus székháza) előtt gyültek volna össze, s petíciót akartak átadni a két törvényhozó testületnek, a szenátusnak és a képviselőháznak. Ettől a tervüktől azonban — nyilván a kormánykörök intelmére — elálltak, s másutt tartják meg a nagygyűlést.

Törvényjavaslat a polgárjogokról

Mit tartalmaz az a törvényjavaslat, amelyet a kormányzat a faji megkülönböztetés elleni mozgalom középpontjába igyekszik állítani, nem utolsó sorban azért, hogy kifogja a szelet a jogaikért egyre türelmetlenebbül harcoló négerek vitorláiból? Előre kell bocsátanunk: való igaz, hogy az Egyesült Államokban száz év óta egyetlen elnök sem javasolt ilyen messzemenő reformokat a négerek polgári jogainak biztosítására. Más dolog persze —, s erről a továbbiakban szó lesz —, hogy maga az elnök, különösen pedig a törvényhozók nem is számítanak arra, hogy a programot eredeti formájában és maradéktalanul el tudják fogadtatni a Kongresszussal.

A törvényjavaslat hivatalosan deklarált célja: *„előmozdítani az általános jólétet azzal, hogy megszüntetjük a faji megkülönböztetést a választójog gyakorlásában, az oktatásban és a lakosságot szolgáló nyilvános létesítmények használatában."* Ez utóbbiakon szállodákat, panziókat, vendéglőket, büféket, üzleteket, benzinkutakat, mozikat, sportlé-

Digitized by Google

testményeket, parkokat stb. kell érteni, de csak annyiban, amennyiben ezek az USA más államaiból érkezőket is kiszolgálnak, vagy árucikkeik jelentős része más államokból származik. A törvény tulajdonképpen a cégek túnyomó többségére kiterjedne. Ha egyik-másik tulajdonos megtagadná a négerek kiszolgálását vagy bebocsátását, a kormány visszavonhatná működési engedélyét, vagy bírósági eljárást indíthatna ellene.

Ami az oktatást illeti, a törvény módot adna az igazságügyminiszternek, hogy meggyorsítsa az eddig csupán látszat-integrációt az iskolákban és az adóbevételekből támogatott egyetemeken. Az igazságügyminiszternek jogában állna, hogy bírósági eljárást indítson az olyan néger diákok nevében, akiknek felvételét az iskola vagy az egyetem megtagadta.

Egy további cikkely arról intézkedne, hogy ha állami kölcsönökkel finanszírozott építkezésen faji megkülönböztetést alkalmaznak, akkor az építkezésre adott kölcsön vagy hitel megvonható. Egy régebbi törvényjavaslat szerint bizottságot állítanának fel annak biztosítására, hogy a 25-nél több alkalmazottal dolgoztató magánvállalatok egyforma elbírálásban részesítsék a négereket a munkafelvételnél. A szakszervezeteket is felszólítanák, vessenek véget a diszkriminációnak.

Azonkívül a kormány valamiféle társadalmi szervet kíván létesíteni, amely közvetítőként léphetne fel a fajok közötti feszültségek esetén. Az elnök sürgeti továbbá a polgári jogokkal foglalkozó, régebben benyújtott törvényjavaslatok elfogadását. Ilyen például: kormányfelügyelők kijelölése annak ellenőrzésére, hogy ne akadályozzák meg a négereket szavazati joguk gyakorlásában, kormánysegély a közös oktatást bevezető iskolakerületeknek, s ami talán a legfontosabb: bizonyos összeg megszavazása a fiatal négerek szakmai képzésére és közmunkák finanszírozására, hogy enyhítsék a négereket különösen sújtó munkanélküliséget.

Ennyi a törvényjavaslat lényege. Kennedy elnök szerint „parancsolóan szükséges", hogy még a Kongresszus idei ülésszakán törvényerőre emeljék a javaslatot. Washintoni körökben mindenesetre nagy jelentőséget tulajdonítanak a tervezetnek, olyan gyógyszerként emlegetik, amely szinte egy csapásra orvosolná a négerek évszázados sérelmeit. Anélkül azonban, hogy kételkednénk a javaslat szerzőinek jószándékában, eléggé nyilvánvalónak látszik, hogy egyik fő célja: megnyugtatni a néger tömegeket, demonstrálni, hogy íme, a kormány síkra száll követeléseikért, s ezzel „mérsékletre" bírni őket. A Kennedy-kormány kétségtelenül azért is sürgeti a törvényjavaslat elfogadását, mert tekintettel a jövő évi elnökválasztásra, szeretne mielőbb túl lenni a „faji válságon". Ha nagyon elhúzódnék a konfliktus, akkor súlyos szavazatveszteséggel kellene számolnia, mind a kiábrándult négerek, mind pedig az amúgy is ellenséges déli fehérek részéről. Külpolitikai érdekek is a szenvedélyek mielőbbi lecsillapítását követelik, hiszen a fajüldözés és a négerekkel szemben alkalmazott kegyetlen rendőrterror napról napra jobban aláássa az Egyesült Államok nemzetközi tekintélyét, különösen

Digitized by Google

az afrikai országokban, s szinte kiheverhetetlen csapásokat mér az amerikai „szabadság és egyenlőség" mitoszára.

Törvénnyé lesz-e a javaslat?

A törvényjavaslat meghirdetésétől a kongresszusi jóváhagyásig, (nem is szólva a gyakorlati végrehajtásról) azonban még ugyancsak *hosszú az út*. Az előterjesztés ugyanis hatalmas vihart kavart fel az országban, s kiváltképp a Kongresszus berkeiben. Pedig a törvény még teljes elfogadása esetén sem oldaná meg *radikálisan* az amerikai belpolitikai élet e legpregnánsabb, súlyos összeütközésekkel terhes problémáját.

Milyen esélyei vannak mégis a törvényjavaslat megszavazásának? Az ország közhangulata kétségtelenül *kedvez ennek:* nemcsak azért, mert a vezető körökben *valóságos* „néger forradalom" kirobbanásától tartanak, hanem talán még inkább azért, mert az utóbbi hónapok nagy harcai, s nem utolsósorban a rendőrség és a fajvédők brutalitása ráébresztette az eddig közömbös fehér tömegeket a néger lakosság jogfosztottságának tarthatatlanságára, szégyenére és arra a kárra, amelyet ez az ügy az Egyesült Államok hírnevének okoz. A törvényjavaslatot ezért, legalábbis alapvonalaiban, a legtöbb északi demokrata-párti kongresszusi tag és a köztársaság-pártiak egy része is támogatja. Jellemző például, hogy a szenátoroknak csaknem a fele szerepel a törvényjavaslat ajánlóinak névsorán, noha közülük többeknek bizonyos fenntartásaik vannak.

Ha figyelembe vesszük, hogy a kormánypártnak döntő többsége van a Kongresszus mindkét házában (a képviselőházban 259:176, a szenátusban 67:33 a demokraták és republikánusok aránya), akkor a többség biztosítottnak látszik, még ha — mint várható — a déli, notóriusan fajgyűlölő demokraták a törvényjavaslat ellen szavaznak is. Hiszen a déli ellenszavazatokat bőven kárpótolják a „liberális" republikánusok „igen" szavazatai. Mi ok van tehát az aggodalomra?

Az egyik a hírhedt *„filibuster"*, vagyis az *obstrukció*, amelyet a déliek már nemegyszer sikeresen alkalmaztak a négerek jogaival foglalkozó mindennemű törvényhozás megbuktatására. A napokon keresztül szünet nélkül szónokló „törvényhozók" meg tudják akadályozni, hogy a Kongresszus olyan törvényt fogadjon el, amelyet a többség támogat ugyan, de amely a szélső jobboldal ellenkezésébe ütközik. A szenátusban, ahol a „filibuster" tulajdonképpen divik, van persze akotmányos mód ennek megakadályozására. Ha a szenátorok kétharmada azt kívánja, akkor le lehet zárni a vitát. De a szenátorok még sohasem tették ezt, mondván: „nem akarják veszélyeztetni az obstrukció jogát". A New York Herald Tribune ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy az így érvelő szenátorok hajlandók egy nagyonis kétes értékű „jog" ürügyén *semmibe venni a szenátus kétharmados többségének akaratát*. „Ha a szenátus ezúttal is felülkerekedni hagyja a „filibuster"-t, akkor tulajdonképpen megengedi, hogy ebben az ország számára legdöntőbb és legkritikusabb kérdésben (a mostani törvényjavaslatról van szó)

Digitized by Google

a politikát egy kisebbségi állásfoglalás határozza meg." A cikk címe és végkövetkeztetése utal az amerikai törvényhozási rendszer jelenlegi súlyos válságára. Mindkettő így hangzik: *„Maga a Kongresszus áll most ítélőszék elé."*

De ha az obstrukciót sikerül is legyőzni vagy elkerülni, még mindig sok buktató áll a törvényjavaslat útjában. Már említettük, hogy az előterjesztés támogatói közül sokan maguk is lényeges módosításokat követelnek. Washingtonban elterjedt a vélemény, hogy a javaslatot végül is csak felhígított formában fogják elfogadni, s hogy maga az elnök és az igazságügyminiszter sem vonakodik az engedményektől.

A törvényjavaslatban leggyakrabban talán azt kifogásolják, hogy „megsérti a magántulajdon jogát" azzal a rendelkezésével, amely kimondja, hogy a négereket a nagyközönséget szolgáló és az államok közötti forgalomban részt vevő minden kereskedelmi jellegű üzembe be kell bocsátani. „A kormánynak nincs joga előírni, hogy egy szálloda- vagy üzlettulajdonos kit szolgáljon ki, s kit nem!" „Az amerikai életformát legszentebb alapjaiban akarják aláásni." „A legfőbb különbség egy szabad kormány és egy szocialista állam között az, hogy szabad emberek birtokolhatnak tulajdont és szabadon rendelkezhetnek vele, a szocialista állam pedig megtagadja a tulajdon jogát... Az elnök javaslata az amerikai rendszer és az amerikai polgárok alkotmányos jogainak megsemmisítésére irányul." *(Russel* georgiai szenátor.) Ilyen és hasonló érveket hangoztatnak a faji megkülönböztetés szélsőséges hívei, jól tudva, hogy ezzel az átlagamerikaiak legbensőbb érzéseire, magántulajdonosi mentalitására hatnak, és sokakat közülük felsorakoztathatnak a törvényjavaslat ellen. Különösen a kisemberekhez apellálnak: „Miféle demokrácia az — kérdezik —, amely arra kényszerítheti a kis panziótulajdonosnőt, hogy fogadjon be házába négereket, vagy a sarki borbélyt, hogy megnyírja azt, akit ő nem akar?"

A mostani bizottsági kihallgatásokon is akörül folyik a legtöbb vita, milyen nagyságrendűnek kell lennie a vállalatnak ahhoz, hogy integrációra kötelezhessék. A törvényjavaslat szerzői egyébként számoltak ezekkel az ellenvetésekkel, ezért a jogi indokolásban nem az alkotmány 14. módosítására hivatkoznak, amely a törvények „egyforma védelmét" biztosítja minden állampolgár számára (ezt eddig sem vették figyelembe), hanem az alkotmány ún. kereskedelmi cikkelyére, amely feljogosítja a Kongresszust az államok közötti kereskedelem szabályozására. A „magántulajdon jogait" féltő és más hasonló ellenvetéseket valószínűleg úgy hidalják majd át, hogy megállapítják az integrációra köteles vállalatok nagyságrendjét.

A gazdasági gyökerek

A törvényjavaslat útjába álló e néhány akadály is érzékelteti, mennyire az egész amerikai életformának lényegéből, úgyszólván húsából és véréből fakad a faji megkülönböztetés. A probléma vizsgálata lerántja a leplet az amerikai társadalom sok mélyreható bajáról. Ez különösen akkor derül ki, ha megpróbáljuk felfedni a négerek jogfosztottságá-

Digitized by Google

nak s egyszersmind mostani „lázadásának" *gazdasági gyökereit.*

Mert hiába értékelhető *pozitívan* az elnöki törvényjavaslat, még akkor sem oldhatja meg igazán a néger-problémát, ha végülis életbe lép. A kulcskérdés tudniillik elsősorban gazdasági: *a munkaalkalom hiánya.* Az Egyesült Államokban immár állandósult négy-ötmilliós munkanélküli seregnek egyre nagyobb hányadát a fiatalok alkotják. Minden évben különösen nyár elején elözönlik a munkapiacot az iskolát végzett fiatalok. Állást azonban nem találnak, márcsak azért sem, mert nincs szakképzettségük, gyakorlatuk. Mióta statisztika készül, soha még annyi húsz éven aluli fiatal nem volt munka nélkül az Egyesült Államokban, mint most. A fehér emberek közül húsz munkásra jut egy munkanélküli, a négerek közül tízre. De a fiatalok között sokkal rosszabb a helyzet: hat fehér fiatal közül egy munkanélküli, de *minden harmadik néger fiatal* képtelen munkát találni.

De még ha egyenlő lehetőségeket adnának is a munkafelvételnél a négereknek és a fehéreknek, akkor is óriási hátrányt szenvednének a színesbőrűek, fiatalok és felnőttek egyaránt. Iskolázottságuk és szaktudásuk ugyanis jelentősen alacsonyabb, mint a fehéreké, éppen az elkülönített néger iskolák jóval alacsonyabb színvonala miatt. A mintegy húszmillió néger közül jelenleg *egy millió az írástudatlan felnőtt*, s 2,3 millió 25 éven felüli néger *öt évnél kevesebbet* járt iskolába. Legutóbb egy országos átképző-tanfolyam indításánál megállapították, hogy általában a jelentkező munkanélküliek 20 százaléka, de a néger fiatalok 44 százaléka nem végezte el a nyolc osztályt. Washingtonban nemrég felvételt hirdettek több segédházmesteri állásra. A jelentkezők közül sokan nem tudták elolvasni a tisztítószer- és a patkányméreg-csomagok címkéit. Egy segédápolónői tanfolyamra ötszáz fiatal nő jelentkezett, de alapismeretek híján csupán harmincat vettek fel közülük, s 287 emberrel beszéltek, míg 20 alkalmas személyt találtak egy szakács-tanfolyamra.

A négerek helyzetét az is megnehezíti, hogy a szakszervezetek nagy része szintén megkülönböztetést alkalmaz velük szemben. Ez is gátolja alkalmazásukat, különösen szakképzettséget igénylő állásokban. Sokhelyütt a tanonc-képzést is a szakszervezetek irányítják, s úgyszólván teljesen kizárják ebből a néger fiatalokat.

Természetesen maguk a gyártulajdonosok is csak kis számban, vagy egyáltalán nem hajlandók négereket alkalmazni. Ezért a mostani mozgalom egyik legfontosabb követelése: *egyenlő munkaalkalom biztosítása a négereknek.* E követelés jegyében voltak heves összetűzések néhány New York-i építkezésen, ezért tartottak ülősztrájkot *Rockefeller* kormányzó és *Wagner* polgármester New York-i irodája előtt. Sokasodnak a tüntetések az olyan vendéglők és üzletek előtt is, amelyek egyáltalán nem, vagy nem kellő számban alkalmaznak négereket. Hatásosnak bizonyult a bojkott fegyvere is: sok sörgyár, pékség, áruház volt kénytelen néger munkásokat felvenni azért, mert színes vásárlóik megkövetelték ezt.

Mindenesetre sem Kennedy törvényjavaslatában, sem általában a Kongresszus napirendjén

Digitized by Google

incsen semmi olyan átfogó terv, mely több munkaalkalmat nyitna meg a négerek, különösen pedig a néger fiatalok előtt. A problémát — a *US News and World Report* szerint — csak ötmillió új állás teremtése oldaná meg. „Erre azonban — írja a nagytőkések orgánuma — semmi kilátás sincs, kivéve a háborút. Úgy látszik, hogy a faji kérdést sem lehet megoldani addig, amíg el nem érjük a teljes foglalkoztatottságot."

A problémát valamivel pozitívabb módon közelíti meg *Walter Lippmann*, a *Newsweek* című hetilapban. Ő is megállapítja, hogy noha a szavazati jog, a nagyközönséget szolgáló létesítmények egyenlő élvezete és a közös iskoláztatás rendkívül fontos dolog a kasztrendszer eltörlése szempontjából, *addig a négerek felszabadítása nem lehet teljes, amíg nem nyílnak meg előttük az egyenlő gazdasági lehetőségek.* Ez a legfőbb akadály — írja Lippmann —, nem pedig a megkülönböztetés és az előítélet, noha ezek is megkeserítik életüket. Az alapvető baj az, hogy jelenleg *nincs az Egyesült Államokban elegendő állás, sem elegendő jó lakás és iskola.* Lippmann is idézi a munkanélküliség adatait, s azt a következtetést vonja le, hogy sem a fehérek, sem a négerek számára nincs más kiút, mint a munkaalkalmak tetemes növelése, a szakképzés kiterjesztése. A négerek siralmas lakásviszonyait csak azzal lehet megjavítani, hogy több házat építenek, oktatásukat pedig csak több iskola létesítése biztosíthatja.

A nagy néger szervezetek

Lippmannak igaza van, amikor az egész néger probléma döntő jelentőségét abban látja, hogy megoldása közben *az ország felelős és józanul gondolkodó erői nyíltan szembekerülnek a „republikánusok és a déli demokraták konzervatív koalíciójával"*, amely a Kongresszusban eddig uralkodó szerepet játszott olyan értelemben, hogy minden valamelyest is haladó törvényhozási kísérletet megbuktathatott. A neves publicista szerint a nemzet nemcsak a négerek polgárjogainak kérdésében áll ma szemben ezzel a koalícióval, hanem olyan vonatkozásban is, hogy a kormány miatta nem képes érvényesíteni egyes gazdasági elgondolásait és a szociális szolgáltatások kiszélesítésére vonatkozó terveit. Lippmann azzal a végkövetkeztetéssel fejezi be cikkét, hogy lehetetlen előremozdítani a négerek tényleges egyenjogúsítását, ha az amerikai politikában nem támad fel az évek óta szunnyadó *haladó szellem.* (Ezen persze nem valami szocialista irányzatot ért, hanem a roosevelti vonal folytatását.)

A legtekintélyesebb amerikai polgári közíró rátapint az igazságra, amikor a „haladó szellem" feltámadását kéri számon az amerikai politikai élettől, noha kívánalma utópisztikusnak tűnik fel olyan értelemben, hogy a hivatalos amerikai politikában aligha várható lényeges balratolódás. Annyi azonban bizonyos, hogy a néger tömegek hatalmas forradalmi megmozdulása *nem maradhat hatás nélkül az amerikai társadalom belső összefüggéseire és erőviszonyaira.* A mozgalom lendülete, a tömegek aktivitása és elszántsága sem az ígéreteknek és a rész-engedményeknek, sem pedig a fajgyűlölők terrorcselekményeinek hatására

Digitized by Google

nem csökken; ellenkezőleg: hétről hétre erősödik.

Ez egyebek közt abban is megmutatkozik, hogy a nagy néger szervezetek magatartásában is *radikalizálódás, balratolódás* észlelhető. Ezek közül a legrégibb az *NAACP* (a Színesbőrűek Haladásáért Küzdő Országos Szövetség), amely az utóbbi időkig főként bírósági perekben szállt síkra a négerek jogaiért. Több mint 400 ezer tagja van; főtitkára *Roy Wilkins*, s tavasz óta a tömeghangulatnak megfelelően szintén a „direkt akciók" talaján áll. A néger mozgalomnak kétségtelenül legismertebb egyénisége *Martin Luther King* lelkész, aki a *Déli Keresztény Vezetés Konferenciája* néven ismert szervezet élén áll. Kingék eddig többnyire azt a taktikát alkalmazták, hogy egy helyen (például Birminghamben) viszonylag rövid ideig tartó *általános támadást* indítottak, egyidejűleg felhasználva minden módszert: a tüntetéseket, a sztrájkőrségeket, a bojkottot, a nyilvános istentiszteletet és a szavazásra való jelentkezést. A *Faji Egyenlőség Kongresszusa* (CORE), amelynek az élén *James Farmer* áll, főleg Északon tevékenykedik. Aktívan részt vett a három évvel ezelőtti ülősztrájkokban. Rendszerint egy problémára összpontosítja erőit, s ezzel felhívja az ország figyelmét a fajüldözés egy bizonyos válfajára. A *Diákok Erőszakmentes Koordináló Bizottsága*, melynek *James Forman* a főtitkára, ezzel szemben hosszúlejáratú akciókat kezdeményez. Aktivistái évekre leköltöznek a déli államokba, ott felvilágosító munkát végeznek, a választójog gyakorlására indítanak kampányokat stb. Az *Urbánus Liga*, *Whitney Young* vezetésével, főleg az északi városokban, a négerek munkában való elhelyezésével, lakásszerzéssel foglalkozik. A *Néger-Amerikai Munkástanács*, melynek vezetője *A. Philip Randolph*, az *AFL—CIO* alelnöke, a szakszervezetekben érvényesülő diszkrimináció ellen küzd.

Egység és egységbontás

Természetesen az egyes szervezetek között vannak véleménykülönbségek a harc módszereit és taktikáját illetően. A jelenlegi mozgalmaknak azonban az az egyik legörvendetesebb vonásuk, hogy *nagyfokú közeledés* alakult ki a szervezetek között a harc alapvető céljai és a közös akciók tekintetében. Ez annál fontosabb, mert a fajvédők minden módon igyekeznek éket verni az egyes szervezetek közé, s a sajtóban előszeretettel nagyítják fel az állítólagos „ellentéteket". A néger szervezetek egysége azonban megyőzően jutott kifejezésre a többi között a Fehér Házban tartott júliusi megbeszélésen. 150 néger vezető július 2-i New York-i tanácskozása is az egység jegyében folyt le; az ország hét legnagyobb néger szervezete — ezúttal *először* — koordinálta tevékenységét, bizonyítva, hogy a *harc tüzében az egység mind jobban összekovácsolódik.*

Az uralkodó köröket rettegéssel tölti el az a lehetőség, hogy az integrációs törekvések győzelme esetén a néger dolgozók — s ezek alkotják a néger lakosság 95 százalékát — közvetlen kapcsolatba kerülnek a fehér tömegekkel. Ez megteremtené a feltételét annak, hogy a fehér és néger munkások közösen szálljanak szembe a nagytőkésekkel, a többi között a választásokon is. A re-

Digitized by Google

akció attól is fél, hogy a színesbőrűek felszabadító mozgalma egybefonódik a munkanélküli és nyomorgó fehér dolgozók növekvő elégedetlenségével. Ezért mindent megtesz a néger egység alászására és olyan ellenmozgalmak bujtogatására, amilyen például az úgynevezett *„Fekete Muzulmánok"-é*, élén a hírhedt *Malcolm* X-szel. A „Fekete Muzulmánok" és más hasonszőrű szervezeteknek kizárólag az eszmei zavarkeltés a céljuk, meg akarják osztani a négereket és elidegeníteni tőlük a demokratikusan gondolkodó fehér tömegeket. A „muzulmánok" a néger lakosság elszigetelődésének hívei. Azt követelik, hogy a kormány jelöljön ki egy vagy több államot, s ezen a területen *zárt néger közösség* létesüljön. E területről kitelepítenék a fehér lakosokat. Minden fehér embert a négerek ellenségének tüntetnek fel, és a „fehér felsőbbrendűség" doktrinájával valamiféle „fekete felsőbbrendűséget" állítanak szembe. Amikor Birminghamben a legvadabb terror tombolt, Malcolm X. aljas rágalmakkal illette Martin Luther Kinget, később pedig Roy Wilkinsből próbált gúnyt űzni. A „Fekete Muzulmánok" jelenleg a legreakciósabb, ellenforradalmi erő a néger szervezetek között.

Az egységbontás és zavarkeltés másik fő vonala abban nyilvánul meg, hogy az egész néger mozgalomra és egyes vezetőire rá próbálják nyomni a *„kommunista"* bélyeget. *Ross Barnett*, Missisippi állam kormányzója a Kongresszus kereskedelmi bizottságában történt kihallgatásakor kijelentette: „Kennedy elnök és öccse, az igazságügyminiszter, segédkezet nyújt egy világméretű kommunista összeesküvéshez, amelynek célja: faji konfliktusok kirobbantásával megosztani és legyőzni az Egyesült Államokat." *Barnett*, *Wallace*, alabamai kormányzó, *Russell*, georgiai szenátor és mások szüntelenül erősítgetik, hogy a néger tüntetéseket és az egész egyenjogúságért folyó mozgalmat „a kommunisták szervezik és pénzelik". Egy legutóbbi bizottsági kihallgatáson „bizonyítékként" egy filmet is bemutattak, amely egy 1957. évi gyűlésről készült, s amelyen a többi között Luther King-et is látni, állítólagos „kommunistagyanús" személyek társaságában. Ugyanakkor sajnálatos módon az is előfordul, hogy tekintélyes néger vezetők nyilvánosan hangoztatják kommunista-ellenességüket, s ez szintén nem szolgálja az összes haladó erők tömörítését.

Minden nehézség és akadály ellenére is megállapítható azonban — és ez az Egyesült Államok Kommunista Pártjának a véleménye is —, hogy *az amerikai négerek nagy győzelem küszöbén állnak*. A mai nemzetközi helyzet, a gyarmati rendszer összeomlása, az afrikai népek felszabadulása, de mindenekelőtt az amerikai négerek valóban forradalmi megmozdulása még a washingtoni kormányt is meggyőzte: nem lehet sokáig halogatni a száz éve esedékes polgári jogok biztosítását az ország mindezideig kiközösített egytizednyi lakosságának. A négerek jelszava: *„Szabadságot 1963-ban!"*, s ezt a követelésüket az Egyesült Államokban *évtizedek óta nem látott* hatalmas harcokkal támasztják alá. E harcoknak a még oly erős amerikai monopolista hatalom sem állhat sokáig ellen.

Bebrits Anna

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

Az absztrakt művészetről

Ideológiai küzdelmünk eredményes folytatásához szükség van arra, hogy tisztán lássuk az elérendő célokat és e célok megvalósításának eszközeit és útjait. Ebben az ideológiai harcban jelentős szerep jut a művészetnek. Ez az oka annak, hogy hazánkban is megélénkültek a művészet elvi, esztétikai kérdéseinek tisztázására irányuló viták. E viták-ban az absztrakt művészetről is sok szó esik. Az absztrakt művészetről elhangzó vélemények azonban sok esetben felszínesek, nem ragadják meg a lényeges kérdéseket. Hogy szocialista művészetünk betölthesse az ideológiai harcban a neki szánt szerepet, ahhoz tisztáznunk kell tehát az absztrakt művészet fogalmát.

Ha fellapozzuk a „Művészettörténeti ABC"-t, a következőket találjuk benne: *„absztrakt művészet,* abszolút művészet, non-figuratív művészet: nem elég szabatos, de általános megjelölése annak az európai festészetben és szobrászatban 1910 táján fellépő művészi irányzatnak, amely *teljesen szakít* a természeti jelenség ábrázolásával és *tagadja a művészi megismerést.* Az absztrakt kép és szobor nem ábrázol semmiféle természeti formát, mégcsak nem is utal rá jelekkel, mint tette pl. a kubizmus, hanem csak a színek, vonalak, formák minden természeti modelltől független, önálló létét és kölcsönhatását keresi. Megalapítója V. Kandinszkij, aki festészetét a zenével rokon, tiszta, abszolút festészetnek nevezte" stb.

Hogy megértsük az absztrakt művészet lényegét, ismertetnünk kell a marxista—leninista esztétika legfontosabb tételeit. (Ezt itt csak vázlatosan tehetjük; az absztrakt művészet fogalmát is csak vázlatosan elemezhetjük.)

A marxista—leninista esztétika egyik legfontosabb tétele, hogy a művészet *a valóság megismerésének* egyik fontos eszköze. A világ megismerésének két fő formája van: a tudományos és a művészi megismerés. A kettőnek közös a filozófiai alapja: *a lenini visszatükröződési elmélet.* A tudományos és a művészi visszatükröződés filozófiai alapjának azonossága mellett azonban a két megismerési forma különbségét, specifikus sajátosságait is hangsúlyoznunk kell.

A művészi megismerés nem passzív, nem mechanikus, csak a valóság jelenségeit, külsődleges jegyeit visszaadó folyamat. (Bár a művészetekben az ilyen mechanikus tükrözésre is sok példát találunk. Nálunk pl. a festészetben Benczúr Gyula sok esetben nem tudott többet megmutatni a valóságból, mint annak külsődleges jegyeit. Nem azért, mintha Benczúr nem lett volna jártas a festészet szakmai-formai problémáiban, ellenkezőleg: tehetséges festő volt. Festészete nagyobbrészt mégis a hazugságoknak és a társadalmi problémák elleplezésének a művészetévé lett, s Benczúr ezzel a kiegyezés korának hivatalos festőjévé vált.) A művészi megismerés a jelenségben a *lényeget,* a véletlen ese-

Digitized by Google

ményekben a *szükségszerűt*, az egyes esetben az *általánost* ragadja meg és ábrázolja a művészet eszközeivel. A művészi általánosításban rendkívül jelentős szerepük van a *szubjektív tényezőknek*, a művész világnézetének, élettapasztalatának, tehetségének stb. Ezért egy-egy műalkotás a művészi szubjektum által való ábrázolása a valóságnak, s itt a szubjektivitás jelenti azokat a lehetőségeket és korlátokat, amelyek megszabják a művészi megismerés igazságtartalmát. Napjainkban a szocialista világnézetet alkotóan elsajátító tehetséges művész képes a valóság legsokoldalúbb művészi ábrázolására.

Eddig csak általában beszéltünk arról, hogy a művészet a valóságot tükrözi vissza. A művészet tárgya *az ember és világa* (mind természeti, mind társadalmi világa); a művészet célja, hogy megmutassa *a társadalmi ember életét*, munkáját, örömét, harcát a társadalmi haladásért. Tudjuk, hogy magának az embernek a lényegét *a társadalmi viszonyok összessége* határozza meg, s ezért ez társadalmi lényeg. Ez azt jelenti, hogy az embert elsősorban nem a biológiai adottságok határozzák meg, hanem azok a társadalmi viszonyok, amelyekbe beleszületett, azok a társadalmi érdekek, amelyekért léte által meghatározva harcol. Ezért a művészet tartalmai lényeges emberi, vagyis társadalmi tartalmak.

A művészet tehát visszatükrözés, lényeges társadalmi tartalmak visszatükrözése. Nagyon fontos azonban e visszatükrözés *formája* is, s itt emlékeztetnünk kell a tudományos és a művészi visszatükröződés különbségére. A művészet a lényeges társadalmi tartalmakat *konkrét érzéki — képi formában* tükrözi vissza, ellentétben a tudomány *elvont fogalmiságával*. Ez az érzéki megjelenítés törvénye, s ez a művészi visszatükrözés egyik legalapvetőbb specifikus sajátossága, amely azt követeli meg, hogy a művészet a lényeget ne tiszta formában, jelenségvilágától megfosztva, hanem érzéki — képi jelenség-formákon keresztül ábrázolja.

Az absztrakt művészet elmélete és gyakorlata *tagadja* az itt vázolt alaptételeket. Az absztrakt művészet esztétikájának filozófiai alapja a *szubjektív idealizmus*, elsősorban az irracionalista filozófia. Társadalmi alapja az imperializmus ellentmondásai: az ember magányossá válása, elidegenedése a kapitalista társadalom viszonyai között. Ezeket az ellentmondásokat a polgári értelmiség jelentékeny rétegei átérzik ugyan, de tudatosan nem értik, s az absztrakt művészetekben is ezen ellentmondások elleni *anarchista lázongás* fejeződik ki. (Itt természetesen a becsületes szándékú polgári művészekről beszélünk, nem pedig az imperializmus tudatos védelmezőiről, vagy a különböző divatok haszonelvezőiről.)

Sokan, akik az absztrakt művészeteket akarják igazolni, a világban, a tudományokban végbement változásokra hivatkoznak; nevezetesen a freudi pszichológiára, meg az atomfizika eredményeire. E nézetek képviselői azonban végső soron tagadják a művészet társadalmi tartalmát, és szeretnék ezt az ember társadalmi tevékenységétől elszakított természeti tartalmakra, vagy az ember tudat alatti világára leszűkíteni.

Az absztrakt művészet nem a társadalmi ember világát akarja ábrázolni. Ezt megismerhetetlennek vagy érdektelennek tartja, s ezért

Digitized by Google

nem is vesződik vele. Helyette a *„belső látásról"* beszél, s a színek, vonalak, formák „ősi kifejező erejét" kutatja. Le akar szállni a tudat alatti mélységeibe, s ezt kifejezni.

Ilyen esztétikai meggondolásokból következik az, hogy az absztrakt művészet *lemond az érzéki megjelenítés igényéről.* Az absztrakt művész nem a látott jelenségekben megnyilvánuló lényeget akarja érzéki megjelenítés által adni, hanem a maga belső látását, az értelem ellenőrzésétől független tudat alatti világát akarja rögzíteni. S ezt nem a természetben látható elemek, az emberi, tárgyi dolgok figurái segítségével teszi, hanem *minden valóságos motívum teljes kikapcsolásával,* nemfigurális formákkal véli megvalósítani. Az absztrakt szobrászat is olyan idomokat használ, amelyek semmiféle természeti tárgyra nem emlékeztetnek. Ezáltal az alkotás rejtvénnyé válik, sokértelművé, mindenki azt magyarázhat bele, amit akar, s elesik az alkotás értékelésének minden objektív kritériuma is. (Ennek azután az a következménye, hogy nem volt még oly művészi mozgalom, amelyben annyi sarlatán vett volna részt, mint az absztrakt művészeti mozgalomban.)

Az absztrakt művész — tagadva a művészet visszatükröző sajátosságát, kiküszöbölve alkotásaiból a társadalmi mondanivalót — a *„tiszta" esztétikai* létrehozására törekszik, az önmagában való, tartalom és konkrét eszmei — társadalmi vonatkozások nélküli művészi *formára.* Tevékenysége ezért a művészi *forma* különböző oldalainak önmagában vett vizsgálatára irányul, a festészetben pl. a vonalak, a színek, a formák tartalom nélküli sajátosságaira. Azt hiszik, hogy ezzel létrehozzák a festészetet tiszta formában, s ezt nevezik *abszolút festészetnek.*

Az absztrakt művészetről szóló vitákban többször felmerült az érzelmi és az értelmi oldal viszonyának kérdése. Az esetek többségében a kettőt elszakították egymástól, egyesek csak az *érzelmek* kifejezésére, mások bizonyos *intellektuális örömök* adására tartják alkalmasnak az absztrakt művészetet.

Az absztrakt művészet hívei nézeteik igazolására sokszor hivatkoznak a zenére. Azt mondják, hogy a zene sem tükrözi vissza a társadalmi valóságot, hanem csupán önmagát jelentő, öncélú formarend. Ez az érvelés azonban *nem helytálló.* A zene ugyanis az emberi érzelmeken keresztül, bonyolult áttételekkel a társadalmi valóságot tükrözi vissza. Az érzelmek is a valóság visszatükrözésének sajátos formái, s az ezeket kifejező zenének is — mint ezt a marxista zeneesztétika kutatásai bizonyítják — megvan a konkrét történelmi jelentéstana.

E nézetek képviselői nem látják *az értelmi és az érzelmi oldalak egységét,* az érzelem visszatükröző sajátosságát. Minden igazi műalkotás magába foglalja az érzelmi és értelmi oldalakat, minden műalkotásban érzéki, szellemi, érzelmi és képzeleti elemek olvadnak össze. Ezeknek egymáshoz való viszonya a konkrét tartalomtól függ, s egyiküket sem lehet abszolutizálni. Minden műalkotás *az egész emberhez* akar szólni, s az ember érző és gondolkodó lény. Az érzelmi és az értelmi oldal a művészetben *kölcsönösen erősíti* egymás hatását. Az érzelmi és értelmi oldal viszonyát tekintve az egyes művészetek között különbségek vannak (az egyes műalkotások között is), de ezek a különbségek *nem* eredményezhetik azt, hogy az egyik művészeti ág (illetve műalkotás) csak az érzelmekre, a másik pedig csak az értelemre hat.

Digitized by Google

Az absztrakt művészet gyakorlata és elmélete azzal, hogy tagadja a művészi megismerést, a lényeges társadalmi tartalmak művészi megjelenítését, *lemond* minden nagy művészet igazi szerepéről: *a haladó társadalmi érdekek művészi szolgálatáról.* Nem kell azt hinni, hogy az absztrakt művészetnek általában nincs semmilyen tartalma, társadalmi szerepe. Szerepe éppen „tartalmatlanságában" van, abban, hogy lemond az imperializmus ellen küzdő erők művészi ábrázolásáról, a társadalmi haladásért folyó harcot tartalmatlan és értelmetlen művészi „formaforradalommal" helyettesíti. Az absztrakt művészet a maga sajátos esztétikájával önmagát rekeszti ki az ábrázoló művészetek soraiból.

Hogy az absztrakt művészet tényleges helyét, szerepét tisztázzuk, még néhány problémát tudatosítani kell. Az eddig elmondottak az absztrakt művészet és képviselőik olyan igényét bírálták, amely azt követeli: fogadjuk el, hogy a művészetek fejlődésének *szükségszerű szakasza* az absztrakt művészet, s ezért ez *korunk művészete.* (Az absztrakt művészi törekvések ugyanis nemcsak a képzőművészetben, hanem a művészet valamennyi ágában megnyilvánulnak.) Láttuk, hogy az absztrakt művészet gyakorlata és elmélete ellentmond az ábrázoló művészet lényegének, s ezért el kell vetnünk azt a törekvését, hogy korunk művészeteként jelentkezzen.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az absztrakt művészetnek semmi köze sincs a művészethez, hogy nincsenek olyan vonatkozásai, amelyek *gazdagíthatnák* anyagi és szellemi kultúránkat. Gondolnunk kell arra, hogy a művészet két nagy tartományból áll: az ábrázoló és a nem-ábrázoló jellegű művészetből. A nem-ábrázoló jellegű művészet (pl. az iparművészet) napjainkban mind nagyobb jelentőségre tesz szert. Az alapvető feladat tehát az: harcolni az absztrakt művészet képviselőinek olyan törekvései ellen, hogy az absztrakt művészetet korunk *alapvető és egyetlen* művészetének kiáltsák ki, hogy az absztrakt művészettel az ábrázoló művészetet akarják helyettesíteni, s ezáltal tagadják napjainkban az ábrázoló művészetek létét; egyúttal megmutatni, hogy melyek azok a területek, ahol az absztrakt művészet bizonyos törekvéseinek *létjogosultságuk* van. Az absztrakt művészet bizonyos törekvései sajátos *ornamentikának* tekinthetők, ha úgy tetszik, korunk ornamentikájának, amelynek fő jellemvonásai: az erős konstruktivitás, a rendkívüli dinamizmus és színesség. E törekvések mind az iparművészetben, mind az építőművészetben felhasználhatók. Különösen *a sík felületképző műfajokban* (pl. a textilfestészetben) lehet és kell is felhasználni eredményeit. Az *építőművészetben* is nagy jelentősége van bizonyos absztrakt törekvések felhasználásának, ha ez az építészeti elképzelésekkel szerves egységben történik.

Azt gondoljuk, hogy az absztrakt művészeti törekvéseknek elsősorban a *díszítőművészet* a felhasználási területe. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az absztrakt művészeti mozgalomban nem jöhetnek létre olyan kifejező-eszközbeli eredmények, amelyeket *az ábrázoló jellegű művészetekben* is fel lehet használni (pl. a festészetben a színértékek kutatásának bizonyos eredményei stb.). Ez a felhasználás azonban csak a konkrét művészi mondanivalónak alárendelt, kifejezési-eszközbeli mozzanat, amely a *racionális* mondanivaló hatékonyabb érzéki megjelenítését szolgálja, s már maga a felhasználás jellege ellene mond az

Digitized by Google

absztrakt művészet lényegének. Az absztrakt művészet viszonya az ábrázoló művészetekhez tehát ellentmondásos: bizonyos fokig *megtermékenyítheti* őket, másrészt, amikor helyettesíteni akarja ezeket és korunk művészetévé akar válni, akkor *reakciós és művészetellenes* célokat követ. Világosan kell látnunk, hogy az ábrázoló művészet és az absztrakt művészet viszonyában *ezek az utóbbi* törekvések a jellemzőek; a fő feladat ezért az, hogy megmutassuk az absztrakt művészet e törekvéseinek valódi jellegét.

Ezt azért is hangsúlyoznunk kell, mert az absztrakt művészet lényegének tisztázatlansága a különböző vitákban helytelen megállapításhoz vezetett. E tekintetben két véglettel találkozhatunk. Egyesek nem látják az absztrakt művészet lényegéből fakadó *veszélyeket*, mások csőstől osztogatják az „absztrakt" jelzőt olyan műalkotásokra is, amelyeket ez nem illet meg. Ezért röviden azt is meg kell vizsgálnunk, hogy mi az oka e másik végletnek. Sokan ugyanis nem értik, hogy a művészet nem fotografikusan naturalista visszatükrözése a valóságnak, s hogy a valóság lényeges oldalainak megragadása *megköveteli a művészi általánosítást*. A művészi általánosítás, a formaadás következtében a valóság külső formái *átfogalmazódnak*, a lényeg kifejezésének érdekében, a kompozíció következtében *sajátos rendbe szerveződnek*. Ha a művészi visszatükrözés megköveteli, a valóság természeti formái a műalkotásban *át is formálódhatnak*. Ha elmélyedünk nagy szocialista festőnk, Derkovits Gyula művészetében, láthatjuk, hogy a festészet eszközével milyen mélyre tudott ásni, milyen művészien tudta megmutatni kora lényeges ellentmondásait, s ennek hogyan tudta alárendelni a forma-problémákat. Ez az értelmes művészi formálás *a tartalom kifejezésének van alárendelve*, s elősegíti, hogy a művészet a maga sajátos eszközeivel visszatükrözze a valóságot.

Az absztrakt művészet tehát elsősorban *világnézet, művészi magatartás, alkotói módszer* kérdése, s nem stílus-probléma. Az absztrakt művész magatartását, a világhoz való viszonyát különböző reakciós világnézetek határozzák meg — akár tudatosodik ez a művészben, akár nem —, amelyek meghatározzák alkotói módszerét és alkotásainak tartalmát. Az absztrakt művészet mint magatartás, mint alkotói módszer, ezért *egyenes ellentéte* a szocialista művész magatartásának, alkotó módszerének.

A korszerű, szocialista művészet kialakulásában és fejlődésében rendkívül fontos e kérdések megnyugtató tisztázása. Amikor harcolunk az absztrakt művészet és annak különböző hatásai ellen, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy szocialista művészetünk fejlődését *más tényezők* is veszélyeztetik. Ilyen veszély a *naturalizmus* is, amely a széles dolgozó tömegek ízlésében — sajnos — erős pozíciókkal rendelkezik. Ilyen veszély annak meg nem értése, hogy *a szocialista realizmus lehetővé teszi különböző stílusok létét*, s ez a szocialista realista művészet gazdagodását eredményezi.

Az absztrakt művészet és hatása ellen akkor tudunk sikeresen küzdeni, ha helyes álláspontról vívjuk ellene a harcot, a tényleges és nem a vélt absztrakt művészet ellen harcolunk.

Novák Zoltán

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A francia kommunisták a marxista filozófia feladatairól

A marxizmus eszmei offenzívája a kapitalista országokban is egyre erőteljesebbé válik, s szervesen beilleszkedik a kommunista pártok gazdasági és politikai harcaiba. Ez a harc — Waldeck Rochet elvtárs szavaival élve — „az utóbbi időkben új formát öltött". A francia kommunista filozófusok 1962-ben két alkalommal is összeültek, hogy elemezzék, megvitassák ezeket az új formákat és a marxista filozófiának ezekkel kapcsolatos feladatait. E gyűléseken az FKP legfelső vezetői ismertették a Politikai Bizottság állásfoglalását az adott kérdésekről. A Kossuth Kiadónak 1963 első negyedében megjelent *„A francia kommunisták a filozófiáról"* című kiadványa teljes szövegében tartalmazza Jacques Duclos előszavát és Waldeck Rochet előadását, amelyek az 1962. január 14-i aktíván hangzottak el, valamint Maurice Thorez megnyitóbeszédét és Roger Garaudy: „A kommunista filozófusok feladatai. Sztálin filozófiai tévedéseinek bírálata" c. beszámolóját, amelyeket szerzőik az 1962. június 14-i ülésen mondtak el.

A felsorolt dokumentumokon vörös fonálként húzódik végig a marxizmus—leninizmus és a burzsoá filozófia engesztelhetetlen ellentétének hangsúlyozása, a marxista és a nem-marxista ideológia békés egymás mellett élésének kategórikus elutasítása. A francia elvtársak azonban nem elégednek meg az ideológiai koegzisztencia tagadásának hangsúlyozásával, hanem *pozitív* értelemben is állást foglalnak abban a tekintetben, hogy milyenek legyenek a marxista és nem-marxista filozófusok vitái. Ebben a vonatkozásban beszél W. Rochet „A marxista és nem-marxista filozófusok közötti baráti vita feltételei"-ről, hasznosságáról és arról, hogy a marxizmus növekvő befolyásának eredményeképpen e polémia „az utóbbi időkben új formákat öltött". A személyi kultusz időszakában ugyanis a vitákon sokszor megelégedtek az ellenfél nézeteinek deklaratív megbélyegzésével és elvetésével; ma viszont az alapkoncepciók kibékíthetetlen ellentétének hangsúlyozása nem zárja ki annak elismerését, hogy a nem-marxista filozófiák „bizonyos formák között az objektív valóságnak mégis olyan aspektusait fejezhetik ki, amelyeket a marxistáknak elemezniük kell és be kell építeniük a marxizmusba". (56. old.) Waldeck Rochet rámutat: a marxista filozófusoknak, miközben a főcsapást ellenfeleik alap-

Digitized by Google

koncepcióira mérik, azt is meg kell vizsgálniuk, hogy milyen valóságos összefüggések találhatók a nem-marxista filozófusok nézeteiben, hogyan tükrözik ezt vissza és miért torzítják el, vagyis megfelelő kritikával „észre kell venniük azt, ami a nem-marxisták írásaiban hasznos lehet". (61. old.)

E gondolatok szorosan kapcsolódnak a marxizmus klasszikusainak a polgári filozófia bírálatára vonatkozó nézeteihez. Lenin már Plehanovot is azért bírálta, mert „a kantizmust (és általában az agnoszticizmust) nem annyira dialektikus materialista, mint inkább vulgáris materialista szempontból bírálja, *amennyiben* megfontolásaikat csak a limine *elveti*, de nem *igazítja helyre* (mint Hegel, aki helyreigazította Kantot)" és hozzáteszi: „A *marxisták* (a XX. század elején) nem annyira Hegel, mint inkább Feuerbach (és Büchner) módjára bírálták a kantistákat és humeistákat." Úgy gondoljuk, hogy a XX. század közepén — a személyi kultusz időszakában — is szép számmal találhatunk olyan marxistákat, akikre e lenini megállapítások tökéletesen ráillettek. Ezért is rendkívül értékesek az FKP vezetőinek az elvi vitákra vonatkozó klasszikus marxista hagyományokat folytató szavai.

Szorosan e gondolatokhoz kapcsolódott R. Garaudy beszámolója is, amikor megállapította, hogy a kommunizmus építése a Szovjetunióban, az erőviszonyok megváltozása a szocialista tábor javára, a Sztálin-kultusz felszámolása — lehetővé tette „a filozófiai kutatómunka valódi megújítását". Rámutatott: a Sztálin-kritika igazi jelentősége abban van, hogy élesebbé teszi saját fegyvereinket a polgári ideológia és a revizionizmus elleni harcban. A kommunista filozófusok feladatainak elemzésén, a jelenkori valóság problematikáján keresztül közelíti meg Sztálin filozófiai hibáit, és így még inkább világossá válik: mennyiben akadályozták e hibák a marxista filozófia feladatainak megoldását. Sztálin legsúlyosabb hibája — mutat rá Garaudy — az elméletnek a gyakorlattól való elszakítása, vagyis dogmatikus kezelése volt. A személyi kultusz szükségszerűen vezetett ide, hiszen a gyakorlat az embermilliók természeti és társadalmi tapasztalatait jelenti, a marxista ezeket általánosítja; a személyi kultusz viszont — amely a filozófia alkotó fejlesztését egyetlen ember kiváltságának tekinti — abba az illúzióba ringatja ezt az egyént, hogy a tömegek tapasztalatainak, a tudomány eredményeinek általánosítása nélkül is birtokában van az igazságnak. Garaudy három alapvető kérdés szerint csoportosítja Sztálin filozófiai fogyatékosságait:

1. Marx materializmusa Sztálinnál összeolvad a megelőző materializmussal, teljesen eltűnik a gyakorlat elsődlegessége, vagyis a marxizmus azon alapgondolata, mellyel forradalmat hajtott végre a filozófiában.

2. Elszakítja a dialektikát a fejlődő tudománytól, kizárólag a múlt század tudományából merít bizonyos illusztrációkat.

3. Elszakítja a dialektikus materializmust a filozófiai örökségtől és ezzel elszegényíti, meddővé teszi.

A kiinduló hiba Sztálinnál „a materializmus és a dialektika merev elválasztása", a materializmusnak az elméletre, a dialekti-

Digitized by Google

kának a módszerre való redukálása. Garaudy ezzel szemben rámutat: „a marxista szemében a materializmus nemcsak elmélet, világnézet, hanem módszer *is*", s ugyanígy a dialektika „nemcsak módszer, hanem világfelfogás *is*". (110—111. old.) A marxista filozófia egyik legsúlyosabb eltorzítása az volt — írja —, hogy Sztálin, a dialektika „vonásainak" elnevezése alatt egybemosta a természet általános jellemvonásait (mint pl. a mozgás), a kategóriákat (pl. a kölcsönhatás) és a törvényeket (pl. a mennyiségi változások minőségi változásokba való átcsapása). Ismeretes, hogy „pontosan *hét* szabályt ismertünk: a materializmus három »elvét« és a dialektika négy »vonását«". Mindez abszolút, befejezett igazságként állt előttünk, amit betehetünk a katekizmusba, mint valami dogmát. „Ezt a lezárt listát sem a történelem, sem a tudomány viszontagságai nem érintik többé" — írja irónikusan Garaudy. (108—109. old.)

Miután e „vonások" a valóság legkülönbözőbb szintű és tartalmú összefüggéseit egy nevezőre hozták, sematikusan egymás mellé állították, joggal írja, hogy Sztálin „a természet dialektikájának »naturalista«, végső fokon pozitivista felfogásának engedi át a terepet". (117. old.)

Sztálin történelemfelfogása is „mechanizmusra, fatalizmusra vezet", mint azt „A szocializmus közgazdasági problémái"-ban az objektív törvényekkel kapcsolatos téves fejtegetések mutatják, mert koncepciójában „eltűnik az emberi történelem sajátossága a biológiai fejlődéssel szemben, vagy a szocializmus fejlődése a régebbi társadalmakkal szemben. Míg a marxizmus—leninizmus... sohasem egyesíti a természetet és a történelmet, Sztálin beéri ezzel a korántsem dialektikus materializmusból fakadó formulával: »a világ az anyag mozgásának törvényei szerint fejlődik...«; ezzel eltünteti a történelmi fejlődés folyamán tett minőségi ugrásokat..." (119—120. old.)

Garaudy itt a biológiai jellegű fejlődésről a történelmi-társadalmi fejlődésre való áttérésre, majd ezen belül — „a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába" való áttérés alkalmából — a szubjektív tényezők, a párt és a tudatos tevékenység megnövekedett szerepére utal. Mindez kimaradt a sztálini sémákból.

Garaudy részletes kritikáját adja Sztálin felépítmény-koncepciójának, melyet szintén mechanikusnak, sematikusnak bélyegez. E koncepció ugyanis nem veszi figyelembe az osztályideológiák valóság-magvát, kifejezési formáikat tekintve a megelőző eszmékkel való összefüggését, valamint azt a körülményt, hogy egy ideológia „elidegenedett" formákban is kifejeződhet, „fordított visszatükrözése" is lehet alapjának. Így például: bár *általánosságban*, a filozófia történetének *alaptendenciájára* vonatkozóan feltétlenül igaz, hogy a materializmus a feltörekvő, míg az idealizmus a hanyatló osztályok ideológiája, „groteszk és káros torzkép lesz abból, ha ezt a termékeny vezérgondolatot elvont sémává változtatjuk, s ennek alapján skatulyázunk be minden filozófust." (122. old.) Helytelen ez azért, mert a materializmus és idealizmus harca igen gyakran ugyanazon a filozófián belül folyik (pl. Arisztotelész, Descartes), mert „a filozófia fejlődésé-

Digitized by Google

hez való hozzájárulás szempontjából (annak jelentősége szempontjából, amit helyesen tükröztek vissza a valóságból és amit nekünk, marxistáknak—leninistáknak el kell sajátítanunk) igen gyakran előfordult, hogy az idealista filozófiák gazdagabbak, mint a materialista filozófiák" (pl. Hegel), s végül: mert „rendkívül súlyos tévedésekbe esünk, ha az abszolútumig hajtjuk azt a gondolatot, hogy minden materializmus haladó és minden idealizmus reakciós". (123. old.)

Ennek kapcsán felhívja a figyelmet Zsdanov fellépésének ellentmondásosságára is. Zsdanov egyrészről az elavult tételek elvetésére, a filozófia fejlesztésére szólította fel a marxistákat, másrészről azt állította, hogy a filozófia területe a pozitív tudományok fejlődése arányában szüntelenül csökken, amivel „a spekulatív filozófiát, amely csakugyan szüntelenül hátrál a tudományok elől, összekeveri a tudományos marxista filozófiával, amely együtt fejlődik velük". Garaudy rámutat, hogy Zsdanov a dogmatikus állásfoglalás jellegzetes példáját adta, amikor a Hegel-kérdést „eldöntöttnek" tekintette — éppen akkor, amikor Sztálin „megoldása" „súlyosan megcsonkította a marxizmust". Sztálin és Zsdanov ugyanis — miután az idealizmust *sommásan, differenciálatlanul* azonosították a reakcióval — elvetették az idealista filozófiák egész örökségét, mindenekelőtt annak leggazdagabb részét, Hegel filozófiáját. „A Hegelre vonatkozó tilalom határozott szakítást jelentett az igazi marxizmus—leninizmussal" — mondta Garaudy. Zsdanov — az emlékezetes vitán — azt vetette Alekszandrov szemére, hogy be akarja bizonyítani: „Hegel filozófiájában ugyanannyi a haladó, mint amennyi a reakciós elem". A valóságos helyzet viszont az — mutat rá a beszámoló —, hogy „sokkal több haladó elem van benne, mint reakciós". Beszéde végén Garaudy mégegyszer hangsúlyozta: „Nem szabad megengedni, hogy Sztálin filozófiai hibáinak bírálata a marxizmus—leninizmus revíziójára vezessen. Ellenkezőleg, e kritika egyetlen célja: kiküszöbölni a marxista filozófiából a dogmatikus, pozitivista és antidialektikus elhajlásokat és torzításokat."

Az ismertetett dokumentumok valóban kiváló példáját adják az alkotó marxizmus engesztelhetetlenségének mindenfajta torzítással és vulgarizálással szemben, a filozófia pártosságának legjobb hagyományait követve szálltak harcba a marxizmus elsekélyesítésével és bármely oldalról jövő megcsonkításával. Az ilyen filozófia valóban alkalmas arra, hogy „világosan felvázolja az ember, minden ember jövőjének távlatait, s hogy fegyvereket és eszközöket adjon a kezünkbe e jövő győzelmes felépítéséhez".

Szabó András György

Digitized by Google

Ujfalussy József: A valóság zenei képe

A ZENE MŰVÉSZI JELENTÉSÉNEK LOGIKÁJA

A modern művészetről folyó vitákban már régóta különleges szerepet játszik a zeneművészet sajátos természetére való hivatkozás. Századunk polgári esztétikája a zenét általában aszemantikus, azaz jelentés nélküli formaelemeket kombináló művészetnek tartja, amely természeténél fogva egyszerűen képtelen arra, hogy bármiféle tartalmat, eszmét vagy érzelmet megjelenítsen. Arnold *Schönberg*, a dodekafón komponálási mód megteremtője (aki mellesleg egy időben modernista festészettel is kísérletezett), már 1912-ben eszményként állította oda a többi művészet elé a zenének ezt az állítólagos aszemantikus voltát. „Ha V. *Kandiszkij* és Oskar *Kokoscha* olyan képeket festenek, amelyeknek külső anyagszerű tárgyuk már alig több, mint alkalom, hogy színekben és formákban fantáziáljanak, s úgy fejezzék ki magukat, ahogyan eleddig csak muzsikus tette, akkor ez jele annak, hogy lassanként elterjed a művészet igazi lényegének felismerése." (Arnold Schönberg: *Das Verhältniss zum Text.* — *Der Blaue Reiter.* 1912.) A gondolat maga nem új. Már a romantikában is találkozunk olyan kísérletekkel, hogy a valóság tükrözésére állítólag alkalmatlan zenét kiemeljék az ábrázoló művészetek rendszeréből, hogy azután mint eszményien „tiszta" szellemi produktumot minden művészeti ág követendő mintaképévé avassák. A modernizmus mai teoretikusai ugyanebben a szellemben hivatkoznak a zeneművészet esztétikai sajátosságaira.

Amikor a marxista esztétika eszmei harcot vív a modernizmus és a formalizmus különféle változatokban előadott koncepciói ellen, nem érheti be azzal, hogy csak a végkövetkeztetéseket állítsa a tudományos kritika mérlegére. Nyomon kell követnie a cáfolandó érvelés egész folyamatát is, valamennyi premisszájával és elméleti-módszertani előfeltevésével. A zeneművészet jelentés nélküli jellegére hivatkozó absztrakcionizmussal folytatott vitánk sem merülhet ki abban, hogy elvont általánosságban bizonygassuk: más a zene és más a képzőművészet, vagy az irodalom. Az érvelés kiindulópontját kell mindenekelőtt a szaktudományos elemzés eszközeivel megvizsgálnunk. Igaz-e, hogy a zene elvileg nem mimetikus, azaz nem ábrázoló művészet? Igaz-e, hogy képtelen a valóság bármiféle tükrözésére, s ezért alkotásainak jelentése teljességgel független az objektív világtól? Nem kétséges, hogy a marxista *általános* esztétika előtt álló aktuális elméleti feladatok megoldásában egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a marxista *zene*esztétika.

Ezért tekinthetjük Ujfalussy József könyvét a szó legjobb értelmében vévé *időszerű* elméleti munkának. A szerző újszerűen világítja meg a zene és a valóság közvetett, de szükségképpen létező kapcsolatát, amikor feltár-

Digitized by Google

ja a zene jelentésének logikáját, s a zeneesztétika legsajátosabb területén cáfolja meg az aszemantikus jelleg legendáját.

A zene jelentésrendjének feltárására való törekvés persze megintcsak nem vadonatúj dolog az esztétika történetében. Az antik zenefilozófia csakúgy, mint a felvilágosodás materialista zeneesztétikája, máig is haszonnal tanulmányozható kísérletet tett a zene belső tartalmainak gondolati megragadására; az Aszafjev által megteremtett szovjet intonáció-elmélet pedig kiváltképpen sokat tett a zene társadalmiságának és tükröző funkciójának tudatosításáért. A probléma filozófiai szintű megoldása azonban — mint erre Újfalussy nyomatékosan utal — a jelenkori zeneesztétikára vár, a marxista zenetudománynak arra a *dialektikus materialista megalapozású* diszciplinájára, amelynek rendszeres kiépítése még a jövőben elvégzendő tudományos feladat.

Messzire vezetne most, ha annak okait kutatnánk, miért maradt az ágazati esztétikai kutatás a legutóbbi időkig a marxista művészetelmélet egyik legelmaradottabb területe. Kétségtelen tény, hogy amit ma általános esztétikának neveznek, legtöbbször *irodalom*esztétikát jelent, kiegészítve néhány vérszegény „példával", amely periférikusan utal a többi művészeti ág alkotásaira. Nem kell itt részletesen beszélnünk e paradox helyzet tüneteiről és következményeiről sem. Az utóbbi időben sok szó esett az egyoldalúan irodalomcentrikus művészetszemlélet tarthatatlanságáról. A tünetek puszta megállapításán azonban először a zeneesztétika lépett túl, amikor a legnagyobb határozottsággal hozzáfogott a zeneművészet sajátos tükrözés- és formálástörvényeinek feltárásához.

Újfalussy könyve ebben az értelemben is úttörő munka. Az irodalomcentrikus szemlélet alapján lehetetlen volt túljutni az ún. kettős esztétika hamis alternatíváján, mely szerint a zene a „laikus" közönség számára a műbe szubjektíve belemagyarázott érzelmeket és eszméket jelenti, a „szakma" képviselői számára viszont „objektív" formaelemek matematikai kombinatorikájával egyértelmű. Újfalussy ezzel szemben megteremti a szintézist a zene tartalmisága, jelentésrendje és formai szerkezettörvényei között. Könyvében először emeli fel a zene legsajátosabb technikai eszköztárának vizsgálatát az esztétikai elemzés szintjére, hogy a forma valamennyi elemét bekapcsolhassa a jelentéstan gondolati áramkörébe. A feladat világos: „sokoldalúan fel kell tárni azoknak az áttételeknek bonyolult szövedékét, amelyek azt eredményezik, hogy egy önmagában »abszolút«, természeti jelenségnek számító hang vagy hangcsoport bizonyos társadalmilag meghatározott, logikus összefüggésekben művészi jelentéshez jut, s mint »intonáció«, korok, népek, osztályok érzés- és gondolatvilágának kifejezője, a társadalmi valóságnak tükrözője lehet." (16. l.)

A zene jelentésének logikája: *történetileg* kialakult és nem természetileg adott logika, amely a társadalom történeti fejlődésével összefüggésben, azt visszatükrözve alakult ki és fejlődik tovább. Újfalussy ezért mindenekelőtt a zenei jelentés keletkezéstörténetét vizsgálja. A zene objektív forrása, mutat rá, az őskor em-

Digitized by Google

berének tagolatlanul egységes létfenntartó tevékenysége, az emberi munkatevékenység. A primitív ember tevékenységét a test, a hangadásszerv, a használati és munkaeszközök által keltett hangok bizonyos együttese kíséri. Ezek az eredeti hangingerek objektív és közvetlen jelzések a közösség számára. Jelentésük (gabonatörés, vadászat, segélykérés stb.) konkrét, egyértelműen meghatározott.

A fejlődésnek egy későbbi szakaszán az objektív munkafolyamat szubjektív élménnyé válik. Ennek eredményeként a hangjelenség elválik létrehozásának körülményeitől, megtisztul zörejjellegétől, és fokozatosan magassági és idői rendbe illeszkedő zenei hanggá válik. Absztrakciós folyamat ez, mert a magassági és idői rendszerben megjelenő hangcsoport már nem a konkrétságnak azon a fokán idézi fel a valóság jelenségeit, mint pl. a zörejt keltő fegyver vagy munkaeszköz keltette hangcsoport. Ez az absztrakció azonban, hangsúlyozza Újfalussy, konkrét művészeti megjelenítést szolgáló absztrakció, amely részként is egész, mert önmagában is megjeleníti az eredeti objektív tevékenységet, amelytől a fejlődés során elvált. Gondoljunk arra, hogy bizonyos munkamozdulat szüntelen ismétlődése hogyan alakítja ki a tánc ősi típusát, s hogyan ad mindinkább dallami lejtést, ritmikus rendet az eredetileg tagolatlan indulat-kitöréseknek. A népi siratók jelzik azt az utat, amelyen az élményvilág spontán kifejezése az ismételgetés révén, fokozatosan, magasságilag tagolt dallamképletekké formálódik. Innen adódik a rendkívül fontos következtetés: „A zenei hang, létrejötte szerint, egyáltalán nem pusztán szubjektív és individuális érzelemkitörés, hanem nagyon is objektíve meghatározott cselekvés, s mint ilyen, nemcsak a szubjektumot jellemzi, hanem egyszersmind a szubjektumra ható objektív körülményeket is jelzi." (30. l.)

Következésképpen a sajátosan zenei kép, a dallam elvontabb ugyan, mint a valóság tárgyait és folyamatait közvetlenül jelző zörejhang, de lehetővé teszi az ember és a valóság viszonyának általánosított formájú, tipizált kifejezését. A szerző ebből a felismerésből indul ki, amikor rátér a dallamlogika törvényszerűségének elemzésére.

A dallam magasságilag tagolt hangok bizonyos sorát jelenti. Ennek a magasságrendnek a természeti alapja a zenei hang fizikai természetének sajátossága: a folytonosság és a megszakítottság ellentmondásos egysége. Mindamellett a kialakuló dallam jelentését végső soron társadalmi tényezők határozzák meg. A két, majd három tagból álló ősi dallamok vagy dallamcsírák sajátosan emberi logikájának lényege bizonyos sajátos viszony, amely az „azonos—nem-azonos" összefüggésén alapul. Konkrét tartalma végtelenül gazdag lehet: az „itt—ott", „egyik—másik", „ez—az", „én—te" stb. viszonylatokat egyaránt kifejezheti. A három elemből álló dallamképlet pl. szükségszerűen azt jelzi, hogy két elem rokonabb, a harmadik tőlük idegenebb. „Így az objektíve, fizikai tekintetben fennálló hangviszonyok az emberrel való kapcsolatokban jelentéshez jutnak, és az egyszerű, természetileg és fiziológiailag meghatározott hangmagassági viszonyok

Digitized by Google

kombinációi... tájékozódáshoz juttatják az embert." (44. l.) A dallam logikája: *emberközpontú viszonyítás-rendszer.* Újfalussy ezt a rendszert követi nyomon a legelemibb alakzatokból az oktáv terjedelemre kiegészült hangrendszerekig. Elemzései meggyőző módon bizonyítják, hogy a magassági és idői rendben megjelenő zenei folyamatok az objektív valóság áttételes, művészileg általánosított és elvont képei.

Nem követhetjük itt nyomon a további fejtegetések gondolatmenetét. Csak utalunk arra, hogy az a jelentéstani modell, amelyet a szerző a dallamlogika szerkezetelemzése során kidolgozott, a többszólamúság, a harmóniai funkciórend rejtett jelentéstartalmainak megvilágítását is lehetővé teszi. Újfalussy elemzéseiből kiviláglik, hogy ez a szüntelenül gazdagodó jelentésrend *történeti produktum:* a polgári társadalmak során szilárdult meg s bomlása a polgári világ válságának és hanyatlásának tükre. „Az atonalitás elvé végeredményben a hagyományos zenei logika felbomlásának becsületes bevallása": a tonális központok feladása elvezet az ész irracionalista trónfosztásához, a zene humánus és realista tradícióinak megtagadásához. Korunk valóban modern zenéje azonban nem áll meg a bomlásnak e sajátosan zenei világképénél, hanem Bartóktól Prokofjevig *új szintézis* megteremtésének útját járja, „jeléül annak, hogy az emberiség humanista eszményei nem avultak el, csak új, nagyobb igényekkel jelentkeznek, és az emberi méltóság legfőbb biztosítéka, ha nem mond le a valóságban való öntudatos tájékozódás, zenei nyelven szólva: az egységes logikájú hangrend, egy bármilyen tágan is értelmezett, de mégiscsak tonalitás elvéről." (101. l.) Ezzel nemcsak az atonalitás irracionalista világképének elvi-esztétikai bírálata válik lehetővé, hanem kulcsot kapunk a polgári korszak ideológiai és esztétikai válságát túlhaladó zeneművészet újtípusú jelentésrendszerének felismeréséhez is.

Csak néhány gondolatsorra hívtuk fel az olvasó figyelmét. Talán ez is elegendő „A valóság zenei képe" jelentőségének érzékeltetésére. Aki közelebb akar jutni a zeneművészet sajátos valóságtükrözésének megértéséhez, aki esztétikailag is tájékozódni kíván a jelenkori zenei irányharcokban, aki meggyőző érveket keres a modernista művészetelméleti koncepciókkal folytatott vitában, hasznosnak találhatja Újfalussy József úttörő zeneesztétikai művét.

Zoltai Dénes

Digitized by Google

Antalffy György — Halász Pál: Társadalom, állam, jog

A burzsoá társadalomtudomány — „népi kapitalizmus"-ról és a „kapitalizmus jóléti államá"-ról szóló elméletével — arra törekszik, hogy megcáfolja a marxista—leninista állam- és jogelméletet, elleplezze a modern kapitalista államnak a burzsoá társadalmi rendszer fenntartása érdekében kifejtett sokoldalú tevékenységét, és bebizonyítsa: a mai kapitalista állam már nem a dolgozók elnyomásának és a kizsákmányoló rendszer védelmének eszköze, hanem olyan politikai eszköz, amelynek segítségével végbemegy az általános jólétről való gondoskodás és a társadalmi élet szociális ellentéteinek kiegyenlítése. Ezért a marxista—leninista államelméleti kutatásoknak nagy jelentőségük van abban az ideológiai harcban, amely szüntelenül folyik az egymással szembenálló két társadalmi rendszer között.

Antalffy György és Halász Pál „Társadalom, állam, jog" című munkája azt tűzi ki céljául, hogy helyesen, tudományos pontossággal ismertesse a jogászokkal és a nem-jogászokkal is az állam és a jog elméleti kérdéseit, összefoglalja az állam- és jogelmélet alaptételeit, s bemutassa ezek objektív törvényszerűségét. Akik ismerik a szerzőknek a marxista államelmélet kutatásában eddig elért eredményeit, azoknak nem nyújt merőben újat ez a monográfia. Mégis, az állam- és jogelméleti tudomány csaknem teljes anyagának és fejlődéstörténetének bemutatásával, az állam és a jog társadalmi-politikai funkcióinak elméleti feldolgozásával, fő vonásainak határozottabb kiemelésével, s újszerű kutatási módszereivel helyesen oldja meg kitűzött feladatát, s hozzásegíti az olvasót a társadalom, az állam és a jog bonyolult összefüggéseinek jobb megértéséhez. A monográfia éles kritikai elemzés alá veszi a burzsoá politikai államelméleti koncepciókat, megvilágítja ezeknek a monopolkapitalizmus politikai törekvéseivel való összefüggéseit. Ezzel is hasznos segítséget nyújt azoknak, akik nem foglalkoznak hivatásszerűen az állam- és jogelmélet tudományával, hogy felismerjék az állam és a jog lényegét, a társadalmi és politikai életben betöltött szerepét, s jelentősen hozzájárul az olvasók szocialista jogtudatának és elméleti ismereteinek fejlődéséhez.

A könyv először is a társadalom és az állam keletkezésének és összefüggésének elméletét dolgozza fel, bemutatva a marxizmusnak erről szóló klasszikus tanításait. A szerzők rámutatnak arra, hogy „csak a marxista államforma képes az államot a tartalom és a forma egységében kifejezni", s bebizonyítják, hogy az állam lényegének meghatározása nem azonosítható az állam teljes, vagy csak megközelítően is teljes fogalmával. Ezek, az állam lényegéről és fogalmáról szóló fejtegetések a munka legfigyelemreméltóbb részei.

Ezután a könyv képet ad az állam történelmi típusairól és formáiról. A polgári állam elemzése során bemutatja az imperialista államrend bonyolult mechanizmusát, a modern burzsoá állam és a

• Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Digitized by Google

burzsoá társadalmi szervezetek kapcsolatát, s azt, hogy a kapitalista társadalmi-gazdasági rendszernek monopolkapitalista rendszerré való átalakulása milyen változásokkal járt az államelméleti gondolkodás területén.

A következőkben a könyv a szocialista állam fogalmát és lényegét, a proletárdiktatúra rendszerében elfoglalt helyét és szervezetét tárgyalja. Plasztikusan mutatja be azokat a szervezeti formákat, amelyeknek segítségével a párt a társadalom életét irányítja, s megvilágítja ennek az irányításnak a gyakorlati módszereit. A szerzők — felhasználva az SZKP XXII. kongresszusának elméleti fejtegetéseit — bebizonyítják, hogy „a marxista—leninista állásfoglalás kezdettől fogva az állam és társadalmi mechanizmus egységében fogta fel már a kialakuló szocialista államot is", s megállapítják, hogy a szocialista állam fejlődése törvényszerűen vezet el az össznépi állam kialakulásáig. Részletesen ismertetik az össznépi állam funkcióit, politikai alapját és szerkezetét, s rámutatnak arra, hogy „az állam tömegszervezeti jellegének fokozása, a társadalmi szervezetek öntevékenységének fejlesztése, egyes feladatok állami körből a társadalmi szervezetekre való átruházása a társadalom kommunista önigazgatását készíti elő". Itt vizsgálják meg a népi demokratikus állam létrejöttének történelmi és politikai körülményeit, társadalmi és politikai szerkezetét, tevékenységének jellegét, valamint a szocialista állam általános és közös vonásait is.

A jog lényegéről és fogalmáról szóló marxista—leninista tanítások ismertetése után a monográfia vázolja a rabszolgatartó, a hűbéri és burzsoá jogtípus és jogrendszer jellemző vonásait, majd bemutatja a jogviszonyok lényegét a szocialista társadalomban, rámutat a jogviszonyok és társadalmi viszonyok kapcsolatára a szocialista rendszerben, és rövid elemzést ad a jogviszonyok alanyairól, tárgyáról, tartalmáról és a jogviszonyok belső és külső változásairól. Majd a jogforrás fogalmát tárgyalja filozófiai, politikai és jogi értelemben. Bemutatja a jogforrástan történelmileg kialakult fő fajait, elemzi a jogszabályok szerkezetét és fajait, valamint azokat a feltételeket, amelyek garanciái a jog érvényesülésének. Itt mélyrehatóan elemzést ad a jogalkalmazás rendszertanáról.

Ezután a szerzők a szocialista jogrendszer tagozódását, a jogi szabályozás módszertanát dolgozzák fel, s rámutatnak arra, hogy a szocialista jogrendszer tagozódásának objektív alapját a szocialista társadalmi és termelési viszonyok alkotják, egyben a jogrendszer jogágazatokra való tagozódása is rajtuk alapul. Röviden összefoglalják a jogrendszer tagozódásáról vallott különböző elméleti felfogásokat, ismertetik a hazai jogrendszer szerkezetét és ennek a jogtudománnyal való kapcsolatát.

Végül a könyv rövid elemzést ad a társadalom, a jog és az erkölcs összefüggéseiről, a jog és az erkölcs lényegéről, fogalmáról és társadalmi funkciójáról. Megállapítja: „a jog és erkölcs közötti belső kapcsolat abból fakad, hogy mindkettőt a történelmileg kialakult termelési viszonyok, a gazdaság adott rendje, az alap hozza létre és határozza meg." A szerzők megvilágítják a burzsoá tár-

Digitized by Google

sadalomnak megfelelő erkölcsi típus-rendszert, s kimutatják, hogy a burzsoá jog és a burzsoá erkölcs között nincs meg az összhang. Kifejtik, hogy „az erkölcs és a jog szabályai a szocializmus építése idején — szemben a burzsoá jog és erkölcs szabályaival — az addig kizsákmányolt, elnyomott osztályok akaratát fejezik ki, mégpedig az e szabályokra jellemző formában: úgy, hogy a jogszabályaiban foglalt osztályakaratot a proletárdiktatúra állama nyilvánítja ki, vagy szankcionálja, az erkölcsi szabályokban foglalt akaratkijelentés mögött pedig a társadalom, leghaladottabb, legöntudatosabb osztályának, a munkásosztálynak és pártjának morális felfogása áll." Szocialista viszonyok között „a szocialista jog és a szocialista erkölcs fejlődését azonos tényezők segítik elő", s a jog fejlődése — ugyanúgy, mint az erkölcsi nézetek alakulása — nem spontán folyamat, hanem „része annak a tervszerű építőmunkának, amelyet a marxista—leninista párt a szocialista építés egész menetében végez".

Antalffy György és Halász Pál monográfiája feladatának tekinti olyan fontos elméleti kérdés elemzését is, amelyeket más állam- és jogelméleti monográfiák nem dolgoztak fel. Ilyen — többek között — a társadalom és az állam összefüggéseinek bemutatása és törvényszerűségeinek elemzése, a szocialista állam lényegének és fogalmának kidolgozása, a szocialista jogrendszer, a jogág és a jogtudomány ágazati megoszlásának rendszerezése, az elmélettörténet és a politikai történet összefüggéseinek megvilágítása. Rövidebben foglalkozik viszont olyan kérdésekkel, mint pl. a társadalom, a jog és az erkölcs összefüggéseinek elemzése. A szerzők csak az elméleti alapjait adják meg e fontos kérdések további kutatásának és kidolgozásának.

A monográfia jó szolgálatot tesz az egyetemi oktatásnak és a jogászok elméleti továbbképzésének, egyebek között azzal is, hogy széles alapokon rendszerbe foglalja az állam- és jogelméleti tudományos kutatások eredményeit. A munkának nem utolsósorban említendő értékei: elméleti fejtegetéseinek világossága, a tudomány és a gyakorlat igényeit is kielégítő megoldási módszerei, gördülékeny, világos stílusa, anyagának jó rendszerezése és felosztása, nemkülönben a könyv külső formája is. A monográfiát — amely újabb és jelentős megnyilvánulása a társadalomtudományi kutató munka fejlődésének — részletes irodalomjegyzék, jól használható tárgymutató, orosz és francia nyelvű összefoglaló egészíti ki.

Dr. Benedek Jenő

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

A PROLETARIÁTUS HARCA A FEJLETT KAPITALISTA ORSZÁGOKBAN

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája mellett működő Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének Nemzetközi Munkásmozgalom Osztálya a közelmúltban tette közzé azokat az adatokat, amelyek a fejlett kapitalista országok proletáriátusának osztályharcát a múlt esztendőben jellemezték. Ez az összeállítás azt bizonyítja, hogy a fejlett kapitalista országokban erősödött a proletáriátus osztályharca. A hat legfontosabb tőkésországban (az USA, Anglia, Olaszország, Franciaország, az NSZK és Japán) 1958-ban csaknem 25—26 millió, 1962-ben pedig már 56—62 millió ember vett részt sztrájkharcokban, több, mint a múlt évtized bármelyik más évében. Nem teljesültek tehát a burzsoáziának azok a reményei, hogy a munkásosztály által kiharcolt gazdasági engedmények, meg a burzsoá politika és propaganda manőverei elejét vehetik az osztályharc további élesződésének. E remények hiú voltát mutatja az is, hogy a munkásság sztrájkjai mind gyakrabban öltenek politikai jelleget. 1958-ban a sztrájkolók 44 százaléka küzdött politikai követeléseiért, 1962-ben már 62—64 százalékuk.

Új és örvendetes jelenség az, hogy a múlt évi és az ez év eleji osztályharcok során több országban jelentősen megszilárdult a munkásság akcióegysége. A francia bányászok győzelmes sztrájkja idején a különböző politikai irányzatú szakszervezetek egységfrontja és a francia munkásság minden rétegének aktív szolidaritása, az olasz szakszervezetek szoros kapcsolatának megteremtése az olasz acélipari munkások sztrájkja idején, a japán szakszervezeti központok tevékenységének összehangolása a tradicionális „tavaszi kampány" során — mind-mind a munkásosztály akcióegységének szép példái voltak a közelmúltban. A munkásosztály sorainak összekovácsolódása a parasztság és az értelmiség köréből is új szövetségeseket vonzott a munkásosztályhoz, szélesítve a monopóliumok elleni harc társadalmi bázisát. Ezt bizonyítja a francia bányászok sztrájkja, amelyben — most először — a bányászokkal együtt sztrájkoltak a mérnökök, a technikusok és a bányairodák alkalmazottai is, s ahol nemcsak a szocialista, hanem a katolikus szakszervezetek is csatlakoztak a kommunisták vezette akcióegységhez. Így a kormány minden egységbontó törekvésével kudarcot vallott, s végül kénytelen volt teljesíteni a bányászok követeléseit.

Az akcióegység kialakulásának eredményeként a védelmi jelleggel induló sztrájkok egész sora az események során támadó jellegűvé vált. Támadó jelleget öltött többek között a spanyol munkások tavaly márciusi sztrájkja, amikor a fasiszta diktatúra ellen együttesen léptek fel a spanyol kommunisták, szocialisták, anarchisták, katolikusok és pártonkívüliek. A fasiszta kormány, az egységes fellépést látva, nem mert véres erőszakra vetemedni, és kénytelen volt engedményeket

Digitized by Google

tenni. A dolgozók újabb rétegei kapcsolódtak a sztrájkokba Angliában is, ahol a háború befejezése óta tavaly érte el a sztrájkolók száma a legmagasabb szintet: 1962-ben 1 422 000 ember vett részt sztrájkharcokban.

A munkásosztály a nemzetközi eseményeknek sem volt passzív szemlélője. Olaszországban a munkásság sztrájkokkal tiltakozott az USA uralkodó köreinek Kuba ellen tervezett intervenciója ellen. A japán dolgozók tömeggyűléseken követelték a Polaris-rakéták és a 7. USA hajóhad eltávolítását a japán kikötőkből. Angliában, Nyugat-Németországban és az USA-ban tömeggyűléseken és a béke híveinek tüntetésein követelték a fegyverkezési hajsza beszüntetését.

Tovább erősödtek a munkásosztály internacionalista kapcsolatai. Ezt tanúsítja a sztrájkoló francia bányászoknak, a spanyol dolgozóknak és a görög demokratáknak nyújtott testvéri támogatás. A szocialista országok dolgozói is közvetlen segítséget nyújtanak osztálytestvéreik harcához. E támogatásnak nagyszerű példája volt az, hogy a francia bányászsztrájk idején a szovjet és a lengyel matrózok és kikötőmunkások — más országok dolgozóival együtt — megtagadták a Franciaországba irányuló szénszállítást.

A cikkben foglaltak megerősítik azt a gondolatot, hogy a békés egymás mellett élés politikája, a két rendszer gazdasági versenye, a szocializmus vonzó sikerei kedvező körülményeket teremtenek a munkásmozgalom további fellendüléséhez.

(Kommunyiszt, 1963. évi 7. szám.)

V. J.

VITA A SZOVJETUNIÓBAN A TÁRSADALMI PSZICHOLÓGIÁRÓL

A Szovjetunióban a legutóbbi évtizedben — mint *Iljicsov* elvtárs az SZKP KB-nak 1963 júniusi plénumán „A párt ideológiai munkájának soron levő feladatai" című előadói beszédében rámutatott — a párt történelmi jelentőségű munkát végzett a személyi kultusz felszámolása, a párt-, állami és társadalmi élet lenini szabályainak helyreállítása és fejlesztése terén. Ennek eredménye volt a többi között az is, hogy ebben az időszakban feltámadt az érdeklődés a társadalmi tudat szélesebb körű vizsgálata iránt.

Ismeretes, hogy a megelőző időszakban a társadalmi tudat vizsgálata leszűkült a hagyományos ideológiai formákra (politika, jog, művészet, filozófia stb.). Ezzel a gyakorlattal szakított a „A marxista filozófia alapjai" című, 1958-ban kiadott tankönyv, amely a társadalmi tudat fogalmába sorolta az említett ideológiai formák mellett a társadalmi pszichológiát is. További lépést jelentett e tekintetben *G. M. Gak* „A társadalmi tudatról szóló tanítás az ismeretelmélet fényében" című 1960-ban kiadott könyve, amely első ízben elemezte részletesebben a társadalmi pszichológia helyét és szerepét a társadalmi tudatban, ismeretelméleti vonatkozásokból kiindulva. Azóta cikkek egész sora jelent meg e kérdésekről a különböző elméleti folyó-

Digitized by Google

iratokban, mindenekelőtt a Voproszi Filoszofii és a Voproszi Pszihologii hasábjain. Az immár szélesen gyűrűző vita főbb tartalmi kérdései röviden vázolva a következők:

G. M. Gaknak, valamint a szovjet filozófusok és pszichológusok egyre jelentősebb részének az véleménye, hogy túl kell haladni azon a régi álláspontom, amely szerint a pszichológia semmilyen vonatkozásban nem sorolható a társadalmi tudatba. Ilyen véleményt hangoztattak még 1962-ben is *N. P. Tugarinov* és *E. H. Sztyepanyan* professzorok, akik a társadalmi tudatot azonosították az ideológiával, kirekesztve belőle a pszichológiát. *B. Porsnyev* szintén arról írt a Kommunyisztban (1963. évi 8. szám), hogy mindeddig lebecsülték a társadalom-pszichológiai kutatásokat, és a társadalmi pszichológiáról beszélni egészen a legutóbbi időkig szinte illetlenségnek számított. Hosszú ideig nem fejlődött a pszichológia tudományának sok fontos ága, nem folyt igényes marxista kutatás a társadalom-pszichológia terén, s ennek okát Porsnyev a többi között abban látja, hogy nem értették meg a lélektani és a pszichológiai törvényszerűségeknek a társadalom életében játszott szerepét.

Mi hát a társadalmi pszichológia, és jogos-e az, hogy a társadalmi tudatba soroljuk?

A társadalmi pszichológia tárgyát G. M. Gak, A. V. Baranov, B. Porsnyev és más filozófusok és pszichológusok úgy határozzák meg, hogy ez az emberek kollektív, tömeges pszichikai tevékenysége. A társadalmi pszichológia tehát olyan társadalmi jelenségeket vizsgál, amelyekben a lélektani szempontok fokozott szerepet játszanak, s amelyekben a lélektan társadalmi vonatkozásai dominálnak.

Minthogy a társadalom-pszichológia a társadalomtudományok és a lélektan közötti határterületen helyezkedik el, azért kérdéseink kidolgozásához mind a történelmi materializmus, mind a pszichológia általános törvényszerűségeinek ismerete és felhasználása egyaránt nélkülözhetetlen. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt, hogy e területen is, mint a valóság bármely más területén, az általános törvények mellett specifikus törvényszerűségek is érvényesülnek (más jellegű lelki folyamatokról van itt szó, mint az egyéni lélektanban), s a társadalmi pszichológia sajátlagos feladata ezeknek a feltárása.

A társadalmi pszichológiának a társadalmi tudatba való besorolása G. M. Gak, M. F. Vorobjev, A. V. Baranov, B. Porsnyev és más szovjet filozófusok és pszichológusok szerint teljességgel jogosult, hiszen a társadalmi tudatban a rendszerezett, ideológiai tudat mellett hatalmas szerepet játszanak a lélektani törvényszerűségek. Sőt, mint *M. F. Vorobjev* G. M. Gak bizonyos megállapításait bírálva (a Voproszi Filoszofii 1961. évi 9. számában) megjegyzi, volt az emberi társadalom történetében egy igen hosszú időszak (az ősközösségi társadalom), amikor a társadalmi tudatból még teljesen hiányzott az ideológia (ez — mint tudjuk — az osztálytársadalom létrejöttével alakult ki) és a társadalmi pszichológia egyedül uralta a társadalmi tudatot.

Az ideológia bizonyos értelemben a társadalmi pszichológiából alakul ki, bár egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteni, hogy mindkettőnek a társadalmi lét, közelebbről a társadalom gazdasági szerkezete (a termelési viszonyok) az alapja. Ezt a gondolatot fejtik ki *B. G. Dolgogyilin, V. V. Kozarinov, N. Sz. Kolubabov, R. I. Koszolapov* a konkrét társadalmi kutatásokról szóló, a Voproszi Filoszofii-ben (1962. évi 2. szám) megjelent cikkükben, amelyben a szovjet emberek körében még előforduló helytelen nézetek egyik forrását a társadalmi pszichológiában jelölik meg. Arról szólnak, hogy a burzsoá társadalmi léttel együtt kialakul a

Digitized by Google

burzsoá társadalmi pszichológia és utána ölt végleges alakot a burzsoá ideológia. Ezzel szemben a proletáriátusnál fordított a helyzet — mondják —; itt ugyanis a tudományos ideológia korán megjelenik, de a tömegek társadalmi pszichológiája egészében elmarad a tudományos ideológiától és a megváltozott szocialista társadalmi léttől is. A társadalmi pszichológia és ideológia egymáshoz való viszonyának árnyaltabb és részletesebb feltárása még jórészt a jövőben e téren végzendő kutatások feladata. Amikor *A. A. Beloborodov* és G. M. Gak (lásd Voproszi Filoszofii 1961. évi 9. számát) a tudat egyes elemeinek konzerválódását, a „tudati csökevények fennmaradásának okait vizsgálják, szükségesnek tartják megjegyezni, hogy a kérdésre adandó helyes válasz érdekében fel kell tárni nemcsak az általános társadalmi, hanem a specifikus társadalompszichológiai törvényszerűségeket is.

Végül szólnunk kell arról, hogy a társadalmi pszichológia kérdéseit kutató összes filozófusok és pszichológusok rámutatnak a társadalmi pszichológia kidolgozásának nagy gyakorlati hasznára és előnyére. Így pl. B. Porsnyev részletesen beszél arról, hogy a társadalmi pszichológia részét képező munkapszichológia kidolgozása igen lényeges feltétele a munka nagyfokú termelékenységéért folyó harc sikerének, a munkához való kommunista viszony kialakításának. A munkapszichológia a népgazdaság vezetői számára is elengedhetetlen. Egyetlen vezető sem tud ma már nagyobb termelési kérdésekben eredményesen dönteni, ha nem támaszkodik a munkapszichológia tudományára.

A társadalmi pszichológia feladata annak a bonyolult kérdésnek a megoldása is, hogy milyen befolyást gyakorolhat az emberre a beszéd (utasítás, előadás, agitáció, propaganda), a példamutatás, a büntetés és a dicséret. Arról van szó, hogy minden előadásnak, minden agitációs és propagandista tevékenységnek megvan a maga társadalmi-pszichológiai oldala. A tömegek között dolgozó pártpolitikai munkásoknak ismerniük kell ennek törvényszerűségeit.

D. I.

JU. DAVIDOV „MUNKA ÉS SZABADSÁG" CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

A legutóbbi években a marxista irodalomban egyre jobban előtérbe került a személyiségnek, a személyiség szabadságának és sokoldalú fejlődésének kérdése. Ennek oka egyrészt a polgári filozófiai irányzatokkal folyó vita, másrészt az, hogy a szocialista, illetve a kommunista társadalom építése is megkívánja a személyiség problémáinak részletesebb kidolgozását. E témáról széles körű nemzetközi vita bontakozott ki, s számos tanulmány és monográfia jelent meg.

Többek között nagy érdeklődést keltett *Ju. Davidov* „Munka és szabadság" című könyve (Moszkva, 1962.). Ez a mű azokat a kérdéseket tárgyalja, melyek egy marxista „antropológiának", azaz — Marx-szal szólva — „az emberről szóló tudománynak" a tárgyát alkothatják. A legutóbb megjelent munkák közül Davidov könyvében találjuk a

Digitized by Google

marxista szabadság-elmélet legteljesebb kifejtését, bár a könyv emellett egyéb kérdésekkel is foglalkozik.

A szabadság az emberi lényeg adekvát megjelenítésében, azaz alkotó tevékenységében áll — mondja Davidov. Az ember azonban létfeltételeitől, természeti és társadalmi környezetétől függ. Hogyan lehetséges akkor szabadsága? A választ az ember keletkezésében kell keresni. Az ember társadalmi lényként jelenik meg, s mint ilyen, az egyetlen olyan lény, amely a természeti szükségszerűséget fel tudja használni a maga érdekében. Ennek formája: a társadalmi termelés. Az ember átformálja természeti környezetét, de ugyanakkor megteremti és állandóan újjátermeli társadalmi környezetét is, a társadalmi együttélés egy bizonyos formáját. Az emberré válással tehát megkezdődik az ember fokozatos uralomrajutása a természet felett; a természet fokozatosan „emberivé válik", az ember saját lényege szerint teremti újra, miközben a természeti erőkkel szemben szabaddá lesz, és e szabadsága egyre jobban növekszik.

Az ember kezdi tehát eltávolítani természeti korlátait, de ugyanakkor újabbakat, társadalmi korlátokat teremt magának. Fokozatosan megszerzi a hatalmat a természet felett, ugyanakkor elveszti a hatalmat saját termelőerői felett, munkájának terméke kikerül ellenőrzése alól, tőle független hatalommá válik. Termelő tevékenységét külső kényszer hatására végzi, hiszen annak eredménye nem lehet az övé, s így munkája nem igazi alkotó munka. Ennek a nagy társadalmi munkamegosztások következtében lezajló folyamatoknak a következménye a társadalom osztályokra szakadása, az osztálytársadalom kialakulása, s ezzel elvész az ember ellenőrzése önnön társadalmi viszonyai és intézményei felett is. A folyamatot magát elidegenedésnek nevezte a fiatal Marx. A kizsákmányoló osztálytársadalmak szülötte az egyoldalú ember, aki sokoldalú lényegét csak egyoldalúan realizálhatja. Ettől kezdve nyer a szabadság fogalma elsősorban társadalmi, s azon belül is politikai, jogi értelmet. Ezután fogalmazzák meg a szabadság problémáját, mint az elidegenedés megszüntetését, azaz az egyének uralmának megszerzését saját tevékenységük eredménye és formái, s ugyanakkor társadalmi együttélésük formái felett. Ez a cél pozitív megfogalmazásban nem más, mint a kommunista társadalom eszméje.

Az emberi lényeg felől megközelítve a szabadság problémája a munkamegosztás megszüntetésének, pontosabban az univerzális (egyetemes) társadalmi tevékenység és a korlátozott egyéni tevékenység viszonya rendezésének problémája. A szabadság megszerzése egyértelmű a munkamegosztás megszüntetésével, az említett ellentmondásos viszony megoldásával, a mindenoldalú ember kibontakozásával, mert csak az az ember szabad, aki potenciálisan az emberi tevékenység egészét átfoghatja, aki képességeit annak legkülönbözőbb területein realizálhatja, azaz aki maga is mint „egyetemes" lény léphet fel. Davidov hangsúlyozza, hogy ennek feltételeit csak a kommunista társadalom képes megteremteni.

A. A.

Digitized by Google

E SZÁM SZERZŐI:

Vértes Imre: újságíró, **Káplár József:** az MSZMP KB államgazdasági osztályának munkatársa, **Gárdos Miklós:** újságíró, **Darvasi István:** az MSZMP KB agit.-prop. osztályának helyettes vezetője, **Benke Valéria:** a Társadalmi Szemle szerkesztő bizottságának vezetője, **Nemes János:** újságíró, **Halász Péter:** az MSZMP KB mezőgazdasági osztályának munkatársa, **Csendes Béla:** kandidátus, a MTA Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa, **Nagy Emil:** a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia filozófiai tanszékének tanára, **Fodor Gábor:** újságíró, **Bebrits Anna:** újságíró, **Novák Zoltán:** az MSZMP KB tudományos és kulturális osztályának munkatársa, **Szabó András György:** az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa, **Zoltai Dénes:** az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa, **Dr. Benedek Jenő:** a Magyar Jogász Szövetség főtitkára.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

Benke Valéria (a szerkesztő bizottság vezetője), **Friss István, Háy László, Komját Irén, Lakos Sándor, Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Óvári Miklós, Sik Endre, Szigeti József**

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1963 augusztus 8.

Megjelent: 36 000 példányban.

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata 1
Pártunk a forradalmi marxizmus—leninizmus útján — — — — 10
VÉRTES IMRE: Hat évtized a nép szolgálatában — — — — — 17
KÁPLÁR JÓZSEF: A szocialista nemzetközi együttműködés néhány kérdéséről — — — — — — — — — — — — — 23
GÁRDOS MIKLÓS: Az atomcsend-egyezmény után — — — — 31
DARVASI ISTVÁN: Eszmei harc — eszmék nélkül — — — — — 39
BENKE VALÉRIA: Társadalmi haladás és békés egymás mellett élés 52
NEMES JÁNOS: A munkásosztály vezető szerepének időszerű problémáiról — — — — — — — — — — — — — — 64
HALÁSZ PÉTER: A termelőszövetkezeti munkaverseny elméleti és szervezeti kérdéseiről — — — — — — — — — — — — 74
CSENDES BÉLA: A jövedelmezőség szerepe a termelőszövetkezeti gazdálkodásban — — — — — — — — — — — — 83

SZEMLE

Adatok a kőbányai munkások helyzetének alakulásáról (NAGY EMIL) 92
Az új egyetemi felvételi rendszerről (FODOR GÁBOR) — — — — 100

NEMZETKÖZI SZEMLE

Új fejlemények az amerikai négerek harcában (BEBRITS ANNA) — 107

KONZULTÁCIÓ

Az absztrakt művészetről (NOVÁK ZOLTÁN) — — — — — — 118

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A francia kommunisták a marxista filozófia feladatairól (SZABÓ ANDRÁS GYÖRGY) — — — — — — — — — — — — 123
ÚJFALUSSY JÓZSEF: A valóság zenei képe (ZOLTAI DÉNES) — 127
ANTALFFY GYÖRGY—HALÁSZ PÁL: Társadalom, állam, jog (DR. BENEDEK JENŐ) — — — — — — — — — — — — 131

TÁJÉKOZÓDÁS

A proletariátus harca a fejlett kapitalista országokban (V. J.) — — 134
Vita a Szovjetunióban a társadalmi pszichológiáról (D. I.) — — — 135
Ju. Davidov: „Munka és szabadság" c. könyvéről (Á. A.) — — — 137

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Резолюция Ц. К. Венгерской Социалистической Рабочей Партии — — 1
В.С.Р.П. на пути революционного марксизма—ленинизма — — — — 10
ИМРЕ ВЕРТЕШ: 60 лет на службе народа — — — — — — — 17
ЙОЖЕФ КАПЛАР: Некоторые вопросы социалистического международного сотрудничества — — — — — — — — — — 23
МИКЛОШ ГАРДОШ: После подписания договора о частичном запрещении ядерного оружия — — — — — — — — — — 31
ИШТВАН ДАРВАШИ: Идейная борьба — без идей — — — — 39
ВАЛЕРИЯ БЕНКЕ: Общественный прогресс и мирное сосуществование 52
ЯНОШ НЕМЕШ: Актуальные вопросы руководящей роли рабочего класса — — — — — — — — — — — — — — — 64
ПЕТЕР ХАЛАС: Теоретические и организационные вопросы трудового соревнования в кооперативах — — — — — — — — — 74
БЕЛА ЧЕНДЕШ: Роль рентабильности в кооперативном хозяйстве — 83

ОБЗОР

Данные о положении рабочих в X-ом районе Будапешта (ЭМИЛЬ НАДЬ) 92
О новой системе приёма студентов во ВУЗ-и (ГАБОР ФОДОР) — — 100

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Новые явления в американских негров (АННА БЕБРИЧ) — — — 107

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Об абстрактном исскустве (ЗОЛТАН НОВАК) — — — — — 118

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Французские коммунисты о задачи марксистской философии (АНДРАШ ДЕРДЬ САБО) — — — — — — — — — 123
ЙОЖЕФ УЙФАЛУШИ: Музыкальная картина действительности (ДЕНЕШ ЗОЛТАИ) — — — — — — — — — — — 127
ДЕРДЬ АНТАЛФИ—ПАЛ ХАЛАС: Общество, государство, право (Др. ЭНЕ БЕНЕДЕК) — — — — — — — — — — 131

ИНФОРМАЦИЯ

Digitized by Google

INHALT

Beschluss des Zentralkomitees der Ungarischen Sozialistischen Arbeiterpartei — — — — — — — — — — — — — — 1
Die Partei auf dem Wege des revolutionären Marxismus—Leninismus 10
IMRE VÉRTES: Sechs Jahrzehnte im Dienst des Volkes — — — — 17
JÓZSEF KAPLÁR: Über einige Fragen der internationalen sozialistischen Zusammenarbeit — — — — — — — — — — — 23
MIKLÓS GÁRDOS: Nach dem Atomtestverbotpakt — — — — — 31
ISTVÁN DARVASI: Ideologischer Kampf ohne Ideologie — — — 39
VALÉRIA BENKE: Gesellschaftlicher Fortschritt und friedliche Koexistenz — — — — — — — — — — — — — — — 52
JÁNOS NEMES: Aktuelle Betrachtungen über die führende Rolle der Arbeiterklasse — — — — — — — — — — — — — — 64
PÉTER HALÁSZ: Über theoretische und organisatorische Probleme des Arbeitswettbewerbes in den Produktionsgenossenschaften — 74
BÉLA CSENDES: Die Rolle der Rentabilität in der Wirtschaftsführung der Produktionsgenossenschaften — — — — — — 83

RUNDSCHAU

Angaben über die Lage der Arbeiter im Budapester Bezirk Kőbánya (EMIL NAGY) — — — — — — — — — — — — — — 92
Über die neue Ordnung der Universitätsaufnahmen (GÁBOR FODOR) 106

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Neue Begebnisse im Kampf der amerikanischen Neger (ANNA BEBRITS) — — — — — — — — — — — — — — — 107

KONSULTATION

Über abstrakte Kunst (ZOLTÁN NOVÁK) — — — — — — — — 118

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

Französische Kommunisten über die Aufgaben der marxistischen Philosophie (ANDRÁS GY. SZABÓ) — — — — — — — — 123
JÓZSEF ÚJFALUSSY: Die Wahrheit im Spiegel der Musik (DÉNES ZOLTAI) — — — — — — — — — — — — — — — 127
GYÖRGY ANTALFFY—PÁL HALÁSZ: Gesellschaft, Staat, Recht (DR. JENŐ BENEDEK) — — — — — — — — — — — — 131

ORIENTIERUNG

Digitized by Google

SOMMAIRE

Une résolution du Comité Central du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois — 1
Notre Parti sur le chemin du marxisme—léninisme révolutionnaire 10
IMRE VÉRTES: Soixante ans au service du peuple — 17
JÓZSEF KÁPLÁR: À propos de certains problèmes de la coopération internationale socialiste — 23
MIKLÓS GÁRDOS: Après la convention sur la trève atomique — 31
ISTVÁN DARVASI: Une lutte idéologique — sans idéologie — 39
VALÉRIA BENKE: Progrès social et coexistence pacifique — 52
JÁNOS NEMES: Les problèmes actuels du rôle dirigeant de la classe ouvrière — 64
PÉTER HALÁSZ: À propos des questions théoriques et d'organisation de l'émulation socialiste des coopératives de production — 74
BÉLA CSENDES: Le rôle de la rentabilité dans l'exploitation coopérative — 83

REVUE

Données sur l'évolution de la situation des ouvriers dans le 10e arrondissement de Budapest (EMIL NAGY) — 92
À propos du nouveau système d'admission dans les universités (GÁBOR FODOR) — 100

REVUE INTERNATIONALE

Nouveaux aspects de la lutte des Noirs d'Amérique (ANNA BEBRITS) 107

CONSULTATION

Quelques mots sur l'art abstrait (ZOLTÁN NOVÁK) — 118

COMPTES RENDUS

Les communistes français, à propos des tâches de la philosophie marxiste (ANDRÁS GYÖRGY SZABÓ) — 123
JÓZSEF ÚJFALUSSY: La réalité reflétée par la musique (DÉNES ZOLTAI) — 127
GYÖRGY ANTALFFY—PÁL HALÁSZ: La Société, l'État, le droit (DR. JENŐ BENEDEK) — 131

ORIENTATION

Digitized by Google

CONTENTS

Decree of the Hungarian Socialist Worker Party's Central Committee 1
The Party on the road of revolutionary Marxism—Leninism — — 10
IMRE VÉRTES: Six decades in the people's service — — — — 17
JÓZSEF KÁPLÁR: Some questions of international socialist cooperation — — — — — — — — — — — — — 23
MIKLÓS GÁRDOS: After the atom test ban treaty — — — — — 31
ISTVÁN DARVASI: Ideological fight — without ideology — — — 39
VALÉRIA BENKE: Social progress and peaceful coexistence — — 52
JÁNOS NEMES: Current problems concerning the leading role of the workers class — — — — — — — — — — — — 64
PÉTER HALÁSZ: Theoretical and administrative problems of labour emulation in the producers cooperatives — — — — — — 74
BÉLA CSENDES: The role of profitability in the management of the producers cooperatives — — — — — — — — — — 85

REVIEW

Some facts about the workers' situation in the Budapest district Köbánya (EMIL NAGY) — — — — — — — — — — — 92
On the new order of university entries (GÁBOR FODOR) — — — 100

INTERNATIONAL REVIEW

New developments in the American Negroes' fight (ANNA BEBRITS) 107

CONSULTATION

On abstract art (ZOLTÁN NOVÁK) — — — — — — — — 118

BOOK REVIEWS

French communists about the tasks of the Marxistic philosophy (ANDRÁS GY. SZABÓ) — — — — — — — — — — — 123
JÓZSEF ÚJFALUSSY: Truth reflected by music (DÉNES ZOLTAI) — 127
GYÖRGY ANTALFFY—PÁL HALÁSZ: Society, State, Right (DR. JENŐ BENEDEK) — — — — — — — — — — — 131

ORIENTATION

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LOS
NOV 5 1963
LIBRARY

10

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 OKTÓBER

Digitized by Google

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Telefon: 116—660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1963. szeptember 20.
Megjelent 36 000 példányban.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

63.4410 2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. — Felelős vezető: Bolgár Imre

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 10. SZ. BUDAPEST 1963. OKTÓBER HÓ

Vitáink és a szocializmus építése

Írta LAKOS SÁNDOR

Egyre nehezebbé válik elvi *érvekkel* vitázni a kínai vezetők nézeteivel, mert a probléma egyre inkább túlnő az elvi vita keretein. Korábban terjedelmes cikkekből, levelekből főleg elvi nézeteltérésekre következtethetett az olvasó; a gyakorlatban azonban az „elvi" mozzanatok egyre jobban elhomályosulnak a kínai fellépésekben, és átadják helyüket a durva szidalmaknak, amelyek provokatív, szakadár tevékenységgel járnak együtt. Az ilyesmiről már nem vitázhatunk, ez csak elítélést, mély felháborodást válthat ki belőlünk.

A kínai dokumentumok fokozódó agresszivitása, szinte ellenséges hangja, valamint az elképesztő provokatív gyakorlati tevékenység láttán ugyanakkor egyre erősebben vetődik fel az a kérdés is: melyek lehetnek a kínai fellépés indítékai, mozgatórugói és perspektívái? Hogyan kerülhetett sor arra — kérdezik sokan —, hogy Kína az atomcsend-egyezmény kérdésében egy frontba került a béke legádázabb ellenségeivel? Hogyan juthatott el a dolog odáig, hogy a *szocialista* Kína, amelynek élén *kommunista* párt áll, a mai kor kulcsfontosságú kérdéseiben szembekerült a világ kommunistáinak többségével? Ilyen és ehhez hasonló problémák foglalkoztatják ma nálunk a legtöbb embert. Minél érthetetlenebbé, megdöbbentőbbé válnak a kínai fellépések, annál inkább keresik az emberek, hogy mik lehetnek azok az okok, amelyek megvilágíthatják e magatartást.

A nézeteltérések lehetséges gyökerei közül itt csak eggyel kívánunk foglalkozni, mégpedig azzal a kérdéssel: hogyan függnek össze a kínai tézisek a szocialista építés szerepének helytelen felfogásával. Bár a vita mai fokán már nyilvánvaló, hogy a

Digitized by Google

kínai vezetők igen messzemenő célokat követnek, olyanokat is, amelyeknek a vitatott elvi kérdésekkel már szinte semmi kapcsolatuk sincs, mégsem felesleges hibás nézeteiknek eme egyik „elvi gyökeréről" szólni, mert ez lehetővé teszi egyéb lépéseik bizonyos összefüggéseinek megvilágítását is.

I.

A kínai vezetők hibás nézeteinek egyik fontos gyökere: a szocialista forradalom, a szocializmusért vívott harc elvileg is helytelen felfogása. Ez nemcsak az építés belső összetevőire vonatkozik (mondjuk az életszínvonalnak, vagy az egyes szakaszoknak, pl. a szocializmusnak és a kommunizmusnak nem helyes megítélésére), hanem a nemzetközi, a külső problémákra is. Kifejeződik ez pl. a kínai dokumentumok egyik legszembetűnőbb vonásában: a szocialista átalakulás lényegétől, céljától és értelmétől szinte teljesen elszakított, *öncélú „forradalmiság"*-ban.

A kínai vezetők az öncélú forradalmiság maguk alkotta mércéjével mérve bírálják a kommunista pártok többségét, a vádolják őket opportunizmussal és még ennél is súlyosabb vádakkal. De sajátos módon felcserélik a harc célját és az eszközét. Marxisták előtt csak egy fő cél állhat: az, hogy megteremtsék az emberiség boldog és szabad életét. Munkánk csak abból a szempontból ítélhető meg, hogy mennyire segíti elő vagy hátráltatja ezt. Ha rákényszerülünk, fegyveres harctól sem riadunk vissza, más esetben pedig szívós aprómunkával közelítjük meg célunkat. A kommunisták nem azért élnek, hogy szünet nélkül fegyvert ropogtassanak, hanem azért harcolnak, hogy emberibb módon élhessenek. Nem vagyunk és nem voltunk a harc megszállottjai; nem ismerünk olyan dogmát, amely minden esetre a lehető legélesebb harcot tartja kötelezőnek. Kell-e hivatkoznunk Marxra, aki bizonyos helyzetben nemcsak a fegyverek mellőzését tartotta lehetségesnek, hanem úgy vélekedett: a munkásoknak az volna a legelőnyösebb, ha „megvásárolnák az egész bandát" (mármint a tőkéseket)? Feltétlenül célhoz érni, *minden előrevivő* eszközzel — ez az igazi forradalmiság.

A kínai felfogásban nyomát sem leljük ennek a marxi, *valódi* forradalmiságnak. A kínai dokumentumokban rengeteg szó esik mások „nem kielégítő harcosságáról", „behódolásáról", de az nem derül ki belőlük, hogy tulajdonképpen mire is volna jó ez a nagy „harcosság", hogy min, milyen eredményekhez mérik a harcosság fokát? Vajon az-e véleményük, hogy az általuk bírált szocialista országok eredménytelenül küzdenek? De hiszen ezen országok hatalmas sikereit *maguk is nemegyszer elismerték!* Vagy úgy vélik, hogy az Olasz Kommunista Párt *nagyobb „harcossággal"* jobb eredményeket érne el? De hiszen az egész haladó világ tudja,

Digitized by Google

milyen nagyszerű győzelmeket ért el ez a párt a választásokon és a konkrét gazdasági követelésekért vívott számos harcában! Elfordultak-e talán a tömegek tőle? Nem, éppen ellenkezőleg: olasz testvérpártunknak még sohasem volt olyan nagy tekintélye, tömegbefolyása, mint ma. Miféle harcosságot kérnek hát számon a kínai vezetők? *Öncélú* „harcosság" az, ami a kínai írásokból kicsendül, s ez elméletileg a szocialista forradalom hibás, egyoldalú felfogásával is kapcsolatos.

Amikor a kínai dokumentumok a szocialista forradalomról szólnak, félreérthetetlenül és szinte kizárólag fegyveres felkelést, fegyveres harcot, fegyveres erőszakot értenek ezen. Ezek a dokumentumok azt a benyomást keltik, mintha a kommunisták egyetlen valamirevaló feladata az volna, hogy fegyvert fogjanak, s ezzel lényegében be is töltenék hivatásukat. Ez eltorzítja, szimplifikálja, s lényegében lebecsüli a kapitalista országok kommunista pártjainak munkáját, semmibe veszi azt a rendkívül nagy jelentőségű, sokrétű, áldozatos harcot, amelyet a szocialista forradalom *feltételeinek* megteremtéséért vívnak, a napi követelésekért folyó harc útján a tömegek megnyeréséért, a többség együttérzéséért és támogatásáért. Annak a lenini gondolatnak meg nem értése tükröződik ebben, hogy forradalmi helyzet nélkül a bármilyen nagy szubjektív „forradalmiság" sem elegendő.

Lényegében ugyanennek a szemléletnek a másik oldala az, amely a proletárdiktatúrának szinte csak a fegyveres, hatalmi funkcióit látja, és ezek mögött háttérbe szorítja a szocialista forradalom többi, ezeknél semmivel sem kevésbé fontos oldalát. Valamiféle „tiszta forradalmiságot" téve meg az egyedül üdvözítő mércének, szinte fensőbbséggel, lenézéssel kezelik például az életszínvonal, a jólét kérdését. Ez azonban mélységesen hibás, csak látszatra forradalmi felfogás. Az emberiség nem aszerint ítéli meg a kommunistákat, hogy mennyire „harcosak", hanem aszerint, milyen eredménnyel képviselik érdekeit, javítják életét. Ez *objektív* körülmény, s ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, akár tetszik ez egyeseknek, akár nem, akár kellemes ez nekik, akár kellemetlen. A forradalmiság és az életkörülmények javítása nemhogy nem zárják ki egymást, hanem éppen az emberek életének megjavítása egyben a legforradalmibb tett is.

A „tiszta forradalmiság" még akkor sem helyettesíti az életkörülmények javítását, ha ezt „kispolgári szatyorpolitikának" nevezzük. Ez az áradikális formula egyébként ismerős számunkra. Akkor használták nálunk, amikor az életszínvonal nem növekedett, sőt ideiglenesen vissza is esett. A régi vezetés görcsösen igyekezett, hogy megvédje hibás gazdaságpolitikáját, s ennek elvi igazolására hangzatos kampányt hirdetett az állítólag növekvő kispolgáriasodás veszélye ellen. Ennek a kampánynak a jelszava

Digitized by Google

— kísérteties a hasonlatosság! — betű szerint az volt, amit most a kínai írásokban látunk: hogy határozottan fel kell lépni azok ellen, akik a „bevásárló szatyron" keresztül ítélik meg a szocializmust. E kampány során olyan embereket bélyegeztek meg a kispolgáriasság vádjával, akik jogos követeléseknek adtak hangot, szükséges dolgokat hiányoltak.

A 20-as években a Szovjetunióban is volt efféle álradikalizmus. Ez abban a felfogásban tükröződött, amely szerint az igazi kommunista rosszul öltözött, torzonborz külsejű, szükséget szenvedő ember, s mindenki, aki rendezett körülmények között él, polgár. A szovjet szépirodalom is foglalkozott ezzel a jelenséggel (lásd pl. Bogdanov: Az első lány). Ezek a művek jól világítanak rá e korszak azon képviselőinek a tévedésére, akik — látván, hogy a kommunista párt főleg a szegények soraiból szerveződik — ebből valamiféle „szegény-gőgöt" alakítottak ki magukban. A szegénység a forradalom kezdetén valóban természetszerű és keserű velejárója mozgalmunknak, de sohasem ideálunk és még kevésbé célunk. Igaz, hogy többnyire szegény emberek válnak kommunistákká (ez természetes és érthető), de nem azért válnak azzá, hogy másoknak is a szegénységet hirdessék, hanem éppen azért, hogy örökre eltüntessék.

A Szovjetunióban is, Magyarországon is a forradalom *első* időszakában jelentkeztek ezek a nézetek, és ez nem véletlen. Nem egyéb ez, mint a kommunizmus „gyermekbetegsége", és sajnálatos, hogy — a rossz tapasztalatok ellenére — most felüti a fejét a kínai pártban. Akik kispolgárosodásnak nevezik a kulturált élet igényét, azok — egyebek mellett — a marxi dialektika lényegét sem értik. Teljesen természetes dolog, hogy akiknek *kezdetben* nincs más igényük, mint a napi élelem, azok később már a jó ruhát, a szép lakást, a televíziót is magától értetődőnek, nélkülözhetetlennek érzik. Ez mindenhol így lesz, s Kína sem lesz és nem is lehet kivétel ez alól. Ha bizonyos igények *ma még* nem is jelentkeznek Kínában (itt nem szólunk azokról, amelyek *máris* megvannak), rövidlátás azt hinni, hogy ezek később sem bukkannak fel, s kispolgárinak nevezni olyasmit, ami — reméljük nem is olyan sokára — a kínai millióknak is mindennapos életéhez tartozik majd.

És itt azt sem szabad elfelejteni, hogy mindez a kapitalizmus legyőzéséhez is hozzátartozik. Miféle fejlettebb társadalom lenne a szocializmus, ha az életet könnyebbé tevő körülmények tekintetében nem lenne az embereknek itt jobb dolguk, mint a kapitalizmusban? Helyzetünket a kapitalizmushoz kell mérnünk; egyrészt mert azt kell elhagynunk, legyőznünk, másrészt mert éppen gazdasági sikereinkkel, példánkkal gyakorolunk nagy hatást a tőkés országok népeire. Ezt az összehasonlítást természetesen odaát

Digitized by Google

is és nálunk is elvégzik az emberek, s ha a másik félnél valami jót látnak, akkor hamarosan maguk is igénylik ezt. Ideiglenesen bármelyik ország megteheti, hogy fékezi a kölcsönös megismerésnek és összemérésnek ezt a folyamatát, de megállítani nem képes. Kína sem teheti meg ezt. Lejárt már a nemzeti elzárkózás kora; nem vehetjük körül országunkat „kínai fallal", mint ez valamikor lehetséges volt. Bármilyenek is Kína vezetőinek mai nézetei, az élet kikényszeríti, hogy másképpen kezeljék az életszínvonal kérdését. Sem szüntelen „forradalmi" harcokkal, sem kispolgári átkozódással nem lehet kisebbíteni azt a nagy szerepet, amelyet az életszínvonal a szocialista építőmunkában betölt, mert elsősorban az adja meg ennek értelmét, tartalmát, célját.

II.

Az elmondottakból is szükségszerűen következik, hogy a szocialista forradalomnak egyik legfontosabb része a gazdasági építőmunka. A hatalom megragadása a szocialista forradalom első döntő ütközete. Ennek eredménye meghatározza az egész fejlődés sorsát, enélkül szó sem lehet semmiféle szocialista átalakításról. De a hatalom meghódítása *egymaga* még nem teszi biztossá a győzelmet. A szocialista forradalom sikerét elsősorban a szocialista gazdaság felépítése teszi *teljessé*. Lenin hangsúlyozta, hogy ez bizonyos szempontból még nehezebb, bonyolultabb feladat, mint maga a hatalom megragadása. Ezt figyelembe véve különösen meglepő, hogy a kínai vitadokumentumokból szinte kiszorulnak a gazdasági építés kérdései. Mivel magyarázható ez?

Semmiképpen sem tekinthetjük ezt véletlennek. Lehet-e véletlen az, hogy miközben a kínai vezetők százszor is elismétlik azt a vádjukat, amely szerint a Szovjetunió és a szocialista országok antimarxista módon fogják fel és elárulják a szocialista forradalom ügyét — lényegében nem térnek ki a szocialista forradalom olyan döntő fontosságú részére, mint amilyen a gazdasági építés? A dokumentumokban csak egyetlen — szerintünk egyébként igen hibás — e kérdést némileg érintő utalás van, a nemzetközi együttműködés problémáiról. Lehet-e véletlen az, hogy számtalanszor elismétlik: nem értenek egyet a XX. kongresszus irányvonalával — de eközben nem szólnak arról, ami pedig egyik *döntő* eleme a szocialista országok kommunista pártjaiban a XX. kongresszus hatására kialakult új irányvonalnak: az új gazdaságpolitikai elképzelésekről és gyakorlati végrehajtásukról?

Ennek az érthetetlen hallgatásnak többféle oka is van: elvi és nagyon is gyakorlati, taktikai. Az előbbi feltétlenül összefügg a szocialista forradalom menetének sajátos, a gazdasági oldalakat *elvileg is* háttérbe szorító felfogásával. A kínai vezetők úgy vélik, Kínában a forradalom „sajátos" menete abban áll, hogy először

Digitized by Google

politikai téren, majd kulturális és ideológiai téren (!) győz, és csak azután, a legvégén kerül sor rá a technika, a termelés terén. Ezek szerint a legfontosabb területeken lezajlik, sőt győzelmet is arat a szocialista forradalom anélkül, hogy előzőleg meglett volna ennek az anyagi és technikai alapja.

E tétel részletes elemzése túlnőne ennek az írásnak a keretein. Annyit azonban így is megállapíthatunk, hogy ezek a nézetek sajátos módon fogják fel a termelési viszonyok és a termelőerők kölcsönhatását, jóllehet ez egyik legfontosabb kérdése a marxista elméletnek. Hogyan fejeződhetik be az új viszonyok kialakulása, ha az emberek többségükben még a régi eszközökkel dolgoznak, ami a közöttük levő kapcsolatokra is jelentősen kihat? Győzhet-e az ideológiai forradalom, amíg az emberek jórészt még a régi technikával termelnek? Nehezen képzelhető ez el, főleg ha arra az ismert marxi tételre gondolunk, hogy a lét határozza meg a tudatot. Mert a lét elsősorban a társadalmi *termelésben* elfoglalt helyet jelenti, függvénye tehát a mindenkori technikai szintnek is. Az idézett kínai nézetek elvileg a társadalom anyagi-technikai bázisának lebecsülését mutatják. Ez a szemlélet, amely a vitadokumentumok egészén megérződik, lehet az egyik oka a gazdasági kérdésekről való hallgatásnak.

De talán még ennél is fontosabb, a másik, a gyakorlati, taktikai ok. A Szovjetunió és a szocialista országok a legutóbbi tíz év alatt — a személyi kultusz felszámolása, a lenini normák helyreállítása mellett — éppen a gazdasági építőmunkában érték el a legnagyobb sikereket. Vajon akadhat-e józan ember, aki kétségbe vonja, hogy ez alatt az idő alatt hatalmas, szinte ugrásszerű fejlődés ment végbe a Szovjetunióban, s ez döntő mértékben a XX. kongresszus irányvonalának az eredménye? Nem, ezt még a legelvakultabb imperialista vezetők is elismerik. És ez a többi szocialista országra is vonatkozik, így hazánkra is, ahol a régi hibáknak 1956 után történő felszámolása lökésszerűen előrelendítette a gazdasági fejlődést. Éppen ez a hatalmas arányú gazdasági felemelkedés adja a *legszembetűnőbb* bizonyítékot a XX. kongresszus igaza mellett. A kínai vezetőknek nehéz volna bírálniuk a XX. kongresszus irányvonalát, de ugyanakkor elismerőleg nyilatkozniuk az ennek hatására gyorsan fejlődő gazdaságról. Ez maga is kétségeket támasztana egyéb érveik jogosságával és helyességével szemben. Ezért is választják a hallgatás útját.

Nem felesleges ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk azt — amiről a kínai dokumentumok szintén következetesen hallgatnak —, hogy a XX. kongresszus e két eleme: a személyi kultusz elítélése és az eredményesebb gazdaságpolitika kialakítása — elszakíthatatlan egymástól. A személyi kultusz — mint ismeretes — nemcsak a politikai életben okozott nagy károkat, hanem a gazda-

Digitized by Google

ságí munkában is súlyos hibákra vezetett. Elég, ha itt csak az ipar műszaki színvonalának elmaradására, az anyagi érdekeltség elvének megsértésére, az irreális „óriás építkezésekre" utalunk. A kínai vezetők hangzatos és terjedelmes írásokban hadakoznak a személyi kultusz elítélése ellen. De mélyen hallgatnak arról, hogy ennek fontos része volt a szubjektivista, irreális, légvárakat építő gazdaságpolitika okozta hibák kiküszöbölése. Feltétlenül figyelemre méltó ez, mert a szocialista országok egyöntetű tapasztalata szerint általános érvényű tanulság, hogy a gazdasági építés hiányosságai sem küszöbölhetők ki a személyi kultusz és szükségszerű kísérőjelensége, a szubjektivizmus felszámolása nélkül.

Bonyolítja mindezt az a tény is, hogy Kínának ma nehéz a gazdasági helyzete. Ez természetesen egyáltalán nem örömmel, hanem aggodalommal tölt el bennünket, de mégis tény. A kínai pártdokumentumok (nem azok, amelyek a vitával foglalkoznak) beszélnek is a nehézségekről. Mindannyian tudjuk, hogy számos tényező játszik ezekben szerepet: Kína örökölt, rendkívül nagyméretű elmaradottsága, a lakosság óriási száma, elemi csapások, és az, hogy a népi hatalom 14 éve alatt természetesen nem lehetett teljesen megoldani a problémákat. Az is ismeretes azonban, hogy bizonyos irreális célkitűzések, a gazdasági építőmunka során elkövetett hibák is hozzájárultak ezekhez a nehézségekhez. Joggal emlékeztet erre, konkrét példákra hivatkozva, a szovjet kormány legutóbbi jegyzéke, amelyből az is kiderül, hogy a szovjet elvtársak ezekre a problémákra már évekkel ezelőtt felhívták a kínai vezetők figyelmét.

A kínai vezetők mély hallgatásba burkolják a kérdésnek ezt az oldalát, s ebből arra lehet következtetni, hogy ezeknek a nehézségeknek az általuk elfoglalt elméleti pozíciókra is nagy, talán döntő hatásuk van. A kínai vitadokumentumokból a bennük számtalanszor elismételt „forradalmi harc" — mint nehéz test a vizet — szinte kiszorítja a gazdasági építés kérdéseit. És fordítva: talán éppen azért olyan sok bennük az efajta harci felhívás, mert nincsen szó a gazdasági problémákról. Ebben nemcsak és nem is annyira maguk a gazdasági nehézségek a nyugtalanítók, mint inkább az, hogy a jelek szerint ezek erősen befolyásolják a kínai vezetők elméleti állásfoglalásait, koncepcióját.

III.

A vita egészének megértése szempontjából is egyik legfontosabb összefüggés: hogyan hatnak a gazdasági építés problémái az álforradalmi jelszavakra. Nem kétséges, hogy a gazdasági nehézségekben kereshetjük a kifelé gyakorolt áradikális „forradalmiság" egyik okát. Nem felesleges, hogy ennek megvilágítására pár-

Digitized by Google

huzamot vonjunk a kínai vezetők mai felfogása és a régebbi trockista nézetek között.

A 20-as évek elején a trockista nézeteknek két fő pillérük volt. Az egyik — az a tétel, hogy a szocializmus nem győzhet egy országban, a másik — a „permanens forradalom" elmélete. Aligha kell bizonyítani, hogy ez a két felfogás összefonódott egymással, egyikük a másiknak kiegészítője, s egyben terméke is volt. A forradalmi harcok szüntelen folytatását, a kalandorízű „világforradalmat", a „permanens forradalmat" éppen azért hirdették az egyetlen lehetséges útnak, mert nem bíztak a szocializmus győzelmének lehetőségében. És ez logikus is. Akiknek az a meggyőződésük, hogy az építőmunka nem vezethet eredményre, azoknak természetesen nincsen meg az alapjuk, hogy erre mozgósítsák az embereket, ha azonban marxistának tartják magukat, akkor semmittevést sem tanácsolhatnak a tömegeknek. Elfordítva tehát a figyelmet a belső problémákról, magától értetődően a külső porondot tekintik a lehetséges forradalmi harcok fő színhelyeként.

Szembetűnő a helyzet és az indítékok hasonlósága. Ma Kínában is — akárcsak a 20-as évek Szovjetuniójában — nagyok a gazdasági nehézségek. És a kínai vezetők — csak úgy, mint a trockisták — nem bíznak eléggé abban, hogy belátható időn belül úrrá lehetnek ezeken a nehézségeken, s elérhetik a fejlettebb tőkés országok termelésének színvonalát. Minthogy azonban nagy a tömegek forradalmi energiája, s ennek irányt és célt kell adniuk — *elsősorban kifelé* fordítják ezt: az amerikai imperializmus elleni harcra, a világforradalom problémáira. Ezzel — akarva, vagy akaratlanul — bizonyos mértékig elterelik tömegeik figyelmét a legégetőbb és egyben legfájóbb gazdasági kérdésekről.

Itt nagyon világosan el kell határolnunk a problémákat. Semmiképpen sem azt kifogásoljuk — természetesen —, hogy a kínai dokumentumok élesen elítélik az imperializmust és nagy helyet szentelnek az ellene folyó harcnak. Nem abban látjuk a hibát, hogy mozgósítani kívánják a kínai népet az imperializmus veszélyével szemben. Ez feltétlenül helyes, indokolt törekvés, ezt magunk is fontosnak, szükségesnek tartjuk. Másban vannak nézeteltéréseink: abban, hogy ki *mit ért* ezen a mozgósításon, s hogyan tartja ezt megvalósítandónak.

Teljesen tarthatatlan és a valóságot a feje tetejére állító az a kínai dokumentumokon végigvonuló és alapvetőnek tartott vád, amely szerint a Szovjetunió és a szocialista országok politikája *lefegyverzi*, tétlenségre akarja kárhoztatni a tömegeket, s csakis a kínai vezetők jelszavai alkalmasak arra, hogy *„maximálisan mozgósítsák őket"* az ügy érdekében. Ez az állítás nemcsak sértő, de a helyzet teljes meg nem értéséről tanúskodik. Nem abban van a különbség a kínai vezetőknek és a többi szocialista ország

Digitized by Google

kommunista pártjainak a politikája között, hogy ki mozgósítja *nagyobb mértékben* a tömegeket az ellenség ellen, hanem abban, hogy *milyen célra* mozgósítják őket elsősorban. A Szovjetunió és a többi szocialista ország mindenkor nagy figyelemmel kíséri az ellenség terveit, s ezért állandóan készenlétben tartja az imperialisták esetleges támadásainak megakadályozásához szükséges eszközöket, nagy gondot fordít az ellenség terveinek szüntelen leleplezésére és a tömegek ideológiai nevelésére. De mi nem állunk meg ennél. A kínai vezetők viszont lényegében megelégszenek ennyivel, ezt tartják a forradalmiság legfőbb tartalmának, s egyoldalúan *elsősorban* az imperializmus szóbeli elítélésére mozgósítják a tömegeket.

Elvileg is hibás azonban az, ha valaki *megelégszik* az imperializmus szüntelen elítélésével, sőt ezt tartja a legfőbb dolognak. Sokszor és feltétlenül helyesen idézzük Lenin híres szavait, amelyek szerint a szocializmus a maga gazdasági erejével gyakorolja a legfőbb hatást a világesemények menetére. Ezért a szocialista országok — az elmondottakat is szem előtt tartva — *elsősorban* a szocialista építés kérdéseinek megoldására mozgósítják tömegeiket, mert ma éppen ez: a szocialista gazdaság hatalmának növelése a legforradalmibb, a kommunizmust leghatékonyabban erősítő tett. Egy-egy gazdasági sikerünk jobban megrémíti az imperialistákat, mint egy gyűlés — bármilyen forró hangulatú és néha persze feltétlen szükséges is —, amelyen gazságaik ellen tiltakozunk. A kínai vezetők viszont a jelek szerint elsősorban az ilyen demonstrációkon mérik a mozgósítást, s nagyobb jelentőséget tulajdonítanak ezeknek, mint a gazdasági építésnek.

Ezt azonban semmi sem indokolja, az elmúlt évek eseményei sem. A forradalom győzelme óta — és ez mégiscsak 14 év — nem érte Kínát számottevő fegyveres támadás. Az imperializmus természetesen komolyan fenyegette és fenyegeti, s ott van vele szemben a tőle elszakított bábállam is, Tajvan, ahol nem takarékoskodnak a provokatív beszédekkel és cselekedetekkel. Ez utóbbiak azonban eddig csak helyi jelleget viseltek. A legcsekélyebb mértékben sem becsüljük le a Tajvan felől fenyegető veszélyt, de mégsem hisszük, hogy ez Kína létét fenyegetheti. Tajvan támadása Kína ellen — mint ezt több ízben kijelentették a kínai vezetők — olyan, mint a bolha támadása az elefánt ellen. De nem is ez a fő. Az elmúlt években a szocialista országok, főleg a Szovjetunió több ízben is leszögezték, hogy egy Kína elleni támadás esetén minden eszközzel támogatják harcát. Ez — tekintettel a Szovjetunió hatalmára s katonai erejére — rendkívül nagy jelentőségű dolog volt. Nem világos-e, hogy az elmúlt 14 évben a kínai nép éberségén és harckészségén kívül a szocialista tábor ereje is visszatartotta a kalandorokat attól, hogy megtámadják Kínát? Sem

Digitized by Google

a történelmi tapasztalatok, sem az erőviszonyok nem magyarázzák tehát meg azt, hogy az imperialista veszélyről szóló szavaik miért szorítják háttérbe a gazdasági építés kérdéseit, hogy a kínai vezetők nézeteiben az elmúlt években miért vált uralkodóvá az a meggyőződés, hogy a békés egymás mellett élés nem reális út, s csak a szüntelen „forradalmi háború" viheti előre a szocializmus ügyét.

Az sem hihető, hogy a nép forradalmiságának fokozása végett van szükség ilyen méretű kampányra. A kínai nép hős nép; évtizedekig harcolt fegyveresen, csodálatos elszántsággal szabadságáért akkor, amikor az imperializmus az ország brutális megszállója, kiszipolyozója, naponta milliók gyilkosa volt. Ki kételkedhetik abban, hogy az a nép, amely a legnehezebb körülmények között űzte ki földjéről a megszálló imperialisták zsoldosait, egy emberként ragadna fegyvert és állna helyt, ha *tényleg* újból szükség lenne erre? Ez sem magyarázza meg tehát a dolgot.

Magyarországot (mint Kubát is) az utóbbi években tényleges támadás érte. 1956-ban a szocialista rendszer léte forgott kockán hazánkban. Budapesten a nyugati imperialisták, az ellenforradalom katonai vezetői és rohamcsapatai harcoltak. Mi jól megjegyeztük a szörnyű példát: azt is, hogy az imperializmus veszélyes ragadozó, de még ennél is inkább azt, hogy a proletár szolidaritás legyőzhetetlen erő. A Szovjetunió testvéri segítsége volt az a döntő tényező, amely lehetővé tette a néphez hű erők győzelmét. Ez a mindössze hétesztendős tanulság teljesen indokolttá teszi, hogy soha meg ne feledkezzünk az imperializmus veszedelméről, de egyáltalában nem okolná meg azt, hogy népünket szüntelenül gyűlésekre és felvonulásokra mozgósítsuk Nyugat-Németországnak vagy más imperialista hatalomnak ma is tapasztalható agresszív tevékenységével szemben. Ha ezt tennénk, ha a szocializmus építésének tényleges teendői *helyett* kalandorjellegű imperialistaellenes háborúra mozgósítanánk, ez csak látszólag volna forradalmi tett.

Mi természetesen minden szükséges tanulságot levontunk, minden szükséges intézkedést megtettünk és megteszünk (beleértve fegyveres testületeink, munkásőrségünk erősítését is) azért, hogy 1956 soha ne ismétlődhessék meg, s éberségünket egy pillanatra sem csökkentjük. Erőnkhöz képest gondoskodunk békénk védelméről és aktívan részt veszünk a Varsói Szerződés tevékenységében. Ugyanakkor mélységesen bízunk a Szovjetunió fegyverbarátságában is, amelynek hatékonyságáról már két ízben gyakorlatilag bizonyosodtunk meg. Mindezek alapján a *mindennapi munkában* építőmunkánk kérdéseire összpontosítjuk a legnagyobb figyelmet.

A tények arról tanúskodnak, hogy a kínai vezetők — sajnos

Digitized by Google

— nem ezt az utat választják. Ezzel azonban nem erősítik, hanem gyengítik saját országuk ügyét is, s végső fokon az ellenség dolgát teszik könnyebbé. Nem szorul bizonyításra, mennyivel kisebb problémát okoz az imperialistáknak az írásos figyelmeztetések vagy elítélések tömege, mint egy gyorsan erősödő szocialista ország.

Polémiánk természetesen sorsdöntő kérdésekről folyik: a háborúról és a békéről, a békés egymás mellett élésről, az emberiség létfontosságú problémáiról. Eddig is fontos volt és a jövőben is fontos lesz, hogy kifejtsük helyes álláspontunkat ezekben a kérdésekben. De emellett látnunk kell, hogy ez a vita bizonyos mértékig el is homályosíthat olyan problémákat, amelyek pedig kivétel nélkül minden szocialista ország számára (Kína számára is) a legdöntőbbek: a szocialista építés kérdéseit. Hiszen a vitában arra válaszol az ember, amit vita-partnere mondott. S minthogy a kínai vezetőknek, mint vitatkozó félnek, lényegében nem volt mondanivalójuk a gazdasági építés kérdéseiről, nem is volt mire válaszolnunk.

Miután azonban az álláspontok lényege már kirajzolódott, ezzel az alapvető problémával is foglalkoznunk kell, annál is inkább, mert enélkül a viták elszakadnak, s voltaképpen már el is szakadtak a valóságtól. Feltételezzük (bár mi természetesen nem állíthatjuk határozottan), hogy a kínai nép több mint 600 milliós tömegeit sem az imperializmus jellege, vagy mondjuk a nemzeti felszabadító mozgalom megítélése érdekli a legjobban. Azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy a magyar nép, bár nagy érdeklődéssel kíséri a kínai párt vezetőivel folyó polémiát, *mégsem az ebben felvetett kérdésekre, hanem a szocialista építés problémáira szentel nagyobb figyelmet,* ezek állnak érdeklődésének homlokterében. És ezt csak helyeselhetjük, több okból is. A vitatott elméleti kérdések a szocialista forradalom *menetével, további perspektíváival* kapcsolatosak, s a szocialista építés gyakorlati eredményei fogják — előbb, vagy utóbb — *végérvényesen* eldönteni őket. Ezért is, de magának a sikeres előrehaladásnak az érdekében is, még nagyobb figyelmet kell fordítanunk a szocialista gazdaság építésére. Ez lesz egyben a politikánk igaza mellett szóló *legmeggyőzőbb érv is.* Ha az eddiginél is nagyobb eredményeket érünk el, ha országunk és a testvéri országok gazdaságának ereje még hatalmasabbá válik, akkor mindenki meggyőződhet arról: milyen alaptalanok a kínai vezetők szidalmai, s hol folyik eredményesen a szocializmus építése.

Ennek azért is igen nagy a jelentősége, mert a már szocialista útra tért országok mellett a kapitalista országok testvérpártjai is érdekelve vannak a vitában, közvetlenül is — minthogy munkájukat közvetlenül érintő kérdésekről is szó van —, de a proble-

Digitized by Google

máknak a szocializmus építésére gyakorolt hatásában is, mert szeretnék munkájukban figyelembe venni e viták tanulságait. Világos, hogy az ő megítélésükben nemcsak, sőt valószínűleg nem is elsősorban érveink, hanem eredményeink esnek legsúlyosabban a latba.

Nincs okunk arra, hogy hallgassunk a kínai vezetők „elméleteiről", tudunk és ha kell, fogunk is vitatkozni velük, hiszen — mély meggyőződésünk szerint — az igazság feltétlenül a mi oldalunkon van. Az elmondottakat azonban nem téveszthetjük szem elől, mert különben elvonttá, problémáinktól elszakítottá válnak vitáink, s eredményük nem áll arányban a rájuk fordított energiával.

IV.

Melyek ennek a máris hosszúra nyúlt vitának a perspektívái? Ez is egyike azoknak a kérdéseknek, amelyek a legtöbbször vetődnek fel az események menetén elgondolkodó emberben. A vita váltakozó élessége, majd az utóbbi hónapok alatt tapasztalt kiéleződése fokozta a borúlátó hangulatot, az aggodalmat. S ez nem is teljesen indokolatlan.

A probléma valóban igen bonyolult és nehéz. Nincs mód rá, hogy bárki is megjósolja az elkövetkezendő eseményeket, mert ezeket számos tényező befolyásolja. Minthogy a vita már hosszabb ideje folyik, de a nézeteltérések megoldása nemigen haladt előre, sőt a vita még éleződött is, azzal kell számolnunk, hogy nem remélhető hirtelen, gyors változás. Számításba kell venni azt a lehetőséget is, hogy a vita hosszabb ideig folytatódik. Az sincs kizárva, hogy ennek folyamán átmenetileg még tovább is éleződik a helyzet. Ez természetesen egyáltalán nem kívánatos, s a viták perspektívájának megítélésében nem csak és nem is elsősorban ebből kell kiindulnunk, hanem abból, hogy a kínai vezetők rendkívül aggasztó, szakadár tevékenysége ellenére is — szocialista országokról lévén szó — *elvileg* minden feltétele megvolna annak, hogy a közös problémákra összpontosítsuk a figyelmet, közös nevezőre jussunk.

Ebből azonban egyáltalán nem következik az, hogy ezek a viták nem rendkívül károsak. A kínai párt vezetői helytelen, áradikális, szektás módon kezelik a szocialista építés alapvető problémáit. Ez pedig igen nagy károkat okozhat a szocializmus ügyének. Ezt saját tapasztalataink is bizonyítják. A Rákosi-csoport is a szocializmus hívének vallotta és *szubjektíve* a szocializmus előharcosának tekintette magát, de ez semmit sem változtat azon, hogy tevékenysége *objektíve* hallatlan károkat okozott a szocializmus ügyének. Ha egy helytelen vonal megmerevedik, akkor az egész szocialista építőmunkát eltorzítja. Nem kétséges, hogy Kína

Digitized by Google

máris nagy árat fizetett ezért, mert nagy és elsősorban éppen gazdasági problémái nem kis részben vezetői káros felfogásának és vonalának termékei.

Ami a vita közvetlen kihatásait illeti, elsősorban a vita negatív hatását érezzük. A nyilvánosságra került vita megdöbbenést, zavart, és — főleg a kapitalista országok kommunista pártjainak — nehézségeket, problémákat okozott. A kínai párt fellépése egyenesen keresztezte ezeknek a pártoknak a harcát, s a mi időszerű feladataink megoldását is nehezíti, mert az erők egy részét elvonja ettől. Ebből a szempontból joggal mondhatjuk, hogy ez jórészt *ránk kényszerített vita.*

Ami a távlati perspektívákat illeti: nem szabad lemondanunk arról a reményről, hogy a vitának bizonyos gyakorlati eredménye is lesz, hogy néhány ponton talán mégiscsak sikerül majd meggyőznünk a kínai párt vezetőit nézeteik tarthatatlanságáról, károsságáról. De emellett és ezen kívül a vita során minden pártban, s így a mi pártunkban és népünkben is világosabbá válnak eszméink, irányvonalunk; *megerősödik nálunk és világszerte az általunk képviselt helyes vonalat támogatók tábora.* Ilyen szempontból joggal állíthatjuk, hogy a vita egyáltalán nem kívánatos és kellemes ugyan, de semmiképpen sem tartóztatja fel előrehaladásunkat, nem gyengíti, sőt csak erősíti népünk hitét abban, hogy helyes úton járunk. Újra bizonyítja ez a lenini szavak igazságát: azt, hogy a mindenfajta elhajlások ellen vívott harcban erősödik, izmosodik, győzedelmeskedik a kommunizmus.

Digitized by Google

A tömegek szerepe az 1918 októberi polgári demokratikus forradalomban

A forradalom kitörésének 45. évfordulójára

Írta **HAJDÚ TIBOR**

45 évvel ezelőtt, 1918. október 31-én, a budapesti munkások és katonák felkelése megdöntötte a Habsburgok négy évszázados uralmát és győzelemre vitte a polgári demokratikus forradalmat. Polgári demokratikus forradalomról beszélünk, hiszen a forradalom történelmi hivatása nem a magántulajdon rendjének, a kizsákmányolásnak a megszüntetése volt, hanem a királyság megdöntése, a demokratikus köztársaság kikiáltása, a polgári fejlődést gátló feudális maradványok kiküszöbölése (beleértve a nagybirtok uralkodó szerepét is). Egytől egyig olyan feladatok ezek, melyeket már a polgári forradalmak klasszikus példája, a nagy francia forradalom is megvalósított.

Az 1918 októberi forradalom egyben összekapcsolódott a Habsburg-monarchia ellen, a magyar nemzeti függetlenségért folyó harccal. A magyar függetlenség kivívásával egy időben az ország szláv és román népei is felszabadultak az osztrák és magyar uralkodó osztályok igája alól.

A felkelés közvetlen célja az volt, hogy haladéktalanul véget vessen a négy és fél éve dühöngő, s napról napra újabb áldozatok ezreit követelő háborúnak. A forradalom tehát a békeharc legradikálisabb formáját is magában foglalta: a katonaruhába bújtatott dolgozók azok ellen léptek fel, akik a vágóhídra hajszolták őket. A forradalom legfontosabb sajátossága az volt, hogy a munkásosztályt követve, a dolgozók és a katonák tömegei hajtották végre: a burzsoázia nem tudta megragadni a forradalom hajójának kormányát. A tömegek szerepe a felkelésben döntő befolyást gyakorolt a forradalom további menetére.

A polgári forradalom fogalma számos lehetőséget és utat foglal magában. Alapvetően polgári jellege mellett, ami azt jelenti, hogy nem szünteti meg a tőkés kizsákmányolást, többféle osztálytartalma és típusa lehet. Többek között végbemehet a nagybirtokosok kapitalizálódó csoportjaival szövetkezett nagytőke vezetésével, amely a tömegek harci lendületét úgy használja fel, hogy

Digitized by Google

ezek már a győzelem másnapján elveszítsék politikai súlyukat. Követheti a kispolgári tömegek ösztönös lázadásának útját is. A dolgozó nép érdeke viszont azt kívánja, hogy a munkásosztály járjon a forradalom élén, magával ragadva a kispolgári, paraszti tömegeket és elszigetelve a nagyburzsoáziát. A munkásságnak és a dolgozó parasztságnak ugyanis *minden fenntartás nélkül* érdeke a polgári demokratikus forradalom *minél teljesebb* végig vitele. A burzsoázia viszont ingadozik a maradiság elleni türelmetlensége, a tőkés fejlődés sürgetése és a népforradalomtól való félelme között: attól tart, hogy ha megindul a forradalom, nem tud neki megállást parancsolni. Ezért a munkásosztály szerepe a forradalom sorsát is meghatározza. Mint Lenin írta az 1905-ös orosz forradalom napjaiban:

> „A forradalom kimenetele attól függ, hogy a munkásosztály a burzsoázia segítőtársának szerepét fogja-e játszani, amely az önkényuralomra gyakorolt nyomásának erejét tekintve hatalmas ugyan, de politikailag erőtlen — vagy pedig a népforradalom vezetőjének szerepét."[1]

A magyar munkásmozgalom különböző irányzatai eltérő nézeteket vallottak a munkásság, a tömegek szerepéről a polgári forradalomban. A jobboldali szociáldemokraták azt hirdették, hogy a polgári forradalmat a polgárságnak kell vezetnie, s ha a munkásság vezető szerepet vitt is a felkelésben, a hatalom megragadásától tartózkodnia kell. Tehát

> „a hatalomban való részesedésnek csak átmenetinek lett volna szabad lennie, s a munkásságnak igyekeznie kellett volna lassanként visszavonulnia a hatalomtól s arra a szerepre korlátozódnia, amely egy gazdaságilag nem nagyon előrehaladott polgári demokráciában megillethetí . . ."[2]

A magyar munkásmozgalom forradalmi szárnya viszont magáévá tette a munkásosztálynak a polgári demokratikus forradalomban betöltendő hegemoniájáról a polgári forradalomnak proletárforradalommá változtatásáért vívandó harcáról szóló lenini tanítást. Kun Béla már 1918 elején leszögezte: a magyarországi munkásság feladata a polgári forradalomban

> „nem az, hogy kisegítő szerepet játsszon a kétes értékű »demokratikus« forradalom táborában — amire a pacifista érzelmű kispolgárság és literátorai törekednek —, hanem az,

1 Lenin művei 9. köt. 1954. 5. old.
2 Garami Ernő. Forrongó Magyarország. Leipzig—Wien 1922. 227. old.

Digitized by Google

hogy szociális forradalom útján felszabadítsa a magyar proletárokat és parasztokat."[3]

A burzsoázia elkeseredetten harcolt azért, hogy a forradalomban ne érvényesüljön a munkásosztály vezető szerepe, hogy csökkenjen a tömegek aktivitása. A magyar polgári demokratikus forradalom történetének lényege viszont nem más, mint a munkásság harca a forradalom vezetéséért, a tömegek megnyeréséért, a forradalomnak proletárforradalommá való átalakításáért. Az alábbiakban e harc fő szakaszait követjük nyomon.

•

A XX. század elején Magyarországon a társadalmi viszonyok rendkívül lassú fejlődése éles ellentétbe került a gazdasági élet gyors kapitalizálódásával. A vesztett háború elkerülhetetlenné tette a végsőkig feszített nemzeti és osztályellentétek kirobbanását.

A háború végén kibontakozott politikai válság bebizonyította, hogy a magyarországi polgárság képtelen a forradalom vezetésére. A magyar burzsoáziát kiváltságos helyzete szembeállította a gazdaságilag gyengébb, de az elnyomott népek ösztönös nacionalizmusából erőt merítő nemzetiségi polgársággal; tehát a burzsoázia nem is lehetett politikailag egységes. A háborún nyerészkedő, az osztrák—német kapitalizmustól függő, a Monarchia széthullásától és a tömegek felfegyverzésétől rettegő bank- és ipari tőke Béccsel és az arisztokráciával keresett megegyezést. A városi kispolgárság politikailag éretlen és heterogén volt. A dolgozó parasztságnak nem voltak szervezetei, haragja csak ösztönös megmozdulásokban törhetett felszínre: a gazdag paraszt gyűlölte a birtokát fojtogató latifundiumot, de még jobban félt a nincstelenek földéhségétől. Csak a munkásságnak volt egységes érdeke és akarata a fennálló rendszer megdöntésére; csak a munkásság volt képes egységes cselekvésre.

A háborús mészárlás első éveinek szörnyűségei, a háborúval szemben tehetetlen szociáldemokráciában való csalódás eleinte megbénította a munkásmozgalmat. 1916 végén a letargia csendes, de kitartó mozgalmakba csapott át; az orosz forradalom után pedig a magyarországi proletariátus is felemelte fejét. Az öntudatos munkások egyet akartak: harcot a háború ellen, forradalmat az elnyomatás ellen. Az egységes akarat létrehozta az egységes szervezkedést. A háború első felében a munkásosztálynak még csak a legöntudatosabb része tömörült a szakszervezetekben, a Nagy Október után a proletárok többsége csatlakozott a szervezetekhez, s nagy megmozdulásaiban a még szervezetlen kisebbséget is magával ragadta.

[3] Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Budapest. 1958. 38. old.

Digitized by Google

A forradalmi munkásság nyiltan hirdetett szándéka az orosz példa követése volt. Ebben az 1917 novembere utáni hónapokban két körülmény akadályozta meg:

1. A munkásság politikai érettségét és szervezettségét potenciális szövetségeseinek: a parasztságnak, a katonáknak, a kispolgárságnak és értelmiségnek aránylag kis csoportjai közelítették meg.

2. A munkásság pártjának, az MSZDP-nek vezetői elvetették a forradalom jelszavát és megegyezésre törekedtek a nagytőkével, a nagybirtokkal, sőt a bécsi udvarral is. A munkásság nagy tömegmozgalmait nemcsak hogy nem segítették, de ijedten igyekeztek leszerelni, nehogy tovább éleződjenek az osztályellentétek.

Így tehát két tényező hiányzott ahhoz, hogy a munkásság a forradalmi nép élére álljon: az ösztönösen forradalmi nemproletár tömegek és a katonák egységes megmozdulása, valamint az a harci vezérkar, az a forradalmi párt, mely irányítani képes a forradalom ütközeteit.

A háború utolsó hónapjaiban, a munkásság nagy megmozdulásai során létrejött a dolgozó tömegek egysége, ha nem is szervezett formában. A forradalmi munkáspárt azonban csak a forradalom győzelme után alakult meg. A munkásság a forradalom ütközeteiben az élen haladt, de megfelelő politikai szervezet nélkül nem tudta kihasználni győzelmeit, nem volt képes megragadni a politikai hatalmat.

A forradalmat a munkásság elemi erejű megmozdulásai készítették elő. Az 1918 januári sztrájk mutatta meg először az ország népének a proletariátus erejét és elszántságát. A munkásság akkor szabadult meg először — néhány napra — megalkuvó vezéreinek gyámkodásától. Négy napra megbénult az egész ipar, megállt a termelés, az utcák a béke, az orosz forradalom éltetésétől visszhangzottak, a jogot és kenyeret követelő jelszavak megremegtették a Monarchia korhadt épületét.

„Az általános sztrájkba a munkásság azzal ment bele, hogy ez nem általános sztrájk, hanem magyar forradalom lesz" — vágta a sztrájkot leszerelő pártvezetőség szemébe az 1918 februári SZDP-kongresszus egyik munkásküldötte.[4]

A sztrájkot sikerült leszerelni, de a munkásság harcának lendületét nem. Júniusban, tiltakozásul a MÁV Gépgyárban eldördült csendőrsortűz ellen, a munkások országszerte letették 8 napra a szerszámot. „Megkezdődtek a forradalom szülési fájdalmai" — írta Kun Béla a moszkvai Pravdában.[5]

A katonák és matrózok egyelőre elszigetelt lázadásai, vidéken

[4] A magyar munkásmozgalom történetének vál. dokumentumai. 5. kötet, Budapest 1956. 92. old.
[5] Kun Béla i. m. 91. old.

Digitized by Google

az éhező szegények tüntetései azt jelezték, hogy lassanként az egész nép felsorakozik élcsapata, a munkásosztály mögött.

1918 októberében megindult az Osztrák—Magyar Monarchia bomlása. A háború elvesztését nem lehetett tovább titkolni: a szláv és román nemzetek egymás után mondták ki elszakadásukat a Habsburg-birodalomtól, a népek börtönétől. Ebben a helyzetben a magyar polgári demokrácia pártjai — a szociáldemokrata párttal együtt — felemás politikát folytattak. Cseh és horvát mintára megalakították ugyan a régi rendszert el nem ismerő Magyar Nemzeti Tanácsot, de az utolsó percig egyezkedni próbáltak a királlyal és hazai híveivel. Minthogy ők sem akartak forradalmat, mint egyetlen lehetőséget ennek az elkerülésére, egy liberális kormány kinevezését ajánlották, élén a Nemzeti Tanács elnökével, a népszerű Károlyi Mihállyal. A régi rendszer urai azonban nem fogadták el ezt az ajánlatot, mert kételkedtek abban, hogy demokratikus reformokkal gátat lehet vetni a küszöbön álló forradalomnak. Hatalmuk biztosítását már csak fegyveres erők alkalmazásával látták lehetségesnek. Október 28-án a forradalmi jelszavakkal, de békés szándékkal a Vár felé vonuló pesti népre rendőrökkel lövettek sortüzet. A tüntetők összetételét mutatja, hogy a halottak és súlyos sebesültek között a munkások voltak a legtöbben. A tömegek felháborodása határtalan volt; a Nemzeti Tanács kénytelen volt megszakítani a kormánnyal folytatott tárgyalásait.

A munkások elhatározták: nem vonulnak többé fegyvertelenül a rendőrkardok és a csendőrpuskák elé. Az ő hangulatukat fejezte ki az a fején és karján megsebesült szabómunkás, aki így válaszolt a vérengzéstől megborzadt újságíróknak: „Igazuk volt a rendőröknek. Mi fegyvertelenek voltunk."[6]

Másnap a munkások minden gyárban tiltakozó gyűlést tartottak, amelyeken munkástanácsok alakítását határozták el. A Soroksári úti Fegyvergyárban a gyűlés után a munkások megrohanták a raktárakat és mintegy 2000 fegyvert vettek magukhoz. Csepelen és más hadiüzemekben már napok óta folyt a fegyverek gyűjtése. A kispesti gyárakban „vörös gárdát" szerveztek az államhatalom elleni harcra. A rendőrség értesülései szerint a fővárosban és környékén 30 000 munkásnak volt fegyvere.

A fegyverkező munkások kapcsolatot teremtettek a fővárosi helyőrség katonáival, akik illegális katonatanácsaik vezetésével ugyancsak készültek a forradalomra. Most már az utcán is megjelentek a „lógósok", nagyrészt proletársorból kikerült, csak Budapesten tízezerszám rejtőzködő katonaszökevények.

Október 30-án a déli ebédszünetben az üzemek munkásai meg-

[6] Világ (napilap) 1918. okt. 30.

Digitized by Google

választották küldötteiket a Munkástanácsba. Egységes határozatban mondták ki:

„A munkásság készen áll a legelszántabb harcokra és világos belátással számol azzal, hogy az uralkodó osztályok konoksága ezt a harcot kikerülhetetlenné teszi. A munkásság . . ; addig meg sem pihen, amíg a rögtönös békét, a teljes népuralmat, amíg valamennyi elnyomott nemzet és osztály teljes önrendelkezését és fölszabadulását ki nem harcolja."[7]

Ha a munkásságnak van olyan élcsapata, mely nemcsak harcra szólítja, de harcba vezeti is, akkor a gyárak dolgozói még 30-án délben, egy szóra elsöprik a király kormányát. Ez a szó nem hangzott ugyan el, de a forradalmi feszültség, a prágai, a bécsi, a zágrábi forradalom hatása olyan nagy volt, hogy Budapest népe még aznap este az utcára özönlött, érezve: nem várhat tovább. A felkelés, anélkül, hogy „felülről" szervezték volna, a nép, elsősorban a munkások és a katonák kezdeményezésére, megkezdődött.

A felkelés első aktusa szinte a háború jelképes befejezése volt: a Nemzeti Tanács székhelye előtt összegyült munkások és katonák a hozzájuk csatlakozott diákokkal és más, a háborút gyűlölő kisemberekkel együtt elhatározták, hogy kiszabadítják a Keleti-pályaudvarról a frontra induló menetszázadokat. A Nemzeti Tanács tétlenségével elégedetlen baloldali szocialisták és szakszervezeti bizalmiak vezetésével a tömeg megakadályozta, hogy új áldozatokat indítsanak a vágóhídra. Majd felfegyverkezve, a hozzájuk csatlakozott századokkal együtt megszállta a városparancsnokságot, a laktanyákat, a pályaudvarokat, a telefonközpontokat, a főpostát, a rendőrséget, a katonai raktárakat stb. Hiába kísérelte meg az ellenállást a király képviselője, József főherceg; a helyőrség csapatai egytől egyig a forradalomhoz pártoltak, a régi rend erejének utolsó maradványai a Várba szorultak.

Október 31-én kora hajnalban az üzemekben gyülekező munkások a Váci úton, az Üllői úton megindultak a Belváros felé. A csepeli és kispesti munkások út közben az Üllői út és a Körút sarkán elfoglalták azt az egyetlen laktanyát, amely még a kormány kezén volt. A felfegyverzett munkások oszlopai találkoztak és Budára vonultak. Míg a főherceg a Várban a Nemzeti Tanács képviselőivel tárgyalt, a tömeg körülfogta az épületet, s türelmetlenül várta az eredményt, zajos üdvlövések kíséretében éltetve a forradalmat. A régi rendszer kénytelen volt feltétel nélkül átadni a hatalmat. A felkelés győzött.

A felkelést Budapest népe kezdte meg, a munkások vezetésével és a katonák támogatásával; sorsát pedig a fegyveres munkások

[7] A magyar munkásmozgalom történetének vál. dokumentumai. 5. kötet. 281. old.

Digitized by Google

ezrei döntötték el, amelyek 31-én reggel megszállták a várost. A régi rendszer veresége és hadseregének felbomlása után nem volt olyan erő, amely megakadályozhatta volna, hogy a munkásság a parasztsággal összefogva, az egész nép támogatásával létrehozza a forradalmi demokrácia diktatúráját. A munkásság forradalmi lendülete azonban forradalmi szervezet nélkül nem volt elég a hatalom megragadásához. Így meg kellett elégednie annak a követelésével, hogy a Nemzeti Tanács alakítson demokratikus kormányt. Az SZDP vezetősége, amely a polgárságot tekintette a forradalom hivatott vezetőjének, belépett a polgári kormányba, és kiadta „az osztályharc felfüggesztésének" jelszavát.

*

A forradalom napján megalakult Károlyi-kormány őszintén törekedett arra, hogy megvalósítsa a függetlenséget és a polgári demokráciát. Hiba volna kétségbe vonni demokratikus programjának, a mérsékelt földreformot kilátásba helyező ígéretének őszinteségét. A Nemzeti Tanács tagjai elítélték a régi, konzervatív rendszert, mintaképük a nyugati polgári demokrácia volt. Sőt tovább is mentek ennél, mert elismerték, hogy a tömegek helyzetének javítására a nagybirtoknak és a nagytőkének szociális és gazdasági engedményeket is kell tennie.

Másrészt viszont azt is le kell szögezni, hogy voltak az új kormány haladó mivoltának nagyon észrevehető korlátai is. Minthogy a polgári magántulajdon alapján állt, nem akart változtatni a tőkés kizsákmányolás lényegén, sőt kész volt rá, hogy megvédje azt. A kormány tagjai előtt az osztálybéke kispolgári ideálja lebegett. Őszintén akarták a földosztást, de a földesurakkal való kompromisszum érdekében hajlandók voltak arra, hogy meghagyják a nagybirtokoknak egy részét, a felosztandó részért pedig megváltást fizettessenek. Meg akarták szüntetni a nemzetiségek üldözését, jogtalanságát, de csak azzal a feltétellel, hogy a nemzetiségek mondjanak le nemzeti önrendelkezésükről, a rokonaikkal való egységes államalkotás jogáról. A soknemzetiségű állam tradicionális határainak fenntartása és a forradalom korlátok közé szorítása kedvéért még a királyságot is meghagyták volna, ha csak formálisan is.

A kormányban képviselve volt a Károlyi-pártnak Batthyány és Lovászy vezette jobbszárnya is, amely rossz szemmel nézte Károlyi balratolódását. Hatalmas támogatóra találtak a nagybirtokos oligarchiában, a katolikus klérusban és a nagytőkében, amelyek nem mertek a saját lobogójuk alatt fellépni. Elsősorban az ő befolyásuknak a következménye volt az, hogy a kormány azonnal akciót indított a munkásság lefegyverzésére, a nép hatalmi szerveinek, a forradalom napjaiban alakult tanácsoknak háttérbe szorítására, a forradalom „beszüntetésére".

Digitized by Google

A felkelés győzelme után két út állt a forradalom előtt: vissza, a nagytőke uralmának konszolidálásához, vagy előre — népi hatalommá, a munkásság és a parasztság demokratikus diktatúrájává, s végül proletárdiktatúrává való fejlődéséhez. A dolgozó tömegek érdeme, hogy nem engedték megállítani a forradalom fejlődését. Az az éles, nyílt osztályharc, amely egyrészt a munkások és parasztok, másrészt a kizsákmányolók között folyt októbertől márciusig, azért végződött a nép győzelmével, mert a tömegek lankadatlanul harcoltak a forradalom megvédéséért, sőt egyre nagyobb részük az új forradalomért is.

A felkelés győzelme után a proletariátus a királyság fenntartása ellen vívta meg első csatáját. Mikor kiderült, hogy az új kormány elfogadta IV. Károly kezéből a kinevezést és esküt tett a királynak, a baloldali szocialisták november 1-én Budapest és környéke munkásait gyűlésre hívták a Tisza Kálmán térre (amelyet ezért neveztek el a felszabadulás után Köztársaság térnek). A gyűlés határozata

> „tiltakozik az ellen, hogy a Nemzeti Tanács kebeléből megalakult kormány a királynak letett hűségeskü alapján kezdje meg működését... A munkásság kimondja, hogy semmiféle királyi hatalmat maga fölött tűrni nem fog..."[8]

Minthogy a vidék népe is rögtön csatlakozott a fővárosi munkások követeléséhez, a Nemzeti Tanács november 16-án proklamálta a Magyar Népköztársaságot.

A köztársaság kikiáltásának elhatározása után, november elejétől a kormány lélekzetvételi szünethez jutott Budapesten és az ipari városokban. Helyzetének megszilárdulását mégsem tudta „a rend helyreállítására" felhasználni. Ahogy a forradalom híre szétfutott az országban, november első napjaiban valóságos parasztforradalom lángolt fel a falvak ezreiben. A régi rendszer megdölt, de ott voltak még képviselői, a községi jegyzők, a csendőrök, a szolgabírák, s kastélyaikban ültek még az ezerholdak urai. Hiába akarta az új kormány megtartani a régi közigazgatás szervezetét, a parasztoknak fontosabb volt, hogy falujukban ki a jegyző, mint az, hogy kik a miniszterek Budapesten. Vasvillával vagy a háborúból hazahozott fegyverrel űzték el az elnyomó állam gyűlölt helytartóit, és sok helyen a népnyúzó földesurat, az árdrágító boltost is. Ahol elkergették a jegyzőt — falvak százaiban, sőt ezreiben —, az orosz példára megválasztott helyi tanácsra bízták a község ügyeinek intézését. Ahol megmaradt a régi közigazgatás, ott a tanács többnyire ellenőrizte ennek a tevékenységét: nem ellentétes-e a nép, a forradalom érdekeivel?

[8] A magyar munkásmozgalom történetének vál. dokumentumai. 5. kötet, 300. old.

Digitized by Google

A magyar parasztok mellett a szláv és román parasztok is fegyvert fogtak a régi rend ellen. Ők azonban nemcsak a szociális elnyomatás megszüntetéséért küzdöttek, hanem a nemzeti függetlenségükért is.

A hadseregben megalakultak a katonatanácsok, az ipari városokban és településeken a munkástanácsok. A hivatalos állami szervek mellett ott voltak a nép nemhivatalos ellenőrző vagy hatalmi szervei. Így a létrejött polgári rendszer egy percig sem mondhatta magáénak az egész hatalmat. A munkások, katonák és parasztok tanácsai, amelyekben a dolgozó tömegek öntevékenysége, ösztönös államépítő ereje nyilvánult meg, gyengeségük, befolyásolhatóságuk ellenére is a munkásság és parasztság forradalmi demokratikus diktatúráját képviselték a burzsoá állammal szemben. Ilyen módon egy sajátos fajtájú kettős hatalom jött létre néhány hónapra.

•

Bármilyen nagy volt is a munkásság forradalmi lendülete, egységes irányítás, élcsapat nélkül előbb-utóbb ellankadt volna. November végén átmenetileg lecsendesedtek a parasztmozgalmak is. Ezért az oroszországi forradalom iskolájában bolsevikká vált hazatért hadifoglyok a legkövetkezetesebb baloldali szociáldemokratákkal és más forradalmi szocialistákkal együtt 1918. november 24-én megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját. A KMP megalakulása és tevékenysége lehetővé tette, hogy a munkások, a dolgozó tömegek szervezetlen osztályharca egységes erővé váljék a hatalom meghódításáért folyó harcban.

December közepén a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták leleplezték az ellenforradalmi rohamcsapatokat szervező hadügyminisztert. A budapesti helyőrség fegyveres tüntetése megbuktatta a minisztert; egy-két hét múlva hasonló sorsra jutott utóda is, aki megpróbálta folytatni az ellenforradalmi egységek szervezését. A munkásság, a budapesti Munkástanács követelésére a parasztmozgalmakkal brutálisan szembeszálló belügyminiszternek is távoznia kellett. A Károlyi-párt jobbszárnya, látva, hogy nem képes leverni a tömegek forradalmi harcát, az év végén véglegesen kivált a kormányból. Ezzel lényegesen megváltozott a kormány összetétele. Az elégedetlen, forrongó néphangulat lecsillapítására szociáldemokratákkal pótolták a lemondott jobboldali miniszterek többségét, s bevették a kormányba a gazdagparasztok képviselőjét, Nagyatádi Szabó Istvánt. A Károlyi-pártban megnövekedett a szociáldemokrata párthoz közeledő Károlyi Mihály személyes vezető szerepe. A nagytőke és az arisztokrácia a kormány jobboldali ellenzékét támogatta. Így a kormány egyre inkább kispolgári-demokrata jellegűvé vált.

Digitized by Google

A munkásokat és parasztokat azonban nem elégítették ki az osztályok között lavírozó kormány lassú és mérsékelt reformjai. A KMP felhívására a munkások több nagy gyárat lefoglaltak, tulajdonosaikat és igazgatóikat elkergették, s bevezették a termelés és a pénzügyek munkásellenőrzését. Ezzel egyidejűleg — 1919 januárjában — megkezdődött a parasztmozgalmak új fellendülése.

A kormány, látva, hogy mind több munkás csatlakozik a kommunista párthoz, elhatározta a párt likvidálását. Ezzel a nyugati hatalmaknak is kedvükben akart járni; kísérlete azonban kudarcot vallott. A népszerű kommunista vezetők letartóztatása és a régi rendőri módszerekre emlékeztető bántalmazása nem a kommunistáktól riasztotta el a munkásokat, hanem a kommunista üldözésben élenjáró jobboldali szociáldemokratáktól. A Garami-féle pártvezetés elvesztette befolyását a tömegekre. Március elején a kommunisták és a hozzájuk közeledő baloldali szociáldemokraták vezetésével új, minden előzőnél nagyobb méretű és forradalmibb tömegmozgalmak bontakoztak ki.

Novemberben még a parasztmozgalmak csak a munkások és katonák felkelése után, ettől elszigetelve folytak, most azonban a munkások, katonák és parasztok milliós tömegei egyidejűleg indultak rohamra az új forradalomért, mindenféle kizsákmányolás megszüntetéséért, a tőkés rendszer megdöntéséért. Harcukat az üldözések során hihetetlen gyorsasággal megerősödött kommunista párt fogta össze.

Nem várva meg, mikor követik a nagybirtokosok az ezerholdjait személyesen felosztó Károlyi szép példáját, márciusban a parasztság sokhelyütt önkényesen elfoglalta a grófi földeket. Több birtokon azonnal termelőszövetkezetet létesítettek.

Sokfelé a katonák is elűzték az ellenforradalmi érzelmű tiszteket, és maguk választottak új parancsnokokat. A munkásság egy emberként követelte a nagytőke azonnali kisajátítását, a szocialista forradalmat. A vidéki munkástanácsok országszerte elkergették a főispánokat és polgármestereket, s a maguk embereit ültették a helyükbe.

Megérett a helyzet a kapitalista rendszer elleni végső rohamra. 1919. március 18-án a csepeli munkások nagygyűlése csatlakozott a KMP-hoz és elhatározta, hogy erőszakkal is kiszabadítják a kommunista vezetőket. Az októberi felkelés élharcosai, a csepeli, a kispesti, az újpesti munkások előszedték novemberben félretett fegyvereiket.

A kormány, amely elvesztette a nagytőke és a nagybirtok támogatását, tanácstalanul állt a növekvő népforradalommal szemben. Nyilvánvaló volt, hogy fegyveres összeütközés esetén a hadsereg nagyobbik része a nép mellé áll. A reménytelen helyzetbe ke-

Digitized by Google

rült kormánynak az ún. Vix-jegyzék adta meg a kegyelemdöfést. A győztes hatalmak — amelyeknek támogatására Károlyi hiába számított, s amelyek szerint a forradalom máris túl messzire ment — tekintet nélkül a kormány szorultságára, új területi és egyéb követeléseket támasztottak vele szemben.

A kormány az SZDP-ot tekintette utolsó támaszának. De a párt országos választmánya a munkásság által támogatott baloldal követelésére határozatot hozott: a kommunistákkal való megegyezés elvi alapján a munkásosztálynak át kell vennie a hatalmat. A kormány, amely ha egész addigi politikáját megváltoztatja, akkor is csak a szélső reakció segítségére támaszkodhatott volna, kilátástalan helyzetét felmérve, önként távozott. A tömegek forradalmi ereje és elszántsága olyan nagy volt, hogy senki számára sem lehettek kétségesek az esetleges harc kilátásai. Ezért vált lehetővé, hogy a proletárforradalom békés úton győzzön. A tömegek — a történelem alkotói betöltötték történeti hivatásukat. És ha a forradalom 1919-ben elbukott is — a tömegek harca nem volt hiábavaló; kitörölhetetlen nyomot hagyott népünk, a haladás történetében.

Digitized by Google

A kollektív vezetés a megyei és a járási pártbizottságokban

Írta **BÁRÁNYOS JÓZSEF**

A kollektív vezetés a pártélet lenini normáinak egyik leglényegesebb alkotóeleme. Pártunk amikor helyreállította a kollektív vezetés elvét, abból indult ki, hogy ez nem pusztán szervezeti követelmény, hanem fontos feltétele a személyi kultusz felszámolásának, annak, hogy megszilárduljon a pártban a demokratikus centralizmus, helyreálljon a pártegység, emelkedjen a vezetés színvonala. Pártunk VIII. kongresszusa joggal állapíthatta meg: „A Magyar Szocialista Munkáspárt életét a lenini normák szabályozzák. Megvalósult a kollektív vezetés."

A szocializmus teljes felépítésének nagyszerű programja, amelyet pártunk VIII. kongresszusa vázolt fel a magyar nép előtt, megköveteli, hogy még következetesebben érvényesítsük az egész pártban a kollektív vezetés lenini elvét. A szocializmus teljes felépítése ugyanis bizonyos értelemben még az eddiginél is nagyobb felelősséget ró a párt választott szerveire, a pártszervezetekre, az apparátusra, és az egész párttagságra. Amint a kongresszus megállapította, fejlődésünk objektív követelménye, hogy pártunk vezető tevékenysége mind tudományosabb és konkrétabb legyen. A vezetés tudományos színvonalát, hatékonyságát pedig jelentősen befolyásolja az, hogy milyen mértékben érvényesül a vezetés kollektív jellege.

Megyei és járási pártbizottságaink az utóbbi években — mint minden vonatkozásban — a kollektív vezetés szempontjából is sokat fejlődtek. Általánosságban — ha nem is mindenütt azonos színvonalon — érvényre jut a kollektív vezetés lenini elve. Ez megnyilvánul elsősorban abban, hogy az országos jellegű kérdésben a központi szervek határoznak, helyi jellegű kérdésekben pedig az általános irányelveket és a központi határozatokat követve — valóban maguk a helyi szervek választott testületei döntenek. Megyei és járási pártbizottságaink a szervezeti szabályzatnak megfelelően rendszeresen, általában a szükségletek szerint, de legalább háromhavonkint teljes ülést tartanak, s itt megvitatják és meghatározzák legfontosabb tennivalóikat. Ezt nem ötlet-

Digitized by Google

szerűen teszik, hanem előre kidolgozott munkaterv alapján. Rendszerint fél évre előre meghatározzák az ülések időpontját és napirendjét. A pártbizottságok nem foglalkoznak minden apró-cseprő üggyel, a legfontosabb és legidőszerűbb gazdasági, politikai és kulturális kérdéseket viszont sorra napirendre tűzik. A Heves megyei pártbizottság pl. 1963 második félévében két pártbizottsági ülést tart, s ezeken a következi napirendi pontokat tárgyalja meg: 1. Jelentés a Szakszervezetek Megyei Tanácsa elnökségének irányító munkájáról és a megyei szakszervezetek tevékenységéről. 2. A megye termelőszövetkezeti pártszervezeteinek politikai és gazdaságszervező munkája és további feladatai. 3. A végrehajtó bizottság 1963. évi munkája és az 1964-es évre szóló munkaterve.

Pártbizottságaink egy-egy ülésen csak kivételes esetben tűznek több kérdést napirendre. Ez lehetővé teszi, hogy minden oldalról, alaposan megvizsgálják a sorra kerülő legfontosabb problémákat. Alapvető dolog, hogy a megyei pártbizottságok helyesen határozzák meg egy-egy időszak (pl. egy fél év) legfontosabb feladatait, ebben helyes határozatot hozzanak, s ez a határozat legyen irányadó az alsóbb pártszervek munkájában is. Most például az ipar és a közlekedés különböző ágaiban működő pártszervezetek legfontosabb feladata: a dolgozók mozgósítása arra, hogy pótolják a tél okozta elmaradást. Ezért a pártbizottságok többsége konkrét intézkedési tervet dolgozott ki arra, hogy mit tesznek pl. az építőiparban az elmaradás megszüntetéséért, s ez intézkedési terv a pártszervezetek politikai és szervező munkájának az alapja.

Helyes az a gyakorlat, hogy maguk a pártbizottságok tárgyalják meg és alakítják ki féléves munkatervüket, továbbá az, hogy a terv végrehajtásáról szóló beszámolót is megvitatják. Ily módon megvalósul az az elv, amely szerint két pártértekezlet között a pártbizottság a területéhez tartozó pártszervezetek vezető szerve.

A kollektív vezetésnek fontos követelménye, hogy a pártbizottságok minden tagja egyenlő jogokkal rendelkezzék. A pártbizottságok tagjai általában élnek is a szervezeti szabályzatban biztosított jogaikkal; aktívan részt vesznek a pártbizottsági ülések vitáin, a határozatok végrehajtásában és ellenőrzésében. Ennek azonban személyi feltételei is vannak; elsősorban az, hogy meglegyen az a politikai és szakmai tudásuk, tapasztalatuk, amely a párt politikájának helyes alkalmazásához szükséges, jól ismerjék a helyi viszonyokat és az embereket, s a tagság és a pártonkívüli dolgozók bizalmát, támogatását élvezzék. A VIII. kongresszust megelőző pártértekezletek a pártbizottságok újjáválasztásával a kollektív vezetés érvényesülésének ezeket a személyi feltételeit is megteremtették. A választott testületekben általában

Digitized by Google

magas politikai és szakmai képzettségű, nagy mozgalmi és élettapasztalattal rendelkező elvtársak kerültek.

A budapesti és a megyei pártbizottságok tagjainak 60 százaléka közép- vagy főiskolát, 34,1 százaléka 1—3 eves pártiskolát, 9,2 százaléka 2—3 éves marxista—leninista esti egyetemet végzett. A Komárom megyei párt-végrehajtóbizottság tagjainak 90 százaléka főiskolai végzettségű. A megyei pártbizottság tagjai közül 75,5 százaléknak van közép- vagy főiskolai végzettsége. A 121 járási pártbizottságba 688 értelmiségit választottak be, köztük 148 agrármérnököt, illetve agronómust és 297 pedagógust. A pártbizottságoknak azok a tagjai is, akik ma is fizikai munkát végeznek, a legjobb dolgozók soraiból kerültek ki. Ez elősegíti, hogy a pártbizottság valamennyi tagja tevékenyen kivegye részét a választott szerv munkájából. A pártbizottság üléseinek vitájában aktívan részt vesz a pártbizottság tagjainak többsége. Egy-egy fontos kérdés megtárgyalásában ma már nemcsak a megye, illetve a járás szűkebb értelemben vett vezetői — tehát a párt- és állami vezetők — vesznek részt, hanem számos, a társadalmi, gazdasági és kulturális élet különböző területein dolgozó kiváló szakember is.

A kollektív vezetésben rejlő nagy lehetőségek hatékonyabb kiaknázására több megyében — pl. Vas, Győr, Zala és Szabolcs megyében — a pártbizottság tagjai albizottságokba, munkacsoportokba tömörülnek, aszerint, hogy a politikai vagy a gazdasági munka melyik ágazatában jártasak. Ezek az albizottságok — illetékességüknek megfelelően — megvitatják a pártbizottságok elé kerülő fontosabb kérdéseket és a plénum elé viszik észrevételeiket. Ez a gyakorlat már eddig is sok haszonnal járt; segített abban, hogy értékesebb, tartalmasabb és reálisabb határozatok születhessenek. Néhány járási pártbizottság is kialakít maga mellett ilyen albizottságokat.

Hogy a pártbizottság minden tagja eredményesen működjön közre a választott szerv munkájában, ahhoz az szükséges, hogy állandóan szélesedjen látókörük, és minél jobban megismerjék a konkrét megyei, járási, helyi problémákat. Ennek egyik módja az, hogy a pártbizottság tagjait rendszeresen tájékoztatják. Ez történhet írásban, vagy a pártbizottsági üléseken adott szóbeli tájékoztató útján. Veszprém és Baranya megyében pl. rendszeresen írásban tájékoztatják a pártbizottságok tagjait a legfontosabb határozatokról és a párt-végrehajtóbizottság munkájáról. A megyék többségében azonban a pártbizottsági ülésekre korlátozódik a tájékoztatás.

Emeli a pártmunka tudományosságának színvonalát, szélesíti a pártbizottságok tagjainak látókörét az a munkamódszer is, hogy egy-egy fontosabb határozat meghozatala előtt a pártbizottságok széleskörű vizsgálatot folytatnak le. A vizsgálatot végző bizott-

Digitized by Google

ságokban a pártbizottság tagjai mellett a pártapparátus dolgozói, a pártbizottságok mellett működő aktivisták és esetenkint pártonkívüli szakemberek is részt vesznek. A Győr megyei pártbizottság pl. mielőtt a Központi Bizottságnak a KGM munkájáról szóló határozatát megtárgyalta volna, több csoportot küldött ki a megye gépipari üzemeiben folyó politikai és gazdasági munka helyzetének megvizsgálására. Ezeknek a csoportoknak a vezetői és tagjai elsősorban a gépipar kérdéseiben jártas pártbizottsági tagok, pártaktivisták és pártonkívüli szakemberek voltak. Feladatul azt kapták, hogy készítsenek a megyei pártbizottság ülésére jelentést a megye gépipari üzemeinek helyzetéről és javaslatot arra: milyen intézkedéseket kell tenni a megye gépipari üzemeiben a Központi Bizottság határozatának végrehajtásáért. Az ilyen vizsgálatok elősegítették, hogy a pártbizottság elé színvonalas előterjesztések kerüljenek, amelyek reálisan elemzik a megvitatandó fontos politikai, gazdasági vagy kulturális kérdéseket, és segítik a választott szervet abban, hogy a vita alapján helyesen határozzák meg a pártszervezetek feladatait.

Az így előkészített pártbizottsági üléseken a pártbizottsági tagok jelentős része vesz részt a vitában. A vita során kritikus szemmel fogadják az előterjesztést, a javaslatokat és konkrét, hozzáértő észrevételeket tesznek hozzá.

A megyei és járási pártbizottságok törekednek arra, hogy növeljék a választott pártszervek szerepét és felelősségét pártunk politikájának végrehajtásában. Törekednek annak a helyes elvnek az érvényesítésére, hogy választott pártszerveket csak választott pártszervek irányítsanak, s hogy az apparátus a választott szerveknek alárendelve végezze segítő munkáját.

Annak érdekében, hogy valóban a választott testületek végezzék az érdemi irányító tevékenységet, legtöbb megyei pártbizottságunk megszüntette az instruktori rendszert. Ennek eredményeképpen a járási pártbizottságokat valóban közvetlenül a megyei pártbizottság, illetve a végrehajtó bizottság irányítja. A járási pártbizottságok felett megszűnt a felesleges gyámkodás, nőtt önállóságuk és felelősségük a párt politikájának megvalósításában. A megyei titkárok rendszeresen tájékoztatják a járási titkárokat a végrehajtó bizottság üléseinek határozatairól. Csongrád megyében a a megyei titkárok ugyancsak havonta tájékoztatják a járási titkárokat a legfontosabb határozatokról és a tennivalókról.

Néhány járásban is céltudatosan törekednek arra, hogy növeljék a választott testületek: a járási pártbizottság, a párt-végrehajtóbizottság szerepét a közvetlen irányításában. Hajdú megyében pl. a községi pártszervezeteket közvetlenül a járási pártbizottságok, illetve a végrehajtó bizottságok irányítják. A végrehajtó

Digitized by Google

bizottságok tagjai negyedévenként összevont községi vezetőségi üléseken beszélik meg a legfontosabb feladatokat és a községeket érintő problémákat. Ezeken az értekezleteken a tanácsok és a tömegszervezetek községi vezetői is részt vesznek. A járási pártbizottságok tagjai pedig részt vesznek az alapszervezetek vezetőségi ülésein és rendezvényein.

Ez a módszer feltétlenül hozzájárul a vezetés színvonalának emelkedéséhez. A járási pártbizottságok ily módon magasabb színvonalú irányítást, több segítséget kapnak munkájukhoz, ez biztosítja az egységes irányítást, lehetővé teszi, hogy az alsóbb pártszervek helyesen és egységesen értelmezzék a fontos elvi, politikai kérdéseket.

A kollektív vezetés érvényesülése a pártdemokrácia további szélesítését eredményezte. Ez elsősorban a párttagok tudatosságában, aktivitásában, a határozatok végrehajtásában, a vitákat követő tettekben jut kifejezésre.

Az alapszervezetekben rendszeresen megtartják a taggyűléseket; ezeken általában a párttagság 80—100 százaléka részt vesz, s olykor — meghívásra — pártonkívüliek is megjelennek itt és felszólalnak a vitában. A párttagság igen aktív a taggyűléseken és más pártrendezvényeken; a megjelentek 20—25 százaléka bekapcsolódik a vitába, s nyíltan, bátran elmondja a véleményét. Ez lehetővé teszi a hibák feltárását és azt, hogy idejében kijavítsuk őket. Ma már pártszervezeteink többségében nemcsak meghallgatják, hanem meg is szívlelik a bírálatot.

A megyei és járási pártbizottságok nemcsak az alsóbb pártszervekkel és a párttagokkal tartanak eleven kapcsolatot, hanem a pártonkívüli dolgozókkal is. A választott szervek tagjainak többsége tevékenyen részt vesz a határozatok végrehajtásának megszervezésében és ellenőrzésében. A pártbizottságok tagjai rendszerint egy-egy konkrét feladatot is kapnak; például egy-egy alapszervezet (mondjuk: egy gyengébben dolgozó tsz-pártszervezet) segítését, s általában lelkiismeretesen, odaadóan végzik munkájukat. Munka közben sok emberrel ismerkednek meg, sokak véleményét és tanácsát kérik ki. A dolgozókkal való rendszeres és jó kapcsolat emeli a vezetés színvonalát, megóvja a pártbizottságokat a szűklátókörűség, az elbürokratizálódás veszélyétől, csökkenti a tévedések lehetőségét.

A kollektív vezetés és a centralizmus szorosan, elválaszthatatlanul összefügg egymással. Centralizmus nélkül a központi akarat érvényesülése nélkül nincs szervezett, egységes, fegyelmezett és munkaképes párt sem. Centralizmus nélkül ténylegesen a kollektív vezetés és pártdemokrácia sem valósulhat meg, és a párt nem töltheti be hivatását, nem képes megoldani feladatait. A centralizmusnak mindenekelőtt abban kell megnyilvánulnia,

Digitized by Google

hogy minden pártszervezet a párt legfelső vezető szerve, a kongresszus által kidolgozott irányvonalat követi, s két kongresszus között a Központi Bizottság határozatait helyezi munkája középpontjába. Ez nem mond ellent annak, hogy az utóbbi években jelentősen megnőtt a területi és üzemi pártszervek önállósága, és hogy a jövőben nyilvánvalóan tovább fog növekedni felelősségük. Az önállóság helyes értelmezése nem gyengíti, hanem erősíti a párt centralizmusát, egységét. Csak önálló, a helyi viszonyokat alaposan ismerő, felelősségteljes, öntevékeny pártszervezetek képesek a gyakorlatban megvalósítani a párt központi céljait, hisz lehetetlen volna központilag előírni minden pártszervezet számára egyformán alkalmas „recepteket". Gondoljunk pl. a mezőgazdaság szocialista átszervezésére. Mennyi helyi kezdeményezésre, öntevékenységre volt szükség ahhoz, hogy a párt központi irányvonala, célja, torzulásoktól mentesen valósuljon meg a gyakorlatban!

Bár pártszervezeteinkben általában megvalósul a kollektív vezetés elve, számos akadályt kell még legyőznünk, számos helytelen nézetet, beidegzett szokást, rossz munkamódszert kell leküzdenünk ahhoz, hogy minden pártszervezetünk következetesen és egyre magasabb szinten alkalmazza azt.

Az akadályok közül elsőnek talán a formalizmust kell megemlítenünk. Ennek sok változatát ismerjük. Így pl. előfordul, hogy forma szerint a választott pártszerv dönt ugyan a legfontosabb kérdésekben, de a választott szerv tagjainak jelentős része nem vesz részt a határozatot megelőző vitában. Megtörténik az is, hogy a vitában sokan szólalnak fel ugyan, de a felszólalásokban kevés a valóban értékes mondanivaló s hiányzik belőlük a bírálat és az önbírálat. Az is megesik, hogy a vitában elhangzott helyes javaslatokat nem emelik határozattá, s így ezek elsikkadnak. A kollektív vezetés elvét sértik meg ott is, ahol a végrehajtó bizottság bizonyos ún. szigorúan bizalmas kérdéseket nem visz a pártbizottság elé. Csak látszatra kollektív a vezetés ott, ahol a határozatokat valóban közösen hozzák ugyan, de végrehajtásukban már nem vesznek részt a választott vezető szerv tagjai. Egyes járásokban a nem függetlenített pártbizottsági tagok jelentős része — néhol a fele — nem vesz részt a pártbizottság gyakorlati irányító tevékenységében. Másutt nem teszik lehetővé, hogy a választott szerv dolgozzék; tagjait nem tájékoztatják kellőképpen és nem adnak nekik megbízatásokat. Gátolja a kollektív vezetés tényleges megvalósulását az is, hogy egyes elvtársakat nem annyira alkalmasságuk szerint, mint inkább „statisztikai" szempontok alapján választottak meg valamely vezető pártszerv tagjául.

Egyes pártmunkások még mindig nem értik a választott szervek szerepét és a pártapparátushoz való viszonyát, s megengedik

Digitized by Google

azt, hogy az apparátus sajátítsa ki magának a választott szerv feladatkörét. Így pl. megtörténik, hogy a megyei pártbizottság helyett annak valamelyik osztálya számoltatja be munkájáról a járási pártbizottságokat, a megyei pártbizottság pedig beéri azzal, hogy „segítse" az osztály munkáját.

Következetesen harcolni kell az ellen a káros gyakorlat ellen is, hogy egyes funkcionáriusok, magasabb párt- vagy állami beosztásuk jogcímén, kisajátítsák maguknak a választott testület vezető feladatát, és nem veszik figyelembe a választott szerv más, alacsonyabb hivatali beosztású tagjainak véleményét. Ez súlyos hiba, hisz a választott pártszerv minden tagja — hivatali beosztásától függetlenül — egyenrangú, egyenlő jogokkal rendelkezik. Ahol a választott testület tagjainak véleményét funkciójuk szerint veszik, vagy nem veszik figyelembe, ott megsértik a pártvezetés lenini elveit, a kollektív vezetést egyszemélyi vezetéssel, utasítgatással helyettesítik. Az ilyen vezetési stílus szükségképpen oda vezet, hogy egyes vezetők nemcsak a választott pártszervben sajátítják ki maguknak a vezetést, nemcsak a választott pártszervnek, hanem a párttagoknak a jogait is megsértik, a meggyőzést parancsolgatással helyettesítik, lemondanak a tagság és a pártonkívüli dolgozók erőinek, alkotó kezdeményezésének kibontakozásáról.

Helytelen az a nézet is, hogy a kollektív vezetéssel megszűnik az ügyek intézéséért való személyes felelősség, hiszen mindenki mindenért egyformán felelős. Ez a felfogás végső soron az általános felelőtlenség igazolásához vezethet. A kollektív vezetés nem csökkenti, hanem éppen növeli azoknak a felelősségét, akiket a párt egy-egy konkrét feladat teljesítésével megbíz. A kollektív vezetés azt jelenti, hogy minden vezetőnek és minden párttagnak azon a helyen, ahová a párt állította, teljes tudásával, minden erejével, felelősségteljesen helyt kell állnia, nemcsak a feladatok kijelölésében, hanem végrehajtásában is. Minden párttag felelős a pártért és mindenki elsősorban azért a munkáért felelős, amellyel a párt konkrétan megbízta őt.

A kollektív vezetés nyújtotta lehetőséget pártbizottságainknak jobban ki kell használniuk a káderek nevelésére. Módot kell adniuk arra, hogy a párttagok soraiból minél több új, friss erő kerüljön a vezetésbe, segíteniük, ösztönözniük kell ezek részvételét a vezetés munkájában. Tegyék lehetővé, hogy a különböző üléseken, taggyűléseken minél többen vegyenek részt a vitában, a határozatok meghozatalában. Ez az alapja a határozatok eredményes végrehajtásának, a vezetőség és a párttagok fejlődésének.

Nagy gondot kell fordítani arra, hogy a pártszervek hathatósan ellenőrizzék a kádereket, a funkcionáriusokat, akármilyen magas tisztséget töltsenek is be ezek. A választott testületek ülé-

Digitized by Google

sein nemcsak a feladatokat kell helyesen kijelölni, hanem az illetékes funkcionáriusoknak be is kell számolniuk munkájukról, számot kell adniuk tevékenységükről, a határozatok végrehajtásáról.

A kollektív vezetés nyújtotta lehetőségek nyitva állnak minden pártbizottság számára. A Központi Bizottság nem köti béklyóba a pártbizottságok munkáját, ellenkezőleg, őrködik azon, hogy sehol se torzítsák el a pártélet lenini elveit, s arra neveli a pártszerveket, hogy helyesen éljenek jogaikkal, önállóan és jól teljesítsék feladataikat. Ha pártbizottságainknak sikerül kiküszöbölniük vezetési stílusukból a benne még meglevő formális, bürokratikus elemeket, akkor munkájuk az eddiginél is gyümölcsözőbb lesz. Céljaink helyesek, feladataink világosak, minden attól függ tehát, hogy pártszerveink, pártbizottságaink leninista módon, a párttagság és a tömegek kollektív bölcsességére, erejére és lelkesedésére támaszkodva vezessenek és dolgozzanak.

Digitized by Google

Az erkölcs fejlődéséről

Írta **HUSZÁR TIBOR**

Örökkek tekinthetők-e az erkölcs törvényei? Általános érvényűek-e az erkölcsi követelmények? E kérdések régóta a viták középpontjában állanak. Nem véletlenül. Az erkölcs fejlődésének folytonossága és megszakítottsága összefügg az erkölcs osztályjellegével s e kérdés kétségtelenül az etikai kutatások legérzékenyebb pontja: világnézeti választóvonal. Az SZKP XXII. kongresszusát követő időszakban, ha lehet, még több szó esik e kérdésekről. A kongresszus által elfogadott új program az erkölcs osztályjellegének egyértelmű hangsúlyozásával egyidőben általános emberi normák létezését is hangsúlyozza, amelyek a kommunizmus építőinek erkölcseiben tovább élnek, megőrződnek: „A kommunisták elvetik a kizsákmányolók osztályerkölcsét. A régi világ torz, önző nézeteivel és erkölcseivel a kommunista erkölcsöt, a legigazságosabb és legnemesebb erkölcsöt állítják szembe, amely az egész dolgozó emberiség érdekeit és eszményeit fejezi ki. Az erkölcsiség és igazságosság egyszerű szabályait, amelyek a kizsákmányolók uralmának korszakában eltorzultak, és amelyeket szégyentelenül lábbal tiportak, a kommunizmus mind az egyes egyének, mind a népek közötti kapcsolatok sérthetetlen életelveivé teszi. A kommunista erkölcs magában foglalja a főbb általános emberi erkölcsi szabályokat, amelyeket a néptömegek évezredek alatt a társadalmi elnyomással és az erkölcsi fogyatékosságokkal vívott harcban kialakítottak."[1] Egyesek e megfogalmazásból a korábban klasszikusként elfogadott marxista—leninista álláspont revíziójára következtettek: az általános emberi erkölcsi szabályok elismerését összeegyeztethetetlennek tartják az erkölcs osztályjellegének hangsúlyozásával. Mások — egészen más meggondolásoktól vezettetve — e tételben saját hibás álláspontjuk igazolását vélték felfedezni, mondván: lám az erkölcs örök, változatlan, minden erkölcsi igazság, túl korokon és osztályokon, általános érvényű.

Vizsgáljuk meg ezért részletesebben az erkölcs fejlődésének sa-

[1] A kommunizmus építőinek kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó. 1961. 461. old.

Digitized by Google

játos dialektikáját: nézzük meg mennyiben jellemzi folytonosság, s mennyiben megszakítottság az erkölcs fejlődését.

•

Induljunk ki az erkölcs általános jellemzéséből.

Az erkölcs hagyományos idealista meghatározása az erkölcs *normatív jellegét* hangsúlyozza. Az erkölcs eszerint viselkedési minta, magatartást meghatározó szabály, kellést megfogalmazó parancs. Az erkölcs e hagyományos meghatározása a legkülönbözőbb irányzatoknál visszatér, s bár a szabályok forrásának, a kellés eredetének és tartalmának értelmezésében ezen irányzatok képviselői sokszor teljesen eltérő elveket vallanak, álláspontjuk abban közös, hogy az erkölcsöt nem *„valóságként"*, hanem *megvalósítandó eszményként*, a valóság szabályozásának eszközeként jellemzik.

E hagyományos állásponttól eltérő az ún. pozitivista irányzatok erkölcs definíciója. A normatív erkölcs — vallják a pozitivisták — üres fikció, légvár; az erkölcs szférája nem illúziókból és ábrándokból szőtt elvont eszményvilág, hanem a társadalom, a maga rideg valóságában: az erkölcsben nem az fejeződik ki, mi a *kellő*, mi a kívánatos; az erkölcs azt jelzi, mi a *való*, mi a realitás.

A marxista etika egyik utat sem követi: mind az erkölcs tradicionális, mind pozitivista meghatározását *egyoldalúnak, merevnek, metafizikusnak* tartja. Az erkölcs társadalmi jelenség. Ezért az erkölcs lényegének megragadása csak a társadalom fogalmának tudományos, materialista értelmezésén alapulhat. A marxista filozófia éppen azzal tette lehetővé az etika kardinális kérdéseinek a megoldását, hogy felfedte és megfogalmazta a társadalom legalapvetőbb mozgástörvényeit, hogy feltérképezte a társadalom szerkezetét, s hogy ennek alapján megadta a társadalom tudományos meghatározását.

Az előbb említett etikák az erkölcsöt vagy mint „normát", vagy mint „valóságot", mint társadalmi tényt jellemzik. A marxista etika a társadalmi viszonyok marxi elméletéből kiindulva, feloldja a „kellő" és a „való" feloldhatatlannak látszó ellentétét: hangsúlyozván az erkölcs szabályozó szerepét, megőrzi az erkölcs normatív jellegét, de az erkölcsi normát a valóságból származtatja: *az erkölcsi követelményekben a társadalmi együttélés sajátos szükségleteinek kifejeződését látja.*

A polgári erkölcs egész követelményrendszere például a tőkés társadalom valóságából következik, annak párlata: benne a tőkés magántulajdonon alapuló társadalom alapvető szerkezeti sajátosságai tükröződnek. A kommunista erkölcs viszont a kollektivitás elvét helyezi előtérbe. Ez az elv a kommunista társadalom strukturális sajátosságait tükrözi. A követelmény és a követelményeket meghatározó elv magyarázata tehát mindkét esetben maga a való-

Digitized by Google

ság, amely minden erkölcsi követelmény végső forrása és alapja. Az erkölcsben mindig valóságos társadalmi érdekek — osztálytársadalmakban osztály-*érdekek* — nyernek megfogalmazást. Szemléltetően tükröződik ez az összefüggés a realista irodalomban is. Maxim Gorkij egyik elbeszélésének polgár hőse ezt mondja: „— Az erkölcs nélkülözhetetlen számunkra — ezt nem szabad elfelejteni. És miért nélkülözhetetlen? Mert vigyáz az emberek személyes biztonságára, jogaira és tulajdonára — más szóval az erkölcs őrzi »felebarátunk« érdekeit. Már most ki a mi felebarátunk? Első- és másodsorban mi magunk. Más senki, csak mi magunk. Például, ha az ember felesége kívánatos, szép nő, akkor egyszerűen azt mondja: »Ne kívánd felebarátod feleségét«... — Az erkölcs az érdekképviselet leghatásosabb módja."[2]

A társadalmi valóság és az erkölcsi norma szerves kapcsolatának és eleven kölcsönhatásának van egy másik vonatkozása is: a marxista etika az erkölcsi szabályt nemcsak a valóságból, valóságos társadalmi érdekekből származtatja, de *megvalósulásának útját is nyomon követi.* Az erkölcsi elvek ugyanis csak akkor válnak hatékonnyá, amikor az emberek közötti reális kapcsolatokban öltenek testet, amikor *megvalósulnak:* az ember társadalmi, történelmi gyakorlatának részeivé válnak. Csak annak a normának van eleven hatóereje, amely egyrészt „tudottá" válik, másrészt a valóságos érvényesülés erejével rendelkezik. Ha ugyanis a norma a valóságban nem érvényesül tartósan, akkor fokozatosan erejét veszti: vagy korrigálódik, vagy teljesen eltávolodik a valóságtól. Akik a normát és a valóságot mereven elválasztják egymástól, azok szem elől tévesztik, hogy normatív ereje mindenekelőtt a társadalmi gyakorlatnak van, s hogy ezért a társadalmi valóság az együttélés folyamatában szüntelenül módosítja, alakítja az együttélés normáit.

A norma és a valóság kapcsolata tehát bonyolult, *kétirányú mozgásban* realizálódik, amelynek egyik vonalát sem lehet önkényesen kiszakítani, vagy kizárólagossá tenni. A társadalmi viszonyok által meghatározott érdekek erkölcsi elvek és szabályok formájában tükröződnek, hogy ily módon az emberi cselekvés motívumaivá váljanak, s gyakorlati viszonyokban, az emberek közötti valóságos kapcsolatokban realizálódjanak. Ez a mozgás egyik iránya. A mozgás másik iránya az emberi kapcsolatokban testet öltő valóságos erkölcsi viszonyoktól vezet vissza az erkölcsi normákhoz: ez a folyamat az erkölcsi normák szüntelen korrekciójának a folyamata.

Az elmondottakból következik, hogy az erkölcs fejlődésének sajátos dialektikáját csak akkor értelmezhetjük helyesen, ha kö-

[2] Gorkij: Az igazi kultúra. Szikra 1950. 127. old.

Digitized by Google

vetkezetesen alkalmazzuk a történelmi materializmus módszerét, amely az erkölcsi elveket másodlagos: a társadalmi alapra szervesen ráépülő felépítményi jelenségnek tartja.

*

Az erkölcs fejlődését jellemző folyamatosság és megszakítottság vizsgálata szempontjából nem kevésbé fontos az erkölcsi tudat *szerkezetének* differenciált elemzése is.

Amikor az erkölcsről mint tudatformáról beszélnek, ezen mindenekelőtt pontokba foglalható szabályokat, tilalmakat, jogok és kötelességek kódexszerű összefoglalását értik. A szabály valóban az erkölcsi norma egyik történelmileg kialakult formája. Az erkölcs mint *tudatforma* azonban sokkal átfogóbb és szélesebb fogalom, s ebből fakadóan az erkölcs normatív funkciója sem csak a szabályokon keresztül realizálódik: az erkölcs mint tudatforma magában foglalja az erkölcsi ideált, az etikai kategóriákat, az erkölcsi alapelveket, a különböző megszokásokat és hagyományokat, valamint az erkölcsi tulajdonságok sorát. Az erkölcs ezen összetevő elemei jellegzetesen tudati képződmények. Közvetlenül nincs szabályjellegük: nem fogalmaznak meg tilalmakat, nem tartalmaznak előírásokat, mégis a társadalmi együttélés gyakorlatában normatív funkciót töltenek be: mércéül szolgálnak a cselekedet individuális és társadalmi megítélésében.

Az erkölcs mint társadalmi tudatforma tehát nem egyszerűen különböző előírások és szabályok összege. Az *erkölcsi tudatnak* meghatározott *szerkezete* van, s meghatározott elvek, nézetek, alapelvek, fogalmak, szokások egész rendszerét foglalja magába.

Utaltunk arra, hogy az erkölcs mindenkor a társadalmi együttélés szükségleteit tükrözi. Az osztálytársadalmakban e szükségletek — éppen a társadalmi kapcsolatok leglényegesebb oldalait, vonatkozásait illetően — ellentétesek. Ennek megfelelően a társadalom eddigi története során, az egyes osztályok kialakulásával és fejlődésével párhuzamosan, különböző *erkölcsi rendszerek* alakultak ki. Ilyen értelemben beszélünk *osztályerkölcsről*, például burzsoá vagy proletárerkölcsről.

Minden osztályerkölcsnek a magja az *erkölcsi ideál*. Az erkölcsi ideálban tükröződnek legkoncentráltabban az osztály egyetemes érdekei, általános céljai; az erkölcsi ideál kapcsolódik legközvetlenebbül — a politika és a filozófia áttételével — a gazdasági viszonyok szférájához. Erkölcsi ideálon nem példaképet, nem közvetlen magatartási mintául szolgáló életsorsot, tettet, cselekedetet értünk. Az erkölcsi ideál a mi értelmezésünk szerint *társadalmi eszmény*, amelyből fakadnak és amelyhez kapcsolódnak az adott erkölcsi rendszer legfontosabb alapelvei, követelései. Az erkölcsi ideál az osztály fejlődésének, az osztály objektív helyzetében vég-

Digitized by Google

bemenő változásoknak megfelelően részlegesen módosulhat, legalényegesebb tartalmi jegyei azonban nem változnak.

Minden társadalmi eszményben bennefoglaltatik egy normatív elem: az eszményből meghatározott *követelmények* adódnak. Ebből fakadóan a társadalmi eszmény a *kritérium* szerepét is betölti, és meghatározott értékelő funkciója is van. Ilyen értelemben hangsúlyozta Lenin: „mi azt mondjuk: erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és valamennyi dolgozó osztály egyesülését a kommunisták új társadalmát megteremtő proletariátus körül... A kommunista erkölcs alapja a kommunizmus megszilárdításáért és betetőzéséért folytatott harc."[3]

Az erkölcsi ideál meghatározott erkölcsi alapelvekben tükröződik. Az erkölcsi alapelvek *a leglényegesebb társadalmi viszonyokból, kapcsolatokból fakadó kötelességek:* megfogalmazzák az embernek az osztályával, a hazájával, az emberiséggel szembeni elkötelezettségeit. Az erkölcsi alapelvek az erkölcsi ideál szellemében fogannak. A polgári erkölcs individualisztikus szelleme a polgári erkölcs valamennyi alapelvében tükröződik; a kommunista erkölcs alapelvei — a kollektivizmus, a humanizmus, az internacionalizmus, a szocialista hazafiság — hűen tükrözve az épülő új társadalom objektív szükségleteit, a kommunizmus erkölcsi ideáljának szellemében fogalmazzák újra az ember kötelezettségeit osztályával, hazájával, az emberi közösséggel szemben.

Az erkölcsi alapelvek tehát *az emberek magatartásával szemben megfogalmazott legáltalánosabb követelményeket* mondják ki. Az alapelvek nem meghatározott konkrét esetre vagy szituációra vonatkoznak, nem konkrét tilalmakat vagy parancsokat tartalmaznak, hanem a magatartás általános irányát körvonalazzák. A konkrét normák és szabályok az alapelvekből következnek; meghatározott esetre, ismétlődő, azonos vonásokat tartalmazó helyzetekre vonatkoztatják, „konkretizálják" az erkölcs alapelvét.

Az *etikai kategóriák* sajátos helyet foglalnak el az erkölcsi rendszerekben. Az etikai kategóriák az erkölccsel foglalkozó tudomány, az etika leglényegesebb fogalmai. Az erkölcsi gyakorlatnak ugyanis vannak visszatérő sajátosságai: az etikai kategóriák e sajátosságokat tükrözik. Ugyanakkor normatív elemet is tartalmaznak, maguk is szabályozóivá válnak e kapcsolatoknak.

Melyek a legfontosabb etikai kategóriák? Mint említettük, az etikai kategóriák az erkölcsi viszonyok visszatérő sajátosságait, minden erkölcsi rendszerben jelentkező jellemzőit tükrözik. Ilyen jellemzők például az erkölcsi értékelés konkrét történelmileg érvényben levő kritériumai. Az erkölcsi *jó* és *rossz* kategóriáiban e kritériumok tükröződnek. Erkölcs nincs követelmények, nincs fele-

3 Lenin az ifjúságról. Szikra 1950 124. old.

Digitized by Google

lősség nélkül. A követelményeket, amelyek az egyén erkölcsi kötelezettségeit fogalmazzák meg, foglalja magában a *kötelesség* kategóriája. A felelősségtudat és felelősségérzet, az egyén erkölcsi önkontrollja a *lelkiismeret* kategóriájában fejeződik ki. Ugyanígy minden erkölcsi rendszerben visszatér az erkölcsi kielégítettség mozzanata, amely a *boldogság* erkölcsi aspektusát képezi, a méltóságtudat, amely a becsület kategóriájával függ össze.

Mi a közös jellemzőjük ezeknek a kategóriáknak? Az, hogy konkrét tartalmat csak az erkölcsi alapelvek adnak nekik, hatékonnyá ezért csak az erkölcsi rendszerek összetevőiként válnak. A kötelesség eleme az erkölcs visszatérő sajátossága, de hogy mikor mit tartanak erkölcsi kötelességnek, az már történelmileg változik, az már az alapelvekből következik; önmagában a kötelesség eszméje erre nem ad magyarázatot. S ez a jellemzés minden kategóriára vonatkozik: az erkölcsi jó és rossz, a becsület, a boldogság önmagukban puszta absztrakciók: élővé, elevenné akkor válnak, amikor meghatározott alapelvekből kiindulva, a jó és a rossz, a becsület vagy a boldogság tartalmára utalunk.

Az erkölcsi rendszerek fentebb vizsgált elemeinek közös jellemzőjük, hogy általánosított formában tükrözik a társadalmi együttélés szükségleteit. Az erkölcsi ideál, az alapelvek, az etikai kategóriák, eszmék, elméletek, elvek, amelyeknek filozófiai alapvetésük van, szoros kapcsolatban állanak a politikával és más tudatformákkal; ideológiai jellegük tehát egyértelmű.

A társadalmi együttélés szükségletei azonban nem mindig eszmék közvetítésével tükröződnek: a társadalmi együttélés gyakorlatában kialakuló beidegződések, szokások, hagyományok is betölthetnek normatív funkciót. Történelmileg az erkölcs első formái a primitív közösségeken belül kialakuló hagyományokból, szokásokból fejlődtek ki. A szokások és hagyományok azonban a fejlődés későbbi magasabb fokain is szabályozó szerepet játszanak, egyik összetevő elemét alkotják a társadalom erkölcsi tudatának. A szokások és hagyományok társadalmi „stereotypiák" — amelyek beleszövődnek a társadalom vagy az őket kitermelő osztály, réteg pszichológiájába, s ezért igen szívósak — a társadalom erkölcsi tudatának legkonzervatívabb oldalát alkotják. Szerepüket nem szabad lebecsülnünk, erejük óriási, Lenin szavaival szólva: sokszor milliók lelkét tartják fogva.

Az osztályok erkölcsi tudata tehát különböző rétegekből szövődik: az eszmék, elméletek összefonódnak különböző szokásokkal és hagyományokkal. Az erkölcsi tudat szerkezete többsíkú: ideológikus és pszichikus elemeket is magában foglal. Ezen elemeknek közös jegyük, hogy a társadalmi együttélés gyakorlatában normaként funkcionálnak, alapjául szolgálnak a tett, a cselekedet erkölcsi megítélésének.

Digitized by Google

Az erkölcs azonban nemcsak a már végbevitt cselekedetek, a már kialakult kapcsolatok értékelésének eszköze, de az emberi cselekedetek motivációjában is jelentős szerepet játszik. Az erkölcs az egyéni tudatnak is fontos jellemzője. Az erkölcsöt mint társadalmi tudatformát jellemezve az eddigiekben az erkölcs *objektív* összetevőit jellemeztük. Az erkölcsnek azonban — lényegéből fakadóan — *szobjektív* oldala is van. Az erkölcs társadalmi hatékonysága olyan mértékben növekszik, amilyen mértékben az erkölcs *külső* tényezőből a cselekvést meghatározó *belső* indítékká válik. Az individuum erkölcsi tudata, az ember moralitása a személyiség integráns része, amely gondolati, érzelmi, akarati elemeket egyaránt magában foglal. Hogy egy embert erkölcsösnek ítéljünk, ahhoz nem elegendő, ha az erkölcsről vallott nézeteit ismerjük. Az is szükséges, hogy e nézetek az egyén meggyőződésévé váljanak, hogy megfelelő „érzelmi töltet"-ük legyen, a kellő állhatatossággal és akaraterővel társuljanak. A kollektivitás nemcsak a közösség fontosságának felismerése. A közösségi emberre a közösségi érzés és mindenekelőtt a közösséget szolgáló tettek a jellemzők.

A moralitás meghatározott *erkölcsi tulajdonságokat* feltételez. Csak ezek birtokában képes az ember irányítani cselekedeteit, lesz úrrá indulatain, győzi le negatív szenvedélyeit. Az erkölcsi tulajdonságok szorosan kapcsolódnak a jellemtulajdonságokhoz, s mindenekelőtt az emberi akarat megnyilvánulásaival függnek össze.

*

Ezek után tegyük fel a kérdést: milyen sajátosságok jellemzik az erkölcs fejlődését? Vizsgáljuk meg: mennyiben szakaszos, s mennyiben folyamatos az erkölcs fejlődése; abszolút vagy relatív érvényűek-e az erkölcs elvei, normái?

A polgári etikában hosszú időn keresztül az etikai abszolutizmus irányzata volt az uralkodó. Az erkölcs abszolutizálása azt jelenti, hogy az erkölcsöt függetlenítik a társadalmi valóságtól, a társadalmi lét valóságos feltételeitől, s teljessé, befejezetté, feltétlenné nyilvánítják. S valóban: az etikai abszolutizmus — amelyet elsősorban a különböző vallásetikák és értéketikák képviseltek — az erkölcsöt a szüntelenül változó valóság örök, változatlan ellenpólusaként ábrázolja. A vallásetikák szerint az erkölcs örök, mert örök és abszolút érvényű isten kinyilvánított akarata, függetlenül attól, hogy a kinyilatkoztatás tényében vagy a természet változatlan rendjében ölt-e testet. Az értéketika is függetleníti az erkölcsöt a lét valóságos feltételeitől: az erkölcsöt az örök és abszolút érvényű értékek világából származtatja. Az erkölcs abszolutizálása a köznapi gondolkodásba is behatolt. Sok-

Digitized by Google

szor a filozófiában teljesen járatlan rétegek is azt az álláspontot vallják, hogy az erkölcs időtlen idők óta — legfeljebb csak váltakozó formákban — azonos követelményeket támaszt az emberrel szemben. A Tízparancsolat évezredekkel ezelőtt fogalmazta meg az emberiség számára az intelmet: »Tiszteld apádat és anyádat!« »Ne lopj!« »Ne ölj!« — s mi a XX. század derekán sem tudunk mást tenni, mint hogy megismételjük ezeket az intelmeket — hangzik a gyakran megfogalmazott érv. Minthogy a XIX. század derekán, a XX. század első évtizedeiben az etikában és a köznapi gondolkodásban ez a szemlélet volt az uralkodó, a marxizmus klasszikusai az erkölcsi fejlődés törvényszerűségeinek kidolgozása során elsősorban az etikai abszolutizmus bírálatával foglalkoztak.

A XX. század derekán megváltozott a kép a polgári etikában. Előtérbe nyomultak és egy sor országban uralkodóvá váltak a relativista áramlatok (így Amerikában a pragmatizmus, Angliában a neo-pozitivizmus, Franciaországban és általában Európában az egzisztencializmus). E változás összefügg a polgári társadalom fejlődésének alapvető folyamataival, a kapitalizmus egyre szélesebben gyűrűző erkölcsi válságával. Mi az etikai relativizmus lényege? A „relatív" szó viszonylagost, egyben nem teljest, részlegest, feltételest jelent. Relatívnak nevezik, ami időleges, változó, átmeneti. Ha az etikai relativizmus csak azt állítaná, hogy az erkölcs körülményektől és feltételektől függően változik, hogy nincsenek örök erkölcsi igazságok, egyetérthetnénk az etikai relativizmus hiveivel. Az erkölcs egész története ugyanis igazolja ezt az állítást. Az etikai relativizmus azonban a viszonylagosságnak egy más, sajátos interpretációját adja. A relativista áramlatokra — minden közöttük fennálló lényeges különbség ellenére — az a jellemző, hogy teljesen az *egyénre*, ennek érzelmeire, ösztönrezdüléseire, hangulatára, ízlésére redukálják az erkölcs szféráját, tagadván az erkölcs társadalmiságát. Az etikai relativizmus nem egyszerűen az örök értékeket tagadja, az etikai relativizmus tagad minden *objektív*, tehát az egyén létén túlmutató, *általános érdeket* kifejező értéket. Sartre, az ateista egzisztencializmus e kétségtelenül legjelentősebb egyénisége például így ír: „... nem létezhetik a priori jó, minthogy elgondolására nincsen végtelen és tökéletes tudat, nincsen sehol megírva, hogy a jó létezik, hogy becsületesnek kell lenni, hogy nem kell hazudni, mivel olyan síkon mozgunk, ahol semmi sincs, csupán emberek... Az értékek fényes birodalmában nincs számunkra sem mentség, sem igazolás. Egyedül vagyunk, könyörtelenül."[4]

Az etikai relativizmus annak következtében, hogy az egyén

4 Sartre: Egzisztencializmus. Stúdió. 45. old.

Digitized by Google

érzületeiben, vágyaiban, ízlésében, hasznában jelöli meg az erkölcs forrását, megszüntet minden mércét, tájékozódási pontot, s éppen azokat az általános érdekeket homályosítja el, amelyek tulajdonképpen az erkölcs létezését indokolják és egyben szükségessé teszik. Az etikai relativizmus az erkölcs szféráját teljesen cseppfolyóssá teszi. Nem azt állítja, hogy az erkölcs a *társadalmi feltételektől függően* változik, ellenkezőleg: *tagadja az erkölcs függését a társadalmi feltételektől.* Az etikai relativizmus — mint láthattuk — az erkölcs objektivitását kérdőjelezi meg, az erkölcs társadalmi funkcióival szemben közömbösít, s ezért — a szerzők szubjektív szándékaitól függetlenül — *az erkölcs lényege ellen irányul.* Napjainkban ezért nem kevéssé időszerű az etikai relativizmus kritikája.

Az erkölcs fejlődésének sajátosságait, a folyamatosság és a szakaszosság bonyolult dialektikáját sem az etikai abszolutizmus, sem az etikai relativizmus nem volt képes megragadni. Korunk e két jellegzetes polgári áramlata látszólag teljesen ellentétes elvekre épül: az egyik irányzat azt állítja, hogy vannak örök erkölcsi értékek, a másik tagadja ezek létezését; az egyik amellett érvel, hogy az erkölcs forrása a transzcendencia, a másik tagad minden transzcendens, tapasztalatfeletti tényezőt. És mégis, e látszólagos antagonisztikus ellentétek ellenére, egy pontban találkoznak: mind az etikai abszolutizmus, mind az etikai relativizmus függetleníti az erkölcsöt a társadalom reális mozgásától, a társadalmi szükségszerűségtől, az érdekek valóságos hierarchiájától. Az etikai abszolutizmus a tiszta erkölcs nevével elvonul a „mennybe", vagy a valóságtól hermetikusan elzárt örök értékek világában keresi az erkölcs forrását; az etikai relativizmus a szubjektumba zárkózik — mindkettő következetesen hátat fordít azonban a *társadalmi valóságnak,* amely az erkölcs minden változásának végső soron forrása és magyarázója.

A marxista etika az erkölcs fejlődésének törvényszerűségeit elemezve — mint arra már utaltunk — az erkölcs társadalmi meghatározottságából indul ki. Az erkölcs lényegéről kialakított kép, ugyanis e kérdés vizsgálatának módszerét is meghatározza. Ha az erkölcs társadalmi tudatforma, ha az erkölcsi viszonyok a társadalmi viszonyok s mindenekelőtt a termelési és tulajdonviszonyok tükröződései, a felépítmény elemei, akkor ebből világosan következik, hogy az erkölcs fejlődése csak a társadalom fejlődéséből vezethető le.

A társadalom fejlődését szakaszosság jellemzi. Az emberiség eddigi története társadalmi formációk története. A társadalomban a termelőerők fejlődésének eredményeképpen mélyreható strukturális változások mennek végre. A társadalmi forradalmak át-

Digitized by Google

alakítják a társadalom egész szerkezetét: átalakulnak a társadalmi viszonyok, elhalnak vagy megsemmisülnek a régi osztályok, új osztályok jönnek létre. A változások eredményeképpen átrétegeződik az egész társadalom, felborul az érdekek „régi hierarchiája" és új érdekek, új szükségletek nyomulnak előtérbe. Átalakulnak a társadalom intézményei is, s az eszmék világában is mélyreható változások mennek végbe. Hazánkban ilyen méretű változásoknak vagyunk napjainkban kortársai és cselekvő részesei.

Az erkölcs története e változásokhoz kapcsolódik. Mindenekelőtt a folyamatok magyarázzák az erkölcs fejlődésének *szakaszosságát.* A társadalmi formációk átalakulásával párhuzamosan, azt nyomon követve ugyanis az erkölcs is mélyreható változásokon megy keresztül. A szocializmus építésének folyamatában a társadalom erkölcsi arculata is átalakul. A régi erkölcsi normák fokozatosan erejüket vesztik, ellentétbe kerülnek a társadalmi fejlődés új követelményeivel, másrészt új követelmények fogalmazódnak meg, melyek fokozatosan válnak köztudottá. A XXII. kongresszus által meghirdetett erkölcsi kodex az új társadalom új erkölcsi rendszerének legfontosabb elveit fogalmazta meg.

A szakaszos fejlődés jellegzetes jegyeit az egyes erkölcsi rendszereken, a történelmileg kialakult és változó osztályerkölcsökön keresztül ragadhatjuk meg. Milyen okok magyarázzák az egymással szembenálló, ellentétes ideálokat, eszményeket hirdető erkölcsi rendszerek kialakulását, s milyen jegyek alapján különböztethetők meg e rendszerek? Utaltunk már arra, hogy az erkölcs fejlődését mindenekelőtt a társadalom gazdasági szerkezetében végbemenő változások determinálják. Az erkölcsi rendszerek elhatárolódása is mindenekelőtt a termelési és tulajdonviszonyokból fakadó antagonizmusokkal magyarázható. A társadalom osztálytagozódása az ellentétes erkölcsi eszmények és elvek kútforrása: az egyes erkölcsi rendszereket *osztálytartalmuk* alapján különböztetjük meg. E tartalmak legkoncentráltabban az erkölcsi rendszerek — az egyes osztályerkölcsök — magját alkotó erkölcsi ideálokban és alapelvekben tükröződnek. Az erkölcsi tudat ezen összetevő elemei fogják fel legérzékenyebben a társadalomban végbemenő változásokat: mindig az új erkölcsi eszmény s az ezen eszményt kifejező erkölcsi alapelvek válnak az új erkölcsi rendszerek kijegecesedési pontjává.

Felvetődhet az a kérdés: miért kell az erkölcs osztályjellegének bizonyítása során az egyes osztályerkölcsök *rendszerjellegét* hangsúlyozni? Két okból is. Egyrészt: mert az osztálytársadalmak erkölcsi viszonyainak egyik *alapvető sajátosságát* fejezik ki, másrészt, mert csak így tudjuk helyesen megragadni és jellemezni a megszakítottság és folytonosság dialektikáját, amely az erkölcs fejlődésének legfőbb sajátossága az osztálytársadalmakban.

Digitized by Google

Minden osztályerkölcsnek számos közös vonása van. Minden osztály megköveteli tagjaitól az osztály ügye iránti hűséget, dicséri a bátrakat, megveti az árulókat, elítéli a hűtlenséget. Minden osztály erkölcsében visszatérnek az etika legfontosabb kategóriái: ha eltérő tartalommal is, de visszatérően találkozunk a becsület, a boldogság, a kötelesség fogalmaival. Ugyancsak minden osztályerkölcs épít az erkölcsi tulajdoságokra: méltányolja az állhatatosságot, a fegyelmezettséget, az erős akaratot. Az egyes osztályerkölcsök tehát mindenekelőtt nem abban különböznek egymástól, hogy új fogalmakat hoznak vagy új etikai kategóriákat vonultatnak fel, hanem abban, hogy más és más az a logikai rend, amelyben az ismert és az új fogalmak az *új tartalomnak* megfelelően elrendeződnek. Az egyes osztályerkölcsök ugyanis más és más „koordináta" szerint csoportosítják az erkölcs fogalmi apparátusát, logikai egésszé ötvözve az erkölcs látszólag önálló, szétszórt elemeit. Ezért tekintünk minden osztályerkölcsre úgy, mint az erkölcsi elvek, fogalmak, normák történelmileg változó rendszerére.

A polgári erkölcsben például az erkölcs minden eleme átitatódik az individializmus szellemével: minden erkölcsi elv és fogalom sajátos individialisztikus hangszerelést kap; proletár, majd később a szocialista erkölcs követelményrendszerében viszont minden fogalom kollektív hangszerelésű. A becsület fogalma természetesen mind a polgári, mind a szocialista erkölcs fogalomrendszerében fontos helyet foglal el. A becsület *tartalma* azonban megváltozik: a becsület fogalma a polgári erkölcsben a magántulajdon sértetlenségéhez, a „tiszta" polgári életformához kötődik; a szocialista erkölcs kiszélesíti a becsület fogalmát, s az új erkölcs logikájának megfelelően — amely természetesen az új társadalom „logikájának" tükröződése — e kategóriának is új tartalmat ad. A becsület elsődleges mércéje nem a tilalmak betartása, hanem a közösség cselekedetekben megnyilvánuló szolgálata. S a példákat szaporíthatnánk: a kötelesség kategóriája, ugyanúgy, mint a humanizmus vagy a hazafiság alapelve, a két erkölcs belső szellemének megfelelően új értelmezést kap, új módon helyezkedik el az erkölcs koordináta-rendszerében: e fogalmak is az individualizmus és a kollektivizmus ellentétének kifejezőivé és hordozóivá válnak.

Minden erkölcsi elv és követelmény kapcsolódik tehát az erkölcsi tudat más elemeihez. Az erkölcsi tudat különböző elemei azonban nem egyforma mértékben válnak az új tartalmak hordozóivá. Minél távolabb esik egy meghatározott elv vagy norma — pontosabban szólva: az adott elv vagy norma által szabályozott viszony — a termelési és tulajdonviszonyoktól, az osztályviszonyoktól, annál perifériikusabb helyet foglal el az adott erkölcsi

Digitized by Google

rendszerben, annál kevésbé módosul tartalma s társadalmi funkciója is. A szemérem elleni vétség erkölcsi elítélése például sokkal kevésbé fejezi ki a polgári vagy a szocialista erkölcs lényegét, mint a magántulajdon szentségét vagy a szocialista tulajdon védelmét megfogalmazó követelmények. De még e látszólag teljesen autonóm követelmény sem függetleníthető teljesen az adott erkölcsi rendszer alapvető elveitől: a kapcsolódási pontok, az érintkezési felületek itt is adottak. A polgári erkölcs logikája szerint például a szemérem elleni vétség elítélése összeegyeztethető a prostitúció legalizálásával és hallgatólagos igazolásával, nem is szólva a feudalizmus erkölcséről, mely „az első éjszaka a hűbéruré" elvét meghirdetve, erkölcsileg és jogilag a legbrutálisabb szeméremsértést is szentesítette.

Tegyük fel most már ezek után a kérdést: miért szükséges az erkölcs fejlődésének jellemzéséhez az erkölcsi rendszer fogalmának körülhatárolása. Azért, mert az erkölcsi fejlődés *megszakítottsága* az osztálytársadalmakban mindenekelőtt az erkölcsi rendszerek váltakozásában és antinómiájában ölt testet. Gyakran találkozhattunk olyan jellemzésekkel, amelyek az erkölcs osztályjellegét, az erkölcs fejlődésében lezajló minőségi változásokat egy-egy elszigetelt kategória példáján szemléltetik. *Az erkölcs mozgását ilyen vagy olyan módon és mélységben természetesen minden kategória visszatükrözi. A változás lényegét azonban csak akkor tudjuk megragadni, ha a kategóriák, elvek, normák, tulajdonságok egymáshoz kapcsolódását, elrendeződését is nyomon követjük, ha a megváltozott tartalom következtében előálló funkcionális változásokat szem előtt tartjuk.* A társadalom szerkezetében végbemenő változások új erkölcsi eszmény kialakulását eredményezik, ennek megfelelően alakulnak át s rendeződnek el új módon az erkölcs alapelvei, kapnak új tartalmat az etikai kategóriák, módosulnak, cserélnek szerepet, s válnak az új erkölcs kiegészítőivé a konkrét normák, az erkölcsi tulajdonságok.

Az elmondottakból korántsem következik az, hogy az osztálytársadalmakban az erkölcs fejlődéséből teljesen hiányzik a folytonosság mozzanata. Az erkölcsi rendszerek a társadalmi változásoknak megfelelően átalakulnak, de az új rendszerek magukba ötvözik a régi erkölcs bizonyos elemeit. E *folytonosságot* részben bizonyos ismétlődő társadalmi kapcsolatok magyarázzák, részben az egyes erkölcsi rendszerekre jellemző azonos történelmi háttér; szerepük van azonban benne a társadalmi tudat immanens törvényeinek is: a megismerés folytonosságának, az erkölcsi tartalmakat kifejező formák „semlegességének", bizonyos pszichés szerkezetek visszatérő jelentkezésének.

Vizsgáljuk meg közelebbről e mozzanatokat. Hogyan értelmezzük „bizonyos társadalmi kapcsolatok ismétlődését" s meny-

Digitized by Google

nyiben függ össze ez az ismétlődés az erkölcsi fejlődésében megnyilvánuló folytonossággal? Visszatérően utaltunk arra, hogy a társadalmat mint viszonyok, kapcsolatok összességét értelmezzük. A társadalom arculatát a termelési és tulajdonviszonyok és az e viszonyokat visszatükröző ideológiai viszonyok határozzák meg. E viszonyok átalakulásával a társadalom egész szerkezete átalakul: megváltozik a termelési mód, új társadalmi formáció jön létre. A társadalom azonban más típusú viszonyokat és kapcsolatokat is magában foglal: a társadalom rétegződése igen sokrétű, összetett. A társadalmi kapcsolatoknak és rétegződésnek sajátos formája például a nemzedékek kapcsolata. Nyilvánvaló e kapcsolatok folytonossága. Milyen konzekvenciái vannak e ténynek az erkölcs szférájában? A termelési és tulajdonviszonyok átalakulása azt eredményezi, hogy érvényüket vesztik mindazok az elvek, normák, amelyek mondjuk a rabszolgatartók és rabszolgák, vagy a hűbérurak és a jobbágyok viszonyát szabályozták, azok az erkölcsi eszmények, amelyek e társadalmak lényegéből fakadtak. A nemzedékek közötti kapcsolat s e kapcsolat különböző formái azonban minden társadalmi struktúrában visszatérnek: az öregek és a fiatalok, a szülők és a gyermekek közötti kapcsolat erkölcsi szabályozásának szükségessége minden új társadalmi formációban törvényszerűen jelentkezik. Ez a reális társadalmi összefüggés magyarázza azt a tényt, hogy a „Tiszteld apádat és anyádat!" erkölcsi parancs különböző, ellentétes elveket hirdető erkölcsi rendszerek kodexeiben is szerepel.

A „Tiszteld apádat és anyádat!" követelménye természetesen korántsem örök erkölcsi parancs. Az öregek megbecsülése a társadalmi fejlődés legkezdeti fokán ismeretlen volt. Ellenkezőleg: a primitív életviszonyok arra késztették a hordában élő primitív embert, hogy a szenvedéstől való megóvásuk érdekében elpusztítsa az öregeket. E tény igazolására[5] Sutherland és Lippert számos példát hoz fel a görög, római, germán, szláv törzsek történetéből, a magyar Harkányi pedig megemlíti, hogy egyes maláji, ausztráliai és belső-afrikai törzseknél — amelyeknek nem volt elegendő termésfölöslegük — még a XX. század első évtizedeiben is megvolt ez a szokás.[6] Az öregek megóvása csak hosszú évezredeken keresztül tartó evolúció eredményeként válik követelménnyé és gyakorlattá, olyan mértékben, amennyire azt egyrészt a növekvő termésfelesleg lehetségessé teszi, másrészt amilyen mértékben a törzsek felismerik, hogy a vének tapasztalata a törzs legbecsesebb értéke. A szülők iránti tisztelet — az öregek megbecsülésének egyik formája, amely szintén fokozatosan, többévez-

5 Lippert Kulturgeschichte der Mensheit in ihrem organischen Aufbau I—II. k. Stuttgart.
6 Harkányi: Babonák ellen. 1907. Budapest.

Digitized by Google

redes praxis eredményeként válik erkölcsi követelménnyé. A szülők tisztelete azért sem lehet örök követelmény, mert a szülő fogalma, mint különálló fogalom, maga is csak a nemzetségi társadalmak fejlődésének magasabb fokán alakul ki.

A folytonosság természetesen nem jelent változatlanságot. Az erkölcsi rendszerek váltakozásának megfelelően változik és alakul e követelmény motivációja is: a szocialista erkölcs például nem azért követeli meg a szülők tiszteletét, hogy „hosszú életűek legyünk a földön". De még ennél is döntőbbek azok a változások, amelyek a családban végbemenő szerkezeti átalakulások következményei. Az idősebb és a fiatalabb nemzedék kapcsolata, a szülők és a gyermekek viszonya soha nem „tisztán" jelentkezik az osztálytársadalmakban: e kapcsolatok mindig alá vannak rendelve a társadalom uralkodó osztályviszonyainak, ez határozza meg őket. Így például a szülők és a gyermekek gyakorlati kapcsolatának alakulását a feudalizmusban és a kapitalizmusban befolyásolja az örökösödés ténye, s az a körülmény, hogy a család termelési, gazdasági egység. Minden változás ellenére azonban — amelynek ténye csak megerősíti azt a következtetésünket, hogy minden erkölcsi követelmény a különböző erkölcsi rendszerekben sajátos hangszerelést kap — kétségtelen, hogy a társadalmi kapcsolatok ismétlődése következtében a szülő és a gyermek kapcsolatának szabályozásában határozott folytonosság figyelhető meg.

Utaltunk arra, hogy a folytonosság másik oka „az ismétlődő történelmi háttér"? E megfogalmazás Engelstől származik. Az Anti-Dühringben írja: „Azonban a fent említett három erkölcsi elméletben [a feudális arisztokrácia, a burzsoázia és a proletáriátus erkölcséről van szó — H. T.] egy és más... közös — nem volna-e ez legalább egy része az egyszersmindenkorra megállapított erkölcsnek? Az említett erkölcsi elméletek ugyanazon történelmi fejlődés három különböző fokát képviselik, tehát közös történelmi hátterük van, és már azért is szükségképpen sok közöset tartalmaznak."[7] Engels példaként a „Ne lopj!" erkölcsi parancsát hozza fel: „Attól a pillanattól kezdve — írja —, amikor az ingóságok magántulajdona kialakult, mindama társadalmakban, ahol ez a magántulajdon érvényben volt, közösnek kell lennie a Ne lopj! erkölcsi parancsolatának."[8]

Kétségtelen, hogy a különböző erkölcsi rendszerekben számos visszatérő követelmény a magántulajdon intézményéből és a magántulajdonon alapuló árutermelés törvényeiből következik. A magántulajdonon alapuló árutermelés és a tőkés társadalom tör-

7 Engels: Anti Dühring. Budapest 1948. 90. old.
8 Engels: Uo.

Digitized by Google

vényei, ha korlátozott formában is, de az átmeneti korszakban is hatnak. Még ennél is hosszabb ideig élnek azok a szokások, amelyeket ezek a viszonyok szültek. Ebből fakadóan a szocialista társadalomban is fennmaradnak bizonyos negatív tulajdonságok s ezeket ellensúlyozó erkölcsi követelmények. Kétségtelen, hogy a korrupció, a protekcionizmus nyomai még széles körben fellelhetők. Találkozhatunk — s tegyük hozzá: egyelőre még az élet legkülönbözőbb területein — a karrierizmus, az elvtelen hajbókolás, a kapzsiság, a gátlástalan önzés tüneteivel is. Az „örök erkölcs" mítoszának egyik alapvető okát egyébként e jelenségben kell keresnünk. A magántulajdon viszonyai közepette ugyanis bizonyos jelenségek annyira „megkötődöttek", hogy sokan az emberi természet megváltozhatatlan gyöngéjének tekintették őket. Innen ered a következtetés: örök és megváltoztathatatlan az emberi természet, tehát örök és változatlan az erkölcs követelményrendszere is.

Ez a megállapítás — bár bizonyos tények látszólag igazolják — megalapozatlan. Számos öröknek vélt emberi tulajdonság már átalakult az új társadalom viszonyai között. Hová lett például az „alacsony osztályokból" származók természetesnek ítélt alázata, szervilizmusa: a görnyedtség, mint „természetes" testtartás? Vannak tulajdonságok, amelyek jobban megkötődöttek, s amelyeket a társadalmi valóság bizonyos elemei ma is erősítenek, ezek kétségtelenül lassabban alakulnak majd át — itt egyébként messzemenően számolnunk kell az emberi tudat konzerváló képességével is —; a társadalmi viszonyok átalakulása, a társadalom céltudatos nevelőmunkája azonban az árutermelés évezredek alatt kialakult „jégpáncélját" az emberi együttélés minden szférájában előbb vagy utóbb megrepedezteti, majd megolvasztja. Ezt az összefüggést villantja fel Engels, amikor azt írja: „Egy oly társadalomban, amelyben a lopás indítóokait kiküszöbölték, amelyben tehát idővel legfeljebb csak elmebetegek lophatnak majd, hogy kikacagják azt az erkölcsprédikálót, aki ünnepélyesen ki akarná hirdeti az örök igazságot: Ne lopj!"[9] Kétségtelen, hogy e fejlődési szint olyan társadalmi modellt feltételez, amelyben megvalósul a termelt javak bősége és valósággá válik a kommunizmus alapelve: mindenki képességei szerint dolgozik és szükségletei szerint részesül a termelt javakból.

A folytonosságnak itt jellemzett elemei a társadalmi valóság különböző folyamataiból, különböző viszonylatrendszerekből adódtak. Van a folytonosságnak még egy konponense, amely a társadalmi fejlődésből fakad. Az erkölcs fejlődésének bizonyos tényei arról tanúskodnak, hogy az erkölcsi fejlődésnek vannak

[9] Engels: Uo.

Digitized by Google

olyan vívmányai, amelyeket minden erkölcsi rendszer magába olvaszt mint az emberi együttélés nélkülözhetetlen, elemi feltételeit. Ezeknek köre az elmúlt évszázadok során szélesedett: számos olyan erkölcsi követelmény, amely régebben illúzórikusnak látszott — nem utolsósorban a proletáriátus osztályharcának eredményeképpen — az emberi együttélés általánosan elismert elemi feltételévé és követelményévé vált. E normákat nevezte Lenin az emberi együttélés elemi normáinak. Ilyen, évezredek hosszú fejlődése során kialakult norma: az emberi élet védelme, a fajtalanság elítélése, a garázdaság megvetése, a nemi erőszak tiltása, s ilyen elemi normává válik például a szocializmus térhódítása következtében a nők egyenjogúsága, a háborús gyújtogatók elítélése, amelyet különböző erkölcsi elveket valló emberek is, mint az emberi együttélés nélkülözhetetlen feltételeit, elemi normáit, a magukénak vallhatnak.

A folytonosság természetesen nem egyszerűen a „semleges" elemek folytonosságát jelenti. A haladó vagy reakciós társadalmi szerepből fakadóan az egyes osztályok viszonyulnak elődeikhez — régebbi korok haladó vagy reakciós osztályaihoz — s áthagyományozzák a politikai-erkölcsi céljaiknak legmegfelelőbb erkölcsi elveket. A szocialista erkölcs így például megőrzi minden korábbi osztály haladó erkölcsi hagyományait; a szocialista hazafiság és humanizmus ilyen értelemben az elmúlt korok patriótizmusának és humanizmusának minden haladó elemét magába olvasztja. A szocialista hazafiság és a humanizmus tartalmát természetesen alapvetően nem ezek a hagyományok, hanem a szocialista társadalmi viszonyok határozzák meg. Ugyanígy a reakciós elvek folytonossága is kimutatható. Korántsem véletlen például, hogy minden dekadens osztály visszanyúlt az ókori relativisták hagyományaihoz, felújítván az etikai relativizmus már túlhaladottnak vélt tradícióit.

Az erkölcs fejlődésében nyomon követhető folytonosságnak azonban nemcsak közvetlen társadalmi okai vannak: e folytonosság részben az emberi megismerés sajátosságaival magyarázható. „Abban persze senki sem kételkedik — írta Engels —, hogy emellett az erkölcs is, az emberi ismeretek minden egyéb ága is, nagyjában előbbrehaladt." [10]

Az erkölcsi szféra megismerésének eredményei öltenek testet az etika kategóriáiban. E kategóriák — mint erre már utaltunk — az erkölcsi viszonyoknak — pontosabban az emberek közötti kapcsolatok erkölcsi aspektusának — legjellemzőbb sajátosságait tükrözik. E viszonyok tartalma természetesen történelmileg változó, de e változó tartalom mindig meghatározott formákban fejeződik ki. Változhatott és változott is az elmúlt századok során

10 Engels: Uo. 91. old.

Digitized by Google

az emberek erkölcsi kötelezettsége: mégis a „kötelesség"-nek már Aristoteles óta használt fogalmával fogjuk kifejezni ezt. S ugyanezt minden lényegesebb etikai kategóriákról, erkölcsi fogalomról elmondhatjuk. Kétségtelenül fennáll tehát a formák bizonyos folytonossága, s ebből sokan — megtévesztő módon — a tartalom folytonosságára, az erkölcs örök voltára és változatlanságára következtettek. Az erkölcs fejlődésének e sajátosságát a tudati viszonyok egy jellemző törvényszerűsége magyarázza: az új tartalmak, a társadalmi létben végbemenő változások a már meglévő, az adott tudatformában korábban kialakult fogalmak segítségével manifesztálódnak először.

A tartalom és a forma dialektikája természetesen az erkölcsi tartalmak s az ezeket kifejező fogalmak és kategóriák viszonyában is jelentkezik. Ennek megfelelően egyes kategóriák értelmezése az új tartalmaknak megfelelően módosulhat — gondoljunk a lelkiismeret vallási és szocialista interpretációjára —, s új kategóriák és fogalmak is létrejönnek. Így például a szocialista erkölcsben a szükséglet fogalma — a szükségletek megváltozott társadalmi funkciójából fakadóan — biológiai, pszichológiai, közgazdasági vonatkozásait megtartva, etikai kategóriává válik; a hűbéri arisztokrácia vagy a burzsoázia erkölcsében a szükségletnek nem volt, és a társadalmi struktúrájából adódóan nem is lehetett ilyen szerepe. Kétségtelen azonban, hogy az erkölcs szférájában megnyilvánuló folytonosság egyik jellemzője az erkölcsi tartalmakat kifejező formák viszonylagos állandósága.

Szembeötlő a folytonosság az erkölcsi tartalmakat hordozó pszichés mechanizmusoknál is. Változott az erkölcs tartalma, de az erkölcsi tudat pszichológiai jellemzése során, ma ugyanúgy, mint néhány évszázaddal ezelőtt — amióta csak a moralitás, egy hosszú történelmi fejlődés erdményeképpen, ki nem alakult —, erkölcsi fogalmakról, erkölcsi érzelmekről, az erkölcs akarati és jellemi komponenseiről beszélünk. Bizonyítottuk, hogy a polgári és a szocialista erkölcs sokszor — s éppen az emberi kapcsolatok lényegét illetően — ellentétes követelményeket támaszt. De mindkét követelményrendszer az emberi agy tevékenységét jellemző azonos mechanizmusok: magasabbrendű pozitív gátlásfolyamatok működése nyomán realizálódik. Más és más jelenség kelthet szégyent vagy felháborodást egy polgári és egy szocialista erkölcsöt magáénak valló emberben: a szégyen és a felháborodás fiziológiai jellemzői azonban azonosak lesznek.

*

Az erkölcs fejlődésében megnyilvánuló szakaszosság és folyamatosság — mint láthattuk — rendkívül árnyalt, differenciált elemzést követel. Ezt annál is indokoltabb hangsúlyoznunk,

Digitized by Google

mert egyes marxista szerzők az erkölcs fejlődését jellemezve egyoldalúan a megszakítottság mozzanatát állították előtérbe. A megszakítottság kétségtelenül domináns mozzana az osztálytársadalmakban az erkölcs fejlődésének. Ezért állítottuk mi is előtérbe az erkölcsi rendszerek, az egyes osztályerkölcsök jellemzését. De a megszakítottság már az osztálytársadalmakban sem kizárólagos jellemző sajátja az erkölcs fejlődésének.

A kommunizmusban az erkölcs fejlődésének minőségileg új feltételei jönnek létre. Az erkölcs itt sem lesz statikus, a társadalmi viszonyok meghatározó szerepe a kommunizmusban is érvényesülni fog. Megszűnik azonban az erkölcs osztályjellege, s ennek megfelelően megszűnnek a társadalmat megosztó — pontosabban: a társadalmi megosztottságot visszatükröző — erkölcsi antinómiák. E társadalom a szocializmus gyakorlatában alapozódik meg, napjaink valóságában realizálódik: a szocialista erkölcsben testesülnek meg azok a tendenciák, amelyek egy egyetemes emberi erkölcs irányába mutatnak. E tendencia a maga totalitásában azonban csak az érett kommunizmusban teljesedik ki: „az osztályellentéteken és a rájuk visszaemlékezésen felül álló, valóban emberi erkölcs a társadalomnak csak egy olyan fejlődési fokán lesz lehetséges, amely az osztályellentéteket nemcsak kiküszöbölte, hanem az élet gyakorlatában el is felejtette."[11] Azok a pozitív folyamatok, amelyek a nemzetközi kommunista mozgalomban az SZKP XX. kongresszusának kisugárzása következtében az elmúlt évtizedben felerősödtek, kedvezően segítik elő az emberiség erkölcsi fejlődése szempontjából valóban nagyszerű távlat realizálását. Akik kizárólag és egyoldalúan csak az emberiséget megosztó osztályerkölcsről beszéltek, azok — akarva, akartlan — arról is elfeledkeztek, hogy a kommunizmus végső célja minden osztályerkölcs meghaladása, egy egyetemes, az egész emberiséget átfogó erkölcsi rend megteremtése. Ugyanakkor világos, hogy e távlat tetté érlelésének történelmileg egyetlen lehetséges útja van: az osztályharc.

11 Engels: Uo. 91. old.

Digitized by Google

SZEMLE

A műszaki szakemberek munkájának hatékonyságáról

A Budapesti Pártbizottság kezdeményezésére és szervezésében a közelmúltban széles körű vizsgálat folyt egy sor kohó- és gépipari vállalatnál. A vizsgálat tudományos alapossággal kívánta felmérni és elemezni, hogyan hasznosítjuk a rendelkezésünkre álló szakemberek, s mindenekelőtt a műszakiak munkáját. Az ipari termelés folyamatában ugyanis (a fejlesztéstől és kutatástól a késztermék átadásáig) döntő szerepet játszik a műszaki apparátus munkája. Műszakiak végzik a gyártmány- és gyártásfejlesztést, a gyártmány- és gyártástervezést, a gyártási folyamat megtervezését, irányítását és ellenőrzését. Ezeknek a munkáknak a minősége közelről érinti az egész kivitelezést.

A tudományos munkaszervezés a közvetlen termelés területén immár több évtizedes múltra tekint vissza. A szellemi munkával azonban, különösen pedig a kvalifikált szellemi munkával eddig csak keveset foglalkoztak. Pedig fontos dolog ez, mert nemcsak a fizikai, hanem a szellemi munka területén is van lehetőség a veszteségforrások felkutatására, a szellemi kapacitások jobb kihasználására, és ezzel a tervező, irányító, ellenőrző apparátus munkájának hatékonyabbá tételére. Annál inkább szükséges ez, mert a bonyolult munkát végzők számának növekedése a modern technikai fejlődés szükségszerű velejárója.

A Budapesti Pártbizottság által kezdeményezett vizsgálat kiterjedt a műszaki állomány összetételére, a műszaki munka tartalmára és formáira, a műszaki munka színvonalát befolyásoló tényezőkre.[1] A következőkben — a teljesség igénye nélkül — összefoglaljuk a vizsgálat főbb eredményeit és következtetéseket vonunk le belőlük.

A műszaki állomány képzettsége[2]

A kohó- és gépipari vállalatok műszaki állománya az iskolai végzettséget tekintve a következőképpen oszlik meg:

Műszaki egyetem, főiskola	16,7%
Műszaki technikum, szaktechnikum	37,3%
Közgazdasági Egyetem	0,9%
Közgazdasági technikum	1,9%
Egyéb és alacsonyabb végzettségű	43,2%

[1] A vizsgálatnál felhasználták azt a módszert, amelyet a vegyiparban alkalmaztak először. (Balassa J.: A mérnöki munka hatékonyságának elemzése a vegyiparban. — Ipargazdaság. 1962., 4. sz.) A Budapesti Pártbizottság után a Fejér megyei Pártbizottság is végzett hasonló felmérést. Jelenleg a textiliparban folyik ilyen munka.

[2] 1962. évi adatok. A megállapítások a közöltnél részletesebb elemzésekből származnak.

Digitized by Google

Hat-hét évvel ezelőtt még a műszaki állomány kétharmad részének nem volt meg a kellő képesítése. Ma ez az arány megfordult. A mérnökök és technikusok ma a műszaki létszámnak 54 százalékát, közgazdászokkal együtt pedig 57 százalékát teszik ki. A fennmaradó 43 százalék pedig csak részben végez olyan munkát, amelyhez műszaki iskolai képzettség kellene. Egy sor munkaterületen ugyanis (rajzolóknál, egyes műszaki nyilvántartást végzőknél, műszaki segéderőknél stb.) elegendő a megfelelő szaktanfolyam is. Ha ezt is figyelembe vesszük, akkor megalapozottan állíthatjuk, hogy ma *a műszaki állomány kétharmad részének megvan az előírt és szükséges iskolai végzettsége.* Ez nemcsak a legutóbbi években megtett nagy előrehaladásról tanúskodik, hanem arról is, hogy még sok a tennivaló ahhoz, hogy az *egész* műszaki állomány elérje az előírt műszaki képzettséget. Másrészt ez az adat is aláhúzza annak a fontosságát, hogy jól, hatékonyan hasznosítsuk a szükségesnél csak kisebb mértékben rendelkezésünkre álló kvalifikált műszaki munkaerőt.

A képzettség szerinti megoszlás nagyon eltérő a vállalatok különböző szerveiben és munkaköri csoportjaiban. Feltétlenül örvendetes, hogy a legtöbb mérnököt a kontsruktőrök között, a legtöbb technikust a technológusok között és a legtöbb közgazdászt a terv-apparátusban találjuk. Az elmaradás a művezetői és diszpécseri apparátusban a legnagyobb. Itt csaknem 70 százalék a nem megfelelő végzettségűek aránya. A művezetőknél olyan sok a pótolni való, hogy — bár a fejlődés üteme éppen itt a leggyorsabb — előreláthatólag itt fogjuk legkésőbb elérni a kívánatos képzettségi színvonalat. A technikai fejlődés mai fokán a termelés közvetlen irányítása is megkövetel bizonyos elméleti felkészültséget. Az utánpótlást elsősorban a technikumot végzett szakmunkások köréből kellene biztosítani. (Erre van is lehetőség, mert a munkásállományban foglalkoztatott technikusokból és a felső évfolyamokon tanuló technikumi hallgatókból fedezhető a hiány.)

A diszpécsereknél más a helyzet. Jelenleg a diszpécserek zöme operatív sürgetési feladatokat végez. Ők hárítják el a munkaszervezés hiányosságait, az anyag- és szerszámellátás akadályait, igyekeznek áthidalni a belső kooperáció és szállítás nehézségeit. Ez a munka nem igen igényel közép- vagy felsőfokú műszaki képesítést. A problémát itt elsősorban a *tudományos színvonalú termelés-előkészítés*, a gyártási folyamatok helyes megtervezése oldaná meg. Ez egyben a termelést is ütemesebbé tenné. A termelés jobb, színvonalasabb előkészítésének fontosságát alig lehet eléggé hangsúlyozni.

A műszaki apparátusok létszám-aránya

A műszaki állomány jelenleg apparátusonként a következőképpen oszlik meg:

Vállalat-, gyáregység-, üzemvezetési apparátus	6,3%	TMK	3,8%
Konstruktőri apparátus	15,5%	Művezetői apparátus	15,5%
Technológusi apparátus	22,9%	Munkaügyi apparátus	3,9%
Diszpécseri apparátus	7,2%	Terv-apparátus	2,1%
MEO	7,0%	Egyéb apparátus	15,8%

Digitized by Google

Hogy a műszakiak létszáma apparátusonként hogyan oszlik meg, az sok tényezőtől függ: az egyes vállalatok profiljától, a kooperációtól, a fejlesztési feladatoktól, a vállalat műszaki felkészültségétől, a termelés tömegszerűségétől stb. Több vállalat összehasonlítása azonban lehetővé tette, hogy bizonyos összefüggést találjunk a technológusi, illetve a művezetői apparátus aránya és a műszaki színvonal között. Eszerint: ha van részletes gyártási dokumentáció, akkor kevesebb művezetőre van szükség. A műszeriparban például, ahol szabatos technológiai előírásokkal dolgoznak, viszonylag sok a technológus és kevés a művezető. Ezzel szemben a kohászatban kisebb a technológusok létszáma és lényegesen nagyobb a művezetőké. A kohászatban ugyanis még szélesen el van terjedve a mesterek emlékezetére és szakmai tapasztalatára épülő gyártás-irányítás. De ugyanazon az iparágon belül is hasonló a helyzet. A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy *a gyártás műszaki előkészítésének javításával emelkedik a műszaki színvonal.* Igaz, hogy ebben az esetben több technológusra van szükség, de ez a megnövekedett szakember-igény a műszaki létszámon belül is megtérül, mert egyidejűleg csökkenthető a művezetők száma.

Ez a megállapítás akkor is érvényes, ha összevont műszaki apparátusokra vonatkoztatjuk, mégpedig a műszaki előkészítéssel, illetve az irányítással és ellenőrzéssel foglalkozókra. (Az ide nem sorolhatókat figyelmen kívül hagyjuk.) A műszaki előkészítés létszámemelése ennél nagyobb arányú létszámcsökkentést tesz lehetővé az irányításban és ellenőrzésben.

A különböző műszaki tevékenységi területek létszám-arányainak összehasonlítását [a) a termelési folyamat tervezése és az operatív sürgetés létszámáét; b) a fejlettebb technológiai tervezés és a közvetlen gyártás-irányítás létszámáét; c) az alaposabb műszaki előkészítési és a kisebb irányítási-ellenőrzési létszámét] egyáltalán nem létszám-megtakarítási szempontból vetettük fel. Hiszen *iparunknak a jelenleginél több szakemberre van szüksége.* Az összehasonlítás mindenekelőtt arra irányul, hogy hozzásegítsen a *meglevő* műszaki szakembergárda jobb felhasználásához, a műszaki állományok helyesebb létszám arányainak a kialakításához és így a műszaki fejlesztés meggyorsításához. A létszám növelése elsősorban a konstrukciós, a technológiai és a termelésszervező — általában a műszaki fejlesztést és előkészítést végző — apparátusokban látszik szükségesnek, illetve úgy véljük, hogy sokhelyütt az operatív irányító-ellenőrző területekről kellene átcsoportosítani az erőket.

Mindenkit képzettsége szerint!

A mérnökhiány enyhítésének figyelemreméltó tartaléka: a mérnököknek a technikusi munkák alól való tehermentesítése. A magyar iparban a háború előtt a mérnökök és a technikusok létszám-aránya 1:1 volt. A felszabadulás után gyorsabban nőtt a technikusok száma, mint a mérnököké. Jelenleg a KGM területén egy mérnökre 2,2 technikus jut. A fejlett ipari országokban

Digitized by Google

ez az arány 1:2,5—1:3. A tapasztalatok szerint egy mérnök — a munkaterület sajátosságaitól függően — három, négy, vagy öt technikus munkáját is irányíthatja. Minthogy technikust rövidebb idő alatt lehet kiképezni, mint mérnököt, a meglevő arányt viszonylag gyorsan javíthatnánk, és ily módon mérnöki kapacitást szabadíthatnánk fel.

Különösen alacsony az arányszám a konstruktőri (1:1,3), a technológusi (1:2,5) és a műszaki ellenőrzési (1:1,9) apparátusban. Ezeken a területeken a mérnököket nagymértékben lehetne tehermentesíteni akkor, ha a munkát úgy szerveznék meg, hogy a mérnök valóban irányítson, a részletek kidolgozását pedig technikusok végezzék. Ehhez a műszaki munkafolyamatok ellenőrzése és a munkakapcsolatok körültekintő átgondolása szükséges. De érdemes megtenni ezt, mert így mind a mérnökök, mind a technikusok képesítésüknek megfelelőbb, eredményesebb munkát végezhetnek.

Vizsgáljuk meg tüzetesebben, hogy a műszaki állomány menynyiben végez iskolai végzettségének, a szakmai felkészültségének megfelelő munkát, munkakörének kialakítása összhangban van-e szakképzettségével, s milyen a munkaidő kihasználása.[3]

A munkanap-felvétel adatai szerint az elvégzett műszaki munkák az alábbi képzettséget igényelték:

Felsőfokú képzettséget igényelt a munkák	26,4%-a
Középfokú képzettséget igényelt a munkák	50,1%-a
Alacsonyabb képzettséget igényelt a munkák	23,5%-a

A vizsgálat tapasztalatai szerint a kohó- és gépiparban (de valószínűleg másutt is) a szakemberek jelentős arányban végeznek alacsonyabb felkészültséggel is elláthatő munkát. A felvétel adatai szerint a mérnökök munkaidejüknek átlag 55—65 százalékát, a technikusok 70—80 százalékát, az okleveles közgazdászok pedig csak 40—50 százalékát fordítják a képzettségüket igénylő munkára.

A munkaidő megoszlása a munkák tartalma szerint

Hogy mélyebb következtetéseket vonhassunk le, ahhoz tartalmuk szerint is meg kell vizsgálni a munkák megoszlását. A munkák tartalma egészében így oszlott meg:

Folyó termelés, rutinmunkák	48,1%
Műszaki fejlesztés, távlati munkák	24,8%
Munkaügyi, személyzeti kérdések	1,6%
Adminisztráció	5,9%
Társadalmi munka	2,9%
Közlekedés	3,8%
Egyéb munka	3,7%
Improduktív kiesés	3,1%
Pihenés, szünet	6,1%

[3] A vizsgálat munkanap-felvétel alapján történt. A részvevők a kijelölt időszakban pontosan regisztrálták végzett munkájukat. Az értékelést előre meghatározott csoportosítás szerint végeztük. A megfigyelésben mérnökök, technikusok és okleveles közgazdászok vettek részt, egyéb vagy alacsonyabb képzettségűek nem.

Digitized by Google

Természetesen a munkaidő nem minden vállalatban oszlik meg így; a megoszlás a vállalat termelési sajátosságaitól függően jelentős eltéréseket mutat. Ez az átlagos megoszlás is lehetővé teszi azonban, hogy a fő tendenciákat megragadjuk. A munkák tartalma szerinti vizsgálatot műszaki apparátusonként és képzettség szerinti bontásban is elvégeztük, ennek részletes adatait azonban itt nem ismertetjük, csak a belőlük levont főbb következtetéseket.

Azt tapasztaltuk, hogy a mérnökök túl sok időt, munkaidejüknek átlag több mint 40 százalékát fordítják a folyó termelésre és a rutin-munkákra. Ugyanakkor munkaidejüknek hozzávetőleg csak egyharmadát fordítják műszaki fejlesztésre és távlati feladatokra. A műszaki fejlesztés meggyorsítása és a mérnöki munka hatékonyságának növelése céljából kívánatos lenne, hogy megváltozzék ez az arány, csökkenjen a folyó termelésre és a rutinmunkákra, és növekedjék a műszaki fejlesztési munkákra fordított idő. Minthogy elsősorban és a legnagyobb mértékben a műszaki fejlesztési munkák igényelnek felsőfokú végzettséget, célszerű lenne erre összpontosítani a meglevő erőket.

Különösen keveseljük azt az időt, amelyet a vállalat- és gyáregység-vezetői apparátus fordít a műszaki fejlesztésre. A konstruktőröknél és technológusoknál pedig még céltudatosabban kell ebbe az irányba terelni a munkát.

A mérnökök által végzett, de mérnöki képzettséget nem kívánó feladatokat, vagy legalábbis ezeknek egy részét a technikusokra kell bízni; ugyanakkor a technikusok is tehermentesíthetők olyan munkák alól, amelyekhez az övéknél alacsonyabb fokú képesítés is elegendő. Ma munkaidejüknek több mint egyötöd részét ilyen munkák veszik el.

Munkaügyi és személyzeti kérdésekre a teljes munkaidőnek átlag 1,6 százaléka jut. Ez nem sok A műszakiak tekintélyes része vezető poszton áll, szükséges is tehát, hogy ennyit foglalkozzanak ezekkel a kérdésekkel. A művezetők azonban ennél jóval kevesebbet, idejüknek még egy százalékát sem fordítják munkaügyi és személyzeti munkára. Ez azt jelenti, hogy ezekben a kérdésekben még mindig nem támaszkodunk eléggé a termelés közvetlen parancsnoki karára.

A mérnökök munkaidejének több mint 4 százaléka, a technikusok idejének 6,5 százaléka telik el adminisztrációval. Az adminisztrációnak lényegesen nagyobb hányada a folyó termeléssel kapcsolatos, és csak kisebb része a műszaki fejlesztéssel. Más munkákhoz képest az adminisztrációs munkák között van a legtöbb olyan feladat, amelyet alacsonyabb képesítésű munkaerő is elvégezhet.

Ma még kevés közgazdász dolgozik műszaki területen. Pedig egyre nő az az igény, hogy a közgazdászok fokozottabban vegyenek részt a gazdasági szervező és elemző munkában. Ezért különösen ellentmondásos az a jelenség, hogy a meglevő létszámot sem elég hatásosan használják fel. Általánosan jellemző, hogy legkevésbé a közgazdászokat foglalkoztatják képességeik szerint, illetve nekik adják a legkevesebb adminisztratív segítséget. Jó szervezéssel jelentős mértékben lehetne növelni munkájuk hatékonyságát.

Digitized by Google

A munkaidőnek majdnem 3 százaléka jut társadalmi munkára. Ez önmagában nem sok. De ha azt is figyelembe vesszük, hogy a dolgozók többsége — mintegy kétharmada — egyáltalán nem végez társadalmi munkát, akkor más a kép: az érintettek munkaidejének ugyanis 9—10 százaléka megy el társadalmi munkára. Ezen az egyenlőtlen megterhelésen a társadalmi megbízatások szélesítésével lehetne változtatni. Helytelen az is, hogy a társadalmi megbízatások csak kevéssé építenek a szakképzettségre (a mérnököknél mintegy 25 százalékban, a technikusoknál harmadrészben). Ha a pártszervezetek szem előtt tartják ezt, és a műszakiakat szakképzettségüknek megfelelőbb feladatokkal bízzák meg, akkor a társadalmi munka is eredményesebben fogja szolgálni a műszaki fejlesztést.

Az egyes vállalatok összehasonlítása azt mutatja, hogy a tartalékok feltárásában sok függ a belső munkaszervezéstől. Ahol jobban igénybe veszik a mérnökök szakképzettségét, ott a technikusok is több szakmájukba vágó munkát végeznek, sőt az egész apparátus kevésbé van munkakörén kívüli feladatokkal megterhelve. Ahol nagy súllyal kezelik a műszaki fejlesztést, ott a mérnöki képzettséget is jobban felhasználják. Önmagában viszont a szakembereknek az átlagosnál magasabb képzettsége sem feltétlenül párosul magasabb szintű munkával, ha keresztezi ezt a képzettség ésszerűtlen, rossz kihasználása. Az alapvető feladat tehát: a munka helyes megszervezése. Ennek során a technikusi munkák alól mentesülő mérnökök pótlására technikusok kellenek, a technikusok és mérnökök által végzett, de alacsonyabb képesítést kívánó munkák elvégzésére pedig a szükséges műszaki érzékkel bíró adminisztratív munkaerők. Természetesen minden olyan szakemberre, aki bizonyos munkák alól mentesül, a jelenleginél nagyobb követelmények hárulnak, mert pusztán létszámátcsoportosítással nem lehet emelni a műszaki munka hatékonyságát.

A műszakiak munkáját befolyásoló tényezőkről

Talán nem érdektelen, ha — az elemzés igénye nélkül — megemlítjük, hogyan vélekednek a megkérdezettek a műszaki fejlesztést befolyásoló objektív és szubjektív körülmények némelyikéről.

A munkanap-felvételben résztvevő műszakiak többsége nem tartja kielégítőnek az adminisztratív személyzettel való ellátást és a technikusok számát. A műszakiaknak csak kis része nyilatkozott az ügyviteli gépekről. (Akik állást foglaltak, azok nem tartják kielégítőnek pl. a számológép-ellátást.) Ebből talán mindenekelőtt arra következtethetünk, hogy a műszakiak többsége nem ismeri eléggé a számítási és tervezési valamint az ügyviteli munkák gépesítésének lehetőségeit.

A vezetés munkastílusának kérdésében a megkérdezetteknek csaknem 90 százaléka helyesnek tartja a közösségre való támaszkodást. Egyben azt is hangsúlyozzák, hogy a közösségre támaszkodó vezetési munkastílus nem nélkülözheti a megalapozott szaktudáson alapuló tekintélyt. Ez azt

Digitized by Google

mutatja, hogy a műszaki értelmiség egészséges felfogást vall a vezetésről. A jelenlegi munkastílust csak kb. 65 százalékuk tartja közösségre támaszkodónak. Örvendetes, hogy a műszakiak többsége megbeszéli a műszaki problémákat munkatársaival és közvetlen felettesével; kevesen vannak azonban azok, akik közvetlenül az igazgatóval, vagy főmérnökkel beszélik meg elgondolásaikat. Ha a vezetők többet foglalkoznának a műszaki fejlesztés kérdéseivel, akkor ez gyakoribb lenne. A megkérdezettekben tehát él az igény, hogy növekedjék a vezetési módszerek demokratizmusa, elsősorban nem a forma, hanem a tartalom tekintetében, vagyis abban, hogy a vezetés hozza felszínre az apparátusnak a fejlesztés és a termelés kérdéseire vonatkozó véleményét és fokozottabban használja fel javaslataikat.

A műszakiak egy része maga veti fel a munkafegyelem kérdését. Nemcsak a munkakezdés és a munkavégzés pontosságáról, hanem ennél sokkal többről beszélnek. Hangsúlyozzák, hogy a szellemi munka selejtjét is számon kell kérni, s meg kell szigorítani a feladatok kiadásának és végrehajtásának ellenőrzését.

Általában meglehetősen negatívan vélekednek anyagi érdekeltségi rendszerünknek a műszaki fejlesztést ösztönző hatásáról. A műszakiak 40 százaléka nem tartja megfelelőnek az ösztönzés jelenlegi rendszerét. Rossznak tartják a helyzetet az újítások és a találmányok vonatkozásában is. Valamivel kedvezőbben vélekednek az új elgondolások körüli légkörről.

A műszakiaknak nagy hányada vesz részt rendszeres állami továbbképzésben, de viszonylag kevesen beszélnek és tanulnak idegen nyelveket. A külföldi folyóiratokat a megkérdezett műszakiaknak alig több mint 30 százaléka tanulmányozza, holott erre majdnem mindnyájuknak lehetősége van. A nyelvismeret hiányosságai a külföldi tapasztalatcserék hatékonyságát is rontják, pedig a külföldi technikai újdonságok megismerése, átvétele és bevezetése fontos része a műszaki fejlesztésnek. Sok műszakinak a véleménye szerint jól tájékozott mérnök- és technikus-gárda kialakításához bel- és külföldön egyaránt nagyobb mozgási lehetőségre lenne szükség. A jól átgondolt és lebonyolított tapasztalatcserék gyümölcsöző befektetések a népgazdaság számára. Eléggé általános az a vélemény is, hogy javítani kell a műszaki propagandát és tájékoztatást.

•

Az itt szóvá tett problémák és jelenségek, természetesen, nem egyaránt jellemzik az egyes megvizsgált vállalatokat, sőt igen nagy eltérések vannak. A fő jellemzőket, fő tendenciákat bő tényanyagra támaszkodva, mégis egyértelműen meg lehetett állapítani, s ezek a vizsgált vállalatok nagy részére, többé-kevésbé az egész iparágra, sőt más iparágakra is érvényesek. Ilyen például — hogy csak a legfontosabbakat említsük —, az a megállapítás, hogy a munkaszervezéssel a szellemi munkák területén is tudományosan kell foglalkozni, a vállalatvezetésnek elemeznie kell a műszaki apparátus munkáját; a szakemberek sokhelyütt és jelentős arányban végeznek a képzettségüknél alacsonyabb szintű munkát, következésképpen úgy kell

Digitized by Google

átszervezni a munkát, hogy ki-ki képzettségéhez illő feladatokat lásson el; a műszaki állomány létszámát elsősorban a fejlesztési apparátusokban, a konstrukcióban és technológiában kell növelni, s egyáltalán az egész műszaki apparátus vonatkozásában a közvetlen termelés-irányítási munkákkal szemben a fejlesztési feladatok javára kell eltolódniuk a munkák arányainak; javítani kell a termelés műszaki előkészítését és egyidejűleg csökkenteni az operatív munkák arányát, növelve ezek hatékonyságát; javítani kell a szakemberek segéderővel való ellátását.

Tudjuk, hogy ezeknek a lehetőségeknek a megvalósítása önmagában még nem biztosítja a műszaki fejlődés lehetséges és szükséges ütemét. Hiszen a műszaki fejlődés alakulásában döntő szerepet játszanak a kellő időben és helyen, magas műszaki szinten eszközölt beruházások, a nemzetközi munkamegosztás lehetőségeivel összehangolt, helyes iparfejlesztési politika, az új, korszerű gyártmányok gyors bevezetése, a korszerűtlenek kiselejtezése, a termelés nagyarányú szakosítása, illetve szakosított koncentrálása, a műszaki fejlesztés ösztönzésének javítása stb. A műszaki szakemberek munkájának hatékonyabbá tétele tehát csak egyik, de le nem becsülhető eszköze, tartaléka a műszaki fejlesztés meggyorsításának.

Bozsó László
Naszódi György

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

Az egzisztencializmusról

Sajtónk, amikor egyes irodalmi alkotások mondanivalóját jellemzi, vagy bizonyos hangulatokat és magatartás-formákat megbírál, nemegyszer hivatkozik az egzisztencialista filozófiára. Egyrészt azért, mert ez a hivatkozás nem is mindig helyes, másrészt pedig azért, mert a ténylegesen jelentkező eszmei hatások elleni harc megkívánja ezt, hasznos, hogy megvilágítsuk az egzisztencializmus lényegét és a marxizmusnak ezzel a polgári filozófiával szembeni érveit. Minthogy pedig nálunk az egzisztencializmusnak egyik áramlata, a francia, illetve ennek is a Sartre-i irányzata éreztette hatását — nem is annyira filozófiai fejtegetéseivel, mint inkább szépirodalmi alkotások eszmei mondanivalójával —, e cikkben elsősorban az egzisztencializmus Sartre-i változatára irányítjuk figyelmünket. A jobb megértéshez azonban az egzisztencializmus rövid történeti áttekintésére és általánosabb jellemzésére is szükség van.

I.

Az egzisztencialista filozófia szélesebb körű megjelenését az első világháborút követő évekre, pontosabban az 1929—32-es gazdasági válság idejére tehetjük. Ekkor jelentek meg a német egzisztencializmus alapvető művei, Heidegger és Jaspers tollából. Ezt követően bontakozik ki az egzisztencializmus történetének első korszaka, amely a második világháborúig tart. E korszakban a *német egzisztencializmus* áll előtérben.

A német egzisztencializmust magát sem tekinthetjük azonban egységesnek, mert az említett két gondolkodóhoz kapcsolódóan két irányzatot kell megkülönböztetnünk benne. (Jellemző, hogy mind Heidegger, mind pedig Jaspers még koncepciójuk elnevezésében is igyekeznek elhatárolni magukat egymástól: az első egzisztenciálfilozófiának, a második egzisztencia-bölcseletnek nevezi felfogását.) Kétségtelen azonban, hogy ha nem is hanyagolhatók el a köztük levő különbségek, számos alapvető vonásban rokonság van köztük. Utaljunk előbb néhány fontosabb eltérésre.

Heidegger korai írásaiban nem jut hely isten számára, ami még arra is készteti Sartre-t, hogy Heideggert ateistának tartsa; ezzel szemben Jaspers határozottan agnosztikus és nyíltan irracionalista koncepciókat fejteget, s a hitet jelentős szerephez juttatja felfogásában. Szeretné ugyan filozófiainak nevezni ezt a hitet, de valójában protestáns jellegű vallási hit ez, s ennek megfelelően nála isten is döntő szerephez jut. Fejlődési útjuk között is van eltérés. Heidegger politikailag támogatta a nácizmust, filozófiailag pedig a miszticizmus felé haladt, Jaspers viszont a polgári liberalizmus apologetájává vált. A második világháború után Heidegger a politikai tevékenységtől

Digitized by Google

visszavonult, Jaspers pedig áttért a filozófiai színezetű politikai pamfletek írására. Az utóbbi időben féktelen antikommunista propaganda jellemzi tevékenységét.

A különbség ellenére azonban sokkal több az, ami összefűzi őket. Egyrészt: közösek az őseik. Bár Heideggerre Nietzsche is hatott — mindkettőjük szellemi atyja: az egész egzisztencializmus eszmei elődje, Sören Kierkegaard, a múlt század első felében élt dán filozófus. Másrészt — és ez ami az ősökhöz való viszonyt is meghatározza — az egész német egzisztencializmus azonos társadalmi talajból fakad.

Az egzisztencializmusban — amely egyébként az embernek a valósághoz fűződő viszonyát tekintve sok rokonságot mutat olyan művészeti irányzatokkal, mint a szürrealizmus — a polgári értelmiség hontalansága, létének embertelenné válása fejeződik ki. A tőkés termelési rendszer általános válságának mind szélesebb kibontakozása ezt a társadalmi réteget is megfosztotta azoktól a támaszoktól, amelyek még éltettek benne valamelyes szilárdság illúzióját és ennek alapján a polgári társadalom fejlődési perspektíváiba vetett hitet. Ehhez az általános bizonytalansághoz még az egyén létbizonytalansága is hozzájárult. A tőkés társadalom válsága következtében az ember elidegenedettsége is mind erősebben érezhetővé vált.

Mindezek következtében már a polgári értelmiség sem érezte magát otthon saját társadalmában; e réteg körében is jelentkezett a tőkés társadalommal való bizonyos fokú szembenállás és ezzel összefüggésben valamiféle kiút keresése. Ez a szembenállás és kiútkeresés az egzisztencializmusnak egyik lényeges eleme. A társadalmi válságból kivezető fejlődési perspektívát, a szocializmust azonban nem tudják elfogadni; ezért sokan közülük a társadalommal *általában* fordulnak szembe, s szükségképpen szélsőséges individualizmushoz és pesszimizmushoz jutnak el.

Az elmondottak alapján az egzisztencializmus társadalmi funkcióját is könnyen körvonalazhatjuk. Ennek a filozófiának objektíve az a szerepe, hogy távoltartsa a polgári értelmiséget a társadalmi valóság megismerésétől, s megakadályozza, hogy a szocializmus ügye mellé álljon. Ezért az egzisztencializmus alapvetően a marxizmus ellen irányuló filozófia, s fő funkciója a marxizmus elleni küzdelem.

Ebben a vonatkozásban azonban az egzisztencializmus történetileg bizonyos változásokon ment át. Az első, a két világháború közötti szakaszban a marxizmussal szembeni polémia még csak burkolt formájú; az egzisztencialisták (így Heidegger és Jaspers is) megelégedtek annyival, hogy kifejtsék a marxizmussal szembenálló és azt ellensúlyozni hivatott individualista filozófiájukat. A második világháború óta azonban, amióta — az erőviszonyok megváltozása következtében — mindenütt a világon erősen terjed a marxizmus, és hatása alól a polgári értelmiség sem vonhatja ki magát, már szükségessé válik az egzisztencialisták számára, hogy a marxizmussal való nyílt polémiára térjenek át.

Ez a változás fejeződik ki a francia egzisztencializmus második világháború utáni előretörésében, ami új szakaszt jelent az egzisz-

Digitized by Google

tencializmus történetében is. Addig az egzisztencializmus képviselői csak periférikus helyet foglaltak el a polgári ideológián belül, a második világháború után azonban — Sartre fellépésével — az egzisztencializmus szélesebb körben válik népszerűvé. Ennek oka egyrészt az, hogy a francia egzisztencializmus a szépirodalomra is hatott (a francia egzisztencialisták — Sartre és mások — szépirodalmi alkotásokban is megfogalmazták filozófiájukat); másrészt az, hogy a második világháború utáni francia egzisztencializmust a társadalmi kérdések felé fordulás és a marxizmussal folytatott nyílt vita jellemzi.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a francia egzisztencializmusnak a társadalmi kérdések felé fordulásában a marxizmus világméretű térhódításán kívül az is szerepet játszott, hogy a francia értelmiség az antifasiszta ellenállási harc következtében radikálisabb, mint a német értelmiség. Éppen a társadalmi küzdelemben való pozitív részvétele vezette például Sartre-t végül is arra, hogy mind jobban érdeklődjék a társadalmi kérdések iránt, s — bár máig sem adta fel filozófiájának individualista, idealista alapjait — legutóbbi írásában éppen a társadalmi létet kísérelje meg a maga módján magyarázni. „Nem kétséges — írja e művében —, hogy napjainkban a marxizmus az egyetlen antropológia, amely egyszerre tud történelmi és rendszeres lenni, olyan antropológia, amely az embert a maga összességében, tehát mibenlétének anyagi oldalaiból kiindulva fogja fel." És Sartre megpróbálja a lehetetlent: a marxizmus és az egzisztencializmus összeegyeztetését. Ez a kísérlete azonban csak még világosabban mutatja meg a régi igazságot: az idealizmus és a materializmus összebékíthetetlenségét.

Sartre-nak ez a fejlődése különben azt is mutatja, hogy az egzisztencializmus a marxizmussal folytatott polémiájában — a valóság és a marxizmus nyomása következtében — mindinkább védekező pozíciókba szorul és az eszmei küzdelemben fokozatosan hátrál.

II.

E rövid történeti áttekintés után vessünk egy pillantást a minket elsősorban érdeklő francia egzisztencializmusnak azokra a legalapvetőbb Sartre-i tételeire, amelyek némiképp az egzisztencializmus más irányzatait és magának Sartre-nak átalakulásban levő filozófiai gondolkozását is — bizonyos állandósággal jellemzik.

Sartre szerint az egzisztencializmus legáltalánosabb elve az, hogy *„a lét megelőzi a lényeget"*. Hogy helyesen értelmezzük ezt, álljunk meg egy percre a „lényeg" fogalmánál. Lényegen a marxista filozófia valamely dolognak azokat a tulajdonságait érti, amelyek meghatározzák minőségét, és amelyeknek megváltozásával a dolog maga is megszűnik az lenni, ami addig volt. A lényeg tehát a dolog objektív belső tulajdonsága; tekinthető a dolog belső törvényének is. Az embernek pl. lényegi tulajdonságai: a munka, a társadalmi lét, az öntudat. Ezek tették és teszik az embert emberré. Természetesen ezek a tulajdonságok maguk sem mereven változatlanok, de mindig megvannak, s hiányuk az ember degradálódásához vezet.

Az egzisztencialisták ezzel szemben tagadják a dolgok lényegi

Digitized by Google

tulajdonságainak objektív létét. Sartre szerint a dolgok valójában egymással összefüggés nélkül léteznek, minden tulajdonságuk egyenrangú, s a lényeg az, amit az ember, amikor cselekszik, a maga szempontjai szerint annak tekint. Az egzisztencialisták szerint az emberi szemlélet teremti a lényeget, s ezen túlmenőleg ez hozza létre a világot is. Filozófiájuk kiindulópontja tehát — mint látjuk — az a régen megcáfolt szubjektív-idealista kiindulópont, amely szerint a lét és tudat viszonyában a tudat a meghatározó. Ezért, ha tételeiket cáfolni akarjuk, mindenekelőtt a dialektikus materializmusnak arra az alaptételére kell hivatkoznunk, hogy az emberi tudatot, az emberi ismeretet a tőlünk függetlenül létező objektív valóság határozza meg. Az ember természetesen a gyakorlat útján jut el ismereteihez, s ebben a gyakorlatban nem passzív, hanem cselekvő. A cselekvés során azonban magát az ismeretanyagot, vagyis a tudati tartalmat éppen az objektív valóság határozza meg. Ennek megfelelően az ember azoknak az összefüggéseknek az alapján alakítja ki világképét, amelyek a valóságban léteznek; a dolgok lényegét is annak belső tulajdonságai alapján ismeri meg és határozza meg.

Az egzisztencialista filozófia középpontjába — a szubjektív-idealista ismeretelméleti kiindulópont következtében — a minden meghatározottságából kioldott egyén kerül. A régebbi szubjektív-idealista filozófiákhoz képest az benne az új, hogy a lényegalkotást nemcsak az embert körülvevő dolgokra vonatkoztatja, hanem magára az emberre is. Az ember — mondják — maga határozza meg saját lényegét; az ember az, amivé önmagát teszi. Ez a gondolat konkrétan a „választás" elméletében ölt testet. Az egzisztencialisták szerint ugyanis az ember választás útján alakítja ki önmagát, s ez a választás teljesen determinálatlan. Sartre *A Lét és a Semmi* című művében azt mondja: „Az emberi-realitás számára létezni annyi, mint magát választani: semmi sem jön kívülről, sem pedig belülről, amit kaphatna vagy elfogadhatna". Szerinte tehát az egyén úgy választja önmagát, hogy e választásban nem befolyásolja őt sem a körülötte levő világ, a társadalmi valóság, sem pedig saját múltja. Múltja azért nem befolyásolja, mert ezt éppen a választás alapján alakítja ki, amikor a puszta összefüggéstelen tényeket értelmezi. E puszta tények szerinte nem jelentenek múltat, mert csak a választás útján való rendszerbe foglalás teszi őket valami összefüggővé, múlttá. Továbbá: saját szellemi és anyagi valósága sem határozza meg a választót. Mindebből pedig az következik, hogy egyetlen előző választás sem lehet kihatással a későbbiekre. Ezért az embernek minden pillanatban újra kell választania önmagát. Az emberi lét szerinte pillanatokban és választásokban megtestesülő ugrások sora, amelyben nincs semmilyen folyamatosság. A választás szabadsága annyira végtelen, hogy csak egyetlen korlátja van: az, hogy az ember magáról a választásról nem mondhat le. Minden nem-választás csak egy tényleges választás elleplezett formája. Így az egzisztencialisták szerint a választás lényege az emberi szabadságnak is. A szabadság tehát belső kérdés, egyúttal változhatatlan abszolút adottság. Ezért mondja Sartre híres tétele: „Arra vagyok ítélve, hogy szabad legyek".

Az egzisztencializmusnak a választásról, a szabadságról, az em-

Digitized by Google

beri lét pillanatokban megtestesülő ugrásairól vallott elmélete és ennek az elméletnek az erkölcsi konzekvenciája világosan tükröződik például Sartre-nak *A fal* című elbeszélésében (nálunk az Egy vezér ifjúsága c. kötetben jelent meg). Az elbeszélés egy halálra ítélt spanyol anarchista szabadságharcos utolsó éjszakájáról szól. Ezen az utolsó éjszakán, amely egyben az ember végzetes magáramaradottságának a jelképe is, Pablo Ibbieta választás elé kerül: ha elárulja társa, Gris hollétét, megmentheti saját életét. S a halállal szembenéző, az élet iránt már tökéletesen közönyössé vált Ibbieta, aki tudja, hogy Gris az unokatestvéreinél rejtőzik, hogy ellenségeit élete utolsó órájában még egyszer „megtréfálja", félrevezesse, *hirtelen támadt* ötlettel így válaszol vallatóinak: „Tudom, hol van. A temetőben bújt el." S ezután következik a gyors befejezés: a lárma és sürgölődés közepette elrohant fegyveresek fél óra múlva visszatérnek, s Ibbietát — halálos ítéletét felfüggesztve — egy másik börtönudvarra viszik át. Ott tudja meg egy társától az okot: Grist, aki időközben összekülönbözött unokatestvéreivel, s továbbmenekült — a *temetőben* fogták el. E fordulat világosan illusztrálja a választás irracionalitásának filozófiai tételét, az emberi cselekvés értelmetlenségét. Sartre — elméletéhez hűen — a főhős ábrázolásával egyrészt igyekszik nyomatékosan kiemelni, hogy Ibbieta válasza pillanat szülte, véletlenszerű, nem múltjából következő, másrészt a befejezéssel érzékeltetni akarja azt is, hogy a következmények teljesen függetlenek Ibbieta választásától, tehát az emberi cselekedetet nem is lehet etikailag megítélni, mert az emberi cselekvés következményei beláthatatlanok. Vagyis: Sartre az életben valóban szerepet játszó véletlent elbeszélésével az emberi lét legáltalánosabb jellemzőjévé teszi. Ugyanezt az egzisztencialista tételt figyelhetjük meg egyébként, más oldalról megvilágítva, Camus világhírű regényében, a Közöny-ben is, ahol a főhős Meursault viselkedése, pillanat szülte tettei — az anyja temetésén tanúsított közönye, viszonya Mariehoz, barátsága Raymond-dal, a véletlen gyilkosság — csak *utólag*, a bírósági tárgyaláson, s csak a bírák *gondolkodásában* válnak *összefüggő rendszerré*.

Mint e vázlatos ismertetésből és az irodalmi példákból is látható, az egzisztencialista filozófiának egy teljesen indeterminista emberképe a magva. Abszolút szabadnak azonban az egzisztencialisták csak úgy tudják az embert elgondolni, ha mind természeti, mind társadalmi meghatározottságaiból kiszakítják. Ezért az egzisztencializmusnak lényeges jellemvonása, hogy megpróbálja az embert mindkettővel elvileg szembeállítani.

Az embernek a természettől való elválasztását a különböző egzisztencialisták egymástól eltérő formában kísérlik meg. Sartre például — többek közt — azzal, hogy a dialektikát csak emberi tulajdonságnak tekinti és tagadja a természet dialektikáját. Szerinte — mint említettük — a természet csak széthulló dolgok végtelen sokasága, amelyben legfeljebb e dolgok eloszlása változik, és így csak mechanikus mozgás létezhet. Amikor az ember ezt a széthulló sokaságot összefüggő valóságnak, vagyis világnak tekinti, akkor csupán saját szemléletének dialektikusságát vetíti ki.

Az embernek a társadalomból való kiszakítását pedig azzal in-

Digitized by Google

dokolják, hogy az emberi lét konkrét formája az egyedi-egyéni lét. Sőt tovább menve, az emberi létben különböző értékű létformákról beszélnek. Ezekkel kapcsolatosan azt állítják, hogy a társadalmi lét mindig alacsonyabb rendű, mint az egyéni létforma, és csak a társadalommal való szembefordulásra, a befeléfordulásra épülő egyéni lét felsőbbrendű és igazán emberi. Azt állítják, hogy az ember a társadalmi létben elveszti önmagát, önmagától elidegenedik, ezért szembe kell fordulnia vele és önmagát mint egyént kell megvalósítania. (Itt világosan látható a már említett kettősség. Ebben a nagyon torz társadalomkritikában van ugyanis bizonyos szembenállás az adott társadalom elidegenítő hatásával szemben. Ha azonban az emberi elidegenedés a társadalmi berendezkedésből fakad, akkor az elidegenedést csak úgy lehet megszüntetni, hogy megváltoztatjuk a társadalmi rendszert. Polgári szemléletük viszont megakadályozza az egzisztencialistákat abban, hogy vállalják ezt, s ezért a tőkés társadalmi rendszer negatív jellegét *általában* a társadalomnak negatív értékelésévé abszolutizálják. Így jutnak el oda, hogy csak egyéni formában hajlandók keresni a megoldást.)

Az egzisztencialisták kiindulópontja azonban a természet és a társadalom vonatkozásában is téves. Ha ugyanis kiszakítjuk az embert a természetből — ahogy az egzisztencialisták teszik —, akkor létrejötte is megmagyarázhatatlanná válik. Ha a természet széthulló dolgok puszta halmaza, akkor rejtély, hogy honnét jött létre a dialektikus mozgású ember, s nem marad más hátra: istent kell segítségül hívni. Ha viszont nem akarjuk ezt — Sartre például nem akarja —, akkor csak a természetből lehet az embert származtatni. A természetből pedig csak úgy jöhetett létre, ha a természet maga is mozgásban van, s maga is dialektikus valóság. S valóban: a természettudományok egyöntetűen állítják és bizonyítják a természet dialektikus jellegét, s az ember természeti eredetét.

Ami pedig az ember és a társadalom viszonyát illeti: az ember eredendően társadalmi lény, s ezért az egyéni lét elválaszthatatlan a társadalmi léttől. Az általános nem létezik az egyedin kívül. A társadalmi valóság is benne van az egyedekben és az egyedek egymáshoz való kapcsolatában. Ha tehát következetesen vizsgáljuk az egyént, akkor rá kell bukkannunk arra, ami benne társadalmi. Ezért az egyént nem érthetjük meg másképpen, csak úgy, ha társadalmi lényként vizsgáljuk. Az egzisztencializmusnak az egyénről festett képe tehát szükségszerűen csonka és hamis. Azzal pedig, hogy az egyént szembeállítja a társadalommal, egyben a történelmet is megmagyarázhatatlanná teszi. Ha ugyanis az ember semmitől sem befolyásoltan azzá teszi magát, amivé akarja, akkor a történelem nem más, mint szabad akaratok tömegéből eredő cselekvések véletlen összege, s a történelemnek semmiféle törvényszerűsége nincs.

A marxizmus szerint az ember a természet és a társadalom része, lényét a természet és a társadalom törvényei határozzák meg. S ez a meghatározottság a választás és a szabadság problémáját is más megvilágításba helyezi. Az ember meghatározott természeti és társadalmi körülmények közé születik. Ezek a körülmények határozzák meg választásait. A választás ilyen értelemben nem abszolút szabad,

Digitized by Google

mint Sartre véli, hanem korlátozott. Az ember szabadsága arra épül, hogy képes felismerni és a maga érdekében felhasználni a természet és a társadalom törvényszerűségeit. Ez a felismerés lehetővé teszi a szabadság megvalósítását, de természetesen még nem maga a szabadság. A szabadságot a törvényszerűségek felismerésén alapuló cselekvés, a társadalom átalakítása teszi valósággá, minthogy a szabadság lényegében a társadalmi viszonyok kérdése.

A társadalmi viszonyok átalakítása pedig két vonatkozásban is kapcsolódik a szabadsághoz. Először is: ez az átalakítás megszünteti az osztályelnyomás minden formáját. Másodszor: olyan társadalmat hoz létre, amely megnyitja az egyéni-emberi szabadság megvalósításának lehetőségét. Ez az egyéni-emberi szabadság nem más, mint az ember maximális és mindenoldalú kibontakozása. A kommunizmussal olyan társadalom alakul ki, amely lehetővé teszi, hogy a munkában, az emberek közötti kapcsolatokban és a tudat szintjén — kultúrában és művészetben — az ember, *minden* ember a képességeinek legjobban megfelelő, legsokoldalúbb tevékenységet végezze.

A szabadság tehát nem változhatatlan, abszolút adottság, hanem cél, amelyet a történelem során, a természet és a társadalom megismerésével és átalakításával, fokozatosan megvalósítunk. Az egzisztencializmus, amikor a szabadságot belső valósággá változtatja, lefegyverzi az embert és eltávolítja a valóságos szabadságküzdelemtől.

Az egzisztencializmus filozófiája tehát nem tudja megmagyarázni az emberi valóságot, sem általános társadalmi, sem pedig egyedi szinten nem tud róla hű képet adni. Ezt egyébként aláhúzza az is, hogy legújabb — már idézett — művében maga Sartre elismeri, hogy a történelem, az emberi társadalom törvényszerűségeit egyedül a marxizmus tudja megmagyarázni. Ezért is tartja szükségesnek az egzisztencializmus és a marxizmus összeegyeztetését. Az egzisztencializmus — szerinte — „csak" a lét alapkérdéseire, az *egyén* problémáira kíván választ adni. Ezzel a nézetével azonban — bár haladó *politikai* állásfoglalásait elismerjük — azért nem érthetünk egyet, mert az egyén, a lét problémáit sem lehet másképp, mint az ellenkező oldalról kiindulva, a természet és a társadalom törvényei alapján megválaszolni, ahogy ezt a tudomány eredményeire támaszkodó marxizmus teszi.

III.

Végezetül az egzisztencializmussal szembeni ideológiai küzdelem néhány feladatát kell megemlítenünk. Az ideológiai harc először is nyilván polémiát követel, eszmei vitát az ember individualista, indeterminista felfogása, a pesszimizmus és az idealizmus ellen. Az egzisztencializmus elleni konkrét polémián kívül azonban a marxista személyiség-elmélet alaposabb, konkrétabb kidolgozására is szükség van. Nem igaz az, amit az egzisztencialisták mondanak, hogy ebben a tekintetben semmi sem történt, de igaz az, hogy ennek a feladatnak a nagyobbik részét még ezután kell megoldaniuk a marxista filozófusoknak. Ez persze nemcsak és nem elsősorban az egzisztencializmus elleni polémiához szükséges, hanem a szocializmus, a kommu-

Digitized by Google

nizmus felépítése szempontjából fontos feladat. Annak a társadalomnak a megteremtése, amely a történelemben először valósítja meg az egyén mindenoldalú fejlődésével az egyéni szabadságot, megköveteli, hogy ugyanolyan tudományos értékű képünk legyen az egyénről, mint a társadalomról.

A kibontakozó marxista személyiségelmélet hazai és külföldi eredményei a legfontosabb fegyvereink az egzisztencializmus hatásával szemben is. Az irodalomban felvetődő esztétikai és etikai problémák megoldásához is sok segítséget adhatnak a marxista személyiségelmélet — sajnos, kevéssé ismert — eredményei.

Amikor pedig bizonyos magatartás-formák ellen küzdünk — például az ifjúság körében is itt-ott jelentkező hangulatok ellen — akkor az eszmei polémián kívül azokról a társadalmi feltételekről sem feledkezhetünk meg, amelyek az egzisztencializmus társadalmi hatását lehetővé teszik. E hatások leküzdésében nem a filozófiai tételek cáfolata áll az előtérben, hanem az ún. egzisztencialista életérzések eloszlatása. Azé a szemléleté, amely szerint az egyén szükségképpen elszigetelt, nem tud mély, igazi emberi kapcsolatot teremteni más emberekkel, igazából semmit sem tud mással közölni, nem tud embertársaival egy nyelvet beszélni, és így eleve magányra van ítélve. Ehhez kapcsolódik az egyénnek a társadalomtól való elidegenedettségének érzése, amely abban a nézetben csúcsosodik ki, hogy a társadalom sem adott állapotában, sem fejlődésében, általában tehát sohasem oldhatja meg az egyéni problémákat, éppen úgy, amint az ember sem segíthet a társadalom bajain: hiábavaló dolog tehát bármit is tennünk a társadalom megváltoztatásáért. Valójában erre a teljes pesszimizmusra épül a befeléfordulás, a társadalmi kérdések iránti közöny hirdetése.

A magány, az elidegenedettség természetesen igen reális problémák: a kapitalista társadalomnak olyan örökségei ezek, amelyeket a szocialista társadalomban sem lehet máról holnapra megszüntetni. Az egzisztencializmus eszmei hatásán, a személyi kultusz időszakában keletkezett erkölcsi meghasonlásokon kívül ez is magyarázza, hogy — a nagy társadalmi átalakulás, a szocializmus alapjainak a lerakása *után* — az *egyénnek* ezekkel a problémáival, az egzisztencializmus kérdésfeltevéseihez bizonyos vonatkozásokban hasonló problémák — hol helytelen, hol helyes marxista kiindulópontú — ábrázolásával a mi irodalmunkban is gyakran találkozunk. Csak a szocializmus, a kommunista társadalom felépítése teszi lehetővé a személyiség mindenoldalú kibontakozását, s ezzel az egzisztencializmus társadalmi gyökereinek teljes megszüntetését is. Hogy közeledjünk ehhez a célhoz, abban — az eszmei polémián kívül — sokat segít az emberek kezdeményező aktivitásának sokoldalú kibontakoztatása. Ez közvetlenül előkészíti, hogy megvalósuljon a távolabbi, kommunista cél: az ember mindenoldalú kiteljesedése.

Tordai Zádor

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Algériai változások

Ezen az őszön az egy esztendeje független Algéria politikai élete határkőhöz érkezett. Az ideiglenes nemzetgyűlés augusztus végső napjaiban imponáló többséggel megszavazta az önálló állam első alkotmányát, szeptember 8-án népszavazás erősítette meg az alaptörvényt, majd egy hét múlva megválasztották az Algériai Demokratikus és Népi Köztársaság első elnökét. Ahmed Ben Bella már államfőként érkezett New Yorkba, hogy más afrikai vezető államférfiakkal együtt részt vegyen az ENSZ-közgyűlés ülésszakán.

Az alkotmány népi megerősítésével a fiatal algériai állam fejlődésének első szakasza lezárult. A francia gyarmati uralom romjain arab nemzeti állam született. A függetlenség kikiáltása óta eltelt egy esztendő alatt megszervezték a köztársaság vezető intézményeit, talpraállították a politikai és adminisztratív irányító apparátust, mozgásba hozták a gazdasági és társadalmi életet, lerakták a stabilitás alapjait. Az elért eredményekkel Algéria magasabb szintről láthatott hozzá a hosszabb távú és történelmileg nagyobb szabású feladat végrehajtásához: a társadalmi igazságtalanságok felszámolásához, ahogy vezetői mondják, az „arab szocializmus" alapjainak lerakásához.

Jelentős fordulat ez az állam életében, noha az alkotmány megszavazásával lezárult első szakasz nem volt zökkenőmentes, sőt, ellentmondásokkal teli korszak végére rakott pontot. A kitűzött feladatok közül az eltelt egy esztendőben nem is sikerült valamenynyit megvalósítani. A népszavazás által megerősített alkotmány például befejezett tényként említi, hogy az ország életében a vezető és irányító szerepre az algériai egységpárt, az FLN (Front de la Libération Nationale — Nemzeti Felszabadítási Front) hivatott, holott a valóságban ez a politikai erő — legalábbis az alaptörvényben meghatározott módon — még nem teljesíti hivatását. Az FLN mint egységes ideológiájú politikai párt, az egy nézetet valló káderek összessége, most vár megteremtésre, a napi politikai harcok tüzében kell talpraállítani és életet lehelni belé.

Az első politikai válság

Ez a megállapítás látszólag ellentétben van az algériai politikai életről eddig szerzett ismereteinkkel. Hiszen a francia gyarmati uralom ellen 1954. november 1-én megindult nemzeti szabadságharcot az FLN irányította, a Front alakította meg a függetlenségi küzdelem szervezésében nagy szerepet játszott ideiglenes nemzeti kormányt. A francia kolonializmus felett aratott történelmi fontosságú győzelmet is az FLN vívta

Digitized by Google

ki, ő kötötte meg a párizsi kormánnyal az 1962. március 19-én aláírt éviani fegyverszüneti egyezményt, és 1962. július 1-én az FLN kiáltotta ki Algéria függetlenségét, vette át az ország irányítását. Csakhogy ez az FLN lényegesen más volt, mint a mostani építőmunka vezetésére hivatott egységpárt, különbözött tőle mindenekelőtt társadalmi összetételében és politikai funkciójában.

A nemzeti harcot irányító erő nem politikai párt volt, hanem különböző indítású és különböző célú politikai csoportok koalíciója. A Front egységes erőt képviselt, amikor a francia gyarmati rendszer felszámolásáról volt szó, ki tudta alakítani közös álláspontját, amikor a küzdelem stratégiáját és az egyes szakaszok taktikai feladatait kellett kitűzni. Viszont a jövő körvonalainak felvázolásakor már felbukkantak a belső ellentétek. Különösen akkor vált ez világossá, amikor a függetlenség proklamálása előtt a forradalmi idők parlamentje, a CNRA (Conseil National de la Révolution Algérienne — az Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsa) Tripoliban összegyűlt, hogy kidolgozza az FLN építő jellegű programját. Itt már politikai csatározások dúltak a célok meghatározása miatt, és ha látszatra sikerült is megőrizni az egységet, a szakadás elkerülhetetlensége már itt megmutatkozott.

Ez a politikai helyzet érthetővé válik, ha vázlatos képet rajzolunk az FLN-t összetevő erőkről. A koalíció olyan csoportokat olvasztott magába, mint a polgári UDMA (Union Démocratique du Manifeste Algérien — az Algériai Manifesztum Demokratikus Szövetsége); ez volt az FLN hangadó csoportja, az ideiglenes kormány első elnökét, Ferhat Abbaszt is ez a párt adta. Helyet kaptak a koalícióban a kabil politikai csoportok képviselői, mint Mohammed Budiaf és Belkaszem Krim, a kabiliai partizánharcok legendás vezetői és az Ulema Szövetség nevű, mohamedán vallási egyesülés politikusai. De szerepet kapott az FLN-ben az ekkor még külön politikai szervezettel nem rendelkező fellah, szegényparaszti tömeg is, amely vezetőjének a francia fogságban sínylődő Ahmed Ben Bellát tekintette.

Ezek a jellegzetességek azt mutatják, hogy az algériai nemzeti felszabadítási forradalom magán viselte az afrikai nacionalista mozgalmak jellemvonását: a nemzeti burzsoázia alapot talál az egységes cselekvésre, amíg a küzdelem az imperialista gyarmati rabság ellen folyik, az állami önállóság kivívása áll előtérben. Amint azonban a jövő programját kell felvázolni, a hatalom birtokából kell végrehajtani az építés programját, az egység már felbomlik, az érdekek összeütköznek egymással. A séma mégsem olyan egyszerű. Nem a koalíciót alkotó politikai pártok, az egyes csoportok kerülnek szembe egymással, hanem azok a társadalmi osztályok és rétegek, amelyek képviseletet keresnek maguknak a politikai formációk képében.

Algériában az FLN első válsága viszonylag gyorsan jelentkezett, éppen az osztályellentétek hevessége miatt. Ezek az ellentétek — mint csaknem valamennyi gyarmati sorban élt országban — kettős jellegűek voltak: a nincstelen dolgozó tömegek ellentéte a gyarmatosító idegen burzsoáziával, és ugyanennek a nincstelen dolgozó tömegnek az ellentéte a franciákkal együttműködő arab

Digitized by Google

nagy- és középburzsoáziával. A tripoli program megfogalmazásakor jelentkezett konfliktus ezeket az osztályellentéteket tükrözte: milyen mértékű és milyen gyors iramú legyen az agrárproletariátus helyzetét megváltoztató agrárreform és milyen kiterjedésűek legyenek az ipari nacionalizálások? A tripoli összeütközés már megmutatta, hogy a függetlenség kihirdetése után a hatalomátvétel nem lesz egyszerű feladat, hiszen előbb azt kell eldönteni, hogy melyik politikai erő, melyik társadalmi osztály érdekképviselete lépjen fel az FLN nevében.

Ez volt a kulcskérdése az FLN első válságának, amely még a függetlenségi ünnepségek előtt robbant ki. Noha a krízis mögött elsődlegesen belső tényezők húzódtak meg, még szerepet kapott a francia politikai lavírozás is: Párizs, az éviani fegyverszünet életbe lépésével olyan kormányzatot szeretett volna az önálló Algéria élén látni, amely fenntartás nélkül garantálja a kiterjedt francia gazdasági érdekeltségek jogainak folyamatosságát, érintetlenül hagyja a francia földbirtok- és ipari tulajdont, de mindenekelőtt a párizsi nagymonopóliumok szaharai olajérdekeltségeit.

A hatalomátvételért vívott harcban, az FLN első erőpróbáján, négy csoportosulás állt szemben egymással:

1. Az ideiglenes kormány vezetői, akik a franciákkal együttműködésben megszervezték az átmeneti végrehajtó hatalmat, és akik abban reménykedtek, hogy a vezető posztok birtokosaiként akadálymentesen, szinte jogfolytonosságként, a függetlenség után is a kezükben tarthatják az irányító pozíciókat. E csoport hangadójaként Ferhat Abbasz volt ismeretes, akit a Forradalmi Nemzeti Tanács megfosztott ugyan ideiglenes miniszterelnöki megbízatásától, és helyébe Ben Juszef Ben Kheddát állította, de a politikai színezeten ez lényegesen nem változtatott. Ugyancsak e táborba volt sorolható Abderrahman Farez, az ideiglenes végrehajtó hatalom elnöke, akit egyebek között de Gaulle kormányának bizalma is állított erre a posztra. Az ideiglenes kormánynak ez a vezető rétege társadalmilag az arab kispolgárságot és a polgári értelmiséget képviselte. 2. Ugyancsak az ideiglenes kormány vezető rétegéhez tartozott a korábban már említett kabil szárny, amely nacionalista-szeparatista igényekkel lépett fel és érdemeire hivatkozva követelte magának a vezetést. Két markáns egyénisége Mohammed Budiaf és Belkaszem Krim volt; ez utóbbit az Algériai Kommunista Párt egyik vezetője a „kabil Csombe"-ként jellemezte. 3. A leghaladóbb álláspontot az FLN vezetésén belül a szegényparaszti tömegekre támaszkodó népi csoport képviselte, amely Ben Bella irányításával fő harci feladatának az agrárreform kidolgozását és végrehajtását tekintette. 4. Önálló politikai erőként lépett fel a hadsereg is, amely bizonyos mértékben tükrözte azonban a társadalmi megosztottságot. Egy részére, különösen a III. és IV. katonai körzetre (vilajára), a polgári elemek voltak befolyással, de a fegyveres erők többsége, mind a tisztikar, mind a legénység szegényparaszti származása miatt, Ben Bella mögé állt és ez lényegében meg is határozta a politika küzdelem végső

Digitized by Google

kimenetelét. Fontos tényező, hogy nemzeti harcban megedződött forradalmi hadseregről van szó, amely már osztálytörekvései miatt is elsősorban a legszegényebb néprétegekből rekrutálódott, és amely a függetlenségi küzdelemtől nem csupán állami önállóságot várt, hanem ezzel együtt társadalmi felszabadulást is, mind a gyarmati nagytőke, mind az arab burzsoázia elnyomása alól. A politikai összecsapások idején ez a hadsereg volt az egyetlen szervezett erő az FLN soraiban, ráadásul fegyverei is voltak, és döntő állásfoglalásával tisztázta a helyzetet.

Ilyen körülmények között az első hatalmi válság a népi hadsereggel szövetkezett Ben Bella győzelmével ért véget. Ben Bella átszervezte az FLN vezetését, megalakította a politikai bizottságot és az első független kormány élére állt. Meg lehetett kezdeni az államszervezés körülményes, igen nehéz munkáját.

A kompromisszum időszaka

A létrejött megoldás azonban csak átmeneti jellegű volt, hiszen magán viselte a kompromisszum vonásait. A társadalmi harc már megkezdődött ugyan, de az erők még nem polarizálódtak annyira, hogy egyértelmű helyzetet lehetett volna teremteni. A kompromisszumot a vezető szervek személyi összetétele is tükrözte. Az FLN politikai bizottságában jelentős szerep jutott Mohammed Budiafnak, a főtitkári tisztséget pedig olyan elvbarátja, álradikális jelszavakkal fellépő harcostársa szerezte meg, mint Mohammed Khidder. Ennek révén ez a csoport nagy befolyást szerzett a mozgalmi apparátusban, rendelkezett a szervezetek felett, miközben illegális pártot szervezett, a Forradalmi Szociális Pártot. Az állam fontos közjogi méltóságát, az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöki tisztét Ferhat Abbaszra bízták, aki az első politikai csatározások időszakában idejében csatlakozott Ben Belláékhoz, eredeti elveinek fenntartása mellett. Belkaszem Krim kiesett ugyan a legfelső irányító gárdából, de az egység látszatának megóvása végett az FLN politikai bizottsága az alkotmányozó nemzetgyűlésbe képviselőként jelölte és meg is választották.

A kompromisszumnak természetesen a politikai fejlődés alakulására is vissza kellett hatnia. Igaz, nagyon nehéz feladat volt elölről elkezdeni egy teljesen szétrombolt állami apparátus felépítését. A megoldást súlyosbította a franciák tervszerű szabotázsa, az OAS fegyveres és lelki terrorjának hatása, az európai származású lakosság pánikszerű és tömeges távozása. Üzemek zártak be, munkásaikat kenyér nélkül az utcán hagyva, hatalmas földbirtokokat hagytak parlagon, vagy a termést lábon állva rothasztották el, a gépi berendezéseket szétzúzták vagy Franciaországba szállították, az igásállatokat leszárolták, hajókra rakták és francia hússzékekben mérték ki. De mindezen túl a konstruktív politikai cselekvést bénította, hogy a tovább burjánzó politikai intrikák, a belső hatalmi harcok miatt késlekedett az FLN tripoli építő programjának végrehajtása.

Ráadásul, az egység hamis látszatát keltve, Ben Bella is meghökkentő lépésre határozta el magát: azzal a jelszóval, hogy az ország valamennyi demokratikus

Digitized by Google

erejének az egységpárt, az FLN kebelén belül kell egyesülnie, betiltotta az Algériai Kommunista Pártot. Ez a lépés egyebek között azért volt meggondolatlan, mert a társadalmi problémák továbbra is megoldatlanok voltak, és emiatt maga az FLN sem ért még meg az egységpárt vagy egységfront hivatásának betöltésére. Ezt az a tény is bizonyította, hogy az igazi demokratikus változások ellenfelei éppen az FLN irányító posztjaiban ültek még. A kommunista párt betiltásával Ben Bella egy olyan legális politikai szervezet támogatásától fosztotta meg magát, amelynek révén egyszerűbbé és fájdalomentesebbé tehette volna a maga elé tűzött politikai feladatok megoldását.

Algéria szerencséje, hogy a kommunista párt nem vonult a sértődöttség csigaházába, hanem felmérte szerepét és felelősségét a jövő alakításában. Az ország előtt álló komoly és súlyos feladatok miatt a párt arra a következtetésre jutott, hogy az illegalitásból is támogatnia kell a kormányt és miniszterelnökét, természetesen bíráló jogának fenntartásával, és azzal a céllal is, hogy ismét kivívja törvényes elismertetését. Basir Hadzs Ali, a központi bizottság titkára három pontban fejtette ki azokat az okokat, amelyek miatt Ben Bellát támogatni kell: 1. Algéria komoly belső nehézségekkel küzd, valóban szükség van tehát arra, hogy minden jó szándékú erő összefogjon. 2. A kormány helyes kezdeményezéseket tett a mezőgazdaságban, a közoktatás megszervezésében, az egészségvédelemben, a munkanélküliség megszüntetéséért és a francia tulajdon államosításáért. 3. Belpolitikájában a kormány a nem-kapitalista utat követi, külpolitikájában pedig imperialistaellenes, a békéért, a nemzetközi kibontakozásért küzd. A párt támogatása már eddig is nagy segítséget adott Ben Bella kormányának, de ez az együttműködés hathatósabb és eredményesebb is lehetne, ha megőrizték volna a kommunisták tevékenységének törvényességét, illetve visszaállítanák jogait.

A párt betiltásának káros hatása különösen akkor mutatkozott meg, amikor a kompromisszum kezdett felborulni, kiújultak az FLN belső harcai, és a demokratikus szárnynak nagyon nagy szüksége lett volna minden erő nyílt támogatására. Az igazán súlyos válságot csak nagy erőfeszítések árán sikerült elkerülni. Az FLN frakcióharcai kezdtek „üresjárattá" válni, öncélú vetélkedéssé, amely felemésztette a vezetők minden erejét. Ennek veszélyessége abban volt, hogy a kezdetben a forradalomtól lelkesített tömegek politikai érdeklődése lelohadt, belefásultak a meddő csatározásokba, miközben az építőmunkában kevesebb történt, mint ami várható lett volna. A fásultságot fokozta a gazdasági helyzet romlása is: a nincstelenek helyzetének javításáért kevés történt, viszont a macska módjára talpára ugró arab burzsoázia mindinkább a távozó franciák örökébe lépett. Megvásárolta üzleteiket, árukészletüket, földtulajdonukat, autóikat, villáikat, s lassankint kialakult egy parazita réteg, amely visszaélt a forradalom eredményeivel, haszonélvezőjévé vált a még rendezetlen körülményeknek. Erőteljesen fellépni velük szemben azért nem lehetett, mert a kormány- és igazgatási apparátusban, egyes állami kulcspo-

Digitized by Google

ziókban, az FLN funkcióiban ott ültek társadalmi védelmezőik.

A kiújult harc új szakaszában Ben Bellának a francia politika taktikai hibája sietett segítségére. A fennhéjázó párizsi degaullista kormányzat kihívó módon 1963. március 18-át, az éviani megegyezés első évfordulójának előestéjét választotta ki arra, hogy földalatti atomrobbantást hajtson végre a Szahara-sivatagban levő Hoggar hegység In Ekker kísérleti telepén. Az atomfegyvert gyűlölő algériai népben ez a cselekedet éktelen haragot keltett, spontán tömegtüntetések szerveződtek a volt gyarmatosító provokációja ellen. Egyúttal azonban ezek a tüntetések az immár elengedhetetlenné váló társadalmi változások sürgetését is zászlójukra írták, tömegnyomás bontakozott ki a társadalmi radikálizalódásért. Úgy látszik, Ben Bella csupán erre a társadalmi jeladásra várt, hogy az FLN-ben levő ellenfeleivel szemben határozott intézkedéseket tegyen, s megkezdje a már régen esedékes program következetes végrehajtását.

Az ideiglenes nemzetgyűlés március végén gyors egymásutánban egységbe foglalta a gazdasági törvénykezést: március 26-án fejeződött be a beruházási program vitája, amely a gazdasági életet a tervszerűség vágányára állította, és kimondotta, hogy a beruházások 36 százalékát a mezőgazdaság, 17 százalékát az ipar fejlesztésére kell fordítani. Algéria jelenlegi gazdasági helyzetében ez az arány indokoltnak látszik. Ez azonban még csupán a keret volt, az alapokat le kellett még rakni. Ez sem váratott sokáig magára: március 29-én törvénnyel szentesítették a francia javak nacionalizálásának a gyakorlatban már megkezdődött folyamatát. A törvény kimondta, hogy a franciák által elhagyott ipari üzemek, földek, termelőberendezések, épületek az algériai állam tulajdonába mennek át. Munkásönigazgatást szerveznek, a dolgozókat anyagilag érdekeltté teszik a termelésben, megkezdik a tömeges munkanélküliség fokozatos megszüntetését. Néhány nap múlva a gyakorlat ezt az intézkedést is kiegészítette: az állam nemcsak az elhagyott francia javakat vette birtokába, hanem a még ott élő ipari és mezőgazdasági francia nagytőkések tulajdonát is kisajátította. Így lett szinte jelképes cselekedet Henri Borgeaud-nak, az algériai francia borkirálynak a „trónfosztása". Borgeaud Algéria második legfontosabb exportcikkének, a kőolaj után következő szőlőnek és déligyümölcsnek volt a termelője és kiviteli kereskedője.

Már ekkor látszott, hogy a francia származású nagytőke ellen tett lépések csupán bevezető intézkedései egy átfogóbb programnak, annak, hogy a gazdaság egyéb szektoraiban is végrehajtsák a nacionalizálásokat, az arab nagytőkét is megfosszák kiváltságaitól. Erre annál is inkább szükség volt, mert időközben mindinkább katasztrofálisra fordult Algéria gazdasági helyzete.

Gazdasági gondok

Ez a katasztrófa a gazdasági élet kaotikus körülményeiben jelentkezett. Hiába volt az állami irányítás minden erőfeszítése, már az is akadályozta a rendcsinálás munkáját, hogy fel sem lehetett mérni a francia gyarmatosítók és fasiszta OAS-terroristáik romboló tevékenységét. A szabotázs annyira céltudatos és tervszerű volt,

Digitized by Google

hogy még a gazdasági nyilvántartásokat is megsemmisítették: az algériai vezetőknek nem lehetett tiszta képük arról, hogy mit vettek át, a francia tőkések közül ki mennyi adót köteles fizetni, eleget tett-e kötelezettségeinek, van-e tartozása, mit kell behajtani rajta. Az új állam üres kasszával kezdte meg a gazdasági szervezést, illetve egyetlen pénzforrása az éviani egyezményben kikötött francia költségvetési hozzájárulás volt, ez azonban még a napi adminisztratív költségeket is alig fedezhette.

Az igazi súlyos helyzetet a tömegek életkörülményei jelentették. A munkanélküliek száma 1962 őszén, néhány hónappal a függetlenség kikiáltása után, két és fél millió volt — már magában is katasztrofális szám egy kilenc milliós lakosságú országban —, de 1963 tavaszára a falusi és városi munkanélküli sereg négymilliósra növekedett. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a felnőtt, munkaképes lakosság túlnyomó többségében nem tudta rendszeresen jövedelemmel, kenyérrel ellátni családját, hiszen a nők általában nem dolgoznak, egy-egy muzulmán családnak pedig 6—10 gyermeke van. A nyomort csupán a külföldi segítség morzsái enyhítették, valamelyest, de ez nem oldotta és nem is oldhatta meg az ország gazdasági problémáit.

Ehhez kapcsolódott egy másik gond: bármilyen alacsony színvonalú volt is a fogyasztás, termelésből kellett biztosítani a forrásait, mert csak kereskedelemből egyetlen állam sem állíthat talpra prosperáló gazdasági életet. Márpedig Algéria első hónapjait éppen az jellemezte, hogy tengeri úton, külföldről érkezett áru a városokba, a fejlett — bár anarchikus — kereskedelmi csatornákon eljutott a fogyasztókhoz, de a termelés vagy még teljesen béna volt, vagy az igényekhez képest aránytalanul kicsiny. Hazai forrásból jóformán csak mezőgazdasági cikkek kerültek a piacokra. Így a kormány gazdasági intézkedéseinek kettős feladat megoldására kellett irányulniuk: hatályos rendszabályokkal fokozatosan felszámolni a munkanélküliséget és munkaalkalmakat teremteni; ehhez pedig megszervezni a belső termelést, megnyitni az üzemeket, biztosítani a földek megművelését.

E feladatok végrehajtása alapos előkészítést kíván. Az FLN hosszabb belső munkálatok után június elején előterjesztette a földművelésügyi miniszternek az agrárreform kidolgozott tervezetét. Alapelvként kimondta, hogy a földbirtok-tulajdon maximuma gabona-vetésterületnél 50 hektár, öntözött földeken és kultúrnövényeknél 10 hektár. A franciák és a gyarmatosítás korszakában velük együttműködött arab árulók földtulajdonát elkobozzák, így a már korábban kisajátított 6 millió hektáron kívül újabb 4 millió hektár nagyságú földterület állt az agrárreform rendelkezésére.

A kisajátított földek felhasználása tekintetében három kategóriát különböztetett meg a reformtervezet. A szőlő- és iparinövény-földeket nem osztják fel, hanem egy tagban állami gazdaságot szerveznek rajtuk, a kormány kinevezte igazgató vezetésével; a vezető mellett a dolgozókból igazgató-tanács alakul. A gabonaföldeken termelőszövetkezeteket alakítanak. A harmadik kategóriába a déligyümölcs-termesztést, a konyhakertészetet és a fa-kultúrát sorolták; ezeket a földeket átme-

Digitized by Google

netileg kiosztják a fellahok között, átlag 10—15 hektár nagyságban, hogy megművelésük ne haladja meg egy család lehetőségeit, majd a társadalmi öntudat növekedésének mértékében ezt a mezőgazdasági termelési ágat is bevonják a termelőszövetkezeti gazdálkodás körébe.

E program alapján megkezdődött az agrárreform gyakorlati végrehajtása. Kezdeti nehézségekkel, ellentmondásokkal még meg kell küzdeni, de a vágányra már ráálltak. Sokkal bonyolultabb, akadálytelibb feladat az elengedhetetlen iparosítás megoldása, mert a pénzügyi szükségletek korlátait kell ledönteni. Az ifjú algériai államnak három forrás áll rendelkezésére a régi üzemek megnyitására, rekonstruálására és újak építésére. Elsődlegesen veszik számba a nemzeti eszközöket, a kormány bevételeit, másodsorban az éviani egyezményben biztosított francia költségvetési támogatást, végül a külföldi magántőke befektetéseit.

Ami a nemzeti forrásokat illeti: az 1963-as nemzeti költségvetés 28 milliárd 160 millió frankos bevételt irányoz elő. Ennek azonban csak kis hányada juthat iparosításra, hiszen ebből az összegből kell fedezni a közoktatás, a hadsereg és az állami adminisztráció költségeit is. Még nagyobb gondot okoz az, hogy ez a bevételi terv tulajdonképpen csupán papíron létező elképzelés, a pénzügyi fegyelmet még alapjaiban sem sikerült megteremteni. Az év elején a számításokat az húzta keresztül, hogy tovább folytatódott a francia tőke távozása: vállalkozók hagyták el Algériát anélkül, hogy a rájuk kivetett adót megfizették volna. Ezt a kiáramlást csak az korlátozta bizonyos mértékig, hogy a kormány később rendelkezést hozott: csak az a francia távozhat el az országból, aki hivatalos okmánnyal igazolja hogy teljesítette adókötelezettségeit. A másik bevételi forrás, a vámilleték ugyancsak jelentősen megcsappant, hiszen az elengedhetetlen takarékosság keretében a kormány kénytelen volt korlátok közé szorítani a behozatalt. A következmény: az áprilisig előirányzott 270 millió frank költségvetési bevételből csupán 100 millió frank folyt be, pénzügyi válság alakult ki, a rendelkezésre álló összeg még az állam napi kiadásait is alig fedezte, nemhogy az iparosítás forrásává lehetett volna.

A francia költségvetési hozzájárulás sem problémamentes. Évianban a fegyverszüneti feltételek közt abban állapodtak meg, hogy Párizs évi 1 milliárd frankot bocsát a független Algéria rendelkezésére. De Gaulle-ék már a tárgyalások időszakában arra számítottak, hogy ez az összeg eszköz lesz Algéria politikájának befolyásolására, különösen gazdaságának kézbentartására. Amikor Ben Bella kormánya az idén jelentkezett az 1 milliárd frank folyósításának igényével, a franciák nem tagadták meg a szerződés teljesítését, de olyan követelést támasztottak, hogy maguk határozhassák meg a pénz felhasználásának módját. Az algériai vezetők visszautasították ezt a szuverénitásuk megnyirbálására irányuló kísérletet. Hosszas tárgyalások után végül áthidaló megoldás született. Az 1 milliárd frankból Franciaország 200 milliót visszatart az időközben kisajátított francia javak részleges kártérítésére. További 400 millió frank felhasználásáról a párizsi kormány rendelkezik; ezt az összeget az

Digitized by Google

úgynevezett Constantine-terv folyamatos finanszírozására fordítják. (A Constantine-tervet de Gaulle hirdette meg még a háború alatt Constantine városában: francia tőkével fémipari kombinátot, kőolajfeldolgozó üzemeket, finomítókat, lakóházakat építenek: afféle Marshall-segély ez, amely búsásan jövedelmez a befektetőknek). Az algériai kormányzat így szabad rendelkezésre csupán 400 milliót kap meg az 1 milliárd frankból, s tekintettel az egyéb jellegű pénzügyi elkötelezettségekre, ez is kevés ahhoz, hogy iparosítási beruházások forrása legyen.

Maradt tehát a harmadik forrás: a külföldi magántőke serkentése az algériai ipari beruházásokra. Ennek feltételeit a törvényhozás dolgozta ki, az ország alapvető politikájával összhangban. Bármelyik külföldi cég ipari létesítményt teremthet Algériában, ha három esztendő alatt legalább 5 milliő frankos befektetést vállal és legalább száz arab munkásnak ad munkát. A kikötések teljesítése esetén vámkedvezményt nyújtanak a behozott ipari felszerelésekre és a nyersanyagra, a vállalkozó a haszon 50 százalékát kiviheti az országból; az állam megrendeléseket ad a vállalkozásnak és garanciát nyújt, hogy a befektetett tőke amortizációjáig nem sújtja az üzemet nacionalizálási intézkedés, illetve államosítás esetén kártérítést adnak. Ma még természetesen nem látni, hogy mennyire lesz meg a foganatja ennek a lépésnek, mindenesetre Algéria jelenlegi gazdasági helyzetében a koncessziók nyújtása érthető és nincs is ellentmondásban a kormányzat eddig tett szocializálási intézkedéseivel. Hiszen a mostanáig kisajátított földbirtok- és ipari tulajdonokat az algériai nép nagyon is megfizette a gyarmati kizsákmányolás hosszú évtizedei alatt, másrészt pedig az országnak a többi afrikai és arab államhoz viszonyított bizonyos fejlettsége ellenére is, a gyarmati elmaradottság kényszerítette erre az útra a vezetőket. A jövő majd megmutatja, milyen mértékű lesz a külföldi magántőke térhódítása, mennyire befolyásolja, illetve deformálja az eddig kidolgozott demokratikus jellegű politikát.

Kényszerítő eszközök szorítják a fiatal Algériát arra is, hogy az olajpolitikában engedményeket tegyen a külföldi nagytőkének. Ha a szaharai kőolaj az arab állam birtokában volna, egycsapásra minden gazdasági gond megtalálná orvoslását. A szaharai olajlelőhelyek gazdagsága jelentősen meghaladja a közép-keleti olajmezőkét is. A koncessziós francia társaságok 1962-ben már 16 millió tonna kőolajat hoztak fel a föld felszínére, az idén várható teljesítményt 24 millió tonnára becsülik. Az olaj-jövedelem tonnánkint 40 frank: ebből a társaságok 30 frankot vágnak zsebre, az algériai állam 10 frankot kap. Nacionalizálásra a jelenlegi körülmények között mégsem gondolhat, egyrészt mert a már feltárt kutak üzemeltetéséhez sincs meg a megfelelő műszaki berendezése, másrészt mert egyáltalán nincsenek szakemberei az irányításhoz és a termeléshez. Lehetséges, hogy a közeljövőben esetleg napirendre kerül a nagyobb részesedés problémája, hiszen az angolszász mammut-monopóliumok a Közép-Keleten már 50 százalékot fizetnek, az olasz és japán cégek pedig ennél lényegesen többet is, de alapvető változásra az algériai olajpolitikában nem lehet számítani, leg-

Digitized by Google

alábbis néhány esztendeig. A gazdasági kényszerhelyzet viszont komoly mértékben befolyásolja a belső politikai körülményeket.

A harmadik válság — az új alkotmány

Ez különösen akkor tűnt ki, amikor a szocializálási rendelkezések láncolata az FLN újabb válságának kiindulópontjává vált. A fordulat, amelyet a földbirtokok, a kereskedelmi és ipari vállalkozások kisajátítása jelentett, törvényszerűen polarizálta a társadalmi erőket. A történteket a néptömegek helyeslése és tevékeny támogatása kísérte, hiszen régen esedékes reformok végrehajtásáról volt szó. Ben Bella személyes tekintélye megerősödött, de ellenzéke is aktivizálódott. Az arab viszonyok sajátossága folytán ez az ellenzék két táborba tömörült: bírálata más-más oldalról jött, más érvekkel volt alátámasztva, de abban mindkét tömörülés találkozott, hogy a fennálló rendszerrel szembekerült, politikájának megbuktatására tört.

A jobboldali támadás leszerelése viszonylag könnyebb volt. Az arab nagy- és középburzsoázia azt hirdette, hogy a szocializálási program túlságosan előreszaladt, a kisajátítás gyorsasága hamarosan megbosszulja majd magát, mert az állami ipari és mezőgazdasági üzemekben csökkenni fog a termelés, ezt a luxust pedig Algéria nem engedheti meg magának. Ben Bella erre a bírálatra azzal válaszolt: lehet, hogy elkövetnek tévedéseket is, a gyakorlat talán nem minden lépést igazol, de szükségszerűen rá kellett lépni erre az útra, mert nem volt más választás. Adminisztratív rendszabályokat a jobboldali ellenzékkel szemben nem kellett hozni, hiszen nyilvánvaló volt, hogy nézetei maguk szigetelik majd el a tömegektől. A polgári-kispolgári szárny azt követelte, hogy az algériai kormányzat példaként a volt Francia Kongó, a közelmúltban megbukott Foulbert Youlou abbé politikáját kövesse, mire Ben Bella visszavágott: Algériához közelebb áll Fidel Castro útja, a kubai tanulságokat próbálják meg átplántálni az észak-afrikai környezetbe.

Körülményesebb és bonyolultabb feladat volt a túlzó „baloldali" jelszavakat hangoztató FLN-frakció elszigetelése és semlegesítése. A Mohammed Khidder főtitkár és Mohammed Budiaf vezetésével fellépett csoport, amelyhez Ait Ahmed és Belkaszem Krim is csatlakozott, forma szerint keveselte a történteket, igyekezett megnyergelni a munkanélküliség és a nyomor miatt elégedetlenkedő tömegeket, kalandorvállalkozásokba kényszeríteni az FLN politikai bizottságát és a kormányt. Bírálatuk lényege az volt, hogy a meghozott intézkedések rögtönzöttek, nem átgondolt program eredményei, és különösen: nem a pártapparátus munkájára támaszkodnak. Ez a pártapparátus viszont — mint említettük — társadalmilag meglehetősen vegyes arculatot mutat, magában hordja az osztályellentmondásokat, anarchikus, sokszor a helyi vezetők egyéni véleményének van alárendelve, így semmiképpen sem biztosítéka a helyes döntések kidolgozásának. A túlzó ellenzék, látva, hogy demagóg, bár egyes elmaradott rétegekre talán ható jelszavai ellenére is lassanként elszigetelődik, a konspiráció fegyveréhez nyúlt: illegális pártjával, a Forradalmi Szociális Párttal összeesküvést szervezett, s így elkerülhetelenül

Digitized by Google

felidézte magára az adminisztratív intézkedéseket. A hangadók: Mohammed Budiaf és Ait Ahmed rendőri felügyelet alá kerültek, amire Nyugat-Európából, különösen Franciaországból sajnálkozó hangok érkeztek: azt hitték, Ben Bella „börtönnélküli forradalmat" hajt végre, de csalódtak ebben. A miniszterelnök válasza: minden forradalom elérkezik egy olyan ponthoz, amikor az események logikája elkerülhetetlenné teszi a börtönt, mint az ellenséges osztályerők semlegesítésének formáját.

A felvázoltak érthetővé teszik: az algériai társadalmi forradalom az ország függetlenségének kikiáltása után néhány hónapig stagnált, majd ugyancsak néhány hónap alatt jelentősen előrehaladt. A lezárult szakasz lehetővé tette, hogy új fejezetet nyissanak meg: az alkotmány összefoglalta a haladás mértékét és előrevetítette a közeljövő fejlődésének irányát. Az alkotmánytervezetet a már bizonyos mértékig megtisztult és egységesebbé vált FLN dolgozta ki, augusztus végén pedig az ideiglenes nemzetgyűlés 139 szavazattal 23 ellenében és 8 tartózkodással elfogadta.

Az első alkotmány bevezető szakasza leszögezi az állam alapvető céljait: a hatalmat a nép útján gyakorolja, amelynek élcsapata a fellahok, a dolgozó tömegek és a forradalmi értelmiség rétege. El akarja törölni a gyarmati uralom utolsó maradványait is, népi és demokratikus rendszerben szocialista társadalmat akar építeni. Az államban különleges szerep illeti meg az FLN-t, mint egységpártot: feladata a forradalom céljainak megvalósítása és az algériai szocializmus építése. Az FLN határozza meg nagy vonalakban a nemzeti politikát és elvileg irányítja a miniszterek tevékenységét. Az egységpárt ellenőrzi a nemzetgyűlés és a kormány munkáját, jelöli a köztársaság elnökét és a törvényhozás képviselőit is. Az alkotmány szerint Algéria egész Afrika és az arab Maghreb — a három észak-afrikai ország: Algéria, Tunézia és Marokkó — egységének integráns része. Hivatalos nyelve az arab, államvallása az izlám, de biztosítja az egyéni vélemény és a vallásos meggyőződés szabadságát.

Az alaptörvény elnöki rendszert iktat be. A köztársaság elnöke, az államfő, egyben a kormány vezetője és a hadsereg főparancsnoka. Posztjára a nép közvetlen választása emeli, s öt esztendeig gyakorolja hivatását. Az elnök nevezi ki a minisztereket, megerősíti a törvényeket, meghatározza az ország politikáját és irányítja a közéletet. Veszély esetén különleges intézkedéseket hozhat a függetlenségnek és a köztársaság intézményeinek védelmére. Az államfő az ugyancsak öt esztendőre választott nemzetgyűlésnek felelős. A képviselők egyharmada bizalmatlansági indítványt terjeszthet elő az elnök ellen, és ha ezt a nemzetgyűlés abszolút többsége megerősíti, a köztársaság fejének le kell mondania, de egyszersmind a törvényhozás is automatikusan feloszlik. Az állam második közjogi személyisége a nemzetgyűlés elnöke: ha az elnök lemond vagy meghal, az átmeneti időben az ő feladata az ország irányítása.

Az alkotmány — mint tételei mutatják — különféle elemekből áll. Magán viseli a tudományos szocializmus tapasztalatainak példáját, de ez társul a forradalmi romantika elemeivel. Felfedezhető benne bizonyos nasszerista befo-

Digitized by Google

lyás is (különösen ami az elnöki hatalmat illeti) és az arab sajátosságok (pl. az izlám) előtérbe állítása. Különösen feltűnő benne a hatalomnak túlságosan is egy kézben való koncentrálása: az elnök egy személyben államfő, kormányfő, a hadsereg főparancsnoka és ma, Ben Bella esetében az FLN első funkcionáriusa is. A gyakorlat és a politikai tapasztalat mutatja majd meg, milyen következményei lesznek ennek, hogyan érvényesül hatása az ország vezetésében.

Az a válságperiódus, amely a szocializálási intézkedés-sorozattal kezdődött meg, az alkotmány kidolgozásával jutott el tetőpontjára. A leglátványosabban abban fejeződött ez ki, hogy Ferhat Abbasz, akit a polgárság és a polgári indítású értelmiség a maga szóvivőjének tekintett, lemondott a nemzetgyűlés elnökségéről, és noha elhagyta az országot, nyíltan a jobboldali ellenzéki mozgalom élére állt. Az FLN Abbaszt kizárta a pártból, azzal az indokolással, hogy hiányzik belőle a harcos szellem, fegyelmezetlenül viselkedett. A politikai bizottság a burzsoá koalíció zászlóvivőjének minősítette őt, aki egyértelműen a kiváltságait féltő kisebbség mellett foglalt állást a fellah- és munkástömegekkel szemben. A határozat hangsúlyozta: „Ma elengedhetetlen a világos politika követése, a kétértelműségeket végérvényesen fel kell számolni. Az FLN soraiban nincs többé helyük azoknak, akik azt remélik, hogy Algériát vissza lehet fordítani a szocialista útról."

Kétségtelen tény, hogy az FLN csak most érkezett el ahhoz a ponthoz, amikor szerepe kezd kikristályosodni, osztály-jellege egyértelműbbé válni. Az utolsó szó azonban minden bizonnyal még nem hangzott el, hiszen az ellenzék nem adta fel végérvényesen a játszmát, úgy látszik, Svájcban üti fel székhelyét, ide tart Ferhat Abbasz, itt ment önkéntes politikai száműzetésbe Belkaszem Krim, aki lemondott képviselői mandátumáról, és itt tartózkodik Ahmed Francisz, Abbasz féltestvére, aki a szakításig még a pénzügyminiszter tisztét töltötte be a kormányban. A választás valószínűleg azért Svájcra esett, mert ez nem Franciaország ugyan, de földrajzilag nincs is távol tőle.

Elhelyezkedés a világpolitikában

A belpolitikai harcok már utalnak Algéria világpolitikai orientációjára is. Az arab világ sajátossága és közhangulata következtében problematikussá sem vált az, hogy a Nyugat felé tájékozódjék-e az ország, vagy az el nem kötelezettek táborához csatlakozzék. A döntés egyértelműen az utóbbi mellett szólt. Sőt ez az el nem kötelezettség a következetesen antiimperialista, gyarmatosítás-ellenes, békeszerető külpolitika miatt Algériát is közelebb hozta a nemzetközi frontokon a szocialista tábor országaihoz. Ben Bella az idén április 4-én tartott beszédében hálásan emlékezett meg arról a segítségről, amelyet népe a függetlenségi harc időszakában is a szocialista országoktól kapott, és kijelentette: „Noha nem vagyunk sem marxisták, sem kommunisták, soha nem vezetünk kommunistaellenes hadjáratot." Ezt a tények is alátámasztják. Bár nem értünk egyet az algériai vezetőkkel a kommunista párt legális működésének megszüntetésében, meg kell állapítanunk: a pártot és kidereit Algériában nem érte bántódás, részt vehetnek a közélet-

Digitized by Google

ben, és a forradalmi harcban szerzett érdemeik alapján vezető állami funkciókat tölthetnek be. Ez kétségtelenül más helyzet, mint az arab országok nagy részében, ahol fasiszta jellegű hadjárat indult meg a kommunisták és más haladó erők üldözésére.

A nemzetközi elhelyezkedést befolyásoló belpolitikai harc éppen akörül dúlt Algériában, hogy az állam milyen álláspontot foglaljon el az arab integrációs törekvések, az egységirányzatok áramlatával kapcsolatban. Abban az időben, amikor még úgy látszott, hogy megvalósul Egyiptom, Irak és Szíria föderációja, az algériai fővárosra nagy nyomás nehezedett, hogy negyedik csillagként maga is kérjen helyet az új Egyesült Arab Köztársaság zászlaján. A külső presszió mellett belülről éppen a Ben Bellával szemben ellenzékben levő Mohammed Khidder sürgette ezt, aki időközben megválni kényszerült az FLN főtitkári posztjától. Khidder a függetlenségi harcok idején az FLN képviselőjeként Kairóban működött, 1956-ig az egyiptomi fővárosban levő irodát vezette, ekkor azt a repülőgépet, amelyen Ben Bellával együtt Tunéziába tartott, a franciák leszállásra kényszerítették, és az algériai politikusokat fogságba vetették. Khidder annakidején igen szoros kapcsolatokat alakított ki az egyiptomi vezetőkkel.

Ben Bella elvben nem utasította el az arab egység jelszavát, de azt vallja, hogy a gyakorlati feltételek még nem értek meg Algéria csatlakozására. A belső problémák még megoldatlanok, és először közvetlen arab szomszédaival, a Maghreb-bel kell tisztázniuk egységtörekvéseiket, csak azután vethetik fel a szélesebb körű egyesülést. Tekintettel azonban arra, hogy Tunézia a nyugati, pontosabban az amerikai politikai vonalat követi, a marokkói monarchia belső berendezkedése pedig éles ellentétben áll az algériai köztársasági intézményekkel és a szociális jellegű intézkedésekkel, Ben Bella fenntartása a távoli jövőre tolta ki a válaszadást erre a kérdésre, amely egyébként azóta már le is került a napirendről.

Az algériai külpolitika a szűkebb körű arab egység helyett a szélesebb kiterjedésű afrikai együttműködésnek szentelte erejének nagy részét. Az Addisz Abeba-i kontinentális csúcsértekezlet megszervezésében, irányának kialakításában, radikalizálódásában a legnagyobb része éppen az algériai diplomáciának és személyesen Ben Bellának van. Az ő kezdeményezésére fordult Portugália fasiszta gyarmati politikája ellen szinte egész Afrika, és tűzte napirendre a fajüldöző Dél-afrikai Köztársaság nemzetközi elszigetelését. A neokolonializmus afrikai visszaszorításában ma az egyik központi helyet és a hangadó szerepet az Algériai Demokratikus és Népi Köztársaság tölti be.

Egyes problémák megítélésében, a szocializmushoz vezető út módszereinek felfogásában és eredményességében vannak a mai algériai politikától eltérő nézeteink. Az ország eddigi, nehézségekkel és válságokkal teljes útja azonban általában pozitív változásokat eredményezett, és nemzetközi jellegű állásfoglalásai is a világ haladó erői közé emelik a fiatal Algériát.

Várkonyi Tibor

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A „Cuba Socialista" című folyóiratból

Kubai testvérpártunk elméleti folyóiratának, a *„Cuba Socialista"*-nak idei számai sok érdekes cikket közölnek a kubai forradalom jelenlegi politikai, ideológiai, gazdasági és szervezési feladatairól.

A lap márciusi (19.) száma ismertette *Fidel Castro*-nak *„A Szocialista Forradalom Egységes Pártja a forradalom gerince"* című beszédét, amelyet 1963. február 22-én a SZFEP Pinal del Rio, La Habana és Matanzas tartománybeli párttagjai előtt mondott el.

Castro elvtárs bevezetőben utalt arra a hallatlan érdeklődésre, amellyel a kubai nép kíséri a párt szervezését. Ez a figyelem teljesen indokolt — mondotta. — A kubai nép a szocialista forradalom megvalósításán munkálkodik, s a szocialista forradalom a legbonyolultabb a történelemben ismert forradalmak közül. Batistáék uralmának szétzúzásakor sokan azt hitték, hogy a harc befejeződött, holott csak akkor kezdődött meg. Négy év alatt nagy utat tett meg a nép, de még hosszú és nehéz harcnak nézünk elébe. A szocialista állam legfőbb gondja a dolgozó tömegek szükségleteinek kielégítése. A forradalmároknak sohasem szabad elfelejteniük, hogy az új társadalom megkövetelte anyagi és szellemi bőséget csak az alkotó munka képes megteremteni. A szocialista forradalom reánk váró bonyolult tennivalóit egyedül az egységes marxista—leninista párt vezetésével tudjuk végrehajtani.

A továbbiakban Castro elvtárs a Kuba-ellenes propagandáról beszélt. Azt állítják — mondotta —, hogy Kuba átmeneti gazdasági nehézségei és problémái miatt nem lehet vonzó Dél-Amerika számára. Ha ez így van, akkor miért félnek tőlünk az imperialisták? Miért tesznek annyi kísérletet népi rendszerünk megdöntésére? Kuba a példa, a követendő eszme az amerikai népek számára. Kuba ereje forradalmi eszméinek erejében van. Az eszméket pedig nem lehet blokád alá venni.

Kuba harcát csak azok tudják végigvinni, akiknek ehhez megvannak a feltételeik. Ezért szervezzük most a forradalmi sereg élcsapatát. Fidel Castro válaszolt azoknak a türelmetleneknek, akik annak idején siettették a párt szervezését. „Egyesek azt mondják: ha megszerveztük volna a pártot, megoldhatnánk ilyen és ilyen problémákat, ilyen és ilyen intézményekben, ilyen és ilyen munkafrontokon. Ez igaz! De ne feledjük, hogy a feladatunk nem egyszerűen szervezett pártnak, hanem jól szervezett pártnak a megteremtése." A pártszervező munka lassan, de biztosan halad. A három nyugati tartományban jelenleg mintegy 10 ezer pártaktivistája van a Szocialista Forradalom Egységes Pártjának. Legsürgetőbb tennivalónk most a pártszervezetek kiépítése az állam-

Digitized by Google

igazgatási szervekben, a falun, a kerületekben és a forradalmi fegyveres erők kötelékében. A szervezést igen helyesen a proletárközpontokban kezdtük, most azonban tovább kell lépnünk.

A pártot nem elég szervezni, védeni is kell. Védeni kell például a tévedésektől, hibáktól. Előfordul, hogy a jól dolgozó pártmunkásokat állami beosztásokba emelik ki és ezzel gyengítik a pártszervezeteket. Gyakran elfelejtik, hogy a fiataloknak a tanulás az elsőrendű kötelességük. A szakemberhiány miatt sok szerv és vállalat valóságos kalóztevékenységet folytat; az egyetemekről, sőt a szakközépiskolákból is jó fizetéssel csábítgatja el a diákokat. Az elsőéves mérnökhallgatók közül például (500-an vannak) 300 már dolgozik. Nem szabad függetlenített munkakörbe beállítani 16—17 éves fiatalokat. Ez a magatartás káros és tűrhetetlen, mert a fiatal ember legelső feladata az, hogy tanuljon, hogy felkészüljön a munkára, a termelésre.

Castro elvtárs beszélt az államapparátus és a pártszervezetek viszonyáról is. Megemlítette, hogy egyes helyeken ez a viszony nem nyugszik helyes alapokon. Megtörténik, hogy egyik-másik tartományi pártszerv olyan döntést hoz, amely országos jellegű szervezetre vagy termelőüzemre vonatkozik. A párt nem helyettesítheti az állami apparátust, a vállalatokat és a tömegszervezeteket, hanem elsősorban segítenie, támogatnia kell ezeket.

Castro elvtárs azzal zárta beszédét, hogy a kubai nép magabiztosan folytatja építő munkáját és a szocialista országok segítségére támaszkodva, minden lehetséges eszközzel meg fogja védeni magát az imperialista provokációkkal szemben.

A lap áprilisi (20.) számában jelent meg *Regino G. Boti*-nak *„A kubai nemzetgazdaság 1963. évi terve"* című cikke.

A cikk megállapítja, hogy az idei év gazdasági terve az előző két évhez képest nagy fejlődést irányoz elő. 1963-ban a nép rendelkezésére álló termékek mennyisége nagyobb lesz, mint a nemzeti termelés, és ez a szocialista országok testvéri segítségének köszönhető. Ugyanakkor Kuba fokozza erőfeszítéseit belső erőforrásainak mind teljesebb mozgósítására. Az akkumuláció fő formáját a beruházások képezik. Az 1963. évi beruházások tervezett volumene 738,4 millió peso. Az élelmiszerfogyasztás mintegy 14 százalékkal fog emelkedni. Az ipari termelési terv 1963-ban 1962-hez képest minden iparágban legalább húsz százalékos termelés-növekedéssel számol.

Ha az 1961. évet 100-nak vesszük, az egyes iparágak termelésének növekedése 1963-ban a következő lesz:

Bányászat	238,0	Vegyipar	164,0
Fémkohászat és gépipar	180,0	Textilipar	147,0
Építőanyag-ipar	134,0	Élelmiszeripar	120,0
Petróleum és származékai	137,0	Ital- és dohányipar	122,0
		Egyéb	217,0

Digitized by Google

Nagy figyelmet szentel a terv a mezőgazdasági termelés növelésének és a közlekedés fejlesztésének is. 1961-hez képest a növénytermesztésnek 114, az állattenyésztésnek 118, az erdőgazdálkodásnak 152 és a halászatnak 158 százalékra kell emelnie termelését. Számottevő beruházások (az egész beruházási összeg 2,5%-a) eredményeként jelentősen fejlődnek a közlekedés. A pénzügyi terv szerint az általános törekvés az, hogy helyreállítsák az 1962. évi „tört pénzügyi egyensúlyt". Ez a cél külföldi hitelek, az ipari termelés jelentős növekedése, és szerény, de megfelelő bérterv révén érhető el 1963-ban.

A cikk szerzője részletesen elemzi az 1963. évi gazdasági teendőket, végül pedig hangsúlyozza, hogy a terv józan, reális, de egyben igényes előirányzatai csak az egész kubai nép lelkes és odaadó munkájával teljesíthetők.

A folyóirat májusi (21.) száma közli *Carlos Rafael Rodriguez*-nek az INRA (Földreform Intézet) igazgatójának *„Az agrárreform négy éve"* című cikkét.

A kubai agrárreform megvalósításának ötödik évébe lépett. Noha még nem lehet teljes mérleget vonni, elég idő telt már el ahhoz, hogy hatását legalább főbb vonásaiban fel lehessen vázolni — írja a szerző. — Az agrárreform előtt az országban 159 ezer mezőgazdasági birtok volt, 676 390 caballeria (9 millió 71 ezer hektár) földdel. Az 500 hektárosnál nagyobb birtokok száma mindössze 1336 volt (1,46 százalék), de ezek az összes földterület 46 százalékát foglalták magukban. Az 5000 hektárosnál nagyobb birtokok száma mindössze 114 volt, de a földterület 20,02 százaléka ezekben összpontosult. Ezután a cikk ismerteti, hogy kinek a kezében volt földtulajdon, hány birtokon volt bérlő, intéző stb. Kiemeli, hogy igen jelentős volt az országban az észak-amerikai kézben levő földtulajdon. A legjobb kubai földek 25 százaléka észak-amerikai cukortermelők birtokában volt. (Az adat még a Batista diktatúra idejéről, a Kubai Nemzeti Bank jelentéséből való.) 13 amerikai cukornádtermelő nagybirtok 1 millió 173 ezer hektár földdel rendelkezett. Az ország félgyarmati helyzetére igen jellemző ez a szám. Sem Kínában, sem az európai szocialista államokban nem volt a külföldi érdekeltségeknek ilyen nagy szerepük a mezőgazdaságban. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a kubai agrárforradalom antiimperialista jellegű volt.

1958. október 10-én született meg a Sierra Maestrában az első agrártörvény, amely kimondotta, hogy mindenki, aki 5 caballeriánál kisebb földön dolgozik, anélkül, hogy annak tulajdonosa volna, tulajdonául kapja ezt a földet. A törvény kb. 100 ezer parasztot érintett. Ekkor még az agrártörvény nem ment túl messzire, későbbi időre hagyta a latifundiumok felszámolását, de nem mondott le forradalmi céljairól. A földbirtokosok azonban nem ijedtek meg különösebben, mert azt hitték, hogy Fidel Castro is egyike lesz azoknak a latin-amerikai vezéreknek, akik hatalomra kerülve, elejtik beígért reformjaikat 1959 májusában rá kellett jönniük, hogy tévedtek.

Az 1959. május 17-i törvény gyökeres átalakítást végzett a kubai mezőgazdaságban. Kiindulópontja mind a hazai, mind az észak-amerikai tulajdonban levő nagybirtok likvidálása volt. Azt a célt követték, hogy az állami gazdaságok részére biztosítsák mindazt a földet, amelyet nem

Digitized by Google

közvetlenül a kis földművelők műveltek meg, s hogy földhöz juttassák az összes, azelőtt bérleteken dolgozó kis- és középparasztokat. A törvény egyben belső piacot is akart teremteni az ipar számára. A törvény megalkotói számításba vették, hogy Kubában sohasem volt tipikus „földéhség". A földmunkás-szervezetek mindig a nagyobb bérért és a jobb megélhetésért küzdöttek. A mezőgazdaságban dolgozók jó része városokban és külvárosokban lakott, az év egyik felében alkalmi munkákból élt, s csak a másik felében ment falura aratni. Ezért Kubában a földek egy részét átadták azoknak a parasztoknak, akik nem saját földjüket művelték, a nagy latifundiumokból pedig állami gazdaságokat alakítottak ki. Létrehozták a cukornád-szövetkezeteket. Ezek nem tiszta termelőszövetkezeti típust képviseltek, hanem Fidel Castro elképzelése szerint átmenetet jelentettek a termelőszövetkezetektől az állami gazdaságokhoz. Zömük már 1962-ben át is alakult állami cukornádtermelő gazdasággá. A földtulajdon maximumát az 1959. évi törvény 30 caballeriában (400 hektár) állapította meg.

A földreformtörvény tökéletesen átalakította a kubai mezőgazdaság struktúráját. Felszámolta a hazai és külföldi tulajdonban levő nagybirtokot, kb. 100 ezer dolgozó parasztot földtulajdonossá tett, a mezőgazdasági földterületnek pedig kb. 40 százalékát államosította. A magánszektorhoz jelenleg kb. a földterület 59,8 százaléka, 331 ezer caballeria föld tartozik. (1961 augusztusi adat.)

Ezután a cikk az egyes paraszti rétegek földtulajdon-viszonyait és politikai magatartását elemzi. A szegényparasztság a forradalommal tart. A kulákok szembefordultak a rendszerrel, sokan közülük bandákban harcoltak vagy kivándoroltak, de egyre inkább csak gazdasági téren tudnak ártani. Az 5 caballeriánál több földdel rendelkezőknek egy rétege nem vesz részt a termelésben, hanem városon él, birtoka ügyeit intéző kezeli. Ez a legellenforradalmibb réteg. Ha a forradalom jól dolgozik a falun, a középparasztok nagy többsége melléje áll.

Az egyes paraszti rétegekkel kapcsolatos politikai vonalat elemezve Rodriguez elvtárs rátér azokra a hibákra, melyeket 1961 második felében és 1962 első két hónapjában követtek el. E hibákat főként két körülmény idézte elő: Először is nagy volt a kereslet, és a parasztok egy része nem a hivatalos felvásárló szerveknek adta el termékeit, hanem a piacon és — természetesen — magasabb áron. Ezért egyesek helytelen bánásmódot alkalmaztak a parasztokkal szemben, s ez a parasztok egy részében elégedetlenséget keltett. Másodszor: a Playa Giron-i invázió és az ellenforradalmi bandák elleni harc közben rá kellett sújtani az ellenforradalmárok gazdag-paraszt támogatóira. Sokhelyütt azonban ezt a szegény- és középparasztok meghallgatása nélkül, a forradalmi törvényesség mellőzésével tették. Különösen Matanzas tartományban történtek súlyos hibák. Az ORI 1962 márciusi ülésén elemezték ezeket a hibákat, s intézkedéseket tettek kijavításukra. A Földreform Intézet visszaadta a jogtalanul elkobzott birtokokat tulajdonosaiknak.

A cikk szerzője megállapítja, hogy a kubai parasztság zöme kétségtelenül a forradalom ügye mellett áll és támogatja a kormánynak a mezőgazdaság fellendítését szorgalmazó erőfeszítéseit. Mégis számolni kell azzal, hogy a magánszektor erős és sok akadályt gördít a mezőgazdasági fejlődés útjába.

Digitized by Google

Sok problémát okoz pl. a magánszektor vetésének tervszerűvé tétele. A tartós megoldást a kis- és középparasztoknak termelőszövetkezetekben való önkéntes egyesülése ígéri. Ez a folyamat már elkezdődött, két úton. Az egyik út: a mezőgazdasági hitel- és szolgáltató szövetkezet. Ennek tagjai központilag kapnak hitelt és bizonyos anyagi javakat, nyersanyagokat. Különösen a dohánytermelésben terjedt el a szövetkezésnek ez a formája. Jelenleg 527 ilyen típusú szövetkezet van, 46 ezer taggal és 32 ezer caballeria földdel. Ez a szövetkezeti típus sikeresen működik, és jó kiindulópont lehet a magasabb társulási formák felé. A másik, fejlettebb forma: a mezőgazdasági termelőszövetkezet.

Jelenleg Kubában még nincsenek meg a szövetkezetek gyors fejlődésének feltételei. Először is: az állami mezőgazdasági szektor csak most kezd fejlődni, s még nem elég vonzó. Másodszor: a parasztok mezőgazdasági szaktudása igen alacsony (sokkal alacsonyabb, mint az európai népi demokratikus országok parasztjaié volt), s ehhez még az is hozzájárul, hogy a parasztok nem érzik úgy a szövetkezés szükségességét, mert földjük terjedelme jóval nagyobb, mint az európai szocialista országok egyéni parasztjaié volt.

A szükséges feltételek megteremtéséhez a következők kellenek: 1. Az állami szektor olyan fejlődése, hogy az egyéni paraszt világosan felismerje a nagyüzemi gazdálkodás előnyeit. 2. Az áruhiány megszűnése. 3. Hatékony politikai munka a dolgozó parasztok között. Mindehhez nem is kell túlságosan sok idő.

Rodriguez elvtárs cikke ezután a kubai mezőgazdaság további perspektíváiról beszél. Fejtegetéseit abban összegezi, hogy a kubai mezőgazdaság a szocialista országok által nyújtott technikai segítséggel képes lesz kielégíteni a fogyasztás és az ipar szükségleteit. A kubai agrárreform eredményei csakúgy, mint a szocialista forradalom más vívmányai, egész Latin-Amerika számára megmutatják, hogy milyen úton tud egy ország kiemelkedni a félfeudális állapotokból.

A folyóirat júniusi (22.) számában olvassuk *Blas Roca* elvtársnak *„A vallási szekták elleni ideológiai harc"* című cikkét.

A cikk szerzője emlékeztet arra, hogy a vallási szekták megélénkülő tevékenységére Fidel Castro elvtárs hívta fel a figyelmet 1963. március 13-i beszédében. Az ellenforradalom Kubában eleinte a katolikus egyházat próbálta felhasználni céljai érdekében. Nemcsak a szószékekről fejtettek ki ellenforradalmi agitációt, hanem templomokat rendeztek be fegyverraktáraknak és tevőlegesen támogatták a terrorista bandákat. A forradalmi szervek ébersége meghiúsította ezeket a kísérleteket. A vallásszabadság legcsekélyebb megsértése nélkül sikerült leválasztani az egyházról az ellenforradalmi reakciót, s leleplezni azokat, akik egyházi segédlettel pórbálták megsütni a maguk politikai pecsenyéjét.

A reakció látva, hogy ma már nem tudja a katolikus egyházat könnyűszerrel felhasználni, egyházat és terepet változtatott. Átnyergelt a különböző vallási szektákra és falura tette át aktivitásának súlypontját. Falun még ma is van talaja a babonának, a primitív hiszékenységnek. A szekták éppen azokon a helyeken tudnak szert tenni befolyásra, ahol a rossz megközelíthetőség miatt nagyobb a tudatlanság, az elmaradottság.

Digitized by Google

Jelenleg Kubában három befolyásosabb vallási szekta működik: a „Jehova Tanúi", a „Gedeon Evangéliumi Szekta" és a „Pünkösdista Egyház". Mindhárom szekta amerikai alapítású, propagandaanyaguk észak-amerikai eredetű, és vezetőik zöme is észak-amerikai. A szekták a legutóbbi időkig is megtartották „káderképző" iskoláikat Kuba területén.

A vallási szekták tevékenysége kétirányú. Részben támogatják, élelmezik, rejtegetik az ellenforradalmi banditákat, részben pedig a rendszer, a kormány és a szocialista művelődés világossága ellen hadakoznak, bújtogatnak. Az az elvük, hogy minden állam az ördög teremtménye, s akik hű állampolgárok, azokat Jehova megsemmisíti az Almagedon-nál vívandó csatában, amely közvetlenül megelőzi majd a Végítéletet. Mondani se kell, hogy tanaiknak fényében az államok között is a kommunista állam a legrosszabb, s ennek engedelmeskedni — a legsúlyosabb vétség. A fegyverfogás, a katonai szolgálat ugyancsak hallatlan bűn. E tanok jegyében a szekták hívei széles körű propagandát próbálnak kifejteni a milícista szolgálat ellen. Jehova akaratába bele kell nyugodni — mondják —, ezért nem szabad igénybe venni orvost és orvosi szolgáltatásokat. Bűnnek minősül a második és hetedik napon végzett munka is. Kubában jelenleg rendkívüli jelentőségük van az önkéntes munkabrigádoknak, a városi dolgozók vasárnapi mezőgazdasági munkájának (például kávé- vagy gyapotszedés, cukornád-vágás idején). Ezért vették ezt is célba a szekták külföldi irányítói.

A szekták újságokkal, folyóiratokkal rendelkeznek, melyeket agitátoraik, a „kereszt katonái" osztogatnak. Püspökeik, püspökségeik vannak, tagjaik fehér egyenruhát viselnek. Mindez arra mutat, hogy észak-amerikai „testvéreik" nem fukarkodnak az anyagi támogatással.

A szekták elleni harcnak két irányban kell folynia — hangoztatja a szerző —, minthogy a szekták tevékenysége maga is kétirányú. Amennyiben az ellenforradalmi bandák maradványainak tevőleges támogatást nyújtanak, annyiban ügyük rendőri ügy. Vallási agitációs tevékenységük ellen viszont felvilágosító munkával kell fellépni, vigyázva, hogy eközben ne sértsük a parasztok vallási meggyőződését. A szekták befolyását a szocialista forradalom fejlődése, az életkörülmények javulása és a műveltség térhódítása fokozatosan el fogja oszlatni.

A folyóirat júliusi (23.) száma ismerteti *Raul Ferrez* elvtársnak *„A munkás- és parasztoktatás fejlődése Kubában"* című írását.

A kubai nép, mely egy esztendő alatt megvalósította az analfabetizmus teljes felszámolását és ezzel megteremtette az első olyan amerikai államot, mely mentes az írástudatlanságtól, most tovább kívánja emelni a munkás- és paraszttömegek kulturális színvonalát — hangsúlyozza a szerző.

A munkás- és paraszttömegek továbbképzésének két alapvető formája van. Az egyik az úgynevezett Továbbképző Tanfolyam, mely az alfabetizálási kampány szerves folytatása, a másik a Munkás Továbbképzés. (Ez utóbbi fő célja elsősorban a termeléshez szükséges technikai ismeretek, valamint a számítás és mérés alapjainak elsajátíttatása.)

1962 januárjától kezdve több mint 600 ezer dolgozó részére szer-

Digitized by Google

veztek továbbképző tanfolyamokat. Még ugyanezen év decemberében 102 ezer beiratkozott hallgató szerezte meg közülük a 6. osztály elvégzéséről szóló bizonyítványt. (Kubában az úgynevezett „escuela primaria", az elsőfokú iskola 6 osztályos.) A továbbképző iskolák megszervezésében a kubai párt- és tömegszervezetek rendkívül rugalmasan dolgoztak. Nemcsak iskolaépületekben, gyárakban, vagy szövetkezetekben folyik az oktatás, hanem a lakóházakban is. Ez megkönnyíti azoknak a részvételét, akiknek a tanulás egyébként nem állana módjukban (háziasszonyok, sokgyermekes családanyák stb.). 1963-ban például összesen 27 421 ilyen „családi továbbképző kör" (ez a hivatalos elnevezés!) működik.

Ez év áprilisára, a továbbképző tanfolyamokon végzett és a 6. osztályos bizonyítványt elnyert dolgozók nagy száma lehetővé tette, hogy megindítsák a középfokú munkás továbbképző tanfolyamokat. Ezek már középiskolai végzettséget adnak. A középiskolai végzettség azonban nem teljesen felel meg a magyar fogalmak szerinti érettségi bizonyítványnak, mert ezt Kubában nem a középiskolák, hanem az úgynevezett „előegyetemek" adják. Hallgatóiknak száma jelenleg 27 ezer.

A továbbképző tanfolyamok igen népszerűek Kubában. Az egész nép tanulási lázban ég, a tanfolyamokat segítik és támogatják a televízió- és rádióadások, valamint a sajtóban megjelenő oktatási anyagok is. A lakosság széleskörű bekapcsolódása az oktatásba nagymértékben könnyíti a burzsoá ideológia elleni harcot, a munkafegyelem javítását és a termelékenység emelését. A továbbképzés jó anyagi és személyi feltételeinek megteremtése sok nehézségbe ütközik. Kevés még a képzett tanár és tanító. A párt és a 25 kubai szakszervezet azonban mindent megtesz a hiányosságok kiküszöböléséért, az oktatás színvonalának emeléséért.

K. L.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Tanulmányok a magyar fasizmusról

MEGJEGYZÉSEK A TÖRTÉNELMI SZEMLE 1962. ÉVI 3—4. SZÁMÁHOZ

A magyar történészek sokat vitatták a magyarországi ellenforradalmi rendszer jellegének, sajátosságainak, társadalmi bázisának kérdéseit és ez a vita még nem ért véget. Vita folyik arról is, hogy az egész 25 éves ellenforradalmi rendszer fasiszta volt-e, vagy pedig csak akkor lett azzá, amikor formájában és jellegében közelebb jutott a hitleri „Harmadik Birodalom" rendszeréhez. A történészek egy része a Horthy-rendszer és a hitleri „Harmadik Birodalom" ilyen merev összevetése folytán még az utóbbi időben is úgy foglalt állást, hogy a Horthy-rendszer kezdetben nem a finánctőke diktatúrája volt, hanem a lecsúszott dzsentrik és más középosztálybeliek önállósulási törekvéseit fejezte ki, részben a munkásokkal és a szegényparasztokkal szemben, de részben a nagybirtokkal és a nagytőkével szemben is. E nézetek szerint a politikai hatalom csak később jutott a nagybirtokos és burzsoá osztályok kezébe, miután ezeket az önállósulási törekvéseket háttérbe szorították.

Ezeknek a felfogásoknak a forrása az ellenforradalom politikai taktikájának, szociális demagógiájának a meg nem értésében, annak a helytelen értékelésében rejlik, hogy az ellenforradalom különítményeit nagyrészt lecsúszott dzsentrik vezették, más, ún. középosztálybeli és gazdagparaszti elemekkel együtt. Akik kétségbe vonták a Horthy-rendszer fasiszta jellegét, azok az embereket és az osztályokat nem tényleges cselekedeteik osztályjellege, hanem szólamaik alapján ítélték meg, s arról is megfeledkeztek, hogy adott történelmi körülmények között egyes emberek és rétegek más osztályerők eszközeivé is válhatnak. Ezek a történészek a Horthy-rendszer sematikus értékelése ellen akartak harcolni, de tulajdonképpen maguk is sematikusan bántak a kérdéssel. A séma náluk kissé leegyszerűsítve így hangzott: *fasizmus = hitlerizmus.* S minthogy a magyarországi ellenforradalmi rendszer sokban eltért a hitlerizmustól (hagyományos uralmi formák elemei, országgyűlés, legális pártok, legális szociáldemokrata párt és szakszervezetek), tehát — a séma szerint — nem lehetett fasizmus. Csakhogy a fasizmus egyetlen országban sem volt ugyanolyan, mint Németországban. Az olasz fasizmus kezdeti szakaszán is megmaradtak még a legális pártok. A komintern VII. kongresszusán Dimitrov is említette, hogy a fasizmus adott történelmi körülmények között összeegyeztet-

Digitized by Google

heti a nyílt terrorista diktatúrát a parlamentarizmussal. Tévedtek, akik a német fasizmusban a fasizmus „legteljesebb formáját", sémáját látták, hiszen a német fasizmus — mint azt Dimitrov is megállapította — a fasizmusnak csak a legreakciósabb válfaja volt.

A Történelmi Szemle 1962. évf. 3—4. száma bizonyos értelemben kollektív választ kíván adni arra a kérdésre, hogy milyen volt a magyarországi ellenforradalmi rendszer. A szerzők álláspontját így lehet összefoglalni: *fasiszta rendszer volt, több sajátos vonással.* (Nem pedig félfasiszta, ahogy egyesek nevezték és nevezik, s nem is csak reakciós rendszer.) De a magyar fasiszta rendszer sok sajátos és a többi fasiszta rendszertől eltérő vonása sem volt valami egészen más, mint a „klasszikus" fasizmus; benne is a fasizmusra jellemző általános vonások voltak az uralkodók. Különösen vonatkozik ez a rendszer vad kommunista- és szovjetellenességére, a szociális demagógiára, a szélsőséges nacionalista, soviniszta politikára.

A fasizmus osztályjellegét könnyebben megérthetjük, ha megnézzük, hogy az előtérben levő „vezérek" és hangzatos szólamaik mögött tulajdonképpen kik, milyen erők álltak. Közismert tény, hogy Hitler uralomrajutását megelőzően (1932. január 27-én) a düsseldorfi ipari klubban 300 nagyiparos megbeszélést tartott Hitlerrel. Jelen voltak a megbeszélésen: Thyssen, szén- és acélkirály (ő elnökölt), Emil Kirdorf, Németország leghatalmasabb monopoltőkése, Krupp von Bohlen und Halbach, ágyúkirály, az I. G. Farben képviselői és a német finánctőke összes többi számottevő képviselője.

A magyar fasiszta rendszer uralomrajutásának körülményeit vizsgálva pedig kiderül, hogy a Tanácsköztársaságot az angol, a francia, a cseh és a román burzsoázia ellenforradalmi csapatai a magyar nagybirtok és a finánctőke uralmának helyreállítása céljából döntötték meg, jóllehet az előtérben a Horthy- és Prónay-félék álltak. A Bethlenek, Károlyi Gyulák kormányra kerülése pedig mind világosabbá tette a rendszer osztályjellegét, noha jelentős kispolgári tömegek támogatták politikájukat, s utánuk lecsúszott dzsentrik kerültek a kormány rúdjához. Akiknek volt okuk arra, hogy féljenek a munkásosztálytól, összetalálkoztak azokkal, akik keresték a módját annak, hogyan lehetne feljebb jutni a társadalmi ranglétrán. „Így váltak a különítményesek és a kispolgárok, a kulákok a nagybirtokosok és a nagyiparosok zsoldosaivá. A fasizmus afféle segély lett a munkanélküli középosztály számára." (Károlyi Mihály: A fasizmusról. A Gondolat Kiadónál rövidesen megjelenő könyv anyagából.)

Az adott történelmi helyzetben a magyar uralkodó osztálynak szüksége volt arra, hogy előtérbe tolja a dzsentri-katonatiszti réteget, mert ekkor ez a réteg tudta legjobban érvényre juttatni a nagybirtok és a nagytőke alapvető osztályérdekeit. Ránki György tanulmánya helyes képet rajzol erről a rétegről, amely igyekezett ugyan önálló szerepet játszani, de valójában mégis csak a nagytőke, a nagybirtok diktatúrájának végrehajtója volt. A Horthyk és Gömbösök, a Mussolinik és Hitlerek a nagy agráripari és nagytőke nélkül nem is létezhetnének. Mögöttük a pénz, a fegyveres erő, az

Digitized by Google

erőszakszervezetek jelentik a tényleges erőt, a fasiszta diktátorok pedig nem „függetlenek", hanem a monopoltőke kiszolgálói. „Jaj annak a Hitlernek — írta 1935. márciusában Károlyi Mihály —, aki meg akarná demagóg programját valósítani."

•

A Történelmi Szemle e számában a legnagyobb érdeklődésre ezért talán az a két tanulmány tarthat számot, amely a magyar fasizmus osztályjellegének, tömegbázisának kérdéseit tárgyalja (Ránki György: Gondolatok az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának kérdéseihez az 1920-as évek elején; Lackó Miklós: Vázlat a szélsőjobboldali mozgalmak társadalmi hátteréről Magyarországon az 1930-as években). Ez a két, egymást kiegészítő tanulmány sok új gondolatot fejez ki, számos új megállapításával gazdagítja a magyar marxista történettudományt.

Ránki és Lackó tanulmányainak nagy érdemük, hogy árnyaltan, a történelmi változásokat figyelembe véve tárják fel a középrétegek, a magyar dzsentri szerepét az ellenforradalmi rendszer hatalomrajutásában és konszolidálódásában. Olyan kérdés ez, amely valóban beható vizsgálatot érdemel. A tanulmányok szerzői nem tekintik vizsgálataik határának azt a megállapítást, amely szerint a „fasizmus a finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább és legimperialistább elemeinek nyílt terrorista diktatúrája", hanem behatóan taglalják, mi volt a dzsentri és a kispolgári rétegek szerepe a fasiszta diktatúrában. Ránki kimutatja, hogy a dzsentri több szállal kötődött a kispolgársághoz, és soraiban bizonyos antikapitalista és agrárkapitalista tendenciák jelentkeztek. A fasiszta mozgalmak mindenütt kispolgári mozgalmakként keletkeztek, e mozgalmak érdekei azonban a proletariátus ellen irányulnak, és e találkozási ponton a nagytőke felhasználja őket. Ránki György a kispolgárságnak a fasizmust támogató rétegeit nemcsak passzív, „vezetett" tömegeknek tekinti, hanem olyanoknak, amelyek hatottak a fasiszta rendszer formáinak kialakítására. Ez nem támasztja alá, sőt egyenesen cáfolja is egyes történészeknek azt a nézetét, hogy a fasizmus a „megvadult kispolgárság" és a lumpenproletariátus uralma volt. Jóllehet ezek a rétegek — a történelmi fejlődés egyes szakaszaiban különböző erővel és súllyal — *objektíve* valóban a munkásosztály ellenségeivé lettek, de a munkásosztálynak az a feladata, hogy kivonja a burzsoázia befolyása alól, s a haladás, a proletárforradalom ügye mellé állítsa őket. Ha elfogadnók azt az álláspontot, hogy a fasizmus kispolgári uralom, akkor következésképpen a munkásosztálynak nem a nagyburzsoázia és a nagybirtokosok, hanem a kispolgárság és a lumpenproletariátus ellen kellett volna legélesebben harcolnia.

Lackó Miklós tanulmánya abból indul ki, hogy az 1929—1933-as gazdasági világválság szétrombolta vagy megingatta a bethleni konszolidáció nemzetközi és hazai tartópilléreit. Megállapítja, hogy ebből a helyzetből — több más közép- és kelet-európai ország uralkodó osztályához hasonlóan — a magyar nagytőkés és nagybirtokos osztályok is a régi, liberális eszközök még erőteljesebb visszaszorításában és a totális fasizmusra való törekvésben keresték a kiutat. Helyesen mutat rá a szerző arra, hogy ez a törekvés hozta létre a magyar reakció szél-

Digitized by Google

ső jobbszárnyát, amely a totális fasiszta diktatúra létrehozására tört. Ez a jobbszárny osztályszempontból hozzávetőleg a következő három kategóriából került ki:

a földesúri osztálynak a trianoni szerződés, illetőleg a mezőgazdasági válság következtében elszegényedett elemei;

az ipari és kereskedelmi burzsoáziának azok a körei, amelyek a tőke állami védelmével és fejlesztésével, a zsidó származású nagy- és középtőkések visszaszorításával, hadimegrendelésekkel akarták helyzetüket megjavítani;

végül: bizonyos önálló hatalmi ambíciókat tápláló katonatisztihivatalnoki rétegek. E rétegek szerepe a történelem tanúsága szerint mindig akkor nőtt meg, amikor a burzsoá társadalmi rendszer veszélybe került. Ezt juttatja kifejezésre Gömbösék előtérbe kerülése a 30-as években. Lackó szemléltetően bebizonyítja a gömbösi politika csődjét és annak okait is.

A fasiszta pártok tömegmozgalommá válásával kapcsolatban ismételten felmerül a kispolgárság problémája. „Ő adja Magyarországon a fasiszta mozgalom tömegerejét — olvashatjuk a tanulmányban — és követeléseivel, szociális arculatával erőteljesen rányomja bélyegét a fasiszta tömegmozgalomra. A kispolgárság szerepének, politikai magatartásának elemzéséhez azonban mindenekelőtt a másik alapvető osztály és társadalmi erő; a munkásosztály állapotát kell szemügyre venni." (455. old.) Lackó behatóan elemzi azokat a változásokat, amelyek 1919 után a munkásosztály összetételében végbementek. A munkásosztály jelentős felhígulása és a munkásmozgalom adott állapota következtében a fasiszta mozgalmak számára bizonyos mértékig kedvezővé váltak a körülmények.

Felvetődik a kérdés: mi az oka annak, hogy az a kétségtelenül befolyásos, lényegében hitleri típusú fasiszta tömegmozgalom, amely a fasiszta Németország erejét is maga mögött tudta, a 30-as évek végén és a háború első időszakában mégsem került hatalomra Magyarországon? A kérdés megválaszolása kapcsán a szerző behatóan vizsgálja az uralkodó osztályok politikáját, azokat a külső és belső körülményeket, amelyeknek következtében 1939—1940-ben megindult a fasiszta tömegmozgalom hanyatlása Magyarországon. Rámutat arra, hogy a hanyatlás folyamata „a hadikonjunktúra által teremtett átmeneti gazdasági fellendülés talaján indul meg. A kispolgárság, sőt a munkásosztály helyzete is javult; a növekvő hadiipar s a mezőgazdasági konjunktúra felszívja a falusi munkanélküliek tetemes részét, s átmenetileg enyhíti a dolgozó parasztság egyéb rétegeinek gazdasági nehézségeit. De a nyilasoknak nemcsak szociális demagógiája hagy alább és veszít hatásosságából, hanem soviniszta demagógiája is; a területi visszacsatolások Horthyék kispolgári bázisának erősödését eredményezik..." (466. old.) A szovjetellenes háború időszakában egyre népszerűtlenebbé válik a nyilasok tevékenysége. Erejüket most már minden szociális demagógia nélkül az antiszemita és antikommunista uszításra összpontosítják.

A szerző megállapítja, hogy a szélsőjobboldali erők visszaszorításában az 1941—42 fordulóján kibontakozó antifasiszta, demokratikus tömegmozgalom fontos szerepet játszik. Amikor a németek megszállták Magyarországot és

Digitized by Google

mikor 1944 októberében Hitler
:uronyai segítségével Szálasinak
lumpenproletár és bűnöző ele-
ıekre, a reakciós kispolgárság és
z úri szélsőjobboldal legtorzabb
épviselőire támaszkodó rémural-
ıa megkezdődött, a nyilas moz-
alom már szétesett állapotban
olt.

Lackó Miklós elemzéséhez hozzá
ell még tenni azt is, hogy a nyi-
ısok demagógiája már 1939—
940-ben csúfosan lelepleződött.
ız 1939-es országgyűlési válasz-
ásokon a nyilas pártok csaknem
0 parlamenti képviselethez jutot-
ak. Ezek a képviselők azonban
paraszttömegeket közvetlenül
rintő kishaszonbérleti kérdés par-
ımenti vitáján (a földkérdés vi-
áján) szembefordultak régebben
ırdetett programjukkal s ez nagy
iábrándulást okozott választóik-
ak, a velük rokonszenvező pa-
aszttömegeknek. Ennek a követ-
ezménye volt az, hogy a nyilas
előltek már az 1939. évi őszi pót-
álasztások során megbuktak több
idéki választókörzetben.

Lelepleződött a nyilasok „anti-
:apitalizmusa" is. Az 1939—
940-es „őrségváltást" vagyon-
zerzésre kihasználó nyilasok
gyanolyan tőkésekké váltak,
ınt azok, akik ellen a tüzet irá-
yították. A hadseregben, az állá-
ni hivatalokban is egyre több
yilas jutott pozícióhoz, s ezek a
ó állásokban megfeledkeztek szo-
iális „radikalizmusukról".

Ránki és Lackó értékes tanul-
ınyaiban a sok gondolatébresz-
ő megállapítás mellett vitatható
lláspontok is akadnak. Vajon a
ıagyarországi fasizmusnak való-
ıan sajátos vonása volt-e 1919
ıtán a katonatiszti, hivatalnoki
éteg előnyomulása? Erre nem le-
et határozottan „igen"-nel felelni,
ınt Ránki teszi. Ha voltak is e ré-
teg szereplésében sajátos, Magyar-
országra jellemző momentumok
(főleg nagyobb létszámuk), nem
lehet figyelmen kívül hagyni,
hogy e rétegek más országok fa-
siszta mozgalmaiban is hasonló
szerepet játszottak. Gondoljunk
mindenekelőtt a német Frei-
korpsokra, a francia tűzkereszte-
sekre stb. Ránki György a kis-
polgárságnak, mint társadalmi
kategóriának a fogalmát nem
tisztázza eléggé és a dzsentrit
(amely számos szállal össze van
ugyan kapcsolva a kispolgársággal, de nem kispolgárság), több
ízben a kispolgárság kategóriájába sorolja. Helytelen a szerzőnek
az a megállapítása is, hogy az el-
bocsátott tiszteket, a polgári és
birtokos osztályok állástalan ré-
tegét a lumpenproletariátushoz
lehet sorolni. Nem nehéz bizonyí-
tani, hogy ezeknek az „állástala-
noknak" a társadalmi helyzete,
rangja, életszínvonala stb. össze
sem hasonlítható a proletariátus
soraiból lecsúszott, a társadalom-
ból kivetett (lumpen)) rétegekével.

A szerző érinti ugyan, de nem
fejti ki azt a bethleni konszoli-
dáció értékeléséhez elengedhetet-
lenül tisztázandó kérdést, hogy
miért nem szűkült a 20-as évek
közepén a szanálási válság által
tönkretett városi kispolgárság kö-
rében az ellenforradalom bázisa.
Ez is csak azt bizonyítja, hogy a
kispolgárság által az ellenforra-
dalmi rendszerben betöltött sze-
repnek az értékeléséhez még to-
vábbi kutatások szükségesek.

Lackó Miklós tanulmányának
néhány megállapítása sincs kel-
lően megalapozva. Ez elsősorban
a munkásmozgalomról szóló fejte-
getéseire vonatkozik. Túlságosan
sommásan és negatívan ítéli meg
a magyar forradalmi munkásmoz-

Digitized by Google

galom szerepét a harmincas években. Hiszen 1930. szeptember 1., 1933. 1935. és más évek jelentős megmozdulásai azt bizonyítják, hogy a magyar munkásosztályból sem szociális és nacionalista demagógiával, sem terrorral nem lehetett kiölni a forradalmi szellemet. 1936-tól kezdődően pedig kibontakozik a KMP népfrontpolitikája, amely a háború éveiben számottevő eredményeket ért el. A harmincas évek elejének munkásmozgalmáról szóló fejtegetések negatív szemlélete csökkenti a súlyát mindannak, amit Lackó a második világháború időszakáról e tárgykörben megállapít.

•

A Történelmi Szemle „fasizmusszámának" második nagy témája a Horthy-fasizmus ideológiája. Itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a folyóirat szerkesztésének módszere nem volt alkalmas arra, hogy az olvasók akár csak megközelítőleg is teljes választ kaphassanak erre a bonyolult és rendkívül fontos kérdésre. A folyóiratnak e tárgykörben mozgó két tanulmánya (Pach Zsigmond Pál: Az ellenforradalmi történetszemlélet kialakulása Szekfű Gyula „Három nemzedék"-ében; Balogh Sándor: A bethleni konszolidáció és a magyar „neonacionalizmus") részei e témakörnek, de e fontos kérdés átfogó jellemzését már témaválasztásuknál fogva sem adhatják. Ma már nem lehet kizárólag Szekfűt és Klebelsberget vizsgálni akkor, ha feleletet akarunk adni arra a kérdésre: melyek voltak a történelmi előzményei, gyökerei a Horthy-rendszer ideológiájának, mennyiben volt ez folytatója a Tanácsköztársaságot megelőző reakciós burzsoá-feudális ideológiának, és milyen új vonásokkal „gazdagította"? A fasizmus ideológiai rendszerének sokoldalú elemzésére van szükség, amely Szabó Dezsőnek, Prohászka Ottokárnak és másoknak lényegében azonos, az előbbiekétől azonban sok tekintetben elütő fasiszta nézeteit is tudományosan vizsgálja.

Mégis meg kell állapítanunk, hogy ezek a tanulmányok is gazdagítják ismereteinket a maguk választotta kérdésekben. Pach Zs. Pál cikke új adalékokkal egészíti ki a Szekfű Gyula hatásáról eddig megjelent tanulmányokat, továbbmegy Szekfű tudományos bírálatában, közelebb viszi az olvasókat a Horthy-rendszer ideológiájának megértéséhez. Szekfű Gyula kiemelkedő szerepe éppen az volt, hogy: „ki kellett mutatni a rendszer történelmi létjogosultságát", újra kellett értékelni Trianon után az egész magyar történelmet. Ismert tény, hogy Szekfű Gyula nézetei még a felszabadulás után is hosszú ideig hátráltatták a helyes történelemszemlélet kialakítását és talán még ma sem teljesen hatástalanok. Nem kisebb kárt okozott a kutatók körében Szekfű történelemszemléletének módszere sem. A szellemtörténet az eseményeket háttérbe szorítja és a „kommentárokat" helyezi előtérbe. Ez a történetírás elveti a politikai történetet, s alapjában véve apolitikus szemléletre nevel. De éppen ezzel a módszerrel támogatta politikailag tudatosan a fennálló rendszert, vonta el az emberek figyelmét a való élet eseményeitől.

A nacionalizmus és a sovinizmus, s benne a Klebelsberg-féle „neo-nacionalizmus" központi eszméje: Trianon revíziója és új szovjetellenes háború előkészítése volt. Belpolitikai labilitása és külpolitikai helyzete azonban megkövetelte a rendszertől, hogy for-

Digitized by Google

radalomellenességének és antikommunizmusának hangoztatása mellett — elhatárolja magát a szélsőjobboldaltól is. Ezért Klebelsberg az ésszerűbbnek látszó „történelmi" fajkategóriát állította szembe a totális fasizmus hívei által hirdetett „biológiai" fajkategóriával — írja Balogh Sándor. Ez a módszer alkalmasabb volt az osztályok „eltüntetésére", a „közös nemzeti érdeknek" a hangsúlyozására, a nacionalista és szociális demagógia elfogadtatására, a rendszer tömegbázisának szélesítésére.

Tanulmányában Balogh Sándor találó idézetekkel bizonyítja, milyen szerepet töltött be Horthyék ideológiai rendszerében gróf Klebelsberg Kunó, mint a „neonacionalizmus" egyik apostola. Helyesen mutat rá, hogy Klebelsberg képviselte legokosabban a finánctőke és a nagybirtokos osztály érdekeit, neki igen nagy része volt az ellenforradalmi rendszer ideológiájának kidolgozásában és terjesztésében. A „neonacionalizmus" — mint a szerző megállapítja — a nacionalizmus fasiszta válfaja volt. A fasiszták a nemzeti gondolatban segítséget kerestek; többé már nem tagadták, ellenkezőleg: túllicitálták. Ez adta meg a fasizmus romantikus oldalát. Ugyanazokkal a nemzeti érzelmekkel akartak hatni, mint amelyek a XIX. század korai szakaszában valóban léteztek, és egyes történelmi időszakokban a reakció elleni harc ideológiai formái voltak.

Helyes, hogy Balogh ennek az embertelen ideológiának a leleplezése közben nem esik a régebbi „szitok-átok"-módszer hibájába, és elfogulatlanul, sokoldalúan vizsgálja Klebelsberg és az általa képviselt „neo-nacionalizmus" szerepét a korszak történetében.

Figyelemre méltó értékei ellenére azonban Balogh Sándor cikke sem mentes a problémáktól. Már címe is többet ígér, mint egyszerűen Klebelsberg nézeteinek az elemzését. Sok benne az odavetett, ki nem fejtett rész vagy ellentmondás. A 430. oldalon pl. az olvasható, hogy Klebelsberg „a munkásmozgalom leszerelésére a szocializmus rágalmazásán kívül más eszközt nem talált". De rögtön utána kiderül, hogy bőven talált más eszközt is, pl. a nacionalista, a szociális demagógia eszközeit. Balogh szemére veti Klebelsbergnek azt is, hogy „iskolákat építtetett politikai céljainak elősegítésére". Minden rendszer a maga politikai céljainak szolgálatába állítja az iskolaügyet, a munkásmozgalom mégis harci kérdésének tekintette és tekinti a kapitalista országokban ma is, hogy a nyomorpolitika, a fegyverkezés stb. helyett a költségvetésnek nagyobb részét fordítsák oktatásra, kulturális célokra és így iskolaépítésre is. Hiszen a szocialista munkásmozgalom érdekei is a dolgozók műveltségének gyarapítását kívánják. Az iskolahálózat fejlesztésének kettős hatása volt; erősítette az uralkodó osztályok ideológiai befolyását, de egyúttal a tömegek kulturális színvonalának növelésével — az uralkodó osztályok szándékai ellenére — bizonyos pozitív szerepet is játszott.

Vitatható a szerzőnek az a megállapítása is, amely szerint a polgári iskolák rendszerének a bevezetése „a rendszer erősítését szolgálta". Az oktatás szelleme természetesen ezekben az iskolákban is alkalmazkodott „a kor szelleméhez". De nem azt kell Horthyék szemére vetnünk, hogy új, magasabb iskolatípust létesítettek, hanem inkább azt, hogy a

Digitized by Google

dolgozók nagy tömegei elől elzárták a művelődés lehetőségeit. Nem pontos a szerzőnek az az állítása sem, amely szerint a polgári iskolák hálózata „zsákutcát is teremtett... mert a polgári iskolából közvetlenül felsőbb iskolába lépni nem lehetett". (436. old.)[3]

Gyengéje a tanulmánynak, hogy a neonacionalizmust nem eléggé a korszak gazdasági és politikai viszonyaival összefüggésben tárgyalja, a kultúrpolitikát és az ideológiát függetleníti az objektív társadalmi viszonyoktól. Nem mutatja be, hogy a neonacionalizmus nem egyszerűen fegyvere volt a fasiszta rendszernek, hanem egész szellemi életét áthatotta. Helyes a szerzőnek az a törekvése, hogy kimutatja az olasz és a magyar fasizmus néhány rokon vonását. De nem mutat rá arra a sajátosságra, amely a magyar fasizmust ideológiai téren már a húszas években is hasonlóvá tette a német totális fasizmus ideológiájához, éppen — nacionalista, soviniszta alapállása következtében.

•

A Kommunisták Magyarországi Pártja az ellenforradalom győzelme óta rendszeresen elemezte a magyarországi társadalmi viszonyokat és a belőlük rá háruló feladatokat. Jóllehet a párt politikájára hosszú ideig rányomta bélyegét a szektarianizmus, s a párt a magyarországi viszonyok elemzéséből nem mindig vont le helyes következtetéseket a politikai feladatokra és a munka módszereire vonatkozóan, mégis erről szóló tanulmányában helyesen állapítja meg Szabó Ágnes, hogy a Horthy-korszak társadalmi, politikai és gazdasági történetének marxista elemzéséhez jelentős segítséget nyújt az a történeti örökség, amely a Kommunisták Magyarországi Pártjának az ellenforradalmi korszakról szóló értékeléseiben ránk maradt.

Szabó Ágnes „A Kommunisták Magyarországi Pártja az ellenforradalmi rendszer társadalmi viszonyairól (1919—1933)" c. tanulmányában bemutatja azokat a nehéz történelmi feltételeket, amelyek között a magyar kommunistáknak szinte közvetlenül a napi események alapján „ki kellett kinlódniuk" a párt politikai vonalát. A párt munkájára „1919 és 1933 között az volt a jellemző — állapítja meg a szerző —, hogy igen aprólékosan, eseményről eseményre vonta a marxizmus—leninizmus nagyítólencséje alá a magyarországi társadalmat. Így a részeiben viszonylag pontos elemzés csak ritkán, egy-egy plénumon vagy kongresszuson állt össze, az egész társadalmat, annak minden osztályát és rétegét érintő átfogó társadalomrajzzá. De a kommunisták figyelmét már a legkorábbi időszakban sem kerülték el az új jelenségek, amelyek arra utaltak, hogy az ellenforradalmi rendszerben a politikai reakció tartalom és módszerbeli változásai jelentkeznek. Mégis néhány év kellett ahhoz, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja a politikai reakciónak ezeket az új jelenségeit összegezze." (371—372. old.)

A marxizmus—leninizmus minden történelmi esemény elemzésekor elsősorban az objektív gazdasági, társadalmi és osztályviszonyokból indul ki. A szerző

[3] Közismert dolog, hogy a tanítóképzőkbe a polgári iskola jelentette a megelőző lépcsőt (a tanítók 90 százaléka polgári iskolából került a tanítóképzőbe), s a számviteli képzést is nyújtó felsőkereskedelmi iskolákba (amely érettségit adott) szintén be lehetett jutni a polgári iskolából.

Digitized by Google

megállapítja, hogy a magyar kommunista párt is elméleti tevékenységében ebből a marxi—lenini tételből indul ki. Hogy mégsem jutott mindig helyes következtetésre politikai vonalának meghatározásában, az a kor történeti viszonyaival, a párt helyzetével, a fiatal kommunista párt kádereinek tapasztalatlanságával, hiányos marxista—leninista műveltségével is összefüggött. Az a tény, hogy a KMP az ellenforradalom kezdete óta állandóan vizsgálta a fasizmus elleni harc, a demokratikus összefogás kérdéseit — még ha ez a politika csak 1936 után vált is általánossá a párt tevékenységében —, azt bizonyítja, hogy a magyar társadalom mindenkori helyzete, az élet új jelenségei mindig a párt szemlélődésének középpontjában állottak.

A szerző figyelemre méltóan fejtegeti a falusi burzsoáziának az ellenforradalmi rendszerben betöltött szerepét. „A kommunisták a nagygazdákban látták az ellenforradalmi rendszer legmegbízhatóbb bázisát." A KMP I. kongresszusának elemzésére támaszkodva a szerző megállapítja, milyen jelentős társadalmi súlya volt a kulákságnak az akkori magyar társadalomban. „A háború és az infláció ezt a réteget megszabadította adósságaitól. Birtoka megnőtt a földreform révén, bár szeretne terjeszkedni a nagybirtok rovására, mégis a rendszer legmegbízhatóbb támasza, Habsburg-ellenes és irredentista." (377 old.)

Ez a tanulmány lényegében kiinduló pontja a Történelmi Szemle ismertetett számában vitatott kérdéseknek. Igaz, célszerűbb lett volna az egész huszonöt éves korszak terjedelmében vizsgálni meg a KMP-nek a tárgyalt kérdésben elfoglalt álláspontját, hiszen a szerző vizsgálódásai éppen addig az időszakig terjednek, amelyben a párt legvilágosabban jellemezte a Horthy-rendszer teljes politikai arculatát és természetét, s fellépett a fasizmus elleni harcot akadályozó szektás munkamódszer és dogmatikus szemlélet ellen. E fogyatékossága ellenére ez a tanulmány mégis cáfolata annak a korábban divatos sommás szemléletnek, amely kisebbítette vagy egészében negatívan ítélte meg a kommunisták huszonöt esztendős hősies küzdelmének jelentőségét. A tanulmány annak is bizonyítéka, hogy a KMP alapjában helyesen értékelte az ellenforradalmi rendszert, a kapitalizmus általános válságának talaján létrejött politikai reakció osztálytartalmát, vadállati természetét. Vitathatók azonban a szerző egyes megállapításai azokban a kérdésekben, amelyek bizonyos kritikai megközelítést kívántak volna. Így pl. a Blum-téziseknek csak a pozitív vonásait ismerteti. Igaz, ez a maga korában jelentős kezdeményezésnek tekinthető, de sok benne az ellentmondás, a következetlenség. Kissé sommás az a megállapítás is, hogy a kommunisták a szociáldemokrata pártot „szociálfasisztának" értékelték. (382. old.) A „szociálfasizmusról" mondottak fontos részei a tanulmánynak, de ebben az esetben is differenciáltabban kellett volna fogalmazni. Ugyanis mindig voltak a pártban olyanok, akik nem vették egy kalap alá *az egész SZDP-t*. A kommunisták rendszerint különbséget tettek a jobboldali szociáldemokrata vezetők és a párt baloldali elemei között. A megbélyegzés a reformista, sok esetben korrupt vezetőknek, és a hatásuk alatt álló, valóban opportunista elemek-

Digitized by Google

nek szólt. Ennek megállapítása nem kisebbíti azt a kárt, amit ennek a „jelszónak" az elterjedése okozott mind a nemzetközi, mind a magyar munkásmozgalomban.

*

A Történelmi Szemle e számának teljesebbé tétele céljából önálló tanulmányt érdemelt volna annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy miképpen szabta meg a reakciós belpolitika a Horthy-rendszer külpolitikáját.[4] Régi marxista igazság, hogy a külpolitika a belpolitika függvénye. Szinte természetes tehát, hogy a Horthy-rendszer mindig a legreakciósabb országokkal kereste a kapcsolatot, ezeknek sorsához kötötte az ország szekerének rúdját. A Horthy-rendszer külpolitikájának ez volt a fő tendenciája. E kérdés vizsgálatánál is óvakodni kell azonban a sematizmustól, mert az tévútra vezethet. Az ellenforradalmi rendszer egész időszakára ugyanis az is jellemző, hogy az uralkodó körök mindig két vasat igyekeztek a tűzben tartani, egyrészt manővereztek a legreakciósabb államok között (olasz és német fasizmus), másrészt belső helyzetük megszilárdítása végett időnként a nyugati polgári demokratikus országokhoz is kerestek kapcsolatokat. De nem véletlen, hogy ez utóbbi törekvések mindig háttérbe szorultak, és Horthyék végső soron a Mussolini és a Hitler-fasizmus oltárán áldozták fel az ország függetlenségét, szabadságát és beletaszították az országot a második világháború katasztrófájába.

Bizonyos értelemben ehhez a kérdéshez kapcsolódva vizsgálja a Horthy-rendszer kül- és belpolitikáját Pintér István „A Kállay-kormány hintapolitikája" című tanulmányában. A szerző alaposan jellemzi a tárgyalt kérdést, de elsősorban annak belpolitikai vonatkozásait tárgyalja, nem pedig úgy, mint a Ránki és Lackó egymáshoz kapcsolódó munkáiban feltegetett téma szerves folytatását. Így ez a tanulmány jellegénél fogva némileg elüt a többitől.

Pintér István a Horthy-rendszer néhány fontos, erre az időszakra különösen jellemző vonására hívja fel az olvasó figyelmét. Szemléltetően mutatja be a Kállay-féle hintapolitika népellenességét, irrealitását, s azt, hogy miképpen váltak az ellenzéki pártok a fasiszta kormány politikájának kiszolgálóivá, hogyan tették Horthyék a rendszer baloldali ellenzékének számos vezetőjét — a rendszer tudatos vagy nem tudatos támogatójává.

Horthyék természetesen még a lojális ellenzék megerősödésétől is rettegtek és a jobboldali szervezeteket tervszerűen felhasználták a baloldali ellenzék gyengítésére.

A cikk részletesen elemzi a hintapolitika belpolitikai vonatkozásait, de — sajnos — nem tér ki arra a fontos kérdésre, hogy Szálasi vandalizmusáért nemcsak a németek, hanem Horthyék méginkább súlyosan felelősek. Igaz, a korszak utolsó évének tárgyalása nem tartozott Pintér István feladatkörébe, de a szerkesztőségnek mégis gondolnia kellett volna arra, hogy a témát végigvigye. Nem helyes ugyanis elszigetelten, Horthyéktól függetlenítve tár-

[4] A Horthy-korszak külpolitikájának fontos részletkérdéseiről már jelentek meg feldolgozások. Ilyenek: Juhász Gyula: „A Teleki-kormány külpolitikája 1939—1941" és Kiss Aladár „Magyarország külpolitikája a második világháború előestéjén" című monográfiája.

Digitized by Google

gyalni a nyilasok bűneit. E folytonosság bizonyítása azonban hiányzik Pintér tanulmányából, és ez gyengíti az egyébként értékes munka hatását.

A folyóirat „Szemle" rovatában közölt cikkek értékelésére hely hiányában nem térhetünk ki.[5] Ezeknek egyrésze tájékoztató jellegű, más részük pedig elmélyült elemzést nyújtó tanulmány. Különösen figyelemre méltók Szamuely Tibor, Jemnitz János, Csatári Dániel munkái, amelyekben a német, a spanyol, illetve a román fasizmus sajátosságait elemzik a szerzők. A „Szemle" rovat minden tanulmánya sok olyan adalékot tartalmaz, amelynek ismerete segíti a magyarországi fasiszta rendszer általános és sajátos vonásainak további elemzését.

•

Hasznos kezdeményezés a Történelmi Szemle „fasizmus-számának" kiadása, értékes hozzájárulás a Horthy-fasizmus sajátosságainak és természetének megismeréséhez, alapot és ösztönzést ad a további munkához. Csak sajnálni lehet, hogy egy folyóirat a maga *700 (!) példányával* csak a szakemberek szűk köréhez juthat el. Az érdekes vita, a kutatók tudományos eredményei nagyobb nyilvánosságot érdemelnének.

Nagy érdeme a szerkesztőségnek, hogy a folyóiratban közölt tanulmányok hozzájárulnak a magyar fasiszta diktatúra osztálybázisának alaposabb megismeréséhez. A Tanácsköztársaság megdöntése után dühöngő fehérterrort az 1924-es konszolidációval a diktatúra burkoltabb és egyben raffináltabb formája váltotta fel, ez azonban nem változtatta meg a rendszer jellegét; ez a rendszer — különféle módosulásokon átmenve — mindvégig a nagybirtokosság, a nagyburzsoázia és a finánctőke fasiszta diktatúrája volt. Ez a Horthy-renszer bel- és külpolitikájában egyaránt kifejezésre jutott. A német fasizmus hatalomra kerülése után és a második világháború időszakában természetszerűen erősödtek és mind nyilvánvalóbbá váltak a rendszer fasiszta jegyei. Ezeknek a változásoknak a vizsgálata fontos feltétele annak, hogy árnyaltan, sokoldalúan és meggyőző módon lehessen feltárni a Horthy-rendszer igazi jellegét.

A folyóiratban közölt témák külön-külön mind fontosak. Az egész szám mégis mozaikszerű, az egyes tanulmányok nem kapcsolódnak szervesen egymáshoz. Hasznos lett volna, ha pl. Ránki György és Lackó Miklós tanulmányaihoz hasonlóan a Horthy-fasizmus utolsó éveit is behatóan jellemezte volna egy történész a tömegbázis és a tömegmozgalmak vonatkozásában, s így erről a fontos kérdésről olyan képet kaptunk volna, amely a Horthy-rendszer egész időszakát átfogja. Több más, fontos kérdés is megválaszolásra vár még. A fasiszta Horthy-rendszer bel- és külpolitikájának feldolgozása, a szociáldemokrata párt

[5] A „Szemle" rovatban a következő cikkeket közli a folyóirat: *Szamuely Tibor:* A németországi fasizmus történelmi előzményeiről és ideológiájáról (I.); *Ránki György:* Az olasz fasizmus útja; *Jemnitz János:* A spanyol fasizmus jellegéről; *Kerekes Lajos:* Az osztrák klerikofasizmus problémájához; *Csatári Dániel:* A román fasizmus sajátosságairól; *Szokolay Katalin:* A lengyel szanációs diktatúra néhány vonásáról (1926—1935); *Kővágó László:* Jugoszláv történetírók a két világháború közötti jugoszláviai fasizmusról; *Márkus László:* A két világháború közötti fasiszta irányzatok jellegéről; *H. Haraszti Éva:* Fasiszta irányzatok Angliában.

Digitized by Google

és a független kisgazdapárt sajátos szerepe a fasiszta diktatúrában, a KMP által a harmincas években végzett helyzetelemző munka értékelése és más kérdések.

A problémák megoldásában a folyóirat szerkesztősége többet segíthetett volna. A szerkesztőség nem tűzhette ki ugyan céljául, hogy a magyar fasizmus összes fontos kérdéseire kitérjen ebben a számban, mégis célszerű lett volna, ha már a munka elindításakor zártabbá teszi a tematikát, s meghatározza a tanulmányok jellegét, a feldolgozás módszerét. Hiányzik a feldolgozásból a gazdaságtörténeti fejtegetés, a fasiszta politikai rendszer és a monopoltőke kapcsolatának konkrét bemutatása és egyes tanulmányok nem veszik megfelelően figyelembe a nemzetközi politikai tényezőket. E hiányosságok ellenére is üdvözöljük ezt a fontos kezdeményezést, s várjuk folytatását.

Vas Henrik

ERNST FISCHER:

A NÉLKÜLÖZHETETLEN MŰVÉSZET

Az élet szüntelenül fejlődik; a művészet és tudomány minden egyes eredménye és kudarca új problémákat is szül. Ernst Fischer könyvének éppen az az egyik legrokonszenvesebb vonása, hogy *hatalmas tudással és bátor önállósággal, rugalmasan, de ugyanakkor kommunista szenvedéllyel, minden újra és forradalmira pártosan reagálva kutatja a jelen és jövő művészetének legfontosabb kérdéseit.*

Ez a könyv, amelyet a Német Demokratikus Köztársaságban 1959-ben adtak ki, s amelynek elemzéseit és következtetéseit a szerző sok egyéb — részint magyar folyóiratokban is közzétett — tanulmányában világította meg új oldalról, tudományos hitellel és népszerű módon elemzi azt a sokak által feltett kérdést: merre vezetnek a művészet útjai, van-e egyáltalán jövője, s ha igen, vajon a szocializmusban merre és milyen törvényszerűségek szerint kell fejlődnie?

Éles érvelésű, kulturáltan és szellemesen megfogalmazott, erkölcsileg és metodikailag egyaránt vonzó kötetében Ernst Fischer nem a személy szerinti vitát vagy hivatkozást tekinti lényegesnek, hanem az elvi frontok felvázolását és a kétfrontos ideológiai harc megvívását. Szenvedélyesen ítéli el és cáfolja meg a dekadens polgári kulturpesszimizmus és kommunistaellenes ködösítés „eszméit", s a szocializmusba és emberségbe vetett hittel utasítja el azokat a szektás-dogmatikus nézeteket és módszereket, melyek az újtól visszariadva, a művészet sajátosságait figyelmen kívül hagyva, modern korunk általános jellemzőinek szellemi inspirációi-

Gondolat Kiadó, 1962.

Digitized by Google

tól viszolyogva, kizárólag a közvetlen hatás szemszögéből ítélnek meg alkotásokat vagy irányzatokat. Mélységesen átérzi és alkalmazza az elmélet útmutató, ítélkező s jövőt sejtető funkcióját, de szembeszáll az esztétika normatív, előírásokat gyártó, szűklátókörű felfogásával, még ha szubjektíve becsületes kommunistáktól hallja vagy olvassa is. Tiszteletre késztető szerénységgel kerül mindenféle prófétikus pózt és tudálékosságot, de mer, akar és tud kommunista módon ábrándozni, annak tudatában, hogy a szocialista társadalom az örököse a múlt minden igaz értékének, s megvalósítója a legszebb emberi eszményeknek és álmoknak, társadalmilag, technikailag, szellemileg, erkölcsileg egyaránt. Nem egy vonatkozásban lehet és úgy tűnik, szükséges is vitázni *A nélkülözhetetlen művészet* megállapításaival, szemléletének, módszerének, politikai és tudományos alapállásának elvi igazsága és tiszta pátosza azonban tanulságos és megszívlelendő érték.

Hat fejezetre tagolódik a könyv. Bármennyire iskolás megoldásnak látszik is, sorjában kell áttekintenünk az egyes fejezeteket, nem a tartalmi ismertetés kedvéért, hanem a könyv gondolati gazdagsága miatt, s mert talán így lehet legvilágosabban érzékeltetni mind fontos igazságait, mind problematikus pontjait.

A művészet funkciójáról szóló bevezetőben már a továbbiak szempontjából is legfontosabb kérdéseket exponálja az író. Különösen fontos és elgondolkoztató az, amit az „Én" társadalmasításáról mond, s ezzel kapcsolatban a művészet funkciójának változásairól, a gyönyörködés miértjéről. E. Fischer a művészet folyamatosságának „titkát" abban látja, hogy az ember — a kollektivumból a fejlődés során kiszakadt „Én", a történelem minden korszakában, a primitív állapottól kezdve a legmagasabb fokú társadalomig — a közösséggel való eggyéforrást kereste és keresi, vagyis az ember „a művészet által az egyéniből visszatér a kollektivumba": a mások életének sűrített átélésével kívánja gazdagítani saját egyéniségét. S ennek a szellemi szükségletnek állandósága örökre meg is marad. A szerzőnek természetesen nem elvont pszichologizálás a módszere, hanem az úgynevezett „örök emberinek" materialista megragadása a humanista jövő érdekében. A bevezetőben még csak érinti a művészi varázslat problémáját, és — bár sajnálatos módon mellőzi a polémiát — pozitív mondandójának elvi lényegét félreérthetetlenül fogalmazza meg: „*Fontos feladattá vált, hogy ezt a* (ti. Marx által megfogalmazott) *humanista-forradalmi képet megvédjük a modern misztikusokkal szemben, akik többre becsülik az artikulátlan dadogást a tagolt beszédnél, a fétis-álarcot az emberi arcnál.*" (9. l.)

Fischer lebilincselően könnyed stílusban ír és számos alapvető problémát már itt felvázol: a konkrét és az általános jól jellemzett dialektikáját, az emberség és a forradalmiság összeforrását, a különböző ábrázolási módszerek létjogosultságát, a művészet értelmi és érzelmi mozzanatainak egységét, az időhöz kötöttnek és az öröknek egymásba-kulcsolódását.

A művészet eredetéről című második fejezetben a korábbi marxista vélemények összefoglalására és tudománytörténeti csomópontok ismertetésére töreke-

Digitized by Google

dett. Főként *Childe* és *Thomson* eredményeit rekapitulálja, néhány érdekes kiegészítéssel (pl. a szexualitás művészeti vonatkozásai kapcsán). A történeti anyagon túllépve — de természetesen annak alapján — fogalmaz meg olyan tételeket, melyek csak közvetve kapcsolódnak a központi témához, de szerves mozzanatai az egész szemléletnek és módszernek: pl. a célfogalom kialakulása, az emberi hatalom és gyöngeség iker-párossága, a művészet társadalmi tartalmának és szükségességének illusztrálása s hangsúlyozása. A fejtegetés tendenciája világos és helyes, arányai azonban kissé véletlenszerűek (a mágia problémáját itt elnagyolja és csak a továbbiakban fogalmaz precízen. Pavlov említésekor a „második jelzőrendszer" elsikkad, kissé leegyszerűsíti az ösztön és a tudat viszonyát).

Művészet és kapitalizmus kapcsolatait elemzi a harmadik fejezetben — egészét tekintve kitűnően. Meggyőző analízisek egész sorát adja a XIX. és XX. század polgári irodalmának és képzőművészetének irányzatairól (romantika, l'art pour l'art, impresszionizmus, naturalizmus, szimbolizmus stb.). Világosan és határozottan rajzolja meg a tőkés árutermelés művészetellenes *fő* vonalát, de érdekesebb és eredetibb a stílusirányzatok elemzésének módjában. Néhány tárgyi hiányosság azonban szembeötlik: csak alig pár szót szól a korai klasszicizmusról, vitatható — mert tényanyagában is sovány — a szimbolizmus jellemzése, egyáltalán: túl summásan kezeli a XX. századi „izmusokat" és a hátterükben meghúzódó polgári filozófiát stb. Ami ennél is feltűnőbb, csaknem kirekeszti vizsgálódásaiból a kritikai realizmust, s csak a könyv további lapjain találjuk meg ennek indokolását, amennyiben „*a valóság elmélyült és lényegbeli ábrázolását*" nevezi realizmusnak (219. l.), vagyis tartalmi ismérvekből indul ki. De mivel éppen ott jegyzi meg, hogy „*ennek az ábrázolásnak számos módszere van*", helytelenítenünk kell, hogy a múlt századi polgári irodalom és művészet leghaladóbb és legtermékenyebb irányzatának nem szentel több figyelmet.

A kritikai realizmus problémáinak háttérbe szorítása korántsem csak tárgyi hézag a könyvben, hanem összefügg a jelenkor művészetének és a realizmus válfajainak megítélésében érződő labilitással. Későbbi fejtegetéseiben helyesen mutat rá arra, hogy a munkásosztály forradalmi művészete nem merítheti ábrázolási eszközeit kizárólag a XIX. századi realizmus formai fegyvertárából; méltán emel szót a becsületes kísérletezés érdekében is. Mihelyt azonban lemond arról, hogy az életszerű megformálást, mint a tartalmi igazság kifejezési eszközét, a realizmus jellemző jegyének tulajdonítsa, már csak tétován differenciálhat a különböző irányzatok között. Tökéletesen igaza van a tartalmi ismérvek hangsúlyozásában, de a tartalom és a forma összefüggéseinek elemzését nem oldja meg kielégítően, s ugyanakkor elmossa a módszer, a stílus és a forma fogalma közötti különbséget, sőt ezek azonosítására is hajlandó (lásd a 217. és a következő lapokat).

Ez az elsődleges oka annak, hogy a jelen művészetével kapcsolatos állásfoglalása — akár a szocialista realizmus értelmezésében, akár a polgári „izmusok"

Digitized by Google

megítélésében — olykor félreérthető vagy problematikus.

A „módszer" fogalmának leegyszerűsítésétől való jogos viszolygás sem indokolja, hogy — a szocialista realizmuson belül is — több módszerről szóljon. Az a meghatározás hogy *„a szocialista realizmus nem stílus, hanem magatartás"* (99. l.), legalábbis tág és bizonytalan. Nyilván helyesen jár el Fischer, amikor véges-végig tartalmi kérdésekből indul ki, vagy amikor a szocialista irodalom uniformizálása ellen lép fel, s így jellemzi a szocialista realizmust: *„Dialektikusan ábrázolja azt a világot, amelyben a munkások osztályharca egyúttal két társadalmi rendszer harcává lett, valamint az ellentmondásokban fejlődő új társadalmat, az egyén létében és tudatában való összes tükröződéseivel"* (101. l.). A szektás konzervatizmus és vulgarizálás elleni jogos fellépését mégis gyengíti a modern művészeti irányzatok elbizonytalanodó megítélése: a kísérletezés jogának és támogatásának hangsúlyozása közben — bár a szocializmussal szemben ellenséges művészet és irodalom kirekesztését méltán hangsúlyozza, s méltán lép fel az új differenciátlan istenítése ellen — végül is szelíden eklektikus álláspontra helyezkedik.

Ez az elbizonytalanodás azért is meghökkentő, mert a *Tartalom és forma* című negyedik fejezetben maga Ernst Fischer írja le igen jól azt a dialektikus kölcsönhatást, amelyben a tartalomnak elsődleges, meghatározó szerepe van. A teleologikus — egyáltalán: idealista — formaszemlélet találó cáfolatán és a jelen világpolitikai harcainak osztálytartalmát elkötelező polgári-revizionista nézetek kritikáján kívül különösen fontos az, amit a tartalom forradalmi és a forma konzervatív jellegéről ír (pl. 116. l.), és ahogyan a tartalmat definiálja: *„Az anyagot, a tárgyat csak a művész magatartása emeli tartalommá, mert a tartalom nemcsak az, a m i t ábrázolunk, hanem az is, a m i l y e n összefüggésben, amilyen társadalmi és egyéni tudattal valamit ábrázolunk"* (124, l., vö. 135. l.). A formát viszont oly magától értetődő valaminek tekinti, hogy meg sem kísérli pontosabb meghatározását; ezért marad — szellemessége ellenére — kissé homályos a stílusnak, mint *„a formák, konvenciók és tendenciák rendszerének"* definiálása is (143. l.) .— Konkrét műelemzései ebben a fejezetben is pompásan tömörek és találók, a minden megformálás hátterében vagy mélyén meghúzódó társadalmi tapasztalat meghatározó szerepének elemzése pedig az egész könyv legjobb részei közé tartozik.

Az átmenet problémáit taglaló ötödik fejezetben természetszerűleg kapcsolódnak össze az elméleti gondolatmenetek a gyakorlati (kultúrpolitikai, taktikai) fejtegetésekkel. Az élő szocialista jelenről lévén szó, itt érvényesül legközvetlenebbül a marxista módszer egyik fontos mozzanata, az elmélet és a gyakorlat egysége. Ennek megvalósítása természetesen Ernst Fischer egész könyvét (és munkásságát) jellemzi, de érthető, hogy éppen az átmenet legfőbb vonásainak elemzésébe konkludál egész gondolatmenete. Eleve nem lehetett célja a szerzőnek, hogy e fejtegetésekben csak újat nyújtson, hiszen Lenin és munkatársai, tanítványai már régen megfogalmazták a szocializmusba való átmenet kultúrájának és kultúrpolitikájának alapelveit,

Digitized by Google

még ha ezeket az elveket a szektás elmélet és gyakorlat egy bizonyos ideig el is torzította. Sokkal inkább volt célja az, hogy a két világrendszer és a két kultúra harcának modern eredményeit vizsgálva foglaljon állást az aktuális kérdésekben. Bár nem hivatkozik arra a lenini tanításra, amely a kultúra pártirányításának legfontosabb eszközeként az eszmei ráhatást jelöli meg, ennek megvalósítására törekszik s ezt propagálja, nem hallgatva el azt sem, hogy a pártnak egyszerre kell alkalmaznia a korlátozás és az ösztönzés módszerét, gondos és differenciált meggondolások alapján. A társadalmi ellentmondások helyes megkülönböztetésében, a szocialista művészi öntudat alapkérdéseinek megválaszolásában, a XX. századi polgári értelmiség útkeresésének és a munkásosztály kulturálódási folyamatának leírásában egyaránt sok a helyes és önálló gondolat. Fischer a bátor szocialista kultúrpolitika híve és harcosa, mindenféle elmerevítő és primitív szektariánizmussal szemben. A kérdés másik oldala az, hogy hol von határt a különböző irányzatok között, melyekkel szemben foglal el tagadó álláspontot. Ebben a vonatkozásban némi bizonytalanság érződik.

A művészet jövőjéről szóló zárófejezetben elvileg már nem nyújt újat, inkább összegezésre és tudományosan megalapozott ábrándozásokra törekedett az író.

Mondanunk sem kell, hogy e viszonylag kis terjedelmű könyv távolról sem meríti ki a marxista művészetfelfogás valamennyi problémáját. Méltánytalanság is volna „mindent" megkívánni a szerzőtől, bár néhány központi jelentőségű téma (pl. a pártosság kérdése, békés egymás mellett élés és ideológiai harc viszonya) indokolatlanul szorult ki a tárgyalásból.

Igyekeztünk e kis recenzióban a kötet legszebb értékeire rámutatni, de nem kendőzhettük el egy-egy aggályunkat s bíráló megjegyzésünket sem, éppen annak a vitamódszernek a jegyében, amelyet Ernst Fischer is képvisel.

Falus Róbert

ERDEY GRŰZ TIBOR:

A TŰZTŐL AZ ATOMENERGIÁIG

Azt hisszük, hazánkban nincs olyan újságolvasó ember, aki ne tudná, milyen nagy szerepük van népgazdaságunk fejlesztésében energiaforrásainknak. Azt is mindenki tudja, hogy vannak energiában gazdag országok, óriási szén, kőolaj- és vízienergia-készletekkel, de vannak olyanok is — mint hazánk is —, amelyekben ezek a források csak részben fedezik a társadalom energia-szükségletét. Az energia kérdése világméretű probléma: télen fűteni

Gondolat Kiadó, Budapest, 1968.

Digitized by Google

kell, energia kell a háztartáshoz, a munkagépek hajtásához, a közlekedés mindenféle formájához. Ezeken a közismert problémákon túl azonban talán kevesen gondolkoznak el azon, honnan vesszük, milyen feltételek között alkalmazzuk a mindennapi életünkben nélkülözhetetlen energiát.

Az emberiség történetének hajnalán, az úgynevezett „történeti" korokban már megjelenik az energia legegyszerűbbnek látszó formája, a tűz. Az emberi társadalom kialakulásának kezdetén a tűz előállítása és fűtésre, főzésre, egyszerű eszközök elkészítésére való felhasználása lényeges tényezője volt annak, hogy az ember kiemelkedjék az állati sorból. Ezért mondja a legenda, hogy a tüzet Prometheusz az istenektől lopta el az emberiség számára.

De mi a tűz, mi történik akkor, amikor valamely anyag elég, honnan származik a tüzelőanyagoknak az égéskor felszabaduló és hasznosítható melege? A tudománynak sok ezer esztendőre volt szüksége ahhoz, s csak az időszámításunk szerinti XVIII. század végén jutott el addig, hogy helyes válaszokat kezdjen adni ezekre a kérdésekre.

Erről a tudományos válaszadásról, ennek történetéről és részleteiről szól Erdey-Grúz Tibor nem nagy terjedelmű, de annál izgalmasabb könyve. A nem-szakember olvasó első pillanatra nehezen tudja elképzelni, hogy az egységes anyagi világnak milyen különféle aspektusai tartoznak ez alá a címszó alá. Csak fizikában és kémiában egyaránt jártas, a szétágazó anyagot biztosan uraló szakember nyújthatott olvasóközönségünknek ilyen teljes, szakszerűségében is érthető összeállítást.

A bevezető után, amely a tűz jelentőségéről szól, a közhasználatú tüzelőszereket, a fát, a kőszenet, a barnaszenet, a tőzeget, a kőolajat, a földgázt és az ezek felhasználásával működő gőzgépet és belsőégésű motorokat ismerteti a könyv. Ezután rendkívül érdekes fejezet következik a tűzre vonatkozó nézetek, elméletek alakulásának történetéről. Az olvasó itt a tudomány történetének egyik legizgalmasabb problémasorozatával ismerkedik meg.

A következő részben a szerző az égés mechanizmusát világítja meg, és további tudományos és gyakorlati ismereteket is nyújt az égéssel összefüggő mennyiségi fogalmakról és törvényekről, a tüzeléstechnika gyakorlati kérdéseiről, valamint a láncreakció és a robbanás mibenlétéről. A természetben nemcsak gyors, lánggal való égés van, hanem lassú oxidáció is. Ez zajlik le az élő szervezetben, lényegükben azonos, de mégis más törvények szerint, mint a közönséges égés. A tűz, az égés energiája tehát nemcsak a fizikának és a kémiának, hanem az élet keletkezésének és fennmaradásának is egyik központi problémája.

Tovább olvasva Erdey-Grúz Tibor könyvét, tovább tágul látóhatárunk: a fizika, a kémia, a biológia mellett most már a földtörténeti, végül pedig a legáltalánosabb társadalmi-gazdasági kérdések is felbukkannak. Honnan származik a nagy sebességgel lezuhanó víznek az energiája? Honnan kapják zöld színüket a növények, honnan kapja az emberi test a lassú égéshez szükséges utánpótlást? A válasz: közvetve vagy közvetlenül, de minden energiánknak — eddig még — túlnyomórészt a Nap a forrása.

Digitized by Google

És a Nap energiája? Ennek a kérdésnek a megválaszolása előtt a szerző rámutat arra, hogy elvben ma már másféle energia is a rendelkezésünkre áll, mint a hagyományos energiaforrások, amelyek a Napnak köszönhetik létüket. Az emberi elme találékonysága, az egyre intenzívebb tudományos kutatás eljutott egy másféle energiaforráshoz: az atommagok hasadásakor felszabaduló, rendkívül nagy, és a hidrogénmagok fúziójakor jelentkező még sokkal hatalmasabb méretű energiákhoz. És éppen ez az utóbbi atomszintézis az, ami a Nap szinte kifogyhatatlan energiakészletét szolgáltatja.

A hasadási és a fúziós energia felhasználásának ma még sok a technikailag megoldatlan részletkérdése, de az nem vitás — mondja a szerző —, hogy ezek a jövő energiaforrásai, bár — mint előbb megmutatta — a hagyományos energiahordozó készletek is sokáig elegendők lennének még.

A hidrogén fúziója gyakorlatilag egyelőre csak a hidrogénbombában valósítható meg, s a plazmafizika még sok kutatási problémát ad a tudomány és technika munkásainak. Ez azonban nem készteti pesszimizmusra a szerzőt. Hiszen egész könyvéből kiviláglik, hogy a társadalmi fejlődés mindig a tudomány és technika előrehaladásával járt együtt. A szerző egyértelmű választ ad a könyv befejezését alkotó kérdésre, a Napban történő anyagátalakulásnak a Földön való utánzása kérdésére. Az Ember elhatározásától, világnézetétől és politikai öntudatától függ, hogy ezt a minden korábbi képzeletet felülmúló hatalmas eszközt saját jólétére és boldogulására, nem pedig önmaga pusztítására használja fel."

M. Zemplén Joán

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

Georges Cogniot:

A GAULLEIZMUS IDEOLÓGIÁJA

A *Cahiers du Communisme* 1963. évi 5. számában megjelent cikk szerzője hangsúlyozza, hogy a gaulleizmus reakciós politikai gyakorlatát sajátos ideológia egészíti ki. A gaulleista ideológia egyik jellemzője a szándékos misztifikáció. 1959 május 8-án egy francia püspök ezt jelentette ki Orléansban: „Nyilvánvaló, hogy a Szentlélek de Gaulle-lal van". Ehhez hasonló Francois Mauric-nak, a neves írónak az a megállapítása, hogy de Gaulle „a sors embere"; a munkaügyi miniszter pedig egyenesen azt állítja, hogy az államfő soha nem téved. Az effajta megállapítások teljes összhangban állnak de Gaulle több mint harminc évvel ezelőtti mondásával: „A titokzatosság a presztizs velejárója."

Mi rejlik e propagandafogások mögött? A gaulleizmus — formáját tekintve — személyi hatalom. Hogy miként vélekedik de Gaulle és klikkje a népről, azt kifejezően mutatja Debré volt miniszterelnök megállapítása: „Nem sok állampolgár figyeli azzal az óhajjal a közügyeket, hogy részt vegyen bennük. Nagy szerencse, hogy ez így van. Az a város vagy nemzet, amelynek állampolgárai napról napra politizálnak, hamar elpusztul." Ennek megfelelően de Gaulle — ugyanúgy, mint Franco — az olyan népszavazást tartja „a népi vélemény konzultálása kulcsának", amelyen csak „igen"-nel, vagy „nem"-mel lehet szavazni.

A gaulleisták szerint az államfő isteni és nemzeti missziót tölt be. De a személyi hatalom e ködösítő varázsszavai mögött a legszennyesebb valóság bújik meg: a nagy monopóliumok csztatlan hatalma. A Francia Kommunista Párt már de Gaulle hatalomra jutása óta hangoztatja, hogy a gaulleizmus a nagyburzsoázia uralmának erősen koncentrált változata, amely arra támaszkodik, hogy a kispolgárság egy jelentős része még nem veszi észre az őt fenyegető gazdasági és politikai veszélyt, s csak a „rend" képviselőjét látja a hatalmon levő kormányban. A gaulleizmus bizonyos értelmiségiek és magasállású funkcionáriusok karrierizmusára, „az erős kéz" kispolgári imádatára, a nacionalizmusra, a vallási fanatizmusra és a hódítás vágyára orientálódik.

De Gaulle pártja, a Nemzeti Tömörülés Szövetsége, a köztársaság és a szabadság védelmezőjének pózában tetszeleg, s a párt lapja, a Nation szerint de Gaulle „a köztársaság helyreállítója". Mintha ugyan nem a nácik és a Vichy-i kormány ellen felkelt nép állította volna helyre a köztársaságot 1944-ben! Kedvelt jelszavaik: „de Gaulle a reakció ellen!", „de Gaulle a szabadság bástyája!". Mi a valóság?

Franciaország köztársaság, de hadseregének egyik hivatalosan is hangoztatott feladata: polgárháború viselése a nép ellen. A hadgyakorlatokon a kitűzött cél: a „vörös párt" által létrehozott „maquis" elleni támadás. Franciaország köztársaság, de választójoga is a rendszer antidemokratizmusát mutatja. A baloldal a szavazatok felét kapta meg, de képviselői csak a parlament egyötödét teszik ki. Franciaország köz-

Digitized by Google

társaság, de a szenátust az a közeli veszély fenyegeti, hogy megszüntetik, mert akadályozza az elnök abszolút hatalmát. De Gaulle előtt a Salazar által meghonosított korporációs kamara példája lebeg. A helyi tanácsok hatásköre is veszélybe került, s ez ellen széles körök tiltakoznak. Franciaország köztársaság, de a rádió és televízió a gaullisták kizárólagos vadászterületévé lett. A rádiónak és a televíziónak nem szabad megmondania, hogy Paul Éluard kommunista volt, s nem szabad bemutatnia a volgai csatáról készült filmet, mert ebben Hruscsov elvtárs néhány másodpercig a nyugatnémet fegyverkezés ellen beszél.

A gaulleizmus azt hirdeti, hogy megszüntette a „jobboldal" és „baloldal" hagyományos ellentétét. A valóság az, hogy a gaulleista párt 196 képviselőből álló parlamenti csoportja nagybirtokosokból, iparvállalatok tulajdonosaiból, ügyvédekből, minisztériumi főtisztviselőkből, tisztekből áll; mindössze egyetlen „munkás" van benne. Egy francia lap is beismerte, hogy a gaulleista párt spanyol mintájú egyeduralomra tör.

De Gaulle pártja egy „szociális Franciaország" megvalósítását, lakások, iskolák, kórházak, kulturális központok létesítését, a reálbérek rendszeres emelését ígérte, és még sok egyebet is. Az évek teltek, de csak demagóg jelszavak hangzottak el. 1959-ben arról beszéltek a gaulleisták, hogy a munkás részesül a vállalat profitjából, s eltemették a marxista elnyomorodási elméletet. 1961-ben a munkásosztály fogalmának megszűnéséről és egy „új szocializmus" kialakulásáról fecsegtek, továbbá arról, hogy de Gaulle alapvetően megváltoztatja a munkaadó és munkavállaló viszonyát.

S a valóság? A Demográfiai Intézet megállapította, hogy a franciák többségének véleménye szerint jövedelmüket egyharmadával kellene növelni. Az árak katasztrófálisan emelkednek, és polgári szakemberek is kénytelenek beismerni, hogy a béremelések — ahol vannak is — nem okai, hanem következményei az inflációnak. A munkások, a középrétegek, a „kisemberek" adói még soha nem voltak ilyen súlyosak. Az építkezések üteme csökken (az elkészült lakások száma három év alatt 27 százalékkal esett).

De Gaulle azt hirdeti, hogy Franciaország, a tegnap „beteg embere", „Európa dinamikus embere" lett. Ezzel szemben még egy katolikus irányzatú lap is kénytelen volt megállapítani, hogy de Gaulle politikája magányosságba viszi az országot Európában.

L. I.

V. Laptyev:

A TERVEZÉS ÉS A VÁLLALATOK JOGAI

A szovjet közgazdasági élet — megszabadulva a személyi kultusz bénító légkörétől — az utóbbi években jelentősen megélénkült. Tág tere van a valóban alkotó vitáknak; a vélemények, javaslatok sokasága kap nyilvánosságot. Ezt tükrözik a *Voproszi Ekonomiki* idei számai is. A folyóirat számos nagy gyakorlati és elméleti jelentőségű kérdésről folytatott vitát, közölt publikációkat. Vita folyt az árképzésről (2., 5., 7. szám), az ipari vállalatok tervezési rendszeréről, a vállalatok szervezetéről és anyagi ösztönzéséről (1., 5., 6., 7. szám), a vállalatok termelési

Digitized by Google

alapjainak fokozott kihasználásáról (3., 6. szám), a népgazdaság struktúrájának átalakításáról, a beruházások gazdaságosságának megjavításáról (1., 2., 4. szám) és más fontos, időszerű kérdésekről.

Különösen sokat foglalkoznak a népgazdasági tervezés és irányítás megjavításának kérdéseivel. Előtérbe kerültek a matematikai módszereknek a népgazdasági és vállalati tervezésben való alkalmazásával összefüggő problémák, és a gyakorlatban is kísérleteznek olyan gazdasági mutatókkal, amelyek jobban egybehangolnák a társadalmi érdekekkel a vállalatok és a dolgozók érdekeit. Egyre nagyobb figyelmet szentelnek a vállalati önállóság kiterjesztésének, a vállalat gazdasági mechanizmusa megjavításának.

A tervezéssel kapcsolatban figyelemreméltó *V. Laptyev: „A tervezés és a vállalatok jogai"* c. cikke (1963. 6. szám). A szerző abból indul ki, hogy jelenleg a rendelkezések áttekinthetetlen és gyakran összehangolatlan sokasága szabályozza a tervezés rendjét. Felveti, hogy a tervezésről olyan törvényt kellene kiadni, amely annak összes kérdéseit egységes jogi aktusként szabályozná, és meghatározott — a jelenleginél tágabb — teret adna a vállalatok önállóságának. Az önállóság nagyrészt a vállalatnak megadott tervmutatók számától függ; ezért azt javasolja, hogy foglalják törvénybe, melyek az ipari vállalatok többségében kötelezően alkalmazandó legfontosabb mutatók. A cikk szerint elegendő, ha nem a termékek teljes választékára, hanem csak a termékek mennyiségére és termékcsoportok szerinti választékára adnak kötelező mutatókat. A tervezés ugyanis rugalmasabbá válik, ha a vállalat önállóan, a felhasználó vállalattal egyetértésben szerződésileg határozhatja meg a termékek teljes választékát.

A cikk nem javasolja azt, hogy kötelező mutató legyen a vállalati munkáslétszámra, hanem elengedőnek tartja a munkabér-alap megszabását; ennek keretein belül a vállalat önállóan határozhatná meg a legmegfelelőbb munkáslétszámot és — a törvényes keretek között — a dolgozók fizetését. Nem tartja szükségesnek, hogy a fizetések megállapításánál az állománytábla szerinti átlagbérrel korlátozzák a vállalatok jogait. Szerinte az átlagbérek betartásának megkövetelése a vállalati létszám növekedéséhez vezet, mert a magasabb fizetéseket a kevésbé szakképzett, alacsonyabb fizetésű dolgozók számának növelésével kell ellensúlyozni. Helyesebbnek tartja, ha a vállalatnak lehetősége van arra, hogy az állománytábla szerinti maximális díjszabás és a munkabér-alap keretein belül megfelelő számú, magas szakképzettségű dolgozóval rendelkezzék.

Javasolja a cikk, hogy a nyereségre vonatkozóan hosszabb időre érvényes mutatókat határozzanak meg, és a tervezett nyereség elérése esetén — a dolgozók anyagi ösztönzésére és a termelés kibővítésére — adjanak nyereségrészesedést a vállalatnak. Ennek a rendszernek olyannak kell lennie, hogy magas tervfeladat vállalására ösztönözzön. Ezért célszerűnek tartja, hogy a terven felüli nyereségből vagy egyáltalán ne, vagy csak csökkentett arányban kapjon visszatérítést a vállalat. Ugyanakkor maga is hangsúlyozza, hogy nem szabad túlértékelni az ösztönzési skála működési automatizmusát. A szerző bírálja Liberman mutató-rendszerét, mert az szerinte a munkabér-alap és a beruházások területén túl nagy autonómiát ad a vállalatnak.

A mutatók körének szűkítése mellett e mutatók pontos egyeztetését javasolja. Gyakran előfordul, hogy anyagi-technikai vonatkozásban nem biztosítják a vállalatok termelési terveit. Ezért törvényben kell előírni, hogy a vállalatok csak olyan tervfeladatot kaphatnak, amelynek anyagi feltételei biztosítva vannak.

Végül azt javasolja a szerző, hogy

Digitized by Google

az éves terveket negyedéves bontásban adják meg a vállalatoknak. Ez lehetővé tenné, hogy a negyedéves terven belül a termelő vállalat a felhasználó vállalatokkal egyetértésben maga pontosítsa a terv-határidőket.

A tervezés rendjének a cikkben javasolt jogi szabályozása a tervezés javítását, a vállalatok jogainak kiszélesítését, kezdeményezésüknek és operatív önállóságuknak erősítését hivatott szolgálni.

V. L.

V. I. Sziforov:

A MODERN TERMÉSZETTUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉNEK ÁLTALÁNOS TENDENCIÁI

A szovjet filozófiai irodalomban — a kérdés nagy gyakorlati és elméleti jelentősége miatt — egyre több olyan írás lát napvilágot, amely a jelenkori természettudomány fejlődésének főbb jegyeiről szól. Ezeknek egyike V. I. Sziforovnak a mai természettudomány fejlődésének fontosabb tendenciáit vizsgáló tanulmánya, amely a *Voproszi Filoszofii* 1963. évi 4. számában jelent meg. A cikk írója rámutat arra, hogy a természettudományok fejlődésének állandó és fontos tendenciája: a szüntelenül erősödő differenciálódás és specializálódás. Napjainkban már sokszáz önálló tudomány és alapvető kutatási ág létezik. E jelenség oka a termelés fejlődése és a társadalmi gyakorlat szükségleteinek gyarapodása, valamint a tudomány fejlődésének belső törvényszerűsége, belső logikája. A tudományok differenciálódásának és specializálódásának elmélyülése a végtelenül változatos anyag megszámlálhatatlanul sokféle fajtáinak, sajátosságainak, mozgásformáinak és ezek kölcsönhatásainak tükröződése.

A modern természettudomány fejlődésének másik fontos tendenciája: új meg új tudományok keletkezése a már létezők kölcsönhatása alapján. E tudományokhoz sorolhatók a következők:

Először: azok, amelyek egymással határos mozgásformákat tanulmányozó tudományok kölcsönhatása során jönnek létre (a biokémia, a biofizika, a geofizika stb.). Másodszor: azok, amelyek úgy alakulnak ki, hogy valamely tudomány módszereit más tudományok tárgyának tanulmányozására is alkalmazzák (pl. a rádiócsillagászat). Harmadszor: azok, amelyek a régebbi tudományok által feltárt összefüggések elméleti általánosítása folyamán jönnek létre (pl. a rezgéselmélet, az információ-elmélet, a kibernetika). Negyedszer: azok, amelyek a tudományok műszeresítésének eredményeként keletkeznek (pl. az elektronmikroszkópia vagy a részecskegyorsítók építésének és alkalmazásának tudománya). Ötödször: azok, amelyek a tudományok, a technika és a termelés egyes területeinek kölcsönhatása következtében születnek (pl. a komplex automatizálás új tudománya). Végül, hatodszor: azok, amelyek a tudományok különböző oldalai fejlődéstörvényeinek kutatására jönnek létre (tehát az ún. metatudományok).

A természettudományok mai fejlődésének egy következő fontos tendenciája a fokozódó matematizálódás. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a matematikai elemzés módszerei tovább tökéletesednek az

Digitized by Google

egyes tudományokban, másrészt abban, hogy alkalmazzák a matematikát azok a tudományok is, amelyek eddig egyáltalán nem használták (a nyelvtudomány, a fiziológia, a pszichológia stb.). A tudományok matematizálódásának gyorsuló folyamatához hozzájárult az elektronikus számító, logikai és egyéb gépek megjelenése.

A modern természettudomány fejlődésének fontos tendenciája a mind nagyobb mérvű indusztrializáció is. A jelenkori tudomány mindinkább ipari jelleget ölt, továbbfejlődése számára elengedhetetlen a tudományos kutató munka széles körű gépesítése és műszerezése.

A természettudományok fejlődésének nagyon fontos jegye — fejlődésünk meggyorsulásának törvénye. E törvény érvényesülésének fő okai: a) A termelőerők gyorsuló fejlődése és a tudomány haladásával való kölcsönhatása. b) Magának a tudomány fejlődésének belső törvényszerűségei (a felhalmozódó ismeretek mind magasabb szinten teremtenek alapot új felfedezésekre stb.). c) A tudományoknak a társadalmi élet más oldalaival való kölcsönhatása. Lényeges hatást gyakorolnak a tudományok fejlődésére olyan tényezők is, mint a társadalom gazdasági, szociális és politikai rendje, az államban és az országban vezető szerepet játszó politikai párt viszonya a tudományhoz, az általános és a magasabb képzés helyzete, az uralkodó világnézet jellege, a tervezés állapota, a tudományos kutatások szervezése és koordinálása, a tudomány és a technika haladását elősegítő társadalmi szervezetek tevékenysége.

A szerző kimutatja, hogy a jelenkori természettudomány fejlődésében mind a folytonosság, mind pedig a minőségi ugrások formájában fellépő megszakítottság mozzanata érvényre jut. Egy sor területen (az elemi részecskék elméletében, az atommag-elméletben, az űrkutatásban, az emberről és gondolkodásáról szóló tudományban, a kibernetikában, a rádióelektronikában stb.) a kutatások mostani menete minőségi változásokat érlel. V. I. Sziforov nem tartja kizártnak, hogy a kibernetika fejlődése, az emberi agy és gondolkodás részletes megismerése stb. az anyag mozgásának új formáit alakítja ki.

D. L.

E SZÁM SZERZŐI:

LAKOS SÁNDOR: a szerkesztő bizottság tagja, HAJDÚ TIBOR: a Párttörténeti Intézet tudományos munkatársa, BÁRÁNYOS JÓZSEF: az MSZMP K. B. Párt- és Tömegszervezeti osztályának helyettes vezetője, HUSZÁR TIBOR: kandidátus, BOZSÓ LÁSZLÓ a Budapesti Műszaki Egyetem Pártbizottságának titkára, NASZÓDI GYÖRGY: mérnök, TORDAI ZÁDOR: az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa, VÁRKONYI TIBOR: újságíró, VAS HENRIK: a Párttörténeti Intézet igazgatója, FALUS RÓBERT: kandidátus, M. ZEMPLÉN JOLÁN: kandidátus

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BENKE VALÉRIA (a szerkesztő bizottság vezetője), FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZIGETI JÓZSEF

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

LAKOS SÁNDOR: Vitáink és a szocializmus építése — — — — 1
HAJDÚ TIBOR: A tömegek szerepe az 1918. októberi polgári demokratikus forradalomban — — — — — — — — — — 14
BÁRÁNYOS JÓZSEF: A kollektív vezetés a megyei és a járási pártbizottságokban — — — — — — — — — — — — 25
HUSZÁR TIBOR: Az erkölcs fejlődéséről — — — — — — — 33

SZEMLE

A műszaki szakemberek munkájának hatékonyságáról (BOZSÓ LÁSZLÓ—NASZÓDI GYÖRGY) — — — — — — — — 51

KONZULTÁCIÓ

Az egzisztencializmusról (TORDAI ZÁDOR) — — — — — — 59

NEMZETKÖZI SZEMLE

Algériai változások (VÁRKONYI TIBOR) — — — — — — — 67

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A „Cuba Socialista" című folyóiratból (K. L.) — — — — — — 80

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Tanulmányok a magyar fasizmusról (VAS HENRIK) — — — — 87
Ernst Fischer: A nélkülözhetetlen művészet (FALUS RÓBERT) — 98
Erdei Grúz Tibor: A tűztől az atomenergiáig (M. ZEMPLÉN JOLÁN) 102

TÁJÉKOZÓDÁS

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ШАНДОР ЛАКОШ: Разногласия и строительство социализма — — 1
ТИБОР ХАЙДУ: Роль народных масс в буржуазной демократической революции в 1918 г. — — — — — — — — — — — — 14
ИОЖЕФ БАРАНЕШ: Коллективное руководство в областных и районных партийных комитетах — — — — — — — — — — 25
ТИБОР ХУСАР: О развитии морали — — — — — — — — 33

ОБЗОР

Об эффективности работы технических кадров (ЛАСЛО БОЖО—ДЬЁРДЬ НАСОДИ) — — — — — — — — — — — 51

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Об экзистенциализме (ЗАДОР ТОРДАИ) — — — — — — — 59

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

События в Алжире (ТИБОР ВАРКОНИ) — — — — — — — 67

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Из журнала «Куба социалиста» (Л. К.) — — — — — — — — 80

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Исследования о фашизме в Венгрии (ХЕНРИК ВАШ) — — — — 87
ЭРНСТ ФИШЕР: Незаменимое искусство (РОБЕРТ ФАЛУШ) — 98
ТИБОР ЭРДЕИ ГРУЗ: От огня до атомной энергии (ИОЛАН М. ЗЕМПЛЕН) — — — — — — — — — — 102

ИНФОРМАЦИЯ

INHALT

SÁNDOR LAKOS: Debatten und der Aufbau des Sozialismus — — 1
TIBOR HAJDU: Die Rolle der Massen in der bürgerlich-demokratischen Revolution vom Oktober 1918 — — — — — — — — 14
JÓZSEF BARÁNYOS: Kollektive Leitung in den Komitats- und Bezirksausschüssen der Partei — — — — — — — — — 25
TIBOR HUSZÁR: Über die Entwicklung der Moral — — — — — 33

RUNDSCHAU

Über die Wirksamkeitsfrage in der Arbeit technischer Fachleute (LÁSZLÓ BOZSÓ—GYÖRGY NASZÓDI) — — — — — — 51

KONSULTATION

Über den Existentializmus (ZÁDOR TORDAI) — — — — — — 59

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Änderungen in Algerien (TIBOR VÁRKONYI) — — — — — — 67

AUS ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Aus der Zeitschrift „Cuba Socialista" (L. K.) — — — — — — 80

REZENSION UND BÜCHER

Studien über den ungarischen Faschismus (HENRIK VAS) — — — 87
Ernst Fischer: Die unentbehrliche Kunst (ROBERT FALUS) — — 98
Tibor Erdei Gruz: Vom Feuer bis zur Atomenergie (JOLÁN M. ZEMPLÉN) — — — — — — — — — — — 102

ORIENTIERUNG

Digitized by Google

SOMMAIRE

SÁNDOR LAKOS: Nos débats et l'édification du socialisme — — — 1
TIBOR HAJDÚ: Le rôle des masses dans la révolution démocratique bourgeoise d'octobre 1918 — — — — — — — — — — 14
JÓZSEF BÁRÁNYOS: La direction collective dans les comités départementaux et cantonaux du Parti — — — — — — — 25
TIBOR HUSZÁR: A propos du développement de la morale — — 37

REVUE

A propos de l'efficacité du travail des spécialistes-techniciens (LÁSZLÓ BOZSÓ—GYÖRGY NASZÓDI) — — — — — — 51

CONSULTATION

L'existencialisme (ZÁDOR TORDAI) — — — — — — — — 59

REVUE INTERNATIONALE

Des changements en Algérie (TIBOR VÁRKONYI) — — — — — 67

DE LA PRESSE DES PARTIS FRÈRES

Un article de la revue „Cuba Socialista" (L. K.) — — — — — 80

COMPTS RENDUS

Des études sur le fascisme hongrois (HENRIK VAS) — — — — 87
Ernst Fischer: L'Art indispensable (RÓBERT FALUS) — — — — 98
Tibor Erdei Gruz: Du feu à l'énergie atomique (JOLÁN M. ZEMPLÉN) — — — — — — — — — — — 102

ORIENTATION

CONTENTS

SÁNDOR LAKOS: Debates and the building of socialism — — — 1
TIBOR HAJDÚ: Role the masses in the burgeois democratic revolution of 1918 October — — — — — — — — — — — 14
JÓZSEF BÁRÁNYOS: Collective leadership in the county and district party committees — — — — — — — — — — — 25
TIBOR HUSZÁR: About moral development — — — — — — 37

REVIEW

On the effectiveness in the work of technical specialists (LÁSZLÓ BOZSÓ—GYÖRGY NASZÓDI) — — — — — — — — — 51

CONSULTATION

About existentialism (ZÁDOR TORDAI) — — — — — — — 59

INTERNATIONAL REVIEW

Changes in Algeria (TIBOR VÁRKONYI) — — — — — — — 67

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

Review of the paper „Cuba Socialista" (L. K.) — — — — — — 80

BOOK REVIEWS

Studies on Hungarian fascism (HENRIK VAS) — — — — — 87
Ernst Fischer: Indispensable art (RÓBERT FALUS) — — — — 98
Tibor Erdei Gruz: From Fire to Nuclear Power (JOLÁN M. ZEMPLÉN) — — — — — — — — — — — — 102

ORIENTATION

Digitized by Google

3
18
11

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DEC 15 1963

11

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 NOVEMBER

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A párt születésnapján — — — — — — — — — — — — — 1
BARANYI GYULA: Az élő leninizmus — — — — — — — — — 5
Dr. DIMÉNY IMRE: A magyar mezőgazdaság fejlődésének néhány kérdése — — — — — — — — — — — — — 14
RÉNYI PÉTER: Ideológiai munka és értelmiség — — — — — 25
HÁY LÁSZLÓ: A nemzetközi kereskedelem a világgazdasági konferencia küszöbén — — — — — — — — — — — — 42
PATKÓ IMRE: Korunk fő ellentmondásai és a nemzeti felszabadító mozgalom — — — — — — — — — — — — — — 59

SZEMLE

Matematikai módszerek közgazdasági alkalmazása (SIMON GYÖRGY) 72

KONZULTÁCIÓ

A leszerelés reális cél (Dr. SIMAI MIHÁLY) — — — — — — 80

NEMZETKÖZI SZEMLE

Adenauer és korszaka a mérlegen (HAYNAL KORNÉL) — — — 90

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

RODOLFO GHIOLDI: Latin-Amerika imperialista kizsákmányolása 101

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

LAKOS SÁNDOR: A szocializmus alapjainak lerakása (DR. SZABÓ JÓZSEF) — — — — — — — — — — — — — — — 103

TÁJÉKOZÓDÁS

B. RJURIKOV: A regény és korunk szellemi értékei (D. I.) — — — 107
Vita a munkamegosztásról és a személyiség mindenoldalú fejlődéséről a Szovjetunióban (Á. A.) — — — — — — — — — — 109

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V. József Attila u. 3.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1963. október 18.
Megjelent 35 800 példányban.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

63.4716.2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 11. SZ. BUDAPEST 1963. NOVEMBER HÓ

A párt születésnapján

Negyvenöt esztendővel ezelőtt alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártja. A legújabbkori hazai történelem kiemelkedő eseménye volt ez, hiszen pártunk szinte születésének pillanatától kezdve döntő befolyást gyakorolt az ország, a magyar nép sorsának alakulására. A párt létrejöttével új szakasz következett be a magyar munkásmozgalom, a magyar nép életében: megalakult a magyar munkásosztály forradalmi élcsapata, amely a marxizmus—leninizmustól vezérelve, képesnek bizonyult arra, hogy élére álljon a társadalom forradalmi átalakításáért vívott harcnak. A Kommunisták Magyarországi Pártjának megszületése hazai forradalmi talajból sarjadt, megérett nemzeti szükségleteket fejezett ki, nagy nemzeti jelentőséggel bírt, s a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom, mindenekelőtt pedig a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása tükröződött benne.

A Kommunisták Magyarországi Pártját a Szovjetunió Kommunista Pártjának mintájára hozták létre az alapító forradalmár csoportok. A pártalakítás tanúja, Lengyel József író, így írja le a hangulatot az esemény előestéjén: „... *Mosolygó Antal hívei repülőgépről szórták a tömeg közé Szverdlov üzenetét... Megszereztük Kun Bélának egy Moszkvában megjelent magyar nyelvű röpiratát: ‚Ki fizet a háborúért?' Ebből fakszimile-kiadást nyomtattunk, mert úgy gondoltuk, hogy jó agitációs hatása lesz, ha Oroszországban megjelent röpiratot adunk a munkások és a katonák kezébe. A hangulat mindenben és mindenre ez volt: azt akarjuk, ami Oroszországban van!*"

Nem vitás, mi volt ennek a mélységes tömegrokonszenvnek az oka: egyszerűen az a tény, hogy Oroszországban győzött és hatalmon is maradt a nép. Az elnyomott magyar dolgozók dicsősége,

Digitized by Google

hogy roppant nehézségeik ellenére mindig reagálni tudtak a nemzetközi eseményekre; bárhol kelt fel a nép, Magyarországon ez mindig tettekben megnyilvánuló visszhangot keltett.

Azok a remények, amelyek mintegy fél évszázaddal azelőtt, a Párizsi kommün idején nem teljesülhettek be, 1918-ban újra felcsillantak. Hazánkban is forradalmira fordult a helyzet; vesztett háború után volt a burzsoázia, s a néptömegek gyors és gyökeres változást követeltek. Volt is közeli példa előttük: Oroszország módjára radikális leszámolás a múlttal, gyökeresen új, a nép érdekében hozott forradalmi változás. Ez volt a nép akarata 1918 őszén.

Ha a milliók akkor még nem is szerezték meg a forradalmi harc tapasztalatait, a magyar mozgalomban is voltak olyan forradalmárok, orosz földről hazatért katonák, akik látták, mi a feltétele a győzelmes népforradalomnak. Látták, hogy sem a radikális polgárságnak, sem a szociáldemokrata vezetés alatt álló munkásmozgalomnak nincs olyan szervezete, forradalmi élcsapata, amely a forradalom biztos kezű, meg nem alkuvó vezetőjévé lehetne. A forradalmi harcoknak, a fegyveres felkeléseknek és főként az oroszországi tapasztalatoknak a legfontosabbika az volt, hogy a proletárforradalom csak akkor érhet el tartós sikert, ha céltudatos, bátor vezetője van. Forradalmi helyzetben a tömegek spontán is felkelnek a szabadságért, a kenyérért, a földért, de a győzelmet megtartani, a szocializmust felépíteni csak a forradalmi elmélet vezette forradalmi élcsapat, csak a párt segítségével tudják.

Nagy volt a cél, amelyre a pártot megalakító különböző csoportok elkötelezték magukat: az, hogy oroszországi példára, a magyar népet is diadalra viszik, s nem engedik többé megdönteni a sarló-kalapácsos zászlót Magyarországon. E nagy cél első részét meg tudták valósítani: a párt vezetésével a magyar munkásosztály megalkotta nagy történelmi jelentőségű művét: a Magyar Tanácsköztársaságot. De a második része — az akkori nemzeti körülmények szerencsétlen alakulása következtében — nem valósulhatott meg. Nagy árat fizetett ezért a munkásosztály és élcsapata.

A párt azonban nem bukott el, s egy pillanatra sem mondott le arról, hogy betöltse nagy hivatását: a legféktelenebb terror közepette is rendezte, újjászervezte sorait, és lankadatlanul szervezte a dolgozó nép harcát az ellenforradalom ellen, a fasiszta diktatúra megdöntésére. A fasizmus nemzetközi előretörése idején pedig a párt élére állt hazánkban a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a háború ellen folyó küzdelemnek. A háború alatt a párt szólította harcba és szervezte az ország egészséges erőit a nemzet létének megmentésére, a fasizmus leküzdésére. A felszabadulás után pedig ismét a párt volt az az egyetlen erő, amely meg tudta mutatni a nemzetnek a felemelkedés útját, s amely a

Digitized by Google

munkásosztályt, a dolgozó népet el tudta vezetni a szocialista építés útjára. A megalakulás óta eltelt négy és fél évtized a párt történetében a nagyszerű tettek láncolata. A párt dacolni tudott minden külső és belső ellenséggel, kiállt minden vihart. Vannak, akik a párt történetének egyes periódusaival kapcsolatban legszívesebben az elkövetett — a párt által azonban előbb vagy utóbb mindig észrevett, felfedezett és kijavított — hibákat emlegetik. Valóban, sok botlás kísérte ezt az utat: frakciók és szakadások, opportunizmus és szekta szellem, nacionalizmus és személyi kultusz, jobboldali és „baloldali" elhajlás — mindettől nem volt mentes a párt. E súlyos hibákról pártunk nem tud és nem is akar megfeledkezni. Annál is kevésbé, mert jól tudja, hogy e hibák tanulságainak levonása nélkül nem lehetett volna úrrá az ellenforradalom erőin, nem vezethetné egyenes úton, helyes irányban, nagyobb zökkenők és kitérők nélkül a népet. De azt is szem előtt tartja, hogy egész életpályáját, tevékenységének egészét tekintve kudarcok, buktatók, hibák ellenére is kiállta a történelmi próbát: a mai kommunista generáció, a pártalapítók nevében is emelt fővel állhat az egész magyar nép és a nemzetközi kommunista mozgalom elé: amire 45 éve kötelezte magát, azt becsülettel teljesítette. Ha a kommunisták jutalmat várnának tetteikért, íme, ez a bőkezű, nagyszerű jutalom. Nem is várhatunk szebbet ennél.

A párt történetének jellemző vonása a lenini normák tisztaságáért vívott belső küzdelem. Az elnyomatás súlyos körülményei, majd a felszabadulás utáni történelmi helyzet, nálunk is lehetőséget adott a lenini normák lábbal tipróinak. De mindig voltak olyanok is, akik hiven ragaszkodtak a lenini normákhoz és megtartották a lenini úton a pártot. S azért kell újra és újra felvértezni pártunkat a lenini tanok fegyverével, s tudatosítani minden párttagban a lenini normák jelentőségét, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt, amely gyökeresen szakított a személyi kultusszal, amely kétfrontos harcban alakította ki politikáját, továbbra is legyőzhetetlen erő maradjon.

Mi volt az az erő, amely 1918 őszén néhány nap alatt százezreket állított a pártalapítók mögé? Az, hogy szoros kapcsolat fűzte őket a dolgozók sokaságához, hogy ismerték és helyesen képviselték ezek vágyait és céljait. Ezzel nyerte meg a párt annak idején a nem kommunista tömegeket. A nép abban bízik, aki úgy vezet, hogy mindig meghallgatja akaratát, s aki cselekszik, szervez, dolgozik is azért, hogy e vágyak mielőbb teljesüljenek. Volt egy olyan időszak pártunk történetében, amikor a vezetők egy része nem tartotta többé szükségesnek, hogy mindennap megküzdjön a nem kommunista tömegek bizalmáért. Súlyos árat kellett ezért fizetni. Az utódoknak sem szabad sohasem megfeled-

Digitized by Google

kezniük arról, mi duzzasztotta hatalmassá 45 évvel ezelőtt pártunkat, mi tett egy kis csoportot hónapok alatt képessé arra, hogy vezesse a nép harcát a hatalomért, a proletárforradalomért: a pártonkívüli százezrek bizalma és támogatása. Ezért a bizalomért és segítségért azóta is mindennap meg kellett küzdenünk, és a jövőben sem tehetünk másképp. A szocializmus teljes felépítése, a kommunizmus megvalósítása csak akkor lehetséges, ha az élcsapat szakadatlanul élvezi a pártonkívüli többség támogatását.

Pártunk mindig szerves része volt a nemzetközi forradalmi mozgalomnak, s a legkegyetlenebb megpróbáltatások közepette is megingathatatlanul azt vallotta, hogy a proletár internacionalizmus alapvető követelménye: a szovjet nép, a Szovjetunió Kommunista Pártja iránti testvéri viszony. A fiatalabb testvér ragaszkodása volt ez az idősebbhez, a tapasztaltabbhoz, a próbáltabbhoz. Negyvenöt éven át sok problémát kellett tisztázni a mi pártunkban, de az SZKP-hoz fűződő érzelmi szálaink mindmáig szorosak maradtak. És ez a testvéri-baráti érzelem még elmélyült azóta, hogy az SZKP XX. kongresszusával új szakasz következett be a nemzetközi forradalmi mozgalom fejlődésében. Amikor pártunk rendületlen hűséggel áll az SZKP mellett, amikor internacionalista politikát folytat, akkor nemcsak korunk legfontosabb követelményeinek értelmében cselekszik, hanem forradalmi örökségéhez is hű, méltó azokhoz a nagy elvekhez, amelyeknek jegyében megalakult.

Negyvenöt év nagy idő egy ember életében. Akik annak idején létrehozták a pártot, nagyrészt elmentek már; az élők haját belepte a dér, de a párt nem öregszik. A történelem soron következő korszaka vitathatatlanul a felépült szocializmus és a kommunizmus. S a társadalom mindig világra hozza azokat az új embereket, akik győzelemre segítik azt a rendszert, amelynek a törvényszerűségek parancsára megfellebezhetetlenül diadalmaskodnia kell. Új fiatal erők viszik tovább a vörös zászlót, amelyre negyvenöt évvel ezelőtt egy kis csoport hímezte a dolgozó nép jelképét, a sarlót és a kalapácsot.

Büszkén lengetjük: a népet vezeti vele a párt a szabadság, a boldogság, a béke világa felé.

Digitized by Google

Az élő leninizmus

A TELJES MAGYAR LENIN-KIADÁS MEGJELENÉSE ELÉ

Írta **BARANYI GYULA**

Ma már a marxizmus megrögzött ellenségei között is aligha akad valaki, aki a leninizmust valamiféle „ázsiai jelenségnek" bélyegezné, s a cári Oroszország elmaradott gazdasági, társadalmi és politikai viszonyainak termékeként szembeállítaná a nyugat-európai szociáldemokrácia „modernizált", „civilizált" marxizmusával. Ma már egyre nyilvánvalóbb korunk marxizmusának, a leninizmusnak egyetemessége, nemcsak abban az értelemben, hogy az emberi gondolkodás és társadalmi cselekvés átfogó, *egyetemes rendszerét* adja, hanem abban is, hogy legfontosabb *elveinek érvényessége* kiterjed a XX. század minden társadalmi rendszerére, minden haladó, az emberiség sorsát előrevivő mozgalmára. S ez az elismerés nem csupán spekulatív, elvont megfontolások eredménye, hanem mindenekelőtt annak köszönhető, hogy a leninizmus milliók cselekvésének, a történelem legnagyobb világmozgalmának, a nemzetközi kommunista mozgalomnak vezérfonalává lett, és szilárd valóság-fedezetre tett szert a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyomán, az első szocialista társadalmi rendszer győzelmei nyomán kialakult és évről évre szilárduló, bővülő szocialista világrendszerben.

A leninizmus életereje, hatása egyre nő és terjed. Nemcsak azzal, hogy a szocializmus és a kapitalizmus erőviszonyainak gyökeres megváltozása folytán az egész emberiség sorsát elsősorban meghatározó eszmerendszerré válik. Ezzel a folyamattal szoros kölcsönhatásban — különösen az SZKP XX. és XXII. kongresszusának korszakos határozatai következtében — kiszabadult a sztálini kanonizálás és megmerevítés nyűgeiből, és újra visszanyerte azt a legfontosabb képességét, hogy elevenen reagáljon a valóság változásaira, s elvi következtetéseinek legfőbb bírájává a gyakorlatot tegye. Újra visszanyerte polgárjogát az a lenini elv, hogy a marxizmusnak a társadalmi és a világpolitikai helyzet minden lényeges változásával tovább kell lépnie, s át kell gondolnia korábbi megállapításait.

Ez a „továbblépés", ez az „átgondolás" napjaink legfontosabb

Digitized by Google

és legizgalmasabb szellemi mozgalma, amennyiben a valóság rohamos megváltozását tükrözi és szolgálja. De a marxizmus—leninizmusnak ez a gazdagodása, az élet követelményeihez való felzárkózása szinte törvényszerűen életre hívja most is a szellemi restség és felületesség két formában jelentkező, de egyazon osztálygyökerű megnyilvánulását, a revizionizmust és a dogmatizmust. Mindkét szellemi „áramlat" és politikai gyakorlat mögött, ha más előjellel is, de ugyanaz a magatartás, a fejlődő valóságtól való elzárkózás, az élet tényeivel szembeni szubjektivizmus húzódik meg. A revizionizmus a valóság forradalmi mozgásától megrettenve, az ellentmondások elkerülhetetlen kiéleződését úgy próbálja meggátolni, hogy elvtelen kompromisszumot köt a múlt erőivel, s ezzel akadályozza a jövő kibontakozását; a dogmatikusok viszont az előrehaladás útjába torlódó akadályok, új és bonyolult ellentmondások láttán pánikba esnek, józanságukat vesztve szubjektivizmusba tévednek, s úgy próbálják meggyorsítani a fejlődést, hogy valójában a régi erők túlélését, sőt erősödését segítik elő.

A leninizmusnak — keletkezésétől kezdve, de napjainkban különösen — e két iker-áramlattal, e kétféle formájú, de egyazon gyökerű oppozícióval kellett megbirkóznia, hogy érvényre juttassa a maga valóságban gyökerező, előretekintő, következetesen forradalmi irányvonalát.

* * *

A leninizmus legnagyobb történelmi tette, az emberiség sorsára leginkább kiható műve a társadalmi mozgalmak, az osztályharc, és a proletárdiktatúra törvényszerűségeinek, a változó körülményekhez idomuló formáinak feltárása és a gyakorlatban való alkalmazása. Az elmélet és a gyakorlat egysége és kölcsönös kontrollja példamutatóan érvényesült és érvényesül a tudományos kommunizmus lenini továbbfejlesztésében.

Mint ismeretes, a XIX. század második felének opportunista, kispolgári szocialista áramlataival szemben, a társadalmi harcok legfőbb tanulságaként Marx levonta azt a következtetést, hogy az osztályharc szükségszerű betetőzése és a szocialista forradalom végrehajtásának egyetlen lehetséges útja a proletariátus diktatúrája. Az akkori történelmi helyzetben még úgy látszott, hogy a szocialista forradalomra egyidejűleg kerülhet sor Nyugat-Európa nagylétszámú és szervezett munkásosztállyal rendelkező, fejlett ipari országaiban. Az imperializmus kialakulása azonban alapvetően megváltoztatta a forradalmi erők helyzetét; a forradalmi mozgalom súlypontja Kelet felé, iparilag fejletlen, kispolgári-paraszti országokba tolódott el, amelyekben azonban kis létszámú, de fejlett forradalmi öntudattal bíró proletariátus volt jelen; az egyidejű forradalom lehetősége az egyenlőtlen fejlődés kiéleződése folytán

Digitized by Google

a minimumra csökkent. Lenin az új helyzetnek megfelelően arra a következtetésre jutott, hogy a proletárforradalom egyrészt elmaradott országban is lehetséges, másrészt egyetlen országban is, olyanban, mint a cári Oroszország, győzelemre vihető. Ilyen körülmények között viszont a proletárdiktatúra megszilárdítása szempontjából döntő súllyal esett latba a paraszti tömegek magatartása, felsorakoztatása a proletariátus mellé. A proletárdiktatúra fogalma összetettebb tartalmat kapott: a dolgozó osztályoknak a proletariátus vezetésével érvényesülő szövetségeként valósult meg.

Mint tudjuk, ez a bátor lenini következtetés döntő szerepet játszott a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmében, a szocializmus szovjetunióbeli felépítésében, majd a második világháború után a szocialista forradalom végigvitelében egy sor kelet-európai és ázsiai országban.

Ugyanilyen realista, a valóság mozgásához idomuló magatartást tanúsított a leninizmus a proletárdiktatúra formáiról és funkcióinak változásáról levont következtetéseiben is. Az 1905-ös forradalom életre hívta a szovjeteket, mint a proletárdiktatúra formáit. A Szovjetunióban ezek lettek az államrendszer alapjai. A második világháború utáni forradalmi gyakorlat a szovjetektől eltérő, változatos formákat szült, s létrejött a proletárdiktatúra népi demokratikus formája.

A proletariátus diktatúrájáról szóló tanítás sarkalatos tétele, axiómája a leninizmusnak, a proletárdiktatúra elengedhetetlen feltétele a szocialista forradalomnak, bármilyen körülmények között és formákban zajlik is le. Érthető, hogy a revizionizmus és a dogmatizmus mindenekelőtt ebben a kérdésben próbálja érvényre juttatni a maga opportunista szemléletét. A revizionizmus azzal, hogy a diktatúrát a polgári demokrácia módszereivel akarja elvizenyősíteni, vagy helyettesíteni; a dogmatizmus pedig azzal az ultra-forradalmi állásfoglalásával, hogy a proletárdiktatúrát abszolutizálja, eltorzítja, időtől és körülményektől függetlenül annak elnyomó funkcióira teszi a hangsúlyt.

Pedig az a tény, hogy a proletárdiktatúráról szóló tanítás a leninizmus sarkalatos tétele, egész gondolati építményének és politikai gyakorlatának alapzata, nem jelenti azt, hogy a proletárdiktatúra maga nem történelmi kategória, hogy nem függ a helytől, a körülményektől és az időtől. A társadalmi harc feltételei elkerülhetetlenül változnak: a forradalmi harc hatósugara éppen napjainkban rohamosan bővül, új földrészekre, társadalmi rendszerekre terjed ki: végül pedig a megvalósult proletárdiktatúrák egyre jobban előrehaladnak történelmi funkciójuk teljesítésében: az osztálynélküli társadalom felépítésében, s ezzel, hogy úgy mondjuk, maguk alól húzzák ki a talajt, saját létfeltételeiket szüntetik meg.

Digitized by Google

A második világháború utáni helyzetben, az imperializmus általános válságának harmadik szakaszában, a gyarmati rendszer összeomlása sok elmaradott országot és népet sodor a forradalmi harc küzdőterére. Olyan korban, amikor a világ fejlődését a szocialista világrendszer, a szocialista forradalom határozza meg, minden nép előtt így vagy úgy, de felvetődik a szocializmus perspektívája. A XX. század második felének a szocializmus az irányító eszméje. S ez olyan társadalmakra is érvényes, amelyekben a szocializmus elemi létfeltételei sincsenek meg: nincs valamire való munkásosztály, marxista értelmiség, önálló nagyipar stb. Ilyen körülmények között a szocializmushoz vezető úton messzebbről kell elindulni, sőt magát az utat is le kell rakni előbb. S erre az útépítő munkára a forradalmi gyakorlat és a modern marxista—leninista gondolkodás közösen létrehozta a legmegfelelőbb formát, a nemzeti demokratikus államot. Mi lenne a forradalom sorsa ezekben az új országokban, ha az elvont eszméhez ragaszkodva bárki is erőltetné a proletárdiktatúra azonnali érvényesítését?

Vagy vegyük a régi „anyaországokat", a volt gyarmatosító, imperialista államokat, amelyekben az imperializmus általános válságának kiéleződése szintén új helyzetet teremtett. Egyrészt teljesen kiépült, megszilárdult, új eszközökkel is gyarapodott, sőt nemzetközi méretekben konszolidálódott a burzsoázia elnyomó apparátusa; a burzsoázia gazdag tapasztalatokat szerzett uralmának gyakorlásában: kifinomult „demokratikus" módszerekkel és „népbarát" jelszavakkal leplezi a kapitalista kizsákmányolást; másrészt széles kispolgári, sőt munkástömegeket is sikerült anyagilag, de főleg szellemileg és erkölcsileg korrumpálnia, a kapitalizmus létéhez kötnie — mindezt a szocialista világrendszer puszta létével és kisugárzásával gyakorolt fenyegetés ellensúlyozására. Ilyen körülmények között a leninistáknak nyilván a tények vizsgálatából kell levonniuk politikai következtetéseiket, s az adott körülményekhez igazodva új formákat és módszereket kell keresniük a szocialista forradalom felé vezető úton. A 81 kommunista párt által elfogadott moszkvai nyilatkozat helyesen járt el, amikor továbbfejlesztette a leninizmusnak a szocialista forradalomról és a proletárdiktatúráról szóló tanítását azzal, hogy adott esetben lehetségesnek ismerte el a szocialista forradalomba való átmenet békés útját *is*. Vajon opportunizmus ez? Ezek alapján ugyanilyen opportunizmusnak lehetne kikiáltani Leninnek azt a tézisét is, hogy egy országban is győzhet a szocialista forradalom. A tények figyelembevétele, a valóság elemzése és ennek megfelelően új következtetések levonása csak azok számára tűnhet fel opportunizmusnak, akik a forradalmi frázisban nagyobb valóságformáló erőt látnak, mint a tényekre alapozott, s ezért a valóságot valóban megváltoztatni képes forradalmi cselekvésben.

Digitized by Google

A dogmatikus szemlélet képviselői újabban a proletárdiktatúra állítólagos „elfajulása" miatt kongatják meg a vészharangot. A XXII kongresszus — abból a marxista alapigazságból kiindulva, hogy a proletárdiktatúra bizonyos történelmi feltételek között, meghatározott történelmi céllal jön létre, azaz történelmi kategória — megállapította, hogy a kommunizmus építésével fokozatosan megszűnnek a proletárdiktatúra létfeltételei, megvalósulnak azok a célok, amelyek érdekében létrejött, s a proletárdiktatúra állama az egész nép államává alakul át. Vajon revizionizmus ez? — Akkor volna revizionizmus, ha idő előtt, az antagonisztikus osztályellentétek megszűnése előtt, a proletárdiktatúra történelmi feladatának elvégzése előtt akarná valaki a proletárdiktatúra felszámolását szorgalmazni. A XXII. kongresszus e megállapításaival szemben csak az protestálhat, aki a gondolati következtetések próbáját nem a gyakorlatban látja, aki valójában azért ragaszkodik az elvi tételek változhatatlanságához, hogy leplezze elégedetlenségét a reális valóság tényleges fejlődésével szemben, aki szubjektív voluntarizmusát abszolutizált tételek spanyolfala mögé rejti.

Mi lenne a kommunizmus építésével, ha a dogmatizmusnak ez a múltba néző szemlélete érvényesülne? Ha az élet minden új jelenségét az elmúlt gyakorlatnak megfelelő igazságok mércéjével mérnénk? Mi lenne a leninizmussal, ha megfosztanánk éltető levegőjétől, a gyakorlat állandó kontrolljától, az új tapasztalatokkal való folytonos szembesítéstől? Ezzel lényegétől, forradalmiságától fosztanánk meg, attól a lehetőségtől, hogy a történelmi cselekvés vezérfonala, a jövőbe vezető út iránymutatója legyen. A proletárdiktatúráról szóló marxi—lenini tanítás fejlődése nagyszerű bizonyítéka a marxizmus—leninizmus forradalmiságának, folytonos megújulásának azzal, hogy az általa vezérelt forradalmi cselekvés saját eszmerendszerének fejlődésére is visszahat.

* * *

A proletárdiktatúráról, a szocialista forradalomról szóló tanításhoz hasonlóan a leninizmus a valóság változásaihoz méri az emberiség sorsát ugyancsak meghatározó másik kérdést, a háború és a béke, a szocializmus és a kapitalizmus harcának kérdését is. A szocialista forradalom és a két rendszer egymáshoz való viszonya szorosan összefügg egymással, különösen napjainkban, amikor egyrészt a szocializmus egyetemes jelentőségű társadalmi mozgalommá válik, másrészt a két rendszer közötti háború a haditechnika forradalma folytán az egész emberiség fennmaradását tenné kérdésessé.

Ismeretes a marxizmus—leninizmus klasszikus állásfoglalása a háborúk kérdésében. Egyrészt a háborút a kizsákmányoláson ala-

Digitized by Google

puló osztályrend szülöttének tekinti és törvényszerűnek tartja, de küzd ellene, mindenekelőtt pedig az ok, a kizsákmányolás ellen. Ezért a forradalmi proletariátus, amennyiben nem képes egységes nemzetközi fellépésével megakadályozni az imperialista háborút, csak egyet tehet: saját urai ellen fordítani a fegyvert, kihasználni a háború adta kedvező lehetőségeket a forradalmi polgárháború megindítására. Így az imperialista országok közötti igazságtalan háború az imperialista burzsoázia elleni igazságos osztályháborúvá alakul át. Másrészt a marxizmus elismerte az elnyomott, gyarmati népek felszabadító háborújának létjogosultságát, igazságosságát.

A fenti állásfoglalás szabta meg az orosz bolsevikok politikai gyakorlatát, akik sikerre vitték az októberi forradalom ügyét. A fasizmus elleni igazságos háború tüzében újabb országokban ért meg a szocialista forradalom; a gyarmatosítók és hódítók elleni népi háborúk egész sora pedig alapjaiban ingatta meg az imperializmus gyarmati hadállásait Kínától Indonézián és Kubán keresztül Algériáig.

Az első és a második világháború tehát döntő szerepet játszott abban, hogy a szocialista forradalom elindulhatott győzelmes útjára és kialakulhatott a szocialista világrendszer. Ugyancsak döntő szerepet játszott abban, hogy összeomlott az imperializmus gyarmati rendszere, sok nép a nemzeti függetlenség útjára lépett és a szocializmus jelszavát tűzhette zászlajára. Ezek szerint tehát a szocialista forradalmat a háborúk szülték, s a háborúk nemcsak hogy elkerülhetetlenek, hanem éppen kívánatosak a társadalmi haladás szempontjából? Nem, így csak azok érvelhetnek, akik az apát összetévesztik a bábával, az igazi okokat azokkal a kedvező körülményekkel, amelyek az ok okozattá érését elősegítik.

De a háborúra, mint bábára mégiscsak szükség van ahhoz, hogy a gyermek, a szocialista forradalom világrá jöjjön! — hangozhat a további érv. Ez az „érv" azonban csak azoknak a szájából jöhet, akik metafizikusan szemlélik a világot, akik a jelen esetben örökérvényűnek, abszolútnak fogadják el az egyest, függetlenül attól, hogy az őt létrehozó különleges körülmények alaposan megváltoztak.

A háborút a szocialista forradalom szükségszerű bábájává emelő dogmatikus szemlélet „csak" arról feledkezik meg, hogy a kapitalizmus és a szocializmus erőviszonyai alaposan megváltoztak, a háború pedig a haditechnika jelenlegi fejlettsége mellett az egész emberi civilizáció sírásójává válhatik.

Mert ma már nem úgy áll a kérdés, hogy ha az imperialisták háborút kezdenek, az bármennyire rossz is a szenvedő népeknek, de végeredményben hasznos az emberi haladás ügyének, mert esetleg az egész imperialista rendszer összeomlik, és a szocialista

Digitized by Google

rendszer kiterjed az egész Földre. A kérdés ma így áll: Ha az imperialisták háborút robbantanak ki, ezt elsősorban a szocialista világrendszer ellen, vagy a szocializmus továbbterjedésének megakadályozására teszik, tehát az mindenképpen a két világrendszer egyetemes erőpróbájává szélesedik. Igaz, hogy ez történt a második világháborúban is. Azóta azonban közbelépett egy olyan tényező, amely döntő súllyal esik latba a háború megítélésében, tudniillik megszületett és hatalmas mennyiségben felhalmozódott egy olyan fegyver, amilyen még soha sem volt az emberiség kezében, s amelynek tömeges felhasználása beláthatatlan következményekkel járhat. Önmagában ez a körülmény arra kell, hogy intse az emberiség sorsáért felelős forradalmárt, hogy óvatosan járjon el, amikor a „logika fegyvere", vagyis a társadalmi fejlődés törvényszerűségei helyett a „fegyverek logikájára" hagyatkozik a forradalom előmozdításában. Annál is inkább, mert a „fegyverek logikája" ma valóban gyilkos logika: a termonukleáris világháború a végkövetkeztetése, s ez az egész emberiség létére tör. S méginkább azért, mert a társadalmi fejlődés logikája olyan fegyvert adott a kezünkbe, amely ma egyedül biztosíthatja a győzelmet. Ez a fegyver pedig az erősödő, terjedő, a világ sorsát meghatározó erővé váló szocialista rendszer békés versenye a gyengülő, mélyülő válságokkal küzdő, belülről, a szocialista tábor és a felszabadító harcot folytató népek oldaláról egyaránt ostrom alá fogott és hátrálni kényszerülő imperialista rendszerrel.

Amint látjuk tehát, nem egyesek „meghátrálása", „behódolása", pacifizmusa", vagy egyes pártok vagy államférfiak szubjektív óhaja következtében került napirendre a két rendszer békés együttélése a nemzetközi politikai porondon, hanem a valóság vaslogikája, a szocialista és a kapitalista rendszer belső fejlődése és erőviszonyainak alakulása, s nem utolsósorban a termonukleáris világháború veszélye kényszeríti ki ezt. A két rendszer fegyveres összeütközésében ma csak egy vesztes lehet: az egész emberiség A két rendszer békés versenyében csak egy győztes lehet: a kommunizmus.

A XX. és a XXII. kongresszus történelmi érdeme, hogy a leninizmus forradalmi szellemében helyesen, a valóság tényeire alapozva oldotta meg a háború vagy béke dilemmáját s megmutatta azt az egyedül lehetséges utat, amely a kommunizmus világméretű győzelméhez vezethet a jelen körülmények között. Ismét csak feltehetjük a kérdést: mennyiben opportunizmus az, ha feltárjuk a valóság logikáját, s ehhez mérjük az elvi következtetéseket? Nem inkább az-e az opportunizmus, ha szemet hunyunk az élet törvényszerűségei előtt, s az általános tételek bástyái mögé húzódva lemondunk a ma aktuális forradalmi cselekvésről? Micsoda forradalmár az, aki az imperializmusnak a háború irányába ható tenden-

Digitized by Google

cláira bízza a szocializmus előrehaladásának ügyét? És milyen elbírálás alá eshetnek azok a „forradalmárok", akik ha ezek a háborús tendenciák nem tudnak realizálódni a szocialista világrendszerrel együtt erősödő ellentendenciák növekvő hatása miatt, akkor igyekeznek az imperializmus méhében izzó háborús zsarátnokra friss szellőt engedni?

Mint látjuk, a leninizmus életereje, forradalmi szelleme érvényre jut korunk olyan sorsdöntő kérdésében is, mint a háború és a béke, a két antagonisztikus társadalmi rendszer dinamikus együttélése és békés versenye. Ennek a kérdésnek a helyes megválaszolása ma döntő módon meghatározza a szocializmus további útját, de az egész emberiség létét vagy nemlétét is. Nem volt még egy szellemi áramlat és gyakorlati politika a történelemben, amely tényleg sorsdöntő módon, ennyire közvetlenül befolyásolta volna a világ fejlődését!

* * *

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozatára megkezdődött Lenin összes műveinek első teljes kiadása magyar nyelven. Nem kis jelentőségű dologról van szó. Lenin eszméinek közkinccsé tétele ugyanis a szocializmus építésének jelenlegi és ezután következő szakaszában különösen nagy horderővel bír. Felszabadulás utáni fejlődésünk egyben a marxizmus—leninizmus alkalmazásának próbaköve is volt, s ami hiba és tévelygés nálunk előfordult, az elsősorban a lenini eszmék nem következetes alkalmazásának vagy a lenini irányvonal mellőzésének a számlájára írandó.

Vitathatatlan, hogy a Magyar Szocialista Munkáspártnak azért sikerült viszonylag rövid idő alatt leküzdenie a baloldali és jobboldali opportunizmus, a dogmatizmus és a revizionizmus közös gyámkodása mellett kitört ellenforradalom minden politikai, gazdasági, társadalmi és ideológiai kártevését, mert a leninizmus elveit alkalmazta, és bátran szembenézett az élet által felvetett új problémákkal. Az osztályharc, ezen belül különösen a kulákkérdés és a volt kizsákmányolók kezelése, a szövetségi politika, a szocialista nemzeti egység, és sok más elméleti-politikai kérdés újszerű megoldása bizonyítja, hogy az elvi következetesség, a gyakorlat mély elemzése, az elvek és a gyakorlat kölcsönös kontrolljának lenini irányvonala gazdag gyümölcsöket terem, még olyan bonyolult helyzetben is, mint az ellenforradalom utáni Magyarországé volt.

Az MSZMP VIII. kongresszusát anélkül, hogy nagy szavakkal dobálóznánk, nyugodtan nevezhetjük történelmi jelentőségűnek hazánk életében. Összegezte ugyanis az eredményeit és levonta a tanulságait egy olyan hatesztendős időszaknak, amelyet úgy is nevezhetnénk, mint a leninizmus reneszánszát hazánkban. Kell-e fé-

Digitized by Google

nyesebb bizonyítéka a helyes politikának, mint az, hogy olyan gyökeres társadalmi átalakulást, mint a mezőgazdaság kollektivizálása, amely a nemzet egyik alapvető osztálya, a parasztság társadalmi helyzetét és életformáját alapvetően megváltoztatta, viszonylag simán, az osztályharc kiéleződése és a termelés visszaesése nélkül sikerült alig két év alatt végrehajtani? Vagy nem a lenini elvek érvényesüléséről tanúskodik-e az élet minden területén, a gazdaságban, a kultúrában tapasztalható egyenesvonalú, kitérőktől mentes, magabiztos előrehaladás, és nem utolsósorban a szocialista országokkal kibontakozó termelési együttműködés és munkamegosztás?

A VIII. kongresszus által összegezett tapasztalatok részévé váltak a leninizmus egyetemes kincsestárának, gazdagítják a nemzetközi kommunista mozgalom politikai gyakorlatát. A szocializmus megalapozása és továbbépítése is elsősorban annak köszönhető, hogy következetesen ragaszkodunk a nemzetközi kommunista mozgalom fő irányvonalához, azokhoz az elvekhez, amelyeket az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatok foglaltak rendszerbe. Ezek a dokumentumok az élő leninizmus, az alkotó marxi—lenini gondolkodás megtestesülései. Nem a marxizmus „revíziója", a lenini igazságok „elárulása" — mint azt a dogmatikus álforradalmárok állítják —, hanem a lenini igazságok szembesítése a ma valóságával és továbbfejlesztése azoknak az új követelményeknek megfelelően, amelyeket az élet ma felvet. Mert a leninizmus lényegét nem egyes „örök" tételek matematikai összege adja. A lenini igazságok mindig konkrétak, az adott társadalmi-politikai körülményekhez szabják a gyakorlat vezérfonalát. Mindegyikben ott van azonban egy közös *alapelv,* azoknak a fő törvényszerűségeknek a rendszere, amelyek a társadalom mozgását, az ember tevékenységét általános érvénnyel megszabják. S ez az alapelv a tudományos kommunizmus, amelynek világnézeti töltését és gondolkodási-cselekvési módszerét a materialista dialektika adja. Ennek a módszernek pedig egyik fontos vezérelve, hogy az általános törvényszerűségek mindig konkrét formában, az adott történelmi körülmények labirintusán át törnek maguknak utat, miközben egyéb, esetleg ellenkező irányban ható törvényszerűségek is hatnak, amelyek elnyomhatják, visszájára fordíthatják az eredeti törvény hatását. Ezért egy ma — vagy negyven évvel ezelőtt — ható törvény érvényesülését minden alkalommal újból és újból meg kell vizsgálni, s eközben előfordulhat, hogy olyan új törvények erősödtek meg, amelyek semlegesítik az egykor kizárólagosan uralkodó törvényt. A leninizmus eszmei fegyvertárát magáénak valló kommunista mozgalom elsőrendű kötelessége, hogy politikai akcióit, egész társadalmi cselekvését a törvényszerűségek érvényesülésének újólag felismert módjához alkalmazza.

Digitized by Google

A magyar mezőgazdaság fejlődésének néhány kérdése

Írta DR. DIMÉNY IMRE

A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztését előrehaladásunk fontos kérdéseként jelölte meg. Előtérbe állította a közös gazdaságok állandó erősítését, a nagyüzemi termelés anyagi-technikai bázisának növelését, az alapvető termelési eljárások általános alkalmazását, a gyenge termelőszövetkezetek megszilárdítását. A kongresszus óta eltelt, viszonylag rövid idő kevés ahhoz, hogy e feladatok végrehajtásáról átfogó képet alkossunk magunknak. Elégséges azonban arra, hogy megvizsgáljuk a megvalósítás néhány kérdését, és utaljunk néhány olyan tennivalóra, amelynek elvégzése elősegíti a fő célok megvalósítását.

Az idei tapasztalatokból is egyértelműen megállapítható, hogy az 1957 óta folytatott és a VIII. kongresszus által megerősített gazdaságpolitikánk ebben az időszakban is eredményesnek, jónak bizonyult: a dolgozók széles tömegeit érdekeltté tette a feladatok megoldásában, és általában jól ösztönözte a mezőgazdaság dolgozóit a termelési célok végrehajtására. A párt következetes, helyes agrárpolitikája alapján széles körben és többnyire jól használják fel az anyagi érdekeltség elvét és egyre nagyobb gondot fordítanak a mezőgazdaság anyagi-technikai bázisának megerősítésére. Általánossá vált az a felismerés, hogy a mezőgazdasági termelés növelése össznépi feladat, hogy a mezőgazdaságnak igen fontos szerepe van népgazdaságunkban, és hogy a mezőgazdasági termelés növelése a következő időszaknak is fő kérdése, társadalmi fejlődésünknek kulcskérdése.

A mezőgazdaság néhány területén azonban nem kielégítő a fejlődés üteme. Főként a mezőgazdaság tartalékainak feltárásában, a meglévő lehetőségek jobb kihasználásában vagyunk elmaradva. 1963-ban a mezőgazdaság termelése várhatóan 4—5 százalékkal meghaladja ugyan az 1962. év termelését, mégis mintegy 6—7 százalékkal kevesebb lesz az előirányzatnál. Bár ez a fejlődés nem kielégítő, mert nem éri el a tervezettet, de jelentősnek mondható, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a leg-

Digitized by Google

utóbbi évek időjárása mennyire megnehezítette a mezőgazdasági termelést. Az utóbbi évek elmaradásai ellenére *az ötéves terv mezőgazdasági előirányzatait továbbra is alapnak tekintjük,* s megvalósításukra a gazdasági szervező munkában, a termelés műszaki-anyagi megalapozásában összpontosított erőfeszítéseket teszünk.

I.

A termelőszövetkezetek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után — az aszályos esztendők ellenére — számottevően erősödtek. Közös vagyonuk 1962 végére elérte a 30 milliárd forintot; ennek csaknem fele tehermentes tiszta vagyon. Egy kh szántóra jutó állóeszköz-állományuk értéke az 1960. évi 1980 forintról 1962 végére 2751 forintra emelkedett. A közös gazdaságok brutto termelése 1962-ben az előző évihez képest több mint 10 százalékkal növekedett. 100 kh szántóra jutó összes állatállományuk — számosállatban kifejezve — az 1961. évi 17,9 darabról 1962 végére 18,2 darabra szaporodott; a háztáji állománnyal együtt 100 kh szántóra 32,2 számosállat jut.

A termelőszövetkezeti tagoknak a közös gazdaságból származó jövedelme 1962-ben 16 százalékkal volt nagyobb, mint az előző évben. A jövedelem alakulásában azonban a termelőszövetkezetek gazdálkodási színvonalától függően nagy eltérések vannak. A szövetkezetek egy részében alacsony a termelési színvonal és ennek következményeként a jövedelem is. Ezeknek a szövetkezeteknek mintegy kétharmadában a kedvezőtlen természeti és közgazdasági adottságok okozzák a gyengeséget, egyharmadában pedig a vezetés ki nem elégítő volta, a munkafegyelem hiánya.

Az alapvető feladat: a termelőszövetkezetek közös gazdaságának állandó fejlesztése. Ebben az esztendőben a közös vagyon további számottevő növekedésére számíthatunk. Arra van azonban szükség, hogy a termelőszövetkezetek maguk is tegyenek meg minden tőlük telhetőt, a még el nem végzett munkákat gondosan, jó minőségben végezzék el, és fordítsanak minden eddiginél nagyobb gondot az állattenyésztés színvonalának további javítására.

Halad a gyenge termelőszövetkezetek megszilárdítása is. Ezeknek a szövetkezeteknek a többsége lényegében rendben, a jó gazda gondoságával végzi el az időszerű mezőgazdasági munkákat. Helyes volt, hogy a párt- és állami szervek az idén megkülönböztetett módon foglalkoztak a gyenge termelőszövetkezetekkel, s hogy ezt az évet úgy tekintettük, mint a vezetés hibái miatt gyenge szövetkezetek megerősítésének évét. A termelőszövetkezetek állami támogatásának 1963. évi rendszere is helyesnek bizonyult. A következő időszakban még következetesebben és hatékonyabban

Digitized by Google

kell foglalkoznunk a gyenge szövetkezetekkel, s főképp vezetésük további javítását kell hangsúlyozottan napirenden tartanunk. A termelőszövetkezetek állami támogatásának jövő évi rendszere még hathatósabban segíti a gyenge tsz-eket, mint az idei.

Termelőszövetkezeteinkben 1963-ban az előző éveknél szélesebb körben terjedtek el a munkaegység-rendszert kiegészítő, a szövetkezeti tagok anyagi érdekeltségét jobban figyelembe vevő premizálási módszerek. A hagyományos, premizálás nélküli munkaegységet ma már csak a termelőszövetkezeteknek egy kis része alkalmazza. A szántóföldi kapásnövények termesztésénél és a zöldségtermesztésben, amelyek sok kézi munkát igényelnek, a szövetkezetek túlnyomó többségében a munkadíjazásnak olyan premizálás az alapja, amely a munkaegységet az össztermelés meghatározott százalékával egészíti ki. Ez a módszer egyszerű, könnyen érthető a tagok számára, s akkor is a munka jobb, hatékonyabb elvégzésére ösztönzi őket, amikor a rossz időjárás miatt nem érhető el a tervezett átlagtermés. Az állattenyésztésben elfogadható sikerrel alkalmazzák az ún. eredményességi munkaegység-rendszert, amelyben a kifejt tej, a ráhizlalt súly, a felnevelt szaporulat stb. mennyisége szerint állapítják meg például azt, hogy hány munkaegységet írjanak jóvá. Ma már néhány száz szövetkezet sikerrel alkalmazza a munkadíjazás legfejlettebb formáját: az elvégzett munka norma szerinti mérését és készpénzdíjazását. Ez a munkadíjazási forma természetesen főképp a már megszilárdult és tartalékokkal bíró termelőszövetkezetekben vált be. A gyenge szövetkezetekben bevezetett ún. garantált készpénzdíjazás is eredményesnek ígérkezik.

Ezen eredmények ellenére az anyagi ösztönzők felhasználásában még csak a kezdet kezdetén vagyunk. A segéd- és feldolgozó üzemekben, a traktorosoknál és a vezető dolgozóknál még alig alkalmaznak ilyenféle anyagi ösztönzőket. Bőven van tehát mit tennünk azért, hogy minden ágazat dolgozóira kiterjesszük a közvetlen érdekeltséget, az ösztönző premizálási módszereket. Nem keveset kell még dolgoznunk azon sem, hogy jobban érvényesüljön a szocialista elosztás elve a különböző ösztönzők alkalmazásában, hogy ezek az ösztönzők jobban serkentsenek a közös termelés növelésére, a több és jobb munkára, a családtagok fokozottabb munkába vonására, s ne okozzanak aránytalanságokat az egyes ágazatok között. Jobban kell ügyelni arra, hogy a jövőben a termelőszövetkezetek még differenciáltabban, erejüknek, fejlettségi és technikai színvonaluknak megfelelőbben alkalmazzák a különféle premizálási módszereket. Minden velük kapcsolatban lévő intézmény és vállalat egyaránt több segítséget kell hogy adjon nekik ehhez. Az anyagi érdekeltség elvének érvényesítésével egyidőben nagyobb gondot kell fordítanunk a politikai nevelő munkára, a

Digitized by Google

szövetkezeti parasztság gondolkodásának, szocialista szemléletének alakítására.

A közös gazdaságok állandó erősítése mellett továbbra is nagyon fontos feladat a háztáji gazdaságok adta lehetőségeknek a lehető legjobb kihasználása. A háztáji gazdaságok jelentősége — mint ez közismert — elsősorban az, hogy fedezik a mintegy három millió falusi lakos napi élelmiszerellátásának jelentős részét, s ezzel tehermentesítik a kereskedelmi forgalmat. Ezenkívül a háztáji gazdaságok árut is termelnek az állam részére és a helyi ellátásra. 1962-ben az állam által felvásárolt összes árunak 76 százalékát a szocialista nagyüzemek (állami gazdaságok és a termelőszövetkezeti közös gazdaságok), 24 százalékát pedig a háztáji és kisegítő gazdaságok adták. Azért is nagy szükség van a háztáji gazdaságokra, mert a népgazdaság erőforrásai nem teszik lehetővé, hogy a mezőgazdaságot rövid időn belül teljesen ellássuk új, korszerű technikával. Gazdaságilag is indokolt tehát, hogy ésszerűen használjuk ki a meglévő eszközöket és lehetőségeket (a férőhelyet, a munkaidőt stb.).

Az utóbbi hónapokban van némi előrehaladás a háztáji gazdaságok szerepének helyes megítélésében. A jelenlegi intézkedések fenntartásával és maradéktalan végrehajtásával biztosítható az, hogy a következő években a háztáji gazdaságok — az önellátáson kívül — árutermelésükkel a lakosság ellátásához is fokozottabban járuljanak hozzá. Ugyanakkor arra kell törekedni, hogy lehetőleg erőteljesen növekedjék az állami gazdaságok és a termelőszövetkezeti közös gazdaságok állatállománya, elsősorban a tehén- és a kocaállomány.

Bár az utóbbi években csökkent a háztáji gazdaságok termelése, a háztáji föld- és állatállomány helyenként nagyobb az alapszabályban megengedettnél. További következetes munkát igényel, hogy a termelőszövetkezetek tekintsék szerves gazdasági egységnek közös gazdaságukat és tagjaik háztáji gazdaságait, s szerezzenek érvényt a háztáji gazdaságokkal kapcsolatos politikánknak.

A termelőszövetkezetek saját gépesítésének eredményeként 1963 végén a tanácsi területre jutó traktorállománynak mintegy 60 százaléka a termelőszövetkezetek tulajdonában lesz. Helyes és megfontolt intézkedés volt a termelőszövetkezetek saját traktor- és munkagépállományának olyan módon való fokozatos kiépítése, hogy közben fenntartottuk a gépállomásokat és gépállományukat is fejlesztettük. A termelőszövetkezetek fokozatos gépesítését egyebek között az tette szükségessé, hogy az elmúlt években nem állt rendelkezésükre elegendő erő- és munkagép. Ha a gépállomási gépek többségét átadtuk volna a termelőszövetkezeteknek, akkor nem lehetett volna kielégíteni a szövet-

Digitized by Google

kezetek egy részének gépi munka iránti igényét. A szövetkezeteknek a gépek üzemeltetéséhez szükséges tapasztalatuk sem volt meg.

Az intézkedések azonban előnyeik mellett nehézségekkel is jártak. Sok termelőszövetkezet „a költségek csökkentése" címén minden munkát saját gépeivel igyekszik elvégezni, nem egy esetben akkor is, ha saját gépállománya nem elég erre. Emiatt még sok saját gépparkkal rendelkező termelőszövetkezet is megkésve, kifogásolható minőségben végzi el a mezőgazdasági munkákat, csökkent a gépállomási gépek kihasználása, s emelkedett a gépi munkák költsége. A termelőszövetkezetek saját gépparkjának további fokozatos növelésével egyidejűleg javítani kell tehát a gépállomási gépek kihasználását, növelni a gépállomások traktorvezetőinek anyagi érdekeltségét, s meggyorsítani a gépjavító bázis kiépítését. A gépek jobb kihasználása végett mind a gépállomásoknak, mind a termelőszövetkezeteknek sokkal nagyobb gondot kell fordítaniuk a traktorosok, a műszakiak képzésére, s az erő- és munkagépek kellő összhangjára. Röviden: meg kell tanulnunk, hogy a termelés minden területén jól alkalmazzuk a mezőgazdasági gépeket.

Az állami gazdaságok gazdálkodása évről-évre fejlődik. Munkájuk 1963-ban is javult. Továbbra is azt kívánjuk tőlük, hogy legyenek a szocialista mezőgazdaság élenjáró gazdaságai, a népgazdaság szükségleteinek kielégítése céljából növeljék árutermelésüket, s példamutatóan valósítsák meg a korszerű, gazdaságos nagyüzemi termelést. Figyelmük középpontjába ezért a gazdálkodás színvonalának jelentős javítását, az önköltség csökkentését kell állítaniuk. E feladatok megoldása — egyebek mellett — minden szinten az eddiginél is céltudatosabb, hatékonyabb vezetést kíván. Sürgős teendő, hogy az elmaradt állami gazdaságok javítsák meg termelési és jövedelmezőségi eredményeiket. Az állami gazdaságok vállaljanak még nagyobb szerepet az árukészletek növelésében, a gyenge termelőszövetkezetek megerősítésében.

II.

A mezőgazdasági termelés szerkezete 1963-ban általában a terveknek megfelelően alakult, s kifejezte a belterjes irányú fejlesztésre való törekvést. Tovább növekedett az értékesebb kultúrák aránya, sikeres volt a szőlő- és gyümölcstelepítésben végzett munka. Az állatállomány számszerű növekedésére is számíthatunk. Néhány fontos területen azonban nem kielégítő a fejlődés. A legnagyobb az elmaradás a kenyérgabona-termelésben. 1963-ban sem sikerült teljesítenünk azt az alapvetően fontos feladatot, hogy kenyérgabona-szükségletünket saját termésünkből elégítsük ki. Ennek kihatása túlnő a mezőgazdaság keretein, s érzékenyen érinti

Digitized by Google

az ország fizetési mérlegét. Az 1962—1963-as gazdasági év nem kedvezett a kenyérgabona termelésének. A korán beköszöntött, hosszantartó, kemény tél nagyon megsanyargatta a kenyérgabonát, s ehhez még hozzájárult a tavaszi belvíz, majd a június végi, július eleji nagy hőség és az ebből eredő szemszorulás.

A tervezettnél kisebb kenyérgabona-termés okozói között azonban — a felsorolt objektív tényezőkön kívül — néhány más, főleg a munka megszervezésével összefüggő hiba is szerepet játszott. 1962 őszén jelentős számú termelőüzem nem az általa előirányzott egész területen vetette el a kenyérgabonát. A kenyérgabona jó részét, mintegy 30 százalékát megkésve vetették el, és a kései vetések nem tudtak kellően megerősödni a tél beállta előtt; ezeknek a téli kipusztulása az átlagosnál is lényegesen nagyobb volt, sokat belőlük később ki kellett szántani, s a megmaradt vetések is ritkák lettek. A talajelőkészítésben, a vetés elkészítésében is sok volt a mulasztás. Sok gazdaság indokolatlanul takarékoskodott a műtrágyával és a vetőmaggal. Megállapíthatjuk tehát, hogy ezek a fogyatékosságok főképp a rossz munkaszervezés következményei, és gondosabb, céltudatosabb munkával — a korán beköszöntött tél ellenére is — jóval nagyobb kenyérgabona-termést takaríthattunk volna be.

Ismerve a fogyatékosságokat, alapvetően fontos feladat, hogy kiküszöböljük ezeket. E tekintetben nem lehet megtűrni lazaságokat, mert *az ország kenyeréről van szó*. Ezért minden gazdaságnak elsőrendű kötelessége, hogy határidőre és jó minőségben vesse el a kenyérgabonát, utána pedig gondoskodjék a kikelt vetések kellő ápolásáról. Csak így érhetjük el azt, hogy 1964-ben a terveknek megfelelően alakuljon a kenyérgabona termése.

A mezőgazdasági termelés minden területén továbbra is sürgős feladat *az alapvető agro- és zootechnikai eljárások általános elterjesztése*. El kell érnünk — egyebek között — azt, hogy a kukorica alá ne tavasszal szántsanak. Hiszen eléggé közismert dolog az, hogy hazánkban az őszi szántás elmulasztása — azonos ráfordítások mellett — 25—30 százalékkal csökkenti a kukorica termését. Ez a hozamkiesés erősen megnövelné a kukorica termelési költségét. Országosan mintegy 2,2 millió kat. holdon termelünk kukoricát, s ha e területnek csak negyedrészén vetnek is tavaszi szántásba, ezzel országosan mintegy 250—300 ezer tonna szemes termés vész el. Ekkora veszteséget pedig sem gondos munkaszervezéssel, sem jobb minőségű vetőmagvak alkalmazásával nem lehet pótolni. Az elmondottakat az idei eredmények is alátámasztják. Az őszi szántásba vetett kukorica kevésbé sínylette meg a júliusi nagy forróságot, s az ősszel mélyen felszántott területeken az idén is 4—5 mázsával több kukorica termett kat. holdanként, mint a tavasszal szántott földön. Ezért ez év őszén *nem maradhat*

Digitized by Google

szántatlanul olyan terület, amelyen őszi mélyszántást kell és lehet végezni.

Egyáltalán nem kielégítők az idén sem az *istállótrágya kezelésében és szakszerű felhasználásában* elért eredmények. Az istállótrágya helyes kezelésében és célszerű felhasználásában igen nagy tartalékaink vannak. A számítások szerint ma még az istállótrágya értékének csaknem 30 százaléka a helytelen kezelés következtében elvész: ez nitrogénműtrágyában kifejezve országosan mintegy 1 millió tonna műtrágyának, pénzben pedig több mint 300 millió devizaforintnak felel meg.

Az *új termelési módszerek általánosabb alkalmazásában* is vannak eredményeink, de itt is gondosabb, határozottabb munkára van szükség. Főképp az új bőventermő fajták elterjesztésére kell az eddiginél nagyobb gondot fordítanunk. A nagy termőképességű külföldi búzafajták felhasználásában előforduló hibák is ezt bizonyítják. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek az új és igényesebb fajták magasabb színvonalú gazdálkodást követelnek meg. Nagyon rosszul gondolkodnak azok a gazdaságok, amelyek a nagy termőképességű fajtákat extenzív körülmények között akarják termelni. Nem szabad ezeket a fajtákat ilyen próbának kitenni, hanem meg kell adni a fajta-igényeknek megfelelő agrotechnikát és műtrágyát, mert itt a „takarékosság" súlyos károkat okozhat. Ezt az idei év tapasztalatai világosan meg is mutatták.

III.

A mezőgazdaság műszaki-technikai ellátottsága tovább növekedett. 1959—1960-ban az összes népgazdasági beruházások 19,1 százalékát fordítottuk mezőgazdasági beruházásokra. A második ötéves terv első három évében emelkedett ez az arány, s a terv időszakában a mezőgazdaságnak a beruházásokból való részesedése megközelíti a 25 százalékot.

1963-ban a mezőgazdaság csaknem 10 ezer darab traktort és sok más mezőgazdasági gépet kapott, illetve kap. A traktorparknak ez a növekedése ellensúlyozta a lóállománynak az utóbbi években bekövetkezett számottevő csökkenését. Érezhetővé is vált az, hogy a mezőgazdaságban 1963-ban majdnem 55 ezer traktor dolgozik: az idén a gabonabetakarításnak több mint 80 százalékát, a szántást pedig majdnem teljesen gépek végezték.

A jelenlegi géppark azonban nagyarányú növekedése ellenére sem elegendő arra, hogy az optimális időben elvégezzük az őszi betakarítási, szántás-vetési és szállítási munkákat. Főképp ezért, de a gazdaságos üzemeltetés miatt is, továbbra is elsőrendű feladat a traktorpark fokozott kihasználása. Különösen az őszi munkacsúcsban fontos ez, amikor — mint ismeretes — igen nagy mennyiségű

Digitized by Google

munkát kell gyorsan, jó minőségben elvégezni a mezőgazdaságban.

Az erőgépek számának emelkedésével egyidejűleg azonban nem növekedett kellőképpen kihasználásuk, sőt a gépállomások erőgépeié az utóbbi időkben még csökkent is. Ennek egyik oka az, hogy erőgéphez szükséges munkagépünk továbbra sem elegendő. Ehhez még az is hozzájárul, hogy a munkagépek területi és üzemek közötti elosztása sem tökéletes, és a termelőszövetkezetek nem veszik kellőképpen igénybe a gépállomások munkagépeit. Ezek az okok és más szervezési hibák meg mulasztások erősen csökkentik a gépek kihasználását.

Az erőgépek kétműszakos üzemeltetése körül is bőven van még tennivaló. Szeptemberben a szántótraktoroknak mindössze 40 százaléka dolgozott két műszakban, a gépállomásokon pedig a traktorok napi teljesítménye alig érte el a műszaknorma háromnegyedét. Az erő- és munkagépek kihasználásának fokozása tehát rendkívül fontos feladat. Emellett természetesen az eddiginél jobban igénybe kell venni — főleg a munkatorlódásos időszakban — a kisparaszti gazdaságokból megmaradt és felhasználható eszközöket és gépeket is. Főképp a fogatos vetőgépekre van igen nagy szükség, elsősorban az őszi idényben.

Ebben az esztendőben az *öntözött terület* megközelíti a 450 ezer kh-t. A terület növekedésével egyidejűleg a meglévő öntözőművek és öntözőberendezések kihasználásában is van némi javulás. Indokolt volt tehát az 1963. évi tervnek az az előirányzata, amely — az üzemelésnek 1962-ban észlelt fogyatékossága ellenére — 1963-ban nagyobb arányban növelte az öntözött területet. Még korántsem történt meg azonban minden az öntözési lehetőségek kihasználására, s itt is nagyon sok még a tennivaló. Különösen a talajerő-visszapótlására — elsősorban szervestrágya útján — és az öntözési szakmunkások, szakemberek képzésére kell a közeli időben nagy gondot fordítani.

1963-ban a műtrágya használata is növekedett: az egy kh szántó-, kert- és szőlőterületre jutó műtrágya meghaladja a 140 kg-ot. Most is voltak azonban hiányosságok a műtrágyák felhasználásában. Egyes gazdaságokban nem az alá a növény alá adták a műtrágyát, ahol ez a hozam legnagyobb növekedésével járt volna. Nem vették kellően figyelembe azt sem, hogy műtrágyát elsősorban azoknál a kultúráknál célszerű nagyobb mértékben alkalmazni, amelyek számottevően elősegíthetik az export növelését, vagy az import megtakarítását, s így a fizetési mérleg javulását.

A termelés fokozása végett szükséges, hogy tovább növeljük az anyagi-műszaki megalapozás egyes tényezőit. Továbbra is a mezőgazdaság műszaki-technikai színvonalának növelésére kell fordítanunk figyelmünket, de ezzel egyidejűleg a meglevő lehetőségek

Digitized by Google

és adottságok eredményesebb kihasználásáért is az eddiginél sokkal többet kell tennünk. Egyebek között — mint már említettük — jobbá, hatékonyabbá kell tennünk a gépek, eszközök, anyagok kihasználását. Az erő- és munkagépek jobb, gazdaságosabb kihasználásával el kell érnünk azt, hogy még a munkacsúcsban is agrotechnikailag megfelelő minőségben végezzük el a gépi munkát. Ezért a gépek jobb kihasználását úgy kell megvalósítanunk, hogy ez ne gátolja a különféle munkák jóminőségű, határidőre való elvégzését.

A jobb, egyenletesebb, céltudatosabb gépkihasználáshoz a traktorpark összetételének állandó javulása, a jobb munkagép-ellátottsága, a műszakteljesítmények fokozása, a műszaki színvonal fokozatos emelkedése és — nem kevésbé — a korszerűbb gépüzemelési módszerek járulhatnak leginkább hozzá. Erőteljesen fokozható a gépek kihasználása azzal is, hogy növeljük az egy ledolgozott műszakra jutó teljesítményt, és nem kis mértékben azzal, hogy erőteljesebben csökkentjük a gépmeghibásodásokat.

Továbbra is számottevő az elmaradás a rendelkezésünkre álló *anyagok és eszközök gondos, céltudatos, takarékos felhasználásában.* Így például az idén számos gazdaság korántsem használta ki a *vegyszeres gyomirtás adta lehetőségeket.* A ténylegesen vegyszerezett terület mindössze 50 százaléka volt a tervezettnek, jóllehet volt elegendő vegyszer és gép a feladat elvégzésére. Főképp a kenyérgabona vegyszeres gyomirtása maradt el. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a kenyérgabona-termés a vártnál alacsonyabb. Itt arra van szükség — egyebek mellett —, hogy a gabonatermesztésnél alkalmazott ösztönzők kellőképpen számoljanak a vegyszerek alkalmazásával és segítsék elő ezek gyorsabb elterjedését. Ezt célozza a gyomirtószerek árának a közelmúltban végrehajtott csökkentése is.

A mezőgazdaságban számos olyan új munka van, amelynek elvégzése újfajta feladatokat ad a nagyüzemeknek. A technológiai változásokat azonban sokszor nem teljes összefüggésben nézik, és így sok esetben nem eléggé hatékonyak az új módszerek. Ez a magyarázata például annak, hogy az idén sem sikerült hiánytalanul megoldanunk *a kombájnszalma lehúzását, kazlazását.* Pedig 1963-ban a szalmatermés is kisebb a tervezettnél, s ezért igen nagy szükség lett volna a még gondosabb betakarításra, hiszen a szalma — a gazdaságok alomszalma-szükségletén felül — ipari célokra is szükséges. A meglévő nagyüzemi épületek sincsenek mindenütt célszerűen hasznosítva; vannak kihasználatlan férőhelyek, rosszul üzemeltetett létesítmények. A kisüzemekből megmaradt épületeket, termelőeszközöket nem használják ki kellőképpen a nagyüzemi termelés céljaira, a gyümölcs- és szőlőültetvények fej-

Digitized by Google

lődése nem kielégítő, mert helyenként nem gondozzák eléggé őket stb.

Mindezekből adódóan és az említett fogyatékosságok megszüntetésén túlmenően alapvetően fontos az, hogy a mezőgazdasági célok megvalósítása, a szocialista nagyüzemek továbbfejlesztése, gazdálkodási színvonaluk állandó növelése érdekében — a társadalmi átrétegeződést is figyelembe véve — gyorsuló ütemben növekedjék a mezőgazdaság műszaki-technikai megalapozása.

A mezőgazdaság gépesítése, kemizálása világszerte fokozódik. A tudomány és a technika eredményei mindjobban behatolnak a mezőgazdaságba. A mezőgazdaság ráfordításaiban növekszik az ipari eredetű termékek aránya. A mezőgazdaság fejlődése hazánkban is nagy mértékben azoknak az iparágaknak a fejlődésétől függ, amelyek a mezőgazdaságban felhasználandó termékeket előállítják. Népgazdaságunk eddig is nagy összegeket fordított a mezőgazdaság fejlesztésére, technikai bázisának növelésére. A mezőgazdaság anyagi-műszaki ellátottsága azonban még korántsem tekinthető kielégítőnek, s elmarad a modern nagyüzemi termelés követelményeitől. A mezőgazdaság rendelkezésére bocsátott termelőeszközök ugyanis sok esetben nem növelték termelési kapacitását, hanem csak a kisüzemi termelőeszközök kiesését pótolták. S minthogy a szocialista átszervezés időszakában ugrásszerűen megnövekedett a beruházási igény, ebben az időszakban szükségszerűen átmeneti megoldások is születtek, s nem minden beruházást lehetett komplettírozni; jelentős számú istálló víz, villany és gépesítés nélkül épült, a nagyüzemi szőlő- és gyümölcstelepítésekhez sem létesült elegendő feldolgozó és tároló kapacitás.

Hogy a magyar mezőgazdaság a jövőben mennyire lesz versenyképes, az nem utolsó sorban attól függ, milyen mértékben tudjuk ellátni korszerű termelőeszközökkel. Ez is megköveteli azt, hogy számottevően növeljük a mezőgazdasági termelés anyagi-műszaki megalapozását. A többi között folytatnunk kell a mezőgazdaság energiabázisának kicserélését, biztosítva a legfontosabb kultúrák gépesítését, s gondoskodnunk kell a szállítások lebonyolításának feltételeiről. Fokoznunk kell a kémiai szerek felhasználását a mezőgazdaságban. Ezek közül a műtrágya növeli a termelést, a gyomirtószerek csökkentik a mezőgazdaság munkaerő-igényét, a növényvédőszerek pedig emelik a hozamokat, javítják a termékek minőségét. Jobban előtérbe kell helyeznünk az egyéb termelésnövelő befektetéseket is. Átgondolt, előre kidolgozott (talajjavítási, talajvédelmi stb.) intézkedésekkel javítani kell az ország erodált, gyenge termőképességű tájainak természeti feltételeit. Arra van szükség, hogy a jövőben a mezőgazdasági beruházások népgazdasági hatékonyságuk figyelembe vételével, az üzemi érdekekkel egyeztetve valósuljanak meg. El kell végezni a termelés

Digitized by Google

célszerű területi és üzemi elhelyezéséhez és szakosításához szükséges számításokat.

E fejlesztési célkitűzések megoldásában természetesen figyelembe kell vennünk azt, hogy ma még lényeges különbségek vannak a mezőgazdasági nagyüzemek termelési színvonalában, egyrészt az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek között, másrészt pedig az egyes üzemek között. Az állami gazdaságok — amelyeknek megszervezése óta már hosszabb idő telt el — lényegében már megszilárdultak és jelentősen fejlesztik termelésüket A termelőszövetkezetek termelési színvonalukat és anyagi-műszaki ellátottságukat tekintve még kevésbé fejlett üzemek és a gazdálkodás színvonalában még igen nagy a különbség közöttük A termelőszövetkezetek problémáit az is bonyolítja, hogy a közös gazdaság mellett a tagoknak háztáji gazdaságuk is van. Mindezek következtében az egyes szocialista nagyüzemek fejlesztése egymástól sok tekintetben eltérő feladatok megoldását teszi szükségessé.

Az elmondottakat összefoglalva: az 1963-as év eddigi tapasztalatai alapján megállapíthatjuk, hogy gazdaságpolitikánk helyesnek, jónak bizonyult, elősegítette a mezőgazdasági termelés növekedését, a termelőszövetkezetek közös vagyonának gyarapodását, kihasználhatókká tette a háztáji gazdaságok lehetőségeit. Még sok és megfeszített munkát kell azonban végeznünk azért, hogy jobban használhatjuk ki lehetőségeinket és maradéktalanul valósítsuk meg célunkat, így elsősorban azt, hogy kenyérgabona-szükségletünket a hazai termésből fedezzük.

Digitized by Google

Ideológiai munka és értelmiség

Irta RÉNYI PÉTER

KEZDET VAGY FOLYTATÁS? Értelmiségünknek is, mint a társadalom minden rétegének, megvan a maga sajátos pszichológiája. Nem titok, hogy erre a pszichológiára még ma is jellemző némi „túlérzékenység", bizonyos ideges reakció minden változásra. Az sem titok, hogy ez az ingerlékenység jelentős részben a személyi kultusz, illetve a dogmatizmus és a revizionizmus közötti ingadozások időszakának rossz emlékeivel kapcsolatos. Ez a reagálás nemcsak érthető, hanem bizonyos értelemben pozitív jelenség is: azt fejezi ki, hogy az értelmiség is ragaszkodik a mai politikához, félti annak folytonosságát, azt kívánja: maradjunk meg azoknál az elveknél, amelyeket annyi gyakorlati eredmény megerősített. De azt is tanúsítja, hogy még nem elég szilárd az értelmiség egy részében az a tudat, hogy ha a párt és az állam új követelményeket, új igényeket támaszt, akkor ezt nem azért teszi, mert változtatni akar az *irányon*, hanem azért, mert a fejlődés új helyzetet teremt, amelyből organikusan új *feladatok* adódnak. Az *eszmei offenzíva* meghirdetésével kapcsolatban is lehetett olyan aggályokat hallani: vajon nem jelent-e majd ez visszatérést a türelmetlen, adminisztratív kultúrpolitikához, az eszmei kérdések hatalmi szóval, tekintélyi alapon való eldöntésének szektás gyakorlatához.

Minthogy a VIII. kongresszus óta majd egy év telt el és mindenki a saját tapasztalatai alapján is meggyőződhetett arról, hogy nincs szó a régi módszerekhez való visszatérésről — könnyű dolog a kérdésre empirikusan válaszolni. De elvileg is bebizonyítható, hogy miért nem jelent az ideológiai offenzíva valamiféle fordulatot a párt értelmiségi politikájában. Egyrészt azért nem, mert a párt „kiszenvedte" magának azt a történelmi tapasztalatot, hogy az eszmei-politikai nevelőmunkát sohasem lehet helyettesíteni adminisztrálással. A párt elvi okokból és elvi alapon tudatosan fordult szembe a szektarianizmussal, és nem szünteti be a harcot ellene. Másrészt: azért sincs szó valamiféle irányváltoztatásról, mert a párt eddig sem volt defenzívában, vagy akár „álló helyzetben" az ideológia területén. Gondoljunk csak az ellenforradalommal szemben vívott harcra és az azóta eltelt időszakra, amelyben jelentős és egyre erőteljesebb szerepet játszott az ideológiai

Digitized by Google

harc. Igaz, hogy az eszmei vita, az eszmei tisztázás mindenekelőtt a *politika* területén zajlott, a *politikai ideológia* azonban része, sőt döntő része az ideológia egészének. A politikai harc persze nem azonos az ideológiai harccal, nagyrészt nem eszmei területen vívják, mégis mindig magában foglalja az ideológiai mozzanatot is. S a konszolidáció idején a harcnak ez az oldala viszonylag gyorsan előtérbe került, általában is, és különösen az értelmiség körében: a politikai harcok jelentős részben ideológiai jelleget öltöttek. Azok az értelmiségi rétegek, amelyekkel (és amelyekért) a vita folyt, nagyrészt már előbb megismerkedtek a szocialista ideológiával, vagy annak egyes elemeivel, sokan közülük korábban valamennyire el is fogadták azt, s főként a jobb- és „baloldali" elhajlások és a köztük dúló harc következtében távolodtak el tőle. Ezeknek a rétegeknek a válsága 1956-ban par exellence *ideológiai* konfliktusként jelentkezett; nagyrészüket nem polgári osztályérdekek hajtották, a harcot tehát elsősorban eszmei síkon kellett folytatni értük.

Az ellenforradalom okozta ideológiai zűrzavar, a dogmatizmus és a revizionizmus elleni harc szükségszerűvé tette a koncentráltabb *ideológiai* tevékenységet; enélkül lehetetlen lett volna a konszolidáció, a marxista—leninista elvek érvényesítése a gyakorlatban.

Nemcsak azért kell ezt hangsúlyoznunk, mert ellenkező esetben úgy tűnhetne föl, mintha eddig pártunk ideológiailag visszavonult vagy semleges álláspontot foglalt volna el. Hanem azért is, hogy tisztázzuk: az az offenzíva, amelyet ma hirdetünk, már jelentős *ideológiai eredményekre*, ideológiai „hátországra" támaszkodhatik — az értelmiség nagy részének tudatában is. Az utóbbi években meggyorsult és jelentősen előrehaladt a szocialista értelmiség kialakulása, az értelmiség nagy többsége támogatja a szocializmust, kommunista és sok párton kívüli értelmiségi ma már nemcsak politikailag, hanem világnézetében is szocialistává vált. Emellett fejlődött az értelmiségnek az a része is, amelynek marxista gondolkodásáért ma még harc folyik. Az eszmei offenzívában az az új vonás, hogy ezúttal olyan *átfogó* ideológiai munkáról van szó, amely a szocialista termelési viszonyok uralkodóvá válása után, a szocializmus teljes győzelméért folyó harc közepette megy végbe, azzal a céllal, hogy támaszkodva a már elért ideológiai eredményekre, *teljessé tegyük* a marxizmus—leninizmus uralmát az ideológiában is. Ez pedig azt jelenti, hogy az eddiginél is hatékonyabb eszmei harcot kell vívni a burzsoá és kispolgári ideológiák ellen, elvszerűen védelmezni kell a marxizmus—leninizmus igazát. Másrészt — ami nem kevésbé fontos — az életben felmerülő új, konkrét kérdésekre helyes választ kell adni a marxizmus—leninizmus szellemében.

Digitized by Google

AZ ÁTMENET NEHÉZSÉGEI. Világosan kell azonban látnunk azt is, hogy az értelmiségnek az az állapota, amelyről szólunk, belső ellentmondásokkal terhes. Az értelmiség egy részében élnek még, sőt virulensek a polgári-kispolgári nézetek maradványai. A szocialista és a polgári ideológia kibékíthetetlen ellentétben áll egymással, és ez az ellentét fennáll az egyes ember egyéni tudatában is. Akire már befolyásuk van a szocializmus politikai eszméinek, de aki erkölcsi, vallási vagy más vonatkozásban még polgári eszméket vall, az nem tud teljes erejével részt venni a szocialista építésben: ideológiai fenntartásai, vívódásai feltétlenül kihatnak a társadalommal való kapcsolatára is. Emellett az emberek egyéni tudatának ez az átmeneti állapota táptalaja a legkülönfélébb kispolgári szocialista elméleteknek, hiszen az egyénben, aki megkísérli összeegyeztetni a szocializmus eszméjét a maga régebbi polgári gondolatvilágával, szükségszerűen kispolgári koncepciók alakulnak ki vagy élednek újjá.

Jellemző példa erre egyes volt népi és urbánus íróknak az a törekvése, hogy úgy tüntessék fel a szocializmus mai eredményeit, mintha ezek régebbi, kispolgári szocialista elképzeléseiket igazolnák. Találkozhatunk etikai idealizmusban fogant olyan koncepciókkal, amelyek az anyagi jólét növekedésében antiszocialista elemet látnak. Vannak, akik megkísérlik, hogy összeegyeztessék a szocializmust az értelmiség vezető szerepéről vallott helytelen nézeteikkel. (Ez a koncepció, amely azelőtt az értelmiség nagy részének dédelgetett elmélete volt, napjainkban utánpótlást kap a nyugaton dívó „menedzser-teóriából", a műszaki értelmiség vezető szerepét hirdető technokrácia-elméletekből.) Vannak olyan paradox tendenciák is, amelyek a vallás és a szocializmus összeegyeztetését kísérlik meg. Aki tanulmányozza a katolikus egyházi sajtót — különösen XXIII. János pápa enciklikáinak, a *Mater et magistra*-nak és a *Pacem in terris*-nek megjelenése óta —, az láthatja, hogy az egyház a hagyományos kereszténységszocialista irányzat „korszerűsített" burzsoá eszméit propagálja. Ez sem marad minden hatás nélkül egyes értelmiségiekre.

Az a törekvés, hogy a szocialista ideológiát „egyeztessék" a burzsoá ideológiával, olyan régi, mint maga a szocializmus. Hiba volna azonban, ha nem látnánk a különbséget ennek a törekvésnek szubjektív tartalma között a múltban és ma. A szocialista rendszer megszilárdulása előtt ez az eltorzítása a szocialista eszmének a burzsoá-kispolgári rétegek *politikai* harcának volt ideológiai burka: a szocializmus elleni *tudatos* harc *szándékát* foglalta magában. Ami a kispolgári szocialista *elméleteket* illeti, ezek elvileg és gyakorlatilag ma is közvetlenül a szocializmus *ellen* irányulnak. De azoknak a túlnyomó része, akik nálunk ma még nem veszik tudomásul a burzsoá és a szocialista ideológia összeegyeztethetetlen-

Digitized by Google

ségét, akik különféle kispolgári szocialista nézeteket vallanak, nem áll szemben a szocializmus politikai rendszerével; nemcsak tudomásul veszi, mint megváltoztathatatlan realitást, hanem lényegében egyet is ért vele. Magatartásukra *ma* nem a restaurációs törekvések, vagy más ellenséges politikai indulatok a jellemzők: mi sem tanúsítja ezt jobban, mint a volt népi és urbánus írók említett csoportja, amely nem azt akarja bizonyítani, hogy a szocializmus mai berendezése *rossz*, hanem azt, hogy *ő találta ki*, nem az új társadalom *hibáiban*, hanem *eredményeiben* keresi önmaga igazolását. Politikai szempontból nagy különbség ez.

Vegyünk csak egy példát, amely ez utóbbi állítást alátámasztja. Abban az agresszív magatartásban, amelyet a revizionisták 1956-ban a hibák elleni harc jelszavával a rendszerrel szemben tanúsítottak, szerepet játszottak a legkülönfélébb kispolgári utópista elképzelések. Ebben az utópista optikában minden fogyatékosság leküzdhetetlen akadálynak, minden hiba és bűn a népi demokratikus rendszer szükségszerű velejárójának tetszett. Ma is vannak még az értelmiség soraiban számosan, akiknek bizonyos utópista elképzeléseik vannak, de ezek az elképzelések ma nem annyira a rendszerrel szembeni felfokozott, igazságtalan *kritikában*, mint inkább a közeljövővel kapcsolatos túlzott, felfokozott *várakozásban* jelennek meg. Elvileg persze ez ugyanaz az utópizmus, s benne értelmiségünk egy részének polgári gondolkodása, illetve a valóságtól való elszakadása fejeződik ki, de ezekkel az utópistákkal ma mégis másként kell vitázni, mint annak idején amazokkal.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a burzsoá kispolgári ideológiák ellen nem kell küzdeni. Ellenkezőleg. Igaz, hogy ma nagyrészt megvert társadalmi erők ideológiájának alkalmazkodási kísérleteivel van dolgunk, olyan ideológiákkal, amelyek defenzívába szorultak, de mi sem volna naivabb, mint azt gondolni, hogy ezek az áramlatok már nem rejtenek magukban társadalmilag veszélyes elemet. Még az a „lelkes" utópizmus is, amelyről az előbb szó volt, átcsaphat (s olykor át is csap) régi formájába (lásd egyes irodalmi riportok durván általánosító kritikai kirohanásait). Annál is inkább, mert korunkban, amikor még két világrendszer létezik, amikor előttünk még óriási feladatok tornyosulnak, számolni kell olykor nehéz, elhúzódó problémákkal, még a szocializmuson, a munkásmozgalmon belül is. Így például most, amikor a kínai vezetők szakadár támadást intéztek a nemzetközi munkásmozgalom leninista irányvonala ellen, egyesek — akik pedig annak idején nagyon melegen üdvözölték a személyi kultusz, a dogmatizmus elleni harcot és tapasztalták, hogy milyen nehéz ez a harc — éppen, mert utópista illúziókat melengetnek, elbizonytalanodnak, nem értik meg, hogyan adódhat még ma is ilyen probléma.

Digitized by Google

Az ilyen emberekben kiélezett helyzetek idején újra felébredhetnek a régi kételyek. Az említett átmeneti ideológiai állapot ezért sem tekinthető stabilnak, vissza nem fordíthatónak.

Emellett van az értelmiségnek még olyan rétege is, amely *politikailag* sem azonosítja magát a szocializmussal, és vannak még konok ideológiai ellenfeleink, akik pontosan felmérik az értelmiség ideológiai fejlődésének bizonyos labilitását, s ha passzív magatartást tanúsítunk, felbátorodnak, sőt számukra alkalmas pillanatban még ellentámadásba is átmennek. Olyan állapot tehát ez a mai, amelyből viszonylag gyorsan előre is lehet haladni, de amelyből vissza is lehet esni.

Találkozunk olyan hangulatokkal, hogy kár feszegetni az értelmiség további eszmei fejlődésének kérdését, hiszen a szocializmus alapjainak lerakásával az ideológiai fejlődésben is átléptük a Rubikont, s amivel ma még dolgunk van, az tulajdonképpen már csak az értelmiség alapvetően szocialista világnézetén *belüli* polgári maradvány. Amennyire fontos, hogy lássuk és hangsúlyozzuk azt a politikai fejlődést, sőt fordulatot, amely az értelmiségben 1956 óta végbement, ugyanolyan fontos, hogy tisztában legyünk ennek a változásnak a korlátaival is, s ne tápláljunk illúziókat az *egész* értelmiség ideológiájának szinte *teljes* megváltozásáról. Tagadhatatlan, hogy a szocializmus politikájának elfogadása igen nagy jelentőségű dolog; de nem igaz az, hogy az értelmiség egésze ezzel már átlépte az ideológia Rubikonját, mint ahogy — nem igaz az sem, hogy aki általában helyesli a párt politikáját, az ideológiájában lényegében már marxista—leninista. Aki például idealista filozófiát vall, tehát idealista módon értelmezi a természet és a társadalom alapkérdéseit, az eszmeileg polgári talajon áll, még ha egyik-másik vagy egész sor politikai kérdésben osztja a szocialista álláspontot. Az egyes ember fejében keveredhetnek, s igen gyakran valóban keverednek is egymással eszmeileg homlokegyenest ellentétes nézetek, gondolatok is. Ez nálunk ma többnyire pozitív folyamatot jelez, az adott egyén vonzódását, közeledését a marxizmushoz, azt, hogy a marxizmushoz vezető úton halad, ha még nem is járta be teljesen ezt az utat. (Ezen a fokozaton voltaképpen mindenki átesik, aki a burzsoá ideológia platformjáról a szocialista ideológia platformjára helyezkedik, hisz az emberek gondolkodásának gyökeres megváltozása sohasem villámcsapásszerűen megy végbe.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy meg lehet alkotni a burzsoá és a szocialista ideológia valamiféle vegyületét, valamiféle szintézisét. Ha valahol, akkor itt nagyon élesen kell megvonni a határt. A szocialista ideológia — tudományos ideológia, egységes világnézet, s összeegyeztethetetlen minden más, feudális, burzsoá, vagy kispolgári ideológiával. Igaz, a marxizmus—leninizmuson belül is vannak (és mindig is

Digitized by Google

lesznek!) megoldandó *új* kérdések és — ezek kapcsán — eltérő álláspontok, viták; maga a szocialista elmélet is szüntelenül fejlődik és gazdagodik, hisz a fejlődés újabb és újabb kérdéseket vet fel, s az emberi megismerés folyamata végtelen. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy tisztán kell tartanunk már kimunkált, már kicsoszolt elméleti fegyvereinket, nem mond ellent annak, hogy a tudományos szocializmus alapjai rendíthetetlenek. Meggondolatlanságra vall, hogy egyes irodalmáraink a különböző kispolgári irányzatokkal folyó vitát a marxizmus—leninizmuson *belül* zajló harcnak nevezik s nem veszik észre, hogy ez a vita olyan, már régen eldöntött kérdésekről folyik, amelyekben csak *meg kell védenünk* a marxista elveket, nem pedig olyan új, most felmerülő problémákról, amelyekre a marxista választ valóban még csak most kell *kimunkálni*.

Lenin a *Materializmus és empiriokriticizmus*-ban bírálja azt a teóriát, amely azonosítja a társadalmi tudatot és a társadalmi létet, s a következőket fűzi hozzá: *„Ha egyes emberek ezt a teóriát a marxizmussal, a marxista magatartással azonosítják, úgy el kell ismernünk, hogy ezek az emberek jobbak, mint a teóriáik, de nem szabad igazolnunk a marxizmus hajmeresztő elméleti eltorzításait."* Egészen hasonló a helyzet értelmiségünk egy részénél: ők is *„jobbak, mint a teóriáik"*, de kedvükért nem szabad elnézni azokat az elméleti ferdítéseket, képtelen kompromisszumokat, amelyekkel olykor úrrá akarnak lenni a szocialista és a burzsoá ideológia kibékíthetetlen ellentmondásán.

A „GARANCIA" KÉRDÉSE. Egyes elvtársainkban még ma is élnek előítéletek az értelmiséggel szemben. Aggályuk legfőképpen az: mi a „garancia" arra, hogy az értelmiség túlnyomó része *valóban őszintén* a szocializmus mellett áll? Ma persze — mondják — opportunus dolog a szocializmus mellett beszélni; de hátha csak *mimikri* az a rokonszenv, amelyet az értelmiségiek mutatnak?

El kell ismerni, hogy egy hatalmon levő politikai irányzat helyeslése lehet opportunus alkalmazkodás is. Hogy a helyeslés vagy azonosulás mennyire szilárd és végleges, azt valóban csak akkor lehet megállapítani, amikor a helyeslés áldozatokat, lemondást is követel. De erre a „próbára" ma is van alkalom, hisz mi sem volna helytelenebb, mint azt gondolni, hogy csak barikádharcok idején, csak az élethalálharc veszélyei között lehet kipróbálni az erkölcsi-politikai helytállást. A békés gazdasági építés, a hétköznapi munka viszonyai között is alapjában kipróbáltatnak az emberek: a szűk egoizmus, a rendszerhez való „üzleti" viszony akkor is megmutatkozik, amikor egy új gyártmány bevezetésének prémiumkockázatát kell vállalni, vagy valamilyen pillanatnyilag népszerűtlen intézkedést kell tenni. Ma az értelmiség mind önállóbban, kezdeményezőbben, odaadóbban dolgozik, mind ritkább

Digitized by Google

körükben a közöny és az opportunista meghunyászkodás. Mindez a szocialista világnézet, azaz a szocialista társadalmi tudat egyik legfontosabb elemének, az új erkölcs kialakulásának jele az értelmiség körében. A rendszerrel való *politikai* egyetértésen és helyeslésen túlmutató jelenség az az aktivitás is, amelyet az értelmiség nagy része a *világnézeti* vitákban mutat. Azelőtt az ilyen viták iránt többnyire csak akkor érdeklődött a régi értelmiség, ha úgy érezte, hogy sérelem éri, ma pedig országszerte tapasztalható, hogy a *szocialista* világnézet problémái foglalkoztatják, sőt izgatják az értelmiséget. A hasonló példák sorát még folytathatnánk, de mindegyik azt bizonyítja, hogy az értelmiség ideológiai fejlődése nem merevedett meg, nem rekedt meg egy ponton, hogy az intelligencia zömében végbemenő pozitív folyamat fokozatosan előre halad.

Ami pedig az értelmiség ideológiai átalakulásával szembeni türelmetlenséget illeti: akár tetszik, akár nem, tudomásul kell venni, hogy sem a szocialista ember, sem a szocialista értelmiségi nem úgy alakul ki, ahogyan egykor Zeusz homlokából kipattant Pallasz Athéné. Mindenkinek meg kell járnia a maga útját. Egy ideig nálunk is jelentkezett az az elmélet, amely szerint az új, népi származású értelmiségnek szinte vele született tulajdonsága a marxista gondolkodás. De — jóllehet az új generációt már a népi demokrácia nevelte, érzés- és élményvilágát is a szocialista építés körülményei alakították ki — ez is vulgáris elképzelés; amíg a marxizmus iskolai tananyagból az egyén egész gondolkodását átható és meghatározó világnézetté válik, az egyáltalában nem automatikus folyamat. A régi értelmiség útja a forradalmi marxizmushoz természetesen még bonyolultabb.

Felmerülhet az a kérdés — s ha nem is ebben a szimpla, direkt formában, de gyakran fel is merül —, hogy voltaképpen milyen hosszú ideig tartó folyamat az értelmiség szocialistává válása? Persze, időtartamot lehetetlen megjelölni, annál is inkább, mert ez a folyamat rétegenként és egyénenként is más-más ütemben megy végbe. Vannak fiatal szocialista értelmiségiek, és vannak volt polgári értelmiségiek, akik ma már marxista módon gondolkodnak, s minden lényeges elvi kérdésben marxista módon foglalnak állást. Sokan közülük a pártnak is tagjai. Az értelmiség nagy része azonban — mindenekelőtt a régi értelmiség nagy része — annak az átmeneti állapotnak a különböző fázisaiban tart, amelyet az imént jellemeztünk. Van azután egy olyan réteg is, amely csak kényszerűen alkalmazkodik a viszonyokhoz, s végül akadnak olyanok is, akik mindenféle tekintetben, politikailag is szemben állnak a rendszerrel. Tudomásul kell venni továbbá azt is, hogy nem minden polgári entellektüel képes végigjárni a marxizmus útját: vannak egyesek, akik vagy életkoruknál, vagy más egyéni

Digitized by Google

adottságuknál, szellemi alkatuknál fogva képtelenek erre. (A reális értelmiségi politika ezt az eshetőséget is számba veszi, mint természetes jelenséget, amely a legcsekélyebb mértékben sem cáfolja — ahogy Lenin nevezte — „a marxizmus mindenhatóságát".)

Az egész folyamat időtartamát illetően tehát nem lehet jóslásokba bocsátkozni, annál kevésbé, mert ez szerves része társadalmunk egész gazdasági, politikai, ideológiai fejlődésének. Azt viszont látnunk kell, hogy gyors, látványos sikerekre itt nem számíthatunk. A mai kultúrpolitikát ebben a vonatkozásban éppen az különbözteti meg a személyi kultuszétól, hogy tudomásul veszi: a tudat mindig elmarad valamelyest a lét mögött, s az ideológiában nem lovasrohamokkal, hanem csak hosszú lélegzetű, szívós munkával lehet teret nyerni és győzni. Abba természetesen nem szabad belenyugodni, hogy a társadalom ideológiai fejlődése elmaradjon az adott *lehetőségek* mögött. Annál kevésbé, mivel ma igen kedvezőek a lehetőségek: társadalmunk általános fejlődése, gazdasági, politikai, kulturális eredményei pozitívan befolyásolják az értelmiséget is. Most, hogy leraktuk a szocializmus alapjait, s az osztályharcban a szervezés, a meggyőzés, az ideológiai munka került előtérbe — értelmiségünk számára is könnyebbé válik, hogy mélyebben megértse a proletárdiktatúra, a szocializmus lényegét, hogy, felismerve az új társadalom mély humanizmusát, még visszamenőleg is megértse a szocializmusért folytatott harc sok *szükségszerű* mozzanatát, amelyet a kiélezett osztályharc idején — nem utolsó sorban persze a személyi kultusz túlzásai és torzításai miatt, de saját osztályelfogultsága miatt is — sokkal nehezebben érthetett meg. Csak az értelmiségellenesség megszállottai képzelhetik azt, hogy azok a nagy történelmi-társadalmi tapasztalatok, amelyekben népünknek része volt — az intelligenciáról egyszerűen lepereghettek. Emellett az értelmiség közvetlenül tapasztalja: a szocialista építés idején, amikor az élet minden szférájában szüntelenül nő a tudomány, az ideológia szerepe, nemcsak számszerűen és felkészültségében, hanem társadalmi jelentőségében is emelkedik a tudománnyal, az ideológiával szerves kapcsolatban álló társadalmi réteg, az értelmiség szerepe; a társadalom egyre magasabbra értékeli az értelmiség szerepét, s — ha nem is minden szakmában már a kívánt mértékben — egyre nő anyagi megbecsülése is. A társadalmi élet intellektualizálódása napjainkban vehemens gyorsasággal megy végbe: szinte minden iskolánk, egyetemünk túlzsúfolt, szinte minden értelmiségi pályán nagy a hiány szakemberekben, nő a tömegek kultúrszínvonala, emelkedik igénye a vezetés tudományos szintje iránt.

Természetesen még e tényezőktől együttesen sem várhatjuk az értelmiség eszmevilágának *automatikus* átalakulását: mindez csupán azt jelzi, hogy az ideológiai nevelés objektív feltételei igen

Digitized by Google

előnyösek. (Türelmetlenségre, erőszakoskodásra egyébként akkor sem volna okunk, ha rosszabbul állna a helyzet, mert a presszionálás az eszmei küzdőtéren semmilyen körülmények között sem gyorsítja meg az *ideológiai* folyamatokat, ellenkezőleg.)

Bátran „nem"-mel felelhetünk tehát arra a kérdésre, hogy nem marad-e el túlságosan az értelmiség az eszmei fejlődésben. Jelentős utat tett meg már eddig is, és ha a jövőben sem hanyagoljuk el az ideológiai feladatok teljesítését, akkor biztosra vehetjük, hogy ez a fejlődés helyes irányban folytatódik, és az értelmiség — mint a társadalom többi dolgozó osztálya és rétege — világnézetileg is szocialistává válik.

Hasonló következtetésekre jutunk, ha néhány konkrét kérdés példáján megvizsgáljuk, hol is tart ma az értelmiség eszmeileg.

A NACIONALIZMUS MARADVÁNYAIRÓL. Köztudomású, hogy a polgári ideológiának egyik legszívósabb és legveszedelmesebb maradványa a nacionalizmus. Hogy ezt az ideológiai örökséget sem a személyi kultusz, sem a revizionizmus módszereivel nem lehetett leküzdeni, az különösen az ellenforradalom idején bizonyosodott be, amikor az értelmiség egyes csoportjaiban is heveny formában feltámadt a sovinizmus, az irredentizmus, a szovjetellenesség, az antiszemitizmus — a nacionalizmus különféle változata.

Milyen mértékben vannak még maradványai a nacionalizmusnak az értelmiségben? Erre pontosan válaszolni igen nehéz. Már csak azért is, mert a nacionalizmus nyilvános terjesztésétől, a más népek elleni uszítástól, a fajelmélettől és más nacionalista mérgektől törvényeink is védik a közéletet. Azok a szórványos esetek, amikor valami úton-módon mégis nyilvánosan szóhoz jutnak e reakciós nézetek, nagyon esetlegesek, és nem adnak megbízható képet sem a nacionalista maradványok jellegéről, sem kiterjedésükről. De kétségtelen, hogy ma is a nacionalista ideológia az, amire az ellenség leginkább épít, amikor az értelmiséget szembe akarja fordítani a népi demokráciával. Az is bizonyos azonban, hogy ebben a tekintetben is lényeges változások történtek.

Vegyük példának a szovjetellenességet, amelyet a horthysta rendszer két és fél évtizeden át következetesen igyekezett beleplántálni nem utolsósorban az értelmiség tudatába. A háborúban és a felszabadulást követő években nagyrészt lelepleződött a szovjetellenesség, mint nép- és nemzetellenes irányzat. A személyi kultusz idején azonban újra erőre kapott, ezt használta ki és fokozta fel a revizionizmus is, amely elvezetett az ellenforradalom nacionalista és szovjetellenes demagógiájához és akcióihoz. Az ellenforradalom felett aratott győzelem óta azonban a helyzet megváltozott. A szovjet népre és az SZKP-ra ma az értelmiség is úgy tekint, mint arra a népre és arra a pártra, amely a legtöbbet

Digitized by Google

tette a személyi kultusz felszámolásáért. Az a hare, amelyet az SZKP és a szovjet nép immár hét éve rendíthetetlenül és következetesen folytat a személyi kultusz maradványai ellen — s amelyről imponáló tanúbizonyságot nyújt a ma folyó éles vita a kínai vezetők dogmatikus álláspontjával —, lehetetlenné teszi a szocializmus ellenségeinek, hogy szovjetellenes demagógiájuk számára hasznot húzzanak a személyi kultusz rossz emlékeiből.

De nemcsak ezt az eszközt ütötte ki az SZKP lenini politikája a nacionalisták kezéből. Az a perspektíva, amelyet a kommunizmus programja felvázolt, azok a kimagasló eredmények, amelyeket a Szovjetunió a kommunizmus építésében, a legfejlettebb tőkésállamokkal folytatott versenyben a legutóbbi években elért, ugyancsak súlyos csapást mértek a szovjetellenes nacionalizmusra. A szputnyikok és a vosztokok korában már hatástalanok az olyan kiagyalt elméletek, amelyek szerint a Szovjetunióval való szövetség „hátrányos" Magyarország számára, mert a Szovjetunió elmaradott ország, a Nyugattal való szövetség viszont a „fejlettebb" az „előrehaladottabb" erővel való szövetséget jelentené. Különösen nagy hatást gyakorol az értelmiségre az, hogy a Szovjetunió az értelmiség legsajátabb dominiumában, a művelődésben — a közoktatásban és a tudományban is — az élen halad. Nagyra kell értékelni azt a tekintélyt és rokonszenvet, amelyet a Szovjetunió békepolitikája, a békés egymás mellett élésért, az általános és teljes leszerelésért kifejtett következetes erőfeszítései a magyar értelmiség körében is kivívtak. A demagóg szovjetellenes irányzatok következetes elutasítása és leleplezése, pártunk marxista—leninista politikája, amely egyszerre nemzeti és internacionalista, nem maradt hatástalan az értelmiségre sem.

A nacionálista ideológiával való végleges leszámolásban is új szakaszt fog jelenteni az, hogy a szocialista országok testvéri közössége — a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében — hozzálátott a nemzeti gazdaságok fejlődésének az eddiginél magasabb fokú összehangolásához, a nemzetközi szocialista munkamegosztás elmélyítéséhez, aminek távolabbi célja az egységes szocialista világgazdaság kialakítása. Az a fejlődés, amely az utóbbi években a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában és az egyes országok közti viszonylatokban fokozott erővel megindult, nem zárja ki ugyan egy csapásra a nacionalizmus lehetőségét, nem szünteti meg automatikusan a gazdasági autarchiára való törekvést, megteremti a talajt a nemzeti elzárkózás és bizalmatlanság maradványainak végérvényes, maradéktalan felszámolásához.

Ez a perspektíva is fokozott harcot követel a nacionalista ideológia ellen az értelmiség körében. Annál inkább, mert nem utolsósorban a gazdasági *szakemberektől*, a műszaki *értelmiségtől* függ az, hogy a gyakorlatban mikor érjük el a kívánt célt. Az

Digitized by Google

új helyzet nemcsak azt követeli meg, hogy folytassuk és fokozzuk eddigi harcunkat a nacionalizmus ellen, hanem azt is, hogy ideológiailag magasabb szintre emeljük; hogy ne csupán a nacionalista ideológia és politika szélsőséges megnyilvánulásairól beszéljünk, hanem finomabb, burkoltabb, leplezettebb formáiról és maradványairól is, hogy történelmileg mélyebben feltárjuk a nacionalizmus okait, gazdasági alapjait, hogy megmutassuk a proletár internacionalizmuson alapuló új gazdasági kapcsolatok eddigi eredményeit és páratlan lehetőségeit, megvilágítsuk az internacionalizmus rendkívüli jelentőségét és mai, az új helyzetből és feladatokból adódó sajátos követelményeit. A nacionalista ideológia elleni harcra is vonatkozik persze mindaz, amit általában a polgári ideológia elleni harcról elmondtunk: módszeresen és kitartóan kell dolgozni, óvakodva a túlzó, a nemzeti érzést sértő hangvételtől, s minthogy a burzsoázia egyik legszívósabb és legrosszindulatúbb ideológiai örökségéről van szó, fokozott figyelmet kell fordítani a meggyőző, a tárgyszerűen is cáfolhatatlan érvelésre.

A NYUGATI POLGÁRI MŰVÉSZET SZEREPÉRŐL. Egy másik példa: a kapitalista környezet ideológiai befolyása az értelmiségre, elsősorban arra a rétegre, amely a múltban közel állt a burzsoáziához, s amelyre természetesen ma is viszonylag nagyobb hatást gyakorol a burzsoá Nyugat. Értelmiségünk és a polgári Nyugat között nagyon sajátos, ambivalens viszony alakult ki, s kár volna a mai állapotot sablonosan azonosítani azokkal a Nyugat iránti 1956-os nosztalgiákkal, amelyek az ellenforradalomban, majd a disszidálásban tevőleg is megnyilvánultak. Ma nincsenek ilyen hangulatok a magyar értelmiségben. Igen sokan utaznak nyugatra, de alig akad olyan magyar entellektüel, aki ott is szeretne maradni. Sok gazdasági és személyes ok mellett ennek politikai okai is vannak.

Egy szellemes költőnktől hallottam nemrég: *„Polgárnak lenni csak a szocializmusban szabad."* Ez a paradoxon találóan fejezi ki egyes értelmiségiek mai viszonyát a szocializmushoz és a kapitalizmushoz: azt, hogy a szocializmus viszonyai között a „polgáriságot" valamiféle szellemi, eszmei állásfoglalásnak értik, amelyet tetszésük szerint azonosítanak a humanizmussal, a szabadságszeretettel, a szellemi függetlenséggel. Nyugaton, a kapitalizmusban a polgári létnek és életformának penetráns pénzszaga van, ott a polgár a burzsoá osztály tagja, kizsákmányol, spekulál, a fegyverkezésen gazdagodik. Ā mi *„eszmei* polgáraink" mentesek akarnak maradni az ilyen alantas kapcsolatoktól, nagyon is igyekeznek elválasztani polgári tudatukat ettől a polgári léttől. Nemcsak azért, mert ők dolgozó emberek, akik munkájukkal keresik meg a kenyerüket, hanem mert sokat tanultak, különösen 1956 óta. Régebben sokan közülük rokonszenveztek a kapitalizmussal mint

Digitized by Google

gazdasági-társadalmi *rendszerrel*. Ma viszont az úgynevezett Nyugat-barátok jelentősebb része is elsősorban azzal a nyugati polgári értelmiséggel szolidarizál, amely, ha nem is forradalmárként, ha korlátozottan és felemásan is, de *bírálja a mai kapitalista rendet*, undorodik a tőke uralmától, s esetleg bizonyos fenntartásokkal vegyes rokonszenvet is táplál a szocializmus iránt. Mindenekelőtt ezek a nyugati irányzatok hatnak ideológiailag a hazai értelmiségre.

Csakhogy a mi intelligenciánk más viszonyok között él, mint a nyugati polgári értelmiség. Sem a monopóliumok hatalma, sem a modern imperialista életforma ridegsége nem nyomasztja; független mindattól, aminek az alá van vetve, ami ellen az lázadozik, ami miatt az kétségbeesik és segítségért kiáltoz. Ebből adódik az említett sajátos viszony a nyugati szellemi élethez. Sok magyar értelmiségi még vonzódik ahhoz a morbid és pesszimista atmoszférához, amelyet a nyugati polgári kultúra említett alkotásai árasztanak, de a nyugati polgári értelmiség sorsában, társadalmi helyzetében nem akar osztozni, vulgárisan szólva: a szocialista létet és a polgári tudatot egyeztetné össze.

Ez a fonák helyzet persze feloldhatatlan ellentmondásokkal terhes. Tartós pesszimista életérzéshez tartós nyomasztó körülmények is szükségesek: a távlattalanság és kiúttalanság tudata Nyugaton a kapitalista rendszer és életforma perspektivátlanságának torz tükrözése. Amíg nálunk a személyi kultusz módszerei érvényesültek, hamis következtetéssel ugyan, de még össze lehetett tákolni valami párhuzamot ezen évek politikájának ridegsége és a modern kapitalizmus embertelensége között (bár ez a párhuzam sem volt soha helytálló), s ezen az alapon egyesek megkísérelhették „igazolni" a „hazai pesszimizmust". De amióta a magyar társadalom egészségesen fejlődik, képtelenség fenntartani ezt a mesterkélt koncepciót. Annál inkább, mert az értelmiségnek az a része is érdekeltnek érzi magát a szocialista rendszer, a szocialista demokrácia fejlesztésében, amely régi beidegzettségeinél fogva, vonzódik a nihilista atmoszférához —, hisz hogyan lehet egyfelől harcolni pozitív társadalmi célokért, másfelől azt vallani, hogy minden harc értelmetlen, céltalan?

Leginkább a művészetben és az irodalomban találkozhatunk efféle paradox kompromisszum-kísérletekkel. Nem véletlenül, hiszen azok a művészi formák, amelyekben a nyugati pesszimista életérzés lecsapódik, viszonylag könnyen elsajátíthatók és látszólag átplántálhatók a mi másfajta valóságunkra. Így jönnek létre azok a hibrid regények, filmek, színdarabok és festmények, amelyek a valósággal végképp meghasonlott, dekadens művészet formanyelvén — a szocialista valóság problémáiról és e problémák

Digitized by Google

szocialista megoldásának lehetőségéről és szükségességéről, útjairól és módjairól szeretnének meggyőzni bennünket. Rokon ezzel egyes művészek intellektuális arisztokratizmusa, amely a tömegek számára érthetetlen, absztrakt kifejezési eszközökkel akarja — úgymond — gazdagítani az új, szocialista szellemi életet. Természetesen ezeket az ellentmondásokat is fel kell fedni és segíteni kell, hogy az értelmiség mielőbb túljusson rajtuk.

Azért is fontos ez a feladat, mert a Nyugat hivatalos propagandája nagy erővel azon fáradozik, hogy ezen a ponton megrekessze, illetve visszafelé fordítsa az értelmiség eszmei fejlődését. Az imperialista ideológiai hadjárat szervezői persze átlátszóan hamis játékot játszanak. Olykor úgy tesznek, mintha azonos álláspontón állnának a nyugati entellektüel *ellenzékkel;* olyan filmek, színdarabok előadását és olyan művek kiadását szorgalmazzák *nálunk*, amelyeket ők *otthon* elvetnek, mint anarchista, sőt „vörös" alkotásokat. Mire építik terveiket, mi a szándékuk ezzel a taktikával? Nyilván abból indulnak ki, hogy számukra mindenféle idealista és következetlen antikapitalizmus is hasznos fegyver lehet még — a *szocialista* ideológia ellenszereként. Így hát Ézsau módjára Jákobnak mutatják magukat. Ugyanazok az orgánumok, amelyek Nyugaton hírhedt ellenzői a kapitalizmust még oly enyhén bíráló kritikai irányzatoknak is, felénk nem egyszer ezeknek prókátoraiként lépnek fel.

Ez a taktika egyébként ma már legalábbis kétélű: azok a művek, amelyek a mai kapitalizmus konkrét viszonyaira utalnak és nem torkollnak mindent tagadó nihilizmusba és pesszimizmusba, igen gyakran *pozitív* hatással vannak értelmiségünk gondolat- és érzésvilágára, erősítik benne az antikapitalista indulatot, balra tolják, a szocializmushoz közelítik szemléletét. Gondoljunk például Miller *„Az ügynök halála"* című darabjára, vagy akár Fellini *„Dolce vitájá"*-ra. Tanúsítja ezt az is, hogy a dekadens burzsoá kultúra prókátorai ma már mindinkább nem ezeket a szerzőket ajánlják nekünk haladó nyugati írókként és művészekként, hanem inkább azokat a pesszimista alkotókat szeretnék szellemi életünkre oktrojálni (Camus-tól Becket-ig és Jean Genet-ig), akiknek baljóslatú látomásai nem konkrétan a *kapitalizmus* valósága, hanem *minden* társadalom ellen, végső soron tehát maga az ember ellen irányulnak. Ezért is olyan fontos, hogy az antiszocialista és antihumanista pesszimizmust megkülönböztessük a nyugati polgári értelmiség humanista állásfoglalásától. Bár ideológiailag ez utóbbi is burzsoá természetű, s mélyén ott vannak a polgári reformeri illúziók, nem szabad összetéveszteni a nihilizmussal, amely elmossa a határt a kapitalizmus tagadása és a szocializmus tagadása között, utat nyitva a különféle agresszív imperialista ideológiáknak.

Digitized by Google

Hogy viszonylag nagy számban adjuk ki és adjuk elő a nyugati progresszív polgári művészet alkotásait, az nemcsak alkalmat, nemcsak porondot ad az ideológiai harcnak, de egyszersmind fokozott kultúrpolitikai *kötelezettséget* is ró a marxista művészetkritikára és esztétikára, a filozófiára és az irodalomtörténetre. Ostobaság volna persze általában tagadni ezeknek a műveknek az értékét, hisz némelyikük olyan progresszív kritikai meglátásokat tartalmaz, amelyeket nem leküzdeni, hanem *hirdetni* kell. De ugyanakkor nincs köztük egy se (leszámítva persze a szocialista műveket), amelyen ne lehetne és ne kellene demonstrálni a kapitalizmus polgári-kispolgári bírálatának ellentmondásosságát, belső következetlenségét, reformizmusát és megalkuvását. A legközvetlenebb értelme ennek a kritikai-ideológiai munkának természetesen abban rejlik, hogy e művek szerzőivel vitázva, a hazai értelmiséghez szóljunk. Teljesen félreértik a nyugati polgári művek szerepét a magyar ideológiai életben, akik bemutatásukban holmi, a békés egymás mellett élés kedvéért kötött ideológiai kompromisszumot látnak, nem pedig a polgári ideológiával folytatott harc, a felette való győzelem egyik elengedhetetlen *feltételét.* Sajnos, kritikánk nem eléggé él az alkalommal, s nem teljesíti elég következetesen a belőle fakadó feladatokat, mert különben sokkal világosabb lenne mindenki számára, hogy harc ez is, nem pedig valamiféle megegyezés, s nem is csupán ismeretterjesztési célzattal, a Nyugat mai szellemi áramlatainak egyszerű ismertetése céljából mutatjuk be, adjuk ki az említett alkotásokat.

A MÓDSZEREKRŐL. Az ideológiai munka módszereiről is kell szólni. Azért is fontos ez, mert az értelmiség fejlődő, de kétségtelenül ellentmondásos ideológiai állapota magában rejti az egyoldalú és szélsőséges következtetések veszélyét — a módszereket illetően is. Egyfelől vannak, akik minden eddigi eredményünk titkát abban látják, hogy nem „zavartuk" aktivitásunkkal az intelligenciának a szocializmus felé való fejlődését. Mint erről már fentebb szó esett: ez egyáltalán nem felel meg a tényeknek: azelőtt is „zavartuk" ideológiai vitákkal az értelmiséget és ez nem ártott, hanem használt eszmei fejlődésének. Az ideológiai problémákkal kapcsolatos semlegességet, passzivitást maga az értelmiség is rosszul fogadná, úgy értelmezné, hogy a párt nem veszi komolyan azt a szövetséget, amely az értelmiség és a szocializmus között létrejött, hogy rövidlejáratú, opportunus érdekek kedvéért lemondunk a vitatott kérdések tisztázásáról. Egyébként is nagyon rosszul ismeri az értelmiség pszichológiáját az, aki azt hiszi, hogy ez a társadalmi réteg húzódozik az ideológiai vitától; ellenkezőleg: többsége valósággal élvezi a vélemények elvi harcát.

Ami viszolygást és ellenérzést szül benne is — mint mindenkiben —, az egyrészt az alacsony színvonalú vagy kioktató érve-

Digitized by Google

lés, az a gőgös vitatkozói magatartás, amely szerint a kommunisták, a marxisták senkitől semmit nem tanulhatnak, másrészt az adminisztratív eszközökkel való nyílt vagy burkolt fenyegetés, az erő pozíciójából való fellépés. Ez utóbbi különösképpen sok kárt okozhat a vitában, kivált, ha gyanúsítgatással, rosszindulatú feltételezésekkel jár együtt. Ez felidézheti a múlt emlékét, amikor valóságos, és nemegyszer vélt ideológiai nézeteltérésekből is főbenjáró politikai bűnöket konstruáltak, sőt minden apolitikus megnyilatkozás mögött az osztályellenség közvetlen befolyását keresték. Ezzel az „örökséggel" ma is számolnunk kell. Vannak, akik a vitapartnereinkkel szembeni emberi tapintatot, a türelmet hendikepnek tekintik, amely lassítja, fékezi a fejlődést. Ezekhez szól ma is Lenin, amikor azt mondja: gyermeteg naivitás az a szándék, hogy a türelmetlenséget tegyük a meggyőzés alapjává. Minél jobban beidegződik vitamódszereinkbe, hogy barátainkkal egyedül és kizárólag eszmei fegyverekkel hadakozunk, annál magasabb színvonalú és annál meggyőzőbb lesz érvelésünk. Baráti vitákban az ideológiai kérdéseknek hatalmi vagy tekintély-alapon való eldöntése még a leghelyesebb álláspontot is csak diszkreditálhatja. Ebben az értelemben az eszmei viták adminisztratív elintézésétől való viszolygás, a személyi kultusz szülte „allergiás" érzékenység csak javunkra válhat.

A türelem és a tapintat persze nem jelentheti azt, hogy lemondjunk a marxizmus—leninizmus tisztaságának következetes védelméről, a helytelen nézetek bátor, hatékony bírálatáról, arról, hogy világosan nevükön nevezzük a jelenségeket. A jövőben sem állhatunk el attól, hogy kimondjuk valamely elméletre, nézetre, hogy reakciós, ha az csakugyan az. Ezt megköveteli az az egyértelműség, amely egyik igen lényeges sajátossága az ideológiai szférában folyó munkának. Az ellentmondások elhallgatása a burzsoá-kispolgári irányzatoknak kedvezne, lassítaná az értelmiség ideológiai fejlődését és — a személyi kultusz és a revizionizmus előretörése időszakának történelmi tapasztalatai alapján — azt a látszatot keltené, hogy elvtelen udvarlással meg akarjuk „fizetni" az értelmiséget.

Probléma a bírálat élességének kérdése. Leginkább olyan művek kritikájánál merül ez föl, amelyek láthatóan azt igazolják, hogy szerzőjük eltávolodik régebbi polgári-kispolgári eszmevilágától. Némelyik kritikus ilyenkor a következő dilemma elé kerül: vajon mi helyesebb, élesen leleplezni a helytelen nézeteknek a műben meghúzódó elemeit, maradványait, vagy tapintatosan elnézni fölöttük, mintha észre sem vennénk őket?

A személyi kultusz időszakában teljesen egyértelmű receptünk volt erre. Ez azt írta elő, hogy a burzsoá-kispolgári ideológia maradványait — akkor is, ha csak homályos, elmosódott, határo-

Digitized by Google

zatlan formában, nyomokban vannak meg valamely alkotásban — a szerzőnek valami ravasz mimikrijeként kell kezelni, fel kell tehát őket nagyítani, és ki kell mutatni, hogy milyen álnok szándék nyilvánul meg a leplezett homályos formában. Miért többnyire igazságtalan módszer ez? Azért, mert az a bizonyos elmosódottság korántsem törvényszerűen ravaszkodásból, a követelményekhez való tudatos, opportunista alkalmazkodásból származik. Ellenkezőleg: a mi viszonyaink között többnyire azt jelzi, hogy a szerző már sem maga, sem mások előtt nem egészen vállalja régi helytelen nézeteit. Aki úgy „élezi ki" az ilyen ideológiai maradványokat, hogy nem veszi számításba a szerző eltávolodását régi koncepciójától, az nem képes megragadni a folyamat lényegét, az rosszindulatúan „kipécéz", nem pedig objektíven bírál. A szégyenlős, olykor tudatos, olykor csak félig tudatos *visszavonulást* alattomos *támadásnak* minősíteni, — ez nem segítené, hanem gátolná az alkotók eszmei fejlődését. Nagyhangú „leleplezések", látványos „tettenérések" itt csak lassítanák vagy éppenséggel meg is állítanák a folyamatot.

De nem volna kisebb hiba az sem, ha lemondanánk arról, hogy harcoljunk a burzsoá-kispolgári koncepcióknak még oly elmosódott maradványai ellen is, ha úgy vélnénk, hogy a tapintat *hallgatást* követel tőlünk. Nem, ne hallgassunk, hanem beszéljünk róluk, de ne azt akarjuk rábizonyítani a szerzőre, hogy ma voltaképpen ugyanott tart, mint azelőtt, s alapjában véve semmit sem változott. Úgy bíráljuk régi eszmevilágának maradványait, hogy vegyük számba azt az ideológiai utat is, amelyet már megtett. Az ilyen kritika is „kiélez" majd, de azt élezi ki, ami valóban jellemző, az eredményeket is és a hibákat is, vagyis a *belső* ellentmondásokat. Hogy az ilyen elemző bírálat nem lesz mindig hangzatosan kategórikus, az persze igaz. De az egyértelműség, nem jelenthet egyoldalúságot. A határozott, egyértelmű marxista kritikának fontos követelménye, hogy a lényeget reálisan a maga komplexitásában ragadja meg.

A polgári neveltetésű értelmiséggel kapcsolatban némelykor felmerül az a követelmény, hogy csak annak lehet hitelt adni, aki ideológiai múltját expressis verbis megtagadja. Pedig — mondják — csak a legritkább esetben akad példa arra, hogy az ilyen emberek nyíltan elítéljék azokat a polgári nézeteket, amelyeket azelőtt vallottak, mégha már többé-kevésbé le is küzdötték magukban. Hogyan ítéljük meg ezt a követelményt? Annyi bizonyos, hogy a *helytelen elméleteket* mindenre való tekintet nélkül élesen és elvszerűen bírálni kell. Nem célravezető azonban valamiféle direkt önkritikát, a régebbi nézetek nyilvános megtagadását követelni olyan emberektől, akik még csak nemrég fordultak felénk vagy még ma sem teljesen szakadtak el a polgári ideológia emlőitől,

Digitized by Google

A polgári eszmékkel való végleges és határozott szakítást nem lehet követelményként felállítani eléjük ideológiai fejlődésük folyamatának befejezése előtt, hiszen a nyílt ideológiai önkritika is csupán akkor ér valamit, ha teljesen önkéntes. De hogyan várhatnánk el ezt attól, akinek az elszakadása a polgári ideológiától még nem fejeződött be, vagy még csak most kezdődött? Nem lehet az a célunk, hogy ilyen látványos kinyilatkoztatásokat erőltessünk ki (a személyi kultusz idején ez is szokásos volt), csupán arra szorítkozhatunk, hogy állhatatosan és következetesen harcoljunk a hamis teóriák, a marxizmussal összeegyeztethetetlen elméletek ellen, a marxizmus—leninizmus térhódításáért. Ez felel meg értelmiségi politikánk elveinek, egész társadalmi fejlődésünk szükségleteinek és az értelmiség érdekeinek is.

•

A címben megjelölt szerteágazó problémakör néhány kérdését érintettem csak, a teljesség minden igénye nélkül. Amire a figyelmet elsősorban rá kell irányítani, az az a sajátos átmeneti állapot, amely az értelmiség nagy részére ma jellemző, és, amely azt kívánja, hogy elmélyítsük és kiszélesítsük az ideológiai harcot, kutatva és fejlesztve azokat a módszereket, amelyekkel segíteni lehet eszmei fejlődését. Az elvi élesség és elvhűség a polémiában ennek ugyanúgy feltétele, mint az objektivitás a megtett út felmérésében és a jóindulatú magatartás a többség becsületes szándékait illetően. Nem lehet kétséges, hogy ha kitartóan és következetesen folytatjuk ezt a munkát, szigorúan ragaszkodva pártunk irányvonalához, újabb eredmények gyarapítják majd az elért eredmények sorát.

•

Digitized by Google

A nemzetközi kereskedelem a világgazdasági konferencia küszöbén

Írta HÁY LÁSZLÓ

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének XVII. ülésszaka, a Szovjetunió javaslatára, nemzetközi kereskedelmi és gazdaságfejlesztési konferencia összehívását határozta el. A konferencia előreláthatóan 1964 tavaszán ül össze. Ezen a világgazdasági találkozón kifejezésre jutnak majd a szocialista országok elgondolásai, a gyengén fejlett országok nagyon változatos elképzelései és az imperialista országok szövevényes törekvései. A nagyon különböző érdekeknek ebben a labirintusában csak akkor tudunk eligazodni, ha mindenekelőtt szemügyre vesszük a nemzetközi kereskedelem jelenlegi állapotát. Ez az áttekintés természetesen önmagában nem ad választ a konferencia másik fő kérdésére, a gazdaság fejlesztésére, de kétségtelen, hogy a világkereskedelem beteg gócainak orvoslása nélkül nem lehetséges a gazdasági fejlesztés sem, amin a konferenciáról szóló ENSZ-határozat elsősorban a gyengén fejlett országok problémáit érti.

A nemzetközi kereskedelem fő vonásai

A nemzetközi kereskedelem jelenlegi állapotát azok a tényezők határozzák meg, amelyek a tőkés rendszer általános válságának harmadik szakaszát jellemzik. Ebből az is következik, hogy az utolsó tíz esztendőben a világkereskedelem helyzete gyökeresen megváltozott. Gondoljunk csak az 50-es évek elejére. Akkor a szocialista világrendszer kialakulása még a kezdetén tartott, a gyarmati birodalmak a dolog lényegét tekintve még fennállottak, és felbomlásuknak csak körvonalai látszottak, az imperialista országok helyzetét még a második világháború következményei határozták meg, az Egyesült Államok gazdasági túlsúlya nehezedett rájuk.

* A jövő év elején a szerzőnek bővebb tanulmánya jelenik meg „A hidegháború gazdasági formái" címmel. E tanulmány egyik fejezete alapján íródott ez a cikk.
A cikkben szereplő táblázatok túlnyomórészt az ENSZ kiadványai (Yearbook of International Trade Statistics, Monthly Bulletin of Statistics, Bulletin Economique pour l'Europe) alapján vannak összeállítva. E forrásokat a szövegben nem tüntetjük fel.

Digitized by Google

A 60-as évek elején egészen más a kép. A szocialista országok gazdasági tekintetben megizmosodtak, együttműködésük kibontakozott. A régi gyarmati rendszer összeomlott, a gyengén fejlett országok népei világméretű harcot folytatnak gazdasági függetlenségükért. Az imperialista országok körében az egyenlőtlen fejlődés következtében az erőviszonyok eltolódtak, az Egyesült Államok szerepe gyengült és az imperialista országok érdekellentétei erőteljesebben kerültek felszínre.

„A gyorsan fejlődő termelési lehetőségekhez képest a kapitalista világpiac viszonylag szűkül. Feldarabolják legkülönfélébb vámhatárok és sorompók, zárt valuta- és pénzügyi övezetekre tagozódik. Az imperializmus táborában éles konkurrenciaharc folyik az értékesítési piacokért, a tőkebefektetési területekért, a nyersanyagforrásokért. Ez a harc már csak azért is éleződik, mert a kapitalizmus uralmi területe nagymértékben összeszűkül."[1]

Ennek az értékelésnek nem mond ellent a tőkés világkereskedelemnek a háború óta eltelt időszakban bekövetkezett jelentős emelkedése. Ez a növekedés elsősorban arra vezethető vissza, hogy a háborúban nagy károkat szenvedett országok termelőerőiket helyreállították, illetve továbbfejlesztették, és abban az évtizedben a konjunktúra ingadozása nem okozott nagyobb törést a világkereskedelemben. Az említett emelkedés azonban nem áll arányban a termelőerők, a termelő kapacitások alakulásával. A termelő kapacitások kihasználása romlik, ennek következtében a termelő beruházások akadoznak és a beruházások elsősorban a műszaki fejlesztést, a termelékenység növelését, vagyis a versenyképesség fokozását, a konkurrenciaharcra való fokozott felkészülést szolgálják.

A piacprobléma tehát kiéleződött. Ez kifejezésre jut az imperialista országok kereskedelmi politikájában. A „liberalizálásról", a kereskedelem szabaddá tételéről sok szó esik, de kevés eredménnyel. A világpiacot újabb kereskedelmi akadályok szabdalják fel; gondoljunk az EGK-ra, nagy számú fiatal szuverén állam kialakulására, amelyeket létérdekük védekezésre kényszerít, számos ország újabb és újabb valutáris rendszabályaira, és végül, de nem utolsósorban, az imperialista országok hidegháborús kereskedelmi intézkedéseire.

A második világháború a nemzetközi kereskedelemben óriási eltolódásokat eredményezett. Európa kereskedelme 1950-ben még nem érte el a háború előtti színvonalat, az Európán kívüli országok külkereskedelme viszont kereken 60 százalékkal, a világkereskedelem egésze pedig 27 százalékkal haladta meg a háború előtti nívót. Az általános képtől nagyon eltér az egyes imperialista országok

[1] Az SZKP programja. — „A kommunizmus építőinek kongresszusa". Kossuth 1961. 379. old.

Digitized by Google

külkereskedelmének fejlődése. Az Egyesült Államok exportja a háború alatt háromszorosára növekedett, a háború után jelentősen esett, és csak 1956-ban érte el újból a háború alatti legmagasabb szintet. 1956-tól 1962-ig mindössze 5,5 százalékkal bővült, vagyis évi átlagban 0,9 százalékkal.

Anglia kivitele csak 1948-ban haladta túl a háború előtti legmagasabb (1937-es) színvonalat. Ezután ingadozásokkal ugyan, de jelentősen emelkedett, 1957 és 1962 közt azonban a növekedés csak 10,5 százalék volt, vagyis évi átlagban kereken 2 százalék. A legutóbbi évek eredményei sem kedvezőbbek.

Ezzel szemben a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Japán kivitele a háború utáni rendkívül alacsony színvonalról nemcsak 1957-ig bővült jelentősen, hanem nagy lendülettel nőtt ezután is, mégpedig 1957 és 1962 között a Német Szövetségi Köztársaságé 50, Franciaországé 53, Olaszországé 108, Japáné 86 százalékkal. A legutóbbi öt év átlagában tehát az Egyesült Államok kivitele évi 1, Angliáé évi 2 százalékkal emelkedett, de a Német Szövetségi Köztársaságé és Franciaországé évi 10, Japáné évi 17, Olaszországé évi 22 százalékkal.

A legutóbbi évek külkereskedelmének alakulását még világosabban mutatják az alábbi számok:

A KIVITEL NÖVEKEDÉSE AZ ELŐZŐ ÉVHEZ KÉPEST
(SZÁZALÉKBAN):

	1959	1960	1961	1962*
KGST-országok kivitele	18,8	8,3	7,1	10,9
Tőkés országok kivitele	5,7	11,5	4,5	6,2
Ezen belül:				
Egyesült Államok	0,0	15,0	0,0	2,6
Anglia	4,8	5,7	1,8	2,6
NSZK	8,7	15,0	5,3	4,3
Franciaország	5,5	16,6	5,7	1,3
Olaszország	11,5	20,3	19,0	12,5
Japán	20,6	15,0	7,2	20,0

* Előzetes adatok.

A legutóbbi években a KGST-országok külkereskedelme igen jelentősen emelkedett, fejlődésük üteme — amint ez a fenti táblázat adataiból látható — erősen meghaladta a tőkés világét. Ez volt a helyzet már a megelőző időszakban is, hiszen 1950 és 1960 közt a KGST-országok külkereskedelme háromszorosára nőtt, míg a tőkésországoké 80 százalékkal emelkedett. Most tehát hosszabb időszak fejlődése alapján meg lehet állapítani, hogy a szocialista or-

Digitized by Google

ságok külkereskedelme gyorsabban növekszik, mint a tőkés világé. Növekszik a szocialista országok részesedése a világforgalomban: az ENSZ adatai szerint 1962-ben kereken 12 százalék volt. Lehet, hogy a valóságban ennél valamivel több is, mindenesetre alacsony ahhoz képest, hogy a KGST-országok ipari termelése már a világ ipari termelésének 37 százalékára rúg. Olyan nagy országban, mint a Szovjetunió, alacsony a külkereskedelmi kvóta (a kivitt javak mennyisége a termelt javak mennyiségéhez viszonyítva). Ezt is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a nemzetközi munkamegosztás további lehetőségei még igen nagyok, egyrészt a szocialista országok számára egymás közt, másrészt a szocialista országok és a kapitalista világ között. A nemzetközi munkamegosztás erősödése a szocialista országok között nem gátolja a tőkésországokkal való munkamegosztás bővítését. Ha azonban a nyugati országok az elzárkózás eddigi politikáját folytatják, akkor a szocialista országok a maguk körében oldanak meg olyan problémákat, amelyeket a nemzetközi munkamegosztás területének szélesítésével is meg lehetne oldani.

A tőkés világ exportjának értéke 1962-ben 123,7 milliárd dollár volt, a KGST-országoké 15,7 milliárd dollár, a távol-keleti szocialista országoké pedig 1,4 milliárd dollár (az utóbbi ENSZ-adat; más források becslése valamivel magasabb). Bár a szocialista országok részesedése a világkereskedelemben szerény, növekvő tendenciája máris aggodalommal tölti el a monopóliumok urait; egyes áruk esetében és egyes piacokon kezdik érezni a szocialista országok jelenlétét és ezért riadót fújnak azok ellen, akik a szocialista országokhoz fűződő gazdasági kapcsolatokat bővíteni akarják. Annál érzékenyebben reagálnak a szocialista országok áruinak megjelenésére, mert az imperialistáknak a piacokért folyó harca szemmel láthatóan élesedik. Másrészt a piacprobléma éleződése erősíti a nyugati burzsoázia egyes rétegeinek azt a törekvését, hogy bővítsék a szocialista országokkal való kereskedelmet.

A világkereskedelem területi megoszlásáról és összefonódásáról nagyon figyelemre méltó képet ad a következő táblázat:

A VILÁGEXPORT TERÜLETI MEGOSZLÁSA 1961-BEN
(SZÁZALÉKBAN):

	Szocialista országok	Gyengén fejlett országok	Imperialista országok	Összesen
Szocialista országokba	8,4	1,1	2,4	11,9
Gyengén fejlett országokba	1,5	4,8	16,2	22,5
Imperialista országokba	2,2	15,3	48,1	65,5
Összesen:	12,1	21,2	66,7	100,0

Digitized by Google

A szocialista és nem szocialista országok közötti forgalom nem utolsósorban azért alacsony, mert az imperialista országok útját állják a kapcsolatok bővítésének. A nehézségek ellenére is van azonban előrehaladás az utóbbi években, elsősorban a szocialista országok és a gyengén fejlett országok közötti kapcsolatok erősödésében.

A táblázatból az is látható, hogy az imperialista országok kivitele a világexport kétharmadát teszi ki. Ha pedig a szocialista országokat kikapcsoljuk és csak a tőkés világ exportját vizsgáljuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a tőkés világ exportjának háromnegyede az imperialista országokra esik (ez a csoport az ENSZ-statisztikákban „ipari országok" elnevezéssel szerepel, és mindig az Egyesült Államokat, Kanadát, Nyugat-Európát, Ausztráliát, Új-Zélandot, a Dél-afrikai Uniót és Japánt foglalja magában), s csak egynegyede a gyengén fejlett országokra. A forgalom a gyengén fejlett országok hátrányára tolódott el; részesedésük a második világháború előtt még az egész forgalom egyharmadára rúgott. Az eltolódásban szerepet játszik az is, hogy az árarányok a gyengén fejlett országok hátrányára változtak meg.

A nemzetközi kereskedelemben három nagy imperialista szektor dominál. Ezeknek részesedését a tőkés világ exportjában az 1962-es évben a következő számok mutatják: a sterling-terület 20,5, a Közös Piac 28,0, Észak-Amerika (Egyesült Államok és Kanada) 22,1 százalék. Vagyis a tőkés világ kereskedelmében három imperialista hatalom — az Egyesült Államok, Anglia és a Német Szövetségi Köztársaság — játszik döntő szerepet. E három ország részesedése a tőkés világ exportjában a következőképpen alakult:

RÉSZESEDÉS A TŐKÉS VILÁG EXPORTJÁBAN
(SZÁZALÉKBAN):

	1937	1947	1957	1961	1962
USA	14,2	32,5	20,8	17,7	17,3
NSZK	10,1*	0,5	8,6	10,9	10,8
Anglia	11,2	9,8	9,3	8,85	8,57

* A háború előtti Németország

Az Egyesült Államok szerepe az 1957-es állapothoz viszonyítva csökkent (még inkább a második világháború utáni helyzethez képest). A Német Szövetségi Köztársaság részesedése meghaladja a háború előtti Németországét és felülmúlja Angliáét, amelynek részesedése szintén csökkent 1957-hez képest. Franciaország és Olaszország jelentősége is megnőtt.

Digitized by Google

Már az eddig elmondottakból is látható, hogy a nemzetközi kereskedelem struktúrájában nagy változás következett be. Ez még világosabbá válik, ha nemcsak az egyes országok, illetve országcsoportok részesedését, hanem a világkereskedelem áruösszetételét is szemügyre vesszük. 1913-ban a világkivitel 25 százalékát élelmiszerek, 37 százalékát nyersanyagok, 38 százalékát ipari készáruk adták. Ez az áruszerkezet a második világháborúig nem változott jelentősen, de annál nagyobb az azóta bekövetkezett eltolódás, amint ezt a következő számok mutatják:

A VILÁG KIVITELÉNEK ÁRUÖSSZETÉTELE
(SZÁZALÉKBAN):

	1928[2]	1937[2]	1957	1961
Élelmiszerek	25,5	22,1	16,9	17,7
Nyersanyagok, félgyártmányok	34,9	39,0	29,4	26,3
Késztermékek	39,6	38,9	51,7	56,0

2) The Network of World Trade — League of Nations, 1942.

Rendkívül erős tehát az eltolódás a késztermékek javára és a nyersanyagok, valamint az élelmiszerek hátrányára. Ez az eltolódás csak kis mértékben magyarázható az egyes árucsoportok különböző mértékű árváltozásaival. Azért csökkent az élelmiszerek részesedése a nemzetközi kereskedelemben, mert a behozatalra utalt fejlett ipari országok (Anglia, a Német Szövetségi Köztársaság stb.) fokozták élelmiszertermelésüket. De egy másik változás is végbement a világ élelmiszer-kereskedelmében: az imperialista országok élelmiszer kivitele megnőtt, a gyengén fejlett országoké pedig visszaesett.

A fejlett ipari országok nyersanyag-bevitele csak kevéssé növekedett, miközben ipari termelésük jelentősen emelkedett. Ennek legfőbb okai: a szintetikus anyagok térhódítása, újabb nyersanyag-lelőhelyek feltárása az imperialista országokban, a nyersanyag-felhasználás csökkenése a műszaki fejlődés következtében.

Közben a késztermékek kivitele erősen gyarapodott. A késztermékek kivitelének részesedése a világkereskedelemben 1937-ben 39, 1961-ben pedig 56 százalék volt.

Az imperialista és gyengén fejlett országok helyzetét illetően bizonyos összehasonlítást tesznek lehetővé a következő adatok:

Digitized by Google

KIVITEL 1961-BEN

(milliárd dollárban)

	Imperialista országok	Gyengén fejlett országok	Imperialista országokból imperialista országokba
Élelmiszer	12,9	8,0	9,3
Nyersanyagok	11,4	7,4	9,9
Ásványi tüzelőanyagok	3,5	8,1	2,8*
Készgyártmányok	60,7	3,9	50,2
Ebből: gépek és járművek	26,2	0,23	16,3

* A gyengén fejlett országokból imperialista országokba 1961-ben 9,5 milliárd dollár értékű ásványi tüzelőanyagot, elsősorban olajat szállítottak.

Az imperialista országok a készgyártmányok exportja tekintetében uralkodó helyzetben vannak, de emellett élelmiszerből és nyersanyagokból is többet visznek ki, mint a gyengén fejlett országok. Ezen országok jelentősége a tőkés világgazdaságban ebben a vonatkozásban gyengül, ennek ellenére azonban döntő szerepük van a tőkés világpiacon egyes nyersanyagok és a nyersolaj tekintetében. Az imperialista országok az exportált élelmiszerek és nyersanyagok zömét egymásnak szállítják, késztermék kivitelüknek 82 százalékát is egymással cserélik. A tőkés világkereskedelem növekedése lényegében az imperialista országok külkereskedelmének növekedésén és egymás közötti forgalmuk bővülésén alapul.

Érdemes egy pillantást vetni a legnagyobb imperialista országok készgyártmány-kivitelére, hogy szerepük nagyságrendjét lássuk.

KÉSZTERMÉKEK KIVITELE

(milliárd dollárban)

	Egyesült Államok	Német Szövetségi Köztársaság	Anglia	Franciaország	Japán
1958	11,72	7,78	7,46	3,62	2,52
1962	13,88	11,74	8,91	5,40	4,39
	Volumen index (1958 = 100)				
1962	109	142	113	153	181

Ezekből az adatokból az is látható, hogy az Egyesült Államoknak a Német Szövetségi Köztársaság és Anglia a legnagyobb versenytársa, de a késztermék-kivitelben az Egyesült Államok nem jár olyan mértékben elől, mint a termelésben. A verseny

Digitized by Google

élességét természetesen az egyes árucsoportok piacain való összeütközések beható vizsgálata mutatná meg. De a felsorolt adatokból is kiviláglik Japán, Franciaország és a Német Szövetségi Köztársaság erőteljes előnyomulása. Az utóbbi erősen nyomában van az Egyesült Államoknak: 1958-ban még 4 milliárd dollár, 1962-ben már csak 2 milliárd dollár köztük a különbség a késztermékek kivitele tekintetében.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az EGK készáru-kivitele (21,1 milliárd 1962-ben) jóval nagyobb, mint az Egyesült Államoké és Angliáé együttvéve.

A külkereskedelem népgazdasági jelentősége országonként jelentősen eltérő lehet. Ezt bizonyos mértékig megmutatja az egy főre eső külkereskedelmi forgalom nagysága.

AZ EGY FŐRE ESŐ BEHOZATAL ÉS KIVITEL[3]

	behozatal (1961-ben, német	kivitel márkában)
NSZK	786	904
Franciaország	586	634
Olaszország	414	332
Anglia	941	788
USA	347	452
Japán	249	182

Eddig a nemzetközi kereskedelem legfontosabb tényeiről és fő vonásairól szóltunk. Az ismertetett adatokból a következő kép bontakozik ki:

1. A tőkés világban éleződik a piacprobléma.

2. A szocialista világrendszer súlya a nemzetközi kereskedelemben fokozatosan, de megszakítás nélkül növekszik.

3. A gyengén fejlett országok külkereskedelmi helyzete romlik, a tőkés világkereskedelem növekedésének zöme az iparilag fejlett országok egymás közti forgalmából adódik.

4. Az Egyesült Államok és Anglia tért vesztett, a Közös Piac országai és Japán előrenyomultak a világkereskedelemben.

5. A világkereskedelem struktúrája jelentősen változik. Nő az imperialista országok részesedése a tőkés világpiacon; részesedésük növekszik az élelmiszer- és nyersanyag-ezportban is. A gyengén fejlett országok visszaszorulnak ezeken a területeken. A strukturális változások másik jellegzetes vonása: a késztermékek

3 Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1962. 69. Figyelemre méltó a kivitel részesedése a bruttó társadalmi termékben: ez az USA-ban 4, az NSZK-ban 16, Japánban 9, Svédországban 19, Svájcban 22 százalék.

Digitized by Google

előretörése, a az élelmiszerek és nyersanyagok részesedésének csökkenése a világkereskedelem áruösszetételében.

A nemzetközi kereskedelempolitika fő vonásai

A tőkés világkereskedelem alakulását egyre fokozódó mértékben befolyásolja a monopolkapitalista állam, ez jelenleg a tőkés világpiac egyik legfőbb jellegzetessége. A kapitalista állam a vámok segítségével már hosszú idő óta bizonyos mértékig irányítja a külkereskedelmet. De a tőkés rendszer általános válságának elmélyülésével a vámok nem bizonyultak eléggé hatékonynak. Lenin rámutatott arra, hogy nincs olyan magas vámfal, amelyet a monopoltőkések át ne tudnának ugrani. A vámokhoz, illetékekhez és adókhoz a legkülönbözőbb adminisztratív eszközöket társították a „nemzetközi piac védelmére". Ilyenek: a behozatali engedélyek, behozatali kvóták, a forgalmat megakadályozó vámformalitások, a „tisztességtelen verseny" és a „piac szétrombolása" elleni rendszabályok, a dömping ellen védő törvények, az állat- és növényegészségügyi ellenőrzésre való hivatkozás. Ezt a felsorolást még folytatni lehetne.

Ezekhez a rendszabályokhoz járulnak az exportot érintő intézkedések (pl. szubvenciók, adó- és hitelkönnyítések stb.). A vámokkal számolni lehetett, az adminisztratív eszközök azonban bizonytalanságot keltenek a nemzetközi kereskedelemben és tág kaput nyitnak mindenféle diszkrimináció számára.

A diszkrimináció magasiskolája az imperialista országoknak a szocialista országok ellen irányuló kereskedelempolitikája. Az Egyesült Államok és nyomására az összes tőkés országok 1947-ben elrendelték a szocialista országokkal szemben az embargót (kiviteli korlátozást). Ezzel indult meg a hidegháború a Truman-elvre épülve és a Marshall-tervvel alátámasztva. Az Egyesült Államokban és más imperialista országokban a szocialista országokból származó áruk bevitelével szemben megkülönböztető, a kereskedelmet megakadályozó intézkedéseket léptettek életbe. A diszkrimináció terebélyesedett, és bár elsősorban a szocialista országokkal szemben használják, a gazdasági függetlenségükért küzdő fiatal államokkal szemben is alkalmazzák. A sors iróniája, hogy a Közös Piac részéről ma már az Egyesült Államokat is megkülönböztető elbánásban részesítik, emiatt az USA már kis vámháborúba, ún. csirkeháborúba keveredett az EGK-val. Ez is példája annak, hogy a hidegháború vermébe előbb-utóbb azok esnek bele, akik ásták.

A monopóliumok kereskedelempolitikája a vámok és a vámokat kiegészítő eszközök felől egyre inkább eltolódik a kartellek, a szakosításra vonatkozó egyezmények, az export finanszírozása

Digitized by Google

felé. A nagy monopóliumok nemzetközi összefonódása (a tőkék összefonódása, a kölcsönös szállítások összekapcsolódása) annyira erősödött, hogy a régebbi, merev kereskedelmi akadályok fenntartása már kényelmetlen számukra, mert a korlátozásokat ők maguk sokkal rugalmasabban, mindig az adott helyzethez alkalmazkodva kezelhetik, és szükség esetén időről időre a kezükben levő állam adminisztratív korlátozásait is igénybe vehetik. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy megszűnt a vámok jelentősége, de kétségkívül csökkent. Az imént említett helyzet folytán sok szó esik a nemzetközi kereskedelem liberalizálásáról, s ez elsősorban a vámok leszállítását jelenti.

Nem volna helyes ebből arra következtetni, hogy a tőkés országokban eltűnőben van a protekcionizmus (a behozatali korlátozás). Két ellentétes tendencia küzd egymással az imperialista világban: a forgalom rugalmasabbá tétele és az elzárkózás, más szóval a liberalizálás és a protekcionizmus.

Mi a lényege a sokat hangoztatott liberalizálásnak? Nagyobb mozgásszabadság a piacokon az egymással összefonódó monopóliumok számára, összetartásuk erősítése, fokozott összefogás a gyengén fejlett, és a szocialista országok ellen, a diszkrimináció fenntartása velük szemben. A liberalizálás leghangosabb szószólói ugyanazok az imperialista körök, amelyek az Atlanti Blokk létrehozását szorgalmazzák azért, hogy a világ többi részére nagyobb nyomást tudjanak kifejteni saját kereskedelmi feltételeik elfogadtatása végett. Az imperialista gazdasági tömörülések a két tendencia szintézisét valósítják meg, szabaddá teszik a forgalmat a tömörülésben részt vevő országok között, és protekcionizmust, diszkriminációt alkalmaznak a kívülálló országokkal szemben. Nyilvánvaló példa erre az Európai Gazdasági Közösség.

A monopóliumok, illetve a monopolkapitalista államok kölcsönös engedményeket adnak egymásnak az ipari protekcionizmus területén. Egyidejűleg növekszik a diszkriminációs tendencia, amely szoros kapcsolatban áll az imperialista gazdasági csoportosulások létrejöttével. Az itt leírt folyamat az imperializmus jelenlegi nemzetközi kereskedelemi politikájának egyik jellemző vonása.

Ki kell egészíteni az imént elmondottakat azzal, hogy a mezőgazdasági termékeket illetően növekszik a protekcionizmus, és emiatt éleződik a harc a legjelentősebb imperialista országok között. Az Egyesült Államok kivitelében 1961-ben az élelmiszer, ital és dohány részesedése 16,6 százalék volt; Franciaországéban 14,6, Olaszországéban 14,8 és Kanadáéban (1960). 18,3 százalék. Jelenleg a fejlett tőkés országok a legnagyobb élelmiszer-exportőrök, és érdekeik egymásba ütköznek a nemzetközi piacokon. Annál is inkább, mert Anglia ma élelmiszer-szükségletének na-

Digitized by Google

gyobb részét fedezi saját termeléséből, mint a háború előtt, és élelmiszer-behozatalában előnyben részesíti az angol dominiumok termését. A Közös Piac országai pedig már elegendő tejet, sertésthúst, friss zöldséget, cukrot és burgonyát termelnek szükségletük fedezésére, búza- és marhahús-szükségletüknek 90—95 százalékát maguk termelik, tojásból, illetve gyümölcsből pedig a szükséglet 90, illetve 84 százalékát.[4] 1963. június végén tartott sajtóértekezletén De Gaulle kijelentette, hogy nincs a gazdasági közösségnek realitása, ha nem maga termeli meg élelmiszer-szükségletének zömét. Kétségtelen, hogy az „atlanti integráció" létrejöttének egyik legnagyobb akadálya a mezőgazdasági termékek piacáért folyó harc. Emögött olyan társadalmi és gazdasági érdekek húzódnak meg, amelyek aligha teszik lehetővé, hogy az EGK a többi imperialista országgal megegyezzen, illetve, hogy az imperialista országok a gyengén fejlett országok igényeit kielégítsék. Az agrárprotekcionizmust a tőkés rendszer nem képes megszüntetni.

Még egy olyan tényezőt akarok röviden megemlíteni, amely a tőkés rendszer általános válságának jelenlegi szakaszában igen komolyan akadályozza a nemzetközi kereskedelem erőteljes növekedését. A krónikus valutaválságokra, a fizetési mérlegek zavaraira, az inflációra gondolok. Az Egyesült Államok szenátusának néhány tagja kérdőíveket küldött olyan cégeknek, amelyek Latin-Amerikával kereskednek. A válaszokból csalódottan állapították meg, hogy ezek a szolid tőkés üzletemberek arra nem panaszkodnak, hogy a kommunista veszély zavarná tevékenységüket, de hangsúlyozottan kifejezésre juttatják, hogy nagyon megnehezíti a forgalmat az infláció, az ezzel járó bizonytalanság, a valuták elértéktelenedése és az ebből fakadó, állandóan váltakozó rendszabályok.

A pénz elértéktelenedése a latin-amerikai államokban és néhány más gyengén fejlett országban a legjelentősebb. De végbemegy az imperialista országokban is: az amerikai dollár pl. 1951 és 1961 között 13, az angol font 29, a francia frank 35 százalékot vesztett értékéből (a hivatalos megélhetési költségek alapján számítva).[5] Ezt a progrediáló folyamatot — amely 1962-ben és 1963-ban is folytatódott — vagy a költségvetésnek, vagy a fizetési mérlegnek, vagy mindkettőjüknek a kiegyensúlyozatlan állapota okozza. A valuták rendkívül széles körű és állandó válságában kifejezésre jut az egész tőkés gazdasági rendszer nagyfokú labilitása. A tőkés világkereskedelemnek két döntő fontosságú valutája, az amerikai dollár és az angol font, szakadatlanul lappangó válságban van. Ahhoz a szerephez képest, melyet a világkereske-

[4] United States News and World Report. 1963. július 22., 88. old.
[5] First National City Bank — Monthly Economic Letter August, 1962.

Digitized by Google

delemben játszanak, az angol bankoknak kicsiny az arany- és devizakészletük s nem is képesek feltölteni ezt, mert Anglia exportja kedvezőtlenül alakul. Az Egyesült Államok fizetési mérlegének pedig az utóbbi öt év alatt 16 milliárd dollár volt a deficitje, s ez a hiány 1963-ban további 3 milliárd dollárral növekszik. Ennek okai: a rendkívül nagy külföldi katonai kiadások és a katonai célokat szolgáló „segélyek", az igen komoly tőkeelvándorlás a dollár bizonytalansága miatt (amerikai tőkések külföldi bankoknál halmoznak fel aranyat, illetve külföldi értékpapírokat vásárolnak) és az export elégtelensége a külföldi kiadásokhoz viszonyítva. Az amerikai pénzügyi szakértők szerint ezen az állapoton a következő eszközökkel lehetne segíteni: a külföldi katonai kiadások csökkentése, a külföldi „segélyek" megszorítása, importkorlátozások, az export fokozása, az amerikai magántőke-kivitel fékezése, az amerikai turisták kiutazásának korlátozása. Többek között ezek a körülmények teszik érthetővé az Egyesült Államok külső gazdaságpolitikájának ellentmondásait, amelyek meg fognak mutatkozni a világgazdasági konferencián is. Az Egyesült Államok térvesztése a nemzetközi piacokon, fizetési mérlegének kedvezőtlen alakulása érthetővé teszi, hogy nagy exportoffenzívára készül, amely a konkurrencia-harc további élesedését eredményezi majd a tőkés világpiacon.

Érdekellentétek a nemzetközi kereskedelemben

Miután vázlatosan ismertettük a világkereskedelem állását és az imperialista országok külső gazdaságpolitikájának legfontosabb általános vonásait, áttekinthetjük azokat a fő ellentéteket, amelyek a nemzetközi kereskedelem területén egymással megütköznek.

A legalapvetőbb ellentét a két világrendszer ellentéte. Ennek jegyében mozog az imperializmus egész külpolitikája, ez befolyásolja az imperialista országok külső gazdaságpolitikáját.

Igen mélyreható a gazdasági függetlenségükért küzdő gyengén fejlett országok és az imperialista országok érdekösszeütközése. Ezenkívül komoly ellentétek bontakoztak ki az egyes imperialista országok, illetve imperialista országcsoportok között. Merre tart ez utóbbiak kereskedelempolitikája?

Kezdjük az Egyesült Államokkal. Az USA a Marshall-terv elindítása óta mindig az Atlanti Közösség politikáját követi, vagyis azt az elgondolást, hogy létre kell hozni egy európai gazdasági és politikai uniót a szocialista országok ellen, az Egyesült Államok fennhatósága alatt. Kennedy a lényeget illetően nem változtatott ezen a politikai elgondoláson, csak — az erőviszonyok változásának megfelelően — módosította a cél elérését szolgáló eszközöket;

Digitized by Google

Mikor Európában az amerikai befolyás meggyengült, felfedezték Nyugat-Európát, mint partnert, üzlettársat, akinek parancsolgatni már nem lehet, akivel tehát meg kell egyezni. Ezért rátértek az „atlanti üzlettársak közösségének" vonalára. Kennedy 1963. júniusában világosan körvonalazta az Atlanti Közösség feladatait. Három feladatot jelölt meg, ezek: a közös védelem, a gazdasági egység és a közös világpolitikai célok kitűzése. A gazdasági egységnek a gyengén fejlett országokhoz való viszonyban, a kereskedelmi politikában és a valutapolitikában kellene kifejezésre jutnia. A közös világpolitikai célkitűzéssel pedig az Egyesült Államok imperialista köreit „az a szándék vezeti, hogy megtartsák maguknak az összes reakciós erők vezetését, a Szovjetunió és a többi szocialista állam, a munkás- és a nemzeti felszabadító mozgalom elleni harcban." (Pravda, 1962. augusztus 26.)

Az atlanti partnerek közeledését kívánja szolgálni a Kennedy-féle új törvény (a Trade Expansion Act), amely felhatalmazza az elnököt, hogy 50 százalékig terjedő mértékben csökkenthesse az Egyesült Államok érvényben levő vámtételeit más országok hasonló vámcsökkentésének viszonzásául. Ennek az elgondolásnak a megvalósítása szinte áthidalhatatlan akadályokba ütközik, nem utolsó sorban azért, mert az agrár-protekcionizmus csökkentésére nem sok a kilátás. Az Egyesült Államok vámtárgyalásai az új törvény alapján 1964. májusában kezdődnek a GATT-nak (Általános Vám- és Kereskedelmi Egyesülésnek) ennek az erősen az Egyesült Államok befolyása alatt álló, 1947-ben alakított szervezetnek a keretében; körülbelül abban az időben fognak tehát folyni, amikor a világgazdasági konferencia is ülésezik. A tárgyalások eredménye jórészt attól függ, hogy miként alakul addig Anglia viszonya az EGK-hoz, mert Anglia részvétele nélkül az egész Atlanti Gazdasági Közösségnek nincs értelme. E tárgyalások eredményessége tehát rendkívül kétséges. A londoni Economist az Atlanti Közösségre célozva azt írta (1963. május 4, 429. oldal): „Az Atlanti Óceán még ritkán látszott szélesebbnek, mélyebbnek és hidegebbnek, mint jelenleg."

Az angol burzsoázia külső gazdaságpolitikájában igen nagy volt az ingadozás az utóbbi években, és mindeddig nem alakult ki egységes álláspont a követendő utat illetően. Az angol ipari tőke erőfeszítéseket tesz a kivitel növelésére, nem akar kiszorulni a nyugat-európai piacokról. A brit imperializmus nem akar ellentétbe kerülni az Egyesült Államokkal, hiszen egyetért az atlanti egységre vonatkozó amerikai elgondolásokkal, az Atlanti Közösség politikai célkitűzéseivel. Másrészt viszont belpolitikai okokból (és esetleges háborús élelmezésre gondolva) nem áldozhatja fel az angol mezőgazdaságot a Közös Piac oltárán. De nem mondhat le a Brit Nemzetközösség összetartásáról sem, mert a nyugat-

Digitized by Google

európai piacra nagy szüksége van ugyan, de kereskedelmének igen jelentős részét mégiscsak a Nemzetközösség országaival bonyolítja le, s nemcsak az iparcikkek elhelyezésére kell gondolnia, hanem a nyersanyagforrásokra is, a pénztőke és a hajózás érdekeire is, mindezek az érdekek pedig a Brit Nemzetközösséghez fűződnek.

Ezért húzódtak hosszú hónapokig a tárgyalások arról, hogy milyen feltételekkel léphetne be Anglia az Európai Gazdasági Közösségbe, mígnem De Gaulle véget vetett a töprengésnek: 1963. januárjában elutasította Anglia belépését és megkötötte a francia—német tengelyre vonatkozó egyezményt. Az angol kormány ezek után sem adta fel az EGK-hoz való közeledés politikáját, de nem is nagyon szorgalmazza ezt, hiszen úgysem volna eredménye. Közben megerősödött Angliában az az irányzat, amely a Brit Nemzetközösségbe akar új életet önteni, és a Nemzetközösséggel való kapcsolatok fellendítését tekinti Anglia külső gazdaságpolitikája fő irányvonalának. Ezzel a politikával nem fér össze sem az EGK-tagság, sem az Atlanti Közösség, mert a német—francia imperializmus, de az amerikai is arra törekszik, hogy a csoportosulás útján gyengítse Anglia pozícióit a Nemzetközösség volt gyarmati országaiban. Az angol kormány tehát valószínűleg úgy fog manőverezni, hogy az EGK-hoz vezető hidat ne égesse fel, ugyanakkor fejlessze tovább az angol vezetés alatt álló hét európai ország csoportosulását és nyerje meg, illetve ne veszítse el a Brit Nemzetközösséghez tartozó országok jóindulatát.

Mi a helyzet az Európai Gazdasági Közösségben? Igen jelentős nézeteltérések vannak Franciaország és az EGK másik öt tagállama között. De Gaulle elvakultan arra tör, hogy az EGK atomfegyverzettel bíró nagyhatalommá váljék Franciaország vezetése alatt. Ezért gazdasági téren is az EGK minél teljesebb összekovácsolására, a római egyezményben kitűzött célok minél előbbi megvalósítására törekszik. Miután létrejött a megállapodás a volt francia és belga afrikai gyarmatokkal a Közös Piachoz való csatlakozásról (asszociáció), igyekszik előmozdítani az egyezmény végrehajtását. (Az összes imperialista országok közül nemzeti jövedelméhez viszonyítva Franciaország fordít a legtöbbet a gyengén fejlett országokban, elsősorban a volt afrikai francia gyarmatokon levő pozícióinak erősítésére.) A következő feladatul azt tűzte ki, hogy minél előbb tető alá hozza a mezőgazdasági termékek közös piacát. A Közös Piacnak a gyengén fejlett országokkal szemben folytatott politikája és az agrárpolitika tekintetében 1964. tavaszáig kész helyzetet akar teremteni, tehát akkorra amikor a GATT keretében megkezdődik a kereskedelempolitikai mérkőzés az Egyesült Államokkal és Angliával. Nem törődik azzal, hogy egyre romlik Franciaország viszonya ezekkel az országokkal. Az NSZK vi-

Digitized by Google

szont nem akarja elrontani az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatait, s a német ipari tőkét az angol piac is nagyon érdekli. Főként ebből fakadnak a francia—német súrlódások, amelyek előreláthatóan még élesedni fognak, most, mikor Adenauer után Erhardt lett a kancellár. Az utóbbi már mint Adenauer kiszemelt utóda kijelentette: „A kialakulóban levő Európát nem harmadik világpolitikai erőnek kell tekinteni, hanem az egyik, de erős oszlopnak, amelyen az Atlanti Közösség nyugszik."

Tévedés volna azonban arra következtetni a nézeteltérésekből, hogy a közeljövőben szó lehet az EGK széthullásáról. A hat ország monopóliumainak fontos érdekük, hogy a Közös Piac fennmaradjon. Egyet lehet érteni egy igen reakciós svájci publicistának azzal a megállapításával, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kénytelen nyaktörő módon Párizs és Washington között lavírozni. Természetesen a belső súrlódások gyengítik az EGK egységes fellépését a nemzetközi gazdasági politika területén is. De emellett az EGK és a francia—német kapcsolatok nemzetközi szerepe lényegében az eddigi marad: a Bonn—Párizs tengely növeli a háborús veszélyt, bátorítja a nemzetközi enyhüléssel szembenálló imperialista erőket, erősíti a protekcionista tendenciákat, gazdasági háborút visel más országok ellen. Amint Hruscsov elvtárs az Ultima Hora brazil lapnak adott nyilatkozatában mondotta: „Az Európai Közös Piac káros a normális gazdasági kapcsolatok szempontjából. A Közös Piac tevékenységének egyik fő iránya a gazdasági és politikai harc a szocialista táborhoz tartozó országok, valamint az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok ellen."

A gyengén fejlett országok helyzetét éles szavakkal jellemezte Szukarno, az Indonéz Köztársaság elnöke, a pakisztáni nemzetgyűlésben 1963. nyarán tartott beszédében: „Ázsia, Afrika és Latin-Amerika javait — mondotta — évszázadokon keresztül fosztogatták a gyarmattartó hatalmak és megakadályozták népeik fejlődését. A külföldi páncélszekrényeket megtömő kizsákmányoló rendszer még mindig tart. Ezen változtatni kell!" Ezt a gazdaságilag függő helyzetben levő országok népei érzik és kormányaik tudják. Az utóbbiak nagyon különböző módon viselkednek. Vannak közöttük olyanok, amelyek eltökélten, vannak olyanok, amelyek csak lanyhán harcolnak ez ellen az állapot ellen, és vannak olyanok, amelyek behódolnak az imperialistáknak. Egy közös kívánság azonban mindannyiukban megvan: külkereskedelmük feltételeinek megjavítását követelik. Ez a fő törekvésük a GATT keretében folyó tárgyalásokon, és ez lesz a fővonaluk a világgazdasági konferencián is.

Az imperialisták magatartása a gyengén fejlett országokkal szemben bizonyos változásokon megy át. Tesznek gazdasági téren kisebb engedményeket, vagy látszatengedményeket. Erre rákény-

Digitized by Google

szeríti őket a nemzeti felszabadító mozgalom ereje. De rákényszeríti őket a gyengén fejlett országok helyzetének az a változása is, amely a szocialista országok részéről kapott támogatás folytán következett be.

Az imperialisták szerény engedményeikkel az egyik gazdasági függetlenségért küzdő államot (vagy államcsoportot) ki akarják játszani a másik ellen. Többek közt például e célból vonnak be egy sor afrikai országot az EGK-ba (ez az úgynevezett „asszociáció"). Ily módon azon igyekeznek, hogy megakadályozzák az afrikai országok együttműködését, és (diszkriminációs intézkedésekkel) szembeállítsák őket az ázsiai és latin-amerikai gyengén fejlett országokkal. Az imperialista hatalmak politikáját a hidegháború szelleme hatja át; ez a politika valójában nem a gyengén fejlett országok megsegítésére irányul, hanem arra, hogy fékezzék a gyarmati gazdasági struktúra megváltozását, hogy fenntartsák a volt gyarmatokon a kizsákmányolás rendszerét és felhasználják a gyengén fejlett országokat a szocializmus ellen folytatott harcban.

A szocialista országok külső gazdasági politikája

A szocialista országok az egyenjogúság és a kölcsönös előnyök alapján gazdasági kapcsolatokat kívánnak fenntartani a világ legkülönbözőbb államaival, bővíteni kívánják a nemzetközi munkamegosztást a tőkés országokkal is. Ezért harcolnak mindazon kereskedelmi akadályok ellen, amelyek ezt a törekvést keresztezik. Ezt a harcot nemcsak a maguk érdekében vívják, hanem a gazdasági függetlenségükért küzdő országok érdekében is. Küzdenek a megkülönböztetés, a diszkrimináció politikája ellen, követelik a legtöbb kedvezmény elvének érvényesítését.

Mint a nemzetközi politikában, úgy a nemzetközi kereskedelmi politikában is döntő tényező a szocializmus és az imperializmus ellentéte: az úgynevezett „kelet-nyugati" viszony. Bár az imperialisták a külkereskedelmi statisztikákra hivatkozva kisebbíteni igyekeznek a „kelet-nyugati" gazdasági kapcsolatok jelentőségét, végső soron ez az ellentét döntő módon befolyásolja az összes fontos nemzetközi kereskedelempolitikai kérdést. Ezért a világgazdasági konferencián ez a probléma elkerülhetetlenül nagy súllyal fog felmerülni. Hiszen a szocialista országok a világ ipari termelésének már ma 37 százalékát adják, néhány év múltán pedig a felét fogják adni. Természetes tehát, hogy a világkereskedelem rendezésének és a gyengén fejlett országok gazdasági felemelkedésének kérdését csak a szocialista világrendszer súlyának figyelembevételével lehet eredményesen tárgyalni.

Akik ezt nem akarják megérteni, azok kétségtelenül a szocializmus ellen irányuló gazdasági hidegháborút kívánják folyt-

Digitized by Google

tatni. Az atomcsend-egyezmény enyhítette ugyan a hidegháborús légkört, és az imperialista országokban erősödtek azok a hangok, amelyek a kelet-nyugati kereskedelmi korlátozások lazítását sürgetik. De eddig csak lazításról esett szó, egyes üzletkötések engedélyezéséről, nem pedig a gazdasági kapcsolatok normalizálásáról, nem a szocialista országokkal szemben gyakorolt hátrányos megkülönböztetések általános megszüntetéséről.

A szocialista országok fokozódó vásárlásai (például a Szovjetunió hatalmas gabonavásárlása Kanadában és Ausztráliában) természetesen gondolkodóba ejtik a konkurrenciát, és azt a félelmet keltik bennük, hogy jó üzletektől esnek el. Az atomcsendegyezmény — különösen, ha folytatása is lesz — és a szocialista világpiac felvevőképességének növekedése nem marad hatás nélkül az imperialista körökre. De tisztában kell lennünk azzal, hogy igen erős ellenállást kell leküzdenünk, amíg külső gazdaságpolitikánk fentebb körvonalazott céljait elérjük. Célunk röviden szólva: a békés egymás mellett élés, ezt szögezzük szembe az imperialisták hidegháborújával.

A nemzetközi kereskedelem helyzetét ismertettük abból a célból, hogy azok, akiket a közeledő nemzetközi kereskedelmi konferencia érdekel, megismerjék a világkereskedelem legfontosabb tényeit és könnyebben el tudjanak igazodni azok között a törekvések között, amelyek a konferenciával kapcsolatban felmerülnek. A Szovjetunió azért javasolta a világgazdasági értekezlet összehívását és a szocialista országok azért vesznek részt ezen a tanácskozáson, hogy a nemzetközi munkamegosztás szélesítése, a kereskedelmi kapcsolatok erősítése révén alátámasszák a békés egymás mellett élés politikáját, és szabaddá tegyék a világpiacot a két rendszer békés versengése számára.

Digitized by Google

Korunk fő ellentmondása

és a nemzeti felszabadító mozgalom

Írta PATKÓ IMRE

Mao Ce-tung egyik elméleti műve, *Az ellentmondásról* szóló tanulmány egyebek között kifejti, hogy a jelenségek minden bonyolult fejlődési folyamatában egész sor ellentmondás van, amelyek között mindig van egy fő ellentmondás; a fő ellentmondás és a többi ellentmondás közötti viszony bonyolult, változó; adott időszakban egy korábban mellékes szerepet játszó ellentmondás fő ellentmondássá válhat és megfordítva. *„Mindenesetre egészen kétségtelen* — írja erről —, *hogy a folyamat fejlődésének mindegyik szakaszában csak egy fő ellentmondás van, s ez vezető szerepet játszik."*

Nem elvont filozófiai fejtegetések ezek, hanem gyakorlati jelentőségű megállapítások. Mao Ce-tung is hangsúlyozza: *„Ha ezt a fő ellentmondást meghatározzuk, könnyen meg tudunk oldani minden problémát."* Az a tanítás, hogy a forradalmi akcióknál meg kell ragadni a fő láncszemet — ennek a marxi—lenini filozófiai tételnek az érvényesítése. Mao Ce-tung nem is törekszik e művében arra, hogy ezt a gondolatot eredetinek tüntesse fel. *„Ezt a módszert alkalmazta Marx a tőkés társadalom tanulmányozása során. Ugyanezt a módszert alkalmazta Lenin és Sztálin is az imperializmus és a kapitalizmus általános válságának tanulmányozása, a Szovjetunió gazdaságának tanulmányozása során."*

I.

Csupán azért szükséges erre rámutatni, mert a Kínai Kommunista Párttal jelenleg folyó vita egyik legfontosabb része: a korunk fő ellentétének meghatározása körüli nézeteltérés. A jelek szerint a kínai vezetők ebben a kérdésben nem ama marxista—leninista módszer szerint járnak el, amelyet — egyebek közt Mao Ce-tung idézett művéből is — feltétlenül ismernek.

A KKP június 14-i levele az SZKP Központi Bizottságához ugyanis a következőképpen veti fel ezt a problémát:

„Melyek a jelenkori világ alapvető ellentétei? A marxista—leninisták szerint a következők:

Digitized by Google

a szocialista tábor és az imperialista tábor közötti ellentét;
a kapitalista országok burzsoáziája és a proletariátus közötti ellentét;
az elnyomott országok és az imperializmus közötti ellentét;
az imperialista országok közötti s a monopolkapitalista csoportok közötti ellentét."

Bár a kínai dokumentumok roppant tekintélyesnek látszó, s nagyon gyakran bonyolultan kétértelmű elméleti köntösben jelennek meg, ezúttal megkönnyíti a dolgot a fenti felsorolás. Most nem firtatjuk, miért „*alapvetők*" mindezek az ellentétek; azt sem keressük, van-e különbség az „alapvető" és a „fő" ellentét kifejezések között. Azt kell tudnunk, hogy ezek közül mégis, melyik a „*legalapvetőbb*", vagyis a *fő* ellentét, amelynek megkeresése marxisták számára a gyakorlati cselekvés, a helyzet konkrét elemzése szempontjából nélkülözhetetlen.

Az okmány szerzőinek véleménye félreérthetetlenül kitűnik az egyes „alapvető" ellentétek további jellemzéséből.

A kapitalizmus és a szocializmus ellentéte „két alapvetően különböző társadalmi rendszer" ellentéte — fejtegeti a kínai vezetők levele —, s „*ez kétségkívül rendkívül éles*", de „*nem szabad a világ ellentmondásait csupán és egyszerűen a szocialista tábor és az imperialista tábor közötti ellentétnek tekintenünk.*" Nem ismeretes, ki tekintette a világ ellentmondásait „csupán és egyszerűen" kapitalista—szocialista ellentétnek. Az SZKP nem, az MSZMP nem. De menjünk tovább.

Sokkal határozottabban nyilatkoznak a levél szerzői a másik „alapvető" ellentétről:

„*A jelenkor különböző típusú ellentmondásai Ázsia, Afrika és Latin-Amerika széles térségeire koncentrálódnak, ezek ugyanis a legsebezhetőbb területek, amelyek még imperialista uralom alatt vannak, ezek a világforradalom viharsarkai, amelyek közvetlenül mérnek csapásokat az imperializmusra... Bizonyos értelemben tehát a nemzetközi proletárforradalom egész ügye azon fordul meg, milyen eredménnyel jár e területek népeinek — amelyek a világ népességének túlnyomó többségét alkotják — forradalmi harca.*"

A levél tehát *erre* az ellentétre koncentrálja a figyelmet, ezt tartja a legfontosabbnak a többi „alapvető" közül, s ezzel eltorzítja a nemzeti felszabadító mozgalom és a nemzetközi munkásmozgalom kölcsönös viszonyának kérdését.

Ezt mutatja meg egy másik kínai dokumentum is, amely a KKP elméleti folyóiratának, a Vörös Zászló-nak a március 4-i számában jelent meg, *Még egyszer nézeteltéréseinkről Togliatti elvtárssal* címmel. Ennek a terjedelmes írásnak egyik fejezetében

Digitized by Google

„Két alapvetően különböző nézet a világban tapasztalható ellentmondásokról" — a kínai vezetők az Olasz KP politikáját ostorozva, konkrétabban fejtik ki nézeteiket korunk alapvető ellentmondásairól.

Ennek a fejtegetésnek lényege, hogy az amerikai imperialisták *„a Szovjetunióval való szembenállásuk leple alatt"* támadják és megszerzik a volt gyarmati országokat és más kapitalista nagyhatalmak korábbi érdekszféráit, valamint közvetlen ellenőrzésük alá vonják a nagy kapitalista országok egész sorát is. Az amerikai imperializmus *„fő céljának tekinti* — hangzik a cikk — *annak a roppant közbeeső övezetnek megkaparintását is, amely az Egyesült Államok és a szocialista országok között van."* Ennek alátámasztására idézik Mao Ce-tungnak egy 1946 augusztusában adott elemzését a nemzetközi helyzetről:

„Az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót hatalmas övezet választja el — mondotta Mao Ce-tung —, *amely sok kapitalista, gyarmati és félgyarmati országot foglal magában Európában, Ázsiában és Afrikában. Amíg az amerikai reakciósok le nem igázták ezeket az országokat, nem kerül sor a Szovjetunió megtámadására . . . Az amerikai reakciósok azt mondják, hogy a világszerte felállított és felállítandó katonai támaszpontok a Szovjetunió ellen irányulnak. Jelenleg azonban nem a Szovjetunió szenved elsősorban az amerikai agressziótól, hanem azok az országok, amelyekben elhelyezték ezeket a katonai támaszpontokat."* (Mao Ce-tung beszélgetése Anne Louise Strong, amerikai újságíróval.)

Nem éppen veszélytelen megállapítás, hogy az amerikai imperializmus mindaddig nem támadja meg a Szovjetuniót és a szocialista országokat, amíg meg nem hódította a világ többi részét! Mi lett volna, ha ez a tétel a hamis biztonság illúzióját adja a szovjet népnek, s ha ennek következtében az elmúlt 17 esztendőben nem hoz rendkívüli áldozatokat és nem feszíti meg minden erejét gazdasága fejlesztése közepette honvédelme megerősítéséért, az imperialista atommonopólium megszüntetéséért? A Truman—Eisenhower korszakban, egészen 1956-ig, az amerikai imperialistáknak *nyílt programjuk* volt a szocialista országok direkt, erőszakos *„felszabadítása"*, és ha ez ma nem is közvetlen céljuk, a háborús fenyegetés *legsúlyosabb formája* ma is elsősorban a Szovjetunió ellen irányul, mert ő az imperializmus leghatalmasabb ellenfele. De ezúttal ennek az elemzésnek és a Vörös Zászló szerkesztőségi cikkében levont tanulságainak az a része tartozik ide, amely korunk fő ellentétének megállapítását érinti.

A Vörös Zászló cikke levonja a következtetést: *„El lehet mondani, hogy e térségek* (a közbeeső övezetből ezúttal Európa kimaradt, s Afrika, Ázsia, Latin-Amerikáról van szó — P. I.)

Digitized by Google

a világ ellentmondásainak gyújtópontját képezik, a leggyengébb láncszemet az imperializmus láncában, a világforradalom viharának itt a góca." Teljesen félreérthetetlen a KKP vezetőinek az az álláspontja, hogy a második világháború utáni 16 esztendőben (tehát — ellentétben az 1960-as moszkvai nyilatkozattal — *az egész időszakot egy korszaknak véve) „az ellentmondások gyújtópontja az az ellentmondás, amelyik az amerikai imperialisták rabszolgauralmi politikája és valamennyi ország népe között van, valamint ami az amerikai imperialisták terjeszkedő politikája és a többi imperialista hatalom között jelentkezik.*" Ezek szerint még az imperialisták egymás közötti ellentétei is jelentősebbek, mint a kapitalizmus és a szocializmus, az imperialista és a szocialista tábor közti ellentét.

Egyetlen kommunista sem állítja, hogy az említett egyéb ellentmondások nem léteznek, vagy hogy nem lényeges tényezői a nemzetközi osztályharcnak. *De korunknak nem ezek a fő ellentmondásai,* hanem az, amit az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatok így jelölnek meg:

„Korunk alapvető tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet... Korunkban a világfejlődést a két ellentétes társadalmi rendszer közötti verseny alakulása és eredményei határozzák meg." (1957-es moszkvai nyilatkozat.)

„Korunk... a két ellentétes társadalmi rendszer harcának korszaka... fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik" — hangoztatja az 1960-as moszkvai nyilatkozat. — *„Korszakunk középpontjában a nemzetközi munkásosztály és legfőbb műve, a szocialista világrendszer áll.*"

Az tehát világos, hogy a KKP dokumentumaiban korunk fő ellentétének feltüntetett (Afrika, Ázsia és Latin-Amerika népeinek nemzeti felszabadító harca és az imperializmus közötti) ellentmondás *nem azonos azzal, amely a két moszkvai nyilatkozatban fő ellentmondásként, az összes többi ellentmondás fejlődését, a világfejlődést meghatározó tényezőként szerepel. Mindkét moszkvai nyilatkozat a szocializmus és a kapitalizmus közötti harcot, ellentétet tartja a döntő fontosságú fő ellentétnek.* A KKP ebben az alapvető fontosságú kérdésben letért a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as közös nyilatkozatainak vonaláról, szembeállítja ezzel saját, külön vonalát, mit sem törődve azzal, hogy képviselőinek aláírása is szerepel a nemzetközi munkásmozgalom fent említett alapokmányain.

Ez az álláspont a marxista tudomány alapelveinek ellentmondó, helytelen.

Abban nincs vita, sőt a kínai vezetők saját céljaiknak megfelelően nagyon is egyoldalú hangsúllyal ismételgetik, hogy *„az im-*

Digitized by Google

perializmus természete nem változott". Ez elsősorban azt jelenti, hogy az *imperializmus — kapitalizmus maradt.* Korunk a kapitalizmusból a szocializmusba, majd a kommunizmusba való átmenet kora. Ebben a történelmi időszakban a kapitalizmus két alapvető osztálya, a proletariátus és a burzsoázia közötti antagonisztikus ellentét az alapvető, a fő ellentét. Nemzetközi síkon ez a szocialista országok és az imperialisták közti ellentétben jelentkezik. Ez korunk fő ellentéte.

Igaz, hogy a proletariátus összetétele változik, s hogy a társadalmi harcok szempontjából különbséget kell tenni — mondjuk — az afrikai, az ázsiai és a nyugat-európai munkásosztály életfeltételei, lehetőségei, tudatfoka stb. között. Az is igaz, hogy különbség van a monopolista nagyburzsoázia és a nemzeti burzsoázia politikai magatartása, a forradalmi harcban, vagy azzal szemben betöltött szerepe között. Ezeket a kérdéseket nem lehet sematikusan megítélni, mindig a társadalmi valóság konkrét, marxista elemzésére van szükség. De mindez nem változtat azon az alapvető tényen, hogy korunkban a hanyatló kapitalizmus és az előretörő szocializmus harca a döntő társadalmi, világgazdasági és világpolitikai kérdés, minden más ellentét ennek van alárendelve.

II.

Mi a helyzet a nemzeti felszabadító mozgalmak s az imperializmus közti ellentéttel?

Arra a kédésre, lehet-e korunk fő ellentéte az imperializmus és a nemzeti szabadságmozgalmak közti ellentét, az elmélet és a gyakorlat egyaránt azt a feleletet adja: *nem lehet.*

Ez nem valamiféle „rangsor" kérdése. A nemzeti felszabadító mozgalom elsőrangú világpolitikai tényező, ilyen hatalmas erejű megjelenése a második világháború utáni nemzetközi-politikai színtéren — új történelmi korszak határát jelzi az imperializmus elleni küzdelemben. Az új korszak határkövénél együtt állnak: a szocialista világrendszer kialakulása és a nemzeti felszabadító, függetlenségi mozgalmak lavinaszerű növekedése. Köztük dialektikus kapcsolat van; nemcsak időben esik egybe megjelenésük, hanem mindkét erő a túlhaladott, reakciós és veszélyterhes társadalmi rendszer, az imperializmus teljes felszámolásának irányában hat. *Nem egymás közt kell holmi elsőségért versengeniük* (ez mindkettőjüknek csak árhat), hanem *közös frontban kell fellépniük a közös ellenség,* a haladás útjában álló közös akadály ellen.

A szocializmus erőinek egy országon belül és világméretekben is életbevágóan fontos, hogy milyen szilárd és milyen széles szövetségeseik tábora. Ám ez a szövetség *nem változtat azon,* hogy

Digitized by Google

a társadalmi haladás, a forradalmi fordulat szempontjából melyik a vezető, *a közös harc stratégiai céljait osztályjellegénél fogva mindvégig következetesen szolgáló, az egész történelmi folyamat jellegét meghatározó erő.* A munkás-paraszt szövetségben, amikor a cél a szocializmus, a kommunizmus, a munkásosztály ez az erő, még ha számszerűleg kisebb is, mint szövetségesének tábora. Ez nem privilégiuma, hanem helyzetéből, jellegéből folyó adottsága: az egyetlen osztály, amelynek minden elnyomást meg kell szüntetnie, hogy saját magát felszabadíthassa. Ezért forradalmi pártjai köré tömörülve „fő erő" és „vezető erő". Ez biztosítja, hogy az egyik elnyomást ne váltsa fel egy másik fajta elnyomás, hanem elérjük az emberiség valóságos és teljes felszabadulását. Meg kell állapítanunk; melyik a kor fő ellentéte, s mi következik ebből a gyakorlati feladatok megoldásánál.

A társadalmi harcok története lényegében osztályharcok története. A forradalmi harcban döntő szerepet játszhat, hogy milyen osztályokból kerül ki a harcoló sereg zöme, milyen tömegek vesznek részt benne, de a meghatározó jelentőségű az, hogy a harcot kik, milyen osztály képviselői és melyik osztály érdekeinek szolgálatában vezetik. A nemzeti felszabadító harcok tömegeit a parasztság — s ahol kifejlődött, ott a munkásosztály — adja. De vezetőjük — illetve ott, ahol a politikai függetlenséget már kivívták, a hatalmon levő osztály — általában *a nemzeti burzsoázia,* vagy az annak szerepét betöltő kispolgárság, katonatisztek, s — amint a kínai dokumentumok említik — *„hazafias királyok és hercegek".* A nemzeti burzsoáziáról maguk a kínai vezetők is kimondják, hogy az imperializmus elleni harcban *ingadozó osztály.* Egyidejűleg lehet antiimperialista és antiproletár, antikommunista. Ezeknek a vezető és uralkodó osztályoknak a képviselői rendkívül éles ellentétbe kerülhetnek az idegen ország monopolista nagyburzsoáziájával, de *van kiegyezési lehetőségük* (és hajlamuk) is megalkudni ezzel a nagyburzsoáziával. Éppen saját népük tömegei, a munkások és parasztok rovására köthetnek — és nem egy politikailag független országban kötnek is — alkut vele.

Bár a nemzeti függetlenségi harcok más módon, más eszközökkel folynak, mint a szocialista országoknak az imperializmussal való jelenlegi összecsapásai és valóban *„közvetlen csapásokat mérnek"* az imperializmusra, ezek az osztályok és rétegek nem állanak *mindvégig kibékíthetetlen ellentétben* a másik, idegen hatalom burzsoáziájával. A proletariátusnak nincs választása, s nem veszíthet mást, csak láncait — a burzsoáziának nem ez a helyzete, *a nemzeti burzsoáziáé sem.*

A nemzeti függetlenségi mozgalmak célja az esetek óriási többségében (ez összefügg azzal is, hogy milyen vezetőik vannak)

Digitized by Google

nem a szocializmus, hanem a nemzeti függetlenség, a szuverénitás megszerzése, illetve biztosítása, megvédelmezése. Szó sincs arról, hogy ezek a forradalmi harcok közvetlenül a termelőeszközök népi köztulajdonán alapuló, minden kizsákmányolást felszámoló, a munkás-paraszt, vagy éppen a proletárdiktatúrát megvalósító államok létrehozására irányulnának. Harci kérdés, hogy a moszkvai nyilatkozatban megjelölt legkedvezőbb, időszerű lehetőség, *a nemzeti demokratikus kormányok hol és hogyan alakulhatnak meg* Ázsia és Afrika függetlenséget elnyert országaiban. Ez nem változtat azon, hogy ezek a nemzeti szabadságmozgalmak gyengítik az imperializmust, aláássák hatalmát, csökkentik befolyását, korlátozzák kizsákmányolási lehetőségeit, szűkítik erőforrásait — *nemcsak szövetségesei, hanem objektíve részei az egységes világforradalmi áramlatnak,* amelynek fő ellensége az imperializmus.

Tény az is, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom segítsége *nélkülözhetetlen* a béke, a demokrácia, a szocializmus tábora számára. Ma már nem arról van szó, hogy a gyarmatok az imperializmus *„tartalékaiból"* a szocializmus *„tartalékaivá"* váltak. A nemzeti szabadságmozgalmak és a gyarmati sorból felszabadult országok ma ennél sokkal többet jelentenek, aktív *világpolitikai tényezőkké nőttek,* objektíve a szocializmus szövetségesei az antiimperialista harcban, sőt, minthogy a béke védelme forradalmi feladattá lett, *szerves alkotó részei az egységes világforradalmi áramlatnak.* A mennyiségi változás (köztudomású pl., hogy ma az ENSZ-nek több mint 110 tagországa közül mintegy 55 a „harmadik világ" országaiból kerül ki) itt minőségi különbséget hozott létre. Ez valóban rányomja bélyegét korunk jellegére, hozzájárul az imperializmus általános válságának elmélyüléséhez. Ez a kölcsönös egymásrautaltság az érdekközösség szilárd alapjára építi *(de automatikussá nem teszi!)* együttműködésünket.

Ha azonban valaki a nemzeti felszabadító mozgalmakat úgy tekinti a világforradalmi áramlat *„sorsdöntő"* tényezőjének, *„valamennyi ellentét gyújtópontjának"*, hogy bennük látja a jelenlegi forradalmi áramlat vezető tényezőjét, akkor meg kell kérdeznünk: *szocialista* forradalomra gondol-e, vagy nacionalista „világforradalomra"? A különböző osztályok érdekellentéteit átmenetileg összebékítő nemzeti burzsoázia, vagy a hazafias királyok és hercegek vezette nemzeti felszabadító mozgalom nem lehet az egységes világforradalmi áramlat vezető ereje.

A kínai dokumentumok általánosságban beszélnek a nemzeti felszabadító mozgalomról és az elnyomott népek harcáról. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy ezek a népek különböző osztályokból tevődnek össze és *nem ellenségük* az elnyomó nemzet valamennyi osztálya sem. („Elnyomó nép"-ről talán még

Digitized by Google

a kínai vezetők sem akarnak elméletet csinálni.) A francia munkásosztály például harcolt a vietnámi és algériai nép szabadságáért, saját burzsoáziájával szemben.

Azért sem helyes általánosságban szólni a nemzeti felszabadító mozgalomról, mert annak *több szakasza* van, s különbséget kell tenni a *politikai függetlenség kivívásáért* folytatott harc, és a már megszerzett *függetlenség védelméért, megszilárdításáért, a gazdasági önállóságért* folytatott, nem kevésbé életbevágóan fontos harc bonyolult feladatai között. Erre rámutatott Togliatti elvtárs és mások, a Trybuna Ludu pedig találóan jegyezte meg *A nemzeti felszabadító mozgalom perspektívái* című cikkében:

„Figyelemre méltó tény, hogy a kínai vezetők szinte semmit sem szólnak a június 14-i levélben a „harmadik világ" gazdasági feladatairól és nem mutatnak rá, hogy a gazdasági fejlődés egyike a fő utaknak, amelyek az új államok függetlensége megszilárdításához vezetnek. A kínai kommunisták úgy viselkednek, mintha 1919-ben élnének, amikor a gyarmatok és félgyarmatok a földgolyó területének 77 százalékát foglalták el. Ma a gyarmati birtokok a földfelszínnek csupán 1,5 százalékát teszik, s ez gyökeresen megváltoztatja Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeinek helyzetét és feladatait."

(A *„gyökeresen"* szó nem jelenti, hogy ezeknek a népeknek feladata ne volna forradalmi. Itt forradalmi harcra van szükség, részben fegyveres, részben viszonylag békés forradalmi fordulatra, gazdasági, politikai ideológiai harcra, tömegek osztályharcára. De nyilvánvalóan más módszerekkel folyik ez a harc a függetlenség megszilárdításáért és védelméért, mint kivívásáért, s más feltételeket teremt ma győzelméhez a nemzetközi helyzet is.)

Helytelen az általánosító fogalmazás e kérdésben azért is, mert *három világrészt* megjelölni az imperializmus leggyöngébb láncszemének — a gyakorlati harcok szempontjából semmit, vagy csak keveset mondó formula.

III.

Az elméleti bizonyítékok mellett azt, hogy a kor fő ellentéte határozza meg a nemzeti felszabadító mozgalom és az imperializmus közötti ellentét fejlődését, s nem megfordítva — *a tények* is igazolják.

A második világháború után több mint 50 ország nyerte el formálisan a függetlenségét. Ezek közül 1945—48-ban 12, 1948—60-ig 9. 1960-ban 19, 1961—62-ben 13 ország vált függetlenné. Az első három háború utáni esztendőben függetlenséget nyert országok közt van Izrael, amely szilárd amerikai támaszpont maradt mind a mai napig, s ezért is hozták létre. Köztük van Vietnam,

Digitized by Google

Korea, Laosz, amelyeknek — egészében vagy egy részükön — máig is elkeseredett harcot kell vívni függetlenségükért.

A nemzeti felszabadulás nagy, győzelmes hulláma tehát olyan nemzetközi helyzetben ment végbe, amelyre már rányomta bélyegét a szocialista világrendszer léte, ereje, befolyása. A szocialista tábor elsősorban a nemzetközi munkásosztály harcának köszönheti létrejöttét, s ezt segítette a nemzeti felszabadító mozgalom antiimperialista küzdelme is. A nemzeti függetlenségi mozgalmak sikerében viszont *döntő szerepet* játszott, hogy a szocializmus győzelmei alapjában rendítették meg az imperializmust, s létrejött egy olyan bázis a világ egyharmadán, amelyre minden imperialistaellenes, szabadságért, demokráciáért, függetlenségért és békéért küzdő erő támaszkodhatott.

Mondjuk ki világosan: máig az a helyzet, hogy a szocializmus országai képesek megvédelmezni magukat az imperializmussal szemben, de a nemzeti felszabadító mozgalmat *átmenetileg* könyörtelenül elnyomhatnák, véresen visszavethetnék az imperialisták, ha kezüket nem kötné meg a szocialista tábor léte, katonai, gazdasági és erkölcsi ereje, tényleges segítsége és forradalmasító példája. *Az elnyomott népek maguk vívták meg szabadságharcukat,* ők véreztek és hoztak áldozatokat a függetlenségért; senki se merje ennek érdemét elvitatni tőlük. *De a győzelem nélkülözhetetlen, döntő feltételeit a szocialista forradalom sikerei biztosították* számukra, nem pedig megfordítva.

A nemzeti felszabadító mozgalom mai fejlődési fokán lényegében hasonló a helyzet. Minden nép maga dönti el a saját sorsát. De a jelenlegi szakaszban a függetlenség megvédelmezésében és megszilárdításában is *döntő* a szocialista országok léte, támogatása a nemzeti felszabadító mozgalom számára.

Közismert, mit jelentett a Szovjetunió és a szocialista országok segítsége olyan esetekben, amikor az imperialisták próbálták megtörni egy-egy nemzeti szabadságért küzdő ország függetlenségét: 1956-ban a szuezi válság, aztán a Közép-Kelet elleni angol—amerikai agresszió, majd az 1958-as iraki forradalom idején, Laosz esetében és — a szocialista országok függetlenségének védelmében — a koreai háború idején, az 1962-es, rendkívül veszélyterhes Karib-tengeri válság, Kuba ügyében.

A szocialista világrendszer befolyása mindinkább döntően meghatározza a történelem menetét, s ez sorsdöntő hatású Afrika, Ázsia és Latin-Amerika független országaira — de még nem jelenthet önmagában *teljes* biztosítékot: a népek harcától, kormányuk politikájától függ, mennyire képesek élni ezzel a segítséggel. Az imperializmus megpróbál erőszakkal beavatkozni a történelmi folyamatba, megpróbálkozik az ellenforradalom exportjával, a fegyveres beavatkozással, vagy álcázott és ravasz módon.

Digitized by Google

mint a Kennedy-féle „Békehadtest" szereplésével, egész segély- és kölcsön-politikájával, *igyekszik a két világrendszer közötti erőviszonyok állapotát a maga javára megváltoztatni, vagy a „status quo"-t megőrizni.* Rés nélküli és minden esetben hatásos védelmet a szocialista rendszer léte, befolyása, segítsége *még* nem biztosíthat: az osztályharcban nemcsak adnak, hanem kapnak is csapásokat. Kongo és Irak példája emlékeztet erre.

Ahogyan nő azonban a szocialista világrendszer ereje, olyan mértékben csökken az imperializmus objektív lehetősége nyomást gyakorolni a „harmadik világ" el nem kötelezett országaira és olyan mértékben növekszik az a segítség is, amelyet az országok a szocialista államoktól és népektől kaphatnak. Ahogyan erősödik viszont a „harmadik világ" függetlenné vált országainak *tényleges* függetlensége, oly mértékben gyengül az imperializmus, és ez nagy segítség a szocialista országoknak kizsákmányolás és háború elleni harcához. Ez a két antiimperialista erő *természetes szövetséges,* míg az imperialisták viszonya a nemzeti szabadságmozgalmakhoz — alapvető gazdasági és politikai érdekekből kifolyóan — *ellenséges.*

IV.

A Szovjetunió és a szocialista országok gazdasági segítsége forradalmi jelentőségű Ázsia, Afrika és Latin-Amerika független országai számára, gazdasági önállóságuk megszilárdításában, függetlenségük védelmében.

A Szovjetunióknak, a *szocialista országoknak objektíve, történelmileg hasznos, ha a független országok kiépítik saját nemzeti iparukat,* megteremtik függetlenségük nemzetgazdasági alapját. A szocializmus nem akarja kizsákmányolni más országok természeti kincseit és nem akar uralkodni felettük. Ellenkezőleg, ha egy függetlenné vált ország gazdaságilag megerősödik, akkor jobban képes ellenállni az imperialisták nyomásának, a saját nemzeti piacán szűkíti az imperialisták kizsákmányolási lehetőségeit, és nem tűri, hogy potom áron elragadják tőle nyersanyagkincseit. Ez az imperializmust gazdasági létfeltételeiben gyengíti, s végső soron, *történelmileg ez a döntő.*

Az iparosítással az illető országban emelkedik a nép kulturális színvonala, a tömegek öntudata, és számszerűleg is növekszik a munkásosztály. Így kedvezőbb feltételek jönnek létre az ország belső, társadalmi és politikai fejlődéséhez. Ezt elősegíteni — valóban forradalmi tett, amelyre akkor is szükség van, ha az illető ország kormánya (mint pl. az EAK, India esetében történt) belpolitikájában számtalanszor kommunistaellenes intézkedéseket tesz, nemzetközileg pedig lavíroz a két tábor között. Az egyesült Államok imperialistái kétségtelenül *veszítettek befolyásukból,* amikor

Digitized by Google

„büntetésből" a szovjet kapcsolatokért, megtagadták Asszuán hatalmas gátjának felépítéséhez a segítséget.

A szükség azonban jó tanítómester. Néhány évvel később egészen más segélypolitikára tért át az imperialisták *„rugalmas"* csoportja. Amikor Ghana az asszuáni gáthoz hasonló, óriási méretű építkezésekbe akart kezdeni, a Volta-erőmű építését magukra vállalták az amerikaiak. Talán azért, mert Ghanát jobban szerették, mint Egyiptomot? Szó sincs róla. Ghana is jó viszonyt tart fenn a Szovjetunióval és sok határozott, imperialistaellenes lépést tesz külpolitikájában. A szocialista tábor azonban gazdaságilag annyira megerősödött, hogy képes a fejlődésben elmaradt országok iparosításához alapvető jelentőségű gazdasági segítséget nyújtani. Ez ellen az imperialisták már nem folyamodhatnak sem hajóágyúkhoz, sem Dulles-mintájú „büntetésekhez", hanem *versenyezniük kell* a szocializmussal a fejletlen országoknak nyújtott segítség, illetve segélyek minőségében és feltételeiben is. Asszuánt visszautasították a *szovjetellenes politika* miatt. A Volta-erőművet pedig megépítik az amerikaiak, ugyancsak *egy szovjetellenes politika* jegyében, de *annak újszerű, rájuk kényszerített,* az el nem kötelezett országra kedvezőbb *formájában.*

Ne feledjük: azt a jelszót, hogy *„Segítséget a fejlődésben elmaradott országoknak!"*, a világ *csak az első szocialista állam megalakulása után ismerte meg.* A fiatal, még gyenge Szovjetunió adta az első ilyen feltétel nélküli segélyt Törökországnak, 1921—22-ben, majd újabbat 1932-ben, ipari üzemek építésére. 1938—39-ben Kína kapott ilyen szovjet hiteleket. Azóta e segítség méretei jelentősen növekedtek. Az utóbbi években a Szovjetunió egymaga mintegy *három milliárd aranyrubel* értékű hitelt és segélyt adott a felszabadult afrikai, ázsiai és latin-amerikai országoknak. *1962 végén Ázsia és Afrika független országaiban 480 ipari objektum épült szovjet segítséggel, s több mint 400 épült más szocialista országok közreműködésével.* A gazdasági fejlődésben elmaradott országok ipari termelése a második világháború előtt *évente alig 1 százalékkal nőtt, de az 1960-as években ez a növekedés évi átlagban 4 százalékra* emelkedett.

Az imperializmus gazdaságilag és politikailag is döntően érdekelt abban, hogy a rendszeréből kiszakadt területek népei és kormányai tovább közelednek-e a szocializmushoz, vagy elnyert függetlenségük birtokában a kapitalista úton haladnak tovább, s ilymódon az imperialisták szövetségesei maradnak, vagy újra közelednek az antikommunizmus táborához. *Ebben a perspektivában is a szocializmus és a kapitalizmus közti ellentét az, amely meghatározza az imperialisták politikáját és a nemzeti felszabadító mozgalmak, az elnyomott népek harcának kilátásait.*

Az osztály-elvnek földrajzi elvvel, az osztályellentéteknek

Digitized by Google

nacionalista jellegű ellentétekkel való felcserélése rendkívül veszedelmes további következtetésekhez vezet a háborúval és a békeharccal kapcsolatban is.

A moszkvai nyilatkozatok hangsúlyozzák: *„Az imperialista elnyomás és kizsákmányolás ellen összefognak az összes forradalmi erők. A szocializmust és kommunizmust építő népek, a munkásosztály forradalmi mozgalma a tőkés országokban, az elnyomott népek nemzeti felszabadító harca és általában a demokratikus mozgalmak — korunknak mindezek a hatalmas erői az imperialista világrendszert aláásó és romboló egyetlen áradattá olvadnak össze... Ezek a zálogai annak, hogy a békéért demokráciáért, a nemzeti felszabadulásért, a szocializmusért és az emberiség haladásáért folyó harcot győzelem koronázza."*

Emlékeztetni kell arra is, hogy nem olyan rég még az imperialista propaganda fő fegyvere volt úgy állítani be a szocializmust, mint amely háborút akar zúdítani az emberiségre és amelynek fő jellemzője az erőszak alkalmazása. Ez a propaganda teljesen csődöt mondott, mert mindenkor hazug volt (bár egy ideig nem hatástalan) és mert a SZKP XX. kongresszusa, a két moszkvai nyilatkozat után a kommunista pártok politikai gyakorlatában olyan elsődlegessé vált a béke védelmezése, hogy ezzel szemben a kommunizmus és a háború összekapcsolásának kísérlete képtelenséggé vált. Ma a kommunizmus és a béke fogalma kapcsolódik egybe, s ez teszi lehetővé a legszélesebb egységfrontot a világ népei között. A világ összes forradalmi erőinek legszélesebb közös frontban való összefogása éppen a béke védelmében lehetséges. Csak ezeknek az erőknek együttes fellépése teszi *már ma* lehetővé, hogy *„korunk legfontosabb problémáit új módon, a béke, a demokrácia és a szocializmus érdekében oldjuk meg"* (1960-as moszkvai nyilatkozat). Ez az *„új módon"* azt jelenti: a békés egymás mellett élés keretei között, világháború nélkül, a szocialista forradalom erői által vezetett összes forradalmi erők és antiimperialista tényezők egységfrontjának erőfeszítéseivel. *Ilyen értelemben is nélkülözhetetlen* a nemzeti felszabadító mozgalmak segítsége a szocialista forradalom számára, mert mi azt valljuk: *a béke a szocializmus szövetségese.* De itt a *„sorsdöntő"* éppen a nemzeti felszabadító mozgalom és a szocializmus erőinek *egysége.*

A kínai vezetők a nemzeti felszabadító mozgalom jelentőségének túlhangsúlyozásával nemcsak az egységes, forradalmi áradat proletár, kommunista *vezetése* ellen lépnek fel, hanem *meg is bontják ezt az egységes forradalmi áramlatot,* s szembe akarják állítani Ázsia, Afrika és Latin-Amerika szabadságáért küzdő népeit legfőbb szövetségesükkel és támaszukkal, a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal.

Nem azért hangsúlyozzuk, hogy a kor minden más ellentétét

Digitized by Google

meghatározó fő ellentét a szocializmus és a kapitalizmus között van, mintha kisebbíteni akarnók a nemzeti felszabadító mozgalmak jelentőségét, hanem azért, mert ez a valóság és ezt a politikában nem figyelembe venni — életveszélyes.

A kor fő ellentétéről, s az Ázsia, Afrika, Latin-Amerika elnyomott népeinek harcáról szóló elméleti deklarációk mellett a legdöntőbbek mégis a tettek. A szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió komoly áldozatokkal, politikailag, diplomáciailag, gazdaságilag és katonailag segíti az elnyomott népek szabadságharcát, igazságos háborúit is. Ugyanakkor a kínai segítség zöme — az ország gazdasági lehetőségeit tekintve, ez nem is lehet másként, és nem szemrehányásból említjük — ünnepélyes deklarációkból és tüntetésekből áll. Tény továbbá, hogy miközben a kínai vezetők hangsúlyozzák az egység fontosságát, egész sor nemzetközi szervezetben *szakításra* politizálnak, s létre akarják hozni az újságírástól a szakszervezeti mozgalomig, az irodalomtól a nemzetközi nőmozgalomig a *külön afro-ázsiai nemzetközi szövetségeket,* s ehhez akarják csatlakoztatni Latin-Amerika megfelelő demokratikus tömegszervezeteit. Tény, hogy ezekből a szervezetekből *ki akarják zárni a Szovjetuniót,* arra hivatkozva, hogy az *„nem teljes egészében ázsiai ország"* és *„fővárosa Európában van".*

Ilyen gyakorlat, ilyen nemzetközi politikai akciók közepette már egészen *más hangsúlyt kapnak* az elméleti megállapítások is. Ez már nemcsak a földrajzi és a nemzeti elv megdicsőítése az osztályelvvel szemben, a nemzeti szabadságmozgalom elszigetelésének kísérlete a nemzetközi munkásmozgalomtól és a világbéke-mozgalomtól, hanem azt a veszélyt rejti magában, hogy a *faji elvet bevezeti* a nemzetközi politikába!

Nem követjük a kínai vezetőket ezen az úton. Megmaradunk az ideológiai vita keretein belül, ameddig felismerhető, hogy milyen ideológiát állítanak szembe a nemzetközi munkásmozgalom általánosan elfogadott politikai vonalával. De nem húnyjuk be a szemünket a valóság előtt, nem tekintjük elvi vitának az egységromboló politikai akciókat, hiszen nem légüres térben vitatkozunk.

Ami pedig a kor fő ellentétének és a nemzeti szabadságmozgalomnak egymáshoz való viszonyát illeti: *ez a két, a haladást, szabadságot, és az emberiség békéjét szolgáló forradalmi mozgalom egymást támogatja, egymásra van utalva, egy közös cél elérésére irányul.* Megzavarhatják az együttműködésüket, megpróbálhatják demagógiával és intrikával megbontani, kikezdhetik hibák és tévedések is ezt az egységet. De a történelem, az élet megköveteli a magáét, s ez az egység fennáll és erősödni fog, mert ez a népek életbevágó érdeke.

Digitized by Google

SZEMLE

Matematikai módszerek közgazdasági alkalmazása

A közgazdaságtudomány gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit és hatékonyságát az utóbbi évtizedekben jelentősen kiszélesítette a legfejlettebb — gyakran egészen új — matematikai módszerek és a legkorszerűbb számítástechnikai eszközök felhasználása. A modern matematika nem egy nagy jelentőségű ágazata jórészt közgazdasági problémák megoldása kapcsán alakult ki. Ide sorolható többek között a korreláció- és trendszámítás, a matematikai programozás és a játékelmélet. A matematika közgazdasági alkalmazásának már Marx is nagy jelentőséget tulajdonított, s a Marx utáni polgári közgazdaságtanban viszonylag tág teret kapott a felsőbb matematika fegyvertárába tartozó módszerek alkalmazása. Ennek kapcsán a matematika és a közgazdaságtan, valamint más alaptudományok határán álló tudományágakról: matematikai közgazdaságtanról, ökonometriáról, operációkutatásról beszélnek. A szocialista országokban különösen az utóbbi években kezdenek elterjedni az ilyen jellegű vizsgálatok.

Kétségtelen, hogy a modern matematikai módszerek és számolástechnikai eszközök felhasználására a szocializmusban sokkal tágabbak a lehetőségek, mint tőkés viszonyok között, mert itt nemcsak az egyes vállalatokat, hanem a népgazdaságot, sőt a szocialista világgazdaságot lehet és kell tervszerűen szervezni, irányítani. A tőkés gazdaságban a termelők kapcsolatait alapjában véve piaci mechanizmus szabályozza. A spontán fejlődés azonban súlyos károkat okoz a társadalomnak. Szocialista viszonyok között a termelőeszközök társadalmi tulajdona lehetővé teszi e veszteségek elhárítását. Hogy ez milyen mértékben történik meg, az jórészt tervezési, gazdaságirányítási módszereink fejlettségétől függ. A szocialista építés során kialakuló tervezési és irányítási módszerek nemcsak pótolják a piaci mechanizmus spontán működését, hanem magasabbrendűek ennél: általában a gazdaság sokkal gyorsabb, zökkenőmentesebb fejlődését biztosítják. Minthogy azonban a feladatok teljesen újak, igen komoly problémákat kell leküzdeni. A matematikai módszerek és a korszerű számítástechnika felhasználásával magasabb színvonalra emelhető a gazdaság tervszerű irányítása. E tekintetben különösen figyelemre méltóak a következő főbb felhasználási területek:

1. A várható és legésszerűbb fogyasztási szerkezet és fogyasztói árak meghatározásának matematikai módszerei.

2. A társadalmilag szükséges ráfordítások pontosabb meghatározása és ésszerű gazdálkodásra ösztönző termelői árrendszer kidolgozása.

3. A termelés tervezésének és szervezésének összehangoltabbá, hatékonyabbá tétele. Ide sorolhatók olyan alkalmazási területek

Digitized by Google

mint matematikai módszerek felhasználása a vállalati gazdálkodás jobb megszervezésében, az ún. szállítási programozások, iparági és népgazdasági tervek javítása matematikai programozással, kibernetikai eszközök felhasználása a nemzetközi munkamegosztásba való hatékonyabb beilleszkedés (pl. a külkereskedelem) tervezésénél és a szocialista országok tervszerű gazdasági együttműködésének elmélyítésénél.

Az alkalmazandó matematikai módszerek megválasztása mindig a feladat jellegétől függ. Valamely feladat megoldására esetleg egymással párhuzamosan több módszert is célszerű alkalmazni, hogy nagyobb biztonsággal lehessen megközelíteni a helyes eredményt. A közgazdászok feladata, hogy a matematikusokkal és más szakemberekkel együttműködve kiválasszák a szükséges matematikai módszereket és kidolgozzák az alkalmazandó közgazdasági-matematikai modelleket. Elsősorban reájuk hárul az is, hogy figyelembe véve a számításnál figyelmen kívül hagyott tényezőket is, közgazdaságilag elemezzék, értékeljék a kapott eredményeket. A fejlettebb matematikát és a korszerű számítástechnikát alkalmazó módszerek elsajátításának és felhasználásának eredményeként nagyon megnő a közgazdaságtudomány hatékonysága.

A matematikai módszerek közgazdasági alkalmazásának térhódítása természetesen egyáltalán nem helyettesítheti a politikai gazdaságtani elméleti kutatásokat, az új közgazdasági problémák marxista szellemű kidolgozását, a közgazdasági jelenségek minőségi elemzését. A matematikai módszerekkel végzett kutatások csak akkor vezethetnek a kívánt eredményre, ha messzemenően építenek a marxista politikai gazdaságtanra, ha elméletileg helyes tételekből és feltételezésekből indulnak ki.

Egyes polgári kutatók elködösítik az alapvető minőségi összefüggéseket: a kizsákmányolás tényét vagy a tőkés gazdaság tervszerű irányításának lehetetlenségét. Ezt azonban semmiképpen sem lehet az általuk alkalmazott *matematikai módszerek* hibájául felróni. Például Leontief amerikai közgazdász ún. input-output modelljeiben „háztartási szektor" címszó alatt összevontan szerepelteti a munkások és a tőkések fogyasztását és jövedelmét. Ez a modell azonban elvileg úgy is kidolgozható, hogy az egyes osztályok fogyasztását, jövedelmeit különválasztják, és akkor nem elleplezi, hanem számszerűen is feltárja a tőkés kizsákmányolást. Vagy például Ragnar Frisch, az egyik vezető nyugati ökonometrikus felismerte, hogy a tervgazdaságra való áttérés nélkül a „szabad világ" elkerülhetetlenül vereséget szenved a szocialista országokkal folytatott békés gazdasági versenyben. De úgy véli, hogy a tervgazdálkodást alapvető társadalmi reformok nélkül is meg lehet valósítani, ezért népgazdasági optimalizálási modellek alkalmazását javasolja tőkés viszonyok között. E hibás kiindulópont ellenére modelljeinek nem egy eleme — mint erre a szovjet szakirodalom is rámutat — felhasználható a szocialista gazdaság viszonyai között.

Ugyanaz a matematikai módszer rendszerint igen különböző feladatok megoldására alkalmazható. Ezzel összefüggésben fennáll a feladat minőségi sajátosságaitól való elvonatkoztatás, a túlzott általánosítás veszélye is.

Digitized by Google

De a matematikai módszerek alkalmazása nemcsak veszélyeket rejt magában, hanem előnyöket is nyújt. Kellő kritikával és körültekintéssel e módszerek eredeti alkalmazási területüktől látszólag messzefekvő területeken is felhasználhatók. Így például az ún. input-output módszert, illetve annak egyes elemeit ma széleskörűen alkalmazzák a szocialista országokban,* sőt ezek valójában csak itt használhatók fel a tervezéshez. Valószínűleg hasonlóan alakul majd a helyzet Ragnar Frisch népgazdasági optimalizálási modelljeivel is.**

Azok a matematikai megoldások, amelyek a tervezésnek valamely (pl. vállalati) szintjére vannak kidolgozva, a szocialista gazdaságban rendszerint más szinteken is felhasználhatók. Szemléltető példa erre a matematikai programozás keletkezése és fejlődése. Ezt elsőnek L. Kantorovics, szovjet matematikus-közgazdász alkalmazta (1938—39-ben) üzemi tervezési feladatok kapcsán. Kantorovics még a 40-es évek elején felismerte a módszer népgazdasági-tervezési és árképzési alkalmazásának lehetőségét, bár erre vonatkozó tanulmányát csak a személyi kultusz leküzdése után, 1959-ben publikálták.

Időközben nyugaton is „felfedezték" és vállalati jellegű feladatoknál széles körűen alkalmazzák a matematikai programozást. A szocialista gazdaságban az utóbbi években vállalatinál magasabb szinten is kezd ez teret hódítani,*** és pl. az iparági tervezésben számottevő eredményeket hozott. A következő lépés a matematikai programozás népgazdasági, majd szocialista-világgazdasági alkalmazása lehet.

A matematikai módszerek sokféle területen alkalmazhatók, s ez megkönnyíti általános jellemzésüket. Az alábbiakban néhány főbb módszer népgazdaság-tervezési felhasználásáról lesz szó. Hangsúlyozzuk azonban, hogy e módszerek alacsonyabb (vállalati, iparági stb.), vagy magasabb (szocialista-világgazdasági) szinten való alkalmazása is számításba jöhet.

A matematikai módszerek felhasználási területeként elsőnek említjük — bár talán nem ez a legfontosabb — *a fogyasztási szerkezet és fogyasztói árak meghatározását.* A szocialista gazdaságban általában tervutasítások szabályozzák a jövedelmek nagyságát és a fogyasztási szükségletek kielégítése céljából rendelkezésre bocsátott javak és szolgáltatások termelését. Azt azonban az állam nem írhatja elő, hogy az emberek mire költsék jövedelmüket. Megszabhatja a fogyasztási cikkek árát, de nincs rá biztosíték, hogy ilyen árak mellett egyensúlyban lesz az árukínálat és a fogyasztói kereslet. Globális egyensúly esetén is előfordul, hogy egyes árukból nincs kielégítve a kereslet, másokból viszont eladhatatlan készletek halmozódnak fel.

A szocialista országokban a fogyasztói árak általában szilárdak, évekig változatlanok. Ha helytelenül becsülték fel a fogyasztói ke-

* Módszerének alapját, az ágazati kapcsolatok mérlegét Leontief hallgatólagosan a huszas évek szovjet tervezési gyakorlatából kölcsönözte.

** E tekintetben a szocialista országok közgazdászai már lényegében időben s nyugati kutatókkal párhuzamosan haladtak.

*** Nyugaton szintén vannak ilyen irányú próbálkozások. Mint már utaltunk rá, népgazdasági modelleket is dolgoztak ki, ezek gyakorlati felhasználása azonban igen korlátozott.

Digitized by Google

resletet, illetve ha a termelés vagy import eltér a tervezettől, akkor a hibát a kínálat oldalán kell (termelési és külkereskedelmi döntésekkel) helyrehozni, s csak viszonylag szűk korlátok között lehet fogyasztói ármódosításokhoz nyúlni. Az időnként végrehajtott árrendezések előkészítése nagyon felelősségteljes feladat. Ha rosszul mérik fel a tervezett árváltozások hatását, akkor változatlan árrendszer mellett évekig érezteti negatív hatását.

Hogyan segíthetik e kérdések jobb megoldását a matematikai módszerek? Az ökonometriai irodalom viszonylag régóta foglalkozik ún. rugalmassági számításokkal. Különböző országok és időszakok adatai alapján megvizsgálták, hogy egy százalék ár- vagy jövedelemváltozás hány százalékkal módosítja az egyes cikkek keresletét. E vizsgálatokból nem vonhatók le általánosan érvényes számszerű következtetések, mert a kereslet rugalmasságát sok tényező befolyásolja, s ezek egy-egy konkrét helyzetben a legkülönbözőbb kombinációkban jelentkezhetnek. Bizonyos durva tájékoztatást azonban ezek a vizsgálatok is nyújtanak. Egy másik támpontot adhatnak viszonyaink között a háztartás-statisztika adatai, amelyek (reprezentatív adatok lévén) megközelítően megmutatják, hogy mire költötték keresetüket az egyes osztályok (munkások vagy parasztok) és ezeknek különböző jövedelmű rétegei, mennyit vásároltak az egyes fogyasztási cikkekből. Változatlan fogyasztói árakat tételezve fel s figyelembe véve az osztályok és rétegek tervezett jövedelmeit és az egyes cikkeknél bizonyos speciális tényezőket, matematikai módszerekkel megközelíthető a tervidőszak fogyasztói kereslete. Hazánkban már végeztek ilyen jellegű vizsgálatokat, például a bútorkereslet várható alakulására vonatkozóan.

Természetesen még sok elméleti és módszertani problémát kell megoldani, így az ár- és jövedelemváltozások együttes hatásának figyelembevételét. Tisztázni kell továbbá az optimális fogyasztási struktúra kritériumait is stb. Nyilvánvaló, hogy az utóbbinál ismérvként kell kezelni a modern tudomány által feltárt élettani követelményeket. Pl. a tudomány meghatározta az egészséges táplálkozásához szükséges egyes összetevők (állati és növényi fehérjék, vitaminok stb.) arányát és fajlagos nagyságát. Ismeretes az is, hogy milyen mennyiségben tartalmazzák az egyes élelmiszerek ezeket a komponenseket. Ha azt is tudnánk, mibe kerülnek a társadalomnak az egyes élelmiszerek, akkor matematikai programozással megközelíthetnénk az optimális élelmiszer-keresletet. A Szovjetunióban végeztek is ilyen jellegű számításokat,* de az élelmiszerek társadalmi költségeit illetően kénytelenek voltak megelégedni viszonylag pontatlan adatokkal. Sok fogyasztási cikkre vonatkozóan azonban az élettanilag szükséges (illetve kívánatos) összetevőket is nehéz meghatározni. Továbbá nyilvánvalóan azt is meg kell vizsgálni, hogy a tervidőszak kínálata mennyire hozható összhangba az optimális kereslettel, s az utóbbinak milyen fogyasztói árak felelnek meg.

A matematikai módszerek köz-

* Tekintettel a fogyasztási szokásokra; egyes élelmiszerekből számításba vettek bizonyos minimális és maximális fogyasztási korlátokat.

Digitized by Google

gazdasági alkalmazásának igen fontos területe: *a társadalmilag szükséges ráfordítások mérése, a helyes termelői árrendszer kidolgozása.* E tekintetben hazánkban fontos kezdeményezés az ún. ármodellek kidolgozása. Ezekkel megközelíthetők az árvitában javasolt különböző ártípusok (értékár, termelési ár stb.), elemezhető, hogy az egymástól eltérő árelméleti koncepcióknak milyen árrendszerek felelnek meg, s ezek milyen mértékben különböznek egymástól, illetve a jelenlegi belföldi és külkereskedelmi áraktól. A matematikai módszerekkel végzett vizsgálatok derítették fel például, hogy az 1959. január 1-i ipari termelői árrendezéssel nálunk megszűnt a lényeges különbség a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek árszintje között. Ez azért is érdekes, mert az árrendezés végrehajtói meg voltak győződve ennek az ellenkezőjéről, s egyes közgazdászok ma is a szocialista árrendszer nélkülözhetetlen vonásának tartják az árak „kétszintűségét" (a termelőeszközök viszonylag alacsony árszintjét).

Az ármodellek alkalmazása módot ad összehangolt árrendszer kidolgozására. Pl. általános árrendezésnél a szén árának változása a szén felhasználásával előállított termékek árainak megfelelő módosítását is megköveteli, ez pedig magának a szénnek az árára is visszahat (többek között a széntermeléshez felhasznált villamos energia árváltozása folytán). A régebbi termelői árrendezéseknél csak bizonyos határokig, és a termékeknek egy viszonylag szűk körénél követték nyomon az árak ilyen egymásrahatását. Ez nehezítette az árakban kalkulált nyereségszint helyes meghatározását is. A tervezettől eltérő nyereséghányadokat tartalmazó termelői árak nemkívánatos irányban ösztönözték a vállalatokat. Az ármodellek szélesebb körű alkalmazásával ez nagyrészt elkerülhető.

A matematikai módszerek árképzési alkalmazásában még csak az első lépéseket tettük meg. A jelenlegi módszereket több vonatkozásban is tovább kellene fejleszteni. Mindenekelőtt figyelembe veendő, hogy a helyes áraknak a termékek újraelőállításához szükséges, vagyis az *alkalmazásuk* időszakában várható ráfordításokat kell tükrözniük, tehát nem az árrendezés előtti, hanem az ezt követő időszakra tervezett fajlagos ráfordításokat. Ez már magában véve is a tervszerű árképzésnek és a népgazdaság-tervezésnek az eddiginél mélyrehatóbb összehangolását és egyeztetését kívánja meg.

Az árrendszernek a társadalmi összmunkával való maximális takarékosságra kell ösztönöznie. Ebben a vonatkozásban eredményeket ígér a matematikai programozás népgazdasági alkalmazása. Ezzel ugyanis olyan értékelés-rendszert lehet megközelíteni, amely termelői árakként alkalmazva, a népgazdasági tervcéloknak megfelelően (az optimális népgazdasági tervvel* összhangban) orientálná a vállalatok gazdasági tevékenységét. Ez az értékelés-rendszer nemcsak a termékekre, hanem a termelési erőforrásokra is kiterjedne. Tartalmaz-

* Optimálisnak az olyan tervet nevezzük, amely az összes megvalósítható tervek közül a legjobb: a tervidőszak feltételei között a népgazdasági szükségletek lehető legmagasabb kielégítését biztosítja.

Digitized by Google

ná pl. azokat a helyes értékeket, amelyeket az álló- és forgóeszközlekötésért, valamint a különböző bonyolultságú munkákért a termelői ármegállapításkor be kell kalkulálni. Ennek alapján lehetne a vállalatok rendelkezésére bocsátott eszközökért állóeszköz-használati díjat, forgóeszköz-kamatot kivetni, vagy a bérekre differenciált illetményadót előírni.

A helyes árrendszer megállapításánál természetesen tekintetbe kell venni a nemzetközi munkamegosztásba — különösen a szocialista országok tervszerű gazdasági együttműködésébe — való hatékonyabb beilleszkedés követelményeit.

A folyamatban levő kutatások — a matematikai programozás és korszerű elektronikus technika felhasználásával — talán már néhány éven belül választ adnak az árvita nyitott kérdéseire. Ezzel egyúttal szilárdabb alapra helyezhetők a különböző gazdaságossági számítások, s összehangoltabbá, hatékonyabbá válik a szocialista gazdaság egész ösztönzési rendszere.

Áttérve a harmadik csoportba sorolt problémakörre — az egyszerűtől a bonyolultabb felé haladva — mindenekelőtt az ún. input-output módszert kell megemlítenünk. Ezt a legutóbbi években már nálunk is hasznosítják a tervmunkában Elektronikus számológépek felhasználása esetén — lehetővé teszi, hogy adott fogyasztáshoz, illetve „végső felhasználás"-hoz meghatározzák a népgazdasági féltermékek, nyersanyagok stb. szükséges mennyiségét. A szokásos módszerekkel azért nehéz megoldani ezt, mert az alapanyagok általában sok termelési fázison mennek át, amíg fogyasztási vagy exportcikk lesz belőlük, továbbá a népgazdasági féltermékeket közvetlenül vagy közvetve felhasználják ugyanezen termékek előállításához. A tervezésben használatos mérlegrendszer ilyen célra való felhasználását gátolja, hogy túlságosan összevontan vagy egyáltalán nem öleli fel a társadalmi termék egészét. Az egyes anyag-, termék- stb. mérlegek nek alkotnak zárt, összekapcsolódó rendszert. A társadalmi termék régebbi sakktábla-mérlegei viszont csak egészen globálisan (pl. az ipart egyetlen ágazatként kezelve) tüntették fel a termelőágak kapcsolatait.

A statisztika sem adta meg a szükséges adatokat a termelőágak kapcsolatairól. Csak a matematikai módszerek alkalmazásával összefüggésben kezdődött meg az ún. ágazati kapcsolati mérlegek kidolgozása. Ilyen mérleget most általában kétévenként készítenek, s kb .a tárgyév után két évvel adják ki. Az első az 1957-es év tényadatait tartalmazta, s lényegében a szocialista ipart bontotta fel (31 ágazatra), részletesebben, mint a társadalmi termék sakktábla-mérlege. 1959-ről már 95-szektoros ágazati kapcsolatok mérlege (ÁKM) készült; hasonló felépítésű az 1961-es tényadatok alapján kidolgozás alatt levő mérleg is. A közgazdasági irodalomban vannak olyan javaslatok, hogy az ágazati kapcsolati ténymérlegekből számított közvetlen ráfordítási együtthatókat (az egyes ágazatok egységnyi termékének előállításához ágazati bontásban szükséges anyagráfordításokat stb.) használják fel a tervezésnél. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a ráfordítási együtthatók módosulnak a technológia és a gyártmányösszetétel változása miatt, és más okok folytán. Ezért *változat-*

Digitized by Google

lan ráfordítási együtthatókat tartalmazó tény- vagy tervmérlegek csak viszonylag rövid időszakra használhatók fel a tervet megalapozó számításokhoz és a terv koordinálásához. Minthogy pedig a KSH egy-egy ténymérlegének összeállítása kb. két évet vesz igénybe, változatlan ráfordítási együtthatók közvetlenül nem nagyon használhatók fel tervezési célra.

E mérlegek rendszeres kidolgozása azonban még így is nagy jelentőségű. Módot nyújt a statisztikai adatok megbízhatóbbá tételére, a tervezés tudományosabb megalapozására, a népgazdasági összefüggések átfogóbb és mélyebb elemzésére. Így pl. különböző időszakok azonos rendszerben összeállított ténymérlegeit összehasonlítva, tanulmányozható a ráfordítási együtthatók változása. Az ezzel kapcsolatos vizsgálatok támpontot adnak a ráfordítási együtthatók tervezéséhez. A ráfordítási együtthatók felhasználásával végzett számítások eredményeként meghatározható az egyes ágazatok egységnyi termékének előállításához szükséges teljes (közvetlen és közvetett) ráfordítás. Pl. az 1000 Ft áru szerszámgép előállításához felhasznált teljes villamosenergia-mennyiség nemcsak a szerszámgépgyártásban közvetlenül felhasznált villamosenergia-mennyiséget tartalmazza, hanem azt a villamos energiát is, amelyet a szerszámgépekhez szükséges kohászati anyagok előállításához, a vasérc és a koksz termeléséhez stb. használtak fel. Hasonlóképpen a teljes importanyag-igény a közvetlen importon kívül az analóg módon értelmezett közvetett importot is felöleli, az ÁKM-vel számított teljes munkaráfordítás a felhasznált anyagokban, munkaeszközökben rejlő halmozott munkaráfordításokat is stb.

Az Országos Tervhivatal 1958 óta igazgatási rendszerű sakktábla-mérleget dolgoz ki. E mérleg felhasználása hasznosnak bizonyult az 1959. január 1-i ipari termelői árrendezéskor szükségessé vált terv-átárazásnál, majd pedig az éves tervek és a második ötéves terv egyes részeinek koordinálásánál. Ez a mérlegtípus segített felfedni és kiküszöbölni az összhangnak az egyes ágazatok tervezett fejlesztésénél mutatkozó hiányosságait. Kívánatos továbbfejleszteni az eddig alkalmazott megoldásokat, így pl. helyes lenne részletezettebb, termékcsoportonkénti terv-sakktáblamérlegeket is kidolgozni, megoldani a tényadatok mérését a tervmérlegek bontásában stb.

Az ÁKM-típusú számítások elősegíthetik a kiegyensúlyozott népgazdasági tervek kidolgozását, bizonyos tervváltozatok hatékonyságának összehasonlítását. Arra azonban nem alkalmasak, hogy segítségükkel az összes lehetséges tervváltozatok közül az optimálisat lehessen kiválasztani. Ehhez lényegesen részletesebb kiinduló-adatokra (az alternatív döntési lehetőségek figyelembevételére) és mint az árképzésnél — fejlettebb módszerekre: matematikai programozásra van szükség.

A matematikai programozást a közeljövőben megpróbálják nálunk is felhasználni a népgazdasági tervezés javítására (pl. a harmadik ötéves terv kidogozása kapcsán). Már a részletezett számítások előtt, sőt ezekkel párhuzamosan is érdemes volna azonban bátrabban kísérletezni viszonylag összevont modellekkel. A már elvégzett iparági programo-

Digitized by Google

zásokból arra következtethetünk, hogy a matematikai programozás népgazdasági (országos) és világgazdasági (KGST-szintű) alkalmazásától tetemes megtakarítások várhatók. Ezért gyorsítani kellene a matematika közgazdasági alkalmazásának előrehaladását, mégpedig jól átgondolt program szerint. Az elektronikus számológépek alkalmazása ugyanis akkor hatékony igazán, ha a tervezési, statisztikai, számviteli információrendszer olyan átszervezésével jár együtt, amely módot nyújt arra, hogy a korszerű matematikai módszereket (pl. a matrix-algebrát és a matematikai programozást) vállalati, iparági és népgazdasági méretekben széleskörűen alkalmazzák. A Szovjetunióban már évek óta folynak kutatások ebben az irányban. Célszerű volna, ha a hazai viszonyok figyelembevételével felhasználnánk e kutatások eredményeit.

Jelenleg a Szovjetunióban is és nálunk is a káderhiány a matematikai módszerek alkalmazásának az egyik legkomolyabb problémája. A Szovjetunióban lényegesen kiszélesítették a közgazdászok matematikai képzését. Mi bizonyos késéssel fogtunk hozzá e feladatok megoldásához. Az első „tervmatematikusok", vagyis olyan közgazdászok, akik igen alapos matematikai képzést kapnak, 1965-ben hagyják el az egyetem padjait, de számuk meglehetősen csekély, a hallgatóknak csak néhány százaléka. Pedig valószínűleg a nem is távoli jövőben (tíz—tizenöt év múlva) a közgazdászok hatékony munkájához a jelenleginél jóval több matematikai ismeretre lesz szükség, legalább olyan fokúra, amilyent a tervmatematikus-képzés nyújt. Hogy a közgazdászok megszerezhessék a szükséges matematikai-közgazdasági ismereteket, ahhoz természetesen megfelelő tankönyvek is kellenek, s az is hogy magyarul kiadják a külföldön e tárgykörben publikált legjelentősebb műveket. Eddig ez csak hiányosan valósult meg. Pl. L. Kantorovicsnak 1959-ben kiadott, úttörő jelentőségű műve, Oscar Lange munkái, vagy a nyugati irodalomból Leontief, Ragnar Frisch, Dorfman—Samuelson—Solow tanulmányai nem jelentek meg magyar nyelven, s az eddig kiadott tankönyvek sem mind a számunkra legfontosabb problémákat tárgyalják (mint pl. Jan Tinbergen Ökonometriá-ja).

A Szovjetunióban átgondolt program keretében a Tudományos Akadémia foglalkozik a matematika közgazdasági alkalmazását célzó távlati jellegű kutatásokkal. E célból több speciális kutatóintézetet létesítettek; ezenkívül a központi tervező szerveknek és a népgazdasági tanácsoknak is széles kutatóbázisuk van. Nálunk is indokolt volna megfelelő kutatócsoportok létrehozása és összehangolt kutatási terv kidolgozása, hogy elkerüljük az átfedéseket, és ugyanakkor fontos területek ne maradjanak „fehér foltok".

Simon György

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A leszerelés reális cél

„Egy reménysugár maradt csupán. Úgy érzem, hogy az országok felelős vezetői közül sokan őszintén ellenzik a háborút... De leszerelés nélkül nem lesz tartós béke. Éppen ellenkezőleg, a fegyverkezésnek mai terjedelmében való folytatása egészen biztosan új katasztrófákhoz vezet." Albert Einstein írta ezeket a szavakat 1931. szeptember 23-án a Nation című amerikai liberális hetilapban, az 1932-es leszerelési világkonferencia közeledtére. A híres fizikushoz hasonlóan az emberiség történelmének legjobbjai, kiváló gondolkodói, nagy humanistái évezredeken keresztül álmodoztak arról a korról, amikor nem lesz többé háború, ekevasat kovácsolnak a kardokból, s örök békeség köszönt a világra. A proletariátus érdekeiért küzdve a tudományos szocializmus megalapitói is ellenezték az igazságtalan háborúkat, s hangsúlyozták, hogy a munkásmozgalom eszménye a béke és a szabadság. A mintegy ötven esztendővel ezelőtt kiadott stuttgarti kiáltvány felhívta a világ proletariátusát: „Nyilvánítsátok ki akaratotokat mindenütt és minden formában, harsogjon tiltakozástok a parlamentekben, szervezzetek tömegtüntetéseket... Használjatok fel minden eszközt, amelyet a proletariátus szervezettsége és ereje a kezetekbe ad! Arra törekedjetek, hogy a kormányoknak mindig ott lebegjen a szeme előtt a proletariátus éber és szenvedélyes békeakarata."

Ám az antagonisztikus osztálytársadalmak örökös béke helyett gyilkos háborúkat zúditottak az emberiségre. A világ proletariátusának nem sikerült századunkban megakadályoznia sem az első, sem a második világháború kitörését, s csupán e két világégésben, amelyek már a háborúk gépi korszakában zajlottak le, csaknem 90 millió ember esett el, vált örökre nyomorékká, vagy sebesült meg.

Sok gondolkodó ember agyában ötlött fel már az, s a kínai vezetőkkel folytatott vita kapcsán mostanában gyakran folyik vita arról: vajon napjainkban — amikor mintegy 20 millió ember áll fegyverben, óránként kb. 14 millió dollárt költenek a világon fegyverkezésre és a két rendszer között élethalálharc folyik, amely átfogja az egész földgolyót — elkerülhető-e az új világháború? Vajon az általános és teljes leszerelés megvalósításáért folytatott harc nem jelenti-e erőink felesleges elfecsérlését? Káros illúzió, üres, pacifista utópia-e a leszerelés, vagy még az imperializmus teljes pusztulása előtt megvalósítható reális cél? S ami ezzel szorosan összefügg: helyes-e a háború és béke kérdését a kor alapvető problémájaként kezelni, s a békés egymás mellett élést tenni a szocialista országok külpolitikájának fő irányvonalává? Nem mond ellent-e mindez az imperializmus agresszív lényegével kapcsolatos történelmi tapasztalatoknak s e tapasztalatok lenini általánosításának?

Digitized by Google

Nyilvánvaló, hogy elvont okoskodások aligha célravezetőek ebben a kérdésben. A leninizmus azt követeli, hogy minden társadalmi problémát az időnek, a helynek, az osztályharc jellegének és körülményeinek alapján vizsgáljunk, hogy történelmi szemszögből nézzük az élet által feltett kérdéseket.

Amíg még az imperializmus osztatlanul uralkodott a világon, a szocializmus nem győzött egyetlen országban sem, s az Európán kívüli nemzeti felszabadító mozgalom is csak születőben volt, addig nem lehetett kiadni a leszerelés jelszavát a gyakorlati cselekvés jelszavául, ahogy ezt egyes szociáldemokraták javasolták, s nem lehetett a „nép felfegyverzése" követelését a „leszerelés" követelésével helyettesíteni. Ez az akkori körülmények között a tömegek leszerelését jelentette volna a forradalom küszöbén.

Más a helyzet ma. A mai kor valóságának vizsgálata azt bizonyítja, hogy a történelmi fejlődés meghatározó ereje ma a szocializmus. Az adott világhelyzetben az imperializmus egyre kevésbé képes arra, hogy más népekre rákényszerítse akaratát és hogy a különböző konfliktusok neki megfelelő rendezése végett erőszakot alkalmazzon. A háborúk megakadályozásáért, az általános és teljes leszerelésért folytatott küzdelem kilátásai ma jobbak, mint az emberiség eddigi történelme során bármikor voltak, s így a leszerelésért folytatott harc a történelemben először — gyakorlati feladattá vált.

*

A modern háborúk társadalmi okai az imperializmus gazdasági rendszerében, a monopoltőke agresszív természetében gyökereznek. A marxisták—leninisták számára nyilvánvaló, hogy amíg létezik az imperializmus, fennáll a háború veszélye is. Az általános és teljes leszerelésért folytatott harcban tehát nem elegendőek az óhajok, mint ahogyan az imperializmus ellen folytatott küzdelem bármely más területén sem. A reakciós, militarista katonai-gazdasági komplexummal szemben, amely hatalmas erőt képvisel, óriási erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy ki tudjuk harcolni a leszerelést. Joggal mondotta Hruscsov elvtárs az SZKP XXII. kongresszusán: „Az imperialisták háborús terveivel szemben nincs és nem is lehet helye az indokolatlan nyugalomnak és nemtörődömségnek. Az agresszorok háborús gépezetét egyedül békenyilatkozatokkal nem tartóztathatjuk fel."

Tény, hogy az imperializmus távol van még hatalmának elvesztésétől, ügyes és tapasztalt ellenfél, megsokszorozza erőfeszítéseit, hogy kikerüljön az új, számára egyre kedvezőtlenebbé váló helyzetből. Naivitás volna azt képzelni, hogy az imperializmus önként lemond pozícióiról, saját jószántából lesz hajlandó a leszerelésre. Az imperialista világban igen jelentős és hatalmas befolyással rendelkező pénzcsoportok húznak óriási hasznot a fegyverkezési hajszából, s ők állnak a háborús propaganda élvonalában. De egyébként is: a fegyverkezés szerves része az imperialista hódító politikának, amely elsősorban a szocialista világrendszer ellen irányul, ennek megsemmisítésére törekszik. Ilyen értelemben a fegyverkezésben a monopoltőke sokkal szélesebb körei érdekeltek. Nézeteiket igen nyíltan

Digitized by Google

fogalmazta meg egy, az amerikai Pennsylvániai Egyetem külpolitikai kutatóintézete által a 60-as évek elején kiadott könyv, amelynek címe: „Amerika élstratégiája". Ebben a szerzők ezt írják: „Az amerikai globális stratégia elsődleges célja politikai rendszerünknek, nempedig a békének a fenntartása... Politikánkat arra kell alapoznunk, hogy nem tűrhetjük olyan rendszer fennmaradását, amely homlokegyenest ellentétes a mienkkel, s amelynek ereje egyre nagyobb lesz."

A monopóliumok alapvető csoportjai belpolitikai okokból is ellenzik az általános és teljes leszerelést. A fegyverkezés, a gazdaság militarizálása ugyanis egyben elkerülhetetlenül a társadalmi élet militarizálását, a belső reakció fokozását is jelenti, s ez kiválóan megfelel a nagy monopóliumok érdekeinek és szükségleteinek.

Az általános és teljes leszerelés imperialista kerékkötői gyakran hangoztatják azt is, hogy a leszerelés csak a Szovjetuniónak és a szocialista országoknak volna előnyös, de kárára válna az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek, mert a Szovjetunió a két rendszer gazdasági versenyében még teljesebben kihasználhatná népgazdasága fejlesztésének lehetőségeit, *hamarább érné utól és szárnyalná túl* a vezető tőkésországokat. Ez természetesen igaz. Az imperializmus és háború feletti győzelmet a szocializmus nem a fegyverkezési hajsza segítségével akarja kivívni, hanem a békés verseny útján, az általános és teljes leszerelés útján, amelyre rá lehet és rá kell kényszeríteni az imperialistákat. Olyan körülmények között, amikor már az imperialista körök is kezdik látni a reális helyzetet, nem lehet azzal vádolni a Szovjetuniót — amint azt a Kínai Kommunista Párt június 14-i nyílt levele, és az azóta kiadott több kínai nyilatkozat teszi —, hogy a szovjet kormány olyan „ábrándot" terjeszt, amely szerint „az imperializmus automatikusan teszi le a fegyvert", s hogy ezzel segítséget nyújt az imperialisták agressziós és háborús politikájához.

Nyilvánvaló egyébként az is, hogy amikor a reakciós burzsoázia visszautasítja a békés egymás mellett élést, és a fegyverkezési verseny mellett foglal állást, akkor ezzel ténylegesen elismeri, hogy a békés egymás mellett élés az osztályharcnak egy számára veszélyes formája, hogy ez nem a világimperializmussal való „megbékélést" jelent, hanem engesztelhetetlen harcot ellene a gazdaság, a politika és az ideológia területén. „A marxista—leninisták — állapítja meg az SZKP nyílt levele — nem úgy törekszenek a tartós béke biztosítására, hogy kikönyörgik az imperializmustól, hanem úgy, hogy tömörítik a forradalmi marxista—leninista pártokat, minden ország munkásosztályát, a szabadságukért és nemzeti függetlenségükért harcoló népeket, s a szocialista államok gazdasági és védelmi erejére támaszkodnak."

Köztudomású — és ezt gyakran még az imperialista propaganda legreakciósabb képviselői is kénytelenek elismerni —, hogy az általános és teljes leszerelésért folytatott harcban felbecsülhetetlen jelentőségű erő a szocialista világ, mindenekelőtt a Szovjetunió hatalmas katonai potenciálja, amely teljes egészében a béke ügyét szolgálja. A Szovjetunió védelmi ereje a legkorszerűbb és leghatékonyabb

Digitized by Google

fegyverfajták alkalmazásán alapul. A Szovjetunió e fegyverekkel meg tudja védeni magát és szövetségeseit. Mindez elkerülhetetlenül meggondolásra készteti a legféktelenebb agresszív imperialista köröket is. A londoni Times még a szovjet globális rakéták létezésének bejelentése előtt írta a következőket: „Nem hivatalosan ma már a Pentagonban is elismerik: az Egyesült Államok nem remélheti többé, hogy akaratát bármilyen nukleáris harctéren rákényszerítheti az ellenfélre." A Times e megállapítása idestova kétéves. Azóta azonban tovább erősödött ez a felismerés, és az 1962 őszén lezajlott Karib-tengeri válság, a háború utáni évek legélesebb nemzetközi krízise, világosan bebizonyította, hogy a Szovjetunió katonai ereje milyen döntő akadály az imperialista agresszió útjában.

* *

A fegyveres harc technikai eszközeinek rohamos fejlődése hallatlanul pusztítóvá és egyetemessé tette a háborút. Kennedy amerikai elnök kijelentette: mind az Egyesült Államoknak, mind a Szovjetuniónak annyi atomfegyvere van, amennyi többszörösen is elég ahhoz, hogy egymást elpusztítsák. Ezzel kapcsolatban Hruscsov elvtárs — Drew Pearson, amerikai újságírónak Gagrában adott interjújában — hangsúlyozta: „Ez eléggé meggyőzően bizonyítja, hogy mennyire abszurddá vált a fegyverkezési verseny". Vagyis: a tömegpusztító fegyverek léte sajátos módon előmozdítja azt, hogy új, sohasem látott lehetőségek és feltételek jelenjenek meg a békéért, a háború megakadályozásáért folytatott harcban. A haditechnika kérdéseivel foglalkozva már Engels, a XX. században pedig Lenin megjövendölte, hogy a haditechnika előrehaladása annyira pusztítóvá teheti a háborút, hogy az egyszerűen lehetetlenné válik. Az atomfegyverek léte elsősorban azért jelent új lehetőséget a békeharcban, mert a Szovjetunió révén a szocialista tábor is rendelkezik a pusztító nukleáris fegyverekkel és az Egyesült Államokénál is hatásosabb, tökéletesebb célba juttató eszközökkel, s ez a tény még az imperialisták szemszögéből nézve is teljesen új síkra helyezte a háború és béke problémáját.

Ma nemcsak átvitt értelemben, hanem a szó szoros értelmében is öngyilkosságot követnének el az imperialista agresszorok, ha nukleáris rakétafegyverek bevetésével folytatnák politikájukat. Korábban az uralkodó burzsoázia — akár a győzelem, akár a vereség esélyével kezdett háborút — nem kockáztatta saját létét, sem vagyonát, sem előjogait. Ma azonban egy háború kirobbantásával az imperialista monopóliumok már nemcsak a hatalom elvesztését kockáztatnák meg, hanem fizikai megsemmisülésüket is. Ezt ma már az imperialista országok sok vezetője is felismerte. „A totális háború nem vezethet többé feltétel nélküli győzelemre, nem szolgálhat többé a viták megoldásának eszközéül" — állapította meg Kennedy amerikai elnök is az ENSZ-közgyűlés XVI. ülésszakán. „Ahogyan az általános háború következményei egyre szörnyűbbé válnak, úgy lesz egyre képtelenebb dolog ilyen háborúra számítani" — írta, továbbfejlesztve ezt a gondolatot, Henry Kissinger, az Egyesült Államok elnökének katonai tanácsadója. Helytelen volna azonban, ha azt a

Digitized by Google

következtetést vonnánk le ebből, hogy a haditechnika fejlesztése önmagában véget vethet a háborúnak.

A Szovjetunió és a békés együttélést hirdető más szocialista országok, a vezető tőkésországok munkásosztálya, kommunista pártjai és a békéért harcoló más erők nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy felébresszék a közvéleményt, s felkeltsék annak a felelősségnek a tudatát, amely a termonukleáris háború elhárításával, a leszereléssel kapcsolatban a vezető tőkésországok népeire hárul. Az általános és teljes leszerelésért folytatott harcban növekvő szerepet játszanak a tőkés országok népeinek békemozgalmai. Az 1962 júliusában Moszkvában lezajlott leszerelési és béke-világkongresszus óta jelentős közeledés történt azok között a mozgalmak és szervezetek között, amelyek a világ különböző részein a békéért küzdenek, és amelyeknek jelentős része nem kommunista meggyőződés alapján, hanem filozófiai, vallási, vagy pusztán létfenntartási okokból harcol a leszerelésért, a mindenekelőtt a termonukleáris fegyverek betiltásáért.

A Szovjetunió és más szocialista országok külpolitikájának fő irányvonala és az a tárgyalási készség, rugalmas diplomácia, amellyel ezt a politikát folytatják, lehetővé teszi, hogy a béke kérdésében széles egységfront alakuljon ki az imperializmus ellen. Ennek az egységfrontnak, amelyben a szocializmusért harcolók körén túl a legszélesebb pacifista, egyházi, burzsoá és más körök is részt vesznek, hatalmas jelentősége van. A népek imperializmus elleni harcának egyik legfontosabb formája ez; gyengíti az imperializmus frontját, elszigeteli a népi tömegektől az imperializmus legagresszívebb erőit, segíti a munkásosztály forradalmi küzdelmét és a népek nemzeti felszabadító harcát.

A római katolikus egyház több vezető személyisége is megértette az atomháború várható szörnyű pusztításait. XXIII. János pápának és utódjának, VI. Pálnak a leszerelés, a béke érdekében való fellépése igen nagy jelentőségű; nagy visszhangot kelt a katolikus tömegek körében, s beilleszkedik a béke hívei növekedésének, fokozódó aktivitásának folyamatába.

A békeharcban tevékenyen részt vevő embermilliók a moszkvai atomcsend-egyezmény után még tudatosabban küzdenek, hiszen sokéves harcuk részleges, de konkrét eredményre vezetett. Az a sokszáz millió békealáírás, amelyet az elmúlt évek során a békét akaró emberek követelésük jeléül a békeívekre vetettek, nyilvánvalóan szintén hozzájárult ahhoz, hogy a világnak végre nem kell aggódnia a légkör további radioaktív szennyeződése miatt. Az egyezmény egyik legfontosabb eredménye éppen az, hogy a levegő nem szennyeződik többé radioaktív részecskékkel, amelyek nemcsak a most élő, hanem a jövő nemzedékek egészségére is károsak. A tudósok kiszámították, hogy minden újabb légköri atomrobbantás-sorozat több százezer ember egészségét és életét veszélyeztetné.

A moszkvai atomcsend-megállapodás fontos eredménye az is, hogy lassítja és nehezíti a nukleáris fegyvergyártás technikájának további fejlesztését, ezzel korlátozza a rakétaelhárító rakétafegyver-rendszerek

Digitized by Google

kiépítésére irányuló kutatásokat is, s ilyen módon fékezi a fegyverkezési hajsza fokozódását.

Az atomcsend-egyezmény jelentőségét az is kidomborítja, hogy *hozzájárul az általános légkör javulásához, a feszültség enyhüléséhez.* Ez igen fontos tényező, hiszen a leszerelés további előrehaladása előtt álló akadályok elsősorban nem haditechnikai vagy közgazdasági, hanem politikai természetűek. Az atomcsend-egyezmény óriási jelentőségét éppen az adja, hogy elmozdította a holtpontról az emberiség létérdekeit érintő kérdéseket, elsősorban a leszerelés kérdését. Megszilárdította annak a lehetőségét, hogy további tárgyalások folyjanak a nemzetközi feszültség csökkentéséért. Az egyezmény aláírásával erősödött a kölcsönös bizalom. Újabb eredmények eléréséhez ugyanis a bizalom légkörének további növelésére van szükség. Erről Hruscsov elvtárs Drew Pearson amerikai újságírónak adott nyilatkozatában így beszélt: „A legfőbb kérdés ugyan a leszerelés, de ennek megközelítése most még nehézségekbe ütközik. Az atomcsendegyezmény, noha nem tekinthető teljesnek, az atomfegyver-kísérletek problémájának lényegét rendezte: megakadályozza a légkör további mérgezését. A második lépés — a megnemtámadási egyezmény. A harmadik — a német kérdés. Ha ezt sikerülne megoldani, ez egy csapásra megtisztítaná a nemzetközi légkört. Akkor pedig olyan helyzetben leszünk, hogy megtárgyalhatjuk a Németországban állomásozó fegyveres erők csökkentését. Azt hiszem, ez olyan ügy, amiben megegyezésre juthatnánk. Ezután következhetne a katonai költségvetések befagyasztása, hogy véget vessünk a fegyverkezési versenynek. Végül pedig úgy véljük, lehetséges lenne elejét venni a meglepetésszerű támadásnak..."

Mindezek alapján Gromiko külügyminiszter, a szovjet kormány nevében, az ENSZ-közgyűlés most folyó XVIII. ülésszakán konkrét javaslatokat tett, egyebek között a 18 hatalmi leszerelési bizottságba tartozó államok legmagasabb szintű vezető személyiségeinek tanácskozására és a leszereléssel kapcsolatos fontos részletkérdések megoldására.

A szovjet kormány erőfeszítései érezhetően siettetik egy olyan helyzet kialakulását, amelyben az imperializmus is mindinkább kénytelen elfogadni a békés együttélés, a békés verseny politikáját. Ezt tükrözik egyébként Kennedy elnök legutóbbi, az ENSZ-közgyűlésen mondott beszédének egyes gondolatai is. Kennedy kijelentette: *„Versenyezni fogunk, de ez a verseny nem egymás megsemmisítésére irányul, hanem arra, hogy ki lesz az élen ebben a békés vetélkedésben."*

Természetesen a moszkvai egyezmény önmagában még nem vet véget a fegyverkezési hajszának. Az atomhatalmak közül Franciaország nem csatlakozott az egyezményhez, a kínai vezetők pedig a rágalom özönét zúdítják az egyezményre, és — a Szovjetunió kormányán keresztül — az egyezményt támogató erőkre. Még a nyugatnémet kormány is kénytelen volt aláírni a moszkvai szerződést. A kínai vezetők így azokkal a szélsőséges imperialista erőkkel kerültek egy sorba, akik még ma sem írták alá az egyezményt. Meglehetősen furcsa helyzet ez olyan emberek számára, akik mindenkinél hangosabban hivatkoznak a marxizmus—leninizmusra. Az egyezményt aláíró államok

Digitized by Google

százon felüli száma jelzi, hogy az egész világon elutasításra talál ez az álforradalmi, kalandor álláspont.

Az 1963. augusztus 3-án Moszkvában aláírt atomcsend-egyezmény a békés egymás mellett élés politikájának első, nagy horderejű eredménye. Bizonyítéka annak, hogy a szocialista országok külpolitikájának fő iránya, a kommunista mozgalom irányvonala — amely harcot hirdet a békéért és a békés együttélésért, a termonukleáris háború veszélye ellen — az egyetlen helyes, eredményesen járható út. Nagyszerű bizonyíték ez arra is, hogy a megváltozott erőviszonyok lehetővé teszik a békés együttélés politikájának rákényszerítését a kapitalista országokra. Egyben mintegy példázza azt, hogy a szívós elszántsággal és kitartással folytatott békeharc sikereket eredményez, érdemes tehát tovább küzdeni.

A tömegeknek a békéért folyó harca nem ért véget az atomtilalmi egyezmény kiharcolásával. A részleges atomcsend-egyezmény nem terjed ki a föld alatti kísérletek beszüntetésére, s bár az egyezmény egyformán engedélyezi annak folytatását valamennyi aláíró fél számára, a további kísérletezés jogával eddig csak az Egyesült Államok élt. Ezzel kapcsolatban az angol Bernal professzor, a Béke-Világtanács ügyvezető elnöke nyilatkozatában hangsúlyozta: „Az a körülmény, hogy az Egyesült Államok kormánya a nukleáris kísérletek részleges tilalmáról szóló moszkvai szerződés megkötése után néhány órával felújította a föld alatti atomkísérleteket, kihívás az egész emberiség ellen... Most nem marad más hátra, mint hogy a béke erői elítéljék a szerződés szellemét sértő kihívást, és újult erővel követeljék a nukleáris fegyverkísérletek minden fajtájának eltiltását."

Az általános és teljes leszerelésért az imperializmus alól nemrégiben felszabadult országok többsége is sikra száll, mert a békés együttélés megszilárdítására irányuló politika nem gátolja, hanem előmozdítja a nemzeti felszabadító harcot. A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének viszonyai közepette több mint 50 ország érte el nemzeti függetlenségét. Ezek az országok békés viszonyok között kedvező lehetőséghez jutnak politikai függetlenségük megszilárdítására, gazdasági önállóságuk megteremtésére, elmaradottságuk leküzdésére. Ezért helyezkedik többségük az ún. „el nem kötelezettség" álláspontjára, harcol az imperialista katonai tömbök ellen, követeli a külföldi katonai támaszpontok felszámolását, s különböző fokú aktivitással, de lényegében támogatja a szocialista országok politikáját a békés egymás mellett élésért, az általános és teljes leszerelésért folytatott harcban. „Az el nem kötelezettség politikája — nem a semleges álláspont keresése háború esetén — mondta Szukarno, Indonézia elnöke, az el nem kötelezett országok 1961-ben lezajlott belgrádi tanácskozásán. — Az el nem kötelezettség aktív ragaszkodás a függetlenség, a tartós béke és a társadalmi igazságosság nagy ügyéhez."

A nemrég függetlenné vált országok joggal tekintik veszélyes ellenségüknek az imperialista tömböket, hiszen az imperialisták még mindig igyekeznek bevonni a felszabadult gyarmati országokat a katonai tömbökbe, és ily módon megfosztani őket az önálló külpolitika folyta-

Digitized by Google

tásának lehetőségétől. E tömböket egyszersmind a kollektív gyarmatosítás eszközeiként is felhasználják.

Ezzel a felismeréssel magyarázható a nemrég függetlenné vált országok aktív tevékenysége a nemzetközi enyhülésért, az általános és teljes leszerelésért folytatott harcban. Gyakran lehetünk tanúi ennek a különböző nemzetközi fórumokon, megmutatkozik e fellépésük a moszkvai atomcsend-egyezmény támogatásában, s az Egyesült Nemzetek Szervezetének most folyó közgyűlésén is.

Mindezek alapján teljesen világos a kínai álláspont tarthatatlansága abban a kérdésben, hogy „egyesek" — vagyis a Szovjetunió és más szocialista országok — a leszerelés ürügyén fel akarják számolni az elmaradott országok népeinek forradalmi harcát. Nyilvánvaló, hogy az általános és teljes leszerelés hozzásegítene az imperialista hatalmak óriási fegyveres erőinek és korszerű fegyverzetének felszámolásához, ez pedig lehetetlenné tenné, hogy az imperialisták felhasználják a nemzeti felszabadító mozgalmak ellen e fegyveres erőket és fegyvereket, hogy beavatkozzanak független államok belügyeibe. A fegyverkezési hajsza megszüntetése, a leszerelés, a külföldön levő katonai támaszpontoknak és a külföldi beavatkozás veszélyének felszámolása feltétlenül javítaná a belső osztályerők harcának, a forradalmi mozgalom sikerének feltételeit.

A békéért harcolók táborának erősödését a vezető tőkés országokban fontos, új tényezők is előmozdítják. Új érvekkel gazdagítja a leszerelés ügyét a közgazdaságtudomány is. A polgári közgazdaságtudomány számos neves képviselője éppen közgazdasági érvek alapján jutott el annak megértéséhez, hogy a fegyverkezés értelmetlen. Ez fontos, mert az imperialista propaganda hosszú éveken keresztül — egyebek között — közgazdasági érvekkel igyekezett leszerelni az amerikai vagy a nyugat-európai dolgozók és szakszervezetek egy részének a fegyverkezési versennyel szemben tanúsított ellenállását, hangoztatva, hogy a fegyverkezés „véget nem érő jó időket, örökké tartó bőséget" biztosít a népnek.

A gazdaság militarizálása átmenetileg valóban növelte valamelyest a kapitalista országokban a termelést és a foglalkoztatottak számát. Az utóbbi években azonban már egyre világosabbá vált, hogy a katonai kiadások emelése — a nemzeti jövedelem növekvő részének elfecsérlése, s ezt még a legerősebb kapitalista országok gazdasága is megsínyli. Éppen az Egyesült Államok gazdasági feilődése a legmeggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy a gazdasági élet bizonyos idő múltán nemcsak hozzáidomul a „fegyverkezési injekcióhoz", hanem már az „adagolás" emelése sem növeli a kívánt mértékben a termelést, sőt fékezi bővülési ütemét. A fegyverkezés ugyanis csökkenti a belső felhalmozás lehetőségét: a végtermék a jobbik esetben a katonai raktárakban hever, de semmi esetre sem kerül be a gazdaság vérkeringésébe. Mindez csökkenti a pénz értékét, korlátozza a produktív fogyasztást, s gyakran a fizetési mérleget is jelentősen megterheli.

A leghatalmasabb amerikai monopoltársaságok természetesen ma is nagy hasznot húznak a fegyverkezésből, s mind jobban fel-

Digitized by Google

ismerhető tendencia, hogy az ebből eredő haszon egyre szűkebb körre korlátozódik. Nem utolsósorban ezért, a burzsoáziának bizonyos — a fegyverkezés hasznából nem részesedő — rétegei egyetértenek a leszerelési politikával. A foglalkoztatottság szempontjából is egyre jelentéktelenebb a hadimegrendelések növelésének hatása. A hadiiparban ugyanis általában sokkal gyorsabb a technikai haladás, s a haditermelés emelése egyre gyakrabban jár együtt a foglalkoztatottak abszolút számának csökkenésével.

A tények vetnek tehát véget annak a legendának, hogy a fegyverkezés növekvő jólétet, nagyobb foglalkoztatottságot jelent. Mindez új lehetőségeket teremt a békemozgalom számára az Egyesült Államokban és más kapitalista országokban is, amelyekben a helyzet lényegében hasonló. Lehetővé teszi, hogy mozgósítsák a háborús politika ellen azokat az erőket, amelyek régebben főleg gazdasági meggondolásokból támogatták a fegyverkezési hajszát, s amelyek ma fokozódó mértékben érzik a fegyverkezés hátrányait.

•

A leszerelés kiharcolása nehéz, hosszú, szívós erőfeszítéseket igénylő politikai, katonai és gazdasági feladat.

A szocialista országoknak nincsenek olyan illúzióik, hogy meg tudják változtatni a monopoltőkés rendszer jellegét, belső természetét. A szocializmusért küzdő erők egy pillanatra sem szüntethetik be a harcot az imperializmus ellen gazdasági, politikai, ideológiai és más területeken.

Az elmondottakból azonban világosan kitűnik, hogy az imperializmus is kénytelen számolni a valósággal, s a monopoltőkés országok vezető köreiben a „veszettek" mellett vannak józanabb emberek is, akik hajlanak a békés egymás mellett élés elfogadása felé, mert erre kényszerítik őket a történelmi fejlődés tényei.

Ezzel kapcsolatban érdemes idéznünk Kennedy elnöknek a washingtoni egyetemen 1963. június 11-én elmondott beszédéből néhány gondolatot: „Egyesek azt mondják, hogy felesleges a békéről... vagy a leszerelésről beszélni... Én azonban azt hiszem, hogy felül kell vizsgálni saját álláspontunkat... Először vizsgáljuk meg álláspontunkat a béke kérdésében. Sokan azt hiszik, hogy ez nem reális. Ez azonban veszélyes, defetista hiedelem. Ahhoz a következtetéshez vezet, hogy a háború elkerülhetetlen. Nem kell elfogadnunk ezt a nézetet... Nincs egyedüli, egységes kulcs a békéhez vezető úton, nincs semmiféle vagy-vagy csodaformula, amelyet egy vagy két hatalom elfogadhat... A béke — folyamat, mód a problémák megoldására... Az ilyen békében még mindig lesznek viták, ellentétes érdekek... A világbéke... nem követeli meg, hogy minden ember szeresse a szomszédját — csak azt követeli, hogy éljenek együtt, kölcsönösen tűrjék meg egymást és vitáikat igazságosan és békésen oldják meg." (New York Times, 1963. június 11.)

A szavak és a tettek természetesen nem azonosak. Kennedy szavai mégis figyelemre méltóak, mert új hangot ütnek meg az amerikai külpolitikában Trumannak, Eisenhowernek vagy magának Kennedynek régebbi, hidegháborús kijelentéseivel szemben.

Digitized by Google

Nyilvánvaló, hogy az imperialista országokban befolyásos monopoltőkés és militarista csoportok, meg az ő érdekeiket képviselő politikai körök még mindig erős ellenállást fejtenek ki a két rendszer közötti bármiféle megegyezéssel, különösen pedig az általános és teljes leszereléssel szemben, s elkeseredetten támadják országuk józanabb vezetőinek törekvéseit e téren. Igen nagy a felhalmozott hidegháborús feszültség is. Ezért az általános és teljes leszerelés ügye csak fokozatosan haladhat előre, kisebb-nagyobb jelentőségű részmegállapodásokon keresztül, amelyek közül mindegyik egy-egy lépést jelent a fegyverek nélküli világ felé. Ezt bizonyítják a leszereléssel kapcsolatban az utóbbi évben végbement események is.

Az általános és teljes leszerelés értelmezésében 1962-ben létrejött szovjet—amerikai elvi megegyezés és a „forró drót"-egyezmény után Moszkvában megszületett a részleges atomcsendről szóló, a vezető atomhatalmak között eddig kötött legjelentősebb megállapodás. A moszkvai egyezmény teremtette kedvező légkörben pedig újabb megállapodás született. Az ENSZ-közgyűlés ülésszaka idején folytatott hármas — szovjet—amerikai—angol — külügyminiszteri tárgyalások eredményeként elvi megállapodás jött létre, amely eltiltja azt, hogy a világűrbe küldött mesterséges égitestekre nukleáris fegyvereket szereljenek föl. Ez a megállapodás a világűr atommentes övezetté nyilvánításának szándékát rejti magában, s ezért újabb jelentős lépés a nukleáris fegyverek teljes eltiltásáért folyó harcban.

•

Az elmondotak természetesen nem tárhatták fel a maga teljességében mindazt a sok tényezőt, amely korunkban az általános és teljes leszerelés megvalósítását, a békés egymás mellett élésért folytatott harc feladatát a megvalósulás felé viszi. Mégis, ezek alapján egyértelmű és határozott választ lehet adni a cikkünk elején feltett kérdésre:

A békés egymás mellett élés politikájának keretében még az imperializmus fennállásának idején elkerülhető a nukleáris háború, fokról fokra megvalósítható az általános és teljes leszerelés, ha a szocialista államok legyőzhetetlen tábora, Ázsia, Afrika és Latin-Amerika békeszerető antiimperialista államai, a nemzetközi munkásosztály erői összefogva harcolnak a fegyverek nélküli világért.

Dr. Simai Mihály

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Adenauer és korszaka a mérlegen

Bonnban, a nyugatnémet kancellári székhelyül szolgáló Schaumburg-palotában, október közepén személyi változásra került sor: dr. Konrad Adenauer, aki Nyugat-Németország állammá alakulása óta a bonni kormány élén állt, kancellárrá választásának szinte pontosan tizennegyedik évfordulóján átengedte helyét Ludwig Erhard professzornak, aki eddig alkancellár és gazdaságügyi miniszter volt.

A világsajtó nagy figyelmet szentelt ennek a látványos őrségváltásnak; a lapok általában az Adenauer-korszak végéről írnak, e korszak kezdőpontjául azt az 1949. évi kora őszi napot tekintve, amikor a tulajdonképpen törvénytelenül összehívott nyugatnémet parlament, a Bundestag, egyetlen szavazattöbbséggel kancellárrá választotta dr. Konrad Adenauer képviselőt.

A Cecilienhoftól a Schaumburg-palotáig

A szászországi Torgau-ban, az Elba-folyó partján ma is emlékmű őrzi annak a történelmi jelentőségű találkozásnak a pillanatát, amelyben a hitleri embertelenség elleni harcban szövetséges szovjet és amerikai csapatok találkoztak egymással. Potsdamban pedig a Cecilienhof-kastély múzeumként megőrzött termei emlékeztetnek arra a másik találkozóra, amelynek történelmi okmánya — a potsdami egyezmény —, megpecsételi ezt a közös győzelmet, s megjelöli a harcban legyőzött Németország békés felemelkedésének útját.

A gyakorlat azonban, sajnos, csakhamar megmutatta, hogy a potsdami elveket csak a Szovjetunió vette komolyan és hajtotta következetesen végre; a nyugati hatalmak, megrettenve attól a demokratikus forradalmi lehetőségtől, amely a potsdami egyezményben rejlik, tervszerűen a demokratikus fejlődési tendenciák elfojtására törekedtek. A milliós példányszámban megjelenő és az amerikai kormányhoz közelálló Newsweek már 1947 közepe táján világosan kimondta: „Washingtoni hivatalos személyiségek úgy vélik, hogy a (német-országi) négyhatalmi rendszer további fenntartása maga után vonja a kommunizmus diadalát egész Németországban. Ezért előnyben kell részesíteni azt az elgondolást, hogy Németország egy részét mentsék meg a Nyugat számára. Ennek alapján tanulmányozzák egy külön nyugatnémet kormány megteremtésének lehetőségét."

A dolgok mélyén nem valamiféle újdonságról volt szó, csupán annak a háborúnak az európai folytatásáról, amely a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombával nem befejeződött, hanem elkezdődött. A nyugati hatalmak féltek a forradalmi mozgalomtól,

Digitized by Google

s ezért — Hitler elleni háborúba lépésük helyes történelmi és humánus elveit félrelökve — fegyvert adtak az ellenforradalom kezébe. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között eddigi fő ellenségük, a német militarizmus, a legfőbb szövetségesükké vált. Thomas Mann, a nagy német humanista író, ezt írta ezekben a napokban: „Azok az emberek, akik a hitleri rendszer összeomlásának pillanatában eltűntek, újra megjelentek. Ezeket a vésztjósló embereket nem a néptömegek hívták. A nyugati demokrácia képviselői voltak most azok, akik az akkoriban többnyire pacifista beállítottságú nyugatnémet tömegek megbotránkozására, visszahelyezték a nyeregbe a tegnapi halálos ellenséget."

A Nyugat a maga államát akarta Németországon belül, hogy itt, Európa szívében megvetve lábát, fellépjen az európai demokratikus és forradalmi mozgalmak ellen. Heinz Abosch nyugatnémet újságíró „Németország csodák nélkül" című könyvében egyértelműen megállapítja:

„A bonni állam képében... olyan állam született, amely nem akarta önmagát nevén nevezni, és amelynek nem volt meg a szükséges demokratikus létjogosultsága... De... ez az ország, amelynek nem volt elég bátorsága, hogy felfedje nevét, nem kevesebbet szándékozott tenni, mint elűzni az oroszokat, és véghezvinni a keleti övezet Anschluss-át!"

Az az ember, aki egy szavazattöbbséggel — a saját, önmagára leadott szavazatával — ennek az államnak az élére került, pontosan megfelelt ennek a kettősségnek. Adenauert akkor senki sem ismerte: iránta való lelkesedésről, bizalomról, hívekről szó sem lehetett. Erőszakos volt és arcátlan, a demokratikus játékszabályokat a maga javára használta fel, s célja ez volt: hatalomra jutni és az imperialista német nagytőkét ismét nemzeti és nemzetközi befolyáshoz juttatni. „Ha már megválasztottak egy kancellárt, akkor szilárd a helyzete" — mondta, amikor csekély szavazattöbbségére emlékeztették, sőt — s ez nagyon jellemző egész emberi és politikai magatartására — az egyetlen szavazattöbbséget mindig saját szavazatának ismerte el: „Minthogy elhatároztam, hogy megválasztásom esetén elfogadom a kancellári széket, önmagamra adtam le szavazatomat..."

Dr. Adenauer azonban nemcsak önjelölt akarnok volt, hanem — ahogyan Kurt Schumacher, a Szociáldemokrata Párt akkori elnöke 1949 novemberében egy parlamenti vita során mondta — „a szövetségesek kancellárja", azaz a nyugati imperialista célok hosszú időn át leghűségesebb kiszolgálója. Mindaddig hű szolga maradt, amíg a nyugatnémet nagytőke érdekei és a nyugati imperializmus érdekei fedték egymást; amikor ezek az érdekek kezdtek eltérni egymástól — ez nagy vonalakban John Foster Dulles, volt amerikai külügyminiszter működésének utolsó szakaszára, 1959 első felére esik — a bonni kancellár csatlósból követelőző partnerré, sőt Kennedy hajlékonyabb politikája számára kellemetlen teherré, kerékkötővé vált. Ezzel magyarázható, hogy Kennedyvel titkán találkozott, s minden enyhülési tendenciával szembeszegült, még akkor is, amikor a Nyugat ezek elől többé nem térhetett ki. Ennek a magatartásnak a forrásait tárja fel

Digitized by Google

néhány mondatban Heinz Abosch, már idézett könyvében:

„A Német Szövetségi Köztársaság, híven alakulásának forrásaihoz, mindig a hidegháború oldalán állt. Mind a mai napig szüntelen kísérleteket tesz a két tömb közeledésére irányuló minden kísérlet elfojtására. Jól tudja, hogy az esetleges megegyezésből semmit sem nyerhet, mert ez esetben tarthatatlanná válna az az ambíciója, hogy Németország egyetlen képviselője legyen. Amennyiben a bonni állam a nyugati politika eszköze, a megegyezés csökkentené szerepét. A hidegháború csökkenésével is összezsugorodna szerepe." Adenauer a hidegháború kancellárjaként vonult be a Schaumburg-palotába — élő cáfolataként annak a politikának, amelyre pedig a Cecilienhofban a nyugati államférfiak is kézjegyüket tették.

Miért éppen Adenauer?

A Saturday Evening Post című angol burzsoá lap egykori megállapítása szerint „a nyugati hatalmak politikájának megvalósításához Adenauert, ha nem létezne, ki kellene találni". Nos, a nyugati hatalmak — a már akkor is agg, volt kölni polgármester szinte beteges önmutogatása mellett — maguk is „feltalálták Adenauert". Mégpedig jóval korábban, mint ahogyan elfoglalta kancellári helyét a Schaumburg-palotában.

Adenauer 1917-től 1933-ig kölni polgármester volt. Erre a posztra a Ruhr-vidéki nagytőke segítségével jutott, mint olyan megbízható személy, aki a vesztett háború utáni forradalmi időkben a konzervativizmus letéteményese, a forradalmi mozgalmak esküdt ellensége, a nagytőkés érdekek gátlástalan kiszolgálója volt.

1918-ban Németország forradalmi lázban égett; a helyzet olyannak látszott, hogy a hatalomra törő tömegeket többé semmi sem tudja feltartóztatni. A nagytőkés, imperialista érdek — szinte ugyanúgy, mint a második világháború után — azt követelte, hogy „mentsék meg Németországnak legalább egy részét a Nyugat számára", a forradalomban élő ország testéből szakítsák ki legértékesebb részét, az erősen iparosított Rajna- és Ruhr-vidéket. Abban az az 1918. december 4-én kirobbant ellenforradalmi mozgalomban, amely megkísérelte kikiáltani a külön „rajna-wesztfáliai köztársaság"-ot, vezető szerepet játszott dr. Konrad Adenauer. E mozgalom kudarcot vallott ugyan, de Adenauer egészen 1923 októberéig — mindaddig, amíg erre a sarokba szorított nagyburzsoáziának szüksége volt — főszereplője maradt az úgynevezett „rajnai köztársaság" megalakítására irányuló törekvéseknek.

A Spiegel című nyugatnémet politikai magazin a második világháború után dokumentumokkal bizonyította be, hogy dr. Konrad Adenauer akkor francia megbízás alapján, francia zsoldban folytatta szeparatista tevékenységét. A franciák fizetett szolgája volt — ahogyan a második világháború után is „a nyugati szövetségesek kancellárja" lett — mindaddig, amíg ezzel hasznot hajthatott a német imperializmusnak, a német nagytőkének. Amikor a rajnai szeparatizmus látszott utolsó

Digitized by Google

mentsvárnak — Adenauer erre az útra lépett; amikor a demokratikus német fejlődés minden áron való megakadályozása — Adenauer a bonni különállam élére állt. Ennek a hihetetlenül szívós és határtalanul gátlástalan, bár politikailag mindig a legprimitívebb megoldásokhoz ragaszkodó, konok politikusnak csalhatatlan ösztöne volt arra, hogy a német imperialista nagytőke szövetségeséül mindenkor a legretrográdabb országot válassza.

Az első világháború után semmibe sem vette az amerikaiakat, akikről lenézően úgy nyilatkozott, hogy Wilson pontjaival „meg akarják váltani a világot". Gyűlölte az angolokat, akiknek hatalmában a német imperializmus kibontakozásának legnagyobb akadályát látta. De odaszegődött a franciák mellé, mint olyan győztes hatalom mellé, amelyben támaszt látott az európai forradalmi hullámmal szemben.

A második világháború nem tudta megváltoztatni Adenauernak Angliával szembeni ellenszenvét. Furcsa módon 1945 októberében éppen egy angol tábornok, John Barraclough dobta ki dr. Adenauert újra elfoglalt kölni polgármesteri székéből, s tiltott meg neki minden politikai tevékenységet.

Az amerikaiakban azonban ez alkalommal meglátta a nagy szövetséges lehetőségét, s bár a Franciaország iránti hűségét nem adta fel, hozzájuk csatlakozott. Truman amerikai elnök, majd később John Foster Dulles, amerikai külügyminiszter voltak kétségtelenül annak a legreakciósabb, legellenforradalmibb irányzatnak a képviselői, amely akkor világ- és európai méretekben szembefordult az ismét mindenfelé fellángoló forradalmi mozgalmakkal. Adenauer nem csalódott: a német imperializmus újjáéledésének támogatóira talált bennük, akik ismét „meg akarták menteni Németország egy részét a Nyugat számára". A Nyugat háború utáni politikájának vezérmotívuma az antikommunizmus lett, s ebben a közegben Adenauernek még az első világháború utáni politikai szótárán sem kellett változtatnia.

A vak antikommunizmus Nyugat-Németországban a kormánypolitika szintjére emelkedett, s egyetlen érve a nemzetközi enyhülésre irányuló mindenkori lépésekkel szemben az elutasítás, a „nem!" volt. Több józan politikus és újságíró figyelmeztette ezekben az években Adenauert arra, hogy a „nem!" még nem politika, de ő mániákus konoksággal ragaszkodott ehhez, s (jellemző módon) sohasem tett javaslatot vitás nemzetközi kérdések megoldására; igaz, tudta, hogy Nyugat-Németország, a hidegháború szülötte, csak addig tarthatja meg jelentőségét, amíg tart a hidegháború.

Újrafelfegyverzés és a „kancellári demokrácia"

A Nyugat a maga államát teremtette meg a bonni köztársaságban. S minthogy a Nyugat számára a legfontosabb a Szovjetunió elleni fellépés volt, a németek, akiket az egész világ pellengérre állított, egyszerre csak annak az erőnek a barátaivá lettek, amely világuralomra tört: az Egyesült Államoknak. A szerepek teljesen megváltoztak: a tegnap még ördögi ország a Nyugat szemében a szabadság zászlóvivőjévé lett. S ezzel Nyugat — akarva,

Digitized by Google

akaratlan — rehabilitálta azt a háborút, amelyet Hitlerék Keleten folytattak, s azokat is, akik folytatták. A Nyugat a gazdag mecénás szerepében tetszelgett, s közben mindazt, amiért a háború öt évében küzdött, félredobta, csak azért, hogy a német nagytőke nacionalizmusát, vereségük miatti elkeseredését és gyűlöletét a Szovjetunió ellen fordítsa. A nácitlanítás megszűnt, a felelősségrevonástól tegnap még félő nácik kiléphettek a napfényre.

Adenauer a Szovjetunióról mint „halálos ellenségről" szónokolt, a volt SS-ek pedig bajtársi találkozóikon hűségükről biztosították őt, s hivalkodva mondták (mint Erich Kern, a „Deutsche Soldatenzeitung" főszerkesztője): „Mi voltunk az első európai hadsereg, katonáink készek voltak Európáért meghalni!" Az 1949-ben létrehozott Atlanti Szövetség ezeknek a törekvéseknek a melegágya volt. S az 1950-ben kitört koreai háború még tovább erősítette nyugaton azoknak a törekvéseit, akik azt szerették volna látni, hogy nyugatnémet hadosztályok masíroznak az amerikaiak oldalán.

Adenauer pedig elérkezettnek látta az időt arra, hogy jelentkezzék a német imperializmus hagyományos törekvéseivel. Noha senki sem szólította fel erre, 1950-ben emlékiratot juttatott el McClay, akkori németországi amerikai főbiztoshoz, és ebben azt javasolta, hogy építsék fel újra a német Wehrmachtot. Ez is egyike volt azoknak az egyéni, a parlamentet kizáró döntéseinek, amelyek annyira jellemezték „kancellári demokráciáját", azaz személyi diktatúráját.

Ennek a döntésnek az lett a következménye, hogy a CDU csaknem kettészakadt, Adenauer azonban taktikai ügyességével és gátlástalanságával elérte, hogy csupán egy jelentős tagja hagyta faképnél a pártot: Gustav Heinemann, kormánya akkori belügyminisztere. Heinemann komolyan vette Adenauer kezdeti kijelentéseit, amelyekben megígérte, hogy sohasem fog beleegyezni a német újrafelfegyverzésbe.

Adenauer a fegyverkezés terén is — mint annyi más vonatkozásban — kezdetben figyelembe vette az erőviszonyokat. Látta, hogy a vesztett háború után nincs kilátása érvényesülésre olyan politikusnak, aki az újrafelfegyverzést nyíltan programjának nyilvánítja. Igyekezett kihasználni ezt az időt az ország gazdaságának megerősítésére. Ebben az időben lelkes pacifistának játszotta meg magát. Hiszen a nyugati hatalmak is ezt várták a németektől. A koreai háború azonban változtatott ezen a szemléleten, és Adenauer megérezte, hogy a nyugati táborban mit várnak tőle.

A tömegeket pedig nem volt nehéz félrevezetni némi demagógiával: azzal, hogy Németország nagyhatalmi állásának és tekintélyének visszanyerésével kecsegtette őket. Adenauer és társai egészen nyíltan beszéltek: „Aki nálunk Németország semlegesítését vagy demilitarizálását kívánja, az vagy agyalágyult, vagy hazaáruló" — mondta a kancellár 1951-ben, két évvel azután, hogy a DPA hírügynökségnek adott nyilatkozatában még így beszélt: „A nyilvánosságnak egyszer s mindenkorra tudomásul kell vennie, hogy a Német Szövetségi Köztársaság újrafelfegyverzésének elvi okokból is ellenfele és az új német Wehrmacht létrehozásának ellen-

Digitized by Google

sége vagyok." Mégis ő volt — saját elhatározásából — a Wehrmacht újrafelállításának és a német újrafelfegyverzés megindításának német kezdeményezője.

A hamburgi Die Welt című folyóratban Paul Sethe azon igyekszik, hogy Adenauernek az újrafelfegyverzésben játszott szerepét „európai" szintre emelje, s így ír: „Egy olyan műveltségű és neveltetésű ember számára, mint Adenauer, egyszerűen lehetetlen volt a hadsereget nemzeti hatalomvágy eszközének tekintenie. Számára a bekövetkező újrafelfegyverzés csupán eszköz volt egy nemzetek feletti szervezet céljának megvalósítására. Szívből üdvözölte az egymással összeolvasztott európai hadseregek gondolatát, amelyek élén nemzetek feletti vezérkar és nemzetek feletti igazgatás áll. Szemében ez is az egyesített Európa építőköve volt."

Valóban: Adenauer Európa egyesítésének gondolatát látta a nyugatnémet újrafelfegyverzésben is — de a nyugatnémet, vagy a legrosszabb esetben nyugatnémet—francia vezetés alatti egyesítésben. Sok mindent el lehet mondani Adenauerről, de azt nem, hogy idealista. A nemzetek feletti vezérkarba azonnal beküldte a régi hitleri Wehrmacht most hirtelenjében „demokratikussá" vált tábornokait, idővel sikerült nyugatnémet admirális kezében összpontosítani a NATO északi és balti vizein operáló haditengerészet feletti hatalmat, és elérhette azt is, hogy a NATO amerikai vezérkarában is vezető szerepet kapott egy nyugatnémet tábornok, Adolf Heusinger, aki alig negyedszázada a hitleri vezérkarban a hadműveleti osztály vezetője volt. (Hasonlóképpen járt el a „nemzetek feletti szervezetek" más — politikai, s elsősorban gazdasági — területein is.)

A következmények nem maradhattak el. A nyugatnémet hadsereg már 1960-ban túllépte azt a létszámot, amelyet az eredeti megállapodások — a potsdami egyezmény megsértésével — előírtak számára, s a NATO leghatalmasabb szárazföldi hadseregévé vált. A bonni állam az egyetlen olyan NATO-ország, amely rendszeresen növeli hadseregét, s — mint a Le Monde című francia lap írta — „a nyugatnémet egységek fokozatosan a NATO-erők gerincévé váltak". Nyugat-Európában ma ténylegesen nincs erősebb, ütőképesebb hadsereg, mint Nyugat-Németországé. Ha számszerűen nézzük meg a NATO-hadosztályait, akkor nem olyan szembötlő ez: 21 NATO-hadosztályból hét nyugatnémet, öt amerikai, három brit, kettő francia, kettő belga és kettő holland, a nem német csapatok tehát túlsúlyban vannak. Ez azonban csak a létszám: a francia hadsereg ugyanis nagyrészt nem a NATO-hoz tartozik, az angolok fokozatosan csökkentik az európai szárazföldön álló csapataik létszámát, a belgák a kongói ügy miatt vonultak ki. Ezért írta már néhány évvel ezelőtt a Combat című francia lap: „A kontinensen Norstad tábornok német hadserege állomásozik." (Norstad — a NATO volt európai főparancsnoka).

Adenauernek minden életrajzíróival érdemes volna szemberszegezni Adenauer néhány egyértelműen militarista megnyilvánulását. Ezek azt bizonyítják, hogy a kancellár — akár a „nemzetek feletti" szervekről, akár a közvetlen újrafelfegyverzésről volt szó — minden-

Digitized by Google

kor a német imperializmus hatalmának visszaállítására törekedett. Szerinte például „a legjobb út az elvesztett német területek visszaszerzésére: Nyugat-Németország újrafelfegyverzése". Ez világos beszéd. Hasonlóképpen világosan beszélt Adolf Heusinger, nyugatnémet NATO-tábornok is, amikor azt mondta, hogy „a nyugatnémet szövetségi hadsereg ma ugyanazok előtt a feladatok előtt áll, mint 1939-ben", azaz: a második világháború küszöbén! S ez Adenauer műve, bár életrajzírói szívesen emlegetik őt úgy, mint „örök civilt". Adenauer tényleg sosem volt ugyan katona, s távol állt tőle a vilmoscsászári kor katonai pompája, de — mint Sethe írja — „mindenkor nagyra értékelte a hadsereg politikai súlyát, és mindenkor el volt határozva arra, hogy eszerint döntsön."

Tehát: mindenkor. Nemcsak akkor, amikor a koreai háborúval kapcsolatban megnyílt erre az alkalom, hanem előbb is, amikor még antimilitaristának és pacifistának mutatkozott.

Hidegháború, erőpolitika, újraegyesítés

Adenauerrel, akinek állama és kancellársága a hidegháború szülötte, egy új fogalom is bevonult a háború utáni német és európai történelembe: az erőpolitika. Ez a politika, amely visszakacsintott a hirosimai atombombára, egyetlen elvet ismert: az antikommunista erőszak elvét, s ezen az alapon minden megbékélési szándék megtorpedózását. Adenauer hitt abban, hogy a Szovjetuniót és a szocialista tábort meg lehet félemlíteni és a Nyugatnak tetsző engedményekre lehet kényszeríteni. Kijelentette, hogy „a mi fő politikai célunk Európa újjárendezése". Megállapította, hogy „előbb fel kell fegyverkeznünk, s csak azután ülhetünk le tárgyalni Moszkvával". Adenauer mondotta, hogy a „keleteurópai népeket fel kell szabadítani". S ő mondotta az Eisenhower—Hruscsov-találkozó idején, hogy ez „az erőpolitika elárulásának csúcspontja volt" Adenauer kancellár — akármennyire simulékony volt is egyik-másik megnyilatkozása — sohasem hitt másban, mint abban, hogy a szocialista világot fegyverrel kell megsemmisíteni.

Az agg kancellár — s e politikában leghűségesebb szövetségese, személyes barátja, John Foster Dulles, volt amerikai külügyminiszter — nagyon egyszerűen látta a világot. Az ő világukban csak fehér és fekete volt, csak jó vagy rossz. Erről Heinz Abosch a következő megdöbbentő képet festi könyvében: „A Jóról és a Rosszról alkotott elképzeléseik igen közel álltak egymáshoz, mert szerintük az egyik Nyugaton van, a másik pedig Keleten. Dulles ugyanúgy meg akarta semmisíteni az »Antikrisztust«, ahogyan Adenauer egyre jobban fel akart fegyverkezni. Amit Adenauer számára az »erőpolitika« jelentett, az volt Dulles számára a szakadék szélén való »számításba vett kockázat«."

Ez volt a világkép, amelyből Adenauer kiindult, s ez volt az a politikai „koncepció" amelyre egész bel- és külpolitikáját építette. A kancellár azért utasított el minden, a nemzetközi enyhülésre vonatkozó kezdeményezést, mert ez gyengítette volna az erő politikáját, az újjáéledt német imperializmus törekvéseit. Adenauer

Digitized by Google

a Nyugat erejére építette fel azt a számtalan „nem"-et, amellyel a Kelet és a Nyugat közötti enyhülést megtorpedózta, és erre a túlbecsült erőre építette Németországon belüli politikáját is. A Német Demokratikus Köztársaság nem létezett számára; soha nem merült fel a fejében az a gondolat, hogy Németországnak ezzel a részével békésen meg lehetne egyezni. Nem! Adenauer mindig kizárólag „a szovjet övezet felszabadításáról" beszélt és beszél, s ez egyértelmű a háborús fellépéssel.

Az NDK kormányának száznál is több pozitív javaslatát fojtotta el ez az adenaueri fullasztó, háborús légkör, ez okozta, hogy kancellárságának tizennégy éve alatt a német kérdés megoldása egy tapodtat sem lépett előbbre. Az agg kancellár tulajdonképpen sohasem akarta az újraegyesítést. Rajnai eredetű porosz-ellenessége és bigottan katolikus antiprotestantizmusa csak részben magyarázza meg ezt. Sokkal fontosabb ok az, hogy Adenauer fél a *békés* újraegyesítéstől, és csak a fegyveres „felszabadítást", azaz az NDK fegyveres felszámolását és a nyugatnémet államba való beolvasztását vette számításba.

Ezt semmi sem bizonyítja jobban, mint 1952 kora tavaszának eseményei. 1952 márciusában a Szovjetunió azt javasolta; állítsák helyre a német egységet azon az alapon, hogy Németország kívülmaradt a különböző katonai szövetségeken. Adenauer és vele együtt a nyugati hatalmak lényegében „nem"-mel feleltek. 1955-ben a Szovjetunió szabad össznémet választásokat javasolt ugyancsak azzal a feltétellel, hogy az egységes Németország kívülmaradt a katonai szövetségeken. A nyugati hatalmak még e javaslatok érdemi tárgyalásába sem bocsátkoztak, a háttérben pedig ismét Adenauer elutasító „nem!"-je állt. Ezzel szemben Adenauer 1952 tavaszán azt mondta a bonni parlamentben: életének legfőbb ambíciója, hogy „megnyugtatóan megoldja" a kelet-európai viszonyokat.

Ezután az Adenauer-kormány berkeiben megszületett a hírhedt Hallstein-doktrina, amelynek az a lényege, hogy Nyugat-Németország semmiféle diplomáciai kapcsolatot nem tart fenn azokkal az országokkal, amelyek az NDK-t elismerik. Ez a doktrina sem más, mint erőszak a tények ellen, a burkolt felkészülés az NDK fegyveres elözönlésére. Ez a politika sohasem támaszkodott a realitásokra, és amint valamivel reálisabb alapokra helyeződik a Kelet és Nyugat közötti viszony, úgy veszít hatékonyságából.

Szomorú az, hogy — bár egyre gyengült Adenauer politikai vonala, belpolitikai vonatkozásban pedig egyre arcátlanabb lett demokrácia-ellenessége — politikai ellenzéke mindinkább átvette politikáját és egyre inkább hitt demagógiájának. A szociáldemokrata párt — amely Schumacher idején még éles parlamenti szócsatákkal, a fegyverkezés elleni mozgalommal, bizonyos alternatívát jelentő külpolitikai koncepcióval küzdött Adenauer és pártja, a CDU ellen — évek óta elfogadja Adenauer bebizonyítottan eredménytelen külpolitikáját, hazafias kötelességének tartja a NATO kiszolgálását és az új Wehrmachtban való szolgálatot, s már a parlamentben is csupán udvarias ellenzékieskedés telik ki tőle. Ugyanakkor Adenauer egyetlen

Digitized by Google

politikai engedményt sem tett a szociáldemokrata pártnak, még csak azt sem vonta vissza, amit 1957-ben mondott: „Az a véleményünk, hogy esetleges szociáldemokrata választási győzelem Németország pusztulását jelentené."

Hasonló a helyzet a parlamenti porondon még megmaradt másik ellenzéki párttal, a Szabad Demokrata Párttal is. Ez a párt 1956-ban az adenaueri politika elleni tiltakozásul otthagyta a koalíciót, miniszterei kiléptek a kormányból. Később azonban a párt újra koalícióra lépett Adenauer pártjával. Ma viszont vezetője, dr. Mende, Erhard új kormányában alkancellár és össznémetügyi miniszter lett.

Adenauer — ha a távozása előtti megnyilatkozásait figyeljük — most sem változott meg. Ellenzi a NATO és a Varsói Szerződés tagállamai közötti megnemtámadási szerződést, ellenzi a Kelet és Nyugat közötti tárgyalásokat, uszít az NDK ellen, és Európa nyugatnémet—francia vezetése mellett kardoskodik. Mint CDU-képviselő és a CDU országos elnöke — mert e funkcióktól ezután sem válik meg — továbbra is őrködni fog azon, hogy tartsák fenn Bonnban politikájának legfőbb pilléreit. Ez olyan tehertétel, amellyel Adenauer utódának, Erhardnak számolnia kell.

Adenauer és Erhard

Adenauer mindig politikai taktikus volt, s a gazdasági kérdéseket másodrendűnek tartotta. Kiegészítette őt kormányában alkancellárja és gazdaságügyi minisztere, Ludwig Erhard, akit „a nyugatnémet gazdasági csoda atyja"-ként szoktak emlegetni. A logikus az volna, ha ez a két politikus azonos platformon állt és szorosan együttműködött volna. Adenauer és Erhard azonban sohasem volt jó viszonyban egymással, sem politikai, sem magánviszonylatban. Adenauer amerikabarátsága és különösen franciabarátsága Erhardnál ellenzésre talált, mert a gazdaságügyi miniszter a klasszikus angol közgazdasági iskola követője és angolbarát. Adenauer a fegyveres előretörés híve, Erhard a lassúbb gazdasági behatolásé. Adenauer a merev, agresszív nagytőke embere, Erhard a bizonyos változtatásokra hajlandó pénzügyi és nagyipari csoportoké. Hosszú évek óta folyik a küzdelem köztük, s Adenauer egyetlen olyan alkalmat sem mulasztott el, amely Erhard lejáratására lehetőséget adott. „Politikai feladatok végzésére alkalmatlan"-nak minősítette, meghazudtolta, eljátszotta azt a méltatlan játékot, hogy 1959-ben két hétre a szövetségi elnöki tisztségre jelöltette magát — Erhardról akkor már mint kancellárról beszéltek —, két hét elmúltával pedig egyszerűen visszatért a kancellári székbe. Adenauer igyekezett teljesen „lehetetlenné tenni" Erhardot. S ez a viszony — a mosolygós és kézfogásos fotók ellenére — ma is ilyen. Adenauernek arra már nem volt 1963-ban ereje, hogy megakadályozza Erhard kancellárságát, s attól tart, hogy Erhard nem fogja pontosan követni az ő irányvonalát.

Erhard azonban nagyrészt eloszlatta ezt a félelmet, hiszen kormányprogramjában nem változtatott az eddigi politikai alapelve-

Digitized by Google

ken. Megmaradt az úgynevezett szabad választások követelése, a törekvés az NDK bekebelezésére és az 1937-es határok helyreállítására, a kísérlet arra, hogy Nyugat-Berlint az NSZK részévé tegyék. Elődjéhez híven Erhard kancellár kijelentette, hogy a nyugatnémet politika alapja a NATO, hogy mindenképpen üdvözli a sokoldalú NATO-atomerő mielőbbi megalakulását. Erhard programjában elkötelezte magát a Bundeswehr továbbfejlesztésére és a legújabb fegyverekkel való felszerelésére.

Vagyis Nyugat-Németország új kancellárja hitet tett az adenaueri politika folytatása mellett. Mindamellett a kormánynyilatkozat hangjából és bizonyos utalásokból a megfigyelők arra következtetnek, hogy Erhard — a Kelet—Nyugat viszonyában kirajzolódó változások miatt — változtatásokat hajt majd végre politikájában. A program elkerülte az „enyhülés" szót, de elkerülte azt is, hogy — mint Adenauer tette — bírálja ezt a fogalmat. A változás legvalószínűbben a Bonn—Párizs, illetve a Bonn—Washington—London kapcsolatok vonatkozásában következhet be. Erhard az Egyesült Államok iránti hűségét mindenek fölé helyezte, Angliával való kapcsolatának pedig rendkívüli fontosságot tulajdonított. Ugyanekkor pedig a nyugatnémet —francia egyezményt csak az „európai politika" egyik tényezőjeként említette.

Erhard már korábban is — De Gaulle véleményével ellentétben — azon volt, hogy Angliát vegyék fel a Közös Piacba és a Közös Piacot bővítsék ki az angolok által vezetett szabadkereskedelmi övezettel, ez pedig vörös posztó volt de Gaulle szemében. Nyilvánvaló, hogy ha Erhard kitart e véleménye mellett, akkor sok gondot fog még okozni francia szövetségesének és a Közös Piacnak, nem utolsósorban Hallsteinnek, aki a Közös Piac jelenlegi formájának adenauerista híve és vezetője (egyébként is Erhadnak régi ellenfele).

Erhard már tett is utalást ilyen szándékaira, amikor — Kennedy szóhasználatát átvéve — arról beszélt, hogy „a Közös Piacot meg kell erősíteni és atlanti közösséggé kell kiszélesíteni". Ez az elv homlokegyenest szembenáll az adenaueri és degaullei koncepcióval.

Adenauer igyekezett bebiztosítani magát Erhard ellen: híveit ott tartotta a kormány legfontosabb posztjain, s ő maga — mint mondottuk — megtart magának fontos funkciókat. És szavának belpolitikai, különösen parlamenti szinten még mindig nagy a súlya . . .

Egy politika alkonya

Adenauer nehezen engedte át a helyét, de tulajdonképpen bukott politikusként távozott, s bukása a Nyugat egész háború utáni politikájának csődjét jelképezi. Ez a bukás nem személyekhez fűződik, a személyek csak határkövekként állnak a történelem előrehaladásának útján.

Megbukott az alapvető koncepció: az, hogy a Nyugat erőszakkal, fegyverkezéssel és katonai fenyegetéssel akaratának elfogadására kényszerítheti a szocialista tábort.

Digitized by Google

A Hirosimára és Nagaszakira ledobott amerikai bombák, mint a Szovjetuniónak szóló atomfenyegetések már akkor célt tévesztettek, s nem járt több eredménnyel az a nyugati erőfitogtatás sem, amely a NATO és más hasonló katonai támadó szervezetek létrehozásában nyilvánult meg. Halála előtt John Foster Dullesnek is be kellett látnia ezt. Kennedy elnök már kénytelen volt felismerni bizonyos realitásokat, ha nem is következetesen.

A nemzetközi erőviszonyok megváltozása kényszerítette a Nyugatot erre a felismerésre. Adenauer azonban továbbra is úgy gondolkozik, mintha semmi sem történt volna a világban. Pedig politikája és főleg politikájának alappillérei nem őrizhetők meg. A Hallstein-doktrína, az az elv, hogy egyedül a bonni kormányzat a német nép törvényes képviselője — mint a nyugatnémet lapok írják — „sűrűn át van lyuggatva". Az NDK el nem ismerése — olyan elv, amelyet csak azok vallhatnak, akik politikailag vakok, vagy szándékosan behunyják a szemüket. Az erőpolitika — a múlt lejárt lemeze, amelynek kilátása sincs többé sikerre. Háború kirobbantása „kelet-európai rendezés" céljából — olyan elgondolás, amely világégéssel, az egész nyugati világ pusztulásával egyenlő. Az európai integráció katonai és gazdasági vonalon több bajjal küzd, mint alakulása óta bármikor.

Ez nem jelenti azt, hogy csökkent e politika veszélyessége. Egy azonban bizonyos: Adenauer korszaka lejárt. Az agg kancellár távozása szinte csak külső jele annak, hogy letűnt az a nyugati politika is, amelynek egyik legkonokabb képviselője — John Foster Dulles és De Gaulle mellett — Adenauer kancellár volt.

Haynal Kornél

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Rodolfo Ghioldi:

Latin-Amerika imperialista kizsákmányolása

Az Egyesült Nemzetek Latin-Amerikai Gazdasági Bizottsága (CEPAL = Comisión Económica para America Latina) 1963 májusában az argentínai Mar del Plata-ban tartotta konferenciáját. A konferencia — mint cikkében Ghioldi elvtárs, az Argentin Kommunista Párt végrehajtó bizottságának tagja megállapítja — bizonyos mértékig kifejezésre juttatta az imperialisták, mindenekelőtt az észak-amerikai imperialisták demagóg programjával szemben megnyilvánuló mélységes kiábrándultságot.

A szerző hangsúlyozza, hogy a bizottság megalakulása óta eltelt 15 év alatt hatalmas változások mentek végbe. Az Egyesült Államok szerepe mind világosabbá válik Dél-Amerika népei előtt. A Szövetség a Haladásért nevű imperialista program csúfos kudarcot vall. A Punta del Este-i konferencia által kiküldött exportbizottság azt jelentette az Amerikaközi Gazdasági és Szociális Tanácsnak 1962 októberében, hogy a szövetség súlyos nehézségekkel küzd, s nem idézi elő a várt politikai és lélektani hatást, nem kap népi támogatást. Az amerikai államok munkaügyi minisztereinek májusban Bogotában tartott értekezletén kijelentették, hogy a szövetség alapvető problémái és célkitűzései megoldatlanok. Azt is megállapítják egyesek, hogy ha meg is valósulnának a szövetség céljai, az egy főre jutó jövedelem vajmi keveset emelkedhetik a következő tíz év alatt. A dél-amerikai dolgozó tíz év múlva is csak az Észak-Amerikában egy főre jutó mai jövedelemnek 12,8 százalékát fogja „élvezni".

A washingtoni kormány „segély" címén koncessziókat csikar ki a dél-amerikai kormányoktól, kereskedelmi és pénzügyi politikájuk megváltoztatását követeli tőlük, az állami kézbe vett iparok magánkézbe való visszaadását szorgalmazza. Világosan kifejezi ezt Clay tábornok legutóbbi nyilatkozata. Eszerint a külföldi segélynek olyan, az USA külpolitikáját hatékonyan támogató eszköznek kell lennie, amely erősíti az észak-amerikai „szabad vállalkozást", segíti a magántőkét, visszaszorítja az államosítást és a köztulajdont. S miközben nő az argentin dolgozók nyomora, az USA nagykövete — aki úgy viselkedik Buenos Aires-ben, mint a római prokonzulok a távoli provinciákban — kijelenti, hogy a Szövetség a Haladásért „filozófiát és nem dollárokat jelent".

Már 1958 elején voltak hírek arról, hogy Latin-Amerikában növekszik az Észak-Amerika-ellenes hangulat, s azóta ez még fokozódott. Az idők jelének néhány ténye: gazdasági egyezmény a Szovjetunió és Brazília közt, Goulart brazil elnök nyilatkozata az önrendelkezés, a be nem avatkozás, az általános és teljes leszerelés érdekében, továbbá Brazília, Mexikó, Chile, Ecuador és Bolívia kezdeményezése az e terület atommentes övezetté nyilvánítását biztosító szerződésért, a chilei kormány kezdeményezése a Szovjetunióval és más szocialista országok-

Digitized by Google

...al létesítendő kereskedelmi kapcsolatok érdekében stb.

Latin-Amerika elmaradottságának bírálata mindinkább az imperializmus bírálatával jelent egyet ezekben az országokban — állapítja meg Ghioldi elvtárs. A Mar del Plata-i konferenciáról szóló jelentések és a résztvevők nyilatkozatai hangsúlyozzák a latin-amerikai országok elmaradottságát, az egyenlőtlen csere súlyos következményeit, a strukturális változások szükségét, elítélik a túlzott katonai kiadásokat, bírálják a földtulajdon megoszlását.

Az egyenlőtlen csere miatt Latin-Amerika több mint 7 milliárd dollárt vesztett az utóbbi öt évben és egyedül Argentína csaknem 10 milliárd dollárral rövidült meg kb. 30 év alatt. Az argentin export értéke egy tonna árura számítva 1962-ben 23 százalékkal esett, az importé viszont 25,8 százalékkal emelkedett 1961-hez képest. Brazília 1955 és 1961 között másfél milliárd dollárt vesztett exportja vásárlóerejének csökkenése miatt. A másik oldal: 1940 és 1962 közt Észak-Amerika mindössze 1 milliárd dollárt fizetett ki segély címén.

Az Egyesült Államok kormánya Argentínát — amely a Nemzetközi Valutáris Alap és a Pentagon parancsuralmának van alávetve — a Szövetség a Haladásért program „kirakatának" tekinti, amely a magánvállalkozás és a külföldi beruházások eredményeit hivatott hirdetni. De mik a tények? Mint a Mar del Plata-i konferencián megállapították, Argentína gazdasága 1947 óta a stagnálás állapotában van, külkereskedelme hatalmas és állandó deficitet mutat (1953—1962 közt 1.4 milliárd dollárt tett ki). Argentínának az USA-val folytatott külkereskedelmi forgalma 1962-ben 308 millió dollár deficittel zárult.

1958-ban történt egy félénk kísérlet arra, hogy az argentin kormány megállapodást kössön a Szovjetunióval. A lépést az argentin képviselőházban történelmi jelentőségűnek minősítették, de az USA megvétózta. Guido elnök arról beszél, hogy mindent megtesznek a gazdaság fejlesztésére, a statisztika azonban azt mutatja, hogy 1962-ben a bruttó nemzeti termelés csaknem 4 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1961-ben, s amikor beindult a Nemzetközi Valutáris Alap programja, az 1958-as szinten maradt. A termelés volumene — 1950-et 100-nak véve — 1962-ben 91,1-en állt.

Ghioldi elvtárs végül hangsúlyozza, hogy Latin-Amerika is csak azon az úton szakíthat gyökeresen elmaradottságával, amelyen a szocializmust építő népek járnak. A latin-amerikai tömegeket az a példa vonzza, melyet a Szovjetunió keleti köztársaságainak, a Mongol Népköztársaságnak és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság szlovák országrészének gyors felemelkedése mutat.

(Megjelent az Amerikai Kommunista Párt elméleti folyóirata, a Political Affairs 1963. évi 7. számában.)

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

LAKOS SÁNDOR:

A SZOCIALIZMUS ALAPJAINAK LERAKÁSA

AZ ÁTMENETI KORSZAK IDŐSZERŰ ELVI KÉRDÉSEIHEZ

Hosszú ideig nem jelent meg hazánkban, a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmeneti korszak elvi kérdéseiről szóló, átfogó elméleti munka. Ezt a hiányt igyekszik pótolni Lakos Sándornak „A szocializmus alapjainak lerakása" című, ez évben megjelent könyve, ez a fontos és igen hasznos hézagpótló mű. A szerző, a szocializmus építésének hazai és nemzetközi tapasztalatait elemezve, színvonalasan és újszerűen világítja meg, az átmeneti korszak időszerű elvi kérdéseit.

Pártunk VIII. kongresszusának egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy „befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását. A magyar nép... a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett". A pártkongresszussal lezárult fejlődésünknek egyik fontos időszaka, s egy új, nem kevésbé fontos periódus kezdődött el. A kongresszus megrajzolta a legátfogóbb fejlődési távlatait annak az új korszaknak, amelybe beléptünk. Lakos Sándor a pártkongresszus határozataira támaszkodva elemzi azokat az elsősorban elméleti, de egyben gyakorlati kérdéseket is, amelyeket az új körülmények vetnek fel gazdasági, társadalmi téren. Ezzel nagy segítséget nyújt a párt politikájának mélyebb elvi megértéséhez és népszerűsítéséhez.

A könyv a következő öt fejezetre tagolódik: 1. A szocialista építés kiindulópontjai; 2. A szocializmus alapjainak lerakása hazánkban; 3. A szocializmus alapjai lerakásának nemzetközi tényezői; 4. Az alapok lerakása és a szocializmus teljes felépítése; 5. A szocializmus alapjainak lerakása és a gazdasági törvények érvényesülése.

A tanulmány a legnagyobb súllyal az átmeneti korszak *szakaszait* vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy rendkívül fontos dolog elhatárolni egymástól a szocialista építés egyes szakaszait, s ennek az elhatárolásnak *tudományos alapon*, egzakt módon, meghatározott ismérvek szerint kell történnie. Hogy ez mennyire helyes álláspont, az kitűnik a szocialista országok kommunista és munkáspártjainak kongresszusi és egyéb dokumentumaiból is, amelyek megfogalmazták azt az igényt, hogy elméletileg is ki kell munkálni az egyes szakaszok egymástól való elhatárolását. E követelménynek a jelentőségét az adja meg, hogy minden országban, így nálunk is, az egyes szakaszok befejezéséből igen fontos politikai és

Digitized by Google

gazdasági következtetéseket vontak és vonnak le az elkövetkező munkára.

A tanulmány helyesen állapítja meg, hogy az átmeneti korszaknak két általános érvényű szakasza van: a szocializmus alapjai lerakásának és teljes felépítésének szakasza. A szerző vitába száll azokkal a felfogásokkal, amelyek szerint több szakaszt vagy más szakaszokat kell megkülönböztetni. Ismerteti a Szovjetunió tapasztalatait, amelyek szerint a szocializmus alapjainak lerakása az első ötéves terv befejezésével, a szocializmus teljes felépítése pedig hozzávetőleg az SZKP XXI. kongresszusának időszakával (1958) esett egybe. Hosszú ideig nálunk szélesen el volt terjedve az a téves felfogás, hogy a Szovjetunió 1936—1937-re már befejezte a szocializmus teljes felépítését. A tanulmány bírálja azokat a szerzőket, akik azt állították — *kizárólag* a Szovjetunió konkrét tapasztalatai alapján —, hogy a szocializmus alapjainak lerakása után, de a szocializmus teljes felépítése előtt minden országban elkerülhetetlen egy hasonló, külön fejlődési szakasz. A tanulmány rámutat arra, hogy melyek azok a körülmények, amelyek miatt nincs külön fejlődési szakasz a szocializmus alapjainak lerakása és teljes felépítése között. Állást foglal a szerző abban a kérdésben is, hogy meddig terjed hazánkban az átmeneti korszak. Helyesen állapítja meg, hogy a szocializmus teljes felépítéséig, és elutasítja azt a felfogást, amely szerint az átmeneti korszak a szocializmus alapjainak lerakásával befejeződött.

A szocialista építés szakaszait vizsgálva a tanulmány megállapítja, hogy a szocializmus teljes felépítésének ideje Magyarországon és a többi európai népi demokratikus országban is rövidebb lehet, mint amilyen a Szovjetunióban volt. Elsősorban a szocialista országok közötti együttműködés, a Szovjetunió segítsége teszi lehetővé ezt.

A szerző a szocialista építés szakaszait sokoldalúan, a társadalmi-gazdasági folyamatok mély összefüggéseit, a termelési viszonyok, a termelőerők, a kulturális forradalom és az életszínvonal lényeges változásait vizsgálva jellemzi.

Nagy nyomatékkal állapítja meg, hogy az egyes szakaszokban a termelőerőknek, a kulturális forradalomnak és az életszínvonal emelkedésének is meghatározott színvonalat kell elérniük. A termelési viszonyok változása és fejlődése a szocialista építés szakaszainak rendkívül fontos ismérve. Ezt elemezve a szerző újszerűen, más szerzőknél gazdagabban, árnyaltabban tárgyalja a termelési viszonyok fogalmát. A termelési viszonyok fogalmába sorolja a szerző a tulajdonviszonyokat (mint alapot), de emellett a népgazdasági ágak, üzemek, osztályok kölcsönös kapcsolatait, viszonyát, az üzemen belül létrejövő viszonyokat, az elosztási viszonyokat, vagyis az emberek között a társadalmi újratermelés során létrejövő objektív gazdasági viszonyok összességét. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a termelési viszonyok vizsgálata egymagában még nem elegendő a szakaszok jellemzéséhez. Vizsgálni kell a termelőerők fejlettségének színvonalát is. Ez a tétel a tanulmánynak egyik lényeges megállapítása.

Helyesen mutat rá, hogy a termelési viszonyok mozgását a leg-

Digitized by Google

szorosabb kölcsönhatásban kell vizsgálni a termelőerők fejlődésével. A szocialista építés szakaszait a termelési viszonyok és a termelőerők együttes állapotában végbemenő változások jelzik. A tanulmány sokoldalúságát mutatja, hogy itt sem áll meg, hanem a két szakasz tartalmának és ismérveinek vizsgálata során a termelési viszonyok és termelőerők elemzése mellett gazdagon bizonyítja, hogy a szocialista építés szakaszainak a kulturális forradalom és az életszínvonal emelkedése is szerves része.

Nagyon érdekes és újszerű — ha nem is teljes —, annak elemzése, hogy az egyes szakaszokban milyen konkrét ismérvek jellemzik a termelőerők szükséges színvonalát és az életszínvonal fokát. A magyar közgazdasági irodalomban a szerző elsőként kísérli meg konkrétabban és közelebbről meghatározni azt, hogy a termelőerőknek milyen fejlettségi mutatói jellemzik a szocializmus alapjainak lerakását és a szocializmus teljes felépítését.

A tanulmány nincs túlterhelve statisztikai adatokkal. De az egész könyvön érződik, hogy a fő mondanivaló (a szocialista építés szakaszainak ismérvei és tartalma) megállapításait gazdag hazai országos szintű adatok, tények és gyakorlati tapasztalatok és más szocialista országok adatainak, tapasztalatainak komoly elemzése, vizsgálata előzte meg.

A szerző nemcsak elméleti elemzést ad, hanem fontos gyakorlati következtetéseket is levon, gondolatébresztő javaslatokat és megfontolásokat fejt ki a gazdaságvezetés és a tervezés javítására, a gazdaságpolitika végrehajtásához szükséges irányító, tervező és szervező munka tökéletesítéséhez. Hasznos és elgondolkodtató pl. a megyei tanácsoknak a mezőgazdaság irányításában való fokozottabb szerepére, valamint az Országos Tervhivatal feladatkörének bővítésére vonatkozó elgondolás. Lakos Sándor tanulmányának értékét az alapos feltáró munkán túl talán elsősorban éppen az adja meg, hogy szerzője tud és mer általánosítani, hogy meglátja a problémákat, és nem áll meg ezeknek a felvetésénél, hanem megkísérli megoldásuk módjának, irányának felvázolását is.

Amikor a szocialista építés szakaszait *mint egészet*, a rájuk, mint szakaszokra jellemző sajátosságokkal vizsgálja, bátran tárgyal és újszerűen tesz fel a marxista irodalomban még vitatott kérdéseket. Ilyen kérdés például a termelési viszonyok és a termelőerők, a kettő dialektikus kapcsolata, a szocializmus anyagi-műszaki bázisa, a szocialista építés általános és sajátos vonásai, a szocialista országok gazdasági színvonalának kiegyenlítődése, az anyagi érdekeltség problémája. A szerző nem elvont módon tárgyalja ezeket a problémákat, hanem a szocialista építés kérdéseivel való összefüggésben. Egy részüket sokoldalúan és sikeresen dolgozta ki, úgy tűnik azonban, hogy több elvi elméleti problémát vet fel, mint amennyinek megfelelő elemzésére és ténybeli alátámasztására művének terjedelme lehetőséget ad. Következésképpen a tanulmányban érintett elvi problémák egy része még további kidolgozást igényel. De nem is lehet egyetlen könyvtől elvárni minden felvetett kérdés alapos kidolgozását és megoldását. Egyes kérdéseket (pl. az átmeneti korszak álta-

Digitized by Google

lános és sajátos vonásait, a gazdasági színvonal kiegyenlítődését) a szerző már mélyebben és alaposabban dolgozott ki disszertációjában, amelyet e könyv megjelenése után fejezett be.

Nem tekinthetjük lezártnak a tanulmánynak a szocializmus anyagi-műszaki bázisáról szóló részét sem. A szerző szerint a szocializmus anyagi-műszaki bázisa a szocializmus alapjainak lerakásával jön létre. A szocialista országok közgazdászai között azonban szélesen el van terjedve az a nézet, hogy a szocializmus anyagi, műszaki bázisa csak a szocializmus teljes felépítésével teremtődik meg. Ezért a szerzőnek részletesebben kellett volna indokolnia álláspontját, és sokoldalúbban bírálnia az ezzel ellentéteseket. A tanulmány a szocialista nagyipart jelöli meg a szocializmus anyagi-műszaki bázisaként, de nem világítja meg kellően, hogy mit jelent a szocializmus anyagi, műszaki bázisának a létrehozása a mezőgazdaságban.

A könyvben pontatlan megfogalmazások is akadnak, s egyikükmásikuk elvi pontatlanságot takar. A tanulmány 46. oldalán pl. ezt olvassuk: „A termelési viszonyok és termelőerők egyes elemeinek ellentéte az alapja annak, hogy az osztályharc élesebb, vagy kevésbé éles." Az osztályharc élességét azonban nem lehet kizárólag a termelési viszonyok és a termelőerők közötti ellentmondásokkal magyarázni, mert ez a termelési viszonyok belső ellentmondásaitól is függ. Emellett azt is számításba kell venni, hogy az osztályharc alakulásának nemcsak gazdasági, hanem egyéb tényezői is vannak (az osztály-erőviszonyok és ezeknek tudatbeli tükröződése, a nemzetközi erőviszonyok, az osztályharc történelmileg kialakult tradíciói stb.). Továbbá: A tanulmány 142. oldalán ezt olvassuk: „A mai faluban már világosan megkülönböztethetünk egymástól három réteget: a szövetkezeti parasztokat, a mezőgazdasági munkásokat és a különböző fokú vezetőket (szakembereket)... e rétegződés alapja már nem a tulajdon, hanem a szakmai képzettség." A szerző itt összevonja a tulajdonviszonyok alapján kialakuló szociális rétegződést a munkamegosztás fejlődése alapján kialakuló szakmai rétegződéssel. A szövetkezeti parasztság és a mezőgazdasági munkásság különbségének alapja a kétféle szocialista tulajdon, szakmai képzettség szerint pedig mind a szövetkezeti parasztok, mind az állami vállalatokban dolgozó mezőgazdasági munkások között van rétegeződés.

Ezek a fogyatékosságok azonban csak egyes részletek hiányosságai, s nem teszik kérdésessé vagy kétségessé azt, hogy a tanulmány egészében és döntően igen értékes munka. Mindent egybevetve, Lakos Sándor műve nagyon hasznos és igen jó könyv, amely jól szolgálja a szocializmus teljes felépítésének és az eszmei harc kibontakoztatásának a követelményeit. A könyv világosan, közérthetően, sőt érdekesen van megírva, és ez részben a kérdések polemikus kifejtésének köszönhető. A pártoktatásban és az egyetemi marxista oktatásban is nagy segítséget ad ez a könyv a szocializmus politikai gazdaságtanának és elsősorban az átmeneti korszak elvi problémáinak tanulmányozásához.

Dr. Szabó József

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

B. Rjurikov:

A REGÉNY ÉS KORUNK SZELLEMI ÉRTÉKEI

Milyen szerepet tölt be a regény korunk szellemi életében, s melyek további fejlődésének fő irányai? E kérdés körül az utóbbi években sok vita folyt. A múlt év augusztusi edinburghi nemzetközi írótalálkozó is a modern regény problémáival foglalkozott. Hangot kapott itt az a nyugaton elterjedt vélemény, hogy a regény kiöregedett, nem felel meg korunknak, s szemünk láttára hal el. Sőt, Henry Miller amerikai író azt mondta ironikusan: „Minek beszélni olyan műfajról, amely már ötven éve meghalt?" Egyesek az „alkotás szabadsága" nevében tiltakoztak az ellen, hogy a regényre olyan „absztrakt", „transzcendens" feladatokat kényszerítsünk, mint a civilizáció megmentése, s a nemiség, a homoszexualitás és a narkotizmus ábrázolását tekintették a modern regény fő feladatának. Elhangzottak természetesen józan és reális hangok is, a szélsőséges egocentrizmus, a társadalomtól és az élettől való elszakadás ellen. A cinikus, amorális és társadalomellenes irodalom képviselőinek tehát nem sikerült maguk mellé állítaniuk sem a komoly írókat, sem a sajtó jelentős részét, amely egészében igen szkeptikusan nyilatkozott a találkozóról.

Többek között az edinburghi találkozón elhangzottak is arra késztették az Európai Írók Társaságának vezetőit, hogy tegyenek javaslatot egy jóval szélesebb körű nemzetközi írótalálkozó összehívására, a regény problémáinak megvitatása céljából. Idén augusztusban Leningrádban össze is ült az Európai Írók Társaságának szimpoziuma, amelyen a szovjet írók mellett 83 külföldi író vett részt (közülük 44 kapitalista országokból, 39 szocialista országokból).

A szimpozium napirendjén a modern regény problémái állottak. Ezt a kérdést rendkívül élővé teszi az, hogy a modern élet egyre bonyolultabbá, sokrétűbbé válik. Korunkban mélyreható változások mennek végbe a társadalmi életben, a tudományos alkotásban, az emberek életmódjában, személyes életében, gondolkodásmódjában. Hogyan fejlődjön tovább a regény, mint a korszak rajza, hogy minél kifejezőbben tükrözze a bonyolultabbá vált életet, valóságot? Ez a kérdés foglalkoztatta a szimpozium résztvevőit.

A leningrádi találkozón részt vevő francia írók egy csoportja (amelyet Sartre vezetett) azt állította, hogy korunk leghűbb tükre az általuk megteremtett „új regény". Ez az ún. „új regény" azonban nem törekszik a valóság átfogó ábrázolására, a nagy társadalmi problémák bemutatására, fő témája a társadalmon kívül álló egyes személyiség ún. „szétesett" tudatának tükrözése, az egymástól elszigetelt érzések és benyomások tarka összevisszaságának ábrazolása. Sartre-ék az „új regény" létrehozásában Proust-ot és Franz Kafká-t tartják példaképüknek, és lebecsülik a múlt értékes irodalmi hagyományait.

Természetes, hogy a leningrádi találkozó szovjet résztvevői és a szocialista országok írói nem érthettek egyet az „új áramlat" képviselőivel. Abból indultak ki, hogy a népnek olyan regények kellenek, amelyek a reális valóságot, az embert és a társadalmat tükrözik, s a humanizmus

Digitized by Google

a béke, a boldogság ideáljaival lelkesítenek. A regénynek úgy kell továbbfejlődnie, hogy a korunkban végbemenő nagy átalakulásokat, a kor élő problémáit ábrázolja, megfelelő művészi eszközökkel. Ezért el kell sajátítani és fel kell használni mindazt az eszmei értéket, amelyet a múlt és a jelen nagy realista írói hoztak létre. Az egyre bonyolultabbá váló társadalmi valóság egyben megköveteli a regényírás olyan új eszközeinek és módszereinek a kimunkálását, amelyek a valóság minél adekvátabb művészi visszatükrözését teszik lehetővé.

A szocialista írók a találkozón kifejtették, hogy nem tekinthetik zászlajuknak Proust és Kafka művészetét. Nem tagadták ezen írók művészetének értékes vonásait, de félreérthetetlenül megmondták, hogy nem lehet helyesen megjelölni a modern regény fejlődésének fő vonalát, ha ez nem irányul az e két író alkotásaiban is kifejezésre jutó dekadens, a humanizmustól idegen tendenciák leküzdésére. Különösen élénk vita folyt Franz Kafka művészetének értékelése körül. A vita résztvevői elismerték, hogy Kafka tehetséges író volt, s művészetében sajátszerűen kifejezte az ember elnyomottságát, megalázottságát és a társadalmi elnyomással szembeni tehetetlenségét a régi Osztrák-Magyar Monarchiában és a burzsoá Csehszlovákiában. Nagyra értékelték leleplező írásait, a tragikus szatírának Kafka művészetében fellelhető elemeit, amelyekkel a kishivatalnokok és kereskedők életét, a szegénység és a levertség világát bemutatta. De Kafka műveinek meghatározó tónusa a kétségbeesésig tragikus bánat és a reménytelenség. Nem látva reménysugarat az életben, így ír magáról: „Balzac pálcát hordott azzal a jeligével, »leverek minden akadályt«, az én jeligém inkább az volt: »minden akadály lever engem«." A konkrét körülmények elemzése érthetővé teszi ezeket a hangulatokat, de aki korunkban az ember gyengeségét és szenvedését teszi fő és vezető témává, mint Kafka tette, az vakon megy el a szocializmus, a politikai és a nemzeti felszabadulás korának meghatározó tendenciái mellett.

A szocialista írók nem léphetnek erre az útra. A ténylegesen és nemcsak szavakban modern művészet a jövő felé fordul. A mi időnk tudatos, aktív, harcos, az emberhez és a társadalom jövőjéhez hű hőst követel. Nem túlzó követelmény ez, hanem azokból a tapasztalatokból következik, amelyeket az új társadalom épülése és harca nyújt a Szovjetunióban és a szocialista országokban, az ellenállási mozgalom Franciaországban és Olaszországban, az antifasiszta harc Németországban, a háború, az imperializmus, a fajüldözés és a neokolonializmus erői elleni harc Európa, Ázsia és Amerika országaiban. Az igazi emberség azt követeli meg, hogy lépjünk a sajnálat humanizmusától tovább a forradalmi tett humanizmusához, a harc és a céltudatos alkotás humanizmusához. A modern regény feladata ennek átfogó, teljességre törekvő művészi ábrázolása. Ezt a gondolatot hangsúlyozta Hruscsov elvtárs is a leningrádi találkozó résztvevőivel folytatott beszélgetésében, amikor megjegyezte, hogy az irodalom soha nem állt és soha nem állhat félre a társadalmi küzdelmektől. Akkor bontakozik ki az író igazi szabadsága, akkor alkot igazán az emberiség nevében, ha a munkásosztály történelmi küldetésének beteljesülését segíti.

D. L.

(Kommunyiszt, 1963. évi 13. szám)

Digitized by Google

VITA A MUNKAMEGOSZTÁSRÓL ÉS A SZEMÉLYISÉG MINDENOLDALÚ FEJLŐDÉSÉRŐL A SZOVJETUNIÓBAN

A *Voproszi Filoszofii* hasábjain már több mint egy éve vita folyik arról, hogy a munkamegosztás általában ellentétes-e a személyiség mindenoldalú fejlődésével, vagy elképzelhető a munkamegosztásnak egy olyan fajtája — az ún. kommunista munkamegosztás —, amely lehetővé teszi a személyiség mindenoldalú kibontakozását? Az ellentétes álláspontok már kikristályosodtak, ezért megtehetjük, hogy a különböző elképzeléseket két jellegzetes állásfoglalás alapján ismertessük: *A. K. Kuriljov* koncepciója alapján — aki a vitaindító cikket írta, s aki a munkamegosztást összeegyeztethetőnek tartja a személyiség mindenoldalú fejlődésével —, és *Sz. G. Sztrumilin* tanulmánya alapján, aki csak a munkamegosztás megszűnésével tartja lehetségesnek a személyiség mindenoldalú kibontakozását.

Vitaindító cikkében (amelyet a Voproszi Filoszofii 1962. évi 10. száma közölt), Kuriljov kifejtette, hogy a társadalom a munkamegosztás révén szabályozza az emberek termelő tevékenységét, ezért a munkamegosztás elengedhetetlen tartozéka minden társadalmi formációnak; mint ilyen, csak konkrét formáiban változik az egyes termelési módoknak megfelelően, lényegében azonban mindig fennmarad. A kommunista munkamegosztás létrejöttéhez azonban el kell hogy tűnjék a munkamegosztásnak az osztálytársadalmakra és részben a szocializmusra is jellemző formája: a falu és a város, a fizikai és a szellemi munka ellentéte, a termelőnek egy munkakörhöz való kötöttsége stb.

A munkamegosztás kifejezi azt a társadalmi igényt, hogy az egyes ember specializálódjék, hogy bizonyos területeken jobban elmélyedjen. Korunkban olyan gyorsan növekednek az ismeretek, hogy az egyes ember egyre kevésbé lesz képes áttekinteni az emberi tevékenység nagyobb területeit, s ezért mind jobban specializálódnia kell, az emberi tevékenység egy meghatározott szűk területén kell elsősorban realizálnia képességeit. Ugyanakkor — éppen a munka specializálódása miatt — mind nagyobb általános képzettségre van szükség. A termelőnek valamely munkakör betöltéséhez a termelés egész menetét ismernie kell, azaz specializáltságának sokoldalúsággal kell párosulnia. Kuriljov szemében tehát a kommunista munkamegosztás olyan munkamegosztást jelent, amelyben feloldódott az ipari és a mezőgazdasági, a fizikai és a szellemi munka ellentéte, s mely megköveteli a specializáció és az általános képzettség összhangját, lehetővé téve ily módon a személyiség mindenoldalú kibontakozását.

Kuriljov hivatkozik a társadalmi tevékenység más, a termelésen túli területeire is, amelyek a mindenoldalúságot biztosítják. Legfontosabb megállapítása azonban az, hogy az általa ismertetett kommunista munkamegosztás mellett a kommunizmusban egy másik törvényszerűség is hatni fog, a „munka változtatásának" törvénye, amelyet Marx a Tőkében már kimutatott. A kommunizmusban az egyén felcserélheti, váltogathatja a termelés különböző területeit. Ezt a társadalmi termelés automatizálása teszi majd lehetővé, amely közelebb hozza egymáshoz a termelés különböző területeit. Kuriljov tehát egyrészről hangsúlyozza a specializációt, az egyes területeken való elmélyülés fontosságát, másrészt azonban a személyiség mindenoldalú kibontakozásához a specializációk váltogatását is szükségesnek tartja.

Hoztak fel érveket Kuriljov koncepciója mellett is és ellene is. Az ellentétes álláspontot legkövetkeze-

Digitized by Google

tesebben Sztrumilin fejtette ki (Voproszi Filoszofii, 1963. évi 3. szám). Koncepciójának lényege az, hogy a munkamegosztás csak bizonyos termelési módokkal jár együtt, de nem jellemzi általában a társadalmi termelést. Utal a „munkamegosztás" és a „munka elosztása" közötti marxi különbségtételre; ez utóbbi minden társadalomnak sajátja, s — egy másik marxi kifejezéssel élve — „a munka általános társadalmi szervezését" jelenti; az előbbi viszont ennek csak speciális megjelenési formája, s csupán arra a történelmi szakaszra jellemző, amelyben a munka társadalmi szervezése nem oldható meg másképpen, mint az egyénnek egy munkakörhöz való végleges rögzítésével. Ezért Strumilin egyértelműen amellett foglal állást, hogy csak a munkamegosztás megszünésén keresztül vezet az út az egyoldalúság megszüneséhez, a mindenoldalúság kibontakozásához.

Koncepcióját a társadalmi termelés fejlődésének ma is látható tendenciájával, az automatizációra való áttéréssel összhangban fejti ki. Az automatizált termelésben a specializáció másodlagossá válik, a termelőknek elsősorban az automaták konstruálásához és vezérléséhez kell érteniük, s másodrangú kérdés az, hogy milyen automatákon dolgoznak. A termelés különféle területeinek minőségi különbsége természetesen fennmarad, sőt tovább mélyül — mondja Sztrumilin —, de az emberek közötti munkamegosztást a gépek közötti munkamegosztás váltja fel. A termelés automatizálásával nem az emberek specializálódnak, hanem a gépek, bár bizonyos specializációt Sztrumilin is elismer.

Sztrumilin szerint a kommunizmusban a munkamegosztást teljesen felváltja majd a munka változásának törvénye. Ennek alapján a termelő a termelés egész folyamatát átlátja, a termelés egész területén kibontakoztathatja képességeit, s az automatizált termelés meg is követeli tőle ezt a sokoldalúságot. A termelésben végzett tudatos alkotómunka az emberi tevékenység más területeivel egészül ki, a társadalom ügyeinek intézésében való közvetlen részvétellel: a kulturális, a művészeti, a sport- és egyéb tevékenységgel. Mindezek együttesen alakítják ki a kommunista személyiség gazdag arculatát.

A vita még folyik, merülhetnek fel érvek mindkét álláspont mellett és ellen, annyi azonban már ma is bizonyosan megállapítható, hogy a mindenoldalú fejlődés materiális alapját az automatizált termelésben, közvetlen alapját pedig abban a magasszínvonalú tudatos alkotó munkában látják, amelyet a szellemi és fizikai munka összeolvadása, a speciális és az általános képzettség harmoniája jellemez, s amelyet a vitában röviden „kommunista munkának" neveztek.

Á. A.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Годовщина рождения партии — — — — — — — — — — — 7
ДЬЮЛА БАРАНИ: Живой ленинизм — — — — — — — — — 5
Д-р ИМРЕ ДИМЕНЬ: Вопросы развития сельского хозяйства в Венгрии 14
ПЕТЕР РЕНИ: Идеологическая работа и интеллигенция — — — — 25
ЛАСЛО ХАЙ: Международная торговля накануне конференции мировой экономики — — — — — — — — — — — — 42
ИМРЕ ПАТКО: Главные противоречия нашей эпохи и национально-освободительные движения — — — — — — — — — — 59

ОБЗОР

Применение математических методов в области экономики (ДЬЕРДЬ ШИМОН) — — — — — — — — — — — 72

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Разоружение: реальная цель (Д-р МИХАЙ ШИМАИ) — — — — 80

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Аденауер и его политика (КОРНЕЛ ХАЙНАЛ) — — — — — 90

ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

РОДОЛЬФО ГИОЛДИ: О империалистической эксплуатации Латинской Америки — — — — — — — — — — — — — 101

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

ШАНДОР ЛАКОШ: Создание Фундамента социализма (Д-р ЙОЖЕФ САБО) — — — — — — — — — — — 103

ИНФОРМАЦИЯ

INHALT

Zum Jahrestag der Parteibildung — — — — — — — — — — 1
GYULA BARANYI: Der lebende Leninismus — — — — — — — 5
Dr. IMRE DIMÉNY: Einige Fragen der Entwicklung der ungarischen Landwirtschaft — — — — — — — — — — — — 14
PÉTER RÉNYI: Die ideologische Arbeit und die Intellektuellen — 25
LÁSZLÓ HÁY: Der internationale Handel am Vorabend der Weltwirtschaftskonferenz — — — — — — — — — — — 42
IMRE PATKÓ: Die hauptsächlichen Widersprüche unseres Zeitalters und die nationale Befreiungsbewegungen — — — — — — 59

RUNDSCHAU

Die Verwendung mathematischer Methoden in der Volkswirtschaft (GYÖRGY SIMON) — — — — — — — — — — — 72

KONSULTATION

Abrüstung: ein reelles Ziel (Dr MIHÁLY SIMAI) — — — — — 80

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Adenauer und sein Zeitalter auf der Waage (KORNÉL HAYNAL) — 90

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

RODOLFO GHIOLDI: Die imperialistische Ausbeutung Latein-Amerikas — — — — — — — — — — — — — 101

KRITIK UND BÜCHERSCHAU

SÁNDOR LAKOS: Die Schaffung der Grundlagen des Sozialismus (Dr. JÓZSEF SZABÓ) — — — — — — — — — — — 103

ORIENTIERUNG

Digitized by Google

SOMMAIRE

Au jour anniversaire du Parti — — — — — — — — — — — — 1
GYULA BARANYI: Le léninisme vivant — — — — — — — — — 5
Dr. IMRE DIMÉNY: Quelques problèmes du développement de l'agriculture hongroise — — — — — — — — — — — — — 14
PÉTER RÉNYI: Le travail idéologique et les intellectuels — — — 25
LÁSZLÓ HÁY: Le commerce international à la veille de la conférence économique mondiale — — — — — — — — — — 42
IMRE PATKÓ: Les principales contradictions de notre époque et le mouvement de liberation nationale — — — — — — — — 59

REVUE

Application de méthodes mathématiques en économie politique (GYÖRGY SIMON) — — — — — — — — — — — — — 72

CONSULTATION

Le désarmement: un objectif réaliste (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — 80

REVUE INTERNATIONALE

Adenauer et son ère (KORNÉL HAYNAL) — — — — — — — — 90

DE LA PRESSE DES PARTIS FRERES

RODOLFO GHIOLDI: L'exploitation impérialiste de l'Amérique latine — — — — — — — — — — — — — — — — 101

COMPTES—RENDUS

SÁNDOR LAKOS: La pose des bases du socialisme (Dr. JÓZSEF SZABÓ) — — — — — — — — — — — — — — — 10

ORIENTATION

CONTENTS

The Party's anniversary — — — — — — — — — — — — — 1
GYULA BARANYI: Leninism alive — — — — — — — — — — 5
Dr. IMRE DIMÉNY: A few questions of development in Hungary's agriculture — — — — — — — — — — — — — — 14
PÉTER RÉNYI: Ideological work and the intelligent — — — — — 25
LÁSZLÓ HÁY: International trade at the threshold of the world economic conference — — — — — — — — — — — — 42
IMRE PATKÓ: The principal contradictions of our age and the national liberation movement — — — — — — — — — — — 59

REVIEW

The use of mathematical methods in political economy (GYÖRGY SIMON) — — — — — — — — — — — — — — — 72

CONSULTATION

Disarmament: a realistic aim (Dr. MIHÁLY SIMAI) — — — — — — 80

INTERNATIONAL REVIEW

Adenauer and his age (KORNÉL HAYNAL) — — — — — — — — 90

FROM THE PRESS OF THE BROTHER PARTIES

RODOLFO GHIOLDI: Imperialistic exploitation in Latin America — 101

BOOK REVIEWS

SÁNDOR LAKOS: Laying dawn the fundaments of socialism (DR. JÓZSEF SZABÓ) — — — — — — — — — — — — — — 10

ORIENTATION

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
JAN 6 1964
LIBRARY

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

12

XVIII. ÉVFOLYAM 1963 DECEMBER

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

FARAGÓ JENŐ: A jelszavak sorsa a történelmi változások tükrében 1
VAJDA IMRE: A szocialista országok gazdasági együttműködésének fejlődése és problémái — — — — — — — — — — — — 12
Dr. TURÁNSZKY MIKLÓS: A népgazdasági tervezés és a beruházások gazdaságossága — — — — — — — — — — — — 25
MÁRKUS GYÖRGY: Természettudomány — világnézet — filozófia 34

ESZMECSERE

Dr. KULCSÁR KÁLMÁN: A család a mai szocialista társadalomban 52

KONZULTÁCIÓ

A gabonakérdésről — — — — — — — — — — — — — — — 68
A Kínának nyújtott szovjet gazdasági segítségről — — — — — 86

SZEMLE

Cecei általánosítások a népfrontmozgalom tapasztalataiból (RAJCSÁNYI KÁROLY) — — — — — — — — — — — 83

NEMZETKÖZI SZEMLE

Anglia Macmillan után (Dr. MATOLCSY KÁROLY) — — — — 92

TÁJÉKOZÓDÁS

Tudományos konferencia a szocialista országok gazdasági együttműködéséről (H. L.) — — — — — — — — — — — — 101
A család átalakulásával kapcsolatos tanulmányok a szovjet folyóiratokban (Á. A.) — — — — — — — — — — — — 106

Szerkesztőség:
Budapest, V. Széchenyi rakpart 19. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI. Révay utca 16. Tel.: 116—660*.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003 a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066 vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában, Budapest, V. József Attila u. 3.

Utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1963. november 18.
Megjelent 35 800 példányban.

Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

63.5456 2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVIII. ÉVF. 12. SZ. BUDAPEST 1963. DECEMBER HÓ

A jelszavak sorsa a történelmi változások tükrében

Írta FARAGÓ JENŐ

A forradalmi harc vezetésében minden időben különös jelentőségük van a politikai jelszavaknak. A pártnak bennük kell megfogalmaznia az adott történelmi időszak jellegzetes vonásait és a forradalom előbbrevitelének időszerű tennivalóit. A marxizmus—leninizmus általános érvényű igazságainak ismerete önmagában még nem elegendő: a konkrét helyzet konkrét körülményeire kell alkalmazni ezeket az igazságokat. S a politikai vezetés művészete a többi között éppen azt követeli meg a vezetőktől, hogy ismerjék fel a külső és belső helyzet sajátosságait, összetevőit, s ezek alapján késedelem nélkül fogalmazzák meg az aktuális tennivalókat.

A történelem ugyanis nem ismer örök érvényű, minden helyzetben és minden időben egyformán érvényes politikai jelszavakat. Semmit sem értett meg a forradalmi harc vezetésének művészetéből az, aki a változatos történelmi fordulókban képtelen arra, hogy a belső és külső körülmények sajátosságainak összességéből levezesse a forradalmi harc legidőszerűbb, leginkább előrevivő jelszavait.

Meghatározni egy történelmi időszak bonyolult külső és belső körülményeiből a legcélravezetőbb politikai feladatokat — ez a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásán alapuló tudományos elemzőkészséget, a forradalmi harc stratégiájának és taktikájának mesteri értését, a bonyolult körülmények valamennyi összetevőjének és ezek kölcsönhatásának elemzését igényli.

A tudományos, objektív megalapozottság és az adott törté-

Digitized by Google

nelmi helyzet sajátosságainak figyelembevétele mellett elengedhetetlenül fontos, hogy a jelszavak megfogalmazásánál a tömegek tapasztalataiból induljunk ki. A tömegek csak azt a politikát követik, amelynek helyességéről a saját tapasztalataikon győződtek meg, és csak azok a politikai jelszavak hatékonyak, amelyek reálisan számolnak a tömegek tapasztalataival. Különösen fontos ebből a szempontból, hogy jelszavaink és a gyakorlati politika fedjék egymást. Ezért szüntelen figyelemmel kell kísérnünk jelszavaink megvalósulását, fel kell figyelnünk a gyakorlati munkában jelentkező ellentmondásokra, s fel kell lépnünk mindenfajta torzítás ellen. Csak így biztosíthatjuk jelszavaink hatékonyságát, s a párt számára a lehetőséget arra, hogy a tömegekkel együtt, rájuk támaszkodva munkálkodhassék megvalósításukon.

Pártunk történetében sok példa van arra, hogy a helyes és a tömegek számára érthető jelszavak hogyan segítették a párt politikájának gyakorlati megvalósítását. Így például pártunk helyesen találta és fogalmazta meg a hatalom megszerzéséért folytatott harc egy-egy időszakának politikai jelszavait. Erről a politikai harcok s az építő munka sikerei tanúskodnak. Az újjáépítést jelző „Arccal a vasút felé!" jelszavától a „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!" jelszaván át egészen a „Munkásegység!" és a „Tied az ország, magadnak építed!" jelszaváig, a párt köré csoportosult tömegek állandó növekedése és aktív politikai, építő tevékenysége jelezte: helyesek voltak ezek a jelszavak, a legégetőbb történelmi szükségszerűséget fejezték ki, egybeestek milliók vágyaival és óhajaival, szervezni, mozgósítani tudtak. A forradalmat vezető párt tettei támasztották alá őket a romok felett új életet teremtő építő munkában, a politikai csatározásokban a parlamentben, a párthelyiségekben és az utcán, a szövetségesek megnyerésében és az ellenség leleplezésében egyaránt.

Emlékszünk még a „Földet vissza nem adunk!" jelszavára. 1946 tavaszán adtuk ki, akkor, amikor a Magyar Kommunista Párt a parlamentben még kisebbségben volt. Miről tanúskodik ez a jelszó? Arról, hogy a párt időben és helyesen ismerte fel: a reakció most ezen a fronton indul támadásba, s leleplezésével megmutathatjuk igazi arcát, s a föld megvédésében százezreket sorakoztathatunk fel magunk mellé. Erőpróba volt ez, amelyben a párt bebizonyíthatta: nemcsak szószólója a szegényparasztság érdekeinek, hanem meg is tudja védeni a földesúri reakcióval szemben. A „Földet vissza nem adunk!" jelszavának akkori következetes végrehajtása legyőzte az ingadozást azokban is, akik bizonytalanok voltak vajon véglegesen birtokolhatják-e a juttatott földet. Íme, egyetlen helyesen megválasztott és megvalósított politikai jelszó százezreket tömörített a párt mellé, olyanokat is, akik talán közvetlenül nem voltak érdekeltek benne, de tanúbizonyságát

Digitized by Google

láthatták a kommunista párt megnemalkuvásának, következetességének.

Az államosítások után a történelmi valóságot híven, a tömegek számára egyszerű, de kézzelfogható, s a szocializmust építő munkára ösztönző módon fejezte ki e jelszó: „Tiéd az ország, magadnak építed!" Akkor ízlelgették először a munkások, mit jelent birtokolni a gyárat, igazgatni a maguk érdekei szerint. De nemcsak a „tiéd az ország" volt realitás, igazság, hanem a „magadnak építed" is. Az ország gazdasági élete a stabilizáció után egyenesen ívelt felfelé, az életszínvonal növekedése tényekkel igazolta a tömegek számára a „magadnak építed" igazát.

Sajnos, a későbbi évek példáján igazolhatjuk: milyen károkat okozhat, mennyire gyengíti a párt befolyását a tömegek körében, ha a jelszavak és a valóság, a tettek nem fedik egymást, s ha ráadásul képtelenek is vagyunk felismerni ezt, vagy bevallani a tömegek előtt. Ahogyan Lenin mondja: „Az emberek milliói sohasem fogják meghallgatni a pártok tanácsait, ha ezek a tanácsok nem egyeznek meg azzal, amire saját életük tapasztalata tanítja őket."

A „Tiéd az ország, magadnak építed", a „Termelj többet, jobban élsz!" jelszavai az ötvenes évek elején megkoptak, értelmük elhomályosult. A személyi kultusz éveinek szektás merevsége az üzemi demokráciát sem kímélte, a mindennapos politikai meggyőzést felváltották a megfellebbezhetetlen kinyilatkoztatások. A „jobban élsz" már nem volt igaz, de ezt nem ismertük be. Igaz, megszületett az a jelszó, hogy „ne együk meg azt a tyúkot, amelyik holnap aranytojást tojik", de ugyanakkor nem szűntünk meg hangoztatni: jóval, emelkedik az életszínvonal, holott a tömegek ennek éppen az ellenkezőjéről győződhettek meg.

Közismert, hogy a nehézipar elsődleges fejlesztésének különben helyes elvi tételét dogmatikusan alkalmaztuk hazai viszonyainkra, eltúloztuk a fejlesztés ütemét, erőnkön felüli vállalkozásokba fogtunk. S ezt a gazdasági természetű hibát csak tetéztük azzal, hogy nem mertük nyíltan beismerni a tömegek előtt: milyen anyagi áldozatokkal jár az iparosítás túlzott üteme, holott az életszínvonal csökkenése naponta bizonyította ezt. Új körülmények, új sajátosságok jellemezték akkori helyzetünket, jelszavaink viszont a régiek maradtak. Így lassan elvesztették értelmüket és vele vonzó, mozgósító erejüket, s maradtak puszta dekorációk az üzemek, a házak falaira, a transzparensekre mázolva: unott, közömbös, vagy éppen rejtett indulatokat ébresztő frázisok, amelyek igazságáról már azok sem lehettek meggyőződve, akik megfogalmazták őket. Véletlen-e, hogy ebben az időszakban valóságos politikai jelszó-dömping kapott lábra? Mintha a jelszavak elvesztett értelmét, megcsorbult igazságát számuk növelésével kívántuk

Digitized by Google

volna pótolni. Ám az ilyen jelszó-dömping csak taszít, de arra aligha alkalmas, hogy megmozgassa, harcra tüzelje a tömegeket.

Az ellenforradalom után át kellett értékelni a régi politikai jelszavakat, meg kellett tisztítani őket a személyi kultusz éveiben rájuk rakódott hamis máztól, bátran eldobni azokat, amelyek elavultak, illetve már kezdettől helytelenek voltak, és a történelmi valósághoz hű, új politikai jelszavakat adni a tömegeknek. Nem valamiféle stilisztikai korrekció volt ez: a párt politikája változott meg, számbavéve a múlt tanulságait, belső helyzetünk és a nemzetközi körülmények bonyolult összefüggéseit, és ennek alapján születtek meg az új politikai jelszavak.

Itt érdemes megállnunk és elgondolkodnunk a jelszavak természetén a forradalom különböző periódusaiban. Kétségtelen, hogy olyan történelmi fordulókban, amikor elhatároltabbak az osztályfrontok, amikor nagyon is világos, hogy kik állnak a barikád másik oldalán, vagy amikor az életbenmaradás puszta szükségeként jelentkeznek a gazdasági építés tennivalói, nagy jelentőségük van az olyan politikai jelszavaknak, amelyek élesen fogalmazzák meg az adott pillanat fő forradalmi feladatait és gyorsan követik a történelem hirtelen fordulatait. A forradalmi harc vezetésének művészete ilyen időszakokban a változó körülmények gyors számbavétele mellett azt igényli, hogy késedelem nélkül döbbentsük rá a tömegeket a helyzet összefüggéseire, a jelszavak értelmére, s azonnali cselekvésre késztessük őket.

A forradalom békés időszaka, a hatalom megszilárdulása, a nyugodt gazdasági építőmunka új körülményeket teremt, s új kívánalmakat támaszt a politikai vezetés művészetében is. A feladatok most nem változnak olyan nagy gyorsasággal, a változások fordulói nem olyan szögletesek, nem egyes gyors akciókra, hanem egy új társadalom felépítésének hosszadalmas, kitartó munkájára kell felkészítenünk, mozgósítanunk a tömegeket. A jelszavak ebben a szakaszban sem vesztik el létjogosultságukat, hiszen égetően fontos politikai, gazdasági tennivalókat fejeznek ki. A hangsúly azonban a gazdasági építő, szervező munka feladataira tevődik. Anélkül, hogy a politikai feladatok elvesztenék jelentőségüket, a gazdasági építő tennivalók kerülnek előtérbe, ezek válnak a legfőbb politikai teendővé is, hiszen a kapitalizmus politikai legyőzése után most annak gazdasági legyőzése kerül napirendre, nemcsak az adott országon belül, hanem nemzetközi méretekben is. Ilyen körülmények között különösen veszélyes, ha a kommunisták képtelenek megérteni az új helyzet sajátosságait és unosuntalan a régi jelmondatokat ismételgetik, s ráadásul munkastílusukban is képtelenek alkalmazkodni az új követelményekhez.

Az ilyen dogmatikus gyakorlat gyengíti a párt tömegbefolyását is. Holott éppen a szocializmust építő munkában van nagy

Digitized by Google

szükség a párt és a tömegek kapcsolatának legnagyobb arányú szélesítésére. A párt és a tömegek közötti kapcsolatok megerősítésének és kiszélesítésének lehetősége és szükségessége objektíve következik a társadalom osztályszerkezetében bekövetkezett változásokból és a jelenleg napirenden levő feladatok természetéből. Társadalmunkban ma már nincs olyan osztály vagy jelentős társadalmi réteg, amely ne volna érdekelve a szocializmus teljes győzelmében. A szocializmus teljes felépítésének feladatai érthetőek és vonzóak a legszélesebb dolgozó tömegek számára. Azelőtt gyakran olyan feladatokat oldottunk meg az ellenséggel szembeni nyílt harcban, amelyek egyes — főleg kispolgári dolgozó — rétegekben ellenkezéssel vagy éppen közömbösséggel találkoztak, s megelégedhettünk azzal, hogy semlegesítsük az ellenállást, vagy másnapra halasszuk a passzív, a közömbös rétegek meggyőzését. A szocializmus teljes felépítésének feladataiban azonban ma társadalmunk valamennyi osztályának és rétegének, más és más világnézeti felfogású embereknek, az egész népnek az érdekei találkoznak. Másfelől: a szocializmus teljes felépítésének feladatai éppen a tömegek nagyfokú öntudatát, érettségét feltételezik, a gazdasági és a politikai munkában egyaránt. Szélesebb tömegekkel kell tehát megértetnünk, elfogadtatnunk a gazdasági és politikai céljainkat kifejező jelszavakat, megtanítva őket arra az építő, szervező és politikai munkára, amellyel valóra válthatják őket. Akik képtelenek megérteni feladataink jellegének változását, sajátosságait, s a régi jelszavakhoz ragaszkodnak, azok egyenesen akadályozzák előrehaladásunkat az építőmunkában, gyengítik nevelő munkánk hatékonyságát a tömegek körében.

Az új jelszavak meg nem értése, a dogmatikus merevség jelentkezhet ugyan tisztán politikai köntösben is, mégsem csak politikai, hanem gazdasági kárt is okoz, pontosabban szólva: akadályozza az *egész* szocializmust építő munkát. Meggyőzően szemléltethetjük ezt azon az értetlenségen, amely egyeseknél a származási kategórizálás eltörlésével kapcsolatban mutatkozott.

Annak idején, amikor az első rohamokat intéztük a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliuma ellen, kiadtuk a jelszót: „Munkás-paraszt fiatalokat a középiskolák és egyetemek padjaiba!" Tíz- és százezreket mozgósított akkor ez a jelszó. Ez is hozzájárult a régi kizsákmányoló osztályok művelődési monopóliumának megszüntetéséhez, és elősegítette, hogy a munkás- és parasztfiatalok, akik előtt a múltban el volt zárva a továbbtanulás útja, pótolhassák elmaradásukat, és a jog mellé reális lehetőséget is kapjanak a továbbtanulásra, tehetségük kibontakoztatására. Eltelt másfél évtized, s ma új jelszót adtunk ki: az egyetemek padjai a legkiválóbbaké, függetlenül származásuktól. Aki nem érti meg a munkásosztály műveltségi színvonalának emelkedésében másfél évti-

Digitized by Google

zed alatt végbement változásokat, aki nem látja, mennyire előtérbe állították a szocializmus építésének bonyolult feladatai a hozzáértést, a tehetséget az élet minden területén, az ma is görcsösen ragaszkodik a régi jelszóhoz, s a liberalizmusnak, az opportunizmusnak, az osztályharc feladásának vádját kiáltozza felénk. Egyrészt képtelen megérteni azt a történelmi változást, amely éppen a régi és akkor helyes jelszó gyakorlati megvalósulásának eredményeként következett be a munkásosztály és a parasztság műveltségi színvonalának emelkedésében, azt, hogy — magyarán szólva — van elegendő tehetséges munkás- és paraszt-diákunk ahhoz, hogy kellő számban kerüljenek be az egyetemekre. Másfelől képtelen megérteni azt a történelmileg szükségszerű és be is következett változást, amely a munkás- és parasztrétegeken túl is, sőt még a volt uralkodó osztálynak — s főként utódainak — körében is végbement gazdasági, politikai és morális téren, s amely végül is anakronisztikussá tette, hogy az egyetem kapuit az osztályidegen származású, de tehetséges jelentkezők előtt zárva tartsuk. Képtelenek számolni azzal, hogy ezek a szakemberek már a felépült szocialista társadalomban fognak dolgozni, a kommunizmusért, s minél előbbre jutunk ezen az úton, annál komolyabban esik latba a hozzáértés, a tehetség, a szakmai rátermettség. Nem egyszerűen az egyes emberek érdeke ez, hanem valamennyiünké, hiszen a kommunista társadalom az egész nép számára épül.

A régi, akkor kemény, győztes csatákba vivő jelszavaknak varázserejük van, dicső harcok emlékeit ébresztik fel bennünk, s fogva tartanak egyeseket, főként az idősebbek közül — mondhatná valaki. De a régi jelszavak érzelmi varázsereje kedvéért nem kockáztathatjuk a párt politikáját. Lenin gyakran figyelmeztetett arra a veszélyre, hogy ha a jelszavak megmerevednek, megkövesednek, akkor akadályozzák „az új helyzet helyes felmérését és célszerű kihasználását". „Minden jelszónak, amelyet a párt bedob a tömegek közé, megvan az a sajátossága, hogy merevvé, élettelenné válik, hogy sokak szemében még akkor is érvényes, amikor megváltoztak ezek a körülmények, amelyek ezt a jelszót szükségessé tették. Ez elkerülhetetlen baj, és ha nem tanulunk meg harcolni ellene, ha nem tanuljuk meg legyőzni, nem biztosíthatják a párt helyes politikáját."

Ez a helyzet az úgynevezett lenini hármas jelszóval is, amelyet korábban az objektív körülmények igazoltak, de, amely ma már nem felel meg a valóságos helyzetnek. Vannak azonban, akik nem értik a megváltozott helyzetet, tudatukban „megmerevedett és megkövesedett" a régi jelszó.

Ma sem ritka jelenség még, hogy egyesek — kivált a volt cselédek, szegényparasztok közül — nem tudnak megbékélni azzal a

Digitized by Google

gondolattal, hogy együtt kell dolgozniuk a termelőszövetkezetekben a volt kulákokkal, akik talán éppen őket zsákmányolták ki, alázták meg emberi méltóságukban. A volt cselédek, szegényparasztok tudatában még tovább él azoknak a keserű élményeknek, személyes tapasztalatoknak az emléke, amelyek a régi jelszót érthetővé és elfogadhatóvá tették számukra. Hiszen ez a jelszó a védelmüket jelentette akkor, társadalmi igazságérzetüket elégítette ki, s igenis: a jelszavaknak van tömegpszichológiai, érzelmi hatásuk. Ezekkel a régi jelszavak továbbélésénél is számolni kell, s aligha érnénk célt, ha egyszerűen figyelmen kívül hagynánk ezeket. A régi jelszavaknak újakkal való felcserélése feltételezi a dolgozók valóságos osztályérdekeinek a tudatosítását. Valamikor a volt cseléd *osztályérdekből,* vagy ha még nem emelkedett az osztályöntudat magaslatára, személyes érdeke alapján állt szemben a kuláksággal, s tette magáévá és fogadta el a kulákság elleni harc jelszavát. Meggyőznünk őt ma a párt falusi politikájának helyességéről, az egységes paraszti osztály megteremtésének jelszaváról azt jelenti, hogy ismét a valóságos *osztályérdekét* kell megláttatnunk vele, beleágyazva ebbe a maga egyéni érdekét. Ez a felismerés tépheti el a múlt jelszavaihoz kötő érzelmi szálakat.

Vannak olyan jelszavak, amelyeknek tartalma az idők folyamán bővül, értelmük mélyebb összefüggést kap. Ilyen például a „termelj többet, jobban élsz!" jelszava. Ez a jelszó ma legalább annyira helytálló volna, mint tíz esztendővel ezelőtt volt. Ha mai, nemcsak belső, hanem külső feladatainkra is vonatkoztatjuk, akkor lehetetlen észre nem vennünk a mélyebb összefüggést: termelj többet, hogy jobban élj, s hogy gazdaságilag, az egy főre eső termelésben is utólérhessük, sőt majdan elhagyhassuk a kapitalista országokat.

Persze, annakidején is volt ennek a jelszónak egy külső, nemzetközi összefüggése: „Termelj többet, mert ezzel is csapást mérsz az imperializmusra!" De hogy mi ez a csapás, mit és hogyan árt ez az imperializmusnak, az aligha volt világos a dolgozók előtt. A jelszó üres, tartalmatlan frázissá szürkült. Ma azonban konkrét, világos cél az, hogy a fejlettebb kapitalista országokat érjük utol, majd hagyjuk el a munka termelékenységében. Az ebben elért sikereink gazdasági mutatókkal mérhetők, s akár az egyes munkahelyeken is realizálhatók, például a termékek önköltségének, vagy minőségének alakulásában. Kell-e különösképpen bizonygatni, hogy a jelszavak önmagukban mit sem érnek — bármennyire értjük is tartalmukat, összefüggéseiket —, ha naponta nem realizáljuk őket a konkrét politikai és gazdasági feladatok megoldásában?

A politikai jelszavak — bármennyire egy-egy adott feladat tömör, frappáns megfogalmazásai is — a külső és belső feltételek

Digitized by Google

bonyolult körülményeihez kötődnek, s így összefüggéseikben mélyebb értelmet nyernek. A kapitalizmus gazdasági legyőzésének feladata a legszorosabban kapcsolódik a békés egymás mellett élés jelszavához, hiszen csak békés viszonyok között lehet gazdaságilag legyőzni a kapitalizmust, s megteremteni a kommunista társadalom anyagi bőségét. Ehelyütt aligha szükséges ezt bizonygatnunk, de fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a politikai meggyőző munkában nem szabad mechanikusan leegyszerűsíteni a helyesen megfogalmazott jelszavakat, hanem meg kell mutatnunk azokat az összefüggéseket is, amelyekből levezettük, s azokat a kapcsolatokat, amelyek elveink, politikánk különböző vonatkozásaihoz fűzik őket.

•

Az előbb említett példa világosan szemlélteti: politikai jelszavainknak a dolgozók tömegeivel való megértetése, elfogadtatása messzemenően igényli a mélyreható és a nagy tömegekre kiterjedő politikai meggyőző munkát. Milliókat és milliókat kell felemelnünk a politikai érettségnek arra a fokára, hogy ne csak a tekintélyelv, vagy a megszokottság alapján fogadják el a jelszavakat, hanem győződjenek meg ezek helyességéről, igazságáról.

Ehhez mindenekelőtt a személyi kultusz káros örökségétől kellett megszabadulni. Ne felejtsük el, hogy a személyi kultusz béklyóba kötötte az önálló gondolkodást, és a dogmatizmus nemcsak a nagypolitika gyakorlatát járta át, hanem a marxizmus megismert igazságainak alkalmazását is, kinek-kinek a maga munkaterületén. Propagandamunkánkban valóságos divat volt, hogy egy-egy igazság megértését mechanikus aktualizálással, párhuzamba állítással illusztráljuk, az elvi tétel mellé odabiggyesszünk egy-egy időszerűnek látszó, konkrét példát, ezzel mintegy bizonyítva az elvek megértését. Nem véletlen, hogy jelszószerűség hatotta át egész politikai tevékenységünket, s eretnekségnek számított minden, amit nem tudtunk beleszorítani egy jelszó kereteibe. Így alakulhatott ki a politikai, a gazdasági, az agitációs és propagandamunkában a merev sablonok sorozata, így szürkült el benne az élet a maga gazdagságával, s benne az alkotó, a gondolkodó ember.

Esztendőkkel ezelőtt túljutottunk már ezen a betegségen. A párt mai politikája az élet bonyolult összefüggéseit figyelembe véve szabja meg az irányt a politikai, a gazdasági, a szocialista embernevelő munkában. Leszoktunk a kinyilatkoztatásokról, s nem valljuk magunkat csalhatatlannak. A szocializmus alapvető kérdéseiben kikérjük a tömegek véleményét, s ezt a gyakorlatban felhasználva, semmit el nem hamarkodva érleljük meg a követendő célokat és megvalósításuk módozatait. Az osztályviszonyok változásai, az osztályharc megváltozott körülményei, a világ erő-

Digitized by Google

viszonyaiban bekövetkezett változások, a szocializmus építésének hazai és nemzetközi feladatai reálisan, tudományos megalapozottsággal kapnak helyet politikai jelszavainkban is. Párttagságunk zöme, sőt a pártonkívüliek jó része is érti ezeket az összefüggéseket.

Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy teljesen száműztük már az emberek fejéből, sőt gyakorlati munkánkból is a régi jelszavakhoz, üres, elavult politikai formulákhoz való ragaszkodást. A régi módon, a készen kapott jelszavak alapján sokkal könnyebb volt dolgozni, hiszen mindig nehezebb, igényesebb feladat a bonyolult összefüggésekből kihámozni a tennivalókat. S ez nemcsak a propaganda- és agitációs, hanem a politikai és gazdasági irányító munkára is érvényes. Annakidején ebben is szinte munkamódszerré vált a jelszavak szüntelen hangoztatása, mintha sokszor velük akarták volna helyettesíteni a konkrét feladatok megoldását. S ennek a gyakorlatnak a nyomai is felismerhetők ma még egyes politikai és gazdasági vezető testületek munkájában.

Egyesek úgy használnak jelszavakat, mintha ezekkel a hozzáértést igyekeznének pótolni vagy hozzá nem értésüket leplezni. Egészen köznapi példával élve: egy üzemi pártszervezet ma már nem adhatja ki egyetlen mondattal a minőség javításának jelszavát. Joggal kívánhatják meg a gazdasági vezetők és a dolgozók is, hogy a szakemberek bevonásával elemezze pontosan az üzem termelését, sokoldalúan ismerje, vizsgálja meg a gyártás folyamatát, és konkrét, megvalósítható útmutatásokkal, feladatokkal segítsen a minőség javításában. Lejárt az idejük a termelésre általánosan, a hibák kijavítására üres szólamokkal mozgósító jelszavaknak; helyükbe a tennivalók konkrét, hozzáértő meghatározásának kell lépnie. Inkább egyetlen konkrét tettet, mint száz üres, senkit meg nem mozgató, semmire nem késztető jelszót! S ne tűrjük meg életünk egyetlen területén sem, hogy tetteknek tekintsék a frázisokat, hogy jelszavak hangoztatásával leplezzék a tehetetlenséget, a hozzá nem értést. Ennek kára nem egyszerűen az, hogy értelmüket, tekintélyüket vesztik a különben helyes jelszavak, hanem maga az ügy szenved kárt: egyhelyben topogunk, vagy visszafelé haladunk, holott a szocializmus teljes felépítése erős ütemet kíván a gazdasági, politikai munkában egyaránt.

Volt olyan idő, amikor valaki jól érvényesülhetett azért, mert értette annak a módját, hogyan kell ügyesen, tetszetősen felszólalni, szép szavakkal bizonyítani hűségét az ügyhöz, tetszetős jelentésekkel elnyerni feletteseinek elismerését. Aki nem vesz fáradságot arra, hogy a szép szavak és a jól megfogalmazott jelentések mögé nézzen, azt ma is megejthetik a frázisok. Pedig ma az ember egyedüli értékmérője — a munkája, a cselekedetei. Ezt az

Digitized by Google

elvet kell érvényesítenünk mindenütt, mert a szocializmus felépítésének feladatai szavak és hitvallások helyett konkrét tetteket követelnek az élet minden területén.

*

Eddig elsősorban régi és mai hazai tapasztalataink alapján szóltunk a politikai jelszavak jelentőségéről, természetéről, elemeztük sorsukat a történelmi változások közepette. Vizsgálatukat azonban különösen időszerűvé teszik a nemzetközi munkásmozgalomban napjainkban zajló éles viták.

A Kínai Kommunista Párt vezetőinek megállapításait tanulmányozva szembetűnik, hogy antimarxista koncepciójukat forradalmi frázisokkal próbálják álcázni. Ezzel kapcsolatban nagyon időszerű felidéznünk Lenin figyelmeztetését arról, hogy a forradalmi frázis végzetes lehet a forradalomra. Különösen élesen vetődött fel ez a kérdés 1918 elején, amikor a fiatal szovjethatalom létét biztosító breszti béke megkötésével szemben az ún. „baloldali kommunisták", a valóságos helyzetet figyelmen kívül hagyva, kiadták a „forradalmi háború" jelszavát. Ekkor mondotta Lenin: „Harcolni kell a forradalmi frázis ellen, harcolni, okvetlenül harcolni kell, hogy ne mondják el rólunk valamikor a keserű igazságot: a forradalmi háború frázisa döntötte pusztulásba a forradalmat." A forradalmi frázis fő jellemzője, hogy radikálisan hangzó jelszavakat állít szembe a valóságos helyzet marxista elemzésével és az adott fejlődési szakasz sajátos feladataival. „A forradalmi frázis betegsége a forradalmi pártokon többnyire olyankor vesz erőt — mondta Lenin —, amikor bennük közvetlenül vagy közvetve a proletár és a kispolgári elemek kapcsolata, egyesítése, egybefonódása valósul meg és amikor a forradalmi események menetében nagy és gyors fordulók mutatkoznak. A forradalmi frázis: forradalmi jelszavak szajkózása az események bizonyos fordulópontján, bizonyos helyzetben fennálló objektív körülmények számbavétele nélkül. Remek, pompás, megrészegítő jelszavak — amelyeknek nincs semmi alapjuk — ez a forradalmi frázis lényege."

Ez a jellemzés teljesen ráillik a kínai vezetők álláspontjára. Nem akarjuk ehelyütt elemezni a kínai vezetők antimarxista koncepcióit, csupán arra mutatunk rá, hogy ezek a koncepciók szükségszerűen hamis és káros jelszavakhoz vezetnek. Ezek között a jelszavak között a marxizmus általános igazságait forradalmi frázissá sekélyesítő ultraradikális jelszavak keverednek eleve hamis, antimarxista, nacionalista jelszavakkal.

Mindenki, aki a marxizmus—leninizmus elvei alapján áll, az első pillantásra szembetűnik például, hogy „A keleti szél úrrá

Digitized by Google

lesz a nyugati szél fölött" antimarxista jelszava élesen szembenáll a „Világ proletárjai, egyesüljetek!" mélységesen internacionalista tartalmával. Ennek az új „tételnek" semmi köze a marxizmushoz; nem a nemzetközi proletariátus osztályérdekeit fejezi ki, következésképp nem is alkalmas arra, hogy egységbe fogja, a nemzetközi imperializmussal szembeni harcra tömörítse az erőket. S hogy e jelszónak a célja tulajdonképpen az erők megosztása faji, nacionalista alapon, arra napjainkban — sajnos — újabb és újabb bizonyítékokat szolgáltatnak a kínai vezetők megnyilatkozásai, szakadár tevékenységük és provokációik.

A kínai vezetők képtelenek arra, hogy reálisan értékeljék a nemzetközi erőviszonyokban bekövetkezett változásokat. A Szovjetunió és más országok kommunista pártjai éppen ezekből szűrték le a következtetést: korunkban a háborúk nem végzetszerűen elkerülhetetlenek, megakadályozhatók, és erre alapozzuk ma a békés egymás mellett élés politikáját. A kínai vezetők figyelmen kívül hagyva e változásokat, továbbra is a háború elkerülhetetlenségének idejétmúlt tételét hirdetik. Ez pedig — a többi között — azért is veszélyes, mert leszerelheti a tömegek békeharcát, tehetetlenségre kárhoztathatja őket az imperialisták háborús kísérleteivel, készülődéseivel szemben.

A történelem arra tanít bennünket, hogy nézzünk mindenkor a jelszavak mögé, vizsgáljuk meg létjogosultságukat, realitásukat, bármilyen tetszetősen hangzanak is. Bátran vessük el azokat a jelszavakat, amelyek elavultak s cseréljük fel őket a történelmi valóságot, a hazai és nemzetközi munkásmozgalom égető szükségleteit reálisan kifejező és a tömegeket harcra mozgósító jelszavakkal. Ilyen, a ma történelmi valóságában gyökerező szükségleteket és tennivalókat fejeznek ki az SZKP XX. és XXII. kongresszusának a korunk alapvető kérdéseire reális választ adó elvi megállapításai és az ezekből következő politikai tennivalók, amelyeket a mi viszonyainkra legutóbb pártunk VIII. kongresszusa fogalmazott meg. Helyességüket ma már nemcsak józan érvek bizonyítják, hanem maga az élet is igazolja. S mi más lehet jelszavaink legfőbb elbírálója, mint az élet, a történelem, amely óhatatlanul ítéletet mond felettük? Nemcsak a jövőben, az utókor számára, hanem már ma is. S igazán forradalmi párt csak az lehet, amely időben felismeri a történelem, a külső és belső körülmények változásait, bátran félredobja az elavult jelszavakat, s képes arra, hogy az új jelszavakat a dolgozó tömegekkel megértetve, újabb és újabb győzelmekre vezesse őket.

Digitized by Google

A szocialista országok gazdasági együttműködésének fejlődése és problémái

Írta VAJDA IMRE

Az emberi termelőerők társadalmi termelőerőkké válásának magasabb fokán, a fejlődés előrehaladásával a racionális társadalmi termelés szélesebb keretet igényel, mint amilyent általában az egyes országok területe, népessége, piaca nyújt. Ennek során a társadalmi munkamegosztás szükségszerűen mind nagyobb mértékben válik nemzetközi munkamegosztássá. A nemzetközi munkamegosztásban való aktív részvétel az országok többsége számára a fejlődés döntő elemévé válik.

Ez az általános vonás némileg módosul azoknak a legnagyobb ország-egységeknek az esetében, amelyeknek méretei mind a termelőerők és természeti erőforrások sokoldalúsága és bősége, mind a belső szükségletek vonatkozásában elegendő teret nyújtanak a jelenleg legfejlettebb technikai színvonalat elért termelőerők nagyságkövetelményeinek. Ilyen ország azonban ez idő szerint csak kettő van a világon: a Szovjetunió és az Egyesült Államok. S noha e két országra esik a világtermelésnek több mint fele, a föld lakosságának csak egyhatodát foglalják magukban. A földrajzi terjedelemből, a népességszámból és a termelőerők fejlettségéből adódó korlátozás azonban csupán viszonylagos, hiszen mindkét ország, a Szovjetunió is és az Egyesült Államok is, igen aktív részesei a nemzetközi munkamegosztásnak; erre a két országra esik a világexportnak több mint 20 százaléka. Igaz, hogy ez a részesedés az utóbbi években nem nő. 1957-ben a Szovjetunióra a KGST-n belüli exportforgalom 42,8 százaléka, 1962-ben 36,9 százaléka esett; ugyanebben az időben Észak-Amerika részesedése a világexportban 16,3-ról 15,2 százalékra csökkent. Gyorsabb előrehaladást tehát a nemzetközi munkamegosztásban — mind a szocialista országok, mind az iparilag fejlett tőkésországok körében — a kisebb országegységek értek el. Elemzésünk, gondjaink és teendőink középpontjában a kisebb országegységek kategóriája áll, mert mind hazánk, mind pedig — a Szovjetunió

* A szerzőnek a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tudományos ülésszakán elhangzott előadása alapján.

Digitized by Google

kivételével — a többi KGST-ország ebbe a nagyságrendbe tartozik.

Első megállapításunk, amelynek részletes indokolásától itt, helyszűke következtében el kell tekintenünk, hogy az európai KGST országok általában már elérték, vagy erősen megközelítették azt a fejlődési fokot, amelyen a társadalmi munkamegosztás nemzetközi szektorában végbemenő folyamatok döntő szerephez jutnak a további előrehaladásban. A távlati tervekben ezért a fejlődés fő irányzatait és célkitűzéseit nemzetközi szinten kell megfogalmazni; az előrehaladás egyik minőségi mércéjét a nemzetközi munkamegosztásban való aktív részvétel mértéke képezi.

I.

A szocialista országok közötti munkamegosztás a külkereskedelmi forgalom adatai szerint gyorsan fejlődött és növekedésének üteme az 1953—1959 közötti időszakban meghaladta a világkereskedelem általános fejlődésének ütemét. 1953-ban az európai szocialista országokra a világexport 8,3 százaléka esett; ez az arányszám — a világkereskedelem volumenének jelentős bővülése mellett — 1959-re 10,4 százalékra nőtt. Eközben a fejlett tőkés országok részesedése globálisan változatlan maradt, bár ezen belül a súlypont a korábbinál nagyobb mértékben tolódott el Észak-Amerikáról az európai kapitalista országokra: ez utóbbiak részesedése 34,5-ről 38,9 százalékra emelkedett. A szocialista országok közötti külkereskedelemnek és világkereskedelmi részesedésüknek növekedésében megmutatkozott a szocialista országok iparosodásának erőteljes előrehaladása és termelésük nemzetközi szakosításának megindult folyamata; ebben különösen a gépipar játszott nagy szerepet. 1959 óta azonban megszűnt a szocialista világkereskedelem részarányának addig töretlen növekedése, a szocialista országok külkereskedelmi aktivitása nem haladta túl a világkereskedelemben tőkés oldalról jelentkező bővítő tendenciákat, amelyek legjellegzetesebben a másik integrációs póluson, a Közös Piac országainak egymás közötti forgalmában mutatkoztak meg. 1961-ben az európai szocialista országok világkereskedelmi részaránya ugyanúgy 10,4 százalék volt, mint 1959-ben. 1958 és 1962 között a KGST-országok intern forgalma 60 százalékkal, a Közös Piac országaié viszont 97 százalékkal nőtt, lényegesen gyorsabban, mint a világkereskedelemben részvevő országok bármely más csoportjáé.

Már önmagában az a tény is, hogy e téren nem haladtunk előre, figyelemre méltó és megfontolást érdemel. Alighanem arról van szó, hogy nem nyitottuk meg eléggé a munkamegosztás

Digitized by Google

útjait, hogy annak tartalmában akadályozó elemek rejtőznek, s ezeket idejében fel kell derítenünk, hogy kiküszöbölhessük őket.

A világkereskedelemben változatlanul tart a struktúra súlypontjának áthelyeződése a nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek csoportjáról az ipari árukéra; ebben az árucsoportban a világkereskedelem az utóbbi években is gyorsabban nőtt, mint a világtermelés. Ennek bizonyságai a következő indexszámok (1958 = 100):

A világ ipari termelése 1962-ben	130
A világkereskedelem 1962-ben	130
Az ipari áruk világkereskedelme	136
Ezen belül gépek és közlekedési eszközök	144

1958-ban a mezőgazdasági termékekre, valamint a nyers- és fűtőanyagokra a világkereskedelmi forgalom 46,2 százaléka esett, de 1962-ben 43,4 százalékra csökkent ez az arányszám. Ezzel szemben az ipari áruk részesedése 53,8-ról 56,6 százalékra emelkedett. (ENSZ világkereskedelmi statisztika, a szocialista országok adatait beleértve.)

A változás rohamos előrehaladásáról tanúskodik az is, hogy például az Egyesült Államok importjában az ipari készáruk részesedése 1958 és 1961 között 35-ről 42 százalékra, Angliáében 21-ről 28 százalékra, Nyugat-Németországéban 33-ról 40 százalékra emelkedett. Mindhárom országban kiemelkedően gyors a gépek és közlekedési eszközök bevitelének növekedése; bevitelük ugyanezen időszakban Nyugat-Németországban megkétszereződött, Angliában csaknem 60 százalékkal nőtt.

E szerkezeti változásokban sok befolyásoló elem működését észlelhetjük; ezekre itt nem térünk ki. A változó struktúrában minden esetre a világkereslet változó irányait ismerhetjük fel. Ezt úgy is kifejezhetjük, hogy a tőkés rendszer piacproblémája a legélesebben a mezőgazdasági termékek terén jelentkezik, ott a legnagyobb a túltermelés és a legerősebb a túltermelés tovább fokozására irányuló tendencia, ott ütköznek legközvetlenebbül egymásba a különböző irányú protekcionista intézkedések. Továbbá: kevésbé éles a fejlett tőkésországok piacproblémája, de annál élesebb a gyengén fejlett országoké a nyersanyagok, s viszonylag legkevésbé éles az ipari áruk, főleg pedig a gépek és közlekedési eszközök terén.

A változó szerkezet, mint a kereslet mozgásának eredménye, rányomja bélyegét az árarányokra is. Anglia bevitelében például 1958—1962 között a nem ipari áruk árindexe 9 ponttal esett, kivitelében az ipari áruk árindexe 8 ponttal emelkedett. Hasonló irányú ármozgás figyelhető meg a tőkés világpiacon általában. Mindez együttvéve fokozta a vezető tőkés ipari országok előnyét

Digitized by Google

és a monopoltőke kizsákmányolási lehetőségeit a kevésbé fejlett országokkal szemben.

A szocialista országok közötti áruforgalom szerkezete is jórészt az említett tendenciáknak megfelelően változott. Ezen országok kivitelében a gépek és iparcikkek részaránya meghaladja a világkereskedelmi átlagot, és megközelíti a fejlett tőkésországok kiviteli összetételét:

Gépek és iparcikkek részaránya az 1961. évi exportban (%).

	Gépek	Iparcikkek összesen
Tőkés világgazdaság összesen	22,5	55,0
Fejlett tőkésországok	29,1	60,8
Gyengén fejlett országok	0,8	14,4
Európai szocialista országok	26,5	57,2

Ez a helyzet a szocialista országok gyors ipari fejlődésének az eredményeként alakult ki.

A gépek és termelőberendezések arányának általános növekedése kétségkívül a szocialista nemzetközi munkamegosztás lényeges előrehaladásáról tanúskodik, éppen a nemzetközi munkamegosztás legdinamikusabb, legnagyobb lehetőségeket nyújtó területén. A növekedés rátája meghaladta a fejlett tőkésországok általános növekedési ütemét, de az egyes növekedési ráták közötti arány nem eléggé kedvező. Joggal mutatott rá erre Kohlmey professzor a Közgazdasági Társaság rendezésében Budapesten tartott előadásában. „Az európai KGST országok összes kivitele — mondotta — az említett időszakban (1957—62) 47 százalékkal emelkedett, a gépexport azonban csak 51 százalékkal, míg a tőkés világgazdaság megfelelő rátái 17 és 36 százalék voltak; a tőkés világgazdaságban tehát 100 : 212 az arány, nálunk, a szocialista világgazdaságban pedig csak 100 : 109." Az utóbbi időben e téren is megtorpanást tapasztaltunk. A kereslet a szocialista országok közötti viszonylatokban általában nem annyira a gépszektorban nő, mint inkább a nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek szektorában. A világpiacnak már-már hagyományossá váló értékrendje, amely magasabbra sorolja a gépeket, mint a nyersanyagokat, itt fordítva érvényesül.

Az adott körülmények között a gépek iránti kereslet nem éri el a néhány évvel ezelőtt kötött hosszúlejáratú szerződésekben előirányzott színvonalat. Ezzel szemben a nyersanyagok, fűtőanyagok és mezőgazdasági termékek iránti kereslet meghaladja az előirányzatokat, s valószínűleg a szállítási képességet és készséget is. A keresletet kifejező igény rubel-összege minden más csoportban meghaladja a hosszúlejáratú megállapodások előirányza-

Digitized by Google

tait, a gépeknél azonban ez nem áll fenn, a tényleges kölcsönös gépigény a szerződésben foglalt érték összegénél néhány százalékkal alacsonyabb szinten jelentkezik. Ez annál figyelemre méltóbb, mert hiszen távlati terveinkben a kölcsönös gépforgalomnak szánunk döntő szerepet, ezt kívánjuk az átlagosnál jóval magasabb szintre, az 1960-as forgalom sokszorosára emelni.

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a KGST-országokba az utóbbi években igen jelentősen megnövekedett a nyugat-európai tőkésországok gép- és járműkivitele. A Magyar Kereskedelmi Kamara erről a következő adatokat közli:

Fontosabb nyugat-európai országok gép- és járműkivitele a KGST-országokba (millió dollár)

	1959	1960	1961
NSZK	110,2	160,6	210,1
Franciaország	54,1	84,6	92,3
Olaszország	23,1	38,9	60,2
Nagy-Britannia	65,5	90,0	143,5
Svédország	34,7	34,5	37,1
Ausztria	38,4	46,2	47,3
Finnország	86,9	86,7	59,6

A szocialista országok gépigényei tehát nem abszolúte csökkenő mértékűek vagy stagnálóak; minőségi kérdések nyilván nem kis szerepet játszanak a helyzet ilyen alakulásában.

Két jelenségre hívtuk fel az eddigiek folyamán a figyelmet. Az egyik abban jut kifejezésre, hogy a legutóbbi évek során nem emelkedett a KGST-országok világkereskedelmi részesedése, holott a másik integrációs pólusé, a kontinentális nyugat-európai országokból alakult Közös Piacé gyors ütemben nőtt. Ebből arra kell következtetnünk, hogy ezekben az években a piaci integráció ott gyorsabban haladt előre, mint a szocialista országok körében a tervezett nemzetközi munkamegosztás. Persze tudott dolog az, hogy a Közös Piac Nyugat-Európa iparilag legfejlettebb országaiból alakult, s hogy ebben a szférában a tőkés monopóliumok által megvalósított piaci integráció már a Közös Piac megalakulása előtt jelentősen előrehaladt. Az is kétségtelen, hogy a monopolista integráció és a monopolista konkurrencia sokkal inkább képezi a Közös Piac alapját, mint fordítva. De ez nem változtat azon a tényen, hogy a szocialista világkereskedelmi részesedés növekedésének folyamata, amely 1959-ig megszakítás nélkül érvényesült, az utóbbi években nem jutott előbbre.

A másik jelenség a munkamegosztás tartalmára vonatkozik A tőkés munkamegosztás legdinamikusabb eleme az elsődlegesen fejlődő gépipar és géppiac nemzetközi integrálódása; innen kapja

Digitized by Google

ez legtartósabban ható impulzusait. A szocialista nemzetközi munkamegosztásban igen nagy sikereket értünk el a közös nyersanyagellátásban; az energiagazdálkodásban és sok más téren is jelentős az előrehaladás. A legeredményesebb szektor itt is a gépek és termelőberendezések elsődlegesen fejlődő termelése és kölcsönös cseréje. (Ezzel nem akarom jelentéktelennek minősíteni az egyéb ipari áruk — például a fogyasztási javak, vegyi termékek — terén lehetséges és szükséges nemzetközi munkamegosztást.)

De a kereslet újabb irányaiban éppen nem tükröződik kellő mértékben a gépek primátusa; géppiacunk nem eléggé integrált, s ebben a leginkább megfontolandó körülményt a fejlődés *lassúbbodásában*, nem pedig ennek abszolút szintjében látom. Az abszolút szint elmaradásáról csehszlovák forrásból ezt hallottuk: „A KGST-országok közötti cserében a hengereltáruk termelésének csak 5 százaléka, a gyártott mozdonyoknak 3 százaléka, a gabonakombájnoknak és traktoroknak körülbelül 6—8 százaléka került bele a kölcsönös kereskedelmi forgalomba." Bennünket azonban nem egyedül az abszolút szinthelyzet foglalkoztat, hiszen ebben történelmi körülményeknek is bőségesen van szerepük, hanem inkább az előrehaladás akadozó üteme és ennek okai. Persze a kereslet relatív alakulásáról van szó, és ebben az is tükröződik, hogy egyrészt nem kielégítő a szocialista országok kölcsönös nyersanyag-, fűtőanyag- és mezőgazdasági termék-kínálata, vagyis a kitermelő és feldolgozó ágazatok között nincs megfelelő arányosság, másrészt, hogy a hiányzó anyagoknak a szocialista országok körén kívüli piacokról való beszerzése akadályokba ütközik. *Második megállapításunk* tehát, hogy a kölcsönös külkereskedelmi forgalomnak magában véve jelentős ütemű növekedése széles körű tervszerű szakosítás és nemzetközi termelési kooperáció nélkül nem nyújt elegendő biztosítékot a további fejlődés kielégítő menetéhez. A „csak" külkereskedelem szűk keretekbe ütközik, amelyeket nem képes áttörni. Az egyes országok piaca alapjában véve zárt, a tervezés szemléletében a belső mérlegek uralkodnak, a belső mérlegeken nyugvó és túlhaladott — mert sem a termelőerőknek, sem a szocialista termelési viszonyoknak meg nem felelő — export- és importorientáció és a valójában még mindig bilaterális kapcsolatok helyébe többoldalú, szervezett és tervezett nemzetközi piaci orientációnak kell lépnie.

II.

Eddig csak általánosságban foglalkoztunk a KGST-közösség külkereskedelmi áruszerkezetével. Részletes vizsgálatra még alig került sor, az egyes szocialista országok közgazdászai és kutató-

Digitized by Google

intézetei sajnálatos módon nem szenteltek figyelmet e területnek. Pedig a külkereskedelemben mutatkozó koncentráció vizsgálata rendkívül érdekes következtetések levonására alkalmas. Külkereskedelmünk 1961. évi forgalmának elemzése kapcsán az alábbi eredményekre jutottunk.*

1. Igen nagy a magyar import áruszerkezeti szóródása. Az ENSZ világkereskedelmi statisztikájában szereplő 150 árucsoportból 139-ben volt magyar import; de 29 csoportra esett a teljes behozatalnak mintegy 75 százaléka. A magyar import koncentrációs foka nem tér el lényegesen a fejlett tőkés országokétól Tartalmilag azonban jelentős az eltérés, mert az említett 29 árucsoportból

ipari nyers- és fűtőanyagokra esik	11 csoport
félkészárukra esik	7 csoport
mezőgazdasági termékekre esik	3 csoport
gépekre és közlekedési eszközökre esik	8 csoport

Ipari fogyasztási javak viszont egyáltalán nem szerepelnek e kiemelt csoportokban, jóllehet a tőkésországok importjában számottevő szerepet játszanak ezek (a Közös Piac 1961. évi importjában 14 százalék).

2. Az export áruszerkezeti szóródása ugyanolyan nagy, mint az importé. A 150 árucsoportból álló SITC-nomenklatúra 126 tételében volt magyar export. A részletes adathalmazból itt is kiszűrtük azokat a tételeket, amelyek egyenként 100 millió devizaforintnál nagyobb értéket képviselnek. Itt is 29 csoportra bukkantunk, s ezek alkották 1961. évi kivitelünknek 83,5 százalékát. Figyelemre méltó tény, hogy a 29—29 legjelentősebb árucsoportból 8 csoporttal mind a kivitelben, mind a behozatalban találkozunk. Ezek a következők: vas- és acél, gépek (nem részletezve), közúti motoros járművek, textilipari gépek, villamosgépek, mezőgazdasági gépek, vasúti kocsik, fémmegmunkáló gépek. E nyolc csoportra esik a kivitel 40,8, a behozatal 27,8 százaléka. Ezekben a csoportokban és ebben a nagyságrendben tehát nyilvánvaló a termelés valamilyen formájú és mélységű szakosítása, a nemzetközi munkamegosztás magasabb foka.

3. A teljes export-szóródás koefficiense szinte egybeesik a legfejlettebb tőkésországok — az Egyesült Államok, Franciaország — külkereskedelmi koncentrációjának fokával. Gazdasági viszonyaink ismeretében ezt nem tekinthetjük reálisnak és kívánatosnak. A magyar export-koncentráció sokkal alacsonyabb fokú, mint sok iparilag fejlettebb országé (Svédország, Belgium, Dánia,

* A vizsgálat eredményeiről a szerző részletesen beszámolt a „Külkereskedelem" c. folyóirat 1963. évi júniusi számában.

Digitized by Google

Norvégia, Ausztria). Ezekben az országokban a piaci mechanizmus *kikényszerítette a specializációt!* Az export-koncentráció alacsony foka nálunk nemcsak az ország ipari jellegéről, hanem *termelésének és külkereskedelmének szétaprózottságáról* is tanúskodik. Az export áru-koncentrációjának hiányát arra vezethetjük vissza, hogy az importszükséglet gyors növekedése következtében az exportvolumennek is gyorsan kellett nőnie. Hogy nemzeti jövedelmünk 1959 és 1962 között 21 százalékkal nőhessen, ahhoz 51 százalékkal több importra volt szükség. Az ezzel párhuzamosan növekvő exportfeladat pedig — effektív szakosítási megállapodások hiányában — csak az áruösszetétel szélesítésével volt megoldható, ez pedig kedvezőtlenül hatott a gazdaságosság alakulására. *Szakosítás nélkül az importvolumen növekedése által kikényszerített exportvolumen-növekedés az áruskála bővüléséhez és a gazdaságosság csökkenéséhez vezet;* ahol viszont a külkereskedelmi forgalom volumenének és rátájának növekedése a nemzetközi specializálódás eredménye, ott a forgalom bővülésének nem szükségszerű következménye és kísérője a gazdaságosság romlása.

Noha ez a vizsgálat, mint említettem, csak Magyarországra korlátozódott, nincs okunk kételkedni abban, hogy többé-kevésbé azonos eredményekre vezetne a többi kisebb KGST-ország külkereskedelmének részletes vizsgálata is. Erről tanúskodik az is, amit az NDK-ban és Csehszlovákiában ismételten hangsúlyoztak: hogy e két ország a világtermelés gépnomenklatúrájának mintegy 75—80 százalékát gyártja.

III.

Közgazdasági irodalmunkban a KGST-n belül végzett kutatómunkában, de politikai nyilatkozatokban is nagy súllyal jelentkezik a szocialista nemzetközi munkamegosztás további gyors előrehaladásának szükségessége. Elhangzanak figyelmeztetések is, amelyek a szakosítás hiányosságaira utalnak és ezzel gyorsítani, előrevinni akarják ezt a folyamatot. 1963. október 24-i országgyűlési beszámolójában Fock elvtárs ezt mondta: „Bizonyos előrehaladást értünk el a termelés szakosításában és az együttműködésben a gépgyártás, a vegyipar és a vaskohászat területén. Az eredmények ellenére megállapítható, hogy még csak az első lépéseket tettük meg a szocialista nemzetközi munkamegosztás fejlesztésében."

E figyelmeztetések — amelyeknek indokoltságát senki sem tagadhatja, aki arra gondol, hogy az említett első lépésekhez majd egy évtizednyi időt engedtünk magunknak — még sürgetőbbé teszik az előrehaladást gátló tényezők feltárását. Hangsúlyozom,

Digitized by Google

hogy e tényezők, amelyekkel a továbbiakban részletesen foglalkozom, a *növekedés kísérőjelenségei*, a növekedés hozza létre felkutatásuk lehetőségét és az általuk felvetett problémák megoldásának útját is.

Az előrehaladás útjában álló akadályok között kiemelkedő jelentőségűnek tartom az értékszemlélet korántsem általános, túlságosan lassú érvényesülését. Az értékszemlélet prioritása nélkül nem lehet szolíd és kölcsönös érdekeket biztosító alapra helyezni a nemzetközi specializálódást. Tudjuk, hogy még olyan esetekben is, amikor a termelés természeti feltételei látszanak döntő jelentőségűeknek, ezeket csak az érték figyelembevételével lehet közgazdasági képletbe bevinni. Még valamilyen nyersanyag kedvező bányászati lehetősége is — egyebek között — a feldolgozás helyéhez való szállítási távolság és az igénybevehető szállítási módok számszerű, értékszerű figyelembevételével válik közgazdasági valósággá; a feldolgozás helye, mint optimális fogalom, ismét csak értékszámítással határozható meg. Önmagában, közgazdasági téren, semmi sem evidens, minden bizonyítandó, és a bizonyítást számszerűen csak az értékkategória segítségével, az értékben való gondolkodással végezhetjük el. Csak az értékmutatóban ragadható meg a gazdasági probléma sokoldalúsága, sok variábilis tényezőből álló komplexitása. Ésszerű tervgazdálkodás és olyan szocialista világpiaci árrendszer keretében, amely az érték kifejezője és az értékek folyamatos változását tükrözi, az értékben a használati érték kvantifikálódik.

E szemléletnek újabban mind több a híve a nemzetközi szocialista irodalomban. Így például a Mirovaja Ekonomika 1963. évi 7. számában Tyerehov és Sasztitko ezt írja: „... a nemzetközi munkamegosztás hatékonyságának mennyiségi értékeléséhez nem a naturális, hanem az értékmutatókat kell alapvetőnek elismerni, amelyek a gazdasági folyamatokat szintetikusan és sokoldalúan jellemzik. A naturális mutatók azonban kisegítő szerepet játszhatnak és kell is, hogy játsszanak; ezek kiegészítik az értékmutatók alapján kapott eredmények elemzését." Kohlmey professzor pedig budapesti előadásában hangsúlyozta, hogy „... a megfelelő piaci kategóriák figyelembevétele nélkül nem lehetséges termelési specializáció. Az értékek és az ezeket kifejező pénzformák nemcsak a nemzetközi használati érték mozgás keretét alkotják, hanem mozgási területét és következésképpen határát is. Így a világpiac a maga kategóriáival — mint az árak, a fizetési mérleg, a hitel stb. — egyike azon jelentős tényezőknek, amelyeket a tervek nemzetközi egyeztetésekor és a termelés szakosításakor figyelembe kell venni." Az értékkategóriák alkalmazásával kapcsolatos ellenvélemények gyakran abból az aggályból táplálkoznak, hogy

Digitized by Google

ezeknek merev alkalmazása kizárná a még kevésbé fejlett országokat, illetve iparágakat a legkorszerűbb és legdinamikusabban fejlődő iparágak szakosításából. Ezekben az esetekben a fejlettebb országok mindig előnyben vannak. Nem tagadható, hogy ezek valóságos problémák. Az országok fejlettségi színvonalai közötti különbségek objektív feszültséget teremtenek a fejlődés irányához és üteméhez fűződő érdekek területén, és ezeket az érdekfeszültségeket — amelyek nem szükségszerűen érdekellentétek, de könnyen azokká csaphatnak át — nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Az értékszemlélet esetleges merevségével kapcsolatos, egyébként indokolt aggályok nem érinthetik azonban az értékszemlélet lényegét és méltányos, a kölcsönös érdekeken alapuló alkalmazását.

Az értékszemlélet hiánya folytán — a nemzetközi munkamegosztás terén ma is fennálló hiánya folytán — sajátos helyzet adódik: intern számítások útján mindegyik fél könnyűszerrel megállapíthatja ugyan, hogy milyen előnyök származnak számára valamilyen szakosított profil megszerzéséből, s az így lehetővé váló sorozatgyártásból; de csak a legritkább esetekben van mód annak megállapítására, hogy előnyökhöz jut-e, és milyen előnyökhöz jut az a fél, amelyik *lemond* valamilyen gyártási ágról, vagy termékcsoport gyártásáról. Pedig, a tervszerű integráció megkövetelné, hogy fejlesztés és lemondás, aktív és passzív szerep a munkamegosztásban együttesen és számszerű megközelítéssel kimutatható előnyökkel járjon minden részvevő számára. Ez ma nem történik meg, s így a lemondás problematikus. (Ez a baj, úgy látszik, minden integrációnak kísérőjelensége. Néhány évvel ezelőtt Schaffner, svájci miniszter így panaszkodott róla: „A nagy probléma nem abban a közhelyként ismert tényben rejlik, hogy a nagy sorozat költségmegtakarítással jár, hanem abban, hogy *ki gyártsa* a nagy sorozatot és *ki mondjon le* az eddigi kisebb szériáról... A nagy sorozatért való lelkesedés kevés vigaszt nyújt annak, aki kénytelen kevésbé előnyös gazdasági ágait alkalmasabb övezeteknek és országoknak átengedni." (Neue Zürcher Zeitung, 1957. IX. 15.)

A szakosított profilban részesülő fél ma sem a műszaki továbbfejlesztés és korszerűsítés, sem a csökkenő költségek adta előnyökben való részesedés terén nem nyújt biztosítékot azoknak, akiknek ellátására hosszútávra vállalkozik, és akiktől a szakosított termék termelésének feladását, vagy elhagyását várja ugyancsak hosszútávra. Pedig az ilyenfajta részletes és számszerű kötelezettségvállalás meggyőző és általánosan képviselhető volna. Ilyen módon a döntés előkészítése a bürokratikus szférából átkerülne a közgazdasági szférába; a több éves lépcsőzetességgel vállalt költség- (és ár-) csökkentés pedig gyártás- és gyártmány-

Digitized by Google

technológiai téren is ösztönzően hatna s a szakosítási javaslatok nagy része bizonyára meg is valósulna.

Az értékszemlélet hiánya meghiúsítja, hogy a szakosítás programozása terén közgazdaságilag indokolt fontossági sorrendet határozzunk meg. Értékkategóriák nemzetközi számbavétele nélkül nem lehet több variáns közül megbízható és meggyőző pontossággal kiválasztani a kedvezőbbeket, elhalasztani a kedvezőtlenebbeket, nem alkalmazható tehát az a módszer, amelyet a beruházások hazai rangsorolásánál több-kevesebb sikerrel már alkalmaznak.

A lehető legnagyobb nyomatékkal állíthatjuk, hogy a nemzetközi szocialista munkamegosztás továbbfejlesztéséhez és különösen a feldolgozóiparon belüli elmélyítéséhez nélkülözhetetlen az értékkategóriák szigorú, tudatos és tervezett alkalmazása. A szigorúságon ebben az összefüggésben az alkalmazás általános voltát, tudatosságon és tervezettségen a kapitalista piactól homlokegyenest eltérő szocialista elvek érvényre juttatását értem. Mindaddig, amíg az értékkategóriák (Kohlmey szerint: piaci kategóriák) nem uralkodóak, a szakosítás voluntarista-bürokratikus alapon áll. Ezért tartunk még mindig csak az első lépéseknél, ezért találjuk szembe magunkat azokkal a megtorpanásszerű jelenségekkel, amelyekről e cikk bevezetőjében szó volt.

IV.

A nemzetközi munkamegosztásnak útját állja a belső piacok relatív zártsága, ami egyrészt mindig újraszüli az önellátásra irányuló törekvéseket, másrészt a termelésben olyan atmoszférát tesz lehetővé, amely sem műszaki fegyelemre, sem műszaki haladásra nem kényszerít, sőt gyakran nem is nyújt ehhez elegendő impulzust. A rosszcsengésű „autarkia" szó helyébe a legutóbbi időben új terminusként a „saját erőből történő fejlődés" vonult be a vitába; sajnálatos, hogy ez a felfogás a kínai pártdokumentum 25 pontjának egyikében is helyet kapott — kiáltó ellentétben akár a kínai valósággal is. Tényleg annyira saját erőből fejlesztették-e a gépgyártást is, mint a népi kohókat, vagy a kommunákat? Ez nagyon kétséges. Saját erőinek maximális bevetése *nélkül* természetesen semmilyen nép sem számíthat társadalmának és gazdaságának gyors fejlődésére. Ezzel a problémával most nagyon behatóan kell foglalkozniuk a gyengén fejlett országoknak és nekünk is, akik segítséget akarunk nekik nyújtani. De a saját erőket *alternatívaként* szembeállítani a nemzetközi munkamegosztással, a saját erő primátusának örvén hátráltatni a nemzetközi munkamegosztás elmélyülését és megfelelő szervezeti formáinak

Digitized by Google

kialakulását — ez a magatartás súlyosan sérti a szocialista népek közös érdekeit, és nem is maradhat fenn tartósan.

A nemzetközi kooperációnak általában, s a termelésen belüli szakosításnak kiváltképpen megfelelő szervezeti formákra van szüksége. Ma már a monopolkapitalizmus sem képes nélkülözni ezeket, bár a monopóliumok egymás közötti közvetlen tőke-kapcsolatai, amelyek nem respektálják sem az országhatárokat, sem az egyes tőkésországok szuverenitását, jelentős előrehaladást értek el az integrációhoz vezető úton. De a Montánunió az integráció gyakorlati megvalósításának olyan szervezeti keretet teremtett — minden belső ellentéte és időnként jelentkező válsága ellenére is —, amelyhez foghatóval a KGST-országok eddig egyetlen iparág terén sem rendelkeznek. A szervezeti keretek jelentőségének felismerése mutatkozik meg a Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Banknak létrehozásában; ezt a lépést melegen üdvözölhetjük. De más területeken is követni kell e kezdeményezést; közvetlen kooperációs kapcsolatokat, nemzetközi kooperációs körzeteket kell teremteni, és ezeknek megfelelő szervezeti formákat adni. Feltehető, hogy például a magyar iparnak a legutóbbi években, a vállalati összevonások után előrehaladó koncentrációja, amelynek során egész termelési ágakat összefogó nagy egységek jöttek és jönnek létre, ezt a folyamatot, ha majd megindul, megkönnyítheti, és valószínű, hogy helyes lenne egyes jól előkészített esetekben vállalati szintre vinni a további tárgyalásokat. E sorok írója célszerűnek tartaná, ha a hosszú időszakra szóló szakosítási megállapodásokat — amelyek a termelés megosztására és szervezésére vonatkoznak — egymás között tárgyalnák és kötnék meg a termelő vállalatok; az ezeken alapuló külkereskedelmi megállapodásokat pedig (ugyancsak hosszú időszakra terjedő érvénnyel) a külkereskedelmi vállalatok. De konkrét megállapodások szükségesek, minőségi és szállítási kötelezettségekkel, egymásra épített fejlesztési programokkal, az egymáshoz illeszkedő munka megszervezésével, árakkal és árlépcsőkkel, s kölcsönös érdekeltséggel az árakban! Persze, tisztában kell lennünk azzal is, hogy a szervezett szakosítás, mint nemzetközi jelenség, a tervezés metodikájában, a beruházásokban, a felelősség gyakorlásában, sőt a szuverenitás felfogásában is változásokat igényel, és ezekre a változásokra fel is kell készülnünk.

Megfelelő nemzetközi szervezeti keretek között feltehetően olyan mechanizmus alakulhat ki, amely az eddiginél hathatósabban ösztönöz gyors technikai haladásra, gyártmányfejlesztésre és a gyártás racionális megszervezésére. Az ésszerűség ebben az összefüggésben is dinamikus fogalom, ami tegnap ésszerűnek látszott, az ma már nem okvetlenül az. A nemzetközi versenynek ezen a téren korlátlan lehetőségeket kell nyújtani. De ez a ver-

Digitized by Google

seny is csak akkor lehet eredményes és előrevivő, ha az értékszemlélet ostora áll mögötte, s szolidaritás ott, ahol erre szükség van. Az értékszemlélet dogmatikus elutasítása és a műszaki haladás nem kielégítő menete között szoros összefüggés áll fenn; a naturális és mennyiségi mutatókra épülő gazdasági szemlélet nem teremthet olyan piaci mechanizmust, amely a tőkés konkurrencia helyébe léphet és a műszaki haladást eredményesebben kényszerítheti ki, mint az, noha ez a fölénybejutás döntő feltétele.

A műszaki haladás nemzetközi tényezői között említeném meg azt a sajnálatos renyheséget is, amelyet a tőkésországoktól beszerzett vagy beszerezhető műszaki berendezések és eljárások közös hasznosításában tapasztaltunk. A nyugati gépvásárlások növekvő méretére már utaltam; de a KGST-n belüli kölcsönös előrehaladás terén nemigen mutatkozik hatása ennek. Ugyanakkor nem is törekszünk eléggé egyes tőkés vállalatokkal való olyan kooperációkra, amelyek elősegíthetnék saját termelésünk műszaki fegyelmének és hatásfokának növelését.

Minden növekedés a növekvő szubsztancia szerkezeti változásával jár együtt. Ezt a folyamatot nyomon követni és a növekedés útját egyengetni, ezt járhatóvá tenni olyan ütemű előrehaladás számára, amely ezúttal is, mint eddig mindig, meghaladja a legmerészebb elképzeléseket — ez a szocializmus gazdaságtanának feladata.

Digitized by Google

A népgazdasági tervezés és a beruházások gazdaságossága

Írta DR. TURÁNSZKY MIKLÓS

A termelőerők fejlődésével a fogyasztási igények is állandóan fejlődnek, kielégítésük mind többféle termék termelését teszi szükségessé. A korszerű nagyipari termelés egyre szélesebb területen feltételezi a termékek nagy mennyiségben, nagy szériában való termelését. Csak a nagytömegű gyártás teszi lehetővé a munkaeszközök hatékony kihasználását, a specializáció termelékenységet emelő hatásának realizálását és ennek alapján a termelési költségek jelentős csökkentését. Ezt a követelményt viszont a termelőerők mai fejlettsége mellett csak a nemzetközi munkamegosztásba való intenzív bekapcsolódás esetén lehet következetesen és széles körűen érvényesíteni. Még az olyan hatalmas országok, mint a Szovjetunió és az Egyesült Államok sem tudnák jelentős veszteségek nélkül megvalósítani az önellátást, a gazdasági autarkiát. A külkereskedelem, a termékcsere fokozása az ő számukra is feltétlenül előnyös.

Az olyan ország számára pedig, mint Magyarország, *a következetes autarkia* — minden termék belföldön való előállítása — egyszerűen képtelenség. Ez azonban még nem biztosíték számunkra a szűklátókörű autarkiás szemlélettel és a belőle fakadó gazdasági intézkedésekkel szemben. Pedig bizonyos, hogy az ilyen szemlélet és a belőle táplálkozó gyakorlat *csak a gazdasági fejlődésben való lemaradásunkat fokozhatná.* A fejlődésnek nálunk is *a nemzetközi munkamegosztásba* való nagymértékű bekapcsolódás a feltétele. Csak így tudjuk egyes iparágakban a termékek nagy mennyiségben, magas műszaki színvonalon való gyártására koncentrálni a termelőerőket. Ezen termékek exportjával kell megteremtenünk az itthon nem termelt, de a szükségletek kielégítéséhez kívánatos termékek importjának a fedezetét. Következésképpen minél szélesebben kell élnünk a szocialista országokkal való gazdasági együttműködés és a kapitalista országokkal való árucsere előnyeivel.

Nyilván abból kell kiindulnunk, hogy olyan termékeket exportáljunk, amelyeknek termelése konkrét feltételeink folytán számunkra viszonylag kedvező, kedvezőbb, mint más termékeké.

Digitized by Google

Hiszen egy országon belül nem azonosak minden egyes cikk termelésének a feltételei. A feladat az, hogy megkeressük, melyek a legelőnyösebbek, és ezeknek a termelését célszerű a leginkább fokozni, leginkább ezeken a területeken kívánatos a nemzetközi munkamegosztáshoz kapcsolódni. Mégpedig nem általában a legelőnyösebb termelési ágakat kell fejlesztenünk, hanem meg kell keresnünk, hogy ezeken a termelési ágakon belül milyen cikkek, illetve cikkcsoportok termelése a legelőnyösebb, és az eszközöket mindenekelőtt ezeknek a fejlesztésére célszerű összpontosítani.

De nem is olyan kézenfekvő annak az eldöntése, hogy melyik iparág, vagy termék fejlesztése előnyös számunkra. Ehhez átfogó összehasonlítások szükségesek az export szempontjából szóba jövő iparágak és termékek között. Amikor ezeket az összehasonlításokat értékeljük, akkor nem a pillanatnyi helyzetre, hanem a népgazdaság távlati fejlődésére kell tekintettel lennünk s amikor az egyes termékek gazdaságosságát kutatjuk, az eredményeket és a ráfordításokat természetesen nem üzemi szempontból, hanem népgazdasági szempontból kell számításba vennünk. De az ebben az értelemben használt gazdaságossági mutatók *önmagukban* nem is elegendők a helyes döntéshez. Figyelemmel kell lenni számos más szempontra is (pl. a munkaerőhelyzetre, a külkereskedelmi lehetőségekre, a honvédelmi szempontokra).

A gazdaságosság tehát nem egyetlen, de *alapvetően fontos szempont* a nemzetközi munkamegosztásba való beilleszkedés irányainak kijelölésében, enélkül nem lehet helyesen dönteni.

•

Magyarországon mintegy tíz éve alkalmaznak gazdaságossági számításokat az export és a beruházások gazdaságosságának vizsgálatára.

Ha azt kell eldönteni, hogy a *meglevő termelő berendezéseken* mit célszerű gyártani, milyen termékek gyártása a leggazdaságosabb, akkor exportgazdaságossági számításokat kell végezni. Ez úgy történik, hogy megvizsgálják a termék világpiaci árát, ezt a baráti államokba irányuló exportnál rubelben, kapitalista relációban dollárban számolják. A világpiaci árat szembeállítják a hazai ráfordításokkal, ezeket folyó áron, forintban számítják, vagy a termeléshez kifizetett bérek összegével mérik. Az utóbbi esetben a termék belföldi árából levonják a különböző termelési fázisokban keletkező akkumulációt. Az így képzett mutató tehát megmutatja, hogy egy rubelt, illetve dollárt mekkora termelési költséggel, hány forintért, illetve mennyi bérráfordítással szerezhetünk meg. A termelés annál előnyösebb, minél alacsonyabb a mutató értéke.

Digitized by Google

De ha bizonyos termékek exportjához új üzemet kell létesíteni, vagy a meglevőt kell bővíteni, akkor nemcsak a termelési költségeket kell figyelembe venni. Ráfordításnak kell tekinteni a termelés bővítéséhez eszközölt beruházási ráfordításokat is. Az összes ráfordítást gyakorlatilag úgy számítják ki, hogy a beruházás bizonyos százalékát hozzáadják az évi termelési költséghez. Az eredményt itt is az exportnál realizált valutában számítják.

Minthogy az exportgazdaságossági számítások nem veszik számba a termelés bővítéséhez szükséges beruházásokat, ezeket *csak a már meglevő termelő eszközökkel termelhető* különböző cikkek közötti választáshoz helyes felhasználni. Az exportgazdaságossági számítások nem adnak tehát támpontot a termelés helyes fejlesztési irányainak a meghatározásához, a nemzetközi munkamegosztás távlati alakításához. Az új üzemek, új létesítmények elhatározásával azonban lényegében a termelőerők fejlesztési irányát is meghatározzuk. Ezért adottságaink és a nemzetközi munkamegosztás előnyeinek legésszerűbb hasznosítása szempontjából döntő fontossága van annak, hogy a beruházási célokat körültekintően, gazdaságilag megalapozottan, ne csak szűk ágazati szempontok, hanem az egész népgazdaság lehetőségeinek mérlegelése alapján jelöljük ki, határozzuk el. Mindez elsősorban a tervezéstől, mindenekelőtt a távlati tervezéstől függ.

Évek óta folyik vita arról, hogy milyen szerepet tulajdonítsunk a gazdaságosságnak a beruházási célok és a fejlesztési irányok kijelölésében. Az első ötéves tervben a gazdaságosságnak nem tulajdonítottak elegendő jelentőséget. A fejlesztési irányok kitűzésére autarkiás szemlélet nyomta rá bélyegét, az egyes beruházásokat pedig a termelési kapcsolatokból és a meglevő vagy létesítendő belső termelési arányokból vezették le. E tekintetben csak 1957 után következett be jelentős változás.

*

A közelmúltban a Központi Bizottság Államgazdasági Osztályának kezdeményezésére széles körű vizsgálat folyt annak megállapítására, hogy tervezési gyakorlatunkban mennyiben érvényesül a beruházási célok kitűzésében a gazdaságosság elve. A vizsgálat, amelyet a főhatóságok, egyetemi tanszékek és vállalatok szakértőiből álló bizottság végzett el, hasznos tanulságokat és a tervezési munka megjavítására irányuló javaslatokat eredményezett. Számos javaslat végrehajtása folyamatban van.

A vizsgálat a tervezési munkának azokra az ütemeire terjedt ki, amelyek közvetve vagy közvetlenül összefüggnek a beruházási célok kijelölésével. A beruházási célok kitűzését gyakran megelőzi az egyes iparágak fejlesztési céljainak kialakítása. A kérdés

Digitized by Google

tehát az, hogy az iparágak hogyan alakítják ki, mire alapozzák fejlesztési céljaikat.

Az utóbbi években az iparágak fejlesztési céljai elsődlegesen az ötéves terv összeállításából adódtak. A tervezés a népgazdaság egészére vonatkozó fejlesztési feladatokból indult ki (a nemzeti jövedelem, az átlagos termelékenység, az életszínvonal-emelkedés irányszámaiból). A további munka gerincét az úgynevezett mérlegszámítások adták meg. Ezek összevetik a szükségleteket és a forrásokat, s ennek alapján tűzik ki a különböző ágazatok fejlesztési ütemét. A szükségleteket azonban különböző forrásokból lehet kielégíteni. A termékek egész soránál választhatunk aközött, hogy itthon termelünk-e, vagy importálunk, s hogy mit termeljünk exportra a különböző termékek közül. Ezek a különböző megoldási lehetőségek az előnyök szempontjából eltérnek egymástól. A második ötéves tervben a hazai adottságoknak legjobban megfelelő iparágak fejlesztésének meggyorsítását tűztük ki célul. Az adottságok kedvező voltának meghatározására azonban nem volt egységes, megfelelő módszerünk, ezért fejlesztési variánsok sem készültek. A különböző fejlesztési lehetőségek gazdaságosságának módszere, vizsgálata tehát nincs beépítve a népgazdasági tervek készítésének módszertanába.

Az ötéves terv összeállítása igen széles körű munka, minden főhatóság részt vesz benne. A munkában részvevő szervek elgondolásai és szándékai jórészt már a tervkészítés előtt kialakulnak. De nemcsak az előzetes elképzelések befolyásolják a tervet, hanem különféle határozatok és megállapodások is (kormányhatározatok, KGST-megállapodások, külkereskedelmi szerződések). Ezek az elhatározások és megállapodások — eredetüket tekintve — bizonyos szakterületre vezethetők vissza, s egy részük szűk szakmai szemléletet tükröz, mert az őket kidolgozó szakemberek csak a maguk minisztériumi, iparági területét látják, s fejlesztési javaslataik előnyös voltát is — megfelelő összehasonlító számítások nélkül — csak ezen a viszonylag szűk bázison van módjukban elbírálni.

A népgazdasági terveket elsősorban a KGST-n belüli megállapodások befolyásolják. A szakosítás és a munkamegosztás konkrét irányait a KGST szakmai állandó bizottságai és a kormánybizottságok dolgozzák ki. A vizsgálat tapasztalatai szerint az egyes ágazati bizottságok munkája népgazdaságilag nincs kielégítően koordinálva. Számos bizottságban szűk szakmai szemlélet érvényesül. A javaslatokat és megállapodásokat nem mindig támasztják alá népgazdasági szintű gazdaságossági számításokkal. Sok esetben csak exportgazdaságossági számításokat készítenek, s gyakran ezek is hibásak, megalapozatlanok. Így például előfordult az, hogy a beruházási szükségletet figyelmen kívül hagyták.

Digitized by Google

vagy nem számoltak a kapcsolódó beruházásokkal. A számítások nem ritkán tendenciózusak annak a bizonyításában, hogy a kérdéses fejlesztést Magyarországon előnyös végrehajtani.

* *

A távlati tervek fejlesztési céljainak kialakításában fontos szerepet játszik a külkereskedelem. A terv kidolgozása során nagyban építenek a Külkereskedelmi Minisztérium javaslataira és elképzeléseire. A külkereskedelem különböző beruházásokra tesz javaslatot.

A javasolt beruházásokkal a külkereskedelem — a fizetési mérleg egyensúlya érdekében — vagy többletexportot, vagy importmegtakarítást kíván elérni. A külkereskedelem beruházási javaslatai gyakran kifogásolhatók abból a szempontból, hogy *csak exportgazdaságossági* számítást végeznek, vagyis *figyelmen kívül hagyják a beruházási ráfordításokat.* Következésképpen a külkereskedelem által javasolt beruházások a beruházás igényesebb területek felé terelik az iparfejlesztést, mert e cikkek exportgazdaságossági mutatói általában kedvezőbbek.

A külkereskedelmi szervek állásfoglalását a tervezési és ösztönzési rendszer is erősen befolyásolja. A külkereskedelmi vállalatok dolgozói a prémium 80—90 százalékát a devizakitermelési terv, illetve az importterv mennyiségi teljesítéséért kapják. Az export gazdaságosságának fokozására az úgynevezett árkiegyenlítési prémium-pönálé rendszer hivatott. A különböző cikkcsoportoknál előzetesen rögzítik, hogy egy dollárt hány forint értékű belföldi termék exportjával termelünk ki. Ha a tényleges kötésnél a bázis Ft/$ kulcs jobb, mint az előirányozott, akkor prémium jár érte. A prémium-pönálénak egyrészt csekély a súlya a terv-teljesítési prémium mellett, másrészt célja is kifogásolható. Nem arra ösztönöz ugyanis, hogy a leggazdaságosabb cikkek exportját fokozzuk, hanem arra, hogy a megadott bázisszámokhoz képest érjenek el javulást, még akkor is, ha ez kevésbé gazdaságos cikkek exportjával történik. Ez tehát nem ösztönöz a cikkcsoportok közötti gazdaságosabb exportstruktúra kialakítására.

A külkereskedelem vállalati szakosítása és a vázolt prémiumrendszer egy-egy ágazat, sőt néhány cikkcsoport területére szűkíti le a külkereskedelmi szakemberek látókörét. Az egész népgazdaság szempontjából nem tudják megítélni a különböző exportfejlesztési és importmegtakarítási lehetőségek előnyös vagy előnytelen voltát, de javaslataiknak az ipari minisztériumokhoz való beterjesztésénél nem hívják fel erre a figyelmet. Ezekkel a körülményekkel függ össze, hogy a külkereskedelemnek nem minden beruházási javaslata szolgálja a legelőnyösebb nemzet-

Digitized by Google

közi munkamegosztás kialakítását. Elsősorban az importmegtakarítást célzó beruházásokra vonatkozik ez. Többször is előfordult már, hogy a külkereskedelem — csak a devizahozamot nézve, beruházás-gazdaságossági számítások nélkül — olyan cikkek hazai termelését szorgalmazta, amelyeknek egyenesen rosszak a feltételei és adottságai.

A távlati műszaki fejlesztési irányok kidolgozásában fontos és növekvő szerepet játszanak az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság által kidolgozott ágazati távlati fejlesztési tanulmányok. E tanulmányok kidolgozása feltétlenül egy lépés az ágazatfejlesztési elképzelések jobb, tudományosabb megalapozása felé. E tanulmányok műszaki technológiai szempontból igen értékesek, de — a kiértékelésre alkalmas gazdaságossági metodika hiányában — a számítások gazdasági részében sok a bizonytalan, szubjektív elem. Egyes szakterületek olyan tanulmányokat készítenek — a hazai gyártás előnyösségének bizonyítása céljából —, amelyek szépítik a számításokat.

E hiányosságok kiküszöbölésére a Gazdasági Bizottság határozata alapján metodikai bizottságot létesítettek, amelynek az a feladata, hogy felülvizsgálja a távlati tervezési tanulmányok gazdaságossági számításait, illetve ezeknek egyes vonatkozásait, és módszertani útmutatásokat adjon az átfogó népgazdasági szemlélet érvényesítésére.

Következő ötéves tervünk kidolgozása során növekszenek a követelmények a gazdasági vezetéssel szemben, pártunk VIII. kongresszusának iránymutatásai szellemében határozottan előre kell lépnünk a gazdaságosság növelésében és javításában. Mind az ágazatok fejlesztési céljainak kialakításában, mind a KGST-megállapodásokban, mind a külkereskedelem beruházási javaslataiban jobban kell érvényesítenünk az adottságokhoz mérten legnagyobb fokú gazdaságosság elvét, a nemzetközi munkamegosztáshoz viszonylag legelőnyösebben való hozzákapcsolódás szempontjait. Igaz, hogy gazdaságosság számítási módszereink még nem tökéletesek, de a meglevő fogyatékos és tökéletesítendő módszerekkel is van mód arra, hogy fokozottabban érvényesítsük a távlati népgazdasági tervezésben a gazdaságosság követelményeit.

*

Az említett vizsgálat arra is kiterjedt: hogyan érvényesül a gazdaságosság elve a beruházásoknál az éves tervezésben és a beruházások egyedi előkészítésében. A beruházások egyedi előkészítése és engedélyezése megelőzi az éves tervek összeállítását. Az egyedi előkészítés a beruházási program kidolgozásával kezdődik meg. A beruházási program részletes beruházás-gazdaságossági

Digitized by Google

számítást tartalmaz; ennek metodikáját még 1957-ben szabályozta a Tervhivatal. A metodika egyes vonatkozásai vitathatók ugyan, de alapelvei beváltak. (A KGST Állandó Közgazdasági Munkabizottsága által elfogadott közös beruházás-gazdaságossági metodika alapelvei is megegyeznek a magyar metodikáéval.)

A második ötéves terv összeállításának időszakában a Tervhivatal elrendelte, hogy az ötéves tervjavaslatokra is végezzék el a gazdaságossági számításokat és mellékeljék hozzájuk a javasolt beruházások programjait. Ezt az előírást azonban a minisztériumok csak részben teljesítették. A második ötéves terv elkészítése idején az értékhatár feletti beruházásoknak csak mintegy a fele volt gazdaságossági számításokkal alátámasztva, a többi beruházást gazdaságossági számítások nélkül vették be az ötéves terv beruházási jegyzékébe.

Az ötéves terv különböző fejezetei és számításai a tervbevett beruházásokra épülnek. A beruházások termelési kihatásait figyelembe vették a nemzeti jövedelem számításánál és szétosztásánál, a fizetési mérleg tervezésénél, a termelési és külkereskedelmi tervek kialakításánál. Másrészt betervezték a beruházások megvalósításához szükséges anyagi és műszaki feltételeket. Végeredményben tehát az ötéves terv összeállításánál és jóváhagyásánál lényegében eldől, hogy a tervidőszak alatt milyen beruházásokat létesítünk.

A beruházási programok elkészítése és a beruházások engedélyezése azonban az éves tervekhez kapcsolódik. Az éves tervek már valóban egyedileg is engedélyezett és gazdaságossági számításokkal alátámasztott beruházásokat vesznek tervbe. De ekkorra *a beruházási célok lényegében már el vannak döntve,* holott gyakran csak ebben a fázisban ítélhető meg a tervezett beruházás gazdaságossága. Ilyenkor már többnyire nem sokat tehetnek a beruházást engedélyező szervek. A jóváhagyott ötéves terv kötöttségei ugyanis sok esetben nem teszik lehetővé, hogy a terv előírásainak csorbítása nélkül lehessen érvényesíteni a gazdaságosság szempontjait. A kényszerítő körülmények miatt az éves tervek összeállításánál csak ritkán lehet a gazdaságosság hiánya miatt megváltoztatni a beruházási célokat, és törölni a tervekből a beruházást.

Az engedélyezési eljárás rendszerint arra szorítkozik, hogy a javasolt műszaki megoldás indokoltságát vizsgálja. Az engedélyezési eljárás során így is évenként több százmillió forintot takarítunk meg, a beruházók igényeinek mérséklésével, amelyek gyakran indokolatlanok.

Kitűnik tehát, hogy az ötéves terv készítése és a beruházások egyedi előkészítésének ütemezése nincs eléggé összehangolva.

Digitized by Google

Ezért sokszor nem tudjuk hasznosítani a beruházások engedélyezéséhez készülő számításokat, amelyek pedig ezt a célt szolgálnák, ha korábban készülnének el. Ezzel korántsem akarjuk kétségbe vonni azt, hogy vannak eredményeink a beruházások gazdaságosabbá tételében, s hogy a második ötéves tervben jobban érvényt szereztünk a beruházások gazdaságosságának, adottságaink megfelelőbb kihasználásának, mint azelőtt bármikor. Természetesen az említett vizsgálat sem a fogyatékosságokat kereste öncélúan, hanem a jelenlegi helyzet alapos kritikai felmérésével és elemzésével azt igyekezett feltárni: milyen vonatkozásaiban kell mindenekelőtt megjavítani a tervezési munkát, hogy hatékonyabban gyümölcsöztessük beruházásainkat. Erre konkrét javaslatokat dolgozott ki, s közülük néhány megvalósulóban van.

A Gazdasági Bizottság feladatul tűzte ki a gazdaságossági számítások továbbfejlesztését, mégpedig olyan értelemben, hogy az egyedi mutatók és számítások eredményei beilleszthetők legyenek a népgazdasági összefüggésekbe. Továbbá olyan összevont mutatók bevezetését szorgalmazza, amelyek tájékozódást adnak a népgazdaság egyes összefüggő területei (iparágak, ágazatok) tevékenységének gazdaságosságáról. El kell tehát kezdeni az egyedi gazdaságossági számítások és a népgazdasági terv közötti szorosabb kapcsolatok kimunkálását.

Hogy az ötéves terv készítését megelőző elképzeléseket, javaslatokat és megállapodásokat gazdaságilag egységes szempontok szerint értékelhessük, a Gazdasági Bizottság elrendelte, hogy a beruházási igényt támasztó távlati tervezési tanulmányokhoz, a termelésfejlesztési, illetve importmegtakarító javaslatokhoz és a KGST-ajánlásokhoz — a javaslat szükségességének indokolásán kívül — a gazdasági hatékonyságot alátámasztó számítást is kell készíteni.

Az e területen alkalmazandó gazdaságossági számítások egységes irányelvei kimunkálás alatt vannak. A gazdaságossági számításokban felhasználandó külkereskedelmi piaci árak helyesebb megtervezése céljából a Külkereskedelmi Minisztérium megszervezi a gazdaságossági számításokhoz szükséges külföldi piaci árak nyilvántartását és e nyilvántartások egységes alkalmazását. Az árak megállapításánál figyelembe veszik a konjunktúrakutatás eredményeit és a piaci árak alakulásának tendenciáját.

Látnunk kell azonban, hogy a gazdasági tisztánlátás legfontosabb eszköze a társadalmi munkaráfordítást helyesen tükröző árrendszer volna. Árképzési gyakorlatunkban eddig nem vettük számításba a termelés állóeszköz-igényét. Ezen a helyzeten kíván javítani az álló- és forgóeszközökért fizetendő használati díj rendszere, amelyet a közeljövőben vezetnek be. Noha ez az intézkedés

Digitized by Google

a gazdasági tisztánlátás szempontjából csak részmegoldásnak tekinthető, mégis feltétlenül előrelépést jelent. A külkereskedelmi vállalatok prémiumrendszerét is módosították, illetve módosítják. A prémiumrendszer tökéletesítésén tárcaközi szakbizottság dolgozik.

A nemzetközi munkamegosztásba való optimális beilleszkedés, a hazai adottságoknak legjobban megfelelő termelési irányoknak, illetve a számunkra viszonylag legelőnyösebb termékeknek és termékcsoportoknak gazdaságilag megalapozott megjelölése igen bonyolult feladat. A fő probléma a fejlesztési lehetőségek egymás közötti viszonylagos gazdaságosságának az értékelése. Nagyon bonyolítja a feladatot az a körülmény, hogy a modern termelőerők gyors fejlődésével megváltozik az egyes országoknak a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt helye és szerepe, s megváltoznak a vele kapcsolatos előnyök is. Az előnyöknek csak egy része fakad a változatlan természeti adottságokból (az éghajlatból, a bányakincsekből), jelentősebb részük a termelőerők fejlettségétől és fejlődésük ütemétől függ.

Hogy a nemzetközi munkamegosztás keretében jól hasznosítsuk adottságainkat, ahhoz szakadatlanul figyelemmel kell kísérnünk a körülmények változását, gyorsan fel kell ismernünk ennek előnyeit vagy hátrányait, késedelem nélkül kell kidolgoznunk és megvalósítanunk a szükséges fejlesztési intézkedéseket.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az említett intézkedések sem adják meg a szakmai elfogultságtól mentes, népgazdasági szintű döntés és értékelés minden biztosítékát, de kiszélesítik és javítják ennek lehetőségét. Ezeket a lehetőségeket azonban az elmondottakon túlmenően is tovább kell javítanunk. Elsősorban az árrendszer tökéletesítése segítheti ezt elő. Árrendszerünk továbbfejlesztésénél arra kell törekednünk, hogy alkalmassá tegyük ezt a társadalmi munkaráfordítások megbízható mérésére, s ezzel a különböző termelési és termelésfejlesztési változatok viszonylagos gazdaságosságának összehasonlítására és értékelésére. Ezért nem elég az, ha a társadalmi összráfordítás értékelésénél csak a hazai feltételekből indulunk ki, hanem a nemzetközi munkamegosztásban kialakult körülményekre is tekintettel kell lenni. E célból a hazai árképzésnek a jelenleginél nagyobb mértékben kellene figyelembe vennie a külkereskedelmi árakat.

A harmadik ötéves terv készítése során a beruházások kijelölésében fokozottabban akarjuk érvényesíteni a gazdaságosság követelményeit. Ehhez az szükséges, hogy a tervjavaslatokkal együtt elkészüljenek a tervbe veendő beruházásokhoz a gazdaságossági számítások, hogy a terv összeállításánál figyelembe lehessen venni ezeket.

Digitized by Google

Természettudomány — világnézet — filozófia

Írta MÁRKUS GYÖRGY

A szaktudományok fejlődési ütemének hatalmas mértékben való felgyorsulása, a természettudományokat az anyagi termeléssel összekötő kapcsolatok egyre szorosabbá válása és a termelésben játszott szerepük növekedése, melynek során maguk e tudományok közvetlen termelőerővé válnak — mindezek olyan jelenségek, amelyek nemcsak napjaink kulturális arculatát, hanem technikai-társadalmi fejlődését is lényegesen befolyásolják. A szaktudományok fejlődése az emberiség általános haladásának egyre lényegesebb tényezőjévé válik. Ugyanakkor korunkban szemmel láthatólag is megmutatkozik annak a polgári felvilágosító nézetnek tévessége, amely az emberiség haladását *azonosította* a tudományok fejlődésével. Az atomenergia békés vagy háborús felhasználása körül folyó társadalmi harc világosan mutatja, hogy a tudományos fejlődés által létrehozott eredmények különböző célok érdekében alkalmazhatók, s realizációjuknak irányát csak a világméretekben folyó osztályharc, a társadalmi erők aktuális helyzete és küzdelme határozza meg.

De ezen az alapvető problémán túlmenőleg is, maga a tudományok haladása vet fel olyan kérdéseket és nehézségeket, amelyektől függ további fejlődésük lehetősége és amelyek csak *társadalmi* síkon oldhatók meg. Ide tartozik például a nemzeti jövedelem egyre jelentékenyebb részét igénybevevő tudományos kutatások koordinálásának, tervezésének és irányításának kérdése, amelyet csak a szocialista tervgazdaságban lehet teljes sikerrel megoldani. Ide tartoznak mindazok a nehézségek, amelyeket a kutatómunka jellegének megváltozása hoz magával, s amelyeknek megoldása szorosan összefügg az oktatás társadalmi szervezetével és jellegével, sőt — végső soron — azokkal a mély társadalmi folyamatokkal, amelyek a munka jellegének megváltozásához, többek között a fizikai és szellemi munka közti határok eltűnéséhez vezetnek a szocialista, illetve kommunista társadalomban. Végül ide tartozik az a probléma is, amelyet gyakran a „két kultúra", a természettudományos és a humán műveltség viszonyának kérdéseként szoktak emlegetni — azaz mindazok a kérdések, amelyek abból adódnak, hogy változóban van a természettudományok helye és szerepe az emberi kultúra és a társadalmi tudat egészében, és változik annak egyéb összetevőivel való viszonyuk jellege is. Ezek közé a kérdések közé tartozik a természettudomány és a filozófia viszonyának problémája.

Filozófia és természettudomány kapcsolatának *elvi* problémája

Digitized by Google

nagy *gyakorlati* jelentőséggel bír. Egyrészt elméleti kiindulópontul kell szolgálnia a kultúrpolitika bizonyos irányelveinek megállapításához — kezdve a természettudományos és világnézeti oktatás viszonyának kérdésétől a tudomány-irányítás és vezetés egyes elvi problémájáig. Másrészt e kérdés fontos szerepet játszik a polgári világnézettel folytatott ideológiai harcban. Ma ugyanis a marxizmusnak a polgári filozófiai irányzatokkal folytatott vitájában nemcsak a filozófia alapvető kérdéseinek ellentétes megválaszolásáról van szó, hanem a vita kiterjed arra is — *mi* a filozófia, miben áll a filozófia célja és jellege. Ezzel kapcsolatban az ideológiai harc szempontjából nagy jelentőséggel bír a filozófia és természettudomány viszonyára vonatkozó mai polgári elméletek bírálata — annál is inkább, mert ezek bizonyos hatásával nálunk is találkozhatunk.

* * *

A haladó polgári filozófiának — amely a XVI. századtól kezdve egészen a XIX. század első feléig meghatározó szerepet játszott az egész bölcselet fejlődésében — felfogása szerint a filozófiai elmélet legfőbb feladata az, hogy kiindulva a szaktudományok adataiból és betöltve az ezek között tátongó réseket, egységes képet rajzoljon fel a világról, mint egészről és az ember helyéről a világmindenségben. (Ez a felfogás volt a legáltalánosabban elterjedt és megvalósított, bár nem kizárólagos.) E felfogás megértéséhez figyelembe kell venni, hogy ez a kor egyben a szaktudományoknak a filozófiáról való leválásának és ezek önállósulásának periódusa. A kialakuló tudományos diszciplinák még viszonylag gyengék, a valóság egyes részterületeiről nyújtott ismereteik teljesen elszigeteltek, sőt számos mai alaptudomány (pl. a pszichológia) még le sem vált a filozófiáról, vagy legalábbis nem haladta meg lényegében az empirikus adatgyűjtés és rendszerezés stádiumát (pl. a kémia vagy a biológia). Ilyen körülmények között az egységes filozófiai világnézet megalkotásához valóban szükség volt arra, hogy a bölcselet a maga tisztán spekulatív eszközeinek segítségével próbálja pótolni azt, amire vonatkozólag a konkrét szaktudományok még nem szolgáltattak ismereteket. Ez azonban oda vezetett, hogy a filozófusok egyes konkrét természeti jelenségeket a maguk általános világnézeti alaptételeikből kiindulva igyekeztek kikövetkeztetni és megmagyarázni, a valóság egyes részterületeinek törvényszerűségeit a világra mint egészre, a valóság „végső lényegére" vonatkozó filozófiai tételekből akarták logikailag levezetni, s ily módon arra törekedtek, hogy előre megszabják a szaktudományok jövőbeni fejlődését. Így alakult ki a filozófiának, mint a „tudományok tudományának" koncepciója. E nézet szerint a filozófia felette áll minden szaktudománynak, mint a végső igazság birtokosa, de egyben maga is tudomány, amely — a többi tudományhoz hasonlóan — racionális megvitatás, ellenőrzés és értékelés tárgyát képezi. A tapasztalati tudományos kutatásnak és a filozófiai spekulációnak ez a merev szembeállítása és az első teljes alárendelése a másodiknak az idealista filozófia talaján valósult meg különös élességgel, mivel ennek álláspontja szerint a természettudományok csak a valóság külső, felszíni anyagi jelenségeit tanulmányozzák, míg annak

Digitized by Google

valódi, szellemi lényegét csak a bölcselet tárhatja fel. Fichte szerint például „a tudományismeret (azaz Fichte saját, idealista filozófiája — M. Gy.) egyáltalán nem kérdezi a tapasztalatot és nem veszi ezt figyelembe. Ugyanis igaznak kellene lennie akkor is, ha egyáltalán nem létezne tapasztalat és így is a priori biztos lenne, hogy minden lehetséges eljövendő tapasztalatnak az általa megszabott elveket kell követnie." A materialista filozófia ugyan e korban is alapjában összhangban volt a természettudományos kutatás szellemével s ellentétük kevésbé volt éles, de e kornak materialista rendszereit az jellemezte, hogy a valóság végső építőköveinek s az ezek mozgását meghatározó néhány abszolút alapvető törvénynek feltárására törekedtek, hogy azután ezekből vezessék le a természet és társadalom egyes jelenségeit és konkrét törvényeit.

Történelmietlen álláspont lenne teljesen negatíven értékelni az ezen a talajon kialakult spekulatív „természetfilozófiát". A filozófiának ez a felfogása a maga korában nemcsak elkerülhetetlen volt, hanem hatalmas gondolati eredményeket is mondhat magáénak, s többek közt nem egy vonatkozásban elő is segítette a természettudományok fejlődését. Ugyanakkor látni kell a spekulatív természetfilozófia hatásának negatív oldalát is. E filozófia gyakran abszolútizálta és filozófiai dogmává változtatta a korabeli tudományos kutatás történeti korlátait, s egyes teljesen légből kapott, téves elméleteivel ideig-óráig tévútra vezette a konkrét tapasztalati természetkutatást is.

A filozófiának ez az itt jellemzett felfogása a XIX. század közepére azonban válságba jutott. Ennek egyik döntő oka magának a természettudománynak fejlődésében rejlett. Annak következtében, hogy a természettudomány alapvető ágai elérték az elméletalkotás szintjét, hogy fokozatosan kezdtek kialakulni az ún. „határtudományok", maga a tapasztalati természetkutatás vált képessé arra, hogy feltárja a valóság legfőbb részterületeinek törvényeit, s tisztázza e törvények és területek egymáshoz való viszonyát. „Ma, amikor a természetkutatást csak dialektikusan, vagyis saját összefüggésének értelmében kell felfogni, hogy a mi időnknek megfelelő »természeti rendszerhez« jussunk el, ... ma a természetfilozófia végleg kiküszöbölődött" — írja Engels. A filozófia korábbi felfogásának válságát már a század negyvenes éveiben több polgári filozófus is konstatálja (az ifjúhegeliánusok Németországban, a korai pozitivisták Franciaországban és Angliában). Feuerbach például a filozófia „reformját" követeli és határozottan kijelenti: „Az én filozófiám nem filozófia".

A mai polgári filozófia számos vezető irányzata szintén hangsúlyozza a filozófia korábbi felfogásának teljes elégtelenségét. Sőt, ezen áramlatok többsége azzal az igénnyel lép fel, hogy gyökeresen, „forradalmian" új választ ad arra nézve, mi a filozófia lényege és feladata, mi a helye és szerepe az emberi megismerés rendszerében. És ezek a válaszok az első pillanatban teljesen különböznek, mi több, ellentéteseknek tűnnek. Csak mélyebb elemzésük tárja fel, hogy — meglévő különbözőségeik ellenére — egyes alapvető kérdésekben azonos világnézeti álláspontot fejeznek ki. Ebből a szempontból különösen tanulságos szemügyre venni a mai polgári filozófia két pólusán elhelyez-

Digitized by Google

kedő, szélsőségesen ellentétesnek tűnő áramlatnak, a *neopozitivizmusnak* és az *egzisztencializmusnak* nagy hatású felfogását.

A neopozitivista filozófia a természettudományos értelmiség körére gyakorol elsősorban nagy befolyást, és sok szempontból figyelembe veszi ennek problémáit és igényeit. Minden korábbi filozófia értelmetlen és megoldhatatlan vitákba keveredett — hangsúlyozzák ezen irányzat képviselői —, képtelen volt bármiféle általános érvényű, tudományosan ellenőrizhető eredményhez jutni, valójában nem érte el a tudomány színvonalát. A feladat tehát az, hogy a filozófiát egzakt tudománnyá változtassuk. Ehhez azonban mindenekelőtt annak megértésére van szükségünk, mi a tudomány egyáltalán. A tudomány lényegének félreismerése felelős ugyanis sok tekintetben a korábbi filozófia helytelen gyakorlatáért. A tudomány ugyanis nem jelenti valamiféle objektív valóság mélyebb lényegének, az érzéki tapasztalás és megfigyelés elől rejtett összefüggéseinek és törvényszerűségeinek visszatükrözését. A tudomány lényegét tekintve *eszköz*, az emberi szükségletek kielégítésére irányuló cselekvés és tevékenység eszköze. A tudományos elméletek bonyolult logikai-matematikai konstrukciók, amelyek — kiindulva az érzéki tapasztalat, a kísérletek és megfigyelések adataiból — oly módon dolgozzák fel azokat, hogy lehetővé váljék a jövőbeli tapasztalat előrelátása, s ily módon lehetséges legyen annak megállapítása, milyen eredményeket várhatunk különböző cselekedeteinktől, tevékenységünktől. „Az igaz elméletnek az a metafizikus fogalma — írja a mai neopozitivizmus egyik jelentős képviselője, Ph. Frank —, amely azt »a fizikai valóság képmása«-ként értelmezi, nem dominál a mai tudományos filozófiában. Az elméletet inkább eszközként fogják fel, amely meghatározott célokra szolgál. Hasznosnak kell lennie a jövőbeni megfigyelhető tényeknek a múltban és a jelenben megfigyelt tények alapján történő előrelátásában... A tudományos elmélet, bizonyos értelemben olyan eszköz, amely valamely gyakorlati tervnek megfelelően újabb eszközöket hoz létre."

A tudománynak ez a felfogása szorosan kapcsolódik a neopozitista felfogás egyik legfőbb eleméhez, az ún. „verifikáció elvéhez". Mivel minden ismeretünk az érzékelésből származik és csak az érzéki tapasztalás útján tudjuk ellenőrizni, csak azoknak az állításoknak van egyáltalán értelmük, amelyek logikailag egyenértékűek az érzéki megfigyelést rögzítő kijelentések valamely sorozatával, vagy legalábbis (a mai neopozitivizmus differenciáltabb álláspontja szerint) amelyekből logikailag következnek ilyen „megfigyelési tételek", érzéki-tapasztalati módon közvetlenül ellenőrizhető állítások. Azok a kijelentések, amelyek ezt a feltételt nem elégítik ki, valójában nem mondanak semmit, nincs értelmük egyáltalán. Az ilyen értelmetlen tételek közé tartoznak a tradicionális filozófia — vagy mint a neopozitivisták mondják: a „metafizika" — állításai és elméletei. Amikor egyes filozófusok pl. azt mondták, hogy a világ tudatunktól, érzéki megfigyeléseinktől függetlenül, objektíve létezik, hogy lényegét tekintve anyagi vagy pedig szellemi természetű, valami olyant állítottak ezzel, amit semmiféle érzéki tapasztalat nem igazolhat s nem is cáfolhat meg, tehát valami értelmetlent. Az ilyen filozófiai tételek legfeljebb az egyes gondolkodók érzelmi-pszichikai beállítottságát jellemzik, s hasonló ér-

Digitized by Google

zelmi-akarati tendenciák kiváltására irányulnak, ezek valamiféle tudományos mezbe öltözött, félresikerült költeményeknek tekinthetők.

Minden eddigi filozófia értelmetlen „metafizika" volt, mert a világ „lényegét" akarta megismerni. Valójában mi nem szerezhetünk másról ismereteket, csak az érzékileg megfigyelhető jelenségek kapcsolatairól, összefüggéseiről s ez kizárólag a szaktudományok feladata. A filozófiának nincs semmi köze a valóság feltárásához, mert azt az empirikus tudományok már teljesen felparcellázták. Ha tudománnyá akar válni, nem marad számára más terület, mint maguknak a tudományoknak, ezek felépítésének, a bennük alkalmazott logikai eljárásoknak stb. tanulmányozása. A tudományos filozófia, röviden szólva, nem más, mint „a tudomány nyelvének logikai elemzése".

Szemben a neopozitivista filozófusok egyedül a szaktudományos módszerek hatékonyságát hangsúlyozó „szcientizmusával" és a „tudományos" filozófia megteremtésére vonatkozó igényükkel, az *egzisztencializmus* a tudomány és a filozófia éles elválasztását követeli.

A tudomány Karl Jaspers, a német egzisztencializmus egyik vezéralakja szerint a világ*ban* létező *tárgyak*, objektumok elméleti megismerése, s mint ilyen határtalan — egyre újabb tárgyakat, az objektumok egyre újabb szféráit képes bevonni vizsgálatainak körébe. A tudománynak ez a „nyíltsága", határtalansága azonban nem jelenti korlátozatlanságát. A tudomány korlátozott, mert a tárgyak világa, a „realitás" nem meríti ki a létet, sőt nem is érinti annak lényegét. „Tárgyról" ott beszélhetünk, ahol az egyes jelenségeket, mint külső dolgokat elválasztjuk magunktól és szembeállítjuk magunkkal, mint tőlünk függetleneket, ahol tehát fennáll szubjektum és objektum megosztottsága. A valóságnak ez a felfogása szükségszerű; az emberi tevékenység, a gyakorlati aktivitás kényszeríti ezt ránk, hisz ennek során mindig valamely „külső" ellenállással találkozunk, és szükségünk van erre a felfogásra a más emberekkel való együttműködésünk érdekében is, mivel a gyakorlati megértetés és együttműködés folyamán el kell vonatkoztatnunk a tisztán egyeditől, a csak számunkra jelentőstől. „A realitásnak azt nevezzük, ami a gyakorlatban jelen van, ami a dolgokkal, az élőlényekkel és az emberekkel való tevékenységben ellenállást fejt ki, anyaggá válik. A realitást a mindennapi érintkezésben ismerjük meg, továbbá az iparban, a technikai berendezésekben, az emberekkel való kulturált érintkezésben, a módszeres rendelkezésben és az igazgatásban. Amivel a gyakorlatban találkozunk, azt a tudományos megismerésben tisztázzuk és mint a valóságról való tudást ismét az új gyakorlat rendelkezésére bocsátjuk." (Jaspers.)

De a realitás nem a lét maga, hanem pusztán annak jelensége, egy meghatározott tudati felfogása. A megismerés alanya és tárgya egymással szembeállítva, de mindig és szükségszerűen *együtt*, egymásra vonatkoztatva jelenik meg, szubjektum és objektum nem lehetnek meg egymás nélkül, s ez már mutatja, hogy bennük csak megnyilvánul az az „Átfogó", amely se nem szubjektum, se nem objektum, hanem e kettő egysége. Ezt az „Átfogót", a létet, a tudomány elvileg nem képes megragadni. Ez megnyilvánul magának a tudománynak belső korlátaiban is. A tudomány egyrészt nem képes *egységes* képet nyújtani a tárgyak világáról sem; a különböző típusú tárgyakat különböző mód-

Digitized by Google

szerek és különböző elméleti feltételezések, „perspektívák" segítségével képes csak megismerni, csak a világban létező tárgyak határtalan sokaságát ismeri meg, és nem magát a világot, mint egészet, mert ez már nem „tárgy". Másrészt a tudomány nem adhat valódi felvilágosítást az emberről, az individuumról — hisz eltekint mindattól, ami egyedi, és magát az embert is tárggyá változtatja, s így szem elől veszti az emberi létezés legfőbb jegyét, az ember szabadságát. A tudománynak az individualitás iránti közömbössége, sőt kifejezetten ellenséges jellege annak módszerében is kifejezésre jut. Minél fejlettebb a tudományos kutató munka, annál kevésbé függ a valóban alkotó, személyes gondolkodói öntevékenységtől, annál inkább formális „számítássá", előre megszabott, már kidolgozott standard technikák alkalmazásává alakul. Heidegger paradox élességgel fejezi ki ezt a gondolatot, amikor azt állítja, hogy „a tudomány nem gondolkodik ... és tevékenységének jellege következtében soha nem is gondolkodhat".

A filozófia — szemben a tudománnyal — épp az „Átfogó" megragadására irányul. Ehhez a szubjektívból kell kiindulni, abból ami — minden társadalmi és tudományos konvenciótól függetlenül — az individuum valódi lényegét alkotja, azt a lényeget, amelyet általában csak az emberi létezés „határszituációiban", a halál, az aggódás, a kétségbeesés pillanataiban szoktunk átélni. A filozófia — szemben a tudományos gondolkodással — szabad gondolkodói öntevékenység, amelynek egyedüli célja: önmagunk feltárása és kifejezése s ezen keresztül kifejezése annak az „Átfogónak" is, amely bennünk megnyilvánul. Mint ilyen a filozófia tehát szembenáll a tudománnyal, a tudomány szempontjából megítélhetetlen, ugyanakkor ő adja a tudomány igazi mércéjét, mert megmutatja annak korlátait. A filozófia tehát lényegét tekintve, olyan nem-racionális gondolkodói tevékenység, amelynek célja a lét értelmének, a világnak mint egésznek, s az individuum ezen egészben elfoglalt helyének megragadása, azaz olyan feladatok teljesítése, amelyek végrehajtására a tudomány elvileg alkalmatlan.

A neopozitívizmus és egzisztencializmus e kérdésre vonatkozó álláspontjának ez a rövid s igen felületes ismertetése is érzékelteti, hogy mennyire különbözik a két irányzat álláspontja s filozófiájuk egész atmoszférája is. De talán ez a rövid összefoglalás is rávilágít arra, hogy minden különbség ellenére bizonyos alapvető pontokban mindkét koncepció azonos világnézeti feltételekből indul ki. Ez az azonosság megmutatkozik mind a filozófia, mind a tudomány értelmezésében.

A filozófia vonatkozásában a neopozitívizmus és az egzisztencializmus képviselői egységesek abban, hogy képtelenség gyanánt vetik el a filozófiának *tudományos világnézetként* való felfogását, egységesen azt hangsúlyozzák, hogy a tudományos elméleteknek nem lehet világnézeti jelentőségük, illetve nincsenek világnézeti következményeik, és megfordítva, a világnézet kérdései tudományos eszközökkel nem válaszolhatók meg, mivel lényegüket tekintve szubjektív jellegűek.

Általában véve a mai polgári filozófia egyik legáltalánosabb és leglényegesebb jellemvonását alkotja az a tény, hogy irányzatai a filozófia korábbi felfogását általában oly módon változtatják meg, hogy különböző irányokból ugyan, de egyaránt feladják a tudományos világnézet igényét. Ennek során egyes áramlatok — mint pl. a neopozi-

Digitized by Google

tívizmus — a filozófiának „szigorú tudománnyá" való átváltoztatását tűzik ki célul oly módon, hogy — legalábbis szavakban — száműzni kívánják a világnézeti problématikát a filozófiai kutatásokból. Másrészről olyan irányzatok nyernek széles elterjedést, amelyek az egzisztencializmushoz hasonlóan, az emberi lét nagy világnézeti kérdéseit kívánják továbbra is megválaszolni, de amelyek még a tudományosság látszatát sem óhajtják fenntartani, hanem elvileg tagadják annak jogosultságát, hogy a filozófiát tudományos kritériumok és elvek alapján ellenőrizhessük, illetve ítélhessük meg.

A tudományos világnézetként felfogott filozófia igényének feladásában kifejezést nyer a hanyatló burzsoázia viszonya a tudományos haladáshoz általában. Abban az időben — a XIX. század közepe táján —, amikor a filozófia hagyományos, a „tudományok tudományaként" való felfogása válságba kerül, a proletariátus egyre élesedő osztályharcával magát szembetaláló burzsoázia összeurópai méretekben reakcióssá válik, s ennek megfelelően megváltozik ideológiája is. A hanyatló polgárság továbbra is érdekelve van a természettudományok eredményein alapuló technikai haladásban, továbbra is igenli a tudományt a maga *közvetlen gyakorlati felhasználásában*, de már nem tudja és nem akarja világnézeti szinten általánosítani a szaktudományok eredményeit. Az Egyházzal, a vallásos világnézettel kibékülő burzsoázia számára a természettudományok fejlődéséből szükségszerűen adódó materialista végkövetkeztetések elfogadhatatlanok.

Ez a kettős, ellentmondásos viszony a tudományos haladáshoz nemcsak a filozófia fentebb jellemzett felfogásában jut kifejezésre. Kifejezésre jut magának a tudománynak abban a sajátos filozófiai interpretációjában is, amely megintcsak *közös* jegye a fentebb vázolt egzisztencialista és neopozitívista koncepciónak; mindkét áramlat számára a tudomány csupán *formális-konvencionális* eszköz, amely a szükségletek kielégítésére irányuló emberi tevékenység szolgálatában áll és éppen *ezért* nem adhat ismeretet az objektív, minden emberi szükséglettől és tudattól függetlenül létező valóságról. A tudomány *megismerő* funkciójának a *gyakorlati* szerepével való szembeállítása és az első tagadása a második elismerésének alapján — ez alkotja e nézetek lényegét. Ebből következőleg tagadják azután azt is, hogy a tudomány a technikai orientáción túlmenőleg bármiféle segítséget nyújthatna az embernek ahhoz, hogy kialakítsa környezetéhez való emberi viszonyát, hogy a tudománynak bármiféle köze lehetne az ember világnézeti, politikai és etikai felfogásának és magatartásának meghatározásához. Összefoglalólag ezt a koncepciót a tudomány *instrumentalista-operacionalista értelmezésének* nevezhetjük.

Ennek a felfogásnak osztálytartalmát az előbbiekben már igyekeztünk megvilágítani. Ugyanakkor fel kell figyelni arra is, hogy e nézetben egyben torz módon vissza is tükröződnek az imperialista körülmények közt történő tudományos fejlődés, tudományos kutatómunka egyes vonásai.

Marx hangsúlyozta azt a tényt, hogy a kapitalista termelés viszonyai között az emberi munka megszűnik a munkát végző individuumot alakító, képességeit, szükségleteit és ismereteit továbbfejlesztő tevékenység lenni — bár össztársadalmi méretekben a termelőtevékeny-

Digitized by Google

ség marad az a legfőbb mozgató, amely az emberiség progresszív előrehaladását meghatározza és irányítja. Közvetlenül a dolgozó egyén viszonyában azonban a munka olyan külsődleges tevékenységgé válik, amelyet csak azért végez, hogy kielégíthesse egyébirányú szükségleteit, s amely a maga mechanikus és egyoldalú jellege folytán lehetetlenné teszi individualitásának szabad kibontakozását. Mindezek a jelenségek az *elidegenedés* marxi fogalmának fontos összetevőit alkotják.

Ezek az itt jellemzett folyamatok a klasszikus kapitalizmus korszakában még igen kevéssé hatoltak be magába a tudományos kutatásba, amely az *alkotó munka* egyik legtipikusabb formája. De minél inkább közvetlen termelőerővé válik maga a tudomány, minél szorosabban kapcsolódik a kutatás célja és eszközei tekintetében magához a termeléshez, annál inkább kezdik a kapitalista országokban a tőkés termelés ezen alapvető vonásai közvetve éreztetni hatásukat a tudományos kutatómunkán belül is. A tudomány nagyfokú specializálódása, amely önmagában véve haladásának egyik legfontosabb tényezője, létrehozza egyben annak lehetőségét, hogy a tudós munkájában is érvényesüljenek az „elidegenedés" egyes vonásai. Az egy-egy kis részterületen dolgozó tudományos kutató (itt nyilván a tudományos munkások alapvető többségéről van szó), aki számára munkájának közvetlen, *praktikus* célja legtöbbször adva van, egyre kevésbé képes átlátni tevékenységének *elméleti* jelentőségét, helyét a tudományos kutatás általános fejlődésében, de gyakran azoknak az anyagi és szellemi eszközöknek és technikának a lehetőségeit és határait sem, amelyeket saját tevékenységében alkalmaz, de amelyek számos tudományág sokévszázados tapasztalatának felhalmozódásaként jöttek létre. A tudományos eszközök és technikák bizonyos „fetisizációjának", öncélú, értelmetlen (mert saját természetük által megszabott határaikat túlhaladó) alkalmazásának számos példáját lehetne felsorakoztatni a mai tudományos kutatás területéről.

A tudomány instrumentalista-operacionalista felfogása a mai polgári filozófián belül visszatükrözi mindezeket a jelenségeket. Egyben igazolja is ezeket, mivel mindazt, amit a tudomány tőkés felhasználása és megszervezése torzulásként a tudományos kutatáson belül létrehoz, magának a tudománynak lényegeként és elválaszthatatlan vonásaként tünteti fel, azonosítva a tudományos haladás egyes történeti-leg-társadalmilag ideiglenes vonásait annak belső tartalmával. Így válik e felfogás tükrében maga a tudomány formális-konvencionális *eszközzé, instrumentummá* egyes technikai hasznossági célok elérésének érdekében, s így tűnik el benne teljesen a tudománynak az objektív valóság általános, a közvetlen érzéki tapasztalat számára rejtett összefüggéseinek megismerésére irányuló *elméleti* funkciója.

* * *

Filozófia és szaktudományok viszonyának *marxista* felfogása a materialista ismeretelmélet azon alaptételéből indul ki, amely szerint az emberi megismerés, a „szellem" nem képez valamely az anyagi-testi embertől, annak egyéb életmegnyilvánulásaitól és tevékenység-

Digitized by Google

formáitól, a társadalom által meghatározott helyzetétől és érdekeitől függetlenül létrejövő, fejlődő és funkcionáló képességet vagy lényeget. Ahogy az állati pszichikum, a környezetben való tájékozódás állati formái a biológiai evolúció során fokozatosan alakulnak ki, mint a környezethez való alkalmazkodás magas fejlettségű formái, úgy jön létre az emberré válás folyamatában s fejlődik tovább az emberi történelemben az *emberi tudat*, mint az anyagi-társadalmi ember életének és tevékenységének fontos alkotóeleme, momentuma. Közvetlen kialakulásának periódusában a tudat még elválaszthatatlanul össze van nőve az ember anyagi-gyakorlati élettevékenységével, a munkával. A tudatnak ebből a kezdeti csírájából alakul ki mindenekelőtt az, amit *köznapi megismerésnek*, mindennapi tapasztalatnak nevezünk — az ismereteknek az a köre, amelyre egy adott történelmi korszak egyénei minden különösebb tudományos képzés nélkül, életük mindennapi folyamatában szert tesznek. Maga az ismeretek ezen köre történelmileg változó, az emberi társadalom általános fejlődésével együtt fejlődik és szélesedik. De a köznapi megismerésre általában jellemző az, hogy benne mindenekelőtt az objektív valóság tárgyainak és jelenségeinek azon tulajdonságai és összefüggései tükröződnek vissza, amelyek az ember *közvetlen élettevékenységében*, a természet és a társadalom jelenségeihez való *közvetlen* viszonyában tárulnak fel, s amelyek arra szükségesek, hogy az egyén ezt a tevékenységét megfelelően tudja irányítani és elvégezni.

Az embernek, mint minden élőlénynek, élettevékenysége végső soron szükségleteinek kielégítésére irányul. De ez a minden élőlényre érvényes jellemzés egyáltalán nem tárja fel még azt, ami sajátosan, speciálisan jellemző az ember gyakorlati tevékenységére, a *munkára*. Míg az állat megragadja és elfogyasztja környezetének szükségletei kielégítésére alkalmas elemeit, addig az ember a társadalmi munka folyamatában gyökeresen átalakítja környezetét: egyes — legtöbbször már előzőleg átalakított, feldolgozott — tárgyakat eszközként használ fel arra, hogy megváltoztasson más tárgyakat oly módon, hogy azok képessé váljanak meghatározott emberi szükségletek kielégítésére. Ily módon a munka folyamatában egyre szélesedik a tárgyak azon köre, amelyet az ember bekapcsol gyakorlati tevékenységébe. És a munka nemcsak a külső természetet, de magának az embernek a természetét is megváltoztatja — új társadalmi szükségletek alakulnak ki olyan tárgyakra vonatkozólag, amelyeknek jelentős része (a termelési eszközök) egyáltalán nem elégít ki semmiféle közvetlen egyéni szükségletet, s egyben létrejönnek új képességek is, amelyek nincsenek adva az ember biológiai szervezetével. Az emberi termelőmunka tehát — szemben az állati élettevékenységgel — nemcsak állandóan újra termelődő, hanem mennyiségileg és minőségileg egyre jobban kiszélesedő, *univerzálissá* váló folyamat mind a természetre, mind az emberre való hatása tekintetében.

Annak következtében, hogy az ember anyagi-gyakorlati tevékenysége mind sokoldalúbbá válik, az objektív valóság tulajdonságainak és összefüggéseinek mind szélesebb skálája tárul fel az emberi gondolkodás előtt. A termelés fejlődésével — amely maga után vonja a munkamegosztás fokozatos kialakulását — a felhalmozott ismere-

Digitized by Google

tek köre mind jobban meghaladja azt, ami minden ember számára tevékenységének folyamatában közvetlen szükséges. A résztapasztalatok felhalmozódása egyben lehetővé teszi azt, hogy ezek gondolati elemzése és feldolgozása révén olyan új ismereteket nyerjünk, amelyek közvetlenül, tapasztalatilag még nem voltak adva számunkra. Ugyanakkor az anyagi termelés fejlődése mindinkább szükségessé is teszi azt, hogy mind szélesebb tudás-anyag álljon rendelkezésünkre az egyes tárgyak tulajdonságairól és összefüggéseiről, olyan tudásanyag, amelynek egyes elemei talán csak a jövőben tesznek szert gyakorlati fontosságra. Így fokozatosan kialakulnak olyan, a közvetlen munkatevékenység eljárásaitól eltérő kísérleti módszerek, amelyeknek egyedüli célja, hogy lehetővé tegyék az objektív valóság egyes szférái új, eddig nem ismert törvényszerűségeinek megállapítását.

Ily módon jön létre s válik el a köznapi-gyakorlati tapasztalattól és megismeréstől egy hosszú történelmi folyamat eredményeként a *tudomány*, azaz a valóság elméleti megismerése, mint „a társadalmi fejlődés általános szellemi terméke", mint a „közvetlenül társadalmi tudás", „az emberiség általános tudata" (Marx). A tudomány feltárja az anyagi világ jelenségeinek a közvetlen tapasztalatban meg nem nyilvánuló, lényegi összefüggéseit és törvényszerűségeit. Míg a köznapi megismerés elsősorban azokat az objektív tulajdonságokat és viszonyokat rögzíti, amelyek *számunkra lényegesek*, hasznosak, s ezért csak egyoldalú, felszíni képet ad a valóságról, a tudomány *a tárgy lényegét* igyekszik megragadni, az objektív valóság törvényszerűségeinek teljes gazdagságát. A tudományos megismerés, ebben az értelemben „dezantropologizál", a valóságra mint olyanra, mint minden emberi szükséglettől függetlenül létezőre irányul. Viszonylagos függetlenséget nyerve a szükségletek kielégítésére irányuló közvetlen termelőtevékenységtől (bár fejlődésének irányát és lehetőségeit végső soron mindenkor a termelés adott színvonala és a társadalmi szükségletek határozzák meg), a tudomány — a valóság lényegi összefüggéseinek felismerésén és a megismert törvényszerűségek alkalmazásán keresztül — jelentős új impulzusokat adhat az emberi gyakorlat fejlődésének, a termelés fejlődésének nagy jelentőségű összetevőjévé válik.

A marxista filozófia tehát a tudomány *elméleti és gyakorlati funkciójának egységét* hangsúlyozza. A tudomány azért szolgálhatja az emberi gyakorlatot, mert feltárja az objektív valóság tudatunktól független, lényegi, törvényszerű összefüggéseit. Másrészről viszont ennek a korlátlan, egyre szélesedő elméleti megismerésnek mind lehetőségét, mind szükségességét az ember sajátos gyakorlati aktivitása, a természet átalakítására irányuló emberi munka teremti meg.

A cikk elején röviden utaltunk arra a folyamatra, amelynek során az ókor általános és differenciálatlan tudományáról, a korai filozófiáról fokozatosan leváltak az anyag egyes létezési és mozgásformáinak specifikus törvényszerűségeit tanulmányozó szaktudományok. A szaktudományok leválásának és differenciálódásának folyamata ma már annyira előrehaladt, hogy szaktudományos kutatások tárgyává váltak nemcsak az anyag egyes nagy mozgásformáinak specifikus törvényszerűségei, hanem a köztük levő átmenetek, ezek összefüggéseinek vizsgálata (így vizsgálja pl. a biokémia az *élő* szervezetben le-

Digitized by Google

zajló *kémiai* folyamatokat, a biofizika a megfelelő fizikai folyamatokat stb.), továbbá meghatározott mozgásformák egyes közös vagy analóg vonásainak, jellegzetességeinek kutatása is (pl. a kibernetika). Így ma a szaktudományok elégséges ismeretanyagot nyújtanak ahhoz, hogy a bennünket környező világról *összefüggő és átfogó* képet nyújthassunk. *Tudományos világképen* értjük az anyag általunk ismert főbb mozgásformáinak tulajdonságairól és törvényeiről, az ezek közt levő kapcsolatokról és átmenetről szerzett alapvető szaktudományos ismeretek összefüggő és összefoglaló, rendszeres egészét. Az ilyen értelemben vett tudományos világkép nagy fontosságú ugyan a tudományos *világnézet* kialakítása számára és számos világnézeti elemet is tartalmaz (mivel kialakítása gyakran választást tételez fel a jelen pillanatban még rivalizáló szaktudományos hipotézisek között, feltételezi a kutatás előrelátható perspektíváinak figyelembevételét, amit a világnézet lényegesen befolyásol), de mégsem azonosítható magával a világnézettel.

Mit értünk tehát világnézeten? *A világnézet jelenti a világra mint egészre és az ember e világban elfoglalt helyére vonatkozó nézetek összességét.* Filozófiai irodalmunkban néha ennek a meghatározásnak csak első felét említik. Ez (mint számos marxista szerző erre már rámutatott) elégtelen. A világnézet nemcsak az embertől függetlenül létező világra mint totalitásra vonatkozó elképzeléseket tartalmazza, hanem az embernek a természethez és a társadalomhoz való viszonyának kérdését is magába zárja. Hivatkozhatunk itt arra, hogy a nem filozófiai-tudományos, a spontánul kialakuló köznapi világnézeti formák is mindig tartalmaznak pl. bizonyos erkölcsi nézeteket és felfogásokat, amelyek nyilván nem a valóság legáltalánosabb törvényszerűségeire vonatkoznak. A világnézet tehát a fenti értelemben az objektív és a szubjektív egysége, és éppen ennek következtében a világnézet mindig a környező valósághoz (és ezen belül elsődlegesen a társadalmi valósághoz) *való gyakorlati viszony elméleti kifejezése is,* egy meghatározott — életfelfogássá szilárdult — állásfoglalás, amely — következetes emberi magatartás esetén — cselekvőleg is kifejezésre jut, és amely az osztálytársadalomban szükségszerűen osztályjelleget visel.

A marxizmus felfogása szerint a *filozófia* nem más, mint *tudományos világnézet,* azaz tudatos, a szaktudományok eredményein alapuló, tudományos rendszerességgel előadott és tudományos kritériumok szerint megítélhető világnézet. A filozófia ezért szükségszerűen felöleli a világnézet meghatározásának mindkét oldalát. A valóságra mint egészre és az emberek ebben elfoglalt helyére vonatkozó kérdések egységét már a filozófiának egész történetén keresztülvonuló alapkérdése, az anyag vagy szellem elsődlegességének problémája is kifejezi. Ez a probléma egyrészt arra vonatkozik, milyen természetű általában a világ, másrészt viszont annak felvetését jelenti — milyen helyet foglal el az emberi fejlődés egyik magasfokú terméke, az emberi gondolkodás, a valóság jelenségeinek egyetemes összefüggéseiben. Amikor a marxizmus azt hangsúlyozza, hogy a filozófia — tudományos világnézet, akkor — szemben a mai polgári filozófia legfőbb áramlataival — a bölcselet többezeréves haladó hagyományai örökösének bizonyul. Mert bár a múlt nagy gondolkodói általában nem voltak képesek arra, hogy a filozófia lényegét e megfogalmazásban megadják és

Digitized by Google

ezt következetesen realizálják, bölcseletük gyakorlatában a filozófia ezen felfogásának megvalósítására törekedtek. De mégis hiba lenne csak ezt a gondolati folytonosságot venni tekintetbe. A marxizmus — a maga osztályálláspontjának és a modern tudományos fejlődésnek talajáról — gyökeresen meg is változtatja a filozófia tárgyának és feladatának korábbi felfogását, s ezáltal először teszi lehetővé, hogy a filozófia mint tudományos világnézet maradéktalanul megvalósuljon.

Mindenekelőtt, amikor arról beszélünk, hogy a tudományos világnézetként felfogott filozófia tartalmazza a világra, mint egészre vonatkozó nézetek rendszerét, figyelembe kell vennünk, hogy ebben az összefüggésben a marxista filozófia másképp értelmezi az *egész* fogalmát, mint a Marx-előtti filozófusok tették. Ez utóbbiak azt várták a világot totalitásként jellemző filozófiától, hogy feltárja azokat a törvényszerűségeket, amelyek segítségével — végső soron, elvileg — *minden egyes* jelenség, *minden egyes* történés megmagyarázható, amelyekből a Világegész egyes konkrét részeinek tapasztalatilag megállapított törvényei levezethetők. A materialisták az anyag végső, örök és változatlan összetevőit, illetve az ezek mozgását megszabó törvényszerűségeket keresték, amelyeknek kölcsönviszonyából minden anyagi történés lefolyása szükségszerűen következik. Az idealisták viszont legtöbbször azoknak az általános *céloknak* a felkutatását tűzték ki maguk elé, amelyek által végső soron a szellem az egyes természeti folyamatokat irányítja és meghatározza. Bármennyire eltérő is legyen mind jellege, mind a megismerés fejlődésében játszott szerepe tekintetében e két felfogás, bizonyos vonatkozásokban megegyeztek egymással. Egyrészt abban, hogy valamiféle értelemben *zárt* egészként fogták fel a valóságot: az idealisták szerint a világ mint totalitás van alávetve meghatározott általános céloknak, a materialisták szerint viszont a világ minőségileg véges — egy és ugyanazon, abszolút elemi és időben nem változó anyagi részek kombinációjából áll minden egyes jelensége. Másrészt megegyeztek abban, hogy a filozófia „abszolút igazságait", végső magyarázó elveit — legalábbis tiszta alakjukban — valamely *különálló szféra* — az idealisták az emberi tudat vagy az Abszolút Eszme, a materialisták az anyag végső összetevői — törvényszerűségeiként értelmezték.

A marxista filozófia — a modern természettudományok eredményeivel és felfogásával teljes összhangban — a világ nemcsak tér- és időbeli, de minőségi végtelenségét is hangsúlyozza. Ennek megfelelően a dialektikus materializmus szerint a világ nem azért fogható fel egészként, mintha valamennyi jelensége visszavezethető lenne néhány abszolút egyszerű és örök összetevő kombinációjára, hanem azért, mert jelenségei — végtelen minőségi bonyolultságukban és változatosságukban — *egységet* alkotnak. A világnak egészként való vizsgálata annak belső egységként való tanulmányozását jelenti. *A világ anyagi egysége* kifejezésre jut abban, hogy nincsenek benne abszolút izolált rendszerek és jelenségek, az anyag minden egyes fragmentuma meghatározott törvények szerint hatást gyakorol más fragmentumokra, s ezek hatása következtében változtatja saját állapotát. Ez az egység továbbá megnyilvánul azokban az egyetemes tulajdonságokban, „attributumokban", amelyek minden anyagi jelenséget jellemeznek

Digitized by Google

(tér- és időbeliség, mozgás stb.). Végül ez az egység kifejeződik azzal, hogy az egyes anyagi jelenségek konkrét összefüggéseiben, törvényszerűségeiben meghatározott *általános, egyetemes törvényszerűségek* nyilvánulnak meg. Az egyes szaktudományok az anyag meghatározott létezési és mozgásformáinak specifikus törvényeit tanulmányozzák, és *ebben* a tekintetben nem hagynak helyet és feladatot a filozófia számára. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a filozófia felolvadna a szaktudományokban, vagy hogy pusztán eredményeik egyszerű összegezésével foglalkozna. A filozófia, amennyiben a világnak, mint — belső egységben való — egésznek tanulmányozásával foglalkozik, annyiban a valóság — a természet, a társadalom és a gondolkodás — létezésének és fejlődésének *legáltalánosabb törvényszerűségeit* vizsgálja, azaz önálló tárggyal rendelkező, általános-világnézeti tudomány.

Ugyanakkor a marxista filozófia hangsúlyozza, hogy ezek a legáltalánosabb törvények nem léteznek a szaktudományok által feltárt konkrét-speciális törvényszerűségeken kívül, mint valamely sajátos különálló szféra törvényei; nem hatnak azok felett vagy mellett, hanem egységük kifejezéseként épp *ezekben* nyilvánulnak meg. Az, hogy az általános törvényszerűség hogyan, milyen formában érvényesül egy adott területen, az ott fennálló konkrét körülményektől és jelenségektől, nem pedig valamiféle „filozófiai tényektől" függ. Ezért nem lehet az egyes szaktudományos problémákra filozófiai levezetések útján adni választ: megoldásukhoz a jelenségek természetének és összefüggéseinek konkrét-tapasztalati vizsgálatára van szükség. Másrészről a filozófus — az esetek döntő többségében — általánosításait nem a tárgyakkal való közvetlen kapcsolatból meríti: nem végez maga megfigyeléseket vagy kísérleteket — kiinduló anyagul a tudományos elméletekben és az emberiség gyakorlati tapasztalatában már feldolgozott és általánosított ismeretek szolgálnak. Már ez maga is érthetővé teszi, milyen hatalmas jelentőséggel bír a filozófia számára a természettudományok fejlődése, s miért kell — mint azt Engels hangsúlyozta — a tudományos, materialista filozófiának a természettudományok minden korszakalkotó felfedezésével saját formáját is megváltoztatnia.

De vajon az a tény, hogy a filozófia a legáltalánosabb törvényszerűségeket tanulmányozza, s mint ilyennek nincs közvetlen kapcsolata a valóság egyedi, megfigyelhető jelenségeivel, nem jelenti-e azt, hogy a filozófiai állítások — mint azt a neopozitivisták hangsúlyozzák — egyáltalán nem ellenőrizhetőek s nem igazolhatóak, s így a filozófia nem tekinthető tudománynak egyáltalán. Ennek a kérdésnek a felvetése jogos: mivel ismereteink végső forrása az érzéki tapasztalatban van, mindenféle tudományos ismeretnek valamilyen — gyakran persze igen közvetett — módon a tapasztalatra kell támaszkodnia. Olyan állításokat, amelyek mellett elvileg nem lehet sem őket alátámasztó, sem őket megcáfoló tapasztalati tényeket felsorakoztatni, egyáltalán nem lehet objektív kritikai mércével megítélni s ezek valóban nem alkothatnak tudományos ismereteket. A neopozitivizmus hibája nem abban van, hogy felveti a verifikáció problémáját, hanem abban, hogy egyrészt azt teljesen szubjektív idealista módra értelmezi, azonosítva a tapasztalatot az individuum érzéki benyomásainak összességével, másrészt pedig abban, hogy hihetetlenül leszűkítve, a tudo-

Digitized by Google

mányok gyakorlatát végletesen leegyszerűsítve fogja fel magának az ellenőrzésnek az eljárását (mint a tudományos tételeknek az érzéki megfigyelésekből való logikai levezetését, vagy pedig — mérsékeltebb alakjában — mint az érzéki megfigyelések levezetését az egyes elszigetelt tudományos tételekből). A helyzet az, hogy még ez az utóbbi értelmezés sem felel meg a modern *szak*tudományok gyakorlatának sem. Ahhoz, hogy egy, az absztrakció magas szintjén álló szaktudományos elmélet valamely törvényéből tapasztalatilag ellenőrizhető előrelátást kapjunk, az esetek döntő többségében számos más tudományos törvényt is fel kell használnunk. Ahhoz például, hogy kísérleti úton ellenőrizzük a kvantummechanika valamely törvényét, ismernünk kell a kísérleti eszközök működésére vonatkozó törvények egész sorát, számos egyéb jellegű fizikai összefüggéssel egyetemben. Általában véve a mai bonyolult tudományos elméletek tapasztalati ellenőrzése nem szorítható valamely merev formál-logikai, egyszer s mindenkorra elvégezhető sémába, hanem bonyolult, számos áttételen és közvetítésen keresztül megvalósuló folyamat, amely csak a tudományfejlődés egy hosszabb történeti szakaszán keresztül valósulhat meg. És ebben az értelemben „igazolhatók" a filozófiai tételek és rendszerek is — természetesen nem közvetlenül az egyes megfigyelhető, egyedi tényeken, hanem a szaktudományok fejlődésén és az emberiség történelmi-társadalmi gyakorlatának alakulásán keresztül. A különböző filozófiai rendszerek közül az a helyes, az felel meg a valóságnak, amely lehetővé teszi a szaktudományok által feltárt tények és törvények legegyetemesebb, összefüggő általánosítását, egységbe való összefoglalását, s amely történetileg helyesnek bizonyuló problémákat és hipotéziseket sugall a szaktudományoknak, illetve helyesnek bizonyuló útmutatásokat ad az emberi magatartás és társadalmi gyakorlat számára. Természetesen, a filozófia *világnézeti* tudomány s így fejlődése szorosan összefügg a társadalom különböző osztályainak érdekeivel. Ezért a filozófia története során a reakciós osztályérdekek állandóan fenntartanak, illetve módosított, az új tudományos eredményekhez külsődlegesen alkalmazott formában újraéleszteek olyan filozófiai rendszereket, amelyeknek helytelenségét a történeti fejlődés már régen megmutatta. Ez a tény azonban mit sem változtatott azon, lehet-e racionálisan ellenőrizni a filozófiai nézeteket, s tekinthető-e a filozófia — tárgyánál és jellegénél fogva — tudománynak.

Mint ezt már hangsúlyoztuk, a filozófia nem merül ki a világnak egészként való vizsgálatában, hanem egyben megválaszolja azt a kérdést is, mi az ember helye a valóságban. Mivel minket itt filozófia és természettudomány viszonyának kérdése foglalkoztat, nem lehet feladatunk annak megmutatása, hogyan változtatta meg forradalmilag az erre vonatkozó kérdésnek már feltételét is Marx filozófiája. Csupán utalunk itt arra, hogy míg minden Marx-előtti filozófus csak a világ magyarázatára s a világhoz való passzív, szemlélődő-megértő viszony megalapozására törekedett, addig a marxizmus a valóság tudatos-forradalmi átalakításának elmélete.

Viszont ebben az összefüggésben feltétlenül ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a filozófia tárgyának e két oldala — bár a tárgyalás során mi elég éles elválasztásukra kényszerültünk — valójában szoros egy-

Digitized by Google

séget alkot. E fentebb részletezett két funkció egységét kell szem előtt tartanunk akkor, ha ki kívánjuk jelölni a filozófia helyét és szerepét a társadalmi tudatformák között az emberi kultúra egészében.

Mint már azt korábban hangsúlyoztuk, a tudomány a maga történeti fejlődésében nemcsak mennyiségileg tágítja az ismeretek körét, hanem egyben „dezantropologizál" is a köznapi megismerés viszonyában — a *számunkra* fontos tulajdonságok ismeretétől fokozatosan halad előre a *tárgy* lényegi vonásainak feltárása felé. A marxizmus felfogásában vett tudományos filozófia a megismerés fejlődésének egy-egy adott korszakán belül bizonyos értelemben betetőzi ezt a folyamatot, mivel megmutatja, melyek azok a *legáltalánosabb* tulajdonságok és törvényszerűségek, amelyeket ismereteink adott szintjén az objektív, a tudattól függetlenül létező valóságnak tulajdoníthatunk. De a filozófia feladata nem merül ki ebben. A filozófia nemcsak arról beszél, milyen leglényegesebb vonásaiban a valóság, hanem arról is, mik vagyunk mi emberek, mi a helyünk a minket környező jelenségek között, s ezért hogyan kell viszonyulnunk a minket körülvevő természeti és emberi világhoz, ha értelmesen akarjuk leélni életünket. A filozófia az objektív világnak mint egységnek és egésznek tudományos jellemzését egyben mintegy *„visszaviszonyítja" az emberre* azzal, hogy törekszik meghatározni az ember helyét is a valóság objektív egészén belül. A filozófia feladata nemcsak a szaktudományok eredményeinek általánosítása: célja egyben az is, hogy tudatossá tegye az ember helyes viszonyát az őt környező valósághoz és saját magához, hogy olyan irányelveket szolgáltasson az emberi cselekvéshez, amelyek összhangban állnak mindazzal, amit az emberi gyakorlat és megismerés a maga össztörténeti fejlődése során a valóság különböző jelenségeiről s ezek összefüggéséről tapasztalatként és ismeretként felhalmozott. És éppen ezért a filozófia összekötő kapocs és közvetítő láncszem nemcsak a természettudományos és humanisztikus műveltség, de az össztudományos-kulturális fejlődés és a tudatosság szintjére emelt egyéni cselekvés, aktív emberi magatartás között is.

Helyének és feladatának ezen általános meghatározásán belül mit nyújthat a filozófia a szaktudományoknak maguknak, különösen a természettudományoknak, mivel segítheti elő fejlődésüket? Két vonatkozást kell itt hangsúlyoznunk. Azzal, hogy a szaktudományok eredményeinek alapján a világról mint egészről rajzol képet, a marxista filozófia minden egyes tudományág felé általánosított formában közvetíti az összes többi tudomány elméleti s módszertani tapasztalatainak lényegét, segít elhelyezni az adott tudományt és annak tárgyát az emberi megismerés és a valóság egészében. Ennek a ténynek hatalmas jelentősége van ma, amikor az ismeretanyag hihetetlen mértékű megnövekedése és az egyes tudományágak fokozódó differenciálódása következtében teljes képtelenséggé vált, hogy akár a legzseniálisabb kutató is áttekinthesse a kutatási ágak akárcsak legfőbb területeinek konkrét eredményeit. A filozófia nem képes ugyan arra (s ez a legkevésbé sem feladata), hogy a szaktudós helyett oldja meg annak problémáit, de segíthet abban, hogy az egyes szakterületek problémáit *helyesen* vessék fel, ne jussanak el egyes tények helytelen interpretálása vagy jogosulatlan általánosítása révén olyan kérdés-

Digitized by Google

megfogalmazásokhoz és ezeken nyugvó elméletekhez, amelyek ellentétben állanak az egész tudományos és köznapi gyakorlat által igazolt általános törvényszerűségekkel és összefüggésekkel. Ebben az értelemben a filozófia kimutathatja, előreláthatja meghatározott, a szaktudományokon belül jelentkező elméleteknek tévességét (pl. azokat a kozmológiai elméleteket, amelyek — mint a hőhalál elmélete — a világ időbeli kezdetének vagy végének értelmetlen feltételezésén alapulnak). Ezzel egyidejűleg a filozófia éppen az általános összefüggések és törvényszerűségek megragadásával maga is sugallhat az egyes szaktudományoknak *új kérdéseket és feltevéseket*, új kutatási területeket és irányokat. Elég itt utalnunk pl. az elektron kimeríthetetlenségének lenini gondolatára, amely — filozófiai hipotézis formájában — messze megelőzte kora fizikájának fejlődését.

Másrészről a filozófia ismereteket nyújt az emberi megismerés s ezen belül a tudományos megismerés folyamatáról, ennek törvényszerűségeiről. A szaktudományos kutatások nemcsak bonyolult anyagi kísérleti eszközök használatát, hanem, nem kevésbé bonyolult logikai-módszertani eszközök, eljárások alkalmazását is igénylik. Természetesen a filozófiának nem lehet feladata az egyes szakterületek speciális metodikájának kidolgozása. De a tudományos kutatásnak vannak bizonyos közös, általános vonásai, a tudományos megismerés felvet bizonyos általános ismeretelméleti-módszertani problémákat, amelyeket csak a filozófia tud megválaszolni. Jellemző tény például, hogy a matematikai módszerek szerepének kérdése ma számos, egymástól messze álló tudomány (biológia, nyelvtudomány, közgazdaságtan stb.) egyik igen égető és sokat vitatott problémáját alkotja. A tudományos hipotézisek, elméletek és rendszerek megalkotásával, igazolásával és fejlődésével kapcsolatos módszertani-ismeretelméleti kérdések vizsgálata, azaz magának a tudományos kutatásnak kutatása épp az utolsó évtizedekben vált a filozófiai vizsgálatok egyik lényeges, viszonylag önálló részterületévé. Ezeknek az ún. *„tudományelméleti"* kérdéseknek megválaszolásával a filozófia elősegíti azt, hogy a szaktudós tudatosan használja az általa alkalmazott gondolati eljárásokat, ismerje azok lehetőségeit és határait, és egyben megkönnyítheti az egyik tudomány által kidolgozott módszerek más kutatási ágak által való felhasználását is, ami egyre lényegesebb jellemzője és tényezője napjaink tudományos fejlődésének. Bár ennek a problematikának jelentős tradíciói vannak a marxista filozófiában (Marx már a múlt század 50—60-as éveiben, elsősorban „A tőke" előkészítő munkálataiban behatóan foglalkozott az elméletfelépítés kérdéseivel, s a tudományelmélet más problémáival is), a dogmatizmus e területen hosszú időn át megakadályozta a filozófiai vizsgálatok kibontakozását. Az utóbbi években azonban számos jelentős, bár még csak első lépésnek számító kísérlet történt e kérdések megközelítésére is. Nyilvánvaló, hogy a marxista tudományelmélet kidolgozása a filozófia és a természettudomány termékeny kölcsönhatásának egyik jelentékeny tényezőjét alkothatja.

A filozófia és a szaktudományok viszonyáról szólva, két megjegyzéssel kell még kiegészítenünk az előbb elmondottakat. A filozófia fogalmai, kategóriái a valóság legáltalánosabb tulajdonságait és törvényszerűségeit tükrözik vissza, s ezért szükségszerűen szerepet ját-

Digitized by Google

szanak *mindenféle* elméleti gondolkodásban. És minél absztraktabbá válik maga a szaktudományos kutatás, minél jobban meghaladja a megfigyelhető jelenségek leírásának és rendszerezésének korai periódusát, annál inkább kényszerül az adott területen dolgozó elméleti kutató arra, hogy az általános filozófiai kategóriákat (pl. az okság, törvényszerűség, tér, idő, mozgás stb. fogalmát) ne csak egyszerűen alkalmazza gondolkodásában, hanem vizsgálat tárgyává is tegye azt: hogyan, milyen specifikus formában jelennek meg az ezek által kifejezett egyetemes tulajdonságok az általa tanulmányozott anyagi jelenségek területén. Ez természetszerűleg annak veszélyét is jelenti, hogy a szaktudósok közt elterjedt téves filozófiai elképzelések helytelen útra vezethetik, gátolhatják az adott tudományok fejlődését. Mindenképpen tény az, hogy napjaink legfejlettebb kísérleti tudományának, a fizikának legaktuálisabb vitái (pl. a kvantummechanika területén) filozófiai problémákat is érintenek, s a fizikai iskolák, irányzatok, hipotézisek és interpretációk különbsége nem kis mértékben képviselőik és megalkotóik filozófiai álláspontja által meghatározott. A filozófiának és a kísérleti-elméleti természetkutatásnak ez a fokozódó összefüggése és összeszövődése különösen szükségessé teszi a két terület képviselőinek szoros együttműködését.

Ugyanakkor a fentebb leírt jelenségek gyakran abban a tényben jutnak kifejezésre, hogy helyes és értékes szaktudományos elméletek napjainkban nem egyszer téves, idealista filozófiai értelmezésekkel szorosan összefűződve jelentkeznek, s a helytelen filozófiai formának a valóban tudományos tartalomtól való elválasztása hosszas és bonyolult munkát igényel. Mi sem lenne helytelenebb, mint az idealista interpretáció miatt „radikálisan" elvetni ezt a tudományos tartalmat is. Különösen nagy a veszélye annak, hogy egyes új, tudományos elméleteket szokatlanságuk, a meggyökeresedett nézetektől való eltérésük következtében, vagy azért, mert egyes filozófiai tételek továbbfejlesztését vagy módosítását követelik meg, egyszerűen idealistának bélyegezzünk és elvessük őket. A marxista filozófia alaptételeinek igazságát az emberi gyakorlat és megismerés hosszú történeti útja támasztja alá és igazolja — ezért adhat ez a filozófia segítséget a szaktudományok művelőinek saját problémáik helyes megfogalmazásához, a kutatás fejlődési tendenciáinak, irányainak hipotetikus kijelöléséhez. De az elméletek igazságának próbaköve nem az, megegyezik-e az adott hipotézis, felfogás a filozófia általánosításaival, illetve azzal, ahogyan ezeket az adott kor filozófusai értelmezik, hanem a társadalmi-történelmi gyakorlat. A filozófusok nem léphetnek fel azzal az igénnyel, hogy döntőbírói legyenek a szaktudósok közötti alapvető, elvi vitáknak — nekik is e viták *résztvevőivé* kell válniok.

Természetesen nincs semmiféle absztrakt, minden esetre alkalmazható formula, aminek segítségével rögtön eldönthetnénk — *mikor* állunk szemben szaktudományos burokban jelentkező idealista elképzelésekkel, s mikor szükséges a materialista filozófia tételeinek az új tudományos eredmények alapján való továbbfejlesztése, vagy hogy *hol* kell meghúzni a határt helytelen idealista interpretáció és helyes tudományos tartalom között. Bizonyos esetekben ezek a kérdések világosak s könnyen eldönthetőek, más esetekben a tudományos fej-

Digitized by Google

lődés egy hosszabb történeti szakára van szükség, hogy egyértelműen megválaszolhassuk őket. Ez a tudományos fejlődés leggyorsabban és legsimábban a marxizmus talajáról kiinduló alkotó viták légkörében valósulhat meg, mert csak ekkor válik lehetővé az egyes szembenálló álláspontok filozófiai és szaktudományos lényegének és következményeinek világos megítélése. A személyi kultusz légkörében kialakult dogmatizmus épp ezeknek a vitáknak a kibontakozását gátolta meg. A dogmatikus gyakorlat azonnali elvi egységet követelt olyan részkérdések tekintetében is, ahol az egyértelmű filozófiai állásfoglalás lehetőségei még hiányoztak, és gyakran adminisztratív eszközök segítségével igyekezett ezt az egységet megteremteni. Ebből a gyakorlatból súlyos elméleti tévedések is következtek, pl. egyes nagy jelentőségű tudományágak, mint a kibernetika vagy a matematikai logika tagadása és elvetése csupán azért, mert ezekhez Nyugaton helytelen, idealista spekulációk és értelmezések fűződtek.

A dogmatizmus szelleme ellen mind nagyobb sikerrel és mind eredményesebben harcolunk napjainkban. De az általa megteremtett helyzet bizonyos következményei még napjainkban is érezhetők. Ma is találkozhatunk egyes szaktudósok körében bizonyos bizalmatlansággal, elzárkózással a filozófia vagy legalábbis a filozófusok iránt, amelynek kialakulásához a dogmatizmus helytelen gyakorlata sokban hozzájárult. Ez az elzárkózás természetesen elősegíti azt, hogy a tudományok fejlődése által már régen megcáfolt idealista nézetek maradványai tovább éljenek és terjedjenek. Feltétlen nehezíti az eredményes együttműködést az is, hogy e mind életkorban, mind tapasztalatban fiatal filozófus kutató- és oktatógárdánk elég jelentékeny részének még sok tennivalója van a szükséges természettudományos műveltség elsajátítása érdekében.

Helytelen lenne nem számolni ezekkel a jelenségekkel, amelyek egyes területeken jelenleg még nehézségeket támasztanak természettudósok és filozófusok alkotó együttműködése elé. De ez az együttműködés napjainkban mind szélesebben válik megvalósítandó követelményből gyakorlati ténnyé, amellyel egyre sűrűbben találkozunk. Nemcsak annak van itt nagy szerepe, hogy fiatal és felnövekvő természettudósaink már a marxista világnézet szellemében nevelkedtek, illetve nevelkednek, hanem annak is, hogy a dogmatizmus béklyóiból megszabadult marxista filozófia mind nagyobb vonzóerőt gyakorol tudományos értelmiségünk vezető, idősebb képviselőire is. Számos vezető természettudósunknak jelentős érdemei vannak nemcsak saját szakterülete filozófiai problémáinak tudományos kidolgozásában, hanem a világnézeti népszerűsítő munka területén is. Ennek során mind gyakoribb a természettudományos és filozófiai kollektívák huzamosabb együttműködése, közös munkacsoportok, szemináriumok vagy közösen megírt művek formájában. Ezen az úton mind maradéktalanabbul teljesül az, amit Lenin utolsó filozófiai tárgyú írásában a marxista filozófia egyik legaktuálisabb feladataként jellemzett: *a természettudósok és a filozófusok szövetségének* megvalósítása.

Digitized by Google

ESZMECSERE

A család a mai szocialista társadalomban

Írta *DR. KULCSÁR KÁLMÁN*

A különböző vitákban sok szó esik az erkölcs, az életforma s ezzel összefüggésben a család problémájáról. Dr. Kulcsár Kálmán tanulmánya a problémát a szociológia szemszögéből közelíti meg. A tanulmány vitatott kérdéseiről a szerkesztőség ankétot rendezett. Az ankét anyagát a következő számunkban ismertetjük. A nézetek tisztázódása érdekében olvasóink hozzászólását szívesen vesszük.

Szinte hagyomány már nálunk, hogy társadalmi kérdésekkel — mégpedig nem csupán irodalmi formában — irodalmi folyóiratok is foglalkoznak. Az utóbbi években az irodalmi folyóiratok hasábjain több olyan társadalmi probléma került szóba, amelyek látszólagos különbözőségük ellenére is lényegében egy alapvető probléma körül csoportosulnak. A Kortárs két évvel ezelőtti vitája az otthon, a lakás- és városépítés problémáiról, az Új Írás vitája az erkölcs kérdéseiről (különösen, ha hozzávesszük Somogyi Zoltán cikkét a Magyar Filozófiai Szemlében), az ún. fridzsider-szocializmus körüli vita, a Népszabadság ankétja a válásról — mélyebb szociológiai tartalmában sok tekintetben a család mai helyzetét és társadalmi szerepét érintette, a család problémáját mutatta meg az egyén és a tágabb értelemben vett társadalom viszonyában. Az építészeti vita a család társadalmi környezetének egyik jelentős tényezőjében, a lakás és a lakókörnyezet által való kondicionáltságában ütközött bele a család és a nagyobb közösség, az egész társadalom viszonyának, lehetőségeinek kérdésébe. Ez a vita nagyon fontos problémákat hozott felszínre, amelyeket talán abban foglalhatnánk össze, hogy a lakás és városépítészet problémái között a szoros értelemben vett technikai és esztétikai kérdéseken túl a *társadalmilag meghatározott* „célszerűségi" problémák is egyre jelentősebb helyet foglalnak el. A család tartalmi átalakulása pl. olyan tény, amelynek meg kell határoznia a lakás és a lakókörnyezet építésének elveit (a szolgáltató üzemek lakónegyedi elosztását és sűrűségét, a gyermekgondozó és az oktatási intézmények telepítését stb.). Az erkölcsi vita, amely kifejlődésében szexuáletikaivá vált, az egyéni magatartás és a társadalmi norma síkján jórészt szintén ezt a mélyebben

Digitized by Google

fekvő problémát tükrözte. Természetesen nem véletlen az, hogy a mélyebben fekvő kérdések erkölcsi problémaként kerülnek napvilágra, hiszen a társadalmi problémák sokszor könnyebben ismerhetők fel az emberi magatartásban, illetőleg az azt szabályozó normák síkján. Különösen így van ez a család esetében, amellyel összefüggésben a gazdasági kényszertől felszabaduló szerelem problémái közvetlenül jelentkeznek magatartási síkon, és vetnek fel etikai kérdéseket.

A lakással és a lakóhelyi környezettel kapcsolatos vita azonban, bár túlment a szorosan vett építészeti problémákon, vagy a szexuáletikai vita — minden sokoldalúsága ellenére — nem ábrázolhatta az összefüggő kérdések lényegi egészét, és nem adhatott választ a családot érintő alapvető kérdésekre. Ezért látjuk szükségesnek, hogy a vitában egyes oldalairól érintett problémát a szociológia szemszögéből közelítsük meg, s megkíséreljük felvázolni a család mai helyzetének néhány jellemző vonását.

A család — egészen leegyszerűsítve — a két nemhez tartozó emberek szervezett együttélése; első pillantásra úgy látszik tehát, hogy kizárólag nemi kapcsolatokon alapszik. Ha azonban csak elszigetelten tekintenénk, nem érthetnénk meg, miért olyan sokféle a nemi kapcsolatokon alapuló család szervezeti formája, amikor a nemi kapcsolat lényege azonos. A történeti vizsgálat eredményeiből világosan kitűnik, hogy a család a legszorosabb összefüggésben van a társadalmi viszonyokkal. A társadalmi viszonyok fejlettsége és jellege határozza meg a családi szervezet formáját, de ezenkívül a társadalmi viszonyok alakítják azt a sok más tényezőt is, amelyet a „család" szón értünk, és amely a család életének tartalmát adja. Engels klasszikus elemzése a monogám család kialakulásáról világosan megmutatja a családi formának és kísérőjelenségeinek a gazdasági-társadalmi viszonyokkal való összefüggését, s rámutat arra is, hogy a termelőeszközök köztulajdonba vételével a monogám család mint gazdasági egység megszűnik, s a család éppen ezzel válik tényleg monogámmá. Megszabadul „azoktól a vonásaitól, amelyeket a tulajdonviszonyok alakítottak ki: elsősorban a férfi uralmától, másodsorban a házasság felbonthatatlanságától. A férfinak a házasságon belüli uralma egyszerűen gazdasági fölényéből következik és ezzel együtt szűnik meg. A házasság felbonthatatlansága részben szintén annak a gazdasági helyzetnek a következménye, amelyben a monogámia kialakult, részben olyan hagyományokon alapul, amelyeknek keletkezése idején a monogámia e gazdasági gyökerei még nem voltak eléggé tudatosak és vallásos köntösben jelentek meg."[1]

[1] Engels: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Szikra 1949. 84. old.

Digitized by Google

Ma a család átalakulásának Engels által fő vonásaiban jellemzett korát éljük. A tulajdonviszonyok megváltozása, a szocialista társadalom felépítése társadalmi általánossággal állítják elénk az átalakulás részproblémáit, és a család vonatkozásában is eddig ismeretlen jelenségeket mutatnak. E jelenségeknek legalább részbeni felvázolását tekintjük most feladatunknak.

I.

A család válságáról, pontosabban a család dezorganizációjáról sokat vitatkoznak a szociológiában, az erkölcstanban, a pedagógiában, szinte minden társadalmi tudományban. Hogy beszélhetünk-e válságról, dezorganizálódásról, azt talán még ne döntsük el. Mindenesetre joggal kérdezhetjük, mihez viszonyított ez a válság, mi dezorganizálódik? Akárhol keressük is a feleletet ezekre a kérdésekre, azt látjuk, hogy az új jelenségeket a régi képhez mérve tekintik világjelenségeknek, a család dezorganizálódását lényegében a polgári társadalomnak ma már túlhaladott korszakában kialakult „szervezeti sajátosságaival" szemben állapítják meg. Ez már maga is arra mutat, hogy nem annyira válság, mint *átmeneti* jelenségekkel állunk szemben. De ezt a kérdést is csak a társadalmi folyamatok elemzésével együtt válaszolhatjuk meg.

A szocialista társadalom építése, a tulajdonviszonyoknak a megváltozása, amely együtt jár a nagymérvű iparosítással, a falu és a város közötti — a termelésben, az életmódban, a kultúrában meglevő — különbségek fokozatos elmosódásával, a család vonatkozásában alapvetően háromféleképpen hat. *Először:* a tulajdonviszonyok átalakulása gyakorlatilag az egész társadalom számára fokozatosan *megszünteti a párválasztásnál „a gazdasági mellékszempontok" érvényesülését* (különösen a mezőgazdaság szocialista átszervezése után), és ezzel a szerelem kerül a házasságkötés központjába. (Persze társadalmilag meghatározottan, hiszen általánosságban a lakó-, a foglalkozási és társadalmi rétegviszonyok, legalábbis bizonyos valószínűséggel, kijelölik azt a kört, ahonnan a párválasztás történik.) *Másodszor: a tömeges női munkavállalás mind a házasság belső tartalmát, mind pedig felbontását illetően lényeges változásokkal jár.* A női munka azonban bizonyos feszültséget is teremt a nő biológiai alkata és szerepe, s megváltozott társadalmi helyzete között. Közelebbről ez azt jelenti, hogy a nő biológiai szerepéhez kötött funkciók — a gyermekszüléstől és a gyermekgondozástól kezdve a hagyományosan szintén ide kapcsolódó háztartási és otthoni munkáig — sok tekintetben szembekerülnek a termelőmunkában való részvétellel, de azokkal a következményekkel is, amelyek a termelőmunkában való tömeges és egyre differenciáltabb szinten való

Digitized by Google

részvétel folytán kikerülhetetlenül megjelentek. Ezeket a követelményeket a nők egyenjogúsítása, emancipációja kifejezés tartalmában foglalhatnánk össze. S ha *tényleges tartalmában* az emancipáció ma sok tekintetben még nem is valósul meg, annyi bizonyos, hogy a fejlődés tendenciája szükségszerűen a teljes társadalmi egyenjogúságra vezet, tehát arra, hogy a nők a férfiakkal egyre inkább egyenlő mértékben vesznek részt a társadalom életében, igényeik és ambícióik *nem maradnak a család keretei között*, hanem önálló foglalkozási, szakmai, tanulmányi és kulturális ambícióvá szélesednek. Világos, hogy ez a humánum kiteljesedését is jelentő, pozitív folyamat a nők igen nagy részénél azzal a következménnyel is jár, hogy nem tudják a hagyományos módon, a hagyományos minták szerint ellátni a családi szerepkört, jóllehet sok helyütt még ezt várná el tőlük a közfelfogás. Engels egyébként erre is utalt, amikor saját korára vonatkoztatva azt mondotta, hogy a társadalmi munkában részvevő nő „képtelen lesz szerepét a családban betölteni."[2] Így különösen fontos a társadalom fejlődésének *harmadik* hatása, amelynek eredményeképpen egyre inkább kialakul az az állapot, hogy — Engels szavai szerint — a „*magánháztartás társadalmi iparrá alakul át.*"[3] A társadalomnak ez a funkciója, amely igen sokrétű feladat teljesítését jelenti — a lakásépítéstől kezdve a legkülönfélébb szolgáltatásokig, s a gyermeknevelés egyre inkább társadalmi feladattá válásáig —, perspektivikusan feloldja, de máris egyre inkább lazítja a nő szélesebb társadalmi feladatai és biológiai szerepével összefüggő családi feladatai közötti feszültséget. Ez a hatás azonban egyúttal lényeges változásokat is eredményez mind a család belső tartalmában, a családon belüli munkamegosztásban (és az erre vonatkozó, ma sokszor még a régi szokási, erkölcsi csökevényeket képviselő tudati viszonyokban), mind pedig a család társadalmi funkcióiban.

Hogyan jelentkezett nálunk a szocialista társadalom kialakulásának ez a hatása a családdal összefüggő jelenségekben, elsősorban a női munkában? Magyarország a szocialista társadalom építésével együtt vált ipari országgá, s ez a tény mindhárom előbb említett vonatkozásban jelentős hatást gyakorolt a családnak és társadalmi tartalmának alakulására.

A tulajdonviszonyok megváltozása, az egész országra általános új társadalmi, gazdasági és politikai rend az első évtizedben lényegében és elsősorban a városi, illetőleg az iparosított területeket érintette. A társadalmi tulajdon a mezőgazdaságban még

[2] Uo. 78 old.
[3] Uo. 74. old.

Digitized by Google

kisebbségben maradt, de az alapvető társadalmi változások — mint sok más tekintetben — a falusi viszonyokat is befolyásolták a családot illetően is. Az, amit a tulajdonviszonyok megváltozása a család szempontjából elsősorban jelent — a párválasztás gazdasági mellékszempontjainak (amelyek időnként fő szempontokká is váltak) kiküszöbölése — a tendenciát tekintve szinte általánosan az egész országban érvényesül. (Nem akarjuk ezzel azt állítani, hogy ezek a „gazdasági mellékszempontok" máris teljesen eltűntek, még kevésbé azt, hogy — bizonyos átalakulással — esetenként nem hatnak ma is. A jó anyagi helyzet, a lakás, bizonyos foglalkozási ágak — esetleg időleges, de mégis ható — vonzása nem egy esetben tudatosan befolyásolják a párválasztást, nem is beszélve arról a csak pszichológusok által elemezhető lehetőségről, hogy ilyen és hasonló tényezők esetleg a szerelem kialakulásában és fejlődésében is hathatnak.) Jórészt ez a folyamat jut uralomra a falun is, hiszen a nagymérvű iparosítás a faluról szívta el a munkaerőt és éppen a fiatalokat, akiket az 1950-es évek falusi politikája amúgy is elidegenített a földtől, s akiknek párválasztását — minthogy a föld nem kötötte őket — már sokkal inkább a szerelem irányíthatta. Hogy a falusi tulajdonviszonyok később alakultak át, az inkább más vonatkozásban fejtett ki hatást; abban a tekintetben, hogy egészen a legutóbbi évekig, amig a szocialista mezőgazdaság megszervezése napirendre nem került, a falun a család — az egyéni gazdálkodás rendjének megfelelően — mint termelési egység is funkcionált, és így a hagyományos családi viszonyokat erősítette, jóllehet az egész országot átfogó jogszabályi intézkedések, a bontással kapcsolatos bírói gyakorlat új tartalma, nem is beszélve a szinte korlátlan városi munkaalkalomról, még ezekre a családokra is hatott, mégpedig a belső tartalomnak, a családi élet belső normáinak az átalakulása irányában.

Az iparosítás következtében előállott munkaerő-szükségiet nálunk is a női munka tömegessé válását eredményezte és ezzel együtt más figyelemreméltó demográfiai jelenségeket is. Különösen két dolog tűnik szembe: egyrészt a házasságkötések számának növekedése, s ezzel együtt a házasulók életkorának csökkenése, másrészt a női keresők számának emelkedése, amely a női munkavállalás tömeges jelenségét tükrözi. Az első jelenséggel kapcsolatban megjegyezzük, hogy az 1960. évi népszámlálás időpontjáig a családok száma több mint 16 százalékkal, a családtöredékeké pedig csaknem 12 százalékkal növekedett 1949-hez képest. A női munkavállalásra vonatkozó adatokat is érdemes összehasonlítani az 1949. és az 1960. évi népszámlálás alapján:

Digitized by Google

KERESŐK ARÁNYA

Év	férfiak	nők	férfiak a férfiak százalékában	nők a nők százalékában
	az összes keresők százalékában			
1949	69,9	30,1	69,6	27,8
1960	63,7	36,3	70,5	37,4*

* Az 1960. évi népszámlálás adatai 6. kötet, Foglalkozási adatok 27. old.

Már az 1949. évi adatok is bizonyos ugrást jelentenek az előző évtizedekhez viszonyítva, s így megmutatnak valamit az alapvető társadalmi-gazdasági viszonyok megváltozásából, amely a nők helyzetére is lényeges hatást gyakorolt; de a két utolsó népszámlálás közötti időszak az, amelyben az új, szocialista viszonyok megerősödtek, és amelyben az iparosítás is nagy lendülettel fejlődött. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezekben az adatokban a mezőgazdasági segítő családtagok is keresőkként vannak feltüntetve; ha ezt a kategóriát levonjuk, akkor jóval nagyobb a családon kívüli női keresők, tehát az új életkörülmények közé jutottak aránya, mint ezt az adatok mutatják.)

A táblázat adatainál is jobban fejezi ki ennek a tíz évnek a hatását az, hogy a munkaképes korú női keresőknek a munkaképes korú női népességhez viszonyított aránya 36,3-ról 50,5 százalékra növekedett; a férfiaknál azonban csak csekély emelkedést mutat ez az arány. Ma tehát a munkaképes korú nőknek már több mint a fele kereső munkát végez, s ha ehhez hozzávesszük, hogy a Központi Statisztikai Hivatal egyik adatfelvétele szerint a háztartást vezető gyermektelen és egy gyermekes nők között Budapesten és a vidéki városokban is igen magas a keresők aránya (Budapesten jelentősen meghaladja az itt közölt arányszámot, a vidéki városokban pedig körülbelül ennek a szintjén mozog), mindez konkretizálja társadalmunk számára azokat a problémákat, amelyekről általánosságban már beszéltünk a nő biológiai és társadalmi szerepe közötti feszültséggel kapcsolatban.

Világos, hogy a társadalom alapvető viszonyainak átalakulása, a szocialista tulajdonviszonyok általánossá válása, a szocialista állami és társadalmi rend megteremtése megadja az objektív lehetőséget (és megteremti objektív szükségét is) annak, hogy a „háztartás társadalmi iparrá" alakuljon át, a női munka és a hagyományos család követelményei közötti feszültség lazuljon és perspektivikusan eltűnjék a család bizonyos tartalmi átalakulásával összefüggően. A szocialista államnak a társadalom tudatos alakítására irányuló intézkedései sikeresen vehetik fel a harcot (természetesen a szükséges objektív anyagi bázis alapján, és az e tekintetben végbement fejlődésnek megfelelően) a család belső tar-

Digitized by Google

talmát sokszor súlyosan terhelő tudati maradványokkal is. Ebből a szempontból igen jelentősek voltak azok a jogszabályi intézkedések, amelyek *jogilag* teljessé tették a nők egyenjogúságát, elhárították az akadályokat iskolai képzésük és alkalmaztatásuk útjából, s jogaikat és kötelességeiket illetően egyenlővé tették a házasfeleket, mint ahogy jelentősek voltak a társadalom szolgáltatásainak kialakítására tett gazdasági intézkedések is.

Mégis a családdal kapcsolatos sok problémának, helytelen szokásnak, életformának vált alapjává az, hogy az 50-es években tett intézkedések nem voltak arányban a női munka általánossá válásának méreteivel. A gazdasági politikában kialakult ellentmondás a család vonatkozásában is éreztette hatását. Az a tény például, hogy nem volt meg a kellő arány a nehéz- és könnyűipari üzemek fejlesztése között, a háztartási gépek, a család életét befolyásoló, a dolgozó nő otthoni munkáját könnyítő cikkek termelésére is kihatott. A lakásépítés nagymérvű elmaradása, a nem megfelelő lakások építése felidézte a több család együttélésével járó problémákat (a szülőkkel együttlakó fiatal házaspárok sajátos életformáját, az ezzel járó ideiglenességet, a sokszor válást okozó szülői beavatkozást stb.). Sok tekintetben nem volt kielégítő a közétkeztetés, a különböző szolgáltatások (mosás-tisztítás, üzlethálózat stb.); a bölcsődei-óvodai, iskolai hálózat fejlődése nem tartott lépést az iparosodás méreteivel, a magánháztartás társadalmi iparrá való átalakulása tehát nem folyt a társadalom szükségleteinek megfelelően. Egy időben még súlyosbította a helyzetet a szubjektív népesedéspolitika, amely növelte a feszültséget a támogatást fokozottabban igénylő nagy családok és a társadalom lehetőségei között, és súlyosabbá tette a már említett hibákat.

A társadalom termelő munkájában, a társadalmi-politikai életben általánosan egyenjogúvá váló nőkre — a még élő tudati maradványok következtében is, amelyek szerint az otthon, a család gondja a nőé — így nagy terhek nehezedtek: a „második műszak", és a „harmadik műszak" kifejezések eléggé jelzik a dolgozó nő életének nehézségeit. Ennek következményei azután a család stabilitására is negatív hatással voltak, s a *tényleges* társadalmi egyenlőség kialakulását is akadályozták.

A család fejlődése szempontjából igen jelentős dolog tehát, hogy az utóbbi évek politikája ezen a téren is örvendetes, a feszültség csökkenésére vezető változásokat idézett elő. Nem csupán olyan intézkedésekre gondolunk, mint az öthónapos fizetett szülési szabadság, vagy a nagy családok anyagi támogatása (amely egyébként még mindig nem kielégítő), hanem arra, hogy pl. érezhetően növekedett a társadalmi szolgáltatások feilődése, gyorsult a lakásépítés, fokozatosan növekszik — legalábbis a fővárosban — a

Digitized by Google

bölcsődei és óvódai hálózat kapacitása (bár kisebb-nagyobb hiányosságokkal), fejlődik a lakosságnak háztartási gépekkel való ellátása stb. Sok tekintetben adódnak még problémák is, különösen pl. a társadalmi szolgáltatásoknak a falura való kiterjesztésében és annak a folyamatnak társadalmi méretű növelésében, amelyet Engels nyomán a háztartásnak társadalmi iparrá való alakulásában jelöltünk meg. A társadalom anyagi, szervezeti stb. alapjai átalakulásának hatására a tudati tényezők átalakulása is folyamatban van, s ez is érezteti hatását pl. a család belső életében, a családi munkamegosztásban. (A nők helyzetét vizsgáló KSH-felvétel adatai szerint pl. már igen jelentős azoknak a háztartásoknak a száma, amelyekben a férj részvétele is segíti a kereső feleség otthoni munkáját.)

Ez azonban csupán egyik oldala a kérdésnek. A megváltozott társadalom tényezői — különösen a női munka tömegessé válása, a vallás háttérbe szorulásával a társadalmat egyre inkább jellemző racionális életvitel stb. — a családi szerkezetre kihatóan is átalakítja a család belső normáit. Ennek talán legfontosabb következménye a születések számának csökkenése és a válások arányának növekedése. Két olyan jelenség ez, amely sokfajta, nem csupán negatív jelentőségű társadalmi tényezőt fejez ki. A családtervezés, vagyis a család nagyságának a házaspár által való tudatos alakítása, általában természetszerűen születéskorlátozással jár. De a családtervezésben közreható tényezők — éppenúgy, mint a válás esetében — torzultan is jelentkezhetnek az egyéni elhatározásokban, minthogy szubjektív értékelésen mennek keresztül. Ezért mindkét jelenség vonatkozásában ezekkel a *torzulásokkal* szemben (tehát pl. a családtervezésben a túlzott anyagiasság, a felelőtlenség, a helytelenül felfogott „erkölcsiség" ellen, a válás kérdésében a felelőtlen házasságkötés, a gyermekek érdekeivel nem számoló házasságot megszüntető viszony ellen) kell és lehet társadalmi méretekben fellépni, nem magának a családtervezésnek vagy a válásnak egyébként racionális, humánus és objektíve meghatározott jelensége ellen.

II

A családnak a társadalom által való meghatározottsága természetesen a család *társadalmi* funkcióit is alakítja. Ezek a funkciók a társadalomban sokféle vonatkozásban jelentősek. Általában megkülönböztethetjük a gazdasági, az utódokat létrehozó és nevelő, a család tagjainak biológiai és pszichikai fenntartásában jelentkező, a családtagok érzelmi egyensúlyát biztosító, a gyermekek nevelésében álló, a családtagok magatartását ellenőrző és irányító, a családtagok társadalmi helyét kijelölő stb. funkciót.

Digitized by Google

Világos, hogy ezek a funkciók, amelyeknek felsorolását még ki is lehetne egészíteni, nem egyformán fontosak az egyén és a társadalom vonatkozásában, a család átalakulási folyamatában pedig a különbségek még tovább hangsúlyozódnak. E funkciók alakulásáról azonban csak akkor kaphatunk teljes képet, ha — bármilyen vázlatosan is — áttekintjük a család jelentőségét és a felsorolt területeken adódó problémákat.

Mielőtt azonban e funkciók mai állásáról akárcsak tézisszerű áttekintést is adnánk, egy igen lényeges körülményre kell felhívnunk a figyelmet. Eddig a szocialista társadalomra vonatkozóan egy általános családképpel, azt is mondhatnánk ,a valóság leglényegesebb vonásait absztraháló modellel dolgoztunk. Nyilvánvaló, hogy ennek az általánosításnak megvan a maga szükségessége, hiszen bizonyos tendenciákat csak így lehet vázolni, de az is bizonyos, hogy ez az általánosítás sok tekintetben elfedheti a valóság differenciált konkrétságát, általános jelenségként ábrázolhat konkrétan már (vagy még) megnyilvánuló, de esetleg távolról sem általános vonásokat és tendenciákat.

A konkrét valóság differenciáltsága mindjárt az elsőnek említett *gazdasági funkciók esetében* szembetűnik. A gazdasági funkció a régebbi társadalmi formációkban és a társadalom széles rétegeiben — s a magyar falusi társadalomban egészen a legutóbbi évekig — *termelési funkciót* is jelentett, bár az utóbbi évtizedekben az ún. kétlakiság a falun is megbontotta ezt a termelési egységet. Világos, ahol a család termelési egység volt, ahol a női termelőmunka is családi keretek között folyt, ott ez a jellegzetessége már eleve a tradicionális minták szerint alakította az egész életmódot. Az átalakulás folyamatát nagy általánosságban ma úgy jellemezhetjük, hogy a család termelési funkciója feloldódóban van. Ma a *család legfeljebb mint fogyasztási egység funkcionál, de ez a funkciója sem érvényesül töretlenül.* A közétkeztetés stb. folytán sok család ma már háztartást sem vezet, de a fogyasztás egyéb módon is differenciálódik. Általánosságban talán azt állíthatjuk, hogy a mai családra bizonyos fokig a *gazdálkodási egység* kifejezés illik rá. Ez azt jelenti, hogy — legalábbis egy bizonyos szintig — a család mint egész dönt a családtagok anyagi eszközeinek hovafordításáról, ha a döntés során esetleg csupán egy vagy két személy testesíti is meg az egészet.

Ez az általánosnak mondható tendencia azonban korántsem jelenti azt, hogy a mai magyar társadalomban a család termelési egységként már egyáltalán nem funkcionál. Nem csupán arról van szó — bár ez sem elhanyagolható tény —, hogy néhány ezer család a magánszektorban, a mezőgazdaságban, s azon kívül is termelési egységet alkot, hanem bizonyos fokig ennél többről és kevesebbről is. A termelőszövetkezetekben ugyanis sok helyütt

Digitized by Google

a családot munkaszervezeti egységként is felhasználják, meghatározott földterületet családi egységben műveltetnek. Bár ez szociológiailag már egészen más jelentőségű, mint a kistulajdonosi és kisüzemi termelési egységet jelentő család, s az is világos, hogy átmeneti jelenség, mégis megőriz valamit a termelési funkcióból, ahogyan megőriz valamit ebből a háztáji gazdaság is. Az ilyen látszólagos családi keretek között végzett női munka azonban már nem azonos a hajdani „segítő családtag" munkájával, és ez a tény, továbbá az, hogy a családi jövedelem jó részét már nem szívja fel a termeléshez szükséges beruházás, jelentősen megváltoztatja ezeknek a családoknak a gazdálkodását és sok tekintetben életüket is. Az átmenetek e jelzett konkrét változatossága ellenére annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a termelési funkció eltűnése — amely egyébként a legkevésbé speciális családi funkció és amely lényegében és igen sokszor a család sajátosabb funkcióival szemben hatott — egyre nagyobb teret enged a család más funkcióinak, és lehetővé teszi, hogy tartalmasabban bontakozzék ki a család mint érzelmi közösség, mint érzelmi, művelődési egység.

Említettük már a család fokozott jelentőségét a nemi kapcsolatok, a gyermek világrahozatala és közvetlen gondozása tekintetében. A hagyományos képpel szemben az egyik legjelentősebb változás az, hogy a társadalmi munkamegosztás a közvetlen gyermekgondozási feladat ellátásába is behatol, s a szervezett csecsemő- és gyermekgondozás sok vonatkozásban a hagyományostól eltérően alakítja ezt. Mai társadalmunkban is megfigyelhetjük az átmenet két szélső láncszemét (az egyiket már egyre csökkenő esetszámmal). Az út ugyanis az otthon, családi, szomszédi, vagy — ritkábban — képzett segítséggel szülő, gyermekeit egyedül gondozó családanya típusától a kórházban, orvosi felügyelettel szülő, a szülés után is szervezett anya- és csecsemővédelemben részesülő, majd a gyermekgondozás feladatait igen jelentős részben a megfelelő intézményekre hárító anya típusáig vezet.

A megszületett ember társadalmi lénnyé való nevelése is valamikor szinte kizárólag a családra hárult. Ma a bölcsődei, óvodai és iskolai hálózat munkája következtében, a külső társadalmi szervezetek bekapcsolódása folytán ez a szerep jelentősen átalakult. Ennek következtében a társadalmi nevelési intézmények és a család kapcsolatában új problémák is felmerülnek. Ezek közül csak kettőt említünk meg. Az egyik az a társadalmunkban már eléggé tudatosított probléma, amelyet a családi és a más közösségi, szervezeti nevelés közötti esetleges eltérés okoz a gyermek nevelésében. Ennek a problémának a pedagógiai hatásai — a gyermekkultusz elemeitől, az elkényeztetéstől, a gyer-

Digitized by Google

mekre koncentrált mértéktelenül túlzott ambíciótól kezdve a világnézeti tekintetben mutatkozó különbségig — eléggé ismertek, így itt nem is kell elemeznünk. A második kérdés: a család jelentősége a nevelés folyamatában. A családnak a nevelésben betöltött szerepe általában nem elsősorban a közvetlen ismeretközlés (bár ezt a funkcióját is igényli a társadalom), hanem sokkal inkább az érzelmi közösségi jellegéből fakadó érzelmi, jellemformáló nevelés. Ennek különösen nagy jelentősége van. A társadalmilag értékes személlyé váló gyermek fejlődésében ugyanis a családi kapcsolatok rendezettsége olyan prizma, amelyen a társadalom sok egyéb viszonylatainak hatása is megtörik. A gyermekek fejlődésében bekövetkezett számos súlyos hiba a megromlott, érzelmileg vagy más vonatkozásban nem kielégítő családi viszonyokra vezethető vissza.

A család azonban nem csupán a gyermeket formálja társadalmi értelemben vett személyiséggé, hanem ennél szélesebb értelemben is *ellenőrzi és irányítja a családtagok magatartását. Az irányító és ellenőrző funkció* a hagyományos felfogás szerint csupán a szexuális magatartásra korlátozódik, de valójában nem csupán ebben a tekintetben hat, hanem általában is átfogja a család viselkedését, hiszen a család *felnőtt* és *gyermek* tagjainak magatartásában, illetőleg a magatartás kialakításában általában ma is lényeges szempont a családra való vonatkozás. A család ilyen irányító-ellenőrző szerepének teljes negligálása szinte már a családból való kiszakadással egyértelmű. E körben is két kérdést érintünk. Az első a nevelés folyamatának egyik már említett problémájával, a családi és a tágabb értelemben vett társadalmi nevelés ellentétével, illetőleg annak következményeivel azonos síkon jelentkezik. Átmeneti társadalomban ugyanis (és ilyen a mai magyar szocialista társadalom is) egyes társadalmi rétegekben, illetőleg minden réteg bizonyos számú családjában a család irányító-ellenőrző funkciója régebbi, társadalmilag általánosan már meghaladott értékekhez és magatartási mintákhoz kapcsolódik. Az így kialakuló esetleges ellentét azután egyes esetekben a társadalommal vagy a családtagokkal való konfliktushoz vezethet. A második probléma a szexuális magatartás ellenőrzése. A család történeti kialakulása egyértelműen bizonyítja a család intézményének szerepét a szexuális magatartás bizonyos társadalmilag szükségesnek értékelt szabályozásában, irányításában és ellenőrzésében. Ez a szerep ma társadalmi általánossággal, bár — amint ezt a könnyebb bontás lehetősége és az ilyen természetű okra alapozó válások nagyobb száma mutatja — valamivel viszonylagosabban érvényesül.

Vannak a családnak olyan feladatai is, amelyek nincsenek annyira előtérben, mint az eddig vázoltak, s amelyek társadalmi

Digitized by Google

szempontból kevéssé vonják magukra a figyelmet, vagy amelyek ma már inkább csak kiegészítik a társadalom hasonló funkcióit, de amelyek ha nincsenek meg a családban, súlyosan érinthetik az egyént; így közvetve a társadalomnak is okozhatnak kisebb-nagyobb nehézséget. A hagyományos család pl. jóval önállóbban végezte a fenntartást szolgáló javak elosztását, a családtagok pihenésének és felfrissülésének biztosítását, a családtagok támogatását és gondozását betegségük, illetőleg öregségük esetén stb. Ma már ezek a feladatok kevésbé koncentrálódnak ugyan a családra, de a családi keretek, bár tartalmukban átalakultak, sem az elosztást, sem a pihenést és a felfrissülést tekintve, nem vesztették el jelentőségüket. A kiterjedt társadalombiztosítási és nyugdíjrendszer igen jelentős mértékben a társadalomra hárította ugyan a családtagok betegség, öregség, vagy más természetű szükség esetén való támogatásának feladatait, a család szerepét azonban még az anyagi gondoskodás, támogatás vonatkozásában sem küszöbölte ki. A napi gyakorlat mutatja, hogy a társadalom támogatásán kívül a beteg vagy elöregedett ember családjára is jelentős feladatok hárulnak, nem is beszélve a más természetű szükségben nyújtandó segítésről, amelynek legtöbb esetére nem is terjeszthető ki a társadalombiztosítás. A közfelfogás és az erkölcs egyértelműen el is ítéli azokat, akik nem tesznek eleget a család ilyen feladatainak. S ez nyilván csak a kérdés egyik oldala. A betegség, az öregség esetében különösen megnyilvánuló érzelmi és általában pszichikai jellegű igények kielégítése feltétlenül a családra koncentrálódik. Az ember érzelmi-emócionális egyensúlyának biztosításában egyébként, amely a társadalomra nézve is igen fontos, a család igen jelentős tényező. Nem csupán arról van itt szó, hogy a családban feloldódhatnak a társadalmi élet egyéb területeiről származó és az egyénben esetleg felgyülemlett feszültségek, s nem is arra kell gondolnunk, hogy a család általában valami menedékhely szerepét tölti be a szélesebb társadalommal szemben — bár kétségtelen, hogy egyes esetekben ilyen jelentősége is van —, hanem elsősorban az a lényeges, hogy a család sok tekintetben pótolhatatlanul alkalmas az egyén érzelmi stabilitásának, a szélesebb társadalmi kötelékek szempontjából is jelentős pszichikai kiegyensúlyozottságának biztosítására. Ennek bizonyításául elég, ha csak arra, a szociológiában régebben is, de legújabban és mai társadalmunkban is megfigyelt tényre utalunk, hogy az érzelmi elszigetelődés jelentősen közrehat pl. az öngyilkosságok alakulásában, s ez különösen a nem házasok között figyelhető meg, vagy arra, hogy a családban élők öngyilkosságában, illetőleg alkoholizmusában nagy szerepe van a családon belüli érzelmi kapcsolatok megbomlásának.

A családnak ez az emócionális egyensúlyozó szerepe különö-

Digitized by Google

sen fontossá válik és sok problémát vethet fel a tömeges női munkával, a nő önálló szakmai, foglalkozási, kulturális ambícióinak kiteljesedésével. Az e téren igen sokféle tartalommal támadható feszültségek akár családok bomlására is vezethetnek. Így pl. összeütközve a patriarchális családfelfogással, a férfi családfői szerepével stb. nem egy esetben ilyen feszültséget okoz az, ha a feleségnek nagyobb a keresete, magasabb a beosztása, a képzettsége stb. De feszültséget okozhat átmeneti társadalmunkban a férj és a feleség eltérő társadalmi pályafutása, képzettsége, világnézeti különbsége stb. is.

Végül meg kell említenünk, hogy az osztályhelyzettel, a társadalom rétegeződésével összefüggésben a család többé-kevésbé eleve meghatároz valamiféle helyet tagjai számára a társadalomban. A hagyományos család esetében általában a *férj* társadalmi helyzetétől függött a feleség és bizonyos értelemben a gyermekek helyzete is, ezt azután az utóbbiaknak a maguk által szerzett státusa többé-kevésbé módosíthatta. Mai társadalmunkban már meglehetősen módosult ez a hagyományos kép. Mindenekelőtt, ha még nem is tűnt el teljesen, de sok tekintetben megváltozott a férj státusmeghatározó jelentősége a feleség irányában. Világos, hogy a női munkavállalás, a nők fokozott részvétele a legmagasabb szintű oktatásban is, a foglalkozásoknak a nők számára való elérhetősége nagyobb jelentőséget ad a nők saját státusának az ún. heterogén (tehát más-más társadalmi rétegeket képviselő) családokban, mint a kereső munkát nem végző, önálló foglalkozással nem rendelkező, más társadalmi rétegbe csupán származásuk révén tartozó nők esetében. Megállapítható, hogy az utolsó években Magyarországon kötött házasságoknak valamivel több mint a fele azonos társadalmi réteghez tartozó házasfeleket egyesít. A családok összességére nézve persze nagyobb ez az arány, hiszen régebben kevésbé volt elterjedt a különböző társadalmi rétegbe tartozó személyek összeházasodása, mint most, jóllehet a mai vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az ugyanahhoz a társadalmi réteghez tartozás még mindig igen jelentősen közrehat a párválasztásban. Ez objektíve meghatározott abban a tekintetben, hogy a párválasztás jórészben a munkahelyhez, az ismeretségi és baráti körhöz stb. kapcsolódik, amely a rétegeződést illetően is sok tekintetben elhatárolt. A fizikai munkások (különösen a szak- és betanított munkások), valamint a nem értelmiségi szellemi foglalkozású rétegekben ma legtöbb a saját réteghelyivel való házasságkötés; ha pedig csak a nőket tekintjük, az értelmiségi nők kétharmada házasodik értelmiségi férfivel. Ez a két megállapítás azért fontos számunkra, mert arra mutat, hogy ahol az eltérő foglalkozás következtében a nő társadalmi helyzete a férfié mellett jelentős státusmeghatározó lehetne a család-

Digitized by Google

ban, ott viszonylag kisebb a heterogén házasságok aránya, és ezzel az eltérő női foglalkozás jelentősége. A férfi társadalmi rétege tehát — a tényleges átalakulási tendencia ellenére — sok tekintetben még ma is meghatározó a család számára, noha kisebb-nagyobb fokban a feleség társadalmi rétege is mindig közrehat. Ami a gyermek társadalmi helyzetét illeti, számukra is jelentős tényező a család. Az iskolarendszer demokratizmusa, amely gyakorlatilag minden rátermett fiatalnak megfelelő képzést biztosít, jórészt csökkenti ugyan ennek a jelentőségét, de a kialakuló kulturális igények, a foglalkozási ambíciók stb. világát tekintve a család helyzete, belső viszonyai még ma is hatnak. Általánosan ismert tény pl., hogy a középiskolai, de még inkább a főiskolai és egyetemi oktatásban sokszor nem azonos eséllyel indulnak az értelmiségi és a munkásszülők gyermekei: Az előbbiek hazulról hozzák magukkal a szellemi érdeklődést, a nagyobb olvasottságot, az értelmiségi pálya iránti határozott igényt, a szülők részéről pedig az áldozatvállalást stb., a munkásszülők pedig általában nemcsak hogy nem tudtak hasonló műveltségi szintet, érdeklődést kialakítani, hanem gyakran többre becsülik a rögtöni keresetet, kevésre értékelik az értelmiségi pályát stb., s ezért nem is nézik jó szemmel gyermekük továbbtanulását. Ez azután, mint a gyakorlat mutatja, sokszor lemorzsolódásra vezet.

Egészen a legújabb időkig a származással kapcsolatos intézkedések — pl. az egyetemi, főiskolai felvételeknél, vagy az egyes foglalkozási helyek betöltésénél — az osztályhelyzettel összefüggően súlyt adtak a család statusmeghatározó szerepének is. A VIII. kongresszusnak a származási kategóriák eltörlésére vonatkozó határozata és az ezzel kapcsolatos intézkedések — a kollégiumi hálózat bővítése, az iskolarendszer további demokratizálása — és a társadalom nagy mobilitása azonban egyre inkább csökkentik a családnak ezt a szerepét.

III.

A család feladataiban, funkcióiban beállott változások már jelzik, hogy a család társadalmi szerepe és belső élete is átalakulóban van. Az átalakulás az életformától kezdve a családi szerkezetben beálló változásokig egész sor területen megmutatkozik (példaként csak a „második műszak" életformát alakító hatását említjük). Ez az átalakulás azonban — ismét hangsúlyozzuk — a társadalom egészében végbemenő átalakulást jelzi, ennek következtében megy végbe. A Kortársban lefolyt építészeti vitában is megjelent az a felismerés, amelyet egyébként cikkünk előző részében igyekeztünk kifejteni, hogy a modern élet, különösen a szocialista társadalomban, egyre több funkciót emel ki a család,

Digitized by Google

az otthon keretei közül és tesz társadalmivá. Ez lehetővé teszi, hogy a család jobban töltse be más vonatkozású, humánusabb tartalmi feladatait, egyre inkább érvényre juttassa érzelmi közösség jellegét. Igaz ugyan, hogy a társadalom egészében végbemenő átalakulással együtt a család társadalmi szerepének, funkcióinak részbeni megváltozása a család életformájára is kihat, s az is igaz, hogy a társadalom vonatkozásában a humánum kiteljesedését jelentő pozitív folyamatok néha negatívan is hatnak a család ugyanilyen értelmű funkcióinak zavartalan kibontakozására (pl. a női munka, amely mindenképpen elsődleges feltétele a nő társadalmi egyenjogúságának, adott esetben, különösen az éjszakai műszak formájában károsan befolyásolja a nő helyzetét családi feladatainak teljesítésében), mégis: már az a tény is, hogy az emberek általában egész életük során családi kötelékeken keresztül is kapcsolódnak a társadalomhoz, erőteljesen aláhúzzák a család jelentőségét mai társadalmunkban. A társadalom fejlődésével erősen differenciálódik az egyénnek a társadalomhoz való viszonya, az egyén egyre több kötelékkel kapcsolódik a társadalomhoz, a család közvetítő szerepe ebben a vonatkozásban azonban kiemelkedő. Említettük már, hogy a család sok tekintetben szinte olyan prizmaként működik, amelyen más vonatkozású társadalmi viszonyok is keresztülhaladnak, így a család az egyén kötelékeinek tartalmát is befolyásolja. Ha nincs meg vagy hibás a család és a szélesebb társadalom között a közvetítő kapocs, akkor a család öncélúvá válik, „individuálisan befelé fordul". (Hangsúlyozzuk azonban, hogy a befelé fordulásnak általában nem az a szűkebb értelmű kondicionáltság lehet az *oka*, amelyet az építészeti vitában elhangzott egyes vélemények szerint — a családi ház jelenthet.) S hogy más példára is utaljunk: ha a család mint közösség önmagában, belső viszonylataiban esik szét, akkor más módon kell hogy kielégüljön a közösséghez való tartozás eredendő és az embernek emberi mivoltát jellemző igénye. Ismeretes az ún. intim csoportok jelentősége. Annyira nem lehet figyelmen kívül hagyni a legkülönbözőbb társadalmi szervezetekben kialakuló ilyen jellegű csoportok hatását, hogy a kutatások sok tekintetben és egyre inkább ezek köré koncentrálódnak. Ezek a legkülönbözőbb formában kialakuló csoportok, a szocialista brigád az üzemben, tanulócsoport az iskolában stb. elsődlegesen természetesen *nem családpótló jellegűek*, amint nem ilyen, hanem a családot kiegészítő jelentőségük van az ugyancsak intim viszonylatokat megtestesítő baráti vagy szomszédsági alakulatoknak, a „játszócsoportoknak" stb. is. Családpótlékká általában a család szétesése vagy a családi kohézió meggyengülése következtében válhatnak ezek a csoportosulások, de általános tapasztalat, hogy

Digitized by Google

ezekben az esetekben is sokszor mint új család kialakítására vezető tényezők is működnek. *A családi közösségnek mint az egyént, a társadalomhoz kapcsoló szervezetnek a szerepe tehát nem tűnt el, átalakulási folyamatát tehát a magunk részéről nem tekintjük válságnak.*

A család és a családnak a mai társadalomban elfoglalt helye még sok problémát vet fel. Az érintett kérdéseket is csak meglehetősen általánosan vázolhattuk, inkább azzal a reménnyel, hogy a marxista szociológiai kutatások ezen a téren is jobban megvilágítják majd a helyzetet. Most is megállapíthatjuk azonban, hogy vannak olyan társadalmi jelenségek, amelyek a szocialista társadalom fejlődése során egyre jelentősebben befolyásolják a család társadalmi vonatkozásait és belső tartalmának alakulását is. Csak néhány ilyen tényezőt említünk meg, azzal a gondolattal, hogy az adott terület szakembereinek érdemes volna e tényezők alakulását a családra vonatkoztatva külön is megvizsgálni. Világos például: a társadalmi munkamegosztás fejlődése még inkább társadalmasítja a család sok funkcióját, s ezzel a családok belső életét is könnyebbé teszi. Nem kétséges az sem, hogy a szocialista társadalom fejlődésével a társadalom a nagy családok anyagi támogatására is egyre többet tud áldozni. Ebbe a problémakörbe tartozik a lakóhelyi kondicionáltság kérdése, tehát annak a problémának az eddiginél tudatosabb vizsgálata, hogy mit igényel a mai család a lakástól, lakóhelytől, hogyan bontakozik ki az építészeti és a kommunális szolgáltatások szempontjából is a modern családok sokaságához szabott városkép. Különösen jelentős befolyása lesz a család belső életére a szabadidő jövőbeni alakulásának tehát részben a munkaidő csökkenésének, részben pedig a szabadidő jobb felhasználásának, amelynek következtében a család még jobban, kulturáltabban tudja ellátni megmaradó funkcióit. Mindezektől a tényezőktől, de más társadalmi körülményektől is függ pl. a család demográfiai értelemben vett nagyságának alakulása, tehát a születések számának növekedése vagy csökkenése, a generációk együttlakásából adódó családnagyság stb., amely viszont a társadalmi tényezők szerepére is visszahat. Ilyen és hasonló problémák további megvitatása egészítheti ki — immár a jövő felé is mutatva — a szociológus által rajzolt családkép általános vonásait.

Az elmondottak a családnak a nevelés folyamatában való értékelésére is alapot adhatnak. A család, jóllehet sok vonatkozásban az eddigiektől eltérő módon alakulnak társadalmi funkciói, fontos társadalmi és ebből következően etikai érték. Ennek a ténynek kell meghatároznia a nevelés folyamatában elfoglalt helyét is.

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

A gabonakérdésről

Amint az az országgyűlési beszámolókból ismeretes, idei gabonatermésünk jelentősen alatta maradt a múlt évinek, és ezért az eddiginél nagyobb behozatalra szorulunk. Akadnak akiket meglep az idén kialakult helyzet és nem értik: mi az oka annak, hogy egyes kapitalista országok exportra is képesek, mi pedig saját szükségletünket sem fedezzük hazai termelésből? Ezekre a kérdésekre kívánunk az alábbiakban válaszolni.*

I.

Ha a gabonakérdést az összes gabona mennyiségének oldaláról közelítjük meg és — a fogalom nemzetközi értelmezése szerint — a rizst és a szemeskukoricát is belevonjuk, akkor Magyarország gabonatermesztéséről a következő képet kapjuk:

	Termésmennyiség (1000 tonna)		
	1931—1940	*1951—1960*	*1962*
Búza	2196	1899	1959
Rozs	712	507	233
Rizs	—	63	36
Árpa	628	785	1144
Zab	286	190	115
Kukorica	2185	2723	3241
Összesen:	6007	6167	6728

Az 1951—60. években tehát 160 000, 1962-ben 700 000 tonnával több volt a gabonatermés, mint az 1931—40. években.

Ha az elmúlt években általában több gabonát termeltünk, mint a felszabadulás előtt, mivel magyarázhatók az *idei* gabona nehézségek? Ezeknek a nehézségeknek vannak világos, mindenki által ismert okai, de vannak olyanok is, amelyek ezek mögött húzódnak meg és kevésbé szembetűnők.

Az idei nehézségeinket közvetlenül a gyenge terméseredmények okozták; ezek jórészt a rendkívül mostoha időjárás, a szokatlanul súlyos tél, a tartós szárazság következményei. A terv erre az esztendőre 12,5 q búza átlagtermést irányzott elő; a valóságban azonban csak mintegy 9 q. holdanként tehát 3.5 q-val kevesebb lett. A tervezett kb. 2 millió hold vetésterületen ez egymaga 700 000 tonna búzakiesést jelent, ami meg is magyarázza a kenyérgabona-import szükségességét, egyben érzékelteti

* A szerkesztőség felkérte a problémákat jól ismerő szakemberek egy kisebb csoportját a felvetett kérdések megvitatására, és megválaszolására. Ez a cikk ennek a szerzői kollektívának a közös állásfoglalása.

Digitized by Google

annak arányait is. (Az utóbbi években 2—300 000 tonna volt a gabonabehozatal, az idén viszont — mint a fenti számításból is kitűnt — ennél több lesz.)

Ebben az esztendőben sem a takarmánygabona, sem a kenyérgabona itthon megtermelt mennyisége nem fedezi a szükségleteket, de kenyérgabonában nagyobb a hiány. A két világháború között átlag 29 millió, 1951—60-ig átlag 24 millió, 1961-ben 22,3 millió, 1962-ben 21,9 millió, 1963-ban 17,3 millió q kenyérgabonát termeltünk. A legutóbbi két évhez viszonyítva is 4—5 millió mázsával kisebb az idei termés.

1945 előtt a lakosság fogyasztása 17—18 millió, az üzemi felhasználás 6,5—7 millió, együttesen 25 millió mázsát tett ki. Minthogy akkoriban évenként átlag 29 millió mázsa volt az összes termés, még maradt 4—5 millió mázsa felesleg, s ez többnyire exportra került. A számítások azt mutatják, hogy nagyjából hasonló arányok mellett, ma is 25 millió mázsa a belföldi szükséglet. De ezt a mennyiséget most többnyire csak importtal együtt tudjuk biztosítani. Mivel magyarázható ez?

Ez elsősorban a kenyérgabona vetésterület igen nagyméretű csökkenésének a következménye. 1931—1940-ben a kenyérgabona vetésterülete 3 893 000 hold volt, 1963-ban csupán 2 059 000 hold, tehát kereken 1 800 000 holddal, azaz csaknem a felével kisebb. A mezőgazdasági művelés alatt álló területet először is több mint félmillió holddal csökkentette az ipari üzemek, lakóházak, utak stb. építése. Megnőtt másodsorban a kert, — a szőlő, — és az erdő területe, a szántóföldi terület rovására. Megváltozott, harmadszor a szántóterületen belül a vetésszerkezet. A korábbi kenyérgabona területeken ma 250—260 000 holdon kukoricát, 300 000 holdon lucernát, 120 000 holdon cukorrépát, 110 000 holdon borsót, 200 000 holdon napraforgót, 270 000 holdon csalamádét és silókukoricát termesztünk. Ez több mint 1 200 000 hold, amelyen ma értékesebb, a népgazdaságnak többet hozó növények teremnek, mint amilyen a kenyérgabona. A hasznosság arányát jól szemléltetik a tényleges devizahozam 1962-es adatai:

	1 kh. devizahozama dollárban	1 kh-ra jutó belföldön hasznosított melléktermék értéke Ft-ban
Búza (kemény)	44	600
Kukorica (vető)	83	1018
Hibridkukorica	130	2014
Lucernamag	56	1670
Cukorrépamag (poli.)	227	—
Napraforgó (vetőmag)	87	810
Fajtaborsó (bőventermő)	123	500

A vetésszerkezet változása tehát nem tekinthető hiányosságnak, hanem pozitív fejlődésnek. Jórészt annak a következménye ez, hogy tudatosan törekedtünk a kenyérgabona indokolatlanul nagy területének csökkentésére és helyette más növényfélék termesztésének bővítésére, más szóval: a vetésszerkezet intenzívebbé, belterjesebbé tételére.

Az alapjában helyes irányú fejlődés eredményét azonban lerontotta az a tény, hogy túlhaladt a megtervezett mértéken. 1962-ben kb. 200—300 000 kh-val kevesebb gabonát vetettek el, mint amennyi szükséges lett volna.

A vetésterületnek a helyes mértékénél nagyobb csökkenése az idén egybeesett a kalászosoknál egy átlagosnál lényegesen rosszabb terméssel; ez a két tényező *együttesen* okozza a hiányokat. A vetésterület csökkenését a termésátlagok növelésével akartuk ellensúlyozni, de az elképzelés eddig nem realizálódott megfelelő mértékben. Termésátlagaink nem rosz-

Digitized by Google

szabbak, hanem jobbak a háború előttinél. A búza holdankénti átlagos hozama pl. 1931 és 1940 között 7,9 mázsa volt, 1961-ben 11 mázsa, 1962-ben 10,3 mázsa és még az idei rossz évben is kb. 9 mázsa. Az ötéves terv 13,5 mázsa búza átlagterméssel számolt és ez lényegében megoldaná a problémát. Miután azonban a növekedés elmaradt a tervben kitűzött mértéktől, nem is érte el azt a szintet, amely pótolhatta volna a területcsökkenés okozta kiesést.

Figyelembe kell vennünk továbbá a kérdés megítélésénél a fogyasztás, valamint a takarmányozás közötti összefüggéseket is. A háború előtti időkhöz képest az egy főre jutó nettó gabonafogyasztás hazánkban csupán 10 kg-mal csökkent (1938-ban 147 kg, 1962-ben 137 kg). Ez durván számolva országosan 100 000 tonna csökkenést jelentene. Viszont ugyanebben az időben a lakosság száma annyival szaporodott, amennyinek a gabonafogyasztása lényegében ugyanannyit (százezer tonnát) tesz ki. A két tényező tehát semlegesíti egymás hatását, s ennek következtében elméletileg változatlan marad az összgabona fogyasztása.

Az idézett számok a kereskedelmen keresztülmenő mennyiségeket veszik figyelembe. E számok szerint minden *eladott* mennyiség *fogyasztásnak* számít. Köztudomású azonban, hogy a kenyérgabona egy részét takarmányozásra használják fel. A kereskedelmen keresztülmenő készletből, de még inkább abból a mennyiségből, amely a parasztság kezében marad, állatokat is etetnek.

Emellett szól a 4500 család költségvetési adataira támaszkodó háztartási statisztika is. Eszerint a parasztság egy főre jutó gabonafogyasztása 6 év átlagában kereken 150 kg-ra tehető, de ennek az egyharmadát nem saját készletükből veszik a paraszti fogyasztók, hanem vásárolják. Tekintettel arra, hogy a fejadaguk természetbeni formában is megvan, nyilvánvaló, hogy a vásárlással felszabaduló mennyiséget takarmányként használják fel.* Ez pedig jelentős tétel.

A kenyérnek a háború előtti magas fogyasztási szintje kétségkívül a széles tömegek nagy nyomorát mutatta. Ma nincs nyomor Magyarországon, ma nem esznek kenyeret sóval, hagymával, vagy magában, hanem csakis hozzávalóval. Ennek ellenére is 25 esztendő alatt csak 10 kg-mal csökkent az egy főre jutó gabonafogyasztás, s ez sem magyarázható mással, mint a kenyérgabona egy részének feltakarmányozásával. Egyelőre nem vizsgáljuk azt, hogy ez jó-e, vagy rossz, sőt annyit le is szögezhetünk, hogy semmiképpen sem tekinthetjük ezt egyértelműen káros dolognak, csak tényként állapítjuk meg, hogy a kenyérgabona egy része ide kerül.

Vizsgáljuk meg most a kenyérgabona és a takarmánygabona közötti összefüggést.

	Kenyérgabona	Takarmánygabona (1000 t)	Összgabona
1931—1940	2908	3099	6007
1951—1960	2406	3761	6167
1962	2192	4536	6728

Ha el is tekintünk az idei rendkívül rossz évtől, megállapíthatjuk, hogy a kenyérgabona-termelés a háború előtti évekhez képest kereken 700 000 tonnával csökkent, a takarmánygabona-termelés viszont ez idő alatt ennek duplájával, kereken 1 400 000 tonnával növekedett. Az utóbbi esztendőkben tehát olyan körülmények között szorultunk gabona-behozatalra, hogy a gabona *egész* mennyisége még 700 000 tonnával nagyobb is volt a háború

* Ugyanerre lehet következtetni egyébként abból is, hogy az elmúlt négy év alatt 7—800 ezer tonnával csökkent a vámőrlés. Világos, hogy a meg nem őrölt gabona nem alkalmas emberi táplálkozásra, hanem csak takarmányozásra.

Digitized by Google

előttinél, jóllehet akkor — mint köztudomású — még exportáltak is! Itt érkeztünk el a probléma lényegéhez. Hogy a háború előtti export helyett miért importálunk ma gabonát, annak magyarázata elsősorban a takarmánygabona-szükséglet nagy növekedésében található, ez viszont a hústermelés nagyarányú emelkedésének a következménye.

1938-ban egy lakosra évi 33 kg, 1961-ben 48,3 kg húsfogyasztás jutott hazánkban. Ha ehhez még hozzávesszük a lakosság növekedéséből adódó többletet, akkor azt látjuk, hogy a húsfogyasztás abszolút mennyisége ma kb. 50 százalékkal nagyobb, mint 1945 előtt volt. (Meg kell jegyeznünk, hogy a paraszti húsfogyasztás az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt. A saját fogyasztási célt szolgáló háziállatok, baromfiak száma nem határozható meg pontosan. Ugyanakkor világos, hogy a statisztikában nem szereplő állatok etetése is takarmányt igényel.)

Jelentősen megnőtt a tej- és tejtermékek egy főre jutó fogyasztása, valamint a hazai alapanyagból készülő gyapjúszövetek vásárlása is. Az előbbi a tejtermelés, az utóbbi a juhtenyésztés fejlesztését igényelte. Mindkettő jóval több takarmány felhasználását tette szükségessé.

A háború előtt évente kb. 120 000 szarvasmarhát hizlaltak meg, 1962-ben pedig kereken 500 000 darabot. Csaknem 400 000 szarvasmarhával többet hizlalunk ma fel, s ez tetemes takarmánytöbbletet igényel. A sertésállomány közel egy millió darabbal nőtt, és a sertéstenyésztésnél a korábbi állapottal szemben előtérbe nyomult az intenzív tartás, a hússertések nagyobb méretű tenyésztése. A baromfiak döntő többsége nem a közös gazdaságban van, a tartásukra felhasznált takarmány mennyisége ezért szinte fel sem becsülhető. Tudjuk azonban, hogy ez jórészt gabonaneműekből (kukorica, árpa, búza) áll, s ezért joggal feltételezhetjük, hogy elsősorban baromfinevelésre használnak fel hazánkban kenyérgabonát. Ezzel kapcsolatos jó eredményeinket mutatja az is, hogy a 100 holdra jutó hústermelésben világviszonylatban is az elsők között állunk. Az ország csontoshús termelése 1961-ben elérte a 4 478 000 mázsát, belsőséggel, zsiradékkal és baromfihússal együtt pedig a 8 133 000 mázsát. A ma hiányzó gabona jó részét tehát hús formájában esszük meg. Kézenfekvő, hogy elsősorban ezek magyarázzák meg a nagyobb takarmányigényt.

Külön ki kell emelnünk, hogy húsexportunk a háború előtti mennyiséghez képest jelentősen növekedett. Hús, húskészítmények és tejtermékek formájában tehát meglehetősen nagy mennyiségű takarmányt exportálunk. Ez igen kedvező számunkra, mert ebben az állapotában a takarmány jóval értékesebb exportcikk, mint volt annak idején a gabona.

Minderről rendszerint megfeledkeznek azok, akik méltatlankodnak azon, hogy Magyarország azelőtt gabonát exportált, most pedig importra szorul. Ez a nézet egyoldalú. Mely még akkor is helytelen felfogásról tanúskodik, ha el is tekintünk attól, hogy az azelőtt külföldre szállított gabona ma hús formájában megy ki az országból. A felszabadulás előtti állapothoz képest a belső fogyasztás növekedése mellett, nem csökkent, hanem növekedett Magyarország egész mezőgazdasági exportja. Az 1945 előtti mezőgazdasági exporthoz viszonyítva 1962-ben 350 millió devizaforinttal több volt. Értékben nem kevesebbet, hanem többet exportál a mezőgazdaság ma, s hogy ez az export nem gabona formájában, hanem húsban realizálódik, az feilődésünkről tanúskodik és igen nagy előny számunkra.

A takarmány-felhasználás növekedése alapvetően és döntően egészséges folyamat eredménye, de vannak kétségkívül egyéb okai is. Ebből a szempontból figyelmet érdemel, hogy miközben a felhasznált takarmánygabona abszolút mennyisége jelentősen, majdnem másfél millió tonnával növekedett — az állatállomány lényegében azonos szinten maradt, sőt egyes fajoknál még csökkent is.

Digitized by Google

	Szarvasmarha	Sertés	Ló	Juh	100 kh mezőgazdasági területre jutó számosállat
		1000 darab			
1935 február	1911	4674	886	1450	21,9
1963 április	1906	5428	339	3043	21,6

1938-ban több mint 880 000 lovunk volt, s tartásuk mintegy 700 000 tonna takarmánygabonát igényelt. 1963-ban 330 000-nél valamivel nagyobb a lóállomány, s ehhez 240 000 tonnánál valamivel több takarmánygabonát kell felhasználni. Kereken 500 000 tonna takarmány szabadult tehát fel a többi állatfaj számára. A takarmánygabona nagyobb mennyisége a csökkenő lóállomány révén felszabaduló mennyiség, s az a mennyiség, amennyivel ma több kenyérgabonát takarmányoznak fel, együttesen 2 200 000 tonna többletet tesz ki. Ezt a mennyiséget egészében nem írhatjuk a nagyobb sertés- és juhállomány, valamint a fogyasztás és a hústermelés növekedésének számlájára. Valószínűnek látszik, hogy a felhasznált takarmány ilyen méretű emelkedéséhez a nem célszerű takarmányozás is hozzájárul. Ez természetesen fokozta a gabonaellátási nehézségeket.

Az elmondottak — és távolról sem soroltunk fel mindent — már sejtetik azt, hogy milyen összetett, milyen sok tényezőből tevődik össze az ún. gabonaprobléma.

II.

Mi az oka annak — kérdezik sokan —, hogy egyes kapitalista országok gabonát exportálnak, mi pedig importra szorulunk? Érdemes közelebbről megnézni ezt a dolgot, mert ezzel kapcsolatban is sok a félreértés, a téves elképzelés. Mindekelőtt: a kapitalista országok *zömének* nincsen gabonafeleslege, nem exportál gabonát. A kapitalista országok többsége gabona-behozatalra szorul, a kapitalista világnak mindössze három nagy gabona-exportáló országa van. Ezt bizonyítja a következő táblázat:

A búza külkereskedelme 1961-ben (1000 tonnában)

	Kivitel	Behozatal
USA	17 109,4	
Kanada	9 964	
Ausztrália	5 616,2	
Argentína	1 065,5	
Franciaország	1 048,5	
Anglia		3 992,5
Japán		2 631
Német Szövetségi Köztársaság		2 656,4
Olaszország		2 451,1
India		3 090,4

Mint látható, csupán három nagy búzát exportáló ország van: USA, Kanada, Ausztrália, viszont szép számmal vannak nagy búzaimportáló országok. Ez a kérdés egyik oldala.

Hazánknak a nagy búzaexportáló országokkal való összehasonlítását rendkívül megnehezíti az a tény, hogy ezekben az országokban sok a sajátos vonás a Magyarországétól eltérő körülmény. A tárgyalás egyszerűsítése végett a következőkben csak az Észak-Amerikai Egyesült Államokkal foglalkozunk. Az első lényegbevágó különbség Magyarország és az USA helyzete között mindjárt a gabonafelhasználásban mutatkozik. Az USA-ban az eltérő és fejlettebb fogyasztási struktúra, ezen belül pedig főleg a húsfogyasztás nagyobb mérete miatt jóval alacsonyabb az egy főre jutó

Digitized by Google

gabonafogyasztás, mint Magyarországon: a statisztika szerint — 1959—1960-ban — a magyarországi évi 137 kg-os egy főre jutó fogyasztással szemben csak 66 kg, tehát a magyarországinak a felénél is kisebb volt. Eszerint tehát Magyarországon kétszer annyi gabonát használnak fel fejenként fogyasztási célokra, mint az USA-ban. Ha az USA-ban ugyanolyan szinten állna a gabonafogyasztás, mint Magyarországon, akkor 1961-ben a ténylegesen lebonyolított kereken 17 millió tonnás export helyett legfeljebb 4—5 millió jutott volna erre a célra. Vagy fordítva, ha Magyarországon olyan szinten állna a fogyasztás, mint az USA-ban, akkor még a mostani rossz esztendőben is 2—300 000 tonnát, normális termelési évben pedig 5—600 000 tonnát lehetne exportálni. Ez tehát kétségtelenül az egyik ok, amely megmagyarázza a nagyobb exportképességet. De vannak ezenkívül egyéb különbségek is.

Figyelemre méltó például: mennyivel kisebb az USA-ban a búza egy főre jutó bruttó mennyisége (az összes célokra belföldön felhasznált búzát értve ezen), mint Magyarországon, az Amerikai Egyesült Államokban 1961-ben kb. 90 kg, Magyarországon kb. 230 kg búzatermés jutott belföldön egy főre. A különbség jóval nagyobb, mint amennyit az egy főre jutó fogyasztási normák indokolnak. Ez csak azzal magyarázható, hogy nálunk egyéb tényezők is növelik a búza felhasználását.

A rendelkezésünkre álló számokból arra lehet következtetni, hogy az Egyesült Államokban nem használnak fel takarmányozásra búzát. Pl. 1961-ben a búza össztermése 33 millió tonna volt, ebből 17 millió került exportra, 11,5 millió volt a belföldi fogyasztás (az egy főre jutó mennyiség alapján számolva), kb. 4,5 millió lehetett a vetőmag, s ez együtt éppen 33 millió tonna. Miközben a raktárkészlet lényegesen nem változott.

Az USA-ban a vetőmagon kívül szinte nincs más üzemi felhasználás, Magyarországon viszont ez a tétel évi átlagban kereken 300 000 tonna. Ez az eltérő népességi struktúrával is összefügg. Magyarországon a népességnek 35 százaléka a mezőgazdasági dolgozó, az USA-ban pedig körülbelül 7 százaléka, ott tehát sokkal kisebb a lakosság paraszti jellegű önfogyasztása. Márpedig a paraszt önfogyasztása mindig nagyobb a városi lakosénál, mert olyan kisebb-nagyobb üzemi jellegű és főleg takarmányozási célú tételeket is tartalmaz, amelyeket nehéz volna számszerűen meghatározni, s amelyek részben elkerülhetetlen velejárói a paraszti jellegű gazdálkodásnak. A miénknél fejlettebb amerikai mezőgazdaság így nagy mennyiségű gabonát takarít meg azzal, hogy a betakarítási, raktározási munka jobban van megszervezve, s nincsenek az önfogyasztás keretében, elaprózott módon elfolyó tételek. Ez természetesen számottevően javítja az ottani gabonahelyzetet.

Ehhez hozzájárul még egy másik, az eddiginél is fontosabb tényező: a nagyüzemi állattenyésztés magasabb szintje. A tenyésztői munka magasabb színvonala abban realizálódik, hogy ugyanakkor a húsmennyiség megtermeléséhez kevesebb takarmányt használnak fel.

Sokan azt gondolják, hogy az USA gabonaexportja mezőgazdasága erejének mutatója. Valóban így van-e ez?

Nem kétséges az, hogy az USA mezőgazdasága jóval magasabb szinten áll, mint a miénk. De az amerikai mezőgazdaság nem gabonaexportja miatt fejlettebb, hanem természeti körülményei, technikai színvonala miatt. Valamely termék exportja ugyanúgy nem a fejlettség ismérve, mint ahogy egy termék behozatala sem egyszerűen az elmaradottság jele.

Nagyon sokféle tényező játszik szerepet abban, hogy valamely ország exportál, vagy importál-e bizonyos termékeket. Sajátos körülmények magyarázzák az amerikai gabonaexportot is, de ez magában véve ugyanúgy nem a magas szint bizonyítéka, mint ahogyan pl. nem az USA mező-

Digitized by Google

gazdaságának fejletlenségét bizonyítja az, hogy évenként szinte teljes cukorszükségletét, kereken 5 millió tonna cukrot importál.

Nem felesleges hangsúlyozni, hogy egy-egy termék exportjának vagy importjának nagysága magában véve sehol sem fogadható el a fejlettség mércéjéül. Az angol vagy a nyugatnémet mezőgazdaság színvonala pl. igen magas, de ez egyáltalán nincs ellentétben azzal, hogy mindkét ország rendszeresen külföldről szerzi be gabonaszükségletének túlnyomó részét. Ehhez hasonlóan számos más, mezőgazdaságilag fejlett ország is egy-egy terméket teljes egészében import útján szerez be.

Ami pedig a gabonatermesztést illeti, itt az Egyesült Államokkal kapcsolatban több körülményt figyelembe kell venni. Először is: az USA földrajzi, klimatikai viszonyai igen kedvezőek a gabontermesztéshez. Az USA mezőgazdasaga igen jól van gépesítve. 1960-ban az USA-ban az 1 km^2-re jutó lakosok száma 19 volt, nálunk pedig 107, tehát egységnyi területről nekünk jóval több embert kell ellátnunk. Másfelől az is következik ebből, hogy az USA-ban nem okoz foglalkoztatottsági-problémát a nagy területeken folyó gabonatermesztés, mert egy holdon csak igen kevés munkaerőt kell foglalkoztatni. Nálunk egy hold mezőgazdasági területen nagyjából ötször annyi embernek kell munkaalkalmat teremteni, mint az USA-ban, és ezt csak a belterjesebb struktúra kialakítása teszi lehetővé. Azok az előbb említett adatok, amelyek arról szólnak, hogy hazánkban több mint 1 millió hold korábbi gabonaterületen most belterjesebb termékeket termelnek, olyan változásról tanúskodnak, amely szükségszerű számunkra, mert ez a struktúra jobban megfelel konkrét adottságainknak. Az Egyesült Államok mezőgazdasága viszont nem a belterjesség irányában fejlődik, részben az előbb említett körülmények, részben a kisebb népsűrűség miatt. Ezzel magyarázható az is, hogy a gabonatermesztést nagy területeken, de külterjesen folytatják. Ezért az USA-ban a búzatermés több évi átlaga alacsonyabb, mint nálunk: az 1948—52 évek átlaga ott hektáronként 11,2 q, nálunk 13 8 q, az 1959—60 évek átlaga pedig ott 14.3, nálunk 17.1 q volt. Az USA-ban azonban 1 q búza előállítása átlag 1 óra munkaidőt igényel. Ha tehát sikerül realizálni az igen alacsony előállítási költséggel termelt gabonát, akkor ez a viszonylag alacsony termésátlagok mellett is kifizetődik.

Ez magyarázza az önköltség csökkentésére irányuló erős törekvést. A tőkés fejlődés ellentmondásosságának, spontaneitásának jellemző példájaként azonban ez végeredményben nem a várt eredményt, a haszon növekedését hozta magával, hanem egyes belső ellentmondások hallatlan kiéleződését. Mint a Frankfurter Allgemeine Zeitung, a nyugatnémet nagytőkés körök félhivatalos lapja október 26-i számának egyik szakírója igen találóan megjegyzi: az USA-ban az jellemzi a gabonatermelés fejlődését, hogy a farmerek reménytelen küzdelmet vívnak a fennmaradásért, de jó részük alulmarad ebben. A mindenkori kormánykörök elkeseredetten igyekeznek, hogy mesterséges eszközökkel csökkentsék a vetésterületet, mert nem látnak elhelyezési lehetőséget, a farmerek és a kormány pedig *együttesen* küzdenek azért, hogy a belföldön el nem helyezhető gabonamennyiséget külföldön adják el.

Az utóbbi években nem vezettek eredményre ezek a törekvések. A kapitalista világban és mindenekelőtt az USA-ban hatalmas búzakészletek halmozódtak fel. 1963. július 31-i adatok szerint az USA-ban 59.9 millió, Kanadában 13.2 millió tonna búza volt raktáron. Az amerikai készlet (ha levonjuk belőle a jövő évi egész saját fogyasztását) meghaladja *4 év teljes belföldi szükségletét.*

A Frankfurter Allgemeine Zeitung helyesen jegyzi meg, hogy a nagy készletek állandó nyomást gyakorolnak az árakra és csökkentik ezeket, ami fokozza a mezőgazdasági népesség elégedetlenségét és tiltakozását. Nem

Digitized by Google

tévedünk nagyot, ha azt mondjuk: az exportot távolról sem a gabonatermesztés magas színvonala, mint inkább az előbb felvázolt körülmények teszik célszerűvé az USA számára.

III.

Milyen tennivalóink adódnak az elmondottakból? A tárgyalt kérdésnek ez a legfontosabb, de egyben a legbonyolultabb része is. A könnyebb eligazodás kedvéért a rendkívül sokrétű problémákat három csoportra osztjuk: 1. azok az azonnali megoldásra váró feladatok, amelyek vitán felül állnak; 2. azok az ugyancsak aktuális feladatok, amelyeknek megoldási módja még nem egyértelműen tisztázott; 3. s végül a kérdés végleges, perspektivikus megoldási módjai.

Kezdjük a nyomban megoldandó feladatokkal. Az első: a kenyérgabona vetésterületének növelése. A probléma megoldásához vezető úton ezzel a módszerrel lehet viszonylag legkönnyebben és leggyorsabban eredményt elérni. Ez a módszer világszerte elterjedt. Igen jellemző, hogy az 1958—1961 években, az 1948 és 1953 közötti évek átlagához képest, világviszonylatban 19,5 százalékkal növekedett, Magyarországon pedig 19,3 százalékkal csökkent a búza vetésterülete. Az átlagtermés hektáronként 1958 és 1961 között világviszonylatban 12,3 q volt, hazánkban pedig 15,4 q. A világ búzatermése 47,3 százalékkal nőtt, nálunk viszont — a magasabb termésátlag ellenére — 9,8 százalékkal csökkent. A jelenlegi termelési szint mellett csak az ideinél valamivel nagyobb vetésterülettel biztosítható a szükséglet megtermelése. Ez indokolta a vetésterv ötszázalékos túlteljesítésére irányuló intézkedéseket. A vetésterület növelése azonban — bár egyik évről a másikra gyors eredményt hoz — csak átmeneti intézkedés. Nincsenek ugyanis újabb, a termelésbe még bevonható földterületeink, s így csak más növények rovására lehetne kiterjeszteni a búza vetésterületét.

Ezért a másik, és még fontosabb feladat: a termésátlagok növelése. Ez a kérdés kulcsa, lényege. A jelenlegi, sőt a némileg felemelt vetésterület is csak akkor fedezheti a hazai szükségletet, ha az átlagos hozamok 13,5 q-ra növekednek (ennyit irányoz elő az ötéves terv is).

Az utóbbi évek növekedését is magukban foglaló átlagtermések Magyarország számára alacsonyak. 1960-ban, amikor hazánkban hektárra átszámolva 17.1 q volt a búza átlagtermése, a gabonatermesztésre nem jobb természeti viszonyokkal rendelkező Ausztriában 22 q-át, Csehszlovákiában 23 q-át, Franciaországban 26 q-át, NSZK-ban 33,8 q-át arattak. Megvan a lehetőségünk arra, hogy mi is jóval nagyobb búzatermést érjünk el. Hogy ez mennyire nem utópia, azt több hazai mezőgazdasági üzem tapasztalata is bizonyítja. 1963-ban, ebben a búzatermesztésre közismerten rossz évben, amikor az országos átlag 9 q körül mozgott, a Sátorhely—Baly-i Állami Gazdaság 4264 holdon 19.4 q-ás, a székesfehérvári Új Élet Termelőszövetkezet 440 holdon 23.5 q-ás, az ország legrosszabb csapadék viszonyú területén gazdálkodó nádudvari Vörös Csillag Termelőszövetkezet 2400 holdon 13.5 q-ás átlagtermést ért el, és még sok hasonló eredményt elért üzemet fel lehetne sorolni.

A hozamok növelésének két fő útja van: a termelés jobb anyagi feltételeinek megteremtése (génesítés, műtrágyaellátás stb.) és a hagyományos, valamint a korszerű termelési módszerek alkalmazása, illetve meghonosítása. Az első fő út jelentőségét nagyjából mindenki elismeri, de a másodikról ezt már nem mondhatjuk el, holott ebben óriási, talán éppen a legnagyobb tartalékaink vannak. Sokan úgy érzik — főleg olyanok, akik közvetlenül foglalkoznak vele —, hogy felesleges időtöltés beszélni erről, mert enélkül is világos minden. Objektíve táplálja ezeket a felfogásokat az,

Digitized by Google

hogy hazánkban évszázadok óta termelnek gabonát, valóban vannak tehát ilyen irányú termelési hagyományaink. De a valóság, sajnos, másról győz meg.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy nincs a búza termesztésének szinte *egyetlen olyan fázisa sem* (elővetemény kiválasztása, talajmunka, trágyázás, vetőmag-előkészítés, vetési idő stb.), amelyben a termelő egységek többsége valóban biztosítaná az alapvető módszer betartását és a korszerű eljárások alkalmazását. Egyik legnagyobb feladatunk és egyben a gabonakérdés megoldásának is *legfőbb tartaléka* hazánkban az, hogy biztosítsuk az alapvető módszerek betartását és tanítsunk meg minden gazdaságot a legkorszerűbb eljárásokra és gyakorlati alkalmazásukra. Csak néhány példát ennek alátámasztásául. Az állami gazdaságokban hat év óta végzett kísérletek bebizonyították, hogy a szeptember 11-től 20-ig vetett búza kereken 13 q-t, szeptember 20-tól október 20-ig vetett 13,4 q-t, a november eleji 12,4 q-t, a november közepi kereken 11 q-t, a november végi pedig már csak 10,7 q-t hoz. A novemberre áthúzódó vetés tehát átlag 2—2,5 q-s veszteséget jelent. A műtrágya kiszórásának egy hetes késése miatt az évi termés tekintetében teljesen elveszítheti hatékonyságát. Nem mindenhol tudják, hogy nem céslerű nyomban a szántást követően vetni, hanem csak néhány nap múltán, mert különben nagy a terméscsökkenés.

Sokáig sorolhatnánk még az ehhez hasonló tanulságokat, de ez túlmenne témánk keretén. Az azonban nyilvánvaló, hogy ezeknek a szokványos, már ismert agrotechnikai eljárásoknak a helyes alkalmazása igen nagy jelentőségű dolog. Talán elég, ha a következőkkel támasztjuk ezt alá: tavaly a termelőszövetkezetek egyik fele (1800 szövetkezet, kereken 800 ezer hold földdel) 11,9 q, a másik fele pedig (1900 szövetkezet, ugyancsak 800 ezer holddal) csak mintegy 8 q búza átlagtermést ért el. A Földművelésügyi Minisztérium tájegységenként is csoportosította az üzemeket és ebből kiderült, hogy az eltérés nagyrészt a szakszerűtlenebb kezelés következménye.

A magasabb termésátlagok elérésének fontos eszköze a bőven termő, belterjes búzafajták elterjesztése. Az országban 1958-ban vetettek először intenzív búzafajtát nagyüzemi próbára, 1000 kh-on. A tapasztalatok alapján 1960-ban 282 000, 1961-ben 826 000, 1962-ben 1 100 000 kh-ra növekedett, 1963-ban pedig csaknem 1,5 millió kh-t tesz ki az intenzív búzafajták vetésterülete. Az utóbbi évek tapasztalatai azt is bizonyítják, hogy csak akkor érhető el ezekkel magas terméseredmény, ha ennek minden fontos feltételét megteremtik. A bőven termő búzafajta nem csodaszer. Ha nem adják meg neki az intenzív feltételeket, és főleg a megfelelő mennyiségű műtrágyát, akkor nem többet, hanem kevesebbet terem, mint a hagyományos fajták.

A termésátlagok növelésének a másik, nem kisebb jelentőségű útja: a technikai ellátottság színvonalának emelése. Nagy eredményeink, látható fejlődésünk ellenére a műtrágya-ellátottság még korántsem kielégítő, a fejlett országokban ez sokszorosa a miénknek. Emellett nálunk a műtrágya jelentős része az alapvető agrotechnikai módszerek hibás végrehajtásának ellensúlyozását szolgálja. Ezek a megállapítások bizonyos mértékben a gépesítésre is vonatkoznak. A mezőgazdaság vonóereje (gépi és állati együttesen) az elmúlt évben még alig volt nagyobb, mint a háború előtt. A géppark az év hónapjaira arányosan elosztva minden munka elvégzésére elegendő volna ugyan, de a mezőgazdaságban a munkák lökésszerűen, csúcsokban jelentkeznek, s ezért nincs biztosítva a zavartalan gépellátás. Pl. kívánatos volna, hogy az aratás ne tartson két hétnél tovább (így sokkal kisebb volna a kiesés), de többnyire mégis négy hétig elhúzódik. Jelenleg azt is csak rendkívüli erőfeszítésekkel tudjuk elérni, hogy a vetés az optimális időben történjen. A gépállomány további növelése mellett az is igen fontos tehát, hogy alaposan gondoljuk át a rendelkezésünkre álló kapacitás maximális kihasználására irányuló további szervezési lépéseket.

Digitized by Google

Az őszi vetési munkák elvégzése az idén megfelelő volt. Igaz, hogy a megfelelő időjárás is kedvezően befolyásolta az őszi munkák elvégzését, s erre nem számíthatunk minden évben. De az is tény, hogy a munka jobb megszervezése, a nagyobb munkalendület volt a siker legfontosabb tényezője. A következő években úgy kell felkészülnünk az őszi munkákra, hogy a szokásos számú (októberben 7—10) esős nap ellenére is időben végezzük el.

Érdemes foglalkozni a felhasználás problémáival is. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a gabonaneműek, tésztafélék magas fogyasztásának hazánkban tradíciói vannak. Az étkezés egyik sajátossága, hogy az emberek nálunk sok kenyeret és tésztafélét esznek. De ez részben a fejlődésünk alacsonyabb fokából is adódik. A fogyasztási struktúrát befolyásolják különböző körülmények. A félkész, gyárilag előkészített ételek, konzervek céltudatosabb terjesztése jó irányban változtathatja meg a fogyasztási struktúrát. E cikkek ármegállapításával, a vendéglátói hálózat fejlesztésével is a kívánt irányban befolyásolhatjuk a gabonafogyasztás mértékét.

Nem elhanyagolható feladat a háztartásokban és a kereskedelmi hálózatban tapasztalható nem szükséges veszteségek csökkentése.

A mezőgazdasági termelés és felhasználás nyilvántartási rendjének tökéletesítése a gabonakérdés megoldásának is része. Némelyik évben az okozott nehézségeket, hogy még az alapvető dolgokról sem voltak megbízható adataink: százezer holdakkal többre becsültük a búza vetésterületét, mint amennyi a valóságban volt. Ezért nagyon időszerű volna, ha alaposabban foglalkoznánk azzal, hogyan lehet kialakítani a mezőgazdasági munkák és termékek számbavételének tökéletesebb rendszerét.

A feladatok másik köre: az aktuális, de egyes vonatkozásaiban meg vitatott megoldási módok. Ilyen pl. a termelés koncentrációja. A gabonatermelés jelenleg jórészt elaprózva folyik, azt mondhatnánk: üzemenként hozzávetőleg azonos arányban, szinte az egész országban. Ennek megfelelően erőforrásainkat is gyakorlatilag egyenlő arányban osztjuk el a jobb és rosszabb területre, a kisebb és nagyobb gazdaságra. A gabonát exportáló országokban más a helyzet: az ország néhány területén óriásgazdaságokban folyik a termelés, s ezért ez sokkal gazdaságosabb a miénknél. Nálunk természetesen nem oldható meg hasonló méretű szakosodás, de az mindenesetre meggondolandó, hogy nem volna-e célszerű erőteljesebben törekedni erre.

Ez egy vele szorosan összefüggő probléma megoldását is elősegítené: a szilárd tartalékbázis megteremtését. A tervszerű fejlődés egyetlen területen, tehát a mezőgazdaságban sem képzelhető el elegendő tartalék nélkül. El kell érnünk arra a fokra, amelyen egy-egy rosszabb termésű év sem okoz különösebb nehézséget, ehhez pedig megfelelő készletek szükségesek. Ez természetesen sok bonyolult problémát vet fel: a kellő raktározási kapacitást, azt a kérdést, hogy *mit* és *hogyan* kellene raktározni stb. A feladat megoldása bizonyára hosszabb időt igényel, de ezzel a gondolattal szükséges foglalkozni.

A termésátlagok növelésének fontos feltétele a kellő mennyiségű műtrágya. A műtrágyagyártás tervezett növelése jelentős, de nem kielégítő. A világpiacon nehéz dolog műtrágyát beszerezni, s ugyanúgy, mint a búzavásárlás, általában tőkés valutát igényel. Meggondolandó, hogy nem volna-e kifizetőbb számunkra, ha a népgazdaság valutakészleteinek átmeneti átcsoportosításával műtrágyagyárakat vásárolnánk és építenénk fel? Ezzel olyan termelési kapacitást teremtenénk, amely elősegítené gabonaproblémáink megoldását, és minthogy a műtrágyaigény állandóan növekszik — figyelembe véve az öntözéses gazdálkodás nagyméretű kiterjesztését —, a gabonaprobléma megoldása után is jól hasznosulna.

Az eddigieken kívül az egyik legfontosabb, évek óta újra meg újra felvetődő vitakérdés: az anyagi érdekeltség problémája. A kenyér-

Digitized by Google

gabona-termesztés nehézségei arról tanúskodnak, hogy a nagy és eredményes változások ellenére még mindig nem eléggé kifizetődő ez a gazdaságok számára. Ezzel is magyarázható, hogy a búzát eladás helyett takarmányoztatják. Nem mintha a kenyérgabona ára általában és egészében véve alacsony volna, de a takarmánynövényekhez, a kukoricához viszonyított *relatív nagysága* nem kielégítő. Ezért tovább kellene kutatni olyan *kiegészítő* intézkedések után, amelyek változtatnának ezen. Olyanokra gondolunk, mint az az idén bevezetett, igen helyes intézkedés, amelynek alapján a tsz-parasztok takarmányra cserélhetik be búzájukat. Az itt felvetett problémák csak megvitatásra szánt gondolatok, s egyenként még gondos tanulmányozást igényelnek.

Végül, a gabonakérdés megoldásával kapcsolatos feladatok harmadik csoportja: a perspektíva. Világosan kell látnunk, hogy a gabonakérdés *végleges* rendezése egymagában Magyarországon nem képzelhető el, csak a szocialista tábor egészének keretében, egyebek mellett azért is, mert — mint ismeretes — a gabonaellátás nemcsak nálunk, hanem a legtöbb baráti országban gondot okozott az idén. Ebben az esztendőben rajtunk kívül a Szovjetunió, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország és NDK is gabonaimportra szorult. Ennek helyes megítéléséhez feltétlenül figyelembe kell vennünk, hogy a Szovjetunió helyzete mégis sokban különbözik a miénktől. Mi a legutóbbi tíz év közül *majdnem minden évben* behozatalra szorultunk. A Szovjetunió nemcsak saját szükségletét fedezte, hanem évről évre még rendszeresen és igen nagy mennyiségben exportált is gabonát a többi szocialista országba. Sőt kapitalista országokba is.

Alapjában más a helyzet az NDK-ban és Csehszlovákiában. Ebben a két országban kedvezőtlenek a gabonatermesztés feltételei; ezért Csehszlovákia már évtizedek óta és az NDK is hosszú ideje behozatalból fedezi belföldi szükségleteinek nagy részét. Ezek az országok nem is tudnák ellátni magukat gabonával, a többi között mezőgazdasági területük viszonylag szűk volta miatt sem.

Magyarországon más a helyzet. A mi körülményeink az előbbi két országhoz képest igen jók. Nálunk kedvező feltételei vannak a gabonatermesztésnek s megvan a lehetőségünk arra, hogy saját erőnkből is jól megoldjuk ezt. Az NDK és Csehszlovákia jelenleg külföldi, a Szovjetunióból származó importra építi gabonaproblémáinak megoldását, a mi részünkről azonban ez nem volna indokolt. De — s főleg az előbb elmondottak miatt — mi is érdekeltek vagyunk abban, hogy ezen a területen is erősödjenek a szocialista országok közötti kapcsolatok.

Ez főleg a növénytermesztés belső struktúrájára vonatkozik. Itt már a mi számunkra is igen nagy, kihasználatlan lehetőségeket tárhat fel a szocialista országok mezőgazdaságának szakosodása. A gabonaellátás egészét semmiképpen sem alapozhatjuk importra, de az valószínűleg nem helyes, hogy egyes ágait kizárólag a saját termelésünkre alapozzuk. Vegyük pl. a búzát és a kukoricát. A kukorica termesztésére igen jó lehetőségeink vannak. Termésátlagaink azonban nem haladják meg a szocialista országok átlagát. A kukorica még a búzánál is jobban hiányzó cikk a szocialista tábor egészében, sőt a világpiacon is. Reálisnak látszik, ha afelé törekszünk, hogy termelésünkben egyre növekedjék a kukorica részaránya: kukoricáért ugyanis elvben bármikor kaphatunk búzát is, nálunk azonban kukoricából jóval nagyobb érték is megtermelhető ugyanakkora területen. Igen előnyös számunkra az is, ha a cukorrépa-termesztést fokozzuk, mert ennek feltételei szintén kedvezőek nálunk, nem is szólva a zöldségről és a gyümölcsről.

A kenyérgabona mindennapi eledel, az élelmiszerek között is a legelső. Kenyérgabona nélkül még rövid ideig sem lehetünk meg. Amíg ezt a kérdést meg nem oldjuk, addig az említett és egyébként igen előnyös távlati

Digitized by Google

elképzeléseinkhez sem tudunk hozzányúlni. Ha azonban ezen a területen is biztosan és tartósan megoldódnak gondjaink, akkor már arra is gondolhatunk, hogy tovább javítsuk a vetésszerkezetet, a feltételeinknek legjobban megfelelő ágak, illetve növények fajlagos súlyának növelésével.

*

Sokféle útja-módja van a gabonakérdés megoldásának, a vetésterület növelésétől és a termésátlagok emelésétől kezdve a felhasználás célszerűbbé tételéig. Mindezek olyan megoldások, amelyek már jelenlegi feltételeink között is teljesen reálisan megvalósíthatók. Kizárólag munkánk jobb megszervezésétől függ az ,hogy rövid idő alatt elérjük-e a szükséges többlettermést, mert hazánkban minden feltétele megvan jóval nagyobb hozamok elérésének is. Tőlünk függ, hogy a takarmányfelhasználás célszerűbb megszervezésével megtakarítsuk azt a százezer tonnára rúgó mennyiséget, amely ma elfolyik kezeink között. Tőlünk függ, hogy megtaláljuk azokat az eszközöket, amelyekkel egészséges irányban befolyásolhatjuk a fogyasztási struktúrát. Mindezek külön-külön is megadhatják az országnak a ma hiányzó gabonamennyiséget, együttvéve pedig bizonyos, hogy ennél többet is.

Ebből is látható, hogy a gabonakérdés megoldásának legfőbb tartaléka ma az emberekben van. Ha sikerül mindenkivel megértetnünk azt és mindenkit meggyőzünk arról, hogy elsősorban saját kezünkben van a kérdés kulcsa, hogy a legkülönbözőbb területeken dolgozók saját munkájától függ a megnyugtató és végérvényes megoldás, akkor igen rövid idő alatt is nagy eredményeket érhetünk el.

Digitized by Google

A Kínának nyújtott szovjet gazdasági segítségről

Olvasóink kérésére tényeket közlünk a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság közti gazdasági kapcsolatok alakulásáról és a szovjet segítségnek a kínai nemzetgazdaság fejlesztésében betöltött szerepéről.

A tények azt mutatják, hogy a Szovjetunió *hatalmas méretű és önzetlen gazdasági segítséget nyújtott* a kínai népnek mindaddig, amíg a kínai vezetők — természetesen elsősorban népük kárára — meg nem akadályozták ezt, s szándékosan a minimálisra nem csökkentették a szovjet—kínai gazdasági együttműködést.

A Kínai Népköztársaságnak igen nagy szüksége volt a szovjet segítségre, hiszen gyors ütemben iparosítani kellett az országot, amelynek nem volt korszerű ipara, s főként: hiányzott a termelőeszközöket gyártó ipara. A szovjet—kínai gazdasági kapcsolatok célja a Kínai Népköztársaság *korszerű gazdasági bázisának megteremtése volt.* Ezt segítették elő a gazdasági hitelek, az iparosításban nyújtott közvetlen segítség, a tudományos együttműködés és a kereskedelmi kapcsolatok. Az együttműködés mindezen formáinak igen nagy jelentőségük volt Kína számára.

A két ország közötti *barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményt* 1950 februárjában írták alá. A szovjet kormány ekkor *2 milliárd 700 millió* régi rubel értékű hosszúlejáratú hitelt nyújtott a Kínai Népköztársaságnak, mindössze évi *1 százalékos* kamatra. 1950 és 1959 között a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság több egyezményt kötött. Ezek — a többi között — előirányozták, hogy a Szovjetunió segítséget nyújt Kínának 286 iparvállalat, üzem és egyéb objektum építésében és rekonstruálásában, s újabb hosszúlejáratú kölcsönt nyújt *1 milliárd 170 millió* régi rubel értékben.

Kínában a népi hatalom éveiben a Szovjetunió segítségével *198 korszerűen berendezett iparvállalat, üzem és más objektum épült és lépett üzembe.* Ebből alakult ki a Kínai Népköztársaság mai iparának a gerince. A kínai gépkocsi-, traktor-, repülőgépipart és sok más iparágat nem is lehetett volna megteremteni másképpen, mint a Szovjetunió segítségével. Enélkül nem jöhettek volna létre olyan korszerű ipari objektumok, mint az ansani, az abuhani, a baotui kohászati kombinát, a csang-csuni autógyár és a lojangi traktorgyár, a Jangce folyó fölötti emeletes híd, a senjangi és a vuhani gépgyár. 1958-ban a Szovjetunió segítségével építette meg Kína a *10 000 kilowatt teljesítőképességű kísérleti atomreaktort és a 24 millió elektronvoltos ciklotront.*

Digitized by Google

A Szovjetunió és Kína gazdasági együttműködésének fő formája a külkereskedelem. Ezt az jellemezte, hogy Kína mezőgazdasági árukért, nyersanyagokért és bizonyos közszükségleti iparcikkekért (pl. textiliáért) a szovjet export keretében gépeket és alapvető ipari berendezéseket kapott. A kínai népgazdaság számára igen fontosak voltak ezenkívül a szovjet olaj- és olajtermék-szállítmányok. Kínában a kőolajtermelés igen alacsony színvonalon áll, s korántsem elégíti ki a belső szükségletet. De a Szovjetuniótól kapta a Kínai Népköztársaság a hengerelt vasat és acélt, a csöveket, a különféle színesfémeket és ötvözeteket, a vegyipari termékeket stb. is.

Az alábbi táblázat szemlétetően mutatja a szovjet—kínai kereskedelmi kapcsolat fejlődését.

A Kínai Népköztársaság kiviteli és behozatali kapcsolata a Szovjetunióval 1950-től 1961-ig

	Kivitel (folyó árakban, millió dollárban)	Behozatal
1950	191	388
1951	332	476
1952	414	550
1953	475	550
1954	578	759
1955	643	748
1956	764	733
1957	738	544
1958	881	634
1959	1100	955
1960	848	817
1961	551	367

A Szovjetunió belső piaca *megnyílt a kínai fogyasztási cikkek, elsősorban textilneműek előtt.* Ha figyelembe vesszük, milyen súlyos nehézségekkel kell megküzdeniük a világpiacon a kevésbé fejlett országoknak, akkor felmérhetjük, hogy a szovjet piac milyen rendkívül nagy fontosságú tényezője volt a Kínai Népköztársaság fejlődésének.

Az árucsere fejlődésének a képe azt mutatja, hogy a kínai fogyasztási cikkek jó piacra találtak a Szovjetunióban. A kínai kivitel 1955-ig alacsonyabb volt a Szovjetunióból érkező behozatalnál, 1956-tól kezdve viszont már *magasabb,* s a különbséget a Szovjetunióval szemben fennálló tartozások fedezésére fordíthatták. E tartozások részben az előző évek árucseréjéből, részben a Szovjetunió nyújtotta hitelekből eredtek.

A kínai kivitel túlnyomórészt fogyasztási cikkekből állott, a Szovjetunió viszont főleg *termelőeszközöket* szállított Kínának. Ezt mutatja a következő táblázat.

Digitized by Google

A Szovjetunióból Kínába irányuló import szerkezete

	1950—52	1953—55	1956—58	1959—60
	(évi átlag, millió dollárban)			
Teljes gyárberendezések	23	91	197	387
Egyéb gépek	77	104	101	164
Egyéb áruk (főleg kőolaj, fémek stb.)	371	541	359	335

A Szovjetunió hat év alatt, 1955-től 1960-ig, mintegy 1,4 millió tonna hengerelt árut, több mint 300 000 tonna csavart, kb. 14 millió tonna kőolajaat és kőolajterméket, több mint 50 000 tehergépkocsit, 7200 traktort, 855 kombájnt szállított Kínának.

A kínai gazdaság megteremtésében sokezer *szovjet szakember vett részt;* ezek a Szovjetunió által épített objektumokon és a kínai gazdasági élet különböző területein dolgoztak. A tudományos élet különféle területein is igen nagy volt a szovjet szakemberek segítsége. A szakemberek nagy értékű közvetlen hasznot hajtottak munkájukkal, s átadták tapasztalataikat a kínai dolgozóknak. Egy kevéssé fejlett ország számára nyilvánvalóan nagy jelentőségű dolog kádereinek képzése.

Ezek a tények, amelyek részben a kínai statisztikákban is megtalálhatók, és amelyeket jó ideig a kínai vezetők is elismertek. A kínai vezetők voltak azok, akik a szovjet—kínai gazdasági együttműködés megszakításának útjára léptek. Erre rávilágít az is, hogy amikor a Kínai Népköztársaságnak a legutóbbi években nehézségei támadtak importjának kifizetésében, a Szovjetunió és a többi szocialista ország a segítségére sietett, és *öt évi haladékot* adott neki az előző évek kereskedelmi műveleteiből származó adósság kifizetésére. A Szovjetunió az adósság nagy részének törlesztését az ötéves időszak két utolsó évére helyezte át.

A Szovjetunió és a szocialista országok tehát *1959 után sem* állítottak akadályokat a gépek és berendezések vásárlásában Kína elé. Ezzel szemben a kínai vezetők 1959-től erősen csökkentették a szocialista országokhoz, és elsősorban a Szovjetunióhoz fűződő kereskedelmi és egyéb gazdasági kapcsolatokat. Az SZKP Központi Bizottságának 1963. július 14-én közzétett nyílt levele megállapította, hogy a kínai vezetők elmélyítve a testvérpártokkal fennálló ideológiai nézeteltéréseiket, *az államközi kapcsolatokra is kezdték átvinni* ezeket a nézeteltéréseket. Az ő intézkedéseik következtében 1959 és 1962 között csaknem egyharmadára esett vissza a kínai—szovjet kereskedelem, lehetetlenné tették a szovjet ipari szakértők további működését Kínában, a komplex ipari berendezések vásárlását pedig az azelőtti mennyiségnek a jelentéktelen hányadára csökkentették.

A fenti adatok távolról sem merítik ki a Kínai Népköztársaságnak nyújtott szovjet gazdasági segítség teljességét, de képet adnak róla, s bizonyítják a Szovjetunió önzetlenségét a népi Kína ipari bázisának, vagy — a kínai vezetők szóhasználatával élve — a kínai „saját erőnek" a megteremtésében, másrészt rávilágítanak a kínai vezetők vádjainak képtelenségére.

Digitized by Google

SZEMLE

Cecei általánositások a népfrontmozgalom tapasztalataiból

A népfrontmozgalom társadalmi, gazdasági, kulturális tevékenységének országos összegezése, a tapasztalatok általánosítása a Hazafias Népfront tavasszal összeülő III. kongresszusának feladata lesz. De már az eddig végzett felmérések nyomán is lehetséges hogy akárcsak az ország egyetlen megyéjének, a megye egyetlen járásának, a járás egyetlen községének tapasztalataiból is levonjunk néhány az egész népfrontmozgalomra általánosítható következtetést.

I.

Fejér megye területe öt járásra oszlik. Az öt közül a legdélibb a Tolna megyével határos sárbogárdi járás, amelyhez 21 község tartozik. A sárbogárdi járási népfrontbizottság legutóbbi elnökségi ülésén mégis sok szó esett a járás „huszonkettedik" községéről, amely a termelőszövetkezetek megszilárdulásával párhuzamosan, az utóbbi három esztendőben épült. Hiába keresnénk azonban ezt az új falut akár a legfrissebb közigazgatási térképen is, nem találnánk. Mert a huszonkettedik falu, a 156 új ház, 17 kilométernyi járdával, új kerítésekkel, villanyvilágítással, fiatal fákkal, virágoskertekkel — a járás meglevő huszonegy községében épült fel. S ha nem is egészen azonos arányban, de hasonló ütemben épült Fejér megye többi járásában, s az ország minden megyéjének minden járásában az új falu.

Ilyen „új" falu a sárbogárdi járásban a csaknem három és félezer lakosú Cece község. (Cece lakossága az 1960-as népszámlálás szerint 3288 fő volt; 1602 a férfi és 1686 a nők száma. A ceceiek 58,7 százaléka a mezőgazdaságban, 11,6 százaléka az iparban, 5,9 százaléka az építőiparban, 8,4 százaléka a közlekedésben, 4,5 százaléka a kereskedelemben dolgozott. 10,9 százalék egyéb foglalkozású.) Ez az „új" falu mégis nagyon régi település, hozzávetőleg négy és fél ezer éves. Hogy milyen réges-régi, azt már a mai faluban, a népfrontbizottság indítására, a község hozzáértő, lelkes pedagógusainak részvételével folyó helytörténeti kutatás derítette fel. Érdekes, jellemző és általánosítható jelenség, hogy minél erősebb biztonsággal tekint jövőjébe az új falu, annál nagyobb érdeklődéssel fordul a község közeli-távoli múltja felé is, egészséges, új, szocialista lokálpatriotizmust teremtve a múlt, a jelen, s jövendő találkozásából. A „honismereti mozgalom" keretében így gyűjtik Cecén a leleteket, emlékeket a ké-

Digitized by Google

szülő helytörténeti múzeum számára, hogy az egykori Csók-kúria falai közt 1962-ben létesített értékes Csók István emlékmúzeum mellé újabb otthont emeljenek a községben a kultúrának.

A forradalmi hagyományok láncolatában elevenen él a Magyar Tanácsköztársaság emléke. Híven őrzik Cecén a Cséby-testvéreknek, Józsefnek és Lászlónak, a a forradalmi katonatanács két tagjának emlékét, akiket Gömbös Gyula darutollas különítményesei a Szluba-kastélyban megkínoztak és a község határában, a kanálisparton kivégeztek és kegyelettel emlékeznek Onoda Károly állomásfőnökre, a Cséby-testvérek meggyilkolásának szemtanújára, aki tiltakozni merészelt a fehérterroristák vérengzése ellen és, akit ezért a különítményesek 1919. augusztus 22-én Almajorban agyonlőttek. Börtönt, üldöztetést szenvedtek a községi direktórium volt tagjai is. A direktórium elnökét, Asbóth Lajost a földosztás miatt perbe fogták és sokévi börtönbüntetésre ítélték. A lovasberényi gyűjtőtáborba zárták Gubacsy Imrét, Horváth Pált, Pintér Mihályt, Czák Józsefet. És hosszan lehetne sorolni azoknak a ceceieknek a nevét — Rivészy Arnold tanítóét, Asbóth Zsigmondét, Pordán Istvánét, Mihalik Györgyét és a többiekét —, akik vérüket hullatták a forradalomért.

A népfrontbizottság a pártszervezettel és a tanáccsal együtt most azon fáradozik, hogy felszabadulásunk huszadik évfordulójára a község legszebb terén emlékművet emeltessen, amely méltóan megörökíti a Tanácsköztársaság, a Cséby-testvérek és a többi mártír dicsőséges emlékét. Ülésről ülésre visszatér az emlékmű terve a népfrontbizottság tanácskozásain, beszélgetéseiben, s a körvonalait kialakító képzelet el-előidőzik felette a múlt, a jelen és jövendő ünnepi találkozásaképp.

A szocialista fejlődés iramа a közelmúlt éveket is gyorsan változtatja történelemmé. „Régi időkké", „azelőtté" lettek immár a cecei beszélgetésekben a falu szocialista átszervezését megelőző esztendők, de a változások sebessodrú folyamában már egy esztendő, vagy akár néhány hónap is „történelmi távlatot" kap. Ilyen távlatot adtak az eltelt hónapok annak a szociográfiai igényű felvételnek is, amelyet a népfrontbizottság 1963. május 23-án készíttetett és az iskolai évzáró napján, június 12-én gyűlésen megvitatott. Érdekes, jellemző, sok vonatkozásban pedig a magyar falu megváltozott képeként általánosítható történelmi pillanatfelvétele ez a község új életének.

Különösebb rendszerezés nélkül ragadjunk ki néhány tényt, adatot ebből a naplóból.

Egy esztendő leforgása alatt 115 000 forintot fordított a tanács művelődési célokra. Ebből három klubhelyiséget létesítettek, egyet a fiatalok részére.

A fő utcán egy kilométer hosszúságú beton-gyalogjárót építettek, jelentős részben társadalmi munkával.

A takarékszövetkezetnek — az OTP-t nem számítva — kereken hatszáz betevője van, a betétek összege 2 800 000 forint, a legnagyobb egyéni betét meghaladja a 100 000 forintot és jónéhány az 50 000 forintot.

A Cece és Vidéke Földművesszövetkezet mintegy háromezer tagot számlál. Üzlethálózata — kilenc üzlet Cecén, tizennyolc a körzetben — naponként átlag 40 000 forint árú iparcikket ad el

Digitized by Google

Élelmiszerre, trafikárúra naponta 35 000 forintot költ a falu. A vendéglátóipar — négy kisvendéglő, cukrászda Cecén, tizenhárom a körzetben — napi bevétele 12 000 forint.

Cecén 31 kisiparos dolgozik a falu ellátásáért. A Tejipari Vállalat, mely 33 tejgyűjtő csarnok, öt környékbeli állami gazdaság és három termelőszövetkezet tejtermelését gyűjti össze, naponta 35 000 liter tejet küld a fővárosnak.

A község általános iskolájában, amely három épületben, tizenkét tanteremben működik, öt és fél száz gyermeket húsz pedagógus tanít. 92 óvodást négy óvónő két óvodában gondoz. A nyolcadik általánost tavaly végzett 52 tanuló közül 27-en középiskolában folytatják tanulmányaikat.

Két orvos, egy fogász őrködik a falu egészségén; a lakosság több mint kilencven százaléka biztosított.

Naponta huszonkét autobuszjárat köti össze Cecét közelebbi és távolabbi környékével. A község járműnyilvántartójában 6 személygépkocsi, 45 motorkerékpár és több mint ezer kerékpár szerepel. A cecei postások havonta ötezer levelet kézbesítenek és tízezer újságot hordanak ki, ebben a napilapokon és a Szabad Földön kívül harminchárom féle folyóirat található. Hatszáznegyven rádió szól a faluban, csaknem félszáz televízióantennát számolhatunk meg a tetőkön és harminchat a telefonelőfizetők száma. A lakosság tíz százaléka a könyvtár állandó olvasója.

A cecei napló kivonatolt adatai természetesen aligha fejezhetik ki az új falu életének változatosságát. A klubban pipázgató tsz-parasztokat, az agrotechnikai szakkönyveket böngésző csizmás olvasót a könyvtárban és a televízió-vásárlót a népboltban, a fényes cukrászdába egy dupla kávéra betérő, tereferélő fejkendős asszonyokat, a sűrű autóbuszjáratokon munkába, látogatóba igyekvőket, a nagytáblás határban a gépekkel földet művelőket, a művelődési házban divatos tánczenére szórakozó ifjúságot, a falusi estén kigyúló neonfényeket — a valóság sokszínűségét, melynek friss színeit mintha csak Cece világhírű művészfia, Csók István keverte volna ki festőpalettáján.

II.

A Hazafias Népfrontbizottság Cecén hatvan tagból, az elnökség húsz tagból áll. A népfrontbizottságban tizenkettő, az elnökségben hét a párttagok száma. A népfrontbizottság tagjai közül harmincöt, az elnökségből tizennégy a tanácstag. Az elnökségnek csak két nőtagja van, de a bizottságban kedvezőbb a nők aránya: tizennyolcan kaptak helyet. Kedvezőtlenebb a helyzet a fiatalok tekintetében: a bizottságban nyolc fiatalt találunk, az elnökségben egyet sem. A község értelmisége viszont aktivitásának megfelelő súlyt kapott: a népfrontbizottságban huszonkét, az elnökségben hat értelmiségi tevékenykedik.

A Hazafias Népfront működési szabályzatának megfelelően a népfrontbizottság háromhavonként, az elnökség pedig havonként tart ülést. A népfrontbizottsági tagoknak mintegy a fele tevékenyen részt vesz Cece politikai, társadalmi, gazdasági életének irányításában, s rendszeresen eljár a népfrontbizottság tanácskozásaira, a másik fele azonban csupán a címét viseli. A népfrontbizottság és

Digitized by Google

az elnökség néhány tagja viszont annyira túl van halmozva tisztségekkel, hogy minden igyekezete, áldozatkészsége ellenére sem tudja megfelelően ellátni ezeket. A cecei népfrontbizottság tehát megérett a felfrissítésre, a megújításra.

Többé-kevésbé hasonló a helyzet a sárbogárdi járás többi községében, Fejér megye többi járásában, s az ország többi megyéjében is. Ahogy a megyei népfrontbizottságok legutóbbi tanácskozásain többhelyütt megfogalmazták: „eljárt az idő bizottságaink felett". A II. népfrontkongresszus óta a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a termelőszövetkezetek megszilárdulása olyan rohamos, széles körű változásokat hozott, amelyekkel szervezeti vonatkozásban a népfrontmozgalom alig tudott lépést tartani. Baranya megyében például 1960-ban 324 község népfrontbizottságába 7126 tagot választottak meg. Akkor 294 termelőszövetkezet gazdálkodott a megyében, azóta a tsz-ek egyesülése folytán számuk 184-re csökkent, s a tanácsok száma is lényegesen — 228-ra leapadt. A baranyai községek népfrontbizottságaiban — csaknem a maximumig kimerítve a működési szabályzat adta húsz százalékos kooptálási lehetőséget — több mint ezerkétszáz tag cserélődött ki.

A megyei felmérések az ország egészére általánosítható tapasztalatként állapíthatták meg, hogy igen kevés az olyan község, amelyben csak papíron létezik népfrontbizottság, de elég sok az olyan, amelyben a népfrontbizottság csupán tanácskozó testület, és feladatainak megoldása kizárólag az elnökségre hárul. Nem ritkaság azonban az sem, hogy a tanácskozó szerepet is inkább az elnökség tölti be, és a cselekvés egyké, tisztségekkel, feladatokkal amúgy is túlterhelt ember: az elnök, a titkár gondja marad. A Fejér megyei adatok szerint az egyik faluban a község kétszáztíz vezető tisztségét huszonhét személy töltötte be, egynek-egynek tíz-tizenöt funkciója is volt. Így aligha tudtak megfelelni akár csak egyik-másik tisztségükkel járó kötelezettségüknek is.

A „társadalmi túlszervezettség" címszó alatt emlegették ezt a problémakört a helyi felméréseket egyeztető egyik-másik népfrontmozgalmi tanácskozáson. S ha a szóhasználat ez esetben nem is egészen helyénvaló — hiszen itt egyes személyek „túlszervezettségéről", a társadalmi tisztségek túlzott halmozásáról van szó — mégis megoldást sürgető problémája ez a népfrontmozgalomnak, valamennyi párt- és tömegszervezetnek, az egész társadalomnak. Az effajta „túlszervezettség" ellen a megoldást éppen a közéleti tisztségek demokratikusabb, szélesebb körű megosztása, a társadalmi munka tömegesebbé tétele, ezzel együtt a felesleges szervek és felesleges ülésezések kiiktatása, vagyis a társadalmi szervezettség magasabb foka hozhatja meg a közélet minden területén.

Sokat vitáztak a „funkcióhalmozás" jelenségéről, okairól és következményeiről a sárbogárdi járási népfrontbizottság elnökségi ülésein is. Elmondták, hogy egyik-másik községben tizenöt-húsz, jobb esetben ötven-hatvan ember körül „forog a világ". Ugyanazok az arcok láthatók a különféle értekezleteken, ugyanazok a nevek olvashatók a különböző szervezetek vezetőségi listáin. Rájuk számítanak, őket bízzák meg mindenféle

Digitized by Google

tisztségekkel, őket hívják meg mindennemű rendezvényekre, tanácskozásokra, előadásokra, vitákra. A falu lakóinak túlnyomó többsége, a község egész lakossága pedig valahogy a látókörön kívül marad. Így történhetett meg, hogy amikor a járási elnökség egyik tagja egy községi népfrontbizottság elnökétől megkérdezte, milyen időközben tartanak elnökségi üléseket, ezt a meglepő választ kapta tőle: „Minden héten". A beszélgetésből azután az is kiderült, hogy ezeken a heti értekezleteken a „képviseleti elv" alapján ugyanazok az emberek tanácskoztak a párt, a tanács, a népfront, a tömegszervezetek, a KISZ, a Nőtanács, a Vöröskereszt képviseletében, olyanformán, hogy a népfront, a tanács, de hasonlóképpen a tömegszervezetek mindegyike is a saját ülésének nevezhette ezt. A „képviseleti elvnek" e szélsőséges túlhajtása folytán persze a közös testület képtelennek bizonyult az egyes szervezetek sajátos feladatainak alapos megbeszélésére és megoldására.

Vannak a népfrontmozgalomban és más társadalmi és tömegszervezetekben is olyanok, akik szkeptikusan a lakosság egyes rétegeinek „passzív magatartásával" magyarázzák a tisztséghalmozást. Ez a „passzivitás" azonban — mint ezt a sárbogárdi megbeszélés sok gyakorlati példája is igazolta — csupán látszat. Mert lehet-e passzívnak tekinteni azokat, akiket meg sem kérdeznek, hogy van-e kedvük részt venni ebben, vagy abban a társadalmi tevékenységben. Igaz viszont az is, hogy az emberek számára nem mindegy, miben vesznek részt, s minden bizonnyal nem minden akcióból kívánják egyformán kivenni a részüket. Van például olyan, aki szívesen hallgat meg egy előadást a világpolitikai helyzetről, de nem biztos, hogy hasonló buzgalommal csatlakozik — különösen, ha fájós lábú — egy húsz-harminc kilométeres természetjáráshoz is. Aki szíves-örömest munkálkodik a helyi sportkör vezetőségében, az nem mind képes hasonló kedvvel és hozzáértéssel irányítani például egy elméleti munkaközösséget. És a példák megfordítva is érvényesek. Közhelyszámba menő, szimpla igazság ez, érvényesítése mégis alfája és omegája a népfrontmunkának. Az embereket megkeresni, megismerni és kedvük, hajlamuk, érdeklődésük, képességük szerint valamennyiüket bevonni a társadalmi tevékenység meghatározott területén — ez a népfrontbizottságoknak látszólag egyszerű, de rendkívül sokrétű és fáradságos feladata. De éppen a mezőgazdaság szocialista átszervezéséből eredő mélyreható társadalmi változások teszik lehetővé, hogy a népfrontmozgalom mielőbb megoldja ezt a feladatát.

Az egyéni gazdálkodás viszonyai közt, még a kizsákmányolás lehetőségeinek korlátozása után is, nagymértékben megosztották a falu társadalmát a vagyoni és osztálykülönbségek. Az egyes ember rangját, tekintélyét inkább származása, anyagi helyzete, az örökölött földterület és számosállat mennyisége határozta meg, semmint egyéni tulajdonságai, képességei, emberi értékei. A módosabb, tehát tekintélyesebb gazdának az utcán előre illett köszönni. Ilyenformán „köszönő viszonyban" volt egymással az egész falu, de valójában közelebbről és alaposabban az emberek alig ismer-

Digitized by Google

ték egymást. Az egyéni gazda házának kerítése mögött élte a maga zárkózott világát, és családján, sógorságán-komaságán kívül legfeljebb csak a rangjabeli szomszédokkal érintkezett. Közéleti tevékenységre pedig úgyszólván ráérő ideje sem maradt a kistulajdonosparaszti életforma és termelési viszonyok szorító megkötöttségében.

A termelőszövetkezeti faluban a „köszönő viszony" munkatársi kapcsolattá alakult. A családi-származási, vagyoni- és osztálykülönbségekből eredő korábbi előjogok és előítéletek fokozatos megszűnésével az emberek mind közelebb kerülnek egymáshoz. A közös gazdaságban végzett több esztendős együttes tevékenység ismerete ad igaz hangsúlyt, tartalmat a köszönésnek. A több éves közös munkában alaposan megismerték egymást az emberek; a valódi érdem, a tudás, a szorgalom, a becsület szerez tekintélyt az új faluban az egyes embernek. S a termelőszövetkezeti gazdálkodás és életforma egyben tág teret is biztosít mindenkinek a közéleti, társadalmi tevékenységre.

A II. népfrontkongresszus óta Cecén és az egész sárbogárdi járásban, Fejér megyében és az egész országban százak, ezrek, tízezrek tűntek ki a közös gazdaság, az új falu építésének nagy munkájában és emelkedtek a társadalmi megbecsülés méltó rangjára. A III. népfrontkongresszust megelőző népfrontbizottsági választásokon a közös munkában megismert és kitűnt emberek sokasága nyújt lehetőséget és biztosítékot arra, hogy friss vér kerüljön a mozgalom éltető vérkeringésébe, és az újjáalakuló népfrontbizottságokban a tevékeny régi tisztségviselők az újakkal együtt a további fellendülés útjára vigyék a Hazafias Népfront munkáját.

III.

Ha népfrontmozgalmunk szervezetileg nem is tudott megfelelően lépést tartani azoknak a változásoknak az iramával, amelyek hazánkban az utóbbi években végbementek, népfrontbizottságaink munkájának tartalmát tekintve megállapíthatjuk, hogy nemcsak együtthaladt az országos fejlődéssel, hanem egyik jelentékeny mozgatóereje is volt ennek. Cecén és az ország falvainak zömében a népfrontbizottság munkássága, a társadalmi munkára járdaépítésre, fásításra, parkosításra való mozgósítás fokozatosan községpolitikai tevékenységgé szélesedett, amely átfogja a község egész gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális életét.

A falusi népfrontmunka tartalmi gazdagodására ugyancsak a mezőgazdaság szocialista átszervezésével végbement mélyreható társadalmi változások teremtették meg a lehetőséget. A termelőszövetkezeti falu embere, aki már túllát a saját házának-kertjének kerítésén, tovább lát a falu határánál is, s nemcsak a község, hanem az egész ország gazdájának tekinti magát. Aki pedig tovább lát a falu határánál, az túltekint az ország határain is, s nemcsak az ország dolgait, hanem az egész világ haladását, békéjét a saját ügyének tekinti. Ez a magyarázata annak, hogy rendkívüli módon megnőtt az érdeklődés a falun is a nemzetközi kérdések iránt. Tanúskodik erről a leszerelési békehónap alkalmából a népfrontbizottságok, a békebizottságok ren-

Digitized by Google

dezésében megtartott falusi békegyűlések sokaságának nagy sikere is. A megnövekedett közéleti érdeklődésnek és aktivitásnak a bizonysága Cecén az is, hogy az idei falunap rendezvényein a falu lakói csaknem teljes számban, több mint háromezren vettek részt.

Erre a növekvő közéleti, társadalmi aktivitásra építi községpolitikai tevékenységét a cecei népfrontbizottság. A községpolitika tengelyébe ma már a termelési problémák kerültek, mindenekelőtt a termelőszövetkezeti gazdálkodás előmozdításának feladatai. Cece 1960-ban lett termelőszövetkezeti község. Ekkor a Petőfi Tsz és a Béke Tsz egyesüléséből létrejött a hatezer holdon gazdálkodó Béke Termelőszövetkezet. Az utóbbi három évben a szövetkezet igen jelentős beruházásokat eszközölt: ma már azok a gépek, amelyekkel a háromezerhatszáz holdnyi szántóföldön a gépi munkákat végzik — a kombájnok kivételével — mind a saját gépeik, a közös állatállomány fejlesztésére ötven férőhelyes istállót, sertéstenyésztő telepet, tejházat létesítettek és gépesítették a fejést is. A közös állattenyésztés fellendítésére irányuló erőfeszítéseknek az eredménye meg is mutatkozik a százötvenes anyakocaállományban, az ezerháromszáz darabos sertéshizlalási terv teljesítésében, a száznál több exportminőségű hízómarhában. Egész évi fáradozásaik eredményeképpen a tavalyinál jobb termést takarítottak be a kalászosokból. — 10,36 mázsa kenyérgabonájuk termett holdanként —, s hasonlóképpen jó a termés kukoricából, cukorrépából, napraforgóból, burgonyából és a százötven holdnyi konyhakerti veteményből. A pénzügyileg szilárd és a jó közepesek közé sorolható termelőszövetkezet a múlt gazdasági évben a nagy összegű beruházások mellett harminchárom forintot fizetett egy munkaegységre, s a mostani gazdasági év végén is hasonló összegre számítanak a tagok. (Ebbe nincs beleszámítva a prémium.) A jól dolgozó tagok megtalálták számításukat a szövetkezetben. A huszonhét éves Harmat Imre például szépen teljesített munkaegységeire négyezerháromszáz forint prémiumával együtt kereken huszonnégyezer forintot vett fel készpénzben, ezenkívül hivatalos felvásárlási áron számítva mintegy kilenc és félezer forint értékű terményt kapott, s így összesen harminchárom és félezer forintot keresett.

A cecei népfrontbizottság méltán büszke a „Béke" eredményeire, hiszen azt tekinti legfőbb gondjának, hogy egyetlen talpalatnyi föld se maradjon bevetetlenül, megműveletlenül a határban; hogy a termelőszövetkezetek számára az új, 3004/6. számú kormányrendeletben biztosított állami támogatást, az állami hiteleket a legcélszerűbben kamatoztassák, és a saját erőből történő beruházások is a leghasznosabban gyümölcsözzenek; hogy a földművelés és az állattenyésztés korszerű, tudományos módszereit elsajátító szakemberek kezében felvirágozzék a termelőszövetkezet. Ezért tartja szívügyének a cecei népfrontbizottság a mezőgazdasági szakképzést és ismeretterjesztést, a szakmunkásképesítő és továbbképző tanfolyamok benépesítését, a mezőgazdasági tanulóképzést, a traktorokhoz, erőgépekhez szükséges szakképzett vezetők iskolájának, a huszonnyolc fős kihelyezett

Digitized by Google

mezőgazdasági technikumi osztálynak a támogatását, a gödöllői Agrártudományi Egyetemre küldött tsz-ösztöndíjas tanulmányi előmenetelét. A mezőgazdasági szakképzés és ismeretterjesztés eredményeiben, a korszerű módszerek elterjedésében Cecén és országszerte benn foglaltatnak azok az összesített tudományos tapasztalatok, amelyeket a Hazafias Népfront Országos Tanácsa által sorozatosan összehívott országos ankétokon hazai tudományos életünk kiválóságai összegeztek és megvitattak. Székesfehérvárott a kenyérgabona-ellátás problémáiról, Gödöllőn a mezőgazdasági árutermelés növelésének feladatairól, Nyíregyházán a gyümölcs- és szőlőtelepítésről, Szarvason az öntözéses gazdálkodásról folytattak magasszínvonalú tanácskozásokat.

A községfejlesztés problémáinak megoldásában is hasznos támasza a cecei tanácsnak a népfrontbizottság. A tanács négy állandó bizottsága pl. egy-egy népfrontbizottsági aktívacsoportra támaszkodik. A sárbogárdi járás több községében meghonosodott az a gyakorlat, hogy a tanács az aktívacsoportokat nemcsak a községfejlesztési tervben megállapított feladatok végrehajtására, a társadalmi erők megmozdítására veszi igénybe, hanem már a tervezésben is, oly módon, hogy a csoport tagjai utcáról utcára, házról házra járva egybegyűjtik a lakosság kívánságait, javaslatait. A községfejlesztési tervbe nemcsak az állami erőből, a községfejlesztési alapból és társadalmi munkával megvalósítandó közös beruházások, feladatok kerülnek, hanem a községben lakó családok egyéni házépítési, tatarozási, felújítási tervei is, hogy a tanács, a falu közössége is hozzáadhassa ezekhez a maga erejét, segítségét. Ezt a községfejlesztési tervet a népfront által összehívott falugyűlésen vitatják meg, s csak azután látnak közösen a végrehajtáshoz. Így lesz a községfejlesztési terv a község egész lakosságának közös tervévé, így válik a tanács és a népfront — a párt népfrontpolitikájának letéteményeseként — a szocialista társadalmi önigazgatás iskolájává.

A párt mindenekfelett a népfrontbizottságokban tevékenykedő kommunisták meggyőző munkája, példaadása útján érvényesíti politikáját a népfrontmozgalomban. A cecei pártszervezet figyelemmel kíséri a népfrontbizottságban tisztséget viselő tagjait és beszámoltatja őket munkájukról. A sárbogárdi járásban a községi pártszervezetek vezetőségi ülésén behatóan foglalkoznak a népfrontmozgalommal, és a népfrontbizottság elnökével, titkárával — esetenként a tanácselnök, vagy a tanácstitkár bevonásával — részletesen, együttesen megvitatják a tennivalókat. A népfrontbizottság elnöke, titkára sem egyedül a saját álláspontját képviseli a vitában, hanem a népfrontbizottság előző elnökségi ülésén megtárgyalt és kialakított közös véleményt tolmácsolja a pártszervezet vezetőségi megbeszélésén. Ma már csak elvétve fordul elő az, hogy a kollektív vezetés elveinek érvényesítése helyett a „helyettünk, nélkülünk" rég lejárt gyakorlatát űzik. Nemrég mégis éppen a sárbogárdi járás egyik községében történt meg, hogy a párttitkár „csúcsértekezletet" tartott a népfrontbizottság titkárával és a pártszervezet vezetősége, illetve a nép-

Digitized by Google

frontbizottság elnöksége helyett hozott „határozatokat". A szektás dogmatizmus effajta megnyilvánulása, a népfrontmozgalom és a népfrontbizottságban végzett pártmunka lebecsülése mind ritkább jelenség. De ahol jelentkezik, ott fel kell figyelni rá és tenni kell ellene. Mint ahogy határozottan fel kell lépni a revizionista nézetek maradványaival szemben is, amelyek a népfrontmozgalom nacionalista értelmezésében néhol ma is felütik a fejüket. A sárbogárdi járási pártbizottság, a Fejér megyei pártbizottság, amikor időről időre napirendre tűzi a népfrontmozgalom helyzetét, hathatós segítséget nyújt a népfrontbizottságoknak e téves, káros nézetek felszámolásához, a megoldatlan kérdések tisztázásához. Általános tapasztalat, hogy minél szívesebben, rendszeresebben, alaposabban foglalkoznak a pártszervek és pártszervezetek a népfrontbizottságok munkájával, annál inkább a tömegek szívügyévé teszik a párt politikáját, szilárdítják népünk szocialista nemzeti egységét, a népfrontmozgalom alapját. Ahogy a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának határozata kimondja: „Társadalmunk valamennyi dolgozó osztályának és rétegének szocialista összefogása a Hazafias Népfront-mozgalom alapja. A Hazafias Népfront-mozgalom segítségével, a párt vezetésével a nemzet összes alkotóerőit mozgósítjuk a szocializmus felépítésére."

Nagy nemzeti céljaink megvalósulása felé mutatnak a népfrontmozgalom néhány tapasztalatát, s az e tapasztalatokból levont következtetéseket sűrítő cecei általánosítások is.

Rajcsányi Károly

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Anglia Macmillan után

Harold Macmillan csaknem hét esztendőn át vezette az angol kormányt. A brit imperializmus utolsó, csúfosan összeomlott, nagy vállalkozásának, a szuezi agressziónak a kudarca és Anthony Eden megalázó bukása után került a miniszterelnöki székbe, holott köztudomásúan a szuezi kaland értelmi szerzői közé tartozott, és nem kis mértékben szintén felelős volt az újkori angol történelem egyik leglátványosabb vereségéért. Osztályhelyzete, származása, egész neveltetése, gondolatvilága, politikai elképzelései miatt Macmillan azok közé sorolható, akikről a minap a stuttgarti Aussenpolitik szemleírója megállapította: „A britek millióiban él még országukról az a kép, hogy hazájuk a világ első hatalma. Ők még annak a világbirodalomnak polgáraiként születtek, amelyben nem nyugszik le a Nap."

Világhatalmi illúziók

A világhatalmi illúziókban élő Eden egyetlen pillanatra sem tudott elszakadni tanítójától és pártfogójától: Churchilltől, aki még jóval hírhedt fultoni beszédének elmondása előtt fennhéjázóan kijelentette: „Nem azért lettem Őfelsége miniszterelnöke, hogy a brit birodalom felszámolásánál elnököljek." Az angol nép az 1945-ös választásokon egyébként is megszabadította Churchillt ilyenirányú gondjaitól azzal, hogy megvonta a bizalmat a konzervatívoktól. Hat év elteltével már merőben megváltozott körülmények között, az angol gyarmatbirodalom széthullásának kellős közepén tért vissza Winston Churchill — Edennel az oldalán — a kormány élére. A „másodvirágzás" az áhított dicsőség helyett keserű kiábrándulásokat hozott, és az angol uralkodó osztályok utolsó, „méltó" képviselője egyáltalán nem irigyleńdő örökséget hagyott tanítványára, aki azután rövid idő alatt bebizonyította, mennyire alkalmatlan az átalakult világban az ügyek vitelére.

Macmillant elődje példája arra figyelmeztette, hogy óvatosabban, a realitások tekintetbe vételével igyekezzék szolgálni az angol nagyburzsoázia érdekeit.

Macmillan voltaképpen soha nem volt igazi vezéregyéniség. Ereje inkább ügyes taktikázó készségében rejlett. Alkalmazkodókészségét és hajlékony manövrírozását dicséri, hogy majdnem hét évig meg tudta őrizni, nehéz viszonyok közepette is, a miniszterelnöki tisztséget. A kormány élén maradhatott a legutóbbi, 1959-es országos választások eredményeként, mert mindvégig megfelelt az

Digitized by Google

angol monopolista és földesúri körök bizalmának, ugyanakkor pedig sikerült hangzatos béke- és jóléti jelszavakkal megtévesztenie a szavazás kimenetelét eldöntő kispolgári rétegeket és a falusi lakosok millióit. A brit kormányfő egy ideig szívesen játszotta a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti „becsületes alkusz" népszerű szerepét, s 1959-es moszkvai látogatása kétségtelenül igen jó visszhangot keltett a közvéleményben. Hazai vonatkozásban pedig addig ismételgette kedvenc mondását: „soha nem ment még ilyen jól", míg végül talán maga is elhitte a tory-propaganda érveit.

A konzervatív apály — a kezdeti sikerek ellenére — mégis Macmillan nevéhez fűződik. A miniszterelnök jóval hamarabb megbukott, mintsem lemondásának hírét nyilvánosságra hozták. Harold Macmillan ugyanis — burkoltabb és némileg leplezett formában — az angol imperializmus churchilli iskolájának volt az egyenes folytatója. Csak azért hangoztatott békés szólamokat és szállt síkra a tárgyalásokért, mert felismerte: az Egyesült Államok mögött a második helyre szorult Nagy-Britannia kizárólag így őrizheti meg még megmaradt pozícióit. Az összeomlott birodalmi álmokból legalább a nagyhatalmi státusz és presztizs ismérveit szerette volna átmenteni, ezért követelt magának szüntelenül helyet a kelet—nyugati eszmecserék tárgyalóasztalánál és a tervezett csúcstalálkozókon. A macmillani illúziókra azonban döntő csapást mért a Karib-tengeri válság napjaiban tanúsított amerikai magatartás, Kennedy elnök atompolitikája, az Egyesült Államok kormányköreinek egyoldalú fellépése. Az angol uralkodó osztályok — a történelemben először — kénytelenek voltak rádöbbenni: a világ sorsát, az emberiség jövőjét nélkülük, az ő megkérdezésük és bevonásuk nélkül döntik el. Kennedy nem kérte ki Macmillan tanácsait, sőt még be sem avatta agressziós előkészületeibe, homályban tartotta előtte Washington szándékait, taktikai és stratégiai céljait. London statiszta szerepre kényszerült, s ezt a tekintélyveszteséget a miniszterelnök soha többé nem heverte ki.

Macmillan a Közös Piachoz való csatlakozásra tette fel utolsó politikai ütőkártyáját. A kormányelnök, mit sem törődve a közvélemény számottevő részének határozott tiltakozásával, a Munkáspárt hivatalos elutasításával, saját pártja jelentős csoportjainak fenntartásaival, a Brit Nemzetközösség országai legutóbbi értekezletének drámai állásfoglalásával — egész pályafutását és a Konzervatív Párt jövendő esélyeit szorosan összekötötte a Közös Piacba való belépéssel. De Gaulle vétója megfosztotta az angol nagytőkét a fokozottabb nyugat-európai beépülés és piacszerzés lehetőségeitől, s következményeiben rendkívül súlyos vereséget mért a brit monopolisták pártjára, a Konzervatív Pártra, nem utolsó sorban pedig megásta Macmillan politikai sírját. A tory pártvezetőség a sokasodó gazdasági bajok egyetlen gyógyírjának, csodaszerének kiáltotta ki a társulást a lendületesebben fejlődő „hatokkal", s Párizs éppen akkor csapta be Európa kapuját Anglia előtt, amikor az 1962—63. évi kemény tél súlyos nehézséget okozott a gazdasági életnek és az egész angol népnek.

Digitized by Google

Hiába hirdette meg Maudling pénzügyminiszter április elején az 1963/64. évi állami költségvetés előterjesztésekor — közvetlenül választási megfontolásokból — az expanzió gazdaságpolitikáját. Maudling bizonyos mértékben magáévá tette a NEDC (National Economic Development Council — Országos Gazdaságfejlesztő Bizottság) javaslatait, s egy esztendőre 4 százalékban irányozta elő a gazdasági fejlődés ütemét. A munkanélküliség megszüntetése céljából a kormány nevében felszólította a nagyiparosokat: létesítsenek új gyárakat, vállalatokat, üzemeket a depressziós területeken, elsősorban Skóciában, Észak-Írországban. A brit nagytőkések azonban bizalmatlanok maradtak, rettegtek minden kockázattól, féltették profitjukat, így a Maudling-injekció nem járt sikerrel.

A konzervatívok gazdaságpolitikája az 1951-es hatalomra kerülésük óta eltelt több mint tizenkét esztendő alatt egyre nagyobb terheket rakott a dolgozó tömegek vállaira. Bérbefagyasztással, az új lakbértörvény rendelkezéseivel, a telekspekuláció megengedésével, az árak szüntelen emelésével nemcsak közvetlenül a proletariátust sújtották, de a kishivatalnokok, állami alkalmazottak, vasutasok, nyugdíjasok, kisfarmerek stb. életét is mind elviselhetetlenebbé tették. Az elégedetlenség megújuló sztrájkokban is kifejezésre jutott, s az időközi pótválasztásokon sorra megbuktak a tory-jelöltek, még azelőtt egészen biztosnak vélt konzervatív kerületekben is.

Az önálló rakétaprogram kudarca

Macmillan a Közös Piac-kudarccal párhuzamosan kénytelen volt beismerni, hogy a kormány képtelen végrehajtani irreális, nagyhatalmi ábrándokat kergető rakétaprogramját. A konzervatív politikát aligha érhette nagyobb csőd, mint éppen a független atomnagyhatalomról szőtt ábránd szertefoszlása. Szuez egyre és másra megtanította ugyan Macmillant, de kereken hat év kellett ahhoz, hogy nemzetközi és belső gazdasági tényezők együttes összejátszása végre meggyőzze: Anglia a XX. század hatvanas éveiben már nem futhat versenyt az igazi világhatalmakkal a korszerű fegyverzet létrehozásában.

A Blue Streak-kel és a Blue Water-ral számos kísérletet végeztek, hogy megteremtsék az önálló angol rakétát. Óriási összegek elfecsérlése után végül is kénytelenek voltak bejelenteni a tervek kudarcát.

Az „első szakasz" eredménytelensége arra késztette a kormányelnököt, hogy az Egyesült Államokhoz forduljon közvetlen segítségért. 1958-ban és 1959-ben meg is érkezett az „önálló" brit rakétaerő számára hatvan Thor-rakéta. Csakhamar kiderült: ezek a rakéták épp olyan elavultak, mint a bombázók, mert ezeket a csak földről kilőhető rakétákat ugyanúgy meg lehet semmisíteni támaszponjaikon, mint a bombázókat. Az angol kormány sorozatos washingtoni kilincselésére szerződés jött létre egy még nem is létező rakéta megvásárlásáról. A Skybolt: repülőgépről kilőhető rakéta lett volna, s a londoni hivatalos propaganda nem győzte méltatni előnyeit, korszerűségét. Arról diszkréten hallgatott, hogy „független" atomhatalmi léte teljesen az Egyesült Államoktól függ majd. De Washington soha nem

Digitized by Google

gondolta komolyan az alkut, és az amerikai kormány 1962 decemberében hivatalosan közölte: a Skybolt-rakéta megkonstruálása nem sikerült, a megállapodást érvénytelennek tekinti. Ilyen előzmények után indult Macmillan a nassaui találkozóra Kennedy elnökkel, és szorult helyzetében beleegyezett egy igen kétértelmű közös közlemény elfogadásába. Amerikai részről a nassaui „párbeszéd" eredményét, mindig úgy értelmezték, hogy Anglia gyakorlatilag feladta a nukleáris függetlenségre való igényét, és egyetértését fejezte ki a multilaterális NATO-atomerő tervvel. Brit hivatalos körök viszont igyekeztek azt a látszatot kelteni, hogy nincs szó teljes behódolásról. Bár a brit katonai vezetők a függőség miatt a multilaterális terv ellen vannak, Home vezetésével a kormány számos tagja helyesli ezt. Lord Home — még mint külügyminiszter — ez év június 26-án a Lordok Házában kijelentette: „Kizárólag mi döntjük el, hogy mikor kívánjuk felhasználni saját elriasztó eszközünket a nemzet legfőbb érdekében. Ez annak a ténynek elismerése, hogy világhatalom vagyunk, és életbevágó nemzeti érdekeinket fenyegető veszély keletkezhet Európán kívül és a NATO-területen." Ha a toryminiszterek — nyilvánvalóan belpolitikai megfontolásokból — ilyen irreális kijelentéseket tettek is, a közvélemény sokkal józanabbul ítélte meg a való helyzetet. A konzervatív Sunday Telegraph „Nukleáris bumeráng" című cikkében elemezte az „önálló brit nukleáris elrettentő erő"-re vonatkozó közvéleménykutatás adatait, és keserűen vallotta be: a választópolgároknak mégcsak nem is kétötöde helyesli a kormány ilyen irányú erőfeszítéseit, 25 százalékuk pedig azt a közös labourista-liberális elképzelést teszi a magáévá, amely az önálló brit atombombák megsemmisítését követeli, és úgy véli, hogy a szigetország bízza magát a nyugati szövetségen belül az Egyesült Államok nukleáris védelmére. (Az más kérdés, hogy az ilyen nagyfokú függőség sem felel meg az angol nép igazi érdekeinek.)

A kegyelemdöfést mégsem nemzetközi, atom-politikai, vagy éppen gazdasági nehézségek adták meg Macmillan-nek, hanem — furcsa módon — egy kipattant erkölcsbotrány, a hírhedt Profumoügy. Hangsúlyozzuk, hogy a miniszterelnök már sokkal előbb menthetetlenül elmerült a megoldhatatlan problémák hínárjában, a kudarcok sorozatában, mintsem fény derült az uralkodó osztályok legfelsőbb elitjéhez tartozó hadügyminiszter magánéletének titkaira. Az egész eset, a botrány eltussolása körüli manőverek — és ebben Macmillan személyes szerepe — mindennél inkább feltárták az angol arisztokrácia és nagyburzsoázia tagjainak erkölcsi romlottságát. Érthető, hogy a Profumo-ügy különösen érzékenyen érintette azokat az angol felső köröket, amelyeknek képmutatása régóta a haladószellemű brit írók gúnyolódásainak kedvenc célpontja. Lord Denning, a magasrangú főbíró jelentése igyekezett ugyan — osztályérdekből — meglehetősen jelentéktelennek tüntetni fel az egész ügyet, de a miniszterelnök és a kabinet néhány más vezető tagjának mulasztásaira még ő is rámutatott. Gyakorlatilag Macmillan már a két nagy párt, a Munkáspárt és a Konzervatív Párt hagyományos,

Digitized by Google

országos évi értekezleteinek összeülése előtt is bukott politikusnak számított.

Az angol közvélemény érthetően igen nagy várakozással tekintett a Munkáspárt scarboroughi konferenciája elé, hiszen a párt új vezérétől: Harold Wilsontól reméli, hogy kormányra kerülése esetén felszámolja a rendkívül hosszúra nyúlt tory-korszak hibáit, s a monopoliumok megrendszabályozásával, a kiváltságok körülhatárolásával lehetőséget teremt a széles néprétegek terheinek könnyítésére, önállóbb angol külpolitika folytatására és ésszerűbb honvédelmi program végrehajtására.

Attlee, Gaitskell, Wilson

Mielőtt megrajzolnánk Wilson politikai profilját és elemeznénk politikai célkitűzéseit, fel kell vázolnunk: mi jellemezte voltaképp a Labour Party tevékenységét a második világháború befejezése óta?

Amikor Churchill választási veresége után Attlee őrnagy került a miniszterelnöki székbe, Ernest Bevin pedig a Foreign Office élére, személyükben a munkáspárti jobboldal gyakorolta a hatalmat — de csak látszólag. A hatalom igazi letéteményesei a nagytőkések s a latifundiumok urai maradtak. A háttérből változatlanul ők irányítottak, s a munkáspárti kormány nevéhez fűződnek olyan tények, mint Anglia belépése a NATO-ba és a független angol elriasztó eszköz létrehozásának kezdeményezése. Gazdasági tekintetben sem jelentett változást a munkáspárti kormányzás a konzervatívokhoz képest, bár néhány gesztussal — így például az acélipar államosításával — igyekezett jó pontokat szerezni a labourista vezetőség. A munkásosztály kizsákmányolásán azonban alapvetően meg sem próbált segíteni vagy legalább enyhíteni. Az Attleeből és társaiból gyorsan kiábrándult kisemberek milliói az első adódó alkalommal — az 1951-es választásokon — elfordultak és megvonták bizalmukat a párttól, amely annyira adós maradt ígéreteinek beváltásával.

A párt baloldali szárnyának vezére, Bevan, az ellenzékbe szorulás éveiben minden erejét latba vetette, hogy olyan program kidolgozására kényszerítse a vezetőséget, amely alkalmas az elfordult tömegek visszahódítására. (Meg kell jegyezni, hogy Wilson ebben az időszakban a bevanista csoporthaz tartozott.) Mikor Attlee elfogadta a királynő „kegyét", a főnemesi rangot, és bevonult a Lordok Házába, Hugh Gaitskell, ez a középosztályból származó opportunista, reformista politikus vette át a pártvezéri tisztséget. S nem hiába fűzött nagy reményeket a burzsoázia Gaitskell működéséhez, „kiegyensúlyozó" tevékenységéhez. Mint E. M. Winterton a Labour Monthly hasábjain megállapította: a világ legtapasztaltabb tőkésosztálya — szokásos óvatosságát is sutba dobva — óriási érdeklődést tanúsított a Labour Party ügyei és további politikája iránt. Bár az egyszerű munkáspárti tagok az 1960. évi országos kongresszuson, őszinte szocialista politikát követelve, a termelőeszközök köztulajdonáról szóló híres „4. pont"-tal kapcsolatban egyszer már legyőzték Gaitskellt, a pártvezérnek — ügyesen lavírozva — a különböző szárnyak segítségével sikerült megtartania hatalmát. Hasonlóképpen ment át ellentámadásba a

Digitized by Google

jobboldali pártvezetőség, valahányszor alulmaradt külpolitikai vagy fegyverkezési kérdések megtárgyalásában. Gaitskell ingatag helyzetét csak az erősítette meg némiképp, hogy a korai halál elragadta legfőbb vetélytársát, a párton belüli baloldali csoport mind népszerűbbé vált irányítóját, Bevant. Nem sokáig élvezhette azonban a (legalábbis a külszínen) helyreállt pártegységet, mert ez év január 18-án egészen váratlanul, még Bevannál is fiatalabban meghalt.

Gaiskellt a hatalmon levők olyan végtisztességben részesítették, amilyenre még nem volt példa ellenzéki vezér elhunytakor. Az angol kormányzat, vagyis — Marx és Lenin kifejezésével élve — a tőkésosztály végrehajtó bizottsága, azt akarta kifejezni a nagy pompával, hogy a brit kapitalista rendszer minden idők legelfogadhatóbb munkáspárti vezetőjét veszítette el, olyan embert, akinél jó kezekben volt az osztályegyüttműködés ügye. Még a konzervatív lapok szemleírói is bevallották, hogy Gaitskelltől, miniszterelnökségétől nem várhattak volna semmi rosszat. Az utódlásért folytatott ádáz versenyfutásban a jobboldal egységesen George Brownt támogatta, de a megismételt szavazásokból mégis Harold Wilson került ki győztesen, s ő — a pártegység megőrzése érdekében — ellenfelét vette maga mellé helyettesként.

Wilson az angol történelem egyik legfiatalabb kabinet-tagja volt, amikor 31 éves korában Attlee-kormányában a kereskedelmi miniszteri tárcát viselte. Felkészültségéhez, tehetségéhez, gazdasági szakismereteihez nem fér kétség, külpolitikai téren viszont meglehetősen járatlannak tartották. Csakhamar bebizonyította, hogy reálisan gondolkodik a nemzetközi problémák megközelítéséről: röviddel megválasztása után Moszkvába utazott, és síkra szállt a Kelet—Nyugat közötti tárgyalásokért, a hidegháború felszámolásáért, a német kérdés megoldásáért, az NDK diplomáciai elismeréséért, az enyhülés feltételeinek megteremtéséért. Határozottan elvetette az „önálló brit elrettentő nukleáris erő" tervét, és visszautasította Kennedy elnök multilaterális NATO-hadseregének támogatását. Természetesen, figyelembe kell venni azt is, hogy Wilson az amerikai elnöknél szintén látogatást tett és külpolitikai programjában az atlanti szolidaritást nem utasította el.

A munkáspárti változat

Az angol választópolgárokat különösen érdekelte, hogy politikai tekintetben milyen programot terjeszt elő Wilson a pártértekezleten. Jó taktikusként került minden vitás pontot, amely az 1964-es választások előtt megoszthatná a párt sorait. Beszédének központi témája „A munkáspárt és a tudományos forradalom" című politikai nyilatkozat előterjesztése volt. A tudomány eredményeinek méltatására összpontosítva fejtegetéseit, meghatározta, hogy mik a jövendő labourista kormány feladatai Anglia elmaradásának pótlásában. Wilson négy pontja értelmében: 1. több tudóst kell nevelni; 2. igyekezni kell kiképzésük után megtartani a tudósokat Angliában; 3. célszerűbben kell felhasználni tudásukat; 4. úgy kell megszervezni az angol ipart, hogy a tudományos kutatás eredményeit céltudatosabban alkalmazzák a nemzeti termelés előmozdí-

Digitized by Google

tására. A dokumentumot a konferencia egyhangúlag elfogadta. Magáévá tette Wilson egyéb elgondolásait is, amelyek a következőkben foglalhatók össze: hat új minisztériumot kell létrehozni: felsőoktatási, tudományos, tengerentúli fejlesztési, leszerelési, termelési vagy gazdasági tervezési és társadalombiztosítási minisztériumot. Oktatási vonatkozásban: ki kell dolgozni az egyetemek és a főiskolák jobb kihasználásának és új egyetemek építésének programját, létre kell hozni az „éteregyetemet" (televíziós- és rádiósoktatást), ki kell dolgozni az országos tanoképző tervet, és több szakképzési lehetőséget kell teremteni.

A scarboroughi értekezlet a pártvezetőség tagjainak beszámolói alapján még több dokumentumot fogadott el. Jóváhagyta a „Munkáspárt terve a régi házakról", a „Munkáspárt és a falusi területek", valamint a „Társadalombiztosítás új látóhatárai" című politikai nyilatkozatot. Ezeknek a program-részletterveknek az előterjesztése kétségtelenül azt a legfőbb célt szolgálta, hogy megnyerjék a választók bizalmát a munkáspárti kormány megteremtéséhez.

Behatóan elemezte a Munkáspárt évi értekezletének eredményeit John Gollan, Nagy-Britannia Kommunista Pártjának főtitkára, aki következetesen védve az angol munkásosztály érdekeit, kimutatta Wilson érvelésének ellentmondásait. Tudnunk kell: legutóbbi kongresszusán a kommunista párt úgy határozott, hogy bírálja ugyan a munkáspárti politika gyenge pontjait, következetlenségeit, de minden eszközzel támogatja egy munkáspárti kormány hatalomra kerülését a közelgő általános választásokon. Gollan a győzelmi hangulatú scarboroughi konferencia vitatémáival kapcsolatban megjegyezte: súlyos hiba volt, hogy a külpolitika kulcskérdéseit törölték a napirendről. Kiemelte továbbá Harold Wilsonnak ezt a megállapítását: „A tudományos forradalom terminusainak segítségével újrafogalmazzuk szocializmusunkat." A kommunista párt főtitkára nyíltan feltette a kérdést: „Vajon mivel van baj az eredeti megfogalmazásban? A termelőeszközök köztulajdonával? Valójában Nagy-Britannia minden mai problémájának, az osztálytagozódásnak, az ipar állandó stagnálásának, a gazdasági élet tervszerűtlenségének és kaotikus állapotának megszüntetésére egyetlen lehetőség van: Anglia 500 monopoliumának köztulajdonba vétele. Az automatizálás csak félmegoldás, ha nem párosul államosítással. Wilson pedig, aki minden esetre szigorúan tudományos megoldást javasol, visszariad társadalmunk tudományos elemzésétől. Ezt mutatta a munkáspárti értekezletnek a jövedelmekről és a tervezésről folytatott vitája."

John Gollan nyomatékosan hangsúlyozta: mindenki tisztában van vele, hogy a jövedelmek korlátozása — amiről a Munkáspárt beszél — egyértelmű a bérek befagyasztásával. Igaz, a labourista vezetők azt ígérik, hogy emelik majd a béreket — két—három százalékkal —, s a szállítómunkások konferenciáján Wilson kijelentette, hogy az összes jövedelmek korlátozása a cél. De később, a scarboroughi értekezlet előtt mondott televíziós nyilatkozatában a Munkáspárt vezére már megjegyezte, hogy nem tervezik az osztalékok jogi szabályozását.

Digitized by Google

James Callaghan, a munkáspárti „árnyék"-kormány pénzügyminiszter pedig a viták során elismerte, hogy nincs semmiféle elképzelése arról, hogyan ellenőrizhetnék majd a nagy profitokat. Az angol munkásmozgalom nem azért küzd a toryk bér-befagyasztási kísérletei ellen, hogy egy munkáspárti kormánytól ugyanezt kapja meg. Ilyen politikával nem lehet megoldani Nagy-Britannia égető gazdasági problémáit. Az egyetlen kiút: széleskörű államosítással meg kell törni a monopoliumok hatalmát.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja világosan megfogalmazott álláspontja szerint a kommunisták egyek a scarboroughi küldöttekkel abban, hogy ki kell buktatni a konzervatívokat a hatalomból, s hogy a küzdelem következő állomása természetesen a harc a munkáspárti kormány megválasztásáért. Nem mindegy azonban, hogy milyen politikát folytat majd ez a kormány. Scarboroughban sok alapvető kérdés maradt tisztázatlan, és a felvázolt elképzelések számos tekintetben nem felelnek meg a dolgozó milliók létérdekeinek.

Macmillan visszavonulása Home kinevezése

A munkáspárti konferenciát a Konzervatív Párt értekezlete követte. A Labour Party évi tanácskozásait általában — az idei kivételével — nagy viták jellemezték, a toryk tanácskozása viszont hagyományosan mindig a fejbólintójánosok gyülekezetének szerepét töltötte be. A konzervatív delegátusokat ezúttal nagy meglepetés érte: Macmillan a megbeszélések kezdetére időzítette kórházba vonulását és lemondási szándékának bejelentését. Az angol uralkodóházzal szorosan összefonódott szűkkörű legfőbb vezetőréteg, a hatalmat igazában kezében tartó titkos-kabinet egy másik meglepetést is tartogatott: kiütötte a nyeregből a konzervatív küldöttek népszerűségének örvendő és egyedül komoly esélyesnek vélt Butlert, s az „outsider"-nek számító Lord Home külügyminisztert ültette a miniszterelnöki székbe. Úgy látszik, a földbirtokos arisztokrácia és a nagytőke urai nem bíztak eléggé a csupán középosztályból származó Butlerban; neki meg kellett elégednie a külügyminiszteri tárcával. Hiába mondott le Home nyomban kinevezése után főnemesi rangjáról, egy lordnak kormányelnöki megbízatása nyílt arculcsapása a brit társadalom széles rétegeinek.

Home reakciós beállítottsága, a müncheni árulásban Chamberlain bizalmasaként kifejetett működése közismert dolog. Az utóbbi évtizedekben nem volt Angliának egyetlen olyan miniszterelnöke sem, aki ennyire érzéketlen lett volna az egyszerű emberek gondjai, bajai iránt. A dúsgazdag Homeról a tory-propaganda sem tudja elhitetni, hogy „a nép érdekeinek" szolgálatába kívánja állítani tevékenységét. Home az egyik legelmaradottabb, félfeudális, főként juhtenyésztéssel foglalkozó választókerültben, a mindig holtbiztosnak tartott konzervatív fellegvárban, Kinrossban, alsóházi mandátumot szerzett, és kormánykörökben nagy „személyes" győzelmeként könyvelték el azt, hogy a korábbihoz képest mindössze 11 százalékos szavazatveszteséggel sikerült megőriznie a hagyományos konzervatív képviselői helyet.

Azonban mi sem mutatja job-

Digitized by Google

ban a konzervatív szavazók kiábrándultságát, mint a Kinrossal egyidejűen Lutonban megrendezett pótválasztás eredménye: itt az 1959-ben elért 5000-es torytöbbség 4000-es munkáspárti többséggé alakult át. Pedig a lutoni választókerület szintén a konzervatív párt erősségei közé tartozott. Mindenesetre Kinross és Luton tapasztalatai is igazolták a legutóbbi közvéleménykutatások adatainak hitelességét, hiszen ezek mindenütt arról számoltak be, hogy az elkövetkező választásokon a Munkáspárt jelentős győzelme várható.

Az angol alkotmány értelmében rövidesen lejár a jelenlegi kormány megbízatása és legkésőbb 1964 októberében meg kell rendezni az országos választásokat. Az új angol miniszterelnök azonban nem hajlandó egykönnyen megválni a hatalomtól. A konzervatívok még egy utolsó, kétségbeesett ellenoffenzívát készítenek elő, és ehhez időre van szükségük. Ezért utasította el a leghatározottabban a kinrossi győzelem pillanatában Home a közeli választás gondolatát. Nyilatkozata általános megütközést keltett. Harold Wilson, arra hivatkozva, hogy a brit kormány tekintélye a mélypontra süllyedt, erélyesen sürgette a miniszterelnököt: írja ki minél előbb a választásokat. Nagy-Britannia Kommunista Pártjának Politikai Bizottsága nyilatkozatban követelt azonnali választásokat: „A toryk eljátszották minden jogukat a kormányzásra, és nem szabad időt engedni számukra, hogy manővereikkel ismét tért nyerjenek".

A konzervatív kormányok egymást követő sora a második világháború utáni időszakban bebizonyította, hogy a megváltozott világban alkalmatlan az ország vezetésére. Churchill, Eden és Macmillan képtelen volt számolni a történelmi tényekkel, a megváltozott erőviszonyokkal, s Sir Alec Dougles-Home miniszterelnöki tevékenységének határait is eleve megszabják szűk osztálykorlátai. Az elkövetkező hónapokban megkísérli majd, hogy visszaszerezze a kormánypárt megingott pozícióit. A szigetország közvéleménye azonban már eddig is kifejezésre juttatta, hogy változásokat akar.

Dr. Matolcsy Károly

Digitized by Google

TÁJÉKOZÓDÁS

TUDOMÁNYOS KONFERENCIA A SZOCIALISTA ORSZÁGOK GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRŐL

A Béke és Szocializmus szerkesztősége nemzetközi tudományos konferenciát rendezett a szocialista országok gazdasági együttműködéséről. A tanácskozáson 27 küldött vett részt a KGST tagországaiból, részt vettek a folyóirat 11 alapító pártjának szerkesztőbizottsági tagjai is.

A tudományos konferencia a szabad eszmecsere jellegét viselte, rövidített anyagát a Béke és Szocializmus közli majd, a teljes anyag pedig kötetben jelenik meg. A részvevők egyetértettek a konferencián elhangzott előadásokkal, de az együttműködés egyik másik kérdésében vita is kialakult. Csaknem minden felszólaló vitatkozott a Kínai Kommunista Párt vezetőinek a szocialista országok gazdasági kapcsolataira vonatkozó nézeteivel.

A felszólalások nagyon sok problémát érintettek, e tájékoztatóban nem érinthetjük mindegyiküket, csak a fő kérdések rövid ismertetésére és azoknak a megállapításoknak a kiemelésére szorítkozhatunk, amelyek gondolatébresztők lehetnek és megvitatásra serkentenek.

1. *A nemzetközi szocialista termelési viszonyok* jelenlegi feltételeit az határozza meg, hogy a modern termelési eszközök általában önálló kollektív tulajdonos, az egyes szocialista országok kezében vannak. A szocialista világrendszerben a fejlődés jelenlegi szakaszában nincs össznépi tulajdon, a tulajdon korlátozottan társadalmi, az egész rendszer szempontjából, és ezért nincs meg az anyagi javak egységes termelése és elosztása.

A rohamosan növekvő termelőerők és a jelenlegi termelési viszonyok között fennálló nem-antagonisztikus ellentmondás áthidalására irányuló törekvések azt a törvényt fejezik ki, amely szerint a termelési viszonyok meg kell hogy feleljenek a termelőerők színvonalának és jellegének. Ez a törekvés nem egyforma erővel jelentkezik minden szocialista országban. Legerősebb ez ma a gazdaságilag viszonylag fejlett, de nem nagyszámú lakossággal bíró országokban; ezek számára egyre inkább parancsoló szükségszerűség a gazdasági együttműködés.

A szocialista országok termelőerőinek folytonos növekedése, a termelés további koncentrációja és társadalmasítása nemcsak erősíti a gazdasági kapcsolatokat a szocialista rendszer országai között, hanem fokozatosan nemzetközi tulajdonhoz is vezet. Nemzetközi tulajdon alakulhat ki — a többi között — a szocialista országok termelési egyesülései útján. A nemzetközi tulajdonnak ezek a szigetei azután összefüggő, nagy egységekbe mehetnek át.

2. Minden szocialista ország maga dönti el népgazdaságának kérdéseit, ez azonban semmi esetre sem idézhet elő nemzeti elzárkózást: az egyes országok nem függetleníthetik magukat a nemzetközi termelési kapcsolatoktól. A lakosság növekvő szükségletének legjobb kielégítése csak az együttműködés, a kölcsönös segítség és az önkéntes megegyezéssel kialakított nemzetközi munkamegosztás alapján valósítható meg. Már az együttműködés mai fokán is

Digitized by Google

figyelembe kell vennie minden szocialista országnak a fejlődés további perspektíváját, mint tendenciát, vagyis az *egységes nemzetközi gazdaság* (más szóval a szocialista világgazdaság) kialakulását.

Az együttműködésben a következő változások figyelhetők meg:

1. Átmenet a kölcsönös szállítások tervszerű koordinációjáról a gazdasági fejlesztési terv koordinációjára, különösen a beruházások tekintetében. 2. Átmenet a külkereskedelem útján végbemenő cseréről a közvetlen kapcsolatokra, közös vállalatok és közös intézmények formájában. 3. A gazdaságosság (effektivitás) keresése, nemcsak az egyes országokra nézve, hanem az egész KGST, — az egész közösség méretében. Ezek a változások fokozatosan érvényesülnek, a közös tervezés elveinek kibontakozása is fokozatos folyamat.

A szocialista világgazdaság a szocializmus törvényei alapján fejlődik. De ezeknek a törvényeknek az egyes szocialista országokban való érvényesülését nem lehet egyszerűen rávetíteni a szocialista országok jelenlegi közösségére. Ez majd csak akkor lesz lehetséges, ha kialakul a nemzetközi tulajdon. A szocialista világrendszer a szocializmus alaptörvénye alapján bontakozik ki, és e törvény nemcsak az egyes szocialista országok termelési viszonyait fogja át, hanem potenciálisan az egész világrendszer termelési viszonyait.

A nemzeti *szuverénitás* kérdését új módon kell kezelni. Az országok közeledése objektív folyamat, és ez határozza meg a szuverénitás új tartalmát. A szocialista országok szuverénitása mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy együttesen, önkéntesen és egyenjogúan egyeztetik és határozzák meg kapcsolataikat, az egymás közti munkamegosztást.

Távolabbra tekintve — egymásután fognak eltűnni a szocialista országok kapcsolataiban még fennálló gazdasági akadályok, és végeredményben tárgytalan lesz a határok kérdése. A szocialista országok határai nem egycsapásra szűnnek meg. Lenin szerint nemcsak politikai határok vannak, hanem gazdasági határok is. Az együttműködés előrehaladásának megfelelően fokozatosan a gazdasági határok szűnnek meg először.

3. Az egyes szocialista országok *gazdasági tevékenységének egyeztetése* nem egyszeri aktus, hanem folyamat. Az egyeztetés első szakaszát kétoldalú kereskedelmi és fizetési egyezmények megkötése jellemezte. A második szakaszban már felmerül a tervek egyeztetésének szükségessége. Jelenleg a KGST-ben erősödik a törekvés a sokoldalú egyeztetésre, a termelésben megvalósítandó közvetlen kapcsolatokra, s egyes gazdasági ágakban egységes irányító szervek alakítására. A további fejlődés viták közben megy végbe.

A szocialista országok gazdasági tevékenységének egyeztetéséhez arra volna szükség, hogy együttes számadás készüljön ezen országok összes szükségleteiről és ezen szükségletek leggazdaságosabb fedezéséről. Így lehetne kiküszöbölni azokat az aránytalanságokat, amelyek abból származnak, hogy a nemzeti és a nemzetközi arányosságok nem esnek egybe. Ezek az aránytalanságok fékezik a szocialista világgazdaság növekedésének ütemét, az optimális arányok viszont lehetővé teszik, hogy a termelés és fogyasztás növekedésének üteme meggyorsuljon. Ezért erősödik a legtöbb szocialista országban a tervezés *internacionalizálására* irányuló tendencia. E tendencia kibontakozásának a feltételei azonban még nem alakultak ki.

Egyelőre a tervek koordinálása áll előtérben. E koordináció esetében a tervezés tárgya nem a népgazdaság a maga egészében, nem az újratermelési folyamat a maga egészében, hanem a szocialista országok külső gazdasági kapcsolatai. A tervek koordinálásánál nem veszik figyelembe a mérlegek összefonódását, hanem csak egyes naturális mérlegeket állítanak össze. A két vagy többoldalú terv-koordinációból ajánlások születnek; ezek a kormányok

Digitized by Google

jóváhagyása, illetve az áruszállításra vonatkozó egyezmények megkötése után válnak érvényessé.

A tervek koordinálásának a központi jelentőségű kérdésekre kell koncentrálódnia; így sem tudja azonban pótolni a közös tervet. A közös tervnek a fejlődés objektív tendenciáit kell kifejeznie, s a gyakorlati elhatározások koordinátáit megadnia. A közös terv a belső tervet megalapozottabbá tenné, de nem csökkentené jelentőségét.

A tervek egyeztetése két- vagy többoldalú szerződésre vagy megállapodásra épül. Ez a módszer gyökeresen különbözik a tőkés piaci viszonyok automatizmusától. A KGST-n belül nincs az együttműködésnek valami olyan szabályozó mechanizmusa, amely vakon fejtené ki hatását az egyik fél hasznára és a másik kárára (például az erősebb hasznára és a gyengébb kárára).

Az együttműködés gyorsabb előrehaladását nem utolsó sorban szubjektív okok is akadályozzák. Ezek abból származnak, hogy a gazdasági gondolkodás és elmélet el van maradva a gazdasági gyakorlattól és követelményektől. Továbbá abból, hogy az együttműködés eszközei és módszerei még nem eléggé fejlettek.

4. *A szocialista nemzetközi munkamegosztás* az összes szocialista országokat gazdagítja, mert a szocialista rendszernek, mint egységes egésznek az ereje sokkal nagyobb az egyes szocialista országok erőinek egyszerű összegénél. A szocialista nemzetközi munkamegosztás tehát nemcsak a nemzetközi szocialista termelési viszonyok kifejezője, hanem olyan gyarapítója is a társadalom termelőerőinek, amelyet a szocializmus hozott létre.

A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelveit a KGST-országok egyhangúan elfogadták. Felmerül az a kérdés, hogy miért nem gyorsabban halad előre megvalósításuk. A szubjektív okot már említettük, ezenkívül nagy hiányosság, hogy nem tudunk eldönteni egyes konkrét kérdéseket, mert a szervezési és módszerbeli eszközök még nincsenek eléggé tisztázva ahhoz, hogy koordináljuk a terveket, hogy kiszámítsuk a szakosítás és kooperáció, vagy az együttes beruházások gazdaságosságát.

Jelenleg a szocialista nemzetközi munkamegosztás kezdeti szakaszában vagyunk, amikor még az van túlsúlyban, hogy mennyire gazdaságosak az elhatározásaink egy országon belül. De már kezdenek érni a feltételei annak, hogy átlépjünk a második szakaszba, amikor már megtaláljuk a ráfordítások és előnyök nemzetközi mértékben való kiszámításának formáit.

A szakosítás és kooperálás meghatározásánál a legnagyobb gazdasági effektus eléréséből kell kiindulni. Ezt az effektust mind az egyes országok, mind az egész szocialista közösség szempontjából kell vizsgálni. Arra kell tehát törekedni, hogy ne csak kölcsönösen előnyös legyen az együttműködés, hanem minden ország számára a legnagyobb előnyt hozza.

A munkamegosztás termelékenység növelést eredményez, más szóval a termelés gazdaságosságának megállapításánál a munkaidő-megtakarítás játssza a fő szerepet. A ráfordítások megtakarításáról van szó, ez a munkamegosztás célja.

A nemzetközi munkamegosztás fő kritériuma a gazdaságosság; a kiindulópont tehát az, hogy mennyi a folyamatos és az állóeszköz-ráfordítás. A most folyó vizsgálatok azt mutatják, hogy meg lehet találni az e tényező megítélésére alkalmas mutatókat.

A továbbiakban a nemzetközi szakosítás általános sémáját kell kidolgozni.

Nem lehet azonban mereven alkalmazni a gazdaságosság elvét a nemzetközi munkamegosztás, a szakosítás és kooperáció, a beruházások eldöntésénél. Vannak olyan problémák, amelyeket nem lehet az egész közösség abszolút prioritása alapján, az egyes országok hátrányára megoldani. Ha mereven alkalmaznánk a maximális gazdasá-

Digitized by Google

gosság elvét, akkor az ipar elsősorban a fejlett országokban fejlődne tovább. De hiszen az egyes országokon belül sem egyedül a gazdasági effektivitás az irányadó; itt is tekintetbe kell venni a gazdasági és politikai feltételek egész komplexumát.

Bár a nemzetközi szakosítás abból indul ki, hogy a lehetséges legkisebb ráfordítással a legnagyobb eredményt érjük el, a többi között azt is figyelembe kell venni: hogyan hat a szakosítás a gazdasági színvonal kiegyenlítődésére, a fizetési mérlegekre, a lakosság foglalkoztatottságának alakulására. Különböző variánsok kidolgozása útján kell tehát megközelíteni a problémák eldöntését, és az összes tényezők figyelembevételével kell megkeresni az elfogadásra ajánlható variánst.

Ha valamelyik ország az álönállóság útjára lép, ha autarchiára törekszik és saját területére próbál bezárkózni, akkor maga akadályozza meg magának azt, hogy racionálisan használja ki erőforrásait és saját keserű tapasztalata alapján győződik meg arról, hogy végeredményben zsákutcába kerül.

A nemzetközi munkamegosztás körül folyó vita eddig túlságosan elméleti jellegű volt, csak nagyon kis mértékben irányult a gazdasági helyzet konkrét megvizsgálására, fontos gazdasági kérdések konkrét elemzésére. (Olyan konkrét vizsgálatra gondolunk, amilyen a fűtőanyag- és energia-mérlegekre nézve most van folyamatban.)

Az összehasonlító gazdasági analízisnek, a valutarendszerek szabályozásának és a szocialista országok saját árrendszere kidolgozásának igen nagy akadálya az, hogy a szocialista országok *árstruktúrája* és árrendszerei különböznek egymástól. Az árképzés rendszerének egymáshoz való közelítése jó eszköze volna az együttműködés megkönnyítésének.

A gazdasági kérdések megítéléséhez feltétlenül szükség van a szocialista országok külkereskedelmi árrendszerének megjavítására. Ezt a problémát meg kell oldani, mert ebbe minden olyan lépésnél belefutközünk, amelyet az együttműködés terén meg akarunk tenni.

5. A gazdaság *komplexitása* azt jelenti, hogy valamely szocialista ország népgazdaságának fejlődése közben a népgazdasági ágak között harmonikus összefüggés jön létre, és az ország erőforrásainak legkedvezőbb kihasználása valósul meg. A komplex fejlődés azonban egyáltalában nem jelent mindenirányú fejlődést.

A komplex gazdaságfejlesztés megköveteli a természeti erőforrások teljes racionális felhasználását, a munkaerő legjobb elosztását, az energiabázisok és a termelőberendezések legkedvezőbb kihasználását minden termelési ágban. A természeti erőforrások és a munkaerő között csak nagyobb komplexumok keretében lehet kialakítani az egyensúlyt.

Az optimális komplexum létrehozása a szocialista országokban nem zárja ki, hanem feltételezi a nemzetközi munkamegosztást és a termelés szakosítását. A nemzeti komplexumok lényegesen különböznek egymástól. Minden országban más a szakosítás profilja, mások a természeti erőforrások, a fejlődésnek specifikus feltételei vannak, más a megtett történeti út. Éppen a nemzeti komplexumok különbözősége teszi lehetővé, hogy a szocialista világrendszer egységes gazdasági komplexummá egyesüljön.

A terület szerinti komplexumok egy-egy belső népgazdasági szervezet részeit alkotják. Meg kell különböztetni ezeket az olyan nemzetközi komplexumoktól, amelyek egy sor ország összefüggő területének egymáshoz kapcsolódó üzemeit foglalják magukban. Az államközi határok a történeti fejlődés során alakultak ki, és nem felelnek meg azoknak a feltételeknek, amelyeket az ésszerű termelési komplexumok létrehozása megkövetel.

6. A szocialista országok *gazdasági fejlettségi színvonalának kiegyenlítődése* a termelőerők egyenlően magas fejlettségi színvonalát,

Digitized by Google

a társadalmi munka egyformán magas termelékenységét és következésképpen az egyenlően magas életszínvonalat jelenti. A kiegyenlítődés nem azt jelenti, hogy minden országban a termelés és a fogyasztás minden szférájára nézve azonosaknak kell lenniük a statisztikai mutatóknak. A kiegyenlítődés társadalmi és gazdasági folyamat, amelyben a nemzeti, a természeti és a történeti feltételek is kifejeződnek.

A kiegyenlítődés nem jelenti a népgazdasági struktúrák azonosságát. Az egyik országban a bányászatnak lehet nagyobb súlya, a másikban a mezőgazdaságnak, de minden országnak fejlett ipari országgá kell válnia, egyik sem maradhat agrárország. A kiegyenlítődéshez a mezőgazdasági termelés színvonalának az emelkedése is hozzátartozik. Ez jelentős mértékben a természeti viszonyoktól függ, s e tekintetben nagyok a különbségek a szocialista országok között. Attól is függ a színvonal, hogy mennyi megművelhető terület esik egy lakosra. Mindennek nagy hatása van a mezőgazdaság termelési struktúrájára.

Az elmaradottabb országoknak a fejlődés bizonyos szakaszában gyorsabban kell fejlődniük, mint a haladottabbaknak, különben nem érhető el a kiegyenlítődés. De hogyan fejlődhet gyorsabban a hátrább levő szocialista ország, amikor minden szocialista ország gyors fejlődésre törekszik, (s ez az érdeke az egész szocialista világnak is).

A kiegyenlítődés folyamata két forrásból táplálkozik: egyrészt a belső erőforrásokból, másrészt a többi szocialista országgal való együttműködésből. A teendők tehát a következők: 1. a termelési viszonyok állandó tökéletesítése. 2. A legkedvezőbb gazdasági struktúra megteremtése és a termelékenység fokozása. 3. A tartalékok maximális kihasználása (ide tartozik: a természeti kincsek, a gépek, a munkaerő legésszerűbb felhasználása, a gyártási struktúra kedvezőbbé tétele és nem utolsósorban a tervezés, szervezés és vezetés megjavítása). 4. Az életszínvonal fokozatos, de állandó emelése mellett a felhalmozás arányának növelése. A felhalmozás döntő módon meghatározza a gazdasági fejlődés ütemét. 5. A szocialista országokkal való együttműködés erősítése. Ebből a többi között az is következik, hogy a tudományos és műszaki eredmények kicserélése folytán a gazdasági fejlődésben alacsonyabb színvonalon álló országoknak nem kell lassú ütemben mindazokon a fejlődési fokokon áthaladniok, amelyeken a már magasabb színvonalon álló országok áthaladtak. A nemzetközi munkamegosztás lehetővé teszi, hogy jelentős mértékben telepítsenek a fejlődésben hátrább levő országokba egész modern, a műszaki fejlettségben élenjáró új iparágakat vagy új üzemeket, ez pedig emeli fejlettségük színvonalát és közelebb viszi őket a kiegyenlítődéshez.

A saját erőforrások kihasználása sem azt nem jelentheti, hogy nem kell tekintettel lenni más országokra, sem azt, hogy az egyes országok csak saját gazdasági forrásaik kihasználására építhetik terveiket. Minél fejlettebb valamely népgazdaságban a nemzeti termelés materiális struktúrája, annál jobban különbözik a nemzeti szükséglet (a fogyasztás) struktúrájától. Ez az ellentmondás ad állandó ösztönzést a nemzetközi szocialista munkamegosztás optimális megszervezésének, amely a gazdasági színvonal kiegyenlítődésének folyamatát is előmozdítja.

A szocialista országok közt a javak cseréje a kölcsönös előnyök alapján történik, de ez nem áll ellentétben azzal, hogy egyes esetekben a fejlettebb ország hitellel segíti a gyengébben fejlettet. Hiszen távolabbra tekintve, az ilyen támogatásnak is a kölcsönös előny az alapja. Az azonban kétségtelen, hogy a kiegyenlítődés nem alapulhat a magasabb fejlődési fokon levő országok fejlődésének fékezésén.

Minden egyes országban és az egész szocialista rendszerben döntő feltétele a szocializmus építésének

Digitized by Google

a sok milliós dolgozó tömegek tudatos, aktív részvétele. A tömegek készenléte, szervezettsége és megértése az együttműködés megvalósításában is döntő szerepet játszik. Nem szabad olyan jelszavakat kiadni, amelyek nem veszik számításba a történeti fejlődés perspektíváját és nacionalista szemléletre nevelik a tömegeket. A tömegek megértése, a szolidaritás érzése olyan tényezők, amelyek növelik a gazdasági együttműködés hatékonyságát és tartósságát. Feltétlenül szükséges tehát az egyes országok közötti társadalmi kapcsolatok szélesítése is.

Ezekről a fő problémákról folytak a prágai értekezlet tárgyalásai.

H. L.

A CSALÁD ÁTALAKULÁSÁVAL KAPCSOLATOS TANULMÁNYOK A SZOVJET FOLYÓIRATOKBAN

Az utóbbi években a szocialista országokban megélénkültek a családdal kapcsolatos kutatások. A Szovjetunióban publikált ilyen tárgyú tanulmányok egyik része a marxizmus klasszikusainak a családra vonatkozó kutatásaival foglalkozik, mint a család további vizsgálatának módszertani alapjával, másik részük a családdal kapcsolatos konkrét felmérések eredményeit elemzi.

A tanulmányok elsőként említett csoportjába tartozik például Sz. E. Krapivenszkijnak a Filoszofszkije Nauki 1963. 2. számában megjelent tanulmánya, amely a társadalmi és a biológiai tényezők viszonyát vizsgálja a család vonatkozásában, „Engels úgynevezett hibájáról" címmel. Az 1940-es években ugyanis az a nézet terjedt el a szovjet filozófiai irodalomban, hogy Engelsnek A család, a magántulajdon, és az állam eredete című munkájához írt előszava (1884) hibás tételeket tartalmaz, mert a társadalom életében egy sorba helyezi a család szerepét az anyagi javak termelésével.

Engels itt azt írja, hogy a történelemben meghatározó tényező: „Egyfelől a létfenntartási eszközök termelése, a táplálék, a ruházat, a lakás, valamint az ezekhez szükséges szerszámok termelése; másfelől az embertermelés, a faj fenntartása. A társadalmi rendszert, amelyben valamely történelmi korszak és ország emberei élnek, a termelés mindkét fajtája határozza meg: egyfelől a munkának, másfelől a családnak a fejlődési foka." Ez a fejtegetés azonban — mint a szerző rámutat — csak akkor érthető meg teljesen, ha tovább folytatjuk az idézetet: „Minél kevésbé fejlett a munka, minél kisebb termékeinek mennyisége, tehát a társadalom vagyona is, annál túlnyomóbbnak tűnik a rokonsági kötelékek uralma a társadalmi rendben." Fejlettebb fokon viszont: „Ebben a társadalomban a család rendjét teljesen a tulajdon rendje határozza meg, és benne most szabadon bontakoznak ki azok az osztályellentétek és osztályharcok, amelyek minden eddigi *írott* történelem tartalmát kitöltik." (Marx és Engels Válogatott Művei, II. köt., 167. old.)

Engels itt arról a folyamatról beszél, amelynek során az ember kiemelkedett az állatvilágból. Ebben az átmeneti periódusban, mikor a társadalmi termelés még csak kezdetleges fokon állt, biológiai jellegüknél fogva a családi viszonyok is meghatározó tényezők voltak. A család fejlődésében tehát döntő szerepet játszott a természetes kiválasztódás; a családformák fejlődése a vérrokonok nemi kapcsolatainak kizárásával járt együtt. Engels részletesen kifejti ezeket a fokozatokat, s a mai tudomány — bár némileg másképp

Digitized by Google

látja a család fejlődésének szakaszait — igazolta ezt az alapelvet.

Az ember egyaránt természeti és társadalmi tény, s amíg társadalmisága véglegesen ki nem alakul, addig természeti volta határozza meg őt, azaz biológiai tényezők uralma alatt áll. Van tehát olyan szakasza az emberiség történetének, pontosabban előtörténetének, amelyben a biológiai és a gazdasági tényezők egymással párhuzamosan hatnak — erre utal Engels —, s csak a fejlődésnek egy későbbi fokán alakul ki a társadalom gazdasági alapja, amely azután meghatározó szerepet játszik a történelem menetében.

E problémát tárgyalja Je. G. Balaguskin is „A család kutatásának módszertani problémája" c. tanulmányának első felében a Voproszi filoszofii 1963. évi 7. számában.

Tanulmányának második részében a szerző a család fejlődésének általános tendenciáit elemzi a klasszikusok alapján. A családnak két lényeges oldala van; a gazdasági és a szellemi, lelki. Engels ezeknek az ellentmondásos kölcsönhatását tárgyalja, s megállapítja, hogy a szerelem először a házasságon kívül jelentkezik, kezdetben nem alapja, csak kiegészítője a családnak, mert a házasság formája minden magántulajdonra épülő társadalomban ellentmond a szerelem érzésének. A családnak ekkor alapvetően gazdasági funkciója van, mert a személyes kapcsolatokat alávetik a magánvagyon növelése érdekeinek.

Kapitalista viszonyok között a nemek kapcsolatának kérdése az egyik legsúlyosabb probléma, folytatja Lenin munkásságának elemzésével a szerző. Lenin megállapította, hogy e kapcsolatok éles ellentmondását csak a szocialista forradalomtól előidézett társadalmi változások oldhatják meg, s ez a forradalom után egyre fontosabb problémává válik.

A szerző ezután összefoglalja a család fejlődésének főbb állomásait. Az első — az őstársadalom házassági formája, a csoportházasság, majd a párosházasság rendszere; a második — az osztálytársadalom házassági rendszere, mint „klasszikus monogámia" (Engels), szerelem nélkül, amelyben az adott társadalmi formációk és ezeken belül a különböző osztályok és rétegek sajátosságai szabják meg a házasság konkrét formáit; végül — a kommunista család, amelyben fokozatosan eltűnik a család gazdasági funkciója, a szellemi oldal válik kizárólagossá, s a házasságkötés oka a szerelem lesz.

Ebben a periódusban a család két fokát különbözteti meg Balaguskin. Az első fokon még érezhetők a nők múltbeli helyzetéből fakadó hatások, a háztartás és a gyermeknevelés még súlyos terhet ró a nők vállaira; ez a házasság szocialista foka. A növekvő anyagi jóléttel, a háztartás teljes gépesítésével, a gyermeknevelés társadalmi méretű megoldásával, s nem utolsósorban a nők társadalmi helyzetének megváltozásával a család a kommunista család fokára lép. Ezen a fokon a társadalom egészét tekintve, azonos lesz, a család gazdasági-társadalmi alapja, de a szerző szerint a családi viszonyok mégsem nivellálódnak, tájanként és egyénenként maradhat sajátos tartalma a családnak. A szerző határozottan leszögezi, hogy a család alapját alkotó szellemi-lelki kapcsolatok gazdagításának számtalan útja van, s a kommunizmusban ezek a maguk sokféleségében fognak kibontakozni.

Végül megállapítja, hogy a család azok közé a társadalmi jelenségek közé tartozik, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az alaphoz. A klasszikusok érdeme, hogy konkrét történelmi anyagon vizsgálták meg a családformák sajátosságait, s kimutatták a család kapcsolatait a társadalmi élet más vonatkozásaival.

Egy másik tanulmány, amelynek szerzője A. G. Harcsev, a házasságkötések indokaira vonatkozó felmérések eredményeit elemzi. („A házasságkötési indokok kutatásának néhány szovjetunióbeli eredményéről", Filoszofszkije Nauki, 1963. évi 4. sz.)

Harcsev megállapítja, hogy a Szovjetunióban a házasságkötések terü-

Digitized by Google

letén is nagymértékben sikerült leküzdeni a múlt örökségét, s megváltoztak azok a tényezők, amelyek házasságkötésre késztetik az embereket. Minden eddigi társadalmi formációban kétféle indok különböztethető meg: 1. Azok a motívumok, amelyek a házasság lényegéből fakadnak, az embereknek az anyaság, az apaság iránti szükségletéből, és az ezekkel kapcsolatos lelki, erkölcsi-esztétikai szükségletekből, amelyeknek legmagasabb formája a szerelem. 2. Azok a motívumok, amelyek idegenek a házasság lényegétől, s valamilyen, a házasságtól távolálló cél (a vagyon növelése, gazdasági, politikai előnyök stb.) megvalósításának eszközévé teszik a házastárs megválasztását. A tanulmány konkrét szociológiai anyagon mutatja meg, hogyan jelentkeznek ma a Szovjetunióban a házasságkötés e motívumai, hogyan alakul tehát át szocialista jellegűvé a család.

Az értékelésnek az a kiterjedt szociológiai felmérés az alapja, amelyet 1962-ben végeztek a Szovjetunió különböző területein (Leningrádban, Kijevben, az Üzbég SZSZK-ban stb.), s amely árnyalt és reprezentatív jellegénél fogva általánosításra alkalmas adatokat szolgáltatott. A házasságkötéskor a fiatalok — a többi között — a következő kérdésre válaszoltak: „Mi az ön véleménye szerint a tartós és boldog házasság legfontosabb feltétele?" A párok 76,2 százaléka a szerelmet, illetve a nézetazonossággal, bizalommal, őszinteséggel, barátsággal párosult szerelmet jelölte meg alapfeltételként, 13,2 százalékuk az egyenjogúságot és a kölcsönös tiszteletet, 4 százalékuk a szerelmet és a lakást, 1,6 százalékuk a szerelmet és az anyagi javakat, 0,2 százalékuk a reális életfelfogást. A szerző kiemeli: jellemző a házasság új erkölcsi arculatának kialakulására, hogy a válaszolóknak mindössze 3,6 százaléka beszél a kérdés anyagi oldaláról, a többiek erkölcsi okokat neveznek meg.

A szerző rámutat: a Szovjetunióban még ma is erős torzító hatást tesz a család fejlődésére, hogy a Nagy Honvédő Háborúban a férfiak milliói pusztultak el, s ezért (1959-es felmérés szerint) 20,7 millióval több a nő, mint a férfi. Ez nagyon megnehezíti a nemek közti kispolgári, „tulajdonosi", egyenlőtlen viszonyok hagyományának felszámolását, mert erősen befolyásolja a nők pályaválasztását, deformálja viselkedésüket és gondolkodásukat.

A cikk három más oldalról is megvizsgálja a házassági viszonyok alakulását: a szülők szerepének, a házasulandók korának és a válások számának tekintetében. Megállapítja, hogy megszűnt már a szülők döntő szerepe, a házasulandók maguk választják párjukat, s a felmérések szerint a házasságkötések 78,8 százaléka a szülők tudtával és beleegyezésével történik. A kor szerinti felmérés azt az érdekes eredményt hozta, hogy a legtöbb házasulandó (a férfiak 50, a nők 35,6 százaléka) 27 éven felüli, a többiek nagy része (a férfiak 28,2, a nők 15,3 százaléka) 23. és 26. életéve között házasodik meg, bár a fejlődés tendenciája a fiatalabb korosztályok felé való eltolódást mutatja. Régebben a házasuló felek közül a férfiak rendszerint jóval (6—8 évvel) idősebb volt, mint a nő, de ma erősen csökkent ez a korkülönbség. A válások viszonylag magas aránya azonban azt mutatja, hogy a Szovjetunióban, bár erős erkölcsi alapja van a házasság intézményének, még komolyabb lelki kapcsolat nélkül is kötnek házasságokat, s ezek aztán felbomlanak. A fejlett kapitalista országokban valamivel alacsonyabb ugyan a válások aránya, de azt is figyelembe kell venni, hogy ott anyagi, szellemi és egyéb mesterséges (pl. vallási) akadályok erősen korlátozzák a válások számát. A szocialista országokban viszont a házasságok alapja egyre inkább a gazdasági mellékszempontoktól megszabadult lelki közösség.

Á. A.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ЕНЕ ФАРАГО: Судьба лозунгов в свете исторических изменений — 1

ИМРЕ ВАЙДА: Развитие и проблемы экономического сотрудничества социалистических стран — — — — — — — — — — — 12

Д-р МИКЛОШ ТУРАНСКИ: Народно-хозяйственное планирование и рентабельность капиталовложений — — — — — — — — — 25

ДЬЕРДЬ МАРКУШ: Естествознание — мировоззрение — философия 34

ДИСКУССИЯ

Д-р КАЛМАН КУЛЧАР: Семья в современном социалистическом обществе — — — — — — — — — — — — — — — 52

КОНСУЛЬТАЦИЯ

О верховой проблеме — — — — — — — — — — — — — 68

Данные об экономической помощи, оказанной СССР Китайской республике — — — — — — — — — — — — — 80

ОБЗОР

Опыт движения Народного фронта (КАРОЙ РАЙЧАНИ) — — — 83

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Англия после Макмиллена (д-р КАРОЙ МАТОЛЬЧИ) — — — — 92

ИНФОРМАЦИЯ

Digitized by Google

INHALT

JENŐ FARAGÓ: Das Los der Schlagwörter im Spiegel geschichtlicher Veränderungen — — — — — — — — — — — — — 1

IMRE VAJDA: Entwicklung und Probleme der wirtschaftlichen Kooperation zwischen den sozialistischen Ländern — — — — — 12

Dr. MIKLÓS TURÁNSZKY: Die volkswirtschaftliche Planung und die Rentabilität der Investitionen — — — — — — — — 25

GYÖRGY MÁRKUS: Naturwissenschaft — Weltanschauung — Philosophie — — — — — — — — — — — — — — 34

MEINUNGSAUSTAUSCH

Dr. KÁLMÁN KULCSÁR: Die Familie in der sozialistischen Gesellschaft von heute — — — — — — — — — — — — 52

KONSULTATION

Über die Getreidefrage — — — — — — — — — — — — 68

Wirtschaftshilfe der Sowjetunion an China — — — — — — 80

RUNDSCHAU

Allgemeine Schlüsse aus den Erfahrungen der Vaterländischen Frontbewegung in Cece (KÁROLY RAJCSÁNYI) — — — — — 83

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

England nach Macmillan (Dr. KÁROLY MATOLCSY) — — — — 92

ORIENTATION

Digitized by Google

CONTENTS

JENŐ FARAGO: The fate of slogans as reflected by historical changes 1

IMRE VAJDA: Development and problems of economic cooperation between socialist countries — — — — — — — — — — 12

Dr. MIKLÓS TURÁNSZKY: National economic planning and the rentability of investments — — — — — — — — — — — 25

GYÖRGY MÁRKUS: Natural sciences — World outlook — Philosophy — — — — — — — — — — — — — — — 34

EXCHANGE OF VIEWS

Dr. KÁLMÁN KULCSÁR: The family in today's socialist society — 52

CONSULTATION

The grain problem — — — — — — — — — — — — — — 68

Soviet economic aid to China — — — — — — — — — — — 80

REVIEW

Generalizations drawn from the experience of the People's Front Movement at Cece (KÁROLY RAJCSÁNYI) — — — — — 83

INTERNATIONAL REVIEW

England after Macmillan (Dr. KÁROLY MATOLCSY) — — — — 92

ORIENTATION

Digitized by Google

SOMMAIRE

JENŐ FARAGÓ: Le sort des slogans dans le miroir des changements historiques — — — — — — — — — — — — — — 1

IMRE VAJDA: Le développement et les problèmes de la coopération économique des pays socialistes — — — — — — — — 12

Dr. MIKLÓS TURÁNSZKY: La planification de l'économie nationale et la rentabilité des investissements — — — — — — — — 25

GYÖRGY MÁRKUS: Sciences — conception du monde — philosophie 34

DISCUSSION

Dr. KÁLMÁN KULCSÁR: La famille dans l'actuelle société socialiste 52

CONSULTATION

A propos du problème du blé — — — — — — — — — — — 68

L'aide économique soviétique prêtée à la Chine — — — — — — 80

REVUE

Généralités tirées des expériences du mouvement de front populaire à Cece (KÁROLY RAJCSÁNYI) — — — — — — — — 83

REVUE INTERNATIONALE

L"Angleterre après Macmillan (Dr. KÁROLY MATOLCSY) — — — 97

ORIENTATION

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PERIODICAL

THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE
STAMPED BELOW

RENEWED BOOKS ARE SUBJECT TO
IMMEDIATE RECALL

Library, University of California, Davis

Series 458A

Digitized by Google

PERIODICAL

318250

Társadalmi szemle.

HX9
T3
v.18

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS

318250

Digitized by Google